NATALIS COMITIS
VNIVERSAE
HISTORIAE
SVI TEMPORIS
LIBRI TRIGINTA

Ab anno ſalutis noſtræ 1545. vſque ad annum 1581.

Cum duobus Indicibus Laurentij Gottij ciuis Veneti: Altero antiquorum & recentium nominum variorum locorum, prouinciarum, fluuiorum, vrbium, montium, oppidorum: Altero rerum in hiſtorijs contentarum memorabilium.

CVM PRIVILEGIIS,

Summi Pontificis, Inuictiſſimi Cæſaris, Regis Catholici, ac Senatus Veneti.

VIRTVTI SIC CEDIT INVIDIA.

VENETIIS,

Apud Damianum Zenarum. M D LXXXI.

SERIES ANNORVM ET PAGINARVM
ad faciliorem commoditatem Lectoris.

1546	car. 1
1547	36
1548	57
1549	69
1550	72
1551	74
1552	96
1553	133
1554	158
1555	183
1556	198
1557	213
1558	240
1559	257
1560	274
1561	296
1562	297
1563	307
1564	310
1565	319
1566	342
1567	378
1568	407
1569	419
1570	443
1571	465
1572	494
1573	512
1574	527
1575	548
1576	596
1577	618
1578	634
1579	654
1580	672

CLARISSIMO AC PRAESTANTISSIMO VIRO
Ioanni Baptistæ Bernardo.

Damianus Zenarius. S. P. D.

FATALI quodam animi mei desiderio factum esse crediderim, vt Natalis Comes huius Historię scriptor, cum eam in lucem prodire voluerit, nullo munire patrocinio curarit, forsan ad euitandam omnem opinionem quòd in alicuius potius quam in veritatis gratiam scripserit, nedum patrocinium & splendorem simul operi quæreret, cum homines crederēt quicquam voluisse ab Historia alienum recensere. Ego enim simul ac suā in huiusmodi re mentem perspexi, quid mihi huic negocio post eum prçfecto esset agendum considerauì. Primum siquidem illud in animum induxi meum, opus vtilissimum sanè, ac gratissimum hominibus futurum, atque ideo aliquod me negligentiæ nomen consecuturum, si aliquo illorum ornamentorum, quæ in cæteris adhiberi solent, immerito careret: deinde vero illud exactius consideranti mihi obuiam fuit, hoc alicuius diligentiæ opere, quod homines ferè inter officia vel gratitudinis, vel amoris connumerare solent, aliquod indicium animi, vel grati, vel beneuoli declarare posse erga aliquem illorum, qui cum virtute, ac probitate bene de omnibus, tum beneuolentia, & beneficiis optime de me meriti essent. Qua quidem in re paululum sane sum immoratus, immò vero sine vlla dubitatione is tu mihi Clarisſime Bernarde obuiam fuisti, cuius gratia id vnum nunc velle, atque om-

nia omni tempore debere intelligerem, cuius ego in me vel beneuolentiam, quod etiam fateri soles, vel beneficentiam, quod ego obliuisci non possum, nec debeo, & habeo in primis perspectam, & cæterorum omnium beneuolentiæ, beneficentiæque longe prætulerim. Hoc totum satis esse posset ad hanc animi mei deliberationem non solum firmandam, verum etiam cohonestandam. At multò maiores causæ, intercedunt, quæ ne quidem animum alio me vertere sinant, nullum alium præter te mihi persuadeant eligendum, cui hæc potissimum temporis nostri monimenta commendare voluerim. Historia enim quæ pacis, ac belli res gestas, & consilia complectitur, non abhorret à studijs illis tuis Philosophiæ, Mathematicæ cæterarumque liberalium disciplinarum quas tu summo labore, atque incredibili animi cupiditate ferè à pueritia tibi tanquam ornamentum aliquod nobilissimi viri dignissimum suscepisti tractandas, vt etiam per eas res tanquam per instrumenta quædam tuam ab illecebris mentem auerteres, totumq; laudi, ac gloriæ traderes. Nec abhorret à prudentia tua, senatoria, quia cum exactissime tempora, & mores populorum, Principum, nationum recensere soleat, conueniens aliquid, ac dignum ocio tuo (si quando tibi ocium à publicis negotiis fuerit) videbitur afferre posse, dum ea perspicies facta, quæ ipse vel aliquando fortasse suasisti, vel dissuasisti, vel ea certe suasisses, & dissuasisses, si in rem patriæ tuæ fuissent, quam tu summa charitate prosequeris, cuius etiam saluti, & ornamento vna cum cæteris inuigilas, qui eam perpetuo saluam, ac felicem fore curant. Extant enim eximia virtutis tuæ testimonia, quæ prudentiæ magnitudinem, vitæ probitatem, morum integritatem, cæterasque illas animi dotes, quæ optimum ciuem patriæ gratum, suis iucundum, omnibus spectatum reddant, facile declarare possint. Hæc omnia satis in te spectata sunt & cum ciuibus tuis in vrbe magistratus gerendo, & ciuitates huic Imperio addictas fideliter administrando. Nam, vt primum per ætatem licuit Præfectus Vicentinæ ciuitatis factus non probitatis & prudentiæ tuæ solum memoriam, verum etiam splendoris, & Magnificentiæ signa reliquisti, dum eam pulcherrimis, ac splendidissimis ædificiis ornari voluisti, quæ res tibi non minus ciuium illorum amorem, ac beneuolentiam, quam recta suarum rerum publicarum iustaque administratio Patrum, totiusque Veneti Senatus gratiam conciliauit. Quod tunc patefactum est cum ob summam prudentiæ, & integritatis tuæ opinionem primo te Aduocatorem crearunt, quod sane oneris non nisi innocentissimis,

mis, grauiſsimis, ac bene de Republ. meritis ciuibus demandari ſolet. Non autem facile dixerim quantum probitatis in te, quantum ſapientiæ, quantum charitatis eluxerit, cum calamitoſis illis temporibus, quibus peſtis patriam tuam inuaſerat, illi grauiſsimo negocio præfectus fuiſti. Quod quidem onus ita pro tua diligentia, cura, vigilantia adminiſtraſti, vt verſatiſsimos medicæ artis peritos acie ingenij tui facile ſuperaueris, quibus à tuo, & collegarum tuorum conſilio recedentibus, res omnino peiorem in dies conditionem nactæ ſunt, nec prius tanta clades ceſſare viſa eſt; quam ad conſilia iterum veſtra reuerſum eſt. At & in Veronenſi Prætura, qui honor præter cæteros ſummo iudicio, ſtudioque ciuium tibi delatus eſt, ita te geſsiſti, vt & ciuitas illa tota incredibilem amet in te animi ſinceritatem, & grauitatem cum humanitate iunctam, & cæterę vel te, vel talem ſibi contingere ſuarum rerum moderatorem ſummopere deſiderent. Poſtea verò quam in vrbem reuerſus es, tam hilari omnium conſenſu ob res optime geſtas, & adminiſtratas in Aduocatorum magiſtratum iterum te ſuffragia ciuium elegere, vt inde facile intellectum ſit, honores tibi traditos vt à te illuſtrentur potius quam, vt ab illis tu aliquod accipias exiſtimationis tuæ incrementum. Tunc enim tu magiſtratum illum aſſecutus es & abſens, & inuitus, qui melioribus etiam multo ambitu perſpectis tradi ſolet. Non ſolum igitur ex animo meo propter meam in te obſeruantiam, verum etiam ex rei æquitate, huiuſque hiſtoriæ dignitate feciſſe videbor, qui eam tibi nuncupare voluerim. Ego verò, qui comitatem, qui vrbanitatem tuam ſatis habeo perſpectam non dubito quin hoc animi mei erga te ſignum beneuolentiam ſimul, & obſeruantiam præ ſe ferens, tibi gratiſſimum accidat. Nam de hiſtoria quidem nihil verendum eſt, cum tu hos, atque alios perſimiles virtutis, & ingenij, & literarum labores non ſolum ames, verum etiam foueas, & amplectaris. Quod ſi cum opere, meum in te quoque ſtudium (vt ſpero) non aſpernabere, ſatis illud bene commendatum exiſtimauero, meque ſatis egregium huius diligentiæ meæ conſequutum eſſe præmium iudicabo. Tuis enim in Rempub. meritis, tuæ in me beneuolentiæ tantum rependiſſe videbor, quantum vires meæ poſſunt: nam quantum debeo nullo modo me relaturum crediderim. Tu igitur eo animo accipias velim horum laborum monimenta, vt & me ſcias tibi deditiſſimum ſemper fore, & nihil hoc tempore tibi pręſtare potuiſſe, quod magis te probaturum exiſtimauerim. ſed nimis fortaſſe tecum, qui

tot

tot negocijs occupatus, paucas impendere posſis horarum moras his rebus, quas in medium potius animi mei ſignificandi gratia nunc attuli, quam vt quicquam apud humanitatem tuam iſtis mihi opus eſſe vnquam ſuſpicatus fuerim. Vale igitur, meque inter eos, qui plurimum auctoritati, & prudentiæ tuæ tribuunt habeas. Vale. Venetijs. Idibus Iulij. M D L X X X I.

NOMINA VETERA ET RECENTIA LOCORVM QVAE IN HIS HIstorijs nominantur, quæ quidem differentiant a vulgari vsu, collecta studio Laurentij Gottij ciuis Veneti ad legentium historias commoditatem cum reliqua vulgari vsui relicta sint.

Azirum Argirone.
Abantis Negroponte.
Abdara Adra.Almeria, Betieç.
Abdera Astrizza, Traciç.
Abdua Adda.fl.Lombardiæ.
Abea Calamata, Peloponnesi.
Abella Auellino, Hirpinorum opp.
Abidus Elsio, Aegypti.
Abudiacum Fiessa, Norici opp.
Abula Auila, Hispaniç Tarracon.
Abus Caiçol, mons Georgianorum.
Abusina Albensperg, Germaniç vrbs.
Abydus Abutich, Aegypti vrbs.
Abyla Colonna d'Hercole,
Abystrum Vrsimorso, Magnç Grçciç
Acamas capo.S.Epiphanio.
Acantina Angotina, ins. arabici. sinus.
Acarnania Despotato, regio Epiri.
Acedum Asola, Venetæ regionis.
Acerra Carpi, Acerano, Italiç.
Acesine cantarà, Siciliæ, fl. Accitum Finiata, Beticæ.
Achçorum portus Bon porto. Euxini.
Acbatara Auter vrbs sinarum.
Achates, cantara, fl. Siciliæ.
Acbaia Liuadia, Romania alta. Achelous Aspri.
Achçron Capaniano, fl. Brutiorum.
Acberuntia Matera, Apuliç. Achillea, cacearia. Euxi.
Acius Acri magne Greeie.
Acithius Acilino. fl. siciliæ.
Acra iapygia: Capo, d'otranto, Italiæ.
Acræ Palozolo, Siciliæ.
Acrate Veles de Gomera, mauritaniç.
Acritas Capo de Gallo. prom. messeniæ.
Acrocerannii. Cimeriochi, vschochi, môte Chimara (Epiri.
Acronius Lago di Costanza.
Actium prom. Capo figalo Epiri.
Acula Aqua pendente, Latii.
Acusiorum colonia granoble.
Adana Adena, ciliciç.
Adedi Aden, Arabiæ fel. pop.
Adra Zerunaz, illyrij opp.
Adrana Rhoer. fl. Germ.
Adranum Aderno, siciliç.
Adrianopolis Andrinopoli, Thraciç.
Adrumetum mahometa, Africç.
Ad statuas colossas colozca, pannoniç.
Aduatici Bosleduc, Galliæ pop.
Adula monte S. Gotardo.
Adule Ercoco. Æthiopiç.
Ædui Borgognoni.
Ægçum mare Arcipelago.
Ægathes Fauagnana, ins. maris Afri.
Ægialia cicerigo, Peloponnesi ins. Ægina Legina.
Æmylia Lumbardia, circa padum Italiæ.
Æminium Agada, coimbra, Lusitaniç.
Ænonia Città noua, Histriæ.
Ænaria Ischia, Tyrrheni maris ins.
Ænia mancastro, macedoniç.
Æsarus Esaro, magnç Grçciç.
Aethusa Limoza.
Aetolia Paese di Lepanto.

Agarba Cabra, Hisp. opp.
Agomagara Agonara, Indiæ.
Agatha Agde. vrbs Galliç Narb.
Agathyrsus Capo. S. Vito. Siciliæ prom.
Agaunum s. mauritio, opp. Heluetiorum.
Agendicum Prouins, Galliç.
Agesine Alcantara.
Aginnum Angolem.
Agisimbra Zanguebar, Africç regio.
Agrippina colonia cologna, cologne, Vbiorum.
Aguntum Nonenstar.
Agurium S. Filippo in Agirone, Siciliæ.
Ailanum Agliano. Aidatusia, Limisò, Cypri.
Alanarisca. Aistadt. Alç flaniç Nerdlingen.
Alata Castra Edemburg, Scotiç.
Alba Augusta Albi, Galliç Narbon.
Alba Grçca Belgrado, Pannoniç.
Alba iulia Mellemburg, Daciç.
Alba Pompeia, Alba, Ligurum.
Albiminium Vintimiglia, Ligurum.
Albingaunum Albenga, Ligurum.
Albiniana castra Alpben. opp. Olandç.
Alboin Bianca sabta, Britannia.
Albium intemelium Vintimiglia.
Albonenses Albona, illyrij.
Alcimenium Olma, Germanie.
Alduasdubis Doux Gallice. Alegrinum Alegri.
Alemanus fl. Altmyl. Germanie.
Alenconium Alanson, Gallie.
Aletha most. fl. illyrij.
Alexandria Palearia Alexandria, insubr.
Alexia Alize, Alesso, Celtarum. Lauffoys, Sequanorum.
Algidum Roca del Papa Latij.
Aliartus Necastro, Messenie.
Alisca Anyauaria, Pannonie.
Alisontia Alt, Germanie. [Alissa Istria.
Allia, Caminate, Vmbrie. Alipha Alpbi, samnitum.
Allobroges Delfinato, sauoia.
Alma Arbia, fl. Hetrurie.
Almus Arpatarro, mons Pannonum.
Alone Alicante, Hisp.
Alpes Iuliç Zelie, fori iulij.
Alpheus Carbon, fl. Peloponnesi.
Alsa Ausa, fl. fori iulij.
Alsium Cerri, opp. liguriç.
Altarium Altaro, opp. liguriç.
Altanum Sotero, opp. calabrie.
Altinum Torcello, Venetie pagus.
Altinum Bosoch, opp. Pannonie.
Aluta Alth, Aluata, olta, fl. Miscie superio.
Alybe Almina, Africe.
Amanus mons Monte negro, cilicie. Arcuna.
Amantia Porto Raguseo.
Amathus Limisò, Cypri opp.
Amasius fl. Ems, Germanie.
Ambarri Semar, monthar, Gallie populi,
Ambiani Barbone, Amiens, Gallie.
Ambibarij Ambie. (Ambiliates Anranches.
Ambiuariti Brabantesi, Belgij.
Ambracia Larta, Epiri. (lia.
Ambracius sinus golfo de larta, Epiri. Ameria Ame-

Amida

Index locorum

Argolicum mare mar di Napoli, Pelopon.
Argolicus finus Golfo di Napoli, Peloponnesi.
Argos Amphilochi Nicopoli, Peloponnesi.
Argos Macedoniæ Armirò.
Argous portus porto ferraio. Aethaliæ inf.
Aricomii Auignon, pop. Galliæ.
Ariminum Arignano, Thusciæ.
Armenia maior Turcomania, Asiæ regio.
Armenia minor Anadolé.
Armonactum Moncastro.
Armorica Normania, Bretagne.
Armozum Capo Iasquette, Carmaniæ prom.
Armuzia Ormus, vrbs sinus Persici.
Arnon Adramelech, fons Moabitarum.
Aroceluna Nodales, Hispaniæ.
Aromata Capo de guardafu, prom. Africæ.
Arpi sarpi, Monte s. Angelo, Apuliæ.
Arsa Arcoz, Beticę opp.
Arsenaria Arzen, Arzerum.
Arsia sylua Bosco di Bacano, latij.
Arsicua Bruna, Vindeliciæ.
Arsinarium Capo verde, prom. libye.
Arsinoe Trocita, Africe opp.
Arsinoe Auez, porto del mar rosso.
Artabrum Capo finis terre, prom. Hisp.
Artaxata Coi, Armenie, maioris.
Artemisium Agatha, Oenotrie opp.
Artigis Alhama, Hisp. opp.
Aruci Moron, pop. Betice.
Arunda Ronda, Betice.
Artobriga Ratisbona, Artzburgh.
Artesia Artois, Belgii regio.
Artomici Armignac, Gallie.
Aruda Tripoli di soria, sirie.
Aruerni Aluernia, Auergine, Gallie.
Arx Cancrum Rocation.
Asama Azamor. fluuius Mauri. Ting.
Ascania Lago de Nicea, Bithynie.
Ascanius Ascu. fl. Bithynie.
Alciburgium Anspruch. Emerich, Germ.
Aserium Cataro, Illyrij.
Asenus Monteal, Sicilię.
Asia minor Natolia, ponto, Bithynia, Caria, licia.
Asine Anchora, vicus argiuus.
Asopus Rampano, laconie opp.
Aspania Apea, opp. Hisp.
Asperum mare Golfo de melinde, Troglodytarum.
Asphaltes mare morto, lacus iudeę.
Asphithra Aspida, sinarum vrbs.
Aspledon Spledon, Achaiæ vrbs.
Assidona Xeres della frontera, Hisp.
Assinarus Falconera, fl. sicilie.
Assyria Azimia. Adiatza.
Assisium Assisi.
Assorum & cressa Cherso, & ossaro, inf. Adriatici.
Assum Santi quaranta, Troadis prom.
Astacapra Campanir, indiæ.
Asta Colonia Asti, Galliæ Cisalpinæ.
Astagenus sinus golfo di Nicomedia, propont.
Astapa Steppa, Hisp.
Astapus Abaul, fl. Aethiopiæ.
Astura stora, Latii fl.
Astrabeni Asteradi.
Astra Astura.
Astures Asturia, Hisp.
Asturia Augusta Astorga. Hisp.

Astypalea stampalia, insula Ægei.
Atalanta Talandi, inf. ad Eubœam.
Ategua Tuente de Teinela, Beticæ.
Atella Auersa, campaniæ.
Aternum Atri, larij, siue Pescara. fl.
Ateste Este, opp. Euganeorum.
Athenæ Satine.
Athenæum prom. Campanela, Campanie.
Athenæum prom. Capo Minerua.
Athesis Adige, fl. Rhætorum.
Athos monte santo, mons Macedoniæ.
Athyras Aquadolce.
Atlas mons Monte chiaro, in regno Marochi.
Atlantis inf. America, quam Hisp. vocant indiá.
Attacuni Alegon, Areça.
Attalia Satalia, pamphyliæ. siue Caramania.
Atrebates Artois, arras, pop. picardi.
Atuacuium Anuersa, Brabante.
Aturensium Aire, Vasconum.
Aturnus Ador, fl. Aquitaniæ.
Aturrus Dour, fl. Aquitaniæ.
Auaricum Viarons, opp. Biturigum.
Auarum Capo de Viana, promontorio Hisp. Tarracon
Aueninm Auignon. Galliæ Narb.
Auenticum Auenche, opp. Heluetiorum.
Auernus Lago Tripergola, Campaniæ.
Aufidus Lofento, fl. Apuliæ.
Auginus Auanio, mons ligurum.
Augusta emerita Medina de riosecco, Lusitan.
Augusta Rauracorum Basilea Belgii.
Augusta Tricastinorum Aymargues.
Augusta Vindelicię Auspurg Augusta Germanię.
Augusta Acilia Azalcurg.
Augusta Taurinorum Torino, Salassiorum.
Augusta Romandnorum Costanza, Lucenburg, Belgij.
Augusta Treuirorum Treues, Tryere.
Augusta Vagienorum Basignana, Ligurum.
Augusta Veromanduorum S. Quintin, Belgij.
Augustodunum Autum, Æduorum.
Augustobriga Medina celi, Lusitaniæ.
Augustoritum poichiers. Gallię.
Augustonemetum Neuers, Gall. Arnernorum.
Auia Villalon, Hisp. Tarracon.
Aulerci Orleans, roan, pop. Galliæ lugd.
Aulon Vallona, Macedoniæ.
Aurantium Oranges, Belgij.
Aurasius Auraz, mons Mauritanię.
Aurea Chersonessus Iapan, siue Malaca, Indiæ penins.
Aureatum Aichstadt. Germ. opp.
Aurelia Orleans, Gallię.
Aureliarum linz, opp. Austriæ.
Aureus mons Monte gradachio, Cyrni.
Aurumna Aurica.
Ausa Vich, Hisp. Tarracon.
Auscij Audox, aquitaniæ.
Auseris Serchio, ligurum fl.
Automala Zamagra, opp. africę.
Autricum Chartres, Galliæ lugd.
Autrigones pop. di Nauarra, Tarracon.
Auximum Osimo, picenorum.
Axantum lanciano, opp.
Axius Vardari fl. Macedonię.
Axona Disne, Belgij fl.
Azimia Assyria.

Index locorum

D

Index locorum

Daſcylleum Diaſquillo, vrbs Bithyniæ.
Dauciones Danimarca pop.
Daunia Apulia Puglia piana.
Decem pagi Duoſe, Germaniæ.
Decetia Decile, Galliæ Lugd.
Decumates Virtimbergeſi, Germ.
Delphi Salona, Locrorum.
Delphini portus Porto Fin, Liguriæ.
Deua Ceſter, Albionis.
Deuana Doncaſtre, Albionis.
Deſerta Heluetiorum Selua Negra.
Diabate Aſinaria, inſ. ad Sardiniam.
Diablintres Leondul di Bertagna.
Didyme Panaria, inſ. vna æolidarum.
Digentia Riuo del Sole. fl. Italiæ.
Dinogetia Drimago, Mæſię vrbs.
Dion Capo della Fraſchea, Prom. cretæ.
Dios Scandea.
Dionyſiopolis Varna, Myſiæ ſuperioris.
Dioſpolis Chio, Bithynię vrbs.
Dinodurum Metz, Mediomatticum.
Doclea Antiuari, opp. Illyrij.
Dolyche Aſchria, opp. Macedonię.
Donini Fanum Borgo S. Donino.
Dordomana Deizer, vrbs parthorum.
Drauus Draua, fl. Pannonię.
Drido Boliana, fl. Dalmatiæ.
Drepanum Trapani. prom. Cypri.
Druentius Darance, fl. Gallię Narbon.
Druſomagum Memingen, Rhętorum.
Dryopes Aldradina, pop. Epiri.
Dadini Nadin, Illyrij pop.
Dolychium Iſola del Compare.
Dumna Hoy, inſ. Oceani.
Dunium Doncheſtre, Albionis opp.
Durainus Dordoma, Aquitaniæ fl.
Durbera Moſel, vrbs Meſopotamię.
Durius Duero, fl. Hiſpanię.
Durocottorum. Reinſ. Belgij.
Dyrrhacbium Durazzo, vrbs Macedoniæ.

E

Ebolum Ebolo, Campaniæ.
Ebrus Mariza, fl. Thraciæ.
Eburaici Aurelianeſi, Gallię.
Eburones Liege pop. Gallię Belgicę.
Eburonices Ebreux. Gallię Lugdunenſis.
Eburorum Ambrun, Germaniæ.
Eburum Olmta, Germanię.
Echidnades Curzolari, inſ. Ionij.
Ecbatana Ecbatana, Medię Metropolit: ſiue Tauris.
Edeſſa Rages, Orſa, Meſopotamiæ.
Edippa Scandalio, vrbs Phęniciæ.
Efflui Retelo, Germanię Septentrion.
Egeſta Campo S. Viro, vrbs Sicilię.
Eguri Medina de rio ſecco, pop. Hiſp. Tarracon.
Eione Capo di Croce, promon. Thauricæ Chers.
Elauer Alier, fl. Galliæ.
Eleuſa Curcu, opp. Ciliciæ.
Eleuſine Lepſina, vrbs Achaię.
Eleutherus Vallania, fl. Syrię.
Eleutherus Ponte Rotto, fl. Sicilię.
Eliberri Colibre.
Eliocrote Lorca, vrbs Hiſpanię.
Elis Belbes.
Eloronenſium Olorino, vrbs Aquitaniæ.
Elorum Modica, vrbs Sicilię.
Elſatij Scelſia pop.
Elyma Carcina, opp. Macedoniæ.
Elyma Alymite, vrbs Siciliæ.
Elymiotæ Placani, pop. Macedonię.
Emerita Auguſta Merida, Luſitaniæ.
Emiſſa, Camala, vrbs Phęniciæ.
Emans Nicopol, opp. Paleſtinę.
Emporię Ampurias, opp. Hiſp. Tarracon.
Enderium Driueto, opp. Illyrij.
Enisipta Iſola de Columbi, inſ. Libyci maris.
Entella Lauagna, Ligurum fl.
Epetium Spalatro, Illyrij opp.
Epidamnum Drazio, vrbs Macedonię.
Epidaurus Maluaſia, vrbs Peloponneſi.
Epidaurus Raguſa, Dalmatiæ.
Epirus Albania, Græciæ regio.
Epiphania Aleppo, Syriæ vrbs.
Epitergium Oderzo, Euganeorum.
Epla Couo, Cicerigo, inſ. Peloponneſi.
Eporedia Inurea, vrbs Salaſſiorum.
Eporſius Vicus Iuois, Belgij.
Equabona Couna, vrbs Hiſpanię.
Erbita Chiazza, vrbs Siciliæ.
Ereſſus Cidonia, vrbs Lesbi.
Ereum Monte ritondo, Vmbrię.
Ericuſa Paxo, Ionij inſ.
Erigonum Viſtritza, Macedonię fl.
Ermęa Talara, inſ. ad Sardiniam.
Erona Narenta.
Erotas Baſilipotamo.
Erimanthus Dimizana, Arcadię vrbs.
Erythrę Capo bianco. ſiue Colire. opp. Ionię.
Erythręum Capo roſſo, Cretę prom.
Eryx Monte S. Iuliano, Sicilię vrbs.
Eſſui Retelois. ſiue Tierarche. Celtarum popul.
Etera Rocana, Mæſiæ ſuperioris vrbs.
Eubęa Negroponte, Aegęi inſ.
Eubęum prom. Mantello, Aegæi.
Euboicū mare Golfo di Negroponte, Aegæi.
Eudoſes Libanoibani. ſiue Miſneſi, Germanię.
Euonium Dounſphage, Scotiæ opp.
Euonyma inſ. Vulcaneto.
Euonymus Stromboli, vna Aeolidarum.
Eupatorium Pompeiopoli, Armenię min.
Eupilis Lago di Puſſiano, Italię.
Euplęa Gaiola, Tyrrheni inſ.
Euripus Chalcidicus Streito di Negroponte.
Euxinum mare Mare maggior.
Exiliſſa Septa, Africæ vrbs. ſiue Aceuta.
Exitani Salobrenna, Beticę fl.

F

Falacrium Raſo Colmo, Sicilię prom.
Faliſci Monte Fiaſcon, Phaliſcorum opp.
Fanū Fortunæ Fano, Vmbrię.
Faraſſum Sibech
Fauentia Faenza, Galliæ togatæ.
Felſina Bologna, Galliæ togatę.
Feronia Caſtello S. Silueſtro, Thuſciæ.

Index locorum

I

Labicum

L

M

Index locorum

Madoca Aden, Arabiæ felicis opp.
Madritum Madril.
Mæagrum Caſtel nouo di Napoli.
Mæander Madre, fl. corſicæ.
Mæandria Alandriana.
Mæatæ Laudonia, Scotiæ.
Meninx Gerbi, maris Afri inſ.
Mænomenæ Canelle, ſardiniæ montes.
Mæotis Palus Mar della Tana. ſiue mar de Zabacche.
Magetrobia Maſieres, celtarum.
Magna Grecia Calabria, Italiæ.
Magneſia Capo Verlichi, Macedoniæ.
Magneſia Mangreſia. Aſiæ.
Malea Capo Malio, Peloponneſi.
Maliacus ſinus Golfo de Zicon. Aegæi.
Mamertini Meſſineſi.
Mamertinum fretum Far di Meſſina, Siciliæ.
Mamilla Ceitz, Miſniæ vrbs.
Manarmanis Harlingen, Germaniæ.
Manennium Mancheſtre, Britanniæ.
Manda Menan, indie fl.
Mandagara Mongalor, indię opp.
Maniolæ Prazel.
Mandurium Andoria, Apuliæ lacus.
Manliana, Magliano, Thuſciæ.
Mantini Baſtea, italię.
Manliana, monte maior, luſitaniæ.
Mantinia Goriza, Arcadiæ.
Mantua carpetanorum Madril Hiſpanię opp.
Mapeta Copo, Sarmatiæ Aſiaticæ.
Maracanda Sanimichanda, ſoglianę.
Marathon Maraſona, Achaię.
Marcia Marcena, Betice opp.
Marcomani Morauia, Germaniæ.
Mare Euxinum Mar maggior.
Mare Atlanticum Mar delle cauariæ.
Mare Erythreũ Mar roſſo.
Mare liguſticũ Mar di Genoua & ligne.
Mare ſiculum Mar di Sicilia.
Mare Gallicũ Mar di Narmandia.
Mariana Capo S. Maria, corſicæ.
mariana villa marino, latij.
marianus mons Sierra Morena, Betice mons.
mariæ burgum marimborgo.
marianæ foſſæ Aqua morta.
maridunum Caermardin, Angliæ.
marinus lacus Lago di orbetello, Thuſciæ.
maronea Marogna, Thraciæ.
martianum marchian, Thuſciæ opp.
marſi Abruzeſi, Italiæ.
maruingi Sleſia pop.
maſſicus mons monte Dracon, Campanię fel.
maſeria meſieres.
maſſilia marſilia, galliæ.
mariſcon Maſcon, Aeduorum ad Ararim.
matrona marne, Galliæ.
mattiaci Deelanders, Belgii.
mattiacum martpurg, Germaniæ.
mauritani, a larbi.
mauritana Tingitana Barbaria, Africa. ſiue Marocco, Feſſa.
mechlinia malines, Belgij.
media Seruam.
mediolanium Orliens, Galliæ.
mediolanium Lancaſtre, Britanię.
mediolanum Santonum Xaintes, Gallie.
mediolum moncaio, Hiſpanię.
mediomatrices mentz di Lorena, Gallię.
meduacus minor Bacchiglione, fl. Enganeor um.
meduacus portus Porto di Malamocco.
meduacus, maior Brenta fl.
medi Paeſe del Sophi.
megalopolis Leontari, Arcadię.
megara Iſola delle ſirene.
melantij ſcopuli Forni, maris icarij.
melas ſinus Golfo de Caridia, Thracię.
meldę meaulx, Belgij.
melita melida inſ. prope Dalmatiam.
melitę malta, una pelagiarum.
mellaria Begerra de melena, Betice.
mellodunum melum, ſenonum opp.
melos milo, inſ. cretici maris.
melphum melci, inpubrum opp.
memorantium memoranſi, Gallię.
menphia Cairo, urbs Aegypti.
menapij Gheldreſi, cleueſi.
mendeſium Damiate, Nili oſtium.
meneſthei portus porto S. Maria, Betice.
menlearia marcia.
menoſgada Egra, Germ. opp.
menrabia Beiar de Melenn Hiſp.
mentiſæ menteza, oretanorum opp.
męroe Gegnere, inſ. Nili.
merula merra, ligurum fl.
meſopotamia Diarbecca, Aſię regio.
meſſene mattagia, Peloponn. vrbs. ſiue Detali di unde meſſana extructa.
meſſenaicus ſinus Golfo di coron, Pelopon.
meſnium mendeburg, German.
metacum Calniate, Arabię fel.
metagonium Capo de tre forche, Mauritanię.
metapontus manfredonia.
metelis Roſſetto, Aegypti vrbs.
metaurus fl. metro, vmbriæ.
methone Modon, Meſſenię.
metubarris Zighet, inſ. Pannoniæ.
meuania Beuagna, vmbriæ.
miletum mileto, calabriæ.
miletus melazo, carię.
mimantia Capo ſtillari, Aſię prom.
minagara manciquepatan, indię.
minius minio, fl. Hiſp. Tarracon.
mimodunum Milden, Rauracorum.
minoa. Altemura, cretę.
minthe Olono, Pelopponeſi mons.
minturnę Caſtro almar.
miſiſtra miſiſtrato
mitylene metelino, lesbi.
mochara mecha, Arabiæ fel.
modoetia monza, inſubrum.
mogontiacum magunza, Germaniæ.
modura Bimagar, indię.
moduſi Pinder, Taprobanę.
morida Bucharia, ægypti ſtagnum.
męſia Valschia, ſiue Bulgaria Pannoniæ nel moldauia Boſſina.
moloſsi Pandoſia, Epiri.
molybodes Iſole de s. Piero, ad ſardiniam.
mona mon, inſ. apud Angliam.
monæcus portus uilla franca, ligurię.
monogloſſum mangalor, indię.
monettium monſpurg. iapydum.

mons

Mons Politianus	Monte Pulciano.
Mons Roseus	Monte Rusolo.
Mõs S. Dionysij	Mpncenese.
Mons Belgius	Moubelge.
Morini	Picardi., Belgij.
Moschi	Mosçouiti, ad Hyrcanum mare.
Moson	Aricouda, Galatię.
Motona	Ezsechia, Armeniæ.
Motua	Mandello, Siciliæ.
Mugatium	Meganzo.
Murgia	Murcia, Beticę.
Muroela	Murech, Pannonię.
Mursia.	Murouiza, Pannonię.
Mutilum	Murilina, Italiæ opp.
Myconos	micole, vna cycladum.
Mælę	milazzo, Sicilię.
Myoshormos	Cosir, Æthiopiæ. opp.
Myrina	Lemno, vrbs Lemni.
Myrtoum mare	mar di mandria, ad Cariam.
Mysia	Seruia, Asiæ.
Mysia superior	Valachia, Asiæ.
Mysia inferior	Moldauia, Asiæ.

N

Nadinum	Nadin.
Nagnata	Lametich, Hiberniæ.
Naleua	offiforde.
Nametes	Nantes, Aquitaniæ.
Nansium	Nansi, Galliæ.
Nantuates	Paese de uauult, Galliæ.
Nalbo	Narbone, Tectosagum vrbs.
Narbonentis	prouincia Linguadocca. Prouenza, Galliæ,
Narona	Narenta, Liburniæ.
Narisci	Palatinato pop.
Natison	Lisonzo.
Naulochus	Cosacho, Thraciæ.
Naupactum	Lepanto, Achaiæ.
Mauplium	Napoli di romania, pelo.
Nauportus	Lubiana, Tauriscorum.
Naxos	Necsia, vna cycladum Æg.
Neapolis	Mahometa, uel Napoli di Barbaria, Africæ.
Neapolia	Chrisopoli, Macedoniæ,
Neapolis	Napoli, Campaniæ.
Nebrisca	Lebrixa, Beticæ,
Nedinum	Nadin, illyrij.
Nelcunda	Dulcinde, maris rubri.
Nemea	Tristena, Peloponnesi.
Nemeti	Spiresi Germanię.
Nemetea	Normati, Galliæ ad rhen.
Nemetobriga	Val de cerna. Hisp. Tarra.
Nemetocerna	Spira, Namurs, Belgij.
Neocæsarea	Thocato, cappadocię.
Neomagus	Guilfordia, Britannię.
Neomagus	S. Saluador, Galliæ.
Neomagum	Noion, Galliæ Narbon.
Neomagum	N emours Galliæ.
Neodunum	Leondul.
Nepita	Nepi.
Neptunium	Nettuno. Latij.
Neritos	S. Maura. ithacæ.
Nerium	Nardi, Salentinorum.
Nerium	Fin de terra, Hisp.
Neriobriga	Valera, Beticę.
Nertobriga	Almudia, Hisp. Tarrac.
Neruii	Tornacesi, Belgij.
Nesactium	Castel nouo, istriæ.
Nessus	Nesto, Thraciæ fl.
Nester	Tira, fl. Mysię superioris.
Neustrij	Normandesi, Galliæ.
Nicęa	Nichea. Bithynię.
Nicæa	Nizza, Ligurię.
Nicates	Maiella, Italię mons.
Nicephorium	Nansiuacausi, Mesopot.
Nicer,	Nechar, fl. Germaniæ.
Nicia	Lenza, fl. Italiæ.
Nicomedia	Comidia Bithyniæ.
Niconium	Nomauoster. Mæsiæ.
Nicopolis	Gallipoli Bithynię.
Nicopolis	Nicopoli, Thracię.
Nicopolia	Preuesa, Epiri.
Nicopolitanus	sinus Golfo del montanee, propontidis.
Nigir	Gambra, fl. Liblę.
Nigreũ prom.	Capo ianizzeri.
Nimetacum	Lens, Artesiæ.
Niniue	Musala, Asię vrbs.
Nissea	Saluia, Achaię.
Nisoa	Nubia, Africę.
Nisyrus	Nisare, ins. Rhodiorum.
Nitiobriges	Mompolier, celtarum.
Niuaria	Gomerra, vna fortunatarum. ins.
Niuomagum	Numageu, Germanię.
Noela	Noya, Hisp. Tarracon.
Nora	Caluiri, Sardiniæ.
Norba cæsarea	Alcantara. Lusitaniæ
Noreia	Goritia, Tauriscorum. vel Norimberga Germanię.
Noricum	Bauiera.
Normanni	Noruegia ad Septentrionem pop. uel Scandiani.
Normania	Normandia, Galliæ.
Northumbriũ,	Notumberlan, Britanniæ.
Nostradama	Enau.
Notium	Capo del mar oliuario, promonto. Hiberniæ.
Nouante	Gallouidiani, albionis.
Nouembasia	Naluasia città.
Noniodunum	Noion, Belgii.
Nouiomagum	Nimmeghen, Batauorum.
Nuagera	Aquisgrana, Belgij.
Nussana	Numano,
Numantia	Sorsa città Hispanię.
Numidia	Barbaria.
Nursia	Norza, sabinorum.
Nussia, fl.	Nansau.

O

Oboritę	Mechelburger, Germ.
Obricus	Mossella, Belgij.
Obtricense	mastrich. mosę opp.
Ocelis	Capo de Celi, Arabiæ fel.
Ocelli	Adem, Emporium Arabum.
Odyssęę portus	Porto de Pali, Sicilię.
Odyssia	Capo Marzo, prom. Siciliæ.
Oenanthia	Santa Sofia, Sarmatię.
Oeniadę	Dragamesto, Acarnanię.
Oenipons	Ispruch. Germanię.
Oenotrides	Ponza & Ischia, Tyrrheni ins.
Oenussæ,	Sapienza, Peloponnesi.

Index locorum

Oeſcus — Blida, Triballorum.
Oera — Bunina, Macedoniæ mons.
Oereus ſinus — Golfo de Negroponte.
Olanę — Volana, Padi oſtium.
Olbia — Verlia, Bithyniæ.
Olbia — Eres, Galliç Marbonenſis.
Olchinium — Dulcigno, Illyrij.
Olenus — Chaminiza, Achaiæ.
Oliarus — Quintminio, vna cycladum.
Oliba — Olit, Hiſp. Tarracon.
Oiulis — Oiulo, Creteę.
Oulis — Soranto, Siciliæ.
Olympia — Langianico, Elidis.
Olympus — Lacha, Macedoniæ mons.
Olyſippo — Liſbona, Luſitaniç.
Ombri — Ghana, Ægypti.
Ombrio — rio del ferro, porto s. vna fortunatarū.
Onæum — Capo Cumano, Illyridis.
Onchesmus — porto santi Quaranta, Epiri.
Oopellum — Ceuſtria.
Opane — Opin Æthiopię.
Ophir — Peru, Indię regio.
Ophiuſa — frumentaria inſ.
Orcades — Orcane, inſ. apud Scotiam.
Ocelis — Tamora, Hiſp. Tarracon.
Opitergium — Vderzo.
Oretani — Calatrana, Hiſp. Tarrac.
Oricum — Orcho, Epiri vrbs.
Oriuetum — Oruieto.
Orolaunum — Arlun, Belgij.
Oromanſaci — S. Odomato, Guines Ternan, Flandrię.
Orontes — Farfaro vel Oronz syrię fl.
Oropitum — Oruieto, Thuſciæ.
Oropus — Tucamini, Bęotiæ.
Oroſpeda — porto della Tauolata.
Orrhea — Necaſte, Myſiæ.
Orthura — Oriſſa Indię.
Orioſpana — Candahar, Aſiæ.
Oſca — Hueſca, Hiſp. Tarrac.
Oſi — Oſenburg, Germaniæ.
Oſicerda — Oſſera, Hiſp. Tarrac.
Oſiſini — Laudriguet, Galliç ad mare Britannicum.
Oſſonaba — Gibraleon, Luſitaniç.
Ouporum — Obroazzo.
Oxonium — Oxenford, Britanniæ.

P

Pachynus — Capo paſſaro, siciliç prom.
Pactorum portus Calamita, Tauricę cherſoneſi.
Paduſa — Canale S. Alberto.
Pagraſa — Perpen, Indię.
Palęopolis — poggio realem.
Palantia — Palenzia, Vaccæorum.
Paleis — Palichi, Cephaleniæ vrbs.
Palinurus, — Capo palemudo peſtani ſinus.
Palla — S. Bonifacio, corſicæ.
Palianum, — Paliſin.
Pallene — Caniſtro Macedoniæ.
Palmaria — palmarola, liguſtici inſ.
Paloda — palota, pannoniæ.
Palios — Ghibel, phęnicię.
Pamphylia — Caramania, Satelia, Aſiæ minoris regio.
Panaſſa — Pandaſgu, Indiæ.
Pandataria Palmarola, Tyrrheni inſ.
Pandoſia — Caſtrofranco, Lucanorum.
Pangæus — Malaca, Thraciæ mons.
Paniſus — Tiſſoo, Græcię fl.
Panium — phauarion, Europæ prom. aduerſus Cyaneas.
Pannonia — Vngaria.
Pannonia inferior Tranſiluania.
Panormus, — panormo, Epiri portus.
Panormus, — Voliſmeni, cretæ.
Panormus, — Raphei, Achaiæ.
Panormus, — Macri, Samiæ terræ.
Panormus — Yeriſco, chalcidicæ.
Panormus — palermo, Siciliç.
Pantanus lacus Lago di Leſina, Apuliç Dauniæ.
Panticarpes — Conſcanoda, Scythię fl.
Panticapæa — Voſpero, Tauricę cherſon.
Pantornatrium Milopotamo, Cretæ prom.
Panyaſus — Spirnaſſe, Macedonię fl.
Panyſus — Lanza, Mæſiæ fl.
Paphos — Bapho cypri.
Paretonium — Derion, porto raſſa, Ægypti.
Parentium — parenzo, Iſtrie, opp.
Parnaſſus — parnaſo, Liacura, Achaiæ mons.
Paropaniſus — sahleſtan, Aſiæ regio.
Paros — pario, vna cycladum.
Parthenius — Dolap, Aſiæ minoris fl.
Parthenope — palmoſa, Tyrrheni inſ.
Parthotum rex Tamerlan,
Parthyene — Tharpaſtan, Naiſtain, Parthiæ regio,
Partiſcum — Cechometh, Iazvgum opp.
Paſargada — Chelquera, perſidis,
Paſumena — Caſentino, Thuſcię.
Patara — patera, Lyciæ.
Paterniana, — Paſtruna, carpitanorum Hiſp.
Patmos — palmoſa, Icarij inſulæ.
Patræ — patraſſo, Græcię.
Pauca — paubnia, corſicę opp.
Pax Iulia — Bela Luſitaniæ.
Paxum — pacsù.
Peceutia Apulia, puglia di Barri.
Pedalium — Capo de Greco, cypri prom.
Pegnutium — Aimiſſa, Illyrij.
Pelagię — Conigliari, inter Siciliā A fricam inſ.
Pelaſgicus ſinus Golfo di armiro.
Pelendones — Medina celi, Hiſpanię pop.
Pella — Tuchria, Macedoniæ.
Pellene — Tachara, Achaiæ.
Peloponneſus — Morea, Græciæ.
Pelorus — Capo de torre del Faro, siciliæ.
Peluſium — Belbais, Damiata, Ægypti.
Peneus — Salampria, Maced. fl.
Peparethuſ — lemene, Maced inſ.
Peperina — Qualpenea, Indiæ.
Perge — pirgi pamphylię.
Perimula — patane, Aureæ cherſoneſi.
Perinthus — pontiro, Thracię.
Peronticum — Verdiſco, Thraciæ.
Peſſinus — Tribanta, Paphlagonię.
Peſſium — Seghedin.
Peſſulus — Mompolier.
Peſtum — policaſtro.
Petelia — pitigliano, magne Græcię, Beſicaſtro.

Index locorum

spinetic m

Tharas

Index locorum

Thsrss Tarasso.
Tharsus Tarasso.
Thassus Taso, Ægęi inſ.
Thebæ Stibes, Bęotię.
Thebę Lucanæ S. Lucio, Lucanorum
Themiscyra Fauagoria, Ponti regio.
Theodosia Capha, Tauricæ Cherſ.
Therasia Santorino, Ægæi inſ.
Thermæ ſtygianæ bagni sabatini.
Thermæus ſinus golfo Saloolchi Ægęi.
Thermodon Pormon, Cappad. fl.
Thermopylæ bocca di lupo, ætę montia Anguſtię, ſiue terræmoto
Thessalooica Saloolchi Macedunię.
Thinurtium, Turoon, Gallię.
Trasimenus lacus lago di Perugia.
Thule inſ. Tile Tabule, inſ. Oceani occidui, ſiue Islanda.
Thurę Calamata, Meſſenię.
Thuria Aqua che fanella, magnæ Græciæ.
Thurium Terranoua magnę Græciæ.
Thuſcia Toſcana, italiæ regio.
Thyamis Nista, Cypri prom.
Thyella Thyeto, Oenotriæ.
Thymiaterium Azamor, Libyæ ad Oceanum Atlanticum.
Thynias Sagora, Thraciæ
Thynnias Farnaſia, Ponti Euxini.
Tibarenum Bagnacauallo, Gallię Tog.
Tiberiacum Bagnacauallo, Æmyliæ.
Tiberiopolis Stromizza, magnæ Phrygiæ.
Tibiſca Sophia, Męſiæ inferioris.
Tibiſcus Tiſſa, fl. Pannoniæ.
Tibiſcum Temeſuar Daciæ.
Tiberia Tabaria.
Tibur Tiuoli, Latij.
Ticinum Pauia, Inſubrum.
Ticinus Ticino, fl. Galliæ Ciſalp.
Tifata monte di Capua, campaniæ fel.
Tifernum ciuita di castello, vmbriæ.
Tignium S. Maria in Georgio, picent.
Tigranaana Tauris, Armeniæ maioris.
Tigranocerta Sulthania, Arm. maioris. ea vox imperatoriam ſignificat.
Tigris, Bendamir. ſiue Tegil Aſiæ fl.
Tigulia Laula, Liguriæ.
Tigurini Turric, Heluetiorum
Tiliauentum Tagliamento, fori Iulij.
Tilium S. Reparata, Sardiniæ.
Tilogramuo Caiigan, Indiæ.
Tilux Capo Chenelar, Corſicæ prumontorium.
Timica Tremeſin, Mauritaniæ Cæſarien.
Tingis Tangia, Maurit. Tingitanę.
Tinia Topino, Vmbrię fl.
Tioortium Turnoo, Galliæ.
Tipaſa Taues, Maurit. Cæſarien.
Viquadra Coniglieta, Balearici inſ.
Tiſſa Randazo, Siciliæ.
Titius Varieſca, Illyrij fl.
Tolbiacum Zulpich, Belgij.
Tuletum Toledo, Hiſp. Tarracon.
Toloſa Culunia Tuloſa, Germaniæ ad Hercyniam ſyluam.
Tomis Tumi, Męſiæ.
Tonica Zaxella, Africæ emporium.

Topidis Poſio, Thraciæ.
Tornacum Tornay, Belgij.
Toronaicus ſinus golfo di Rampa, ad Maced.
Torone Castel rampo, Macedoniæ.
Trachitis Gambea, Libyæ fl.
Tragorium Trau, Illyrij.
Traiana legio Cubolenz, Belgij.
Traiani pons Ponte d'Alcantara, Hiſp.
Traianopolis Troyna, siciliæ.
Traianus portus Peſcara, Thuſciæ.
Traiectum Vtrecht.
Traiectus Moſæ Maſtrich. Germ. inferior.
Trallis Chora, Phrygiæ.
Tranum Trani, Apulię Peceutiæ.
Trapezuntia Trebiſunda, Cappadociæ.
Trapezas Luſtia, Tauricæ Cherſon.
Tretum Capo ferrato, Africæ.
Treua Bamburg, Germanię.
Treuiri Treueri, Belgicę Gallię.
Triballi Bulgari, Sarmatię Europeę.
Triboces scelli, Germanię.
Tribocij Elſatij.
Tricadiba Quetllua, Indię.
Tricca Tricala, Macedoniæ
Tricorium Craux, Gallię Narb.
Tricornesii Topliza, Myſię ſuperio.
Triconium Columbarz, Myſię ſuperio.
Tridentum Trento, cęnomanorum.
Trifernus Biſanu.
Triglypton Pega, Indię.
Trinium Trenio, Italię fl.
Trinouantes Loudino pop. Albionis.
Tripolis Trabelo, Phæniciæ.
Tripolis Tripoli Mauritanię.
Triſmis Trachina, Myſię inf.
Tritium metallū Tafalla, Hiſp. Tarracon.
Triuolious mons Saluiati, Italię.
Triuię lacus Lago di Nemo, Latii.
Troezena Trezina, Pelupunneſi.
Troglodytę Sirfia, Africę pop.
Trogylium Gatunisi, Ionię prom.
Trophæa Augusti Torbia, Latij opp.
Truentus Tronto, Picenorum.
Tuder Todi, Vmbriæ.
Tuliſurgium Branſuich, Germanię.
Tunetum Tuniſe, Africæ.
Tungri Brabantini, German. inter Muſam & Tabudam.
Turiaſo Tarazona, Hiſp. Tarracon.
Turingi Duringer, Germanię.
Turmodigi Raias, Hiſp. Tarracon.
Turones Tours, ſiue Teruanni, Galliæ vrbs.
Turuni Iſleſia pop.
Turriuermium Tornay.
Turris Herculis Concora.
Turris Syllana Tordeſilla, Hiſp.
Turuntuſus Duina, Sarm. Europ.
Tuſculum Thuſculo, ſiue Fraſcati, Latij.
Tybur Tiuoli, Latij.
Tyriſſa Cereſi, Macedonię.
Tyrrhenū mare Mare di Toſcana.
Tyrua Suri, Phęniciæ.

V.

Vabar Biſmeo, Mauris. Cęſ.

Vacca

Index locorum

FINIS INDICIS LOCORVM.

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER PRIMVS.

VNIVERSA nostri temporis bella terra, marique gesta, quæ sigillatim ab alijs pertractata sunt, scribere adorti, supervacaneum propè esse ducimus quempiam ad historiæ lectionem adhortari; quòd omnibus pateat hanc solam esse veram viuendi magistram, quæ docet quo pacto res priuatas & publicas gubernari oporteat, non solum ratione, sed etiam rerum præteritarum exemplis. Nam qui res gestas literis committunt, vel si hoc diligentissimè fecerint, nisi patefecerint consilia ducum, & errorum virtutumque rationes, vt ex his certam vitæ legem quiuis in posterum sibi possit constituere, vel nullam, vel certe perexiguam legentibus afferunt vtilitatem. Quæ enim alia ratio præstantior esse possit imperij defendendi, aut etiam amplificandi, quam si constiterit quibus artibus, quove bellandi genere ciuitates restiterint potentissimis exercitibus, diuturnasq; pertulerint obsidiones, aut quibus facile victæ fuerint? Quippe cum ea, quæ pertinent ad militarem disciplinam, si quis ignorauerit, huic cum bonorum omnium, libertatisque iactura in potestatem hostium venire necesse sit: cum peritis contra & gloria apud posteros, & imperium in cæteros homines, & omnis humana felicitas sit proposita. Quæ cum ita sint, non minus vtiles ciuitatibus existimandi sunt rectè scribentes historiam, quàm duces, & defensores vrbium: quòd illi paucas vrbes, & non sæpius defendant, cum prudentes rerum gestarum scriptores & semper & vbique vrbes tueantur, omnesq; posteros informent ad varios fortunæ euentus. Nam vix fieri potest vt quis sit bonus historiarum scriptor, qui idem esse non possit bonus imperator. Plerique tamen rerum bellicarum imperiti, vt rem leuem, historiam scribere aggrediuntur, ignari quantum onus susceperint: quod ita fit, quia rerum singularum inscitia facit homines ad omnia pericula audaciores. Nos igitur his ita cognitis, dabimus operam pro viribus, vt ea cognoscantur, quę gesta sunt vbique gentium, ab ijs temporibus & rebus gestis incipientes, quæ scripta Pauli Iouij attigerunt: persequemurque ad ea vsque tempora, quæ nobis diuinitus concedentur; in qoibus seruabimus tanquam iusiurandum ne quid scientes mentiamur, aut scribamus ad alicuius gratiam, cum sciamus veritatem esse animam historiæ, qua dempta nihil relinquitur, nisi inanis scribentis labor, & miserabile cadauer.

Gallia itaq; omnis, & Italia, & reliquæ orbis terræ prouinciæ, gentes, imperia, suauissima tranquillitate perfruebantur, cum pax inter duos potentissimos Christianorum principes fuisset composita: quòd nationes reliquę, vel horum bellis fuissent implicatę, quorum hortatu arma sumpsissent; vel quòd per horum dissidia ad res magnas aspirare posse sibi tutò viderentur. Fuit pax illa inter Franciscum præstantissimum Galliarum Regem, & Carolum Quintum Imperatorem Maximum confecta apud Crepinium castellum in Suessionibus; astipulantibus hinc Cæsarianis procuratoribus illi negotio præfectis, sacramentoque affirmantibus, Nicolao Perenoto Granuelio Cæsariani scrinij magistro, & Ferrando Gonzaga primam autoritatem in castris post Cæsarem militaris Imperij obtinente: inde Regis proceribus Hanebaldo Amirante, & Nulleio senatore, viris magnæ existimationis & autoritatis inter Gallos. In eas pacis conditiones omnes fere Christiani Principes, & liberę Italiæ ciuitates sunt inclusæ. Agebatur annus salutis nostræ quadragesimus sextus post mille & quingentos, cum in locum demortui Alphonsi Dauali marchionis Istoniensis sufficitur in Mediolanensem præfecturam à Cæsare Ferrandus Gonzaga pauloante Prorex Siciliæ: vir rerum bellicarum & vrbanarum peritia insignis. Cæsar post pacem cum Francisco Gallorum re-

1546.

ge factam in Germaniam se confert eo consilio, vt superbiam nonnullorum frenaret, qui nouas, ve teresque inimicitias exercebant cum Austriaca familia. Protestantes vocati, qui principes erant hæreticorum, conuentus habent in vrbe Vlipetorum, vbi decretum est de Tridentina synodo, de sumptibus belli Vesontiensis, de non deserendo Archiepiscopo Coloniensi Vbiorum, qui contra Pontificis, Cæsarisq; mandatum antiquæ religionis instituta mutauerat. Nam propter frequentes de religione, variasq; sententias singulorum, omnia plena erant tanta perturbatione, vt non mediocriter laboraret res Germanica. Licebat enim de summis magistratibus accusationes ad paucos Principes Imperij deferre, qui omne auxiliorum genus liberaliter Archiepiscopo promiserant, si qua vis inferretur. Atqui cum paulatim serperet Lutheri lex, & adulterina rerum Euangelicarum explicatio, atque ea in principatum Intuergorum denique fuisset admissa, Protestantes tanquam pro gloriosa victoria, & insigni aliqua re gesta, legationes gratulatum mittunt: iussæq; sunt sacræ Christi cruci affixi imagines prosternj & infringi, quòd impium esse dicerent imagines coli. Sed & nos non solùm impium, & nefarium esse fatemur idola, & simulacra, & vanam materiam tanquàm Deum colere, verum etiam quicunque hoc faciat insaniæ & dementiæ condemnamus: cum tamen tam impium sit imaginem Iesu Christi Redemptoris nostri vlla contumelia afficere, quàm nefarium diuinos honores materiæ inani, & ex ea factis imaginibus, tanquam Deis tribuere. Non enim piè bellum geritur cum imaginibus. ijdem rursus censemus sacras imagines in sacris locis necessariò esse habendas, quæ non minus per picturam, & fortasse magis ad sensum, quàm monumenta literarum, pietatis & diuinæ erga nos charitatis sublimitatem referunt. Sed quoniam Tridentina synodus noluisset colloquium Attobrigense comprobare, id intelligens Cæsar quòd Protestantes ipsam synodum non admitterent, ne paci & tranquillitati procurandæ defuisse videretur, concessit haberi colloquium, sine præiudicio tamen Tridentinæ synodi, ad quam intelligebat negotium de religione necessariò deuolui oportere, vt publicè Christianorum paci consuleretur. Disputatum est diu de ratione colloquij, ad quod octo protestantes, & tondem catholici collocutores, & auditores sunt delecti. Neque tamen res conuenire poterat, quòd alij scriptis omnia colloquia committi volebant, alijs illud procrastinatio tantum videbatur. Prius denunciatur à catholicis siquid aduersus sacram scripturam, Apostolicasq; traditiones dictum fuerit, id se pro nihilo velle haberi. at siquid communi sententia decernatur, illud habendum esse pro familiari sermone sine vlla vi, aut robore decreti. Mox prolata confessione Augustana, quam Cæsar Augustę Vindeliciæ cum apologia concesserat anno 1530. rogantur protestantes, an persisterent in eadem sententia, scriptaq; illi repugnantia, vel sua omnia damnarent. Bucerus, qui primas apud protestantes obtinebat, diu hæsitauit, ac respondit demum se damnare scripta contraria. Per illud responsum suos etiam damnauit, qui in plerisq; ab ea defecerant, res eò denique perducta est, vt facile Buceri improbitas patuerit, cum in tam absurda dicta compulsus sit à Maluenda viro doctissimo Theologo catholicæ pietatis, vt per repentinam disputationem in magno doctorum virorum consessu nō puduerit, affirmare, eū qui mortali peccato tenetur fidem catholicam amittere se nō credere Deū trinum & vnum esse, neque Christum esse filium Dei, neque redemptorem humani generis, neque natum, neque crucifixum, neque reuixisse, omnia peccata esse incredulitatis, nullum imbecillitatis aut inscitiæ, sed omnia ex malitia, & contra conscientiam committi, quæ certè sine nausea & horrore audiri à pijs auribus non possunt. diditus est rumor fallax. deinde ad tegendam malitiam, Maluendam ad Buceri dicta obmutuisse. Atque ne deliramenta, quæ multa prolata sunt a Bucero, memorem, id tantum dicam, quod ille non minus Atheos, quàm antiquus ille Diagoras, visus est. Deinde cum Cæsar literas dedisset. quibus colloquij habendi forma præscribebatur, non complectētibus eam protestantibus, conuētus paulatim euanuit: at contra Tridētina synodus inchoatur, quò miserat iam Pontifex legatos viros doctrina integritateq; præstantes, Reginaldum Polum, Mariam Mōtium purpuratos Antistites, ac Marcellum Ceruinum. Nolebat autem Cæsar aduersus eas nationes bellum suscipere contra Principes, qui hæreticos protegebant, quia videbatur ea prouincia ita affecta, vt nisi per summam difficultatem, summumq; periculum non posset armis compelli ac reduci ad veterem religionem. His accedebant cum Rege Gallorum potentissimo multæ eorum Principum amicitiæ, & coniunctiones, & Solimani copiæ ingentes, quæ varijs incursionibus Pannoniam infestabant, vniuersamq; propè occupauerant, cum se pupillum regem tueri profiterentur. His omnibus tamen tantis difficultatibus reiectis, cum religio, & Dei cultus sit omnibus ceteris humanis negotijs præferendus, acerrimū maximeq; difficile, & periculosum Germaniæ perdomandæ bellum suscipit, neque eam patitur impune defecisse ab institutis religionis, ritibusq; maiorum, & ab illa maiestate Imperij, quæ summa semper obseruantia culta est ab illis nationibus, quod vnum propè continet ipsius Germaniæ splendorem. Ad hoc autem bellum explicandum videtur paulo altius repetendum, quibus consilijs. quibusvè auxilijs permoti fuerint ad defectionem duo potentissimi Germaniæ duces Philippus Lantgrauius princeps Cattorum, & Ioānes Federicus antiquissimę stirpis nobilissimus Dux Saxonum, qui se arma sumpsisse pro tuenda libertate Germanici nominis profitebantur, & ad eius rei nomen liberas etiam ciuitates ad suscipiendam communitatem eius belli excitauerant. Quo tempore tenuit Imperium Saxonum Ioannes, Pontifice Leone decimo, quod accidit anno salutis nostræ decimo septimo supra mille & quingentos, multi præclari homines, & in omnibus disciplinis præstantes, liberalissimis propositis præmijs inuitati sunt ad vrbem Calegiam, vbi Dux ille morabatur. Exijt per id tempus monachus eremitanus Martinus Lutherus ex ignobili pago Islebio, qui est agri Masfeltij, vbi etiam mortuus est hoc tempore initio fermè anni præsentis, cum annum ageret ætatis suæ tertium post sexagesimum,

Imagines sanctorū vt colendæ.

Tridētina Synodus incœpta.

Martini luteri origo, & dissensio à Pont.

mum. qui vt suorum monachorum principatum obtineret, cum iam aliquantulum existimationis esset adeptus, persuadet Ioanni Duci, vt a Pontifice diploma, indulgentiã scilicet vulgo vocatam, impetrare conaretur. Sed cum res non successisset è sententia, incredibili odio aduersus Pontificem exarsit, putauitq; suis rebus optime consuli, si illud dignitatis quæsisset impugnando, quod implorando obtinere non potuisset. Idcirco multa edidit maledicta publicè aduersus autoritatem Pontificiam, & aduersus indulgentias præcipuè. Pontifex audita huius hominis temeritate, & importunitate Thomam Caietanum Cardinalem mittit ad surgentem flammam seditionum extinguendam. Sed cum facilis & placidus ventus excitare ignem, rapidissimus extinguere ac dissipare soleat, tamen longe alia ratione in his vti conuenit, vti docuit experientia : nam cum Thomas nimis seuerè aggredi rẽ visus esset, irritauit potius, quàm vlla ex parte restinxit aut dissipauit surgẽs incẽdium. Pontifex deinde iustissimis causis compulsus diris imprecationibus Lutherum insectatur, qui pro petenda venia in dirarum imprecationum vindictam, non solum rudes homines, & faciles, naturaq; propensos ad omnem uiuendi licentiam ab obedientia Pontificia, catholicisq; institutis sollicitauit, & abduxit, verumetiam falsas explicationes euangelicas in medium ita attulit, vt per nuda occultarum diuinarumq; sententiarum verba populorum ac Principum animis illuserit, feceritq; vt proposita liberiore vitæ ratione adulterina pro veris facile complexi sint. Primi igitur Saxones & Sueui eam doctrinam imbiberunt, atq; multorum postea, qui doctissimi esse putabantur malitia rem eò deduxit, vt ex his seminibus, multisq; alijs denuo se addentibus, noua quædam religio pullularit, cuius stolones in alias nationes transmissi in tantam germinarũt sentẽtiarũ varietatem, totq; sectas hæreticorum, vt sępe totidem in eadem domo, vel etiam plures de religione sententiæ fuerint, quàm homines: cum tamen vna religio tantum bona sit, vt quæ vnius Dei cultum prospiciat, neque tam diuersę, & inter se dissidentes bonæ simul esse possint. Pontifex de omnium salute mirificè sollicitus ad opprimenda illa incẽdia quouis humanitatis genere vsus est: sed ea tantopere creuerunt atq; inueterauerunt paulatim in animis hominum, vt multis Principibus ad nouam religionem se addentibus, & conspirantibus comitia religionis indicta sint à Federico electore Smacaldicam, illud est nomen oppidi inter Casuaros, & Incriones ad Schalmum fluuium. Conuenerunt ad illa comitia, quæ facta sunt anno quatto post mille quingentos, & triginta Principes insignes Henricus pater & Mauritius filius Saxonum duces. Philippus Lantgrauius Incrionum, Bernardus & Philippus Senuonum, Franciscus & Hernestus Caucorum, Odericus Intuergorum, Philippus Vessonum Dux, Ioannes regulus Alisi, Golphangus Anhalti princeps, Albertus Masfeltius, Tecchenelburgins, Aldemburgius, & duo Nansienses comites. Vrbium præterea Septentrionalium Principes, quæ magis ad vrsas vergunt, Pheugari, Phamirani, Treuæ, Pharodini, Mindę, Phrigę, Tunemburgi, Lemburgi, Gottingę, Goslarię, Hannuberę. Liberarum vrbium Sueuorum Principes, Augustę, Argentorati, Bibaci, Gesfingę, Causaporni, Canoduri, Chemptę, Dechuelburgi, Alcimenij, Rottemburgi, & ne multis ducibus ac ciuitatibus, quæ principes homines ad ea comitia miserunt memorandis tempus absumam. vniuersa ferè Germania in has leges conspirauit, quę in illis comitijs factę sunt. 1. Vt in quinquagesimum annũ leges latę intelligerentur ad religionis sui ipsorum, fœderatorumq; omnium defensionem. 2. Ne liceret cuiquam bellum inferre, aut hostiliter inuadere agrum fęderatorum. 3. Si quis inuaderetur, statim vt cæteri atq; significatum esset, subsidia mitterent, quanto maiori possent conatu & diligentia, quod nisi factum esset intra certum spatium, vrbs illa posset sine perfidiæ nomine cum hoste pacisci, vel etiã aduersus coniuratos arma capere. 4. Vt vnius hostes cæterorum hostes intelligerentur. 5. Vt nemini liceret semel susceptum bellum aduersus quemuis hostem deponere, nisi reliquorum omniũ consensu. 6. Ne armatus exercitus permitteretur per agrum cuiusquam fœderatorum ad bellum inferendum pertransire, nisi communi omnium decreto. 7. Vt qui auxilia acciuissent, per viginti dies commeatum suppeditarent ab initio belli eò profectis, ac totidem post bellum : ea tamen lege, vt qui acciuisset, & cuius causa bellum gereretur, summum haberet imperium eius expeditionis, quod nemini suscipere liceret ad alios infestandos vel Principes, vel ciuitates. 8. Vt si qua inter ipsos fœderatos nasceretur cõtrouersia, pro iure & æquitate, at non pro armorum vi dijudicaretur, seruaretuiq; iuramentum, quod intercesserat. 9. Vt liceret principibus, & fœderatis ciuitatibus cõmuni consilio mutare, vel addere siquid opus esset, aut æquum videretur, liceretq; sapientius cõmuni omnium saluti consulere. 10. Vt eiusdem fœderationis socij ac participes omnes & liberæ ciuitates Saxonũ & Sueuorum intelligerentur. His tot populorum vrbiumq; Smacaldicæ fœderationis auxilijs elati Philippus Lantgrauius & Federicus Saxonũ Dux, Principes nobilitate, potẽtia, autoritate præstantes, vt qui sibi viderentur ita plurimum posse suos terminos dilatare, sua fortuna minimè contenti, ad maiora aspirare incipiunt. Visum est autem optimè consuli rebus iam potentis fœderationis, si imperium etiam ad nouam illam religionem detorquerent, vt non solùm potentia, sed etiam dignitate Imperatoria fœderationem insignirent. Ad illud consilium capiendum incitabat Federicum veterum Imperatorum suæ familiæ recordatio; cum duo Henrici, tres Otthones, & nuper Lotarius atque Adulphus in memoriam veniebant, ad quos omnes è sua familia imperium fuerat delatum. Confirmabant vero in ea sententia preter fęderatos multæ etiam cum externis principibus amicitiæ, & affinitates. Atque vt manifestius belli Germanici magnitudo appareat, & quantæ fuerit difficultatis Germaniã vincere, quæ non nisi suis armis videtur posse superari; quippe quòd hęc vna prouincia multo plures exercitus Romanorum profligasse dicatur, quàm vniuersus ferè orbis reliquus, non erit absurdum si situm & mores & naturam Germaniæ quanta fieri poterit breuitate descripserimus; quoniam illis ignoratis in multas

Smacaldica comitia.

Germaniç descriptio.

dubitationes diligentem lectorem incidere necesse erit. Germania igitur est omnis in partes quatuor diuisa, vnam quarum hinc claudit Danubius, inde Rhenus fluuius amplissimi. Alterā Gallia comata attingit à meridie, cum Belgica regio & Heluetij nuper Germaniæ prouinciæ accesserint. Tertia Germaniç pars Norico & Vindelicia & Rhetia terminatur ab oriente, & alpibus, & nonnulla parte Illyrij: cum ex eo latere etiam Germani spretis obijcibus Danubij nouas regiones suo imperio adiecerint. Teutones populi preterea, qui sunt traiecto Vistula flumine, in alia parte habitāt Germaniæ, in qua ad septentrionem habentur Sarmatæ & Prutení. Terminantur igitur Germani amplissimis finibus, vt vno verbo dicam, ab oriente Sarmatia & Pannonia & Bebijs Sarmaticisq; montibus asperrimis. Ad occidentem habent Belgarum regionem, quæ extenditur ad mare vsq; Britannicum. A' septentrione clauditur Oceani Germanici fluctibus, cum Alpes vocati montes & Italia à meridie secludant. Hanc prouinciam totam ferè transuersè scindit Albis fluuius, qui à Sudetis montibus ortus non procul à sylua Hercynia in mare irrumpit ad Saxonum regionem. Atque cum Rhenus, & Danubius antiqui essent fines Germaniæ, qui per illam prouinciam amplissimi decurrunt, pars illa quæ fuit propria antiquitus Germanorum, vocata est superior; at quç vergit ad oceanum occiduum, inferior. Hæc nostra descriptio tametsi ab antiqua Germaniæ descriptione dissentit, tamen non debet videri facta præter rationem, cum non minus legibus, institutis, imperio, moribus, idiomate, quàm mari vel montibus vel fluuijs & naturæ terminis regiones aliquando sint circumscribendæ. Maximus est in Germania amplissimarum & opulentissimarum ciuitatum numerus, quas regio, cum frumenti, omniumque rerum victui necessariarum & metallorum sit feracissima, copiosè alit: quamuis propter frigus alicubi non magna nascitur vitium copia, cum arbor illa magis amica sit caloris, quàm vt eius regionis naturam patienter ferre possit. Nam solæ liberæ ciuitates sunt nonaginta & duç. atqui ne vlla dubitatio possit legentis animum in vniuersis rebus, quæ de Germania conscribentur, retardare, in has ferè prouincias Germania distribuitur, in regionem Batauorum, Belgarum, Busatterorum. Busuntes prçterea & Camani populi, & Cherusci. & Boemi, Casuari, Catini, Vangiones, Intuergi, Turonesque Germani sunt, & qui Suetiam, qui Valetiam, qui Selandiam habitant, qui Carinthiam, qui Vesaliam, qui Noirelandiā, & Maringi, Matcomani, Tungri, Triboces, Lutibnri, Sangobardi, Sennones, Teuceri, Incriones, Menapij, Sicambri, Visipi, & multi præterea populi ac regiones. Homines sunt mirificè disciplinarum ac rei militaris obseruantes, legum cultores ciuilium, & si ad sobrietatem potius, quàm ad ebrietatē pro patriæ consuetudine vino assuescerent vti, felicissima ingenia existimarem Germanorum, nullisq; inferiora mortalium. Quod attinet ad eius prouinciæ publicam administrationem, præter legum ciuilium obseruantiam, municipaliaq; iura, aliæ ciuitates sunt liberç, suisq; vtuntur legibus ad morem rerum publicarum. Aliæ sunt imperatoriæ ciuitates, & oppida, & pagi, quoniam proprium istud est imperij patrimonium, quæ statim creati Imperatoris ditioni omnia subiecta esse intelliguntur. Aliæ sunt sacratorum antistitum, aut ducum, aut marchionum, aut comitum, ac cęterorum huiusmodi principum imperio subiectæ, quorum tamen omnium princeps & quasi caput est imperator, qui à septem ex his principibus eligi consueuit, vbi electionis indicendæ opportunitas oblata fuerit. Nam facultas eligendi Imperatoris ex Italia primum in Germaniam translata est à Gregorio Quinto Pontifice Maximo, cum fuisset expulsus à Romanis anno salutis nostræ quarto post noningentos & octoginta: quem postea Ottho in Italiam cum exercitu transgressus sedi Apostolicæ restituit. Ea de causa pontifex Germanus per arma Germanica in Imperium restitutus con sulente etiam ipso Otthone facultatem eligendi Imperatoris Romanis ereptam ad suos Germanos transtulit. Sunt autem hi sacrati Antistites Imperatorem eligentes; Coloniæ Agrippinensis, Treuirorum, Mocontiaciq; Archiepiscopi, quorum hic Galliam, ille Italiam, ille Germaniam refert. Reliqui sunt comes Palatinus, dux Saxonum, marchio Sennonum, quorum suffragia cum paria sint numero, vt commode fiat electio, neq; paritate suffragiorum impediatur, septimus additus est Rex Boemorum propter potentiam & dignitatem eius electionis. Additum est præterea ad electionis maiestatem vt adsitit Camanorum, Marcomanorumq; marchiones, & alij complures proceres, liberatumq; ciuitatum legationes, quibus honoris causa diuersa iniuncta sunt munia. Vniuersa Germania se nouo Imperatori præstitutam obedientiam iuramento obstringit, seruaturamq; fidem eo defendendo aduersus populos repugnantes imperatorijs mandatis. at contra iurat nouus Imperator promittens se libertatem & leges Germanis pro viribus defensurum, cum imperij res maximç prouincięq; publica negocia ad salutem omnium spectantia per comitia Germanorum optimè ac sapientissimè regantur. Illarum autem legum in primis ea præclara est, quæ facit ad hoc præsens bellum, è cuius contemptu nata sunt semina omnium earum calamitatum Germanarum, quas su mus explanaturi. Cautum est imperatorijs legibus ne quis pagus vel ciuitas, vel princeps, vel natio Germanica inconsulto Cęsare, vel inconsultis Comitijs arma publice sumat religionis aut alterius rei causa; nisi quis renuntiatus sit rebellis imperij & perduellionis reus, cui sit indictum imperatorium exilium. illud nihil aliud significat, nisi dari cuiuis impunitatem & licentiam eius capiendi, occidendi, diripiendi, bona eius prædandi. Cum verò per Smacaldicam fœderationem exclusi essent omnes, qui non fuissent eius nouç religionis participes, atq; pro hostibus haberentur à coniuratis, Philippus Lantgrauius copijs & pecunia à Federico adiutus breuissimo temporis spatio totum ferè imperium finitimum Henrici Ducis Inlicurgij suo adiecit, quoniam is à Pontificia obediētia & amicitia Cęsaris nullis suasionibus, aut pollicitationibus abduci poterat. At enim ego facinorosi & impuri hominis semper esse existimaui per simulationem contemptę aut violatę religionis alterius bona prædari, cum nulla sit tam nefaria religio, tamque impia, quæ iubeat in homines diuersæ religionis

Liberarum ciuitatum numerus.

Germaniç populi qui sint.

Germani quales natura.

Imperatorũ electio Italis erepta.

Electores imperij.

Imperatorũ iuramentum.

Imperatoriũ exilium quid sit.

gionis latrocinia exercere. Sed hæc ſunt auariſſimorum tyrannorum inſtituta,& improbitatis integumenta. Quæ cum ita eſſe intelligeret Lantgrauius, id ſe feciſſe ſimulabat, quoniam prior Henricus ad concremandos pagos nonnullos ſuorum ſubditorum miſiſſet, & ad occupandas ferri fodinas, cędendasq; ſyluas Goſlariæ,quæ vna erat fęderatarum vrbium. Illa inſigni iniuria accepta Henricus collectis ijs copijs,quas anguſtia temporis paſſa eſt, ea recuperare conatur, quæ ſibi per vim iniquè fuerant ablata. eius optans fortuna belli primum arridet. alias armis è ſuis ciuitatibus capit, alias per deditionem in fidem recipit. contrà Lantgrauius comparatis quam maximis copijs exit in apertum cum Henrico collatis ſignis dimicaturus, vbi facultas daretur. vterque paratus ad pugnam exercitus cum intra ſuos fines moraretur, Mauritius Philippi gener hortatur Henricum ad pacem per honeſtas conditiones,& ad arma deponenda. Dum agitur de pace, reſq; bellica paulo negligentius tractatur, repente inuaduntur caſtra Henrici, profligatiſq; copijs Hēricus ipſe & Carolus filius in poteſtatem hoſtis venerunt. Atqui cum ridiculus ſit is,qui prorſus vel illis credat, qui ſe amicos eſſe profitentur, niſi prius in rebus leuioribus aut neceſſarijs periculum fecerit eorum fidei, certe multo magis leuis eſt putandus,qui ſeſe committat placidis hoſtium blanditijs: cum difficilius ſit callidum & armatum hominem armis deuincere,quàm inermem & incautum fallacijs circumuenire. Plerique idcirco vtuntur hoc bellandi genere,vt quos auaros hoſtes & pigros eſſe arbitrãtur, fallant ſpe pacis & tranquillitatis interim ab apparatibus bellicis retardantes dum ipſi maioribus viribus clam maturè collectis acrius inopinatos ac nihil tale ſuſpicantes inuadant. Enimuero ſpe pacis ita deludi, perq; huiuſmodi fallacias opprimi valde triſte eſt & calamitoſum, ſed tamen nullum eſt detrimentum cum facti turpitudine conferendum; quoniam libertas & facultates aliquo modo recuperari poſſunt, at exiſtimatio, quę vel ipſa vita carior eſſe debet, vbi ſemel amiſſa fuerit, vix per multas ætates, multaq; poſterorum pręclara facinora poteſt reſarciri. ea res non mediocriter animum Cęſaris commouit, qui etiam fruſtra multis rationibus Philippo perſuadere conatus eſt, vt principatum libertatemq; Henrico reſtitueret. Poſtea Philippus impetrata venia, ac facultate adeundi Cęſaris cum quadringentis armatis equitibus Neomagum accedit, quæ inſignis eſt Nemetorum vrbs ſita vbi fluuius Ombricus cum Rheno coniungitur. Demonſtrat Cęſar ſe non æquo animo ferre illam iniuriam. hortatur vt Henrico ſua reſtituat. adduntur precibus minę, quòd niſi illud ſponte fecerit, profitetur Cęſar ſe per iura Germanica extorſurum. Philippus iræ, ſuperbięq; plenum dedit reſponſum, quippe quem felices rerum ſucceſſus,& eximię fœderationis vires non mediocriter extuliſſent; quę per bellum parta ſint, ea legitimè iure belli poſſideri, quæ lex antiquiſſima ſit, & non tunc primùm à ſe vſurpata: cum pręſertim eorum bellorum autor Henricus prior extiniſſet. ſeſe hortari inquit Cæſarem ad conſeruandam beneuolentiam fœderationis, cuius præſtaret ſibi conſeruare amicitiam, quàm tantum bellorum in ſe concitare, quantum ſuſtinere poſtea non poſſet. His dictis abijt Philippus. Cęſar tametſi ferebat grauiter reſponſum audaciæ, minarumq; plenum, tamen quia vltionem in magis opportunum tempus differendam cenſebat, iudicauit eam controuerſiam oportere in Tridentinis comitijs dijudicari, quæ per id tempus ſacris Patribus Tridentum indicta fuerant; quam ſynodum Philippus ibidem fieri flagitauerat, quòd vrbs illa commoda eſſet Germanis Principibus, vt apud Germaniam ſita in ripa Atheſis fluminis in extrema ora Italiæ. cum ad illud Concilium die ſibi dicta Philippus nō acceſſiſſet, ac neque ipſe, neque reliqui fœderati viderentur curare Imperatoriam dignitatem, aut amplitudinem, & autoritatem reliquorum comitiorum, ad quæ conuocati non conueniebant, vel certè quendam præ ſe ferebant contemptum, eam rem Cæſar cœpit ferre grauiſſime, atque eò denique deducta eſt, vt fœderati nouęque religionis Principes comitia inter ſe celebrarent, mutuaque auxilia ſuggererent ad opprimendam maieſtatem imperatoriam. Cæſar hiſce rebus commotus comitia indicit Artobrigam, quæ vrbs eſt nobilis Vindeliciæ, quibus cum neque Federicus, neque Philippus Lantgrauius affuiſſent, vt quæ aduerſus ſeſe fieri intelligerent, decernitur in ijs referente Cæſare vt Federico dignitas eligendi imperatoris erepta cenſeretur; & quoniam multa contra leges imperatorias patriasque commiſiſſent, neglecta Auguſti Imperatoris autoritate, Philippus Lantgrauius & Federicus hoſtes imperij iudicarentur, ijſq; indiceretur imperatorium exilium. Nam Cæſar quamuis ęgre ferebat contemptum imperij, & catholicę religionis per eam prouinciam magis ac magis in dies ſerpere, firmioreſq; radices agere, quæ ſuperioribus temporibus tanta obſeruantia iuſtitiam, ac pietatem coluiſſet, tamen cum modo Pannonicis, modo Numidicis bellis diſtraheretur, neque tunc quidem rem illam aggreſſus eſſet, niſi vel poſt exilium acrius odium exarſiſſet, multaque damna cęſarianis amicis fuiſſent illata, ac neque ab imperatorijs quidem vrbibus ſibi temperatum fuiſset. cum verò breui futurum appareret, niſi opportuna remedia adhiberentur, vt illa prouincia tota ab auita religione & ab autoritate imperij deſciſceret, decernit rem non poſſe commodediutius procraſtinari. maximè omnium incitauit atque inuitauit Cæſarem ad hoc bellum ſuſcipiendum præter cætera multa, Ioannis & Alberti coniuratio. nam Albertus Caſimiri filius & Ioannes Ioachimus Marchio Sennonum ſe multis iniurijs affectos ab illis fœderatis cenſebant; qui cum eſſent Henrico captiuo affinitate coniuncti ad preces Ioannis Henrici nepotis viginti & quinque millia peditum, octo equitum armatorum promittunt. Sic igitur conueniunt, vt omnes tres ęquam partem ſumptuum conferrent per tres menſes. ſummum imperium eius expeditionis defertur Alberto, qui priuſquam negotium aggrederetur Cæſarem conſulit. docet neceſſitatem belli, quod vel eſſet inferendum, vel expectandum domi. opprimendam eſſe hoſtis temeritatem & audaciam, quæ ſi relinquatur impunita, breui futura eſt intolerabilis. Cæſar non ſolum Alberti rationibus aſſentit, ſed etiā princeps eius expeditionis negotium ſuſcipit, atq; ad apparatus bellicos faciendos ſtatim animum adiecit.

Henricus Iulicurgiēſis p inſidias captus.

Fallaciæ cur vitandæ.

Tridēti ſitus

Lantgrauius, & Federicus Saxon hoſtes imperij iudicati.

atque cum multa essent, quæ ab huiusmodi prouincia Cæsaris animum possent reuocare, deterrereque à tanta mole bellorum, coniuratorum eximia opulentia scilicet, excellens obseruantia rei disciplinæque militaris, constantia iis defendendis, quæ fuissent in Comitijs decreta, commeatus omnis generis magna abundantia, tormentorum bellicorum & apparatuum insignis copia, peditum & equitum armatorum ingens numerus, tamen cum res bellica commodius vnius consilio, quàm multorum huc illuc res propositas distrahentium nitatur, firmiusque sit ac diuturnius bellũ quod publicis, quàm quod priuatis fit sumptibus, & per belli opportunitatem vi extortis, Cæsar omnino non minus necessarium quàm difficile bellum suscipere decernit. Stimulabat animum Cæsaris iam satis sua sponte incitatum Gaspar Contarenus Cardinalis Pontificis legatus, qui pontificio nomine & pecuniam, & armatorum auxilia sponte policebatur liberalissimè ad extinguenda surgentis hæreseos incendia. Præterea tametsi Catholicum ritum adhuc retinebant duo Gulielmi alter Menapiorum, alter Norici princeps, neque cum cæteris principibus Germanis conspirauerant, tamen videbantur in neutram partem magis propensi, neque cum Germanis vrbibus excitari. His verò duobus principibus datis in matrimonium duabus filiabus à Ferdinando Romanorum Rege non solùm Cæsar tutus futurus videbatur ab omni illorum molestia, sed etiam sperabat se commeatu & multis opportunis auxilijs adiutum iri: cum illorum ager feracissimus sit omnium rerum humano victui necessariarum, & satis amplus. Accessit ad auxilia Cæsaris Mauritius etiam dux Saxonum particeps Smacaldicæ coniurationis, qui se ab impietate ita tuebatur, quia nullum iurisiurandum seruandum sit ad impietatem ac turpitudinem spectans: neque se putare aiebat cogi, Catholicam religionem, imperatoriamque maiestatem per id iuramentum iure oppugnare oportere. Huius tamen auxilia vt suspecta propter affinitatem Cæsar non accepit, sed responsum beneuolentiæ plenum dedit, ac inquit se in magis opportunum tempus reseruare. non enim integra prorsus fides censenda est eorum, qui vel pro æquitate peierant, quoniam periuria impietatem omnino sapiunt quacunque ratione suscepta fuerint. Episcopus præterea Artauriensis, & Grauionarij potentissimorum principum potentiam veriti neutram in partem magis inclinabãt. Cæsar cum esset adhuc Artobrigæ vindeliciæ, vt diximus, quæ vrbs est extrema imperatoriarum ciuitatum sita in ripa Danubij fluminis Noricũ versus, multos duces & tribunos militum ad se acciuerat. iussę sunt adduci cohortes quinquaginta peditum Germanorum ex Pannonia, duo millia & octingenti Hispani è Gallia Cisalpina, tria millia eorundem, equitum ad nouem millia conscribi iussa in locis longe diuersis. Illud bellum in se exarsurum veriti coniurati, rem totam tamen dissimulant, apparatus bellicos clam & ipsi faciunt, Cæsaris animum sensim elicere nituntur. nam principum liberarumque ciuitatum legationes, & procuratores, qui erant apud Cæsarem captata opportunitate colloquij Cæsari inquiunt, se cognouisse illum tribunos misisse ad conscribendas copias, se rogare vt participes fierent consilij aduersus quem bellum susciperetur, quòd essent, vti consueuerant, omne genus auxilii liberaliter prę̃stituri. His responsum est arma parari aduersus nonnullos rebelles. Cæsarem memorem futurum eius beneficentiæ, siquis ad illam expeditionem opem tulisset, cæteros pro hostibus habiturum. illud respõsum vbi fœderatos spectare videretur effecit vt illi magis opportunè quam Cæsar copias instruxerint, atque Cæsariani apparatus clam obnunciari sunt coniuratis. illud non parum periculi attulit cæsarianis rebus, cum ipse Cæsar nullos adhuc neque Germanos conscripsisset, neque copiæ Pontificiæ iter cępissent, neque moti essent Hispani, qui ex insubribus, Pannonia, Neapolitanoque regno acciti fuerant. Nam Cæsar initio eius belli militaria munia de more viris insignibus distribuit, defert summum imperium Ferrando Toletano Hispano Albano regulo. Maximiliano nepoti Ferdinandi Regis filio mille, & quingentorum equitum imperium cõmittit. Carolo Lanoio Regulo Sulmonensi quingentorum, & leuiorum equitum Italorum. mille committuntur imperio Volfegandi, Melchinquij Schuezoperij. Quingenti Henrico Vessonum duci iuniori. aulicorum nobilium imperium datur Emanueli Philiberto Allobrogum ducis filio. quingentorum Ioanni Ioachimo, Alberto Casmiri filio Principi Sennonum duorum millium. significauit per literas Cæsar Florentio Comiti Luriburorum, qui erat in Busaterorum præfectura, vt decem peditum, tria equitũ millia conscriberet. Singulis his tribunis militum quatuor Germanorum peditum millia tribuit, Georgio Peusburgio, Alliprando Madruccio, Georgio Sicamburgio, Iacobo Mediceo Marinianio marchioni, cui summum tradit imperium tormentarij negotij, Georgium Vitrepacchium Spuriũ Norici præfecit decem vexillis peditum, Ferrantem Signorellium Castrouillæ regulum trecentis cataphractis equitibus. Scribit literas ad Cosmum Medices Florentiæ ducem, & Herculem Atestinum Ferrariæ, vt ducenta nummum millia ad illud bellum suppeditarent, ad quod Pontifex præter ducenta millia nummum iubet etiam Octauium Farnesium Camerinensem ducem Cæsaris generum duodecim millia peditum, & mille equites ex Italia ducere. Magister castrorum dictus est Ioannes Baptista Castalius. Addita sunt his duo millia operarum è Boemia, & octoginta bellica tormenta, & lintres complures ad pontes faciendos, omniaq; comparata sunt, quæ forent tantis copijs necessaria. Augustani interea auditis his apparatibus, qui cum fierent in tam diuersis locis propter varietatem ac magnitudinem occultari minime poterant, primum dubio sunt animo quid cõsilij caperent, atque re diu inter se agitata, quãuis multo facilius sit bellorum ingressum quam exitum inuenire, tamen ita cogitant, ac palam proponunt, non esse arbitrio fortunę committenda, quæ vlla certa ratione seruari possunt. Quòd nulla certa fides præstanda est illi bellorum communitati, quæ ad multos Principes vno tempore pertineat, quia si quis vel per auaritiam, vel perfidiam vel inopiam defecerit, reliqui aut debilitantur, aut certè pristinam animi alacritatem intensio

Fœderationes cur instabiles.

Albanus summus dux copiarum. Maximiliani præfectura.

nemq; remittunt,decernunt tamen arma neceſſariò eſſe ſumenda. Viſum eſt enim communem eſſe belli ſortunam,quæ non tantopere timenda eſt depreſſis & ad imum prope deiectis,quàm potentibus & ad ſummam felicitatem prouectis; nam vel hac ipſa ratione tentanda eſt ab infelicioribus, quòd ea inconſtanti perpetuaq; rerum humanarum varietate delectatur. inualuerat apud omnes opinio quod non poſſet magna gloria comparari,niſi ſuperatis virtute magnis periculis. proponebant nonnulli quòd agebatur hoc tempore de religione & libertate totius Germaniæ, pro qua ſola omnia difficillima ſunt ſubeunda. neq; ferendum eſſe vt unus omnium populorum libertate pro arbitrio tyrannice abuteretur. Non eſſe dubitandum de fide coniuratorum, cum de communi omnium ſalute æque agatur: nam eadem cauſa videbatur omnes in ſocietate belli retentura, quę ad eam complectendam compuliſſet.His ita vbiq; memoratis decernitur vt literæ conſcribantur ad omnes ſocios Smacaldicæ fęderationis, quibus peterentur auxilia. rogatur Daniæ Cimbrorumq; rex ne pateretur cæſarianam potentiam tantopere augeri, quia neutram in partem ille apparebat propenſior,quòd nemini ſatis tuta eſt,aut tolerabilis præpotentis principis vicinitas.Ad Federicum Comitem Rheni Nariſcorum principem, & ad Gulielmum Menapiorum vt ſubſidia laboranti communi Germaniæ libertati ſubmitterent, exiſtimarentq; in hoc vno bello totius Germanici nominis ſplendorem,ſalutem,dignitatem, libertatē,gloriam contineri. Nihil aliud agi in præſenti negotio, niſi an auitos mores, legeſq; antiquas Germaniæ antiquarent, an libertatis veſtigia, quę tot annos, per tot clades, totq; labores ſuſtinuiſſent,ac defendiſſent, nunc deſerere oporteat, atq; Romani Pontificis arbitrio ſubijcere,quod certe ſine plurimarum vrbium populorumq; euerſione fieri non poſſet. Præclarum eſſe in rebus glorioſis & arduis non coactos,ſed volentes & cupidos & alacres pro gloria labores ac pericula ſubire. Hæc dū agerentur per literas, neceſſarij bellici apparatus non frigide, ſed ſumma diligentia curantur. coniurati,antequam Cęſar primitias copiarū Madrucij ſeptingentos equites, cęterorumq; tribunorū copias Germanas ſibi adiungeret,& duo millia ſupra quingentos Hiſpanos e Pannonia, qui acciti fuerant duce Aluaro Sandeo, exeunt Auguſta cū viginti & duobus vexillis & cohortibus peditum eius ciuitatis, quatuor Alcimenienſium,ſex Caritnotum, mille armatis equitibus,viginti & octo bellicis tormentis. Atque cum hoc bellum,quod Cæſar parabat, ante auditum, quam inceptum uel paratum fuiſſet, opportunam maxime facultatem parandarum copiarum hoſtibus præbuit, quæ tamen minime apparebant parari aduerſus Cæſarem: quippe cum acceſſus & exitus omnibus cæſarianis in urbem illā pateret. Eas itaque copias cum inſtruxiſſent, ſimulabant ſe non aduerſus Cæſarem parare,ſed aduerſus exercitum ex Italia aduenientem, qui iuſſu Pontificis ad depopulandam Germaniam proficiſceretur. non enim ſe vexilla aduerſus cæſarianos, ſed Pontificios milites erigere profitebantur. Cum autem plurimum difficultatum tarditas in rebus bellicis plerumque afferre ſoleat, ſcire oportet aditum ex Italia in Germaniam eſſe difficillimum, quare auxilia non magno labore poterant impediri. Iſtud autem commode fit, vbi intercedunt anguſtiæ montium aſperrimorum, quæ certe ſunt prius occupandæ ſumma celeritate, ne hoſtibus pateant ad excipienda auxilia. Illis igitur qui ex Italia veniunt in Germaniam, Boiorumque regionem, Tridentum vrbs prius ad Coctias alpes ſita tranſeundum eſt.deinde adeundum Inutrium, quò ſimplex eſt iter.ab Inutrio in Boios, agrumque Noricum procedentibus duæ ſunt viæ, altera ſuperius, quæ ad oppidum munitiſſimum Ropſtainum vocatum ducit, quod eſt in principatu Rhetiæ in ingreſſu Boiorum & Norici agri, altera inferius, quæ ducit per quandam vallem,cuius in faucibus arx eſt munitiſſima Cluſa vocata. ea loca primùm occupare nituntur coniuratorum copiæ, quàm Cæſari auxilia accederent, vt illis ſic acceſſus præcluderetur. ea dum tentantur à fœderatis copijs in apertum primum egreſſis vniuerſi belli inſtruuntur bellici apparatus, vt illud fieri poſſet diuturnius. Decretum eſt vt ſingulis menſibus ducenta nummum millia colligerentur tandiu,quandiu bellum perduraſſet, in ſtipendia ſubſidiariorum mercenariorumque militum,qui non eſſent participes eiuſdem fœderationis. illa pecunia colligebatur ex omnibus principibus ac fœderatis vrbibus.erant ſub imperio Federici omnes Saxones,præter Dauciones populos,cum Philippus Sueuis imperaret,cæteriſque populis Sueuis finitimis Vicario munere fungebatur in caſtris Federici Hermeſtus Philippi filius, qui duodecim cohortibus peditum erat præfectus;atque totidem ſingulis his commiſſæ ſunt Ioanni Heddecchio, Chriſtophoro Oldemburgio, Tumberſino Gulielmo, Vberto Beicolingo, equitatus duces complures erant, ſed præcipue autoritatis Henricus Scombergus, & Thedericus Taubeimius caſtrorum magiſter dictus eſt Chriſtophorus Steimbergus, at magiſter equitum, quod nomen Mareſciallum appellant, Volferraccius, omnium equitum Philippi dux ſummus erat Oldemburgus. Peditum fœderationis dux Sebaſtianus Schertellus vir rei militaris non ignarus Auguſtanorum, Alcimenienſium, aliorumq; populorum nomine. Argentoran nomine præerat Gulielmus Fuſtamburgenſis.vt verò rem totam paucis verbis concludam hi bellici apparatus & copię breui fuerunt in caſtris fœderatorum;peditum circiter octoginta, equitum quindecim millia, bellica tormenta varij generis,ſed plura muralia, centum & duo de viginti. ſex millia operarum. lintres complures ad pontes faciendos. carri multi qui puluerem tormentarium, reliquosque apparatus bellicos conueherent ad horum vſum addita ſunt octo equorum millia. accedebant & fabri lignarij,& murorum magiſtri atque architecti, & cæteri artifices complures,qui ad vſum extruendorum pontium, vel excitandarum munitionum, ne quid tantis apparatibus deeſſet, caſtra ſequebantur. Ea dum vtrinq; cōparantur ad bellum in Germania,& contra Germanos, naſcitur non nihil difficultatis etiam in nouo orbe Cæſaris imperio ſubiecto,qui fit certior per Diegum Aluarecium & Franciſcum Maldonatum de omnibus perturbationibus nouarum Indiarum, quas Perù vulgus nominat. Sunt autem

Fortuna bellorum vt inconſtans.

Mutuę Germanorū adhortationes ad bellum.

Tranſitus ex Italia in Germaniā tenebris.

Munia in caſtris Lāgrauij.

Bellici apparatus fœderatorū.

Indiæ nouæ: & amplitudo.

nouæ

Indiæ nouæ, & amplitudo.

nouæ Indiæ regio per ampla in occidente vltra colnmnas Herculis, Anguſtiasque maris mediterranei è regione Luſitaniæ & Lariſſæ, plurimo auro abundans à viro præſtanti Franciſco Pizzaro Hiſpano primum inuenta, vt memoriæ proditum eſt: quibus Indijs inuentis tantam lætitiam Cæſar cepit, vt monetas etiam imprimi iuſſerit, in quibus ſcriptum erat inter duas columnas, Plus vltra, cum in antiquis Herculis ſcriptum eſſet, Non plus vltra. Monetur Cæſar fuſnm eſſe & cæſum Blaſcum, qui poteſtate proregia præerat illis populis. opus eſſe ibi nouis ac validis remedijs, quia niſi mature tantis diſcordijs occurratur, periculoſum ſit ne tam amplum, tam ferax imperium, tã opulentum amittatur: quod vix per ſex menſes terreſtri itinere poſſet pertranſiri. Cæſar etſi varijs ac magnis occupationibus diſtringebatur, cum procul abeſſet ex Hiſpania, tamen ſtatuit ad eas controuerſias ſedandas mittere Petrum Gaſcam iuriſperitum virum ſpectatæ virtutis. Huic datus eſt titulus Præſidis regiæ audientiæ, atq; addita eſt ſumma autoritas pro arbitrio adminiſtrandæ prouinciæ, quo res componere, & veniam concedere omnium delictorum opportunè poſſet. Ille itaq; fęlicibus ventis vſus ad oppidum diuæ Marthæ primum applicuit, vbi fit certior Melchiorem Verdugum Cæſarianarũ copiarum ducem profligatum eſſe ab Hinogienſibus ſequentibus Conſalui Pizzani partes. ſtatuit vlterius procedendum eſſe, quamuis expectaretur à reliquijs in portum Cartagieæ, vbi ad Nombredium ventum eſt vrbem, vbi Hinogioſa centum & octoginta Hiſpanos reliquerat duce Hernane Meſſia aduerſus Verdugum, iubet Alphonſum Aluaradenſem deſcendere ad colloquium cum Meſſia, Præſidisq; aduentum ſignificare. Meſſias hortatur præſidem vt exeat è naui. demonſtrat quo in ſtatu res ſint vniuerſæ. Conſaluum Pizzarum aduerſus partes Cæſaris pugnare. eius claſſem ſtationem habere in portu ad Panamam vrbem præfecto cum ſummo imperio Hinogioſa. Eſt autem Panama vrbs parua, parum ſalubris, ſed celeberrimum emporium, quo & acceſſus frequens eſt ex Hiſpania, & precioſæ merces conuehuntur, & multa anri copia, vbi multi etiam habitant mercatores. Regionem habet fertilem, multoq; auro abundantem, & multis animalibus varij generis. mare multas habet conchas margaritarum feraces, & ingentia cete, quorum hominum habitus & ſermo eſt Hiſpanus. docet illam vrbem facile poſſe capi, ſi vexilla Cæſariana erecta ciuibus ſeſe oſtentent. At preſes demonſtrat ſeſe ad componendas res, non ad labefactandas aut ad pugnam veniſſe, & ad ſedandas controuerſias, quæ ſeruandis legibus per nimiam aſperitatem Blaſci proregis fuiſsent excitatæ. Tantam futuram Cæſaris clementiam, nemo vt proditionis turpitudinem & periculoſas inimicitias mitiſſimæ atq; honorificæ Cęſaris ipſius amicitię pręferret. non videri eſse è dignitate Cęſaris in quempiam ſęuire antequam animi cuiuſq; fiat periculum. Alphonſus Hinogioſa ſummns dux claſſis Pizzari audita comitate Meſſię, qua pręſidem exceperant, ęgrè tulit, literasq; dedit indignationis plenas. Meſſias iuſſu pręſidis Panamam conuolat, ne animi militum paulanm magis inflammarentur: is vniuerſum negotium Hinogioſæ exponit. ſic placato Hinogioſæ animo pręſes Panamam contendit. cum Hinogioſa eiusq; ducibus res opportunas tanta prudentia agit, tantaq; comitate vt per conciliatam ſibi magnam beneuolentiam, & autoritatem iam liberè obtineret quicquid vellet. eò deniq; peruentum eſt, vt præſes nuntium cũ literis ad Conſaluum miſerit, quibus illum hortabatur ad odia deponenda, ad ſedandos tumultus, ad placandosq; populos, qui propter nimiam ſeueritatem proregis tumultuabantur, cum Blaſcus prorex nullas populorum querelas vel iuſtiſſimas, nullasq; rationes audire voluiſſet, monet ſe miſſum eſſe ad ſedandas diſcordias, antiquanda ac delenda Blaſci inſtituta parum mitia, & ad dandã veniam omnium commiſſorum. Additæ ſunt literæ Cęſaris ad iſtud ipſum impellentes. At Conſaluus vt primùm ſignificatum eſt per Hinogioſę literas Pręſidem ad eam prouinciam applicuiſſe ſtatuit legationes mittere ad Cęſarem, quę ipſum docerent rerum omnium euentum. ſic enim in conſilio ſuorum decretum fuerat. Quę dum ita tractantur, Velia cæſi proregis frater, qui captus fuerat per eam cladem tanta cum libertate in caſtris Conſalui verſabatur, vt vel venatibus vacaret, obequitaretq; per vrbem. cęſo igitur prorege confluentibus ad Conſaluum Hiſpanorum & Indorum copijs grauiter adminiſtrationem eius ferentinm, frater eius Velia ita propè liber per indulgentiam Conſalui, cępit paulatim illi ſubtexere inſidias. at ijs patefactis capitis publicè condemnatur, pronuntiatumq; eſt per præconem quòd regem eſſet proditurus. Laurentius Aldana qui cum literis mittebatur ad Cæſarem. Panamam profectus cum pręſide & Hinogioſa veniens in colloquium, intelligit præſidis antoritatem, ac literas Conſalui vanas fututas ſi nauiget in Hiſpaniam, quare pręſidis partes amplectitnr. præficitur paulo poſt quatuor nauigijs cum trecentis militibus, qui iuſſus eſt ad portum vrbis Perù appellere, ea metropolis eſt eius prouinciæ, & portum Reiæ vocatum repentino aduentu occupare, ne Conſaluus his cognitis conſilijs opportunè prouideret, aut captiuos trucidaret. defertur ſummum imperium Hinogioſę. Hi fœlici vento vſi nullibi terram attingentes ad eum portum nauigant: Præſes certiores facit per literas præfectos vniuerſarum regionum, iubetq; quanto maiora poſſenr colligere auxilia. Conſaluus, etſi nihil intellectum erat eorum, quę Panamę agebantur, tamen quia nihil iandiu Panama afferretur in magnam venit ſuſpicionem bellicorum apparatnum, qna vel ſola commotus iubet ſuas copias parari, promptasque eſſe. Nec ita multò poſt nũciatur quatuor nanigia apparuiſſe, quæ explorata regione nullis rebus vel neceſſarijs captis mox in altum receſſerint. Id tametſi magnam afferebat ſuſpicionem belli, tamen nulla diligentia à Conſaluo ſcari potuit, quia literæ interciperentur. Diegus Morenſis cum Fruſſilenſibus ciuibus cũ multo commeatu apparatuq; armorum, audito Aldanę aduentu in portum Malabrigum, ad ea nanigia nauigat eo conſilio, vt ſi nanigia eſſent Conſalui ſimularet ſe ad res nouas audiendas accedere, & ad ferendum commeatũ. ſin eſſent Cęſaris, ad ferenda auxilia: atq; ita eò profectus vires coniungit. Pizzarus cognitis his bellorum motibus, ſuos & ipſe ad vexilla conuocat.

Panama vrbs

uocat. Caruagialem & Cepedam duces creat leuionum equitum. Sclopettarijs duos Ioannes præficit, alterum Accostensem, Velezium alterum. Armatorum præterea cum sarissis tres duces constituit. Castrorum magistrum dicit Franciscum Caruagialem, cui tribuit centum sclopettarios. Tũ fit edictum per tympanorũ sonitum sub pœna capitis, vt omnes vrbis coloni cuiusuis conditionis ad vexilla, & ad capienda stipendia conuenirent. Censi sunt mille homines egregiè instructi. iubet suos duces per literas comparatis copijs quanto maioribus possent omnes vndiq; conuenire. Conatur profectas copias ad se tuendum per æquitatem expostulationis allicere. Docet quòd Aldana ad Cæsarem commonefaciendum de omnibus, quæ acta erant, missus totius prouinciæ nomine cum præside contra mandata cõspirauerat, & cum classe ipsius Pizzari etiã bellum inferret. Quòd præses missus a Cæsare ad res componendas, ad pacem, & tranquillitatem eius regni, proprio cõsilio ac priuata autoritate cũ omnibus copijs, quas colligere potuit, arma mouisset, ut in omnes pristini tumultus participes animaduerteret. Plurimu oĩum referre, cũ omnes interfuissent. Se ingressũ præsidis in nouas Indias profitetur pro viribus impediturum, quia Cæsar, vt cognouisset è Maldonato ad Cæsarem hac ipsa de causa misso, non abrogasset suam præfecturã, sed tantũ præsidem misisset ad regiam audientiam. Ad harum rerum cõfirmationem conuocatis peritis iuris ad conciliũ, diligenterq; põderata auctoritate præsidi concessa, ut appareret ęquitas causæ Pizzari, & quòd pręses præter Cæsaris mandatum in eã prouinciã ingressus esset cũ armatis copijs, nauigiaq; occupasset, omnes duces præsidis partes securi capitis cõdemnantur. Quæ dum statuũtur apud Cõsaluum, nunciatum est Aldanæ nauigia Trusillo egressa se litoribus ostentasse, quare mittit Ioannem Accostensem cũ centum sclopettariis equitibus, qui litora percurrerent, neq; aquari paterentur. Ille Trusillum vsque percurrit, atq; ad portum Diuæ Marthæ contendit, ꝙ ibi Aldanã esse intelligeret. Aldana ab Hispanis ratibus trãsuectis fit certior. Centum & quinquaginta sclopettarios in insidijs locat, qua transiturus erat Accostensis. at per captos classiarios patefiunt insidię. ea re cognita Accostensis missis captiuis ad Pizzarum in portu Guãtæ mandata expectat. Pizzarus è captiuis humaniter tractatis numerum hostium classiariorum intelligit, & quæ Punamæ gesta essent, ac subsidia quæ præses vndique ex Indijs acciuisset. His cognitis decernitur vt Accostensis & Caruagialis cũ suis copiis per litora Cassamalcam vsq; excurrerent, trecentis sclopettarijs equitibus scilicet, qui dũ parantur ad iter castrorum Pizzari magister propter suspectam fidem eius ducis Caruagialis iubetur cum Accostense cum ducentis & octoginta sclopettariis idem efficere. Hi Barancam vsque profecti, quod est oppidi nomen, & Trussillum, non procedunt vlterius, quod audirentur fieri multæ ducum ac populorum defectiones ab Imperio Pizzari ad Cæsarem. Cẽtenus è clade proregis elapsus anno superiore in spelunca quadam latuerat propter metũ Pizzari. is cognito pręsidis aduentu collectis nonnullis reliquiis quinquaginta viris strenuis ad vrbem Cuzcum capiendam contendit. inuitauerant enim ad hoc nonnulli è primarijs, atq; sese opem laturos fuerant polliciti. Sed enim tanta erat his armorum inopia, vt pugiones prælongis hastis alligarent, ob sarissarum lancearumq; penuriam. ea re cognita Antonius Roblius Cuzcum conuolat. huius monitu præfectus vrbis trecentos armatos in aciem instruit in foro. Franciscum Aquirrium mittit ad incursiones in agrum faciẽdas, qui copiis cum Centeno coniũctis illum quę fierent docet. alia via pernoctem aciem ducunt. Qui vero cum Centeno aut mortem aut victoriam sibi proposuerant, mira virtute vrbem inuadunt. Vrbani milites ingenti strepitu sublato rem minime intelligentes mutuis vulneribus cæduntur. Centenus porta per operam vrbanorum patefacta detractis frenis armentum equorum magno impetu ab indis impelli iubet in aciem instructam, qui ordinem dissipantes atque aperientes irrumpunt. qui equos secuti sunt, hostes fusos nullo prope negotio trucidant. primi qui terga verterunt, fuerunt milites consultò negotio assentientes, quorum fuga non leuis iniecta est cæteris trepidatio. Consaluus misso Ioanne Silueino instruendarum acierum magistro ad trecentos homines colligẽdos, decernit Accostẽsem contra Centenum mittere, quem ipse cum reliquis copiis sequeretur: habebat enim noningentos in castris. at Accostensis copię nouitate rerum deterritæ in fugam fuissent conuersæ, nisi capitali nonnullorum supplicio fuissent retardatæ. Cæsus est præter cæteros Antonius Altamiranus, quòd res bellicas subfrigide administrasset, eiusq; bona fisco sunt addicta, & prętorium vexillum Antonio Riberio datum. Pizzarus vbi videt suas vires paulatim imminui, seq; pene desertum, quem antea populi omnes eius regni singulari obseruantia prosequebantur, ciues omnes & milites qui aderant, hortatur ad seruandam fidem, societatemq; defensionis; cum diceret se pro focis & aris omnium antea pugnasse, nunc omnibus pugnandum esse pro libertate communi, pro vxoribus, pro filiis, facultatibus, patria, vita, sanguine ac iugulis singulorum; quippe cũ ficta sint & simulata ad capiendos incautos, quæ de concedenda venia a pręside dicuntur. eius rei præclarum esse argumentum, quòd legationes ad Cæsarem a se missas Panamæ detinuisset. quòd literas spargeret multarum contumeliarum plenas. Quod armatus suam ipsius Consalui diœcesim inuasisset. quòd classem pecunia Consalui coemptam vi occupasset: quę certe iniussu Cęsaris fieri pateret. se neminem cogere inquit vt suas partes sequeretur, sed volentes laudaturum, at decipientes habiturũ pro hostibus. Cum omnes sese eius mandata expectare respondissent, iubet Accostensem per montuosas partes Cuzcum versus castra mouere. interea nuntiatur Consaluo classem sese litoribus Reiensibus ostentasse, cum sit Reia vrbs satis ampla, portumque habeat tutissimum. atque fuit illa metropolis regni, donec Pizzarus sine controuersia rebus pręfuit, quòd ibi haberet hospitium. eo nuntio allato decernit Pizzarus copias in apertum educere, quare fit edictum sub pœna capitis, vt omnes exeant ad bellum. Postridie eius diei cum sua nauigia ad litus appulissent, copias educit, in litore castrametatur, ne quis faceret descensionem. erant in castris quingenti & quinquaginta milites,

iubet octo equites latere in insidijs, nequis literas contumeliarum plenas spargeret. sequenti die
Pizzarus nuntium ad Aldanam tanquam obsidem mittit, qui hortaretur Aldanam vnum è suis in
castra mittere, quod quædam de rebus magnis esset communicaturus. cum missum Pizzarus nō ad-
mittit in castra, nisi per noctem. Nuntius admissus exemplum diplomatis præsidis attulit, atq; vni-
uersam veniæ facultatem, quam Cæsar concesserat, & vt reuocabantur instituta, quæ fuerant causa
eius tumultus. at nuntius ipse nihil certe reportauit præter Pizzari querelas. Aldana per nuntium
agit vt Pizzari milites veniam intelligant. duplicata exempla dat omnium statutorum cum literis
ad insigniores duces. Hic alterum exemplum occultat in cothurnis, alterum reddit Pizzaro. nun-
tiat sibi Aldanam suasisse vt in ea castra diuulgaret, se tamen dedisse verba Aldanę dum extorqueret
exemplum, quod deferret ad Pizzarum, sic per hanc simulationem, magnam beneuolentiam cre-
dulitatemq; diligentiæ assecutus clam literas distribuit. Pizzarus ab vrbe Reiensi castra mouet.
præficit vrbi Petrum Martinum, senem quidem hominem, at robustū & crudelem, natum in igno
bili Hispaniæ pago Medellino. iubet huncomnes qui reliqui essent in vrbe, quiq; iniussu Pizzari ca
stra deseruissent extremo suspendij supplicio afficere. ille mandati diligentissimus obseruator vel
suis manibus quendam exanimauit moræ suspendij impatiēs. Pizzari milites nihilominus perce-
pto diplomate veniæ ad cæsarianos cōfugere. castra minui quotidie. vires debilitari. vrbes insignia
Cæsariana erigere. classis trāsfugientes excipere. missi sunt qui & in castris Acoostensis exēpla diplo
matis spargerent, procuratūq; varijs modis vt clementia Cæsaris in eos populos cognosceretur. Piz
zarus veritus ne trāsfugientibus ita multis solus relinqueretur, quinta castra mouet, ac locat procul
ab hostibus. atq; res eò deducta est, vt dicerētur esse in castris non plures ducētis, ijsq; non satis fido

Germanicæ res prosequū tur.

animo, quippe quos timor potius, quā amor ibi retineret, cum etiā Reiensis vrbs ad cæsarianos de-
fecisset. his ita succedentibus, in nouo orbe vel nouis Indijs, res Germanicæ magna diligentia tractā-
tur. exercitus vtrinq; colligitur nō segniter ad futurū bellū. Schertellus cum his copijs, quæ iam exie
rant ad Fiessam oppidū castra mouet. id siue cōtrouersia capit. Clusam inuadit. displosis nōnullis
tormētis potitur. collecta erant a Madruccio, ad quinq; Germanorū millia, & ad Marinianio ad cu
stodiā Cæsaris, qui pugnæ cupidissimi à suis ducibus Artobrigæ detinebantur. Duces. n. nō satis tu-
tum esse censebant propter imparitatem virium signa cum hostibus conferre. & profectò neq, pru

Imperatoris prima ęstimatio magni est momenti.

dentis Imperatoris est semina & initia bellorum ita inconsideratè fortunæ arbitrio committere,
cum maximi sit ponderis ad vniuersum negotium, quam existimationem initia ceperint, ne in ipso
vestibulo bellorum animi militum consternentur. fœderati infesta signa Artobrigam versus con-
uertunt cum ijs copijs, quæ iam collectæ fuerant in agro Alcimeniensi, atq; cum Clusæ adiunctis
præsidijs ad Inutrium occupandum contendunt, in cuius vnius expugnatione facilis ratio consiste-
bat expugnandorum aliorum locorum: quippe cum omnes aditus sic occludi possent, qui in Bo-
ios iter patefaciunt, & qua ex Italia ac Tridento Inutrium acceditur. sic vna ratione omnis subsi-
diorum facultas Cæsari & Inutrio fuisset interclusa. Præfecti cognoscentes quanti referret ad om-
nem rem bellicam vrbem illam seruare incredibili celeritate intra septem dierum spatium duo-
decim millia armatorum colligunt, quorum nonnullam partem ad vrbis præsidia intromittunt.
illa diligentia vrbanorum præfectorum cognita fœderati mutant sententiam, ac neq; se ostentant

Celeritas vtilis in rebus bellicis.

quidem mœnibus Inutrij. qui certè in Artobrigam recta petijssent, poterant omnia semina surgen
tis in ipsos incendij dissipare: est enim tanta vis, tantumq; beneficium celeritatis in rebus bellicis, vt
sæpe vel paruæ copiæ celeriter collectæ maximorum bellorum apparatum omnem hostilem
dissipauerint, certamq; victoriam creditam è manibus extorserint. coniurati ita spe potiundæ vr-
bis frustrati ad Clusam & Fiessam oppida summa industria munienda animum conuertunt. Copiæ
pontificiæ interea iter facere. tria Hispanorum millia in Apuliam ex Insubribus contendere. nec ita
multo post cum Neapoli adductis nauigia conscendere, ad pagum Dalmatiæ vocatum Flumen de-
scendere, atq; inde per Carinthiam & Valeriam Iapidesq; profecti in Noricum agrum peruenire.
Fœderati præclare rei gerendæ opportunitatem interea per inscitiam transmittunt. Nam si contē-
to passu Artobrigam adijssent, Cæsar tam repentino hostis aduentu oppressus, cum nullas propè
haberet copias, nullaq; bellica tormenta, vix vnum, atque illud non satis tutum remedium salutis
videbatur habiturus, vt è Germania scilicet profugeret secundo Danubio. Quippe cum solos habe-
ret primùm suos aulicos, & nobiles comitantes, in quibus nullum erat satis validum firmamētum.
sic enim fœderati in vnius vrbis expugnatione vniuersum surgentium bellorum incendium erant
extincturi. Sed quid prodest ignauis aut ignaris optimorum, celerrimorumq; apparatuum copia,
& magnificentia? non enim ad picturam, sed ad vsum, & ad res gerendas insignes exercitus aut clas-
ses sunt instruendæ. Lantgrauius tamen antequam arma publice tractarentur, ac dux Saxonum li-
teras humanitatis plenas dederūt ad Cæsarē, cognitis ijs ingētib. apparatibus, quibus sese cognoui s
se inquiunt velle Cæsarem in rebelles nonnullos animaduertere. se cupere fieri participes consilij,
quòd essent auxilia missuri. sin ipsos fierent apparatus, se promptos esse iniecta per inuidiam crimi
na & accusationes diluere: quibus Cæsar nihil respondit. Schertellus cum Augustanis copijs Tona-
uertam se contulerat, quæ ciuitas plurimum conferret ad rem bellicam, vt in ripa Danubij flumi-
nis sita, quippe quæ etiam propugnaculum Danubij à quibusdam sit appellata, nuperq; fuerat in
fidem coniuratorum accepta, quòd à Cæsare ad nouam religionem defecisset. locus ille opportu-
nus visus est Schertello, vbi Lantgrauii & Saxonis copiæ coniungerentur, cum ibi etiam factus es-
set magnus Augustanorum apparatus bellicus, & Lyco fluuio potiretur, qui per illam vrbem de-
fluit in Danubium, Sueuorumq; agrum à Noricis finibus disterminat. Potiebatur per eandem op-
portunitatem Danubio, per quem Calegia & Alcimenio opulentissimis atq; feracissimis vrbibus

omnis

omnis generis commeatus & res exercitui necessariæ aduehi poterant. Nam scitè opportunus locus parandis copijs est eligendus non solum munitus aduersus impetus hostium repentinos, si qui fiant: sed etiam qui non procul absit ab eorum finibus, ne longitudo itineris facultatem præripiat rei bene gerendæ. Tum spectandum est, vt ibi sit aquarum facultas, vt lignorum copia, vt cōmoditas fluuiorum ad conuehendos vndiq; apparatus & bellica tormenta. vt suppetat copia annonę, ne cito copiæ labefactentur inopia commeatus: quę si omnia haberi non possunt, saltem quanto plura fieri poterit requirenda sunt. vbi Schertellus ibi aliquantulum castrametatus esset, Saxones & fœderati reliqui accedunt in castra, quare breui collectus est è fœderatis omnibus ciuitatibus potentissimus, maximeq; formidabilis exercitus. Cæsari quoq; accedunt Germani complures duce Alberto Casimiri filio Marchione Alisi cum magna turma armatorum equitum, cuius etiam in castra quotidie noua accedebant auxilia Sicamburgius vero ad Montem nigrum cum suis cohortibus profectus, vbi Xuarezbaltum vocant, non poterat nisi per summam difficultatem, periculumq; pertransire, quod iter faciendum esset per agrum Alcmeniensem, quæ potentissima est vrbs hostilis, vel per agrum Caritnorum principis potentissimi fœderatorum. vt autem vitarentur hæc pericula magnus ambitus erat faciendus, cum eundum esset per oram lacus apud Gandurū Rhetiumq; agrum, quod iter vt magis amplum, ita minus periculosum apparebat. nunciatum est Cæsari Hispanos aduentare ex Insubribus, cum quibus sexcenti equites galeati accedebant duce principe Sulmonensi. tormenta quoq; complura in lintribus Iuliobona aduehebantur. Interea fœderati minime perspecta opportunitate opprimendi repente Cæsaris antequam auditæ vires coniungerentur, frustra tempus absumunt expugnandis oppidulis. Nam cum Artobrigam inuadere oporteret, vt cuius loci natura molesta esse posset, neq; tamen esset munita, Rainum Castellum ducis Norici, quod distat quinq; millibus passuum à Tonauerta, inuadunt illud nullo expectato conatu hac conditione venit in deditionem, vt liberi milites exirent armati ad tympanorum sonitum, erectis vexillis ad profectionem. ibi posita sunt firma præsidia, quę Neoburgo conuenerant. est autem Neoburgum noua ciuitas, sicuti nomen ipsum significat. atqui necesse est vt nouis nominibus vtamur aliquando oppidorum & vrbium & locorum, quoniam vel nouæ sunt vrbes, vel certe nomina mutauerunt cum amiserint formam & situm ob frequentes bellorum ruinas. est autem Neoburgum pagus Comitis Palatini quindecim milliaribus distans à Tonaueria, quod pontem habet supra Danubium. Ferdinandus Romanorum Rex Artobriga Casurgium peruenerat interea, vbi Mauritius Cæsaris iussu sese accingebat ad agrum Federici hostiliter inuadendum, cum esset Mauritius vnus è ducibus Saxoniæ pro Germanorum more, qui res omnes in tres partes diuidunt. Hic perpetuas ferè inimicitias aduersus Federicum vel coniunctum exercuit, quamuis quo tēpore bellum hoc est inceptum, pax inter illos intercederet. Nam posteaquam indictum est imperatorium exilium duobus ducibus Mauritius coniunctis castris cum rege Romanorum decreuit Saxonum principatum occupare, quod sibi peraccommodatum videbatur, vtpote suo finitimum & coniunctum. fœderatorum copiæ capto Raino oppido mox Lansueto infesta signa inferunt. illud oppidum est ducis Norici insigne, quod hostium consilium vbi nunciatum esset Cæsari, minime cunctandum ratus in tantæ rei magnitudine, quòd oppidum situm esset non procul ab Inutrio in via, quæ Artobrigam ducit, qua parte regionis ipse copias expectabat Italas, non procul à Bacenis, siue desertis Heluetiorum castra ponit. Nam si fœderati Clusa iam potiti eam viam occupassent, Cæsar nullam aliam viam erat habiturus ad accipienda auxilia, cum facile postea fuisset Artobrigam etiam expugnare. cum enim necessariò essent eà transituræ Hispanæ & Italicæ copię, ea ratione in maximas difficultates rem Cæsarianam hostes erant adducturi. Cæsar vt maturè tanto periculo occurrerēt, opportuneq; consuleret laborantibus rebus suis, ipse vexillis erectis ad profectionem ad illud oppidulum defendendum properat, quò vertebantur vniuersæ hostium vires. relictis igitur Artobrigę quatuor millibus Germanorum, & vna Hispanorum cohorte, ac tormentis & apparatu bellico, qui Iuliobona fuerat aduectus præfecto Pyrrho Columna ipse cum reliquis copijs Lansuetum versus iter capit. Cęsariana enim castra aucta fuerant Madruccij, & Marinianij aduentu, & Hispanorum è Pannonia, & quinq; Germanorum peditum, duobus equitum millibus, quos Cæsar ipse collegerat. idcirco castra in loco tuto metatus est eo consilio, vt ibi moratus impetus hostium sustineret, periculaq; propulsaret, & auxilia ex Italia aduenientia exciperet, si tamen ante hostes aduertarent, quorum castra assiduè augebantur. Scribit etiam literas ad auxiliorum pręfectos, vt quāra fieri posset celeritate approperarent, vt cum primum opportuna facultas apparuisset, posset conferre signa cum hostibus, quando res placidè non posset componi. Nam dicere solitum in castris accepimus Cæsarem se vel viuum res Germanicas compositurum, vel mortuum omnino inter Germanos futurum. Fœderati cum intelligerent Artobrigam omnibus iam rebus necessarijs, firmissimisq; præsidijs esse munitam, neq; posse auxilia Cæsaris impediri, quòd is castra bifariam diuisa ad illa excipienda in loco peraccommodata posuisset, rati id quod erat, se in illas difficultates propter suam tarditatem, & negligentiam fuisse adductos, consulunt quid sibi esset agendū. Federicus multo faciliorem pugnam existimās fore cum præsentibus copijs, quàm cum Italis adiunctis, qui non procul esse dicebantur, censet omnino esse totis viribus dimicandum. At Philippus non esse irritādum animum ducis Norici potentissimi, & non hostilis principis arbitrabatur, cuius in agro castrametaretur Cæsar: cum summa videatur iniuria quempiam intra fines alterius adoriri, nisi & ille hostem se esse profiteatur. tentandum esse prius, inquit, consilium ducis, qui dux postea respondit se non posse Cæsari suo principi non omnia commoda concedere. neq; tamen velle horum esse hostem, sed semper fuisse ac fore amicum fœderationis. His rationibus adductus Philippi literas

Loci eligēdi ad colligendas copias.

Rainum oppid. captum.

Neoburgi nomen.

Mauritius cū Cæsare consentit.

superbię

superbiæ & minarum plenas per puerum ęneatorem, qui epistolam proferret ad teli amentum alligatam in castra Cęsariana mittit, & ad Albani præcipue summi ducis eius expeditionis tētorium, sicuti mos est vetus Germanorum belli denuntiandi. Illę literæ neque lectę quidem sunt a Cæsare.

Literæ Lantgrauij ad Cęsarem.

Continebatur in iis, quòd Cæsar nulla accepta iniuria, sed solo opprimendæ Germanię desiderio impulsus Philippum & Germaniam hostiliter inuasisset. Philippum non posse deesse tanquā Germanum principem totius Germaniæ saluti, libertati, ac defensioni pro viribus, seq; paratum semper fore ad seruandam fidem, quam iuratus patriæ dedisset; quare se facere facultatem inquit Cęsari, si velit, collatis signis dimicandi. Responsum est ab Albano Cæsaris nomine, non esse prudentis Imperatoris vti consiliariis hostibus de ineundo prælio. futurum enim vt satis opportunè poenas daret suæ temeritatis. atq; vt responsi vis apertius pateret, mittit impressam formulam Imperatorij exilij: quo responso accepto fœderati omne consilium vertunt ad impedienda Cæsaris auxilia. cum vero Italiæ cohortes non procul abesse dicerentur, Cæsar ad Ingolstadium castra mouet, quæ vrbs maximi esse momenti videbatur, cum natura esset munita, atq; in ripa Danubij fluminis sita ad cōmeatus, apparatusque bellicos excipiendos peraccommodata. Hæc vrbs ita nominata fuit, ꝙ extructa sit ab Anglis inter Oceanum & Albim fluuium habitantibus. Cum non procul inde castrametatæ fuissent Philippicę copiæ, ne facilis accessus Italis concederetur, Bartholomæus Montius & Nicolaus Siccius cum ducentis equitibus pontem occupant vrbi finitimum. Missus est ex altera parte Thomas Coccapanus cum sexaginta equitibus ad hostiū consilia exploranda. Illud cum summo studio curaret, neque vellet nisi re cognita redire, abfuit per biduum a castris Cęsarianis. per idem tempus Italę copię, quę fuerunt decem millia peditum cum sexcentis equitibus duce Octauio Duce Camerinensi augent castra Cæsariana. accedunt & centum ac sexaginta equites leuioris armaturę duce Alphonso Atestino Ferrariensi, & ducenti a Florentiæ duce præfecto Rodulpho Balcono. accesserant & Neapoli atque ex Insubribus Hispanę copiæ; ita vt castra Cęsariana iam iusti exercitus formam accepisse apparerent, cum adessent in iis sexdecim Germanorum, octo Hispanorum, decē Italorum millia; equites Boemi Ioannis Alisi Marchionis sexcenti. Prutenorum pręfectus ducentos, Albertus Marchio octingentos, ita vt Marchionis Alberti, Archiducis, cæterorumq; principum equites ad tria millia accederent. Germani, qui ex Heluetiorum desertis accedebant, in multas maximasq; difficultates incidebant propter locorum angustias, cum Philippici omnes aditus armatis militibus in illa parte occupassent. Cęsar iis copiis auctus castra mouet Lansueto Artobrigam versus ad capienda quædam tormenta bellica muralia & campestria. Relictis itaq; tribus Germanorū cohortibus ad custodiam tormentorum, dum attraherentur, mox accedit Ingolstadium, vbi hostes castra locauerant. Sed enim antequam vexilla conuelli iuberet ad profectionem, iubet repente totis castris ad arma conclamari, omnesq; Germanas copias in duo agmina diuidit, in primam scilicet & postremam aciem. a dextra cataphractos equites constituit ad confirmandum exercitum, à sinistra Italos locat & Hispanos. equites rursus leuiores in duas turmas diuisi exercitui vniuerso præcedunt. ex Hispanis sclopettariis & Italis mille collocati sunt ad latus Germanorum, totidemque ad latus cataphractorum equitum, quorum dux summus dictus est Albertus Casimiri filius. Cæsar sic instructis copiis Ingolstadium uersus contendit, vbi castrametatæ fuerant Philippicæ copiæ. distat autem Ingolstadium ab Artobriga quadraginta & quinque millibus passuum, quod iter tribus castris conficitur. primis decem milliaribus confectis, secundis tredecim, castra posita sunt apud oppidum Neostatum situm in ripa Danubij ob commoditatem traiiciendi, quia pontem habet supra fluuium. Sed quoniam pons esset angustus, ad maiorem celeritatem traiiciendarum copiarum, iubet Cæsar tumultuarium pontem excitari e lintribus qui in hos vsus castra sequebantur. Ea dum fiunt a Cæsarianis, Philippici ex altera parte Danubij ad obsidendam Artobrigam infesta signa conuellunt. Illo consilio hostium cognito Cęsar mille pedites Germanos & quadringentos equites sclopettarios Hispanos summa celeritate mittit, qui eadem nocte vrbem ingrediuntur: quibus præsidiis vrbs ita confirmatur; ut posset omnes conatus hostium restęnare, donec Cęsar cum vniuersis copiis opem ferret. Philippus certior factus Artobrigam vrbem nouis præsidiis esse munitam, Cæsaremq; cum omnibus copijs subsequi, qui distabat tantum quindecim milliarib. atq; fluuium erat traiecturus, excidit prorsus de omni spe potiundę vrbis, quia videbat se hinc ciuitatem, inde hostilem exercitum habiturum esse, quo facile cōmeatus facultas posset intercludi. ad Ingolstadij igitur expugnationem signa conuertit. Cæsar quòd intelligeret angustias quasdam viarum perdifficiles esse hostibus transeundas, tria mittit sclopettariorum millia & octingentos equites leuiores ad eos retardandos, dum ipse cum reliquis copijs subsequeretur, si quam opportunam dimicandi facultatem locus ille suppeditasset. at Philippus contra tanto studio, tantaq; celeritate angustijs nemorum superandis utitur, in quas imperite se intruserat, ut indēnis omnino euaserit. Nā profecto periculosum est vel potentissimis exercitibus sese intra angustias montium, aut viarum, aut paludum includere, vel occupatis prius ipsis angustiis, cum facile possint intercludi, &, vel ab insequentibus hostibus, vel ab obuiis fundi; cum vniuersus exercitus nondum pertransijt Philippici vbi in planitiem exiere ex angustijs copias in aciem instruunt, vexillisq; ad profectionem erectis Ingolstadium petunt, vbi erant in præsidijs ducenti pedites, & totidem equites Norici pręfecto Petro Guzmano viro Hispano. Cæsar intra biduum per pontē veterē & tumultuariū suppositis trabibus, cathenatisq; lintribus Danubium traijciens castra in quadam valle, & super colle Danubio propinquo locat, qui locus distat ab Ingolstadio circiter decem millia passuum. Fuit maximi momenti ad vniuersas res bellicas Cęsaris traiectus, cum hostis non ita libero agro potiretur, ac demōstraret Cæsar se neq; timore hostē, neq; deuitaturū pugnā cū opportuna loci facultas daretur. Albanus ibi ad

Cæsaris responsum Lantgrauio.

Ingolstadiū vnde dictū.

Auxilia Itala missa Cæsari.

Cæsaris acierū instructio

vilam

villam quãdam perpetua foſſa, & teparationibus ductis caſtra munit, vbi per triduum moratis Cę-
ſarianis nuntiatur hoſtis ad ſex millia paſſuum diſtantia ab Ingolſtadio ab altera parte vrbis caſtra
poſuiſſe. Cæſar Sulmonenſem regulum cum ala expeditiſſima equitum leuiorum, & Antonium
Toletanum cum ſclopettarijs equitibus mittit ad exploranda hoſtium conſilia. Hi nonnullis vrba-
nis ſe addentibus leue prælium cum hoſte committunt in parte ſiniſtra fluminis inter nemus. Cer-
tatur acriter, modo vera, modo ſimulata hinc inde fuga. tamẽ ad extremum Cęſariani partim loco-
rum imperitia, partim nouis ſubſidijs hoſtiũ ſemper accedentibus fatigati amiſſis, & captis nonnul-
lis recedere compelluntur. atq; niſi pontificius equitatus laborantibus eorũ rebus opem tuliſſet, ad
vnũ cecidiſſent in eo prelio. plurimum vero attinebat, vt Cæſar quamprimum Ingolſtadiũ euade-
ret, ne vrbs in periculo poſita, in poteſtate hoſtiũ deniq; relinqueretur, quæ poterat magno eſſe im
pedimento quominus Maximilianus comes Lutiburorum cum Cæſare caſtra coniungeret, quare
neceſſe fuit Cęſari caſtra mouere. at enim cũ maximè ſit neceſſarium illi, qui vicinũ potentioremq;
habeat hoſtem in ſitu tutiſſimo, ſi poſſit, caſtrametari ad omnes impetus conatusq; hoſtiũ repri-
mendos, Cæſar præmittit qui duos locos ad caſtra explorarent. alterum ab vrbe diſtantem circiter
mille paſſus, alterũ ab altera parte vrbis non procul ab Ingolſtadio. vt autẽ his locis commodius po
tirentur Cæſariani, præmiſſus eſt Caſtalius caſtrorũ eligendorũ magiſter pridie eius diei, quo erãt
caſtra mutaturi, qui locũ caſtris deſignaret. Cæſar poſtridie ſumma celeritate diligẽnaq; caſtra mo-
uet omnibus copijs in priorem aciem tantum inſtructis. Itali, Germani, Hiſpani quotidie viciſſim
mutant regiones caſtrorũ, vt omnis illorũ controuerſia de ſitu tolleretur. Cæſarianis proficiſcenti-
bus adhuc ad hæc ipſa caſtra Albanus cũ viginti equitibus Ingolſtadiũ peruenit. altera caſtra diligẽ-
tius explorat, locũ deſignat, & regiones ſingulis nationibus. Philippus cũ ſuis leue prælium ſelici-
ter ſucceſſiſſet iubet Gulielmũ Furſtemburgenſem inſtaurare præliũ; qui nonnullis ducibus ſibi ad
iũctis cũ lectiſſimis peditibus, & equitibus tanta virtute, tamq; alacriter Cæſarianos inuadit, tamq;
conferto cũ globo armatorũ, vt Cæſari nuntiatum ſit hoſtẽ eum vniuerſis copijs pugnaturũ aduen
tare, quamobrem iubet & ipſe vniuerſas copias in aciẽ inſtrui, Albanũ pręcedere, hoſtiũ conſilia di
ligenter explorare, ſe certiorem facere. ipſe interim frontem exercitus firmat intra caſtra. locũ legit
ad pugnam tormentis in apta loca, & equitibus ac peditatu diſtributis. atq; ibi expectans inuaſurũ
hoſtẽ conſiſtit. cum hora iam tardior videretur, neq; amplius opportunũ tempus ad cõmittendũ
prælium, Albanus nunciatum mittit, vt ad alia caſtra acies procederent, ſicuti ſtatutũ fuerat: quòd
hoſtis intra ſuas munitiones ſe recepiſſet. Cęſar eum intelligeret quanti referret, vt eo die potius,
vel tardè, quàm vt poſtridie caſtra occuparet, eamq; noctem, & partẽ ſequentis diei ſibi vendicaret
ad illa cõmodius inſtruenda, cũ vniuerſis copijs eò cõtendit, cũ Ingolſtadium vrbẽ à tergo eſſet ha-
biturus. A fronte palus erat perampla. omnis equitatus inter ſyluam conſiſtit, quæ erat in ſiniſtra
parte apud Danubiũ, & inter fluuium, apud quem erat agmen Italorũ, & Germanorũ peditum ci-
tra foſſam prælatam. vltra, omnes Hiſpani, & pars quędã Germanorum, & Italorũ, cum reliqui apud
mœnia fuiſſent caſtrametari. atqui cũ à dextra, & à fronte pars agri aperta haberetur, quamuis tota
nox cõſumpta eſſet ducendis foſſis, valliſq; caſtrenſibus atq; erigendis aggeribus, Albanus antequã
dies plane illuceſceret ambas eas partes diligẽter explorat, vt, ſi quid erratum eſſet, emendaretur; cũ
multis rationibus hoſtis adduci poſſet ad illa caſtra inuadenda. Sed Philippus viribus potius, quam
vlla militari ratione fretus nullam inuadendi hoſtis opportunitatem obſeruat; quippe qui non mo
do cõmune eſſe belli periculũ non intelligeret, ſed etiam temere auſus eſſet promittere fęderatis ſe
ſe intra triũ menſium ſpatiũ eiecturum eſſe è Germania Cęſarem, vel captiuũ ducturum. Eius pro-
miſſis cum eſſet creditũ, collecta ſunt circiter octoginta peditũ, quindecim equitum millia, bellica
tormenta tradita centũ, & triginta, atq; tanti faciebant iam Cæſarianos Philippici, vt palantes non-
nulli vagarentur, ſtationemq; haberent, vbi libuiſſet equites nonnulli, neq; conarentur prorſus Cæ-
ſarianorũ conſilia impedire. Cæſar eo die cõmoratur in ijs caſtris cõparandis illis, quæ neceſſaria
viderentur intentus, cũ milites aſſidue armatos haberet, vereretürq; ne propinquus, hoſtis in loco
nondum ſatis tuto caſtra adoriretur, qui non plus quinq; millibus paſſuũ diſtans in loco munitiſ-
ſimo fuerat caſtrameratus. Philippus ob imperitiam rei militaris tam opportunam inuadendi ho-
ſtis facultatem prætermittens poſtea inductus eſt in ſummas difficultates cum rerum omnium ia-
ctura. Non enim in colligendis magnis exercitibus ſolùm, aut in comparandis claſſibus, aut caſtris
in tutiſſimo loco legendis, & muniendis conſiſtit virtus imperatoria, ſed multo magis in arripien-
dis opportunitatibus, quæ ſeſe offerunt rei præclare gerendæ. Plus enim vtilitatis afferre poteſt
aliquando ſitus, ac momentum temporis, quàm vniuerſa ratio reliqua bellandi. Nam, vt par-
uus ignis, & ſuccreſcens adhuc facile extinguitur, qui poſtea vbi latendo vires aſſumpſerit proxi-
ma quæque deuaſtat, neque poteſt niſi cum ſummo periculo reſiſtentium retardari: ſic bello-
rum initia aliquando ſupprimere facillimum eſt, at vbi paulatim accedentibus auxilijs ſunt adau-
cta, non niſi cum ſummis populorum periculis opprimuntur. Habebant Philippici à dextra par-
te caſtrorum fluuium, qui in ſemiplenæ lunæ orbem caſtra circundabat. à fronte paludem, & oppi-
dulum quoddã quod caſtra tuebatur in ripa fluminis ſitum. a tergo ſylua erat prægrandis, apud quã
collis leniter ab imo ſurgebat accliuis, ad cuius radices vtrinq; reliquę copiæ fuerant caſtrametatę,
vbi Philippici omnia bellica tormenta erexerant. Poſtridie Cęſar Octauium Farneſium cũ ducen-
tis equitibus ad excitandos hoſtes ad leue prælium mittit. & ad eorum caſtra exploranda. vẽtum eſt
ad Schertelli milites. inito prælio cum modo hi, modo illi cedere cogerẽtur, Cæſariani deniq; nul-
la re memorabili facta ad ſuos in caſtra redeunt Farneſius nuntiat quæ viderat. Cæſar eadem nocte
mille, & quingentos Hiſpanos ſclopettarios mittit, qui cæſis multis ex hoſtilibus excubijs inter ſe

Caſtrametatio Cęſaris ad Ingolſtadium.

Copiæ coniuratorum.

Imperatoris prudentia quam neceſſaria rebus bellicis.

Caſtrametatio coniuratorum.

mox arma cõuertũt per inscitiã ob noctis obscuritatẽ, mutuisq; vulneribus cõfodiũtur. Cũ Schertellus deinde stipẽdia esset daturus militibus earũ ciuitatũ, quarũ nomine dux erat creatus, visũ est copias extra aggeres esse ducẽdas ac cẽsendas, ne Cæsarẽ prius inde discedere paterẽtur, quã fortunã eius belli tẽtassẽt. interea datus est Cęsari locus muniẽdi castra, dũ hostis ita segniter tractat res bellicas. Philippus tñ errore cognito Cæsari propinqua castra ponit. neq; plus spatij tribus millibus passuũ intererat inter vtraq; castra. Nã vbi super quibusdã collibus cõstituisset, quos Cæsar occupare decreuerat, in loco etiã tutiore castrametatur. deinde cũ proceribus cõsulẽs quid esset agendũ Cæsar, iubet Sãdęũ cũ duobus millibus sclopettariorũ per syluã quãdã trãsuersè, pfectũ paulopost mediã noctẽ hostiũ castra inuadere, qui cęsis primis excubiis. magnã facit in hostes impressionẽ, tãdiuq; obuios trucidat, vt copiis in aciẽ instructis paucis è suis amissis cũ capto vexillo equitũ ad suos redierit. Cecidit in ea pugna è Philippicis Rodericus Craterus, & Riccius Ioãnes insignes. ea re cognita moti spe gloriæ, quæ maximè omniũ stimulorum, vel in tela hostiũ mortales impellit, & in aperta pericula, Octauius Farnesius, Io. Baptista Sauellus, Alexãder Vitellius Romanarũ copiarum duces insignes anteaquã illucesceret, statuũt planitiẽ quãdã in dẽsiore parte syluę occupare, ibique locũ ad insidias eligũt cũ mille, & quingẽtis peditibus, equitibus sexcẽtis. eodem consilio Philippus Gulielmũ Tubesirnũ cũ duobus millibus sclopettariorũ, Ioannẽ Sergenũ, & Iacobũ Haccũ, aliosq; duces cũ sexcẽtis equitibus ad morẽ leuiorũ armatis, cũ sclopettis. s. & telis hastatis verutis pro patriæ ipsorũ consuetudine mittit. Hi obuii inuicẽ facti prælium ineunt atrocissimũ, fortunaq; sępius hinc inde alternante victoriã, deniq; Cęsariani virtute, & numero Philippicorũ superati coguntur ad pagũ quendã se recipere, atq; inde mittere, qui peterẽt auxilia à Cæsare. His respõsum est, nolle Cæsarẽ fortunã belli eo die experiri, suæ pristinę virtutis, & prudẽtiæ recordarẽtur, quoquo modo possent salutẽ sibi cõpararent. Illi diu resistẽtes cũ ignis vndiq; malleoliq; iniecti pagũ incẽdio absumerẽt, coacti sunt sibi viã ferro per medios, & cõfertos hostes aperire. Cæsi sunt è Cæsarianis cõplures, & calones, lignatores, pabulatores, lixæ capti. reliqui ex ea clade multi in castra se recipiunt. Captus est Bartholomæus Mõtius insignis. e Philippicis quoq; nõnulli desiderati sunt. Distabãt inter se castra circiter tria millia passuũ, inter quæ fluuius multis in locis oblongos, multiplicesq; anfractus cõtorquẽs tranciẽdus percurrebbat, iiq; Philippicorũ magis, quàm Cæsarianorũ castra cõplectebantur. ea re fiebat, vt non possent vtriq; nisi traiecto flumine ad leuia certamina excitari. His ita se habẽtibus cogitabat Cæsar qua ratione fieri posset, vt magis hostẽ infestaret. cũ sciret sibi vtile fore, vt e tã munito loco hostis abduceretur, quod tamẽ palã non audebat tentare, cũ suæ copiæ multo essent inferiores numero, sciretq, sibi opus esse arte potius, quàm aperto Marte cũ hoste pugnare. Philippici die postero castra locant propinqua Cæsarianis circiter mille passus, instructisq; copiis ad profectionẽ cũ tormẽtis, quę per liberã apertamq; planitiẽ trahi cõmode poterãt, fluuiũ traiciunt, atq; in formã lunæ semiplenæ iter faciũt, quod facile & amplitudo loci, & copiarum numerus patiebatur. Enimuero forma illa lunaris exercituũ maxime formidabilis apparet, si in apertissima planitie procedat, cũ vndiq; videatur hostẽ circumuenire velle. at nisi e maximo copiarum numero cõstiterit, multo debilior omnibus propè aliis figuris efficitur, cũ dissipati fere sint milites si pauci existãt. equitatus in quinq; turmas fuit diuisus. præerat dextræ turmæ Hernestus regulus, & Brocardus ad ripã Danubij, & apud paludes, quæ cõstabat e duobus millibus equitũ, opponebaturq; sinistræ Cæsarianorũ, atq; habebat decẽ bellica tormẽta. in sinistra turma erãt cũ viginti bellicis tormẽtis, & pari equitũ numero Ioannes Bonicauus, & Gãgulphus Filinguus. Tũ paulopost sequebatur Georgius Roccherotus cũ pari numero equitũ, qui vniuersum peditatũ ab eo latere includebãt, ac protegebãt. ab altero latere cũ paribus turmis procedebãt duo Theodorici, hic Marcellus, ille Pesirdus peditatũ pariter intrudẽtes. Sic vniuersę copiæ Philippicæ procedebãt, trahentes in agmine tormẽta in hostẽ cõuersa. vbi copiæ domui cuidã Cæsarianis castris vicinæ propinquassent, quæ nõ ampliore spatio duobus stadijs distabat ab aggeribus vallisq; Cęsarianis, Hispani quidã sclopettarij visa hostiũ multitudine ex illa domo in castra refugiũt. Philippus vbi neminẽ exire e reparationibus inuenĩretur, displosis nõnullis tormẽtis in castra Cæsariana, quæ poterãt a quatuor lateribus diuerberari, ibi cõmoratur, ac tormẽta in hostẽ dirigit. Cæsar iubet suos in aciẽ instrui cognito hostiũ aduẽtu, militesq; hortatur, vt forti lætoq; sint animo, neq; vel numerũ, vel clamorẽ hostiũ formidẽt, cũ nihil horũ sit, quod virtutẽ, & fortitudinẽ ac prudẽtiã superare possit. Albanus iubet fossarũ castrẽsiũ aggeres instaurari, qui nõnullis in locis exeuntiũ, & ingrediẽtiũ pedibus fuerãt cõculcati. imperatũ est sclopettarijs ne disploderẽt sclopettos, nisi in propinquũ hostẽ. Ductus est agger etiã qui à duobus lateribus aduersus hostẽ exercitũ protegeret: atq; aduersus tormẽta erecti sunt corbes multi perampli gleba repleti, permultæq; arbores cęsæ ad vallos faciẽdos. his operibus reparationibusq; faciẽdis milites vicissim permutabãtur assidue intẽti per duos dies ac totidẽ noctes, qui sibi alterne succedebãt ad laborẽ & quietẽ. Cæsariani pro regionibus castrorũ suos in aciẽ instruũt ita, vt Hispani essent à frõte, paludẽq; haberẽt à sinistra. à dextra erãt Germanicũ pręualido Hispanorũ sclopettariorũ globo. à tergo Itali, vbi castra flectebãtur, cuius loci nõnulla pars erat intra illã munitionẽ, quæ fuit intra paludẽ erecta. Et qm̃ spatiũ quoddã copiarũ Madrucci apertum erat, ac sine vllis reparationibus ad vrbem vsque, illud & carris, & lintribus, & pontibus clauditur, quod spatium cum non satis munitum videretur propter amplitudinem, munitum est etiam equitatu in quatuor turmas diuiso; vt si equitatus hostium in eã partem irrumperet, facile loci reparationumq; beneficio sustineri posset. erat ille situs peraccommodatus hosti ad conserendũ prælium, quippe qui tum per aggeres fossarum parum extolleretur, tum etiam spatia quædam haberet relicta inter ipsa agmina. Philippici quod neminem exire audere cernerent; lætari. tormen-

Aciei in lunam instructæ vis.

Ordo acierũ procedẽtiũ.

Castrametatio Cęsaris.

ta displo-

ta displodere, creberrimis ictibus castra Cæsariana infestare, tantam globorũ tempestatem, tamq; horrendam procellam effundere, tantoq; cum strepitu, vt omnia circũ contremiscere viderentur. Sed Cæsariani tormentariũ bombũ minime formidantes, quem propter multorum bellorũ vsum facile perferebant, cum presertim paruam militum iacturam importaret tanta globorũ frequentia, non solùm intrepidi consistunt in castris, sed etiam è reparationibus allecti pugnandi desiderio cum hostibus pugnam committunt. in Gallia verò cum arma infesta mota essent à Britãnis, multaq; prælia hinc inde feliciter commissa, post multas. cędes pax deniq; componitur inter Franciscũ Gallorũ & Henricũ Britannorũ reges. summa conditionum fuit, vt Gallus intra octo annos dissolueret Britanno viginti, & quinq; millia librarum auri, cũ libra centũ aureos nũmos continere censeatur. vt in conditionibus pacis Scotia inclusa contineretur. vt post octauum annum solutamq; pecuniam Cæsoniacum nauale siue Bolonia restitueretur. Cæsar interea recognoscit, vt Albanus copias instruxerat, ipse armatus in equo nunc ante suam turmam consistit. nunc Germanos, nunc Italos, nunc Hispanos visit. vt forti sint animo hortatur: qui mira virtute hostium conatus cum viderent adesse Cæsarem contemnebant.

Pax Gallorũ regis cũ Britanno.

Plurimi enim refert in difficultatibus summi imperatoris pręsentia, qui vere est anima exercitus, & robur militum. neq; aliud est quod possit tantopere ad gloriam, & ad honoris desiderium milites excitare, quàm si cognouerint non in obscuro loco rẽ agi, sed in conspectu ipsius principis, & vniuersi exercitus, inq; multorum populorum præsentia. Hæc ipsa res, hoc ipsum inquam gloriæ desiderium, impulit Alexandrum Vitellium, & Io. Baptistã Burghensem in magis densum, magisq; consertum agmẽ Philippicorum tanta strenuitate, tantaq; animi magnitudine, vt Philippus horum virtutem admiratus dixerit, quòd si tantæ strenuitatis essent omnes Cæsaris milites, neq; tota quidem Europa posset Cæsarem e Germania dimouere. Ita inflãmati sunt eo dicto nonnullorum Germanorum animi, vt fortissimè horum temeritati restiterint, multosq; nimis audacter irruentes trucidauerint.

Imperatoris pręsentia, & industria, vt vtilis.

Nam profecto nulla audacia laudabilis est, quæ sit à prudentia virtuteq; se iuncta, cum omnis laus cum virtute consistat. Qui verò solus plures inuadat, nisi proposita insigni aliqua vtilitate, aut necessitate, vt fecit Cocles, aut qui gloriam ita appetat, vt propter eam vitam inconsultò profundat, ille magis stultus, & vitæ prodigus, quàm fortis iudicandus est.

Fortitudo q̃ sit.

Philippus cum per crebritatem ictuum non posset dimouere aut cogere hostes, vt castra mutarent, ac neq; illud quidem consequeretur vt priuatorum quispiam militum è suo loco discederet, censet deniq; aliud consilium esse capiẽdum, atq; copias in castra reducit, quæ duo millia passuum distabant à Cæsarianis. Dum castra Cæsariana tormentis impeterentur, Albanus Hispanos sclopettarios extra aggeres collocarat, iusseratq; ab ea parte, quæ prospectabat paludem cum hostibus seruantibus tormenta leue prælium inire: qui tamen nulla re memorabili facta redeunt in castra, Philippus tormenta contraxerat apud villam quandam apud Danubium distantem a castris Cæsarianis circiter sexcentos passus, apud quam secundo fluuio fuerat castrametatus, perpetuoq; aggere ducto tormenta, & tentoria incluserat. Neq; mirandũ est quod Cæsar equitatum intra aggeres, & fossas incluserit, cum libera, & aperta planities alioquin equitatui magis conueniat, quàm clari, & carceres, & fossæ, inter quas potius peditatus aduersus equitatum est includẽdus, cũ fossæ atq; aggeres ita essent humiles, & paruæ, vt vel ab armatis equitibus facile possent transiliri. ferunt cęnantem Philippum, multaq; locutum de pręterito prælio prouocasse poculo Schertellũ Germanico more in honorem eorum, qui tormentis fuissent laniati. Huic Schertellus respondit magis conuenire in honorem viuorũ, qui neq; e vestigio quidem per vim armorum cesserint.

Schertelli nobile dictum.

fuit tamen Schertelli consilium vt tota castra Cæsariana inuaderentur, cui Philippus non assensit. ita inutile est plures imperatores esse in castris. at Cæsariani iubent omnes carros exire ad conuehendos per eam noctem fasciculos lignorum ad castrorum reparationes diligentius instruendas, atq; ita castra muniunt, vt tuto iam intra aggeres esse possent. Albanus eadem nocte fossam dilatari iubet, atq; ex ea parte, qua castrametati fuerant Hispani, magis hosti propinquat. Sic pars illa castrorũ, quæ hesterno die aperta fuerat, efficitur & magis clausa, & magis tuta aduersus conatus Philippicorum. postero die antequam sol consurgeret, aut terram primis radijs illustraret, Philippus eadem ratione copias è castris educit ad prælium Cæsarianos prouocat. vndiq; instructa acie castra cingit. cunctantes tanta globorum frequentia diuerberat, tantaq; tempestate, vt omnium fidem atq; credulitatem superaret. exeunt e castris Cæsarianis complures sclopettarij paulopost. minutum prælium in aperta, liberaq; planitie committunt. Philippus cum suos inferiores esse numero videret, Nicolaum Bernardum, Georgium Roccherottum, Golphangum Golduchorum cum mille equitibus in tres turmas diuisis subsidio mittit. prima turma habuit equites centum, qui soluti expeditiq; incedebãt. aliæ duæ succedebant ordine. Hispani sclopettarij trecẽti erãt in prima acie, at in postrema quingenti. primi equites soluti in sclopettarios impetum faciunt incredibili alacritate, atq; cũ pedites sclopettatij præsertim facile vincãtur ab equitatu in planitie, tamẽ ita tũc Hispani priores equites excipiũt vt eos in fugam verterint, coegerintq; secundã turmã moueri. ea mota est cum vexillo ad suos protegendos. Sed & in hanc tantam effundunt glandium procellam, vt totam aperuerint, compulerintq; terga vertere. mota est tertia cum vexillo prætorio, & non minus iacturæ illa quoq; patitur, quare, & ipsa cedere coacta est, atque intra aggeres fuit repulsa. Illud facinus sane fuit memorabile, cum alioquin longo interuallo virtus equitum in planitie præsertim, & in ęquis locis soleat antecellere: atque ita patuit quàm debiliores sint separatæ, quàm coniunctæ vires: quæ si vno tempore in Hispanos impetum vndique fecissent, vel multo maiorem numerum sclopettariorum conculcassent.

Sclopettariorũ Hispanorum virtus.

Cæsar neq; illo quidem die voluit vniuersam belli fortunam experiri, quòd suæ copiæ multo essent numero inferiores, quia tribus peditum millibus, trecentis equi-

Error bellicus.

tibus, duodecim muralibus tormentis aucta essent hostiũ castra, qui liberarum ciuitatum stipēdia Canoduri, & Argentorari merebantur. Sed animũ, & audaciam suis auctam è prioribus prælijs intelligens vt magis hostem infestaret assiduitate præliorũ, iubet fossam castrēsem duci propinquiorem hostibus, quem cũ Philippus propinquare vidisset, neq; posset crebris ictibus tormentorũ, vel vllo artificio cōpellere, vt totis copijs dimicaret, in alia castra se recipit, quę hinc duodecim stadijs ab Italis, inde circiter duo millia passuum à Cæsarianis distabant, cũ non parvo Federici, & Schertelli mœrore, qui omnino inuadenda esse castra Cæsariana censuerant antequam munirentur. ea nũc ita erant fossis, atq; aggeribus alijs offirmata, & munita, vt non modo nō offendi, sed etiam, vt offendere hostem possent; qui erat in loco magis aperto, & nudo castrametatus, cum viribus potius, quã vlla arte aut industria militari vincere studeret. atqui insulsum est, vel potius dementis, vbi tutò hostis vinci possit per dolũ, se potius exponere apertis periculis roboris ostentandi causa, cum multo laudabiliores iure sint, qui per calliditatem, & prudentiam exercitũ ex hostium faucibus eripuerint, quam qui per sanguinem, & ferrũ sibi viam aperuerint, cum istud euitare possent. est enim laudabilior exanguis, quàm cruenta victoria. atq;, vt vno verbo dicam, ego non quidem vulpi pellē leoninæ, vt putabat Lysander Spartanus, sed multò magis leoninam vulpinæ assuendam censeo. Albanus cum duo millia haberet in castris operarum è Boemia, eadem nocte fossam perpetuam duci iubet, atq; ita castris Philippicis propinquat, vt nō maius spatium quadringentis passibus inter vtraque castra interesset, quæ diligentia plurimum natura terræ iuuabatur, cum per illud interuallum operarij protecti possent procedere, ad quorũ etiam custodiam erant destinati complures sclopettarij. Philippici tormenta dirigunt ad eam fossam impediendam, sed nihil magis diligentiæ remittitur. decreuerat Cæsar etiam mittere qui Heluetios hostes parũ accuratè tormenta quædam custodientes inuaderent, sed quia Philippici instructis copijs eodem ordine procedunt, castraq; pluribus è partibus quàm antea diuerberant, mutatur consilium. atq; ipse Cæsar constiterat ad propugnaculum, quod erat à fronte inter Insubres Neapolitanasq; copias, quæ regio illis nationibus erat assignata, vt prospectaret, quò res tenderet. in hos plures globi sunt coniecti sine multis cędibus, multaq; pericula visa sunt Cæsari imminere: nam, & illi propinqui milites fuerunt globis dilaniari, & & eius tentorium cubiculumq; castrense perforatum. vbi Philippici diu castra ita diuerberassent, mittitur ab Albano Alonsus Viues cum quingentis sclopettarijs sui Tertij ad excitandũm leue prælium. vt enim Romanorum legio, ac Macedonũ phalanx certum continebat armatorũ numerum, sic Tertium apud Hispanos, apud Germanos vocatur Regimentum, militaris præfectura, quæ decem vexilla peditum continet. certatur acriter. Cæsariani primam fossam castrorum prætereunt, atq; impetu facto, multisq; trucidatis ex hostibus victores in castra redeũt. Cæsar, vt hostem assidua molestia, diuturnisq; laboribus vexat ac defatiget. mittit per noctem qui ad arma conclamare compellant, at per diem leuibus prælijs infestat. quare per noctē armatos esse oportebat, & per diem inuadentium conatus repellere. illa ratione factum est, vt impetus ac furor Philippicorum paulatim retunderetur, animusq; deficeret, qui cum prius ad ducentos passus propinquarent ad castra Cæsaris exploranda, nunc plures mille, & quingentis passibus distabant, cum sclopettarij longe illos assidue summouerent, putabatq; vtile fore Cæsar vt per nouas fossas, nouosq; aggeres hostis cogeretur castra mutare. aucta sunt castra Philippi interea trecentis equitibus comitis Palatini, sed tanta erat molestia, quæ à Cæsarianis inferebatur, tantus labor, cum nunquam arma deponere liceret, tamq; facta sunt propinqua castra, vt ex alteris exire in altera ingredi esset, vt omnino Philippus castra mutare decreuerit, ne tãq; infestum tam molestũ hostem haberet vicinum. illud tanta diligētia, tantòq; cũ silentio fit, vt carris atq; tormentis antequam illucesceret Danubium traijcientibus, mox illucescente die nullum tentoriũ in castris visum sit. traiecerat peditatus sub aurorã omnis, solæq; equorum turmæ reliquæ erant, quæ & ipsę cęperant pertransire, quarum in postrema acie nonnulla tormenta trahebantur; atq; eo ordine seruato Neoburgum versus signa conuellunt. Cæsar leuis armaturæ equites ad explorandũ iter hostium, & ordinem, quo procedebant, mittit. præmittebantur ab illis maiora tormēta, post quæ subsequebatur peditatus, cuius latera turmæ equitum vtrinq; cingebant. Enimuero formidabile erat tanto armatorũ numero tectam planitiem videre, cum omnia circum renitderent splendore armorũ, dum tantus equitatus, tamq; magnificè instructus procederet. eo ordine progressæ copiæ ad Neoburgũ castra ponunt, quo tempore nuntiatum est in castris Cæsarianis copias, quas Burorũ comes adduxerat ex Ambiuaritis per Incrionensem Batodurensemq; & Mocontiacum agrũ contra conatum hostium Rhenum traiecisse, quamuis Vbertus comes Oldēburgiensis cum mille equitibus, & quindecim millibus peditum relictus esset ad traiectũ impediendum. Cæsar per nuntios facit certiorem Buranũ comitem hostes coactos fuisse mutare castra, atq; Neoburgum primum, deinde Tonauertam sese recepisse, vnde videretur rationi consentaneũ vt ad impediēdum iter sibi obuiam prodirent in agrum Vsipetorum, cũ preſertim Vbertus scripsisset hostes pagũ occupasse distantē ad quindecim millia passuũ, per quē sibi Rheni traiectũ aperuissent. fieri non posse, vt ipse hostes impediret tum ob distãtiã, tũ etiam quòd illi multo armatorũ equitũ numero pręstarēt. Nã tria equitũ millia Buranus comes adducebat, quibus addebantur quatuor millia Alberti, & Ioannis Alisi, & Volphegangi Marchingi Prutenorũ Ducis, & Maximiliani regis Boemorum: quæ copię cum Rhenum prius traijcere non auderent, aduentum Burani pręstolabantur. nam adducebat secum Maximilianus Florentij filius Lutiburorum, comitis vti dicebam præfecti Busaterorum quatuor Hispanorum, duo Italorum veteranorum vexillla, qui pro Britanno rege aduersus Gallorum regem militauerant. ducentos Italos sclopettarios equites. viginti, & quatuor vexilla Germanorum, duodecimque bellica tormenta. Buranus ad ripam

Dolus in hostem laudabilis.

Tertiũ & Regimentũ q̃d sint.

Cōiurati cur è suis castris pelluntur.

Burani comitis copiæ.

ripam profectus prima vigilia quinq; millia hominum procul ab hostium castris fluuium traijcere iubet, qui transgressi statim pagum occupant, cuius beneficio omnes postea copiæ traijciunt. cum in agrum Vsipetorum ventum est, leue prælium committitur. pugnatur acriter. belli fortuna diu fit anceps. deniq; multis vndiq; cæsis Vsipeti in vrbem includuntur. Philippus relictis Neoburgi tribus vexillis peditum in præsidijs, iam præterita Tonauerta ad oppidum Vendalingã accesserat. ibi fit certior comitẽ Buranũ transmisso Rottemburgo oppido in agrũ Noricensem aduenisse, (nã Philippus conabatnt pro viribus impedite quominus nouæ copiæ cum Cæsare iũgerẽtur,) quod non mediocriter animos Cæsarianorũ extulerat ad spẽ rerum felicium. Illis.n.profligatis arbitrabautur se non posse diutius Philippicorũ impetum sustinere. Philippus ea re cognita Tonauertã redit. munitione in ripa Lyci fluminis extructa, is est fluuius Sueuorũ regionis, vbi vocatur Vindelicia, castra ponit apud Rainum oppidũ, quæ aucta nuper fuerãt triginta & sex vexillis peditũ, qui Rheni traiectum obseruarant. at vero prudenter castrametatus fuerat Philippus, cũ ita fieret, vt per Lyci opportunitatem Augustam vrbem, per Tonauertam & Danubiũ Alcimenium tueretur. ibi constiterant copiæ Philippicæ, vt in loco natura munitissimo, & non inepto ad impediendum Burani accessum. Cesar, quod ea ignoraret, mittit Ioannem Baptistã Sauellum, Alphonsum Atestinũ, Rodulphũ Baleonum, Sulmonensem principem cum tribus millibus equitũ ad iter hostis explorãdũ, &, si iter faceret, tandiu leuibus certaminibus retardandũ postremum agmen, dum Burani copiæ cũ Cæsarianis coniungerentur. Sed cũ visi essent postridie Philippici in loco castrametati, vnde non possent nouas copias impedire, Cæsariani ad suos redeunt. Cesar contra summa diligentia vti, vt illa auxilia quàm citissime accederent. multos ignes accendere, quà erant ventura, cũ per noctẽ iter esset faciendum. obuios mittere locorum peritos, qui comites essent ac duces viarũ. Leuia certamina ex altera parte castrorũ hostium excitare, vt Philippici detinerentur, reuocarenturq; ab opinione impediendorũ auxiliorum, quia putarent omnes Cæsarianos ibi esse castrametatos. istud calide fit, quia Philippus consilij Cæsaris ignarus facile cõcessit vt per obscurã noctem ignes iter monstrarent Burano comiti, quare sic vndecim peditũ & tria equitum millia Cæsarianis castris addita sunt. aucta sunt etiã tribus millibus equitum Maximiliani Regis, cæterorumq; principũ, quos memorauimus in locis Rheno propinquis traijciendi fluminis opportunitatẽ expectauisse. Philippus interea successus sibi felices significabat per literas liberis ciuitatibus, & ad extollendos animos sociorum mirifice præteritarũ rerum felicitatem, cæsorum, captiuorumq; numerum & dignitatem extollebat. adaugebat omnia, vt erigeret ad spẽ victoriæ. hortabatur ad sumptus hilari animo suppeditandos. admonebat ne sibi ipsis deessent, quia nullo pacto bellum esset remittendũ futurum. n. si ipse per inopiam rerũ necessariarum ab inceptis desistat, vt vniuersus exercitus Cæsarianorũ tanquam rapidissimus fluuius totam Germaniam rapinis & incendijs ac cędebus inuoluat, omnemq; Germanorũ libertatem secum deferat. se pugnare pro cõmuni omnium salute, pro liberis, pro coniugibus, pro focis, pro Dijs penatibus, libertate, honore, facultatibus vniuersæ Germaniæ. præstare quasuis bellorum difficultates perpeti, quàm crudelissimarũ Italorum, Hispanarumq; gentium libidini, auaritiæ, feritati, Romanisq; superstitionibus inseruire. liberum esse cuiq; fortasse bellũ suscipere aut deuitare, at semel susceptũ non posse impune deseri. istud autem fiebat, qm̃ Philippus semper in extrema parte literarum pecunias petebat, quod molestissimũ ciuitatibus videbatur, cũ tanti sumptus frustra esse facti apparerent, & iam finis eius temporis adesset, quo promiserat se captum Cæsarem ducturum, aut eiecturum è Germania. Cæsar nuper additis Luriburorũ copijs biduum concedit ad quietem, & ad curanda corpora: at die tertio hostem insequitur, neq; patitur amplius obsidionem, statuitq; Neoburgum adoriri, vrbem sanè optimis męnibus & firmissimis præsidijs munitam, in qua erant mille & ducenti Germani. neq; enim videbatur conuenire bellicæ rationi vrbem tam validam, tamq; munitam & potentem à tergo relinquere, præsertim quæ in ripa Danubij esset sita, atq; Danubio potiretur, qui fluuius quanti momenti futurus esset vtriq; exercitui, nemo sane rerum bellicarum vel mediocriter peritus ignorauerit. Nam præter eximiam facultatem, quam vrbs illa occupata erat concessura commeatuum, omnisq; generis apparatus bellici, multorum etiam pagorum secum afferebat imperium, & liberum aditum in agrum Noricum ad Monachum vsque, quod oppidum est Norici, non procul a Vindelicia. Veruntamen quidam duces censebant his tantis commodis, quę proponebantur capiendæ vrbis, non minores difficultates opponi. atq; his demonstrabant præcipue vrbem non esse tentandam; quia Cæsar alterutrum horum periculorum subire cogeretur, vel, vt opus esset aduersus multo potentiorem exercitum hostiũ pugnare, fortunamq; belli experiri, si illi vellent opem ferre obsessis, vel, si Cæsar istud facere deuitasset, vt oporteret ab incępta oppugnatione turpiter desistere, quorũ alterum maxime erat periculosum, alterum turpe. Et sane non satis est imperatori tutò, & nulla clade accepta ab expeditionibus susceptis recedere, sed illud etiam tentare conuenit, quod videatur non posse resistere, ne temere, & inconsultò aliquod negotium suscipi appareat. nihil siquidem est tam hosti formidabile, quàm Imperatoris prudentia & calliditas & opinio nullius negotij frustra suscepti, cum irriti contrà, vanique conatus. & oppugnationes frustra tentatæ, ridiculam faciant omnem potentiam Imperatoris. omnesque bellicos apparatus, idcirco præclarè diuinus Homerus callidum Vlyssem, at non fortissimum. Aiacem, aut Achilem, Populatorem vrbium appellauit. Hisce rationibus commotus Cęsar, ipse cum leuiore equitatu, & magna manu sclopettariorum Hispanorum summo mane ab Ingolstadio ad explorandam vrbem proficiscitur: quam vt melius ad expugnationem exploraret, & ipse, & Albanus dux ex equo descendit. Vrbana præsidia nonnulla campestria tormenta, maioresque sclopettos in eos displodunt, qui tamen incolumes explorato negorio

Lycus fluui[us].

Lantgrauius hortatur fœderatos p[er] literas ad auxilia mittẽda

Imperatori turpe est tentare q[uod] perficere nõ possit.

ad ſuos redeunt. Non defuerunt qui reprehendant ,hoc Cæſaris factum , quòd dicāt illud eſſe munus caſtrorū magiſtri,aut etiam propè priuatorum militum aut Tribunorum. Sed non facillimum eſt iudicare an liceat aliquando imperatori ipſi iſtud facere,cum ex altera parte ſummi periculi venit in mentem,quod ſubire oportet, quod certe deuitandum eſt illi non negligenter, qui ſummū habet imperium,in cuius ſalute vniuerſi exercitus ſalus conſiſtat, ex altera ſummam vtilitatem memoria repeto,quia ſemper plurimi referre,& in omnibus negotijs affirmo,ipſe vt dominus negotij ſuis oculis res ſpectet,ac percipiat. Cæſar vrbe ad expugnationem explorata poſtridie iubet duos tumultuarios pontes iaci ſupra Danubium ad copias citius traijciendas. Sic igitur per tres pontes breui traiectis copijs circiter tria millia paſſuum à Neoburgo caſtrametatur. at vero vbi apparuit Cæſarianorum multitudo,cum vniuerſæ copiæ in primum agmen & in phalangem eſſent instructæ,vrbis præfecti in caſtra mittunt ad Cæſarem,qui agerent de deditione. Sic igitur inſtructæ iter fecerunt copiæ Cæſarianæ, vt vniuerſæ è fronte,& denſiore phalange conſiſterent, tum quia nullum hoſtem timebant à tergo, tum etiam quia ſic vitabatur ne addito poſtremo agmine vniuerſus exercitus debiliaretur,cum multitudo ordinum faciat copias debiliores , niſi præpotens numerus extiterit.cum verò in duas acies Cæſariani fuiſſent diſtributi,quæ ſingulæ cōſtabant e duabus phalangibus peditum,& totidem turmis equitum,exercitus ita fiebat ab ea parte validus,vt hoſtes poſſet contemnere. Vbi viſus fuit igitur vrbi Cæſarianus exercitus, ciues vel ſplendore armorum territi, vel acierum multitudine,ciuitatem, vt diximus, dedunt Cæſaris arbitrio deniq; quod ipſum faciunt præſidiorum præfecti,veriti aliquam ſubeſſe proditionem. Sed enim quia flagitium eſt rem alicuius fidei virtutiq; creditam negligenter tueri,duces illi & milites condignum pręmium tantæ timiditatis reportarunt , quippe cum in inſulam per illam noctem expoſiti fuerint,quæ inter duo cornua Danubii intercipitur, vrbi propinquam,atq; poſtero die iutare compulſi ſunt , quòd intra quatuor menſium ſpatium neq; Philippi, neq; fęderatorum ſtipendia mererentur : quibus etiam arma adempta ſunt ad ignominiam,quia viderentur indigni tam timidi milites qui arma geſtarēt, quia tam facile ſuum principem prodidiſſent. eſt enim virtus vel apud hoſtes laudabilis. Poſtea libertati reſtituuntur. Cæſar vt qui non poſſet non grauiter ferre tantam militum inertiam, neq; tamen iure belli ſęuire deberet,quod iubet in imprudētes & obſtinatos ac temerarios potius, quàm in timidos homines animaduertere, vt videretur tamen potius pro clementia , quàm pro ſeueritate rebus moderari,inquit ſe parcere illis ducibus,quia decepti ad illud bellum acceſſiſſent.at illi ad extollendam honeſtatem ſuæ cauſæ non ſolùm deceptos,ſed coactos etiam conueniſſe affirmarūt. Nam ſane præter omnem ſpem,omnemq; bellicam rationem accidit vt tam potens,tam munita , tam facilis ad accipiēda ſubſidia vrbs in poteſtatem Cæſaris veniret;quare qui ſe certam rerum futurarum rationem poſſe comprehendere per conſultationem , magnopere fallitur. Sępius enim illa,quæ ardua,difficilia,inſuperabilia in conſultationibus apparent,fortuna & euentus demonſtrat eſſe plana, facillima,maximeq; ad noſtra vota propenſa : contra vero accidit aliquando , vt quæ ratio plana,faciliaq; eſſe demonſtret,nullam fidem ſeruent,cum euentus ipſarum rerum noſtra conſilia magnopere fallat. Quòd ſi quis animos militum, præfectorumq; pręſidiis vrbanis prudentiā poſſet inſpicere,ille omnibus cęteris melius de rebus agendis conſultaret : quoniam nulla vel ampliſſima mœnia, nulla tormenta , nulli bellici apparatus, nullæ munitiones, nulla propugnacula poſſunt cum virtute ducum ac militum ſtrenuitate comparari, quorum timiditas omnia hæc facit inutilia. Ciuium facultates neq; direptæ ſunt,neq; violata mulierum pudicitia: ſed quæ erat in arce Otthonis Henrici ſupellex & opulentia direpta eſt à Cæſarianis,quòd ille fœderationis eſſet ſocius. Cæſar Neoburgenſibus per hunc modum in fidem acceptis, cum ſatis feliciter ſuccedere bellorū initia viderētur,ea victoria vti ſtatuit: ſed prius oēs copias cēſuit,vt ſciret quantas ſecum adduceret. Fit ſiquidē vt nunc inaſſuetorum bellis interitu, nunc vitio transfugarum, nunc belli pertęſorum fuga caſtra debilitentur ; quod vt deuitetur incommodum, ſi bellum appareat inueteraſcere, ſolent imperatores emittere edicta ſub capitali pęna, nequis inconſulto caſtrorum magiſtro vel ipſo Imperatore exeat ex aggeribus,collocanturq; leuioris armaturæ equites,qui ſpolient aut ſuſpēdant de proximis arboribus fugientes, in anguſtijs viarum ac locis opportunis: atq; in eos tāquam in hoſtes ſęuiant,qui ſine imperatoria teſſera profugiant è caſtris . Cæſar itaque cenſis quadraginta & octo peditum,nouem equitum millibus,confirmata iuramento fide Neoburgenſium, relictiſque in vrbe octingentis peditibus poſt triduum conuulſis ſignis ad præfectionem aduerſus hoſtem caſtra promouet.erat illud Cæſaris conſilium,vt,ſi parem locum, aptumq; pugnæ ſortiretur, iam non amplius tergiuerſatione, ſed aperto Marte & collatis ſignis de ſumma rerum cum hoſte dimicaret,qui tunc etiam fuerat ad Tonauertam caſtrametatus. rurſus traijcit Danubium per tumultuarios & vrbis ipſius pontes.binis caſtris quinq; millia paſſuum ad hoſtem peruenit.in acie caſtrametatur in pago Marcheſana vocato.erat iter illud breue quidem , at multæ difficultatis plenum ; quippe quod ſylua intercederet denſiſſima inter vtraq; caſtra , tam crebris arboribus , vix vt vlla in parte eſſet peruia,cum tranſitus viarum tam anguſtus plerumq; daretur,vt vix amplitudo carros capere poſſet,quæ dēſitas nemorum,anguſtiæq; viarum per quinq; millia paſſuum inter vtrumq; exercitum plerumq; extendebatur. à lęua fluuius ampliſſimus Danubius Cæſarianis caſtris erat coniunctus,recurrebatq; ad dextram,ſemperq; eundem tenebat curſum,donec ad Monachum pagum quendam diſtantem à caſtris Cæſarianis decem ferè millia paſſuum perueniretur. Cæſar mittit qui ſyluam recognoſcerent,hoſtiumq; caſtra explorarent, vt his perſpectis & ipſe commode caſtrametaretur. Sic enim opportunum fore videbatur, vt,ſi ſclopettarij ſyluam occupaſſent,ſecurus tranſitus daretur copijs. iuſſus eſt igitur Albanus cum ſclopettarijs & turma equitum ſyluam ingredi

Neoburgi deditio.

Neoburgenſium pſidiorum ignominia.

Quæ validiſſimæ ſint vrbium reparationes.

Remedia ne exercitus diſſoluuntur.

gredi, iisq; in opportuna loca distributis, ea explorare: qni paucis sibi adiunctis comitibus circiter
duo stadia Philippicis castris propinquat. Cum quatuor comitibus egreditur, equis in sylua reli-
ctis. hostium castra diligenter explorat. hostis extruendis reparationibus intentus reliquas partes
accuratè custodiebat, at in eam partem neque prospexit quidem. Sic igitur instructa erant castra
Philippi. Sylua quæ inter vtrumq; exercitũ percurrebat, ita circumdederat Philippicos, vt sola area

Castra fœderatorum.

quædam esset in medio, quæ occupabat spatium quingentorum passuum. Hanc attingebat descen-
sus valde asper & difficilis, eiusdemq; naturæ ascensus, in cuius suprema parte ad subiectæ vallis for
mam, quæ ascensui & descensui subiacebat, suas fossas & aggeres ac reparationes Philippici excitaue
rant. à sinistra itaque cum sylua iungebantur, vallibusq; amplissimis protegebantur pro fossis,
quorum castra Danubius a dextra tuta faciebat. a tergo Tonauerta, & ignobilis fluuins Bernizzus
vocatus cingebat, qui ibi influit in Danubium. Cęsar cum nimis distaret ab hoste, cognouissetq; ca
stramentandi difficultatem, quam maximam faciebant locorum angustiæ, & descensus ad Danubiũ
difficilis, quia nulla alia daretur aquandi facultas & copia, cœpit cogitare quibus rationibus fieri
posset, vt subuerteret hostium consilia, eosque è tam munitis castris eliceret. Nam procul ab ho-
stibus morari intercedente tanto syluarum interuallo inter ipsa castra, videbatur esse quoddam bel
landi genus nimis amplum, at non, vt res proposita postulabat, strictum & propinquum. Nam pro
fecto plurimi refert quibus temporibus, auxilijs, copijs, locis bellum geratur, cum in frigidioribus

Imperatori q; sint necessariò cognoscenda.

locis, regionibusque Septẽtrioni magis propinquis, acerbitas hyemis; in ęstiuis aut meridionalibus
imminens æstas cauenda est, non solum ob difficultates & labores exercituum, sed etiam quia cor-
pora militum sub dio fatigata facile morbo corripiuntur, atque vires debilitantur, quod etiã alijs
magis, alijs minus contingit. In temperatis vero regionibus omnia propè tempora sunt rebus bel-
licis accommodata. Idcirco si timeatur vis hyemis, vel tentanda est ante hyemem belli fortuna, vel
per hyemem grauissimis & diuturnis sumptibus copiæ alendæ, vel dimittendæ, & deferendum su-
sceptum negotium. Cæsar tanta difficultate cognita, cum propinqua castra collocare non posset,
relicto hoste a sinistra, ipse ad oppidum Bendiguenum cõtendit. mox castris in pagis Marchesana,
Falange, alijsq, nonnullis positis quosdam duces cum sexcentis Hispanis, & Italis sclopettarijs, sexa
gintaque leuioribus equitibus mittit ad infestandos hostes, explorandaque illorum consilia. Inter
hos fuit Iulius Vrsinus, Thomas Coccapanus, Pyrrhus Columna, Baptista Castalius, Alexander &
Paulus Vitellij. Philippus contra vbi nuntiatum est Cæsarem capto Neoburgo in se signa conuer
tere, contractis copijs, quæ ex vtraque parte Danubij ad Tonauertam castrametatæ fuerant, repara-
tiones & munitiones erigit. Federicus pręmissa magna Saxonum manu abatiam quoniam inter
vtrunq; exercitum iam occuparent, firmaueratq; satis validis peditum equitumq; pręsidijs. circum
quam multi erant Saxones in densissima sylua in insidijs collocati. Coccapanus vbi in illas insidias
incidisset, facile repentino hostium impetu in fugam vertitur. at Alexander Vittellius cognito peri-
culo, quod imminere videbatur. si hostis pontem occupasset, liberumq; transitum haberet, qui in-
tercedebat. eum strenue defendit, quare Coccapanus resumptis viribus certamen instaurat. pugna-
tur diu ancipiti vtrinq; victoria, modo his, modo illis fortunæ belli cedentibus. multi vtrinq; ceci-
derunt. sed maior numerus fuit Cæsarianorum. vulnerati multi, nonnulli capti. Cæsar ea pugna
cognita cum videretur hostis per eam abbatiam Cæsarianorum vim fręnare, neq; liberum exitum
e castris ab ea parte concedere, statuit illam occupare. iubet Octauinm ducem illam in diem poste-
rum ad expugnationem explorare, cui profecto negotium videtur per difficile, quòd ea omni gene-
re apparatuum & tormentis bellicis egregie esset munita. neq; tamen valde erat commoda, cum
propter aquarum penuriam ibi non aptè castra eligi possent. his ita perceptis castra mouet hoste à
sinistra relicto, atq; ad Bendiguenum oppidum contendit, quod non procul distat à Norlinga, vbi
castrametatur. Est autem Norlinga vrbs Sueuorum nobilissima, præpotens, munita, vna liberarũ

Norlingę vrbis descriptio.

ciuitatum, quæ non procul distat à Lupia siue vt vulgus vocat, Necchare fluuio vel Nicero vt alij
maluerunt, rerum omnium abundantissima. erat locus ille accipiendis copijs accommodatus, cum
eriperet hosti commeatum à tergo, qui plurimus ab ea parte afferebatur in castra. Hæc antequam
agerentur, quotidie leuibus pręlijs inter milites vtrinque pugnabatur. Quo die Cæsar erat castra-
metaturus Marchesana Monanum proficiscens, quod est oppidum Neoburgensis ditionis, Philip-
pici postremum agmen inuadunt, ad cuius defensionem nonnullos sclopettarios mittit, quia ratio
itineris magis sclopettariorum, quam equitum operam postulabat. Seruatus est hic ordo non tũ
solùm, sed etiam in vniuerso huiusce belli negotio, vt prior acies instructa procederet, quam sub-

Acierum ordo seruatus a Cæsare.

sequabantur copiæ reliquæ & ipsæ in phalanges instructæ. atq; dum tentoria erigeret, caperetq; ca-
stra prima acies, phalanges eam protegebant, quæ postea protegebantur eadem ratione ab acie po-
strema; quæ vbi priores fuissent castrametatæ, & ipsa assignatum locum occupabat, quare efficieba-
tur vt sicut in itinere, ita in ponendis castris nunquam solutus exercitus posset reperiri. Philippus
cognita hostium profectione atque itinere, exploratoq; consilio, quòd ea vrbs videretur parum
firmis pręsidijs firmata eadem nocte summa diligentia octingentos pedites & ducẽtos equites im-
mittit. præter hæc præsidia nihil innouauit, aut castra mouit. Cæsar postridie eius diei vbi castra ad
Norlingam posuisset leuiores equites præmittit ad explorandos hostes, quorum duæ ingentes tur
mæ & magnus globus peditum dicebatur apparuisse facere iter, neq; tamen sciri quo procederent.
interea Cæsar præcones ad Norlingenses sollicitandos ad deditionem mittit, iubetq; commeatum
copijs præbere, qui illos bidui spatium ad deditionem postulare in castra reportarunt, & omnem
commeatum quem poterant, fęderatis præbuisse. at contra mittunt ad Philippum qui peterent au-
xilia, eumq; de rebus omnibus certiorem facerent. etsi biduum ad deditionem Cęsar satis magnũ

ſpatium eſſe intelligebat ad mittenda auxilia, tam propinquo exercitu fœderatorum præſertim, tamen quia difficultas locorum plurimam ſpem eius vrbis potiundæ afferebat, quòd ipſe à duobus lateribus colles occupaſſet, cum valles illas proſpectaret, haberetq; à tergo paludem peramplam ac difficilem, & à fronte fluuium, qui in multos riuos diffundebatur, ſtatuit poſtulatum tempus eſſe expectandum. Philippo vero ſola via, eaq; perdifficilis ad ſubſidia relicta fuerat, quæ cum inuſitata fuiſſet ante illud tempus, neq; tunc quidem videbatur vlli víui futura. Is igitur auditis nuntijs Norlingenſium, duplicatis carrorum ac tormentorum equis, cæterorumq; apparatuum, mulis operis comparatis, impedimentisq; Tonauertæ relictis & mille ac quingentis peditibus, equitibus ducentis, ſumma celeritate, ſilentio, diligentiaq; vſus Norlingam accedit: atque prius in tutum primam aciem perduxerat, tormentaq; collocarat è regione vallis, in qua Cæſar conſtiterat, quam ab vllo Cæſarianorum ſentiretur, ad quod non parum iuuit obſcuritas & denſitas nebularum eius diei. Cæſar contra cum nuntiatum eſſet caſtra ab hoſtibus moueri, iubet copias inſtrui, ne repente inuaderetur: quod cum ante diem nuntiatum eſſet, acies totę ad diem vſque inſtructę conſiſtunt, vt ſi nebula decideret, inuaderenturq; caſtra, aptum ordinem ſeruarent. Sin aliud iter haberent, ſitusq; opportunitas pugnandi facultatem ferret, quam toties Philippus obtuliſſet, ne contemneretur. Tāta erat denſitas matutinæ nebulæ, vt non modo hoſtis proſpici non poſſet, ſed neque equites quidem, qui frequentes in turmis conſiſtebant, ſe inuicem viderent. illa nebula protecta Philippicorū incępta ſunt, atque illi opportunitate temporis fuerunt vſi, per quam duas difficultates locorum ſine controuerſia ſuperarunt, quoniam neque Hiſpani, neque Germani equites illorum iter exploratum miſſi cernere potuerunt. eſt ſanè ſummi Imperatoris munus ſcitè vti pręſentibus temporum opportunitatibus, cum plus opis momentum temporis aliquando afferat, quàm vlla poſtea mortalium induſtria. Neque vllus eſt tam fidus, tamque diligens belli ſocius, quàm ipſum tempus, ſi quis rectè illius imperio & conſilio vti cognouerit, celerrimeq; conficiatur, quod illud rectè monuerit. vt enim ventus & curſus aquarum plurimum conferunt claſſibus, naualibusq; certaminibus, cum ſecundi curſus pro multis armatis ſint nauigijs; ſic nox, tenebrarum, nebularumq; beneficium plurimum confert ad multa munia militaria ſine controuerſia efficienda, quę alioquin non niſi per ſummam difficultatem ulla ratione conficerentur, aut ſine ſummo periculo. nam & vrbes per noctem captę admotis repente ſcalis, & ſubſidia ab obſeſſis ſunt admiſſa, & incluſi exercitus deceptis hoſtibus ſine controuerſia euaſerunt, quod ipſum per nebularum, aut pluuiarum opportunitatem aliquando factum eſt. Philippici igitur temporis opportunitate freti cum per totam noctem iter confeciſſent, atque dies eſſet pro alia nocte obſcurus, ſub meridiem duabus anguſtijs fluuioq; ſuperatis, vbi dabatur difficillimus tranſitus ad montem, quà Norlinga adiri poterat, ad montem ipſum perueniunt. tanta diligentia in eo itinere faciendo vſi ſunt, vt Cęſari apparuerit omnino Germanicam celeritatem ſuperaſſe, cum illi populi magis ſtatarijs certaminibus, quàm velli celeritati apti crediti ſint. At verò non ſolùm prudentiſſimè, optimoq; ordine caſtra mouerunt Philippici, ſed etiam tam ordinatè procedebant, tamq; in opportunis locis tormenta pro natura ſituum mutabant, vt nullum militaris diſciplinæ munus in illis magis, quàm in Cæſare deſideraretur. Quippe cum plurimi ſit in omni re bellica, & non mediocris ingenij, aptum ordinem ſeruare. in mouendis, & in munitiſſimis ſitibus eligendis, quibus in rebus ſi quis error committatur, vniuerſus exercitus incidet in magnum periculum, atque eius ſalutis ſpes reliqua aut in fortunæ arbitrio, aut in hoſtium imperitia eſt collocanda. Summa igitur laude digni ſunt Heluetij, qui ſoli ferè omnium mortalium prorſus ſunt militaris diſciplinę obſeruantes, cum ordinatè caſtra moueant, ordinatè procedant, ordinatè ponant, ordinatè caſtrametentur; quos tam facile eſt fuſos in aciem inſtruere, quàm nationes nonnullas diſſipatas fugare. Neque minus virtutis oſtenderunt Philippici in leuibus certaminibus, cum ſemper leuiores equites præmitterent, quos nigros appellabant ab armorum colore, quòd haberent brachiorum integumenta ex orbiculis ferreis cōpacta, galeis coopertis, & breuibus ſclopetis vterentur, & telo ad morem venabuli, facileq; peditibus laborātibus noſſent ſuccurrere. Atqui cum alia Dei munera, aliæq; virtutes alijs hominibus datæ ſint, nemoq; omnibus ſimul fruatur, idem genus hominum non valde patiens eſt laboris vbi noctu ſępius ad arma conclamatur in caſtris: neque ſunt parandis nocturnis inſidijs, aut ſimilibus laboribus valde accōmodati. Cæſar, cum poſt meridiem nebulæ ad teporem ſolis diſſipatę euanuiſſent, hoſtem proſpicit in ſitu muniſſimo ſuper colle Norlingæ, quem ipſe prior occupare decreuerat. Intercedebat inter vtraque caſtra fluuius, qui paucis in locis ab hominibus aut equis vadari poterat, niſi vt fieri ſolet aliquando in traijciendis copijs cum equi collocantur in ſuperiore parte curſus, vt ita fluuii aquarumq; impetus infringatur. ille vero modus traijciendi exercitus neq; commodus neq; tutus erat in conſpectu hoſtium, præcipue cum per pontem etiam eſſet periculoſus. Cæſar cum fluuius hora iam tarda inclinante die à nonnullis eſſet tentatus, copias inſtructas habuit, quia hoſtem propinquum putabat traiecturum, atq; totis copijs dimicaturum. Sic enim Albanus ad recognoſcenda caſtra, aciesq; & ſitum caſtrorum hoſtium miſſus retulerat. Copiæ vero ita ſunt inſtructæ; primam aciem ac frontem exercitus ductabat Albanus, & Buranus comes cum vniuerſo ſuo equitatu, ducentisq; peditibus Belgicis, quibus omnibus dux Sabaudienſis imperabat. cum his erat Maximiliani equitatus, & Ioannis marchionis Sennonum. phalangis equitatus erat Italus, & regimentum Alliprandi Madruccij. poſtremam aciem ductabat Prutenorum præfectus, marchioq; Albertus, atque ſemper ferè phalanx cum illa pari paſſu incedebat, eodemq; ſpatio à prima acie diſtabant. Cōſtabat prima acies e decem ac ſeptem millibus peditum in tres phalanges inſtructorum, & tribus equitum millibus. poſtrema ex octo peditum millibus in vnam phalangem, & duobus equitum.

Opportunitatis beneficium.

Fluuiorum traijciendorum ratio.

Vniuerſus

Vniuersus hic eqnitatus pro opportunitate locorũ diuidebatur, nigris eqnitibus, & armatis lanceis in aptas partes distribntis. His ita constitutis Cæsar ex altera parte Malaspinã ex altera Sfortiã Orivetensem cum quinquaginta equitibus mittit ad tentandos hostes, si possent è sno ordine turbare. iu hos impetum faciunt circiter mille equites Saxones in alæ formam cũ sclopettijs, atq; hos cum multa clade in castra repellunt. exit è castris rursus Octauius cum denso equitum globo ad infestãdos hostes, & Io. Baptista Sauellus, qui tam atrox præliũ committũt cum Schertelli militibus, vt necesse prope appareret fortunam belli illo die rentari, nisi noctis adnentus certamen diremisset: cũ vtræq; copię egregiè forent instructæ, & mirifice pugnandi cupidę. Omnes.n. miro quodã gloriæ desiderio incensi erant, cupiebantque vt primi viderentur cęteris in ipsa prælia, quare multi e principibus vtrinq; cędebantur. fortuna itaq; & virtute militum sępius alternante victoriam, acrioreq; pugna non semel renouata, Cæsar ad futurum præliũ vniuersas copias instruit. Sed cũ putaret hostem, vt in situ munitissimo castrametatũ, nulla arte tnnc allici posse ad fortunam totius belli experiendam, quem cogere erat magnopere periculosum, cum in tutis castris pauci multis possint resistere, receptui cani iubet. at postridie eius diei Cæsar ratus est sibi opportunitatem pugnandi datũ iri, si castra mutasset sæpius, quæ ratio ad facultatem commeatuũ non mediocrem commoditatem allatura, & ad infestandos hostes parum assuetos assiduis itineribus, vtilis fore videbatnr. at vbi signa ad profectionem conuellerentur, colligerenturq; vasa, nuntiatur hostis non procul abesse, quare omne profectionis consiliũ conuersum est ad studium pugnandi. veruntamen vbi cognitũ fuit hostem parum pugnã curare, inceptumq, iter perseqni, statuit postremam aciem inuadere, multosq; sclopettarios à tergo iubet adoriri. Illi re cognita duas ingentes colubrinas In insequentes Italos displodunt, quo bombo audito constitit vniuersus exercitus, atq; signa conuertit ad suos subleuãdos. At enim cũ magna pars diei iam fuisset collapsa, paludesq; & aquarum copia certaminibus esset nõ leue impedimẽtũ, vtriq; consistunt in acie, expectantq; vter prior fluuium traijcere conaretur, qui medius inter vtrosq; exercitus per paludosam vallem labebatur. Sed propter solem iam prope occideutem Cæsariani in castra redeunt, Philippicęq; copiæ super collibus Norlingæ propinquis castrametantur. Cæsar grauiter ferens, quia non posset impedire Norlingæ subsidia, mox circiter mille & quingentos passus procul ab hoste castrametatur. emissus est Sennonum princeps, & Alphonsus Atestinus duce Sulmonensi principe cum Italo equitatu ad infestandũ hostem, contra quos exeuntes Hernestus Vessonum dux, & Daniel Schemedossus insignes fœderatorũ duces profecti atrocissimum præliũ committunt: quod tantis viribus vtrinq; accedentibus pugnatũ est, vt nisi nox pugnam diremisset, omnino iusto Marte decertatũ esset eo die. Vulneratus fuit dux Vessonum, quo etiam ex vulnere paulopost Norlingæ decessit, alijq; viri insignes complures. e Cæsarianis cecidit Andreas Forulensis vir præstans Italæ cohortis prefectus. at ignobiles ex vtraq; parte permulti. Cæsar ibi aliquot dies castrametatus hostem infestare conabatur, sed is tam in muniro loco cõstiterat, tamq; idoneo ad accipiendos commeatus, vt appareret genus bellandi esse necessariò mutandũ. neque molestum erat tamen tandiu tempus frustra absumere, cum id nihil aliud esset, quàm vires hostiũ, quæ constabant e mulrorum populorum auxilijs, suapte natura exinaniri. nam cum virtus, & robur, & audacia non sufficere videtetur ad hostem profligandũ, omnis bellandi ratio ad astutiam, & ad artes couertitur. atq; cum ars bellica non minus in præoccupandis locis opportunis, qnàm in superandis virtute hostibus consistat, illa loca eligenda sunt, qnæ non solùm tutũ exercitum faciãt, sed etiam quæ apta sint accipiendis auxilijs, & commeatibus, &, si opus sit, traijciendis copijs. Cesar ægrę ferebat qnòd hostes dicebantur omni genere commeatuũ abundare, cum iam non nihil ipse laboraret pennria, quoniam illi vniuersa planitie potirentur, quæ inter Tonauertam Alcimeniũq; interiacet rerum omnium fertilissima, & ampla, possentq; in Noricũ principatum, multasq; Sueuorum ciuitates commode penetrare. nam cum Danubio potirentur, multisq; vrbibus in ripa Danubij positis, statuit Cęsar illas opus esse occupare, qnia magna pars victorię in illis subiugandis sita esse videretur, magnamq; existimationem, si eas occupasset, ad res suas accessuram putabat, plurimumq; detrimenti rebus hostilibus inde venturum. erat illarum facultas etiam infestando Alcimenio, & Augustę Vindeliciæ peraccommodata, quæ duę erant primarię potentia, dignitate, & opulentia coniuratarum vrbium. Hęc cũ ita se haberent, consulratur in castris an Alcimenium, vel Augustam prius tentare conueniret, quę ambę ciuitates tanti momenti esse putabantur, vt si altera illarum fuisset capta, pręter id quòd debilitasset, infregissetq; vires fœderatorũ, appareret plurimum omni auxiliorũ genere Cæsariana castra subleuatũ iri. sed quoniam bellica ratio minime pati videbatur vt hostilia loca à tergo relinquerentur, quæ plurimũ possent semper consilia Cæsarianorum infestare. & aliquando funditus euertere, apparuit Alcimeniũ petere nihil aliud esse, quàm se intra hostiũ vires intrudere, & non minus obsideri ab hoste, quàm hostem obsidere: cũ præsertim vrbs illa bonitate murorũ, & omni genere apparatuum, externisq; præsidijs egregie esset munita, multorumq; ciuium armis protecta. Sed Tonauertæ expugnatio visa est facilior, cum pręcipue non opus esset omnibus copijs velut expugnando Alcimenio, ad quod commodum illud etiam accedebat, quòd Tonauerta tam propinqua esset Cęsarianis castris, vt non plus duodecim milliaribus distaret, & vna nocte, si parum res e sententia succederet, possent sese in castra recipere. Quæ dum tractantur in castris à Cæsarianis, Inutrienses, & Castellaltus Erembergæ expugnationem ten tandam rati, quę vrbs parebat federatocum imperio, collectis repente copiis, quas temporis angustia patiebatur, duodecim vexillis peditum, & Inntrio scilicet ac locis finitimis superatis Inutrii montibus cum tribus muralibus tormentis nihil tale suspicantibus Erembergensiqus se mœnibus ostentant, atq; super colle munitionem desuper despectante castrametantur. ad illud negotium suscipiendum visa est ad-

Tarditatis q̃ sit beneficiũ in bello.

sa est adhortari, illa ratio, quòd Philippus per tantum distans interuallum non posset suppetias mittere, cum neq; posceret bellica ratio, vt tam propinquo Cæsare castra debilitaret, aut copias minueret. Etembergenses tam repentinam, & inexpectatam obsidionem intuiri, cum mœnia statim profectis eò copijs acriter concuti cępta sint, ad rem inopinatam obstupuerunt: quare vexillo super mœnibus ipsius arcis relicto clam per obscuram noctem aufugiunt. Cæsar vbi decreuisset Tonauertã, vt diximus, expugnare, iubet Pũteum tribunum cum ducentis lectissimis equitibus prius explorare vrbem ad expugnationem. est autem Tonauerta vrbs opulenta Sueuorum ad radices nonnullorũ collium sita, quæ planitiem, & partem collium intra se capit, per quam defluit Danubius, qui maiorem partem eius vrbis ad colles relinquit. exterius murus est alius præter mœnia, qui multa complexus ædificia suburbiũ continet. Puteus, dum partes vrbis debiliores ad expugnationẽ explorat, à quibusdam præsidiarijs militibus admistis ciuibus, & regionis incolis magno impetu inuaditur, sed cum virtus, & scientia militaris facile superet tumultnariã multitudinem, vrbana arma retundũtur, multisq; è suis amissis ciues intra mœnia fuga se recipiunt. Puteus vrbe diligenter cognita, nuntiat Cæsari quæ viderat, qui per noctem Octauium cum equitatu peditatuq; Italo, & Sciamburgensem cum suis Germanis ac duodecim bellicis tormentis mittit eò, iubetq; summa diligentia vsos Tonauertam contendere. distabat Tonauerta quindecim millibus passuum ab ipsis castris, tamen tanto studio factum est iter, vt antequam illucesceret tormenta in mœnia directa sint, & cum prima luce vrbs concuti cępta. Cæsariani itaq; per obscuram noctem illuc profecti per diem tantum terroris illis ciuibus offuderunt, vt statim cęperint agere de deditione, seq; Cęsari dediderint, atque antequam Philippici quidquam horum cognoscerent, Cæsariani redierint in castra cum tormentis. Nã cum distarent inter se castra non plus mille & quingentis passibus, tanta diligentia, tamq; occultè res à Cæsare fuit instituta, vt hostes neq; opportunè succurrere, neq; scire nisi peractum negotium potuerint. exeunt per conditiones deditionis duo vexilla præsidiariorum militum, qui à fœderatis ibi relicti fuerãt, per pontem Tonauertæ, quorum in locum duo vexilla rursus introducta sunt Cæsarianorum. eo felici successu lętatus repente castra mouet, erectisq; vexillis ad profectionem sub lucem vniuersas copias ad Tonauertam traducit. ibi castrametatur vrbem habens à tergo, a sinistra Danubium, à dextra agrum fertilissimum. Nulli equites Philippici eo die Cæsarianos infestarunt, neq; iter facientes turbarunt, quamuis plurimum habebant equitatum, erantq; regionis periti atque scirent quasdam locorum angustias non sine aliqua ordinum perturbatione posse pertransiri, vel si ordo seruandus esset, plurimum temporis fore amittendum, vel tardè, vel incommodè oportere castrametari; qua ex re multa poterant contingere, quæ imperitè, vel, vt tulit fortuna, & necessitas, castrametantibus solent accidere. Cæsar tamen contra huiusmodi hostiũ consilia, si qua essent, Italos Hispanosq; sclopettarios in opportuna loca distribuerat, cum acies postrema satis esset valida, corroboraretùrq; pro natura, & situ locorum. Cum ea nocte Cæsar Tonauertæ fuisset, mox cõuelli signa iubet ad profectionem, iterq; faciens secundum ripam Danubij nocturna castra ad Telingam posuit, quæ ciuitas est purpurati antistitis Augustani posita in ripa Danubij, vbi Gleda, & Egneida parui ac ignobiles fluuij Danubium ingrediuntur, quòd vrbs illa pontem haberet ad traijciendum Danubium peraccommodatum. Telinga cum præsidijs careret, quæ ad Laugingam oppidum se contulerant, statim visis Cæsarianis se dedidit. Philippus veritus ne Lauginga eandem fortunam subiret, certiores facit per literas Laugingenses se postero die subsidia esse missurũ, quare illi non modo Cæsarianis præconibus hortantibus ad deditionem de more bellorum, non paruerunt, verum etiam acriter, & superbe minati sunt. Missus est eadẽ nocte Schertellus, qui pro adducendis subsidijs vniuersa præsidia quatuor vexilla peditum nimirum, quæ aderant, exemit, atque Augustam abduxit. Laugingenses, vt primum illuxit, mittunt ad Cæsarem qui agerent de deditione. Cæsar illa vrbe in fidem amicitiamq; accepta, audita Schertelli profectione mittit Io. Baptistam Sauellum, & Nicolaum Sicium cum vniuerso equitatu Romano ac centum, & quinquaginta sclopetrarijs, & sclopettarijs Italis Sicij, qui quatuor vexilla hostium insequerentur. Sauellus tanta vsus est diligentia, vt Schertellum comprehenderit, qui sane vir strenuus, intrepidus, noteq; virtutis visis hostibus neque animo concidit, neq; locum mutauit, sed constitit in sinu percommodo, quem munitissimum faciebat magnum spatium culti agri e regione, vbi se instruxit, parauitq; ad defensionẽ tribus tormentis à fronte directis in Cæsarianos. Sauellus perspecta eius ducis virtute, & fortitudine primùm ob iniquitatem loci aliquantulum substitit: sed cum subiret quòd si diutius res protraheretur, salutis facultatem hostibus concederet, suas copias in tres partes ad pugnam distribuit. in dextra collocat Hispanos, in sinistra Italos sclopettarios, ipse in medio consistit, atq; ita iubet hostẽ inuadere. At enim cũ Schertellus fortissime resisteret, Cæsariani multis e suis desideratis receptui canere coguntur, seq; ab illa pugna recipere, quia equitatus non mediocriter culturæ profunditate impediebatur, atq; ita vt equi frę no parere non commode possent. Schertellus eo defensionis honore contentus suorum salutem incertæ postea victoriæ anteponit, atq; institutum iter facere aggreditur. at Sauellus intelligens non mediocre dedecus, si hostem incolumem discedere pateretur in se esse redundaturum, tanto impetu, tantaq; virtute denuo hostem inuadit, vt non paruam impressionem fecerit, multiq; vtrinq; ceciderint. Schertellus periculosum negotium esse ratus paruas copias tanto equitatui diutius resistere, syluam proximam, quę aderat, relictis tormentis, & duodecim carris commeatu onustis, reliquoq; bellico apparatu, ingreditur frequentissimis arboribus consitam. Maluit enim certam exiguarum copiarum salutem conseruare, quàm propter illa impedimenta omnia vno tempore in discrimen inijcere. Cæsar motis castris Laugingam contendẽs à sinistra Danubium, à dextra syluam densissimam inter vtrunq; exercitum percurrentem habebat, cum

Etemberga capta per segnitiem ciuium.

Tonauertæ descriptio.

Tonauertæ deditio.

Telingæ deditio.

Laugingę deditio.

Schertelli virtus.

bat, cum

bat, cum per apertam glabramq; planitiem iter faceret. Laugingam profectus, ibiq; excubias habens postea sexcentis Germanis in præsidijs relictis ad Suntum castrametatur, qui pagus est in ripa Prēzi ignobilis fluuij circiter quindecim millia passuum distans à Telinga, vbi fluuius ille Danubium ingreditur. Distat rursus ille pagus per tantundem spatij ab Alcimenio, ad quam vrbem expugnandam cum Cæsar castra mouere diceretur. Philippus veritus tantæ, tamq; potentis vrbis iacturam, quę plurimum ad exercitus commoda, ad existimationem, ad socios in fide retinendos, & ad omnem rem bellicam deniq; faciebat, cum propensio rerum in quam partem inclinauerit, plurimi referat, & in principio bellorum præcipue; cum esset in legibus fęderationis caput non imprudenter scriptum, vt laborantibus rebus sociorum statum subsidia mitterentur, quod nisi fieret, intelligerentur ab omni suspicione perfidiæ solutæ, vel si arma caperent pro victoribus contra fęderatos; contento passu ad eam vrbem subleuandam castra mouet, tamq; propinquum castris Cæsarianis iter facit, vt apertissimè tympanorum sonitus à Cæsare exaudiretur. Cæsar vt castra hostium, profectionemq; despectaret cum nonnullis proceribus, collem ascendit, qui erat suis castris propinquus, atq; ab hostibus equitibus cognitus colubrinarum ictibus petitur, quæ in prima fronte exercitus fuerant collocatæ. vocantur colubrinæ tormenta bellica longiora, & arctiora ad morem fortasse colubrorum, quæ animalia teretem formam habent corporis. atqui hæc tormenta minores globos contorquent triginta librarum scilicet plerumq;, sed tamen qui magna vi propter longitudinem tormenti impulsi, vel ad longinquiora loca perueniant. Horum tormentorum vsus muris concutiendis vtilis est cum cannonibus vocatis, qui duplicis ponderis globos contorquent, quòd illi concutiant, & globi magnitudine, & aeris impulsu ac bombo, cum colubrinæ propter vim eximiam penetrent tantum, viamq; aperiant verberationibus, at non etiam concutiant. Hæc de ordinarijs tormentis asserimus, cum maiora, & extraordinaria vtrunq; possint efficere, sed propter magnitudinem, & pondus sunt faciendis itineribus inepta. Cæsar ex illo colle iter hostium prospectās, cognouit eos Ghengam proficisci, quæ vna est liberarum vrbium, distabatq; ad quinq; milliaria a castris Cæsarianis apud fluuium Prenzum sita, vbi castrametati sunt. eo die initum est leue prælīū, in quo nihil actum memoria dignū: sed fieri collatis signis certamina impediebat Prenzus fluuius, qui inter vtraq; castra interfluebat tantæ profunditatis, vt sine ponte traijci non posset, eum ad traijciendum, vel pontem construendum non nihil temporis esset absumendum, vt vniuersæ copiæ possent transire illa diligētia, illoq; studio, quod breui pugnaturis erat necessarium. at enim Cæsari Telingam accedēti legationes mittuntur, quæ agerent de deditione ab Hochstata, Gundelfingueraq; vrbibus ad ripam Prenzi fluminis positis, quarum altera habet munitissimam arcem, altera erat cardinalis Augustæ, sed à foederatis fuerat occupata: atq; hæ ambæ facile sunt in fidem à Cæsare receptæ. Cæsar vrbes in ripa Danubij occupari plurimi ad rem bellicam, futuramq; victoriam referre ratus, nocturno tempore consultat an Alcimenium sit accedendum. post varias sententias in vtranq; partem adductas, tandem die postero decernit locum ad transferenda castra deligere, si ferre suppetias conaretur hostis, vt nō sine aliquo incommodo cogeretur dimicare. Philippus vbi vidisset non ausum fuisse Cæsarem signa conferre, cuius consilium occupandi Alcimenij sibi videbatur impedijsse, decernit Ghengæ castra firmare, atq; tria Heluetiorum millia, ex indigenis delectibus mille, & quingentos mittit ad Alcimenij præsidium, vt ita satis ciuium desiderio fieret. Cesar ita munitæ vrbis perdifficilem expugnationem arbitratus mutauit consilium transferendi castra: quippe quòd videretur parum rei militari, bellicæq; prudentiæ conuenire, vt vrbem obsidere tentaret, in cuius oppugnatione habiturus esset à tergo nonaginta, & amplius armatorū millia, qui, vt clarè patebat, statim erant occupaturi eadem castra, quę Cæsariani reliquissent. ea ratione fiebat, vt facillime commeatum Cæsarianis intercluderent, cum ad eos nulla alia esset via, omnibusq; locis, & vrbibus essent potituri, quæ fuerant à Cæsarianis occupatæ. Nam si ibi constitissent Philippici, omnem subsidiorum spem vrbibus ademissent. Cæsar itaq; sic erat habiturus à fronte Alcimenium, à dextra Inuergos, à sinistra regionem Augustæ, & Danubium, loca omnia hostilia. cepit igitur bellum castrorum eligendorum potius ratione agi, quàm armis, cum vterq; in conspectu hostis consisteret. certatum est frequēter leuibus pręlijs, dum Cæsar Sunti, Philippus Ghengæ castrametatur ac muniunt, sed nihil actum memoria dignum. vnum tantùm certamen memorabile fertur, quòd ante lucē tria sclopettariorum millia in sylua collocantur in insidijs Prenzo flumini propinqua, quæ non pluribus sexcētis passibus distabat a castris Philippicis; quibus accessit Italus equitatus ductore principe Sulmonensi, Rodulpho Balleono, & Alphonso Atestino, hostesq; ad certamen prouocati sunt, veluti mos erat. princeps Sulmonensis tanta arte hostes attraxit, vt ad eum locum, ad quem cupiebat, perduxerit. initur tum ab equitibus tum etiam à peditibus sclopettarijs atrox pugna. multi è Philippicis cadunt. In eo prælio vtebantur multa tormentorum opera, tamen non mediocre damnum passi sunt à Cæsarianis sclopettarijs. equites magna virtute cuneatim in Cæsarianos impressionem faciunt. sed tamen leuiores equites Cæsariani deniq; sustinent impetum, cum prestantissimi equites ex omnibus nationibus, quæ militabant Cęsari, eò glorię desiderio conuenissent. Cęsar postea iubet canere receptui, cum suos inclinare videret. Hostes pari consilio in castra redeunt. nam exierant è castris Philippicis ad illud certamen Ioannes Federicus, Georgius Roccherottus, Bartholomæus Heimbruccus, cum trecentis equitibus, & nōnullis sclopettarijs. Cęsar, vt aliqua insigni clade hostem afficeret, in varias partes syluę, vbi tegi posset, equitatum Germanicum distribuit. postea Hispanos Italosq; sclopettarios latere iubet. vniuersas reliquas copias in aciem instruit ad omnem necessitatem. iubet nonnulla tormenta in opportunis locis tecta collocari. Sulmonensem hostes, vt hesterno die fecerat, ad certamen iubet allicere. Philippici exeunt è castris eductis duabus confer

Tormentorū vsus.

Prenzus flu.

Hocstatæ ex Gundelfinguerae deditio.

tiſſimis turmis equitum, quæ nunquam à ſuis aggeribus diſceſſerunt, niſi tam propinquæ vt ſuis
tormentis protegi poſſent. vbi vero diu certatum eſſet, neq; Philippici potuiſſent in inſidias allere,
vtriq; ſua redeunt in caſtra. Cæſar cum vana atq; irrita ſua conſilia diurna euadere videret, hoſteſ-
que nimis cautos vel admonitos inſidiarum rationes putaret, ad nocturnas inſidias animum côuer-
tit. Imperat Hiſpanum peditatum, Madtuccijq; Regimentum cãdidis interulis exterius tegi, & præ-
fecti Prutenorum, & Alberti marchionis equitatum. Ipſe, vt certior fieret, ſi opus eſſet ſubſidijs, im-
perat ſe excitari, quod eſſet in curru coperto dormiturus, cum nox iam eſſet longa, & frigidiſſima
in illis regionibus; agebantur enim hæc menſe Octobri. Sed copiæ diſtabant quatuor ſtadijs tantũ
à caſtris hoſtium, vbi cognitum eſt duplicatos eſſe vigiles, quare ſignificatum eſt nõ eſſe vlterius pro-
cedendum. cum diligentius etiam exploratum eſſet, perſpicitur admonitos eſſe Philippicos, quia
multos ignes accendiſſent, in multaq; agmina apparerent inſtructi. Cæſariani; qui putarant repen-
tino conatu, nihilq; tale cogitantes Philippicos ſomno ac vino ſepultos profligare, vbi & vigiles, &
inſtructos, & paratos ad propulſandos impetus vident, ſpe potiundæ victoriæ fruſtrati in caſtra an-
te lucem redeunt nullo commiſſo prælio. Cæſar parum conferre ſuis rebus arbitratus aduerſus
tantam vim equitatus, & peditatus exiſtimationem, & imperium, quod tãta induſtria hactenus de-

Fœderationes vt inualidæ.

fenderat, fortunæ arbitrio vno horæ momento committere, putauit præſtare in poſterũ vt frequẽ-
ter leuibus prælijs hoſtem fatigaret, quam vt armis omnibus vno tempore rem experiretur, quo
diuturni belli pertæſus arma abijceret, cum præſertim nullum bellum poſſit eſſe diuturnum, quod
è multorum principum conſpiratione conflatum ſit ac ſuſtentetur, aut quod omnino è multis ſo-
cijs periculorum conſiſtat. Nam ſi cuius animum, vel diſcordia, vel defatigatio, vel diuturnorum
ſumptuum moleſtia inuadat, quod facillimè accidit in multitudine, omniũ poſtea vires, quia ma-
ius iam onus incumbit, ſine dubio, vel continuo, vel breui labefactantur. Cæſar interim curare, vt
commeatus hoſtibus interciperetur. prædabundos, & quos prædæ cupiditas longius à caſtris euo-
caſſet, calonesq; & lixas trucidare. cogere ad arma ſæpius per noctem in caſtris côclamare: quæ res
eam nationem non nihil ſolet infeſtare. fiebant manifeſta inita omnia ferè Cæſaris conſilia, cũ ni-
hil eſſet, de quo non ſtatim certior fieret Philippus in ſingula diei tempora, qui plures ducentis fi-
diſſimis exploratoribus habere in caſtris Cæſarianis dicebatur. atq; profectò maximi ſemper ſuit
momenti ad omnes res bellicas, vt fidiſſimi ac diligentiſſimi exploratores habeantur, pro quibus

Exploratorũ vtilitas.

nullis ſumptibus parcendum eſt; quoniam vnum hoſtium conſilium opportunè, ac mature cogni-
tum poteſt aliquando vniuerſum negotium ad optatum finem perducere, aut vniuerſas copias ex
aliquo imminente periculo ſeruare. Nam illis, qui ad recognoſcenda loca mittũtur, & captiuis pa-
rum fidei tribuendum eſt quandoq;, quòd illi timidius, aut negligẽtius, aut imperitius res perſcru-
tentur, iſti ad intima conſilia, vt parum curioſi, non penetrent; ac diligentes exploratores omnia di-
cta, facta, viſa, audita ſtudioſiſſime obſeruant. quare ex his intima conſilia hoſtium, ex illis externa
indicia, an cum horum ſignificatione conſentiant, expectanda ſunt. Quare cum tanta ſit vtilitas,
quæ e diligentiſſimis fidiſſimisq; exploratoribus percipitur vt ſepe victoria in cognitione conſilio-
rum hoſtilium, quæ per exploratores ſignificantur, conſiſtat, ſalusq; vniuerſi exercitus, patet libe-
raliſſimos eſſe principes in huiuſmodi genus hominum oportere, qui nõ, niſi magnis præmijs pro-
poſitis tantæ periculorum moli, tantęq; crudelitati, quanta patefactis exploratoribus proponũtur,
ſe exponunt. Non leuibus igitur laudibus digna eſt Lantgrauij prudentia, qui tanta vteretur dili-
gentia, cum Cæſar contrà ob exploratorum inopiam diutius etiam bellum protraxerit. Cæſariani
igitur duplicatis cuſtodibus, armatisq; Philippicis copiis tantum periculum non eſſe ſubeundum
rati in caſtra redeũt. atqui Schertellus, qui Louinga peruenerat Auguſtam, vt ibi proſpectaret quò
tenderent hoſtium conſilia, vt ſi illam vrbem tentarent, præſens ipſe defenderet, dicebatur in caſtra
reuerſurus quinquaginta nummum millia ex Auguſta, finitimisq; fœderatorum vrbibus collecta
ſecum allaturus, quem tria peditum millia comitabãtur. Cæſar ea de re certior factus, mittit obuiã
Franciſcum Ateſtinũ cũ quatuor peditum, & duobus equitũ millibus. Franciſcus omnes aditus
occupat. mittit qui aduentum obliquè explorarent ac recurrent. omnia loca diligenter munit, vt
eum interciperet. At Schertellus certior factus per exploratores illa nocte minime exit. per alium
diem, aliasq; vias incolumis tandem cum pecunia in caſtra ad ſuos redijt. Ateſtinus ea ſpe fruſtra-

Trictena capta.

tus ad occupandam Frictenã contendit, quæ cum nulla haberet pręſidia, vltro ab ipſis ciuibus aper-
tis portis admittitur. Aucta ſunt per id tempus caſtra Philippi triginta Intuergorum, finitimorũq;
populorum vexillis, ac totidem ex altera parte diminuta. illum enim morem ſeruabant fœderati,
vt tertio quoq; menſe noua ac recentia ſubſidia ſubminiſtrarent, militesq; laboribus bellorum de-
fatigatos per aliquod tempus immunitate belli donarent. at Cæſarianæ copię cum propter lõgin-
quitatem regionum renouari non poſſent, erant magnopere diminutæ, quòd multi nõ ſolùm fer-
ro, ſed etiam morbo abſumerentur. Moriebantur multi Hiſpani, & plures Itali, quippe quod eorũ
corpora nec acerbitati frigorum, nec aeri eius regionis, nec tot incommodis ferendis eſſent aſſueta.
Sed tamen multo plures moriebantur ex Italis, quia propter inopiam ſtipendiorum ſibi à Ponti-
fice debitorum illa deeſſent, quæ neceſſaria ſunt conſeruandæ ſaluti. illa non ita deficiebant Hiſpa-
nis, quia præſente Cæſare ſtipendia præbebantur. Hac de cauſa Cæſar ad conſeruandas reliquas co-
pias Louingam in hyberna concedit, quia locus ille ad omnes res neceſſarias habendas appareret
accommodatus. atque hoc ipſo tempore Farneſius purpuratus antiſtes, qui legatione fungebatur
apud Cæſarem in eo bello, propter valetudinem Romam reuertit.

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER SECVNDVS.

SI QVIS diligenter ea, quæ superius perscripta sunt à nobis, perpendat, multa profecto inueniet, quæ felicitati & fortunæ Cæsaris tribuenda sint, multa quæ egregię virtuti militum, sed multo plura quæ singulari eius prudētiæ ac diuino prope iudicio sint iure assignāda. Siquidem consiliorū oīum rectorum facultas, & rō recte cogitādi atq; gubernādi, & principia seminaq;, vt ita dixerim, singularum actionū; & actiones ipsas ad optatū finē dirigendi, diuinitus nobis cōcessa est. Facultatē vero euentuū, & felicitatē, & exitus ipsarum actionū in diuina voluntate oportet collocari, quàm vim; quoniā ignota est mortalibus, fortunā placuit appellare, cū nihil, verè sit fortuna, nisi ex ignotis & obscuris causis rerū singularū euētus, qui cū penitus ignoti sint numine sapientius operante nobis videntur fortuitò contingere. atq; cum Cæsar oīum Imperatorū præstantissimus creditus sit, plusq; sibi laudis & glorię & existimationis in re militari comparauerit, q̃ Imperatores oēs quotquot à Romano Imperio ad hæc vsq; tēpora floruerunt, & oīum bellorū ab eo gestorū Germanicū hoc maxime memorabile, gloriosumq; creditū sit, per qđ ille sibi vniuersam fere illam existimationē cōparauit, non erit absurdū si perquiramus qua in re tanta hęc pstantia, tantaq; sapientia extiterit. Sic.n. rem cognitam diligentes historiarū lectores poterunt non solum vt eximiā admirari, sed ēt vt maxime vtilem in posterū imitari. vniuersa igitur Cæsaris laus & virtus & gloria in eligendis castris consistit ante captū Neoburgum, aduētumq; Burani comitis, cū eorū opera mirificè conseruauerit exercitū, qui postea ijs auxilijs auctus si non contēnere, certè non magnopere formidare hostem potuit. fuit igitur illud admirabile in hac re, Cęsarem tanta prudentia visum fuisse, vt castra tum callide, tāq; in opportunis locis elegerit, vt per egregias castrorū munitiones cū septē millib. hominū primū restiterit tā potenti exercitui, tantis hostiū copijs, tāto tormētorū, equitū, peditūq; numero, vt si conuiuia celebrata fuissent tunc à Germanis, singulisq; decadib. pincerna Cæsarianus ministraret, multæ decades pincernarū inopia cogerentur ad accipienda pocula à mensa consurgere. Illud verò est fortunæ felicitatiq; Cæsaris tribuendū, cū tā diligētes haberet hostes, tā strenuos, tā prudentes, tam obseruantes rerū militariū, ꝙ Philippus pro tantis apparatib. castra summo conatu, antequam augerentur nouis auxilijs, nō sit adortus. id si cōtigisset, cōclamata fuisset sine dubio oīum Cæsarianorū salus, atq; in vna castrorū expugnatione tota vis belli fuisset extincta. Sed.u. cum euentus bellorū, vt rerum cæterarum in volūtate Dei sint collocandi, existimāda est Cęsaris victoria diuino potius, quàm humano consilio fuisse parta, vt ipse postea Cæsar dicere solebat. Nā cum salus inscite eligendis castris consistat, tum certe victoria in expugnādis hostiū cōsilijs, & cognoscendis erroribus, si qui ab ijs committantur. Cęterum Cæsar quo tempore Sunto profectus instructis ita copijs, vti consueuerat, Loningam processit, quadringenti equites Philippici ad infestandā extremā Cęsarianorū aciē contendunt; sed nihil actum memoria dignū, cū illa egregie Sulmonensis principis opera defenderetur. coniecta esset a Philippicis in magnum discrimē res Cęsariana, quoniam illorum castra nuper aucta fuerant quindecim Intuergorum millibus, cum Cæsaris vires contra fuissent diminutæ multorum Italorum, Hispanorumq; obitu, vt diximus, cum Itali ad quatuor millia essent redacti, reliqui, aut ferro aut morbo absumpti. At vero non ita placuit diuinæ voluntati, vt Germani cęteris in rebus diligentissimi hoc etiam per exploratores inuestigarent, quod patet vel illa de causa, quòd nullo horum commodorum vti sciuerunt: cum non minus debellandi hostis opportunitas per aliqua eius incommoda cuique Imperatori sit aucupan-

Castrorum electio, præcipua Cæsaris laus.

da. q̃ exploranda consilia ad salutem suorũ militum. cum Cæsar in hyberna se recepisset, Philippus ratus eum copias retraxisse, futurumq; vt vires Cęsarianæ breui penitus labefactarentur, monet principes fœderatarum vrbium Cæsarem ab instituto destitisse. at Cæsar ibi per dies viginti & duos cõmoratus, cum exercitus Louingę parua pars esse posset, multiq; essent sub dio, nihil memoria dignũ cõmisit, cuius in castris cęptum est plurimũ annonæ penuria laborare. angebat p̃terea milites nõ mediocriter cęli inclementia, cęnosaq; itinera, & lutulentæ viæ, quorũ tantorũ malorũ pertæsi multi aufugiebãt e castris. Terrebantur magnopere Cæsaris duces ne vniuersus exercitus solueretur, quæ res cum fuisset delata ad ipsum Cęsarem breuiter illos ad perferenda incommoda hortatur; Quod si pro re mediocri, & quæ sine summa turpitudine, vel potius scelere transmitti posset, bellũ susceptũ fuisset, libẽtissime tot insigniũ Ducũ militũq; cõmoda, a tot virorum fortiũ salus cæteris reb. esset anteferenda. Sed q̃m non solũ de dignitate, nõ de gloria, nõ de Imperij maiestate hoc vno bello decernitur, sed cũ his simul oĩb. de sacris cęremonijs, de vero Dei cultu, de auita religione obliteranda, nemo vir bonus dici põt, qui pro rebus tantis non mõ duriſſimos quosq; labores non perferat, sed ẽt certissimo vitæ periculo, si res ita postulet, nõ sese offerat: p̃sertim cũ vniuersa gloria lausq; militaris non in fruitione voluptatum vel in delitijs, sed in inedia, vigilijs, caloribus ac frigorib. patienter perferendis, & in plurimis laboribus superandis fortiter, cõstituta sit. nã gloriosis & honorificentissimis quibusq; negotijs summi labores, summęq; difficultates sunt propositæ; cũ Deus altissimus nihil laudabile, illustre, gloriosum mortalib. per socordiam & ignauiã cõparandũ proposuerit. His Cæsaris verbis ad milites delatis mirũ est quãtopere ad labores difficultatesq; propositas superandas oĩum animi sint inflammati. verũtamẽ cũ cęli inclementia nihil magis remitteret, imbresq; propè fierẽt assidui, propositũ fuit in castris Cæsarianis copias in hyberna prorsus esse traducẽdas, ac distribuendas in loca finitima, neq; habendas esse sub dio. Illis sententiæ Cæsar multis de causis planè non assensit, quod consilium postea docuit experientia optimũ fuisse. Mauritius unus e Saxonũ ducibus Cæsari pecuniã & auxilia initio eius belli obtulerat aduersus Philippũ & Federicũ, quãuis alter eorũ socer esset, alter consobrinus, hunc ad arma cõtra vel affines suscipienda allexerat Imperatiũ exilium, & spes prædæ, & facultatis electionis spes oblata. ita posternit & conculcat oĩa humanitatis & naturæ iura cupido dominãdi. nã oĩa Federici spolia ad se vnũ pertinere arbitrabatur, cuius aui Saxonũ duces antiquissimi & electores fuissent, cuius auxilia Cæsar tãquã minime necessaria & suspecta reiecerat, vt diximus, quia & is particeps fuisset Smacaldicæ coniurationis. at vero cũ plurimi referret Romanorũ Regis Maruingis, Lusatiæ, Boemięq; imperãti finitimis præsertim Saxonibus arma Mauritij suis viribus adiungere, cum ẽt sæpius coib. armis Saxonum impetus aliàs retudisset, ita ille egit cum Cæsare, vt electio imperatoria Mauritio adpromitteretur. Sic igitur nouis auxilijs conscriptis, contractisq; copijs, quas in suis prouincijs habebant, ad quatuor equitũ, octo peditum millia denuo sunt collecta. Hi Saxonũ Imperiũ inuadentes omni bellico apparatu vacuũ, & p̃ fœderations bellũ exinanitũ, magnã partẽ eius breui occupãt: quod nuntiũ vbi fuisset in castra delatũ ad Cæsarẽ, magna facta est tormẽtorũ & sclopettariorum militaris salutatio, editaq; significatio lętitię. Cũ igitur castra Louingę Cæsar adhuc haberet, quotidie, vt mos erat eius in vniuersis bellis, oĩa castra obequitat, proximũq; agrũ diligẽter prospectar an aliquis esset locus, quẽ hostes aduersus ipsũ, vel ipse aduersus hostes, vtiliter posset occopare. deniq; statuit mutare castra, sicut antea in animo decreuerat, copiasq; in duas partes diuisas mouit, cũ in altera procederet peditatus & tormẽta, in altera aduersus hostẽ equitatus. Enimuerso vix fieri poterat vt diutius in ijsdem castris Cæsariani morarentur, cũ cęnũ ita esset profundũ, vt annona proprius planstris aduehi non posset, & milites ad genua vsq; in cęno plerũq; versarẽtur. poterat vno die Philippus tot difficultatibus oppressos & prope circũuentos Cæsarianos inuadere, non sine maxima spe rei præclare gerendæ, sed noluit fortuna Cęsaris, vel diuinum catholicæ fidei patrocinium, vel tam oculatos esse exploratores, ac tantum felicitatis fœderatis tribuere, vt certiores diligẽter & opportune fierent, vel tantam cladem rei Cęsarianę, quantam acceptura videbatur, infligere: quippe cũ iter per nemora Cæsari esset faciẽdũ, in quo necesse erat disiunctas plerunq; habere copias. Peruentũ est tamen ad designata castra, quæ non plus duobus millibus passuũ distabant à Philippicis, vbi Cæsariani sibi visi sunt salutẽ recuperasse, respirasseq; aliquantulũ à tantis laboribus & miserijs, cũ & lignorũ copia & abunde suppeteret; quę commoda in primis spectanda sunt in eligendis castris, vnà cum facili conuehẽdi cõmeatus facultate. erat ipsius loci natura magnopere castris accõmodata & munita, quippe cũ à fronte collẽ consurgentẽ aduersus hostem haberet, super quo constituta sunt tormẽta, quæ vniuersam planitiẽ possent infestare. à dextra lacus claudebat, profundũq; cęnũ ac difficile, cũ sinistrã partem nemus p̃ lõgũ spatiũ extẽsũ terga clauderet, tutaq; faceret ab hostibus ob arborũ dẽsitatẽ. cæpit Philippus ita frequenter leuib. p̃lijs ob vicinitatẽ castrorũ infestari, vt nisi natura loci, in quo cõstiterat, valde munita fuisset, coactus esset oĩno castra mutare. Cæsar mittit qui cõmeatũ interciperẽt, qđ tãta diligẽtia factitatũ est ab equitatu leuiore & à sclopettarijs equitib. vt vniuersum agrũ Norlingã, Augustã, Alcimeniũq; vsq; p̃dabundi excurrerẽt, & direptionib. atq; cædib. cũcta replerẽt. nã vbiq; in planitie cæsa cõmeatũ conuehentiũ corpora, & fusa impedimenta, & plaustra iacentia visebantur. tanta rursus in castris Philippici afficiebantur molestia per noctem, cũ sæpius ad arma conclamare cogerentur, per diem leuibus prelijs esset dimicandum, ut nulla propè quies à laboribus diurnis & nocturnis concederetur. Concidit paulatim illis pristinus animi vigor, & omnis pugnandi alacritas, cũ vel demissiores fierent, vel non exirent prorsus ad leuia certamina, vt antea solebãt, quare cognitum est Cæsari quanti referret castra mutasse; sed solum displosis in Cęsarianos prouocantes tormentis e suis aggeribus significare videbantur se eius belli iam esse pertęsos, quibus incommodis

illud

Cæsaris oratio militaris

Mauritij auxilia Cæsari data.

Cęsari diligẽtia.

Castrorum mutatio Cæsaris & situs.

illud etiam accedebat, quòd eximiè in castris Philippicis laboraretur panis penuria, cum affirmarēt captiui se iam quinque dies panem non vidisse. Cæsar vt magis etiam intimis coniunctisque molestijs hostem affligeret ac defatigaret, mittit qui alium collem recognoscerent ad occupandum, vnde hostis castra possent facile infestari, cum illis immineret. Istud dum fieret, ne impediretur à Philippicis, ex alia parte castrorum hostilium apud aggeres fossasque Philippicas iubet leue prælium committi: qui collis cum valde opportunus visus esset, Cæsar illum occupat, atque castra eo transfert. Illud consilium sanè prudenter fuit susceptum, quòd apparebat breui futurum vt hostes castra mutare cogerentur, si sese Norlinga dedisset ad deditionem compulsa; vbi si haberetur equitatus vniuersus commeatus poterat Philippicis intercludi. nam nullum est consilium neq; hostibus magis pernitiosum, neq; formidabilius á Cæsare quidquam excogitari potuit. cum fames & rerum victui necessariarum penuria, magis formidabilis violentiaq; sit, quam vlla bellica tormenta, vel peditū ac equitum ordo. nam arma armis repelluntur & consilio & militaribus reparationibus, & fami & penuriæ victus nulli aggeres, nullæ fossæ, nulla propugnacula possunt resistere. Philippica res eo denique redacta est, vt Philippus die postero decreuerit collatis signis dimicare, iusseritq; curare corpora, parare arma, omnia instruere ad pugnam in diem crastinum. Quæ dum struuntur in castris Philippicis, fit certior Federicus per literas Sibillæ vxoris Mauritium & Ferdinandum coniunctis armis suum principatum hostiliter inuasisse, omniaq; venisse in eorum potestatem, præter pauca loca munitissima. significabatur mature succurrendum esse domesticis rebus, neque committēdum vt propria bona amitteretur ab ipso. occupandis alienis intento. Huic nuntio in castra Saxonum delato inter priuatos primum nulla fides habetur, ac neq; illis quidem, qui sese ex illis cladibus fuga seruauerant. Deniq; certiores facti Federici milites incredibili flagrant desiderio tectorum, larium, liberorum, vxorum, patriæ visendę ac defendendæ. Philippus multis precibus, multisq; rationibus conatur Federicum ab illa profectione retardare, sed quæ rationes satis essent validę aduersus patriæ, facultatum, vxoris, liberorumq; salutem? ille vbi cognouit se omnem operam ludere, cum etiam fœderatæ vrbes belli diuturnitatem iam grauiter ferentes stipendia non promptè ferrent, decernit cōi consilio cum Federico belli laborem omnino esse deponendum, si possent honestæ pacis conditiones inueniri. Istud autem facile pati posse honor & existimatio fœderatorū videbatur, quia si non victores, at certe neq; victi à Cæsare dici posent. erat in castris Philippicis vir quidam acri ingenio, singulariq; prudentia Adamus Troitus familiaris plurimæq; autoritatis apud Ioannem electorē Marchionem Alisi, cui demandata est ea prouincia vt ageret de pace. Additę sunt & quędam conditiones & literę ad ipsum Ioannem perscriptę, vt de negotio transigeret cum Cęsare. continebatur in literis, vt summatim dicam, Philippum ad pacem idcirco animum flexisse, ꝙ cognouisset Cæsarē Imperatorem sapientissimum, atq; clementissimum pacem & tranquillitatem communemq; totius Germaniæ salutem & conseruationē proprio vltionis desiderio prælaturū. His additæ sunt nonnullæ conditiones ad religionem spectantes, quas sese obseruaturos fœderati profitebantur, de quibus actū erat ēt cū Mauritio. Petitū est ab Adamo vt difficultates Philippicorū castrorū summa diligētia occultarentur, quę si cognitę fuissent a Cęsare, videbantur pacis viam pręclusurę, aut certe multo difficiliorem facturę. Ioannes re cum Cæsare clam consultata, respondit se negotium diligentius perpēdisse animo, atq; optime cognoscere animum Cęsaris, Subijsse deniq; atq; ita se credere, nihil cum eo agi posse de pace, nisi positis armis Philippus & Federicus & principatus & seipsos arbitrio clementięque Cęsaris commisissent. Non sibi videri ex imperatoria maiestate, vt cum armatis subditis ac propè minitantibus ageretur de pace. remiserunt ad hūc fęderati qui nunciaret opus esse accuratiore diuturnioreq; consultatione negotio huic tanto, quod spectaret ad principatus, seq; ipsos arbitrio Cæsaris dedendos. Quare, si Cęsari ita videretur, Cæsar ipse veniret in colloquiū cū Burano comite, quē locū colloquij Cęsar ipse delegisset, ꝙ eo Philippus & Federicus essent vēturi. renouatū est rursus à Saxone superius respōsum. Nā Cæsar difficultatibus hostiū cognitis cū distraherentur cōsilia, stipēdia deficerent, milites quererentur, viderenturq; arma abiecturi, noluit hostiū legōnes amplius in castra admitti. Federicus spe pacis destitutus decernit quāprimū reb. domesticis cōsulere, & suis opē ferre, quē Philippus iā nō amplius quidē retardare conatur, sed rogat ut clā, & quā fieri pōt occultissimè istud faciat. Schertellus harū copiarū discessum grauiter ferens nunciat factū ab vrbibus fęderatis minime probatū iri, si sine illarū consensu castra relicta sint: neq; oīno rē futurā sine suspicione, ꝙ duces corrupti sint largitionibus ab hostibus communibus. Curandum esse salutem communem omnium Germanorum, non minus quàm propriā cuiusq; existimationē, qua incolumi, nihil pōt cuiquam magnopere formidabile contingere. at ea amissa deploratam esse salutē singulorū. Norlingenses interea clā agere de deditione, cum propter pręsidia Lātgrauij istud facere palā non auderent. ex altera tamen parte mittere qui subsidia postularent. Cęsar eo colle occupato nititur vi hostem ex illis castris detrudere, cū optaret negotiū iā ad finē perduci, difficillimūq; esset esse sub dio. decernit idcirco ad octauū cal. Decēbris vt castra mutarentur vesperi, impeterenturq; tormētis castra hostiū. iniungitur id munus Albano vt opportune res curaret, cū Norlingēse negotiū differretur. Initū est postero die leue certamē. pauci cæsi. nihil memoria dignū actū. deinde Philippici castra mouent. nūciatur Cæsari sub meridiē, quia nuntius obdensitatē nebularū aberrauit à via, neq; prius potuit redire in castra Cęsariana, quā Philippici noua occupassent. is monet Philippū carros & impedimēta & maiora tormenta pmisisse. sub mediā noctē peditatū iter cępisse. in postrema parte pcessisse oēm equitatū cū quadraginta cāpestrib. tormētis, q̄ in prima acie trahi consueuerāt. illo nūtio accepto Cęsar [illegible]tit leuiorē equitatū q explorarēt an vere hostes discessissēt, iubetq; vt q̄ celerrime sibi nūtiaret. eo pfectus eqtatus nullos vigiles, nullas custodias, vallos relictos, castra

Fames bellica tormentū validissimū.

Lantgrauius pacem petit.

Schertelli querela.

Lantgrauius castra mutat

videt inania. his allatis Cęsar cum equitatu Burani comitis iter capit. iubet Germanos sequi. peditatum instrui ad iter, cum iuberetur. septingentos sclopettarios Hispanos expeditissimos secum abducit. castra hostium visit. multi erant in castris relicti vulnerati, aut ęgri, cum Philippici summa diligentia iter fecissent. monetur Cæsar hostes circiter tria millia passuum distantes apparere, quos iubetur equitatus insequi, ac leui certamine retardare. datur Albano petenti Burani equitatus. Cæsar ipse mox sequitur cum Germanico. præcesserant equites. leue prælium inituř. Philippici nihilominus iter facere, cum occupassent collem mille sclopettarij, vniuersusq; equitatus prætereuisset præter duo vexilla cum sclopettariis coniuncta vbi Albanus circiter mille passus distans cæpit apparere procul, vniuersisq; Cæsaris equitatus, omnes in planitiem descendunt. Albanus quanto potuit studio vsus cum equitatu, Hispanisq; peditibus contendit collem ab hostibus desertum occupare. distabat ab eo alius collis paulo plus mille passibus, quem occupauerant Philippici. inter hos colles intercedebat planities, quam vniuersam Philippici sex tormentis diuerberabant. Interea iter facere sclopettarij nemori propinquum, quod ad dextram habebant, cum esset omnis equitatus in nouem turmas diuisus. Descendentibus quibusdam Philippicis committitur leue prælium. Albanus equitum sclopettariorum vexillum demittit è colle. certamen atrox est commissum. At Philippici tantum itineris conficiunt, vt infra sua tormenta constituti ab ijs defenderētur, sclopettarijsq; ad oram nemoris cum equitatu coniungerentur. qui tormenta in colle tutabantur. Cęsar collem adit à suis occupatum paucis comitantibus equitibus, cum alij subsequerentur. ibi excogitat an aliquid memorabile posset effici. Sed cum nox aduertaret, Philippiciq; in colle castrametati multos ignes accendissent, visum est & ipsi Cęsari, vbi constiterat, per eam noctem castrametari. Iubetur Albanus vniuersum peditatum illa ipsa nocte adducere, ne opportunum tempus hostium profectioni concederetur, cum Cæsarem sequi decreuisset, donec aptū locū ad eos profligandos nactus esset. Istud nisi daretur, studebat propellere e castris, cum maxima incommoda Philippici ita mutandis castris pati viderentur, quòd sępius patiebantur annonę penuriam, cū ijs commeatus facultatem Cæsar præcludere plerumq; niteretur. Iubet igitur Cęsar attrahi etiam tormenta in vsum posteri diei, quę omnia cum præoccupare niteretur, summa conficiuntur diligentia. vtraq; castra ignes inuicem possunt prospectare. Philippici per totam noctem accensos ignes relinquētes iter capiunt. Postea cum mane illuxisset, fluuium Prenzum traiecerunt, cuius in ripa castrametantur apud Haidenam, quòd oppidi nomen est munitissimi. missi sunt qui hostes per eam noctem explorarent, atque nunciatū est eos inde discessisse. Sed cum mane illuxisset, tanta fuit vis niuium, quæ per illam noctem deciderant, vt pedites ad genua vsque mergerentur, maximeque afflictarentur, ac vix frigoris acerbitatem possent perferre. equi tam erant afflicti deficiente pabulo præsertim, cum nocturnis laboribus essent defatigati, atque fræna nunquam per noctem detracta, vt ad cæteros labores inhabiles viderentur. Nulla tamen neque temporis iniuria, neque incommodorum magnitudo, neque munitiones castrorum hostilium potuerunt Cæsaris ingenium retardare, quominus hostem insequeretur nisi Necessitas magna dea, vt dicebant antiqui, illum ab instituto reuocasset. Quippe Cæsar propinquus hosti castrametari non poterat propter commeatuum pabulorumque inopiam, cum ibi diu castrametati Philippici proxima quæq; deuastassent. At contra fœderatorum copiæ habebant à tergo Intuergotum regionem fertilissimam, quà videbantur iter facturę. His incommodis, & fame omnium incommodorum Regina impeditus Cęsar ne hostem insequeretur, ad quod accedebat acerbitas temporis & distantia hostium, statuit alia via negotium esse aggrediendum, vt & commeatus suppeditaretur copia, & liceret aliquando non esse subdio, cum homines in aperto iam omnino non possent consistere. in eo sanè summa belli, & omnium calamitatum origo consistit, quòd Philippus & Federicus Guinguena castra mouerint: atque paulo post nuntiatur Cæsari hostes Haidenę fuisse castrametatos bifariam diuisos, cum altera pars urbanarum copiarum Augustam Alcimeniumque peteret, altera equitatus ac peditatus Federici scilicet & Philippi contenderet in Franconiam vocatam regionem. atqui si rei militaris rationem diligenter quis consideret, ea postulabat vt summo conatu collatis signis dimicare studeret Lantgrauius, cum in mora certissima esset iactura; in pugna, victoria si non certa, saltem ambigua. atque huic pro victoriæ præmio propositū erat totius Germaniæ Imperium, & viuendi per arbitrio licentia, quam illi libertatem appellabant. sin profligati fuissent Philippici, collapsuræ erant copię omnino dissoluendæ, cum fieri non posset vt diutius coniunctæ tenerentur, omnesq; vrbes Germanę ita essent hominibus plenæ, vt debilitatis etiam & afflictis per eam cladem Cæsaris viribus facile possent resistere. At Cęsar contra nulla in re magis periculum Imperij erat subiturus, quā si confligeret; quia nullis proprijs viribus sustentatus, sed alienis propè tātum adiutus, non videbatur bellum diutius posse protrahere, qui si profligatus fuisset semel, futurū erat vt omnis eius vis & autoritas tanquā leuis nebula à rapidissimo vento dissiparetur; cū oē ciuitatum Imperiorumq; pondus ad nutum, arbitriumq; victoris proruat, cuius volūtati oīa quæ fuerant deuictorū obediunt. verebatur Cæsar, vt ad institutum redeamus, ne si Philippici illis regionib. potirentur, denuo renouaretur bellū, cū & nouos apparatus essent habituri, & annonæ copiā, & pecuniā multā in futura stipendia. Poterat autem Franconia facile occupari, quia non satis valida haberet pręsidia, quibus locis occupatis maiori difficultate opus erat ad Philippicos inde diuellendos atq; eijciendos, quā fuerat ex omnibus prędictis locis, cū illa cōmoda inde consequi possent, quæ valerent profligatum exercitum instaurare ac reficere, nedum integrum sustentare. Cęsar cognito per exploratores hostium consilio maxima diligentia, quamuis niuibus & gelu infestabatur, duobus castris ad vrbē exiguā Possingā imperatoriā peruenit, quæ distat à Norlinga ad mille passus, quo itinere recta Rottēburgū patebatur. nā Cæsar omissis Philippicis copijs fugiētib.

Ratiocinationes bellorum.

ad

ad subiugandas nonnullas vrbes & castella animum adiecit, qua ratione sibi & commeatibus viam patefaceret, & faciliorem aditum ad primarias vrbes subiugandas. Deinde cum trecentos equites Belgas ad retardandos, infestandosque animos ciuium Possingæ præmisisset, obuios mox habuit principes vrbis, qui vrbem ipsam & oppidulum eius arbitrio dedunt, quos ille perhumaniter in fidem accepit. eius rei fama perculsi Norlingenses & ipsi ad deditionem conspirare incipiunt. Sed duæ res animos eorum maximè infestabant, altera fæderatorum præsidia, quæ erant satis valida aduersus vrbanas vires, altera ꝙ erant memores quātum fraudis aduersus Cæsarē admisissent, ꝙ simulassent se postulare tempus ad deditionem, cum tamen ad accipienda subsidia poposcissent. Sollicitabant autem ad deditionē & vrbis debilitas, & infirmitas defensorum, quia neutra harum rerū, neq; vtręq; simul videbantur fore satis validæ ad sustinendas tantas Cæsaris vires. accessit adhoc ꝙ ipsa præsidia ciuibus diffidentia per obscuritatem noctis erectis quatuor vexillis ad profectionem sese ad oppidū Groppiam vocatum satis amplum & munitum, distās ad duo millia passuum a Norlinga, receperūt vbi erant alia duo vexilla peditum. Postridie tamen cum mane illuxisset, Norlingenses legationes mittunt ad Cæsarē, quæ vrbem arbitrio Cæsari dedant, atq; triginta & sex millia nummū præterea offerant. Cæsar relicto ibi Cardinale Augustano cum mille & quingentis Germanis ipse cū magna parte peditatus & equitatus ad vrbem Imperatoriam Teghespillū signa promouet, cū Buranus comes iam Vissemburgū adijsset. Hæ vrbes tametsi visæ sunt velle Cæsari resistere, transitūq; liberū negare, & iam leuia prælia forent ēt commissa, tamē antequā copiæ ad obsidionē expugnationēue cōuenirent, se dedunt. Istud aūt fit, quia cum Hispanis præcesserat Teghespillū Albanus dū attraherentur tormenta, iusseratq; præconē de more bellorū significari ciuibus ꝙ si vel vnum tormētorū ictū expectassent, futurum erat vt vrbs arbitrio militum dederetur, ad rapinas. s. & cædes & direptiones. duobus igitur vexillis peditum in custodijs relictis Cęsar Rottēburgū castra mouet: quod iter superatis grauissimis locorum ac temporum difficultatibus biduo conficitur. atq; illa vrbs ēt per deditionem recepta est in amicitiam Cæsaris. Cæsare his locis occupandis subiugandisq; intento, quæ parebant fæderatorum imperio, fæderati Franconia potiri student, quæ regio cū fertilissima sit ad meridie, cum Sueuorum regione coniungitur. ad occidentem hēt Rhenum fluuiū, ad Septētrionē Menū & ipsum fluuium & Cheruscos. ad orientē syluā Hercyniā & montes Boemiæ, vnde Menus defluit in Rhenum, multisq; fluuijs quāuis ignobilibus, tamē plurimū ad fertilitatē cōferentib. tota irrigatur. Vocati sunt autē Francones populi, quia pulsis Alanis eorū Imperiū infestantibus oī immunitate donati sunt in decennium à Valentiniano, atq; ab ea immunitate dicti sunt Frācones, quod nomen immune vulgo significat. Cæsar acceptis in amicitiam Teghespillensibus fit certior hostē parum distare. vniuersas copias mouet eo cōsilio, vt reliquias hostium regionē illā infestantes dissiparet, atq; in fugā verteret, quāobrem cito curauit occupare Rottemburgū vrbē munitissimā & populosam, ꝙ ea vrbs videbatur particeps Smacaldicæ coniurationis plurimum auxilij hostib. datura. Sed illa occupata apparebat non nihil iter, conatusq; hostium retardatura. Hortabantur Cæsarem complures è suis proceribus vt esset Norlingæ in hybernis per illud tempus, & in locis finitimis in ripa Danubij subiugatis apud Augustam & Alcimeniū, quia vis frigoris & gelu & niues exercitum maxime infestarent. at Cæsar maximi esse ponderis ducebat hosti resistere, Frāconiam defendere, sese fæderatis opponere, ne apud Alcimenium & Augustam castrametarentur. apparebat. n. futurū vt Philippici maximis viribus comparatis, si res diutius procederet, maius bellum ac difficilius in annum sequentem essent collecturi. Philippici contra audito Cæsaris itinere ad vrbem Rottemburgū mutant consiliū. deserunt Franconiā. per maxima frigora montesq; asperrimos in frigidissima regione mense Decembri iter capiunt Aspergū versus & Chirchernam & Intuergos. maiora tormēta non nulla in oppida ditionis Intuergorū ob difficultatem viarū distribuunt. nam si eo pondere tormentorum grauarentur, videbantur non nihil commodi Cęsari concessuri vt ab eo opprimerentur, atq; tormenta & reliqua oīa erant in maximo periculo cōstituta. Sic igitur expeditus Federicus Saxoniā repetit, qui iāiā vniuersis Germanicis vrbib. vnà cū Lantgrauio videbatur Imperaturus. Philippus cū ducentis equitib. domū & ipse reuertit, qui dū per Vsipetorū regionem iter faceret, ad eū conueniunt in colloquium vrbis præfecti, tanquam ad summū fæderationis Imperatorē, consiliūq; petūt quid sibi faciendum esse censeret in tanta rerū difficultate. His respōdet Philippus oportere quęq; pro suo ingenio suis & rationibus & saluti consulere. Quę dum gerūtur à Cęsare in Germania, fortuna non simplices calamitates imperijs aliquando minitans, sed pluribus è partibus vno tempore exercitans incēdia, alia molestia Cęsaris animum vexare conatur. Nam sub finem huiusce anni Neapolis vrbs totius Italię nobilissima atque opulentissima magnis tumultibus & bellorum motibus fluctuare cępit. eorum motuum causa causa fuit, ꝙ Petrus Toletanus Neapoli cum potestate proregia illi regno præfectus procurauit vt quæsitio pro consuetudine Hispana in ea ciuitate, & in vniuerso eo regno aduersus hæresim instituaretur. illa quidem quęsitio valde seuera esse dicebatur, vt pote quæ non solum ad refręnandos animos & audaciam ac temeritatem scelestorum populorum sit inuenta, sed etiam ad cæteros per atrocitatem suppliciorum ab impietate deterrendos. Nam grauissima supplicia grauissimis sceleribus conuenire iure censentur. est autem huiusce modi quæsitio apud Hispanos excogitata, primum vt eximia seueritate puniant propter impurissima semina impietatis ibi nata, eos qui hæreseos condemnati fuerint. atque condemnatorum bona ad terrorem cæterorum eiectis domo filijs & vxoribus omnia ita addicuntur, vt vna pars accusatori, alia pauperibus, alia fisco Principis assignetur ad bellicos sumptus aduersus impias nationes. Istud apud se fieri nolebant Neapolitani, quod extraordinaria via non seruatis omnibus solennibus iudiciorum cæterorum per hunc magistratum procederetur. Toletanus nonnullos itaq; insi-

Possingæ deditio.

Norlingæ deditio.

Vissemburgi & Teghespilli deditio.

Rottemburgi deditio.

Frāconiæ descriptio. Menus fl.

Frācones vnde dicti.

Lantgrauius & Federicus soluunt copias.

Tumultus Neapolis ob quæsitionē Hispanam.

gniores ciues multis honoribus ac beneficijs auaro consilio sibi deuinxerat & obstrinxerat quo non solum ipsi non repugnarent per hanc opportunitatem, verum etiam cæteros hortarentur vt admitterent Toletani sententiam tanquam piam & sanctam & illi regno salubrem. Cum igitur si bi visus esset Toletanus rem satis aptè instruxisse, iubet quæstionē populo proponi, perq; huiusmodi viros sibi beneficijs deuinctos rogari ad eam æquo animo amplectendam, qui quidem multis rationibus illud persuadere conantur. Primum quia ciuitas, si foret impietate atq; impuritate hæreseos contaminata, ita facile posset expurgari ab eo nefario scelere. deinde futurū vt viri boni & sapiē tes in sua bonitate confirmarentur, qui nihil mali inde erant accepturi, cum leges non in viros bonos, sed ad bonorum tutelam & patrocinium ferantur. leges enim solis consceleratis esse timendas, multorumq; flagitiorum sibi conscijs, & scelerū pœnas, quia nō possunt nisi grauitate suppliciorū refrenari. Deniq; vel hac vna de causa quæstionem esse admittendā, si nullæ honestiores subessent, quod Cæsar ita fieri ad pietatis & religionis suorum maiorum exemplum atque imitationē studeret. eos, qui dissuadere tantum honestatis populo niterentur, inuidere Cæsaris felicitati, ac nouis rebus studere, eamq; ciuitatem per hanc inuidiam in magnas calamitates coniecturos: cum per simulationem religionis quidam studeant Cęsarem Germanicis bellis pro religione implicatum ex Italia detrudere. Habita sunt hac ipsa de causa publica Neapolitanorū comitia, vt de proposita quæstione consultaretur; in quibus post multas disputationes in vtramq; partem factas, visum est Toletani vanū & non necessariū consilium, ac multa suspicione atq; auaritiæ plenum, vt qui rem minime necessariam inepto etiam atq; importuno tempore procuraret. responsum est igitur, optimum videri & propè necessarium hisce præsertim temporibus omne aptum remedium, quod aduersus detestabile scelus hæresim adhiberetur, summaq; seueritate esse in hæreticos animaduertendum, cum religionē animam legum, pacis altricem, conseruatricem ciuitatum solam, ita incontaminatam ad posteros transmittere oporteat, sicuti accepta est a maioribus. Sed tamen harum rerum iudicationē ad Romanum Pontificem, & ad sacratos antistites pertinere, vt in iure canonico continetur: nō autem ad Imperatorem aut ad laicos principes; qui potius spe prædæ opibus priuatorum inhiantes, quàm vllo vero desiderio religionis aut diuini cultus huiusmodi iudicationem sibi vsurparet. concluditur deniq; ac decernitur in illis comitijs post multas hinc inde habitas disputationes, summo studio, summoq; conatu enitendum esse ne in suam patriam tam crudelis lex, tamq; iniqua per laicos iudices admitteretur, quę posset vniuersarum ciuitatum ruinam & populationem secum afferre. quippe cum per simplicē alicuius maleuoli accusationem nullis requisitis probationibus, nullisq; defensionib. acceptis posset quisq; in carceres detrudi, & vita, honore, facultatibus priuari. Toletanus percepto communi totius ciuitatis consensu, aliquandiu suspenso animo fuit, secumq; diutius cogitauit quid sibi in tanta rei difficultate esset agendum. Putat itaq; differendum esse negotiū, omniq; industria procurandum vt coniuncti animi nobilium & popularium per suos amicos distraherentur, quod videbatur esse facillimum, quia rarę sunt ciuitates, in quibus animi popularium à nobilioribus non dissentiant ob frequentes potentiorum contemptus & iniurias. Quę dum aguntur in Italia, & in vrbe Neapoli, non multum distante ab vrbe Roma, Pontifex his tumultibus motibusq; populorum cognitis, significat per literas Toletano hæreseos iudicationem, vt omnium rerum sacrarum, ad sanctam sedem Apostolicam, aut ad Cardinales, qui Pontificis vicem gererent, iure pertinere. Idcirco iubet ne se his negotijs ad Pontificem spectantibus implicaret. his literis populus ita inflammatus non mediocriter in sua sententia confirmatur. Atqui si rectè rationem, rerūq; publicarum administrationem perpendamus, & quid ad conseruationem regnorum requiratur, inueniemus profectò maximum habere pondus religionem, cuius omnis non modo mutatio, sed ēt accessio aut diminutio maximè periculosa est imperijs, cum nunquam fere mutetur religio, quin antiquorum Regum imperia excutiantur, nisi tamē reges ipsi autores fuerint cum populo nouæ religionis & duces mutationis. Idcirco in nouandis tantis rebus prius animi populorum tentādi sunt per amicos Regum, didēdusq; rumor, vt sciatur quo pacto tātam nouitatem animi sint laturi: qui si magnopere renuere, grauissimeq; ferre apparuerint, abstinendum est omnino, nisi tamen perdita ac deplorata prorsus imperia siue hac ipsa nouitate intelligantur. Non enim decorum est vel honorificum aut vtile Regibus, at leuissimis de causis regna in maxima pericula conijcere, aut leges cogi reuocare, quæ parum considerate per ministrorum auaritiam propositæ fuerint; cum tamen re ipsa omnis sacrarum rerum iudicatio iure optimo ad Pontificem solum spectet. Toletanus tamen, vt faciunt nonnulli, qui in quam partem animum inclinarint, immutabiles persistunt, atq; pertinaciam pro constantia amplectuntur, suæ sententiæ tenacissimus, iubet significari omnino ciuibus se velle illam quæstionem institui, vt exequeretur Cæsaris institutum, quo regnum illud etiam purgatū ab oī hæresi seruaretur, sicut alia regna Cæsaris. multa vtitur humanitate verborum, quia videbat cum popularibus animis conspirasse nobiles ad illud iugum à suis ceruicibus excutiendum. Sed nullis neque blanditijs, neque minis ciues ab instituto dimoueri possunt, quia nulla apparebat probabilis causa huiusce nouitatis, præter auaritiam præfectorum. Habita sunt sæpius comitia mense Ianuario anni septimi post mille quingentos & quadraginta à partu Virginis, hac ipsa de causa Neapoli, in quibus vndecim ciues Neapolitani repente abdicati sunt illis magistratibus, qui sibi à populo Neapolitano fuerant delati, atque cum magno strepitu eiecti sunt è comitijs, quia palam Toletani partibus aduersus patriam libertatem fauerent, conarenturque populares animos à nobilioribus distrahere ad omnium perniciem, quò separatæ vires vtriusque condinis debiliores efficeretur. nam dicebant illam quæstionem non aduersus plebem, sed aduersus nobiliores tantùm institui, cum errores plerumq; comites sint facultatum. Inter cęteros

Quæstionis admittendæ rationes.

Neapolitanorum responsum.

Religionis vis.

Legū ferendarum ratio.

1547

magistratus abdicatus fuit Conseruaror, vt illi vocant, atq; in eiectorum locum statim alij sunt suf-
fecti, Conseruatorq; creatus Ioannes Suessanus è Paschali familia vir callidus, negotiorũq; ciuiliũ
peritissimus. Et quoniam in sola concordia propè consistit salus & cõseruatio omnium ciuitatũ,
quam deuitans Toletanus eò visus est omnia sua consilia cõuertere, vt distraheret ac separaret in-
uicem Neapolitanorum ciuium animos, fit decretum in ipsis illis comitijs, vt ad defensionem pa-
triæ, libertatis, ciuitatis, proprieq; omnium salutis ne liceat vllo pacto à defensione nobilium dis-
sentire, quod populi institutũ grauissimum fuit nobilibus per Suessanum significatum, vereban-
tur enim ne disiunctis viribus in maximas calamitates illaberentur. Sic sane vniuersa ciuitas hila-
ri animo ad mutuam defensionem aduersus eos, qui vellent opprimere, concorditer conspirauit.
Toletanus cognitis hisce motibus & consilijs ciuium, cum esset Puteolis, mittit Scipionem Som-
meum regulum, qui populo nuntiaret sibi quidem pergratum fore si ad expurgandam ciuitatẽ
quęsitio illa fuisset admissa, sed tamen non esse vehementer sollicitum, ac neque verbum quidem
in posterum facturum de illa re, quando populorum animi tantopere abhorrere ab illa videren-
tur. His verbis Toletani tam placidis ad populũ per Sommeum delatis, duodecim viri præstantio-
res è populo delecti sunt, qui legatione fungerentur, gratiasq; agerẽt Toletano pro tam humano
animo, tamq; beneuolo in populũ Neapolitanũ. Illi cum magna verborum humanitate & admissi
sunt & dimissi. neque multis sanè diebus deinde interiectis cognitum est populares testes interro-
gari, inuestigariq; qui nam fuissent autores repellendæ quæstionis. ea de re animi ciuium non me-
diocriter commoti sunt, & rursus legationes missę conquestum, quòd contra promissa prioribus
legationibus istud fieret. sed quoniam plerunque fit vt animos turbatos, & in aliquem motum
propensos fortuna non modo adiuuet, sed etiam magno impetu impellat, accidit per idem tem-
pus vt quidam inops ad carceres traheretur, cui fiunt obuij quinque adolescentuli è primarijs ciui
tatis, quorum vnus eo inope seruo visus fuerat. iubent adolescentuli satellites cõsistere. rogant cur
traherent ad carceres. petunt mandati formulam ostendi. cum illi nil opus esse mandato respondis-
sent, contenditur neminem posse capi sine mãdato. inter has altercationes captiuus elabitur. for-
te iudex quidam superueniens imperat adolescẽtulos comprehendi, qua re ad Toletanum dela-
ta cum vesperi forte Puteolis accessisset, imperat adolescentulos in arcem ad se adduci, atque clau
sis portis tres eorum iubet à Mauro seruo in suo ipsius conspectu crudelissimè iugulari. Toletani
sententiæ, cum reliqui iudicandi propositi essẽt, regium concilium iustitiæ non assensit, quia ne-
que ætatis ratio, cum nemo decimum sextum annum ætatis prætergressisset, neq; criminis capite ple-
ctenda videbatur. illa seueritas, vel potius crudelitas ita populorum animos exacerbauit, vt vix di-
ci possit. cum illud etiam ad explendam suam feritatẽ addidisset, vt cæsorum adolescentum cada-
uera traherentur pedibus extra oppidulum, propositis grauissimis supplicijs siquis illa attigisset, do
nec tracta sint, denique eiusdem iussu in sacellũ, quod est è regione oppiduli. accessit his & alius To
letani error, qui non sine vitæ suæ periculo nondum deferuescẽtibus aut refrigeratis odijs ciuiũ in
tãta populi indignatione, quasi ad omniũ cõtẽptũ, statuit obequitare per vrbẽ, cũ Hispanis sclopet
tariis & plurib. ducentis equitibus, qui illũ comitari consueuerãt. Vrbani magistratus pspecto peri
culo, & quãtus malorũ cumulus inde emanare poterat, cũ populus esset armatus, mittunt rogatũ
Toletanum ne tunc exacerbatis animis omnium ciuium in tanta rerum omnium perturbatione
obequitaret, sed aliquantulum differret. at ille cum neque cõsilio neque precibus magistratuũ
aures præbuisset, rursus magistratus ipsi populũ, qui iam vias confertim occupauerat, rogatũ mit
tunt ne quid noui aduersus Toletanum moliretur, sed vt mos erat, reuerenter exciperet. Horũ
alterum factum est vt incolumis & illęsus præterierit; alterum prætermissum, cũ nemo vllius æta
tis aut conditionis inuentus sit, qui vllum reuerentiæ signum ediderit. ita inflammati, & incensi
erant animi omnium ciuium. Toletanus cũ aliquantulũ obequitasset, rediit in oppidulum. Quę
dum tumultuose gerũtur in Italia, Cæsar auditis hostibus ita se habentibus, vti superius cõmemo-
ratum est, cum nulla reliqua spes esset illis exercitum aut vires colligendi propter eximia frigora,
asperitatemq; locorum, statuit aliqua parte exercitus dimissa sese grauissimis sumptibus stipendio-
rum subleuare. concedit Burano comiti, vt suas copias in Belgas reducat, quem iubet hostiliter in-
uadere agrũ Vsipetorũ, enitiq; potiri vel vi vel arte vrbe Frãcfortio vocata Vsipetorũ, metropoli sa-
ne valde opulenta & ampla, quod maxime ad præsens negotiũ pertineret. ipse cum quadam parte co-
piarum redit in Sueuiam. Albanum cum reliqua parte Halam versus mittit, omnesq; vrbes occu-
pare nititur, in quibus tota uis belli dignitasq; victoriæ consistere videbatur. erat autem Hala vna è
fœderatis ciuitatib. in ripa Cocceri fluminis sita, inter Charetinos populos, quæ duas habet valles
alteram ad orientem, alteram ad occidentem solem: quæ vrbs sine controuersia Cæsari se dedi-
dit. aucta sunt castra Cæsaris per id tempus trecentis equitibus cataphractis e regno Neapolitano
mirificè instructis duce Ferrante Signorello regulo Castrouillæ. Federicus comes Palatinus Rheni
& Alcimenienses cognita imbecillitate fœderatorum ac fortuna Cæsaris eo profecta, vt certissima
calamitas eius hostibus immineret, saluti, libertatiq; suę mature consulendum statuunt, atque Ha
lam legationes mittunt, quæ agerent de deditione. Federicus statuto tempore ad pedes Cæsaris per
Granuellium admissus supplex petit veniam eorum, quę aduersus Cæsaream maiestatem, dignita
temq; Imperij commisisset, iureiurandoq; affirmat summa se diligentia in posterum vsurum, vt fi-
de, studio, obseruantia præteriti temporis iacturam resarciat. Cęsar pro veteri consuetudine, & pro
comissorũ pœnitentia, proq; naturę coniunctione, se illũ in fidẽ amicitiamq; veterẽ recipere inquit,
obliterata prorsus omni errorum delictorumq; memoria, quia speret bonum & affinem & amicũ
illum in posterum fore. ibidem cum Cæsar è pedibus laborans plures dies moraretur Alcimenien-
sium

Magistratus Neapolitani abdicati.

Petri Toletani crudelitas

Coccerus flumen.

Halæ deditio

Federici Palatini deditio.

Alcemenij deditio.

sium legationes agunt de deditione, quæ Cæsari inquiunt Alcimenienses ciues cognouisse in quos errores inciderint, & quantopere non nullorum fraude decepti Cæsaream maiestatē offenderint. veruntamen omnem spem salutis in misericordia, clementiaq; maiestatis Cæsareę collocasse, quā ad imitationem Christi tanta, tam grauia, tam atrocia sibi peccata condonare sperent. Quippe cū nulla tanta sint scelera, quanta Dei clemētia non superet, si quem pœnituerit. Se decreuisse in posterum sanguinem, libertatem, facultates, vitā ipsam denique per Cęsaris benignitatē & clementiā videri accepisse. Huic responsum est, errorum cognitionem plurimum conferre ad ueniā assequendam, sed cognitionem liberalitatis etiam vltro inuitare ad conferenda beneficia, quare Cæsarē eos recipere in fidem libenter, & quæ spectarent ad conseruationem Imperij mox institutum. Paucis deinde diebus interiectis Cæsar discedit, quippe qui inusitatam cęli clementiam experiretur in illis regionibus. nam cum maxima vis frigorum inesse soleat, tunc neque niues, neque imbres infestabant, cęlumq; ita erat serenum, vt mirificus tepor solis animum Cæsaris ardentius incitaret ad reliqua persequenda. Quamobrem Odericus Intuergorum Dux sentiēs imperatoria vexilla propinquare cœpit ad pacem, pacisq; cōditiones animū vertere, quoniam Alcimenio occupato viderentur arma suo principatui imminere. at ueritus Cęsar ne facilitas illa, propensioq; ad pacem ad aliā opportunitatem rerum nouarum viam aperiret, cum Alcimenium vtpote finitimus facile posset occupare, atq; cū Argentorati, Canoduri, Augustæ, aliorumq; finitimorum locorum copijs nouas perturbationes ac bellorum motus posset excitare in Germania, subfrigidas pacis conditiones renuit, statuitq; per vim armorum illū ad obedientiam esse compellendum. copias igitur eò signa promouere imperat ad illum principatum subiugandum. qui vt non amplissimis finibus circumscribitur, tamen & hominum frequentia, & fertilitate rerum omnium est opulentissimus, multis fluminibus perplacidis regionem irrigantibus, abundans etsi non nobilibus, tamen ad fertilitatē agri plurimum conferentibus. Inter eos fluuios principatum tenet is, qui ab indigenis Nechar vocatur, & sylua Martiana defluens inter Canodurium & Borbeto magū siue Vormatiam cū Rheno coniungitur. vocatus est Necchar tanquam vinum, quod in planitie, & in collib. huic fluuio propinquis nascitur ob bonitatem, quasi cęteris præstans nectar sit appellandum. Terminatur hęc regio ab Occidente fluuio Rheno, ad Septentrionē Franconiam habet. ad Orientem solem partim Meno partim Danubio fluminibus terminatur, ad meridiem desertis Heluetiorum, & Sueuorum finibus. prima igitur castra Cæsar fecit Ettingæ, secunda Neostati, tertia Alpruni, quæ ciuitas est libera, & fœderata in ripa Necharis posita, vbi Charitini vocati populi habitarunt. ibi Cæsar laborans podagra decernit aliquantulum quiescere, quare seruatis apud se custodibus corporis, quos ad Imperatoriam dignitatem spectare arbitrabatur, Albanum præmittit ad eum principatum occupandum cum reliquis copijs. quæ erant regimentum Madrucij, tribuniq; Xemburgi, & Hispanus peditatus. nam Italus peditatus erat perparuus ob multas eius belli difficultates, trecenti illi cataphrati equites, & Germanus equitatus reliquas copias sequebantur. Quæ signa Cæsariana vbi primùm apparuerunt, non pauca oppida Cæsari se dedunt, fortunam belli minime tentandam rata. sed Vingena, & Bertauum oppida, quia primis conatibus resistere ausa sunt, capta fuerunt per vim armorum, & cędibus oppleta, atq; arbitrio militum concessa. eius rei timor omnes pagos, omniaq; castella eius regionis in potestatem Cæsarianorum redegit, Aspergo, Chirchena, Scorendorfoq; oppidis natura & arte munitissimis, & omnibus rebus ad reppellēdum hostem instructissimis exceptis. Nam profecto ita postulat bellica ratio, vt infirma loca, & parum apta defensionibus, ac repellendis conatibus hostium, si per imprudentiam & imperitiam defensorum obstinatorum conentur cursum potentum exercituum retardare, dent pœnas suæ temeritatis, & tanquā à rapidissimo fluuio maritis calamitatum vndis inuoluantur. sicuti turpissimum est contrà defensoribus munitissimorum locorum, & in quibus salus ac spes & propè vis tota regnorum continetur, propter timiditatem prodere, suorumq; Principum salutem ac dignitatem ad hostes per ignauiam transferre, quippe cum sapientissimum illud antiquorum dictum, nequid nimis, possit etiā rebus bellicis non inscitè accommodari. cæteris igitur locis Calegiensis principatus occupatis, quoniam illa prædicta castella videbantur indigere diuturna obsidione, Cæsari visum est difficile negotium. at Odericus Intuergorum Dux Salubrius consilium sibi amplectendum ratus in has conditiones pacis denique cum Cæsare conuenit, vt trecenta nummum millia in bellicos sumptus Cæsari dissolueret. vt tres munitiones quas mallet Cæsar concederet imponendis præsidijs arbitrio ipsius Cęsaris. vt omnes alias fœderationes refutaret, solamq; perpetuam fœderationem & amicitiam cum Austriacis principibus exerceret. vt se hostem sempiternum profiteretur rebellium sacri Imperij. vt in omnes illos animaduerteret suos subditos, qui pro alio quouis principe militarent. per has conditiones Cęsar tres munitiones occupauit prædictas, in quibus reperta sunt tormenta fœderatorum principum, quę illi propter difficultatem itineris ibi reliquerant, cum magna copia annonę, & multiplici varietate bellicorum apparatuum. Quæ dum fiunt à Cæsare, Buranus comes iam vrbem Vsiperorum compulerat ad deditionem, ibiq; tria peditum millia & trecentos equites in præsidijs cum duodecim vexillis collocauerat, Alprunumq; profectæ eius vrbis legationes in fidem atque amicitiam Cæsaris accipiuntur. Nec multo sanè interiecto tempore, dum Cæsar ibi moratur, omnes ferè Sueuorum vrbes per legationes se Cęsari dedunt, præter Augustam, quę de nōnullis conditionibus dissentiebat. ita fit plerunque vt magis existimatio parta ob uictoriam per uniuersas regiones finitimas peruagata vrbes ac populos compellat ad deditionem, quam ipsa victoria, quoniam magnum est quiddam & penè admirabile, rerum omniū in aliquam partem propensio, cum omnia defluant quo fortunę benignitas aspirat, omnesq; affines & amici afflictam fortunam

Vitembergēsis principatus descriptio

Necchar flu.

Caritnorum regionis descriptio.

Lex militaris

Vitembergēsis odericide ditio.

Vsiperorum deditio.

nā deterriti refugiant. Cæsari ab oppido Alpruno proficiscenti per Calegiensem agrum fiunt obuiæ apud Gellinguam legationes Alcimeniēsium cum centum nobilibus, omnia ciuitatis commoda offerentes ad eum excipiendum, quibus responsum est datum tantæ humanitatis plenum, vt pater Germaniæ à quibusdam vocaretur. fiunt obuiæ deinde Augustanæ legationes. rogant Cęsarem vt Schertello veniam concederet, & ne res religionis nouarentur, aut saltem ne illi sua castella adimerentur. istud cum obtinere non potuissent, nūtiant Schertellum esse Augustę cum duodecim millibus hominum, tantisq; viribus amicorum, vt non facile possit subiugari. His respondit Cæsar ne de hac re magnopere essent solliciti, quod illud breui fieret. per id responsum tantus terror iniectus est ciuibus Augustanis, vt senatus haberetur in palatio rursus de deditione. illuc ingressus Schertellus cohortatus est illos vt id ipsum facerent, quod se quoque ipsum facturum esse pollicitus est. rursus igitur Augustanæ legationes profectæ excipiuntur a Cæsare cum omni solennitate imperatoria, quæ cum summa reuerentia ingressæ præfatis titulis Imperatorijs de more, veniā primum commissi erroris pro suis ciuibus deprecantur. orant pro clementia misericordiaq; sua Cæsarem vt eos in fidem amicitiamq; recipiat. studia populorum obseruantiam, fidem liberaliter promittunt. atque ita in amicitiam Cæsaris Augusta est admissa. Tum Cæsari Alcimenium profecto, magnisq; cum lętitiæ significationibus, muneribusq; excepto Alcimenienses offerunt oblatam profecto, magnisq; cum lętitiæ significationibus, muneribusq; excepto Alcimeniēses offerunt oblatam pecuniam in conditionibus pacis, quibus subridens Cæsar respōdit eos esse bona nomina, sed reseruarent pecuniam in tempus magis opportunum. acceptis igitur in fidem Alcimenio, Augusta, vrbeq; Vlipetorum, solum deerat Argentoratū è quatuor principibus vrbibus, quod postulatum miserat Alcimenium, vbi Cæsar multos dies componendis rebus Germanicis moratus est. vt aditus pateret suis legationibus. illæ admissę vrbē Argentoratum fidei clementiæq; Cęsaris dedunt; iisdem conditionibus, quibus reliqui principes & vrbes admissæ sunt. vt deletis & obliteratis omnibus fœderationibus perpetuo fœdere deuincti Austriacę familię intelligerentur. vt armatos quos vellet Cæsar intra suas vrbes admitterent. vt nulli eorum subdito extra Cęsaris castra cuiquā principi militare impune liceret. vt rebellium Imperij hostes essent perpetui. vt, quod in sacro concilio statutum fuerit, obseruent. cæterum reliquæ omnes copiæ fuerunt in proxima loca in hyberna distributæ. Itali qui superfuerunt è diuturnis laboribus, totq; calamitatibus, quas pertulerant ex hostibus, temporum iniuria, inopia stipendiorum, penuria rerum omniū ad illud bellum a Pontifice missi, dimittuntur inopes, victum plerique ostiatim mendicantes in patriam pauci ex omni numero. quæ tamen calamitas non semel Italis accidit, aut in Germania solum. Præclarè idcirco se habent Rhetorum, Germanorumq; propè omnium militaria instituta, qui ad euitandas has calamitates nullum exeunt ad bellum, nisi primùm aptis conditionibus paciscantur. Pactionum summa est vt tribuni militum ipsi, qui copias è regione deducunt, teneantur omnia stipendia dissoluere. atque nisi soluta sint apto tempore, reuersis in patriam omnia bona diuendantur per patrios magistratus in stipendia persoluenda. vt, si quis nascitur in castris, quia pleriq; ducunt etiam vxores, statim infantulo debeantur stipendia. vt, si vir moriatur in bello, stipendium eius belli tempore paruis filijs, aut vxori dissoluatur tanquam viuo marito, ne miserę fœminæ mendicę, amissis maritis in patriam redire cogantur. vt statim atque vrbem vel munitionem Germani aggrediuntur, seque periculo vitæ exposuerint, aut instructi ad innadēdum constiterint, accepta stipēdia absoluta intelligantur. vt ne cogantur exire extra patriā per vlla promissa, nisi accepto stipendio, quod fit vbi primum censi sunt. ne liceat tribuno alterius cohortis militibus dare stipēdia, sine cohortis ipsius cōsensu. Ne discedere cuiquam impune licitum sit ex acie, quod si committatur, iudicetur in aperto per castrenses iudices atque prefectos iuridicundo. aliæ sunt prætereа conditiones militares, quæ fortasse alibi opportunius à nobis explicabuntur. Florētinæ, Ferrarienseſq; copiæ, quoniam stipendia opportune suppeditabantur, cū se aduersus omnes aeris iniurias, cæteraq; incommoda tutatę essent, non ineptè erant instructę, quæ cum ad promissum tempus Cæsari fecissent satis, dimissę sunt liberaliter, & in patriam incolumes redeunt. Nunciatur Cæsari interea Henricum Britāniæ regem decessisse relicto impubere filio è Semera suscepto hęrede testamento rata probātibus comitijs, qui si decessisset sine filijs regnum ad Mariam, & post hāc ad Helisabetam filias deuolui instituit. Odoardus filius tunc duodecimum agebat annum ętatis suę, qui relictus est hæres. Henrici mors occultata fuit per aliquot dies, vt filius sine aliquo tumultu coronaretur, quia aliqua suberat suspicio futuræ seditionis, cum paulo ante procurasset vt filius Neotorti reguli capite plecteretur, iussisetq; ipsum etiam regulum post coronationem noui regis capite plecti. reliquit autem ad Odoardi, qui sextus fuit Britānię Rex eius nominis filij tutelam viginti è primarijs proceribus, quibus summa diligentia, & regni & filij incolumitatem ac salutem commendauit. Fuit Hēricus princeps multis regijs virtutibus ornatus, cum ob animi splendorem & variatum rerum cognitionē excelleret, nisi propè furiosum diuortij facinus regias virtutes contaminasset, quia Pontifex noluisset comprobare Annæ Bolemiæ coniugium. vixit annos quinquaginta & sex, cum regnauisset triginta & octo. cæterum Federicus cum suis copijs in Saxoniam profectus non solùm multas è suis vrbibus recuperauerat, sed etiam præter paucas vrbes Camanorum in Hermandnorū finibus, qui populi sunt Boemi, vniuersum Mauritij principatum occupauerat. inter vrbes, quę Mauritij adhuc parebāt Imperio, erat Lipsa, quam Federicus summa diligentia pluribus tormentis concutiebat. Mauritius Cęsarem facit certiorem per literas vniuersam suam principatum in magno periculo versari, nisi subsidia maturè mitterentur: quare Cæsar cognita rei magnitudine, & quanti referret ad vniuersam rem bellicam ne Federicus eos populos prorsus subiugaret Albertum Casmiri filiū marchionē

Argentorati deditio.

Germanica quædam instituta militaria.

Henrici Britanni regis mors & testamentum.

Alisi,

Alisi, & Christophorum Lantgrauium Lichtembergensem mittit cum duobus millibus peditum Germanorum,& mille atque octingentis equitibus. His enim viribus adiunctis si non superiores Ferdinandus & Mauritius, at certè non inferiores fore videbantur. Cęsari nihil reliquum esse apparebat ad absolutam victoriam, præterquã Philippi Federiciq; subiugandi,& Canoduri occasio, quare decreuerat aliquot dies Alcimenij commorari tũ vt corpus per pharmaca noxijs humorib. per bellicos labores oppletum expurgaret, tum etiam vt pararet necessaria ad futurum bellum absoluendũ. Federicus interea cum armatis copijs non nihil fauentib. eius partibus Boemiæ populis, Boemiæ regioni imminebat, vrbemq; opulentissimam ob auri argentiq; fodinas Iaquimistalã tentabat. istud fieri per vim Saxonum fingebatur,quorum summus erat dux Tumbersitius, sed nihil verè fiebat per vim,at per assensum Boemorũ,qui omnem prorsus sui Regis timorem reuerentiamq; exuerant. Cæsar tametsi quiescere aliquãtulum decreuerat, tamen certior factus per literas Ferdinandi & Mauritij de tanta rerum magnitudine sæpius instantium, quorum alter validiora auxilia flagitabat, quòd Federicus cũ quatuor equitum, decem peditum millibus omnem principatum Mauritij occupauerat, præter Lipsiam, Freienam, & Cuibiccam; alter rogaret Cæsarem, vt adesset, negotiumq; ipsum sua præsentia iuuaret, nouos apparatus bellicos facit, putatq; non minoris referre & ipse vt huic,quàm vt præterito bello interesset. Nam Federicus rem eò iam deduxerat vt vniuersi Saxonum Boemorumq; populi suam amicitiam complecterentur, seq; amicos Saxonis profiterentur publicè,omni prorsus Regis memoria neglecta. per honestã itaq; simulationem vel ipsas filias Regis tanquam captiuas in arcem Caiurgij incluserãt,quæ vrbs est metropolis Boemię. Cęsari hoc negotium arduũ faciebant multæ difficultates, etsi plurimi referebat ut interesset. primum quia paruas habebat copias ob inopiam stipendiorũ, quod magnitudine sumptuum anni superioris valde exinanitum esset ęrarium: quòd timeret earum ciuitatum vires,quę nondum se dedissent,quòd non satis cõfideret illis quas accepisset per deditionem,quòd tanti motus essent excitati in Italia, quanti futuri videbantur, quibus etiam non mediocriter angebatur. nã

Neapolitani tumultus magnitudo.

Neapolitani motus per Toletani seueritatem nimiam excitati paulatim eo creuerant, flagrantib. quotidie magis magisq; odijs ciuium in Toletanum,ut ad arma passim conclamatũ sit in vrbe, ad tinnitum ęris campani vniuerso populo ad arma concurrente. Id autem factum est,quia diditus est rumor trecentos Hispanos sclopettarios ex arce in populũ exiuisse. atque tametsi rumor is uanus fuerat, tamen armatus populus voluit per publicam formulam conuentionem, societatemq; defensionis stabiliri. ea stabilita Franciscus Aualus Marchio Pescoliensis adolescens sumpta Christi Cruci affixi imagine multis armatis comitantib. per vniuersam vrbem vagatus cõclamans, ad Dei Cæsarisq; honorem protegendum omnes ad patriæ defensionẽ hortabatur. iurarunt super eadem imagine, quam adolescens sustentabat in publicã ac mutuã defensionem omnes societaris & coniurationis participes, cuius principes fuerunt Ioãnes Suessanus,& Cæsar Marmirus,et duo è Caracciola familia prærer cæteros. id facitius plurimũ animum Toletani infestauit,qui tantam audaciã & temeritatem populi non impune ferendam esse inquir,cum ad arma conclamari ad æris campani tinnitum genus quoddã defectionis videri arbitraretur, cum præsertim imperasset Cæsar,vt opprimerentur tumultus aliquo pacto,quia clã res nouas aduersus se parari sentiret à potentissimis principibus in Italia. Toletanus postridie sub meridiem quadraginta sclopettarios emitit ex oppidulo, qui super ponte in acie consistunt. tormenta in opportunis locis oppiduli in vrbem eriguntur. iuuenis quidam, quia obseruaret quò tenderent Hispanorum sclopettariorum consilia, glande ab ijs transfixus cecidit. sclopettarij ad forum vectigalis vsque transcurrunt, cædendos esse obuios quosque conclamantes. displodũtur tormẽta in forum,& in vrbanas domos, quod tamen accidit sine multorum cæde. populus ea insolentia tam importuna Hispanorũ irritatus magno impetu facto aduersus oppidulũ neglecta vi tormentorum fossas aggeresq; ducit ad vrbis tutelam,cõmisso leui prælio cum Hispanis sclopettarijs: atque per tres dies ac noctes assidue decertatũ est tormentis ex arce ac sclopettis semper displosis. erãt in arce tria lectissimorum Hispanorum millia, cum præter ordinaria præsidia nonnulli aliunde clam essent acciti. infestabat vrbem sanè non mediocriter arx Sancti Eremi, Turris Sancti Laurentij,& triremes, quæ stationem habebant in portu, cum illa omnia loca essent in potestate Hispanorum. ciues veriti ne res in aliquam eximiam calamitatem prorumperet, supra eminentiorem turrim diui Laurentij purpureum vexillum cum Cęsarianis insignibus extollunt, ne possent rebelles appellari,& ne putarentur arma potius aduersus Cæsarem, quàm aduersus Toletanam crudelitatem sumpsisse. sic igitur vtrinq; Hispania & imperium à certantibus conclamatur. multi ceciderunt vtrinque in illis certaminibus, sed denique intercedentibus quibusdam Toletani amicis res eò deducta est, vt induciæ fierent, per quas Toletanus promisit se in nullum præteritorum commissorum autorem animaduersurum, vel publicum vel priuatum, nisi Cæsaris iussu, vbi rem cognouisset. populus item, qui nihil erroris se commisisse arbitrabatur, vltro rem Cæsaris arbitrio defert. decernitur itaque vt suas legationes ciues ad Cæsarem mitterent, quæ rem eum docerent, tuerenturq; partes ciuitatis, qui Salernitanum principem eloquentia, graua, autoritate præstantem diligunt,& Placidium Sanclium, ac Marchionem Vallis. Toletanus contrà ad suas partes tuendas, docendumq; Cæsarem mittit Gonzalezum Mendocium Marchionem vallis Siculæ & ipsum virum eloquentia & autoritate insignem. His ad Cæsarem proficiscentibus neuter alterius ingenio fidebat. ciues quia suspectam haberent nimiam Toletani seueritatem, & quia intelligerent assiduè noua auxilia Florentia mitti à Duce Cosmo Medices Toletani genero. Toletanus rursus habebat suspecta ciuium arma non solùm ob pristinos tumultus, & quòd armatos vigiles assiduos esse in vrbe intelligeret, sed etiam, quòd nonnulli apparerent clam

Neapolitanorum coniuratio.

Neapolitanę induciæ.

aliquam

aliquam rei præclarè gerendæ,& occupandi oppiduli aucupari occaſionem, aut cædendorum Hi-
ſpanorum: quamuis neutris militibus inuicem verſari eſſet interdictum. Cæſar his tot difficultati
bus,quæ ſuperius commemoratæ ſunt,circumuẽtus, cum denuo ſollicitaretur per literas vt maio-
ra auxilia fratri ſubmitteret, Aluarum Sandæum,caſtrorum magiſtrum cum ſuo Tertio Hiſpano-
rum mittit,& Marinianum marchionem cum octo vexillis Germanorum: quæ copiæ poſſent tã-
diu rem retardare, vt Cæſari daretur cõmoditas, ſi neceſſitas ita ferret, ipſe vt illi bello intereſſet.
atq; cũ videret in maximo periculo res fraternas ac Mauritij verſari, nulli neq; labori, nec pericu-
lo,nec induſtriæ parcendum eſſe decernit. nam ſi copias cum illis coniungeret,plurimum ad rem
Germanicam referre arbitratur, ſin autem pateretur illud incendium vlterius progredi, breui futu
rum apparebat,vt vniuerſam victoriam partam per tot labores, tantamq; diligentiam,in præcipiti
atq; adeo in fortunæ arbitrio collocaret. Ferdinãdus interea comitia indicit principibus Boemiæ

Litomarizũ metropolis Boemię Saxoniam verſus.

Liromarizzum,quæ ciuitas eſt metropolis Boemię Saxoniam verſus. Eò profectos docet quo pa-
cto Cæſaris res ſucceſſerint; & quo in ſtatu ſint. rogat vt præſtent ſubſidia aduerſus hoſtiũ vires.
docet honeſtatem petitionis,quòd aduerſus rebelles Imperij,& religionis & eorum ipſorum pa-
triæ, bellum geratur. precatur ne ſe ſuum principem per vim iniuriamq; hoſtium propè è regno
deiectum,negligant. Huic reſponſum eſt neq; velle quenquam,neq; teneri aduerſus illos ſubſidia
ſuppeditare,quæ ad ſui defenſionem ipſius regis, at non ad expugnationem amicorũ dare debẽt,
cum illi ſint amici,& præterea fœdere coniuncti ad mutuam defenſionem. illud reſpõſum tamet-
ſi commouit animũ Ferdinandi, tamen nullum indignationis dedit indicium, confeſtimq; ad vr-
bem Camanorum Preſenam ſe confert, quem ad duo millia peditum, equites quadringenti bene-
uolentiæ ſimulatione, at non debitæ reuerentiæ, ſequũtur. Hęc omnia per literas Cęſari ſignifica-
uit Ferdinandus, monuitq; quo in ſtatu res ſint, niſi maturè ſuccurratur. nam facile futurum ap-
parebat vt eius regni vires cũ Saxone coniungerẽtur, quod regnum potentiſſimum eſt, vt in quo

Boemiæ vires

intra biduum colligi poſſint viginti equitum, & quadraginta & amplius peditum millia, qui po-
puli tametſi non vtuntur pleriq; eodem genere armorum,quo cęteri Germani, cum multi haſta-
ta tela geſtent ſariſſis breuiora, neq; vtuntur eodem genere militię, tamen cum armatis exterorũ
militũ copijs feroces ſunt, & non negligendi milites. eſt autem Caſurgium vrbs clariſſima metro

Caſurgium Metropolis regni totius. Multauia flu.

polis eius regni, quę à Libiſſa Gracchi filia muris primum cincta fuit,& à primo portę opere ſiue
limine Praga vocata, cum prattin apud Gręcos laborare atq; agere ſignificet. ſita eſt apud Multa
uiam fluuium, circa ſe habet vrbes non pauciores triginta, caſtella muris cincta circiter trecenta,
atq; pargorum ad quinque millia. ita vero populoſa & frequens, vt facile poſſit non ſolùm ſuſtine
re, ſed etiam repellere ac propulſare omnes impetus externorum armatorum. ſitus eius regni etiã
non parum facit ad regionis defenſionem, quam ad ſeptentrionem,& occidentẽ ſolem verſus clau
dunt altiſſimi montes, & aſperrimi, atq, aduerſus externos hoſtes muniunt. ad meridiem protegi

Boemiæ deſcriptio.

tur ſyluis denſiſſimis. ad orientem defenditur obiectu variorum fluminum, quę etiam perpetuis
curſibus illam abluũt, propter quorum copiam & amplitudinem regnum tutius efficitur. Cęſar
miſſis Aluaro & Mariniano marchione cum ijs copijs, quas diximus, ſtatuit Noreiam proficiſci,
vt bellicoſam ac potentiſſimam vrbem,omniũq; Germanicarum fortaſſe opulentiſſimam ita cõ-
poneret,cum eſſet particeps coniurationir Smacaldicæ, vt nihil inde timeri poſſet. His ita ſecum
ſtabilitis animum adijcit primum ad colligendum peditatum ac equitatum, vt in primarijs vrbi
bus præſidia relinqueret idonea, nequid nouarũ rerum ſe abſente illæ molirentur. idcirco Geor-
gium Sciamburgium cum tribus millibus & quingentis militibus mittit Auguſtam. Alcimenij a-
lia præſidia relinquit tria millia peditum Ioanne Gulielmi Nanſienſis filio præfecto. in vrbe Vſipe-
torũ quòd eſſent tria Belgarum millia peditum, equites galeati quadringẽti, nulla addita ſunt prę
ſidia: quæ vrbs Rheno & Meno fluminib. in ea parte dominatur, cum is in duo cornua diuiſus
ad mœnia eius vrbis confluat & coniungatur. trecenti pedites Neoburgum, duo Germanorũ mil-
lia tribunatus Madruccij in vrbes Aſpergũ, Chirchenam, Scorendorfum loca munitiſſima ſunt di
ſtributa. his igitur ita inſtitutis iam iam exituro Alcimenio Cæſari intuergorum Dux Odericus, ꝙ
ęger non prius potuiſſet ad Cæſarem accedere, nunc vltro ſe ſummittit. atq; paratis ſolennib. præ-
fatis titulis per ſcribam, narrata cauſa præteritæ opportunitatis petens veniam delictorum,& corũ,
quæ contra maieſtatem Imperatoriam commiſerat, in amicitiam Cęſaris accipitur. Poſtea cũ vel-
let Odericus conſurgere ad manum Cæſaris exoſculandam, non paſſus eſt Cæſar ſenẽ debilẽ & om
nibus membris inualidis iſtud facere, cum prior ipſe ſurrexiſſet, contendiſſetq; ad dextram coniun
gendam ad amicitię humanitatisq; ſignũ. His actis Cæſar diſcedit Alcimenio, primaq; caſtra ponit
Ghengę, ibidem vbi caſtrametati fuerant hoſtes, dum ipſe erat Sunti proceſſit cum illo Hiſpanus
peditatus, erantq; iam in itinere cum defenſoribus tormenta, quę Alcimenio fuerant attracta. Cæ
ſar ex amplitudine caſtrorum facile numerum hoſtiũ coniectura cognoſcit. perſpicit munitiones.
explorat vbi Saxones, vbi Catti atq; Incriones, vbi Sueui, vbi Intuergi ſua tentoria poſuiſſent. qu ip
pe cum maxima ſit cognitio virium hoſtilium ſi obſeruetur non ſolum numerus & genus armo-
rum, ſed multo magis diſciplina militaris,& eligendorum caſtrorum, aut inſtruendarum acierum
ratio & conſuetudo. Inde profectus Cæſar ſecunda caſtra ad Norlingam ponit. interea Federicus
auctis viribus multis ſeſe quotidie addentibus vniuerſam Saxoniam occupauerat. Albertus in vrbe
Rocanizzo, quam per deditionem ceperat, cum decem vexillis peditum & mille atque octingen-
tis equitibus morabatur, vbi de rebus bellicis aduerſus Saxonem conſultabat. eſt autem vrbs Roca-
nizzum, quam Albertus occuparat, in ijs finibus aduerſus Saxoniam Biudę ſororis Philippi Lant-
grauij, quæ tripudijs & conuiuijs & cęteris huiuſmodi blanditijs Germaniæ domeſticis Albertum
delectabat

delectabat, apparatibusq; regijs detinebat, quod paulo negligentior, ac non ita vigilans fieret, vt contenit Imperatori, inter res bellicas præcipuè eadem Biuda contrà certiorem clam faciebat Saxonē de omnibus, quæ agebantur, qui erat cum triginta & sex vexillis peditum, & nō satis validis copijs equestribus, indeq; distabat circiter quindecim millia passuum. ille póstero die summa diligētia vsus Albertum nihil tale suspicantem aggreditur, ac nullo propè negotio obuium factum, in planitiemq; egressum profligat victum, & in fugam vertit. Captus fuit Albertus & Christophorus Lictembergensis, at multi equites & pedites sese fuga ad Mauritium seruarunt. qui refugerant in vrbem, cum insequentibus hostibus mistim ingressi partim trucidati sunt, omnibusq; rebus spoliati, partim capti, & pro Germanorū more compulsi vt iurarent, quòd non amplius arma caperent aduersus Saxonem. Est enim ea Germanorum consuetudo vbi victis & captiuis libertatem restituūt, vt iurare cogant, se non amplius aduersus eos victores, & aliquando intra statutum tempus, arma laturos. id nisi seruauerint, si rursus capti sint, capitis condemnari solent, & tanquam rebelles ac sacrilegi cum summo dedecore puniuntur. atqui Albertus, siquis eius factum spectet, magis strenuus miles in eo negotio, quàm prudens dux apparuit, cum sapientibus ducibus nō minus aduersus fallacias, quàm aduersus arma sit aliquando dimicandum. omniū quippe fallaciarum callidissima est & potentissima voluptas, quæ sæpius victrices copias, potentissimosq; exercitus triumphantesq; insignibus cladibus afflixit. capta sunt omnia peditatus Alberti vexilla, duodecim bellica tormenta, multumq; commeatus & bellicorū apparatuum, pecunia, aurea, argenteaq; vasa, & multa supellex. Albertus missus est captiuus Gottam, quod oppidum est munitissimum Casuarorum Saxonis principatus, qua victoria potitus Federicus errauit, quia nō vti sciuit, neq; processit aduersus Mauritium propinquum, sicuti belli ratio postulare videbatur, omnesq; prudentiores factum iri arbitrabantur, vt belli reliquias de medio tolleret. Mauritius propinquitatem potentiamq; hostis veritus Chennizzo oppido egressus ad coniungendas copias cum Alberto properat, ignarus eorum quæ acta fuerant, sed vix quatuor millia passuum processerat, cum clades illa nuntiatur. visum est factu difficile primùm, vt vrbs tam munita, tantisq; præsidijs obfirmata venerit in potestatem hostium tam breui, quare rem, vt parum probabilem non credit, inceptumq; iter peragit. Sed obuijs factus nonnullis fugientibus equitibus credere demum coactus est. Existimauit tunc Mauritius sese præclare actum iri si hostem palantem ipse cum minoribus copijs, & insequētem fusas reliquias, ac ad prædam dissipatum repentino aduentu opprimeret, quod facile fieri posse videbatur, vt assolet in his opportunitatibus euenire. Alij non esse tam propinquum hostem contēdebant, vt hoc fieri cōmode posset. nam si contento gradu peditatus procederet, futurum, vt prius defatigaretur, quàm ad hostem perueniret, sin ordinatè mediocriq; itinere incederet, satis spatij datum iri hosti, vt se colligeret, quare futurum vt harum etiam copiarum salus in magnum periculum conijceretur. his rationibus commotus Mauritius iubet copias Chennizzum reuerti, vnde discesserat, atq; postridie sese recipit ad oppidum Friburgum. Federicus iam Boemorum animos amplificatæ victoriæ nomine extulerat, & ad spem rerum nouarum magnopere excitauerat atq; erexerat, cū magis ad Boemiam subiugandam, quàm ad reliquias hostium profligandas aut dissipandas aspiraret, idcirco illis libertatem per nuntios, seq; ab omni tyrannide breui eos liberaliter liberaturum pollicetur. simulata igitur illorum defensione mittit Gulielmum Tumbersinum cum duodecim vexillis peditum & sexcentis equitibus ad vallem Iachimistallum occupandam. Boemi audita Saxonum victoria, quorum vires putabant suum Regem non posse amplius sustinere, vt sunt populorum animi mobiles per victorias, &, in quam partem fortuna benignè aspirauerit, labiles, vel quia Cæsarem timerent, vel quia sese liberos fore omnino sperabant, maxime ad fauorem Saxonis spectare videbantur. potitus est autem ea valle Federicus per clandestinum Boemorum consensum, cum ad illud negotium conniuere apertè apparuissent. Tantarum rerum spe elati Boemi comitia habent inter se Casurgij contra antiqua eius Regni instituta, totiusq; Germaniæ, in quibus summum rerū bellicarum Imperium defertur Gaspari Flucco viro autoritate, nobilitate, opibus præstanti, cōscribūt triginta peditum, duodecim equitum millia ad eius Regni defensionem. His viribus confirmati ad arma Cæsaris aut Ferdinandi contemnenda primum omnium includunt regis filias in arcem Casurgij, deinde animum adijciunt ad copias etiam adaugendas. Ferdinandus cum vires hostium in dies succrescere, suasq; paulatim deficere ac debilitari sentiret, Cæsarem facit certiorem se omnem spem regni in fraterna virtute tantum ac fortitudine collocasse, quare nisi magna vis equitum ac peditum mitteretur, vel potius, nisi ipse accederet, actum esse de illius regni conseruatione. his precibus fratris, omnibusq; rerum superiorum euentis cognitis Cæsar, statuit ipse ad illud bellū proficisci, quare iubet Nicolaum Madruccium supplementum veteranis cohortibus Alliprandi fratris conscribere, cuius in locum Alcimenij demortui suffectus fuerat, mille & quingentos pedites scilicet. Hanzbalterus Sueuus iussus est quā celerrimè colligere tria peditum millia. accersiti sunt Neapoli Hispani & cataphracti equites, ac leuiores. Sed antequam Norlinga discederet, vt diximus, Argentorati legationes vrbis opulentissimæ, & natura atque arte munitissimę ijsdem conditionibus vrbem Cæsari dedunt, quibus Alcimenii, Augustæ, Vlipetorumq; vrbes in amicitiam Cęsaris acceptæ fuissent, vna præsidij accipiendi conditione obliterata, quam omnino admittere recusarunt, quod plebs non esset admissura, quæ pro suo arbitrio plerisque rebus ciuitatis moderaretur. Cæsar qui in his difficultatibus existimaret præstare quoquo modo hanc vrbē propter autoritatē & potentiā esse amicā, quam hostilem, eam in fidem accepit ijs solennibus seruatis, quæ cum ceteris consueuerat. iurarunt præterea se Imperatorē defensuros, atq; iurarunt in leges Imperii, quod nūquā antea fecerant, cum profiterentur se liberos esse, vt sunt vrbes in extremis Saxoniæ partibus oceanū

Albertus Marchio captus per muliebres blanditias.

Clandestina ad defectionem comitia Boemorum.

Argentorati deditio.

vsque

vſque. vocita fuit Argentoratum hæc ciuitas, vt quidam crediderunt ab antiquis propter argenti copiam, quod eò comportabatur ob Rheni commoditatem cum ſtatutum eſſet ibi ærarium publicum Tribocorũ à Iulio Cæſare Heluetijs Heduiſque ſubiugatis Romano Imperio. Hi tormenta multumque apparatum bellicum ad eam expeditionem Cæſari ſuppeditarunt. Cæſar ſtatim ſignificari iubet Mariniano & Aluaro Sandæo ne fines Noreiæ, quò iam peruenerant, traſirent. atque cum ipſe propter valetudinem progredi non poſſet, præmittit Albanum cum reliqua manu Hiſpanorum, Italoque equitatu vt cum reliquis copijs coniunctis ibi ipſum præſtolaretur. ſed quoniam Caſuari illa victoria elati coniunctis viribus popularibus nonnullorũ ad ſyluam incolentiũ vniuerſum principatum Alberti finitimum cædibus & rapinis infeſtabant, Plaſſemburgumq; prætererant munitiſſimum oppidum in ripa Meri fluminis ſitum: veritus Marinianius ne illud oppidum veniret in poteſtatem hoſtium propter inopiam præſidiorũ, mittit eò trecentos pedites ſummo ſtudio, qui oppidum ſine controuerſia ingrediuntur. Albanus igitur Noreiam contendit, vt cęteris rebus conſuleret, quæ vrbs eſt Norici principatus, amplitudine, diuitijs, magnificentia facile princeps. ibi nata de hoſpitio contentio inter ciues & exteros vix denique compoſita eſt. Cæſar Noreiam verſus proficiſcens prima caſtra Eminguæ, ſecunda Gunchezauſenę, tertia Sbouę poſuit quarta facit Noreiæ ſolitis cuſtodijs, & cataphractis ſtipantibus. Excipitur à Prutenorum magiſtratibus cum magna omnium ciuium lætitiæ ſignificatione, multaque munera Cæſari offeruntur ad reficiendas copias inopia victus & itinere defatigatas. Dum Cæſar ibi aliquantulum ad res bellicas comparandas commoratur, Ioachimus vnus è Marchionibus Sennonum elector cognita Federici victoria è profligatis Alberti copijs ſui ſobrini, cum principatus totus ferè eſſet iam occupatus, quem ex altera parte ſylua Caſuarorum claudit, ex altera cum Saxonum regione conterminat, & ab Adorſo ad Egram vſque protenditur, venit in ſuſpicionem ſuo quoque de principatu, qui & ipſe coniunctus eſt cum Saxonibus Albim fluuium verſus. ille igitur cum neutris partibus hactenus fauiſſet, ſtatuit antequam de proprijs finibus dimicare cogeretur, quod apparebat factũ iri ſi nimis auctę fuiſſent vires Saxonum, cum nulla tam firma ſanctaque ſit amicitia inter reges, quam non ſuperet ac proſternat, vel minima ſpes dilatandi Imperij oblata, mittit qui regi omne genus auxiliorum offerat per opportunitatem ſuarum calamitatum. vt autem manifeſtius animi ſui ſpecimen & indicium præberet, ipſe accedit paulo poſt ad regem, ſtatuiturque communi conſilio vt obuiam Cæſari iretur. at ipſe non multo poſt decernit ad ſuos redire, ſed mittit Ioannem Georgium primogenitum cum quadringentis equitibus. fit certior Cæſar de omnibus per Sigiſmundum Lodronium. interea rebus neceſſarijs comparatis, præſidijſque in opportuna loca diſtributis Cæſar colligit circiter mille & quingentos equites, peditum duo millia, cum quibus Trelena Litomarizzum verſus atque Egram proceſſit, vbi ſtatuerat caſtra coniungere. ſed quoniã vrbs illa parum erat fertilis rerum victui neceſſariarum ipſe cum cataphractis Neapolitanis equitibus, ſuiſque cuſtodijs ad dexteram iter deflectit ad victus commoditatem, iubetque Albanum cum cęteris copijs procedere, quo ordine ad Competum vſque, ideſt oppidi nomen, itum eſt. Iam Federicus factus erat certior de fęderatione Ioachimi Electoris cum Ferdinando rege & Mauritio, quam veritus in vrbes Saxonum inferiores redundaturam, ſtatuit Albim fluuium traijcere, quo præſens armis audaciam impetumque hoſtium refrenaret, ſi opus eſſet. at quia intelligebat Cæſarem cũ magnis copijs propinquare, regemque obuiam procedere, decernit ex altera parte pacem poſtulare, ex altera niſi res ſuccederet, fortunam belli armis experiri. erat in inferiore Germania Gulielmus Menapiorum Dux, vir ſummæ autoritatis apud Cæſarem & Ferdinandum, quòd alterum copijs adiuuiſſet in bello contra Lantgrauium, alterius Mariam filiam haberet in matrimonio, eratque Federico affinitate coniunctus. Huius autoritate fretus Federicus & Sibillæ vxoris prudentiſſimæ mulieris conſilio commotus, rogat vt captata opportunitate colloquij niteretur à Cæſare impetrare, vt Federicum ſuo principatu potiri pateretur, cuius pars quędam fuerat iam à Ferdinando extorta, qui deſiderio potius rerum alienarum, quam vlla iniuria impulſus eum principatum inuaſerat. Hortatur igitur vt ipſe Gulielmus ad illos principes accedat, rogetque vti deſiſtant ab inceptis, Federicumque in fidem & amicitiam accipiant. His addit nonnullas fuiſſe cauſas bellorum aduerſus Germanos, quæ legitimę viderentur: atque cum alij in amicitiam accepti ſint, ſe quoque dignum videri, qui in amicitiam Cæſaris acciperetur. mittit etiam nonnullas conditiones pacis vt honeſtius agi poſſet. ea dum aguntur, nullum ſtrenui ducis officium tamen prætermittit, omneſque res tantis viribus repellendis neceſſarias ſumma celeritate comparat. Ne igitur copias minueret, cum opus eſſet valida præſidia relinquere in prouincia citra Albim fluuium, acceſſit triginta vexilla popularium militum conſcriptorum, cum haberet circiter viginti & octo millia armatorum præter equites. diſtributa ſunt ea præſidia in loca, quæ defendi poſſe videbantur. vt Adorſum tria vexilla ingreſſa ſunt cum centum equitibus, vrbem veterem, ſiue Aldemburgum quatuor, Halam ſex, Torgam quatuor & equites ducenti. Rocanizzum duo. totidem Elniccum. tria Leſnicum. Chersbergum octo. Heldruno & Senobella præterea, & Namburgo in Caſuaris, & Grettentalo, & Salfeldo oppidis munitiſſimis apta præſidia impoſita ſunt & peditum & equitum. reliquos conſcriptos, qui accedebant ad decem & nouem millia iubet Gulielmi Tumberſini & Alberti Masfeltij imperio parere: quorum alter erat in finibus Boemię cum viginti & quinque millibus peditum & mille ac ducentis equitibus, alter in inferiore parte ad Albim cum paribus propè copijs. erat illis conſilium ſi Cæſar Saxoniam inuaderet, vt hic Boemis fauentibus, ille opem ferentibus

Argentoratum vide dictum.

Competum oppo.

omnibus propè maritimis vrbibus vbique facultatem commeatus castris hostium præcluderent, semperque hostem insectantur. His rebus ita comparatis, ipse ad Albim fluuium properat, quo in itinere capit Triburgum vrbem Camanorum non ignobilem, vbi impositis mille & quingentis peditibus ad Tressenam castrametatur. eius loci tentata expugnatione cum ciues sese egregie defenderent, coactus est re infecta recedere. Boemi per illud tempus animos suos iam non occultè, sed apertissimè declarant, ostenduntque non vanam esse spem Saxonis, quam in eorum voluntate fideque collocarat. Nam, cum Cæsar iam tridui iter fecisse à Noreia diceretur, vt castra cum Ferdinando & Mauritio coniungeret, veritus Gaspar Flucchus vir, vt dictum est, autoritatis apud Boemos insignis, omnes hos apparatus ad infestandos fines Boemorum spectare, collectis ijs viribus, quas breuitas temporis patiebatur, iubet syluas omnes prosterni quacunque Ferdinandus erat transiturus, omnesque aditus occupari. hac ratione iter nonnullos dies retardauit, coegitque regem per alias vias, & per difficiles montes pertransire. Cæsar magnam manum peditatus obuiam mittit, qui à Boemis regem protegeret, si vi niterentur iter impedire. sed cum per difficilia, & aspera loca, minimeque à Boemis credita penetrasset, iter liberum explicatumque habuit, quòd equitatus transitus occupasset opportunè. sic igitur Ferdinandus Rex & Mauritius & Dux Sennonum Electoris filius cum tribus equitum millibus & ducentis, trecentisue solùm peditibus conueniunt in castra Cæsaris, reliquis partim in castra Flucchi transfugientibus, partim in domos suas dissipatis. Cæsar his auxilijs auctus ad Egram vrbem iter cepit, quæ sita est in Norica regione inter Nariscos populos. vbi moratur aliquot dies, dum solennibus resurrectionis Seruatoris nostri Iesu Christi interesset, cum maximè omnium conueniat bono prudentique principi non solùm priuatim, sed etiam publice sacris ceremonijs, & diuinis solennibus interesse, quippe cum præsentia principis non mediocriter cohortetur, & inuitet populos ad religionem. vulgus enim & subditæ gentes plerunque principum virtutes ac vitia imitantur, sed vitia facilius, cum illud quod publicè fit à principibus, iure fieri putent, quo fit vt omnis bene institutarum ciuitatum laus, aut omnis scelerum reprehensio, nemini magis, quàm principibus, aut magistratibus ciuitatum debeatur. fuerat autem præfectus Flucchus illis copijs hoc pacto: proceres illi qui conuenerant ad eos transitus occuppandos conuiuium opiparum pararunt. post conuiuium sortiti sunt inter se cui eorum summum Imperium deferretur, atque ita sortem coordinarunt, vt Gaspari Flucchoomnino accideret. non sanè, quòd ille magis esset idoneus cęteris omnibus proceribus huic tanto negotio, sed quòd maiores vires ille posset colligere, magisque abundaret pecunia in stipendia militum. cui rei illud etiam accedebat, quòd quisque mallet in alterius caput, quàm in suum periculum deuolui, si res parum feliciter successisset. Dum Cæsar Egræ moratur, est autem Egra vrbs Boemiæ Saxoniæ finitima, sed extra montes, nam vniuersa Boemia quasi circuli formam habet, cuius circumferentia sunt montes maximis densissimisque arboribus obsiti, cum planos habeat accessus in ea parte tantum, quæ Marcomanos siue Isburgios spectat, in cuius faucibus sita est Trigla. enimuero præter hunc augustum aditum in cæteris partibus natura videtur eam vndique muniuisse aduersus exterarum gentium incursiones, cum densitas nemorum, profunditasque altissimarum paludum difficillimos aditus faciant in eam prouinciam. terra quæ intra hæc nemora comprehenditur plana est & fertilissima, multaque habet castella & frequentes vrbes, cuius prouinciæ coloni sunt sanè strenui, atque equites ad Germanorum morem armantur. pedites differunt à Germanis, neque eadem seruant instituta, neque vtuntur ijsdem armis, cum alij quasi venabulis, alijs alabardis vocatis, alij breuibus sclopettis vtantur. Gulielmus Menapiorum regulus lectis literis Federici cum precibus honestis, vt videbantur, Cæsari præstò fuit. primùm gratulatur pro accepta victoria pacatis hostibus Imperij, atque paulo post subiungit Federicum cupidum esse veniæ consequendæ, suppliciterque rogare, vt in amicitiam reciperetur. Petit suppliciter ipse Gulielmus à Cæsare pro innata clementia & benignitate, qua vsus esset in omnes pœnitentia adductos, vt Federicum humaniter acciperet. vt autem facilius, Cæsar ad illud commouetur, proponit fortunæ regnorum inconstantiam, bellorumque incertos euentus, in quibus maxime omnium rerum humanarum fortuna ludere solita est, cum modo aliquis rerum omnium imperio potiatur, quæ quasi impulsu quodam ad vnum confertim ruunt, modo qui nuper felicissimus potentissimusque apparebat, in summa rerum omnium inopia & imperio & amicitijs destitutus iaceat. Nam tametsi omnia rectissimo consilio, summa prudentia, diligenti studio, accuratissima ratione sint ab Imperatoribus ad optimum finem instituta, tamen fortuna, vel potius vis diuina, videtur plurimum in his rebus dominari. cuius consilii nemo fit particeps. prudentissimi esse ducis inquit pacisci potius cum hoste honestis conditionibus propositis, quàm tantum fortunæ periculum per multorum populorum cladem, & ruinas subire, atque omnia vno tempore fortunæ arbitrio concedere. non minus honorificam esse Imperatori illam pacem, quam per animi virtutes & moderationem & clementiam acquisiuerit, quam quę per vires multorum, per arma, per clades hostium & subditorum parta sit. His respondet Cæsar non posse agi de pace cum Federico, nisi ille inermis se ipsum & principarum arbitrio prius Cæsaris committeret. habendam esse rationem personarum. vix vllam inueniri posse causam, quæ possit subditos impellere ad honestū bellum suo principi inferendum. Non tantum præsentis opportunitatis habendā esse rationē, sed etiam præcauendum ne facilitate & clementia principis cęteri ad impunitatem scelerum, quasi

Magistratuū versus quanta sit.

Boemiæ descriptio.

Cæsaris grauitas.

quasi licentia quadam abutantur. Hæc eo vultu pronunciata sunt à Cæsare, vt neque oculos quiquem contra attollere Gulielmus ausus sit, nedum respondere; quamobrē re infecta domū reuertit, Federicūq; facit de ijs omnibus certiorem. Nunciatur in castra Cęsariana pridie calendas Aprilis Franciscum Gallorum regem naturæ concessisse anno ætatis suæ quinquagesimo quarto, vbi regnauisset triginta & tres annos; fuit autem Franciscus omnibus regijs artibus, animique ornamentis instructus, cuius mortem non solùm Cęsar, sed omnes viri boni visi sunt ægerrimè tulisse. nam fuit princeps diuina propè prudentia, memoria singulari, humanitate incredibili, insignium vel ducū vel literatorum verè patronus & adiutor, vel potius pater, & qualem Gallia per multos annos est desideratura. potuisset omnium regum Gallorum facile principatum obtinere, si pro animi dotibus fuisset fortunatus. Sed rara est fortunæ cum virtute concordia. Huic successit in regnum Henricus filius, qui tunc agebat annum ætatis suæ vigesimum octauum omnibus & ipse excellentibus ac regijs artibus à patre informatus, qui nihil habuit antiquius, quàm vt populorum in se studia conuerteret. eos cum ob diuturna bella videret defatigatos & afflictos, statim initio sui Imperij immodicis tributis ac sumptibus subleuauit, qua liberalitate mirificè sibi conciliauit animos tum Gallico Imperio subditarum, tum etiam exterarum gentium. Francisci exequiæ magnificentissimè Lutetiæ sunt celebratæ, cuius cadauer ex oppido Rombuleto, quod est in finibus Parisiorum vbi mortuus est, allatum fuit Lutetiam. atque à die mortis ad sepulturæ vsque tempus facta est regia quædam imago ad eius imitationem, regijsque vestibus induta, & in honorificentissimo throno collocata cum regio sceptro ac diademate, quod fieri consueuit prandij cęnęque tempore cum ijsdem solennibus, quæ viuo rege seruabantur. cum mos ille multos dies fuisset seruatus, funebribus vestibus imago mox induta est. quadraginta & octo monachi quotidie sacra peragebant in templo Diui Dionysij. è lectuli regione duo erant altaria cum multis luminibus, & quatuordecim candelabra, quæ circum constituta crassa funalia sustinebant. Rex plaustro impositus ad sepulturam vectus est, circum, quod erant viginti & quatuor monachi accensos cereos gestantes, quibus præcedebant quingenti inopes lugubribus induti ac cereos gestantes. secuti sunt cadauer vndecim purpurati antistites; multi episcopi, omnes Galli proceres, populus vniuersus tanquam communem parentem totius prouincię, omniumque bonorum fautorem cum multis lacrymis. habita est oratio funebris à Matonensis episcopo, quę multa lacrymarum copia fuit irrigata. coronatus fuit autem Henricus secundus Francisci filius Rex Gallorum cum esset annorum viginti & octo de more cæterorum regum sub dio in plantitie in agro Reinsio ab archiepiscopo eius vrbis corona Caroli Magni. assistunt autem in regum Gallorum coronationibus in suis gradibus honorum atque magistratibus duodecim proceres à Carolo Magno instituti, tres horum Ducum dignitate insigniuntur, Reinsius, Laonius, Andomatuuensis archiepiscopi. hi verò episcopi Comitum habent dignitatem Bellonacensis, Nouioduuensis. His accedunt Sequanorum, Celtarumque siue Normaniæ duces & Aquitanię, atque comites Belgij, & Suessonum & Tolosæ Coloniæ. sed quoniam horum nonnulli non sunt sub Imperio Gallorum, partim quòd desciuerint, partim quòd ab alijs principibus regiones sint occupatæ, & partim quòd duces atque comites non sint omnino, pro his succedunt Rex Cantabrorum, Dux Vandomius, & Ghisius, & Augustonometanus, & Mompenserius, & Vmalius. ea morte in castris Cæsarianis audita variæ sententiæ ducum Cæsaris exortæ sunt, cum multi parum tutum esse arbitrarentur rebus Italicis, vt Cæsar occuparetur subiugandis Saxoniæ populis, cum certe res Italæ longe essent pręferendæ. ad illud consilium impellebat non solùm difficultas transituum cum hostis omnes aditus firmis præsidijs præclusisset, impediuissetque conuectionem tormentorum, cum Federici vires in dies magisque augerentur, verum etiam angustiæ locorum, cùm non possent nisi per summas difficultates superari ad aperiendam viam commeatibus, cum iter faciendum esset per syluas & montes, qui inter Cæsarianos & Saxones intercedebant. ea res animum Cæsaris non nihil commouit, quoniam non omnino carere ratione videbatur, cum multi essent Florentini Neapolitanique exules, ijque non aspernandæ autoritatis, qui possent nouum regem & animos ceterorum principum ad suam patriam liberandam assiduis precibus, & non ineptis rationibus apud hostem pręcipue incitare. intelligebātur illa esse multorum Italorum ingenia, vt rebus nouis delectarētur, qui soliti sunt sępius principes mutare, quam quidem mutationem ęquiore animo ferunt, quàm reliquæ nationes. statuit igitur Cæsar Saxonię expugnationem dum res esset integra, non prætermittere quidem, sed quanta fieri potest celeritate negotium conficere. postea re cum ijs, quos adhibebat consilijs, communicata statuit postridie eius diei Egra castra mouere, vbi quadringentos pedites reliquit in præsidijs. sed quoniam plures erant vię, quæ ducebant in Saxoniam, illarum non difficillima videbatur ea fore, quæ ducit per Boemiam, cum inter Saxones Boemosque fluat Albis, qui multis in locis posset vadari. alia sese offerebat per agrum Adorfinum in extrema parte Saxonum, non plurimum distans ab Egra, quem aditum Cæsar putabat posse per vim armorum aperiri, quamuis firmis præsidijs esset munitus. alia rursus erat Casuarorum difficilis & angusta inter montes & fluuium Salam, quam etiam faciebant angustiæ aptam vt à paucis teneretur aduersus vim multorum. Cæsar his omnibus inter suos propositis, atque diligēter in vtranq; partē ponderatis statuit deniq; Adorfinā viam esse faciendā, vt quæ magis apta videretur conuectioni tormentorum, cum etiā illud commodi per hanc viam consequeretur, nequem locū cogeretur à tergo relinquere, qđ incommodum maxime omnium multis de clausis deuitandum est à sapientibus Imperatoribus; Præmittit Albanum summū copiarū ducem, qui primū locū autoritatis post Cæsarē habebat in ea

Fran. Gallorum regis mors & laus.

Ceremoniæ regum Gallorum funebres.

Henrici 2. Gallorum regis coronatio.

Sala flu.

stris, cum vniuerso peditatu, & parte equitatus. Albanus Elshicchum expugnatum mittit Antonium Toletanum cum mille Hispanis peditibus, & equitibus trecentis. Adorsi præsidia Cæsarianis vix conspectis aufugiunt, atque Elsnicchenses uisi sunt primum propter finitimorum armatorum numerum velle resistere, sed visis postea copijs Cęsarianis ad se venientibus, quamuis commisso prius leui prælio, mox sese dedunt ea conditione, vt salua esset vita militum vnà cum incolumitate ciuium, qui milites tunc essent intra mœnia, qui erant septingenti pedites expediti. Toletanus eo confecto negotio cum suis copijs in castra rediit. Postridie Cæsar vniuersas copias hesternas cum Albano præcedere imperat, cum ipse sequeretur cum alijs, diuersis tamen itineribus. Non enim propter difficultatem locorum, quæ syluestria erant & montosa, vniuersus exercitus commodè poterat incedere. sic igitur ex itinere alijs nonnullis vrbibus, aut castellis per deditionem occupatis, quod facile consequebatur propter clementiam & humanitatem, qua vtebatur in supplices, (ea est enim maximè omnium tormentorum aliquando potens in bello) non inutile planè iter facit. Nuntiatur Cæsari interea Federicum traiecto Albi fluuio ad Maisenam nobilissimam vrbem, metropolimq; Camanorum apud Albim fluuium castra collocasse, vbi illa muniebat, viresque eius in dies succrescere: quo nuntio compulsus est Cæsar vt non mediocriter optaret, quam primum signa conferre. sed quia instructus exercitus propter naturam locorum, vt diximus, duci non poterat, vbi peruentum est ad vrbem, quam Plaum vocant, iam planities incipit aperiri fertilissima, multaque amęnissima prata, & castella varia in planitiem descẽdentibus sese ostentant. tota ea prouincia in armis consisterat, eratque præsidijs & armatis hominibus egregiè instructa: quippe, quæ paucos haberet pagos nedum castella, in quibus non essent aliqua peditum vexilla. Cęsar quo commodius copias in aciem instrueret in planitiem profectus non procul à Mulda ignobili fluuio meridiem versus consistit. ibi cum tam numerosus non esset exercitus & copiæ peditum, vt commodè posset in tria agmina diuidi, in duo tantum distribuit, in primam aciem & phalangem frequentem, quo pacto copiæ firmiores fore videbantur ad resistendum. sed quoniam à fronte semper hostem procedens erat habiturus, statuit vt prima frons firmior institueretur, in qua collocatæ sunt Germanicæ copiæ Marinianij, & Anualdi, Hispanæque Arzij, & Sandæi, erant in fronte quinquaginta ordines sclopettariorum ad lineam rectam coordinatorum, qui ordines singuli viginti & vnum habebant sclopettarios cum duobus ordinibus alabardiferorum egregie armatorum pari numero. subsequebantur postea vexilla triginta & quinque, duo satissis armatorum in sexaginta, & tres ordines distributa, quorum singuli triginta & quinque armatos continebant. erant vtrinque à latere nulle sclopettarij à dextra scilicet, & à sinistra tanquam alæ, qui vice extremæ aciei quoque perfungi possent. vniuersus hic exercitus ab Albano summo copiarum Duce ductabatur, quem Pannones, Italique equites antecedebant. sequebantur à tergo cataphracti Neapolitani & Mauritij equites. in extrema acie Cæsar ipse subsequebatur cum copijs Nicolai Madrucij, equitatu Maximiliani regis, & Georgij Alisensis, ordinarijsque custodijs, inter quas omnes copias trahebantur tormenta. sic Cęsar instructis copiis omni diligentia in hostem contendit, cum nihil magis esset in optatis, quàm cum illo confligere, quia verebatur ne se in munitissima loca reciperet, vt Gortam, aut Eldrunum, aut Senobaltrum. nam hæ munitiones, & aliæ nonnullæ ita scitè fuerant à Federico instructæ propter mirificam naturam loci, multosque bellicos apparatus, vt viderentur in multos annos posse bellum sustinere, ac protrahere. Peruenit igitur Cæsar ad Chenostanum, quod est paruum castellum, sed munitum beneficio duorum collium, à quibus protegitur, cum ex altera parte fluuium habeat Muldam. missus est Sulmonensis princeps cum Italis equitibus ad occupandam Valdembergam, alij missi Rocanizzum, quibus in locis cum essent finitimorũ populorum, accolarumque præsidia vix auditis tympanis Cæsarianorum, omnia domum sunt dissipata, vrbesque ipsæ se Cæsari dediderunt. Pręfectus præsidiorum Rocanizzi sese Leisniccum contulit, quæ vrbs erat hostilis, & à Saxonibus custodiebatur. Cæsar Italos equites mittit ad eam vrbem explorandam ad expugnationem, quibus visis Saxones defensionis consilium prę se tulerunt. Cæsariani quamuis vrbs & oppidulum esset in loco edito & saxoso, quo difficile erat equis ascendere, tamen collem vndique ascendunt tanquam portas concrematuri. ciues tametsi eorum numerum equitum facile contemnebant, tamen quòd omni spe auxiliorum viderent se destitutos, & quòd victorem exercitum expectarent, cuius viribus visa est nulla ciuitas posse resistere, cęperunt inter se agere de expetenda pace. respondent igitur missis ad sollicitandos, hortandosque ad deditionem sese exituros esse ex vrbe salua libertate & impedimentis cuiusque. His responsum est non esse Cæsaris consuetudinem, vt armatos de pace agentes audiat, positis armis, quæ petantur forsitan concessum iri. illa spe confirmati portas aperiunt, omniaque committunt arbitrio Cæsaris. vita & bona omnium ciuium incolumia & illæsa sunt conseruata, sed milites spoliati, & præsidiorum præfectus captus ad Cæsarem ductus. illuc postea Cæsar castra transtulit, cum vrbem opportunum locum castrametationibus esse intelligeret, alteramque partem copiarum citra fluuium Maldam, alteram vltra statuit. præmittit interea quadringentos equites, qui ad Albim vsque fluuium procurerent inde distantem circiter triginta milliaria, vt aliquid de hoste intelligeret. id cum haud segniter factum esset, non procul ab Albi fiunt obuij quidam equites Saxones, qui & ipsi excurrerant è castris, vt aliquid de Cæsarianis audirent. committitur ab vtrisque atrox prælium: sed Saxones multo inferiores numero denique in fugam vertuntur nonnullis captis. Cæsar cognita è captiuis Saxonis castrametatione præmissis Italis & Pannonibus iter capit, qui spe prædæ longius

Elsnicci & Adorsi deditio.

Clementia validum tormentum.

Ordo aciei Cæsarianarũ incedentiũ.

Valdemberga & Rocanizzum captum.

Leisnicci deditio.

Malda flum.

dæ longius à castris protracti, vel in intimas hostium vires excurrunt. ab incolis igitur, qui in vnum conuenerant propter metum Cæsarianorum in quandam syluam, proximo pago diripiendo intenti inuaduntur, atque nonnulli trucidantur. sed Itali facile in vnum congressi breui agrestium hominum rei militaris imperitorum impetum retundunt: quippe cum vel audito sono tubarum statim deterriti abiectis armis salutis spem omnem in celeritate pedum reponerent. veruntamen omnes ferè trucidati sunt, cum omnibus eius pagi colonis, quia Pannones nulli neque ætati neque sexui pepercissent. sunt enim Pannones plerique ut Turcæ planè crudeles, & inhumani, neque vlla supplicum misericordia, vel lacrymis commouentur, quod quidem modo fit ob temperamentum corporis, cum frigoribus regionis consentiens, modo ob frequentem homicidiorum vsum, vt accidit in bellis diuturnis. Cæsar interea Maisenam versus singulari diligentia contendit, quæ vrbs est Mauritij ab illo Saxoni extorta. ea re cognita Federicus consilium capit, vt videbatur salubre contrahendarum copiarum inferius magis oceanum versus quòd ibi Albis esset profundior, traiectusque tanto difficilior, quanto viciniot oceano: qua ratione apparebat animos Boemorum confirmaturus, inuitaturusque ad præstanda sibi auxilia, & à Cæsare multo acrius alienaturus. illo consilio capto Federicus ne postridie, vel confligere, vel turpiter se recipere cogeretur, pontem concremat, qui supra fluuium erat factus, & castra mouet secundum fluuium, vt Cæsarianos à traiectu coerceret. Cæsari Maisenam cum exercitu procedenti nuntiatur Tumbersinum cum suis copijs non plus tribus millibus passuum inde abesse, Federicumque traiecisse Albim vt castra coniungeret. Hæc ita credita sunt à Ferdinando & Mauritio atque si ipsi vidissent, quare statim iusserat copias labore itineris defessas, & diurno calore afflictas iter capere, neque tamen ita certo nuntio accepto. Cæsar cum rem non ita temere credendam putasset, ad quem summa prudentia, castrorumque administratio spectabat, hinc ducentos Pannones equites, inde ducentos Italos exploratum mittit hostium consilia. interim totum exercitum imperat quiescere, quod consilium sanè fuit Cæsarianis salubrius, quàm ita inconsulto copias defatigare. cęterum qui exploratum missi fuerant, cum eò peruenissent, vbi hostis castramentatus esse dicebatur, neminem inueniunt, quod vbi nuntiatum est in castra Cæsariana eam noctem quietam agunt, & diem sequentem. nam per decem dies copiæ iter fecerant. nuntiatum fuerat Cæsari Federicum Maisena discessisse, atque Molburgum versus iter cepisse, quare postera nocte contento passu ad fluuium contendit ignibus accendi vetitis, ne suus aduentus hostibus per lumen significaretur. vix autem dies illuxerat cum obuiæ fiunt Maisenensium aliorumque populorum quorundam legationes veniam pacemque petentes suis vrbibus. nuntiatur Saxoni Molburgum profecto Cæsarem partem copiarum Maisenam misisse, quare ne inter duos exercitus interciperetur cum omnibus copijs tria millia passuum inde recedit, iubetque mille pedites & equites ducentos, quos ad defensionem Torgensium reliquerat, ingredi Calegiam. ibi positis castris confestim nuntiatur Cęsar fluuio propinquare, quod non sine aliqua trepidatione auditum est. existimabant rerum bellicarum periti Molburgum redeundum esse, summoque conatu enitendum ne hostis Cæsar fluuium traijceret, in quo vno consilio apparebat tota spes eius belli esse reposita: quippe cum multo melius sit fortunam belli cum aliquo locorum, temporum, aut rerum aliarum huiusmodi auxilio, si fieri possit, quàm omnino æquo marte, experiri. alij censebant præstare, vt copiæ ad vrbes maritimas contraherentur, cum Calegia vrbs metropolis eius principatus, alięque nonnullæ ita essent munitæ, vt possent in multos annos bellum protrahere. hoc consilium ridiculum sanè videbatur, cum nullum tam munitum sit oppidum, quamuis munitissimum, nisi submittantur auxilia, quod vinci denique non possit obsidione, & assiduis certaminibus, omnia enim vel inexpugnabilia credita tempus & virtus obsidentium, & penuria denique rerum necessariarum, superat. horum consiliorū neutrum visum est salubre Federico, quòd alterum nimis timidum, & in quo summa erat militaris turpitudo, si se tanquam uinctum sponte fugæ dedisset, alterum minime necessarium apparuit, cum tanta esset fluminis profunditas & altitudo vt omnino videretur insuperabilis. misit tamen ducentos pedites Molburgum & centum equites, qui reliquias pontis succēderent & concremarent, vbi erant triginta & quinque lintres. putabat sanè fieri posse, vt non minus ijs paruis copiis in ea parte, quàm vniuersis fluuius defenderetur, propter angustias & aggeres vadi, cum ad angustias domibus maxime protecti citra fluuium pauci multos possent reprimere. Peruenerant copiæ Cæsarianæ iam ad pagum quendam distantem ab Albi ad mille passus, quem vocant Sersemecerum, & ad eam partem pręcipuè, vbi Saxones fluuium tuebantur. illud tametsi per exploratores significatum fuerat Cæsari, tamen mittit Albanum cum magna ala equitum exploratum. relatum est in castra periculosum esse ne magnam partem æstatis in ea difficultate traijciendi fluuij absumere cogeretur, cum neque pons vllus esset, neque ad pontes conficiendos vlla satis commoda materia. nam conuecti lintres propter amplitudinem spatij non sufficiebant. vadari autem propter profunditatem aquarum à peditatu omnino non poterat. Cæsar eò ipse profectus cum reliquis copiis visis hostibus in vlteriore ripa, decernit omnino traijcere. non laudabatur Cæsaris consilium ab ijs, qui bellicis consultationibus adhibebantur, cum solutis lintribus traijcere in conspectu hostium parum esset tutum. pontem extrui neque amplitudo fluminis, neque vis hostium videbatur passura, quibus erat facillimum illud prohibere. his accedebat, quòd Federicus castra habens propinqua, facile poterat aliquā partem copiarū hostiliū pati pertrāsire, deinde ita inuadere, vt vel ferro trucidarētur, vel suffocarētur in fluuio, quę quòniam rōni bellicę cōuenire apparent, Cęsar neque ab ijs est territus aut retardatus, neque tamen omnino aspernatur. iubet itaque Hispanos

Pannonum natura.

Maisenę deditio.

panos sclopettarios protendi secundum flumen. apud hos consistere loricatos & sarissas habentes cum sex campestrib. tormentis in loco arboribus consito, atq; cum his Germanos in duas acies instrui in eadem planitie, quæ inter Albim & Sersemecerum interiacebat. adiutus fuit etiam Cæsar nebulę beneficio ac protectus, quæ mane summo orta tam densa & tamdiu perdurauit, nulla vt pars exercitus perspici posset quà tenderet, aut quo iter alia conuerteret: quare prius ad fluuium acceditur, quàm hostes, id senserint. vbi eò ventum est, omnis obscuritas paulatim euanuit, Albisque conspectus est, & hostis in vlteriore ripa fluminis habens in castris sex millia veteranorum peditum, & tria equitum, cum reliquas copias haberet secum Tumbersiuus, & viginti bellica tormẽta. iubet Cæsar incolas eius regionis nonnullos capi, vt ex his possent vada fluminis cognosci, atq; pons interim è regione & in conspectu hostium confici. cognito Cæsaris consilio capti sunt quidã incolæ, sed omnes significabant fluuium non temerè esse tentandum, qui periculosius esset ac difficilis cognitu. At Albanus mox se agrestem quendam reperisse nuntiat, qui vadum optimè sciret, quod gratum fuit Cæsari. sed cum ad locum vadi peruẽtum esset, cognoscitur hostes ex altera parte fluminis sclopettarios & tormenta in ripa pro opportunitate locorum distribuisse, defensurosque esse & impedituros non modo traiectum vadi, sed etiã prohibituros pontẽ fieri è lintrib. quos Cæsar secum adduxerat. erat ripa, quam tuebantur Saxones, multo superior & altior Cæsariana, in eaque extructæ reparationes, quarum beneficio sclopettarii protegebantur aduersus Cæsarem. Cęsaris ripa contrà ita erat depressa, & aperta ac plana, vt omnis aquarum excrescentium impetus eã ferretur, quibus Saxonum commodis illud etiam accedebat, quòd haberent castellum, quod tametsi viribus exercituum resistere non potuisset, tamen vadum & traiectum difficillimi fluminis eximiè poterat impedire. pars rursus agri, in qua Cæsar constiterat, ita erat glabra & aperta, vt nihil prorsus appareret præter nonnullas arbores à fluuio distantes. equites quidam Cæsaris desiderio cognito nonq; ferentes moram, neque expectato vadi duce, gloriæ desiderio impulsi omni molestissimo stimulo acriore fluuium audacter ingrediuntur, natantibusque aquis ad vlteriorẽ ripam perueniunt decem incolumes. surgebat agger in ea ripa ad altitudinem decem pedum cum nonnullis domibus ex altera parte, ex altera sylua, in quam haud facile inspici posset. ad eius frõtem in aperto loco apud fluuiũ erant nonnulli equites. ad aggerem verò, & intra domos pedites, qui fluuium tuebantur. habebat is profunditatem quatuor pedum plerunque, at in aliis locis paulominus. in alijs multo etiam magis erat profundus: eratque tantus currentium aquarum impetus, vt cursus esset instar magnæ profunditatis, cum latitudo pedum esset trecentorum. illi equites vi hostium ob paucitatem facile repelluntur, coguntur que rursus fluuium ingredi, quorum nonnulli in fluuio perierunt, alij sese incolumes ad suos receperunt. Federicus interim parum de viribus Cęsarianis sollicitus explicationem euangelicam pro institutis nouæ religionis diligenter attendebat. Cæsar quòd videret ita munitam esse ab hostibus aduersam ripam fluminis, vt aliquo artificio opus esset aut vi insigni, iubet ad illas arbores, quæ distabant ab aqua, quædam tormenta collocari, atque mille sclopettarios inde statuit, qui vicissim in hostes disploderent, ne tam apertè, tamque sine controuersia ripa tutò potirentur, vtq; possent Cæsariani quoque ad suam ripam accedere, quamuis esset aperta: quod tametsi magno fiebat cum periculo ac difficultate, tamen fieri omnino necesse erat. At verò tanta animi magnitudine id factum est à quibusdam Cæsarianis, vt vel supra pubem aquam ingressi sint, quo è propinquiore spatio sclopettis hostem impeterent. Saxones sclopettarij ad eam Cæsarianorum audaciam reprimendam in lintribus secundo flumine vehuntur, quare Cæsarianis in apertam ripam exire necesse sit. cęptum est leue prælium ab vtraque ripa, cum Saxones sclopettarij, & tormenta Saxonum vndique Cæsarianos impeterent. at Cæsariani erant in loco inferiore, tamen & ipsi maxime Saxones infestabant. Cæsar mille sclopettarios rursus progredi imperat cum Atze Insubrum castrorum magistro ad hostes acrius etiam infestandos, quare tam frequens erat vtrinque vis sclopettariorum ac procella, vt potius militaris salutario, quàm læue prælium videri posset. Saxones, qui erant in lintribus, partim cęsi sunt, partim, quia verebantur ne lintres venirent in potestatem Cæsarianorum, cum illos in tutum attrahere non possent, concremarunt. alij propter illã procellã glandiũ à Cæsarianis effluentium non audebant ripam conscendere, prostratique iacebant in lintribus, quia si consurgerent, sibi videbantur incurrere in magnum periculum. sed iam pons Cæsarianus ad ripam conuectus fuerat, at cum esset tanta amplitudo fluminis, lintres illi non apparebant sufficere, quare necesse fuit aliquo pacto ab hoste reliquos lintres extorquere. Saxones quia tantam vim, tantamq; procellam Cæsarianorum ferre non possent, animo paulatim concidunt, sensimq; recedunt à fluuio, non ita tamen non vt multi reliqui essent ripę defensores. Cæsarianis contrà ita auctus est animus, & spes certa victoriæ innata, vt viderentur omnia vel difficillima facile superaturi: quippe cum tantundem audaciæ victoribus succrescat, quantum victis & profligatis solet imminui. nonnulli igitur Hispani gloriæ stimulo permoti positis vestibus strictos gladios mordicus capientes fluuiũ ingrediuntur, ad lintresq; natant, in quibus Saxones latebant prostrati. nã tametsi ex altera ripa frequẽtes glãdes à sclopettarijs Saxonibus in hos effundebantur, tamẽ ab incœpto minime desistunt. quin etiã ita inermes armatos in lintrib. trucidãt, lintribusq; potiuntur, non sine magna vtriusque exercitus admiratione, ac suorum laude, quippe cum decem tantum nudi triginta, & quinq; armatos trucidarint. Albanus interea agrestem hominem indigenam adducit ad Cæsarẽ magistrũ molendini cuiusdã, ita peritum fluminis, vt nemo eius regionis diligẽtius singulas partes cognosceret. peritiæ accedebat odium in Saxones, & vltionis desiderium ob duos equos à Saxonibus nuper abactos, quare se ducem vadi vltro obtulerat Albano modo suorum equorum precium

Pugna ob traiectum albis fluminis

accipεret

acciperet, iubetur pons e raptis lintribus ad ripam alteriorem protendi coniunctis lintribus Cęsarianis, vt per eum vniuersus peditatus transiret. atq; cum ripa vlterior libera apparuisset, imperat Cæsar equitatum per vadum ingredi duce rustico molendinario. constituit ad pontis custodiã nouem vexilla Germanorum & quingentos equites: quem tametsi nonnulli Saxones sclopettarij infestabant, tamen Cæsarianus equitatus tanta alacritate traijcit ad vlteriorem ripam, vt primi eo euadentes non minus tuti, quã in sua ripa reliquos expectarent. ea re visa Saxones de spe tuendæ ripæ prorsus deciduntt, atque conspecta tanta equitum multitudine ac peditum in se irruentium deserta ripa tanta trepidatione replentur, vt reliquam spem salutis in fuga collocantes ferè vno tempore cum admistis Cæsarianis ad castra suorum peruenerint. vbi Cæsar vadum duce agresti pertransisset, omnes certatim traijcere contendunt. alij pedites ab equitibus accipiũtur, alij in lintribus semiustis, alij in trabibus excauatis, quæ erant in vlteriore ripa contis pro remis vsi portitorum munere fungebantur. ita magna multitudo militum ad vlteriorem ripam transuecta est. agresti duo equi, & centum coronati Cæsaris iussu dati sunt. ponte extructo prior Hispanus, deinde Germanus peditus per transit. accurrunt ad Federicum seruati è ripæ custodijs, qui fuga euaserunt. obnuntiant Cęsarẽ Albim cum magnis copijs traiecisse, quare is castra mouet. Sclopettarij ab equitibus à tergo transuecti decertant leuibus prælijs cum hoste, vt eum ab instituto itinere retardarent. is tamen quanto potest diligentiore studio & ordine iter facit exercitu vniuerso in duo agmina diuiso, quorum hoc paruũ erat, illud amplius. ita vero Saxonum copiæ distributæ incedebant, vt si Pannones aut leuiores equites Cæsariani instarent, mira quadam celeritate conuoluerentur, locumq; concederent peditibus ad iter faciendum. Cęsar properato gradu cum armatis equitibus hostem insequitur, atq; per apertam, latamq; planitiem iter faciens inuenta Christi Cruci affixi imagine glande per contemptũ trãsfixa sublatis ad cęlũm manibus precatur vt liceret eam iniuriam contemptę religionis vlcisci. cum vero puluis sublatus oculos offenderet adimeretq; prospectum, Cæsar à via diuertitur, vt prospiceret si qua forent exercitui necessaria, periculumq; omne deuitaret, quod sæpius compertum est imminere exercitibus, nisi acies opportuno ordine procedant. ostendit enim non semel experientia disciplinarum omnium magistra, quòd prima acies profligata, solet & vniuersum agmen in fugã vertere, nisi illi maturè succurratur, atque in apto loco constiterit. Cęsar idcirco ita se comparauit paulum à via recedens, vt si prior acies versaretur in periculo, ipse cum suis & Ferdinandi turmis rebus laborantibus maturè posset opem ferre, atq; in hostem impetum facere. qui tam instructus incedebat, vt ita facere omnino necesse esset. nam locorum, acierumq; hostilium ratio sæpe nos monet quis ordo in mouendis castris sit tenendus, cum plures sint mutationum opportunitates, quàm vt sub præceptis militaribus cõprehendi possint. Saxones, cum visis propinquis Cæsarianis non satis commode possent in aciem instrui propter repentinum aduentum, omniaq; iam plena essent trepidatione & metu Federici castra, accidit prope vt in fugam ipsi sua sponte versi sint. tanti est celeritas in rebus militaribus. Cæsariani, qui præcesserant, propter paucitatem constiterunt, dum vires aliorũ accessu augerentur, quę assidue pluribus accedentibus succrescebant. Interea Federico datum est tẽpus instruendi exercitus, si nõ vt consueuerat, ferebatq; ratio bellica, at saltem vt postulabat pręsens necessitas. in duo agmina peditatum distribuit, ad cuius alas collocat equitatum. in medio bellica tormenta & impedimenta. Cęsariani interea ita aucti fuerant, vt nõ dubitarent cum hoste congredi Scuuennizzum versus iam capiente iter. certatur primum leuibus pręlijs, sed Saxones iter cęptũ peragentes de illis parum fiunt solliciti, cum non modo strenue resisterent, verum etiam non sine clade Cęsarianorum vlterius progressos audaciores repellerent. Postea cum Albanus cum magno equitum globo apparuisset ad pulueris elati nebulam veriti adesse vniuersas copias Cæsarianas, iter accelerare apparent. ea re cognita nonnulli e Cæsarianis equitibus genus quoddam fugæ illud esse rati sublato clamore magno impetu Saxones inuadunt. atque cataphracti equites nonnulli, qui aderant in apertiore loco, conantur Saxones ex altera parte circundare. Tunc magna ala sclopettariorum equitum e castris Saxonum egressi tanto impetu, tanta procella, tam horribili Cæsarianos inuadunt equites, vt nemo consistere ausus sit, sed statim fugam arripuerint, coactiq; sint inter cataphractos refugere. erant hi milites in finibus Pannoniæ, Prutenorum, Sidoniæ ac Illyrij collecti duce Bartholomæo Illyrio, viri sane rerum bellicarum gnari ac veterani. Federicus horum virtute cũ animos suorum aliquantulum confirmatos fuisse intelligeret, iubet pedites comitis Bercolingæ, quibus plurimum fidebat, & equitatum Ioannis Ponicauij & Gangulphi Eilingensis aduersus frontem hostium instrui. monet si inuadantur atque infestentur, simulent se cedere, donec opportune daretur signum pugnæ. Quę dum fiunt à Federico, tantum processerat Cęsar cum Ferdinando, vt ad Albani equitatum peruenerit, quare oblatã sibi pugnę opportunitatem ratus, vti cupiebat, quòd inclinaret iam dies, suo consilio repente cum insignioribus ducibus communicato, ita exercitum instruit in aciem; in primam frontem scilicet & phalangẽ. in fronte locat sexcentos equites Mauritij lanceis armatos. pręterea sexcentos Pannones equites, & Italos septingentos, qui omnes fere ad duo equitum millia accedebãt, & centum sclopettarios equites. Pãnones à dextra, à sinistra Germanos, Italos in medio locat, cum omnes hos in tres turmas diuisisset. e reliquijs copijs instruit phalangem, quam in duas partes diuidit. ita alteri pręficitur Ferdinandus, alteri ipse præest, cum hæc mille equitibus constaret, illa septingentis, quorum alij lanceis, alij sclopettis vtebantur. Cæsar iubet suas copias ita procedere vt prima acies valde lata efficeretur, diuerso plane ordine atque solent Germani, qui angustiorem frontem, latera ampliora efficiunt, vt ea maiorem numerum pręse ferret. Quippe quod is ordo non ad aspectum tantum, sed etiam ad securitatem plurimum conferat, si tamen natura loci patiatur, cum non ita facile possit ab hostibus circumueniri, quod non magna

dissi-

Cæsar Albim vadatur duce rustico.

Acierum instructio Federici.

Acierum instructio Cæsaris.

difficultate potest contingere si phalanxangusta extiterit. Federicus habebat sex millia peditum in duas phalanges distributorum, vti dictum est, & nouem equitum vexilla, qui erant sexcenti & octaginta supra duo millia, qui per suas phalanges oberrans opportune consulebat, qui vbi solam Cæsarianorum frontem prospexisset, (nam puluis phalangem occultabat,) sibi visus est posse facillime vim tam pauci equitatus sustinere ac vincere. Sed monitus à suis vt parumper recederet, quo diligētius intueretur aduersus quos esset pugnaturus, prospicit instructam phalangem, in qua Cæsar & Rex, & dux Allobrogum procedebant. Cognito igitur vniuerso equitatu & ordine & consilio Cæsaris ad suos reuersus decernit nemus satis amplum & paludosum, quod erat inter vtrunq; exercitū inexplicabili viarum ambitu occupare, cum eius beneficio arbitraretur se posse in noctem vsq; certamen differre, quòd tutus redderetur ibi futurus. at tantum erat aperti spatij inter ipsos exercitus, quantū videbatur ad congressum, cū in trecētos & amplius passus planities pateret. ea si potiti essent Cęsariani, putabant facile fore vt hostem profligarent, quare Albanus eo consilio leuiores equites præmittit, qui omni industria niterentur hostem impedire, quominus eo situ potiretur. Sed quoniam in illa parte constiterat peditatus, & duæ alæ equitum, coacti sunt Cæsariani re infecta ad suos redire. Albanus præter expectationem suos repulsos sentiens cū densiore ala Germanorū illos iubet consistere, ipseq; cęteros ad gloriā & strenuitatē cohortatur. cōferebat. n. plurimū ad oīa eius māda ta peritia militū qui oīa militaria citissime & accurate exequebantur, quare renouato pręlio ita ho-

Federici oratio.

stem infestat, vt prope in fugam verterit. Federicus perspecta animorum imbecillitate suorum ne undique ab hostibus circumueniretur, præoccupareturque via salutis, turmam equitum accit à sinistra, iubetque laborantibus succurrere, suosque pro breuitate temporis ad fortitudinem, auitamque gloriam tuendam cohortatur fere in hunc modum. nisi vobis constaret milites vniuersam prope nobilitatem, gloriamq; humanam in re militari consistere, opus esset vt pluribus verbis demōstrarem nulla ex alia re maiores nostros existimationem, gloriam, imperium ac quęsiuisse, vobisq; diuinas prope illorum & admirabiles res gestas in memoriam reuocarem. Sed quoniam non ita fert temporis angustia, quę magis animorum fortitudinem ac robur corporis requirit, quam ullam dicendi copiam, id tantum dico, quòd hoc ipso tempore nobis est de rebus omnibus nostris dimicandum, quarum conseruatio in sola fortitudine & vi armorum nostrorum posita est. Nam si viri fortes & strenui, quales profecto esse debetis, velitis esse, felicissimus & posteris omnibus maxime memorabilis hic dies nobis illuxerit, in quo licet non modo facultates, patriam, libertatem, religionem, vxores, liberos defendere, quæ per se ipsa nobis carissima sunt. & dignissima pro quibus omnia pericula subire debeamus: neq; solum recuperare principatum Saxoniæ & conseruare; sed cum maxima laude & admiratione omnium exterarum gentium, nationum, populorum. pręsentiū, ac posterorum, gloriam Germanici nominis per virtutem vestram ad pristinam libertatem reuocare Imperium Germaniæ, cæterosq; hostes Germanici nominis à vexanda Germania in posterum detere, ac tranquillam & gloriosam maxime pacem in perpetuū cōparare licet. at contra si cedamus fortunæ, quæ audacibus plerumq; amica est, vt timidis ac verecundis perraro propensa, nobis necesse est per summam turpitudinem in manus hostium venire, omniaque præsentia bona vno tempore amittere. His rationibus Saxones aliquantulum confirmati sunt, quibus vt opportunum videbatur instructis, Federicus ipse cum sua ala equitum consistit ante peditatum, vt is cōfirmaretur, quòd illi non parum diffideret. Hernestum Vessonum ducem præficit cum summo imperio equitibus Nicolai Bernardi, & Ioannis Seghernij, quos firmissimos fore putabat aduersus Cæsarianos in dextro cornu. statuit Federicus item vt si phalanx à Cæsarianis inuaderetur, sclopettos omnes disploderent, semperq; ordine seruato & displodendi & consistendi impetus hostiū sustinerent, neq; quis è suo loco recederet. Sibi enim curæ fore, vt opem ferret, cum opus esset, atq; ita sensim expectare Cæsarianorum impetus, vti imperatum fuerat. Federicus ipse thorace indutus nigro argenteis ac liuentibus lineis variegato ita affabrè facto vt arte Phrygionica propè laboratus videretur supra interulam è minutissimis annulis ferreis intextam equo inuectus eximiæ pulchritudinis huc illuc rebus maturè prouidens percurrebat. iubet equitatum, & nonnullos Cæsarianos infestare, quo commodius reliquus peditatus ad nemus secederet, cuius patrocinio tutus sibi fore videbatur, qui strenue sane inuadunt. at per illud tempus Cęsar iam cum prima suorum acie sese coniunxerat, breuiq; oratione ad prælium hortatur, datis nominibus Georgij. Hispaniæ, Imperij. Est enim consuetu-

nomina militaria.

do militaris, vt non solum ad tutelam castrorum, ne clam ab ignotis hostibus ea inuadantur nocturno tempore, aut ne impune exploratores vltro citroq; commeent per noctem, quæ mater est insidiarum, toties vt mutentur nomina, quoties nocturni vigiles & excubiæ atque costodiæ mutantur, quod fieri solitum est in castris tertia quaque hora plerumq;; verum etiam cum illud bellum geritur, in quo pugnent vtrinq; homines eiusdem nationis, ut nomina dentur à summo Imperatore ad dignoscendos suos ab hostibus. atque nescientes nomina, hostes indicantur, & impune occiduntur iure belli, aut si non possint interfici, à vigilibus conclamatur ad arma. cum omnia agmina Cæsariana incederent, ventum est ad cænosum paludosumq; locū vbi cū equi cōplures vt in lubrico laberentur, necessum fuit alæ sese explicare donec prima acies transiret, ne ambę phalanges perturbarētur atque permiscerentur. hac ratione perfectum est illis succedentibus, vt frons ante opportunum tempus pertransierit, quo tempore Saxones erant prælium commissuri, qui in leuiores equites satis apto ordine impetum faciunt. illa rei bene gerendę opportunitate cognita, Cæsar ex altera parte cataphractos equites, ex altera sclopettarios mittit & Mauritium, vt Saxonum partem illam quæ timidior prius visa fuerat, inuadant. cæptum est prælium in dextro cornu, vnde displosis omnibus sclopettis à Saxonibus, vt imperatum fuerat, vno temporis momento, primum visum est atrox prælium.

lium. Sed irruentibus ex altera parte in latus leuibus equitibus Italis & Pannonibus, nullumq; cōmodum concedentibus vt sclopetti replerentur, instantibus hinc Neapolitanis cataphractis, inde Maurinis, tanta fit in Saxones impressio, vt prima acies, quæ iam nemus ingrediebatur, aperta dissipataq; sit. Mirum fit quam breui temporis spatio, & quasi momento omnes Saxonum copiæ prostratæ, profligatæq; fuerint Pannonibus & leuibus equitibus incredibili celeritate persequentibus victoriam, cui rei maximè apti sunt Pannones. Sunt enim armaturæ Pannonum leues, cum lanceis primum vtantur, & scutis alarum formas præ se ferentibus. galeę priore parte faciem protegente carent, pro qua ferrum est quoddam suspensum donec cesserit lanceatum vsus. cum vero cominus ad arma ventum est, acinacibus aut acutis malleis ferreis res agitur, ferrumq; ad faciei defensionem demittitur. rari sunt thoraces gestantes aut minutis annulis cōtextas interulas, cum reliquum corpus sit inerme: quare & ad fugam, quam sibi non turpē putant, incursionibus enim potius, quàm firmo ordine pugnant; & ad insequendum ob leuitatem maxime sunt accommodati. Federicus tametsi nitebatur suis opportune succurrere, matureq; rebus omnibus prouidere, tamen cum tantum numerum suorum prostratorum intueretur, decreuit se in nemus seruare, quod intelligeret cum reliquis nullo pacto se posse resistere. Sed cum forte à quodam è suis iam capto fuisset ostensus hostibus, ad quod credendum regius fere aspectus & venerabilis quædam maiestas facile adducebat, duo Itali primum Saxonem infectantur, qui cum à suis egregie defenderetur, accedentibus nōnullis Cæsarianis post non leue prælium ab Hippolyto Portio Vincentino capitur duce equitum, atque detracta galea ad captiuitatis indicium impositus est galerus. cum ad nemus postea à Cæsarianis accederet, tot arma prostrata & proiecta reperta sunt, tot cadauera cęsa in itinere, vt lacrymabile suis spectaculum, cæteris non leue fieret impedimentum, cum alij fratres, alij coniunctos & amicos à se cęsos intuerentur. tantus verò erat preterea captiuorum numerus, vt multi Cęsariani quindecim aut viginti vinctos haberent. Sed quoniam prędę auiditate nimis dispersi Cæsariani equites vagari viderentur, quod non leue periculum est inter victorias, ne ignota auxilia hosti aduenientia dissipatos & palantes victores nullo negotio fundant, quod non semel euenit, Cæsar iubet cataphractos reuocari, & canere receptui. Nunciatur Cęsari captum esse Federicum, & ad Albanum adductum, qui mox adducitur ad Cæsarem. atq; cum vellet manum Cæsaris detracto galero exosculari ex equo descendens, id non passus est Cæsar. cum vero videretur intrepido animo & magis audacter quàm captiuo conueniret dixisse potentissime atq; clementissime Imperator nunc tuus sum captiuus, rogo mediocriter me tractes. respondet Cæsar, nunc Imperatorem vocas? at plurimum hoc nomen differt à pristino. nam cum prius exercitum federationis & ipse & Lantgrauius ductarent, appellabant Carolum, qui se Imperatorem esse arbitraretur. his addidit Cęsar Saxonem à suis erroribus eo fuisse adductum. his ille nihil respondit oculos præ pudore demittens. tum datus est in custodias Albano, & ad curandum vulnus quod in faciem acceperat deductus. ceciderunt in eo prælio, quod commissum est in agro, Calegiensi apud sylnam Loccanam circiter duo millia Saxonum, plures septingentis vulnerati, capti octingenti pedites. ex equitibus desiderati quingenti, capti multo plures, cum multi Germani fuissent à Germanis protecti. ex vniuersis copijs illis vix quadringēti equites, ac totidem pedites fuga se seruarunt Calegiam. ceciderunt insigniores pauci. capti præter Federicum Hernestus dux Vessonum, Carolus Toringius comes, & duo à secretis Federici. venerūt in potestatem Cęsaris per eam victoriam decem & septem vexilla peditum, & nouem equitum. magna copia supellectiliū, pecunia, bellici apparatus, duæ colubrinę, quatuor semicolubrinæ, quatuor semicannones, quinque vocati falconeti, filius maior natu Federici Henricus. Ioannes enim duobus acceptis vulneribus in caput ex equo deiectus, cęso in vltionem illo à quo vulnera acceperat à suis protectus liber Calegiam peruenit. Ceciderunt è Cæsarianis ad quinquaginta, quòd pręlium hora vndecima inceptum septimo Cal. Maij ad horam vsque septimam noctis perdurauit: nam Saxones circiter quindecim millia passuum pugnando ab Albi fluuio confecerunt, cum nunquam intermissa sit pugna, nisi profligatis prorsus copijs Federici.

Pannonum arma.

Federicus profligatus & captus.

Clades Saxonum.

Libri Secundi finis.

NATALIS

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS,
LIBER TERTIVS.

QVÆ dum ita geruntur in Germania, rebus Cæsari feliciter succedentibus, Italia varijs tumultuũ fluctibus agitabatur, varijsq; in locis pullulabant germina bellorum. Nam rebus ita Neapoli constitutis, vti narratum est superius, Toletanus prorex nouos milites quotidie in arcem admittere, qui iã excreuerant ad quinque millia peditum, & Florentiæ dux Toletani gener auxilia submittere. Ciues veriti ne repente per induciarum opportunitatem opprimerentur, omnes exules conuocant, scelestum plane & maleficũ hominum genus, quorum erant fere quinque millia, quibus concessa est impuuitas præteritorũ scelerum post factas inducias per vniuersum illud tempus, quo ciuitas eorum opera indigeret ad patriæ ipsius conseruationem. His multa indigna quotidie facientibus, sollicitantibusq; & vexantibus Hispanos, commissum est atrox certamen inter milites vtrinque. tantus autem excitatus est tumultus, vt vniuersa ciuitas in armis constiterit, rursusq; ventum sit ad leuia prælia, per quę tormentis ciues plurimum sunt infestati. Perdurauit illa pugna quindecim dies cum noctibus nunquam intermisso certamine, per quam multi vtrinque ceciderunt, pluresq; sunt vulnerati. Censa sunt enim quatuordecim millia ciuium, qui soli erant exules & mercenarij milites, præter vrbanas copias. atque illorum magna pars erant sclopettarij periti, ferenouem millia scilicet. Quæ dum fiunt Neapoli, legati redeunt à Cęsare cum summa populi expectatione. renouantur inducię vt Cæsaris consilium intelligeretur, quod fuisse cognitum est, vt ciues arma deposita Toletano concederent, tunc autem cognitum iri quę foret Cęsaris sententia. & quoniam Neapolitanus populus videbatur Regem cooptasse Salernitanum principem in ijs tumultibus, qui tamen renuit populi consensum, quia diceret regnum esse Cæsaris, literas scripsit Toletanus non esse ex vtilitate eius regni, vt vir tantæ autoritatis, quantæ erat is princeps, esset in illa vrbe furore armata. quia qui semel regnum renuisset, cognita tanta propensione popularium in se animorum, non erat in eadem constãtia & integritate fortasse diutius permansurus. nimis esse magnũ præmium improbitatis propositum regni Neapolitani maiestatem. iussus est igitur Salernitanus esse apud Cæsarem tanquam obses donec res Neapolitana componeretur, quia Cæsar maiores tumultus formidabat. Sed parum humaniter ibi visus est per id tempus à Cæsare tractari. Illud Cæsaris responsum acerbum & periculosum visum est illis ciuibus, si armato hosti arma concedere, seque præterea inermes eius arbitrio concredere cogerentur. tamen quia nollent in maiores difficultates incidere, cum exterorum principum consilia aduersus Cæsarem inita vana & irrita fuisse conspicerent, quæ spectabant ad ipsum Cæsarem ex illo regno eijciendum, ad quod consilium multi conspirarunt, decernunt esse parendum. omnes itaque arma ad Ioannem Suessanum delectum & Conseruatorem ciuitatis comportant, quæ ipse ad Toletanum in arcem deferenda curaret. atqui quamuis multa retenta sunt, tamen statuit Toletanus potius in his rebus esse conniuendum, quàm summa seueritate vtendum, cum per illud facinus populus non paruisse mandato non posset videri. Ciues rogant Toletanum vt Cæsaris sententiam aperiat, qui paulopost omnes magistratus vrbanos in arcem conuocauit ad audiendam sententiam. conueniunt frequentes, cum multi tamen sibi metuentes abfuerint. his ingressis in oppidulum sublatus est pons, quæ res non mediocriter trepidatione affecit exterius intuentes. Toletanus hos perhumaniter allocutus dixit Cęsarem vrbi parcere quæ arma sumpserat, quia constabat nullam esse rebellionis suspicionem, quia simulabat

Neapolitana pugna diuturna.

Salernitanus Princeps iussus esse tãqi obseso.

Neapolitani arma deponere iussi.

se nescire Neapolitanorum communicata esse cum exteris principibus aduersus ipsum consilia. illa verba Toletani postea delata sunt ad populum, & excepta cum magna lætitia. Paucis deinde horis interiectis Toletanus triginta & sex ab illa venia & liberatione exceptos pronuntiat, viros primarios eius vrbis, inter quos fuit ipse Ioannes Suessanus, Cæsar Marmirus, prior Barrij: qui omnes eodem die in collaterali concilio statutum est vt capti necarentur. verum tamen cum è vestigio fuissent facti certiores, Romam confugiunt, quare perpetui exilij damnantur, eorumq; bona fisco sunt addicta. Illud statutum quoniam fuisset de sententia Toletani, at non de sententia Cæsaris, paulo post viginti & quatuor ex illis ab exilio reuocantur. nec multo post omnes alij, prȩter tres prædictos, & eos qui Gallorum Regi per illud tempus militauissent. Sic igitur mira quadam dexteritate consopiti sunt tumultus, qui Pontifice assentiente cum magna vtilitate regis Gallorum videbantur excitari. Nam felices rerum Cȩsarianarum euentus in Germania non mediocriter animum vtriusque principis torquebant, vt fit in rationibus regnorum, quia nemo sapiens satis tutam esse arbitratur nimis potentis principis vicinitatem. his enim videbatur Cȩsar elatus Germanica victoria, auctusq; insignium populorum deuictorum tot viribus mox vniuerso Galliæ & Italiȩ imperio formidabilis imminere. retrahendum igitur à tam felicibus successibus existimabant per rerum Italicarum motus. si varijs in locis vno tempores res fluctuarent, id facile se consecuturos sperabant. Nā cum Cæsar summo studio curasset vt synodus antistitum Tridenti haberetur, postea Pōtifex cognouit futurum nihil vt commodi ex eo concilio reportaret, sed potius sua autoritas in magno discrimine versaretur. Idcirco patres antistites ac purpuratos Tridento Bononiam acciri iubet, quod Cæsarem grauiter laturum sciebat cuius instinctu & suasu illud fuerat iudictum. Neq; tamen sola potētia Cesaris animum Pontificis sollicitum faciebat, sed multo etiam magis Petri Aloysij Farnesij filij cedes plane acerba & violenta Placentiæ Parmęq; Ducis recens, quem anno superiore Pontifex de omnium patrum purpuratorum consensu illo principatu insigniuerat. vexabat vero Henricum Galliarum regem non solum vicinitas nimis potentis Cȩsaris, quę omnibus regibus semper est suspecta, sed etiam principatus Allobrogum in Gallia subalpina, qui Carolo Duci fuerat ereptus, cum pateret fore aliquando vt de illo contenderetur armis, quia Carolus Dux eiectus ad Cȩsaris fidem misericordiamque confugerat, & ab illo perhumaniter fuerat exceptus. Tentatus est igitur clam à Gallis maximè propensus sua sponte ad res nouas Ioannis Aloysij Phlisci Genuensis Sinibaldi filij animus, per quem iuuenem magnę & auctoritatis & opulentiæ sperabant Galli facile fore, vt & classe & vrbe Genua potirentur. erat Ioannes Aloysius Phliscus iuuenis eius ciuitatis primarius auctoritate, ingenio, firmitate corporis, valdeq; potens non solum propter nobilitatem, eximias opes, sed multo magis propter liberalitatem, magnificentiam, comitatem ac facilitatem in omnes, qui hami sunt populares. erant duę factiones in ea vrbe, quarum alterius principatum tenebant Spinula & Auria familiæ nobilissimæ, alterius Phlisci & Grimaldi præcipuæ autoritatis eius ciuitatis. reliqui ciues harum factionum principes sequebatur, cum alij Imperatorijs partibus, alij Gallicis magis fauerent, atque has Fregosas & Adornas vocabant, quæ eædem factiones erant in omnib. propè Italis ciuitatibus, sed alijs nominib. alibi vocabātur, vt inter Insubres Guelphi & Ghebellini; in Latio, Nigri, Albi. per eas factiones vel potius insaniam, ad euellendum prosternendumq; multorum impurorum sicariorum genus diuinitus immissam multa millia mortalium miserabiliter cæsa sunt vbique nullo premio victoriæ proposito; cum odia atrocissima & propè inextincta orta fuissent & inueterata, multisq; cędibus confirmata inter nationes & ciues eiusdem ciuitatis, atque eiusdem domus sępe, eiusdemq; familiæ nulla probabili de causa. florebat per illud tempus maximè Auriȩ familiæ splendor & autoritas ac magnificentia; quam Auriarum amplitudinem grauiter ferebant Phlisci, vt solet in his controuersijs accidere, cum omnes in vnum principem Auriam oculos conuerterent, quo extincto cætera omnia Auriæ familiæ lumina posse parui à Phliscis fieri Ioanni Aloysio videbantur. Neque vero tanti fuerunt frequentes nuptiæ hinc inde contractæ, neq; affinitates, neque mutua inter has familias beneficia, vt occulta & inueterata odia prorsus possent delere, vel efficere vt Auriæ principis amplitudo à Phliscis æquo animo perferretur. Nam vbi creuerunt insignes opes quorundam ciuium, ibi nascitur denique necessario de præstantia contentio, atque tyrannis patriæ præmium victoribus demum proposita est. quare nihil magis formidandum videtur in vrbibus liberis, quàm insignes paucorum opes. His omnibus optimè cognitis à Petro Aloysio Farnesio Placentiæ Parmæq; Duce, qui pro sententia Pontificis patris clam Gallicis partibus magis fauebat, occultè agit cum Aloysio Phlisco vt Auria principe trucidato triremes Genuenses occuparet. vrbanos excitaret tumultus. Genuam Gallo regi aperiret. neque istud sanè propter causas prædictas inconsulto Pontifice fieri posset existimari. ad istud ipsum negotium tametsi antiqua odia mutuęq; ipsorum ciuium simultates impellebant acribus stimulis, tamen multo magis sollicitare visæ sunt Pontificis. & Henrici regis ingentes pollicitationes, & honorificentissima promissa, si res ad exitum optatum perduceretur. quippe quòd illa vrbs plurimum posset rem Gallicam iuuare & augere in Italia, quæ non parum Cæsarem infestaret, cum sit terrestribus classicisque rebus accommodata. Est enim Genua vrbs nobilissima in Italia, Liguriæ metropolis in ora maris Tyrrheni, quod etiam Ligusticum appellatur, e regione Cyrni insulæ sita fere, opibus, potentiaque præstans, & propter pulchritudinem ædificiorum prope admirabilis, quam vel ante Christi aduentum multos annos extructam fuisse memorant, quo tempore primum Dardanus Troiæ imperare cępit. habet nauale accipiendis classibus accommodatum, semperq; fere dedita fuit rebus Gallicis ab anno salutis nostræ nonagesimo post mille & trecentos, quo tempore Carolus sextus Gallorum Rex ad eius vrbis tutelam fuit accitus. nam multis parū placebat multorum imperium, (vrbs enim libera

Cæsaris indulgentia prudens.

Conspiratio principū in Cęsare pro fortuna rerū

Aloysij Phlisci facinus.

Guelforū & Ghebellinorum factiones.

Genuę descriptio.

libera est,& ad reip. formam gubernatur,)vt quod tyrannidi multorum respublicas huc illuc distra hentium similius videretur, quam quod pro paterna charitate administraretur, quare magis placuit plerisq; à regibus se Gallorum, aut à Mediolanẽsi duce, quã à suis magistratibus gubernari. inde fiebat vt frequentes essent in vrbe seditiones, cũ multi ad propriã magis, quã ad publicam patriæ vtilitatẽ spectarent: quo efficitur vt populi principes ipsos perfidię auaritiæq; magistros sępe imitẽtur, cum vtrique minimum illum commodi referre censeant, qui plane iustitia vtatur. nam quales sunt nobiliores, talis est plebs in oĩb. ciuitatib. atq; vbi turbulenta sit, aut parũ morata plebs, ibi nobilitatẽ parũ bonã esse necesse est, quoniã ignobiles nobiliorũ mores imitantur, aut certe coguntur imitari. Idcirco modo eiectis modo receptis Gallis Adornotũ Fregosorumq; opera & dissentionib. illis familijs, ꝑ quas tot mutationes Genua passa fuerat, per arma popularia maiori ex parte eiectis ex vrbe, deniq; per Andreã Auriã eã libertatẽ recuperauit, qua nunc ẽt vtitur. vt magis opportune dicemus. Petrus igitur Aloysius Farnesius partib. factioniq; Gallicę adhęrens, quo res occultius ageretur, procurat Põtificias triremes (nã Pontifex tũc triremes habebat sex ab Angusciola de Gallis, & de Angusciola à Pontifice coemptas ad hoc stretagema, cũ tamen simularetur ad expurgandũ sinũ Adriaticum piratica) diuendi Phlisco ad exercendã piraticã, vt profitebatur, expurgãdũq; ꝑdationibus & frequentib. rapinis ac latrocinijs barbarorũ mare Ligusticũ, quib. quotidie infestabatur. hæc fingebantur, quę oĩb. apparebant probabilia: sed re ipsa per illã opportunitatẽ procurabat Phliscus vt sibi daretur facultas alendorũ armatorũ & colligẽdarũ custodiarũ triremiũ nomine, sine vlla suspicione affectatæ tyrãnidis. Sic igitur efficiebatur vt sibi liceret ꝑ arbitrio colligere armatos ad illa cõsilia, q̃ in aĩo conceperat, & Gallo satis honesta rõ apparebat oblata vt classem haberet instructam Massiliæ ad littora Gallicę regionis, si à Phlisco inuaderẽtur, tutanda: q̃ tamẽ opportune fuerat instructa ad auxilia in Italiã reb. Genuẽsib. summittẽda. Phliscus acceptis triremib. multos armatos cõuocat Genuã. cõsiliũ cũ principe Auria cõicat exercẽdæ piraticę, vt illũ subleuet oĩ suspicione. coicatũ ẽt collaudatur; cui additũ est, ꝙ ea rõne ad experientiã rerum maritimarũ, & per hanc ad honorificentissimos gradus honorũ peruenitur. cum præsertim aptissimũ genus hominũ reb. maritimis sint Genuẽses, qui semper in nauigãdi peritia cęteris nationib. Italicis ꝓstare crediti sunt. Phliscus clã participes facit sui aduersus patriã pro Gallis initi cõsilij nõnullos suos propinquos & amicos, atq; in primis Ioãnẽ Baptistã Verrinũ virum celeritate ingenij & facultate orationis nemine eius ciuitatis inferiorẽ, atq; non minus strenuitate corporis, quã oratione prõptũ, qui vniuersum cõsiliũ Phlisci nõ mõ collaudat, sed ẽt diligentissime ad exitũ informat. ad tãtũ verò, tãq; impurũ facinus aggrediendũ initur cõsilium sceleris & audaciæ plenũ: decernitur. n. vt Auria princeps, Ioannes Figueroa vir Hispanus Cæsaris assiduus orator Genuæ, Adamus tribunus Ioannettini Auriæ socer, alijq; cõplures eius factionis ad Thyestęũ vel Agamẽnoniũ ꝓpe cõuiuiũ stato die aduocarẽtur, atq; oẽs post cęnã trucidarentur, qua re peracta facile futurũ videbatur his vt triremib. & vrbe prope sine cõtrouersia potirentur. ad eius rei facilitatẽ, & defensionẽ facinoris, imperatũ fuerat à Phlisco multis vt e castellis ac pagis finitimis ipsius Phlisci in vrbẽ per vallẽ Besagniã vocatam conuenirent. Ferrãdus Gonga, qui erat cũ summo imperio in ꝑfectura Mediolanẽsi facit certiorẽ per literas Figueroã se cognouisse per exploratores sermonẽ esse inter proceres Gallos occultũ de quibusdã motibus ac reb. nouis excitãdis Genuæ per quẽdã Phliscum, (nã plenæ sunt aulæ principum exploratorum, qui oĩa dicta, factaq; & Regũ & procerũ aucupãtur ac rimantur ꝑꝑ occultũ fucrũ) per quẽ periculosum erat ne vrbs ipsa in potestatẽ hostiũ Gallorũ veniret. eas literas Figueroa Auriæ ostendit, atq; his subiunxit se suspecta habere Ioannis Aloysij Phlisci consilia. Auria, qui paterna prope charitate apud se Aloysium educauerat, eũq; magnopere amabat, rñdet se nõ posse credere tantum sceleris in aĩo eius iuuenis esse conceptũ; quippe ꝙ beneuolentia nõ mõ faciat virtutes ampliores, vitia vel nulla vel minora multò apparere, sed ẽt aliquãdo errores in virtutes putat cõuerti. Auriæ dolor podagræ per illud tp̃s forte auctus illũ tantæ crudelitati alũni subtraxit, cũ domi iacere necesse esset tã nefarij & acerbi cõniuij tempore. Phliscus veritus si res diutius differatur ne sua paterent cõsilia, q̃ cũ multis pręcipue iã cõmunicata videbantur diu latere non posse, decernit alia rõne rẽ esse aggrediendã. cõuocatis igitur oĩb. vel affinitate, vel non vulgari amicitiæ vinculo coniunctis, aut illis etiã, qui sibi audaciores viderentur, quorũ primarij fuerunt Petrus Frãciscus Phliscus, Hieronymus & Raphael Sacchi, Franciscus Marchio, Benedictus Ciresius, duo Francisci item alter Verzius, alter Cuthius, Gaspar Bottus, Ioannes Baptista Verrinus, Hieronymus Magidus, Scipio Carsettus, alijq; complures, eos hortatur ad negotium strenue inuadendum. proponit vtilitatem, quam ex eo periculo sunt reportaturi. Pollicetur honorificentissima munera regio nomine. literas ẽt fictas & adulterinas pro veris ostẽdit. in quib. fingebatur ꝙ vt facilius Genua ab Hispanis opprimeretur, Ioannettinus Auria iubebatur Aloysiũ Phliscũ occidere, tanquã vnicũ impedimentũ ac solũ deceriãtẽ pro patria. subiũgit ꝓstare amicos & antiquos defensores patrię ad eius conseruationẽ admittere, quã per negligẽtiã pati, vt oẽs in potestatẽ aduersariæ factionis turpiter cu maximo capitis periculo oĩum deueniat. esse sapientũ ante calamitates occurrere periculis, eaq; propulsare, cũ post ærũnas parũ vtiliter sapiamus. Se velle priorẽ aggredi hostem patriæ, patriamq; ipsam ab imminẽte Hispano iugo seruitutis vendicare, pristinæq; libertati restituere. futuros tanti, tã egregij, tã laudabilis facinoris adiutores & defensores Pontificẽ ac Gallorũ Regẽ, neq; passuros vt victores ab Hispanis denuo opprimerẽtur. posse per hũc modũ oẽs præsentes sibi immortalem gloriã, & incredibiles laudes apud omnem posteritatem comparare, quod vnum preciosissimum est, & maxime oĩum expetẽdum præmiũ ab animis ingenuis & sublimibus. cum alij se promptissimos esse ad oĩa pericula conclamarent. alij repugnarent consilio Phliscorũ, quibus videbatur libertas patriæ non minus à Gallis, quàm ab Hispa-

Phlisci strata gema.

Aloysij Phlisci stratagema.

Oratio Phlisci horrantis ad rebellionem.

nis

nis oppressum iri, respondissentq; sibi videri negotium periculosum nimis, & multarum difficultatum plenum, & aduersus patriæ tranquillitatem susceptũ, at non contra Hispanos, inter quos fuit Paulus Pansa, & Ioannes Baptista Iustinianus precipuę autoritatis ciues. omnes ita sentientes intra domum sunt traditi in custodias, ne rem magistratibus ante tempus opportunum calamitose aperirent. quanquam fuerunt etiam qui primos hos trucidandos esse censebant. ad quartum igitur nonas Ianuarij prima vigilia Aloysius Phliscus cum armatis è domo egreditur comitantibus Ottobono, Cornelio, Hieronymo fratribus. distributæ sunt copię coniuratorum in tres partes, atque vnicuique fratri propria iniuncta sunt munia, vt vrbs in varijs locis vno tempore inuaderetur. erant enim plures trecentis qui cum Phliscis domo exierunt. iniunctum est Cornelio Phlisco vt portam testudinis statim occuparet ad accipienda suorum auxilia, quæ iussa erant in vrbem ad statum tempus conuenire. Ottobonus iubetur portam Sancti Thome capere trucidatis custodibus, per quam petebatur principis Aurię, & Ioannettini palatium. ipse Aloysius cũ tertia parte copiarum, lectioribusque militibus nauale inuadit, conaturq; triremes occupare. captę sunt duę portę, sicuti imperatum fuerat, omnesq; resistere qui conabantur, trucidati. sublato igitur strepitu cum vbiq; arma, cędes, fuga libertas conclamaretur, omnia repleta sunt trepidatione & fuga & metu, vt par est pręsertim in re tam inexpectata & nocturno tempore. Ioannettinus audito tanto tumultu cum dormiturus esset extra palatium, statim sumptis armis ad principis defensionem accurrit. ad portam vrbis profectus circumuentus ab armatis Ottoboni copijs, qui eum ibidem expectabat, trucidatur, multis acceptis vulneribus. eius cędis nuntius vbi ad principem laborantem ex pedibus peruenisset, cum omnia ab armatis misceri audiret, & vbiq; Phliscos ac libertatem cõclamari, clam equum ascẽdens, vel per acerbissima frigora paucis vestibus propter celeritatẽ fugę indutus ad oppidũ ex vrbe profugit, quod inde distat circiter quinq; millia passuum. Sub auroram eo profecto principi, vbi vires aliquã rulum collegisset nauiculam exploratoriam cum paucis conscensuro, vt longius etiam aufugeret, nuntiatur trucidatum esse Ioannettinum. triremes a Phliscis occupatas, omnia plena armatis, vrbẽ esse in potestate Phliscorum. Sed non multo post, alius nuntius accedens magna celeritate significat fortunam vrbis tantum calamitatis depulisse à capite ciuium, omniaq; iam esse in tuto collocata. Nam cum omnia pro votis Phliscorum successissent, atque maior pars rerum vrbanarum fuisset occupata, iam Galli vrbe potiebantur, nisi mors inopina Aloysii Phlisci, fortunaq; eius ciuitatis aliter tulisset. Sed ea ita fecit vt Aloysius dextra gladium, sinistra scutum tenens dum ex occupata triremi in aliam occupandam transiret, nam primis electis custodiis nouas introducebat, in mare decederit, cum pontem vnius, eiusq; simplicis asseris conscendisset, neq; tamen bene firmatum, qui nullum habebat par pondus ex altera parte. suffocatus est propter armotũ pondus, quæ gestabat, propterq; obscuritatem noctis cum nemo illum lapsum neq; vidisset, neq; sensisset ob frequentem strepitum, neq; idcirco vllius opera fuisset adiutus. cum postridie mane illuxisset, omniaq; armis fuissẽt occupata, cognita re ob mirificam populi beneuolentiam in Phliscorum nomen, audita præsertim Ioannettini Auriæ cæde & fuga principis, conclamata pręcipuè vbiq; libertate, nemo visus est magnopere aut acrius Phliscorum consiliis aduersari. Sed enim cum Aloysius princeps & autor eius negotii nullibi mane reperiretur, territi asseclæ, & consilli participes vel nullo aduersante, neq; repugnante populo voluntariam sibi fugam indicunt. Cæterum cum Phlisci fratres tardiores ad fugã viderentur, & quasi inopes consilii quid agendum esset nescirẽt, hisce persuadet senatus vt exeant ex vrbe, quod continuo factũ est promissa illis perpetua obliuione rerũ gestarũ. Hieronymus Mõtolũ profectus, quod erat eius oppidũ munitissimum in finitimis montibus, postea expugnato oppido Cæsaris iussu capitur cum Verrino, cuius expeditionis dux fuit Augustinus Spinula comitãtibus nonnullis ducibus Genuensiũ. ita captus capitis condẽnatur. reliqui coniurati, & coniuratorũ socij publicè iugulati sunt. princeps Auria audito & alio nuntio, qui significauerat res esse quietas, relicta celoce statim Genuã reuertit. iubet magna diligentia cadauer Aloysij requiri, quod inuẽtũ sub prora cuiusdã triremis iussum est denuo in mare deijci, neq; sepulturæ quidẽ concessum est. Solo æquata sunt præterea magnifica Phliscorũ ædificia, omnisq; supellex direpta, quæcunque erat Genuæ. Castella Phliscanæ ditionis capta omnia & fisco addicta. tituli & honores erepti, omnia paterna & auita bona prorsus adempta. Sic effectum est, vt ea familia, quæ amicis antea, opulentiaque insigni, & magnificentia ac splendore in vrbe florentissima enituit, quasi momento temporis propter auaritiam, immoderatamq; cupiditatem honorum ad imum infelicitatis gradum deiecta, pro lapsaq; sit cũ magna posterorum infamia. res illa quoniam vana frustraq; tentata fuisset, credita est non parum vexasse animos illorum principum, qui res Italas turbare. Cæsarisq; animum ab illa victoria reuocare conabantur, cum omnia consiliorum suorum fundamenta corruisse perspicerent. Neq; enim classis, quæ Massiliæ nuntium Gennense expectabat, vt postea Phlisco duce Neapolim appelleret, iter cepit, neq; in Italia quidquam est innouatum. Neapolitani itaq; omni spè auxiliorũ per Phlisci casum destituti, simularunt nulla se admisisse defectionis consilia, sed tantũ quæsitionẽ voluisse deuitare: cum tamen re ipsa propter quæsitionis metum, ministrorũq; regiorum acerbitatem ad externa auxilia aspirassent. fuit enim Pontificis, & Galli regis consilium, vt deuicta Genua Gallica classis, & Genuensis & Phliscana coniunctis viribus Neapolim inuaderẽt, atq; terrestres copiæ interim comparatæ impetum facerent in regnum Neapolitanum per Latium conspirantibus ad hoc & cõsentientibus Neapolitanis, quæ tamen omnia Cæsari clã per exploratores fuerũt in suspicionem reuocata, quando apertè & dilucidè sciri aut intelligi non poterãt. Pontifex enim ad hoc cõsiliũ quæsitionis imponẽdæ Cæsarem excitarat, vt irritatos animos Neapolitanorũ propẽsiores haberet, quos ex altera parte protegebat, quia sic futurũ sperarat vt regno Neapolitano potiretur.

Phlisci mors.

Phlisci supplicium.

Stratagema Pont. & Galli regis.

E Cæsar

P. Aloysij Farnesij mortis causa.

Cæsar percepto successu rerũ Genuẽsiũ visus est grauiter tulisse mortẽ Ioãnettini, quarũ rerũ Pontificẽ, & Gallorũ regẽ auctores fuisse ratus, cõsultorẽq; Petrũ Aloysiũ Farnesiũ põtificis filiũ, simultatẽ hãc, & indignationẽ in magis opportunũ tẽpus dissimulat. neq; enim ratio præsentiũ bellorũ postulabat, vt eodẽ tẽpore bellũ etiã in Italia aduersus potẽtissimas, bellicosissimasq; nationes excitaret, nõ necessariũ presertim, cũ tot negotiis Germanicis, ac Boemis vix vnus posset sufficere. cæpit tamẽ in animo clã secũ excogitare quo pacto fieri posset, vt eas iniurias vtiliter vlcisceretur, quod cõsiliũ sæpius per literas cũ principe Auria, & Ferrãdo Gõzaga viris callidissimis cõmunicauit. Verũ vt ad res Germanicas, & eò, vnde digressi sum⁹, redeamus, Cæsar illa insigni victoria aduersus Federicũ Saxoniæ Ducẽ profligatũ, & fusum potitus, nõ modo res Germanicas, sed etiã Boemorũ cõsilia aduersus ipsum insurgẽtia repressit, & cõsopiuit. quod nisi factũ fuisset, apparebat periculosũ fore ne Cæsar cogeretur cũ viribus maritimarũ vrbiũ cũ Saxone cõiunctis signa cõferre, aut ne cõmeatus via illi prẹcluderetur, si interius in Saxoniã penetrasset, quòd facile futurum apparebat ob paucitatẽ Cæsarianorũ. Sed q̃m rei militaris peritia, & cognitio atq; perspicacia rerũ præsentiũ faciebat, vt nõ minus hæc ipsa cõsilia Cæsari quã Saxoni paterent, Cæsar curauit prins cũ Federico dimicare, quã in illas difficultates veniretur. Sed enim cẹlũ quoq; ipsum visum est fauere Cæsarianis rebus, cũ signis & augurijs ea ipsa victoria fuerit prædicta. Nã cum Cæsar ante traiectũ Albis fluminis iter faceret, aquila visa est ab occidẽte regione aduolans vniuersa castra Cæsaris præ lætitia obiuisse, quod vbi fecisset sæpius septẽtrionẽ versus auolauit. Deinde lupus insignis magnitudinis castra ingressus huic illuc agitatus clamoribus insequẽtiũ, deniq; gladijs occiditur. nebula præterea ita Cæsarẽ protexit, vt ad meridiẽ vsq, cæteris aduẽrũ Saxonibus occultauerit, qui cũ ad Albim fluuiũ accessisset, non solũ erupit sol clarissimus, sed etiã tardior visus est nõnullis cursum diurnũ perficere, & Albis non eãdẽ aquarũ copiã deuoluere, quã antea consueuerat. eius victoriæ rumor cũ ad reliquas Germaniæ vrbes peruasisset, fecit vt legationes cõplures earũ de deditione acturẹ mitterẽtur.

Auguriũ Cęsari obiectũ.

Argeliæ deditio.

Sic igitur Argelia prima omniũ illo rumore cõpulsa se Cæsari dedit. Argeliẽsiũ exẽplũ reliquæ oẽs vrbes, quæ sunt trans fluuiũ secutæ sunt præter Calegiã, cuius vrbis ciues etsi perculsi fuerãt aduerso prælio, tamen quia suam vrbem munitissimam, & propè inexpugnabilem iudicarent, ad defensionem se accingunt, omniaq; necessaria instruunt, tormentaq; in opportuna loca mœniorum disponunt, quæ quidem habebant complura, cum illam vrbem vt metropolim principatus Federicus per viginti, & quinq; annos, nunquam destitisset opportunis munitionibus instruere. illa re cognita Cæsar, vt apertius etiam ciuium animũ intelligeret, præconem mittit qui solicitaret ad deditionẽ: acceptũ est longe diuersum atq; putabatur, & exoptabatur respõsum. responderunt enim se natos esse & educatos sub Ducibus Saxoniæ, atq; statuisse ad extremum vsq, vitæ diem velle eandẽ fidem incontaminatam Saxoniæ Ducibus seruare. eandem vitæ rationem habiturũ Albertum Sẽnonum Ducem apud ipsos captiuum, quam habuisset Federicus apud Cæsarem. Cæsar eo responso cõmotus, quod arrogantiæ, superbiæq; plenum videretur, statuit rem armis esse agendam. iubet itaq; regem & Mauritium decem peditum vexilla, quæ Lipsæ, & Tresenæ relicta fuerant in præsidijs ad se mittere. è proximis locis muralia tormenta, operasq; promissas accit. his cum apparatibus Calegiã contendit, quò quinq; castris peruenit. secum adducit Hernestum & Federicum captiuos a trecentis Hispanis custoditos, quibus præerat Alphonsus Viues. cum Cæsar distaret ab vrbe Calegia circiter tria millia passuũ, iubet Aloysium Pizzanum vrbem explorare ad expugnationẽ, diligẽterq; animaduertere vbi cõmodius fluuius traijci posset. est enim Calegia in planitie plana nudaq; sita, quadrata forma, cuius pars extensior fluuium habet coniunctum, quæ potest vel procul accedentes prospicere. habet fossam altissimam & latissimam aqua plenam. reparationem verò è terra ad latitudinẽ sexaginta pedum. illa terra ita firma compactaq; est, & diuturnitate cõcreta, vt multis arboribus multaq; herba tegatur. est via quædam occulta, & tecta intra fossam ad radicem reparationis ad vsũ sclopettariorum, & à fossa protecta, quæ nullo pacto diuerberari potest. habet quinque perampla propugnacula. & oppidulum, quod vniuersam planitiem despectat. eo exploratũ missus Aloysius Pizzanus vir Hispanus maximè rerum bellicarũ peritus, vt qui optimè intelligeret rationes castrametationum, expugnandarumq; vrbium, iubetur, si ita sibi visum sit, pontem occupare, quem Calegienses e regione fecerant. illuc profectus cum ducentis leuioribus equitibus, duobus tantum è suis amissis vrbem diligentissimè explorat. interea decem & octo muralia tormenta Cæsari. aduecta sunt in lintribus, sed operæ vix trecentę è quindecim millibus accesserunt, quas Mauritius pollicitus fuerat, cum commeatus etiam promissi copia valde sit diminuta. Sed quoniam necesse erat lintribus tormenta secundo fluuio conuehentibus non procul ab vrbe Calegia prẹterire, Cęsar veritus ne tormenta interciperentur, decernit cum magna manu militum ipse ad vrbem post reuersum Pizzanum accedere, quo ciues veriti ne interciperentur à Cæsarianis, ne exirent ex vrbe. Cognouit Cęsar eodem tempore non esse tutum ibi castrametari, quòd nimis aperta esset planities, & non satis tuta. Neque tamen fluuius visus est posse traijci, quia pars illa nimis esset vrbi vicina. statuit itaque infra vrbem ferè duo milliaria Oceanum versus castrametari. Calegienses quòd scirent vadum fluminis esse propinquum, turmam equitum emittunt, qui in altera ripa consistentes visi sunt indicasse Cęsari pontem ibi esse faciendum, cum ibi facilior esset traiectus. erat ibi nemus quoddam in vtraque ripa fluminis, vbi latere facile poterant Calegienses, quod non parum difficultatis præbuit Cęsarianis ad pontem extruendum. Malaspina fluuium cum ducentis equitibus traijciens, vbi vadari potuit, cũ tormenta etiã viginti in Calegiẽses ex altera ripa disploderentur, ita fecit vt ciues quamuis aliquantulum restitissent, negotium deserere coacti sint. illis vero cedentibus Cęsar incredibili celeritate fluuium cum vniuerso exercitu traiecit. nemus occupatũ est

Calegiæ descriptio.

circiter

circiter mille passus distans ab oppidulo,atq; pago ibi intra castra incluso,qui forte aderat,castra pe-
ditum designat.vndiq; cingũt hos cataphracti equites,qui Albi fluuio propinqui stationes habebãt
ad aquationis commoditatem,cum ita castra tutissima redderẽtur. nã equitatus non includitur in-
tra aggeres,cum in libera planitie soleat habere statiua à lateribus castrorũ,in locis non tamen tam
disiunctis,vt tubarum sonitus, clangoresq; mutui exaudiri non possint. Cęsar ita ad vrbem Calegiã
castrametatus,cum vrbem inexpugnabilem vi propè esse intelligeret,ne frustra tẽpus obsidendo ab
sumere cogeretur,credidit se captiuum per Federicum illam posse capere. decernit igitur mittere,
qui consilia Calegientium exploraret, ad quod consilium forte adiuuit Federici ipsius postulatio,vt
liceret mittere ad vrbem qui de vxoris,filiorumq; salute referret,resq; nõnullas reportaret , quibus
indigebat. Cęsar ea Federici opportunitate petitionis vsus Antonij Burienti præfecti cohortis signi
ferum mittit,virum peritissimum rerum militarium , & munitionũ pręcipuè non ignarũ. iussus est
hic Calegiã accedere ad mandata Federici exequenda,atq; de vniuerso negotio maxime instructus
est.at Calegiẽses rati id quod erat,non solũ ad mandata Federici, sed etiã ad explorationẽ vrbis hũc
missum esse,magno animo demõstrant se Cęsaris minas non timere. cum igitur circa vrbẽ ipsi de-
ducunt,vt omnia diligenter specularetur,cum ostentarent se velle illam defendere ; quę cum exte-
rius videretur munitissima,tum certe interius diligenter intuenti,explorantiq; singula, visa est inex-
pugnabilis. ea res Cęsari significata ita eius animum commouit,vt non per suorum cladem, sed per
aliam quamuis rationem illa potiri omnino conaretur. mittit nunciatum Federico vt procuret sibi
vrbem Calegiã aperiri, quod nisi fiat,minatur capitis periculum. Sed Federicus cõtemptis superbis
minis Cęsaris, ostendit se parum vitę esse cupidum,cũ respondenit Calegiã non esse in sua manu:ip
se procurarẽt si quo pacto posset per conditiones ciues ad deditionem allicere. sibi relictam esse ani
mi libertatem,quamuis fortuna corporis eripuisset: idcirco neq; minas magni neq; superbiam vi-
ctoris se facere. illo responso inter milites diuulgato in non paruam admirationem omniũ animos
conuertit,atq; Cęsar nonnihil commotus est. Sed tamen nequid asperius in hunc egisse videretur,
neq; reprehendi posset,quòd propter auaritiã, alienarumq; rerum cupiditatem,quàm propter ęqui
tatem in illum animaduerteret,decernit vt res legitimè iudicaretur. conuocat igitur suorum conci-
lium. Federicus capitis condemnatur,vt rebellis imperij,ac reus imperatorij exilij in hunc ferè mo-
dum. quia constat Philippum Lantgrauium, & Federicum Saxonum Ducẽ multis principibus Ger
manis bona ac principatus per vim eripuisse, perq; summã iniuriam contempsisse legationes, negle
xisse leges, & instituta imperij, multa cõtra æquitatẽ admisisse, deuastasse,populatos esse, neq; vnquã
suorum delictorũ veniam postulasse, sicuti sæpius admoniti fuerunt, illi nisi sunt non amplius esse
tolerabiles. nam si diutius tolerentur, videbuntur cęteri illa clementia, & impunitate ad illud ipsum
faciendum inuitari. decretum est igitur ad pacem, & tranquillitatem Germaniæ, & ad liberationẽ
principum captiuorum ad arma veniendũ esse, vt de ijs maleficis supplicium sumeretur. cum diui-
na ergo potius,quàm humana opera primùm dissipati sint , deinde Federicus in Camanos cũ eadẽ
pertinacia peruenerit, Deusq; vel inuitum ad obediẽtiã compulerit, nos Carolus Imperator declara
mus, & statuimus, vt Federico ad suorum scelerum commissorũ suppliciũ, & ad deterrendos cæte-
ros ab huiusmodi flagitijs caput amputetur: quod fiet sub die in opertoq; iubemus ante vnã por-
tarũ Calegiæ. erat Federicus in suo tẽtorio cũ Hernesto Vessonũ duce ; vbi Cæsaris sentẽtia illi fuit
recitata. nulla notata est vultus mutatio, neq; vllus cognitus animi mœror post eã lectionẽ , solũq;
respõdit, mea cędes igitur in Calegiæ deditione cõsistit? at nihil plus cõmodi Cęsar per illã conse-
quetur, cũ mei mortui filios non minus intrepidos hostes sit habiturus. his dictis Hernestũ ad taxil
lorũ ludũ reuocauit nulla captiuitatis, neddũ cõdẽnationis capitis edita significatione. tãta erat in eo
principe animi fortitudo, & cõstantia. nã tametsi nonnullis iucũda mors Federici videbatur accide-
re, qui aliquã in se redundaturã vtilitatem inde censebant, cũ partes Cæsarianas secuti fuissẽt, tamẽ
alij propter affinitatẽ, alij propter ius amicitiæ eius salutẽ procurarent. inter hos princeps depreca-
tionũ fuit Philippus Menapiorũ dux , qui nitebatur tanti principis casu ad misericordiã Cæsarẽ cõ-
mouere, cũ diceret satis lacrymabilẽ esse Federici fortunã, quòd è tãto, tã illustri, tã sublimi dignita-
tis gradu sit in tã miserabilẽ captiuitatẽ cõiectus. esse mortaliũ omniũ errare, peccare, & labi, at vel
solius Dei, vel solius sũmi animi, summæq; bonitatis parcere errãtibus, cũ omnis humanitas , om-
nisq́, virtus hominis in bonitate, clemẽtia, misericordia cõsistat: quæ quidẽ nulla esse põt erga feli-
ces, & sapiẽtes, cũ omnis prudẽtia, & probitas sit quasi medela alienæ etiã imbecillitatis, & inscitiæ.
Adiuuabat ad hoc Ioachimus, & Mauritius singulari diligẽtia, quia mors Federici apparebat Mauri
tio omnẽ spẽ recuperãdi sui principatus in præcipiti collocare. Pronũtiatæ sũt variæ de morte Fe-
derici sentẽtiæ: quippe ꝙ alijs pstare videretur in eũ animaduertere, quã vnã rẽ posse stabilire victo
riã Cæsaris arbitrarẽtur, quo cæteri exẽplo huiusce supplicij deterrerẽtur in posterũ ab armis ad-
uersus Imperium suscipiendis, atq; vt reliqui potius in clementia Cęsaris, quàm in fortitudine, &
virtute armorum salutem suam reponerent , deuitarentq; ne in fortunam Federici deuenirent.
alii non tutum esse censebant vel imperatori suas manus principum magnorum sanguine cruen-
tare, quòd postea mature , & opportũni insperati vltores talium cædium aliquando insurgant, at
que in crudeles principes facile hominum ingenia excitẽtur. satis graue fore cæteris nationibus in-
uidiam perferre e felicitate amplitudineq; Cæsaris , nisi etiam occulta odia propter cædes propin-
quorum adderentur, excitareturq; suspicio affectatę crudelissimæ tyrannidis totius Germanię. To
lerabiliores esse multo errores principum, qui propter misericordiam, & humanitatem, quàm qui
propter crudelitatem committerentur. Cæsar suis auditis, vt qui nullam victoriam, quàm seipsum
vincere , animique motus frænare, gloriosiorem putaret , quando armati exercitus , vrbes , regio-

E 2 nes,

Federici nobile responsum.

Federici ducis Saxonũ condemnatio.

Federici cõstantia.

Philippi Menapiorũ ducis oratio.

An sit ĩ principes animaduertẽdũ, & quatenus.

nes, prouinciæ, imperia, sine multorum opera non subiugantur; facilè motus est ad mutandā sentē
riam. nam profectò se ipsum victorem vincere, hoc est è crudelissimorum tyrannorū captiuitate se
ipsum liberare, quales sunt illegitimi animi motus, quia illud fit sine adiutoribus, genus victoriæ
gloriosum, & maxime laudabile semper fuit ab omnibus sapientibus iudicatum. idcirco his depre-
catoribus ait Cæsar se capitale supplicū quidē reuocare, sed ne proritus impunitas inuitatio foret
ad scelera, eas cōditiones imposuit, vt facile cognosceret in quos errores illapsus esset. nā primùm
ius electionis adimit, & omnes vrbes, quas possidebat eo nomine, inter quas erat Calegia, & Arge-
lia. fuerunt autē conditiones huiusmodi de voluntate Cæsaris à Federico confirmatæ necessariò.
primùm quod Federicus tenuebat ius electionis, confirmabatq; illud cuicumq; Cæsar illud cōces-
sisset. quòd Calegiā, & Goriā vrbes cum omnibus tormentis, bellicis apparatibus, omni genere bel-
licorū armorū, tertiā partem cōmeatus cōcederet, exceptis armis militū, qui erant in statiuis, quibus
concessū est discedere sine vexillis cū cæteris impedimentis, vt liberarentur Christophorus Lantgra
uius Calegiēsis, & Albertus Sennonū marchio sine vllo precio redēptionis, atq; restituerētur vtrius-
que vexilla & tormenta Roccanizzi erepta, cui Hernestus contrà gratis concedirur, vt nullus aduer
sus Cæsarē aut regē Romanorū mereretur stipendia confirmatū est. continebatur in ijsdem condi-
tionibus, vt Sonueluatū, & Heldrungam Selmensū & Massfeltio comitibus restitueret, & Prutenorū
regulo quodcunq; eripuisset, ceterisq; omnibus procerbus restitueretur, quorū aliquid fuisset oc-
cupatū. his additur, vt cederet Cæsari omnia iura quæcūq; Limiri, & Halæ ad se pertinerent, oblite-
ratis Phengari, & Madeburgi obligationibus. statutū est, vt tantū sui principatus Federico relinque-
retur, quātū sufficeret ad annuū redditum quinquaginta millū nummū. illa tamē cōditione nul-
lū vt concessorū oppidorum triginta, & tria libera siquidē fuerunt præter portiones quorundam,
munire liceret incōsulto Cęsare. quin etiam Gottæ munitionē prosterneret, funditusq; euerteret.
vt omnes fęderationes obliteratę, deletæq; intelligerētur, nihilq; approbaret Federicus, nisi quod
ad cōseruationē tranquillitatēq; imperij pertineret, & quod Cæsar ipse approbasset. ad harū rerum
cōfirmationē iussus est Federicus semper Cæsarē, aut Philippū Hispaniarū principē sequi. per eas-
dē cōditiones Masseltius comes cū filiis, comes Rheni, & Beiccolingæ, & Rectenrodophi, & Esum-
besitni liberi dimittūtur, ita tamē, vt copias intra mēsem dimitterēt, adpromitterētq; sese pręsentes
cōditiones seruaturos. at Cæsar postea pro innata sua magnificētia, vbi magnitudinē animi, quā in
vtraq; fortuna Federicus seruauerat, cognouisset, multū etiā prouētus redditusq; annuos auxit. qui-
bus rebus ita cōpositis procuratū est à Federici filiis, vt cōditiones cōfirmarentur. accersitus est pri-
mogenuus, qui Gottæ erat vulneratus, induciæ factæ sunt in triduū cū Calegiensibus, ita tamen ne
Cæsariani vltra certū spatiū vrbi propinquarēt. erecti sunt valli in eo termino, vltra quē impune li-
cebat trucidare siquis temere fuisset progressus. accedit ad Cęsarē secundus filius Federici, qui vix
adduci potuit, vt, tā seueras, & tā, vt sibi videbātur, iniustas cōditiones sua subscriptione cōfirmaret.
postea in vrbē reuersus profectionē indixit præsidiis vrbanis post triduū. milites rē ęgerrime feren-
tes, vt quæ contra dignitatem Federici, & militarem rationē acta videretur, decernunt castra Cæsa
ris repente adoriri, ex illa parte, in qua Federicus asseruabatur. Sed tamē nihil actum est. iidem cur-
sus cōstituunt non exire ex vrbe, nisi integra stipendia, quæ sibi debebantur, persoluta sint. quæ cū
Federicus minime haberet, deniq, vt res ad exitum perduceretur, necesse fuit Mauritio certum nu-
merum pecuniarum persoluere. Præsidia igitur Calegiæ, quæ erant tria peditum millia, & ducenti
equites in acie die postero quàm soluta sunt stipendia sine vexillis, vel tympanorū strepitu exeunt
ex vrbe cum omnibus suis armis, & impedimentis pro quibus tria Germanorū vexilla duce Nico-

Federici vxor in castra Cæsaris.

lao Madruccio ingrediuntur. postea die tertio Sibilla Federici vxor comitante vno è filiis, & Catheri
na sorore Sibillæ vxore Hernesti accedit ad Cæsaris tentoriū. Huic honoris gratia obuii fiūt filii Re
gis Romanorū, & marchio Alisi, & alii complures Germani proceres. hæc ad pedes Cæsaris lacry-
mabūda procidens, & ꝓuoluta, vt docuit miserabilis fortunæ vicissitudo, præsentisq; calamitatis cō
ditio, tanta commiseratione præsentes omnes permouit, nemo vt fuerit qui ad illud spectaculū la-
crymas continere potuerit. quippe cū inter singultus fortunæ suæ inconstantiam cumulosq; cala-
mitatum recenseret, ac pro mariti, & filiorū fortuna precaretur. Cæsar ob grauitatem orationis, &
venerabilis matronæ aspectum misericordia commotus eam sustulit, neque passus est diutius esse
prostratā, quod fecit quanta cum potuit humanitatis significatione, atq; nihil illi ostendit indignū
priore fortuna. Illa postea quædam postulauit à Cæsare, sed responsum potius humanitatis plenū
extorsit, quàm quidquā eorū, quæ postulauerat. Deinde cū Federico collocuta redijt in arcem Ca-
legiæ. Cæsar eò profectus die postero ad eam visendā Regio atq; magnificentissimo apparatu exci-
pitur, atq; omnes cū Cæsare ingressi in arcem eodem die mensis assiduis. Cæsar tantam mulieris
magnificētiā admiratus, quid inquit si Federicus non fuisset captus? Tum munitione diligenter cō-
siderata iubet Marinianium marchionem tormenta, & incredibilē apparatuū copiā efferendā cu-
rare. Sed quia Sibillæ quatriduum tantum concessum erat, intra quod spatiū opus erat exire ex vr-
be, omnemq; supellectilem efferre, rogauit Federicus Cæsarē vt liceret accedere ad vrbem, sibique
necessaria secuturo castra cōparare. concessum est eo proficisci ducentis Hispanis comitātibus, qui-
bus pro innata sua liberalitate, regiaq; munificētia trecētas monetas argēteas, quos Talaros vocant,
largitur. præfectū cohortis Alphōsum quatuor equis lectissimis cādidis donauit. nā cōsueuit Fede-
ricus pro sua liberalitate mirificè omniū animos sibi deuincire. Sic exijt cū multorū lacrymis ex vr-

Vitēberga capta.

be Federic⁹ castra versus, at Sibilla lacrymās in Casuaros iter cepit, ꝙ principatū eū amisisset, quē ꝑ
octingētos, & amplius annos sui maiores possedissēt. renouat⁹ est ciuiū luctus, qa eductis ijs ꝓsidiis
recētib⁹, Cęsar quatuor vexilla Mauritij imposuit, ꝙ adeo Mauritio molestū accedit, vt nullius ci-
uium

ultum quidem vultu conspecto ingressus sit in arcem. Boemi, rebus Federici in eum statum adductis, quia verebantur ne prius inuaderentur, quàm Philippus Lantgrauius, & Tumbersinus, quos acciuerant, accederent ad impetum regis frenandum, qui in eos parabatur, nituntur omni industria fortunam Cæsaris victricem retardare, quam vi & armis non poterant. Cæterarum igitur vrbium ac nationum exemplo, quæ Cæsari se dediderant, legationes mittunt, quæ primum pro victoria aduersus Federicum parta gratularentur, deinde illum orarent, vt apud regem iratum pro eius regni salute intercederet. eam controuersiam inde natam esse inquiunt, quia petijssent sibi seruari priuilegia, quę à suis maioribus fuissent per suas virtutes acquisita. respondit Cæsar, si sese regi, vt par erat, subijcerent, eiusq; imperia seruarent, se facile futurum deprecatorem. sin autem persistere mallent in eadem pertinacia controuersiæ, se rem fraternam suam existimaturum. eo responso consternati fuerunt animi Boemorum non mediocriter, atq; cum rex armatus in regnum esset iamiam initurus, dubii fiunt quidnam consilii sibi sit capiendum. Sed cum denuo legationes missę sint ad Cæsarem pro tranquillitate eius regni rogandum, cognitum est Boemiam non amplius fluctuare ac tumultuari, quare statuit Cęsar Philippum adoriri, in qua vna victoria apparebat vniuersus labor consistere subiugandæ Germanię propter eius principis autoritatem, qui multas victorias alias consecutus esset. eo consilio Cęsar rursus Albim traiicit, sed antequam discederet conuenerant Sarmatarum, Tauricæ Chersonesi & eorum, qui ad Borysthenem fluuium incolunt, nōnulli tribuni militū quatuor equitum millia Cęsari, si velit, offerentes, quibus Cęsar gratias agens respondet bellum iā eò esse adductum, vt iis non opus sit. accedunt & regis Tunetani legationes, quæ præter cætera negotia, de quibus actum est, tria Arabum millia ad illud bellum obtulerāt. tanti est victoria illa existimāta, tātaq; autoritas Cæsaris, vt vel Libycę, Cilissæq; nationes vltro se offerrent ad auxilia, tantiq; est fortunæ in alterutram partem propensio atq; inclinatio. nam cōtinuò conuertuntur omnia populorum ac regnorum studia in quam partem fortuna benignior aspirauerit. Cæsar iubet Lazarū Suendium cum duobus vexillis peditum Gotram proficisci, tandiuq; esse ibi, dum funditus munitiones euerterentur. Illud consilium Cæsaris cum Philippo Lantgrauio cognitum esset, cœpit Mauritio, & Ioachimo deprecatoribus vti ad reconciliandam gratiam Cæsaris, veniamq; impetrandam. proponit etiam quasdam conditiones, quas illi conarentur persuadere Cæsari non esse contemnēdas. nam eo reconciliato videbatur vniuersa Germania reconciliari; qui si reijciatur, postea negotiū erit per multos sumptus, & labores, & amicorum cędes perficiendum. Cæsar his respondet semper ita tulisse ius bellorum, vt victores darent leges victis, at non ab illis acciperent. si optaretur vt Philippus consequeretur iniuriarum, & commissorum obliuionem, opus esse vt præsens errorem à se commissum fateretur, & veniam postularet. quod ni sponte fecisset, vi postea perfectum iri erat. Philippus tunc Lipsæ, quæ ciuitas est Libonotriæ subdita imperio Mauritij, in ea parte regionis, vbi Setabes vocati populi habitarunt, quæ distabat à castris circiter triginta milliaria. eius coniunctionis, & conciliationis cum Cæsare cupidus Mauritius, & Ioachimus citatis equis ad Philippum cōuolāt, qui tamen paulopost re infecta redeunt in castra, quòd eas petitiones Cæsar egerrimè tulisset. Quę dum tractantur à Mauritio, Albertus Masfeltius, & Gulielmus Tumbersinus, alijq; nonnulli duces collectis ijs copijs, quas habebant in Boemia, quatuor millibus equitum, & tredecim peditum, statuunt suppetias ferre vrbi Phamitano, quæ à Cæsarianis obsidebatur; vni scilicet federatarū vrbiū. obsidebat illam ex altera parte Henricus iuuenis Vessonum dux cum duobus equitum, quatuor peditum millibus Cæsaris iussu: ex altera cum paribus copijs Christophorus Fonspergius, & Philippus Herbestianus. consulunt hi quid esset in tantis rerum motibus agendū, at Masfeltius non amittendā præsentem opportunitatem ratus dum vires hostium adhuc essent diuisę incredibili celeritate visus traiecto fluuio castra hostium repēte inuadit tanta strenuitate, vt Henricus omnibus propè copijs profligatis, & cęsis ad Cæsarem confugere coactus sit. at Christophorus fluuium, & ipse traiecerat vt castra cōiungeret cū Henrico, atq; ita iter faciens obuia habet hostium impedimenta, quę ob partam victoriam incustodita vagabantur. illam opportunitatem arripuit & ipse Christophorus. vbi ventum est ad prælιū, magnam partem capit impedimentorū. & plures equites duobus millibus Alberti conatum minime expectantes direpti spoliatiq; sunt. amissa sunt a Tumbersino cētū nummū millia in ea pugna. postea noctis aduentu Fonspergius sese incolumē intra Busaterorum fines recepit. vbi clades ducis Sennonum opportunitatem dedisset tantæ prædę atq; victoriæ, quantum ipse amisisse accusabatur, magna simultas inter illos nata est propter iniuriā, quia alter alteri negligentiā obijceret. illa res non parum animum Cæsaris infestauit, quia verebatur ne per horum victoriam arma Boemiæ nondū satis pacata excitarentur, aut Philipppus deiectus de spe reconciliationis insultaretur, vt seruitutis iugum, quod sibi imminere intelligebat, & tantū malorum cumulū quantus proponebatur, à sua ceruice propulsaret. Verūtamen statuit fortunæ non esse cedendum; quæ sæpe iudicio, & ingenio superatur quippecum in tractandis negotijs non raro incognitæ, & prius occultæ viæ se patefaciant, quæ mox ad optatum exitum ipsa negotia perducant. interea Aloysius Rizzanus exploratum missus à Cæsare Madeburgum vrbem munitissimam, quæ est vna è primarijs ciuitatibus Saxonum, nuntiat Cæsari, vt acceperat è captiuis, ciues eius vrbis plurimum inter se dissentire, quòd alij imperij, alij liberam administrationē magis eligendā censerent. quæ vrbs ē sita ī ripa Albis fluuij. quare Cęsar credidit se breui illa esse potiturū. vbi spes & cōsiliū Cęsaris fuisset ad ciues delatū, vniuersa seditio atq; discordia cōsopita est. atq; omnes vnanimes ad vrbis defensionē cōiunctis animis cōtinuò se cōuerterūt. Illud cōsiliū Cęsaris multis nō satis prudēs visum est, neq; illa ratione solū, quòd nulla fides habēda est tumultuarijs populis, aut per se cōcitatæ multitudini, quia qui facile incitātur ad irā, citò illā deponūt, atq; vbi periculū propinquū est. sępe cōuersis

Lantgrauius veniam petit.

Lipsa vrbs.

Hēricus dux Vessonū profligatus.

Madeburgētium sententię variæ de deditione.

animis ad suos protegendos communi concordia conueniunt, verum etiam quia multa ibi inessent præsidia, circumq; liberę nonnullę prę potentes ciuitates, quæ possent ad ferendas illi suppetias excitari, quòd eadem arma victricia statim in se ipsas conuersum iri arbitrarentur. his rationibus diligentius à Cęsare consideratis mutauit consilium, reseruauitq; hoc totũ negotium in proxima comitia, per quæ si contumaces vrbæ fuissent liberæ ciuitates, condemnatæ imperatorij exilij mox experituræ essent vires omnium amicorum Cæsaris, vt multi pollicebantur. Cæsar his ita cõfirmatus Halam versus iter capit, quæ ciuitas sita est in ripa Salæ fluminis, quo tribus castris peruenit, quæ vrbs erat Federici. Tumbersinus, & Masselnius, & cęteri fęderati audita Federici clade, cuius stipendia merebantur, amissa præsertim tanta copia argenteorum nummorum, vti diximus, cum non possent amplius spe stipendiorum aut lenitate verborum animos militum demulcere ac retinere, copias necessariò dimittunt, ac prius pro stipendijs gratias agunt Federici nomine, quia tam benignè illi principi militassent. Sic igitur Tumbersinus Iulicurgium, Masseltius Pharodinum se confert. Philippus Lantgrauius his rebus commotus, tametsi non videbatur prius Cęsarem curaturus, tamen ita perculsus est, ita de omni spe salutis decidit, vt significauerit per literas Mauritio, & Ioachimo sese seruaturum esse quidquid ipsi duo communi consensu statuissent. Illi cum Cæsare agentes de Lantgrauio tanto difficiliorem inueniunt, quanto depressior factus erat Philippus. Sed tamen Ioachimi, & Maurithij generi precibus, & gratia, & promissis ita deniq; permotus est Cæsar, vt de pristina seueritate aliquantulum dimiserit. Peruenerat tunc Philippus Namburgum, quæ vrbs erat Federici, quò profecti deprecatores ita rem componunt, vt in gratiam Cæsaris Philippus reciperetur, veniamq; supplex obtineret his conditionibus. 1. vt Philippus supplex ad petendam veniam suorum errorum se conferret ad Cæsarem, seq; & omnes vrbes, castella, munitiones arbitrio Cæsaris committeret, ad promitteretq; fidem, & constantiam omnibus ijs seruãdis, quæ ad tranquillitatem Germaniæ spectarent, & ad quæ propter conseruationem imperij iuberetur, & pręcipuè ad turcicas vires propulsandas. 2. vt cæteras omnes fœderationes, & in primis Smacaldicam ex animo obliteraret, proferretque singulorum coniuratorum nomina, & causas aperiret, quibus singuli compulsi sunt ad illam amplexandã, omniaq; scripta fęderationis Cęsari concederet. 3. vt nequid ageret in posterum, quod pernitiosum esse posset Romanorum regi. 4. Ne quem Cæsaris hostem in suum principatum admitteret, sed vndiq; insectaretur. 5. ne quos suorum subditorum impune pateretur aduersus Cæsarem, aut eius fratrem militare, in quos, nisi paruissent, post decimum quartum diem more Cæsaris animaduerteretur, bonaq; fisco addicerentur Cæsaris nomine, quod tamẽ fieri intelligeretur sine præiudicio iurisditionis ipsius Philippi. 6. omnes munitiones sui principatus prosterneret, præter Ziuenianũ aut Casellam, quod fieret arbitrio ipsius Cæsaris; atq; eius munitionis milites iurarent se fidem seruaturos, atq; ita excluderent Philippum, siquid aduersus Cæsarem molitetur, & munitio cum omnibus apparatibus seruaretur Cæsari. neq; absurdum est Cęsarem ita confisum esse iuramento Germanorum, cum gens illa sit iuramenti obseruantissima, neq; possit nisi per summam difficultatem ad illud compelli, quod etiam fit magna reuerentia. nemo enim pręsens est, vbi iuratur, quin magno silentio detracto integumento capitis, tãquam sacras ceremonias spectet. 7. Ne liceret nouas munitiones excitare inconsulto Cęsare. 8. Vt omnia bellica tormenta, belliciq; apparatus Cæsari offerrentur. 9. Vt Henricus Vessonum dux, & filius liberi dimitterentur, alijsq; omnes Cęsariani captiui. 10. Ne Philippus quempiam infestaret, qui Cæsarianas partes fouisset, omnesq; lites, & controuersiæ ad electores imperij deferrentur. 11. Hæc autem omnia confirmarentur à filijs maioribus natu, & à ciuibus omnibus subditis Lantgrauij, quem, siquid contra imperium machinaretur, ipsi tenerentur tradere captũ Cęsari. 12. Vt Philippus curaret numerari Cæsari propter bellicos sumptus centum, & quinquaginta florenorũ millia. 13. Ne vita Philippo eriperetur, neq; perpetui carceris condemnaretur. Hę conditiones à Philippo acceptæ Mauritij, Ioachimi Volphangi ducis Turiburgi subscriptionibus confirmatæ sunt, qui omnia auxiliorum genera Cęsari ad earum obseruationem polliciti sunt. Cęsar ita quem vitam concessit Philippo. sustulit imperatorium exilium omnium delictorum veniam dedit, & in gratiam liberalissimè recepit, quæ res mirificè visa est Cęsaris rebus conuenire. Sed enim quia Cæsaris illa felicitas videbatur vniuersæ Germanię libertati imminere, iam incipiebat esse molesta vel illis qui cum ipso militarent, cum pręsertim omnes honores Italis, & Hispanis tribuerentur, Federicoq; Hispanis commisso custodijs, videretur non satis confidere Germanis. idcirco natis hinc inde contumelijs, & iniurijs inter ipsas nationes ad arma aliquando ventum est, cum vtrobiq; in acie consisteretur. Cæsaris tamen interuentu paucis cęsis res consopita est, quòd partem Germanarum copiarum accedere iussisset. Philippus his tumultibus vix sedatis duobus ducibus Vessonum patre, & filio comitantibus cum centum armatis equitibus venit in castra, quem Cæsar cum maiore, & honorificentiore apparatu in diem posterum excipiendum ducit. conuocatis itaq; primaris proceribus, qui Cęsarem sequebantur, multis etiam ad illud spectaculum confluentibus Germanis principibus, Cęsar aulam sub meridiem ingreditur cum omnibus solennibus imperatorijs, quæ per summas opportunitates sunt in vsu. Accedit paulopost Lantgrauius, qui ad genua Cæsaris prouolutus veniã petiit suorum delictorum, cum diceret se iustissimam indignationis causam Cæsari prębuisse, esseq; omni vel grauissimo dignum supplicio: sed tamen cum reliquam spem salutis suę in Cæsaris clementia collocarit, se vitam principatum, facultates, omnia bona sua Cæsaris arbitrio committere: implorare eius principis clementiam, quæ non minus quàm iustitia in summo principe sit laudabilis. nullam esse posse clementiæ, misericordiæ, humanitatis opportunitatem in rebus prosperis, nisi errores, inscitia, miseriæ illam præbuerint. neq; se dubitare tantam esse Cæsaris clementiã, quãta delitia

Lantgrauio conditiones impositæ.

Iuramẽtum Germanorũ

ta deliria & commissa peccata longo spatio superet. promittit in posterum se nutus Cæsaris sanctissimè, & incontaminatè obseruaturum, nihilq; excogitaturum, nedum facturum, quod voluntatem Cæsaris offendere possit. atq, hæc prolata sunt per scribam Lantgrauij; Lantgrauij ipsius nomine, vt mos est Germanorum, qui non ipsi quidem publice loquuntur, sed viri præstantiores, & à secretis pro ipsis principibus. his Ioannes Marquatus respondit Cæsaris nomine, quod tametsi errores grauissimi extiterunt, tamen pœnitentia ista, & commissorum cognitio, & supplex veniæ petitio, videretur non indigna clementia nostra, atq; aliqua ex parte mereri, vt mandentur sempiternæ obliuioni. atque istud etiam facere persuadent honorificentissimorum principum pro tua incolumitate amantissimæ preces. idcirco præter vitam, quam liberam concedimus, neque condemnamus perpetui carceris, imperatorium exilium delemus. in gratiam amicitiamq; recipimus. hortamur, & iubemus seruare conditiones. vbi Philippus consurgens manum Cæsari esset porrecturus, vti consueuerat, non assensit Cæsar, sed iussit ad Albanum accedere, ex quo quid agendum esset intelligeret. Illud tametsi molestum accidit Lantgrauio, tamen quia putabat spectare ad imperatoriam grauitatem, æquo animo tulit. vbi verò ad cœnam in arcem inuitatus cum Mauritio, & Ioachimo magnificè exceptus est, & post cœnam datum illi hospitium, commissusq; est custodiæ Ioannis Gueuarę præfecti Tertii Hispanorum Insubtiæ, sensit in quas calamitates esset illapsus. illud facinus cùm præter expectationem accidisset, non solùm Philippum maxima indignatione affecit, sed etiam ipsos electores plurimùm ira inflammauit. Sed cum ditus esset rumior tandiu custoditum iri, donec conscriptę conditiones perficerentur, rem electores: carcerem, & captiuitatem Philippus æquiore animo tulit: at verò istud accidit imperitia Philippi, qui dum perpetuum carcerem in conditionibus deuitarit, reliquit inconsultò captiuitatis, & carceris facultatem arbitrio victoris. Sed ita fit aliquando, vt cum fortuna labatur etiam ingenium. nam cum Philippus calliditate, & rerum gerendarum peritia præstare cæteris Germanis principibus putaretur, in hoc nõ alieno negotio imprudens apparuit, cum carceris incommodis non occurrerit. multæ ciuitates interea legationes mittunt gratulatum Cæsari, rogantes commissorum veniam, ac petentes in amicitiam admitti, quibus omnibus data est venia, & liberaliter sunt in amicitiam receptę. Ius electionis concessum est Mauritio, munera data sunt Italis, & Hispanis ducibus, quorum opera egregie in Germanico bello enituisset. deinde statim in Sueuiam cum exercitu recedere, vt ibi habitis comitiis decerneretur de nonnullis principibus ac vrbibus debellandis, quę in eadem pertinacia persistebant, statutum est. accesserunt Pauli tertii Põtificis maximi legationes pro victoria gratulantes, quę vt erat scriptum in diplomate, Maximum, & Fortissimum Cæsarem appellarunt. accessit Gotta & filius Federici ad Cæsarem maior natu, qui paternas conditiones confirmauit, atq; perhumaniter à Cæsare fuit acceptus. iussa sunt tormẽta bellica captiua trahi Granionarium, quæ postea in omnes Cæsaris prouincias distributa sunt, tanquam trophæa, & indicia victorię. nam fuerunt circiter quadringenta, & quinquaginta, & pleraq; inusitatæ pulchritudinis, quoniam illi principes magnopere illis apparatibus delectarentur. Cęterum Cęsar iter facit per Casuaros populos, quia verebatur ne Saxones collecto magno equitatu, adiunctisq; sibi viribus Iuctionum populorum ad principes captiuos in libertatem vendicandos insurgerent, quod facile videbatur fore propter ingenia Cattorum, & Anolitorum, quod genus hominum bellicosum est & intrepidum ad pericula, cũ vbi res Cæsaris essent imminutæ multorum equitum absentia, quos rex secum adduxerat in Boemiam. his accedebant vetera, & recentia Germanorum odia, quos secum adducebat, cum principes illi potius externorum custodiæ, quàm sibi commissi, creditiq; fuissent. Illud iter fecit Cæsar, quia præstaret viribus sclopettariorum, cum regio Casuarorum multos difficilesq; aditus habeat, vt quę montuosa sit, & equitatui minime accommodata. Sic enim periculum equitatus videbatur euitaturus, qui nõ multum, nisi in planis apertisq; locis valet. erant aditibus tamen illis difficillimis additæ quoq; munitiones, ita vt videri possent insuperabiles. Sed propensa inclinataq; fortuna omnes portas aperit victoribus, omniaq; claustra procedentibus patefacit. per eas vias igitur, quæ tutiores visæ sunt Cæsar in Casuaros ingressus iubet suas copias coniunctas incedere, quòd non satis fideret incolis eius regionis, Federicumq; medium haberent, ac intra se stiparent. neq; illud sanè temere fit, quia latebant in insidijs syluarum, quarum plena est ea prouincia, sclopettarij complures, qui omnes tardiores Cæsarianos trucidabant. Cæsar iratus omnes extra vrbes inuentos iubet occidi; sed cum illi pro arbitrio laterent, parum detrimenti acceperunt. sæuitum est à Cæsarianis in ædificia per flammas, quando in homines ferro vti non possent, multiq; pagi Casuarorum sunt incensi: ac nisi Cæsar id fieri vetuisset, vniuersa regio flammis fuisset absumpta. milites enim, qui nihil habent præter vitam & arma, nulla mouentur misericordia incendiorum aut deuastationum, quia nesciunt quantus sit amor domini in res suas. Septem igitur castris Cæsar pertransit eam regionem, donec ad fines Hercynię syluę peruentum est, in quibus noui tumultus excitantur. Quedus enim, & Nauarettus duarum Hispanarum cohortiũ præfecti præmissi sunt ab Albano, ac iussu neminem pari recedere ex ordine. hi inuaduntur à magna incolarum manu, commissoq; leui prælio coguntur ad exercitum se recipere. decertatum est per trium horarum spatium antequam altera pars cederet, delatumq; in castra plerosq; milites duorum prefectorum trucidatos fuisse, sed accedentibus omnibus copijs Cęsarianis incolę paucis e suis amissis in eam syluam se seruarunt. Aditus earum syluarum clausi tenebantur trabibus pręgrandibus miro artificio coniunctis, & concathenatis, ita vt transitum difficilem, & periculosum redderent Cęsarianis; quod ipsum faciebant altissimę, & frequentes arbores in itinere decisę, & in vijs transuersè iacentes. Cęsar illo itinere confecto statuit Agunti conquiescere, vt exercitus difficultate asperitateq; viarum defatigatus reficeretur. Sed tumultuantibus Boemis, ad

Lantgrauius captiuus.

Mauritius elector creatus.

Cæsar Maximus appellatus.

Boemiæ tumultus.

quos victoriç Masfeltij rumor peruenerat, & discordiæ Philippi, qui cōditiones Cæsaris renuebat concepta fuerat spes in ea prouincia fore vt regnum illud liberum ab omni regia potestate fieret antequam Cæsar posset opem ferre. erat rex ipse tunc Litomarizzi, quæ vrbs est amplissima Boemiç, distatq; à Casurgio viginti millia passuum, qui cognitis tumultibus cum non satis tutum arbitraretur in regnum ipsum inuadere, de omnibus facit Cęsarem certiorem. poscit auxilia priusquam res vlterius procederet. iussus est Marinianus cum octo vexillis Germanorum eò proficisci, & Augustus Mauritij frater cum duobus millibus peditum, & quingentis equitibus. Cęsar Noricum cōtendens, eò secundis castris peruenit, qui quoniam intelligeret ab illis populis bellicosissimis Federicum mirificè amari, veritus nequis tumultus in vrbe excitaretur propter captiuos principes, iubet eos in castella finitima cum omnibus reliquis copiis ab vrbe recedere. mox audito Cæsaris aduentu vniuersa nobilitas honoris gratia effusa est, & procul obuiam captiuis principibus facta. Vniuersam Boemiam interea fama captiuitatis Philippi peruaserat, quare demissis animis omnes conuersi sunt Boemi ad placandum regem, obliterata prorsus, & deiecta omni spe regni liberandi. missę sunt legationes, quæ rogarent vt in regnum accederet, sed non tanquam hostis, at tanquam rex in regionem suorum subditorum. rex Litomarizzo discedens Casurgiū cōtendit ad castellum vetus, quod ab vrbe separatur Multauia flumine satis amplo, atq; arcem ingressus Casurgii, quia non satis placidis verbis credendum putaret, duo equitum, tria peditum millia adducens, decreuit subsidia expectare. Boemi quòd sibi periculum imminere videretur, milites ad vexilla conuocant: nouos duces creant. omnia ad defensionem necessaria parant. rex tametsi multis artibus conatus est illam vrbē ad sua vota perducere, tamen omnia frustra tentauit. hæc quamuis communi totius regni consilio agebantur, tamen nonnulli è primariis fauebant regiis partibus. rex audita controuersia, causaque tumultus quòd inde manaret, quia multi quererentur sibi non seruari priuilegia quarundam immunitatum, iubet omnes vrbium præfectos ad se acciri, & Casurgienses præsertim, sibiq; ostentare priuilegia. certum conueniendi tempus assignat. eo elapso non profectis indicit perduellionis pœnam. Boemi dilationem procurantes conueniendi per simulationem temporis noua auxilia colligunt. Scribunt ad amicos principes exteros finitimarum vrbium, à quibus postulant auxilia. rex cū equitatum, peditatumq; omnem citra fluuium haberet, quæ copiæ quotidie nouis auxiliis augebātur, vbi cognitum est Marinianum etiam cum aliis auxiliis propinquare, Boemi veriti ne per arcē fieret impetus in vrbem, statuunt prius præsentes has paruas copias regis profligare, quæ essent vltra fluuium, quàm illis accederent noua auxilia. Sed tamen ad ripam tantum fluminis profecti displosis in regias copias frequentibus tormentis, pluribusq; sclopettis, cęsis decem tantum è regiis militibus in vrbem redeunt, eamq; incredibili celeritate ac diligentia muniunt. tormenta in opportuniora loca trahunt; ad omnia finitima castella mittunt, qui auxilia conscribant. omnia ad defensionem necessaria parant. Marinianus interea Sazzium peruenerat; id est oppidum distans viginti millia passuum à Casurgio, cui rex significatum mittit, vt quāta posset celeritate vsus suis rebus succurreret. iubet suos quietem agere, ne pauciores facile à pluribus profligarentur, cum rex non plures haberet quinq; millibus armatorum, at ciues plures octo millibus. postea rex audito auxiliorū aduentu, quę accedebant Casurgiensibus è variis vrbibus finitimis, iubet Carolum Saradinum cū maiori parte equitatus fluuium traijcere atq; obuiam hostibus prodire, hortareturq; redire domū, & perfrui concessa tranquillitate suarum vrbium. Sin autem nihil profuisset adhortatio, se ad vim conuerteret. Saradinus acceptis itaque duobus millibus equitum Germanorum Pannonū, & Boemorum ad alteram partem fluminis traijcit ante auroram sine controuersia. ciues rari copias, quæ traiecissent esse iam in sua potestate, statuunt eas vndiq. adoriri. Illud negotiū facile pro votis successurum putabant propter finitimarum vrbium auxilia, quæ sciebant iter cepisse, neq; procul abesse à prima acie Saradini: qui à tergo habebat vrbem, à dextra & à sinistra Albim & Egram & Misam vocatos fluuios. illa spe elati ciues exeunt ex vrbe Casurgio mille. & ducēti partim equites, partim pedites. hi vbi paulo plus mille passibus itineris confecissent existimantes auxilia esse propinqua certamen committunt, quod non diutius protrahitur, cum ciues coacti sint cedere maioribus viribus, atq; vel intra mœnia refugientes trucidantur ab insequentibus. Tantus autē terror illis per illam pugnam est iniectus, vt nonnulli desperata defensione Casurgii ad alia castella sese receperint. res illa primum imprudenter, & infeliciter gesta magna trepidatione vniuersam Boemiam repleuit, quam etiam auxit recens Mariniani aduentus, cuius autoritas ciuitatem ipsam Casurgium ad regis fidem amicitiamq; perduxit. Istud autem subdole fit à Casurgiensibus, qui per simulationem liberalitatis, & obedientiæ erga regem, studebant rem tandiu differre, dum noua auxilia accederent, quæ etiam sollicitabant per literas. interceptæ paulopost ipsæ literæ seueriorem regem, magisque iratum reddiderunt, cum illa de causa magistratus sustulerit, atq; ita fecerit, vt nullum libertatis vestigium reliquum fuerit in eo regno. Boemi omni spe libertatis frustrati, statuunt omnem spem salutis reliquam in regis clementia collocare: cum sperarent se per Augustum ducem, & Ferdinandum secundum regis filium multum humanitatis consecuturos. quingenti igitur eorum positis armis ad regem petentes veniam contendunt, qui omnes vno tempore in genua procidentes clemētiam, humanitatem, misericordiam regis implorant. His iubet rex deliramenta, & offensiones publicè recitari de scriptis. atq; prioribus precibus supplicū additæ sunt etiam lacrymæ. rex ad eas subridens, nimis tardè inquit, cum lacrymas oportebat consilijs addere comites. Principes prædicti pro his intercedunt, quorum preces plurimum profuerunt priuatis quibusdam. omnes tamen in arcē tunc sunt inclusi, neq; prius dimissi, quàm omnia imperata executi sint, priuilegia obtulerint, ad res priuatas & publicas spectantia, fœderationum syngrapha, iura in subditos, aut vrbes, aut castella,

Boemi profligati.

Boemis iniūcta supplicia.

prouentus,

prouentus, tributa, vectigalia, tormenta bellica, atq; bellici apparatus in arcem importati sint; præter sclopettos, lanceas, sarissas, thoracas, cæteraq; huiusmodi arma, quæ iussa sunt in publicum armamentarú vrbis cóportari, quæ omnia facta sunt incredibili celeritate. postea Rex populo parcit. omnes expertes primorum consiliorum dimissi. reliqui arctioribus custodijs traditi, quorum non nullis capita sunt amputata, & bona fisco addicta, quo cęteri ab huiusmodi flagitijs deterrerentur. illud iure fieri propè videri potuit, quia nullis iniurijs impulsi, nulla re oppressi, nulla nouitate suarú rerum commoti, sola ingeniorum leuitate ad rumorem infelicitatis Cæsaris arma, & ipsi aduersus suum regem susceperant. Sed illud factum est, quia diuitiæ, & opes, & rerum copia plerumq; populorum animos ad res nouas moliendas extollunt, & insanire faciunt, si leues præsertim, minimeq; à sapientia firmatos inueniant, cum inopia contrà maxime omnium timidos, & abiectos faciat, teneatq; in comparandis rebus necessarijs occupatos. Boemis debellatis omnes publici prouētus vrbium sunt adempti, & regiæ potestati, ærarioq; regio addicti. quæ res effecit, vt plus spoliorum, & prædę Rex ex ista, quàm Cæsar è tot amplissimis victorijs reportauerit. Nam opulēto regno, & amplo, & frequentia ciuium pleno, & munito potitus sine sanguine Ferdinādus factus est opulentior; at Cæsar tot principibus & vrbibus subiugatis factus est quidē gloriosior, sed magis inops ob multitudinem stipendiorum, & munerum. huius victoriæ rumor vel ad extremas partes Saxoniæ perlatus omnes liberas ciuitates perpulit, vt cogitarent de deditione, atq; primi omnium Treuenses Saxoniæ populi, qui ad Chersonesum Cimbricam respiciunt, quorum vrbs sita est in ripa Albis fluuij, potentissimi inter liberas ciuitates, Noreiam profecti in amicitiam Cæsaris recipiuntur ijsdem conditionibus, quibus reliquæ vrbes acceptæ fuerant. iussi præterea sunt centum nummú millia in bellicos sumptus dissoluere. quæ deditio pergrata fuit Cæsari, quòd per eam putabat se facilius Limiros, Phamiranum, & Iullcurgium ad deditionem posse compellere, & finitimas his præterea ciuitates. Sed quoniam compositæ fuerant res Boemiæ, Cæsar quia non egeret collectis copijs, eas dimisit, quarum dux erat Ansualdus, atq; eum solis cohortibus Madruccij, quas ad sui corporis custodiam reseruauerat, Augustam versus iter capit, præmissis cum Hispanis cohortibus principibus captiuis.

Liberæ ciuitates se dedūt Cæsari.

Agebatur iam initium anni quadragesimi octaui post mille, & quingentos à partu virginis, eum aliæ copię dimissæ sunt, quas per hyemem aluerat Cæsar; nam tria peditum Germanorum millia, quæ ad illud vsque tempus duce Georgio Sciamburgio militauerant, acceptis omnibus stipendijs, quę meruerant, dimissę sunt, & Maritiani rursus, Ioannisq; Nansiensis copiæ iussus est, Philippus esse Tonauertæ, vbi erant Hispani, at alter vrbem ingredi, vbi futura erant comitia. Bernardus & Philippus Sennonum duces, & Cauci, & Limiri, & Phamiranenses, & Hellenses, alijq; populi Oceanum Septentrionalem versus habitantes, pristina ferocitate deposita fortunæ, victoriæq; Cæsaris cedentes, ac veriti exilium imperatorium decernunt ante comitia ad Cæsaris clementiam esse confugiendum. petunt igitur veniam per legationes, multasq; excusationes suorum commissorum adducunt. vrbes, facultates, se ipsos arbitrio Cæsaris concedunt, qui omnes superioribus conditionibus in amicitiam sunt recepti. Istud ipsum facere voluerunt Caucorum duces, sed cum nimis superbè atq; elatè fecissent, Cæsar eorum amicitiam renuit, quamuis postea multis variorū principū precibus fuisset rogatus, & in primis a Rege Daniæ; cum decreuisset post comitia hos, & alias eius regionis vrbes ad iustam pęnitentiam suorum errorum armis compellere. at copiæ Nicolai Madruccii cum de promissis stipendiis magnopere quererentur, eas hortatus est signifer, vt querelas ad suum tribunum deferrent, quo patrono, & deprecatore apud Cęsarem vterentur. at milites inflammati magnopere, & quasi furore perciti, quòd iniuriam sibi fieri à Cęsare existimarent, sub signis ad Cęsaris palatium contendunt. illa res multos ciues ad arma suscipienda compulit ad suam suorumq; salutem protegendam. Cęsar ignarus quò res tenderet clauso palatio se cum suis aulicis ad defensionem accingit. ille tumultus circiter tres horas non sine aliqua cæde vtrinq; perdurauit, qui tādem pollicitationibus, & promissis stipendiis fuit sedatus. at Cęsar rebus postea pacatis puniuit suspendio eius tumultus autores. Neq; sanè potest Cęsar auaritiæ accusari, cum Italis Hispanisque ducibus corrolaria etiam stipēdiis addiderit, legationibus Boemorum magni ponderis torques largitus sit, ciuitatibus mulctatis aut offerentibus magnum auri pondus & numerum pecunię dimiserit. Sed inopia nummorum aliquando ad penuriam stipēdiorum imperatores adducit, & pręsertim in maximis, & diuturnis bellis: at insolentia certe, & temeritas militum facit vt aliqui digna supplicia consequantur. vt enim nihil est magis pestiferum in exercituum imperatoribus quā parsimonia, & auaritia, quę priuatas res alit, publicas destruit; ita militum insolentia omnes rectas leges militares euertit, si diutius impune feratur. atq; vt nemo gloriosus auarus Imperator dici potest, nisi omni auro gloriam & virtutem pręferendam censeat; ita inutilis est rebus militaribus qui audeat vel in ipsos imperatores omni abiecta reuerentia audacter insurgere. Enimuero mirabile fuit illud, quòd Cęsar non modo tam confusas, & fluctuantes res Germanicas composuerit, verū etiam quòd illud fecerit intra tam breue spatium, vt incredibile propè videri possit, cum tantæ vires in illum insurgerent, quantas vix vlla humana potentia multis annis potuisset infringere. & profectò aduersus aliàs omnes vires Christianas potuissent resistere, siquis voluisset aduersus tantam fęderationem iniqua arma importare; sed vbi quis contra æquitatem legesq; pugnat, Deum habet aduersarium plerunq;, cuius potentiæ qui exercitus, quæ classes, qui armati, quæ castra, qui imperatores possent resistere? Nam & Roma orbis terræ propè domina tanti esse duxit Rhenum transire, vt cū Iulius Cæsar id fecisset, supplicationes Diis immortalibus decretæ sint. & Carolus cognomēto Magnus appellatus triginta annos absumpsit in perdomanda Saxonia, cum Carolus Quintus eius nominis imperator vniuersam Germaniam intra quindecim mēsium spatium subiugauerit. Sed duæ res fue-

1548.

Tumult⁹ militaris ac seditio.

Auaritia pestis rei militaris.

Germaniæ potentia.

res fuerunt Germanis pernitiosę & grauissimę aduersarię in hoc bello; altera quòd arma suscepe-
rant contra ęquitatem,& vel contra leges ipsas Germanicas, altera quòd Germani pugnabant ad-
uersus Germanos pro Cęsare. conueniunt vndiq; legationes ad Cæsarem gratulatum pro victoria,
sed in primis à Philippo filio Hispaniarũ principe Ringomes Sylua vir Hispanus,qui Philippi no-
mine pro victoria,gloriosisq; triumphis gratulatur,& pręsertim de tã bellicosa, tamq; potẽti pro-
uincia.atq; Cęsar Sylue aduẽtu plurimum lætatur,cum Augustæ tunc propter bellicos labores ę-
grotaret. Sed enim quia in animo habebat Philippum filiũ ad se accire,verebaturq; ne Hispani gra-
uiter ferrent,aut etiã neq; paterentur omnino siquis eius nationis in Hispanię pręfectura fuisset re-
lictus,putauit rebus suis optimè consultum fore siquem nobilitate ac dignitate præstantem ibi prę-
fecisset. Cum igitur esset apud illum Maximilianus Ferdinandi filius, princeps supra iuuenilem ęta-
tem prudentia,& animi magnitudine insignis,hunc statuit illi regno preficere. vt verò Germanicę
vires Hispanis arctius coniungerentur impetrata licentia ab autoritate Pontificia Mariam primo-
genitã illi in matrimonium concedit. His actis Ringomes in Hispaniam remittitur, iubeturque si-

Maria Austriaca nubit Maximiliano: Hispaniæ pfectus.

gnificare Philippo esse in optatis Cæsaris,vt is in Germaniam Belgasq; accederet,quo ab omnibus
populis inferioris Germaniæ princeps agnosceretur,acciperetur; cum iuramento. Cæterum Cæ-
sar de omnibus illis quæ contigerant Genuæ in Italia edoctus per literas Auriæ,grauissimè visus est
ferre cædem Ioannettini,cuiusce rei cũ autores, & consultores fuisse Pontificem & Petrum Aloy-
sium Farnesium Pontificis filium didicisset,rem in opportunum tempus dissimulat,cũ etiam Nea-
politanus tumultus inde manasse in mentem veniret. Sed Ferrandi Gonzagæ,& Auriæ communi
consilio ratio adinuenta est,qua,& acceptas iniurias Cæsar vlcisceretur, & hostium consilia pror-
sus infringeret. Nam cum Petrus Aloysius multis in rebus visus esset Gallorũ partibus studere ad-
uersus Cæsarianas,habereturq; pro hoste ab ipsis Cæsarianis,legationes mittit ad Auriam, quibus
se excusaret apud illum,purgaretq, aduersus accusationes inimicorum,ac demõstraret cædem Ioã-
nettini Auriæ sibi molestam accidisse. Sed cum Augustinus Lãdus ciuis Placentinus vnus fuisset ex
illis,qui legatione fungebantur, princeps cępit clam cum eo agere de interficiendo Farnesio du-
ce. ita vero actum est cum Lando viro prompto ad omne facinus,acriq; ingenio,vt antequam Ge-
nua discederet, promiserit Auriæ se sua manu Farnesium interfecturum, Placentiamque Cæsaria-
nis aperiturum. his ita conclusis præmium carnificis negotij promittit Auria Lando se Ioannetti-
ni filiam nubilem daturum in matrimonium Landi filio. at mercedem proditionis Placentiæ mul-
ta munera se impetraturum à Cæsare. vbi vero publicè Auria legationibus audientiam concessisset,

Conspiratio in Petrum Aloysiũ Farnesium.

simulat his auditis se optimè esse affectum erga Farnesium Ducem, & Pontificem, atq, alacri læto-
que vultu illas & admittit & dimittit;quæ cum Farnesio essent significata, fecerunt vt omni pror-
sus suspicione coniurationis,aut insidiarum vacaret. Sed quis satis callidè sibi cauerit à domesticis,
& familiaribus proditoribus? Cæsar factus certior de Auriæ consilio, iubet Ferrandum Gonzagam,
qui erat in præfectura Mediolanensi tantum virium colligere, quantum sufficeret coniuratis ad il-
lam vrbem tutandam vbi capta fuisset, atq; vt ipse Ferrandus sua præsentia rebus coniuratorum fa-
ueret,quod singulari diligentia factum est. Landus perpendens quo pacto susceptum consilium
perfici possit, clam in suam sententiam quatuor è primarijs ciuibus Placentinis adducit, proposi-
tis ingentibus munerum honorumque præmijs;qui fuerunt Ioannes Anguisciola, Aloysius Cõfa-
lonerius, Hieronymus, & Alexander Palauicini fratres. his facile fuit tantum facinus persuadere au-
toritate potentiaq; præstantibus in ea ciuitate, & quorum autoritatem senatus etiam sequebatur
per principis imprudentiam,qui neque præstantiores quidem verebatur cum multas iniurias quo-
tidie,& in eos,& in cęteros omnes ciues pro libidine inferret, neq; intelligeret oportere principes
primarios ciues in primis aut euellere aut vereri tanquam iniquiore animo reliquis ciuibus iniu-
rias ferentes,ac propè æmulos tyrannidis. Sed Farnesius dux incautus post acceptam ciuitatem à
Pontifice antiquissimam eius vrbis Senatus autoritatem sustulit. noua tributa imposuit. multa ne-
fanda per libidinem perpetrauit. Sed enim periculosissimum est vitæ vel ipsius principis vrbium ac
populorum priuilegia antiquare & delere nullo ab ijs scelere commisso, cum sępe libertas,& orna-
menta patrię ciues vel proprię vitę anteponant: quæ certè illęsa conseruanda sunt ab ipsis principi-
bus, nisi perduellionis, aut defectionis, aut adulterinæ religionis sint rei, atque idcirco condemnen-
tur vniuersi ciues. nam illis per iniuriam ereptis sollicitantur ad defectionem. his etiam accedebat

Priuilegia populis cur seruanda.

munitio quædam, quam vrbi imminentem extruendam curabat, cum maxima Placentinorum ci-
uium indignatione,quodque patrię honores ac magistratus ciuibus ereptos Gallis hominibus tri-
buebat. His tot iniurijs incitati, exacerbati,& incensi ciues videbantur iamiã aliquem tumultum ex-
citaturi: quę quoniam ad aures Farnesij peruenerant, mittit Bartholomęum Villęclare ad conscri-
bendas,colligendasque copias. Sed quoniam negligentia, & tarditas semper pestifera est rebus bel-
licis, coniurati de omnibus rebus certiorem faciunt Ferrandum, vt cum auxilijs adproperaret: at-
que non multo post in arcem Placentinam profecti, vbi dux ille morabatur, cum opportunum tem-
pus visum est, (parum enim accuratè arx custodiebatur) custodes inuadunt, à quibus admissi fue-
rant propter eximiam autoritatem, cum essent è primarijs eius vrbis. His trucidatis subductilem
pontem tollunt, thalamum Farnesij inuadunt, inuentum cum duobus inermibus trucidant. ob-
seruarant enim horam prandij, quo tempore nemo esse consueuerat in palatio, cum omnes Ducis
ministri extra palatium victitarent. Sic trucidatum abscissis per ignominiam pudendis viribus alte-
ro pede suspendunt è fenestra, vnde magis è foro vrbis posset prospici. deiectus est post diuturnum
spectaculum in fossam oppiduli, atque à coniuratis libertas, & Imperium conclamatum. his enim
vocibus ambigui facti sunt ciues, & inter spem metumque versabantur, cum Imperij nomen non

Petri Aloysij Farnesij cædes.

nihil

nihil terroris incureret, & à ſumendis armis deterreret, libertatis nomen imperio opponeretur. Ferrandus, qui Cæſaris conſilio iuſſus fuerat his coniuratis prȩſtò eſſe maturè cum auxilijs, quo poſſet eſſe promptior, & in propinquiore loco eſſet, ſine tamen ſuſpicione, Cremonæ morabatur. is audita cȩde Farneſij incredibili celeritate Placentiam cum armatis conuolat, atq; vrbe potitur ſine controuerſia. ea cædes quàm iucunda Cæſari accidit in vltionem Auriæ, & ad frangenda conſilia Gallorum, tam moleſta, vel etiam multo magis fuit Pontifici, quare cum Henrico Gallorum rege fœderationē ſocietatemq; belli inire tentauit, ſed multæ difficultates vtrinq; coortæ ſuſcepta aduerſus Cæſarem conſilia infringunt. at Pontifex certè dolorem, quem è filij morte perceperat, ſapienter occultat, neq; vllum dat mȩroris iudicium; quin etiam addidit Petrum Aloyſium ſuæ ſtultitiæ meritas pȩnas dediſſe, cum potentes inimicos ita faceret parui, quos iniurijs ipſe prouocauerat. Auguſtini Landi pro precio ſanguinis data eſt in matrimonium Auriæ neptis filio promiſſa, atq; cæteris ſicarijs ingentia præmia, quam tamen cædem nonnulli inconſulto Cæſare factam eſſe dicebant, ignari prorſus rerum regiarum, quare iſta carmina tunc ſunt circumlata.

Cæſaris iniuſſu cecidit Farneſius heros.
At data ſunt iuſſu præmia ſicarijs.

Nā profectò ridiculus fuiſſet Lādus, cæteriq; cōiurati, ſi nullius auctoritate ſuffulti tantum facinus auſi eſſent, neq; tamē habuiſſent vires, quibus poſt factū protegerentur, ſalutemq; ſuam poſſent defendere, cū animi populorum non ſatis eſſent cogniti. neq; prudens Ferrandus vllo pacto videri poterat, ſi incōſulto Cæſare aduerſus pontificiā potentiā, & aduerſus clariſſimam, & florentiſſimam tunc in Italia familiam Farneſiā nullo propoſito præmio, nullisq; impulſus inimicitijs, ſuſcepiſſet defenſionē coniuratorū, cū nō deceat regum miniſtros principes homines impune infeſtare, ne in ſuos reges arma populorū temerè inuitent. nā neq; vrbe quidem propoſita licet aliquando arma mouere, cū quoties bellū geritur, toties in arbitrio fortunæ nō vna vrbs, ſed totū regnū collocetur. Ferrādus ita Placentia potitus conatur purpurati antiſtitis Farneſij animū placare, ſeq; purgare ab illa immanitate, ad quē etiā literas huiuſmodi exarauit. Grauiſſimus mihi ſanè vt debuit, accidit caſus patris tui principis clariſſimi, cū propter meam in eum obſeruantiam, tum quia amplitudinem tuam video, vt par eſt, eum grauiter ferre. veruntamen illud nō minus fuit moleſtum, quòd res Cæſaris ita cogebat, vt vrbem illam occuparē, vt ſic omnibus iis conſulerem, quæ apparebant pertinere ad Cæſaris vtilitatē. id etiā, quod mihi moleſtius viſum eſt, ita ſe habet, quòd Cæſarem non ita commouere poſſum vt cupio. idcirco ab amplitudine tua peto vt meā de hac re excuſationem accipias, ſi illud officiū non apparuit à me profectum, quod pro noſtra amicitia proficiſci debuit, quia meæ vires vltra certos terminos non extenduntur. Sed tamē ſiquid ab amplitudine tua cognitū fuerit, in quo mea opera alicui vſui tibi eſſe poſſit apud Cȩſarem, gratiſſimum mihi erit, & in beneficij loco recēſebo, ſi illa familiariter vſus fueris. Interim Deum rogo, vt clariſſimus Dux meliori felicitate quàm fuit præſentis vitæ, perfruatur, tibiq; largiatur animi fortitudinē ad tantā euentuum acerbitatem patienter ferendā. Quædum tractabantur in Italia, magnum & memorabile prælium ob atrocitatem & militarem virtutem commiſſum eſt à Solimano aduerſus Tamnaium Perſarum regē, & ab eodem Solimano inſignis clades accepta. cauſa eius belli fuit, quia Solimanus cū multos haberet filios virtute & bonitate ingenij præſtantes, tamen apparebat in Selimum propēſior, cui redditurus Imperium putabatur: vt qui palàm dictitaret ſe quod à Selimo accepiſſet, velle Selimo relinquere. vt illud aſſequeretur Selimus iuſſu patris curauit Baiazzetū fratrē per inſidias de medio tollere, ſed cum fortiter ſe defendiſſet Baiazzetus, pene profligatis paternis copijs tamen coactus eſt ad regē Perſarum confugere, quē cum à Tamnaio non potuiſſet obtinere per legationes Solimanus, arma hoſtiliter ijs finibus importauit. & quoniam non iniucundū fore cenſemus cognoſcere imperatorū Turcarum pompam, qua exeunt ad bellum, hic quanta fieri poterit breuitate orationis eam explicabimus. hoc igitur ordine inſtructus exit Byzantio, quem plerunq; ſeruat. Prȩcedit magnus eorum armatorum numerus, qui Spachoglani dicuntur, qui ſunt nobiliores equites lanceas, & acinaces habentes. atq; hi prȩcedunt primario purpurato, vel quatuor præſtantiores autoritate antecellenti. hunc ſequuntur quindecim phalerati equi ad vſum ipſius purpurati quos ſingulos ſinguli Ianizzeri ex vtraq; parte comitantur. Sequitur hos præfectus Ianizzerorū, qui Agà vocatur, & mille Ianizzeri pedites ſclopettarij, deinde decem ſigniferi Sanzachi equites, atq; hos tympaniſtæ, & tubicines equites. Sequitur deinde nullo ordine magna multitudo variarum nationum in equis cum lanceis, quam ſequuntur muli & cameli & impedimenta caſtrenſia. hæc autem Spachies equites cum acinacibus arcubus, & ſagittis, quos carri tormentorum, qui ſinguli à triginta equis trahuntur habentibus fræna aurata. ſequuntur hos principes ac duces Ianizzerorum in equis cum aureis capitum integumentis acutis, acinaces habentes cum flauis vexillis. inde duodecim millia Ianizzerorum peditum cum ſclopettis & alabardis. hos Solimani aſſeclȩ pedites, qui ſtapedarij dicuntur, cū arcubus & ſagittis. Solimanus ſolus inter hos equitat, qui Solachi ab illis dicuntur. Sequuntur Solimanum tres impuberes adoleſcentes magnificè induti, quorum vnus fert arcum, alius veſtes Imperatoris alius aquam. Sequuntur hos duo eunuchi in equis, & prætorium deinde vexillum viride, & ſex Sanzachi cum rubro, viridi, albo, flauo vexillis, & albo ac rubro atq; rubro & viridi. deinde alij tympaniſtæ & tubicines in equis. ſequitur hos magnus numerus militum cum lanceis habentibus rubra vexilla, & acinacibus. à dextra procul à Solimano incedunt Spachoglani equites cum flauis vexillis lancearum à ſiniſtra Selitaru vocan cum albis, & rubris. inde impedimenta cōplura, & Spaches equites cum lanceis: hos ſequitur purpuratus ſolus cum ſex aſſeclis peditibus, atq; hunc viginti & duo Sanzachi in equis cum vexillis & tympaniſtis & tubicinibus. poſtea ingens armatorum multitudo

Ferrandi Gōzagæ literæ ad Card. Farneſium.

Acierum, & pōpæ ordo imperatoris Turcarū exeūtis ad bellum.

titudo è varijs nationibus cum impedimentis. sequuntur hos Iachingi nominati, qui spe prædæ castra sequuntur. cum his copijs, quæ plnribus ducentis millibus hominum constabant, Solimanus in Armeniam iter capit. vbi primùm in agrum hostilem accedit, incredibili immanitate obuia quæq; ferro atq; igni populatur. nulli neq; sexui, neq; ætati parcitur, ac neq; brutis quidem cuiusnis formæ. vrbes opulentissimas Babylonem & Zorigam & Carras & Birum Mesopotamiæ, quam panē regnum Diarbeccæ vocant, captas vi diripit, deuastat, concremat. istud fiebat ad vltionem iniuriæ vt Solimano videbatur acerbissime pro propinquorum odijs, quę certe acriora sunt externis, quoniam Tamnasus Baiazettum filium Solimani non solùm protegebat profugum aduersus paternam voluntatem, verumetiam illi summū imperium copiarum aduersus patrem, armaq; ad vindictam concesserat. Tamnasus tametsi habebat in armis centùm millia hominum & amplius, tamen quia Solimanus cum tantis viribus è Syria in Mesopotamiam populabundus penetrauerat, veritus se non posse resistere tantis copijs, legationes mittit ad Lusitanū regē, qui maiori parti Indię imperat, vbi multæ sunt munitiones cū Hispanis pręsidiis. rogat ne se tantis bellorum motibus implicatū negligat, sed quàm citissimè opem ferat aduersus communem hostem. præstare opem ferre laborantibus nunc Persarum rebus, quàm expectare, vt cum accessione virium Persicarū ipse postea à Solimano inuadatur, cuius neq; amicitia quidē ob eximiā potentiā videri tuta iure possit, nedū inimicitia. summos imperatores aliquando illud solum honorificum censere, quod sibi cōferat, cū fides & iuramētū & omnis honestas tantū habeat firmamenti, quātū vtilitas regnorū, quę si aliena ab ijs apparuerit omnia impedimenta tāquam nebulas serenus Aquilo dispescit ac dissipat. multos fuisse principes, qui quidē quieuerūt vbi circa suos fines arma Ottomanica circūstreperent contra finitimos, se satis assecutos rati quòd in se arma non sint importata. sed postea cū serò resipiscerēt, frustra penituisse breuis pacis magna parte suorum principatuū emptę. Plurimorū regum magnorum crescere cū amplitudine, imperij cupiditatem dominandi, quam non montes, non pelagus, nō desertæ solitudines, non qui Asiam Europamq; diuidunt termini definiūt, qui semper oblatis probabilibus causis pugnabūt dū infixas re ipsa auaritię, & acquirendi res alienas radices in animo habebunt. putant enim sibi etiam gloriosum esse quod cęteros reges per vim e suis principatibus disturbēt, quibus cū imperatoribus pacis ac belli nomina sunt, vti cōfert. non. n. ad iustitiā, sed ad suam cōmoditatē his vtūtur; qui magis viri boni sunt cū aperte bellū se inferre fatentur, quā cū amicitiā vocant cessationē iniuriarū. Nō esse vnius mensis quietē emendā periculo sempiternę seruitutis; cū vna hęc res ad tantam potētiā Ottomanicam familiā extulerit, ac prouexerit. opus esse finitimos reges sibi beneficijs deuincire, qnibus adiutoribus vtantur postea ad cōmunē libertatē tuendam. his alijsq; compluribns rationibus cōmotus Lusitanus rex decē Hispanorū millia cum viginti bellicis tormētis subsidio mittit Persę; qui vbi ad castra Persarū perueniūt posita in ripa fluminis Euphratis castrametātur à fronte exercitus Turcarū. cęptū est statim pugnare leuibus pręlijs, in quibus tāta Hispanorū virtus enituit, vt Persę, qui prius apparebāt magnopere consternari, & metu perculsi, non parū animi resumpserint. Hispani castrametātur super quodā colle, atq; exploratis viribus hostiū, quę longo interuallo superare videbātur, si descēderetur in aciē, omnē animū ad artē insidiasq; conuertunt. Nam vbi Tamnasus in planitie constiterat ad impediendum progressum Turcarum, ne totam regionem deuastarent, ibi propinqui Hispani peramplos aggeres, & profundas fossas castrenses, latasq; ducunt, ac se vndiq; vallant. varijs in locis cados pulueris tormentarij occultant in fossis tanquā in cuniculis. loca fasciculis lignorū, & terra & folijs arborū atq; herbis superius cōsternunt, itaq; instruuntur aduersus impetus Turcarum. Solimanus cum intelligeret hinc Hispanos, inde Persam cū centū millibus armatorum trāsitum occupauisse; dubio fit animo an sibi progrediēdum sit. cum præsertim in alia parte filius constitisset cum quatuor millibus Ianizzerorum. Persa ad tentandos animos Turcarum iubet omnia tormenta in Turcas displodi. at Solimanus cum obsideretur propè à tergo omnibus regionibus deuastatis, & incensis, neq; tamen sine pugna progredi posset, decernit necessariò collatis signis de summa belli esse dimicandum, vt sibi viam ferro aperiret. Suos in aciē instruit. erat in castris Solimani Selimus purpuratus cū triginta armatorū millibus. Mysiæ præfectus cū totidē millibus Illyriorum atq; abiuratorū hominū Carais præfectus Iudeæ cū viginti millibus Hebræorum. Purpuratus præfectus Asię minori cū viginti & quinq; millibus pugnatorū. Trapezūtii purpuratus cū triginta millibus. Cilicie præfectus, & Pāphyliæ cū viginti & sex millibus. Męsiæ cū viginti, & quinq;. Persa cōtra vbi intelligit Solimanū se accingere ad pugnā armatus cū Baiazetto equū cōscēdit. per omnia castra penetrat. suos in acie Instructos confirmat. hortatur ad virtutē & strenuitatē & gloriā. docet hostiū numerū nō esse metuēdū; quia in supputationibus tm̄ numerorū multi sunt plures paucis, at in bello plures sūt decē viri fortes, triginta imperitis ac timidis. nō nūc primū arma Turcarū à Persis retusū iri, sed ī multis alijs p̄lijs Turcas fuisse superatos. fortunā belli fortes plerūq; & audētes fouere cū æquitate causæ p̄sertim, & pro larium defensione pugnātes. his certissimā promittit victoriā, si pristinæ virtutis tm̄ recordētur, quā in minutis p̄liis ostēderint, ac fortiter pugnēt. his cohortationibus efficitur vt Persæ alacres se oēs ad pugnā accingerēt. Primi Hispani, vti statutū fuerat, p̄liū ineunt accepto signo pugnę. Signū fuit immēsus, & ꝓpè incredibilis tympanorū, tubarū, ac lituorū, tormētorūq; strepitus repēte coortus, qui tātus erat, vt neq; hominū clamor, neq; hinnitus equorū exaudiretur, quare cōtinuò plurima explicata sūt vexilla. Solimanus prima Hispanorū castra expugnāda ducit, vt q̄ & debiliora essēt ob paucitatē, & quę essēt ā frōte, cū ita se planiciē suis copijs aperturū putaret. Hispani ad primū impetū fugā simulāt, seq; Intra munitionē fuga recipiūt. Turcæ vbi vallū essent prætergressi, subijcitur ignis cuniculis, puluerisq; subterranei cadis. tū repentè Turcæ complures vi flammarū erūpentiū ferū-

tur

Solimani copiæ aduersū Tamnasum.

Zoriga, Carras, Birū vrbes.

Oratio Tamnasi legationis.

Hispanorum virtus.

Persa suos ad pugnā hortatur oratio.

rur sublimes semiustulati, inter quos præcipuę fuerunt copiæ purpurati Mœsiæ, qui & ipse cecidit. Illa clade tã repentina territi & propè attoniti nouitate rei Turcæ, ab illa pugna sese recipiunt, atq; hos recedentes Persa ex altera parte tanta celeritate alacritateq; inuadit, nullum vt tempus datũ sit hostib. quo se instruere in aciem possent. Baiazettus rursus in acies paternas impressionem facit in latus tanto impetu, tantaq; virtute vt Turcæ terga vertere coacti sint. Solimanus visa suorum fuga conatur eos ad pugnam reuocare nunc adhortationibus, nunc minis, nunc pollicitationibus; sed timor surdus natus est, nullasq; neq; adhortationes audit, neq; promissa. Nam Turcæ vbi semel fugati sunt, non facile bellum instaurant; sed neq; volentibus tempus à Persa concedebatur. noctis tamen aduentus cum iam inclinaret dies, multis fugientibus vitam seruauit. ceciderunt ex Ottomanicis copijs in ea pugna centum & triginta ferè millia hominum. multi fuerunt vulnerati. Septem purpurati cæsi sunt, atq; vel Solimanus ipse vulnus accepit. Sed neq; eam cladem tantum Solimanus passus est, quã ab hostibus accepit, cum multi quoq; perierint in itinere redeũtes pp famem, & oĩum rerum necessariarum penuriam, quia per solitudines & deuastatas à se regiones iter faciebãt. coacti sunt itaq; equos edere pro cibarijs, & bibere sanguinem equinum. clades illa prædicta & diuinitus significata fuerat Turcis antequam discederent Byzantio, quippe cum crinita stella dicatur visa fuisse, penes quam erant duo iacula ignea. Luna quoque sanguinolẽta, & facie cruore obducta per lõgum spatiũ apparuit, quæ oĩa prodigia insignẽ calamitatẽ Ottomanicæ familiæ portẽdebãt. Sic Solimanus omnib. propè copijs amissis redijt Byzantium. Sed iam Augustæ cœpta erant comitia, quò plerią; Germani Principes, liberarumq; ciuitatum legationes aduentarant; cũ subditi Oderici Intuergorum ducis molestissimas querelas aduersus suum principem deferunt, quibus compulsus est Cæsar vt illi diem dici iusserit. Odericus cũ ad menstruum tempus statutum non apparuisset, seq; recepisset in munitionem quandam propinquam Heluetiorum finibus, Cęsar iubet equitatum agrum illius hostiliter inuadere. at Odericus veritus ne hoc fieret consilio & adhortationibus Ferdinandi, atq; idcirco acerrimè ageretur propter iura, quæ se habere asserebat in eum principatum, legationes mittit ad Cæsarem, quæ se excusarent, ꝙ ad statutum tempus non apparuisset, quoniã valetudine fuisset impeditus, qua re efficitur vt Cæsar copias ab infestando eius principatu reuocauerit. at verò Mauritius nouus Saxoniæ creatus Elector Halæ, vel de Federici ipsius consensu, quia nõ fuissent seruata omnia solennia, quæ in ea dignitate conferenda solent seruari, impetrat à Cęsare vt nuper confirmaretur præsentibus cæteris Elettoribus per illa ipsa solennia, quę in ijs seruari consueuerunt. celebrata autem sunt tanto, tamq; incredibili apparatu, tanta cum magnificentia, quanta vix ab vllo antea commemoretur. illa cum aspexisset Federicus, visus est tanta animi magnitudine contempsisse, vt nullam prorsus dederit mæroris, aut animi grauiter ferentis significationem. In Augustanis comitijs, quoniam illa instituta fuerant à Cęsare, vt collapsa religio in Germania instauraretur profligarenturq; hereses, multa pertractata sunt ad cultum diuinum pertinentia, atq; quoniam nullo pacto inter se de ijs rebus conuenire poterant, quędam Cæsar perscripsit quæ seruanda censeret, quædam concessit, donec de illis fieret concilij decretum, atq; hanc formulam Interim appellarunt. continebantur in ea quæ credenda obseruandaq; viderentur hæc, condirio hominis ante & post primum peccatum. de redemptione. de iustificatione. de remissione peccatorum. de operib. de autoritate ecclesiæ & ministrorum. de sacramentis. de mortuis. de ceremonijs, de aduocãdis sanctorum hominum animabus in auxilium & patrocinium, de cõmunione. statuitur itaq; in ijs vt obseruatio & solennitates pro commemoratione sanctorum, & ieiunia atq; cętera pro sanctæ Romanę catholicæ ecclesiæ consuetudine seruentur. ea tamen conditione vt quicunque ex ordine sacerdotum vxorem duxissent vsq; ad concilij decreta, ne cogerentur eam relinquere. Qui sub vtraq; specie hactenus Eucharistiã sumpsisset, ne cogeretur calice carere. Quę tametsi pter imperatoriã autoritatẽ facta fuisse visa sunt, cũ hæc Põtificij potius q̃ imperatorij sint iuris, tamẽ eo cõsilio facta sunt consultis ẽt rerũ sacrarũ professorib. quia res paulatim cõmodius in melius mutantur, q̃ siquis oẽs cõfertim ritus sacrorũ conetur immutare vno tpe. Nã qui vniuersam religionẽ vno tpe alicuius populi vel victi mutare conabitur, mirabor si p suas calamitates nõ experiatur q̃ periculosa sit repẽtina q̃q; Dei cultus euersio. at verò libellus is, q interim vocatus est, in quo decreta, cõcessaq; Augustana cõtinebant, neq; incõsulto q̃dẽ Põtifice fuit ppositus & cõcessus, quẽ tametsi Põtifex non satis æquo aĩo ferebat, tamẽ ita postulabat rõ tpis. ea dũ in comitijs tractabant, quoniã vt polliciti fuerãt Scotẽses iuuenẽ Reginã in matrimoniũ Odoardo Britãnię regi nolebãt cõcedere, indignati Britãni, & inter hos pſertim Thomas dux Somersetẽsis Britãni regis auũculus, q vt magis regis affinitate cõiũctus renũtiatus fuerat ĩ comitijs regius ptector ac tutor, ingẽtes copias colligũt, militesq; ad signa vndiq; cõuocãt. Somersetẽsi se cõiũgit Varuicchius Comes cũ magna armatorũ manu, vt tã honesti belli esset socius. Scotẽses his motib. Britãnorũ cognitis, & ꝙ arma vbiq; in se parabant, & ipsi aĩum conuertũt ad bellicos apparatus & ad vim ppulsandã, siqua inferatur, quare ingẽtes copias collegerũt, & breui in aperto duce Iacobo Hamiltono Arranæ Comite, regniq; Scotiæ gubernatore sunt castra metati. vbi ad fines Scotẽsiũ vẽtũ est a Britãnis copijs, qa Scotẽses earũ aduẽtũ armatæ expectabãt in opportuno loco, atrox p̃liũ cõmissum est apud oppidum Masselburgum. pugnatur atrocissimè diu ancipiti victoria, cũ vtriusq; exercitus egregia virtus & ppè par enituisset, si pares copię fuissent. Sed Scotẽses numero inferiores cruẽtã, & calamitosam victoriã Britannis relinquunt. Sed plures tamen Scotenses fugiendo, q̃ pugnando ceciderunt. multi etiam venerunt in potestatem hostium. Somersetensis ea victoria potitus partem agri Scotensis populabũdus percurrit. pagis & castellis & obuiis quibusq; direptis omnia cędibus & populationibus & rapinis replet. Sic multã prędã abigens in ea parte regni Britannici fines dilatat. Sed quoniam rara felicitas humana solet esse diuturna, ita tulit

Clades Turcarũ ingens

Prodigia varia.

Solennia obius electionis datę Mauritio.

Formula interim cõcessa in comitijs Augustanis.

Augustana decreta.

Masselburgũ opp.

Scotensium clades.

fortuna vel potius dementia Britannica, vt qui militari virtute, peritiaq; equitate, & bellicis apparatibus Scotenses superauerant, iidem mox armis in sepsos conuersis, intestinisq; seditionibus fluctuantes, non parum malorum patriæ suæ importarint. causa horum malorum fuit, quia vbi desciuerunt à pristina, auitaq; religione multa absurda & propè monstra horrifica nata sunt in eo regno, cum oia deliria sint & superstitiones vanæ quæcunq; à vero & incontaminato & rationabili cultu Dei deiiciunt. cœperunt grauissimæ contentiones domesticæ vexare Britannos itaq; post eā victoriam, quia nouæ hæreses assiduè pullulabant. neq; ita multo tamē anteriecto tempore pietiq; velut repentino aliquo furore perciti in vniuerso Britanniæ Regno cū multis contumeliis oēs sacras Christi, oīumq; sanctorum hominū imagines prosternunt, conculcant, infringunt, picturasq; abradūt: atque in statuas ac picturas tanquam in Scotenses saeuiunt, sic post Scotense prælium acerrimè & singulari insania pugnatum est cum statuis, quæ vbi in acie non constitissent profligatæ, fractæ, cæsęq; sunt. neq; vlla fuga tantæ dementiæ testis se seruauit. Permissa sunt matrimonia sacerdotib. contra catholicę ecclesiæ instituta. atq; omnino latius serpsit ois hæresis quā institutū est ab Henrico, qui neq; statuas, neq; ceremonias aut sacros ritus attingere ausus fuerat. accesserunt ad Augustana comitia Sarmatiæ Sidoniçq; regis legationes, quæ cunctis ordinibus Imperij iura sui regis in regionem Prutenorum patefacerēt, abolitionēq; peterēt proscriptionis Neomagēsis in Albertum magistrū Prutenorum: nā Albertus ad amicitiam tutelamq; eius regis confugerat, nomenq; magistri in ducem commutauerat. Moritur paulo post, calendis Aprilis. Sigismundus Rex Poloniæ, quare totum illud negotium euanescit, cū regnasset annos quadraginta & duos, cui filius eiusdem nominis successit in Regnum. & quoniam Lantgrauij captiuitas non vxori solum ipsi, sed et multis principibus erat molesta, accedit eius vxor ad Cæsarem, cum qua oēs ordines intercedunt, precanturq; Cæsarē pro Philippi libertate; sed tandem nihil actum est. Quæ dum aguntur Augustę, Muleasses Rex Tunetanus ab Amida filio pulsus e regno & luminibus priuatus venit in Germaniā, supplexq; à Cęsare opem implorat. atq; vt res tota facilius intelligatur, summatim repetam seriem huiusce controuersiæ. erat Muleasses vir acri promptoq; ingenio Tuneti Rex, sed propter crudelitatē & iniurias, quibus multos primarios sui regni affecerat multis inuisus, qui molestissime eius ferebant tyrannidē, aucupantes si qua se offerret opportunitas vlciscendarum iniuriarū, quo igitur tempore Barbarussa littora Italiæ prope attingens classe in Galliā opem regi laturus cum Polino nauigauit, Muleasses audito Cęsaris aduentu in Italiam, traiecit in Siciliam, atq; ibi tandiu impeditur repugnantibus ventis nauigationi, vt prius Cæsar ex vrbe Genua discesserit, quā Muleasses eo appellere potuerit. auxiliorum petendorū causa erat, insolentia Turcarum Barbarussæ Iuliæ Cæsariensis Regis, qui elati ea victoria, quam consecuti fuerāt in Mauritania nuper de Christianis copijs, incredibili temeritate Tunetani Regis Cæsaris tributarij & fęderati fines inuaserant, & iam Cirtham, Adrumentū Africamq; vrbes siue Aphrodisium occupauerant. Muleasses ad subsidia nauigaturus amicos & duces, quibus plurimū fidebat, pficit munitionibus. at filio Amidæ summum imperiū armatorum cōcedit, quo refrenaret Turcarum Arabumq; incursiones, si quæ fierent in regni Tunetani fines. Cæsar audito Muleassis aduentu in Italiam, qui iā Romā peruenerat, nuntios ad eum mittit, fieri non posse vt in colloquium nūc veniretur, cum res maximę, quæ prætermitti nulloq; pacto possent, Cæsarem ipsum flagitarent adesse in Germania. Quæ dum Muleasses procurat ad patriæ suę defensionē in Italia, nūtiatur ab ijs qui aufugerant e Numidia Amidam per adhortationes & consilia nōnullorū sibi regnū affectare, & iam thesaurum cepisse, paternos amicos trucidasse, in septa paterna vi irrupisse, omnibus pro libidine moderari. is nuntius ita turbauit Muleassis animum, vt decreuerit quàm citissime in Numidiam cum ijs copijs quas posset in Italia colligere esse redeundum. Nam verebatur Muleasses ne filius metu Cęsarianarum virium ad Turcarum auxilia inconsultò confugeret, quare certissima regni iactura ambobus immineret, petit igitur à Prorege Neapolitano vt liceat Italorū copias conscribere, cum putaret fore vt regijs partibus fauentes sibi quoque opem ferrent Numidæ. concessum est omni generi exulum Neapolitanorum, maleficorumq; hominū vt ad eam expeditionem Neapoli acciperent stipendia. collectaq; sunt duo armatorum millia, quibus præfectus est cū summo imperio Ioannes Baptista Loffredius vir acri promptoq; ingenio. quæ dum parantur Neapoli, Amidæ familiares & amici rumorem dididerunt Muleassem regē Christianam fidem cōplexū mortuū esse Neapoli, vt probabilior ratio haberetur inuadendi regni paterni. timebat enim Amida ne Mahometus frater primogenitus Christianorū obses, q populo gratissimus erat, regnū sibi præriperet, vt simulabat. Sed quoniā impiū quibusdam videbatur filiū præfectū à patre paterno regno per summam perfidiam & crudelitatem patrem e regno eijcere, de cuius morte nihil certi haberet, ad arma ventum est, & Amida e Tuneto vi eiectus. Sed tamen cum per astutiam nonnullorū à Tunetanis postea reuocatus fuisset, oīa vi occupat. inauditam crudelitatem in aduersarios ac paternos amicos exercet. qui ex illa clade in Siciliam euaserant, quò iam peruenerant conscriptæ copię, monent vniuersum prope regnum esse in potestate filij. non esse cū tā paruis virib. eò penetrandū. Muleasses his admonitionib. spretis copijs nauib. impositis ad vlteriorē ripam maris Mediterranei traijcit. cū copijs expositis Tunetū petit. at Amida audito eius aduentu in oliuetis vbi vicinis insidias ingentes collocat. iubet magnū globū equitū Tuneto egressos certamen cōmittere. Muleasses ab his magno impetu vt imperatū fuerat, ex vrbe egressis inuaditur; sed non minori virtute cū Italis copijs impetū propulsat, neq; ingentes clamores vel tantilli facit. Sed n. dū vtrinq; magna alacritate pugnatur, exit ex oliuetis cū incredibili vociferatione innumerabilis prope Arabum multitudo, quorum tametsi quidam displosis repente Italorum tormentis laniati sunt, tamen vndique Muleassem atq; Italos, Muleassisq; copias vniuersas circūueniunt. vulneratur Muleasses, quo spectaculo territi

Seditiones Britannicæ ob religionē.

Hæreses Britannæ. statuęque deiectæ.

Prussiæ magister dux vocatus.

Sigismundi Poloni regis mors.

Muleassis casus.

Cirtha Adrumentum, Aphrodisiū vrbes.

Amida regnum eripit patri Muleassi.

Perfidia filiorum etiam in occupandis regnis.

Christiani

Christiani in fugam vertuntur. at Muleasses ex odoribus potius vsitatis quàm ex facie cognitus ob
cruorem, captiuus ad Amidam adducitur. Amida iubet ignitis scalpris ferreis oculos patri erui, cu-
ius crudelitatis reprehensus inquit se ob inauditam crudelitatem, quam ille in multos exercuerat
istud fecisse. quasi crudelitatis remedium sit crudelitas. Amida deinde se velle Cæsaris esse tributa-
rium significat, neque velle omnino ab Imperatoria fœderatione recedere. Muleasses cęcus conie-
ctus est in carcerē ita captus luminibus. Sed post multas eius regni mutationes & vicissitudines vix
impetrat Muleasses vt in solitudine ac priuata domo, quod reliquum est vitæ, sibi degere concede-
ret, vbi fuit donec Bernardinus Mēdocius ad Guletā peruenit, à quo Muleasses fuit accitus, vt vnà
consultaretur de illo regno recuperando, atque Muleassi ipsi restituendo, quæ consilia cum Franci
sco etiam Zouario eius regni negotiatore pro Cæsare cōmunicabantur. Sed Amida collecto ma-
gno equitum Arabum globo magnopere procurabat patrem interficere, quoniam venerat in su-
spicionem paterna consilia, quę dabantur Cæsarianis proceribus, fore aliquando sibi calamitosa.
Muleasses filij vires metuens ex Aphrica in Siciliam, atque inde in Germaniam profectus multa de
filij crudelitate conquestus est, & de Francisci Touarij perfidia, quem sibi multum auri seruandi
pondus datum per suas calamitates surripuisse atq; denegasse inquit apud Cæsarem. Cæsar tametsi
mouetur regia grauitate verborum & commemoratione filij crudelitatis in patrem misericordia,
tamen cum non liceret à rebus præsentibus discedere, atq; res multo grauiores vrgerent, nihil quod
pertineret ad regni Tunetani mutationem molitur. remouet Touarium tantum ab illa præfectu-
ra propter regias accusationes, & regi Muleassi in Siciliā remisso victum e publico in Sicilia dari con
stituit. concilium patrum, quod inceptum erat Tridenti, multorum patrum valetudine distrahitur
alijs aliò sanitatis causa ad recuperandas vires recedentibus. in hoc multi discruciabantur Cæsarem
præter laicorum principum autoritatem sese implicauisse ijs rebus, quæ ad pontificem sacerdotesq;
spectarent pro sacrorum autoritate. atque concilium Bononiæ paulo post haberi cępit. Is libellus
Interim vocatus, qui fuerat ab Electoribus omnibus in Augustanis comitijs acceptus, eo consilio vt
nunquam de ijs rebus censerent statutum iri, tam grauiter auditus est à multis Germaniæ populis,
vt non solum non domitæ vrbes ac principes indignarentur palam, sed etiam paulo ante domitę à
Cæsare nationes; atque promissa Cęsari pecunia omnino non posset extorqueri. nam certe quidē
illi libello multi resistebant, sed præcipuè Canoduri, Madeburgiq; ciues & alij nōnulli Saxoniæ po
puli. inter Sueuas vrbes fuit Argentoratum, Alcimenium, Norimbergum, Saxonum vrbes Phanu-
ranum, Treua, Chauci, Iulicurgium Hilsenses. ea indignatione commoti non modo religionis inte
gritatem recentem admittere recusant, verum etiam, vt dixi, quæ ciues obtulerant Cæsari publico
nomine, volebant esse irrita, & quanquam Philippus vnus è Sennonum Buguntorumq; ducib. cę-
tera omnia ad vnguem seruauit, persoluitq; centum & quinquaginta nummum millia, quæ debe-
bat; tamen ijs, quę spectabant ad religionem minimè assentit. quę quamuis molesta Cæsari accide
bant, vt qui sua consilia sapienter suscepta cupiebat ad exitum perducere, ad communē oīum popu
lorum salutē, tamen per id tempus rem dissimulauit, neq; vllam dedit iræ significationem, nisi ꝙ
dixit futurum vt Germanos rursus pęniteret suorum errorum maiore cum dedecore. hisce reb. ita
constitutis Cęsar iubet die decimo sexto mensis septēbris publicè per præconē pronunciari & serua
ri quę statuta essent in Augustanis comitijs, donec in concilio de tota re decideretur. deinde statuit
senatū Augustę exautorare. nam cum multi essent de plebe in senatu, qui paulatim eò irrepserāt,
multiq; male de catholica fide sentientes, nouum senatum instituit. & quoniā videbantur hæreses
paulatim in occultis concilijs & conuenticulis in priuatorū domibus initiū sumpsisse, tribuū auto
ritatē abrogat, ciuiūq; conuentus fieri interdicit. his ita Augustę constitutis discedit Alcimeniū. li-
bellū accipi iubet. Senatū renouat in morē Augustę. hæreticos remouet è senatu. catholicos his suf
ficit. neq; id solū cōmodi videbatur consecutus Alcimeniū profectus, vt illā vrbē informaret ad cul
tum diu nū & ad Imperij obseruantiā, verū ēt ita fiebat magis vicinus ad infestādā vrbē Canodurū,
quæ neq; Imperatorium exilium, neq; Cęsaris minas vel tantilli faciebat, videbaturq; confugere ad
Heluetiorum tutelam. illud si accidisset, opus erat vt prorsus de spe decideret eius ad deditionē cō-
pellendę, sed quoniā neq; ex vtilitate, neq; e dignitate Cæsaris esse apparebat pati, vt videretur eius
vnius vrbis viribus deterritus, decernit summis virib. illā inuadere. illo consilio discedit Augusta re-
lictis ibi duob. vexillis peditū Madruccij. reliqui Germani paulo post dimissi sunt, ꝙ ijs non viderēt
opus fore. Hispanū vero peditatū, & equitatum Italū secū adducit, qui haberet stationē in agro Al-
cimeniensi Sed quo tpe Philippus Hispaniarū princeps legationē gratulatū pro victoria miserat ad
Cæsarem, statutū fuerat vt Maximilianus in Hispaniā, Philippus in Belgiū proficisceretur, Cęsar Ma
ximilianū cū potestate proregia mittere properat. Albanus in Hispaniā missus, quę profectioni fo-
rent Philippi necessaria cōparat. familiā ad vsum consuetudinēq; Sequanorū instruit, sicut Cęsar ha
bere consueuerat. quo tempore Maximilianus Genuā per Mantuā contendit, vt ibi Cæsareas trire-
mes conscenderet. Princeps Philippus illi obuiā mittit Barcinonem vsq; citatis equis Petrū Cordu-
bēsem, qui eo profectus Philippi nomine gratularetur pro felici aduētu, ad quē Maria ēt Diegū Cor
dubēsem gratulatū mittit. at Maximilianus felici sane vento, nauigationeq; vsus, vbi nauim conscen
disset, Barcinonem applicuit, vbi cū multa lætitiæ significatione fuit exceptus. Inde paulo post Pin-
tiam versus iter capit, vbi multi fiebant ad nuptias apparatus, vnde cū parum abesset, comitantibus
Petro Hernandecio conestablio Celtiberię, multisq; alijs procerib. qui honoris gratia obuiā prodie
rūt in eā vsq; Tarraconēsis partē procedit, q̄ Regnū Aragonę vocatur. Deinde princeps ipse Amirā
te Celtiberię & Albano & alijs multis principib. comitātib. circiter viginti & quatuor millia passuū
citatus equis obuiā properat, ad vrbē vsq; Oliuaresam vocatam. Princeps postea Pintiam reuertit. die

Amidæ iussu oculi patri eruuntur.

Francisci Touari perfidia

Concilium prorogatur.

Concilium Bononię.

Cōtentiones de religione Germanorū ob formulā.

Senatus Augustanus exautoratus.

postero magna cum pompa in vrbem accipitur. vesperi celebrantur nuptię, confirmanturq; contractæ iam in oppido Aranuezo non procul à Mantua Tarraconentis ciuitate per Cardinalem Tridentinum peractis solennibus regia fiunt conuiuia multaq; ludicra ad oblectandos animos, quibus solennibus absolutis Philippus his præfectis Hispanicis administrationibus ad iter a Cæsare imperatum facessendum animum adijcit, atque familiam primum mittit Barcinonem. quo tempore in Britannia episcopus Vuintoniensis vir bonus & catholicæ religionis obseruator captus est, & in custodias traditus cum non in statuas solum iam, sed in sacerdotes etiam sæuiretur. Cæsar vbi non procul abesset à Canoduro propter spem, quam conceperat eius vrbis potiundę in agro Alcimeniensi, vti diximus, habebat stationem. At Alphonsus Viues dux strenuus patria Neapolitanus patre Hispano natus, non mediocris & existimationis apud Cęsarem, & inter suos familiares ob singularem peritiam rei militaris, decernit per aliquam fraudem Canodurum occupare. inuitabant eum ad illam spem ciuium nonnullorum consilia, quos Cęsarianis partibus fauere intelligebat, nam potentiorũ ciuium tyrannidis pertęsi, & eorum præcipuè qui pręerant rebus publicis in veterum iniuriarum vltionem, eius vrbis gubernacula vni principi rectius committi credebant. Quippe cum non minus grauis sit æmulatio, & odium quod ex inuidia inter pares nascitur, aut propè pares honorum causa, quàm quævis crudelis tyrannis, aut vnius principis vel molestissimi metus. Alphonsus igitur cõpositus his consilijs cum ciuibus acceptis duobus millibus peditum & ducentis equitibus per noctẽ iter capit. illa res statim per exploratores ad vrbanum magistratum delata est, qui adiunctis sibi ciuibus Cæsari infensis in eos arma capiunt, qui studerent Cęsarianis partibus, tanquã in rebelles, & cõiuratos, & publicæ libertatis patriæ que proditores atque oppugnatores. iussus est populus armari, omnesq; coloni ad arma acciti, qui habitant apud lacus, quos facit Rhenus, Venetum & Acroniũ vocatos. Alphonsus cum arbitraretur se in vrbem ab ijs ciuibus continuò admissum iri, quam sperabat se omnibus bellicis apparatibus spoliaturam iuuentutem, vbi primum dies illuxit, se vni portarum ostentat, in quam impetum facit. ciues inuiti hostẽ vi vrbẽ aggredi, cõi consilio arma capiunt, tam Cæsaris amici, quã hostes Cęsaris; cum per eã opportunitatẽ ostenderent se pluris vtilitatẽ publicam, quàm priuatam amicitiã facere. certatum est acriter vtrinq;. at Hispani Alphonso cęso & glande transfixo mœsti in castra redeunt. eam rẽ Cæsar grauiter tulit, non solũ ꝙ viri insignis iactura ita facta esset inutiliter, sed etiam quia videbatur id non nihil pristinæ gloriæ minuere. veruntamẽ cum vellet videri venisse Alcimenium ad res ad religionem spectantes componẽdas, cum omnes ferè nouę religionis homines potentiores factionis rebus publicis præessent, ratus omnem vitiorum originem inde manare, ꝙ hæretici concionatores populum subuerterent, allicerentq; ad quandam liberiorem viuendi licentiam eos capi iubet, & ad publicam ignominiam ita captos populo spectandos tanquam turpe nefariumq; spectaculum per vrbem duci iussit. imperat postea ne aduersus Romanam Ecclesiam quidquam auderent. magistratus mutat vt fecerat Augustæ. Heluetij indignari Cęsarem ita Canodurum inuasisse, quod factum esse querebantur contra fęderationis conditiones pactas cum principibus Austriacis, per quas oportebat Cæsaris arma per viginti millia passuum adminus abesse ab Heluetiorum finibus, reuocant suos à comitijs, legationesq; mittunt Canodurum ad eos ciues in fide amicitiaq; iam incepta retinendos. Canodurenses verò propinquitatem potentiamq; Cęsaris, vbi veniebat in mentem quãta celeritate & audacia vel pauci ausi essent vrbem inuadere, non parum trepidant. Quippe cum non parua ẽt contẽtio nata esset denuo inter ciues nobiliores & plebem, ꝙ hi magnitudinis & diuturnitatis sumptuum bellicorum pertæsi cuperent liberari tot molestijs per clementiam Cæsaris, quia noua tributa semper pro tuẽda libertate vrbis imponerentur, crescerentq, in dies; at contra mercimonia & omne genus lucri fuisset sublatum propter has rerum perturbationes. nobiliores hoc deuitabant, quia si libertatem Cæsaris arbitrio cõmisissent, sibi videbantur facultates etiam fortunæ arbitrio committere, quæ semper è publicis rapinis augebantur, apparebatq; honorum ita eripi facultas, quę cupiditas cum opibus semper ferè cõiũcta est, & cum illa cæteris dominandi libido. nam tametsi multis verbis de re in vtranq; partem disputari posset, tamen si quis rectè antiquarũ multarũ rerum publicarum naturam perpenderit, nihil aliud profectò esse rempublicam fateatur oportet, quàm multorum priuatorum concilium & conspirationẽ quoquo modo ditescere studentium per subditorum facultates: qua in re magistratus & amplior furtorum facultas, amplior insigniorq; honor cẽsetur. Cęsar his tot perturbationibus cognitis facile allectus est ad eam oppugnationẽ renouandã. Sed quia non aderãt tãtæ vires collectæ, quantę sufficerent tanto huic negotio animum ad artem conuertit. Per Antonium itaq; Perenottum episcopum Rigiaci, & ducem militum Ferdinandi regis, consilium excogitat atq, illi conscio postea iniunctum est munus vt multos ciues id edoceret. illud autem fuit huiusmodi vt statuto die pluribus è locis Canoduri finitimis magnus numerus armatorũ colligeretur, ingrederetur q; vrbẽ per eam portam, quę lacum superiorem prospectat. Illud consilium felicẽ exitum sine cõtrouersia habuit, quia à coniuratis adiuti nemine amisso in vrbem irrumpentes admittuntur: atque ita vrbs continuò ad pristinã Cæsaris obedientiã redit, nonnullis principibus aduersariæ factionis cęsis. iam eo vires Cæsaris auctæ fuerant in Germania, tãtarũq; totq; rerũ felicitate prouectę, quæ quasi aliqua vberrima seges ex illis prudentissimis principijs ac seminibus pullulauerat q̃ in Ingolstadii castris sata fuerãt, vt non mõ præsentes hostes ad defensionem potius, quã ad vllã offensionẽ prospectarent, verũ etiã cæteris absentib. hostib. Cæsarei nominis ingẽtẽ trepidationẽ iniecerint. hi felices successus maximè oĩum infestabãt Paulum Tertium Pont Max. & Henricum Galliarum Regem, vt diximus, quippe ꝙ præter felicitatẽ rerũ, hunc discrucciaret memoria filij per insidias trucidati Cęsaris consilio, illã etiam Placentiæ memoria ita per vim occupatæ. atque timebant etiã arma victricia Germaniæ post

Senatus Alcimeniẽsis exauturatus.

Canodurenses seditiones.

Canodurum captum.

res ibi compositas in se conuersum iri; neq; facile postea futurum putabant, vt tantis virib. resisterēt. Henricus igitur positis firmissimis præsidijs in finibus Galliæ Belgicæ, quos Vermanduos vocant, Sequanos visit, quibus vrbibus & oppidis in finibus opportune munitis ad sustinendos impetus hostium, si qui fierent, mox in Galliam subalpinam conuolat, peruenitq; Augustam Taurinorum, quoniam Italus equitatus missus erat in Italiam. vix eò Henricus peruenerat, cum nuntius affertur Burdigalenses & Pictones, & Santones in finibus Aquitaniæ tumultuari propter vectigal salinarium: nam Henricus illud nuper non parum auxerat in sumptus bellicos, & extraordinaria tributa præterea imposuerat. is nuntius Henrico grauis accidit, quia verebatur his præsertim temporibus ne illa res plurimum molestiarum afferret, quare statuit sibi cito ex Italia esse ad eos fines properandū. res tamen vel sine regis aduentu sedata fuit Annæ Memorantij reguli opera & prudētia, qui cum duobus equitum, octo peditum millibus repente e finitimis locis collectis eo conuolauit, & in ipso prope articulo temporis surgentia, recentiaq; adhuc seditionum semina oppressit. Autores seditionis tollit e medio; qui, quoniam Tristanum Monentum præfectum regium crudeliter trucidarant, coacti sunt prius digitis & vnguibus ipsum effodere cadauer, deinde necati. & quoniam ad turbam ciendam tinnitu cāpani æris vsi fuerant, interdictus est eius vsus, omnisq; sublatus. quòd vero in præfectum scelus essent, literæ omnes & priuilegia exusta & arma omnia ciuibus adempta. Sic seditionibus in Aquitania sublatis Henricus per fœderationem curat sibi Pontificem & Heluetios iungere, quo validior fieret non modo ad propulsanda arma Cęsariana, sed etiam ad bellum vltro inferendum, quorum vtrumque ob prædictas indignationes facillimum apparebat. Cęsar de his omnibus certior factus, veritus repentinum bellum in se exarsurum, Maximilianum comitem Buranum mittit in Britanniam ad amicitiam fęderationemq; cum nouo rege confirmandam, Britannosq; in fide retinendos. & quoniam liberæ ciuitates Cæsaris consilio condemnatæ fuerant ad quendam pecuniarū numerum dissoluendum, ipse venit Neomagum ad ærarium ibi instituendum, qua pecunia vteretur in bello Italico. Tum in Belgas se recipit, vt præsidia in ijs finibus, & muniriones recognosceret, captiuis principibus in Andernandam, quod est Belgarum oppidum, seruaris. Sed quoniam ille aduentus, & Burani profectio videbatur iure aliquid suspicionis Henrico allatura, legationem mittit ad Henricum, quæ doceat eum regem priuatis nonnullis rationibus adductum Cęsarem ita facere, Cæsaremq; cum ipso rege amicitiam seruaturum esse non secus, atque si Franciscus Felicis memoriæ pater viueret. illa tametsi rex sibi grata accidisse ostendit, concessitq; Eleonorę Reginæ Cęsaris sorori vt ad salutandum Cæsarem adiret, tamen maiorem etiam suspicionis occasionem attulit, quòd Cæsarem intelligeret nouis præterea & extraordinarijs tributis populos grauare, atq; plurimum pecuniæ colligere. quæ quamuis principia belli non sunt; tamen in magnis principibus, in quibus, non vt in paruis, habet locum auaritia, quòd possint quandocunque collibuerit magnum auri pondus colligere, non sine certa ratione, certoq; consilio fieri creditur à prudentib. nā profectò colligendæ pecuniæ rō videbatur Hērico à Cæsaris verbis dissentire. ne repentinis igitur viribus Cęsaris opprimeretur veritus Heluetios recenti fęderatione sibi astringere procurat, & ad belli societatem, quæ fuerat cum Francisco patre renouādam; quę deniq; initur his conditionib. 1. Vt vtriq; sine dolo ac fraude sincere fidelissimeq; cōiungerētur ad defensionem, cōseruationemq; mutuam principatuum ac regnorum citra vltraq; alpes, & ad suā vtriusq; fœderatorū defensionem. 2. Vt si contigerit regi vt sine auxilijs Heluetiorum vrbes, oppida, regna ceperit, ipsi teneantur ac debeant pręstare auxilia ad illa defendenda, quod ipsum facerent, ad recuperandam vrbem clarissimam Belgarum Celoniacum nauale siue Boloniam. Sin alijs auxilijs opus esset, Heluetij illa præstarent ad ea recuperanda, quæ possessa fuissent ab alijs Regibus Gallis, neque vlli fauerent eas vrbes aut principatus possidenti. 3. Vt, si rex intra suos fines infestaretur, ac bello vexaretur, vel si hostibus esset superior, posset pro arbitrio ad sua commoda quantum vellet copiarum intra fines Heluetiorum colligere, qui tamen nō essent pauciores sex millibus, neq; plures sexdecim, nisi istud fieret aliter communi consilio, adhibita Heluetiorum magistratuum autoritate. 4 Vt liceret Regi duces colligere, qui peritiores, exercitatioresq; visi essent, modo deligerentur ex eadem natione. 5. Vt quoties hi peterentur à Rege, ne impediri possent: sed intra decem dies, ex quo essent petiti, ad Regem transirent, neq; recederent ante finem belli, vel etiam post bellum, si res ita ferret. 6. Ne liceret magistratibus eos duces, qui exijssent ad bellum, reuocare vlla alia de causa, nisi si Heluetij intra suos fines infestarentur bello, per quam occasionem statim ad subleuandam patriam remitterentur. 7. Ne liceret Regi belli tempore hos seiungere inuicem, quos per pacem separaret, vt vellet, neque tamen mari committeret. 8. Vt rex stipendia antequam meruissent traderet, & antequam militare inciperent, trium mensium videlicet, & quatuor nummos aureos in singulos menses singulis priuatis. ducibus verò, & cęteris, qui aliqua munia aut magistratus in castris horum exercerent necessarios militiæ atq; ordinarios, pro institutis Heluetiorum, eadem ratione stipendia pro dignitate, atque pro ipsorum lege: quę stipendia tunc primum inciperent, cum domo exijssent. 9 At contra, si bellum inferatur Heluetijs, vt rex suis sumptibus ducētos equites cataphractos & duodecim muralia tormenta cum apto apparatu suppeditaret, quæ nisi amitterētur, remitterentur regi post bellum. 10. Vt rex tertio quoque mense Lugduni numeranda curaret duo coronatorū millia tā pacis, quā belli tpe. 11. Si accideret per bellū vt salis conuectio aliūde Heluetijs interdiceretur, aut eriperetur facultas cōmeatuū, vt liceret emere vbicunq; vellēt in regno, sine nouis vectigalib. 12. Vt neutri pacē vel bellum sine communi cōsensu suscipere liceret, ꝙ si altera pars nollet cōprehēdi, tūc quisq; eā pacē aut inducias posset facere liberas, neq; teneref alterū protegere, neq; cogerētur alterius hostes ab alterius amicitia recedere. 13. Vt rex singulis Heluetiorū primarijs

Seditio Burdigalēsium, Pictonū, Sanctonum.

Supplitia seditiosorum.

Tributa noua suspicionem excitāt bellorum.

Cum Heluetijs fędus regis Gallorū & pactiones

vrbibus tria vocatorum Francorum millia, quod genus est pecuniæ, Lugduni numeranda curaret in die purificationis. 14. ad horum conseruationem decernitur, vt si quis de Rege quereretur, causã proponeret magistratibus, qui si accusationem legitimam iudicassent, accusator ad eum qui regijs negotijs præesset inter Heluetios accurreret. at si nemo præesset, scriberent magistratus ad regẽ hortarenturq; & rogarent vt iustis petitionibus suorum subditorum fieri satis curaret 15. Quod nisi rex curasset, libera facultas esset magistratui disceptantes ad duos iudices eligendos aduocare, qui ius dicerent. hoc etiam nisi fieret, ordinarij iudices sententiam ferrent, & quod iudicaretur, id ratum firmumq; esset inter Heluetios. 16 Vt reseruaretur suus locus Pontifici Romano, Cęsari, Regibus Lusitaniæ, Scotiæ, Sidonię, Daniæ, & alijs Principibus, si vellent eius fœderationis fieri participes. 17. Quòd si quis fœderatorum alteri fœderato bellum inferret, cæteri omnes opem ferrent iustiori caussæ, nihil impedientibus prædictis. 18. Ne rex aut Heluetij possent à fęderatione recedere per aliquam antiquiorem cum ipsis Heluetijs pactionem aut conditionem, quę posset præsentem societatẽ belli & fęderationem impedire, quæ tam diuturna foret, quàm ipsius regis vita. Sic igitur ad vires conatusq; Cæsaris, siqui fierent in Belgarum fines, vbi primum timebantur arma, propulsandos inita est fęderatio & societas belli cum Heluetijs. atqui cum Maximilianus esset Pintiæ, Philippus institutũ iter ingreditur comitantibus Cardinale Tridentino, pontificia legatione, Albano regulo, Gonzalo Cordubensi, Antonio Toletano, alijsq; nonnullis proceribus Hispanis, qui omnes citatis equis Barcinonẽ conuolarunt. Illo in itinere multos præclaros principes obuios habet, qui conueniebant honoris gratia; vt Marchionem Istoniensem, & Piscatiensem; Garziam Toletanum, Bernardinum Mendocium classis Hispanę præfectum, omnes primarios Barcinonis magistratus, à quibus perbenignè cum regia magnificentia fuit acceptus. Inde Rhodam versus iter faciens multis honoribus ornatus à propinquis ciuitatibus ad Portum Rhodæ denique peruenit, qui in Hispania Tarraconẽsi omnibus reliquis portubus maris Mediterranei longè pręstat & amplitudine & securitate. quippe cum munitio instructa sit à Cęsare in ea parte, quæ in mare tanquam iugum aut cubitus porrigitur, quæ propter vim tormentorum vniuerso & portui, & propinquo litori imminet. ibi egregiè instructa classis Auriæ industria ornatissimis vexillis, cum Cæsareis pulchris, regijsq; insignibus auro & argento picturatis, vbi primum Philippus apparuit, tantam tormentorum copiam displodit, vt omnis aspectus flammis & fumo inuolueretur, apparerentq; omnia vno tempore cõtremiscere. at vbi primum dies è tanta caligine illuxit, tres visæ sunt cohortes egregiè instructorum Hispanorum peditum, quæ principem ipsum comitarentur, auditusq; suauissimus harmonię concẽtus, vbi Auria prętoriæ triremi cũ Philippo in scapha regiè apparata propinquasset, post visam ita classem prętoriãq; triremem, in qua erat nauigaturus, Emporiam redit collaudata Auriæ diligentia. fuit mare aliquandiu tranquillum, quare multi conscensis nauibus Barcinone Rhodam nauigare conantur. Sed tanta exorta est repente tempestatis vis & pluuiarum, vt Barcinonẽ reuectis neq; maritimum ob vẽtũ, neq; terrestre ob copiam aquarum, iter facere liceret: cum circiter tria millia passuum inter Rhodã & Emporiam planities stagnaret in morem lacuum. illa res fecit vt Philippus per duodecim dies commoratus sit Barcinone, nam agebatur tunc mensis October. verũtamẽ per illud tẽpus superatis vel maximis viarum difficultatibus multi principes & illustres viri Barcinonẽ accesserunt. Post vim illam aquarum & ventorum exorta est non inepta, & quasi rebus pręsentibus arridens coeli tranquillitas, quare mira celeritate, ne tam opportunum tempus amitteretur, incępta est nauigatio. erãt triremes circiter quinquaginta & octo, inter quas quinqueremis erat prætoria, quæ varijs principibus conuehendis sunt distributę. Neque vero principes solum ob sanguinis splendorem & potentiam, atque opulẽtiam illustres Philippus secum adducebat, sed quia Regibus & principus hominibus plurimi facere opus est viros cognitione variarum rerum præstantes & animi splendore illustres, non minus quàm proceres alios, vt qui ad gubernationem regnorum non parum conferant, secum adducit viros omnium propè viuentiũ pręstantissimos in singulis facultatibus ac disciplinis, honorificis præmijs allectos. Quippe cum in Hispaniam variarum rerum cognitio ex Italia iã prope relegata sit, postliminio reditura cum Itali resipuerint. nam ibi cum rerum militarium cognitione maxime floret. neq; solum illę erant triremes, quę Philippum comitarentur, sequentesq; duces conueherent, sed etiam multa varij generis nauigia, & onerariæ ad quinquaginta, quæ equos & homines & impedimenta ad oram Italiæ in Liguriam traiecerunt, quæ omnia per schedulas Frãcisci Duartis in nauigia sunt distributa. Philippus eodem die ad Lunæ portum quem Veneris vocãt Colibrasq; peruenit: sed cum magna exorta esset tempestas, & iam abesset à terra viginti millia passuum, coactus est Colibras redire, quare & cætera nauigia Rhodam repelluntur, vnde discesserãt. vbi cessauisset tempestas, maiori animi constantia quàm felicitate nauigationis vsus ad fossas Papirianas, quas vocant aquam Mortuam, appellit; oppidum Henrici regis in mari Mediterraneo situm. ibi Gallus dux Philippo præstò fuit cum nonnullis nobilibus, atque omne genus cõmodorum regio nomine pollicetur, neq; tamen in oppidum quisquam admittebatur iniussu Auriæ, cum perpetuis custodibus illud asseruaretur tanquam belli tempore. Dum Philippus in eo portu propter temporis molestiam commoratur, veritus ne diutius res protraheretur, Genuam mittit, qui significaret vt nauis actuaria cum pane nautico, reliquoq; necessario classi commeatu obuiam mitteretur ad Eras Insulas nauigantibus, quòd eò esset nauigaturus. vbi tempestas cessauit, à fossis Papirianis felici sanè nauigatione vsus ad Eras vectus stationem habet in portu. Sunt autẽ Eræ Insulæ duę in mari Mediterraneo nobiles ob salinarũ cõmoditatem, in quibus magna fit salis copia albi, sed nõ valde acris, q in Galliã Nicęa & Narbone distribuit: sicut rubicũdus & acrior ex Vuiza in Hispaniã, ꝙ hęc Hispaniarũ, illæ Galliarũ sint regis. erat Philippus has insulas eodẽ die ꝑternauigaturus, sed tẽpestatis ui cogitur

Philippus iter incipit.

Hispanorum laus eximia.

Erarum Insularum situs.

cogitur ibi habere stationē. iā annona cœperat classi[...]ficere, tantaque vis erat tēpestatis, vt aliunde
sperari non posset, cum Sticades insulæ, sic enim communi nomine quinque vocatæ sunt, ita sint
steriles, ac desertæ, nihil vt ibi posset inueniri. sed inter tantas rerum difficultates oneraria com-
meatu onusta accedit, exortaque est tanta maris felicitas, vt secundis ventis vsus Herculis portum
& litus Gallicum sit præteruectus. cum ad Nicęæ Massiliensium Genuensiumque litorum con-
spectum nauigasset, omnes quæ erant in litore munitiones ad significationem lætitiæ tormenta
displodunt. atque ad Nicęam profecto principi præstò fuerunt celoces præfecti eius vrbis, quæ du-
cis Allobrogum nomine multa, atque illa præclara munera obtulerunt, edulia scilicet ad defessa
difficultatibus nauigationis corpora subleuanda. inde portum Monęci præteruecta classis ad vrbē
Sabbariam applicuit ante noctem, quæ vrbs sita est in litore maris Ligustici, atque egressus Phi-
lippus cum magna pompa excipitur in vrbem comitantib. multis principibus. at cum inde postri-
die nauigaret, obuiam habuit triremē, in qua multi proceres ad principem salutandum conuenie
bant, inter quos erat Franciscus Mendocius Cardinalis, Ferrandus Gonzaga summus Dux Cæsa-
ris in Italia, Aloysius Leyua Asculi princeps, Franciscus Atestinus frater Ducis Ferrariensis, multi
que è primarijs Genuensibus. Genuenses miserant legationes Albininiinium, quę ciuitas prima
Genuensis ditionis sese offert ex Hispania per mare Ligusticum nauigantibus, quæ omnia Genuē-
sium officia liberaliter offerrent, atque ad vrbem Genuam inuitarent. postridie è conspectu lito-
ris Genuensis nauigatur. primam alam triremium ductabat Garzia Toletanus, quem sequebatur
Berenguellus Requesensis cum Siculis triremibus atque Auriæ principis in aciem instructis. po-
stremam alam ductabat cum Hispanis triremi bus Bernardinus Mendocius. multos amænissimos
hortos nauigantes ad sinistram prospectabant, & litora virentibus malis Medicis, & citris, & oliue
tis, & varijs fructiferarum arborum generibus vestita, ita vt omnem pictorum industriam natura
iucunditate aspectus superaret. at verò classis egregijs & opulentis vexillis instructa apparebat ciui
tas quædam præteruehi per mare Ligusticum, quæ mox Genuam applicuit, quo tempore oppida,
quæ super collibus Genuæ imminentibus sita sunt ad portus tutelam, multa tormenta displodūt,
ac deinde vniuersa classis. Princeps super tumultuarium pontem descensionem facit aulæis con-
stratum. in palatium à Duce & à senatu magnificentissimè exceptus est, qui sibi iucundam esse ostē
dit Genuensium in se liberalitatem & magnificentiam regiam. ibi circiter quindecim dies com-
moratur inter multa solennia conuiuia, multasque blanditias clarissimæ & opulentissimæ ciuita-
tis. per illud tempus omnium principum, liberarumque ciuitatum legationes Italiæ gratulatum
conueniunt pro felici principis aduentu, qui dum in palatio commoratur, parum defuit ne fortu-
na vniuersam lętitiam in maximam cladem vrbis converterit. nam cum forte ciuis quidam cæsus
fuisset ab Hispanis, nuntius affert Minciaccæ magnā seditionem inter Hispanos Genuensesque es-
se excitatam. cum venisset eò multos ciues armatos videt, qui Hispanos ad quinquaginta intra do
mum incluserant. quæ controuersia etsi fuerat Spindæ tribuni prudentia placata, tamen denuo
videbatur resurgere propter magnum animorum motum. nam leuissima de causa ac propè nul-
la, officinæ clausæ sunt, tumultus excitatus, armati vbique apparent. atque ita vt magna fieret om
nium perturbatio ignota causa tumultus. Hispani ad classem se recipiunt, & arma parant, cum ne-
mo sciret qua de causa. sed ea fuit, quòd Arzeus quidam Antonius vir nefarius demerso nepote
octo annorum in suo horto proper insignem hæreditatem è carcere Pinnæ aufugerat fœmineo ha
bitu, atque nuper captus fuerat à Minciacca iussu principis, & in palatio asseruatus in carcere ad
principis nutum. ille vbi iussus esset tradi Bernardino Mendocio supremo Hispanarum triremiū
imperatori, quo Pintiā reuectus pęnas daret scelerū, necesse fuit cum Hispanis quibusdā sclopet
tarijs ad palatium accedere ad eū adducendū. senatus cognita causa aduētus portas aperit. secundæ
custodiæ visis sclopettarijs cū essent senat⁹ ducēti armati & totidē sclopettarij, indignatę Hispanos
armatos ausos esse eò ingredi; demissis sarissis in hos impetū faciunt. primę custodię, q causam ad
uentus cognouerant medium capiunt Minciaccam, ac protegunt, cuius autoritate & eloquentia
res placatur, senatoribus illi nonnullis fauentibus. Minciacca duobus tantum Hispanis cæsis re cō
posita cū custodijs nouis senatus captiuū abducit. senat⁹. apud principē excusauit, ꝙ is tumultus nō
esset è cōsilio senatus, sed excitatus ex īscitia populi, quare venia facile cōcessa. Accusatur Philippus
princeps quod nimis esset elato aīo, qui pateretur vel principes detecto capite secum loqui, neque
illa facilitate vteretur, quæ à cęteris ducib. Italis expectabatur, & quam paterna humanitas pollice
batur, cuius rei cum à familiaribus clam argueretur, respondere solebat, patrem suum fuisse Du-
cis filium, at se esse Imperatoris. deinde paucis diebus interiectis per difficiles aspertimasque niues
& frigora & difficultates locorum tertio die Alexandriam Paleariam contendit non ignobilem vr-
bē, Insubrū vbi excipitur cū multa totius vrbis lętitia à Consaluo Salmātico viro Hispano. hinc Ti
cinum petit, hinc Binascum, hinc Mediolanum, atque obuium habuit cum circiter duo millia pas
suum Mediolano propinquaret Allobrogum Ducem, quem princeps singulari humanitate exci-
pit, nam vxorem duxerat Beatricem Emanuelis Lusitani regis filiam & matris suæ Imperatricis so-
rorem iam vero triumphales arcus & testudines nihil neque operum præstantia, neq; magnificen
tia apparatus Genuensibus cedebant, quamuis plures & magnifici Genuæ fuissent. vbi ventum est
ad Ticinensem portam Mediolani, quæ diui Eustorgij templo coniuncta est, pons tumultuarius
sublicius sese offert, cuius in lateribus vtrinque argenteæ formæ vrbium principatus Mediolanen
sis constitutæ fuerant ingentis ponderis, quas ipsæ ciuitates affabrè factas honorarium munus
principi obtulerunt: quarum nonnullæ ad pondus sexaginta millium Philippæorum accedebant.

Sabbatia vrbs.

PhilippusGenuam applicuit.

Tumultus ortus Genuæ.

Apparatus Mediolani.

arcus

arcus verò ita erant egregia opera inſtructi, vt mira architectura & hiſtorijs & aptis inſcriptionibus eſſent inſigniti: inter quas hæc etiam fuit. Chriſtiana libertate per Carolum V. Max. Imperatorē ſublatis erroribus reſtitura, Phlippum pium filium læta excipit Eccleſia; quo duce ac defenſore magno feliciſſima queque ſibi promittit ac ſperat. ſic vniuerſa propè Itala nobilitate comitante cum magnificentiſſima pompa, comite etiam Senatu ad maius templum acceſſit, atque poſt preces ad palatium olim à Traiano imperatore extructum, in quo duces Mediolanenſes habere hoſpitium ſolebant. ibi nonnullos dies moratur inter multa ludorum genera, qui per nuptiarum quoque opportunitatem parabantur, cum Hipolyta Ferrandi filia daretur in matrimonium Fabricio Columnæ Aſcanij filio. nam præter cætera ludicra certamina vmbratilia commiſſa ſunt inter Hiſpanos mira dexteritate peditum, quæ vera & ſanguinolenta prælia imittarentur. certatum eſt miſſilibus cannis ad imitationem Mauritaniæ. neque vllus dies vacuus, aut ſine ſpectaculis fuit, donec Philippus commoratus eſt Mediolani.

LIBRI TERTII FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER QVARTVS.

QVONIAM verò florentissimam fortunam, gloriosasque victorias, omnes honores & gratia mortalium consequitur, omniaq; populorum studia maximè propensa sunt in quam partem fortuna aspirauerit, tantæ visus est lætitiæ, tantæ expectationis, tanti, tam felicis, tam diuini ominis Philippi in Italiam aduentus, vt quasi deus aliquis immensam felicitatem Italiæ afferre videretur, aut oppressæ afflictæq; prouinciæ diuturnis calamitatib. pristinorum laborum subleuationem. quippe cum nemo Regum aut insignium Imperatorum tam multos annos ingressus sit Italiam cum tanto, tam regio, tam magnifico, tam incredibili vrbium, gentium, populorum pompa & apparatu, aut cum tanto omnium gentium & Italorum principum concursu & gratulatione. Non enim ex vniuersa Italia solùm principes omnium ciuitatum & nuntij vltro citroq; conuolabant, sed etiam regum ac populorum omnium legationes vndique conueniebant gratulatum pro felici faustoq; principis aduentu. tot principes Belgarum vrbium, tot Germani proceres, tot Hispani ac primarij Duces, tot liberarum ciuitatum legationes in Italiã confluebant ad principem sua præsentia ornandum, & in Belgas comitandum, vt iam nõ amplius vnius principis magnificentiam illius comitatus referret, sed aut insignis exercitus formã, aut antiquissimorum Regum Persarum splendorem, aut triumphantium consulum Romanorum pro aliqua insigni victoria. His tot insignibus Ducibus comitantibus Philippus Mediolano discedit ad septimum idus Ianuarij anno salutis nostræ nono post mille quingentos & quadraginta Mantuã versus: quo in itinere primùm Marinianium accedit, quod est Iacobi Medices oppidum, inde Laudum Pompeiam, inde Cremonam, inde Mantuam denique cum magnificentissimis apparatibus vbique exceptus. multa fuerunt Mantuæ spectatu digna, atque inter imagines, quæ res Cęsarianas referebant, Philippoq; felicitatem vaticinabantur, erat cuprea armati principis imago, quæ fortunam capillis apprehenderat, eamq; columnæ iamiam alligatura videbatur infractis alis à sua versatili rota detractam. aderat Dolor, quem fustibus armati propellebant. & Tranquillitas columnæ inhærens altera manu caput suffulciens, altera gestans hastam, tanquam sustentaculum & fulcimẽtum. Erat & Ianus bifrons, cuius altera facies, quæ in vrbem prospectabat, erat iam senioris, altera exterius prospectans, iuuenis, ad vrbis tutelam. cum altera rerum militarium labores foris sustinendos, altera domi prudentia vtendum esse, significaret. prodijt obuiam Hercules Ferrariensis Dux cum multa pompa, qui simul Mantuam accessit. Post multa conuiuia, magnificosque apparatus Mantua discedit, & ad Villamfrancam profectus magna cum pompa ab obuijs præfecto Veronæ, & Federico Badoario excipitur, qui omne genus officij & hospitalitatis senatus nomine offerunt. multa munera magnifica largiuntur. palatia egregiè instruunt, quacunq; princeps erat transiturus. illo in itinere Octauius Farnesius & comes Sanctiflorius, alijque complures Romani proceres cum insigni pompa principem salutatum veniunt, qui deniq; Tridentum accedit, atq; obuios habet Mauritium & Cardinalem Augustanum. ibi cum solenni pompa non minore cęterarum vrbium acceptus per quatriduum moratur, mox Inutrium peruenit, vbi regali apparatu ac pompa excipitur à filiabus Ferdinandi regis & ab Alberto Norici Duce eius genero. hinc Augustam, Alcimenium, Bruxellas peruenit post multas pompas variaque hospitia pridie Cal. Aprilis. vbi obuiam habuit Mariam Reginam Pannoniæ & Boemiæ eorum principatuum gubernatricem, quæ singulari charitate nepotem complexa est cum Galliæ regina, multisq; Belgis proceribus. interea catholica

1549.

Mantuæ apparatus in aduentum Philippi.

lica religio paulatim in Germania conualescere, quòd inter Saxones & Sennones Mauritius & Ioachimus nitebantur subditos populos ad veram, catholicamq; fidem perducere. & quoniam Britannicæ victoriæ fama in Galliam peruaserat, cladisque insignis à Scotensibus acceptæ, & direptionũ iacturæq; multarum vrbium, Henricus veritus ne si rursus Britanni arma sumpsissent, vniuersam Scotiam ita debilitatam suo regno adijcerent, statuit postulantibus auxilia Scotensibus non esse deneganda. missus est igitur cum ingenti classe comparata Petrus Strozza, & Andelottus, & Rengrauius viri rerum bellicarum peritissimi cum summo Imperatore classis Dessio regulo. Britanni audito Gallorum apparatu ingentes copias & ipsi comparaut, atque cum ijs viribus Gallis Scotenses aucti fuissent oblatam pugnæ opportunitatem minime negligunt. pugnatum est summa virtute apud Edintonium oppidum, in quo prælio denique Scotenses de profligatis Britannis insignẽ victoriam reportarunt, atque omnia loca quæ superiore anno fuerant à Britannis occupata, Scotiæq; adempta, illi regno adiunxerunt. His rebus feliciter gestis in Scotia, reliqui proceres in Galliam sunt reuocati, sed Thermeus regulus cum multis Gallicis copijs in Scotia relictus. cepit assiduis incursionibus infestare Britannos, omniaq; rapinis & populationibus vexare. neque vero solùm per opportunitatem auxiliorum Gallus cępit esse molestus Britannis, sed captata opportunitate discordiarum Britannicarum nulla habita ratione pacis inter Franciscum regem patrem, ac regem Britannum compositæ, vbi spes affulsit aliena diripiendi, adiunctis sibi Heluetijs, vt diximus, noua fęderatione, ad recuperandam Boloniam contendit, quam per insidias Britanni occupauerãt. erant autem res Britannicæ in maxima perturbatione nõ solùm propter religionem, quam quisq; è tribus primatibus pro libidine distrahebat, sed multo magis etiam propter regni administrationem: quamuis Thomas auunculus Odoardi omnia pueri nomine gubernaret. accedebat ad tantarum rerum perturbationem templorum sacri prouentus, qui à primarijs occupati fuerant, qui verebantur si res ad pristinam formam religionis rediret, ne magnis commodis & redditibus priuarẽtur. earum rerum restituendarum metu primates omnia acerbissima seditionum, discordiarumq; genera disseminabant. fama est Mariam noui regis sororem vt quæ catholica dogmata diligẽter amplecteretur, visis hæresibus, quibus vel peioribus, quàm Rex primùm complexus fuerat, omnia repleta contaminataq; fuerant, conuenisse regem seorsum & in priuatum thalamum, quem monuit vt susceptam hæresim deponeret. futurũ. n. vt ira & indignatio diuina eum affligeret, qui spretis diuinis legibus, & auitis sanctorum patrum institutis complexus sit recens liberius viuendi genus à legitima ratione seiunctum. maximè verò iram Dei timendam esse regibus, tanquam autoribus omnis vel probitatis, vel sceleris cæteris hominibus subditis, qui pro viribus regum & principum instituta seruare nituntur. Turpe esse principi homini nobilitate, diuitijs, autoritate, potentia, honoribus præstare reliquis hominibus, at ingenio, moribus, prudentia nihil differre ab infima multitudine. Quòd si Henricus pater odio Pontificis à Romana ecclesia desciuerat, non esse in eodem errore diutius insistendũ, quoniam cum peccatum Henrici fuisset grauissimum, qui autor tantæ improbitatis suis extitit, certè multò grauius futurum erat filij, si consceleratorum hominum persuasionibus ab recta religione, & à vera fide Christi, incontaminataque se abduci pateretur. Inde populorum catholicorum odia futura in ipsum regem ante oculos proponit, & pericula eius capiti imminentia, & diuinam vltionem, quæ & ipsi, si in ea hæresi perseueraret, & eius impuris ministris tantæ impietatis, nisi citò ab ea impietate desisteret, immineret. Rex attentissimè sororis verba, at non sine lacrymis tamen, ingentiq; trepidatione audiuit. sibi perobscurum esse respondit, quid ageret in tanta rerũ magnitudine. futurũ esse vt magis opportunè illis consuleret. at nunc ita oportere parere gubernatoribus. his dictis lacrymabũda mulier à lacrymabundo puero discedit. gubernatores cũ puerũ ita męstũ & propè afflictũ cõspexissẽt, rati, id qđ erat, nõ passi sunt amplius vt Maria cũ puero rege loqueretur. Cęterũ Henricus Gallorum rex captata opportunitate Britãnorum inter se dissidentium de religione, cum post victoriam de Scotensibus relatam omnis uis belli esset in imagines, & res sacras, ac prouentus conuersa à Britãnis, iam copias miserat ad obsidendum Cesoniacum nauale, quare cũ in castra venisset, distans adhuc à Cæsoniaco nauali quindecim millia passuum omnes copias censuit, atque postridie Sipierus cum sua turma equitum, cui coniuncta erat omnis aulica nobilitas, proficiscitur ad recognoscendam hostium munitionem. Ille relicta à tergo quadam turricula munitioni propinqua, in qua neminem inesse putabat, leuium tormentorum globis petitus conuersis copijs eò tormenta an rahi iubet. milites turris custodes visis tormentis cõtinuò se dedunt. commisso leui prælio ad munitionem pugnatur acriter. Galli vi tormentorũ denique coguntur recedere. accedunt Boloniam. egressi equites decertant. Galli in castra reuersi diligẽter naturam munitionis Regi patefaciunt, qui decernit primum ad munitionem Monlambertij castrametari, quæ castra cum tam propinqua haberet per biduum nulla re memorabili edita moratur. hinc apud Ambertolum oppidum litori vicinum cum paruo portu castra locat, vbi duas munitiones Britanni erexerant, postquam alteram struxerant circiter mille passus à Cesoniaco nauali distantem. in quam Galli tormenta erexerãt. munitionis præsidia cum paulo plures centum peditib. inessent, post nonnullos globorũ ictus erant p deditionẽ ventura in potestatem Gallorũ, sed eam validissimo conatu Galli repente inuadentes capiunt. octoginta Britanni trucidati. reliqui omnes capti & abducti. ex his cognitum est Cesoniacum nauale à Britannorum rege nulla accepisse auxilia, quòd ingenti molestia in finibus Scotiæ afficeretur à Thermeanis copijs, vexareturq; molestissimis intimis seditionibus ac bellis, quæ à suis subditis aduersus ministros regios gerebantur. nam populi catholicam religionem cupientes reuocari in illud regnum, qui viuo Henrico sua desideria metu suppliciorum occultauerant, cognitis studijs ministrorum regiorumque gubernatorum,

Edintoniũ oppo.

Britannorũ clades.

Hæseos detestatio.

Mariæ monitus de religione.

Ambertolũ oppo.

torum, atq; religionem in dies in peius ruere intuentes, cum semper nouæ hæreses pullularent, quarum nulla tamen causa regi esset tribuenda, qui nihil administraret, rem armis vindicādam statuunt. armati insurgunt in ministros, postulant catholicos ritus restitui, & vsus sacramentorū, quę penitus sublata abolitaq; fuerant, atq; in eam patriam tanquam postliminio flagitant reuocari. erant hi populi sumptis armis Regio nomine in aperto & sub dio, consiterantque aduersus copias ministrorum, inter quos dimicabatur assiduè leuibus certaminibus. At Philippo in Belgium profecto Cæsar procurat, vt ille à Belgarum principibus in Comitem acciperetur iuramento affirmantibus, quod à singulis vrbium principibus cum magna solennitate & pompa factum fuit: quē omnes se habituros legitimū principem hilari animo affirmarunt. Galli munitionem Ambertoli per id tempus minorem crebris ictibus concussam postridie conatu maximo inuadētes vi capiunt. portu centum nauium capace potiuntur, in quo classis Gallica cōmodè esse posset ad obsidendā in Boloniam. infestabatur regio vniuersa crebris incursionibus, quæ Icium vsq; excurrebāt, quæ vrbs nō maiori spatio viginti milliaribus distat ab Icio. Galli his munitionibus expugnatis ad sexaginta tormenta varij generis capiunt, & multum commeatum, & apparatus bellicos, vbi relictus est in prę sidijs Senopontius regulus cum duobus millibus peditum, quinquaginta cataphractis equitibus, & centum galeatis leuioris armaturæ. in tertia munitione, quæ per deditionem venit in potestatem Regis, iussi sunt esse in præsidijs quingenti pedites, & equites leuiores quinquaginta. Tum rex ad expugnandum Monlambertum & Ordam oppida munitissima Cesoniaco nauali finitima se cōtulit. ibi positis castris, præsidia, quæ tantum exercitum circa se vndique intuentur, præsente rege præcipuè, metu ac trepidatione replentur, cū maximè tumultus in Britannia succrescerent in dies, & iam catholici magnam impressionem in hostem fecissent, decernunt itaque munitionem, & tormenta, & cætera grauia, atq; conuectioni difficilia relinquere, & fuga se seruare effusis in aquam fossarum omnibus cadis tormentarij pulueris ac reliquo apparatu, qui fieri posset inutilis, ne posset in potestatem hostium venire. egressi per obscuram noctem mito silentio clam sese incolumes Cesoniacum nauale recipiunt. Henricus relictis ibi præsidijs tredecim vexillorum Germanorum, & quorundam leuiorum equitum, Gallicam classem, quam satis ingentem comparauerat, accit in portum. reliqua erat turris Ordæ expugnanda, sed rex ne tempus inutiliter in paruis negotijs absumeretur, copiæq; tardarentur in ea expugnatione, iubet fauces portus Saxorum & nauium demersarum mole claudi, efficique inutilem hostibus, si stationem ibi habere conarentur. Cesoniacū nauale cingitur obsidione. atque Rex iuuenis Odoardus ęrario per furta suorum exhausto, in quo maximum subsidium est rebus bellicis, deniq; post multas contentiones & sumptus, cum tantæ bellorū moli non posset resistere, pacem cū Gallo facit. pacis conditiones hę fuerunt, vt Odoardus Boloniā Gallo restitueret, & Gallus Odoardo 400000. nummū dissolueret pro bellicis sumptibus, atque is primogenitā Henrici duceret vxorem, vbi ad aptam legitimamque ætatē matrimonij vterque accessisset. in quod tempus dilatæ sunt nuptiæ. fuit sanè illa pax vtilis vtrisque, atque Odoardo quidem, quia ęrarium Britanniæ maximè erat exhaustum, quod per quinquennium ita repletū iri videbatur. vt, si matrimonium non succederet, tamen Gallicæ vires non essent magnopere formidandæ. Henrico verò, quòd præter eius vrbis commodittatem, videbatur Cæsarem hostem aliquo terrore afficere, atq; res Scotiæ reducere ad pristinam tranquillitatē, & felicitatem. atqui mortuo Iacobo postremo Scotiæ rege, relictaq; filia parua ex vxore sorore Ghisij, cum per leges eius Regni Regina mater non posset legitimè res publicas cum libera potestate administrare, nisi cum filia ad ętatem legitimam duodecim annorum peruenisset, iubent enim leges a magis coniuncto, magisq; propinquo Regi è sanguine regias res interim administrari, donec pupillus ad maturam ętatem legitimamq; peruenerit, quoniam puella vix sextum annum attigerat, periculòsumq; fore videbatur per bellum aduersus Britannos ne quod insidiarum genus puellæ Reginæ subtexeretur à gubernatore Scotiæ, Henricus, vt tanto periculo maturè prudenterq; occurreret, iubet gubernatoris filium ad se acciri, & esse inter aulicos, quem tamen honorifice tractat. cum verò tres illi proceres Britanniæ gubernatores, qui catholicæ pietati repugnabant, propè repentino interitu decessissent, visa est catholica religio quasi post liminio in patriam breui reditura, quod Galli regis Soceri opera nonnihil esset adiutura. istud cū Pontifex speraret, omni genere officij atq; industriæ vtitur Gallo ad eam prouinciam suscipiendam per literas adhortando. nec ita multo post, quia puella esset vxor designata filij primogeniti Henrici regis. Gallorum, illa classe vehitur in Galliam, nequid impedimenti nasceretur, dum illa abesset. Philippus, vbi ciuitates omnes iurauissent se illum vnicum principem habituras, rogatur à Mauritio vt pro libertate Philippi Lantgrauii intercederet, quia miserabilis iam esset tanti principis tam diuturnæ captiuitatis fortuna: qui satis ingentes pœnas dedisse videri poterat suorum errorum. Neque verò Turcarum, Solimaniq; imperium rursus erat quietum, quem non solùm externæ curæ, sed etiam intimæ sollicitudines vexabant. Nam Baiazettus eius primogenitus egre ferēs, quod Solimanus in liberos alterius mulieris videretur propensior, quos etiā ad successionem Imperij Mustaphæ hortatu videbatur prælaturus, odio patris ad Tamnasum Persarum regem confugit, cuius copiis adiutus paternos fines hostiliter inuaserat. pecora abegerat, homines trucidarat. villas ac vrbes cōcremerat. regionē per multa millia passuum deuastarat, omniaq; obuia ferro & igni demolitus fuerat. Solimanus, vt sunt ingētia & propè inextincta odia, maximeq; atrocia inter coniunctissimos, tantas filii iniurias ægerrimè tulit, quare superiorem expeditionem aduersus Tamnasum susceperat. vbi verò domum rediisset, non solum calamitosam, sed etiam turpem superiorem cladem ratus, conatur auro & largitionibus filiū de medio tollere, quem ferro & virtute non potuisset vel maximis copiis comparatis. nihil est enim tam san

ctum

Philippus comes Belgij iuratus.

Monlambertum & orda opp.

Regina Scotiæ vecta in Galliam.

Pax Solimani cũ persa, per mortem Baiazetti.

ctum tamq; munitum, quod non expugnari, nulla tam firma amicitia apud barbaros præsertim, quæ non violari auro posit. Solimanus igitur pluribus magnificentissimisque muneribus ad Persarum regem missis non solùm pacem & amicitiam assequitur in certum tempus, sed etiã obtinet vt Baiazetus filius de medio clam tolleretur. Pontifex post mortem Petri Aloysij Octauiũ Parmæ Placentiæq; Ducem suum nepotem apud se retinebat Romæ, ad quem iure hæreditario, tanquam primogenitum pertinebat principatus earum ciuitatum. Octauius tametsi erat magno & intrepido animo, cupiebatq; eò proficisci, tamen Pontifex, vt qui rem altius pro senili prudentia perpenderet, ne adolescens per insidias ab hostibus paternis trucidaretur, illud fieri nullo pacto patiebatur. verebatur præterea Pontifex ne Cęsar occupata Placentia Parmam etiam illi extorquere conaretur curaretq; Octauium interficiẽdum, in quam suspicionem nonnullis signis adductus fuerat per clãdestinas delationes. vt verò vrbs illa tutò custodiri posset, mittit Camillum Vrsinum virũ insignis autoritatis, prudentiæ, peritiæ rei militaris, qui cum firmissimis præsidijs eam diligẽtissimè custodiret: quæ tanto studio, tamq; diligentibus vigilijs, tanta disciplina militari seruabatur, vt Pontifex minime de illa esset sollicitus. sed enim Pontifex veritus irritatam esse in se diuinam indignationẽ, quando neq; biennium quidem filius potuisset imperio illarum duarum vrbium incolumis perfrui, sicuti sibi prædictũ fuerat in sacris comitijs, vbi proposita fuit sententia de illis vrbibus ab apostolica sede alienandis, procurat vt Octauius illam successionem refutet ac renuat, pristinumque principatum Camerini resumat, quem Pontificio ęrario dederat, vbi illarum vrbium iura sunt concessa. sed iuuenis cupidissimus principatus earundem vrbium per Cardinalem fratrem sollicitabat auum ad illas obtinendas. Senex prudentissimus, qui casus pro euentis secum in animo excogitabat, non facile ad illud consilium capiendum adduci poterat. Octauius discruciari, vbiq; queri, se infelicem & misellum appellare. cæteros homines vocare felicissimos, cũ ipse nihil possideret. neque haberet Camerinensem, neq; Castrensem principatum, quorum alterum ærario Pontificio, alterum Horatio fratri, Pontificis hortatu concesserat. ita sunt ardentia ad omnem animi motũ adolescentum desideria, tantaq; cæteris præstandi cupiditas. Octauius omnes purpuratos sacratos antistites rogare, quos sciret Farnesio nomini esse amicos, suppliciter petere vt intercederẽt apud Põtificem. sed cum negotium differretur, moræ impatiens, Pontificiumq; consilium vt subfrigidum ac timidum negligens, præter ipsius Pontificis voluntatem citatis equis Parmam conuolat, frater purpuratus antistes, vbi visus esset Octauius esse Parmæ propinquus, subputatis horis itineris, ne ira Pontificis in se etiam tanquam conscium & consultorem excandesceret, si rem diutius occultasset, nuntiat Pontifici Octauium moræ impatientem citatis equis Parmam conuolasse. Pontifex cum præter periculum, quod imminere videbatur, contemptus etiam aui accederet, & aui Pontificis, facinus illud ęgerrime tulit, magnaq; indignatione succensus est. at Camillus Vrsinus vir singulari prudentia, vt cui optimè cognita forent Pontificia consilia, ne præsens iuuenis tranquillum rerum præsentium statum turbaret, & quasi excitaret dormientes hostes finitimos, qui a sua sponte iuuenis, nullo Pontificis iussu, aduentasset, illum non admittit intra vrbem: quare compellitur ad proximos fines recedere singulari odio, & ira, & indignatione inflammatus. Vrsini factum Pontifici nuntiatum mirificè laudatur, vt prudentiæ plenum, ad quem etiam Pontifex sua manu literas exarauit, in quibus summis laudibus illud extollebat. dedit præterea literas ad Octauium iræ & indignationis plenas, quibus vbi elatioribus verbis esset responsum, vir in extrema senectute imbecillus, quippe qui tunc secundum annum post octagesimum ageret, in grauem morbum incidit propter iram turbulentissimam & potentissimam omnium animorum affectuum, maximeq; senibus periculosam. neque prius illum febris aut indignatio, quàm vita ipsa reliquit, cum assiduè illud haberet in ore; peccatum meum contra me est semper. atqui eius ęgritudo non in maius spatiũm triduo protrahitur, quo breui tempore procurauit vt patrum cõsensu Parmæ possessio Octauio nepoti concederetur. tres nouos episcopos creat. portorium farinæ Romanis sustulit, atq; ad quartum idus Nouembris naturæ concessit. eximium eius prudentissimi, & optimi principis desiderium ciues omnes Romani & lamentationibus & lacrymis significarunt, cum pater communis vniuersæ Italiæ, at non solius Romæ, mortuus esse videretur, quamuis tributis & vectigalibus magis omnibus superioribus Pontificibus Romam Pontificiumque principatum grauauerat. Nã profectò visus est omnibus vir iustus & benignus & prudentissimus, qui bella à suis finibus longe repulerit. Iustitiæ munia legitimè exerceri curauit, quare nihil est ad salutem ciuitatum salubrius, aut magis efficax ad conciliandam populorum beneuolentiam. nam profectò neq; è nepotibus quidem quisquam ausus est quid vel reprehensibile, vel parum honestum committere, nedum è ministris. Pontifex regnauit annos quindecim, & nonnullos menses, vir & priuatim & publicè per vniuersam vitam virorum bonorum, & literatorum in primis, atq; doctorum hominum amãtissimus. fuit interregnum ad sextum vsque idus Februarij anni sequẽtis, qui fuit quinquagesimus supra mille & quingentos propter dissensiones patrum in creando nouo Pontifice. Quæ comitia dum protrahuntur in Italia, Cesoniacum nauale per pacem inter Britannum & Gallum reges compositam, numeratamque pecuniam contentam in conditionibus pacis, vt maior necessitudo & amicitiæ vinculum intercederet, Gallus Britannici, Britannus Gallici ordinis fit Eques. Budigalensis senatus in Gallia priori autoritati restituitur. Cæsar ad componendas discordias. quæ religionis causa denuo fuerant excitatæ Augustana comitia indicit, quare relicto Philippo Lantgrauio Mechliniæ, quod est munitissimum oppidum Ambiuaritarum, ipse cum Philippo filio ad ea comitia accedit. creatur denique sacratorum patrum suffragijs Ioannes Maria Montius Pontifex, vir bonus & munificus ac liberalis, quæ sola prope regia est virtus, atque vocatur Iulius Tertius.

Ira senibus exitialis.

Pauli tertij Pont. mors.

Burdigalensi senatui restituta autoritas.

Ioan. Maria Mõtius Põt. Iulius Tertius creatus.

Tertius. hic initio sui principatus Octauium Farnesium Parmæ Placentiæq; ducem confirmauit, scripsitq; ad Camillum Vrsinum vt Parmam Octauio assignaret; sic enim conuenerat. nam cum Farnesius Pontifex tandiu regnasset, multos sibi proceres beneficijs obstrinxerat, multosq; cardinales cooptauerat in collegium sacrorum patrum; quare Farnesiorum vota non pauca suffragia sequebantur. alijs principibus factionum promissa sunt auri pondera pro numero suffragiorum, at Farnesijs Parmæ Placentiæq; confirmationem per negotiatores Montij clã, quasi illo nescio, si Mõtius Pontifex crearetur. Pro tantæ quasi liberalitatis & humanitatis, sic enim didita est fama, magnitudine gratias acturus nouo Pontifici Octauius ad eius pedes supplex procubuit: cui etiam ad maiorem munificentiam, addita sunt duo nummum millia in singulos menses ad Parmę defensionem: quia dieebatur Ferrandus esse Placentiæ cum Italis Hispanisq; copijs, summaq; diligentia, vbi res postulabat, arcem instaurare ac munire. Romam, quòd magnum erat Iubileum, quod vigesimo quinto quoq; anno celebratur; magnus fit populorum ex vniuersis Christianis nationibus, & ex Italia pręcipue concursus; quare non solùm ob anni penuriam, qui insigniter propter inusitatam cęli siccitatem fuerat sterilis, sed etiam propter infinitam propè confluentium vndiq; multitudinem populorũ, fame miserabiliter laboratur. per quod ferè tempus mortuus est Barbarussa classis Ottomanicæ præfectus, cuius virtus non semel in rebus naualibus enituit. post eius obitum delatũ est summũ imperiũ classis Turcicæ Draguro nobili archipiratę, & nulla virtute Barbarussa inferiori, quippe qui lõgo spatio cæteros oẽs Turcas proceres suæ ætatis visus est peritia rerũ maritimarũ, & diligẽtia, & cõsilio, & animi magnificẽtia ac liberalitate antecellere. Quod si tãti ingenij splẽdorẽ inhumana vel potius ferina crudelitas nõ cõtaminasset, suę tẽpestatis nemini secũdus dux atq; imperator classicus iure haberi poterat. hic plurimũ existimatione poterat apud Arabes & nationes Lepti Adrumetoq; finitimas, cũ ꝑ liberalitatẽ quãdã eximiã sibi cõparara, tũ per autoritatẽ, quã Solimanus illi cõcesserat cũ suã classẽ illi credidisset. per huiusmodi facultates vrbẽ celebrẽ & munitã Aphrodisiũ occupauerat, sitã in ꝓminẽte maris dorso, ꝙ in mare mediterraneũ è regione Cyrni ferè Sardiniæq; protẽditur: opulẽtã sanè & potẽtẽ propter frequẽtiã Hebręorũ tũc ex Hispania Lusitaniaq; eiectorũ, qui illuc tãquã ad asylũ, & eõem sedẽ cõfugiebãt. illã vrbẽ cũ certũ fecisset sibi hospitiũ, firmissimisq; Turcarũ & Maurorũ p̃sidijs munisset, omnia maria finitima rapinis, & incursionibus, & direptionibus infestabat. & qm̃ nõ nauigãtibus solũ Aphrodisii receptaculũ minari videbatur ingẽtia pericula, sed etiã Sicilię trãquillitati, finitimarũq; insularũ omniũ, vt latrociniorũ amplissima officina, Cęsar ad Siculorũ preces eã vrbẽ expugnãdã curat, cui expeditioni p̃ficit cũ sũmo imperio Io. Veggiũ Sicilię ꝓregẽ. mittit etiã Auriã cũ classe rostratarũ triremiũ, ac multis actuarijs nauib⁹, q̃ Italos Hispanosq; pedites cõueherẽt. his accedit Garzia Toletanus Petri ꝓregis Neapolitani filius cũ triremibus eius regni: atq; hęc omnis classis cũ duabus triremibus religionis Melitẽsis Canestrio oppidulo se ostẽtat, ꝙ est in mari ꝑ quoddã spatiũ distãs ab vrbe Aphrodisio. Dragut⁹ statuerat oppidũ illud defendi oportere, sed cũ p̃sidia assiduis hostiũ conatibus nõ possẽt resistere, vincũtur ac trucidãtur. itur deinde ad expugnationẽ Aphrodisij, ꝙ cõtinuo terra mariq; obsidione cingitur, cũ Cæsarianę copię nemine ꝓrsus resistẽte descẽsionẽ fecissẽt è nauibus. Ibi cũ nõ adesset Dragut⁹, q ad colligẽda magna Arabũ subsidia cõtẽdisset, primũ fuit Cæsarianorũ studiũ, castra fossis & aggeribus cingere ad impetus hostiũ ꝓpulsãdos, si qui fierẽt; & tormenta corbibus terra oppletis ꝓtecta in partes debiliores vrbis dirigere, quæq; cõmodius visæ sint concuti posse prius exploratũ missis. Aphrodisiũ igitur incredibili impetu ac strepitu terra mariq; quatitur, atq; magnũ spatiũ murorũ in fossas prolabitur. vbi ruinæ męniorũ visæ sunt satis facilẽ aditũ inuasuris esse daturę, cognitũ est per trãsfugã satis ꝓfundã fossã apud ipsa męnia interius à frõte ab vrbanis p̃sidijs fuisse ductã, cuius in ima parte tabulata cũ eminẽtibus acutissimis clauis terræ fuerãt affixa, quibus inuadẽtes vrbẽ delapsi trãsfigerẽtur. deinde quòd à dextro sinistroq; latere deiectorũ murorũ tormenta occultè fuerãt erecta, quæ vniuersã illã partẽ diuerberarẽt. his auditis visum est eo die vrbẽ non esse inuadẽdã, ne tot strenui viri in ea fossa miserabiliter trucidarẽtur, quot per suã virtutẽ apparebant perituri, captũq; est cõsiliũ per ampliores ruinas murorũ negotiũ facilius & minus periculosũ efficere. primũ in duas turres erecta sunt tormenta, quæ stabant è regione verberationis, in quibus vrbani magnã spẽ suæ defensionis collocauerãt. addita sunt quatuor muralia tormẽta duodecim, quibus vrbs antea cõcutiebatur, quibus turres quati incipiũt. Dũ ita Aphrodisiũ terra mariq; oppugnatur. Dragutus cũ suis copijs accedit propius, quo Cæsarianorũ frequẽtibus, molestisq; incursionibus infestaret: qui cũ turmis Arabũ ad aggeres vsq; Cæsarianorũ sępius incurrebat. Sed tamẽ vi sclopettariorũ multis cadẽtibus procul ab aggeribus arcebatur. enimuero cũ intra vrbẽ tãtundẽ fieret reparationũ sũma celeritate ab vrbanis præsidijs per noctẽ, quãtũ diurna oppugnatione à Cæsarianis deuastabatur, cępit negotiũ videri valde difficile. cõtrà verò Dragutus cũ censeret ad illã victoriã opus esse maioribus viribus iubet Arabes in quodã colle castrametatos aggerẽ ducere ad ipsa castra munienda, ipse interim ad colligenda noua auxilia proficiscitur. ex altera parte prorex ad conuehendas nouas copias Italas nauigia expedita mittit, quæ iam collectæ fuerant, Ligurnumq; peruenerant. Quæ auxilia dum vtrinq; accientur in Mauritaniam hinc Numidarum, inde Italorũ, Cæsar ipse indicta comitia Augustana auspicatur. Mauritius mittit eò legationes. ostendit se non probaturũ Tridentinũ conciliũ nisi theologi confessionis Augustanę liberã habeant potestatẽ definiendi, neque Pontifex locum præsidis obtineret in concilio. Sic res Germanica potius ad nouum bellum, quàm ad vllam spem quietis & concordiæ spectare videbatur. Protractum est bellum Numidicum in mensem vsque septembrem multis commissis leuibus pręlijs, murisq; in tribus iam locis disiectis: in ea parte nimirum, quæ mare prospectat, cum propugnaculum fuisset erectũ

Io. Maria Mõtius Pont. Iulius Tertius creatus.

Dragut⁹ Barbarussæ suffectus.

Aphrodisiũ Dragutus occupat.

Aphrodisiũ obsessum à Cęsarianis.

Mauritij legationes de concilio.

G super

ſuper duabus coniunctis triremibus, magnæ factæ ſunt ruinę, magnaque verberatio, cum murus
debilis fuiſſet innentus. atqui cum nullum ſpatium, nullaque facultas data eſſet vrbanis præſidijs vt
ſe interius munire poſſent nullo interiecto temporis internallo poſt verberationem ab equitibus
militiæ Melitenſis, & Italis, Hiſpanisque copijs per eas ruinas inuaduntur. vrbs per ſummam virtu-
tem inuadentium poſt atrox certamen capitur, non tamen ſine victorum aliqua iactura & clade. nã
deſiderati ſunt equites Melitenſes decem & ſeptem præter alios milites Cæſarianos. è Turcis ceci-
derunt plures octingentis: reliqui capti ſunt, quorum omnis numerus omnium ætatum & condi-
tionum accedebat ad decem millia hominum, qui omnes ferè ſunt in Siciliam & Neapolim traie-
cti. Chriſtiani captiui liberati ſunt complures. vrbs tota direpta eſt. Garziæ & Aſtoris Baleoni egre-

Equitum Melitenſiũ laus.

gia opera præter alios inſignes duces in eius vrbis expugnatione enituit, & præcipuè equitum Me-
litenſium, qui ſemper in omnibus bellis fortitudine præſtare maximè viſi ſunt, vt qui certè niſi
ſpectatæ virtutis & probitatis & nobilitatis homines ad eum dignitatis gradum non admittantur.
poſtea inſtaurata, refectaque ſunt mænia collapſa. portæ vbi deeſſes apparuerant munitæ. inuecti
commeatus. impoſita Hiſpana præſidia. aptus tormentorum numerus relictus. reliquæ copię in

Aphrodiſiũ captũ a Cæſarianis.

Italiam reuectæ. Dragutus amiſſo Aphrodiſio cum ſex triremibus & quatuordecim biremibus ad
inſulam Ægimum nauigat eas reliquias Turcarum ſecum auehens, quæ è tanta clade Aphrodiſien
ſi euaſerant. deinde Solimanum facit per literas certiorem de ijs omnibus quę contigerant. Solima
nus literas dedit indignationis plenas ad Ferdinandum Romanorum regem. queritur Cæſarem
violaſſe ius gentium & inducias in Pannonia factas, in quibus Carolus Hiſpaniarum rex compre-
hendebatur. Scripſit etiam literas ad ipſum Cæſarem, quibus eum hortabatur vt Aphrodiſium vr-
bem ſuo ſeruo Draguto extortam reſtitueret: quod niſi fieret, minabatur ſe illam iniuriam armis
vindicaturum, quam ſibi ipſi contra leges pacis & amicitiæ factam eſſe iudicaret. Reſponſum eſt ab
vtriſque Dragutum minime eſſe ſubditum ſuum, cum ipſe Solimanus nullum haberet imperium
in Mauritania. licere id per conditiones pacis atque induciarum nec vetitum eſſe piratas & latrones
& maleficos homines deturbare, paraticasque inſidias vndique conuellere. illo reſponſo non me-
diocriter indignatus Solimanus, vt erat ad iram facilis, decernit eas iniurias armis vlciſci. Amida
interea rex nouus Tunetanus, qui expulſo patre per perfidiam regnum paternum occupauerat, ve-
xabatur perpetuis incurſionibus Aloyſij Pereſij ducis Cæſariani, qui erat in præſidijs Guletæ: atq;
vel ipſum regem ſæpius inuadens, magno terrore affecerat. eò conſilij denique peruentum eſt vt his

Tuneti regio tributaria facta Cæſaris.

conditionibus pax in ſex annos fieret, vt rex Tunetanus duodecim millia nummum tributi nomi-
ne Cæſari diſſolueret. vt quindecim præſtantes equos adducẽdos ad Cæſarem curaret quotannis. vt
decem & octo falcones. vt ordinaria ſtipendia numeraret in præſidia Guletæ. vt omnes captiuos
chriſtianos liberos dimitteret. vt neque hoſpitium, neque ligna, neque vlla ſubſidia Cæſaris hoſti-
bus, aut piratis & latronibus ſuppeditaret. Philippus Lantgrauius interea captiuitatis pertęſus ac-
citis clam Teuceris è Cattorum regione ſeſe accingebat ad fugam, cum equi iam parati eſſent in iti
nere. Sed res præfecto Hiſpanorum in ipſo articulo temporis ac fugę patefacta, cauſa fuit vt alij ca
pite plecterentur deprehenſi, ipſe Lantgrauius arctiore cuſtodia ſeruaretur. In Auguſtanis autem
comitijs actum eſt à Cæſare cum Ferdinando fratre imperatore deſignato, vt ſunt reges Romano-
rum, de Philippo principe Hiſpaniarum in ſucceſſionem Imperij admittendo, ſed cum Ferdinan-
dus aduerſus ſuorum filiorum dignitatem, neque è comitiorum conſenſu illud fieri poſſe iure in-
telligeret, minime aſſenſit. Initio anni ſequentis, qui fuit quinquageſimus primus poſt mille &

1551

quingentos à natiuitate Chriſti noſtri redemptoris, Octauius Farneſius quòd Parmæ cum magna
ſuſpicione morabatur, verebaturq; Cæſarianorum Placentiæ morantium inſidias, quamuis vigi-
lantiſſimos duces, & fideliſſimos haberet, ipſeque diligentiſſimo ſtudio omnia aucupabatur, ta-
men cenſuit ſibi opus eſſe maioribus copijs, quas ſuis ſumptibus eum alere non poſſet, ad ponti-
ficia auxilia ſe transfert: quia põtifex iure defenſurus videretur iura pontificia in eum principatum,
& principatum ipſum liberaliter à ſe conceſſum. rogat igitur Pontificem vt vrbem illam, quam ipſe
liberam conceſſiſſet, neceſſariis auxiliis ſuſtentaret, quòd ea amiſſa & iura põtificia perirẽt, & quod
pluris faciendum eſt, pontificia dignitas parui fieri quodam modo videretur. Pontifex quoniam rei
pecuniariæ inopia laboraret propter magnitudinem ſumptuũ, immenſamq; liberalitatem & mu-
nificentiam, qua vſus erat initio ſui imperij reſpondet ſe non poſſe maiora auxilia ſuppeditare. cũ
idẽ per domeſticos pontificis miniſtros paucos poſt dies tentaſset, idemq; reſponſum fuiſset reddi-

Initia belli Parmenſis.

tum, rogant miniſtri pontificii ſaltem pateretur Octauium ad vitę ſuæ principatusque defenſio-
nem, ad alicuius potentis principis tutelam confugere. his reſponſum eſt, faceret quod luberet. illo
reſponſo accepto Octauius conſulente etiam fratre purpurato antiſtite literas dedit & mandata ad
Horatium fratrem, qui gratia plurimum poterat in Gallia apud Henricum regẽ, quippe qui etiam
ducturus eſset in matrimonium filiam ſpuriam eius regis, quibus continebatur optare Octauium
aliquibus honorificis conditionibus Gallo regi militare. Sic denīq; actum ſtabilitumq; eſt, vt rex ſti
pendia & præſidia Parmæ ſuppeditaret, atq; Octauius regi militaret. Cæſar clam ſenſerat Octauii
generi cõſilia per exploratores. monet pontificem vt animaduertat. futurum breui vt Octauius Par
mam Gallorum arbitrio concederet. quod ſi fiat, nihil aliud eſse, quàm ingentium bellorum incen-
dium in Italia excitari. quare vel ipſe tantis rebus ſapienter occurreret, vel ſibi mature permitteret
ſuſcipere illud negotium impediendum. Pontifex aut re ipſa oblitus cõceſsę libertatis Octauio. aut
quia nullo pacto putarat id ſe inconſulto factũ iri, nõ prius credidit, quã certus nũtius allatus eſt, ꝙ
Octauius iã ingẽtes Gallorũ copias intra mœnia accepiſset. ille nũtius mirũ ĩ modũ põtificis animũ
afflixit, neq; ſolũ propter dãna, quæ videbãtur inde euẽtura, verũ etiã quia Cæſari per literas reſpõ-

disset nihil huiusmodi esse futurum. iusseratque illum esse hilari quietoque animo. verebatur enim pontifex ne ipse appareret clam adiuuisse illud consilium, atque ita per ambages Cæsarem delusisse, cuius arma timebat in se motum iri, cum esset vir tardo ingenio, & natura timidus. idcirco post diplomata ad Henricum regem & Octauium missa, quòd alter se inconsulto admisisset præsidia, alter tutelam illam suscepisset aduersus pontificiam dignitatem, mittit legationem ad Cæsarem in Germaniam, quæ Cæsarem certiorem faceret, edoceretque facinus illud inconsulto pontifice fuisse transactum. vt autem appareret, quantopere illud grauiter feret, postulat auxilia ad Octauium & Gallos ex vrbe Parma eijciendos. Id tanta verborum efficacia, tantaq; vi orationis fit à Dandino, vt accedentibus literis pontificis facile persuasum sit Cæsari incuria at non malitia pontificis illud accidisse. Cæsar idcirco accepta excusatione, omniq; maleuolentia & odio in pontificem obliterato, cum ob desiderium suscipiendi negotii, tum ob indignationem propter factum Octauij, hortatur pontificem ad tantarum iniuriarum iustissimam vltionem. Pollicetur liberalissimè ad illud negotium non solùm Insubriæ, principatusq; Mediolanensis copias, sed etiam vltro offert ducenta nummum millium mutuo se daturum, quo res summis viribus, at non subfrigidè agerentur. erat enim maximè sollicitus Cęsar ne Galli fundamenta sui imperij in Italia per eius vrbis opportunitatem iacerent: quippe quæ & ipsa & Iulia Taurica plurimum infestare posset Placentiam, & vniuersam Insubriam. his accedebat quod sæpius Cæsar esset expertus non ita facile esse vrbes capere, quæ armis Gallicis defenderentur. Neque illud sanè videtur silentio inuoluendum quod, accidit in Polonia per hoc fere tempus, quod fuit initium acerrimi odij inter Moschos & Polonos, & semen eorum bellorum, quæ postea narrabuntur. nam cum Sigismundus Poloniæ Rex Barbaram mulierem Transyluanam, qua multos annos amica vsus fuerat contra omnium Polonorum volũtatem vxorem duxisset, procurassetq; coronari vt reginam, affuit & Moschi orator cum mille & quingentis equitibus, qui cum literas regis discessurus esset capturus noluit accipere, quod diceret ad suum principem non spectare, cum Magnus Dux tantum Moschorum appellaretur, peteretque vt scriberetur Imperator Moschorum, eius arrogantiã denique cum rex ferre non posset iussit sub pęna capitis, vt intra triduum excederet è regno. Pontifex interea tribunos militum instruxerat ad Parmam obsidendam, & Ferrandus Gonzaga copias conscribit ad ferenda auxilia, solumq; regis responsum expectabatur, à quo petitum fuerat, vt ab ea defensione desisteret, atque pollicebatur ab Octauio vt Gallica præsidia eijceret. Henricus responsum humanitatis plenum dedit, se putasse illam defensionem in beneficium pontificis redundaturam, quia si vrbs illa fuisset occupata, videbantur vno tempore & pontificis & Octauij iura perire. Se nihil contraxisse cum Octauio, vt illam vrbem caperet, sed tantum promisisse pro mercede, cum Octauius cũ potestate Proregia dux summus in Italia illi militaret, vel menstruos sumptus in stipendia, vel pecuniam, vel milites scilicet regijs sumptibus conductos. cum vero Octauius milites maluisset, illis concessis ad defensionem, se potius laude apud ipsum Pontificem, quam vlla reprehensione dignum existimare; cum præsertim significatum fuisset ab Octauio illud non inconsulto pontifice fuisse factum, qui concesserat cuiusuis mereri stipendia. Octauius respondet se curasse illam vrbem ab insidijs Cæsarianorum tueri, id minime molestum debere videri ipsi pontifici, quo etiam non incõsulto istud fecisset, cum suis ministris respondisset pontifex vt cui vellet principi militaret, ac suis rebus quoquo modo posset, cõsuleret. licere enim cuique militi si sui principis stipendia non mereatur, aliena mereri, cum præsertim princeps ipse concesserit. his responsis cum addita essent à legationibus verba efficaciæ plena, pontifex animo fit dubio diutius quid sibi esset agendũ. denique respondet se nihil permisisse. atq; cum pollicitus esset iam Cæsari rem ad bellum spectare, veritus est si ab eo nunc desisteret, cum nihil impetrasset, ne videretur prorsus fuisse particeps consilij & quoniam Ascanium Corniensem Pontifex miserat in Galliam suum nepotem, iubet Octauium ex itinere conuenire, monereq; vt impendentis belli molestias, vltro deuitaret, quod sibi necessario erat suscipiendum. iubet hortari, vt vrbem ecclesiæ restituat, Camerinensemq; principatum securiorem & sine controuersia illi pręponat. supplementum redditũum adpromittit quindecim milliũ nummũ annuos peruẽtus. Sic enim factum iri dicebat vt regi fieret satis, & Cæsari omnis occasio adimeretur belli in Italia excitandi. Octauius respondet istud fieri sine regia autoritate non posse, cum tamen Ascanius sæpius obijceret probaturum esse regẽ in eo negotio, quidquid Octauius ipse probasset. neq; prius passus est pontifex agrum Parmensem hostiliter inuadi quàm regis & Octauij responsum intelligeretur. iubet tamen interim colligi sex millia peditum, qui sparsim Bononiam accedunt, vbi copiæ colligebantur. vbi Ascanius cũ literis regis & spe pacis, sicuti apparebat ex Henrici responso, redijsset è Gallia ad Octauiũ, cognouit omnino ex eius sermone Octauiũ nolle vrbẽ præclarã nobilẽ, opulẽtã deserere. est.n. Parma vrbs nobilis Italię in loco amęnissimo sita, in ripa Palmulę fluminis, qui eã per mediũ trãsiens alluit: cũ præsertim oborta esset spes Placẽtiæ etiam per regia auxilia recuperãdæ, quæ & ipsa est vrbs clarissima in Aemylia regione Italiæ circiter mille passus distãs à Pado flumine, & circiter tria milliaria à fluuio Trebia, qui ex Apennino mõte ortus in Padũ influit, cuius vrbis ager fertilissimus est propter copiã placidarũ aquarũ, cũ multos habeat fontes, & placidos fluuios, & riuulos pascuorũ irrigationibus maximè accõmodatos, semperq; propè virẽtia viridaria, & multas ferri fodinas. rex itẽ quamuis humanitate verborũ vteretur, re ipsa cognitus est nolle ab illa defensione desistere, quæ tã præclara, tãq; optabilis opportunitas videretur oblata Cæsaris per id bellũ in Italia vexãdi. rex itaq; opportunitatẽ turbandæ Camerinensis cõpositionis, quã fieri verebatur, arripuit, quia Ioãnes Baptista Mõtius põtificis nepos summus dux eius expeditionis cũ Alexãdro Vitellio Bononia Parmã versus castra mouerat, quãuis nõdũ attigisset agrũ Parmẽsem. Cępit.n. palàm Henricus,

Initium Moschouitę odij in Poloniæ regem.

Parmæ descriptio & Placentiæ.

cus; vt qui vel leuissimas quasque causas controuersiarum aucupantur, conqueri dum agitur de pace bellum iam à Pontificijs esse inceptum. sibi per lenitatem verborum clam strui insidias. nullum expectatum esse finem negotij: atque ne repente inuaderetur, iubet Gallos equites Parmam ingredi ad defensionem. Italorum peditum cohortes accit è Iulia Taurica, ita vt omnis spes pacis de medio sublata sit, & ad arma denique ventum. Creatur, publiceque pronunciatur dux summus Ecclesiæ Ferrandus Gonzaga, qui captis è præsidijs Hispanis Galliæ subalpinæ duobus millibus veteranorum peditum, quos per inducias superuacaneos putabat, collectisque nonnullis Italis cohortibus, cum illo exercitu, quem breuitas temporis colligere per summam diligentiam passa est, agrum Parmensem inuadit populabundus. primum occupat Brisellum oppidum, quod plurimi esse momenti censebat ad res bellicas. at Thermeus Regius dux vir summæ autoritatis, prudentiæ, peritiæ rei militaris, qui Parma egressus Iuliam Tauricam peruenerat, summa celeritate & ipse ingentes copias conscribit: quod vbi nunciatum est Gonzagæ significauit per literas Montio & Vitellio vt cum pontificijs copijs ad obsidendam Iuliam Tauricam properarent ad impedienda Thermei consilia, quòd ipse obsidendæ Parmæ negotium sustineret. Quæ dum parantur ad futuri belli magnitudinem vtrinque in Italia, dux Lotharingiæ vidua in Augustanis comitijs in Germania procurat, cum nonnullis filijs vt res sui principatus stabilirentur, quod negotium prius cum Cæsare & Ferdinando rege communicauerat. & quoniam per eadem comitia Philippus Hispaniarum princeps, Maria Regina, Eleonoraque Regina Galliæ conuenerant in vnum, multique alij principes magnæ autoritatis, ea res non parum animum Henrici perpungebat, quoniam suspicabatur sibi quid insidiarum per clandestina colloquia parari. omnes enim motus irritatum animum exacerbant, veluti omnia obuia digitos laborantes reduuia attingunt & infestant. decernuntur multa ludicra interim ad animos principum oblectandos. neque vero in Italia tantum bellorum incendia paulatim consurgebant, sed etiam paulatim emergebant in finibus Belgarum & Sequanorum inter Cæsarem & Henricum, quamuis Parmense bellum sine vlla offensione induciarum fieri diceretur, cum neuter bellum gereret, aut alteri arma inferret hostiliter, sed hic pontifici, ille Octauio Farnesio opem ferret. cum igitur paulatim regum ac populorum odia ad bellum ardere & inflammari inciperent, Maria regina inter Belgas nouos terra marique copiarum apparatus facit. mercatores Gallos capit. eos hostilem in modum tractat. rex illud aliquandiu æquo animo tulit, quod putaret mercatores aliquid commisisse, quare legationem etiam mittit pro illorum libertate. Sed paulopost intercipiuntur omnes onerariæ naues Gallicæ cum ipsis mercibus. Capti sunt, & nonnulli Galli, qui visendi studio, vt fit, Germania & Batauorum insula peragrata iam domum redibant. atque hi conuecti sunt vincti super plastris ad morem maleficorum, impurorumque latronum, Bruxellasque adducti. Henricus nondum matura odia in Cæsarem dissimulans, vt illi omnem inimicitiæ suspicionem adimeret, iubet munitionem Lincontis euerti, quoniam eius oppidi princeps Regnaccus multis detrimentis inde rem Cæsarianam afficeret. quem animum cum Henricus palam præ se ferret, Galli proceres, qui erant apud regem, antiquas criminationes in memoriam reuocabant, ac palam proferebant, quòd Cæsar conatus esset nunc minis, nunc pollicitationibus Heluetiorum, Rhetorumque federationem à Gallis distrahere, quod per insignem crudelitatem in eos Germanos, qui Gallica stipendia meruissent, conatus sit Germanorum animos ab amicitia Gallorum deterrere. Cæsariani proceres contra etiam ipsi nitebantur Cæsaris animum varijs criminationibus in Gallos acuere. Quod Gallus Germanos principes in Cæsarem sępius incitasset. quod rex apertè abrupisset inducias. quod per eam simulationem quod auxilia Farnesio suppeditaret, nonnulla oppida Cæsaris occupasset in Gallia subalpina. Galli audita suorum captiuitate in Belgis & ipsi Polino duce Belgica nauigia detinent in litore Celtarum ac Normaniæ. Sic paulatim horum principum animi nouis causis se quotidie addentibus ad bellum incitantur. atque Cæsar Mariliaccum oratorem regium ordinarium a se discedere iubet. minas etiam adiungit aduersus regem, & bellicos apparatus facit ad Galliam inuadendam per agrum Vessonum, qui populi sunt apud Sequanam fluuium. Sed quoniam illud bellum tanquam ex aliqua eminente specula multo ante prospectum fuerat ab Henrico, oppida munitionesque eius regionis fuerunt præsidijs opportunis instructa, & Augustonometensis dux ad fines recognoscendos missus, qui armatos iam colonos regionis inuenit. erat per id tempus Leucorum gubernator dux Masfeltius, cum quo præfecti præsidiorum Danuillę & Eporsij vici, quem Iuoi uocant, collecto ingenti numero Menapiorum, & Sicambrorum ex hybernis curarunt vt ducem Augustonometensem inuaderent. at vero tanta exorta est vis pluuiarum, vt illud consilium vanū fuerit. Galli conduplicatis presidiis multa equitū vexilla, & octo cohortes veteranorum peditū colligūt. Quæ dum parantur in finibus Sequanorū, apud montē Cornettū fiunt obuij quadringenti Sequani equitibus reguli Sciatilionei, cōmissoq; leui prælio multi vtrinq; cadūt. at Sequani deniq; in eo prælio miserabiliter profligantur, quod primū cōmissum est in ijs finibus. postea decertatum est frequenter alternis victorijs modo his, modo illis fortuna belli arridēte. nec multo interiecto tēpore Sequani cōplures ad leuia prę lia egressi aduersus Gallicana præsidia ducē Gorgem ex insidijs cum multis militibus trucidarunt. qua victoria elati ausi sunt nemoris cuiusdā ope protecti se Augustonometēsi opponere, qui eos erat inuasurus cū suo equitatu. Illi cū angustiæ viarū & difficultas inutilē equitatū faceret, simulata fuga sese in nemus recipiūt, effusaq; in inuadētes glādiū sclopettariorum procella equites & equos multos trāsfigūt. Postea Sequani mille equitibus & sex millibus peditū in vnū cōtractis vlterius procedūt, ducē Sāctamādū copias regio nomine cōscribentē, in finibus Lotharingiæ profligāt, oppidū Aspramōrē finitimū obsidēt & deniq; capiūt. Rex suspicat⁹ istud factū esse opera Ducis Lotharingiæ, eū pſertim

Ferrādus Gōzaga dux sūmus ecclesię.

Initium belli inter reges

post eius oppidi direptionem & incendium illi sese intra suos fines recepissent, nihil tunc agēdum decernit, praesertim quia temporum pluuiarumq; molestia impediret nequid memorabile efficeretur, agebatur enim tunc quoque mensis Ianuarius, vniuersam vltionem in opportunum tempus reseruat. erat in castris in ea parte Belgarum, quàm Vermanduos vocant Regio nomine vir insignis auctoritatis, rerumq; bellicarum peritia & gloria prestans. Vandomius dux ad eas vrbes oppidaque tuenda missus cum octo millibus peditum & quadringētis cataphractis equitibus, qui incursiones per agrum Belgium faciens iā iā apparebat Rigiacum occupaturus. Sed consilium illud euanuit, quoniam res non successit e sententia. ea dum geruntur intra Belgicos fines, Pontifex postulante Caesare synodum sacratorum patrum indicit Tridentum ad euertendas haereses, quoniam apparebat Bononia non esse ciuitas omnibus libera, quò translatum fuerat concilium, vti diximus, propter pestilentiam. Sed haeretici neque Tridentum quidem conueniunt iam congregatis catholicis patribus. vbi episcopi Tridentum conuenissent, Caesar diem dici iubet principibus haereticae factionis, vt ad statutum tempus adessent, qui responderunt neque ibi quidem se tutos futuros: quare Caesar intelligit iam palam illud fieri, quòd diffiderent se posse sophisticis humanisque rationibus res diuinas & sacra instituta per tot annorum seriem stabilita, per tot patrum antiquorum integritatem, & sapientiam diligenter examinata & disputata diluere aut labefactare. Parma vero & Iulia Taurica ab ijs duobus exercitibus obsidentur multos dies, per quas obsidiones multa vtrobique commissa sunt certamina; sed multo plura ad Iuliam Tauricam, vbi cum esset in praesidijs Thermeus dux strenuus, saepius egressus decertauit leuibus praelijs non sine aliqua vtrinque clade. nam cum vrbs illa esset munitissima egregieq; bellicis tormentis, & validissimis praesidijs, & omnibus bellicis apparatibus instructa, in qua erant Galli & Itali veterani pedites, vbi pontificiae copiae vrbi propinquarent per frequentes munitiones, milites Pontificij è castrorum reparationibus ad leuia certamina egressi facile vrbanis globis tormentorum prosternebantur. at Parmenses nocturno tempore repente egressi pugnant acriter. multi insignes viri vtrinque cadunt, inter quos fuit princeps Macedoniae. Venerat in Italiam Brisaccis per illud tempus cum potestate proregia vir prudens & in omni militari disciplina maxime exercitatus, qui accessit in Galliam subalpinam, vbi Sergianus Melphitanus princeps suum diem obijsset. Hic vbi videt bellū Parmense & ad Iuliam Tauricam exarsisse, existimat Caesarianorum ministrorum obtestationes esse vanitatis & fallaciarum plenas. qui dicerent se non aduersus regem illud bellum suscepisse, sed aduersus rebelles ecclesiae pro Pontifice. nam profectò ridiculum illi videbatur aduersus eundem hostem non hostem pugnare, non pugnare vno tempore, cum nomina differrent, personae essent eaedem. Quippe cum rex etiam profiteretur se causa defendendi Octauij aduersus Pontificem & Caesariana subsidia pugnare, at non aduersus Caesarē: Brisacius itaque cum intelligeret esse debilitata praesidia munitionum Caesarianarū in Gallia subalpina, vnde exempti fuerant Hispani ad bellum Parmense, decernit magno repentinoq; conatu loca ipsa adoriri, captata inde opportunitate, quod Caesariani spe antiquiarum induciarum protecti negligentius, quàm par erat, res agebant. Veruntamen ne illos ante opportunum tempus in suspicionem induceret magnis copijs colligendis, iubet paulatim magnum militum numerum in Galliam subalpinam in varia castella conuenire, qui ita sensim creuerunt, nemo vt senserit quid cogitaret. vbi visae sunt conuenisse satis validae copiae, repente per noctem Augusta Taurica egressus, iussis ad statutam horam finitimorum locorum presidijs in certum locum conuenire, Cherium repentino conatu inuadit & expugnat, post quod alijs castellis potitur nō parui momēti. mox procedit ad aliorum locorum expugnationem. quibus auditis Ferrandus quanta potest celeritate vsus discedit ab obsidione, relicto Marinianio summo Imperatore exercitus ad Parmam obsidendam, atque multas cohortes secum adducit. Marinianius propter imbecillitatem relictarum virium recedit ab vrbe ad septimum lapidem, ibique positis castris curat ne commeatus in vrbem comportaretur. Sed neque in Italia tantum terrestribus praelijs certabatur inter Gallos & Caesarianos, verum etiam maritimis studijs insidiae struebantur in mari Ligustico. Nam leo Strozza Capuae prior, idest dignitatis nomen, Gallicae classis praefectus quòd audiret futurum vt Caesaris iussu princeps Auria transiret in Hispaniam cum classe ad Maximilianum Boemiae regem in Italiam traijciendum, statuit ex itinere illum aggredi. Philippus enim princeps Hispaniarum sub finem Maij clam Augusta profectus citatis equis per Italiā Hispaniā repetiuerat. Strozza igitur eo cōsilio instructis viginti & tribus triremibus & biremi nauigat Massilia. fit obuius Auriae non procul à Tauroentio, qui cum viginti & septem triremibus occidentem versus nauigabat, quae triremes erant multo minus quàm Gallicae accuratè instructae, tanquam minime omnium ad pugnam nauigantes. Auria classem Gallicanam ad quinque millia passuum distantem prospiciens, quia sciret bellum in Italia iam esse inceptum, ratus adesse etiam maiorem numerum, non nauigat vlterius. Gallus illa trepidatione cognita nauigat eò, neque prius insequi classem Aurianam destitit, quàm dies defecit: atque in portum Tauroentij denique peruenit. ibi moratus aliquantulum cum putaret futurum vt rex Boemorum cum paucis Hispanis triremibus omnino iter caperet, si classis non accederet opportunè, statuit ire obuiam, quod putaret fieri posse in itinere vt daretur pugnandi facultas. nauigat igitur ad portum vsque Barcinonis nulla ibi neque Hispana, neque alia classe inuenta. capit in portu principis triremem & catascopium, septemque onerarias, quae omnia nauigia Massiliam remulco attracta sunt cum magna Barcinonēsium trepidatione. Nec multo sanè interiecto tempore leo Strozza relictis regijs stipendijs ob indignationem Petri fratris accusati, quòd regiam pecuniam inutiliter profudisset, atque in desperationem prope deiecti ob Gallorum procerum minas & contumelias cum duabus suis triremibus Melitensis militiae stipendia mereri coepit, quod esset & ipse eiusdem

Concilium Tridētū trāsfertur Bononia.

Parma obsidetur & Iulia Taurica.

Brisacij aduentus in Italiam.

Cherium captum.

Brisacc⁹ Galliam subalpinā inuadit.

Naues onerariae a Gallica classe captę.

Polin⁹ eques Melitenſis.

ordinis eques. illi ſuffectus eſt Polinus, qui præfuerat etiam regiæ claſſi in oriente, & tunc præterea Gallicę claſſi in occidente in mari Celtico. erat Polinus fortuna vel inferiore mediocri, ſed qui propter præſtantiam virtutis ad ſummos honorum gradus ab eo Rege fuerat prouectus. Pontifex vbi diu vires fruſtra abſumpſiſſet & inutiliter in Iuliæ Tauricæ obſidione, nullumque videret inſignē Cæſaris conatum ad occupandam Parmam, vt vir ocij & quietis amicus, qui ducenta nummum millia Cęſare mutuo accepta iam abſumpſiſſet, eamque ſumpſiſſet prouinciam magis vt Cęſari, quàm vt ſuę voluntati ſatisfaceret, aut vrbem Octanio extorqueret, intercedentibus purpuratis patribus Gallicis, qui initio eius belli propter odium pontificis in regem Roma diſceſſerant, paſſus eſt vt res cum Gallo componerentur. rebus itaq; Romæ compoſitis dum tabellarij Iuliani Tauricam in caſtra cum literis conuolant, Ioannes Baptiſta Montius infelices occiditur dum mœnia hoſtium cum Alexandro Vitellio, aliiſque proceribus multis exercitus explorat. nam tametſi monetur ne ita muris ꝓpinquaret, ſeque fruſtra manifeſto periculo exponeret, tamē, vt ſunt iuuenes plerique monitorum contemptores ſuæque ſententiæ tenaces, cum neq; multis quidem egreſſis vellet cedere, trucidatur. eius clade pax non eſt abrupta, ſed continuo Parmæ & Iuliæ Tauricæ obſidio ſoluta: quare Marinianius opportune contendit in Galliam ſubalpinam ad ferendas ſuppetias laboranti rei Cæſarianæ, cum illuc eſſet omnis vis belli tranſlata. Quædum in Italia geruntur, in inferiore Pannonia fortuna non paruis mutationibus res Pannonicas affictabat, cum proceres eius regni modo huc, modo illuc fluctuantes variatis ſtudiis nunc Iſabellæ reginæ partibus fauerent, nunc Georgii monachi libentius imperium complecterētur. ad quam rem explicandam videntur altius initia harum diſſenſionum, quanta tamen fieri poterit orationis breuitate, repetenda, è quibus ingentia poſtea, & acerrima bella pullularunt. Ferdinandus igitur electus rex Boemorum cum primùm ſe auctum viribus intelligit, ad regnum inferioris Pānoniæ aſpirare cępit, quia illud ad ſe pertinebat hæreditario iure. nam præter Alberti principis ſuperioris Pānonię iura, quam Auſtriam vocant, accedebat quòd Anna vxor Ferdinandi erat ſoror ipſius Ludouici regis Pannoniæ. multis itaq; proceribus Pannonibus vltro Ferdinandum inuitantibus, ac ſua ſtudia promittentibus, vocatur Ferdinandus ad illud regnum è manu Ioannis Sepuſij regis per fraudem coronati extorquēdū. Ioannes enim cum præeſſet Pānoniæ cum poteſtate proregia à Ludouico rege præfectus, poſt profligatum Ludouicum curauit vt rex ipſe coronaretur, cum Ludouicus ſine filijs deceſſiſſet. Poſt hunc creatus eſt rex etiam Ferdinandus, quare armis neceſſariò erat decernendum de illo regno. magnis igitur copijs vtrinq; collectis ſigna conferuntur. pugnatur acriter diu vtrinq;. deniq; victoria fuit penes Ferdinandum multis hoſtibus profligatis, atq; is cum Anna vxore coronatur rex Pannoniæ. Ioannes profligatus confugit ad Solimanū. rogat pro inſtitutis Ottomanicæ familiæ, quæ ſemper principes iniquè oppreſſos ſubleuare ab exterorum tyrannide crudelitateq; conſueuit, ne ſe legitimū & ſolemniter coronatum Pannoniæ regem per auaritiam vimq; Ferdinandi cōmunis vtriuſque hoſtis negligat. Præſtare rebus Ottomanicis ſe habere finitimum imbecillum principem, nullis niſi Ottomanicis auxilijs ſuffultum, & beneficijs obſtrictum, quàm Ferdinandum & per ſe potentem, & multo etiam potentiorem in dies futurum vbi Norico Pannoniæq; ſuperiori inferior Pannonia acceſſerit, & Caroli Quinti fratris bellicoſiſſimi vires in dies augerentur. adpromittit precibus tributum, quod honeſtum videretur, ſeq; cogniturum illud regnum accepiſſe ab Ottomanica clementia, & liberalitate, quæ ſemper erit de ipſo optime merita. Solimanus exercitum Taurunum adducit, cuius in caſtra venit Ioannes. multa Caſtella capta, deuaſtata, incenſa. venit Iuliobonam, qua expugnatione fruſtra tentata amiſſis ferè quadraginta millibus hominum cogitur turpiter recedere. confirmat Ioannem regem Pannoniæ. pax deniq; fit inter duos reges his cōditionibus: Vt vterque teneret quæ tum libera poſſidebat. Vt bona fiſco addicta illorū qui hoſtiles partes vtrinque complexi eſſent, libera dimitterentur, atq; reſtituerentur. Vt Ioannes nullo pacto regis titulo vteretur, ſed ſe Vaiuodam, quod nomen ſignificat gubernatorem, appellaret. vt poſt mortem Ioannis omnia ad Ferdinandum vel hæredes deducerentur. at ſi Ioannes legitimos filios haberet, qui tūc tamen neq; duxerat quidem vxorem, Ferdinandus illis honorificum patrimoniū aſſignaret, & Caſtella cum dignitate Vaiuodæ inferioris Pannoniæ. neq; ita multo poſt moritur Ioannes relicta Iſabella vxore, quam poſtea duxerat, filia Sigiſmundi regis Poloniæ, & filio infante vndecim dierum, qui cum Stephanus prius eſſet dictus, mox ad memoriam patris Ioannes fuit appellatus. filij adminiſtratio, & tutela matri data eſt, atque puer cum Ioannis mors occultata aliquandiu fuiſſet, coronatur, iuſsiq; ſunt nonnulli proceres iurare ſe fidem ſeruaturos. & quoniam muliebre ſtudium tantis rebus non poſſe ſufficere videbatur, additus eſt adiutor Georgius monachus. erat hic Georgius vir Illyri⁹ pauper, è nobili tñ familia inter familiares matris Ioānis regis educatus. factus erat monachus in Cęnobio diui Pauli apud Curtam ciuitatē ordinis diui Benedicti. ſacris initiatus ſecutus eſt Ioannem regno eiectum in Sarmatiam, & ad multa negotia miſſus. cum vero magna fide & vigilantia res regias gubernaſſet, regno ab ipſo Ioanne deinde recuperato in conſilium regiū admiſſus fit quæſtor, & epiſcopus Varadienſis, cum paulo ante is epiſcopus Aloyſij Gritti opera de medio fuiſſet ſublatus, vnde Aloyſio initium fuit exitij, atq; poſt mortem regis tutor & adiutor fit reginæ in regno adminiſtrando. is tanta prudētia res agit, eoq; coarctat, nihil vt ſe inſcio fieret. mox Ferdinādus petit regnum vt ad ſe ſpectans. promittit quod viuo patre ſe daturum eius filijs promiſerat. aſſentit regina. Georgius, qui ſibi videbatur propè regnum amittere, repugnat. Solimani auxilia implorat. Ferdinandus cognita fraude Georgij colligit ad quadraginta millia armatorum, cum quadraginta, & quinque muralibus tormentis, multisq; minoribus delato ſummo imperio Gulielmo Roccandulpho viro Germano, ad Curtam expugnandam copias mittit, quo ſe Georgius & regina receperant.

Io. Baptiſta Montius cæſus bellū extinguit.

Inferioris Pānonię regnū ad Ferd. pertinens.

Ferd. profligat Io. Pānoniæ Vaiuodam.

Io. confirmatur rex Pānoniæ pax demū comparatur.

Io. puer coronatur.

Georgij monachi fortuna.

Epiſcopus Varadinēſes.

perant. Roccandulphus acriter Curtam à duobus lateribus concutiens cum frustra expugnationem tentasset, Solimanus mittit Mahomettum cum multis millibus armatorum ad subleuandam reginam. Roccandulphus infeliciter pugnans amissis viginti & quinque millibus hominum, triginta & sex muralibus tormentis, ad centum & quinquaginta minoribus, in insulam Comariam seruatus paulopost diem suum obijt. Solimanus ad Curtam profectus, verbo vt quietem & pristinam tranquillitatem reginæ restitueret, re ipsa vt vrbem Curtam occuparet, quę sibi plurimum cõferre rebus bellicis aduersus Ferdinandum ob fertilitatem videretur, muneribus ad regem puerum missis simulat desiderium illius videndi. missum cum multis blanditijs excipit. proceres, qui regem deduxerant, ad lautum conuiuiũ sunt inuitati. iussi sunt clam Turcę duces nonnulli simulato desiderio videndę vrbis Curtam ingredi per portam vocatam Sabbatiam, atque eam sine tumultu occupare. alij ingredi, alij exire, redireq; simulant. multi ingrediuntur, pauci ex ingressis exeunt. porta deinde occupata multitudo vrbem ingreditur. puero remisso Solimanus proceres retinet. Solimanus deinde ingressus vrbem iubet reginam cum puero recedere in inferiorem Pannoniam. ipse paulopost Curta firmis pręsidijs munita Byzantium repetit. at regina in Pãnoniam profecta iubetur ab ipsius prouinciæ proceribus absistere, ne secum Curtense infortunium eò transferat. Cogitur Lizisi morari, atq; ægrè obtinet Georgij opera vt in prouinciam admittatur. mox aucta in regem beneuolentia populorum atq; obseruantia in reginam, illa procurat vt Georgius fiat quæstor prouinciæ & gubernator, cui tantopere aucta est audacia, vt vrbes tanquam suas gubernaret, solo titulo ac nomine reginæ relicto, cum vniuersam autoritatem sibi assumeret. Regina apud Solimanum per literas queritur de monacho, monachus contra curat Ferdinando se adiungere: copias parat. Turcæ reginam tuentur. multis coortis hinc inde controuersiis, atque sæpius frustra pacatis, Georgius denique confugit ad auxilia Ferdinandi aduersus reginam & Turcas. Ferdinãdus vt varijs Pannoniæ inferioris calamitatibus aliquis exitus inueniretur, decernit denique tam opportunam rei præclarè gerendæ occasionem oblatam non esse prætermittendam. Sed quoniam illa expeditio virum quempiam rei militaris insigniter peritum requirebat scribit ad Cæsarem vt sibi idoneum aliquem ducem ad tantum negotium mitteret, qui posset illud bellum, quod necessariò suscipiebatur, sapienter administrare, cum multos præstãtes haberet Cæsar, qui ex ipsius disciplina periti duces euaserant. Cæsar cognita æquitate fraternæ petitionis & tantæ rei magnitudine, tamen dubio erat animo quid esset agendum, cum duos principes Germanos teneret captiuos, verebatur nequi tumultus excitarentur. neque enim conducere existimabat, si prudentioribus ducibus carere cogeretur, qui tunc maxime videbantur fore pernecessarij, cum etiam occulti bellorum motus, qui clam ab Henrico rege parabantur in finitimis regionibus, non mediocriter commouerent. neque parum sollicitabat etiam indignatio Mauritij, ad cuius preces, vt promissum fuerat, socerum non soluerat. Veruntamen in tanta rerum opportunitate ne fratri deesset aduersus barbaras gentes prę sertim & immanitatem Turcarum, Ioannem Baptistam Castalium virum Italum rerum bellicarũ in primis peritissimum marchionem Cassiani, quod est oppidum in ripa Abduæ fluminis, summũ ducem eius expeditionis pronuntiat, qui primum locum autoritatis post Maximilianum regem Boemorum in eius castris habebat. Castalius magnis itineribus ad Ferdinandum contendens perhumaniter docetur quibus artibus ingenium monachi sit captandum. atque dum res ad bellum necessariæ parantur, quas Castalius postulauit, accepto insignis autoritatis diplomate, vt illi Pannoniæ, Illyrij, Dalmatiæ populi, subditique omnes parerent, Iuliobona Vinundriam versus proficiscitur ad illas copias, quæ aderant, in inferiorem Pannoniam traducendas. in illo itinere insulam Comariam. & oppida eorum finium ad defensionem recognoscit, iubetque pro temporis angustia resarciri. Vinundriam profectus Bernardum Aldanam magistrum castrorum cum septẽ vexillis Hispanorum reperit. ibi nonnullos dies absumit, donec copiæ & tormenta & bellici apparatus conueniunt. illa vrbs cum maximè omnium Pannonicarum ad rem bellicam conferret, ac muri essent debiles, nulla propè latera, nulla industria erectæ munitiones, diligenter munitur, quam prouinciam muniendæ vrbis Erasmo Teustio committit, donec perficiatur. collectis igitur copijs cum tormenta maiora tardiora essent, quę non satis vtiliter diutius expectari censebat, sine tormentis discedit. Ferdinandum facit certiorem. mittit qui curarent celeriter attrahenda. Sic igitur copiis instructis Vinundria discedit. ipse procedit in primo agmine, quod constabat è mille & ducentis Hispanis, quingentis Pannonibus peditibus, quos Aiduchos vocant, mille Vsaronibus, qui sunt equites leuiores Pannones ad morem Turcarum scutis lanceisque vtentes, & acinace, galea, claua ferrea, quos quidam Bodurgij regulus adduxerat cum quatuor campestribus tormentis. inter ipsam phalangem, Io. Baptistam & Felicem comites Archuenses locat cum tribus Germanorum millibus optime instructorum, quadringentis equitibus, quatuor campestribus tormentis, duabus semicolubrinis, trecentis equitibus hastatis, centum Ferrarolis. in postremo agmine impedimenta cum trecentis leuibus equitibus & Pannonibus peditibus subsequebantur, ac tribus campestribus tormentis. erant omnes hæ copiæ equites mille & septingenti, at peditum quinque millia & septingenti. cum his paruis copijs procedit Castalius ad inferiorem Pannoniam occupandam. eo ordine cum ad Tibiscum fluuium ventum esset, qui fluuius amplus est, & profundus, à Carpathoque monte Iazigum populorum ortus sinuosis flexibus in viperæ morem ad meridiem decurrens Tibisco vrbe à sinistra relicta ad vocatum propè Iricouium defertur, & cum Danubio coniungitur inter Taurinum & Viminantium. tam placido vero cursu defertur, vix ut fluere appareat, quod accidit ob amplitudinem aluei, cum propter paludes ad octo millia passuum aliquando dilatetur. eò profectus primus fluuium traijcere voluit, vt cæteros ad traijciendum inuitaret. postea

ad vlterio-

Curta ꝑ dolũ à Solimano capta.

Io. Baptistæ Castalij i Pãnoniã aduẽtus.

Aiduchi & Vsarones q sint.

Acierum instructio à Castalio.

Tibiscus flu.

ad vlteriorem ripam vectus cæteras copias traijciendas curat, quæ omnes vix post Octauum diem sunt transuectæ propter fluminis amplitudinem. Sic igitur in acie procedens ad Debrecenum oppidum peruenit, vbi eum Batthor Andreas, Thomasque Nadaldus viri Pānoniæ nobilitate, opulēria, auctoritate facile principes expectabant. eum transitum interea cum quingentis equitibus tuebantur, donec Castalium in inferiorem Pannoniam comitarentur. his communibus castris coniūctis ad oppidum Zauolchum peruentum est, vbi ad custodiam oppidi relicti sunt quinquaginta Hispani. Regina comitia Egnethum, ea est vrbs celebris & ampla interioris Pānoniæ, indixerat, in quibus proponendum erat quo pacto Georgius monachus posset eijci ex illa prouincia. Georgius de his omnibus certior factus Varadini relictis omnibus præsentibus negotijs citatis equis eò conuolat, Turdamq; profectus proceres per literas hortatur, qui erant cum regina, vt si saluam patriam esse vellent, minimeq; in barbarorum potestatem venire, ad ipsum quàm citissime properarent. vbi eò conuenissent Varadino satis ingentes equitum ac peditum copiæ, simulatis custodijs sui corporis, & ipse properat ad comitia, quæ omnino illo accedente paulatim euanescere necesse fit. regina idcirco Vlpianum petit collectis ijs maioribus viribus, quas colligere potuit, quarum summum imperium habebat Petrus Vicchius, summa diligentia munit. sed cum vereretur ne ibi obsideretur à Georgio relictis præsidijs quæ videbantur necessaria, ad vrbis defensionem, ipsa Sassebessam se trāsfert, quæ vrbs & arte & natura magis erat munita, vt ibi spectaret quò tenderent Georgij consilia, & fortunæ suæ temeritas. Georgius auditis subsidijs Ferdinandi, quæ mittebantur, & iam propinquabant, statuit Vlpianum obsidere atq; magno studio concutere. Sed cum locus præter expectationem fortiter defenderetur, neque tam cito, quàm opus erat, copiæ accederent, cum se in magnam difficultatem intrusisset, decernit res denuo cum regina componere. Quæ dum ita inter hos

Pannoniæ inferioris descriptio.

aguntur, Castalius attigit fines inferioris Pannoniæ, quam regionem Transyluaniam vocant. ea est autem altissimis montibus vndique ferè circumdata ingressusq; habet difficillimos & asperrimos, cum alibi fluuiorum amplitudine, alibi montium asperitate protegatur. nam ab oriente amplissimo fluuio Danubio cingitur, & à Mysia Meranastorum regione disterminatur. ad occidentem habet Narabonem fluuium & Bebios montes, qui ad meridiem quoque in sinum distenduntur vltra Darum fluuium eamq; separant à superiore Pannonia. ad septentrionem habet sinuosum flexumque sinum Danubij, qui Sarmaticos montes versus protenditur, qua ex parte Sidonia, Mysiaq; inferiore terminatur. habitant eam regionem Amantini, Herculiates, Andiantes, Arabiscique populi olim vocati bellicosissimi ac robustissimi, facileque bellicorum laborum patientes. diuisi sunt inter se huiusce prouinciæ populi, quod alij legibus & moribus superioris Pannoniæ vtuntur, vocanturque ij Ceculi. alij Saxonum lingua & legibus & moribus Germanicis. atq; vt Ceculi feri sunt & crudeles tanquam Turcæ, ita hi sunt perhumani, maxime veritatis cultores, fidei obseruantissimi, qui primùm è Saxonia pulsi huc ad habitandum conuenerunt. prouincia est frumenti, vini, omnisque generis animalium ferax. Syluis abundans, & venationibus. domicilia tamen non satis magnifica, cum fiant villæ vbique & domus è paleis, aut cannis fluuialibus, aut consimili materia. abundat ea prouincia multis ferri, argenti, aurique fodinis: tantaque copia salis excauatur, vt vniuersæ Pannoniæ, Sarmatiæ que sufficiat. perluunt hanc prouinciam duo fluuij nauigabiles, qui apud Lizitum & Tibiscum vrbes inferiores in Tibiscum fluuium ingrediuntur: quorum alter, è montibus Mysiæ inferioris septentrionem versus ortus, Marossus appellatur. alter in extrema parte Carpathi montis scatens, vocatus est Altus, qui plurimum aurearum arenarum deuoluit. habitant in ea prouincia ad meridiem Rhatiani, qui modo christianis principibus militant, modo Turcis. homines sunt fidei parum seruantes, inopes, nihil propè possidentes, atque ob suam perfidiam omnibus inuisi. hi sunt inter Męsiam & Dardaniam ac Triballos à duobus lateribus, cum ad alterum latus habeant Daciæ montes. pręcipuę vrbes huius prouinciæ sunt, Zibinium metropolis, Prassouium, Cassouiū, Vlpianum, Turda, Corona. Illuc vbi Castalius aduentasset, iubetur Batror Andreas, Thomas Nadaldus trāsitus mōtis explorare cū nōnullis peditibus & equitibus. fit certior marchionē Balatsū virum primarium potentia totius superioris Pannoniæ aditus occupasse, qui ad reginam ope subleuandam confugerat Ferdinando regi iratus, quod nonnulla castella sibi in Pannonia superiore per vim extorsisset, vt ferebatur, quòd ab eo desciuisset. hic enim cum magna manu peditum, & septingentis equitibus aditus ab ea parte occupauerat, quare Castalius non ita facile tentandam fortunam ratus ad alias vias vel cum aliqua difficultate, temporisque dispendio aggreditur. atque ita facit vt Balasso illos aditus adhuc custodiente ipse sine controuersia copias deduxerit, & tormenta in inferiorem Pannoniam attraxerit. primo itaque die in acie instructæ copiæ iter faciunt. est oppidum quoddam non procul ab ipsis montibus in placidissimo colle situm, quod Dalmas vocatur, cui propinquum iter necessariò erat faciendum, quod statim propinquantes copias tormentis infestare cępit. ea re indignatus Castalius illud ipse explorat ad expugnationem, cum, vt poscit ratio bellica, nihil hostile censeret à tergo esse relinquendum, quod posset castra infestare. Sed cum munitius oppidum videretur, quàm quod posset sine maioribus tormentis expugnari, cogitur imperfecto negotio procedere. Iubet tamē Io. Baptistam & Felicem Archuenses, qui sequebantur in postremo agmine, illud cum Germanis copiis obsidere, quatuorque illis campestribus tormentis, & duabus semicolubrinis concutere, quod summa diligentia fit. Sed enim minus apta sunt minora tormenta muris concutiendis, non solùm quia propter globorum paruitatem non ita acriter concutiunt, sed etiam quia bombus plerumque non peruenit atque aeris impetus ad męnia hostilia. sunt enim colubrinę vocatę longiora tormenta, quę triginta librarum globos eiaculantur propter vim longitudinis ad penetrandum accommodatę. Sed minus concutiunt propter citissimam vim penetrandi.

di. horum

di horum tormentorum mutua opera vtilis est cannonibus, cum videantur fraterna concordia in hostes, & quasi fœderatione facta conspirare. Sic igitur semicannones & semicolubrinæ, quæ dimidij ponderis globos eiaculantur vt sagri, & cætera his consimilia tormenta, putanda sunt tanquam adolescentes adhuc imberbes aut tyrunculi nõdum satis apti rebus militaribus. maiora vero sunt tanquam viri fortes & veterani milites, quę castella & vrbes prosternunt. dum Archuenses huic expugnationi sunt intenti, Castalius ad vrbem Colosuar castrametatur, vnde trecentos Hispanos ad eius oppidi expugnationem sclopettarios mittit. regina omnes vires eò dirigit, omnique vtitur industria vt res cum Georgio componerentur, quia dicebantur aduentare decem Hispanorum millia cum multo equitatu & peditatu Germano, & iam oppidum Dalmas arctissimè obsideri. nuntiabatur reginæ præterea Vlpianum, vbi coronari reges consueuerant, iam propè venturum esse in potestatem monachi, quod ille tantopere cuperet. Sed quia nullas se habere copias paratas intelligeret quibus posset resistere, omnibus Georgij petitionibus facile assentit. idcirco vrbanis præsidijs nuntiatum mittit vt præter vitam & impedimenta cuncta Georgij arbitrio concederentur, qui neminẽ è militibus suis ingredi passus est antequam omnia, quæ forent reginæ exportarentur, ad quę conuehendã suos etiam carros concessit. Certiorem facit Castalium illa vrbe potitus, mittitque nuntium, qui illum ad se adduceret, ad vrbem Egnethum, vbi erat annonæ facultas, & omnium rerum copijs necessariarum copia. Georgius interim reginam conuenit, hortatur vt iuberet oppidum Dalmas pariter, vt dederetur atq; illã eum videret in periculo positum, quia loco tormentorum res per cuniculos agebatur, libenter annuit ad salutem præsidiorum, misitque qui regio nomine ad deditionem hortarentur. Georgius ad Castalium properat ad vrbem Egnethum, quò illum aduocari iusserat, cui Castalius fit obuius honoris gratia, atque multis de propositis negotijs & de Castalij autoritate inter se communicatis. Georgius mirificè lætatur quòd intelligeret sese à Castalio viro cũ proregia autoritate profecto tantopere obseruari, vt apparebat. ad vrbem itaque Saſſebeſſam accedit. de ijs quæ cum Castalio transegerat, reginam certiorem facit: quæ iam virum nobilissimum Sarmatam ad Castalium miserat, multaque promittebat, per quæ apparerent omnia pro votis Ferdinandi successura. post modo quibusdam diebus interpositis Georgius literas ad Castalium conscribit, monet, vt statutò die Vlpianum conueniret ad colloquium. eò profectus cum paucis Georgium non inuenit, qui ad reginam Saſſebeſſam accesserat. Castalius rem commodam futuram ratus si cum vtrisque vno tempore loqueretur, Saſſebeſſam accedit. tertio deinde die cum regina & Georgio multisque alijs primarijs eius regni Castalius in colloquium conuenit. explicat causam sui aduentus, quæ erat, vt regina illam prouinciam pro conditionibus cum Ioanne rege compositis Ferdinando restitueret, qui omnia, quæ pollicitus fuerat sese statim executurum pollicebatur. illud & vtilius & commodius reginæ fore addidit, cum facile intelligeretur per quot quantasque molestias eas regiones esset possessura, quantaq; in suspicione versatura ne Turcarum imperator id regnum repente occuparet. quod si contingeret, non poterat fieri sine maximo Pannoniæ, Austriæ, ac Germaniæ detrimento & incommodo. Maximè omnibus inquit optandum esse vt ea prouincia in potestatem christiani principis deueniret, qui armis & autoritate illam protegeret, atque immaninum Turcarum impetum, & rabiem barbararum nationum posset frænare, quod certè ipsa regina sine exterorum auxilijs minime omnium erat factura. multo præstabilius esse quod à Ferdinando offeratur quietum & tranquillum & sine vlla controuersia, quàm illud regnum in perpetuis periculis & difficultatibus & curis possidendo versari: cum nullum tantum sit imperium, nulla tanta, tam preciosa, tam admirabilis opulentia, quæ possit cum animi tranquillitate comparari. his additum est ad promissorum obseruationem Ioannam minorem natu filiarum Ferdinandi nuptui datum iri Ioanni reginæ filio cum dote centum millium nummum, solutumque iri numerata pecunia quantum æris alieni regina contraxisset hactenus, & quantum ipsi reginæ præterea legitimè deberetur. hæ conditiones cum bonę & salubres omnibus visæ essen t, datum est negotium Georgio, vt priuatim ageret pro regina, qui modo hanc, modo illam excitans difficultatem cum propriam vtilitatem spectaret, seque simularet illa vti diligentia, quòd tantopere cineribus Ioannis regis deberet, cuius beneficentia & liberalitate ad tantam dignitatem fuisset prouectus, ita rem trahit, nihil vt concludi possit. at cum aliquando data esset colloquij facultas reginæ inscio monacho, primùm illa gratulatur Castalio pro concessa autoritate proregia, quòd vir eius ingenij ad illam dignitatem esset assumptus. postmodo ostendit se ad vota Ferdinandi semper fuisse paratissimam, omnesq; accusationes & criminationes diluens in Georgium retorquet, à quo opprimebatur. Se difficultatibus compulsam aliquando vel ad Solimani auxilia confugisse fuisse sollicitatam sæpius, vt illud regnum tanta regione alibi accepta permutaret, sed nunquam sensisse tantam iniuriam faciendam esse Ferdinando, vt tam propinquum tamque potentem hostem barbarum finitimum Ferdinando lubens admitteret: cum tamen multo tolerabiliorem Solimani, quàm monachi tyrannidem semper existimasset: cum multò maior sit iniuria, multoque acerbior quæ ab ingratis, quam quæ ab hostibus accipitur. Se libentissimè eam regionem Ferdinando concessuram, ad quam concedendam nulla vi armorum compelli potuerat. Se tamen vnum rogare Ferdinandi elementiam, ne obliuiscetur Ioannem filium suum esse regem, & puerum, & pupillum, quibus de causis sibi videbatur iure ab humanissimo principe posse impetrare vt filij loco haberetur. id si fiat, se illam summam consolationem in tantis malis, tantaque fortunæ mutatione esse habituram. hisce commotus Castalius tantam fœminæ constantiam & prudentiam admiratus respondet, se pluris optimam eius voluntatem in Ferdinandum æstimare, quouis opulentissimo regno. omnia pro missa ad vnguem obseruatum iri quæ tractata sint, futurum vt Ferdinandus in numero filiorum

suorum

Tormentorũ bellicorum vſus.

Vlpianũ captum à monacho.

Dalmas opp. Egnethũ vrbs.

Saſſebeſſa vrbs.

Castalij adhortatio.

suorum regem haberet. se proprio nomine omne defensionis, officiq; genus liberalissimè polliceri. Monachus horum ignarus negotia in dies protrahere difficultatem difficultatibus annectere cõditiones, quas ipse requirebat, in medium adducere. vt autem appareat vtilitatem reginæ & regis plurimum procurare, curat vt prouentus Regi & successoribus viginti & quinq; millium nummũ prius assignetur, quàm concedatur regnum, qui prouentus liber esset & securus & ab omni molestia immunis. illud Castalius promittit statim assignatum iri in principatu Oppoliæ, quæ regio est Bodurgij Maruingorum fertilissima & amœnissima, omniumq; rerum humano victui necessariarum abundans. his additur vt dos reginæ centum & quinquaginta millium nummum redderetur, quæ dum integrè soluantur, quædam vrbes darentur pro pignore, quò se reciperet cum filio, & dum redditus prædictus. inter illas fuit Rhauporium & Munsterburgium atq; Cassouium, vrbs opulenta reginæ concessa est. his ita compositis monachus ad suas conditiones peruenit, petit vt dignitas Vaiuodæ sibi concedatur cum solito stipẽdio à Ioanne concesso, quindecim millia nummũ scilicet in singulos annos. vt munus quęstorium quod exercuerat ne sibi eriperetur cum stipendio ordinario, quòd erat quatuor millium nummum. vt tam pacis quàm belli tempore mille & quingenti equites Ferdinandi sumptibus ad regionis corporisque sui custodiam alerentur. Vt Turdæ salis fodinę, quæ maximi essent precii, quas tunc ipse possidebat, concederentur: quę omnia sibi præter expectationem concessa sunt. Quæ tametsi obtinuerat omnia, quæ optauerat, tamen mutatur in horas, nunc diuersa optabat, nunc pęnitebat optatorum: atque nihil turpitudinis in inconstantia volubilitateq; ingenii collocabat. Nihil autem virorum grauitati, prudentiæq; minus conuenit, quam promissa fallere, aut quæ semel probaueris mox reiicere; nisi tamen dolus & insidiæ ac fallacię sese patefecerint, cum nemo fidem seruare iure optimo teneatur illi, qui subdolè insidias pro sinceritate, fraudem pro integritate, mendacium pro veritate obtulerit. Neq; tamen ignoratio rerum illarũ, quę sciri possunt, nos ab ista leuitate debet excusare. Monachus igitur cum illa forent conclusa, quæ pertractata fuerãt, conatur persuadere reginę ne prius exeat ex illo regno, quàm Ferdinandus omnia sit executus promissa. quod ad se, omnes suas copias extra regionem se esse missurum, vt illa intelligeret se tanta molestia esse liberatam: omnes deos obtęstari se fidem illi in posterum esse seruaturum. æquius sibi videri, vt illud regnum, quod ipse toties armis, assiduis laboribus, perpetuis vigilijs defendisset, ad Ioannem regem perueniret, quàm ad Ferdinandum, qui neq; auxilijs id vnquam protexisset, neq; affinitate esset coniunctus, neq; vllum ius probabile præter vim, in eam prouinciam haberet. Hæc dum aguntur clam cum regina, Ferdinandus literas exarat honorificentissimas de monacho ad Pontificem plenas laudum ipsius Georgij, in quibus præter multa cõtinebatur, quod illud regnum inferioris Pannoniæ per vnius eius industriam tot annos fuisset defensum aduersus immanitatem potentiamq; Turcarum. sed neq; solum defensum, verum etiam per eam defensionem multæ clades hostibus illatæ, atq; quod omnium rerum maximę est laudabile, quòd per suas singulares virtutes & animi ornamenta ex infimo fortunę gradu ad summam dignitatem fuisset prouectus, quod certè mediocribus ingenijs non contingit. rogat Pontificem, vt eũ in patrum sacrorum purpuratorum concilium, senatumq; coopraret, & purpureo galero insigniret, sicut optare visus fuerat. Quæ dum ab oratoribus Romæ aguntur, moritur Archiepiscopus Strigoniæ, cuius prouentus accedebat ad quinquaginta millia nummum. eam dignitatem cum monachus expetiisset, illico obtinuit. at cum reginam in eadem sentęntia persistere, obseruaturamq; esse, quæ Ferdinando promisisset, intelligeret. mirum in modum laudat mulieris constantiam. regina rursus in colloquium cum Castalio veniens ingenium monachi illi patefacit. commemorat nihil illis præsentibus negotijs æquè, atq; Georgium aduersari. monet cauendam esse illius volubilitatem, quam multa experientia magnam esse didicisset. ostendit quod is necessario factas cõditiones amplectitur, quia ad alia, quæ cupiebat, præclusam esse viam intelligeret; quæ erant vt regina intra sextum diem exiret Cassouium ex inferiore Pannonia. tum perscriptum est de his omnibus ad Petrum Vicchium, petitumq; ab eo an vellet Lizisum Tibiscumq; vrbes Ferdinãdo concedere. quod si fieret, futurum promittebatur vt digniorem principatum in superiore Pannonia acciperet. vt autem res celerius & commodius transigi posset, missum est ad eum diploma, in quo proponebatur, vt tutò posset ad reginam accedere. ille veritus monachi insidias, cum res tam breui transactas non posset credere, duos oratores mittit, quibus omnia, que transacta erant, patefiunt. vt autem tarditas, & mora omnis, & dilatio è medio tolleretur, missus est Battor Andreas, qui cum duobus millibus equitum proficiscitur ad res, negotiaq; illa transigenda. nam fama erat Vicchium Turcica auxilia in dies expectare, quibus accedentibus turbaret ipsa negotia. comitia interim Colosuar indicuntur, vt omnes principes eius regionis ac regni adessent, quo tempore regina erat regnũ Ferdinando cõcessura, atq; illum regem iuratura; vbi dum omnes conueniant, expectat. Cæterũ Auria omni conatu, omniq; vigilantia & studio vsus fuerat, vt post occupatam vrbem Aphrodisium, Dragutus acerrimus & crudelissimus Archipirata opprimeretur, qui omnia maria infestabat. eius iter cum diu inuestigasset, deniq; reperit biremes curantem & inungentem intra lacunas Męnices insulę. ibi cũ certatum esset à Draguto, vt præsens opportunitas ferebat, displosa sunt vtrinq; tormenta cõplura. Sed cum archipirata vir callidus & astutus sese per illum diẽ defendisset, tamen in eas angustias rei deniq; adducitur vt vel inopia rerum omnium moriendum sit, vel in potestatem hostium cum classe per deditionem veniendum. neutrũ horum vt fieret, mirificum suorum remigum ac militũ studio ac labore per noctem facinus aggreditur. nam cęso ligonibus quodã spatio terræ, quæ in aliũ sinum maris desinebat, per illud spatium aquas marinas admittit, nihilq; tale sentiente vel cogitante Auria per nouam excisam lacunam in aliud mare euadit. postridie eius diei cum illuxisset, clas-

Ferdi. literæ ad Pont. pro Georgio monacho.

Draguti stratagema.

sisque

fisq; inclusa nullibi appareret,mittuntur qui explorarēt locum, cognitumq; est callidissimū archi-
piratam euasisse nō sine magna omniū admiratione. at Solimanus septuaginta triremes & quadra-
ginta nauigia varij generis cum multis apparatibus bellicis mittit ad vrbem Aphrodisium recupe-
randam,cuius classis & expeditionis defert summum imperium Sinamo viro intrepido, & rerū bel
licarum perito. Sinamus cum ea classe Rizonicum sinum, Corcyræaq; litora præteruectus omnia
litora maritima prædationibus rapinisq; infestans se Melirensibus equitibus ostētat,qui cum qua-
tuor haberent triremes piratas omnes & latrones ex eo mari turbabant, atq; expurgabant barbaro-
rum latrociniis. eædem cum Siculis triremibus coniunctæ magna damna plerunq; Mauris & Nu-
midis & Turcis christianorum quietem ac tranquillitatem infestantibus inferebant. classis multis
tormētis vrbem diuerberat. at equites contra intrepidè tormentis in ipsam classem displosis Turci-
cam triremem disrumpunt, & demergunt. alias quatuor ita vexant, vt remigibus prope nudarint.
Sic ducētis & amplius è suis laniatis Turcica classis recedere cogitur. at Cælat Augustæ vniuersam
operam studiumq; absumit radicibus hæreticæ prauitatis in ea vrbe conuellendis. eam cum serere
existimaret tanquam colonos nefarios concionatores, iubet pronunciari edictum vt sub pęna capi
tis illi procul ab omni agro Augustano, Memingensi, Sueuoq; absisterent,qua vna ratione posse cō
sulere eius prouinciæ religioni satis commode sibi videbatur. at inferioris Pannoniæ regina Sasse-
bessa profecta omnibus ferè eius regionis proceribus comitantibus,quam mediam deducebant mo
nachus & Castalius,ad expedienda exequendaq; illa quæ statuta fuerant, procedit. eo cum perue-
nisset, de concedendis regijs insignibus habetur sermo, atque regina acceptā coronam, quæ aurea,
in acuti galeri formam consurgebat multis gemmis ac margaritis egregijs insignita, cuius in supre
ma parte crux aurea consurgebat, Castalio in manus tradit, atque inquit iure regia insignia ad eum
pertinere, in cuius potestatem regnum veniret. se fortunæ & volubilitate,& inconstantia cogi, vt

Pannoniæ insignia Ferd. missa.

regnum opulentum nobile relinqueret. tamen illud solatium habere in tantis malis,quòd in pote-
statem optimi & Christiani principis veniret, & à quo omnia humanitatis officia & ipsa & filius ex
pectarent. cum rex paruulus his videretur resistere quodam modo, neque æquo animo assentiri,
mater ostendit sapientis esse opportune repugnanti fortunæ cedere; neque per temeritatem & per
tinaciam potius omnibus vno tempore ornamentis spoliari. suas vires non sufficere illi regno de-
fendendo,cui immanis Turcarum imperator potentissimus semper immineret,cuius amicitia quā
tuta sit,nednm inimicitia, monuit Curtensis perfidia & iniuria hanc vnam esse rationem sui seruā-
di, si fieret permutatio illa, & si Ferdinandi consilium dum tutò liceret, vltro exequerentur. plus
spei,& fidei, & liberalitatis in hoc principe reponendum esse.quàm in auaritia,perfidia,crudelitate,
insidijs Turcarum. contra quos nisi Ferdinandi tutelæ & defensioni se dedidisset, omnino erat
ad impiam eorum tutelam confugiendum, cum iam assiduis bellorum cladibus ita afflicti essent
populi, vt necessariò ad aliena auxilia esset respiciendum. his dictis cum puer acquieuisset, & coro-
nam, sceptrumq; eburuum multo auro, multisq, gemmis ornatum, & talarem vestem multis pre
ciosis gemmis limbum circundantibus, Castalio in manus tradit. his acceptis Castalius non tā pro
acceptis muneribus,quàm pro alacritate gratias agit, hortaturq; ne regni concessionem suo infor-
tunio ascriberet, sed conseruationi,cum semper patris loco & defensoris ipsum Ferdinandus rex
sit habiturus. ea corona tanti fieri apud eos populos, quanti regnum ipsum, consueuit: quam cum
& Turca, & Georgius magno studio habere curauissent, tamen impetrare nunquam potuerunt. il-
la missa est continuo ad Ferdinandum regem per Ioannem Alphonsum nepotem Castalij. Regina
deinde Colosuar profecta conuocatos ad comitia proceres,qui nondnm conuenerant, expectat, vt
animos eorum confirmaret, hortareturq; ad iurandum Ferdinandum in regem, & ad capienda ar-
ma,quibus Turcas repellerent parantes denuo in illud regnū inuadere. proceres vbi aduentassent,
partim optimo consilio. partim timore omnia quæ gesta forent approbantes iurarunt alacri vultu
se Ferdinandum regem accipere,& fidem seruaturos. primi omnium Saxones, postea Cæculi iura-
runt,ea tamen conditione vt sibi seruarentur,confirmarenturq; integra priuilegia, & quoniā Tur-
cicum bellum instare videbatur,fit edictum vt omnes arma pararent ad opportunitatem, cum pri-
mū significatum fuisset. Ferdinandus omnia quæ gesta promissaq; essent à Castalio rata firmaq; se
habere nuntiatum mittit. hinc addita est facultas procuratori,vt posset nuptias Ioannæ filiæ cū Ioā-
ne filio reginæ celebrare,quæ affinitas cū omnium summa lætitia contrahitur, quòd hæc cōcordia
videretur omnibus quietē & tranquillitatem allatura. postea comitantibus quadringentis equiti-
bus regina non sine lacrymis multis cum filio Cassouium versus iter capit. ea vix profecta nūtiatur
Viechius cum Battore Andrea conuenisse,cui iam Lizisum & Tibiscum & alia nonnulla castella,
quæ possidebat,concesserat.atq; is nisi per literas reginæ factus certior de omnibus rebus transactis,
assentiri noluit, qui ad reginam ad vrbem Cassonium comitandam adproperauit. Battor trecentos
equites ad ipsorum castellorum præsidia distribuit & octingentos Aiduchos, qui sunt pedites arcu
bus vtentes & acinace cū thorace, aut hastatis telis. his rebus feliciter succedentibus Ferdinando,
Franciscus Chendus & Balassus proceres summæ autoritatis in eius amicitiā ac fidem sunt recepti,
quod non parū referebat ad conseruationē eius regni. Castalius postea trecentos Hispanos duce Al
dana mittit Lizisum in præsidia, atq; postea statutū est, vt ea vrbs muniretur,& in debilioribus par
tibus reparationes excitarentur, quòd ipsum fiebat in cæteris vrbibus, Sassebessæ, Vlpiani, & Zibi-
nij,quo Turcarum impetus retardaretur, si conarentur in illnd regnum irrumpere,donec opportu
na auxilia Ferdinandi accederent. Sed quoniam in recentibus comitijs Colosuaris pecunia impetra-
ri non potuit,quòd omnes assiduitate bellorum essent exhausti, statutū est ad harum vrbium mu-
nitiones reficiendas vt episcopatus inferioris Pannoniæ & Vinundriæ prouentus addicerētur. Geor

gius

gius lætari plurimum, quod omnia ſibi ſuccedere è ſententia viderentur, quod initijs fortuna arri-
ſiſſet. Sed exiſtimat ſe grauiter offendiſſe Turcarum imperatorem, quod illi Ferdinandum prætu-
liſſet. excogitat igitur quibus rationibus fieri poſſet vt illi faceret ſatis, & in gratiam redire poſſet, cũ
vtroſq; principes vno tempore vellet amicos habere. eo conſilio diuertit Coloſuare ad ſuum oppi-
dum, quod ipſe à fundamentis extruxerat, atq; Vuiuar appellauerat, vbi decreuerat adeſſe purpura-
tum Turcam ad exigendum tributum eius prouinciæ miſſum. is enim dum agebantur ea negotia
illuc acceſſerat, curauit itaq; Georgius nequis eum alloqueretur, ne poſſet cognoſcere quæ forent
tranſacta: quem tamen magnificè ac liberaliter tractari curat. mittit etiam accerſitum Caſtaliũ, qui
vbi cõueniſſet, cõmuni amborũ conſenſu ſolutum eſt tributum, cum eſſent adhuc induciæ, neq; op
portunum tempus videretur præſtandæ facultatis Turcæ, aut aptę occaſionis inferendi belli: cũ vti-
litas eſſet non aſpernanda beneficio temporis conceſſa maturè inſtruẽdis munitionibus. Sed enim
eodem die veſperi nuntiatur Acmethum purpuratum Turcam cum tribus millibus equitum Cur-
ta egreſſum eſſe, vt reginam & filium & regiam coronam interciperet, quã ad Ferdinandum pro-
perantem acceperat reginam ſecum afferre. regina Caſſouium verſus, vt diximus, iter ceperat, atq;
in horas multò grauius ferebat eã fortunę mutationem: quæ propter difficultatũ viarum cũ è mõ-
tibus deſcenderet, qui ſuperiorem Pannoniam ab inferiore occidentem verſus diſterminant, in an-
tiqua quadam arbore incidit: ſic fata volunt. ac paulo inferius; Iſabella regina. deinde iter peragẽs
Caſſouium incolumis peruenit, cum Turcarum Curtẽſium conatus irritus ac vanus fuiſſet, nam
regina, vt quæ prudentia valeret, & diſciplinarum cognitione eſſet exculta, quæ facit homines ple-
runq; cautiores ad agenda negotia ob experientiam & recordationẽ rerum præteritarum, per inu-
ſitatas vias iter faciens, fraudes & inſidias Turcarum, quas ſuſpectas habebat, deluſit. Solimanus cũ
per exploratores omnia quæ geſta contrectataq; fuerant percepiſſet, è veſtigio copias colligit ad oc
cupandam inferiorem Pannoniam. eius expeditionis ſummum imperium defert illi purpurato qui
erat in præfectura Græciæ. iubet cũ duodecim millibus equitũ Taurũnũ conuenire. ibi caſtra coniũ-
gere cũ reliquis copijs, quæ fuiſſent comparatæ à tribunis militum, quos Sanzachos vocant. impe-
rat illam prouinciam ex altera parte aggredi cum auxilijs Myſię inferioris, ex altera inuadere iubet
purpuratum Curtenſem. atq; hoc fieri mandat tanta celeritate, nullum vt tempus Ferdinando con-
cederetur aut muniendorum locorũ, aut colligendarũ copiarũ. Caſtalius his delatis hortatur Geor
gium ad tantas calamitates, quantæ imminere videbantur alacriter propulſandas: qui cũ ſe non de-
futurũ vlla in re reſpõdiſſet, conabatur tamẽ reconciliari & in amicitiã Solimani redire. nã literas
conſcripſit, quibus & ſe purgabat, & animum Solimani placare mitigareq; nitebatur erga Ferdinã-
dum. Scribebatur. n. in illis, quod ſi Solimanus idcirco copias mitteret, quia poſſeſſio inferioris Pã
nonię data eſſet Ferdinãdo Regi, ea non poterat videri legitima cauſa belli, quoniam illud negotiũ
fuiſſet à regina, at non à ſe tractatum per nuptias filij, qui Ferdinandi filiã in matrimoniũ duceret.
illa de cauſa liberam prouinciã miniſtris Ferdinandi illa reliquerat, atq; ſeſe Caſſouium receperat.
non eſſe mittẽdũ exercitũ inquit ad labefactandos populos rerum omnium ignaros, quòd ipſe eie-
cturus eſſet omnes Ferdinãdi copias, quæ in prouinciam fuiſſent ingreſſæ, ſoluturuſq; tributũ ordi-
narium, vti promiſſum fuerat. additæ ſunt etiã in hanc ſententiã & primatum eius regni ſupplices li-
teræ ac preces ad placandum animum Solimani, quæ eadem confirmarent. Sed tamen nulla ex
parte retardatur celeritas & ſtudiũ & furor Turcarum Byzantio egreſſorũ: quia cum dux ſummus
Taurumnum acceſſiſſet, extructo põte ſupra Danubium caſtra propinqua fluuio Tibiſco ponit. ibi
quoq; ponte per ſummam diligentiam excitato ad oppidũ Becche contendit, quod eſt in ripa pro-
pè fluminis ſitum. deinde cũ omnibus copijs in ea planitie caſtrametatus monet præfectos finitima-
rum regionum vt copias ad ſe celeriter mitterent, quas belli tempore ſubmittere deberent. Caſta-
lius contrà, dum Turcæ copias colligunt Aldanam, magiſtrũ caſtrorum monere Georgiũ iubet Lo-
ſantium vt cũ ſexcentis equitibus Tibiſcum vrbem ingrederetur, atq; imperat ipſi Aldanæ vt cum
ſuis Hiſpanis ibi præſtò eſſet. Georgio Loſantio defert ſummum imperium rerum bellicarũ, & ad-
miniſtrationem eius regionis: qui etiã communi conſilio cum Aldana Tibiſcum munierat, & non-
nulla caſtella finitima pro breuitate temporis, neq; vllum tempus intermittebatur faciendis repara
tionibus, & inſtaurandis ac reficiendis partibus vrbis opportunis. fiebat certior de his omnibus Bat
tor Andreas Liziſi, qui ſtatim ad colligendũ quantũ copiarũ poteſt animũ adijcit. oẽs monet opẽ
ferre oportere aduerſus communẽ chriſtiani nominis & libertatis ſingulorum hoſtẽ. Raſciorũ pri
marios, qui populi ſunt Pannoniæ inferioris ad meridiem habitantes, nunc Rhatiani vocati, quorũ
inconſtantiam ac fidem ſuſpectam haberet, ad ſeſe accerſit, non tam vt eorum opera vteretur, quã
vt Turcarum partibus ne fauerent. vt vero magis eorum fidem ſtabiliret quatuor millibus ferè illo-
rum præbet ſtipendia, cum multi illorum principes etiam vltro ſe offerrent. collectis igitur ſumma
atq; incredibili propè celeritate quindecim millibus armatorum, quorum maior pars erant equi-
tes. illas copias educit in apertum, atque ad Liziſum caſtra ponit, vt hoſtis adhuc inter duos fluuios
caſtrametati conſilia exploraret. Caſtalius vrbes munit in Pannonia inferiore, quæ illa opera indi-
gerent, qui cognoſcens purpuratum tribunum ſiue Belerbeium Tibiſcum petere, aliam cohortem
Hiſpanorum mittit cum pecunia in ſtipendia Raſciorum. comitia indicit Zibinium. curat vt Geor
gius Vaiuoda regni copias colligat ad ſubſidia Tibiſci. iubet Battorem quantum poſſet copiarũ Lo-
ſantio mittere ad turbandũ traiectum Turcarum ne Tibiſcũ fluuiũ pertranſirent. at Georgius quia
non putabat futurũ per ſuas literas vt Turcæ progrederentur, qui prius negotiũ ſubfrigidè curaue-
rat, vbi audiuit eos pontes ſtruxiſſe, colligit ad tria millia equitum, quibus in apertum eductis ſcri-
bit ad omnes vrbes quæ paratas copias haberent, vt ad ſecundum mandatum mitterent quantum

Reginæ Pannoniæ mœror.

Georgij monachi literæ ad Solimanũ

Becche opp.

Rhatiani qui ſint.

deberent

debenęq; copiarum. est autem consuetudo militũ conuocandorum ad vexilla, vbi res ita tulerit in inferiore Pannonia, vt ad comunem salutē libertatemq; tuendam inuitentur, atque lancea cruenta, & gladius ab equite per singulas vrbes obequitante publice feratur per uicos, quem alius pedes sequitur propinquus omnes inuitãs ad arma sumenda contra cõmunem hostem. his auditis omnes qui apti sunt tractandis armis per ætatē ad statutum locum conueniunt, atq; ita breui magnus equitum peditumq; numerus colligitur. Castalius qui suspectã haberet Georgij monachi inconstãtiam, illi quæstoriũ munus cum stipendio quatuor millium nummum concedit, & Vainodæ cum quindecim millibus, adaugetq; equitatum & peditatum ad corporis custodiam, tantaq; liberalitate delinit, vt Zibinium ad comitia conuenerit paulo ante indicta. in his pecunia ad regni defensionem petita obtinetur, qđ in superioribus obtineri non potuerat. Quæ dum parantur ad futurum bellum in inferiore Pannonia vtrinque, Philippo in Hispaniã profecto, vt diximus, Maximilianus Boemiæ Rex iam per Italiam cum Maria Caroli filia Iuliobonam redierat per magnam eius ciuitatis lætitiæ significationē & solennitates: quo tempore Roma allatæ sunt literæ ad Ferdinandum regem, quibus significabatur breui futurum vt Georgius in numerum purpuratorum Cardinaliũ cooptaretur. at Belerbeius interea omni conatu nitebatur ne regiæ copiæ coniungerētur, qua de causa Ferdinandus præter copias, quas mittebat in inferiorē Pannoniã, præsidia infinibus Pannoniæ superioris adauxerat, ne si illi fines inuaderentur, nõ possent resistere. mittit Andream Brandaium cũ trib' millibus Germanorũ, Carolũ Sceretinũ virum Maruingum cum quadringentis equitibus, quorũ plerique erant cataphracti. horum omnium summum imperium erat penes Sfortiam Pallauicinũ. hæ copiæ Varadinũ profectæ Castalij mandata expectant, qui per Georgij suspicionē cũ non posset ex illo regno exire, mittit nuntiatum Sfortiæ vt cum Germanis copijs ad se proficisceretur. Sfortia relictis in præsidijs alia cohorte Germanorum, alia Sassebessæ, duabus Zibinij, cũ reliquis Germanis Hispanisq; copijs ad castra cum Georgio coniungenda properat. nuntiatur interea Turca tribunus cum octoginta millibus armatorum, & quinquaginta muralibus ac mediocribus tormentis Tibiscum fluuium traiecisse, infestaq; signa conuulsisse Tibiscum vrbem versus, qui Losanrio significatum mittit Solimani nomine nisi vrbem illam dedat, se illũ & omnia presidia iugulaturum, sicuti iussus fuerat, neq; vllius misericordia motũ iri ob eas calamitates, quas ipsi sibi sponte asciuissent. Losantius vrbem illam esse regis Romanorũ, ac non suam respondet. se non posse sine crimine proditionis dare aliena. creditã rem esse defensori, at nõ proditori. omnes viros bonos iure debere existimare, splendorē gloriamq; militarem facile minas hostium contemnere solere, quo nomine indignus sit, qui non pluris honorem, quàm vitam faciat. se nullũ præter Ferdinandum regem agnoscere. esse magis æquitatis Ottomannicæ pacem & quietem curare, quàm regnum illud, in quod nullum ius haberet, ita armis vexare. his auditis Belerbeius ad oppidum Becchen profectus cum omnibus copijs decem muralibus tormentis concutit, qua verberatione magna parte murorũ disrupta, & prostrata oppidani præter vitam cuncta arbitrio Belerbeij dedunt. sed cum oppidana præsidia accepta fide ex oppido exiuissent, per perfidiã Turcarũ ad vnũ trucidantur à Ianizzeris præter ducem, qui vix ab ipso tribuno seruari potuit. acceptis deinde per deditionē Becchereche & Senãtho oppidis, auctisq; copijs Rasciorum aduentu, qui cognito Turcarũ exercitu potentiore, cõtra iusiurandũ ac fidem datã Ferdinando, cuius etiam acceperant stipendia, in castra Turcarum transfugerant, ad Lizisum castra mouet, explorato, at minime tentato Tibisco, quia nimis præsidijs & reparationib. munitum apparuisset, ac difficilius, q̃ quod tunc expugnari posset, decernit omnem finitimorũ subsidiorum spem adimere, & loca oĩa, quæ opem ferre possent Tibisco circũ expugnare, vt illa vrbs auxilijs postmodo priuata facilius ad deditionē compelleretur. primũ igitur Lizisum, quò oportebat subsidia à Castalio missa cõuenire expugnandũ censet, quo cõsilio iubet primã aciem cũ ipse abesset etiã iter vnius diei explorare copias Battoris. sed acies cognita à vigilibus, qui missi fuerãt ad explorandũ aduentũ hostium procul ab vrbe sub noctem, tãta perturbatione ac trepidatione castra repleuit, ut pene Battoris copiæ solutæ fuerint, cũ quisq; latebras ad fugã prospiceret. per eũ tumultũ castra mouet ad profectionē relicto in oppidulo Petro viro Pannone præfecto rerũ bellicarũ apprime perito cũ trecentis equitib. & nonnullis Aiduchis. monet hunc quãta possit virtute vrbem & oppidulũ defendere. vix inde profecto Battore cũ suis copijs, Burgomagister, sic.n. vocatur supremus magistratus vrbiũ in ijs regionib. significat p̃fecto præsidiorũ se velle facere deditionē, neq; vitam, honorē, facultates, libertatē, filios, vxores, oĩa bona vno tēpore certissimo periculo obijcere, si tẽtasset illã vrbē defendere, quã Battor ita turpiter reliquisset, q̃a iudicauisset facile posse expugnari. profitetur se velle claues offerre. ipse q̃dquid vellet de oppidulo statueret. Petrus cũ intelligeret à Turcis vrbe occupata oppidulũ ęgrè posse defendi, decernit p̃stare reb' Ferdinãdi vt eas copias seruaret icolumes, q̃ vt inutiliter immanitati hostiũ obijceret, quare milites educit Belerbeius capto Liziso p̃ deditionē ibi cũ vniuersis copijs p̃ decē dies morat᷑. tũ oppidũ paruũ Solimũ, qđ distat circiter duo milliaria ab vrbe Liziso i edito colle sitũ expugnare adort' est. p̃sidia oppidi parui Tucicas vites faciētia, erãt.n. Pãnonica, singulari virtute illud tutant᷑: atq; frequētib. leuib p̃liis, q̃ta fieri p̃t molestia hostes affligũt. Belerbei' cũ neq; minis neq; largitionib', neq; vlla virtute militari illos ad deditionē posset cõpellere aut subiugare, sublatis vexillis ad p̃fectionē inde castra mouet relicto Lizisi Olimano præfecto viro Persa cũ quinq; millibus equitũ, & ducentis Iannizzeris, ipse cũ reliquis copijs ad obsidendum Tibiscum proficiscitur, quo occupato videbatur oĩa Ferdinãdi auxilia parui facturus. est.n. Tibiscũ vrbs munitissima, vulgo Themisuar a fluuio Themi vocata, qui eã circũdat, cuius altera pars est munita terra & lignis in aggeris morē cõgestus, vbi multæ sunt lacunę, & profundissimæ paludes & fossæ aqua plenæ, vnde neq; tormentis cõcuti, neq; vllo pacto infestari potest. altera pars

Pannonicus mos conuocandi ad arma.

Munia & stipendia data monacho.

Becche opp. captum.

Rasciorũ perfidia.

Becherecche, & Senanthũ oppo.

Burgomagister quis sit.

Lizisum deditum.

Tibisci vrbis descriptio.

muro cingitur antiquo latericia materia, atq; interius fossa ducta est insignis profunditatis & amplitudis, atq; ad turrim quæ mediam fossam prospectat, domus terra oppleta est collocatis tormētis, quæ vndique fossam defendat, eaq; cum suis lateribus ita est extructa, vt sclopettariorū vsui maximè sit accōmodata. comportato igitur in vrbē omni cōmeatu, qui erat in suburbijs, oīa suburbana ædificia succēduntur, ne fierent vsui castrametationib. hostium. Tum præsidia ac ciues Tibisci statuūt vel honorificè vrbē defendere, vel per gloriosam mortē fortitudinis non vulgaris exemplum ad posteros transmittere. pridie idus Octobris. prima Turcarū acies vrbē ad expugnationē explorat, quo tēpore Losantius egressus cū quadringentis equitibus præter Aldanæ consiliū, & Viliandradus cū quinquaginta sclopettarijs leue præliū cōmittit, in quo certamine Losantius ipse gloriosè decertauit, atq; egregia opera enititur Alphonsi Rerecij viri Hispani. nam tanta virtute & peritia Losantij certatū est, vt duo Turcarū millia Losantianorum fortitudine in castra sint repulsa. Aldana, quia verebatur ne illa victoria suos nimis alacres in periculum alliceret, cum essent tot millia hostiū, mittit qui suo nomine hortarentur Losantiū, vt iuberet cani receptui. atq; illud factū est sine vlla suorū iactura quāuis Turcæ in redeuntes pſertim impetū facerent, & ad suburbia vsq; sint insecuti. nam ibi subsidia sclopettariorū collocata fuerant hac ipsa de causa quæ vbi in irruentes Turcas glandiū procellā effundūt, eos cogūt recedere. postridie eius diei Belerbeius vniuersas copias vrbi ostentat, quæ accessione Rasciorum ad nonaginta millia hominū excreuerant. ibi tam amplæ, tamq; cōdensatæ ostētantur phalanges, vt vel illud solū vrbem posse trepidatione replere crediderit. sed vbi vellet vrbē explorare, rursus egressorū pſidiorū virtute re frustra tentata repellitur. tertio abhinc die directa sunt tormenta in eā partē vrbis, in qua forte Losantius & Aldana munitionem inceperant, quo sanè hostium consilio per exploratores cognito fossam latiorē faciunt illa nocte inceptā, ita vt postero die valde essent muniti. directæ sunt duæ semicolubrinæ, & duo semicānones, reliqua quæ minora tormēta, hisq; vrbs concuti cœpta, quare pſidiorū duces cœperunt eas Turcarum vires paruifacere, quippe cū nulla ratione viderentur vrbe posse potiri, nisi illud per acerrimū maiorum tormentorū impetū tentarent, atq; oēs propè muri essent aperti ac prostrati. Quæ dum ad vrbem Tibiscum aguntur, Castalius collectis copiis, quas habebat iā in hybernis, castra cū monacho coniūgit, qui circiter septuaginta millia hominū summa celeritate collegerat: quæ vires ētī dies succrescebant, adiunctis cohortibus Palauicini & decem millibus hominū Battoris. creuerant.n. eò vires copiæq; Ferdinādi, vt essent in eius castris nonaginta millia hominū, quos sequebātur quinquaginta tormēta. in his copiis, tametsi numerosæ erant, tū cū essent pleriq; rerum bellicarum imperiti, & quales tumultuarij esse solent, male instructi, promptioresq; ad fugā quàm ad pugnā. Castalius parum firmamenti se habere oportere censebat: cum omnē spem in mercenarijs militibus collocasset, qui partim pedites, partim equites variarū nationū accedebāt ad quindecim millia armatorum, & in quingentis Hispanis viris lectissimis, quos semper secū habebat. nationes aūt illæ nullū ordinē seruabāt, erantq; oīa cōfusione plena, cū nulla natio vellet ad alia munia militaria obeunda cōmuni consilio cōspirare: sed singulæ proprijs munijs ac seorsum fungi niterentur, neq; vllas vel preces vel blanditias ducū audirent. Hæc vna sanè pestis omnē gloriā Germanici nominis destruxit, & in perpetuū destruet, donec id consilij capiū ab oībus fuerit, vt vni imperatori parentes vno consilio, vna mente, vno animo vtantur ad cōmunem salutem & libertatē, & patriā aduersus barbaras gentes nationesq; defendendam. Castalius his discordijs cognitis curauit aīos ad concordiā reducere, quare conuocatis insigniorib. ducib. & primarijs cuiusq; ordinis ac nationū, eos ita ferè ad concordiā & ad seruandos ordines militares cohortatur. existimo vobis manifestū esse cōmilitones nullū neq; imperiū, neq; regnū, neq; vrbē, neq; domū saluā esse posse, vbi vel nullę leges ad felicitatem dirigētes fuerint, vel si existāt, parū diligēter seruētur. quippe cū lex populorū regina, anima ciuitatum, firmissimū omniū societatū vinculū vbiq; sit necessaria. at quanto magis seruandæ leges militares sunt in castris vbi propius sumus periculo, & vbi multi sunt homines malefici, qui spe prædæ & impunitate cædiū conueniūt ad vrbiū agrorūq; populationes: qui nisi legib. coerceantur & ingenti metu suppliciorū, nulla differentia amicos ab hostib. tractarent. omniū vero legum militariū prima & regina, vt ita dixerim lex ea est, vt imperatori cōmuni omniū saluti, & regnorū consentationi cōsulenti pareatur. quod nisi fiat, irriti sunt & inanes oēs regū conatus, frustraq; maximè copiæ cōparantur, vbi imperatore caruerint. carent autem exercitus imperatore, qui imperatoris voluntati non obediūt. imitari oportet sapientissimos illos Romanos consules, qui cū exissent ad bellum pro patriæ salute priuatas simultates, & odia intra fines agri Romani deposuerunt, resumpturi vbi rediissent in patriā parta patriæ victoria. facile futurū est si per has discordias inter vos diutius cōtenderitis, vt patriā, filios, facultates, libertatē in manus crudelissimorū hostiū tradatis. nihil.n. magis optabile est barbaris, quàm vt cōia arma harū prouinciarū inter se ad mutua vulnera cōuertant ꝙ si sapietis omnē ambitionē omniaq; odia deponetis, atq; omne studiū cōuertetis ad pfligādos cōmunes hostes. ad ꝓpulsandū iugū seruitutis à vestris ceruicib. ad restinguēda tectorū vestrorū incēdia. ad repellēdos acinaces à iugulis vxorū, filiorū, affiniū, amicorū vestrorū. non pōt tātus malorū cumulus propulsari priuatis armis alicuius nationis, sed cōmunib⁹ omniū. neq; vtilia illa fore, nisi vni imperatori obtēperetur. se aūt omniū periculorū & laborū sociū ac ducē futurū pollicetur, q ad eā expeditionē nō aliqua sua priuata cā cōpulsus, sed studio defendēdæ eius regionis, accesserit: quā ꝓpriā cām postea fecit amor & charitas ī oēs illos populos, et isignis spes triūphi de immanib⁹ Turcis reportādi. His rōnib. oēs discordiæ, oīsq; ambitio repressa est, animiq, coniūcti & cōsilia omnia, vt vni⁹ Castalij viri alienigenę imperio subijcerēt, qđ nō ita fecisset, si Imperator fuisset Germanicę, vel Pānonicę alicuius pſentis nationis. hæc.n. pestis īuasit vniuersū ferè terrarū orbē, aut saltē

Tibiscū obsessum.

Copiæ Ferdinandi.

Castalij oratio prudens & salubris.

certe

certè vniuersa Christianorũ regna, vt ciues suos quiq; sapientissimos ac p̄stantissimos in vna quaq; re faciãt parui, at mediocres externos admirẽtur, ac maximè colant, contra quàm deceat. sic. n. fit vt viri boni è patria omnes exterminentur, qui maxime vtiles suis ciuibus esse possent, alijs nascantur ciuitatib quæ res multas vrbes euertit, & euertet in posterũ. staret. n. adhuc florentissima vrbs Troia, neq; Græcis flammis ac ferro cõcidisset, si paruisset Cassandræ monitis. Castalius cẽsis copijs magnis itinerib' coniunctis virib. cũ monacho cõtendit ferre suppetias Losantio & Aldanæ, qui Tibisci obsidebãtur. primo die monachus p̄cedit in prima acie, qđ Castalius permittit. at vbi castris hostiũ propinquaret, ipse esse voluit in prima acie cũ p̄stantiore manu militũ. monachũ in confertissima phalange esse statuit, cũ ipsemet ẽt castra oĩbus copijs eligeret in munitiore cõmodioreq; situ, q̃ sese ostentasset. at vbi difficultas angustiæq; viarum nonnihil copias retardarẽt, qđ per angustũ spatiũ inter fluuium & montẽ iter esset faciendũ. neq; fieri poterat vt tantus armatorũ numerus breui p illas angustias pertrãsiret. ad euitandas eas viarũ difficultates nõnulli existimabãt fore commodius vt oẽs copiæ Lizisum diuerterent ad illã vrbẽ expugnãdã, qa sic futurũ videretur, vt Belerbeius cogeretur soluta obsidione Tibisci opẽ ferre Olimãno. Castalius vtrunq; vno tẽpore fieri posse existimat cũ tãtas haberet vires. nã relictis tot copijs quæ possent Lizisum obsidere, & molestias Olimanni diuertere ac fugã impedire, ipse vniuersum exercitum iubet Tibiscũ versus signa conuertere. monachus in itinere monet sibi nõ videri adeũdũ esse Tibiscũ, cũ tumultuarijs copijs scilicet aduersus veteranas & exercitatissimas Turcarũ acies, qui si collatis signis esset dimicandũ. certissimã victoriã de tyronib' erant reportaturi. Castalius laudat mutationẽ sentẽtiæ monachi, q̄ in tantis reb. vtile sit consiliũ in melius mutare. rogat tamẽ vt Lizisum accedat. docet in vnius vrbis expugnatione cõsistere vniuersum imperiũ inferioris Pannoniæ. rogat ne Christianũ nomẽ in tanta opportunitate rerũ paruifaceret. obtestat̃ ne tantã gloriã, quãtã cõsecuturus videbatur illa ciuitate expugnata negligeret. se illi summũ eius rei inquit deferre imperiũ, seq; tanquã priuatũ ducẽ mandata executurũ. rogat vt istud celeriter fiat, qa finis tẽporis petitorũ auxiliorũ a Losantio & Aldana laborantibus rebus erat propinquus, qui per viginti dies tantũ se posse Turcis resistere profitebãtur, cũ diurnis laboribus pugnæ, nocturnis excitandarũ munitionũ ac reparationũ assiduè fatigarentur. monachus, q̄ Lizisum inuitus accederet, tardius iter facit ea sentẽtia, vt daretur tẽpus Olimãno aufugiẽdi, quẽ in vrbe tam imbecilla tantũ exercitũ nõ putabat expectaturũ nũtiatur interea Belerbeius auditis copijs hostiũ propinquare, vbi p octo dies Tibiscũ verberauisset, quãuis noua tormẽta attracta essent ad exercitũ, ab illa oppugnatione copias retraxisse. idcirco quodie Tibisci p̄sidia Turcarũ conatũ mane expectabãt, fossas & aggeres & castra deserta p̄spiciũt. at tormẽta ipsa certe attracta sũt in ea castella, q̃ occupauerãt illa nocte, q̃ antecessit. vrbana præsidia strepitũ motorũ castrorũ audiẽtia noua tormenta attrahi rata mittunt quosdã Aiduchos ad exploranda castra, qui referunt tãta celeritate & confusione rerũ omniũ Turcas se recipere, vt multos ẽt globos ferreos intra fossas reliquerint. at die postero in castris Georgij vbi cognita fuit Tibisci obsidio soluta, magna lętitia percepta est, atq; cõuocatis p̄stantioribus ducibus ad militaria comitia decernitur vt Lizisum oppugnẽt, ne illa munitio à tergo relinqueretur, q̃ posset insecutoros hostẽ infestare. vix quatuor milliaria copiæ distabãt à Liziso cũ tabellarius accedit in castra, q nuntiat Pontificẽ ad preces Ferdinandi regis Georgiũ in patrũ sacratorũ purpuratorũ senatum cooptasse, atq; affert purpureũ galerũ, & multorum Cardinalium literas, q̃ istud ipsum significabant, exponebãtq; cũ quanto totius ordinis patrũ gaudio & cõsensu fuisset exceptus. se gratulari pro accepta quidẽ dignitate, sed multo magis p̄ accepta gloria partaq; apud oẽs Christianas nationes cũ tanta prudẽtia, tantis, tamq; diuturnis laboribus animi & corporis illud regnũ aduersus immanẽ Turcarũ gentem tyrãnidẽq; defenderit. Georgius his laudibus, & hac honorificentia dignitatis, nõ minus, quàm dignitate ipsa, lætatur: quippe cũ dignitatem videri vellet paruifacere, at nõnulla signa tamẽ lætitiæ domesticis ediderit. Georgius tũ neq; his quidẽ adduci potuit vt sincero animo Ferdinãdi partes cõplecteretur, neq; Ottomanicãm se indignationẽ nõ magnopere curaret, cũ multo pluris Solimani, quàm Ferdinandi amicitiã faceret. illo cõsilio impulsus est vt sibi delatos honores & duces ipsos regios p̄ nihilo haberet, quare in suspicionẽ alicuius proditionis clã incidit. Castalius ea opinione de Georgio cõcepta nũquã oculos ab illo diuertit. oĩa eius dicta, facta, cõsilia, cogitationes pro viribus diligentissime obseruat. de his oĩbus certior fiebat Ferdinandus. quæ dum obseruantur à Castalio, Iulius Salazarius vir aulicus vnus e domesticis Ferdinãdi venit in Castra Iuliobona citatis equis, literasq; reddit Castalio, qb. continebatur, si copię nõ exijssent ex inferiore Pannonia, ne exirent, ne fortè à Georgio excluderẽtur, curareturq; quãta fieri posset celeritate, & cõmodo vt is è medio tolleretur: quoniã per Byzantinos exploratores, p literas regis Poloni. & p significationes multorũ procerũ cognitũ esset, Georgiũ nihil aliud curare, quàm vt in fidẽ amicitiãq; Solimani reciperetur, atq; eũ velle Castalium cũ oĩbus copijs trucidare, quib. actis promissum erat ipsum creatũ iri Solimani cõsensu regem inferioris Pannoniæ. Castalius nihil horũ nõ expectãdũ censet, ac nihil noui significari putat. veruntamen ne monachus incideret in aliquam suspicionẽ, nuntiat, quæ Ferdinandus audierit de viribus hostiũ sibi significauisse: multaq; addit figmẽta, q̃ videri possẽt probabilia, & quo pacto tãtarũ rerum magnitudo appareat agenda. Ferdinandum magnopere cupere videre exitum eius belli, cuius sibi certam victoriam proposuisset. tamen in Georgij iudicio & peritia rerum bellicarum omnem eius expeditionis gloriam collocasse. his ambagibus res ad maturam opportunitatem protracta est, itaq; aptũ tẽpus obseruatũ, ne regnum vnà cũ ipso Georgio amitteretur. quæ dum struuntur ad opportunitatẽ, exercitus Liziso propinquat. Georgius curat esse in prima acie, qđ cõceditur. sed quo iam angustus trãsitus sequẽtis noctis erat propinquus, mittit nũtiatũ Castalio sibi nõ videri tormẽ-

Tibisci obsidio soluta.

Monachus Georgius Car. creatus.

Literę Ferd. ad Castaliũ de monacho

ta maiora illac trahi poſſe, quare ibi eſſe relinquēda cū tantis virib. equitatus ac peditatus præſidiorum, quantæ poſſent ea defendere. hortatur Caſtalium vt ipſe cū cāpeſtribus tormentis ſequeretur. Caſtalius qui ridiculum putaret copias ad expugnādas vrbes proficiſcentes neceſſaria inſtrumēta relinquere, & illa quæ ſola viam patefaciunt exercitibus, cū etiam non tam hebetis ingenij Georgiū eſſe arbitraretur, qui non videret tranſitum illum ſine magna moleſtia non poſſe parari, cognouit ſuſceptam expeditionē non eſſe è monachi ſententia. iubet igitur operas acciri. locum ita parari vt ſaxo paulatim exciſo è monte via dilataretur. fieretq; tormentorū capax & rotarum. prima itaque nocte non parua pars tormentorū tranſit. ſed vbi hora eſſet tardior, ibi cū phalange ac poſtrema acie caſtrametatur. iubet Hiſpanos duces, quos ſecum habebat, curare tormenta, vt per noctē procederent, quia per diem daretur tempus quieti. ipſe nemine ſentiente cum ſuis cuſtodijs clam ad caſtra Georgij peruenit, quæ diſtabant ad decem millia paſſuum à Liziſo. tentorium monachi cum multis Hiſpanis, Italiſq; ducibus ingreditur, atq; ne caperetur admiratione, hortatur, quia tam repente apparuiſſet, ꝙ magno deſiderio teneretur intelligendi conſilij, quo ipſe Georgius adductus ſit vt nūtiatū miſerit tormenta maiora eſſe relinquēda tā propinquo hoſte præcipuè, vnde inſignis gloria ſperaretur. his reſpondet monachus ſe illuc vſq; profectū eſſe, ꝙ ſperaſſet hoſtem copias omnino retracturum, qui tamen noudū Tibiſcum fluuium traiecerat. iſtud ſibi non mediocrem curā afferre, cum etiam Olimanus ſtatuiſſet Liziſi oēs conatus hoſtiū ſuſtinere. Quòd ſi Belerbeius ſuppetias ferre conaretur, non eſſe vlterius procedendū, cum nunquā tantis copijs, tam rerum bellicarum peritis obuiam proceſſerit. fieri non poſſe, vt cum tyronibus reſiſteret, nedum recuperaret, q̄ Turcæ occupauerant. ſe non iudicare & copias & regnum vno tempore fortunæ arbitrio eſſe committendū, ſed potius procurandas inducias. Caſtalius habendam eſſe honoris rationē reſpondet. non ignorari potentiſsimos vtrinq; exercitus eductos. ſi relicto Liziſo in poteſtate hoſtium, in qua vna vrbe ſalus eius regni, & Pannoniæ ſuperioris, & omnis prope Chriſtiani nominis quies conſiſteret, fierent induciæ, eas nō poſſe carere ſuſpicione proditionis apud exteras nationes. rogat vt ſuſceptum negotiū exequatur, cū iā tormenta maiora acceſsiſſent, quod non ſine admiratione ille audiuit. ſic igitur lubens Liziſum verſus caſtra mouet. Caſtalius cū tribus millibus equitū Pannonū, & quadringentis cataphractis vrbem ad expugnationem explorat, quę ex altera parte, quoniam Marosso flumine alluitur munitiſſima eſt, atq; ex altera parte habet collem editiorem, vrbiq; imminētem, facile expugnari poſſe apparuit. nam cum ad excitandū leue prælium copias miſiſſet, ipſe paucis comitantibus ducibus ad foſſas vſq; progreſſus omnia diligenter ſpeculatur. Turcæ non exeūt in prouocantes, ſed multos ſclopettos ex vrbe diſplodunt, ne vrbs recognoſceretur. Caſtalius vrbe diligenter explorata ſuos à leui certamine in caſtra reuocat. ipſe in caſtra redit. omnia quæ contigerant ad Tibiſcum docetur. tum caſtra mouet. cum omnibus copijs explicatis vexillis ſe Liziſo oſtētat. vbi in acie aliquantulum conſtitiſſet, collem occupat imminentem vrbi. monachus cum ſuis copijs e regione oppiduli caſtrametatur. datum eſt hoſpitium mercenarijs Ferdinandi copijs in parte editiore Liziſo imminente, atq; ipſe Caſtalius inter hos tentorium locat. Dum Caſtalius ita caſtrametatur, Turcæ ſuburbium cōcremant, ꝙ multus ibi ineſſet commeatus, & non mediocris copia optimi vini. ad illud incendium reſtinguendū, ſeruandamq; annonam Caſtalius centū mittit ſclopettarios Hiſpanos Duce Ioanne Villioa, quæ vel per ſummam diligentiā tamen ſeruari nō ita potuit, quin Aiduchi quidam ebrij, ijq; plures quingentis auſi ſint Liziſum quaſi Bacchico furore impulſi ſine ſcalis aggredi, qui oēs propè à Turcis in pecudum morem trucidati fuerunt in foſſis ipſius vrbis. interea omnes copiæ caſtrametantur. accedit in caſtra Patochius vir Pannonicus cū quadringentis equitibus & peditibus ſexcentis, quos proprijs ſumptibus alebat, & cū quatuor tormentis bellicis ad bellū Liziſenſe, quo in itinere caſtellum ēt quoddā Turcarum vi expugnat. milites p̄ſidiarios & oppidanos ad vnū trucidat. oppidū diripit ac ſuccēdit. ducē oppidi captū in caſtra adducit. ſed tamen interfectus eſt & ille à milite quodam qui eū ceperat ob deſperationē redemptionis, cū Patochius eū ſibi arrogaret Caſtalio largiturus. dū Turca Tibiſco copias retrahit, egreſſi in hoſtes ducenti equites, & centū ac viginti ſclopettarij Hiſpani nulla re memorabili geſta coguntur recedere, quod fit apud Galā caſtellū Turcarū. illud ēt venit in poteſtatem Caſtalij per quādam fraudem: nā cū oppidanni maiora præſidia à Belerbeio popoſciſſent, cū multi milites Caſtalij induti eſſent veſtib. cæſorum ad Tibiſcū Turcarū, crediderūt petita aduētare præſidia. quare ſtatim in oppidū apertis portis ſine cōtrouerſia admittūtur. cū illud oppidū ita Tibiſci p̄ſidia ex itinere cepiſſent abductis captiuis oppidū flammis abſumūt, atq; Tibiſcum redeunt. ſed quoniā nox aduentaret miſſus eſt Villioa, Thomas varcochius, Antonius Azinetta ex altera parte ad explorandū Liziſum ad expugnationē, ex altera Aloyſius Bariētus & Viliandrādus, tū rurſus ex alia alij duces vt diligentius negotiū conficerēt. re itaq; diligentiſsime explorata parua q̄dā tormenta in colle ſtatuuntur in eas vias, q̄ apertę parerēt, turbanturq; Turcæ ne vrbē interius munire cōmodè poſſet. poſtera nocte iubet Caſtalius in eā partē, q̄ omnib. imbecillior fuiſſe viſa eſt, tormēta dirigi. atq; cū primū illuxiſſet ſex muralib⁹ tormētis vrbs cōcuti cępta, ꝙ eo die & ſequenti nocte nullo intermiſſo ſpatio temporis factitatū eſt. nā tormenta propter vim frigoris facilius id ferre poterant, cum Nouember menſis eſſet, & id in locis frigidis p̄cipuè ageretur. cū ad tertiū vſq; diem ita vrbs acriter fuiſſet cōcuſſa, magnaq; murorū pars proſtrata apertaq; iaceret, ac ruinæ factæ eſſent ingētes, ne daretur tempus vrbanis muniēdi interius, ſtatuit Caſtalius vrbē inuadere, ſed cū munitio iam apparere inciperet, quā Turcæ interius erigebāt, rurſus iubentur magiſtri tormētorū reparationes cōcutere duob. additis tormētis, quod magno impetu factū eſt. Turcæ īterea foſſā duxerāt interius eximiæ ꝓfunditatis & amplitudinis, geminoſq; ordines vaſorum vinariorum plenorū terra erexerant, cum tranſuerſis defenſionibus,

Marosſus flu.

Liziſum obſeſſum.

Oppidū Gala captū per mentitas veſtes.

Stratagema.

Liziſum concuſſum.

fensionib.atq; super illis duo campestria tormenta collocarant in inuasuros vrbē.at nonnulli Hispa
ni,qui extra cęteras copias ad fossarũ custodiã, & ad spectandã verberationē cõstiterant, cupidi glo-
riæ,cũ primi inuadēdæ vrbis signum expectarēt,quia vnus eorum incredibili desiderio ēt cõpulsus
est vt verberationē,quamuis non satis diligenter exploraret,neq; visis,quæ interius erãt parata, nũ-
tiat apertum locum ad inuadendũ esse idoneum.eo nuntio accepto statim arrexerunt aures Hispani
vt primi acciperēt signũ pugnę.decernitur vt vrbs inuadatur. inflãmãtur animi militũ à Castalio
ad expugnationem nũc pollicitationibus munerũ pro singulorũ virtute,nunc reuerētia religionis,
& diuini cultus:cũ pro gloria,pro singulorũ dignitate,pro Christiani nominis defensione, pro cul-
tu deorum immortaliũ, pro patria, pro vxoribus,pro liberis vno certamine dimicetur. addirę sunt
ingentiũ munerũ pollicitationes illi, qui primus Lizisum esset ingressus tum Castalij, tum etiam
monachi nomine.ac si nobilis prior ingrederetur,annuus prouentus ducentorum nummũ, & du-
cēta casalia.sin esset ignobilis, promissa est nobilitas, & dimidium eorum munerum. Hispani qui
intra fossas constiterant,cũ vexilla dirigi atq; importari in vrbem prospicerent, veriti sibi illũ hono
rem præripi ĩcredibili celeritate pręuenire nitũtur,certatimq; ab vtrisq; copijs ad pugnã accurritur
tanto desiderio vt vanus omnino fuerit ducũ clamor ad seruãdos ordines reuocantiũ. accedunt Hi-
spani,& cum prima acie Viliãdrãdus,& Antonius Enzinelius ad ruinas murorum,qui verberatio-
ne minime explorata cũ triginta viris illustrib.ac strenuis intra ruinas ĩgrediũt.at cognitis reparatio
nibus Turcarũ,fossæq; profunditate & aggerib.præualidis cõsistũt,quia cognitũ est Turcas tormē-
ta & omne telorum missiliũ genus in eos Hispanos cõtorsisse,qui primi inuasissent.decernunt doce
re Castaliũ opus esse pluribus tormētis vrbem concutere,ac viã per amplius murorum spatiũ ape-
rire. Aldana eò cũ vexillis profectus pugnã conatumq; instaurat, neq; concedit tēpus horũ cõsilio
perficiendo cum Pannonibus equitib. renouatur ibi atrox & cruentũ certamē. pauci è Turcis ceci
derunt. ex inuadentibus complures.erãt n. tria Turcarũ millia ad eam verberationem tuēdã desti-
nata,qui tanta virtute fortitudineq; militari pugnabãt,vt exierint ēt è munitionibus, ac mixtim cũ
inuadētib. decertarint. ceciderũt in ea pugna nõnulli insignes duces, & Viliandrãdus grauiter vul-
neratur.neq; illud sanè silentio inuoluendũ duxi,ꝙ Ferrãdus Bottus acierũ Petri Abulēsis instruẽ

Cruentum prælium ad Lizisi ruinas

darum magister abseute signifero illo die forte vexillũ gestauit, ac super munitione Turcarũ defixe
rat.eũ.cum Turca quidam glande transfixũ deiecisset conatur vexillũ eripere.at non prius illud as-
sequi potuit per summam vim signiferi,quàm opem ferentibus alijs Turcis caput vexillifero sit ab-
scissum,& vexillũ eius sanguine conspersum. cæsi sunt & alij quidã signiferi, vexillaq; quatuor è
manibus extorta.sic inuadentes cũ multa suorum clade coacti sunt copias retrahere.quod incõmo
dum vna rõne facile deuitari poterat, si per ruinas missi fuissent duces, aut viri rerũ bellicarũ periti,
ꝗ verberationē ac reparationes hostiũ dũ acies essent instructæ paratęq; ad inuadēdũ explorassent,

Militaris monitus.

recurrentesq; Castalium docuissent.est.n. æquè reprehensione dignũ nimiũ pugnandi desideriũ, &
quasi furor quidã & impetus animi,atq; timiditas & inscitia rerũ militarium,& nescio an non etiã
magis,quia neutrũ horum vtitur consultore tēpore optimo rerum omniũ magistro & moderato-
re sapientissimo.quæ dum fiũt ad Lizisum Ottomialis vir Pannonicus se Pesium Castalio daturũ
in manus pollicetur,vbi fuerat burgomagister. illud ꝑ Christianos suas partes sequentes se factu-
rũ ĩquit,cũ ita cũ oppidanis cõuenisset,quib.erat inuisa Turcica tyrãnis.hortatur vt intrepidè opera
ferat,quia si subsidia tantũ se ostentassent,cõtinuo oppidũ dederetur.Castalius qui sciret oppidum
esse munitissimũ oĩbus necessarijs rebus,se delusum iri putabat,tamen ne desperatione illũ deter-
reret,hortatur vt differat negotiũ ad expugnationē vsq; Lizisi.cæterum Turcæ capita insigniorum
ducũ amputãt,quos ex ornatu armorũ dignoscunt,atq; illa victoria elati vel per ipsas ruinas recedē
tes copias insequũtur edita strage nõ parua. Castalius qui verebatur si Belerbeius cũ suis copijs Oli
mano opē ferre properaret,cõclamatã prorsus esse spem recuperandæ vrbis,suos ad gloriã, ad mi-
litarē virtutē,ad delēdã cõtractã ignominiã hortatur. nõ esse formidãdã præteritã calamitatē mo-
net,cũ nullũ bellum tã feliciter geratur nihil vt prorsus contingat aduersum. cõcedendas esse rerũ
omniũ felicium decumas fortunæ,cui satis ingēti clade præsenti satisfactũ est. sperandã esse in po-
sterũ omnē felicitatē, cũ æquitas causæ Deum habeat fautorē. vnã esse rationē inquit delēdæ infa-
miæ,& cõtracti per eã pugnã dedecoris, si res in posterũ strenuè fortiterq; geratur. præstare vel glo-
riose mori cũ omniũ populorũ laude & admiratione,quàm per summũ dedecus turpiter & in glo
riè uiuere: quippe cũ natura certos clatros.& terminũ vitæ vnicuiq; constituerit ac circũscripserit,
vltra quos nemo potest erumpere. vnã esse rationē proferendæ vitę per res cũ virtute gloriosè ge
stas.hanc solã verè posse vitã appellari,ꝗ nõ hoc breui vnius hominis decursu, sed æternitate me-
moriæ cõtinetur,quam nemo sapiēs huic breui lucis vsuræ nõ anteposuerit.nobilitatē, opulentiã,
insignia virtutum magistratus & imperia in cæteros homines, ludicra esse fortunæ,quæ tam igna-
uis quàm fortib tam demētibus,quàm prudentib. cõmunia sunt,& ab illa cõceduntur incõsulto.
sed virtutē & fortitudinē propriã esse bonorũ, diuinũ quiddã potius,quàm humanũ in re censeri
oportere,pro patria, ꝓ viris bonis, pro cõi omniũ salute, ꝓ vero Dei cultu nullos neq; labores neq;
pericula,neq; vulnera,neq; mortē oĩno timere, si res ita tulerit, cũ tãta animi celsitudo nõ possit
nisi in sũmis & illustrib. ingenijs inueniri. nõ esse expectãdas copias hostiũ docet,ꝗ iã essēt in itine
re.nũc faciliorē esse expugnationē, si modo ꝓsidia vrbana sentiãt primo conatu se cũ viris fortib.

Altera Castalij oratio adhortans ad pugnam.

& exercitatis ac peritis hostib. pugnare.docet spem salutis omnē in armis reponēdã esse,at nõ in fu
ga & celeritate pedũ,quæ spes nõ semel multos incautos fefellit, cũ multo plures fugientes,quàm
repugnãtes cadere consueuerint in omnib. ferè prælijs. proximã quamq; victoriã facultatē & quasi
gradũ esse nõ solũ ad hostes infringēdos,sed ēt ad regna subiugãda, cum fortuna plerunq; prorũ

pere soleat, in quam partem virtus aditum patefecerit. iussa est vrbs maiore impetu concuti, & militibus imperatum vt curarent corpora. vbi męnia disrupta sunt per amplius spatium, conclamatū est ad arma. ad illum clamorem scalæ męnibus vbiq; adhęrent. alij per ruinas, quæ ampliores factę fuerant, vrbem inuadunt. vrbs pluribus quadraginta millibus hominum circumuenta est. cū Turcę plures tribus millibus verberationē tantū protegerēt, multiq; Ianizzeri & alij ciues cū Olimanno, qui omnes erant plures quinque millibus armatorum. cępta est atrox pugna intus ac foris cum tanto Barbarorum clamore, tanto vtriuq; tormentorum strepitu, & sonitu tympanorum, tubarū, instrumentorum bellicorum, vt omnia circum contremiscere viderentur. Castalius ad euitanda incommoda, quæ solent in huiusmodi prælijs contingere propter confusionem perturbationemq; ordinū, iubet omnes cataphractos omnesq; leuiores equites, ac vniuersum equitatum equitare vlterius, quem in turmas diuisum in locis opportunis statuit. cum verò propinquasset verberationi, cognoscit Olimannū sexcentos equites transuerse collocasse, qui eius belli euentum obseruarent, quos nō solùm ad defensionem, sed etiam ad fugam, si res ita posceret, collocauerat, si ex vrbe excedere cogeretur. Castalius vt omnem spem fugæ ac salutis illi adimeret, omnemq; facultatem subsidiorum, mittit Turcum Ioannem cum quatuor millibus equitum, & Carolum Sceretinum cum quadringentis cataphractis equitibus ad occupandū transitum ex altera parte fluminis Marosi, quà subsidia possent accedere, & ipsi salutem sibi comparare. sic igitur Georgius optimi strenuique ducis officio perfungens nunc huc, nunc illuc properabat omnib. maturè cōsulens, vt maximè opus esse videbatur, vtpote qui munia militaria e longo vsu optimè sciret exequi. Olimannus contrà & ipse suos ad pugnā accendebat ita, vt egregiam ac singularem virtutem præ se ferrent, cum diutius conatus esset sustinendus, in quo vno possent hostiū vires facile retundi. nā qui antea magna virtute defensorum tot insigniores milites amisissent, qui captiua vexilla tot reliquissent in superiore pugna, quo pacto vel fortiores vel alacriores fore putandi sunt in alijs conatibus? quippe cum primi moriantur in pugna promptiores & ferociores. at vero vbi ad præliū ventū est, vrbs inuaditur singulari alacritate. cōmittitur atrox, & cruentum sanè prælium: cum Turcæ neq; tantillum quidem cederent, neq; inuadentes omnino oppugnationem intermitterent. conatus protrahitur in quintā horam. cum duces quidam tantam suorum cladem perspicerent, mittūt nuntiatum Castalio optimum videri vt post tam diuturnam oppugnationem copiæ retraherentur. qui respondit nullo pacto id faciendum esse iam afflictis propè ac debilitatis hostibus. Lizisum illa nocte omnino capi oportere, quod nisi fieret, præter existimationem, quod certe maximi est in re militari, periculosum erat ne vita quoq; amitteretur: cum maius periculum sit in retrahendis copijs, quàm in pugna, victoriam penes illos futuram, qui fuissent pertinaciores. Georgius viridi paludamento indutus, & Nadasdus ad ruinas murorum adeunt, vbi erant Germani & Hispani mistim pugnantes. eos ad certamen, ad vltionem amicorum cęsorum in eorum conspectu, ad prosternendos communes hostes adhortantur. ex altera parte Castalius videt equites Olimani sensim retrocedere, cum non possent amplius resistere, qui vel deditionem, vel fugam cito erāt molituri. iubet ducētos cataphractos ex equis descendere alios strictis gladijs, scutisq; arreptis; alios captis sarissis conari per verberationem irrumpere. omnes imbelles præterea, qui castra sequerentur, iubet hastatos ad morem Pannonum supra collem vrbi imminentem cōsistere, quib. militum præfert primū ordinem, vt omnes iudicari possent ab vrbanis Turcis esse milites ibi collocati ad inuadenda męnia, quæ erant ex eorū regione. mittit significatum præfecto illarum gentiū cū videret vrbem acrius inuadi, vt cum ijs descenderet, Lizisumq; versus cum clamoribus & strepitu procederet. quo Turcæ trepidatione ac metu tātarum vitium consternarentur. deinde redit ad illos, qui descēderant ex equis. iubet hos acriter inuadere. Turcæ quo tempore hostes se recipere ab illa oppugnatione crediderant, renouari conatum intuiti, visa innumerabili propè multitudine descendētium è colle, ita animo concidunt, vt per verberationem, & per męnia, vbi scalæ hęserant, in vrbem admittantur per singularem Pallauicini, & suorū militū virtutem, qui se præclarè gessit in omni militari officio. cōscendūt męnia Lizisi Ioannes Villioa, & Franciscus Salscedus eius signifer cum vexillo, quod cætera vexilla Turcę antea extorserant. sic ingens Pannonū multitudo per aditum ruinarum patefactum ingreditur, vbi cōstratorum cæsorumq; Turcarū permulta cadauera iacebant. omnes Turcæ, qui reliqui erant cum Olimanno magno terrore repleti in oppidulum refugiūt. qui remanserant in vrbe nulla facta defensione ad morem pecudū trucidātur. tantus erat strepitus & gemitus vbiq; languentium & morientiū, vt miserabile appareret spectaculū. vrbs diripitur. equites ad fugam parati veniūt in potestatem equitum Turci Ioannis & Sceretini. hi ad vnum trucidati sunt, cum partim sint ab ipsis equitib. iugulati, partim qui sibi videbantur traiecto fluuio natādo posse euadere, à Germanis Pannonibusq; peditibus hastatis telis trāfixi sunt, antequam possent ad vlteriorem ripā euadere. Olimannus cū magna manu equitum ex vrbe egressus, vbi tantam suorū stragem videt, vt vitam seruaret, statuit in oppidulum redire, quò profectus magnam suorum manū reperit, cuius in ingressu multi vi sequentiū in fossam ceciderunt ac perierunt. vbi nox aduentasset, custodiæ ac vigiles sunt impositi ne Olimannus euaderet per noctis obscuritatem, cum certò sciretur nullā propè annonam esse in oppidulo. Castalius iubet oppidulū in posterū diē à trib. laterib. cōcuti, datumq; munus est erigendorum tormentorū Pallauicino. decretum est vt vnà verberatio fieret è regione portę oppiduli, alia fluuium versus, vbi Pallauicinus cum mille peditib. & quingētis equitibus ipse castrametai, alia apud fossas occidentē versus. in singulis hisce locis sex erant duplices cānones, & totidē mediocria tormēta ad decutiendas eripiēdasq; defensiones. his tormētis per nouē dies assiduis verberationibus cōcussum est oppidulum. Turcæ tanta, tamq; violenta verberatione, tā assidua territi, postulāt

Castalij stratagema.

facultatem

facultatem colloquij, vt posset agi de deditione. cognitum est postea è transfugis Turcis propter annonæ penuriã in oppidulo incredibili inopia victus laborare copias: quippe quæ vel ad esum equorum, & potum sanguinis essent redactæ; quia oppidulum esset paruum, neq; tantarum copiarum capax. petitũ est ab Olimano paulo post vt liceret saluis armis & equis & libertate exire, quod Castalius minime concessit. nam cum sciret obsessos non posse diutius tempus protrahere, cuperetq; capere Olimanũ, nullã conditionẽ accipit, nisi cũcta arbitrio victoris concederentur. ad eam conditionem tractandam mittit equitem Pannonem Turcici idiomatis peritum. at Georgius contra dicitur Olimãno significatum misisse vt cautè & è dignitate negotiaretur, quòd omnia obtineret; quę clam à Pãnone percepta Castalio nuntiantur. captus fuit paulo post vir quidã Illyrius, qui se Georgij nomine illud nuntiasse Olimanno profitebatur, vniuersumq; consilium Georgij aperuit, qui cupiebat animum Solimani placare, at non magis etiam irritare. quinetiam nisi Olimannus cum armis & socijs dimitteretur, se non posse eum non defendere dicebat. hinc etiam multa nata est illi cum Castalio dissensio. id quoniam ita statuerat, decernit optimum videri, antequam negotium trãsigeretur, conuocare ad concilium omnes primarios Ferdinandi Regis & inferioris Pannoniæ. dũ cessantibus Turcis agitur de deditione, ac verberatio acrior instituitur, ne quis iure queri posset sibi inconsulto illum honorem & gloriam præripi, quę diuturnis laboribus ac multo sanguine prope parta fuisset, conueniunt ad tentorium Georgij Castalius, Nadasdus, Battor, Balassus, Perennus, alijq; Hispani, Germani, Boemi, Pannonesq; principes, quos præsentes Georgius proposita barbarorum vsitata crudelitate terrere conatur. Proponit quòd Turcę non solum in omnis generis & ætatis homines sæpius victores sæuierint, sed etiam in ipsa bruta & in plantas, vbi vel iustam vel iniustã iram conceperint. non esse irritandam Solimani iram per crudelitatem in obsessos, quæ multò magis posset eum inflammare, quàm iactura ipsius ciuitatis. eorum quos fortuna belli trucidauit, omnem iacturam fortunæ solere ascribi. at seruatos ab illa non posse sine crudelitatis nota apud Imperatorem cædi. facile futurum esse, si Olimannus liberalitatem obsidentium in se non vulgarem esse senserit, cui vitam & socios & libertatem largiantur, vt deprecatoris partes apud Solimanum ad res placandas suscipiat, impetretq; vt solutis ordinarijs tributis inferior Pannonia pace & quiete sine suspicione belli perfruatur. victoriam vero pręsentis expedionis non in vna animula Olimanni, aut in cæde sociorum obsessorum consistere, cum his cęsis infinitus tamen numerus armatorum Solimano supersit: sed acriora tantum odia Turcarum concitari. omnium militarium virtutum maxime laudabilem esse clementiam, quæ ibi potest exerceri, vbi cędes necessariò exercenda non sit, quæ ad omnes fortunę euentus mitiores hostes experiatur. Castalius respondet non ita Georgium pollicitum esse Cęsari ac Ferdinando, se tam miti ratione belligeraturum, vt clausos etiam & prope captos hostes dimitteret, cũ se perpetuo & inextincto odio Turcici nominis flagrare fuisset professus, qua etiam de causa tanta missa essent auxilia eius rogatu, vt non modo Turcicum nomen possent eijcere ex inferiore Pannonia, sed etiam multas vrbes recuperare. Turpe vel potius ridiculum quippe videri per pactiones potius parum honeste, quã per liberalitatẽ honorifice hostes pene captos dimittere, cum tunc vere ex liberalitate & clementia se libertatem ac vitam possent fateri accepisse, cum illa prope amissa & conclamata viderentur posita in victorum facultate. non.n. videri quẽquã illud largiri, quod nunquam in sua potestate fuerit, sed adhuc in arbitrio fortunæ ex aliqua parte. non esse militaris dignitatis vbi negotium pene absolutum fuerit, tãquam pueros aut imbelles imperfectum relinquere, ac prænitere quodammodo rerum hactenus fortiter & gloriose gestarum. neq; enim hæc in obscuro geri, quæ in omnium gentium, populorumq; Christianorum vel conspectu vel sermone versentur. His rationibus assensum est ab omnibus Castalij consilio, statutumq; ne vlla libertas Olimanno daretur, aut euadendi facultas per conditiones. Georgius vbi neq; publice, neque priuatim posset fouere partes Olimanni conniuentibus cæteris ducibus, sentiretq; se omnẽ operam ludere, respõdet Castalio iratus se vel illo inuito ad communem inferioris Pannoniæ salutem illum esse liberum dimissurum. quibus nihil respondet Castalius, ne maius odium excitaretur, tolleretürq; opportuna facultas eius opprimendi. Georgius mittit ad Olimanuum qui duces petat ad tractandas conditiones. Sic deniq; res componitur, vt cum armis, equis, socijs, vexillis, impedimentis Olimannus tutò excederet, cui Georgius plaustra concedit ad conuehendos vulneratos, & mille equites ad tutelam omnium. petitum est à Castalio etiã vt tutò excedere liceret, quod nullo pacto apparebat posse obtineri, sed tanta fuit in ea re Georgij cõstantia, vt coactus sit pro mercenarijs Ferdinandi militibus promittere. exierunt ex oppidulo mille Turcę, cum vulnerati plaustris veherentur vnà cum supellectile, Turcicisq; impedimentis, atq; prima nocte circiter duodecim millia passuum procul à Liziso castrametantur. Olimanuus deinde clam ad Georgium accedit, multisq; diutius communicatis, atq; auctus muneribus ad suos redit. postridie suis in aciem instructis ad Belerbeium iter facit. Balassus dum Turcæ Liziso excederent cum ducentis equitibus & ipse discedit suo consilio cum nemine prorsus communicato. huic sese addiderunt fere duo millia equitum e castris egressorum ad Turcas trucidandos. exierant ad eam famam ducenti equites etiam Tibiso duce Alonso Pereo, qui viribus Balassi sese addiderunt, summaq; vsi celeritate Olimannum in aperta planitie, liberòq; agro nanciscuntur. Olimannus his visis cum globo condensato iter facit, atq; in medio acierum armatarum plaustra cum vulneratis procedebant cum nonnullis sclopettarijs, qui reliqui erant ex omni numero. Balassus vbi videt se propinquare Olimmanni copijs suos equites in hostem hortatur ipse in prima acie præcedens. at sclopettarij nisi vicini sclopettos non displodunt, ne frustra primus impetus absumeretur. vulneratur Balassus, qui equo cæso humi cadit. eius casus vbi cognitus est à suis, aperta est confertissima phalanx ne illum equitatus conculcaret,

Monachi cõsilium liberãdi Olimanni

Olimanni liberati & Balassi pugna.

atque

atque ex illa duæ debiles factæ, quæ in Olimanni copias impetum facientes prius quam inngerentur, in primam ac postremam aciem scilicet Turcarum, integram Olimanni phalangem relinquũt. Turcæ strenuè pugnantes coudensati iter accelerant, cum Olimannus etiam fortiter pugnaret. atq; ita per virtutem ferri efficiunt vt incolumes peruenernit in castra Belerbeij. Postridie dimisse sunt copiæ Castalij, quibus fuerat imperatum vt venirent in castra, procurarique cęptum vt mercenarij milites Ferdinandi essent in hybernis in inferiore Pannonia. Georgius neminem externum eò ingredi oportere contendebat, quia diceret nimis exhaustos esse incolas ob diuturna bella, at procurat vt hyemarent in suis castellis dirionis Varadinensis. Castalins quia ita res agi minus aperte videretur, atq; opus foret maiori calliditate, conueniens esse inquit vt tormenta saltem in regnum transferrentur eo, vnde deportata fuerant cum opportnnis custodiis, quod concessum est, ea tamen conditione ne plures centum Germanis illa comitarentur. iubentur tormenta procedere antequam Georgius id sentiret cum quinque Germanorum vexillis, quimox occupato Vlpiano, locisq; finitimis ibi essent in præsidiis. Castalius conatur multis rationibus persuadere Georgio vtile fore si nõnulli milites essent in eo regno, non solum ad defensionem regionis necessariam, sed etiam ꝙ illo humanitatis genere vti conueniret in eos qui multos labores in illo bello sustinuissent in expugnatione Lizisi. At Georgius cum non adesse tantum numerum copiarum intelligeret, quantus posset sua consilia infringere aut retardare, deniq; assentit vt ibi essent in hybernis.

LIBRI QVARTI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER QVINTVS.

LIZISO ita per virtutem Castalij non sine multorum suorum clade recuperato, acceptoq; oppidulo per deditionem. Castalius præficit Aldanam vrbi & oppidulo muniendo, quod & firmis præsidijs & annona in multos menses munit, & omni genere bellici apparatus. Gaspari etiã Castelluuio cum Hispanorum cohorte Tibiscum misso iniungit munus vrbis muniendę: reliquas copias in castella Varadinensis ditionis in hyberna distribuit. Aldana vbi primùm Lizisum ingreditur, iubet cęsorum cadauera humari, quia multæ viæ Turcis cęsis constratæ vbiq; videbantur, & area oppiduli præcipuè, qui fortiter resistentes fuerant trucidati. nõ enim imbelle quoddam hominum genus sunt Turcę existimandi, vt plerique insulsi crediderunt, parum intelligentes Turcicam disciplinam, & singulare studium bellãdi. Nam certe quidem permulta sunt quæ facere possunt eos formidabiles. obseruantia primum militaris disciplinæ, quæ apud illos est in summo honore. deinde exercitatio & studium tractandorum armorum, quibus à teneris annis exercentur, cum nulla alia studia magis curent, quàm ea quæ faciant ad regna defendenda & amplianda. Sic igitur optimi fiunt milites per studium & exercitationem apud Turcas. at ex optimo milite non est difficillimum bonum fieri Imperatorem, quippe quòd apud eos militares honores non opulentiæ, vel nobilitati vel splendori familiarum sine virtute, sed strenuitati & fortitudini sint propositi. neq; enim inuidia vel maledicta cuiusquam viris fortibus præmia eripiunt, aut retardant, cum sępe idem dies res cum virtute gestas, & remunerationem videat. nam prefecturæ honorificentissimæ insignibus virtute viris deferuntur, cum parua sit nobilitatis ratio sineq́ virtute, at maxima virtutis sine nobilitate. populi autem omnes & subditæ gentes libentissime parent, proruuntq; vel in aperta pericula non solùm propter spem præmiorum, neq; metu tyranniæ crudelitatis, sed incredibili beneuolentia in principem compulsi propter principis bonitatem in subditos, quòd nullum iniquum iudicium eo conscio fiat, sed æquum ius sine sumptibus omnibus dicatur. non enim introductum est apud Turcas per multitudinem sportularum, patronorum, tabulariorum, variorũ magistratuum, legum inter se dissidentium plurimarum, extorquere facultates litigantium, eosq; ad extremam inopiam redigere. atq; princeps ipse nullis impositis extraordinarijs tributis contentus est ordinarijs mediocribus vt pacis ita belli tempore. obediunt autem libentissimè populi illi, quia sibi persuasum est omnem potentiam, omneq; imperium esse à Deo, cui qui resistat, videtur deo resistere, quod certè impium censetur. quia nemini prorsus liceat frumentum in priuatum horreum includere dum precia augeatur, cum nemo mercator & non tyrannus in suo mercaturæ genere esse possit, ac præcipue si cum magistratu mercatura coniungatur & imperio: sed tolerabili precio omnibus fit annonæ copia. quia sicui fiat iniuria, princeps ipse acerrime in tyrannos magistratus animaduertit, cui accessus ad colloquium in itinere non est interclusus, ac sępe per fumum expetitur. cum præmia igitur fortibus, ius æquum omnibus populis, annonę copia eadem sit omnibus apud Turcas, cum exercitatio assidua rei militaris in honore habeatur, quis non videat incredibilem beneuolentiam populorum excitari in principem? aut quis non intelligat nullum populum posse difficilius expugnari, quàm illum, qui rerum bellicarum peritissimus concordibus animis ad defendendum suum principem conspirarit? sed quoniam multi arma pro Turcis vel coacti Lizisi sumpserant aduersus Ferdinandum, omnes facultates illis à Georgio sunt ereptæ, & prædia distributa

Turcarũ militaris disciplina.

mili-

militibus. fit edictum vt qui bellorum metu aufugissent, tutò redire possent, ne territorium desertum à colonis relinqueretur. rebus per eum modum cōpositis, copijsq; in hyberna distributis Castalius cum Georgio discedit, iubetq; per alteram Marossi fluminis ripa Hispanorum cohortes iter facere, per alteram ipse Georgius cum Castalio incedit cum triginta sclopettarijs equitibus, cum ex altera parte quingenti sclopettarij & duo millia equitum sequerentur. atqui Ferdinandus alterum nuntium nuper Iulio bona miserat, vt negotium acceleraretur, cum præsertim per literas Castalij cognouisset quæ de Olimanno contigerant. ne verò aliquam suspicionem nouus nuntius afferret, nuntiat Castalius Ferdinandum gratulatum misisse pro capto Lizifo, sibiq; gratissima accidisse quæ fecisset sua causa. futurum vt intelligat se non in ingratum aut immemorem principem illa beneficia contulisse. Sic igitur per has ambages verborum deluso Georgio ventum est ad oppidū Bintam, quod Georgius in eo loco propter amœnitatem regionis à fundamentis extruxerat, qui locus opportunus visus est Castalio ad conficiendum negotium. nam si in itinere illum oppressisset, facile futurum erat vt vniuersæ copiæ fortunæ arbitrio committerentur. nam cum Hispanus peditatus non conueniret, sine quo non videbatur negotium aggrediēdum, & Georgius breui esset discessurus, ne tanta opportunitas elaberetur, mittit significatum Pallauicino ac cæteris Hispanis ducib. vt quanta possent celeritate ad se cum suis cohortibus conuenirent, quæ dum ita geruntur in Pannonia, iam bellum exarserat in Italia, cum multa oppida in Gallia subalpina ab Henrici Gallorum Regis copijs Duce Brisacio capta fuissent per eas opportunitates, quas superius cōmemorauimus. neq; tamen intermissum est Tridentinum concilium, ad quod conuenerant tres archiepiscopi electores Germani, Mocontiacus, Coloniensis, Treuiricus, alijq; complures Germani antistites. Henricus legatum excusatum miserat, quod propter bellum cum Pontifice non mitteret episcopos, (tametsi vel ante res compositas hæc, quæ spectant ad concilium acta fuerant.) Se tamen in catholica obseruātia perpetuò esse victurum. interim facit edictum grauissimum aduersus hæreticos, proponitq; ingentia præmia hæreticorum nomina deferentibus. Mauritius vbi diuturna obsidione Madeburgenses pressisset, hisce conditionibus deniq; vrbs venit in potestatem Cæsaris. vt pareant Imperio. vt nihil aduersus Austriacam familiam moliantur. vt duodecim maiora tormēta tradant Cæsari. vt quinquaginta nummum millia persoluant. at verò quoniam Lantgrauij captiuitas non ipsi Philippo solum, sed etiam cæteris Germaniç principibus iam nimis diuturna ac molesta esse videretur, & ipsi Mauritio præsertim, qui sçpius pro illo frustra intercesserat, visum est ad alia consilia necessariò esse recurrendum. quare Mauritius cçpit cum Henrico Rege Gallorum aduersus ipsum Cæsarem conspirare. Cæsar eorum, quæ aduersus se agebantur ignarus, cum multi principes partim prçsentes, partim absentes per literas secum agerent de liberando Philippo, respondet se expectaturum Mauritium, atq; eorum preces plurimum apud se valituras. Gulielmus filius conqueritur plenum dubitationis esse responsum, cum esset apud Mauritium. patrem tabescere squallore & diuturnitate carceris. nullum apparere finem miseriarum, nisi quem vel mors acerbissima ob tçdium vitæ, vel amicorum & clementissimorum principum bonitas fecisset, aut quā viam salutis vis & ferrum aperuisset. hortatur ac suppliciter petit à Mauritio vt infelici patri opem ferat in tantis miserijs iacēn. Mauritius, vt qui animum iam ad bellum à precibus conuertisset, opportunitatem rei maturè aggrediēdæ expectabat, cum haberet adhuc coniunctas copias, quibus Madeburgum expugnauerat, atq; his præsidia vrbis adiunxisset, quç hyemauerant in Casuaris. Cæterum Hispanæ copiæ, quas acciuerat Castalius, eo properant, quo iussæ fuerant, cum interea ipse Castalius Georgium varijs sermonibus detinuisset, qui properabat accedere ad quædam comitia, quæ Vasracl indixerat. in ijs erat acturus, vti postea cognitum esse dicitur, quo pacto Ferdinandi copiç mercenariç ex illa prouincia possent eijci, vt ipse solus imperio eius regni potiretur. habebat hospitiū Georgius in oppido sicuti cōsueuerat & Castalius: at custodijs Georgij data sunt hospitia in suburbijs. Hispanis, q illa nocte accesserāt, data sunt hospitia Georgij iussu in suburbijs trans fluuium: quippe cum inter vtraq; oppidi suburbia fluuius limpidus defluat Sebessus nomine, qui deinde paruo interuallo interiecto decurrit in Marossum. Georgius nullo pacto adduci potest vt Germanas cohortes pateretur coniunctas hyemare, cum alias aliò trāsmitti vellet, vt ciues singularum vrbium & oppidorum eos facile opprimere possent ad signum datum. Castalius indignationem vultu occultans Pallauicinum ad se accersit. docet Ferdinandi nominè quid agi oportet. monet pergratum esse Ferdinando si ipse conficiendo negotio interesset. aperit non posse rem diutius protrahi. demonstrat illud Ferdinando tanto gratius futurum, quanto maior difficultas & periculum rei proponitur. declarat non prætermittendā esse proximam noctem, cum non ita facile postea futurum sit vt in oppidum aliquod solus includatur, quod quidem diu expectatum fuit. his respondet Pallauicinus se ad omnia regis vota semper esse paratissimum, atque mox ad transigendum negotium accingitur. Castalius simulato negotio de hospitijs ad Georgium accedit, sed quia non posset vllo pacto conuenire, discedit: atque Lopeū Andream ad se accersit. monet opus esse illa nocte Georgium trucidare, idq; regio iussu. se eius fidei, integritati, virtuti plurimum confidere, quare se illum delegisse ait, cum Manino, equite Campeggio, Scarammuccia, alijsq; nonnullis ducibus duce Sfortia Pallauicino, vt negotium conficeret. Illud nisi fiat, docet regnum inferioris Pannoniæ in maximo periculo esse positum, & Ferdinandi existimationem, & vitam omnium ducum ac præsentium copiarum. promittit ingentia munera. ostendit qua ratione id commode fieri possit. iubet lectissimos ex omnibus Hispanis copijs viginti & quatuor sclopettarios deligere, qui Georgio minime essent cogniti. dum castellum aperiretur, curaret eos qua posset calliditate admitti, qui turres statim occuparent quatuor, donec significaretur quid esset agendum. deinde iubet Petrum Abulensem collectis vasis sine tympanorū

strepitu

Madeburgū captū à Mauritio.

Mauritius conspirat aduersus Cæsarem.

Proditio Georgij tentata.

Castalij conspiratio in cçdem monachi.

strepitu Sassebessam proficisci, atq; prima luce ad oppidum Binsam præstò esse. ibi erectis vexillis, copijsq; in aciem instructis mandata expectare. illa nocte, obscurissima quæ secuta est, tanta fuit vis aquarum & ventorum, vt cęlum tanti facinoris dare signum videretur. nam tanta erat violētia tempestatis, vt cuncta intremiscere apparerent. cum Georgius esset illo die discessurus, Aiduchi, qui castellum custodiebant ante solitam horam portas patefaciunt, vt carri impedimenta vehentes exirent: quo tempore Lopeus sclopettarios commode introducit nemine illud propter curam itineris animaduertente, quia clam singulatim introducebantur. hi Turcico habitu induti intro eunt arma & sclopettos sub tunicis occultantes, atq; in opportuna loca à Lopeo distribuuntur. tum itum est ad castalium, qui cum Pallauicino reliquos expectabat socios facinoris. Pallauicinum sequebātur Moninus, Scaramuccia, Campeggius, & quidam Placentinus, cum Lopeus etiam quatuor Hispanos lectissimos adduxisset. Pallauicinus princeps & architectus eius cędis patrandæ cum his ad thalamum monachi accedit, quibus præcedebat Antonius Ferrarius Alexandrinus à secretis Castalij cum literis post subscriptionem Georgij consignandis, in quibus fingebatur Sfortiam Iuliobonā esse iturum, petebaturq; nunquid eum ibi agere vellet. erat Ferrarius Georgio perfamiliaris, cui ēt plura munera sępius concesserat, ac plurimum fidebat, cui propter eximiam beneuolentiam & familiaritatem nunquam aditus erat occlusus, qua etiam de causa accitus est ad negotium vt thalamus facilius aperiretur. huc accedebat quòd Castalius eadem hora iam nonnullos dies consulto ad transigenda negotia miserat, nequid suspicionis propter tempus posset suboriri. atq; cum Aiduchi ad ignem propter frigus astarent inferius, hi thalamum adeunt. Ferrario continuo apertum est ostium. post Ferrarium Pallauicinus vel inuito custode thalami ingreditur. narrat Ferrarius Pallauicinum Iuliobonam aditurum ad se primum si quid vellet rogatum accedere. literas conscriptas in manum tradit. eas cum subscripturus calamum accepisset ab ipso Ferrario pugione supra pectus nō procul à iugulo vulneratur. at Georgius vbi se aliquantulum collegisset, exclamauit virgo Maria, atq; Ferrarium manibus à se propellit, cum robustus esset ac validus. Pallauicinus accurrens stricto, gladio caput grauissime vulnerat. alij ad strepitum accurrentes sclopettos in eum ferè mortuum displodunt, qui vbi dixisset tantum Iesus Maria efflauit animam. illa mors fuerat illi prędicta diuinitus à quodam abbate cum euerso templo ac cœnobio castellum illud extrueret. neq; defuerunt qui cędem illam ex inuidia potius, quam ex vllo errore contigisse crediderint, cum sua in Olimannum & in cæteros Turcas clementia eo spectare visa sit, vt illa delinitus Solimanus inferiorem Pannoniā ne infestaret, cum æmuli moliri insidias ad Ferdinandum perscriberent. veruntamen tantum flagitium, quod in sacratum Cardinalem commissum fuit, vltorem postea habuit Deum. Cæso Georgio Aiduchi audito vbiq; strepitu, visis Hispanis in acie, audita sui principis morte ita consternantur animo, vt eà profugerint, quà via sibi promptior visa est ad salutem, atque custodias in suburbijs cō mouefecerint. Castalius veritus nequis fieret tumultus egressus Franciscum Chendum Ferenciū summæ autoritatis virum, atq; vnum è primarijs proceribus inferioris Pannonię Georgioq; amicissimum inuenit cisium ascendentem. eum manu prensat. ad Hispanas Germanasq; acies deducit, vt spectaretur quò tēderet negotium ac strepitus, qui excitabatur ab amicis & custodibus Georgij, qui omnes conscensis equis in vnum coibant in planitiem, quorum dux summus erat Paulus Blancus is, qui in Lizisi expugnatione vicario munere pro Georgio fungebatur in castris. hi vbi in acie constitissent, consulunt quid sibi esset agendum: qui tamen rati magnas esse copias Castalij, quia suffultum paruis viribus minime ausum fuisse tantum facinus censebant, nihil noui molitur, sed vindictam in opportunius tempus reseruantes quisq; domum suam recedunt. Georgij corpus inhumatum multos dies iacuit sine vllo funeris honore. caput, brachia, pectus lacerum, ac sanguine gelu concreto fędatum. sepulrum tamen deniq, fuit in templum Vlpiani ab amicis nōnullis comportatum. Castalius cum nullum tumultum excitari intueretur Chendum manu apprehendens ante Hispanam phalangem Sassebessam versus pedes iter capit, cum nuntiatum esset oppidum Binsam à præsidijs diripi, multamq; pecuniam inuentam fuisse inter milites distributam. mittit qui à rapinis coerceret, ac postea procuratorem, qui Ferdinandi nomine omnia recuperaret. mittit & qui nuntiarent castellorum munitionumq; Georgij præfectis vt Ferdinando se dederent: quod nisi facerent minatur copias & bellica tormenta se esse missurum. inter cætera oppida erat castellum munitissimum Vuiuar, vbi erat thesaurus Georgij. atq; cum timeretur ne Cæculi vt amiciores Georgio insurgerent, aliquemq; tumultum excitarent, Castalius statuit rebus omnibus per literas significatis se Zibinium recipere, quæ vrbs esset munitissima & minus cæteris Georgio amica, vt ibi futurum rei euentum prospectaret. Germanis itaq; præsidiis Vlpiani & Sassebessæ relictis, Binsæ vero Hispanis ipse ad Zibinium cum reliquis copiis castrametatur tam vrbi propinquus, vt cū vellet, citissime posset in vrbem intromittere. perbenigne admittitur à ciuibus, qui pro parta victoria de monacho gratulantur, omneq; genus auxiliorum liberaliter ad promittunt, ac necessaria suppeditant. deinde cum ad comitia Cęculorum quæ conuocata fuerant à Georgio, Castalius esset aditurus, illud fieri ciues Zibinienses non passi sunt, quòd ipsum nimis paruas habere custodias dicerent, donec appareret quo animo Georgij cædem essent accepturi. non esse ad illa comitia tutò accedendum, nisi haberentur saltem quindecim millia armatorum. horum consiliis confirmatus Castalius accersit cataphractos equites Secrettini, & Germanas Hispanasq; copias, cum quibus ad oppidum Seghesuar accedit secum Chendum adducens, cuius animum Ferdinando paulatim conciliauerat. missus est Chendus ad comitia, vbi consilium fiebat principum Cęculorum, propositumq; fuerat quo pacto cędem Georgij vlciscerentur. eò ingressus Chendus proponit Castalij nomine maiora stipendia quibusq; si Ferdinandi partes fuissent amplexi, cuius non vulgarem liberalitatem, sed multo maiorem

Georgij monachi cędes

Cęculi Ferd. conciliati.

rem

militibus. fit edictum vt qui bellorum metu aufugissent, tutò redire possent, ne territorium desertum à colonis relinqueretur. rebus per eum modum cõpositis, copijsq; in hyberna distributis Castalius cum Georgio discedit, iubetq; per alteram Marosii fluminis ripa Hispanorum cohortes iter facere, per alteram ipse Georgius cum Castalio incedit cum triginta sclopettarijs equitibus, cum ex altera parte quingenti sclopettarij & duo millia equitum sequerentur. atqui Ferdinandus alterum nuntium nuper Iulio bona miserat, vt negotium accelararetur, cum præsertim per literas Castalij cognouisset quæ de Olimanno contigerant. ne verò aliquam suspicionem nouus nuntius afferret, nuntiat Castalius Ferdinandum gratulatum misisse pro capto Liziso, sibiq; gratissima accidisse quæ fecisset sua causa. futurum vt intelligat se non in ingratum aut immemorem principem illa beneficia contulisse. Sic igitur per has ambages verborum deluso Georgio ventum est ad oppidũ Bintam, quod Georgius in eo loco propter amœnitatem regionis à fundamentis extruxerat, qui locus opportunus visus est Castalio ad conficiendum negotium. nam si in itinere illum oppressisset, facile futurum erat vt vniuersæ copiæ fortunæ arbitrio committerentur. nam cum Hispanus peditatus non conueniret, sine quo non videbatur negotium aggrediẽdum, & Georgius breui esset discessurus, ne tanta opportunitas elaberetur, mittit significatum Pallauicino ac cæteris Hispanis ducib. vt quanta possent celeritate ad se cum suis cohortibus conuenirent, quæ dum ita geruntur in Pannonia, iam bellum exarserat in Italia, cum multa oppida in Gallia subalpina ab Henrici Gallorum Regis copiis Duce Brisacio capta fuissent per eas opportunitates, quas superius cõmemorauimus. neq; tamen intermissum est Tridentinum concilium, ad quod conuenerant tres archiepiscopi electores Germani, Mocontiacus, Coloniensis, Treuiricus, alijq; complures Germani antistites. Henricus legatum excusatum miserat, quod propter bellum cum Pontifice non mitteret episcopos, (nam vel ante res compositas hæc, quæ spectant ad concilium acta fuerant.) Se tamen in catholica obseruãtia perpetuò esse victurum. interim facit edictum grauissimum aduersus hæreticos, proponitq; ingentia præmia hæreticorum nomina deferentibus. Mauritius vbi diuturna obsidione Madeburgenses pressisset, hisce conditionibus deniq; vrbs venit in potestatem Cæsaris. vt pareant Imperio. vt nihil aduersus Austriacam familiam moliantur. vt duodecim maiora tormẽta tradant Cæsari. vt quinquaginta nummum millia persoluant. at verò quoniam Lantgrauij captiuitas non ipsi Philippo solum, sed etiam cæteris Germaniç principibus iam nimis diuturna ac molesta esse videretur, & ipsi Mauritio præsertim, qui sępius pro illo frustra intercesserat, visum est ad alia consilia necessariò esse recurrendum, quare Mauritius cępit cum Henrico Rege Gallorum aduersus ipsum Cæsarem conspirare. Cæsar eorum, quæ aduersus se agebantur ignarus, cum multi principes partim pręsentes, partim absentes per literas secum agerent de liberando Philippo, respondet se expectaturum Mauritium, atq; eorum preces plurimum apud se valituras. Gulielmus filius conqueritur plenum dubitationis esse responsum, cum esset apud Mauritium. patrem tabescere squallore & diuturnitate carceris. nullum apparere finem miseriarum, nisi quem vel mors acerbissima ob tędium vitæ, vel amicorum & clementissimorum principum bonitas fecisset, aut quã viam salutis vis & ferrum aperuisset. hortatur ac suppliciter petit à Mauritio vt infelici patri opem ferat in tantis miserijs iacẽti. Mauritius, vt qui animum iam ad bellum à precibus conuertisset, opportunitatem rei maturè aggrediẽdæ expectabat, cum haberet adhuc coniunctas copias, quibus Madeburgum expugnauerat, atq; his præsidia vrbis adiunxisset, quę hyemauerant in Casuaris. Cæterum Hispanæ copiæ, quas acciuerat Castalius, eo properant, quo iussæ fuerant, cum interea ipse Castalius Georgium varijs sermonibus detinuisset, qui properabat accedere ad quædam comitia, quæ Vasrael indixerat. in ijs erat acturus, vti postea cognitum esse dicitur, quo pacto Ferdinandi copię mercenarię ex illa prouincia possent eijci, vt ipse solus imperio eius regni potiretur. habebat hospitiũ Georgius in oppido sicuti cõsueuerat & Castalius: at custodijs Georgij data sunt hospitia in suburbiis. Hispanis, q illa nocte accesserãt, data sunt hospitia Georgij iussu in suburbijs trans fluuium: quippe cum inter vtraq; oppidi suburbia fluuius limpidus defluat Sebessus nomine, qui deinde paruo interuallo interiecto decurrit in Marossum. Georgius nullo pacto adduci potest vt Germanas cohortes pateretur coniunctas hyemare, cum alias aliò trãsmitti vellet, vt ciues singularum vrbium & oppidorum eos facile opprimere possent ad signum datum. Castalius indignationem vultu occultans Pallauicinum ad se accersit. docet Ferdinandi nomine quid agi oportet. monet pergratum esse Ferdinando si ipse conficiendo negotio interesset. aperit non posse rem diutius protrahi. demonstrat illud Ferdinando tanto gratius futurum, quanto maior difficultas & periculum rei proponitur. declarat non prætermittendã esse proximam noctem, cum non ita facile postea futurum sit vt in oppidum aliquod solus includatur, quod quidem diu expectatum fuit. his respondet Pallauicinus se ad omnia regis vota semper esse paratissimum, atque mox ad transigendum negotium accingitur. Castalius simulato negotio de hospitijs ad Georgium accedit, sed quia non posset vllo pacto conuenire, discedit: atque Lopeũ Andream ad se accersit. monet opus esse illa nocte Georgium trucidare, idq; regio iussu. se eius fidei, integritati, virtuti plurimum confidere, quare se illum delegisse ait, cum Manino, equite Campeggio, Scarammuccia, alijsq; nonnullis ducibus duce Sfortia Pallauicino, vt negotium conficeret. Illud nisi fiat, docet regnum inferioris Pannoniæ in maximo periculo esse positum, & Ferdinandi existimationem, & vitam omnium ducum ac præsentium copiarum. promittit ingentia munera. ostendit qua ratione id commode fieri possit. iubet lectissimos ex omnibus Hispanis copijs viginti & quatuor sclopettarios deligere, qui Georgio minime essent cogniti. dum castellum aperiretur, curaret eos qua posset calliditate admitti, qui turres statim occuparent quatuor, donec significaretur quid esset agendum. deinde iubet Petrum Abulensem collectis vasis sine tympanorũ

strepitu

Madeburgũ captũ à Mauritio.

Mauritius conspirat aduersus Cæsarem.

Proditio Georgij tentata.

Castalij conspiratio in cędem monachi.

strepitu Sassebessam proficisci, atq; prima luce ad oppidum Binsam præstò esse. ibi erectis vexillis, copijsq; in aciem instructis mandata expectare. illa nocte, obscurissima quæ secuta est, tanta fuit vis aquarum & ventorum, vt cęlum tanti facinoris dare signum videretur. nam tanta erat violētia tempestatis, vt cuncta intremiscere apparerent. cum Georgius esset illo die discessurus, Aiduchi, qui castellum custodiebant ante solitam horam portas patefaciunt, vt carri impedimenta vehentes exirent: quo tempore Lopeus sclopettarios commode introducit nemine illud propter curam itineris animaduertente, quia clam singulatim introducebantur. hi Turcico habitu induti intro eunt arma & sclopettos sub tunicis occultantes, atq; in opportuna loca à Lopeo distribuuntur. tum itum est ad castalium, qui cum Pallauicino reliquos expectabat socios facinoris. Pallauicinum sequebātur Moninus, Scaramuccia, Campeggius, & quidam Placentinus, cum Lopeus etiam quatuor Hispanos lectissimos adduxisset. Pallauicinus princeps & architectus eius cędis patrandæ cum his ad thalamum monachi accedit, quibus præcedebat Antonius Ferrarius Alexandrinus à secretis Castalij cum literis post subscriptionem Georgij consignandis, in quibus fingebatur Sfortiam Iuliobonā esse iturum, petebaturq; nunquid eum ibi agere vellet. erat Ferrarius Georgio perfamiliaris, cui ēt plura munera sępius concesserat, ac plurimum fidebat, cui propter eximiam beneuolentiam & familiaritatem nunquam aditus erat occlusus, qua etiam de causa accitus est ad negotium vt thalamus facilius aperiretur. huc accedebat quòd Castalius eadem hora iam nonnullos dies consulto ad transigenda negotia miserat, nequid suspicionis propter tempus posset sub oriri. atq; cum Aiduchi ad ignem propter frigus astarent inferius, hi thalamum adeunt. Ferrario continuo apertum est ostium. post Ferrarium Pallauicinus vel inuito custode thalami ingreditur. narrat Ferrarius Pallauicinum Iuliobonam aditurum ad se primum si quid vellet rogatum accedere. literas conscriptas in manum tradit. eas cum subscripturus calamum accepisset ab ipso Ferrario pugione supra pectus nō procul à iugulo vulneratur. at Georgius vbi se aliquantulum collegisset, exclamauit virgo Maria, atq; Ferrarium manibus à se propellit, cum robustus esset ac validus. Pallauicinus accurrens stricto, gladio caput grauissime vulnerat. alij ad strepitum accurrentes sclopettos in eum ferè mortuum displodunt, qui vbi dixisset tantum Iesus Maria efflauit animam. illa mors fuerat illi prędicta diuinitus à quodam abbatæ cum euerso templo ac cœnobio castellum illud extrueret. neq; defuerunt qui cędem illam ex inuidia potius, quam ex vllo errore contigisse crediderint, cum sua in Olimannum & in cæteros Turcas clementia eo spectare visa sit, vt illa delinitus Solimanus inferiorem Pannoniā ne infestaret, cum æmuli moliri insidias ad Ferdinandum perscriberent. veruntamen tantum flagitium, quod in sacratum Cardinalem commissum fuit, vltorem postea habuit Deum. Cæso Georgio Aiduchi audito vbiq; strepitu, visis Hispanis in acie, audita sui principis morte ita constemantur animo, vt eà profugerint, quà via sibi promptior visa est ad salutem, atque custodias in suburbijs cōmonesecerint. Castalius verimis nequis fieret tumultus egressus Franciscum Chendum Ferenciū summæ autoritatis virum, atq; vnum è primarijs proceribus inferioris Pannonię Georgioq; amicissimum inuenit cisium ascendentem. eum manu prensat. ad Hispanas Germanasq; acies deducit, vt spectaretur quò tēderet negotium ac strepitus, qui excitabatur ab amicis & custodibus Georgij, qui omnes conscensis equis in vnum coibant in planitiem, quorum dux summus erat Paulus Blancus is, qui in Lizisi expugnatione vicario munere pro Georgio fungebatur in castris. hi vbi in acie constitissent, consulunt quid sibi esset agendum: qui tamen rati magnas esse copias Castalij, quia suffultum paruis viribus minime ausum fuisse tantum facinus censebant, nihil noui molitur, sed vindictam in opportunius tempus reseruantes quisq; domum suam recedunt. Georgij corpus inhumatum multos dies iacuit sine vllo funeris honore. caput, brachia, pectus lacerum, ac sanguine gelu concreto fędatum. sepultum tamen deniq, fuit in templum Vlpiani ab amicis nōnullis computatum. Castalius cum nullum tumultum excitari intueretur Chendum manu apprehendens ante Hispanam phalangem Sassebessam versus pedes iter capit, cum nuntiatum esset oppidum Binsam à præsidijs diripi, multamq; pecuniam inuentam fuisse inter milites distributam. mittit qui à rapinis coerceret, ac postea procuratorem, qui Ferdinandi nomine omnia recuperaret. mittit & qui nuntiarent castellorum munitionumq; Georgij præfectis vt Ferdinando se dederent: quod nisi facerent minatur copias & bellica tormenta se esse missurum. inter cætera oppida erat castellum munitissimum Vuiuar, vbi erat thesaurus Georgij. atq; cum timeretur ne Cæculi vt amiciores Georgio insurgerent, aliquemq; tumultum excitarent, Castalius statuit rebus omnibus per literas significatis se Zibinium recipere, quæ vrbs esset munitissima & minus cæteris Georgio amica, vt ibi futurum rei euentum prospectaret. Germanis itaq; præsidijs Vlpiani & Sassebessæ relictis, Binsæ vero Hispanis ipse ad Zibinium cum reliquis copiis castrametatur tam vrbi propinquus, vt cū vellet, citissime posset in vrbem intromittere. perbenigne admittitur à ciuibus, qui pro parta victoria de monacho gratulantur, omneq; genus auxiliorum liberaliter ad promittunt, ac necessaria suppeditant. deinde cum ad comitia Cęculorum quæ conuocata fuerant à Georgio, Castalius esset aditurus, illud fieri ciues Zibinienses non passi sunt, quòd ipsum nimis paruas habere custodias dicerent, donec appareret quo animo Georgij cædem essent accepturi. non esse ad illa comitia tutò accedendum, nisi haberentur saltem quindecim millia armatorum. horum consiliis confirmatus Castalius accersit cataphractos equites Scerertini, & Germanas Hispanasq; copias, cum quibus ad oppidum Seghesuar accedit secum Chendum adducens, cuius animum Ferdinando paulatim conciliauerat. missus est Chendus ad comitia, vbi consilium fiebat principum Cęculorum, propositumq; fuerat quo pacto cędem Georgii vlciscerentur. eò ingressus Chendus proponit Castalij nomine maiora stipendia quibusq; si Ferdinandi partes suissent amplexi, cuius non vulgarem liberalitatem, sed multo maiorem

Georgij monachi cędes

Cęculi Ferd. conciliati.

rem essent experturi. Georgium non alia de causa trucidatum fuisse, nisi quia vellet Turcas in eam prouinciam introducere, atq; illorum opera creari rex inferioris Pannoniæ, tum multis alijs rationibus illos adducit vt iurarent Ferdinãdũ Regẽ, seq; ad promittendũ oẽ genus auxilij libenter præstituros. nec multo post nonnulli proceres conueniunt ad salutandum Castalium, confirmandãq; amicitiam, quibus omnibus multa data sunt munera; qua liberalitate non mediocriter populorum barbarorum animos feroces sibi deuinxit & obligauit. nam certe quidem maximum acerrimumq; tormentum ad expugnandum animum hostium est munus, quod multo acutius penetrat quàm vllum genus telorum, atq; liberos & volentes animos trahit in seruitutem. nõ defuerunt tamen qui odia clam in Ferdinandum excitarent. Castalius rebus per hunc modum compositus omnes suas copias in proxima loca in hyberna distribuit, quia propter assiduitatem bellorum, itinerum, laborum defessæ iam viderentur: cum etiam vis frigoris tanta esset, vt non facile amplius esse sub dio tolerare possent. inierat paulatim recens annus, cum fama inter Christianas nationes succrescebat, quòd Ferdinandus Georgium trucidandum curauerat, non quidẽ quia eius fides fuisset suspecta, neq; quia moliretur insidias clam cum Turcis, vt simulatum fuerat, sed quia cæso tutore pupilli regis putaret Ferdinandus se posse facilius opprimere pupillum, neque aliam causam illum ad eam cędem impulisse, quàm auaritiam omnium tyrannorum reginam, quam quidem cędem Castalius tam diligenter perpetrasset, vt solus copiarum imperator & prorex in illa prouincia relinqueretur. Quæ cum Romæ nunciata essent, atque in patrum purpuratorum antistitum senatu, rex pessime audit, quem diris imprecationibus Pontifex insectatur vnà cum ijs omnibus qui Georgiũ trucidarant. Quinetiã cum Ferdinandi oratores regem purgare conarentur, id non admittir Pontifex, cum diceret nullam iustam posse afferri aut legitimam defensionem. nam si talis erat Georgius qualis ab ijs fingebatur, se non rogandum fuisse neq; decipiendum vt tam nefarium hominem in senatum & sacrum ordinem purpuratorum asciceret. sin erat non talis, tam bonum, & fortem, & de Christiano nomine tam benemeritũ non fuisse ita crudeliter trucidãdũ. Cęlum esse verbo insidiarũ, at reipsa spoliorũ & inuidiæ causa, quæ tamen spolia eo mortuo iure pontificio ad ecclesiam deuoluerentur. non esse ferendum tãtum scelus, vt vel in purpuratorum sanguine manus principum impune intingerentur nulla habita sacri capitis ratione. nonnulli tam acriter inuecti sunt in causam regiam, vt cum Ferdinandus antea bonus princeps & prudens & pius putaretur, tamen incensis & inflammatis in eum animis patrum sacrorum vehementer, vix deniq; per summam difficultatem fuerit absolutus. Sed cum profiteretur se planè demonstraturum per ministros, & iam partim ostendisset quanto in periculo illa regna versarentur ob Georgij inconstantiam & perfidiam, nisi ita obuiam itum esset, veniã & absolutionem à Pontifice consequitur. non obtinetur tamen vt illi etiam absoluerentur, qui purpuratum trucidauerant, qui postea singuli in maximas calamitates inciderunt. Nam Pallauicinus paulo post fusus & profligatus à Turcis vulneratur & in seruitutem abducitur, multaque alia grauia passus est. Ferrario caput Alexandriæ est abscissum. Campeggius ab apro laniatus est. alius à Gallis in Prouincia in frusta dissectus. Sicut nullum scelus est, quod vbi arma mortalium effugerit, diuinam vindictam & iram numinis etiam deuitare possit. petitum est enim vt Iuliobonam ad cognoscendam æquitatem causæ mitteretur, delectiq; sunt tres Cardinales ad rem cognoscendam. missi sunt & legati Iuliobonam qui causam cognoscerent, & Põtificio nomine spolia Georgij postularent. Sed responsum est illa fuisse in stipendia militum, & in res necessarias flagranti bello aduersus Turcas absumpta, quę tamen multo minora fama fuissent. demonstratum fuit per Georgij literas eum voluisse Turcas accire in inferiorem Pannoniam, atq; procurasse vt ipse crearetur rex prouinciæ per Solimani potentiam, cuius se fore tributarium profitebatur. dũ illi Iuliobonam ad inuestigandam ęquitatem causæ proficiscuntur, oẽs præfecti oppidorum Georgij legationes mittunt ad Castalium re diligenter examinata quæ obedientiam & thesauros Georgij offerrent, Castalij in fidem amicitiamq; accepti sunt, & in iisdem præfecturis confirmati; qui postea mittit ad Ferdinandum postulatum procuratores ad thesauros monachi capiendos. Bizantij nũtiata cęde Georgij, Solimanus eam grauissime tulit; atq; delatum est Iuliobonam magnos apparatus bellicos ibi fieri, multaq; millia armatorum in inferiorem Pannoniam Solimanum esse missurũ cum duos maximos exercitus compararet, vt è duabus partibus in illam prouinciam maximo impetu à suis irrumperetur vno tempore. his acceptis nuntiis Castalius literas summa celeritate conscribit ad Ferdinandum, vt mature necessariæ copiæ ad resistendum tantis viribus pararentur, cæteraq; necessaria illi bello sustinendo, atq; in primis vt mitteretur quantum posset fieri Hispanorum virũ. missus est Pallauicinus ad regem instruendum, petitumq; vt Italas copias mitteret tanta celeritate, tamq; opportune vt essent in Pannonia inferiore cum ijs maximè opus esset. vt muralia tormenta maturè attraherentur, quo cũ his apparatibus tã potentibus exercitibus posset resistere. Ferdinãdus his acceptis iubet Pallauicinũ quatuor millia peditum in Italia colligere, omnesq; Hispanas copias, quas posset adducere. monet Castalium se nullis eius petitionibus defuturum. Castalius Tibiscum quanta potest celeritate curat muniri, atq; cæteras ciuitates Pannoniæ. quæ dum parantur ad futurum bellum accedunt Ferdinandi procuratores ad omnem supellectilem Georgij conscribendã, quæ fuerat ab impositis custodijs diligenter asseruata, multaq; loca clauis affixis custodita sunt, neq; prius aperta, quam procuratores ipsi accesserint. inuentum est magnum auri argentiq; pondus, & aurea numismata complura cum non procul à Delta oppido aquis rapidè labentibus è colle quodam magnus numismatum aureorum numerus fuisset detectus; quorum in altera parte erat Lysimachus impressus, in altera victoria. vbi ex illis accolæ ad satietatem rapuissent, tamen aureus serpens tanquam custos thesauri & multa numismata Georgio allata fuerant. aderant & annuli complures

1552

Causæ quæ circunferebantur monachi trucidati.

Pont. indignatio ob cędẽ Card.

Interfectores in diuinã vltionem illapsi.

Solimani ira ob cędem & apparatus

Preciosa multa supellex monachi Delta opp.

plures, & vasa aurea & argentea, pellesque sebellinorum, aliorumque animalium preciosæ, & vestes insignes, gemmæ, tapetes, aulea, quæ omnia ad precium trecentorum millium nummum accedebant. reginæ precibus omne aurum & argentum antiquum Ioannis Regis, quod fuerat à Georgio vsurpatum, Ferdinandi iussu restitutum est cum nonnullis equabus insignis pulchritudinis. Donata sunt Castalio ducenta pondo argenteorum vasorum auratorum, cœlatorumque magnificè, & quadringenta aurea numismata, & quædam sebellinorum pelles. Cæteris qui eius cædis participes, & adiutores fuissent ingentia munera concessa sunt. Sed enim quia duodecim mensium stipendia militibus debebantur, omne aurum inuentum impressum est, & argentum non elaboratum, dataque maior pars debitorum stipendiorum militibus, quorum animi placati sunt, qui iamiam videbantur propter stipendia tumultuaturi. Liziso ita capto, vti diximus, Ottomialis ad Castalium accedit. Hortatur vt tentet Pessium, atque tractatum negotium exequatur. Castalius cum animum eius propensum ad obseruantiam obedientiamque Ferdinandi cognouisset, iubet tantum copiarum capere, quantum illi sufficere negotio videretur. Eum monet vt procuret nequid temporis amittatur oppugnando oppidulo nisi primo impetu capiatur, quia videbatur inexpugnabile, sed captam direptamque vrbem concremaret. Ottomialis accepta illa facultate duo millia peditum colligit, qui capto Liziso fuerant dimissi, & quingentos equites, causam tamen occultatis. Quod vbi significauisset Castalio Aldana, monetur id totum fieri ad vtilitatem Ferdinandi. Aldana ad Ottomialem profectus cognita causa omne genus auxilij liberaliter promittit. Ottomialis paratis copijs cum Pessij ciues negotio fauerent, eos clam commonefacit se paratum instructumque esse. Sibi significarent quando negotium esset aggrediendum. Signo postea accepto ante diem statutum per noctem iter facit: at per diem copiæ inter nemora occultantur atque tam occultè duabus noctibus eò peruentum est, vt nemo prorsus viderit aut senserit, donec sub auroram die statuto in propinquioribus syluis maiorem copiarum partem collocauerit in insidijs. ex altera parte pedites nonnullos mittit, qui ad arma conclamari cogerent. Turcæ ea re cognita exeunt ex oppidulo, qui visa paucitate peditum insidiarum ignari in eos impetum faciunt. Illi simulata fuga insequentes Turcas in insidias alliciunt, qui ita repente circumueniuntur, vt non possent resistere. Cognitis itaque insidijs in vrbem conantur refugere; at ciues conscij facinoris iam sumptis armis cum Ottomialis copijs conspirantes portas occludunt, omnesque Turcæ egressi trucidantur in morem pecudum ad vnum. Turcæ præsidiarij, qui erant in oppidulo, accepta illa clade sublato ponte subductili continuo sese parant ad defensionem. Ottomialis ita vrbe potitus captis multis Turcis mercatoribus opulentis, qui venerant Byzantio, illorumque opibus direptis oppidulum inuadit. Sed enim cum tormentis, omnibusque bellicis apparatibus, & natura egregiè esset munitum ac fortissime defenderetur: omnis conatus Ottomialis fit irritus, omnisque opera luditur. Aldana re cognita cum quatuor tormentis & quibusdam Hispanis peditibus: nullo expectato iussu Castalij eò contendit, quia se oppidulo potiturum speraret. Scribit etiam ad Castalium iam certiorem factum, ne vllum auxiliorum genus desideraretur. Castalius iubet vrbem flammis absumi; quia putaret fieri non posse vt ea aduersus oppidulum teneretur, cum res maioribus copijs indigeret, atque vix quatuor millia peditum essent in castris. monet vt copiæ quam citissimè inde retrahantur, quia timebantur auxilia Turcarum, quæ interim comparati dicta sunt, ne partam existimationem simul & vitam cogeretur amittere. at vero cognita profectione Aldanæ cum auxilijs, tametsi intelligebat vanum esse mittere nouas copias, cum oppidulum omnino capi non posset, tamen quantum copiarum & tormentorum Aldana postulauerat missum est, ne quereretur per negligentiam Castalij oppidulum capi non potuisse. missa sunt igitur quatuor muralia tormenta secundo Marosso flumine, & nonnulla campestria magna celeritate, iussiq; sunt Ourestolphus & Vachipetrus cum peditibus & cataphractis equitibus eò contendere. Sic igitur duo peditum millia, & ducenti cataphracti equites Pessium adproperant. his viribus paratis Castalius docet Aldanam quantum erroris commisset, quòd reliquisset Lizisum, atq; inde & Tibisco copias eduxisset, cum illud oppidulum tentaretur quod non poterat neq; quadruplicibus quidem copijs expugnari. his ita comparatis ipse Vlpianum accedit vt Pessio esset propinquior, possetq; in omnes rerum euentus prestò esse. neq; multo sanè tempore interiecto nuntiantur omnes, qui Pessij oppidulum obsidebant fuisse à purpurato Curtēsi trucidatos: quod tametsi Castalio minime mirandum visum est, tamen non potuit non egrè ferre. Sed ne Lizisi & Tibisci vires infringerētur, quia illę vrbes essent debiles, cum educta fuissent præsidia & essent sine ducibus, mittit nuntiatum Roderico Vilandraudo vt Lizisum ingrederetur, quod eò copias mitteret. iubet item Diegum Veleium Mendocium cum sua cohorte ac trecentis Germanis totidemq; Pannonibus ingredi Tibiscum, atq; bonam partem copiarum mittere Lizisum. eò proficiscenti multi fiunt obuij fugiētes impetum Turcarum, atq; illorum crudelitate territi, qua vsi fuerant in cęteros trucidatos. illi vbi armatos in pręsidia mitti vident hortantibus ducibus præsertim, vt animo essent forti & intrepido cęperunt aliquantulum recreari & confirmari ab immenso metu, quem conceperant. intellectum est tamen postea Aldanā cum Hispanis & cataphractis Ourestolphi se in tutum recepisse. nam pręter ducentos cataphractos Ourestolphi fuerant ad obsidionem oppiduli ducenti & triginta Hispani, centum Germani sclopettarij, duo Pannonium peditum ac tria equitum millia. Illud autem facinus præter opinionem purpurato acciderat, qui cum mille & quingentis equitibus subsidia Pessio ferre conabatur, inter quos equites multi trahebantur currus. Purpuratus vbi intelligit se ab hostibus visum

Pessium captum.

Acierũ Turcarum instructio.

fuisse vniuersos suos in duas turmas distribuit. omnibus; Ianizzeris in curribus locatis munitionem ex illis constituit, apud quos phalangem maiorem firmat, qui currus erant pro reparationibus vtrobiq;. ita consistit consilia hostium expectans. at Ottomialis Aldanæq; copiæ Turcis in acie constitutis faciunt turmam ex omni equitatu leuiore Pannone, alteram rursus ex cataphractis equitibus collocat à fronte turmæ purpurati Curtensis. Constituta est phalanx rursus ex vniuerso Aldanæ Ottomialis q; peditatu, cui nullum datum est signum belli. hi cum ita constitissent diutius, videreturque Aldana subdubitare, Ourestolphus maiorem turmam purpurati inuadit. cataphracti a fronte cum ad sinistram magis flecterent, non aggrediuntur mediam turmam, vt tantum fuderint, quantum ceperint, quos statim Pannones sequuntur, nihil aliud profligantes, q̃ quod fecerant cataphracti. illo errore commisso ita inter se funduntur, vt alter alterum impellentes magnum damnum acceperint. multis Turcis cadentibus, solutisque equis per planitiem errantibus, certam victoriam sperantes, minime vident aliam turmam integram. Pannones minime curiosi videndi exitum eius certaminis ex equis descendunt Turcas spoliantes qui mortui aut vulnerati cecidissent. Purpuratus veritus victoriam esse penes hostem, iam cœperat reliquias copiarum & currus contrahere: sed cum nemo insequeretur, fusimque palantes Pannones vagarentur per planitiem, suis ad pugnam reuocatis atque in conglobatam condensatamque phalangem instructis, dissipatos Pannones inuadit, miserabiliterq́ua trucidat. multo plures equi quam homines aufugiunt.

Cruentum certamẽ Turcarum.

cataphracti eum Hispanis rursus condensati cognita clade ac dementia Pannonum non arbitrantur fortunam denuo esse tendandam, quare se ad loca tutiora recipiunt. purpuratus insperata victoria potitus vniuersam planitiem percurrit, omnes inuentos trucidat, quod ipsum fit etiam in vrbe Pessio. Turcæ rursus qui in oppidulum Pessij fuerant inclusi cognita purpurati victoria egrediuntur ex oppidulo, atque omnes pręterea Pessienses, quos arma pro hostibus sumpsisse aut conspirasse sciunt obtruncant nulli neque ætati neque sexui neque dignitati parcentes. deinde facto prævalido globo armatorum insectantur reliquias illorum peditum, quos Ottomialis ad eius vrbis expugnationem adduxerat: quos tanta virtute opprimunt, vt plures mille & quingentis humi constrati sint. Cæsa sunt à Turcis eo die ad quinque millia mortalium. vbi iam labore cędium ac stragis Turcæ fessi constitissent, apparent procul trecenti Aiduchi, qui palantes ac prædabundi per Turcarum regionem percurrerant, ac multa pręda onusti redibant in castra. Aiduchi nescij tantæ mutationis, tamq́ue repentinæ fortunæ peragunt iter incęptum. purpuratus eos intuitus cum procul abessent cognoscit esse hostes & paucos, neque locum tutum habere, quare illos repente inuadit. Aiduchi minime consternati tam repentino euentu singulari fortitudine se defendunt. Sed cum ad vnum denique trucidati fuissent non sine magna clade Turcarum, purpuratus libero agro potitus est, atque ita victor in vrbem ingressus pecunia & rebus partis pro virtute singulorum distributis vrbem refecit, qua parte fuerat labefactata: Aldana summa celeritate vsus Turcarum impetum fugiens, quos semper insequi timebat, plura sexaginta milliaribus vno die conficit, atque ad oppidum Cornochinm non procul à Liziso peruenit, huius enim negligentia clades accepta est. quia non iussisset Aiduchos pugnare. Interea Bartor Andreas insignitur honore Vaiuodæ inferioris Pannnniæ, Stephanusque Losantius creatur comes Lizisi, qui tantum oneris suscipere recusauit, nisi Ferdinandus sibi manum Hispanorum concederet, vt posset conatibus hostium resistere, qui quam ciutissime missi sunt, & locus cęptus muniri. Iam certissimi nuntii aduenerunt Mahometum purpuratum creatum esse summum ducem à Solimano ad Pannonicam expeditionem, qui erat iam Taurumni, maximasque copias comparabat, quod ipsum faciebat præfectus vaiuoda Mysiæ inferioris. neque tamen segniter agebantur res ab ipso rege, cuius castra nuper aucta fuerant quatuor millibus veteranorum Germanorum, & decem bellicis tormentis duce comite Elphestaino, atque Ferdinandus iubet Castalium grandi esse animo, quod magnas copias esset missurus, & quantæ necessariæ essent ad resistendum. Castalius interim & Vaiuodà iubent fieri edicta, vt omnes nobiliores regni proceres Turdam, conueniant, quo maturè saluti rebusque eius regni consuleretur, cum Mahometus se accingeret, vt ipsum regnum pluribus è partibus vno tempore aggrederetur cum duobus exercitibus: ipse per vrbes inferiores scilicet, præfectus Mysiæ inferioris per Brassouium cum altero exercitu erat inuasurus. vbi proceres eò conuenissent post res ad communem regni defensionem spectantes, decernitur vt Lizisum & Tibiscum vrbes annona, præsidijs, reparationibus munirentur quanta fieri posset celeritate, quæ vrbes tanquam obijces copiarum rapidissimos fluxus magna virtute possent retardare. donec regiæ copię in vnum conuenirent, atque colligerentur vires eius regni, sicuti erat consuetudo per huiusmodi opportunitates. collecto itaque satis ingenti exercitu breui decernitur vt obuiam iretur Myso, ne per illam partem Brassouij in regnum ingrederetur, cum nulla ibi foret munitio, quæ posset eius cursum retardare, præter Seghesuar, quæ tamen vrbs cum esset parua, tantis viribus non posset resistere, ne vrbe opulentissima totius inferioris Pannoniæ potiretur, atque omnem Cęculorum regionem concremaret. Sed quoniam Turda est vrbs in loco fertili commodoque sita, decernitur vt illic copiæ colligantur omnes. Vaiuoda eò contendat ad eas colligendas, cum nobiliores secum adducerent milites, quos publicæ defensioni debebant. Castalius mittit Ioannem Baptistam Archuẽsem cum Germanorum cohorte Brassouium ad eius vrbis defensionem. missus est & Vicarius Scerettini cum ducentis cataphractis equitibus, aliaque cohorte Germanorum sub imperio Archuensis. Imperatum est eidem comiti Archuẽsi vt cũ alia cohorte Germanorum occuparet munitionẽ. quę super colle Brassouio imminente extruebatur, vbi maiora & mediocria quędam tormenta collocarentur cum ijs præ-

Turdæ comitia, ut Transyluania munienda.

sidijs,

fidijs, quæ necessaria videbantur, ne occuparetur à Myso. nam si capta fuisset, ibique Mysus fuisset castrametatus, magna facta esset & vrbis & regionis populatio. Sin coactus esset discedere, oportebat eum non sine magnis incommodis iter facere, ac fortasse exire è regione. Quæ dum parantur ad futurum bellum in Pannonia, Germania omnis ferè grauiter ferre Cæsaris seueritatem; cum amici & coniuncti principes Lantgrauio intolerabilem propè Cæsaris inclementiam vbique quererentur, & non ferendam crudelitatem aduersus libertatem Germanicam. his etiam ad confirmandas querelas non leuem occasionem præbebat Federici captiui grauis morbus, (nam mortuus est Federicus antequam dimitteretur è carcere) & contemptus omnium, quorum preces intercedentium vanæ fuissent. præter cætera mirificè inflammabant assiduæ filij eius lamentationes, quem dedecus & cumulus diuturnarum calamitatum paternarum impellebat ad incitandos animos cæterorū principum ad defensionem Germanicæ libertatis, & ad obseruandum tempus opportunum vltionis. illi rursus qui persuasores fuerant Lantgrauio vt sese Cæsaris arbitrio committeret, cum viderent illum præter omnem suam expectationem perpetuo carceri esse addictum, neq; sibi promissa seruati, iam illud cęperunt ęgerrime ferre. Se proditores appellant Lantgrauij libertatis. omnia lamentationibus implent, quia Cæsar datam fidem fefellisset, quòd vniuersæ nobilitatis Germanicæ preces nihil faceret, quod ita paulatim omnes principes esset è medio sublaturus, cum virum bonum, & amantissimum patriæ defensorem tam crudeliter tractaret. nam vniuersa Germania Lantgrauium tanquam patrem patriæ miris laudibus efferebant, dicebantq; in eas calamitates esse coniectum quòd arma pro communi omnium libertate, & pro tuenda gloria Germanici nominis, sumpsisset. hæc odia populorum omnium quamuis diutius occultata fuerant, tamen intra pectus iam non amplius capi poterant, cum nimium excreuissent per spatium longi temporis. his accedebat non leuior causa indignationis & irarum, quæ cum superioribus consentire apparebat, quia post oppressos Germanos principes, atque cōsternatos Germanorū animos, Cęsar ipse sit ausus pararefacere, quò tenderent sua consilia, cum omnes propè iurare coegisset quòd solam familiam Austriacam amplecterentur, quia procurauerat in Neomagensibus comitijs vt Philippus filius princeps Hispaniarum designaretur collega patris dum viueret, & post patrem ipse Imperator. ad eius rei facilitatem petitum fuerat à Ferdinando fratre Cæsaris vt se se ab electione abdicaret, cui petitioni tam auaræ non solum ab electoribus, sed etiam ab ipso Ferdinando reclamatum est. Illa ipsa de causa nata est opinio inter Germanos principes, quòd Cæsar duos potentissimos duces Lantgrauium Cattorum & Federicum Saxonum profligare atque funditus euertere conatus sit, non quidem perduellionis ac lęsę maiestatis reos, vti simulauerat, neque quòd ab institutis antiquæ religionis defecissent, sed simulata honestiore religionis & imperij causa, quòd eius optatis ac desiderijs clam repugnassent, neque vllo pacto potuissent adduci vt parum honestis petitionibus assentirent. Querebantur imperium à Cęsare ambiri & procurari, vt illud tanquam ius hæreditarium ad filios transmitteret: quibus lamentationibus & populorum querelis & principum ira male audire cępit, vt non solùm nemo esset quin Cæsaris nomen inuitus audiret sed etiam principes ciuitatum ac nationes decreuerint, eum tanquam communi saluti & libertati & gloriæ insidiantem e Germania communi consensu eijcere. Sic omnes ferè Germaniæ populi in vnum conspirantes arma sumere aduersus Cæsarem decernunt. Sed quoniam desperabant se posse tantum negotium ad optatum finem perducere sine regijs Gallorum auxilijs, quamuis Cæsar bellis Gallicis esset implicatus, & Pannonicis non nihil distraheretur, multisq; augeretur difficultatibus, clam Henrici Regis auxilia postulant. Henricus tantam, tamq; opportunam rei bene gerendæ occasionem minime prætermittendam ratus magnas copias liberalissimè promittit, & se ipsum præterea venturum ad illam expeditionem: quam liberalitatem benignitatemq; regis ita Germani sunt complexi, vt regem communem Germaniæ defensorem, ac protectorem sacri Imperij appellauerint. ad huiusce rei confirmationem Henricus Gallorum Rex scriptum typis impressum edidit, cuius insigne fuit pileus & duo pugiones, cum hic libertatis insigne fuerit apud antiquos. scriptus erat regis titulus, Germanicæ libertatis vindex. hæc agebantur duce & principe Mauritio, qui etiam ad ordines imperij scribens facti sui rationem reddidit, & Cæsaris crudelitatem aduersus Lantgrauium vehementer insectatus est. Sed tamen antequam tantum facinus aggrederetur Atrebatam profectus Ferdinandum conuenit. rogat vt pro Lantgrauio intercedebat, quo sibi socer in libertatem concederetur. Ille Inutrium accedens cum Cæsare collocutus verba humanitatis & spei plena tantum refert. Henricus veteranos milites ad signa conuocat. equitatum colligit. magnas copias conscribit. ipse Catalauni consedit, quæ vrbs est Aquitaniæ apud Matronam fluuium, dum exercitus pararetur, qui iussus erat conuenire ad Vitras & loca finitima in Aquitaniam, quò tormenta etiam trahebantur, atque conuehebatur vndiq; commeatus & omne bellicorum apparatuum genus. accersita fuerunt e Gallia subalpina viginti veteranorum Gallorum peditum vexilla, qui diu militauerant in Italia. euocantur è Scotia veteranæ cohortes, ita vt collecta sint vndecim millia optimorum & exercitatissimorum peditum, his accedunt triginta & quinq; vexilla, quæ collecta sunt tyronum inter Tectosates, in Prouincia, in Sequanis; atque omnis hic peditatus accedebat ad decem & septē armatorū millia Gallorū, quibus præerat cū summo Imperio Dux Sciatilioneus. addita sunt Gallis viginti Germanorum vexilla quæ collecta sunt apud Veuiū & Sorciū, ij sunt insignes Remotū pagi in agro Lencorū. totidē rursus vexilla conuocat ad stipendia Recrocus comes ad colligendas copias missus apud Basigniū oppidum. missus est etiam Cartellus ad quatuor millia peditum colligenda. quare collecta sunt totidē millia peditū Germanorū. erant instructi iā mille & quingēti cataphracti equites, & duo millia leuiorū, ac totidē equites sclopettarij, qb. pērat dux Vmalius. hic ita collectus exercitus Tullū

Querelę Germanorum in Cæsarem & conspiratio.

Hērici inscriptio publ. & expeditio.

Tulli Deditio.

versus iter capit, quæ prima vrbs Lotaringiæ principatus neutrius partibus studebat. eius vrbis ciues antequam exercitus accederet claues & imperium ciuitatis & omne auxiliorum genus quæ possent per legationes vltro Conestablio Memorātio summo copiarum duci offerunt, cum Hēricus Rex esset adhuc Genuillæ, vbi regina ægrotabat. accessit ad eam vrbem dux Lotaringiæ ad diluendas nonnullas criminationes, quibus accerrimè apud Regem fuerat oneratus, quibus criminibus dilutis dux ille sese suaq; omnia regis arbitrio committit. receptus est vnà cum matre vidua, quæ ad erat, perbenignè in gratiam regis, atque Henricus post multos habitos familiariter sermones hortatur matrem vt ducem adhuc puerum mitteret in Galliam, qui vnà cum primogenito regio educaretur. cum verò Regiæ ad horrationes mite quoddam fit imperij genus, ita fit. Cæterum Mediomatrices quia intelligerent futurum esse vt tantus exercitus in ea vrbe, & in proximo agro hospitium haberet, legationes mittunt in castra. rogant Conestablium vt eadem benignitate atque clementia in se vteretur cum neutrius partes secum fuissent, qua vsus fuerat Cęsar cum eā transiret in Galliam, neque illos atrocius tractaret, qui Cæsar suis copiis venalem commeatum rarum exponi imperauerat. assentiunt tamen vt rex ipse cum primariis proceribus exercitus in vrbem ingrederetur, quo commodius haberent hospitium. Memorantius his acceptis legationibus humanitatis plenum responsum dedit, se amicè scilicet esse illos tractaturum. Sed paulo post ad regem profectus vbi rediysset in castra, copias ducit ad pontem Camosonium vocatum, vnde tria millia Gallorum peditum cum nonnullis equitibus ac tribus tormentis mittit ad expugnandam abbatiam Georgianam, vbi præfectus Hispanorum præsidiorum se egregiè tuebatur. Sed propter vim tormentorum cum muri fuissent deiecti & prostrati, antequam se dedere voluisset, Galli oppidulo potiti per virtutem armorum maiorem partem præsidiorum vnà cum ipso præfecto trucidarunt. his ita succedentibus rectà Mediomatricum Belgarum populorum vrbem Diuodurum accedit, quę ciuitas est opulenta & ampla, ad ripam Ombrici fluminis sita: habetq; Tullum vrbem ad meridiem, Verdunum ad occidentem, ad Septentrionem Treuiros, quam fama est Moselainam dictam fuisse primùm à Muselano viro Troiano, qui primus eius vrbis iecit fundamenta, sed postea nomen mutauit. habet illa vrbs agrum vini, frumenti, omnisque generis fructuum feracem, & pascuis vtilissimum, quare omnibus rebus humano victui necessarijs maximè abundat, & multis præterea viris præclaris cum non minus optimorum ingeniorum, quàm frugum sit altrix. exercitus Diuodurum profectus castrametatur in suburbijs, & in pagis finitimis. tum Memorantius regiam voluntatem ciuibus significauit. hortatus etiam fuit vt se fidei & arbitrio regis concrederent. præstare enim vt libenter regijs legibus tanquam amici indemnes parerent, quàm vt per vim ferri, & per multas molestias istud tamen facere cogerentur. fore tutius & commodius pacati regis amicitiam & fidem & clementiam experiri, quam arma & indignationem & impetum armatorum militum, cum semper victoria tristes exitus victis afferre consueuerit. per illum nuntium grauissimus stimulus iniectus est animis principum eius ciuitatis, qui ex altera parte se tantis viribus, non posse resistere intelligebant, ex altera videbant quantum vtilitatis amitterent, quantumque autoritatis, quam exercebant in patriam & in cæteros ciues. quare hinc animus eos hortabatur vt resisterent regię petitioni, inde metus imminentium calamitatum ab armis suscipiendis deterrebat. petunt igitur saltem vt iura & priuilegia sibi ab imperatoribus & regibus concessa Gallis confirmarentur. at Memorantius indignatus rem differri per mutuas petitiones, minatur, nisi cito pareant, se tormenta muris admoturum. Ciues eo dicto territi Gallica præsidia in vrbem vltro admittunt, & quamuis duas tantum cohortes admittere postulati fuerant, tamen mille & quingenti lectissimi pedites ingrediuntur. illis ingressis neq; cæteris quidem possunt resistere, quare vrbs insignis Diuodurum ita compulsa est vt in potestatem Regis Gallorum veniret, quæ diu libera suis legibus vsa fuerat, atque imperium iampridem in suos ciues exercuerat. vel paucissimæ enim vel nullę vrbes liberæ vnquam inuentę sunt, quę non potentiam denique in suos subditos exercuerint; qui multos dominos pro vno habere coguntur, cum vix fieri possit vt bonum fit multorum imperium, vel quia rari sunt boni, vel quòd vnum malum facilius populi tolerant, quā mul tos malos imperantes. atque in liberis ciuitatibus plures vbique paucis præualent ac dominantur. Mauritius ex altera parte cum eorum omnium, quos seueritas Cęsaris irritauerat, auxilijs Gulielmum filium Lantgrauij sibi adiungit, factaq; fœderatione & societate belli cum Gallo, Henricus quadraginta millia nummum in singulos menses assignat in stipendia militum, quæ quidem erat portio sumptuum ipsius regis pro fęderatione. decretum enim fuit vt regijs, aliorumque fœderatorum stipendijs assiduè exercitus in Germania haberetur viginti millium peditum, & octo millium equitum. his addidit Henricus se noua auxilia adiuncturum, quoties Cæsar armatus cum exercitu in apertum prodiret. atqui Senensis resp. interea, quæ Cæsarianorum auxilia postulauerat, vt paulo post explicabimus, cępit egrè ferre Cæsarianorum administrationem, quia Diegus Mendocius tyrannice libertati vrbis simulata defensione sui videbatur insidiari, iactis fundamentis cuiusdam oppiduli. non defuerunt qui sollicitarent Senenses ad imploranda regis auxilia, inter quos princeps erat Hieronymus Vegghianus Pisanus: qui multis rationibus fore docebat vt Henricus eorum defensionem susciperet, si ad eius fidem, patrocinium, misericordiam confugeretur. Quæ dum tractanrur Senæ, Mauritius ingentibus viribus mature collectis clam iter capit Clusam versus. & oppidum Ferdinandi Embergę nocturno tēpore adit per montanos aditus, asperos, ignotos, inusitatos: quod factum est tanto silentio, nemo vt prius senserit, quàm Mauritio ipsi visum sit Cæsarianos à tergo tutò posse aggredi, ac viam occludere ne aufugere possent. Sic igitur Clusam repente profectus portā occupat inter duos mōtes in valle quadā satis profunda, vnde pulsis custodib.

conatur

Margin notes:

Adhortatio regia mitæ imperiū est.

Diuoduri descriptio.

Diuoduri deditio.

Fœderatio in Cæs. pro Lantgrauio.

Senensium defectio à Cæsare.

Clusa obsessa.

conatur oppido potiri. Sed cum reiectus fuiſſet virtute defenſorum relictis copiis nonnullis ad obſidionem, ſumma celeritate Inutrium verſus caſtra mouet, vbi Cęſar & Ferdinandus morabantur, qui improuiſo Mauritij aduentu perterriti cum eſſent inermes ſtatuunt Carinthiã verſus iter facere ſic Cæſar inualidus per noctem in lectica pluuioſo & obſcuro tēpore ad lumen facũ & cęteorũ pro fugit Inutrie cũ Ferdinando & omnib. quæ aderant, legationibus. nã tametſi tanto armorum Germanorum ſtrepitu experrectus Cæſar miſerat tribunos in Italiã ad conſcribendas copias, paucosq; milites iuſſerat, quos habebat, difficiles Cluſæ aditus tueri, tamē tantus impetus fuit Germanorum tamq; repentinus; vt, eũ Cæſariana præſidia quaſi irruenti flumini non poſſent reſiſtere, facile Germani quocunq; vellent, irrumperent. Cęſar ita noctu iter faciens per illam cęli turbulentiã & obſcuritatem relictis impedimētis multis magna celeritate peruenit Vacorium ſiue Iulium Carnicũ, quod eſt oppidum in finibus agri fori Iulij in vltima ora Norici ſitum Villacum vocatum antiquiſſimum patrimonium Auſtriacæ familiæ, In ripa Draui fluminis. atqui tanta fuit feſtinatio & ſtudiũ eius fugę, vt multi viri nō ignobiles repentina penuria equorum coacti per vias lubricas & cęnoſas pedites ęgrè Iulium Carnicum peruenerint. eadem nocte Mauritius Inutrium peruenit. Cæſarem fugientem aliquandiu inſectatur. cum deſperaret ſè poſſe illum cōprehendere, Inutrium reuertit. rebus vrbanis ſeruatis incolumibus omnia impedimenta Cæſariana diripiuntur. Cæſar ſtatim Vacorium profectus multos honores à Venetis conſequitur, ac multa munera, à quibus omnia liberaliſſime oblata ſunt, quæ temporis anguſtiæ & ſenatus liberalitati conueniebant. Sed Cæſar vbi primum Venetorum equitatum ad ſe uenientem vidiſſet, qui comitabatur munera, adeſſe hoſtes veritus inde cito erat diſceſſurus, at Venetus orator, eius animum vix ſedauit, cum amicum eſſe equitatum docuiſſet, qui honoris gratia tutelęq; obuiam accederet, ſeq; vltro obſidem offerret niſi res ita eſſet. tanti eſt timor in animis vel ſummorum imperatorum ſemel conceptus è rerum mutatione. Ibi ergo aliquandiu moratur, donec quò tenderent Mauritij conſilia proſpectaret. Ferdinandus interim legationes mittit percunctatum quibus Cæſaris iniuriis commotus tam repente arma cepiſſet, aut cur ſua caſtella occupauiſſet, hoſtiliterq; agrum inuaſiſſet: his reſpondet Mauritius ſe nō aduerſus Cęſarem arma ſuſcepiſſe, neq; ad eius caſtella occupanda, ſed aduerſus Albanum ac cæteros Cæſaris conſultores ſuos hoſtes, quos ibi eſſe percepiſſet. Se optimo eſſe animo in Cæſarem, atque niſi eos intra certum temporis ſpatium inueniſſet, dimiſſo exercitu ſe ad comitia Borodunum eſſe venturum, quæ à Cæſare indicta fuerant cum cęteris principibus, vt poſſet de pace agi cum ipſo Cæſare. Cæſar tamdiu Vacorij moratur, dum multæ Hiſpanorum copiæ fuerint illuc ab Auzia ex Hiſpania claſſe aduectę, quas Cæſar initio Germanici huius tumultus ex Hiſpania acciuerat. interim Ferdinandus accedit in Germaniam, ad colloquium Arcdatum cum Mauritio venturus, quo illum Cęſari reconciliaret. Sed Veneti vbi primum nunciatum eſt Venetias Mauritium armatum ſuis finibus propinquare, iubent conſcriptos milites colligi ac cenſeri, in apertumque educi ad ſuos fines tuendos. eos Venetorum motus veritus Cæſar, ne forte cum hoſtibus conſpiraſſent in eam trepidationem deriuo incidit vt ad nouas latebras & ad fugam rurſus proſpiceret. at à legatione Veneta confirmatus fuit, cum intellexiſſet eas copias eductas fuiſſe propter ſuſpicionem Mauritij, qui ſeſe armatum Venetorum finibus oſtentaſſet. eſſe Venetæ conſuetudinis arma parare, vbi armatos habeant vicinos: ſe fideiuſſorem profitetur, quod arma Veneta aduerſus Cæſaris hoſtem potius parata eſſent, ſi dimicandum ſit, quàm aduerſus ipſum Cæſarem. Mauritius ac proteſtantes ea felicitate rerum elati, qui libellum interim vocatum noluerant admittere tumultuantes regiones eorum Germanorum multis afficiunt damnis, atq; hoſtiliter inuadentes ferro atque igni populantur, qui Cæſarianas partes vltro fuerant complexi; ac multas vrbes in eorum ſententiam confugere volentes, non audentes autem propter Cæſaris præſidia communi conſilio trucidatis aut eiectis ipſis pręſidijs libertati ſunt reſtitutas. Quę dum fiunt à Mauritio, & à cæteris hoſtibus Cæſarianæ factionis, Federicus Saxonum dux captiuus naturæ conceſſit. Langrauius Mechlinię, quod eſt oppidum munitiſſimum in finibus Belgarum, moleſtiſſimam captiuitatem perferebat omni ſpe libertatis abiecta, neque videbat quò ſua tenderent negotia. Federici verò filius & principatus poſt mortem patris, & omnia paterna ſunt reſtituta. at cuſtodis Langrauij præfectus omni quo poterat humanitatis genere erga ipſum Philippum vtebatur, cum multos ad colludendum & ad conuiualitandum admitteret. nam Langrauius pro ſua innata liberalitate ac munificentia ita ad ſe obtinendum cuſtodes, & cęteros amicos flexerat, vt ad fugam oblata opportunitate ſibi poſſe aſpirare videretur. ventitabat ad eum ſpurius nepos iuuenis ſanè callidus & prudens & liberalis, cum quo Langrauius conſilium fugæ communicabat, atque aliquando in vicinis locis occulti equi pręſtantes ad hoc negotium aſtabant parati. adducuntur Turcæ equæ Mechlioiam, quas ille [illegible] per viam quandam deſertam ad palatium ſiſtit, neque vlla excitata ſuſpicione èquas paratas eſſe [illegible] Langrauius dimiſſis illis qui colludebant, clam exit è thalamo. cũ ad cocleatas ſcalas venturus eſſet, per quas aſcendebant cuſtodiæ in anguſto tranſitu, fit obuius forte præfectus cuſtodiarum. nepos Langrauij, quia putaret eo cęſo nihil ſe habiturum controuerſiæ, quòd permultos cuſtodes largitionibus corrupiſſet, atque alij vino ac ſomno tunc eſſent ſepulti, breuem ſclopettum in ipſum diſplodit. cum varius fuiſſet ictus, conclamatum eſt. fit concurſus vndiq;. Langrauius reducitur in cuſtodias. nepos ſtrenuè pugnans trucidatur. ita vel cæſus ſuſpendio plectitur. quę dum inter hos aguntur, atque inter Mauritium & Ferdinandum ad reconciliationē, Henricus Rex Mauritij negotia propè adiuuat. Sed cum obnũtiatũ eſſet in regia caſtra Martinum Roſcainũ cũ pręualidis copiis Vermandues Gallię Belgicæ regionē, & in Cāpaniã ſiue Sueſſones ingreſſum eſſe, multasq; vrbes & caſtella cepiſſe, ac obuia quæq; ferro & igni populatũ, Lutetiã magis itinerib.

Cęſaris fuga. Vacorium.

Senatus Veneti magnificentia in Cæſarem.

Federicus moritur captiuus.

Langrauius fugam tētat.

contendere, statuit optime rebus suis consultum iri si relicta alienorum locorum oppugnatione ipse ad proprios lares potius & ad sua defendenda signa converteret. Sic efficitur vt Gallorum itinere cognito Martinus coactus sit Galliam relinquere, ac propriç saluti consulere. Mauritius Inutrio diffidens minime compos voti ac desiderij sui educto exercitu è Rethiæ principatu, Clusaq; libera relicta Borodunum, vti diximus, peruenit, quò etiam Ferdinandus atq; preter cætera multa, quę tractata sunt in ijs comitijs, ita pax inter Mauritium Cæsarẽq; componitur; vt Cæsar Mauritio liberũ Langrauium restituat. vt Mauritius suis sumptibus Ferdinando opem ferat aduersus immanitatem Turcarum per illam æstatem cum duodecim peditum, tribus equitum millib. His ita compositis Mauritius partem copiarũ dimittit, atq; Langrauii filij signa infesta conuertunt aduersus ducem quendam Henstanium, qui Cæsaris nomine agrum Cattorum hostiliter inuaserat. contra hunc Oldemburgius comes sexdecim vexilla peditum Germanorum eduxerat, sed commisso vtrinq; totis viribus prælio, Oldemburgenses copiæ fusæ profligatæq; fuerant. Mauritius reliquas copias mittit ad liberandum Madeburgum vrbem Saxoniæ, quam Veilonum. Sennonumq; principes obsidebant. Hi visis copijs Mauritij continuo obsidionem soluunt, nec ita multo post hi simul cum Masfeltio comite Cęsari reconciliantur, se illi militaturos pollicentur aduersus Henricum Galliarum Regem, quindecimq; Germanorum cohortes. & quingentos cataphractos equites, ac nonnullos leuioris armaturæ in castra Cæsaris adducunt. Sic tam repentina facta est Cæsarianarum rerum mutatio, & toties tam breui tempore. e quibus apparuit quàm facile sit ex altissimo fortunę gradu vel potentissimis imperatoribus delabi, & quàm leuia fuerint principum Germanorum quorundam ingenia. Cæsar pro conditionibus pacis, & vt sedarentur totius Germaniæ animi in se concitati propter diuturnam captiuitatem Lantgrauii, quam vnam præcipuam causam fuisse intelligebat, quę in ipsum Germanica, Gallicaq; arma excitauerat, scribit ad Mariam sororem Reginam, vt iuberet Lãtgrauium restitui libertati. Maria Cæsaris cõsilio ac mandato duci custodiarum patefacto, minime assequitur vt liberaretur, quia dux diceret sibi opus esse indicio Cæsarianæ voluntatis, quòd ita Cæsar ipse imperasset, ne prius eum dimitteret, quàm indicium accepisset, vti inter se conuenerant. Maria quia videret multos Germanos principes ad eum abducendum conuenisse, grauiter fert vel iustissimam ducis excusationem, quare vnum è suis familiaribus mittit citatis equis ad illud indicium accipiendum. Ipsa interim, vt principes intelligerent non vanam esse spem solutionis, curat vt Lantgrauius Losianum ducatur. deinde breui allato indicio libertati restitutus est cum magna pompa edita communis lætitiæ significatione, atq; ab illis principibus ad suum principatum deducitur Lãtgrauius, vt erat liberalis & magnificus princeps, dum liberatio ita protrahitur, multa eaq; honorifica munera congesserat, quibus omnes donauit, à quibus aliquid commodi fuisset assecutus. ea dum fiunt ita variatis vicissitudinibus in Germania, Isabella inferioris Pannoniæ Regina iam quem cęperat conditiones, propter quas Regnum concesserat, sibi non seruari. idcirco Sarmatarum Regem & reginam Bonam matrem sollicitat vt procurent sibi pactiones seruari. principes inferioris Pãnoniæ clã solicitantur vt filius in regnum paternum restitueretur; quippe quòd neq; in cæteris locis vel viginti millia nummum possent exigi, neq; prouentus nemorum, & aucupiorum & piscationum vectigalia, quę assignarentur, certa ac stabilia essent, quia possent pro ratione temporum facile mutari. Quòd neq; soluerentur quę sibi debebantur pro dote, pro quibus pignus acceperat Cassouium. ad illa tractanda mittit Matthiam Loboscum virum callidum & prudentem ad Ferdinandum. Loboscus responsum tulit à Ferdinãdo humanitatis plenum, reginam sororis loco scilicet, ac puerum filij se habere, semperq; esse habiturum. Sibi nihil magis esse cordi quàm vt votis Reginæ fieret satis. quòd si Rhauporium & Munsterburgum illi non concedebatur, illud non fiebat sua Ferdinandi culpa, sed Ioannis Sennonũ principis; qui Marchionẽ Albertũ & electores Saxonũ & Sẽnonũ & Prutenorum principes tutores haberet, sine quorum consilio & consensu nihil posset fieri, cum & illi procul abessent, & tanti tumultus essent excitati à Mauritio nuper in Germania, quanti audiebãtur. opus esse aliquantulum perpeti, quòd aliòs principatus, & vrbes. & oppida pro votis esset breui consecutura. Se mirari ꝙ illa vectigalia refutaret, qui erant optimi & expeditissimi oĩum prouentus. atqui tametsi regina curabat vt hæc sibi soluerentur, tamen non minus instabat vt clam sibi restitueretur Regnum. Turcæ nullum genus apparatuum interea prętermittere: copias colligere. tormenta in vnum conuehere. annonã subditis imperare. opportuna loca munire ad fines hostium. his cognitis Castalius literas dat ad Ferdinandum: hortatur vt maiores vires colligat. Instet Pallauicino vt cum tormentis & copiis ad properet. Ferdinandus non posse tunc mitti suppetias respondet propter varios Germanorum motus; sed tamen se curaturum vt Pallauicinus cum suis viribus in inferiorem Pannoniam properaret, atq; pro opportunitate temporis alia auxilia breui missurum. Mauritium cum duodecim millibus peditum, & tribus equitũ iure conditionũ pacis ad illud bellũ esse venturũ. Se plurimũ eius virtuti & prudentiæ confidere. curaret exigendos in bellorũ vsũ prouentus ecclesiasticos eius regni, qui administratorib. carerent: quod vt facilius cognosceret, daret id muneris Georgio Vernerio & ep̃o Rispiẽsi, quæ oĩa descripta ad se mitterentur. iubet sua impedimenta oĩb seruis monachi restitui. quadringentis Vsaronib. qui monachũ secuti fuerant ad corporis custodiã dari stipendia, ne homines regionis periti cogerent hostilia stipendia mereri. illis p̃fectus est Opperstulphus vnus è primatiis ducib. equitatus Pãnoniæ inferioris. Losantius cũ sexcẽtis equitib. ac fere mille peditib. p̃ter ciues tractandis armis aptos menstruũ stipendiũ in oẽs milites à Castalio accipit, & ducentos præterea Germanos sclopettarios, atq; iubetur quantum posset cõmeatuum in vrbẽ Tibiscum comportandum curare: vt si repentina obsidio, vt assolet in bellis aliquando contingere, vrbem illam inuasisset, posset eam diutius sustentare. tantus præterea tormentorum numerus,

Boroduni comitia.

Mauritij pax cum Cęs.

Lantgrauius liberatus.

Legationes Isabellę Reginæ querulæ.

merus, tantusque apparatus tormentarius missus est, vt in multos conatus hostium posset sufficere. scripsit etiam literas Castalius, quibus illum & Gasparem confirmabat, hortabaturque vt munirent tuerenturq; quanto maiori possent diligentia. nã quamuis tunc non satis magnas copias habebat, quas posset in apertum educere aduersus Mahomettum, tamen breui futurum vt maturè collectis insignibus viribus, & firmioribus copijs, vel contra omnem hostium conatum suppetias ferret. nunc sibi eundum esse aduersus Mysum ne in Pannoniam Inferiorem per Brassouium intraret. periculosius esse hac via ne Mysius regnum occuparet, cum nullæ essent munitiones, quàm illa, qua Mahomettus erat inuasurus per Tibiscum, quod eum munitiones possent retardare. faciliorẽ esse sibi nemorũ & montiũ beneficio defensionũ aditũ, quàm Lizisi aut Tibisci, quia cum paucis peditibus sperabat equitatum Mysi vexare aut etiam reijcere non paruam fore eius ducis gloriam, qui fortiter aduersus tanti exercitus conatus restiterit, quam nemo vir strenuus non appetiuerit, qa summus honor, & vera gloria, & omnis militaris existimatio in maximis arduisq; periculis superãdis consistit, nullam esse propè gloriam siquis cum ingentibus copijs debiles ac paruas fuderit, sed contra magnã existere, si cum paucorum virtute magnæ hostiũ multitudini resistatur, acumenque maximorũ exercitum hebetatur. Aldana se ęgrè affectum Castalio significat, neq; posse Lizisum defendere: scribit mittendum esse alium ducem, qui susciperet defensionem, quod sanè non mediocriter Castalio molestum visum est cum ob ipsum articulum temporis, tum quia videbatur hostis ita spem magis habiturus vrbis oppugnandæ, ciuesq; consternatum iri, cũ vir huiusmodi exiret ex illa munitione, cuius in locum alius sufficeretur nõ æquę autoritatis aut peritiæ. addidit his plurimũ interesse eius honoris illam vrbem defendere quam ipse muniendã curauisset, & quã coluisset cum nulla esset bellorum suspicio. veruntamen nuntiatum mittit si metu purpurati commotus vellet Lizisum relinquere, quamuis illud tardius significauerat, tamen se missurum qui eam vrbẽ defenderet, quare suum consilium statim apperiret. Aldana perspecto errore in quem inciderat, respondet, quando iam esset Lizisi se velle vrbem defendere, ne videretur purpuratum metuisse. hortatur Castalium vt hilari bonoq; animo sit. Castalius rebus Lizisi ac Tibisci per hunc modũ compositis Colosuar contendit ad colligendas copias, quas mittebat Ferdinandus. monet Helfestainensem comitem cum suo Regimẽto vt eò properet, qui adducebat quatuor millia peditum, & Zenã summũ cataphractorum equitum ducem vt in castra properaret. Mahomettus Taurumno à tergo relicto inter duos fluuios castrametatus fuerat, cuius in castris erant circiter centum millia armatorum & septuaginta bellica tormenta. inter quæ triginta muralia eximiæ magnitudinis. iacti fuerant pontes supra Tibiscum fluuium, cum eò accederet purpuratus præfectus Græciæ cũ viginti millibus equitum, & Cassumbassa cum quindecim equitum, & duobus Sytharum millibus, qui populi sunt inhumani, bellicosi, & propè ferini pugnantes ex equis, quorum arma sunt arcus, acinaces, clauæ ferreæ. iam omnes ferè copiæ inferioris Pannoniæ collectæ fuerant, cum Helfestainensis comes in castra accessit, quæ hospitiũ habuerunt in suburbio, quod erat per amplum. die postero cum iuberet Castalius signa conuelli ad profectionem. Germani iter facere recusant, quia cum quatuor mensiũ stipendia sibi deberentur, duorum tantum in præsenti accepissent. tormenta occupant. vrbem ad

Seditio militaris. Germanorum.

dereptionem capere conantur. tormentis concutere incipiunt. illa cum videret fieri Castalius præter omnem bellici imperij reuerentiam mittit nuntiatum ciuibus vt se defendant, qui sumptis armis ita sclopettis ac tormentis Germanos impetunt vt multam cladem illis attulerint, qui nullo seruato ordine militari cum nescirent instrui in aciem, decernunt Castalium capere. Castalius consilio Germanorum percepto Turdam se confert, ijsq; nuntiatum mittit nisi temeritatem audaciamque deponant, se vniuersas copias in eos educturum, ad vnum trucidaturum, & tam importunum hominum genus deleturum. ad vrbem profectus iubet omnem equitatũ egredi, ac simulare se iter capere aduersus castra Germanorum, qui illa de re certiores facti cum se aduersus tãtas copias nullo pacto posse seruari intelligerent, illamq; seditionem militarem sibi maximè perniciosam fore nemine consulente sponte sua tormenta Turdam versus trahunt in acie explicatis vexillis ad pro-

Tibiscum obsessum & cõcussum.

fectionem. comes circiter quinquaginta ex iis trucidandos curat, quare per multorum vulnera ac cędes satis dignas pęnas dederunt suæ temeritatis. dum Castralius vires parat aduersus Mysiæ inferioris præfectum, qui cum quadraginta millibus hominum in agrum Brassouiensem hostiliter inuaserat, nuntiatur Mahomettus non sine multa difficultate traiecto Tibisco fluuio cum omnib. copiis ad vrbem Tibiscum consedisse, vrbemq; cinxisse obsidione, ac cępisse concutere è tribus lateribus septuaginta tormentis, cum tamen præsidia egregiam fortitudinem præ se ferrent. id nuntiatum est ab Hispano & Rascio homine, qui non sine maximo periculo induti Turcico habitu Turcico idiomate vsi per castra hostium ex vrbe penetrarunt. iam enim duodecim dies nullo intermisso spatio verberatio perdurauerat. addunt vrbi opus esse subsidiis, quia tormenta multos milites dilaniassent. Castalius è vestigio Ottomialem hortatum mittit, qui erat Iulæ, vt cum quadringentis

Ioã. Baptista arcuẽsis virtute.

Aiduchis omnĩ studio niteretur vrbem ingredi, magna etiam præmia promittit, si illas suppetias in vrbem introduxisset: ipse cum duodecim millibus armatorum Turdam versus iter capit obuiã Myso procedens, qui paulo plus quãtuor millibus passuum aberat à Brassouio, validisq; prælijs ab adito quodam repellebatur virtute egregia Ioannis Baptistæ Archuensis: nam tãta industria pugnabat, vt nemo ex hostibus incolumis exiret è castris. Mysus itaq; neque procedere, neque coniungere vires cum Mahometto poterat aut Tibiscum contendere, qui quidem Archuensis præstanti virtute ac singulari rerum militarium peritia non parum per eas miserias temporum rem Pannonicã propè labantem sublenauit: ita verò scitè suas copias distribuerat, vt quoties incursiones ea facerẽt hostes, neminem pateretur in castra redire. tot cladibus hostem affecit & afflixit, vt non auderet exi-

re e ca-

re è castris,atq; Mysum prope compulerit auertere signa,& de spe decidere eius expeditionis. Castalius ita Myso propinquarat,vt,existimans maiores copias adduci,quàm forma erat. nō ausus sit Castalium Mysus expectare,sed profectionem fugæ simillimam capiens,sese recepit in tutiores fines.neq; enim credere poterat Castalium summo ingenio ducem singulariq; prudentia ausum esse cum multo inferiore exercitu obuiam prodire.tanti est in re militari de summis ducibus optima apud vel hostes opinio.at Archuēsis in refugientes hostes impetum faciens nouissimū agmen subsecutus multos obtruncauit. futurū erat etiam vt facile extorquerentur tormēta si paulo maior numerus copiarū Archuēsi ad fuisset,aut si Cęculi fortiter voluissent dimicare.Castalius vbi cognouit Mysum se cum integris copijs in tutum recepisse,nonnullos dies Seghesuaremoratur spectans quò tenderent eius consilia,qua suspicione retardabatur quominus Tibiscum accederet,quia verebatur ne Mysius ipso absente rursus inferiorem Pannoniā inuaderet.nuntiatur interea in castra Castalij Ottonualis Aiduchos,qui subsidio mittebantur Tibisco,à Turcis fuisse trucidatos,quamobrē Tibisci vehementer laborari,vixq; posse tantis virib. tamque assiduis laboribus resisti.missus est Frāciscus Enriquus Lizisum,vt facinus,quod successisset,& quo in statu res Tibisci essent, intelligeret, atq; diligenter spectaret formā & conditiones Lizisi, vt opportunis rebus sustinendis viribus Mahometti muniretur.sed cum Gasparis interitus nuntiatus fuisset Tibisci, eius cohortis præfectura cōceditur Roderico Viliandrando,qui iussus est summa ope niti vt Tibiscum ingrederetur. cū nihil magis periculosum sit in his opportunitatibus,quàm si desint duces,& gubernandorum defensores periti. his additi sunt ducenti sclopettarij Germani, &cohors Andreæ Lopez cum ipso duce. his demonstrat quantæ sit difficultatis Tibiscum ingredi,neq; id fieri posse nisi per singularem prudentiam & fortitudinem.sibi horum ducum virtutem spectatam esse. plurimumq; illis considere: maximi referre, vt vrbem illam ingrediantur. addita sunt precibus & adhortationibus ingentia pmissa,& proposita anteoculos gloriæ honorisque magnitudo. sed illud frustra fit:quia eodem die Enriquus nuntiat Tibiscum venisse in potestatem hostium. hic nuntius molestissimus accidit propter iacturam egregiorum militum,sed multò magis quia ob inscitiam rei militaris administrandę ita contingerat,at non munitionis vitio.nam Losantius animum adiecerat ad eam vrbem muniēdam,quam antea ob difficultatem & controuersiam ducum,qui conabantur dignitate præcellere, munire non poterat.idcirco Aldana vniuersos sumptus in munitiones ad Lizisum muniendū retorserat,illa vrbe fortunæ arbitrio derelicta. at vero cum postea vrbem ad muniendum mane exploraret,accedit omnis equitatus Cassumbassæ ad explorandum situm vrbis.erant erecta in mœnibus eius vrbis quinque propugnacula terra oppleta,quorum alia erant ad muralem coronam vsq; excitata,alia adhuc humiliora, quorum duo iam erant defensioni accommodata,reliqua imperfecta ac non prorsus vtilia.accesserat cum Mahometto purpuratus Gręcię præfectus, qui vbi Tibiscum accedunt, inquit purpuratus,en Tibiscū, reliqua ostendēt Hispani.dum vrbem lustrarent Alonsus Pereus cum quadringentis equitibus & centum Hispanis sclopettariis egressus leue prælium cum Turcis committit,in quo egregia virtus defensorum enituit.nec multo sanè tempore interiecto vniuersæ Turcię copiæ tanto cum tympanorum sonitu, armorum strepitu, tubarum clangore, hinnitu equorum,clamore hominum castra ad Tibiscum ponunt,vt omnia videren quę circum pericula minitari. tum paulo post densissimi globi hostium cum magno tormentorum numero se vrbi ostentant. illa omnia vt cognoscerentur parui à defensoribus fieri, cum ita castra hostium vrbē circulo cinxissent,vt nemo ingredi vel egredi posset,leuibus prælijs certatum est per quosdam dies, ne occuparentur suburbia. sed quoniam Mahomettus triginta muralia tormēta in suburbia direxerat, ad omnes defensiones prosternendas,vt posset à tribus lateribus concuti,vrbani è suburbijs excedere coacti sunt.earum verberationum vna instituta est aduersus oppidulum,alia apud portam vrbis, tertia ad propugnaculum,quod Hispani tuebantur.ita per multos dies nullo intermisso tēpore vrbs concutitur. vbi mœnia satis aperta ad ingressum viderentur, Turcæ vrbem inuadunt: sed singulari virtute defensorum repelluntur: tum denuo renouatur conatus nullo propè interuallo temporis interiecto, atque rursus non minore virtute amissis pluribus duobus millibus hominum, multisq; vulneratis, reijciuntur. Losantius tamen cum intelligeret magnam partem propugnaculorum cōcidisse,quæ mœnia sustentarent,mœniaq; ipsa esse afflicta & propè conquassata, neque vrbem posse diutius defendi,præfectos cohortium ad se conuocat.docet quo in statu res sitæ sint [illegible] fuisse tributum pro Tibisci principatu antequam Mahomettus traiecto Danubio castra Vrbi admoueret, quod Vicchius soluere Solimano consueuerat,quod si fieret, dicebat se tranquillum principatum relicturum inquit igitur id sibi videri nunc tentandum : atque inducias quatuor dierum, dum res tractari possit,petendas esse. sed quia variæ sunt sententiæ,nihil actum est in hoc negotio. nec ita multo post ad eas partes,quæ oppidum portamque attingerent; iubet Mahomettus vrbem acriter inuadi. certatum est circiter quatuor horas.desiderati sunt è defensoribus ad cētum & quinquaginta: è Turcis plures mille,& quingentis. multi vtrinque vulnerati. Losantius ac cæteri duces Hispani ac Germani tanta virtute,tantaque animi fortitudine pugnarunt,vt hostes sese ab illa oppugnatione recipere in castra coëgerint.conuocatis denuo ducibus & præfectis cohortium Losantius idē consilium proponit, quod tunc ab omnibus comprobatum est, & missis nuntius ad purpuratum in castra,qui Losantii sententiam aperiret.huic respondet purpuratus illud fieri potuisse vti procuratum fuerat vel se ipso annuente antequam colligerentur copiæ, atque Danubium & Tibiscum traiecisset: nunc aliud consilium esse capiendum,quando exercitus iam esset collectus & apud vrbem castrametatus,quas copias non erat prius educturus ex agro,quàm vrbs & oppidulum poteretur. eo responso nuntius redit ad Losantium,qui nulla honesta conditione reperta cum nollet su-

pem

pem deditionem facere, vti poscebatur, statuit ad extremum vsq; vitæ finem fortiter dimicare. Turcæ verberationem redintegrant atq; ampliant, repetitisque conatibus vrbem inuadũt, vexant, affligunt. atq, cũ viderentur tormenta segnius agere, admota sunt duo millia operatũ cum ligonibus demoliendo propugnaculo, quod ab Hispanis defendebatur. ita vero breui deuastatur, vt nõ valde difficilis esset ascensus per cumulos ruinarum. latera & defensiones deiectæ sunt & infractæ, atque propugnaculũ, vt vno verbo dicam, totum ferè euersum. ad eius defensionem ampla & profunda fossa excauata est, in qua ita extructę sunt defensiones, vt in singulis octo sclopettarij capi possent, aduersus hostes protecti. illi, cum magis studium excauandi instaret, atq; hostes essent puluerẽ tormentarium in cuniculum inclusuri, vt iniecto igne statim corrueret, tantam glandium plumbearũ procellam in excauantes repente effundunt, totq; hostes transfigunt, vt imperfecto opere diffugerint, neq; amplius quisquam postea reuerti ausus sit. illa ratione cum spes prorsus excidisset potiũdæ vrbis, ad munerum largitionumq; promissa ventum est, maxime formidabilia tormenta: quippe cum sæpius auro victi sint duces & imperatores, qui per virtutem & ferrum insuperabiles apparuerant. sed cum neq; hac quidem ratione successisset, parumq; vitium res habuisset apud animum ad honestatem omnem informatum, duo colles eriguntur è lignis concisis aduersus oppidulum, qui ad decem vlnas extendebantur in latum, atq; ij ita compacti subducuntur ad propugnaculum Hispanorum. supra hos quædam tormẽta locant, a quibus omnino siquis appareret, exiretve ad defensionem, impetebatur. necesse fuit idcirco his multas fossas ducere, per quas protecti ad opportuna loca possent penetrare, atq; reparationes alias conficere, per quas vrbs defenderetur, quæ iã nõ mediocriter erat conquassata, & afflicta, cum præsidia ad paruum numerũ essent redacta. reliquiæ tamen præsidiorum fortissimè resistebant minime cæterorum morte consternatæ, quare minutis prælijs frequenter certabatur frequenter noui Turcarũ conatus recentibus militibus defessis propter multitudinem succedentibus, qui tamen strenuè reijciebantur. at multa erant, quæ vrbana pręsidia debilitarẽt, duæ illæ machinæ primùm, quæ mirificè si quis aperte apparuisset, infestabant. debilitas propugnaculorum, quæ assiduè tormẽtis destruebantur vnà cum mœnibus ciuitatis. inopia annonæ iam, & omnis generis apparatuum, qui in horas absumebantur, cum assiduè importarentur in castra, & suppeterent contra semper hostibus. hisce difficultatibus cum vrbani premerẽtur, per obscuritatem noctis duo Hispani aufugiunt ex vrbe, quorum alter erat iam Turca, atq; vxorẽ, & filios habebat Byzantij, alter erat Maurus è Betica regione oriundus. Hi docent Mahomettum quo in statu res vrbana sit, atq; cum propè pertæsum esset tam diuturnæ pugnæ & obsidionis hortantur ne oppugnationem inter mittat. vix enim fieri posse vt diutius se tueantur, cum vrbs sit multis è partibus aperta, quamuis Solimanus audita tanta suorum clade non nihil succensuerat Mahometto, iusseratq, copias Taurumnum retrahere. Losantius cũ Mahometus infestaret assiduis molestijs, diu noctuq; cum omnibus militibus, agit iam de deditione, quòd se non posse diutius resistere tot, tantisq; & tam assiduis laboribus ac periculis existimaret, cũ præsertim validissimi conatus post Hispanorum fugam expectarentur. omnes itaq; milites in eam sententiam cõspirarunt vt fieret deditio præter vitam, impedimenta, & arma cæteris omnibus arbitrio hostium concessis. Hispanorum tamen alia fuit sententia, quippe qui dicerent esse fortunæ arbitrio potius, quàm Turcicæ pfidiæ vitam committendam. tentandum esse per paludosam partem noctu effugere, cum paludes essent oppidulo propinquæ, quas vbi præteriissent, dabatur refugium in syluas quasdam, quarũ opera licebat ipsis Lizisum vsque incolumibus accedere. illud autem fore facillimum dicebant, quia Turcæ ad paludes non essent castrametati. ambiguam fidem Turcarum fecisse recentem Olimanni casum, quem Turcæ probe meminissent. Losantius ita se tractaturum inquit, vt omnes incolumes euaderent. sibi permitterent negotium, quòd ad optimum exitum illud perduxisset, tum significat se velle facere deditionem. petit vt liceat legationes mittere ad Mahomettum ad negotium pertractandum, qui nuntius non mediocri lætitia illum perfudit, cum propè decidisset de spe potiundæ vrbis. Mahomettus non solùm promittit legationibus se ad vnguem seruaturum quæ promisisset, sed etiam muneribus & aureis paludamentis donatas per benigne dimittit. Losantius has conditiones scriptas mittit ad Mahomettum, vt liceret tormenta Tibisci omnia efferri, & quò liberet attrahere. vt præsidia armata cum omnibus impedimentis sine vlla molestia explicatis vexillis ad profectionem libera excederent. vt ex custodiæ darentur, per quas omnia in tutum possent abduci. ne cui colono vrbis, aut ne cui discedenti a suis copiis iniuria inferatur, quæ omnia iuramẽto ab ipso Mahometto confirmata sunt ita obseruatum iri. quinetiam missum est diploma ab ipso Mahometto consignatum & approbatum subscriptione, ad obseruationem fidemq; prædictorum omnium. sic impedimenta summo mane cępta sunt exportari, tormentaq; extrahi. Losantius in acie iter capit in primo agmine cum equitibus, inter quos peditatus, qui reliquus erat iter faciebat armatus cum explicatis vexillis. vbi primùm exire incipiunt, duo confertissima agmina instructa vident, in quib. erant fere quinquaginta hominum millia, qui iter occupauerant, qua erat transeundum. Hispani qui in postrema acie erant collocati, visa tanta multitudine, quæ transitum occupauerat, nescio quid triste in animo concipiunt. nuntiant Losantio se nolle exire, nisi agmina hostium inde dimouerentur: quod cum Mahometto nuntiatum fuisset, iurat per caput suum omnes tutò posse exire addidit etiam probabilem rationem se agmina idcirco ibi collocasse, vt egregiæ virtutis spectaculum ederetur, cum tam pauci tanta virtute aduersus tantam suorum multitudinem fortiter restitissent. Hispani hoc responso confirmati, & reliqui omnes inter hostilia agmina iter faciunt, qui vix pertransierant, cum datum est inuadendi signum disploso sclopetto, vti à Mahometto fuerat institutum. ea re audita alterum agmen tormenta cingit & primam aciem, alterum inuadit postre-

Tibisci deditio.

mam,

Turcarum pfidia & immanitas.

mam, atq; hos vndique circunuẽtos trucidant, & eos præcipuè qui ſeſe tuerentur. at quidam viſa immanitate perfidiaq; Turcarum patiuntur ſe in ſeruitutem capi, inter quos fuit Loſantius, qui adductus eſt ad Mahomettum. Alonſus Pereus vir ſingularis fortitudinis cum expeditum haberet equum ſtricto gladio vel per conſertiſſimum globum perrumpit, modo hunc, modo illum vulnerans, dum cęteros trucidarent, illæſus ob bonitatem armorum euadit, cum ſibi viam ferro aperuiſſet. ſic currens Liziſum verſus optimi equi opera periculum propè euaſerat, cũ Turcæ partim ira, partim turpitudine facti compulſi, cum vnus per tot armatorum millia impune viam ferro ſibi aperuiſſet, non pauciores quingentis curſu inſequuntur. neque tamen ita illum comprehendiſſent, niſi ignarus itinerum in paludem quandam, quę frequentes ſunt inijs regionibus, illapſus ſuffocatus fuiſſet, & ita à Turcis captus. abſciſſum caput propter eximiam hominis virtutem ad Mahomettum deſerunt, quod interrogatus Loſantius cuius eſſet, reſpõdet fuiſſe viri Hiſpani. nec multo poſt Mahomettus iubet Loſantio etiam in ſuo conſpectu caput amputari. hic finis fuit ſpectatæ virtutis, glorioſorũque facinorũ Loſantij, qui toties egregiæ virtutis ſpecimen ediderat: atque is captus eſt perfidia, & iuramento, qui neque vi armorum, neque multis armatorum hominum millibus, neque impetu tormentorum, neque laboribus, vigiliis, peritia rei militaris vllo pacto ſuperari potuerat. Mahomettus vrbe ita per perfidiam potitus afflictas copias per quinque dies vrbem ingreſſus reficit. iubet eam muniri, ac reſarciri inſtaurariq; loca deuaſtata. interea Caraſambeſſa vrbs frequens & opulenta, quæ commeatum Turcicis copijs ſuppeditauerat, dum proſpiceret quò tenderet res Tibiſci, vetita ne caſtra mouerentur ad ſe occupãdam, tributum vltro promittit purpurato, quæ hilari vultu ab eo accepta eſt in amicitiam propter fertilitatem eximiam regionis. hic rerũ ad Tibiſcum geſtarum ſucceſſus vbi nuntiatus fuiſſet Caſtalio ab Henriquco non mediocriter eius animum afflixit, vti dicebam, ob tot virorum fortium iacturam. ſed tamen ſtatim ad cætera finitima loca protegenda conceſſit. Aldana verò dum obſideretur Tibiſcum parua vti diligentia muniẽda vrbe, neque per exploratores, quod illi erat facillimũ, per ducem Vſaronum, qui poterat ad hoc aptos homines ſuppeditare, curare omnino ſcire, quid ageretur, ſed veritus Mahomettum cũ vniuerſis copijs ad Liziſum caſtrametaturum, cum neque vrbs, neq; oppidulũ ſatis munitum aduerſus tantas copias & victrices hoſtium vires appareret, excogitat facinus ſceleris & timoris plenum. id eſt huiuſmodi, vt oppidulum & apparatus bellicos & omnia quæ eſſe poſſent hoſtibus vtilia flãmis abſumeret. at enim cum nuntiaretur purpuratus ad eam expeditionem vt nimis difficilem nõ eſſe venturus, cuius rei eſſet argumentum quòd Turcoioannes & Bartholameus Illyricus ſtationem habentes cum mille equitibus leuioris armaturæ circiter quindecim millibus paſſuum procul à Tibiſco, nullam ſignificationem eius aduentus dederant, neq; moti erant, cum aſſidue hoſtẽ infeſtarent, tamen Aldana in ſententia, ac propè terrore Panico perſiſtit. ſic enim fit aliquando vt plerique pro conſtantia pertinaciam, pro ſeueritate crudelitatem, pro fortitudine temeritatem cõplectantur. in rebus autem bellicis non facile dixerim plura ne incommoda è temeritate an è timiditate proueniant, cum altera oportuna tempora prodat rei præclarè gerendæ, altera neq; matura quidem expectet. Aldana ſua ſententia cum veteranis quibuſdam Hiſpanis communicata paulo ante profectionem, acriter reprehenditur. non eſſe è dignitate Hiſpani nominis, qui ſemper gloriam & honorem vel vitæ ipſi præpoſuerint, nunc committere vt neque uiſis quidem hoſtibus turpiſsime fugiſſe dicerentur. hortantur vt recordaretur quanta cum fiducia illa munitio defendenda ſibi credita ſit. quantum infamiæ nõ ipſe ſolùm, ſed vniuerſa natio ſit reportatura, quæ ſemper glorioſè ſe in omnibus bellis ſuperioribus geſſiſſet. eum primum ex Hiſpanis futurum qui timiditatis & ignauiæ argui poſſet. Sed apud animum abiectum quid verba profecerint? eius cõſilij rumor cum ad aures Pauli cuiuſdam Iaderenſis ducis perueniſſet, rogat vt ipſe in oppidulũ admittatur cũ quibuſdam Hiſpanis magis gloriæ, quàm vitæ cupidis, vt maturè rebus omnibus prouideri poſſet, quòd ipſi eſſent oppidulum defenſuri. his reſpondet Aldana ſe opportunè illos admiſſurum. ſed Iaderenſis tũ milites ſe nõ paſsuros eſse, pfitebantur vt includerent̃ i oppidulũ, niſi apparatuũ & annonæ copiam recognouiſsent. vbi perſpectum eſt eſse ſatis magnam rerum omnium copiam, omnes iurarunt ſe non prius Liziſum relicturos, quàm Turcę diſceſserint. rurſus monet Aldanã Iaderenſis ſe non eſse diſceſsurum, neque ſuos velle tantum proditionis aduerſus Ferdinandum moliri, qui oppidulum aduerſus Mahomettum eſsent defenſuri. initur conſilium ab Hiſpanis, quibus magnus error videbatur committi ſi pro Aldanæ ſententia diſcederetur. alijs indignum apparebat repugnare magiſtri caſtrorum mandatis, quod eſset contra militarem diſciplinam. Acceſſerant Liziſum circiter decem carrorum millia illorum Pannorum, & Raſciorum, qui metu Turcarum aufugerant cum filijs & vxoribus ad Liziſi tutelam in inferiorem Pannoniam tranſituri, qui in morem caſtrorum in planitie ſub tentorijs apud Liziſum conſtiterant Tibiſci vrbis ſucceſsum expectantes. ſed neque preces horum, neque dicta Pannonum aut Germanorum obnuntiationes, hunc ab inſtituto poſsunt dimouere, qui ſe non ſecuturos profitebantur. neque qui exploratum miſſi fuerant an acies Turcarum iter ceperint Liziſum verſus, illud fore renuentes. iuſſi ſunt igitur omnes magiſtri tormentarij negotij ad ipſum accedere. imperat his vt vniuerſa tormenta puluere tormentario replerent, quantũ capere poſsent tormentarij pulueris ad oras vſque, vt diſrumperentur. reliquum puluerem ſulphureum intra turres cauas includerent, vt eas cum viſum eſset demoliretur & euerteret funditus. poſtridie mittit ad Iaderenſem ſub auroram vt portam vrbis aperiret, vt carri exirent ſua ſupellectili onuſti. atq; ita Hiſpani iter capiunt. tum iubet magiſtros ignem pulueri tormentorum & turrium ſubijcere, qui illud tanto timore faciunt, vt nonnulli concremati, occiſi, ſuffocatique ſint. collapſæ ſunt turres, quæ à fronte ingreſsus oppiduli erectæ fuerant;

Caraſambeſſa tributaria Turcis.

Liziſum per ſcelus Aldanæ cõcrematum.

diſrupta

disrupta tormenta, alia liquefacta. oppidulum & vrbs pluribus è partibus incensa. Lizisenses ciues lacrymabundi tantum infortunium, quantum attulerat timor Aldanæ deuitantes impositis vxoribus & filijs & rebus preciosioribus supra carros iter capiunt quocunque fors deferret. Aldana inferiorem Pannoniam versus proficiscens magna diligentia contendit, cuius tamen multi milites ab agrestibus trucidati sunt è superioribus locis propter damnum Liziso illatum cum ad colles perueniretur. Bartholameus dux Illyricus visis flammis Lizisi cum distaret circiter octo millia passuum, cum equitatu illuc ad incendium accurrit, auditaq; ratione incendij & lacrymabili vrbis calamitate curat ad quindecim tormenta ex incendio seruata in oppidulum contrahi, cum cætera omnia euersa essent & desolata. tum quia vrbs esset deserta, concremat partes intactas, ne hostibus essent vtiles, totumque negotium mittit significatum Castalio. qui iam ante ex Hispanis præcipuè execrabilem illam deuastationem perceperat. nam Hispani maximè ad se pertinere Lizisi infamiam arbitrabantur, quam Hispanus homo excitasset, qui quamquam erant viri fortes, tamen ab vniuersa prouincia ꝑter merita male audiebant. Castalius quamuis eã munitionem viribus hostiũ posse resistere arbitrabatur, per cuius iacturam veniebat in periculum totius regni & existimationis amittendæ, tamen immotus perstitit aduersus tantarum rerum magnitudinem, neq; vllum timorem prætetulit. Sic Aldana cum dux non inutilis superioribus temporibus apparuerit, nunc in ipso articulo temporis rem Lizisensem per timorem prodidit. sed difficile est cognoscere hominũ ingenium. Idcirco leo summus omnium animalium imperator laudatur, quia cognosceret, quam vtilitatem posset è singulis percipere. nam scitè respondit percunctanti vulpi ad quod munus vteretur asino & lepore imbellibus prorsus animalibus, altero ob segnitiem ac propè stuporem, altero propter metum ad oĩa terriculamenta consternabilibus, hũc tubicinem, illum tabellarium se habiturum. cęterum Castalius monet Ferdinandum regem non sua, sed alterius culpa patefactum esse aditum in illud regnum, quod iam non posset sine validis copijs defendi: postulat ad dimidium saltem copiarum hostilium, vt suæ vires accederent. nuntiatum mittit Roderico & Andreæ ducibus, vt Tibiscum ingrederentur post eam calamitatem, iubetque Andream Lopeum Deuam oppidum munitissimum eius regionis post Lizisum ingredi cum sua cohorte, quod erat maximi momenti vt in ingressu eius regni. idem vt faciat imperat Aldanæ, vt cum copijs Liziso abductis esset Deuæ, donec aliud esset statutum. Castalius itaque vbi regni rebus consuluisset vt potuit, cum Vaiuoda inferioris Pannoniæ Seghesuar versus contendit, atque inde peruenit Sassebessam, qui est vmbilicus propè regni, vbi munitionibus instaret iam inceptis, in quibus præsidia erant aduersus castra Mahometti positurus, cum nondum posset in aperto esse propter virium debilitatem. literas rursus dedit ad vrbes inferioris Pannoniæ vt nouæ copiæ colligerentur, atq; vix sexdecim millia peditum collecta sunt. accedunt in castra Castalij per illud tempus mille cataphracti equites, cum alii quingenti essent cum Pallauicino, qui tria millia Germanorum, ac totidem Italorum cum quibusdam turmis equitum Pannonum adducebat, & quædam tormenta. in eo itinere, quod breuius est è Pannonia superiore in inferiorem. oppidum est Turcarum, quod ab incolis Drigal vocatur, quod est impedimento ne copiæ, aut cætera copijs necessaria, in eas regiones importentur. Ferdinandus iubet Pallauicinum id oppidum ex itinere capere. at Castalius qui sciret quantopere esset munitũ aduersus tam paruas copias hortat̃ per literas Pallauicinũ ne illud negotium susciperet, antequam ipse conuenisset, cum ambo coniunctis viribus id facere possent, quod nemo potuisset seorsum. addit præterea periculosum esse ne ipse Pallauicinus profligaretur si Curtẽsis purpuratus suppetias tulisset obsessis. hortatur ne omnino prælium committeret, quia non ita postulat rerũ bellicarum ac præsentium status, vt copiæ fortunæ arbitrio committantur. scribit etiam ad Ferdinandum vt Pallauicinum inde castra mouere pateretur atque vires coniungere, cum res maiores oppidi illius expugnatione instarent. sed neque à Ferdinando, neque à Pallauicino consilium Castalij admittitur. Mahomettus, qui Lizisum tentare non audebat, propter præsidia Hispanorum, Germanorum, ac Pannonum, quæ ibi esse audiuerat, vbi cognouit vrbem ab Aldana desertam fuisse, omniaque concremata, eodem die quo Illyricus tormenta contraxerat, mittit qui illam explorarent. Turcæ quia vidissent incendium parum nocuisse illis partibus, quæ nuper fuerant munitæ incendium extinguere conantur. nuntiant in castra, propugnacula stare adhuc, quamuis oppidulum esset conquassatum, atque omnia facile posse instaurari ac refici. eo nuntio accepto continuo mittit Cassumbassam cum quinque millibus equitum, qui vrbem & oppidulum ingrederetur is. è vestigio postea mittit exploratum Solimos paruum oppidum, sed natura loci & arte ita munitum, vt inexpugnabile videri poset, cum neque inuadendi, neque verberandi tormentis vlla ex parte facultatem ostentaret: & tantum annonæ, apparatuumque bellicorum omnis generis haberetur intra oppidum, quantum in biennium poset sufficere. putabat enim Turca se plus laborum, quàm vellet, eo subiugando habiturum. sed quoniam euentus rerum fortunam plerunque sequuntur quocunque illa inclinauerit, erat in illo oppido manipuli pręfectus Aldanæ miles cum viginti & quinque Hispanis & centum Pannonibus, hic cognito aduentu Cassumbassæ, qui Lizisum occupauerat, veritus ne ad oppidi expugnationem properaret, decernit oppidum fortunæ arbitrio committere, quare hortatur milites omnes vt exeant, qui & rebus preteritis perculsi, & imbecillitate animi sui præfecti consternati, parendum esse statuunt. quis enim saluum esse oppidum posse censuerit, quod duces & superiores magistratus non audeant defendere? accesserunt per illud tempus ducenti equites Turcæ ad petendum vt oppidani se dederent, qui inuento oppido patefacto primum aliquid insidiarum subesse suspicantur, at cum diu nemo appareret, illo

Drigal. opp.

Lizisum à Turcis instauratum.

Solimos pp. captũ à Turcis, & præsidia cæsa.

ret, illo sine puluere & sanguine potiuntur. cum verò censerent fieri non posse vt præsidia procul abessent, magno studio mox insectantur. comprehensos ad morem pecudum trucidant, præter præfectum, quem captum ad Cassumbassam adducunt. sic factum est vt satis condignas pœnas suæ perfidiæ, timorisque persoluerint; cum timidis omnia calamitosa, omnes ærumnæ, omnia pericula, omniaq; crudelia immineant, at fortitudo non solùm à se auertit sæpius hæc omnia, sed etiã cõuertit in hostem. Castalius castra habebat adhuc Sassebessæ, prospectabatque quò aspirarent Mahometti consilia, qui adhuc morabatur Tibisci cum non auderet inuadere Pannoniam inferiorem, quia intelligeret Castalium habere magnas copias, atque in dies accessiones virium expectare, neque facilem fore exitum, si semel ingressus esset. eius timoris causa fuit prudentia Castalij, qui vnà cum Battore & Nadasdo illo astu vsus fuerat, vt exploratores deciperet, quod quotidie tanquam nouæ copiæ, veteres cohortes censebantur, agmina & phalanges oblongę instruebantur vt maiores apparerent. magnæ fiebant salutationes militares tormentis displosis & sclopettis, vt nouæ copiæ accedere viderentur. latè castrametatus fuerat, ne viderentur magnæ copiæ intra paruum spatium posse capi. rumor dissipatus ac diditus fuerat, quod Mauritius cum viginti millibus hominum accederet, & aliquando quòd ipse Ferdinandus cum innumerabili exercitu. Quæ cum deferrentur ad Mahomettum, eaque vera esse posse subdubitaret, erat animo dubio quid sibi esset agendum. fit certior Castalius quòd decreuerat Mohomettus repente inuadere inferiorẽ Pannoniam, & iam primam aciem præmitteret, quæ constabat è viginti & quinque millibus equitum cum purpurato Gręciæ præfecto. ad eum nuntium statim Castalius cum peditatu & cataphractis equitibus properat ad aditum impediendum. relicto Battore in ijsdem castris cum copijs omnibus eius regni, vt concitatam existimationem per suam prudentiam conseruaret. decernit cum hoste confligere, si facultas daretur. quod tametsi periculosum erat, tamen prudenter factum iri apparebat: quippe quod si vicisset, Mahomettum omnino ab inferiore Pannonia repellebat, at si victus fuisset, non minorem exercitum, quàm sit præsens Turcarum, à tergo erat habiturus: locum inter Deuam & Sassebessam ad eligenda castra explorat, quem cognoscit peraccommodatum ad muniendum & cum multis commodis, quia peditatus posset aptè in placidis collibus castrametatus equitatui Belerbeij imminere. Deuæ imponuntur copiæ Helfestaini, duæ Hispanorum cohortes, equitatusque Battoris, qui omnes vno tempore postremum agmen hostium adorirentur, cum ipse ita castrametatus esset vt in latus posset inuadere. quæ tametsi fuerant à Castalio cum cæteris ducibus communicata & ab ipso instituta, tamen irrita fuerunt, quia Mahomettus in Pannoniam contendit, quoniam si potiretur illis munitionibus, sibi videbatur inferiorem Pannoniam facilius occupaturus. non enim exitus ita facile fortunæ arbitrio committendus apparebat, quod erat facturus, si in eam prouinciam conaretur ingredi, quod tamen non erat difficillimum cum paruas omnino copias Castalius haberet, quam nullo propè negotio occupasset. sed tanti est prudentia in rebus militaribus vt vnius imperatoris ingenium & calliditas sit pro multis armatorum millibus aliquando. Achmetus Curtensis purpuratus quòd intelligeret Drigal oppidum acrissimè a Pallauicino & Erasmi Taifelis copijs obsideri ac diuerberari multos iam dies, statuit opem ferre obsessis: iusso itaque omni equitatu finitimo in vnum locum conuenire ad quindecim millia equitum colligit, atque iter faciens sub auroram propinquus fit castris Pallauicini. missis quingentis equitibus in primo agmine cogit in castris conclamari ad arma. ipse cum reliquis copijs ad alterum latus oppidi nemine sentiente penetrat. vt si forte Sfortianæ copiæ exirent in suos equites è munitione, illas à tergo adoriretur. Turcicis equitibus ad Sfortianos profectis totis castris ad arma conclamatum est, ad quem strepitum exeunt milites è fossis, suasque acies repente instruunt, atque in acie constituti tanta virtute decertant, vt Turcis maiori ex parte trucidatis pauci superstites coacti sint refugere. Sfortiani rati victoriam penes se esse alij cæsos spoliant, alij fugientes relicto ordine insequuntur, alij equos cæsorum corripiunt. Achmetus arrepta quam optauerat opportunitate tanto impetu Sfortianas copias inuadit, vt equitatus violentiæ, tanquã rapidissimo flumini cedere cogeretur, tum quòd esset sparsus nullo seruato ordine, tum etiam quòd nullos haberet aggeres aut fossas à quibus protegeretur. prima impressio fit in tria millia peditum Germanorum Erasmi Taifelis, qui maiori ex parte trucidati sunt. Pallauicinus quia armatus constiterat ante Italorum agmen, quia videret vniuersum equitatum & cataphractos in fugam versos, Germanos fusos & trucidatos esse, noluit reliquias copiarum fortunæ arbitrio concedere, sed in tutum adducere, atque decernit propinquam syluam occupare. eius consilium cũ optimum esset, tamen etiam optime perfici non potuit, quoniam Achmetus iter occulsit, & ad necessariam defensionem compulit. instructis igitur suis in aciem, ut temporis angustia ferebat, illos ad bellum hortatus in magis periculosa acierum parte ipse prælium committit. sed vix inceptum erat certamen cum Sfortianæ vires propter hostium multitudinem ita infringuntur, atq; aperiuntur, vt coniungi nulla neque cohortatione neque precibus neque minis ducum amplius possent. multi cohortium præfecti relictis suis cohortibus Turcarum arbitrio arreptis equis, quos cuique fortuna obtulisset summo studio è castris & prȩlio diffugiunt, honoris, decoris militatis, salutis suorum omni prorsus obliterata memoria. Sfortia ita a suis destitutus gloriosiorem honestã mortem turpi fugæ anteponens se fortissime constantissimeque tuetur, quòd existimaret solam virtutem posse spem salutis afferre, quę vel viuos defendit, vel certe diuturnam vitam in animis posterorum post hanc breuem lucis vsuram conseruat. pluribus fortiter pugnans acceptis vulneribus nõ prius se circunstantibus dedit, quam pluribus occisis ac vulneratis dextra ensem amiserit, aut cor-

pus

Stratagema Castalij.

Drigal obsessum.

Clades Turcarum per Sfortianos.

Clades Germanorum.

Sfortia Pallauicinus captus.

pius robur propter copiam defluentis sanguinis. captus & ad Achmetum adductus, & ab eo vt vir spectatæ insignis virtutis honorifice tractatus. virtus enim vel apud barbaras gentes & hostem suũ locum obtinet. ceciderunt in eo prælio viri insignes complures, atque inter hos Episcopus Vacneensis, Hippolytus Pallauicinus, Bambinus Carpiensis, Marius Tiburtinus, Albertus castrensis, & Vincentius Antonius vir Florentinus spectatæ virtutis capti in seruitutem. Erasmo Rostio abducto Byzantium caput amputatum. Achmetus illa victoria potitus omnem prædam & Pallauicinum Curtam adduci curat, ipse cum suis victricibus copijs à Mahometto accersitus in castra contendit. At Henricus rex Gallorum Diuoduro ita capto, vt diximus, accedit in castra. est autem vrbs Diuodurum quam vulgus mortalium Metz, siue Metas appellant, in ampla planitie sita non valde procul ab ijs montibus, è quibus Ombricus fluuius ortus planitiem rigans delabitur, qui postmodo in duas partes diuisus per aliquantulum spatij vrbem cingit cum maiori parte aquarum, ac postea duas paruas facit insulas. alter ramus vbi in planitie paruam insulam & ipse fecit, propinquus vrbi defluit. atque aliam paruam insulam facit inter Zilnum & Dilmorum vocatos pontes miræ pulchritudinis, qui ambo septem habent testudines arcuatas. vrbs est plena multis magnificis sumptuosisque ædificijs, & opulenta propter mercaturam, atque ob agri bonitatem rerum omnium feracissima, cui mirifica quædam accedit commoditas importandi vel è longinquo commeatus propter fluuiorum copiam & propinquitatem. reliquerat autem Genuillæ firmissima præsidia, atque secum adduxit quadringentos equites cataphractos, & nonnullas peditum cohortes. tertijs castris Tullum peruenit, quæ vrbs missis obuiam legationibus, atque oblatis in itinere clauibus regem cum magna pompa excepit, cum multis tubis, præcedentibus regijs satellitibus atque apparitoribus, qui Araldi vocantur. rex ipse armatus in morem cęterorum procerum comitante vniuerso populo & magna turba vicinorum locorum sub vmbella ad maius templum cum solennitate accedit, quem sacerdotes sacris indumentis preciosis induti ante fores templi expectabant. ibi cum iurasset magistratibus vrbanis præsentibus se pristinam incontaminatamque libertatem illi vrbi seruaturum, omniaque antiqua iura ac priuilegia, templum ingreditur. post pias preces in palatium episcopi ad hospitium & lautissimum conuiuium excipitur, postridie eius diei cum Cartellus Germanus castra auxisset quibusdam cohortibus & tormentis, relictis ibi in pręsidijs tribus cohortibus Gallorum peditum Nansium versus iter capit. Est autem Nansium oppidum Belgarum in amplissima planitie situm, peramęnum, natura & arte valde munitum, quod distat à Tullo ferre viginti & quinque millibus passuum. aduenit eo dux Lotaringiæ puer; quem Valdemontius multis comitantibus proceribus deduxit, deinde vbi Valdemontium præfecisset Nansio & vniuerso illi principatui, puerum ducem ad suum primogenitum non sine vlla matris molestia mittit. rex ipse Diuodurum contendit, vbi à suis copijs expectabatur. eo profectus iubet copias censeri, quæ diuisæ sunt in duas phalanges. in vna sexdecim millia erant veteranorum peditum Gallorum ac tyronum; atque ex his plures octo millibus armatorum thoracibus & sarissis cum breuibus sclopettis, alij sclopettarij. alia phalanx veteranos habebat & tyrones Aquitanos ex Aruernis collectos & Cantabris & Prouincialibus, quæ regio est Galliæ Narbonensis, cæterisque populis è regionibus Petricoriorum, in qua continebantur septem millia armatorum thoracibus & sarissis, & tria egregiorum sclopettariorum. tertia nouem habebat millia hominum eiusdem rationis. erant a latere mille & quingenti cataphracti cum suis asseclis equitibus, breuesque sclopettos habebant. leuioris armaturæ aderant equitum fermè duo millia, & mille & quingenti sclopettarij equites. Belgæ equites præterea quadringenti. quæ copiæ omnes accedebant ad quadragiuta & duo millia armatorum, inter quos numerabantur equitum ad septem millia. at Cæsariani per id tempus fere Teonuilla egressi cum expeditis equitibus pueros & impedimenta Germanorum capiunt. Henricus cum magnificentia quadam propè incredibili sub vmbella Diuodurum ingreditur comitantibus omnibus magistratibus eius vrbis. vbi ad hospitium ventum est, ait se illa præsidia in vrbem introduxisse, non vt vrbem pristina libertate priuaret, sed vt eos aduersus hostes protegeret, & quòd verebatur ne hostes illa potiti inde suum regnum commodè infestarent. iubet fieri edictum regium, nihil vt per vim extorqueretur sub pœna capitis, sed omnia coemerentur. exierant è castris nonnullæ sclopettariorum cohortes & equites leuioris armaturæ ad superiorem prædam recuperandam, cuius nonnullam partem recuperant; sed cum tardius exiuissent ita Cæsarianos insequuntur, vt sese vrbi Teonuillæ ostentarint, quare Hispani & Sequani egressi leue prælium committunt. Henricus situ Diuoduri diligenter spectato iubet illud muniri euersis quibusdam ædificijs, fossamque duci peramplam ad eam partem, quæ montem prospectat. hinc postea discessurus præficit Franciscum Ghisium reguli Ghisij fratrem cum duodecim vexillis Gallorum peditum, ducentis equitibus leuioris armaturæ, & duobus vexillis cataphractorum, ducentisque sclopettarijs equitibus, quibus pręsidijs vrbs non modo posse defendi, sed etiam hostes posse infestare finitimos videri posset. habuit Franciscus Ghisius secum multos illustres proceres; Condęum, Vandomium, Neomagensem, Horatinm Farnesium, Memorantium, Conestablij filium, Petrum Strozzam, aliosque complures. nuntiantur Henrico res a Mauritio aduersus Cęsarem gestæ. vrbibus Augustæ, Alcimenio, ac cæteris quibusdam libertatem restitutam. magistratus institutos a Cæsare a Mauritio abdicatos omnes fuisse ab eodem Cęsariana præsidia ex ijs vrbibus eiecta. Cæsarem ipsum è Germania profugisse. exercitum fœderatorum

Diuoduri descriptio.

Tulli deditio.

Nãsiũ descriptum.

Hẽrici diuodurũ ingreditur.

K apud

Mauritij perfidia.

apud vrbem Arespurgum nihil aliud, nisi ipsum regem expectare. at Henricus Memorantium iuniorem & Ringrauium, & Viliardum Comitem mittit spectatum quo in statu res sint: quia perlatum postea fuerat Romanorum regem placasse Mauritium, atque in suam sententiam prope traxisse, ipse eum exercitu Germaniam versus iter capit. neque multùm sanè progresso nuntiatur Mauritium copias dimittere, atque conuenisse cum Ferdinando Rege in superius dictas conditiones pacis. Henricus nihil illo nuntio retardatur priusquam ad Rhenum fluuium, vrbemque Visburgium peruenisset. ibi nuntiatur Maria regina collectis multis Belgarum Germanorumque copijs Satanum occupasse oppidum in ripa Mosæ fluminis, ac cæteris finitimis populis plurimum molestiarum assidue inferre. Sed quoniam Henrico tardior videbatur ac frigidior Mauritij expeditio, quàm initia tanti belli, tantarumque rerum magnitudo postularet, misit Lansacium ad ipsum Mauritium sollicitandum. responsum est Lansacio à Mauritio se non posse perficere quod promiserat, quoniam sibi militandum esset Ferdinando in inferiore Pannonia aduersus Turcas qui eum magnis copijs illam regionem infestarent. eius ducis perfidia cognita, quem tantis opibus vocatus iuuerat Henricus, copias retrahit vbi Lansacius certissimum nuntium retulit in castra atque vt commeatus facilius exciperetur, copiæ ipsæ diuisæ sunt in tres partes, dum suppetiæ ferrentur maritimis locis, inferioribusque Belgis. erat enim commodius in plures partes copiarum, & pluribus è locis vno tempore, quam in vnum locum conuenire commeatum ferentes in castra. Interea Maria Martinum Rossemium marescialllum Menapiorum cum tribus Menapiorum millibus & Sicambrorum, quingentisque equitibus iubet in principatum Leucorum descendere. ibi enim iussus fuerat Masfeltius comes & alij insignes proceres quotquot possent viribus collectis copias coniungere: atque hi omnes quindecim millia peditum, tria equitum collegerunt. at verò Henebaldus amiras, quem Henricus cum exiret è regno in castra, regiis rebus præfecerat cum potestate proregia cum esset Catalauni, quæ vrbs est apud Matronam fluuium in regione Suessonum collectis & ipse viribus, quas potuit, finitima loca præsidiis munit. Rossemius, Petrus Hernestus, Masfeltius trans Mosam fluuium per pontem Sateni transgressi Francam oppidum conantur occupare. Sed cum egregiè esset munitum, Briolam oppidum petunt situm in ripa eiusdem fluminis, quod captum incendio absumunt. Capto etiam oppido Bolandra quasdam cohortes peditum imponunt ad eos qui commeatum afferrent tutandos & protegendos. inde digressi multa Suessonum castella populantur. sed vbi nuntiatum esset amiranrem magnas copias collegisse, ac regium exercitum redeuntem in eam regionem propinquare Satenum redeuntes Bolandram etiam flammis absumunt, seque in oppida munita recipiunt. Henricus vt hos repentino aduentu opprimeret, magnis itineribus contendit: sed vbi nuntiatum est eos sese in munitiones recepisse, decernit principatum Leucorum adoriri, atque copias ducit ad arcem Marsum sitam in ripa Ombrici fluminis inter Treuam & Teonuillam, vbi placidus surgit collis natura munitam quidem, non tamen quæ & tantis viribus posset resistere. ad eam arcem multi nobiliores homines confugerant, quia putabant fore ut Henricus ad obsidendam vrbem Teonuillam recta contenderet, at non tam cito ad eius arcis expugnationem aspiraret, qui tamen illuc primùm accessit, quòd ibi magna esse annonæ copia dicebatur. vbi Gallicæ acies sese huic oppido ostentasent, neque tamen oppidani vllum deditionis signum præ se ferrent, aut consilium cedendi potentiori fortunæ, imperat Henricus arcem ab ea parte, quæ collem prospectat, octo muralibus tormentis concuti, atque aperiri ingressum ad inuadendum. prostratis, apertisque muris per satis amplum spatium Galli arcem in acie inuadunt. certatur acriter ab arcis defensoribus, qui tamen Gallicis viribus denique cedere coacti sunt, atque arx vi capta est. cum direptionibus & rapinis arx vexari cepisset Langrauius tribunus militum Germanorum locum petit suppliciter a rege seruari incolumem, quòd haberet ibi mulieres affinitate coniunctas; atque illud propter honestatem petitionis facile impetrauit. ibi relicti sunt ducenti Aquitani pedites & centum equites leuioris armaturæ ad vexandam Teonuillam: quoniam peraccommodatus locus videretur, atque imperata est instaurari pars arcis disrupta & prostrata. itum est postea ad montem Diui Ioannis, quod est oppidum paruum, quod & ipsum, & Soliura, & pagi complures diripiuntur. cum vero præsidia Teonuillæ parui facere vires Gallicas viderentur, quoniam frequenter exibant præsidia ad excitanda minuta prælia, itum est totis castris ad ipsam vrbem expugnandam. iam verò profectus erat ad obsidionem vrbis Hanebaldus amiras cum tribus Heluetiorum millibus, & Suessonibus militibus, quibus copijs subsidia impedierat, quæ è locis finitimis mittebantur, ita vt non possent tutò accedere. preerat vrbi ipsi Marsi dux Cæsaris nomine, qui leuibus prælijs conabatur Gallos diuertere ab attrahendis tormentis Sed cum nihilominus muri deiecti prostratique fuissent in duobus locis iam inuasuris Gallis ciues deditionem faciunt suis viribus diffisi. deditionis conditiones hæ fuerunt, vt priuati milites liberi, sed inermes excederent. vt ciuibus parceretur, omniaque eorum essent incolumia. vt duces militum fierent captiui. Henricus ita vrbe per deditionem in fidem accepta ad obsidendũ Eporsiũ uicũ castra mouet, quod est oppidum & ipsum Suessonum regionis campaniæ munitum & situm sub monte. huic ex altera parte mons imminet, ex altera spatiosam habet planitiem, per quam Cessa fluuius ignobilis defluit, atque Danuillam vsque delabitur, quo in oppido erat comes Hernestus Masfeltius cum tribus millibus peditum partim Menapiorum, partim Sicambrorum, partim Germanorum, ac Sequanorum. equites galeati aderant quingenti. cataphracti centum. atque hi frequenter excitabant leuia prælia. Isti magno erant impedimento quo minus tormenta possent dirigi, quæ tamen opera & beneficio corbium in

Marsum arx vi capta.

Teõuillæ deditio.

duabus

duabus partibus directa sunt, vbi muri apparuissent debiliores, lateraque imbecilliora. in ea parte collis, quę erant superior, locantur sex colubrinę, quę vias oppidi infestarent, & eos deturbarent, qui inferiorem verberationem conarentur impedire. deiectis itaque non ingentibus murorum spaijs præsidia videbantur conatum Gallorum minime expectatura. at Masfeltius cum suos frustra rogaret hortareturque ad pugnam, grauissimè tulit quòd propter timiditatem ignauiamque suorum oppidum ipsum tam munitum veniret in potestatem hostium sine pugna. statuit igitur sibi fore honotificentius si inuitus venisset in potestatem hostium, quàm si lubens tam timidę ac fœdę deditionis assensisset. milites eo inuito se dedunt per illas conditiones, quibus accepta sunt Danuillę prępsidia. egressis his inermibus omnis generis pręda concessa est conestablio, qui cataphractis equitibus eam largitur. Sed quoniam duorum nobilium oppidorum pręda & impedimenta ita fuerant coucessa, Galli paulatim exire e castris eius militiæ pertęsi, quia communes labores pro virili subirent, at præmia non pro laboribus aut periculis, sed ad gratiam & beneuolentiam & amicitiam concederentur: cum nihil aliud priuati milites è bellis victores reportent, aut præmium aliud habeant, quàm prędam, & spolia cæsorum hostium, quę si pręrepta sint, reliqui erunt labores tantum, & pericula, & vulnera, quæ nemo sanæ mentis sine præmio expetiuerit. Masfeltius, qui venerat in potestatem regis Lutetiam adducitur, post cuius discessum inde castra mouentur. Mommedium oppidum ostensis tantum tormentis in deditionem venit. præsidia per pactiones explicatis vexillis ad profectionem cum armis & impedimentis exeunt ex oppido. hæc omnia castella firma præsidia capiunt, quod essent magni momenti, muniunturque, & reficiuntur partes collapsæ.

Danuillæ deditio.

Sedanus regulus interea, ad quem principatus Bulionensis amissus per antiqua bella à suis maioribus, pertinebat, petit auxilium à rege ad suum principatum recuperandum, nonnullisque tormentis acceptis & tribunis peditum & satis ingenti equitatu primùm oppidum Bulioneum munitissimum expugnat deinde breui vniuersum principatum recuperat, iam trecentos & amplius annos à suis maioribus amissum, quæ dum fierent à Sedano, Lumes oppidum regis iussu solo æquatur, funditusque euertitur, quamuis esset munitissimum, & rebus bellicis non inutile, quia esset receptaculum exulum Gallorum, & latronum. post illud vi expugnat Trelonium, populatur, diripit, incendit, euertit. huic Gloium oppidum captum, Cimeum concussum est; præsidia quia viderent instare periculum in arcem se recipiunt. dum agitur de conditionibus deditionis repentino conatu capitur, diripitur, inceditur.

Sedanus Bulionēse principatum recipit.

Lumes opp. solo ęquatū.

Trelonium captum.

Cimeum captum.

vt verò Cæsar pluribus è partibus vexaretur, varijsque bellis & molestijs vno tempore distraheretur, Henricus pacem cum Solimano Turcarum imperatore componit per legationes, qua confirmata Solimanus adpromittit liberaliter Gallo omne auxiliorum genus aduersus Cæsarem communem vtrinsque hostem. at Henricus quia videret Cæsarem non mediocriter rebus Italicis ad omne genus bellorum adiuuari, vt Italæ vires in defensione oræ Italicæ occuparentur, impetrat classem Ottomanicam ad litora magnæ Græciæ, ad mare Tyrrhenum, ad vniuersam propè oram maritimam Italiæ infestandam: qua re efficiebatur vt incredibilibus sumptibus alendarum copiarum in multis locis maritimis Cæsaris exinaniretur ærarium, & vires distraherentur in multas partes, quare fierent debiliores.

Pax Henrici cū Turcarū imperat.

Clasis Turcica conducta ab Henrico.

trepidatum est magnopere Neapoli ex ea re, quòd illud regnum per id tempus non satis esset præsidijs instructum, & quod Salernitanus princeps, qui nuper ad regiam tutelam confugerat multos haberet coniunctos in eo regno, plurimumque posset autoritate & gratia & equitate expostulationis. Cęsar cognitis regijs consilis iampridem veritus ne id quoque aliquid detrimenti suis rebus afferret, multas Germanorum cohortes ad vexilla conuocauerat, curaueratque illas Genuam, & ad oram Liguſticam conuehendas ad eius regni præsidia & defensionem. atqui præcipua causa fugę principis Salernitani fuit simultas & odium Petri Toletani post legationem Neapolitanam, qua functus fuerat apud Cęsarem in tumultibus ad religionem spectantibus, per quam opportunitatem Salernitanus grauiter inuectus fuerat in nimiam seueritatem & acerbitatem Toletani. eius principis criminationibus ad Toletanum delatis per literas amicorum & propinquorum, quibus plurimum poterat apud Cęsarem, inflammatus est Toletanus, atque principem grauibus accusationibus apud Cæsarem onerauit, scripsitque periculosum esse propter eximiam hominis autoritatem nequid noui moliretur in eo regno vbi redijsset. Cęsar idcirco illum diu apud se in Germania detinet, & cum in Italiam redijsset denique Neapolim ex occulto loco atque ex insidijs sclopettus in eum disploditur: questus est apud Toletanum princeps. instat vt autor scoeleris inueniretur. propositis pręmiis indici inuentus est pręter spem Toletani. Sed tamen magna negligentia vt in re leuissima vtitur, princeps venit in suspicionem Toletani consilij, atque cum dies dicta etiam fuisset sibi apud Toletanum, cum ad pręstitutum diem non apparuisset priuatur principatu: qua de causa cum ad Cæsarem esset prouocaturus, quia suspectum haberent iudicem Toletanum, dissuadentibus amicis ob Toletani potentiam, & ob Cęsaris animum parum sibi propensum iam cognitum, primùm Venetias, deinde in Galliam confugit, vbi perbenignè à rege exceptus honorifica stipendia meruit.

Salernitano principi principatus ereptus.

Turcica vero clasis, quàm Solimanus Henrico promiserat rebus omnibus instructa iā traiectis Caietę finibus ad litora Tarracinæ peruenerat, vbi Gallicam clasem pręstolabatur, neq; videbatur vlterius progresura propinquāte autumno, cum Dragutus nollet hyemare in occidentis partibus. Auria tametsi sciebat se longe inferiorem esse viribus Turcica classe, tamen conatur Germanicas cohortes in oram Ligusti-

eam exponere, & Neapolim accedere, cum istud ipsum fieri Cæsar summa industria iussisset, ne per suam negligentiam regnum illud amitteretur. idcirco decernit vel contra suorum ducum consilium procedendum esse, atque primùm Centumcellas, deinde Hostiam applicuit. illuc profecto nuntiatur Turcica classis in duas partes esse diuisa, cuius altera pars erat apud montem Circellum, altera apud insulam Pontiam, quæ iacet è regione ferè Tarracinæ vrbis in mari mediterraneo. nam quamuis duces Auriæ consulebant iter habendum esse in altum, tamen Auria malluit iter facere inter montem Circellum & Pontiam, fretus opportunitate classis ita diuisę. emissis igitur quibusdam qui aquarentur, vbi turba nautica refecta auctaque fuisset secundum ventum obseruans per noctem Centumcellis discedit. Dragutus certior factus Auriam nauigaturum, cum esset adhuc ad montem Circellum commonefacit duces ac trierarchos qui erant ad insulam Pontiam quo in statu res sint. Auria sic iter faciens intercipitur medius, atque prima acies se egregie defendit. ita vero oppugnatur vtrinque classis Hispana, vt multis trucidatis veritus Auria ne, si procederet, iacta esset alea de omnium salute, coactus sit amissis septem triremibus recedere, quæ captæ sunt non sine multa pugna & contentione. Germani capti omnes, & plerique è ceteris ad transtra sunt cathenati, reliqui in miserrimam seruitutem abducti. Henricus dum classis finibus Neapolitanis propinquaret, miserat in Italiam Salernitanum principem, vt cum purpuratis antistitibus Ferrariensi ac Turnonio, reliquisque Gallicæ factionis ducibus de rebus bellicis consultaret; qui cum venisset ad comitia bellica ad fossam Clodiam, is pagus est Venetorum imperij non procul à Venetiis, qui primus se ostentat ad dextram per sinum Adriaticum in continente orientem versus nauigantibus, mox solutis comitijs per fines Heluetiorum redit in Galliam. rex accepto nuntio quod classis Turcica nauigans in mari Tyrrheno vniuersa litora Italiæ trepidatione & metu repleuisset continuò iubet Salernitanum principem Massiliam quàm citissime conuolare, & cum triremibus quæ ibi essent instructæ Turcicæ classi obuiam procedere. Sed postea pugna feliciter à Draguto gesta ad Pontiam nuntiata fit certior Dragutum post expectatam diu frustra Gallicam classem præda onustum cum multis captiuis orientem versus nauigare, quia iam anni tempus instaret vt intra suos fines se reciperet. princeps summa diligentia vsus abnauigantem classem sequitur, neque prius sequi cessauit, quam peruenerit Byzantium. ibi honorificè à Solimano exceptus fuit in hybernis, & classem in annum sequentem impetrauit. Castalius ex alia parte cum infeliciter à suis ad Drigal oppidum fuisset pugnatum acceptum nuntium, vt par est, ægrè tulit. Sed tamen in tantis infortunijs nullum non modo metum, sed neque mœrorem quidem præ se tulit, atque finxit perexiguam factam esse iacturam, ne ducis mœrore aut vultu animi suorum militum consternarentur. Pallauicinus Curtam adductus vbi à vulneribus conualuisset quindecim millibus nummum aureorum redimitur. Achmetus accessit ad Mahomettum sicuti iussus fuerat iam iam inuasurum Pannoniam, sed tamen id fiebat subfrigidè cum satis hoc anno fecisse sibi videretur, quia Tibiscum & Lizisum vrbes, & multa castella præterea cepisset profligata etiam bona parte copiarum hostilium. Sed Achmeti adhortationibus & monitis impulsus vt oblatam rerum bene gerendarum opportunitatem ne amitteret, incitatur vt Pannoniam inferiorem inuadat, aiebat enim vrbes reliquas perterritas & consternatas superiorum clade & iactura vltro venturas ad deditionem vbi arma Turcica tantum se illis ostendissent: ad quod etiam non mediocriter impellebant Ferdinandi variæ maximæque occupationes, & Germanici tumultus, quæ opportunitas opprimendi hostis visa est Turcis non esse aspernanda. his accedebat summa inopia rei pecuniariæ, qua Ferdinandus laborabat præter equitatum ac peditatum amissum, quare efficiebatur vt copiæ non possent ita facile comparari. hæc enim omnia poterant optatissimam Turcis opportunitatem offerre ad vrbes occupandas, & ad multam prædam diripiendam. Mahomettus quòd hæ rationes probabiles viderentur, iubet vexilla conuelli ad profectionem, quantaque potest celeritate Zanolchum oppidum petit cum omnibus copiis. Id oppidum propter situs commoditatem fuerat à Ferdinando extructum à fundamentis, & non mediocriter omnibus rebus necessarijs ad defensionem munitum. est enim in ripa Tibisci fluminis in opportuno loco ad reprimendas frequentes Turcarum incursiones. Eundem situm Solimanus etiam elegerat ad istud ipsum negotium, nisi præuenisset Ferdinandus ob amœnitatem loci. sunt in eo oppido quinque altissima propugnacula, quæ ex altero latere Tibisco fluuio alluuntur ex altero fluuio mediocri Zagiua, fossamque habent præaltam plenam aqua fluuiali. oppidi tanta est amplitudo, vt commode possint quatuor hominum millia in acie consistere ad defensionem. Ferdinandus & præsidijs, & bellicis tormentis, & annona, & omnibus apparatibus bellicis denique in multos annos hoc oppidum tanquam inexpugnabile vlla vi armorum munitum habebat. vbi quinquaginta tenebat oblongos lintres non minus ad pugnam, quam ad voluptatem piscationum accommodatos. Collocati fuerant in præsidijs eius oppidi quinquaginta Hispani, centum Boemi, ducenti Aiduchi, trecenti Germani, & ducenti equites Pannones, atque hęc erant ordinaria oppidi pręsidia. Castalius quamquam videbat in magno periculo res inferioris Pannoniæ constitutas, neque parum de Vmundria erat sollicitus, quòd illa vrbs non satis munita videretur ad resistendum; tamen quia futurum sperabat vt hostis in Zanolchi oppugnatione retardaretur, non nihil ad munitionem eius vrbis aspirat. quippe quòd esset oppidum eius naturæ, vt si non infringere, at certe retardare saltem ac retundere hostiles copias posset, quòd esset, vt diximus, munitissimum. Mahomettus ante quam Zanolchum accedit, præmittit duo equitum millia ad agrum, regionemque totam recognoscendam, commeatusque compa-

Nauale prælium cruentum.

Pallauicinus redemptus.

Zanolchi descriptio.

comparandos, cuius rei inopia laborabatur in castris, quia per loca deuastata Turcæ iter fecissent, & incolæ regionis aufugissent, vnde nascebatur necessario rei frumentariç penuria. Turcç nonnulli ex his se Zanolcho ostentant. exeunt quidam prçsidiarij. initur leue prçlium. cognitum est ab oppidanis è captiuis Mahomettum cum omnibus copiis ad expugnationem oppidi esse venturum. cum primum Turcarum agmen eo accederet, forte ignis in quadam domo accensus adminante & impellente flammas vi ventorum in proxima quæque tecta oppidi debacchatur, ātque ob impetum succrescentium ventorum, atque incendium semper magis distrahentium ad extremum vniuersum propè oppidum concrematur: quippe quod ex asseribus & tabularis materia nimirum flammas allicienre esset plenum. Sed tamen tanta fuit oppidanorum diligentia vt flammas denique superarit. oppidani ad hostium aduentum instructi Turcas tormentorum globis dissipant, atque turmas ita disrumpunt, nemo vt propinquare muris auderet. postça certatum est leui pugna non sine magna Turcarum clade. at Mahomettus postridie cum reliquis copijs accedit. abstitit tamen procul ne tormentorum globis offenderetur, atque ad eam partem oppidi, quæ fossarum opera defendebatur, turmas mittit exploratum de more ad expugnationem. Sequenti postea die omnes copias oppidanis ostentat, quæ tam conferta agmina visa sunt, vt horribilem aspectum oppidanis præberent, quippe quod solum vbique tegeretur. positis deinde castris mittit ad oppidi præfectum qui nuntiaret solum oppidi esse Solimant, quod Ferdinandus illud in alieno fundo extruxisset, quare hortatur vt rem alienam restituat. addita sunt precibus ingentia promissa, pollicitationesque certorum munerum. honestas conditiones recusanti adhibentur minæ, & acerbissima tormenta intentantur, si pateretur tantum bellica tormenta dirigi. his minacibus petitionibus responsum est, oppidum non esse præfecti, sed Ferdinandi, qui illud suæ fidei commisisset, credidissetque defendendum tanquam viro bono & fido. non posse illud dedere sine turpitudine proditionis. decreuisse vitam potius, quàm fidem amittere. oportere illud armis, at non auro vel pollicitationibus extorquere. neque verbum quidem in posterum esse de hoc negotio audiendum. illo responso accepto virtutis & fortitudinis pleno Mahomettus curat fossas castrenses ad oppidi fossas vsque produci non sine multa ac propè incredibili difficultate, quod terra corbibus è longinquo esset asportanda, cum locus esset aridus arenosus & saxosus, & ad extruendas munitiones ineptus. directa sunt denique tormenta, quæ cum magna vi oppidum concuterent, non etiam magnum damnum afferebant, quia ædificium è terra & fasciculis lignorum non ita facile corrueret, cum vis globorum intra terram ipsam deperiret. vbi per triduum oppidum frustra concussum esset, Germani consilium fugæ cum Hispanis communicant. sed cum Hispani se tantum turpitudinis numquam admissuros profiterentur, gloriosamque mortem dicerent se velle infami saluti preferre, ad Pannones & ad Boemos peruentum est. omnes hi cum recusarent se esse turpiter fugituros, consilium tam facinorosum ac nefarium Germanorum peruenit ad aures præfecti. is multa comitate conatur animos militum ab illa improbitate retrahere, multisque promissis sollicitat ne oppidum illud, in quo totius Pannoniæ salus contineretur, præsertim iam rebus omnibus munitum necessarijs, suæ ipsorum militum fidei virtutique concreditum, proderent immanitati Turcarum, qui tamen breui ab illa oppugnatione, quam irritam & vanam comperissent, erant discessuri. non conuenire Germanicç gloriæ, quæ semper maxima apud omnes nationes habita est in rebus bellicis, nulla probabili, causa, nedum necessaria oblata, turpiter ita & trepidè commissas suæ fidei munitiones deserere. Sed quæ oratio, vel qnç ratio imbellem animum & sententiæ suç pertinacem regere possit? vbi turpitudo consilij cognita est, ne frustra susceptum consilium videretur, adducunt simulationem honestatis, quo minus turpis fuga appareret. postulant menstrum stipendium, quod sibi debebatur, atque illud mutuo accepta pecunia dissolutum est. Interea Turcica tormenta oppidū concutiuit. omnis conatus fit inanis. ea res cum posset erigere atque extollere vel iacentes oppidanorum animos, tamen ij nihilominus ad fugam latebrasque prospectant. statuunt noctu per lintres flunium traijcere: quod consilium cognitum ab Hispanis ad prçfectum oppidi defertur. curat vt lintres arena impleantur ne possint ad fugam occupari, cum nulla alsbi pateret via cuncta latè tenentibus hostibus. atqui cum per noctem Hispani vigiles viserent, vident armatos Germanos ad iter vasa collegisse, ac Pannones paratos in equis. præfectus eos rogat denuo ne tantum detrimenti rebus Ferdinandi regis inferrent, tantumque turpitudinis nationi Germanicæ offunderent. quæ omnia admonita & adhortationes irritæ sunt. Turcæ audito strepitu qui fiebat intra mœnia, cum vigiles collocati essent vel intra fossas oppido propinqui, cum paulopost nihil audiretur, neque solitarum vigiliarum indicium appareret, ad aliam partem oppidi, & ad oppositam portam accurrunt, qua Germani exibant & Pnnones. ingressi oppidum neminem inueniunt, præter oppidi præfectum, qui solus relictus portam erat clausurus, decreuerat que vel ipsam vitam potius profundere, quàm fieri particeps tam turpis consilij, atque tam fœdç proditionis. perductus est igitur ad purpuratum Curtensem, qni percepto rerum successu eum honorifice tractat. est enim virtus & fides & constantia apud omnes homines vbique laudabilis, cum nulla sit gens tam barbara, quæ non virtutis reuerentia capiatur. Cæterum Germani cum purgandis lintribus, & in aquā deducendis, non parum distinerentur, atq; ita impedimētis impleuissent, vt non facile possent detrudi, ab hostibus circumueniuntur, opprimūtur, & ad vnū trucidantur. Hispani ferè omnes alij lintribus minus auari, alij terrestri fuga in tutum peruenerūt. Mahomettus ita oppido munitissimo potitur sine certamine per Germanorum Pannonumque socordiam & metum nonnullos dies ibi cum omnibus copijs moratur, deinde relictis firmis præsidijs ad obsidendam Vinundriam infesta signa conuertit. Castalij copiæ audita Zanolchi etiam iactu-

Zanolchum casu concrematum.

Germanorū turpe consilium.

Virtutis vis.

Zanolchum captum.

ra non parum ceperunt admirationis cur id ita fieret, vt munitiones, quę nulla humana ope videbantur poſſe expugnari, ita turpiter & per ſummum dedecus hoſtibus relinquerentur. Caſtalius tametſi non mediocrem mętorem ex ea re percepit, tamen ſimulat ſe parum res huiuſcemodi curare, cum diceret hæc eſſe ludicra fortunæ, quæ modo deprimere res bellicas, modo extollere depreſſas ſoleret. nullam iacturam vnicam eſſe conſueuiſse. tunc maximè ſperandum eſse cum plura aduerſa acciderint, fortunaq; in hanc partem ſe exercuerit, quòd mox in aliam partem conuertetur, quia ſola inconſtātia rerumq; humanarum volubilitas illi grata eſt. Illud vnum ſe grauiſſime ferre inquit, quòd vnde plurimum fidei & conſtantię & auxilij ſperabatur, inde res magis proderentur per ſummum ipſorum militum dedecus, turpitudinem & innocentium nationum infamiā. quippe cum etiam illa prouincia rerum nouarum cupida iam videretur aſpirare ad reuocandum Ioannis regis filium in ſucceſſionem regni per clandeſtina colloquia; quoniam bellorum moleſtiæ eſset pertęſum, qua vna ratione tantas calamitates Turcarum ſibi videbatur deuitatura. hæc res etiam animum Caſtalij nō parum vexabat, quòd paruas copias haberet ad tantas rerum mutationes, quibus etiam non erat ſoluendo; quare in tantis rerum difficultatibus quid conſilij caperet cum Vaiuoda, cæteriſq; ducibus conſultat, vt mature pro viribus omnibus rebus conſuleretur.

Iſabellæ querelę de Ferd.

Iſabella interea grauiter de Ferdinādo querebatur, quod per fraudem & vanas promiſſiones eius e regno fuiſſet eiecta. quod filio promiſſa vxor non daretur. quod nullæ ſeruarentur pactiones aut promiſsorum fides. quod ſibi dos non ſolueretur. his aliiſq; pluribus querelis Ferdinandum regem onerat apud fratrem ſuum Sarmatarum regem & Bonam reginam. Se non ſeruaturam conditiones promiſsorum palam profitetur, cum neq; ſibi ſeruarentur. agere cępit vt prouincia regnumq; per nonnulllos proceres reginæ filiiq; partibus ſtudentes recuperarentur: cui conſilio addebat ſtimulos Mirces Vaiuoda Trāſalpinus, qui copijs & pecunia & omni auxiliorum genere ſe illam adiuturum profitebatur, vt Ioannes Rex ſuum regnum recuperaret.

Iſabellæ literæ ad Solimanum.

Sed ante omnia clam Solimanum per literas rogat vt recordetur amicitiæ, quæ inter ipſum & Ioannem regem ſuum maritum interceſserat. ne ſibi deeſset miſellæ viduæ per perfidiam & vanas pollicitationes oppreſsæ. & ab iis præcipuè, à quibus maxime ob credulitatem ſubleuari debebat. Se vnum Solimanum reſpicere neminem alium principem potentem habere ad quem confugiat. Se omnem ſpem ſalutis & dignitatis ſuæ iamdiu in ſua clementia collocaſse. rogat ne ſe in tantis rerum moleſtiis deſereret, in quas propter muliebrem ſimplicitatem & credulitatem collapſa fuiſset. quòd ſi ſua ipſius reginæ cauſa faciendum nō videretur, quæ potius ad Ferdinandi, quàm ad Solimani fidem confugiſset. ſaltem moueretur miſericordia innocentis, & nihil tale volentis pueri, qui hinc per maternam ſimplicitatem, inde per regiam auaritiam è regno paterno fuiſset expulſus. Vnum eſse Solimanum iuſtitiæ, ęquitatis, clementiæq; perfugium; & tanquam aſylum ſpoliatorum eiectorumq; regum. vnam eſse regiarum virtutum ac imperatoriarum reginam, ſuſceptionem defenſionis infelicium pupillorum regum ac viduarum per fraudem oppreſsarum: quippe cum bonus ſit vir priuatus, qui nihil mali faciat; at boni imperatoris virtus latius extendatur, qui cęterorum regum malitiam refrænauerit, & libidines coercuerit. non parum intereſse rei Ottomanicæ finitimos potius habere reges imbecillos & beneficiis obſtrictos, quàm potentes, & ſempiternos hoſtes Ottomanici nominis, qualis eſt Ferdinādus indomiti ingenij chriſtiani imperatoris frater, qui iam tota Germania ac vniuerſa propè Italia domitis, Galliæ, & reliquis Belgicis finibus armatus immineat, & paulopoſt omnium earum prouinciarum vires in Pānoniam Illyriumq; ſit conuerſurus. his, alijſq; rationibus, quæ ab Achmeto adiuuante negotium proponebantur, ita commotus eſt Solimanus, vt ad Stephanum Vaiuodam Myſiæ inferioris literas dederit, quibus imperabat, vt, cum à regina imploraretur, quantis poſſet viribus collectis illi opem ferret.

Literæ Solimani ad Vaiuodā Myſię.

iſtud ipſum imperatum eſt purpurato Curtenſi. quæ dum aguntur clā cum Solimano, nuntiatur Caſtalio Chendum Ferenzum & Petrum Vicchium in finibus Poloniæ copias colligere Pannoniam inferiorem inuaſuros, ad illud regnum reginę nomine occupandum, quia dicerent Ferdinandum non obſeruaſſe reginæ pactiones, neq; ſoluiſſe promiſſa.

Conſpiratio in Caſtaliū.

vtebatur Vicchius Chendi opera & potentia, qui poſt mortem Georgij plurimum autoritate & opibus valebat, cupiebatq; illam cædem vlciſci, & in eius facinoris autores animaduertere. coniunctæ ſunt itaq; horum amborum vires, quare cum auxilijs Myſi, qui nondum copias dimiſerat, donec appareret quē finem res eius regni eſſent habiturę, vti iuſſerat Mahomettus, videbantur ſimul vno tempore regnum inuaſuræ. nam ad Vicchium & ad Chendum multi è nobilioribus eius regni conuenerant, & iam conſpirarant cum Vaiuoda vt omnes vno tempore vbiq; Ferdinandi copias trucidarent. Sed vanum fuit omne horum conſilium per calliditatem caſtalij, qui quo pacto Vaiuoda de medio tolleretur multos iam dies rationem ſubtexebat. hunc nonnulli propter priuatas inimicitias ſe cæſuros eſſe profitebantur, quibus additę ſunt etiam à Caſtalio ingentes pollicitationes tanquam acerrimi ſtimuli & calcaria ad celeritatem cædis. irritati ſunt & animi quorundam aulicorum familiariumque Vaiuode per literas Caſtalij ad eos miſſas, quæ viſæ ſunt eos vel innocentiſſimos vocare in ſuſpicionem proditionis, feceruntq; vt amiſſis honoribus & opibus acerrimo odio in Vaiuodam inflammarentur, & in deſiderium impellerentur vltionis. ad illud negotium adiuuabant coniuncti futuri Vaiuodæ, qui illo de medio ſublato plurimum dignitatis ſe conſecuturos ſperabant. tentoriū igitur ingreſsi eum repente trucidant, atque cum paratis auxilijs in duo Turcarum & Scytharum millia, quos ille ad ſui corporis cuſtodiam alebat, impetum faciunt, trucidantq; omnes. poſtea illo Vaiuoda creato, ad quem illa dignitas iure pertinebat, matrem & filios & propinquos cęſi miſerabiliter trucidant, nemine prorſus relicto, vnde aliquid timeri poſſet. illa cędes diſſoluit vniuerſam coniurationem inferioris Pannoniæ, coniuratosque patefecit, qui quamuis timebant ſupplicia, tamen

men Castalius in præsenti ad eam rem conniuendum esse censuit, quod aliæ intimæ contentiones molestiæque instarent, nam Germani, quia non darentur sibi stipendia, multa fęda, crudelia, nefanda aduersus subditos Ferdinandi moliebantur. in amicos pagos incursiones facientes omnia ferro ac igni populantur. bonaq; diripiunt. hęc satis probabilis causa visa est proceribus hortandi Castalij vt ad expugnandũ Tibiscum copias duceret, quòd intelligerentur vires Cassumbassæ esse debilitatæ, quia multos è suis ad expugnationem Vinundriæ misisset. non esse prætermittendam pręsentem, occasionem, quæ postea frustra desideraretur. profitentur se ad eam expeditionem promptissimè ituros, quibus rationibus putabant se Ferdinandi copias è Pannonia inferiore excludere. Castastalins cum intelligeret quò tenderent horum consilia rem dissimulare. spem non prorsus euellere. postulata differre. in ijsdem castris morari, quę maximè ad auxilia opportuna singulis partibus regionis ferenda forent accõmodata. Cęsar interea Marinianium. aliosque tribunos militum ex Italia conuocat in Germaniam cum copijs, ipse Inutrium, inde Abudiacum contendit. ibi censis copijs Italorum, multisq; Hispanis cohortibus tecentibus, magnum Germanorum numerum colligit, cum omnibus his copijs in Belgas & in Sequanos accessurus, vbi Henricus Canoduro ac Tullo & alijs munitionibus compluribus occupatis omnia pro arbitrio sursum deorsum vertebat.

LIBRI QVINTI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER SEXTVS.

DVM Cęsar copias parat in finibus Vindelicię ad Henrici regis impetus propulsandos, Castalius intra fines inferioris Pannoniæ prospectat quid consilij capiat Mahomettus aduersus Vinundriam; fortuna res Italas vexatura paulatim excitat belli Senensis incendia, iacitq; semina euersionis eius reipublicæ, quæ per multos annos incolumis floruerat. ad quod bellum explicandum videtur altius repetendum quæ causa compulerit vrbem totius ferè Thusciæ nobilissimam, cum libera esse posset, vt primùm voluntariam, deinde necessariam & ab exteris regibus impositam seruitutem pertulerit. Fama est Brennum Gallorum ducem cum trecentis millibus hominum in Italiã profectum eius vrbis initiis opportunitatem dedisse, cum ibi tuguria construxisset ante Christum natum annos fermè trecentos & octoginta ac duos, vt iumenta labore longi itineris atque senes defessos relinqueret, quem locum à senibus Senam nominauit. sequentibus postea temporibus ob amœnitatem regionis iustam ciuitatis formam accipiens, plurimumq; aucta Romanorum coloniam & Lupam Romuli Remiq; nutricem accepit, fuitq; nõ solum amicitia, sed etiam affinitate quadam coniuncta cum vrbe Roma. Post obitum Romani imperij ipsa libera, suis vtens legibus, nullis exterorum regum imperijs obnoxia ad hanc vsq; diem ætatemq; nostram perdurauit. est enim sita in loco amęnissimo Italiæ, collibus vndiq; cingentibus illam placidissimis, qui plurimis vitibus, & oliuetis, & fructiferis arboribus vestiuntur. vtitur cęlo benigno & salubri, atque aere temperatissimo. abundat tum intra męnia tum etiam extra multarum limpidarum aquarum scaturiginibus, quę commodissimè suppetunt ad omnes vrbanos vsus. hæc ciuitas portas habet complures, quarum quæ spectat ad septentrionem, agrumq; Florẽtinum, Chamolia vocatur. ad orientem conuersa est Romana, cui opponitur propè occasum solis versus ea porta per quam adeuntur loca maritima, & planities Rosciæ. conuersa est ad meridiem quæ vallem Arni fluminis prospicit, atq; figuram habet ferè oualem. Senenses igitur illi antiquiores capti amęnitate regionis villas iucundissimas & oppidula & turres nonnullas pluribus in locis agri Senensis condiderunt, relicta prorsus popularibus omni rerum publicarum administratione quia nollent publicis curis, & conseruandæ rei alienæ studio reuocari à proprijs commodis & delitijs. at enim cum populus magis ad priuata commoda, quàm ad publicam vtilitatem rebus patrijs præesset, videreturq; potius tyrannorum autoritatem, quàm ius magistratuum exercere; nullum siquidem bonum est multorum imperium pro arbitrio priuatisq; commodis gubernantium, paulatim excitata sunt mutua odia ciuium: cum iam non viri boni & iusti & sapientes; sed gratiosi & opulenti & affinitatibus multis circumsepti & audaces ac imperiti rerum gerendarum reip. præficerentur. neq; illud sanè curabatur rectè vt iudicationes fierent, sed pro singulorum iudicum arbitrio illegitimis dominis ab legitimis bona addicebãtur. Atqui manifestũ est quòd omnis resp. quæ disciplinas & rerũ præteritarum cognitionem negligit, iam senio delirat, multaque ridicula faciat necesse est, quæ modo mutari oporteat, modo resarciri. Neque tamen ita diutius potest consistere, quæ cum humanis opibus superior sibi esse videbitur, tum certè diuino consilio euertitur, quoniam sola religio & sapientia omnia regna rectè gubernare potest. hinc facile apparuit, cum singuli ad propriam vtilitatem, at nõ ad communem salutem reip. præessent, cum gratiosi & imperiti rectè gubernãdi magistratus per ambitum ac prensationes moderatis ac prudentibus præriperent, nihil aliud esse remp. quàm multorum conspirationem quoquo modo ditescere studentium per subditorum facultates cum vicissim

Initia senarũ vrbis.

Senarũ descriptio.

Resp. omnes propè malę.

Resp. mala quid sit.

connineant

conniveant & obsurdescant magistratus ad iniurias, rapinas, libidines vel affinium vel parium, vt expletus magistratibus & ipsi parem licentiam mox consequantur. hæc causa est cur denique euersæ sint omnes respublicæ, & euertentur in posterum, cum nostris temporibus rara sit omnino reip. & in posterum fortasse rarior futura est. nobiliores hac nefanda gubernatione cognita vel populorum miseratione commoti, vel ambitione impulsi, vel tanquam ad auream messem & ipsi accedere cupientes auaritia & spe prædę allecti, ad remp. accedere nixi sunt. Sed contra repugnantibus popularibus ijs, qui magistratus sibi vsurpabant, quibus non sufficere solis tantus principatus ad auiditatem rapinæ videretur, nedum si nobiles in partem prędæ fuissent admissi, res Senenses in magnum discrimen inducitur. neque tamē simplex fuit inter patricios & populares seditio, sed magna contentio vel inter ipsos nobiliores, quòd alii Romanam nobilitatem & antiquitatem Brenni præ se ferrent. alij Clusinam nobilitatem præstantiorem ducerent. nam Clusini ciues Clusio vrbe deuastata, quæ fuit olim metropolis Thusciæ, Senam commigrarunt. Sic igitur ad arma vsque sępius ventum est, atque potentiores non semel eiectis aduuersarijs modo huc, modo illuc fortuna belli alternante victoriam, summæ reipublicæ præfuerunt. Nam profectò indignum alteris videbatur si recentioribus & nouis hominibus par ius ciuitatis deferre cogerentur, cum munia reip. commodius & vtilius inter paucos administrarentur: cum æquum ducerent antiquiores vt ipsi in cæteros homines haberent imperium. Inde multæ iniuriæ aduersus nouos homines & populares nouorū partes complexos committebantur, ad quas conniuebant antiquiorum magistratus. alteris nulla re se illis inferiores existimantibus perindignum ac non ferendum videbatur se tum priuatim tum publicè etiam iniurijs affectos negligi; cum non res publica sit, sed manifestissima & crudelissima multorum tyrannorum dominatio ac tyrannis, vbi arbitria hominum nullis rationibus obnoxia pro legibus dominantur, quæ debent esse omnibus eædem, neque possunt iure maiorem veteribus quàm nouis, aut nobilioribus quàm humilioribus ciuibus impunitatem iniuriarum exhibere. nā ex iniquitate iudicum, imparibusq; iuribus multæ priuatorum controuersiæ nascantur necesse est, atq; inde ciuitatum deniq; euersiones & ruinæ: cum Deus sit demum iustissimus vindex debilium & iniquè oppressorum. at res eò deniq; perducta est vt è cunctis hisce tribus ordinibus crearentur magistratus, qui communi consilio & consensu artifices & subditos populos prædarentur. nam eò res Senensis erat deducta, vt vbi ab artificibus operas aut mercimonia a mercatoribus extorsissent ij qui magistratibus fungi consueuerant, vel post longum interuallum precium suarum mercium petentibus plagæ infligerentur ac vulnera pro precio, atq; magistratuum ministri, qui in ius vocarent schedulas nominum deglutire cogerentur. Siue igitur Dei consilio propter multa peccata eius ciuitatis, siue fortunę arbitrio, quę solet plerūq; diuturnæ ciuitatum, regnorumq; felicitati inuidere, vbi dementia hominum ad mutationes pręcipue aditum patefecerit, cum nihil beatum aut tranquillum in rebus humanis diu esse patiatur, tantum mutui odij in illa ciuitate exarsit, vt non semel propius periculo fuerit ne tota ciuitas suis armis, popularibusque seditionibus ad internecionem tenderet, funditusque euerteretur. ad horum tantorum imminentium malorum remedia missæ sunt legationes ad Cęsarem, cum vrbs illa facta esset antiquitus imperij, quę Cęsarem ipsum causam docerent, suppliciterque peterent ne in tantis periculis & calamitatibus vrbem illam negligeret, quæ semper imperatorio nomini fuisset addicta, sed quàm citissimè labantibus rebus succurreret, oppressosque ciues antiquos à recētioribus & à popularibus pro sua innata clementia, & iustitia subleuaret. omnium bellorum miserrimum esse & acerbissimum illud, quod inter ciues eiusdē ciuitatis geratur, non solùm quod hostis iam sit intra mœnia, sed multo magis quia non opes, non gloria, non imperium tantum denique quæratur in bellis ac tumultibus ciuilibus, sed vita & sanguis, & iugulum ipsorum ciuium. facile vero posse illam vrbem à tantis molestijs subleuari, si publico ipsorum Senensium sumptu Cæsar Hispanorum peditum cohortem misisset ad vrbis custodiam, quorum præsentia tota ciuitas conquiesceret. atq; id quidem facillimè impetratum est. his præsidijs acceptis vtraq; factio continuo repressa est, & omnis ciuilis controuersia ac seditio consopita. Sed enim cum idem propè Senensibus accidisset, quod & fabuloso equo Stesichori, qui ad vlciscendam cerui iniuriam, quòd is sibi pabulum conculcasset, seruitutem subiuit hominem vt iustū vltorem dorso & frænum passus, tum demum cognouerunt in quos errores fuissent illapsi. nam quasi ad mutuam vindictam faciliorem frenum & ephippium passi imploratis externis auxilijs, nō minus in seipsos, in patriam, in libertatem, quàm in aduersarios vltionem, totamque vim vindictæ conuertunt. nam præfectus Hispanis præsidijs, vrbisq; gubernator dictus Cæsaris nomine Diegus Mendocius conciliatis sibi animis nonnullorum primatum, obstrictisque amicitia & beneficijs tātum autoritatis in ea vrbe paulatim sibi comparat, vt tanquam summus imperator in reliquos ciues implacidus & imperiosus esset: qua acerbitate sic animos Senensium in se concitauit, vt facile cognoscerent in quos errores incidissent, atque inflammari sint ad excutiendum seruitutis iugū, quod suis ceruicibus parari videretur. impellebant ad hoc oppiduli cuiusdam initia, quod Mendocius simulata necessitate defensionis consultò excitabat in ea parte vrbis, quæ Florentiam versus prospectat, non procul à Chamolia, vt facile subsidia Florētina posset admittere cum opus esset: quia Cosmus Medices dux Hetruriæ Cęsarianis partibus maxime faueret. atque cum se formidare arma popularia post iacta fundamenta oppiduli Mendocius simulasset, curauit vt ea vniuerso populo & artificibus adimerentur, atque in oppidulum comportarentur, quod quidem facile consecutus est per edicta magistratuum & amicitiam nobiliorum, cū breuiora præsertim arma nobilioribus reliquisset. Tum paulopost impulsu nonnullorum amicorum Mendocij coortæ sunt querelæ quòd populus inermis armatis nobilibus proderetur; cum vbiq; fierent iniurię, coactique sunt nobiles etiā omnia

Seditio inter patricios & populares.

Familię veteres & nouę Senenses.

Senēsium legationes ad Cæsarem.

Stesichori fabula.

Diegi Mēdocij acerba gubernatio.

nia arma deponere, & in arcem comportare. Senenses ita omnes inermes armatis præsidijs expositi partim superborum Hispanorum iniuriis irritari, partim quod suæ libertati parari insidias sentirent per eam simulationem defensionis, tranquillitatisque vrbanæ, depositis mutuis odijs & simultatibus & popularibus seditionibus, atque vrbanis controuersijs omnes concordes ad repellendum seruitutis iugum conspirant. cępta sunt fieri concilia & conuentus sępe in priuatis domibus ad defectionem & defensionem consentientium. missæ sunt clam legationes, vt superius admoniti fueramus ad Henricum Gallorum regem, quæ admissæ non minus occultè, quam luculenter causam Senensium agunt. amissæ propè libertatis casum deplorant. Cæsarem multis maledictis onerant, tanquã tyrannidem totius Italiæ affectantem; cum partim vi armorum, partim fuco & fallacijs opprimere Italos nitatur: quod fit mira quadam lenitate verborum ac simulatione clementię, cum tamen insatiabilis existat, semperque magis sitibundus imperandi. eius rei non leue esse argumentum, quod tantis, tamque crebris tributis subditas imperio ciuitates oneret atque opprimat, vt iam deformatę ac desolatæ propè sint, ciuibus auitos lares & domos & patriam & possessiones relinquentibus. Sicilię, Neapolisque regna olim florentissima & eximiæ dignitatis atque opulentiæ ita esse afflicta & fortunis omnibus spoliata ob Cæsarianorum præfectorum auaritiam & crudelitatem, vt Turcarum imperia ad tantarum miseriarum refugium exoptare videantur. futurum enim vt compedibus seruitutis vrbi totius Thusciæ nobilissimæ ac potentissimæ iniectis, cæteris omnibus Italis vel iam deuictis, vel certè formidabilis, totius Italię vires mox suis adiungat, atque has ad Galliam deuastandam & subiugandam conuertat. maximè infensum esse Cęsarem Gallico nomini apparere per superiora bella, quę per multos annos cum regibus Gallorum pro Gallia subalpina, pro regno Aragonum, pro principatu Insubrum, & nunc geratur pro Belgis, cum etiam tam facile fuerit illũ impellere ad ferendam opem Pontifici, cum Octauius Farnesius fuisset ab ipso rege in fidem receptus: quę omnia bella nullis propè temporum interuallis fuissent disrupta. Docent peraccommodatum esse Senensium principatum rebus Gallicis ad eorum fines turbandos, qui studerent Cęsarianis partibus in Italia, cum Thuscia sit inter Insubres Neapolitanumq; regnum finitima Duci Hetruriæ Cæsari deditissimo, portusque habeat ad excipiendas classes peraccommodatos. non reipublicę solùm Senensis, sed plurimum etiam referre rei Gallicę, vt Senenses, non detestandę alicuius religionis, non perduellionis ac lęsę maiestatis reos, non nefarię alicuius proditionis, sed nimię in Cęsarem obseruantię, nimięque simplicitatis causa in eas difficultates adductos, in fidem acciperet. rogant ne obliuisceretur se regem esse, in quo vno nomine omnia iustitię & humanitatis iura continentur. nihil enim tam regium esse ac propè diuinum, quam afflictos subleuare; iniquè oppressis, & per libidinem dominandi, opem ferre; tyrannicè impositum liberis ciuitatibus seruitutis iugum excutere. Henricus hisce rationibus commotus eam turbandi Cęsaris non prętermittendam occasionem ratus iubet hos esse forti bonoque animo, atque omne auxiliorum genus liberaliter promittit. hæc tametsi clam delata sunt ad Ducem Hetruriæ, isque certiorem fecit Mendocium, qui erat Romæ, tamen quia Mendocius existimabat se frænum ita firmè tenere, nulla vt vi extorqueri è manibus posset, Ducis monita tanquam vana & nullius ponderis neglexit. quæ dum tractantur in Gallia, Senam nuntiantur. enimuero ad aggrediendum alacriter negotium, coniurati Senenses clam in vrbe Roma, alijsque Italiæ ciuitatibus multos duces & tribunos militum ad vrbis præsidia liberaliter inuitant regijs stipendijs, vt copias vndique conscribant. Inter hos insigniores fuerunt Nicolas Pitiliani comes, Hieronymus Pisanus magister Gallici peditatus, & Marius Sanctiflorius præcipua autoritate præstantes. hi circiter sex millia peditum conscribunt, equitatumque multum ad signa vocant. Sed quoniam fortuna ita aditum aliquando ad pręclara facinora, vt ad humanas calamitates patefacit, secundasque auras subministrat ad incępta negotia: accidit per id tempus, quo hæc agebantur, vt Turcica classis in mari Tyrrheno nauigaret, stationemque haberet non longè ab ora maritima Senensium, Gallicam classem expectans, vt diximus: quæ res non mediocrem opportunitatem attulit Senensibus parandi exercitus, & negotij atque consilij multa cum difficultate suscepti ad optatum finem perducendi. Simulata igitur ingenti trepidatione propter Turcicam classem, ne Turcæ aliquem portum aut oppidum caperent in regione maritima, quo postea propugnaculo vterentur ad inuadendas vrbes Italiæ, conuentum publicè indicunt. admittunt Franciscum Aluam sexcentorum Hispanorum, tot enim paulatim excreuerant, & cum Francisco arcis incæptę præfectum. docent quo in periculo sit res Senensis & omnis Italia denique constituta, nisi celerrimè succurratur. significant se certiores factos esse per exploratores Dragutum idem consilij suscepisse, quòd antea Barbarussa non potuit exequi, portum Herculis scilicet & Stephanium velle munire cum Gallorum auxilijs, atque munitionem eiusmodi excitare, vt Turcica classis assiduum haberet receptaculum in Italia. Quę rationes cũ non solum probabiles, verum etiam necessarię viderentur defensionis, decernitur vt habeatur delectus militum, qui nomina dedissent in ditione Senensi, qui mitterentur ad portum Herculis & Stephanium, cum ibi iam breui expectarentur mercenarij milites. interea literæ clam ad Franciscum Gallegam virum Hispanum cohortis præfectum cum dimidio oboli nummuli clam per noctem intra portam intruduntur à quodam Senensi: quibus continebatur nisi sibi cauerent Hispani ab insidijs vrbanis, futurum ante Octauum diem vt omnes ab ingentibus copijs trucidarentur. quare maturè Hispani rebus suis consulant, cognitum iri post deuitatas insidias, atque transacto periculo qui amicè monuerit per alterius partis oboli coniunctionem. hisce de rebus certior factus Mendocius literas dedit ad Hetrurię ducem, quibus continebatur formidandum videri ne Senensium animi ab Hispanorum administratione abhorrentes aliquid noui molirentur. Sibi videri adaugenda

Cõiuratio in Mendocium

Legationum ad Henricũ oratio.

Astutæ literę

esse eius vrbis præsidia, quo saltem metu præsidiorum inermes in fide retinerentur. missus est Otho Montacutus cum octingentis peditibus, qui Senam ingressus omnes fori aditus armatis hominibus occupauit. Illud adeo indignum visum est Senensibus, adeoque animos omnium irritauit, vt summum studium adhibitum sit colligendis copijs. nam cum demonstratum esset palam, non ad placanda odia ciuium, sed ad opprimendam libertatem vrbis præsidia illa esse missa, quæ se diffidere Senensium fidei ostenderent, magna diligentia procuratum est, non ita multis interiectis diebus, vt Nicolas Pitilianeus comes cum quatuor millibus peditum ex composito clam in vrbē sit ingressus Senensibus cunctis pro patria libertate arma capessentibus. ijs ingressis vrbem copijs Cæsariana præsidia, non sine magna vtrinq; clade sunt eiecta. superstites Hispani partim sese in oppidulum receperunt, partim in cœnobium Diui Dominici, quod munierant tanquam opportunū & tutam statione dum oppidulum perficeretur. illo die Senenses octo muralia tormenta Hispanis extorqueur, quæ instrumenta fuerunt ad cætera superanda. Postridie eius diei, vbi comes Sanctiflorius cum duobus millibus recentium peditum esset vrbem ingressus, fit magnus armatorum concursus ad eijciendos Hispanos. cœnobium vndiq; magna vi expugnatur, ibiq; trucidatis Hispanis ad expugnandum oppidulum fit concursus. erat illud imperfectum adhuc, quippe cum neque satis validæ muniriones essent erectę, neq; munitū annona, neq; reliquis rebus necessarijs, neq; bellicis apparatibus, qui requiruntur ad diuturniorem pugnam, vel obsidionem. idcirco hac in re ridiculus visus est Mendocius, qui inuitissima vrbe præpotenti in alieno fundo ædificaret, neq; tamen haberet tanta præsidia, quāta repugnantibus ciuibus possent resistere, & prius opus reliquerit cæteris hominibus perficiendum, quàm ipse vidisset eò perductum, vt commodè posset defendi. illud oppidulum cum inuasissent Senenses, Cæsariani tanta inuadentium, irruentiumq; armatorū multitudine nullo pro pè negotio funduntur, ac fugantur. Senenses captam munitionem euertunt funditus, atq; inceptas munitiones solo adæquant. Dux Hetruriæ his rebus nouis cognitis erat missurus delectum suorum laborantibus rebus Cæsarianis subsidio, sed Senenses ab eo consilio statim reuocarunt misso Aenea Picollomino; per cuius eloquentiam ægre quidem, at impetratum est tamen vt dux ille ab incepto desisteret. nam id fecisse Senenses docuit, non quia defecissent à Cæsare, cuius se perpetuos amicos & constantissime persistere in fide profitebantur, sed quia ministrorum Cæsaris insolentiam, ac tyrannidem non possent perferre, atq; vt in pristinam libertatem se vendicarent, quæ per fraudem & insidias paulatim sibi prope fuerat erepta. res ita conuenit deniq;, vt Otho Montacutus cum suis copijs Florentiam rediret. vt Hispani inde digressi liberam ciuitatem Senensibus relinquerent. Ne Senenses Florentinos exules esse in sua ditione paterentur. Hispani tamen ex vrbe egressi cū se ituros Florentiam simulassent, Vrbatellum oppidum pro domicilio occupant, quod oppidū est in loco paludoso situm in insula quadam, quæ iacet in lacu Prilino olim vocato, habetq; pontem perangustum continenti coniunctū, cum sit aduersus omnē vim hostium & prædonum munitissimum. Mendocius hac nouitate tantarum rerum percepta grandi pecunia vndiq; collecta existimans auro resarciri posse, quod per impudentiam & tyrannidem erat labefactatum, Ascanium Corniensem virum strenuum ad se vocat, multosq; alios insignes duces. iubet magna celeritate copias colligere, veteranos milites quotquot possent ad vexilla conuocare, cohortesq; comparare: quod ipsum vt faciat Dux Hetruriæ per literas hortatur. sed enim cognitis postea copijs, quæ Senam fuerant ingressæ, decidit prorsus de omni spe illius vrbis recuperandæ: quare animum conuertit ad Vrbatellum reparationibus & præsidijs, & annona egregiè muniēdum, & omnibus rebus ad rem militarem recte instituendam necessarijs. quippe quòd arbitraretur illud oppidum valde fore opportunum ad res Senenses infestandas & ad eam vrbem deniq; subiugandam. Senenses contra Roletum iam occupauerant aduersus omnes Cæsarianorum apparatus, videbanturque iam collectæ copiæ Vrbatellum inuasuræ, vt inde quoque Hispanos eijcerent, sed Cardinalis Mignanellus legatus missus clam ad Senenses Pontificio nomine illorum consilium, & iam susceptum negotium retardauit. Nam Senensium animi ab illo sollicitabantur ad coniurationem cum multis principibus Italis, quæ proponebatur de eijciendis exteris nationibus ex imperio Italiæ, quo singulis principatibus per vim auaritiamque barbarorum regum occupatis sui principes præficerentur, ac restituerentur. neque enim conferre videbatur finitimis principibus, vt Cæsar princeps potentissimus, qui apparebat cupidissimus dominandi, Senæ oppidulum, & vrbem denique occuparet, quæ coniuncta est multorum Italorum principum finibus, & in ipso ombilico, vt ita dixerim, Italiæ sita, cum vicinitas Hispanorum non videretur esse satis tuta. Senenses nullis huiusmodi adhortationibus confisi, quia videbantur fouere Cæsarianam factionem qui ad hoc hortarentur, non modo non fiunt coniurationis participes, sed neque eam Hispanorum vicinitatem, vt statuerant, conuellunt. Accesserant Iuliobonam interea commissarij Pontificij ad causas cędis Georgij Cardinalis inuestigandas, erantque interrogandi testes an ille proditionem aduersus Ferdinandum cum Turcis moliretur, regnumq; Ferdinando esset erepturus. atqui dicta testium à Castalio, & à Maximiliano afferuntur rege, qui aut in inferiore Pannonia, aut alibi interrogati fuissent, quos Emericus à secretis Georgij, & Adamus scriba interrogauerant. ij testes tametsi non nihil suspicionis afferebant, tamen dissentiebant inter se plurimum. Emericus ob occulta odia in Georgij memoriam reiectus est, vt parum fide dignus, quæ res non parum negotij attulit Castalio probandæ æquitatis sui facinoris. post nonnullos menses dicta testium consignata Iuliobonam mittuntur ad commissarios, atque ab illis Romam summa celeritate. Ferdinandus accepta turpissima Aldanæ timiditate, iacturaque Lizisi, iubet Castalium illum in vincula conijcere, atque præsente Vaiuoda probationes criminis conscribi, vt meritum supplicium tantæ turpitudinis consequeretur. illle interrogatus cur annonam concremasset, & bel-

Otho Montacutus cum copijs à Florentino duce missus.

Certamen cruentum inter Senenses & Hispanos.

Oppidulum euersum.

Florentiæ Dux fouet Cæsarianas partes.

Vrbatellū caphum ab Hispanis.

Mignanelli Card. oratio ne placati Senenses.

Cōmissarij cędem monachi inquirunt.

Aldana captus ob incensum Lizisum.

&bellicos apparatus,ac neq; viso quidem hoste vrbem reliquisset,ita se tuebatur;quòd milites cōplures aufugissent. quòd ob repentinum Mahometti aduentum duxit satius esse omnia flammis absumere,quàm hostibus relinquere,quando tormenta & annonam & bellicos apparatus auehere non posset.quòd putarat futurum vt concrematam & incendijs euersam vrbem Turcæ neq; respecturi quidem essent, nedum tanta diligentia non munituri. vt autem res maturius procederet delecti sunt iudices qui causam cognoscerent, & milites interrogarent,qui vnà fuissent Lizisi, quo cognita veritate res pro æquitate iudicaretur. Mahomettus quoniam res feliciter & ex voto sibi succedere viderentur, existimat se tantò facilius Vinundria potiturum, quantò illa minus superioribus locis esset munita, quare ad negotium se accingit. superuacaneum igitur tantum militum numerum ratus vbi illuc aduentasset, nonnullam partem copiarum dimittit. præmiserat purpuratum Curtensem ad regionem explorandam cum magna turma equitum, vt cognosceretur an tutum esset illos fines inuadere, quòd intelligeret Mauritium nuper cum decem millibus peditum & quinque equitum Ferdinando militantem Bregetij consedisse. Mauritius ponte supra Danubium iacto cum se vrbem Strigoniam obsessurum significaret, nō paruam trepidationem Turcis iniecit: sed vniuersus ille metus denique euanuit, cum nihil fieret memoratu dignum. purpuratus Curtensis suas copias huic opposuit non ad pugnam quidem, sed ad spectanda consilia, quo prospiceret sicubi auxilijs opus esset, atque opportunè succurreret, & ne Mauritius arbitraretur se posse pro arbitrio quocunque placeret ita libere palari. At Mahomettus cum haberet in castris circiter sexaginta millia hominum vndique Vinundriam cingit obsidione. & quinquaginta bellicis tormentis diuerberat. est autem Vinundria ciuitas Pannoniç insignis in finibus Illyricis, quæ sita est post Triballos parum distans à Tibisco flumine, à quo Agria etiam vocato nomen accepit; habens ad occidentem & ad meridiem amœnissimos agros. ad orientem montem habet & oppidulum cum nonnullis turribus, qui mons imminet ciuitati, at nulla propugnacula. distat mons ille ab vrbe quantus est lapidis iactus. atque isti ciues reparationum debilitati auxilio fuerunt inuicti ac fortes defensores. nam Stephanus Dobus vir fortissimus & singulari virtute cum duobus millibus hominum eam defendebat, quorum non pauciores quingentis viri erant nobilissimi, qui ex vniuersa Pannonia vxores, filios, fortunas quas poterant eo comportarant tanquam ad tutum & solum totius Pannoniæ asylum. ita verò cum Illyricis coniurarant. 1. nequis sub pœna capitis de componendo fœdere verbum faceret. 2. ne cui sederent. 3. ne vllum responsum daretur hostibus,nisi per bellica tormenta. 4. vt alter alterius carnibus cęsi vesceretur si diuturna obsidio ita ferret, neque illud ascriberetur iniuriæ, cuicunque sors obtigisset. 5. vt pijs precibus & votis quotidie peractis, imploratoque diuini numinis auxilio tam mares quam fœminę labores bellicos concordibus animis sustinerent erigendis muris, comportanda terra, suggerendis armis, reficiendis pugnantibus & cibarijs & potu & rebus necessarijs 6. vt vero suspicio omnis proditionum, parumque constantis fidei prorsus tolleretur e medio. ne plurium trium aut quatuor ad summum fieret conuentus, sed omnes vnanimes ad pugnam animos conuerterent suos. 7. vt omnis tum priuata tum publica etiam annona æquo pōdere in capita distribueretur. 8. vt pulli cuiusq; generis ac cætera huiusmodi cibaria delicatiora in vsum ægrotantium aut vulneratorum pro omnium salute seruarentur. 9. vt omnia spolia hostium, quæ caperentur, in vnum locum comportarentur, quæ postea diuiderentur in singulos pro virtute, & rebus bene pro patriæ defensione gestis, quę omnia in diarium referebantur. confirmatis itaque animis a quodam concionatore, qui non solum fortiter pugnauit, sed etiam oratione corroborauit mentes obsessorum tredecim asperimos & maximè cruētos repetitos conatus Vinūdrię pſidia singulari fortitudine & cōstātia sustinuerūt, hos ita conspirantes Mahomettus per nuntium inuitat ad deditionem, ante quam aduersus vrbem quidquam moliatur. addit minas hortationibus nisi paruerint grauissimorum suppliciorum. exaudientibus ac dedentibus vrbem ingentia præmia proponit, & libertatem ac liberum discessum cum omnibus suis bonis. ciues Vinundrienses nihil ad hæc respondentes feretrum inter duas lāceas super mœnibus locant, demonstrantq: quibus possunt indicijs se potius decreuisse vitam quam vrbem amittere, quam erant ad extremum vsq; vitæ suæ finem defensuri. est autem mos eius nationis, vbi ad illas ceremonias peruenerint, ne vllus locus fęderibus aut pactionibus amplius relinquatur, eum mortui potius quam viui sint in potestatem hostium venturi. Mahometus cognita horū sententia mittit exploratum oppidulum & vrbem per noctem ad expugnationem. statuit duobus in locis fieri verberationes: alteram a parte montis, alteram ad templum vrbis, atq; vtrobiq; viginti & quinq; bellica tormenta locari iubet. illa per quadraginta dies assiduos oppidum prosternunt, atque ita vt superior pars omnis deiecta prostrata corrosaq; sit, neque quisquam ibi poterat consistere propter ingentem tempestatem tormentorum. ad illius rei remedium ciues Vinundrienses profundissimam & latā fossam excauant, aggeremque ducunt, vbi vigiles noctu summa diligentia excubarent: neque inde nisi nouis alijs vigilibus superuenientibus discedere fas erat. at Mahomettus ter repetitis conatibus vno die ad octo millia Turcarum amisit, qui per ruinas murorum iam propè peruenerant ad vrbem, inter quos fuerunt insignes duces complures. illa suorum clade irritatus iubet nouis conatibus, nouisque verberationibus vrbem vexari; atque vna hora à quatuor lateribus acerrimè vrbs inuaditur. eò omnes tum mares tum etiam fœminæ Vinundrienses magna diligentia accurrunt. armis, saxis, feruenti aqua, omni telorum genere hostes miserabilem in modū cędunt. nam quędam fęminę vel captis scutis & gladijs in morem strenuissimorum virorum siqui cecidisset vel frater vel maritus cędē fortissimè vindicarunt. pugnātes hortationibus cōfirmaūt. ad gloriam & virtutem cohortatę sunt. nā tanta fuit fęminarum imbellis alioquin generis constantia.

Vinundria obsessa.

Vinundriæ descriptio.

Vinundriensium vel fęminarum status.

Fęminarum virtus.

tanta

tanta virorum fortitudo, tanta Vinundriensium defensorum, tamque egregia virtus, vt hostes turpiter reiecti sint, & coacti præterea tormenta relinquere, quorum maior pars facta sunt inutilia expugnationibus clauis magna vi adactis. tanta vero, tamque inaudita visa est feminarum virtus, vt nemo esset omnium virorum, qui illis præsentibus vllum periculi genus deuitaret; quæ cum armatæ cæsorũ telis super mænib. cõsisterẽt, tribus ex illis vno globo dilaniatis reliquæ propinquę frustis carnium & sanguine faciem perfusæ minime omnium territę sunt, sed illarum tabo cruentatæ magis irritatę sunt desiderio vltionis aduersus inuadentes Turcas, in quos omnem vim indignationis conuerterunt. Enimuero cum tanta constantia, tanta vis, tanta fortitudo apparuisset defensorum, vt neque audirentur quidem nuntij Mahometti proponentes conditiones, Curtensis purpuratus & Mahomettus communi consilio censere cœperunt iactam esse aleam omnino de illa ciuitate subiuganda, atque omnem operã ludi. cum autem tempus instaret, vt copiæ in hyberna reducerentur propter magnitudinem frigorum, ob quæ multi homines et equi moriebantur, Mahomettus decernit ab obsidione recedere, quod fit decimoquarto Cal. nouembris. recessit itaque nocte sequenti cum omnibus copijs. Achmetus Curtam, Mahomettus Taurunnum accedit. Vinundrienses auditis hostibus colligentibus vasa tam insigni victoria elati postremum agmen singulari alacritate inuadunt. nam mille homines exierant multis cęsis ex hostibus, nonnullis tormentis captis, victores, lęti, gloriosi, multa præda onusti in vrbem redeunt. Castalius cognita hostium profectione fugæ non absimili literas scribit ad Ferdinandum, quibus eum hortatur vt iubeat Mauritium ex altera parte Mahomettum inuadere, quod ipse ex altera parte esset inuasurus, quia sic facile profligari posse videbantur copiæ Turcarum male affectæ & afflictæ, illud consilium si ita cognitum & susceptum fuisset, quam erat vtile, poterant vires Turcarum in multos menses refrenari. nam profectò cum nulli diligentiæ, periculis, laboribus sumptibus parcendum sit vt vires hostium infringantur, quis non fateatur non vulgaris esse sapientiæ sua sponte propè iã afflictas impellere, vrgere, vexare? est enim multo periculosius & laboriosius cum refectis hostium viribus nouam fortunam belli experiri, quàm languidam opprimere, iacentique insultare atque conculcare; quoniam difficultates & pericula faciunt expertos cautiores. cęterum Cæsar, vti diximus, interea copias ad Belgicos fines tuendos comparabat, dum res ita in Italia & in Pannonia succederent. Sed quia intelligeret Albertum marchionem cum Gallo fœdere coniunctum satis ingentem exercitum comparasse, procurat vt ille in amicitiam redeat, quia tot in locis, tamque diuersis non posset vno tempore resistere: cum præsertim Albertus ægrè ferens pacem compositam cum Mauritio Francfordiam vrbem nobilem & opulentam Visiperorum eius Galliæ orientis, quæ Franconia vocatur, in ora ferè ac in ripa Mongaui seu Meni fluminis sitam magnis viribus oppugnasset, vbi Visipeti sunt populi in finibus Germaniæ & Sarmatiæ. Hac in vrbe mos est haberi Imperatorum delectum, sicuti coronari Battoduri consueuerunt. sic enim Carolus Quartus Imperator constituit, vt Cæsares à septem prædictis eligerentur. Quòd si duo reges Romanorum creati fuissent, inualuit ea consuetudo, vt alter in agro Visipetorum per mensem & dimidium armatus alterum expectaret ad prælium; quare vel victorem esse oporter, vel cui cessum esset, ille rex Romanorum accipiebatur. atque hoc non semel accidit. Albertus illã vrbẽ diutius obsedit, multisq; calamitatib. affecit per hoc bellum. Volphangum Teutonici ordinis magistrum direptionibus & incendijs vexauit. pecuniam exegit. agrum Noreiensem immaniter deuastauit. circiter centum pagos & castella & villas ciuium populatus est. syluas concremauit. templa ac loca sacra donariis spoliauit. episcopus Grauionariensis pacem duris conditionibus redimere coactus est; quoniam primum ducenta nummum millia iussus est numerandos curare Vircemburgi, deinde omnia debita Alberti sibi suscipere, quæ fuerunt triginta & quinq; millia nummum. cum verò vrbes Sueuæ hortarentur Noreienses ad pacem cum Alberto ineundam, iique semel datum fidem Cęsari constantissimè tuerentur, Albertus eos maiore impetu oppugnat. cum Alberto denique pacem ineunt hisce conditionibus; vt Alberto ducenta millia nummum dissoluerent. vt sex bellica tormenta cum rebus necessariis suppeditarent. vt iuuarent apertè fœderatos principes & conspirantes aduersus Cęsarem pro Germanica libertate. procurat igitur Cæsar vt Albertus sibi reconciliaretur, quo liber à Germanis negotiis Diuodurum è manibus Gallorum extorqueret. primum venit Oenipontem, ad vrbem Vindeliciæ deinde Augustam. ibi senatum remouet. primum restituit. nam Mauritius vbi illam vrbem obsedisset acceperat, dimissis liberis Cęsarianis præsidiis per deditionem, nihilque aliud expetiuerat, nisi amicitiam & fœderationem, aut societatem belli ad communem Germaniæ libertatem defendendam. Cęsari Augustam profecto nuntiatur futurum vt rebus cum Alberto compositis Alberti exercitum obtineret, qui cõnstabat è quatuordecim millibus peditum ac multo equitatu. his monitus iubet Cæsar res Gallicas per Lotharingiam inuadi, monetq; vt Albertus Diuodurum adoriatur, quòd ipse ex alia parte esset inuasurus. Henricus interea ijs vrbibus, munitionibusq; occupatis cum intelligeret Cæsarẽ copias comparasse, neq; tamen posset eius consilium explorare, aut cognoscere, quæ loca primũ esset inuasurus, præficit cum summo imperio rerum bellicarũ in Leucorum principatu ducẽ Augustonometensem. iubet loca omnia ad muniẽdum recognoscere. vt res postularet, annona, præsidijs, tormentis, reparationibus, bellicis apparatibus omnibus instruere. monet vt succensis frugibus hostiũ Teonuillæ curaret suorũ locorũ messes colligendas: quòd ipse constituisset ducere exercitũ in fines Belgarum, & Vermanduorum. dux ille acceptis quinq; peditum Gallorum millibus, & noui ducis Bulionei quinq; vexillis cataphractorũ equitũ, octo leuioris armaturæ, multisq; sclopettarijs equitibus auctus Eporsiũ vicũ Danuillãq; visit, atq; his & cæteris locis iussis muniri, præfectisq; muniẽdis

Virũdriẽ obsidio soluta.

Francfordiæ descriptio. Mos Cæsarũ aut regum Rom. coronandorum.

Alberti. populationes in Franconia. Pax empta plurimi ab Episc. grauionariensi.

viris munitionum extruendarũ peritis architectis ipse Diuodurum proficiscens peruenit ad pontẽ Riccomontem, qui nõ plus duobus milliaribus distat à Teonuilla. procurat eo in arcem Marsi sal, acetum, carnem salitam, puluerẽ tormentarium comportari, quæ cũ necessariò ob cõmoditatẽ viarum non procul à Teonuilla essent transitura, præfectus presidiorũ eius vrbis insidias locat in locis proximis inueri, extremum potius agmen & palantes aliquos, quàm vniuersas rerũ comportatarũ custodias aggressurus. at eo cõsilio & institutis insidijs Gallicis ducibus per exploratores patefactis Galli vbi ad locũ venissent in insidias & latentes impetum faciunt, quos in vrbẽ includũt. è Gallis nõnulli tam vrbi propinquant, vt vel tormentorũ globis vel glandibus transfixi è mænibus ceciderint. reliqui coacti sunt ad institutũ iter longius ab vrbe recedere. illis rebus in arcem comportatis acceditur ad messes Teonuillensium ciuium deuastandas: qua ratione videbatur futurũ vt facilius vrbs ad deditionẽ compelleretur; neq; Cæsarianus exercitus, si eo accederet, posset ita cõmode morari propter annonę penuriam. Dum Galli deuastandis succẽdendisq; frugibus eius vrbis sunt intenti, Diuodurenses ad colligendas suas messes proteguntur. at Henricus quia nuntiatũ esset Mariam reginã exercitum comparasse, eumq; in Belgas procedere, ac paulatim dissipari, suas copias in illos fines adducit multa castella capit, succendit, euertit. ad vrbem Cimettam contendit, illam etiam euersurus, quoniam maxime omnium locorum Arduennæ finitimis populis Henrici damna inferrent. illam vrbem vbi obsidione vndiq; cinxisset, intelligit omnes primarios ciues aufugisse cum omni suppellectile. at reliqui, qui erant in vrbe tormenta expectant. veruntamen facta ingenti verberatione, prostrataque murorum parte, antequam vrbs à Gallicis copijs inuaditur, nobiliores ciues ex ijs qui reliqui erant, & vrbana præsidia in arcem sese recipiunt. Galli vrbe potiti omnia inuenta diripiunt: cum Sequani arcem tuerentur, ea quoque concuti cœpta est. tum ab inuadentibus Gallis capitur, qui ingressi obuios quosque trucidant. reliquis defensoribus in seruitutem captis, & abductis arcem diripiunt. Tum Gallis conuersis ad inquirenda supellectilia, vt fieri solet per suspicionem bellorum occultata. cunctaque cum accensis luminibus rimantibus, fit irruptio in turrim bellicorum apparatuum, vbi multus puluis tormentarius fusim disiectus iacebat cum tormentis. fauilla quædam forte in illum collapsa repente tantum excitauit incendium vt fornix corruens multos Gallos misererabili ruina oppresserit, atque inde tota vrbs concremata & funditus propè euersa sit. Henricus quia magnæ pluuiæ fierent mense sextili in ijs regionibus, iubet exercitum defatigatum diuturnis laboribus iam propè præteritæ æstatis, longisque itineribus afflictum esse in statiuis, vt prospiceret quò vergerent consilia Cæsaris, qui iam multas copias in Germania conscripserat. nam quamuis dicebatur ab exploratoribus iturus esse in Panno- niam, tamen Henricus verebatur illud, quod apparebat probabilius, ne Diuodurum repente iter cõuerteret. illam vrbem ne imparatam repentino aduentu adoriretur, mittit eò insignes duces Ghisiũ, & Strozzã, cum sciret Ghisium in ijs regionibus plurimũ amari, & insignis esse auctoritatis. hi statim illuc profecti institutas munitiones diligentissimè perficiendas curant. nouos exploratores in Germaniam mittunt, qui referunt Mauritium reconciliatum fuisse. nuntiant Cæsarem non solùm vrbes in fidẽ recepisse, quæ denuo ab eo cum Mauritio desciuerant, sed etiã ingentem vim pecuniæ, & maximas copias collegisse ad vrbes recuperandas Diuodurũ, Tullum, ac Verdunum liberas ciuitates, quas Gallus rex subegerat: & ad liberandũ ducem Lotharingiæ, quem Henricus tributarium fecerat. atqui Germanorũ fides visa est per id tẽpus non posse prorsus carere grauissima leuitatis, & inconstantiæ nota: quando qui modo coniurarant, qui magnis & incredibilibus propè sumptibus ingentes exercitus comparauerant, qui Cæsarem è Germania eiecerant, qui se in libertatem vendicatant, Gallum regem ad Germaniæ defensionem cum magnis viribus è Gallia exciuerant, qui Protectorem Imperij, & propè Germaniæ parentem cum magno applausu exceperant, continuo mutatis animis nulla iniuria à Gallo accepta, nullo affecti à Cęsare beneficio, huc illuc deliris volũtatibus lubrici feruntur. Cæsar iam satis ingentem Italorum, Germanorumque exercitum collegerat, quippe qui iam haberet in Castris sex Italorum, octo Belgarum, sexdecim Germanorum millia. aderant etiam quatuordecim cataphractorum leuiorumque equitum vexilla. cum his viribus magna annonæ copia comparata conuehebatur, donec Maria regina alium exercitum colligit in finibus Vermanduorum, quæ habebat ad septem millia peditum Hispanorũ veteranæ militiæ, qui illuc è Neapolitano regno, & Gallia subalpina conuenerant. inter cæteros principes, qui arma cum Mauritio sumpserant aduersus Cæsarem, & cum Mauritio coniurauerant, fuit, vti diximus, Albertus Sennonum marchio, qui cæteris permultis reconciliatis Cæsari nondum arma ipse deposuerat, sed cum multis Germanis proceribus profitebatur se Gallo regi militare cum quatuordecim millibus armatorum, & tribus millibus equitum. Istud autem factum est per multos dies, antequam Cæsar castra moueret, & iam ad fines Gallicos cum suis copijs peruenerat. id alij factitatum fuisse censuerunt, vt siquam in vrbem admitteretur, illam Cæsaris nomine occuparet. alij maluerunt factum fuisse, vt ita honorificentiores cõditiones per has ambages extorqueret à Cęsare. nam Alberti copię in Lotharingiam profectæ eadem vexilla incedentes gestabant, quæ etiam Galli, & cum Gallicis insiguibus explicarant, quæ suscepta fuerant vbi primùm arma aduersus Cæsarem hostilia sunt mota. cum eo nomine procederet, vt militaret Gallo ad vrbem Cæsarianam Treuirim peruenit. illa per vim armorum potitus est, atq; multa grauissima, & maximè indecora commissa sunt ab ipsius Alberti militibus. Henricus quia non accitus Albertus, sed vltro & sua sponte aduentaret, non nihil concipit suspicionis, quamobrem mittit Episcopum aquarum Augustarum ad eius animum diligenter explorandum. iubet si velit regi militare prius de stipendio conuenire, quando ita hostes Gallorum infestabat. Albertus ad ea respondit se neq; stipendiorum, neque auri, aut argenti,

neque

Teonuillẽsis ager vastatus.

Cimetta vrbs concremata.

Diuodurum munitum.

Germanorũ inconstãtia.

Treuiris vrbs capta.

neque pecuniæ gratia militare, quia non ſit horum metallorum ſitibundus, ſed cauſa Germanici nominis, ac patriæ communis libertatis, pro qua omnis vir bonus vitam, & facultates etiam præſentes profundere iure debet, cuius militiæ ſatis grande præmium cenſeri poteſt, glorioſa omnium populorum beneuolentia. Et quoniam Henricus rex tanta liberalitate, atque humanitate vſus fuiſſet in Germanicam nationem, ſe nihil magis cupere, quàm parem gratiam regi referre, qui priſtinæ libertati Germanos reſtituendos adiuuerit. addit præterea hoc ipſo conſilio ſe reliquiſse Mauritium, vt ingratum principem, & beneficiorum acceptorum immemorem, atque vltro ad iſtud bellum acceſſiſſe. Henricus, qui iam ſubodorauerat Albertum fuiſſe Cæſari reconciliatum, atque rumorem eius rei occultari ac differri, donec aliquid memorabile egiſset, vt in aliquo articulo temporis regias res, ubi extuliſset deſereret, repentinoque diſceſsu Gallorum animos conſternaret, non fidebat, vel probabilibus Alberti blanditiis, ſed omnia ſapienter circumſpiciebat, ut magni Franciſci patris alumnus. Albertus occultis conſiliis procedere. non procul à Teonuilla aduerſo Ombrico fluuio proficiſci. caſtra ad Rorangem ponere, qui locus eſt non plus quindecim millibus paſsuum diſtans à Diuoduro. illuc profectus continuo commeatum tanquam dux regius à Ghiſio poſtulat. Ghiſius de regia ſuſpicione factus certior, ne tamen per illam occaſionem Alberti arma palam in Gallos conuerteret, commeatum per nonnullos dies concedit. Sed cum frequẽtius repoſceretur, Petrus Strozza monet quanti referret ad omnem rem bellicam, omnemq; euentum rerum præſentium. præcipuè tam propinquo hoſte Cæſare, quàm eſſe dicebatur propinquus, ne vrbs illa rebus neceſſariis exinaniretur. cauendum eſſe, ne ſic per calliditatem, & ſtratagema vrbs facta inops rerum neceſſariarum in aduentũ hoſtiũ poſtea paruo negotio opprimatur, vt ſua ſponte afflicta non eſſe commodum, neq; tutum belli tẽpore præſertim vrbem illa annona priuari, quæ in vſum obſidionis fuiſſet multa diligentia comparata; cum Albertus poſſet aliunde commeatum procurare. reſpondet igitur Ghiſius commeatum denuò miſſis petitum vrbem non poſſe tantam annonam ſuppeditare, quam reſeruaret in vſum, atq; opportunitatem obſidionis. quòd ſi ſeſe ad Salinas regionem fertilem, & opulentam finitimam contuliſſet futurũ non ſolùm vt ſuas copias commodè aleret, verũ etiã vt commoditatem cõmeatus præriperet hoſtibus eò breui venturis. illud Ghiſij reſponſum primum viſum eſt Alberto peraccommodatum, atq; ducem itineris ad illã regionẽ poſtulat. ſed poſtea inçępti quidem itineris perteſus cum ſuis copijs Diuoduro ad quinq; millia paſſus propinquat, caſtriſq; ad Eium oppidum poſitis maiorem etiam ſuſpicionem excitat. tum per finitima loca peruagatus Treuirim properat cohortes nõnullas, quas ibi reliquerat, ſibi adiuncturus. deinde pontem Camoſonẽ petit nulla re cum Epiſcopo aquarũ Auguſtarũ, aut cum Lanſacio regulo communicata, quem rex hac ipſa de cauſa illuc tranſmiſerat. per illam verborum ambiguitatẽ, vt apparebat atq; per incrementum copiarum, multo etiam magis permotus Henricus ſuas copias ad oppidum Sancti Michaelis promouet, quod ſitum eſt in ripa Molę fluminis diſtans à Diuoduro non plus decem millibus paſſuũ. Cæſar per illud tempus acceſſerat Dupontium, vniuerſaſq; copias per propinquam regionẽ, quam Valges appellant diſtribuit: qua re cognita coneſtablius tantũ tormentorum, & commeatus, & bellicorum omnium apparatuum admittit, quantum videretur neceſſarium in multos menſes. contracta ſunt & præſidia permulta, quibus auctæ ſunt vires vrbanæ duce Horatio Farneſio regis genero, qui, vt aggeres maiori ſtudio, ac celeritate erigerentur, multas operas introduxit. cæterum Albertus finitimus adhuc ſollicitũ tenebat animũ coneſtabilij, qui maximè dubius erat, ac neq; vellet irritare Albertũ ſi non eſſet hoſtis. neq; ſi eſſet, putabat ſe tutò illi poſſe credere, Cæſare præſertim tam vicino cum ſuis copijs. nec multo ſanè interiecto tẽpore nuntiatur Albertũ finitima quæq; deuaſtare, populari, euertere, quare ſtatuit Vmalium regulũ, & Rangrauium Germanorum tribunum ad eum in colloquium mittere, qui rogarent ne ita agrũ deuaſtaret, regionemq; euerteret, elicerentq; eius conſilium, & ſpectarent quo animo appareret eſſe erga regem. cum deniq; Albertus abſurdas parumq; rationi conſentientes petitiones proponeret, quas in ſtipendium poſtulabat, & iam de rege quereretur, cuius profitebatur ſe eſſe amicum, & fędere coniunctum cum duce Lotharingiæ, poſtremùm paulatim aperit, quod eſſet ſuum conſiliũ. Cæſar ex altera parte ſuũ principatum liberum Alberto offert, cui honorificas alias præterea cõditiones adiungit. addit etiam promiſſa. nulli neq; induſtriæ, neq; pollicitationum generi parcit, vt eum in ſuã ſententiam, ſuaq; vota perducat. coneſtablius ex altera ipſi Alberto conditiones honorificentiſſimas proponit, quas Albertus à Gallicis partibus clam prorſus alienus refutat. Enimuero & illud occultum Alberti cõſilium, & Cæſariani exercitus propinquitas nonnihil animos Gallorũ habebat ſollicitos, cũ Mariæ etiã reginæ copiæ prædationibus, & rapinis illos fines infeſtarẽt, vniuerſæq, Galliæ magnam trepidationem inieciſſent. Henricus qui hæc omnia fore iam multo ante tanquam ex altiſſima aliqua ſpecula præuiderat, per illã temporis opportunitatem, quam Cæſar conceſſerat laborans ex pedibus multos dies in agro Valgenſi, ſic auctus eſt multis expeditis Germanorum, Gallorum, Heluetiorumque cohortibus, vt non parum ſtabilitus, confirmatuſque ſit viribus. nam cenſa ſunt per illud tempus in Gallicis caſtris triginta peditum, ſeptem equitum millia, quibus aderant tormenta cuiuſuis generis complura. ipſius Alberti conſilio paulatim inueſtigato, quòd erat ad amplectendas partes Cæſarianas magis propenſius, cenſebant quidam è Gallis proceribus conferre rebus regijs, vt caſtra Alberti inuaderentur, labefactarenturque, & profligarentur eius copiæ, antea quam coniungerentur cum Cæſarianis. alij ab hoc conſilio retrahebantur ſpe quadam inani, quam ille quamuis tenuem, tamen aliquam conſulto reliquerat; cum non prorſus putaretur cũ Cæſare conueniſſe. credebatur enim futurũ ſi maiora ſtipẽdia proponerentur, ampliarenturq; promiſſa, vt in Gallicana caſtra alliceretur. iſtud agi cęptũ eſt per Germanos tribunos, qui

Alberti fraudes.

regi militabant, qui etiam decem vexilla peditum è caſtris Alberti ſimul in Gallica allexerunt. Albertus cognito per exploratores Gallorum conſilio, qui etiam Germanos duces mitterent ad illud negotium, vt per hos paulatim Germanas copias ad ſe allicerent, quia videbat ſua caſtra in dies debilitari, mittit rogatum coneſtablium vt ſibi liceret libere abire cum ſuis copijs, quando rex non appareret apta ſtipendia ſibi daturus. addidit præterea ad occultandum ſuum conſilium fore vt maiorem propè vtilitatem rebus regijs afferret vbicunq; futurus erat, quàm præſens, cum res Cæſarianas ita eſſet infeſtaturus, vt ex hoſtium ſpolijs multo maiora capturus eſſet ſtipendia, quàm ſint ordinaria ſtipendia caſtrorum. Illud vero palam profitebatur per nullas conditiones ſe cum Cæſare, aut cum hoſtibus regis conſpiraturum. hiſce pollicitationibus commotus coneſtablius liberum quidem tranſitum patefacit, ſed iubet Vmalium cum mille cataphractis, quingentiſq; leuioris armaturæ equitibus non procul ab eius caſtris abeſſe, vt vim ac rapinam eius principis frænaret. Albertus inde profectus in quodam prato peramplo non procul à Tullo in ripa Ombrici fluminis caſtrametatur. maximis damnis accolas affligit. multæ querelæ deferuntur ad Vmalium. is rogatum mittit Albertum, vt ſuos ab ijs iniurijs coerceat. ſed illæ preces irritæ fuerunt. accolæ regionis idcirco collectis viribus non aſpernandis inter nemora latentes quoſcunq; ex hoſtibus prędabundos, aut palantes conſpiciunt, trucidant, neque quenquam patiuntur in caſtra reuerti. Albertus queritur per præconem apud Vmalium, quòd iſtud fieret Vmalij ipſius conſilio præter promiſſa, cum liberum abſceſſum & tranſitum coneſtablius conceſſiſſet. Vmalius id fieri incolarum cauſa reſpondit, qui magnitudine acceptarum contra ius hoſpitij iniuriarum & calamitatum in tantum deſperationis fuiſſent impulſi, his tot cædibus, quæ quotidie fiebant ab incolis regionis, coactus eſt Albertus excedere ex illa regione. Vmalius cum magna vis eſſet imbrium, neque poſſet Albertum commode ſequi per loca paludoſa quà erat tranſeundum, quia tormenta trahi non poſſent, tot ducum præſentium hortatu incitatur, vt in Alberti copias impetum faceret, quem facile poſſet profligare, cum nullus eſſet vel tormentorum vſus, vel ſclopettorum propter frequentiam, & aſſiduitatem pluuiarum. ſed illud facere deuitat, ne datam ſemel fidem violaret. Cæſar verò cum menſis october maiori ex parte præterijſſet, dum laborat ex pedibus, tormentaq;, & bellicos apparatus expectat, qui per Rhenum fluuium Cōfluentiam aduehebantur, morabatur adhuc in agro Valgenſi. inſtabant Cæſari duces nonnulli, & inter hos præcipuæ autoritatis Albanus, & Marinianius, qui rem dicebant non eſſe protrahendam, quia omnis mora calamitoſa eſt iam ſtabilitis conſilijs. opus eſſe cum præſentibus copijs, & tormentis loca Diuoduro finitima tentare. ſummo eſſe auxilio celeritatem. impelli ad hoc propinqnitate hyemis cum ager Diuodurēſis aquoſus paludoſusq; ſit propter copiā fluuiorū. quibus maxime abundat atq; irrigatur. ſin negotiū protrahatur in aduentum pluuiarū hybernarū, futurū vt copiæ vel moriantur, vel ſoluātur neceſſario, ꝙ ſi propinquę munitiones & caſtella maturè fuiſſent occupata. illud commodi acceptum iri, vt copijs in hyberna diſtributis eſset futurum genus quoddam obſidionis, cum Cæſariani commodè hyemare poſsent, & cōmeatuū facultas vndiq; Diuoduro intercluderetur. atq; ita contigiſset vt vrbana præſidia, quæ erant validiſſima annona per hyemem abſumpta in magnas difficultates per vernum tempus conijcerentur: cum facile fieri potuiſset vt copijs Cæſarianis vere in apertum eductis Diuodurum breui ſe dederet, neq; tentata quidem à Cæſarianis expugnatione, quos fames eſset ſubiugatura. eſt enim hoc bellandi genus non ineptum, & fortaſse omnium tutiſsimum, ſed ſumptibus plenum, quò Turcæ plerunq; vtuntur, vt populationibus, incendiis, ac rapinis agrum verent, colonos abducant, ſegetes vrant, omnem ſpem commeatus pro viribus eripiant atq; interrumpant, ſi quam munitionem expugnare cupiunt, quòd his facultatibus ereptis facilius omnia loca compellantur ad deditionem.

Turcarū ratio inexpugnandis munitionibus.

Cæſar, vt qui ſe præſtare equitatu arbitraretur, accedentibus præſertim Alberti copiis, reiectis ſuorum ducū conſiliis omnino Diuodurū inuadere decernit, vt ſi facultas conferendi ſigna cum Gallis ſibi concederetur, ſi vellent obſeſſis opem ferre, ſic enim ſibi dati opportunitatem arbitrabatur, vt ea vrbe potitus, ſicuti ſperabat, cum tanta annonæ apparatuumq; copia, captis tot Gallis procerib. (nam multi inſignes duces erant Diuoduri præter Ghiſium, Memorantium, Strozzam, Farneſiū, Vandomium, Neomagenſem, Monpenſerium, Anguiennm.) mox Galliā ipſam ingenti trepidatione perculſam, tot inſignibus ducibus priuatam ac propè ſpoliatam adoriretur. attractis itaq; tormētis ad Ombricum fluuium iter capit tanquam Teonuillam & principatum Leucorum primùm inuaſurus, perquam opportunitatem commiſſo leui prælio Galli arcis Marſi præſidia cum nonnullis tormentis ſeruant, eamq; egreſſi flāmis & incēdio abſumūt ne vlli vſui eſset hoſtibus. coneſtablius veritus ne Cæſar ad occupandū Verdunū ſigna cōuerteret, cuius in præſidijs erat Mareſcialus Sancti Andreæ cū ducentis leuioribus equitibus galeatis, ac totidē equitibus ſclopettarijs, centū & quinquaginta cataphractis, octo uexillis peditum, iubet copias illuc accedere, dum omnis cōmeatus in vrbē importaretur è locis finitimis. poſtmodo curat vt noctu & interdiu nunquā intermiſſis operis partes opportunæ muniantur. tum curauit quàm celerrime ipſe coneſtablius vrbes reliquas recognoſcere an ſatis eſſent ad defenſionem munitæ: qui poſt viſam Danuillam, & Iuoum, & Mommedium, iudicat Sattenum vrbem nō poſse defendi, quare inde præſidia abducit occupato per illud tēpus oppido munito Virettone plurimū vtili rei bellicæ. neq; multo interuallo tēporis poſt capiū id oppidū nuntiatur Cæſar acceptis Belgicis auxiliis Diuodurū verſus iter facere, cū ad illam partē regionis cōtendiſset, quę ad Remos Veſſonesq; ſpectat, ad accipienda auxilia, ne in itinere profligarētur antequā accederent in caſtra, atq; ad Serebraciū pagum caſtrametatur. inde Albanum, qui cū ſummo imperio præfectus erat illi expeditioni, & Marinianiū præfectū Italicis copiis pręmittit cū quatuordecim peditū, quatuorq; equitū millib. & ſex muralib. tormētis ad vrbē Diuodurū, quā ita

Verdunū munitum.

Serebracium pagus.

Diuodurum obſeſſum.

prope

prope accedunt, vt commoda loca occuparint ad obsidionem. erant enim præter hos præcipui etiā duces cum Cæsare Agamontius & Arembergensis reguli, ac Brederodensis, & Albertus Marchio Senonum. Ghisius & Strozza prælium egressi cum primipilaribus insigne atroxq; primi cōmittunt. certatur vtrinque acriter & magna virtute multis cadentibus ac pluribus vulneratis. Albanus expertus insignem esse Diuodurensium præsidiorum fortitudinem & militarem virtutem, circiter decem millia passuum copias ab vrbe retrahit. Albertus Cæsarianas partes hortatore Albano duce complexus denique se hostem esse Gallis pronunciat, quod ab Vmalio nuntiatum est regi cum esset in Remis, qui illum per vestigia insecutus fuerat: atq; his additum est, quòd, si cataphractos equites adhuc haberet, qui fuerant in castra reuocati à conestablio, sibi non difficile esset Alberti copias labefactare. sed enim cum equites remissi fuissent, iam Mussum Madonemq; oppida iter faciens Albertus præterierat, præconemq; Vmalij secum abduxit, ne ille sua consilia prius Vmalio patefaceret, quàm castra cum Cæsare coniunxisset. cum vero Vmalius ita sese recipientem Albertum magno studio insequeretur, Albertus conuersus instructis copijs in acie nihil tale suspicantem repentino aduentu inuadit Gallicum equitatum dissipat ac fundit. Vmaliū ipsum ex equo delapsum breuiq; sclopetto vulneratum, strenue tamen pugnantem capit. quare patuit nullam esse tantam diligentiam, quam adhibere nō oporteat hoste propinquo quamuis debiliore, cum vel victi paulo negligentioribus victoribus victoriam è manibus eripiant. opus est enim sapientem ducem & ante & post victoriam esse diligentissimum. sunt graues iacturæ vrbium, populationes agrorum, captiuitates, seruitus incendia, deuastationes, minę, vulnera, cædes præmia negligentium ac desidum in rebus bellicis. cecidit in ea pugna regulus Aluercorum captus, cuius cędis causa fuit controuersia duorum inter se disceptantium vtrius esset futurus. horum amicus superueniens forte vt contentiones horum dirimeret ignotum principem ut priuatum hominem & paruæ autoritatis interemit; vel antea glande transfixum. desiderati sunt plures trecentis è Gallis, multi capti, multi fuga se seruarunt. Albertus ea victoria, illis rebusq; gestis feliciter elatus ad pontem Camosonem reuertit ad vlteriorem partem fluminis, atque Cæsar laudata eius virtute duo equitum millia mittit, qui cōiungerentur cum suo exercitu, qui iam accesserat Diuodurum sub hyemis initium ad vndecimum cal. decembris nimirum. Albertus in Cæsariana castra profectus cum suis copijs apud Diui Martini abbatiam castrametatur. regiæ copiæ ad oppidum Claramontem interea peuenerant, quod est principatus Varoensis, cui arx imminet in alto colle propter altitudinem à tribus lateribus inaccessibilis natura & arte munitissima. quam Galli per summam industriam occupauerant, & ad consimilem opportunitatem muniuerant. Cæsarianæ copiæ duce Rosseo regulo, è Belgio profectę quæ accedebant ad quindecim peditum, duo equitum millia, iam in apertum exiuerant, cum illud consilij cepissent vt Feras oppidum Vermanduis finitumum caperent, quod negotium cum difficile postmodo visum esset, quia ibi inesset Amiras Anibaus cum firmissimis præsidijs, vrbes finitimæ Notiones rapinis, populationibus, incendiis absumuntur. Nellam, Ceulum, Roiam, pagos ferè septingentos deuastant, quorum maior pars erat Vandomij. post huiusmodi incendia & deuastationes agrorum Rosseus Edinū obsidet, quæ vrbs cū nullas munitiones haberet, quibus posset defendi facile capitur. at oppidulum, quòd esset eximiè munitum, strenuè defenditur. attrahuntur tormenta. illa corbibus terra oppletis ad staturam hominis de more bellorum protecta è loco Parco vocato acriter oppidulum diuerberant. insignis turris prostrata, quæ murum tuebatur; ita fossam ruinis replet in eam collapsa, vt pontem propè Belgicis copijs effecerit. at Gallica pręsidia perterrita nullo expectato hostium conatu antequam à Cæsarianis inuaderentur præter libertatem cuncta victoris arbitrio dedunt, quæ res non parum mæroris regi, at certè finitimis populis plurimum trepidationis iniecit, quia præsidiorum præfectus per spem defensionis omnium animos plurimum extulerat, cum dictitasset palam se defensore locum illum nunquam vi superatū iri: accessit ad hoc incommodum non parua animi perturbatio regi, quòd amiras Anibaus vir prudentissimus ac rerum bellicarum peritissimus nuper decesserat. quibus rebus etsi Henricus nonnihil commotus est, tamen vbi sese collegit cum Catalauno propinquaret proceres suos acciuit in castra, vt regulum Augustonometensem, Marescialllum Sancti Andreæ, Sciatilionem, ac reliquos nonnullos ad recuperandam vrbem Edinum, ad quod consilium perficiendum opus erat copias è Vermanduorum regione contrahere. iubet Ghisium certiorem fieri de illo consilio, atque interrogari num plus commeatuum, præsidiorum, bellicorumve apparatuum posceret ad defensionem eius vrbis, & quamdiu se posse resistere viribus Cæsarianorum arbitraretur. Ghisius hisce respondet vrbem omnibus rebus necessarijs egregiè esse munitam. se posse per tot clarissimorum & præstantissimorum ducum ac militum virtutem diutissimè resistere, neque omnino esse de illa vrbe dubitandum, quod ipsum Strozza etiam affirmauit. Henricus dicto amirante Sciatilioneo iubet copias è Vermanduis adduci, proficiscique in Belgarum fines ad Edinum expugnandum. Albanus interea ad Diuodurum castrametatur ineptis prorsus ad belligerandum ac difficilibus temporibus cum triginta Germanorum, viginti inferioris Germaniæ peditum vexillis, & tribus millibus equitum. Hispani à Sancto Arnoldo ad Diuum Clementem vsque castris occupant omnem regionem, vbi erat Italus etiam peditatus. reliquæ Germanorum copiæ fuerant ad pontem magnum castrametatæ. Aloysius Abulensis. cum Hispano equitatu ad Malandriam, quod est loci nomen. at Marcomanorum præfectus, quem illi siniscalcum vocant cum Boemo equitatu ad Bierum & Olerum, ea sunt nomina regionum agri Diuodurensis castra posuit. Germanus equitatus stationem elegit apud Grangiā & Sanctum Priceum. atq; castris ita distributis Albanus animum primùm conuertit ad ipsa castra fossis & aggeribus munienda de more bellorum

Albertus hostē Gallis se profitetur.

Mussum & Mado opp.

Vmalius ab Alberto profligatus & captus.

Edinum capitur.

Castra ad Diuodurū muniuntur.

bellorum,ad texendos erigendosque corbes uimineos ad defensionem tormentorum, eosq; terra replēdos, & ad cæteras defensiones necessarias instruendas quibus bona ex parte comparatis prima tormenta erigit è regione portæ vocatæ Tebaldi. vrbana præsidia contrà obsidentium consilia sæpius egredi. minuta præliacommittere. castra hostium inuadere, in quos exeunt milites ex omnibus nationibus lectissimi cum strenui & fortes & intrepidi duces vtrinque pugnarent. Augustonometensis assiduis prælijs cum suo equitatu commissis plurimum hostes infestare, cuius tamen nullum prælium Cæsariani cataphracti & leuiores equites deuitant. at verò succrescentibus in dies frigoribus & crebris niuibus propter anni partem molestissimam, acerbitatemq; regionis Cæsarianę copiæ plurimum affligebantur,& maximè omniū Itali, non solum quia stipendiorū inopia, & inde rerum omnium victui necessariarum penuria laborabant, verum etiam quòd iantæ frigorū magnitudini minime essent assueti, qui etiam in magnum discrimē incidissent, nisi allecti meruissent Gallica stipendia. his enim Augustonometensis se perbenignum ostendit, quare non magnā laudem solum ab Italis est consecutus, sed etiam Italorum studia & beniuolentiam multorum in se conuertit. Albanus ductis latis profundisq; fossis,atq; inde necessariò sublimibus erectis aggeribus tormenta direxerat, cęptaque est vrbs sub finem mensis nouembris verberari. concussum est præcipue magno studio propugnaculum ingens ad portam Campanessam vocatam. cęptę sunt concuti ad deijciendum prosternendumque defensiones apud turrim nominatam Lanchen, & omnes præterea, quæ essent in illo spatio. ad quintum cal. decembris tanto impetu, tantoque strepitu męnia concuti cęperunt quadraginta muralibus tormentis, vt viderentur velle vrbem in puluerē conuertere, aut per aera denique ferre, cum nunquam intermissis verberationibus cessaretur, assiduis diebus ac noctibus in concutiendo absumptis. sed quoniam nullum bellum est durius aut atrocius, quàm illud, quod aduersus viros fortes & sapientes geritur, qui non nisi per magnam difficultatem, summumque capitis periculum vincuntur, aut ipsi contrà hostem profligant fortiter, obsessi singulari diligentia vsi quantum murorum spatium per diem prosternabatur, tantumdem reparationibus per noctem cathenatis trabibus, & terra, & aliis huiusmodi rebus resarciebant: atque inter veteres muros & ipsas reparationes latera relinquebant, quibus protegerentur reparationes, tanquam à propugnaculis. vix enim vtilis est vlla defensio sine lateribus. Quæ dum fiunt ad Diuodurum, Gallicæ copiæ iam Vermanduorum finibus propinquant. Rosseus ea re cognita cum suum exercitum haberet apud Edinum, neque se posse tantis viribus resistere arbitraretur, copias retro deducit relicto filio in arce Edini cum firmis præsidiis, quam arcem ipse præualidis aggeribus exterius & interius muniendam curauerat. compulerat verò filium iurare proposita grauissima pœna quòd nisi per summam necessitatem, atque tunc etiam non nisi per honorificas conditiones, nunquam se dederet. cæterum vbi accessissent Gallicæ copiæ, Vandomius tormentario negotio præfectus tormenta eò attrahi iubet. tanta vehementia, tantoque studio arx concuti cępit, vt quatuor globorum millia præter sexaginta antequam cessaretur in muros contorta sint, nulla tamen parte muri humiliore patefacta, cum verberatio distaret ab imo pluribus viginti pedibus. veruntamen præsidia arcis atque ciues ita se dedunt vt præter libertatem & impedimenta cuncta victoris arbitrio permitterentur, atque vt exire liceret cum vexillis ad profectionem explicatis, & cum duobus mediocribus tormentis, iuuenis Rossei filius quamuis satis diu obsidionem pertulisse sibi visus est, tamen quia nondum hostes arcem inuaserant veritus paternam indignationem à patris præsentia diu abstinuit. Galli ita recuperatum Edinum singulari diligentia muniunt, omnibusque necessarijs instruunt. Albertus vt gratiam Cæsaris promereretur, petit vt suis concedatur primis Diuodurum inuadere. sed cum tormenta Cæsariana turrim disrupissent, murusque vniuersus esset prostratus, qui inter ipsam turrim & portam Camonosam intercedebat cum propugnaculo coniuncto, tamen contractior murus deijci non potuerat, neque qui collapsum murum sustentabat agger, quem antemurale liceat appellare, cum murus collapsus ab altero inferiore sustineretur, inter ipsum antemurale & fundamenta murorum, munus non modo fossas non repleuerat profundas ruinis, verumetiam fiebat obsessis validior reparatio, visus est Cæsari locus nondum esse inuadendus. rem itaque ad consilium defert primarij ordinis ducum ac tribunorum militum, in quo consilio decernitur locum tormentorum esse mutandum, atque tormenta in locum paulo superiorē esse transferenda, atque partem illam cuniculis esse tentandam, vt ita murus & eius anterides præcipites deuoluerentur in fossas. Ghisius ac Strozza de illo consilio per exploratores certiores facti per captiuos huic oppositum cuniculum faciendum curant. alij impositum est & iniunctum munus nouæ verberationis, alij faciendi cuniculi, atque ita ducibus & proceribus singulis propria hinc inde iniuncta sunt munia, & pro ingenio cuiusque distributa, cuniculo igitur per cuniculum obuiam itum est, qua ratione consilium & spes omnis Cæsarianorum defloruit ac decidit. Enimuero cum assiduè augeretur vis frigoris, & gelu, & inopia rerum multarum paulatim Cæsarianos opprimeret, quòd Augustonometensis proxima quæque incursionibus infestabat, ita mercatores & commeatum ferentes in castra repleti sunt metu suppliciorum & trepidatione ab illo, vt nemo arbitraretur se posse tutò in castra Cæsariana penetrare. Germani & Itali afflicti vel sibi fieri facultatem pugnandi postulabant, vel vt liceret discedere, tantamque temporum ac rerum difficultatem deuitare, cum magis ipsi obsiderentur, q̄ obsiderent Diuodurum. nam Augustonometensis multos carros annona onustos diripuerat & succēderat. vinum infractis vasis effuderat. frumentum concremarat. trucidarat aurigas, iugales equos in sua castra abegerat. ante oēs verò Alberti copiæ, vti diximus postulant, vt facta iam honesta verberatiōne sibi prima facultas dareť inuadendæ vrbis, qa multò ducerent honorificētius & cōmodius ho

stium

Diuodurum concussum.

Edinū à gallis capitur.

ſtium ferro per virtutem glorioſe cadere, quàm fame, ſiti, frigore, rerum omnium penuria affligi, & ita paulatim deſides ac tremebundos abſumi. Cęſar cum vbiq; in caſtris lamentationes audiret huiuſmodi, videretq; hominum & equorum numerum quotidie deficere, cum multi aſſiduè morerẽtur, hortatur vt ea incommoda ad finem vſque pręſentis menſis præferrent. pollicetur palàm, niſi negotium intra illud tempus abſolutum ſit, ſeſe debita ſtipendia ſoluturum, & liberam diſcedendi facultatem omnibus facturum. Albanus cuniculos pluribus in locis excauat. Sed quia vis temporum erat grauis aduerſaria, fiebat omnis operarum labor irritus, nihilq; proficiebat laboris diligentia aduerſus vim temporis. Vrbana præſidia, vt quæ in locis commodis hyemarent, & intra tecta, nunc equitatum nunc peditatum emittebant ad Cæſarianos ſub dio iacentes & ſemiuiuos infeſtandos, qui afflicti & magnis incommodorum cumulis oppreſſi vix reſiſtebát. Cæſar obſidione diutius per tot incommoda protracta, cum nulla ſpes capiendi Diuoduri ſe oſtentaret, hortantibus primariis ducibus vt illud negotium relinqueret imperfectum, quia præſtaret honorificè tentata oppugnatione diſcedere, quàm prorſus exercitum per pertinaciam amittere, cum duriſſimum eſſet contra cœli inclementiam, tempusque anni moleſtiſſimum pugnare; cum exercitus etiam multorum fuga & interitu quotidie minueretur, decernit caſtra inde mouere ac Tullum inuadere, ne fruſtra prorſus illam expeditionem ſuſcepiſſe videretur, quæ vrbs propter exortam grauiſſimam peſtilentiam multis paſſim morientibus non potuerat muniri. Sed Germani tam lætiferæ victoriæ gloriam minime appetendam rati, quę poſſet vniuerſam Germaniam poſt Germanicũ exercitum ferè contagione labefactare, ac miſertimam gloriam in patriam tranſmittere, ab huiuſmodi negotio abſtinent, nulliusq; tribuni impulſu poſſunt impelli. negotium rurſus ad militaria comitia refertur. decernitur omnium conſenſu vt copiæ retrahantur. Cæſar cum omni equitatu leuioris armaturæ præmittit Agamonnium ad regionem explorandam, vt cognoſceretur quæ copię eſſent hoſtium in locis inferioribus Belgij. Agamontius Tullo tranſmiſſo ad oppidum Gondeuillam, quod eſt in ripa Ombrici fluuij contendit. Auguſtonometenſis veritus ne hoſtes redeuntes Tullum vrbem occuparent, aut obſiderent animum adiecit ad illam muniendam illuc cum magna manu peditatus & equitatus profectus. iubet annonam eò ex agris, frumentumq; comportari. Sed parum fuit repertum, quia ciues metu morbi & peſtilentiæ diffugientes, annonam ſecum abſtulerant per ſummam tamen diligentiam tantum commeatus inuentum & comportatum ex oppidis finitimis, quantum in multos menſes vrbem munire potuerit, in qua re omnis ferè conſumpta eſt opera, cui tamen vrbi Cæſar rediens neque propinquauit quidem. fuit tamen laudabilis Auguſtonometenſis diligentia & ſtudium, quia non tantum euentus ſpectandus eſt in rebus bellicis, ſed multo magis prudentia & diligentia imperatorum in rebus militaribus rectè coordinandis. Cæſaris copiæ paulatim deficiebant inedia, frigore, laboribus, morbo, incurſionibus hoſtium abſumptæ, cum cæterorum ducum conſilia refutaſſet; atque ita labefactatæ ſunt vt quadraginta & amplius hominum millia ſint deſiderata, cum infinitus propè ſit equorum & iumentorum numerus. tanti eſt vnius imperatoris error in rebus bellicis. cedendum eſt enim Neceſſitati magnæ Deæ. Cęſar cognito errore, in quem propter ſuam pertinaciam inciderat, iubet publicè pronuntiari in caſtris, cum ipſe abeſſet, obſidionem eſſe ſoluendam. Cæſariani itaque famis & frigoris vi oppreſſi ad finitimos pagos confugiunt; quorum formidabilis tam erat aſpectus vt mortuis, quàm viuis magis ſimiles apparerent. Galli miſericordia commoti nullo incommodo hos afficiunt, ſed plerique inedia & imbecillitate feſſi decumbentes in niuibus & in glacie miſertimm mortis genus moriebantur, miſerandum vbique præbentes ſpectaculum. atqui tanto ſtudio Cæſariani copias retraxerunt, vt multa tentoria & impedimenta & tormenta ſepulta humique defoſſa reliquerint, cum mortua iumenta non potuiſſent illa retrahere. tantus inuentus eſt numerus vulneratorum & ægrotantium in caſtris, vt Galli vel ipſi exeuntes non ſolùm miſericordia, ſed etiam admiratione capti ſint, illiſque res neceſſarias liberali animo vltro ſubminiſtrarint. Sed quoniam Albertus ſe poſtremum Cæſarianorum agmen defenſurum profitebatur, vltimumq; ab obſidione diſceſſurum, Vidamus Caſtrenſis cum multis Gallis proceribus, & magna equitum turma exit in conuellentes ſigna ad profectionẽ. Ghiſius item ex altera parte egreſſus cum multis equitibus, multiſque accitis auxilijs è finitimis præſidiis Albertũ poſtremã aciẽ protegentem infeſtat. Albertus cõtrà ſuos in acie continet dum procedit peditatus, quem equitatus à tergo & à latere protegit. Sic primodie proceſſum eſt, vt quicunque aciem deſereret à Gallis trucidaretur. Secundo ac tertio pręter prædictas difficultates labore etiam itineris defatigati vel iugulum vltro Gallis offerebant humi proſtrati. at Galli magnitudine quadam animi prædiri exiſtimantes nimis crudele ferinumq; eſſe vel procidentem & proſtratum hoſtem iugulare, parumq; ingenuis conuenire ſęuire in ſupplices, niſi aliquod exitium inde timeatur, oblitteratis ex animo hoſtilibus odijs atque omni memoria tot illatorum regioni damnorum, totũ odiũ atque indignationem in miſericordiam conuertunt. ſolum Albertum calamitatum tantarũ autorem exiſtimantes vniuerſam indignationem in eum conuertunt, atque his neceſſaria ſuppeditant reficiendis viribus naturæ propè collapſis. reuerſis Gallis ab inſequendo hoſte indictæ ſunt ſupplicationes, actęq; gratiæ Deo, quòd illius potius beneficio, quàm humana opera vrbs illa iam glorioſe fuiſſet ab hoſtibus conſeruata, quam plura octaginta millibus armatorum obſediſſent. Quæ dũ fierent in Belgio, Mahometto Vinundriam obſidente in Pannonia nobiliores proceres eius regni, ciuitatumq; legationes non inconſulto Caſtalio petiuerant à Ferdinando rege vt per Alim purpuratum liceret de pace agere cum Solimano. Conuenerat enim Alis Mircem Tranſalpinorum Vaiuodam, vt res illorum populorum componeret, qui defecerant à Mirce, ijſdem conditionibus, quibus pax ſępius cum Ioanne rege fuerat ſtabilita. illa tamen ratione vt Zanolchum, Liziſum, Tibiſcum,

Diuoduri obſidio ſoluta neceſſario

mortuorum numerus.

Miſerrima eſt militibus obſtinatio imperatorũ.

Gallorum clementia & liberalitas.

biscum, Rispia, Drigal, Buiachum oppidum restituerentur, ac cætera oppida, quæ nuper fuissent à Turcis occupata, vt pax fieret honorifice cum Ferdinando rege. Illud cum annuisset Ferdinandus, concessit Castalius vt ageretur de negotio, sed neq; regis autoritas, neque Castalij interponeretur, ne videri possent ipsi pacem exposcere, sed tantum oblatam non refutare. illa cum fuissent ad Alim delata, profitetur se breui cum Solimano de pace acturum. responsum Vasrael expectari iubet, atq; illuc indici comitia. imperat Cassambassa ex omnibus finitimis castellis copias Lizisum conuenire. quantum potest virium colligit. ad incursiones in inferiorem Pannoniam faciendas se accingit. decernit Deuam inter & Lizisum munitionem extruere. vnde ad prædam commodè posset exire. ad eam rem turbandam Castalius multa excogitat. tribus vexillis Germanorum præsidia Deuę adaugenda curat, quibus cum trium mensium stipendia deberentur, omnes tumultuantur. tormenta occupant. ad hospitia Hispanorum diripienda nonnulli contendunt. profitentur se esse capturos, donec stipendia Germanicæ nationi integrè persoluantur. at Castalius de illa seditione certior factus egreditur ex vrbe Io. Baptistam Archuensem virum autoritate, prudentia, grauitate insignem ad res componendas mittit, qui docet vbi, cum molestissimo hoste vno tempore de libertate, de vita, patria, religione, laribus, gloria filijs, vxoribus, facultatibus ac bonis omnibus dimicetur, ridiculum esse in ipso articulo temporis de stipendijs cogitare; cum seruati omnia stipendia liberalissime sint accepturi. Sed si per has sediriones hostem acciuerint & allexerint, fortunæq; indignationem in se conuerterint, vno tempore libertatem & omnia stipendia, aut certè vitam esse amissuros. Veruntamen non tantopere se milites reprehendere, quàm horum motuum & seditionum autores, qui cum profiteantur se defensuros causam Germanicam, non intelligunt in quantum discrimen vniuersam rem bellicam, & splendorem ac gloriam Germanici nominis reuocent. Vt tamē intelligerent Castalij in se benignitatem, pollicetur certum numerum pecuniæ in præsenti, si qua in re opus haberent: quæ cum rationibus addita esset, facile res componuntur. eò tamen nolunt proficisci, quare tria vexilla Elfestaini comitis Deuam mittuntur, qui milites erant disciplinæ militaris obseruātiores, vtpote magis bellis assueti. mittuntur cum his quadringenti equites Ferraroli vocati, qui multis armati sunt breuibus sclopettis & gladio. hi cum quingentis Turcoiannis & Banci Pauli equitibus coniuncti, & quibusdam peditibus Castalij Lizisum versus iter capiunt Cassumbassæ obuij si ita ferret fortuna. Perueniunt ad oppidum vsq; Periam munitissimum Turcarum, quod distat ad quinque millia passuum. vniuersum agrum regionemque incursionibus populantur. nemo in tota regione armatus est inuentus, quia Cassumbassa verebatur ne si in eam munitionem se inclusisset omnis reditus spes sibi intercluderetur per Castalij diligentiam. nam nihil est non timendum vbi cum callido sapienteq; hoste pugnatur. preclare igitur ac scitè finxerunt antiqui Palladis bellatricis & sapientis deæ scuto affixum fuisse caput Medusæ. quia homines ita sapientia hostis aliquando terrentur, vt attoniti & admiratione pleni fiant, & quasi lapidei. multis damnis illatis agrestibus Turcis & incolis eius regionis Castalij copiæ in castra redeunt. at præfectus cataphractorum Pannonum inferiorum postulat à Castalio vt iam sibi liceat discedere e bello. Castalius queritur non conuenire sese cum tam paruis copijs relinqui cum Mahomettus adhuc copias omnino nō retraxisset. rogat vt aliquantulum etiam commoretur, quia certo sciret Mahometto necessariò ex illis regionibus esse recedendum, cui militandum esset in Persas. Sed tamen nulla ratio tanti fuit, quę posset illum retardare, quare omnibus vel precibus vel mandatis neglectis iter capessit suis copijs illum sequentibus. Castalius cum in aperto esse decreuisset donec Mahomettus fluuios traiecisset Tibiscum & Danubium, quamuis ingentia frigora; multaq; incommoda propter altitudinem niuium perferret, vbi per nuntium certum accepit illum exiuisse è Pannonia, vniuersis copijs inferioris Pannoniæ dimissis ipse cum Germanis Hispanisque ad Zibinium castrametatur adauctis Deuæ præsidijs. Commissum est imperium ac prefectura equitatus Turcoioanni, peditatus & vrbis Banco Paulo. iubet eam muniri aggere interius ad muros accumulato & erecto commistis concathenatis lignis ac lignorum fasciculis. cum verò animi populorum inferioris Pannonię assiduis sumptibus & frequentibus tributis ad subsidia belli extortis non nihil abalienati viderentur, vt concederetur tempus muniendis vrbibus, Castalius imperat principibus eius regionis Vasrael comitia indici ad audiendum responsum Solimani de superioribus conditionibus, vt solitum tributum viginti millium nummum quotannis persolueretur, fierentque induciæ. illæ quamuis nihil aliud commodi afferebant, tamen id certè secum afferebant, vt daretur occasio rebus afflictis & dubijs Ferdinandi comparandi vires, munitionumq; reparandarum ac reficiendarum. his accedebat quòd rebus Germanicis interim compositis postmodo inde pecuniam & auxilia posset colligere. cum eius regionis tumultus & seditiones timerentur, ne si diutius rebus bellicis vexaretur Germania, datam fidem Ferdinando non seruaret. Ferdinandus tametsi his curis sollicitabatur, tamen nolebat suo nomine res agitari, ne quibus difficultatibus vexaretur pateret, aut aliquam præberet suspicionem, quod vel peiores vel difficiliores faceret conditiones pacis. at nolebat contra Solimanum id habere suspicionis, ne Ferdinandus captata opportunitate dum ipse in Persas militaret, in illam regionem insignē impressionem faceret, quare facilius ad pacem impelleretur. ea re ita constituta Castalius stationē habet Vlpiani, vnde sibi videbatur posse opportunè locis omnibus succurrere, atque ad sui corporis custodiam quinquaginta Hispanos ducit, & ducentos Aiduchos ad eius vrbis præsidia. hisce rebus ita pacatis, quia Mirces Transalpinorum Vaiuoda, quæ regio Pannoniam inferiorem claudit ad meridiem, vbi sunt illyrici Rascijq; populi, obseruata occasione Randulphum eiecerat, sibiq; principatum illum vsurparat, Rādulphus qui in priuata fortuna Castalio militauerat, petit ab illo subsidia ad suum principatum recuperandum, qui post patrem ad ipsum iure perueniebat. Randulphus

Comitia Vasrael indicta.

enim

enim Mircem de medio tollere statuerat, vel fortiter cadere, quòd è regia in priuatam fortunam per illum deiectus tantam rerum mutationem æquo animo ferre non poterat. conatur itaque persuadere Castalio ne se miserrimum è patria per summam iniuriam, è regnoq; eiectum in tanta rerum inopia negligat. sibi propositum esse, & in animo stabilitum, præstare fortiter in patria armatum cadere, quàm mendicum, & inopem, atque egenum victum ab amicis quæritare. quòd si fortuna belli, quæ communis est omnibus, cum exitus incerti sint bellorum, suis optatis arriserit, futurum vt Ferdinandus eam quoque regionem suo imperio per amicitiam, & fœderationem, & merita in ipsum regem adiungat. audentes, & strenuos fortunam plerunque adiuuare solere, quæ timidis, & imbellibus omnia grauia, dura, difficilia, calamitosa obijcit. ad hanc tantam prouinciam suscipiendam plurimum inuitare populorum animos docet, qui legitimos, & natiuos reges libentissimè crudelibus tyrannis sint prælaturi. non difficile esse negotium declarat Georgij casus, qui tot præsidijs, & custodijs corporis septus erat, & Stephani cędes, qui cum per vim factus esset Vaiuoda Mysiæ inferioris acerrimè trucidatus est, nullo propè negotio; & legitimus dominus in principatum receptus. Castalius hisce rationibus commotus non solùm auxilia liberaliter promittit, sed etiam hortatur, vt dum Solimanus in bello aduersus Persas esset occupatus, eam opportunitatem ne negligeret. futurum enim vt antequam Solimanus sese ab eo bello explicasset, ita suas vires stabiliret, vt Solimanus suam amicitiam non reijceret. atque misericordia potius, quàm vlla spe negotijs fęliciter transigendi commotus lectissimos aiduchos mille, & quingentos concedit, & sexingentos equites, quæ copiæ egregiam operam in superiore bello nauauerant cum frequenter Mahometti castra infestasset. his additi sunt nonnulli reuocandi Randulphi in eum principatum studio commoti, quos odium, & credulitas tyranni impellebat ad occultam conspirationem. qui omnes sibi vel cędem, vel victoriam certissimam proponunt. interea fama persuaserat Mircem quòd Randulphus collectas copias duceret, infestaque signa inferret. fit certior quo consilio motus sit, omnes quas potest vires summa celeritate colligit. ad octoginta armatorum millia comparat. eductis triginta, & sex bellicis tormentis exit in apertum. ad Zergonistum oppidum Castrametatur, quod est in ampla planitie, locoq; opportuno ad instruendas acies. at Randulphus nulla diligentia assequi potuit vt plures duodecim millibus hominum colligeret; quæ vires cum paruæ viderentur, non audebant Randulphi amici aperte declarare quo essent animo in tyrannum, ne superiore fortuna victi mox grauissimas pœnas darent suæ temeritatis. Veruntamen Randulphus neq; illo quidem tanto hostium numero territus, cum sciret omnem ferè principum potentiam collocari iure posse in subditorum populorum, animorumq; ciuium beneuolentia, obuiam intrepidus procedit, cum mirificè paucorũ virtuti confideret. Mirces in prima acie sexcentos Turcas equites ductabat, quos præcipue firma pręsidia aduersus hostem fore censebat. Randulphus vbi è quibusdam collibus à Mirce prospectus fuisset, idq; cognouisset, suos omnes in pugnam instruit, quando bellum differri nulla ratione posse videbatur. neq; etiam si posset, apparebat deuitandum, cum breui Randulphus rerum omnium necessariarum & stipendiorum Inopia esset laboraturus. in mora sane certum inerat periculum & iactura, in celeritate pugnæ spes aliqua victoriæ & salutis: quippe quòd non semel euenit vt parua manus streuuorum milium ingentes copias fuderit ac profligarit. at contrà ex altera parte Mirces impellebatur ad pugnam suspicione quadam ne noua auxilia Randulpho se adiungerent, ex altera deterrebatur aliquantulum, quia nuntiabantur Hispani & Germani Castalij viri fortissimi cum illo aduentare, qui tametsi numero pauci erant, tamen propter peritiam rei militaris & eximiam fortitudinem erant instar maximi exercitus. Randulphus vbi in planitiem venit suas copias in duas phalanges diuisit, quarum maior pars erant sclopettarij. cum ad iactum sagittæ propius ventum esset, agmina in conspectu Mircis constiterunt, qui ratus esse maiorem numerum hostium, quàm dicebatur, quia singulæ phalanges frontem ampliassent, atque ita dilatatæ essent vt plura viginti millib. hominum habere apparerent, subdubitauit aliquas subesse insidias. Suos igitur in vnum contrahit diligentius, quàm consueuerat. tunc sclopettarij Randulphi nullo expectato signo belli, vel vincere, vel fortiter cadere decernentes tanto impetu in agmen Mircis impressionem faciunt, vt primos ordines turbantes magnam Turcarum partem fuderint ac prostrauerint, qui in prima acie collocati fuerant, & quibus plurimum Mirces fidebat. reliqui visa primorum, qui fortissimi esse putabātur clade, omnem spem salutis in celeritate pedum sitam esse arbitrantur. Randulphus ex altera parte cum suo equitatu, & peditatu aliud agmen inuadit non minore virtute, & animi fortitudine, quàm prius inuaserant sclopettarij. primis ordinibus ita fusis, & profligatis, reliqui terga vertunt, qui vndique procella glandium plumbearum frequenti prosternuntur. Mirces vbi videt duo agmina ita fundi nullo prope negotio, vel antequam inuaderetur fuga salutem sibi comparat, atque inter suos velocior cæteris fęlicior putabatur. neque mirum profectò videri debet octoginta millia hominũ à duodecim millibus, tam facile fuisse superata, cum sæpius acciderit, vt tumultuarij milites, & tyrones arma suscipere iussi, genus hominum rebus bellicis planè ineptum, vel sua sponte nullis hostibus inuadentibus in fugam versi sint, vbi primum ad arma conclamatur. nam vel canis nocturnus, vel bos, vel equus, aut auis sæpe magnam trepidationem tumultuario exercitui iniecit. vt enim in cęteris artibus vtiliores sunt decem artifices conficiendis operibus centum imperitis, ita in vniuersa re militari pauci veterani, & exercitati milites multis imperitis possunt resistere, & facile de multis gloriosè triumphare. tanta igitur facilitate illam victoriam obtinuit, vt palam apparuerit, quàm labili in loco constituti sint, qui suis subditis sint odiosi, aut qui viros fortes, & bonos, & sapientes faciunt parui. non enim vt in numeris arithmeticis tria plura sunt duobus, ita conueniunt supputationes in hominibus, quia pluris est vnus sæpe faciendus præstans in aliqua facultate, quàm multi mediocres,

Mirces profligatus.

Milites qui boni.

tres, ac magna imperitorū manus. atque tota vis & summa rei bellicæ vnius imperatoris iudicio nititur, cum sint aliquando vanæ ac propè inutiles cęterorum procerum consultationes, nisi imperator ipse sit sapientior, atque possit procerum ingenia diiudicare. Randulphi milites profligans copiis Mircis reliquias persequuntur, multosque oppriment, & trucidant. Sed vbi insequentes aliquandiu cędendoque sunt defatigati, postmodo sola spolia petuntur: atque omnes reliqui qui cladem euaserant non multo post ad signa noui victoris accedunt, victricemque & surgentem fortunam propensi sequuntur. sic Mircem collecto ingenti exercitu insequitur, qui trans Danubium fugiens cum quingentis Turcis traiecerat. ceciderunt in eo prælio è Randulphi militibus non plures septingentis, ex hostibus ferè decem millia. sic Randulphus per illam victoriam vniuersum suum regnum recuperat, ad quem vt uerum ac legitimū regem excipiendum amici coniunctique conueniunt, atque Tergouistum oppidum cum magna solennitate ingresso omnes proceres se fidem illi seruaturos iuramento affirmarunt. Romam interea accesserunt probationes, quæ haberi potuerunt & accusationes Georgii trucidati, iisque ad sacros purpuratos patres delatis instantibus Ferdinandi legationibus habetur conuentus delectorum ad illam iudicationem. illæ criminationes in Georgium conlectę quamuis multa continebant inter se repugnantia, neq; potuerant planè probari, tamen quia factum nō poterat non esse factum, & ne quid atrocius eueniret, ita fertur ac pronunciatur sententia patrum, quod Ferdinandus cum omnibus coniuratis, si vera essent quæ exponebantur, sicuti exponebantur, absoluitur ab illa cæde tanquam legitime facta. legationes cum grauiter ferrent huiusmodi imperfectam ac dubio plenam absolutionem procurant rogantq; Pontificē summa contentione vt omnes liberè absoluantur, quod ęgrè quidē, at omnino impetratum est deniq; quare sacrorum vsus, qui interdictus fuerat, Ferdinando ac reliquis est restitutus. Randulphus rebus inter suos compositis legationes mittit ad Castaliū, quæ victoriā & regnū partu significarent. quæ gratias agerent pro concessis auxiliis. quæ pacem & amicitiam & omne officium pietatis offerēt. at vero Solimani legatio Vasrael interea accessit quę multis honoribus excepta est. tertio die in comitijs Solimani consiliū proponit, cum pleriq; è primariis proceribus fuissent congregati. id fuit huiusmodi quòd Solimanus vellet Ioannis regis filium & matrem reginam tanquam legitimos reges accipi. Castalium ex inferiore Pannonia eijci. omnes Ferdinando militantes in ea prouincia trucidari. tunc enim sese tributum solitum & ipsos proceres in suam gratiam fidemq; esse accepturū. illud nisi factum sit, adhibet ingentes minas. eos ulmirum iamiam experturos esse quanta fuisset ira tanti principis, & quàm potens ad vltionem suppliciaque ex hostibus sumenda. his ita dictis literas latino sermone conscriptas Battori Vaiuodæ attulit, quæ ad eum, & ad reliquos proceres eius regni scribebantur aureis caracteribus de more Turcarum imperatorum in charta leui tanquam vitro nitida, quæ ita se habebant. Mandatum inuictissimi Imperatoris Turcarum ad dominum Battorem Andręam Capitaneum in Transyluania, & ad alios illius regni dominos. fidelis in fide Christi, & inter Christianos in regno Transyluaniæ prudens, & generose domine Battor Andrea, & cæteri alij domini uobis dilectissimi &c. ex mandato celsitudinis nostræ intelligetis, quod vobis multoties notificauimus, quòd postquam frater Georgius thesaurarius noster crudeliter, ac per insidias mortuus fuit, antequam Germanos, quos propter discordias vestras in regno introduxeratis, expellere posset, vos & alij domini in Transyluania communi consilio, & auxilio ipsos Germanos è patria vestra secundum fidelitatem, quam excelsæ portæ nostræ debetis, eijcere debetis. verum cum hoc hactenus factum non sit, vos nunc ad exequendum illud adhortari placuit, quoniam vobis omne peccatum remittendo, & delictum hucusque commissum, omnem libertatem, quam antea in regno Transyluaniæ habuistis, iterum cōcedere, & conseruare pollicemur. & vos subditi, & domini apud nos semper in honore, & sub nostra protectione eritis. regnum autem Transyluaniæ quemadmodum antea sub rege Ioanne, & filio suo subditis, & fidelibus nostris in libertate, & quiete fuit, sic & nunc esse disponemus: & ipsum regis Ioannis filium inter uos regnare pro certo promittemus. cum enim ipse rex Ioannes subditus, & seruitor noster nobis sincerè, & fideliter seruiret, non solùm à nullo molestari passi sumus, sed post eius mortem filio suo paruulo adhuc paternam patriam, & regnum ex gratis, & clementia nostra concessimus, & Transyluania sic temporibus illis pacificata fuit. sed postmodum introductis Germanis maxima inter vos discordia orta est, ob quam ad introducendū regis Ioannis filium, & matrem ipsius, ac ad liberādam Transyluaniam ab inimicis suis naturalibus Dei gratia maximum, & potentissimum exercitum ordinari, & congregari mandauimus. necesse est ergo pro fidelitate vestra diligentem vos curam habere, vt Germanos è regno vestro gladio propulsetis, donec filius regis Io. introducatur in locum suum, & inter vos dignum, & honoratum hominem in generalem illius regni capitaneum eligatis, eique omnes obediatis, ne inimicum vestrum naturalem apud vos esse permittatis: sed illos, qui tantæ discordiæ in ipso regno sunt causa, communi consilio expellite, & regnum filio regis domini vestri diligenter gubernate. quòd si signum istud fidelitatis, & obedientiæ à vobis acceperimus, non solùm in regno Transyluaniæ libertatem vestram antiquam, sed maximam gratiam & honorem ab imperiali celsitudine nostra obtinebitis. nos interim exercitum nostrum innumerabilem pro regno, & filio regis conseruabimus, & iā nunc pro liberatione ipsius à manibus inimicorum moueri ordinauimus: quia nullo modo assentire noluimus, vt inimici in ea prouincia regnent. & cum Ioannem regem subditum, & fidelem seruum nostrum, ac filium etiam esse nouerimus, decreuimus omnino, vt in regnum reuertatur, ac in ipsum per nos restitutus regnet, & Deo concedente inimicum suum vincat ac debellet semper auxilio nostro. idcirco nunc iam gratia omnipotentis Dei magnificum ac maximè potētem, & obedientem subditum, fidelemque seruitorem celsitudinis nostræ intimum Achmetem Bassam secundum

con-

Randulphus suum principatum recuperat.

Sententia de morte monachi.

Literæ Solimani ad Trāsyluanos proceres.

consiliarium excelsæ maiestatis nostræ, cum multis nostris tum proprijs aulicis, Ianizzerisq; Imperialis potentissimæ, ac inuictissimæ portæ celsitudinis nostræ, & cum maximo exercitu de Græcia, & Buda simul cum Capitaneis generalibus, & cum omnibus Sangiacchis mouere facimus. adeo vt cũ dicto consiliario nostro, antequam contra hostem persona nostra moueatur, exercitum ducentorũ millium hominum bene instructorum habeamus. Præterea mandauimus Serenissimo principi de Tartaria, Vaiuodisque, Vallachiæ, & Moldauiæ cum omnibus Sangiacchis, qui sunt in illis partibus vltra, & citra Danubium, vt cum communi eorum peditatu, & equitatu se cum dicto Vezerio nostro coniungant. & vos etiam necesse est secundum fidelitatem vestram dicto Bassæ seruiatis, & nuntios tam ad excelsam portam nostram, quàm ad eum decernatis. quòd si mandato nostro huic inobediẽtes, & cum inimicis nostris concordes eritis, crudelitatem & stragem, quam Transyluaniæ regnum videbit, ex demeritis vestris processisse credatis. nam gratia creatoris omnipotentis Dei speramus Christianis, & regno Transyluaniæ iram, & potentiam nostram ostendere. etsi ipsi Transyluani ad pristinam obedientiam, & fidelitatem nobis adiuuantibus reuerti recusabunt, nusquã tuti erunt, & per totum mundum debitas luent pœnas. iurauimus enim omnipotenti Deo, quòd in Transyluania lapis supra lapidem non relinquetur. homines omnes in ore gladij dari. pueros; & fœminas in captiuitatem. omniaque loca solo æquari faciemus. propter quod vt inuictissimum, & potentissimum Imperatorem decet, ne tantarum animarum exitium super animam nostram fiat, vt omnes prius monendos esse censuimus. iam multoties vobis mandata talia misimus, quæ neglexistis. sed si mandato huic vltimo obedientes non eritis, acerbitatem, & ruinam, quam videbitis, non nobis, sed vobis ipsis attribuite. omnia igitur cum tempore bene consulite. nam cætera prudentiæ vestræ examinanda relinquimus. datum Constantinopoli septima lunæ octobris. his literis lectis, atque hoc mandato, tam minaci tanta trepidatio iniecta est animis illorum procerum, cum presertim Battor non adesset, vt omnes apparerent palam ab amicitia Ferdinandi defecturi: quæ res vbi Castalio delata est, vel per summam acerbitatem hyemis, atque ingentia frigora conuolat ad ipsa comitia. quo in statu res sit intelligit. agi de filio regis in regnum restituendo. conuenisse proceres eius regni, vt quo animo sint singuli declarent: quod quia fieri oportebat, Castalius comitia ingressus eos hortatur proceres, vt semel datam fidem Ferdinando ne fallant per suas calamitates: eum omnis perfidia, omnisque periurium Deum denique habeat vltorem. qui multo potentior est Solimano. turpe esse viris fortibus, quos arma hostium terrere non potuerunt. neque infinitus copiarum numerus, nunc committere, vt vnis literis minacibus lectis omnem pristinã fortitudinem amisisse appareant, & pristinam gloriam potius fortuna, quàm vllo recto consilio, aut virtute militari assecuti videantur. nulla re inferiores esse Pannones Turcicis apparatibus. cum & peritia rei militaris præstent, & eisdem propè armis vtantur, & eadem militari disciplina, & illos sæpius profligarint suam regionẽ hostiliter inuadentes. non esse viri boni, & sapientis præsentium rerum tantum conditionem spectare; sed longius prospicere, posteritatisque libertati, & gloriæ consulere. oportet idem ius patriæ ad posteros in manus tradere, quod ipsi à maioribus acceperint. neque tanti emendam esse præsentem tranquillitatem, vt per illam sempiternæ seruitutis iugum omnibus posteris vltro imponatur. præstare vno tempore vitam, & sanguinem pro patria profundere, quàm propter metum imminentis belli religionem, patriam, libertatem vniuersæ posteritatis, & omnia uno tempore crudelissimæ perpetuæque tyrannidi prodere. neminem inter viros bonos esse connumerandum, qui non sit, vbi res ita postulat pro communi salute, vitæ profusus, cum breuissimum doloris, & pugnæ tempus sit propositum, at diuturnum perfruendi victoria. hæc idcirco à Solimano perscripta fuisse, quia vellet experiri animos ipsorum procerum, quos putabat inter se dissidere: quem non latet omnium vrbium, regnorum, prouinciarum, imperiorum deuastationis initium esse discordiam, cum omnia regna contra concordia, & mutuo consensu ad defensionem conseruentur diutissimè. atqui hæc omnia putanda sunt non verbis solùm contineri, sed multo magis experientia, & rerum præteritarum cognitione, siquis antiquorum regnorum, aut rerumpub. euersionum principia cogitatione resumpserit. nihil inquit esse, tam hosti formidabile, quàm hostium concordiam. non defutura maxima Ferdinandi, ac Cæsaris auxilia, qui omni humanitatis genere complectentur, & protegent. hortatur vt forti, hilarique sint animo, omnemque metum, siquem ex illis minacibus literis conceperunt, deponant: cum multo facilius sit hostibus absentibus minari, quàm de presentibus repugnantibus triumphare. his rationibus confirmati sunt animi omnium ita, vt Solimano denique responderint, atque obnuntiarint Achmeto, & Mysiæ, & Grẹcię præfectis ne conarentur ingredi Pannoniam inferiorem, quia summis opibus armati omnes resisterent. quòd libertatem vitæ prẹferrent. veruntamen si vellet Solimanus tributũ, se libenter daturos: quod si legatio nollet accipere, quàm citissime discederet. legatio capto tributo Taurumnum proficiscitur. atque inde Byzantium. Castalius confirmatis animis procerum in fide amicitiaque Ferdinandi Vlpianum reuertit. ibi cognoscit Achmetum Curtensis ditionis prẹfectum literas ad Patocchium familiaritatis plenas dedisse, vt videbantur, quo illum Ferdinando, & Castalio suspectum faceret, cuius tamen fallacię, nihil deniq; nocuerunt Patocchio, cum vir bonus cognitus sit. at Ferdinandus literas dedit interea ad Castaliũ, quibus continebatur, vt Aldana cum criminationibus, & defensionibus Iuliobonam mitteretur; quia ille iudices nonnullos suspectę fidei pronuntiaret, petieratque à Ferdinando, vt alij deligerentur. illa re concessa multi testes interrogantur, omniaque legitimè procedunt, ac denique capitis condemnatur, cum multi testarentur Lizisum potuisse defendi, sed ob imbecillitatem animi ac timorem relictum fuisse oppidum & tormenta & bellicos apparatus cum maximo rerum Ferdinandi detrimento nulla necessitate vrgente, arsisse. cum illa sententia, & testimonijs missus est Iu-

Castalij oratio ad proceres in fide retinendos.

Aldana capitis condemnatur.

liobonam, quæ ſententia fuit à Ferdinando approbata. Iſabella regina per idem tempus procurabat vt in regnum reſtitueretur, Petri Vicciij, Chendij, & Ferencij, aliorumq; inſignium procerum opera vtens, qui clam eius partes amplexabantur: quæ cum ſignificauiſſet Ferdinandus per literas ſe ad vnguem ſeruaturum, ſicuti promiſiſſet, & Munſterbergi præterea principatum adiuncturum, nihil horum accipere voluit, quia diceret non fuiſſe opportune ſeruata, quare ſe velle quod ſuum eſſet recipere. iam enim Cçculi occultè cum Turcis moliebãtur, communicabantq; conſilia ad eam ſublenandam, clandeſtinaſque legationes miſerunt ad reginam, quæ Cçculorum operam Ioanni regi in regnum reuocando pollicerentur. Hiſce tumultibus, ac ſeditionibus ſubodoratis ſunt comitia Carnum indicta. in his comitijs conqueſti ſunt inferioris Pannoniæ populi, quòd multæ iniuriæ a militibus Ferdinandi, qui erant in præſidijs munitionum, ſibi inferebantur. petitum eſt vt ſaluti, ac dignitati illorum populorum conſuleretur. quod ſi fieret, ſe conſtantiſſimè datam fidem Ferdinando ſeruaturos, & arma aduerſus Turcas capturos. his reſponſum eſt, Ferdinandum eſſe illos pro viribus ſubleuaturum. ſuum eſſe conſilium illos à communi hoſte protegere, at non per iniurias opprimere, contra quem omnino arma deberent ſuſcipere, ſicut ipſe copias mittebat: &, ſi res ita poſtularet, erat venturus, vel Boemiæ regem filium miſſurus. his pollicitationibus dimiſſa ſunt comitia. Eſt enim Germanorum, Pannonum, Sarmatarum, Perſarumque conſuetudo, vt res maximas, ad omniumque ſalutem, & tranquillitatem pertinentes tractent in comitijs, ad quæ conueniunt principes authoritate nobilitateque præſtantes ſingularum nationum, & legationes liberarum ciuitatum: in quibus agitur aliquando de ſacris ceremonijs, & cultu diuino. de ferendis ſeruandiſque legibus. de cauſis iudicationibuſque principum. de bello ſuſcipiendo. de ferẽdis ſubſidijs. de imponendis tributis, quorum comitiorum principes ſunt reges, aut Imperatores, aut ij, quorum eſt authoritas comitia indicendi. ſiquidem nulli horum principum liberam exercent tyrannidem, aut per vim & iniuriam dominantur; ſed cum omnes ſubijciantur principi, princeps ipſe comitiorum autoritati, omnes legitimè laudabiliterque imperare nituntur. non ceſſauerant tamen Ferdinandi pollicitationibus animi populorum fluctuare, qui rerum nouarum deſiderio tanquam rapidiſſimo vento huc illuc impellebantur ad quamuis facultatem aucupandam. impellebat in eam ſententiam fama Germanorum, qui erant Iulæ in præſidijs duce Bartholamęo viro Illyrio, qui accolas prædationib. & cędibus miſerabiliter affligebant. erant enim duo Germanorum vexilla. eius ducis immanitas, vel negligentia in caſtigandis militibus impulit Caſtalium, vt pręficeret illius verbis præſidijs tecentib. Bancum Paulum, iuſſeritq; Illyrium exire cum ſuis. ſic Franciſci Parocchij prudentia poſtea coloni afflicti aliqua ex parte ſunt ſubleuati. interea Giapera vocata inſula, quæ eſt in extremis Aſiæ finibus ad amplectendam Chriſti religionem à Luſitanis allicitur, quorum imperium prolatum eſt in remotiſſimas ab orbe noſtro partes. Eſt enim populus eius inſulæ ſub paralello Galliæ, Germaniæq; ſitus ad antipodes omnium diſciplinarum peritus. At Giaponenſes haud facilè videbantur illam religionem amplexuri, niſi iſtud prius feciſſent Sinarum populi, quorum tam uaſta, tamque ingens eſt ditio, vt ſua magnitudine ſuperet Chriſtianũ orbem. Sinarum Rex aſſiduum gerit bellum aduerſus Cathainos Tartaros, quorum eſt latum, atque ampliſſimum imperium; atque rex ipſe fertur habere aſſidue in armis ad centum millia hominum, murumque multorum milliariorum ædificaſſe, ne qua fiat à Tartaris irruptio. at Caſtalius cępit non nihil curis, & moleſtia vexari, quia laborat et inopia rei pecuniariæ; tamen omnia ſtipendia perſoluenda curat copijs Maurinj, atque eas dimittit. Bregetij alia impoſita ſunt præſidia. nam quamuis perſoluta ſunt his ſtipendia, victuſque liberaliter imperatus, & conceſſus quacunque erat tranſeundum, tamen multa latrocinia rapinaſque in ſubditos Ferdinandi exercuerunt, atque coniurationes, & ſeditiones excitarunt. eæ iniuriæ non ſolùm priuatis rebus, ſed etiam publicis plurimum nocent, cum animos ſubditorum non mediocriter alienent à principibus, quare vt ab his calamitatibus abſolluerentur vniuerſi illi populi incitati ſunt ad Ioannem regem in regnum reuocandum. ſic enim fiebat, vt multi etiam principes reginæ partes fouerent, quod moleſtiſſimum Caſtalio accidebat. ex altera parte Deuæ præſidia, quòd per exploratores nunciatum eſſet duas equitum Turcarum turmas Lizilo præfecti iuſſu exituras ad incurſiones faciendas in inferiorem Pannoniam, ſe locant in inſidijs ad tranſitus quoſdam anguſtos, & perdifficiles. accedunt in inſidiarum locum equites rapinis, & incendijs eam prouinciam populaturi, qui vndique ex inſidijs inuaduntur repente. certatur diu ancipiti victoria, quæ denique fuit penes Deuenſes milites, qui non prius inſequi Turcas ceſſarunt, quàm ad Lizili conſpectum ventum eſt. illa victoria elati victores Deuenſes agrum Turcicum populantur, ſuccendunt ædificia. prædantur facultates. homines captiuos abducunt. villas deſtruunt, tantamque trepidationem Turcis inijciũt, vt per multos dies ad prædam non exierint. Cæſar, vti dictum eſt Diuoduri expugnatione fruſtra tentata cum multorum ſuorum militum iactura turpiter ab obſidione receſſit: quia contra ſuorum ducum ſententiam per moleſtiſſima hyemis tempora belligeratus eſſet, atque in Germaniam ſe recipit. qui quoniam ſciret magnopere formidabile eſſe victricibus copijs aduerſam fortunam experiri, quæ omnem priſtinam felicitatem aliquando in lachrymas conuertit, non parum infeſtabatur rerum Italarum, ac Senenſium præſertim ſeditionibus. nam cum Belgicis, Gallicíſquebellis grauiſſimis adhuc diſtraheretur, excitantur motus Senenſium, qui videbantur aliquo pacto contra imperatoriam dignitatem, atque reuerentiam excitari. iſtud autem contigerat, quia Cæſar miſſas expoſtulatum legationes Senenſium de importunitate, crudelitateque Mendocij, rogantesque, vt maturè tãtis eorum incommodis ſuccurreret, neque audientia quidem dignas putarat: cum bono ſapientiq; principi facillimum ſit tranquillitatem amicis ciuitatibus conſeruare, eaſque pacatas reddere. ſed Cæſar contrà per literas ſignificat Petro Toletano in Neapolitana præfectura proregi, vt magnas

copias

Tumultus excitati. Comitia Carni.

Comitiorũ conſuetudo.

Obſtinatio principũ nolentiũ videri erraſſe in peligendis præfectis.

copias peditum & equitum colligeret, atque cum omni eius regni equitatu agrum Senensem hostiliter inuaderet. quæ agi cœpta sunt mense Ianuario anno salutis nostræ tertio supra mille quingentos & quinquaginta. Toletanus collectis ferè duodecim millibus peditum partim Italis, partim Hispanis, partim Germanis cum omni equitatu leuioris armaturæ, & grauioris præfecto Garzia filio, qui accedebant ad mille & quingentos iubet copias vniuersas infesta signa conuertere ad agrum Senensem deuastandum. Nam Cæsar Toletanum iam senem huic negotio præfecit, vel quòd haberet suspectam eius autoritatem tamdiu in illo regno inueteratam, cum etiam ad illud posset impellere affinitas ducis Hetruriæ, qui Toletani filiam in matrimonio habebat; & multæ nonnullorum principum eius regni coniunctiones, quos sibi Toletanus adiunxerat per filiarum nuptias: quare omnino eum diuellendum putat ab illo regno per aliquam opportunam occasionem, vbi primum sese offerret. huc accedebat, quòd Cæsar ita vellet satis nonnullorum animis procerum facere, quos ille habebat infensos. vt enim summis regibus ac liberis ciuitatibus nihil est tam formidabile, quàm priuatorum eximia potentia & autoritas, sic nihil est rursus tam ipsis præstantioribus metuendum, quàm vel leuis alicuius principis suspicio, quæ quamuis pertenuis sit, tamen apud summos reges obtinet vim magni criminis. silent autem omnis amicitiæ, affinitatis, humanitatis iura, vbi accedit maiestas imperij, & ratio agitur cõseruãdi, cũ omnis regnantiũ amor & beneuolentia habeat quasi anterides vtilitatẽ, & cõseruationẽ regnorũ. Toletanus cum propter grauiorem ætatem terrestris itineris laborem ferre non posset, cum Vincentia vxore triremem conscendens Florentiam versus soluit. interea Gallicana præsidia, quibus præerãt Ferrariensis Cardinalis & Thermeus regulus vir Gallus magnæ & autoritatis, & peritiç rei militaris Senam ingrediuntur, & circiter duo millia peditũ primum, atq; omnia oppida Senensis ditionis muniuntur rebus omnibus necessarijs ad sustinendũ futurum bellũ. Garzias igitur per agrũ Tyburtinum copias ductat Senam versus, quo tempore quamuis longis itineribus procul ab vrbe Roma copiæ transirent, tamen ad Borbonij memoriam non nihil trepidatum est. Iulius Tertius Pontifex maximus de his certior factus cum rogaretur à primarijs proceribus Romanis, vt vrbem muniret præsidijs, necessarijsq; apparatibus bellicis aduersus horum conatus, siqui fierent, id negotium Romanis iniunxit: quare cum summo imperio præficitur à Romanis bellicis rebus Camillus Vrsinus vir singulari cognitione rerum militarium clarus, plurimęq; autoritatis. hic curat ad sex millia peditum colligi, & nonnulla equitum vexilla impositis nouis vectigalibus rei frumentariç ad bellicos vsus assumptus. vrbs itaque breui munitur omnibus reparationibus, & rebus ad defensionem necessarijs, tanta prudentia tantaque celeritate, vt copiæ quæ prius formidabiles apparebant, nunc omnino viderentur contemnendæ. Senenses nullum tempus amittendum rati sese aduersus iam instructas paratasque copias Cæsarianorum instruunt, atque magnum numerum peditum vndique conscribunt. cum prædictis copijs Senam ingreditur Thermeus vir summa prudentia, & omnis rei bellicæ peritissimus, cum quo insignes proceres regulus Sommeus; Marius Sanctiflorius, Flaminius, Maherbalis, Franciscus Vrsini; Altus comes, Vincentius Montius, aliique complures. postea omnia oppida Senensis ditionis firmissimis præsidiis & munitionibus in opportunis locis in hunc modum instruuntur. Rosetum ingrediuntur vrbem mille, & quingenti pedites ad custodiam duce Cornelio Bentiuolio. Montem Alcinoi Ioannes Taurinensis cum trecentis peditibus. cum totidem Claramonti committitur defendendum Malianum. Turritam oppidum adit defendendam Galeaccius Sanseuerinus cum mille, & trecentis peditibus. Clusium Paulus & Iordanus Vrsini cum duobus millibus peditum, & cohortium singularum prçfectis. Asinam longam & Monticellam Sipierus, & Guido Bentiuolius, & Comes Pitilianeus cum quingentis equitibus leuioris armaturæ. Capalbium cum centum, & triginta peditibus ingreditur Capoauntius. Cetonam Hierardus cum centum & quinquaginta. Lucianum Alexander Trulcius, Ioannes Vitellius, Adrianus Baleonus, aliique quidam duces cum duobus millibus & septingentis peditibus. Casali cum quadringentis præerant Acciarus & Theofius. Telamone nuntius Iuliæ Tauricæ cum centum peditibus. Sateani Ioacchinus Vasco cum ducentis. Monti Alcinoi postea additi sunt quadringenti duce Carolo Carafa. Sauinæ prior Longobardiæ cum trecentis. tuebatur portum Herculis Ioannes Zettus, & Pompeius Crucius cum ducentis, & sexaginta. erant in principatu Castrensi quidam alij duces cum mille, & centum ac quinquaginta peditibus. Rodicofani Morettus Calaber cum ducentis. atque hæc sunt oppida, & vrbes præstantiores ditionis Senensis, hæque copię, quę aduersus Cęsaris apparatus regio nomine Gallicas partes tuebantur, quæ accedebant ad duodecim millia peditum, preter vniuersam ciuium Senensium oppidanorumque multitudinem. equites erant solum quingenti. ciues item Senenses ad vexilla conuenerunt, quorum nonnullæ cohortes censæ sunt. atque omnes singulari concordia gloriæ cupidi opportunitatem pugnæ anidè expectantes dum Cæsarianæ copiæ aduentarent saxa, glebas, fasciculos lignorum ad munitiones reparationesque vrbis tam fœminæ, quàm mares studiosè comportant. Vrbs Sena in tres partes distributa conceditur muniẽda, atque singulis partibus viri insignis autoritatis, & cognitionis rei militaris præficiuntur. Certatim ciues, & milites res necessarias congerunt, ita, vt circiter duo hominum vrbanorum millia assidue essent in operibus erigendis. nam tanta fuit Senensium alacritas munitionibus ipsis construendis virorum omnis ætates, & conditionis atque ordinis vt vel fœmine imbelle alioquin, & prorsus ineptum rebus bellicis, trepidumq; genus, & expers consilii, singulare fortitudinis exemplum ediderint ad perferendos bellicos labores, nam feruntur tres è primarijs matronis Fausta Piccolomina, Liuia Fausta, Tatsia Forteguerra cothurnatę succin-

1553

Camillus Vrsinus Romã munit.

Thermeus Senam ingressus.

Castellarũ Senensium prę sidia.

Senensiũ fœminarum singulare exemplum.

ctis breuibus vestibus expeditis ac propè militaribus militaria vexilla sumpsisse, ac reliquas mulieres comitantibus qui tympana pulsarent ad munia militaria inuitasse. harum insignium matronarum impulsu non fœminæ solum, sed etiam viri cuiuuis ætatis ac dignitatis incredibiliter ad opus sunt incitati. nam præter viros ad tria fœminarum millia sub prædictarum vexillis multos dies ad instruendas conficiendasq; munitiones ad portam Chamoliam accedebant. quæ dum fierent Senę, Ascanius Corniensis vniuersis Itals copijs præfectus cum tribus millibus peditum stationem haber in finibus agri Perusini, tum vt facultatem commeatus ex ea parte præcluderet Senēsibus, tum etiā vt castra commodè coniungeret cum Toletano, qui longis itineribus Romam iam peruenerat, & cum summo pontifice in colloquium profectus Rosulum versus castra mouerat, ac deinde per Sutrium, Volsiniumque agrum incedens cępit tardius proficisci, quia aduentum quatuor millium peditum è Gallia subalpina expectabat, quos Ferrandus Gonzaga erat missurus. Tum paulopost cum duo Hispanorum millia Ligurnum applicuissent, fecissentque descensionem, ac totidem rursus exiguo interuallo temporis his accessissent, coniunctis viribus cum Corniensi agrum Senēsem hostiliter inuadit. incursionibus cuncta populatur. multa castella diripit, quæ tamen omnia nullius erant momenti ad res bellicas aut ad victoriam; quòd ea quæ facillimè vincuntur, facillimè etiā amittuntur. erant iam in castris Cæsarianis circiter viginti millia peditum, qui vndique conuenerant; equites mille & octingenti collecti e varijs nationibus. pręerat vniuerso equitatui leuioris armaturæ Sfortia Sanctaflorius, cataphractis equitibus regulus Bisiniani. Garzias imperabat Hispano peditatui, Italo Ascanius Corniensis, Germano Nicolaus Madruccius. magister castrorū erat Alexander Vitellius. prima igitur castra locant ad montem Felicianum, quo in oppido erat in præsidijs Sertorius Aitinensis, atque illo primo conatu per vim potiti populationibus igni, ferro, direptionibus omnia deuastant ac demoliuntur. Corniensis cum munitionem quandam Senensium non procul a Montella per noctem parum feliciter tentasset è castris egressus cum quadringētis delectis, expeditissimisq; peditibus & cum insigniorum nonnullorum iactura, illuc succedit, atque Cæsariani ad illam ipsam munitionem expugnandam infesta signa conuertunt, apud quam castrametantur. defendebat eam Adrianus Baleonus, qui nuper illuc Luciano missus fuerat cum sexcentis peditibus, cum postea diligentius omnes regiæ copiæ fuissent in opportuna loca magis distributæ, eam munitionem cum bis repetito conatu Cæsariani frustra inuasissent, non sine multorum iactura ob eximiā fortitudinem defensorum repelluntur. Toletanus illam capere omnino decernit. rursus adoritur. pugnatur acriter. multi vtrinq; cadunt. ad extremum cum Toletanus noua subsidia Italos suis defessis misisset hora secunda noctis victoria potitur. multi trucidantur intra ipsam munitionem. nonnulli capti, inter quos fuit ipse Adrianus. Bagalia dux ex altera parte Asinam longam oppidum cum septingentis peditibus regionis Senensis à Cæsarianis iam occupatum fortiter inuadit, præsidia Cæsarianorum ad vnum trucidat. omnes bellicos apparatus in castra conuehit. ciues in monte Feliciano captos, & in arce asseruatos liberat. hisce rebus ita gestis inde discedit. illa re percepta Toletanus cum quingentis galeatis equitibus mittit Sanctiflorium & cum duobus tribunis militum, qui nemine reperto mox redeunt in castra. Petrus Toletanus Ligurnum interea applicuit, atque inde Florentiam profectus non multo post naturæ concessit. Cæsariani his rebus feliciter gestis ad oppidum Montis Alcinoi castra ponunt. obsidione cingunt. frequentibus prælijs minutis certatur. oppidum tentatur cuniculis, tormentis diuerberatur, omni oppugnationum genere vexatur. sed omnes Cæsarianorum vires frustra absumuntur propter eximiam virtutem & fortitudinem defensorum. quæ dum fiunt ad Montem Alcinoi, quidam Senenses ciues facinus sceleris & turpitudinis plenum aduersus patriæ salutem moliuntur, vel quòd gubernationem & licentiam eius ciuitatis odio haberēt propter ea quæ crudeliter & auarè in libera republica cōmittebantur, vel quòd auaritia ipsa, & spes largitionum ad hoc tam nefarium consilium impulisset, quia vbi sceleratus auri amor dominatur in alicuius animo, omnem religionem, æquitatem, charitatemq; prosternit, & humanitatis memoriam prorsus obliterat hi igitur vt ad constitutam diem & horam noctis secretius portam ciuitatis clam Hispanis aperirent Iulio Saluio principe coniuratorum, decernunt ignem ac malleolos in celeberrimum & opulentum Xenodochium inijcere, atq; coniuratos in singulas regionis vrbis distribuere, qui omnes ad extinguendum ignem cæteros ciues diuerterent. Sic enim apparebat futurum vt ciuitate vniuersa in restinguendis flammis Xenodochij, aut in miserabili spectaculo occupata, nullum foret impedimentum quominus coniurationis negotium ad optatum finem perduceretur, portaque occuparetur ad introducendos Hispanos. at enim Iulius Bellantius vnus ex illis nouem qui tunc præerat reipublicæ administrationi proditionem & coniuratorum consilium subodoratus sub mediam noctem ferè ad Thermeum regulum defert proditionem, quod fit illa nocte, quæ antecessit nocti statutę ad negotium. illum è somno vt de maximis rebus acturus excitari iubet. coniuratorum consilia ad vnguem & nomen singulorum aperit. petit vt apud Thermeum asseruetur ne re patefacta coniuratorum potentia opprimatur ac trucidatur. Thermeus vt erat à somno excitatus, sumpta talari veste ad purpuratum antistitē Ferrariensem paucis comitantibus cum Bellantio accedit. aperit illi tanquam vrbis præfecto seriē coniurationis. iussus est Bellātius in custodias tradi donec res patefacta sit & cognita. Capiuntur illa nocte cōiurati. res aperitur. afficiūtur publicè extremis supplicijs. custodię portarū adaugentur. cadit spes omnis Hispanorū, quę pullulauerat vrbis per proditionē potiūdę. neq; m̄ prius dimissus est Bellātius ab ipso purpurato, quā iratus Thermeus cōquestus sit iniquum esse & ab altera proditione non alienum pro præmio patefactæ cōiurationis perpetuū carcerē & vincula dari Bellantio, quibus etiam minę sunt additæ, quod si purpuratus intra certū tēpus nō liberauisset, futurū vt per sum

mam

Cæsariani exercitus pręfecti.

Petri Toletani mors.

Mons Alcinoi obsessus & cōcussus.

Senēsiū quorundam scelus ac perditio.

nam ignominiam purpurati ipse vel vi armorum Bellantium libertati restitueret. at Cornelius
Bentiuolius dum hæc Senæ aguntur, qui erat in ora maritima cum trecentis peditibus & centum
expeditissimis equitibus leuioris armaturæ, audito propinquo itinere septingentorum Germano-
rum, qui erant in castra Cæsariana accessuri, decreuit illos in quibusdam angustijs viarum inuade-
re, quos collocatis insidijs opperitur. vbi in insidias ventum est, repēte hinc inde inuaduntur. mul-
ti trucidantur. multi capti sunt. pauci fuga se seruarunt. Sed enim vt est fortuna bellorum, quæ
modo arrider inceptis, modo varijs detrimentis res elatas affligit, alio non minore successu re-
rum felicium Cæsarianam hanc calamitatem resarciunt. nam cum nepos Thermei cum centum ex
peditissimis peditibus & quibusdam equitibus Sena egressus ad quinq; milia nummum, resque ne-
cessarias obsessis ad oppidum montem Alcinoi conueheret, Toletanus ipse re per exploratores co-
gnita cum nonnullis turmis equitum fit obuius. hos trucidat. pecuniam capit: apparatus bellicos
diripit. atque omnia capta in castra comportata deinde diuisa sunt victoribus. Dum obsidetur
mons Alcinoi, multis in locis Senensis ditionis pugnatur. Vrbatelli præsidia cum præsidijs Rose-
ti quotidie leuia prælia committere. Clusiana commeatuum facultatem Cæsarianis præcludere.
Captos commeatus in oppida distribuere. palantes per agros ad prædamque dispersos hostes truci-
dare: nullum diem sine prælijs prætermittere. Iulius Tertius Pont. Max. veritus Cæsaris poten-
tiam, cum minimè tutum sit cuiquam habere vicinum præpotentem, quia sciret succrescere vnà
cum amplitudine imperij libidinem imperandi, nullique principi tam amplos esse fines, quibus
contentus sit, aut quos dilatare cum tutò possit, non velit vel per finitimorum iniurias, statuit
per literas & nuntios Senensem discordiam componere cum etiam per id bellum pontificiæ vrbes
hominibus priuarentur, succresceretque in dies annonæ penuria ob propinquitatem regionis. his
igitur de caussis legationes ad Cæsarem & ad Hēricum mittit. istud facile à Cęsare impetratur tum
quia Montis Alcinoi oppidum appareret nulla vi bellica posse expugnari, Senaque firmissimis
præsidijs esset munita, & oppida Senensium omnis generis apparatibus eximiè instructa, tum etiā
quia laboraretur inopia rei pecuniarię, cum Hispani & Germani iam grauiter ferrent stipendia si-
bi à Cęsare tamdiu differri: quę dum per nuntios hinc inde tractantur de componendis rebus
Thusciæ, magnæ seditiones excitantur in inferiore Pannonia, quoniam populi illi iam Hispano-
rum & Germanorum admissorum in regnum pertęsi clam legationes mittunt ad Isabellam, quę
agerent cum illa quibus fieri rationibus commodè posset vt reduceretur in prouinciam: ad quod
negotium Chendus & alij quidam proceres non frigidè aut negligenter adiuuabant. Ferdinandus,
ad cuius aures hæc consilia Pannonum illorum iam peruenerant, legationes mittit ad ipsam regi-
nam, & ad eius matrem & ad Sarmatarum Prutenorumque regem eius partes protegentes, quę
liberè offerrent quęcunque reginę promiserat: quibus additę sunt prius recusarę ac deletę non-
nullę conditiones. missę sunt & ad Chendum & ad Thomam Varcecchium literę, vt causam re-
giam agerent cum dignitate & vtilitate pupilli regis. Regina simulata verborum humanitate hęc
videbatur pro sententia Ferdinandi actura, sed clam agebat cum Solimano, qui ad Vaiuodam My-
siæ literas dederat, vt collectis quam maximis copijs, & quantis posset viribus se ad inuadendam
Pannoniam inferiorem accingeret. iussus est & pręfectus inferioris Mysię collectis copijs maturè
reginę opem ferre, itaque curare vt Ioannes filius in regnum restitueretur; quod si fieri non pos-
set, suam pręfecturam saltem ampliaret. illa calamitatum discordiarumque & seditionum semina
ne latius serperent, sed nascentia ac pullulantia quam citissimè opprimerentur, indicta sunt comi-
tia Colosuar omnibus principibus eius regni ad accipienda Ferdinandi mandata. Battor Andreas
interea, qui iam erat sanitati restitutus, cum diutius ægrotasset, & in sua præfectura confirmatus,
à qua se abdicare procurauerat, collecta magna armatorum manu, ac tumultuariorum militum
è finitimis oppidis, vbi Turcæ palantes ac prædabundi passim vagari nuntiati essent, omniaque
flammis ac ferro deuastare non procul ab vrbe Vinundria cum ijs obuius prælium commit-
tit. victoria fuit penes Turcas. multi ceciderunt. plures sunt in seruitutem abducti, atque non
multo post factæ sunt quædam captiuorum permutationes. Sed enim propter huiusmodi latro-
cinia Turcarum Vaiuoda postulat ad reprimendas illorum prædationes, vt mille equites leuioris
armaturæ concedantur ex ijs, qui militarent in inferiore Pannonia, cum mille peditibus. illud
cum necessarium ad salutem conseruationemque regionis videretur, qua deuastata facilius affli-
ctantur munitiones, concessum est omnino. compositæ sunt & res Camanorum, qui post occu-
patum à Turcis Zanolchum oppidum nolebant esse sub diœcesi Vinundriæ, sed sub Varadinen-
si, qui tamen intercedentibus Castalio & Vaiuoda permanserunt æquo animo sub Vinundrien-
si administratione. Solimanus per illud tempus potentissimo Persarum exercitu preme-
batur, quare fuerat coactus ad defensionem Armeniæ regionis se recipere, quā ita ab Armeno Rho-
dio vocarunt antiqui. est enim perpetuum ferè bellum inter Persas & Turcas, quòd alteri alteros
hæreticos appellent, pugnentque inter se religionis causa, cum vtræque nationes Mahometti legi-
bus pareant, at quædam propriæ sunt vtrisque differentiæ. Est autem Persarum regio fertilissima,
atque aer temperatissimus & salubetrimus totius Asiæ, per quam Araxes fluuius decurrens tanta
vbertate, felicitateque aquarum labitur, vt vbicunque rigauerit mirificam florum copiam & amę-
nitatem in lucem euocet. regio plana est ferè tota, multisque referta est colonis, at vndique altissi-
mis cingitur proceris arboribus & densis syluis virentibus. continet Persia Mesopotamiā & Assy-
riam, & Carmaniam, Mediam, Hyrcaniam, Parthiam, Susianam, quæ omnes prouinciæ Persa-
rum regum parent imperio. ita vero habitantur, tantoque rerum militarium studio tenentur hæ re-
giones, vt vel ducenta millia equitum intra breuissimum spatium temporis colligi possint. Persa

Pont. nititur rem Senensē componere.

Nouæ seditiones in trā syluania.

Comitia indicta Colosuar.

Camanorū cōtrouersia de diæcesi.

Bellum inter Persas ac Turcas de religione.

Persicæ regionis descriptio.

M 2 idcirco

Stratagema Turcarum.

idcirco tanto impetu Turcarum præſidia inuaſerat, quæ erant in finibus eius regionis, vt coacti ſint ad ſuam defenſionem ſeſe in Cappadociam ſiue in Amaſiam recipere, in quam etiam prouinciam Perſæ magnam fecerunt impreſſionem. cęptum eſt agi rurſus de induciјs cum Ferdinando per Alim purpuratum Turcam, conceſſaq́ue hinc inde facultas legationibus penetrandi ad res componendas. Sed cognitum eſt denique illa eſſe Turcarum ſtratagemata ac fallacias, qui per has ambages verborum procurabant, vt res bellica differretur in inferiore Pannonia, donec rebus Turcicis felicior ac fortunatior aura aſpiraret. nuntiatum eſt enim purpuratum qui multos ſanzachos apud ſe habebat, cum ijs copijs, quæ conueniebant aſſiduè, Deuam mox eſſe inuaſurum, qui reginæ partibus faueret, vt acceptas à ſuis calamitates vlciſceretur, & vt illum locum occuparet, qui ſibi moleſtus videbatur, cum ſæpius teſtitiſſet Turcicis furoribus. his auditis Caſtalius inſtat comitijs, omnibusq́ue proceribus, quos adeſſe oportebat, vt captis armis ad eius munitionis defenſionē iretur, ſuppetiæ ferrentur. ea loca præcipue protegerētur, quæ eſſent in finibus Sarmatiæ & eius Pānoniæ. ibi dicebantur eſſe duodecim armatorum Sarmatarum Prutenorumq́; millia, qui cum neſciretur quid conſilij eſſent capturi, videbantur fauere Iſabellæ reginæ partibus. Caſtalius omnes cōuenisse ad comitia ſtatuto tempore comperit præter Vaiuodam, is enim valetudine impediebatur, quominus opportune veniret. in ijs comitijs Ferdinandus auxilia palam petit ad illas ſeditiones opprimendas, quarum rumor paſſim circumferebatur, & ad Deuæ defenſionem præterea. petit & pecuniam & commeatum ad mediocrem ſaltem exercitum alendum, vt pluribus è partibus reſiſteretur hoſtibus. petit deinde, vt ipſi inducias cū Solimano procurarent, atq; operas poſtulat ad inſtruēdas munitiones Zibinij, Vlpiani, ac Saſſebeſſæ. his tot petitionibus, quoniam res eius regni afflictæ & defatigatæ eſsent diuturnitate bellorum, omnesq́; ad extremam pene miſeriam ciues redacti, reſponſum eſt, non poſse concedi pecuniam neq; commeatum, quem milites proximè delapſa hyeme abſumpſiſsēt, at copias quantas poſsent ſe eſse conſcripturos. erat autē neceſse mitti ſubſidia è Pannonia vel Germania, vt Turcis reſiſteretur, cum illa prouincia nō poſset vno tempore tot in locis tam diuerſis reſiſtere: ex Liziſi parte ſcilicet & Pānoniæ & Braſsouij, quibus in ſingulis partibus potentibus exercitibus & magna commeatuū copia opus erat, quæ non poterāt ſuggeri ab illa prouincia. adiungunt ſe propter populationem agrorum & incendia & cædes multis colonis eſse priuatos: quare nihil magis cupere, quam vt rebus cum Turcis compoſitis liceat aliquando a tantis ærumnis, totq́; laboribus quieſcere. Se legationes libentiſſimè miſsuros ad Vaiuodam Tranſalpinorum, qui ſuam operam ad huiuſmodi negotia ſponte obtuliſset. curaturos vt ab vrbium præfectis operæ ad munitiones mitterentur, neq; verò ſola defatigatio ac moleſtiæ quæ inferebantur ab hoſtibus vexabant Pannoniam & Ferdinandum regem, ſed etiam intimæ ac pene domeſticæ ſuarū copiarum ſeditiones. nam Hiſpani quia ſibi debebantur duorum menſium ſtipendia cum maxima indignatione raptis vexillis ad profectionem è manibus ſigniferorum Iuliobonam verſus iter faciunt, multa damna Pannonibus inferentes, atque tanta fuit horum pertinacia & impudentia, vt nullis neque precibus neque promiſſis adduci potuerint, vt per paucos dies ad finem eius belli cū Caſtalio morarentur, donec loca omnia præſidijs muniret, neque diſcedens regionem relinqueret rebus omnibus ad defenſionem neceſsariis ſpoliatam. hi per ſummas prouinciæ iniurias Coloſuari vicinum iter faciunt, vbi non nihil vel præſente Caſtalio trepidatum eſt. Ferdinandus tantam temeritatem & audaciam ac penè furorem Hiſpanorum grauiter ferens mittit Pallauicinum cùm omnibus ſuis copijs ad hos opprimendos. Sed poſtea quorundam virorum inſignium precibus placatus iubet Hiſpanos ad accipienda ſibi debita ſtipendia ad oppidum Pappam proficiſci. Aldana cum Iuliobonam acceſſiſset, noluit Ferdinandus ſententiam exequi ante Caſtalij aduētum quem Iuliobonam breui venturum ſciebat, vbi iam veniendi facultatem feciſſēt. acceſſit igitur ſub finem Maij, perbenigneq́; acceptus multis honorificentiſſimis muneribus donatur. nuntiatur interea Clemens quidam Athanaſius collecta magna coniuratorum manu oppidum Poccherium natura & opera munitiſſimum tentaſſe ſcalis, atq; Viuundriam inuaſiſſe. cuius tamen conatus irriti facti ſunt virtute & diligentia incolarum, qui conatus Iſabellæ reginæ & Ioannis filij iuſſu fieri dicerentur. Petrus deinde Vicchius dictus eſt poſt Caſtalij profectionem cum Turcis conueniſſe, collectaq́, magna ſuorum aſſeclarum manu Liziſum verſus iter habere, vt reginæ nomine Iulam & Penam occuparet, eamq́; omnibus neruis niteretur in regnum reducere. Ferdinandus ad harum, reliquarumq́; vrbium præfectos literas dedit, quibus monebat, vt ſibi ab inſidijs reginę cauerent. at ex altera parte Saxones potentiſſimi maximeq́; bellicoſi populorum omnium inferioris Pannoniæ, vt aliquam opportunitatem honeſtam habuiſse videri poſsent deficiendi à Ferdinando, ab eo petūt Aluincium oppidum, quod ſuum eſse dicerent, rogantq, confirmari. quod per humanitatem Ferdinandi facile conſequuntur. Aldanæ condemnatio repeti iuſsa eſt, atq; ſi res ita ſe haberet, poſtulatur, vt ſententia ſuum finem ſortiatur; quæ confirmata eſt, & decretum vt illi caput amputaretur. ſtatuto itaq; die cathenatus cum carnifice fuit ad ſupplicium adductus ſupra tabulatum ad illud munus extructum. at Maria Boemiæ regina Cæſaris filia ita maritum ſollicitat ad illius Hiſpani ſalutē procurandam, vt dono conceſsus deniq; ſit à Ferdinādo, ita tamen vt perpetuo carceri addiceretur. ſed enim per eoſdem interceſsores paulopoſt illi libertas data eſt. Cæſaris literæ per illud ferè tēpus Caſtalio redditæ ſunt, quibus iubebatur in Belgium accedere, vbi Cæſar ab Henrici copijs vexabatur quo eius opera in illo bello vteretur: quo etiam tempore Senenſis res à Pontifice hiſce conditionibus compoſita eſt inter Cęſarem & Henricum regem; Vt Sena libera eſſet ſub Pontificia tutela. vt Pontifex legationem haberet Senę & tribunum militum à Senenſibus electum cum mille peditibus. vt vterq; exercitus deſereret quidquid occupaſſet Senenſis ditionis. vt Vrbatellum oppidum ſolum

Hiſpanorū ſeditio ob ſtipendia.

Aldana liberatur.

Pax Caroli V. cum Senēſibus.

lum relinqueretur in potestate Hispanorum. vt Pontifex curaret hæc omnia ad vnguem seruari. vt tam Hispanorum quàm Gallorum exercitus intra menstruum spatium excederet ex omni agro Senensi. Quæ vbi fuissent ab ipsis principibus vtriusq; exercitus subscriptionibus confirmata, Toletanus soluta Montis Alcinoi obsidione Neapolim reuertit, quò iam peruenerat cum potestate proregia Paccechus Cardinalis, quamuis Albanus & Insubriæ & eius regni gubernator, & Cæsaris dux summus in Italia tunc dictus fuisset. at vero neuter exercitus vanum & irritum iter fecit, siquidem Neapolitanus equitatus cum Marcus Antonius Columna occultis de causis & non explicandis à patre dissentiret. Marianum contendit conuenientibus & conspirantibus subditis paternis. breui igitur vniuersis oppidis paternæ ditionis occupatis patrem ipsum è principatu eiecit. Ascanius Columna pater frustra apud Pontificem & Cæsarem conquestus est de tantis filii iniuriis, qui vbi cognouit nihil prodesse lamentationes, ad defensionem animum conuertit. collecta igitur non aspernanda militum manu sese in oppida Carsioli, Taliacotii, Pereti, ac Suculæ contulit, ne illis etiã Marcus Antonius per vim potiretur. Sed vix eò peruenerat cum Paccechi iussu à præfecto Præcutinorum captus Neapolim adducitur atq; custodiis traditus est. ibi tamdiu asseruatus fuit, quamdiu vixit. at Thermeus regulus vir præclarus rebus Senensibus compositis regio iussu in Galliam rediturus descendit ad classem Gallicam, quæ stationem habebat in portu Herculis, & cum Turcicis classibus erat coniuncta, in qua etiam vehebatur Salernitanus princeps. hæ classes in Cyrnum insulam Genuensium delatæ, quia Genua Cęsaris partes complecteretur, & classe pro viribus iuuaret, Casalum sinum capiunt. est autem Cyrnus insula non ignobilis in mari mediterraneo, quæ inter Italiam & Sardiniam iacet è regione ferè Liburni. illo potiti mox crebris tormentis diuerberant Galli portũ Syracusanum, qui est in altera parte insulæ ab illo distans ferè per diametrum longitudinis. Genuẽses audita eius insulæ oppugnatione, quæ repentina & præter omnem expectationem accidisset, statim nauiculam exploratoriam expediunt. dant literas ad præfectum Syracusani portus, quibus hortantur vt sese alacriter defendat, quòd cito auxilia essent missuri. illud catascopium cum in potestatem Gallorum forte venisset. resignatæ sunt literæ. magna pecuniç copia promissa illi ipsi qui ferebat literas, si simulatas & adulterinas pro legitimis afferret. illud negotium cum ille sibi alacriter recepisset iussæ sunt literæ conscribi à Thermeo, in quibus continebatur vt præfectus portus Syracusani se dederet quibus melioribus posset conditionibus, quia ciuitas vexata seditionibus, & in maximis perturbationibus nondum placatis animis post cædes multas Auriarum & Phliscorum non posset subsidia pro tanti belli magnitudine mittere. literæ verò eodem sigillo, quod scitè fuerat legitimis detractum, consignantur, in quo imago diui Georgij fuerat expressa. sic portu etiam Syracusano per fraudem occupato vniuersa propè insula Galli potitur. præter Mantinos & Ropicum. deinde Iordano Vrsino viro strenuo & rerum bellicarum egregie perito præfecto muniendo Casalo sinui, & occupatę iam insulę administrationi cum potestate proregia, qui montem Alcinoi aduersus vires Cęsarianorum singulari virtute defenderat, Thermeus ad occupanda cætera proficiscitur. Biphus Mustapha interea nobilis archipirata vniuersa Dalmatiæ & Ionij Tyrrheniq; maris litora infestat. omnia oppida Italiæ mari finitima diripit, multisq; calamitatibus affligit. omnis generis nauigia prædatur, cathenatis ad transtra captiuis aut venalibus abductis. at Christophorus Canalis venetæ classis dux summus vir singulari fortitudine, bellorumq; naualium peritus cum quibusdam triremibus, quæ sibi ad expurgandum sinum Adriaticum & Iapygiæ litora datæ fuerant, archipiratam tanta celeritate inuadit, tantaq; procella & vi tormentorum, vt primo impetu tres rostratas biremes demerserit, duas ceperit, quamuis à maritimis latronibus strenuè pugnaretur. reliquis in fugam versis diuturnam quietem & securitatem maritimis vrbibus & litoribus compararit. archipirata quamuis incolumis ex illa pugna euasit, tamen ob singularem insequentis Canalis diligẽtiam paulo post captus vltimo supplicio afficitur. Frãciscus Donatus Venetorum princeps vir pro sua integritate magnificentiaq; animi dignus illa amplitudine honoris, qui summus est apud Venetos, interea decessit, cuius in locum subrogatur patrum consensu Marcus Antonius Triuisanus diui Marci procurator, qui gradus est honoris summus prope inter patricios, ac medium quendam locum obtinet inter principatum & patriciam dignitatem.

M.Ant. Colũna patri principatum eripit.

Ascanius Columna capt' Neapolim adducitur.

Cyrni descriptio.

Cyrnus capta à Thermeo cũ Turcica classe.

Stratagema.

Biphus pirata à Canali Veneto profligatus.

Francisci Donati mors.

M. Antonius Triuisanus Dux Venetiarum.

LIBRI SEXTI FINIS.

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS, LIBER SEPTIMVS.

Britāniæ descriptio.

AT FORTVNA, quæ incredibiliter rerum vatierate lætatur, non contenta tantis Pannoniæ, Italiæ, Germaniæ, Belgij mutationibus & cladibus, cępit Britanniam quoq, vexare, populorumq; animos ad rerum nouarum cupiditatem erigere. per mortem Odoardi regis adolescentis, ante quam multa prodigia visa sunt. est autem Britannia insula in septentrionali Germanico ve oceano, omnium insularum quę adiacent Europæ maxima & opulentissima: siquidem auri & argenti, pluribusq; aliorum metallorum fodinis abundat, miramq; copiam & bonitatem lanarum & omni generis frugum producit, cum amplis quibusdam fluminibus irrigetur. Sita est hæc insula è regione Galliæ & Germaniæ & Hispaniæ, quamuis imparibus interuallis, quæ fuit ab antiquis Albione vocata, quòd albentes montes ac saxosi è Gallia illuc adnauigantibus primùm apparerent, quam postea Saxones populi nobilissimi ac potentissimi Germanorum pulsis Britonibus ita à Britone rege vocatis incoluerunt, atque insulam quoq; Britanniam nominarunt. Prospicit ad orientem solem oceanum Germanicum. ad occasum Hibernicum. ad septentrionem Caledonium. ad meridiem salsarum aquarum non valde magno spatio à Belgio diuiditur. continet in longitudinem circiter octingenta millia passuum. latitudo est trecentorum. ambitus habet mille & septingenta millia. diuiditur autem in duas partes, atque illa quæ magis vergit ad septentrionem Scotia à nonnullis vocata est. habet ad occasum Hiberniam insulam & ipsam satis amplam. ad orientem propè, sed magis tamen septentrionales Orcades insulas paruas, quæ inter Britanniam iacent & Thulen. est autem maximè belli & rerum militarium studiosa, & splendoris ac nobilitatis, vtiturque legibus ciuilibus imperatorijs, quamuis incolæ plurimum lingua & idiomate inter se differunt. nam Mariæ Odoardi sexti Britanniæ regis sorori multæ insidiæ, multaque certamina parari cœpta sunt a duce Nortumbriensi Britannici consilij præside, viro summæ autoritatis & potentiæ in illo regno. Sed his omnibus difficultatibus denique superatis, Maria regina declarata & conclamata est. illa cum vix biduum post coronationem intercessisset, curauit, vt paternæ auitæque leges antiquarentur spectantes ad religionem, omniaque hæreticorum dogmata è suo regno sustulit. restituit prouentus sacerdotibus templorum. vetuit clericorum nuptias. episcopos per iniuriā eiectos ad suum munus reuocauit. Catholicæ fidei studiosos expulsos postliminio redire iussit. supremi capitis ecclesiæ nomen ab se pontifici addixit. iussit sacra catholico ritu celebrari, concionesque fieri, & omnia munia Romanæ ecclesiæ exerceri. Sed quoniam ante illam coronationem multa memorabilia, & quasi argumenta tragœdiarum contigerunt, videtur altius series rerum ipsarum repetenda, vt appareat quibus fortunæ casibus non priuatorum modo vita, & facultates, sed etiam ipsorum regum sublimitas sit subiecta; cum tanta contigerit huic reginæ mutationum rerum varietas. Henricus itaque octauus è Catherina filia Ferrandi Aragonij regis legitimam filiam Mariam suscepit, quam postea Catherinam repudiauit. suscepit & duos spurios, Helisabettam fœminam scilicet ex Anna Bolemia post vxorem repudiatam, & Odoardum sextum è Ioanna Semeria, ad quem tanquam vnicum marem regnum iure peruenit. hic etsi hæretica prauitate non nihil erat contaminatus, tamen satis prudenter se gessit in ea administratione, præclaramq; sui expectationem excitauit, tanquam optimi & sapientis principis futuri; ad cuius custodiam dux Nortumbriensis vir & dignitatis gradu, & opulentia, & autoritate vno rege

Maria regina declarata.

Religio catholica restituta.

Henricus 8. hæresim introduxit.

excepto

excepto facile princeps eius insulæ fuit electus, penes quem erat omnium propè rerum eius prouinciæ imperium, & arbitrium. atque cum Odoardus catarrho per mensem februarium quodam correptus esset, qui succrescebat in dies, morbus denique regem eò perduxit, vt de eius salute alea prorsus iacta esset. illud vbi è medicis Nortumbriensis intelligit, ita agit cum rege, vt reiectis Helisabetta, & Maria sororibus institueret hæredem testamento, & reginam eius regni Ioannam ducis ipsius Nortumbriensis nurum. atque illud facinus fuit à compluribus è primarijs proceribus triginta, & quatuor nimirum comprobatum. eius mortis indicium cœlitus datum est, & futurarum seditionum in illa insula. siquidem cometæ apparuerunt, & vis eximia ventorum, ac tempestatum, & frequentia fulmina in vrbem Londinum ceciderunt. Concessit igitur naturæ Odoardus pridie nonas Quintilis, sepultusq; fuit cum regia exequiarum magnificentia, in templo Diui Petri Valmestri. at nonnulli proceres consiliarij, qui ad illud testamentum confirmandum non fuerant acciti cum se fieri parui ab illo duce censerent, Mariam per literas certiorem faciunt, quæ aberat à Londino circiter centum millia passuum de omnibus ijs clandestinis negotijs, quæ per Ducem tractabantur, vt Ioannam reginam crearet. Maria hisce rebus cognitis sese in regionem Norfolciam mari finitimam confert, ne in potestatem Ducis veniret, vbi curabat vti regina appellaretur. scripsit etiam literas ad multos procceres, per quas querebatur quòd cum ipsa esset vera legitima, & naturalis regina, ad ipsam excipiendam tanquam reginam non conuenissent. Ita verò cœptum est à nonnullis fauere reginæ partibus, vt copiæ colligerentur ad illam aduersus ducem protegendam, si dux arma sumpsisset. at ille occultata per aliquot dies Odoardi morte, atque in vulgus postea fama de illa dedita, multa confinxit ad æquitatem causæ ipsius Ioannæ. cum verò oppidum sit Londini, quæ Turris vocatur munitissimum, legitimum est omnibus succedentibus in regnum Britanniæ ibi per decem dies saltem commorari: quia nisi illo oppido quis potitus fuerit, minime potest legitimè, & de more regum Britannorum coronari: sicuti in Vsipetis eliguntur Cæsares, ac Baraduri coronantur. neque qui oppido illo caruerit, potest concilio imperare, quod constat è triginta primarijs eius regni, per quod concilium omnia magna negotia illius insulæ administrantur. at Ioanna in regnum succedere renuebat, quæ tamen concilij suasionibus compulsa multis proceribus regni comitantibus è palatio egressa in Turrim Oppidum introducta est. stabat in limine, & ingressu oppidi dux Nortumbriensis, qui ingredienti claues oppidi multis inspectantibus obtulit, eamq; reginam salutauit. vix Ioanna sub vmbellam concesserat, cum literæ Mariæ afferuntur ad concilium, in quibus eius querelæ cōtinebantur, quoniam paterentur succedere in regnum minime legitimos reges, legitimis per fraudem, & fallacias eiectis. illam tamen nuntiatum est in Norfolcia alijsq; regionibus finitimis passim cum magno applausu, concordibusq; animis ciuium fuisse reginam conclamatam, atque omnes illi parere. res illa non mediocriter animos multorum primariorum Londini perturbauit, ac pupugit, sed tamen dux ipse per multas vrbis regiones iubet præcones regios à regiis custodiis ordinariis protectos reginam Ioannam conclamare, quæ vox non satis iucunda Londinensibus ciuibus visa est. at enim Mariæ vires in dies succrescere. Ioannæ ac ducis minui. multi è consiliariis, vel natiuæ reginæ desiderio, vel odio iniustitiæ, vel metu nouarum rerum ad Mariam transfugere, & ab inclinante ad surgentem fortunam se referre. dux eam nouitatem rerum veritus nonnullos è proceribus amicos mittit, qui impedirent ne Mariæ vires augerentur, ipsiq; quantum possent copiarum colligerent. inter hos amicos fuit Nutetonii comitis frater, qui non solùm cum quatuor millibus peditum ad reginam transfugit, verumetiam fratrem, aliosq; insignes duces per literas hortatus est, vt veræ legitimæq; reginæ opem ferrent. at verò dux ille e tam repentinis fortunæ animorumq; hominum mutationibus tanto terrore iam erat perculsus, vt nullis sumptibus parceret, cum vel octo nummos aureos in singulorum militum menstrua stipendia dissolueret, quo stipendiorum etiam magnitudine milites è castris Mariæ ad suam defensionē euocaret. iussæ sunt armari etiam naues actuariæ complures, quibus auerterentur auxilia, siqua Cæsar Mariæ mitteret è Belgio. illæ cum vicinæ Mariæ litoribus adnauigarent ad eam à duce ipso deficiunt. Maria nonnullis tormentis inde extractis, & necessario apparatu bellico sese accingit ad propulsandos conatus ducis, qui, vt cognitum erat per transfugas & exploratores, illam repente erat inuasurus & oppressurus. sed enim dux quia verebatur ne si Londino ipse exiret, vrbs illa tumultuaretur, præfecit cum summo imperio rebus militaribus ad illam expeditionē patrem ipsius Ioannæ ducem Suffolcium, quod munus ille omnino renuit, cum contenderet oportere se esse in Turri cum concilio illorum procerum. Tum ipse cum copiis egreditur rebus necessariis Londini comparatis cum quatuor filiis, atque vnum horum mittit cum quingentis equitibus aduersus Mariam, reliquos secum habet in castris cum multis proceribus, quorum præcipuæ erant autoritatis Nutetonius, & Norantius comites cum octo millibus peditum, duobus equitum, magnaq; bellicorum apparatuum & tormentorum copia. cum his copiis ad oppidum Cambregium profectus, quod distat circiter octoginta millia passuum à Londino, animum adiecit ad recensendas copias, ibiq; biduum commoratur. sed huius collectę vires magno studio ita facile dissipantur, atque euanescunt multis illum pręmeru deserentibus, vt intra biduum vix sexta pars copiarum reliqua esset in castris. illa re commotus dux scribit ad Londinense concilium, vt sibi auxilia submitterentur, ac supplementa, quod concilium erat adhuc in Turri cum Ioanna, neque à Suffolcio abscesserat. his literis acceptis cęperunt proceres inclinatam, & propè iacentem fortunam Ioannæ formidare, atque consilium inire de sua salute conseruanda; ad quod faciendum optima opportunitas offerri primum visa est probabilis venia exeundi è Turri & è potestate Suffolcii. nam Suffolcius non intelligens quanti referret tot habere obsides eius regni, patitur hos exire è Turri per simulatā occasionem parandorum auxiliorum.

Prodigia. Odoardi Britanni mors.

Mos regum Britānorum creādorum.

Ioanna Britanniæ regina conclamata.

rum. at illi continuò egressi volubilitatem & inconstantiam tam recentis fortunæ perpendentes, quæ nimirum iam tum videbatur benignior Mariæ aspirare, cui rei accedebat æquitas expostulationis, quia iniuria prima Henrici filia regno apparebat priuari, ad quam iure hæreditario regnum pertinebat, Banas conueniunt; illud est oppidi nomen ditionis comitis Pembrucchii, vbi erant & alii cõplures consiliarii. Vbi eò ventum est, comes Arondelius vir autoritate & eloquentia præstans turpe & iniquum esse inquit, si cæteris omnibus testamentorum æquitas seruetur, & legitima successio concedatur, at ea filiis regum denegetur. neque fas esse quenquam filium paterna hæreditate prorsus priuari, nisi nefariis & atrocissimis de causis, quæ certè in ingeniũ imbecillarum mulierculárũ non solent contingere. parum laudabile esse si legitimis successoribus adempta successio ad eos transferatur, qui nullum habent ius in hæreditatẽ, nisi quod sibi per dolos & insidias ac fallacias, nõ per aliqua insignia merita, pararint. quod quidem turpius etiam fieret iis proceribus ac senatoribus viris integerrimis approbantibus, qui cognitionem iuris & æquitatis se tenere profitentur, ac volũt æquitatem in omnibus dominari. non esse negligenda incommoda & deuastationes ac bella, quæ ex illa iniquitate sunt oritura, cum nulla sit vel publica vel priuata iniuria demum impune suscepta, quæ si per humana arma non vindicatur, at certe diuinam iustitiam habet vltricem. quæ dicta cum non nihil aucta & ampliata à quibusdam senatoribus fuissent, quibus inuisa erat ducis Nortũbriensis potentia, qui propè illis par superius fuisset, Maria regina esse decernitur omnium consensu nemine prorsus repugnante. Sed antequam ita appellaretur, procuratum est vt venia concederetur duci, cæterisque omnibus in illis bellis implicatis, quod tamen obtineri nulla ratione potuit. omnium igitur subscriptionibus decernitur vt ea regina liberè appelletur, Londiniq; conclametur. missi sunt armati in Turrim, qui Suffolcium iuberent excedere. ille ad filiam profectus rem totam aperit, iubet vmbellam adimi. subscribit edicto tanquam vnus e consiliariis. at Ioanna non sine lacrymis quod regina conclamata fuisset cum quibusdam matronis in priuatum thalamum recedit. Maria igitur regina Londini conclamatur, cui & soliti regum honores tributi sunt, & tituli Britanniæ Galliæ, Hiberniæq; regnorum. appellata est fidei custos, & caput Ecclesiæ Britannicæ, quibus auditis immensa exorta est lętitia. at Pembrucchius vbi legisset, quæ ad conclamandam reginam pertinebant, capitis integumentum multis preciosis gemmis ornatum in turbam ad lætitiæ signum proiecit, qui mos est earum nationum inter principes per magnas solennitates, tum æris campani tinnitu, & turbarum clangore, & bombo tormentorum cępta est significari lætitiæ magnitudo. paratę sunt mensæ in omnibus vijs. publica conuiuia inter amicos & coniunctos celebrata sunt. in augustiore templo Londini gratiæ Deo actæ cum musicis instrumentis. his actis Suffolcius in Turrim accedit Ioannam cum omnibus suis domum missurus. Sed quia commissum fuerat negotium Milorto Vandeno Turris præfecto asseruandæ Ioannę, is cæteris matronis dimissis Ioãnam captiuam retinet. concilium significat per literas Nortumbriensi duci Mariam creatam esse reginam, iubet vt istud ipsum curaret conclamari ac publicè pronuntiari in castris. imperat arma deponere. hortatur veniã precari à legitima regina, suisque rebus maturè sapienterq; consulere. ille occultato mœrore, atque simulata necessaria lętitia Mariam reginam pronuntiat, capitisque integumentum nõ minus superiore preciosum in vulgus proijcit. his auditis è vestigio multi ad eam reginam proceres confugiunt, qui per amicorum preces veniam consecuti sunt. at Dux cum vix duo armatorũ millia reliqua essent, in desperationem rerum suarum collapsus, nescius quid consilij sibi esset capiendum in tantis rerum mutationibus & difficultatibus, decernit sibi clam in Galliam esse fugiendum. Sed cum tardius quàm oportebat illud consilium cepisset, a custodiis Odoardi per simulationem eius opportunitatis capitur, quia dicerent se velle vti ipso deprecatore ad impetrandam veniam. dux multis excusationibus & tergiuersationibus vsus est, sed omnes vanæ & irritæ fuerunt. conabatur enim ostendere se tanquam Mareseiallum Britanniæ ab ipsis militibus iure non posse teneri; quia milites tamen nollent videri eius partibus fauisse aduersus reginam, & vt seruarentur eum Ioanne Gatte duce, illum omnino capiunt vnà cum filiis, & fratre, & comite Nutetonio, Thoma Palmerio, aliisque proceribus. dux ita captus Mariæ iussu assignatur custodiendus comiti Arondelio, Londinumque adducitur. Londinenses audita Ducis desperatione in armis constiterant, omniaque necessaria ad defensionem summa diligentia iam parauerant, quia nuntiatum fuerat illum ducem cum suis copiis ad vrbem concremandam, funditusque euertendam castra mouisse. eo rumore ciues excitati armati constiterant ad cædes, incendia, rapinas fortiter propulsandas: sed cum ducem captiuum conspexissent vnà cum aliis proceribus, arma deponunt, quos ad Turrim vsque cum contumeliis & conuiciis insectantur. datus est dux custodiendus Milorto Vandeno, & Suffolcius præterea & marchio Nurantius. Helisabetta soror spuria Mariæ, vbi non procul à Londino esset ruri, audiuissetque sororem reginam fuisse conclamatam, cum quingentis equitibus ad eam salutandam concedit gratulatura pro obtenta dignitate, cui Maria seruire aliquando ab Henrico iussa fuerat. Maria vbi non procul abesset à Londino cum exercitu copias dimitti curat, quæ illam deserere nolebant, nisi prius in Turrim adduxissent. Sed tamen ita volente regina omnes in patriã suã reuertunt. Ipsa obuiã habuit vniuersam nobilitatẽ Lõdinẽsem vtriusque sexus, & omnis generis atque conditionis complures honoris gratia, quæ cum insigni pompa & regali magnificentia in vrbem ingressa sese recipit in Turrim. Ibi præstò fuit dux Norfolchius & episcopus Camalodunensis, & alii quidam, qui ab Henrico in custodias traditi fuerant, alii religionis, alii alterius alicuius criminationis causa, pro quibus omnibus intercedente Camalodunensi, non solùm libertatem, sed multas etiam laudes ab ipsa regina sunt assecuti. Camalodunensis episcopus certè supremus scriba eius regni dictus est à regina, & aliis insignibus honorum gradibus

Banę opp.

Oratio comitis Arondelij.

Maria Britanniæ regina conclamata.

Solennia inter signa lætitiæ.

Nortumbriēsis dux captus.

dibus

dibus ornatus. vbi Maria ad decem dies in Turri morata esset sese ad suum palatium Ricciamõtem vocatum recipit, quod distat ab vrbe Londino circiter sex milliaria. coeptæ sunt haberi conciones catholico more in templo Diui Pauli. sed cum reijcerentur concionatores, prohiberenturq; sacra celebrari, fit edictum regio nomine, proponunturq; grauissima supplicia siquis in posterum illud facere ausus sit. acerbè etiam in autores earum rerum, atque repugnantes est animaduersum. permissum vt captiuorum crimina inquirerentur. nec ita multo post Nortumbriensis dux, & filius primogenitus, & Norantius marchio è Turri educti sunt in amplam aulam ad concilium. ibi cũ multa pro se dux orauisset, atque illud se frustra facere intelligeret, rogat vt saltem filijs paternæ voluntatis minime participibus, nisi quantum paterna reuerentia, & obseruantia impulisset, parceretur: cum nullum scelus iure supplicijs vltimis dignum sit quod fallacijs, vel metu, vel superiorum impulsus omnino suscipiatur, sed quod consultò, scienti, volentiq; animo, liberoq; committitur. sed nihil omnino valent apud hos rationes quominus extremis supplicijs, & ipse, & filius, & Norantius puniatur, quare condemnantur capitis. postridie eius diei rursus adducti sunt eodem Andreas Nortumbriensis filius, & Ioannes, atque Aris Gattes, Thomas Palmerius, & alij nonnulli, qui & ipsi capitis condemnantur. vbi præstitutus dies mortis aduentasset, dux prior tabulatum in foro ad cędem paratum conscendens intrepida voce, grauiq; oratione demonstrat omnium calamitatum humanarum fundamentum esse peccata, quæ vbi insita penitus & magna fuerint, non nisi per summas difficultates, & maximam vim numinis elui possunt. omnium verò errorum, qui ab hominibus committi possunt, maximum illum esse, ac primum locum tenere, qui spectat ad labefactandum, & euellendum ex animis mortalium immortalis, & omnipotentis clementissimiq; Dei cultum. addit his se tamen immortales gratias habere Deo opt. max. quia per sexdecim annos in hæreticorum tenebris versatus, nunc demum in extrema parte, & in margine vitæ suæ ad sanctam Romanam Ecclesiam, catholicamq; obedientiam redierit, cum omnem ritum deinde seruarit pium, & Eucharistiã sumpserit. hortatur omnes qui aderant ad seruandas Romanas institutiones. vt Deum legitimè colerent. vt reginam veram, & legitimam dominam obseruarent. ita verò eius oratione vniuersus populus commotus esse videbatur, vt custodiæ, & carnifex timore vulgi concitati propè in fugam sint conuersi. atque illud facile accidisset si dux voluisset illud procurare. nam populus mirificè erat eius principis grauitate orationis, & misericordia commotus, quem sapientia, potentia, autoritate, honorum gradibus insignitum semper suspexerat, & admiratus fuerat. Sed contrà dux cognito metu carnificis vitæ prodigus, vel illum inuitum detinuit, ac vehementer etiam rogauit, vt suum munus exequeretur. cęso duce vniuersa ciuitas quodammodo perculsa est, & tantam constantiam hominis admirata non modo in contemptu vitæ, sed etiam in complectendis catholicis ritibus sponte, cum ipse maxime omnium catholicos insequeretur. nonnullis præterea aliis capita sunt amputata. aliis parcitur. at regina in Turrim reuersa tamdiu ibi fuit, donec exequiæ Odoardi hæretico ritu celebrarentur. atque cum fuisset statutum, vt calendis octobribus coronaretur multis comitantibus equitibus ad suum palatium Vasmestrense proficiscitur cum magna pompa. præcedebant nobiles complures, quos sequebantur multi duces & comites, & legationes post hos succedunt duo habitu ducum induti, quia Sequanorum, & Normaniæ principatus antiquitus fuerunt sub regibus Britannis. subsequebatur hos cum auratis operimentis lectica sub aurata vmbella, atque muli multo auro erant ornati. vehebatur in ea regina veste talari multo argenso intexto induta, atque ornata caput multis gemmis, cuius à sinistra incedebat Odoardus Astinghus magnus armiger dictus, vir autoritate plurimum pollens. sequebatur currus à quadrigis tractus multo argento conspicuus, in quo Helisabetta, Menapiaq; princeps matronę vehebantur indutę Gallico more cum multa magnificentia. has sequebantur duo currus cooperti auratis operimentis, in quibus octo principes matronæ à quadrigis vehebantur, quas circiter octogiuta matronæ aliæ multo auro, multo argento, multis gemmis, propè mira vestimentorum opulentia ornatæ in equis subsequebantur. vicina lecticæ proximè sequebantur Norfolcia, & Esestria, & Camalodunensis, & Arondela insignes matronæ, ac præcipuæ autoritatis. his succedebant duodecim pueri, & nobiles aulici, & ingens multitudo militum: atque in pluribus vrbis locis triumphales testudines erant erectæ cum honorificis inscriptionibus. quę dum fiunt in Britannia, tanta excitata est aduersus Ferdinandum seditio ab Isabella regina inferioris Pannoniæ Petro Chendo, & aliis quos memorauimus adiuuantibus eius partes, vt eius copiæ breui eiectæ sint, quæ reliquæ fuerant in ea prouincia, regnumque ab illa Turcicis copiis vndique adiuuantibus sit recuperatum. illo per vim porita vniuersum studium adhibet, vt animi procerum confirmarentur in fide seruanda, quos allexerat ad Ioannem filium in regem accipiendum. indicit comitia vniuersarum nationum Zibinium, in quibus nititur demonstrare conditiones sibi non fuisse seruatas à Ferdinando. æquitatem suæ causæ cur ab eo defecerit. explicat quantum calamitatum cumulum erant deuitaturi, si filium suum legitimum regem complecterentur. & quantum beneficiorum reportaturi. Ita verò oratione, muneribus, amicitia eius prouinciæ proceres sibi deuinxit, vt neglecta spretaque Ferdinandi amicitia Ioannem tanquam legitimum principem admiserint. neque prius cessatum est, quàm ex vniuersa regione Ferdinandi reliquias prorsus eiecerint: cum Sarmatarum Turcarumque auxilia accessissent viribus prouinciæ ad illud negotium perficiendum. nullum verò diligentiæ studiiue genus ab illa regina prætermissum est. Sed quoniam nihil magis quam liberalitas & munificentia homines in officio retinet, exterosque conciliat, mulier prudentissima multa vtitur beneficentia in omnes illos à quibus excepta protectaque fuisset. vltionem in opportuna tempora

Nortũbriensis, & filius capitis condemnati. & alij multi.

Oratio Nortumbriensis.

Britannæ reginę coronationis Mariæ pompa.

Ferdinandi copiæ eiectę è Transyluania.

Ioannes admissus rex Trãsyluaniæ.

pora distulit aduersus illos, qui ab ipsa sæpius defecissent. postea fœdere cum Vaiuodis coniuncta superioris inferiorisque Mysiæ, contractaque amicitia Solimani iussu cum purpurato Gurtensis præfecturæ, & cum sanzacchis Taurumni, & Illyrij, cœpit rationes totius regni recognoscere. æs alienum dissoluere, illis stipendia tribuere, per quos in regnum fuisset restituta. at verò Carolus Dux Allobrogum multos iam annos è suo principatu Gallicis armis expulsus suum diem obiit, instituto hærede Philiberto filio, cui Cæsar Astæ ditionem tributariam concessit, ne secum militans in Belgicis finibus paterna carens hæreditate rebus necessarijs pro dignitate omnino careret. Sepultus est Carolus Vercellis à suis ciuibus cum insigni exequiarum pompa & magnifico apparatu. Brisaccis cum summo rei militaris imperio in Galliam subalpinam missus ab Henrico rege repentiuis incursionibus Hipporegiam, & Vercellas capit. Sed cum arcem Vercellarum etiam capere subitario aduentu non potuisset, non nullis ædificiis studentium partibus Cæsarianis direptis & succensis, magnaque thesauri parte capta, qui in sacrario augustioris templi diui Eusebij ab ipso Carolo occultatus fuerat, ingentem trepidationem in vniuersa Insubrum regione concitat. trepidatum est Mediolani præcipue, quæ vrbs est metropolis Insubrum, ne reliqua omnia venirent in potestatem hostium Gallorum, cum per præfectorum incuriam illis fuissent potiti vrbibus. nullibi enim comparata erant præsidia, quæ repentinas & validas hostium incursiones & conatus possent reprimere. nam profectò nisi summi magistratus & vrbium præfecti quasi ex altissima specula longe prospiciant rerum futurarum euentus, & imminentes vrbibus calamitates, paulopost per sua deliramenta subditos populos in multas magnasque calamitates trahi spectant, atque frustra sæpius præterita damna resarcire conantur, cum non tam facile sit quidpiam euersum instaurare, quàm facile fuerat antequam euerteretur, fulcire ac sustentare. Veruntamen Ferrandus Gonzaga vir nauus tanta celeritate cohortes conscribit, equites ad vexilla reuocat, cum Cæsaris summus esset imperator inter Insubres, vt Galli relicto agro Vercellensi & nonnullis castellis sese Hipporegiam receperint, & in sua finitima oppida. nam Hipporegiam vrbem a Cæsarianis multa diligentia munitam in ripa Duriç fluminis Galli tenebant per fore accommodatam rebus bellicis, per quam liber ingressus pateret in Italiam. Genuenses cum & fallacias Thermei reguli, quibus portum Syracusanum occupauerat, & insulam ferè totam esse in potestate hostium intelligerent, animum adijciunt ad bellicos apparatus faciendos, tribunos mittunt ad colligendas copias. classem instruunt ad eas exponendas in insulam, omnia necessaria parant ad vires hostium propulsandas, & ad amissa insulæ loca recuperanda. quæ dum fiunt magna diligentia, principem Auriam summum imperatorem creant eius expeditionis cum omnium rerum terrestrium & maritimarum imperio. huic datum est prætorium vexillum per huiusmodi solennitates. vbi aduentasset statutus dies his ceremonijs, exeunt è palatio publico ciuitatis, in quo resident magistratus duodecim procuratores primùm eius reip., quos viginti, & quatuor ordinarij vrbis ductores militum sequuntur, atque hos sexaginta ciues in equis magnificè induti cum centum alabardiferis. sequuntur supremi magistratus & Dux reip. cum sexdecim ordinarijs item ducibus millitum, & ciuibus sexaginta, qui omnes sensim ad templum diui Laurentij incedunt. vbi ventum est, aduentum Auriæ principis præstolantur. nec sane multo post accedit & Auria comitantibus illum insignibus multis proceribus, inter quos fuit Hispanus orator præcipuæ dignitatis, & Hieronymus Auria, Sancius Leua, & Baptista Spinola cum magna frequentia tribunorum accinium varii generis. vbi princeps perhumaniter a Duce exceptus fuisset per vsitatas solennitates, omnes in locis sibi pro dignitate accommodatis consederunt. Cardinalis Auria nimirum, reip. Dux, princeps Auria, Hispanus orator, gubernatores, procuratoresq; Genuenses, magistratus diui Georgii & Cytnenses. Tum sacra solennia celebrata sunt quibus absolutis Antaldus Iustinianus vir dotrina, grauitate, eloquentia clarus luculenta sane oratione ciues ad concordiam, principem ad fortitudinem patriæque defensionem hortatus est, cuius salutem tanquam amantissimæ parentis & altricis commendauit. post illam orationem consecratum est vexillum prætorium à sacerdote, qui vicario munere fungebatur. consecratum datur Duci reip. at Dux illud principi Auriæ porrigens subiunxit se concedere eius fidei, integritati, virtuti sub huius vexilli nomine libentissimo animo arbitrium & imperium rerum omnium terrestrium & maritimarũ, & honorem præterea & salutem atque conseruationem patriæ suæ. vteretur rebus omnibus pro sua vsitata prudentia, sicuti ratio temporum postulare videretur. se tam prudente imperatore omnia fausta feliciaque sperare. Princeps certè respondet omnem vim felicitatemque & exitum bellorum in manu omnipotentis Dei oportere collocari; at quod ad se pertineret ita facturum pro virili, vt omnes intelligant neque fidem neque diligentiam neq; obseruantiam in remp. defuisse, atque se scire esse viri boni patriæ salutem & conseruationem vel ipsi vitæ, nedum cæteris rebus omnibus anteferre. peractis his solennibus Dux & summi magistratus reip. principem ad portam vsq; templi comitantur. Princeps Andreæ Auriæ nepoti Ioannetini filio vexillum prætorium assignat, tanquam prætorio vexillifero. Sed quoniam Gallicæ vires erant in insula satis ingentes, quæ solis armis Genuensibus non possent retundi, legationes mittuntur ad Cæsarem, quæ implorarent auxilia. Cæsar perhumaniter exceptis legationibus primùm sibi molestas ait contingere illius reip. perturbationes, quam tranquillam & felicem semper fore exoptauerat, sed tamen non prorsus esse iniucundum quòd per illam tam opportunam facultatem esset demonstraturus quanti eius ciuitatis in se beneuolentiam ac fidem fecerit, in quam semper optimè fuisset affectus. Scribit igitur ad

Caroli Sabaudiæ Ducis mors.

Vercellę captæ & Hiporegia.

Varcellæ receptæ.

Andreas sũmus Imperator à Genuẽsibus creatus & pompa.

Ducis Genuensis oratio ad auriã summũ ducem.

Cæsaris studium in rẽpl. Genuensem ad Cyrnum recuperandam.

Cosmum

Coſmum Florentiæ Ducem, quem rogat vt omni genere auxilij, quo poſſet pro viribus Genuenſem rempub. ſubleuaret, cum eſſet propinquus aduerſus Gallum communem hoſtem. iubet Neapolitani regni ac Siciliæ proreges triremes inſtructas & omne auxiliorum genus concedere Genuenſibus, atque ad præfectum Sardiniæ literæ mittuntur vt rem Genuenſem commeatu & equitatu pro viribus iuuaret. Infeſtabat autem magna vi Thermeus Ropico & Mantinis ſiue Rogellæ, & Baſtiæ proxima quæque, qui cum multis tribunis & quatuor millibus peditum in inſulam adnauigarat, quos Dragutus ſummus imperator Turcicæ claſſis cum octoginta triremibus, viginti ac duabus biremibus comitatus fuit, & cum eſſent quadraginta Gallica nauigia multi pedites in inſulam expoſiti ſunt. præerat Gallicæ claſſi Polinus ſummus imperator, quæ claſſes cum Thermeo Franciſcum, & Iordanum, & Maherbalem Vrſinos, Ioannem Vitellium, Ioannem Taurinenſem, Sampetrum Cyrnenſem, Claramontem, Morettum Calabrum, Baſottum Fantuccium Carolum Carafam conuexerunt, qui ſinguli trecentis peditibus partim Aquitanis, partim Italis erant præfecti. cum his erant & centum ac quinquaginta ferè equites, qui omnia incurſionibus infeſtabant. cæterum Syracuſani portus præſidia poſt multa leuia prælia per fictitias literas in poteſtatem Gallorum venientia vbi exiuiſſent maiori ex parte præter datam fidem a Thermeo vitę conſeruandæ immaniter à Turcis fuerunt trucidata; quoniam multi Turcę in oppugnationibus eius munitionis ceciderant. Thermeus deindę relictis validis pręſidijs atque inſtituta ratione muniendi Syracuſani portus cum reliquis copijs Italis & mille atque quingentis Aquitanis tribunatus Valleronis ad quinque millia paſſuum propinqua Caſalio ſinui caſtra locauerat vltra ſinum, vbi moratus eſt per obſidionis tempus. ex altero latere in colle Allerta vocato munitionem excitari iubet, vbi vicarium Maherbalis Vrſini cum magna manu militum in pręſidijs eſſe ſtatuit, atque ita denique Caſalium ſinum in ſuam poteſtatem redegit. Genuenſes interea vires ſatis ingentes comparauerant, atque Siculis & Genuenſibus triremibus inſtructis ad ſeptem millia peditum, equitesque nonnullos in inſulam exponunt, cum non leuia ſubſidia Florentinus etiam dux attuliſſet. erant Genuenſium copiæ partim Italę, partim Hiſpanę, partim Germanę, quę vbi primum in inſulam ſunt expoſitę Caſalium ſinum obſidione cingunt. & quoniam vires eſſent non aſpernandę Gallorum adhuc in inſula, vel iam profecta Turcica claſſe, non audent per conatus vrbem tentare ne vno tempore à fronte cum munitionis præſidijs, à tergo cum magna manu hoſtium pugnare cogerentur. vbi diutius obſidio ita perduraſſet, veritus Thermeus breui fore vt intra mænia inopia annonæ laboraretur, cum præcipuè molendinorum opera ob interuallum vti non poſſent, conatur commeatum & quaſdam molendinorum ſtructuras in Caſalium ſinum introducere. eo conſilio plures mille peditibus deligit, atque Ioannes Taurinenſis ducentos ſclopettarios ſecum adducens cum Thermeo atque his copijs ad mare deſcendit. Collocantur inſidię inter duos aggeres arenæ. miſſæ ſunt duę exploratoriæ nauiculæ quæ obuiam procederent quatuor Aurianis cataſcopijs: quæ ſimulata fuga vbi proximè ad inſidias inſequentia attraxerunt, repente ſclopettarij accepto ſigno vno tempore magnam effundunt in Aurianos glandium plumbearum procellam. Auriana cataſcopia multis è ſuis amiſſis ſtatim coguntur magna vi remorum & fuga ſalutem ſibi comparare. at certè Ioannes Taurinenſis dum ſecundum litus obequitat ſclopettarios incitans inconſulto diſploſo forte ſclopetto à quodam ſuorum glande transfixus ſtatim propè moritur. obſeſſi quia nimia multitudine defenſorũ grauarẽtur, timerentq; ne omnis annona prorſus abſumeretur breuiſſimo ſpatio, ducentos pedites emittunt partim Italos, partim Aquitanos, qui iuſſu Auriæ capti cathenati ſunt ad tranſtra, pauci ſe fuga in caſtra Thermei ſeruarunt. Cæterum cataſcopia euadentia periculum quatuor Aurianarum ad Caſalium ſinum perueniunt, atque caro ſalita & oleum & molendinorum quatuor ſtructuræ in munitionem importantur. & quoniam iam fortuna Genuenſium accitis ſæpius auxilijs videbatur propè mortua reſpirare, omniaque capta fuerant per Aurię virtutem, quæ intra Vrcinium Mantinos & Caſalium ſinu interiacebant, nonnulli Cyrnenſes ſurgentem fortunam veriti Genuenſium ab inclinata Gallica deficiunt, ſuppliciterque veniam petunt quòd arma aduerſus eam remp ſumpſiſſent, qui facile in amicitiam ſunt recepti. nam Thermeus præter illud quòd aſſiduè copię minuebantur morte multorum, tum id incõmodi iam cæpit ſentire, quod in caſtris eius inopia rei pecuniariæ laborabatur, cum ſeptem menſium ſtipendia deberentur militibus. ſed Iordanus Vrſinus, qui pręerat Caſalio ſinui munitionem dedere denique Aurię poſt diuturnam obſidionem cogitur. deditionis conditiones fuerunt vt Iordanus cum quibuſdam militibus & impedimẽtis inermis excederet, vtq; reliqua omnia arbitrio victoris concederentur. Captus eſt Ioannes Antonius Claramontis nepos acierum Gallicarũ inſtruendarum ſummus magiſter, vir Calaber, & Matthęus Stẽdardus præcipuæ autoritatis, & alij nonnulli exules è Neapolitano regno & alijs locis Cęſaris, qui paulopoſt extremis ſupplicijs ſunt affecti. Sed Matthęus Stendardus ob patrui purpurati ſummę expectationis reuerentiam Florentiam adductus. certatum eſt poſt captum Caſalum ſinum leuibus pręlijs frequenter in inſula modo his modo illis fortuna concedente victoriam. at denique Thermeus copias iubet montes ſuperare atq; in vlteriorem partem inſulę tranſire, Vrciniũ ſe recipit, quæ vrbs eſt in ea parte inſulæ ſita. quæ Sardiniam reſpicit. inde Franciſcũ Vrſinum & Ioannem Vitelliũ in Galliã mittit, qui pecuniã in ſtipendia procurarent. at milites nõnulli ægrè ferẽtes tandiu ſibi deberi ſtipẽdia hoſtiliter inuadũt agrũ parentẽ Gallicis imperijs, quod præcipuè faciũt duæ cohortes, altera Gilij Taurinẽſis nepotis, altera Caroli Carafæ. neq; vlla fuit tãta cuiuſquã tribuni autoritas, q̃ poſſet horũ impetũ & aĩos placare, niſi cũ Thermeus capta pecunia à mercatoribus iis ſtipẽdia diſſoluit. cũ vero defuiſſet

Caſalus ſinus obſeſſus.

Io. Taurinenſis mors.

Caſalus ſinus deditus.

Matthęus Stẽdardus captus.

Seditio militaris.

pecunia

Pecunia ærea pro tesseris.

Coronatio Mariæ Britannæ.

pecunia in tot stipendia datę sunt æreæ tesseræ tanquam numismata, & intra certum tempus pecunia legitima illa offerentibus permissa. capti sunt tanquam autores seditionis Gilius, & Io. Iordanus Carafæ vicarius, atque extremis suppliciis affecti. sed iam dies octobris primus aduentarat, qui constitutus & designatus fuerat coronandę Marię Britannię reginę. Illa cum magna pompa ad templum augustum Vasmestrense accedit multis ducibus, comitibus, & marchionibus comitantibus, quorum alii sceptrnm regium, alii corouam, alii reginę sceptrum, alii mundum, tres enses, calcaria, cęteraque regalia insignia portabant. post hos sequebatur regina purpurea veste serica villosa induta, cuius partem postremam, quę trahebatur, sustentabat Norfolcia Dux. Bracchia sustentabant Durantius & Serasbarensis Episcopi, quam Helisabetta, & Menapia Dux, & alię insignes matronę complures comitabantur. sic igitur cum regia magnificentia ad templum accedit. Incedit cum illa Episcopus Camalodunensis, qui cum duodecim Episcopis erat coronationis ceremonias peracturus. regina adducta est supra ingens tabulatum eminens, vbi erat sublimis thronus, atque à quatuor lateribus populo ostensa in reginam accepta fuit. ibi tandiu consedit, quamdiu episcopus concionatus est, quo perorante regina pro ritu regum postmodo iurauit. decantatæ sunt supplicationes. regina spoliata, & sacrata vnctione de more peruncta. mutatis vestibus ad thronum reducta. illi omnia regalia insignia oblata. denique è tribus coronis extrema imposita capiti relicta est. tum ea ita consurgit, quam alterum sceptrum à sinistra, alterum à dextra portatum comitabatur ad altare, atque iterum ad thronum reducitur. promissa est illi obedientia à principibus singulorum ordinum cæterorum hominum nomine, quibus solennibus absolutis sacris initiatur; atque illis peractis regina primis vestibus resumptis deducentibus eam cum sceptris vtrinque Duranio & Serosbarensi episcopis, quam oratores omnium principum, & proceres insigniores omnes eius insulæ sequebantur, domum reuertit. cum ad palatium ventum esset, mensæ regali magnificentia paratæ fuerant, qua in aula Norfolcius conestablius, & Arondelus Marescialłus armati in equis constituerunt tanquam ad aulę custodiam. at enim Demorus vocatus eques è nobilissima familia, cui tantum muneris concessum est, sicuti mos est in hisce coronationibus, magnificè ornatus, pulcherrimoque equo inuentus armatus aulam ingreditur. pronuntiari iubet per Araldum, siue publicum præconem regium, quòd, siquis audeat negare Mariam esse veram legitimamq; reginam, profitetur se velle armis illam defendere. post dicta præconis proiecta chirotheca ad belli signum aulam circuit, ac lustrat. cum nemo videtur repuguare, ad reginam accedit, quæ salutata aureum poculum vino plenum capiens equitem ad bibendum prouocat. atq; illud honoris gratia postea largitur. Maria post conuiuia, coronationisq; celebritatem, ac lætitiam comitia religionis causa indici iubet proceribus eius regni. procurat vti diximus, ac postulat, vt paternæ leges, & Odoardi spectantes ad religionem antiquarentur. vetat sacerdotum nuptias. prouentus templis restituit. Episcopos inique eiectos reuocat. supremi capitis religionis nomen Pontifici relinquit. iubet omnes ritus ad morem Romanæ ecclesiæ instaurari. omnes denique antistites in pristinam dignitatem restituit, qui fuerant ab Henrico eiecti, quia noluissent amplecti hęreticam prauitatem.

Mos post coronationem Britannorũ regum.

Quę dum fierent in Britannia, Cęsar ęgrè ferens felices Gallorum successus in Belgio, quamuis per calamitatem Diuodnrensem multis ducibus insignibus priuatus fuerat anno superiore, tamen nullum prętermittit genus bellicorum apparatuum. colligit ad quinque millia peditum, viginti & quatuor vexilla scilicet Hispanorum, & vnum Italorum, qui reliqui superfuerant ex obsidione Diuodnrensi, atque Samarobrigę, & in finitimis locis hyemauerant cum sex vexillis equitum cataphtactorum. nam tametsi concitata fuerat seditio stipendiorum causa ab Hispanis, qui tribunos, cohortiumq; pręfectos mutauerant, & mox placati fuerant à Ferrando Cerda, tamen Cęsar subiratus post data stipendia omnem iracundiam suppressit per opportunitatem imminentis belli, atque cum Sequanis, Belgicisq; copiis eos ad Teruannam Morinorum vrbem expugnandam adducit. est autem Teruanna vrbs non valde ampla, sed propter res gestas, & multa prælia quę illi vrbi acciderunt, facta hoc tempore celeberrima ac memorabilis. sita est non procul ab Oceano septentrionali, siue Germanico in ripa Licci fluminis in ampla planitie, quę paludibus cingitur, & nemoribus, habetq; collem non procul distantem, à regibus Gallorum renouata a fundamentis & munita, & mox a Belgis destructa, tum ab iis denuo amissa, rursusq; a Gallis recuperata. atque cum primùm eò Cęsarinę copię accederent obuios habent ducentos equites Gallos, qui primo impetu a cataphractis equitibus, & peditibus Cęsarianis fugantur, funduntur, diripiuntur. capiuntur maiori ex parte, è quibus etiam nonnulli trucidati fuerunt. Galli contrà vbi primùm Sequani propinquarunt, Teruanna egressi in eorum turmam magnam impressionem faciunt. tormentum bellicum capiunt. multos trucidant. Cæsar cum simularet se velle in aperto bellum gerere, vt repente vrbem aggrederetur, quam minus difficilem fore censebat, copias eò adducit cum triginta ferè armatorum millia haberet in castris, præter illos, qui spe prædæ castra sequebantur sine stipendiis. vbi copiæ illuc aduentassent, vrbem obsidione cingunt, quò propter Rossei reguli obitum filius conestablij, & Ossonius cum multis viris illustribus fuerant ingressi ad defensionem cum Gallicis copijs. primùm itaque in morem bellorum Cæsariani castra fossis, & aggeribus vallant, & circundant. sed cum arctius quotidie vrbs obsideretur, Vandanus regulus & conestablius non parum illi vrbi timentes, cohortantur Memorantium per literas, vt ad certum tempus se tueretur, confirmaretq; præsidia ad constantiam & strenuitatem, quòd breui suppetias essent missuri. sed cũ literæ intra soleas calceorum cuiusdam Æthiopis fuissent consutæ, ille custodias Cæsarianorum omnino fallere non potuit, vel per summam diligentiam voti fieri compos, quamuis vel ad vltimas fossas,

Teruãnę descriptio, & obsidio.

fossas, & aggeres, ac vallos castrorum vrbem versus penetrasset. captus est igitur, & ad Benincor-
tum regulum adductus. cognitum ex interceptis literis Gallorum consilium. sæpius habita comi-
tia militaria. decretum, vt tormenta occidentem versus collocarentur. est enim vrbs, vti diximus,
in ampla planitie sita maiori longitudine, quam latitudine, atque forma propè trigona, quę præ-
dicti fluminis maiori ex parte aqua fossarum, non tamen valde profundarum alluitur. post mul-
tos igitur conatus, & minuta pręlia, quæ per illam obsidionem sæpius excitata sunt, Agamon-
tius, quo tempore putabantur ventura obsessis subsidia, constitit in acie septentrionem versus,
donec erecti sunt in vrbem maiores cannones complures, & nonnullæ colubrinæ aduersus propu
gnaculum quoddam, quod erat in uno angulorum plus æquo elatum, & aduersus muri spatium,
quod desinebat in alterum propugnaculum occasum versus. cœptum est propugnaculum, & mu-
rus acerrimè concuti vnà cum sacrata turri augustionis templi, quę ad medium, vsque cęsa, deie-
ctaque est. atqui Galli quamuis intelligebant quantum detrimenti propugnaculo, & mœnibus af-
ferrent hostilia tormenta, cum globi tormentorum propter eximiam violentiam valde penetrarent,
tamen intrepido fortique animo persistere. summa vigilantia noctu, & interdiu reparationes exci-
tare, audacter exire ad leuiora certamina. vel intra vallos Cæsarianorum aliquando irrumpere.
multa, cædes intra aggeres committere. nam sanè dum ita leuibus pręlijs frequenter certatur, tan-
ta vis erat tormentorum, vt non modo sacræ turres, verum etiam omnia sublimiora ædificia, vel
prostrata, vel deuastata, vel certe infestata sint. Cęsariani denique exercitum in quatuor partes di-
stribuunt. ad meridiem Hispanæ, Italæque copiæ castrametatæ sunt. ad septentrionem equitatus,
& Belgæ. ad occidentem Britanni, & Sequani. ad orientem Germani. sublatę sunt, & prostratæ de-
fensiones vrbanæ per impetum, ac vim tormentorum. at Britanni, qui libenter confluxerant ad vl-
ciscendas iniurias, quas superioribus temporibus se accepisse à Gallis arbitrabantur, ad septentrio-
nem cuniculum summa diligentia excauant ad propugnaculum, quod stabat è regione, prosternen
dum. illud sentientes Galli cuniculum & ipsi oppositum moliuntur. in eo pulueris tormentarij ca
dum collocant. obseruant certum tempus, ac lignum ad ignem submittendum, dum hostes exca-
uantes repentino operis collapsu obrui possent. sed cum per nimiam celeritatem nulla expectata
opportunitate ignis subiectus sit à præfectis illi muneri, multa terræ ruina oppressi sunt inutiliter,
& insulse multi artifices, & nonnulli milites, qui fuerant propinqui. cum verò ignis per foramen
disruptum in cuniculum Britannorum ob ingentem vim irrupisset, circiter triginta Britannos viuos
concremauit. dimissum est ita studium cuniculorum, & ad leuia certaminà denuo peruentum Gal-
li cum tormenta quædam in colle vrbis eminente Iustitiæ vocato collocassent, exeunt frequentes
ad minutum prælium. ad fossas vsque transcurrunt, qua in pugna multi Itali, & tormentorum ma-
gistri globis laniati sunt. & aggeres Hispanorum infestan, quamobrem Cæsariani quatuor bellica
tormenta adiungunt verberationi. Sequani, & Germani vsque consistunt in acie: cum vrbem inua-
dere vndique ab illa parte statutum esset. vt verò Galli magis fatigarentur, coguntur singulis ferè
noctibus ad arma conclamare, atque sonitu tympanorum, & tormentorum bombo à somno ex-
citantur. indicta sunt postea comitia militaria per noctem. in his decretum, vt fossam occuparent,
defensionesque adimerent, vtque domorum plenarum terra beneficio protecti magnam operarũ
manum submitterent ad propugnacula ligonibus dilaceranda, & euertenda, & ad viam parandam
conatibus, atque aperiendam. Galli assidue vires, & in dies debilitari intelligentes suas, sedulo vasis
vinarijs, & corbibus vimineis terra oppletis, & trabibus, & lignorum fasciculis ac sarmentis aduer-
sus immensam vim tormentorum se protegebant, (nam sexaginta muralia assiduè verberabant,) ta-
men animo paulatim apparebant deficere, primusque vigor, & alacritas retundi, cum non ita intre-
pidè exirent ad leuia prælia; sed omni diligentia ciues conabantur satisfacere defensorum inopiæ,
seque quãto possent studio seruare. illa re percepta Cęsariani ne procrastinatio res opportunè para
tas labefactaret, aut eriperet è manibus, decernunt vno tempore quibusdam è partibus sub auroram
vrbem adoriri. per illum conatum postea fossa potiuntur, atque per ruinas murorum ad oram pro-
pè perueniunt, quò etiam quidam signiferi Hispani accesserant, qui saxis, & feruentibus aquis, & tra
bibus deuolutis, & missilibus ignibus cum magna clade suorum reiecti, depulsique sunt. at verò ne
plus calamitatum recedentes, quàm inuadentes copiæ acciperent, Benincortus, qui summi impe
ratoris vice in eo bello fungebatur, iubet illas in acie consistere retrocedentes, quæ sese receperunt
illo ordine, vt paucis è suis desideratis se in tutum contulerint. desiderati sunt haud pauciores quin
gentis è Cæsarianis per illum conatum: è defensoribus vrbanis ad centum, & quinquaginta. cæte-
rum Cæsariani fossa potiti confestim operas eò demittunt, qui cornutis, ac rostratis sarculis, batil-
lis, ligonibus pluribus è partibus propugnacula disrumpunt, atque detrahunt, occupatis domibus
terra repletis, quibus Galli ad defensionem propugnaculorum vtebantur. illa dum Cæsariani ni-
tuntur sarculis rostratis demoliri, pluribusque è locis cuniculos excauant ad ea euertenda. Conesta-
bilius veritus ne obsessi propter paucitatem, assiduitatemque laborum tantam obsidionis mole-
stiam non possent sustinere, Grillum cohortis præfectum cum ducentis expeditissimis sclopet-
tarijs mittit, virum intrepidum, & in rebus bellicis exercitatissimum, qui quauis ratione ingre-
di niteretur, obsessosque spe certissima maioris subsidii confirmaret. ille cum per obscuritatem no-
ctis non plus duobus milliaribus ab vrbe distaret, in planitie consistit. exploratores ad reco-
gnoscenda castra hostium, & qua parte minus difficilis aditus pateret, præmittit. relatum est per Se-
quanos istud fieri commodius posse, quòd illi magis oppressi somno esse viderẽtur. Grillus equites
nonnullos Gallos præmittit, quos custodiæ causa adduxerat, ad castra Germanorum, & Hispanorũ
infestãda: ipse quãta fieri potest celeritate ac silẽtio, cũ suorũ globo, atq; cõfertissimo cuneo per du-

ac Sequanorum cohortes tacitè vrbem ingreditur. cum rumor increbuisset magnas Gallicas copias esse propinquas, & iam totis castris ad arma conclamaretur, capti sunt quidam è Gallis, ex quib. cognitum est ducentos sclopettarios in vrbem esse ingressos. hic nuntius primum Cæsarianorum animos non mediocriter turbauit, sed postea vbi, in quo statu res vrbana esset, cognouissent, cuniculos peragunt. noua tormenta locant in colle vrbi propinquo. assiduis ictibus per decem dies nullo intermisso spatio vrbem diuerberant. Galli quamuis nullum diligentiæ genus prætermittunt faciendis reparationibus aduersus tantum impetum tormentorum, tamen tantũdem per dies destruitur, quantum per noctes instauratur, ac reficitur, neq; Cæsarianorum viribus vllo studio possunt resistere. Cæsariani cum assiduis verberationibus iam mœnia eò adduxissent, vt facilius, & inuadi, & ascendi possent, quàm antea, statuunt dum fiant cuniculi, rursus vrbem inuadendo tentare, quare concussis domibus ad fossam terra plenis Teruannam tribus è lateribus inuadunt, a latere Germanorũ, & Belgarum, & verberationis scilicet. atq; ita efficiebatur, vt alibi scalæ muris admouerentur ad tubarũ tympanorumq; strepitum, alibi per ruinas murorũ ab ascendentibus acerrimè pugnaretur. vrbani summa virtute se defendunt, primosq; inuadentes per parua tormenta bellica, quæ in reliquijs laterum collocata erant, ad vnũ trucidant. reliquos trabibus, saxis, balistis, ardenti pice præcipites per ruinas deturbant. quæ pugna cũ vtrinq; cruenta perdurasset, Cæsariani coguntur cum multa suorũ iactura in castra redire, ducum scilicet, & signiferorum, & magis strenuorũ militum. ex vrbanis cecidit regulus Ossonius Gallorum dux summus, aliiq; insigniores duces. Henricus quia existimarat Teruannam munitissimam esse, & propè inexpugnabilem, cum propter naturam loci, tum propter virtutem defensorum, copias educere minimè curarat, quæ tantæ opportunitati erant necessariæ, neque hoc anno magnum exercitum collegerat, quare audita morte Ossonij, aliorumque ducum, quos eximios bellorum cæterorum euentus, & virtus fuisse demonstrauerat, valde tristatur. voluit trecentos sclopettarios submittere, sed illud nulla ratione consequi potuit. atque parum sapiens est, qui munitionem vllam inexpugnabilem esse arbitratur, cum non minus euertendi, & expugnandi ratio ingeniosa, & multiplex inuenta sit, quam muniendi, quia vbi circunsistunt hostes, vel vi tormentorum, vel cuniculorum, vel admotis scalis per nocturnas insidias, vel defatigatis obsessis per assiduos, & diuturnos labores, vel proditione, vel cæteris militaribus artibus, denique capitur, nisi maturè succurratur: cum vel annona deficere, vel bellicos apparatus necesse sit per diuturnam obsidionem: vel præsidia semper minui, quæ diutius tenentur inclusa modo vulneribus per frequentes defensionum pugnas, modo morbis, qui varij defatigatos diu, & inclusos inuadũt. Cæsariani diuerberationem non intermittentes propè perfectis cuniculis, detractisque ligonibus propugnaculis, quæ propter condensatum exterius sclopettariorum globum defendi non poterant ab vrbanis armis, cum anteridibus omnia sustentarentur, neque aliud deesset, quàm ignem cuniculis submittere, pulueríque tormentario, qui sub propugnaculis erat collocatus, statuunt exitum rei experiri. repletis igitur fossis lignorum fasciculis, allatisque scalis ad muros conscendendos, quæ coopertæ erant ad euitandam vim saxorum igni cuniculis iniecto cum miserabili omnium nationum, quæ in armis circunsteterant, spectaculo magna fit strages, cum Galli sublimes ferrentur cum terra, & mox cum magno fragore præcipites caderent, multique ciues ruinis ędificiorum fuissent oppressi. ita vero repletæ sunt fossæ partim coniectis fasciculis lignorum, partim ruinis factis per tormenta, vt via strata videretur ad inuadendum. Galli quod intelligerent se non posse diutius Cæsarianorum viribus resistere, quia iam omnes aggeres essent succisi, deuastata propugnacula, muri deiecti, omnisque spes salutis vana appareret, decernunt agere de deditione. at, illa dum tractantur, Sequani, & Germani prioris gloriæ cupidi, quòd primi omnium quique vrbem inuadere niterentur, cum Hispana vexilla ex altera parte conuulsa esse intelligerent hac ipsa de causa, audacter per ruinas incedunt: sed à strenuis defensoribus coguntur recedere, seque denuo recipere in castra. Galli, qui cæteras vrbis partes tuebantur, his succurrunt, quorum discessu nudatæ sunt aliæ vrbis plateæ defensoribus. Hispani illam opportunitatem non negligendam rati in vrbem nullo prope negotio admotis scalis ingrediuntur, atque obuios quosque trucidant, Galli cum Memorantio regulo de salute consultantes, denique Hispanis se dedunt, à quibus magna humanitate, & clementia seruantur. solis captis principibus defensorum reliquos milites inermes, & in morem mitioris belli liberos, priuatos tamen impedimentis, in patriam dimittunt. at Germani, & Britanni ac Sequani nulli vel ætati, vel sexui, vel dignitati parcentes, tanquam immanissimæ tigres inaudita feritate obuios, & inuentos quosque iugulant, & trucidant. templa, & loca publica, & priuata nulla habita. vel Dei ipsius reuerentia, nedum hominum diripiunt, & succendunt, omniaque sacra contaminant, violant, profanant. Teruanna igitur post tredecim dierum assiduam verberationem cum viginti, & quatuor millia globorum, & amplius contorta fuissent ita capta est, & Cæsari iussu post triduum solo adęquata, ne Galli possent inde in posterum fines Cæsarianos infestare. Memorantius cum nonnullis viris illustribus in potestatem Benincorti venit, cęteri duces relicti sunt arbitrio, tanquam pręda Hispanorum, à quibus honorificè tractati redempti sunt honestis conditionibus: sed quoniam acerba, molestaque gloria Benincorti videbatur illis, qui tanti facinoris autores voluissent haberi, cum nihil magis animos nobiliorum ducum perpungat, & sollicitos habeat, quam vt pręclarum pręconium sui nominis ad posteros transmittant, quia videbantur satis honestę dissensiones de captiuis, multis è principibus querelas ad Cæsarem illa de re detulerunt: qui ad has controuersias diluendas ducẽ Allobrogũ cũ summo rei militaris imperio omnibus copijs pręficit. concedit autoritatẽ illas contentiones diiudicandi, perficiendique belli donec tempus anni copias esse sub dio pateretur. nam tametsi frigora

Munitionũ vsus.

Clemẽtia Hispanorũ memorabilis.

Teruanna capta, incensa, solo æquata.

nonnihil infestabant propter anni intemperiem, naturamque regionis, quæ difficilis est, & paludosa, tamen cum Dux ille venisset in castra omnibus dissensionibus, atque controuersijs sedatis, & compositis post diuturnas consultationes habitas cum principibus exercitus, decernit antequã Henricus auxilia submitteret, tentare Edini expugnationem. At verò in Britannia quia videretur Maria non satis æquo animo cælibem vitam perferre, habita sunt comitia ab eius regni proceribus de illius nuptijs, in quibus decretũ est factũ, vt liceret reginæ pro arbitrio nubere vel Britanno viro, vel externo principi, quemcunque illa in maritum cooptasset. Henricus audita Teruannæ iactura magnopere turbatus est, quòd tot præclaros duces vno tempore cum vrbe amisisset, cum vix fieri posse putauisset, vt vrbs tam munita & inexpugnabilis habita inter illas nationes tam breui per vim bellorum in potestatem hostium venisset. veritus igitur Edinum ne ijsdem artibus caperetur, cuius Bullioneus Dux præerat pręsidiis, mittit etiam Horatium Farnesium, cui dederat in matrimoniũ Dianam filiam spuriam cum multis Italis, Gallisq; proceribus, inter quos erat Dux Chij vicecomes, Heliæ maritimæ coloniæ marchio, equites triginta & quatuor, nobiles quingenti, qui sponte sese ad huiusce loci defensionẽ obiecerant. est autem Edinum oppidum insigne Attrebatum, non procul à flumine Guinea vocato in finibus Vermanduorum in planitie, vndiq; procul a montibus, quod pluribus aquis irrigatum mirificè pabulorum copiæ fęcundum redditur, abundatq; omnibus rebus necessarijs humanæ vitæ. Tum Henricus iubet exercitum varijs in locis dispersum in agrũ Ambianorum conuenire. iubet multas nouas cohortes colligi, quas cũ veteranis copijs commisceret. imperat tribunos Heluetiorum cum copijs acciri, vt potentem, numerosumq; exercitũ Cęsari opponeret; quem, si daretur commoda pugnandi facultas, adoriretur. dum Conestablius regium consilium exequitur profectus in agrum Ambianum, Dux Allobrogum omnem spem, summamq; belli in sola celeritate repositam esse arbitratus, quòd hos rumores, & apparatus iam percepisset, incredibili studio copias Edinum adducit, atque intra biduum, cum non adessent satis valida præsidia, eo loco potitur, cum omnes ad oppiduli defensionem se recepissent. illud cum arctissima obsidione à tribus lateribus cingeretur, concuteretur que pluribus septuaginta bellicis tormentis, fierentque cuniculi, vbiq; ad euertenda męnia, nullum quietis spatium obsessis, neque interdiu, neque noctu relinquebatur. tanta verò erat vis tormentorum assiduè verberantium, vt maior pars breui ceciderit eius spatij, quod inter vtraque propugnacula defensores protegebat. Dux Allobrogum statuit vt vrbis repetitis conatibus oppidulum inuaderetur, in qua pugna tanta enituit virtus, & fortitudo Gallorum non sine aliqua strage, vt Cæsariani cum multa suorum iactura coacti sint in castra recedere. renouata est rursus verberatio, atque per has pugnas, quæ sępius repetebantur, paulatim oppiduli præsidia ac defensores minuebantur. ad Dux Bullioneus vbi intelligit se non posse diutius resistere, concilium conuocat sociorum & ducum, quo in statu res sint docet. demonstrat aduersus tantum hostium numerum, tam paruis viribus non posse resisti. militare decus consistere in illis locis defendendis, quæ defendi possunt, at vel per summam inopiam auxiliorum, ac defensorum stultum esse manifestis periculis se obijcere. nullam turpitudinem iure posse censeri committi ab ijs militibus, quos necessitas, at non voluntas ac timor ad deditionem compulerit. non modo non iudicari prudentes, qui per debilitatem locorum, aut pręsidiorum, aut per inopiam apparatuum, & annonæ munitiones tueantur, neque velint se dedere, sed etiam ab hostibus denique victos nullum veniæ locum iure inuenire. atque ingentes pœnas subire suę pertinacię, ac temeritatis. qui enim non intelligat quę defendi possint, & quæ relinquenda sint, eum omnino militem non posse appellari, quæ cum fuissent ab omnibus approbata, qui intelligebant quo in statu res essent, decernitur vt certis conditionibus fieret deditio, præconesque mitterentur ad Ducem Allobrogum. Dux cum appareret illis pactionibus assentiri, neque quidquam deesset preter obsides, & subscriptiones, Cęsariani qui rem ęgrè ferebant, quia vel gloriam, vel prędam per hanc compositionem sibi existimabant è manibus præripi, atque certissimam victoriam extorqueri, leuia certamina cum Gallis committunt. Galli repentinum conatum Cæsarianorum veriti cuniculum excauarant non procul ab ea verberatione, quò cum hostes irretiuissent moræ impatientes ignem subiiciunt, quare multi Germani, & Hispani concremantur. ea vis ignis cum multum damni Sequanis etiam intulisset irrepens in loca quædam affabre facta, tanta indignatione illos afficit, vt omni sermone de fœdere neglecto conatus renouatus sit, qui tamen noctis aduentu diremptus fuit Cæsarianis in castra redeuntibus multis è suis desideratis. dum obsessi reparationes singulari diligentia reficiunt, eriguntque aggeres à tormentis disiectos, Dux Allobrogum cum consensu militaris concilij, quod illi Cæsar adiunxerat, ad expugnationem Edini mirum quoddam stratagema excogitat. iubet verberationem accerrimè renouari, quæ cum per biduum facta fuisset omnes defensiones fuit prostratæ, atque cuniculus sub eadem mœnia excauatus, quà locus erat inuadendus. statutum est vt milites ad conatum delecti cum primùm phalanx ad murum accederet, aperiretur, alterumque dimidium ad dexteram, alterum ad sinistram distribueretur, ac diuideretur, atque ita vacuum spatium in medio relinquerent. illud cum ad vnguem obseruatum factumque esset, statim iubentur tormenta displodi in obsessos, qui frequentes ad defensionem accurrerent. sic enim futurum erat, vt multis laniatis ignaris eorum, quæ parabantur, magnopere debilitarentur præsidia, tum diplosis tormentis iubentur magno impetu vrbem inuadere. nam sine hoc artificio oppidulum capi non poterat propter multas reparationes, quæ interius fuerant erectæ per Farnesij, & Bullionei diligentiam. vbi dies ad pugnam destinatus aduentasset Allobrogum dux cataphractis in acie constitutis addit agmen confertum peditum ad eos sustentandos, qui erant oppidum adorituri. ex altera parte constituit equitatum leuio-

Comitia Britanna de nuptijs Mariæ.

Edini descriptio.

Ducis Bullionei oratio.

Stratagema.

ris armaturæ cum tanta manu peditum, quanta posset ab illis lateribus vires hostium sustentare, si conatum forte vellent retardare. milites iussos pridie corpora iurare in aciem instruit, vexillisque in oppidum erectis iubet ad inuadendum accurrere. illi simulantes se velle adoriri, vti iussum fuerat, bifariam diuiduntur, cum alij ad dexteram, alij ad sinistram secederent. tormenta continuò per medios Cæsarianos disploduntur in obsessos obiectos, atque egressos ad defensionem: atque ignis subiectus est cuniculis sub verberatione latentibus, quà erat irrumpendum. Illuc Horatius Farnesius cum omni nobilitate, multisque equitibus diui Michaelis confluxerat, quorum maior pars cęsa est, aut vulnerata, atque Horatius ipse globo laniatus interijt. illo inexpectato euentu muris collabentibus, & propugnaculis, & aggeribus plana propè via facta est Cęsarianis. quo spectaculo territi reliqui defensores, quamuis strenue pugnabant, diuque postmodo sustinuerunt impetum, & vires Cęsarianorum, tamen Cęsariani demum oppido per vim armorum potiuntur. omnia ferro, cędibus, incendijs, populationibus, rapinis destruunt: sed præcipuè hoc faciunt Sequani, ac Belgæ ac Germani omni prorsus humanitatis, misericordiæ, clementiæ memoria ex animis obliterata, & delera. Dux Bullioneus, ac reliqui proceres Galli, qui superstites fuerant è superiore clade Duci Allobrogum se dedunt, & eius vicem gerenti Benincorto in illa expeditione. ceciderunt insigniores è Gallis Horatius Farnesius, vicecomes maritimæ coloniæ, Monuillæ, Ambuosæ, Carnutensis, Megensis reguli. multi præterea tribuni, Centuriones cohortium præfecti, ac signiferi, tam equitatus, quàm peditatus. è Cæsarianis desiderati sunt nonnulli duces, & signiferi, & honorificentissimi milites antesignani, qui semper in prima acie pugnabant, semperque inuadendis vrbibus primas tenebant, vt suam fortitudinem omnibus conspicuam facerent. missus fuerat Castalius ad Cæsarem reuersus è Pannonia ad illud oppidum recognoscendum, quod intellectum fuit tanta diligentia Horatij ingenio muniri, vt viuo Horatio capi omnino non posset. tanta erat vnius prudentis principis in re bellica præstantia. Cæsar postea ipse in oppidum ingressus decernit illud oportere funditus euerti. at Dux Allobrogum dum Edinum destruatur, ac deuastetur iubet copias non procul ab Auxio oppido castrametari, vt ita vires quæ finitimæ erant Gallorum refrenarentur quominus consilia Cæsarianorum impedirent, atque ne aduersus nouum Edinum hyemarent, quod erant Cæsariani ædificaturi. Dux ipse certe Allobrogum cum magna manu militum, atque equitum turma obuia, quæque succendens vniuersum agrum ad mare, vsque & Aureliam populatur incursionibus, & rapinis. Cæsar postea iubet nouum oppidum ædificari non procul ab eo, quod euersum fuit inter nonnullas paludes, quarum opera munitum tutumque reddebatur, atque cœptum est mense sextili mira celeritate ædificari in coronæ morem, vocatumque fuit nouum Edinum, vt è ruinis antiqui oppidi Edini extructum. post illud facinus Cæsar Bruxellas se contulit, at Dux Allobrogum impositis firmissimis præsidijs, simulat se velle vlterius progredi ad expugnandas alias munitiones: quæ cum egregiè essent munitæ, & Henricus iam satis validum exercitum collegisset, visum est iam anni tempus postulare, vt copiæ deducerentur in hyberna, atque magis conueniens rebus bellicis initium anni sequentis expectaretur. illa victoria Iuliobonam nuntiata ingentis lætitiæ signa edita sunt. per illud tempus, quo fortuna Henricum Gallorum regem his calamitatibus affligit in finibus Belgarum, neque Ottomanica quidem familia suis caruit ęrumnis, quę acerbissimarum, & miserabilium tragędiarum prębuit argumenta. Nam cum Persę, vbi dictum fuit in Cappadociam ingressi multas vrbes incendijs, rapinis, cędibus fuissent populati abductis colonis in seruitutem, quod ipsum factum fuit in Syria quoque, Solimanus rumorem excitat, quod ipse ad illud bellum esset in Cappadociam exiturus, ac missurus in Syriam cum exercitu Rostanem purpuratum virum precipuæ autoritatis inter Turcas. sed hoc fiebat subdolè, quia curabat capere Mustapham filium, quo cęso purabat, & vitam, & Imperium tutius se conseruaturum. persuasum enim fuerat Solimano futurum, vt ab eo filio ex imperio eijceretur, qui summa prudentia, & autoritate apud omnes nationes plurimum poterat, mirificamque sibi per animi sapientiam existimationem, & per liberalitatem, splendorem, mansuetudinem omnium populorum beneuolentiam concitauerat. ad hanc autem rem explicandam videtur initium necessariò altius repetendum, vt singulare genus fraudis muliebris, inaudita propè patris crudelitas in filium, horrenda Ottomanicę familię clades, intelligatur. Solimanus è serua muliere è Circassia orinnda filium nomine Mustapham primogenitum susceperat, quem cappadocię prouincię in Conia prępecerat, vt, ibi honorificè cum matre, & non prorsus priuatus viueret. ille vbi corporis vires creuissent, & animi dotes, atque ornamenta eum sui expectationem concitauit, vt summus dux, & optimus princeps fore putaretur. qui vbi Byzantio cum matre ad præfecturam exiisset, Solimanus alterius serue, quę Rossa nominabatur, amore captus est. Imperatores enim Turcarum multas solent habere captiuas mulieres intra quoddam septum, ex ijs, quę pulchritudine præstantes, in expugnationibus vrbium capiuntur. atque cum visum fit, nullis matrimonijs, nullis tędis, nullis nuptiarum solennibus, harum aliquam pro arbitrio rapit ad libidinem. quę verò semel eum Imperatore concubuerit, neminem prorsus virum amplius pati fas esse arbitratur, nisi Imperator ipse cuiquam dederit in matrimonium. Solimanus tanto amore eius Rossæ capitur, vt quatuor ex illa filios susceperit: Mehemettum, quem præfecit Ciliciæ, & Pamphyliæ, cui postea mortuo successit in prefecturam Selimus. Baiazettum, cui concessa fuit Mechoresia, & Zeangir gibbosus, qui vtrinque gibbum habebat. fœminam præterea Chameriam nominatam, quæ locata est in matrimonio Rostani purpurato. Rostanes vbi in Abraimi demortui locum fuisset subrogatus ad honestam conditionem ianizzerorum, & sanzacchorum, & vniuersi exercitus stipendia

Horatii Farnesij cędes.

Edini cędes, & deuastatio.

Auxiũ opp.

Nouũ Edinũ extructum.

Insidiæ in Mustaphã Solimani filiũ.

Rossæ filii è Solimano.

ſtipendia perduxit, quæ prius videbantur magna, & intolerabilia. vectigalia quoque adauxit, quare principis prouentus ampliauit. illis artibus omnium populorum in ſe odium mirificum excitauit, at incredibili Solimani per illa facinora ſibi conciliata beneuolentia parum curabat animos vulgi: nam profectò gratiſſimus eſt tyranno cuique, qui pro tyranni vtilitate omnem perfidiam, improbitatem, crudelitatem exerceat; ac non modo nullam infamiam, aut hominum minas non timeat, ſed neque ipſius Dei quidem vltionem, aut iram vereatur. Vnius Muſtaphæ animum Roſtanes verebatur, quem ſibi ſciebat eſſe infenſum, quòd eum militum, populorumque omnium ſtudia ſequerentur. is timor Roſtanem etiam impulit, vt vnà cum Roſſa muliere in caput, & pernitiem Muſtaphæ conſpiraret. ſic autem inauditum fraudis genus paulatim intexitur. Roſſa ſimulat ſe velle religionis, & pietatis cauſa ad honorem altiſſimi Dei, ac prophetæ Mahometti Xenodochium excitare, atque extruere ad excipiendos peregrinos. percunctatur Mupletem vocatum, qui ſummus eſt, & princeps Ottomanicorum ſacerdotum, & tanquam ſummus Pontifex, an illud factum futurum eſſet gratum Deo, & conferret ſaluti animæ ſuæ. reſponſum tulit id acceptum quidem Deo futurum, ſed nihil ad eius animam pertinere, quia facultatibus domini, at non ſuis ædificat; qui eſt in alterius poteſtate, neque vitæ propriæ poſſit eſſe arbiter, illud enim ad Solimani, non ad ipſius ſalutem animæ neceſſariò ſpectare, vt qui facultates omnium ſubditorum poſſideat. illo reſponſo ſimulat ſe non mediocriter triſtari, quòd non modo corporis, quod libenter domini arbitrio ſubijceret, ſed neque animæ quidem libertatem haberet, de cuius ſalute actum eſſe videbatur. has querulas voces ſæpius cum multis domeſticis iactauit. ea res vbi ad aures Solimani perueniſſet ignari muliebrium inſidiarum, partim amore, partim etiam miſericordia commotus per nuntios illam iubet eſſe læto animo, quòd cito eius votis fieret ſatis. nec multo poſt diploma mittit, per quod illam libertate donabat. ea gratias immortales agens inſtitutum ædificium peragit. abſtinet ab omni libidine interim per opportunitatem eius pietatis, quare magis etiam Solimani deſiderium ſui inflammat: cum gratiora ſint quæ apparent cum aliqua difficultate obtineri, quàm quæ volentibus vltro ſe offerunt, aut ſunt in promptu. mittit Solimanus qui nuntiaret, vt ſe ſequenti nocte expectaret: at ea remittit ſignificatum, vt proſpiceret ne ſuę legi aduerſaretur; quando liberam ſponte feciſſet, diligenter caueret ne peccaret, cum non poſſet legitimè rem habere cum libera muliere, quod etiam poſſet è Muplete cognoſcere. addit tamen vnum Solimanum & facultatum & corporis, & vitę eſſe dominum. illud reſponſum propter cupiditatem acerbiſſimum viſum eſt Solimano, qui quo magis prohibebatur ad illam accedere, eo magis illius flagrabat deſiderio, quia non videbat quo res denique tenderet. hiſce ſtimulis agitatus Mupletem acceſſit. conſulit an poſſit per religionem rem habere cum liberta. ille vt erat precibus, & muneribus impulſus, atque inſtructus, reſpondet iſtud non licere, niſi vxorem duceret: grauiſſimum fore peccatum ſi aliter fieret, quòd ita à lege eſſet ſtatutum. atque hoc reſponſum magis etiam animum Solimani cupiditate incitauit. extulerat autem ipſius Roſsæ animum non mediocriter Hieronymi Laſchi oratio viri ingenio, & eloquentia clari perpetui oratoris Byzantij pro Polonię regno. vt enim ſunt mentes mortalium propenſę non ſolum ad audiendas proprias laudes, ſed etiam ad credendum quidquid de ſe honorificè dicitur, vel de gentis ſplendore, uel de maiorum nobilitate, facile Laſchus perſuaſit illi mulieri ad res maximas aſpiranti, quòd eſſet è ſanguine regum Polonorum, quare magnam ſibi conciliauit eius mulieris beneuolentiam. at certè ea res diuulgata videbatur Roſſæ multo faciliores nuptias factura cum Imperator Solimanus vxorem è regia ſtirpe at non priuatam eſſet ducturus. Solimanus demum grauiſſimis ſtimulis exagitatus eam vxorem ducit. aſſignat quinq; Sultaninorum millia, quod nomen eſt aureæ pecuniæ Turcicæ annuum prouentum, quem haberet dotis nomine, quod quidem factũ eſt præter Ottomanicæ familiæ conſuetudinem, cum Ottomanici imperatores nullam certam vxorem habere conſueuerint, ne appareant habere ſociam Imperij. nam modo hac, modo illa ad libidinem vtuntur pro arbitrio, atque quæ harum conceperit, & pepererit, Sultana honoris gratia à cæteris nominatur, & poſtea, vt libuerit Imperatori, præſtantioribus proceribus locatur in matrimonio, quod facinus proceres ſummum honorem ſibi eſſe arbitrantur. his artibus Roſſa è ſeruili conditione ad tantam imperij amplitudinem prouecta, cœpit excogitare quibus artibus rurſus effici poſſet, vt vnus è ſuis filijs poſt mortuum Solimanum ad tanti imperij amplitudinem aſcenderet, quod Muſtaphæ vti primogenito debebatur. huic deſiderio vnum erat impedimentum egregia Muſtaphæ virtus etiam & autoritas. ad illum expugnandum viſum eſt Roſtanis generi opera, & conſilio vti oportere, qui etiam iure videretur Muſtapham cognato, poſthabiturus, quem maxime faciebat inuiſum contraria animi virtus, & egregia magnificentia. atque cum nonnullam partem prouentuum Muſtaphæ etiam in illa prouincia ſubtrahere voluiſſet, facile apparebat non modo dignitatem Roſtanis, ſed etiam vitam in magno periculo verſari, ſi Muſtapha vnquam imperium ſuſcepiſſet. hunc Roſſa ita blanditijs in ſuam ſententiam allicit, ita promiſſis adducit, atque attrahit, vt communi conſilio denique ad euertendum, & labefactandum Muſtapham conſpirarit. probabilibus igitur rationibus perſuadet Solimano mulier vitam, & imperium poſitum eſſe in magno diſcrimine propter nimiam Muſtaphæ autoritatem, & beneuolentiam earum in ipſum nationum, cum multa exempla Ottomanica familia habeat crudelitatis in parentes filiorum domeſtica, & in recenti adhuc hominum memoria: ex altera parte Roſtanes, vt probabiliores faceret mulieris rationes imponit illud oneris omnibus magiſtratibus, qui in Ioniã, reliquaſq; propinquas prouincias Cappadociæ mittebantur in præfecturas, vt quanto maiore ſtudio poſſent omnia præclara de Muſtapha conſcriberent. monet vt paterno

Roſſa inauditum fraudũ genus excogitat.

Roſſę perſuaſum eſt, quòd eſſet è regia familia Polonorum.

Solimanus ducit vxorẽ.

Exquisitum fraudum genus.

desiderio laudum filii satisfacerent,& quàm maximis laudibus Mustaphæ acta extollerent. præfecti insidiarum,fallaciarumque ignari, quæ in caput Mustaphæ parabantur, hoc honorifico scriptionis genere,& frequenter,& libentissimè funguntur,qui etiam ita se inire gratiam patris arbitrarentur. ita verò res deducta est,vt apertè viderentur Solimano patere maxima militum desideria, vt ille imperium obtineret,cum appareret omnium populorum in illum singularis beneuolentia, & studia. Noluit tamen primus Rostanes hæc tam scelerati consilij semina spargere, sed redditas literas permittebat nefariæ mulieri ad opportunitates reseruare. Illa primum mirum in modum simulat se lętari his laudibus,sibique gratam esse magnificentiam Mustaphæ ostendit. sed postmodo paulatim animum Solimani conatur facere suspensum, tanquam ipsa non parum esset de vita illius sollicita, cum his ipsis artibus Selimus patri suo vitam,& imperium eripuisset. hortatur vt Mustaphæ consilia diligentius exploraret,atque inuestigaret quorsum tenderet illa filij liberalitas, & magnificentia; quæ insidiarum plena esse posset. non ignorabat enim mulier callidissima omnia,vel leuissima male affectam corporis,aut animi partem vexare solere. sed hæ criminationes primùm subfrigidæ Solimano visæ sunt,vt quæ parum ingenio prudentis iuuenis conuenirent: cum minime conueniat aut principi homini auaro esse, aut eum principem ac regem, in quo aliqua virtutis, & magnificentiæ apparuerint vestigia,in suspitionem proditionis ac scelerum reuocare. Ideirco scelesta planèque nefaria mulier aliud insidiarum genus excogitat,vbi hoc non successisset. ad vim veneni recurrit,atque patris nomine edulia affabrè facta iuueni mittit munus. Mustapha re per pregustatorem,qui statim ijs gustatis interijt, patefacta, venenata nouercæ munera humanda curat. Illud etiam consilium fœminæ vbi irritum de necando priuigno fuisset, minime animo cōcidit; se ad aliud genus insidiarum accingit. rogat Solimanum, vt reditus filijs vicissim concederetur ad visendum patrem; quod videbatur fieri duplici ratione,tum vt præsentia filiorum patrem in amorem alliceret, tum etiam vt ita commodior facultas sibi daretur opprimendi priuigni, si aduentaret. Sin autem,vt odium in eum concitaret,vt qui paternis mandatis reniteretur. hoc autem videbatur committi contra consuetudinem imperatorum viuente patre,cum nūquam primogeniti Turcarum Imperatorum Byzantium redire consueuerint vbi semel in prouincias missi fuissent, nisi cum armati accederent ad suscipiendum Imperium. sed enim ita efficiebatur vt vnus, aut duo filij semper essent cum Solimano, & Zeangir præcipuè, cuius consuetudinis desiderio pater non parum tenebatur, ac delectabatur moribus,quòd esset iuuenis callidus, & acri ingenio. fortuna,quæ felicitatem crudelissimæ fęminæ prorsus absolutam omnibus numeris esse volebat,curauit vt literæ etiam afferrentur eodem tempore à purpurato, qui erat cum Mustapha, (nam singulis filijs purpuratos Solimanus miserat, qui vicario munere in illis præfecturis ob imperitiam filiorum fungerentur audiendis causis populorum ac iure dicūdo in prouincijs, & in rebus bellicis consilio iuuarent, ac præceptores qui in cognitione disciplinarum erudirent,) in quibus continebatur,quòd agebatur de nuptijs,atque tractabatur vt Mustapha filiam regis Persarum in matrimonium duceret. purpuratus ea scribi oportere censebat, ne forte tanquam conscius mox subiret supplicium,si res contra Solimani sententiam ageretur. Illæ literę cum ad Rostanem peruenissent, appareretque maxime opportuna oblata occasio Mustaphæ opprimendi, omnia consilia cum Rossa communicat, atque communi etiam consilio mox ambo accedunt ad Solimanum. tantæ efficaciæ plena verba addunt his literis, tam angent rationibus, & exemplis patris suspicionem, quòd filius affectaret tyrannidem per domestica, & extera auxilia; vt rem iam non amplius dubiam,sed certissimam esse arbitrarentur. addunt calcar currenti ad suspicionē; iuueni conciliatam beneuolentiam omnium populorum. proponunt ante oculos patris senectutem à iuuene filio contemptam. demonstrant illam liberalitatem esse excogitatam ad milites omnes ad sua vota alliciendos. ostendunt Mustaphæ ambitionem, magnitudinemque animi, qui nihil humile ac non celsum cogitabat, sed incredibili quadam imperandi cupiditate tenebatur. ad hoc faciendum inquiunt eum amicitias nationū Persarum Ottomanico nomini infestissimarū sibi clam conciliare,atque coniungere studere,vt ijs viribus auctus facilius patrem opprimeret,Imperiumque occuparet; à qua nouitate rerum apparebant Ianizzeri illius amicissimi etiam non valde abhorrere,qui singulari eius liberalitate fuissent corrupti. illa tanti ponderis visa sunt Solimano, vt non amplius falsa esse posse censeret,sed tam prono animo in eam suspicionem inciderit, vt decreuerit filiū omnino de medio tolli oportere. nam profectò vbi agitur de imperio, vbi vel pertenuis suspicio suborta sit, nulla satis firma est, aut sancta naturæ neque amicitiæ coniunctio, cum maiestas regni, & libido dominandi omnia humana diuinaque iura conculcet. Solimanus igitur paratis ingentibus copijs Rostanem mittit reipsa ad filium capiendum, verbo autem ad vlciscendas iniurias Persarum, quas frequentes finibus imperij intulissent. vbi Rostanes peruenisset ad fines Syriæ, Mustapha audito eius aduentu cum septem millibus lectissimorum peditum obuiam procedit. Rostanes cum intelligeret se non posse perficere consilium Solimani sine magno periculo, dissipat rumorem quòd omnia tranquilla, & pacata inuenisset, atque Byzantium versus castra mouet minimè expectato Mustaphæ aduentu. narrat Solimano quo in statu res inuenerit. impulsus Rossæ precibus auget etiam eius suspicionem. declarat,quàm propensum in illum haberet exercitum,quem ductauerat in Syriam, qui nihil aliud magis optare apparebat,quàm vt Mustapham Imperatorem videret. se ideo veritum esse prælium committere, ne rem arbitrio fortunæ crederet propter immensam populorum in illum beneuolentiam, & præcipuè Ianizzerorum,quam præ se ferrent. se rem integram suæ maiestatis iudicio reseruasse. hæc tantum metum, tantamque indignationem in animo Solimani aduersus filium excitarunt, vt satis opportunam viam, facilemque aperuerint insidiatoribus ad innocentis filij,& horum ignari perniciem. iubet itaque copias colligi in annum sequentem omnes;

Munus nouercæ timēdum.

quæ collectæ sunt magno studio. Iussus est Achmetus purpuratus Curtensis, qui in Pannonica expeditione præclarum virtutis suæ indicium non semel ediderat, cum omnibus Pannonicis copijs in Cappadociā contēdere, quòd Solimanus terrores dissipauisset, quia Persæ rursus in fines Syriæ prædabundi, ac populabundi incursiones fecissent, atque ipse cum vniuerso exercitu equitauit ad eos fines. imperat è vestigio literas dari ad Mustapham, quibus iubebatur venire ad vrbem Berthoeam, siue Alepiam; atque cum vellet odium occultare, quod in filium per alienam fraudem conceperat, non tamen tam celare potuit, quin Achmetus vir prudentissimus illud sentiret: grauiter tulit sanè magnificentiam filij paternum odium concitauisse, quare veritus ne illud accideret, quod postea euenit, certiorem facit Mustapham sibi periculum imminere. ne facile confideret. salutis ac vitæ suæ rationem haberet. Mustapha mirari cœpit vnde illa proferrentur, cum etiam patrem nulla oblata occasione cum tanto exercitu illuc accessisse cerneret. nam cum Persarum res essent quietæ, in non paruam incidit suspicionem, quamuis conscientia integritatis, & innocentiæ confirmaretur. vexabat animum, & aliquantulum etiam terrebat somnium, quod per noctem Mustaphæ visum fuerat. nam dormienti apparuit in somnijs sub auroram vir splendentibus vestibus indutus, radijs propè solaribus, qui manu apprehensum in locum amœnissimum adducebat, vbi magnificentissimum palatium visebatur multis fructiferis arboribus, & terra multiplicibus floribus tecta circundatum. ibi locum assignari aiebat viris bonis, & innocentibus, qui per virtutes mortalem hanc molestiarum plenam vitam transegissent, atque iniquitati, & sceleribus cæterorum pro viribus obstitissent. tum in aliam partem conuersus duo ingentia flumina monstrabat, quorum alterius aqua quasi picea decurrebat bulliens, in qua magna inerat turba; cum alij modo immergerentur, modo extollerentur, alij cum magnis eiulatibus fortunam suam detestarentur. atque hic vir ille splendidus excruciari inquit qui per iniquitatem, & crudelitatem, cæteraque vitia impura contaminati è vita mortalium excessissent. illud somnium vbi doctori suo aperuisset, monetur vt saluti suæ consuleret, cum præsertim Turcæ superstitiosi sint illi, qui se leges obseruare profitentur, maximeque somnijs credant. tamen neque his quidem terroribus commouetur Mustapha, quo minus conueniat ad paternam obedientiam, quia gloriosius sibi duceret mori per innocentiam, quàm esse rebellem, & paternis mandatis repugnantem turpiter viuere. summa igitur celeritate in castra paterna properat, quæ distabant ab Alepia circiter quadraginta millia passuum. illa tanta celeritas, quoq; adauget paternam suspicionem, cum vel minima suspicio facile quibusuis euentibus augeatur, omniaque vel bona, vel mala putentur ad conceptum finem tendere. eam quoque suspicionis augendæ occasionem Rostanes non prætermittit. significat vt illi nictu oculorum Ianizzeri & primates exercitu obuiam procedant. nam Turcæ ita sunt instructi, vt ad sola signa oculorum, aut manuum regantur, exequanturque munia militaria cum summo silentio vbi opus fuerit. illi rati se gratificari Solimano magna celeritate occurrunt; quare tota castra ad eum salutandum confluunt. Rostanes se grauiter ferre simulat, quòd se inconsulto Ianizzeri & primarij exercitus ad eum excipiendum cum clamoribus, & magna lætitiæ significatione exiuissent, neque aliud reliquum esse videbatur, nisi vt imperium occuparet. idcirco hortatur Solimanum, vt sibi caueret, vitamque diligenter tueretur. atque Solimanus è tentorio pallens præ timore eam exercitus lætitiæ significationem coram intuetur. cum primùm Mustapha paternis castris cum suis copijs propinquauit, sua tentoria iubet erigi, candidoque habitu indutus ad exosculandam paternam manum contendit. atque cum se imprudēter accedere cum pugione cognouisset, illum recedens statim deposuit, vt omnem patri suspicionem fraudis abrumperet. in primum tentorij thalamum profectus alacri vultu ab eunuchis excipitur, atque nullum videns ibi apparatum præter sedem, in magnam venit dubitationem. cum aliquandiu ibi constitisset, rogat vbi esset imperator, à quibus responsum est breui affore. tum septem mutos exire videt ex alio thalamo, qui assiduè Solimano assistebant, solisque significationibus imperatoris voluntatem atque clandestina consilia exequuntur. illi cum aduersus Mustapham accederēt, magno terrore afficitur, & iam mortis metu fugiturus, quam ab his timebat, extra tentorium aufugerat, sed ab eunuchis qui erant extra tentorium, & à mutis detentus rursus intra tentorium adducitur. ibi muti neruum Turcici arcus collo Mustaphæ iniiciunt ad illum suffocandum, quos is, cum esset præualidus, magna vi à se reijciebat, rogabatq; minime audientes vt saltem vltimis verbis patrem alloqui liceret. dum ita de vita Mustaphæ certatur, inhumanus pater, qui finem & exitum tam atrocis certaminis prospectabat exerto capite extra thalamū iratus inquit carnificibus, nondū vitā huic scelesto eripuistis?

Somniū Mustaphę visū.

Mustapha suffocatur.

ad eam reprehensionem eunuchi & muti facto impetu Mustapham prosternunt, neruum collo inijciunt, ac suffocant. sic iuuenis præclarus & omnibus regiis virtutibus ornatus per fraudes & insidias illorum, qui aspirabant ad imperiū, patris decepti ac nimis creduli iussu extinctus est. post illud crudelissimū facinus Solimani iussu cæsus est purpuratus Cappadociæ præfectus, & Nicolaus Michaelius Venetus patricius, qui captus puer per bellū naualead Nicopolim in sinu Ambracio donatus fuerat Mustahpæ, ac fraterna propè charitate cum illo educatus fuerat propter insignem fortitudinem & ingenij dexteritatem, à quo etiam vexillum pretorium obtinuerat. his tanquam omnium consiliorum participes fuerint, caput amputatur publicè. deinde Zeangirum tantę crudelitatis ignarum Solimanus ad se acciri iubet. hortatur vt fratem viseret, qui nuper venerat & erat intra tentorium. Zeangir alacer properat tanquam ad eius cōplexum. ingressus suffocatum videns attonitus & lachrymabundus consistit. huic Solimanus nuntiatum mittit, se thesauros, spolia, prouinciam Mustaphæ illi largiri, quæ omnia capere liceret. Zeangir conuersus scelestum planè, & impium atque inhumanum patrem vocat. iubet ipsum gaudere his spolijs innocentis hominis, in cuius animum tantum feritatis incidisset, vt filium tam magnificum, tam egregium atque illustrem, & omnibus

Zeangir sibi manum intulit ob mortē Mustaphæ.

nibus virtutibus ornatum, qui splendor erat futurus Ottomanicæ familiæ nullo certo indicio co-
gnito, sola vana superstitione, solis verbis maleuolorum impulsus, tam crudeliter necasset. his mul-
tisque alijs verbis conquestus pugione, quem forte habebat, mortem sibi ipsi intulit, atque non pro-
cul à prostrati fratris cadauere cecidit. Solimanus ne tantæ tragædiæ vulgatentur, famam edi iu-
bet quòd Zeangir repentino morbo fuisset absumptus. imperat omnia bona Mustaphæ in impe-
ratorium ærarium conferri, ad quæ dum ministri Solimani accedunt, milites Mustaphę ignari quid
accidisset vbi tantam vident multitudinem aduenientem capiunt arma ad propulsandas iniurias, pri
mosque reijciunt cum multorum cæde. illa re cognita multi è castris Solimani accurrunt ad suos
subleuandos, committitur primum leue prælium, sed multis vtrinque accedentibus exoritur hor-
rendum certamen, in quo plures duobus millibus ceciderunt. eò vsque succrescebat prælium, vt
nisi Achmetus vir magnæ autoritatis inter Turcas propter conciliatam sibi militum beneuolen-
tiam accessisset, atrocissimum prelium fuisset commissum multaque millia mortalium trucidata.
sed ille modo Ianizzeris, modo Mustaphæ militibus humaniter appellatis ita egit denique, vt arma
sint deposita, omniaque bona, vti iusserat Solimanus, ablata. postea vbi Mustaphæ cędes nuntiata
fuisset in castris, & falsa suspicio eius causa, rursus ad arma concurritur maximo impetu ac furore.
admistæ sunt iræ lachrymæ. fit concursus armatorum ad tentorium Solimani. petitur vt vltio, &
vindicta iusta fiat eius tam indignæ mortis. ad illum tumultum Solimanus trepidus fuga saluti
consulit suæ. veruntamen detinetur à quibusdam è suis non sine vitæ periculo. compulsus itaque
necessitate rerum præsentium ad ingressum tentorij accedens ad Ianizzeros inquit, qui tumultus
sunt hi? qui strepitus? quæ arma? qui concursus? quis hic furor? an me ignoratis? nescitis esse Im-
peratorem? nescitis adesse? responsum est non ignorari quidẽ delectum esse Imperatorem ad æqui-
tatem, prudentiam, innocentiam; at ad opprimendos viros bonos, & innocentes nesciri. quippe
cum is, qui per fraudem circumueniat quos tueri debet, quique regijs virtutibus, vel ipsorum filiorũ
inuideat, nullo recto iure possit Imperator nominari. arma, quæ suscepta fuissent, iustissima esse ar
ma ad sui principis innocentissimi hominis vltionem; neque prius cessatura, quam calumniatores,
& accusatores æquitatem causæ in iudicio probassent. illa causa probata profitentur se cuius, vel
acerbissimo mortis generi libentissimè subituros. sed illam probari oportere in illa planitie, in qua
constiterant: istud autem tanto animorum studio fiebat, vt Solimanus, qui propter hos tumultus
mirificè erat attonitus, promiserit se honestissimæ illorum petitioni satisfacturum. sic Ianizzerorũ
ira sedata est, qui quidem arma non deposuerunt, sed diligentissimè custodiunt ne elaberetur è ca-
stris. at nihil tamen indicatur. Solimanus vti videretur seruare promissa, Rostani sigillum ademit,
dignitatemque illi ereptam Achmeto purpurato defert, ad quem Rostanes per eos tumultus trepi
dus confugerat. illum consulit quid in tanta difficultate rerum sit agendum, qui respondet consu-
lendum esse imperatorem. vbi illum per nuntium consuluisset, responsum tulit vti continuò è suo
conspectu diffugeret. remittit nuntiatum opus esse pecunia, & terrorijs; cui denuo respondetur
præsentis temporis statum nihil homini expectare. his acceptis summa celeritate effugit è castris. sic
Rostanes ex impetu militum se subducens priuatus & inglorius Byzantium conuolauit. Solima-
nus vbi conaretur omni prudentia atque dexteritate placare Ianizzerorum ingenia, omnem operã
ludebat; quare suis rebus desperans ac veritus ne in eorum potestatem demum veniret, rursus cum
paucis domesticis fugam tentat. sed vanus fit & hic conatus, cum illi maximè instarent vt impera-
tor in planitiem procederet, atque sententiam de causa pronuntiaret, neque tentaret in vrbes se in-
cludere, quod nullo pacto toleraretur. non enim ferendum esse vt innocentes ita per libidinem neca
rentur, accusarenturque proditionis impune viri boni. neque se prius ex eo loco cessuros, quàm iu-
stum sanguinem vleiscerentur, atque viderent eam sententiam ferri pro æquitate, quam tantis ani-
morum contentionibus postulassent. cum intelligeret Solimanus se nullis artibus, nulloq; studio
tantis periculis posse subtrahi, ad extremum remedium tantarum difficultatum accurrit, vt largi-
tionibus tentarentur animi Ianizzerorum sui corporis custodiæ, quorum sunt quatuor millia, per
Achmetum virum callidum. Ille promissis maioribus stipendijs singulis ex ijs quatuor millibus, cò
rem denique adducit, vt Berrhoeã vsque illum comitarentur, vbi promittebat futurum, vt calum-
niator puniretur, vlciscerenturque sanguinem innocentis Mustaphæ. iusserat Solimanus, vt cadaue
ra filiorum in vrbem Bursiam honorificè efferrentur, deponerenturque in antiquis Ottomanorum
sepulchris. atque literæ inuentæ sunt apud Mustapham, & ad Solimanum perlatæ, quas non, nisi
pacatis tumultibus perlegit, in quibus perscribebantur insidiæ, quas Rostanes, & Roisa illi, & quo
pacto tetendissent. ita verò turbatus est eius animus, & attonitus per multos dies, ac propè desipiẽs
factus, vt mutus iacuerit, neque vllam consolationem tanti doloris inueniret. inde effectum est, vt
incredibili odio in Rostanem vxoremque exarserit, sed ratione temporum refręnabatur quomi-
nus in eos animaduerteret. sed quia reuocari non poterant, quæ fuerant in virum clarissimum com
missa, Solimanus putauit tantum crudelitatis aliquo pacto saltem leniri posse, si non deleri, si Me-
hemetum Mustaphæ filium, quem ex Illyrica serua ille susceperat, complecteretur, qui tunc annum
agebat tertiumdecimum. aufugerat is metu auiti edicti, ne trucidaretur: at iussu Solimani reuoca-
tus ad Solimanum ipsum adducitur, atque Bursiæ præfecturæ præficitur. postea Solimanus iter ca-
pit Hierosolymam versus, cui nuntius affertur Persas auditis his motibus Turcarum, atque crude-
libus casibus filiorum hostiliter irrupisse in Cappadociam, omniaq; obuia incendijs, rapinis, cædi-
bus implere. illo nuntio accepto necesse fuit reuerti Berroheã vt rebus Syrijs, tantisque difficultati-
bus occurreretur. Rosæ matrimonium soluit, quæ propter exquisitas fraudes, & inauditam crude
litatem maximè omnium facta est inuisa. cæterum Selimo, qui pręerat Cilicię, nuntiatur à quodã

Atrox prælium inter Mustaphę, & Solimani copias.

Nobile responsum.

Rostanes aufugit.

Turcarũ auaritia.

Insidię Rossę, & Rostanis patefactæ.

Rossę matrimonium solutum.

Turca mors fratrum, qui putabat se aliquod insigne pręmium nuntij accepturum: quando omne impedimentum sublatum esse videbatur Selimo, vt post patrem posset ad Imperium peruenire. nam omnes fratres ex alijs mulieribus suscepti iam interciderant. sed is nuntius tam funesti casus, tam molestus accidit Selimo, vt magnam copiam lacrymarum in funere charissimorum fratrum profuderit. at certè infelicis nuntij ministro pro præmio longissimi itineris, summæque celeritatis, caput amputari iubet. id gloriosum sanè fuit exemplum, per quod moniti sunt plerique infelices nuntios nemini principi lęto animo esse ferendos. neque putandam vllam tantam magnitudinem imperij, quæ possit repente naturæ coniunctionem ex animo omnium prorsus obliterare. quod facile deuitari poterat ab eo, si accurate illud ex Antigone legisset quòd. Est nemini gratus malorũ nũtius. Solimanus tamen nulla re memorabili edita cum ad famam eius aduentus impetus Persarum vniuersus repressus fuisset, paulo post Byzantium reuertit. Cæsari interea multis bellorum difficultatibus implicato, Inopiaque rei pecuniariæ laboranti, classis, quæ ad nouas Indias applicuerat, nuntiatur vicies, & quinquies centena nummium millia aduehere. inferioris Germanię principatus quindecies centena millia in Maium mensem proximum pollicērur, proceresq; Germaniæ superioris nonnulli liberaliter offerunt auxilia pro viribus. Cæsar itaque his auxilijs adiutus hilarem animum conuertit ad bellicos apparatus in annum sequentem faciendos. Henricus cõtra neque ipse segnius animum adiicit ad vires Cæsarianorum in annum sequentem propulsandas, & ad eius regionem inuadendam. atque primum omnium magna tributa vniuersis subditis imponit ad magnum pecuniæ numerum colligendum. concedit Britannis, & Germanis pro arbitrio vt viuant in regno Gallię collatis in necessitatem belli pecunijs, quo facilius auxilia sic posset ex illis prouinciis accire. at subditis imperio Gallorum regum populis acerbissimam quęstionem imponit, si quis esset hęretica prauitate contaminatus. nobilioribus Gallis iniungitur prętet ordinaria extraque ordinaria tributa, vt sex menses quotannis Regi militent proprijs sumptibus. iubet nummùm genus imprimi pertenuis ac vilioris metalli, qui vix ad tertiam ordinariorum precij partem accederent. pollicetur se intra biennium bonam pecuniam illa recepta ab habentibus numerari curaturum. copias & ipse in annum proximum conscribit, tribunosque mittit ad colligendas nouas copias. quæ dum parantur alacriter vtrinque ad futurum bellum, vndique conueniunt gratulatum legationes ad Mariam Britanniæ Reginam, quoniam tam feliciter, & sine pugna regnum recuperauisset, cum res in maximo periculo fuisset constituta: sed præcipuè purpuratus sacer antistes Polus literas mirum in modum gratulationis, & pietatis plenas misit, quarum exemplum hic ascribendum duxi propter argumenti præstantiam. Benedicta manus omnipotentis Dei, quę non solũ maiest. tuam in alto throno, & in possessione regni collocauit, quod multos annos ad eam spectabat, & ab omnibus bonis optabatur, atque inter sacras prēces petebatur à diuina clementia, sed etiã eò res deduxit, vt non modo res ipsa, verum etiam ratio ipsius rei conficiendæ omnes amicos incredibili lætitia perfundat, & præcipuè pium animum tuum, quia sine sanguine res peracta est, propè cum magna clades esset timenda propter fraudes aduersariorum, quæ non paruis viribus erant suffultæ ad eam iustissima successione priuandam. atque cum propter longum spacium sibi diuinitus concessum ad suas insidias, subtexendas, putarant se ad finem optatum cum scelere suscepti consilij peruenisse, siue nouis auxilijs, sed solis viribus, quas spiritus Dei excitauit in animis mortalium effectum est diuina prouidentia, vt breui momento temporis irriti, ac delusi sint omnes mortalium apparatus. ita conuersi sunt, qui humanæ malitiæ militabant ad protegendum honorem Dei Maiest. tuæ incolumitatem, ac totius regni salutem. si quis itaque miratur cur tua Maiestas nullis externis viribus, paucis etiam subditis audentibus eius partes amplecti, potuerit regnum ita vsurpatum aduersus tantam hominum malitiam, & potentiam recuperare; aut siquis rogaret, quomodo factum est istud? res ipsa respondere poterit, Spiritus sanctus superuenit in corda hominum, qui ea ratione tibi regnum restituere voluit. atque hoc vno exemplo non solùm vestris populis, sed vniuersis Christianis, & barbaris nationibus manifestum sit, quia nullum sit consilium, nec prudentia, nec fortitudo contra dominum Deum; & quòd excelsus dominetur in regno hominum, & cui voluerit, & quando voluerit dabit illud. eius diuinæ prouidentiæ in rebus humanis credulitas præcipuũ nostræ religionis fundamentum, si vnquam in istud regnum introduci, & confirmari debuit per vllam manifestam experientiam, hoc maximè tempore introduci necesse est, quo propter impiorum tam diuturnam autoritatem ita erat in animis hominum debilitata, & in eorum animis præsertim, qui prudentiores, sapientioresque putabantur, vt penitus videretur extincta. cum diuinæ itaque bonitati placuerit ita euidentibus signis suam potentiam in tua Maiestate extollenda, tunc, cũ à suis inimicis, & à multis alijs prorsus oppressa putabatur, declarare, hoc est cur maximè omnes boni, & pij glorientur, & quod tibi magis gratum esse certò scio, quàm regiam dignitatem. atqui si vlla fœmina debuit Deum laudare ijs verbis suæ sanctissimæ Matris, cuius nomen refers, quibus ea vsa est ad exprimendam lætitiam propter diuinam prouidentiam ad sui, humaniq́ue generis salutẽ, cum spiritu sancto repleta inquit; Magnificat anima mea dominum, cum ijs quæ sequuntur, tua Maiestas iustissima de causa eum psalmum canere potest, cum in se ipsa sentiat, quod omnes vidẽt, & vt diuina bonitas respexit humilitatem ancillæ suæ. fecit potentiam in brachio suo, statim deposuit potentes de sede. & exaltauit humiles. hoc dictum de diuina prouidentia erga Maiestatem tuã semper manifestius in administratione cognoscetur tua cum incremento illo lætitiæ, quod desideratur ad honorem, & laudem diuinæ Maiestatis, enimuero mea erga Deum, & suam ecclesiam pietas, & Maiestatem tuam me cogit, vt vnum tibi in memoriam reuocem initio regnandi: quod est cũ ita singulare beneficium à Deo acceperis, diligenter consideres è quibus radicibus perturbationes pullularint

Præclarũ Selimi exẽplũ.

Aurũ è nouis Indiis.

Facultas viuẽdi pro arbitrio in Gallia.

Pecunia vilis in Gallia impressa.

Card. Poli literæ ad reginã Britaniæ.

pullularint rerum ad iustitiam pertinentium,& ad veræ religionis cultum.quippe cum illæ in dies cũ tãta ruina succreuerint in isto regno priuata & publica,quãta nõ ignoratur.atqui si hoc ita feceris, percipies profectò principium & causam omnium malorum tunc pullulasse, cum perpetuus humani generis aduersarius patri tuo persuasit impurum consilium, vt diuortium fieret matris tuæ optimę reginę.atque illi magnę in Deum,in ipsam,in te,in seipsum iniurię maius additum est scelus,quod à matre spiritus diuortium fecit omnium christianorum,a sancta catholica obedientia,& ab apostolica reuerentia.ex hoc iniquo & impio semine tot pestiferi fructus nati sunt,vt ita regnum vbique corruperint,vt nullum neque iustitiæ,neque religionis vestigium apparuerit: tanquam relegatæ sint ambæ quando reuerentia & obedientia ecclesiæ eiecta fuit, neque prius sunt rediturę, quàm diuina obedientia in animũ recepta sit eorum, qui rebus prefuerint. hoc facile tua Maiestas illi seruo suo potest credere,qui omniũ viuentium plura & ista & Maiestatis vestrę causa passus est. neque vllam defendendę causę tuę rationem pretermisi, vbi aliquod extaret remedium,quo te tuis molestiis subleuarem.Quod nisi mei labores eum finem consecuti sunt, quem semper desideraui, sæpius, vel vitam ipsam periculis exponens, tamen nunc multo magis lætor, quàm si ipse adiutor fuissem,cum apertissimè cognouerim diuinæ prouidentiæ in Maiestatem tuam propensam voluntatem.nam profectò noluit Deus vlla humana manu te adiuuari, neque Pontificis,neque Cæsaris, neque vllius principis,quamuis nunquam cessauit Pontifex Cæsarem ad opem ferendam adhortari. neque mea defuit diligentia,vtrisque ad hoc pium opus sollicitandis, sed diuinitus res protracta est,donec statutum tempus à Deo aduentarit,quo diuina manu subleuaretis. Interim visus est Deus eadem ratione,qua erga carissimos,& dilectissimos vti consueuit,quos nutrit, & educat in omni calamitatum ęrumnarumque genere,vt gratiæ suæ semen altiores radices in corde suo posset extendere,meliusque floreat,ac nobiliores fructus producat cum visum fuerit in pristinam felicitatem reuocare. Istud nunc omnes boni expectant,atque ego in primis,cui maior occasio concessa est dotes animi tui,quæ diuinitus tibi concessæ sunt à teneris cognoscendi.ea res me multo etiam magis impellit,vt Maiestati tuæ id significem de re tanta, quanta est ecclesiæ obedientia, me magis etiam sollicitum esse,quàm antea,qua mente sis erga religionem,& quo pacto affecta. nam cum circiter trecenta millia passuum distem ab vrbe Roma, nuper ad me de rebus Britannicis est delatum. per literas summi Pontificis certior factus sum te ad summum imperium esse prouectam, & delectus legatus à sancta sede Apostolica ad Maiestatem tuam,& ad Cæsarem,atque ad Galliarum regem,vt tibi gratularer pro victoria Dei,in hac causa ipsius Dei. sed quia quanti res sit intelligo, censui non inutile fore si Maiestatis tuę mentem quo pacto Deus moueat, prius percunctatus fuero. cuius causa presentem nuntium cum meis literis mitto,neque istud quidem, quia de optima voluntate tua subdubitem,quoniam te semper gratam erga Deum fuisse cognoui,& acceptorum non immemorem,legumque diuinarum obseruantissimam, inter quas obedientia Apostolicæ sedis continetur, cui maxime omnium fauere debes. nam certè quidem Maiestatis tuę pater nulla alia de causa Apostolicã obedientiam reliquit,nisi quia nollet Pontifex Romanus causę suę fauens turpi,& iniquo eius desiderio assentiri. Sed quoniam tot annos tanta facta est mutatio, tantaque malitia conata est euellere ex animis hominum,penitusque restinguere hanc ipsam obedientiam, & obseruantiam, mihi visum est,non absurdum fore si ex te ipsa percunctarer,quod tempus, aut quæ ratio aptior, commodiorque videretur futura ad ipsius Vicarij Christi legatione perfungendum, idque ad istius regni beneficium,& consolationem,cuius felicitas, & quies semper magis oppressa fuit, ex quo sancta obedientia expugnari coepta est,coactaque solũ vertere.decreui igitur prius responsum expectare,quod vt expectationi meæ optimæ respondeat ab omnipotente Deo suppliciter peto, omniumque piorum spei,quam habent de Maiestate tua conceptam,idque ad confirmationem,& incrementum felicitatis tuæ,& istius regni.Quòd si mihi benignam audientiam concesseris, spero futurũ Dei Opt. Max. beneficio,vt intelligas in hac ipsa obedientia ecclesiæ consistere, & collocatum esse fundamentum,& stabilimentum omnium bonorum ipsius regni. sic igitur rogans omnipotentem Deum, vt pro sua infinita misericordia Maiestatem tuam fortunet in ipso Imperio,in quo collocauit, finem faciam dicendi. è Cęnobio Megazeni Benaci Idibus sextilis 1553. At verò quoniam marchio Albertus iamdiu videbatur optasse Henrico Gallorum regi reconciliari cum esset Schinfordij cum suis copijs,veritus Cæsar sub hoc ipsum tempus, ne castra cum Gallo coniungeret, quoniam vel antea bellum Albertus cum Mauritio gerebat, Mauritium in Albertum incitauit. atque cum esset Albertus in agro ditionis Noreiæ,& Bumburgæ multam pecuniam à finitimis vrbibus extorsit,obsidesq; postulauit. mox in Saxoniam summa celeritate proficiscitur, vt segetes Mauritij, & Vessonum ducis deuastaret. illud cum exercitus Ducis Vessonum pręsensisset, qui Schinfordium duce Philippo, filio in Frãconia frustra tentauerat,quoniam esset ab Alberto egregiè munitum. nullũ tempus amittendum ratus cum subiret periculum,in quo patria erat constituta,statim signa conuertit ad profectionem,& ad patriam subleuandam. Istud ipsum Maritij copię faciunt, quarum summum imperium post Mauritium Eddecus habebat in castris,atque illæ cum Mauritio paulo post sunt coniunctæ. sic igitur Mauritius, & Henricus Planius cancellarius Regis Boemiæ Ferdinandi nomine bellum indicunt Alberto. indicendi causas scriptas mittunt. Albertus his cum suis federatis communicatis illos rogat ne se desererent in ipso articulo temporis,sed omnem fortunam belli, vt hactenus fecerant, secum experiantur. eorum fide iuramento confirmata respondet ei, qui bellum indixerat, vt obnuntiaret suo principi non nunc primum, sed iam tertiò fidem esse violatam antea, at nunc quartam accedere perfidiam. Deum perfidorum esse vltorem. properaret si vellet diuinam vindictam,& vires ipsius Alberti experiri.nuntium donatum à se dimittit. nuntiatur interea Noreiæ populos

Mauritius Cæs. & Ferd. impulsu bellum indicit Alberto.

pulos arma in ipsum suscepisse, populabundosque omnem eius regionem incursionibus deuastare. his nuntijs grauiter commotus acerbissimā minitatur vltionem. quia quereretur fœdus sibi esse abruptū per iniurias, deinde cœpit quantū posset copiarū colligere. sed cū Mauritius, aliiq; proceres armati instarent, coactus est cum paucis vexillis equitum ac peditum Schinfordium se recipere. inde, cum oppidum tantam multitudinem ferre non posset, exire denique necesse fuit. ac paulo post collectis multis equitum vexillis, & cohortibus Germanici peditatus, cœpit hostem contemnere. cum significatum fuisset Maurino, quòd Albertus per noctem egressus esset, continuo Schinfordio potitur vt ab Alberto destituto, quod diripit, & succendit. deinde Albertum per vestigia cum sex agminibus confertis equitum, & peditatu coniuncto tamdiu insectatur, vt demum superueniens eum conspexerit in edito loco & natura munito consistere, cum Mauritio ac cęteris ducibus castra munire necesse fuerit, diligenterque obseruare quid consilij caperet Albertus. at ille noctu repente profectus, indeque elapsus, quòd nondum omnes copiæ Mauritii accessissent, Volchaos oppidum prætergressus ad Chitzinghenum, id quoque est oppidi nomen, castrametatur in acie in colle quodam peraccommodato. istud ipsum facit Mauritius, ibiq; opperitur reliquum peditatum, qui Schinfordium diripuerat; atque is paulo post accessit. Albertus vbi vniuersas copias Landuerum traduxisset, mox erat ad oppidum Payngum traducturus nemore iam prætermisso. atqui cum angustiæ quædam viarum essent illi in eo itinere transeundæ, qui ager erat nonnullorum stagnorum perangustus, Mauritius factus certior summa diligentia nititur illas angustias præoccupare, ac prior capit. sic igitur iter habetur, & Albertus vna oppositus ad latus nemoris cum non amplius duobus millibus passuum distatet, procedit. cæterum Albertus vbi intelligit angustias fuisse ab hostibus pręoccupatas locum capit commodum apud nemus. suos in aciem instruit. equitatum, & peditatum comparat ad pugnam. tormenta opportunè locat. quod ipsum facit, & Mauritius suos in agmina distribuens. sed quia peditatus paulo tardior accederet propter impedimentum tormentorum, missi sunt qui instarent quo totis viribus coniunctis dimicaretur. vbi vtræque acies paratæ essent ad pugnam, ventusq; secundus afflaret Alberto, cuius etiam vis non parum in pugna terrestri fauet prospera multis de causis: & Albertus collem, qui forte aderat in planitie occupauisset, cępta sunt vtrinq; tormenta displodi, at sinè magno tamen damno vtriusq; exercitus. atqui Alberti equitatus tametsi inferior equitatu Mauriuj videbatur, tamen erat omni genere apparatus instructus cum circiter decē, & octo egregia haberet vexilla. sed peditatu certè multò erat superior. acies paulatim propinquant, atque repente atrocissimum initur prælium. certatur vtrinque magna, & virtute, & alacritate. inter pugnandum iubet Albertus præstantiores è suo equitatu quatuor vexilla cataphractorum Mauritij inuadere, quod ita factum est, vtrisque propinquantibus, vt multas lanceas infringere inuicem equites propter angustias, & inopiam spatij non possent. certatur sclopetis magno animo, singulari virtute, incredibili alacritate. Albertus postea cum pluribus è partibus inuaderetur magna suorum clade debilitatus, deniq; cogitur fuga sibi salutem quærere, atque cum octo equitibus tantùm aufugiens profligatus relinquit suas copias, tormenta, apparatus, impedimenta arbitrio hostium, quod prælium mane initum ad noctem, vsque propè perdurauit. commissum est autem in planitie, quæ inter principatum Vessonum, & Caucos populos interiacet; in quo capta sunt quinquaginta, & quatuor vexilla peditum, & quindecim equitum. ceciderunt equitum ad quatuor millia, pedites multo plures. capti ex Alberti proceribus Nicolaus Berneus, & regulus Varembergensis præter alios complures. è Mauritij insignis autoritatis, & opulentiæ proceribus desiderati sunt præter alios, duo Vessonum Duces fratres, Carolus cognomento Victorius, & Philippus Magnus. ex Alberti copijs propter nemorum vicinitatem, & frequentiam, & noctis aduentum nonnulla vexilla sunt seruata. at Mauritio funesta omnino, & acerba accidit illa victoria; quoniam in pugna illa plumbea glande transfixus die postero naturæ concessit. nec defuerunt; qui crediderint illum non hostili quidem vulnere concidisse, sed transfixum fuisse à quodam suorum familiarium, qui illam vindictam in opportunum tempus reseruauerat, quoniam per eius tyrannidem, & iniuriam eius familiaris honor superioribus temporibus fuisset ab illo contaminatus. at Maria Britanniæ regina literas interea Cardinalis Poli vbi perlegisset, gratissimum nuntium accepit, antistitem tantæ prudentiæ, & integritatis ad se mitti, cuius ingenio mirificè delectaretur, quare literas huiusmodi ad illum rescribit. optime Sobrine Pole, in Christo obseruandissime, accepi literas tuas, quas tuus familiaris mihi reddidit; ex quibus intellexi perpetuam tuam optimam voluntatem erga hoc regnum patriam tuam nimirum, & erga legitimos hæredes, cum summa lætitiæ significatione ob ea, quæ placuerant diuinæ clementiæ omnipotentis Dei in ostendenda sua erga me vera, iustissima, infinitaque misericordia, propter quam me tibi etiam non parum debere sentio, cum monitus amantissimos prætérea in literis addideris. quòd si nullum naturę vinculum inter nos intercederet, quod certè maximum intercedit, tamen vel hac vna de causa maximas tibi deberem gratias, quòd me tam amanter monueris. atque ego dabo operam pro viribus, vt monitis tuis satisfaciam; quippe cùm neque vnquam fuerim, nec sim, neque vt diuinæ misericordię confido, vnquam futura sim catholicæ adhortationis in tuis literis contentæ aduersaria. Quod attinet ad meam obedientiam, & debitam obseruantiam ergā sponsam Christi, & matrem diuinam suam Catholicam, & Apostolicam ecclesiam, harum literarum lator poterit te commodè docere. is enim poterit explanare quanta sit animi mei molestia, propterea quòd non possim animi mei sententiam in hac re prorsus patefacere / sed cum primùm data erit facultas sinceritatis animi mei erga diuinum cultum explicandæ, obedientiæque quid sentiam exequendę, faciam te per literas certiorem. quod spectat ad coronationem, idem nuntius omnia planè explicare poterit, multaque alia,

Schinfordiū capium.

Albertus profligatus

Mauritij cœdes.

Mauritius Tyrannicus.

Mariæ Britā næ literę ad Polū Card.

quibus

quibus illũ adesse volui, cum mirificè omnipotentis Dei misericordię confidam futurum vt hæc comitia omnia statuta abroget, vnde omnium calamitatum huiusce regni semina pullularunt. spero autem futurum vt delictorũ veniam à summi Pontificis clemẽtia obuneã, cui te rogo vt meo nomine humillime gratias agas pro sua multiplici in me bonitate, vt in eadem persistat clementia, omnemque præteritorum commissorum obliuionem concedat. hunc igitur remitto spe postulationis non irritæ futuræ opera tua, quando tantum beneuolentiæ & fraternæ charitatis mihi pignus obtulisti. me itaque plurimum sancto patri ac tibi commendans finem facio scribendi. Vuesimonasterio sexto idus octobris anno 1553. at Henrico Galliarum Regi quoniam parum feliciter hoc anno res in Gallia, Belgioque successerant, visum est non pessimè consultum iri suis rebus, si vires Cæsarianæ vno tempore ad Italicum & ad Belgicum bellum distraherentur. statuit igitur in annum sequentem pluribus in locis Cæsarem vexare, quod quidem ad militaria consilia, & ad omnẽ rationem bellicam erat peraccommodatum. nam cum sumptibus multò maioribus oppugnentur vrbes, quàm defendantur, videbatur futurum, vt Cęsar in Belgarum, subalpinæ Galliæ, Thuscięque finibus bellum gerere, & magnas copias vbique parare coactus, cum pręsidia etiam vbique essent relinquenda, vix posset vno tempore tot sumptibus, tot curis, tot sollicitudinibus sufficere. cũ præsertim loca maritima essent illo animo firmissimis præsidiis firmanda, quoniam in ver proximum classis maxima Byzantii instruebatur. ad illud consilium videbantur inuitare Senensium animi aduersus Cosmum Hetruriæ Ducem inflammati, quòd is apparuerat contra Senensium libertatem fauisse Cæsarianis partibus in superioribus bellis. Henricus eo consilio Petrum Strozzam summum ducem mittit in Italiam cum proregia potestate, qui præesset cum summo imperio omnibus regijs copijs, atque magnum equitatus, & peditatus numerum vndique ex Italis vrbibus acciret ad stipendia. magnas etiam copias promittit sese è Gallia in proximã ęstatẽ in Italiam missurum. iubet Leonem fratrem Petri Strozzæ reconciliari, ad quem etiam rex ipse literas propria manu exarauit: qua regia humanitate permotus Leo, quamuis plurimum esset abalienato animo, tamen placatur, & Gallo regi seruire militareque decreuit. Petrus rebus cum fratre compositis ad vrbem Iuliam Tauricam conuolat ad res bellicas in ver proximum clam comparandas. mox circiter nonas nouembris Senam peruenit. multa de rebus, apparatuque bellico cum Cardinale Ferrariensi communicat, cui tota ratio de colligendis copijs, conscribendisque cohortibus minime probatur, ne ducem Hetruriæ adducerent in suspicionem inferendi belli, quem maximè suspicaturum existimabat, si arma moueri sensisset statim, neque tamen pateret aduersus quem mouerentur, cum sempiternus hostis, & atrocissimus inimicus Mediceæ familiæ venisset in Italiam cum potestate propè regia. demonstrat illud plurimum obesse posse rebus regijs propter ingentes eius principis vires, & opulentiam. erat sanè Petrus Strozza vir elato, ardentique animo, & optimè literis exculto, quæ cognitio si cum naturali iudicio coniuncta sit, vtilissima est summis imperatoribus. erat ad omnia pericula intrepidus, vigiliarum, laborum, inediæ patientissimus. erga milites benignus, munificus, humanus. corpore robusto, grandi statura, & venusta facie. Sed erat aliquando effrenis, & supra modum contemptor periculorum, multoque minus, quàm summo Imperatori conueniat, fortunatus, quod tamen nulla humana industria sibi potest quispiam comparare. hunc accusarunt nonnulli, quia temeritatis, & iuuenilis audaciæ potius facinora, quàm maturæ prudentię aliquando sit aggressus. & profectò cum in omnibus errare miserum, & turpe sit, certè in rebus militaribus istud minime conuenit, quia non solum turpe est erranti, sed etiam multis alijs calamitosum, quoniam disciplina ratioque militaris omnem prorsus respuit errorem, neque vel minimum æquo animo patitur, cum semper agatur de vita, aut de dignitate imperatoris, vel ipsa vita preciosiore. sed neque solum errare idcirco turpe sit, verum etiam aliquid frustra cum periculo conari, quia semper agitur de amplianda, aut minuenda existimatione imperatoris, in qua magna pars rei bellicæ constituta est. sed quis posset tam ad unguem omnia pro ratione dirigere, vt succedant è sententia? cum præclarum quæ feliciter eueniant, si audacter suscepta sint, vulgus, & imperiti mirificis laudibus extollant, vt diuini ingenii, & callidi, & futura longe prospicientis: sin autem, temerarium, & inconsideratum, & euentura pericula parum animaduertentem, vocant Strozza igitur impatiens ocij, rerumque nouarum in ijs præcipuè regionibus cupidus, & patriæ, vt prædicabat, in pristinam libertatem vendicandæ, regiorum mandatorum conscius tribunos, duces veteranos cohortium, centuriones, signiferos, & quos huic negotio accommodatos esse existimat dimittit Romam, in agrum Picenum, in Castrensem, in Galliam togatam, in Vmbriam, & in omnia Præcutinorum oppida, qui copias colligerent. huius expeditionis rumor non parum perpulit Hetruriæ Ducem, vt rebus suis putaret maturè consulendum. idcirco cum præstare putaret in hostium regione, quàm in sua belligerari, propter ea multa damna, quæ ab hostilibus copijs inferuntur, literas dedit ad Iulium Tertium Pontificem, & ad Cæsarem, quibus significabat Galliarum regem communibus auxilijs ex Hetruria esse ejiciendum, neque esse ferendum tam potentem, tamque bellicosum regem tam vicinum in vmbilico Italię, inde, si diutius inueterarit, manifestum periculum imminere captiuitatis Thusciæ, & postea breui imperio totius Italiæ. vt autem alacriori animo sibi mitterentur subsidia, causas, & commoda annectit. Pontifici promittit post Senam expugnatam, & victam, se filiam Fabiano Montio nepoti in matrimonium daturum cum satis ampla dote, præter annuum pro Sena tributum, pollicetur Cæsari se certum pecuniæ numerum quotannis numeraturum pro sumptibus, qui in eo bello facti fuerint, donec omnes persoluantur. proponit Cæsari Galli hostis propinquitatem iam satis per

Henrici conſiliũ diſtrahẽdarum viriũ Cæſaris.

Petrus Strozza in Italiam miſſus cũ poteſtate proregia.

Petri Strozzę ingeniũ.

Literę Florẽtię Ducis ad Pont. & Cæſarem.

se inflammato aduersus Senenses, in hos tãquam cões hostes Cæsarẽ concitat. proponit opportunitatẽ locorum ad totius Italiæ tranquillitatẽ infestandã accommodatorũ, cũ maritimas vrbes & portus habeant Senenses in medio propè Cæsariani imperij in Italia, oppidaq; natura & arte munitissima, quę donec ab acerrimis hostibus imperij possidebuntur, plurimũ poterunt res Italas, Brutias scilicet, & Siculas, & Salentinas perturbare, totamque Hetruriã perpetuis vexare incursionibus. His rationibus commoti principes ita res transigendas inter se sanciunt, atque stabiliunt. deinde a Cęsare Iacobus Mediceus marchio Mariniani, illud est oppidi nomen in Insubribus, huic negotio cũ summo imperio terũ militariũ pręficitur. erat Iacobus vir acri promptoque ingenio & in oĩ re militari per multos annos exercitatus. in negotiis consideratus & prudens: &, quod caput est, maximeque prodest in oĩbus rebus bellicis, fortunatissimus, quippe quẽ non amplitudo diuitiarũ, non splendor sanguinis, non auita autoritas ad summam dignitatem existimationemque prouexerat, sed sępius spectata virtus inter duces, & mira in omnibus negotiis astutia & calliditas. hunc nisi eximia auaritia omnium clarissimorũ ingeniorũ, & pręfectorũ rebus militaribus præsertim grauissima aduersaria sæpe obstrinxisset, facile oĩum imperatorum, qui nostris temporibus floruerunt in terrestribus prælijs principem dixerim, quod quidem affirmare possem ex intui, cum multos menses cum illo domi, & militiæ familiariter versatus sim. Marinianius itaque Cęsaris iussu Florentiã profectus nihil habuit antiquius, vbi sua consilia Cosmo duce communicauisset, quã vt per exploratores diligẽtissimè inuestigaret, & aucuparetur oĩa Senensium Strozzæque & consilia & apparatus, existimabatque nulli sumptui esse parcendum, qui quidem ad explorandi diligentiã, celeritatemque pertineret. nam cæteris omnibus dormientibus ipse Marinianius vigil cum puero sępius per obscurissimam noctẽ exploratores per posticum quoddam intra domum admittabat, dimissoque prius vel ipso puero nemine prorsus sentiente diligẽter oĩa suscitabatur, atq; ita rebus, quę Senę agebantur, cognitis illos clam emittebat; neq; patiebatur omnino per lucem intra męnia Florentina exploratorem vllum conspici, cuius opera esset vsurus, hæc ego ipse vidi, cum sæpe cũ ipso Florentiæ ad horũ vsq; exploratorũ reditũ ad tẽpus pernoctarẽ sermonibus tempus protrahendo, cum ẽt rebus bellicis plerisque postea interfuerim. Sic fiebat vt quotidie nouis accedentibus exploratoribus, quæ munitiones strueẽtur Senæ, qui duces cohortium, aut tribuni essent cũ Strozza intelligeretur ad vnguẽ, aut quid omnino Senæ ageretur. ipse Marinianius interim centuriones aduocare, tribunos, qui clã milites ad signa conuocarent, mittere. Hispanos è præsidiis finitimorum Florentiam accite. delectorum agrestium copias conscriptas censere: quod fieri consueuerat singulis mensibus. iubet inermes delectus arma parare, atque negligentioribus in parandis armis pęnę sunt impositæ. imperatũ est non habentibus arma vt è publico coemerent, atque à ministris publicis diuendita sunt, & precium in ęrarium relatum. Enimuero multa fuerunt, quę Mariniano victoriam pollicebantur; sed pręter cætera insignis Senensium negligentia, cunctatio, & tarditas. cum illi contrà quid fieret Florentię, qui duces, quæ arma, qui apparatus minimè scire curarent, neq; exploratores haberent, qui istud ipsum Senam nuntiarent, erat præter cętera illud etiam, quod Marinianium perpulerat ad propè certam spem victorię & Senę vrbis capiendę, quod męnia incępta instaurari à Thremeo in debilioribus partibus vrbis, nondũ fuerant absoluta; & munitio ad portam Chamoliam nondum erat erecta in ea parte, quæ vrbem interius prospectabat. nam visi sunt Senenses rebus semel compositis existimasse impetus vel Florentinorum, vel aliorũ hostiũ repentinos non esse metuendos. Sed pręclarè potest transferri illud Platonis dictum non solũ ad hominũ mores, sed etiam vtilissimè ad res bellicas accomodari, qui iubebat Deum tunc maximè per pietatem & sacrificia coli, cũ res maximè feliciter succederent, aut trãquillę essent, quo illum placatiorem atq; benigniorẽ haberent, cum res aduersę contingerent, sic etiam vrbes & oppida commodius diligentiusq; muniri possunt per pacẽ & ociũ, quibus firmioribus postea propugnaculis principes vtantur si bellũ inferatur. cũ ẽt multo validiores, firmioresque sin antiquę sint antiquę, & quę aliquantulum inueterarint, quam recentes muniriones. est autem maximum nescio rei ne militaris inscitię, an negligẽtię argumentũ appellem, incęptã munitionẽ relinquere, & vel iam propè absolutam deserere ita nudatã pręsidiis, vt facile posit ab hostibus occupari & perfici; quæ postmodo perfecta in perniciẽ & deuastationẽ ipsius vrbis insurgat. erat illa munitio adeo sublimis extructa aduersus veniẽtes ex agro Florentino, vt vix vllę scalę summã oram aggerum possent attingere, cum fossa profundè ducta esset perpetua ad radicẽ munitionis satis lata. habebat ea munitio longitudinẽ trecentorum ferè pedum, latitudinẽ ferè octoginta. reparationes continuas in labris superioribus ita latas & altas vt stantiũ in acie copiarũ neq; summę quidẽ cristę galearum exterius cõspici possent: cũ platea interior esset depressa, at ita tamen parata, vt aquę pluuiales facile defluerent. in hanc munitionem ibatur portam vrbis exeuntibus, inter quã & vrbem fossa vrbis tantũ interiacebat & sicca & non valde profunda. atque munitio alteram portam habebat, quę in vrbem, alteram quę emitteret in agrum Florentinum illius è regione. Cęterum Senenses immemores mandati Thermei, qui sub aduentum Strozzæ excesserat ex Italia ad Henrico accersitus, qui iusserat, vt omnino munitionem absoluerent, & pręsidiis firmarent, non modo imperfectam, sed etiam incustoditam relinquebant. Marinianius de his omnibus factus certior per exploratores, nequis rursus quæ fierent Florentinæ contra nuntiaret Senam sub tempus exeundi, & ne res noua, quam excogitarat, videretur cuipiam, tale quoddam facinus commentus est, cum accideret Florentiæ, vt quis telum strinxisset, aut vulnerasset aliquem, quod quidem fiebat aliquando dedita opera Mariniani iussu, tormentum bellicum displodebatur, quo bombo audito statim omnes portę Florentię claudebantur, neque aperiebantur prius, quam facinoris autor diceretur esse inuentus, fiebat aliquando vt vel per integrum diem portæ essent

Iacobus Marinianius expressum eius ingenium.

Marinianij prudentia.

Senẽsium negligentia.

Munitio Chamoliæ descripta.

Stratagema Marinianij.

sent clausæ, quare huic rei iam ita assueuerāt animi ciuium, & incolarum, vt non amplius res noua, sed vsitata, & patria videretur. Illa dum parantur vtrinque in Italia ad futurum bellum, Cæsar cognita coronatione Mariæ reginæ Britanniæ continuò concepit in animo optimè consultum fore suis rebus, si illam in matrimonio collocaret Philippo filio Hispaniarum principi: quare certiorem facit Cardinalem Polum sibi gratissimum fore, si quanta posset celeritate Bruxellas aduolaret, ad quem regina, vt diximus, iam literas dederat. Polus legatus a Pontifice delectus ad res spectantes ad religionem in Britannia componendas longissimis vius itineribus illuc primum ad Cęsarem proficiscitur, cum quo agit quo pacto de nuptijs illis pertractaretur. atque dum Polus Bruxellis commoratur, cognita per nuntios Mariæ reginæ religione ac pietate primum literas ad eam perscribit, quibus illam hortatur ad extirpandam impietatem, adulterinamq; religionem, quæ paucorum vitio in animis multorum insederat, vt ad obedientiam sedis apostolicæ, auitumque cultum redirent coloni eius regni. ita delectata est literis regina, vt non modo rem ad optimum finem perducere cogitarit, verumetiam Cardinalem ipsum ad patrios lares, ad antiquos redditus & census ac prouentus vltro inuitauerit, & ad omnes pristinos honores. legationes præterea destinauit Romam de obedientia pręstanda, & de optimo populorum animo erga Romanam catholicam ecclesiam, cum omnes fere ad pristinum cultum libentissimè redire cuperent. Illo in negotio plurimum vsa est Regina non solum opera, sed etiam consilio Iacobi Ragazzoni ciuis Veneti, qui tunc plurimum apud illam poterat gratia, & existimatione in Britannia sicuti propter egregia animi ornamenta gratus fuerat etiam superioribus regib. accedebat ad negotij cōmoditatē, φ Iacobus haberet Victorem fratrem Romæ cubiculariū Pontificis, qui significauit Pontifici de literis Iacobi fratris nihil magis esse reginæ in optatis, quam illud regnū ad obedientiā sacræ Romanę catholicæ ecclesię, & ad pristinum cultū sacrorum reuocare: ea de re tanquā de amissa & nuper inuenta pecude permulta lætitiæ signa edita sunt Romæ sacri pastoris, iussu, atqui Maria tūc agebat ætatis suę annū iam quadragesimum, quo ipse de illius nuptijs tractabatur. Sed multæ difficultates in eo negotio oriebantur; quia principes eius insulæ apparebant ægre laturi siquis inde oriūdus ac par cæteris hactenus dignitate, deinde rex esset futurus. alijs videbatur fore perindignum siquis externus fuisset ad imperium eius insulæ admissus, qui apparebat non pro patria charitate rebus insulanis præfuturus, sed potius vsurus seueritate quadam in oēs ignotos atq; crudelitate tyrannidis non absimili: quippe cuius illud regnum non esset patrimoniū. alij contra Hispaniarum principem optabant, non solum propter bonitatem eius, quæ esse dicebatur, sed multò magis, quia coniunctis Hispaniæ viribus apparebat futurū, vt bellum aduersus Gallos facilius sustinererut, Scotiæque regnum ab Henrico Gallo occupatū, & Normania quondam Britannicæ ditionis Britanniæ imperio rursus adiungeretur. his accedebat vicinitas locorum, quæ forent accommodata negotiationibus, & populis vtriusq; regni pluribus igitur rationibus effectum est, vt regina à Polo Card. & a Cæsare sollicitaretur, & præsertim, quia hac vna ratione videbatur futurum, vt pax eius regni maximè per externum principem conseruaretur, cuius autoritas, & potentia non mediocris requirebatur ad conuellendas hæreseos radices, quæ multos iam annos in potentiorum animis insederat. Quæ dū tractantur in Britānia, mira quædam portenta imminentes diuinitus calamitates propter conscelleratorum hominū malitiā significarunt: quę insulsi non quidem diuinitus mitti ad corrigēdas mortalium mentes arbitrantur, sed à fortuna fieri censent ludente, in rebus humanis; cum horum nihil fiat casu, sed optimo, & sapientissimo Dei cōsilio. sic eueniunt bella. Sic annonæ penuria per grauē cęli siccitatem. Sic inundationes, & morbi, & pestilentia. & desolationes vrbium, quæ oīa grassantur per mortale genus ob improbitatē. nā alibi pluisse sanguine traditū est, alibi visæ acies armatorū in aere dimicātes dicuntur. at certè Rhenus amplissimus fluuius defluens Rheticarum alpium iugis in Oceanum Batauorū tā violentus decurrit magna niuium & imbrium copia adiutus, vt non prata solùm agrosque alueo proximos inundarit, sed etiam multas vrbes atque oppida procul à ripa nullo vicinitatis fœdere diluerit, sed præcipuè Rauracos & Rubiacum. atque dum fiunt apparatus ad bellum in Italia & in Gallia ac Germania vtrinque, agiturque in Britannia de nuptiis Marię Britannię reginę decedente iam præsenti anno interat quartus à natiuitate Christi redemptoris nostri supra mille quingentos, & quinquaginta, cum per multam Card. Poli diligentiam conclusum, & stabilitum est matrimoniū inter Philippum Hispaniarum principem, & Mariam reginam Britanniæ hisce conditionibus. 1. Primùm, vt contrahatur matrimonium inter ipsos principes legitimè. 2. Deinde vt ipse princeps omnibus titulis regnorum illi reginæ subditorum quoad vixerit regina perfruatur, seruatis priuilegiis, iuribus, ac moribus illorum regnorum, 3. Vt regina omnia munia possit deferre natiuis hominibus eius regni. 4. Vt Maria iure matrimonij admittatur in societatem ab ipso principe omnium præsentium regnorum, & futurorum. 5. Vt reginæ, si superuixerit, sexaginta millia nummum in annos sumptus quotannis assignentur: quadraginta millia scilicet super regno Hispanię, & Aragonum, at, quod reliquum fuerit, super Ambiuaritorum, Batauorum, Belgarumque regionibus, atque aliis vrbibus patrimonii Cæsaris: qui numerus prius assignatus fuerat Margaritæ Britannæ vbi Dux Sequanorum eam viduam reliquisset. 6. vt siqui filij nascerentur, ad eos iure hereditario regnum perueniat, vti decernitur institutis, legibus, moribus Britanniæ, & omnia quæ sunt materni iuris. 7. vt Carolo infanti Hispaniarum, eiusq; tā fęminis, quàm maribus successoribus detur possessio omniū regnorum & rationum, quæ ad eos pertinebunt tam auię, quàm Cęsaris patris, Hispaniarum scilicet, Siciliæ, Neapolitani & Siculi regni, & principatus Insubriæ, aliarumq; ditionum & iuriū, quæ habet in Italia. ea tamen cōditione, vt si Carolus decesserit sine filiis, qui natus esset primogenitus ex hoc matrimonio, in eius locum subrogetur. 8, vt idem primogenitus in omnes principatus pa-

Iacobi Ragazzoni diligentia.

Portenta mira per dei cōsiliū ostensa.

1554

Conditiones matrimonij inter Philippum & Mariam Britanniæ reginam.

ternos

ternos succedat tam Sequanorum iure, quàm inferioris Germaniæ. 9. vt si quis filius ex hoc matrimonio superfuerit post Carolum & successores, eo casu Carolus & illi exclusi intelligantur ab omni Sequanorum & inferioris Germaniæ imperio, quod ad harum nuptiarum primogenitum spectet, cæteris iusta portione, ac fœminis conueniente dote assignata in Sequanorum inferiorisque Germaniæ & Britanniæ regionibus assignanda. 10. his additum est ne primogenitus ad regna Hispaniarum præterea aspiraret aut ad alia prædicta, nisi ab auo aut à patre sibi vltro relicta fuerint. 11. Quod si fœminæ tantum nascantur, primogenita succedat in omnia iura inferioris Germaniæ, si Britanno aut Germano principi nupserit assentiente Carolo fratre. 12. quod si recusauerit, Sequanorum ac reliquarum regionum de iure cadat, quod liberum ad Carolum, & ad eius successores deuoluatur. ita tamen vt illi ac cæteris sororibus, si quæ nascentur pro ipsarum regionum consuetudine conueniens dos assignetur. 13. sin Carolus sine filijs decesserit, illi succedat primogenita non solùm in principatus Sequanorum & inferioris Germaniæ, sed etiam in Britanniæ Hispaniæque regna. 14. vt quicunque successerit, omnibus reginis vrbes, imperia, leges, mores, instituta seruet; quorum administrationi & gubernationi indigenas ciues præficiat: quoniam hæc omnia spectarent ad concordiam & ad regnorum ipsorum conseruationem. 15. vt princeps vel ante matrimonium ad rerum domesticarum gubernationem aptum Britannorum numerum admittat, ne vlla insulanis hominibus ab externis fiat iniuria. 16. vt nemini extero munia Britanniæ concedantur. 17. ne regina cogatur inuita exire è Britannia. 18. ne filij, siqui nascentur cogantur exire, nisi summa & manifesta necessitate vrgente, quod tamen fiat assentientibus Britannis. 19. si regina sine filiis decesserit, ne princeps vllum ius habeat in Brittanniam, sed pro legibus succedatur. 20. ne princeps quidpiam innouet in eo regno; & ne auferat thesaurum vel gemmas, neque auferri ab vllo patiatur. 21. ne auferantur bellica tormenta, vel reliqua spectantia ad vsum bellorum; sed pro virili nitatur munitiones tueri ac regnum defendere. 22. ne illud regnum illis bellis implicaretur, quæ geruntur à Cæsare aduersus Henricum Gallorum regem. 23. vt princeps curaret pacem inter Henricum & ipsam reginam compositam conseruari, ac cæteris regnis paternis pro arbitrio vteretur ad paternam defensionem: quibus rebus ita stabilitis reliquum erat, vt princeps in Britanniam ad nouam sponsam nauigaret; quod facere summa celeritate iussus est a Cæsare. Hæc vbi nuntiata sunt in Britannos proceres multi grauiter tulerunt, atque inuicem conquesti sunt sibi externos principes præferri, cum bellorum sumptus, & molestiæ sibi subeundæ sint ad regni defensionem; at vbi aliquis insignis dignitatis gradus oblatus sit à fortuna, neminem posse admitti ex ijs qui incommoda sustinuerunt. aut euertendam esse prorsus eam patriam, aut penitus deserendam, quæ suos ciues odio habeat, & in qua natis esse suis ciuibus sit perniciosum, cũ prorsus digna sit odio suorum ciuium, & ob iniquitatem vindicta numinis. vel seruandam & retinendam esse existimationem Britannicam, vel, si fortuna ita tulerit, fortiter cadendum; neque ferendũ vt cogantur dari exteris regibus in seruitutẽ pro illorum libidine. præstare Ioannæ regnũ deferri, per quam libertatem, existimationemque retinerent, quam ita misere per simulationem religionis opprimi. his, alijsque compluribus rationibus ad coniurationem clam conspirant, & ad eas nuptias impediendas multi Britanni. coniurationis principes fuerant regulus Suffolchius, Thomas Huittetus, Petrus Carrus præcipuæ autoritatis ac potentiæ, qui sepius conuocatis multis è proceribus in domum reguli ad clandestina consilia in eam sententiam denique deuenerunt, vt fierent occulti apparatus, sed res ipsa in aduentum vsque principis Hispani occultaretur. Carrus, vt ad omnem opportunitatem esset paratior ad vrbem Cornubiorum se contulit, qui cum esset minus prudens, quam oportebat; ob nimium rerum nouarum desiderium immaturè & ante expectandam opportunitatem tumultuari cœpit, qua de re accersitus a regina è vestigio aufugit in Galliam. Huittetus veritus sua consilia aperiri, decernit antequam ad cædem protraheretur, vel contra ipsius reguli consilium arma capere, statuitque quam maximas copias in Chemptonica regione colligere, omnesque quotquot posset ad defectionem sollicitare. deinde magnis viribus collectis, auxiliisque amicorum adiutus, repente Londinum versus iter capit, vt coniunctis etiam reguli copiis illam vrbem ad defectionem atque deditionem compelleret, ne regina nuberet extero principi, sed alicui indigenæ & Britannico marito. Maria, quòd sciret eas copias Londinum versus iter cepisse, verita nequid detrimenti vrbs caperet, cum sibi persuaderet neminem imperatorem posse his tumultibus opponi aptiorem Suffolchio, illum ad se acciri iubet, quem præficeret cum summo imperio rebus militaribus, quo is sua prudentia & virtute tantum incendium bellorum, quantum exardere apparebat, extingueret. Sed enim magna est vis conscientiæ, grauis stimulus, acer aculeus, quæ semper secum habet & rectorum & improborum facinorum veridicum & familiare testimonium; atque illud quidem omnibus hominum dictis vrgentius. regulus ille idcirco sua clandestina consilia retecta esse metuens cum ducentis equitibus Londino egressus in regionem Varoichiam se recipit, ibique pluribus auctus viribus studet aliqua munitione potiri, Sed illud frustra tentatum est, quia Maria statim initio eius fugæ omnium vrbium munitionumque præfectos monuit per literas, ne illum intra vrbes admitterent. at regulus, cum ita spes illum fefelisset, nemoque arma pro illo capesseret, iam latebras ad incolumitatem salutemque quærens in Galliam ad Petrum Carrum aufugere decernit. Sed & huic consilio fortuna repugnauit, quippe quòd regina Nutetonium Comitem cum satis valida manu peditum & equitum miserit ad illum insequendum. is factus certior de reginæ consilio, cum videret nullibi sibi patere fugam aut latebras, quippe cui vel aliis de causis Comes esset infensus, pecunia quam multam habebat, suis distributa iubet quemque suorum propriæ consulere saluti, seque ad meliorem op-

Coniuratio Britãnorum ad impediendas nuptias.

Suffolcius Dux à suo colono perditus & captus.

pottunitatem reseruare. ipse ad quendam è suis colonis accedit. rogat suppliciter vt ipsum protegeret atque occultatet. addit ptecibus munera, & pręter munera ingentia opulentiæ promissa. Colonus hunc in desertum locum adducit. intra ventrosam quercum occultat. Sed postea colonus ille auditis tegiis edictis promulgatis, cum cognouisset quæ supplicia occultantibus, & quę pręmia ac largitiones indicantibus eum viuum proponebantur, omni reuerentia domini ex animo obliterata, maluit tuta pręmia deuitato periculo suppliciorum vel cum aliqua perfidia capere, quàm enim periculo capitis incertas sequi pollicitationes, ac datam fidem seruare. tem totam itaque defert ad comitem. cum Suffolchius biduum inediam passus esset, a colono destitutus fames eum compulit exire ex arbore, cum præterea frigoris asperitatem & magnitudinem perferre non posset. atque vix cibo, igneque refectus captiuus Londinum adducitur. postmodo regina cum iustis copijs & non contemnenda tormentorum apparatuumque cęterorum copia Norfolcium mittit aduersus Huuietum, qui non procul à Cornio castrametatur in conspectu hostium. Huuietti copię vbi in acie ad pugnam instructę constitisent, exercitus Norfolcij in castra hostium turpiter transfugit, quare tormenta & omnes apparatus venerunt in potestatem Huuietti. Captus est & Norfolcius, cum nulla via patuisset ad fugam. hic vbi rogaretur vt amplecteretur partes Huuietti aduersus exteros principes pro libertate dignitateque Britannica, quòd illa arma non aduersus reginam, sed aduersus exteros, qui patriam, qui reginam, qui regnum, qui ciues essent oppressuri, forent parata, omnes huiusmodi preces, adhortationesque renuit. quinetiam paulo post libertatem consecutus totum hostium consilium, & rerum præteritarum successum reginę aperuit. Huuietus his felicibus rerum successibus Londinum versus iter capit cum quinque millibus peditum & quadringentis equitibus. putabat enim fore vt cum primum armatus sese vrbi ostendisset, ciues amici pro ipso arma caperent, cum multos se amicos habere arbitraretur, atque ita tumultibus vbique surgentibus Hispani principis nuptiæ impedirentur. regina tunc inermis circiter quingentos tumultuarios pedites exteros, totidemque equites colligit ad vrbis custodiam. deinde conuocato populo ciuitatis causas aperit, quibus adducta sit ad nuptias Philippi principis. ostendit in hisce nuptijs proptet eius principis existimationem & potentiam constitutam esse tranquillitatem & defensionem eius regni. docet maximè necessariam fuisse eius tutelam ad retinendam, vel etiam reuocandam religionem, quæ primariorum vitio multos iam annos coacta fuerat solum vertere. quippe cum populus & magna pars nobilium essent catholici, neque vnquam scelesta dogmata hæreticorum fuissent complexi. rogat, vt arma aduersus rebelles ciues ad tuendam vrbem salutemque propriam capesserent. hisce reginæ adhortationibus commotus populus Londinensis consistit in acie. portas vrbis occludit. omnia necessaria ad bellum parat. quæ cum intelligeret Huuiettus, neque posset vrbem ingredi, nisi Tamesimfluuium traiecisset, qui omnium fluuiorum Britannicorum maximus & amplissimus per vrbem Londinum defluit ortos è propinquioribus montibus, atque non procul à Cantio promontorio in mare oceanum occiduum irrumpit. vbi Londino propinquasset, primùm omnium per preces tentat ingressum. Sed cum preces irritæ fuissent, addidit illis largitiones & ingentes pollicitationes munerum. quæ etiam cum vanę fuissent, recedit circiter duodecim millia passuum, vt aliam partem vrbis tentaret. ibi quoque frustra porta Vasmestrensi tentata, cum se non ad opprimendos, sed ad defendendos ciues ab exterorum imperio & tyrannide accessisse diceret, ne venirent in perpetuam seruitutem, coactus est abscedere à præsidiarijs militibus re infecta. post modo cum in prato non procul ab vrbe copias reliquisset, ipseque cum ciuibus verbis contenderet, comes Pembruchius temporis opportunitatem non omittēdam ratus cum expedita manu peditum & valido equitatu ab alia vrbis parte egressus in copias Huuietti repente impetum facit. illæ repentino hostium aduentu deterritæ facile cedunt, cum carerent etiam imperatore, atque in fugam versæ cum nemo ad signa, militaremque aciem reuocaret, fusim cęduntur. multi ciciderunt. alij vulnerati, alij capti. Cortinus equitatui regio præfectus audita clade hostium, qui prius veritus numerum equitum Huuietti à pugna abstinuerat, in eum equitatum repente magnam facit impressionem, paucisque è suis desideraris Huuietum, & multos ptimarios capit. Huuietus statim adductus est in arcem, quò cum multi prius hortarentur reginam se recipere, renuit omnino, quia diceret se non nunc primùm expertam esse firmissimam & tutissimam arcem principum esse subditorum populorum beneuolentiā, qui vel captiuos hostes sibi vinctos tradidissent. cęsis ac dissipatis copiis rebellium, ventum est ad causam reguli Suffolcii primùm & Huuietti & cæterorum cum iis coniuratorum. post multas tergiuersationes, & mendaces accusationes, cum illi multos innocentes in discrimen coniicere conarentur vel inimicitię causa, vel quo ita supplicium differrent, inter quos ab his accusatos falsò fuit Cortinus & Helisabeta pronuntiati tanquam coniurationis & perduellionis rei, regulus, & Huuiettus capitis condemnantur. Sed quoniam multi tanquam rebelles necabantur vbique Londini suspendio, essetque propius periculo ne tota vrbs colonis priuaretur, regina humanitate placare illorum animos populorum nititur, quos grauitate suppliciorum deterrere non poterat. vetat vllam haberi quæstionem. nullas accusationes admittit. Captiuos liberat. à suppliciis abstinet. Sæuitum est tamen in nonnullos, inter quos fuit Ioanna; quę tametsi neque a patre, neque à ciuibus nuper se conclamari reginam curauerat, tamen innocens cum innocente marito in vincula tradita cum eo capitis condemnatur. atque illa, vt quæ græcarum latinarumq; literarum esset egregiè perita vniuersæ causæ suæ seriem apologiamque conscripsit, in qua patefecit se per aliorum cupiditatem dominandi, omnium prorsus quæ gerebantur aut insciam aut aduersariam ac minime assentientem, in eas ærumnas coniectam fuisse, cum tamen neque diuina quidem

Reginę oratio ad Britannos.

Huuietus captus.

Scelerati socios quærūt calamitatū.

Ioanna capitis condemnatur innocens cū marito.

iura

iuſtà iubeant filiam ferre ſupplicium pro iniquitate patris, repugnantem iniquitati. his addidit nihil tamen formidabile ſibi conngiſſe cum ſtatutum ſit omnibus ſemel mori. in corpus tantum poſſe regum indignationem ſæuire, at animam ab omni mortalium tyrannide & crudelitate atque imperio eſſe immunem, cuius vera & legitima cauſæ cognitio ſoli Deo reſeruata ſit: qui poteſt vnus præmia pro virtutibus, & pro ſceleribus condigna iuſtiſſimaque ſupplicia exhibere. illam cum maritus viſendam curaret, noluit ſub tempus cędis, quia id minime conferret ad animarum ſalutem, præſentemque calamitatem adaugeret. ſcripſit etiam graues ſententias, ita latine; ſi vis humana ius habet in meum corpus, anima certè ius inueniet in Dei miſericordia. ita græcè, mors pœnam errorum dat corpori, at anima in conſpectu dei ſuam innocētiam probabit. ita Britannicè; errorem iure cenſeri dignum morte, ſed modum inſcitiæ apud homines & leges miſericordiam, excuſationemque mereri. poſt huiuſmodi ſcripta ad locum ſuppliciorum adducta intrepidè caput carnifici cędendum obiecit, quod curauit, vt compoſitis capillis abſcinderetur. ſic innocentis puellæ cędes non mediocrem crudelitatis notam apud omnes Britannos iuuſſit Mariæ, & iudicantibus ad gratiam principum Britannicis magiſtratibus.

Ioannæ conſtantia.

LIBRI SEPTIMI FINIS.

NATALIS COMITIS

HISTORIARVM

SVI TEMPORIS,

LIBER OCTAVVS.

Marinianius diligentia.

DVM fortunæ inconstantia, rerumq; humanarum volubilitas modo hos tollit ad summum in Britannia insula, modo illos ex alto dignitatis gradu ad ima præcipitat, neq; Italię quidem tranquillitatem post semel pacatas res Senenses patitur esse diuturnam. Nam Iacobus Mediceus marchio Marinianius, quem sub finem anni pręteriti res ad bellum procurasse docebamus, ne ab hostibus præueniretur ad tertium idus Ianuarii vbi tempus exeundi ad eam expeditionem opportunum visum est, clam instructis quibusdam Hispanorum cohortibus cum portę vrbis Florentię per triduum fuissent clausę, nihil noui finitimis populis aut Senensibus suspicantibus propter iam inueteratam, vt dixi, consuetudinem, dormientibus, minimeq; sentientibus quidquam vel ipsis Florentinis ciuibus magno silentio antequam illucesceret exit cum ipsis copiis. Sed antequam ipse egrediatur septus prefectis singulorum cohortium cum ducibus & centurionibus in limine portæ ciuitatis singulatim inspicit obseruatq; milites, nequis explorator mistus pro milite exiret. neminem præter Hispanos ac suos familiares exire patitur. iubet per totum sequentem diem portas vrbis clausas esse. imperat delectum agrestium Senam versus iter capere.

Stratagema:

Rodulphus Baleonus, qui summum habebat equitatus imperium in illa expeditione, præcedens egressis Hispanis eum expeditissima turma equitum omnes in itinere inuētos capit, & in custodias tradit, nequis præcedens has copias accedere, aut conatus Cæsarianorum propinquare significaret Senensibus. Dum hi Senam lubricis ac difficillimis itineribus propter recentes pluuias, locaq; cænosa ægrè properant, aliæ conscriptorum Germanorū Italorumq; cohortes vnà iter e diuersis præsidijs capiunt, quæ omnes vno nuntio ad statutum tempus ad Senam cum Marinianio adesse iussæ fuerant. circiter idus itaque prima fere vigilia Cęsariani ex ea parte, quę imperfecta erat aduersus vrbem per fossas ipsius vrbis munitionem ingrediuntur à paucis & satis negligenter custoditam: quā obrem commisso leui prelio, facileq; repulsis qui aderant, Cęsariani illa potiuntur. ingressus etiam in vrbem Senam panissset eadem nocte, atque vna hora totum propè bellum fuisset absolutum, Marinianiusq; cardinalē nihil tale suspicantem repente oppressisset, nisi spectata virtus & singularis vigilantia Laurentij Castilionei, qui pernoctabat in statione, portam vrbis occlusisset, quamuis difficultate itineris defessi essent & propè semianimes Cęsariani. vbi auditum est leue certamen. cū non plures triginta militibus munitionem Chamoliæ custodirent, Hispaniq; ducenti, aut certè nō multò plures ad illam occupandam pręcurrerent, magna orta est Senę trepidatio, & ad arma repente vbique conclamatur. atqui nisi cardinalis aliquam subesse coniurationem aut proditionem ratus, vel alia aliqua de causa impetus & animos Senensium repressisset, vel, vt veriùs dicam, si fortuna vrbis Senensis ita tulisset, vt illa libertate diutius abuteretur, facillimè Senenses eadem nocte armati paruas copias hostium diuturnoque labore difficilis itineris defatigatas intra ipsam munitionem cum ipso Marinianio trucidassent ac deleuissent, atq; vana fecissent omnia Cęsaris & ducis Hetrurię consilia Cæsariani partim Senensium negligentia freti, partim suis copiis semper succrescētibus confirmati, cum scirent omnem militarem pręstantiam in celeritate perficiendi positam esse iure videri, quod consultatum rectè fuerit, nihilq; cunctandum esse existimantes, vbi primum munitione potiti sunt animum adiiciunt ad partem munitionis imperfectā erigendam atque extollendam, quę vrbem prospectaret. erectis itaq; primùm vimineis corbibus, qui ab Hispanis militibus intexebantur, & ad staturam hominis gleba repletis, inter illos quędam tormenta campestria

Chamolia munitio capta.

prius

ptius in inuasuros collocant, vt ad pluteorum morem operarij protegerentur, distributaq; sunt breui Italis, & Hispanis portiones, regionesq; munitionis defendendæ & extruendæ. tanta verò diligentia, tantoq; studio Marinianij iussu rei agi cœpta est, vt milites cum operis admisti nullum tempus amitterent, cum multi per diem ac noctem vicissim hoc est semper aliquæ cohortes fasciculos lignorum, & sarmenta comportarent, & corbulos gleba plenos. quæ dum aguntur apud vrbem Senam, Cepinius Vitellius cum suo equitatu ad oppidum ditionis Senensis Bonconuentum peruenerat, Rodulphus Baleonus cum equitatu & peditatu in oram maritimam, qui prædabundus ac palans omnia ferro, & igni populabatur. Tum nouæ cohortes quotidie veniebant in castra Cæsariana peditum, & nouæ equitum turmæ, quæ apud ipsam vrbem, vel extra munitionem perpetuis fossis & vallis, & aggeribus concludi cœperant. Sic amissa prima opportunitate recuperandæ propè amissæ libertatis adaucto Cæsarianorum numero Senenses non poterant nisi æquo marte, aut etiam cum pluribus numero dimicare. Sic enim plerunque fit, vt quæ malorum remedia facillima fuerant, & vtilissima, si maturè adhibita sint, mox vbi morbus inualuerit, radicesq; altius egerit, non possint nisi cum summo labore, ægrotantisq́, periculo adhiberi. atq; ne interim copiæ ociosæ sint, quæ castra posuerant extra munitionem, cum multæ turres essent in agro Senensi priuatorum ciuium, quæ sine bellicis tormentis vix possent expugnari, Marinianius constituit has paulatim omnino esse occupandas, ne opportuna loca darentur hostibus ad impediendas cohortes, quæ venirent in castra, & ad intercipiendos commeatus. multas igitur harum turrium per præcones, aut tympanistas in deditionem accipit. quæ autem noluissent parere præconum obtestationibus, tormentaq; muralia expectassent, quibus attractis indicebatur atrox prœlium, nisi se arbitrio victoris dedidissent, denique tractis tormentis captæ sunt per deditionem ad arbitrium Marinianij. captiui multi sunt in castra adducti: & multi per noctem a carnifice castrensi iussu Marinianij funiculis circa collum iniectis & contortis reuinctis manibus post terga miserabiliter extra castra suffocati. quæ tametsi apparent crudeliora, quàm ratio viri boni postulat, tamen cum castra sint omnis crudelitatis & impietatis amplissima officina, iure belli facta esse excusari possunt, ne Cæsariani ab imperitis rei bellicę, & obstinatissimis agrestibus cogerentur ad omnia, vel nullius momenti loca tormenta attrahere. sunt enim illi in fidem vel post multas certaminum difficultates accipiendi, qui loca munita, & quę probabiliter possunt viribus exercituum resistere, defendant. non est enim iniquum si quis honorem existimationemq; suam tueatur, ac munitionem suę fidei commissam à suo principe defendat: cum turpissimum sit contrà illi, qui se militem esse profiteatur ad omnes difficultates & pericula timere: neque conuenit sanè nisi probabilibus rationibus compulsum se dedere. huc accedit quod oppugnantes etiam ita multorum incolumitati suorum consulunt & pluribus sumptibus parcunt, vbi parcitur viris pręstantibus virtute ac fortitudine. neq; enim sunt viri fortes vnquam impellendi ad desperationem, aut cogendi ad extremum vsque dimicare; quod qui fecerit. eorum extremam fortitudinem non sine graui periculo, & iactura deniq; experietur. & quoniam duæ erant turres intra mœnia Senensium castra Cæsarianorum despectantia, super his collocantur tormenta campestria à Senensibus non sine magno Cæsarianorum castrorum incommodo, & molestia, idcirco illæ turres primùm omnium muralibus tormentis Cęsarianorum deniq; sunt deiectæ & prostratæ, atque ita paulatim ereptæ defensiones. altera illarum turrium facile prosternitur, at altera portæ propinquior tanta fuit duritie, vt non multo pauciores septingentis globis ferreis expectauerit, quæ tandem cum magno fragore & applausu Cæsarianorum intra ipsa mœnia conquassata decisaq; concidit. nam Senenses vbi illa cœpta fuit globis verberari, ac rescindi, continuo ferè armauerunt saccis lana humenti plenis aduersus violentos tormentorum ictus. erecta est interea munitio chamolia summa diligentia, & ad tantam altitudinem aduersus vrbem extructa, vt præsidia Cæsariana inde eijci nullo pacto possent. binis in locis confectæ sunt plateæ superiores cum suis lateribus ad capienda moralia tormenta, substrataq; tabulata ad facilitatem recedendi, & impellendi. atq; hæc fiebant arbitrio & iussu Gabrielis Serbelloni viri impigri, & in rebus militaribus exercitati præfecti tormentario negotio. aliæ rursus plateæ in regione Hispanorum factæ sunt, quæ fuit à sinistra ingredientibus munitionem, in quibus omnibus locis tormenta interea Florentia attracta & è finitimis vrbibus Florentinis collocata sunt ad prosternendas deijciendasq; vrbanas defensiones. decisæ sunt omnes tum steriles, tum etiam fructiferæ arbores castris propinquę partim ad vsum conficiendæ munitionis, partim ad ignes nocturnos, qui habentur in stationibus castrorum, partim etiam ad erigenda tuguria intra munitionem, quæ tegulis ereptis suburbanis ædificijs propinquis tecta sunt ad arcendas pluuias & æstus, & frigora, & omnes aeris iniurias. atqui ne milites in castris ocio & desidia marcescerent per longam obsidionem, mos est tribunorum militum, vt nonnullis e suis concedant, vt prædabundi per agrum hostilem incurrant retenta tamen necessaria custodia vallorum, quibus reducibus cum præda, eadem facultas vicissim alijs conceditur. & quoniam quidam tum Itali, tum etiam Hispani nefarij homines mutatis crucibus & insignibus militaribus pro oblato commodo tam in amicos, quam in hostes spe prædæ crassabantur, obuios quosq; trucidantes ac spoliantes ex insidijs, factum est edictum in castris Cæsarianis per præcones ac tympanistas, & in omnes ordines sub pœna capitis promulgatum, vt ab omnibus rubræ cruces militaribus sagis assuerentur, ac vestibus omnibus exterioribus, quod non mediocriter profuit ad omne genus latrociniorum reprimendum. absoluta ac propè perfecta munitione chamoliæ, quia peruetus agger præcelsus ad multum spatium extendebatur multis herbis obtectus coniunctus cum ipsa munitione, atque ita ab ipsa vetustate condensatus, vt nulla vi tormentorum videretur penetrabilis, vbi illa cessabat è regione arcis à Mendocio inceptæ, Cæsariani aliam munitionem multo minorem

Castra sunt officinæ crudelitatis.

Chamolia munitur.

Gabrielis Serbellonis diligentia.

Consuetudo castrorũ ad sanitatem & annonũ parandam.

norem prima, at ſublimiorem eriguut. domunculam, quæ ibi forte aderat ad medium exciſam gleba replent. in ſuperiore platea duo muralia tormenta locant. his magnificentiora ædificia atq; editiora proſternunt ad deterrendos Senenſes. Quæ dum ita fiunt à Cæſarianis, flagitauit rerum Senenſium opportunitas, & hoſtium apparatus in dies ſuccreſcentes, vt Strozza qui, quo tempore Cęſariani munitionem occupauerant, aberat modo Romæ, modo in Gallia ſubalpina faciendis bellicis apparatibus, quos facere ſtatuerat, citatis equis Senã conuolaret. is vrbem ingreſſus omnibus neceſſariis reparationibus illam inſtruit. nam eius pręſentia primùm auctus eſt militum & vniuerſi populi Senenſis animus ac diligentia. poſtea optimis firmiſſimisque præſidijs munitur Cluſium, Roſetum, Mons Alcinoi, ac reliqua oppida Senenſis ditionis & omnis generis commeatu, & rebus omnibus aliis diuturnæ obſidioni neceſſariis. at Strozzeani milites ſæpius ex vrbe ad leuia certamina egreſſi, ſubitariaque prælia tanquam ad ludum quendam militarem in Cęſarianos prouocantes, ſatis aptum tempus nacti ſunt ad extruendam validam præcelſamque munitionem extra mœnia è regione munitionis portæ Chamoliæ, atque ad aggerem interius excitandum, ita, vt vrbs tuta redderetur ab impetu bellicorum tormentorum. Sed quoniam hoſtes in dies augeri Strozza fiebat certior per captiuos & exploratores, curauit quanta fieri poſſet celeritate vt multę cohortes, quę paſſim in Italia collectę erant ad vrbem Senam magnis itineribus adproperarent; ne vllo conatu Cęſariani vrbe poſſent potiri.

Strozzam Se uam ingreditur.

Aſcanius Cornienſis interea cum nonnullis cohortibus peditum agrum Cluſinum deuaſtare. aſſiduis incurſionibus cuncta ferro & igni populari. omni conatu moliri vt Cluſio potiretur. illud cum per virtutem fieri non poſſe intelligeret, animum ad fallacias & fraudes conuertit. videbantur ad illud conſilium capiendum inuitare antiqua in Sanctaciũ quendam exulem Florentinum collata beneficia, cum opera Aſcanij fuiſſet mortis periculo Romę ſubtractus, qui vicario munere fungebatur in vna è cohortibus Flamminij Stabię Cluſij. hic ampliſſimis liberaliſſimisque pollicitationibus ab Aſcanio inuitatus ſtatuta nocte promittit ſe Cluſinam quandam portam aperiturum, cum tamen contra omnia Aſcanii dicta ad Flamminium virum callidum & ſtrenuum deferret. Strozza illa de re certior factus per literas, ad ſtatutam noctem cum ſexcentis delectis peditibus affuturus egreſſus per noctem contento paſſu Cluſium accedit. iubet ibi præſto eſſe expeditos manipulos peditum è finitimorum locorum pręſidiis & alas equitum, quam noctem Sanctacius elegerat ad ſimulatam proditionem. ad ſtatutam horam pręſtò eſt Aſcanius cum duobus millibus & quingentis peditibus Florentini delectus, & quibuſdam turmis equitum, quibus pręerat Rodulphus Baleonus. Rodulphus vbi rem ſentit ſubfrigidè gubernari ac procedere, nimisque differri, venit in ſuſpicionem ac dubitationem de proditione Sanctacii. ſuum conſilium cum Aſcanio communicat. tamen ne timidus videri poſſet non deſiſtit à voluntate Aſcanii, qui ad illud credendum magnitudine deſiderii impellebatur. eſt enim ſpes pro ſtimulo quæ maximè impellit ad ea credenda, quæ vehementer optamus, facitq; magnitudo deſiderii, vt multa falſa videantur probabilia. inde fit vt Aſcanius perſiſtat in ſententia donec videret quò tenderent Sanctacii promiſſa. quippe cum vrbanis illis præſidiis Cluſinis ſe multò ſuperiores habere vires intelligeret. ea dũ ſpectaret, fit certior per exploratorem portam vrbis patere. ſuum aduentum expectari. non eſſe cunctandũ ne res innoteſceret. vti oportere præſenti opportunitate, quę ſi nũc prætermiſſa ſit, fruſtra poſt modo poterit expectari & deſiderari. præmittuntur duę cohortes, quæ ſine controuerſia Cluſium ingrediuntur, reliquæ copię extra vrbem in acie conſiſtunt. ingreſſos tã frequentes ſclopettariorũ procellę vtrinq; impetunt vt multi Florentini fuſim ceciderint, reliqui ad exitũ refugientes partim ſuffocati ſunt impetu recurrentis multitudinis ad anguſtias portę, partim ab inſequentibus hoſtibus trucidati. nã Cluſini ita occultas reparationes in priuatis domibus extruxerant, vt hoſtẽ oſtendere, at ipſi neq; videri quidem, nedum offendi nullo modo poſſent, niſi cũ ex illis prodirent ad pugnã. Aſcanius tardius quàm oportebat ſimulatam & inſidiarum plenã proditionem ſentiens, non potuit opportunè ſe in tutum recipere; quare ſalutẽ armorũ vi ſibi cõparare, aut tentare cogitur. ſuos itaq; pro anguſtia tẽporis ad ſuſtinendos impetus hoſtiũ breuiter cohortatur. Sed cũ à tergo circumuentum à fronte quoq; Cluſini egreſſi adorti fuiſſent, magnum & atrox cõmittitur prelium. nam cũ res Aſcanij eò deducta eſſet, vt vel fortiter cadendum eſſet in pugna, vel turpiter veniendum in poteſtatem hoſtium, vel ſtrenuè dimicandum, viamq; ferro per medios hoſtes aperienda, pugnatur acerrimè vtrinq;, diuq; fit anceps belli fortuna. Sed Cæſariani ob imparitatem numeri, imperitiam militum, iniquitatem loci, tandem terga vertere coguntur, & fuga ſalutem ſibi quęrere, cum ita profligatos & fuſos nullæ neq; adhortationes, neq, minę præfectorum, neq; liberaliſſimæ pollicitationes ad inſtaurandum prælium poſſent reuocare. nam cum tumultuarij eſſent milites & delectus agreſtium rei bellicæ prorſus imperitorum, neq; mirum eſt ſi ad ſigna reuocari nõ poterant, cum vix ſit munus militum veteranorum, & in rebus militaribus exercitatorum ad ſigna facile reuocari, vbi ſemel fuſi fuerint, quorum vel paruus numerus magno imperitorum eſt anteferendus. idcirco omnium propè militum maximè gloria, obſeruantia, virtute rei militaris præſtare putandi ſunt Heluetii, quorum ordo tam facile reſarcitur, quàm facile reliqui milites profligati diſſipantur, ac toties aciem inſtaurant, quoties labefactata virtute hoſtiũ fuerit. cecidit in eo certamine Rodulphus Baleonus pręter cohortium pręfectos, multosq; milites. Comes Balneenſis vbi rem in tanto diſcrimine poſitam eſſe vidit, vix in locum tutum ſuam alam equitum perduxit. Aſcanius poſt diuturnum pugnę laborem altero oculo amiſſo denique venit in poteſtatem hoſtium, qui Senam adductus omnia maledictorum, conuiciorumq; genera in ſe à Senenſibus audiuit. deinde in cuſtodias traditus nonnullos è cuſtodibus largitionibus corrumpẽs facile profugiſſet, niſi fortuna eius conſiliis fuiſſet aduerſata. finxerat enim ſeruus ſe ex altero oculo ęgro-

Aſcani⁹ Cornienſis & Baleonns Rodulphus ad Cluſiũ profligati per fraudes.

Heluetiorũ laus.

Baleonus cæſus.

Corniẽſis captus oculo amiſſo.

lo ægrotare atq; ita statutũ erat vt eius vestibus indutus Ascanius elaberetur. ea res deprehensa suspendii causa fuit custodibus, at Ascanio arctioris custodiæ. Strozza Senam reuersus accipit per nũtios Forqueum, ille vicario munere fungebatur, primumq; locũ in castris Strozzeanis tenebat post ipsum Strozzam, cum quatuor millibus Italorum peditum, & magno numero equitũ cum præfecto comite Iuliæ Tauricæ per valles Lucenses iter facere; quare cũ præter necessaria Senensibus oppidis præsidia posset educere ex agro Senensi circiter sex millia peditũ, & frequens agmen equitum, statuit Sena egredi, vt vniuersum bellorum incendium in hostile territorium transferret, & cum ad uenientibus auxilijs castra facilius coniungeret: donec accedente classe cum Aquitanis & Heluetiis, qui erant vehendi auctis magnopere viribus totam vim belli ex agro Senensi abduceret. Sed enim Gallica classis cum in Cyrnum insulam applicuisset Casalum sinum, portumq; Syracusanũ, & Vrcinium commeatu, & rebus omnibus necessarijs communiuit, quæ loca fuerant paulo ante occupata, vt diximus, cum Thermeus regulus Sena excessisset, & ab eodem diutius in insula morato ante quam rediret in Galliam, munitionibus & reparationibus confirmata. nam cũ ille nonnullos menses in insula moratus esset, tota ferè insula præter pauca castella, venit in potestatem Gallorum. cum verò ex illa facultate totum mare Ligusticum a Gallica classe plurimum infestaretur, ob ingentia damna accepta compulsi sunt Genuenses arma inferre Gallis in insulam Cyrnum, atq; tam validis præsidiis sua castella, quę reliqua erant, munire vt non repellendis modo, sed etiam infestandis hostibus essent idonea. vbi commeatus resq; necessariæ insulanis præsidijs fuissent expositæ, classis ad portum Herculis duce Leone Strozza Petri fratre applicuit, ad quem missus est Ascanius captiuus, qui eum rursus elabi conaretur, in arcem custodiendus traditus est donec ad Henricum regem missus ad gratiam pontificis liberatus est & dimissus. Cæsar, quia meliore conditione sibi esse videretur in finibus Belgarum, censeretq; Henricum partim superioris anni acceptis detrimentis deterritum, partim assiduis sumptibus Cyrnensis, Senensis, Belgici, Galliæ subalpinæ bellorum sumptibus exinanitũ nihil in finibus Belgarum innouaturũ, cũ ipse quoq; plurimos sumptus fecisset, putabat satius esse Gallum in Belgio tenere in suspicione, quã arma hostilia multa vi mouere, cũ totus animus illius esset in principis Hispaniarum filij matrimonio occupatus. quippe quòd Britanni nullũ externum regem accepturi nisi coacti viderentur, cuius etiam rei causa superius, vt dictum est, arma sumpserant. at contrà, Henricus congitis omnibus Cęsaris consilijs vt turbaret Britannica negotia, quæ sibi videbantur, plurimum incommodorum allatura, cũ fortuna esset ad omnia Philippi vota propensa, intuitus Cæsarem ferè ociosum esse, qui omnem bellicarum rerum curam Mariæ sorori Pannoniæ reginæ rebus Belgicis præfectæ commiserat, quia tempus messis iam instaret collectum iustum exercitum in apertum educit; quarum copiarum dux summus Cameracũ versus continuò infesta signa conuertit, quam vrbem per proditionem erat capturus. nam cum superiore anno Hẽricus triginta millia peditum & aucto lectissimorum equitum collegisset ad impediendos felices Cæsaris progressus sub finẽ anni præteriti, omnes illas copias in hyberna distribuerat, quas nũc eduxit. Cæsar vbi Gallos castra mouisse Cameracũ versus intelligit, re insperata propè circũuentus quasi tumultuariò bellicos apparatus aggredi cogitur, atq; denuo summum copiarũ imperium defert Allobrogum Duci, quem iubet cũ Io. Baptista Castalio & Antonio Auria supremis consiliarijs eius belli se regiis consilijs opponere. Sed Cæsari ita fauit inopinato belli fortuna, vt statim profectis Gallorum ducibus proditio sit patefacta, quare regiæ copiæ sese ad oppidũ Mariæburgum imperfecto negotio recipiunt. illud oppidum fuerat paulo antè à Maria regina extructum in loco paludoso naturaq; munitissimo, atq; præsidiis, annona, & rebus omnibus muniẽdis oppidis necessariis communitum. veruntamen Galli cũ sibi præfectum & gubernatores oppidi conciliassent, illo demum potiuntur per deditionem. illuc ingressi multis nouis reparationibus oppidum muniũt, & aliquot dies morantur, quia hortos amęnissimos, suauissimos fontes ad recreandos animos, & ad voluptarios secessus locos haberet, quæ omnia magnis sumptibus ac singulari diligentia ipsius Mariæ fuerant astabrè facta. erant res Belgicæ in magna perturbatione, & Bruxellis præcipuè magnopere trepidatum est, vbi erat Cæsar, quia videbatur timendum ne Henrici exercitus eò contenderet, cuius in castris iam esse dicebantur quadraginta peditum, decem equitum millia. dux Allobrogum coactis quibus potuit eductisq; copijs, quæ fuerant in hybernis, cum adessent quinque millia Germanorum, quingenti Hispani, duo millia & quingenti cataphracti equites collecti è varijs nationibus cum paucis leuioris armaturæ, ac nonnullis Hispanis equitibus sclopettariis, se Valentianam recipit, atque inde ad loca magis finitima, vnde Cęsari possent ferri suppetiæ. Cæsar cum simularet se Bruxellis in castra exiturum in locum tutiorem accedendum esse ratus, quod vrbs illa sine maioribus pręsidiis tanto hostium exercitui non videretur posse resistere, ex vrbe proficiscitur. Galli non prius è Marię burgo, locisq; finitimis discedunt, quàm Henricus ipse venisset in castra. Quem dum Galli pręstolantur in Belgio, e classe quę ad portum Herculis applicuerat in Thusciam ad tertium idus Iunij quinque Aquitanorum Heluetiorumq; millia tanto silentio Senam ingrediuntur, nemo vt prorsus Cæsarianorum illum aduentum cognouerit aut senserit. eodem die Strozza cum sex millibus peditum & quingentis expeditissimis equitibus comitantibus multis ciuibus per portam Brandã vocatam egressus fuerat, cuius exitus ignotus etiam planè fuit hostibus. Sic igitur cum his copijs Caroli territorium & Volateras & pontem Eræ & Cascinam prætergressus ad pontem Morianæ peruenit, quod oppidum est ditionis Lucensis, vt ibi aduenientes cohortes è Gallia subalpina expectaret. est autem Luca vrbs Italię ad montes Lunæ vocatos nobilis, quæ probitate & ingeniorum pręstantia floret. gubernaturque ad morem reip. quamuis parũ amplos habeat fines. præcipuè verò bellicosa est, & præstat virtute rei militaris. Strozza interim non habet ociosum

Classis Gallica ad portũ Herculis.

Marięburgũ capta à Gallis.

Florẽtinum agrum percurrit Strozza.

Lucæ vrbis descriptio.

ociosum exercitum; sed populabundus crebris incursionibus agrum Florentinum infestat, ferro igniq; deuastat. oppida montis Carini, & montis Caroli per vim capit. capta firmis præsidijs & reparationibus munit. quæ cum ad ducem Hetruriæ fuissent delata veritus nedum aliena sectaretur ipse in suorum periculum esset illapsus, multoq; plura amitteret, quàm caperet, Marinianium cũ exercitu ab obsidione Senæ reuocat; cum præsertim iam Galliæ subalpinæ copiæ sese Strozzeanis adiunxissent, quibus absente exercitu nemo posset resistere. his accedebat periculum ne segetes iã flauentes igni ab hostibus absumerentur, quare necessariò contigisset vt breui maximè laboraretur vbique inopia rei frumentariæ. Marinianius munitionibus probè instructis rebus omnibus necessarijs cum septem millibus peditum contento passu, & quàm potest longissimis itineribus Pisciam contendit, atque ita auctum esse intelligens numerum hostium, vt ipse par viribus esse non posset, satius esse ducit sese intra mœnia continere dum noua auxilia accederent, quę à Camillo Columna è regno Neapolitano, & à Ioanne Luna ducebantur ex Insubria, quàm sese in aperto fortunæ inconstantiæ committere. Strozza decernit Pisciam vrbem repentino conatu tentare, sed res non potuit tam occultè decerni, ne Marinianius fieret certior per exploratores, qui vix credens vllis, vel nuntijs, vel amicorũ adhortationibus, cum aduentus hostium propinquaret, mittit expeditas alas equitum, ad hostem ad leuia prelia prouocandum. dum ita leui pugna certatur Marinianius capit consilium salubre, vt sese in tutiorem locum reciperet, quem cum persequi Strozza decreuisset, deinde mutauit consilium, partim quod copiæ iam essent defessæ, partim etiam quòd accessuris Pistorium, quò Marinianius se recipiebat, ad oppidum Serauallem angustiæ quædam essent necessariò transeundæ. Cæsarianæ acies recipiebant sese iam conglobatæ, tam confusæ, tanto terrore plenæ, nemo vt propè esset è Cæsarianis quin potius ad fugam apertam, quam ad pugnã spectaret: quamobrem si fortuna vel fuisset Strozzæ paulo mansuetior; vel si aliquantulum ad Cæsarianorum felicitatem obdormiuisset, non amplius quidem res Senensis, sed iam Florentina posita erat in maximo discrimine. idcirco stultissimus & rerum humanarum imperitissimus merito ille censeri debet, qui bellum facile suscipit, & nisi grauissimis, maximeq; necessarijs causis compulsus, aut suæ defensionis gratia: quia tam incerti sunt exitus bellorum, vt toties de suo principatu, atq; imperio quisq; periculum faciat, quoties exit ad pugnam. vt enim omnes propè grauissimæ diuturnæq; ægritudines paulatim incipiunt, mox succrescentes inualescunt per moram, atque toties de vita contenditur, quoties de recuperanda sanitate; ita res principum se habent, quæ cum prosperè, vel contrà alicui succedere cęperint, tanquam rapidissimus fluuius omnia secum trahunt, atq; reliqua spes est in sola fortunæ volubilitate collocanda, & in diuina voluntate. Sed ita fortunæ Senensi visum est, vt dũ Strozzeanæ acies corpora parumper curarent Cæsariani se in tutum receperint. Pistorienses conglobatos Cæsarianos ad properare intuiti eos in fugam versos mistim cum hostibus vrbem ingressuros esse veriti vix erant quenquam in vrbem admissuri. Sed vbi postmodo nuntiatum esset Pisciam à Strozza relictam esse, illumq; intra fines Lucenses se recepisse, omnes copię sunt admissæ, donec Insubrum Neapolitanorumq; auxilijs accedentibus Cæsariani pares facti, vel etiam superiores sunt viribus Gallicis. dum ita Cæsariani suppetias Pistorij expectant, Marcus Antonius Triuisanus princeps Venetiarum diem suum obijt, qui anno superiore Dux creatus fuerat, cuius in locum patrum consensu suffectus est Franciscus Venerius, vir probitate ac eloquentia clarus. sed quoniam Strozza in agro Lucensi frustra classica auxilia expectauisset, grauiterq; ferrent Lucenses sibi augeri inopiã annonæ ob multitudinem externorum hominum, cum præsertim ob agri angustiam alioquin non valde abundent re frumentaria, Strozza comitia suis ducibus indicit. in his decernitur optimè consultum suis rebus videri, si sese in agrum Senensem recepissent, quia iam auctæ essent nimium Cæsarianorum vires, ibiq; auxilia expectarentur. nam rex magnas copias promiserat se missurum esse è Gallia in Italiam, vt diximus. Strozzeani Senam ad properantes Arnum fluuium non ignobilem Hetruriæ nullis lintribus, nullisve pontonibus, sed pedestri itinere vadantur; qui fluuius è montibus Lunæ ortus Florentiam vrbem interluit, & per amplum agrorum spatium deuolutus, amplamq; planitiem meridiem versus mare Tyrrhenum ingreditur non procul ab vrbe Pisis. solet hic fluuius esse rapidus, & propter aquas turbulentissimas non satis fidus esse transeuntibus, quia vada nõ possint ab altioribus profunditatibus dignosci. Strozzeani vel mentum attingentibus aquis omnino fluuium traijciunt, quod iter difficillimum tamen incredibili celeritate conficitur. nam verebantur Strozzeani ne à Cæsarianis circumuenirentur, atque intercluderetur commeatus, quare cogerẽtur aut laborare inopia rerum necessariarũ, aut inducerentur in necessitatem collatis signis dimicandi; quoniam Insubres, Neapolitanaq; copiæ sese cum Mariniano coniunxerant. Strozza Senam ita profectus ne exercitus vrbis annonam absumeret suas copias mittit in æstiua in orã maritimam, atque duo millia peditum, & trecentos equites cum comite Iuliæ Tauricæ in vrbem inducit. Leo Strozza ægrè ferens reliquæ classis Gallicæ tarditatem, quæ duce Polino reliquas copias erat aduectura, vt aliquod virtutis specimen, & ipse ederet, neque ita deses expectaret, loca hostium maritima cum suis triremibus infestare decernit. quare naues nonnullas onerarias frumento onustas, & commeatu, & alijs mercimonijs Genuensium captiuas ad portum Herculis adducit. vt verò aliquod etiam oppidum Florentini agri ac ditionis occuparet, ad Scarlinum forte facit descensionem è triremibus. illud ad expugnationem explorans glande transfixus è mœnibus ab oppidanis præsidijs vitam conclusit. Petro Strozzæ statim Senam ingresso nuntiatur Leo frater cecidisse ex vulnere apud Scarlinum ignobile oppidum Thusciæ, atq; Populonicæ ditionis quem nuntium ille æquo animo, accepisse, & tulisse visus est, quamuis postea non mediocris mœroris signa edidit. cæterum classis Leone duce priuata tumultuari cœpit, & discordia, crebrisq; contentionibus vexari, vt est genus

illud

Marinianius Pisciam accedit.

Prãciscus Venerius Dux Venetiarum.

Arni flu. descriptio.

Leo Strozza cæsus ad Scarlinum.

Illud hominum ad faciendas potius, quàm ad ferendas vllas iniurias propensum; donec Strozza cũ magna peditum manu ad res componendas profectus est, atq; ibi tandiu moratur, donec Gallica classis, quam tanto cum desiderio expectauerat, Massiliа applicuerit; qua Germani & Aquitani vehebantur. his exeuntibus è nauibus sex delectorum peditum Italorum millia, quos habebat in æstiuis Forqueus, ad se accersit, quibus castris coniunctis ad iustum exercitus numerum accedebatur. erant enim in castris Gallicis duo millia & quingenti Heluetii, totidemq; Aquitani. duo millia, & quingẽti Germani. sex millia Italorũ peditum. equites galeati mille ferè. his copiis instructus Strozza non amplius intra mœnia cunctandum esse censuit, sed existimauit in apertum esse exeundum, &, si res ita inuitaret, de summa belli cum Cæsarianis copijs signa conferre, quamuis in castris Cæsarianis essent quatuordecim millia peditũ ex Itala, Germana, Hispanaq; nationibus collecta equites mille & quingenti partim cataphracti, partim leuioris armaturę. Marinianius cum his copiis sese ad munitionem quandam imperfectam & nõdum satis munitam recipit, quæ distabat ab vrbe Sena circiter sex stadios, quam apud sanctum Lazarum extruxerat. ibi tandiu moratur, vt videret hostis quid consilii caperet. erat etiam Gallos ad pugnam allecturus apud ipsam munitionẽ, sed cum prima acies Strozzeana accederet sub meridiem, Marinianius relicta munitione confusa propè acie vel certè parum instructa ad collem quendam se recipit, qui non procul aberat ab ea munitione, quæ stabat è regione cænobii diui Antonii. illa re perspecta cum se ex inferiore loco pugnaturum esse Strozza animaduertisset, substitit cum omnibus copiis, mittitq; delectam manum militum expugnatum cænobium sanctæ Bondę à Cæsarianis occupatum. illud post diuturnum certamen denique non sine vtriusq; exercitus clade à Gallis capitur. rursus postero die cum Cæsariani conarentur illud recuperare instauratum est minutum certamen; sed tam acriter tantaq; contentione vtrinque certatur, vt pugna ab aurora cępta ad noctem vsque protracta sit, in qua plures octingentis cęciderunt. cum reliquæ copiæ sub noctem Strozzæ accessissent Senam pertransiens ad portam, Oui lem castrametatur collem quendam, qui Chamolię munitioni imminebat, occupaturus. at Marinianius factus certior per exploratores de illius consilio primus eum collem capit. Strozza ea re visa ne vicinus vrbi vrbanam annonam frustra absumeret, die tertio iter conuertit ad tentandam Ciuitellam. illud oppidum est, sanè accomodatum ad occupandam vallem Arni, & ad infestanda multa alia oppida Florentini imperii. hoc igitur consilio iter capturus Senæ relinquit Molucchium regulum cum imperio rerum militarium, quem Henricus cum classe & copiis auxiliaribus in Italiam miserat. at Strozza ipse cum vniuerso exercitu in vallem Glanicam iter facit. Martianum oppidum vi expugnat. præsidia in oppido inuenta trucidat. locum vt ad comportandum cõmeatum opportunum præsidiis firmis munit nec ita multo sanè interiecto tempore Oliuettum per deditionem capit. ad Ciuitellam bonam partem exercitus mittit cum duobus muralibus tormentis; reliqua enim pars copiarum ad pontem Glanicum fuerat castrametata. his acceptis detrimentis Marinianius commotus relictis munitionibus rebus omnibus necessariis instructis iter capit, & ipse Ciuitellam versus, quoniam id etiam oppidum erat in magno periculo ne veniret in potestatem Gallorum, quia minime erat munitum, vt oportebat, quamuis natura loci sit maximè accommodata ad muniendum. prima igitur castra posuit ad pontem Bonzonium, secunda ad Sanctum Cosmeum, tertia erat ad Lessam facturus, sed cum Ciuitellam valde premi, & vrgeri intelligeret contentiore gradu properat difficili vsus etiam itinere, ne illa in potestatem hostium veniret. non procul igitur ab hostibus in loco aspero sanè, & difficili castrametatur. est autem Ciuitella non procul à Glane fluuio sita in loco edito, oppidum honestum, frequens, & ferax optimorum vinorum, cuius ager planus frumento, & omni genere fructiferarum arborum abundat. est illa tanquam porta ad multa alia castella, & ad totum fere imperium Florentinum quod ad eam partem spectat, infestandum. at verò non tam occultè accedunt Cæsariani, quin prima acies cognita sit ab hostibus; quare satis aptum tempus illis concessum est ad bellica tormenta, & ad omnes copias in tutum retrahendas. ceciderunt non pauciores trecentis è Gallis, qui palantes per agrum fusim prędatum iuerant à Cæsarianis inuenti. mox minutum prælium à Gallico Cæsarianoque equitatu committitur, in quo plures desiderati sunt è Cęsarianis, quam è Gallis. capti sunt in ea pugna prior Longobardiæ, Marius Sanctiflorius, alijque quidam insignes, quare Cæsariani postea apud Ciuitellam, vti dictum est, in loco difficili castrametari ita coacti sunt, vt partes castrorum ad mutuam defensionem, mutuaque subsidia prorsus essent inutiles. cum postridie illuxisset, Cæsariani è castris egressi vt locum explorarent, sentiunt hostem copias ductare secundum ripas Glanis fluminis, atque ibi castrametari, quare statuunt postero die Strozzam circumuenire, vt, si hostis vti vellet pugnandi facultate sibi oblata omnibus copiis dimicaretur. hæc sententia dum à Cæsarianis agitatur, nuntiatum est hostem Folianum versus iter facere, quem Cæsariani è vestigio sequuntur, atq; ex itinere Oliuettum recuperant. prçerat Foliani Carlottus Vrsinus vir nauus & rei bellicę peritus ac strenuus, qui certiorem facit per nuntios Marinianium se omnes hostium conatus per quatuor aut etiam sex dies sustentaturum, cum prçsertim, duo tantum muralia tormenta traherentur. huic responsum est præclarè actum iri si per biduum conatus sustinuisset. Veruntamen quo die primùm Folianum obsidione cingitur paucis ictibus muro disrupto, cæsoque Carlotto ipso, & multis alijs præsidiariis militibus vrbs capta est, in qua tota sæuitum est viritim ferro, direptionibus, incendiis. milites trucidati sunt intra mœnia, qui vbi primùm cęsum fuisse ducem senserunt, ita conciderunt animis, consternatiq; sunt, vt omnem spem salutis ac defensionis simul abiecerint: Marinianius illa re inflammatus suas acies ad Martianum conuertit, vbi Strozza duodecim vexilla peditum Italorum reliquerat inter vrbem, & exiguam quandam munitionem.

Copiæ Gallicæ.

Copiæ Mariniani.

Marinianius fert suppetias Ciuitellę.

Ciuitellæ descriptio.

Folianum captum.

Martianũ captum.

nitionem. pugnatur minuto prelio. sed Strozzeana acies munitione à Cæsarianis capta turpiter funditur, atque ad mortem pecudum nulla facta defensione trucidatur. pauci se fuga Lucianum ser uarunt. atqui Marinianus, cum nulla essent in castris tormenta, mittit Aretium qui duo muralia tormenta attraherent, quæ cũ haberi nequiuissent, attractus est semicanon sub noctem, nã quamuis mœnia continuo concuti non cœperunt, tamen totum negotium maiori diligentia in diem crastinum comparatur, viliterq; differtur, quia illa petita aliunde expectabantur, quibus designabantur, parabanturq; loca, vbi possent commodius in diem sequentem collocari per noctem attracta.

Castra Henrici in gẽua. Quę dum geruntur in finibus Thusciæ Henricus in castra suorum, sicuti expectabatur, profectus ad Valencianã propè castra coniungit, quę iam continebant sexaginta millia armatorum, cum Dinãnum oppidum natura & arte munitum adoriri decreuisset, nullo vt hoste à tergo relicto expeditus, & tutus Nemetocernam vrbem expugnaret, qua vrbe se facile potiturum arbitrabatur, vt quę foret debilis & montibus circundata, cum parua ibi esset manus Cęsarianorum, & imbecilla ad resistendum tanto exercitui. illa occupata postea Cęsarem inuadere motis inde castris Bruxellis morantem decreuerat. at Cęsari omnia regis consilia per exploratores explicantur, quę etiã per coniecturam suorum ducum nimirum percipiebat, quos rerum militarium peritos habebat in castris. dux Allobrogum idcirco castra mouens ad Sermoninum oppidum profectus non procul ab hostibus castrametatur. Sed quoniam valde viribus esset inferior, singulari prudentia vsus est occupandis locis aptioribus, atque ita rem protraxit, ne vel formidare vires hostium videretur, vel deficere Cęsareę dignitati. cum eadem regis consilia, quę nuntiarant exploratores, consentirent cum dictis captiuorum, Cęsar primarios exercitus conuocat Bruxellas, vt de toto negotio consultaretur. tum auditis singulorum sententiis, cum aliis inuadenda loca Regis, eumq; reuocandum ab illa expeditione videretur, aliis appareret vtilius si oppositione castrorum & pręsentium virium resisteretur, atque ita refrænarentur impetus hostium, deniq; cęteris aliis sententiis reiectis in eam communi consensu itum est, vt Cæsaris exercitus, qui iam ad decem & octo armatorum millia excreuerat, ad vrbem Nemetocernam siue Namurium castrametaretur, eamq; vrbem tãquam aditum in Ambiuaritos & Tongros & finitimas Belgarum regiones tueretur. quia si Henricus illam vrbem occupauisset, potiebatur etiam flumine amplissimo eius regionis Mosa, facilemq; accessum habuisset Bruxellas vsque sine vllo impedimento, & Mastrichium. Cæsarianosq; facillime impediret, ne castra cũ Duce Allobrogum cõiungerẽtur quæ vires expectabantur è regionibus Menapiorum. cum Cęsar igitur ad vrbem Nemetocernam Castaljum & Benincortum castrorum magistrũ tũe præmisisset, vt locum tutum & commodum ad castra deligerent designarent. Dux Allobrogum, & Antonius Auria cum exercitu procedunt non sine aliqua suspicione ne Gallicæ acies venirent obuiam, quæ non plus aberant duodecim milliaribus a Nemetocerna. Cum biduum iter Cesariani confecissent expeditissimi, & ad castra parata venissent, ibi auditur tormentorum bombus Gallicorũ, nã Gallus octo muralibus tormentis Bouinas oppidum ab ea parte quæ fluuium Mosam spectat, concutiebat; cum haberet exercitum bipartitum, altera pars castrametata fuerat ad fluuium Serobram vocatum, altera ad Mosam, qui fluuii in vnum cõfluunt communem alueũ apud Nemetocernam. vbi satis amplum spatium mœniorum tormenta Gallica prostrauissent, primo militum conatu Bouinæ vi capiuntur, vbi Henricus nonnullos è militibus suspendio necari iubet. alii partim trucidati, partim capti. illud supplicii genus indecorum apparet militibus, neque nisi grauissimis de causis ita sunt puniendi; cum turpe, crudeleq; sit in eos, qui sui principis iura tuentur, tam acerbè seuire, quàm in illos, qui vel consilia, vel munitiones hostibus prodiderunt. sed tamen excusari potest illud factum fuisse iure belli, quamuis satis frigida sit excusatio, quia obstinatè & contra militarem disciplinam conarentur locum debilem tueri aduersus regias copias, quem nullo pacto possent defendere, atque eodem die Cæsari in castra profecto nuntiantur mille equites Galli nocturno tempore Mosam fluuium esse traiecturi, vicinosq; pagos Cæsarianorum incursionibus & incendiis populaturos. istud ne fieret Cæsar prima vigilia Aloysium Abulensem virum impigrum vniuersis legionibus equitibus præfectum obuiam mittit cum equitatu Belgico, & equitibus sclopetariis, quæ copiæ accedebant ad tria armatorum millia. Galli mutato postea consilio manserunt iisdem castris. erant autem castrametati in altera parte Mosæ fluminis Conestablius, & Dux Augustonometensis, quò Henricus tumultuariis pontibus excitatis cũ exercitu transiuit, castra coniunxit. Dinantum versus signa cõuertit. ea est vrbs in ripa Mosæ fluminis extructa. hac facile potitur cũ tormentis aliquandiu verberasset, quia non esset satis munita. sed cum oppidulum aliquantulum restitisset, postridie eius diei magno studio, magnoq; impetu vt præmunitum, & in præcelso loco ędificatũ diuerberari incœpit. erant in eo oppidulo quingenti pedites inferioris Germaniæ, quò etiam Iulianus quidã cohortis præfectus cũ trecentis peditibus conuenerat, ducentis Hispanis scilicet, & centũ Germanis, quos Maria regina istud ipsum vetita paulo ante præmiserat. atqui cũ ex altera parte Henricus, ex altera Augustonometensis magnã murorũ partẽ ad ingressum aperuissent tormentis, Galliq; per ruinas murorũ ingredi conarentur, repulsi sunt non fine clade & iactura multorũ. postride tamen cũ oblata fuisset oppidanis præsidijs exeundi facultas cũ ensibus, & quantũ supellectilis altera manu possent auferre, Iulianus præfectus Hispanus non recusat omnino conditionẽ, sed addidit se nullo pacto, nisi vexillis ad profectionem explicatis exiturum, atq; seruatis armis, equis, & omnibus suorum militũ impedimentis, qui conditiones negotiantur deditionis deniq; persuadent Iuliano oẽs illas cõditiones facile posse obtineri, si Iulianus ipse ad paciscẽdũ cũ hostibus exiret, atq; a Conestablio mox ẽt phumaniter ad cõuiuiũ inuitatur. ille inter cõuiuii oblectationẽ ab Andrea Maggio rogatur, & liberius monetur vt oblatis conditionibus acquiesceret, ac nõ repugnans oppidulum

Sãbra & Mosa flu.

Bouinæ vi captæ a Gallis.

dulum iam dederet, tam benignis, tamque liberalibus hostibus, apud quos non minus humanitatis, quàm apud suos, experiretur. neque se implicaret tot difficultatibus, quot mox è diuturna validaq; oppugnatione consequerentur. ille ad suos reuersus omnes difficultates explicat. monet fieri non posse vt diutius tanti exercitus viribus resistatur. difficilia esse auxilia, & subsidia Cæsarianorum, quæ sine magno periculo accedere non possent. quanta sit fortitudo Gallorũ cognosci potuisse vel è primo conatu, cui vix potuissent resistere. magnum periculum vitæ singulorum parari, si hostes oppidulo per vim potirentur. vnum esse remedium tot malorum, quod nisi opportunè adhibeatur, frustra fortasse post modo requiretur. nam vt tot difficultates deuitarent vno tempore, id solùm fieri posse per maturam deditionem. se procuraturum vt saluis impedimentis, quæ ipsi ferre possent, & ensibus, tutò liceret excedere. hisce conditionibus, quæ in tantis propositarum rerum difficultatibus honestissimæ videbantur, præsidiarij milites assentiunt, quare iubet vt omnes subscriptionibus affirmarent. deinde conditiones ita subscriptas affert ad conestablium confirmandas; quæ vbi sunt stabilitæ, Cæsariani ex oppido excedunt. cum vero Iulianus esset discessurus, conestablius quia nihil de ipso præfecto dictum, auractum esset, capi iubet. illud quidam à Gallo simulatum fuisse censuerunt, quia Iulianus fuisset largitionibus corruptus ad ipsius gratiam; vel quia illum puderet redire ad Cæsarianos cum oppidum, tam egregiè munitum non defendisset. Cæsar horum ignarus vt suppetias laborantibus mitteret oppidanis, iubet eodem die quo se dederunt, Castalium cum duobus millibus equitum, ac totidem peditum, duobus regimentis Germanorum, & quingentis sclopettariis Hispanis præfecto Aurantio principe, & Ferrando Lanoio castra propinqua hostibus collocare, ne Cæsariani non viderentur non audere exire è reparationibus, aut pugnam prorsus detrectare: quamuis numero essent impares, & vt animus oppidanis augeretur quo alacrius se defenderent. nam ea nocte, quæ antecesserat, iussit Cæsar circiter secundam vigiliam octo muralia tormenta displodi, quibus bombis significaretur se auxilia esse missurum, nec procul abesse amicas copias. misit cum prædictis copiis etiam Benincortum, pro cuius consilio castra in loco tuto deligerentur, & quàm fieri posset hostibus maximè propinquo; cum maximi sit ponderis, & non vulgaris consilij electio ingeniosa castrorum. sic enim futurum apparebat, vt si Galli diutius oppidum obsiderent, difficilius putarent conatibus experiri, aut tentare, ne à Cæsarianis eodem tempore inuaderentur, atque infestarentur, oppidanique maiori audacia resisterent. hi duces sub auroram iter capiunt, atque octo millia passuum a castris distantes Germanos pedites & quingentos Hispanos equites sclopettarios collocant in insidijs in finitimis syluis. deinde cum omni grauioris leuiorisque armaturę equitatu castris hostium circiter duo millia passuum propinquant. Benincorto tutiorem commoditatem à tergo relinquunt eligendi castra. enimuero eum Gallicanis castris propinquarent, vbique ad arma conclamatum est, quod eo consilio est factum a Cæsarianis vt Gallos, si exirent ad pugnam, in insidias protraherent recedendo. sed cum Cæsariani intelligerent Gallos consistere in acie intra aggeres, & reparationes, quod cognitum est per exploratores, existimauit Castalius se fecisse sine controuersia quantum spectaret ad Cæsaream existimationem: quare censuit præstare vt suos ad castra designata adduceret, quàm aduersus multo superiores, potentioresque copias fortunæ volubilitatem, & inconstantiam experiri. nam fortuna non nihil molestiarum minari Cæsarianis rebus apparebat, quando vel à suis copijs castra infestabantur, quæ domestico tumultu repleta sunt. causa tumultus fuerunt Hispani, qui liberius per agrum amicum crassabantur, ac non minus amicorum, quàm hostium facultates diripiebant. at Viluordius antistes regionis præfectus septem ex illis prædonibus suspendio necari iubet, quo cęteros à tantis latrocinijs deterreret, coerceretque ab omni iniuriarum genere, quæ multæ in incolas regionis passim ab impuris latronibus inferebantur. reliqui Hispani adiunctis sibi quibusdam Germanis in societatem insanæ temeritatis magnopere tumultuantur, omniaque castra ira, & indignatione replent. inde trecenti sclopettarii Hispani relictis castris Nemetocenam versus iter capiunt, vbi Cæsar non satis rectè valebat. hi quasi quodam furore perciti ui irrumpentes per Germanorum custodias Cæsarem adeunt. queruntur se non minus totius Hispaniæ, quàm ob propriam calamitatem dolere. inquiunt cum tot hominum millia quotannis ex Hispania educantur ad omnia Cæsaris uota maximè propensorum, tamen paucos omnino ad domesticos post bella lares, quasi postliminio redire, cum omnes ferè vel in bellis fortiter pugnantes cadant, vel morbo absumantur, vel durissimis ac diuturnis laboribus bellorum intereant, neque tamen hoc sibi molestum videri, sed potius gloriosum, pro suo principe, & pro dilatãda gloria nominis Hispani, pro finibus imperij proferendis ista sæpius perpeti. Sed omnium calamitatum, omniumque malorum illud molestissimum accidere, quòd non solùm armis hostium, & arbitrio fortunæ, sed etiam immensæ Cæsarianorum ministrorum auaritiæ, & crudelitati ita sint expositi, vt leuissimis de causis necentur; atque illud genus mortis præcipuè subeant, quòd plenum est ignominia; & non militibus, sed impuris latronibus debeatur. Istud aliquandiu se pertulisse ęquo animo, sed cum non cesset ipsorum ministrorum crudelitas, & sitis Hispani sanguinis, non videri in sempiternum ferendum, cum nuper septem sint suspendio leuissima de causa necati, tanquam impuri latrones, aut perduellionis rei. se petere suppliciter inquiunt à sua Cæsarea Maiestate vt aliquo solatio à tanta ignominia, tantaque crudelitate subleuentur. Cæsar iubet illos ex vrbe primùm excedere. deinde respondet se grauiter ferre illorum impudentiam, ac temeritatem, qui contra disciplinam militarem, omnemque reuerentiam Imperatori debitam ausi sunt totum exercitum tumultu replere, & violare corporis custodias, quasi essent eius Imperatoris iustitiã vi expres

Iuliani oratio ad deditionem.

Dinantum deditum.

Iulianus captus cũ de se non pepigisset.

Castalius fert suppetias post captum oppidulum.

Seditio Hispanorum.

 suri,

stri, cuius æquitas, & fides nemini vnquam defuisset; cum multò magis decuisset pro illis, quæ petebantur, atque optabantur impetrandis mittere præfectos cohortium, quorum oratio semper perhumaniter in huiusmodi opportunitatibus fuit audita. atqui cum contra ius rationemque bellicam fecerint, totaque castra seditionibus repleuerint, quamuis digniores sunt quouis graui supplicio, quàm vlla humanitate, tamen pollicetur se causam cogniturum, ac neque illis, neque cuiquam iustitiam defuturam, quæ quidem ad imperatoriam dignitatem spectet. iubet eos redire in castra. hi partim intelligentes quantum errorum commisissent, quòd arma, tam temerè sumpsissent; partim lætati abscedunt propter promissa Cęsaris. Henricus capto Dinanto vires suorum parumper reficit, qui annonę penuria iam laborare cœperant. oppidum firmissimis præsidiis munit. omnia impedimenta in fines Gallicos transmittit. postea coniunctis duobus castris in vnum ad eam partem, quà labitur Mosa fluuius Nemetocernam versus Cęsarianis castris magis propinquat. Cæsar tametsi per exploratores intelligit Gallum illud facere propter annonę penuriam, vt esset in loco commodiore ad excipiendum commeatum, tamen rebatur hostem eo consilio esse expeditum, & sine impedimentis, vt repente aliquam vrbem adoriretur: ac velle ita mutandis castris Cæsarianos è suis elicere, quo celeriter Nemetocerna potiretur. idcirco Cæsar non solùm aggeribus altioribus, ac firmioribus, maioribusque fossis castra curat munienda, sed etiam inceptam super colle munitionem perficiendam, quæ arci Nemetocernæ immineret. mittit circiter quinque peditum millia Grandeo, & Arembergensi regulis præfectis ad omnia finitima oppida prǽsidiis munienda, diligenterque custodienda. illud ad suam existimationem spectare Cęsar putabat, atque honorificum fore videbatur, vt vbicunque locorum hostes propinquarent, præsidia possent nonnullos emittere ad leuia prçlia. Cæsari enim satis erat rem protrahere, donec Germanæ, & Busateorum, & aliorum populorum vires conuenirent, quæ variis è locis expectabantur. cum etiam Philippus princeps non paruam Hispanorum manum ad hoc bellum classe adueheret mox in Britanniam adnauigaturus. Sic igitur Cæsariani quid Henricus capturus esset consilij prospectabant, rebus omnibus necessarijs ad defensionem comparatis. Gallus Dinanto castra mouet, atque eodem die castrametatur circiter duodecim millia passuum distans à castris Cæsarianis. postridie eius diei castra ponit distantia quatuor milliaribus, ita vt videretur omnino Gallus hostis ad Cæsarianos aduentare. Cæsar exit Nemetocerna, totumque exercitum iubet in acie consistere, cum ipse per alas equitum, & peditum agmina penetraret, omnesque porrecta dextera perhumaniter ad militarem virtutem, fortitudinem, & strenuitatem hortaretur. exorta est non mediocris lætitia, & alacritas ex eius præsentia, quòd eum nemo è militibus iam multos menses viderat: quare facta est ingens salutatio militaris, à sclopettarijs, qui fossas tuebantur, & qui constiterant in acie. at verò paulo post nuntiatur Gallus castra mouisse Binsium versus, vbi erant in præsidijs tria vexilla peditum inferioris Germaniæ, quod oppidum die postero vt illuxit, duodecim muralibus tormentis magna diligentia, magnoque strepitu concuti cœpit. illud quamquam erat satis munitum ad sustinendos hostium conatus, cum haberet regium palatium cum amœnissimis hortis à Maria regina extructum Marimontium vocatum, tamen oppidani non diuturna, neque difficili oppugnatione expectata, sese Henrico dediderunt seruatis hominibus, & omni suppellectile. fuit autem tardum consilium Cæsaris, & irritum, qui hostem sequebatur eo consilio, vt oppidanis suppetias mitteret, sicuti per bombum tormentorum his etiam significauerat. sed ea iactura idcirco euenit, quoniam custodia oppidorum, & munitorum locorum imperitis hominibus rei bellicæ, atque tyronibus fuerat commissa, cum vix periti rei bellicæ loca pro virtute aduersus magnas copias tueri possint, nedum imperiti, qui omni fortunæ arbitrio sunt expositi. nam perridiculi principes illi mihi videri solent, qui nobilitati potius, & splendori familiarum, aut opulentiæ imperium rerum bellicarum periculosè committunt, quàm sapienter virtuti & ingenio, & prudentiæ imperatorum, cum illa tanquam mundus muliebris sit hominibus in pace, at virtus tanquam arma, & thoraces in bello. quamquam plerique principes propter auaritiam deligunt ad munia militaria, qui possint sumptus facere, & eos subleuare pro acceptis imperatorum titulis, at non qui scitè præesse possint. sed ars arte sæpe retunditur. Henricus illo oppido potitus regium palatium, totumque agrum Folembrium flammis, miserabile plane spectaculum, absumit, fructiferasque arbores succidit, memor eius loci, quem consimilis pulchritudinis Cæsariani in regione Morinorum sibi deuastauerant igni. deinde Binsio discedit longis itineribus propter rerum victui necessariarum inopiam, cum parum annonæ ibi repertum fuisset, vtpote in oppido exiguo. peruenit ad oppidum rebus omnibus ad defensionem necessarijs munitum, quod est in finibus Galliæ, cuius oppidi præsidia non magnopere Gallicos conatus formidarunt. Cæsar Gallum Bauesium vsque insequitur, quod oppidum distat à Canoo circiter duodecim millia passuum, quod ab incolis relictum Galli flammis absumunt. Henricus ad octauum cal. sextilis circiter tertiam vigiliam cum prima parte exercitus, atque agmine ad tentandum traiectum contendit distantem à Canoo circiter quatuor millia passuum, atque posterius agmen sub auroram sequi iubet. istud consilium Cæsari die iam illucescente nuntiatur; &, additur his, quòd postremum agmen inordinatum multis impedimentis, & tentorijs in uia relictis procederet. Cæsar his cognitis ducem Allobrogum, Castalium, Antonium Auriam, Benincortum cum omni equitatu, & quingentis sclopettarijs equitibus Hispanis extremum agmen hostium insequi iubet. ipse ad octauam horam noctis cum omnibus copiis incedens castra relinquit, Canoumque sub meridiem peruenit, quò multi ex equitibus expeditioribus nuntiatum recurrunt, qui hostem minutis prælijs retardauerant,

Marimontiũ palatium.

Binsiũ captũ & cõcrematum.

Bauesiũ con crematum.

postremum

postremum agmen hostium substitisse non procul ab eo difficili traiectu, & cum plurimum abesset prima pars copiarum, atque instructa acies, quę propter loci difficultatem suppetias ferre non posset, peraccommodatum fore si pars hæc exercitus funderetur. sed enim rerum militarium peritiores, atque prudentiores non ita commodum, neque tutum fore censebant ob iniquitatem loci hostem inuadere, cum multi tumultuarij pontes fuissent excitati, quo illi periculo, quod imminebat, se subducerent. quare etiam constiterant in acie pugnam inituri, si res ita postularet, qui tamen in tutum, cum vellent, sę possent recipere. his accedebat, quòd ob multitudinem, situmque loci, quem occupauerant, Cæsariani non poterant eos conuenire, nisi per apertam planitiem, quod erat omnino periculosum. In tanta consiliorum varietate anceps Dux Allobrogum vlterius procedit, atque non procul à Canoo duces ad concilium conuocat, quod quidem consilium tardū fuit. non enim semel euenit, vt post euentum consulatur; ac sępe dum consultatur subterfugit rectè agendi opportunitas. quin etiam in multa ingeniorum varietate, magna plerunque est differentia sententiarum, cum omnes conentur ne videantur nihil sciuisse. inde fit vt pręstabilius sit vnius periti, quàm multorum imperitorum iudicium; cum rarò bonum sit multorum. nam profectò multa sunt ab ipso imperatore copiarum necessariò decernenda, vel si cum nemine consultarit, qui non minus prudentia, & acumine ac celeritate ingenij cæteros duces debet antecellere, quam imperio, & autoritate in ijs pręcipuè rebus, quæ spectant ad populorum, regnorumque conseruationem. tunc enim res male aguntur, cum opus est imperatori multis consultoribus, qui certè si adsint, sunt tanquam testes optimorum consiliorum aliquando, aut tanquam adiutores, at non tanquam arbitri eorundem adhibendi. Homerus idcirco non solùm poetarum præstantissimus, sed etiam optimus omnium imperatorum, cum hoc vellet significare Iouem facit solum vigilare Dijs omnibus reliquis dormientibus, solumque secum perpendentem bellorum euentus, & quo pacto res sint tractandæ. accidit enim aliquando rei bene gerendæ velox opportunitas, cui opus est celeritate conficiendi, quæ nisi repente arrepta sit, inter consultandum tanquam nebula euanescit. sic Ducis Allobrogum animus distrahebatur, cum iuniores, vt imperiti rei bellicæ, & pugnæ auidi putarent se facilè hostem superaturos. peritiores cognita rei difficultate censerent à pugna esse abstinendum, ne totus equitatus fortunæ arbitrio committeretur, in qua tota uis Cæsaris consistebat. nam si quid aduersi contigisset, eodem prælio de tot regnis ac prouincijs dimicabatur, quæ omnia fuissent à Gallis victoribus breui occupata. cum ita sententiæ narrarent, omnes tamen omnino dimicandum esse decernunt, sed rem prudentius esse protrahendam censent, donec hostium copiæ diligentius essent exploratæ. atque cum in planitie situm sit Canoum, quę porrigitur in duo millia passuum occasum versus, in extrema parte eius planitiei locus est paulo eminentior in collis formam, super quo visæ sunt à Cæsarianis quinque equitum turmæ Gallorum, cum duæ etiam parum ab illis distantes in humiliore parte visæ fuissent constituisse. omnes autem hæ ad septem millia equitum continebant, vti cognitum est è captiuis, cum quibus erant quatuor millia peditum. Galli propinquantibus Cæsarianis in eo loco consistunt, atque omnes in vnum conglobati sese in edita parte ostentant. non procul ab eo colle alius erat collis eminentior, cuius pars decliuis ad difficilem fluminis traiectum attingebat, sed ad collis radices descensus erat equis asper, & perdifficilis per quoddam spatium, quam difficultatem fluuius statim excipiebat, cuius amplitudo non erat maior decem passibus, profunditas vnius cum dimidio. erant fluminis ripæ ex vtraque parte tam sublimes, quam erat ipsa latitudo, vt natura fossam militarem munitissimam fecisse in eo loco videretur. vbi verò traiectus fuisset fluuius vallis palustris excipiebat post stadii spatium, in qua collis editus erat, super quo tanquam nubes Gallicæ acies procul aspicientibus apparebant, à quibus plurimum distans primum agmen vix concerni poterat. præfectus itaque postremo Gallorum agmini cum vidisset Cęsarianos adaugeri, turmasque equitum, quæ accedebant Canoum, ita se in tutum recipit. reliquit alam extremorum equitum conglobatam tantæ latitudinis, quanta erat frons omnium turmarum, vt idem aspectus Cæsarianis seruaretur. atque ita fit, vt propinquum alterum collem ascendentes conduplicatæ copiæ apparerent. alarij, qui in conspectu Cęsarianorum constiterant, dum pugnaretur leuibus prœlijs rariores fiebant, atque copiæ ita omnes sensim se prius ad eum collem recipiunt, quàm Cæsariani sentirent. inde alas Cæsarianorum equitum despicientes, quæ non longe aberant, eodem ordine ad fluuium descendunt alas relinquentes, quæ turmas equitum protegerent. sic igitur à tergo alariorum descendentes multos sclopettarios collocant ad decliuem collis locum difficilem, vt, si res ita postularet, suis opem ferrent, dum se in tutum reciperent. nam interea super pontibus, qui subitarij excitati fuerant angusti, copiæ paulatim traijciebant. Dux Allobrogum vbi alaribus copiis propinquasset, quæ adhuc super colle constiterat, ducit non amplius esse cunctandum, sed tentandum quo consilio, & quo ordine Galli vterentur. iubet equites, & sclopettarios equites in hos impetum facere, imperatumque est, vt reliquæ copiæ è vestigio subsequerentur. cum vero soli reliqui essent alarij, qui & ipsi cœperant transire ac descendere, ducenti equites Cæsariani in hos impetum faciunt, quos Galli strenuè pugnantes sustinent, seque instructi ad subsidia sclopettariorum recipiunt; qui, dum Cęsariani ardentius Gallos insectantur ex insidiis repente erumpentes, frequenti glandium plumbearum procella Cęsarianos diuerberantes tamdiu illos retardarunt, vt alarij, & ipsi descenderint, atque traiecto flumine alium in collem sese sensim receperint, sed iam Gallicorum equitum turmę in apertam planitiem profectę non amplius vexari, nisi magno cum Cęsarianorum periculo poterant, cum frequentes sclopettarii in proximis collibus constituti essent, qui facile inuadentes Cęsarianos Gallicum

Imperatoris prudentia necessaria.

Multorū cōsilia sępe mala.

Canoi descriptio.

equitatum, & glandium procella, & omni tormentorum bellicorum genere poſſent impetere. Philibertus Allobrogum dux, vbi illas inuadendi hoſtis difficultates videt, ſuos reducit in caſtra. nam profectò magna vis eſt copiarum in alio, atque alio loco conſiſtentium, quod niſi à caſtrametantibus, & ab inuaſuris ſpectetur, ductores copiarum in maximas difficultates, & pericula trahuntur: cum pauci propter opportunitatem loci multos ſæpe profligarint: quod ipſum ſpectandum eſt inuadendis, aut extruendis vrbibus, quia locus eſt pro multis manibus ſtrenuorum militum. cum nunciatum eſset Cęſari Gallos eſse denuo Cameracum tentaturos, caſtra ipſe poſuit ad Canoum, deinde ad Buſchiam pagum; qui veritus ne ad ipſum Galli iter conuerterent, imperat foſsa caſtrenſi profunda caſtra pręcingi, quę alioquin erant in loco natura muinitiſſimo delecta. vbi per triduum moratus eſſet, nunciatum eſt rurſus Gallum ſeſe ad oppidum ſuorum finium Chiatelũ vocatum recipiſse. Quę dum gerebantur in finibus Belgarum, nullum tempus, ac nullus propè dies ſine pręlijs trãſigebatur in Thuſcia. nam vbi Cęſariana tormenta in opportunis locis collocata fuiſſent, quę varijs ex oppidis finitimis fuerant attracta, Strozzeanus exercitus fit propior. initur

Cruentũ pręlium inter Strozzeanos & Marinianum.

utrinque minutum pręlium ab equitatu, & peditatu ſanè atrox & cruentum, quod ferme iuſtę pugnę formam pręſe ferebat. certatum eſt per ſpatium decem horarum. ceciderunt è Gallis plures mille & ducentis. è Cęſarianis paulo plures quadringentis deſiderati. cum vero iam dies inclinaret, Strozza iubet cani receptui, ſuoſque reuocat in caſtra. atque cum vterque exercitus propinqua inuicem caſtra poſuiſset, laborabatur aquarum inopia, pro quibus erat aſſiduè dimicandum, vbi vel homines, vel iumenta opus haberent. ſic ob plurimas victus difficultates, & propter quotidianos certaminum labores ob propinquitatem caſtrorum, milites fatigati eius militię pertęſi, cum etiam Gallica tormenta in edito loco ſita Cæſarianos plurimum infeſtarent, paulatim è caſtris elabi, ac numerus minui cępit, amboque exercitus debilitari. hiſce difficultatibus, atque periculis commoti ſummi duces liberalioribus ſtipendijs transfugas inuitant. certatum eſt rurſus leni certamine, in quorum equitatus, tum etiam peditatus Cęſarianus ſuperior non parum terroris Gallo iniecit.

Stratagema.

Marinianius, vt liberius Gallicę copię minuerentur proponi iubet edictum, vt omnibus è Gallicis caſtris exeuntibus liber exitus, & tranſitus daretur per agrum Florentinum. &, ſi vellent Cęſariana mereri ſtipendia, proponebantur Gallicis liberaliora, quod ipſum pollicitationum genus etiam ampliauit Strozza. enimuero cum nunciatum eſset Mariniano per exploratores Gallos noctu acceſsuros ad pontem Valiani montem Politianum verſus, iubet copias in acie conſiſtere, vt hoſtem inſequerentur. ſed cum Strozza mutauiſſet conſilium, conceditur Cęſarianis, vt ad tentoria recederent, & corpora curarent. neque multum temporis interuallum intercedit cum è vicinis collibus apparent Gallica tormenta, & impedimenta, quę copię per debita interualla in ſingulis collibus conſiſtentes ſequuntur. Nam Strozza multis Italis transfugientibus cum ſe hoſte inferiorem videret, ſenſim aciem in tutum deducere conatur; ita tamen ne fugere, ſed etiam pugnandi facultatem hoſtibus vltro offerre videretur, quam putabat propter noctis propinquitatem deuitatum iri. at eius conſilia à Cæſarianis cognita infringuntur, qui instructi nullo propè interuallo temporis conceſſo ſubſequuntur. præmittuntur expediti ſclopettarij, qui terga, poſtremumque agmen Gallorum infeſtarent, ne iter liberum facerent, atque retardarentur donec equitatus Cæſarianus inſtruitur, qui ad Glanim fluuium aquatum ierat.

Strozza, vt inſequentes Cæſarianos retardaret Italorum cohortem Martiani relinquit: vt dum hoſtes expugnando Marriano morantur, liberum expeditumque iter haberet. Strozza Folianum contendens præmiſſis tormentis ſemper editiores colles tenebat: præmittebat autem tormenta quo ſeruarentur, ſi cogeretur pugnare. ſed abſurdum eſt profectò ſine bellicis tormentis iter facere imperatori, pręſertim cum hoſtis à tergo ſequatur, cum illa plurimum poſsint non ſolùm irruentem hoſtem refręnare; ſed etiam, ſi audacior fuerit, ita proſternere & laniare, vt liberius iter relinquatur. nam fugatis profligatiſque copiis, neque tormenta quidem ſeruantur, cum omnia victi facile veniant in poteſtatem victoris. tormenta enim Gallica longo interuallo locorum pręcedentia hoſtes à tergo inſequentes infeſtare minime poterant; cum Cæſariani contrà duobus ſagris, quod eſt inter campeſtria maius tormenti genus, à frontibus collocatis plurimos è Gallis laniarent. deinde magnus globus ſclopettariorum miſſus eſt ad vexanda terga Gallorum, contra quem tametſi Cornelij Bentiuolij extremo agmini pręfecti, militariſque diſciplinę non ignari opera ſe Galli egregiè tuebantur, tamen plurimum moleſtię & damni capiunt. Marinianius cum ita pręmiſsis ſclopettariis animos ſuorum confirmaſſet, qui nullo ordine hoſtem infeſtabant alium ex alio collem occupans tormentorum opera tantum audacię ſuis adauxit, vt facile Gallos contemnerent, nihilque magis cuperent, quàm collatis ſignis de ſumma belli dimicare. ſic enim plerunque fit in rebus bellicis, vt in ceteris fortunę ludicris, vt cum quid parui ponderis etiam ad res felices, vel aduerſas acceſſerit, facile immutet totum rei pręſentis ſtatum; quare nihil eſt tam formidabile vel ampliſsimis regnis, quàm principia infortuniorum, cum illa ſecum trahant poſtmodo rerum maximarum ruinam. ita verò Marinianius Gallum

Acierũ Marinianij instructio.

inſequens ſuas copias inſtruxit. primos Germanos quadrata ferè figura collocat. in ſiniſtro cornu præerat Hiſpanis Ioannes Luna. in dextero erant Itali. at Sanctiflorius cum vniuerſo equitatu in ſiniſtro latere conſtiterat è regione Gallici equitatus ad radices collis, qui vocatur

Inita infortuniorũ timenda.

Muliebris. at Ita contrà inſtructæ erant acies Gallicę. denſum agmen Italorum conſtiterat ſuper colle Muliebri e regione Hiſpanorum. aliud Aquitanorum & Gallorum. aliud Heluetiorum. equitatus in dextra parte Cęſariano opponebatur, qui ſeptingentorum ſclopettariorum pręſidio erat

Acierũ Strozzæ iſtructio.

munitus. habebat Strozza à fronte Martianum, à tergo Lucianum, à ſiniſtra Folianum, à dextra

alia

alia oppida nonnulla. cum itaque vterque exercitus in acie constitisset, essetque animo dubio Marinianius an fortunam belli per illum diem experiretur, multis rationibus ab Hispanis præcipuè ducibus impellitur in eam sententiam, vt decerneret pugnandum esse, quare dato signo pugnæ Marinianius ipse in extremum agmen se recipit. sic enim cum inuitus propè fortunam belli experiretur, apparebat commodum fore, siquid aduersi contingeret, vt suæ saluti consuleret, & paratior esset ad fugam. sin autem res feliciter succederet, suos ad vtendum victoria hortaretur, fortiterque insequendum. Sanctiflorius accepto signo pugnæ equitatum in Strozzeanos mouet, quibus præerat comes Iuliæ Tauricæ, fossam quandam productam per illam planitiem transiturus. pugnatur acriter primo congressu. Sed Galli numero inferiores, tum propter vim cataphractorum, quamuis sclopettariorum præsidijs muniebantur, funduntur, profligantur, dissipanturque, quod accidit quia Bighettus vexillifer cum prætorio vexillo statim inuadentibus hostibus terga vertit. illud cum celerius, quàm credi posset, & quàm conueniebat, accidisset, veritus Sanctiflorius aliquas subesse insidias non patitur primùm, vt sui insequerentur fugientes, sicuti victoriæ ratio postulabat, sed cum veram deinde, at non simulatam esse fugam comprehendisset, suis concedit equitibus hostem insequi. ea re cognita Strozza abiecta prorsus omni spe equitatus, & pugnæ instaurandæ, cum Cæsariani insequentes nullum firmandi cursus, aut consistendi locum concederent; cum intelligeret futurum vt vndique circumueniretur si in planitiem descenderet: sin consisteret, magnopere infestaretur tormentis hostium, atque obsideretur, decernit collatis signis cum omni reliquo exercitu fortunam belli necessariò prorsus experiri. atque cum ita loci angustia postularet, tres suorum acies in vna castra reducit, cum nullus esset vtrinque sclopettariorum vsus, qui in frequentibus minutis prælijs vniuersum sulphureum puluerem absumpserant, vasculaque exinaniuerant. Cæsarianæ acies consistunt impetum, & aduentum Gallorum expectantes præsertim, cum Galli, & Heluetij pedites intrepide, & cum magna animi alacritate mouerentur. vsi sunt fossæ beneficio Cæsariani, quæ per ipsam planitiem satis profunda forte ducta fuerat, apud quam primum ordinem firmant. nam iudicatum fuerat à peritis rerum bellicarum eos in magnas difficultates ituros, qui primi fossam pertransire præsentibus hostibus conarentur, facilemque victoriam illis concessuros propter descensum, & ascensum. atqui cum maximę res propositæ sint prudentibus ducibus exercituum, gloriæ nimirum, imperium, salus subditorum, omnisque humana felicitas, ij iure debent omnia, quæ spectant ad honorem suum, salutemque populorum diligentissimè circumspicere; & quæ sibi vtilia sint, nisi possint assequi, illa certè neque hosti quidem relinquere; quippe cum omnia hostium commoda in suas calamitates redundent. ad hoc cognoscenda sunt necessariò cuique suorum, & hostium ingenia. exploranda consilia. cognoscenda arma. spectanda ars instruendi exercitus. intelligenda natura locorum. siquid horum parum notum, aut neglectum fuerit, rem totam in maximum discrimen potest inducere. nihil est enim tam fragile, quàm instructus aduersus hostem exercitus, quem tanquam subtilissimum vitrum res aliqua pertenuis, & leuissima potest infringere, & inanis etiam rumor repente exortus. sic Galli, vt sunt pugnacia, & prompta ad omnia bellica pericula ingenia pro gloria, minime retardati fossę difficultate eò descendunt promptè in Cæsarianos impetum facturi. primum agmen atque primus ordo præcipue, qui constabat è lectissima manu totius exercitus, in fugam vertitur, quæ res victoriam Cæsarianis concedit. Sic postulante ratione rei bellicæ delecti, & firmiores milites in fronte, aut in postremo agmine collocantur, aut vbi maius periculum extiterit pro opportunitate adoriturarum copiarum, vel insidiarum, si quà timeantur. eius igitur fossæ difficultas victoriam propè è manibus Gallorum ereptam Cæsarianis incruentam concedit, quamuis illi in Cæsarianos Italos impetum facientes primùm sinistrum cornu fuderunt. tum veritus Marinianius ne eandem fortunam subirent vniuersæ acies conscendens equum in collem quendam eminentem à tergo totius exercitus se recipit, vt inde prospiceret quo in loco res esset constituta. mox intuitus aciem illam, quæ sinistrum cornu profligauerat hinc ab Hispanis, inde à Germanis inde à Florentino delectu circumuentam vrgeri, Hispanorumque virtute præcipuè impelli, qui illo die in primis egregiam operam nauarunt in eo bello, ad suos redit ad pugnam incitandos. Sic florentissimus Strozzæ exercitus paulo ante vniuersæ Hetruriæ formidabilis, qui mœnibus Florentinis propè captiuitatem minabatur, qui oppidis stragem, ædificijs incendia, agris deuastationem, populationem regioni vniuersæ, tam breui fugientibus Italis, fusoque equitatu vnius fossæ causa afflictus, profligatus, & fusus fuit: vt facile pateat, quàm labili in loco sitæ sint res humanæ, quæ arbitrio fortunæ sunt subiectæ, si hominum prudentia non sustententur. cæsa sunt in ea pugna ad quatuor millia hominum. multi calore intolerabili absumpti. multi siti necati, iique maiori ex parte Galli, & Heluetij. nam ad quartum nonas sextilis pugna commissa est. capta sunt circiter centum equitum peditumque vexilla, & quædam campestria tormenta. ad duo millia hostium in potestatem victorum Cæsarianorum venerunt. ceciderunt insigniores Valeronus regulus Heluetiorum cum omnibus centurionibus, & signiferis Heluetijs. Roueroceus præfectus Germanorum, qui erant cum Heluetijs. Ioannes Bentiuolius duces Galli, Tablasus, Combalus, Ioannes Villeus. multi ex Italis. omnes duces ac signiferi Germani. captus est Forqueus, Galeazzius Bentiuolius comes Galatinius, Paulus Vrsinus. duces capti, Turchetrus Brixianus, Agabitus Tudernitanus, Bartholamæus Murena, & alij nonnulli. post illam cladem acceptam Strozza, & Aurelius Fregosius vir authoritate, nobilitateque generis illustris glandibus ambo vulnerati ægre se ad montem Alcinoi recipiunt. at Cæsariani reliquias hostium insequentes sex muralia tor-

Pugna atrox inter vtrosque.

Pręclarú monitum.

Strozzeanus exercitus profligatus.

menta & nonnulla compestria ex itinere capinnt. Cæsariani illa victoria potiti confestim ad expugnandum Lucianum contendunt, oppidum munitissimum & difficile, quod poterat multos dies conatus hostium sustinere. sed oppidani ad famam recentis victoriæ territi fortunam belli minimè tentandam rati vltro se dedunt: quorum exemplum secuta sunt alia oppida complura. atque hæc causa fuit cur Sena arctius obsessa facilius ad deditionem compelleretur, nam Sena vrbs hisce difficultatibus postea circumuenta est; quod commeatus difficilius importabatur. quòd copiosius hosti suppeteret. quòd Cęsariani tutiores obsiderent, qui nullum hostem reliquissent à tergo. His oppidis captis datum est tempus Cæsarianis ad curanda corpora, ad humandos mortuos, ad curandos vulneratos, vt expeditiores ad Senam obsidendam cõtenderent. Marinianus omnes captiuos, quos habebat in castris, iurare imperat, ne intra annum arma Cęsarianis hostilia importarent: deinde liberali, & humanitatis pleno consilio liberos omnes dimisit, quod etiam fecit vt castra exoneraret. dedit etiam præfectos, qui singulas nationes ex agro Florentino inuiolatas & incolumes ad primos patriæ fines deducerent, atq; per edictũ procurat vt victus transeuntibus concederetur. vix Strozza & Fregosus ad montẽ Alcinoi peruenerãt, cum Altus Comes præsidijs Luciani præfectus ibi presto est post factam turpem deditionem afferens subfrigidas & insulsas sui facinoris excusationes cur oppidum natura & arte munitum, rebusque omnibus instructum turpiter deseruisset, quod potuisset per multos dies defendere, atque impetus hostium, & honorificè, & vtilissimè sustinere. nec multo post vnà cum Bighetto signifero prætorio equitatus custodiæ traditus capitis condemnatur. nam Bighettus venit in suspicionem occultæ proditionis, quoniam antea quam suos cedere aut superari vidisset, fugam arripuerit cum prætorio vexillo. illud autem iure factum videtur, quia vel si carere potuisset omni culpa proditionis, illa nota turpitudinis certè carere non potuit, quòd ob timiditatem vniuersum equitatum in fugam traxit: quæ timiditas non solum turpis est, sed etiam in præfectis, & signiferis, & militaribus magistratibus calamitosa exercitui, quorum munus est vel cæteros à turpitudine fugæ retrahere, & reuocare. vbi enim de summa rerum agitur, de salute populorum, de conseruando imperio, non satis honesta est timiditatis, aut inscitiæ excusatio neque valida; quòd illa ęquè ac proditio multos in pernitiem trahat. ita fit, vt, qui bellicis rebus imperitos præficiunt, cũ suarum rerum detrimento intelligant gubernandi munus solis sapientibus conuenire. at Alti Comitis calamitatis, & ipsius inscitia causa fuit, quòd ille quędam impedimenta ad montem Alcinoi comportanda curauit, quoniam illa re cognita visus est militibus iudicasse oppidum non posse defendi. hoc vno errore, vel per auaritiam, vel per imbecillitatem ingenii commisso ita consternati sunt animi multorum, vt è męnibus se demittentes ad fugam oppidum pręsidijs nudatum, & propè necessariam deditionem imperito Comiti reliquerint. ea dum aguntur inter Cęsarianos, & Strozzeanos, Ottomanica classis sempiternus maris mediterranei stimulus, ac molestia ex angustiis Byzantij egressa per Bosporum Thracium ad Christianorum pernitiem felici nauigatione in Apuliam ac Salentinos, deinde ad sinum Flotę vocatum applicuit, qui non multum distat ab vrbe Neapoli. nam primùm sub auroram ad oppida Vestum, & Bestlzzen agri Neapolitani egressi Turcæ, illa inuadunt inopinato, cunctaque diripiunt. nihil neque sacrum, neque profanum relinquunt. oppidanos ad vnum classe auehunt. mox ad Calabrię, siue magnæ Græciæ, Salentinorumque litora adnauigantes, aliaque loca mari adiacentia multos rursus capiunt, atque ante hyemem multa præda onusta classis, multisque captiuis Christianis sine sanguine aut puluere Byzantium redit. illud est vtile Turcis duplici de causa, altera quòd ita multi fiunt per exercitationem periti nauigationum, ad quod etiam alliciuntur spe prædæ; altera quòd hostes perpetua trepidatione, ac sumptibus vexant, vt intelligant arma Turcica magnopere semper esse metuenda. at Diuoduri Franciscani monachi, quòd illa vrbs in potestatem Gallorum venisset, vt diximus, in pristinam libertatem uendicare cupientes freti opportunitate comitiorum prouinciæ huiusmodi commentum excogitant, conueniunt cum Cæsarianis, vt ad statutum diem manus delectorum militum vestibus monachorum induatur. paulatim ingrediatur vrbem ijs armis tecta, quæ sub ipsis tunicis possent occultari. huius opportunitatis causa multa vasa vinaria sunt in vrbem introducta, quorum nonnulla erant armis plena. ad statutum igitur diem Cæsariani, qui erant Teonuillæ in loco parum distante nimirũ, venturi erant ad ferendum auxilium facinus aggressis. nam vbi ad arma conclamatum fuisset Diuoduri, censebant fore vt Galli ad certamen minutum exirent, quo tempore monachi, qui erant intra męnia cum illis, qui Cæsarianas partes amplexabantur facile possent eos excludere, tum cęsis custodibus vnius portæ Hispani in insidijs collocati erant in vrbem admittendi. sed res sub ipsum tempus statutum patefacta non parum molestiæ monachis attulit, cum multis causa postea fuerit suspendij. & quoniam fortuna in quam partem inclinauerit secum trahit multarum rerum, vel bonarum, vel malarum cumulum omniumque gentium studia, & fauor consequitur signa victricia; inde effectũ est, vt rebus Gallicis inclinantibus ad infortunia Genuenses quoque audita clade Senensi maiore alacritate, maioribusque apparatibus Gallos profligare aggressi sint, qui Cyrnum insulam Gallicis armis occupauerant. atque inprimis missis in insulam tribus Italorum ac duobus Germanorum millibus præter eas copias, quas habebant in æstiuis ad oppidum diui Columbari castrametantur, quod obsidione cingunt. oppidani decidentes de omni spe subsidiorum oppidum dedunt Genuensium copiis. deinde itum est Vrcinium versus, cuius expugnatio cum nimis difficilis videretur conuersum est studium ad omnia debiliora loca primùm expugnanda. omnis propè insula in eorum potestatem venit, pręter illam partem, quæ inferior est citra montes; reliquaque sunt facta Gallico Imperio Vrcinium tantum, & portus Syracusanus, quorum locorum tamen multa castella etiam Genuenses occuparunt. Hetruriæ verò Duci quoniam res feliciter succederent, patefactæ sunt insi-

diç

Lucianũ captum.

Bighettus, & altus Comes capitis condemnati.

Classis Turcicæ exercitatio.

Diuoduri insidiæ per Frãciscanos structæ.

Cyrni bellũ instauratum.

diæ nonnullorum, qui aduersus ipsum pro patriæ libertate, vt profitebantur, hoc est pro propria tyrannide cum hostibus conspirauerant, qui cum circiter triginta fuissent, præcipuæ tamen autoritatis fuerunt; Biridus Altuitus, & filij; Annibal Ruccelaius, Paulus Antonius Foderinus & filij, Alexander Saluiatus Petri filius, præter cæteros. vbi nouum ędinum Cæsaris iussu excitatum esset è veteris & solo adęquati ruinis, illud & præsidijs, & annona, & omni genere bellici apparatus fuit munitum, non solum aduersus finitimorum populorum incursiones, & conatus, sed etiam aduersus ingentes impetus hostium, siquis illud armatus aggrederetur. Philippus Hispaniarum princeps, quem diximus superius in matrimonium fuisse ducturum Cæsaris iussu Mariam Britanniæ reginā per stabilitas conditiones, comparata classe octoginta onerariarum nauium, & quadraginta nauigiorum præterea varij generis in Britanniam nauigat, quibus decem, & octo regiæ, totidemque onerariæ Belgicæ accedebant, quæ proxima maria percurrentes omnia litora tuta reddiderant. at verò in Ouictiam insulam, quæ sita est è regione portus Vuintoniæ, iam principes nonnulli conuenerant eius ordinis, quæ Grattiera vocatur, qui ordo est in Britannia primatum nobilissimus, vt is qui Cæsarianorum Tosonius dictus est. ibi erant principem Hispaniarum excepturi, inter quos fuit Milordus Pagetius comes Rotolantius, & Milorius Pousquater regij ęrarij magister, Milordusque Prinsellus Randesius. hi non solùm preciosis vestibus vsi sunt, sed etiam magnificentissimo nauigij ornatu, quippe quod preciosis tapetibus & aureis textilibus decorum erat cum throno regio. illud à multis remigibus viridi, candidoque colore indutis impellebatur, quæ coloris varietas propria est reginę. subsequebantur alia decem nauigia aulæis textilibus cooperta, quæ insignium thalamorum, egregieque instructorum formam interius pręse ferebant. vbi Philippus illuc applicuisset, in nauigium cum throno paratum ab illis principibus magna hilaritate accipitur, Vuintoniamq; nauigat; quo vbi ventum est, ingens fit salutatio displosis pluribus tormentis. egresso principi cum Albano regulo, Antonio Toletano, Petro Padilia Ruigomenoque proceribus, alijsque multis insignibus, fit obuia magna Britannicorum procerum manus salutantium gratulantiumque pro felici aduentu; quos paulo post subsequebatur Brunus regij stabuli magister gradarium equum adducens gemmis auroque multo ornatum niuei coloris cum regio operimento. illum conscendens Philippus templum Vuintoniense adit gratias Deo acturus, quia incolumis ad ea litora peruenisset. mox ad palatium preciosis aulęis sericis multo auro intertexto ornatum deducitur, in quo plurimi erant thalami magnificè parati. sed pręcipuè assignatur Philippo regali decorum magnificentia. dum Philippus ibi moratur, Hispani proceres exeunt è nauibus, inter quos primarij fuerunt opibus, & dignitate insignes Dux Medioli, comes Sardinię, Agamontius, Amiras Castellę ac Bastitanorum, marchionesque Valię, & Aghillaræ. ad lętitię significationem multi ignes vbique accenduntur sub noctem, displodunturque tormenta complura. postridie eius diei cum ad sacras ceremonias accederetur, à multisque Britannis proceribus salutaretur Philippus, egerrimè ferri cęptum est, quòd ad nullius hominis salutationem capitis integumentum honoris gratia detraxisset pro more regum Hispanorum. inde nata est apud eos populos insignis superbię Philippi opinio, & contemptus Britannorum procerum: quod maxime vitandum est. Camalodunensis episcopus cum missus à regina de rebus omnibus cum Philippo communicasset, deinde missa sunt munera ad reginam gemmę quędam insignes infiniti propè precij. ea dum aguntur Vuintonię, multi alij proceres Britanni conueniunt ad principem salutandum, dum regina illum Camaloduni, quæ vrbs distat à Vuintonia circiter decem millia passuum, pręstolatur. missi sunt obuiam duodecim gradarij equi magnę pulchritudinis, multoque auro ornati, & argento, inter quos vnus fuit candidi coloris cum purpureis ornamentis, auroque picturatis, intertextus multis gemmis, qui principi assignaretur. accessit ad principem & regulus Pembrucchus cum trecentis equitibus, nobilibusque ciuibus eius insulę. neque vllus dies vacuus à nouis salutationibus pręteribat, cum semper noua multitudo ad principem confluerct. vbi cęptum est iter fieri Camalodunum versus, præcedunt centum arciferi equites, totidemque pedites cum arcubus, & pharetris purpureo colore induti, argento in fibularum morem intexto. hisce succedebant alabardiferi flauis induti purpureis limbis funiculis candidis assutis, qui erant principis colores. Philippus gradarium equum ascendit insigniorem, reliqui sunt primarijs proceribus concessi. sic iter incipitur, atque cum ad mille passus distaret adhuc a Camaloduno obuios habuit quingentos ferè Britannos portamq; vrbis ingressus, omnes regios magistratus talaribus purpureis indutos, qui se fidem illi seruaturos iurarunt, atque in palatium non procul distans à regio acceditur. hinc ad templum vrbis augustius accedenti fiunt obuij sacerdotes cum infulis, atque sub umbella magnifice picturata ad altare maius deducitur. nec multo post venit in colloquium cum regina, quod non semel postmodo fit. iubet quatuor Hispanorum millia, quos secum in insulam adduxerat, in Belgicam regionem exponi ad Cæsarem, quod etiam pergratum fuit Britannis, cum tot exteros homines esse in suis vrbibus non satis æquo animo ferrent. Interea tabulatum sublime ex asseribus construitur in augustiore templo, multisque & aulæis, & preciosis tapetibus contegitur, ac vestitur è regione maioris altaris, vbi duæ sedes parantur cum regia magnificentia. vbi dies constitutus sponsalibus illuxit, prior accessit princeps cum Hispanis proceribus multis margaritis gemmisque conspicuus, & paulopost regina cum regia pompa, & ipsa incedit ad templum vestibus vndique micantibus ob multos preciosos lapillos, quam longo ordine stipantes Britanni episcopi, & proceres sequebantur. præcedebant viginti tubicines. post hos regia insignia præferentes. post breues preces ambo ad paratas sedes adeunt, à quibus distabant per breue interuallum Cæsaris, Romanorum regis, Venetorum, & Ducis Hetruriæ, aliorumque nonnullorum principum legationes. Camalodunensis paulo post sacris vestibus indutus, comitantibus quinque episcopis tabulatum ascendit, qui-

priusquam

Florētinis rebellibus dies per prçconē dicta.

Grattiera ordo equitum Britannorū.

Philippi nauigatio in Britanniam.

Philippi regis pōpa ad Mariam accedentis.

priuſquam ad propria negotia regum veniretur, contractas nuptias, quarum cauſa rex venerat in Brita niam, pronuntiauit. Quamobrem ſi quod impedimentum legitimum quisquam eſſe intelligeret, rogatur vt illud palam pronuntiet. vndique conclamatum eſt nullum videri: quod vbi auditum eſſet, Figaroa priuilegium Cæſaris obtulit Hiſpaniarum principi, in quo rex Neapolis declarabatur cum multis alijs regnorum titulis & honoribus, quibus filius à patre donabatur. id autem factum eſt ne regina illi principi nupſiſſe videretur, qui honore, dignitate, titulis multo eſſet inferior. illa cum epiſcopus publicè recitauiſſet, mox ſubiunxit nuptias inter reges abſentes contractas verbis, iamiam ab vtriſque re ipſa confirmandas eſſe præſentibus, quod illi fore affirmarunt. Tunc ad regem conuerſus eum rogat an Mariam ſponſam habere, eam gubernare, in omnes fortunæ euentus protegere, ea ſola muliere, quæ ſeſe ac ſuum regnum ſuæ fidei ac poteſtati committeret, eſſet vſurus? qui reſpondit ſe ita facturum. rurſus rogatur regina an eadem confirmaret? quæ ſe ita aſſentiri reſpondit. poſtea conſecratis duobus annulis manum reginæ vno è primariis Britannis tenente annularis digitus à rege precioſis induitur. poſtea rex a ſiniſtra, regina à dextra in ſuis ſedibus reſederunt dum ſacra ab epiſcopo celebrantur. cum ad exoſculationem imaginis paruæ ventum eſt, quam Pacem vocant, rex ad reginæ ſedem accedit, illi benedixit, & exoſculatur. peractis denique ſacris, vinum & panis bis coctus affertur reginæ, quæ cum guſtauiſſet pro more Britannico deinde ad regem miſit, qui & ipſe guſtauit. his ita actis quatuor Araldi, ſic enim vocant publicos præcones, ad altare accedunt, quorum vnus è ſublimiore gradu ita pronuntiauit: Philippus & Maria Dei gratia Britanniæ, Galliæ, Neapolis, Solymorum, Hyberniæ rex & regina, fidei defenſores, Hiſpaniarum & Siciliç principes, archiduces Auſtriæ, duces Mediolani, Burgundiæ, Brabantiæ, comites Hiſpurgiæ, Flandriæ, & Tyrolis, &c. teſtibus nobis apud Deum. annis regnorum noſtrorum primo, & ſecundo. his peractis receditur, quo ordine ventum erat. atque rex ad palatium peruenit, dum menſæ parantur. ſtructa eſt autem regalis in ampliſſimo loco cæteris editior in loco ſublimiore cum aureis ſedibus. iuſſus eſt honoris gratia, & beneuolentiæ aſſidere regiæ menſæ epiſcopus etiã Camalodunenſis. quæ verò erant in interiore loco tres paratæ ſunt menſæ magnificentiſſimæ, quarum vni aſſidebant legationes, alij proceres Hiſpani, alij multi duces, & matronę Britannæ. Philippus rex ſub finem prandii Britannos proceres honoris gratia poculo prouocauit, regina Hiſpanos, deinde remotis menſis delectati ſunt choreis, & tripudijs omnes proceres, donec inter conuiuia, & oblectamenta dies elapſus nocti locum ceſſit. hæc, quæ agebantur in Britannia, parum animum Cæſaris demulcent cognita grauibus bellorum curis implicatum, qui Cameracum ſe recipit dum Henricus per Arteſiam regionem ad vrbes maritimas iter habet, ita vt non maiore ſpatio ſexdecim millibus paſſuum à Cæſare diſtaret. dum Henricus ad tentandam expugnationem Rentini ſe accingit, Cæſar Lilar adit, quod oppidum diſtat inde ad viginti & quatuor millia paſſuum. poſtea iter faciens octo milliariorum non procul ab Era caſtrametatur, vnde ruinę Teruannę proſpici poterant. cum illo die Cæſariani in acie conſtitiſſent, Cæſar mittit exploratum ſitum cuiuſdam collis vltra paruum, & ignobilem fluuium, qui neque latus, neque profundus Rentinum præterlabitur. deinde ſequenti die cum premiſſi equites collem aſcendiſſent, atque occupaſsent ex ea parte & Rentinum, & quædam proſpectabantur Gallorum tentoria; qui cum primum illuxiſſet, arcem viginti & ſex bellicis tormentis ingentibus cannonibus ſcilicet diuerberant incredibili ſtrepitu, & fragore. Cæſar ſuper illo colle caſtra poſuit, quem exploratum miſerat. atqui cum Rentinum ſit in quadam valle ſitum tribus collibus cingitur, quorum duos Gallicæ acies occupauerant, cum Henricus, & coneſtablius ſuper colle ad occidentem ſpectante eſſent caſtrametati vltra fluuium cum maiore parte equitatus, & peditatus: fuit enim ſignificatum Henrico Cæſarem miſiſſe exploratum locum vltra flumen. neque enim paſſurus videbatur Rentinum ſine prælio occupari, quare vel totum diem in ea parte copię conſtiterunt in acie. ſuper altero cum Germanico Heluetioque peditatu caſtrametatus fuerat Vandomus regulus. flectitur is collis in lunæ ſemiplenæ formam, ſiniſtroque cornu oppidum complectitur ad meridiem, vbi tentoria erecta fuerant Heluetiorum, & Germanorum, & quędam bellica tormenta. dexterum cornu, cuius extrema pars eſt frequentibus ac proceris nemorum arboribus occupata, oppidum claudit inter meridiem, & orientem, quod latus à quingentis ſclopettarijs Gallis cuſtodiebatur. Cæſar ſuper colle inter orientem, & ſeptentrionale latus caſtra poſuerat, qui collis à tertio latere oppidum claudit, diſtatque circiter duo millia paſſuũ, cum cęteri non plus inuicem diſtent quadringentis, vel etiam minus. erat hic collis valde incommodus ad ferendas ſuppetias, quia vallis eſſet anguſta, per quam erat tranſeundum, arboribuſque multis conſita, vbi conſtiterat Gallicus equitatus, & ſclopettarij equeſtres. colles præterea quamuis nõ erant ab vtraque parte toti occupati a Gallis, tamen vbique cuſtodiebantur diligenter, vbi multę collocatæ erant excubiæ. Cæſar cum intelligeret nemus neceſſariò ſibi eſſe occupandum, quod erat à ſiniſtra, alioquin nihil vtile poſse confici, frequentem globum peditum mittit ad illud occupandum. ſed Gallus propter loci opportunitatem Cæſarianos facile repellit, qui imperfecto negotio recedere cogũtur. certatum eſt eo die minuto prælio ad eum collem, & in ipſa valle, & vltra fluuiũ: in quibus certaminibus Gallus maiorem cladem accepit. at Gallus quamuis Cęſarianos omnes in aciem inſtructos intuebatur, frequentiaque certamina, quibus ſępius commiſſis pugnabatur, tamen nihil de animi conſtantia remittit, ſed multò etiam acrius, quàm antea, maiorique impetu Rentinum concutit. cum inclinatus iam eſſet dies, tormentaque nimis incaluiſsent propter diligens verberandi ſtudium, (deuitandum eſt enim per æſtatem precipuè, ne diſrumpantur propter aſſiduitatem verberationis,) intermiſſa eſt verberatio, quamobrem ſuſpicatus eſt Cæſar Gallos oppidum inuaſuros. deinde cum iuſſiſſet exercitum hoſtium explorari, nullus vel armorum, vel ſclo-

Philippo tituli cõceſſi. Sponſalia.

Rẽtinũ à Gallis cõcuſsũ.

pettariorum

pettariorum strepitus exaudiebatur. Interea missæ sunt literæ clam ab oppidi ipsius præfecto ad Cęsarem, quibus significabatur ita propter ruinas murorum apertum esse oppidum vi tormentorum, nemo vt tutò posset ad eas ruinas denfensionis gratia accedere, cui difficultati aderat etiam annonę penuria. vna tamen re adiungunt se adiuuari, quòd fossa ita esset lata & profunda vt neque fasciculis lignorum repleri, neque aqua diuerti aliò posset: cum semper esset abundans, atque altissima relinqueretur. his accedebat quòd laterum defensiones ita essent protectæ, vt neque disrumpi possent, neque impediri. se defensurum esse donec aliquid superesset annonę. est autem Rentinum figura quadrata, cuius in angulis erectæ sunt quatuor turres, vel potius arces munitissimæ, quarum duæ lateritio muro vestiuntur; duæ & interius & exterius muniuntur terra plenis. turres autem cassas habent terra repletas, quæ tam artificiosè proteguntur vt concuti non possint, fossa cum altissimis aquis amplissima est, quippe quæ ad triginta & amplius passus dilatetur, plateamque interiorem habet peramplam ad struendas reparationes, si opus sit, aptam. Cæsar per obscuritatem noctis imperat mille Hispanos, ac totidem Germanos cum expeditissimis equitibus auxiliarijs supra arma indui interulis, & ad occupandum nemus proficisci, qui cum adorti essent negotium, denuo repelluntur non paucis vulneratis. postridie eius diei cum primùm illuxisset, rursus cęptum est oppidum ingenti vi tormentorum concuti & prosterni. Cæsar nemus, vnde toties repulsus fuerat, omnino occupandum ratus primùm tormenta dirigit: deinde instruit exercitum, atque pręmittit omnem Hispanum peditatum ad prospectum hostium sub meridiem. præmittit & Regimentum Germanorum, quibus præerat comes Megensis, ad illud expugnandum. tantus verò ardor, tanta cupido, tantum fuit Hispanorum desiderium delendæ acceptę notæ infamię, quam sibi contraxisse videbantur ex illis superioribus repulsis, tanta Germanorum contentio, ne celeritate, studio, & virtute pugnandi apparerent Hispanis inferiores, vt certatim in nemus irrumperent. atq; quamuis Galli acerrimè diu restitissent, tamen denique cedere coacti sint, cum fuissent cæsi ex illis plures quingentis, è Cæsarianis paulo plures trecentis sunt desiderati. Henricus vbi suos se recipere sensit, statuit vt omnis ferè exercitus in castra Vandomi pertrāsiret, atque dum pugnaretur adhuc in extrema parte nemoris ad tentoria Heluetiorum ab ijs equitibus, qui se paulatim ab ipsa valle, in qua fuerant castrametati, recipiebant, Galli consistunt in acie in primo agmine paulatim nemori propinquantes. nuntiatur Cæsari nemus à suis fuisse occupatum, quòd Galli ad fugam prospectarent, quòd eo die regem captiuum haberent in castris. tanta vis est adulationis. nam quę libenter audiri à principibus quisque existimat, ea sæpius tanquam somnians vel nulla ratione suffultus effutire solet ad gratiam. Castalius, vt pote cui nota esset uis Gallica, & qui bellorum euentus sæpius expertus esset, tum verè posse dici occupatum esse nemus respondet, cum Cęsariani illo defendendo perseuerassent: quòd exitus fugę Gallorum solus verus esset testis. Ferrandus Gonzaga, qui & ipse erat in castris, persuadet Cæsari vt sex campestria tormenta smerilios scilicet, hęc sunt tormentorum nomina, & duos falconettos mitteret ad infestandos manipulos Gallorum, qui iam nemori adpropinquarent. his addidit, quòd nisi subsidia Hispanis ac Germanis nemus defendentibus submitterentur, futurum breui vt funderentur. Cæsar iubet aduehi tormenta. mittit duodecim vexilla Germanorum Nansiensis comitis, & trecentos Germanos eius ordinis, quos vulgo Ferrarolos vocant. hi quamuis primis conatibus formidabiles videntur propter multitudinem breuium sclopettorum, tamen si cum acie militum ordinaria congrediantur, breui & nullo propè negocio demonstrantur esse inutiles; cum incursionibus potius & prædationibus & latrocinijs, quàm vlli gloriæ militari sint apti. Galli, cum illi accederent, qui mittebantur à Cæsare artificiosè ac subdolè cedentes permittebant vt turma & frons equitatus pluribus adiunctis condensaretur: quare cum trecenti illi Ferraroli Germani ad Gallorum conspectum accessissent, in Cæsarianos fit impetus & irruptio. hos cum Ferraroli sustinere ob breuitatem sclopettorum non possent, vti cæteri milites, sese ad radices nemoris recipiunt. Galli veriti ne plenum esset nemus Hispanis sclopetrarijs, vbi propinquassent nemori, consistunt. Germanicus equitatus ante omnem aciem consistens prestolatur quò tenderēt Gallorum consilia, cum parum distantes & ipsi constitissent. at verò trecenti illi denique citatis equis cum breuibus sclopettis in Gallos impetum faciunt, in quo certamine propter iniquitatem loci quinque è nobilissimis Gallis, cum equis præcipites ceciderunt; quos vt capere Cæsariani niterentur Galli cum densissimo manipulo, ac turma equitum irrumpūt in Cęsarianos ipsos. Ferraroli displosis breuibus sclopettis nullo alio telorum genere se defendentes, cum nihil illi reliquum esset præter gladios, inutiles prorsus aduersus armatos equites, ita vertūtur in fugam, vt neque Gonzaga, neque Dux Allobrogum eos reuocare potuerit ad instaurandum prælium, cum omnes misti cum Gallis insequentibus, & cædentibus pro viribus equorum recurrerent. alia eorum pars ad nemus compulsa est. alia quæ iter tenuit inter nemus, & vallem inferius ad extremum, vsque nemoris fugatur, vbi duodecim cohortes Nansiensis constiterant. illi vbi non non solùm milites in fugam versos, sed etiam pręfectos vident, & Gonzagam præsertim, qui ipsos adduxerat, in fugam & ipsi vertuntur: quod vbi cognitum est à Gallis, in hos impressionem faciunt. ad trecentos trucidant. vexilla diripiunt. quatuor tormenta abstrahunt. nam res humanæ ita sese habent vt dicebamus superius, quia velut senio ac uetustate fatiscentium, atque dehiscentium ędificiorum totum pondus in partem inclinatam debilioremq́ue recumbit, atque impellit ad ruinam. sic in rebus bellicis contingit, vt in vtram partem inclinare cęperint ob aliquem imperatorum errorē facile trahant secum vniuersam molem ac reliquos fortunę exitus. quamobrem vt in physicis ita in negotijs verè dictum est à sapientibus; semina magnitudine parua, virtute maxima. sic Cęsar cū defessos iam diuturna pugna Hispanos, & Germanos trecentosque equites assiduè nemus tueri nō

posse

Rētini figura

Præliū cruētum, ac diuturnum.

Ferrarolorū vsus i bello.

Cæsaris error.

posse non prospiceret, cum Galli non illis solum, sed nonnullis equitum millibus possent resistere, nisi valida auxilia equitatus, & peditatus mitterentur, in eam & iacturam, & dedecus incidit. illa pugna commissa vterque exercitus se victorem appellat. Cæsariani quia nemus occupassent, quia prætorium vexillum cepissent, quia nobilissimi quidam Galli cecidissent. Galli quia cepissent quatuor bellica tormenta, quia reportassent nouem vexilla peditum, quia multos è Cæsarianis fudissent, & trucidassent. Cæsar postmodo, vel illorum ipsorum consilio, qui captiuum fore Henricum eo ipso die putauerant, castra fossis, & aggeribus vallari iubet. ita biduum vacuum à præliis, & ociosum ab vtroque exercitu transigitur. tertio die Henricus ipse nemus, & omnia loca castris Cæsarianis proxima explorat, & recognoscit, vnde nata est opinio, & suspicio ne Galli à tergo transirent, quare sese ad extruendas omnes necessarias reparationes Cæsariani accingunt. tum Galli in vniuersum vallem, & secundum ripam fluminis, & ad latera nemoris magnum sclopettariorum numerum collocant. In vallis vmbilico magnam equitum turmam ac peditum aciem. hinc acies ostentare, ad pugnam cire Cæsarianos, segnitiem exprobrare. quidam propius ad munitiones accedere. ad leuia certamina prouocare. Sed cum Cæsar decreuisset ne quis è munitionibus exiret, nihil eo die actum est. postridie fumus multus in castris Gallorum excitatur, nam rex per noctem iter ceperat, quem sub aurorā reliqua pars exercitus est subsecuta: nam cum maxima fuisset densitas nebularum, nullus Gallorum motus poterat à Cæsarianis dignosci. Cæsar vbi hostem abscedere sensit neminem misit ad insequendum, quamuis non deerant qui istud faciendum curabant, & consulebant. sed cum duabus alis cataphractorum equitum, & Hispano peditatu Renuinum visit. Henricus quamuis vniuersum murum inter duas turres ad occasum prostrauerat, & deiecerat, tamen cum difficiles ascensu essent ruinæ, in turrimque præaltam tormenta direxisset, quæ breui consterni poterat, & delapsa oppidi plateam ac bonam partem propinquarum domorum oppressisset, de spe negotij cecidit. neque illud etiam confirmauit, quòd ex alio latere Vandomus murum maioris turris prostrauerat, & eum murum qui inter vtramque turrim intercurrebat, quia latus terra oppletum munitionis tam erat sublime, vt sine scalis omnino conscendi non posset. huius oppidi præsidiarii erant milites ducenti Hispani, & octingenti Belgæ. paulo post Cæsar Bruxellas; at Henricus, quia exercitus iam esset defatigatus diuturnitate bellorum, intra suos fines, se recipiunt. in Italia verò res non frigidè agebantur: quippe quia Marinianius cum satis ocij ad curanda corpora, & ad reficiendas vires suis copijs dedisset, mox ad deuastandas segetes Senensium animum adiecerat, quos breui ad extremam annonæ penuriam induxit, Florentinisque concessit tempus opportunum colligendi frumenti. enimuero si consilium Strozzæ tam rectè fuisset perfectum, quàm sapienter ille decreuerat, in summo discrimine res & Florentina & Cæsariana fuisset collocata in Italia. is enim viderat acutissimè quid vtilitatis posset illa expeditio Henrico regi afferre. norat futuram victoriam eius belli omnem penes illum, qui messes colligeret, aliosque impediret, ac viribus præstaret præsertim messis tempore, quare ab Henrico rege copias illas postulauerat, quæ possent hostem per Iunium mensem, & quintilem superare, quia si impressionem fecisset in agrum Florentinum, futurum erat vt is ager duos exercitus vno tempore alere cogeretur, cum necessarium foret Mariniano soluere Senæ obsidionem. copias retrahere. liberas messes Senensibus relinquere. cum verò per reliquos menses Cæsariani ostendendi gratia bellum essent gesturi necessarium fore videbatur, vt diuturnis sumptibus grauati populi, annonæque penuria laborantes, ac ægrè ferentes, tam diuturnas calamitates tranquillitatis, & quietis desiderio ad defectionem denique aspirarent; cum essent nonnulli alioquin Cosmo Duci Hetruriæ ob memoriam veteris libertatis infensi. nam post absumptas messes, & subiugatos pagos, aut oppida in apto situ, facile fore apparebat paruis sumptibus sese ad defensionē recipere; quę omnia rerum prædictarum exemplis cognosci potuerunt. at enim classis Gallica quo tempore in Hetruria esse oportebat, in Prouincia morata vniuersa Strozzæ consilia subuertit, nam cum ad cal. Iunij ad portum Herculis adesse oporteret, videbatur par esse, cum tantæ res agerentur, vt ante cal. appelleret, quoniam celeritas in rebus bellicis maximæ est vtilitatis, nisi cum rem diutius protrahendo certissima victoria in mora constituta est. si classis opportunè accessisset, Pistorium facile capi poterat, atque res. Florentina erat in maximo periculo fugato, & profligato Marinianio. sed cum auctæ fuissent Cæsarianorum vires nemine impediente, non solùm Florentini messes collegerunt, sed etiam impediuerunt Senenses ne meterent. coactus itaque Strozza se in agrum Senensem recipere, passus est ipse necessariò eadem incommoda, quæ fuerat hostibus illaturus. nam cum duo exercitus in agrum Senensem se recepissent deuastatæ, sunt nouæ segetes, & quæ reseruatę fuerant in vsum belli, necessario absumptæ. hisce de causis eò redacta res est Strozzeana vt exercitus solueretur propter rerum omnium inopiam, vel cogeretur fortunam belli experiri & signa conferre. nihil enim erat aliud exercitum diutius sustentare, quàm reliquias annonæ prorsus absumere. rursus copias sponte dimittere, se ad defensionem retrahere, liberumque agrum consultò hosti dimittere, manifestum erat detrimentum amissis iam messibus, cum tamen exiguam propter copiarum differentiam neque prælium iure appareret deuitandum. Vix enim fieri potest, vt par exercitus inueniatur omnibus prorsus adæquatis partibus, cum parua differentia nihil sit omnino facienda. quòd si exercitus pugnando profligaretur, nihil magis capiebatur detrimenti, quàm quòd Senenses erant intra mœnia includendi, quod ipsum fiebat copijs sponte dissolutis, cum omnia oppida firmissimis præsidiis essent munita. atqui si tunc loci ratio habita esset, vbi commissum est prælium, si debitum officium Strozzeani præstitissent, patuisset profectò quàm rectè rem consuluerat. his ita gestis Cæsarianus exercitus Senas vrbem validiore, arctioreque obsidione cingit. Senenses, vti mos est plerumque obsessarum ciuitatum, quæ tanquam male affecta corpora

per

Segetes Senēsiū deuastatæ.

Strozzæ cōsiliū de expeditione Senensi.

Henrici error.

Senæ obsessæ miseriæ.

per vomitum inutiles humores emittunt, inutiles rebus bellicis pueros, & senes ac fœminas ex vrbe expellunt, ne annona inutiliter ab his absumpta facilius compelleretur ad deditionem. sed hos Cæsariani conantur in vrbem retrudere. verum cum porta vrbis iam esset occlusa plerique inedia miserabiliter in fossa moriebantur. crudelissimum erat spectaculum ob famem, & sitim, rerumque omnium inopiam lugentes pueros, eiulantes mulieres, humi prostratos moribundos senes misericordiam modo à suis, modo ab hostibus implorantes, atque inter ipsum sermonem naturæ concedentes videre. deinde Marinianius, vt angustius etiam rem Senensem stringeret, curat aliam munitionem excitandam ad portam Romanam incluso intra aggeres ac fossas castrenses Cœnobio monachorum Carthusianorum. at eam debilem tamen excitat, cum neque fasciculi lignorum, & sarmenta è longinquis regionibus commodè importari possent; neque terra ita esset tenax, vt operi conueniret, quia sabuli & arenæ more deflueret. vbi illa munitio quantulacunque esset, fuisset excitata, quæ saltem irruentium ciuium impetum in castra retardaret, præberetque quandam munitionis formam, & suspicionem, Marinianius contendit ad expugnandum montem Aionem oppidum munitissimum cum magna parte exercitus, & quatuor muralibus tormentis, relictis in castris Germanis, & quibusdam Hispanis, & paucis Italis. Senenses interea audito bombo tormentorum Montem Aionem verberantium rati id quod erat, esse debilia castrorum Cæsarianorum præsidia, armati ferè mille & quingenti exeunt ex vrbe, commissoque leui prœlio subitario pertranseunt fossas castrenses nullo propè negotio, atque superatis reparationibus in castra Cæsariana vi irrumpunt. non enim plures quingentis militibus relicti erant in castris præter Germanos, atque maior pars illorum iam fuga arripuerat, vt ipse vidi. à Germanis conclamatum est ad arma, qui constiterunt in acie, quod genus hominum aptius est statarijs, quam expeditis, & leuibus certaminibus. Senenses facilitate victoriæ territi, vel quòd insidias ab alia parte vrbis subesse suspicarentur, vel quòd ita ferebat eorum infortuna, victoriam è manibus elabi passi sunt: quia si paruis illis copiis profligatis, quod erat facillimum, Cæsarianas vires imminuissent, non erat ita tutum postea Marinianio ad obsidendam vrbem redire. vix enim cum tubæ diutius inflatæ essent pauci equites sexdecim nimirum inuenti sunt cum paucis sclopettariis, qui hostem repellerent. neque illud facinus vnquam laudabile duxerim conantem Imperatorem potentissimam ciuitatem obsidere, ita distrahere exercitum, vt inferior, aut etiam par efficiatur vrbanis viribus. Marinianius audito periculo, in quo tota res bellica erat constituta, continuo quasdam cohortes in castra remittit. ipse non prius destituit expugnationem, quàm oppidum per deditionem acceperit; quod tamen nonnulli deditum ex composito à Ioannettino Zeto censuerunt simulata expugnatione, cum multa tormenta sine globis disploderentur. Marinianius in castra reuersus alias subitarias munitiones excitat in aliis locis, ita nihil vt commeatus nisi per summam difficultatem, summumque importantium periculum ingredi posset. qui dum struendis munitionibus claudendisque aditibus commeatui studet in Thuscia aduersus vrbem Senam, Brisacius cum proregia potestate, summoque imperio rei militaris in Gallia subalpina præter Hipporegiam, quam ceperat anno superiore collecta magna manu peditum, qui erant in præsidiis, adiunctis etiã subitariis copiis quas è Gallia secum adduxerat, repente Bugiellam vrbem frequentem, & amplam capit, & oppidum Sancti Iacobi, & alia multa castella non parui momenti, quę mox firmis præsidiis munita sunt, vt facultatem & aditum ad cęteras res Italicas patefacerent. nam quædam sunt castella, quæ ipsa nullius sunt rationis censenda, at carissima sunt plurimique fiunt, quòd aditus patefaciunt in hostium regionem. Ferrandus Gonzaga tantum autoritatis nactus apud Cęsarem, tantumque beneuolentiæ interea, quantum nulla ratione videbatur posse labefactari, partim quòd eius felicitati inuideretur, partim quòd priuatæ suæ vtilitati nimis accurate visus esset studere, in maximas quorundam virorum illustrium incurrit offensiones, & graues accusationes apud Cæsarem, qui maximis itineribus cum venisset in Italiam ad ipsas criminationes diluendas Bruxellas se contulit. nam cum in demortui marchionis Istoniensis locum Mediolani gubernator missus fuisset cũ summo imperio post Cæsarem in Italiam, Ioannem Figarolam præfectum Insubrum reliquit. erant viri illustres, in quorum offensiones Ferrandus incurrerat, Franciscus Tauerna vir Cæsarei sigilli magister inter Insubres, siue magnus cancellarius. Franciscus Crassus vir primarius, & Magistratus vocati Mediolani præses. Ioannes Luna arcis Mediolanensis præfectus. ex aulicis ipsius Cæsaris Dux Allobrogum propter nonnullas iniurias, quas ille impune à suis militibus in Allobroges inferri passus fuerat. alijs de causis infensum habebat Castalium & Rigiacum regulum & alios nonnullos, qui omnes aduersus Ferrandum conspirantes ita egerunt, vt ad suam defensionem aduocaretur. dũ Brisacius in subalpina Gallia nemine resistente proxima quæque incursionibus, & prædationibus vexat, Reginaldo Polo purpurato antistiti per literas Philippi Regis, & Mariæ reginæ significatur sibi pergratum fore si ipse sese in Britanniam conferret, vt eam prouinciam, quę per tot annos à Romana ecclesia dissenserat ad sanctam religionem & obedientiam reuocaret. Polus his literis acceptis Bruxellis discedit comitantibus Milordo Pagetto, & Edoardo Astingesio, qui missi fuerant ab illis regibus, & à comitiis Britanniæ ad illum ex aula Cęsarea adducẽdum. ille comitantibus centum ferè, & quinquaginta equitibus Bruxellis Gandauum & Bruges & Nouum portum prętergressus Grauellinguam accedit. atque cum ad eum fluuium peruenisset, qui è montibus proximis ortus Fonchbergę, per sinuosa spatia delatus per Sancti Odomari oppidũ prętergressus agrum Calesium, qui est Morinorum, à Belgico disterminat, obuium habuit Calesiorum Marescialium cum multo equitatu & pompa totius Cesoniaci naualis, qui illum ad Icium, id est munitissimum Britannorum propugnaculum, deduxit: in cuius vrbis ingressu ab omnibus vrbanis magistratibus perhumaniter excipitur cum ingenti lętitiæ significatione, multis displosis tormentis, ęris Campani tinnitu,

Error Marinianij.

Mons Aioneus captus.

Bugiella capta à Brisacio.

Ferrãdus Gõzaga ad diluendas criminationes.

Card. Polus in Britanniã adit.

nitu, accensis nocturnis ignibus; paratis magnificis & lautissimis conniuijs. cum postea nauiga-
tionis tempus apparnisset, (est enim in citeriore litore Cæsoniacum nauale quod maris oceani pri
mis fluctibus alluitur, quare ab Icio promontorio Morinotum, Cæsoniacoùe nauali non diffici-
lis est traiectus in Britanniam, nisi repentina aliqua iniutia temporis repugnet,) nauim conscen-
dens, facilique nauigatione vsus ad oppidum Doueram in litore Britanniæ situm applicuit, vbi
obuium habuit episcopum Heliensem, qui cum centum equitibus obuiam processit giatulatum
regio nomine pro felici faustoque aduentu. hunc episcopum comitabantur, & alij proceres Bri-
tanni partim veteri consuetudine, partim affinitate Cardinali coniuncti. ibi cum aliquantulum
conquieuisset Cantuariam peruenit multis stipantibus equitibus, atque perbenignè fuit exceptus.
postridie eius diei cum primum illuxisset nuntium mittit gratias acturum regibus pro acceptis ho-
noribus. hinc secedit Septimburgum, hinc Rocestram, hinc Grauesindam peruenit, quod oppidū

Tamesis fl.

est situm in ripa Tamesis fluminis, qui è duobus montibus non procul à Gloucestria ortus vtrin-
que post aliquod spatium coniunctis aquis Londinum præterfluens in mare Germanicum ad Can
tium promontorium deuoluitur. Ibi prestò fuit episcopus Dunelmensis Comes Scerosberus, vir in

Cardin. Polo bona oīa restituta.

ter Britannicos proceres, & opibus, & nobilitate præstans cum maximo comitatu, qui primum le-
gationem regio nomine salutauit; deinde literas maiori sigillo regni consignatas obtulit. In illis
delebatur & antiquabatur Henrici regis octaui Britanniæ exilium, unà cum confirmatione Odoar-
di, per quod exilium omnibus bonis & reditu in Britanniam in perprtuum priuabatur, cui senten-
tiæ promnlgandæ honoris gratia præter consuetudinem eius regni, vel in rebus maximis reges ipsi
affuerunt. Polus pro illa tanta regum in se liberalitate, & munificentia gratias agens, nauiculas sibi
paratas conscendens cum multis proceribus Londinum versus nauigat, crucemq́ue insigne pon
tificiæ legationis in prora nauiculæ erigit. vbi applicuit Londinum, obuiam habuit regem ad por-
tam palatii, at regina apud superiorem portam aulæ pro consuetudine insulę exosculatur. sic igi-
tur rex dexterum, regina sinistrum habentes in palatium comitantur. postmodo mensæ assidens,
nam tunc reges prandere cœperant, Pontificias literas legationis obtulit, quibus lectis paulopost
prandium deductus est in palatium archiepiscopi Cantuariæ comitante Albano, & episcopo Ca-
malodunensi, & alijs multis proceribus. inter illam lætitiam multa ludicra celebrantur, vt fieri
solet inter regias nuptias. at verò rex, vbi post tertium diem Cardinalem conuenisset honoris gra-
tia, oblatum est vtrisque regibus diploma Pontificium, in quo continebatur, quòd Pontifex vniuer-
sis Britannis eius regni omnium delictorum veniam concederet, eosq́ue obliterata omni pristini

Comitia de religione Londini.

erroris memoria in fidem & misericordiam & amplexum sanctæ matris ecclesiæ recipiebat. his co
gnitis rex vbi a purpurato antistite recessisset, iubet comitia in palatium indici. conueniunt ad ea co
mitia viri primarij eius insulæ, opulentia nobilitateque præstantes; qui sunt laici principes, & sacra-
ti antistites, & populares duo è singulis regionibus regni, qui ab ipsis populis publico nomine de-
liguntur ad ipsa comitia. omnia primùm a nobilibus consultantur, & decernuntur separatim à po-
pularibus, quod ipsum populares faciunt seorsum à nobilibus. neque tamen validum, aut ratum
habetur quidquam, nisi quod ab vtrisque ordinibus statutum confirmatumq́ue fuerit, quod ipsum

Decreta facta.

necesse est, vt rex ratum faciat. cum ab vtrisque his ordinibus in comitijs esset decretum, vt ad obe-
dientiam Pontificiam rediretur, & è quadringentis, & quadraginta suffragijs vix duo fuissent repu-
gnantia, actum est inter Cardin. & Episcopum Camalodunensem quo pacto id exequi oporteret,
quod esset statutum in comitiis, & qua ratione Pontificio nomine obedientia Polo Cardinali con-
cederetur. visum est denique per supplicem petitionem, pœnitentiamque erroris, & scismatis, ve-
niam esse petendam cum adpromitteretur antiquandas esse, delendas, & obliterandas omnes leges
aduersus autoritatem Pontificiam latas. leguntur itaque literæ primùm in comitijs ab episcopo
Camalodunensi publicè regij scrinij magistro, qui sublimi voce pronuntiat Cardinalem missum es
se legatum à Pontifice ad reges, atque recitat legationis iura, & autoritatem; profitetur Cardinalis
se eadem velle fungi legatione apud grauissimum sapientissimorum hominum concilium. his agit
gratias, quòd sit per eorum munificas, liberalesq́ue functiones in patriam reuocatus; quibus addi-
dit se venisse illis patriam cœlorum non minus aperiturum per Dei clementiam, quàm illi sibi exu-
li aditum in patriam patefecissent. sed ante quàm cœlum aperiretur, opus esse impijs, ac nefandis
legibus abrogari pristinorum errorum. cognosci miserias, in quas inciderant à reliquo cœtu Chri-
stianorum alienati. incredibile Dei in se beneficium, quod accepturi essent; & quantum Britanni
precipuè debent Apostolicæ sedi esse deuincti. hortatur illos ad pręteritorum errorum pęnitentiā
ad imbibendam gratiam, quam Deus sibi offerebat per suam legationem à suo vicario. hortatur de-
nique ad omnem pręteritæ hæreseos abolitionem, memoriamque obliterandam. at Camalodunē
sis scrinij regij magister regum totiusque concilii nomine gratias agit legationi. quæ dicta essent à
legatione summatim repetit. hortatur ad accipiendum beneficium, quod omnibus offerretur. iu-
bet postero die frequentes conuenire ad decernenda, quæ per legationem proponebantur. conue-
niunt frequentes. decernitur omnium consensu, vt ad Pontificiam obedientiam rediretur. pridiè
cal. decembris Philippus rex iubet sacra Tosonij ordinis celebrari in templo diui Petri Vasmestren
si, quò conuenerunt omnes nobiles ordinis Grattieræ cum omnibus propè Britanniæ præstantio-
ribus proceribus. vbi post prandium frequentia comitia conuenissent, imperat Philippus, & Aron-
delus ordinis Grattieræ magister cum nonnullis equitibus legatum ad palatium deducere, qui ha-
bitu Pontificio accessit, & cum Pontificijs insignibus. huic obuiam rex, & paulopost regina procedit,
quam mediam rex a sinistra, Card. à dextera claudentes tabulatum regali apparatu instructum ascen
dunt, sub vmbellisq́ue sedent. sic comitiorum proceribus locus datus est, & assignatus cuique pro
dignitate.

dignitate. vbi assedissent omnes, paratiq; essent ad audiendum, Camalodunensis vti scrinij regij ma-
guster regibus & legato assurgens, recitat idiomate Britãnico, quę fuerant statuta hesterna die in co-
mitiis de obedientia pontifici præstanda. percunctatur proceres comitiorum an nunc eadem cõfir
marent an vellent vt venia commissorum omnium nomine peteretur? an cuperent in fidem atq;
amplexũ sanctæ Romanæ ecclesiæ admitti? cum ab omnibus fuisset acclamatum atq; applausum,
porrecta est regibus supplicationis formula, vt iis intercedentibus veniam consequerentur. erat
enim in illa perscriptum quòd eos pęniteret scismatis, & quòd obedientiam sanctæ Romanæ sedi
denegassent. quod veniam suppliciter peterẽt à Deo sibi per Romanum pontificem suum vicariũ.
quod promitterent & iam concederent vt omnes leges, statuta, decreta contra primariam autorita-
tem eius sedis antiquarentur, rescinderentur, abrogarentur, & omnino tollerentur. qua formula pu
blicè lecta Reges cõsurgentes veniam pro vniuersis hominibus eius regni impetrãtes ad sedes suas
redeunt. legatus formula concessę sibi autoritatis publicè recitata mox perbenignè præsentes om
nes breuiter consolatur, & in eadem sententia confirmat. quòd plurima sunt diuinæ clementiæ be
neficia in Britannos, quibus non solùm concessum est vt primi omnium gentilium christianam &
catholicam fidem complexi sint, & idolorum impurorum cultum, vanasq; ceremonias reliquerint
Deumque verum & viuum & omnipotentem coluerint; verum etiam vt post adulterinas religio-
nes vbiq; scatentes primi omnium mortalium, qui his temporibus in eas incidissent, errores reco-
gnouerint, neq; diutius in illis perstiterint. nam profectò vix esse humanæ facultatis non elabi ali-
quando vel in maximos errores, cum Petrus ille fidissimus Christi comes & vicarius, vt cęteros di-
uinos homines prætermittamus, neque præsente quidẽ Deo, cuius rebus admirabilibus & sermo-
nibus eruditus fuerat, incontaminatã innocentiam seruare potuerit. at eum virum bonum posse iu
dicari, qui vbi collapsus sit, errores sentit paulopost. hos tanquam acerrimos hostes salutis animę
deuitat. certam legem in animo sibi proponit pro viribus continentię & religionis incontamina-
tæ & vere iustitię seruãdę. indicandũ eũ dei esse amicũ, qui eius misericordia & clementia è tantis te-
nebris errorum. quantis Britanni tenebantur & opprimebantur, sit reuocatus; cum eas tantas cali-
gines dispescere non sit humanarũ viriũ sine ope diuina. quod si tanta lætitia sit in cęlis pro vna ani
ma recuperata, quantum gaudium est existimandum pro recuperatis tot millibus animarum Bri-
tannarum? his rationibus præsentium animi non mediocri repleti sunt lætitia. quibus ita dictis Re
ges in genua procidunt, quod fit ab omnibus reliquis, tum legatus pro autoritate sibi à summo
Pont. Christi vicario concessa vniuersos pręsentes & absentes eius regni incolas absoluit, liberat,
redemit ab omni sententia, censura, pęna in quam inciderant, ecclesiæque restituit, quod facit in no
mine patris & filij & spiritus sancti. his actis disceditur ad Regis palatium cũ multis musicis instru-
mentis, atque hymnus decantatus est incipiens Te deum laudamus omnibus absolutus Philippus fa
cit certiorem per literas Pont. de omni rerum ipsarum successu. ad quem etiam card. literas huius-
modi scribit. quæ superioribus diebus ad S.V. scripsi de illa spe, quam ceperam fore breui vt hoc re-
gnum ad ecclesiæ vnitatem & sedis apostolicæ obedientiam rediret, etsi non sine magna causa scri-
psi, non poteram tamen non in aliquo timore versari. non solũ ob eam difficultatem, quam affere-
bat nostrorũ hominum ab apostolica sede abalienata voluntas, & inueteratum iam per tot annos
eius nomine odiũ, sed multo magis quod verebar ne ingressus ipse in causam aliqua minus hone-
sta pactione interposita turbaretur, quod quidem ne accideret vehementer egi cum Sereniss. regi-
bus. Sed nihil sanè id necesse erat. vicit eorum pietas, ac rei perficiendæ studium omnẽ expectatio-
nem meam vel maximẽ. hodie vesperi, quo die sancti Andreæ memoria recolebatur, qui primus Pe
trum fratrẽ ad Christum perduxit, diuina prouidentia factum est, vt hoc regnum ad præstandam de
bitam Petri sedi & S.V. obedientiã reuocaretur; quo per illã Christo capiti, & eius corpori, quæ est
ecclesia, coniungeretur. acta verò & confecta res est in comitiis præsentibus regibus tanto studio,
tãtoq; cũ omniũ applausu, vt cum ego perorassem post benedictionem, statim ab omnibus cum mi
rifica lætitię significatione acclamatum sæpius sit, amen. ex quo planè perspectum est in his sanctũ
illud semen, etsi iamdiu oppressum, tamen non extinctum fuisse, quod vel maximè nobilitas decla-
rat. hæc reuersus domum ad S.V. scripseram, vt ei de tanta re tanquam feliciter diuino consilio ge-
sta subitò gratularer, cogitans has literas regio tabellario dare, qui paulopost discessurus dicebatur.
postea verò mutata sententia cum statuissem certum hominem ex meis mittere, hoc tantum his li-
teris addere volui ad gratulationis annulum, eiusq; lætitię gratulationem, quam cum maximam ce
pi ex ipsius rei euentu, omnium maximè tam sanctæ, tam vtilis vniuersę ecclesię, tã salubris huic pa
triæ, quæ me genuit, tã honorificę ei, quæ me excepit; tum verò non minorẽ ex ipsis regibus, & quo-
rum virtute pietateq; id profectũ est, atq; confectum. quàm multa & quanta potest ecclesia sponsa
Christi, & mater nostra de his suis filiis polliceri sibi. nã verè, vt dixit propheta. isti sunt semẽ, cui be-
nedixit dominus. hæc plantario domini ad gloriandum, quàm S. V. sancte omni studio & autorita
te huic matrimonio fauit, quod sanè videtur præ se ferre magnam summi illius regis similitudinẽ,
qui mundi heres a regalibus sedibus à patre dimissus est, vt esset virginis sponsus & filius, & hac ra-
tione vniuersum genus humanum consolaretur. Sic n. rex ipse maximus omniũ qui in terris sunt
heres. patris relictis regnis & illis quidem maximis, in hoc paruum regnum se contulit, huius virgi-
nis sponsus & filius factus est. (nam se maritum & filium gerit.) vt quod iam planè perfecit seque-
strem se atq; adiutorem ad reconciliandum Christo & eius corpori, quod est ecclesia, hunc populũ
præberet. quæ cum ita sint, quid tandem non ipsi ecclesię matri ab eo expectandum est, qui id fecit,
vt cõuertat corda patrũ in filios, & incredulos ad prudẽtiã iustorũ? atq; hæc virtus sanè elucet. hæc
verò regina q̃ cũ S.V. me ad eã legauit, tanquã virgula illa fumi ex arboribus myrrhę & thuris è de-

Formula pęnitentię indicta Britãnis.

Legati oratio & formulæ executio.

Poli card. literæ ad Põt.

Q serto

ferto ascendebat, ipsa paulo ante ab omnibus derelicta, quam nunc splendet? qualem iam myrrhæ & thuris odorem suis effundit? quæ, vt de Christi matre ait propheta, antequam parturiret peperit; antequam veniret partus eius, peperit masculum. quis vnquam audiuit tale? quis vidit huic simile? nunquid parturiet terra die vna, aut parietur gens simul? hæc verò gentem totam nunc peperit antequam eum partum ediderit, cuius in spe maxima sumus. quanta nobis gratulandi causa datur. quanta gratias agendi diuinę misericordię. S. V. & Cęs. M. qui autores tam felicis, tamq; pij coniugij fuistis, per quod nos Deo patri & Christo ecclesiæ reconciliati coniungimur. hoc vnum reliquum est, vt S. V. gaudium & simul vniuersę ecclesiæ cumulari precemur, quę Deum pro suis filijs orare non desinit. Deus opt. max S. V. diu ecclesię suę conseruet. Londini pridie cal. decēbris 1554. V. S. humillimus seruus Reginaldus Cardinalis Polus. his literis Romam allatis ad Pōtificem omnes incredibili lætitia capiūtur. edita sunt vbique ingentis lætitiæ signa: siquidem inaudita ignium multitudo accensa est. displosa tormenta complura, decretę supplicationes pro actione gratiarum. pontifex ipse die proximo sacra celebrauit ad altare diui Petri, & cum rediretur in palatium, multa proiecta est pecunia, nemoq; erat quin summopere gauderet tot animas, quæ perierant, ad veram salutem diuina misericordia fuisse reuocatas. sub idem tempus Sigismundus rex Sarmatarum ac Polonorum cum Ferdinandi Romanorum regis filiam in matrimonium accipere recusasset, cuiusdam matronę nobilis subditę amore captus contra Bonæ matris non modo consiliū, sed etiam voluntatem, illam ducit vxorem ac nuptias celebrat; quare mater diuturnam indignationem aduersus illum seruauit, quod etiam proceres eius regni indignissimè tulerunt. sed cum grauissimus morbus non sine aliqua veneni suspicione nouam reginam repente inuasisset, ex quo suū diem obiit, omnes eius regni discordię & contentiones atque odia deferbuerunt.

Sigismūdus rex Polonus priuatā ducit vxorem.

LIBRI OCTAVI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER NONVS.

NIMVERO praeclarum dictum est illud antiquorum sapientum, qui historiam quasi viuam quandam picturam esse tradiderunt; quod ambæ res gestas ad imitandum ante oculos posterorum proponere nitantur. est enim historia fulcimentum lapsuræ alioquin memoriæ insignium virtutum, nūtia fortitudinis, præconium temperantiæ, atque iustitiæ illorum, qui pro religione, pro patria, pro virorum bonorum salute, pro omnium incolumitate se periculis deuouerunt. hostium armis intrepidè se pro æquitate obtulerunt. pro amicis, pro viris bonis, pro patria, pro laribus, pro coniunctis omnia pericula fortiter contempserunt. nam hac adempta quasi lumen ex humana vita ereptum iure videri posset. Quid enim esset in vita hominum magnopere expetendum, si laus & gloria, quod est vnicum præmium virtutis, statim post hominum præsentium memoriam de medio tollatur? tamen hoc habet difficultatis historia, quòd ea res gestas dispersas seruans temporum & rerum seriem paulatim explicat, at pictura omnia vno tempore sub oculos aspectumque subiicit, mirificeque non solùm rerum ipsarum conspectu gestarum delectat, verum etiam varietate colorum & fluuiorum, montiumq, mirabilitate ac situ, in quo res gestæ esse dicantur. has igitur ambas facultates meritò quis dixerit tanquam sorores vno eodemque fonte gigni, cum idem etiam ambarum sit finis propositis rebus gestis clarorum virorum posteros ad imitationem adhortari, propositis gloriæ & virtutum laudatissimis exemplis. quā obrem qui neque historiæ, neque picturæ studio & admiratione capitur, vtraque enim propè æquè delectat, hunc planè rusticum & virtutum inimicum rectè iudicare licet, & animam propè sepultam in corpore alicuius bruti, vel errans sepulcrum ad hominis simulacrum fabrefactum.

Historia qd sit.

Inierat iam annus à partu Virginis quintus supra mille quingentos, & quinquaginta, cum Ioannes Figarola præfectus Insubrum, sicuti diximus, in vrbe Casali conuiuiis, & comessationibus ac tripudiis indulgens, ea est vrbs Insubrum non procul ab vrbe Placentia, vt assolet vulgus sub finem carnispriuii ita ociosus erat ac si priuatus esset, neque tantis rebus sibi esset inuigilandum. nam qui propinquos habeat hostes, quo pacto somniculosus sine suspicione ignauiæ esse possit? præsertim si omnium negociorum cura eius humeris vnius incumbat. nam ita propēsum esse magis ad libidinem luxum, comessationes, proprium est ebriosorum, scurrarum, & in popinis versantium, qui his, quam illis temporibus, magis licitum esse sibi arbitrantur ad omnem intemperātiam deferri, cum vir sapiens aut semper sit, aut nunquam sapiat verè. nam quanta sit virtus egregiorum ducum & militum solertia Figarola non intelligens vix fieri posse arbitrabatur vt Brisacius vir singulari fortitudine, industria, multaque peritia rei militaris tam difficile negotium aggrederetur, vt repentino conatu vrbem illam Casale munitissimam, & amplam adoriretur: quamobrem neque ipse, neque comes Valentianus vrbis præfectus præsente ipso Figarola eas custodias, eamque vigilantiam adhibebat, quæ tantæ vrbi, tam opportuno loco, tam propinquis, tamq; potentibus hostibus erant necessariæ. Brisacius vel ab ipsis Casalensibus certior factus de illis omnibus, quæ in vrbe agebantur, & de negligentia præfectorū, propterea quòd cuperent grauitate tributorū liberari, quæ in assiduos vsus sumptusq; bellorū tot annos iam in tam diuersa Cæsaris bella erogare cogebātur; quorū malorū nullus etiā futurus, nisi desolatis & spoliatis prorsus omnibus bonis apparebat finis, cum sexaginta lectissimis ex omni numero peditibus Biragos & Vimercatos eò mittit

1555

Casalemaius vrbs capta à Brisacio.

illi circiter horam noctis quintam Casale Malus profecti, sentiunt non minus vigilias, quàm ipsos duces & cæteros milites vino ac somno sepultos iacere, opportunitatemque hostibus, quæ cuperent faciendi, insignem reliquisse. Galli illorum auxilio & opera, qui studebant Gallicis partibus clam per fossas vrbis profecti scalarum tumultuariò factarum beneficio nemine prorsus sentiente mœnia conscendunt, atque vigilus destinatos primum omnium trucidant. sed quoniam non ea nocte tantum, sed multos iam dies cognita hostibus esse cæperat præfectorum Cæsarianorum negligentia, Galli rem iampridem ita intexuerant, vt nonnulli milites, qui erant non pauciores sexcentis, agresti habitu induti clam per diem vrbem ingressi paulatim intra domos quasdam se reciperent illa de causa à nonnullis ciuibus conductas, vt ibi clam laterent expectantes aduentum cæterarum copiarum, & opportunitatem rei aggrediendæ. Illi, qui nuper ingressi fuerant, per noctem domos latentium militum adeunt. paratos ad inuadendam vrbem euocant. illis adiunctis per vniuersam vrbem discurrunt. Cæsarianis tantam trepidationem iniiciunt, vt cum ijs non auderent vrbani sese coniungere, cum interea obuij quique armati trucidarentur. vbi primum acceptum est signum aduentus Gallorum, porta illa vrbis, quæ aptior visa est ad intromittenda subsidia, occupatur. tum à discurrentibus Gallis per vrbem Gallico nomine conclamato cuncta repleta sunt trepidatione & metu. Figarolæ & vrbis præfecto vix satis temporis fuit vt possent in arcem se recipere, quia Brisacius cum multo equitatu ac peditatu accedens omnem spem defensionis Cæsarianis ademit. Germani, qui erant in præsidijs, ad ingentem strepitum, trepidationemq; ciuitatis experrecti sese in forum recipiunt. ibi plateam tueri conantur. strenuè se defendunt. nã profectò Ioãnes Baptista Lodronius illorum Germanorum præfectus, quia intelligeret per quantam incuriam, socordiam, negligentiam, quanta cum infamia vrbs illa amitteretur, quæ munitissimum esset propugnaculum Mediolanensis principatus, decreuerat satius sibi esse fortiter cadere, quàm tantæ negligentiæ posse argui, si Gallos eijcere non posset, aut cum tanta infamia inter milites in posterum versari. ibi cum impetum Gallorum diutius sustinuisset grauiter vulneratur, atque ipso mortuo omnibus Germanis spes salutis prorsus excidit, quod eo magis efficiebatur, quia semper succresceret hostium numerus, ac suorum minueretur. idcirco coacti sunt in arcem se recipere, atque vrbem Gallis victoribus relinquere. Galli nullum tempus amittendum rati captis vrbanis tormentis & adiunctis suis, quæ fuerant noctu atttacta hoc ipso consilio, arcem acerrimè decem & septem muralibus concutiunt, atq; ita vt disrupta sint mœnia, murusque tanto hiatu apertus ad ingressum vt Figarola & præfectus vrbis Valentianus nulla subsidia sperantes, ac de propria salute dubij, ex ea parte quæ Padum prospectat sese per noctis obscuritatem è mœnibus demiserint. in Astam vrbem, atque inde Alexandriam Paleariam seruarint. Galli cum nemo Cæsarianorum opem ferre posset, obsessis tam repente Germanis, intra octo dierum spatium arce etiam potiuntur. illam iacturam tam turpem fertur grauissimè tulisse Cæsar, quare decernit vt Albanus cum summo imperio rerum Cæsarianarum veniret in Italiam vel hac vna de causa, vt Casale tam negligenter amissum, & cætera castella atque vrbes, quæ in potestatem Gallorum venissent in subalpina Gallia, singulari diligentia & virtute recuperaret, omnemque pristinam turpitudinis notam per summam vigilantiam ablueret. tanta verò, tamque ampla potestas, & autoritas concessa est Albano Duci, quanta nulli vnquam ante id tempus summo Cæsaris duci concedi consueuerat. at Albanus vbi primum designatus est Cæsaris imperator in Italiam, mittit literas ad multos tribunos militum. iubet nouos haberi vbique delectus. imperat colligi nouum equitatum ac peditatum, monet instrui tormenta bellica siquid vetustate & senio labefactatum sit; quæ passim in vijs Mediolani videbantur super rotis nuper instructa. quotidie censebantur nouæ cohortes. conueniebant equitum vexilla. tanta erat tormentorum copia, tanti, tam frequentes, tam diligentes, tam incredibiles vbique bellici apparatus, vt Galli his auditis mirum in modum trepidare viderentur, locumque præ ingenti metu prospectare ad fugam, & ad latebras. nam profectò tantus erat, tam celebris, tam formidabilis horum apparatum rumor, vt omnia Brisacij præsidia non mediocri trepidatione repleta sint, & perterrita, atque Brisacius ipse non nihil aduentum Albani pertimescens, quasi pœnitentia captus capti Casalis sese in oppida munitissima receperit, omnesque suos eò contraxerit, & quasi ad sacram anchoram confugiens extrema oppida munierit in suis finibus, vt ibi se aduersus tantas vires insurgentes protegeret. inter oppida, quæ munitissima, & defensioni opportunissima visa sunt, fuit oppidum Sancti Iacobi vocatum non procul ab vrbe Casali & Vercellis, in quo oppido duo millia peditum lectissimorum collocat in præsidiis præfecto Bernardino Vimercato, & Ludouicò Birago strenuis sanè & intrepidis ducibus, egregieque rerum bellicarum peritis. quæ dum vtrinque parantur ad pugnam, & ad defensionem in Gallia subalpina in Albani aduentum, Sena mulriplicatis munitionibus magis, magisque quotidie sic obsidione premebatur, vt mira esset omnium rerum victui necessariarum penuria. Sollicitabantur autem Senenses, monebanturque per literas Ducis Hetruriæ, vt se Cæsari dederent. ne expectarent acerbitatem victoriæ, quæ vel moderatissima valde solet esse insolens. prestare se arbitrio legum, & temperantissimi, clementissimique principis committere, quàm in potestatem immanium militum victorum per vim deuenire. tantus erat tamen conseruandæ pristinæ libertatis ardor, vt, quamuis vel ipse Senensium legationes ad hoc ipsum eos adhortarentur, quæ missæ fuerant in Britanniam, & quæ apud Pontificem erant, cum nihil placidum aut pacatum sentirent Senensibus vbique, pontifice præsertim per ea consilia, quæ diximus, Cæsarianis partibus fauente, nihil omnino proficerent. cum mallent omnem prorsus calamitatem, omniaque vel grauissima perferre, quam libertatem sponte per deditionem amittere, quam tantis,

Stratagema.

Albani apparatus magni summi ducis Mediolanũ aduenientis.

Brisacius copias in loca munita contrahit.

tam

tam asperis, tam diuturnis laboribus & sumptibus defenderant. Marinianius cum tam obstinatos esse defensores intelligeret, noua tormenta imperat attrahi Florentia, atq; ad eam partẽ murorum dirigi, quam Pius secundus Pontifex reficiendã curauerat, quod illam putaret debiliorẽ. sed cũ tanta esset Senensium diligentia in instaurandis reparationibus aduersus ruinas, quantum esset studiũ adhibitum muris deijciendis, omnem se operam ludere breui sentit. quamobrem necesse fit ab incœpto desistere. videbat enim futurum si ex ea parte vrbem expugnare tentasset, vt cũ parua clade Senensiũ, & cum maxima suorum iactura a ciuibus, præsidijsq; Senensibus repelleretur. est enim difficillima vrbs expugnatu, quæ diuturno bello sit assueta, quod ciues fortitudini assuescunt, & ordinibus militaribus, neq; ira facile implentur trepidatione, vt faciunt tyrones, & qui nulla bella senserunt. nam nihil est quod magis excitet virtutem, quàm ærumnæ & incommoda ac difficultates. cũ esset perspectum Senam iam propè victam nulla vi armorum vinci posse, Marinianius omnia sua consilia ad aliam pugnandi rationem, eamque multo sibi tutiorem conuertit. quod enim virtute rei militaris & armis insuperabiles esse cognouerat, vt diuturna obsidione necaret, aut in deditionẽ compelleret, pluribus ac tam crebris munitionibus obstringere cogitat, vt nulla prorsus annonæ, aut eduliorum copia vrbem ingredi posset. Strozza cum animaduerteret Marinianij consilia quò spectarent, vrbemq; cognosceret non multis præsidijs egere, quippe quam popularia arma & possent & consueuissent protegere, iubet Moluchium regulum & Cornelium Bentiuolium septingẽtos Germanos, & multos è Senensibus rebus bellicis inutiles ad montem Alcinoi ad se mittere, quo vrbs etiam multò magis leuaretur, neq; absumeretur tanta annonæ copia. Hi quamuis magno silentio per obscurissimã noctem iter capiunt, tamen Cæsarianas vigilias latere non potuerunt, quæ hos in acie procedentes inuadunt. Germani ac Senenses ne omnia in periculo vno tempore posita essent, dixerunt præstare vt impedimenta relinquerent, quo expeditiores pugnarent, quare ad autoram vsq; ex itinere semper certantes permultos trucidarunt è Cæsarianis, at ex ipsis pauci sunt desiderati. ad montẽ Alcinoi deniq; profecti liberaliter à Strozza excipiuntur, atq; alij ibi manserunt è Senensibus, alij Clusium, alij Rosetum missi sunt. Sena quamuis videbatur aliquantulũ respirasse horum discessu, atq; posse diutius obsidionem perferre, tamen cum annonæ penuria paulo post in dies succresceret, efficiebatur vt maximum esset precium rerum singularum, quare agrestes homines partim obsessorum misericordia commoti, partim spe lucri allecti, (vix enim vllus est stimulus acutior auro ad pericula,) vel per omnes difficultates, capitisq; discrimen ad commeatum in vrbẽ importandum penetrant. Marinianius, vt erat feroci ingenio singularíq; & propè inaudita crudelitate vniuersam belli rabiem indignationemq; suam in agrestes conuertit. atq; vt probabilem haberet causam in eos sæuiendi, crudele proponit edictum per præconẽ sub pœna suspendii, nequis com meatum aut aliquod eduliorũ genus Senensibus in vrbem importaret. hisce tot difficultatibus Sena circumuenta obsidionem deniq; diutius ferre non potest, quippe cum Marinianius plures quinque millibus hominum agrestium cuiusuis ætatis ac sexus pro sua innata feritate de proximis arboribus suspendi iussisset, ita vt nulla esset propè arbor homicidii nescia, cum multos quoque ipse sua manu trucidasset, aut malleo ferreo acuto, quem ad claudicationis fulcimentum gestabat, confodisset. Istud quamuis ratio bellica pati quodammodo apparebat, tamen vir planè barbara immanitate, & plus quàm ferat nobilitas Itala animorum, aliqua ratione moderationem recipere potuit. Illa feritas cum in nemine laudabilis sit, tum multò magis est execranda in excellentibus ingeniis, nisi ita non modo ferat sed cogat etiam ius bellorum. nam tametsi ita postulat ratio rei militaris aliquando vt ad cæteros deterrendos sæuiatur in eos, qui commeatus ferunt hostibus, & obsessis, tamen nulla ratio cogit summum ipsum imperatorem vt ipse suis manibus homines trucidet, humanoque sanguine suas manus polluat, nisi cum in pugna illud contigerit, aut cum in itinere ordo ab aliquo deseritur, in quem nullæ apud Italas gentes leges latæ sunt, ad reliquos metu suppliciorum deterrendos ne ex acie discedant. dum ita sæuitur in agrestes in Thuscia, Senaque arctius obsidetur, comitia indicta fuerant Augustam Cæsaris iussu, quibus cum propter valetudinem ipse adesse non posset. vbi conuenissent proceres Germani, rogat Ferdinandum fratrem accedere. eò profectus Ferdinandus quia consilium desideriumque Cæsaris cognouerat, proponit quantum vtilitatis in omnem non modo Germaniam, sed etiam christianum nomen, quantunque lætitiæ esset redundaturum, si Germania ecclesiæ Romanæ reconciliaretur. demonstrat sibi nihil gratius contingere posse. nihil magis spectare ad pacem & tranquillitatem, quam si omnes de religione controuersiæ vniuersarum gentium christiani nominis ad synodum deferantur, quæ indicta fuerat Tridentum à Paulo Tertio Pontifice Maximo, & à Iulio Tertio confirmata, quæ propter iniquitatem temporum, variarumque molestiarum perturbationes, haberi non potuerat. Vnam autem, eamque maximam fuisse causam rei turbandæ, quod ipsi noluissent conuenire, atque hoc iure ab ipsis desiderati debere, vt tot, tam variæ, tam inter se contrariæ, & repugnantes sententiæ tollerentur. decretum est in illis comitiis præsente sacro antistite purpurato Morono, quem Iulius Tertius Pontifex adesse uoluit legatum, nequis religionis causa aduersus quempiam bellum susciperet. Ne catholici aut Augustanæ confessionis obseruatores vllam vim sibi inuicem inferrent, sed omnibus sua relinqueretur opinio donec in vniuersorum Christianorum synodo de his decretum fuerit. ne Cæsar aut Ferdinandus quempiam infestarent huius confessionis causa. Vt omnes hæreses, quę cum neutra religione consentirent, exterminentur, penitusque euellantur. Vt si quis antistites suam religionem deserens in alienam diuertamq; transeat pristinam dignitatem pristinæ ecclesiæ relinquat cum omnibus vtilitatibus & prouentubus, cuius in locum vir bonus ab ipsis sacer-

Sena concutitur.

Marinianij ingeniũ crudele.

Augustana comitia de religione.

Augustana decreta.

dotibus eligatur. nequis in alteram religionem qnempiam cogat, aut subditum alterius potestati protegat, sed sua libera omnibus relinquantur. hisce rebus ita institutis nuntiatur Iulius Tertius Pont. Max. ad nonum cal. aprilis fatis cõcessisse, quare illa comitia post facta decreta dissoluta sunt. Romæ contra post celebratas de more exequias instabat comitiorum creandi noui pontificis cura, atque per multas patrum purpuratornm, diuersasque sententias, quinquaginta & septem dies fuit interregnum, cum alij alium pro suis commodis mallent. at Strozza, quia pontifex propter spem, quam conceperat de suorum commodis affinium, quia vnus ex iis fuisset, qui Senensium libertatem opprimere summa ope nitebantur, hostilesque copias & annona & viribus militum & omni auxiliorum genere iuuisset, Cæsarianasque partes & Mediceas plurimum fouisset, post eius pont. mortem venit in magnam spem Senæ liberandæ. dedit etiam literas ad Henricum regem spei & fiduciæ plenas, quibus continebatur uon paruum fundamentum consiliorum hostiliuin concidisse, cum is decessisset, qui propter propinquitatem regionis facile poterat cuicunque collibuisset victoriam concedere. futurum enim vt hostilis exercitus, nisi pontificia annona subleuetur, breui laboret rerum omnium inopia, acceto dissoluatur. pollicetur se vrbem Senam esse liberaturum, si sibi data sit facultas colligendi saltem septem millia peditum, ac mille equites. hoc si permittatur, se duo vno tempore ait consecuturum, vt & copiæ hostiles ab vrbe reuocentur, & purpurati antistites excitentur ad eligendum nouum Pont. quem maximè velle Henricum ipsum arbitrarentur. Henticus cum magna inopia rei pecuniariæ laboraret ob diuturnos bellorum sumptus in agro Senensi, in Gallia subalpina, in finibus Belgarum, essetque regium ærarium plurimũ exinanitum ac propè exhaustum, cum hostes etiam haberet prępotentes & abundautes omnibus rebus necessariis, cum Dux Hetruriæ non solùm multum haberet equitatum ac peditatum, sed etiam tantundem posset augere copias, quantum ipse auxisset, Strozzę consilium vt vanum & illi negotio inutile reiicit, erat enim Henricus vir creditus sapiens, nulliusque magni negotii ignarus, vt sub rege pręstantissimo Francisco educatus, atque in rebus agendis perspicax & impiger. tamen vt aliquo pacto animos hostium suspensos teneret, quia decessisset Pontifex Duci Hetrurię coniunctus, iubet duo millia peditnm conscribi, vt negotium ad nouum pontificem vsque protrahetetur. denique post multas controuersias ad decimum tertium Cal. Iunii Marcellus Ceruinę familię Card. tituli Sanctæ Crucis ciuis montis Politiani præter omnium expectationem pontifex creatur, vocaturq; Marcellns secundus, vir sanctitate vitæ, integritate, prudentia, disciplinarum cognitione præstans cum incredibili omnium eorum, qui probitatem hominis cognouerant, lætitia. non enim per affinitates aut pollicitationes aut ambitum vt pleriq; ad tantum dignitatis fastigium fuerat prouectus, sed cum humili loco natus esset, per singularem virtutem & innocentiam, & spem reformandi ordinis ecclesiastici, cum deprauata tempora nihil aliud, quàm moderatum & sapientem morum censorẽ atq; moderatorẽ requirerẽt eo peruenerat. hic, vbi coronaretur, noluit põpas vllas fieri in arce diui Angeli, sed vniuersos sumptus inopibus vtilius distribuẽdos censuit. Cæsariani interea nihil de obstinatione temittentes quotidie magis vrgebant. at Senensiũ præsidia in dies fieri debiliora. non solũ milites, sed etiam ciues victus inopia defatigari & afflicti fuga sibi salutem quærere. missæ sunt ad nouum pontificem legationes Senensinm, quæ tantarum calamitatum aliquem exitum procurarent. Sed potius misericordiæ quàm auxillij plennm responsum reportarunt, cum pontifex nouus esset adhuc, & nondum satis stabilitus. missæ sunt idcirco legationes ad ducem Hetruriæ cum res protraheretur, neque Senenses possent diuturniorem obsidionem, inediamq; perferre, ac multi ob famem profugerent, vt hisce conditionibus vrbs Cæsari dederetur; vt illis libertas seruaretur inuiolata. vt eodem die commeatus in vrbem immitteretur. vt ciuinm facultates essent tutæ, neq; vrbs pateret militum direptionibus ac rapinis. Fnimuero cum honorificentissimas cõditiones paulo ante contempsissent, nunc deniq; in liberam facultatem, arbitriumque hostium veniunt. Cosmus enim paulo ante Hieronymo Bandinello, Scipioni Ghiso, Hieronymo Maleuolto, Alexãdro Gulielmo legationibus Senensibus conditiones huiusmodi obtulerat, quod Cæsar protegendam vrbem atque remp. Senensem acciperet in tutelam sacri Romani imperij, ac denuo eidem vrbi ac reip. libertatem antiquam confirmaret. quod Cæsar veniam omnibus concederet, qui arma pro defensione sumpsissent, exceptis tebellibus Neapolitanis aut regnorum, & principatuum Cæsaris, regni Britanniæ, & ducis Hetruriæ. quod Senensibus vel perduellionis crimen condonaretur, quibus intelligerentur seruatæ dignitates, honores, facultates, & bona mobilia atque stabilia, & omnia iura ac rationes, præter illa, quæ direpta hactenus fuissent à militibus. Vt liceret ciuibus, & colonis cum familiis pro arbitrio discedere ac redire, à quibus nulli bellorum snmptus exigi aut peti possent. Captiuis verò maximè redemptionis precium minueretur. Vt resp. præsidia acciperet quanta & cuius nationis Cæsari placuisset, opportunumque visum fuerit ad vrbis conseruationem. oppidulum ne fiat sine Senensium consensu & reip. sed potius muniriones absoluto bello, vel etiam ante finem deuastentur, funditusq; euertantur. Vt Cæsar ad quietem tranquillitatemq; reip. seruata tamen autoritate ac libertate ciuitatis, possit illam ad eam formam administrationis perducere, quæ sibi aptior visa fuerit. ita tamen vt magistratus Senenses stabiles atq; immutabiles participes sint illorum magistratuum, ordinumq; nouorum. Vt in ea reformatione & populi princeps, & Baliæ seu dominorum vocatus magistratus persistat, habeaturq; ratio priuilegiorum, pronentuum, castellorumq; ipsius reip. vti cõferre videbitur, saluis semper rationibus sacri imperij Romani. Vt omnes duces, magistratus, milites cuiusuis ordinis ac nationis Henrici regis excedere liberè possint, præter rebelles prędictorum regnorum, vexillis ad profectionem explicatis cum armis, pecunia, impedimentis, quibus liber transitus ac tutus vbiq; cõcedatur. Vt confirmatis conditionibus fęderano cõ-

ponatur

Marginal notes:

Iulij Tertij Pont. mors.

Strozzæ spes de Sena liberanda.

Marcellus Coruinus secundus Pót. creatus, & fortuna.

Senę deditionis conditiones.

Cõditiones oblatæ à Florentię doce deditioois Senensis, at oõ acceptæ.

ponatur inter eã remp. & Hetruriæ Ducem pro ratione temporum, ficuti vtrisq; visum fuerit, atque hæ conditiones, si intra octo dierum spatium stabilirentur ab ipsa rep. ratæ firmæ ac stabiles esse intelligerentur. Sed ipso spatio temporis frustra delapso, neq; factæ neque oblatæ intelligantur, quæ datæ sunt quarto non. Aprilis. hæ, cum tantum esset conseruandæ integrę pristinæ libertatis desideriũ minimè sunt acceptæ. at paulo post ad eas, quas diximus, deteriores deuenire necesse fuit. nam illis sese in potestatem Cæsaris denique dediderunt, cum tot labores pro libertate pertulissent quam primum neq; tantilli quidem faciendam cognouerant. Sic enim plerunque fit, vt, quæ nobis adsunt, faciamus parui, at cum erepta sunt, miro teneamur illorum desiderio. Senenses postmodo cum intellexissent id, quod minime noluissent, vrbem in potestatẽ Ducis Hetruriæ venire de Cæsaris consensu, ita sunt animo cõsternati & perculsi, vt omnis ætatis homines relicta patria & paternis domibus, auitisq; laribus vna cum Gallicis præsidiis exiuerint. quippe cum natiua quædã æmulatio & maleuolentia esset iam multos annos inter Senenses & Florentinos. Cæterum exeuntibus iis, Senam ingrediuntur duo Hispanorum millia atque multus commeatus inuectus est, vrbsq; validis præsidiis munita. atqui miserrimum est vbi quis patriæ honores gustauerit in eam fortunam incidere, vt honores magistratusq; omnes in perpetuum amittat, cum præsertim dulcissimum libertatis fructum à maioribus in manus traditæ gustauerit; tamen multò miserius est carere sapientia, quæ sola est vera libertas, & inexpugnabile propugnaculum aduersus omnes fortunæ iniurias, cum illa faciat vt omnia prospera, & omnes fortunę mutationes æquo animo ferantur. præclatè igitur dictum est ab antiquis sapientibus rerum omnium præsentium statum esse aleæ persimilem iactum taxillorum nimirum esse in arbitrio fortunæ, at esse prudentiæ mortalium quicunque contigerit iactus quam sapientissimè vtilissimeque vti. nam profecto multa fuerunt quæ potuerunt Senenses cohortari vt eam calamitatem leniter perferrent, sed illa in primis, quòd illud malum non redundaret in filios, qui vbi non gustauerint honores patrios, multò facilius ferent exterorum imperium. quòd apud quosque principes manet quædam reip. forma necessario, quia non antiquioribus aut recentioribus familiis, sed præstantioribus virtute ciuibus magistratus deferuntur, cum principes ipsi non minus quam resp. viris bonis & peritis indigeant, qui præsint ciuitatum administrationibus ac rebus militaribus. nam pręclarè agitur cum sapientiores imperant, imperitiq; coguntur melioribus parere. quare si Senenses sapientioribus viris, & bonis, & spectatæ virtutis magistratus detulissent, nulla vel certè parua habita ratione familiarum aut affinitatum, plusq; apud illos æquitatis iura, quam res priuata valuisset, & patriam, & honores, & libertatem, & facultates vno tempore seruassent, quando nemo fit inimicus viro bono ac sapienti. Sed cum multæ iniuriæ impune cõmitterentur, multæq; inde succrescerent inimicitiæ, ad eas consultò conniuentes Senensium magistratus, iudicantesq; legum & iudicationum imperiti, & dei vindictam & arma mortalium denique in seipsos converterunt. Illud non mediocre solatium prudentibus in tantis molestiis occurrebat, quod erant futuri sub eius principis tutela, cuius neq; prudentiam neq; iustitiam in publicis priuatisq; rebus neq; hostes quidem auderent reprehendere. hanc præcipuè sententiam conceperunt populares a nobiliorum tyrannide liberati, ad quorum calamitates quidam per iocum alludentes, hęc carmina composuerunt.

Calamitatũ Senensiũ causæ.

Leno Diegus erat Senæ, sed Cæsar amator.
Hanc ad amatorem dum violentus agit,
Fugit ad Henrici virgo indignata petentis
Blanditias, Galli deinde fouetur ope.
Hanc cupit, hanc perit, impatiens fit Cæsar amorum.
Mittit ad hanc Medices protinus inde ducem.
Nititur is ferro morbum depellere & igni.
At Medica multò plus valet arte malum.
Additur huic tenuis victus, tenuisq; dieta.
Exanguis, pallens, & macilenta fit hæc.
Deformem sensit Cæsar, pertæsus amorum
Hanc donat Cosmo, reddidit ille decus.

Illud tamen non facile dixerim an Cæsar ipse ab omni prorsus accusatione liber esse possit, qui cũ initio tantarum contentionum facillima remedia posset adhibere auditis Senensium legationibus & querelis, maluerit eo rem deduci, vt cum totius Hetrurię periculo omnibus Italis & variatũ nationum armis confligeretur, multęq; vrbes Italę ferro flammisq; vastarentur, oppida florentissima funditus euerterentur; quàm tot malorum succrescentia semina supprimere. Nobiliores igitur Senenses cum prefecto populari imperio Mario Bandino ad montem Alcinoi profecti perbenignè a Strozza excipiuntur, quorum alii rursus Clusium, alii Rosetũ missi sunt. pręstantiores tamen manserunt in oppido montis Alcinoi, vbi noua resp. cum omnibus prioribus magistratibus, & ministris & insignibus ipsorum magistratuum creata est, & cum institutis, priuilegiis, autoritate, & gradibus honorum, quibus Sena vtebatur. Tum veterem Baliam, quasi vetus imperium nominarunt eã mõtis Alcinoi, cum Senensem vocarent nouam, cui titulos & autoritatem omnem pro viribus ademerunt & antiquarunt. Pontifex nouus interea, quem cum tanta omnium populorum lętitia & expectatione ad summum dignitatis gradum diuina potius, quam humana opera prouectũ fuisse ostendimus, cępit grauissima valetudine laborare. atq; cum principes nonnulli gratulatum, & ad exosculandum pedem accessissent, veritus ne illos parui facere videretur, si non admisisset, inter quos fuerunt Ferrariensis & Vrbinas duces, & gratulantes hilari vultu excepit, & breui ac graui oratione respondit.

Florentino duci data à Cæsare.

Nobiliores Senas relinquunt.

ſpondit. Sed tamen paulopoſt ſyncope correptus delabente acerbiſſimo catarrho viſus eſt primũ dormire vel ipſis medicis. at cum nimis diuturna quies videretur, excitantibus immobilis & propè ſine ſenſu innẽtus eſt. deinde paulopoſt cum ſummo omnium mœrore & lacrymis naturæ conceſſit cal. Maij. erat autem non vana de illo principe expectatio, quòd vir eximiæ integritatis & innocentiæ vel à teneris extitiſſet, & in multiplici rerum cognitione diutius verſatus, quod ipſemet etiã cognoui. fuit erga iniquè oppreſſos miſericors. in ſupplices clemens & liberalis. neq; vlla erat regia virtus, aut vllum viri boni officium, quod in eo cumulatiſſimè non inueniretur. in tantum ſanè ſpei auxerat animos Romanis huius pontificis bonitas, vt quaſi in tranquilliſſimum portum & ad auream verè ætatem ſe per eius bonitatem venturos ſperarent. putabant enim ſe liberatum iri grauiſſimis tributis, quibus crebrò in opulentiã affinium ſuperiorum pontificum auarè fuiſſent oppreſſi, cũ ſemper noua tributa fuiſſent a ſuperioribus nouis nominibus excogitata. habetur patrum purpuratorum antiſtitum concilium. decernitur duci Vrbinati protectio comitiorum de deligendo nouo pontifice, tanquam habenti ſummum imperium rerum militarium eccleſiæ. tum cæteri iuſtitię magiſtratus Romanis ciuibus confirmantur. accedunt denuo purpurati antiſtites ad eligendũ nouum pontificem. quidam ex itinere reuocantur. plures nondum erant ad iter parati, cum vix viginti & duo dies interceſſiſſent. conueniunt frequentes ad comitia dum celebrantur exequiæ. includuntur breui in Cõclaue vocatum. is amplus eſt locus, cuius ianua etiam muro nouo clauditur. neq; licet exire cuiquam, niſi creato pontifice, quibus victus per feneſtram exiguam immittitur. quæ dum

Marcelli ſecundi Pont. mors.

Romę aguntur, Marius Sanctiflorius cum magna manu militum Sateano ſigna tulit infeſta oppidũ crebris conatibus & verberationibus inuadit atq; oppugnat. deniq; poſt multas oppugnationes compellit ad deditionem. Marinianus cum reliquis copijs ad expugnandum portum Herculis cõtẽdit quod eſſet accipiendis claſſibus accõmodatus, qui dum eſſet in poteſtate hoſtium, poſſet Hetruriam plurimum infeſtare. nam illuſtris eſt Homeri ſententia, maximeq; rebus bellicis etiam accommodata, qua iubentur inſigni aliqua vrbe potiri imperatores nullo pacto oppida eius vrbis libera relinquere, vnde poſſit vindicta vllo tempore expectari, cum inquiat.

Sateanũ captum.

Demens qui natos occiſo patre relinquit.

Habebat Herculis portus tres munitiones egregiè factas è gleba Strozzæ induſtria extra ipſum oppidũ, ſicuti a Thermeo primum fuerat inſtitutum, antequam ex Italia abnauigaret. vni harum Alexander quidam Terinenſis cohortis præfectus vir ſtrenuus & vigil præerat, quam Marinianus tormentis diuerberare & repetitis conatibus expugnare magna vi adortus propter virtutẽ ſingularem defenſorum cum magna ſuorum clade repellitur. in illis conatibus plures quingentis Hiſpani, & Germani ceciderunt. Veruntamen cum aquæ inopia intra munitionem vehementer laboraretur, neceſſe fuit illam in poteſtatem Cæſarianorum deniq; per deditionem venire. illa facta iactura omnis ſpes excidit ex animo Strozzę defendendi portus Herculis. niſi nouum ſupplementum, nouaq; auxilia in Italia conſcriberentur. eo conſilio cum Carolo Carafa Pyrgos triremi applicuit, Romam inde ad colligendas nouas cohortes, aduolaturus. Sed prementibus hoſtibus, arctiusq; quotidie obſtringentibus & obſidentibus deniq; & portus Herculis nullis acceptis ſubſidijs cũ omnibus locis finitimis venit in poteſtatẽ Cæſarianorũ. Romæ poſt multas diſceptationes habitas in comitijs de creando maturè nouo pontifice, cũ temporum, corruptorumq; morum iniquitas ſapientiſſimi põtificis iudicio ac cenſura indigere videretur, deligitur patrũ purpuratorum conſenſu Petrus Garafa Neapolitanus Card. ad 9. Cal. Iunij, vocaturq; Paulus Quartus: quem Alexander Farneſius in ſublimẽ thronum adduxit, & adorandum curauit cum aſſeclis. Sed vbi ad numerũ nõ accederent Farneſij ſuffragia, allatus eſt Panormitanus ſenex, ac Nobilis adoleſcẽs cardinales; qui cũ ad numerũ proximè accederent, veriti card. alterius factionis eius indignationem ſi fieret põtifex, ſtatim accurrunt ad eum adorãdum. Illud cum grauiter tuliſſent Marcus Antonius Colũna, & Iulianus Cæſarinus cũ Hiſpanę factionis quibuſdam proceribus comitia clẽdeſtina habent in palatio card. Sanctiflorij. conueniunt ad ea conuenticula qui Gallicæ factioni aduerſabantur, literas conſcribũt ad Cæſarem. narrant eum pontificem inuitis omnibus Cæſarianis purpuratis eſſe creatũ; quem non vltrò, ſed inniti adorauiſſent timore coacti. eũ legitimum pontificẽ iure cenſeri, qui liberis & volẽtibus animis a legitimis & iuſto numero electorũ fuerit electus, at non qui per metũ vel inſidias aut dolos alicuius, vel etiã ignaris fuerit expetitus. Cæſar his literis acceptis reſpondet quando omnes eũ adorauiſſent, nihil ſibi videri eſſe in Italia innouandum. cæterum nouus pontifex ad quintũ Cal. omnia põtificia inſignia accepit, & cum eſſet ex nobiliſſima familia, mira expectatione animos Romanorũ ad honorificentiſſima quæque extulit, cum nihil humile ab eo expectaretur. nã viſus erat in omnibus negotijs vir elato ingenio, non vulgari prudentia, at certè æquitatis maximè ſtudioſus. dum Roma exultat lætitia per occaſionem noui pontificis obliterato mœrore, quem è morte Marcelli ceperat, Marinianus multis honorificentiſſimisq; muneribus acceptis ab Hetruriæ duce. Mediolanum rediit in patriã. Sic ea ciuitas, quæ opibus, antiquitate, nobilitate præſtabat cæteris Thuſciæ ciuitatibus, cũ per tot annorũ ſeriem libera vixiſſet, florentiſſimaq; fuiſſet aliquandiu, & potentiſſima diſciplinarũ armorumq; ſtudiis, mox relictis ſtudiis ſapientiæ ob inteſtina odia, impunitatẽq; iniuriarũ & gubernandi res publicas inſcitiã conquaſſata, deformata & deſolata in poteſtatẽ hoſtiũ venit: vbi prius ſua caſtella ferro igniq; abſumpta vidiſſet, villas & pagos ſolo æquatos. arbores ſuccisas. regionẽ euerſam, ciues & amicos hoſtiũ manu ante oculos iugulatos & trucidatos. atq; cum imperiorũ omnium maximè fragilis & caduca ſit reſp quæ vel viuens propè diſtracta eſt in multorum ſibi inuidentium viciſſim dominationem. patet nihil eſſe tam formidabile liberis ciuitatibus, quàm inteſtina odia ciuium ex iniuriis, ex iniuſtitia, & ex impunitate ſcelerũ inueterata, quæ niſi per optima

Portus Herculis captus.

Paulus iiij. Carafa Põt. creatus.

Conſpiratio in Pont.

Senę deuaſtatio.

rum le-

rum legum obseruantiam noua & nascentia restinguantur, tanquã occultus ignis latendo vires assumunt; atq; cum erumpendi facultas conceditur, rapidissimum exurgit incendium, quod cum magno fragore fumo flammisq; inuolutam patriam in profundos cineres deniq; conuertit. Sena ita compulsa ad deditionem, cum res compositæ fuissent Cæsaris in Thuscia, non tamen reliquæ Italiæ partes pacatæ fuerunt, quoniam hæc prouincia mater & altrix multorum bellorũ propter amœnitatem opulentiamq; regionis penè incredibilem, semper inuidiosa extitit finitimis regibus, quæ vbi ipsa non contendit de orbis imperio, coacta est pugnare pro propria libertate ab exteris nationibus. nã quamuis eam aduersus exterorum irruptiones natura variis obicibus muniuit, cum ab altera parte Adriatico siue supero Hellespontoq, mari circũdedent tanquã amplissimis ac profundissimis fossis ad meridiem: ad orientẽ Ionio mari separauerit per eam lineam, quæ ab Hydrunte ad Zephyriũ vsq; promontorium extenditur; ad septentrionale latus atq; ad occasum vergens pars altissimas perpetuas habeat alpes, montesq; asperrimos ac difficiles, quibus tanquam altissimis mœnibus ac propugnaculis propè insuperabilibus protegeretur, qui incipiunt ab iis locis, quæ Cyrnum Sardiniæque sinũ prospiciunt, & in finistri cubiti morem occasum septentrionemq; versus extenduntur à Sutriis propè incipientes per Segusianos, mox per coctiã regionem flexi orientẽ versus procedenti à sinistra relinquuntur ad septentrionem, tamen ab auarina mortaliũ non satis muniuit, aperuit enim natura exitũ Italis in vniuersas Europæ gentes ad cõmercia & cõmoda siqua vellent importãda, sed eadẽ ianua patuit sæpius exterorũ auaritię & irruptionibus. id autẽ factũ est ad fines paludũ Venerarũ orientẽ versus in finibus Carnorũ, vbi Natisa vocatus fluuius descendit è montibus: nã ibi tutiorẽ ianuã Italię natura aperuit, in quo situ aduersus arma barbarorũ tãquã angustiore mortales quasi fores etiã obiecerunt olim amplissimã & potentẽ vrbẽ Iuliã Aquileiam: nã montes ibi parum a mari distantes hinc vndis, inde crepidinibus altissimis Italiã claudunt. hanc naturæ diligentiam in munienda Italia partim mari, partim montium duplici ordine in amphitheatri forma primũ semicircularibus aggeribus alpiũ, postea Appennino monte vis temporis edacissimi & præcipitatarũ aquarũ cursus aliquantulũ minuit, quia alię nonnullæ vię sunt patefactæ quamuis difficiles. quamuis.n. via prouincię Varo & Macra fluminibus impeditur, & obiectu altissimarum mari imminentiũ rupium, tamen cuncta domuit vis mortaliũ, aperuitq; industria, quæ per asperrima quęque irrumpit. in Cottiis rursus, Taurinisq; ac via montis Sancti Dionysii, quę ascẽdit è regione Padi fluminis, quam fluuius paruam & difficilem reliquit, coegit homines auaritia per vel ipsa montis penetrare ac scalpris incidere, quod factũ est in Adula ad alpes Rhetias ac summas in via Belli, Tridentiq; vbi certe nulla est ineundæ Italiæ commoditas, nisi quam Duria, & Athesis, & Anaxus, & Tiliamentum flumina concedunt. non.n. potuerunt armati exercitus eã irrũpere nisi per summas difficultates nemine resistente, aut etiã porrigentibus dexteras Italis nationibus. inde fit vt pauci illac transiuerint populi ad euersionem Italiæ, at per ipsam ostensam a natura ianuam, nisi custodita sit, ad paludes Camorũ scilicet Oenotri, Cimbri, Hunni, Sarmatæ, Gotti, Germani, Veromandi, aliique complures. nulla.n. tanta naturæ diligentia muniendæ, separandæq; Italiæ a reliquis orbis partibus satis valida visa est. quoniam ob fertilitatem, sicuti diximus, opulentiamq; regionis, cum multis præclaris ducibus abũdet, multoq; equitatu egregio sanè & lectissimo, omni genere bellicorum apparatuũ, & ingenijs hominum penè diuinis. eam sui opinionem excitauit, quòd is facile futurus sit totius orbis terræ dominus, qui totam Italiã subiugasset. idcirco simulatione quidem aliarũ rerum, at re ipsa de imperio Italiæ iam multos annos certabatur à duobus potentissimis principibus; quorũ animus sublimis & magnificentissimus ad maiora semper aspirabat. cũ Gallis igitur res feliciter succederent in Gallia subalpina, Cæsar abdicato Ferrando Gonzaga ab Insubrũ præfectura statuit, vti diximus, vt Albanus Dux adproperaret ad illa pericula, quæ imminere videbantur, diuertendaq; ad recuperanda occupata iã à Gallis castella, ad liberandam Insubriã tanto Gallorũ metu cũ maximo rerum omniũ bellicarum apparatu, ad ferẽdas suppetias Vulpiano oppido, quod extrema annonæ penuria laboraret, vbi erat in pręsidis Cæsar Neapolitanus, qui se summa diligentia & vigilãtia & fortitudine tuebatur. Albanus quanta potest celeritate Bruxellis Cassianum deniq, conuolat, id oppidum est sitũ in ripa Abduæ fluminis in ea parte, quæ in vlteriorẽ ripam Carracã prospectat, distatq; ab vrbe Mediolano circiter viginti millia passuũ. ibi obuios habet multos è primarijs vrbis proceribus, qui honoris gratia obuiã illi processerunt. quippe quòd vrbs illa eximia humanitate ceteros propè omnes complectatur, & præfectos præsertim magna charitate & obseruantia. neq; illud dico, quòd nostri eo migrarint Roma antiquitus, vnde propter bella postea Venetias cum essẽ paruulus profugerunt, sed quia res docet ita esse, cuius testes sunt omnes, qui vrbis magnificentiam viderunt. Albanus itaq; in vrbem ingressus cũ magna totius ciuitatis lætitia paucos dies ibi moratur, atq; tantam rerum perturbationem inuenit, quanta vix explicari posset. nam Hispani, qui erant in præsidijs subalpinæ Galliæ territi & consternati assiduis cladibus, quas acceperant, cũ Galli multorum castellorum præsidia trucidassent, multosq; in minutis prełiis interemissent, confugiebãt Genuam e præsidiis mox in Hispaniam traiecturi. necessarium fuit idcirco Albano custodias mittere, quæ atrocissimè in profugientes animaduerterent, eosq; afficerent extremis suppliciis, quod vnum remedium visum est opportunum ab ipsos Hispanos ad vetera signa reuocandos. curauit vt quatuor Germanorum millia, & mille atq; quingenti Ferraroli mitterẽtur in Italiam, multas Italas cohortes conscribit. militaria omnia diligenter comparat. cum iusto exercitu prodit in apertum. Sed quoniam, antequam exiret, nonnullos dies commoratus est Mediolani cum vxore, quam Castalius & Marinianus Mediolanum adduxerunt, non aspernandam prorsus opportunitatem concessit Gallis instruendis munitionibus, reparationibusq; excitandis. Saba rais interea nobilis archipirata cum

Italiæ descriptio.

Albanus Mediolanum accedit.

Saba archipirata profligatus.

ta cum nonnullis rostratis nauigiis biremibus scilicet & myoparonibus vniuersa litora maris mediterranei deuastat, Adriaticumq; & Siculum mare infestat. proxima quæque litoribus prædationibus & latrociniis atq; incendiis replet. multa castella Christianorum acerrime populatur cathenatis ad transtra colonis; quibus rapinis non mediocris terror Italicis litoribus est iniectus. at Veneti iis prædationibus excitati Pandulphum Contarenum præfectum Venetæ classi, quæ erat destinata custodiis sinus Adriatici, mittunt ad audaciam & incursiones piratarum reprimendas, restinguendaque tantarum calamitatum incendia.

Pãdulphi cõtareni virtus

Pandulphus singulari virtute ac fortitudine vsus profligatis ac demersis nonnullis nauigiis piraticis, ita fecit vt reliqui piratæ fuga sese in sinum Adrumeti seruauerint, omnesque Adriatici litoris oras tutas colonis reliquerint. at vero quoniam non leuis est semper inter præstantes eiusdem artis opifices simultas quædam & inuidia atque æmulatio, cũ quisque inferiorem ingenio, autoritate sibi parem fieri, aut etiam superiorem æquo animo ferre non possit, inde effectum est vt Castalius & Marinianius viri laude bellicæ artis clari, & apprimè exercitati ab omni rei militaris consideratione, & ab Albani consuetudine se retraherent. id autem effectum est, quoniam Garzia Toletanus vir Hispanus Italicæ gloriæ æmulus secundum locum obtinebat in castris Albani, cuius vicario munere fungebatur, atque omnibus pro suo consilio & arbitrio moderabatur sine vllius alterius iudicio, cum videretur cæterorum ducum contemnere ingenia.

Garzia Toletani Albani Vicarius.

at tarditas omnis & mora & cõperendinatio, quia, vt diximus, acerrimum est venenum omnis rei bellicæ, nisi siquid tardè fieri res ipsa consulto postulet, non habuit tantam vim Cæsarianorum apparatus, quantam vniuersa Gallia subalpina, vel potius vniuersa Italia habiturum crediderat, quæ tota in magnam admirationem fuerat elata. Sed multa sunt auditu visuque horrenda, & formidabilia, quæ facit experientia placida & contemnenda: & præcipuè apparatus imprudentis, & imperiti imperatoris. nam Garzia tandiu protraxit reliquarum copiarum discessum conuectionemque tormentorum & omnium bellicorum apparatuum profectionem, dum terror ille Gallorum in animis conceptus refrigesceret, concitatique ex metu Gallicis lumbrici eiecti sint. id autem factũ est dũ plaustra parantur, iumenta ad trahenda tormenta imperantur, cõponuntur impedimẽta ad iter. Albanus bonã partẽ exercitus ad castellum Metulinum promouerat iam, atq; ipse his comitantibus ducibus Mediolano discesserat, Pescoliensi marchione, Vespasiano Gonzaga præfecto Italis cohortibus, Cæsare Neapolitano castrorum magistro, Raymundo Cardona præfecto tormẽtario negotio, Nicolao Zido quæstore, aliisque nonnullis.

Copiæ Albani.

erant in castris Albani iam duodecim Germanorum, octo Italorum, sex Hispanorum milia. equites cataphracti octingenti. leuioris armaturæ equites mille ferè, tormenta muralia quadraginta, atque inter hæc quędam insignis magnitudinis, quę ex arce Mediolani, Ticino, Cremona, ex aliisque vrbibus principatus Mediolanensis in castra fuerant attracta. Albanus Liuernam profectus fit certior per exploratores duobus in locis Gallos esse conatus & impetum Cęsarianorum excepturos; ad ripam Duriæ fluminis scilicet, vbi fluuius ipse posset vadari. Brisacius tamẽ cognito numero copiarũ hostiliũ cum ipse haberet in castris vix septem millia peditum, equites circiter septingentos, & pauca bellica tormenta, consilium mutauit, animumque conuertit ad quędam castella in suis finibus summo studio ac diligentia munienda. Albanus ad uada Duriæ fluminis profectus quę Galli aduersus traiecturos muniuerant, munitiones nactus sine pręsidiis ac desertas iubet tumultuarios pontes eo aduectos plaustris de more castrorum super fluuium iaci, per quos plaustra commeatum Vulpiano conuehentia transirent cum custodiis mille sclopettariorum, & quadringentorum equitum. Galli horum aduentu deserunt munitiones, quas obsidionis causa excitauerant, seque ad Augustam Taurinorum recipiunt, in quos exeunt pręsidia Vulpiani, postremaque terga hostium leui certamine infestant.

Vlpiano suppetiæ latæ.

Sic igitur Vulpianum à Gallis obsessum, & ad extremum propè redactum discedentibus iis, qui arctè diuque obsederant, sine controuersia subsidia capit, ac tandem liberius aliquantulum respirauit. Vulpiano ita commeatu & subsidiis & rebus omnibus necessariis munito Albanus laudata fide, constantia, virtute pręsidiorum ac militum qui se egregiè tutati fuerant, diuturnamq; obsidionẽ sustinuissent, militaria comitia indicit, vt communi consilio decernatur quid primum in tantis rebus esset agendum. non enim videbatur tempus anni vtile frustra amittendum, neque consumendum in expugnandis locis parui momenti, quamobrem cum ad comitia Aluarus Sandæus, Vespasianus Gonzaga, Franciscus Ybarra, Garzia Toletanus, Raymondus Cardona, Ioannes Gueuara, Cæsar Neapolitanus, Marchio Pescoliensis, Nicolaus Zidus, aliiq; multi Itali, & Hispani proceres conuenissent, visum est nonnullis Augustam Tauricam esse inuadendam. alii censebant Casalis, alii Hipporegiæ, alii aliorum munitorum locorum expugnationem esse tentandam. neque enim conuenire magnis apparatibus, qui raró fiunt, & non sine magno populorum incommodo loca vel nullius, vel parui momenti inuadere, cum illud etiam hostium fuerit consilium, atque lustrum propè venatoribus ostenderint, qui Hipporegiam, & Casale, & Verruuam oppidum, & fanum Iacobi, quod Sanctia vulgus vocat, muniuerint egregiè, & alia loca nonnulla, quibus timebantur Albani vires, vt his munitionibus illæ debilitarentur, aut certè retardari possent. nam vt acutissima acies cultrorum, si hebes fiat primùm rebus inutilibus incidẽdis, fit inhabilis postmodo cędendis vtilibus, sic potentissimi exercitus, maximorumque apparatuum, si primus impetus sustineatur ac retardetur, statim cadit omnis vigor & animi magnitudo. non esse contemnendam inquiunt totius Italiæ expectationem, neque rem in obscuro agi, sed quasi in totius Italiæ, vel potius totius orbis terræ theatro; quoniam fama illorum, quæ geruntur in castris, non continetur intra fossas, vallosque castrenses, sed late per vniuersos populos Italiæ, vniuersasque nationes exteras peruolat. ridiculos fore illos duces, qui nihil pro tantis copiis, tantis

sumpti-

ſumptibus, tantis apparatibus, tantis Inſubrum populorum Incommodis, memorabile fecerint. quippe cum agriculturam, arteſque omnes propè vrbibus neceſſarias populi Inſubres reliquiſsēt, vt bellicos apparatus iuuarent. iumenta in caſtra ad vſum tormentorum & annonæ conuehendæ, homines ad excauandas foſſas, erigendaſque munitiones, & ad cæteros vſus militares, imperabantur. alii contra non eſſe iſtud è diſciplina militari, neque laudabile dicebant in regionem hoſtium ita prorumpere, cum minime conueniat loca munitiſſima, & in quibus præſertim inſint validiſſima præſidia, à tergo relinquere, a quibus non minus ipſi obſideri, quàm alios obſidere poſſent, cum nemini tutum iter in caſtra relinqueretur, ac ſemper maximus numerus militum eſſet diſtrahendus ad accedentium in caſtra & exeuntium è caſtris cuſtodias. Sic enim fiebat vt florentiſſimum oppidum fanum Iacobi a tergo relinqueretur, in quo erant tria lectiſſimorum peditum millia cum præfectis ducibus Birago & Vimercaio, viris in rebus bellicis exercitatiſſimis ac ſtrenuis, qui poſſent extrema terga infeſtare, commeatus intercipere, omnia Cæſarianorum conſilia debilitare ac ſubuertere. cenſebatur igitur primum omnium oppidum fanum Iacobi expugnari oportere, quod ſe breui facturos exiſtimabant; poſtmodo cum fama eius victoriæ, nouaque acceſſione virium aliquam prædictarum ciuitatum vtiliter poſſe inuadi. Sic enim debilitatis viribus Gallorum ipſi potentiores ac formidabiliores hoſtibus effici videbantur, cum magnam habeant vim ad reliquas res bellicas primi vel proſperi vel aduerſi rerum ſucceſſus. Hoc conſilio comprobato, quod magis è peritia rei militaris procedere videbatur, præmittuntur qui oppidum explorarent ad expugnationem. eriguntur triginta canones & quatuor colubrinæ ingentes poſtero die inter corbes terra oppletos. oppidum ingenti ſtrepitu atque impetu concutitur. Sed quoniam oppidani ita muros interius aggeribus & terra communierant, locumque ad quadratam formam cum quatuor firmiſſimis propugnaculis produxerant, intra quorum ſpatia erant plateæ nonnullæ ſuperiores, & totidem è gleba munitiones, nihil vt prorſus ab hoſtibus eſſet timendum, vanus fit & inutilis omnis tormentorum impetus, ac labor Cæſarianorum ad huius oppidi expugnationem Albanus, & ex oppido Vulpiano, & è finitimis quibuſdam locis tormenta quædam & bellicos apparatus euexerat. poſt diuturnam diuerberationem cum omnis Cæſarianorum conatus eſſet irritus adorientium oppidum, non magno negotio ab intrepidis Gallis repelluntur. Dum Albanus modo oppido obſtinatiſſimè concutiendo eſt intentus, modo renouandis conatibus, ſecurus omnino virium Gallicarum, octingenti ſclopettarij & trecenti equites ſub meridiem in oppidum nihil ſentientibus Cęſarianis ingrediuntur: quare fit poſtmodo vt frequentius exireut obſeſſi ad leuia ſubitariaque certamina. eos parum proſperos rerum Cæſarianarum ſucceſſus, ueque vel tantillum tantę hominũ expectationi reſpondentes, rati æquo animo non eſſe ſibi ferendos Marinianius & Caſtalius, quia non res Toletena, ſed Cæſariana videretur in magno diſcrimine eſſe poſita, veniunt in caſtra. Albanus hos conſulit. docent in quo periculo res conſtituta ſit. Suſceptum eſſe nimis difficile negotium. oppidum illud ſola obſidione diuturna, at non armis præſentibus, vinci poſſe. fruſtra ibi tempus abſumi cum ob loci eximie muniti præſtantiam & robur, tum ob illud etiam, quòd Cæſarianæ copiæ poſſent ab hoſtibus circumueniri, & cogi vt tormenta relinquerent, cum Briſacij copiæ ſuccreſcerent in dies nouis ſubſidijs è Gallia tranſalpina clam accedentibus. Albanus cum ita percepiſſet ſe munitionum & copiarum & apparatuum & exiſtimationis, quæ præcipuè ſeruanda eſt integra, iacturam poſſe facere vno tempore, ſatius eſſe iudicauit vt copiis in tutiorem locum contractis omnia conſeruaret, quam vt ita fortunæ arbitrio committeret, quare ad pontem Aſturæ fluminis ſe contulit: locum ibi munit, vnde poſſet Caſale & Auguſtam Tauricam, & cætera Gallorũ oppida infeſtare. nam intercluſa Padi nauigatione Galli non poterant commeatum ad ſua præſidia demittere. his ita ſtatutis dum opus differtur, nuntiatur Briſacius cum validis copiis aduentare. eo nuntio Cæſariani ne interciperentur, tam citi ab obſidione recedunt, vt multa tentoria & impedimenta reliquerint, quæ ſtatim ab exeuntibus direpta ſunt & in vrbem comportata; cum neq; mercatores quidem moniti fuiſſent de more caſtrorum vt vaſa colligerent ad profectionem, ſuaſq; ſarcinulas ad iter pararent. eſt enim calamitoſum non ſolum ipſis mercatoribus, ſed etiam turpe imperatori & delirij atq; imprudentię argumentum, ſiquid in manus hoſtium venire patiatur, quod negligentiam vel timorem arguere poſſit. idcirco plerunq; comburendi ſunt commeatus, & munitiones atq; ędificia, quę futura ſunt hoſtibus vtilia, euertenda, omniaq; inutilia facienda vbi imminet aduentus hoſtium, ſi prius auehi non poſſint. ita cędendę ſunt arbores & flammis abſumendę. fundenda vina, corrumpendę aquę, tormenta infringenda, aut infigenda clauis, omniq; ratione nitendum vt omnia commoda pro viribus hoſti eripiantur ac perdantur. Albanus oppidi obſidione relicta ad pontem Aſturæ profectus ibi caſtra tandiu habuit, vt locus ad munitionis formam inſtrueretur. poſtea conuulſis inde vexillis ad oppidum ſancti Lazari caſtrametatur. Caſtalius omnibus copijs præfectus Alexandriam Peleariam properat, vt inde Aſtam, & in cætera loca quæ indigerent, opportunè ſubſidia mitteret, &, ſi opus eſſet, viribus hoſtium reſiſteret. Albanus ita prius formidabilis omnibus, nulla re memorabili edita, Mediolanum reuertit. è copijs Cæſarianis aliæ dimiſſæ Itali ſcilicet. aliæ relictæ Alexandriæ apud Caſtalium, vbi Peſcolienſis manſit cum omnibus leuioribus equitibus. atqui dum Albanus muniendo ponte Aſturæ commoratur, Galli illum & Italas cohortes dimiſiſſe, & occupatum eſſe in illo opere intuentes, & Vulpianum debilitatum atq; exinanitum ob tormenta bellicoſque apparatus exportatos, accedente etiam regulo Vmalio Ghiſij fratre cum magna peditum manu, & ingenti ala equitum è Gallia Narbonenſi, qui ſuperatis Cottis alpibus caſtris cum Briſacio coniunctis plurimum vires Gallicas auxerat, poſt diſceſſum ac propè fugam Cæſarianorum ad Vulpianum caſtrametantur. erant enim in caſtris Gallorum quindecim ferè

Fanum Iacobi oppidum concuſſum.

Error Albano cognitus

Marinianij, & Caſtalij cõſilium prudens.

Albanus Mediolanum reuertit.

cim ferè millia armatorum. explorato oppido ad verberationem quatuor in locis muralia tormenta magno studio, singularique diligentia à quatuot lateribus diuerberant. tam acriter locus concutitur, tantaque insignium globorum procella ac tanto strepitu, vt nulli oppidani possent ad defensiones exire, aut propter crebritatem ictuum ad mœnia ascendere. nam siquis istud facere conaretur, trucidabatur. oppidani defensionum beneficio destituti ac reparationum, quas nulla diligentia præseruare aut extruere potuerunt, Gallis ob multitudinem ac diligentiam tormentorum cuncta prosternētibus, & præsertim propugnaculum, quod plurimum faciebat ad oppidi defensionē, tamen acriter ac strenuè se tutantur, tantaq; fortitudine resistunt, vt Gallos sæpius ab oppugnatione reiecerint, quamuis missæ fuissent operæ, quæ muros in inferiore parte ligonibus effodiebant, & in fossas deuoluebant. verumtamen post repetitos ac renouatos sæpius conatus, cum & oppidum assiduis verberationibus, & præsidia crebris prælijs iam essent debilitata Vulpianum venit in potestatem Gallorum magna accepta vtrinque clade, sed ab oppidanis præcipuæ per conatus & crebritatem globorum ferreorum. nam Henricus literas indignationis & minarum plenas scripserat ad Brisacium, quia visus esset oblatam facultatem dimicandi ab Albano in traiectu fluminum deuitauisse, non nihilque detraxisse regiæ dignitati, nisi illud aliqua memorabili re gesta resarciret. at obsessi nulla spe reliqua subsidiorum sustentati, quòd Albanus parum curans Gallos iam copias maiori ex parte dimisisset, ne tot sumptus facere cogeretur, omnibusque propè rebus necessariis defensioni destituti his conditionibus se dedunt; vt omnibus liber pateret discessus. vt arma, impedimentaque omnia tutò exportare liceret. vt concederetur oppidanis præsidiis exire in acie erectis vexillis ad profectionem. Sic Galli Vulpiano oppido potiuntur, quod per viginti annos fuerat armis Cæsarianis custoditum, cuius statim muros deiiciunt. munitiones funditus euertunt, & solo adæquant, ne illam molestiam haberent in posterum aduersus Augustam Tauricam, quòd illud propugnaculū tot annos egregia Cæsaris Neapolitani opera protectum affectuatumque fuisset, per multas Gallorum difficultates. Galli per illam victoriam non solùm multiplicibus sumptibus sunt liberati, cùm facile iam minui possent Augustæ Taurinorum præsidia, quæ semper valida esse oportebat propter illud Cæsarianorum propugnaculum, verum etiam insigni molestia & multorum malorum metu, quæ inde Augustæ Tauricæ videbantur imminere. Sic Albani exercitus vniuersis Gallis formidabilis, ob imperitiam ducis ridiculum finem sortitus est, cum montes parturirent murem, nihil enim tanta expectatione dignum aut memorabile factum est. Galli contrà, qui latebras ad fugam iam prospectare videbantur, vbi vires satis idoneas ad res gerendas sumpserunt, ob præstantiam ducis nihil frustra aggrediuntur. & res potius, quam rumores excitant. Sic enim plerunque fit, vt primi bellorum conatus si frustra suscipiantur, infringant vires inconsideratorum, audaciamque præbeant hostibus formidabilem, qui contra ignauos & imprudentes fieri consueuerunt alacriores. quæ dum geruntur in Gallia subalpina, Ferrandus Gonzaga illis accusationibus, quas superius memorauimus, oneratus multis eius ministris captis Mediolani, & in vincula coniectis, absoluitur, partim quòd obiectas criminationes diluisset, partim quòd nollet Cæsar diutius in eum inquiri propter viri dignitatem, multaque præclara erga maiestatem imperatoriam merita. Voluit omnes accusationes deleri, obliterari, aboleri, & in perpetuum ex omni hominum memoria tolli, quas in accusatores acerrimè conuertit. multa eaque honorifica præmia, & insignes remunerationes illi propter exantlatos labores, singularemque in rebus Cæsarianis industriam decernuntur; quos labores domi forisque pro Cæsare pertulerat. pro magnitudine pecuniæ, quæ sibi debebatur à Cæsare oppidum sancti Seuerini, & nonnulla castella in Italia, & in regno Neapolitano conceduntur, quibus acceptis in Italiam contendit. Galli oppido Vulpiano per inscitiam Cæsarianorum ita capto & euerso, mox eadem ratione montem Caluum ad deditionem compellunt. eius oppidi præsidia minimè armis decertandum esse rata, aut salutem suam fortunæ arbitrio committendam, cum Vulpiani præsidia propè omnia fuissent trucidata per obstinatam fortitudinem, Gallis per hasce conditiones se dedunt; vt integra esset libertas, atque præter vitam & arma cuncta victorum Gallorum arbitrio concederentur. Galli his felicibus rerum successibus elati nullum tempus amittunt; sed modo pollicitationibus ac largitionibus, modo minis & insidiis, modo virtute militari noua oppida in subalpina Gallia capere nituntur, qui etiam Ayquam & Anciam castella tētarunt per proditionem dum Castalius Alexandriæ Paleariæ moratur. Sunt autem illa sita in finibus Galliæ subalpinæ meridiem versus in ea parte, quæ respectat ad mare Ligusticum. ea proditione consulto ad Castalium delata iubetur Piscarius cum quibusdam peditum cohortibus & turmis equitum ad eam rem tractandam transigendamq; accedere. tum curat vt anceps proditor per eam facultatem simulatæ proditionis Gallos in insidias ad statutum locum adduceret. sic autem res composita est, vt optarat Pescoliensis. collocatæ sunt nocturnæ insidiæ. Brisacius vbi illuc misisset per noctem magnam manum peditum, & alas equitum ignarus præparatarum insidiarum, existimabat se Anciam planè capturum. Galli ad locum insidiarum profecti sub gallicinium ab inuadentibus Cæsarianis repentino adortu funduntur fuganturque, & trucidantur. circitèr septuaginta equites capti sunt. cohortes Aquitanorum nonnullæ labefactatæ, alii fuga salutem sibi quæsiuerunt. hæc Gallorum cædes, quia nihil aduersum illis iamdiu euenerat, non nihil eorum animos, audaciamque repressit, ac hebetauit, fecitque vt aliquantulum de illa incredibili animorum alacritate remisserint. in Attrebatum quoque finibus non multò feliciore fortuna sanè à Gallis pugnatum est. quoniam fortuna rarò simplici mortalium calamitate est contenta. nam cum Gallicæ nonnullæ peditum cohortes, & non aspernandus equitatus cum tormentis ad noui Edini expugnationem

Vulpianum captum.

Ferrādus Gōzaga absolutus & remuneratus.

Mōs caluus captus.

tionem contenderent, nec multò plus distarent iam ab oppido duobus millibus passuum, Ioannes Nauaccius præsidiorum Edini præfectus vir singulari virtute iam procurauerat ad famam eius expeditionis, vt subsidia oppidum ingrederentur. delegerat itaque ex consilio quingentos Hispanos è finitimis quibusdam locis. cum his fit obuius forte primæ Gallorum aciei præcedenti per quoddam interuallum cum equitatu. initur atrox prælium. atque multi Galli primo impetu prosternuntur. nam Hispani pro aggeribus vtebantur primorum cadaueribus ad uersus denuo irruentes. dum acriter vtrinque pugnatur, accedunt reliquæ copiæ Gallicæ. at Nauaccius succrescenti hostium multitudini cum minime resistere posset cum paruа suorum iactura se in oppidum proximum recipit. ceciderunt insignes Galli in ea pugna Sipierius, & Mommedius reguli. sed multo etiam grauior fuit Gallorum clades accepta non procul ab oppiduo Douao. nam cum incursionibus, populationibusque potius, quàm iustis certaminibus res ageretur; noningenti cataphracti equites cum sexdecim vexillis ac nonnullis peditibus castella quædam & villas Benincorti grauissimi hostis incendijs, & prædationibus populantur. multam prædam abigunt ut Douai præfectus, & Attrebatum quædam præsidia, & Vapami, & Cameraci, vbi erat Comes Ebrostaimus cū Germanorum regimen to audita incursione, prædaque Gallorum longius, quàm par erat incurrentium, collectis quibusdam cohortibus peditum, nonnullis turmis equitum galeatorum, & sclopettariorum equitum Hispanorum Gallos abigentes prædam iam reuertentes in suos fines pluribus è partibus inuadunt. committitur atrox sanè & cruentum prælium. ad extremum Galli maiori numero cedere coacti ac cepta insigni clade, amissisque vndecim vexillis victoriam Cæsarianis copijs cruentam relinquunt, atque in fugam vertuntur. multi trucidati sunt, multi capti, pauci fuga se seruarunt. ex illis vexillis nouem ab Hispanis capta sunt, & in oppidum Douaum portata, reliqua duo venerunt in potestatem Sequanorum, atque Vapamum sunt ablata. At Carafa Pontifex creatus tanta, tam præclara, tam inaudita initia sui imperij, atque Pontificatus edidit, vt omnes homines non solùm ad mirificam spem pacis, & tranquillitatis, sed etiam insignis felicitatis erexerit: quamobrem incredibilem in se omnium populorum, ac gentium beneuolentiam, & Romanorum præsertim excitauit. ille dum audiendis legationibus regum ac populorum & omnium gentium, quæ gratulatum vndique confluebant, esset intentus, post multas controuersias, & mutationes conditionum inter Cæsaris, & Henrici Gallorum regis negotiatores componuntur induciæ in quinquenniū, quæ ab ipsis principibus confirmatæ postea in omnibus Italiæ, Galliæ, Belgarumque finibus indicuntur, & per præcones publicè pronuntiantur. Pontifex decernit legationes ad Cæsarem, & in Galliam Morrolam, & Carafam antistites purpuratos, quæ gratulatum pro rebus compositis mitterentur. veniunt gratulatum Romam sub idem tempus Guidobaldus Dux Vrbinas, & Ferrariensis, Parmensisque duces, cum magna ciuium nobilium pompa ac magnificentia, Pontifex Vrbinati duci Romæ præfecturam concedit, summumque imperium post ipsum Pontificem in vniuersum ecclesiæ principatum. tria instituta præterea pronuntiat, quæ vulgo bullæ vocantur, quorum in uno decernitur, vt amplissimum Iubileum concedatur, vt pro omnium Christianorum pace, & tranquillitate ab omnibus Christianis piè, ac suppliciter Deus rogaretur. in alio decernebat, vt reformarentur Romæ res Hebræorum: in alio continebatur, vt erepti abalienatique redditus omnes ecclesiastici illegitime rescissis abalienationibus reciperarentur. Iubet præterea omnes copias censeri quæ Romæ essent exercendis armis idoneæ, quas ipse videre uoluit: quo tempore censa sunt decem millia hominum egregiè armatorum loricis, & cæteris armis. hos aspectus sanè & apparatus atque armorum splendor bellicosissimos fore promittebat, sed abnuebat imperitia, & imbecillitas animorum, & varietas nationum minime inter se conuenientium, quæ repugnabant omnia picturatis armis, & toruis vultibus. sed tanta fuit Pontificis oblectatio, & volupras his copijs tantis, ac tam bene instructis, vt apparebant videndis, vt omnes voluerit postmodum instructos in acie in plateam diui Petri accedere. centum & viginti nobiles viros Romanos equestri dignitate insigniuit, quos Fidei equites vocari voluit; quibus permissa est, & data perpetua Pontificis ipsius corporis custodia. oportebat duodecim equites singulis noctibus esse in palatio Pontificio militari munere perfungentes, cum diuisis vigiliarum horis singulatim ad thalamum Pontificis excubarent: atque ita alijs quotidie succedentibus mutabantur tanquam in gyrum. restituit Romanis Tybur vrbem, quæ multos iam annos ab illis defecerat, confirmauitque omnia illorum iura, & priuilegia, quibus vsi fuerant ad illam vsque diem. hisce rebus effectum est, cum tantum liberalitatis, & magnificentiæ præ se tulisset, vt mirificis laudibus tolleretur in cœlum ab omnibus Romanis, colereturque non sicuti cæteri Pontifices consueuerunt, sed tanquam Pontifex pater patriæ, aut tanquam Deus aliquis beneficus, & propitius vrbi Romæ. Romani contra ne tot tantorumque beneficiorum immemores, aut ingrati videri possent, illi è pulcherrimo lapide magnificentissimam statuam in Capitolio erexerunt, tanquam inusitatæ bonitatis, & liberalitatis Pontificiæ perpetuum monimentum ad omnem posterorum memoriam transmissuri. sed tantis, tamque præclaris initiis cætera non responderunt, vt suo loco narrabimus, quoniam idem Pontifex ob seueritatem ingenii fuit autor atrocissimorum bellorum, atque insignium calamitatum Romanis, & vniuersæ Italię. idcirco illa statua postea facto impetu vniuersi populi Romani deuastata est, & non minore odio infracta, tracta, comminuta, quàm lætitia fuerat erecta. Illa dum Romæ geruntur, Cæsar vel honorum iam pertæsus cum rerum omniū deniq; sit satietas, vel cupiens post infinitos bellorū labores exautorari ac donari rude, vel quod esset valetudinarius cū Bruxellis grauiter laboraret è pedibus, statuit ad tranquilliorem vitæ rationem conferre, omniumque regnorum & principatuum amplitudinem ac magnificentiam patui facere. quippe quòd ea, quæ vulgo & imperitæ multitu-

Induciæ inter Cęs. & Henri cū in quinquennium.

Dux Vrbinas summus dux Ecclesiæ.

Pōtificis pręclara gesta in vrbe.

Tybur Romanis restitutū.

Statua Pont. erecta.

Cæsar imperiū deponere cupit.

R diui

dini grandia, magnifica, ad mirabilia, ac propè diuina apparere solent, reipsa nihil contineant egregium, aut ad animi sedandam turbulentiam minime spectent, quorum tota præstantia & amplitudo constituta est in admiratione vulgi, pauci enim principatum sapientes expeterent aut expetiuerunt ad felicitatem, cum nihil ille felix in se contineat. istud aucupandæ quietis consilium, atque desiderium cum Maria Pannoniç, & Eleonora Galliç reginis sororibus communicatum, cum mortua esset paulo ante mater Ioanna Aragona in Hispania, non solùm probatur, sed etiam ambæ communi consilio fratrem hortantur vt quod reliquum vitæ diuina clementia sibi concederetur, quanto fieri posset tranquillius atque pacatius transigeret, putaretque solam felicitatem in rebus humanis merito posse iudicari animi quietem: quoniam honores & magistratus & imperia cortice. non animum exornant aut adiuuant, cum sint tanquã picturç parietum, quç neq; ad firmitatẽ conferunt, neq; ad diuturnitatẽ, quod vnum virtus præstat & prudentia, & præcipuè paucis cõtentum esse. his ita constitutis Cæsar Philippum filium ad se acciri iubet. ante omnia reducẽ è Britãnia creat illum Principem equitũ ordinis Tosonij. habuit originẽ ille ordo à Philippo duce Sequanorũ siue Burgundiæ Bono cognomento, atq; fuit institutus in vrbe Bruggia ad honorẽ Dei, virginis Deiparæ, & diui Andreæ apostoli asciti ad protegendam Sequanam familiam, anno vigesimo nono post mille & quadringentos à partu virginis. ita tamen vt in hunc ordinem, qui religiosus sit, non plures trigint & vno nobiliores admitterentur, quibus nulla turpitudinis inesset macula, atq; benemeritis tantum pateret aditus. ille autem princeps intelligeretur, ad quem principatus Sequanorum & Belgarum peruenisset. additi sunt quatuor ministri, scriba scilicet, quæstor, à secretis, araldus siue Tosonius Aureus vocatus. Carolus autem Quintus anno decimo septimo post mille & quingentos numerũ horum equitum adauxit additis viginti, vt ea dignitate quosdam insigniret, quos amabat. atqui vniuersos titulos Sequanorum & Belgarum, omnesque principatus, regna, iura Cæsar Philippo cessit Bruxellis in hunc modum. indicta sunt comitia omnibus equitibus & statibus Belgij, qui cum ad statutum diem Bruxellas conuenissent, atque in amplissimam aulam palatij frequentes accessissent, eò post prandium ingrediuntur Cæsar cum Philippo rege, Maria regina, Dux Allobrogum, atque alij multi proceres. Vbi consedisset Cæsar in sublimi throno iubet Philippum & Mariam & alios insigniores duces ac principes sedere in sedibus ibi paratis. illis sedentibus vnus è Cæsaris consiliarijs Bruxelles nomine pro Cæsare orationẽ habet. inquit Cæsarem iam inualidum esse, & propter ætatem non posse amplius hæc munia regnorum, sicuti antea consueuerat. sustinere. qui cum esset in Hispaniam iturus tanquam in secessum, vbi aptiorem magisque propitiam sibi aeris temperiem experiebatur, statuerat has regiones Belgij regi filio suo renuntiare, qui iam sciret omnia pro æquitate gubernare, & posset tanta pondera sustinere. huius sermonem subsecutus est Cæsar ipse, qui eum monimentum teneret manu excusans suam imbecillitatem memoriæ propter ætatem, summatim recensuit præstantiora facinora, gloriosasque victorias, quas obtinuerat. Tum subiunxit se non amplius his imperijs esse habilem, quòd siqua in re propter inscitiam defecisset, rogat Philippum vt faceret satis. his dictis veniam ab omnibus petit. petitioni seniles non defuerunt lacrymæ. tum Philippus procidens in genua se tantis muneribus non dignum esse pro meritis inquit; sed à clementia benignitateque Cæsaris id munus accipere. se procuraturum vt pro æquitate illis populis satisfieret. deinde ad populum conuersus pauca. locutus est Gallico idiomate, atque cum parum calleret illam linguam, iubet episcopum Rigiacensem optimum suum animum exprimere. Huic Iacobus Mansius iurisconс. regius consiliarius pro principatibus respondit, ꝙ egrè ferunt perspecta fide & obseruantia omnium populorum erga Cæsarem se nunc ab ipso Cæsare deseri. sed tamen quòd eum mærorem solabatur ac lenibat regis filij successoris virtus, præstantia, & bonitas, cui vel per facultates & sanguinem, si opus esset, pollicentur summam obseruantiam. Maria regina, quæ hisce regionibus cum summo imperio potestateque proregia præfuerat, post huiusmodi dicta inquit se pro animi integritate, & quantulacunque esset rerum peritia, res Belgicas administrasse. veruntamen si non consecuta esset quod oportebat, suppliciter veniam petit à Cæsare, qui significauit sibi satis ab ea fuisse factum. eandem orationem postea conuertit ad principes Belgarum, quare Mansius non solùm reginæ singularem diligentiam & integritatem omnium nomine laudauit, verum etiam gratias egit immortales. per publicam igitur stipulationem Siciliç, Sequanorum, Insubrum, Belgarumque principatus assignat, atque ad possessionem ipsorum regnorum missi sunt procuratores Philippi nomine Aloysius Cordubensis in regnum quidem Siciliæ, & principatus Mediolani. Pescoliensis in regnum Neapolitanum. atque Albanus iussus est esse Mediolani Philippi nomine in ea presectura post res Insubrum compositas. his peractis diplomatis Philippus rex dicit Belgarum gubernatorem cum summo imperio Emanuelem Ducem Allobrogum. nec verò omnia vno die renuntiauit, quoniam his Belgarum iuribus concessis abitum est. nec multo sanè tempore interiecto idem Cæsar Bruxellis præsentibus, præfectis, ministris, gubernatoribus prouinciarum ac regnorum, qui acciti fuerant, concedit & renuntiat Philippo ea regna, quæ diximus, quæ ipse possidebat, Hispaniarum scilicet, Siciliæ, Sardiniç, Balearium, Ameriæ, noui orbis, omnesque alios principatus, regna, imperia, prouincias, insulas, iura, titulos ad se aliqua ratione pertinentes, præter imperium tamen, quod cedit Ferdinando fratri cum insignibus. atque vt pateat quo pacto Belgij principatus & reliqua regna in potestatem Austriacorum principum peruenerint, videtur series rerum paulo altius repetenda. Anno igitur Salutis nostræ. 1273. mortuo. Federico secundò Imperatore propter Electorum discordias fuit annos decem & septem interregnum, cum alij Alphonsum

Ioannç Cęsaris matris mors.

Felicitas humana quæsit.

Cæsar Philippo regna assignat.

Tosonij ordinis leges & origo.

Renuntiatio facta à Cęsarę, & responsum.

Procuratores Philippi ad accipiendam possessionem regnorum.

Austriace familiç origo.

Hispania

Hispaniarum regem elegissent, qui noluit suscipere imperium, alij Ricardum fratrem regis Britanni, quem Imperij vrbes noluerunt varijs de causis admittere. Electus fuit ideirco Rodulphus primus eius nominis imperator Comes Asciburgiensis, qui per hanc supremam dignitatem cœpit familiam Austriacam illustrare. eius fortuna non contenta fuit solos honores illi concessisse, sed alia indicia dedit optimæ suę in illum voluntatis: nam cum decessisset per id tempus sine hæredibus Dux Austriæ, rexque Boemiæ Ottogarus illam prouinciam occupasset, imperator per vires imperij cum proprias non haberet, eam recuperauit: quam, quamuis recideret sub Imperium, anno 1278. Alberto filio largitus est, qui primus fuit Dux Austriæ, quique primus nomen dedit illi familiæ. successit Alberto Albertus Sapiens cognomento, qui principatum Croatia, Carniola, Carinthia vocatis regionibus Illyrij adiunctis ampliauit, quoniam mortuo Henrico Comite illarum regionum sine hæredibus Albertus eas impetrauit à Ludouico Imperatore, atque vti cum Austria coniungerentur, quod accidit anno 1331. deinde cum bellum exarsisset inter Heluetios, & Leopoldum Austriæ Ducem anno 1360. propter quædam loca comitatus Espurghi, quæ Heluetij in fœderationem exceperant, quæ loca nunc Cantones vulgus appellat, cęperuntque vel eo tempore sic appellari, ventum inque esset ad arma, profligatus fuit Leopoldus, principatumque auitum amisit, in qua etiam clade trucidatus fuit. Illum principatum propter strenuitatem Heluetiorum nunquam illa familia recuperare potuit, cum ab ea natione adhuc possideatur à Comite Bernæ. Sed quantum bonorum ademit vis armorum Austriacæ familiæ, illud totum cum magno corrolario fortuna rependit, quoniam cum Rodulphus prędicti Alberti duxisset Comitem Tiroli viduam mortuo Ludouico Duce Norici principatu potitus est, vbi Mainardus Ducis eius filius naturæ concessisset, qui propter simultatem quam exercebat cum ducibus Noricis patruis, & propter maternas persuasiones reliquit hæredem ipsum Rodulphum vitricum, atque ita eodem anno 1360. hunc comitatum cum Austria coniunxit, quas regiones Austriaci Duces sine controuersia multos annos possederunt, excepto tamen titulo Archiducis, quem Federicus Imperator concessit. Mortuo deinde Carolo Duce Sequanorum, qui populi Iora monte tantum separantur ab Heluetijs, relicta Maria vnica filia hærede, Maximilianus Federici Imperatoris filius, qui & ipse fuit Imperator, eam duxit vxorem, accepitque in dotem Sequanorum regionem, & Olandam, & Zelandam, Flandriam, Brabantiam, Gheldriam, atque omnes denique inferiores illas regiones, quod maximum fuit incrementum. sed multo maius fuit, quod factum est per matrimonium Philippi Archiducis Austriæ filij, Maximiliani Imperatoris, & Ioannę Ferdinandi Aragonij Hispaniarum Regis, quia mortuo vnico filio mare, quem rex habebat, ipse cum vxore relictus est hęres regnorum Hispanię, Sicilię, Neapolis, Sardinię, maximarumque prouinciarum noui orbis, quibus regnis, & prouincijs successerunt duo fratres Carolus Imperator, & Ferdinandus rex Romanorum. his fortuna etiam fauit plurimum quoniam Carolo detulit Imperium, preter superiores principatus, qui tanquam primogenitum ad eum spectabant, at Ferdinando obuenit Austria, Pannonia post mortem Ludouici leuiri, & regnum Boemiæ vxoris causa, cui regno adiuncta est Slesia, Morauia, duęque Lusatię vocatę, qui principatus tam ampli sunt, tamque potentem Austriam faciunt, vt nisi potentissimum Turcarum Imperatorem haberet finitimum, qui potest vel maximas vires obtundere, potuisset videri fratre nulla re inferior. at verò Genuenses, dum Galli varijs calamitatibus affliguntur, atque occupātur, & inuoluti sunt in multis bellorum fluctibus. Cyrnum insulam, vt dicebamus, recuperare nituntur, Auria collecta magna manu multum Casalium sinum obsidet, acriterque diuerberat, quæ presidia cum omni subsidiorum spe essent destituta ea conditione denique se dedunt, vt liceret liberis cum armis, & impedimentis quo vellent, excedere, illa munitione ita Auria per deditionem potitus, deinde portum Syracusanum inuadit, sed cum propter egregiam virtutem defensorum se omnem operam ludere intelligeret ab illa oppugnatione recedit. neque tamen his tot cladibus vbique acceptis hinc inde propter vim bellorum vlla spes quietis se ostentabat, sed multa minacia prodigia grauiora significabant imminere. nam insignis cometa in Italia apparuit, nuntius nouarum calamitatum, qui interius turbidus pallensque videbatur, cum tamen radij essent clarissimi, atque auro persimiles, ille ad septentrionem à meridie paulatim excurrens cum ipso cœlo tanquam vera stella conuoluebatur, variatoque cursu, & apparendi tempore per mensis spatium propè perdurauit, mox paulatim euanuit, secuti sunt paulopost insignes calores, ac deinde ingentes pluuiæ. in finibus verò Noricis, & in regionibus Sueuorum ac Boemorum tanta, tamque formidabilis exorta est tempestas, & tanti turbines ventorum, vt multa ædificia prostrata sint, & solo adæquata, arboresque conuulsę radicitus peruetustæ, atque assiduus propè fulgurum splendor, tanquam nictus oculorum interposito interuallo. ignes crebri in aere visi sunt per quoddam spatium perdurare. Pontifex qui tam benignus extiterat erga Romanos ciues iam ad suos etiam coniunctos cœpit animum conuertere, & eorum rebus consulere, vt & opulentia, & honoribus insignirentur, atque cum animus eius nescio quid bellicum diuinare videretur, Ioannem Carafam fratrem rebus militaribus cum summo imperio preficit, qui magna cum pompa & insitata propè solennitate ad eam dignitatem fuit assumptus. nam aurea veste indutus, habensque capitis integumentum multis gemmis, & margaritis ornatum adductus est cum magno procerum comitatu in capitolium. fuit ibi solemne, magnificumque conuiuium paratum a Romanis cum regio propè splendore, vbi nobiliores ciues Romani erant complures ac matronę Romanę, ad quod conuiuium omnes Pontificis coniuncti, & affines, fuerant inuitati, multa aderant acroamatum genera, & comœdiæ nonnullæ sunt recitatæ, ita vt nulla conuiuij suauitas desideraretur, cum acroamata ipsa ad auroram vsque perdurauerint, nullum præter-

Casalius sinus captus.

Prodigium.

Romanorũ magnificentia erga Pontificios.

missum est humanitatis, magnificentiæque genus à Romanis, quo non cumulatissimè ac liberalissimè in affines Pontificis vsi sint, cum omnes arbitrarentur se ad summam tranquillitatem per illum Pontificem peruenisse, & ad felicissimum vitæ genus, atque adeo ad illud verè aureum sæculum, quod ab antiquis tantopere fuit laudibus celebratum. omnes Romani lætati, gestire, exultare, alas concutere, Pontificem miris laudibus tam publicè, tam priuatim extollere, nihilque tantopere precari à Deo, quàm vt illi quam maxime diuturnus, & felix vitæ decursus concederetur. Philippus rex interea abdicato cardinale Pacceco suffecit in Neapolitanam administrationem Bernardinum Mendocium, qui fuit in ea præfectura, vsque ad Albani aduentum. Sed antequam induciarum fama in Belgas, aut in Britanniam penetrasset, vel potius etiam antequam res componerentur, bellum quoddam nauale commissum est inter mercatoria, militariaque nauigia quædam propter atrocitatem memorabile. nam cum prætoria nauis Hispana in mari Oceano cum viginti, & duobus nauigijs Batanorum mercimonijs onustis nauigaret ex Hispania, Galli per exploratores facti certiores decem & nouem naues onerarias, & sex minora nauigia bellicis apparatibus, & præsidijs egregiè instruunt, atque in opportuno loco præstolantur non procul à Douera, qui est Britanniæ portus, ferè per lineam rectam Icium è regione aspiciens. ad eam prætoriam nauim inuadendã cum apparuisset, Galli spe prædæ incredibili impetu, alacritateque feruntur. Bataui propter belli suspicionem quamuis varia mercimonia conuehebant, tamen minimè erant ad defensionem imparati. non sunt territi igitur repentino Gallorum adorientium conatu, sed strenue se accingunt ad defensionem. Galli quoniam militum bonitate prestarent, quanta fieri potest celeritate tormẽtorum impetum deuitantes, quærunt cominus pugnare. iacta sunt ferrea instrumenta, quibus naues inter se colligarentur, fierentq; ad mutuam pugnam stabiles, atque post multum tormentorum fragorẽ Galli, denique circiter quindecim nauigia Batauorum vncis ferreis cathenant ad expugnationem. Bataui ac Belgæ resistentes, tuentesque ipsa nauigia tam atrox, tamq; cruentum prælium committunt, multi vt vtrinque caderent, & non minus victi, quam victores Galli apparerent. Istud autem fiebat non solùm Batanorum virtute, qui Gallis minimè cedebant, sed etiam nauigiorum bonitate, quæ multo erant Gallicis editiora, Gallisque imminebant, ac multis & tormentis, & varijs armorũ generibus erant instructa. cum verò diu certatum esset, Galli iam defessi diuturno labore, ac vi tormentorum conquassati è bello erant excessuri, sed cum id facere non liceret, decernunt Batauis nauibus ignem inijcere, vt hostes territi cogerentur accurrere ad restinguendum incendium, sibique tempus concederent ad fugam. sed res longe aliter euenit. nam cum repentina vis ventorum insurrexisset, neque naues possent ita repente solui, tantus ardor sublatus est, tantusque impetus, & fluctus flammarum, vt non minus in amicas, quàm in hostiles naues ignis debaccharetur. illo excitato incendio omnes necessariò dimissa pugna ad extinguendum ignem sunt conuersi. nulla tamen tam velox mortalium fuit diligentia, vt multa nauigia illo incendio non exusta sint; atque milites ignis acerbitatem aufugientes natatu salutem sibi quærentes ad proxima quæq; nauigia confugiebant. ceciderunt è Gallis mille ferè, è Batauis non multo plures quadringentis; quæ pugna cum diutius perdurasset, concrematæque fuissent sex naues Gallicæ ac totidem Batauæ, deniq; Galli victoria potiuntur, captiuaque abducunt quinque nauigia Batauorum, & multos insignes homines. Cæterum Bona Poloniæ regina mater Isabellæ reginæ inferioris Pannoniæ cum vix a Cæsare, ac Ferdinando impetrasset per hoc tempus, & à Ioanne filio Sarmatarum rege, vt in Italiam migrare liceret, atque quod reliquum esset vitæ, ibi transigere, primùm traiecit Venetias. ibi magnificentissimè a Venetis in Thalamagum excepta multis comitantibus Venetis matronis ad palatium Ducis Ferrariensis regiè ornatum, apparatumque magnificentissimè adducitur. in hanc omni officiorum, magnificentiæ, liberalitatis genere vsi sunt Veneti. postmodo datæ sunt illi triremes, quæ tutam ab omni piratarum molestiá, aut iniuria tunc litora maritima infestantium exponerent, quo vellet. Bona felici nauigatione facilique vsa, & eximia benignitate ventorum Barrium appellit, quod est Apuliæ oppidum, atque ibi parum vixit. hæredem moriens testamento reliquit eorum omnium, quæ preciosa secum aduexerat, seruum quendam; propter quem etiam male audiebat, quòd posthabita filiorum regum maiestate, & amplitudine seruo ad concubitum turpiter abuteretur. quo etiam tempore in finibus Belgarum cohortes nonnullæ Germanorum insignem tumultum Atuacuti excitarunt stipendiorum causa, portisque & turribus quibusdam occupatis pulsis, & eiectis custodibus apparebant vrbem breui directuri, nisi Maria regina nouis accitis auxilijs illorum audaciam refrenatset, authoresque seditionis capitali supplicio mulctaßet. at Henricus Cantabrorum rex eiectus è regno a Ferdinando rege Aragonæ anno duodecimo post mille, & quingentos naturæ concessit, cui successit Vandomus regulus. nam Vandomus vnicam filiam eius regni hæredem in matrimonio habebat. Pontifex interea ad reformandos nonnullos ecclesiasticos magistratus animum conuertit, quos Datariarum, Pœnitentiariam, & Auditoratum vulgus appellat, ad eximendosque, & euellendos abusus, qui in hos magistratus sensim irrepserant; & ad reformandos sacerdotes, omnemque conditionem ecclesiasticam tam in ijs quæ pertinerent ad vestitum, quam quæ ad mores, & ad omnem vitæ rationem rectè instituendam. decreuit seruari in posterum ne rerum sacratum munia committerentur ignaris earum rerum, quæ necessariç erant, vt scirentur, neve prouentus & commoda debita viris bonis, & sapientibus concederentur inconsiderate ignaris, & imperitis sacerdotibus; quoniam qui non laborant in ijs, quæ diligentiam requirunt, hoc est ignaui, & negligentes homines non debent reportare paria premia cum viris bonis, & natis, & sapientibus. vbi enim nulla sit virtutum differentia; imperitiæ scilicet & peritiç, ibi necesse est esse certissimum Ignauiç domicilium, atque hospitium denique omnium calamitatum. Pontifex

Bellũ nauale atrox in Oceano.

Bonç reginç aduentus Venetias.

Bonç mors, & testamentum.

Seditio Germanorum.

Henrici Cantabri regis mors.

Pont. reformationes.

fex igitur concessit ecclesiasticos prouentus illis tantùm, qui à vitis bonis, & doctis & prudentibus antistibus idonei fuissent comprobati. cooptauit primùm in sacrorum antistitum purpuratorum concilium Carolum Carafam, cui suum galerum purpureum concessit: quo tempore Cæsar unà cum sororibus reginis commodam nactus nauigationem in Hispaniam accedit vento vsus felici. Delegit sibi monasterium in loco saluberrimo, & amœnissimo Iusto vocato, Hieronymitarum, vbi rebus omnibus humanis neglectis diuinis tantum cogitationibus se addixit: magnaque vsus est continentia, & abstinentia ciborum ac potus. sic demonstrauit, quam parui imperia, & amplitudo regnorum facienda sit illis, qui res diuinas suspiciunt, aut etiam qui tranquillitatem humanæ vitæ tanquam solam felicitatem in rebus humanis sectantur. quæ dum fiunt Romæ, moritur Mediolani Marinianius nuper e Gallia subalpina reuersus, non sine aliqua suspicione veneni. sic repentino prope morbo correptus vno temporis momento, tanquam bulla vniuersam rerum gestarum gloriam conclusit: qui propter singularem felicitatem benignitatemque fortunæ non nihil tamen suo ingenio adiutus ex infimo, & pene sordido fortunæ gradu ad summos amplissimosque honores peruenerat, omneque ætatis suæ tempus in castris Cæsaris cum multis insignibus præfecturis militaribus absumpserat. sepultus est Mediolani quàm honorificentissimè, quem Albanus Dux, & vniuersa nobilitas Mediolanensis ad sepulturam cum magno totius ciuitatis mœrore, ac lachrymis prosecuta est. eius corpus positum fuit in amplissimo, magnificentissimoque templo maiore, in marmoreo sepulchro multis cupreis statuis, & columnis variegatis ornato, quod vnum assecutum est a prima conditione differens per multos bellicos labores. tuetantillæ columnæ è Cœlio monte Roma Mediolanum comportatæ magnis sumptibus. Pontifex qui tantum animos omnium mortalium ad summam spem felicitatis erexerat, omnibus sapienter instituendis, iam cœpit ad priuatos etiam animum deflectere, atque per incredibilem humanitatem insigni liberalitate vtitur erga omnes, à quibus aliquo vnquam beneficio fuisset affectus, tanquam fertilissimus ager, atque inauditam acceptorum beneficiorum memoriam tenere cognitus est. sed tamen tam admirabilis, tam felix, tam inusitata Romanæ vrbis, & vniuersæ Italiæ expectatio, quasi futuræ segetis, vel in ipso primo florescendi tempore corrupta est, non tantum ipsius Pontificis natura, quantû consultorum perfidia & scelere, & auaritia, & vana cupiditate rerum nouarum. nam cum eum sollicitassent affines & consultores, vt arma inferret Philippo Hispaniarum regi, non Latij tantum, sed totius Italiæ, & Galliæ, atque Hispaniæ tranquillitatem in maximas calamitates, ærumnas, & perturbationes coniecit. ita verò rem Pontificiam afflixit, vt per multos annos felices, multosque sapientes Pontifices ad priorem statum vix possit perduci. Albanus, qui erat adhuc Mediolani Neapolim decedere statuerat, vt occultis Pontificis consiliis, & apparatibus occurreret, subodorabat enim quòd paulatim, vt dicetur postmodo, instrueretur aduersus Philippum regem. at quia Mediolanensis præfectura insigni aliquo viro ad eius vrbis administrationem indigere videbatur, deligitur ad illud munus Christophorus Madruccius Cardina. Tridentinus, qui magna cum lætitiæ significatione à Mediolanensibus fuit acceptus. Pontifex post Carolum Carafam cooptauit in purpuratorum patrum numerum Antonium Capizzuccam Romanum, Ioannem Graperum Germanum, Ioannem Reumanum Gallum, Scipionem Rehibbam Siculum, Ioannem Saliceum Hispanum, Diomedem Carafam, Bernardinum Scotum Sabinum. ea dum fierent Romæ, regulus Villagagnius vir Gallus eques Rhodiæ militiæ desiderio nouatum terrarum, ac rerum nouarum impulsus ad Ameriam nauigare instituit, quam nauigationem censuimus non esse prætermittendam propter cognitionem variarum rerum, quæ ex ipsa cognoscuntur. nam cum in portu Habbæ, quæ ciuitas est Celtarum, naues quasdam onerarias præsidijs, bellicis apparatibus, omnibusque rebus necessarijs diuturnæ nauigationi instruxisset, vela in uentis explicauit: per fretum igitur Herculeum & Calpen Alybenq, montes, & columnas Herculis præteruectus in oceanum occiduum ad sinistram æquinoctialem versus nauigauit, & ad insulas fortunatas, siue Cannarias peruenit. distant illæ insulæ circiter viginti gradus ab æquatore contra extremam Mauritaniæ partem, ad quam partem etiam terminus occiduus Hispaniæ concurrit. dictæ sunt Cannariæ, quoniam vna illarum Cannaria fuit antiquitus appellata, alia Niuaria, duæ Innoniæ, vna Capraria, vna Ombrios; quas tamen quidam censuerunt vocatas fuisse Cannarias ob cannarum copiam quæ saccarum producunt. has omnium orbis terræ regionum felicissimas esse fabulati sunt antiqui, cum propter fertilitatem pecudum, tum propter aeris temperiem, cum omnino fieri non possit, vt tanta sit temperies in locis cursui solis, & æquatori tam propinquis; quibus polus non eleuatur supra orizontem plus viginti gradibus, cum sit illis dies longissimus tredecim horarum initio fere paralleli per Syenen. Inde soluens Villagagnius oram Aethiopicam & ostia Nigritæ Nieque fluuiorum præteruectus, regnumque vocatum Senegæ, quod distat ab æquatore ad altitudinem poli circiter quindecim gradus, ad insulas Hesperidum applicuit, quæ distanta fortunatis octoginta millia passuum tropicum antarcticum versus. illarum duæ habitantur a Lusitanis, qui primi omnium recentiorum illas inuenerunt, quarum altera Sancti Nicolai insula, altera Sancti Iacobi vocata est. reliquæ syluestribus capreis. variisque feris animalibus tantùm, & à paucis hominibus habitantur. hinc longa nauigatione vsus ad insulam Ignis nominatam peruenit propter multitudinem flammarum ibi scatentium Ichthyophagos, & Aethiopiam interiorem præteruectus. deinde æquatorem felici itinere pertransiens, & sinum Bonæ spei vocatum Americis insulis propinquat. tum altissimos Christmouræ montes prospiciens, qui non procul distant ab Americis tandiu nauigauit, vt ad montes ipsos peruenerit: ab incolis benignè excipitur, vnde ad Friæ promontorium vectus ab aquarum penuriam cum

> Marinian… mors, & …tuna.

> Initia bellorû in Italia.

> Albanus adit Neapolim.

> Car. Madruccius Mediolani præfectus.

> Villagagnij nauigatio in Ameriam. Ameriæ descriptio, siue fortunatarû insu.

ſalſum fluuium inueniſſet coactus eſt abnauigare per longum tractum, donec ad Ganabram fluuiũ
peruentum eſt.tum aduerſo curſu fluminis,ſed non violento tamen propter amplitudinem profun
ditatemq́ue aquarum ad inſulam perueniens illam Galliam antarcticam nominauit. & terræ pars
vocata eſt à Gallis Ameria,quoniam primus Ameticus Veſpuccius eam deprehẽdit. vocata eſt poſt
modo Gallia antarctica,quia poſſeſſa ſit à Gallis.eſt autẽ ſita inter duos tropicos ſub æquatore pars
quædam Americæ regionis,eaque non parua vltra tropicum Capricorni porrigitur: quæ ab orien-
te,& ſeptentrionem verſus,aut tropicum Cancri mari oceano terminatur.ad meridiem,ſiue antar-
cticum polum fretum habet Magellanicum.ad occidentem Cuzcum & Ophir, & mare nominatũ
Pacificum naſcitur in Ameria quædam palmarum copia,vbi etiam mira eſt piſcium abundãtia.qui
frequentes ſunt in proximo mari,quibus incolæ veſcuntur. eorum tamen hominum cibus eſt fru-
ctus multarum arborum præter dactylos,quos terra ſua ſponte ſine vllo mortalium cultu, aut in-
duſtria producit. veſcuntur etiam radicibus nonnulli, quas indigenæ Herichas vocant, quæ ſimilli-
mæ ſunt raphanis, & humana carne illorum,qui pugnando ceciderunt, cum hoſtes etiam cęſos co-
medant.ſolebant hi populi ſolem,& lunam,& ſidera adorare tanquam Dei miniſtros, cum tamen
omnes in eam ſententiam conuenirent,quòd vnus ſit Deus,qui pluuias & tonitrua,& fulmina exci
tet,quem illi Tompanum, quaſi tonantem vocant. homines eius regionis ſunt rubicundi, vel po-
tius fului. fluuij crocodillis, & ſardis prægrandibus ac longi, abundare dicuntur. huius telluris Vil-
lagagnius magnam partem, atque regionem hanc patefecit,quæ iacet ſub tropico Capricorni. ha-
bitabatur illa ab hominibus impijs.perfidis,inhumanis, exlegibus, eximiè omni turpitudinis gene-
re contaminatis,qui nudi etiam incedebant, ſicuti producti fuerant ab ipſa natura.ſed politiorem vi
tæ rationem poſtea complexi ſunt. exercent tamen, vt exercebant, liberalitatem in omnes amicos,
qui cum venatibus aſſueti ſint,atque viuant plerunque è præda,nam multi cerui,& capreoli,& apri
naſcuntur in illa regione: amicis,& Chriſtianis præcipuè,vel prædam impertiunt,vel ad conuiuia in
uitant. coloribus verò vtuntur nonnullis,quibus magnopere delectantur. Sicut enim Aethiopes
libenter oleo perunguntur, vt nitentes appareant, Turcæ cæruleos vngues faciunt, & pingunt cru-
ra,ſic hi fructus cuiuſdam arboris perſico perſimilis ſucco vtuntur, quod Genipatum ab illis nuncu
patur,qui cæruleum propè colorem refert,atque illo tinguntur. Ahouanum rurſus fructus eſt iu-
glandi perſimilis,cuius venenum eſt acutiſſimum, repenteque interimit. glans tamen interior, vbi
aruerit, tam ſonora eſt, vt tinnitum propè tintinnabulorum emittat,qua plurimũ vtuntur Ame-
rici illum brachijs,& crunbus alligantes.hoc genus hominum bellicoſiſſimum eſt, ſummæque lau
dis exiſtimatur,qui plures inimicos obtruncarit: quorum arma ſunt ſagittæ, & baculi, & lignei en-
ſes,ſed præduri & acuti. vtuntur lintribus è corticibus arborum,qui ſi hoſtem quempiam ceperint
in bello,eum domum adducunt,opipareque nutrientes ad illud vſque tempus, quod viſum fuerit,
aſſeruant. poſtea mactantes omnes amicos conuocant ad conuiuium, atque ita humanis carnibus
veſcuntur,cum mulieres captiuæ ſeruire cogantur.matrimonia fiunt promiſcua nulla habita ſangui
nis,aut affinitatis reuerentia,atque virgines nubiles,antequam nubant,cuiuis proſtituuntur, quæ ta
men nuptæ fidem ſeruant maritis incontaminatam, atque in adulterio deprehenſę, ſi forte id acci-
dat, vel necantur, vel per ſummam infamiam repudiantur. at verò conſuetudinem illam proſtituen
di,& inter coniunctos nubendi Villagagnius perpetua lege ſuſtulit.multa ridicula faciunt in funere
defunctorum,quippe cum tympana pulſent in eorum honorem, multiſque plumis, & varijs pelli-
bus induantur. naſcuntur in Americorum prouincia multæ cedri,& mali Medicę, quæ multos, &
miræ ſuauitatis fructus producunt,cum regio ipſa ventis vtatur perbenignis,& aere ſalubri.eſt enim
regio ampliſſima multis amęniſſimis montibus,& ſyluis abundans, amplaque planitie, in qua do-
micilia multa conſpiciuntur è paleis,algaque confecta, & frondibus arborum, quæ tota nunc Gal-
lorum paret imperio, atque hæc breuiter de moribus, & regione Americorum populorum, qui
nunc primùm cogniti fuerunt à Gallis,dixiſſe ſufficiat.inierat iam annus alter, qui fuit a partu Vir-

1556

ginis quinquageſimus ſextus ſupra mille & quingentos, cum Albanus per ea quæ ad Marcum An-
tonium Columnam ſpectabant,quem protegebat clam Philippus rex, & ad regnum inde Neapoli-
tanum,intelligens Pontificia conſilia Neapolim citatis equis conuolat Tridentino Card. vt dictum
eſt in Mediolanenſem præfecturam ſubſtituto.excipitur multa cum lætitiæ ſignificatione, & pom-

Albanus Neapoli, vt exceptus.

pa,& magnificentia a ciuibus Neapolitanis,atque Aſcanius Columna M. Antonij pater præcipuè
mira cum lætitia eius aduentum expectabat: quia fore crediderat,vt per illam occaſionem, aduen-
tuſque recentis proregis opportunitatem ſe poſſet ab illis criminationibus expurgare, quibus ab ad
uerſariis oneratus fuerat.quòd hæreſeos prauitate fuiſſet contaminatus,quòd cum Gallis conſpiraſ
ſet aduerſus Cæſarem, quodque turpiter viueret vteretur, quarum accuſationum authores fue-
runt familiares. ſed tamen nihil inde reportauit aliud, quàm commodam audientiam, & mirifi-
cam quandam lenitatem verborum. nam cum eſſet Aſcanius vir ampliſſimæ autoritatis, videretur-
q́ue maximum odium in M. Antoniũ quacunq; poſſet ratione exaturaturus,à quo & accuſatus fue
rat filio.& priuatus Imperio ac principatu omnium caſtellorum quæ habebat in Latio,& maxima
etiam parte illorum,quę habebat in regno Neapolitano, verebatur Albanus ne ſi abſolutus fuiſ-
ſet aliquid noui moliretur in eo regno infeſto præſertim Pontifice. ad conſeruandam igitur quietẽ
populorum partim lenitate verborum animum Aſcanii mitigabat, partim rem differebat ob præ-
ſentia negotia vrgentia. ſunt enim cognatorum, & coniunctorum acerrima odia,maximeque om-
nium moleſta & grauia; ſed tamen multo etiam atrociora quæ ſunt inter coniunctiſſimos, cum
omnes vel leuiſſimæ iniurię ab illis profectæ grauiſſimę moleſtiſſimæque appareant.nam acerbior
eſt inimicitia inter ciues eiuſdem ciuitatis, quam alienigenas, & inter finitimos rurſus, quàm lõgin-

quos. Ascanius igitur tamdiu ibi asseruatus est, quamdiu vixit. hæredem testamento reliquit Victoriam filiam, quam dederat vxorem Garziæ Toletano omnium illorum, quæ haberet in regno Neapolitano: at quæ essent sub imperio Pontificio reliquit Pontifici, siue sedi Apostolicæ. At filio verò vt atrocissimo patri inimico nihil reliquit, quippe qui propter auaritiam, & cupiditatem occupandi ante mortem patris patrimonij partem in magnum periculum capitis iniecerit. cęterum Albanus Neapolim profectus statim ad omnia eius regni munia iustitię, & ad magistratus reformandos, aut etiam mutandos animum adiecit. alios igitur abdicat, alios subrogat, alios in melius reformat; quod sanè vtiliter fit, quoniam omnes diuturni magistratus in tyrannidem denique prolabuntur; conuertunturque ad subditos compilandos, nisi aliquam vel mutationem timeant, vel rationem rerum gestarum aliquando superioribus magistratibus esse reddendam. hęc dum ab Albano Neapoli componuntur, paulatim in animo Pontificis non optimè erga Philippum Hispaniarum regem affecto per nepotum verba semina iræ & bellorum quotidie succrescere. quę leuissima possent videri cęteris, ipse maximi ponderis ducere cœpit. quæ nullam possent habere suspicionem maleuolentiæ, ipse grauissima putabat, cum omnia dicta, facta, visa, audita illi molesta, & insidiarum plena viderentur, cuius animus paulatim fiebat ad bellum propensus. nam vt partes corporis sanas multi, vel graues ictus aliquando non offendunt, aut id leuiter faciunt, at male affectas quiuis vel leuissimus tactus plurimum infestat; sic male affectum animũ omnia possunt ad suspicionem impellere, quæ alioquin carent omnino suspicione. accidit per illud tempus non leuis occasio, per quam Pontificis se patefecit qualis esset reipsa. nam duę trireme cum in portum Pyrgorum appulissent, quæ erãt Prioris Longobardiæ fratris cardinalis Sanctiflorii Gallica stipendia merentis, qui his regio iussu Nicolaum Alemannum prefecerat ac sibi substituerat, huic rei facultatem præbuerunt. ille vbi Martiani captus liberatus fuit profectus est in Galliam. at rex eius constantiæ diffidens quòd exploratũ haberet eum cardinalis opera a Gallica factione defecturum, siue aliis occultis de causis, iubetur regio mandato comprehendi, sed fuga salutem sibi quæsiuit, cuius triremes in portu Massiliæ sunt captæ. vt igitur hæ reciperarentur tum prioris opera, tum etiam Cardin. Sanctiflorij, inuestigabatur quo pacto commodè conueniret ad Hispana stipendia per aliquam opportunam occasionem. accidit igitur vt illæ triremes Farnesios conuehentes ad vrbem Centumcellas appulerint. de hatum aduentu purpuratus antistes, & Alexander Sanctiflorius fiunt certiores, qui putant fieri posse, vt sine Pontificis vlla indignatione has triremes recuperarent. colligunt circiter ducentos pedites, qui Centumcellas ab Alexandro mittuntur. hi repente nemine pręscio triremes ingressi illas occupant. dũ Alemannus pro illata sibi iniuria incassum quereretur, tenduntur etiam cathenę nequis exiret è portu. de his omnibus fit certior Pontifex. cum Sanctiflorius impetrasset, vt triremes Neapolim appellerent, Pontifex multa grauia comminatur cardinali, nisi illę statim Romam reducerentur, quæ post modo Gallis ducibus restitutę sunt. omnes verò harum rerum accusationes in Lottinum quẽdam a secretis ipsius Cardinalis coniectæ sunt ad Card. ipsum excusandum, & purgandum, qui Lottinus fuga sibi salutem comparauit. nam vbi captæ fuissent triremes grauiter conquesti sunt Galli negotiatores regij, non solum ad dignitatem Henrici Regis spectare ne tantas iniurias æquo animo ferret, verum etiam ad dignitatem pontificiam, cum minimè ferendum sit, vt intra fines sui imperij tantum iniuriarum aduersus amicos reges committeretur. his restitutis mitigati sunt Galli, at magna Pontificis indignatio exarsit in Sanctiflorium. atque ira seniorum non facile euanescit. ea dum Romæ geruntur pręter memoriam literarum scriptarum de abdicando Pontifice nuntiantur inter signa lętitiæ ob factas regum inducias multi nobiles Romani Hispanę factionis in ędes M. Antonii Columnæ, & Cardinalis Sanctiflorii frequenter conuenire. haberi conuenticula ab his occulta. multa hos inter se communicare de rebus Hispanis, quæ possent non parum offendere rem Pontificiã. nulla alia de causa Lottinum ad Philippum confugisse, nisi vt contumelias & maledicta in ipsum Pontificem effutiret, animum Philippi exacerbaret, monstraretque Pontificem Gallicas partes studiosè amplecti. quare monebant vt sibi caueret ab Hispana factione. hęc tametsi videbantur esse viro sapienti non negligenda, tamen non debebant esse tanti, vt incognita causa statim ad maximorũ regum inimicitiam suscipiendam possent impellere, & ad priuatos ciues affligendos, non solùm quia priuati ciues sunt tanquam columnæ principum sublimitatem suis humeris sustinentes, sed etiam quia vix est atrocis tyrannidis quauis minima suspicione, quę nulla probabili causa fulciatur, ita commoueri, vt ad exitium internecionemque ciuium, & honestarum familiarum infamiam procedatur. hæc autem contingebant, quia Pontifici falsò persuasum fuerat, quòd Philippus rex & ipsum, & Carafam purpuratum per nonnullos Neapolitanos Garzię opera interfici curaret. atque Nannio Abbati viro Apulo caput amputatum est, quòd venenum dictus est parauisse, cum esset cubicularius secretus. nam Matthæus Stendardus Pontificis nepos nuntiauerat se venenum in inferiore culina Pontificis reperisse. enimuero cum multi viri sapientes Pontificem ipsum ab ea falsò suscepta opinione deducere conarentur, vellentque demonstrare hanc esse apertissimam nonnullorum malitiam, & calumniam, quia Philippus optimè esset affectus erga dignitatem Pontificiam, neque esset quidpiam, vel clam, vel palam nulla prẹsertim accepta iniuria moliturus, nunquam ab illa opinione dimoueri potuit. est enim id siue naturæ vitio insitum plerisque senibus, siue consuetudine quibusdam confirmatum, siue ex imperitia rerum, vt, vbi exacerbati fuerint, vel aliquam opinionem, seu bonam, seu malam imbiberint, nullis omnino rationibus dimoueantur. illud verò contingit plerunque imperitis rerum humanarum, qui pertinaciam ac temeritatem pro constantia complectuntur. his accedebat, quòd Pontifex natura esset iracundus, ac penè implacabilis. hisce suspicionibus commotus iubet nonnullas peditum cohortes conscribi ad sui corporis custodiam.

Card.

Ascanij Colũnæ mors, & testamẽtũ.

Triremes à Sanctiflorio captæ Centumcellis.

Põti. venenũ paratũ fuisse dictum.

Proceres in arcem missi Romæ.

Card. Sanctiflorium vt conscium & principem illorum omnium, quæ tractabantur, & Camillum Columnam præterea, Iulianum Cæsarinum, abbatem Bresegnum, quem nuper Bononia adducendum curauerat, in arcem diui Angeli captos mittit in custodias. Marco Antonio Columnæ dies dicta est, & grauissima supplicia proposita nisi ad statutum diem affuisset ad diluendas accusationes. Ioannæ Aragonę M. Antonij matri domus est pro carcere assignata, & sub grauissimis pęnis exitus interdictus. resignantur omnes literę tabellariorum. iubetur Carafa cardinalis simulata legatione prolæntia induciarum in quinquennium, petere auxilia, Henricumque regem sollicitare vt bellum denuo instauret ac renouet in Belgio. imperat Mottulam in Belgium iter facere, qui tamen cum Mediolanum aduentasset, perbenigneque à Madruccio fuisset exceptus, atque inde discedens in Galliam properauisset, res tota patefacta est, & consilium Pontificis denudatum. nam Carafa post multas preces duo Aquitanorum millia obtinuit. ea res non nihil suspicionis Philippo regi attulit, quare scribit ad Albanum vt res omnes ad futurum bellum compararet. Ascanius Corniensis, qui erat tunc Romæ, quòd visus esset Philippicis rebus fauere, atque Hispanas partes amplecti, cogitur ad vadimonium sistendi, vbi apparere iussus fuerit, & promissum est ne Roma exiret. vbique in more arctissimæ tyrannidis instituuntur exploratores aduersus insigniores homines vrbis, qui obseruarent quid quisque ageret, aut loqueretur. fit publicum edictum Pontificium, vt omnes Romani arma comportent in capitolium. illi qui externi essent Romæ, iussi sunt arma comportare in arcem diui Angeli. sic arma Romanis omnibus sunt adempta. Illud tamen edictum mitigatum fuit per quorundam purpuratorum preces, vt nimis violentum, quia demonstraret se prope hostes censere ciues Romanos. passus est Pontifex pręterea purpuratum Sanctiflorium exire è custodiis dato tamen vade apparendi, quandocunque iuberetur. Philippus Hispaniarum rex ęgre ferens nulla sua culpa tantum iniuriarum fieri palam illis qui Hispanas partes complecterentur plenas humanitatis literas ad Pontificem scribit. imperat Garzilasio Vegio regio oratori suo, vt suppliciter roget Philippi regis nomine, vt pristinæ libertati Iulianum Cæsarianum, Camillum Columnam, & Abbatem Bresegnum restituat, eosque liberet è custodiis. at istud nullis vel precibus, vel rationibus obtineri potuit. istud negotium multo difficilius faciebat cum ambitione nonnullorum coniuncta auaritia, quæ pestes omnem æquitatem, & humanitatem solent ex animis mortalium obliterare. dicebatur Iulianus Cæsarianus præter alias criminationes in arcem diui Angeli traditus in custodias Carafę, & fratri Pontificis, vt compelleretur illorum votis assentiri, quorum desiderijs maximè repugnabat. cupiebant enim vt neptis Cæsarini, filia Iuliæ Cæsarinæ honestissimæ, & opulentissimæ fœminæ daretur in matrimonium Matthęo Stendardo viro quidem bono, sed neque generis splendore, neque opibus pari, sed multo etiam inferiori, & citra mediocritatem. Huic impari matrimonio nolebat Cæsarinus assentiri, quamuis esset Stendardus affinitate Carafis coniunctus, nam aspirabant virginis affines ad multo honestiores nuptias. atqui tametsi nuptię debent fieri legitimè nulla adhibita externa violentia, quæ habent conciliatorem Deum, tamen cum aliquando cędendum sit necessitati temporum, Cęsarini soror prius obstinatissima victa Pontificis voluntate, & diuturna fratris calamitate, denique impulsa est, vt Pontificio desiderio assentiretur. Garzilascus frustratus illis quę superius postulauerat, rursus Philippi nomine petit à Pontifice, atque supplex precatur ne M. Antonium Columnam vexaret, sed contentus esset, vt suis castellis pro maiorum suorum consuetudine potiretur: cum presertim nihil aduersus sedem Pontificiam exilio dignum, & fortunarum omnium iactura commisisset. obnuntiat nisi istud fiat, munus esse regium iniquè oppressos, & prę ter æquitatem afflictos, propterque odium in Hispanam factionem tantum quibuscunque possit opibus subleuare. rogat vt rem diligenter consideret, neque iustissimis honestissimisque petitionibus aduersetur. his verbis Põtifex, tam minacibus magnopere inflammatus respondet se iure posse pro commissis sceleribus in suos subditos animaduertere. iubet Garzilascum rescribere ad Philippum regem ne sese his negotijs implicaret, nihil ad se pertinentibus, sicuti Pontifex ipse liberam potestatem, liberumque imperium in suos subditos exercere sinebat. atque tanto magis in dies in Philippum excandescebat, quanto magis Philippus inuisos, & grauissimis criminibus obnoxios protegebat. idcirco cum ad statutum diem M. Antonius non affuisset, omnia eius castella, quæ forent in Latio, aut alibi sub imperio Pontificio intra Romanę ditionis fines addicta sunt fisco. additę sunt causæ non leues, & probabiles facti Pontificii, quia Pontifici aduocanti non paruisset, & quod impiè, atque auarè pręter ius & ęquitatem cum armata manu militum patrem suis facultatibus priuasset, autorque fuisset per insidias simulatis grauibus accusationibus, vt pater indicta causa, nulloque commisso scelere in carcere teneretur, cum re ipsa curauerit per illa figmenta patrem conijci in periculum capitis, dum ipse per scelus paternum principatum occuparet. his publicè per prçconem pronuntiatis omnia quę forèt M. Antonij Columnę iussa sunt occupari. Ioannę interea cum filiabus se domi continere iussę, & cum nuru grauida impositę sunt custodię. fit edictum, ne cuiquã filias daret in matrimonium; atque proponitur capitale supplicium, si istud fiat sine Pontificio consilio & iussu. quòd si non venerint in potestatem Pontificis contrahentes, sub pęna interdicti ignis, & aquæ, & iacturæ prçterea omnium bonorum vtriusque partis. his minis territa Ioanna, & quia sibi conscia erat quid cum filio commisisset contra maritum, quotque illi tetendisset insidias communi cosilio, & quia multo grauiora sibi mala imminere fingebat constituit fortunę potius arbitrio, quàm irę senis ac seueri hominis se credere, quare ad fugam, & ad latebras prospectare cœpit. Quo igitur tempore Ioannes Carafa Dux Paliani erat pronuntiandus, communicato fugę consilio cum quodam fidissimo è suis familiaribus, & cum muliere Campana Arthemisia vocata, curauit vt omnia ad iter necessaria clam pararentur ad amicis Columnę familię. sub auroram mutatis vestibus

Arma Romanis adêpta.

Castella M. Antonij Columnæ proscripta.

Ioanna Aragonia profugit è Roma.

ftibus ipsa cum filiabus & nuru ac neptibus ad thermas Diocletiani, quæ sunt extra partes Romæ vrbis habitatas pedestri contendit itinere. ibi erat parata lectica & equi nonnulli ab amicis. cum ad portam Sancti Laurentij peruentum est, iubetur ianitor & custodes portam aperire, quòd adesset Porcia Zambeccara quæ ad oppidum suum Arzolium contenderet. ea simulatione credita porta, patefacta est à custodibus ac liber exitus concessus. & quoniam proximum noui anni initum succedebat, addita sunt munuscula pro antiqua consuetudine fores reclusuris, quo alacrius patefacerent. postridie cum illuxisset omnia parantur mane tanquam Ioanna adesset. mensæ scilicet, coquina, & cętera omnia quæ præsenti parati mos erat ne re tam celeriter patefacta tempus fugæ præriperetur. responsum est etiam visentibus quòd Ioanna non satis valeret, ne vlla excitaretur fugæ suspicio. sed cum tardior iam hora videretur, neque Ioanna vsquam aut filiæ apparerent, nuntiatur Pontifici mulieres omnes profugisse, quas insequi equites leuis armaturæ iussi sunt. illud verò cum serius, quàm oportebat, factum fuisset, quòd illæ se iamdiu in tutum recepissent, re imperfecta, equites redeunt, præfectus vero custodum portæ ante ipsam portam diui Laurentij suspendio necatur, quoniam dictus est corruptus largitionibus fauisse fugientibus mulierculis. ea fuga inflammatus Pontifex, quoniam delusus sibi esse videretur quodammodo, atrociorem quæstionem pro impietate in patrē, aduersus filium instituit, atq; illum omnibus bonis priuat, quę fratri pontificio addicit, atque creat Ducem Paliani. frater eo titulo insignitus cum magna pompa & ornatu ducis incedit per vrbem comitantibus viris nobilibus Romanis. Pontifex rurfus nepotem Cauorum marchionem appellar, Antonius Carafa dictus est comes Balnei. fuerat eteptus is principatus legitimo comiti, quia accusatus fuerat quòd literas & pecuniam intercepisset, quæ omnia Romam è Gallia comportabantur. adiunxit etiam illi titulum marchionis Monrebelli. Garzilascus cum nimius esset deprecando & instando pro alienis difficultatibus regio nomine, quæ obijciebantur Columnis & iam liberius loqueretur, & ipse in carcerem detruditur quamuis regius esset orator, & Tassus tabellariorum magister tanquam suspecti essent insidiarum. nam cum literæ occultis notis fuissent interceptæ inter Tarracinam & Sermitum, quæ ab ipso Tasso per tabellarios ad Albanum mittebantur, veritus est Pontifex ne illæ contra Pontificiam dignitatem aut vtilitatem & conseruationem conscriberentur; quare iubet paulopost etiam Caccialupum earum secretarum notarum inuentorem comprehendi, & in carcerem detrudi. Ioannes Luna arcis Mediolanensis pręfectus quoniā ad Henricum regē Gallorum cōfugisset, atq; acceptis ab eo rege honorificis stipendijs nullis Cæsarianorum promissis reuocari potuit, Philippus rex illi suffecit Alonsum Pescionem, cuius fidei arcem Mediolani credidit, quam ille singulari diligentia custodiuit donec Figarola postmodo pręfectus est. causa, quę Lunam ad illam mutationem tantam compulerit, ignoratur. ea dum Romæ ita agebantur, res inter Philippum regem & Octauium Farnesium composita est de Placentia restituenda Castalij & Hieronymi Corregij reguli opera, cui negotio transigendo præficitur Madruccius Card. Tridentinus. commissa est cura Paulo Vitellio & cuidam Ardinghello Mediolanensi earum ceremoniarum, quibus vti in restituenda Placentia conueniret. atque cardinalis ipse cum vniuersa propè nobilitate Mediolanensi comitante marchione Pescoltensi Placentiam venit. ibi tumultuario ponte excitato supra fossam ac męnia ciuitatis Parmensem ducem expectat. Octauius paulopost cum multis proceribus & duobus millibus lectissimorum peditum & quingentis equitibus accedit. vrbem per tumultuarium pontem cum magna vniuersi populi Placentini circunfusi atque inspectantis lætitia ingreditur, cum multos etiam præstantiores ciues habuisset obuios, qui vndique conueniebant gratulatum. data est Octauio possessio ciuitatis, cum tamen arcem Philippus sibi reseruasset. hæc vrbis restitutio cum molestissima & periculosa contigisset illis. qui in Petrum Aloysium cospirarant, eumque trucidauerant, quoniam cæsi principis filius vrbis imperio recepto eorum, vitæ & facultatibus videbatur imminere, atque periculum intentare; tamen non minus molesta fuit Pontifici, qui putabat futurum vt ex ea parte maximè rem Philippi regis Ferrariensibus & Parmensibus sibi adiunctis auxilijs infestaret, & vexaret. at verò tam acriter, tamque indigne tulit eam concordiam, vt in tanta rerum omnium perturbatione fiscum iusserit pronuntiare Neapolitanum regnum ad ecclesiasticum imperium deuolui, atque recidere, quoniam multos iam annos debita tributa non fuissent persoluta; nam octo nummûm millia quotānis soluuntur Pontifici pro illo regno, atque ea de re habita quęstione fit edictum vt regnum illud ad ecclesiasticum imperium perueniat. veruntamen multis dissuadentibus, quibus non placebat hanc tantam nouitatem rerum tentari, quæ nimis videbatur odiosa & rixarum contentionumque plena, res silentio inuoluta est. in illa tanta rerum omnium perturbatione Romanis rebus constitutis Carafa Card. & Petrus trozza & Dux Paliani communi consilio decernunt Palianum esse muniendum, quo vterentur propugnaculo aduersus impetus hostium & copias Neapolitanas, quod etiam tuerentur aduersus proceres Columnas. sic enim Gallicis auxilijs confirmati Carafæ cupiebant & putabant fore vt non minus propter suspicionem, quàm propter obseruantiam plurimi fierent ab ijs pontificibus qui succederent; atque ita suam familiam in alto dignitatis gradu per multos annos stabilirent; cum omnes reliquæ familiæ quæ Pontifices habuissent nihilominus obscurę breui & inglorię sicut ante Pōtifices propè iacerēt. nā neq; bonitas neq; malitia mediocris videtur esse vtilis. eadē ratione fieri posse putabāt vt Paliani dux facilem aditum haberet cum vellet in gratiam Philippi regis redeundi, quod si opus foret sua castella Columnæ reddere, se satis honorificam permutationem habiturum arbitrabatur, cum pauperibus omnino nulla iactura proposita sit, ac lucrum non fiat nisi extorquendis alienis, paruaque peccata paruam afferant vtilitatem. est enim hoc prope innatum illis, qui ex humili loco nati ad aliquam summam dignitatem fortunę beneficio

Carafæ titulis insigniti.

orator Hispanus captus.

Io. Luna confugit ad Henricum.

Placētia data Octauio Farnesio.

pont. regnū Neapolitanū Deuolutum pronuntiat.

Palianū munitur.

neficio perueniunt, vt putent omnes, vel summos principes, nedum priuatos eam dignitatem suspicere, & admirari, cum omnino dux Paliani nullius futurus esset momenti apud Pontifices, vel reges: omnes illi eò profecti cum architectis oppidum munire aggrediuntur, atque mille Aquitani, qui nuper venerant è Gallia, locantur in præsidijs. at verò ob res huiusmodi multò etiam magis irritati sunt animi ministrorum Philippi regis, quia Petrus Strozza illuc accessisset, qui perpetuus & fuisset & esset hostis Cæsarianorum. Albanus consilia Pontificia clam inuestigare. quæ Romæ fierent sensim aucupari. quæ agerentur vbique obseruare. sese paulatim ad futurum bellum accingere. Comes Populeus Pontificis nepos, vel amplissimis conditionibus inuitatus eum nollet his bellorum motibus implicari, impetrata exeundi facultate Neapolim contendit. certiorem facit Albanum bellum parari. omnes bellicos apparatus Pontificios explicat. Albanus Philippum regem per literas hæc omnia monet. non cessat tamen Albanus quibuscunque potest rationibus eniti placare Pontificem. omnes aditus occupat ad eum mitigandum. hortatur ad conseruandam pacem. proponit bellorum incommoda, quæ non sunt nisi necessariò subeunda. populorum querelas. agrorum deuastationes, incertos pugnæ exitus. rogat ne Paliani munitionem persequatur, quod cognitum est, nulla alia ratione, nisi vi armorum deuitari posse. oblata sunt etiam pro annuo redditu viginti nummum millia Pontifici pro Paliano, & totidem Card. Carafæ pro illo bello deuitando, quoniam minime omnium vellet Philippus aduersus Pontificem belligerari, cui summa reuerentia pro religione, vt Christi vicario habenda est. illa cum propter timorem, at non pro regia liberalitate, obseruantia, magnificentiaque offerri nonnulli persuaderent Pontifici, magnoperè iratus est; quia pro auaritia, at non pro æquitate causæ Pontificem Philippus indignatum videretur arguere. quæ dum hinc inde animos excitant ad bellum, Buyza colonia Turcicis armis tentatur ad expugnationem. est autē Buyza vrbs Mauritaniæ Cæsariensis sita in litore maris mediterranei populosa, & ampla, è regione fere Barcinonem prospiciens quamuis longo tramite in citeriore ripa maris mediterranei, non procul ab angustiis, ac faucibus, per quas ad Calpen exitur in mare Oceanum occiduum. Turcę primū de more peritorum militum illam ad expugnationem recognoscunt, cum neque munitiones inuadere, neque per verberationes ac ruinas factas irrumpere conueniat, neque vllum munus militare exequi, nisi re prius diligenter explorata. inuestigatur igitur à Turcis, & situs aptus ponendis castris, & tormentis dirigendis. nec multo post multa armatorum millia vrbem vndique sępiunt, tormenta in arcem dirigunt, ex qua tantum molestiarum castris Turcicis inferebatur, vt qui castrametati fuerunt tanquam per ludum paruis fossis, & aggeribus castra cingentes, mox coacti sint nouos vallos, profundiores fossas, altiores aggeres excitare, quibus protegerentur aduersus oppidulum. duobus itaque in locis tormenta diriguntur, in arcem scilicet, & in eam partem muri, quæ portæ Tremisoni vocatæ coniuncta est. at præsidia eius vrbis sępius egressa minutis pręlijs quotidie commissis multos Turcas singulari fortitudine obtruncant. neque tamen diurnis tantum pręlijs Turcę vexabantur à præsidiis, sed etiam sępius per noctem, cum ad arma conclamare totis castris cogerentur ita nulla vt daretur illis libera quietis facultas, quamuis essent in vrbe paulo plures duobus millibus armatorum. erant autem in Turcicis castris duodecim millia arciferorum, & innumerabilis, propè multitudo equitum, & sclopettariorum. vrbana pręsidia partim erant in vrbem distributa, partim in oppidulum, partim in turrim. cœptum est igitur summa diligentia à duabus partibus oppidum diuerberari. at vrbana tormenta in obsidentium Turcarum tormenta diriguntur, paucisque ictibus à peritissimis tormentorum magistris tormenta Turcica in os concussa facta sunt inutilia. ijsdem ictibus multi duces, ac ministri tormentorum laniati sunt, qui circa tormenta versabantur, tantaque clades edita est insignium Turcarum, vt summus imperator ipse ad verberationem necessariò accesserit, cum nemo auderet tormenta tractare. veruntamen vbi nox aduentasset, cognitumque esset tormenta parum proficere, vniuersa illa sunt ab oppido in vrbem conuersa. deinde cum ibi quoque parum proficere apparerent, decernitur castra inde esse mouenda; quamobrem cum parum peritè vrbs fuisset recognita, aut explorata, parum honorificè negotium susceptum, relinquitur. vbi peruentum est ad classem, vbi stationem habebant triremes, copię conscendentes Iuliam Cęsaream erant properaturę. at vrbana pręsidia egressa in mouentes castra vix paucos extremos comprehendere potuerunt, quia iam biduum copię moueri cœperant, & mira fuit Turcarum tunc celeritas omnibus contrahendis. Arabes cognita fuga Turcarum, vt est genus hominum ad omnem fortunę nutum mutabile, conueniunt. legationes ad vrbis prefectum mittunt. veniam petunt, quia coacti sint potentiori fortunæ cedere. se amicos in posterum fidelissimos fore profitentur, omneque genus auxiliorum liberaliter promittunt. Albanus etsi omnia Pontificis consilia, quę suscipiebat aduersus regem intelligebat, tamen vix fieri posse putabat, vt recentes inducię cum Gallorum rege factę tam repente nulla necessaria causa abrumperentur, pręcipuè gustato suauissimo pacis fructu, quare dubio animo fuit quid sibi esset agendum. at cum omnem spem prorsus abiecisset Pontificis ad pacem reuocandi, qui iam se hostem esse palam profitebatur, miseratque Antonium Carafam in Galliam togatam ad copias conscribendas, cum quibus ex ijs finibus agrum Neapolitanum hostiliter inuaderet, & Antonium Tiraldum vt Perusiæ cohortes conscriberet, aliosque tribunos militum in alias Italię regiones, animum conuertit ad suscipiendum negotium. his itaque cognitis Albanus statuit prior arma hostibus inferre, atque Pontificia consilia pręuenire. Pontifex Camillū Vrsinum virum acri ingenio, singularique prudentia cum summo imperio præficit rebus militaribus, Romanæque præfecturæ. Paulum Vrsinum eius filium Perusiam mittit cum mille peditibus ad eos fines tuendos. Albanus contrà multos tribunos, ac duces mittit ad colligendas conscribendasque copias, qui ad duodecim millia peditum, & mille atque quingentos equites adducunt, erāt

enim

Albanus conatur placare Pont.

Buyzæ coloniæ descriptio.

Turcę Buyzam coloniā oppugnāt.

Error Turcarum.

Bellici apparatus clā fiūt vtrinque.

enim tria Hispanorum millia & quingenti, quorum dux erat summus Garzia Toletanus. magister castrorum Sancius Mardones. præfectus est octo millibus Italorum, & quingentis Vespasius Gonzaga. præerat septem vexillis cataphractorum equitum M. Antonius Columna. Dux summus equitum leuioris armaturæ erat comes Populeus, qui præerat mille & ducentis equitibus. erant in castris Albani preterea multi nobiles Itali, qui proprijs sumptibus, vel potius propria leuitate Albano aduersus Pontificem militabant. sic Itali de Italis nulla accepta iniuria triumphare alterius iniquitatem protegentes conabantur. quæ dum parantur vtrinque ad bellum, Frãciscus Venerius Venetorum princeps naturæ concessit. habita sunt de more patrum creandi noui ducis comitia, ac denique vir insigni prudentia, doctrina, animi magnificentia, eloquentia clarus Laurentius Priolus sufficitur; cuius tanta virtus in illo principatu enituit, vt in multos annos talem principem Veneti sint desideraturi. sed iam instructus Albani exercitus Neapoli egreditur, & ad oppidum diui Germani profectus omnes copias censuit, quæ postridie eius diei ad oppidum Pontem Coruum vocatum Pontificiæ ditionis instructæ conueniunt. est autem illud situm ad ripas Liris fluminis, vbi nemo tractatus est hostilem in modum, quia oppidani cum intelligerent se non posse aduersus tantas vires defendere vltro se dediderunt. Inde Frusinum castra mouet, quò missa fuerant quatuor peditum vexilla ad locum muniendum. primus accedit Garzia cum Hispano peditatu, & nonnullis equitibus leuioris armaturæ. horum aduentu cognito Itali, qui erant in præsidijs relicti à Iulio Vrsino, quoniam munitio nondum esset perfecta, neque illam posse defendi arbitrarentur sequenti noctu sine vllo tympanorum strepitu, nulla data significatione profectionis, oppidum sponte Hispanis copiis relinquunt. ibi paulisper Albanus commoratus omnia præsidia hostium ex oppidis M. Antonii Columnæ eiicit. Pontifex vbi sensit Albanum priorem infesta arma suis finibus importasse, archiepiscopum Columnam in custodias tradit. iubet Paliani Ducem cum summo imperio militiæ Pontificiæ consulere, ac prouidere Latinis finibus, atque videre nequid detrimenti res Romana caperet. Iulio Vrsino datur imperium Pontificiorum peditum. Paliani Dux interea duas cohortes Babucum, totidem Verulum mittit, tres ad vicum Valerium, ea sunt oppidorum nomina. Ascanium Corniensem iubet esse Veliteri, cui primum locum militaris imperii post se in castris concedit, cum quibusdam peditum cohortibus ac equitum turmis, vt vrbem illam muniendam curaret, quæ ad formam munitissimi oppidi planè perducta est, atque ad commoda & securitatem prospectumque ipsius munitionis arbores, & vineas, & proxima quæq; ædificia omnia solo adæquauit, nequid insidiarum in suburbijs aduersus munitionem occultari posset. non tamen diuturna fuit illa Ascanii diligentia, cum hinc honorificentissimis conditionibus ab Hispano rege inuitaretur, inde venisset in suspicionem Pontifici ne cum hostibus conspirasset, quoniam Garzilascus iam ad eum ipsum de hac re secretioribus notis conscripsisset. Pontifex Papyrium Capizuccam cohortis præfectum Velitrum mittit cum diplomate, in quo iubet Ascanium captiuum Romam adducere. intercipit magnum numerum pecuniarum Ascanij, quas habebat Romæ. mittit Clusium, quod est oppidum agri Perusini, ad omne frumentum Ascanii occupandum. iubet eius fratrem in vincula coniici. Papyrius Velitrum profectus Ascanium in castra hostium transfugisse inuenit, qui iam de omnibus Pontificijs consilijs certior factus aufugerat, & ab Albano dictus fuerat castrorum magister. Pontifex ægerrime tulit eius fugam mox ad parandas res ad bellum necessarias animum conuertit. conueniebant iam in castra Pontificia decem peditum Italorum millia, ac duo veteranorum Aquitanorũ. equites leuis armaturę septingenti è variis locis, nationibusque collecti, quæ copiæ poterant iam à regiis non contemni, nisi tot præfectorum ac ducum par imperium, & propter ambitionem difficultatem cuncta fecisset prorsus inutilia. quippe cum vnum esse summum imperatorem conueniat, cuius arbitrio, & autoritate omnes reliqui obediant, cui maxima ab omnibus debetur obseruantia, & obedientia, quæ sola est stabile fundamentum omnis disciplinæ militaris. cum dissensiones contrà multorum imperatorum, & distracta consilia ac par potestas, vniuersas vires, vel potentissimorum exercituum infringant, quia sæpe alterius imprudentia peritissimi alterius ducis consilium prodit ante tempus, vel retardat, vel distrahit. nam Carafa è Gallia reuersus rerum militarium administrationem Paliani Duci extorquens copias censet minime educendas aduersus Albanum, cum Dux Paliani contrà intelligens se, neque militum numero inferiorem Albano, neque virtute armatorũ, Albanum vel intra suos fines inuadendum putaret. semper enim ferè præstat agrum hostilem, si fieri possit, infestare, quàm expectare, vt hostis ipse prior inuadat, infestet, populetur. Pontifex iubet Pyrrhum Lofredum virum Neapolitanum tradi in custodias, qui missus fuerat Romam ab Albano ad pacem componendam, antequam arma hostiliter mouerentur, qui Romæ Pontificiũ responsum expectabat. hic non prius exiuit è carcere, quàm res sint compositæ, quamuis Iuliano Cęsarino, Camillo Columnæ, archiepiscopo datis pecuniosis, opulentisque vadibus sistendi, libertas breui postmodo concessa est. at verò Paccecus, & Sanctiflorius purpurati antistites, & Camillus Vrsinus, & Garzilascus non ita insulsè ac palam, sed per simulationem quandam censendarum copiarum, & per quendam astum capti fuerunt. Simularunt nonnulli duces se velle censere copias Romanas, sicuti moniti clam fuerant. deinde vbi cohortes censæ fuissent, diuiduntur in vicos ac regiones iussas, quæ ad ædes prædictorum profectę illas, vndique circumsistunt, captosque proceres in custodias abducunt. Sanctiflorius à Carafa accersitus post breue colloquium iubetur vnà in currum ascendere, atque comitantibus multis sclopettatiis in arcem diui Angeli aduectus, est. Camillus Vrsinus accersitus à Pontifice his ipsis obuius iubetur à Carafa secum in arcem conuenite. vbi nuntiatum esset Albano Pyrrhum in vincula fuisse traditum, erectis vexillis ad profectionem ad Anagniam vrbem occupandam contendit, ad quod negotium illum præcipuè inuitabant multarum apparatuum

Laurentius Priolus Dux Venetiarum.

Albanus cũ exercitu ad Põtẽ Coruũ.

Palianus dux summus copiarũ Pontificiarũ imperator.

Ascanius Corniẽsis in castra Hispana trãsfugit.

Obedientia qualis in castris.

Stratagema quo capti multi Romæ proceres.

tnum bellicorum, qui ibi esse dicebantur, copia, & negligentia custodum. Præmittit Toletanum ad occupandum Verulum, quod quamquam acriter, ac strenuè Laurentij viri Perusini, & Baricelli Fabrianensis opera aliquandiu defensum est. tamen postea in potestatem hostium venit, vbi omnia direpta sunt, & duces ipsi capti. Vespasius Gonzaga cum Italis copiis Babucum expugnat profligatis cohortibus Thomæ Camerinensis, & Ioannis Vasconis Florentini. harum ciuitatum expugnationes fecerunt vt Alatrium, Terracina, Acutium, Fumo, aliaque nonnulla oppida se dediderint, cum nollent fortunam bellorum experiri; quòd satius esse ducerent integris, quam labefactatis rebus ex aliqua parte consulere. cum Anagniam peruentum esset, vbi Carafa Torquatum Comitem virũ non solùm nobilitate & autoritate clarum, sed etiam gloria rei bellicæ laudis insignem cũ octingentis equitibus collocarat, Torquatus vnà cum vrbanis hominibus vrbem munire incipit tanta diligentia, vt breui videretur parui conatus hostium facturus, sed repentinus hostium aduentus vniuersa Torquati consilia repressit. vrbs à duobus lateribus hinc equitatu, inde peditatu obsidetur, quam ex edito loco ab ea parte, quæ planitiem prospectat iubet Albanus quatuor cannonibus, & duabus colubrinis verberari, prostratis primùm ac deiectis omnibus, quæ possent prospectum impedire. illa prouincia data est Toletano, & Hispanis vt vrbs diligenter concuteretur, qui castra posuerant è regione templi sancti Petri. ab altera Vespasii parte e regione templi diui Francisci per triduum assiduè vrbs item concussa est tribus cannonibus. postmodo Itali compulsi gloriæ desiderio prostrata iam ad ingressum magna parte muri ad templum diui Francisci vrbem magno conatu adoriuntur. sed cum difficultas aggeris, & profunditas fossarum retardaret, murorumque & vrbis sublimitas, coguntur re imperfecta in castra redire. Torquatus cognita ruina murorum, cum fieri non posse intelligeret, vt vrbem defenderet, quam munire non poterat, prostratis præcipuè mœnibus vi tormentorum cum esset in aperto periculo constitutus, cum pulueris sulphurei inopia laboraret, decernit se & milites, ac ciues seruare. Primum vniuersus commeatus Anagniæ Torquati iussu comburitur ne hostes illo potirentur. deinde per obscuritatem noctis cum omnibus copiis magno silentio ex vrbe egreditur. Illud verò præstitit satis aptam opportunitatem huic rei, quòd Albanus coactus fuerat propter eximias pluuias, atque creberrimas equitatum, ad oppida Valmontonium, & Montemfortem contrahere in statiua. sic Torquatus exeundi occasionem nactus Acutiũ cõtendit, atque inde Pallianum, vbi erat Iulius Vrsinus. Torquati milites Tybur alij, alij Romam missi sunt. postridie cùm illuxisset, missi sunt qui Anagniæ verberationem recognoscerent, qui neminem adesse sentientes, cum a nemine impedirentur in vrbem incurrunt: atque ita ciuitas Albani copijs relicta multam prædam sine puluere, aut sanguine concessit. Camillus Vrsinus, dum Albanus in oppugnatione Anagniæ occupatur, Romam diligenter munire cœpit. arbores fructiferas, & steriles & vineas & omnia in suburbijs prosternit nulla habita differentia. muros & ędificia vrbi propinqua funditus euertit. multos amœnissimos hortos deuastat, quod damnum creditum est accedere ad decies centena millia nummum. Romani harum calamitatum nouitate commoti modo ad Camillum Vrsinum, modo ad Palianium Ducem recurrere. auxilium laborantibus ac labantibus priuatis rebus implorare. suppliciter rogare vt suis rebus quanta fieri posset facilitate consuleretur. sed irritæ fiunt, & vanæ omnium preces, quòd omni priuatæ calamitati publica defensio videretur anteferenda, ad quod consilium suscipiendum vrgebat etiam hostium propinquitas: nam ita requirit ius belli, vt vrbium partes inutiles ad defensionem, vel illam impedientes prosternantur ad tutelam ciuitatis, non minus quàm partes inutiles, aut viciatæ humani corporis abscinduntur, ne sanis sint exitio, ac proximas quasque secum trahant ad putredinem. cincta est arx diui Angeli in coronę morem aggeribus è gleba compositis, & propugnacula quinque erecta, vbi duo millia armatorum in acie esse possent. Camillus Vrsinus Romanis comitia indicit Palianii hortatu in capitoliũ, vt de munienda vrbe Roma consultaretur. Genuenses interea omni diligentia vsi sunt, vt Cymum insulam è manibus Gallorum extorquerent, quare Auriam cum instructa classe multarum triremium miserant. Auria cum Mantinos, & Ropicum aduersus Gallicas vires protexisset, nouisque subsidiis iuuisset obsessos, cum Galli propter noua auxilia hostium introducta ab obsidione se recepissent, vbi rebus necessariis Vrcinium etiam muniuisset. quia tempus anni iam videretur tardius, cum classe Genuam reuertit. vbi frequentes Romani conuenissent in Capitolium, eos non minus ornata, quàm graui oratione Camillus Vrsinus in hunc ferè modum ad vrbem muniendam cohortatur.

Anagnia obsessa.

Anagnię cõmeatus vstus & vrbs relicta.

Roma munitur.

Camilli Vrsini oratio de Roma munienda.

Si cui propositum esset ciues, vt vtrum mallet nulla necessitate, nullis iniuriis, nullis inimicitiis coactus, vel bellum, vel pacem eligeret, nonne ridiculus & insulsus ac delirus iure esset existimandus, qui suauissimę paci, & iucundissimæ tranquillitati grauissima, & acerbissima bellorum incommoda libenter anteponeret? at nunc eadem propè uobis optio data est. decernendum est enim nobis hodierna die, num potius hostium arbitrio cum filiis, facultatibus, vxoribus vestris expoliri esse velitis, an à vestris præsidiis defendi. est enim vobis statuendum non modo, vt præsentes calamitates auertatis, quæ ab hostibus imminent, verum etiam vt in posterum omnem spem hostibus adimatis huius vrbis per vim potiundæ. Istud facile consequemini, si veluti postulat ratio militaris, in opportunis locis munieritis, quod si maiores fecissent, multas clades, & calamitates huius vrbis deuitassent. nam quis nesciat potentissimos exercitus aliquando munitarum vrbium virtute fuisse infractos, & ita retusos, vt rei difficultate territi castra soluere, & copias dimittere coacti sint? at apertæ ciuitates contrà semper hostium arbitrio, & libidini, & rapinis, & incendiis patuerunt. vereor enim, sed nolo quidquam infaustum commemorare. vos autem facile munire hanc vrbem aduersus omnes impetus hostium potestis, cum natura vrbis omnia munitionibus necessaria suppeditet, quod certè non magnis sumptibus efficietis. nunc non agitur tantùm de gloria populi Romani, quæ tamen

men res vel per se ipsa grauissima esse deberet, sed de salute singulorum, de facultatibus, de vxoribus inuiolatis conseruandis, de liberorum vita, de patrijs focis, de iugulo aut libertate nostrum omnium. nunc decernatis oportet num hæc omnia conseruare, an crudelibus hostibus obiicere præstiterit. quæ cum grauissime & prudentissimè dicta fuisse à Camillo Vrsino quibusdam viderentur, alii longe aliter sentiebant, existimabantque præclarum esse à tanti viri sententia dissentire, ne minus scire non apparerent, atq; pluribus verbis disputarunt non solùm laboriosum & arduum opus fore vrbē munire, sed etiā periculosum. quidā idcirco è præsentibus aduersus prędictas rationes grauiter disserit, multis rationibus, multisque exemplis cognitum esse calamitosum fuisse ciuitatibus esse munitis. quoniam agitur in hoc negotio de præsentium posterorumque omnium salute, de euenturis vrbi calamitatibus, de patrię, larium, templorum, facultatum, liberorum, vxorum conseruatione, non esse tacendum quid vtiliter de hoc negotio quisque sentiat. nulla alia de causa munitiones esse inuentas, nisi vt cursus hostium, tanquam rapidorum fluuiorum, obiicibus quibusdam retardaretur: at non vt loca munita inuicta sint & inexpugnabilia putanda. oppida, quæ sunt in finibus imperiorū diligentissimè munienda esse, & quę sint primis hostiū incursionibus exposita atq; obuia, quia dum illis oppugnandis hostes retardantur, fieri possunt commodius bellici apparatus, copięque conscribi, & auxilia aliunde acciri. male res tunc se habere, quando vel ipsa metropolis munitur, ac timorem pręse ferat, tanquam reliqua omnia sint iam deperdita. quod si Romam munire nitantur multis ac certissimis de causis vanos futuros labores & sumptus, qui maximi certe faciendi sunt. nam si cito vrbs muniatur, erunt intolerabiles; si tarde, futuri sunt diuturni. solere vrbes magis afflictas venire in potestatem hostium quę diutius restiterint, cum prius regionem vniuersam deuastatam, ædificia rusticana succensa, populationes multas agrorum viderint, cum victi primo obsidionis die nihil tale patiantur. non semel illud accidisse vt ciues munitionibus freti per vim expugnati omnes extremas miserias experti sint, aut ad vnū trucidati, qui nisi confisi essent munitionibus, & vitam, & facultates vno tempore seruasent Principes solere ad munita loca præcipuè aspirare, quæ allicere exercitus potius, quàm deterrere videantur. sumptus intolerabiles semper necessarios esse in stipendia custodiarū. apparatus bellicos, curas & animi sollicitudines comites esse munitionum, cum semper proditiones & insidiæ sint formidandæ. difficillimum esse munitum locum si semel amittatur recuperare. Romam ob amplissimum ambitum non posse commode muniri: quę si infinitis laboribus ac sumptibus tamen muniatur, vix poterit custodiri, cum plures triginta millibus hominū ambitus requirat. quòd si tot ad sint armatorum millia, pręstare apertè eductis copiis in hostes castrametari, quam se intra męnia includere agro hostibus relicto. infinitam annonę copiam necessariam futuram tot millibus defensorum inclusorum, qui vel ipso numero breui vrbē obsidebūt. vrbis Romę multitudinē, tot tamq; diuersis, & tam dissidētibus inter se nationibus cōsistere, vt ipsi ciuitati minimum spei ac fidei defensionis sit habendum, tanquam imperitæ rei bellicæ, & plerunque diuersarum factionum, & cum hostibus conspiranti. cum neq; vxores neque filios tanquam obsides habeant, neq; facultates aut lares, pro quibus se periculis exponant ac bellorum atrocissimę fortunæ. nemo enim libenter & intrepide pro alienis facultatibus dimicat, cuius futura sint vulnera, at opulentorum victoria. timendum esse ne in se ipsos, in fortunas, in liberos, in libertatem vrbem sint munituri, quare reparationes nonnullas, at non munitionem totius vrbis, videri necessarias ad retardandos hostes, si opus sit. post multas vtrinque habitas disputationes decernitur demum, vt collapsi muri propter vetustatem resarciantur. fit edictum, vt omnis generis commeatus & frumentum & legumina ex agro Romano in vrbem conuehantur, cum vt horum facultas hosti eripiatur, tum quia illa essent vrbi necessaria. pontes muniuntur, vbi habentur stationes militum. æquatur solo cœnobium Populi vocatum. multa parantur commoda defensioni. cæterum vbi nuntiatum est Romæ captum fuisse Verulum & Anagniam & reliqua prædicta oppida, vehementer trepitatum est, ne secunda calamitas Borbonia experiunda sit. eo rumore territi ac propè consternati cardinales quidam, Pontificem rogant vt tot populorum ruinis, vrbium direptionibus, populationibus agrorum, vastitati imperij ecclesiastici pacem & tranquillitatem anteponeret. animum placaret suum, indignationemque remitteret, quæ tota in suorum fidelissimorum, subditorumque cladem redundaret. se inuenturos qua ratione honorificè id fieri possit, cum Albanus ipse vltro veniam & pacē esset postulaturus. Pontifex partim metu belli, partim his rationibus permotus assentit. mittit Thomam Manriqueum ad eam rem componendam. ille Anagniam profectus est vbi Albanus propter assiduos imbres detinebatur, quia per loca que fiebant paludosa crescentibus ac mollientibus aquis tormenta trahi non poterant. res ibi trās acta est. missus est Romam vnà Franciscus Pacecus. decernitur vt cardinalis Carafa ad diem statutum in colloquium conueniret ad Crypram Ferratam, qui locus est inter Marinum & Tusculum. dum dies ad colloquium aduentaret, Albanus Valmontonium castra mouet, quod oppidum cum non posse defendi Ioannes Baptista Comes intelligeret, venit in deditionem. ibi initum est consilium Velitrum ne an Tybur prius inuadere oporteret. dubium relinquitur, donec videretur quid cum Carafa decretum fuerit. mortuus est per illud tempus Federicus Elector Imperatorum anno ætatis suæ septuagesimo tertio Henrico fratre hærede instituto. decessit etiam archiepiscopus Treuirorum, cuius in locum suffectus est vir literarum cognitione clarus & excellenti ingenio Ioannes Laienus. Cæsar post insignia imperii per legationes assignata è Gordunis in Hispaniam traiecturus peruenit in Zelandiam, cuius in locum Ferdinandus frater imperatoria dignitate insignitur cum esset iam rex Romanorum in vrbe Batoduro, vbi coronari omnes Imperatores consueuerunt. Cæsar vbi Phi-

Oratio incerto autore de non munienda.

Amplissimæ vrbes an sint muniendę.

Federici electoris mors.

S lippum

lippum filium ad cultum diuinum, Deumque piè colendum adhortatus eſſet, pro paternaque beneuolentia monuiſſet, vt in omni vita veritatem amaret, ne voluptatibus ſeruiret, vt liber & rex non verbo tenus viueret, ſed reipſa ſibi ipſi primum omnium imperans, vni ſeruiens æquitati & recto. vt intrepidus aduerſus omnes mutationes fortunæ perſiſteret, neque ſeruus omnino fieret affectũ animi, maximeque omnium auaritiam deuitaret, quæ omni regiæ magnificentiæ, & iuſtitiæ, & clementiæ eſt grauiſſima aduerſaria, datis extremis complexibus & oſculis, dimiſſiſque legationibus, & principibus ac ſeruis aulicis, qui illum ſequebantur, nauim paratam cum Eleonora, & Maria reginis ſororibus comitantibus ferè ſexaginta triremibus Cantabriam verſus nauigat, felicique vſus itinere in portum Laredi applicuit, quod eſt oppidum eius regionis. ibi vbi primùm deſcenſionem fecit, procidens in genua gratias Deo egit, quia ſub finem vitæ diuina clementia ſibi conceſſum eſſet in prouinciam non minus victoriarum, quàm corporis ſui altricem peruenire, cui in tot beneficiorum remunerationem oſſa ſua ſe largiturum pollicetur. poſtmodo proceres prouinciæ, qui ad eum excipiendum vndique confluxerant, perhumaniter complexus eſt, atque lecticam deinde ingreſſus in vrbem Pintiam Hiſpaniæ nobiliſſimam peruenit, vbi erat Carolus nepos. Carolum hortatus ad imitationem paternarum virtutum multis verbis poſt nonnullos dies in regionem Extremadurã vocatam ſe recipit in deſertum locum, atque in cœnobium monachorum diui Hieronymi eremitarum, vnde remiſſis ſororibus in vrbem Pintiam paucis familiaribus ſecum acceptis quod reliquum fuit vitę omnibus humanis curis ex animo obliteratis inter diuinarum rerum contemplationem in piis, diuiniſque rebus tranſegit.

Cæſar in cœnobium Frãciſcanorũ ſe recipit.

LIBRI NONI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS,
LIBER DECIMVS.

ENIMVERO si nulla esset alia ratio, nullaque quotidiana experientia, quæ nobis demonstraret nihil esse in humanis rebus felix ac diuturnum, omniumque rerum esse vicissitudines, illud facile colligi posset, vel ex ijs incendijs vrbium, cladibus populorum, ruinis prouinciarum, deuastationibus regnorum, ac rerumpub. & imperiorum euersionibus, quæ ab antiquis scriptoribus commemorantur. quòd verò vel si diutius consistat summa opulentiæ, & honorum magnitudo non modo nihil egregium afferat, sed etiam satietatem, & quasi nauseam quandam ac plenitudinem, quæ nihil differre doceat Reges à priuatis, cum aliorum antiquorum regum exempla confirmant, tum Cæsaris recens factum, cum multi variis temporibus priuatam quietem Imperatoriæ sublimitati, regiæque magnificentiæ, vt superuacaneorum pertæsi, prætulerint. nam profectò si tanta esset felicitas in amplitudine imperij, & in opum magnificentia, facultateque dominandi, quanta vulgo, & insipientibus plerisque videri solet, Cæsar vir callidissimus, summus Imperator, omnium mortalium iudicio sapientissimus, nunquam dignitatem imperatoriam contempsisset, priuatamque vitam publicæ sublimitati antepostuisset, quo tempore omnia quieta, & pacata exantlatis tot laboribus, tot periculis, tot bellis, possidere licebat. siquidem qui tot nationibus subiugatis propter diuinum cultum, tot amplissimis, & opulentissimis regnis acquisitis, tantis, tam præclaris, tam gloriosis rebus gestis omnem humanam ambitionem reiecerit, acutissimum stimulum parum ratione munitæ mentis mortalium, hunc non mediocris ingenii esse necesse est, sed altius humanis rebus elati. nam diuino esse iudicio illum fateri necesse est, qui non Gallos, non Belgas, non Italos, non Germanos bellicosissimas nationes ferro subiugarit, sed qui Cæsarem ipsum horum omnium victorem non armis multorum auxiliariorum, sed & ratione, & verò humanæ felicitatis delectu, & propria sapientia vicerit. quæ felicitas in vita priuata potius, quàm publica; & in tranquilla magis, quàm opulentissima, atque in pauca appetente consistit. hæc vna causa fuit cur Diocletianus, aliique insignes imperatores priuatam vitam publicæ, cum vtrunque experti essent, antepoluerint. cæterum vbi dies colloquio Albani ducis, & Carafæ dicatus aduentasset, Albanus cum quadringentis equitibus, magnoque sclopettariorum globo ob suspectam syluam parum distantem à Monteforti, ad locum colloquii venit. ibi eum frustra diu expectauisset grauiter ferens sedelutum ad occupandum Præneste, & Segniam reuertit, quæ oppida se sponte dediderunt. dictus est Carafa consulto per fraudem ita suspensa consilia Albani tenuisse, donec nonnullæ Germanorum cohortes, & equitum turmæ Romam ingrederentur, quæ expectabantur in dies, & dum muniretur Velitrum. at reipsa res differebatur à Carafa, quia Pontifex vellet Albanum intra suos fines contractis copiis pacem petere, quia non apparebat fieri posse è dignitate Pontificia, vt istud fieret quandiu armatus exercitus esset in agro Pontificio, ne potius per metum armorum, quàm per liberam voluntatem pax facta esse videretur. ea res vbi nuntiata esset Albano, veritus ne si intra suos fines se recepisset, domi potius, quàm in agro hostili bellum gerere cogeretur, his rationibus minimè assentit. nam eum semper ferè suspecta esse debeat hostis fides, & promissa ante confirmationem, tum ad illam suspicionem non leuiter impellebant literæ quædam, quibus conquestus fuerat, quòd Pontifex præter opportunitatem, atque dignitatem multo-

Felicitas humana, quæ vera sit.

Stratagema. Præneste, & Segnia capta.

rum amicos, & subditos Philippi regis hostilem in modum tractasset. quòd exulum Neapolitanorum opera vteretur in contemptum regis. quòd curauisset, vt induciæ tot laboribus, studijsq; factæ cum Gallorum rege abrumperentur. Illud autem facinus esse aiebat parum cordati hominis, nedum Pontificis, & boni pastoris, & amantis ecclesiam Dei; cum verum rectumque sit Pontificis munus pacem, & concordiam inter Christianos principes procurare, tanquam parentis est inter filios; at non contrà pro pace semina bellorum, & discordiarum, & inimicitiarum iacere. ad hæc Albani dicta Pontificis nomine responsum datum est à Paliano, quòd non prior Pontifex agrum Neapolitanum hostiliter inuaserat. quòd exules tanquam ad communem omnium patriam fuerant admissi pro vetere, & auita Romanę vrbis libertate, sicuti cęterarum omnium nationum homines admittuntur. quòd neminem, vt regis Philippi amicum in custodias, & in carcerem deducendum curauerat, sed omnes vt consceleratos homines, discordiamq; & inimicitias inter ciues serentes. quòd Pontifex propter eam dignitatem, quam obtinet inter mortales, non debet ita contemni, sed ab omnibus obseruari, & coli. at contrà M. Antonium Columnam, & Ascanium Pontificiæ dignitatis hostes fuisse ab Albano honorificè tractatos docet, atque vt vno verbo concludam, conqueritur Dux Paliani omnes propè causas accusationum in ipsum Albanum redundare. Sed quoniam exacerbatis animis medela plerunque non admittitur, Albanus Tybur castra mouet, quo tempore Pontifex Balthesarem Rangonem, Iulium Vitellium, Brunorium Zampescum, aliosque duces mittit ad conscribendum peditatum, & equitatum. Erat Tybure in præsidijs Franciscus Vrsinus cum quadringentis peditibus. accessit Tybur & regulus Moluchius cum septingentis Aquitanis ad explorandam vrbem cum Vrsino an posset defendi. quæ cum muros debiliores habere visa sit, & nimiam ambitus amplitudinem, alter Romam reuertit vnà cum Aquitanis, alter cum Italis peditibus ad Vicum Valerium accedit. Tyburtinis ciuibus permissum est, vt pro arbitrio saluti rebusque suis consulerent. Illi delectos ciues Albano obuiam mittunt vrbem offerentes, à quo perhumaniter sunt tractati, neque vlli passus est fieri iniuriam, aut milites ibi hospitium habere, cum illa vrbs esset populi Romani, at non Pontificis: sed omnes copiæ ad pontem Lucanum sunt castrametatæ. Tybure ita per deditionem capto plurimum consternati sunt animi Romanorum, quoniam ob commeatus copiam statuerant siquid aduersi accidisset, se in eam vrbem cum opibus conferre. ibi nonnullos dies moratus est Albanus ob annonæ copiam, cum plurima in castra assiduè, vt ad lucrum, conflueret. nam vrbs amplissimum, opulentissimumque emporium videbatur, cum omnis propè commeatus, qui Romam comportari consueuerat eò conflueret. datum est etiam negotium Hispanis vt commeatum Romanis intercluderent. post rerum huiusmodi successum Albanus Vespasium cum magna parte copiarum mittit ad occupandum Vicum Valerium, quò profectus nactus est oppidanos cum Francisco Vrsino constantissimos defensores. Gonzaga vbi non posset per vim oppido potiri, accedit illuc Albanus cum reliquis copijs. at Vici Valerij ciues iam armati quanquam promiserant Vrsino se oppidum defensuros, militaribusque officijs nullo pacto defuturos, tamen prædiorum & vinearum deuastationem, euersionemq; ędificiorum potius quam vim hostium timentes, profitentur palam se velle calamitates, quæ sibi omnibus imminerent, deuitare. monent Vrsinum vt sibi, suisq; militibus consulat, atq; aliquo pacto salutis viam quærat. hi tametsi rogati sunt vt fidem seruarent, Pontificiam dignitatē ne in ipso articulo temporis desererent, oppidani tuerentur, quod facile possent defendere, tamen ab instituto consilio minime retrahuntur. Vrsinus cognita populi pertinacia obtinuit per Ascanium ab Albano vt ipse cum omnibus militibus sub vexillis ad sonitum tympanorum exiret seruata libertate & armis atq; impedimentis. Vici Valerij ciues ita in potestatem Albani venientes pacti sunt ne plures sexaginta peditibus essent ibi in præsidijs, quod promissum quidem, sed non etiam seruatum fuit. sic enim ius & ratio bellica postulat, vt non solùm pro ambitu oppidorum & vrbium numerus etiam defensorum idoneus instituatur; sed etiam pro numero ciuium, qui facile difficultatibus bellorum defatigati, nisi militum pręsidiorumq; armis impediantur ac refrenētur, ad deditionem conspirant. Est autē Vicus Valerius oppidum vel potius vrbs opulenta, posita in ripa Anienis fluminis, quæ ob munitionem tum artis opera tum etiam naturę, vel potentissimi exercitus vim atq; conatus poterat sustinere, si oppidani se defendere, quam dedere maluissent. reliqua erat arx, quæ & ipsa Ascanij opera in potestatem Albani venit, vbi sexaginta Hispani relicti sunt in præsidijs. fuit vtilissima illa deditio regijs copiis, quòd liber aditus esset patefactus in principatum Taliacotii, vnde commeatus tutò aduehi posset. Inde profectus est Albanus, atq; altera pars copiarum Tybure, altera in Monterotundo, Valmontonio, Palumbaria, Palestano oppidis castrametatur, vt aliquantisper corpora milites curarent, difficilibus laboribus propter cęnosas vias, assiduasq; pluuias defessa, donec placidioris cęli facultas clementiaque concederetur, cessaretq; vis imbrium. qui vbi cessauissent, diditur rumor Velitrum esse capiendum, cui prę erat Sommeus regulus. appropinquantibus Albani copiis successit in eius locum Adrianus Baleonus cum duobus millibus & quingentis peditibus. huic ciues pollicentur se vnà vel vrbem fortiter defensuros, vel casuros in acie, cum vrbs posset optimè defendi, vt quæ omni genere apparatuum & munitionum egregiè esset instructa. hisce rebus per exploratores cognitis repressus est Albani animus, & ab ea oppugnatione reuocatus, cum ne in periculum veniret acquisitæ in eo bello hactenus existimationis amittendæ, tum quòd negotium difficile & periculosum videbatur. Pontifex quamuis magna inopia rei nummariæ iam laborabat, cum non posset stipendia militibus suppeditare, tamen minime audebat infestare Romanos in munienda vrbe occupatos; quippe quod illi etiam vt possent vrbanis præsidiis soluere stipendia, grauissima vectigalia molendæ

Tyburis deditio.

Vici Valerij deditio.

Vici Valerij descriptio.

annonę

annonæ instituere coacti essent. Romani in militares ordines distributi summum imperium deferunt Alexandro Columnæ, quem præficiunt omnibus tribubus, quas vicatim vulgus Riones vocat, vnde circiter septem millia peditum collecta, & censa fuerunt. statuit Alexander vt ad omnes bellicos tumultus vnus è tribunis cum suis copijs prestò esset in Capitolio, vt cum Conseruatoribus, is est summus magistratus Romanorum, posset esse subsidio partibus vrbis indigentibus. reliquas duodecim tribus in tres partes diuidit, quarum vnam iubet cum ad arma conclamaretur, continuo in plateam Thermarum conuenire, aliam ad Sanctam Sabbam, tertiam ad sanctum Ioannem Lateranensem, vnde possent ad omnia opportuna loca subsidia acciri. Insignioribus etiam Italis, & Gallis sua pars tutanda traditur. nam primùm Lansaccio regulo porta Flaminia vocata Populea, & Pinciana cum mille Aquitanis assignatur. Paliano Salaria concessa fuit, siue Collina cum octingentis Germanis. Iordano Vrsino porta Tyburtina, siue Sancti Laurentii cum sex cohortibus Italorum peditum. Carafæ cardinali porta Latina, & Sancti Sebastiani cum sexcentis Italis. Molucchio porta diui Pauli, seu Trigentina, & montis Testacei custodia cum reliquis Aquitanis. Aurelio Fregoso vniuersa regio trās Tyberim cū mille & quingētis peditibus. Camillo Vrsino vicus sancti Petri, & vniuersa regio, quæ est apud arcem cum duobus millibus peditum. Albanus his apparatibus cognitis, qui non ita facile opprimi posse videbātur, erat adhuc in hybernis, neque ad inuadendam vrbem audebat aspirare. Velitri interea, Palianique præsidia commeatum castris Albani intercipere. impedimenta quædam diripere. Palantes Hispanos trucidare. multis incommodis hostem afficere. ad huiusmodi incommoda deuitanda coactus est Albanus castra mouere cum omnis via infestaretur, quæcunque duceret ab insula inter aquas Fibreni posita in Liri flumine ad ipsa castra. hisce dum detinetur Albanus, Iulius Vrsinus cum quinque cohortibus Paliano egressus leue subitariumque prælium cum hostibus committit. multos occidit. oppidum Serronem apertum Columnæ concremat. Pillium inuadit, vnde cum nonnullorum iactura propter virtutem defensorum cogitur recedere. reliquæ copiæ cum iter facerent ab agrestibus regionis, vel saxis ex altioribus locis occisæ sunt, vel ita vulneratæ, vt inualidæ factæ ad iter, captæ fuerint. mittitur idcirco Antonius Carafa in Galliam togatam ad colligendas copias, iussusque est regionem Piceno, & Asculo finitimam regni Neapolitani infestare. Ille partem conscriptarum copiarum Asculi ad ripas Truenti fluminis, quod Neapolitanum agrum a Pontificio disterminat, collocat. moratur ibi nonnullos dies. sollicitat finitimos ad deditionem. Albanus aduersus hunc cum tumultuariis manipulis armatorum mittit marchionem Triuici præfectum Præcutinorum. hi dum ita intra suos fines consistunt nihil innouatur, per quos res nouas se moliri posse Carafa sperabat. at Carolus Lofredus cum expedita ala equitum galeatorum ad Aquamuiuam incurrit. multa armenta abigit. omnis generis prædam reportat. ea re excitus Carafa in agrum regni Neapolitani populabundus prædabundusque incurrit, atque omnia implet prædationibus, direptionibus, incendiis, cędibus. mox declinans ad maritima Contraguerram oppidum capit. cohortem in præsidijs relinquit. Carapolim, vsque procurrens frustra tentatis animis oppidanorum, qui non poterant sine muralibus tormentis cogi ad deditionem, agrum prædatus inde recedit. cæterum marchio attractis Amiterno tormentis cum accessione copiarum, quas Albanus Tybure miserat, mille & quingentis peditibus scilicer, & nonnullis turmis leuiorum equitum Carafam versus castra mouet, qui cognito aduentu hostium Asculum se recipit. marchio Ancharano infesta signa infert, quod oppidum concutere incœpturo nuntiatur duo millia peditum mitti subsidio oppidanis, quare inde castra mouet, quamquā ducenti tantum postea, at non duo millia, missi sunt; qui facti obuii marchionis copiis Malignanium se conferunt. ad hos expugnandos marchio trahit tormenta, ac breui per deditionem occupat ea conditione, vt præter vitam, cuncta arbitrio hostium concederentur. iis igitur egressis omnia tum oppidana, tum etiam militaria bona direptionibus, & rapinis patuerunt. Albanus dum hæc geruntur in agro Piceno Tybure moratus sit anceps an Ostiam, vel Rietum prius inuadat, vt copiam commeatus Romanis interciperet, decernit Ostiam prius esse inuadendam, quare eò castra mouet. Quæ dum aguntur in Latio, Pontifex Venetos sollicitat ad arma contra Hispanum regem capienda. obtestatur Italos principes, & Henricum Galliarum regem præcipuè ne Philippus Hispaniarum rex Pontificium Imperium occupatet. Veneti omni humanitatis officio fungi. ægre ferre molestias Pontificis. rem summa diligentia procurare, vt inter Pontificem, & Albanum componerēt. Phebum Capellam virum bonum, & tractandis publicis negotijs exercitatum a secretis senatus mittere. sed tanta inuenta est hinc animi elatio, inde indignatio & ira, nihil vt actum sit, omnisque spes pacis prorsus abiecta. interea duces Pontificii certiores facti castra Albani ita esse diuisa, cum multi etiam profugissent, ea inuadere statuunt. at Albanus eorum consilio per exploratores cognito copias omnes in vna castra conuocat. duo millia peditum e Præcutinis accersit, seque ad sustinendos omnes hostium conatus accingit. Pontificii his cognitis sententiam mutant, atque animū adiiciunt ad copias adaugendas. Paulus Iordanus Vrsinus ad conscribendas cohortes mittitur. Matthæus Stendardus ad sclopettarios equites colligendos; atque cum equi haberi non possent, cæteris omnib. antistitibus Romæ adempti sunt, exceptis cardinalibus, & nobilibus Romanis. etsi preciū offerebat cuiq;, tamen multi grauiter ferebant, quoniā illud facinus publicā quandam vim præ se ferebat. impellebant etiam ad indignationē multæ Aquitanorum iniurię, quæ ob inopiam stipēdiorum, vbiq; Romæ fiebant. Hi cum victus, & nummorum penuria compulsi multa latrocinia in vrbe committerent, tantum sibi licentiæ arrogauerant, vt vel diurno quoque tempore nulla re deterriti priuatas domos Romanorum tanquam hostiles prædarentur. deferuntur huiusmodi latrocinia ad Pontificem, cui nuntiatur vrbem minus ab vrbanis præsidiis, quàm ab hostibus esse

Roma defendenda distributa.

Serro oppi. cō crematū.

Malignaniū deditum.

Venetorum prudens cōsilium.

tutam. procuratur vt dentur his stipendia. quidam suspendio puniuntur ad cæterorum metum, ne reliqui arbitrarentur se impunè prædari. illud autem vnum est aptum remedium ad refrænandos scelestorum animos. Albanus coniunctis suorum castris Tusculum, Marinum, Cryptā ferratam, & Gangulphum visit, quibus in locis aliquantulum moratus curat vt commeatus Tybure afferatur. at Balthesar Rangonus cum centum & quinquaginta equitibus ad eum intercipiendum contendit, ibiq; in insidijs positus vbi Albanus comitē Populeum cum quadringentis equitibus esse in insidijs iusserat, quia rem huiusmodi euenturam sibi vereretur, circumuentus est, atq; propter inferiorem suorum numerū in fugam vertitur. equites Pontificij partim capti sunt, partim dissipati. eo nuntio Carafa Cardinalis commotus cū omni equitatu Roma egreditur, aduersus quē Albanus quoq; suū mouet. tamen vterque monitus per exploratores re intentata recedit ab incepto. Albanus, vbi exercitus aliquātulū recreatus esset, existimans nihil esse cunctandū subleuato exercitu pueris, impedimentis, & omnibus oneribus inutilibus ad pugnam, aut etiam retardantibus ab oppido Crypta-ferrata profectus Ostiam versus signa conuertit præmisso Ascanio ad occupandam Ardeam & Porcilianum, quibus oppidis ille potitus est, non tamen sine aliqua suorum iactura. illa re à ducibus Pontificijs percepta, exit Sommeus ad illa recuperanda, sed reiectus fortitudine defensorum cogitur re imperfecta recedere. Columna pontem conuehendum curauit, quem è propinquis syluis fabri exciderant supra Tybrim fluuium iaciendum è multis lintribus, qui conuehebantur, atque ex asseribus, qui possent clauorum opera coniungi & compingi; qui pons esset peraccommodatus si opus esset ad traiectum & ad reditum. Antij siue Neptunij incolę deficiunt à Pontificijs ad Columnam, quò statim mittitur cum cohorte peditum Moretus Calaber. ille cum tardius aduētasset per noctem coactus est pernoctare in suburbijs propter nōnullas oppidanorum difficultates, quo tempore Velitri cohortes eum inuadunt, quæ accesserant eò vt imponerentur præsidia. at Moretus, Antiensibus armis adiutus coegit Velitrenses se in tutum recipere. eius vrbis facultas plurimum commodorum attulit Albani copijs, quia citra impedimentum quantum vellet commeatus Caieta in castra conuehi poterat. Pontificij è vestigio Gallicas triremes ad illam recuperandam mittunt, quæ vbi diutius tormentis concussissent, essentque Antium inuasuræ tempestate coorta impediuntur, coguntur que se recipere Centumcellas. atqui vbi cum cataphractis equitibus suppetias ferebat Columna & Populeus huic vrbi, coegit Romam se recipere nonnullos equites leuiores, qui populabundi agrum Marini prædabantur. Vespasinus cum magna Italorum manu ad expugnandā Palumbariam missus, quia oppidani noluissent parere castrorum regiorum præfectis, qui illuc accesserant ad loca castris designanda, eam breui capit, & militibus diripiendam concedit. dum ita vbique pugnatur in Latio, copiæque varijs molestijs vtrinque affligantur, Pontifex tantum bellorū ratus se solum non posse sustinere, legationem clam mittit ad Henricum Gallorum regem, quæ & orando & obtestando Pontificis nomine ab ipso rege auxilium imploret, horteturque Romanis rebus iam propè labefactatis per Hispani regis pertinaciam & odium in Pontificem succurrere. illa citatis equis quàm celertimè in Galliam conuolans ad regem perhumaniter admissa in hāc sententiam locuta est. Si pro obscuro homine apud nouum regem essem dicturus Serenissime Rex, mihi vtendum esset longa oratione ad illud, quod postulo impetrandum. Sed quoniam dico pro defensione Principis Christiani nominis, hoc est pro Christi vicario, apud eum regem qui sapientia & rerum gestarum gloria pro ecclesia maxime excellat inter Christianos principes, & qui ob ipsam Pontificis defensionem titulum Christianissimi à maioribus acceperit, existimo opus esse tantum vt paucis demonstrem honestatem meæ petitionis, quæ est huiusmodi. cum Philippus Hispaniarum rex nulla iniuria, nullis inimicitiis, nulla contumelia aut maledicto commotus arma Pontifici intulerit, sed sola dominandi cupiditate, atque desiderio oppidorum Pontificiæ ditionis Neapolitano regno adiungēdi, an potest cuiquam Pontificis querela non iusta videri? nam profectò si inique bella inferuntur principibus aut liberis ciuitatibus ab exteris tyrannis, qui illarum imperiū per vim extorquere conantur, illarum defensio necessariò iustissima existimari debet cum alterum horum crudelitate & auaritia, alterū natura duce ac lege fieri soleat. petit igitur à maiestate tua Pontifex non vt suos fines dilates, non vt cæteris principibus ereptas per vim ciuitates sibi concedas, nō vt potentius Pontificium imperiū efficias, sed vt se circumuētū per Hispanorum auaritiam & crudelitatem ne negligas. rogat vt quod antiqui Reges liberalissimè largiti sunt ecclesię, ne per libidinem dominandi ab Hispano hoste eripi patiare: cum semper illud fuerit optimorum Gallorum regum institutum vt pro tuenda Romana ecclesia à quouis hoste nullis neq; sumptibus, neq; laboribus, neq; proprię quidem vitę vnquam pepercerint. Quòd siquis inducias mihi obiecerit, ego longe bellum esse anteferendum huiusmodi insidiosis inducijs contenderim, quæ multò magis quàm apertum bellum sunt periculosę. quis enim nesciat quot fallaciarum, insidiarum, proditionumque genera per istud ipsum induciarum tempus ab ipsis hostibus aduersus Maiestatem tuam fuerint excogitata? an non Rosetum & montem Alcinoi in Italia induciarum tempore Hispani per proditionem tentarunt? an non neque transacto quidem primo induciarum mense tentati sunt à ministris Philippi regis Aquitani nonnulli vt accepta pecunia Bruxellis Burdigalam vrbem munitissimam ad mare occiduum Galliæ positam ad os Igmani fluminis proderent? an non Allobrogum Ducis opera missi sunt qui oppidum Veromandum hoc ipso induciarum tempore explorarent ad expugnationem, & Peronam, & Dorlannium, & Mezzieras, & alia munitissima oppida in finibus Galliæ, quorum exploratores cum ipsis formis, descriptionibusque capti sunt, flumina tunc etiam ad vadum explorantes? an non Augustæ Romanduorum gubernator per hoc ipsum induciarum tempus veneno infici curauit puteos Matiæ burgi, quo ægrotantia præsidia sub induciarum finem inua

Orō legationis pont. hortans Gallum regem ad bellum.

fida fierent ad defensionem? an non Diuodurum vrbs opulentissima ab eodem gubernatore tentata est per proditionem hoc ipso induciarum tempore, monitis militibus vt cauponarētur conducta caupona apud portam, atque clam docti sunt, vt milites domi occultarent corruptis etiam non nullis vrbis custodibus? quid horum inficiari, aut honestum esse dici potest? opportunum ait adesse tempus vt hostem tam infidum, tamque fraudulentum palam inuadat probabili defensionis ecclesiæ occasione oblata. Securius esse bellum cum huiusmodi hominibus, quàm simulatas inducias ad componendas fraudes. pollicetur Pontificem habiturum in castris viginti millia peditum, equites mille & quingentos, quibus futurum esset vt audacia Hispani Regis & superbia retunderetur, atque infringeretur. Henricus his rationibus ac pollicitationibus permotus, cum etiam sæpe per oratores frustra conquestus esset & per literas apud Philippum regem pontificem ita bello vexari, decernit apertum bellum magis esse eligendum, quàm inducias fallaciarum plenas. bellum itaq; indici iubet Philippo tāquā regi Neapolitano ꝓ vrbe Neapoli in ius pristinū ciuitatis restituēda. mox animum adijcit ad conscribendas copias, vt Romam ab Hispanis molestijs liberaret. atque cum Romæ mirifice pecuniarum inopia laboraretur, neque tamen Pontifex Romanos nouis tributis vellet onerare, rem huiusmodi commentus est. Bartholamęus quidam commeatui præfectus iubetur omne priuatorum frumentum conscribere, & quantum videretur opportunum capere, pro cuius precio assignatus est quorundam vectigalium prouentus. omnis è frumento diuendito pecunia collecta est in stipendia militum, & in cæteras res necessarias. quo etiam consilio mirificè consultum est inopiæ populi Romani, qui propter auaritiam atque crudelitatem opulentiorum pluirmum fame laborabat. habet enim vnaquæq; ciuitas suos priuatos etiam tyrannos, qui vel per caritatem annonæ, vel certarum mercium, immineant facultatibus cęterorum ciuium, nitanturque multam vini pecuniæ è manibus debiliorum extorquere, nisi potentior & iustior princeps sit illis impedimento, ac tantum ad eorum libidinem obdormiat. Albanus Ostiam profectus nullo neque bellico apparatu, neque commeatu munitam vrbem inuenit, neque bellicis tormentis, nisi paucis ad reprimendas subitarias Turcarum aut piratarum incursiones. Camillus Vrsinus Albani consilium præsentiens Carafam Cardinalem certiorem facit. præmissus est Horatius Sbirrus cum centum & viginti lectissimis peditibus, qui arcem tueretur, & quoquo modo posset communiret. ille continuò euertit omnia ædificia arci propinqua. fossis, aggeribus, ac rebus multis tū ad victum, tum etiam ad defensionem necessarijs instruit. sic forti intrepidoque animo hostem expectans multa terra portam ciuitatis, & quasdam domos opplet, quibus rebus si nō se defendere prorsus, at certè hostem defatigare, plurimumque infestare posset. est autem Ostia vrbs, in ostijs ac faucibus Tyberinis sita, in ipso maris fluminisque confinio. ita vt ex altera parte mare, ex altera cōtinentem attingat. ea quamuis nostra hac tempestate vrbs est exigua ob multas bellorum calamitates, ac sępius desolata, tamen antiquitus fuit summæ dignitatis tum ob amęnitatem regionis, tum etiam quòd illuc omnis orbis opulentia, quæ Romam comportabatur, primùm vehebatur. hanc Gotti prius Italiam inuadentes deuastarunt, postea ad exiguum oppidulum Pontificum incuria redacta est, cuius in medio turris quædam insignis conspicitur, quasi propugnaculum quoddam erectum aduersus piratarum latrocinia ne piratę ad męnia vsque Romana per Tyberim nauigantes terrestribus incursionibus etiam omnia per Latium vagati direptionibus popularentur. Albanus cum suis copijs vrbem inuadit. defensores strenuè pugnantes multos è primarijs hostium vulnerant. concurritur ad concremandam portam, sed ita offirmata aggeribus reperitur, vt tormentis attractis necessariò patefacta sit, atque defensores coacti se in oppidulum recipere. illo oppido potitus Albanus Vespasium locat in pręsidijs, seque ad muniendum accingit: quo munito iubet pontem aduectū laci supra fluuium non valde procul ab illa insula, quæ inter duos Tyberis ramos intercipitur. nam illa insula habet longitudinem decem & octo ferè stadiorum, amplitudo paulo plus octo stadijs extenditur. ibi magna pars tormentorum relinquitur, quæ à copijs Gonzagę custodiebantur. Albanus insula potitus ibi cum Hispano peditatu & maiore parte equitatus consistit. munitionem ad ostiū fluminis designat, vbi tormenta locat quædam, cum intelligeret arcem Ostiæ subitaria repentinaq; oppugnatione omnino capi non posse. dirigit sex canones in murum, qui fluuium prospectat, vbi duæ sunt durissimæ turres pro propugnaculis, multęq; aliæ defensiones. alia pars ad septentrionem conuersa præter alias duas turres habet fossam aqua marina plenam, quamuis non valde profundam, quam partem Albanus reliquit inconcussam. Romani illam oppugnationē ægrè ferebāt, quòd eò omnia sua animalia contraxerant, quia verebantur ne incursionibus equitum diriperentur, omniaque rusticana deuastarentur, quare Petrus Strozza cum omni peditatu Aquitano, multisque Italis cohortibus mittitur vt in ripa fluuij castrametaretur, Hispanorumque traiectum impediret. ille castrametatur ad eum locum, in quo portus olim fuit magnificentissimus à Nerone extructus, ac postmodo sequentibus temporibus ab Adriano magnis sumptibus instauratus, & Portumni Dei templo honorificentissimo exornatus. ibi pro insulæ longitudine reparationes excitat, & aggeres aduersus insulam, maioresque sclopettos locat. tum quantum copiarum sufficeret illi loco defendendo relinquit. ipse excitato tumultuario ponte in insulam penetrat. excitat in hac munitionem, ne hostis Hispanus fluuio potiatur, vnde arcem Ostię diligens egregiè concutiebat. leuia certamina sępius committit. Hispani contrà ad męnia vsque Romana incursionibus procurrere. vtrinque committi multa subitaria pręlia. Henricus rex Pontificis defensionem rebus omnibus præferendam ratus vel multis ad pacem potius seruandam cohortantibus, iubet Ghisium regulum cum magnis copijs vel per summa, acerbissimaque hyemis frigora alpes superare, & in Italiam cum exercitu euadere. habebat in castris Ghisius sex Aquitanorum & Gallorum aliorum, octo H. Juetio

Bellum indictum Philippo regi ab Henrico.

Stratagema ad pecunias cōparandas:

Officium boni principis.

Ostię descriptio.

Arx Ostię cōcutitur.

suma

rum millia. equites grauioris armaturę siue cataphractos octingentos. galeatos leniores mille & ducentos. eo rumore ad Albanum perlato fit dubio animo, ancipitique consilio quid potissimum in tanta difficultate rerum sibi esset faciendum. in regnum ne Neapolitanum se recipere præstaret; res necessarias defensioni suis oppidis compararet, finitimis locis Romanis finibus consuleret; an Ostię expugnationem fortiter acriterque tentaret, donec exploraret quæ forent hostium consilia. acrius igitur his permotus duobus in locis vno tempore Ostiam imperat concuti, altero vt diximus è flumine, altero è continente. cum per septem dies assiduè arx concussa fuisset, tantaque esset defensorum constantia, vt locum strenuè tuerentur, neque vellent se dedere, Albanus decernit omni conatu expugnationem tentare, ad quam rem impellebat etiam pulueris tormentarij penuria & ferreorũ globorum. iacta est igitur alea vtri nationi primùm inuadendi munus obueniret, atque contigit forte iis Italis, qui cum Gonzaga militabant. Albanus alam equitum in insulam transmittit, ne conatus à Pontificijs impediretur; atq; aliam turmam iubet duce Columna Romam vsque procurrere, vt Romani cogerẽtur ad arma tota vrbe conclamare. diuiditur Hispanus peditatus, atque alteri parti custodia tormentorum, alteri pons tuendus datus est. his copijs ita confirmatis, iubet Italos Ostiam adoriri. primus omnium Dominicus Maximus vir Romanus è nobilissima familia, & Franciscus Tolfà duces strenui, per ruinas murorum ingressi, multis alijs ad turrim irruentibus quę prospectabat ad meridiẽ, accepto signo certamen ineunt sanè periculosum & cruentum. nam difficiles ruinas nacti, cum esse non possent vt oportebat expediti, prius ab oppidanis cædebantur, quàm se explicare possent ad pugnam. Tolfa in eo certamine vulnus in crus accepit. tum accedente Gonzaga certamen multò atrocius instaurатur, in quo vulneratur & ipse Gonzaga glande plumbea in ore ac naribus. ita enim acriter se defendebant oppidani, vt inuadentibus multę inferrentur cedes, cum ex arce saxis, sclopertis, ignibusq; missilibus certaretur & è turribus. Hispani ita his infestabantur vt bis relicto negotio recederent, cum neq; vllis minis, neq; precibus neq; conuitijs aut increpationibus duces eorum animos possent confirmare ad bellum instaurandum. ad extremum densus manipulus ad fossam occupandam inter ruinas murorum & ipsos ductam descendit, vt conarentur muros ascendere. sed & his, quod etiam superioribus accidit. Albanus suos reiectos, multos insignes duces cęsos aut vulneratos intuitus, multos milites trucidatos, Aluarum ducem Accostensem, qui primus verberationem explorauerat, dixeratque facile esse arce potiri, mittit cum trecentis Hispanis, multorumque Italorum auxilijs; atque propositum his erat omnino vel honorem occupandæ arcis consequi, vel fortiter cadere. continuò verò occupant quidquid erat spatij inter ipsos & arcem ruinas superantes, & ad locum illi propinquum accedunt apertum, quem asseribus, vasis vinarijs & saxis constipatant. Illuc omnem conatum cum Itali tum Hispani conuertunt, inter fossamq; ac murum detecti acerrimè à defensoribus offenduntur. quod etiam multo magis Hispanis tormentis fiebat, cum tormentorum magistri dilatare ingressum cupientes multos tum Italos tum etiam Hispanos in eo laniarent. ceciderunt complures duces & signiferi in illo certamine & conatu atq; viri insignes, inter quos & ipse Aluarus paucos post dies è vulnere naturę cõcessit. illa iactura suorũ cognita Albanus, quę ex his conatibus capiebatur, duxit satius esse vt copias ab illa oppugnatione retraheret, quàm vt pateretur suos ita crudeliter laniari. iubet itaq; cani receptui. milites non inuiti recedunt. Sbirrus cum puluis tormentarius defecisset, factiq, iam essent sclopetti & tormenta sua inutilia, multiq; oppidani defensores vulnerati, atq; res eò deducta, vt, si repeteretur conatus, nõ possent resistere; neque tamen auxilia à Pontificijs ducibus essent expectanda, arbitratus est præstare honorificè se dedere, quam turpiter cum rerum omnium iactura inutiliter ac obstinatè vinci aut trucidari. atq; quo tempore omni conatu, summisq; viribus denuo pugnã repetere iusserat Albanus, quia cognouerat vires defensorum plus satis esse afflictas, atque arce si potiretur sui, defensores ad vnum trucidare, accersitur Ascanius ab oppidanis. agitur cum eo de deditione. atque die decimo post incęptam verberationem arx venit in potestatem hostium, vbi sexaginta Hispani relicti sunt in præsidijs. Romani huiusce iactura oppidi mirum in modum sunt consternati. fiunt induciæ in dies decem cum Albano per Sanctiflorium & sancti Iacobi cardinales, quo tempore Albanus munitionem incęptam in insula absoluit, atque ad colloquium in insula inter vtrumque exercitum cum Carafa Card. conuenit. ibi post multa comiter dicta, secretaque inter illos solos colloquia protogantur induciæ in dies quadraginta hisce conditionibus; vt mercatoribus & omnibus cæteris licitum esset liberè inter se negotiari. vt pecora, resque alias liceret quas vellent adducere. atque hoc effectum fuisse dicitur, vt liberius & commodius cum Pontifice & Philippo rege liceret agi de pace. proponunt etiam inter se pacis conditiones, sed vterque simultatè & captiosè. neque enim vllę ferè sunt induciæ fieri solitæ, nisi ad fallacias cum modo fiant ad proditiones commodius Instruendas, modo ad resumẽdas vires, vt promptiores paratioresq; possint Insurgere, quare non inutiliter illud memorię proditum est ab antiquis Lysandri facinus, qui cum pactus fuisset inducias cum hostibus in triginta dies, noctu castra hostium inuasit, ac reprehensus quòd præter induciarum leges atq; iusiurandum hostem inuasisset, respondit se dierum, at non etiam noctiũ inducias pactũ fuisse. Dicitur fuisse auarũ planè Carafę consilium, vt bellum & susciperetur & gereretur Pontifice varijs rationibus decepto, quoad res perducerentur quò cupiebat Carafa. atq; fama fuit postea subdole & simulatè bellum geri post hoc Albani & Carafę colloquiũ, quoniã Albanus Barrij principatum ante aduentum exercitus Gallici in Italiam Carafę se concessurum promiserat, si rem Hispanam quàm minimum reipsa infestaret. conducere enim Carafis eum regem non infensum habere, qui potentia & amplitudine imperij omnibus Christianis principibus præstaret, & toti ferè Italiæ dominaretur; cum res pontificię fluxę, labilesque sint omnibus pontificum coniunctis,

Ostię arx deditur.

Induciæ inter Albanũ & Carafam in 40. dies.

tuictis, qui tantum id habent facultatis per pontificatus occasionem vt Principes amicos sibi facere possent. non. n. sperandū esse senes pontifices diutius posse viuere. his rationibus pollicitationibusq; commotus Carafa cępit frigidius rem agere contra Albanum. Sed quoniam sine infamia non poterat ab incępto redire, aut sine magna totius orbis admiratione, si ignota causa repente desisteretur, res ita conuenit, vt in aliquam opportunitatem pax differretur. cæteri tamen homines ignari harum fallaciarum censebant Carafam pactum fuisse has inducias, vt tantum spatij sibi concederetur impunè ad expectandas copias è Gallia, quantum sufficeret illis deducendis in Italiam, vt per illas repeteret, quæ hostis Hispanus occupauerat. Albanus dictus est inducias concessisse vt ex tis difficultatibus sese in tutum honorificè reciperet, reficeret exercitum, afflictumq; equitatum recrearet, cum fame, & omnium rerum necessariarum penuria vehementer laboraretur in castris. bello ita dilato Carafa Romam, Albanus relicta quadam parte exercitus in munitione iam absoluta Hispanis scilicet quadringentis, & octo bellicis tormentis, alia parte dimissa, ad vrbem Hernicorum Anagniam reuertit. ibi relicto Francisco comite Populeo cum omnibus copijs in loca finitima in hyberna distributis iubet Neptunium & Frusinum muniri atq; Anagniam, tanquam loca in ea regione ad vsus bellicos maximè opportuna. ipse cataphractos equites ad fines regni Neapolitani multosq; Hispanos deducens magnis itineribus Neapolim contendit. inducijs ita per illud spatiū temporis confirmatis pontifex vno tempore ad bellum & ad pacem principes sollicitabat, ignarus earum quæ factæ fuerant pactionum arcanarum. Illud autem faciebat vt si potentes fœderationes obtineret, bellum acrius instauraretur: sin autem, quas vellet pacis conditiones assequeretur, pacem eligeret. Paccecum idcirco mittit ad Philippum regem in Hispaniam cum illis pacis conditionibus, quas cupiebat. Carafam mittit ad sollicitandos Venetos vt communi consilio cum Henrico rege, duceque Ferrariensi excitarentur ad inferenda arma pro pontifice Philippo Hispaniarum regi. Sed enim cum omnes principes pro imperij vtilitate omnes amicitias & fęderationes metiantur, cum nulla neque sancta neque firma sint inter principes amicitiæ iura, nisi quæ regnorum vtilitatem securitatemq; respiciant, nihil impetratum est. nam Veneti re prudēter considerata non ita facile pro libito pontificis sibi inimicitias cum rege multis in locis finitimo imperio Veneto, a quo præcipuè nulla vnquam affecti fuissent iniuria, potentissimo in primis ob multas equitatus & peditatus copias, magnorumq; principum coniunctiones, minime suscipiendas rati, humanissimis potius respōsis, quam vlla certa spe fęderationis pontificiæ legationi satisfacere conantur. Carafam igitur honorificentissimè acceptum perhumaniter dimittunt excusatione vtentes, quòd non possent arma capere eo tempore aduersus Philipppum regem, cum ad cætera pontificis vota se paratissimos esse profiterentur. Carafa spe potius & humanitate responsorum onustus, quàm vllis Venetorum promissis Romam reuersus facit de his certiorem pontificem, qui desperatis Venetorum auxilijs animum cōuertit ad Ferrariæ Ducem. erant enim permultæ causæ, quæ possent illum ducem ad illud bellum impellere, sed & hæ duæ non parum. primum quod esset pōtificis tributarius, deinde quod esset in Philippum regem non satis æquo animo, quippe cuius ministri Aloysio eius filio persuadere conati essent vt in Hispaniam accederet, quod esset impetratum a Philippo vt sibi legitimū Mutinæ & Regij Lepidi imperium, & alii honores concederentur. illud autem agebatur per Sigismundum Atestinum & Carolum Sabandiēsem, qui legatione apud Philippum regem fungebatur quē omni honore priuauit, iussitq; haberi proditorem in omni ditione Ferrariensi. mittit Alphōsum primogenitum cum peditatu & equitatu ad occupandum oppidum Sancti Martini, & alia oppida Sigismundi, quæ tormentis concussa breui compulsa sunt ad deditionem. postea veritus ne Corregii reguli, vt qui fouerent Hispanam factionem, stipendiaq; Hispana merebantur, aliquid detrimenti Ferrariensibus rebus afferrent, iubet filium ad illud oppidum castrametari, quod vbi per aliquot dies obsidionem pertulisset, ita res componitur, vt reguli vel obsides darent vel vadimonia septuaginta magnorum sestertiorum, per quos adpromitteretur rem Ferrariensem minime ab ipsis infestatum iri, quibus pollicitationibus postea soluta est obsidio. quod autem res ita componerētur duo obsides missi sunt Ferrariam frater alter, alter nepos cardinalis Corregii, qui iuramento affirmant se nunquam Ferraria inuito duce exituros, quamobrem libertas etiam illis concessa est vt liberi in illa vrbe esse possent. inde Guardistallam castra mouentur. oppidum illud est Ferrandi Gonzagæ, quod obsidione cinctum tam acriter concussum est, vt breui esset per deditionem occupandum, nisi occultis de causis castra mota repente fuissent, & copiæ ad Regium Lepidi abductæ. pontifex his rationibus causisque animi Ferrariensis ducis ab Hispano rege abalienati cognitis, tanto studio, tamq; acribus stimulis Ducem sollicitat nunc precibus, nunc hortationibus, nunc minis, nunc pollicitationibus vt deniq; necessario ad fœderationem ineundam fuerit compulsus. Supremum illi defertur fęderationis imperium, vt principi rerum bellicarum peritissimo, quem Carafa pōtificio nomine Defensorē sanctæ ecclesiæ nominat. summa fuit hæc cōditionū; vt Pōtifex haberet in castris viginti millia peditum, equites mille & quingentos, omnemq; necessarium commeatum suppeditaret. Henricus Gallorum rex vt totidem pedites ac duo millia equitum haberet. dux vt Ferrariensis sex millia peditum, equites cataphractos ducentos, quadringentos galeatos, viginti muralia tormenta. his stabilitis conditionibus vbique cohortes conscribi: equitatus colligi, arma parari, tormenta instrui, quæ dum parantur in Italia consilio pontificis, Carafa mittitur in Galliam vt promissæ copiæ celeriter mitterentur, iussaque est legatio ad Heluetios missa tria millia peditum conscribere. Ghisius mense Ianuario anni septimi post mille, quingentos & quinquaginta a partu Virginis peruenit Iuliam Tauricam. omnesque copias ibi expectat, vt coniungerentur, quæ vel per acerbissimam hyemem magnis difficultatibus alpes fuerant pręteregressæ, quæ

Iura amicitiæ inter reges.

Carafa Venetos ad arma sollicitat.

Sigismundus Atestinus proditor pronūtiatus, & oppida capta. Corregij obsessi compositio.

Guardistalla obsessa.

Fœderatio Ferrariensis Ducis cum Pont.

1557

vbi in

vbi in vnum conuenissent, Insubria omnis ad earum virium rumorem magnopere turbata est, & trepidatione repleta. nam verebantur omnes qui erant supremæ autoritatis in Insubribus, cardinalis Tridentinus scilicet & Pescoliensis marchio & Castalius ne simulatione pontificiæ defensionis in Lario, conuerterentur ad occupandam Insubriam, quare aggeres, fossæ, munitiones in ea parte Mediolani excitari incipiunt, quæ nondum muro erat præcincta. Curatum est vt copiæ in vrbem contraherentur, portarumque custodia singularum præstantioribus ciuibus committeretur, quibus id curæ datum est, vt eas munirent, & nocte dieque custodirent, vtq; milites vicissim ad vigilias & custodias admissi sua munia diligenter exequerentur. censa sunt præterea decem peditum millia & quingenti partim sclopettarij, partim loricati cum sarissis. imposita sunt firmissima præsidia pariter Cremonæ, Ticini, Laudi Pompeij, Astæ, Guardistalij. missa sunt & duo Rhetorum millia Valentium, quæ omnem Gallorum impetum eò prorumpentium sustinerent. neque Dux Hetruriæ quidem omni prorsus metu erat vacuus, cum Gallorum quoque regina putaret se ius habere in quandam partem principatus illius, atque ipse semper fautor fuisset partium Hispanarum. Dux ille igitur & ipse multas copias conscripsit, accersitis etiam quatuor millibus Germanorum Florentiā, Pisas, & alia oppida in finibus suis munienda curauit, quæ Bononiam versus, Ferrariensemq; agrum prospicerent, vnde sibi non parum metuebat. Sic tota Italia erat in armis, vt magna vbiq; trepidatio, & in omnibus Italiæ partibus suboriretur. auxit anni præteriti etiam mortalium hunc timorem recordatio, cuius sub finem visa auditaque sunt multa horrenda prodigia, quę tantos bellorum motus, & quasi imminentem numinis iram in annum sequentem portendebant. nam in montanis partibus Augustę Vuidelicię dicitur cælum apertum apparuisse, plurimamque vini flammarum ostendisse, atque ita vt præ metu plerique propè sint exanimati. maximus motus terræ factus est Byzantij, per quem multa ædificia corruerunt in ea parte vrbis, qua itur Adrianopolim. post triduum stella ibidem visa est prope lunam eximij splendoris, & inusitatę magnitudinis, quę ob sui luminis acumen vix conspici poterat. in agro Betizis, quod oppidum est Germaniæ, post grandines & fulmina ingentia, visę sunt in cælo acies armatorum concurrentes, auditique tubarum clangores, & tympanorum sonitus ad pugnam incitantium. Albanus qui parum fidebat occultis Carafæ promissis, & qui nolebat videri cum illo clam conuenisse vel ipsi Pōtifici, omnem Gallicum apparatum in se fieri, seque vnum respicere ratus, decreuerat vrbem Neapolim contra tantos tumultus esse defendendam, quare firmata Capua optimis firmissimisque prȩsidijs copias omnes ac duces eò contrahit, atque cætera loca relinquenda esse decernit. at quoniam res animo planè satisfacere non videbatur, accersitis Ferrando Gonzaga, alijsq; insignibus proceribus, req; maturius considerata, visum est Albano de tota re bellica non ita temerè iudicandum esse, sed disquirendam cȩterorum quoq; summorum ducum sententiam in tanta rerum magnitudine, atq; de omnibus reparationibus & apparatibus faciendis consultandum. hic alij censebant, si Gallorum conatus fieret in agrum Samnitum, eam prouinciam illis esse relinquendam, eosque excipiendos esse in Apuliam, quod plurimum ad rem propositam facere videbatur. alij censebant vt oppida locaq; munita egregiè instruerentur, vniuersasque reliquas copias conducere Neapolim contrahere: quoniam hostis expugnandis illis diutius occupatus vires absumpsisset, quæ vel ipsa diuturnitate temporis retunderētur, cum breui futurum esset vt tantis copijs multa deficerent. alij, inter quos fuit Ferrandus Gonzaga, nullo pacto tantum erroris committi oportere contendebant, vt Albanus timere hostium vires vel tantillum videretur, cum primi bellorum successus maxime animos extollant spe illorum, quibus prior belli fortuna felix aspirauerit; at contrà illorum non mediocriter infringant, quibus aduersa apparuerit. nam victricia arma victorum principum quique salutis & incolumitatis cupidi facillime sequuntur. ita enim futurum erat, vt si Albanus timere visus esset, mox illi subiecta oppida & vrbes commeatum, & pecuniam, & omnes bellicos apparatus hostibus suppeditarent. hortabatur Gonzaga Samnitum fines egregie munire & præsidijs validissimis & bellicis tormentis, atque ita instruere copias vt vbicunque hostis castrametaretur se non tutò posse consistere omnino putaret. semper verò conducere hostem leuibus prælijs vexare, & in aptioribus locis oportere castrametari, neque vllam opportunitatem hostis ipsius infestandi esse prætermittendam. Istud autem fieri poterat breui, quia Albanus, vt primum Gallorum aduentus nuntiatus fuit, pluribus Italis cohortibus conscriptis suas copias auxerat, miserat qui sex Germanorum millia per agrum Tergestinum adduceret, Adriaticoque mari traiecto per fluuium Matrinum in regnum Neapolitanum ingrederentur. mittit in Latiū ad Comitē Populeū Gasparem Feltzium vt, cū duobus alijs millibus veteranorum accederet. curauit vt quatuor veteranorum Germanorum millia à purpurato Tridentino mitterentur duce Alberico Lodronio. sollicitauit vt Barcinone tria Hispanorum millia mitterentur, qui magnum auri, pecuniarumque pondus secum aduehereńt in stipendia, cum etiam magnum equitatus ac tormentorum numerum contraxisset, atque omnia Samnitum Latijque præsidia plurimum auxisset. Albanus ita instructus, ne vlla suspicio trepidationis nasci posset relinquendis oppidis, aut agro, qui plurimum poterat prodesse, ne liber transitus pateret hostibus, si iter facerent per Samnites. id muneris iniungit vt curaret diligenter Garzia vt Arianum, Sancta Agatha, & Venusia munirentur. Sanctiflorius Capuæ, Vespasius Nolæ muniendæ præficitur. marchioni Triuici illa cura commissa est vt muniēdā curaret Cinitellam, Aternum, Pescolium, Theatā, q̄m Turcicę classis metus imminebat, quæ Gallico nomine in eas oras Calabriæ ventura dicebatur, Amiternum versus munita est Ciuitas ducalis, omnibusque rebus necessarijs egregiè instructa. dum hæc parantur in Italia ad futurum bellum induciarum tempore, visum est Philippo regi perfore accommodatum rebus, rationibusq; bellicis, si is vno tempore Gallorum Regi bellum intulisset in ea parte Belgicæ regionis, quæ ad

Mediolanū munitur.

Prodigia.

Morinos

Morinos Ambianosve spectat, neq; curaret Gallorum rationem, qui se in Italiam ad ecclesiæ Romanæ solùm defensionem descendere profitebantur, at non vt inducias abrumperent. ita enim vexari, turbariq; res in Gallia posse apparebat, vt rex ille copias in Galliã reuocare cogeretur, quas misisset in Italiam, tolleretur q; omnis commoditas coniungendorum castrorum cum pontificio Ferrariensiq; exercitu, atq; sic omni metu & trepidatione liberarentur Insubres. Transactis verò inducis inter pontificios Albanisq; institutis, Antonius Tiraldus colligit cohortes in agro Piceno apud Asculum. Romę item milites conscribebantur, ita vt videretur bellum è multis partibus vno tempore in agrum Neapolitanum irrupturum: neq; poterat quisquam pontificiorum consilia percipere Albani, qui contrà per exploratores omnia quæ fierent vbiq; ad vnguem intelligeret. his apparatibus perceptis Populeus Contes petit firmiora præsidia ad occupata oppida in Latio aduersus irruentes hostes tuenda; cui missa sunt septem vexilla Germanorum, qui propter difficultates terrestrinm, maritimorumq; itinerum iam penè erant afflicti, & non satis instructi. elapsis igitnr induciis Bonifacius Sermitēsis Setiam, Arcem Siccam, Priuernum, Somninumq, recuperat. Ghisius copijs cum Brisacio coniunctis Valentium contendit, vbi simulantes ambo se proposito precio commeatum ac transitum liberum postulare tentarunt animos illorum ciuium, quippe quos sciebant pontificia stipendia, at non regia mereri, cum nihil horum obtinuissent, ad vim vertuntur. erant Valentii fere duo millia peditum, quorum alii erant Itali, alii Hispani, tribunus militum præerat Spoluerinus vir planè auarus, & qui nihil aliud quam opulentiam quauis arte sibi comparare curabat, honoris gloriæque militaris contemptor. quod vitium late peruagarur in animis mortalinm, sed potentiorum pręcipuè nostræ tempestatis. ille multum frumenti per occasionem expectandæ obsidionis extorserat a subditis finitimisq; populis, & in arcem Valentii congesserat. est enim Valentium vrbs frumenti feracissima propter vbertatem agri, cum planiciem habeat maximè fertilem, in loco edito sita ad ripam Padi fluminis, non valde munita, quia situs loci non magnam visus est admittere muniendi industriam: sed quæ tamen per aliquod tempus posset hostium impetum retardare. vbi illud Gallicæ copiæ aduentassent summa celeritate cum procul adhuc abessent tormenta, simulat Brisacius se per vallem propinquam Ticinum vrbem petere. tum paulopost, Ghisius vbi castra posuisset, iubet accendi ignes nocturnos in castris ad lætitiæ significationem, rumoremque dissipat, quòd Gallicis armis captum fuisset Ticinum. Illa fama ad Pescoliensem marchionem delata non mediocriter eius animum turbauit, cum esset Valentio auxilia missurus, quamobrem Ticinum cum omni equitatu celeriter aduolat. missus est interea tympanista, qui Valentii præfectis significaret adesse tormenta. Captum esse Ticinum. omnia grauissima à Gallis esse expectanda, si vel primum ictum tormentorum expectauissent, omnem spem salutis in clementia hostis, & in celeritate deditionis oportere collocari. Spoluerinus præsidiorum præfectus partim simplicitate, partim etiam timore, ne diutins congestas per tyrannidem per belli fortunam amitteret, milites hortatur ad deditionem si vitam & facultates incolumes Galli reliquissent, atque concessissent. non enim conuenire dicebat pro militaribus vexillis pugnare, cum iam septima omnibus stipendia debeantur, sed vitam seruare incolumem, quando nulla laborum merces esset proposita. his cum milites nonnulli, & Hispani præcipuè non assentirentur, quia viderentur fieri contra decus gloriamque militarem, penè fuit a suo signifero sarissa confossus. Sed tamen instantibus quibusdam facta est denique deditio. atque ita Gallorum arbitrio Valentium, & arx concessa est seruata salute, & facultatibus præsidiorum, & ciuium, quam pontificio nomine mutire aggrediuntur. post huiusmodi facinus Spoluerinus, aliique complures milites Ticinum ad Pescoliensem accedunt. traduntur in vincula. rei aguntur proditionis, quia munitissimam arcem nullo non modo ictu, sed neque tormentorum quidem præsentia expectata, nulla facta ruina murorum, nullo conatu tentato, Gallis hostibus sine puluere turpiter prodidissent. Signifer, qui Spoluerinum sarissa petiuerat accersitus ad Pescoliensem accepto tamen libertatis diplomate, & causæ liberè dicendę, multis verbis prius increpatur à Pescollensi, quoniam contra ius militare in superiorem magistratum insurrexerit. rogatur num se tribunum ita petere ausum iure possit affirmare. Signifer audacter respondit, & denno se petiturum esse si eandem turpitudinem proponeret. visus est igitur per eam fortitudinem, animique constantiam non gregarius miles, quare Pescoliensis illi tribunatum militum pro Spoluerino concedit. at quoniam non constabat qui annuissent deditioni, & qui repugnasset, omnes pręsentes milites in decades distributi sunt, singulisque decadibus dati taxilli. cui pauciora puncta fortuna obtulisset è singulis decadibus, extremo supplicio sunt affecti. Sic decumati milites suspendio sunt necati in foro Ticini, at præstantioribus capita sunt abscissa. ad hunc finem induxit Spoluerini timiditas, & auaritia eius militaris dedecoris socios & participes. Card. Tridentinus quamuis eam vrbem, vt induciarum tempore contra foedus expugnatam à Ghisio reposceret, nihil tamen obtinuit, quod diceret per eam abruptas fuisse inducias, quæ prior sclopettis, & bellicis tormentis acies pontificias eà transeuntes innocuas imperiuisset. cum ita transitum sibi per arma parauisset Ghisius, mittit sciscitatum an essent instructi pontificij, Ferrarienses que apparatus ad constitutum negotium, qui se facile occupaturos Insubriam & Hetruriam sperabant. Interea exeunt Roma per noctem Alexandri Columnæ & Vincentij Capizuccæ cohortes, vt Hispanos & equites nonnullos in hybernis inuaderent, qui profecti illucescente die illos adoriuntur, potiuntur loco, omnes aut trucidant, aut capiunt: quæ victoria non fuit diuturnæ lætitiæ, quia reuertentes Zagariolum, & ipsi in fugam vertuntur ab alijs inuadentibus, multique capti Tybur sunt adducti. at Palianius Dux, & Strozza cum quinque millibus Aquitanorum, Italorumq; peditum & sexcentis equitibus contendunt ad expugnandam Ostiam,

Spoluerini vituperatio.

Stratagema Brisacij.

Valentiũ deditum.

Milites Valẽtij decumati

quia

quia commeatus inde intercluderetur Romanis, quam breui capiunt. illa potiti mox ad munitionem in insula diuerberandam se conferunt, atque premendam obsidione. ibi quotidie pugnatum est leuibus prçlijs, atque cum Aquitani ad reparationes vsque transcurrerent, multi illorum globis tormentorum laniati sunt. Strozza cognita defensorum virtute ac pertinacia vetat comminuti leuia certamina, animumque adijcit ad solam obsidionem. accidit iis diebus vt Tyberis propter assiduos imbres ita excreuerit, vt alueus aquarum defluentium copiam minime caperet, quare omnes fossæ munitionis aqua sunt repletę, plateaq; ita obducta, vt nemo ibi posset consistere. in ea tanta rerum difficultate Franciscus Vrtadus, Ortizus Veranus, Ioannes Vasqueus Abulensis rem ad consultationem adducentes multis de causis censent locum defendi non posse, quare milites esse ad deditionem cohortandos; quibus paulopost Vrtadus in hanc sententiam est locutus. si pro virtute fortitudineq; militum, & pro Hispani nominis gloria decertare liceret commilitones, nemini dubium esset illos vestrum, nunquam neq; Gallorum, neq; Italorum armis superatum iri. sed quoniam cęli inclementia & loci ipsius, in quo sumus, natura aduersatur, neque patitur reparationes vel nouas excitari vel instaurari veteres; cum aggeres huiusce munitionis, vt videre licet, ex arena constructi paulatim per se, ac sua sponte, nulla vel virtute vel industria hostium collabantur, obscurum est quid faciendum sit? an vno tempore cum cęlo, cum fluminibus, cum natura rerum, cum iam iam futura penuria commeatus, cum magno hostium numero in loco aperto iam collapsis propè aggeribus pauci pugnare poterimus? existimandum profectò est nõ minoris esse prudentię cedere tempori opportune cum ita res cogit, quàm victoriæ occasionem & gloriæ adipiscendę opportunitatem cognoscere, cum in illa re de gloria, de dignitate, de imperio agatur, at in hac de omnibus, & de facultatibus, & de vita ipsorum militum præterea. eum iure & militem & imperatorem & sapientem posse appellari, qui non solum vincendi, sed etiam cedendi rationem cognouerit. his subiungit illis obsessis & circumuentis non dubio exitio ab hostibus salubre consilium capiendum esse, neq; expectandum vt vi superentur. nam cum sit munitio propè labefactata corrodẽtibus & detrahentibus aquis; cum gleba arenosa & madefacta sit inutilis reficiendis reparationibus; cum ex inferiore loco pugnarẽt, vbi facile tormentis hostium possint dilaniari, qui corbes terra oppletos ad ipsos propè aggeres erexerunt; cum nulla reliqua sit spes subsidiorum, decernendum esse inquit vt cedatur tempori, fortunæque potentiori, hostium. nunc æquissimas concessum iri abeundi conditiones, quas in tantis rerum difficultatibus nemo sanæ mentis repudiauerit. eas si quis amicissimè oblatas repudiet, futurum esse vt ipsam munitionem suo sanguine cum sanguine hostium perfundat ac demum illis relinquat ob iniquitatem loci; cum futurum sit ob numerum copiarum vt exercitus hostium tota munitione dominetur. neq; hoc quidem se dicere inquit, quo minus paratus sit quamcunque fortunam belli reliqui subire voluerint, sed quia multo honorificentiorem existimet iudicari disciplinam militarem omni temeritate, cuius disciplinæ est in rebus omnibus non minus quàm cæterarum facultatum cognoscere tempora & opportunitates. nunc esse omnium consilij quod sapiens, quod vtile, quod honorificum sit iudicium facere. tunc acclamauerunt milites his auditis vt Vrtadus pro suo iudicio res componeret. sic igitur conueniunt præsidiorum duces cum Pontificiis, vt præter vitam & arma & tormenta cuncta pontificiorum arbitrio relinquerentur: atque Hispani inde egressi his conditionibus ad vrbem Antium Fortunæ templo olim celeberrimam contendunt. Dux Paliani Hyeronymum Freapanem & Franciscum Villium cum magna Italorum peditum manu mittit ad recuperanda castella in finibus Velitrensibus, Tusculum scilicet, & Marinum, & Cryptam ferratam, & Castrum, & Gangulphum, vbi erat in præsidijs Ioannes Epiphanius cum septuaginta peditibus sine vllo vel annonæ vel rerum necessariarum apparatu. Epiphanius præter illa incommoda cum manipuli præfectus quidam cum ipso manipulo militum per obscuram noctem è męnibus aufugisset, post nonnullos tormentorum ictus atque conatus militum compulsus est ad deditionem. eo tempore Franciscus Columna & Vincentius Capizucca mittuntur ad recuperandum Paletanum, quo facile potiti sunt. deinde Capizucca ad oppidum Sancti Angeli in edito monte situm recuperandum signa conuertit, quem locum tuebatur cum valida Italorum cohorte Baricellus Fabrianensis, quo etiam post multa leuia certamina, repetitosque conatus denique potitus est. at Comes Populeus per illud tempus recuperando oppido Sancti Pauli erat occupatus, in quo ad septuaginta Hispanos trucidatos fuisse memorant ab agrestibus accolis regionis, cui succrescebat in dies suspicio ne proderetur à ciuibus oppidi acceptis ab hoste conditionibus. Palianius Dux de his certior factus cum Strozza copias illuc conuertit ad vrbem expugnandam. Comes cognito hostium consilio & propter vrbis amplitudinem, & quia diffideret animis ciuium ad res Pontificias potius aspirantium, quàm ad Hispanas, statuit illam vrbem, quam se non posse defendere existimabat, relinquere, atque ad Vicum Valerium se referre, quò Feltius tribunus cum Germanis copiis concesserat. eò profectus locum munit. duas Hispanorum cohortes locat. Americam deinde & Arzolium proficiscitur, hostium consilia ibi commode obseruaturus & suppetias laturus Vico Valerio, si opus esset. Pontificiæ copiæ ad Vici Valerij vsque męnia interea castrameratæ vrbem ad deditionem sollicitant. recusantem se dedere obsidetur. at Cantalupum & Rouinium & alia quædam castella, multique Vicoualeriani ab Hispanis deficiunt ad pontificios, vt quos iam pertæsum esset Hispanæ importunitatis. Populeus Comes ob hostium potentiam intelligens se in loco non satis tuto castrametatum esse ad Subiacum se recipit, vnde Anagniæ & Frusino posset opem ferre. non enim audebat sine bellicis tormentis cum multo maiore hostium numero præcipue instructa acie decertare, aut æquo marte confligere,

Vrtadi oratio ad deditionem.

Ostia recuperata.

Oppidã multa recepta à Pontificijs.

Tusculũ, marinũ, crypta ferata.

fligare, quam ibi stationem habere statuit vt in loco maximè opportuno. Strozza qui decreuerat omnino Vicum Valerium esse recuperandum, per quinque dies è quibusdam collibus iubet illum muralibus tormentis concuti, qui colles vrbi imminebant. atque cum parietes domorum priuatarum tenues essent pro mœnibus, multæ domus conquassatæ euersæq; sunt; quamobrem difficilis via salutis Hispanis, vt in loco aperto & retecto, paucisq; aduersus multos pugnaturis ostendebatur. aperto igitur satis amplo murorum spatio primus conatus fuit Aquitanorum, qui nullo ordine per ruinas inuadentes virtute ac strenuitate defensorum cęduntur. his postmodo succurrentibus Italis acriter vtrinque ac diu pugnatur. sed tamen ad extremum incredibili singularique fortitudine Hispanorum cum magna vtrinque clade hi reiiciuntur. Strozza percepto Comitis aduentu è quadam captiuo iubet cani receptui. instaurari verberationem. copias in aciem instrui ad secundum conatum. tanto igitur tormentorum impetu domos concutit, vt multi Hispani variis in locis collabentium domorum ruinis fuerint oppressi: quare Hispani cognita defensionis difficultate mittunt qui agant de deditione. at pontificiæ copiæ moræ impatientes, prædæque cupidæ scalis repente admotis vrbem vndique inuadunt, & in ea parte præcipuè, in qua stationem habebant Hispani, qui statim in arcem se recipiunt. Pontificij milites partim portas infringunt ciuitatis, partim per ruinas murorum ingressi obuios Hispanos trucidant, ac breui arce quoque potiuntur. nam cum vrbem cædibus atque direptionibus repleuissent, Hispani qui in arcem se receperant, omni prorsus spe defensionis abiecta præter vitam cuncta arbitrio victorum concedentes se dediderunt.

Vicus valerius receptus diripitur.

Veneti tantos bellicos apparatus vbique consurgentes in Italia intuiti rebus suis maturè consulendum esse rati Thomam Contarenum mittunt ad recognoscendas, muniendasque vrbes, quas habent in regione Cęnomanorum. missi sunt duces qui mille & quingentos pedites conscriberent ad augenda præsidia. conscripti sunt equites centum & quinquaginta cataphracti ad supplementum sexcentorum, quos Veneti alere solent. tot enim iam iniuria non nullorum præfectorum ordinario numero paulatim defecerant. datum est Sfortiæ Pallauicino honorificum stipendiũ, qui fuit vniuersis peditibus præfectus. sed quoniam semper habere solent ordinarias triremes triginta & sex in sinu Adriatico ad Illyrica Ioniaque litora tutanda, quia dicebatur ingens classis instrui Byzantij, fit senatusconsultum vt quinquaginta aliæ triremes instruerentur, adderenturque ordinarijs ad propulsandas iniurias barbararum gentium, quæ facile conuolant ad spem prædæ, nisi paratos esse opportunè defensores viderint, nulla sæpe habita amicorum vel hostium differentia.

Veneti suas munitiones instruunt & copias colligunt.

Sfortia Pallauicinus cum Venetis.

Ghisius cum Valentij plures iam dies moratus esset de omnibus rebus Romanis certior factus, apparatuque Ferrariensi, ante quam castra moueret concilium suis proceribus indicit: inter quos præstantissimi viri fuerunt Brisacius, Vmalius regulus, Ludouicus Bitagus, Vimercatus. proponitur in eo militari concilio in consultatione quid agendum videretur in Gallia subalpina: in quo variatæ fuerunt sententiæ cum aliud alij sentirent. fore nimirum si bellum ibi coniunctis viribus gereretur, vt diuerterentur Hispanę vires à Pontificijs finibus vexandis, cũ ex illis huc copiæ necessariò essent reuocãdæ potẽtius fore bellũ quod cõiũctis copijs, q̃ quod distractis in varia loca gereretur: atq; Gallos & annonę copiã habituros faciliorẽ, & auxilia sicũde essent accersenda; quod maximè potuisset, si aliquã insignẽ impressionẽ in Insubriã fecissent, cũ omnia prosperã fortunã fausta feliciaq; sequãtur & adiuuẽt. decernitur tamen post multas in vtrãq; partẽ adductas rationes cõmuni cõsensu ne debilitarẽtur præsidia Galliæ subalpinæ, vt Brisacius Iuliam Tauricã reuertatur, infestetq; Insubres pro opportunitate, quę sibi offerretur: quod ipsũ fieret à Birago & cæteris ducibus. Ghisius ipse dimisso concilio ad summum ducem fœderationis Ferrariensem ducem contendit, vt cum eo decerneretur quid consilij de præsentibus rebus esset capiendum. sic igitur suis copijs in agrum Placentinum vexillis explicatis iter facit. at quia exercitus esset propè Ticinum transiturus, Pescoliensis rebus bellicis cum summo imperio pręfectus in Insubria Guardistallum ęgregiè munit, ne Galli transeuntes oppidum illud occuparent. deinde firmissimis præsidijs Casali maiori, id est oppidi nomen, impositis ipse Ticini moratur. sed tamen paulopost cum omni equitatu ac peditatu in aperto castrametatur, vt commodius quid molirentur hostes obseruaret. cardinalis Tridentinus vt magis etiam suspensos hostium animos teneret, gregarias atque collectitias copias è quibusuis ordinibus Mediolani conscribit. sed huiusmodi milites subitarũ tantæ sunt constantiæ vt vix Binascum profecti cœperint multi aciem deserere, qui grauiter ferentes vel prima militiæ rudimenta, primosque labores domum refugerent. ipse tamen cardinalis cum illis, qui permanserunt in castris, institutum iter facit. Pescoliensis vir rei bellicæ peritus ac dux vafer transeuntem Ghisium per vestigia subsequitur, vt sicubi commodè posset, hostem à tergo adoriretur, afficeretque insigni aliqua clade. sed Ghisius ita stipata condensataque acie procedebat, vt minimè offendi posset. Ghisij copiis in agrum Placentinum profectis ad Fidentiã Octauij reguli mandato fit magna commeatus copia, vbi Ghisij iussu omnium rerum solutum est precium, atque diligenter edictum ne cui fieret iniuria. est vna profectò rerum disciplinæ militari maximè necessariarum obedientia, quæ sola non modo si defuerit in castris, verum etiam si obdormiuerit, inutiles efficit omnes bellicos apparatus, omnemque rerum bene gerendarum opportunitatem sæpius subuertit. sed in iis quoque, quæ spectant ad faciendam copiam facultatemque commeatuum non mediocris adhibenda est diligentia: quia vel si rumor exeat è castris aliquid impune direptum fuisse à militibus, facile qui per summum capitis discrimen atque periculum omnium edulia portant in castra deterrentur, multaque penuria postmodo laborare in castris necesse est. neque illud sanè negligendum, quòd vel leuissima de causa acerrimè puniendi sunt milites in rebus huiusmodi, cum per omnẽ impunitatem fiant insolẽtes

Obedientia necessaria in castris.

& intolerabiles; vt qui non ad aliquam honestam disciplinam aut rectam viuendi rationem, sed ad omnem omnis libidinis & audaciæ & temeritatis licentiam in castra ex imperio & obseruantia legum sibi confugisse videantur. Nam certe quidem fex & colluuies & sordes ciuitatum, intemperantes scilicet perpetuoque exilio damnati, tanquam maligni humores ex vrbibus per vomitum eiecti, ad spem prædandi & latrocinandi impunitatem reipsa, at nomine ad bella concurrunt. Ghisius postero die ad Burgum sancti Donini castra mouet, vbi etiam per benignè acceptus ab Octauio commeatus omnes necessarios inuenit. hinc ad Regium Lepidi iter capit, pontemque Lenciæ prætergressus, qui fluuius Insubriam ab Aemylia prouincia disterminat, formidabilis magis ob rapacitatem, quam ob assiduam copiam aquarum, apud ipsum fluuium castrametatur. est enim ea eligendorum castrorum consuetudo, vt pluribus è lateribus vel flumina vel lacus vel altissimas fossas, aut lacunas habeant, si fieri possit; sin autem saltem ex aliqua parte. nam non sola aquationis & lignationis commoda spectanda sunt, sed etiam vt peditatus fossis sit cinctus per noctem, si immineat hostium periculum, ne possit hostilis equitatus in plano & aperto loco repente immunita castra adoriri. quòd si locus valde ab ipsa natura talis paratus fuerit locandis castris, multò erit commodius quàm parare per multos operarum castra sequentium labores. Ferrariensis Dux aduentu Gallorum percepto cum octingentis equitibus & sex millibus peditum ex vrbe Regio Lepidi obuiam procedit ad pontem Lenciæ, cui & ipse Ghisius cum nobilioribus è suis fit obuius. vbi propius ventum est, Ghisius ex equo desiliens honoris causa pedes obuiam accedit & socero & eidem summo imperatori fœderationis. huic regio nomine insignia offert summi imperij eius expeditionis, quo tempore ingens facta est militaris salutatio multis tormentis displosis, & omnibus sclopetis præsentium copiarum. inde motis castris vniuersæ copiæ Regium Lepidi accedunt, vbi erat Carafa cardinalis nuper Bononia profectus. post mutuas salutationes & amplexus indicuntur in diem posterum militaria comitia omnibus ducibus insignioribus, in quibus decerneretur de summa expeditionis susceptæ, & quo pacto tota res esset transigenda. vbi conuenissent, variæ propositæ sunt sententiæ in ijs comitijs, siquidem alij censebant præstare vt coniunctis omnibus præsentibus copijs Insubria primum inuaderetur, & Cremona repentino aduentu tentaretur. ea victoria parta Ticinum expugnaretur. ad quod videbatur plurimum iuuare Brisacij virtus & industria, qui agrum Nouariensem hostiliter inuaserat, & præsidia præterea Valentij, quæ proxima quæque hostilia prædationibus & populationibus vexabant. nam his tot tantisque perturbationibus implicatus Pescoliensis videbatur non posse tot in locis tantam belli magnitudinem sustinere, quare breui futurum erat vt omnes vrbes Insubrum venirent in potestatem Gallorum. alij difficilem & duram nimium hanc prouinciam & periculorum plenam arbitrabantur, quia posset Albanus magnum equitatum & peditatum ex agro Neapolitano, ex Apulia, Calabria, Sicilia, cæterisque subditis locis collectum, atque è tota Hetturia adducere, dum Galli in harum munitarum vrbium expugnationibus tardarentur, quibus copijs posset vel in aperto postmodo facillime resistere, si non esse superior. Idcirco alij putabant vtilius esse si inuaderetur ager Florentinus, atque tentaretur Senam pristinæ libertati restituere, quo pacto & subditorum fauore non mediocriter vterentur, & Neapolitanas vires ab Insubribus disiungerent. eius sententiæ præcipuè Strozza fuisse autor ferebatur sempiternus hostis Florentini Ducis, & inter Gallos non paruę autoritatis propter peritiam rerum bellicarum. Carafa dictus est clam per negotiatorem à Florentino Duce extorsisse vt promitterentur multa millia nummum, nisi mallet Strozzeana consilia inter duces præualere intra certum tempus dissolutum iri, atque ita factum est vt Strozzeanæ sententiæ repugnaret Carafa in illis comitijs, neque pateretur tantas vires ad Hetturiæ deuastationem conuerti, quod quidem factum est, vt dolus arte retunderetur. Carafa idcirco inuadendum esse agrum Neapolitanum cōtendit, vt inde bellum diuerteret, eundumq; per agrum Picenum, cum ipse ex alia parte Latij tantum regionis esset occupaturus in agro Lauino, quantum collibuisset. omnem bellicam fœderationē Pontificię defensionis gratia fuisse institutā, quę defensio certè nulla videretur, si in Hetturia, aut Insubria occupanda vires retardarētur, aut debilitarētur. Ferrariensis dux quoniam hæc probabilia viderentur, reliqua omnia censet esse reliquenda, hortaturq; Ghisium ad Pontificis defensionem. ipse cum suis copijs sibi manendum iudicat, quia non satis amicum Parmensem ducē putabat ob res nuper cum Philippo rege compositas, cū etiam aduersus Hetturię vires esset instructus. sic enim cōfirmauit Carafæ & Ghisij animos, qui plurimū eius principatui ex ea parte timebant: quamquā Carafa cēsebat vt Dux ipse vnà cōtenderet in Latiū, quod Ghisius nulla ratione assentiebatur, cum sępe euenerit vt qui cōtenderēt ad aliena subiugāda, ipsi absentes è suis vrbibus ac focis in perpetuū exclusi fuerint. post tot tamq; varias de rebus propositis disputationes pro iudicio Ghisij ne res altercationibus distraherentur, quæ celeritate indigebat, ne vires interim hostes ad augerent, sed quàm citissimè disiungerentur, decretum est vt Ferrarienses copię sua tueantur. dum Brisacius Insubres infestaret, Ghisius & Carafa erectis ad profectionem vexillis Bononiam contenderent. atqui Ferrariensis dux relicta copiarum cura Alphonso fillo Venetias se contulit. queritur Philippi Regis orator apud Venetos Regio nomine Ducem Ferrariæ nulla ab ipso Rege accepta iniuria præter æquitatem Hispano bellum inferre. hortatur Venetos ad arma pro Philippo rege, & pro æquitatis, iustitiæque defensione suscipienda. inuehitur vehementer in Pontificem & Henricum regem, vt quorum alter abruptis inducijs simulatione Pontificiæ defensionis auarè Italiam inuasisset; alter vt qui ereptis per iniuriam ad opulentiam coniunctorum facultatibus Romanis proceribus, conaretur suos per multorum ruinas efficere

diuo-

Milites nostri tēporis quales.

Castrametandi ratio.

Honores à Ghisio præstiti Ferrariēsi duci.

Carafę, Ghisij, ducis Ferrarię colloquia de rebus agendis.

Dolosum factum Carafę aduersū Ducem Florentię.

Philippi regis legationis oratio in senatu Veneto.

ditiores: quippe qui legitimos dominos suis oppidis ac principatibus iniquè priuaret, atque immeritis ciuibus vitam eriperet. munus esse inquit Veneti senatus, qui se iustissimum esse semper professus esset vel ab ipsis vrbis fundamentis, non quidem nemini inferre iniuriam, quod faciunt etiam nefarij homines metu pęnarum & legum; sed prohibere pro viribus quoad fieri possit, ne cui fiat iniuria, quod vnum est regum tantum & potentiorum bonorum principum munus. Ferrariensis dux Venetias profectus illas tam acres accusationes, quibus dicebatur esse summus Imperator tam absurdæ fęderationis, diligentissimè diluit, tamque honestas fęderationis causas attulit, vt Veneti pro neutra factione arma suscipienda, sed inter duos summos principes de pace agendum putarint. dum Ferrariæ dux Venetijs moratur, obsides Corregij contra omnes pactiones ac iuramentum cardinalis Corregij monitu Ferraria diffugiunt. Hispana pręsidia in vrbem Corregij admittuntur à Petcoliensi immissa: quæ res postea causa fuit vt bellum intra fines eius Ducis gereretur. hic nuntius magnopere animum Ducis perturbauit, qui de cęteris oppidis quoque vehementer sollicitus sub mediam noctem Venetijs discedit, quantaque fieri potest celeritate Ferrariam reuersus auxit Mutinæ, Carpi, cæterorumque oppidorum præsidia. curat munitionem quandam faciendam apud Bastiam ad classes reprimendas, si quæ per ipsum Padum mitterentur. Cæterum Ghisius Bononiam profectus cum nullos bellicos apparatus à Pontificijs factos videret, conqueritur non ita promissum esse regi in Gallia Lutetiæ. sed cum dicerentur esse decem millia hominum in agro Piceno & Asculano prætertim, omniaque parata esse, sicuti Regi promissum fuerat, placatur, omnisque eius animus conuertitur ad bellica consilia. proponitur ibi consultandum vnde maximè regnum Neapolitanum inuadere oporteat, num ex agro Carsiolano, an sancti Germanij, an Ciuitellæ; atque denique decernitur vt traiecto Truento flumine per Ciuitellam procedatur, quod ea via videretur ad commeatuum facultatem magis esse accommodata. huc accedebat, quòd in ea parte oppida quoque non valde essent munita, quæ facile poterant capta & ipsa annonæ copiam suppeditare. Ghisius inde cum quingentis operis, duodecimque muralibus tormentis castra mouet, Imolamque post Rauennam & Fauentiam & Forulos & Cæsenam prætergressus Ariminum peruenit, vbi suas copias censuit. habebat in castris quinque Heluetiorum millia, quibus omnibus præerat cum imperio marchio Busseus frater ipsius Ghisij. quatuor Rhætorum, septem Gallorum & Aquitanorum millia, non nullosque Prouinciales. equites cataphractos quadringentos & quinquaginta, galeatos mille & quingentos & quinquaginta, multasq; præterea italorum ducum copias, qui numerus ad viginti & duo millia armatorum accedebat. erat præfectus Gallici omnis peditatus regulus Nemetocernensis. castrorum magister Sipierius, Motteus & Tauanesus marescialli totius exercitus, quod nomen apud Gallos copiarum præfectum significat. Ghisius suas copias ita censas Arimini iubet Esum contendere, ipse ad Vrbinatem Ducem Pisaurum, inde Romam accessurus proficiscitur. excipitur ab illo Duce perhumaniter, multaque hilaritate. mox Romam profectus communicatis rebus omnibus cum summo Pontifice ad suas copias, quæ Firmium accesserant, reuertit. Brisacius interea magno exercitu collecto signa infesta conuertit ad oppidum munitissimum inter Villam nouam & Astam atque Carmaniolam, quod Vallem Feneram vocant, in quo erant Hispana præsidia. illud diutius obsessum ac per diem atque noctem assiduè tormentis concussum tandem ob annonæ penuriam compellitur ad deditionem, atque solo æquatur. illa victoria elatus Gallus castra mouet ad occupandum Clarascum oppidum in loco edito situm, annonæque abundans omnis generis, quo etiam potitus per deditionem diligentius munit, impositisque firmioribus præsidijs sibi ad vsus bellicos reseruauit, erat Albanus per illud tempus muniendis oppidis in Samnitum Præcutinorumque finibus occupatus, atque eius rei causa Ascanium etiam ad ipsos fines miserat, cum ipse Neapoli profectus Sulmonem peruenisset. deinde Aternum & Theatam oppida curat munienda, Sanctiflorius Ciuitellam. mittitur præterea ab albano Franciscus Columna cum septem Italorum vexillis, duobusque equitum ad recuperanda quædam oppida Paliano finitima, Cauum scilicet Carpenium & Valmontonium, & quę statim relinquuntur a præsidijs ad Montem fortem & Anagniam profugientibus. Ghisius in castra profectus ibi aliquot dies moratur. at Antonius Tiraldus cum mille & quingentis peditibus Italis, quingentis lectissimis Gallis, centum & quinquaginta expeditis equitibus Campilium accedens oppidum obsidionę cingit, oppidanosque sollicitat ad obsidionem. illi cum sex dierum spatium ad respondendum poposcissent, scalæ ad muros clam eriguntur. milites ex ea parte, quæ Castrum nouum prospectat domum quandam vicinam ingrediuntur. id cum animaduertissent oppidani tormenta quædam in eam domum displodunt, quamobrem fit magna cædes inuadentium. ea suorum clade commotæ reliquæ copiæ vndique per vim cum scalis inuadentes in oppidum irrumpunt, obuios ad vnum trucidant. omnia diripiunt, præter tertiam oppidi partem, quæ se acrius defendit, cum totum id oppidum in partes tres esset diuisum. illa pars quia acceptis conditionibus se dedidit, minus malorum certè passa est. magna præda in hoc oppido, vel potius vrbę facta fuisse dicitur, cum præterea optimorum vinorum & annonæ copia tanta reperta sit, vt totus Gallorum exercitus per aliquot dies sit recreatus. Tiraldus ita Campilio potitus, Interamniam versus castra mouet. illam facile capit per deditionem, vnde incursiones faciens per vallem Siculam vocatam omnia loca ad Iuliam vsque nouam infestat. cum Ciuitellæ præsidijs frequenter leuia siditariaque prælia committuntur. eò Ghisius cum omnibus copijs profectus Ciuitellam acerbissima obsidione cingit. sollicitatis frustra sępius animis ciuium ad deditionem, nulla re memorabili fac

Ferrariensis accusationes diluit.

Corregij obsides Ferraria fugientes Hispanos admittunt.

Copię Ghisij censæ.

Brisacius Vallem feneram expugnat.

Clarascū captum.

Campiliū captum.

ta moratur, dum tormenta muralia Ferraria & Ancone attraherentur, reliquique portarentur apparatus ad verberationem necessarii, qui vbi aduentassent, locus a quatuor lateribus acerrimè concuti cœpit. Sita est Ciultella super colle quodam, cuius ædificia formam quandam semitheatri exterius præ se ferunt. habet alteram partem ad mare Adriaticum Orientemque conuersam, alteram ad superiores montes, quæ conuersa est ferè ad meridiem. cingunt eam vndique asperrimæ rupes & præruptæ crepidines, cuius fundamenta sunt supra durissimum saxum extructa. muros habet debiles, sed turrim quandam præualidam ad eam partem, quæ prospectat ad septentrionem. sunt vndique descendentibus profundissimæ valles, per quas amœnissimo cursu defluit Viperata fluuius, ad cuius ripas semper ferè virentia prata floribus vestiuntur, atque habent assiduam quandam veris speciem. habet perdifficiles vndique ascensus, sed à montibus præcipuè. distat non procul ab ea cœnobium, vbi Ghisius habuit hospitium, atque inde ad Ciultellam productis fossis aggeribus tectus aduersus tormenta oppidanorum conatur mœnibus propinquare. iuber per eas fossas oppidum explorari ad verberationem, quod compertum est ex ea parte offirmatum, egregiè munitum, tamque multis reparationibus instructum, vt Ghisius sententiam mutare coactus sit. collocat igitur in colle quodam quinque muralia tormenta, atque in alio colle paulò inferius quatuor, quibus satis amplum muri spatium & propugnaculum, quod minus firmum visum est, cœpit concuti. ex alia parte in turriculam quandam sex tormenta erigit. at enim cum plurima facta esset vis imbrium terra ita mollita est, vt vix homines in locis lubricis possent consistere. corruit itaque sua sponte quoddam spatium murorum, quod concussum fuerat cum parte propugnaculi. ibi quamuis magnus factus esset hiatus mira celeritate oppidanorum industria aggeres excitantur, locusque munitur præualidis reparationibus, cum ad opus omnes cuiusuis ætatis homines accessissent. vbi tamen non cessaret verberatio, à duobusque lateribus satis ampla murorum spatia aperta Ghisius esset intuitus, mittit exploratum verberationes, quæ visæ sunt valde difficiles, cum non possent inuadi propter magnum limum atque aquas cœlestes, nisi per summam difficultatem. Ghisius cum sibi turpe esse arbitraretur re imperfecta à suscepto negotio recedere, iubet testudines fieri è validissimis asseribus ad militum defensionem, rotasque saccis lana plenis aduersus tormenta muniri, vt ad mœnia subduci possent. comitabantur has duo sclopettariorum millia, quæ testudines impulsæ sunt vbi apertiores erant ruinæ. Interea quo facilior accessus testudinibus concederetur, atque in aliam partem oppidi vires defensorum distraheret, ne totæ eodem confluentes difficiliorem oppugnationem efficerent, cogit in alia parte oppidi ad arma conclamari, & in eandem partem tormenta displodi, quamobrem magna pars oppidanorum coacta est illuc accurrere. erant ad huiusce partis oppidi custodiam destinata tria vexilla Italorum, qui propter frequentissimam glandium procellam, saxorumque copiam, quæ in hostes magna vi deuoluebantur, tantam inuadentium stragem hostium ediderunt, tam acriter, tantaque virtute restiterunt, vt Galli necessariò ab ea oppugnatione, apertoque periculo sint reuocati. contractis igitur suis copijs Ghisius cum suos tantum milites omne bellorum periculum, omnesque labores sustinere intelligeret, cum res præcipuè ob difficultatem loci non succederet e sententia, maximopere queritur, cum Antonio Carafa, quòd non possent fieri, quæ statuisset, quia non adessent promissi bellici apparatus, vbi Antonius paulò superbius, elatioreque animo, quàm par erat in huiusmodi opportunitatibus, ac difficultatibus rerum respondisset, Ghisius iræ indignationisque plenus citatis equis conuolat ad Pontificem. Brisacius post captum Clarascum ad Cunium castra posuerat. ea est vrbs ducis Allobrogum, quæ posita est inter Geauam in Eridanum influentem & Sturam fluuios, qui Stura influit in Tanarum. possunt tamen ob inopiam aquarum hi torrentes potius, quàm fluuij perennes appellari. ex altera parte finitima est Saiassiæ ditioni, ex altera montem habet Argentarium prospectantem, atque locata est in loco edito & natura munito. Brisacius in hanc vrbem obsidione cinctam multa muralia tormenta dirigit, quibus neque per diem, neque per noctem vrbem infestare cessabat. defendebatur vrbs egregiè ducis Meniconis opera & industria, cuius præsidijs inuadentes sæpius strenuè reiecti sunt non sine ingenti clade, cum tantundem reparationum ab vrbanis fieret interius, quantum labefactasset per diem vis & impetus tormentorum, quare semper recentiores ciues apparebant. nam obstinatissimos & intrepidos atque indefessos nactus est defensores, quia sibi proposuerant omnia potius vel quàm difficillima sibi esse perferenda, quam veniendum in potestatem Gallorum hostium, quare misti cum Meniconis militibus omnis ætatis & sexus ciues vrbani tanta industria vtebantur in defensione atque beneficio communi, vt in propria cuiusque salute, quo vana facta sunt Brisacii consilia. Ille obsidione, cuniculis, tormentis prosternendis mœnibus ac propugnaculis ad vrbis defensionem erectis decernit Cunium omnino expugnare. multas operas accersit. cuniculos excauat. quidquid potest abscindit è propugnaculis. omnia intima montis penetrat. sed nulla in re parum diligentes erant defensores, cum semper parata forent aduersus oppugnantes remedia. erant in ea re tam prompti, tamque strenui, vt Brisacius post diuturnam verberationem, sæpiusque repetitos conatus plurimis atque præstantioribus è suis desideratis deciderit de spe Cunij per vim potiundi. nouis igitur fossis ductis animum ad obsidionem conuertit, vt quos ferro, quos laboribus, quos virtute superari non posse intelligeret, eos fame, & annonæ, & rerum victui necessariarum penuria necaret. erat enim tanta vel ipsarum fœminarum virtus atque industria, vt armatæ tanquam strenui viri, ad propulsandos hostes inuadentes accurrerent; aut pugnantibus suis saxa, tela, ignes subministrarent. aggeres excitantibus

Ciuitellæ descriptio & obsedio.

Cunij descriptio & obsidio.

Cuniensium fœminarũ virtus.

tibus

tibus opem ferrent, victum ad instaurandos, reficiendosque defessos ad ipsa mœnia comportarent. maritos ac fratres & ciues mœnia defendentes ad fortitudinem confirmarent, ad defensionemque hortarentur. quare effectum est, vt non minus virtute muliebri quàm virili Cunium à Gallicis armis protectum conseruatumque sit. dum Brisaccius Cunium obsidet, Pescoliensis & Tridentinus Cardinalis statuunt obsessis laborantibus opem ferre; sed cum inferiores, quàm opus erat, se numero esse intelligerent, omnino tamen enitendum esse censebant, ne ita suos afflictos desererent. ad hanc rem illud maximè inuitare videbatur, quod Brisacius lectissimos quosque è suis amisisset, quare eius exercitus non mediocriter apparebat esse debilitatus. est enim non tam in magno numero quàm in singulorum virtute vel classium, vel equitatus, vel peditatus virtus & firmitudo collocanda, &, quod omnium maximum est, imperatoris ingenio, qui tamen vix potest suum munus diligenter exequi, nisi intelligentes quæ præcipiantur habeat & duces & milites. hoc nisi fiat, caput est sanum languentium & afflictorum membrorum bonus imperator. illi igitur septem millibus peditum omnique equitatu Astam contracto Cunium versus iter capiunt per agrum Carmaniolæ inferiorem propter loci cuiusdam difficultatem, quam pertransire deuitant. omnia apparatuum genera vel inuito Brisacio Cunium ingrediuntur, qui propter suarum copiarum debilitatem non modo illud prohibere non potuit, sed etiam suis rebus optimè consultum iri censuit, si sese ab obsidione in locum tutiorem recepisset. moratur aliquot dies Cunij Pescoliensis, curatque reficienda, quæ armis Gallorum fuissent labefactata; quippe quòd exterius in turribus Cunium multis in locis videretur solo adæquatum. quæ dum fierent in subalpina Gallia, Ghisijque copiæ Ciuitellam obsident, Albanus omnes apparatus bellicos diligenter curat. cum Antonio Auria Theetam accedit. tria Hispanorum millia eò contrahit cum magistro castrorum Sancio Mardonesio viro Hispano, contrahit mille & octingentos Germanos præterea Feltzij tribuni, quatuor millia peditum Alberici Lodronij. circiter sex millia Calabrorum, & Apulorum, finitimarumque gentium. erant in castris Albani sane circiter quindecim millia peditum, equites mille &. quingenti partim cataphracti, partim leuiores galeati, cum quibus copijs omnes Pescolæ fluminis aditus. statuit dirrumpere illo consilio, vt, si Galli irrumpere voluissent, illis transitus esset interclusus. Sed cum fuissent castrametati ad Ciuitellam relictis firmis præsidijs Theetæ, Aterni, & in alijs oppidis opportunis vlterius procedit. Ghisius à Pontifice placatus in castra reuersus de his omnibus certior factus, quod Albanus Vmano fluuio, scilicet esset propinquus, & quod iter faceret Iuliam nouam versus, arctius Ciuitellam obsidione & omni genere molestiarum securus perstringit, crebrioribusque ictibus tormentorum & frequentioribus conatibus infestat. quadringentos galeatos equites, & centum ac quinquaginta cataphractos mittit ad explorandas Hispanas copias. hoc Gallorum consilium non latuit Albanum, quare multas turmas equitum & aliquot vexilla Hispanorum mittit Toletano & Populeo ducibus, qui propter varietatem itinerum minimè facti sunt obuii, cum Toletanus iter inferius ad maritima, Populeus Comes ad fluuium Tornidum tenuisset. illi non procul a Iulia noua se collocant insidijs in illa parte, quæ Turturetum spectat, quò cum Toletanus prior ad secundas ferè vigilias peruenisset, a Gallis in eum irruentibus magna fit impressio. committitur atrox prælium, funduntur Toletani turmæ. Petrus Henriques magister castrorum Hispani equitatus viuus venit in potestatem hostium. Georgius Lanous cecidit in fossam ab equo deiectus, propiusque periculo fuit, ne omnes Hispani trucidarentur, aut venirent in potestatem Gallorum nisi Populeus opem ferens superueniens coegisset hostem pedem referre. enimuero corruerat iam ingens Ciuitellæ murorum spatium, vt diximus, turrisque ipsius arcis ingenti vi concutiebatur, quamuis multi globi irriti ac vani deciderent in ipsa Gallorum castra, qui in vallibus fuerant a tergo ipsius vrbis castrametati. illo muro collapso censebat Ghisius vrbem omni conatu inuadi oportere, cum iuberet ciues per dies atque noctes infestari a sclopettarijs ad illorum animos defatigandos. at contra, Sanctiflotius vir acri seduloque ingenio reparationes instaurare. vbi opus esset subuenire trabes, saxa, variaque pondera ad ruinarum locum comportari iubere, quæ in acies inuadentium deuoluerentur, si tamen vrbem inuadere ausi essent, quare repressus est omnis Gallicus conatus ob difficultatem inuadendi propter altitudinem, rectitudinem, asperitatemque ascensus, atq; animus conuersus est ad leuiora certamina, quæ sæpius committebantur. Hispani Iuliam nouam a Gallis desertam ingrediuntur, omnia diripiūt vel ipsis ducibus inuitis. ibi hospitium habet Albanus, ne rursus Ghisius ea potiretur. è Latio verò pulsi deiectique Hispani, ne qua iusta querela Pontifici prorogandi belli protraheretur, cum simulate ab ipsis ducibus bellum gereretur, ex omnibus locis vt diximus, ita montem Fortem munietant firmis pręsidijs, vt iam pontificias copias paruifacere viderentur. at ciues montis Fortis significatum mittunt Velitri pręfectis se velle ad pontificios deficere, cū Albani crudelitatem & iniurias perferre non possent. hortantur vt ad se mitterent præsidia, quæ statim intra mœnia erant admissuri. Vrsinus Velitri præfectus vicinus suam cohortem Italam mittit, qui milites intrepidè iter facientes in insidias incidunt a montis Fortis ciuibus paratas, repentinoque impetu inuadentium partim trucidantur, partim capiuntur. pauci se fuga seruarunt. illam fraudem grauissimè ferens Palianius vt in huiusmodi crudeles, perfidos, insidiosos, atque nefarios homines acerbissimè animaduerteret multas cohortes peditum & magnum equitum numerum mittit ad eos obsidendos, qui cum se strenuè tuerentur necesse fuit tormenta Roma attrahere. cum sollicitarentur ad deditionem nisi mallent omnes, quàm crudelissimè trucidari, vrbemque flammis absumi, ad petitiones huiusmodi ac minas oppedebant ludibrio habentes omnes vires, omnesq; pontificiorum conatus. attractis illuc tormentis munus cęp

Pugna inter Toletanos, & Ghisianos milites.

Montis Fortis ciues ad pōtificios redeunt.

Mõtis fortis descriptio, & incendiũ.

tus est acerrimè concuti ac prosterni, ita vt Hispani territi sese ex altera parte per muros demitten-
tes effugerint. Est enim mons Fotus oppidum in loco edito situm, ita vt per omnes vias ascendatur
donec ad arcem peruẽtum sit satis aptè munitam, quæ in summa parte eius collis extructa est. cum
postridie illuxisset, oppidani rati se animos pontificiorum ita placare posse, portas vrbis aperiũt nul
lis acceptis deditionis conditionibus, aut agitatis. atque tam dementes fuerunt se turpiter dedendo,
quam maligni fuerant fraudes importunè moliendo, cum egregiæ malitiæ adiuncta esset insignis
dementia. Sed pontificij acceptarum iniuriarum memores, & præteritæ perfidiæ, omnia diripiunt.
homines obuios quosque trucidant, & tanquam in rebelles, at non tantum iure belli sæuiunt. ne-
qua verò discordia prędationis causa inter milites oriretur, datę sunt schedulę singulis cohortibus,
in quibus diripiendorum vicorum nomina continebantur. Vrbs ita ob suos errores direpta & af-
flicta non satis pęnarum dedisse fortunæ visa est, nisi ipsa etiam suas partes sibi in vrbis supplicio võ-
dicasset. nam cum ventus grauissimus per illud tempus spiraret, ignis casu accẽsus est in quadam do-
mo, qui tantam vim propter ingentes flatus assumpsit nullis vt humanis viribus prius extingui po-
tuerit, quam plus dimidio ipsius vrbis funesto exitialique incendio in cineres sit conuersum. Arx
pontificia præterea vocata ob summam annonæ inopiam in deditionem venit, cum Valmõtorij Re
gulus Baptista Comes ad pontificiam obedientiam redijsset. Signia vbi Baptista Comes inde disces-
sit & ipsa è vestigio ab Albano ad pontificios defecit, qui his oppidis ita potiti signa conuertunt ad

Neptunium descriptũ & recuperatũ.

Neptunium recuperandum, quòd oppidum summopere ad rem bellicam conferre existimabant,
non solùm vt inde Hispani agrum infestantes diuellerentur, sed etiam vt Gallicis classibus commo-
ditas in agrum Latinum præcluderetur. est enim Neptunium vrbs maritima Volscorum ex Antii
ruinis extructa parum ab Ardea Rutulorum vrbe distans, quæ & ad cõmeatus importandos & ad
milites classe aduehendos est peraccommodata. vbi tormẽta cò attrahi cępissent, Hispani ob rerum
necessariarum difficultatem locum destituunt, ad vrbes Caietam & Terracinam profugientes. Palia
nius ac Strozza his molestiis è medio sublatis decernunt in agrum Picenum cum maiore copiarum
parte sibi adeundum esse. castra cum Ghisio esse coniungenda. Communibus viribus in agrum Nea
politanum faciendam esse impressionem. longis itaq; itineribus Picenum versus contendunt. Ghi-
sius decidens de spe potiundæ Ciuitellæ dubio erat animo quid sibi esset faciẽdum, sed postea his ac
cedentibus coniunctis castris, auctisq; viribus cum nouis subsidiis pergit obsidere. quædam gerun-
tur in agro Piceno, Tridentinus cardinalis vt vir rei militaris, probabiliumq; rationum ignarus ac
nimis simplex, nimisq; facilis ad oblata quæq; credenda, adducitur insulsis quibusdam ambagibus

Insidiæ paratæ Ferrariæ frustra.

vt speraret se Ferrariam per proditionem capturum. illud autem fit Fausti cuiusdam Longiani per
suasionibus, viri non modo omnis rei bellicæ ignari, quam nunquam vel leuiter attigerat, sed etiam
in grammaticæ cognitione, quam semper pueros docere professus fuerat, minimè excellẽtis. huius
hortatu cardinalis lintres, bellica tormenta. multosque alios apparatus instruit Ticini, quòd is di-
ceret se velle per Tialtum oppidulum Ferrariam occupare. Sed eius ridicula temeritas nonnullos
etiam parũ cordatos duces in vitæ ipsius discrimen & iacturã nimis simpliciter induxit, qui capti pu-
blicè Ferrariæ cæsi sunt, cum oẽm errorem militarem vitæ, facultatũ, libertatis, honoris, aut rerũ hu
iusmodi iactura consequatur, in qua disciplina neq; semel quidem errare licitũ est. at enim cum nõ
oĩbus credendum sit in sua arte. sed peritis tantum, insulsus est qui vel imperitis & in aliena faculta
te crediderit. eius proditionis genus quia potius puerile & ridiculum fuit, quàm quod vllum milita
re consilium aut callidum appareat, silentio inuoluendum censui. Hispani auctis Guardestalij præsi
diis, missisque Germanis nonnullis Corregium infestant Ducem Ferrariensem, vtpote pontificis &
Gallorum amicum & fęderatum. Aluarus Sandæus cum duobus millibus Hispanorum ac trecentis
equitibus in oppida in finibus ditionis Insubrum ingressus Mutinam, Regium Lepidi, Carpi castel-
la. & omnes fines Corregio propinquos postulationibus incendiis, cædibus, rapinis maximopere
vexat. Herculi Duci in tantis rerum suarum perturbationibus parum quietis cõcedebatur, cum præ
sertim Parmensis Dux summus Imperator Philippi regis in Insubria cum omnibus copiis accessis-
set, aduersus quem per multos dies bellum geritur, donec res denique componeretur. auctæ sunt Al
bani copiæ Iuliæ nouæ multis cohortibus accedentibus, at Ghisii viribus nihil accedebat nouarum
copiarum, quare ille per literas regi significat se minus potentem ad tantum negotium habere exer
citum. sibi non esse seruatum, quod in Gallia à pontificiis promissum fuerat. Turcicam classem cen-
tum triremium, quam Codognachius orator regius Byzantii impetrauerat, nõ esse venturam, quo
vires hostium ad tuenda maritima distraherentur. fuit eius Turcici consilũ mutationis causa regu-

Solimani elatũ respõsum Gallicæ legationi classem petenti.

lus Vigneus, qui succedens Codognachio non vsus est illa comitate verborum & humanitate, quæ
apud eius generis homines est necessaria, aliena auxilia præsertim implorantibus. nam cum vsus fuis
set verbis paulò elatioribus, quia classis non missa fuisset mature & opportunè, extorsit respõsum
a Solimano nõ modo non optatum, sed etiam Turcicæ superbiæ barbaricæque arrogãtiæ plenum.
tantos fuisse scilicet classicos sumptus assiduos superioribus annis, vt suis populis apparerent intole
rabiles. nuntiaret suo regi Turcas ad sua ipsorum commoda classem instruxisse. quare vel res quo-
quo modo posset cum Philippo componeret, vel si grauiter ferret, communi etiam cõsilio in Tur
cas conspiraret, quos vel ambos neque tantilli quidem faciebat. Si tamen mallet persistere in Turci
ca amicitia, eam seruaturum. Sed vtrunque parui esse ponderis; cum certo sciret se posse, si vellet,

Comitia põtificiorũ & cõsilia de rebus agendis.

vtrosque profligare. Ghisius interea & Strozza & Palianius cum alijs insignioribus ducibus diu de
rebus propositis consultant. alijs visum est Ciuitellam obstinatissimè esse obsidendam, ne turpiter
tantus exercitus tandiu frustra obsedisse, tempusque frustra absumpsisse videretur vel vno oppidulo
oppugnando. alij non esse terendas vires in vno castello occupando, sed castra mouenda, & per faci-

liores

liores aditus in regnum irrumpendum, vt eò vires Albani è Latio diuerterentur. alij rem altius considerantes cum tot copijs in vno loco tandiu moraturis breui futurum sperabant, vt commeatus deficeret, cum præsertim ita auctæ essent, augerenturque in dies Albani copię, vt iam viderentur formidabiles, quare proponunt eam obsidionem soluendam. turpius esse inquiunt obstinatè exercitum ab inexpugnabili loco non remouere, quàm difficile negotium & vanum suscepisse. decernitur denique ne periculum fieret de summa rerum, dareturque Albano facultas denuò pontificias vrbes inuadendi; vt deseratur Ciuitella. vt copiæ contraherentur ad castella quæ sunt in finibus. vt omnes incursiones Hispanorum reprimerentur, quæ fiebant in territorium pontificium; neque permitterētur Hispani Latium impunè adoriri. præmissis igitur tormentis cum firmissimis præsidijs ad oppidum Contraguerram vbi classe illa imponerentur Anconam deuecta sunt, & sua Ferrariensi duci restituta. atq; Gallica acies obsidionem soluit. Ghisius vt suos tutos redderet aduersus inuasuros à tergo, siqui forent, eum magna equitum turma consistit in insidijs post cęnobium. atq; dum castra mouerentur multi agrestes exeunt ex oppido postremam aciem inuasuri, qui omnes ab equitatu profligantur. nec multò sanè post Sanctaflorius cum quibusdam equitibus egressus leue certamen cum extrema acie committit, qui & ipse ad triginta è suis amissis fuit in fugam versus. dum ita res in finibus Samnitum geruntur, Ferandus à Philippo rege in Belgas accersitur, cuius opera in bello aduersus Gallum regem suscepto vteretur. Ille longis itineribus in Belgas profectus Regis mandatum expectat. accesserāt Neapolim iam ducis Hansualteri sex millia peditum Germanorum, quorū aliam partem Albanus apud se tenuit, aliam misit ad Columnam in agrum Latinum vt vires suorum reficeret, quæ penè fuerant collapsæ. Columna his copijs auctus ad oppidum Practicam Federici Comitis castra posuit non longè distans à Frusino, quod non expectatis bellicis tormentis vulneratis tamen quibusdam Columnijs militibus venit ad deditionem. Columna illo oppido præsidijs munito tormenta Anagniam per fluuium demittit ad illam vrbem defluentem, vnde cæteris omnibus vrbibus atque oppidis magna coorta est trepidatio. Iulius Vrsinus Pilium inuadit, sed ab oppidanis reiectus decernit omnino illud oppidum expugnare, tum vt acceptum detrimentum vlcisceretur, tum etiam vt locum plurimum ad res bellicas accommodatum occuparet inter Alatrium, Verulum, & Babucum in angusta valle situm, quæ hinc altissimo monte terminatur; inde collis est quidam ad ipsum oppidum concutiendum plurimum conferens. præerat Pilij præsidijs Carolus Cuccarus cum Italorum cohorte & nonnullis Columnijs subditis ad eius oppidi defensionem iussis, qui sese egregiè communiuerant. eò profectus Vrsinus, situque diligenter explorato eum existimaret non posse defendi ab oppidanis nullum habentibus equitatum, atque nec peditatum quidem ipsum satis aptum, cum essent montani homines plerique rei militaris prorsus ignari, iubet oppidum inuadi, sed strenuè se defendentibus oppidanis multos è suis in illo primo conatu amisit. cognitis ita militaribus præsidijs, quæ inessent, iubet tormenta ex illo colle in Pilium dirigi. in editioribus locis per noctem multos collocat sclopettarios, vt adimeret defensiones oppidanis, quorum animos diu frustra ad deditionem sollicitauerat. oppidum igitur acerrimè sex muralibus tormētis concutitur. Columna tantæ rei magnitudinem minimè negligendam ratus, quia cognosceret ꝙ huiusce loci iactura esset quoddam obsedionis genus suis copiis, cum opportunitatem non aspernandam præberet finitimis omnibus vt in potestatem hostium venirent, continuò suis copiis in aciem instructis iter indicit, properatq; ad turbanda Vrsini consilia. Vrsinus auditis subsidiis, quæ aduentarent, & quòd Marcus Antonius vnà adesset, intermittit oppidi verberationem, atque cum situm exploratum Columna præmisisset de more peritorum ducum, ad Acutum castra locat. ostentarūt se die postera in summa parte montium armati Columnarum subditi, quo periculo cognito Vrsinus ne suorum animi consternarentur, & ne vllum timoris indicium præberet, quamuis à tribus lateribus claudebatur, tamen verberationem non deserit, quamuis intermiserat. Sed illa postmodo relicta iubet tormenta attrahi per collem, quæ tutò Palianum & Palesanum perducuntur. postea acie mille peditum stipatus miro quodam ordine trecentorum sclopettariorum tergum constituens, quibus præerat Vincentius Capizzucca omnem hostium impetum facillimè sustinuit, nemineq; è suis desiderato sese in tutum recepit. est autem summi ducis id existimandum, vt firmo quodam ordine possit se referre indemnis ab insequētibus hostibus, cum istud maximè sit periculosum, & præcipue si à pluribus lateribus hostes aciem possint infestare. maximus est autem in his rebus sclopettariorū vsus, qui semper promptiores & expeditiores in extrema acie à tergo sunt collocandi vbi hostes à tergo insectantur. &, si equitatus sit qui insequitur, expeditores sunt galeati equites; auxiliaque sclopettariorum præcedentes copias tutantia subsequi debent, ac aliquando paulisper in locis tutioribus consistere, dum vel flumina vado traijciantur à primis, vel prætereantur angustiæ locorum, vel difficultates omnino à primis copijs superentur. Pescoliensis in subalpina Gallia Cunio ita munito vt diximus, vt Brisacij vires facile contemneret, erat Fossanum & Astam versus iter facturus, sed obuius factus Brisacij copijs coactus est leue certamen tam diuturnum committere, vt ferè iustæ pugnæ collatorū signorum nomen posset obtinere. certatum est acriter vtrinque. atq; quamuis Pescoliensis haberet quinque millia peditum solum, equites tantum quingentos, tamen clam sustinuit callidè impetū Gallorum, cum Brisacio adessent ad quindecim millia peditum, equites mille & quingenti. id verò fecit tanta virtute vt se Fossanum paucis amissis receperit; atq; inde per loca montosa finitima iter faciens insidias Gallorum sibi in itinere paratas deuitatit, nemineq; è suis amisso Astam peruenerit. ibi moratus nuntiatum mittit regulo Neomagensi & Anuillensi summo Gallici equitatus magistro Pescoliensem oblatum certamen non recusare. nam superioribus diebus ab illis inuitatus fuerat, cum fortè ægrotaret, ad quatuor lanceas infringendas pugnādo. cum postea venisset dies ad illud

Piliū oppugnatur.

Exercitus incedentis ordo.

Atrox prælīū inter Brisacii & Pescoliensis copias.

certa-

Pescoliensis singulare certamen.

certamen destinatus Pescoliensis cum ornatissimo vestium & armorum apparatu comitantibus viris illustribus Georgio Mantique, Cæsareque Milorto in loco non procul ab Asta ad pugnam designato præstò fuit. affuit & regulus Neomagensis & Anuillius & Vasseuius & equis & armorum ornatu conspicui, ac decore instructi. cum quater Pescoliensis & Neomagensis cursum repetiuissent, Neomagensi brachium ita vulneratur, vt omnino cedere coactus sit. Georgius Vasseuium in latus percutiens lãceam per costas ita transegit vt mortuum deiecerit. Milortus bis repetito cursu Anuillium in femore vulnerat, ita vt victoria penes Pescoliensem iudicata fuerit; quamuis illius equus fuerit vulneratus. Sequentibus etiam diebus alij equites cum illustribus Gallis singulari certamine sępius dimicarunt atq; victoria modo huc, modo illuc variata vice declinauit. Pescoliensis illa victoria insignis Mediolanum reuertit. vbi agi cæptum est de bello Ferrariensi duci inferẽdo, qui filium miserat cum omnibus & copijs & tormentis bellicis ad expugnãdum Corregium, vt se illa molestia liberaret, cum Germani & Itali qui erãt in præsidijs Philippi regis nomine, quotidie incursiones facerent, Regiumque Lepidi & Carpi oppidum maximè vexarent, cogerentque sæpe conclamare ad arma vel ipsorum locorum castellorumq; præsidia. Alphonsus cum non posset tam cito, quàm cupiebat, post multos sæpe repetitos conatus Corregio potiri, intercedente cardinale Mantuano præcipuè, qui cupiebat res eas componere inter Corregij regulos, & Ducem Ferrariæ obsidionem soluit, omnesq; copias in sua oppida contrahit. hortabatur etiam ad hoc faciẽdum præsentium rerum opportunitas, vt se ad futurum bellum accingeret. quod sibi parari Mediolani à ministris Philippi regis præsenserat, cuius belli summum imperium Parmẽsi Duci delatum fuerat, qui cum Hispanis copijs Ferrariensem agrum inuaserat, multaq; castella occupauerat. misit idcirco Alphõsus ad Ghisium, qui septem Aquitanorum vexilla impetrarent, quibus viribus sustineret impetus hostium: ipse collegit multos alios milites, atque ita vrbes & castella finitima fermissimis præsidijs muniuit, vt non magnopere videretur timere.

Obsidio Corregij soluta.

Edicta Pont. & Philippi de suis euocandis.

Philippus rex accepta insigni iniuria, vt sibi videbatur a Pontifice & ab Henrico rege, iubet edictum promulgari in omnibus suis vrbibus & tam Hispanis quàm Italis principatibus, vt omnes subditi Hispano imperio Roma excederent, intra spatium trium mensiũ, quod edictum negligentibus bonorum omnium proscriptionem & perpetuum exilium comminatur. cum multi Roma quotidie exirent, Pontifex aptum remedium solitudini vrbis futuræ excogitauit. iubet contra edictum promulgari propositis ijsdem pęnis. vt omnes cardinales, omnesque nobiliores antistites intra duos menses Romæ præstò essent ad onera communia ecclesiæ sustinẽda & adiuuanda. at Columna auctis viribus in Latio per accessionem septem vexillorum Germanorum, duorumque Italorum, equitum centum & quinquaginta, cum sex bellicis tormẽtis muralibus exit in apertum, Gauinianumq; capit, & Turrim oppida Paliano finitima. Matthæus Stendardus ex altera parte Roma egreditur cum equitatu maioreque parte peditatus, ac Palesanum contendit. præmittit Leonardum Ruerium cum centum equitibus, peditibus centum & quinquaginta ad impediendum Columnam ad pontem Saccium ne castra poneret, quem transitum ipse occupare decreuerat. illa re percepta Columna mittit Pompeium Columnam cum ala equitum, magnaque peditum manu, a quibus obuijs atrox prælium committitur. pugna diu fit anceps, in qua Leonardus grauiter vulneratur, cuius vicarius venit in potestatem hostium. Pontificii duce ac vicario ita priuati nonnullis desideratis in eo prælio denique fugantur, atque Palesanum accurrunt. cecidit è Columniis Antonius Capuanus, & alii quidam milites, alii cõplures vulnerati. post huiusmodi successum Stendardus ad Valmontonium castrametatur, quo sua signa Columna conuerterat, vbi relictis Angelo Spoletino. Papyrio Capizzuca præfectis cohortium, & duce summo Francisco Columna ipse Palesanum reuertit. Marcus Antonius Columna tametsi iam tardiùs eò aduentarat transacta iam maiore parte diei, tamen tormenta in Valmontonium dirigit, quæ tanto fragore obuia quæque prosternunt, vt oppidani de spe defensionis decidentes, deque propria salute non mediocriter solliciti, cęperint cogitare de deditione. ita verò demum se dedunt vt milites cum gladiis & sarcinulis exirent oppidum flammis absumitur ab oppidanis montis Fortis in vltionem acceptarum iniuriarum, totumque ferè in cineres conuertitur. Columna inde motis castris ad Palesanum castrametatur, vbi Stendardum præsidia è Valmontonio egressa in arce reliquerat. Illa vel visis è longinquo hostilibus vexillis omnia continuò relinquunt. at Germani Palesanum ingressi omnia prædationibus & rapinis implent. hinc itum est ad obsidendum Palianum, ne eius oppidi ciues vel frumentum meterent, vel in oppidum importarent, qua ratione se posse Paliano facile potiri Columna arbitrabatur. ad illud etiam sperandum impellebant militum animi, qui ob inopiam stipendiorum seditionum vndis nonnihil fluctuabant. iubentur ferre suppetias Paliano tria Heluetiorum millia, qui nuper Romam cum magna pompa fuerant ingressi duce episcopo Terracinensi, in quos multis humanitatis officiis Pontifex vsus fuerat. audito horum aduentu Columna petit auxilia ab Albano, ad quem missa sunt octo Germanorom vexilla, duo cataphractorum equitum, ac mille Hispani; quæ copiæ dum accederent paulisper ab obsidione Paliani recedit. Se in tutiorem locum recipit, vnde tamen hostes infestare posset. Iulius Vrsinus veritus ne Palianum ob annonæ inopiam in potestatem hostium veniret, omni studio opem ferre obsessis adproperat, quam ob rem cum Heluetijs & plaustris commeatu onustis, & cum multo equitatu Palianum contendit. at cognitis per exploratores subsidijs, quæ nuper Columnæ accesserant, subsistit in loco edito qui situs est inter Segniam & Palianum, veritus non posse commeatum tutò importari. maiorem itaque partem commeatus cum impedimentis Romam remittit. tormenta Segniam attrahi iubet. Sic igitur expeditus quo pacto opem ferat secum considerat. Columna Feltzium ducem cum suis Germanis ac tormentis præmittit, quæ vbi per difficilia asperaque loca tra-

Valmontonium crematum.

Palesanũ captum. Palianũ obsessum.

cta fuissent, super colle quodam vallibus vndique præcincto sistuntur, vbi valles erant loco militarium ae solitarum fieri reparationum. in altero colle non longe ab illo constiterant quadringenti sclopettarij Hispani, qui iussi fuerant Heluetios ad leuia certamina prouocare. dum accederet Columna, Iulianus Vrsinus locum recognoscit vbi constitissent hostes, quingentos sclopettarios Italos mittit ad valles quasdam occupandas. ipse aduersus Feltzium consistit cum non magno numero equitum interiecta valle quadam perexigua. Itali frequenter Hispanos impetebant sclopettorum glandibus, qui cum ita defatigari pontificios vellent frustra impetentes, vel quia non videretur apta pugnandi opportunitas, immoti consistunt. Felzius valles illas occupatas ab hostibus plurimum detrimenti afferre Hispanis ratus mittit sclopettarios septingentos ad illas recuperandas, quare commisso prælio cum Italis attrocissimè pugnatur. post magnam vtrinque cladem illis potitur, atque accedentibus multis ducibus & equitibus subitarium prælium committitur cum Heluitijs, à quibus multis sarissis in fossam hostes retrunduntur. Columna illuc profectus cognita natura locorum, in quibus hæc certamina committebantur, Intelligit omnem suorum difficultatem è fossa quadam per planitiem transuersè ducta prouenire, quæ maximè vtilis erat copijs pontificijs; quamobrem statuit aciem ac formam esse mutandam, & nouitate ordinis, locorumque mutatione hostem superare. copias in tres acies diuidit, duæ validissimam frontem faciunt. Hispani aduersus Italos pontificios, Germani aduersus Heluetios in acie instruuntur. tertia acies Germanorum relinquitur ad tormentorum custodiam. equitatus Columnæ aduersus pontificium instruitur, in quem directa sunt tormenta. Sic Vrsinus Heluetins Germanis opponit. Italos Hispanis. tertiam partem copiarum ad subsidia laborantium hoc est tertiam aciem destinat. tum paulòpost milites vtrinque accepto signo pugnæ hostem inuadunt. primo impetu Itali faciunt impressionem in Hispanos, qui nisi adiuti fuissent atque ab equitatu protecti statim fuissent profligati. Confirmati ita Hispani prælium instaurant, cum equitatum pontificium præcipuè fundi atque fugari viderent, qui tormentis à fronte & transuersè laniabatur. Itali sese paulatim subducunt, quibus puluis sulphureus deficiebat, coactique sunt denique fuga se seruare. Heluetij colli propinqui cœperant collatis signis dimicare cum Germanis sclopettarijs valles custodientibus, atque acerrimè pugnabatur, quo in prælio omnes milites Feltzij cecidissent, nisi alij Germani opem tulissent, ac victoria fuisset penes pontificios. At verò cum propter angustias locorum equitatus esset inutilis, vel quia non videretur illo tempore in apertam iacturam immittendus, Vrsinus illum Segniam mittit, quo discessu non parua iniecta est pontificijs copijs trepidatio. inde Columniæ copiæ globatim in eos impetum facientes in fugam vertunt. magna fit cædes. multi trucidantur. viui capti sunt quadringenti. Vrsinus & precibus & minis & omni industria militum animos ad pugnam reuocare frustra conatus, cum intelligeret se non posse tantis fortunæ mutationibus resistere, Segniam se recepturus glande vulneratus viuus venit in potestatem Columnæ. pontificijs fugatis Columnij potiuntur vexillis, quæ extorta erepraque sunt Heluetijs præcipuè. accidit illa clades ducum vitio facillima, quia sine tormentis in apertum exierant, quamuis essent eum situm adepti, vt non minus hostes offendere potuissent, atque ipsi & equitatus offendebantur, cum tormenta Segniam fuissent attracta. dum pugnaretur, egressi Pallani ciues quasdam Germanorum cohortes inuadunt, qui ad victoriæ nomen prædabundi palabantur, hisque omnis generis prædam & armenta eripiunt. Columna ea victoria elatus Palianum denuò obsidet. messes deuastat. Feltzium cum tribus tormentis mittit ad expugnandum oppidulum Maximi natura loci munitum, atque positum in vertice cuiusdam montis, in quo erat Ioannes Vrsinus oppiduli regulus, qui ad deditionem sollicitatur. Ioannes cognita natura loci, qui neque tormentis vlla ex parte concuti poterat, neque cuniculis euerti aut aperiri, quoniam oppidum esset super saxo amplissimo firmissimoque extructum, ait se velle pro viribus oppidum defendere. Feltzius ratus nulla virtute militari, nulloque conatu oppidum posse expugnari ad fraudes animum conuertit, cum viros natura callidos rerum præsentium opportunitas doceat quid consilij sit capiendum, mirificèque faciat ingeniosos. fingit se tormentorum rotas ad verticem præalti montis attraxisse, qui non procul distabat, vnde oppidulum commodè concuti posset. trabes excauatas super rotis nigras in morem tormentorum locat, quæ trabes concinnè in tormentorum formam perductæ verè tormenta esse procul aspicientibus apparebant. tum corbibus vtrinque inter tormenta gleba repletis alijs simulatis reparationibus, addito etiam clamore, vt magna cum difficultate tormenta attrahentium, fecit vt res simulata pro vera credita sit. nam oppidani visis globis ferreis & cadis pulueris tormentarij, qui plaustris cum magnis clamoribus atque difficultatibus comportari videbantur nullo vel ictu tormentorum expectato territi persuadent regulo rerum bellicarum prorsus imperito vt se dedat, ne in tanta pericula & ipse & omnes oppidani vno tempore incurreret. cœptum est agi de deditione, quam Feltzius simulat se nolle fieri nisi cuncta dedantur arbitrio victoris. multis insidiis regulum imperitum & oppidanos perterritos circumuenit. cum sperarет Ioannes Vrsinus se meliores conditiones deditionis à Columna impetraturum, id tantum extorsit vt ad Feltzium remitteretur. coactus est demum ita se dedere, vt omnia concederet arbitrio victoris, qui oppido ita potitus totum direptionibus, rapinisque, repleti permittit. deinde coniunctis castris Feltzius & Columna ad obsidendam Segniam contendunt. ea dum ita geruntur in Latio, Ghisius in Nereti Caropolisque planitie castrametatus fuerat. Albanus ad Turturetum oppidum vt esset Gallo propinquus. Ghisius veritus ne ab Hispanis

Acierum instructio.

Palianum denuò obsessũ.

Stratagema Feltzij.

Maximũ oppi. deditum.

fraudibus circumueniretur Albano potestatem facit, si velit, collatis signis dimicandi. at Albanus, quia se non posse arbitrabatur sine molestia, maximoque periculo illa victoria potiri Truentum traijcit, seque ad montem Brandonium & ad oppidum Sancti Benedicti recepit, quæ oppida sunt Asculi & Firmij. nam profectò nihil est tam formidabile imperatori, tamque omni diligentia deuitandum, quam vno tempore, vnoque momento res imperiumque totum fortunæ arbitrio committere nulla præsertim oblata vtilitate, quod accidebat Albano. Iccirco summi imperatores non debent totis aciebus dimicare, nisi cum certissimam iacturam in mora positam esse intelligunt, quod accidebat Ghisio; quoniam nunc anni tempus, nunc annonæ penuria, nunc diuturni labores, nunc inopia pecuniæ possunt hostem profligare, atque aliquando expectata auxilia opem ferre. vbi nihil horum expectatur, quod nobis afferat auxilium, si in aliena regione præsertim fuerimus cum mercenarijs atque alienigenis copijs est omni conatu, si fieri possit, dimicandum, idque maximè si anni tempus ad hyemem declinet. quare nihil erat propè amissurus Ghisius si clades sibi accepta fuisset, at multa contra acquisiturus, quæ longe diuersa ratione contingebant Albano. illuc profectus Albanus potestatem facit domum redeundi multis proceribus, qui diuturnis sumptibus grauabantur, qui proprijs militarent: quod ipsum concessum est Neapolitanis Ducibus & Siculis & Calabris & duobus millibus Salentinorum. Positis igitur Ciuitellæ optimis, atque firmissimis præsidiis Italorum peditum multas immunitates ciuibus ob egregiè nauatam operam in eo bello concessit. istud autem factum est quoniam capta Ciuitella in magno periculo posita erant multa finitima castella, cum sit ea vrbs Samnitum non procul à Truento flumine super cliuo præalto sita, vt diximus, quæ meridiem ex altera parte orientem prospectat, & non procul Adriaticum sinum, cui sunt finitima castella Iulia noua, Aufidena, Vallis regia, & Pesium, ad cuius radices fluit Albula fluuius natus ex Apenninis montibus. Albanus retinet secum in castris tria millia Hispanorum, qui prius è Sicilia fuerant acciti, & mille alios Sancij Londognij castrorum magistri, donec expectaret quod esset consilium Ghisij, qui cognita imbecillitate sui exercitus, quoniam pontificiæ copiæ non adessent, sicuti promissum fuerat, decreuit in Galliam redire. ad illud consilium impellebat suspicio quædam non temerè suscepta, cum frigidè res agi sentiret, ac coniectura facile assequi poterat, quod Pontifex non posset diutius bellum sustinere. verebatur itaque ne res vel ipso Gallorum rege exclusu clam componeretur. nam nescio quid insusurratum de fraudibus Pontificiorum fuerat in aurem Ghisii. Pontifex percepto consilio Ghisii illum monet se nihil tale omnino esse facturum, atque vt esset in iis finibus, dum negotium opportunius transigatur, promittit se filium ducis Paliani obsidem in Galliam esse missurum, quem dux vnicum habebat. eadem de re perscribit ad Regem, qui facit certiorem per literas Ghisium non esse nunc ab eo negotio discedendum. Ghisius castra locat in oppido Macerata, atque illi finitimis locis, at Albanus signa conuertit ad expugnandum Ancharanum, quod cum noluisset se dedere, post multos tormentorum ictus captum diripitur atque concrematur. oppidanorum plerique, quod visi sunt Albanum contempsisse ad transtra in triremes condemnati sunt. euerso atque succenso Ancharano signa infesta infert Mallinnio oppidulo Asculi; at Ioannes Antonius Titaldus, qui erat Asculi in præsidijs cum duodecim vexillis Italorum, veritus ne post captum illud oppidum, Asculum veniretur, paulatim hostem debilitare. eius impedimenta quotidie diripere. leuia certamina cum Hispanis committere. conatur honorem redintegrare, cum notam sibi videretur infamiæ contraxisse ducentis è suis in fugam versis. nam collocatis in fossis viarum multis manipulis sclopettariorum mittit equitatum ad excitandum hostem ad leue prælium, quo inito iubet suos callidè simulata fuga hostem in insidias allicere. Sed obuii facti Albani copiis, quæ erant propè duo millia sclopettariorum, ductabanturque ab ipso Albano cum magno numero equitatus ad explorandum Asculum, leue prælium committunt ad fluuium Marinum, atque illi ad constitutum locum sese recipiunt. pugnatur acriter vtrinque ita vt victoria diu fuerit anceps. Sed pontificii numero inferiores denique coguntur ad pontem vsque Asculi se referre, atque in ingressu vrbis consistunt: vbi displosis tormentis ex arce in Hispanos Albanus coactus fuit inde recedere non sine graui suorum clade. Ille per alium pontem Truentum pertransiens recedit ad quatuor stadiorum spatium ad vrbem explorandam, deinde in castra redit. Asculani censebant futurum ex eo certamine vt Albanus ad obsidendam vrbem rediret, quare emissis pueris & fœminis per portam Romanam sese ad obsidionem & ad conatus hostium repellendos accingebant. sed quia Ghisius propinqua castra posuisset, Albanus fortunam belli minimè tentandam ratus contentus illis successibus, per quos posset Pontificem compellere ad honestas pacis conditiones, ita rem protrahendam ducit. at Ghisius contrà vt Albanus assiduis sumptibus affligeretur, atque liberam facultatem concederet Brisacio Galliæ subalpinæ Insubriæque infestandæ, rem ita consultò & ipse protrahebat. Pontifex cum liberum esse agrum Columnæ Segniam strictè obsideri intelligeret, atque Paliano commeatum ita esse interclusum nihil vt omnino inferretur, cum profligati fuissent pontificii Heluetii Ghisium ad se accersit, qui contractis copiis longis itineribus per agrum Spoletinum Tybur peruenit, atque distributo equitatu, peditatuque in finitima quæque loca, Romam contendit. Albanus relicto Marchione Triuici in Samnitibus iam liberis à Gallico metu capit iter cum Italis copiis opem laturus Columnæ, quo bellum in Latio renouaretur, ne Ghisius Segniæ expugnationem impediret. facit igitur iter per agrum Celanum ad lacum

Immanitates Ciuitellæ concessæ ob constantiã. Ciuitellæ descriptio.

Ancharanũ captum & direptum.

Certamen atrox ad Asculum.

Fuci-

Fucinum per valles Orjueti, atque inde Sotam ibi certior fit Segniam vehenter laborate, quare Anagniam equitatu Verulum peditatu omni contracto Sora discedit. cum Albani aduentus nuntiaretur, cœpta est vrbs acerrimè per totum fere diem concuti tormentis. Sed cum puluis tormentarius defecisset, verberatio intermissa est necessariò dum Anagnia comportaretur. ciues interim reparationes excitare. ignes elaboratos parare in futuros conatus. omnia necessaria ad defensionem diligenter instruere. vbi muri fuissent prostrati, tria tormenta interius locant. quadringentos armatos loricis & iaculis statuunt, qui hostes conantes ingredi repellerent. Hispani ac Germani veriti ne vrbs per deditionem caperetur nullo signo pugnæ expectato, atque nullo ducum iussu prædæ auidi vrbem audacissimè inuadunt, ac per ruinas profecti ad coronam muralem propius accedunt. deinde cognito periculo, in quod auiditas prædæ ipsos impulerat, omnes consistunt. mox ingenti clamore sublato in vrbana præsidia impetum facientes cum ingenti clade repelluntur. deinde rursus repetito conatu denuò Hispani ac Germani virtute Segniniorum præcipites per minas murorum deijciuntur. Ita morati aliquantulum Hispani commodum tempus relinquunt vrbanis ad elaboratos ignes parandos. mox edito ingenti clamore ab Hispanis ciues rati hostes esse inuasuros, qui iam iam descensuri videbantur, ignem addunt cuniculis, elaboratisque vasculis, & tormenta displodunt quæ omnia vana prorsus & irrita extiterunt. Hispani illa re cognita nullam moram interponendam rati confestim ad ruinas descendunt. in præsidia impetum faciunt. multo inferiores numero facile opprimunt, atque trucidant. mox pugnatum est vicatim in vrbe cum magna vtrinque clade. sed Hispani ac Germani denique victores cædibus, prædationibus, rapinis, omnique crudelitatis genere vtuntur, nullis neque sacris neque profanis rebus parcentes. virgines construpantes & viduas. in omnes omnis ætatis ac sexus atrocissimè sæuiunt propter indignationem, quam è suorum clade ac ceperant. at profectò nihil horum scelerum si fieri possit à prudentibus debet permitti, quoniam in tanta militum licentia multa fiant contra belli iura, quod certè neque aduersus Deum & res sacras, neque aduersus inermes virgines & imbelle mulierum genus suscipitur aut imbecillos pueros, sed aduersus armatos, nimis audaces, nimisque obstinatos hostes, & nimis molestos. huc accedit quòd hæc ipsa crudelitas facit vt exercitus obstinatissimos vbique defensores inueniant, cum homines malint omnes potius fortunæ euentus experiri, quàm infelicissimarum mulierculaium tam necessariam defensionem deserere. quare vel summæ difficultates atque insuperabiles propè exercitibus proponuntur per hanc nimiam licentiam, vel ita paucis locis occupatis affligantur atque debilitantur vt ab instituto recedere necesse sit. nam certè quidem hæc ipsa scelera turpissimam ac enormem victoriam efficiunt victoribus, atque omnem gloriæ & militaris virtutis splendorem extinguunt, aut certè obscurant, cuius in locum nationum, populorumque odia & maledicta indignatioque in ipsos victores exurgunt. Vt enim moderatum victorem omnes laudamus atque prudentem; ita nimis elatum, nimisque insolentem ipsa victoria indignum censemus. atque vt vno verbo concludam, nihil tam laudabile in re militari quàm victoriam quoquo modo adipisci, illam adeptis nihil tam gloriosum, quàm cum moderatione animi atque prudentia vti: ne tigridum potius immanium, aut verrium libidinosorum exercitus, quàm hominum victoria appareat. post illam victoriam non in homines solùm sæuitum est, sed in ipsa quoque vrbis ædificia, cum vrbs tota ferè miserrimo incendio atque ferro fuerit solo adæquata. Ioannes Baptista Comes vulneratus in arcem Caietæ missus est. tormenta Segniam attracta. omnis miserrimæ vrbis supellex ablata, aut quæ auferri non posset, igni concremata. illam tam immanem populationem vrbis, atque barbaricam crudelitatem incendiumque non solum Pontifex, sed Albanus etiam grauiter tulit. at Columna vrbe euersa castra mouit signaque infesta infert Paliano. fit certior de omnibus successibus Albanus, qui Babucum peruenerat, vnde copiæ iussæ sunt omnes castra cum Columna coniungere. deinde itum est Valmontonium. in finibus vero Belgarum nunciatum est copias, quæ aduersus Henricum ab Allobrogum duce parabantur maiori ex parte ad oppidum Sancti Odomari vocatum, quod est Otomansacorum inter Grauelingam & Teruanam situm, vbi colligebantur, ingentes conuenisse. Henricus iam pridem satis ingentem exercitum in fines Belgarum induxerat, qui vt acrius Philippum infestaret, bellum in illam partem intulerat, Lanciumque obsidebat, vbi firma erant Hispanorum atque Germanorum præsidia. Cum per aliquot dies vrbem Galli verberassent, atque obsedissent, potiuntur denique, ac incredibilem opulentiam diripiunt. postmodo munitam vrbem nonnullis in partibus reficiunt summa diligentia, studiosiusque muniunt, quippe quòd plurimi referre ad res bellicas eius loci opportunitas videretur. illa iactura iratus Philippus cum Maria Britanniæ Regina ita egit vt Britanni communem belli societatem aduersus Gallos susciperent. vbique in eo regno bellum aduersus Henricum Galliarum Regem publicè per præcones obnuntiatur. significatur Allobrogum duci summum habenti imperium rerum bellicarum, vt quanto maioribus posset viribus collectis Galliam hostiliter inuaderet, atque multis Germanis principibus significatum est vt arma ad illud bellum compararent. iubet rumorem dissipari quòd vrbem in finibus Galliæ Magetobriam esset inuasurus Rhegodoliensis regionis in ripa Mosæ fluminis sitam. quæ res vbi credita fuisset à Gallis & vrbs illa & aliæ quædam munitiones in iis finibus accuratè instruuntur in regione Suessonum. at in finibus Veromanduorum non negligenter res agitur, fiebat autem bellum assiduè acerbius, cum amiras Gallicis copijs præfectus in illa parte Belgij, quam Picardiam vocant, profligarit, atque in fugam verterit quadringentos equites cataphractos Sequanos & Belgas, dum conaretur impedire Belgas quominus succurrerent Philippicis rebus, quos obuios habuit. cum his commisso prælio Gallus fit superior. multos trucidat. alios capit. ac paulopost trecentos leuiores

rursus

Segnia capta & deuastata ab Hispanis.

Lancium captum.

In Britania bellū in Gallos cōclamatum.

rursus fundit. hisce successibus mirificè inflammati sunt animi Hispanorum ad eam notam infamiamque delendam, resarciendumque honorem, quamobrem magnus numerus copiarum colligitur. illæ copiæ vbi ad oppidum Sancti Odomari conuenissent dux Allobrogum egressus Bruxellis quinta castra propinqua exercitui posuit in ijsdem finibus. tum coniunctis viribus magna celeritate ita auctæ sunt copiæ, vt circiter tredecim millia equitum, ad quadraginta & quinque peditum essent in castris, cum octo millibus operarum. cum hisce viribus quanta fieri potest celeritate in agrum hostilem irrumpit. nunc huc, nunc illuc incurrens multis oppidis imminere videbatur ita vt Gallus esset ambiguus, neque sciret quid consilij Allobrox dux esset capturus. Sed denique prima vigilia motis castris simular se Ghilam oppidum munitum, omnibusque apparatibus instructum esse obsessurum. At Galli qui timerent ne oppidum non satis firma haberet præsidia aduersus tam potentem exercitum summa celeritate multos pedites, atque apparatus è finitimis locis exceptos intromittunt. quod facile fit, quoniam Allobrox consultò illud fieri patiebatur, vt proxima oppida exinanirentur, fierentque debilia, & præsertim Veromandum oppidum, quod inuadere atque obsidere & omni conatu expugnare sibi proposuerat, quod maximi esset momenti ad rem bellicam eo loco potiri, qui transitus esset peraccommodatus ad irrumpendum in Veromanduos & in Galliam; qua daretur accessus ad inuadendam Lutetiam, cum nulla esset munitio tam valida, quæ posset tantum exercitum retardare, atque Veromandum non satis esse munitum intelligeretur. cum itaque illud ad vota ducis priuatum solitis præsidiis relictum esset, sub Galliceam quanta potest celeritate ac taciturnitate per insuetas vias, & loca deuia Veromandum versus castra mouet. ibi sub diluculum castrametatur, itaque oppidum cingit omni ex parte nulla vt subsidia omnino obsessis essent expectanda. Gallis obsidione patefacta cum nollent oppidi tanti momenti ad res Gallicas iacturam facere, decernunt per omnes artes atque fraudes obsessis opem ferre; aut si illud non succederet, per virtutem & ferrum rem experiri. primum igitur tutiorem faciliоremque viam insidiarum tentant. statutum est vt Amiras cum lectissimis atque expeditissimis peditibus istud efficeret: qui noctu miro silentio è castris egressus sub auroram apud quosdam colles parum diligenter custoditos in oppidum Veromandum penetrat. Sed quoniam neque hæc quidem præsidia satis valida viderentur, vt possent resistere tantis viribus hostium, Galli decernunt alios pedites frequentiores eadem ratione immittere, quos sine molestia ingressuros sibi persuaserant. aut, si opus esset, putarant eos per vim vel per illam castrorum partem irrupturos. Sed regulus Andelottus vir acri ingenio, atque magna prudentia, cui munus hoc iniunctum fuerat, vt aliquam gloriam ex illa re, atque celebritatem nominis reportaret, conceptamque notam in pugna Parmensi deleret, cum deletæ eius copiæ fuissent, atque ipse captiuus diu asseruatus in arce Mediolani, nocta iter faciens sub auroram ad eam partem castrorum accedit, vbi stationem habebat Nauarettus castrorum Hispanorum magister, cum mille & quingentis peditibus Hispanis atque trecentis equitibus. Andelottus cum quindecim vexillis peditum & nonnullis equitum propinquus vbi intelligit iter nullo pacto, nisi ferro patere, magna alacritate illos Hispanos inuadit, qui tanta fortitudine, tantaque virtute atque constantia resistunt, vt Andelottus coactus sit pedem referre, & imperfectam negotium relinquere. sex vexillis amissis suorum ipse vulneratus vix cum paucis sese in oppidum Veromandum seruauit. dux ratus id, quod erat futurum, vt Galli omni diligentia niterentur obsessis opem ferre, decernit summo studio pro viribus oppidum esse ad deditionem compellendum aut expugnandum. erecta sunt tormenta complura in suburbium egregiè munitum atque in loco edito situm, quod tametsi poterat à Gallis adhuc honorificè defendi; tamen vbi secundò verberari cœpit, deseritur. Galli enim iniectis malleolis, atque omnibus rebus vtilibus in oppidum contractis, suburbium hostibus relinquunt. at Hispani incredibili celeritate vsi flammas extinguunt. domos hospitiis vtiles ac defensionibus seruant, optimisque præsidiis & rebus necessariis muniunt: quod magnum commodum fuit Hispanis propugnaculum aduersus oppidum. Henricus circiter quadraginta millia passuum distantia à Veromando castra posuerat Compendio propinqua, in quibus erant viginti millia peditum & quatuordecim equitum, atque studebat quantascunque posset copias colligere, & rebus necessariis instruere, cum quo erat Conestablius atque vniuersa Gallica nobilitas. nam Gallica nobilitas sibi turpe admodum esse arbitratur, vbi Rex belligeratur, nisi saltem sex menses quotannis suis sumptibus militent Regi atque opem ferant. Henricus quia timebat Veromando, excogitabat quo pacto mittenda essent subsidia, atque cum cætera omnia consilia difficilia viderentur statuit ipse opem ferre. eius consilium cum neque à consultoribus militaribus, neque Conestablio probaretur, prætermissum est. non debet enim Rex caput & anima exercitus cum omnium copiarum periculo seipsum atque regnum fortunæ arbitrio committere, aut res difficilès adoriri, cum in vnius salute cuncta tantuntur. pluribus igitur rationibus denique Henricus ab illo consilio retrahitur. post varia consilia iniuncta est illa prouincia Conestablio vt viro prudentissimo, atque peritissimo rerum militarium, vt illud munus exequeretur. ille suscepta prouincia cum copiis sexdecim millibus peditum, quatuor equitum scilicet, atque viginti tormentis bellicis Veromandum versus castra mouet, cum Rex cum suis aulicis tantum constituisset. vbi ad quindecim millia passuum distaret ab hostibus, præmittit duo equitum millia, qui vbi in colle quodam perplacido constitissent, sensimque claro, seseque hostibus ad meridiem ostentassent, iubent nonnullos vadum tentare, quod adeo erat angustum vt neque sex equos uno tempore facilè capere posset. at in cæteris locis propter Hispanorum custodias fluuius uadari non poterat. dux ubi uadum exploratum, atque repertum ab hoste Gallo intelligit, multos sclopettarios mittit ad illud occupandum. quæ dum

Copiæ ducis Allobrogū.

Veromandū obsessum.

Copiæ Henrici Galli.

Gallorū studia belli.

geruntur

geruntur in finibus Belgarum, quidam proceres, primariosque principes Hispaniarum ipsi nouā religionem complexi nitebantur fallacijs & maximarum rarum spe ac persuasionibus ad eandem credulitatem retorquere, quotidieque magis serpebant ea semina in animis mortalium, vniuersam Hispaniam breui labefactatura nisi opportuna remedia paulopost adhibita fuissent, qui munus illud sibi susceperant principes ad nouam religionem detorquendi, clamque imbuendi nouis dogmatibus hæreticis, & abducendi ab auita religione & vsitato Dei cultu, primum Latinos libros hæreticos transferunt in linguam Celtibericam. postea quosdam hæreticos ministros occultè introducunt in principum amicitiam, qui nouas interpretationes sensim explicarent. nam ita omnium populorum nouæ religionis studia, atque principum beneuolentiam & autoritatē videbantur plurimam assecuturi, si primarios Hispanos reliquis principibus nouæ religionis adiunxissent. atqui imperitis, simplicibusque adolescentibus facillimum fuit omnia hæc persuadere, & illa præsertim quæ ad voluptates, liberioremque viuendi licentiam concederent facultatem, vltroque inuitarent. post vadum ab Allobrogum duce occupatum tertio ab inde die rursus idem equitatus Gallicus se ostentat Hispanis, sed frequentior tamen cum multo peditatu, quæ copiæ propter iniquitatem loci non poterant conspici ab Hispanis, neque numerus intelligi, quæ decernunt fluuium traiicere cum pontes etiam & lintres adueherent. Cæpta sunt in Hispanos tormenta Gallica non sine magna Hispanorum clade displodi, & fluuius lintres sentire ad traijciēdum. infestantur ab oppositis Hispanis sclopettarijs traiecturi, cum quadringenti etiam denuo fuissent missi. statuit dux & ipse fluuium traijcere & collatis signis dimicare cum per fidissimos exploratores cognitum esset, quantus esset hostium numerus. re itaque cum Agamontio comite communicata, qui vnus erat è primariis Belgarum principibus, opibus, nobilitate, autoritate præstans, & rerum bellicarum non ignarus, & cum alijs proceribus. decernitur non esse præsentem occasionem prætermittendam, quando hostem haberent numero & virtute inferiorem. iussum Agamontium cum mille equitibus Sequanis & Hispanis vadari decernitur vt Hernestus & Henricus duces Vessonum cum duobus millibus equitum & quingentis sequantur. post Masfeltius cum octingentis Ferrarolis. deinde comes Horneus cum mille cataphractis equitibus Menapijs, cum quibus alij variorum ducum, qui erant mille cataphracti traiecerunt, & nonnulli leuioris armaturæ, ita vt ad septem millia equitum accederent. vbi præteritus est fluuius, continuo Agamontius copias instruit aduersus conestablium, qui eo ad diuertendos Hispanos conuenerat, infestandosq; leuibus prælijs, donec ex altera parte subsidia in oppidum intromitterentur. nam illud fuerat conestablij consilium, quod cum executus esset, decreuerat se collium beneficio instructa acie paulatim in tutum recipere. Galli infestandis Hispanis minutis prælijs opportunitatem aperiunt trecentis peditibus vt in oppidum admitterentur, qui cum Agamontij equitatum & postmodo vniuersas copias fluuium traiecisse conspiciunt, ad tutelā collium paulatim se recipiunt commisso leui prælio cum leuiore equitatu, qui nitebatur Gallorū fugam retardare, donec accederet equitatus Hispanus, peditesq; omnes traiecissent. vbi Galli aliquā diu processissent coacti sunt consistere & propter imminens periculum agmina instruere. at Agamontius, qui certam victoriam sibi propositam esse intueretur, cum suis copiis in aciem instructis vbi aliquantulum constitisset occasionem præsentem non omittendam ratus maius agmen equitū hostilium inuadit, incredibilique impetu in hostem impressionem facit, cum duces Vessonum cum mille Ferrarolis à tergo haberet. monet Hernestum vt in aliud agmē duorum millium Gallorum cataphractorum impetū faceret, quem Horneus Comes & Masfeltius & Hocstratus sequerentur. Hernestus summa alacritate in eum equitatum cum magno equitatu irrumpit. Sed agmen Gallicum pari fortitudine, animique constantia procedit obuiam, tantaq; virtute vires Hispanas primo impetu sustinet exceptas, vt propè in fugam verterit. cum acriter vtrinque certaretur, multique caderent, Galli denique numero equitum semper succrescentium victi coguntur sese ad peditatum paulatim recipere. Sed cum Agamontius, cæterique proceres insequerentur, peruentum est ad Gallicum peditatum, qui cum densus, & frequens in acie constitisset, impetum Hispanorum fortiter sustinet. cum atrox diu fuisset prælium ancipiti victoria Dux Allobrogum nouam turmam equitum submittit, monetque Agamontium vt peditatum inuadat, neque tanto fortunæ beneficio abuteretur aut negligeret, quæ facilem ac certam victoriam obtulisset. nam si qua mora interponeretur videbatur illa victoria extorqueri atque elabi è manibus, cum hostis vires colligere, & propè fusum equitatum confirmare ita concesso spatio posset. vbi diu pugnatum esset, atque hinc Agamontius audacter inuaderet, inde Galli fortiter resisterent, Galli demum terga dare coguntur, omnemq; spem salutis in pedum celeritate reponere. Agamontius summo studio cum ceteris proceribus, victoria vtitur. multos comprehensos insequendo trucidat. omnes cohortes profligat, quas intelligit velle cōsistere ad renouandum prælium ac resistendum; Galli postremo virtute Agamontij Ducis, & Allobrogis consilio cęduntur, profligantur, labefactantur. at peditatus accessit tunc cum hostis esset fusus, & certa acquisita victoria. ceciderunt insignes duces Ioannes Dux Beterensis, Vicecomes Turainensis, Guaronius, Plenorius, Celaisensis reguli, & alij complures. Capti sunt per ipsam cladem Gallorum conestablius pugnans, Dux Lingonum, Mompensietus, Matesciallius Sancti Andreæ, princeps Cenomanorum, Ringrauius dux summus Germanorum, Roysperger tribunus, Angiemus regulus, Cortonius, Foganius, Lansaccius, Mombronius, Thamesus, Villarius, Sienius, Vaisseus, aliq; multi nobilium circiter duo millia. varij generis militum ad quatuor millia capta. vexilla peditum quinquaginta & duo. equitū cataphractorū decem & octo. viginti vexilla leuiorū. decem muralia tormenta ac totidē cāpestria. carri trecenti apparatuū bellicorum cū magno equorū

Agamontius Belga.

Agamōtij virtus & victoria aduersus Gallos insignis.

numero. occiderunt è Gallis ad sex millia hominum. ex Hispano exercitu paulo plures mille, inter quos illustres fuerunt Benincortus castrorum magister, duo principes Germani, & alij nonnulli. Comes Masfeltius vulnus accepit in femur, Mombreus regulus in genu. Ducis Allobrogum prudentia & humanitas & clementia minus inuidiosam vel apud ipsos hostes fecit eam victoriam, & magis gloriosam. quippe cum nemo sit qui in viro bono conuenire censeat vt reliquis dominetur, cum solius crudelis & imprudentis hominis imperium omnibus molestum sit. nam conestablius magnos honores apud Allobrogem consecutus est, multaque humanitatis officia, cum intra ipsius ducis tentorium & hospitium haberet, & curam vulnerum consequeretur, atque omnis Gallica nobilitas honorificè fuit tractata. euaserunt tamen eam calamitatem multi pedites, & maior pars equitatus cum multis viris illustribus, vt Memorātius, Augustonometensis, Condeus, Burdillioneus, & alij. clades illa Gallorum multo ante visa & prædicta fuerat à Michaele Nostradamo rerum astronomicarum peritissimo, cum multis inde secutis calamitatibus in quodam prognostico. neque enim tam fallax existimari debet, vt assolet, prædictio quę a peritissimis fit astrorum, cū Deus optimus rerum omnium moderator non ita occultas esse aliquando imminentes calamitates mortalibus voluerit, vt eas deuitare non possimus, si expergiscamur. Sed propter inscitiam ferimur plerunque tanquam prono alueo fluminis, neque studemus per sapientiam viribus astrorum resistere. nam profectò facilius est sapienti præuisum, quàm ignoratum periculum deuitare: cum imprudentia contra & inscitia periculi deuitandi ipsa propè sit necessitas. dux post eam victoriam ad obsidendum Veromandum contendit, quod oppidum antiquitus Augustam Vermanduorum quidam appellatum fuisse volunt, cum sit in comitatu Vermanduorum. est enim oppido maius, at non tamen quod ad iustæ vrbis amplitudinem accedat. situm est non procul a flumine Somma vocato habetque ad orientem Lincones siue Langresium, ad meridiem Nouiodunū. ad occasum cursum ipsius fluminis defluentis in mare Britannicum. ad septentrionem Ghisam oppidum, quod cœptum est multis tormentis diuerberari. Amiras omne genus defensionis diligenter procurat, Gallisque noua auxilia intromittere, qui sperantes Hispanum exercitum lętitia recentis victorię paulo negligentius castra custodituros mittunt trecentos Aquitanos ad tentandū negotium. Sed tanta fuit Hispanorum diligentia vt statim trucidati fuerint. conduplicatæ sunt custodiæ. obsidio paratur magno studio, omniaque necessaria instituuntur ad expugnationem. nam & cuniculi fiunt complures, & multa tormenta eriguntur ad concutiendum, & conatus in statutos dies sunt decreti. oppidum sexaginta cannonibus a tribus lateribus conceutitur magno impetu globorum: sed tamen cognitum est interius fossam transuersam insignis profunditatis & amplitudinis intra verberationem fuisse perductam in hostes inuasuros, ac non contemnendum aggerem. Idcirco Nauarettus castrorum magister & comes Omegensis in sequentem diem conatum differunt, nequam cladem ab hostibus acciperent. at Gargioneus regulus tormentarij negotij magister cum ad eam partem tormenta attrahi curaret vel glande vulneratus, nonnullisque proceribus cęsis tamen negotium non intermittit, sed ea ipsa nocte muri partem aduersam tormentis diuerberat, itaque solo equat aggerem vt exorto die oppidum posset latius inuadi. distributę sunt postea verberationes in varios proceres, atque primæ præfectus est Gazera castrorum magister cum mille & quingentis Germanis, cui tribunatui præerat Lazarus Sendeis. erat ibi Dux ipse, quoniam ibi maiore impetu quam alibi concussum est, cuniculique sex additi, per quos in fossas valde profundas descenderetur. alia verberatio data est Nauaretto atque Omegēsi Comiti, qui veteranos milites & vallones habebat in castris, vocati sunt autem vallones in finibus Belgarum agrestes homines, qui nomina in militiam dederunt. Tertia verberatio concessa est duobus millibus Britannorum, quos Maria regina subsidio miserat è Britannia, & tribus Hispanorum cohortibus tribunatus Nauaretti tribusque Sequanorum. his omnibus imperatum est vt vno tempore oppidum inuaderent, atque ad aggerem pariter accurrerent, neque omnes id facerent coniuncti, sed in tria agmina diuisi, ita vt alter alteri pro opportunitate succurreret. atq; hoc ita factum est, vt distractæ plures in partes defensorum vires debilitarentur. at vero Philippus rex cum reliqua parte copiarum, quæ cum Ferrando Gonzaga erant Samarobrigæ, per illud tempus accessit in castra, atq; vbi tempus opportunum visum est oppidum cępit inuadi. defensores impetum fortiter sustinent aliquandiu. sed cū paruus esset eorū numerus, inopia defensorū potius, quàm vitio munitionis, aut penuria apparatuū res Gallis infeliciter successit, qui deniq; virtuti militū Hispanorū cedere coacti ab ea parte vbi dux constiterat paulatim locū relinquunt. at Hispanus rex, qui armatus exitum pugnę prospectabat in fossam descendit, atq; inde per ruinas murorum vrbem ingressus est, cum inter primos esset dux Allobrogum, qui ingrederentur. percurritur ad templū augustius vsque. postea dux reuertitur ad ruinas, vt infortuniis consuleret, quę poterant inter prędationes exoriri. oppidū igitur cū victoria vbiq; cōclamaretur è tribus lateribus vno tēpore occupatur. at vero cū intelligeretur magna vbiq; fieri cædes vt fieri solet plerunq; vbi per vim in vrbes irrūpitur, Philippus misericordia innocentis populi cōpulsus magna celeritate in oppidum irruit. proponit capitis supplicium in eos, qui in pueros aut senes aut mulierculas sęuirēt, aut qui res sacras vel personas sacras turbasset. amiras è mœnibus cū nonnullis proceribus sese ad fugā demissurus capitur, & Memorātius conestablij filius, Muliēsius regulus, & Cuziēsis, Humēsius, sācti Remi Iarnacius, Andelottus cū ad tētoriū Nauaretti se seruasset ad ductus est ad ducē. trucidati sunt plures quadringentis è defensoribus, at cataphracti equites capti trecenti. Philippus ipse in ingressu oppidi cōstitit, qui cū illud diripiēdū militibus cōcessisset, curauit ne qui participes periculorū nō fuissent, neq; ad prædā quidē admitterentur. capta sunt viginti & septē tormēta bellica varij generis, multiq; bellici apparatus. ignis in quibusdā domibus accēsus extingui-

Ducis Sabaudiæ clementia.

Nostradam' cladem prædixit, p vim astronomicam.

Veromandi descriptio.

Vallones qui sint.

Philippus armatus Veromandum ingreditur per ruinas. Philippi edictū nobile.

extinguitur. multa prȩda capta est in eo oppido, quod sȩpius Britannicis spoliis fuerat locupletatũ,
magnisq; sumptibus Francisci Regis munitum in situ peraccommodato. instauratæ postea sunt
collapsæ partes, præsidiaq; firma imposita. at Henricus Gallorum Rex ea clade accepta cum magnã
partem Gallicæ nobilitatis amisisset, tam insigni calamitate perculsus, veritusq; ne victrices copiȩ
Lutetiam contenderent, quantum potest numerum armatorum conscribit. Heluetios omni cele
ritate acciet. reliquias fusarum copiarum colligit. Ghisium cum suis copijs in Galliam reuocat ex
Italia. dum ipse Pheras munit, dux Allobrogum comitem Arembergȩ ad oppidum Chiatellettum
mittit inter Veromandum & Samarobrigam situm, quod post diuturnam verberationẽ per quas-
dam conditiones deditionis venit in potestatem Hispanorum. tum Hannum oppidum post verbe
rationem deditum est arbitrio regis Hispanorum, quod summa diligentia munitur. post illud Phi-
lippus aduersus Henricum cum exercitu procedens multa castella Nouiodunũ vsque occupat, cun
ctaq; igni & ferro populatur. Sed cum nuntiaretur Lutetiæ transitum & iter à Gallo esse commu-
nitum, quia iam hyems propinquaret, copias in hyberna conuertit, omnesq; captiuos in Belgas di-
stribuit. neq; cessabatur interea in finibus Britanniæ, quoniam circiter viginti Britannorum peditũ
millia, equites mille & quingenti in fines Scotiæ irruperunt, omnia populationibus & cȩdibus re-
plentes. in hos castra mouerunt duo spurij Iacobi regis defuncti filii, & prorex eius prouinciæ cum
magno armatorum numero ad vetandum aditum & deuastationem regni. est autem Scotia insu
la in mari Britannico ad occidentem vergens, pars Albionis, quæ diuiditur a Britannia Tabuda flu-
mine, habetq; ad septentrionem Thulen & Orcades insulas, ad occasum Hebrides, ad meridiẽ Bri-
tanniam, ad orientem Viruedrum promontorium, multisq; fluminibus irrigatur atq; abũdat mõ-
tibus, & ampla planitie. Britanni commisso prælio cum Scotensibus victoria potiuntur, atq; in eo
prælio ambo filii ceciderunt præter multos alios insignes proceres. milites multi præterea vtrinq;
desiderati sunt. Britanni illa victoria elati multis captis oppidis Scotensium ad montem denique
perueniunt, vbi in accessum hostium Scotenses locum muniuerant. qui cum vlterius penetrare nõ
possent præda onusti in patriam reuertunt. at vero quoniam non simplex accidit plerunque infor-
tunium, sed ea multiplicantur quæ aduersa accidunt, non minus infeliciter pugnatum est a Gallis
in mari oceano. Nam Britannica classis cum Hispana coniuncta per Gallicana litora oberrans ob-
uias habuit nonnullas onerarias naues è noua Gallia antarctica Indicis mercimoniis & aromatibus
onustas, quæ vbi cruentum prælium commisissent, post multa nauigia a Gallis succensa Hispani de
nique victores euadunt, multis opulentis nauibus potiuntur, multaque nauigia demerguntur.
interea clades ad Veromandum a Gallis accepta, oppidumque Veromandum vi captum ab Hispa-
nis in finibus Belgarum nuntiatur, quamobrem pontifex desperatis nouis subsidiis è Gallia, diutur-
nis sumptibus bellorum defatigatus & exhaustus, frequentibus suorum cȩdibus, incendiis, præda-
tionibus non mediocriter afflictus, cohortantibus ad pacem multis purpuratis patribus cœpit de-
mum ad eam aspirare, de qua denuo ab Alexandro Placito agi cœptum est. Philippus Rex cum ad
pacem semper magis quam ad bellum fuisset propensus, vt qui propè inuitus aduersus communẽ
omnium christianorũ patrem suscepisset, eam videbatur libenter admissurus, de qua dum inter hos
agitur, Galli Fossanum in subalpina Gallia obsident, oppidum natura loci & àrte munitissimum,
quod ab Hispanis præsidiis egregiè defendebatur. at Albanus Romam mittit exploratum ad expu-
gnationem ex ea parte, in qua est erectum templum sanctȩ crucis Hierusalemi. Palatius & Mosche
ra per noctem omnibus diligenter exploratis reuersi nuntiant Albano facile futurum esse, si vrbs
repente cum quibusdam tormentis inuadatur, illam capere. alii tamen duces istud difficillimum es
se arbitrabantur, cum tanta inessent præsidia, & quædam etiam difficultas propter situm, atque po-
pulus non mediocriter infensus Hispano nomini ob acceptas calamitates. veruntamẽ Albanus ma
gis vt ad pacem pontifex cogeretur, quàm quod speraret vrbem se posse capere, omnes copias ad
Columnam contrahit. iubet curare corpora. nuntiat Romam esse inuadendam. monet die poste-
ro, vt ibi relinquant impedimenta. hortatur milites si Romam ingrediantur libertatem conclama
re, quo nomine ab hostibus dignoscerentur. proponit capitis supplicium siquis vi in mulieres vte-
retur, aut in sacras personas. tum præmissis trecentis peditibus cum scalis & quibusdam equitibus
iubet ad septimam horam noctis præstò esse ad portam Maiorem vocatam, enitique illam capere;
quia statim aliȩ copiæ ferrent suppetias. Sed paulo post tanta fuit vis imbrium, vt pedites propter
vim aquarum minime fecerint vsitatum iter, atque coacti sint per longiores tramites incedere,
quare ad statutam horam adesse non potuerunt. Albanus prima vigilia castra mouit sensim in-
cedens. cum tormentis. Alexander Placitus Romam reuersus hos bellorum motus visos cum
discederet ab Albano Carafæ obnuntiat; qui veritus ne Tybur aut Romam accederet eadem no-
cte Ghisium certiorem facit, vt suas copias contraheret, seque pararet ad defensionem. ipse post-
modo Romanorum animis parum confidẽs ob ea multa damna, quæ causa horum bellorum per-
pessi fuerant, rem silentio inuoluit. neminem ad arma vocat, ipse cum suis militibus ad vrbis custo-
diam ac mœnia profectus custodias vbiq; locat, & in ea parte præsertim, in quam irrupturos hostes
suspicabatur. Ascanius tertia hora ante lucem ad portã profectus ex equite captiuo, qui prædabun
dus cum alijs exierat, Romanos esse armatos intelligit. custodias vrbis esse frequentes, & in omnia
loca opportuna distributas. fit anceps quid esset agẽdũ, venitq; in suspicionẽ sua cõsilia ne hostibus
paterent. sub aurorã postea illi trecenti cũ scalis præmissi accedunt. horũ aduentus Romã ab agre
stibus nũtiatur. mox accedit Albanus cũ tormentis, qui sentiẽs suos conatus põtifici innotuisse, vel
ꝙ iã pȩnituisset suscepti consilij vt nimis inhumani, vel ꝙ verebatur ne si in vrbẽ irrupisset, suȩ co-
piȩ rapinis intentæ à Strozzeanis trucidarẽtur, mutauit cõsiliũ. nã Strozza hac ipsa de causa vt in-

Copiȩ ex Italia reuocatȩ.

Chiatellettũ captum.

Hannum captum.

Scotiæ bella.

Scotiȩ descriptio.

Cruentũ prȩlium nauale.

Fossanũ obsessum.

Albanus Romã inuadendam pronũtiat vt facilius ad pacẽ pont. cõpelleretur.

rapinis occupatos hostes vrbanis repente reuersus opprimeret, exierat ex vrbe cũ decẽ vexillis Aquitanorum, & quadringentis galeatis equitibus. cum nemo super mœnibus aspectus fuisset, verebatur ita rem ex composito fuisse instructam, quare noluit fortunæ inconstantis voluntatem experiri, vniuersamq; existimationem multis laboribus ac vigilijs plurimis collectam vna hora, atq; adeo vno tẽporis momento profundere. rursus ad Columnam se recipit. Carafa cognita trecentorũ scaliferorũ fuga, qui relictis scalis & quibusdam armis profugerant, mittit equites ad insequendum. quidã capti sunt, alij trucidati. Ghisius in agro Tyburtino vniuersas suas copias in vnum contraxerat, vt Romæ castra cum Pontificijs cõiungeret, Albanumq; à tergo adoriretur. tum certior fit à Rege de accepta clade, iubeturq; quàm citissimè in Galliam cũ suis copijs redire. scripsit etiam ad Pontificem rex Hẽricus, vt qua salubriore via, fieri posset, suis rebus cõsuleret, donec ipse ab accepta calamitate aliquãtulũ conualesceret. Illo nuntio accepto Venetis & Hetruriæ Duce intercedentibus efficiunt vt maturè Põtifex pacis cõditionibus assentiretur quæ essẽt honestæ, quod factũ est nulla habita ducis Ferrariẽsis mẽtione. ad eas cõditiones tractãdas Sãctiflorius & Vitellocius cardinales Albanũ cõueniũt; inter quos res ita concluditur; vt Carafa in colloquiũ cum Albano Cauas conueniret, vbi totum negotiũ de pace esset transigendũ. Carafa Palesanum contendit, atq; mox Albano ad Cauas fit obuius. ibi inter Albanum Philippi regis nomine & tres purpuratos antistites nomine Pontificio, ita de pace conuenit. vt vterq; princeps legitimum procuratorem mitteret, ad ea quę communi consilio cõclusa fuissent confirmanda. sic Pontificis nomine Carafa procurator instituitur. Paulus Papa IIII. dilecte fili noster salutẽ & apostolicã benedictionẽ, Cupientes studio pacis & quietis, quam præ cæteris rebus omnibus summopere diligimus, vt sedatis tumultibus bellicis diuinis obsequijs prout nostro pastorali incumbit officio, toto animi affectu ac libera mente vacare possimus, aliquam concordiam præsenti temporum conditioni accommodatam cum nobili viro duce Albano bellum nobiscum in præsenti gerente inire, tibi etiam secundum carnem nostro nepoti, qui mentem & intentionẽ nostram optimè nosti, & cuius fidem, prudentiam, diligẽtiam, & probitatem in pluribus arduis huius sanctæ sedis negotijs iam diu planè cognouimus vna cum his, de quibus tibi videbitur de sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalibus cum eodem duce in aliquo congruo & securo loco conuenienti, & cum eo nomine sui regis, à quo super hoc sufficiens mandatũ habere putatur, pacẽ & cõcordiam nomine nostro tractandi, & quancunq; capitulationem & pactionem ineundi, aliave in præfatis necessaria & opportuna & quæ nos ipsi, si præsentes adessemus facere possumus, faciendi & exequendi plenã & liberã apostolica autoritate per præsentes concedimus facultatẽ & potestatem. datũ Romæ apud sanctum Petrum sub annulo piscatoris die octauo Septembris. 1557. pontificatus nostri anno tertio. à tergo, dilecto filio nostro Carolo sanctorũ Viti & Modesti in macello martyrũ diacono cardinali Carafæ nuncupato. Albanus tametsi ad omnia Philippi Regis negotia exequenda plenissimam facultatem habebat, neq; indigebat denuo vt procurator institueretur, tamen Philippus ne qua dubitatio posset Pontificem à pace deterrere, ita etiam suũ procuratorem cum præcipua ad hoc munus autoritate rursus Albanum legitimè creat. Philippus Dei gratia Hispaniarum, Anglię, Francię, Neapolis, vtriusq; Siciliæ, Hierusalem, Hibernię & c. rex. Archidux Austriæ, dux Burgundiæ, Mediolani, Brabantiæ. comes Habspurgij, Flandriæ, Tyrolis &c. recognoscimus & notum facimus tenore præsentium vniuersis quòd quamuis pro incredibili studio & amore ad componendam illam dissensionẽ quę inter summũ. D. Paulũ diuina prouidentia. S. R. & vniuersalis ecclesiæ Pont. Max. & nos diebus elapsis nõ sine magno animi nostri dolore coorta fuit die. 17. mẽsis decẽbris anno domini. 1556. Illust. fideli, nobis dilecto D. Fernando Aluarecio Toletano duci Albæ cõsiliario nostro status prætorij pfecto, proregi regni nostri Neapolitani, gubernatori Mediolani & exercitus nostri in Italia sũmo duci plenam facultatem dederimus cum eius. S. aut quibuscunq, personis ab ea potestatẽ habẽtibus omnia tractandi, paciscendi, exequendi, quæ ad hanc compositionẽ & concordiã spectare videantur, quo tamen huic negotio necessario mora nulla aut dubitatio inijciatur, quin ad exitum optatũ perducatur, & nostro huic desiderio plenius satisfiat, eãdem illam facultatem cũ eisdem clausulis prout iacent ad verbum eisdem modis & formis gratificare, stabilire, & confirmare decreuimus, prout tenore præsentiũ gratificamus, stabilimus, cõfirmamus, ratumq; habemus & approbamus, quidquid præfati mandati nostri virtute huc vsq; gestũ, actum, & transactũ est ab ipso duce Albæ cum. S. D. N. Paulo Quarto, aut ab eo potestatẽ habentibus, ac si à nobis id actum & conclusum foret. & ad vberiorem cautelam, quatenus opus est, eidẽ duci Albano confisi & eius integritati & prudentiæ multarum rerum eandem prouinciam per præsentes demandamus, dantes denuo plenã, quatenus opus sit, facultatem, autoritatẽ, & potestatem vt nostro nomine ac pro nobis possit & valeat cũ præfato. S. D. N. Paulo Quarto Pont. Max. seu cum ad modum reuerendo Card. Carafa, vel alio seu alijs quibusuis à sua Beat. potestatem habẽtibus conuentiones, pacta, & capitula quæuis inire, tractare, concludere, firmare, vel inita iam cõtinuare & ad finem perducere. nec nõ alias donationes, cõcessiones, cautiones, securitates, & promissiones cuiuscunq; qualitatis, aut existentiæ fuerint, prout ipsi bene visum sit, promittere, acceptare, & nostro nomine assicurare, etiam si mãdatum exigant præcipuum, quàm præsentibus est expressum, omniaque alia singula facere, firmare, disponere, ordinare, & pertractare, quæ nos ipsi disponere, facere, & pertractare possemus, si ore presentes essemus, & illa si opus fuerit iuramento confirmare, vnumque aut plures ad præmissa loco eius substituere cum simili seu limitata potestate. promittentes sub nostra fide & verbo regijs nos gratum & ratum habituros, & omni dolo ac fraude semotis obseruaturos quidquid per eundem ducem Albanum mandatarium nostrum aut substituendum, aut substituendos, actum, gestum, ordinatum, conuentum, concordatum, promissum, & conclusum fuerit circa præmissa, vel

quod-

Pacis conditiones inter Pont. & Philippum nulla habita mẽsione Ferrariensis.

Carafa procurator.

Albanus procurator Philippi regis.

quod libet præmissorū, & nullo vnquam tempore reuocaturos, neq; vlla ex parte contrauenturos, sub bonorum nostrorum omnium præsentium & futurorum obligatione. harum testimonio literarum manu nostra subscriptarum. & sigilli nostri secreti impressione munitarum. datum Bruxellis ducatus nostri Brabantiæ die. 26. mensis Iulij anno domini. 1557. præsentibus testibus viris illustribus D. Ferrādo Gonzaga, D. Antonio Toletano, D. Bernardino Mendocio, D. Ioanne Maurico rerū nostri status consiliarijs. ita legitimis procuratoribus institutis ab vtroq; principe pacis conditiones huiusmodi subscriptionibus vtrinq; confirmantur, à Carafa Pontificis, ab Albano regis Hispaniarū nomine. Vt Albanus regis nomine tanquam filij sanctę Ecclesię, apostolicę obedientię causa suppliciter, & qua conuenit reuerentia, veniā petat à S. D. Pont. quod ipsum rex faciat per oratorē postmodo hac ipsa de causa Romā missum. Vt Pontifex ipse tanquam pater clementissimus in suam gratiam regē ipsum recipiat, admittatq; ad omnia beneficia, quæ cæteris Christianis principibus cōceduntur. Vt Pontifex fœderationē renuntiaret Gallorum regi, essetq; in posterum communis tanquam vtriusq; parēs. Vt regio nomine omnes vrbes, oppida, munitiones, & cętera loca cuius vis pronuncię siue regionis mœnibus nudata restituerentur, quę subiecta fuissent imperio pontificio ab initio belli capta ad præsentem vsq; diem. Vt omnia bellica tormenta vtrinque capta quouis modo ab vtrisq; restituerētur. Vt ex vtraq; parte supplicia, pęnęq; indictę obliterarentur, perpetuæq; obliuioni mandarentur, quæ cuiusuis ætatis, conditionis, dignitatis, sexus, hominibus fuissent obnuntiatę horū bellorum causa; omnibusq; nō solùm venia & impunitas concederetur, verū etiam honores, dignitates, iura, officia, vrbes, munitiones, castella restituerentur, omniaq; tam mobilia bona, quàm immobilia, quę cuiuis erepta, interdicta, impedita fuissent per horum opportunitatem, at nō alijs de causis atq; ne per hanc conditionē aliquid commodi Marco Antonio Columnæ, aut Ascanio Corniensi afferatur, illi intelligantur esse contumaces, vti sunt in præsenti, quorum negotium totum liberæ Pontificis voluntati relinquatur. Vt Palianum quale nunc est Io. Bernardino Carboni sequestro vtriusq; partis consensu concedatur, qui iuret se fidem vtrisq; principibus seruaturum, obseruaturumq; pactiones inter Carafam & Albanum compositas, qui præfuturus est Paliano cum octingentis peditibus communibus vtriusq; principis stipendiis. has autem pactiones Carafa pontificio, Albanus regio nomine pro facultate, autoritateq; sibi concessa cōfirmarunt, iurarun tq; in animas suorum principum quòd sine vlla fraude, aut cauillatione, aut exceptione seruabūtur; ad quarum rerum fidem præmissarum ambo subscriptionibus prædicta confirmarunt præsentibus cardinalibus Sanctiflorio & Vitellio, solitisq; sigillis consignarunt, quibus tanquam testes etiam prædicti cardinales subscripsere. sed quoniam nihil certum adhuc de Paliano vtrius tandem futurum esset confirmatum fuerat, conueniunt inter se Carafa & Albanus secreta propriaq; cōditione vt ad arbitrium Regis id referatur an velit Palianum mœnibus nudatum restitui, ita vt nō possit amplius muniri, donec satis apta permutatio fiat, rexq; rependent locum æquæ vtilitatis. quòd si controuersia de permutatione oriatur, ea cōcedatur senatui Veneto dijudicanda, cuius sententiæ vtriq; principes acquiescāt. illa facta permutatione concedatur Palianum cui rex voluerit, modo ne sit Romanæ ecclesię hostis atrocissimus, atq; sequester ex eat Paliano mœnibus nudato. hisce conditionibus ita vtrinq; confirmatis Palianum cum prædictis præsidijs datur Carboni custodiendum. Cardinales Romam pacem Pontifici compositam fuisse nuntiant, propter quam multa lætitiæ signa parabantur. sed ita creuit sequēti nocte vis aquarum ob inauditam imbrium crebritatem & magnitudinem, vt Tybris spretis sui aluei carceribus, solitoq; hospitio minime contentus, non amplius intra ripas se contineret, sed tanta cum copia aquarum & violentia insolitarum per agrum Latinum vagaretur, vt vniuersam Romam nauigabilem fecerit, multaq; ædificia partim ob vetustatem debilia, partim ob inconstantiam fundamentorum propter humoris copiam corruerint. multi egregia opera facti horti. multæ pulcherrimæ picturę, multa amęna viridaria sunt deuastata. magnus fuit hominum etiam atq; animalium brutorum numerus quę in aquis perierunt immensa ac propè incredibilia fuerūt damna quę vniuerso Latio illata sunt per illam inundationem. nam sanè propè ausim dicere, tam atrocem fuisse, tamq; calamitosam Romanis hanc inundationem, vt non minus malorum vna nox vniuerso Latio attulerit, quàm crudelitas armatorum hostium & rabies atq; acerbitas bellorum omnium superiorū multorū mēsiū. neq; Bononia sanè, aut Florētia nobilissimæ vrbes multò moderatius tractatę fuerunt à suis fluminibus; quippe cum ita ob immensam pluuiarum copiam excreuerint, vt cum maxima ruina & detrimēto illarum vrbium cognitum sit non satis bonam esse viciniratem magnorum ac dementium fluuiorum. Pontifex quòd hæc non sine numine consilioq; diuino fieri existimabat, ad placandam iram numinis, ad implorandam à diuina clementia veniā delictorum, ad impetrandum aliquod refugium tantarum calamitatum, supplicationes & solēne vocatum Iubileum indicit. atq; cum diui Bartholomæi corpus inter ruinas sui templi ob inundationem collapsi repertum fuisset, illud magna & solenni cum pompa ac supplicationibus in templum diui Petri comportandum curauit. deinde postero die Albanus sub noctem Romam ingreditur cum magna totius populi lætitiæ significatione, ad petendam veniam. ad Pontificem profectus perhumaniter accipitur. omnibus captiuis donatur. deinde die tertio Neapolim accessurus Roma discedit.

Pacis conditiones.

Tybridis inūdatio memorabilis.

LIBRI DECIMI FINIS.

NATALIS COMITIS HISTORIARUM SUI TEMPORIS,

LIBER UNDECIMUS.

Bella diuinitus vt immittuntur.

REBVS pontificiis per hunc modum compositis, decrescente paulatim molestissima Tybridis inundatione, iam Latium post multas ærumnas, infinitos labores, plurimas cædes, latrocinia, rapinas, prædationes, incendia suauissimam pacem gustare cępit; & quasi è diuturna grauissimaque valetudine aliquantulum conualescere. Sunt enim bella quasi saluberrimum remedium quoddam diuinitus immissum ciuitatibus, quibus vbi multis con sceleratis hominibus, tanquam malignis noxiisq; humoribus replerę fuerint, tunc diuinitus vel bellum, vel pestilentia, vel fames expectanda est, qua ratione tanquam per tenuem victum, vel phlebotomiam, vel euacuationē vi pharmacorum, quam ex aere imbibimus, vrbes purgantur. atqui morbi huiusce imminentis indicium est, tanquam inæqualis durique pulsus, iniustitia, perfidia, crudelitas mutua, potēriorumq; tyrannis ciuium in imbecilliores, quibus nulla adsit charitas, aut vera religio, virtutesq; omnes & disciplinæ negliguntur, pro quibus torpor, & luxus, & segnities dominantur.

Bellorum futurorum indicia.

hæc vbi apparuerint, non procul abesse putanda est vltio diuina. nam id certè fit, vt res omnes inexplicabili quodam inter se nexu variata semper ferè vicissitudine regantur, cum neq; pax, neq; bellū, neque res huiusmodi maximę vel minimę sine diuina voluntate mentes hominum sensim ad illud mouente fieri consueuerint. ita pax è bello, & è pace bellum ad hominum salutem, si sapiant, diuinitus exoritur. at verò quoniam multa oppida a Philippo possidebantur in Hetruria, ita denique composita est res Senēsis, vt Cosmus Dux Florentiæ omnia Senensis ditionis possideret præter Vrbatellum, & portum Herculis ac Telamonium. etenim quia Populonium vrbs nobilis, & antiqua Hetruriæ in litore maris Tyrrheni posita videbatur in magno periculo versari, ne à Gallicis vel Turcicis classibus occuparetur, muniretur que tanquam præualidum propugnaculum, vnde omnes Hetruriæ vrbes perpetuis incursionibus & hostilibus molestiis infestarētur, quia princeps ipse Populonij non posset tantarum copiarum viribus resistere, quamuis eximia sit fide, strenuitate, ac peritia rei bellicæ, Philippus rex, & ante Carolus Quintus Cæsar prudenti salubrique consilio illam vrbem Cosmo Hetruriæ Duci commendarunt, vt cuius potentiam cognouissent, & prudentiam in omni genere publicæ administrationis. promissum est etiam redditum iri quantum pecuniæ in illa munitione & in custodiis fuisset absumptum. atque cum multa millia nummum absumpta fuissent, illa postmodo sunt in rationibus Senensibus supputata nec ita multo post Turcæ ad Populonium descensiones facientes accepta non aspernanda clade ab Hetruscis copiis, turpiter sunt a suscepto consilio reiecti.

Io. Lusitani Regis mors.

quæ dum ita aguntur, Ioannes rex Lusitaniæ Vlisponæ naturæ concessit, relicto Sebastiano impubere puero trium annorum Ioannis vnici filij filio, qui paulo ante mortem ipsius Regis decesserat. cæterum pont[illegible] qui autor & persuasor fuerat, vt induciæ inter duos potētissimos christianorum Reges abrumperentur, & propè confirmata sędera soluerentur, cōfestim animum adiecit ad illos placandos, om[illegible] studio, industria, diligentia conatur ad pristinam cōcordiā reuocare. legationes itaque ad Henricum mittit in Galliam transalpinam Antonium Triultium purpuratum antistitem. ad Philippum regem Bruxellas Carafam cardinalem; qui illorum regum animos placare, & ad pristinam concordiam reuocare, atque pro viribus res inter illos componere, niterentur. Albanus interea Neapolim profectus partem copiarum dimittit, partem transmittit in Galliam subalpinam aduersus Ducem Ferrariensem. ipse postea vt rebus omnibus interesset Neapoli Caietam accedit. ibi conscendens triremem cum classe nauigaturus asperrima tempestate impeditur

peditur

peditur quo minus posset opportunè per auni tempus agrum Ferrariensem hostiliter inuadere,cũ. & acriter hyemaret,& vis frigorum milites esse sub dio non pateretur. in Insubriam itaque Mediolanum se recipit, ibiq; hyemat,& tempus accommodatum educendis copijs expectat. at Philippus rex quòd sibi non planè satisfieret ab antistite purpurato Tridentino in ea administratione, Ioannem Figarolam virum bonum ac strenuum arcis Mediolanensis, præfectum in Mediolanẽsem pręfecturam sufficit. Sed quoniam Cyrnus insula nonnulla ex parte erat adhuc in potestate Gallorũ, sicuti explicatum est superius, Genuenses illius insulæ iacturam grauiter ferentes sentiunt quanti res illa referret non solùm ad publica, sed etiam ad priuata commoda. non enim solùm respublica Genuensis erat magnopere illa iactura diminuta, sed etiam in multos priuatos illa calamitas redundabat; pręter illud, quòd solet iactura cuiusq; rei videri molestior intericcto tempore, atq, cognito pristino vsu. nam proximum mare vniuersum Gallicis classibus infestabatur, cum naues mercimonijs onustæ diripentur, neque vlla satis tuta daretur conuehendi commeatus in vrbẽ facultas. illud autem tanto molestius accedebat, quanto steriliorem, magisq; infęcũdum vrbs habet agrum, cuius vniuersa propè salus & conseruatio in iis consistit rebus, quæ importabantur. decretum est idcirco à Genuensibus enitendum esse totis viribus, vt tantarum miseriarum, molestiarumq; cumulos, quanti in dies imminere videbantur auerterent. seq; perpetuis calamitatibus, magnis sumptibus, summo omnium facultarum periculo subleuarent. illud negotium facilius factura apparebat paulo ante accepta Gallorum ad Veromandum clades, & copiarum quæ in Italiam subsidio pontifici venerant reuocatio, & res Hispanis vno tempore pluribus in locis feliciter succedentes. Hieronymum igitur Lodronium cum duobus millibus & quingentis peditibus Germanis, Italis quingẽtis in vrbem accersunt, quibus censis exhibent stipendia. copias in insulam Cyrnum exponunt. iubent præfectos, procuratoresq; publicæ vtilitatis Catalium sinum obsidere, atque conati omni studio illo potiri, dum Andreas & Antonius Auriæ maritimas partes munitorum locorum Gallicæ ditionis infestant, atq, ad litus arenosum, & Tilocem, & Aureum montem ad nauigantes omnia replent trepidatione, & postea portum Syracusanum. dum sinus Casalius obsidetur, quotidie pugnatur minutis prœliis. multi vtrinq; exeunt ad leuia certamina. at Paulus Iordanus Vrsinus, qui præerat rebus insulanis cum proregia potestate, vt dictum fuit, cum Gallicis præsidijs, vir autoritate & cognitione rerum militarium clarus, quamuis cumulatè optimi ducis officio ac omnibus numeris satisfecisset, tamen propter Belgica Henrici Regis infortunia recentia, cum neque subsidia necessaria; auxilia pro præsenti difficultate, neq; necessarios commeatus posset extorquere, coactus est vniuersas suas vires in tria loca opportuniora totius insulæ contrahere, atque ita qua posset ratione sibi illatum bellum sustinere. nam profectò ita requirit bellica ratio, vt paruas vires duces in pręstãtiora loca ad defensionem contrahant, quoniam multò potentiores sunt coniunctarum vires, quã separatarum copiarum. quę enim defendi non possunt muniriones, castella, vrbes vel euerti conuenit, vel flammis absumi, si aliquam hostibus vtilitatem contra nos afferre possint, vel si angustia tẽporis istud fieri non patiatur, necessitasq; vrgeat, deserenda sunt ipsa loca, ne vno temporis momento & munitiones & copiæ & existimatio perdatur per gloriam hostium. Iordanus demũ post multas Catalii sinus oppugnationes oppidum illud cogitur relinquere. seq; in portum Syracusanum, & in montana quædam loca cum præsidijs recipere. ibi tamdiu singulari virtute & admirabili propè strenuitate conatus hostium sustinuit per summam rerum omnium necessariarum inopiam, ac penuriam, maritimis terrestribusque præliis resistens, vt magnam tamen partem insulæ Gallorũ imperio reseruauerit. vbi annus inter hæc varia certamina præteriisset, Genuenses propter aeris illius insulæ intẽperiẽ Vrcinio, Cesiæ litore, & vrbe Mantinorũ Bastia egregiè munitis, firmissimisq; præsidijs obfirmatis iam propè magnitudine sumptuum defessi vniuersum negotium in annuum sequentem reiiciunt. in finibus verò Insubrum Figarola audita clade Gallica in finibus Belgarum, cũ Henrico res non feliciter succederent aduersus Philippum regem Hispaniarum, & ipse collectis, conscriptisq; veteribus copijs & nonnullis recentibus magna celeritate repentino aduentu recuperat nonnulla castella in agro Dertonensi, quæ capta fuerant à Gallis, & quorum præsidia proxima quæque ferro, prædationibus, incendijs populabantur. castris itaque positis ad Põzonem, quod est oppidi nomen, illo breui potitur, quare fit vt Dertonensis Alexandrinusq; ager, & proxima omnia tuta reddita sint ab omnibus rapinis ac molestiis Gallorum hostium. At Ferrandus Gonzaga vir insigni laude rerum bellicarum illustris, multis rebus præclarè gestis. multis honorum gradibus, multis honorificentissimis pręfecturis clarus; post multas fortunæ & inuidorum difficultates superatus, Brixellis naturæ concessit non sine magno Philippi Regis & omnium bonorum męrore ac lacrymis, in cuius funere multa præclara, & hæc in primis carmina scripta sunt.

Cyrni bellũ instauratum.

Pauli Iordani Vrsini virtus.

Figarolę virtus.

Ferrandi Gõxagæ mors.

Multia decessit honos & gloria magna
Italici decoris Gonzaga lumine casso.

Ghisius propter Belgicum infortunium, sicuti dicebamus, ab Henrico rege in Galliam reuocatus, vbi decreuisset inundatio ac diluuium Romæ magnis itineribus, & quanta fieri potest celeritate in Galliam properat, iussis copiis summa diligentia per Galliam togatam Ferrariensemque agrum in Galliam & ipsis proficisci. reliquit etiam quędam vexilla æquitatus ac peditatus, quæ apud Ducem Ferrariensem essent in hybernis, cum iam bellum aduersus illũ, vti patebat, parari cępisset: qui hac ipsa de causa omnia castella munienda, rebusque omnibus necessarijs instruenda curauerat. munita est Herberia oppidum præcipuè, ante quod propugnaculum quoddam è gleba ita sublime erexit, vt posset idem oppidum protegere ab omni verberatione, omnibusq; propinquis castellis hostilis ditionis imminere, & siqua forent molesta, exitium minari. Philippus rex post pacem cum pontifi

Herberia munita.

ce com-

ce compositam, recuperataq; castella, quę diximus, in Insubria, quoniam visus esset vir tractandis negotiis accommodatus Ioannes Figarola subrogato in Mediolanensem præfecturam Consaluo Ferrando regulo Suessano, comissaq; arcis Mediolanensis custodia Alphonso Pimentello, decernit Figarolam assiduum oratorem apud pontificem, qui regio nomine negotiaretur. Pimentellus citatis equis in Insubriam Bruxellis properat ad ipsam pręfecturam, vbi cum magna lætitiæ significatione fuit exceptus. Figarolæ propius ad vrbem Romam profecto significatur ab iis, qui Hispanis partibus studebant, eius aduentum molestissimum accidere pontifici, quamobrem ad dedecus regium, & incommoda ipsius deuitanda cauẽdam esse senis iracundi indignationem, qui esset implacabilis vbi semel odium concepisset: quare ita hortantibus atq; persuadentibus amicis mutat consilium, Caietamq; contendit donec indignatio pontificia deferuesceret. indignationis causa fuit quod Figarola in præfectura Mediolanensi passus fuerat æquo animo, vel potius insserat, supellectilem quã dam opulentam sanè Reidetti Ludouici viri pontifici gratissimi diripi, qui Mediolanum ad ducendam vxorem cum quibusdam Gallis pontificis familiaribus accesserat. eam supellectilem repetenti Reidetto rẽsponsum est iure belli inter duos Reges videri fuisse ablatam, cum esset viri Galli. Pontifex eam rapinam ægerrimè tulit, quoniam periniquum videretur hominem innocẽtem, inermẽ, nullis bellorum motibus vnquam implicatum, nullius sceleris conscium, neutram in partem magis propensum, qui multos annos Romam habuisset pro patria, qui nihil non modo non fecerat, sed neque cogitauerat quidem pro Gallis aduersus Hispanum regem. ita impune nomine quidem bellorum, sed reipsa per libidinem & auaritiam, cupiditatemq, habendi spoliari ab Hispanis. quibus accedebat etiam, quod acceptis quibusdam iniuriis nullum æquum ius obtinere potuisset. Figarola illa tanta rerum nouitate atque indignatione pontificis ira consternatur, cum omnes gradus honoris ita amisisset, vt in grauissimum morbum ob animi molestiam inciderit. verumtamen multorum purpuratorum patrum precibus impetratur postremum vt Figarola in legationem sit admissus, veniamq; consecutus, si eam supplex precaretur. Sed postmodo admissus nõ prius ab illo morbo conualuit, quàm extremum vitæ suæ diem concluserit. sufficctus est illi in eam legationem Frãciscus Vargas Hispanus, qui legatione apud Venetos tunc fungebatur, vir, vt ex eius colloquijs, & consuetudine sæpius cognoui, doctrina, ingenio, prudentia clarus. per quod tempus primum nata est controuersia de superiore loco inter Hispanum, Gallumq; Reges, & Polonum ac Lusitanum, siue eorum regum legationes, & Florentiæ, Ferrariæque Duces; & Vrbini ac Mantuæ. Quædum fortuna sursum deorsum versat in Italia, paulatim atrocissimi & immanissimi belli, quod natum est, in Gallia transalpina, semina concipiuntur, quod ita peruagatum est per eam prouinciam, vt vniuersam multis, miserabilibusque cladibus afflixerit, & propè funditus euerterit. nam eius fragor, incendia, ruinæ exauditæ sunt ac peruenerunt ferè in vniuersas gentes. plurimum finitimas prouincias infestarunt, ac penetrarunt, exitioq, fuerunt multis mortalibus vel citra montẽ Apenninũ. Ad huiusce tanti belli originem explicandam, videtur repetẽdum altius, quæ causæ nobilissimas & potentissimas familias Galliæ comatæ compulerint in mutua vulnera ad arma suscipienda, quę denique in catholicam religionem, & in ipsum potentissimum Galliarum Regem conuersa sunt, cum alioquin illa natio soleat esse sui Regis præcipuè obseruantissima. Est morbus quidam propè natiuus & certè communis omnium ferè illorum, qui principum, Regum, aut Imperatorum greges, gratiamq; sectantur, neminem vt æquo animo ferant sibi esse parem, nedum superiorem gratia, & consuetudine apud principem: quę pestis per liberas etiam ciuitates, & resp. & multorum administrationes latè peruagatur, cum semper æmulatio & inuidia & odium occultum sit inter pares, & illud præsertim si ad primarios honores, honorificentioresque magistratus aspirent. His enim cęterorum parium contumeliæ, & dedecora, & turpitudines, & infortunia propria felicitas existimatur. neque tamen vlla est vrbs tam parua, nullum oppidum, nullus pagus, in quo nemo sit qui sibi principatum expectat, primumque locum non aucupetur. nam semper præclarum fuit habitũ, vel sine virtute insigniri ornamentis virtutis, quæ sunt imperia in cæteros homines, potentia, magistratus, autoritas, existimatio. Accidit igitur vt Vandomia, Sciatiloneaque familiæ totius ferè Galliæ comatæ nobilissimæ ac potentissimæ propter multas opes & clientellas & affinitates clandestina odia & occultas simultates aduersus Ghisiam familiam & ipsam nobilissimam, regijsq; opibus suffultam & multis egregiis bellicis condecoratam exerceret. causę simultatum fuerunt complures, sed præcipua, quod Vandomia iam opulentissimo Cantabrorum regno insignita, ac propter propriam potentiam clara, regięq; stirpi ita propinqua, vt nisi Valesijs regibus per Valesios legitimè successum esset, amplissimum & magnificentissimum totius Gallię regnum, atque imperiũ totius Gallicę prouincię ad se iure hęreditario deuolui existimans, non satis trãquillo animo ferebat Ghisios plurimum gratia apud Regem Henricum Gallorum valere atque post regem ipsum omnia ferè in Gallia moderari. Huic rei paulo post illud etiam accessit, quod Franciscus Henrici filius vxorem duxit Scotensem Reginam, quę Ghisiæ familiæ erat coniũcta, & antiquiores causæ ob quas Rex non satis fidens Vandomijs hærere Ghisijs cogebatur, quare inter vndas propè bellorum res paulatim fluctuare cæperunt. Has clandestinas simultates non aspernandam turbandæ Galliæ comatæ occasionem nacta fortuna paulatim alia semina iacit contentionum & rixarum, vnde postmodo illis succrescentibus Gallia vniuersa denique maximis cladibus & incendiis cum multa populorum Gallicorum, omnisq; ætatis & amicorum hominum internecione afflictata est. Nam Gaspar Sciatilioneus Galliæ amiras præfectus tormẽtario negotio, quæ dignitas maxima est apud Gallos, eques ordinis diui Michaelis conestablij nepos, cum simultates & ipse, inimicitiasq; exerceret aduersus Ghisios proceres, quibus se imparem viribus autoritateq; intelligebat, sese ad Vandomias

Io. Figarolæ mors.

Contẽtiones de præcedẽtia inter legationes.

Cõtentiones aulicorum.

Causæ bellorum Gallicorum.

partes

partes contulit & ipsos infensos Ghisijs multis de causis, vt sciebat. Nata est controuersia quædam recens inter Ducem Namuriensem, conestablium, & Henricum Regem de virgine quadam Vandomia, quæ controuersia fuit Ghisijs pergrata; quia sic non modo ipsi gratia facillime præstare possēt apud Regem, sed etiam Regis odium atque indignationem conuertere ad Vandomios opprimendos; quippe cum rex neque videretur propter illam controuersiam satis confidere Vandomijs, & Ghisij Namuriensem Ducem palam tuebantur. Amiras, qui diligenter, magnoq; studio vltionis opportunitatem aucupabatur, ratus præsentem occasionem minime esse negligendam, dum animi vtrinque recentibus creditis iniurijs essent inflammati ad vltionem, comitia clam Lutetiam Parisiorum indicit. Ad ea comitia conuocat affines & propinquos virginis, ad quæ conueniunt insigniores duces Sciarilionei, quibus aut inuisa, aut etiam molesta iam esset Ghisia potentia, & gratia apud Regem: quippe cum mos sit inueteratus & propè auitus aulæ Gallicæ, nihil vt ab ea feratur mediocre. Nam qui gratia valet apud Regem, ille solus est apud omnes populos Galliæ admirabilis, & gloriosus: qui nulla gratia valet, cæteris Gallis omnibus est despectui, nullamque obtinet autoritatē inter Gallos, quamuis opibus, nobilitate, principatu, gloria rerum gestarum alioquin sit illustris. In illis comitijs multæ magnæ atque graues agitatæ sunt querelæ de Ghisia importunitate; sed omnium sententiarum grauissima fuit illa, & quæ atrocissimè animos præsentium impelleret, quod ad explicandam odij atrocitatem quamuis occasionem auidissime arriperent Ghisij, vt nunc etiā fecerūt, cum prætet veteres iniurias perfidiam Namuriensis Ducis aduersus Vandomios tuerētur. Non esse diutius ferendam ignominiam illatam Vandomio splendori ante illum diem incontaminato, neque tyrannidem iam Ghisiorum crudelissimam, at non amplius gratiosam potentiam; cum perpetui sint hostes vel gloriæ vel potentiæ Vandomiæ, omneq; Vandomiorum decus ægerrimè ferant. futurum enim si res tacitè feratur, vt multo apertiores, atrocioresq; iniuriæ expectentur, cum nihil aliud sit impunitas veterum cōtumeliarum, quam liberalis quædam ad recentiores iniurias inuitatio. omnem autoritatem, existimationem, gloriam Vandomij nominis ridiculam fore inter Gallos, atque inter exteras nationes ludibrio, si diutius æquo animo feratur se ita contemni a Ghisiis & conculcari. Inuestigandam esse aliquam rationem, qua tantus malorū cumulus auertatur. Quæ cum ab omnibus communi consensu & concordibus consilijs fuissent vnanimiter confirmata, postea multæ propositæ sunt sententiæ, multæq; rationes agitatæ opprimendorū aduersariorum. In iis tam varijs cogitationibus, consiliisq; propositis nullum visum est vel potentius vel opportunius ad vlciscendas veteres, nouasq; iniurias, quam si per simulationem nouæ religionis istud efficeretur. Quippe quòd non solùm multi ex vniuersa Gallia comata essent venturi ad ampliorem licentiam, liberioremq; vitæ rationem pro appetentia, sed etiam è finitimis & longinquis regionibus. Huc accedit quod hac ipsa ratione sibi videbantur probè aduocare posse Germanica auxilia, vbi opus foret ad opem aduersus regiam potentiam, catholicæq; religionis defensores, ferendam; & arma Britannica in Galliam ad communem religionem inuitaturi apparebant protegendam, & multarum aliarum nationum vires non aspernandas, quibus facile Ghisiæ potentiæ, & regis auxilijs Ghisiis concessis non modo resisteretur, sed etiam aduersariorum copiæ retunderentur. Nam nunquam fere sola religio fuit causa bellorum, sed vel liberior & amplior viuendi licentia expetita per simulationem religionis, vel immoderata libido dominandi, vel aliqua res huiusmodi mortales incitauit ad arma hostiliter suscipienda aduersus resistentes, cum turpitudo desiderij, & illegitima appetentia rerum parum honestarum, aut simulatione defendendæ religionis, aut alicuius causæ honestioris contegatur, quo multi & fautores inueniantur, & confluant adiutores, quia manifestam turpitudinem panci ad modum complectuntur. Inuitabat ad hoc facinus tam nefarium familiare & domesticum apud Gallos exemplum eorum, qui humiles ac pauperes Lugdunenses vocabantur, aut qui dicebantur Albii principe ac fautore Raimondo Tolosatum comite (non enim recens est hic Gallorum error) qui per ampliorem viuendi licētiam introductam apud Gallos, superstitionis & impietatis autæres extitissent, immanemque crudelitatem quam in aduersarios exercuissent, vulgi studia, & populorum Gallicorum sibi animos per fraudes conciliarunt. Neque profuerunt sanę pontificium decreta aduersus illos populos, neque principum indignatio, vel clades non semel illatæ cum eius antiquæ hæreseos pestifera & cōtagiosa semina in manus tradita ad posteros tanquam noxia & calamitosa bonis frugibus gramina in multos cespites pullularint, neque vlla tanta esse potuit succedentium regum industria, quæ illam plantam radicitus ex animis hominum conuellere potuerit; quamuis vel vniuersæ vrbes aliquando fuerint euersæ & sinus se ac solo æquatæ. Dicti sunt Vgonotti communi nomine omnes, qui in sentinam hæresium postea se coniecerunt varijs erroribus contaminati, cum in Turonibus locus quidam Vgonis porta diceretur, in quem frequentiores conueniebant Albiorum & pauperum Lugdunēsium asseclæ, quo in loco fiebant conuenticula, & conciones ad nouam religionem deficientium. inde omnes heretici prauitate notati vocati sunt Vgonotti in illis regionibus. Illo consilio ita inito ac stabilito, discediturè comitiis. Horum procerum iussu priuati homines accepta pecunia palaria perampla conducunt. Inuitantur clam magnis largitionibus Vgonotti concionatores. frequētes conciones fiūt in ipsis palatiis. Inuitant ut ad liberius vita genus clam permulti Galli cuiuslibet ætatis & conditionis. Paulatim succrescit hereticorum numerus multis quotidie se addentibus. Horum vbi palatia iam capacia non essent ob multitudinem, exitur in pratū agri Lutetię non procul ab vrbe, quod clerum vocatur. Interfuisse dicitur per noctem occulto his omnibus quę agebātur Amiras & Andelottus, & Cantabrorum Rex. vt horum procerum autoritate suffultum se vulgus putaret, nō cōtemnendęque autoritatis habere defensores. nam ignobilis multitudo partim quod hosce principes ha-

Comitia Vādomiorum.

Sola religio rarò causa bellorum.

Vgonottorū origo & nomen.

pes haberet nobilissimos ac potentissimos fautores, partim quod numerus hæreticorum & nouæ religionis studiosorum non contemnendus confluxisse videretur, extollitur paulatim ad spem nouarum, maximarumque rerum. templa itaque, sacerdotes, ritus, auitas sacrorum ceremonias contemnit, omnes catholicos ritus ludibrio habet. Pontificem, purpuratos patres, sacros antistites omnes maledictis lacessit. Plurimum lætatur quod nobilissimas præfecturas Gallicæ militiæ habentes essent nouæ religionis patroni, tormentario negotio nimirum, & vniuerso Gallico peditatui præfecti, præter alios insignes duces, qui his rebus interessent. Vbi res eò excreuisset, vt propter multitudinem non videretur magnopere esse formidandum, iubentur palam, ac non non iam amplius occultò ac timidè considere in Clero non procul à Sequana flumine, quibus populis in herba considentibus stantes concionatores verba faciebant. Conuenerunt breui circiter quadraginta hominum millia ad nouam religionem, à quibus Andelottus summus eius conuentus imperator fuit salutatus, & cum magna lætitiæ significatione exceptus. Sed enim cum hæretici iam præsenti statu contenti non essent, viderenturq; ad res nouas iam aspirare, quod non poterat fieri sine magna Galliæ ruina, paulatim increbuit vulgi sermo templa catholicorum videri concremanda, sacerdotes è Gallia prouincia exterminandos, omnes qui ausi essent, aduersari tam potēti factioni, aut ex vniuersis vrbibus Gallicis esse eiiciendos, aut crudeliter necandos. Hi tam periculosi Gallicæ tranquillitati & libertati rumores iam latius dissipari minime occultari potuerunt, sed omnia repleuerunt ingenti trepidatione, quæ cum ad Henricum Regem delata fuissent serius, quàm oportebat, eius animū non mediocriter turbarunt metu imminentium Gallico regno periculorum. iubet promulgari edictū regio nomine nequis in Clerum accedat. accedētibus proponit capitale supplicium, & bonorum præterea fisco addictionem. eius edictum habetur ludibrio ab iis, qui factionis potentiam sibi proposuerant. vt locus non minus frequentaretur, habitus est delectus horum armatorum. collocantur arman in insidiis aduersus vel magistratus, vel quicunque concionatoribus aut cœtui vim inferre parassent; neque prætermissum est quidquam, quod spectaret ad mutuam defensionem. Hēricus tantum rerum nouarum in suo regno excitari aduersus suam sententiam minime ferendum ratus, quæ in regni ipsius perniciem, deuastationemq; insurgerent, iubet Andelottum vnum è principibus eius factionis ad se acciri. Accitum reprehendit vt tantarum rerum, tamq; illi regno perniciosarum autorem, nisi ab inceptis desistat. Sed cum videretur Andelottus non modo non acquiescere mandatis regijs, verum etiam grauiter ferre regios monitus, inde digressus iubetur in carcerē coniici. Amiras & Rex Cantabrorum, ne incurrerent in aliquod infortunium, rem pro viribus dissimulantes rebus ad defensionem necessarijs clam instruuntur; cum homines eius factionis tractandis armis apti sese ad tutandos defendendosq; ministros accingerent. Henricus intelligens quanti esset negotium, ne tantum tumultum, quantus necessario insurgere apparebat, Lutetiæ excitaret, si tot potentium clarissimarumque familiarum vno tempore animos offendisset; cum periculosum etiā appareret ne arma palam ad defensionem susciperent, animum adiicit ad principes eius factionis distrahendos. Cum sit itaque consuetudo Gallorum vt discedentem regem vniuersa nobilitas consectetur, aut certè ad suos principatus accedant, Rex Henricus discedit Lutetia. principes egressum Regē necessario sequuntur, quo tēpore Rex Cantabrorū animū Henrici mitigare conatus iam plurimū aduersus nouas hæreses inflāmatū vix obtinuit ne Andelottus extremo supplicio afficeretur. Paulopost Amiras in eam partem Belgarum, quam Morinos siue Picardiam vocant, Cantabrorum Rex in suum principatum Aquitaniæ siue Guiennæ discedit. Vulgus tamen ad omnem petulantiā ac temeritatem propensum hæreticas conciones non intermittere. institutas & susceptas hæreses clam fouere. regia edicta contemnere. acceptis nominibus per noctem, quando per diem tuto nō auderent, se mutuo ad conciones inuitare. sunt enim nomina notæ quędam, & indicia, & tanquam tesserę, quæ dantur in castris vigilibus ad dignoscendos amicos ab hostibus, quibus carentes tanquā hostes impune possunt interfici à custodibus. Cęterum Henricus hanc pestem è suo regno antequam latius serperet euellendam atque extinguendam ratus, callidum consilium & prudentiæ plenum excogitat. Simulat suspicionem belli. iubet Italos Gallosque equites Lutetiam conuenire. Imperat stationem in vrbe habere ad tempus vsque exeundi ad bellum. Iubet clam doceri equites quod sit regium consilium. Conquiruntur nomina & cognomina principum factionis, & eorum qui profiterentur armis & autoritate nouam religionem defendere. his per varias artes extra vrbē ad supplicia distractis & allectis, mox omne studium conuersum est ad minuendum numerum seditiosorum: quorum cum pleriq; essent artifices, iussi Galli equites magni lucri spe oblata ad varios vsus suarum ædium vel extruendarum, vel reficiendarum, vel pingendarum eos inuitant. Multi ad oppidum Melonem conuocantur, quod situm est secundum ripas fluminis, atque omnes hi extremis suppliciis sunt affecti. est autem Melo nunc vocatum Melodunum oppidum in insula Sequanę fluminis positum Sennonum regionis, quod non procul distat a Parisiis. Ita per varias artes subtractis principibus factionis Vgonotticæ, diminutoq; numero fęderatorum, palam animaduersum est ad cęteros acerbitate suppliciorum deterrendos, in reliquos, qui inuenti sunt in vrbe. Multi nudi tabulatisq; ratium afflixi super longis lintribus secundo flumine Sequana conuehebantur eodem ad supplicia, quare pleriq; diffugere. acerbitatem suppliciorum expauescere. Concionatores solum vertere. omnia hęreticorum instituta conticescere. Istud autem scitè factitatum est ab Henrico in rebus tantis, ac tam turbulentis, tamque periculosis. nam nisi seditiones motuum ciuilium, principesque factionis aliquo artificio potius, quam armis de medio sustulisset, paulatimque semina surgentium tumultuum restinxisset, ac omnia vno tempore labefactare conatus esset, non minus in seipsum atque in subditos populos regiæ maiestati, quam in aduersarios vniuersam vim

Andelottus captus.

Callidum cō silium Henrici Regis.

Melodunum opp.

Vgonotti repressi ab Hērico Rege.

bellorum

bellorum, periculorumque magnitudinem conuertisset. Quis enim nesciat quòd vbi iocinoris vitio atque inflammatione pustulę in vniuersum corpus, aut in aliquam eius partem intumuerint, inutilia futura sunt medicamenta quæ ipsis pustulis adhibeātur, nisi iecur ipsum per pharmaca ad aptum temperamentum prius perducatur? Sic in ciuilibus seditionibus principes vel placandi, vel de medio tollendi sunt, si sint temerarij ac pertinaces seditionum, cum post prostratam illorum autoritatem omnia turbulenta facile sedentur. Andelottus, vt diximus, per Amirantis preces atque consilium his conditionibus ab Henrico libertati restituitur. ne cętum vllum colligeret, aut faceret conuenticula. ne concionibus vllis hæreticis interesset, ne foueret illam factionem sua præsentia, ne hæretica dogmata contra Romanam fidem, aut dogmata diuersa à Pontifice Romano protegeret. Ipsi tamen concessa est facultas vt quam mallet vitæ rationem sequeretur. At Cantabrorū Rex pro instituto susceptoque munere permittit in suo principatu hæresiarchas cōcionari, ad quas conciones conueniebant multi subditi & nobiles viri & opibus ac nobilitate primarij ciues totius Galliæ comatæ, partim nouitate rerum allecti, partim odio Ghisiorum, quibus paterent Vādomiorum consilia. Ghisij ita paulatim Vandomiorum potentiam in se ali sentientes per simulationem nouę religionis Regem cohortantur ad castigationem tanti sceleris, quod contra Regiam maiestatem, contra quietem ac tranquillitatem totius Galliæ, contra catholicam fidem, contra verum, legitimum, pium, auitum cultum Gallicarum gentium, committeretur. adhortantur ad delendam, aut certè minuendam Vandomiorum potentiam, ne in caput ipsius Regis, & in Gallicorum populorū ruinas aleretur. Docent non esse ferendam tantam subditorum principum regiæ potestati autoritatem, quæ possit propè ipsis regibus adæquari, cum nulla maiestas imperii socios æquo animo patiatur. Futurum, nisi consulatur maturè Gallicæ tranquillitati, vt breui cum ipsis Vandomiis de ipso vniuersæ Galliæ regno dimicetur, qui non solum Gallicis auxilijs, sed etiam exterarum gentium copiis & pecunia adiuti ad regnum ipsum palam audebunt aspirare. Consueuisse plerunque cum potentia, & opum magnitudine succrescere ambitionem & appetentiam alienarum rerum & libidinem dominandi. Facilius esse crescentem in ipsis propè incunabulis quamlibet potentiam opprimere, quàm vbi corroborata stabilitaque sit beneficio temporis euertere: quippe cū omnium malorum mitiora, minusque periculosa sint initia, quàm progressus, qui postea tanquam validissimi fluuij non validis obicibus refrænantur. Henricus tametsi hæc recto consilio dici intelligebat, itaque facere decreuerat, tamen consilio & precibus conestablij aliquantulum frænabatur, cuius tres nepotes, purpuratus antistes Scianlioneus, & Amiras & Andelottus his erroribus essent implicati. Nam conestablius ipse profitebatur se his omnibus maturè consulturum. non esse Christianæ charitatis aiebat, vt statim, atque quis errauisset, in eum atrociter animaduerteretur, cū præsertim agatur non de re leui, sed de facultatibus in hoc negotio, de gloria de vita amplissimarum & nobilissimarum familiarum totius Galliæ. tentandos esse paulatim animos eorum principum, vt placidè ac sensim ad verum diuinum cultum, & ad regiam obseruantiam reuocentur. callidè docet non esse christianæ integritatis collapsos fratres atque aberrantes a via diuini cultus trucidare, sed potius fraternè & amicè corrigere, admonere, docere, solos pertinaces & obstinatos affici oportere extremis suppliciis. Præstare vt fratres sanitati restituantur, quàm vt pereant. imitandam esse Christi clementiam, cuius nos ęmulos profitemur, hic enim non continuò plectit sontes, sed patitur vt corrigantur & viuant. Posse esse omnibus christianis optimum exemplum diuum Paulum, qui cū atrocissimè persequeretur christianos homines, tamen ab iniquitate reuocatus in amicitiam Dei cum maxima posteritatis vtilitate fuit acceptus. Hisce rationibus refrenata est aliquantulum Hērici Regis indignatio, atque Amiras & conestablius & reliqui proceres humaniora verba a Rege reportarunt. Conestablius inde digressus ne videretur Regi verba dedisse, atque vt appareret nouam religionem pro viribus extirpare, non ita multo post in homines quosdam humilioris fortunæ animaduertit, quos suspendio necari iubet. Sed enim quia potentiæ atq; honorum sitis omnem Dei cultum negligit, omnemque legum & æquitatis reuerentiam conculcat, conestablius clam fouet principes huiusce factionis ad frænandam Ghisiorum potentiam, neque tamen placatum prorsus esse regem cupit ad suam autoritatem obtinendam. Ne videretur igitur harum aut illarum partiū principes fouere, ac ne hos aut illos euerteret, proponit Regi salubre & non aspernādum consilium, hortaturq; vt tria oppidula in Cantabrorum principatu excitanda curet, ad refrænandam illorum populorum temeritatem. Henricus, cū conabantur Ghisij persuadere cōestablium his factionibus esse implicatum, tam probabili salubrique consilio audito omnem prorsus abiicit suspicionem. Decernit igitur ita facere. Peritos architectos requirit. Ghisij Meliorinum, conestablius Iulium Castriottum proponit. Henricus rex ne his quàm illis magis propensus videretur, ambos reiicit. ipse Vincentium Locadellum Cremonensem virum & cognitione rei bellicæ clarum, & munitionum egregie peritum acciri iubet, qui tunc etiam præerat excitandis, instaurandisq; munitionibus in finibus Vermanduorum. is ad regem accersitus iubetur Burdigalam, aquas Augustas, portumq; Santonicum explorare ad munitiones excitandas. Conscriptæ sunt etiam regiæ literæ ad omnes vrbium prę fectos, qui iubentur omne auxiliorum genus liberaliter impartiri. His locis diligenter exploratis facit certiorem regem, atque cum aptis apparatibus ad opus remittitur. Primum oppidulum excitari cœptum est in portu Santonico, quoniam ille populus magis turbulentus appareret, ac minus regus mandatis obtemperans. Iubetur vrbis præfectus omni auxiliorum genere Locadellum protegere dum demoliretur ædificia, quæ possent arcem in opportuno loco impedire, cum multa ad vrbis securitatem essent destruenda, vt area capax oppiduli efficeretur. Ille confestim templa, priuatasque domos aream impedientes demolitur, ac funditus euertit, primum ad plateam oppiduli parandam.

Conditiones iniunctæ Andelotto ob salutem.

Ghisiorū cōsiliū prudēs.

Conestablij astutia & oratio callida.

VincētiusLocadellus architectus egregius.

randam. Sollicitabatur Locadellus partim precibus, partim minis, partim etiam inuitabatur largitionibus ad rem prorogandam, vt dicebatur, dum conueheretur reliqua necessaria materia murorum, at reipsa, dum literæ ac nuntij remitterentur ad opus impediendum, cum lamentationes, & querelæ frequentes ad regem Cantabrorum deferrentur. Cantaber Locadellum per literas accersit. cunctanti minatur si sibi principi illius regionis regia mandata prius non deferantur. institutū opus necessariò intermittitur dum redeat Locadellus, qui non ignarus comitiorum habitorū Lutetiæ, cum neque in hoc, neque in illud periculum vellet incurrere ob Gallicas seditiones, occultaque odia factis certioribus per literas Henrico & conestablio citatis equis ad Cantabrum regē conuolat. Nunc vi, nunc omni humanitatis genere distinetur, quia videbatur omnis spes deferendi oppiduli in mora & distrahendo negotio esse reposita. Veruntamen post multas altercationes cum maxima indignatione ciuium iaciuntur profunda oppiduli fundamenta per multam scatentium aquarum difficultatem. Hęc agebantur per id tempus, quo erant in quinquennium factæ induciæ cum Philippo Hispaniarum Rege, atque fractæ postmodo fuerant hæ ipsę induciæ. Idcirco effectum est vt Henricus vereretur ne præda relictus esset Vandomiæ factioni, si illam atrocius irritasset, grauissimè ferentem excitati illam munitionem, cum magna pars Gallicæ nobilitatis esset implicata bellis Italicis, ad quæ accesserant præcipuè duces complures cum Ghisio summo duce eius expeditionis. iubet igitur oppidulum portus Santonum imperfectum relinqui. Sed quoniam inclinatam ac propè cadentem fortunam omnia aduersa vrgent & impellunt, nisi prudentia succurratur, quę vna plurimum vel impedit vel tardat aduersæ & infestæ fortunæ cursum, accessit ad cæteras Gallorum calamitates, quas per infelicem pugnam passi erant, vt Nicolaus Polleuillius regulus iussu ducis Sabaudiensis factis permultis incursionibus in agrum Biturigum cum decem millibus peditum ac mille equitibus cuncta ferro igniqúe populabundus absumeret. idem ausus est Auaricum metropolim eius regionis obsidere, acriter infestare, sollicitare ad deditionem. est autem Auaricum vrbs in finibus Biturigum opulēta & ampla, non procul à Ligeri fluuio posita, qui in finibus Boiorum è proximis montibus ortus per Turonum fines & Pictonum decurrit in sinum Aquitanicum. regio Biturigum, in qua situm est Auaricum, fertilissima est omnium propè rerum necessariarum, atque vrbs ipsa multis nobilibus ædificijs insignis. Hanc vrbem infestanti Polleuillio nuntius affertur Gallum collectis magnis copijs huc properè aduentare. Ille fortunam belli minime experiendam esse ratus cum tam paruis copiis, eas in tutum recipit. Nam auctæ fuerant Gallicæ octo Heluetiorum millibus, totidem Germanorum, quatuor veteranorum Gallorum peditum, multisque Italis cohortibus, & tribus millibus equitum cum triginta muralibus tormentis. Ghisio ex Italia illuc profecto defertur summum imperium rei bellicæ, & primus locus in castris post ipsum Hēricum. Quæ copiæ cum non aspernandæ viderentur Henrico, decernitur in militari concilio vt Hispanus hostis per vim armorum eijciatur ex ijs locis, quæ anno superiore fuerant occupata. Illud facile cōtigisset, nisi adhuc vires Gallorum aliquantulum fuissent distractæ Polleuillio ex agro Biturigum expellendo. nam ea res accommodatum & idoneum tempus concessit Hispano hosti ad oppida Veromandum, Hannum, Chiatelletum munienda ad protegendosq; fines Belgarum; etenim tempus fecit eam expeditionem difficiliorem multo ac incertiorem. His accessit molesta aeris inclementia, cum acerrimè hyemaret, & annonæ penuria, reiq; frumentariæ, cum vniuersa regio finitima populationibus & incendijs fuisset deuastata. His tot incommodis coactus est Henricus constitutum & stabilitum negotium differre in tempus magis idoneum. Veruntamen ne collectę iam copiæ interim otio & desidia, grauissimis pestibus omnis humanæ vitæ, labefactarentur, quibus nihil magis eneruat rem militarem, decernitur omnino aliquid tantis viribus dignum esse aggrediēdum. Quoniam igitur iam insignes copiæ vndique accitæ confluxerant ex Italia, Heluetiis, vniuersa Gallia comata in Vermanduorum regionem, & reliquiæ præterea exercitus superioris anni, Hēricus secum in animo cogitabat qua ratione acceptam notam superioris calamitatis honorificè deleret, obliteraret, resarciretq; damna accepta. Petrus Strozza proponit Iccij portus, ea est vrbs Britannorum Cales vocata, expugnationem, quæ etiam in regio consilio militari clam fuit instituta. atque quamuis eodem consilio Strozza & Locadellus induciarum tempore formulam vrbis & Risbani siue Icię arcis calamo expressissent, quę explorauerant ad expugnationem, tamen denuo accedunt clam explorantes an tormenta bellica propter arenosam loci naturam commodè attrahi possent, quod factum est sub finem anni. Vbi visa essent tormenta posse attrahi, iussæ sunt copiæ illuc iter facere comitantibus Ghisium summum copiarum ducem Thermeo, Vmalio, Andelotto, Memorantio, Neomagensi, Annuillio, arcis Surioniæ proceribus, atque aliis insigniotibus permultis. Istud autem fiebat initio mensis Ianuari, qui annus fuit octauus supra mille quingentos & quinquaginta salutis nostræ. Hi proceres stimulo glorię impulsi, quæ omni stimulo acrius vrget in omnes difficultates ac magnitudinem periculorum, superatis & neglectis durissimis & acerrimis anni atque hyemis frigoribus ad Cesoniacum nauale metantur castra, siue vbi fuit Icium. est autē portus in maris oceani litore situs Icium ab antiquis vocatum, vbi mare Arctoum Germanicū nominari incipit, sicut Britannicum quod vergit ad meridiem. Vrbs verò ipsa Iccius portus ambitum habet non valde amplum, quippe, qui non excedat duo millia passuum. figura vrbis est quatuor laterum, cuius duo latera circiter septingentos habent passus, at reliqua trecentos. posita est in loco traiectionibus in Britanniam faciendis peraccommodato, ac ferè e regione Douræ oppidi Britannici. Distat parum à Grauelinga tria millia passuum nimirum, cui finitimi sunt populi Caletes siue Calesii & Morini & Neruij vocati. Vrbs certè ipsa dięceseos Normaniæ portum habet satis amplū ad excipienda nauigia, cui arx iminet Risbanum vocatum firmissimis aggeribus & fossis aqua ma-

Nicolai Polleuillij virtus

Iccius portus siue Cales

1558

Iciū portus & oppo.

Iccij portus descriptio.

Risbanū arx.

rina

rina plenis munita. latera parum habet firma, quæ possint uerberationibus resistere, que urbs plu rimi referre ad rem bellicam uisa est, quia nullus facilior, breuior, aut expeditior est traiectus in Britanniam, quam urbem Odoardus Tertius eius nominis Britanniæ Rex anno salutis nostræ septimo post mille trecentos & quadraginta profligato ingenti prælio Philippo sexto Gallorum rege Britanniæ imperio adiecit. Procedentibus itaque Gallicis copijs. præsidia cuiusdam munitionis, quam Britanni in pago quodam excitauerant, quà ibatur Neunambrigam, uiso confertissimo globo Gallicorum sclopettariorum accedendente turpiter munitionem deserunt, sibique fuga salutem comparare nituntur. Galli contra tanta alacritate fugientes Britannos insequuntur, ut uel ad pontem Neunambrigæ fugarint, quamuis Britanni multorum equitum, paludumque uicinarum beneficio undique possent protegi: Sed enim ad portas usque pontis Neunambrigę Galli cum Britannis mistim profecti uirtute præsentium præsidiorum repelluntur. est autem Neunambriga nobilissima munitio à Britannis erecta & credita, quod per occultas quasdam aquarum uias subterraneas aqua marina transmittatur ad Caletum populorũ uel Calesiorum ad Cesoniacũ nauale alluendũ per maris ipsius incrementum, cum per clandestinos aquæductus exudante mari in subiectam planitiem instar lacus cuiusdam aqua in fossas camposque urbis circunfundatur undequaque. ex altera parte Ghisius, ex altera Thermeus hanc munitionem ad expugnationem in diem crastinum explorant non sine multo tormentorum bellicorum strepitu, quæ multa in utrumque disploduntur. Rursus autem per noctis obscuritatem Ghisius & Strozza & Vmalius & Thermeus. aliique non nulli insighiores duces portum & aggeres & arcem Icii explorant, quę arx defendit eam partem urbis. quam prospicit illa exploratio tam commoda accidit, tamque facile urbi propinquant, nulla ut oblata difficultate omnia pro sententia inuestigarint. Cæterum Ghisius obseruata decrescentis aquæ marinæ oportunitate hortatur Rindanium Allegriumque proceres ut fauces portus, per quas ille adiri poterat, obturent, quare per summam celeritatem perfecta decernitur ut portus & Neunambrigę munitiones uno tempore inuadantur. Directa sunt utrobique per noctem bellica tormenta inter corbes gleba repletos & aggeres excitatos protecta. ubi primum illuxit, cum incredibili fragore & strepitu omnia concutiuntur. at Neunambrigę pręsidia quamuis multos globorum ferreorũ ictus expectassent, tamẽ crebritate & ui tormẽtorũ diligentiaq; hostis deterrita deserta munitione sese fuga in urbẽ Iccium portũ recipiunt. Nec ita multo post Risbani quoq; præsidia seruantia idem institutum consternatis & attonitis propè animis ob incredibilem impetum, inexpectatamque diligẽtiam Gallorũ hostium cum præsertim multa Gallica nauigia accessissent è Normania, cum inuaderetur per noctem oppidulum sensim in se urbem omnia recipiũt. Nam sanè quantum animi & audaciæ ac uirium succrescit uictoribus ob felices rerum successus, & res prosperè, glorioseque gestas, tantum audaciæ uel etiam magis plerumque uictis adimitur; cum fortunæ prosperi euentus primi sint, at reliqui tribuantur imperatorum sapientiæ & uirtuti ac iudicio, siquis opportunitate à fortuna concessa recte uti sciuerit. Ghisius capto Risbano oppidulo multis bellicis tormentis, multisque bellicis apparatibus potitus suas uires auxit, hostium depressit. ut autem omnis spes subsidiorum urbanis præsidiis adimeretur, adiuncto sibi Vmalio regulo castra deligit ad Gisnensem fluuium. quò iubet uiginti & sex cohortes Gallici peditatus, et Germanos Ringrauii, & multos alios manipulos cum Surrioneo ac Tauanesio tribunis castra transferre. Ex altera parte urbis, quę in medio relinquebatur, Ghisius ipse cum suis copiis ad aggeres portus castrametatur. In illam partem urbis, quę portam & aquam prospicit, sex cannones dirigit, & tres colubrinas. Quindecim cannones præterea instruit ad dirumpendam portam cum reparationibus, aliisque quibusdam turribus, quę milites longius arcebant. Vbi ita per primum & alterum diem cum maximo impetu magna pars muri esset prostrata, mareque uesperi decreuisset. iubet Andelotum præfectum Gallico peditatui cum mille & ducentis sclopetariis, multisque loricatis, & cõferto nobilium manipulo ripas propinquę fossę occupare, fossam ad portum usque ducere, reparationes erigere, ut ad fossas usque portus demoliendas accederetur. Illis enim diruptis atque decisis aquam abduci posse sperabat, atque ibi castra poni. his tamen uisis non sufficere ad oppidi expugnationem, apparuit fore utilius si propius accederetur. iubet itaque tormenta propius trahi, quæ magis propinquare opidulo poterant, quàm urbi. atque, per eam noctem, quæ postea secuta est imperat sex muralia tormenta in illud dirigi, deinde alia triginta his adiungit captiua, quæ ad diuerberandos suos dominos conuertuntur. Id uerò fit tanto strepitu, tantaque diligentia ut magna parte muri deiecta & instrata decretum sit postridie eius diei, ubi primum illuxisset, urbem uideri inuadendam aquis decrescentibus. ne tamen tempus interim inutiliter transigerẽtur, quia spatium quoddam muri apparebat non nihil posse conatum & accessum militum retardare, tormenta eò directa conuersaque sunt. Iubetur Agramontius regulus centum expeditos sclopotrarios paratos habere ad exploranda Britannorum consilia ubi aquæ decrescerent. Ghisius ipse, quoniam Strozza deduxerat centum sclopettarios ac totidem operas per noctem ad occupandas quasdam domos apud portum, unde agger duci posset ad aggerem usque Andelotti, eò descendit. Per illum aggerem tantum commodi Strozza consequebatur, ut ibi consistens non solum locum illũ occuparet, sed etiam eius beneficio potiretur uniuerso portu, prohiberetque ex urbe offensuros, aut ingressuros in urbem. Illud quanti referret ad uniuersam rem bellicam intuiti Britanni omni conatu hostem repellere nituntur, quare crebris sclopettorum, & minorum tormentorum ictibus circiter triginta è Strozzeanis dilaniatis aut transfixis cogunt ex eo loco recedere. At Ghisius præsentem opportunitatem non amittendam ratus duces non nullos mittit ad explorandam uer-

Neunambriga munitio.

Neunambriga turpiter relicta.

Risbanum turpiter relicta.

berationem. Iussi sunt centum sclopettarii ac totidem loricati Agramontii procedere cum ducentis peditibus Piennij reguli, quas cohortes Ghisius ipse postmodo vadantes per aquam pube tenus consecutus est cum suis copiis instructis ad ruinas vsque murorum. missus est Vmalius, & Memorantius, & alii insignes proceres, qui conarentur cum suis copijs per vim irrumpere, atque armis victoriam comparare. Illi gloriæ stimulo compulsi tanta fortitudine & alacritate istud faciunt, vt obuios quosque Britannos trucidarint, repulerint, fugarint, ruinis potiti sint, reliquis in vrbem inclusis. Hi cum oppidum per inertiam defensorum ac præter spem occupassent, iubentur in oppido castrametari, neq; solũ vt illud firmissimis præsidijs teneretur, quod propè se cepisse videbantur somniare, sed etiam vt defenderetur pons, per quem erat aditus in vrbem. Vt autem præsidia ibi essent æquiore animo, Ghisius duos suos fratres & magnam partem nobilitatis Gallicæ ibidem stationẽ habere imperat, atq; succrescentibus aquis marinis ipse in castra se recipit. Cæterum Britãni de more stultorum, cognito errore post factum, quòd oppidulum tam turpiter & damnose reliquissent, per quod omnis facultas subsidiorum prorsus adempta esset, decernunt omnia pericula, omnesq; difficultates esse subeundas dum illud recuperetur. Conferto igitur agmine armatorum magno facto impetu in apertam portam oppiduli prorumpunt. Sed Gallos mirificè paratos inueniunt ad eos impetus sustinendos. tam atrox, tam diuturnum iam pertinaxque prælium vtrinque committitur, vt cum diu pugnatum sit, multi ceciderint. Victoria tamen, quamuis cruenta, fuit apud Gallos qui singulari virtute eos ad portam vsque repellentes insecuti sunt. Sed enim cum audius processissent insequentes Galli, multiq; vrbanis tormentis laniati fuissent, quæ ad portam directa eo consilio fuerant, instauratum est prælium. Britanni cum acriter pugnarent, tamen circiter ducentis suorum amissis denuo Gallica virtute fundũtur; quamobrem abiecta prorsus omni spe recuperandi oppiduli rursus in vrbem includuntur. Galli ne sępius cogerentur de ipso oppidulo dimicare, portas claudunt. tormenta in inuasuros dirigunt. omnem spem recuperandi adimunt. Britãni deiecti de spe recuperandi oppiduli, atq; omnibus auxilijs eodem tempore, quæ aliunde accedere non poterant, cæperunt petere colloquium, in quo ageretur cum Ghisio de deditione Post multas vtrinque propositas difficultates fit deditio certis cõditionibus. quarum summa fuit; nemini cuiusuis ætatis, ordinis, dignitatis, vt fiat iniuria. Vt liber discessus, liberaq; abeundi facultas omnibus pateret, siue vellent in Britanniam siue in Belgium proficisci. Vt captus à Ghisio quinquaginta militibus, quos mallet, cęteris libera omnia relinquantur. Vt omnia bellica tormenta, omnesque bellici apparatus, atque omnia denique prorsus spectantia ad rem bellicam vna cum commeatu relinquantur Ghisij arbitrio, neque quidpiam destruatur aut occultetur. Vt omnia vrbana relinquantur in eodem, quo sunt, statu; nulla re prorsus translata aut mutata. vt omnis vrbana pecunia, & merces, & res preciosæ committantur Ghisij arbitrio, Sic hisce conditionibus assentiente Milordo Vuentfurnio vrbis pręfecto Ghisius cum omnibus copiis Cesoniacum nauale ingreditur, atque magnam partem populi Calesiensis eiicit, cum reliquos omnes postridie excedere iussisset. Inuenta sunt multa bellica tormenta, quæ in his expugnationibus trecenta fermè fuerunt, & multi bellici apparatus. reliqua sunt arbitrio militum commissa. Henricus interea quia variis diuturnisque sumptibus bellorum affligaretur exinanito iam ærario, cum circiter triginta peditum, septem equitum millia haberet in castris, comitia quatuor conditionum hominum incidit. vbi conuenissent frequentes, ipse ad sextum idus Ianuarij in palatium accedit, quem comitantur primogenitus card. Dux Lotaringię, Vandomius, Augustonometensis, alijque insignes duces & antistites, & proceres. Vbi in amplam aulam ventum est, rex in sublimi throno cum regio apparatu consedit, cæteris in inferioribus subsellijs sedentibus in theatri formam. astabat primogenitus ad regium solium. tum regius scriba Henrici, & Andiensis fratris adstantis nomine, explicat difficultates & incommoda, & sumptus, quos Rex tamdiu passus est per bella a Cæsare patre, & Philippo Hispaniarum Rege filio varijs, & continuatis temporibus Galliæ illata. Quippe cum Franciscus Gallorum Rex per vniuersum ferè ætatis suæ decursum coactus se defendere non modo vacuum & exhaustum ærarium reliquerit, sed etiam non parum æris alieni persoluendi. inde Henricus postea sit regno accepto tot controuersiarum pleno coactus sit multa millia hominum alere, modo in Belgio, modo in Hetruria, modo in subalpina Gallia ad suam defensionem, modo aduersus Cæsarem, modo aduersus Pontificem, modo aduersus Philippum Regem, modo aduersus Britannos aut Germanos, quid mirum est si nouis subsidijs indigeat? Nam nulla ratione fieri potest vt principes homines & Reges facultates, prædia, lares, templa, iura, liberos, vxores, vitam subditorum populorum propria pecunia, quę certè nulla est, defendant, nisi sumptus in res bellicas a subditis populis suppeditentur. Henricum quidem ęgrè ferre quod molestus esse cogatur suis subditis, sed tamen præstare aliquam partem facultatum ad cęterarum defensionem alacriter conferre, quam expectare, vt omnia per inopiam stipendiorum in potestatem atrocissimorum hostium deueniant. Sese omnes regios ac sacros prouentus oppignorauisse, antequam ad hanc molestiam deueniret: sed necessitatem omnium regum & imperatorum esse potẽtissimum Tyrannum, quam nemo possit negligere. Sibi pergratum fore si non auxilij, saltem mutui nomine. quanto maior posset pecuniarum numerus concederetur; cum sese omnem concessam pecuniam adpromitteret soluturũ & satis grandem prouentum interim daturum è regia pecunia. Sin autem ipse naturæ cessisset, iurauit primogenitus, ad quem regnum pertinebat, paterna promissa ad vnguem seruaturum. His dictis purpuratus card. Lotharingię tanquam princeps sacrati ordinis, Augustonometẽsis Dux tãquam princeps nobilitatis, regulus diui Andreæ tanquam princeps ordinis iudicum & consiliariorum, Morticrius tanquam princeps mercatorum inferiorisque conditionis hominum omnes

Stultorũ est factum errorem cognoscere, tãpẽtum ante cognitum deuitare.

Iccij portus deditur.

Oratio pro rege Gallorum.

facultates

facultates &, uitam ipsam preterea pro patriæ defensione liberalissime promittunt. omnes istud faciunt detractis capitum integumentis ante regem astantes. Tum Sensius purpuratus regio nomine præsentibus omnibus agit gratias, rogatque ne Parisijs discedant, nisi acceptis regijs conditionibus auxiliorum. cum decies centena millia nummuin bis essent collecta, Henricus potentissimum exercitum instruere nititur. Colligit quindecim millia Pistolottorum, ij sunt equites sclopettarij ad morem Germanorum instructi, addidit quinque Regimenta Heluetiorum præter duo ordinaria, quæ perpetua stipendia merebantur, quo ubi primum ferret anni tempus in Morinorum fines accederent. Nec ita multo post nuntius accedit Risbani & Neunambrigæ captæ, qui docet magnam esse spem Cesoniaci naualis quoque capiendi. Quæ dum aguntur Parisiis, & Ghisius intentus esset Cesoniaco nauali expugnando cum pedestribus copijs, Gallicus equitatus uniuersam regionem Oiæ uocatam, munitionesque in ea regione inuentas subigit in Gallorum potestatem, præter Gisnam munitissimam urbem Morinorum & Hames, quæ per eas uites adijci Gallico imperio non potuerunt; atque magna copia annonæ ubique est inuenta. Ghisius relictis Icij atque in Cesoniaco nauali firmis præsidiis, omnibusque rebus necessarijs ad defensionem communiens signa cõuellit ad Gisnam oppugnandam. Paulopost cum captorum Icij & Cesoniaci naualis quoq; nuntius Luteriam accessisset, ingens facta est significatio lætitiæ cum maxima Ghisij & Strozzæ collaudatione atque gloria, sed non tamen sine magna cęterorum procerum Gallicorum inuidia. Neq; tamen illa tantum, quæ spectabant ad Icium Gallis eo tempore feliciter eueniunt, uerum in Normania etiam & in mari Celtico, ubi Gallica classis maria ipsa percurrere, & ad auertēda subsidia. si qua mitterentur Britannis, multa Britannica nauigia cępit cum opulentissimis mercimoniis. Ghisius ad urbem Gisnam magna celeritate profectus idibus Ianuarii ad fossas murorum castra ponit, iubetq; eodem die fossas duci, aggeres excitari, uallosq; erigi ad hostem arcendum. est autem Gisna urbs natura & arte munitissima quippe quę sita sit intra profundas & altissimas paludes ad insulæ formã, habeatq; propugnacula prævalida, quibus ubique latera protegantur. erecta sunt nocte postera circiter quinquaginta tormenta muralia in propugnaculum, quo porta protegitur, atq; id acerrime concuti cęptum est. deinde quod alteram partem portę murumq; defendit & ipsum concutitur. Nulla pars neq; nocturni neq; diurni temporis ad industriam uerberandi intermittitur, sed per triduum assidue continuatis ictibus tormentorum murus aperitur atq; prosternitur ad ingressum; defensionesq; euertũtur. Aperitur frons propugnaculi, non tamen illud totum prosternitur; atq; cũ illud murum ex lapide lateritio haberet crassum, fossas non parum repleuit. nam inutile fit aliquãdo ciuitatibus muros habere ualde crassos, cum nullus tantus esse possit, qui non ui assiduorum tormentorum dirumpatur. enimuero ad quatuor millia globorum tam breui spatio sunt contorta, cum tormenta ipsa propter ingentem uim hyemis non magnopere incalescerent. ruinę illę murorum sępius exploratæ sunt ad inuadendum, sed nimis difficilis aditus apparebat. ueruntamen post crebriores etiam ictus uisa est urbs denique posse utiliter inuadi. cum propter satis patentes ruinas, tum propter segnitiem defensorũ iam conceptum de uirtute Gallica timorem quẽdam. Sed antequam urbs inuaditur, Ghisius expeditissimam lectissimamq; cohortem mittit Gallorum ad locũ ruinarum aggeremq; occupandũ, unde inuadentes alioquin poterant magnopere infestari sic enim accessus tutior & paratior apparebat fieri, & facilior occupatio ruinarum. cohors iussa non sine magna difficultate mandatum exequitur. Ghisius iubet Germanorum phalãgem cum admistis Aquitanis procedere ad hos protegendos, ubi explorata fuerat profunditas aquæ fossarũ Andelotti iussu. Nam fossę urbis amplitudo erat septuaginta pedum, cum circiter sex pedum esset profunditas aquarum. Vbi sclopettarii ad ulteriorem tamen ripam peruenissent, iactus est pons, super quẽ acies instructæ urbem magna uirtute inuadunt. tanta ui, tantaq; pertinacia pugnatur, ut Britanni, quamuis omne genus telorum iecerint, usiq; sint missilibus ignibus & feruentibus aquis, denique uirtute inuadentium sint infracti. irrumpunt itaq; Galli quamuis magna accepta clade. mira uirtute platea superior propugnaculi capitur, in qua omnes propè inuenti Britanni trucidãtur. pauci intra urbem se recipiunt. consulit Strozza super euersi propugnaculi ruinis duas plateas lignorum ac sarculorum ui excitari, alteram paulo inferius distantem ab eminentiore parte circiter duos passus, alterã superiorem, quò sese armanti reciperent, si repellerentur. Illud uerò commodum fuit Germanis & Heluetiis copiis, aptioribus stationariis pręliis, quare fiebant iis commodiores conatus. Quæ dum fiunt à Ghisio, Amiras iam castris ad Lentium positis oppidum capit, omnia diripit, agrum inter Nasium ac Lillam oppida populatur. Douanam urbem tentat per proditionem. quamuis irritum fit consilium Heluetii interea tribuni Roccorochii duas alias capiunt munitiones, plateamque inferiorem oppidulo propinquam, qua re ita consternati sunt, itaque animo demisso facti defensores, cum nulla spes reliqua esset in subsidiis, ut uel nolentem Milortum Greum urbis pręfectum mittere compulerint, qui ageret de deditione. nam quis concepto ab uniuerso populo, in animisq; multorum penitus insidenti, suapte natura infręni timori modum iniecerit? non enim reuocari ad uirtutem fortitudinemque potuerunt, quòd reliquum esset ualidius integrũ propugnaculum. quòd uetus oppidulum undique altissima & lata aqua esset cinctum & amplissima fossa, quòd non solùm propterea opus esset noua diuerberatione, sed tanta difficultas proponebatur inuadentibus, ut fortuna belli uideretur fore communis, atq; Gallis incertus bellorum exitus, cũ multis necessario esset pereundũ in ipsis conatibus. Sed inclinatam fortunã omnia impellunt, facileq; fit ignauorũ & timidorũ & desidũ militũ oppida expugnare qui ad ostentationẽ tantũ arma induuntur actũ est & stabilitũ ut urbs dederetur his conditionibus. Vt Milortus Greus ac cæteri duces fierẽt captiui in morẽ mitioris belli. Vt cæteris omnibus liceret quò uellent liberis exire, relictis uexillis, tormen

Pistolotti qui sint.

Gisnæ descriptio.

Gisma capta

tis bellicis, & ac reliquis militaribus apparatibus. Exeunt igitur circiter mille pedites partim Britanni, partim Sequani, & nonnullis Hispani; quanuis Hispani sentiebant cum popularibus urbis urbem esse defendendam. si constantes defensores nacti fuissent. Enimuero difficillimum est munitionum prefectis urbes seruare inuitis populis ac militibus iam magna trepidatione consternatis, per quam occasionem necessariæ deditionis nulli dedecus potest iure in Ducem redundare, sicut turpe est & stultæ cuiusdam bellicę temeritatis loca debilia uel rebus necessarijs exinanita diutius defendere: cum satis sit prefectis munitionum arces quodamtenus defendere. agendi m est enim prudenter in omnibus, ut egit Iulius Vitellius episcopus à Iulio Secundo Pont. maxi. tuendæ arci Rauennati præfectus, quamuis à Francisco Guicciardino grauissimo alioquin historiarum scriptore parum uere reprehenditur, ut qui turpiter arcem Gallis dediderit. ille enim capta direptaque urbe Rauenna armis Gallicis post M. Antonij Columnæ profectionem cum suis copijs, arcem ipsam quantum rei bellicę ratio lausque ferebat, constanter defendit. nam ubi Galli primarios ciues Rauennates captiuos coegissent attrahere tormenta ad arcem diuerberandam, ipsaque acriter & assiduè cœpta esset concuti, primum uisus est episcopus parum uel uictricia arma curare. tormenta quædam hostium etiam infringit. Gallos per crebros tormentorum ictus non satis tutò proxime consedisse permittit. Sed tamen post diuturnam uerberationem, disiecto atque prostrato ualidiore arcis propugnaculo, alio propinquo iam concuti cœpto, ut licet etiam nunc uolentibus ex arcis ipsius ruinis intueri, atque ego ipse post testimonia uirorum bonorum legitime & cum iuramento examinatorum cognita uidi, omni prorsus desperato subsidiorum genere, deficiente annona, quam Columnæ copiæ absumpserant, Vitellius statuit prudentioris esse ducis superioribus uiribus cedere, dum honestè liceret, quam stultam pertinaciam & imperitiam rei bellicæ pro fortitudine uirtuteque amplecti: atque ita in apertum periculum rerum omnium uno tempore uenire. deditionem itaque sicuti necessariam, ita satis honorificam facit opportunè post diuturnam uerberationem. cæterùm Hames tantum urbs reliqua erat Britannis, & ea quidem non satis munita, sed propter paludes illam undique cingentes accessu perdifficilis, cum una tantum uia, eaque per angusta manu facta reliqua esset, qua accedebatur, eius præsidia audita captiuitate Gisnę deterrita, tanta trepidatione repleta sunt, ut arrepta fuga uel nemine insectāte non prius currere destiterint, quàm uel ad oppidum Otomansacorum Sancti Odomari peruenerint in Britanniam traiecturi. Sic omnia, quæ possidebant Britanni citra marę Britannicum breuissimo spatio temporis in potestatem Gallorum peruenerunt, ut appareat quam instabilis sit regnorum & urbium, nedum priuatorum opulentia, cum fortunæ, uel potius numini subuertere placuerit. Ghisius his omnibus locis tam gloriosè potitus relicto in Celoniaco nauali Thermeo cum præsidijs, ut diximus, euersis funditus Gisnæ mænibus, ne in tot presidia copias distrahere cogeretur gloriosus & insignis cū Strozza Luteriā accedit, ubi cum singulari lętitię significatione ambo fuerūt excepti. Atqui cum acriter hyemaret, copiæ sunt partim in captas munitiones, partim in loca finitima in hyberna distributæ. Britanni contra non mediocriter affligebantur, quod tam turpiter sua loca fuissent amissa, quòd nullis illatis iniurijs id passi essent a Gallis, sed plurimum omnium animos infestabat, quòd ita sublata esse uidebatur omnis commerciorum facultas cum cismarinis nationibus, quia nullum haberent locum ad ipsa mercimonia conuehenda tutum, nisi ad loca Philippi Regis accederetur in Belgium. Pontifex interea iubet legationes iter capessere, quas institutas superius fuisse diximus ad res inter duos Reges & ad pacem componendam. Carafę Bruxellas profecto Philippus fit obuius honoris gratia ad portam usque ciuitatis, atque sub umbella ad palatium uentum est multis comitantibus proceribus, & Albano præcipue duce. Vbi non nullos dies Bruxellis fuisset, cœptū est agi de pacis cōditionibus, de qua Conestablius iam agere & ipse cœperat. pertractatum est & de Paliani permutatione, pro quo principatus Rossani cum omnibus redditibus ac prouentibus est oblatus, & decem præterea Philippicorum millia in regno Neapolitano, quę ex portorio serici colligerentur quotannis, Carafæ promissa sunt duodecim millia Philippicorum ex Archiepiscopatu Toletano, & octo millia in Hispania. sed has omnes conditiones Carafa reiecit, quia se nullam habere autoritatem diceret harum rerum conficiendarum. At Philippus obtestari iubet & ipsum habere eam facultatem, & se conditiones ab Albano admissas pro uiribus seruare uoluisse. Carafa Bruxellis exit. Rogatur ab episcopo Attrebatum & Ringome Sylua, qui eum conuenerunt ut regię uoluntati acquiesceret, cum Reges humanitate potius, quam ulla significatione indignationis placentur. omnia posse precando ab ipso Rege placide extorqueri, quæ honesta sint, at nihil per iram, & animi magnitudinem. eædem conditiones permutationum propositę sunt etiam Romę comiti Montoriensi cum ijsdem obtestationibus. Hic paulo humanius respōdet, se gratias agere regię maiestati pro clementi benignoque animo. sed de negotio ubi cū Pontifice communicarit illud consilium capturum, quod uisum fuerit salubrius. Sed quoniam Carolus Quintus imperatoria insignia Imperatorijs comitiis assignauerat, quæ indicta fuerant in mensem Martium, Ferdinandus contendit ad ea comitia in Vispęros, quò iā conuenerant electores, illis acceptis uel potius creatus Imperator cū ipsis electoribus, alijsque proceribus comitantibus itum est Batodurū, ubi de more cęterorum imperatorum Romanorum coronatur primùm imperator. Pontifex ubi requireretur confirmatio coronationis, noluit approbare, quia diceret non esse legitimum imperatorem ab hæreticis electoribus electum. His addebat tributum pro regno Pannoniæ triginta millium nummum, quod præter Imperatoriam dignitatem persoluebatur Turcarum Imperatori, quod nullus antea fecerat Christianus imperator. Neque legationem rursus Ferdinandi admittit tanquam imperatoriam, sed tanquam Romanorum Regis, in qua senten-

Francisci Guicciar. error.

conditiones Philippi regis à Carafis reiectę.

Ferdinandus imperator creatus & coronatio.

pontifex nō admittit ut imperatoris legationes.

tia

tia fuit pertinax quo ad vixit. At Ferdinandus ipse tanquam Imperator Iuliobonam Comitia indicit in mensem Nouembrem; quo tempore Eleonora Cæsaris soror, vxor primum Emmanuelis Lusitani regis, postmodo Francisci Regis Gallorum naturæ concessit. Liuonia per id tempus quoque ipsa varijs bellorum tumultibus affligebatur a Moschouitis: quippe cum ad deuitandos eorum impetus intra munitiones necessariò Liuones se receperint. nam Moschouitæ finitimi sunt Liuoniæ. Sed quoniam non omnibus nationibus Liuonia prouincia nota est, fortasse non videbor absurdum quidpiam facere, si quanta fieri potest breuitate eius prouinciæ terminos atque naturam descriptero. Est autem Liuonia regio ad septentrionem posita in sinu quodam maris Liuonici è regione Schloles & Osiliæ vocatarum insularum, quas respicit ad Occidentem & mare Gotticum. habet ad meridiem Prutenos atque Poloniam, quæ Sarmatia Europea vocatur. quamquam Liuonia etiam & Lithuania & Pruteni siue Prussia & Massouia inter Sarmatas antiquitus numerabantur, cum duplex sit Sarmatia; hæc quæ est in Europa, & alia quæ in Asia vltra Tanaim & Rhâm vocatum fluuium extenditur, in qua sunt Hamaxobij. ad Septentrionem habet Sueuorum regionem. ad Orientem ipsos Moschouitas, quæ regio multas continet nationes. Hos populos antiqui inhumanos & rudes & crudeles fuisse dixerunt, sed tamen hisce temporibus ad mitiorem vitæ cultum sunt perducti, & Federico Imperatore primo ad Christianam religionem peruenerunt. multæ sunt opulentæ ciuitates in ea prouincia, quarum principem locum tenent Riga & Riualia. Distat à mari Riualia circiter decem stadios cum multo magis sit Septentrionalis, at Riga posita est in litore ipsius maris Liuonici è regione prædictarum insularum, atque ita sita, vt mari ipso alluatur. Vniuersa ipsa Liuonia in duas partes diuisa est, quarum altera Borealis, Australis altera nuncupatur. Magna pars huiusce prouinciæ Lutheri instituta & dogmata complexa est, quamuis sunt etiam nonnullæ ciuitates quæ catholicum ritum sacrorum retinuerint. Habet hæc regio quosdam equites Ensiferos vocatos ordinis Diui Ioannis, quorum princeps est Commendator, qui maiori parti Liuoniæ imperat. Aliæ vrbes Rigæ, aliæ Torpati vrbis Episcopo obediunt. Multa est huiusce prouinciæ fertilitas arborum, in qua varia sunt genera animalium & ferorum & domesticorum ob pabulorum copiam, quæ plurima suppetit, vt boum, pecudum, leporum, vrsorum, thoum, vulpium, zebellinorum, martorum, cæterorumque huiusmodi. nam magnæ atque densæ sunt syluæ in quibus tuta latibula ac lustra ferarum frequentia inueniuntur. Vina non nascuntur in ea regione propter frigoris magnitudinem, pro quibus in frequenti vsu est ceruisia. Frumentum aliunde plurimum importatur è Sueuis, Prutenis, locisque finitimis. Cæterum Dux Moschouitarum, qui cupiebat hanc prouinciam adijcere suo imperio, cum ampliores sint auaritiæ, quàm orbis terræ fines, quia cum illa terminet, multa colligit armatorum millia. Belli causa fuit lapsus temporis, quia iam pacis tempus pertransierat, quæ fuerat composita atque iurata in annos quinquaginta. Nam Gualterus Plettembutgensis magister equitum eius ordinis, vir bonus & pius ægrè ferens quòd dux Moschouitarum tributum caperet è diœcesi Torpati præter ius, sibique res alienas per vim arrogaret, dicitur post indictas per triduum supplicationes & ieiunia, vbi nulla honesta ratione rem componere potuisset, ad diuinam opem implorandam primùm se conuertisse; vt qui censeret Deum optimum iudicem, & omnis improbitatis vltorem. Deinde collectis duodecim millibus peditum & septem equitum cataphractorum, quinque Curonum, sic enim vocantur Liuones de more leuiorum equitum armati, cum duodecim bellicis tormentis se ad defensionem accinxit. Cum illo exercitu proficiscitur in planitiem Plescouiæ finitimam, quod accidit anno quingentesimo post mille à partu Virginis. ibi metato castra, atque vallis munito offert se Dux Moschouiticus cum centum & triginta millibus equitum in duas turmas diuisis. in tertia erant triginta Sarmatorum millia. Illa tanta armatorum multitudine minime territus Gualterus, vt qui omnem spem victoriæ in clementia Dei & æquitate defensionis collocasset potius, fortunam belli maluit per virtutem experiri, quàm committere, vt per turpem fugam patria & vrbes & omnia ciuium bona in potestatem crudelis hostis deuenirent. Deinde proposita controuersię honestate milites confirmat, hortaturque ad fortitudinem, cum Deus sit omnis iustitię defensor, & depressor omnis arrogantię, auaritię, temeritatis. hortatur vt recordentur strenuitatis atque antiquę glorię maiorum suorum, qui toties deuictis hostibus multo inferiores numero cum maxima laude omnium populorum triumpharunt. Docet maxima & omnium preciosissima pręmia proposita esse huic pręlio, libertatis scilicet, patrię, facultatum, filiorum, vxorum, religionis, vitę ipsorum denique omnium conseruationem. Maximè gloriosam esse hanc ipsam victoriam, in qua pręter pręd icta pręmia, proposita sit etiam memorabilis gloria & laus & memoria apud omnem posteritatem. ostendit multitudinem hostium non esse formidabilem, quia non nunc primùm accidit, vt paucorum virorum fortium virtute ingentes hostium copię superentur, cum multi alij ante hęc tempora istud ipsum fecerint. atque cum infinita propè numero exempla tam egregię atque magnę virtutis, tum antiqua tum etiam recentia adduci possint, satis erit vnum vel duo ad summum commemorasse. Nam Epaminondas Thebanus cum parua copiarum suarum manu quis nescit quot millia hominum in Leuctris superauerit? Militiades certè Atheniensis cum decem millibus suorum ciuium & mille auxiliarijs Platęensibus sexcenta barbarorum millia profligasse dictus est. Sic vbi Gualterus suas copias ad pręlium cohortatus esset, in aciem instituit alacres ac promptas, atque tormenta in hostem direxit. Istud ipsum facit etiam Moschouita. vbi primum

Liuonię descriptio.

Equites Liuones Diui Ioãnis.

Curones equites Liuones.

Gualteri oratio hortantis ad pugnam.

initum est prælium, signaque pugnæ data sunt vtrinque. Liuonica tormenta magnam impressionem faciunt in hostem, qui breuibus securibus, & sagittis, & clauis ferreis ac lanceis pugnabant aduersus Liuones, quæ certè genera telorum non valde pernitiosa sunt armatis hominibus. vbi tormenta bellica Liuonum sæpius fuissent displosa, Liuonesque ad strepitum tympanorum ac lituorum acerrimè fortissimeque pugnarent; Moschouitæ propè fusi ac profligati simulata fuga conantur Liuones in quaidam angustias locorum inducere, quæ non procul aberrant a Pleicouia. Sed Liuones cognitam calliditatem deuitantes fortissimè pugnant. multos trucidant. ceciderunt plures quinquaginta millibus Moschouitis, circiter viginti millia vulnerata. reliqui profugerunt. Missæ sunt deinde legationes de pace, atque ita res compositę sunt, vt in hanc vsque diē perdurarint. vbi pax ad annum quinquagesimum peruenisset, Torpati episcopus vix pacem denique impetrat in quinquennium à Moschouita, qui iam copias ad futurum bellum collegerat.

Victoria insignis Liuonum.

Pacis conditiones hę fuerunt, vt templa Rigæ & Riualiæ Moschouitarum sumptibus earum vrbiū reficerentur, quæ fuerant euersa. vt dissolueretur antiquum triburum à prouincia Torpati debitum. vt, id si fieret, intelligerentur præterea factæ induciæ in quindecim annos. Istud autem si factum nō fuisset, iam tum post exactum pacis quinquennium bellum graue obnuntiabatur. Id verò cum factum non fuisset, & iam octauus annus post compositam pacem ageretur, nullis vel episcoporum Liuonum precibus vel largitionibus allici potuit ad inducias denuo faciendas, neque diuerti potuit vlla ratione, ne bellum obnuntiaret: quia pacis vltimæ conditiones non essent seruatæ. His accedebat, quòd cum nouas leges, nouaque scismata, & nouam religionem introduxissent, non possent non leuissimi homines censeri, atque Moschouitarum ducis amicitia indigni. Sic igitur legationes per has ambages retinens atque deludēs colligit circiter ducenta quinquaginta armatorum millia, quibus censis imperat legationes in patriam redire, ac bellum obnuntiare. Neque tamen legationibus multo tardior exercitus agrum Torpatensem hostiliter inuadit. Proxima quæque vrbi ferro flāmisque populatur, homines trucidat. villas succendit, syluas & arbores decidit. mulieres, pueros, animalia omnia obtruncat. Siquis ferri vim euasisset, in perpetuam seruitutem Scythis diuenditur. illa inaudita propè crudelitas, & inhumana barbaries cum per quadraginta dies territorium & prouinciam Torpati deuastasset, tantus terror iniectus est illis populis, vt omnes propter metum in vrbem confugerent, in qua tanta inerat multitudo, nulla vt loca vel priuata vel publica iam illam caperent. Nam eò confugerat vndique ex agris tanta multitudo, tantaque copia hominum omnis ætatis & sexus, vt non vrbs solùm, sed etiam fossæ vrbis & suburbia atque pomeria miserrima turba replerentur, qui per acerbissima frigora sub dio pernoctabant rerum omnium egeni, quorum plerique quotidie propter inopiam moriebantur. exaudiebantur multi eiulatus & luctus puerorum ac senum, qui quærebantur cum lachrymis se fame exanimari. alij se frigore, alij siti, alij aliarum rerum inopia crudeliter se innocentes necari exclamabant, sed tamen nullus patebat misericordiæ locus. nam ciues diuturnam obsidionem timentes ducebant parcendum esse annonæ, ne omnibus vno tempore non sufficeret; quamobrem nullius lugentis lachrymas respiciebant. Moschouitæ cum sæpius vrbem tentassent non sine frequenti clade propter vim tormentorum, defensorumque virtutem, expugnatione vrbis desperata incursiones faciunt soluta obsidione in agrum Neruiæ & Laidenæ vrbium, eandem vbique immanitatem, feritatemque exercentes. Multis captis spoliis, multis trucidatis hominibus, multis armentis & gregibus pecudum abactis, multis abductis etiam in seruitutem mortalibus, exercitus in patriam reuertit.

Causa belli Liuonici.

Magnus exercitus Moscouitarum.

Miserabilis Liuonū fortuna.

Indicta sunt postea comitia Liuonum ad vrbem Vuendenam de instaurando agro tum miserabiliter deuastato, ad quæ vbi conuenissent principes & primarij homines è Liuonia, visum est nonnullis nulla ratione melius consuli posse huic negotio, quàm si & ipsi collectis, quanto maioribus possent copijs, pari ratione agrum hostilem popularentur, captiuosque homines, & animalia conuerterent ad cultum agrorum, aut fierent permutationes cum captiuis. alijs hoc periculosum fore videbatur, qui censebant tantas vires propè pacatas cum non leue vltionis genus exercuissent, non esse denuo irritandas, sed potius agendum de pace; quare legationes censebant mittendas esse cum sexaginta millibus talatorum, quod est argenteæ monetæ magnæ genus apud eas nationes, quæ per largitionem & preces pacem niterentur impetrare; atque interim inducias postularent in quatuor menses. ea sententia cum omnibus proceribus placuisset, comprobata est, atque oratores ad eam legationem deliguntur Volfangus Zager, & Philippus Olmenus, quo mortuo in itinere, alius orator subrogatur. accesserunt cum his legationibus magistri equitum, vt res sapientius transigeretur communi consilio. Impellebant Liuones ad eam pacem magno studio expetendam non solum memoria acceptarum calamitatum, & timor futurarum, sed multo magis ira numinis, quod videbatur multa grauia Liuoniæ vniuersæ minitari. nam visa est crinita stella eximij splendoris, quæ multos dies supra Torpatum vrbem perdurauit, qua portendi vrbis ipsius deuastationem existimarunt, quare omnia repleta sunt ingenti trepidatione. Fecerunt difficiliorem viam ad pacem vrbes quædam in finibus Liuoniæ, & Moschouitarum, quæ per mutuam temeritatem, ac propè insaniam, vt sunt vrbes finitimæ plerunque parum inter se amicæ, parumque consentientes, magnam dissensionem inter se excitarunt. Ea res vbi ad Moschouitarum Ducem fuisset delata, ita indignatione incensus est, vt neque munera Liuonum acceperit, neque legationes Liuonum admiserit. sed quàm citissimè excedere iusserit, ac domum bellum obnuntiare. nam violatum esse fœdus induciarum asserebat per scelus Neruiensium iam concessarum, qui nullam haberent rationem iuramenti, neq; Dei aut hominum ducerentur reuerentia. legationes grallatorijs passibus, & quam maximis itineribus

Legationes Liuonum de pace missæ.

Portentum.

nentibus discedentes rem breui ad Episcopum Torpati, & cæteros principes in patriam deferunt. at Moschouita continuò collectis octoginta millibus armatorum, & triginta Scytharum cum multis muralibus tormentis Neruiam opulentam & amplam Liuoniæ vrbem inuadit, summum copiarum imperium obtinente Petro Siegaleidero. Neruia ingenti cincta vbique obsidione mox quinquaginta muralibus tormentis acriter concutitur. cum nullum tempus daretur quieti, tormentaque semper circumuoitarent, tanta vi murus vrbis abscinditur & prosternitur, nullis vt turribus, nullis aggeribus, nullis mœnibus ciues protegerentur. ad extremum prostratis omnibus defensionibus vrbs ab vniuersis copiis vno tempore inuaditur. pugnatur fortissimè vbique, magna fit strages inuadētium ac defensorum: hinc propter multitudinem, inde propter virtutem. Sed ob numerum inuadentium vrbs denique capitur, vritur, euertitur. vrbis præfectus cum paucis militibus in arcem se recepit, at reliqui omnes ciues tam impuberes quam puberes omnis ætatis, sexus, conditionis fœdissimis vulneribus trucidantur ad vnum. vrbis præfectus cum in arcem profectus rei frumentariæ, omnis generis annonæ inopia laboraret obsidionem diutius ferre non potuit, quare ad deditionem venit hac conditione, vt liberis militibus & ipsi liceat quò velit excedere. Post captam & incensam illam vrbem Petrus Sisegaleiderus agro denastato ad vrbem Nienhuinum Torpatensis ditionis obsidendum castra mouet, quam multis & prælijs & verberationibus assiduè infestat. Episcopus audito acerbissimo Neruiæ casu, & Nienhuini obsidione, & tam atrocibus populationibus agrorum mittit ad magistrum equitum ipsius ordinis qui peterent auxilia. progressus ad sex millia passuum illum habet obuium cum duobus millibus & trecentis equitibus Germanis cataphractis. cōiunctis castris ad oppidum Charieppam, quod est ditionis Torpatensis considentes, parum de obsessis solliciti genio indulgent. obsessi fortunæ arbitrio relicti partim annonæ penuria acerbissima omnium tormentorum, partim assiduis hostium molestiis compulsi ita se dedunt, vt liceret cum filiis & vxoribus liberis excedere, & quocunque vellent tutò se recipere. his ex altera porta excedentibus, per alteram ingrediuntur Moschouitæ. id verò miserabiliter accidit egressis, vt quas res preciosiores occultassent, auferrentque quasi viaticum dum fortuna placaretur, eæ direptæ sint à turma quadam equitum, cum procul abessent ab oppido ignara deditionis & pactionum. Magister certè ordinis ea captiuitate percepta, quæ per suam ignauiam atque negligentiam contigerat, mitificè succenset, miserabile, ridiculum, & planè expers vltionis genus excogitat; nam charieppam oppidum innocens & ignarum deditionis, in vltionem illorum, qui se dediderant, totum concremat atque funditus euertit. Moschouitæ oppidum captum rebus omnibus & firmissimis præsidijs egregiè muniūt, quibus actis signa cōuellunt ad profectionem illo consilio, vt si daretur facultas, cum magistro equitum collatis signis confligeretur. at magister certior factus de hoc consilio per multa milliaria sublatis tentoriis vasculisque collectis intra Liuoniæ fines, effugit episcopo relicto, qui & ipse breui in tutum se recepit. Vbi eò vsque percurrissent circiter triginta millia equitum, vbi Liuonum castra posita fuerant, nemine inuento qui resisteret villas omnes populantur. obuios quosque Germanos trucidant. reliquis coactis iurare quòd obedient Moschouitarum Duci in castra reuertitnt, quo tempore omnes copiæ adductæ fuerant ad inuadendam vrbem Torpatum. Torpatenses iam vxores, filios, res preciosiores ad vrbes Rigam & Riualiam præmiserant, atque simulato consilio profitentur se velle ad leuia certamina excitanda cum hoste exire, aut repentino conatu illum adoriri. Episcopus ita fore existimans concedit exeundi facultatem. at ciues plerique per hanc simulationem egressi diffugiunt. relicti sunt per eam fugam pauci defensores in vrbe, in qua paulo ante immanis quædam sæuierat pestilentia, quæ vrbem multis colonis orbauerat. cæterum episcopus percepta suorum fuga iubet omnes sacerdotes armari ad propulsandum commune ciuitatis periculum, & omnes reliquos, qui tractandis armis essent idonei. accessit in vrbem cum quinquaginta militibus atque dux oppidi Groningæ. sacerdotes eum ducem sibi deligentes armati in forum accedunt. Hortantur vniuersum populum ad arma capienda, quibus fortiter defenderent lares, templa, facultates, filios, mulieres, religionem, patriam, iura, libertatem: quæ omnia vno tempore vel turpiter erant hosti concedenda per socordiam, vel gloriosè per virtutem atque fortitudinem protegenda. Sed quoniam plurimum dissidebant inter se ciues religionis causa, cum alij Lutheri, alij Catholicas partes sectarentur, responsum est ab vrbis præfecto, quem illi Consolum vocant, omnes libentissimè arma esse capturos, si Pontificiæ superstitiones reiicerentur, atque admitterent nouam religionem. Sacerdotes se tantum sceleris nunquam admissuros respondent, præsertim cum constaret omnibus ex quo noua religio irrupisset in Liuoniam, res Liuonicas semper in peius fuisse prolapsas. his addiderunt non opus esse nunc in ipso articulo temporis, & in summo ciuitatis periculo de religione contendere, de qua commodius agi posset, sed esse in præsenti de communi omnium salute armis, at non verbis contendendum. Sed quoniam sacerdotum oratio præsentibus rebus vtilis esse videretur, id consilium vt optimum atque salubre necessariumque ab omnibus comprobatur. iussi sunt omnes igitur conspirare ad communem salutem & vtilitatem, atque iurare ad mutuam defensionem: quare omnes armati tormenta in opportuna loca trahunt, atque præsidia distribuunt. Hostes cum assiduè infestare vrbem cœpissent, decernunt Torpatenses repentè castra inuadere, interim per opportunitatem nebulæ, quæ fortè euenit, tormenta in castra dirigunt, quibus displosis magna fit in hostem impressio, multique laniantur. Nec ita multo post delecti sunt pedites ducenti sclopettarii ac balestritæ, atque centum equites Torpatenses, qui superatis vallis & aggeribus castrorum multam stragem edunt in castris. multis cœsis, pluribus vulneratis cum frequens globus hostium ad hos sustinendos se accingeret, duobus tantum è suis amissis in vrbem victores redeunt. Illa clade suorum insigni accensi Moschouitæ, quia tormentā parum

Neruia vrbs Liuonum capta.

Nienhuini deditio.

Dementia Principis ridicula & miserabilis.

Torpagensiū ciuium fuga.

Sacerdotes armati.

Vera religio excutitur infeliciter.

vrbem offendere apparerent propter celeritatem reparationum, ita collocant tormenta vt globi ferrei in sublime lati mox in vrbem deciderent, quibus infringebantur domus, & multi occidebantur. Tantus certè terror ob eam inuentionem fœminis, atque pluribus Torpatensibus est iniectus, vt senatus obnuntiarit episcopo se velle cum hoste pacisci. Episcopus proposita facti turpitudine, atque barbarica hostis insolentia atque tyrannide, varietateque religionis dehortatur à tanto flagitio; cum præstet gloriosè mori, quàm in perpetuum tam fero, tamque immiti imperio subijci, à quo nihil bonum omnino esset sperandum. videri oportet præclarius agi si vitam nudam liberam essent consecuti, quæ certè amissis omnibus facultatibus, atque ornamentis non est magnopere expetenda, quàm si cum horum omnium iactura tamen in potestatem hostis deuenirent. Nihil tamen valuerunt hæ adhortationes, quia Timor surdus est ab incunabulis. Nam senatus contra omnium voluntatem nulla re catholicis obnunciata mittit ad summum imperatorem Moschouitarum, qui rogarent vt ipsam vrbem in suam fidem amicitiamque acciperet, cui iurarent omnes ciues se fidem seruaturos. Quod vbi concessum fuisset, atque in vrbem nuntiatum, ingens tumultus fit nemine assentiente. Periniquum enim omnibus videbatur vt ea vrbs tam turpiter dederetur, quæ & annona in multos menses, atque multis tormentis esset communita, & omni genere bellici apparatus, & inexpugnabilibus propè reparationibus ac mœnibus, atque satis validis præsidijs; cum præsertim desciscentes ab religione catholica in Moschouitarum ritus essent delapsuri, qui multo essent deteriores. huc accedebat quòd propter varietatem religionis futuri essent dupliciter hostibus inuisi. At summus hostium imperator his cognitis seditionibus obnuntiatum mittit se uolle his conditionibus vrbem dedi, quam tamen per vim armorum esset capturus. hæretici qui multò plures erant catholicis persistunt in eadem sententia, decernuntque exequi quod iam decreuissent, quare omnes catholici in templum maius conueniunt. Profitentur palam se malle perpetuum exilium pati, quàm tantum committere turpitudinis, aut his parere nationibus. Sic apertis portis, vbi iurassent hæretici se fidem Moschouitis seruaturos, in vrbem hostis admittitur. at catholici ex altera parte cum vxoribus & filijs atque supellectile excedunt pro pactionibus prius factis, transeuntque illæsi per Moschouitas. Scythæ erant hos direpturi, sed Petrus occurrens id fieri vetuit, qui nisi adiumento his fuisset, ad vnum fuissent trucidati. Sic capto Torpato à Moschouitis incolumes ad vrbem Riualiam perueniunt. ea dum ita fiunt in Liuonia, Ghisius è Gallia in castra reuersus nullum tempus amittens Augustam Romanduorum eiusque principatum inuadendum putat in finibus Suessionum ac Leucorum, quòd neque satis firmis præsidijs munita erat, neque satis diligenti studio custodiebatur. Contractis itaque copijs vndique ex hybernis consilio cum nemine communicato Eporsium vicum accedit Caralauno. ibi quid agendum sit in militari consilio ponitur. & quoniam Herbemontium oppidum peraccommodatum fore videbatur omnibus commodis militaribus, si expugnaretur, & præsertim colligendis copijs, si bellum instaret in ijs finibus, decernitur vt illud repentino conatu inuaderetur. multus itaque peditatus & equitatus eò mittitur. bellica tormenta propter profunditatem niuium ægrè trahuntur trans Semoentum fluuium ignobilem eius regionis. oppidum vbi traiecissent Galli inuadunt. Defensores singulari virtute resistentes primo prælio multos Gallos vulnerant; quæ pugna vbi diutius fuisset protracta, Belgæ intra suas munitiones, Galli in castra se recipiunt prælium nocte dirimente. at verò quoniam vtilis est omnibus in rebus militaribus diligentia, Galli nullum tempus desidiæ concedentes tormenta noctu in oppidum dirigunt, tantoque studio concutiunt pluribus è partibus, vt oppidi præfectus cœperit cogitare de deditione, atque conditiones quasdam postulauerit. eæ conditiones reiectæ sunt à Ghisio, cum vellet ita oppidum dedi, vt omnia victoris arbitrio committerentur. Præfectus igitur tutius esse ratus ita se dedere, quàm fortunæ victricis insolentiam experiri, cum magnum spatium muri euersum atque deiectum fuisset vi tormentorum, se ipsum & omnia Ghisij arbitrio dedit. Ghisius magnifico liberalique animo nullo neque crudelitatis neque auaritiæ edito indicio omnibus victis libertatem, impedimenta, liberum discessum concedit. nam profectò periculosius est prælium quod aduersus aurum, quàm quod aduersus ferrum suscipitur; cum vix vllus sit vel priuatus miles vel imperator, qui pro gloria militet potius, quàm pro pecunia. Sed tamen ab auaritia plurimum abhorrere tum cognitus est Ghisius. Deinde loca munita principatus Leucorum Chignium, Ruginolum, Villamontium, Giamontiam, aliaque castella capit partim per deditionem, partem à præsidijs derelicta. Sed quoniam vis imbrium fuit impedimento ad feliciores progressus, viæque lutulentæ, & lacunæ vbique aquarum plenæ, vniuersum Ghisij consilium conuertitur ad oppida & præsertim Herbemontium muniendum. Id oppidum cum in loco edito situm sit super durissimo saxo, effici poterat expugnatu difficillimum, maximeque hostem poterat infestare, cum frænaturum esset Hispanos, quo minus incurrerent in eam regionem. Henricus his fœlicibus successibus elatus ad spem maioris felicitatis, clam mittit tribunos ad multas cohortes Germanorum colligendas, atque conscribendas copias Aquitanorum. iubet has sensim in vnum locum conuenire, ne posset cognosci ab Hispano hoste quid consilij caperetur; ipse ad recognoscendas sui regni munitiones properat. accedit ad Cesoniacum nauale. Thermeum vrbi præficit, quam iubet diligenter muniri. Sed Hispani cognitis per exploratores Gallicis apparatibus munitiones quasdam Cesoniaco nauali finitimas omnibus rebus ad defensionem necessarijs instruunt. Ea dum parantur vtrinque ad bellum in finibus Morinorum, Henricus rebus suis optimè consultum iri putabat, si non solùm ad vexandum Philippum regem arma moueret ad fines Belgij, sed etiam ad ampliandum Gallicum imperium Scotiæ arma sibi adiungeret; cum præsertim Scotenses natura propè inimici sint Britannis, cum finitimæ nationes plerunque parum

Timor surd' est ab incunabulis.

Torpatũ captum à Moschouitis.

Herbemontiũ captum.

Ghisij liberalitas & magnificentia.

Castella Leucorũ capta.

amicæ

amicæ sint inter sese, inter quas præcipuè mutua odia ex bellis orta sint de finibus, aut de præstantia, aut iuris ditione susceptis. Nam Scotia diuiditur à Britannia, quam Angliam vocant, paruo spatio Tabuda flumine scilicet, quod tanquam terminus inter duo regna decurrit, atque illorum fines per longum spatium disterminat. Henricus curat vt Franciscus filius maior natu vxorem ducat Mariam Stuandam Scotiæ reginam Iacobi quinti Regis eius regni filiam, quæ nuptiæ etiam celebratæ sunt Parisijs cum summa magnificentia, atque regio apparatu. Dum vires colliguntur clam ad bellicos apparatus ab vtroq; Rege, Dux Lotaringiç, & Cardinalis, & alij nonnulli principes inter se ratiocinantur quibus conditionibus pax componeretur, quæ propter difficultates nullum exitum felicem habuerunt. at Britanni instructa septingentarum nauium classe varij generis decernunt aliquē portum in Normaniæ litore occupare vel ad commoditatem mercimoniorum, quæ necesse erat comportari in Belgas, vel ad permutationem Cesoniaci nanalis: atq; ita se ad bellum accingunt. Horum apparatus cum Henrico innotuissent, multæ cohortes peditum, atque equitum vexilla missa sunt ad eos fines tutandos. Britanni itaque cognita re ac desperata, simulato timore Gallicæ classis ad patriæ defensionem se recipiunt. At Henricus quia Teonuillam occupare decreuerat, atq; opus erat exteris copijs non nihil in finibus Belgij commorari, cum omnes copiæ non possent vno tempore conuenire, ne Britanni essent impedimento, monetur vt vires Gallicas eo transmittat, qui mittit Ghisium cum multis cataphractis, & leuioribus equitibus, & magna peditum manu. enimuero ne vires hæ ocio absumerentur ibidem expectantes, decernunt aliquid memorabile aggredi, quod hostem insigni molestia afficeret. nuntius accedit significans partem copiarum cōuenisse, vbi erant censendç. iubetur eodem Burdilloneus Suessionum præfectus cum Gallicis copiis vbi cōuenissent, & Villeuillius Diuoduri præfectus cum suis Gallis, qui omnes sunt iussi exire in apertū, atq; Teonuillam se recipere. iubetur illuc & Bordillioneus cum duobus regimentis Heluetiorum, & ijs Pistolottis, qui accesserant. Hæ omnes Gallorum vires iussæ sunt in vnum conuenire, & ad Teonuillam castrametari partim citra, partim vltra fluuium. Ghisius Augustometensem Verdunum conuenerat, atq; ambo coniunctis studiis Diuodurum contendunt, vbi tormenta expectantes, reliquasq; copias Gallicas, mox augent castra regia. Teonuilla primùm diligēter exploratur ad expugnationem, quæ cum visa esset & situ & reparationibus & omnibus rebus ad defensionem spectātibus non mediocriter munita, primum ea prouincia perdifficilis visa est. re tamen ad militare concilium delata & ad tribunos ac primarios duces diligenter considerata, decernitur vt tentetur expugnatio, quamuis essent in præsidiis circiter tria millia armatorum. Nam præstare videbatur vel si vrbs capi nō posset, cum hostis vexaretur, exercitusq; exerceretur, negotium frustra tentare vel cum aliquo periculo paucorum, quàm pati vt præsentes copiæ in ocio totç marcescerent, dum exteras expectarent. atq; ita vexatus hostis magnum incommodum erat capturus deuastata regione. Conuenerunt Henrico circiter quindecim millia peditum Gallorum, Germanorū quatuor millia præter Heluetios, equitum quatuor millia & quingenti, quorum summum habebat imperium filius ducis Leucorum. sic tanquam multis fluminibus vndiq; quasi in vnum lacum aquarum multarum confluentibus vrbs obsidione cingitur. Est autem Teonuilla sita in ripa Ombrici fluminis, pontemque habet perpulchrum & non aspernandæ longitudinis, quç distat ferè viginti millia passuum ab Augusta Romanduorum, & à Diuoduro. est autem situ & arte munitissima, cum latera sint prçualida & eminentia, habeatq; firmissima propugnacula & aggeres interius è gleba multa propter vetustatem valde cōdensatos. vrbs itaq; validis aggeribus, fossisque castrensibus ductis ad euitandos globos vrbanorum tormentorum citra fluuium, obsidioneq; cingitur. postmodo nocte sequenti erecta sunt tormenta in propugnaculum, aggeremque maioris propugnaculi, quod vrbi imminebat. concussum est & spatium muri illud, quod terra erat munitum, & duobus præualidis propugnaculis protectum, & prçualida turri, & platea in medio ferè eius spatii sita ad defensionem. Sed Hispani tantam inferebant molestiam nemo vt vrbi impunè propinquaret, cum in çdita ac firmissima turri tormēta collocassent. ea re sequenti nocte necessariò profundiores fossç ducuntur, aliiq; aggeres editiores excitātur, propiusq; acceditur flumini. super his hinc sex maiora ordinarijs tormenta, inde totidem alia inter sublimes corbes terra oppletos collocantur ab Estrea tormentario negotio præfecto, ad latus eius propugnaculi defensionesq; prosternendas & deiiciendas. Sic modo aggeres ad subeundum, modo tormenta ad concutiendum addebantur. triginta & quinq; bellicis tormentis vrbs cum magno strepitu & fragore concuti cœpit. iubetur pars exercitus fluuium traiicere, vt protegerentur, qui aggeres excitarent ab ea porta, qua itur Augustam Romanduorum ad ipsam vsq; turrim, vt occuparentur radices reparationum, atq; veniretur ad farcula, quia verberatio iam videretur parum proficere. Ducta est alia fossa citra fluuium, quo sclopettarii propius accedentes commodius aggeres atq; defensiones explorarent. at verò cum mense Iunio res ageretur, propter breuitatem noctium, cum esset negotium in apertissima planitie, non dabatur maius spatium cōficiendis operibus, aut fossis ducendis, quàm duarum aut trium horarum. sed quoniam Ghisius verebatur ne subsidia mitterentur obsessis, iubet omnes accessus explorari ac muniri. pontes duo iacti sunt supra fluuium. Cadercbbes Tunger Teonuillæ præfectus cum sæpius certaretur leuibus præliis, multiq; in illis cecidissent, conatur singulari diligentia suppetias admittere, cum nonnullæ cohortes Hispanorum essent in finitimis præsidiis. Id cum ab Horneo duce noctis beneficio tentatum esset, qui inuasit Gallorum vigilias, multosq; trucidauit, tamen frustra fit, quia non leui clade accepta repellitur. Vix biduum intercesserat cum id ipsum tentauit quatuor cohortibus expeditorum militum ex alia parte irrumpere in hostes conantibus. Sed denuo reiicitur, nam Horneus excitata leui pugna per noctem exierat ad petenda auxilia, quibus opus esse per nocturnos ignes fuerat significatum. cum fossæ perfectæ fuissent

Tabuda fl. Frācisci Galli & Mariæ Scotensis nuptiæ.

Ratio bellica obseruanda.

Teonuillç descriptio.

sent

ſent vltra fluuiū, multi corbes cōficiuntur ad rotas tormentorum protegendas. eriguntur quatuor & decem tormenta ad domum terra repletam prosternendam, ſupra quam multa erecta erant tormēta in obſidētes. Proſtratum eſt magnum murorum ſpatium, magnaque pars propugnaculi; quæ ruinæ quia aſcenſu difficiles ob profunditatem fluminis viderentur, & quia reliqui eſſent prælati aggeres, Galli nullum tempus intermittunt concutiendi. collapſo muro magna ex parte qui turris aggerem ſuſtinebat, Ghiſius imperat quingentos lectiſſimos ſclopettarios verberationem explorare ſimulatis conatibus è pluribus partibus. his propius ad verberationem profectis armaque & ſcalas vbique conclamantibus atque aſcendentibus per ruinas, tanta trepidatio, tantusque terror iniectus eſt obſeſſis, vt defenſionem propè reliquerint cum arbitrarentur vrbem vndique inuadi. Galli ca conſternatione animorum cognita acriter inuadunt. atq; ter repetito conatu, cum ad radices turris iam acceſſiſſent, platea turris potiuntur. nā Strozza, qui nuper in caſtra acceſſerat, cū Galli foſſis fuiſſent potiti, iubet operas ligonibus & cornutis ſarculis muros demoliri, & in foſſas deuoluere, quo planior via efficeretur ad conatus. omnibus opportunè ſe habere viſis, ad inuadendum acies Gallicæ inſtruūtur ad conatum. certatur tanto impetu, ſtudio, virtute, fortitudine vtrinq; miſſilibus ignibus, globis ferreis, omniq; telorum genere, vt conſtantia vtrorumq; omnem fidem ſuperauerit. nam incredibilis Hiſpanorum & Sequanorum præſertim virtus enituit. ceciderunt multi inſignes proceres Galli, & nonnulli è defenſoribus. excauati ſunt multi cuniculi ad reliquias propugnaculorum atque murorum euertendas: atq; dum conſultatur inter duces Gallos de vrbe denuo inuadenda, Petrus Strozza multis præfecturis militaribus ac rebus geſtis clarus cū Ghiſio colloquens glande maioris ſclopetti ex vrbe transfixus cum ſumma Henrici, omniumq; procerum moleſtia ac lacrymis diē ſuum concluſit.

Petri ſtrozzæ mors.

Enimuero cum cuniculis iam iam ignis eſſet ſubijciendus, omniaque ad inuadendum neceſſaria comparata, obſeſſi partim ſuperioribus prælijs debilitati, partim metu imminentiū periculorum territi, comitia de deditione ſummo mane indicunt, in quibus concluditur poſt multas controuerſias vt certis conditionibus vrbs dederetur. conditionum ſumma fuit ab hoſte conceſſarū; vt Caderebbes vrbis præfectus, aliique duces, centuriones, ac tribuni obedientes regiæ maieſtati Teonuillam cum omnibus ſuis munitionibus indemnibus cōcedant. Vt tormenta, bellicosq; apparatus nulla fraude commiſſa relinquerent. Vt pro his Ghiſius Caderebbem cæterosque duces, & equitatum cum ſuis armis, milites cum enſibus, pugionibus, pecunia, veſtibus illæſos dimitteret. Vt ſacerdotes, nobiles, ciues omnes cum omnibus quæ geſtare poſſent, auro, argento, gemmis, pecunia, aut quas mallent rebus impune exirent. Vt fide cuſtodiæ exeuntes deducerent ac protegerent. Vt illæſa pudicitia virginum, aliarumque mulierum honor, & intacta ſuppellex ſeruaretur. Vt plauſtra vel lintres ad inualidos quò vellent extra fines conuehendos concederentur. Vt ad omnium horū obſeruationem quatuor obſides è primariis vtrinq; darētur.

Teonuillę deditio.

Ghiſia liberalitas.

Cū verò multi Hiſpani relicti fuiſſent in vrbe, Ghiſius regio benignoque animo iubet his omnia neceſſaria ſuppeditari atq; certos ſumptus, & certos homines ad id munus inſtituit. Ea victoria ſummæ fuit lætitiæ Henrico, & vniuerſæ Galliæ, neq; ſolum quia fines illi tutiores reddebantur, ſed etiā quia exercitus poſsent acciri in Galliam ſine vlla itineris difficultate. Ghiſius ita Teonuilla potitus nouem lectiſſimorum peditum vexilla relinquit in præſidiis duce Villeuillio iubet vrbem inſtaurari ac diligēter muniri. Mittit tria millia equitum ad explorandam Auguſtam Romanduorum, cuius in adminiſtratione præerat Masfeltius, impetatq; omnia finitima populari. nam tametſi vrbs erat munita, omnibusq; neceſsariis ad defenſionē inſtructa, tamen cū vrbes amplæ plenę ſint multis rei bellicę inutilibus, illam per obſidionem capi poſse ſperabat. ipſe interim Orolauno oppido amplo & opulēto ſigna infeſta infert, cuius in præſidiis erant quædā Hiſpanorū cohortes: qui cum ſollicitarentur ad deditionē tam difficiles cōditiones proponunt, vt Ghiſius ibi poſitis caſtris decreuerit ad vnum trucidare. at Hiſpani rati ſe non poſse reſiſtere tantis viribus hoſtium igne ædificiis iniecto flammis abſumūt, & per occultā portā exeunt, ac fuga ſe ſeruarunt. Galli quamuis conantur multa diligentia reſtinguere incendiū, nihil proficiunt, ſiquid flammæ ſuperfuit, id totū direptū eſt.

Oro launum opp. concrematum.

Vbi equites Auguſtę præſidiis ſe oſtentant Masfeltius quaſdam cohortes peditum & vexilla equitū emittit initur atrox certamen. Galli multis è ſuis amiſſis re infecta recedere coguntur. cæterū Altus Conius egreſsus ex oppido Orolauno ſiue Arlonio cū quibuſdā cohortibus, equitumque exilis Ghigniū, Roſcinū, aliaq; oppida capit. Chigniū munit ad impediēdas incurſiones in agrū Vici Eporſij & Herbemontii, reliqua ſuccēdit & euertit. Dux Sabaudiēſis ſiue Allobrogū auditis his felicibus ſucceſſib. Gallorū veritus ne ad expugnāda loca Icio finitima ſigna Gallica promouerētur, ad oppida Bergā & Grauelingā cōuolat, quæ omnia magna diligentia munit aduerſus hoſtē. Eſt autem Grauelinga in finibus Belgarum in Morinis ſita in ripa fluminis ignobilis, quod Ha vulgo vocatur, diſtatq; circiter quindecim millia paſsuum ab Icio, & Dunherche vrbibus.

Grauelingæ deſcriptio.

Interea copiæ Icii colliguntur à Thermeo, aliæ ad Pheras ab Vmalio, nullumque ſtudium ceſſat vtriuſque Regis quàm maximis copiis vndique comparādis. Thermeus ſatis ingentibus viribus collectis ita Ha fluuio traiecto cum ſex millibus Germanorum, quatuor vexillis Scotenſium peditum, quingentis equitibus cataphractis, viginti vexillis Gallorum & mercenariorum confertum globum hoſtium profligat, qui acceſſum prohibere & iter occludere conabantur. His in fugam verſis, Grauelinga & Bourburgo à tergo relictis Doncherchen properat vrbem ſitam in litore maris oceani, quæ portum habet accipiendis nauigiis peraccommodatum. eam capere cogitat, vt quæ non ſatis diceretur eſſe munita. ſic enim fiebat vt Britanni plurimum affligerentur, & vt omnis ſpes commerciorum cum Belgis ita eſſet ſublata, cum illuc mercimonia poſt captum Icium conueherent & vt Gallis facultas daretur, cum liberet, commodè in Britanniam nauigandi. at nequis id conſilij captum fuiſſe ſuſpicaretur, Grauellino infeſta ſigna

gna

gna importat,quod oppidum plurimi referre videbatur ad omnem rem bellicam, cum etiam ex itinere Berga capta,direpta & euersa fuisset. Hinc Doncherchen magna celeritate accedit,summa diligentia obsessam diuerberat. ager frequentibus incursionib. vbique diripitur. dum agitur de deditione, repentino Gallorum vndique inuadentium conatu quinto die ab obsidione capitur, diripitur, succenditur,euertitur. Thermeus inter hæc consilia cępit laborare ex pedibus,quamobrem curā copiarū,& cōsilij ad exitū perducendi iniungit Villabono & Sernapontio ducibus:qui ductātes copias secundum litus oceani non procul à Grauellino considunt.multa subitaria minutaq; prælia committuntur modo his modo illis parta victoria.His tot bellorum tumultibus excitatus Philippus rex Hispaniarū,cū gemini exercitus Gallici in varios fines Belgij apparerent irrupturi,(nam Thermeus circiter nouē millia peditum collegerat, equites mille & quingentos, & iam proficiscebatur in Belgas;Ghisius Ha fluuio traiecto,qui defluit per Oromansacos oppidum interluens,profligatis incolis regionis,Doncherhe & Berga oppidis captis direptis, & incensis fines Belgicos populabundus ferro & igni deuastabat.) mittit qui copijs in Germania collectis magna diligentia instarent,quę iam erāt in itinere.vniuersum peditatū & equitatū,quē potest,in ea regione,ad signa reuocat.nā propter superioris anni clades Gallicas Hispanæ copiæ fuerant dimissæ, neq; putabatur Henricus tantum viriū tam citò collecturus. Philippus miserat idcirco ducē Sabaudientem cū potestate proregia Nemetoternā & Mabugā vt opportunè se opponeret pro viribus Ghisij rationibus.sed cū visus esset Ghisius magis procrastinare,quàm postularet ratio bellica. propter dissensionē de prȩda inter Germanos & Gallos,cū ad arma propè vniuersarū nationū ventū esset,quia non satis confideret armis Germanicis;neq; auderet Belgiū inuadere ad Cameracum,decernit Philippus siquo pacto fieri posset collectis suis viribus.debiliorē partē Gallorū profligare.accersit eo consilio comitē Agamontiū,cuius peritiā rei militaris,& summā autoritatē inter Belgas propter beneuolentiā acquisitā cognouerat.eius laudes in publico concilio Regio recenset.In memoriā reuocat beneficia,quæ varijs temporibus in Austriacā familiā contulerat. Promittit se opportunè remuneraturū tantā beneuolentiā.rogat vt in tāta rerū magnitudine atq; opportunitate succurrat laboranti rei Belgicȩ aduersus irruptiones Thermei.Nunc opus esse sua diligētia inquit,cū solus tot malis, Belgicisq; populationibus possit resistere.eius expeditionis summū ducem illū creat. Agamontius primū gratias agit regiæ bonitati pro cōmemoratione officiorū,& pro fiducia ac spe,quā in ipso collocauit:deinde se breui ita facturū pollicetur,vt intelligatur quanta vsus fuerit diligentia.Inde digressus adit Grauelingā.intra biduū colligit circiter octo peditū, duo equitū millia.quæ vires quoniam satis validæ fore apparebant ac potentes ad hostē reprimendū,cū his quȩ in alijs locis erant collectȩ.multos volētes sequi dimittit. cōiungit suas vires cū Benincorto.conuocat è finitimis locis præsidia. è Bettuna,scilicet Oromansacis,Hera,Grauelinga,Bourburgo.accipit quas misit Sabaudiensis.Iubet per literas Tertiū Hispanorum magistro castrorū prȩfecto Aloysio Caruagiale cōuenire.Hȩ vires vbi cōuenissent ad Bourburgū,impe rat reliquos Hispanos accedere Caruagialis,cum quadringenti tantū accessissent,quos oportebat accedere ad tria millia.Id cū grauiter tulisset Agamōtius,quia nō paruā spei partē ī tribus millib.Hispanorū sclopettariorū reposuisset,accersiri iubet multos nobiles Belgas, quorū auxilia reiecerat,ne illis esset molestus. Hi vbi cōuenissent (nā cōfluebat magna armatorū & inermiū multitudo ad vltionē acceptarū calamitatū.) collecta sunt ad duodecim millia peditū,& tria ferè equitū. Thermeus quòd laboraret ex pedibus, vti diximus,in oppido Doncherche morabatur;sed auditis Agamontij apparatibus,copias contrahit non procul à Grauelinga;vt facilius siquis casus postularet sese ad vrbē munitissimam Cȩsoniacum nauale reciperet. sed cum tam repente tantus numerus Belgarum in vnū conuenisse nuntiaretur duce Agamontio viro notæ virtutis,continuò in castra se recipit relicto Locadello oppido muniendo. Ibi statim Agamontij copiæ se Gallis ostentant.cū Galli vellent ad Cæsoniacum nauale se recipere. magna Agamontij celeritate impediuntur, cum litoris iter esset interclusum, quà itur ab oppido Oromansacorum Grauellinum. cœptum est leue certamen sanè atrox. Sed cum Galli in hostilem regionem penetrassent Grauelinga & Bourburgo hostilibus oppidis à tergo relictis contra rationem militarem, cū essent etiam peditatu & equitatu inferiores nocte pugnam dirimente, decernunt sese postridie ad Icium secundum litus per opportunitatem decrescentiū aquarū recipere. statuto tempore iter capiunt. Ha fluuio vbi in oceanū influit humili innento ac vadabili pro votis traijciunt. Agamontius cognito Thermei consilio summa vsus celeritate intra Grauellinum eundem fluuium cum Sequanis vadatur, cęptum iter Gallis intercludit. sic igitur occupata & impedita Gallorum fuga circiter tria millia equitum in duas turmas diuisorum fiunt obuia. Thermeus cum de sua salute conclamatum esse intelligeret, nisi quæ reliqua erat spes in armis collocaretur, suas copias quacunque potest ope vsus præsentis regionis ad prȩlium, ad defensionemque instruit. nam vna via ad salutem patebat, quam sibi ferro aperuisset. cum enim negotium esset agendum in planitie mari finitima arboribus & omnibus impedimentis sublatis, & glabra, ita castrametatus acies instruit. à dextra septentrionem versus, mare vice aggeris fungebatur. à sinistra meridiem versus omnes carros in vallorum morem locat. à tergo pro aggere erat Ha fluuius. in prima fronte copiarum, quæ sola pars inuadi poterat sex ingentes colubrinas & tria minora campestria tormenta locat. equitatum inter phalanges amplis spatijs constituit, quo tormenta in hostilia dirigebantur,cuius à dextra & sinistra sclopettarios Aquitanos. à tergo Gallorum & Germanorum copiæ, quæ subsidia ferrent laborantibus partibus,statuuntur. Agamontius dum equitatus præmissus minutis prælijs Thermeum retardat, accedentibus Sequanis sine tormentis ob celeritatem, quæ sensim trahebantur, sic & ipse suas copias instruit. equitatum vniuersum in quinque turmas distribuit. è tribus leuioribus vni ipse

præest,

Doncherche capta.

Agamontij autoritas inter Belgas.

Aloysij Caruagialis error.

Copiarū instructio Thermei reguli.

Agamētij instructio Copiarum.

præest, alij præficit Henricum Entriquem, alij comitem Ponteualsium. in quarta collocantur ferraroli, in quinta equites cataphracti. Hæ turmæ ductabantur à tergo à suis præfectis. Peditatus & ipse in tres phalanges distribuitur. vna Germanorum ductabatur à suis tribunis: alia Belgarũ à Benincorto, alia Hispanorum ab Aloysio Caruagiale. Agamontius suis copijs ita distributis, quia verebatur ne Gallis accederent auxilia, quòd cognouisset quendam Gallorum timorem, quòd essent prẹda onusti, nam opulentia plerunq; timidos facit in periculis, decernit ita consulentibus primatijs ducibus omnino hostem inuadi oportere. suos igitur primùm breuiter ad pugnã hortatur. Docet in hac pugna atq; huius horæ dimicatione vniuersam gloriam & securitatem prẹsentium nationum consistere, cum toties fiat periculum cuiusq; virtutis, quoties ad prælium acceditur: cũ futurũ sit vt hostes semel virtute Belgarũ profligati nõ tam facile postea Belgicos fines inuadãt. Veruntamẽ nõ de gloria solum demonstrat nũc decerni, quæ vna posset esse amplissimũ præmiũ virorum bonorũ & fortium, sed de totius Belgij imperio, deq; amplissimẹ regionis conseruatione ac tranquillitate, in qua salus omnium propè præsentium nationũ continetur, cum Belgæ sint quasi propugnaculũ quoddam aduersus Galliã Germanis, quibus subiugatis facilis daretur accessus ad reliquarũ vrbium imperium. Neq; Hispaniã certè diutius fore tutam, vbi hoc impedimentũ Gallis sublatũ fuerit, vnde minime possint ab Hispanicis expeditionibus reuocari ad propriorum lariũ defensionẽ. Quare cum tot proposita sint præmia victoribus, cum Philippus rex suã conseruationẽ in armis & virtute præsentiũ virorũ fortiũ collocarit, orat ne tanti Regis tam præclaram spem, & de ipsis conceptam opinionẽ fallant, præsertim cũ de vita & spolijs & sanguine cuiusq; agatur, quẹ sunt cuiq; pro amplissimo regno. Thermeus omniũ regum potentissimã reginam Necessitatẽ proponit. demonstrat neq; turpi quidem fugẹ locum esse, quæ tamen semper est periculosa; cũ pauci fugientes, multi fortiter pugnantes seruari possint. Nihil esse hosti formidabilius, quàm prudentem & grauem & cõstantem aduersarium habere; cum alioquin imbecillus & imbellis timidum & fugientẽ possit obtruncare. strenuè pugnantem raró vel fortissimus superat: fortuna enim belli communis est mater viris fortibus & strenuis, at timidis semper fuit nouerca. addit non nouas esse aut inauditas quasdã nationes, quæ aduersus ipsos in acie constiterint, sed quæ sẹpius Gallica virtute fuerint profligatẹ. multo esse honorificentiorem iacturam, quã ab hostibus non sine sua clade, patiamur, si ita ferat ex aliqua parte fortuna belli, quàm si committatur vt in morem fẹminarum proiectis armis fugiamus eiulantes, aut procidamus in genua vitam ac salutem nostram in arbitrio crudelis victoris collocantes. Nulla enim via clausa est aut inuia ferro & virtuti. Quòd si pristinæ & auitæ virtutis vestræ memineritis, certam victoriã vobis vaticinor. Accepto signo prẹlij, fortiter vtrinq; initur pugna. Thermeus fortiter sustinet impetum hostium. primùm disploduntur tormenta cum tanto fragore atq; impetu vt magna facta impressione in equitatũ ille propè in fugam sit conuersus, atq; vel Agamontij equus fuit laniatus. Sequani tamen nihil illa clade suorum territi magno animo fortique procedunt. res agitur cominus strictis gladijs. Turma in turmam, phalanx in phalangem impetum facit; vir cum viro, quasi multis singularibus certaminibus pugnat, hos tympana, illos litui frequẽti & assiduo sono excitant ad pugnam. tantus ardor pugnantium, tam exiguus periculi metus, tanta erat vbiq; spes victoriæ, vt diutissimè ancipiti prælio pugnaretur. Nam vbi deficerent aliquando Galli vel Germani, tantus erat ardor virtusq; Aquitanorum vt hostem repellerent, & spatium soli relicti occuparẽt. at Gallicus equitatus omnium propè equitatuum fortissimus propter eximiam nobilitatem, quam in sola ferè virtute armorum & peritia rei bellicæ Gall: collocarunt, aliquanto timidius certauit eo die. Illud prẹlium ita tamen dubium exitum erat habiturum, nisi fortuna Philippi Regis felicitati fauens hẹsitantem Gallici exercitus euentum in deteriorem partem impulisset, vt nesciretur facile vtrius futura esset victoria. Nam cum duodecim nauigia Britannica forte quo tempore pugnabatur per oceanum nauigarent, audito tormentorum & bellicorum instrumentorum ad pugnam inuitantium strepitu, proras in litora conuertunt. conspectis Gallicis insignibus Gallos è mari tormentis impetunt. at Galli tanta rerum nouitate perculsi, veriti maiorem esse numerum nauigiorum ita consternãtur, vt Sequanis acrius inuadentibus primum equitatus, postea peditatus profligatus sit terga vertens cum magna Agamontij gloria. Thermeus ob metum iacturẹ eius prædæ, quam è Belgio diripuerat, accusari potest, quòd priore nocte in tutum non se receperit, cũ ratio bellica postulet vt potius impedimẽta relinquantur superuenięntibus maioribus hostiũ viribus, quàm vt expectetur donec milites impediti vnà cum impedimentis in seruitutem trahantur, aut trucidẽtur. sola excusatio afferri potest, quòd res fuit ignota. at hic grauior est error ductãris exercitũ, nullos habere exploratores. Cæsi sunt Galli circiter mille & quingenti. multi trucidati ab agrestibus, qui omnes aditus occupauerãt ob prædam. multi in fluuio, multi in mari sunt suffocati, multi capti à Britannis, & ad signũ victoriæ in Britanniam auecti. capti sunt insignes complures, inter quos ipse Thermeus summus imperator copiarũ grauiter vulneratus, & Villebonius, Anibaultius, Semarpontius, Moruillierus & alii. Bellica tormẽta, apparatus, insignia militaria capta, prædaq; ex vniuerso Belgio abacta. Agamontius captiuos Gallos honorificè tractat, è cuius copijs pauciores quingẽtis desiderati, at pauci insignes. illa clade nũtiata tres cohortes peditũ, quas Thermeus iusserat castra sequi, cõcremato oppido Doncherche ad vrbẽ Iciũ properãt. sed in itinere à copijs Philippicis ad vnũ deprehẽsi trucidãtur hẹc Thermei clades ita Galli Regis animũ afflixit vt multa euersa sint consilia, quippe cũ Regia tarditas augẽdarũ copiarũ prẹterquam promissũ fuerat, in eã calamitatẽ deniq; rẽ Gallicã adduxerit, ac propè spẽ omnẽ pacis euerterit, quæ per ducem Lotaringiæ & conestabliũ Gallicum tractabatur. at contrà illa victoria non solum securitatem præbuit finibus Belgarum, sed etiam plurimum existimationis, quoniam vnà cum felicitate extollitur aut deprimitur animus mortalium.

Agamontij oratio militaris.

Thermei ad hortatio ad pugnam.

Thermei error.

Agamontij victoria.

deinde cum ratio rerum gestarum à Philippo Rege inuestigaretur, paucaq; de Hispanorũ virtute audiret, quia pauci conuenissent, Caruagialis dicitur fuisse extremo supplicio affectus, ob stipendia iuania. Ea dum aguntur in Belgio modo his, modo illis partibus arridente fortuna, conciulia est pax per id tempus inter Philippum Regem & duces Parmensem atq; Ferrariensem per Venetorũ legationes & Ducis Hetruriæ, quo etiam tempore celebrantur nuptiæ tertiæ filiæ Cosmi Florentiæ Ducis, quam duxit Alphonsus princeps Atestinus. Ghisius percepta clade copiarum Thermei deiectus de omni spæ potiundæ Augustæ, aut rei præclarè gerendæ relicta regione Romanduorum in Vermanduos se recipit, neq; multo post ad oppidum Pierrepontium consedit, quòd Agamontius Maroilas & Namburgum peteret. nam Ghisius inde poterat & suis opẽ ferre finibus, & hostiũ impetus refrænare. Philippus vt victoriæ opportunitate vteretur adhuc recẽti suas copias vndiq; in regionẽ Artesiam contrahit, multis viribus exercitum adauget. Britanni per iliã infelicitatẽ Gallorum mirificè elati visi sunt ad res magnas aspirare, quare ingentem classem tãtis, tam frequentibus, tam formidabilibus apparatibus instruunt ad Gallicos fines inuadendos, vt omnis Gallia contremiscere videretur tot hostibus vbique excitatis. nam ducenta nauigia habentia carchesia & amplius instructa sunt cum tanto clamore, tanto tubarum classicorũq; strepitu, tanto sonitu tympanorũ, vt omnia vbiq; litora reboarent, mareq; ipsum propter multitudinem ac magnitudinem nonnullorũ nauigiorũ non solum tegeretur, sed etiam plurimum fluctuaret. Poterãt ex hac classe exponi plura duodecim milibus hominum. præter multitudinem defendẽdis nauibus ordinariã, cui præerat classi cum summo imperio Milortus Clintonius Britanniæ Amiras. Sequebantur hác classem viginti onerariæ Belgicę egregiè armatæ, quibus præerat Vachenus proamiras, id est præfecturæ nomen, Philippi Regis. Hæc classis ad litora Normaniæ appeliens ad oppidum Conquestum, quod est in finibus eius regionis, exposita parte copiarum obuia quæq; ferro atq; igni populatur. at Chersimontius vir Gallus magnæ & autoritatis & peritiæ rei bellicæ collectis octo millibus peditum ac mille equitibus eius loci per summam celeritatem, accersitisq; veteranis cohortibus ex æstiuis non solũ obstitit illis incursionibus, verum etiam fecit vt Britanni ad naues sese propè cursim reciperent. Hæ copiæ dum colligebantur, confluxerat Cõquestam ad defensionem magna accolarum multitudo, sed Britanni tormentis in oppidum directis è nauibus tanta globorum procella diuerberant, vt oppidani territi patriam & facultates deserentes aufugerint. oppidum itaque deseritur præda Belgis & Britannis. Illi tanta feritate obuia quæq; deuastant ac diripiunt, vt nulli rei neq; sacræ, neque profanæ parcitum sit. Chersimontius copiis in hos eductis prælium committit. Belgæ à Britannis relicti strenuè pugnantes trucidantur. Sic Britanna classis magnis sumptibus instructa, cum mirificis bellicis apparatibus, quæ ferrum, flammas, cõpedes vniuersæ Galliæ adiuuantibus præsertim Hispanis minitari apparebat, nulla re memorabili edita, multis mortalibus cæsis aut morbo absũptis afflicta breui in patriam inanis reuertit. ita fit vt qui nihil in bello lucretur, multum necessario amittat, cum nihil medium in eo relinquatur. At enim quæ in Morinis, Ambiuatitis, Veromanduis, Calesijs finibus ad hoc vsque tempus gesta fuerunt, quasi ludicra quædam & præludia bellorum putari poterant, si conferantur cum regiis vtrinque apparatibus, & indignationibus, & spe hostis subiugandi. Nam Henricus tanto studio, tantisque sumptibus copias vndique colligebat, vt breui circiter viginti millia peditum Germanorum habuerit in castris, ad quem venerunt in castra cum lectissimis copiis Gulielmus secundus filius Ducis Saxonum, & Ioãnes Augustanus siue Auspurgensis, viresque cum Ghisio coniunxerunt, præter Gallos & Heluetios & variarum nationum aliarum cohortes, & multum equitatum. Duces illi ad regem profecti vnà cum ipso Rege ad oppidum Pierrepontium conueniunt multis acceptis honoribus, qui eo accessit ad visendas collectas copias. iussæ sunt copiæ præsente Rege instrui in aciem. erant in castris Gallicis cum ipso Rege Cantabrorum Rex, Ghisius summus copiarum imperator; Lotaringiæ, Neomagensis, Augustonometensis, Mõpensérins, Vmalius, Memorantius, Buillonius Duces, præter nobiles equites Gallos complures. Saxonum præterea dux & Caucorum, filius Lantgrauij Cattorum. princeps Ferrariensis, Salernitanus, Sommeus, Marchiones autem, & Comites, & alij insignes complures. Philippus Rex ex altera parte, qui copias summo studio collegerat, & ipse multis comitantibus principibus venit in castra, quæ non procul à Dorulensio vrbe Gallica posita fuerant, cum Philippus simularet se velle illam capere. Erant in castris Philippicis circiter triginta millia peditum, quatuordecim equitum millia, non solum armis, sed etiam propter recentes victorias animis egregiè ad pugnam instructorum. Nam ex Hispania, Germania, Britannia multum peditatum & equitatum acciuerat, & cum Belgicis copiis coniunxerat. erant insigniores, Dux Sabaudiensis cum summo imperio copiarum ac potestate proregia in castris Philippi. Parmæ Placentiæque Dux, Sulmonensis. Aterni Buxentique principes, Ascanius Corniensis. Albanus dux Hispanus, Arcuensis, Francauillensis, Villermosæque præter marchiones, & Comites multos, è Germanis Vessonensis, & Hernestus Duces, Masfelrius, Renemburgius, Suuartzemburgius comites. Aurantius, & Agamontius Belgę. dux Arescotensis, alijque multi. Henricus quòd propensam fortunam, fauentemque Hispano Regi non nihil formidaret, procrastinare, non facere periculum suarum virium, in suis finibus morari cæpit, siqua occupandę hostilis munitionis occasio daretur, obseruare cum igitur in finibus Ambianorum Philippus consedisset, Ghisius ne Hispanus illam vrbem inuaderet pręmittit quatuor peditum cohortes & octo vexilla equitum. hortatur Humierem præsidiorum præfectum, vt omnia defensioni necessaria compararet, ne repente ac improuisus inuaderetur. Copiæ fluuiũ Sommã vocatũ traijcientes in altera ripa septentrionem versus extenduntur è regione Sequanorum, qui ad ripam ignobilis fluuij Anthiæ ad meridiem non procul à Gallis consederant. Ibi tanquam alter

Pax Ducis Ferrariẽsis cũ Philippo rege.

Nuptiæ principis Ferrariæ & filiæ Cosmi Florẽtini Ducis.

Clasis ingẽs Britanna, frustra parata.

Henricus rex accedit in castra.

Philipp⁹ rex accedit in castra.

alterũ esset obsidione defatigaturus castra vallis & fossis & aggeribus & omni reparationũ genere instituunt. dux Sabaudiensis eductis copiis secundum ripã Somæ fluminis Dorulensiũ versus signa conuellit, quare Galli coacti sunt metu eius loci amittẽdi mutare castra, & ad Atuã cõsidere, atque castra itionis aggeribus, nouisq; fossis munite. dũ hi duo exercitus tã ampli, tamq; potẽtes cũ suis regibus in aperto diutius cõsisterent, quotidie minutis prælus sanè cruẽtis pugnabatur, sępiusq; agitatũ est vtrinq; an belli fortuna esset expenẽda. Sed cũ nemini tutũ alterũ intra aggeres aggredi videretur, magnopereq; rex vterq; incertũ belli euentũ formidaret, quòd is, qui victus fuisset, vno tẽpore de vniuerso regno dimicasse apparebat, cũ ambo totas propè suas vires eò cõtraxissẽt, atq; variarũ nationũ copias haberẽt, quę nõ pro suis, sed pro alienis laribus dimicarẽt, visa est certa pax & cõseruatio regnorũ, dubiæ victorię esse pręferenda. deterrebant etiã reuocabantq; à pugna multę nõ leues rationes, sed illa imprimis Gallũ quod esset nõ nihil superioribus cladibus cõsternatus, quia fortuna belli nõ parũ timetur ab iis qui semel experti fuerint. at Hispano occurrebat rerũ humanarũ incõstantia cũ maxime formidandũ sit in rebus secũdis ne pro acceptis felicibus grauissima dãna sequerentur. nã vt insignes calores aut insignia frigora magna vis grãdinũ, aut maximę mutationes rerũ plerunq; consequuntur, sic in rebus imperiorum magnæ accidũt plerũq; vicissitudines. rursus igitur pacis negotiũ renouatur Cercãpi, quod Lillæ fuerat incœptũ. conuenerunt ad illud vtrinque viri prudentia & autoritate insignes & regũ nomine, & Britannorũ, & ducis Sabaudiæ, qui omnes difficultates ad reges ipsos deferebant. Suessanus dux Mediolani rebus tã vrbanis quã bellicis pręfectus, vbi intelligit facile esse pręclarũ aliquid facere in Gallia subalpina propter recentẽ cladẽ, atque imbecillitatem Gallici exercitus, animũ eò conuertit vnde se plurimũ incremẽti rebus regiis allaturũ sperabat. decernit igitur prius arma importare illis partibus, quæ magis essent infestæ, quęq; magis Cuniũ & Fossanũ vexarẽt. Sic.n. futurũ erat vt finitima castella perpetuis hostiũ molestijs liberarentur. neq; timerẽt in horas vt repentinis Brisacij artibus & incursionibus opprimerẽtur. illo cõsilio cũ nemine cõmunicato Astã contẽdit, soluto ex arcis custodiis cũ magna totius populi Mediolanẽsis lætitia Frãcisco Tauerna, qui in custodias traditus erat ob acerrimas accusationes, quòd auarè & tyrannicè magni cãcellarij munus exercuisset, accusassetq; Ferrãdũ Gonzagã virũ innocentissimũ, recuperatis omnibus pristinę dignitatis gradibus & honoribus. Astã profectus omnes copias eo contractas inuenit, vt iusserat, cũ quibus etiã Pescoliensem marchionẽ, penes quẽ erat summũ imperiũ totius equitatus. copiæ primùm censę sunt de more, vt sciretur quibus viribus geratur bellũ. Iuncta sunt in castris tredecim millia peditũ; triginta & tria vexilla Hispanorũ scilicet. decem & octo Germanorũ, ac totidẽ Italorũ. Vndecim aderant vexilla equitũ cataphractorũ, & totidẽ galeati leuioris armaturę: . nã erant duo equitũ millia, quæ copiæ erant lectissimæ. Sed.n. cum Maria Britãniæ regina vxor Philippi Regis sterilis esse diu apparuisset, quæ longũ tẽpus cũ viro versata concipere non potuisset, cępit suboriri suspicio in animis catholicorũ, ne si Maria decessisset, succederetque Helisabetta in regnũ, vniuersa vis rectorũ cõsiliorũ de religione, & quasi postliminio dogmata catholicorũ in patriã reuocata exterminarentur per nouã reginã, quæ iã tũ cognoscebatur nõ solum Odoardi retinere opinionẽ, sed ẽtiã maxime ritibus catholicæ religionis Romanæ aduersari, fuit nõ nullorũ consiliũ esse è publica vtilitate ad regni ipsius conseruationẽ & quietẽ, & vt catholica religio in eo regno retineretur, vt Maria sororẽ de medio tollendã curaret. eius rei nõ contẽnenda quibusdã opportunitas apparebat, quod in animis ipsarũ sororũ nõ nihil insidebat simultatis. Illud cõsiliũ nõ solũ fuit stabilitũ, sed etiã accuratè susceptũ. Sed cũ optatũ finẽ non fuisset assecutũ, res vniuersa patefacta est Helisabettæ, cuius facinoris quidã è primariis consiliariis regiis dicti sunt fuisse participes. Causa fuit ea cur Helisabetta cęperit odio habere proceres catholicos eius regni, qui cũ Hispanis consiliariis dicti sunt conspirasse. fama fuit pręcipuæ autoritatis fuisse inter illos comitem Arondelũ & Ducẽ Norfolciũ & multos proceres Scotenses, quia in regno moliri conarentur. non defuerunt qui ad incitandos animos & Helisabettæ, & reliquorũ principũ nouę religionis aduersus catholicos, rumorẽ dissipauerint, habita fuisse Romę comitia eadem de causa & in Hispania, quod ipsum consiliũ & de Alenconio principe fuerit susceptũ, qui datus fuerat in custodiis à fratre rege, quoniã à maleuolis dictus fuerat & ipse in regẽ ac matrẽ conspirasse, & Condæus & rex Cantabrorũ & ad triginta proceres, qui omnes capti sũt, ac postea dimissi. dicta est illa cõmunitas periculorũ ac nouę religionis per Casmirũ amicitiã inter eos principes conciliasse, & grauissimũ odiũ excitasse in catholicos, & præsertim in Hispanos. Cæterũ copijs omnibus ita censis ad Astam, vt diximus. Suessanus ad tertias vigilias egreditur ex Asta cum denso equitum ac peditum globo. oppidum diui Damiani explorat ad expugnationem. Galli egressi leue pręlium committunt cum Italis & Hispanis. Hispani Gallos fusos insectantes ad portam vsq; oppidi procurrũt. Suessanus laudata vtriusque nationis virtute. adiũctis etiam muneribus pro fortitudine, intelligit ex ea subitaria pugna oppidum natura & arte munitissimum validis pręsidijs esse firmatum. eadem ratione Citernam oppidum explorat non procul inde distãs. copias mouet postridie. iubet ad pontem Rapolanium iter capere, ac inde ad villã Frãcã, ea sunt oppidorum nomina, castrametatur. ibi quasdam Italas, Hispanas, Germanasq; cohortes expectat, vt omnibus viribus in vnum coniunctis exercitus fieret satis validus. nullum tempus interim rebus transigendis vtile transmittit. cum mille & quingentis delectis peditibus ex omnibus nationibus multum agrum hostilem incurrit. omnia inuestigat, explorat, rimatur. nullo intermisso tempore ab aurora ad secundas vigilias iter facit. Villam nouam relinquit à sinistra. pręteriit oppidis diui Michaelis & Pauli, & aliis cõpluribus apertis, iter conuertit ad ripã Cherii, sũmã ripã. Amaremas, Fossanũ. castra deinde posuit ad Cẽtaliũ Gallorũ vrbẽ ad radices alpiũ sitã, vbi diligẽter per viã Fossani reuersus explorasset, quę via foret accõmodatior trahẽdis muralib[us]

Franciscus Tauerna absolutus.

Suessani Ducis industria militaris.

Centalij descriptio.

tormentis

tormentis. est autem Centaliũ vrbs fertilis & abundans multarũ rerũ, forma ferè rotunda, habetq; quatuor propugnacula validissima, & arcẽ meridiẽ versus vicinam portę ipsius vrbis, quæ cingitur fossis satis ꝓfundis & multa aqua plenis. tormẽta nõnulla eadẽ nocte in vrbẽ dirigũtur, cõueniũt in quędã cohortes duce regulo Trinitatis. vrbs obsideri cępta duo de viginti tormẽtis cõcutitur. murus diuerberatur meridiẽ & austrũ versus inter portã & oppidulũ Intercurrẽs. Galli tamẽtsi castella multa cõmeatu & præsidiis egregiè muniuerãt, vt diuũ Damianũ, Villãfrãcã, Cheriũ, Carmaniolã, tamẽ cõsiliorũ Suessani ignarus Brisacius venit in suspicionẽ nequid insidiarũ in aliquo horũ oppidorũ clãstrueretur. quo die Suessanus ad Cẽtaliũ castrametatur, Brisacius cognitis diligẽter Suessani viribus vrbẽ ingreditur. cũ alio Suessani cõsilia spectare prius viderẽtur, nõ curarat vt augerentur præsidia. sic aliquãdo imperatori nõ vtile est rogare multorũ sentẽtias, cũ multa feliciorẽ faciliorẽq; exitũ sortiãtur, si prius a prudente imperatore sint incępta quã cæteris audita. Nã qui imperitos homines militaribus rebus ꝓficiũt, ea spe delusi, quòd imperiti cõsultoribus peritis vti possunt, perridiculi plane mihi vidẽtur: nõ solũ ea de causa ꝙ opportunitas præclarè agẽdi sæpius elabitur dũ cõsultatur, sed etiã quòd res, quæ ad multorũ aures peruenĩũt, difficilius occultãtur. atq; ab hostiũ exploratoribus cognitæ certissimã victoriã è manibus extorquẽt. Brisacius cognito postmodo Suessani cõsilio capiẽdi Cẽtalij cõtinuo Sanilianũ properat, quo experiretur an aliquo artificio & calliditate posset illũ inde abducere, ciuitatẽq; subleuare. Sed Italæ, Hispanæq; cohortes ductis fossis propius ad vrbis reparationes penetrant. nitũtur lignorũ ac sarculorũ opera aquas fossarum per vias subterraneas deducere, cũ tamẽ nõ cessaretur magna Hispanorũ diligẽtia ac studio moenia concutere. Pescoliensis ex altera parte vrbis oriẽtem versus oẽs accessus occludẽs cũ equitatu, cum intelligeret quasdã turmas equitatus Gallici vias infestare, vexareq; accedentes in castra, in eas impetũ facit, quas partim trucidat, partim capit, pauci fugerũt. Dũ murus Cẽtalij quatitur fossęq; excauantur ad aquas deducẽdas, vrbana præsidia acriter se defendũt, multas operas cũ custodibus trucidant, multis detrimẽtis obsidẽtes affligũt. Suessanus his cladibus indignatus iubet acrius cõcuti murum ligneũ põtẽ iubet parari, qui ad murũ vsq; extẽderetur, vt copiæ planiorẽ haberẽt viã ad inuadẽdũ. Imperatur militibus vt summa diligẽtia curẽt sequẽti nocte vt fossæ siccarẽtur, quæ ob multas ꝓfunditates, multasq; aquarũ scaturigines planè exiccari nõ poterãt. cæptũ est acumẽ propugnaculi sarculis diuelli, quo delapso Galli ingens incõmodũ erãt capturi. Sed.n. cũ intelligerẽt vrbẽ his ꝓsidiis diutius defendi nõ posse, sibiq; viderẽtur omni auxiliorũ spe destituri, decernũt omniũ copiarũ conatũ minimè esse expectãdũ, sed quãto honorificẽtioribus id fieri posset cõditionibus se dedere. Dũ operæ murũ ligonibus demoliũtur, copiæq; ad inuadẽdũ se accingũt, obsessi colloquiũ petũt. triũ horarũ spatiũ ad deditionẽ postulãt. nisi intra id accedãt subsidia, vrbẽ liberã Suessano pollicẽtur. addũt cõditionib⁹ vt armati sub vexillis ad tympanorũ sonitũ cũ equis, tormẽtis, impedimẽtis incolumes exirẽt quò liberet, respõsum est has esse victriciũ potius quã victarũ copiarũ cõditiones tã præclaras, tamq; honorificas. cõuenit deniq; vt armati duces incolumes, inermesq; milites ex vrbe excederẽt. vbi duo vexilla pro munere peterẽtur, facile à Suessano cõcessa sunt. Suessanus ita ꝑ deditionẽ vrbe potitur sine multorũ iactura liberali magnificoq; animo præter cõditiones, & arma & impedimẽta Gallis largitur, cũ se nõ pro vili præda aut spoliis, sed pro gloria, & militari decoro, imperioq; sui Regis amplitudine, militare diceret, erãt in eius vrbis ꝓsidiis pedites sexcẽti, præter arma vrbana: qui in vrbe nõ valde ampla, & in defensione loci munitissimi muliebrẽ potius timorẽ, quã vllã vel prudẽtiã vel militarẽ virtutẽ præ se tulerũt. Nã tametsi tormẽta muros aperiũt, tamẽ possunt interius fossæ excauari, aggeres, valli, cuniculi cũ cadis pulueris tormẽtarij parari in inuasuros, tormẽta multa dirigi in fronte & lateribus, vbi domus fuerint terra repletæ. multæ sunt deniq; reparationes, quæ nõ minus munitas vrbes, quã menia efficiunt. has necessitas acutissima rerũ omniũ magistra, & experiẽtia rerũ bellicarũ regina vtiliter mortales docuit. cũ nihil sit tãtopere excitãs ingeniũ, quã difficultates & imminẽtia pericula. vbi magna sit angustia loci & terræ penuria, neque aggeres pro deiectis moenibus excitari noctu possint, aut vbi tãta sit paucitas militũ, vt, propter assiduã paucorũ defatigationẽ reparationes nõ possint excitari, omnis excusabilis est deditio, cũ nulla præterita sit spes subsidiorũ at cõtra, nõ possũt nõ accusari duces, qui præsidia belli fortunæ ita exponũt, vt vires & loca vno tẽpore amittãt, cũ ratio loci, præsidiorũ, apparatuũ, annonæ, subsidiorũ ad defensionẽ aut deditionẽ sit diligẽter cognoscẽda, quã ignorãs militis nomine nõ est dignus. Neque parũ cõtulit hæc vrbs ad Cunij trãquillitatẽ, cũ antea Cuniẽses mirificè vexarẽtur à Cẽtalij præsidiis. Brisacius tulit grauiter eã deditionẽ, cũ sciret vrbẽ esse propè inexpugnabilẽ, & quã rebus omnibus egregiè munitã reliquisset. id existimãs ob imperitiã & metũ defensorũ timiditatẽq; accidisse, præfectũ capitis cõdẽnat, reliquos duces aut cõsuliores tã fędę deditionis omni stipẽdio priuat, omniq; dignitate militari. Postea ne Suessanus aliquod oppidũ caperet, quod plurimi interesset rei bellicæ, omnibus ꝓ præsenti opportunitate cõsulit, ipse cũ magno globo militũ prospectat quo tenderẽt cõsilia hostis iis incõmodis occurrẽs, quę ab equitatu Pescoliẽsis cũcta incursionib⁹ ac ꝑdationibus deuastãte inferebãtur. Pescoliẽsis Roccauionẽ oppidũ capit à Gallis munitũ, quibus felicibus rerũ Hispanarũ successibus Gallici animi ita cõsternãtur, vt nõ auderẽt exire ĩ apertũ. Sic fit plerũq; vt primi vel prosperi vel aduersi fortunę successus tãta spe aut trepidatione impleãt animos mortaliũ, vt ea quasi plana aut occlusa sit via ad res cęteras cõsequẽdas. Nã acquisita existimatio proxima quęq; facit paratiora ad bellicã laudẽ, & ad cæteras victorias. Suessanus deinde Cuniũ & Fossanum annona Centalij inuẽta munit, atq; quoniã cõclusũ fuerat in militari cõcilio vti Cuniũ tãta molestia liberaretur, iussum est Cẽtaliũ męnibus nudari. reparationes eueri. fossas munitionũ ruinis repleri. oppidulum & omnia propinqua ędificia flammis absumi, ita vt omnis spes hosti adimeretur

Centalij deditio.

Suessani ducis magnificentia.

Pericula docent & ingeniosos faciũt homines.

Militares monitus.

Roccauio opp. captũ.

Initia bellorum qualia.

Centaliũ mę nibus nudatum.

eius vrbis in posterum muniendæ. neque enim vtile est munita loca esse frequẽtia & valde vicina, cum ob sumptuum magnitudinem, tum ob agri angustiam, & inopiam commeatus. Centalio ita mœnibus nudato Fossanum, & Cunium magna trepidatione, perpetuaque molestia finitimorum hostium liberantur. Suessanus his actis celeriter castra mouet. Montem Caluum oppidũ breui expugnat. positis ibi præsidiis & necessariò commeatu Casale versus signa mouet. ibi cũ proditio strueretur ab ijs, qui fouebãt clam Hispanas partes, statuit fortunę consilium experiri, quæ hactenus perbenigna visa fuisset. tum ad tertium lapidem ab vrbe positis castris apud vicum Diui Martini, ipse propius accedit. situm vrbis è colle quadam nemoroso speculatur. duces ad comitia militaria conuocat. explicato vrbis situ disquirit sententias, an vrbs per obsidionem sit ad deditionem cogenda, vel expugnanda vi tormentorum & virtute oppugnantium. diligenter intuentibus rem, visum est negotium labore plenum: & vt alterum laboriosum, ita periculosum alterum. nã si per obsidionem res tentaretur, obsidio videbatur fore diuturna, quam obrem magni sumptus erant faciẽdi, & vicinis hostibus penuria rei frumentariæ laborandum in castris, cum succrescentibus Gallicis copiis non minus essent obsidendi, quàm obsessuri. deinde non esse tutum dicebatur obsidere vrbes potentissimorum principum, qui possent ingentes copias colligere, si tẽpus daretur; quo pacto vna hora suscepti labores diuturni fierent vani, aut etiam de propria salute esset dimicandum. id fieri posse aduersus imbecilliores, qui nullo pacto possent in aperto consistere. Alij sentiebant locum nulla vi armorum esse tentandum, vt natura & arte munitissimum, qui apparebat nullis viribus posse expugnari. non esse committendum vt præsentes copiæ multa industria collectæ debilitentur aut infringantur frustra susceptis durissimis laboribus, atq; vniuersa existimatio per superiores victorias collecta temerè effunderetur per hanc vrbem frustra tentatam cum magna hostium lætitia. nihil tantopere deuitandum esse imperatori, quàm ne videatur potius fortuna, quàm prudentia & iudicio vicisse; quia sola virtus facit imperatorem verè laudabilem. Suessanus his commotus, & quòd sciret agi de pace inter reges, noluit inuadenda vrbe fortunam belli experiri, sed tantum videri aliquid agere. decernit igitur vrbem nullo pacto esse tentandãm, vel cogendam ad deditionem per obsidionem diuturnam. Vicum Diui Martini munir vt in optimo situ positum, vnde Casalenses possent infestari, quod mira celeritate efficitur. locat in præsidiis duo millia peditum, equites quingentos, qui tametsi leuibus præliis sæpe certarunt cum Casalensibus, tamen nihil memoria dignum fecerunt vsq; ad pacem. cęterum copiæ duorum regum ita propinquæ Morinorum finibus & ipsæ propè segnes morabantur, cum Vidamus Icii præfectus conatus est oppidum Oromansacorũ per proditionem capere per captiuos Gallos: at res patefacta per Hispanum exulem, Gallis extremorũ suppliciorum causa fuit, Hispano reuocationis in patriam. Gallicę cohortes ad proditionem profectæ, nesciæ proditionis patefactæ partim trucidantur. partim fuga se seruant. Dum ita consisterent exercitus nouis semper viribus accedentibus ex Italia, Gèrmania, alijsq; nationibus, qui de pace agebant veriti aliquam insignem calamitatem euenturam, cum cęptum esset annonæ penuria laborare in vtrisq; castris, negotium diligentius procurant. eum eius magna & propè certa spes esse videretur regibus, cum in multis conuenirent, cõpiæ soluuntur paulatim hyeme præsertim accedente. ad euitandas etiam controuersias procul vtriq; inuicem exercitus recedunt. conuenerant inter pacem tractantes in abbatia Cercampi oppidi, quod est in finibus Belgarum, Veromanduorum & Artesiæ, vt conestablius nuper redemptus centum & quinquaginta millibus nummum, & Maresciallus Sãcti Andreæ, episcopus Aurelianns, & Albaspina à secretis Henrici nomine accederent. at nomine Philippi Albanus Dux, princeps Murantius, episcopus Rigiaci, Riugomes Sylua, Villius Zuccherus præses priuati concilii regii. Britanniæ, & ducis Sabaudiensis prętetea nomine quædam legationes. Sed iam omnia ferè fuerant composita, solaq; difficultas reliqua erat de Cesoniaco nauali, pro qua purpuratus card. Lotaringiæ ad Philippum, conestablius ad Henricum accesserant. sed responsum non prius ad reginam Britanniæ peruenit, quàm nũtius ad reges de reginæ ipsius interitu, quæ res animos de pace agentium non mediocriter afflixit. Nam Maria Britannię regina cũ in hydropisim incidisset, tumesceretq; venter, grauida esse putabatur, atque vt sunt mentes mortalium ad credẽda quę cupiunt maximè propensa, non modo illud facile creditum est, sed etiam diuersam plane diætę rationem tenuit atque ratio morbi requirebat, cum minime per illam credulitatẽ curaretur. mortua est & Maria Caroli Quinti, quę cum multa laude res Belgicas multos annos administrauit. Nã res per multos dies est intermissa. Carolus interea Philippi Regis pater. dum armis certatur in finibus Belgarum ac Celtarum, post multas febres diuturna valetudine afflictus, naturę concessit. ea res valde animum Philippi vexauit, & ab omni cõsideratione de pace vel bello ad lacrymas domesticas traduxit. fuit sepultus Carolus in Betica, vbi reges Hispani sepeliri solent, Philippi iussu cum magna exequiarum magnificentia. Mortuæ Mariæ Britanniæ successit in regnum non sine aliquo Britannorum tumultu Helisabeta Henrici & Annę Bolemiæ filia spuria, ętatis viginti quinq; annorum, inter hæretica dogmata educata, quare renouata est omnis hæresis in ea insula, quantumque sanctitatis per multos labores a Polo card. & Maria regina fuerat collectum, id totum vna hora euersum & profusum est. Philippus Bruxellis funus paternum cum regia exequiarum magnificentia celebrat, inter quas exequias nauis erat multis tecta luminibus, atq; in ea multæ Caroli olim Imperatoris res gestæ præstantiores depictæ. dum Bruxellis exequiæ, in Gallia magnificentissimæ nuptiæ celebrabantur, omniaq; erant lacrymarum & lætitiæ & conuiuiorum plena, quia Carolus dux Lotaringiæ Claudiam filiã secũdam Henrici Regis ducebat, rursus pacis negotium resumitur, ne res in annum sequentem ad tempus exeundi protracta plures calamitates importaret.

Obsessuris rationes spectãdæ.

Caroli Quinti mors.

Mariæ Britãnę reginæ mors.

Helisabeta regina creata.

LIBRI VNDECIMI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER DVODECIMVS.

QVONIAM verò nihil est non modo sempiternum in rebus humanis, sed neque diuturnum quidem, cum omnia vim contrariorum, naturamq; corruptionis intra se contineant, inde fit vti neq; diuturna lętitia gaudere, neque diuturna molestia tristari magnopere possimus. Vt enim naturalia corpora cōposita è contrarijs non modo difficulter crescũt, & cum multis molestijs ad senectam perueniunt, sic negotia, quæ multorũ opera indigent, nõ facile ad exitum perducũtur, vbi pręsertim locũ habet auaritia & cupiditas opulentię. inde fit vt faciliora sint bellorum initia, quã pacis, quia per bella res aliorũ semper ferè experuntur. Nam si bellorũ naturã rectè consideremus, tanquam ratione præditi & viri boni, vel nomen ipsum demonstrabit id proprium esse belluarum quod bellum dicitur, cum bellorum causę plerunq; careant vera ratione, aut ita vanę sint, vt nullũ bellũ sit dignũ homine diuina mente prædicto. eius rei veritatẽ quiuis facile intelliget, si iura belli, quæ videntur Reges sibi legitima facere propter potentiam ad vsum priuatorũ detorqueat. Nã quę per vim armorũ capta sunt reges tam sua esse contendũt, quã quæ coẽpta sunt & iure acquisita; qm̃ ius inquiunt esse in armis. Illud si priuatis cõcedatur, pulcherrima & preciosiora quęq; a debilioribus extorquebuntur. Imbecilliores cõcedent potẽtioribus filias, vxores, lares, prædia, supellectilẽ. filij debiliorũ captiui in seruitutem abducentur: quod ipsum rursus accidet inter hos potentiores, nisi omnes sint pares & inuulnerabiles. Ita fiet vt vniuersæ vrbes futuræ sint officinę latrociniorũ, prædationũ, plagarũ, quæ infligãtur viris bonis nõ vltro cedẽtibus. Quod si iniquũ est inter priuatos, cuiusce rei causa latę sunt imperatorię leges, quo pacto ęquũ erit inter reges? nã si ęquitas expeteretur potius, quã res alienę per bella, post sumpta supplicia de conscleratis, esset ab alieno imperio occupãdo abstinẽdũ; quo pacto facile pax cõponeretur. Sed iã inierat annus salutis nostrę nonus post mille quingentos & quinquaginta, cũ Ferdinãdus nouus Imperator instabat Germanis principibus vt adessent comitiis, quę Augustã superiore anno indicta fuerant. Henricus vt Gallicis legationibus interesse liceret hisce comitiis misit Araldũ, id est nomẽ regiorũ ministrorũ, qui istud ipsum a Cęsare impetraret. Nã Hẽricus per eã opportunitatẽ studebat nõ solũ habere suspensum animũ Philippi Regis, nisi pax cõponeretur, propter amicitias Germanorum cũ ipso Rege, verũ etiã vt clã ageretur cũ nõnullis ducibus de colligẽdis educendisq; quindecim peditũ, tribusq; equitũ millibus. Istud facile fore cẽsebatur, quia nullus apparatus Turcicus aduersus Pãnoniã in pręsentẽ annũ exaudiebatur. Vbi aduẽtarẽt Gallicę legationes, oẽs ferè statim electores ac principes ad comitia cõuocati accedũt. Cęsar Imperatorio habitu indutus cũ insignibus sedẽs in sublimiore throno sub vmbella in ampla aula Augustani palatii, a dextra habebat archiepiscopum Mogũtiacũ. Colonię Agrippinẽsis legationẽ, archiducẽ Carolũ, episcopũ Iuuaniẽsem Prutenorũ magistrũ, cũ multis aliis proceribus. a sinistra erat episcopus Treuirorũ, legatio ducis Saxonũ, comitis Intuergorũ Rheni, marchionisq; Sẽuonũ, dux Boiorũ, Comes palatinus nõ elector, dux Pharodinẽsis, dux Intuergorũ, aliiq; proceres permulti. è regione horũ sedebãt Bordilioneus regulus, & episcopus Iuliobonensis, legationes Gallicę, quibus Cęsar audiẽtiã cõcessit. illę oẽs Gallicas vires, omneq; humanitatis genus Regio nomine ad cõseruationẽ Imperii promittunt. diuturnã, veráq; amicitiã offerunt; pro quibus postulant perpetuũ fędus a Cæsare & ab electoribus. Respõsum est amicitiam & perpetuum fędus posse facile inueniri, si verba nõ dissentiant ab ipsis rebus. Quod si Henricus Diuodurum, aliaq; oppida capta Imperio restituat, tunc facile consecuturum perpetuam amicitiam, futurumque vt satis eius votis fieret. Gallici oratores, se non habere horum facultatem

Bella æquitati sunt aduersaria.

1559

Comitia Augustam indicta.

Ferd. Imperatoris & comitiorũ maiestas.

respondent, sed delaturos ad regem quæcunq; audiuissent. Tum Cæsar è throno consurgens oratores ad conuiuium adducit, aliosq; insignes proceres, quos multo prosequitur honore. Deligun-

Diuodurum repetitum à Cæsare.

tur oratores ad res Diuoduri componendas sacer purpuratus Augustanus, & Dux Inruergorum. per idem tempus non mediocriter animos mortalium in illis regionibus infestauit is nuntius, qui significauit purpuratum Curiensem, Mysiæque inferioris præfectum præter omnium expectationem ingentes copias colligere. causa horum bellorum erat, quia Ioanni Pannoniç inferioris Regi

Ioannis Regis Transyluaniç bellū.

Ioanna Ferdinandi filia promissa fuerat in matrimoniū, at non data. ad eius iniuriæ vltionem, & ad suum regnum recuperādum aspirans animum adiecerat, multaque iam cœperat castella. eius studium plurimum à Pannonibus proceribus adiuuabatur, qui putabant sibi quoque fieri iniuriam. Ioannes collectis multis Turcarum auxilijs vniuersam Pannoniam erat capturus, nisi magnis viribus resisteretur. Sed Ferdinandus collecto satis valido exercitu Transyluani incursiones, quæ fiebant in fines Pannoniæ, refrenat. Sarmatarum rex, alijque principes nonnulli veriti ne arma Turcica sic in Pannoniam allicerentur, cum communi omnium finitimorum periculo, quæ iam nimis excreuissent per Christianorum principum discordias, essentque intolerabilia, rem componere pro viribus nituntur. Cęsaremq; hortantur vt copias retraheret ab ijs finibus, quod ipsum fit a Transyluano. cęptum est igitur legationes mittere de pace agētes, & filiam Cæsaris in matrimonium postulantes. Vbi peruentum est Iuliobonam, publicè audientia legationibus conceditur, quæ cum dicerent initio suæ orationis se missas fuisse à Ioanne rege Pannoniæ inferioris & Transyluaniæ, mini-

Ferd. non audit legationes vt regis, sed vt Vaiuodæ.

mè, sunt auditæ. Nam Cæsar se nulla ratione laturum esse dicebat vt Ioannes se regem Pannoniæ, sed vt Vaiuodam, appellaret; cum illud regnum ad Ferdinandum peruenisset iure hæreditario, at nō vsurpatum sit, vti fuerat ab eius patre. Quod si vellent audiri, significabatur ne nominarent Ioannē Regem Pannoniæ inferioris aut Transyluaniæ, sed tantum Vaiuodam eius prouinciæ. Illud cū oratores facere noluissent, missus est nuntius ad Poloniæ regem, qui statuit ne rex Pannoniæ tunc, sed

Tituli quanti faciendi.

tantum eorum, quæ possidebat, nominaretur; cum promissa non essent seruata. Deniq; post quādā de Transyluaniæ nomine controuersias legationes admissæ, auditęq; fuerunt. petebant hę legationes vt Cæsar excederet è rebus Transyluanis, atq; factis perpetuis inducijs filiam in matrimonium Regi Transyluaniæ concederet cum dote centum millium nummorum. atq; omnia vltra Tibiscū fluuium essent Transyluani, quæ citra fluuium essent, ea cuncta Cæsaris intelligerentur. Ne teneretur Ioannes ijs bellis se implicare, quæ aduersus Turcas gererentur; quia nollet ab amicitia eius Imperatoris recedere. Profitebatur tamen se non esse suscepturum Turcicas partes aut secuturum, si bellum in Pannoniam inferretur aduersus Ferdinandum. Petebant vt omnia soluerentur, quæ debebantur Isabellæ reginæ matri: quæ debebantur post mortem inquam Ioannis Regis mariti. His petitionibus partim Cæsar assentiebat, partim ęgrè ferebat, renuebatq; quę maioris essent momenti. Nolebat affinitatem contrahere, ne cederet sua iura in Transyluaniam: quare Poloni Regis, ac cęterorum principum studia irrita fiunt & inania. sic igitur nulla re stabilita legationes vacuis mani-

Prodigium.

bus, vt aiunt, remittuntur in Transyluaniam. Inde factum est vt ingentes apparatus postmodo fierent à Transyluano cum auxiliis Turcarum, multæque calamitates in Christianos subditos redundarint, quas & crinita stella visa in Italia, & duo soles ibidem conspecti initio præsentis anni portendebant. hos paulopost insignis imber secutus est, atque ita euanuerunt. Cæsar his rebus nouis commotus, primùm à suis subditis, deinde à principibus Imperii subsidia postulat. Boemia, Iapidia, Ispurgū, Carinthia, certam pecuniam offerunt pro precio suarum facultatum. Princi-

Bellici apparatus Cæsari in Transiluaniam.

pes imperii peditatum, equitatum, pecuniam, si res ita postulasset. Atqui dum spectatur quò tendant consilia Turcarum, sexcenta millia Talarorum concessa sunt Cæsari, quæ soluerentur intra tres menses, vbi mallet Cæsar. Deinde ventum est ad ea tractanda, quæ pertinebant ad religionem, & ad componendas discordias inter Germanos principes, ad redintegrandum imperium, ad rationem recuperandorum, quæ forent imperii, ab exteris principibus occupata. actum est vt obseruarentur omnia ad religionem spectantia, quæ decreta fuissent in comitiis Artobrigensibus Vindeliciæ, & in Augustanis imperatore Carolo Quinto. nam religionis cum cęteris Christianis coniunctio & communitas plurimum facere proponebatur non solum ad diuinas, sed etiam ad humanas vires coniungendas. quia breui fore videbatur vt omnia hæreseos semina nullo propè labore conuellerentur, si Germania ad verum pristinum cultum diuinum rediisset. Quòd si vellent Germani aliquas dubitationes solui, id commodè fieri posse in sacra synodo, quam breui fieri procurasset. sed vana fuerunt omnia proposita, quòd ad pacem concordiamque conseruandam necesse fuit insistere Augustanis decretis, cum præsertim maximè instaret bellum Turcarum, quod propter potentiam & fortunā & vicinitatem eius principis, erat maximè periculosum. Quæ dum aguntur in Germanicis comitiis à Cęsare, ita res ad pacem inter duos reges componuntur, nulla vt reliqua esset differentia, pręter quam de Cesoniaco nauali, quod Philippus rex sibi omnino reddi oportere decreuerat, tanquam ad se pertinens. At Helisabetta noua Britanniç regina,

Pax Henrici cum regina Britanniç.

quia verebatur multis de causis, ne inter pacis conditiones & ipsa non includeretur; sed imprimis quia nouam religionem complexa fuisset, clam suo regnique sui nomine pacem cum Gallo Rege composuerat. ita relicto Icio ac Cesoniaco nauali Gallis vt intra spatium octo annorum vel illam ditionem Britannis restitueret, vel quingenta nummùm millia dissoluerer, ad ha-

Res pacem regum quæ impedierāt.

rum rerum obseruationem quatuor obsides promissi sunt pro delectū ipsius reginæ. Illa sola differentia cum reliqua esset, ita composita pax optatissima denique inter duos Reges in oppidulo Samarobrigę concluditur. Illę difficultates, quę tandiu pacem ipsam distulerunt, & in tertium non. aprilis prorogarunt, fuerant hæ. Quòd vbi primum actum est de pace Lillæ, ac postea Cercā-

pi

pi mentio facta est de iuribus, quæ habet Gallus in regnum Neapolitanum, principatum Mediolani, in Belgium, in Arteſiam, Lillam, Baganum, & alias quaſdam vrbes. rurſus facta eſt mentio de iuribus, quæ habet Hiſpanus in principatum Sequanorum & Prouinciæ, in vrbes in ripa Sommæ fluminis poſitas, in principatum Icij, ſiue Boloniæ Belgicæ. Sed quoniam videbatur non parum fore negotium ſi recentiores controuerſiæ componerentur, nedum repeterentur antiquiores illæ & auitæ. decernitur vt antiquis ſilentio prætermiſsis contentionibus, pax his conditionibus concludatur. 1. Vt omnes compoſitiones & fœdera ac pactiones inter Cæſarem & Henricum Regem præſentem ſecundum icta anno primo poſt mille quingentos & quinquaginta à partu Virginis, nuperque confirmatæ à Philippo Rege, firmæ rataeq; ſint, niſi aliquid proprium in huiuſce pacis conditionibus fuerit decretum. 2. Vt inter duos Reges, & legitimos eorum ſucceſſores perpetua pax, & ſempiterna amicitia foret, omniaq; beneuolentiæ officia mutuo tribuerentur, quæ pręſtari poſsēt ad conſeruationem regnorum, atque omnes amicitiæ, federationes, & conſuetudines delerentur, quæ poſſent alteri obeſſe quauis ratione. 3. Vt ambo pro viribus procurarent chriſtianorum ſalutē, & vt Synodus haberetur vniuerſorum chriſtianorum ad extirpādas hæreſes. 4. Vt amborum regum ſubditi, vel ſi aduerſariæ parti interfuiſſent, omnium ſuorum bonorum vel fiſco addictorum, aut diuenditorum integram poſſeſſionem aſſequantur & veniam ob præſens bellum in omnibus regnis, principatibus, regionibus, prouinciis, vrbibus amborum regum; præter exules Neapolitanos, Siculos, Inſubres. 5. Vt ſubditi poſſint tutò inuicem negotiari, mercimoniaq; importare & efferre pro legibus ciuitatum. 6. Vt ab hoc ipſo die nullam prædam aut captiuū liceat abducere ab exercitibus, ſed ablata per vim, reſtituantur in integrum. 7. Vt priuilegia, iura, conceſſiones ſubditis Belgis, & in Arteſia. & in Gallia reſtituātur, & Gallis in regionibus Philippi Regis. 8. Vt Mariæ Luſitanæ puellæ, filiæ reginæ Gallicæ defunctæ liceat dote materna frui, atque vſumfructum capere pro libito. 9. Vt ad ipſius pacis confirmationem vterque rex reſtituat quidquid captū alterius tenet ab anno primo poſt mille quingentos & quinquaginta ad hanc vſque diem, quæ nomine exprimantur. 10 Vt Gallus redderet Hiſpano regi Teonuillam, Mariæburgum, Epoſium vicum. Danuillam, Mommedium. In Italia, Valentium, & omnia munita oppida integra, nulla re infracta aut euerſa, præter mœnia loci pro euerſa Teruanna, quarum vrbiū neutra muniatur amplius. Hiſpanus contra Gallo reſtituat Veromandum, Chiatellettum, Hannum cum omnibus ad ipſa pertinentibus. 11. Vt primogenitus Henrici principatum Crauacorij cum omnibus ſuis iuribus poſſideret, & principis Giueninghę. 12 Vt ad ſtabiliorem pacis confirmationem, perpetuamq; obliuionem iniuriarū vtrinque acceptarum, Philippus ipſe, quamuis Carolo filio promiſſa fuerat, duceret in matrimoniū Iſabellam maiorem natu Henrici filiam, cui in dotem diſſoluerentur quadringenta nummum millia. 13. Vt Rex Henricus duci Sabaudienſi vniuerſum ſuum principatum reſtituat vltra citraque alpes: pręter Auguſtam Tauricorum, Cherium, Pinarolum, nouam villam Aſtæ, & Cliuaſcum oppida, quę per triennium tenerentur, donec controuerſia illa pro iure iudicaretur, atque Philippus interim Aſtam poſſideret, donec Gallus pręddicta reſtitueret. 14. Vt Sabaudienſis neutri parti magis faueret, aut adhæreret, vxoremq, duceret Margheritam Henrici ſororem, cui darentur in dotem, trecenta millia nummum, & principatus Betrii vſusfructus donec viueret Henricus. 15. Vt Henricus excederet ex omnibus locis, quæ occupauerat in Hetruria in Senenſi ditione, omneſq; milites reuocaret. 16. Vt montis Alcinoi ciuibus venia concedatur, qui ſeſe ſubiicerent magiſtratibus Senenſibus. 17. Vt omnia quæ ceperat in Cyrno inſula, vltro reſtitueret Genuenſibus præter tormenta, apparatus bellicos, & annonam, quæ ſint Henrici, omneſque veniam conſequantur, qui Gallicas partes fuiſſent complexi. 18. Vt epiſcopo Eburonum reſtituatur Bullionum, & omnia, quæ capta fuiſſent eiuſdem ditionis. Vt vterque Rex duci Mātuano reſtituat quidquid poſſidet in principatu Mōtisferrati, quorum arbitrio conceſſum ſit demoliri munitiones, ſiquas extruxerint: atque tormenta & omnes reliquos bellicos apparatus, vt liceret exportare, neque tamen moleſtiæ quid inferatur, ſi qui aduerſarias partes ſecuti fuerint. 19. Vt Ediuum relinquatur Hiſpano regi tanquam patrimonium, cui Henricus omnia ſua iura ſiqua habet, renuntiat. 20. Vt Philippus principatum Carloenſem liberum haberet. 21. Vt controuerſia de finibus Arteſiæ ab inſtituendis aſſignandiſque iudicibus diiudicetur, neque liceat interim regum ſubditis auxilia petere ad fines determinādos ſub grauiſſimis pęnis. 22. Vt philippus reſtituat ſine præiudicio vtriuſque Regis Matronæ principi Turteuillenſi ditionem Sancti Pauli integram vt erat ante incœptum bellum. 23. Vt prædictæ reſtitutiones fiant ab Henrico primum intra ſpatium trium menſiū. 24. Vt Philippus poſtea primo menſe omnia exequatur 25. Vt darentur quatuor obſides Hērico, qui ab eo nominati poſtulatiq; ſint, vt Albanus dux, Agamontius, Auranrius, Arcuenſis. 26. Vt in ea pace cōprehenderentur ſummus Pontifex, Cæſar cum omnibus filiis, regnis, iuribus, ſubditis, & qui præcipue nominati eſſent, pręter rebelles. ita electores, principes, principatus, vrbeſq; imperij catholicæ Germanæ. Dux Menapiorum, epiſcopus Cameracenſis. vrbes maritimæ Bulaterorum finitimę, Comites Buſaterorū ad oriētem. Rex Luſitaniæ, Sarmatię, Danię, Suetię, Scotię, Britannię, Veneti, Heluetij, Rheti, Duces Florentię ac Senę, Lotaringię Ferrarię, Vrbini, Mantuę Parmę ac Placentię. Reſp. Genuenſis ac Lucēſis. Ad has conditiones additum eſt ab vtriſque regibus pręterea vltro affirmantibus, quòd nihil rerum nouarum molientur inter Chriſtianos, quod poſſit eſſe detrimento vel ſacro Imperio, vel Germanicę nationi, vel eius ordinibus aut magiſtratibus; ſed ſemper omnium chriſtianorum vtilitatē procuraturos, quęque ad ſalutem, concordiam, conſeruationemque pertinerent. Hę conditiones ſubſcriptione & iuramento vtriuſque Regis comprobatę fuerunt, & pręterea Caroli Hiſpaniæ principis, & primogeniti Henrici. Hæc pax ſtatim Samarobrigæ publice pronūtiata per præconem vniuerſæ

Pax Henrici Regis cum Philippo & conditiones.

uersæ Galliæ, Hispaniæ, Italiæ iucundissima euenit; quare editæ sunt vbique magnæ lætitiæ significationes, & nocturni ignes accensi, & ingens æris campani tinnitus ad medias vsque noctes excitatus, & parata mutua ciuium conuiuia, & supplicationes institutæ, cum omnia pace illa exultare viderentur. Nam ita erant oppressæ afflictæque prouinciæ diuturnitate bellorum, ita vexatæ ciuitates tributorum magnitudine, ita regiones conquassatæ ac propè euersę, vt multi ad fugam relictis bonis & auitis laribus iam iam prospectarent. Sed tamen res ita compositæ non diuturnam quietem prouincijs attulerunt: nam vix erant extincti ignes lętitiam significantes, vix cineres teporem deferuescentes amiserant, vix aures mortalium desiterant audire tinnitum campani ęris recentem, aut bombum tormentorum, cũ significatur opus esse nouis tributis ad ęs alienũ dissoluendũ, quod per assidua bella reges contraxerant, multaque debebantur militibus stipendia, quæ statim dissolui oportebat. His molestis nuntijs ita sunt repente consternati animi populorum, nullum vt finem tantis ærumnis futurum arbitrarentur. ita omnia querelis, lamentationibusque implebantur, vt mirum videretur; cum in ea re, quæ sola apparebat refugium præsentium, præteritarumq; miseriarum, tantum inesset malorum, ac ferè plus detrimenti è pace, quàm è bello caperent. nam non solùm exigebantur tributa, sed etiam aucta sunt vectigalia, mercedes ac stipendia publica principum, summorum ducum, tribunorum, priuatorumque omnium sunt diminuta aut etiam sublata. nam Henricus rex circiter ducẽta & viginti millia librarum auri in bellicos sumptus absumpserat. Neque tamen hisce variarum prouinciarum calamitatibus contenta fuit præsens fortuna, sed etiam suas calamitates litora, vicinaque mari Adriatico loca senserunt. Nam per idem tempus cęptum est Adriaticum mare molestissimis piratarum incursionibus infestari, cum litora omnia Dalmatiæ & Illyrij & Istriæ prædationibus, rapinis, populationibus vexarentur, nauigia mercimonijs diuersi generis onusta caperentur, captiui homines cathenati ad transtra in perpetuam seruitutem abducerentur. His tot insulanorum miserijs perceptis Mattheus Bembus vir acri ingenio, rerumque bellicarum peritus Venetæ classi præfectus in sinu Corcyræo cum decem triremibus prędones toto mari summa celeritate insequitur, fugat, exagitat. Non procul à Dyrrachio, quę vrbs est Macedoniæ in ea parte sita, quæ mari Adriatico alluitur, Epidamnus antea vocata à conditore vrbis, at postea à nepote ipsius conditoris, qui vrbi portum adiecit, Dyrracho nominata Dyrrachium, septem rostratas biremes ac prędatorias nauiculas inuenit. Hæ cum Veneto viribus essent impares, neque possent resistere, sese in portum Dyrrachij fuga recipiunt, tanquam in tutissimum latronum & prædonum commune asylum. Bembus sua spe capiendorum latronum frustratus cum tanta, tamque ac molestia mare expurgare cuperet, erat vel in ipsum portum impetum facturus in piratas sed vniuersis Dyrrachiensibus arma capessentibus pro latronibus, qui sibi fieri iniuriam censerent, aduersus vrbis portusque securitatem, iubet non solum in latrones, sed etiam in multitudinem frequentem, quę tam immanes latrones protegeret, tormenta displodi, ac mœnia vrbis concuti. His globis multi latronum defensores laniati sunt, & domus nonnullę solo ęquatę. sed cum fuissent autores Dyrrachienses vt elaberentur piratę, ad reficienda damna, quę illi multis intulerant iubet Bembus multa inferri damna etiam Dyrrachiensium litoribus. Solimanus ægerrimè tulit eam Dyrrachij propè expugnationem & deuastationem, quia contra leges pacis & fœdus essent commissę; sed cum grauioribus negotijs implicatus esset, & princeps ęquitatis ac iustitię amator, partim quòd causam indignationis non iniquissimam esse cognouisset, partim quòd ostendissent Veneti se illam rem grauiter ferre, quia in exilium Bembum propulissent, quem capere non potuerunt, omnis ira indignatioque, quam in Venetos conceperat, deferbuit. Sed vt ad res Britannicas redeamus, vbi Helisabetta Regina Britanniæ coronata fuit, cępta sunt fieri statim Trinouãtum & Segontiacorum, & Bibrocorum Icenorum, Simenorum, aliorũque populorum Britannorum Londini comitia per multos dies. nam cum sermo pręsertim haberetur de religione, magnę sunt in eo regno natę controuersię ac graues. cum enim nobiliores ferè omnes nihil omnino innouandum censerent, regina contrà, cuius aures semper nouę religionis concionatoribus à pueritia patuerant, cum vniuersam etiam multitudinem variarum nationum, & Londinum pręcipuè fauẽs suę sententię haberet, magis autoritate Regia, quam Regio consilio vsa pro arbitrio decretum fieri iubet; Vt à Romana ecclesia descisceretur. Vt ad Odoardi vltimi instituta paucis mutatis rediretur. Vt concionatores, qui exularent tuto redirent postliminio. interdictum est ne sanctorum hominum imagines deijcerentur atque infringerentur: quæ tamen paulopost impiè fuerunt deiectę & conculcatę, quasi atrox bellum aduersus imagines fuisset susceptum. solum simulacrum relictum fuit in reginę sacello Christi cruci affixi. Regina resumpsit nomen supremi capitis Britãnicę ecclesię, quod nomen quantopere fęminę conueniat, ipsa viderit. cępit ecclesiasticos prouentus sibi vsurpare, ipsa creare episcopos, & cęteros ecclesiasticos magistratus. redditus satis frugi sacerdotibus distribuere. maiorem partem sibi vendicare; quare factum est vt Regius prouentus auctus sit pluribus trecentis millibus nummùm quotannis, & vt cognitum sit maiorem controuersiam ob auaritiam, quàm quod ita sentiendum sit, oriri. nam si de medio tollatur spes prouẽtuum, omnes propè vno die fierent catholici. sed nemo diu impune resistit Deo iustitię ac Deo exercituum. Neque verò Scotia suis difficultatibus caruit, cum huius hæreseos stolones in illud regnũ immissi in tantã discordiarum, seditionumque multitudinẽ pullularint, vt magnas difficultates reginę & custodibus Regijs offuderint, cum tamen nonnulli in Gallos eas causas seditionum reiecerint, quod nimis fuissent imperiosi atque insolentes. Atqui hę radices ipsę heretice prauitatis non solum hoc anno per Scotiam & Britanniam se tetenderunt, verum etiam citra mare Britannicum serpentes in Hispaniam pullularunt, & in oppido Pintua pręsertim, quod est Gallogręcorum in tractu lucensi Terraconensis Hispanię. Neq; tamen ijs finibus

Tributa grauiora post pacem imposita.

Maximi sumptus Hẽrici.

Dirachium vrbs.

Dyrrachium concussum.

Matthęi Bẽbi exilium.

Britanni ab ecclesia desciscunt ac multa innouant.

Scotiæ seditio de religione.

Hispaniã & Galliam hæresis inuadit.

contenta

contenta sunt perniciosa semina, verum etiam in Galliam comatam cum maxima eius regni consecuta postea ruina inuasit. Adiuuit hæc conscelerata semina odium inter se mutuum præstantiorũ familiarum, vt diximus, & omnium malorum parens ocium atq; egestas. nam ferocissima, & maximè omnium propè nationum bellicosa Gallorum ingenia, semperq; cupida rerum nouarum in primis recentibus bellis assueta, ferre non poterant eam pacem tranquillo animo, cum præcipuè militaria stipendia omnibus ordinibus essent erepta. Nam lex est Gallorum quæ sanctissimè seruatur, ne facultates familiarum distrahantur in plures partes per diuisionem filiorũ, vt vniuersum Gallorum patrimonium ad primogenitos tantum perueniat. reliqui filij, qui Cadetti vocantur, id tantũ consequuntur vel ex amplissimis patrimonijs, quod victui & vestitui satis sit, omni prorsus pecuniæ facultate obliterata. mortuo primogenito pro ætate succedunt. Qui expetat pecuniam, is aliqua industria sibi illam comparare nitatur necesse est. Sed cum nullum genus industriæ honestius militia illis appareat, quod auitum est eius gentis, & ab antiquis vsq; temporibus institutum (nam qui nouissimus ad bellum venisset, vbi armati conuenire ad bellum iussi essent, is in conspectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necabatur) omnes rerum bellicarum studio in primis, & exercendorum equorum dexteritate delectantur. His igitur populis partim tributorum magnitudine pressis, partim ocij & egestatis impatientibus, facile fuit persuadere suapre natura rerum nouarum studiosis, vt nouam religionem propositis ordinarijs stipendijs complecterentur; quamobrem res Gallica per clandestina odia, & seditiones vniuersa in duas partes diuisa est. Ea dum aguntur in Gallia, Venetijs nauigium omnium, quę nostra ętate visa sunt pulcherrimum & præstantissimum repentina vis tempestatis inuadit, atq; horrenda procella demergit cum magna totius Veneti Senatus molestia. erat illud nauigium tantæ, tamq; admirabilis magnitudinis & artificij, tanta diligentia & iudicio, tamq; affabrè factum, vt oppidum quoddam præcelsum innare super vndis videretur. Ad eius nauigij tam præclari defensionem poterant commodè capi quingenti epibatæ siue propugnatores, in quo erant circiter trecenta bellica tormenta varij generis, & magna copia cadorum pulueris tormentarij, ferreorum globorum, & cæterarum rerum eius vsui necessariarum. Præerat huic nauigio Alexander Bonus ex ordine patricio, qui illud ad duo castella vocata remulco attrahi iussit, & ad primas fauces maris Adriatici, cum neq; necessariæ quidem inessent custodiæ, parum diligenter sane asseruabatur, cum rebus nauticis præfecti sumptus in custodias non suppeditarent. sed vix vllam excusationem capit in rebus maximis imperitia aut & negligentia; cum auaritia publica semper fuerit perniciosa. Atrocissima igitur tempestate nauigium inuadente, cum non adessent, qui portas laterum mari occluderent, aqua per portulas infeliciter ingressa facile nauigiũ demergit. adiuuit ad hoc non parum pondus tormentorũ & bellicorũ apparatuũ, qui interius continebantur; atq; vis vẽtorum flectens nauigium in latus, omneq; pondus in vnum concurrens, quibus omnibus in damnũ conspirantibus Venetum facilis iactura facta est. Recuperata tamen sunt nonnulla grandiora tormenta, sed tanta difficultate, vt maiori ex parte prius ostrea insignia circa illa fuerint innata. Excogitatæ sunt machinæ mechanicæ à quibusdã architectis magno sumptu ad extrahendũ nauigiũ ex vndis, sed omnis labor fit vanus, clam etiã ne inuenirentur venię merces deterrentibus architectos ac repugnantibus nonnullis. Sed enim quod simplici sumptu potest conseruari, illud sæpius neq; centuplo quidem reparari potest: tantum valet industria in rebus. Pontifex, qui suauissima pace ac tranquillitate & animi sui & suorum populorum rebus ita compositis perfruebatur, seque quasi ex immani turbulentissimaque tempestate in tutissimum portum receperat, animum iam quietum à cæteris perturbationibus ad res vrbanas componendas applicuit. curat vt ius inter ciues legitimè dicatur, nemini q; impune fiat iniuria, quòd intelligeret multa scelera, multaq; flagitia & à cæteris ministris, & à suis propinquis committi, vt admonitus fuerat clam ab Hieremia quodam monacho, & à viro clarissimo Camillo Vrsino. Nam profectò omnis libido & auaritia & iniquitas sunt comites potentiæ ac magistratuũ, & quasi adulatores aut blandimenta, qui insuetis & nouis hominibus, cõceduntur, nisi sapiant. Decernit itaque Pontifex certos dies singularum hebdomadum, destinatque ad publicam audientiam tam Romanis hominibus, quàm exteris, vt quid æqui aut iniqui Romæ fieret in dies ex omnibus intelligeret; atq; cognosceret quamdiu lites & ciuiles controuersiæ protraherentur. Decreuit vt omnibus diebus publicæ audientiæ destinatis ibi præstò essent omnes Romani magistratus, vt citius subueniretur per iniuriam oppressis, atque in impios, inhumanos, auaros magistratus animaduerteretur; quod genus instituti seruauit postea quoad vixit. Sed quoniam multa est multorum insolentia quidam tantam principis bonitatem ad propria commoda retorquere conabantur, abutebanturq; illa clementia; neque vti decebat, cum magna reuerentia excipiebant. nam per multas accusationes, pluresq; lamentationes multorum & querelas eò deuentum est, vt quidã molesti essent & importuni. ex illa audiẽtia itaq; multa cõmoda, & rursus multa mala priuatim nascebãtur. Vt aũt deuitarẽtur imminẽtes difficultates, iustitięq; munia cõmodius exercerẽtur, quosdã purpuratos antistites iuris ciuilis peritos delegit, & cũ his nobiles ciues Romanos, quos his rebus audiẽdis præfecit: qui rebus postmodo cũ Pontifice cõmunicatis deciderẽt, vbi magna essent negotia. Ita præclusa est via paulatim cõquerẽdi de Pontificiis ministris, cũ nemo quidquã iniquitatis aut scelerũ cõmittere auderet. Ea dum fiunt Romę per summã Pontificis ęquitatem ac diligẽtiam, vir nefarius, & extremę nequitię Leonardus Cardona consilium capit sceleris & crudelitatis plenum in Marcellum Campeggium ob occultum odium & in vxorem Ducis Palianii. erat Leonardus œconomus Palianii, siue rebus familiaribus gubernandis præfectus, qui informat Diomedem puerum paruulum Ducis filium vt deferret ad patrem, quòd Campeggium exosculantem matrem vidisset. Dux, vt plerique sunt homines, furore potius in rebus huiusmodi aut amentia perciti, quàm vlla certa ratione

Lex hereditaria Gallorũ.

Cadetti qui sint.

Lex seuera Gallię militaris.

Nauigium pulcherrimũ Venetijs demersum.

Tormẽta bellica innatis ostreis recuperata.

Potentię comites.

Pontificis audientia.

Leonardi Cardonę scelus.

tione freti, nimis leuiter credens persuasionibus impulsi pueri, iubet vxorem Gallesij deduci in carcerem. ancillam secretorum participem diligenter percunctatur; vbi nihil extorquet trucidat. Marcellus Marini capitur, datur in tormenta. nihil confitens pugione per iram interficitur. Tum itum est Gallesium. spatium datum vxori ad confitendum. nihil confitenti pugio & linteolum missum: iubetur vtrum malit mortis genus eligere. Illa intrepido animo veniam inscitiæ ac furori mariti piè à Deo precata, cum suauissima sit mors, quæ per innocentiam & sinceritatem animi infertur, nullum mortis genus se deuitare inquit, quando marito ac domino suo eidem ita placitum sit. Hortatur Antoniam filiam vt bono sit animo quando ipsa conscia innocentiæ suę fortunam illam æquo animo ferat. Allifę Comes igitur, id oppidum est Samnitũ, frater & Cardona prius oculos velant, deinde linteolo circa collum iniecto strictissimè suffocant, sed qui rem non intimè cognorant, dicebant quod Palianius vxorem cum adultero deprehensam vno è suis familiaribus trucidauit, quos ambos primum monuisset, vbi venisset in suspicionem. è quorundam sermone dictus est etiam Palianius antequam ad has cędes deueniretur, cum Carafa purpurato communicasse consilium, atq; tandiu procrastinatum dum res deprehenderetur. fama fuit præterea quòd nemini parcitum est vel consultori vel adiutori, vel conscio eius sceleris. sed non modo fęmine innocentes tam crudeliter non sunt necandæ. ac neq; illę quidem, quæ ipso adulterij scelere sunt contaminatę, quia nemo rerum suarum bonus & æquus, nisi rarissimè, fit iudex, & domesticus pudor non est in conspectu omnium retegendus. id si fieri debeat, retegendus est apud veros amicos, cum multæ sint honestæ & secretæ viæ animaduersionis in consceleratos. Vt enim quæ in pudendis corporis partibus eueniunt inflammationes & tumores & pustulæ aut hernię non sunt omnibus ostentandæ, sed medicis tantum, aut ijs, quorum cura opus sit; ita patrum honesta consilia non sunt cum omnibus cõmunicanda, sed cum illis tantum clam, à quibus salubre consilium expetitur. illud cum accidisset, curabatur à propinquis Pontificis ne quid huiusmodi ipsis ignaris ad aures Pontificis perueniret, atq; hęc ipsa ratio fecit vt multis nefarijs negotiis explicãdis via demũ aperta sit ad Pont. quę tam in Romanas matronas, quàm in viros fuerant commissa, cum nemo proferre suas calamitates, aut queri pro acceptis iniuriis palam auderet. Neq; verò poterat Roma capere tantam Carafarum nequitiam, nam eorum scelera complura colligi possunt vel ex hoc memorabili & inaudito ante hanc ætatem auaritię exẽplo, ꝙ Bononię editũ est per Carafarũ vel cõsilium vel patiẽtiã. Canis opulentæ familiæ accusatur quẽdam momordisse. ductus in carcerem torquetur. non negat facinus. exilium indicitur. exit. domum recurrit. capitis condemnatus publicè necatur. domesticis facultates ereptę, vt qui exulem contra leges in domum excepissent, nihil profuerunt querelæ aut lacrymę. Pontifex vbi factus fuisset certior de vxore Palianii necata tam crudeliter innocentissima fęmina, mirum in modum indignatus est, quòd sui affines, qui cognita eius optima mente cęteris exempla prudentiæ & bonitatis & iustitiæ esse deberent, tam improbi in omni genere flagitiorum inuenirentur; iubet Palianium & Cardonam capi & Allifæ comitem, atque in vincula tradi. eius iussu effossa est mulier & inuenta in vtero habere nec ita multo post omnibus iis caput in turri Hannonia amputatur, quorum cadauera ad pontem Diui Angeli omnibus horrendum & execrandum spectaculum sunt exposita. Nam post casum tam crudelem mulieris introducta fuerat consuetudo, & diu seruata, vt neque priuatus quispiam, neq; publica legatio admitteretur ad Pont. nisi purpurati Carafæ consensu ad audientiam, nemoq; posset penetrare ad Pontificem. Eam insolitam, & ante illam ætatem inauditam tyrannidẽ grauiter ferens Florentina legatio, quia frustra diu de rebus maximis audientiam petiuisset, neq; potuisset obtinere vt ad mitteretur ad colloquium Pontificis, verita aliquas subesse fraudes indignataque pontificias aures per nonnullorum insidias vel principum legationibus esse occlusas, obseruata opportunitate in thalamum Pontificis irrumpit. Primùm queritur audientiam esse interclusam: monet Pontificem nemini aditum patere ad ipsum propter quorundam fraudes, ac neque publicis quidem principum legationibus. Hisce lamentationibus & querelis acriter commotus Pontifex legationem primum perhumaniter audit. Concessis omnibus quæ petebantur occludi iubet purpurato Carafæ, & omnibus suis affinibus ad sese accessum. Ex hisce tam repentinis, tamque variis mutationibus, facile potest colligi optimam fuisse per se ipsam senis voluntatem, armaq; Philippo Regi illata fuisse nõ tam Pontificis, quàm propinquorũ & cõsultorũ dolosorũ cõsilio, qui ita ad alienas facultates vel per quasuis aliorum iniurias aspirabant. nam nisi Pontifex tam pronus ad iram fuisset, quod turpe est in sene præsertim, aut si paulo minus tenax susceptæ semel opinionis, quod tamen vitium est eius ætatis, eum planè virum bonum, & singularis integritatis appellare liceret. Verum tamen non est mirum Pontificem in ijs rebus, quę ad imperiorum administrationem spectant, labi aliquando & hallucinari, quoniam vix fieri potest vt quis à theologicis, diuinarũque rerum speculatione auocatus ad cognoscẽdas fraudes mortalium, & ad summum dignitatis gradum repente prouectus illa statim intelliget, quæ Reges & imperatores per multarum rerum experientiam nondũ satis sunt consecuti: quamuis his auita lex & consuetudo dominandi est à maioribus quasi in manus tradita. Nam Reges & prefectos oportet multò esse sapientiores ijs, qui gubernantur. in tanta rerum perturbatione ac mutatione, quę accidit repente Carafæ familiæ, multa flagitia aperiuntur Pontifici, propter quę ita indignatione exarsit, vt omnibus titulis & honoribus eos priuarit, quibus fuerant insigniti sui propinqui, & purpuratum antistitem, atque cæteros omnes conscios eorundem scelerum coegerit solum vertere, atque ex agro Romano excedere. Nec multo post in patrum purpuratorum senatu omnem autoritatem illorum antiquauit & obliterauit. tam acriter, tam acerbè, tam vehementer, tanto cum animi ardore in illorum causam inuectus est, vt facile appareret eos nunquam in gratiam redituros. Vt autem spes omnis veniæ, gratiæq; Pontificiæ recuperandæ illis præ-

Vxor Palianij Ducis suffocata.

Prudens monitus.

Inauditum genus auaritiæ.

Palianius captus & cardona.

Audiẽtia põtificis omnibus occlusa ne scelera Carafarum retegerentur.

Florẽtinæ legationis querelę.

Pontifices vix posse esse peritos statim imperandi rectè.

Carafis tituli & honores erepti.

præcluderetur atq; adimeretur, præficit cum summa autoritate rebus militaribus Camillum Vrsinum, quem etiam in consilium vnà cum quibusdam purpuratis patribus admittit. Postmodo exauctorauit ac dimisit omnes duces, tribunos, milites ex omnibus ecclesiasticis præsidijs, qui possent existimari fauere partibus fratris ipsius Pontificis, aut fouere factionem neporum. Camillus rebus militaribus ecclesiæ cum summo imperio præfectus omnia oppida omni genere apparatuum munit. mutat præsidia. omnia eò demum adducuntur vt tranquilla & quieta esse omnibus cognoscerentur. coniecti sunt in vincula multi administri, scribæ, conscij, adiutores scelerum Carafæ, qui pro rebus commissis affecti sunt dignis supplicijs. Hæc tanta rerum omnium mutatio, quæ Romę visa est, ita populorum omnium beneuolentiam atque studia in Pontificem conuertit, vt nemo prorsus esset, quin virum bonum, & omni prorsus laude dignum Pontificem prędicaret; tanta exorta est eius integritatis & innocentiæ opinio seu potius admiratio. Pontifex postea instituit vt singulis hebdomadibus publica audientia concederetur, ne quid huiusmodi ipso nescio in posterum admitteretur: quod vnum remedium visum est fore opportunum aduersus omnia flagitia, quæ possent committi. Sed cū quisq; cōtenderet vti primus audiretur, fieretque aliqua perturbatio, mutauit sententiam. Veruntamen vt suum ius quisq; obtineret, liceretque liberius sine vllo metu scelera & flagitia potentiorum deferre nullis adhibitis testibus, iubet arculam in foro Diui Petri publicè exponi, in quam posset quisq; clam scriptas accusationes detrudere. Sed cum multa pericula multis innocentibus per inuidorum, maleuolorumque calumnias imminerent ac struerentur, vniuersusq; populus Romanus grauissimè ferret eam occultam accusandi licentiam, ex qua multa damna redundabant, arcula sublata est. Nam profectò non est concedenda tanta licentia ignobili & leuissimo vulgo, sordidæque multitudini, vt insidias, & futiles, mendaciorumque plenas accusationes pro libidine in quosuis honestos homines effutiant, vbi delatores calumniarum pro sceleribus argui & castigari nō possunt. Præclarè sanè se habet illud maiorum institutum, quod est in legibus ciuilibus, vt qui virum bonum falso detulisset, ijsdem addiceretur supplicijs, quibus ille si conscius fuisset, erat puniendus. Sed improbi quidam, consceleratique iudices multi nostræ ętatis propter auaritiam calumniatores vel vltro alunt, tanquam odorisequos canes, per quos ad lucrum deducantur, cum tam ab innocentibus per fraudem, quàm à nocentibus per leges pecuniam extorqueant. Ne tamen religio & res vrbanę non rectè gubernarentur, Pontifex à mutuis accusationibus ciuium Romanorum, ad vitam & mores & consilia & rationes eremitarum monachorum disquirendas animum adijcit. Iubet Quæsitores rimari ac perscrutari diligenter quid agerent, quid exercerent, vnde eò adducti fuissent, quid cogitarent, quę causa ad illud vitæ genus impulisset: quæ quidem fieri iussa sunt, vt cum multi à turpitudinibus & homicidijs & latrocinijs dicerentur ad religionem metu pęnarum confugisse, multis sceleratis, sordidisque hominibus ecclesia Dei purgaretur, fieretque virorum bonorum receptaculum, at non flagitiosorum sacerdotum per simulatum Dei cultum conuentus. Neq; enim conuenit esse helluones; aut lenones, aut sicarios, adulteros, homicidas, ebriosos, qui ad res sacras accedunt, cęterisque imperitis hominibus se duces ad rectè viuendum profitentur, cum nemo ebriosus, ad sobrietatem, adulter ad continentiam, homicida ad humanitatem sine risu cæteros hortetur. Nam omnes imperiti quod fit à viris sacris, diuinisque rebus studentibus, id iure fieri arbitrantur, facileque imitantur; cum verba ab exemplis & rebus ipsis plurimum dissidentia non ita facile imbibantur. Sed quoniam scelerum inquisitio multis molesta erat, rogantibus & intercedentibus multis purpuratis patribus, ab illa quoq, cessatum est. Sæuitur deinde in apostatas. coguntur inuiti vel in cęnobia reuerti, vel fuga solum vertere. postea magna seueritate ventum est ad radices hęreticæ prauitatis conuellendas, & inquirendas. Ea res non vrbem Romam solùm non mediocriter afflixit, cum nō tantum ad supplicia impiorum per ministrorum auaritiam, & pęnas reis condignas spectaretur, quantum ad priuatorum facultates diripiendas & bona fisco addicenda, quę erant leuis populi querelæ, & pene furiosæ lamentationes. cum multi in ea re tam essent diligētes, vt summum honorem censerent si per hanc vtiles dicerentur ærario pontificio. inde effectum est vt quibusdam ministrorum auaritia & ambitio præcipua causa fuisse visa sit eius quæsitionis. Sed enim cum nonnulli diutissimè in carcere detinerentur, & vel ad triennium aut quadriennium nulla causa captiuitatis requisita accederēt, neq; daretur cuiquā locus defensioni; cū carceres quotidie repletētur; cū succresceret in dies captiuorum numerus, succrescebat, vt par est, populi indignatio & lamentationes frequentes aduersus Pontificios ministros. quod fiebat etiam per auaritiam carceris præfectorū ob diuturnius lucrum è captiuis, iudicibus etiam ipsis clam conspirantibus ad partē lucri. Illud cum nemo auderet deferre ad Pontificem, vt qui facile irasceretur, neq; putaretur æquo animo de hęresi presertim auditurus, nullus tantarum calamitatum exitus apparebat, aut tantorum malorum remedium Romanæ vrbi datum iri. Nam profectò non possunt Reges sine magnis populorum calamitatibus dormitare in rebus ad æquitatem spectantibus, neque vllum tantum est scelus, cuius innocentes non sint audiendi, cum bonum & sapientem & moderatum principem esse oporteat aduersus nocentes etiam, nedū aduersus innocentes. Grauitas enim nimia & crudelitas suppliciorū irritat subditorum animos vel in ipsos Reges vbi datur insurgendi facultas, at leuitas nimia, & impunitati propinqua, fit quasi licentia quædam ad suscipienda flagitia; quare media quædam via & prudētiæ ratio in omnibus est tenenda. Vt autem bybliopolæ, priuatæq; & publicæ bybliothecæ sordibus omnibus expurgarentur mendacium & malignorum scriptorum, cum mali sermones bonos mores plerunque corrumpant, libros quoque inuasit sibi debita calamitas. Nam exijt edictum vt libri omnes impressi, vel compositi, vel explanationibus ab hęreticis scriptoribus contaminati, at non illustrati, sanctissimis magistratibus quæsitionum vbique afferentur, propositis etiam grauissimis supplicijs.

siquis

Iustitia omnium in sese beneuolētiā conuertit.

Audiētia publ. Pont.

Arcula exposita accusationum.

Calumniatores à bonis iudicib. sunt arcendi.

Eremitæ inquisiti.

Religio esse debet bonorum receptaculum.

Apostatę exagitati.

Auaritia causa visa seuerioris quæsitionis.

Principū bonorum munus egregiū.

Bybliopolarum calamitas.

siquis illos occultasset, suppressisset, ac non obtulisset. Tanta concremata est omnis generis librorũ vbique copia & multitudo, vt Troianum propè incẽdium, si in vnum collati fuissent, apparere potuisset. Nulla enim fuit Bybliotheca vel priuata vel publica, quæ fuerit immunis ab ea clade, ac non propè exinanita. tanta vis malignorum librorum fuerat impressa. Istud ipsum remediũ debebatur etiã infinitis iurisconsultorum explicationibus, & consultationibus in vtranque partem, quorum iam eo vsque creuit impudentia, vt quidam se fallaciarum & insidiarum magistros palam profiteantur; sed tamen id Pontifici, aut Imperatori reseruatum est. combusti sunt libri in multis Italiæ ciuitatibus, sed non siue multis populorum lamentationibus ob amissos sumptus. Enimuero quoniam inter pacis conditiones inter duos Reges compositę cõtinebatur vt Philippus Hispaniarum rex Isabellam primogenitam Henrici, dux Sabaudiensis Margheritam sororem eiusdem Henrici ducerẽt in matrimonium Philippus Albanum ducem mittit in Galliam cum multis illustribus proceribus vt regio nomine solennia matrimonii siue sponsalia cum Isabella celebraret, qui in Galliam profectus magno cum apparatu & regali magnificentia ab Henrico Rege excipitur. Admittitur ad visendas reginas Scotensem, Isabellam Hispaniæ, & Margheritam Henrici sororem, cum quibus erat dux Lotaringiæ. Albanus summa reuerentia vsus erga Hispaniarum reginam, inter solennia, pompasque commoratur; donec Sabaudiensis accederet, qui expectabatur. Illo quoque in Galliam profecto multa cum magnificentia, regaliq; luxu, ac magno totius Gallię cõcursu sponsalia Isabellæ vxoris Philippi Regis celebrantur, confluentibus eo vndique principibus Gallis ob admirabilem incredibilemq; magnificentiam apparatuum; quàm Regis nomine Albanus vxorem capit. Vbi statutus accessit sponsaliorum dies, Isabella cum magna pompa ad maius, augustiusq; templum Lutetiæ Parisiorum accedit, cui præcedebat Albanus, comitantibus Galliarum regina & Margherita. Ferebat partem illam vestis, quæ trahi solet, Scotensis regina, & sorores Isabellæ; quam subsequebatur rex Scotiæ, & alii fratres, cum magno nobilium Gallorum globo. Episcopus Lutetiæ, qui sacra celebrauit, inter ipsa sacrificia celebrat etiam sponsalia, atque Albanus pro autoritate procuratoria cæteras ceremonias exequitur. Sabaudiensis item dux per solennia sponsalia Margheritam capit vxorem. Inter cætera ludicra, quæ multa eo tempore per eas festiuitates facta fuerunt, nauis erat quædam eximiæ pulchritudinis, eaq; subiectis rotis tracta est in plateam, in qua viginti equites vehebantur, inter quos erat primogenitus Henrici, ad carceres, initia quos erat ab armatis equitibus in mutua vulnera cum lanceis concurrendum. Per multarum itaque tubarum, bellicorumq; instrumentorum sonitum inuitantur ac prouocãtur quicunq; velint inire ludicra certamina, quod factum est per triduum. Fuerunt cum Henrico Rege propugnatores duces insignes hi, Ferrariensis, Neomagẽsis, Lotaringiæ, Ghisius, qui pugnam & controuersiam defendebant, atque inter illa certamina Henricus magna cum laude primo & secũdo die decertauit. Multæ lanceę aduersariorum obiectu à concurrentibus fortiter ac minutim disrumpuntur. atqui cum iam tantum certatum esset vltimo die, vt quiuis facile posset acquiescere, fortuna, quæ ignaros rerum futurarum in suas calamitates inducit mortales, fecit vt Henricus videri cuperet fecisse aliquid etiam Sabaudiẽsis Ducis causa, cum præsertim omnes reginæ & matronę essent in speculis, & pulcherrimum equũ ab eo Duce dono accepisset. Neque profuit ad eum auertendum ab his præliis, quòd cum egregiè se gessisset, dux gratulatũ misit, & rogatum suo & reginarum nomine vt ab ijs certaminibus cessaret, & omnium eorũ, quos amicos putabat. Nam hoc ipsum & ab vxore, & à multis proceribus precantibus expetitum est propter nimios æstus, pugnabatur enim decimo quinto Cal. Quintilis. sed vrgente ita fortuna nihil impetratur. Frustra hoc ipsum & Ferrariæ dux & conestablius contendit, cum omnes quasi futura diuinantes, & tanquam prospicientes eius saluti consulerent. Pugnat adhuc magna cum virtute & constantia per multum spatium temporis. cum esset denique cessaturus, nescio quo impulsu cessantibus cæteris omnibus misit inuitatum Mommedium Comitem virum Scotensem custodiæ suæ præfectum, iuuenem prævalidum ac robustum, vt extremam lanceam mutuo cõcursu infringeret. Ille excusatione vsus modo quod iam esset defessus, modo quòd non haberet equum idoneũ, quasi futura diuinaret summa industria pugnam deuitat. At Henricus, qui impellebatur incredibili desiderio propè iratus vel inuitum iubet id facere. Demisso denique ferreo vultus integumento currentibus equis, acceptoque signo cursus fiunt obuii. rex in pectus validissimum ictum capit. fragmentum lanceæ non apte alligato vultus integumento in vultum insilit. Oculus & sinciput tam grauiter, tantoque impetu concutitur, vt caput Regis ad carceres declinauerit, neq; omnino consistere potuerit, quin laberetur. Vbi detracta sunt arma, vulnus inuentum est letiferum. vndique citatis equis conuolant acciti præstantissimi medici, inter quos fuit Vessalius. Sed quis collapsas & infractas naturæ vires reuiuiscere fecerit, aut instaurarit? Mommedius humi prostratus se nullo supplicio indignum exclamat. at Henricus qui inuitum pugnare coegerat, omni venia dignum iubet consurgere. Res dilata est præstantissimorum medicorum opera in septimum idus vsq; Quintilis; sed tamen naturæ denique concessit cum summo totius Galliæ, multorumque principum mœrore. cõsecuta est mors acerbissima & doloris plena, quoniam manus & pedes formidabilem contractionẽ sunt passi. Sed sanè vbi nulla proposita sint virtutis præmia Rege digna, pericula vero non parua; quanta sit prudentia periculis se obijcere, quiuis facile iudicare poterit, cum præsertim non tantũ corporis firmitudo in rege requiratur, quantum animi sapientia. Propter eius Regis mortem tanta excitata sunt seditionum incendia in eo regno, tot tantæque controuersię, tantæ ruinæ, vt omnino futuræ sint omni posteritati memorabiles cum quatuor filios reliquisset Henricus ac tres seminas, Franciscus maior natu pro legibus successit in regnum, postquam celebratis de more Gallorũ regum exequiis cum multa pompa & magnificentia eius patris cadauer in templum Diui Dionysij fuit

Iurisconsultorũ quorundam impudẽtia.

Isabellę, & Margheritæ nuptiæ cum Philippo rege & Sabaudiæ duce.

Nuptiæ per procuratorẽ

Hẽricus rex Gallorũ in ludicro certamine cæsus. Hẽrici mors.

fii fuit cumportatum. Cæterum Franciſcus & mater regina de conſenſu regil concilii regni ipſius adminiſtrationem ſuſcipiunt, cum eſſet Franciſcus adhuc adoleſcens, rebuſque tantis gubernandis parum accommodatus propter teneram ætatem cum vix decimum quintum ætatis annum ageret ſuæ.

Fräciſcus rex Gallorũ creatus.

Nam tametſi illa ætas tam tenera eſt, tamque tractandis rebus maximis inepta, omnibuſque pro arbitrio moderandis, cum magis indigeat vt regatur adhuc, atque informetur ad virtutem, quã vt ſubditis populis imperet, tamen quia leges Gallicæ ita ſtatuunt, vt cum quis ad ętatem quatuordecim annorum acceſſerit, poſſit ſua omnia liberè ac legitimè adminiſtrare, illud à concilio neceſſario comprobatur. Poſtmodo fit edictum, nequis iniuſſu ſuperiorum magiſtratuum concionaretur, pœnæque grauiſſimæ propoſitæ ſunt illis, qui concionatores in templum nouæ religionis admiſiſſent: quod fit vt factio hæretica paulatim opprimeretur atque aboleretur, quæ iam denuo Lutetiæ reſurgebat, ac palam vbique repullulabat. Nam profecto nulla tanta erat vel procerũ vel magiſtratuum Gallicorum diligentia vel induſtria, quæ poſſet aſſiduè reſurgentia, & quaſi repullulantia ſemina hæreſeos opprimere, ac conculcare, ne dum funditus euellere. Philippus perceptis nuptiis, quæ ab Albano procuratorio nomine celebratæ fuerant, Iſabellæ munus præſtantiſſimũ mittit adamantem nimirum eximiæ pulchritudinis, cuius precium octoginta nummum millia excedere credebatur. iubet per eundem nuntium ſignificari vt ſeſe ad iter accingeret, quod breui eſſet miſſurus, qui illam deducerent in Hiſpaniam. Et quoniam Nicolas Pitiliani regulus, quo tempore bellum gerebatur aduerſus Seneſes, Suanam oppidum, quod erat ſui antiqui iuris, & ad Senenſes defecerat, vt ſuum recuperauerat, Coſmus Hetruriæ dux ad quatuor millia peditum colligit, equites quingentos ad illud oppidum capiendum, tanquam partem Senenſis ditionis.

Florentiæ ducis copię ad Suanam recuperandam Suana capta.

Nicolas cum bellum ſibi palam inferri Suanę cauſa intelligeret, neque haberet auxilia, quibus tanti principis viribus poſſet reſiſtere, veritus ne vniuerſum principatum in magnum diſcrimen coniiceret, ſi eam partem fruſtra tueretur, cedit tempori. oppidum ſine controuerſia concedit. Interea Laurentius Priolus Venetorum princeps, vir integritate, doctrina, prudentia præſtans naturę conceſſit, cuius in locum ſuffectus eſt patrum ſuffragiis Hieronymus Priolus frater, vir quidem bonus, ſed non tantis totque animi dotibus ornatus.

Hieronymus Priolus Dux Venetiarum.

Philippus Hiſpaniarum rex poſt mortem Henrici ſoceri Gandauum ſe recipit, Margheritamque Auſtriacam accerſit, atque eam præficit cum ſummo imperio Belgicæ adminiſtrationi.

Margherita Auſtriaca pfecta Belgio.

deinde habitis comitiis Toſoniis ad pacis corroborationem creat equitem eius ordinis Franciſcum Regem Gallorum. Neque ita multo poſt cum ingenti claſſe è Batauis in Hiſpaniam nauigat, felicique vento vſus Laredum applicuit, qui portus eſt Cantabriæ. illuc vbi applicuiſſet vix die vno interpoſito tanta exorta eſt tempeſtas vt multos dies perdurauerit, quæ ſi claſſem illam retardaſſet, magno in diſcrimine poſita erat ſalus vniuerſæ propè nobilitatis Hiſpanæ. eius regis præſentia valde neceſſaria fuit Hiſpaniæ multis de cauſis, ſed in primis quia Britannicæ & Germanicæ ſemina hæreſeos paulatim in Hiſpaniam quoque penetrauerant; ac radices agere cœperant in animis multorum præſtantiorum procerum Hiſpanorum, cũ paulatim ab auito cultu, ritibus catholicæ Romanæ eccleſiæ multi defeciſſent ad nouam religionem, niſi opportuna remedia fuiſſent adhibita. Rex itaque ad conuellenda ſurgentia, pullulantiaque ſemina morbi antequam peſtis latius ſerperet, animaduertit in hæreticos Siuiliæ grauiter in platea ampliore, tã in fęminas, quam in mares.

Siuilię hæretici repreſsi & Pintiæ.

Nonnulli cum errores, in quos inciderant, cognouiſſent, extremorum ſuppliciorum periculum deuitarunt. Vbi vero ventum eſt Pintiam, quod oppidum eſt in primis nobile Gallogræcorum Lucenſium in tractu Tarraconenſis Hiſpaniæ, animaduerſum eſt in alios multos. nam ſpectante vel ipſo Philippo multiſq́; proceribus viginti, & octo nobiliſſimi ferè totius regionis concremantur. His viuis in platea publicè appẽſi ſunt pectoribus ſaculi pleni puluere ſulphureo, atque ſæpientibus ſtruibus lignorum aridorum mox iniectus eſt ignis. ita cum magnis horrendiſq́; vociferationibus palis alligati ſunt concremati. multis aliis grauia ſupplicia variis diebus ſunt iniuncta. Illis data eſt venia, qui ſuos errores cognouerunt, ac pedem ab iis retraxerunt, quorum paruus omnino fuit numerus. Sic eius ſectæ ſemina extincta ſunt per omnium hæreticorum vel cladem vel fugam ob acerbitatem ſuppliciorum. Franciſcus Gallorum rex pro cæterorum regum conſuetudine Remſij coronatur, at non cum ſolita pompæ magnitudine, vt parceretur tam afflictis præcipuè ſubditis, atq; exhauſto ærario propter diuturnos ſumptus ſuperiorum bellorum.

Franciſci regis coronatio.

Poſtea & ipſe fit eques ſancti Michaelis, & in eum ordinem Philippum regem ad ſignificationem maioris beneuolentiæ cooptanit. Turcæ in extremis Pannoniæ partibus interea latrocinia exercere, incurſiones facere, multam prædam abigere cœperut, omniaq́; prædationibus ac populationibus mirum in modũ vexare. nam genus illud hominum, qui ſunt in iis finibus, viuere ex rapto plerũq́, honorificum ducunt, neq; vllũ eſt improbitatis, crudelitatis, nequitiæ genus, a quo abhorreat. quippe cum is qui ſibi lucrum quoduis pro felicitate propoſuit, ſanè nullo pacto vir bonus aut temperans aut laudabilis eſſe poſſit. ille.n. qui opulentiã pro felicitate ſectatur, certiſſimã lenã ad voluptates, ille inſipientiæ, vmbram pro corpore amplectitur: cũ ſola dux ad verã felicitatẽ ſit ſapientia, quę paucis contenta poſſit facere feliciſſimos. nã felicius beatiusq; eſt pauca expetere, quã multa habere. cũ opes non extinguãt, ſed magis inflãment excitentq́, deſiderium poſſidendi. At Boemi nõnulli Turcas inuadẽtes repẽte profligãt. in regionẽ Turcarũ irrũpunt. multos Turcas captos abducũt. Turcæ illa calamitate affecti queruntur apud Maximilianum Boemorum regẽ, qui iubet captiuos dimitti, vt inſcius induciarum ab illis diſruptarũ videretur, quamuis notę eſſent iam antea latronũ iniurię: imperat eorum damna reſarciri ad euitandos tumultus, quibus munera quoque addidit.

Prudentia principũ cõniuẽtiũ pro opportunitate.

Miſit etiam leganones ad purpuratum Curtenſem, quæ ipſum excuſarent, atque rogarent, vt ſuos iuberet abſtinere ab huiuſmodi iniuriis in poſterum, quæ fierent contra inducias factas

Z ab impe

Turcarum pfidia.

ab imperatore Turcarum. Curtensis simulans se admittere æquo animo excusationem, insidias tamen & ipse secum in animo excogitat. nam dum per humanitatẽ verborũ Maximilianum reuocat ab omni suspicione, & à faciẽdis necessariis apparatibus ad resistendũ, qui nollet autor videri nõ obseruatarum induciarum, tamen subdolo fallacique animo suas copias ad occupanda quędam castella regis in Illyrio educit, cum sciret per has artes se gratiam Solimani posse aucupari. nam qui regibus acquirere vel per malas artes nituntur, illi grati sunt plerisque regibus, qui sibi non putant turpe possidere res per suorum ministrorum iniquitatem & insidias partas, cum ipsi nõ quidem inuentores, sed tantum approbatores scelerum fuerint. Regia pręsidia nihil minus, quàm repentinas Turcarum incursiones atque perfidiam hoc tempore verita, tam improuisis conatibus territa, & magnitudine copiarum superata, magnam iacturam faciunt. nam quædam capta sunt, quædam insignibus damnis affecta. compulsi sunt incolæ magnitudine calamitatum mittere legationes, quę significarent se tantas iniurias non posse pati. decreuisse par pari referre, si ita Regi videatur, quando non seruarentur à Turcis leges atque conditiones induciarum. nouis prælus igitur in posterum decertari vtrinque cœptum est. Sed has leuiores controuersias consopiuit maior sollicitudo, quæ Solimanum longius prospicientem repente inuasit. Nam cum illi nuntiatum fuisset,

Hęresis Daciã inuadit.

semina nouæ hęresis paulatim per Daciam crassari, omne suum consilium illuc conuertit, quia nihil magis suis finibus periculosum videbatur, quàm si hæresis, & de noua religione contentio sibi subditas vrbes inuasisset. Scribit igitur ad eius regionis reginam, vt continuo inferioris Pannonię semina hęreseos adhuc recentia dum tenella sunt conuellenda curaret, antequam vniuersum regnum in periculum coniiceretur, quod summo studio factum est. Quę ad nouam religionem euellendam spectantia dum curantur in Transyluania, dux Olstanius dissentiebat, exercebatque quandam controuersiam cum Danię Rege. illa ita composita fuit, vt viginti talarorum millia quotannis duci rex numeranda curaret. Desciuit ab eo Duce per illam bellorum occasionem

Ditmarus desciscit à duce Olstanio.

Ditmarus insula, quę sita est inter regnum Daniæ, & principatum Olstanij, cum sit ius Duci in illam insulam. nam sibi visi sunt Ditmarenses per opportunitatem illorum bellorum posse iugum seruitutis excutere, & magistratum Olstanij ducis eijcere, cum plerique eum fortuna subditi consopitent quamcunque in partem inclinauerit, Dux ad iura sua obtinenda, colligit circiter triginta peditum, & quatuor equitum millia, quibus viribus niteretur insulam ad primam obedientiam compellere. Ditmarenses contra sexdecim millia peditum mercenariorum, & decem & octo suorum delectorum cum duobus millibus equitum conscribunt ad defensionem. Olstanius his copiis Ditmarensium auditis mittit legationes ad Augustum Saxonum ducem, quæ subsidia flagitarent, qui quadraginta Germanorum cohortes, & tria equitum millia mittit. Olstanius his subsidijs, aliisque nonnullis à Daniæ rege accepus cum etiam rex ipse in castra venisset, castra ponit in superiore parte Olstani vrbis, quæ vicina est fluuio Ditmaro vocato. Ibi censis copiis de more quadraginta, & duobus millibus peditum scilicet, sex millibus equitum, duobus millibus operarum, cum quadraginta bellicis tormentis, ad opus accingitur. Erant in castris Olstaniis principes insignes præcipuę dignitatis Rex Daniæ, Ioannes, & Adolfus Olstanii duces, & Pharodinensis, & Dux Vessonum, Comesque Oldemburgius. hi communi consensu Araldum siue tubicinem mittunt ad Ditmarenses, qui sollicitaret, hortareturque ad obedientiam pristinam Duci præstandam. Sic enim eorum saluti ac dignitati omnium rectè consultum iri. Id nisi æquis animis complecterentur, iussus est Araldus bellum Ditmarensibus magistratibus obnuntiare. Ditmarenses audita petitione Ducis, respondent se liberos esse, & esse velle, atque malle vitam & facultates, quam libertatem amittere, quam sunt ad extremum vsque vitæ defensuri. Quòd si dux vellet quid esset iuris cognoscere positis armis, se vniuersam illam controuersiam Cæsaris arbitrio concessuros. sin his rationibus nollet acquiescere, se armis libenter rem diiudicaturos. Dux hoc responso minarum pleno percepto iubet edictum fieri in castris per tympanistam inter pedites, in-

Ditmarensiũ respõsum superbum.

ter equites per tubicinem, nemo vt Ditmarensium viuus caperetur, sed homines quicunque arma ferre possent ad vnum trucidarentur. Illud edictum, vt insolentia & temeritate plenum derident Ditmarenses, quod faciunt tanta insolentia, vt vel publicè cantilenæ in vrbem cantarentur in eius Ducis contumeliam. excitarat atque aluerat hanc insulanorum insolentiam opinio quædam, & fiducia, quoniam iussisse arbitrabantur fieri posse vt per quosdam aggeres vniuersam insulam inundarent. Est enim imperitæ multitudinis, quæ præest plerunque in rebus publicis, ea pericula facere parui, quę nondum experti sunt, bellumque hilari animo, & sine vlla trepidatione suscipere, cuius difficultatum sunt ignari. at vbi difficultates propter vel hostis potentiam, vel diuturnitatem bellorum, vel sapientiam, maiores, quàm censebantur, inuadunt, tunc suscepti tam

Errorum remediũ in bello.

facile belli pœnitere. Sed in rebus bellicis vnicum est errorum remedium prouidentia ante peccatum; post, inutilis. Conceperant eam opinionem Ditmarenses, quod insula Ditmarus allui-

Ditmari descriptio.

tur Albi flumine à duobus lateribus, ab oriente & meridie. ad occidentem habet Oceanum. ad septentrionem alio fluuio profundo, & amplo alluitur. Hęc insula nullum habet accessum nisi Daniam versus & Olstanum, vbi pręlongi sunt pontes lignei. Alterum pontem, qui inundari potest, Ditmarenses liberum relinquunt, vt eo ingressi hostes suffocarentur. Dux illa re minime cognita antequam ingreditur, quingentos pedites præmittit ad insulam recognoscendam. Illis in angustiis locorum trucidatis cum vellet opem ferre iussus tribunus cum duodecim cohortibus coactus est aquarum multarum succrescentium magnitudine suos retrahere, nonnullis etiam desideratis. Cum eius insulæ naturam Rex, & Dux diligenter inuestigassent, cognoscitur vnde fiat id malum, atque vim aquarum alio diuertunt. missa est bona

pars

pars copiarum ad impediendum, reliqua per pontes tumultuarios excitatos in insulam ingressa omnia ferro, & igni miserabiliter populatur. Ditmarenses inundatione, & aquarum beneficio priuati, quibus maximè omnium confidebant, constituunt copiis in apertum eductis esse armis pugnandum, atque fortunæ arbitrio summam belli esse committendam. colligunt igitur copias, & eas in quatuor acies distribuunt, ac inuitatum ducem mittunt, vt vno prælio de summa belli decernatur. Dux suis in tres phalanges distributis iubet cani signum belli. eo accepto initur atrox prælium. pugnatur diu ancipiti victoria. Ditmarenses denique victi, Olstaniarum copiarum virtute terga vertunt. Conculcantur ab equitatu ducis circiter quatuor millia peditum. equites ceciderunt plures quingentis. è copijs Olstanijs sexcenti pedites, equites centum, & quinquaginta ceciderunt. multi vtrinque vulnerati. Dux ipse tametsi vulneratus fuerat, tamen non cessat vti victoria. Insequitur hostes, qui sese in vrbem recipiunt, & in alia loca munitissima, vbi offendi non possent. reliquię vbi in vnum conuenissent veriti diuturnam obsidionem, cum viderent etiam Daniæ regem, cæterosque principes sibi esse infensos, ne incensis villis, euersis ædificiis, cęsis aut abductis colonis omnibus in potestatem hostium denique venirent, qui principes antea tantopere contempserant, ac subsannauerant, nunc non indignum putant, vt agatur de deditione. nam certè quidem non male habet sententia, quę iubet tam odisse inimicum, vt amicum aliquando fieri posse speremus, aut contra; quæ significat neminem magis vereri, quam nos ipsos, nequid turpe facientibus amicos timere necesse sit. aut ne nimis ira efferamur, cum omnes hi temerarij animorum motus sint pernitiosi. Illud propè experti sunt Ditmarenses, quod passi sunt Siculi Agathoclis Regis hostes: nam cum vrbem Siculam obsideret, eumque quidam è muris deriderent exclamantes, o figule vnde stipendia persolues militibus? fuit enim figuli filius Agathocles, ille blande ac subridens respondit, è spolijs huius vrbis, atque vestri precio. nam & cum vrbem postmodo cepisset captiuis diuenditis conuitiorum memor dicebat, si me posthac conuicio affeceritis, sermo mihi erit cum vestris dominis. nam certe quidem in Reges ac principes conuicia, & dicteria, & maledicta iacere, aut de nondum de uictis triumphare regibus, iniuriis, & maledictis hostem lacessere, quæ nihil illis obsint, nihil prosint nobis, id semper leuissimi ingenij, parumque futura prospicientis, ne dicam extremæ dementiæ, fuit iudicatum: quo genere iniuriarum plerunque delectantur liberæ ciuitates licentia, & garrulitate pro vniuersa libertate dicendi abutentes, in quibus liberum est vulgo quidquid in buccam venerit profari. Serpit tamen in nobiliores etiam malum aliquando, quia eo temeritatis proueniun, vt vniuersam orbis terræ magnificentiam intra sua męnia includi putent, cum reliquos homines ignobiles, stupidos, & propè bruta arbitrentur, vti faciebant Ditmarenses ante acceptam cladem. at nunc re prudentius consultata, duos è primarij suis patricijs deligunt, qui consilio, & eloquentia cæteris præstare visi sunt, quos mittunt ad Ducem ad res componendas. Admissæ sunt legationes ad ducem. publico nomine veniam petunt eorum, quæ petulanter, & per insciciam a popularibus, & nobilibus quibusdam aduersus Ducem dicta fuerant, quoniam neque Ditmarensis senatus, neque sapientum iudicio, ea res fuit probata. non enim conuenire vt vulgus, & sordidi homines, & fœx atque coluuies ciuitatum iudicent principum, & illustrium virorum vitam; aut res gestas, qui plerunque summa sapientia, & virtute vtuntur in illis rebus, quæ ob ignotas causas vulgo stultæ, & reprehensione dignæ appareant. Sed quis modum plebi insolentissimæ, aut furiosis rationem adhibuerit, quæ tantum corpus est sine capite? Non esse mirum inquiunt si patres pro vniuersa libertate contenderint, quæ semper omnium rerum dulcissima visa est omnibus nationibus ac populis; quam dulcedinem, & suauitatem potest vnusquisque in se ipso experiri, si sibi proponat ante oculos quanto studio, quantaque dimicatione contenderet, si sua libertas in discrime posita sit, ac popularem seruitutem formidaret. Sed tamen quando Deo causam Ducis probanti, & fortunæ belli ita placuit, non esse grauissimum pacisci cum eo principe, qui non minus humanitate, sapientia, clementia præstet, quam potentia, virtute armorum, & multorum principum amicitijs atque affinitatibus. Se patrum, se nobiliorum, se vniuersæ ciuitatis nomine vnum munus à clementia bonitateque Ducis expetere, vt rerum Ditmarensium gubernatio Ditmarensibus ipsis relinquatur, cum cæteris in rebus seruata patrię libertate, quodcunque ipsi Duci æquum iustumque visum fuerit, sanctissimè sint seruaturi. Illa oratione dux aliquantulum placaturi; sed tamen graue videbatur cum tot copias magnis sumptibus collegisset, totque principes, quasi testes virtutis, & constantiæ in castris haberet, nunc committere, vt liberam eam ciuitatem esse pateretur, pro qua subiuganda bellum sumpsisset, & iam copias eius profligasset. nam ex altera parte vacuis manibus redire turpe videbatur, ex altera graue supplices, & veniam petentes populos aspernari. Cæterum legationibus clam impellentibus alios principes, vt pro Ditmarensium salute, libertateque precarentur, ita res denique concluditur. Vt ad resarciendos bellicos sumptus Ditmarenses intra triennium numerarent decies centena millia talarorum. Vt tributi nomine quotannis triginta millia persoluerent, ad significandam perpetuam obedientiam. Vt Dux contra illis libertatem integram relinqueret, nec sese insulanis negotijs implicaret. nam Dux potius ad preces cæterorum principum, quam quod his conditionibus assentiret nondum satis vltus iniurias, subscriptione conditiones affirmat. His ita stabilitis castra mouet, copiasque ad expugnandam Treuam vrbem conuertit. est autem Treua vrbs in litore maris Oceani frequentissima, & omnibus rebus ad defensionem egregiè munita, quæ finitimum habet agrum fertilissimum. Hanc vrbem Federicus Imperator ducibus Olstanijs dono dedit, quam tamen nunquam possederunt. Dux cũ non aspernandas & victrices copias haberet

Dicteria, & conuicia sũt arma insulsiorum.

Ditmarensiũ legationum oratio.

Ditmarensiũ legationes.

Pax Olstanis Ducis cum Ditmarensibus.

Treuæ descriptio.

ratus ita se posse eam subiugare, fuit à propinquis vrbibus impeditus. nam verebantur & illæ vrbes Ducem Treua capta non fore contentum illis finibus, cum semper ferè cum amplitudine imperij succrescat etiam desiderium proferendorum finium. veriti igitur finitimi sibi quoque per Treuę opportunitatem ac simulationem compedes, & vniuersam seruitutem parari, colligũt circiter quinquaginta millia peditum, & multum equitatum; atque cum varijs auxilijs exeunt in apertum. eos bellorum motus ægrè ferentes Germani principes, atque timentes ne paulatim accedentibus hinc inde nouis auxilijs tota Germania denique bellorum incendijs inuolueretur, ita rem cum Duce componunt, vt res integra reseruaretur ad proxima comitia, atque ita rem hisce rationibus componentibus Germanis arma sunt deposita, & portus quem Olstanius occupauerat Treuensium relictus. Moschouitarum Dux tot victorijs, ac rebus feliciter gestis, quot superius memorauimus elatus, copias denuo colligit. Conuocatis ad vexilla centum, & quinquaginta millibus equitum rursus hostiliter irrumpit in eam partem Liuoniæ, quæ vergit ad septentrionem, obuia quæque ferro ac igni populatur, neque vlli parcitur, aut certè paucis. Sæuitur in hæreticos præsertim. Multis captis vrbibus partim ferro, partim per deditionem, multis expugnatis castellis ex itinere Oricum siue Rigam denique vrbem in ripa Duinæ fluminis positam opulentam; & amplam obsidione cingit. regionem vniuersam incursionibus deuastat ac populatur. Vrbem ipsam multis conatibus ac frequentibus prælijs inuadit; cuius præsidia singulari virtute se defendunt cum magna hostium clade. Moschus quia cognosceret per vim armorum vrbem illam non posse his viribus expugnari vniuersum studium conuertit ad obsidionem, quam fossis & aggeribus, & omni impedimentorum genere cingit, nequis edulia afferens in vrbem ingredi posset. in superiore inferioreque parte fluminis custodias cum tormentis bellicis locat, nequis in vrbem vel aduerso, vel secundo flumine nauigaret, at Liuoniæ Dux quem magnum magistrum appellant, collectis quotcunque copijs potuit pro angustia temporis, cum episcoporum, reliquorumque procerum auxilijs, decem millibus armatorum nimirum partim peditibus partim equitibus, suas vires ad oppidum Cechenusenum contrahit cum palam in aperto esse non auderet, atque Moschouitæ omnia popularentur. Mittit legationes ad Poloniæ Regem, quę auxilium peterent, Liuoniamque ipsam arbitrio Regis dederent, modo ab immanitate, impetu, insolentia barbarorum crudelissimorum hostium liberarentur. At dux Moschouitarum pro insolentia victorię iam nimis elatus facinus aggreditur sceleris, & impietatis plenum, Liuoniensem Episcopum captiuum solennibus vestibus indutum dono mittit ad Scytharum principem, quo tempore legationes in Poloniam proficiscebantur. Mittit cum episcopo nuntium minarum, & temeritatis plenum; fore enim si infestetur donec occupatus est in expugnatione Liuoniæ, vt in eum copias educat, & ipsum pariter captiuum alij dono mittat ludibrio ac deridendum. Ducis Pharodinensis frater, quòd intelligeret in tantis rerum nouarum motibus non esse dormitandum, & in primis cum ardet paries propinquus, colligit magnum equitum, & peditum numerum Germanorum ad Oricum subleuandum. Cum non procul a castris Moschouitarum iam distaret, cum his copijs obuia fiunt quinquaginta equitum Moschouitarum millia. committitur atrocissimum & maximè cruentum certamen. ad extremum multitudine hostium profligatus, & in fugam versus, vix sese in vrbem Oricum seruauit. Illa tam insigni clade accepta missæ sunt legationes ad Cæsarem, & Augustam ad comitia Germanorum quæ peterent auxilia. at illæ priores iam in Sarmatiam missæ Canodurum proficiscuntur, quæ vrbs metropolis est Sarmatiæ, & vrbs regia, in qua Reges solent habere domicilium. ad regem ipsum admissæ docent eum regem in quo periculo constituta sit vniuersa Liuonia. orant suppliciter vt afflictis Liuonum populorum rebus pro sua regia clementia succurrat. vt recordetur quam perfidus sit vicinus, & quàm formidabilis dux ille Moschus, qui si, subiugata Liuonia, tantis viribus augeatur, ac finibus eius regni fiat propinquior, breui erit intolerabilis, cum tanta sit securitas finium cuiusque regni, quantę sunt vires ad eos tutandos. nihil sanè minus fidum esse, quam finitimum principem habere nuper per victoriarum felicitatem elatum, cum semper eandem fortunam suis rebus aspirare arbitretur. opus esse celeritate. Pręstare integris adhuc rebus Liuoniæ succurrere, quam per tarditatem afflictis, & labefactatis. Nunc non agi de Liuonia tantùm, sed de ipsius regno, & post illud de imperio totius Germaniæ, quæ nisi, & ipsa opem ferat, breui futurum est vt de proprijs laribus dimicare cogatur, ac det pœnas suæ tarditatis. Rex hisce rationibus commotus magnam diligentiam adhibet parandis auxilijs, atque colligit circiter quadraginta equitum millia, & multum peditatum. quæ auxilia dum parantur in Polonia, legationes in Germaniam profectæ primum de crudelitate iniquitateque hostis admissæ conqueruntur. docent leuissima de causa compositam propè pacem disrupisse per improbitatem quarundam ciuitatum in finibus vtriusq, principatus. adeo ira indignationeque leuissimè excitatum fuisse, vt facile sit cuiuis diiudicare non vltionis, sed auaritiæ gratia, & proferendorum finium, illud bellum aduersus debiliores Liuonas suscepisse. ostendunt tantam fuisse crudelitatem, tantam arrogantiam, tantam temeritatem eius ducis, vt nulli, vel ætati vel conditioni mortalium pepercerit, neque vllis sacris vel profanis locis. ita vt vrsorum aut immanium tigridum, non autem hominum exercitus inuasisse Liuoniam appareat. eum qui tam crudelis, & impius in eam prouinciam fuerit, non multò mitiorem cæteris mortalibus esse expectandum, cum felicitas tantum ostendat, at non mutet ingenia. Post Liuoniam Lituaniamque subiugatam vniuersæ Poloniæ arma Moschouitarum imminere, nisi maturè succurratur; atque inde periculum toti Germaniæ. præstare rebus integris populorum Germanorum sustentare arma Liuonia, cum illa prouincia sit, quasi obex præualidus aduersus potentiam

Copiæ ad Treuę defensionem collectę.

Moschouitę Ducis copiæ aduersus Liuones.

Duina flu. Oricum obsessum.

Liuoniensis episcop' dono missus.

Atrox prælium

Canodurum vrbs.

Oratio Liuonum ad Sarmatarum regem.

Copiæ regis Sarmatarum.

Legationum oratio apud Germanos.

exterorum principum in eam partem, ne in fines Germanicos irrumpant, quàm committere, vt Liuonia à tam barbaris, & feris nationibus subiugata de proprijs laribus, & facultatibus, & libertate dimicare cogantur. Germani legationes bono animo esse iubent; atque omne genus auxilij liberaliter promittunt. dum Regis auxilia, copiæque collectæ signa explicant ad profectionem Oricum versus, magnus etiam liberarum ciuitatum exercitus cum multa equitum ac peditum armatorum millia essent collecta. His tam ingentibus apparatibus, qui fiebant vbique auditis dux constituit soluere obsidionem, cum multos mortales in minutis prelijs amisisset, & nonnulla bellica tormenta preterea quæ pugnantes Oricenses magna virtutem vrbem traxerunt. non est enim visum Moscho esse è sua re militari, vt fortunæ inconstantiam cum his copiis experiretur, qui iam tot victorijs esset insignitus, ne vna hora totam superiorem gloriam rei bellicæ contaminaret. regionem igitur quantam potest populatus, multis captiuis abductis, multa preda onustus in patriam redijt, cuius vniuersa indignatio in Regem Polonorum conuersa est. res tamen tunc tranquilla fuit. & quoniã existimauimus nõ procul ab historia abhorrere, siquid scitu vtiliterq; inuentũ est ac memoria dignum ad salutem posterorum in manus tradere: illud non silebo, quod a Cechino Martinello ciue Rauennate accepi esse vires ignotas ante hoc tempus quarundam herbarum, quę plurimum prosint quibusdam morbis depellendis, quod egomet vidi, cũ sit ille virtutum herbarum valde peritus. atque hæ herbæ sanè ita sunt in promptu cuiuis, vt neq; multis sumptibus, neque longa nauigatione opus sit, & periculosa vt habeantur. Nam ruta capraria herba est, quam quidam targam vocant, quæ mirificè vtilis est aduersus omnium venenatorum animalium ictus, cuius succus si exprimatur, & ad ciathi communis mensuram bibatur, vim ostendit efficacissimam expellendis venenis. remissiorem vim habet eius puluis, vti deprehensum est, quæ plurimum tamen valet ad necandos lumbricos. Præterea radix herbę serpentariæ, quã Aron quidam vocant, si cum adipe suillo liquefacto in puluerem conuersa misceatur ad emplastri formam, atque strumis siue scrofulis vocatis adhibeatur, quod est morbi genus in tonsillis & in alijs glandulosis corporis partibus nascentis, per assiduitatem emplastri strumæ denique euelluntur & decidunt. Cęterum dum principatus Sabaudię pro pacis conditionibus Duci a Gallis restituitur, Monsferractus Mantuano, castella Senensis ditionis Hetrurię Duci, Paulus Quartus Pont. Max. cum magna populi Romani lętitia diem suum obijt: qui paulo ante mortem cohortatus est purpuratos patres ad defensionem religionis. Rogauit vt eum pontificem deligerent, quem vere sanctitate vitę, integritate, innocentia maximè pręstare cęteris arbitrarentur, quique esset honorem Dei magis, quàm cętera omnia procuraturus. qui magis publicam, quàm priuatam vtilitatem amaret. qui catholicam fidẽ non solum verbis, sed in omni vitę ratione diligenter seruaret, & quem propter bonitatem Deo gratissimum fore censerent. Tunc enim pręclare res esse se habituras, cum non pro precibus vel ambitu vel priuatis commodis dignitates tribuerentur; sed pro virtute, sapientia, moderatione animi, integritate cuiusque. Illud cum in omnibus ciuitatibus, & magistratibus seruandum sit inter homines, quantò magis in rebus sacris spectari conuenit, cũ ad horum magistratuum sacrorum exempla tota cæterorum mortalium vita sit informanda? Vbi decessisset pontifex, Romani arma è vestigio capientes, accurrentesque ad magistratum quæstionis grauiter vulnerant monachum illi magistratui præfectum, cæteri monachi diffugiunt quacunque fortuna viam ad salutem patefecisset. Carceris claustra facto ingenti impetu effringuntur. Sõtibus æquè ac innocentibus libertas conceditur. quibus leuissima debebantur supplicia, quibus nulla, & quibus maxima libertati restituuntur pari ratione. atque cum illi datus esset magistratui locus in amęno magnificoque palatio apud Ripettam vicum, illud iniectis malleolis incensum concrematumque est cum miserrimo & horrendo omnium spectaculo, præclaraque ædificia in ignes consederunt. annona in vsum eorum, qui detinebantur in carcere parata, incredibili celeritate diripitur per auaritiam popularem. Neque tamen tanta rerum nouitate contentus popularis furor est, sed concurritur ad concremandum cœnobium Mineruæ vocatum, quia rumor diditus esset, quod eorum monachorum causa fuisset exorta tanta seueritas iudiciorum. atqui nisi Marcus Antonius Columna & Iulianus Cæsarinus proceres summa prudentia, summaque autoritate apud Romanos nunc precibus, nunc blanditijs animos efferatos multitudinis placauissent, monachi illi fuissent extremis supplicijs per popularem furorem affecti. Erant nepotum pontificis ædificia quoque flammis per incendiũ absumpturi, & Carafam purpuratum trucidaturi, in omnemq; pontificiam stirpem sæuituri, nisi illustrium virorum oratio indignationem atque furorem irruẽtis iam multitudinis mitigasset. arma vbique & clamor huc illuc accurrentium, & minæ furiosæ multitudinis vitẽbantur, quod certè cuiuis videri poterat formidabile. Deiecta sunt cum multis conuitiis & comminuta illa statura, quam Romani in Capitolio erexerant è pulcherrimo marmore, tanquam monumentum eius pontificiæ inusitatæ, & ante illud tempus inauditæ beneficentiæ. Illi cum caput defregissent, statuam cum multis contumelijs & obiurgationibus & maledictis per vniuersam vrbem funibus tractam defractis cruribus & manibus ac brachijs in Tiberim denique deiecerunt. Promulgatur edictum Senatus populiq; Romani nomine sub pęna grauissimorũ suppliciorũ, vt omnia Carafæ familiæ insignia ac tituli deraderentur & obliterarẽtur. infringerentur marmora. delerentur picturæ. omnia monumẽta tanquã infausti ac funesti imperij illi vrbi tollerentur. Istud tanta diligentia, tantaque celeritate factitatum est, vt intra duarũ vel triũ horarũ spatiũ nullũ Carafarũ vestigiũ aut indiciũ reliquũ fuerit in vrbe. Initũ est etiã cõsiliũ de Palliano ex oppido Gallesio eiiciẽdo, sed furor ille popularis leniorũ prudẽtiorũ cõsilio paulatim refręnat. Hi tanti populorum, Romanæq; multitudinis motus non mediocriter patrum purpuratorum ani

Rigę obsidio soluta.

Cechini Martinelli inuẽtũ aduersus strumas, & venenũ viperarum.

Pauli Quarti mors.

Populi Romani furor i morte Põt.

Statuta pont comminuta.

Carafica insigna deleta.

mos vexarunt, qui grauiter ferebant eam vulgi temeritatem. Sed quid in tam tumultuaria, tamque frequenti exacerbata multitudine fieri possit? ego sanè nulla ratione conuenire censeo, vt vulgus & ignobilis multitudo in principes insurgat, sed tamen aliquando non inutile fit. nam vt in humanis corporibus sordidæ partes aliquando vtiliter ægrotant, quia in se contrahūt quod putridum, fæculentumque est nobiliorum partium; ita accidit in ciuitatibus, vt per insolentiam vulgi plerique principes ad rectam animi moderationem reuocentur, qui alioquin tanquam pecudibus imperarent, nullo vel turpitudinis vel furoris popularis metu a rebus omnibus tyrannicè præessent. Illud cum ęgerrimè ferrent patres, responsum est nihil factum esse ab aliquo insignis autoritatis viro; neque timendum esse populum Romanum hæretica prauitate contaminatum esse, cum nemo vnquam inuentus sit ciuis Romanus, qui male de fide catholica sentiret. Illud accidisse, quia plurimū crudelitatis aduersus eos, qui detinebantur diutissimè in carcere, exerceretur. Responsum est, vt aiunt, à præfectis quæsitioni illud non sua, sed Pontificis causa contigisse, qui cum esset tardus expediendis negotijs, & negotiorum multitudine, ac magnitudine ferre oppressus, sui consilij tenacissimus, à nemine poterat sollicitari, nisi siquid ipse proponeret. nam, vt ait Hippocrates in corporis affectibus senum, senes quidem minus quàm iuuenes ægrotant, sed vbi diuturni morbi inuadunt, non prius cessant plerunque quam vita. ita sententię, quæ in animo resederint, non prius immutātur in senibus, quam ab iis aut ita peragantur vt senserint, aut vita cessauerit. Peractis pontificijs exequiis circiter nonas Septembris purpurati patres quadraginta & duo ineūt comitia de creando nouo Pontifice. datur comitiorum custodia Antonio Vrsino. quæ protracta sunt in cæterorum patrum absentium aduentum. Sed tamen cęptum est agi de nouo pontifice creando, de quo tot tāque diuersæ natæ sunt contentiones & controuersiæ, vt res per illas protracta sit ad finem vsque præsentis anni. Post longas, multiplicesque contentiones natas & exagitatas in illis comitijs, alijs alio vota intendentibus ac distrahentibus, partim precibus, partim pollicitationibus variorum patrum ac principum effectum est vt ad sextum cal. Ianuarij declaratus sit pontifex Ioannes Angelus Mediceus Mariniani frater cum magna populi Romani lætitia, qui vocatus est Pius Quartus eius nominis. ad significandam magnitudinem lætitiæ, & ad inuidiam præteriti pontificis, conduplicantur nocturni ignes. fiunt frequentes bellicorum tormentorum salutationes. parantur mutua conuiuia. omnia exultare, lætari, alas concutere videntur. Adiuuit non parum electionem pōtificis purpurati Carafæ assensus, quem duodecim patrum suffragia subsequebantur Hispanis partibus precipuè studentium. Sed antequam Carafa, vt vulgò forsan ineptè circumferebatur, purpuratus huic electioni assentiret, ista proposuit vt præter cætera promissa omnium delictorum ad illum vsque diem commissorum veniam obtineret, neque imputaretur quòd bellum gessisset pro pontifice, aut quòd quenquam occidisset, aut curasset supplicijs afficiendum. Denique siquid in superiorum temporum administrationibus parum laudabile commisisset, illud totum perpetuo silentio inuolueretur. Hæc omnia promissa fuisse liberalissimè à Mediceo, & chirographo stabilita, & delictorum venia iuramento affirmata, a factiosis hominibus diuulgabatur. Interea rebus inter duos potentissimos christianorum principes compositis, vti diximus, vniuersa ferè Europa sibi visa est tranquillitate frui, & Italia præcipue, quæ non solum intimis bellis diu fuerat defatigata, sed etiam crebris tributis, & copiis missis in subsidia aliarum prouinciarum propè exhausta aliquantulum respirare liberius. Sed quoniam Turcica classis perpetua molestia christiani nominis non semel Italiæ litora vexasset, multisque captis & in seruitutem auectis colonis abnauigasset ad vrbem Tripolim, ibique latrociniorum haberet officinam atque receptaculum, visum est omnino illud negotium esse suscipiendum Philippo Regi, rogante & impellente summo Melitensis militię magistro & Duce Medioli prorege Siciliæ, vt Valettano tantum malorum, perpetuaque molestia maris Siculi de medio tolleretur. Istud facile fore apparebat, si prius Menyngem insulam receptaculum piratarum perpetuum occupassent. nam sæpe multis piratis se adiungentibus magna dāna quotidie inferebantur Italiæ, & illis partibus præsertim, quæ per longum tractum Adriatico mari alluuntur, cum vicinitas eius gentis parum fida sit amicis plerunque ob innatam perfidiam, nedum multū infesta illis, quos hostes arbitrantur. Ad hoc bellum explicandum videtur altius repetendum quæ causa hos principes impulerit ad illam expeditionem suscipiendam; quippe cum tātis viribus & oppugnata & defensa appareat Menynx, vt vix vllū bellū atrocius reperiri possit apud vel antiquos vel recentes scriptores. Fit autem Menynx insula in mari Punico in augustum sinum cōtracta, è regione ferè Pachyni Siculi promōtorij nō procul à parua Syrte & ostiis Tritonis fluuii, quā alij Lotophagiten vocarūt. Huius lōgitudo est triginta & quinq; milliū passuū, latitudo habet viginti & quinq;, è regione vocatę Eitaliæ. Fontibus quidē dulciū aquarū caret & fluminibus, atq; loca habet circū arenosa & sicca. portus eius insulæ tutissimus est omnibus nauigiis, neq; vlla vi vētorū infestatur, cū semper ibi tutissima statio nautis esse possit. mare ipsum certe bis per æstatē, at semel per hyemē crescit aquis fluentibus, ac defluētibus decrescit, maioresq; sunt siccitates per æstatē. pisces pertari inueniuntur boni. nulla sunt oppida vel vrbes in ea insula, sed tria tātū aut quatuor simul tuguria, reliqua sparsim nonnulla inueniuntur in insula. Syluæ sunt frequentes palmarum dactyliferarum & oliuarum, in qua feliciter prouenit magna vuæ passæ, ficuum, pirorū, prunorūq; egregiorū, cedrorum, & Medicorum malorū copia. nascitur ibi hordeū, miliū, lentes, fabæ, ciceres. animalia insulę domestica sunt cameli multi & asini, cū reliqua iumēta & greges plerūq; eo è cōtinēte importentur, at non ibi nascantur. Homines sunt perfidi in primis, subdoli, ingeniosi, auari, animoq; demisso, sed ad omnes insidias parato, ac superstitiosi. Cū Turcica classis igitur per mare Tyrrhenū ac Siculū nauigasset dissentientibus inter se armis christianorū, quæ vna res Ottomanicā

familiam

Seditionum vtilitas quæ sit capienda.

Pius Quartus Pōt. creatus.

Pactiones Pōtificatus.

Menyngis oppugnationis causæ.

Menyngis descriptio.

familiam ad tantum imperium prouexit, allecta spe per illam opportunitatem alicuius memorabilis facinoris edendi, neque tamen quiquam fecisset, omnia maritima incendijs, populationibus, rapinis, prædationibus, deuastat, multisque Christianis in miserrimam seruitutem abductis Draguti consilio, penes quem etsi summum erat imperium eius classis, tamē primum locum certè ob consilium & rerum experientiam obtinebat inter Turcas. Consulit igitur Dragutus ut in Mauritaniam Tingitanam, quam uulgus Barbariam uocat, cursus uerteretur, quoniam operæprecium esse ut facturi si Tripolim claram urbem Numidarum recuperarent, quam equites Melitensis militiæ quondam possederant. uisa est non fore difficilis illa expugnatio, quòd urbs illa sit ab Italicis uiribus disiuncta, & ab omni spe subsidiorum destituta ob mare interiectum, & non magnopere munita, ut quæ nihil tale omnino expectaret. est enim Tripolis urbs non multum distans ab Aphrodisio & Tuneto è regione Sardiniæ insulæ sita, in ea parte quæ Numidia uocata fuit. Dicta est Tripolis quasi Triciuitas, quòd ibi essent tres urbes, Tafranum, Abrotanum, & magna Leptis; sicuti Tripolis Phęniciæ dicta est ubi fuerunt Tyros, Sidone, & Aradus. est autem Numidica Tripolis inter duas Syrtes. Præerat huic urbi Gaspar Vallettanus uir Gallus, qui postea fuit magister militiæ Melitensis, uir singularis fortitudinis & prudentiæ. Classis igitur accedentibus auxilijs Maurorum, terrestribusque copijs adiuta, quæ ad communitatem consilij ad exitum perducendi per nuntios accitæ fuerant pluribus è locis, urbem acerrimè obsidere & oppugnare cœpit. Valettanus ubi multos conatus fortissimè sustinuisset cum magna hostium clade succrescentibus semper nouis copijs hostilibus, ac suis deficientibus ob assidua propè prælia, deficientibus etiam bellicis apparatibus & annona & omni genere auxiliorum, quia illud bellum pręter omnem expectationem accidisset, neque ullus auditus esset hostium apparatus, cognita etiam loci debilitate, coactus est facere deditionē. Ita uerò paciscitur cum hoste, ut liceret liberis hominibus excedere quocunque liberet. Dragutus, ut erat peruetus pirata, et uir acri ingenio, multaque rerum maritimarum peritia, cognita loci natura, & quantum referret ad res maritimas, & ad exercendas rapinas, è quibus magnam sibi autoritatem & opulentiam comparauerat, & ad ea quæ in animo conceperat peragenda, cum portus ibi esset tutus suis nauigijs, impetrat à Solimano urbis præfecturam. Illud facile obtinuit, atque suffectus est Moratæ Thesciare, qui erat designatus iam tunc Sanzacchus atque præfectus eius regionis. Accepta huius urbis præfectura singulari usus celeritate regionem Caruani Regis cum quo magnas inimicitias exercebat, incursionibus infestare cœpit. causæ inimicitiarum fuerant quòd Caruanus in expugnatione Aphrodisii nulla accepta iniuria se inimicum Draguto ostendisset, quòd hostes Draguti uisus esset iuuisse, quòd annona laborantem Dragutum, qua ipse abundabat, iuuare noluisset. Nam cum Caruani prouincia distet circiter trecenta millia passuum à Tripoli, Dragutus obsessus ab Andrea Auria in urbe Aphrodisio non modo nullis eum rogatus subleuauit auxilijs, uerumetiam hostilem animum in Dragutum præ se tulit. Inde conceptum odium Dragutum impellebat ad uindictę desiderium & ultionis, nihil magis prospectat, quàm quo pacto possit eum de suo regno eiicere, quod sibi commodè per hanc præfecturam posse facere uidebatur.

Draguti autoritas.

Tripolis descriptio.

Tripolis à Draguto capta.

Caruani inimicitia & Draguti.

Memor idcirco antiquatum iniuriarum confestim arma in eum conuertit. Magnam partem regni adimit. Perpetuis incursionibus Mauros finitimos affligit, quos intelligat sibi fuisse aduersarios. in hos omne genus crudelitatis exercet. nam nihil est minus tolerabile, quàm homo ignobilis ac insipiens ad aliquem sublimiorem fortunæ gradum prouectus; quia conatur illud reuerentiæ, quod uirtuti & nobilitati debetur, per arrogantiam & superbiam & crudelitatem ad opes, aut ad potentiam suam retorquere. Vt illud quod cupiebat facilius per aliquam rationem insidiarum cōsequatur, init amicitiam cum Xesque principe insulæ Lotophagitę, eumque abducit ab amicitia Caruani, simulatque se conciliare Solimano imperatori Turcarum. Nam amicitiæ, quæ contrahuntur cum amicis hostium, nihil aliud sunt, quàm hostium incommoda; cum per eas opportunitates multis commodis priuentur. At enim Dragutus uir animo ad omnem calliditatem prompto, rerum nouarum cupidus, alienarum rapax, singulare genus fraudis excogitat. Cognita insulæ fertilitate & abundantia, & quanti referret illamquoque insulam occupare, Mauros insulanos pręcipuę autoritatis largitionibus ac perpetuis stipendijs allicit & sibi obligat. Tum simulatione arctioris amicitię & colloquij, quod esset de rebus maximis ad Xesquis utilitatem spectantibus communicaturus, ita egit ut illi Xesquem ad colloquium denique adduxerint. Dragutus uno tempore proceres & Xesquem fallit: nam cum illi credidissent blanditiis & larginonibus Draguti, nullasque subesse insidias arbitrarentur, suum regem per inscitiam prodiderunt. Xesque capto insulam occupat Dragutus cęteris Mauris insulanis per uim suo imperio adiunctis, quorum in conspectu, ad cęteros omnes deterrendos, quominus detrectarent imperia Turcarum, iubet Xesquem laqueo ac suspendio necari. Sic enim terreri & consternari animi Maurorum putabantur, nequi nouarum rerum molirentur. Ita vero res illa principum insulanorum animos commonit, tanta exorta est aduersus crudelitatem, perfidiamque Draguti indignatio, ut habito colloquio cum cæteris Mauris amicis equitum Melitentium de eiiciendo Draguto, consilium delatum sit ad ipsum magistrum equitum, qui pluribus de causis coniunctus erat non leui amicitia cum Ioanne Cerda regulo Medioli tunc prorege Siciliæ. Prorex monitus à Valettano quo in statu essent res Numidicæ, ac Tripolis pręsertim, quę facile possent expugnari per Caruani & Draguti inimicitias, quia Tripolis non esset satis munita, sententiam Valettani probat. Nam facile futurum apparebat ut Caruanum haberent amicum propter insidias Xesqui & omnibus insulanis Mauris paratas, ad euellendam eius hostis potentiam, qui assiduis perpetuisque incursionibus Italię, Sicilięque litora mox infestaret. rogat ut Philippum regem hortetur per literas ne tantam opportunitatem pretermittat. Sed quoniā

Ignobiles intolerabiles.

Stratagēma.

Perfidia Draguti.

Valettani

Valetrani literæ scitè perscriptæ viderentur, eas Prorex mittit ad Philipum regem. ut quia Bernardus Guimara uir prudens erat legatus & negotiator Melitensis ordinis apud eum regem, illi datur negotij tractandi cura cõmuni consilio. Missi sunt & nunnij, qui traiicerent in Mauritaniã, Galateq; accedentes mox agerẽt cũ Caruano de amicitia cum Philippo Rege ineunda. Docent nũ ti Dragutu se concilium regno potiri atque imperio omnium finitimorum locorum. Ingenium indomitũ hominis non fore contentum præsentibus finibus demonstrant, nisi proxima quæque imperio adiecerit, declarant temeritatem & superbiam & arrogantiam esse intolerabilem, qui uelit neque reges quidem esse liberos, sed obligatos eosdem habere amicos & hostes quos ipse probarit. Docent eum, qui tanta usus sit crudelitate in reges, quanta Dragutus usus est nulla accepta iniuria in Xesquem, uirum bonum esse non posse. quid enim faciet reconciliationis simulatione is, qui talis fuit in amicum? aut quis tuto se eius fidei commiserit? probabile certè est eos, qui ulciscendarum iniuriarum causa bellum susceperint, ubi iram expleuerint, posse quiescere: sed is, qui auaritia & ambitione duabus sempiternis & grauissimis pestibus impellatur ad omne fraudum insidiarumq; genus, nullum certè finem habebit, cui iure sibi uideatur posse acquiescere. Maximum esse argumentum libidinis dominandi post mortem Xesquis principis innocentissimi eius regni occupationem & captiuitatem, cum omnia humana diuinaque iura prosternat libido dominandi. Miserrimum esse, quod fiet ab ipso Caruano necessariò, eius fidei & pactionibus credere, cuius uel amicitia plena sit insidiarum & malorum. proponunt non defutura esse finitimorum omnium populorum auxilia aduersus perfidiam & crudelitatem Draguti, cum ille non deterruerit per illam cędem animos cęterarum gentium, sed potius irritarit, & ad desiderium uindictæ prouocauerit. nam omnis crudelitatis comes est odium & maleuolentia populorum. ostendunt Philippum regem, armaque Christiana ultro esse uentura ad eiiciendum ex iis finibus tam crudelem ac tam molestum uicinum. Hisce rationibus & pollicitationibus auditis Caruanus respondet se libenter illam amicitiam agnoscere. Pollicetur præterea sese annonam copiis Hispanis suppeditaturum, & omnibus rebus necessariis iuuaturum, missurumque peditatum & equitatum, atque se ipsum cum suo equitatu in castra uenturum. Guimara ubi negotium cum literis ad regem detulisset summa diligentia usus, faciles aures regias ad illam expeditionem nactus est: quæ dum tractantur in Mauritania & Hispania ad rationes belli suscipiendi, exierant è Propontide rostratæ triremes Turcicæ octoginta, & dicrota, prædatoriæ nauiculæ, liburni, uariique generis nauigia circiter triginta, quæ uniuersa classis Apolloniam applicuit. Andreas Auria regiarum triremium præfectus cum esset Neapoli consilium cum prorege communicat defendendæ Italiæ. docet proregem magnum imminere periculum ne litora Italiæ, cuius plurima pars mari terminatur, prædationibus & incendiis uastaretur. decretum est communi consilio ut prorex duo millia peditum, equites quingentos colligeret ad præsidia aduersus classem Turcarum. his impositis triremibus uentum est Messanam. At Philippus rex consilio Valetrani confirmato decernit illam expeditionem esse suscipiendam; literas itaque exarat ad magistrum Melitensis militiæ, quibus demonstrat se statuisse illud negotium esse suscipiendum. decernere ut fiant apparatus. non defore securitati & quieti eius ordinis. Scribit etiam ad Suessanum præfectum Insubrum, & ad proregem Neapolis ut quilibet horum mitteret duo millia Hispanorum in Siciliam. accedit Messanam etiam Guimara ipse cum literis. Sed quoniam uerebatur Philippus ne ad reuocandum illud consilium Turcica classis ad infestanda Hispaniæ litora ad nauigaret, iubet Ioannem Mendocium præfectum Hispanis triremibus contendere ad ea litora tutãda: at Auria intelligens quanti referret uniuersæ rei bellicæ ne triremes illę discederent ante explorata Turcarum consilia, non prius Mendocium dimittit, quàm cognitum sit Turcas non esse uenturos in mare mediterraneum. Ioannes Auria Panormo profectus Messanam Guimaram cum literis reperit. illis iubebatur res ad bellum necessarias, tormenta, copias, commeatus, pecunias comparare. Cerda summus imperator creabatur eius expeditionis, quare continuo tribunos dimittit qui Neapoli & in Sicilia pedites Italos ad signa conuocarent. dat Chirico Spinolæ præfecturam septem cohortium, trium Scipioni Tolfę. duarum Hippolyto Malaspinæ, qui omnes ferè erant exules. totidem cohortes collectæ sunt in Sicilia, quod ita factũ est, quia prorex Neapolis propter metum Turcarum nollet priuari suis præsidiis, dum classis stationẽ haberet Apolloniæ. est enim Apollonia siue Aulon urbs Macedoniæ, quę mari Adriatico alluitur è regione Apulię, portumque habet excipiendæ classi accommodatum. Aluarus Sandęus duo millia & quingentos pedites Italos colligit. contrahit ex Insubribus duo Germanorũ, duoq; Hispanorum millia, quoniam mortuo Henrico Gallorum rege Suessanus copias non dimiserat, ut spectaret quò tẽderent consilia noui Regis. Sed cum Galli pacis conditiones exequerentur, hę copię missę sunt Genuam magistro castrorum Michaele, ut classem conscenderent. Missæ sunt & tres cohortes è Campania à prorege Neapolis, alias promittit sub tempus nauigandi. Iussę sunt naues onerarię Genuenses & Siculæ conuenire ad commeatum & res classi necessarias conuehendas, ac traiiciendas copias. Sed iam circiter cal. Octobris maritimæ terrestresque copiæ Messanam conuenerant ubi eẽ sa sunt quatuordecim millia peditum uariarum nationum. dictus est magister castrorum Ispanorum Aloysius Osorius. Italorum Andreas Gonzaga. tormentario negotio præficitur Bernardus Aldana. Xenodochio vulneratorum pręficitur episcopus Balearium insularum, ut qui vulnerarentur obnuerent omnia necessaria. Nam profectò ita postulat non modo bellica ratio, sed etiam humana, ut qui vulnerantur pro tuendis castris principum, ac decore militari, iidem, si inopes sint, ne per maximam rerum omnium inopiam in fossis & humi prostrati morientes deserantur miserrimum planè mortis genus. Quis enim leuia certamina intrepidus ineat, si sciat aut per arma ho-

Oratio ad Caruanum de fœdere ineundo.

Philippi consilium de inuadenda Numidia.

Copię Philippicæ ad Numidicam expeditionem.

stium

ftiom ſi vulneretur, aut per inopiam omniū ſubſidiorū in caſtris amicis eſſe moriendum? aut quæ gloria expectabitur ab iis, qui ita trepidi ac ſolliciti fuerint? Hos bellicos apparatus intelligēs Dux Heturiæ quatuor triremes egregiè inſtructas mittit. tres additæ fuerāt à purpuratis patribus ante pōtificem Mediceum duce Flamminio Anguillara. Tolettanus has copias auget ſeptingētis ſclopettariis, & quadringentis equitibus. interim duo catalcopia mittit in Numidiam ad res Turcarum explorandas. alterum horum captum à Turcis fecit ut omnes bellici Chriſtianorum apparatus Draguto fuerint cogniti. fiebant autem apparatus menſe ſeptembri ac Octobri, quòd ea loca tranquilliore mari per id tempus fruantur, neque claſſis tunc erat timenda, quia ſeſe in hyberna iam Byzantium receperat. Dragutus cognitis his apparatibus quanta poteſt celeritate prȩſidia auget duobus lectiſſimorum peditum Turcarum millibus, & centum ac triginta equitibus. Numerus nauigiorū, quæ Meſſanam conuenerant, hic erat. tres actuarias ducebat Flammius. decem erant Siculæ duce Berlingerio. Sex Neapolitanæ præfecto Sancio Leua. quinque duce Antonio Auria. Quatuor ex Hetruria duce Nicolao Gentile. duæ prȩfecto Bindelo Saulo. Quinque Melitenſes cum duabus onerariis. Dux Medioli cum duobus maioribus nauigijs quinqueremibus, quas Galeonos uocant, onerariis uiginti & octo duce Io. Andrea Gonzaga. grippis, id genus eſt recentiorum nauigorum, duodecim. liburnis. ſeptem. biremibus undecim. prædatoriis ſexdecim. impoſita eſt huic claſſis tanta commeatus copia, ut in multos menſes poſſet ſufficere. iubentur tamen urbes maritimȩ nouos commeatus parare. impoſita ſunt triginta muralia tormenta, & multi bellici apparatus, & munera, quibus Mauri conciliarentur. ſed quoniam multo ante fieri debent apparatus, ut ſint in promptu cum opus eſt, non paruus fuit tempus illud iis faciendis abſumere, quod erat nendis accommodatum propter naturam uentorum & regionum. Sed Hiſpanæ claſſis quæ abnauigauerat abſentia, & tarditas Hiſpanorum non opportunè miſſorum in multas difficultates negotium adduxit. claſſis uniuerſa Syracuſas profecta pridie cal. Nouembris appellens ſtationem habet in portu uentum præſtolans Pachynū verſus. Sed enim cum Sicilia per hyemem occiduis Auſtralibusque uentis magis affletur, quàm reliqua Italiæ litora, rariusque Borealibus, erāt ibi uenti Boreales expectandi. nā qui à parte Septentrionis ex Aetnæ uallibus exurgunt ualde moleſti ſunt è portu exeuntibus. neq; prius datus eſt exitus è portu triremibus, quàm dies prope uigeſimus Nouembris tranſactus ſit, neque tamen onerariæ ceſſantibus breui ſecūdis uentis exire potuerunt. Multi coorti ſunt morbi in ipſa claſſe propter diuturnam ſtationem: multi moriebantur. multi tarditatis diſceſſus pertæſi diffugiebant. Illud neceſſario cognoſcendum eſt claſſium imperatoribus, quod non poteſt ſine magno claſſis periculo ignorari, cum inſcitia non admittat excuſationem in rebus bellicis, quòd ubi claſſes diutius ibidem ſtationem habuerint, uel propter importunitatem temporis ac tempeſtatū, uel propter imperatoris negligentiam, uel alia quauis de cauſa, neceſſe eſt ibi peſtilentiam omnino ſuboriri, aut certè multos morbos fieri, ut docet phyſica ratio, & omnium phyſicarum regina experientia. Nam ubi caſtra habentur in continente ad alicuius urbis obſidionē diuturniorem, quis neſciat opus eſſe obſidentes quoque multa pati, modo ob annonæ penuriam, modo ob aeris intēperiem, modo ob diuturnos labores, cum oporteat eſſe ſub dio per noctem? tamen non ita facile ſuboriuntur morbi & peſtilentia, quia quotidie è ſingulis cohortibus nō nulli exeunt ad prædā, quod fit uiciſſim ab alijs his in caſtra reuertis. Sic .n. fit ut per prædā uictui, per exercitationē ſaluti exercitus cōſulatur. Vbi uero nulla ſit exercitatio, ubi uictus & bonarū aquarū aliquādo penuria, ubi ſemper propè eſſe oportet ſub dio, ubi multarū ſit ſordiū fȩtor; ubi omnibus frigorū, uentorū, pluuiarū ſolis iniurijs expoſitos eſſe neceſſe eſt intra ligneos carceres, inter frequentē mutuā reſpirationē, quod etiam non parum obeſt, quis non intelligat morbos multos neceſſariò oriri? quibus addēdum eſt multos ſemper eſſe tyrones, incommodorum & bellicorum laborum ignaros, qui facilius affligantur. Hoc docuit non ſolum præſens expeditio, uerum etiam uarii euentus diuerſorum tēporum. ſed ut ad ea, quæ ſunt in omnium uiuentium memoria recentia adhuc, ueniamus, ut magis res nota ſit per cognita exempla, patet, quod Turcica claſſis, ubi diutius morata eſt in inſula Melite, plures propè morbo, quam ferro hoſtili ſunt abſumpti, quamuis multis certaminibus infeliciter ab iis pugnatum fuit in illa inſula. Docuit hoc Veneta claſſis ſequentibus temporibus præfecto cum ſummo imperio Zanio, cum ſegnis morata ad Iaderam, nulloq; commiſſo prȩlio quadraginta millia ferè mortalium, & egregiam iuuentutem Italam amiſſit multis coortis morbis. Docuit clades Turcarū uictorum ſegnis morata in litore Cypri ad litora cuſtodienda, in qua tot multa hominū millia remigum perierunt, ut uacuȩ triremes multȩ neceſſario ſint in inſula relictæ. Hȩc ſiquis ignorauerit, aut neglexerit, experietur cum magno detrimento rerum ſuarum ita ſe habere. atque non ſolùm hȩc cognoſcenda ſunt claſſicis imperatoribus, uerum etiā uis uentorum, quòd alii aliis in locis magis dominentur: cognoſcenda eſt uis aquarum, quæ diuerſa eſt in uarijs tractibus maris nauigantibus, quarum non parua eſt differentia ob recurſus diuerſorum locorum. Nam quanta uis ſit aquarū marinarū in faucibus maris Aegȩi, cū magna copia defluat ex iis faucibus; quȩ defluunt è Meotide, in quam multa perampla flumina dilabuntur tam ex Europa quam ex Aſia, ut Tanais et Boryſthenes, aut ex alijs ripis ac maris partibus, vt vnde irrumpit Danubius, non poteſt ignorari ſine maximo claſſium periculo per illa maria nauigātium. Apparet enim perſpicuè exeuntes aquȩ per fauces Helleſponti & Byzantii, ubi mare ſuccreſcit ordinario fluxu, neque uſquam ingrediūtur. Hȩc magna aquarum copia ubi ad fauces Aegȩi peruenerit ab inſula Euboea impulſarum, propter profunditatem alueiuires imperumque amittit. Illarum curſus eſt ad ſiniſtram orientem uerſus, at non contra, quoniam Creta tanquam agger aut obex quidam ab ipſa natura obiicitur. Nam fauces, quæ ſunt à Samonio promontorio ad propiorem continentem uſque, multò ſunt amphores

illis,

Sicilia quibus uentis expoſita.

Inſcitia non admittit excuſationē & bellicis reb.

Peſtilētia cur & quādo in claſsibus oriri ſoleat.

cauſȩ peſtilentiȩ claſsicæ.

Vis Ventorū claſsi cognoſcenda.

Aquarū & locorum differētia in reſluxibus.

illis, quæ sunt ab ultima parte insulæ occasum uersus, propinquioreque continente. Sic igitur defluunt aquæ Ciliciam & Pamphyliam alluentes ac Cyprum insulam tum intus, tum etiam extra, atque in litora Syriæ impinguntur, unde flectuntur postea in Aegyptum. His etiam uires atque impetus additur ad cursum occidentem uersus propter magnam copiam aquarum, quę per septem Nili ostia defluunt propinqua Alexandriæ. Sic per illa maria uel sine magno uentorum usu Italiā uersus nauigatur. At contra, nisi sequantur uenti, non sine magna difficultate illuc nauigatur, nisi quid aquarum cursus adiuuerit, qui paruit quantum possit. sunt sanè suæ cuique mari difficultates, vt uno verbo dicam, quæ non ignorandæ sunt ab imperatoribus classiū; quæ vel si declarentur à peritis, uix ab indocto percipi possunt, atque ita in rebus singulis consultandum necessarius erit exercitus. cæterum ubi aduentassent cal. Decembris, exeunt onerariæ ad Pachynum promontoriū Sicilię cum triremes distarent circiter duodecim millia passuum. rursus reflantibus uentis, onerariæ in portum Syracusanum repelluntur, triremes ad insulam Melitem se recipiunt, quam iam prætererant. Ioannes Cerda summus classis imperator eum magna lætitiæ significatione, multisque muneribus à magistro Melitensis militię excipitur, atque missę sunt triremes, quę onerarias remulco ad insulam attraherent. accedunt ad Melitam Tarento tres onerariæ, septem Hispanorum cohortes interim uehentes à Neapolitano Prorege, ubi quod reliquum erat anni in expectatione fuit absumptum. Quæ dum parabantur ad bellum in Italia, Vandomii & Amiras & Andelottus, & Sciatilioneus aduersus Ghisios potentiam & odium colligunt cum alijs proceribus nouæ religioni fauentes, caluinistarum detestanda semina uel in nouas Indias per Caluini discipulos sunt transmissa; sed cum patefacta fuissent, præfectorum diligentia sunt prorsus euulsa. Sed iam inierat annus sexagesimus à partu Virginis post mille & quingentos, cum nouus pontifex coronatur ad octauum idus Ianuarii, dictusque est Pius quartus, qui confestim animum ad negotia spectantia ad religionem conuertit. primum igitur omnium Synodum Tridentum indicit, sicut indictum erat antea à Paulo tertio, & à Iulio Tertio stabilitum. nam sperabatur per illam fieri ut hæreticæ prauitatis radices, quæ serpebant indies, iactatis ueræ religionis seminibus ex animis mortalium conuellerentur. Deinde Carolum Borrhomeum Mediolanensem purpurei galeri honore insignit, suum galerum largitur Ioanni Ducis Hetruriæ filio cum ob egregias dotes iuuenis, & non uulgaria animi ornamenta, tum quòd eius principis gratia, quæ certe maxima est, plurimum fuerat ad pontificatum adiutus. Legationes mittit ad omnes principes Europæ, quæ illos rogarent ut episcopos & viros insigniores doctrina sacra dignitate præditos ad sacram synodum mitterent. Alphōsus interim Ferrariæ Dux ad nouum pontificem honoris gratia accedit, à quò magnificè perhumaniterque excipitur, quod ipsum fit à Duce Vrbinate. Deinde cæterorum omnium principum legationes de more mittuntur, quæ & gratularentur pro delata dignitate, & obedientiam tāquam communi Christianorum patri, & Christi Vicario promitterent. Tanta uerò confluebat undiq; Romā uariarum nationum multitudo, ut urbs illa multis mortalibus breui repleta sit, quę non parum superius fuerat exinanita. Sed enim turbauit non nihil animos multorum repentina Carafę familię mutatio, quoniam dictus est pontifex, ubi Carafę promissa quædam repeterēt, contra promissam ueniam delictorum, si tamen promissa fuit, omni memoria acceptorum beneficiorum obliterata, imperasse Carafam ad se acciri. accedentem, capi; captum in custodias tradi. atque in arce diui Angeli asseruari. Illud tametsi per iniuriam factum uidetur aliquibus contra promissa, tamen deo ita iubente factitatum apparet propter multitudinem ac magnitudinem a Carafis commissorum, cum deus sit iustus iudex, & optimus uindex denique scelerum. Illud certè accidit, quòd ex ea fortunæ mutatione, & seueritate tam repentina Pontificis preter expectationem omnium populorum, magna iniecta est trepidatio Romanis, & magna suspicio in animis omnium, quòd non multò meliorem pontificem superiore essēt habituri. confirmauit hanc opinionem pontificium mādatum, qui misit equitatum ad capiendum Ducem Palianium, qui erat Galletii, & Leonardum Cardonem, & Aliffę comitem, & Palianii affines. Horū omniū ad causę diiudicationem, quę de rebus plurimis per quæstiones expressis habēda erat, delecti sunt purpurati patres non nulli, & his adiuncti uiri lectissimi Auditores Rotę uocati magistratus, qui Romę summæ est dignitatis inter iudiciarios. His iudicatio necis & uitę commissa est auditis accusationibus & defensionibus. qui certe extremis suppliciis non multo post sunt affecti. Quidam Carafę familiæ nimium affecti carpserunt acerrimè hoc præclarum pontificis facinus, cum dicerent turpe esse cuiuis, promissa non seruare, sed pontifici precipuè, cum illa uitia Dei & hominum indignationem in se cōuertant: quæ ita apparent detestabilia, ut regium & magnificū est supplicum misereri, lapsis parcere, liberalitate, humanitate, clemētia in omnes uti; sed in eos præsertim qui uitam, facultates, sanguinem nostrę fidei cūmiserint. Sed tamen ita fit diuino instituto ut homicidarum ultores inopinantes inueniant, atque malorū hominum mala munera in ipsos largitores conuertantur. Nulla sanè promissio seruanda est cuiquā, quæ appareat impunitas atque inuitatio scelerum, & quasi cęteris licentia ad improbitatem. nam quo iure promissio talis seruanda est? atque id Romę certè minime omniū locorū conuenit, quod ita fiet, ut pontificum affines omnia scelera impunè committere possint. detrusi sunt in carcerem Montius etiam & Neapolitanus Card. aliis de causis, sed Montius ob delicta præsertim in fiscū commissa, qui ut absolueretur, centum & amplius nummorum millia dissoluit, per quā æris alieni magnitudinē illi necesse fuit propè rusticari, at certè carere aula pontificia, & sumptus domesticos minuere prouentibus in multos annos oppignoratis ita concedente ipso pontifice. & quoniam Tridentina Synodus indicta fuerat, Pontifex de omnium hominum salute sollicitus mittit Alexandrū Canobium ad Magnum Ducem Moschouitarū, qui illi persuaderet ut doctiores è suis ad cōcilium mitteret.

1560.

Conciliū Tridentinum indictum.

Ioannes Medice Card.

Carafa Card. captus.

Palianius captus, & multi alij.

Mors Carafarum.

Promissionē fallere quando licitum appareat.

Montius & Neapolitanus Card. capti.

mitteret Canobius Carrodunũ in Poloniã profectus petijt à Sigismundo rege ut liceret per regnũ in Moschouiam pertransire. rex quia plurimũ & animo & armis Moscho dissideret, uetuit omnino palam transitum per suum regnum, quare Canobio necesse fuit re imperfecta redire. Isabella Regina Francisci Gallorum Regis soror in Hispaniam accedens, uti per Ringomem, aliosque proceres Philippi nomine nuntiatum fuerat, multis comitantibus proceribus satis diligenter pro Regia muliebrique diligentia tamen properabat. at Philippus Toleto Cõplutam accedit, quò iubet aulicorum multitudinem conuenire, ut obuiam honoris gratia iretur Reginæ ad oppidũ Guadaliaram, quod est Bastitanorũ siue regni Castellæ. ipse paucis domesticis comitantibus Cõplutã ad Reginam proficiscitur, quæ iam ad palatium quoddam non procul inde distans cõuenerat. prostridie celebratis solennibus de more nuptiarum, uentum est Mantuam Carpetanorum, ubi regium paratum est conuiuium, ac regina sumptibus Philippicis uti cepit, cum plura duobus nummum millibus quotidie absumerentur. Paucis interiectis diebus Philippus Toletum accedit, atq; inde ad Oliam pagum agri Toletani, quo Lusitana regina conuenit. Toletanę matronę sunt instrui iussę ut obuiæ fierent reginæ, atque Toletani magnam pompam in eius aduentum parant. artifices egregiè instructi sub signis ad sonitum tympanorum obuiam procedunt. postea parati sunt pueri ducenti, militaremque in modum induti, quorum omnium numerus accedebat ad tria millia; atque constiterũt in acie in Vega planitie. Instructi sunt equites ducenti talaribus tunicis, qui Turcica capitũ haberent integumenta cum argenteis liliis & acinacibus ad morem Maurorum pẽdentibus aureis torquibus è collo pro Zonis, scuta candida gestantes. dextera brachia integumentis annulatis tegebantur cum iaculis uexilla habentibus similia uestibus. præcedebant quatuor tibicines, quibus aurum erat pro capillis. constiterunt in acie in loco delito expectãtes reginam è regione peditum, quę inter utranque aciẽ erat transitura. illa aduentante initum est leue prælium tanta sclopettorum salutatione ut omnia circum contremiscęre apparerent: qui postmodo, compositè iter faciunt in urbem ad palatium usque. Sequebantur iuuenes multi & puellę, qui ex Olia, Magano, Varga pagis iussi erant ante reginam tripudiare cum in urbem accederet. Sequebãtur alij cũ tintinnabulis brachiis & cruribus alligatis de more Maurorum, cum strictis ensibus, qui harmonicè inter se decertabant. secuti sunt mares & fęminę personati Agarenico habitu cũ arcubus è foliis palmarũ, & multis tintinnabulis. alii cum cymbalis habitu Numidico cimbala pulsantes ad priscam cõsuetudinem Maurorum. omnes hi cętus personatorum varia ludicrorum genera exercebant, ubi apparuisset regina, quæ consistebat dũ perficerentur. obuii fiunt & uiginti & quatuor mulis uecti egregiè induti pręcedente uexillo cum tribus tubicinibus, totidemque post hos uiridi induti, qui balistas gestabant super sinistris humeris, ac dextra uirgam tenebant; atque hi erant ministri iudicum uias Castellę latronibus expurgantes. Sequebantur personati in morem syluestrium hominum induti cum clauis ligneis ad sonitum tympani, qui peractis ludicris uariarum auium concentus imitabãtur. Postea succedebant iudices Quęstionis, iurisperiti, medici, theologici conuentus, canonici augustioris templi, equites complures, præfectus ciuilibus & capitalibus controuersiis, concilium Indiarum, Terraconensis Hispaniæ, & regni Castellæ; quæ omnia concilia inuicem erant separata. Subsequebãtur Dux Francæ villæ, & senatores supremi concilii regii, qui semper regem sequuntur, cum omnibus pręfectis, ac gubernatoribus regnorum, prouinciarum, principatuum Philippi, qui ex equis desilientes reginam salutarunt, & in urbem comitantur. Regina ubi urbem adiisset, multos fornices affabrè factos uidet, in quibus animalium picturę & nauigiorum inerant, & carmina poetarum in laudem reginę composita, quę omnia recensere longum esset. Vbi ad extremam fornicẽ magnis sumptibus Toletanorum extructam uentum est, præstò fuerunt Iuratorum & Toletanam rem administrãtiũ magistratus cum magna musicorũ instrumentorum harmonia, ubi excepta fuit regina sub magnificentissimam umbellam, quam Alcades, id est insignioris magistratus nomen, rogant iuramento affirmare se omnia priuilegia, immunitates, cõsuetudines seruaturam; quod fuit per publicum scribam literis mandatum. His peractis proceditur ad augustius templum & altare maius Iuratis & patriciis umbellam gestantibus. excipitur ab obuiis sacerdotibus, ibique sex gigantes longitudinis octo cubitorum præsto sunt, tres muliebri habitu Gallico ac Belgico, tres uirili Germanico & Numidico, qui præcedentes tripudiabant. inde digressa per multa ludicra ad regium palatium profecta tres ingentes gigantum imagines cum inscriptionibus uidet, quarum duæ erant nudæ, alia leonina pelle induta. Inscriptiones laudes reginę continebant, quæ mox excepta fuit in palatium à Lusitana regina, Carolo principe Hispaniarum, aliisque insignibus matronis cum ingenti tormẽtorum strepitu ad lætitię significationem, quę in uniuersa Hispania edita est. cæterum regina per multos dies in ea ciuitate inter lautissima conuiuia, uaria ludicra, regiam magnificentiam magna cum uoluptate cum Philippo marito commoratur.

Sumptus reginæ Gallicę quotidianus.

Põpa Toletanorum in aduentum reginę Hispanę.

LIBRI DVODECIMI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS,

LIBER TERTIVSDECIMVS.

DVM regnum Hiſpaniæ, omneſque prouinciæ, quæ ſunt in eo tractu, qui vergit ad meridiem, & cum Betica, Luſitanaque regione terminantur, ſubiectæ Philippo Regi conuiuiis, tripudijs, aliisque ludicrorum & oblectationum generibus indulgent; claſſis, quæ ventorum vi repulſa in portum Syracuſanum fuerat, triremibus cæteris Melitam profectis, poſt multas difficultates ad quartum idus Ianuarij denique cum reliquis viribus cõiungitur, cum onerariæ naues etiam remulco attractæ Melitam applicuiſſent. Sed quia diuturna mora multorum malorum eſt cauſa in rebus claſſicis, & propè claſſica populatio, abſumpta ſunt in inſula Melite partim, partim Syracuſis varijs morbis circiter tria millia hominum, quare neceſſe fuit in Sicilia, & Neapoli ſupplementa conſcribere in claſſem. ea non ſine multis difficultatibus Ethuſam Lapaduſamque prætervecta, & ne in Syrtes impingeret perpendiculo profunditates aſſiduè metiens ad inſulam Lotophagitem, & ad eam partem denique peruenit, ad quam aquatum accedebatur. onerariæ duæ inuentæ miſſis triremibus capi iubentur, è quibus quæreretur quo in ſtatu eſſent res inſulanæ. ſtationem habebant onerariæ apud turrim lateritiam, vbi exigebantur vectigalia. Turba nautica viſis triremibus continuo diffugit, quare altera nauis lino, & mercimoniis Alexandrinis, altera oleo, melle, & rebus quæ ex inſula exportabantur, onuſtæ captæ ſunt ab Hiſpanis. Cerda cataſcopium mittit cum candido vexillo ad ſignificationem amicitiæ, quod cum nullo pacto fuiſſet admiſſum, ſed repulſum per tormentorum ictus, negotium id differtur in diem craſtinum, quod eſſet aquandum. Captis onerarijs vexilla cum Hiſpanis in ſignibus de more impoſita ſunt, at præda in eundem diem diripienda differtur. Eſt enim conſuetudo claſſica militaris, vt inſignia ſtatim imponantur noua captis nauigiis, ne perturbatè omnes eo accedant, vt præda pro ſingulorum dignitate in partes debitas diuidatur. res vniuerſa in tres partes diſtribuitur. duæ dantur ſummo imperatori expeditionis, qui pro arbitrio præſtantioribus ducibus, & militibus & quorum egregia opera enituerit, diſpenſat, tertia diuiditur viritim in priuatos milites. Monet Sandæus, vt poſtridie cum in prætoriæ nauis puppe vexillum extolletur centuriones quidam cum duodecim ſclopettarijs, ac totidem loricatis lectiſſimis ex ſuis cohortibus in lintres deſiliant, neque prius abeant à puppibus, quam viſus ſit Aluarus cum paruo vexillo ad terram appellere. tunc iubentur properare vt omnes coniungerentur; neque tamen vlli lintres præcederent. quod ſi ipſe in terram impegiſſet, iuſſi ſunt omnes id ipſum facere. rurſus his egreſſis imperati ſunt lintres quanta fieri poſſet celeritate reuerti ad ſigniferos, & alios milites conuehendos; nam è primis egreſſis parua fit acies, poſtmodo accedentibus cum Cerda tribus millibus peditum iam iuſta acies inſtructa collem illum occupat, vbi erat aquandum. eo colle præſidiis munito in quatuor acies diuidit ſclopettarios. vnam locat a fronte aquantium præfecto Gregorio Ruizio. aliam in dextro latere. aliam ſclopettariorum a ſiniſtra præfecto Varaona. quarta ita conſtituitur acies loricatorum, vt ſi ſclopettarii ſe reciperent ab his excepti protegerentur. à fronte armatorum multi conſtituuntur ſclopettarij duce Sandæo. Sic efficiebatur, vt neque aquantes, neque armati poſſent offendi cum mutuo auxilio viciſſim tegerentur, omneſque acies ſibi viciſſim auxilium ferre poſſent. His in acie inſtructis Mauri, & Turcæ pedites atque equites ſe oſtentant, erant equites ii quadringenti, at peditum quinque millia ſclopettariorum maiori ex parte cum prælongis ſclopettis. Initur leue certamen. multis aſſiduè ſuccreſcentibus pugnatur atroci-

ter. ne-

Claſsicæ prædæ diuiſio pro cõſuetudine.

Acierum inſtructio.

Copiæ Menyngem accedunt.

ter. nemo capitur è Mauris cum id Hispani summa ope contenderent, Cęsi sunt multi vtrin-
que, & Aluarus glande vulneratus, qui eum parui primùm vulnus faceret, mox in magnum
periculum vitæ incurrit. Turcæ sæpius in aquantes impetum faciunt, sed cum illi egregiè proie-
gerentur, repelluntur. non enim semel aut bis inter aquandum pugnatur. at quia homines
partis eius insulæ, quæ arci vicina est, amicissima est Turcis, maximeque aduersaria factioni Xes-
quiuæ, nihil de Draguto cognoscitur, qui si cognitus esset a Cerda esse in insula, non euasisset
vim hostium, cum nulla haberet nauigia in insula præter dicrotum & triremem; quibus ca-
ptis nec ipse effugere poterat, neque res Byzantium deferri, neque Turcica classis tam citò
opem ferre. at ea nauigia relicta sunt illęsa ab Hispanis, vt tormenta citius extraherent è na-
uibus. Illud non semel dictum esse velim, quod est contra bellicam disciplinam ac securitatem
oppida, vrbes, munitiones, nauigia à tergo relinquere, aut siquid sit omnino vnde timendum
sit, aut vnde consilia possint retardari, nedum infringi; cum nemo tutus iure dici possit, qui ho-
stem habeat à latere vel à tergo quamnis imbecillum. denuo cum octo triremes ex insula Me-
lite sequi iussæ accessissent, quatuor Florentinæ nimirum, vna Andreæ Gonzagæ, duæ Mo-
næci, vna Sicula, aquari decernunt. exposita itaque manu sclopettariorum, & globo arma-
torum cum sarissis, pacate aquantur, at reuersis copijs ad classem cum paucis morantibus, qui-
bus centurionibus initur leue prelium à Mauris contemptus Christianis ob paucitatem. ceciderunt
multi ex Hispanis, quos cum tormenta classica aliquandiu protexissent, tamen ob multitudinem
Turcarum & Maurorum cedere coacti sunt, & multi trucidati, inter quos præcipuæ autoritatis
fuerunt Petrus Vanegas, Alonsus Guzmanus, Franciscus Alenatus, Adrianus Gania. sed quo-
niam vires insulæ aut finitimæ Turcarum non apparebant Draguto diu posse resistere tantis appa-
ratibus hostium, missum est dicrotum & triremis Byzantium per obscuritatem noctis, quæ aduer
sus tantos Christianorum motus auxilia postularent. his duobus nauigijs præfectus erat Luz Alis
Enimuero præclarè se habet Hippocratis dictum, male habere tunc corpora, cum ratio deiecta est ac
mens delirat, sic in castris omnium rerum maxime necessaria est imperatoris prudentia. at Cerda ma
ximum errorem commisit, quia, cum bona spes victoriæ posita sit in cognoscendis consilijs & viri
bus hostium, nihil id curauit vel monitu Maamidarum, qui erant exules Arabes ita vocati, do-
centium Dragutum esse in insula cum octingentis equitibus, & paucis Arabibus, pollicentium-
que liberaliter omne genus auxilij, cum perpetui sint hostes Turcici nominis. Docent duo naui-
gia Byzantium summa diligentia contendere ad flagitandas suppetias. Hortantur vt Xesquem no-
uum adiuuet ad regnum per crudelitatem & perfidiam superiori Xesqui ademptum recuperandum.
Præstare rebus Hispanis vt Regem deuinctum beneficijs finitimum habeant, quàm immanissimum
latronem, & piratam non minus in amicos, quàm in hostes innatam suam feritatē exercentem. Cer-
da tamen his rationibus neglectis concilium indicit præstantiorum procerum. proponuntur variæ
de rebus agendis sententiæ. nam alij, quòd initia bellorum parum feliciter succedere viderentur,
quòd aqua, quòd venti, quòd fortuna belli continuò cępisset repugnare, deferendam eam expe-
ditionem & in annum sequentem differendam censebant. Alij contendebant insulam illam om
nino esse occupandam, ne frustra prorsus eò venisse cum tantis viribus dicerentur; quòd ea faci-
liorem viam patefecisset ad Tripolim & proxima quæque subiugandam. Alij quoniam Tripolis
vrbis causa factus esset vniuersus bellicus apparatus, in sulsum esse putabant redire domum ne-
que tentato quidem negotio, quòd apud hostes quoque, nedum apud Philippum Regem tot
ducum ac militum insignium susceptio belli videretur ridicula; cum non prius accesserint ad visen
dam insulam, quàm versis proris reditum sit, ac neque duas horas triremes constitissent in an-
choris. propter tantam varietatem sententiarum, cum non fuisset iudicatum quæ harum es-
set vtilior, nihil concluditur. Comitia indicuntur in sequentem diem. conueniunt frequen-
tes in prætoriam nauim. proponuntur sententiæ. alijs redeundum videtur, alijs cum acce-
pta essent iam ex insula Melite auxilia procedendum ad susceptam expeditionem. atque ita
consultatū est iussis omnibus nauigijs consistere ad minorem Syrtem, cum classis à Lotopha-
gite recessisset. Distat Syrtis ipsa minor ab antiquis vocata aliquantulum à Tripoli. Classis
ibi coacta est reflantibus ventis diu morari, vnde febres coortæ sunt pestiferæ in vniuersa clas-
se, atque multi mare pro sepulchro habuerunt. Quidam censebant quam citissimè inde
abnauigandum esse ad Lotophagiten dum supplementa accederent è Melite, quoniam Syrtis
aer insalubris esset & malignus ob multas paludes; qui quidem talis magnopere est deuitan-
dus. nam plurimum potest vis aeris vt aquarum, qui cibus est perpetuus omnium propè
animantium, non parui referens ad sanitatem. Quanta sit aeris vis ostendit Hippocrates Cous
Artaxersi, qui cum moreretur exercitus castris continuo mutatis eum sanitati restituit. & Lo-
trecchij exercitus nostra memoria ad vrbem Neapolim in pestifero loco castrametatus, totus
ferè deletus est cum ipso imperatore, nam profectò hostes vel fraudibus, vel armis, vel
virtute superari possunt, sed in castris si annonæ penuria, si aeris aut aquarum malitia in-
festet, ea res nullo planè studio. potest superari, sine quorum cognitione nemo potest im-
perator esse, nisi per multorum calamitates. Decernitur denique inde recedendum esse, atque su
sceptum negotiū expugnandæ Tripolis omnino non deferendum. quod si aspiret benigna fortuna
Tripolim abnauigandum; sin autem, copias in insulam Lotophagiten expectandas, & Xesquem in
regnum restituendum. Sed enim cum Auster nauigantibus insurgeret, qui aduersatur Tripolim
inde petentibus, repelluntur ad insulam Menyngem. Dum hi se accingunt ad insulam occupan-
dam. Scotia succrescentibus paulatim seminibus hæreseos aduersus Gallos ac viduam reginam,

Error Cerdę.

Consultatio Philippicorū an Tripolis inuadatur, an Menynx, an alia loca, an expeditio.

Classica pestis.

Aeris vis.

Scotię Seditio.

cœpit bellorum, discordiarumque fluctibus exagitari. Franciscus Gallorum rex his motibus cognitis Scotensium, qui ab Helisabetta Britanniæ regina excitabantur atque alebantur, multas cohortes peditum mittit ad eos opprimendos. sed cum rumor increbuisset multas etiam copias esse eò destinatas duce fratre Ghisij, Helisabetta cognita arte Galli verita ne per hanc simulationem Gallus domitis & subiugatis Scotensibus totam vim belli conuerteret ad Britanniam subiugandam, instruit ingentem classem, cui præficit cum summo imperio Amirantem Clintonium. Imperat eam classem ad litora Scotiæ adnauigare, & ad ostia Tuedę siue Fritij fluminis consistere vt occupatis illis angustis ex ea parte aditu insulæ atque continentis Gallica auxilia prohiberet, quà Gallis in Scotiam nauigaturis necessariò erat transeundum. magnum exercitum etiam colligit ex omni Britannia, cuius imperium summaque autoritas datur Norfolcio Duci. explicatis vexillis ad profectionem Milordeo Raio viro acerrimo magnis itineribus illuc acceditur, vbi Galli sese ad mitandis munitionibus præaltisque & amplis aggeribus aduersus Scotenses copias circumuallauerant apud Petiuitum portum, qui nobilissimus est in mari oceano Letha ab antiquis vocatus, atque distat circiter mille passus ab Alatis castris celeberrima vrbe Scotiæ, metropolique regni, cum portum cum natura per se sit firmissimus, Tum Galli sic operibus varijs, tantaque arte vallauerant, vt appareret humanis viribus omnino expugnari non posse, vel quauis violenta contentione. Interim Helisabetta callido consilio, vti postulabat res bellica, nullis intermissis bellicis apparatibus Legationes ad Gallum Regem mittit probabili de causa, quæ conquererentur, quia Scotensiū regina sibi Britannici regni titulum arrogaret. Quòd Henricus procurasset cum Paulo Quarto Pont. per edictum Clementis Pontificis vt ea pronuntiaretur inhabilis ad regni successionem. Quòd per edictum factum aduersus patrem ipsius reginæ Henricus titulum Britanniæ iniquè ereptum Scotiæ reginæ iniunxerat. Arrepta hac opportunitate rerum nouarum, quas ipsa hoc consilio in Scotia excitarat & aluerat, classe ingenti & magnis copijs terrestribus mira celeritate comparatis ad Letham castrametatur. Erant circiter duodecim millia Scotensium peditum duce Haranio regulo filio Protectoris, qui arma susceperant aduersus Gallos, eosque obsidebant, cum paruus sit & in Scotia & in Britannia vsus equitatus. Scotenses armis cum Britannicis viribus coniunctis Letham terra marique obsident. Galli salutem suam in magno periculo positam esse rati confestim mittunt in Galliam, qui peterent vt classis ingens, quæ ibi parari dicebatur, adproperaret. Illa cum serius quàm opus erat per multas controuersias fuisset instructa, & iam iter faceret, grauissima inuadente tempestate semiquassata necessariò in portum reuertit. obsessi ita per tempestatem maris omnem spem subsidiorum abijciunt. Britannicæ legationes, interea conuenerant Franciscum Regem. queruntur primùm vt iussi fuerant de superioribus iniurijs. deinde nisi veteri Scotię reginę vt sorori Henrici octaui Regis Britanniæ libera administratio relinquatur, nisi præsidia omnia Gallica euocentur, nisi Galli nullo pacto negotijs Scotensibus se implicent, bellum obnuntiant; ac nisi Scotenses pro moribus, legibus, institutis antiquis viuere permitterentur, nisi Icium per fraudes suorum ducum occupatum redderetur, nisi titulum Iberniæ Regis ad Britannos pertinentem desereret. Hisce petitionibus responsum est à Parisiensi concilio bellum ac pacem reginæ Britannicæ concedi. vtrum malit, eligat. Petitiones indigere maturiore consilio. de his breui consultum iri, quod fuerit decretum reginæ significatum iri. His responsis legationes domum sunt remissæ. At classis Hispana in insulam Menyngem reuersa, & in eam partem, quæ vallis Guernera vocatur, descensionem facit vbi Cerda doctus fuit à Caralia pirata multos esse puteos, & à cæteris captiuis. locus exploratur. inuentis puteis obseruatur. exitur. instruuntur acies. extrahuntur campestria tormenta. nemine apparente signum inimicitiæ iudicatur. moritur Sandæus iuuenis ex febre. instruuntur copiæ in tres acies. in prima equites Melitenses, & duæ Gallorum, quatuor Germanorum cohortes, in secunda Italus, in tertia Hispanus peditatus collocatur. fit edictum sub pęna capitis ne quis exeat è castris, quæ noctis aduentu fossis & aggeribus cinguntur. Positis vigilijs adeunt in castra duo Mauri. petunt colloquium. Nunciant Xesquem imperare insulæ sine controuersia, cui datum sit imperium ab insulanis posteaquam Dragutus excessit ex insula ad muniendam Tripolim. velle esse amicum Philippi Regis. Si egeant commeatu ad arcem accederent ibi necessaria capturi, & de Tripolis expeditione cum Xesque communicaturi. Cerdæ iussu legationes detentæ sunt in castris per eam noctem. postridie ineuntur comitia. respondetur quòd tempestate impedita classis Tripolim non potuisset accedere, quamobrem decreuisse Xesquem in regnum interim restituere. illud vbi sine armis recuperauit, se excessuros ex insula post aquationem, si Xesques & insulani iurarent se fidem & amicitiam seruaturos. Nunciatur à transfuga non multo post omnes insulanos esse armatos, atque coniunctis Turcis, qui castellum Xesqui restituerant, sequenti nocte castra esse inuasuros. Postridie mouentur castra dimissis legationibus. in prima acie Melitenses & Germani & Galli procedunt, qui erant circiter duo millia peditum. Italorum aciem ductabat Andreas Gonzaga trium millium. Horum terga claudebant Hispani, qui erant quingenti supra tria millia. fiunt duæ alæ è reliquis sclopettarijs, quę singulæ constabant è trecentis. harum alarum vna præcedebat primæ aciei à dextra, altera à sinistra secundum mare. erat imperatum alis subsidiorum gratia institutis vt cum sclopettarijs coniungerentur, aut vbi magis opus foret. missus Aluarus ad puteos explorandos cum multis sclopettarijs reperit sabulo & multis lapidibus oppletos. Dum ita proceditur, fiunt obuiæ denuo legationes, quæ reipsa castra speculatum accedebant. excusant Xesquem, quòd

Letha portus.

Britanniæ reginę copiæ & querelę.

Legationes Britannæ bellū Gallo sub conditionibus obnunciantes.

Hispana classis ad Menyngem applicuit.

quòd honoris gratia obuiam non venisset, qui tamen breui esset venturus. nam superiores leganones nuntiauerant vix duo millia hominum esse in castris bellatorum, cum reliqui semiuiui apparerent. sed breui & color, & animus ex aere recuperatur. Xesque autem in acie post collem quendam constituto facile cognitum est è tympanorum sonitu rem ad bellum spectare; quia ter in bello, quinquies in solennibus pulsant nullo interuallo. Denuo adeunt Mauri. Cerdæ nuntiant insulanos plurimum lętatos eius aduentu. adesse Xesquem cum quatuor equitibus. rogare Cerdam vti cum totidem veniat in colloquium. venturum in castra, nisi Mauri vetuissent. nuntiatur legationibus eum posse accepta fide tutò venire: sinautem Cerdam cras esse venturum. Monetur Cerda copias in acie tenendas esse dum purgantur putei, ne sitis impatientes aciem desererent, qui àquantes facile possent profligari. initur minutum prælium ad puteos, quòd quinque millia Maurorum in sylua palmarum consederant, in quo tanta fuit alacritas Christianorum, vix vt à pugna reuocari possent. Mauri contrà cum ingentibus clamoribus Christianos inuadunt, quorum virtute facile repelluntur. Mauri si cedere cogerentur, statim inter palmas recurrebant. post aquationem inter certamina reditur ad naues. habentur comitia. Decernitur insula omnino opus esse potiri, cum Tripolis expugnatio difficillima visa esset in annum sequentem proroganda. nam Dragutus Tripolis præsidia tribus millibus lectissimorum Turcarum auxerat, vbi primum rumor eius expeditionis in Numidiam peruenit, multumque commeatum & omnis generis apparatus illuc comportandos curauerat. Decernitur vbi insul a subiugata fuerit, munitionem esse excitandam, in qua firma præsidia imponerentur ad refrenandam temeritatem insulanorum. Apparebat illud non fore inutiliter quòd insula sit vnum ex optimis Mauritaniæ emporijs, quare futurum apparebat, vt propter commoditatem mercimoniorum omnes finitimi Mauri vltro Hispanorum amicitiam expeterent. His constitutis copiæ in tres acies distribuuntur vt diximus, atque cum quatuor bellicis tormentis iter capitur. totidem tractis ad sinistram castellum versus, in quo omnes suas vires Mauri inesse censebant. Reperuntur legationes de colloquio cum Xesque, repetitur responsum vt accepta fide accedat in castra. nec multo post nuntiantur circiter viginti millia Maurorum esse in armis cum familijs & impedimentis, paucisque sclopettarijs in sylua palmarum. Cerda copias ad castellum educit, quo consilio cognito Mauri ingentem clamorem extollunt. consultatur inter hos quid agendum sit. variæ primùm fuerunt sententiæ, quòd alij expetendam, alij detestandam Hispanorum amicitiam putarent. multi primates oblitterata prorsus largitionum, munerumque acceptorum memoria Hispanos ex insula eijciendos sentiunt, quare omnes denique attracti sunt in eandem sententiam, atque ad pugnam se accingunt; videbatur non esse ferendum vt castrametarentur, ad quod inuitabat Hispanorum imbecillitas, quas omnes copias languidas & afflictas esse arbitrabantur. his accedebat difficultas aquationis, & annonæ penuria, quam pati par erat. sed in primis Mauros accendebat ad pugnam præfectorum oratio, qua demonstrabant eximiam semper fuisse eius nationis virtutem, cuius inuicta gloria maiorum toties cum grauissima clade Christianos repulisset, quoties conati essent insula potiri. pluribus huiusmodi rumoribus inter se dissipatis inflammantur ad pugnam, atq; ita incenduntur vt cũ miro animòrum ardore Christianis propinquare cęperint. explicatis vexillis ad sonitum variorum instrumentorum vtrinq; initur prælium. Christiani ita in acie constiterant in aperta planitie; in dextra parte Melitenses equites cum Germanis & Gallis, à dextra quorum erant Hispani, à sinistra Itali. à dextra Hispanorum erant octingenti Itali sclopettarij duce Quirico Spinula, a sinistra septingenti sclopettarij Hispani duce Osorio. Mauri ad dextrã celeriter declinãtes omni conatu nituntur in fugã vertere. altera manus Maurorum confertissimo globo leuam aciem Hispanorũ inuadit, quod prę liũ tantaq; vi tãtaq; fortitudine instauratur sępe à Mauris, vt Christianis cedere necesse fuerit, neq; profuerit sclopettorũ aut sarissarũ vsus ad illos arcendos, cum spretis omnibus periculis, nulloque metu retardati audacissime in acies Christianas irruerent. Istud fit tanta fortitudine & alacritate vt multos terga vertere coegerint. enimuero tametsi longarum hastarum vsus multum proderat Mauris cum multos hostes vulnerarent, tamen plures ex illis cadebant propter assiduam glandium procellam. Cerda laborantibus suis loricatos mittens subsidio cum sarissis non parum profuit, nam Mauri multis è suis amissis denique cessare coguntur: at Galli & Hispani animos resumentes tanta fortitudine Mauros inuadunt, vt in fugam verterint. Osorius in sinistra parte, qui ad scopulos constiterat ob repercussum mare ingentem formidabilemque strepitum remittentes, suos sclopettarios consistere iubet. excipit Mauros. ingentem edit stragem. post diuturnum certamen Mauri trecentis è suis cęsis, & quingentis vulneratis in syluam palmarum refugiunt. è Christianis circiter quadraginta ceciderunt, totidem vulnerati. Requirebat bellica ratio vt Cerda parta victoria vteretur, cum ita fortuna concederet; nam vt in humanis corporibus quæ à morbis post crisim relinquuntur, recidiuos morbos facere solent, ita quæ relinquuntur in bellis hostilia si possint subiugari victoriam paulopost extorquent è manibus. poterat enim vno prælio tota insula subiugari, & ad deditionem compelli. Cerda victor iubet puteos purgari, quod fit celeriter. Iubet Aldanam tormentario negotio præfectum plumbum, puluerem sulphureum, funiculos è nauibus mittere, & ligones, & instrumenta, quibus fossæ duci & aggeres fieri aduersus incursiones repentinas hostium possent. Ductis fossis & aggeribus metatur castra apud puteos, intra quos tuguria è palmis & oliuis fiunt, atque tentoria eriguntur, & commeatus in triduum exportatur è nauibus. Aquantur trierarchi. iubentur triremes ad Cantaram insulæ partem accedere, & curare ne externæ copiæ aduentent. Mau-

Maurorũ pulsatio tympanorum.

Menynx emporium nobile Mauritanię.

Error Cerdę

ri superioribus calamitatibus, virtuteque Christianorum territi pacem in hunc modum expetunt. Accedit Maurus cum albo vexillo in sinistra ad amicitiæ significationem. Ille procul a castris facta significatione vexillum humi defigit, ac literas deponit. In ijs continetur quod Mauri promittunt se subditos fore Philippi Hispaniarum Regis tributum pollicentes ac fidem seruaturos cum iuramento. his cũ nullum responsum datũ esset, Aymethus Beyses vir magnę autoritatis inter Mauros venit in castra. hortatur Cerdam vt insulanos in fidem amicitiamque accipiat incontaminatam fidem seruaturos. sed cum nuntiatum esset Cerdæ hęc fieri subdolè quo tempus parandis accersendisque auxilijs concederetur, his dimissis legationibus signa conuellit ad expugnandum castellum. Redit Aymetus. rogat mitti qui agant de conditionibus, quòd Xeiques castellum esset dediturus. obsides interim promittuntur. Indicta sunt comitia. decernitur in his præstare se sponte dedentes in fidem accipere, quàm vi armorum compellere, quod non fiet sine damno & iactura temporis. Non esse committendum vt ea insula, quæ vltro acciperet imperium & vitam ac facultates ad defensionem Christianorum offerret, deuastata & destructa potius in amicitiam veniret.

Menyngis deditio & cõditiones.

Missi sunt obsides duo totius insulæ opibus atque autoritate præstantissimi, quos Cerda nominauit, quare copiæ in castra redeunt. Missus est Gaspar vir Lusitanus, qui hisce conditionibus res componeret; Vt Xeiques cum omnibus suis Mauris fidem seruaret ac pareret Hispano Regi. Vt omnia tributa, quæ dabantur Solimani nomine Draguto, Philippo Regi dissoluerentur. Vt postridie eius diei liberum castellum Hispanis relinqueret, ipse se reciperet in quam mallet insulæ partem. His ita stabilitis tam molesta fuit quibusdam insulæ deditio, quòd per eam spes prædæ appareret esse erepta, vt Hispanus quidam audito publicè recitato edicto per præconem in castris, nequis in Mauros atrocius sæuiret, sed ijs tanquam subditis Hispani Regis amicè & humaniter vteretur, sese pugione præ mœrore confoderit: quod mortis genus certè tantæ auaritiæ & amentiæ debebatur.

Auaritiæ genus memorabile.

Nam qui sola spe prædæ, ac latrocinij, & diripiendarum alienarum faculatum in castra conueniunt, nulla vel laudis vel gloriæ habita ratione, eos ego non in numero militum collocandos esse censuerim, sed carnificum & publicorum latronum, qui ad cęterorum auxilia communia confugerint, cum istud soli metu pęnarum facere non possint. Nemo est enim præclaro militis nomine dignus, qui non sit vir bonus, magnificus, prudens, iustus, clemens, & vel mediocriter saltem virtutibus & disciplinis imbutus: quoniam non sola corporis firmitudo facit bonum imperatorem, aut militem, sed animorum etiam ornamenta. Missus est postridie eius diei Michael Varaona & Hieronymus Cerda cum duabus cohortibus ad oppidum occupandum, quò paulo post Numidæ omnis generis commeatum & mercimonia de more eius insulæ tanquam ad solitum emporium, venalia comportant. Cerda deinde cum Auna, Gonzaga, Sandæo, alijsque proceribus oppidum ingressi situm diligenter speculatur. Apparet opus esse munitionem excitare, qua oppidum cingeretur, cum paruam & quadratam plateam haberet. decernitur vti firma præsidia imponantur, quod esset frænum ad retinendam insulam in officio. sic enim fore apparebat vt esset occupatum molestissimorum piratarum domicilium, vnde ad omnes prædationes in mare Siculum incurreretur, prædæque omnis e Sicilia, Melite, Sardinia, Ilua, Cyrno conuectæ, nefarium emporium. erat visus portus insulę tutissimus ad omnes difficultates, & peraccommodatus traiectus ad subiugandam reliquam Mauritaniam. Vt autem vniuersum insulę imperium quasi duabus portis concluderetur, decernitur in futuram hyemem, vt munitio apud Cantaram excitetur, quo terrestre iter ex ea parte, aduersus hostes occuparetur. Cerda locum assignat Antonio Comiti viro singulari ingenio, iubetque formulam munitionis exprimere, qua adumbrata illum præficit operi extruendo. Ducta est fossa primùm præalta ad communem securitatem. Comportatus in Castellum commeatus. erectum Xenodochium, quòd multi perirent è contractis ex aere morbis.

Munitionis extructio in insula.

Munitio erigenda in nationes de more distribuitur. Palmarum folia & fasciculorum lignorum, trunci palmarum clauium vsum præbebant in munitione. cœptum est propter labores & æstum ventris profluuio & febribus laborare, neque tamen opus intermittuntur. apparatus bellici in oppidum comportantur. necessaria defensioni parantur. in plateis superioribus tormenta locantur. iussi trierarchi curare aquationem. at ij neglectis mandatis ob spem lucri oleum & lanam & alia huiusmodi mercimonia magis congerunt. Munitio quadrata fit cum quatuor insignibus propugnaculis, quorum vnum Italis, vnum Melitensibus, tertium Hispanis, quartum Andreæ Auriæ datum est erigendum. Germanorum id fuit munus vt cornutis sarculis tophum excauarent cum esset continuus, & fossas expurgarent. Iussa sunt multa iumenta terram & aptam materiam conuehere, cum nihil ibi esset præter arenam, opus autem certatim fiebat ab ipsis nationibus. Ea dum aguntur in insula Menynge Virginia virgo honestissima Ducis Vrbinatis filia nubit Federico Borrhomęo Pontificis nepoti, ac fratri purpurati antistitis ijs promissis, quòd principatus Camerinensis filię addiceretur, sicuti fuerat eius matris. hac enim conditione adductus est dux Vrbinas vt illis nuptijs assentiret. Nuptiæ celebrantur Vrbini cum ingenti magnificentia: postea Virginia Romam accedens omne genus humanitatis a Pontifice experitur. Federici ipsius soror non multo post data est in matrimonium Cæsari Gonzagæ Ferrandi filio. Nupsit altera soror filio Comitis Conciæ, quibus Pontifex promisit breui futurum. Vt quàm gratia sibi forent illę nuptiæ intelligerent. Ita fit Romę presertim, vt quanta sit fortunę volubilitas breui appareat, quantaq; rerum humanarum inconstantia. cũ quę per multorũ sæculorũ seriẽ ex historia colligũtur regnorũ euersiones, ac familiæ modo ad altissimũ felicitatis gradũ prouectæ, modo ad infimum deiectæ acerbissimas quasq, miserias perpessę, ea breui Romę, & in omnib. propè pontificũ mutationib. intueri liceat. Nã alij hodie cæteris omnibus potentia

rentia & dignitate superiores, &, vt sibi videntur, dijs propè pares, cras ita erunt demissi vt in infimo gradu libentissimè quiescerent. alij in sordibus & miserijs iacentes cras ita fient omnibus conspicui, vt à primarijs ciuibus colantur. Istud autem fit, quia Romæ fortunæ propria sit ludicrorum officina, vbi multi insignia virtutis ac dignitates per cęterorum fortunam consequuntur. sed nihil diuturnum est comparatum per alienam fortunam vel virtutem, nisi per eandem conseruetur. Ea dum fiunt Romę lætitiæ plena, Letha Scotiæ portus terra marique obsidetur, fortuna ferè conquassatum Gallicam classem in portum repellit, aliud periculum multo his atrocius ac formidabilius Regem affligit, & in extremam propè calamitatem illud regnum conijcit. Nam exules complures è Gallia eiecti propter hæresim nouæ religionis concordibus animis ac studijs dum Geneuæ morantur per eas Henrici calamitates, Galliæque perturbationes ita egerant per literas, & aliquando in Galliam clam conuolantes coràm, vt per multorum conspirationem viuo adhuc Henrico in multis Galliæ partibus vi armorum noua religio confirmaretur. Nam paulo antequam decederet Henricus hi aduersus ipsum, & multos aulicos præcipuę autoritatis coniurauerant: Illorum consilijs visa est fortuna aliquantulum arrisisse, negotiumque fecisse facilius, quòd Franciscus Rex tenellæ ætatis adhuc; qui neque autoritate, neque rerum experientia, neque peritia rei militaris esset cum Henrico patre comparandus, in regnum successisset. Comparatis igitur armis clam in multis locis paulatim, tempus accommodatum ad susceptum Geneuæ consilium expectant. Amboisa igitur, quæ vrbs est Turonum non procul a Ligeri flumine Galliæ Lugdunensis, negotio suscipiendo locus visus est idoneus, cum ibi esset Franciscus rex: quam obrem statuunt vt omnes ad statutum diem essent cum armis in locis finitimis, quò accessura dicta sunt ad sexaginta millia hominum, vt sequenti nocte repentino aduentu coniunctis viribus nihil tale suspicantes aulicos & Regem adorirentur, ac purpuratum Lotaringiæ, Ghisium ducem, & alios insigniores viros trucidarent. Ita enim fieri posse censebant vt Regem in suam potestatem redactum noua religione imbuerent, vnde posset hæresis in vniuersam Galliam diffundi, quod vnicum erat remedium ad sua consilia stabilienda. Sic enim apparebat futurum esse vt Regio nomine freti tutò resistentes vrbes diriperent, atque omnia humana & diuina iura æquarentur. Nam pauci sunt omnino, qui verè pro religione potius, quàm pro alienis facultatibus & pro liberiore viuendi licentia, bellum suscipiant. sed diuina clementia, quæ sacras leges, veramque religionem catholicam Romanam tuetur, & in perpetuum proteget, tantum malorum ad maturitatem peruenire non patitur; at facit contrà vt statim atque primus fumus fuit editus, erumpturum iam iam incendium extinctum sit. Nam vbi primum rumor, tantarumque rerum fama ad aures Regias defertur; re maturius considerata ne quis excitaretur tumultus, si rex Amboisa excederet, cum sit illa vrbs satis munita, atque custodijs magna celeritate auctis, clamque collectis vtcumque potuit viribus, mittit Santorium regulum; qui opportunè rebus omnibus occurreret, cùm Ghisius interim multa diligentia vrbem, portasque vrbanas cum magna manu armatorum custodiret. Is ad finitimos pagos profectus intelligit copias colligi, atque clam nullius edito nomine cohortes parari, in quosdã impetũ facit & capit. literas occultioribus notis perscriptas reperit, quibus totum negotium & consilium coniurationis continebatur. Nec ita multo interuallo temporis Castelnaninus regulus cum viginti socijs capitur, quorum duodecim erant centuriones, atque in vincula conijcitur. Deinde equites quingenti & trecenti pedites non procul ab vrbe Amboisa deprehenduntur, quæ copię ab equitatu Regio profligatæ, cęsęque sunt, trucidato etiam Renoldo earum duce. capti sunt nonnulli tamen qui liberaliter tractati dimittuntur, quod cognitum est fuisse deceptos, præter principes seditionum, in quos est animaduersum. accedebant in horas nouæ copiæ coniurationis, sed vbi dispersa fuisse prima semina nuntiatum fuit, partim reliquiæ captæ sunt, partim sponte salutem fuga sibi quæsiuerunt. at quoniam timebatur ne qua fieret in vrbe cum Vgonotis conspiratio, sæpius mutatæ sunt portarum custodiæ, & proceres spectatæ fidei præfecti. Renodius summus dux illius coniurationis atque autor tanti sceleris vel ita mortuus diuisus in partes, atque ęsca volucribus expositus. sic patefacta coniuratione, euersis & solutis hæreticorum consilijs, omnique metu catholicorum in præsenti sublato, optima consilia capta sunt à Rege tot terrores vt in pręsenti opprimerentur. Nam tametsi credebantur multi è nobilioribus proceribus, veteranisque ducibus cum his conspirasse, tamen nihil certum apparuit. At verò cum infinitus propè numerus esset eorum, qui à catholica fide semper descilcerent, multique quotidie torquerentur & excruciarentur, ad deterrendos cæteros ab illa impietate, videbatur omnino futurum vt tota Gallia denique euerteretur, vastaque fieret solitudo. Fit edictũ per præconem Regio nomine vt venia omnibus concederetur, qui vel male de catholica fide sensissent vel conspirassent aduersus illam ad hanc vsque diem, si catholicè in posterum viuerent; exceptis tamen illis qui concionati essent publicè, qui aduersus vel Regem vel Reginam vel fratres, vel aulicos conspirassent. Conabatur enim rex placare eos per mansuetudinem, quos ferro, quos terroribus, quos tormentis ingentibus non poterat. sed non minus ciuitatibus, quàm humanis corporibus conuenit illud, quòd incipientibus morbis siquid mouendum appareat, moueri conuenit, quoniam inualescentibus ac vires sumentibus id fieri non potest sine periculo. Nam profectò omnis crudelitas & obliuio acceptorum impietatis est comes quare hæretici nulla Regia clemẽtia leniri multò etiam pertinacius res ad nouam religionem spectantes amplectuntur. Curauit rex edictum irreuocabile promulgari, per quod significabat se velle res catholicæ religionis ad pristinũ, antiquumq; cultum redire. hortatus est episcopos vti residerent in suis diœcesibus, atque hæreseos delicta inquirerent. Significauit quoque sibi pergratum fore, si conciones catholicæ vbique haberentur ad

Roma officina ludicrorũ fortunæ.

Conspiratio in Galliam regem & aulicos.

Coniuratio patefacta Amboisę.

Venia oblata Gallis hæreticis.

reuocandos animos contaminatos ad verum, pium ſanctum cultum Romanæ eccleſię. Imperat omnibus vrbium totius regni concilijs vt rerum eccleſiaſticarum curam epiſcopis relinquerent, niſi tamen auxilium poſtularetur. Iubet omnes prouinciarum præfectos per literas ſibi ſignificare an antiſtites reſiderent, ſeruarentque Regia edicta, ac ſua munia explerent. His ſalubribus inſtitutis in vniuerſa Gallia promulgatis ſurgentia hæreticos ſemina deprimuntur, quod etiam fiebat metu grauiſſimorum ſuppliciorum. ſed paulopoſt nondum refrigeratis animis reliquorum coniuratorum inuenti ſunt, qui, ſimulata opportunitate querelarũ deferrẽdarũ occultis armis induti aduerſus Regem conſpiraſſe crediti ſunt. Vetitum eſt idcirco ne quis poſtmodo ad Regem accederet; ſed decreti ſunt & deſignati certi nuntij, quibus ſiquid petendum eſſet a Rege, concrederetur; neque licitum fuit poſtea Amboiſæ cuiquam Regi propinquare. Quæ dum fiunt in finib. Turonum, & vniuerſo Gallorum regno, in Gallia ſubalpina & Inſubribus quamuis extincta erant ſemina bellorum, fortuna tamen ſurſum deorſum multas familias verſat. Nam Philippus rex quo tempore Peſcolienſis præerat Inſubribus cum imperio, pro regiaque poteſtate, tres iudices ex Hiſpania miſit cum ſummo imperio ac ſuprema autoritate, quos modo ſyndicos, modo Viſitatores appellant. Iubet hos recognoſcere iudicationes Mediolani, cæterarumque vrbium, & adminiſtrationes publicas, atque rationes publici ærarij. Delecti erant ad illud munus viri ſumma doctrina, ſingularique probitate & innocentia, qui & ſcirent & poſſent tantum iuſtitiæ onus rectè ſuſtinere. Nam Philippus, ſicuti ſeruatur in vniuerſa Hiſpania, volebat ius dici nõ ad gratiam, aut pro largitionibus, ſed pro ęquitate & ſanctiſſimarũ legum obſeruantia. cum nulla ciuitas felix eſſe poſſit, in qua pro legibus arbitria hominum dominentur. His ſyndicis iniunctum eſt munus, vt omnes accuſationes & iniurias à miniſtris publicis, iudicibusque eius præfecturę illatas in quemque diligentiſſimè cognoſcerent, vt publicos etiam ſumptus & prouentus vrbium & venditiones ac donationes inueſtigarent, vt omnes publicarum pecuniarum rationes & cõdemnationes fiſco addictas viderent, vt ſiquid fraudis in priuatis aut regijs negotijs eſſet commiſſum, emendarent illa inquiſitio, quamuis erat vtilis & honeſta, tamen cum nimis ad antiquitatem penetraret, requirerenturq; priuilegia, quæ forent vel à Ducibus Mediolanẽſibus conceſſa, & per longiſſimam annorum ſeriem continuata, non parum multos infeſtauit. id verò illegitimum videbatur cum leges ipſę permittant poſt certum annorum ſpatiũ quietum eſſe poſſeſſorem vel nullum ius in rem habentem, vt tandem certa quies rebus vrbanis concedatur. Inde effectum eſt vt quidam propter temporum calamitoſorum iniurias amiſſis priuilegijs aut immunitatibus aut emptionibus miſerrime coacti ſint excedere ex auitis poſſeſſionibus. cum plurimæ ciuium lamentationes, quibus nimis acerba iudicum ſeueritas eſſe apparebat, ad ipſum regẽ perueniſſent in Hiſpaniam, quererenturque Inſubres plus detrimenti ac malorum per illum magiſtratũ inferri, quàm vtilitatis rebus omnibus ob ingentia præſertim ſtipendia, quæ nimis ampla debebantur menſtrua, Syndici ab illo magiſtratu ſunt abdicati, reuocatique in Hiſpaniam, & omnis Inſubria grauiſſimis moleſtiſſimisque curis liberata. Nam profectò quamuis vtiliſſimus & neceſſarius eſt ille magiſtratus, qui cęteros magiſtratus vel nolẽtes in officio retineat, prouideatq; ne cui fiat iniuria, & ne per fraudes iudicũ priuatis facultates eripiantur, addicenturque illegitimis dominis, tamen in rebus omnibus adhibenda eſt moderatio: quippe cum vel hoc ipſum nimis eſſe cupidum iuſtitiæ iniuſtum ſit & inhumanũ. Hoc ſanè difficillimũ eſt principibus omniũ publicorũ negotiorũ, cum pauci ſint viri boni, niſi metu pęnarum coerceantur. Nam vbi nulla conſtituta ſunt iudicibus certa ſtipendia, ſed pro litium magnitudine mercedis iudicum amplitudo propoſita ſit, ibi dominatur auaritia & cupiditas multas lites expediendi, & contentio inter iudices, ſi plures ſint, ad quem pertineat, at nullum ſtudium rectè conſiderandi. at contrà, vbi certa ſunt iudicibus ſtipendia, nihilominus largitiones & inſidię prauorum iudicum dominari poſſunt, quæ omnia fraudum genera debent à ſupremis magiſtratibus caſtigari. nam nulla excuſatione dignus eſt iudex, qui oſcitanter per inſcitiã, parumq; accurate iudicauerit, cũ non minus doloſus iudex, quàm impurus latro facultates inſidioſi condonet. ſed hęc non accidũt vbi ratio reddenda eſt iudiciorũ. in inſula verò Menyngę Mauri frequentes & Xeſques iuratum veniunt in conditiones Cerdæ, quæ fuerunt huiuſmodi; Iurarunt omnes ſuper allato Alcorano ſe fore fideliſſimos ſubditos Philippi Regis, tributumq; annuũ ſoluturos ſex millia nummûm, vti ſoluebantur Draguto. quatuor ſtruthiocamelos, quatuor falcones, quatuor accipitres, & camelum. Tum Xeſques accepit Regium vexillum Auſtriacum, quod ter extulit. Draguti vexillum deijcit. Cerda iubet ad beneuolentiam populorum conciliandam in ſignũ lętitiæ multos nummos deijci. Dimitrit & condonat primi anni tributum. ſed iam increbruerat rumor de Turcica claſſe Byzantij inſtructa, quæ iam iam erat è Propontide enauigatura ad illam inſulam, quare magiſter Melitenſis militię ſuas triremes ad ſe reuocat, quo & milites & res neceſſarię defenſioni pararentur. cum his remiſſus eſt Commendator, illud eſt dignitatis nomen inter eos equites. pro quo munus extruendæ munitionis Petrus Vrias accepit. At Cerda ne laboraretur in caſtris breui annonæ penuria, & vt munitio poſſet rebus neceſſarijs muniri, decem triremes mittit in Siciliam Guimara & Cicala ducibus ad conuehendam pecuniam in ſtipendia militum, quæ paulopoſt quatuor onerarias ſecum adducunt res neceſſarias cum mille peditibus conuehentes. iniungitur recentibus vt cum cęteris munitionem extruant. Xeſques ad Cerdam in colloquium accedens multis donatus muneribus lęto animo diſcedit, acceſſit & Carnanus vbi è diuturno morbo cõualuiſſet & primogenitus Tunetani Regis, qui honorificè in tentorium excipiuntur, vbi diem morati poſtridie excedũt ex inſula. ſed iam munitio ita erat inſtructa, vt habilis defenſioni videretur aduerſus claſſem Turcicã que dicebatur conſtare ex octoginta & quinq; triremibus, præter alia nauigia varij generis. Munitio illa vocata eſt Philippalcazera, quam præſidijs muniendam Cerda putauit, at non

Alia coniuratio ſuſpecta.

Syndicorum nimia ſeueritas calamitoſa iſubrib.

Syndici reuocati.

Sportulæ iudicum multorum malorum cauſę.

Maurorũ iuramento.

Munitio vocata philippalcazera.

tentan-

tentandam expugnationem Tripolis. Habitis militaribus comitijs decernitur vt Cerda post instructam munitionem in Siciliam properet, ad eius insulæ contra imminens periculum defensionem. Quoniam vero putabatur classis Turcica non tam cito in ea maria posse peruenire, plus temporis in discessu absumitur, quàm oportebat atque cum Cerdæ discessus in dies prorogaretur, missus est Ferrandus Zabata proregis Neapolitani nomine, qui milites repeteret ad Italiæ litora tutanda, ne Turcica classis, quæ iam ad Cossiram peruenerat, mari finitima quęque prædaretur. illa cum audirentur, Auria instat vt accessus acceleraretur, ne quid caperetur detrimenti; & Guimara vt nauigaretur in Siciliam, classisq; periculo subtraheretur Melita missus cum catascopio summa celeritate. Iubet Cerda omnes triremum ac onerariarum lintres conuehere milites ad classem. cum adesset necessaria festinatio obnuntiat Auria periculosum esse in ea ascensionum perturbatione ne classis hostilis accederet, quæ facile posset confusos & dispersos profligare. Se eius erroris non esse autorem profitetur. habitis comitiis decernitur cras vt discessus fiat, quia non tam cito adesse hostis posse apparebat. Iubet Auria suos vela & omnia ad nauigationem parare. missus est Scipio Auria cum triremibus ad explorandam Turcicam classem, qua repente visa facta significatione per bombum tormenti, fuga sibi salutem quærit. At reliqui vel solo nomine Turcarum audito tanta trepidatione, tantoque metu perculsi sunt vt nauigiis relictis quicunque fieret celerior, is felicior putaretur, id acciderat quòd è Syrtibus exire nauigia non poterant ob inopiam aquarum. Aluarus magnam manum mittit sclopettariorum secundum litus, qui in terram exeuntes protegerent. atq; cũ Mauri amici putarentur, multi ab illis sunt trucidati visa Turcica classe nulla habita amicitiæ aut iuramẽti ratione. nam ab inclinata ad surgentem fortunam, vt plerique faciunt, facile sunt conuersi. Cerda in eas difficultates illapsus est, quia peritorum ducum consiliis non paruisset, hortantium vt cito discederet in Siciliam, cum parum prosit imperatori habere peritos consultores, nisi ipse primum sapiat. Sed insulsi plerique cum cæteris autoritate præstant, se consilio quoque, & rerum multarum peritia præstare arbitrantur, quare per magnum subditorum exitiũ in multas calamitates per inscitiam denique incurrunt. Mittit ad Caruanum & Xexquem qui quærerentur iura amicitiæ sibi à Mauris non seruari; sed nihil commodum respondetur. quippe cum alter esset discessurus, alter accipiendis Turcis propensior videretur, quorum videbat futuram esse certam victoriam. Turcæ cõspecta classe Christianorum sua sponte in fugam versam miserabili horrendoque spectaculo modo hanc nauim, modo illam expugnant & demergunt. Sed in primis fugientes triremes insectantur. Auria spe salutis conclamata cum prætoria naui in terram impegit, atque in nauicula confugit ad insulam triremi arbitrio cathenatorum ad transtra relicta. accurrunt & aliæ quędam triremes & dicrota ad munitionis propugnaculum. Decem & nouem in potestatem Pialis classis summi imperatoris venerunt. decreuerat tamen Pialis classem adoriri, ad quam explorandam miserat Musthapham Mitylenes præfectum cum Luz Ali Calabro & eius maris, & omnium litorum peritissimo. Habebat in classe præter ordinaria præsidia duo Ianizzerorum & quatuor lectissimorũ Turcarum millia pugnandi cupidorum. Quędam triremes Antonium Maldonatum secutæ seruãtur, qui maluit maris amplitudini se credere quàm in syrtiũ angustias includi: quod Auria fecit, & alij nonnulli. at enim non ita erat spernenda Christianorum classis vt fortuna belli esset tam turpiter fugienda, quia semper præferenda est dubia victoria certæ cladi, quæ semper accipitur ex fuga. quis tam paruus est catulus qui fugientem canem non insectetur? nemo vtiliter repugnantem & pertinacem contra inuadit, quod fuit Auriæ consilium. Nam cum tanta esset classis, quantam superius recensuimus: omniaque nauigia optime instructa, quis tantus terror esse ob Turcicam classem iure poterat? Nauibus enim insignibus onerariis triginta in duas alas distributis, collocatis in medio triginta & quinq; triremibus, a fronte tribus quinqueremibus, ad latera triremium dicrotis & reliquis nauigiis, nulla magna trepidatio christianos inuadere debebat. vt enim equitatus in planitie, ita in mari præstare credendus est, qui bonitate & copia tormentorum præstiterit, nam antequam ad arma cominus veniatur, edita est clades hostium insignis, si aptus ordo sit seruatus. his accedit, quod minus turpis est calamitas per fortunam belli, quam per segnitiem & timiditatẽ accepta. Sed antequam Auria & Cerda discederent ex insula, præficitur insulæ defendendæ cum summo imperio Aluarus Sandęus & munitioni, cui promissa sunt breui subsidia. cum vero annona duorũ millium & quingentorum in tres menses esset parata, totidem euaserunt eo è clade à Turcis accepta, magister castrorum dictus est Michael Varaona. Aluarus hortatus Cerdam ad insulæ defensionẽ Siciliæ, se defensurum munitionem inquit tandin vt res Siculæ instruantur, at non posse omnino defendi munitionem censet ob inopiam aquarum, quæ iam deteriores in imo esse inciperent. Se ad extremum rem armis experiturum vbi negotium satis retardatum fuerit. Cerda collaudata hominis fortitudine & constantia, mox cum nouem catascopiis Melitam, atque inde in Siciliam peruenit. Aluarus per literas Melitensis magistri confirmatus ad spem subsidiorum, iubet post Cerdæ discessum quotquot possent fasciculos lignorum in munitionem comportari. euerti propinqua ędificia. fossas excauari ac muniri. munitionem amplis fossis & latis aggeribus cingi. Pialis parta classica victoria Dragutum Tripoli accersit, qui vndecim triremibus intra spatium sex dierũ mira celeritate comparatis accedit omni apparatuum genere instructus. copias quas vehere non potuisset, iubet terrestri itinere proficisci. accedunt quingenti Arabes cum Xesque, qui aufugerat ex insula. profecto Draguto copiæ exponuntur. Pialis mittit Hispanum cum literis ad Aluarum hortantibus ad deditionem honestissimis conditionibus. Responsum est alteram victoriam partam esse sine prælio, alteram per arma tentari oportere. Turcæ eo responso circiter duo millia passuũ distantia à puteis castra ponunt. ibi aliquot dies ociantur. Aluarus decernit Castra adoriri, sed cum

Imperatoris peritia necessaria.

Hispana classis turpiter profligata.

nuntiatum

nuntiatum esset esse præter insulanos duodecim millia hostium in castris, & nauigia quæ in latus concuterent, nimisque longam esse receptionem, mutat consilium, cum esset institutum rem pro-trahere. ad aggeres erigendos, spatia terra replenda, plateas superiores informandas animum adii-cit. duæ triremes visæ debiliores ob vetustatem soluuntur in tabulata plateatum. nam vt recurrãt tormenta, faciliusque impelli & retrahi possint citissimè firmissima & æquissima tabulata substernuntur inter aggeres aut corbes vimineos gleba oppletos. inde cœptum est leuibus prælijs cũ Turcico peditatu & equitatu certare semper inferioribus Turcis. ast vbi conuenissent copiæ, quæ vndique à Turcis expectabantur, castra ponunt ad Palmetum & ad ipsam munitionem, ita vt quantum fieri posset a tormentis protegerentur, cum agger prægaltus etiam a Turcis mox fuisset excitatus. per eam insignem Turcarum victoriam classicam piratæ quidam, quia nemo resisteret, vniuersum mare mediterraneum percurrunt. nonem dicrota Iuliæ Cesareæ egregiè instructa cum lectissimis piratis Taggiam primum prædantur, & alia loca quædam Genuensium, deinde Roccam brunam regulli Menecι multasque segetes comburunt, & ad portum Villæ Francæ, vocatumque caput diui Sospitis appellunt, qui locus est ducis Allobrogum. Dux cum esset tunc Villę Francæ audita immanitate incursionibusque piratarum nonnullos milites colligit, omnesque suos nobiles domesticos. mittit & Nicæam accersitum milites, & duo muralia tormenta, quibus nauigia & Turcas impeteret, propelleretque è castris. Sed qui cõuenerant cum & pauci essent, & rei bellicæ ignari, ac periti milites tunc abessent, Dux nihilominus aduersus piratas iter capit instructis his copijs, cum essent quadringenti milites: iubet Guidonem Piouenam cum suis alabardiferis excitare minutum prælium, qui primum locum post ducem obtinebat in castris. Piratæ statim facta descensione cum haberẽt circiter quingentos pedites sclopettarios plerosque cum longis sclopettis crassiores glandes trudẽtibus Duci obuiam procedunt. disploduntur curtulla tormenta in Turcas non fine aliqua cęde. Guido cum diu certasset leui prælio simulata receptione conatur Turcas procul à nauigijs abducere in insidias consistentiũ in acie. Sed copiæ partim imperitia rerum bellicarum, partim multitudine & clamore Turcarum territæ ita in fugam vertuntur, nullas vt neque ducis neque præfectorũ adhortationes, pollicitationes, aut minas audirent. Nam parum defuit ne Dux ipse vel cæsus sit, vel captus cum sæpe fuerit cum hostibus commistus. Piratę victoria ita potiti fugientes ad Villam francam vsque insequuntur. capti sunt circiter septuaginta, qui tormenta conabantur defendere, è quibus viginti fuerunt nobiles. ceciderunt vndecim tantum, inter quos insignes Carolus Valperga, Gusinengus & Mortelettus vir Britannus reguli. è Turcis septem tantum. Dux Villamfrancam se seruauit. missi sunt postridie, qui agerent de redemptione, nam Turcę per tormenta captiuorum & precium augère & celeritatem procurabant, primum petebantur quadraginta millia nummũ, at res in trecentos viritim perducta est inter nobiles, reliqui centum iussi dissoluere. numerantur duodecim nummorum millia, cum neque argentea, neque aurea vasa accipere pro redemptione voluissent. In insula Menynge Turcę paulatim fossam profundam ducunt, per quam tecti ad viã quã dam peruenirent, quę fossa erat in insula transuersa. ibi positis castris munitionem circundare, & obsidere incipiunt. curauerat Aluarus fossam illam impleri, sed angustia tẽporis illud non passa est. Turcæ ita vel sine reparationibus ferè tegebantur. ea fossa quia plurimi referret ad occupandos puteos, statuit Aluarus vt prçalta fossa ducatur apud munitionem, in qua frequentes custodię collocẽtur. In Scotia vero Galli terra marique Scotensium ac Britannorum armis obsessi Lethę suppetias è Gallia expectant, atque interim non solum se defendunt, sed etiam per noctem ac diem erumpentes repentinis incursionibus vel intra vallos hostium mira strenuitate hostes offendunt. Multos conatus post verberationes cum magna inuadentium clade fortiter sustinent. Scotenses ne tantũ suorum iacturam facerent, si per vim armorum munitione potiri conarentur, decernunt alia via pugnandum esse. omnibus igitur accessibus terra marique occupatis arctissima obsidione illã cingũt, vt eos per famem & penuriam rerum necessariarum ad deditionem compellerent, quos armis, & virtute militari insuperabiles propè esse cognouissent. Quę dum strictius aguntur, Scotię regina vidua rerum tantarum tumultibus & seditionibus eius regni afflicta sedandis ac defatigata quę totties repullulabant quoties consopitæ atque extinctę viderentur, iam corpore & animo languida ob assiduitatem multorum laborum, & sollicitudinum vitam cum morte commutauit, ac mirificũ sui desiderium in animis multorum reliquit. eius mortis nuntius cum Gallitarum Regi fuisset allatus, grauissimus accidit in tanta præsertim rerum omnium perturbatione, cum nõ solum de rebus Scotensibus, sed etiam de propria salute plurimum esset sollicitus, magnopereque reginę consilio acquiesceret in rebus eius regni. Cum non posset igitur auxilia mittere laborantibus pręsidijs Lethę, decreuit conuenire cum regina Britanna in has conditiones, quæ ita stabilitæ conclusęque fuerunt. 1. Vt rex & regina Galliæ & Scotię intra semestre spatium delerent in perpetuum ex omnibus scriptis, & vbicunque inuenirentur, titulum & insignia Regis Britanniæ & Iberniæ. 2. Vt regnum Scotię in posterum gubernetur à concilio duodenario nobiliorum eius regni, quorum sex à regina Britanna, sex ab ipso concilio insulę, siue Parlamento, nominentur. 3. Vt Scotenses veniam earum iniuriarum consequantur, quas in Gallos contulerint tum in præsentibus, tum etiam in pręteritis seditionibus, quod etiam confirmetur à concilio ad maiorem securitatem. 4. Vt omnibus Scotensibus honores, gradus, tituli, magistratus redderentur, neque Galli vllum magistratum aut titulũ obtinerent. 5. Vt Lethæ munitio euertatur aut relinquatur pro arbitrio præfectorum Scotensium. 6. Vt omnia Gallica præsidia excedant ex insula, atque in duabus tantum munitionibus sigillatim sexaginta custodes relinquantur, qui subiiciantur Scotensi iustitiæ, Scotensiaque stipendia mereãtur. 7. Vt Gallis armatos in Scotiam conuehere vetitũ sit, vel bellicos apparatus sine assensu concilij. 8.

Dux Sabaudiæ piratas ppulsare conatur.

Piratarum victoria.

Captiui magno precio redempti.

Scotiæ reginæ mors.

Pax Henrici cum regina Britanna, & conditiones. Tituli erepti.

Vt nihil

Vt nihil spectans ad religionem innouetur, sed res in quo sunt statu relinquantur. 9. Vt fęderatio & amicitia inter Britannos & Scotenses incontaminata, uti nunc se habet, relinquatur. Sic externis & intestinis coniurationibus, bellisque uexatus Franciscus Gallorum rex necessitati legum rationumque omnium Reginę parendū duxit. Scotenses post has conditiones confirmatas plerique infrenes antiquam religionem deserentes nouam prompriss imè amplectuntur, ac nouas leges. omnes igitur abbatias & cœnobia facto impetu multis auorum sumptibus, multo studio, multis operis erecta atque ornata funditus euertunt. Sacrorum usum obliterant. Sanctorum hominum imagines & picturas infringunt & abradunt. Cultum Eucharistiæ & Sacramentorum è medio tollūt, atque, ut uno uerbo dicam, omnem Britannicam impietatem imitantur. Reuocantur exules in patriam de consensu populi, nulla habita regum ratione. grauissima pęna proposita est per præconē exulibus, nisi intra certum spatium rediissent, cum multi, & quidā magnæ autoritatis in Gallia exularent. horum malorum omnium causa fuit Gallorum quorundam insolentia, qua usi in Scotenses uniuersum imperium & amicitiam amiserunt, quam per nuptias reginæ contraxerant. Nam Galli ob tenuem suspicionem non semel in subditos aut amicos animaduertentes cæterorum animos uel odio crudelis dominationis, uel metu imminentis periculi in se concitarunt, & ex imperio deciderunt. Nam ita Mediolanum amiserunt & multas urbes Insubrum. Prudentem sanè & iustū & moderatum principem nemo est quin æquo animo ferat, cum meliora præstent, deteriora subsideant. Qui cæteris igitur imperat, ac præstare dignitate cōtendit, per uirtutes se dignum facere imperio debet; cum nullum imperium quidquam faciat diuturnius aut trāquillius, quam uirtus principis. Nam omnes propè difficultates & calamitates & scelera irrumpunt in genus humanum per errores & inscitiam malorum ministrorum aut negligentiam principum. Pialis occupata fossa, quam dixi, aduersus munitionē in Africa, aggere pręalto extructo nō solum tegebatur, uerum etiā puteos occupat. fit Aluari edictum, nequis exeat ad leuia certamina iniussus: nam suos intra altam, rotundamque reparationem contraxerat ad morem propugnaculi, ne possent offendi à Turcis sclopetariis. iniuncta sunt militaria munia curanda Hieronymo Sandęo & Ioanni Osorio laborante Aluaro graui catarrho. obsessi quāuis prouocabantur & incitabantur ad leuia certamina, tamē edictum seruantes continent se intra munitionem. cum Turcæ uel ad fossam munitionis audacter inuaderent cum multis contumeliis, & conuiciis eorum, qui partem illā tuebantur, iam non possunt diutius edicto fręnari, sed irę stimulo acutissimo extra aggeres ad pugnam impelluntur. pugnatur. succrescentibus Turcis Christiani fraudem non obseruantes sensim alliciuntur à recedentibus procul à munitione. Irruentibus quibusdam equitibus demum profligantur & in fugā uertūtur, quos hostes ad fossam usque rotundam insequuntur. Qui fossas tuebantur turpe rati suis cedētibus opē non ferre, statim egressi atque cum refugientibus admisti pugnam atrocissimam instaurant. multi utrinque cadunt. fortuna tamen belli Turcis fauet. Aluarus cum Turcas & Mauros assiduè succrescere sentiret, nequid detrimenti pręterea à suis acciperetur, iubet canere receptui. Desiderati sunt in eo prælio circiter centum ex Italis, Hispanis & Germanis; è Turcis ducenti. Turcarum ita elati sunt animi ea uictoria, ut parui omnino facerent arma obsessorum. obsessi quamuis aliquantulum animos demiserant per eam cladem, nullum tamen munus militare parum accuratè exequuntur, cum Turcę semper fossis & aggeribus faciendis ac propugnaculis essent intenti aduersus castellū. Nam Pialis maiorem partem turbę nauticę, & multos fabros lignarios ac ferrarios exire iusserat è triremibus, qui cum Mauris tantundem continuò reficerent, quātum tormenta deuastarēt. agger aduersus castellum tam crassus excitatur, ut nullis tormentis penetrari posset. Dragutus propugnaculum meridiem uersus excitat ad castellum diuerberandum qua putarat simplici aggere muniri. cum breui se potiturum speraret, summo studio instat operi. cuius cōsilio cognito Aluarus ita omnibus reparationibus instruit, ut spem Draguti uanam irritamque fecerit. Illud consilium captum fuit à Draguto quia putabat castellum interius ita se habere, quemadmodum ipse reliquisset. Dū castellum acrius uerberatur, Aluarus curat cisternas aquarum. statuit ut aqua in singulas nationes uiritim diuidatur, cum Turcæ puteos propè haberēt à tergo. Sed renuebat eam diligentiam & parsimoniam aquarum ęstus & labores & uentorum molestia; quippe cum Auster aliquando tam molestus afflaret, ut corpora militum mirifice languida efficeret. Idcirco aquarum uasa aliquando pręter institutum in milites pleniora erogare necesse fuit, cū multi siti, & rerum multarum inopia morerentur, ac annona paulatim deficeret. Aluarus ad septimum idus Iulii cum Turcę in amplo & commodo loco essent castrametati, decernit hostes intra aggeres aggredi, quod unū remedium aduersus tot difficultates apparebat, importunitatemque temporum, & animorum militum consternationem. nam uidebantur depressiores, quam tantæ obsidionis necessitas postulabat. Nam plurimum prodest ad omnia negotia intrepidus & inuictus quidam animi uigor insurgens aduersus calamitates, & in primis vbi necessitas ita poposcerit. Iubet igitur quingentos sclopettarios Hispanos duce Galarza viro Hispano impigro, & Antonio Oliuera totidem Germanos loricatos cū sarissis instrui, qui duce Varaona ab oriente aggeres hostium adorirentur. imperatum est Italis vt eodem tempore ad meridiem in aliam partem irrumperent, pugnandoque coniungerentur cum Hispanis, & infigerent clauos tormentis quotquot possent. Monentur in diripiendis Maurorum impedimentis ne occupentur, sed niterentur quacumque irrumperent sibi viam ferro patefacere. ita instructi postridie diluculo castra hostium inuaduntur tanta virtute, tātoq; impetu ut repēte fossas pertransierint & aggeribus nullo negotio superatis in castra hostium peruentum sit. sed quia neque ordo seruatur, neque fugientibus Turcis à prædandis diripiendisque tentoriis abstinetur, omnis victoria tardā tibus extorquetur è manibus. Nam Turcæ ubi primùm arma Christiana in se importari sentiunt,

Scotēsiū hęreticorū insolentia.

Nimia seueritas periculosa.

Pialis Meninges munitionem oppugnat.

sic territi sunt repentinæ & inopinæ rei nouitate, vt totis castris metu ac trepidatione repletis vulnere etiam à Draguto in femore accepto, quid caperent consilij ignorarēt. Sed omnium gloriosarum rerum, optimorumque consiliorum populatrix auaritia tantam rei præclare agendę opportunitatem euertit. Nam Turcis, dum hi diripiendis tentoriis occupantur, datum est tempus se colligendi, qui cognita Christianorum confusione & errore cum magnis clamoribus & uociferationibus in castra redeunt. Diripientes inuadunt, tanta celeritate impetum faciunt, ut statim in fugā uerterint. nam qui modo erant uictores tanto metu replentur, ut nullas pręfectorum aut ducum adhortationes audientes ad aggeres vsque munitionis refugerint. Aluarus iubet paratas copias in eū euentum duce Plantanido magistro instruendarum copiarū fossas defendere, quod nisi fieret Turcis commistis una irrumpentibus cum Hispanis & Italis in munitionem conclamatū illa hora fuisset de omni salute obsessorum. Nā Turcæ ad fossas usque insectantur, donec Antonius Oliuera, Iulius Malnesinus, Rodericus Cardena Hispanus sumptis scutis ac strictis gladiis impetum irruētiū Turcarum represserunt. Tum sclopettarij non nulli exeuntes in Turcas suis locum cedūt ut in mutum se reciperent. multi Turcæ tormentorum ictibus laniati sunt redeuntes ab insequendo, quia globi in muros latericios incidentes lateres ferebant in acies. ceciderunt sexcenti Turcę. tribus tormentis sunt claui infixi. ex obsessis triginta; inter quos insignes Caluanus Angosciola & Carolus Rhoensis. Cęsorum capita abscissa hastis infixa è regione munitionis erecta sunt ad cæterorum terrorem. Pialis intelligens quanti referret illa insula potiri, & ad obedientiam Solimani compellere, triremem mittit Byzantium partam victoriam nuntiantem, seque non prins cessaturum ab oppugnatione, quām capta munitione insulam liberet ab imperio Hispanorum. Mittit ad conuehendū panē nauticū & cōmeatū, quem rex idē Tunetanus promiserat, qui modo Cerdę sclopettarios & omne genus auxiliorū pollicitus fuerat, si uelit Turcas eiicere ex uniuersa Mauritania, modo post uictam classem Turcarum arma uictricia secutus fidem pro fortunę arbitrio mutauerat. Pialis qui antea non exibat è classe, nisi per diem; pręficit classi uniuersæ rebus necessarijs instructæ Mustaphā pręfectū Mitylenæis rebus, ipse cū Turcis, Ianizzeris, Spacchibus, Asapibus, aliisq; nōnullis spe prædæ secutis, descensionem facit è classe; atque hi erant nouem millia hominum. erant & tria Turcarum millia Draguti. duo captiuorum è classe, quorum opera utebatur erigendis reparationibus & aggeribus extruendis. mille insulani sclopettarii, mille & quingenti Mauri & Arabes & Turcæ equites. tot enim auxiliis vndique accedētibus excreuerant. omnibus præsentibus putabatur Dragutus consilio & existimatione præstare, qui nitebatur persuadere Piali munitionis expugnationē esse facilem, quod cum ita censeret esse, suas copias in tres partes diuisit. iubet reparationes amplia ri, neque quēquam exire, cum uideret quantum detrimenti cepisset, & quantum esset capturus. ipse propugnaculum expugnandum sibi deligit quod Cerda, & quod. Chiricus faciendum curauerant, & murum inter vtraque. Draguto Gonzagam cum suis copiis committit expugnandum. Luz Ali Calabro propugnaculū Sancti Ioannis uocatum. His ita diuisis experitur per tormenta quæ pars munitionis esset debilior, decemque & octo muralibus Cerda & Gonzaga propugnacula concutiūtur. Aluarus per transfugam monetur quæ pars putaretur debilior munitionis, quare reparationes quoquo modo instaurat. Sed iam penuria ita succrescebat aquarum, ut paruula mensura quotidie viritim daretur. erat Siculus quidam Sebastianus intra munitionem, qui se dulcem aquam è salsa elicere profitebatur per plumbeum uas, quod lābicum vulgus appellat, id faciens uix viginti cados implebat quotidie, quod exiguum quiddam erat tātæ multitudini per maximos æstus præsertim eò uentum est demum, ut pro precio mercimoniorum fieret cum aqua permutatio, his accedebat quòd omnia præsentia edulia sitim excitabant, cum ferrentur maximi labores per dies caniculares. nam thunni, caro salita, caseus ex insula Sardinia conuectus dabatur in cibum. His tot difficultatibus fiebat, ut multi in castra Turcarum transfugerent, multi intra munitionem semiuiui laberentur humi, & uel aquæ haustu viderentur reuiuiscere. Multi Hispani à certo metu mortis ad certam seruitutem voluntariam se trasferebant, multique fiebant Turcę. nam sequentibus ceteris nationibus tam fędum Hispanorum exemplum, vt necessarium propè, mille & quadringenti in castra aufugerunt. Turcæ in dies munitioni per fossas & repationes propinquant, quæ semper propinquiores excitantur è palmis & fasciculis lignorum & gleba, ne possent offendi tormentis Christianorū. nam ubi ad staturam hominis erexissent, tam firmam cathenationem è palmis & olluis faciebant, nulla vti tormenta penetrare possent. Cum perduraret verberatio, turrisq; castelli rotunda ad oriētem esset disrupta, vt vacua, custodiæ propter ruinas eam defendendam nō putant, & fossas vacuas deserunt. illud grauissimè tulit Aluarus, non tamen vlla ratione custodias reducere potuit. Decernitur saltem ut fossæ repleantur, quòd hostes eò accedere cum scalis dicerentur. id factum est, at non aptè propter celeritatem, cum Turcæ ibi commodè tegerentur. statuit Aluarus Turcas ad occasum apud puteum adoriri, quare intra ruinas quasdam murorum trecentos Hispanos & totidem Italos locat in insidiis. Intra fauces angustiasq; duarum fossarū propè concurrentium ad puteum à Turcis ductarum post quasdam turres iubet Gallos centuriones cum prima luce exire cum suis cohortibus. hi vt iussi sunt tam strenuè Turcas inuadūt, tantaque alacritate, vt in fugam verterint. erat imperatum Gallis vt cum idoneum tempus videretur sese ad insidias reciperent, vt Turcę circunuenti trucidarentur. at Turcis succurrentibus iis qui laborabant, Galli cedunt paulatim vt iussi sunt, augentq; animis hostium alacritatem ad insequendū. hos ubi in insidias attraxissent, circunuentosq; putarent, erumpunt ex insidiis Hispani & Itali tam cito vt Turcæ quamuis multis amissis periculum omnino euaserint. Sic omnis vis & tormenta in eos parata obdormitarunt per inscitiam. Gallis cum essent circiter mille incolumibus intra fossas reuersis nonnihil animi

Auaritia populatrix rerū gloriosarū.

Draguti existimatio

Aqua dulcis è salsa.

ardor

ardor & fortitudo excitata eſt obſeſſis, atque ita vt non mediocriter hoſtem infeſtarent, qui nouis foſſis in horas, nouisque reparationibus arctius obſidere conabantur. nam ſemper iis occurrebatur nouis reparationibus ab obſeſſis, interdumq; erumpentes non paucis cladibus Turcas affligtabant. Pontifex interea qui Camerini principatum adiuncturus erat nouis nuptiis, vt diximus, iubet diem dici Placentiæ Parmæq; Duci. Imperat ſua iura in medium afferre, quibus fretus poſſideret principatum Camerini, vt videretur an ea præſtarent iuribus pontificiis, quæ pro Virginia aduerſus ipſum ducem afferebantur. Hi dum diſputant inter ſe de Camerini principatu, ſeptem biremes, quę noluerant fortunam cum reliqua claſſe Hiſpana experiri, meliorem fortunam apud Lotophagiten expectantes non procul a munitione iuſſæ ſunt malos demittere, atque inſtrui vt ampliſſimi pontis inſtar omnes in vnum coniunctæ amplam aream ſuperius pręberent ad defenſionem, quę reparationibus & tabulatis latera protexerant. poterant etiam defendi ab oppido, quod erant propinquę, & illi opem ferre pro opportunitate, cum ita eſſent tormenta directa ab orientis latere vt Turcas plurimum infeſtarent id latus obſidentes. decretum eſt à Turcis vt ea perpetua moleſtia liberarentur, malleolos iniicere, atque omnia dicrota coniuncta vno tempore concremare, quę prouincia Luz Ali fuit iniuncta. Ille per obſcuritatem noctis nonnullis nauiculis cum militibus & ignibus miſſilibus profectus biremibus propinquare nititur, ſed cathenis trāſuersè ductis impeditus & exauditus fuit, quare repellitur cum multa ſuorum iactura. ea clade inflammatus ſtatuit alia via rem adoriri, quippe cum mane paratiſſimo & expedito globo Turcarum eas inuaſerit diluculo cum magnis vociferationibus. Nautæ partim multitudine inuadentium, partim inuſitatis Afrorum clamoribus territi relictis nauigiis in mare deſiliunt vt ſe ad munitionem ſeruarent. id ipſum faciunt, milites illorum fuga conſternari & animum deſpondentes, quare Aluarus frequentem globum ſclopettariorum mittit, qui cōferto prælio hoſtem frænarunt partim ſclopettorum glandibus, partim minoribus tormentis multos proſternentes. Accepit lætale vulnus Varaona caſtrorum magiſter, qui paulopoſt ex acceptis vulneribus & lætali in primis fatis cōceſſit. cum ſummus imperator Turcarum Pialis ſentiret omnem operam ludi, quòd neque conatibus, neque crebris verberationibus quidquam proficeretur, decernit opus eſſe occupari foſſam, quæ puteum protegeret, vnde aqua hauriebatur ab obſeſſis, ac puteus inter pugnandum impleretur ſaxis. Illud vbi Turcæ cum Mauris fuiſſent aggreſſi, Aluarus monitus, qui fidiſſimum & diligētiſſimum habebat exploratorem in caſtris, qui aduentabat in oppidum per obſcuritatem noctis, iubet vt ad vetandum illud facinus ſtatuto tēpore confertiſſimus globus præſtò eſſet, in quem locum directa ſunt tormenta. cum Turcę & Afri ad opus acceſſiſſent, immaturè & non expectata occaſione diſploſis tormentis patefactæ ſunt inſidiæ, quare Turcæ quamuis multis è ſuis amiſſis cladem illam deuitarunt. quam inſignem, ſi maturato conſilio obſeſſi vſi eſſent, erant capturi. Cæterum cum multi quotidie transfugerent in caſtra ob penuriam aquarum, & annonæ, pertęſi tot laborum militatium, certiorem faciunt Pialim de omnibus difficultatibus, quæ erant intra munitionem; quibus allectus munitionem ſcalis adhibitis ſummis conatibus vndique inuadit. id antequam fiat, explorator certiorem facit per noctem Aluarum, atque hortatur vt inſtruat reparationes ad occidentem, quod factum eſt ſummis opibus, ſummaque diligentia. Sed enim cum equites leuiores quidam transfugiſſent, monuiſſentque de munitionis apparatibus, quę ignibus, tormentis, aliis telorum generibus eſſet inſtructa aduerſus omnem vim inuadentium, & ad orientem præcipuè, mutatur conſilium, ſtatuitur vt munitio inuaderetur ab ea parte, quę mare proſpiceret. vbi dicrota eſſent ad pugnam parata, Aluarus per eundem exploratorem fit certior denuo, quare omnia neceſſaria pro viribus parat, tormentaque dirigit, vt ſibi videbatur conferre: nam Turcę occupatis triremibus ab ea parte putarant munitionem non poſſe defendi. Monet explorator, certum diem conatus neſciri, ſed non poſſe multum differri. quoniam captum eſſet in caſtris etiam annonæ penuria laborare. Aſt vbi dies inſtaret conferendi prælii, vt rurſus monitus eſt, omnia tormenta ſunt eo directa, & aucta nauigiorum præſidia. Vbi primum illuxit omnis generis nauigia Turcarum plena conueniunt, ſed cathena tranſitum impedit, quam fruſtra infringere conantur. Ex altera parte Turcæ ac Mauri munitionis propugnaculum Gonzagam multo impetu inuadunt, nequa ſubſidia laborantibus nauigiis mitterentur. Cum primum nauiculæ propinquaſſent cathenę, nauigiorum præſidia ac munitionis tantam glandium, globorumque procellam & grandinem in nauiculas, Turcasque profundunt, vt frequentes in morem foliorum ex arbore concuſſorum deciderent. At vero dum certatur ad triremes exeunt trecenti pedites ex ea parte munitionis, quæ ſpectat ad occaſum. Committitur leue prelium. Turcæ veriti ne caſtra diriperentur dimiſſa pugna multis è ſuis amiſſis redeunt in caſtra. Sed quoniam multi quotidie profugerent, fit edictum Aluari iuſſu, vt quicunque fugientem intermiſſet certum præmium conſequeretur, quod tamen nihil profuit. nam Turcæ aquam, vuas, pepones oſtentantes cognita penuria obſeſſorum, eos ad ſe alliciebant, qui poſtmodo capti ad tranſtra cathenabantur, aut diuendebantur. Pialis transfugarum hortatu verberationem à muro diuertit in latera propugnaculorum, ita vt nemo defenſionibus propinquaret, quin a Ianizzeris cęderetur, quare vela nauigiorum neceſſario pro reparationibus ſunt erecta, quibus tranſeuntes tegerentur. nam tanta erat, tamque frequens vis tormentorum, vt plura quatuordecim millibus globorum ſint in munitionem coniecta. Sed cum ſummus copiarum imperator Pialis intelligeret ſe actum agere in dies, decreuit arte tentandos eſſe atque impellendos ad deſperationem animos obſeſſorum, quos neq; victus penuria neq; vi tormentorum, neq; aſſiduis laboribus vel frequentibus præliis, vel vlla militari induſtria mollire aut flectere potuit. Simulat igitur triremes quinquaginta nuper aduentare Byzantio cum multa commeatus, bellicorumque

Camerini principatus iura repetita à duce Parmæ.

Stratagema.

appara-

apparatuum copia, accrescentibus auxilijs, quas triremes per noctem hac ipsa de causa iussit in altum recedere. triremes vbi propinquarunt redeuntes magna facta est militaris salutatio pluribus tormentis displosis atque editis ingentibus clamoribus cum magno tubarum, tympanorum, bellicorum instrumentorum omnis generis strepitu. Preterea enim triremis, vbi primum apparuit, flammam extulit & duo vexilla, quod erat lætitiæ signum. facta vtrinque militari salutatione omnes terrestres copię ter conclamarunt, vt mos est illarum nationum. Repetitæ sunt vesperi ter eædem salutationes displosis tormentis, & sclopettis in castris cum vociferationibus. multæ epistolę sagittis infixæ iaciebantur intra munitionem, alię quorum hortabantur ad deditionem, aliæ significabant quid artificij Turcę molirentur in castris, & quod quatuor triremes Byzantio sulphureum puluerem globos ac sagittas aduexissent, quòd nisi per sextilem confecissent negotium, Turcis vasa colligere opus erat ad nauigationem. Pialis mittit qui Aluarum hortaretur ad deditionem propositis honoribus, pręmiis, & dignitatibus, quæ eius virtuti conuenirent: cum necesse esset omnino vel per summam inopiam rerum necessariarum, vel per vim ferri in hostis potestatem venire. non esse prudentię militaris inquit pugnare aduersus necessitatem, quæ omnibus legibus, omnique ratione est potentior; sed potius temeritatis & nescientis vti rebus pręsentibus. Præstare honorificas deditionis conditiones accipere, quàm incertos fortunæ euentus tam inclinatæ expectare: quippe cum nulla reliqua sit spes subsidiorum Hispana classe tam fœde profligata, & capta, insula fauente vniuersa obsidentibus, erepta facultate aquarum & puteorum, præsidiis munitionis vel fuga vel clade debilitatis, & iam ita diminutis, vt tot laboribus omnino breui non sint factura satis, cum rerum inopia tamen non mediocriter sint afflicta. Aluarus his auditis respondet se neque literas, neque nuntios amplius admissurum. munitionem nullo pacto nisi armis per multorum cladem obstinatissimè posse obtineri. Id responsum Pialis pertinaciæ plenum, quod penè victoris at non penè victi videretur, & refertum superbia ac minis, ægerrimè tulit, quamobrem arctius obsidere cœpit. omni industria molitur incommoda, & difficultates. voraginem occupat in qua aqua minus salsa reliqua inueniebatur propinqua, qua vtebantur obsessi per ignē exempta salsedine. deuastatis lateribus propugnaculorum per crebram tormentorum vim in fossas operas demittit, quæ propugnaculorum acumina ligoribus detraherent, ac deuoluerent. id cum facile fieret, Turcæ cognita eius laboris vtilitate iubent omnia propugnacula pariter deuolui. Aluarus cognito periculo instruit reparationem interius, vbi per multos dies posset se defendere, si vel omnia propugnacula deuoluerentur. ibi multas tubas ignis missilis parat. cados pulueris tormentarij transfixos cum funiculis statuit sub tabulatis occultis terra superius constrata, quo contractis funiculis accensis proxima quæque repente conciperent ignem, & ferrentur sublimia. multos asseres clauis transfixos locat, & arena contegit, qua hostes essent inuasuri. Turcæ igitur propugnaculum Quiricum primum inuadunt, vbi recentes defessis semper summittuntur. cum primi cuniculis, ignibus missilibus, asseribus transfixis absumerentur variis artibus ab obsessis excogitatis. nam difficultates faciunt ingeniosos. atque cum magna multitudo Turcarum in eo prælio cecidisset, apparatusque intra munitionis reparationes nunnarentur, coacti sunt recedere. Cęterum ex aggeribus, fossæ propugnaculum ita sublime erigunt mira celeritate intra triduum, vt Cerdę propugnaculo imminerét, atque alterum rursus è regione Gonzagę, ad quæ concremanda Aluarus multos mittit cum ignibus missilibus ante comparatis, qui partim initia comburunt, sed frustra postea absumitur omnis opera ob copiam arenę, & terrę superiectę, partim in castra hostium transfugerunt fame compulsi. His difficultatibus etiam circumuentus Aluarus coactus est suos intra munitionem prorsus continere, quare animum ad munienda loca interius conuertit. Cerdę propugnaculum Franciscum, & Alphonsum Golfinos centuriones, muri spatiū inter propugnacula Germanos duce Gabriele Mauro tueri iubet. Sed iam Turcę Gonzagā ita detraxerant, vt viam tam amplam, & planam fecerint, vt equus posset ascendere, quare statuunt illud occupare. nam tanta industria demoliendis propugnaculis vtebantur, vt trabes etiam, quę clauium, & firmamentorum vice fungebantur in iis sustinendis omne opus facile redderent, funibus & vi instrumentorum mechanicorum euellente. accedunt. locum ascendere conantur. certatur vtrinque summa contentione pertinacissimè. multi cadunt. nisi Aluarus ipse opem tulisset, confectum fuisset negotium illo die, cum etiam vulneratus fuerit. Multi centuriones ceciderunt vtrinque, plures vulnerati. Turcę postmodo e regione Cerdę tormentum erigunt in plateam interiorem munitionis tanta cum obsessorum molestia, vt nemo appareret incolumis. Diuisa est platea aduersus illud incommodum, reparationesque quędam erectæ, at incommodum euitari planè non potest. nam, & rotę currulium tormentorum infringebantur, & Cerdę ac Sancti Ioannis propugnacula tuto ligonibus detrehebantur ita, vt via plana ad inuadendum pateret. rursus Turcę munitionem cum scalis inuadunt, quæ tanta virtute ab Italis, Germanis, & Hispanis quibusdam defenditur, vt reiecti sint non sine iactura. erant eo redacta propugnacula, vt tanquam per planitiem possent conscendi, sed propter interiores reparationes Turcę nolebant fortunam belli experiri, certamque victoriam, quam inopia aquarum & ignium intra munitionem breui pollicebatur, fortunę arbitrio committere. Prætereat iam Iunius mensis, & magna pars Iulij inter hec leuia certamina & demolitiones ac reparationes crebras vtrorumque. cum ligna etiam obsessis cœperunt deficere ad aquam salsam purgandam, nuntiatumque est annonam in triduum tantum superesse. Aluarus tarditatem certam esse iacturam intelligens, at in fortuna belli spem reliquam esse positam, suos ad inuadenda per noctem castra hostium, extremumque conatum experiendum hortatur. Laudat militum virtutem, & constantiam. Demonstrat nullum esse for-

Pialis adhortatio ad deditionem.

Aluari Sādæi oratio ad extremam pugnam.

titudinis gentis, quod in illis cumulatè spectatum non sit, cum tam gloriosè ad eam vsque diem cum molestissimo hoste, cum perpetuis laboribus, cum iniquitate & inclementia aeris, cum, quod est magis admirabile, annonę, aquarumque penuria fortissime pugnauerint, atque inuictissimi aduersus tantarum difficultatum molem perstiterint. Iure igitur non milites, sed imperatores militum, omnes præsentes posse censeri, qui singulari virtute & constantia tamdiu sint vsi. Sed cum ad omnium rerum summam inopiam res sit deducta, cum tormenta partim ab hostibus sint globis infracta, partim quòd nimis frequenter necessario disploderentur disrupta, prostrata propugnacula, aquæ, annonaque consumpta, omnia ad defensionem necessaria exhausta, non esse committendum vt pristinę virtutis obliti videri possent, vniuersamque gloriam tot laboribus, vigilijs, periculis, difficultatibus acquisitam, vno temporis momento abiiciant; quod apparebant facturi, si expectarent vt intra munitionem ab hostibus vel armis vel fame turpiter & per inertiam opprimerentur. vniuersam gloriam in exitu rerum consueuisse à plerisque iudicari, cum pauci sint, qui res diu præclare, honorificeque gestas respiciant, si in vno articulo temporis vires aliquantulo remissiores apparuerint; omnesque respiciunt semper vltimos tantum euentus. Summæ esse prudentiæ in summis difficultatibus scire honorificum & salubre consilium inuenire: quod si optatum finem sortiatur, salutem affert & opulentiam, & quietem, & gloriam vno tempore. Sin autem bene decreta male succedant, illud tribuitur à sapientibus & rerum humanarum peritis iniquitati fortunæ, at non imbecillitati aut timori sapienter constituentis. Alterum horum in præsenti necessarium esse, vel ut viui per ludibrium tanquam fœminæ capiantur ab hostibus, & moriantur inopia victus, vel tanquam viri fortes salutem & rerum omnium copiam in armis positam esse existiment. Non timendam esse fortunam belli; quia non semel accidit, vt qui abiecta spe saluris hostem fortiter inuaserint quamuis pauci multos profligarint, fuderint, trucidarint, victoriam acquisiuerint. In vno certamine, quod proponitur, sitam esse totam laborum virtutisque gloriam, spem salutis omnium scilicet, & insulę imperium ac totius Numidiæ, Christianorum armorum existimationem. Non solùm pro dignitate Philippi Regis, sed pro militari gloria, pro Christi cultu, pro auita & incontaminata religione aduersus sempiternos hostes Christiani nominis certatum iri: sed pro vita, pro sanguine, pro iugulo singulorum, quod vnum ab hostibus crudelissimè & obstinatissime tot contentionibus, totque pręlijs, quamuis frustra contra viros fortes, expetitur. vbi cessauisset Aluari adhortatio, omnes se prompto esse animo exclamarunt, quare iussi sunt curare corpora, quoad belli signum daretur. postridie hora circiter tertia ante lucem ratus Aluarus se imparatos hostes, ac nihil tale suspicantes inuasurum, iubet suos exire ab ea parte, quæ mare prospectat, vt quæ minus accuratè à Turcis custodiretur, orientem versus. iubet portam aperiri, quæ multa gleba oppleta fuerat, atque in loco opportuno copias in aciem instruit. Præmittit trecentos ad inuadendum aggerem hostium, qui pugnando uel ad tentoria vsque penetrarent cum suis ducibus. statuitur vt ipse cum reliquis copijs hos sequeretur. Sed cum à Mauris perspecti fuissent, cęptum est ad arma totis castris conclamari. Hi summa celeritate vsi, nulla concessa hostibus facultate vt armarentur, obuios quosque trucidant. vel tertios aggeres superant. Turcas in fugam vertunt. ad tentoria vsque penetrant. Aluarus cum illis, qui sequebantur vigiles trucidat, atque primæ aciei victoria vtitur. Sed cum multi non exissent è munitione, sicuti statutum fuerat, Turcæ in aciem instructi pluribus è partibus hos circunsistunt, multosque trucidant, quare sunt coacti terga vertere. Nam tametsi Aluarus ad prælium instaurandum illos hortabatur, demonstrabatque potius in armis, quàm in fuga salutem posse inueniri, tamen territis animis verba honorifica nihil profuerunt. nemo enim inuentus est, qui illum sequeretur, præter duos spectatæ virtutis viros, Marottum & Peracchium Neiardum viros Hispanos. Aluarus vbi non posset redire ad munitionem, fretus noctis obscuritate ad biremes se recipit, vnde nuntiatum mittit præfectis munitionis vt eam tuerentur, quod esset eò crescentibus aquis accessurus. Quidam è fuga se ad munitionem recipiunt. Marottus vulneratus venit in potestatem hostium. ceciderunt in ea pugna Hieronymus Bauus, Alonsus Golfinus, Ioannes Ouandus, Petrus Aluarecius insignes, & alii multi vulnerati. at multo plures è Turcis. Cum milites reuersi ad munitionem Aluarum non viderent, quia nuntius fuisset captus, mirificè omnes animo sunt collapsi, quamobrem multi in castra hostium diffugiebant. vbi nuntiatum est ad biremes se seruasse, id etiam Pialis per transfugas cognoscit. suos hortatur ad expugnationem. inquit non esse annonam nisi in biduum. ita territos esse defensores per sui ducis absentiam, vt munitio nullo propè negotio capi possit. Turcę quinque tormenta interim dirigunt in tres biremes, quæ combustis ceteris superfuerant, quare aduentus Aluari in noctem protrahitur. Pialis suos hortatus ad inuadendum iubet, vniuersam turbam nauticam exire ad spectaculum victorię. ea dũ parantur ad expugnationem, præfecti munitionis, cohortiumque duces, vbi nuntiatum esset Aluarum velle se seruare in catascopio, conueniunt communi sententia habitis comitiis vt ageretur de deditione, quando nulla prorsus reliqua spes esset subsidiorum. vexillum igitur in Quirico erigunt ad signum deditioris, atque Turcæ aliud ad signum amicitiæ intra suas reparationes. hoc viso vexillo concurritur ad expugnationem biremium totis propè castris. Aluarus hortatus suos ad pugnam atque defensionem, vbi nauiculam sibi parasset ad salutem, si fortuna belli parum feliciter aspirasset, his visis accingitur ad prælium. Sed cognita deditione suorum, qui Turcas munitioni propinquos non offendebant, post diuturnum certamen salutem sibi pa-

Aluarus se seruat ad biremes.

In munitione vexillũ erigitur deditionis.

rare ſtatuit. nauiculam ingreditur, quem cum multi duces vellent ſequi non ferens tantum pondus nauicula in paludem demergitur, quare Aluarus cogitur in biremem munitam reparationibus euadere. Ceſſatur a pugna vel ipſis hoſtibus repellentibus illum inuaſuros. Promuſsus quidam Turca Genuenſis hortatur Aluarum ſtantem in prora biremis. ſtricto gladio cum ſcuto, vt ſe dederet ab omnibus iam derelictus, ne in viliorum Turcarum poteſtatem veniret; qui reſpondet ſe nemini velle dedere, ſed vltro venturum ad Pialim, ſi promittat ſe deducturum. Ita vel inuitis, qui volebant in via trucidare, defendente Promuſſo ad Pialis tentorium adducitur. Pialis perhumaniter poſt primum intuitum eum excepit, vt virum fortem, & ſingulari cognitione rei militaris, ſed tamen queritur quia maluerit per tantas difficultates libertatem amittere, quàm honeſtiſſimas conditiones accipere cum multa vtriuſque iactura. reſpondet Aluarus ſeſe vel per eas difficultates fuiſſe omnia ſuperaturum, niſi animus militibus defuiſſet. poſtea iuſſus eſt abduci in prætoriam triremem, vbi erat Ioannes Cardona, Sancius Leua, Gario Cerda filius proregis Siciliæ, & Berlingerius. datur munitio Turcis poſt multas controuerſias illa conditione, vt omnes, qui munia militaria aut dignitatem haberent inter milites cum viginti & quinque priuatis è ſingulis cohortibus liberi excederent. His ita ſtabilitis portæ munitionis aperiuntur. at Turcæ nulla ſeruata lege vel promiſſis omnes propè intra munitionem repertos perfidè ac miſerabiliter trucidant. Qui ſeſe in caſtellum receperant, poſtridie in miſerrimam ſeruitutem ſunt abducti. Nam primo die cæſorum per tot pugnas recordatio, & ira atque indignatio, quæ in animo inſederat ob tot exantlatos labores, fecit immemores captiuitatis, & prædæ. his accedebat quod gens illa parum eſt fidei ac promiſſorum obſeruans, ac pro innata barbarie parum particeps humanitatis, cum apud illos magna crudelitas, & quaſi ferarum ingenium, & humani ſanguinis propè ſitis, magna fortitudo, & vis animi verè militaris credatur: nam qui æquiore animo humanum ſanguinem, & vulnera, & cædes quaſi per ludum videre ſuſtineat, is fortior propè miles, quàm qui ingenio, & prudentia hoſtem ſuperauerit, apud pleroſque eorum putatur. Non defuerunt tamen, qui nihil promiſſum fuiſſe a Piali contendant ad illum ab ea perfidia expurgandum, ſed iis tantum promiſſam libertatem, qui negotium tractarunt. Poſt captam munitionem Pialis imperio inſulæ libero potitus octo dies in inſula moratur, dum tormenta, aliiſque apparatus bellici portarentur ad claſſem, & daret Draguto quædam mandata, vexilla; & tormenta Chriſtiana, & cætera victoriæ inſignia cum magno Chriſtianorum ludibrio, illis Numidicis nationibus oſtentans, dum commeatuſque Tripoli aduehereretur. Enimuero vel ex hac ipſa Chriſtianorum clade facile apparuit quanti ſit opportuna celeritas in rebus bellicis, cum ea ſola potuiſſet tantum malorum cumulum auertere. Pialis antequam ex inſula diſcederet hortatu Draguti conſtituit Tripolim petere quo res Maurorum ſiue Tiagorenſium, & Arabum componeret, a quibus Dragutus anno præterito fuerat infeſtatus. eo conuenit. claſsem ornat multis vexillis præpoſtere attractis, & pendentibus de antemnis, cum magna ſalutatione tormentorum intrat. accipitur à Draguto ad lautiſſimum conuiuium. poſtea cœpit Mauros Tiagorenſes caſtigare, per ſummamque ſeueritatem iudiciorum in ſeditioſos finem diſcordiis, & contentionibus impoſuit. Dragutus illi captiuos proceres ſumma diligentia commendat, hortaturque libertatem procurare, tanquam pro viris non ſupplicio, ſed omni genere laudis digniſſimis, qui fideliſſimè, & fortiſſimè pro patria militaſſent. Pialis vulneratos captos in munitione Mauris relinquit ad ſubleuandam claſſem, deinde Byzantium proficiſcens Melitam verſus iter capit. tormenta Melitenſia ex oppido diui Angeli atque è triremibus diſploduntur in Turcicam claſſem non procul ab oppido prætervectam; atque non multo poſt reiecta eſt tempeſtate ad inſulam Siciliam. Egreſſi ſunt quidam Turcæ aquatum inter Pachynum, & Syracuſas, è quibus alij cæſi ſunt ab equitatu inſulæ, alij capti. Sed poſt paulo claſſis felici nauigatione vſa vehitur ad oppidum maritimum Auguſtam. Illud a præſidiis relictum diripit, & ſuccendit. inde prækternauigans Calabriæ litora, & Ericutam & Nicopolim & Naupactum & Cephaleniam ac Zacynthum Methonen peruenit, vbi munus accepit, quod ſolent Veneti pro ſua liberalitate ſummo Turcicæ claſſis imperatori offerre. inde ad portum Tęnarium peruentum eſt, vnde nauigia quædam Chriſtianorum fines illos prædationibus infeſtantia perſecutus poſt biduum ad Maleam Laconiæ promontorium appellit. Tum ad Rium Meliceriumque applicuit, atque inde Nicopolim ſiue Gallipolim profectus poſtulatum mittit vt liceat Byzantium accedere. Triremes viginti interim mittit ad Aegæi cuſtodiam. poſtea conceſſa facultate adeundi Byzantij triremes Rhodias & Mitylenæas & Nicopolitanas dimittit, ipſe Byzantium contendit. ingrediens Helleſpontum prætoria omnibus præcedebat, quæ Lychnum ſiue phanum geſtarent, triremibus. Hunc multo interuallo viginti anteceſſerant multis Turcicis vexillis ornatæ, multiſque captiuis præpoſterè attractis. in lateribus multa geſtabant trophæa galeis, ſcutis, thoracibus, gladiis armata, quæ latera iucundum ſpectaculum poſſent præ ſe ferre. His prætergreſſis Pialis eodem ordine accedebat cum nobilioribus vexillis præpoſteris, quem ſequebantur captiuæ triremes ac poſtea vniuerſa claſſis ſecuta eſt, dum è regione imperatorij ſeptri conſtitiſſet. omnis autem Byzantina multitudo erat in ſpeculis, omneſque victoriam Imperatori conclamabant. Ibi vniuerſa diſploſa ſunt tormenta claſſica ad vniuerſam [illegible]nem tantæ lętitiæ. egreſſo Piali è prætoria naui captiui eius domum adducun-

Aluari deditio.

Munitionis deditio.

Maurorũ ingenia & quorundam Turcarum ſimilia feris.

Draguti mãdatum clemens.

Põpa Pialis Byzantium adeuntis.

Aluari animi magnitudo.

adducuntur, vbi tenebantur & alii. at Aluarus illuc ingredi noluit, quia diceret suæ dignitati locum vulgarium captiuorum minime conuenire, quare aliò fuit adductus. Pialis exceptus est multis honoribus à Solimano. nec ita multo post captiui insigniores seruato ordine militari galeis & thoracibus, cæterisque armis induti adducuntur domum Solimani in quoddam septum, cum insignia militaria humi traherentur. Præcedebat cæteris Zallus & Nasufaga præfecti rerum maritimarum, qui medium habebant Aluarum. Ventum est cæteris subsequentibus in magnam aream ante ædes imperatorias, vbi Diuanum appellatur, multis ornatum cyparissis & porticibus circundatũ Parijs columnis, vbi erat magnus Ianizzerorũ. Spachiũ, cæterorũq; insignium Turcarum nnmerus, atque omnes ordines militares. Despiciebat hos Solimanus è fenestra quadam minutissimis clatris compacta, qui sæpius in gyrum sunt circunducti conclamantibus vndique præsentibus, gloria & victoria magno Imperatori. Post huiuſmodi pompam captiui plerique missi sunt in turrim ad cornu Byzantij, at Aluarus cum sacerdote & puero missus est in turrim maris nigri vocatam. Huic magnæ opes, & insignis militaris præfectura promissa est aduersus Tamnasum, si velit esse Turca. his addiderunt quidam ad exprimendam animi Imperatoris lętitiam pro accepta tam insigni munitionis & classis victoria, cum viginti & octo triremes; multæque biremes captæ fuissent, & alia multa varij generis nauigia preter demersa, vbi noluissent fieri Turcæ captiui, pecuniã imperasse imprimi, in qua scribebatur Turcicis characteribus, non quęro religionem armis, sed imperium. Quæ dum geruntur Byzantii, Franciscus Galliarum Rex comitia indicit ecclesiasticis & nobilioribus conditionibus ciuium, quoniam illud regnum magnis, molestissimisque perturbationibus fluctuaret, atq; omnia antiq; religionis iura & ritus in magna difficultate essent posita nouis hæresibus vbique quotidie emergentibus, & in Aulercorum præcipuè regione ac Neustriorũ, qui populi sunt Normaniæ, vbi principes erant eius factionis, qui Rotomagi, aliarumque finitimarũ vrbium animos populorum ad spem nouarum rerum per religionis mutationem, opportunitatemque extulerant. Vbi frequentes conuenissent ad comitia, rex paucis verbis at grauibus hortatur proceres vt maturè, quantaque fieri potest erga regem fide & beneuolentia fidele & salubre cõsilium omnes caperent, quod erat vt res tantas præcipuè tuerentur, in quibus publica totius regni conseruatio, integritas diuini cultus, quies subditorum, iura ac felicitas populorum omnium continerentur: quippe cum rerum omnium bonarum fundamentum ac stabilimentum sit verus ac legitimus Dei cultus. Vbi de omnium salute ac felicitate agitur, ibi necessario omnia priuata desideria oportere consopiri, quæ si quis aduersus publicam vtilitatem, communemque salutem audeuerit, ille denique Deo vltore omnium scelerum, qui vnus intima cordis penetralia cognouit, in multas miserias, calamitatesque incurrit. His ita dictis, surrexit Amiras. obtulit scriptum, in quo multæ petitiones hæreticorum continebantur euangelistarum vocatorum, quæ Rotomagi datę sibi fuerant. Initio eius scripti Amboisæ coniurationem detestabantur, quæ religionis ergò facta fuisse dicebatur. demonstrabant hi se ignaros fuisse tanti sceleris, atque esse maximè Regis obseruantes. Suppliciter petebant vt liceret liberè exercere diuinum cultum ad morem euangelistarum ministrorum. His additum est, quòd si vellet subscriptionibus rem confirmari, plura quinquaginta hominum millibus istud efficerent, quod non mediocriter præsentium plurimorum animos turbauit. Inde pertractatum est de re pecuniaria, quo Rex subleuaretur tanto ære alieno, quantum propter sumptus superiorum bellorum fuerat contractum, nam inuentum est æs alienum regios prouentus annuos superare longissimo spatio, cum plura decies centenis millibus nummũ præterea excederet. Inde fiebat nisi maturè consuleretur, vt regnum oppigneratum in perpetuum videretur. Vbi multos dies hisce de rebus habita essent comitia, multaque fuissent proposita, sed nihil conclusum, decernitur vt ad tantarum calamitatum remedium comitia trium conditionum ad quartum idus Decembris indicantur. atque post quadraginta dies habeatur synodus nationis de rebus ad religionem spectantibus, cuius autoritatem postmodo omnes sequerentur, atque obseruarent decreta. Interim vt seueritas animaduersionis in hereticos cessaret, nisi tamen si quis autor extitisses seditionis, aut arma contra edicta regia sumpsisset. His ita statutis [illegible] sunt comitia. Per idem ferè tempus Gustauus Sueuorum Rex post annos triginta & quinque [illegible] gni naturæ concessit cum multa suorum populorum lętitia, quoniam vniuersam prope [illegible] tem in morem Tarquinii Romani deleuisset, veritus ne quod imperium illegitime [illegible] legitime sibi extorqueretur. Ad hoc impulerat etiam innata quædam alienæ opulen[illegible] tiæ & cupiditas, propter quam in omne genus hominum crudelissimè sęuiebat. [illegible] intolerabilius, quàm recens tyrannus. Huic succedit in regnum Henricus filius [illegible] princeps omni liberali disciplina egregiè instructus, minimeque assentiens pa[illegible] pe quem dignum & illo & omni quouis maximo imperio singularis humanit[illegible] admirabilis & benignitas atque innocentia facit. Interea dux Hetruriæ ad [illegible] num pontificem multa communicaturus, quem plurimum iuuerat ad [illegible] fex misso obuiam episcopo Bononiensi honoris gratia, iubet ab omni[illegible] nis benignè accipi. tum Romam profectus in vineam, quæ est [illegible] tifice honorificentissimè excipitur. illi datum est hospitium [illegible] rum mirabilitate, multis scilicet statuis perantiquis, & multa [illegible] auratis porticibus ac laquearibus. Postridie vrbem ingredi[illegible] nis Romana familia, & capitolini magistratus, & purpu[illegible] principum oratores ordinarii, qui erant Romæ. per[illegible] Flaminiam tenẽtibus cum principem medium Sanct[illegible]

Solimano captiui ostẽsi.

Pecunia noua impressa ad lætitiæ significationẽ.

Fräcisci Galli Regis oratio.

Sumptus bel[illegible]

Re[illegible] mors.

facta est ingens salutatio displosis multis tormentis. Profectus ad pontificem perhumaniter accipitur, pedemque exosculato in palatio datur hospitium, quo etiam die vxor excepta est cum eadem pompa. Per idem ferè tempus Andreas Auria vir Genuensis, princeps Melphitanus diem suum obiit, omnibus maritimis dignitatibus & præfecturis perfunctus, vir nobilitate, opibus, autoritate, gloria bellicæ laudis clarus: & præcipuè cognitione rerum maritimarum; qui primum a Cæsare patre, deinde a Philippo Hispaniarum Rege filio præfectus fuerat cum summo imperio classi in mari mediterraneo. Hunc clarissimum, & gloriosum multa quidem præclara facinora fecerunt, sed in primis patria per eius virtutem in libertatem vendicata, & compositæ, vel potius euulsæ radicitus discordiæ, propter quas vrbs illa coacta fuerat modo his, modo illis principibus se credere desiderio quietis, quam etiam nonnullis legibus ad perpetuam felicitatem informauit. Fuit animi fortitudine insignis. ad omnia pericula promptus. acri ingenio. laborum, vigiliarum, inediæ patientissimus. erga milites perhumanus, & munificus. nauigationum & classium regendarum in primis peritus, & quem ausim dicere omnium imperatorum, qui præfuerunt rebus naualibus per vlla tempora præstantissimum. vixit annos nonaginta, & tres. Ioannē Andreā nepotem hæredem triremium reliquit, quem in extremo vitæ limine paterna charitate hortatus est ne cuiusquam stipendia principis prçferret Philippo Hispaniarum Regi, sed in primis patriam pro viribus defenderet, libertatemque summa ope tueri niterentur. Nam & nepos præclaris eius virtutibus institutus iam tum magnam sui expectationem in animis mortalium excitauerat. Andreç mortuo Genuenses viri boni, & in suos ciues virtute prçstantes benigni, tanquam Patri patriæ magnificas exequias è publico instituerunt, memores eorum beneficiorum, quæ ab illo fere acceperant. Pontifex autem ipse præsentem pacis opportunitatem non prætermittendam ratus cum res ad religionem pertinentes in tanta perturbatione versarentur, concilium vniuersorum christianorum Tridentum indicit cum multa principum, multorumque populorum lætitia. Curat igitur vt perseueret id decretum, quod multos annos propter importunitatem bellorum fuerat interruptum, idque ad octauum diem Paschatis indicit post resurrectionem. Summam atque adeo inusitatam diligentiam adhibet vt Germani quoque accederent ad eam synodum, & Daniç, Scotiæ, Britannicæque populorum doctiores, atque cæteri complures, qui catholicis Romanis dogmatibus parere reluctabantur, & aduersabantur. misit & quinque purpuratos patres, qui pontificio nomine sacræ synodo interessent; Seripandum, Sermonetam, Mantuanum, Amasium, Vuarmiensem. ea dum instituuntur ad synodum, insignes & horrendi turbines in agro Genuensi coorti sunt, & tanta vis ventorum ac tempestatum, vt multa ædificia euerterit, arbores euulserit. tecta domorum cum horrendo, & formidabili spectaculo in aera sustulerit, cum tanto, tamque tremendo fragore, vt omnia subiecta prosternerentur, quo tempore multi homines, multaque animalia perierunt. Sed enim illa tempestas non contenta fuit finibus Ligurum, verum etiam per Hetrutiam, & Latium latè debacchata est, atque Oriuetum vsque peruenit, vbi præter arbores ac domos vi ventorum euersas, turres etiam crebritate fulminum sunt prostratæ, multaque ędificia solo æquata. At Romæ decretæ sunt supplicationes pro indicto concilio, quibus pontifex ipse interfuit, atque à templo diui Petri, quod est augustius, ad templum quondam Mineruç consecratum accessit cum Florentino, & Vrbinate Ducibus. Iussi sunt omnes sacerdotes ac populares orare pro communi omnium Christianorum salute, & pro iis, qui a vero cultu diuino aberrarunt, vt ad piam, sanctam, catholicam, incontaminatam religionem, fidemque perducantur, quæ preces vt sanctius fierent, indicta sunt ieiunia, & expiationes omnium peccatorū. Cæterum Philippus, vbi rediit in Hispaniam è Belgio, acerbè insurgentes hæreses animaduertit, comprehensique sunt passim, & in uincula coniecti hæretici, maximeque qui opiniones nouæ religionis imbiberant, aut etiam defenderant, nam in Tudetanis apud Hispalim celebre emporium extructo rogo in foro circumspectantibus multis omnium ordinum millibus viui combusti, concrematique sunt. Nulli vel sexui vel ætati vel dignitati parcitur, qui eam opinionem retineret. At qui a concepta hæresi descicerent, illis quidem vita non eripiebatur. Nec multis diebus post ad Pintiam vallem simile spectaculum Hispalensi editum est; cui & primates, & Rex ipse interfuit, cum multi viri illustres, & equestri dignitate insigniti concremati sint, quod ipsum spectaculum editum est & in Gallia. Virginiç interea Varadinæ controuersia non intermittebatur aduersus Placentinum ducem, cum ad illam principatus Camerinensis iure hæreditario pertineret; pro qua afferebatur concessio eius principatus & Nepetæ facta à Iulio Tertio, & permutatio postea facta cū ecclesia pro principatu Parmæ & Placentiæ. ex illa permutatione contendebatur quod ecclesia passa sit maius damnum, quam sit iactura quingentorū milliū nummum, vt quæ per fraudem facta sit. repetebatur vt ea damna resarcirentur. Dux contra huiusmodi criminationes affert confirmationem Iulii Tertij & Pauli Quarti pontificum, & manifestam vtilitatem, curatque vt controuersia ad præstantissimum vocatum Rotæ magistratū deferatur, qui supremus est Romæ, vt diximus, & ex præstantissimis ac integerrimis orbis terrę iurisconsultis collectus. Habebantur interea Lugduni varia principum eius vrbis de variis insidiis conuenticula, & de occupando Lugduno in primis, nisi Antonii Albonis præfecti vrbis summa vigilantia, & industria sæpe restitisset. nam quidam è primariis ciuibus Lugdunensibus in domum Petri Terrassonis clam conuenire solebant, a quibus decretum fuerat vt omnes, quando res Lugdunensis difficilis appareret ob vigilantiam, cum nimis valida essent præsidia, sese paulatim NanSium reciperent, quæ vrbs est nobilis & populosa Armoricæ siue Nametum populorum in Aquitania. ibi decernitur in frequentibus comitiis, vt copiæ mitterentur in eam partem, in qua Rex extitisset ad illum inuadendum.

Andreæ Auriç mors & laudes.

Exequiæ ex publico.

Conciliū indictum Tridētum, & diligentia Pōt.

Card. ad concilium missi.

Prodigia vētorumq; vis.

Supplicationes pro concilio.

Parmæ ducis defensiones pro Camerino.

dum. nam Rege de medio sublato, parum reliquum fore videbatur controuersiæ. obtigit autem cõiuratis Lugdunẽsibus vt primos oporteret milites quosdã & arma mittere varij generis Aureliã ad statutum tempus, quę missa per simulationẽ mercimonii vna cum aliis mercibus, sed missi fuue pauciores milites quam oportebat. Idcirco patefacta coniuratio fecit vt alii è coniuratis Geneuam, alii in Germaniam profugerint. renouatum est tamen paulo post a quodam duce negotium, cum dicerentur copię ad occupandum Lugduuum Geneuæ & alibi comparari, quia minor erat Lugduni numerus coniuratorum, quam vt possent vrbem occupare. Decreta est expeditio occupandi Lugduni Geneuæ à Ioanne Caluino, Theodoro Beza, Epiphanio concionatore, & aliis quibusdam

Cõiuratio in Lugdunum.

Sic copiæ vndique iter clam arripiunt, multi proceres clam Lugduuum ingrediuntur, cum ad sexaginta domus & amplius in harum copiarum aduentum clam fuissent instructæ, quę singulæ certũ numerum erant militum in hospitium excepturæ, cum duceuti pedites paulatim essent ingressi cũ solis ensibus, & pugionibus. Erãt his ad portas decreta indicia vt ad hospitia a custodibus adducerẽtur. Alii tamen in diuersoria concedebant sine vlla suspicione. Erat magnus coniuratorum ciuiũ numerus, qui arma habebãt prompta ad hoc negotium, cum dux quidam esset quingentorum ciuium armatorum, ac trecenti pedites soluti Geneua accederent. accedebat & equitatus è variis locis, ac tantus peditum numerus vndiq; paulatim confluebat, vt agrestes trepidatioue repleri ad arma conclamarint, nuntiarintq; in vrbem. Sed quidam è coniuratis iam porta vrbis & clauibus ac turre potiti fuerant, cum aliæ portę & vrbs breui esset occupanda. Sed vrbis pręfectus cognita ingressorum externorum multitudine, ac intra fines Lugdunenses in agro existentium, conuocatis vrbanis magistratibus decernit vt custodiæ portarum adaugerentur, haberenturque excubiæ, & partes vrbis debiles recognoscerentur, fieretque edictum per præconem vt omnes externi sub pęna capitis exirent ex vrbe. quæsita sunt arma, quæ visa fuerant paulo ante in quandam domum comportari. exierunt breui armati armis lucentibus milites è viciuis quibusdam locis, qui repulerunt arma quęrentes, & pręsidiarios illorum sclopettarios. Vgonotti potiti sunt foro per illam noctem, cũ catholici arma tantum pararent. Sed Vgonotti vel timidi, vel parum intelligentes vti opportunitate cognitis vrbanis apparatibus, qua nocte vrbe potiri poterant, sponte concepto metu diffugiũt. partim per fluuium, partim per portas fauentibus amicis, atque Aureliam contendunt. postridie capta sunt arma & impedimenta in domibus relicta, quicunque inuenti in carcerem detrusi. fuerunt circiter duo millia hominum, qui participes fuerunt eius coniurationis. Sed quoniam horũ seditionum autor censebatur Vandomius princeps, & Condęus frater, capti sunt vtrique vt in comitiis iudicarentur, an participes fuissent illarum seditionum. Sed mortuo paulopost Rege causa delata est ad regia comitia, iique viri boni, ab accusationibusque alieni sunt iudicati, & è carcere soluti.

Vgonottorũ error.

Condæus captus & absolutus.

Eodem ferè tempore quo hęc agebantur, quæ pertinebant ad Camerinensem principatum, non minor nata est in Hispania controuersia: nam venerunt Romam Vandomiæ legationes Regis Cantabrorum nomine ad obedientiam nouo pontifici promittendam. insurgit aduersus has Hispanas orator. Non audiendas has esse inquit tanquam Regis amisso a suis maioribus regno, quod possidebat Philippus rex Hispaniarum. Non esse facendum tantum Philippo Regi, tamq; molestũ præiudicium, cum & captiosè ac subdolè missæ sint legationes, vt ita permultas artes amissum regnum recuperaret. post multas altercationes & controuersias denique legationes extorquẽt audiẽnam in aula regalium legationum, quod fuit sine præiudicio Philippi Regis, pro antiqua Cantabrorum regum consuetudine. Deinde cum petitum esset in frequenti purpuratorum parum senatu vt regnum auitis regibus, & legitimis successoribus restitueretur, quod querebantur fuisse per iniuriam auarè ab Hispano, Galloque regibus iamdiu vsurpatum, conabantur legationes animũ pontificis flectere atque impellere ad ferendum auxilium, vt communem parentem ac iudicem christianorum regum, ad quem vnum spectarent munia iustitiæ ac iura in omnes Reges. Sed his responsũ fuit hasce controuersias in aliud tempus opportunius differendas, atque legationes multas potius pollicitationes, quam vllam certam rem consecutæ ad Vandomiũ redeunt.

Vandomię legationes vt Regis Cantabrorum.

Hispana legatio aduersatur.

Cosmus Hetruriæ Dux cum Romę moraretur, nitebatur componere animos Parmensis ducis & purpuratorum Farnesiorum ac Cæsaris Gonzagę propter cędem Petri Aloysij Ferrandi opera cęsi, qui magnopere inter se dissidebant, quę vetus inimicitia christiano consilio, & quia præsentes illi negotio non fuissent implicati per eum singularis prudentię summæque autoritatis principem extincta est, vt fama increbruit ac rumor diditus est, ac sempiternę obliuioni mandata. Dux postmodo militiam equitum sancti Stephani consulto pontifice instituit, quorum ipse sit princeps. multos insignes viros purpurea cruce insigniuit, atque in eum ordinem admisit. His domicilium & certa sedes instituta est Pisis, ad imitationem Tosonii ordinis, aut sancti Michaelis, aut Grattieræ, additi sunt prouentus quidam ecclesiastici à Pontifice, qui ordines cum multis indigeant ad magnificentiam, quæ certè nulla esse potest sine sumptibus, dicata sunt illi ordini bona, quæ fisco addicerentur ad honestatem dignitatis sustinendam. multas etiam antiquas statuas dono accepit a pontifice, & columnam marmoream insignis pulchritudinis è thermis Antoninianis. at ciues Romani id ægerrimè tulerunt, quibus graue videbatur antiqua maiorum monumenta concedentibus pontificibus auferri ad exteras nationes, ad imitationem fœdæ captiuitatis.

Cosmus Dux Flor. componit rẽ Farnesium cũ Gonzagis.

Equites sancti Stephani instituti.

Interea Franciscus Secundus Gallorum Rex Henrici filius, & Catherinę Medicęę reginæ, maritusque Mariæ Scotiæ reginæ concepto apostemate in capite, diem suum obiit; cuius mors permultis fuit iucunda, cum & tantarum rerum moli sustinendę videretur ineptus, & his præsertim turbulentissimis temporibus, & paruam sui omnino prębuisset expectationem. nam quibusdam propriis amicis tam se gubernandum concesserat, tamque illorum iudicio & voluntati addixerat, vt inde multæ nascerentur

Francisci Regis Galli mors.

tur æmulationes, discordiæ, controuersiæ, ac perturbatio rerum omnium, non modo inter aulicos, sed etiam in uniuerso regno, quibus etiam maiores & acerbiores in dies consurgerent & imminerent. Nam vt in re medica contingit periculosum esse nimis calefacere, refrigerare, implere, aut euacuare corpus, cum solita contra vel deteriora facilius feratur, quàm insolita mala leuiora, ita gratia principis si nimia cuiquam aut repente concedatur, nō æquis animis à ceteris subditis excipitur, sed magno plerunque cum periculo & principis & gratiosorum & subditorum. Huic successit Carolus Maximilianus Dux Aurelianus, qui Carolus Nonus fuit, tenera adhuc & impubere ætate, quippe qui nondum vndecimum annum expleuisset, præclara indole, & non vulgari ingenio. Huic cum opus esset pro Gallorum legibus ad ętatem vsque quatuordecim annorum esse sub tutela, mater pro institutis atque consuetudine regum prętentorum, iure gubernatrix erat instituēda, sed proceres qui sunt è regia stirpe varijs rationibus freti per id tempus vniuersam administrationem ad se spectare arbitrabantur & contendebant. At quoniam varia instituta sunt variorum regum diuersis temporibus facta, vt omnis contentionum, discordiarumque facultas tolleretur in illis præsertim turbulentis temporibus, datus est rex concilio octo præstātissimorum procerum gubernandus; Cantabrorum Regi videlicet, Card. Lotaringiæ, ac Tinurtiensi Conestablio, Ghisio duci, Marescallo Sancti Andreæ, Brisacio, supremo cancellario; quorum princips esset regina sine aliquo titulo gubernatricis. Additi sunt paulo post Card. Borbonius, dux Mompensierius, & regulus arcis Surrioniæ, qui omnes erant è Borbonia familia & regia stirpe. His etiam paulopost adduntur Condæus, & Augustonometensis reguli. additum est denique ut ad quindecim concilium accederet, adderēturque huic regio cetui Memorantius ac Thermeus duo reliqui Marescialli. nā Condeus cum multos menses fuisset in carcere reus hereseos, nuper ab ea accusatione fuerat absolutus. ab hoc ipso concilio res vniuersæ Gallicæ domi, forisque gubernabantur pro regia autoritate. Interea corpus Francisci Regis sepultum fuerat in templo Sanctę crucis Aurelię de more Gallorum regum, qui fuit in tēplum Diui Dionysij, sed non cum usitata pompa comportatus. Dux Moschouitarum ocii impatiēs, qui metu ingentium copiarum superius se intra suos fines receperat è Liuonia, nunc denuo arma infestat importat illis partibus Liuonię, quæ cum regnis Septētrionalibus terminant, Normanis scilicet siue Noruetię & Gottię populis, vbi Olstanius Danię Regis frater portum, vt diximus, occupauerat eo consilio vt maritima quæque finitima subiugaret. Illis tantis motibus armorum conterritæ reliquę vrbes ac partes Liuonię neutrius armis perdomitæ desperatione defensionis captæ se Regi Sidoniæ dedunt, vt ab his hostibus protegerētur. rex eum istud facere conaretur, & iam satis ingentes copias collegisset, à Moschouitarum Duce retardatur, qui legationes cum magna pompa misit, cum hyemis frigus iam aduentantis nihil memorabile fieri pateretur, cum honorificētissimis muneribus, sororemque in matrimonium postulauit, ac maximè diuturnam pacem ita obtulit. Hisce legationibus responsum est, ita si dux hæreses reliquisset, catholicaque dogmata amplexus esset, atque omnia per uim occupata Liuoniæ populis restituisset, istud facile futurum. Exules, per quorum incommoda pax illa fieri uidebatur, ad regem Sidoniæ conuolant, nituntur que eius animum ab illa pacis consideratione pro uiribus diuertere. Docēt ducem illum principem esse ferocis ingenii, qui nihil eorum seruaturus esset, quæ promitteret. Futurum esse vt oblatas per pacem prędandi opportunitates repente arriperet. Securiorem esse vel certam vel suspectam mali & perfidi hominis inimicitiam, quàm simulationem pacis, quę solum inter viros bonos seruatur incontaminata. Istud potuisse inquiunt è multis insidiis præteriti temporis intelligi. In hanc etiam sententiam impellebatur ea ratione, quod nihil eorum per legationes consecutus erat, vt apparebat, quæ requisiuerat. His rationibus impulsus est Polonorum rex vt ab omni spe amicitiæ ducem repulerit, ac bellum indixerit quoties reliquas Liuoniæ partes inuasisset. Sic datis non minus honorificis muneribus legationes dimittit. Quę dum aguntur in Polonia in Mysia superiore, Vaiuoda quidam opibus Sidoniæ regis sustentatus, & Lascus dux quidam non ignobilis gubernatorem eius prouinciæ de medio tollere per insidias conandur. colligunt igitur circiter octo millia peditum, & quatuor equitum, cum etiam Lascus duo millia adduxisset, quibus copiis putabant futurum vt communi consilio illum repente tanquam dormientem inuaderent. hoc ipso consilio Vaiuoda, quia antiquas inimicitias cum gubernatore exerceret, à Turcicis ad Ferdinandis stipendia conuenerat. at Mysiæ superioris gubernator vir callidus & prudens horum fraudes obseruans, cum esset in amęno apertoq; loco colligit circiter quadraginta hominum millia. Certior factus ubi hostes castra haberent, qui putabant per noctem fore vt summa celeritate facinus aggrederentur, in ipso propè articulo temporis, quo erāt ater capturi, priusquam in aciem instruerentur, illos inuadit, quod fit tanta vi armatorum vt intra breuissimum spatium cęsæ profligatæque sint eorum vires. Sic malo & importuno cōsilio suscepta negotia in caput autorum plerumque conuertuntur; cum nulli propè errores eorum qui sunt cum imperio, sint leues. Vaiuoda & Lascus propter inconsideratum facinus in indignationem Cęsaris incucurrerunt, qui fuga salutem sibi comparantes victoriam & prædam multam hostilibus copiis reliquerunt. Lasco certe occupata sunt à Gubernatore multa castella finitima Cassouio, quæ possidebat, quoniam maiores sunt errores qui à potentioribus fiūt, qui maiorem faciunt iacturam. vt enim corpora hominum crassiora breuiore vita plerunque fruuntur, quam gracilia; sic maius periculū opulētis propositū est, quā tenuibus hominibus; atq; qui stat fortunę beneficio, debet procurare ne cadat ex alto loco. Horū igitur vterq; profugit in Mysiā inferiorē ne venirent in potestatem Cæsaris, aut regis Poloniæ, aut gubernatoris. Quę dū tractantur in Mysia superiore, iamiam magnorum bellorum germina videbantur pluribus in partibus Germanię pullulare, quòd Ludouicus Estinchius comes, & Sebastianus Schertellus, qui fuit castrorum magister in

Salubre monitū principibus seruādo.

Carolus nonus rex Gallorum.

Tutela Regi data.

Res Gallicę à Tutoribus gubernatæ.

Liuoniā inuasurę copiæ parantur. Moschouita pacem regis Polonię petit.

Malos pręstat inimicos quā amicos habere.

Pugna atrox in Mysia.

Schertelli & Ludouici Estinchu cōtrouersia.

bello Germanico, in magnam controuersiam inciderat propter iura, quę se potiora habere in quędam castella vterq; arbitrabatur. erat enim ad arma vsq; peruentum. & quoniam per horum principum dissidia periculosum videbatur ob multas affinitates & amicitias ne ingens bellum excitaretur Boiorum & Neumburgensis duces Tonauertam contendunt, res componere nituntur qui copias ingentes colligebant; atque post multas difficultates intercedente Cęsare etiam, res eo perducitur, vt controuersię omnes per quosdam principes iudices decideréntur. ea dum per hos principes componuntur consimilis prope controuersia excitata est inter ducem Carimorum & Marchionem Badę de finibus agri & quibusdam pagis. Nam dux cum fines marchionis sibi vsurpauisset, marchio cum magna manu militum repente capit oppidum & abbatiam intra ditionem eius ducis. abbatem captum & præfectum oppidi vinctos abducit. iurat se non esse illos dimissurum, nisi quæ per vim fuissent ablata, vltro restituantur. at Dux ira inflammatus aduersus eas incursiones edit vt quicunque è suis armis tractandis essent idonei arma caperent, reliqui partem sumptuum pro viribus suppeditarent. Sic hic summa diligentia ad bellum vltionesq; acceptarum iniuriarum, ille ad defensionem rerum suarum se accingebat. Sed & hęc controuersia ibidem, ac per eosdem iudices fuit composita. Isabella interea Pannoniæ inferioris regina Ioannis eius prouincię Regis mater fatis concessit, quæ habita fuit inter sexum muliebrem sapientissima & variarum fortunæ mutationum patientissima, cum summa omnium vel barbararum nationum laude & admiratione. Sub finem præsentis anni octauo cal. Ianuarij circiter sub meridiem sudo serenoq; cęlo tonitrus Iulobonæ cum fulgure formidabili fuit exauditus. Fulmen excidit in arcem in apparatum bellicum, inde maxima pars arcis & multa priuata ædificia cum ingenti strepitu corruerũt, magnaq; vis ignis in aere diutius visa est. alibi dicitur pluisse sanguine in agro Iuliobonensi. Fossani in Gallia subalpina Italiæ tres cometæ visi sunt. Centalij magnus equitum numerus in aere turmatim concurrentium cum armis conspectus. Sed non minus admirabilis fuit cæteris & præter naturam Iuliobonę fulminis casus, cum inauditus sit per mediam hyemem sereno cęlo, & in partibus præcipuè septentrioni subiectis, cum vrbs illa habeat ad quadraginta & quinque gradus polum supra orizõtem elatum. Philippicę res erant afflictę non solum per expugnatam classem, & cędes, & captiuitatem suorum ducum in insula Menynge, verum etiam per reliquas triremes elapsas ex eo periculo, quam repentina tempestas inuaserat vel in ipso Herraduræ portu. nam tanta contra vis est ventorum, & turbinum, & aquarum insurgẽtium, vt viginti & duę triremes profligatę demersęq; sint cum duobus millibus peditum præfecto Ioanne Mendocio. idcirco effectum est vt quamuis tantę calamitatis magnitudinem ęgrè ferret, nihilq; magis cogitaret, quàm acceptam ęrumnam per aliquod memorabile facinus. resarcire tamen per recentem etiam iacturam coactus est vltionem in aliud opportunius tempus differre.

Carimorum ducis & marchionis Badæ cõtrouersia de finibus

Isabellę reginæ Pãnoniæ mors.

Prodigia.

1561

LIBRI TERTIIDECIMI FINIS.

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS,
LIBER QVARTVS DECIMVS.

1561

OMNIA verò Europæ atque Asiæ imperia fore pacata & quieta hoc anno videbantur, qui fuit primus post mille quingentos & sexaginta à partu Virginis, cum Numidiç, Scotiæ, Britanniæ, Galliæ, Hispaniæ, Liuoniæ, Germaniæ res aut compositæ essent, aut conquiescerent metu maiorum periculorum, sed Italia in primis per pacem inter duos Christianorum Reges; cum omnia non modo nullo pacto ad bellum, sed ad stabiliendam confirmandamque diuturnam populorum tranquillitatem prospectare viderentur. nam partim factæ fuerant, partim fiebant variæ regionum, vrbium, castellorum restitutiones in Hetruria, Cyrno insula, Gallia subalpina pro pacis conditionibus; Idcirco Philibertus dux Allobrogum cũ Margherita Francisci primi regis Gallorum filia in suum principatum restituitur cum incredibili totius cisalpinæ Galliç & transalpinæ lætitia. nam præter Sauilianum Pinariolumque oppida, vniuersum vetus ducum Sabaudiensium imperium illi restitutum fuerat. omnes vrbes, omnes populi, omnes prouinciæ, & Italia in primis plurimum hisce rebus lætebatur, quòd ita res demũ verè tranquillias fore censebant, cum illa viderent hinc inde restitui & concedi sine controuersia, pro quibus tantis sumptibus, tantis cladibus; tot, tantis, tamque multiplicibus difficultatibus tã diu fuisset dimicatum. Sic ciuitates omnes à tot bellicis laboribus, quot diutissimè pertulerant respirare sibi denique visæ sunt. Sabaudiensibus ducibus ex urbe Lutetia Parisiorum profectis ad Nicęam Prouinciæ accedentibus, atque inde Vercellas omnes quæ sunt in itinere ciuitates inusitatæ lætitiæ significationẽ ostendunt. Hos cum ingenti pompa, magnificentiaque excipiunt obuiam honoris gratia ciues & magistratus effusi, & magna ciuium omnis generis multitudo. omni amoris, obseruantiæ, humanitatis genere, tamquam erga Reges vtuntur. Philibertus vbi Vercellis nonnullos dies fuisset, pro suo singulari ingenio, vt princeps rei militaris peritissimus locum ad arcẽ excitandam satis amplum designat. fundamenta iacit. propugnaculum illud excitat aduersus irrũpentes ex Insubribus. Pontifex per hanc tranquillitatem omnium ferè Christianorum opportunã euellendis tot hæresium radicibus nactus occasionem, quę vbique paulatim serpebant, & in pestiferũ multorũ populariũ malorũ segetẽ propè florescebãt, nihil habet antiquius, quam vt prauæ opiniones euellerentur & à vera, sancta, incontaminata religione dissentientes homines, ad verum catholicumque Dei cultum salubriter iis euulsis perducerentur. conuocat omnes antistites, qui doctrina cęteris præstarent, ad synodum à superioribus pontificibus inceptam, quo maturè rebus ecclesiasticis, vel, vt verius dicam, multorum saluti consuleretur; qui aduersus pia, rectaque instituta maiorum insurgebant. Nam Francisci & Henrici patris Galliarum regum interitus non nihil cõmodorum dedisse videbatur pestiferis illis iam erumpẽtibus seminibus, cum ita sors tulerit vt clarissimi illi reges pręstantissimis ingeniis vsi consultoribus prius decesserint, quàm illa conuellere potuerint, & tantum malorum cumulum, quantus consurgere uidebatur, labefactare. Successit his, vt dictum est, Carolus Nonus omnibus præstantissimis naturę dotibus ornatus, atque ad auitam, ueramque religionem egregie informatus, qui incendia per multos annos aucta, altiusque ingressa omnino restinguere non potuit, quamuis summas difficultates pro catholica fide, & pro uera religione constantissime sustinuerit. Enimuero pestis illa adulterinæ, nouæque religionis non solum Germaniam, Aquitaniam, Belgas, Britanniam, Scotiam, Liuoniam, Galliamque peruagata est, sed

Vercellis arx extructa.

Caroli noni indoles & ingenium.

etiam

etiam in Hiſpaniam penetrauit, & in Italiam prorupit citra montem Apenninum atque alpes Cottias, ac primum omnium vallem Engroniam peruaſit, quæ proſpectat fines Salaſſios. Hæc incendiorum inina Italiam vniuerſam videbantur in maximas difficultates coniectura, ſi aliunde auxilia acceſſiſſent, aut vires ſerpendo cepiſſent, Sed Philibertus princeps ſapientiſſimus perſpectis ſecum in animo tantis difficultatibus, quantæ poterant conſurgere, niſi cito his motibus occurreretur, ſumma celeritate copias colligit. Antiſtitem Trinitatis virum ſtrenuum & rerum bellicarum peritum cum ſummo imperio huic expeditioni præficit. Montani illi homines agreſtes in hæreſim col lapſi auditis Philiberti Ducis bellicis apparatibus, qui in ipſos fiebant, multi in vnū cōueniūt, ſemperque ſuccreſcentibus viribus acceſſione multorum eiuſdem factionis, non modo non terrētur metu futuri belli, verum etiam multa alacritate ſe accingunt ad ſuſtinendos copiarum impetus, & ad propulſandos Allobrogum conatus. Agros finitimos præterea inuadentes omnia infeſtant incurſionibus, prædantur. diripiunt. homines trucidant. animalia abigunt. ſuccendunt ædificia. quantum poſſunt regionis populantur ac deuaſtant. conueniunt ad illud bellum & itali homines non ſcripti complures, tanquam commum conſenſu ad commune totius Italiæ incendium reſtinguendum, cui niſi maturè occurſum eſſet, videbatur tota Italia breui conflagatura. Nam profecto nihil eſt tam vtile, tamquā ſalubre ciuitatibus, quam, vbi maximorum malorum ſemina erūpunt, illa repente opprimere, ſedareque initia ſeditionum, quæ ubi diutius conualuerint non eruūtur ſine magno vrbis exitio vel periculo. Vt enim humanorum corporū, ita ciuitatum morbis ſtatim initio ægritudinis opportunè adhibenda ſunt remedia; quæ, ſi purgentur vt conuenit, confert, & facile ferturſinè cæterorum membrorum detrimento. neque ſolum initia malorum conuellenda ſunt: quia, parua quæ ſunt, magna fiunt creſcendo, ſed etiam quia, tanquam tenellæ radices & nondum validæ tutius euelluntur. nam quæ inueterarint morborum radices, non conuelluntur poſtmodo ſine magno totius corporis periculo. Inter hos bellicos apparatus auctus eſt filio Philibertus, qui infans Carolus Philibertus vocatus eſt cum magna Margheritæ lætitia. inter hos igitur rerum tantarum motus in Italia, atque apparatus neceſſarios illis reprimendis, iam nō in vulgus tantum manauit viuendi licentia ab auctoribus nouæ religionis conceſſa, ſed etiam peruaſit in Galliam Tranſalpinam per multos proceres aulicos, tantaque ſuccreuit paulatim hæreticorū vbique multitudo, vt regnum illud in maximum periculum iniecerit. atqui vereor ne diuina vltio permiſerit tātum malorum in illo regno excitari, quia Henricus accita in auxilium claſſe Turcarum effecerit, vt multa Chriſtianorum millia abducta ſint in miſerimam ſeruitutem, atque Italiæ pars nonnulla fuerit deuaſtata. nam diuina caſtigatio aliquando in filios & nepotes etiam redundat. cū enim nulla lex diuina iubeat arma capeſſere aduerſus impias & barbaras gētes religionis cauſa, quāto minus conuenit Chriſtiano principi barbaras, immanes, & crudeliſſimas nationes ad Chriſtianorum cladem vel datis ſtipendijs incitare? præclarè agunt Turcæ in priuatis controuerſiis ac differentiis, nam cum legem habeant, quæ improbè iubeat in populos diuerſarum religionum ſæuire, abſtinere autem prorſus à mutuis cædibus. inuitant aduerſarios Chriſtianum aliquem ſtrenuum ad ſingulare certamen prouocare; quod ſi abnuerint, neque audeant, ipſi vltro inuitant, ita ſe fortiores eſſe per aduerſariorū ignominiam profitētur, quos arguunt ignauiæ. Nemo diu felix arma Turcica in Chriſtianos cōuertit, cum ſit potius diuinum auxilium implorandum. nam & antiqui Pannoniç Reges ex Imperio deiecti ſunt à Turcis, quod ad Turcica potius auxilia, quam ad diuina confugerint, & Epirus, Dardania, Myſia ſuperior, Illyris, Macedonia eadem de cauſa paret imperio Turcarum. Carolus Gallorum rex curauit per hoc tempus edictum Regium promulgandum per præconem, per quod hortabatur Gallos omnes ad cultum ſanctę & catholicæ incontaminatæ religionis, atque complexos iam hæreſim obſtinatè ac pertinaciter metu grauiſſimorum ſupliciorum ab impietate deterrebat, ac reuocabat. Sed iam inierat annus alter qui fuit ſecundus ſalutis noſtræ poſt mille quingentos & ſexaginta, cum indictum toties, tantiſque pontificum decretis & ſtudiis inſtitum concilium, apertum eſt Tridenti, ad quod legationes omnium principum Chriſtianorum, & patres ex vniuerſis Chriſtianis prouinciis doctrina & eruditione præſtantes deſtinabantur. Pontifex delegit purpuratos patres inter eum ordinem vitæ integitate & eloquentia, doctrinaq; claros Herculem Gonzagam Mantuanum, Hieronymum Seripandum Neapolitanum. Ioannem Moronum Mediolanenſem. Staniſlaum Hoſium Polonum. Ludouicum Simonetam Mediol. Marcum Siticum Amaſienſem Cermanum, Bernardum Naugerium Venetum. Cæſar delegit ad illam legationem viros & ipſe inſigni doctrina, bonitate, cognitione multarum rerum præſtantes, Sigiſmundum Tunnium Tridentinum, Ludouicum Lanſacium, Antonium Muglinum Morauū archiepiſcopum Caſurgienſem. Galliarum Rex & ipſe ſuos oratores miſit, inter quos fuit Renaldus Ferrerius vir ſingulari cognitione rerum & linguarum excellentium, ſed in primis rerum ſacrarum & legum ciuilium periti ſſimus, vt ex eius conſuetudine cognoui; & eximia bonitate, nullaque re cognitione rerum inferiore. cum hoc profectus eſt Guido Faber iudex primarius Toloſæ. acceſſit eo & Georgius Praſcomitius Illyricus orator Cæſareus pro regno Pannoniæ. Valentinus Herbutus Polonus pro regno Poloniæ. Philippus Hiſpaniarum rex virum inſignem ad eam legationē delegit Claudium Fernandeſium Quignonium Comitem Lunenſem. Veneti Nicolaum Pōtium & Matthęum Dandulum viros magnæ prudentiæ, multarumque rerum cognitione claros mittūt. Erat Pontius inſignis cuiuſdam virtutis & ſcientiæ, cum in omni genere doctrinæ maximè excelleret: nam philoſophiam publicè Venetiis ſumma cum laude, & omnium admiratione profeſſus fuerat, cū non minus preſtaret eloquentia. in qua nulli Veneto erat ſecundus. miſſus eſt Hieronymus Gaddius pro Duce Florētiæ, & Ioannes Strozza Florētinus vir opibus, eloquētia, bonitate clarus, &

Hæreſes vallis Engroniæ oppreſſę.

Carolus Philibertus natus Duci Sabaudiæ.

Turcarū duella.

1562.

Legationes principum accedunt ad Concilium.

Nicolai Pōtij laus.

Marcus Antonius Robba Casalensis pro Duce Allobrogum. Eò vbi conuenissent omnium cæterorum Regum, principum, Christianorum legationes, & episcopi, ac præstantiores doctrina viri vndique antistites complures, Cæsar & ad pontificem & ad sacram synodum petitiones misit vt reformarentur mores, atque sacra postea decreta in melius constituerentur, quæ in hanc sententiam scribebantur. Cum celsitudo Cæsarea optet vt ad sanctiorem exitum quoad fieri poterit res œcumenici concilii perducantur, proponit tanquam iustas & & legitimas petitiones infrascripta capita; quæ sua maiestas petit à præsente synodo confirmari. 1. Primum vt rogetur summus Pōtifex vt ferat perplacidè seipsum, curiamque Romanam reformare. 2. Vt Cardinalium numerus ad duodenarium perducatur, aut saltem duplicatum, duobus in super additis, ita vt sint viginti & sex ad summum. 3. Vt prouideatur ne fiant amplius dispensationes, quæ scandala apportent. 4. Vt immunitates vbique contra leges communes concessæ reuocentur, atque monasteria sub potestate sint episcoporum, quorum fuerint in diœcesibus. 5. Vt eximatur omnino facultas possidendorum plurium beneficiorum, atque quoduis collegium scholam instituat, neq; res ecclesiasticæ mercenarijs sacerdotibus indoctis dentur. 6. Vt Episcopi cogantur residere in suis diœcesibus, nisi summa ecclesiæ necessitas eos reuocauerit; atque ipsi non per uicarios exerceant sua munia, qui si sint inepti aut impotentes, non prorsus vni Vicario cura totius diœceseos committatur, sed pluribus, & iisdem theologis, & canonicorum decretorum peritis, vbi ratio ita postularit, atque quotannis vniuersę diœceses visantur, fiantque synodi in quauis diœcesi. 7. Vt vbiq; gratis cōcedantur ministeria; quod si qua ecclesia paruulos habeat prouentus, neque possit sine lucro istud efficere, coniungatur cum beneficiis sine cura ditioribus. 8. Vt senes canonici renouentur contra simoniacam prauitatem, videturq; nō fore inutile, si coarctaretur multitudo humanorum decretorū ac statutorum exemptis multis superuacaneis, antistitesque adęquarent suas constitutiones obligationibus diuinę legis. 9. Vt diræ imprecationes ne fierent, nisi causa peccati lęthiferi, publicæque irregularitatis. 10. Vt procuretur diuinas preces rite fieri, quæ ita præcipites fiunt aliquando, vt neque ipsi quidem se ipsos intelligant, nedum illi qui intersunt. 11. Vt breuiaria & missalia purgentur, eximanturque omnia, quę à sacris diuinisque literis non manarunt, atque molesta psalmorum & orationum prolixitas aliqua honesta ratione breuietur. 12. Vt aliquando in aliquo loco cum latinis canticis aliquas orationes & preces miscere liceat in patrium idioma translatas. 13. Vt statuatur quo pacto monasticus ordo ad primariam institutionem, vitamque se planè recipiat; ne tāta monasteriorum opulentia ita prodigè dissipetur. 14. Quod attinet ad decreta, considerandum est in sacra synodo an requirat aliquando necessitas, vt quædam de iure positiuo dimittēda sint, atque communio sub vtraque specie possit concedi pro desiderio aliarum nationum. 15. Quod attinet ad esum carnium & ieiunia, prudenter perpendendum videtur an quid possit relaxari primi rigoris, atq; nationibus quibusdam matrimonia clericorum sint concedenda, per quæ conciliatis animis populorum multæ annotationes in euangelia deleantur, nouæque per peritiores fiant, ad quas parochi sub grauissimis pœnis admittendas cogantur. 16. Et quoniam maligni parochi prius abdicari, quàm meliores eligi possent, quędam sunt necessario nominanda. Primum vt interim parochus catholicus præficiatur multis beneficiis. 17. Deinde fiat diligēter periculum an quis earum sectarum possit reduci ad catholicā fidem. 18. Qui verò saniore mente apparuerint, in aliquam catholicam academiam propinquiorem mittantur, vt ibi rectè informētur. 19. Vt episcopis non habentibus academiā imperetur, vt collegiū instituant in propinquiore academia, ad alendos & instituendos adolescentes studiosos sacræ theologiæ. 20. Vt catalogus terminatus scriptorum edatur, quorum scripta legantur in scholis, neque quis præter eos legi iure possit. 21. Vt plures episcopi instituantur in amplioribus prouinciis, atque opulentiora cœnobia in hunc vsum conuertantur. 22. Quod attinet ad bona ecclesiastica in profanos vsus conuersa atque distracta, has iniurias dissimulare fortasse non erit inutile. 23. Denique vt Reuerendissimi præsides sacri concilii summa vtantur diligentia vt controuersiæ, quæ cōtentiones parere possent calamitosas, ne proponantur, vtpote residentia ne sit de iure diuino, necne, & res consimiles. quod si deuitari nullo pacto possit, saltem illud curent, ne irati consurgant, ne fiant fabula & ludibrio aduersariis. Nec multis sanè diebus intereectis post Cæsarianorum oratorum oblatas petitiones, has quoque regii oratores Caroli Noni Gallorum Regis petitiones in medium attulerunt à sacra patrum synodo ponderandas & confirmandas, quæ ita se habebant; constitutū nobis oratoribus erat iampridem ex officiū nostri ratione & Christianissimi Regis nostri mandato ad sanctissimam synodum ea referre, quæ in hoc scripto continentur. Sed cum Cęsarea Maiestas per Reuerēdissimos, & clarissimos viros oratores suos eadem referre uobis proponenda curasset, nostra que omnis petitio cum eorum postulatus mirificè conueniret, sustinnimus aliquantulum expectātes, dum aliquid à nobis de ijs rebus decerneretur. Quid enim multis postulatis minime inter se pugnantibus, vix etiam diuersis, molestos esse vobis necesse fuit? præsertim cum ea, quæ adiicienda fortasse videbantur, vel tacite inessent, vel necessariam ex superioribus consecutionem haberent. Itaq; restitimus atque distulimus certo indicio. Nunc autem & principis nostri literis impulsi, & quia Cæsareum illud negotium diutius protrahebatur, quàm spes fuerat, differēdum amplius minime rati, quanta potuimus simplicitate & breuitate verborum, quæ nobis ad construēdam remp. Christianam necessaria videntur & opportuna scripto complexi sumus. Hoc autem volumus vos existimare, nihil nobis a cæterorum Christianorum salute præceptum esse, nihilque singulare. Carolū verò regem nostrum cupere quidem vt petitionum suarum omnium ratio habeatur, sic tamen à Christiana disciplina edoctum atque institutum esse, vt vobis omnia tribuat, rerumque omniū istarū notionem, cognitionē & iudicium ad vos omnino pertinere sciat. 1. Cum sacerdotes in primis

oporteat,

Cęsaris petitiones à sacra synodo.

Petitiones Gallorū Regis.

castos esse oporteat, & à sacerdotum incontinent ia in Dei ecclesia magnæ nascantur offensiones, prouideat sancta synodus vt alii in posterum non ordinentur sacerdotes, quàm qui seniores sint, & à populo bonum habeant testimonium; vt ex anteacta vita quales postea sint futuri non leuis sit coniectura, & sacerdotū libidines ac flagitia acerrimis canonum pœnis coerceantur. 2. Cauendum est ne eodem die aut tempore omnes sacri ordines conferantur, cum oporteat secundum antiquos canones promouere ad maiores ordines, prius in minoribus digne & aliquo tempore versatum. 3. Nullus præsbyter ordinetur, cui non continuò secundum concilium Chalcidon. detur unà cum ordine beneficium aut ministerium ecclesiæ, sic enim fiebant ordinationes à priscis illis patribus, qui titulos præsbyterales multo postea tempore inuentos non agnouerunt. 4. Diaconis & aliis sacris ordinibus restituatur debita & antiqua functio, ne amplius nuda, & in ceremoniis tantum posita nomina dicantur. 5. Præsbyteri, sacrisque initiari, & cuiusuis ecclesiæ additi in ea vocatione, in qua à domino vocati sunt, permaneant, neque in alio munere & officio, quàm quod Dei ministrum deceat, versentur. 6. Nullus eligatur episcopus, qui non ætatis sit legitimę, sitque moribus & doctrina præditus, vt & populum docere, & ei vitæ exemplar esse possit; & qui non sit satis omnibus iis instructus, quæ sufficiant ad episcopi munus ritè per se obeundum. 7. Is quoq; creetur plebanus, qui & probatæ vitæ sit, & qui populum in lege Dei possit instruere, sacrificium rite celebrare, & sacramenta, vt par est, administrare, & illorum vsum & effectum illos, quibus illa administrat, rectè docere. 8. Ad abbatiam autem, & prioratum conuentualem, nisi prius in celebri gymnasio sacras literas publicè professus fuerit & magisterium, aut alium gradum, non admittatur. 9. Episcopus per se, aut per eos, quos ad prædicationis munus assumet, qui tot erunt, quot pro diœcesis magnitudine videbit opus esse in ciuitate, aut in quacunque parte diœcesis censebit expedire omnibus dominicis & diebus festis aut tempore quadragesimæ, ieiuniorumque & aduentus domini, quotidie verbum Dei annunciet, & quotiescunque id opportunè fieri posse iudicauerit. 10. Idem quoque faciat plebanus, si non desint apud quos concionetur. 11. Abbas vero & prior conuentualis interpretabitur libros veteris & noui testamenti. Xenodochia instituet, & ita antiquis monasteriis antiquæ scholæ & hospitalitates restituentur. 12. Qui hodie sunt episcopi, plebani, abbates, aut alii ecclesiastici, si suum officium præstare non possint, accipiant coadiutores, per quos illud præstent, aut omnino beneficia dimittant. 13. De catechesi & summa doctrina ecclesiæ conscribenda, deque postillis etiam agendis ea decernantur, quæ Cæsareę Maiestati visum est ad hoc sanctum referre concilium. 14. Vnum beneficium vni tantum conferatur, sublata quod attinet ad pluralitatem personarum, comparibilium & incompatibilium beneficiorum differentia, quæ distractio vt est vana, & antiquis decretis incognita, ita ecclesiæ catholicę magnam calamitatem attulit. dentur autem regularia regularibus, & sæcularia sęcularibus. 15. Qui verò nunc duo, plura ve possident, aut illud tantum retineant, quod intra breue tempus elegerint, aut in pœnas antiquorū & veterum canonum incident. 16. Vt ab ordine sacerdotali sordes omnes & omnis auaritiæ labes expurgetur, nec vllo prætextu pro rebus diuinis quidquam exigatur, curet episcopus istud fieri per rationem beneficiorum, aut decimarum assignationem. etsi hoc non fieri potest commodè, princeps per parrochianarum symbola & collectas, vt plebani; & cum esse duos, aut plures clericos oportet, vt habeat vnde vitam congruam traducant, & hospitalitatem præbeant. 17. In missis parrochialibus euangelium apertè & dilucidè, & pro populi captu copiose in suggesto exponatur; quo in loco, quæ præeunte plebano a pupulo fient preces, lingua fiant vernacula. peracto autem sacrificio latinè & mysticis precibus, lingua etiam vernacula publicè ad Deum fiant orationes. eo tempore autem ant aliis statutis horis cantari poterunt pia & spiritualia cantica, vel psalmi Dauitici prius ab episcopo diligenter examinati & probati, si id è re suę ecclesiæ esse censebit episcopus. 18. Antiquum illud Leonis & Gelasii decretum de communione sub utraque specie reuocetur. 19. Ac vt omnes præcipue ecclesiarum imperiti vsum & efficaciam sacramentorum intelligant, præcedatque semper lingua vernacula breuis & dilucida expositio, quæ sacramenti, quod administratur, rationem contineat. 20. Beneficia secundum veteres canones non conferantur amplius per vicarios, sed per episcopos ordinarios, quorum est in hoc maxime electa industria; & illis intra sex menses non conferentibus, aut si indignis contulerint, potestas conferendi deuoluatur ad proximum superiorem, & gradatim ad pontificem secundum concilium Lateranense. & aliter collatio a quouis facta sit nulla. 21. Mandata de prouidendo, expectatiuæ, regressus, & fiduciariæ resignationes. commendę reuocentur, & omnino arceantur ab ecclesia, velut decretis contraria. 22. Resignationes in fauorem eiiciantur omnino à curia Romana. est enim sactis canonibus constitutū ne quisquam sui officii quærat aut eligat successorem. 23. Prioratus seculares aut, vt dicam simpliciter, quibus contra institutionem cura animarum obtenta est, & translata in vicarium perpetuum, eiq; tamen parua quædam decimarum, aut aliorū prouentuum assignatur, cum primū vacauerint, curam animarum recipiant, & in antiquum statum restituentur. 24. Cumque plura sint beneficia, in quibus contra beneficiorum omnium institutionem inualuit deprauata consuetudo, vt qui ea possideant nullo teneantur concionandi, sacramenta administrandi, aut alio onere ecclesiastico, episcopus consilio capituli iis beneficiis curam aliquam spiritualem imponat. aut si vtilius videatur, ea beneficia vicinioribus parrochialibus ecclesiis coniungat. beneficium enim sine officio esse neque debet, neque potest. 25. Pensiones super beneficiis non constituantur, & quæ sunt constitutæ tollantur; quòd redditus ecclesiastici sunt in alimenta pastorum, aliosque vsus pios transferendi. 26. Constituantur episcopis intra omnem diœcesim ecclesię iurisditiones, & tollantur omnes exemptiones, exceptis capitibus ordinum, iisque quę ipsis sunt monasterijs; & quę capitula

pitula faciunt generalia, & ijs monasterijs, quibus multis iam retro seculis euidentibus scriptorũ monumentis extat datam esse exemptionem, quæ tamen ne à correctione omnino se eximant ali qua ratione prouideatur. 27. Cum episcopus ea iurisditione vti non debeat secundum antiqua decreta, nisi consulto capitulo, quemadmodum nec alia suæ diœcesis grauia negotia tractare, danda est diligens opera vt canonici cathedralium ecclesiarum sint assidui in ecclesia cathedrali bonis moribus & scientia præditi, quique saltem vigesimum & quintum annum attingant: non autem illam ætatem, cum non possint per leges humanas rebus suis prospicere. quomodo episcopo consulere poterunt? 28. Retineantur antiqui, noui autem constituantur consanguinitatis, affinitatis, vel cognitionis spiritualis gradus, intra quos non liceat obtenta qualibet dispensatione matrimonium contrahere, exceptis solis regibus aut principibus, & propter publicum bonum. 29. cum nostris temporibus exorti sint Iconomachi, qui imagines euertendas esse contendant, & maximę perturbationes pluribus in locis ex eo sint excitatæ; prouideat sancta synodus vt doceantur populi quid de cultu imaginum sit sentiendum, curetque vt siquæ in his colendis irrepserunt superstitiones & errores, tollantur; quod ipsum quoque prouideat indulgentijs, peregrinationibus, reliquijs sanctorum, & his sodalitatibus, quas vocant fraternitates. 30. Quoniam sępe ob vnum enorme delictum affligitur vniuersus populus, quem de proximis peccatis sollicitum & anxium esse oportet, restituantur ecclesię catholicę non solum antiqua illa propter graues & publicas offensas publica pęnitentia, sed etiam ad iram Dei placandam ieiunia & luctus publici. 31. Cũ excõmunicatio supremus sit gradus, nõ est passim pro quouis delicto aut contumacia decernenda, sed pro grauissimo tantũ peccato, cumq; in eo post vnam, & alteram, & non nunquã tertiam admonitionem reus perseuerat. 32. De beneficijs, forenses controuersiæ, quæ vniuersum ferè ordinem ecclesiasticum contaminarunt, non solum breuiores erunt sublata petitorij & possessorij in causis beneficialibus nuper inuenta distinctione, sed omnino cessabunt, si sublatis etiam concilij Basiliensis vniuersitatem nominibus præcipiant episcopis vt beneficia secundum Gregorij autoritatem non ambientibus, sed fugientibus, & de ecclesia benemeritis conferant. merita autem in vniuersum iudicabuntur, si post magisterium aut alium gradum in scholis assecuti conferatur beneficium autore episcopo, & probante populari consensu fuerit concionatus aliquo tempore. cumque ordinarius semel beneficium contulerit, aut patronus præsentauerit non aliter liceat superiori conferre, quam si prius præsentatum, aut eum cui collatum est beneficium iudices indignum beneficio iudicauerint. 33. Quòd si aliqua de conferendi aut pręsentandi potestate lis oriatur, primum ab episcopo Diœcesano consulto capitulo œconomus beneficio vacanti præficiatur, qui fructus omnes percipiat, & munia ecclesiæ subeat, deinde litigatores consentiant in aliquos viros doctos & ecclesiasticos, & si non elegerint, ab episcopo dabuntur, qui saltem intra sex menses litem omnem dirimant, a quibus appellare non liceat. aut si existimat synodus esse appellatione defendendum, mandetur interea executioni sententia, neque teneatur œconomus, aut qui sententiã primus obtinuit restituere fructus pendente lite perceptos, qui tantum ministris & pauperum alimentis cedere debeant. ita fiet vt aut nulla vnquam lis de beneficio, aut siqua fuerit breui transigatur. 34. Decernat sancta synodus vt non solum synodi capitulares quotannis semel vt minimũ. sed etiam tertio quoque anno prouinciales congregentur, in quibus de ijs, quæ ad statum ecclesiasticum pertinent, diligenter tractetur. de ministrorum delictis mature cognoscant, & in eos qui deliquerunt seuere animaduertant. & vt concilia generalia, nisi aliquod obstet impedimentum, decimo quoque anno celebrentur. Post has Cæsaris & Galli Regis petitiones responsum est eas maturè & opportunè à sacris patribus ponderatum iri, & quantum fieri poterit satisfactum. Cæterum patres, qui iam frequentes conuenerant, deploratis Galliæ ac reliquarum prouinciarum recentibus miseriis, quæ à vera salute sempiterna breuissimę voluptatis causa desciuissent, cum illud malum non solum in Reges ipsos, in vniuersas Christianas nationes, ac in se ipsos, verum etiam in diuinum cultum redundarent, demonstratur negotium de quo agitur quantum sit, quantique ponderis, & quanta diligentia atque animi integritate oporteat pertractari. ostenditur longa oratione oportere hæc agi prudenter matureque pro recta animi conscientia; cũ ad salutem omnium cum præsentium tum futurorum Christianorum pertineant. quæ quidem res quanto maior est, tanto diligentiore studio, puriore mente, accuratiore Industria, sinceriore animo, & ab omni spe priuati commodi remoto indiget. nam vbi de religione, de sanctitate vitæ, de vero Dei cultu agitur, qui cęteris rebus omnibus debet anteferri, in quo omnis omnium ciuitatum, regnorum, familiarum, nationum, & priuatorum, publicorumque salus continetur, omnisque humana & præsens & futura sempiterna felicitas, ibi priuatæ omnes commodorum rationes omnino obdormiant necesse est. Id qui non curauerit in his præsertim opportunitatibus & altissimi Dei rebellis, & omnis humanæ felicitatis proditor, omnisque posteritatis perpetuus hostis est existimandus. Sed quoniam nemo satis rectè de rebus tantis pro viribus humanis, mortalique ingenio pertractare potest, nisi diuinam opem implorauerit, prius animum ad inuocandum diuinum numen, & ad sacra de more celebranda solenniter patres animos conuertunt. celebratis igitur cum pompa solennibus sacrificijs, omnis patrum industria consumpta est sequentibus diebus reformandis multis depranatis moribus ac ritibus in ecclesia Dei, multaque sunt Instituta sapiẽter ad hominum vitam in melius informandam, & pleræque Cæsareę ac regię petitiones comprobatæ, vt est in impressis decretis sacræ Tridentinę synodi. inter cetera laudabiliter decreta comprobatæ sunt literæ de prædestinatione Ioannis Grimani patriarchæ Aquileiæ, quæ ad suum vicarium scribebantur, antistite claro, insignisque cum pietatis tum eruditio-

Oratio habita ante incęptũ cõcilũ.

Io. Grimanus Patriarcha, absolutus à cõcilio

nis

ris viro: quarũ approbatio facta est vniuersorũ patrũ ꝯsensu,& applausu,nã fuit cognitũ ipsas literas
dolosè explicatas fuisse,multasq; calũnias ab inuidis fuisse excitatas, q per hanc viã viro integerrimo
obesse tentarũt,optimãq; Pontificis voluntatẽ ab illa grã reuocare, q̃ ubi desiderabatur, & cooptatione
in conciliũ Card.qđ & ex aliqua parte accidit, quãuis oĩa in eius existimationẽ sint cõuersa.Quæ dũ
agunt Tridenti a sacratis patribus, Gallia nõ iã amplius cõcepta hæresis semina occultat, cũ vulgus
insignũ autoritate procerũ aulicorũ patrocinioq;. & eorũ potẽtia fretũ occultorũ hostiũ Regis &
catholicę fidei, nomẽ nouæ religionis cuperet p arma,si aliter nõ posset, dilatare.Ad illud cõcedere
facultatẽ idoneã videbatẽ tenella Regis ætas,ac minime formidabilis,p quã opportunitatẽ arripiuot
suæ religionis non solũ tuẽdæ,sed ẽt ampliandæ; si tñ religio appellãda est licentia & impunitas sce-
lerũ,q sic regnũ legitimo Regi conantẽ extorquere. Armis igitẽ aduersus catholicos sumptis publico
concursu multa castella prædantẽ. oĩa bona catholicorũ hostiliter diripiunt. hoĩes innocentissimos
miserrimè trucidant.Vrbes ẽt inuadentes populantẽ,inter quas Lugdunũ fuit totius Galliæ Celticæ
lõge celeberrimũ emporiũ;vrbs sanè opulentissima & multis reb. victui necessarijs abũdans,cũ sita
sit in fertilissima planitie,q̃ perennibus vberrimis fluuijs rigatẽ Arari ac Rhodano, inter quos ẽt ma-
gna parte sui includitẽ.Neq; vero in Gallia solũ res erant turbulẽtę,plenæq; dissentionũ,sed ẽt in ea
parte noui orbis,quã Giapanũ vulgus appellat, q̃ insulę sunt magis ad Orientẽ,cũ arma a quibusdã
principibus fuissent hostiliter suscepta.Nã cũ graues inimicitiæ intercederẽt inter Regẽ quendam &
gubernatorẽ Męaci,q̃ vrbs est eius Indiæ, repẽte excitatũ est bellũ collectis ad 40. milibus armatorũ
ab eo Rege,atq; itũ est ad Meaci obsidionem. accita sunt ab amicis auxilia aduersus obsidẽtes,q̃ vbi
cõuenissent,castraq; fuissent posita inter Meacũ & Sacaiũ vrbes, coeptũ est leuibus pręlijs decertari.
Post multas deniq; minutas pugnas ventũ est ad præliũ vniuersarũ viriũ.atq; cũ auxilia fuissent pro-
fligata,gubernator veritus se nõ posse armis victricib. hostiũ resistere, profugit cũ suis ex vrbe in lon
ginquã munitionẽ.vrbs certè ipsa direpta est capta, & acerbissimè tractata.seruata tñ fuerũt templa
Dei,& hoĩes ad eorũ tutelã confugientes p quendã virũ magnæ autoritatis, qui christiana dogmata
imbibetat,cũ multi in illis regionibus christianã fidẽ cõplecterent. Hostes gubernatoris turrim mu-
nitissimã inuadunt,quo tpe collecta sunt ad 20. millia pugnatorũ à filio cũ pater turrim defenderet,
atq; traiecto flumine satis amplo; q inter vtraq; castra præterfluebat, gubernator hostes inuadit,qui
cũ essent ad 30. millia,partim trucidati sunt,partim in fugam versi, quos cõiunctis paternis virib' ad
Męacũ vsq; magnã p cladẽ insequitẽ.Qui reliq erãt in vrbe Meaco pcepta cæde suorũ facile superan
tur,atq; ita Męacum vrbs recuperatẽ. Pax deinde expetita obtinetẽ.At vero cęptũ est ita tumultuari in
Gallia,vbi primũ accepta sunt noua auxilia Genebensia ab illis, q sibi titulũ Reformatorũ ecclesiarũ
Gallię vsurpauerãt,cũ palã profiterentẽ se oõ aduersus Regẽ arma sumpsisse,sed aduersus eos,q vrbẽ
vellẽt Lugdunũ oppugnare,& ad euellẽdos veteres abusus. atq coeptũ fuit Lugduni palã hæreticas
cõciones haberi,& cũ magni numerus illorũ succreuisset, cęptũ est magistratus ẽt vrbanos paruifa-
cere,q ẽt cõceptis tẽplis catholicorũ cęperũt tẽplũ nouo ritu velle exædificare,qđ in ampliore vrbis
loco sit apud plateã diui Frãcisci,vbi ad tria peditũ millia possent instrui, atq; tẽplũ multis tormẽtis
cõitur,& oĩ gñe bellicorũ telorũ;quo pacto munitæ sunt ẽt oẽs domus ꝓpinquæ. Ille locus destina-
tus est comitijs aduersus sacra Galliæ instituta. at rex his pceptis mittit Vzeciũ Ducẽ pfectũ regionũ
Allobrogũ, Prouinciæ,Lugdunẽsis pfecturæ, & Tectosãtũ ad res sedandas, puniẽdosq; seditionum
autores. Atqui cũ esset postea cognitũ multo plures esse catholicos quã hęreticos in vrbe,visum est,
vt aiebãt catholici,fore è publica & regia dignitate vt cõuenticula armatorũ vetarent, aut saltẽ extra
vrbẽ eijcerẽtur. at hæretici multis verbis persuadere conabãtur vtile & tutũ fore ciuitati,si suæ exerci-
tationes religionis sibi concederentẽ. Fit deniq; edictũ sub pęna perduellionis ne quis nouæ religio
nis cũ armis in vrbe ad cõciones aut cõuẽticula accederet, sed cõcessit inermibus extra vrbẽ in domi
bus cõciones haberi vltra Rhodanũ fluuiũ,ne a catholicis audiri possẽt. Sed.n. hisce rebus ita institu
tis cũ gubernator ad audiẽdas eas conciones aliqñ accederet,coeperunt contra edictum ipsius Ducis
Vzecij arma gestare, qđ catholicis omnino nõ permittebatur. rursus præscriptæ sunt literæ à catho-
licis ad regia comitia, a quibus missus est in Lugdunensem regionẽ ad tumultus sedandos Menge-
tonius regulus,qui cum statuisset nequis arma gestaret, penè incidit in insidias, nisi postridie in Al-
lobroges recessisset. & quoniam calamitates, prorsus sibi imminere a regis ministris Vgonotti in-
tuebantur,multi per noctem repente è priuatis domibus exeũt armati, in quibus multos dies latue-
rant. palatium publicum inuadunt, vbi erant arma popularia ad armãda quatuor millia hominum.
Captę sunt platęę. fit edictũ neqs vel è fenestris despiceret. vrbs per noctẽ repleta est metu claustrũ
Diui Dominici cingitẽ obsidione, attrahuntẽ tormenta, quare spe auxiliorũ destituti regij ministri se-
quẽti nocte diffugiũt.occupati sunt regij sacriq; ꝓuẽtus.exteri mercatores p largitiones fugã à custo-
dijs impetrãt,latæ sunt nouæ leges. noui instituti magistratus. simulãt se ad pupilli regis tutelã vrbẽ
cepisse, ꝓposita est venia errorũ a gubernatore si tñ resipiscerẽt,vrbemq; in pristinũ statũ restitue-
rẽt,qđ fore diu fingebatẽ. accersitus a Rege gubernator detinetur inuitus in vrbe. additi sunt cõsulib.
totidẽ è noua religione.creata sunt comitia status,in qb. res de religione decernerentẽ. noua fiũt insti
tuta.pręsidia vrbis multa decreta sunt ad custodiã. edictis nullũ regiũ nomẽ addebatẽ.missus est a se-
cretis cõsulũ ad regẽ vt ea decreta cõfirmarentẽ,relatę sunt literę regiæ,quib. vetabantẽ sub pęna per-
duellionis noui magistrat' res publicas tractare,aut tributa imponere,aut copias colligere, iubeban-
turq; oĩa pristinæ libertati restituere. hę literę regiæ redditæ,in Lugdunensib. comitijs sunt publicè
cõminutæ,& vix tẽperatũ à suspẽdio tabellarij, q ad suã redẽptionẽ coactus est multũ aurũ & argen
tũ sacrũ domi suæ seruatũ dare ad fundẽdũ.multi catholici capti sunt, vt cogerentẽ suos ritus refuta-
re.in cõtẽptũ vero regiarũ lrarũ oẽs regij magistratus sunt abdicati,& porticus sacræ diui Io.cũ bona
parte murorũ euersæ.fusũ est ęs cãpanũ i tormẽta. vrbs aduersus regias copias munita externorũ fę

Lugdunũ direptum ab Vgonottis, & descriptio

Giapanẽsiũ bella ob religionem.

Literæ regiæ laniatæ.

 deratio-

derationes expetite, einsdẽ sectę quatuordecim vexilla Valesianorũ introducta, addita sunt regia cũ vrbanis insignib⁹, sed rosa addita, ꝓordine diui Michaelis. oĩa suppellex sacra aurea, vel argẽtea in pecuniã deinde cussa est. Mobritoue quoq; oppido potiti ꝯ fidẽ deditionis inuẽtos trucidarũt, aut præcipites deiecerũt, horrendũ planè spectaculũ, qđ ipsum fit & Montrõdi, atq; hinc ꝓxima quæq; cædibus, populationibus, latrocinijs implẽt. Vexarũt ẽt Rothomagũ amplã & frequentẽ vrbẽ Velicassorum ad Sequanã fluuiũ, & Genabũ non ignobilẽ & ipsam vrbem.

Genabum & Rothomagũ vrbes direptæ.

Rex vbi primũ motus hos varios bellorũ in suo regno excitari sensisset, neq; iã facile posset cognoscere quib. esset credẽdũ, ne subditi eadẽ hæresi contaminati publica arma in ipsum conuerterẽt, statuit externa arma cũ Gallicis admiscere. lr̃as igit̃ dedit ad Pontificẽ, ad Philippũ regẽ, Florentiæ Ducẽ, ad Venetos, & ad cæteros catholicos principes, quibus in tãtis suis difficultatibus, tamq; turbulẽtis Gallię reb. auxilia posceret: quæ & à Pontifice, & à Philippo Rege ex Insubribus, & ex Hispania; & Florentia missa sunt.

Vgonottis auxilia Britãna accedunt.

Helisaberta Britanniæ regina auditis auxilijs, quæ Gallus rex vndiq; acciuerat, & ipsa mittit subsidia ad sectã nouæ religionis tuendã, qua opportunitate debilitatis armis Gallicis, auctaq; potẽtia nouæ religionis sibi minus timendũ esse arbitrabat. illa auxilia cõmodè subministrari poterant, qm̃ Vgonotti Auragratiam vocatũ portũ in Gallia occupauerant maris Britannici, qui interim in Normania multis minutis prælijs feliciter pugnant. Castella capiunt multa, agroq; vbiq; potiuntur. Aduersus hos Vgonottorum motus datur summũ imperiũ rei militaris Aloysio Aureliano Vmalio duci, qui summa celeritate vius cũ regijs copijs impetus Vgonottorũ refrænat; ac Rothomagũ per vim armorũ recuperat.

Cantabrorũ rex summus imperator expeditionis in Vgonottos. Rothomagũ recuperatũ.

in qua pugna Antonius Borbonius Rex Cantabrorũ regias partes amplexus glande traiectus diem suũ obiit. præerat Vgonottorũ copijs eius frater Ludouicus Condęus cũ summo imperio, qui regnũ Galliæ affectabat, quod ꝑ antiqua quædã iura arbitrabatur ad se ꝑtinere, expectabatq; fratrem Andelottum cũ multis Germanorũ cohortibus, & equitatu. huic cum honestissimæ pacis conditiones a Ghisio fuissent oblatæ, & sempiterna obliuio præterea oĩum delictorum, quæ aduersus regem fuissent commissa, eas õino reiecit, cum & Annæ & Memorantij quoq; noĩe eadẽ proponerẽtur ad antiquam religionem, patriamq; conseruandam. Antonij mors, molestissima accidit Regi propter hoĩs virtutẽ, & autoritatem, sed tñ aĩo non consternatur, quin etiã copias auget recentibus auxilijs à Philippo Rege accitis, quæ vt citius aduentarent classem mittit, vt per mare Britannicum traijcerentur.

Ludouicus Cõdęus Vgonottieæ factionis princeps.

Pontifex audita repulsa Canobij cum tñ optaret suũ consiliũ non esse irritum, rẽ cũ quibusdam Card. cõicat, & cum M. Ant. Amulio in primis viro callido. Ille profitetur se inuenturum, qui spretis oĩbus & periculis, & difficultatibus itineris ad Moschum mandata deferret, vbi concessum esset, re cum Ioanne Marendella Veneto cõmunicata, eũ iubet proficisci acceptis iisdẽ mandatis, quæ Canobio data fuerãt; quib. addidit vt hortaretur vt aliquos nobiliores è suis Romam mitteret, qui Romæ cũ aulicis versarentur, qđ cupiebat decorare ipsum Ducẽ corona regia. his mandatis Ioannes in Liuoniã clam vsq; penetrauit, Oricumq; profectus, mare conglaciatum adhuc reperit, quare maritimo itinere intercluso, qua vna ratione pericula à regiis custodiis poterant deuitari, cũ ad oppidum maritimũ Moschouitici imperij Dẽpten esset nauigandũ, statuit terrestri itinere quoquo modo, pericula superare per fidos duces viarũ. Sed vbi decẽ milliaria Parnauiã versus ab Orico processisset, capitur à præfecto Deinemõtii, illud est oppidũ in faucib. Diunæ fluminis situ, vbi in mare ingreditur, atq; cathenatus missus est ad Regẽ, veruntñ vbi periculũ multo ante prospexisset, ita rem excogitauit, vt Pontificia diplomata non sint inuenta, neq; cognita ratio itineris. occultandæ occasionẽ dederunt Sueuorum metus paulo ante excitati à quibusdam populis in Regem, quia creditus est cohortis præfectus ad Sueuum accedere, quare non solum liberatus, sed etiam literis commendatitiis acceptis a Polono, breui relicto suscepto negotio, redijt in Italiam.

Rauennæ seditiones euulsæ per res compositas. Sed itosorũ nomina.

Rauennæ interea, quæ vrbs est Italiæ nobilis & antiquissima, vt quæ dicatur ante diluuium condita fuisse, multisq; honoribus & titulis insignita, ac metropolis Gallię togatæ, ciues arma vbique sępius in mutuas cædes conuerterant, qui exercebãt veteres inimicitias, & acerrima odia, plurimũq; inter ciuiles seditiones fluctuabant. Tanta vero excreuerat inter hos Guelphorum ac Gebellinorum nomine discordia, & rixæ, & contentiones nouis caussis vltionum quotidie se addentibus, res vt nullum finem habitura videretur, nisi quem fortuna, vel asperrimi belli attulisset, vel cum ciues alterius factionis esse desijssent. At Deus tantarum calamitatum eius vrbis cumulo, diuturnitateque commotus, ita repente omnium Rauennatum animos molliuit, vt obliterata prorsus omni iniuriarum vtrinque acceptarũ memoria, deletisq; sempiterna obliuione pristinis odiis, arma conuersa sint ad communem defensionem & ad conseruationem patriæ. Nam tanta exorta est diuinitus ciuium concordia, vt omnes arma, vitam, sanguinem, facultates liberaliter offerrent pro ciuium cæterorum defensione. Sic sanè effectum est vt non amplius ciuium dissidentium species appareret, sed amicissimorum fratrum cõspiratio ad mutuam defensionem. & quoniam omnis propè felicitas ciuitatum constituta est in mutua ciuium concordia & fide, & beneuolentia; sicut in perfidia & seditionibus omnes miseriæ, cædes, ruinæ, deuastationes, iactura bonorum inesse consueuerunt, videtur altius repetenda caussa & series huiusce concordiæ, vt ex his pateat quantus bonorum cumulus bonitatis & mansuetudinis & sapientiæ sit comes.

Rauennæ descriptio.

Est autem Rauenna vrbs Galliæ togatæ, quæ fuit olim in litore maris Adriatici sita, sed propter fluuios arenam assiduè deuoluentes, & plurima terra propinqua quæque obducentes, nunc distat ab ipso mari circiter tria millia passuum. Habet ad Orientem fluuium ignobilem, sed immansuetissimum torrentem Vitim vocatum, qui mœnia alluit, ad meridiem vrbem prope attingit amnis quem Montonem appellant: qui ambo è montibus non valde longinquis defluentes olim coniurantibus cœnosis, & vorticosis vndis in pernitiem Rauennæ, ita stagnabant in agro Rauennate, vt eius magna pars non segetibus solum, & arboribus fieret inutilis, sed etiam pestiferæ paludes fierent in proxima planitie, & intra vniuersam vrbem multarum aquarum

putrescen-

putrescentium ex halatio fieret insalubris. Causa harum inundationum erant molendina duo vt bi uicina, ad quorum vsum aquæ necessario aggeribus refrænabantur, retinebanturque quo minus defluerent per imum alueum; atque cogebantur intumescere. Sic efficiebatur, vt aluei vel per imbres effusiores, vel per niues liquefactas in montibus suarum aquarum non essent capaces. hæc molendina sanè vtilia & fructuosa, vtpote sola vrbi propinqua possidebat archiepiscopus Rauennæ, qui nullo precio ad illa demolienda adduci poterat. quamuis certior sæpius esset factus in eorum euersione consistere totius vrbis Rauennæ salutem & salubritatem. nati sunt itaq; Rauennates ciues illud per æquitatem, clementiamque pontificis impetrare, quod per vim auri extorquere non possent. Delecti sunt ad illam legationem patrum consensu in comitijs viri ingenio & prudentia præstantes Iacobus Spadolatinus Iurisc. & Cæsar Vrciolus, qui vtrumque vno tempore perficerent & Pont. Pio Quarto gratularentur publico nomine pro recenti dignitate, & hoc tantum incommodum vrbis aperirent, docerentque quanto in periculo sit ea ciuitas, quæ sæpius quotannis vbique stagnaret, cuiusque ager latè palus fieret insalubris. Futurum enim breui nisi per pontificiam clementiam vrbis saluti consulatur, vt tota demergatur, fiatque inhabitabilis. Nihil impetratur à Pont. præter responsum humanitatis plenum; fore vt rei diligenter cognitę opportunum remedium adhiberetur. atqui cum ab initio anni ad mensem Octobrem remedium fuisset frustra desideratum, denuò delecti sunt ad eandem legationem cum alijs de causis, tum maximè ad hoc negotium ob imminentis inundationis in proximum annum timorem, viri ingenio & eloquentia clari Alexander Sopranus Iurisc. & Cæsar Amaducius. Hi Romam profecti docent pontificem in maximo periculo vrbem Rauennam esse constitutam, cum duos fluuios insolentes tantopere habeat vicinos; à quibus funditus euertatur omnino necesse est, nisi maturè occurratur. Rogant ne vrbem pontificiæ dignitatis obseruantissimam & obsequentissimam in extremis miserijs negligat, quæ nullius sceleris vel publicè vel priuatim in Pontifices vnquam commissi sibi sit conscia. futurum enim breui, nisi succurratur, vt vel ciues innocentissimi per summam iniuriam aduersariorum in aquis suffocentur, vel certè relictis possessionibus & auitis laribus extorres à patria profugere cogantur. Pontifex his, alijsque rationibus commotus se missurum architectos pollicetur, qui totum negotium diligenter explorarent, idque remedium adhibiturum, quod videretur esse ex vrbis vtilitate. Missi sunt non multo post architecti, qui quam quam suam sententiam non audebant palàm proferre, tamen visi sunt iudicare non aliunde imminere vrbi periculum, quàm e constructis aggeribus, qui aquas cogebant intumescere. Syngraphum faciunt igitur, in quo continebatur, quod nouus alueus fluuij videbatur propinquus excauandus, per quem aquæ minuerentur, transferrenturque in mare, hoc syngraphum Romam missum, & pontifici redditum fuit, qui continuo imperauit fieri. Promissa est etiam liberaliter pecunia Rauennatibus ad illam excauationem, quare mox opus aggrediuntur. sed enim cum postea appareret illam excauationem ad leniendos potius animos ciuium, quàm ad periculorum remedium fuisse excogitatam, quia nihilo leuiora damna vrbi & agro inferebantur, neque tamen pro oblato honesto precio archiepiscopus adduci posset vt pateretur molendina deuastari, visum est Rauennatibus id consilij necessario capiendum esse maturè, quod & salus ciuitatis & conseruatio omnium bonorum, & regina legum, omnisque equitatis Necessitas obtulisset, neque amplius inter tot difficultates remedium pręsentium malorum procrastinandum. Vbi conuenisset inter ciues vt quantum æris visum esset pontifici dissolueretur, indicta sunt & habita comitia Rauennæ de ipso negotio. Multa sunt in vtranque partem disputata in Senatu, atque post varias disputationes fit patrum decretum vt aggeres deuastentur, molendinaque solo ęquentur. exeuntes è comitijs Sapientes, id est magistratus vrbani supremi nomen apud Rauennates, multi vtriusque factionis homines mistim sequuntur, atque ita concordi animo & vno omnium consilio itum est ad aggeres destruendos. Distributa sunt munia demolitionum bifariam, atque alteri parti Vitis, & molendina alteri Montonis aggeres dati sunt disijciendi; quos tantos Rauennatum motus ægrè ferens præfectus vrbis Prolegatus, vir multis de causis archiepiscopo obstrictus, statim Romam significatum mittit Pontifici Rauennæ omnia esse in armis. Sapientes ea re cognita Marium Salamonium ciuem callidum, & eloquentia clarum quanta fieri posset celeritate Romam conuolare iubent ad refellendas aduersariorum accusationes, siquę falsæ obijcerentur. Illis aggeribus euersis & disiectis ciues prius dissidentes misti in vrbem redeunt, inter quos pro discordia, beneuolentia & amor & fides cum maxima laude, admiratione & lacrymis præ lætitia apparere cœpit. Dum expectatur Pontificis decretum, animique omnium ciuium erecti sunt ad futurorum euentus, Cęsar Amaducius Romæ è conspectu pontificis eius iussu coniectus est in carcerem, quia persuasum esset pontifici Amaducij adhortationibus & impulsu ciues ad illos motus fuisse sollicitatos. Marius pontificiam indignationem veritus aliquandiu pontificis præsentiam deuitauit. Rauennates cognitis ijs, quæ Romæ gerebantur, Gasparem Pignatam Iurisc. equitem virum insigni facultate dicendi & ingenio mittunt, qui Pontificem doceret rem, vt esset transacta, quiq; Amaducij causam susciperet, pro liberatoq; deprecaretur, cum esset vir bonus & innocens & inscius eorum, quę gerebantur. Amaducius eodem die liberatur, quo eques ad Pontificem accessit, qui postmodo communi consilio de rebus vrbanis tractarunt. Pręfectus vrbis veritus arma & tumultus Rauennatum in se denique conuertum iri. ducentos pedites Fauentia acciri iubet; qui cum

Vitis & Montonis fl.

Sapiētes magistratus nomen.

ſeſe mane ignaris Rauennatibus ad portas oſtendiſſent, continnò tota vrbe conclamatum eſt ad arma; quo tempore præfectus vrbis ſeſe in arcem tanquam in tutiorem locum recepit. At vbi cognitum eſt Fauentinos pedites cuſtodiæ & tutelæ cauſa fuiſſe à præfecto vrbis accitos, Sapientes & vnà omnes, qui demolitionem aggerum adorti fuerant, excedunt ex vrbe ad euitandos tumultus, nequid atrocius committere cogerentur. ſe igitur ad Sauarnam pagum finibus territorij Rauennatis, agroque Ferratienſi finitimum recipiunt. eò cum Hieronymus Pellegrinus iuriſc. qui ſupremum locum dignitatis inter Sapientes obtinebat, conueniſſet, & ſapientum magiſtratus, & Iacobus Lenardus eques, & Vitalis Salius, & Raphael Raſponus ac Proſper tribuni, præter alios complures; contracta beneuolentia & amicitia è mutua conſuetudine, omnibus priſtinis diſſenſionibus obliteratis, reiectisque bellis ciuilibus perpetuam pacem & amicitiam inter ſe componere ſtatuunt. Sic rebus inter ſe ſtabilitis concordibus animis itur Bononiam ad epiſcopum Narniæ præfectum Bononiæ, cuius preſentia & autoritate pax confirmatur. ea per publicam ſtipulationem ſtabilita Sauarnam reditur, vnde omnes Rauennam deinde reuocantur. Accedit Rauennam & Narniæ epiſcopus, atque in auguſtiore templo Rauennæ fit pax per eos, qui non adfuerant Bononiæ. Narniæ epiſcopus tantæ lætitiæ plenas literas dedit ad Pontificem, vt pontifex per eam concordiam omnem indignationem depoſuerit, quam in Rauennates ciues conceperat. at certè vnius Rauennæ pax tantum valuit in Gallia togata, vt omnes reliquæ ciuitates finitimæ ſeditiones & diſcordias ciuiles facile obliterarint. Inde vero ſecuta eſt tanta ſalubritas aeris defluentibus vndique aquis ob dirutas aggerum moles, & fertilitas agri, & animalium omnis generis copia, vt niſi corroborata eſſet multis alijs exemplis, hinc facile magnam fidem conſequi poſſet antiquorum ſapientum dictum, quòd concordia paruæ res creſcunt. Neque ita multis annis poſt referente Ioachino Thomaio, qui ſupremum locum tenebat inter Sapientes viro præclaro, fit Rauennatum ſenatuſconſultum vt quarto Cal. Iunij, quo die pax fuit compoſita ſolennia, ſacra cum pompa celebrentur, tanquam ille dies ſalutaris illi vrbi, & omni poſteritati memorabilis illuxerit. At vero Gallica claſſis vbi primùm exiuit è faucibus Abylæ & Calpes ad conuehenda auxilia miſſa, eſſetq; adhuc ferè in tuto loco ingenti tempeſtate inuaditur. ſemper verò magis intumeſcente oceano, vehementioreque ſemper aſpirante vento & impellente in latus, cum altiſſimæ ac violentæ vndę & inſtar montis extollerentur, præfecti claſſis ſumma ope conantur ſe in tutum locum, tranquilliorémque portum recipere. At verò cum in ſingula momenta venti, mariaque increbreſcerent, & rabies horrenda tempeſtatis, neque reditus concederetur in portum, tota ferè victa tranſuerſe agitur, ita vt circiter quinque & viginti nauigia varij generis infracta, demerſaque ſint, & omnes remiges ac nautæ in mari ſuffocati. Vbi conueniſſent nauigia, quæ tanto naufragio ſuperfuerant afflicta & conquaſſata, cum, ſuperſtites ſe inuicem conſolarentur retentis etiam lachrymis tanquam ex inſigni clade propter acceptam calamitatem & iacturam tantarum rerum; aliud non leue infortunium claſſem inuadit. nam vis ignis paulatim concipitur in ſtupa & pice, quę inerat in nauigijs, quo erumpente incredibili celeritate & fragore crepitante alia nauigia quædam conflagrarunt. Illa claſſis calamitas Carolo & Philippo regibus moleſtiſſima accidit, at gratiſſima Condæo, quod per illam confirmatis ſuis viribus, & debilitatis regiis, omnis traiectus è Normania in Britanniam, cum ea regina clam nouę religioni faueret tutiſſimus ſit redditus, neque hoſtis vires in illam partem eſſent formidandæ. reſarciebantur tamen ex altera parte tot mortalium Chriſtianorum calamitates, quòd in regno Giapanio magnus fieret concurſus eorum, qui ad Chriſtianam fidem amplexandam confluebant: cum non homines ſinguli, nō ſingulę familię tantum, ſed vniuerſa regna, integręq; prouincię ac nationes relictis ſuperſtitionibus idolorum ad verū Dei cultum conueniebant. Lugdunenſes Vgonotti cum diu obſiderentur, nō ceſſabant, quoniam non poſſent vndiq; circumueniri à regijs copijs, quia flumina impediebant, cum multos catholicos in vrbe trucidaſſent, violauiſſentque honeſtarum fęminarum pudicitiam, mox animum conuertunt ad infeſtandas regiones catholicorum; quare clam emiſſis quibuſdam copijs qua parte vrbis caſtra poni non potuerant in Aruernos vſque prædabundi incurrunt. Et quoniam Sciatilioneus Cardinalis complexus fuerat hæreſim Amiradis & Andelotti fratrum, publiceque catholicam fidem valere iuſſerat, relicta dignitate eccleſiaſtica vxorem duxit contra inſtituta ſacrorum patrum. Hos & Condęum tametſi amici & coniuncti reuocare ad auitos ritus religionis & ad concordiam conſeruationemque patriæ multis rationibus conati ſunt, tamen nihil efficitur, quòd illi ſurdis auribus ad has rationes, & implacabili animo in eadem pertinacia perſtiterunt. At quoniam ex altera parte pluribus in locis acerrimum bellum exardere in Gallia videbatur, cum multa vbique deuaſtarentur, nouęque copiæ expectarentur: ex altera vrbes petebantur ad expugnationem, multi prudentiores Galli proceres grauiter ferebant hos tantos motus, excogitabantque quod remedium eſſet adhibendum. Redditę ſunt literę Regię Auguſtoriti proceribus ac magiſtratibus, cum Vgonotti illam vrbem etiam occupaſſent, in quibus continebatur, quòd Rex imperabat vrbem reddi miniſtris regijs, eoſque hortabatur vt redirent ad priſtinam obedientiam, promittebatque fore vt nulla de cauſa in poſterum infeſtarentur. Sed cum nihil eę literę profeciſſent, miſſus eſt Auguſtoritum mareſciallus Sancti Andreę cum decem millibus armatorum, inter quos erant plerique nobiles Galli, cum Vgonotti plurimum ibi debaccharentur. Vgonotti reſponderunt ijs qui eos hortabantur vt redirent ad regiam obedientiam, quibus apparebat abſurdum & impium conſilium quod ab auito Dei cultu receſſiſſent, & à regia obedientia nulla accepta iniuria tam impudenter, quod nullo pacto illud erant facturi, niſi Rex permitteret poſtulantibus hiſce populis nouæ reli-

Pax Rauennatum.

Solennia instituta ob pacem.

Claſſis Gallicæ acre naufragium.

Literæ regiæ ad Auguſtoritanos ciues.

religionis conciones haberi in vniuerso regno, cum ipsi vellent animarum suarum esse arbitri. at quoniam maxime cuperent vires Regias debilitare quibuscunque possent modis, Regios prouentus occupant quotquot possunt, ac profitentur Lugdunum & alia loca occupata se regio nomine seruare, donec ad legitimam ętatem peruenerit, ne ab aliquo illegitime occuparentur. curant diuertere illorum vires qui Regi dicebantur esse opem laturi. sollicitarunt arma Belgarum in Philippum Regem. veruntamen neque Condęanæ vires neque reliquorum principum Vgonottorum potuerunt esse auxilio obsessis Augustoriti, quo minus desperatione capti, & rerum multarũ inopia compulsi per multas suas clades profugerint partim Geneuã, partim in Allobroges & Prouinciam. reliqui, qui remanserunt, trucidati sunt vrbe capta & direpta. cęterum capta hac vrbe mota sunt castra ad obsidendam, expugnandamque Aureliam, vbi fuerat Condęus, & alii multi principes nouę religionis, coniunctęque sunt vires in itinere Francisci Ghisij cum Duce Lotaringię, qui multum habebat nobilem equitatum Gallicum. At Condęus suas copias per illud tempus susserat conuellere signa ad profectionem, si forte Regem aliquo pacto posset intercipere. ad tertium lapidem Parisijs propinqua castra ponit cum maxima eius vrbis trepidatione. eius aduentu cognito conestablius & Memorantius collectis summa celeritate non aspernandis copijs, quamuis subesse aliquam proditionem suspicarentur, multosque ciues cum hoste conspirasse, tamen intrepido animo magnaq; alacritate obuiam procedunt, è regioneq; hostium castra ponunt. nec multo post excitatum est leue prælium, deinde cum vtrique pugnæ essent auidi, certatur totis viribus. Vgonotti tanta virtute, bellicaque fortitudine in catholicos impetum faciunt vt Regię copiæ, cum vim sustiuere non possent, profligatę sint, & in fugam versę. trucidatus est mareściallus qui consistens suos & promissis & precibus ad instaurandum prælium reuocabat. captus est conestablius & multi proceres catholici. sed Ghisius vbi cũ magna ala equitum armatorũ sui perueniens in Vgonottos victores irruisset, victoriam è manibus extorsit; vniuersumque peditatum trucidauit. captus est Condæus vulneratus, quæ victoria non prorsus vel Gallis regijs fuit felix, quia Memorantius & ipse captus est ab Vgonottis. at verò illud certamen tam atrox fuit, tamq; crudele, vt primo impetu multi insignes proceres, multiq; viri illustres ceciderint. quod fuit à Memorantio & Condęo primùm commissum. Condęus in eo certamine maximè omnium curabat vt Heluetios profligaret. in quo vno facinore vniuersa propè vis victoriæ consistere illi videbatur. atque cum his propè profligatis opem tulisset Gallicus & Hispanus peditatus ac equitatus Ghisij multis vtrinque cadentibus, victores victi fiunt. Euaserunt incolumes ex ea pugna plures noningentis Germanis, & Gallicus equitatus, qui captiuum Memorantium abduxit. Enimuero quamuis ob eam victoriam multa lętitiæ signa edicta sunt in Gallia, Hispania, & Italia, tamen hominum corda & mentes ea lætitia minimè attigit, qui non tantum præsenti felicitate gaudebant, quantum communi totius regni calamitate tristabantur, quòd in maxima difficultate sancta catholicaque religio posita esset, atq; omnes bellici euentus in acerrimum & maxime cruentum bellum ciuile prorucrent. Nam hæc ipsa causa fuit cur felicissimũ, tranquillissimumq; regnũ Galliæ ob compositam pacẽ futurum, matrimonia, solennitatesque omnes in funebres & lacrymabiles tragędias commutarit.

Augustoritũ ab Vgonottis prope redactum capitur.

Copiarũ regiarum victoria.

Quæ dum aguntur in Gallia, in comitijs, quæ indicta fuerant, Inurnij post multas Electorum contentiones & controuersias Maximilianus Boemiæ rex primogenitus Ferdinandi Imperatoris creatur Rex Romanorum, ac designatur Imperator; qui, vt res tranquilliores haberet in ipsa regni nouitate, procurat inducias renouari in octennium inter Ferdinandum Christianorum, & Solimanum Turcarum Imperatores. Post legationes itaque missas vtrinque de inducijs, missus est orator ad Ferdinandum ad res confirmandas cum literis, qui in hanc sententiam locutus est; Serenissime atque humanissime princeps Christianæ fidei, electe Romanorum Imperator, potentissimus meus & magnus dominus monarcha magni Dei, Imperator Imperatorum Turcarum omni instantia mihi imperauit vt legatus suę ad maiestatem tuam conuenirem, teque suo nomine & omni debita reuerentia salutarem, qui tibi sanitatem, & omnium honestorum votorum te compotem fieri cupit. eius igitur maiestatis optimę voluntatis Maiestati tuæ nuntius veni, qui sperat futurum cum bona voluntate tua vt sequatur, quamuis per alias legationes non accesserunt exempla & conditiones bonæ securitatis. Idcirco cum denuo velit amicitiam firmare, faxit Deus vt res conueniat. Videat & perpendat prudentissimè Maiestas tua quantam beneuolentiam meus potentissimus & magnus dominus tibi ostendit, & bonam voluntatem, cum Christiani captiui è cuiusuis manu liberi & incolumes & sine precio manumissi sint. quæ Maiestas cum suam bonam voluntatem tibi patefecerit, sperat tuam quoque par pari relaturam, vt liberi manumittantur Turcæ & incolumes. Meus igitur potentissimus Imperator tibi nuntiat bonam administrationem imperij cum sanitate, vera custodia, & amicitia, vt imperium istud conseruetur, sicut per tuos maiores seruatum est. sua igitur Maiestas tibi promittit per vel omnes infimos sui imperij pacem Maiestati tuę seruatum iri. Te igitur hortatur vt literis suis fidissimè respondeas, atque idem respondeas: quod si feceris, meum dominum Turcam tam tibi amicum, tamque ex animo cognosces, vt nulla in re tibi sit defuturus. His dictis interrogauit qui nam esset Maximilianus, quem digito à Cæsare ostensum legatus manu pectori admota & flexo capite salutauit Imperatoris Turcæ nomine, dixitque quòd suus dominus gratulabatur eum successorem & expectatorem imperij esse, qui non poterat esse dissimilis suorum maiorum, cum nomen referret Maximiliani Imperatoris. tum literas obtulit Cęsari, in quibus erat scriptum, Ego sum magnus & potentissimus dominus supra principes orientis & occidentis, cui facultas est adimendi & relinquendi. Græciæ dominus, Persię, Arabiæ, Rex omnium quæ regi possunt, & conseruator vniuersi,

Maximilianus creatur Rex Romanorum.

Induciæ Ferd. & Solimani i octennium.

Oratio legationis Solimani.

Solimani literę ad Ferdinandum

maris albi & nigri, sanctæ telluris Lamechæ, dominus Solymorum, rex Aegypti, regionis Lonen, Athenarum, Senau, domus Dei, Babylonis, Bossij, Rethianis, insularumque Iuliæ Cæsareę, Sultanus, & magnus Imperator. Postea tibi Ferdinando magno & potenti Christianorum domino, splendori Christianę fidei, viri electo Romanorum Imperatori, Boemiæ Regi, Illyrij, Epiri, aliarumque regionum & regnorum, salutem. Posteaquam superioribus diebus orator tuus ad nos venit tuo nomine, qui Augurius Busbecius vocabatur, tuus fidus consiliarius, literasque à te nobis reddidit anno vestri prophetæ Iesu Christi. 1562. initio Iunij pacem petens in annos octo omnibus vrbibus, oppidis, pagis, ac subditis vestris vt pace frui liceat, de quibus nos conuenire opus est, atque bonam & certam pacem pacisci hoc pacto vt quotannis per natiuitatem nostri prophetæ nobis dissoluantur triginta millia nummum aureorum Pannonum, qui mihi iam biennij debentur. Decernimus item vt Regis Ioannis filius vti heres patris, qui à nobis in Pannonia suffectus est, quæ omnia iure ad nos spectat propter affinitatem, illæsus relinquatur per octennium, atque tutus sit cum omnibus suis populis, cui neq; vrbes, neq; oppida, vel pagi, vel subditi infestētur vbicunq; fuerint. neq; aurū. argentum, iumenta aut supellex cuipiam diripiatur. neque fiant prędationes, neque incendia. neque nouæ munitiones excitentur, neque exigantur tributa ab alienis agrestibus, sed plena pace omnes per octo annos fruantur. in cæteris capitibus volumus vt proceres Pannones, qui à nobis desciuerunt, vt Balas Chimialis, & Nicolaus Baterus, atque alij tuti sint omnino cum suis opibus. Quòd si homines, aut quid aliud à Rege Ioanne ablatum sit, aut à vobis, id inuoluatur silentio per octennium. vt si qua sit controuersia, quæ componi non possit, per pacis tempus quisque sibi temperet. atque pagi Tattæ Danubioque finitimi ita se habeant, vt prius: ita tamen vt Tattæ arcis præsidia finitimos pagos ne infestent, sed & ipsa pace fruantur. consimili ratione duces in finibus vestris si quem ceperint pacis tempore nostrorum, illum sine redemptione incolumem intra nostra confinia perducant, quod ipsum nostri facient vt pax inuiolata permaneat per ipsum octennium, sic enim ducibus ac purpuratis nostris fieri imperabimus in nostris finibus. Vt duæ regiones Vaiuodæ Mysia inferior scilicet & superior non intelligantur includi in ipsam pacem. Vt omnes subditi nostri Pannones, Illyrij, Epirotæ, atque vestri ita mari vt terra, aut in insulis tuti sint, neque vllo pacto infestentur. Vt nemo possit inuicem latrocinari, & qui furatus fuerit iure plectatur, ac furta domino restituantur, siue à publicis, siue à priuatis id factum fuerit, atque illud diligentissime seruetur. Vt si quis nostrum per istud tempus voluerit alicubi munire, vel facere reparationes intra suos fines, id licitum sit. Vt omnes subditi suo principi sint deuincti, neque quisquam alterius infestare possit, sed omnes tributa, vt consueuerunt, dissoluant, cum quidam pagi tantum dissoluere coacti sint metu incendiorum, vt omnino sint exinaniti, a quibus nihil præter antiquam consuetudinem extorqueatur atque quisque suas leges seruet. Vt per pacem nemo capiatur nostrorum vel vestrorum regnorum coloni, neque Pannones, quo pax seruetur. Vt nemini alium vendere liceat, aut exigere precium redemptionis. Vt legationes tutæ sint vtrobique quibus vel morari, vel discedere liceat. Vt si quis aduersetur, aut captiuos fecerit, aut hanc pacem concordiamque infregerit, iudicetur, & meritas pęnas luat. Vt necubi pugnam committere, vbi concessum est, quo futuris difficultatibus consulatur, sed mos paci aduersarius planè reuocetur, quo amicitia concordiaque sit inuiolata. Vt hæ pacis conditiones vbique in regnis vtriusque Imperatoris promulgentur, vt pax inuiolata. vbique per hoc spatium temporis consistat. sic enim ab oratore postulatum est. Hæc eadem à vobis fieri debent, vt omnes subditi & milites iurati pacem seruent, eiusque conditiones. atque ad horum confirmationem iuro per imperium coronamque meam, & per verum Deum creatorem cœli & terræ, & per admiranda miracula nostri prophetæ, quod per hoc tempus paci nulla ratione aduersabor, neque patiar. meos subditos, duces, purpuratos, qui meo parent imperio, pacis conditionibus derogare. neque sinam vt in vrbibus, castellis, regionibus, pagis, insulis nostris, aut intra nostros fines vobis fiat iniuria, quare fides & pax in vniuerso nostro imperio fidissimè vobis seruabitur. cum orator vester quosdam captiuos à nobis petiuisset, qui erant in nostri imperij regionibus, Turcæ captiuorum domini cum lacrymis nobis sese obtulerunt rogantes ne captiui darentur sine precio, at nos vt vestræ voluntati gratificaremur, vel neglectis nostrorum lacrymis eos liberos dimisimus, quod ipsum de nostris captiuis vos facturos arbitramur. Sic igitur oratori vestro dati sunt captiui cum imperatorium decretum vbique in imperio nostro seruatum sit, cum literis de pace datis anno prophetæ nostri. 969. initio septembris è nostra aula imperiali, & sancta se de potentissimæ vrbis Byzantij. In Insubria verò vrbs Mediolanum cum paullulum a bellorum molestia respirare cępisset, non parum cępit denuo affligi magnitudine sumptuum. nam Philippi Regis iussu imperatum est illi vrbi fossas arcis dilatare & ampliare præfecto illi operi & arci Alphonso Pimentello viro Hispano, qui ita faciendum esse Philippo Regi persuaserat. Fuit autem annus non solùm ob eos sumptus imperatos grauis, verum etiam ob defluxus multorum humorum conceptorum ex anni intemperie, ex quo morbo multi perierunt: quæ clades per vniuersam Italiam latè peruagata est. Aluarus qui per biennium fuit captiuus in turri, captiuitatemque semper æquissimo animo pertulerat, per hanc induciarum opportunitatem soluitur facta permutatione cum quatuor Sanzacchis captis in bellis Pannonicis, cum quo & Sancius Berlingherus libertati restituitur, cum multa etiam munera data sint Turcis varijs temporibus. Aluarus Iuliobonam profectus perbenignè acceptus à Cæsare & Maximiliano, mox ad Philippum regem properat, a quo decem millibus nummum donatur, & mox totidem capit in stipendia totius temporis captiuitatis, cum etiam Rodericus filius multam liberalitatem

Margin notes:

Pactiones induciarū octēnij inter Cæsarem & Turcā imperat.

Arx Mediolani magnis sūptibus munitur.

Catarrhi multi in Italia.

Aluarus liberatus.

tatem regiam in se persenserit. Interea Medicea familia tantum felicitatis nacta vt principatum Florentiæ acceperit, reginamque Galliæ coronari è sua stirpe viderit, ac Senam remp. opulentam & potentem subiugarit, non nihil calamitatum sensit, quia diu nihil est felix. Nam duo nobilissimi ingeniiq; summæque expectationis adolescentes Medicei, alter purpureo galero insignitus, alter eius frater sunt morbo absumpti, quem è pestifero & insalubri aere contraxerant, cum in maritimis locis Senensis ditionis diutius fuissent commorati: atque qui vna fuerant tametsi non periere omnes, tamen in diuturnum & grauissimum morbum inciderunt. Hanc miserrimā fratrū luem subiecuta est mors Mariæ virginis sororis, quæ vix decimum septimum ętatis annū attigerat, fueratque Alphonso Ferariæ principi desponsata; quæ mors immatura & infelix clades filiorum ita matrem afflixit vt & ipsa paucos post dies & aeris labe afflicta, & mærore & lacrymis confecta diem suum obiuerit.

Florētinorū principum mors.

Cosmus Florentiæ Dux, cum sola obliuio optimum sit remedium illorum malorum, quæ nulla humana industria diuerti possunt, ad has tantas domesticas calamitates, frequentiaque funera suorum inuictus perstitit, quamuis non mediocri dolore afflictus. Enimuero ita prudentiæ, vti cæterarum virtutum laus non in accurata de virtutibus disputatione, neque in exquisita grauitate sentētiarū ac nominū cōsistit, sed in agēdis negotiis, in animi moderatione, in vel aduersis vel prosperis fortunæ euentis sapienter ferendis: quippe cum maiori laude dignus sit qui cum virtute agat, quam qui de virtute loquatur.

Cosmi Florētiæ ducis cōstantia.

Aloysius Salassiorum marchio, qui populi sunt Insubres, per idem ferè tempus, quia causam suam nunquam perorare potuisset apud Cęsarem, & eandem frustra apud Philippum regem sæpius tentasset, omnia sua iura renuntiauit Galliarum regi, cuius stipendia mereri cæpit. Ad eius principatus præfecturam delectus est Ludouicus Biragus vir summæ autoritatis & peritiæ rei militaris, publicisque rebus gubernandis non ineptus, qui præfectus est cum potestate proregia.

Salassia iura concessa Gallorum Regi ob negligentiā Cæs.

Sed quoniam res Gallicæ in magnis motibus bellorum fluctuabant, vt diximus, Ghisius victoria parta de profligatis hostibus, captiq; multis proceribus & Condæo imprimis, in qua clade ceciderunt ad sexdecim millia Vgonottorum, magna diligentia Aureliam obsidet, quæ eo deducta fuerat vt oporteret facere deditionē, visum est vnum remediū si Ghisius de medio tolleretur, quare missus est per ingenua promissa qui forte domum trans Ligerim iturum in itinere tribus glandibus scloperti in dextro humero lætaliter vulnerarit. Sic Aurelia arctissima obsidione per eius mortem soluitur. Sed quoniam ex his initiis apparebant ingentes calamitates vniuersę Galliæ imminere, si mutua arma Gallorum in Gallos conuerterentur, initio anni sequentis insignes proceres pacem componere conabantur inter regem & nouæ religionis duces, qui quoniam nulla diligentia negotiatorū conuenire poterant, Philippus rex Io: Baptistam Castalium virum multis præfecturis, multisque rebus gestis clarum cum summo imperio, proregiaque potestate ad Gallicam expeditionem aduersus Vgonottos deligit. hunc vt primum summum imperatorē eius expeditionis Gallus approbauit, repentina mors Mediolani, omnium quæ agebantur ignarum oppressit.

1563.

Ioānis Baptistæ Castalii mors.

Sepultus fuit noctu sine vlla pompa funebri, quod ille instituerat se sepeliri sine aliqua exequiarum magnificentia. existimarat enim vir clarissimus obscuris hominibus potius, quam illustribus funerū magnificentiam conuenire; vt obscuri saltem extremo vitæ die per multa lumina & pompam fierent suis ciuibus illustres & conspicui, quorum res gestæ & ingenium per vniuersum vitæ suæ cursum nullū apparuisset. At viris claris, quorum gloria non in multitudine comitantium cadauer, neque in magno numero facum ardentium continetur, istud non conuenire, cum illis extinctis luminibus sempiterna obscuritas mortuum cooperiat. Sed gloriosissimas & magnificentissimas virorum bonorum exequias consistere in præstantia rerum gestarum, quæ solæ firmæ atque infixæ permanent in animis hominum, & per scriptores in animis omnium mortalium, omnisq; posteritatis memoria. omnis enim splendor exequiarum diuturnitati bonorum scriptorum ac magnificentiæ cedat oportet, cum soli illi possint memoriam clarissimorum imperatorum à sempiterna obliuione vendicare. Quare qui scriptores iniuriis lacessit, is planè delirat.

Pompa funebris quid.

Vis historiæ.

Ghisius interea & Aurelianus duces insignes grauiter ferentes patriæ vastitatem, quæ futura videbatur ex his bellis ciuilibus Gallicis summa diligentia vtuntur rebus componendis. Sed Ghisius per insidias vt dux catholicorum, a quo Vgonotti ob egregias virtutes plurimum suæ factioni timebant, glande transfixus vitam conclusit. Fuit autem Ghisius vir belli ac pacis artibus clarus, quem vel res in Italia sapienter gestæ, & conseruatus exercitus, quem incolumem in patriam reduxerat, poterāt facere illustrē, quamuis Cōdæi captiuitas, & Icii expugnatio, & cæterorum locorum victoria eius ducis virtutem ostendebant.

Ghisii mors.

Fuit postmodo mense Martio pax composita regio nomine inter Catholicos & Vgonottos, quæ accepta est, vt per eas Inducias afflictum regnum instauraretur, per quas liberati sunt vtrinque captiui. Condæus non solùm obtinet veniam omnium delictorum, sed etiam omnia regia munia, atque integram primam fortunam recuperat. Per hanc regiam liberalitatē Cōdæus certè cicurari debuit, sed quid magis abominandum est quam homo mali ingenii? Quippe cum neq; ratio, neque lex, neque religio, neque beneficentia malum hominem possint mansuefacere. omnium scelerum indicium est ingrati animi vitium erga beneficos vbi semel apparuerit. eum, qui sapient, tanquam teterrimam pestem deuitabunt.

Pax Charoli corū & Vgonottorum.

Per idem ferè tempus in magna Græcia apud Calabros Marcus quidam ciuis ac nobilis Cosentinus exul collecta magna exulum manu se regem appellari iubet. per multos menses oppida ingressus bona oppidanorum diripit; quippe cuius regnū nihil posset sustentare, nisi frequentia latrocinia. Ingressus vel ipsam Cosentiam duces creat. tributa exigit. diplomata conficit. ac regio sigillo munit. propter asse clarum vires non poterat capi; aut per peritiam locorum, cum aduersus ingentes apparatus sese ad montes reciperet. sed ingenti præmio proposito si quis ex exulibus Marci quempiam trucidasset, ac longe maiore si quis Mar-

Marcus Cosentinus se regē gerit dux exulum.

cum

cum ipsum, & facultate praeterea restituendi in patriam quem vellet præter suam impunitatem, factum est vt mutuis armis clam in se conuersis, atque natis dissensionibus, Marcus captus sit, & ad

Cum diademate suspendio necatur.

supplicij honorificentiam cum regio diademate atque aurato laqueo Cosentiæ suspensus. Dux Sabaudiæ dum extirpandis radicibus prauitatis hereticæ animum adhibet natis inter alpes in valle Engronia, vt diximus, ne illæ latius serperent per suas vrbes aut per Italiam, penè in grauissimum pe-

Insidiæ paratæ duci Sabaudiæ.

riculum capitis Vgonotticæ factionis arte incidit. nam Vgonotti insidias nonnullas inter aulicos collocant, curantque Philibertum & vniuersam eius familiam ferro è medio tollere seruata aggrediendi negotii opportunitate. At diuina clementia tantum sceleris non modo ad exitum perduci noluit, sed neque impune quidem fuisse susceptum; quare patefactis insidijs publice cæsi sunt, & in partes dissecti insidiatores, & sica extorta de manibus confitentium. Deinde cum antistes Triniratis collectas copias in moutanos hereticos eduxisset, conserto prælio illos virtute & fortitudi-

Vallis Engroniæ hæresis sublata.

ne profligat. multos profugientes trucidat equitatus, atque ita radicibus adulterinæ religionis euulsis vniuersus belli terror, ac strepitus armorum vno prelio fuit ex Italia cum omnium bonorum lætitia sublatus. Rebus ita in Gallia & in Italia pacatis arma repente in Numidia atque Mauritania

Buyzę coloniæ obsidio.

consurgunt. Nam rex Iuliæ Cęsareæ occupandæ Buyzæ coloniæ desiderio captus ingentem exercitum atq; classem repente instruit. his Serissum cum summo imperio pręficit virum rei bellicę non ignarum. conueniunt eiusdem factionis multa hominum millia partim spe prædæ, partim quod vicinitatem christianorum non satis æquo animo tolerarent. Primum itaque vrbem de more ad expugnationem explorant, postmodo obsidione terra marique cingunt. vallis & aggeribus & fossis militaribus castra muniunt. munitionem incœptam, sed adhuc imperfectam capiunt, quæ in sublimi, editoque loco apud nouum oppidum, quod illi Mazalchinit vocant extruebatur, atque cũ esset deuastata hi tormentorum fuerat per noctem relicta. Huius munitionis illecebris Numidæ fuerant ad arma capienda inuitati, qui grauiter ferebant nouam ædificationem nulla impellente causa manifesta fieri, quare timere cęperunt aliquid rerum nouarum ibi parari. Nam semper & inuidiosum & periculosum est aduersus potentem hostem nouas erigere munitiones, & in extremis finibus præsertim. Inde motę sunt vires Maurorum, totaque ferę Numidia ad expugnandam munitionem conuersę. quatuor dies assiduos vrbs magna vi concutitur. post verberationem totis viribus atque ingenti impetu inuaditur per ruinas, cum tormenta satis murum aperuisse ad ingressum viderentur. Sed tamen singulari virtute defensorũ reiiciuntur, renouatur verberatio per nonnullos dies. maius spatium muri ad ingressum prosternitur; deinde inuaditur denuo per nouas ac veteres ruinas, & ab ea parte, quę mare prospectat. Sed non minori virtute quam prius a defensoribus repelluntur. Sæpius renouatis, repetitisque conatibus, tantam constantiam fortitudinemque defensorum esse experti sunt, vt non semel magnam cladem pro victoria reportarint. Sed enim cũ classis ingẽs Carteię instrui diceretur, atque ingentes copię subsidio aduentare, cęptum est à Numidis tractari de deserenda suscepta prouincia, cum iam mensem frustra vrbem obsedissent, verberassent, oppugnassent. Vbi vero paulopost per noctem triginta & quatuor triremes Hispanę ad Colo-

obsidio soluta.

niã Buyzã applicuissẽt Numidę certiores facti per quędã dicrota, continuo relicta solutaq; obsidione explicatis velis inde discedunt. rex cũ exercitu tanta celeritate iter facit, vt tormenta relinquerit, quo expeditior esset ad fugam. exeunt Hispani cognita fuga hostium, atque fugientes insectantur. Sed cum essent pedites Hispani, & magnus calor esset in illis regionibus, imperfecto negotio reuertuntur, cum pręsertim Numidæ multum haberent equitatum. capta sunt tria nauigia, quę remis impellebantur, cum reliqua abiectis etiam nonnullis tormentis quo fieret expeditior, aufugisset. Est

Buyzę Coloniæ descriptio.

autem vrbs Buyza vt diximus in litore Mauritaniæ Cæsariensis vocatæ inter Arsenariam Coloniã, & magnum portum, non procul ab hostiis Chylemathi fluminis. veruntamen non tam cito Maurorum, Numidarumque classis abnauigauit, quin circiter viginti & quinque nauigia præter incertain portu capta sint ab Hispanis, commisso atroci & cruento sanè prælio inter fugientem & insequentem classem. Quæ dum feliciter succedunt Philippo regi in Mauritania aduersus Aphros & Pęnos, sacra synodus multis edictis atq; institutis salubriter factis ad mores & ritus sacerdotum,

Concilium dimissum.

& ad omnium christianorum vitam institutionemque conscriptis iam propinqua hyeme dimittitur. publicè pronuntiata sunt decreta in ipsa synodo, quæ Pontifici oblata & ab ipso, & & a sacris comitijs patrum fuerunt comprobata imperataque inuiolabiliter seruari sub pęna dirarum imprecationum ab omnibus Christianis. Fuerunt eadem omnibus regibus Christianisque principibus ad obseruandum significata. At Maximilianus Cæsaris filius iam patris opera electus Rex Roma-

Maximilianus coronatur Rex Romanorum & pompa.

norum accingebatur ad celebritatem coronationis ac Possonium accedit. Est autem Possonium vrbs nobilissima Pannoniæ, in qua Reges Pannonię coronari consueuerunt. huic obuiam procedunt honoris gratia omnes proceres, quorum erant ad tria millia in morem leuiorum equitum armatorum, & in plures turmas diuisorum. erant multi magnificentissimi equorum ornatus, quippe cum Battoris Andreæ ferè ad viginti millium nummum ornatus accederet. arma horum equitum leuiorum sunt scuta, & interulæ annulatæ, & acinaces & galeæ, & gladius strictior siue angustior pendens ex ephippijs, & penula vel tapes, qui thori vice prębet in castris. equorum frontibus argentea integumenta addebantur, quorum pectoribus pila cum fasciculo palmarum pendebat; ac pars postrema equorum sericeo panno & exterior integebantur. fręna multo argento inaurato ornabantur cum calcaria argentea ad quatuor digitos dilatarentur vt stapedes ex argento affabrè facta. hi sic instructi equites pręcedebant. Post hos succedebant famuli ac milites auratis vestibus & integumentis capitum ac magnis cristis ad morem Ianizzerorum. Pons factus erat peramplus è pluribus centum lintribus tantæ amplitudinis, vt super illo circiter decem equites pa-

ri passu incederent. ingressus atque exitus pontis ad formam magnificentissimarum portarum erãt
fabrefacti tanquam e marmore. Pannones igitur proceres egressi in tres turmas sunt distributi se-
cundum fluuium. deinde egressus est archiepiscopus Strigoniæ vir primarius eius regni cum omni
bus Pannonibus episcopis, post quos omnes abbates & canonici, qui omnes in planitie pransi sunt.
Cœperunt circiter horam tertiam, quod est Italicè ad vigesimam primam apparere regia impedi-
menta, & equitatus ferrarolius, vt vocant, omnis consimili habitu, quorum erant circiter quinq; mil
lia, qui erant Boemi, Germani, Marcomani, Maruingi. Hos subsequebantur principes cum pluri-
ma magnificentia. accessit Maximilianus atque substitit vbi ad archiepiscopum venisset septum epi
scopis & proceribus omnibus eius regni. archiepiscopus publico nomine omnis status ecclesiasti-
ci, magnus Cancellarius vniuersi populi ac procerum salutauit, gratulatusque est pro felici omniũ
aduẽtu. rogauit vt excusationem acciperet si cum paucis honoris gratia exiisset, quia præsidia essent
in fines transmissa. docet quod omnes ordines obseruantiam & obedientiam pollicentur, tanquã
successori in Imperium. Postea vt rogat vt sicuti cęteri imperatores designati reges Romanorum
suum locum protegeret ac reseruaret dignitatem ecclesiasticam, atque ita eorum populorum con-
seruaret priuilegia vt optimo principi cõuenit, cum ipsi omnia debita suo principi officia essent ser
uaturi ac præstituri. Iussus est episcopus Bodurgiensis pro Maximiliano respondere, quod pro eo-
rum populorum cognita in se beneuolentia & paucitatis obuiorum excusationem acciperet pro-
pter distributa præsidia, & quod obedientiam gratissimo animo complectebatur, atq; hortatur in
eadem optima voluntate persistere ad omnium salutem & conseruationem. his dictis omnes anti
stes & proceres manum exosculati mox iter capiunt. accesserant interea duo millia Germanorum
ad Maximiliani custodiam delectorum. secuti sunt Pannones principes Germani, & aulici omnes,
quibus succedebat Carolus Archidux. Hunc sequebatur Maximilianus inter archiepiscopum Stri-
goniæ & episcopum Vinundriæ. Hinc Ferdinandus Archidux, hos principes in Hispaniam mox itu
ri. hinc regina in magnifico curru cum duabus principibus, ac multis aliis plenis matronis. hos cur
rus sequebantur regiæ custodiæ cum armis prælucentibus ac lanceis. his succedebant Cęsareæ, &
pedites deinde prędicti. Vbi primum rex ad pontem peruenit multa displosorum tormentorum
fit salutario tam ex oppidulo, quàm ex vrbe, cui magnus numerus militum fit obuius vltra põtem,
qui facta salutatione militari verba fecerunt pro fausto aduentu lętitiam significantia. Interea Pan-
nones ad fossas vrbanas in duas alas diuisi constiterant, ita vt inter illos rex iter fecerit. magna edita
sunt a rege humanitatis signa, qui ad ędes sibi paratas accessit. Postridie Cæsar nauigio eo aduehi-
tur, cui pariter omnes ordines fiunt obuij, qui viso equitatu Pannonico in arcem ingreditur, ad
quem conuenerunt postridie mane omnes antistitum ordines, & proceres, & nobiliores. celebratis
de more sacris in amplissima aula duæ sedes paratæ sunt aureis pannis tectę, quarum in altera Cę-
sar, in altera rex consedit. episcopus Bodurgiensis Cæsaris nomine explicat omnibus præsentibus si
bi pergratum fuisse quod tanto honore, beneuolentiæque significatione regem excepissent, ipsum-
que Cęsarem, & omnes filios. Quod auditis frequẽtibus supplicationibus eorum populorum, qui
vellent præsentem suum regem habere, ad quem possent opportunè confugere, vbi res postularet,
cum ipsi vniuersum onus imperij incumbat, pro populorum desiderio constitueret regem, ac suf-
ficeret pro se filium suum Romanorum regem iam regem Boemię, qui illi adesset pro regni vtilita-
te: cum ipse non solum esset in rebus Imperij implicatus, sed etiam inualidus propter ętatem ad tã
ta pondera sustinenda. Addidit se voluntatem suam scriptam daturum, quo diligentius intueren-
tur quę instituerentur ad eius regni conseruationem. Gratię actæ sunt ab archiepiscopo Strigonię
pro optima Maiestatis suę voluntate in illos populos, atque publico nomine promissum omnia fa
ctum iri, quæ ad commodum & desiderium suæ Maiestatis spectarent. accepta voluntate Cæsaris
scripta disceditur, atque procurantur quę pertinerent ad coronationem. Postridie mane pro con-
suetudine eius regni conueniunt in cœnobium Franciscanorum monachorum, in quibus comi-
tiis statuitur vt de more cęterorum regum coronaretur, reseruatis tamen priuilegiis & libertate om
nibus statibus. In maiori templo tabulata facta sunt. postea ad commodar obiliotum, quæ magni-
ficè sunt aulæis, aureisque pannis ornata, cum purpurei substernerentur. à dextra parte, vbi paratæ
erant sedes, sedebat eminentior duobus gradibus Cæsar. deinde paulo seorsum Archiduces, hinc alii
multi proceres adstabant ab vtraque parte adyti. In medio adyti siue chori, vt vocant, è regione ma
ioris altaris, statutus erat thronus regalis aureo pãno coopertus, ante quem sedes nuda: a tergo ob-
longius scamnum cum aureo integumento, in quo astabat nuntius pontificius. ante ipsum altare se
debat archiepiscopus Strigoniæ ac paulo inferius episcopi & abbates. Primus ingreditur templum
Cæsar cum filiis multisque proceribus. Hinc regina cum filiabus. rex denique, cui fiunt obuii mul
ti antistites, atque in sacratium deducũt. ibi purpureis vestibus talaribus induitur, cui superius im-
positum est regium paludamentum Stephani primi Regis Pannoniæ, quod vna cum corona regia
dicunt dono missam fuisse a pontifice anno post mille trigesimo a partu Virginis, vt in eius limbo
intextum est. Rex à duobus episcopis in minorem sedem adducitur, inde sistitur ad altare ante archie
piscopum. episcopi pro rege precantur, qui rogat ecclesiam vt coronetur rex Pannoniæ. percũcta-
tur hos archiepiscopus an illum cognoscant idoneum; cui respondetur quod cognoscunt. tum ad
eandem sedem adducitur. Decantantur supplicationes. postea Regi benedicitur, & vngitur sancto
oleo dextrum latus inter manum & cubitum bambasio circunducto, atque ita humeri. sacra post-
modo celebrantur, inter quæ post altare rex adducitur, vbi dilutum est oleum. portata deinde est co
rona, & sceptrum, & gladius a primariis proceribus regni, qui fuerunt duo Francisci alter Battia-
nius, alter Thaius, quę omnia super altare sunt deposita. Vbi rex ad pręsentiam archiepiscopi rediis

Ceremoniæ seruatę in coronatione.

set,

ſet,magnum iuramentum iurauit de iuſtitia & obedientia ſedi apoſtolicæ & honore antiſtitum, deque priuilegiis & omnibus ſtatibus incontaminatè conſeruandis. Deinde cum archiepiſcopus quantum pondus ſuſciperet admonuiſſet,quãtopereque ad omnem pietatem & integritatem propenſus eſſe teneatur,coronam capiti imponit. dat ſceptrum. gladium accingit. rex illum eductum circumuibrat incipiens te Deum laudamus. deiu in vaginam reponit,atque in thronum regalem accedit.ab altera parte Regis aſtabat Araldus Pannoniç cum paludamento regni,ab altera Boemiæ, in medio Regis Romanorum. a ſiniſtra parte erant ſeptem vexilla regnorum Pannoniæ, Dalmatiæ, Mæſiæ,Croatiæ,Myſiæ ſuperioris,Epiri, Mauriæ, quę ſunt Illyricæ regiones. Abſolutis ſacris proceditur cum ſacra pompa. rex inter duos primarios antiſtites incedit, deinde reliquis comitantibus proceribus ventum eſt in cęnobium diui Franciſci,vbi tabulatum erat inſtructum peramplũ cum ſede regali. ibi rex cõſidens multos equeſtri dignitate inſigniuit,quibus abſolutis ceremonijs equum conſcendens cum omni comitatu egreditur ex vrbe ſeptentrionem verſus, vbi conſtructum erat tabulatum. rex illuc conſcendens iuramento affirmauit vniuerſi regni inſtituta, vt dictum eſt ſuperius. inde ad occaſum alteram partem vrbis diſcedit,hinc ad meridiem ad inſulam Danubii, vbi factum erat tribunal in figuram montis. Ibi conſidens ac ſtrictum gladium in quatuor mundi partes præcipuas vibrans pollicetur ſe regnum ab omnibus hoſtibus vndique defenſurum. Inde domum diſcedit.poſtridie coronata eſt regina iiſdem ritibus,ſed alia corona. illa qua rex coronatus fuerat,impoſita eſt illi ſupra humerum dum fierent ceremoniæ. poſtea ſacta ſunt ludicra certamina ad ſignificationem lętitiæ pro hac coronatione. certatur equeſtri pugna. Alphonſus Caſtalius, & Ioannes Manriques defenſionem pugnæ ſuſcipiunt. dimicarunt & Archiduces, quorum præcipuè ſingularis virtus & ars enituit. Ita pugnatum eſt ad noctem multis lanceis infractis. ſimulatũ oppidulũ cũ multis miſſilibus ignibus extructũ eſt ad expugnandũ,atque datum defendendum delectæ manui Italorum militum. atque ſtatutum erat vt direptum flammis abſumeretur. vbi primũ initum eſt leue certamen iactis quibuſdam ignibus,forte flammas repente concepit. continuo totum flammis impletur,idque fit tanta celeritate vt cum multi eſſent interius non omnes poſſent euadere,quamobrem nonnulli flammis ſunt abſumpti. Quidam ſe præ metu ignis ſaltu inferius demittentes cum magna eſſet altitudo ſemiuſtulati paulopoſt perierunt. Neque ſolum hoc ſpectaculum miſeriarum plenum turbauit lætitiam, ſed etiam grauis contentio inter Italos & Pannones coorta. nam Itali crediderunt Pannones ignem ſuggeſſiſſe propter diſſenſionem prius ortam ad vltionem,quare ſtrictis armis in hos impetum faciunt,multosque repente vulnerant. Pannones indignati,quod turpe videretur tam paucos auſos fuiſſe impune in vniuerſam nationem inſurgere, atque inſultare lanceis & varijs telorum generibus rem agunt acerrimè. Ventum eſſet ad extremam cladem,niſi Cæſar ſuas cuſtodias miſiſſet,& cohortem Germanici peditatus, ad quorum præſentiam res non ſine difficultate conſopita eſt. poſtridie ad annuli curſum venitur,è quo certamine præmia plerunque rex & Archiduces habitu Pannonico induti reportarunt, quę tamen largiti ſunt ancillis reginæ. cæteris diebus nocturno tempore multa genera ludicrorum celebrantur, ad quæ vniuerſa nobilitas confluebat. At vero quoniam Carolus Philippi Regis filius eſſet valetudinarius,quia verebatur Philippus ne ſi ille deceſſiſſet, regnum poſt ipſum ſine rege relinqueretur, duos principes Maximiliani filios accerſit, qui longis itineribus è Germania profecti per Italiam Genuam perueniunt in Hiſpaniam traiecturi. Multi inſignes proceres hos comitantur. multi fiunt obuii honoris gratia.omnes ciuitates in itinere oſtendunt multa humanitatis & lætitiæ ſigna propter felicem eorum aduentum. Hi cum ad Philippum regem perueniſſent excipiuntur perhumaniter. vt conſobrini & principes ſumma neceſſitudine coniuncti. fuerunt deinde apud eum regem quo paulatim aſſueſcerent Hiſpanis moribus,quod maximè conferre putabatur ad regni ſucceſſionem. Vt enim temporum aeriſque mutatio confert humanis corporibus iis, quæ ſunt accommodata illi temperamento,ſic grati ſunt principes,qui pro ingenijs hominum ſubditorum imperare ſciuerint. Huc accedit,quod Hiſpani ſemper ferè ſuos Reges in ſua prouincia eſſe percupiunt, cum cenſeant pacem, æquitatem, iuſtitiam, legum ciuitatumque conſeruationem ac tranquillitatem contubernales eſſe regum. Quippe quod miniſtri regij plerique abſente rege vel ad auaritiam præſunt,vel per crudelitatem ſibi exiſtimationem quęrunt, multaque nefaria tyrannicè cõmittant, à quibus illegitims motibus animorum ſi rex non procul abſit, abſtinent. Neque enim ullus tam immanis eſt tyrannus, qui ſocium tyrannidis æquo animo patiatur;quare quæ ſcelera à miniſtris committuntur inſcijs regibus committi putanda ſunt.ac pauci inueniuntur qui res ſibi commiſſas æquè curent ac ſuas. idcirco reuerentia præſentis principis ſemper ipſis magiſtratibus eſt vtilis, qui niſi adſit,fiunt intolerabiles ciuitatibus prorſus liberi magiſtratus, & ad omnia iniuriarum genera propenſi cum ſibi conceſſa autoritate legum pro impunitate abutantur. in hoc vitium incurrunt maximè omnium populares & multorum carentium ſeuero principe adminiſtrationes.

Miſerabile incendium inter ludicra.

Seditio inter Pannones & Italos ob ignem.

Filij Max. in Hiſpaniã accit.

1565

Pontifex initio anni ſequentis,qui fuit quartus a partu Virginis poſt mille quingentos & ſexaginta ſumma diligentia conaturus vniuerſas hæreticę prauitatis radices ex Italia funditus euellere, latentes penitus inueſtigare,ſecreta priuatorum cordium penetralia rimati, veritus ne Italia cum cæteris prouinciis ad hęreſes conſentiret,vniuerſam prope Italiam in maximas, difficillimasque difcultates iniecit, & parum defuit,quin bellum Italicum excitarit. Hortatus eſt enim Philippũ Regem vt Hiſpanam quæſitionem in Inſubres tranſmitteret in Italiam,acrem illam nimirum & ſeueram,per quam vita & facultates omnes contaminatis per maximam poſteritatis præſentiumque omnium inopiam & mendicitatem eripiebantur. Illud cum Philippus ad ſenatum Mediolanenſem per literas ſcripſiſſet, vt admitteretur Hiſpana quæſitio,propè tumultuatum eſt Mediolani, &

Quæſitio Hiſpana Mediolani propoſita & reiecta.

arma

arma publicè sumpta; quippe cum murmure & conspiratione & concordibus animis ad defensio
nem vrbs tota repleta sit aduersus Hispanos regios ministros, qui illuc ipsi non Romano mo-
re, sed Hispano, acerbissimè quæsitionis leges inferre conabantur. Vtuntur his legibus Quæsito-
res Hispani atque exercent in Mauros, qui ad Christianam religionem migrantes à corruptis mo
ribus Marani postea vocati sunt propter inextricabiles errores atque hæresim, quibus sunt impli-
cati. Nam cum Maurorum nomen deposuerint, neque rectè Christianam simplicitatem, innocen
tiamque imbiberint, (tota enim lex Christi nihil aliud est quàm innocentia, simplicitas, & beneficē-
tia) meritò Marani dicūtur, quia Marænin apud Grecos corrūpere significat. Respondet Senatus
Mediolanēsis visis motibus ciuilibus ad nūtium quęsitionis, se ad eius Maiestatis nutus omnes esse
paratissimos, atque curaturos vt regia mandata ad vnguem seruentur, cum constet ille Senatus è
viris lectissimis ac sapientissimis. Veruntamen non sibi videri ita esse faciendum è regia vtilitate, tū
quòd illæ leges tam seueræ non essent necessarię Mediolani, vbi tribunal quæsitionis cōprehendat
omnia, quæ per varia instituta distincta sunt, & coordinata, & omnes solennium legum consue
tudines; tum etiam quòd vrbs illa & vniuersa Italia maximè abhorrere apparet ab hac nouitate le
gum, quæ id ipsum in se paulo post redundaturum arbitretur. Non esse committendum sibi vide
ri, vt viri boni hisce præsertim temporibus periculorum plenis, & bellicosæ nationes metu malorū
ad desperationem impellantur, cum nihil commodi præsertim istud regiæ dignitati sit allaturum.
Illo tam prudenti Senatus responso res facile consopita est per Philippi Regis sapientiam & huma-
nitatem, omnisque timor ereptus Insubribus, qui excitatus fuerat. Nam profectò grauibus errori-
bus grauia supplica cōueniunt, leuibus leuia; nam sicut in grauissimis, molestissimisque morbis le-
uissima pharmaca non conueniunt, quod ea magis irritent, quàm mitigent vim morbi: sic leuia
supplicia si grauissimis sceleribus iniungantur, fit impunitas quædam & quasi licentia ad eadem fla
gitia, cum scelestos faciant cautiores, at non timidiores. sin grauia pharmaca leuissimis morbis
adhibeantur, vniuersi corporis salus in magnum discrimen ac periculum coniiciatur, quod ipsum
fit in ciuitatū ægritudinibus, & in omni re politica. Impunitas enim fit licentia scelerum; crudelitas
impellit ciues ad res nouas & defectionem. Pontifex vbi res Mediolani non successisset Venetos ad
hanc ipsam nouitatem rerum hortatur, precatur, contendit, ac propè impellit. Sed Veneti viri sa-
pientes re maturius considerata, cognitoque periculo, in quod erant illapsuri, si tantum acerbita
tis subditis ciuitatibus inuexissent, cum Neapolis regnum penè defecisset à Cæsare ob hanc ipsam
causam, & Mediolanenses id constanti animo reiecissent, quia nollent videri palam Pontifici resiste
re. neque omnino cum tantæ periculo iacturæ parere, negotii spem & responsi vel flagitante pon-
tificio oratore diutius quoad fieri potest comperendinant. Sed cum magis magisque in dies insta-
ret orator. fit senatusconsultum. proponuntur in senatu variæ sententiæ. perpenduntur quæ in cō
moda possent ex eius pertinacis pōtificis sentētiæ sīue indignatione cōtingere, nisi pareatur, qui ani
mo non satis tranquillo in eam remp. iam esse apparebat, si sic etiam magis irritaretur. At ex altera
parte omnium bellorum miserrimum ciuile & domesticum esse occurrebat, per quod vires eri-
piuntur reipub. quod non posset tam facile sedari, quam excitari; ac tantundem beneuolentiæ sub
ditorum populorum comparabatur illis difficultatibus, quæ orituræ erant, deuitandis, quantum
inde indignationis, nam facilius esse apparebat externum quàm intimum bellum, ac discordias per
populorum studia perferre. Responsum itaque datum est ab eo senatu pontifici humanitatis ple-
num: sibi videri in impios seuerè omnino animaduertere oportere ad exterminandam impurissi-
mam hæresim, at in facultates etiam per inopiam & miserias innocentium filiorum, nequaquam.
præcipuè cum ciuitates habeant satis pias & religionis Christianæ catholicę obseruantes, neque tan
ta iudiciorum seueritate indigentes. Se summa diligentia curaturos siqui prauitate heretica con-
taminati reperiantur, vt expurgentur ab omni impietate. Pertinaces pro vsitata ratione iudicio-
rum extremis suppliciis affecturos. Iniunctum est etiam sacerdotibus, quibus populus ad expiatio-
nem peccata confiterentur, vt sub pena dirarum imprecationum hæreticos sacerdotibus pateface-
rent; sed nemo ita est accusatus. Quæ dum ita considerantur ad pontificias petitiones propulsan-
das, immanium piratarum crudelitas vbique crassatur in sinu Adriatico, sed in primis ad Hostiam
Tyberinam, vbi piscatores & alij complures homines capti sunt, & in miserrimam seruitutem ab-
ducti. nam per singulas noctes egressi ad Imolam vsque prędabundi omnia percurrunt, & por-
tum Arimini, atque Senogalliæ, & ad fossam vsque Clodiam percurrentes omnem oram maritimā
populantur. Veneti id ægre ferentes Christophorum Canalem mittunt, qui magna alacritate cum
quatuor rostratis nauibus insecutus multos piratas captos extremis suppliciis affecit; atque Adria-
ticum mare ingenti molestia expurgauit. Carolus interea Gallorum rex Lugdunum profectus, vt
populos illos, omnemque controuersiam Galliæ Lugdunensis componeret, multos cōsceleratos
& seditiosos homines extremis suppliciis affecit, vrbemque illam, & vniuersam regionem placa-
uit. ad maiorem securitatem & confirmationem præsentis status arcem excitari iubet, quæ tanquā
frænum impositum esset ciuitati ne tumultuaretur, atque rebus diligenter compositis pestilentiæ
metu inde discedit. Nam tanta pestilentiæ vis per Galliam Lugdunensem crassata est, tamque
per alpes & Allobroges sęuit in Heluetiorum vsque fines & Rhetos peruagata, vt vix quinta pars
hominum in illis finibus è periculo, cladeque euaserit. Quæ dum aguntur in Gallia, biremes quin-
que piratarum ad insulam Sardiniam profectæ, inuadunt nauigium maius Alysij Ascheri iamiam
portum Calliarum ingressurum, ac vi expugnant. sed postridie septem Melitenses triremes & bire-
mes ipsas captiuas, & nauigium in portum eundem reducunt cum insigni clade Turcarum pirata-
rum, qui pro salute ac defensione fortiter pugnauerant. Vbi iam æstas aduentasset inter difficulta-
tes

Marani à suibus, vt alij malluut, dicti.

Senatus Mediol. responsum

Venetijs Hispana Quæsitio tētata & reiecta.

Veneti prudēter re cōsiderata respondent.

Piratarū insolentia.

Christophori Canalis virtus.

Arx Lugduni excitata.

Pestilētia grauis.

Prodigia.

tes Gallorum, quorum res cum alibi componerentur, alibi in bellum erumpebant, in Nicea Prouinciæ hora ferè decima nona ad duodecimum Cal. Septembris ad pagum Scazenam per id tempus factus est maximus motus terræ, ac pagi alij finitimi tanta vi concussi, vt portus Villę Francę multo factus sit depressior, & duo montes altissimi collapsi, qui magnam partem propinquæ planitiei occupauerint cum ingenti flammarum eruptione, quod quidem spectaculum maximè horrendum visum est. alibi in eadem regione scissi sunt præcelsi montes, & facti ingentes profundiq; hiatus, in quibus nonnulli, qui cum ruinis paulatim sunt collapsi, mortui sunt inedia, cum nemo auderet ob eximiā profunditatem, neque posse opem ferre. Illud prodigiū non parū terruit animos mortalium, non solum ob inusitatum naturæ motum, sed etiam quia res huiusmodi admirabiles & terrorum plenæ ferè non solent contingere nihil diuinitus significantes. Mortuus est paulopost Ferdinandus Romanorum Imperator, princeps eximia probitate, singulari prudentia, humanitate verè imperatoria omnibusq; præstantissimis naturæ dotibus ornatus, & in primis mirifice obseruator catholicę pietatis. eius corpus balsimo perunctum est, & in templū palatii deportatum, nec multò post cum pompa in templum augustius Iuliobonæ, cuius Tosonium super puluinare gestebat Scipio Arcuensis, sceptrum Franciscus Lascus reginæ œconomus, pilam Boemiæ magnus cancellarius, coronam œconomus Cæsareus; de cuius laudibus laculentam habuit orationem episcopus Casurgiensis. nam corpus delatum est postea Casurgium, & in suo munimento depositum. In huius principis tam pręclari laudem ob singulare studium pietatis & bonitatis cum multa præclara & honorifica carmina sunt conscripta, tum hæc non insulsa visa;

Ferdinandi Imperatoris mors, & laus

Maximus ęterno Cęsar dignissimus ęuo
Marmore in exiguo iacet hoc. Sed Iupiter eius
Aethereis animam felicem condidit oris.
Præfuit vt qui orbi claris virtutibus heros.
Indigetes inter diuos clarissimus adsit.

Maximilianus Romanorum rex iam designatus Imperator Aisestainum mittit virum tractandorum negotiorum gnarum ad quatuor Electores, qui mortem patris nuntiaret, & locum ac tempus imperatorium comitiorum sciscitaretur. Mittit Pucchium & ipsum virum callidum ad Saxonum & Sennonum duces. Philippus Rex cum teneret memoria adhuc cladem in insula Meninge acceptam, classemq; partim captam & demersam, partim conquassatam, cuperetq; illam ignominiam aliqua re memorabili delere, ne prorsus defecisse apparerent maritimæ vires, ingentem classem instruxerat; non solùm vt Buyza oppressa & circundata Mauritanis armis subleuaretur, verum etiā vt præterita damna aliqua ex parte resarciret. comparatis igitur centum & tredecim triremibus, inter quas erant quinque Melitenses, decem Siculę, vndecim Neapolitanæ, octo Florētinę, sex M. Antonii Columnæ, duodecim Andreę Auriæ, tres Sabaudienses, octo Lusitanæ, reliquæ Hispanę, acceptum onerariis, cum quodam nauigio Lusitano præcelsæ & inusitatę magnitudinis, ac pluribus nauigiis, diuersi generis, impositis duodecim milibus peditum præter ordinarios epibatas, iubet eam classem vniuersam nauigare in Numidiam Maumetanorum regionem ad eum locum occupandū, qui iacet è regione ferè Calpes montis in sinu maris Mediterranei inter Ceutam & Alcudiam siue Exilissam & Teniolongam, ac Pegnon vocatur, quod oppidum est munitissimum super scopulo extructum, atque cohęret continenti. Non distat per magnum spatium locorum ab vrbe ampla & frequente Abila vocata è ragione Hispaniæ; quam prospicit longo spatio in ripa vlteriore. castellum ipsum inde nomen cepit, quòd Hispani scopulos pegnones vocarunt. Impulsus est autem Philippus rex ad illam expeditionem præcipuè suscipēdam, quòd illud oppidum esset receptaculum omnium piratarum Iuliæ Cæsareæ, omniumq; litorum Mauritaniæ propè ad Numidiæ, vnde ad Hispanorū nauigia diripiēda & depręd ādā quotidie erūpebāt, quę vel i Belgas, vel aliò nauigarent, neq; vlla regio maritima ab illorum incursionibus tuta relinquebatur. Huic tantæ molestiæ de medio tollendæ pręficitur cum prædictis copiis & classe summus imperator Garzia Toletanus Petri filius, qui cum classe, militibus, commeatu, rebusq; aliis necessariis instructa cum multis Italis, Hispanisque proceribus ad illam expeditionem nauigat. Egressa classis è portu Malage felici nauigatione vsa ad Complutam applicuit. descēdit pars quędā copiarū, qui locus distat ad quindecim milliaria à Pegnone. reliqua pars circiter tertium idus Sextilis sese Pegnoni oppido mane ostētat, vbi primū illuxit. copię postea exponuntur. tormenta inter corbes terra oppletos incredibili celeritate diriguntur. castellum acerrimè terra mariq; oppugnatur, tanta industria, tantaq; diligentia, vt non modo nulla hora, sed neq; vllum temporis quidem momentum defensoribus & oppidanis concederetur ad quietem, aut ad reparandas vires, cum expugnatio ingenti celeritate indigeret, antequam cōuenirēt subsidia. Magister negotii tormentarii dictus erat Io. Andreas Auria. Aloysius Osorius copiis in regno Neapolitano collectis pręficiebatur. Sancius Leua Hispanis e regno Neapolitano & Sicilia eductis. Cepinius Vitellius castrorum magister. at Osorius dum locum ad expugnationem explorat globo laniatur. effectum est autem per illam copiarum diligentiam vt die tertio Mauris ac Turcis defensoribus oppidum deserentibus ob nimiam molestiam, illud in potestatem Christianorum venerit, quamuis trecenti Turcæ conati sint ipsum defendere, qui pertinaciter pugnantes partim trucidati sunt, partim capti. nam per assiduas verberationes, frequentesque ruinas, & acerrimos conatus aliis diffugientibus, hi soli resistere ausi sunt. Postea nullo interiecto tempore captum oppidum munitur, reparationibus vbicunque prostratum, euersumque esset, vi tormentorum refectis & excitatis, ne facile posset ab hostibus recuperari. classis itaque oppido egregiè munito rebus omnibus necessariis, atque optimis præsidiis Hispanis, erat abnauigatura,

Classis Hispanæ magnitudo.

Pegnonis nomen.

Garzias summus classis imperator.

Pegnon captus.

cum

cum accedentibus tardè Pegnoni subsidiis prælium cõmittit. at Turcæ ad aquam vsq; Hispanos persequuntur. ceciderunt tamen in ea pugna quatuor tantum Hispani, ex hostibus plures sexcentis. classis abscedẽs è litore, videt orã maris finitimã tectã esse equitatu Mauro, qui ad arcendas vires Hispanas vndiq; cõfluxerat. Hic felix classis successus quãtũ lętitię Hispanis, tantũdẽ, vel etiã plus indignationis Solimano attulit, qui grauiter ferebat, ac putabat propè incredibile Philippũ ausum esse maritima loca munitissima expugnare, ac res suas molestissimè infestare, cuius paulo ante classẽ tam turpiter profligarat, atq; tot insignes duces vel trucidarat vel ceperat. nõ enim futurũ putarat vt auderet de maritimis viribus cogitare intra tam breue tempus, nedũ tantã classẽ nõ posse instruere. Per idẽ ferè tempus Sampetrus Corsus dux veteranus, ac rerũ bellicarũ peritissimus, summęq; autoritatis in Cyrno insula, vt qui summa cũ laude diu Gallica stipendia meruisset, vbi res compositæ fuissent inter duos potẽtissimos Christianorũ Reges, iam sibi licere ratus quod reliquũ esset vitæ pacatè, tranquilleq; in patria degere, iecerat fundamenta magnifici & ingentis palatij in Cyrno insula, & quasi ad iustam formam munitionis erexerat. Nam aduersus omnes Turcarum & piratarum incursiones tutus esse volebat, quibus illa insula plurimum infestatur. at Genuenses audita forma munitionis, veriti Gallicarum partium studiosi ducis potentiam, & peritiam rei bellicę, ne per insidias istud fieret aduersus vniuersę insulę libertatem, per senatusconsultum ædificationem impediunt, iubentque palatium deserere.

Initia belli Cyrnẽsis aduersus Sampetrum.

Sampetrus quod plurimum auri in illud ędificium absumpsisset, periniquum sibi videri inquit expectatum esse silentio, vt maior pars sumptuum conficeretur, deinde absumptis inutilem præmijs omnium superiorum laborum militarium iam propè senem ad inopiam rerum omnium redigere, petit vt impensa pecunia sibi ex publico dissoluatur. renuunt Genuenses id ęquum videri, quia nemini priuato danda est facultas erigendarum munitionum inconsulto principe. Sampetrus ęgerrimè ferens ita pecuniam sibi præreptam esse, seque ad miserrimam senectutem ira perduci, vbique de Genuensium nimia crudelitate & auaritia conqueritur. Insulanis plerisque, qui plurimum eum virum amabant, illud perindignum videbatur, si neque suis ædificijs potiri sineretur, neque dissolueretur precium, quod à tyrannide non valde abhorrere apparebat, cum neq; in insula tuto aperte habitaretur, neque esset expectandum ad impediendum vt magni sumptus facti essent.

Rationes Sãpetri, & Genuensium.

Communi igitur consilio, concordibusque animis conspirant multi insulani ad Sampetri defensionem, partim quod odiosum esset plerisq; eius reip. imperium, cum omnes libentius pareant opibus, nobilitate, potentia, sapientia præstantioribus, quam propè paribus his omnibus; partim quod Cyrnenses plerunque sunt studiosi rerum nouarum, atque putabant se Gallica auxilia ad illud negotium habituros, quia Sampetrus Gallica stipendia honorificè diu meruisset. Illo igitur cõsilio multos Genuẽses inuadũt repẽte, nihilq; tale opinãtes in insula miserrimè trucidãt. resistere conati Sampetro magna vi armatorũ superãtur. Sampetrus post modo portũ Philoniũ capit, atq; Cortẽ oppida propter annonæ penuriã; qua Cyrnẽsiũ defectione & clade suorũ audita Genuẽses multos Italos ac Germanos cẽturiones mittũt ad colligẽdas copias. impetrãt per literas Laurẽtij Figueroæ viri Hispani à Mediolani præfecto vt liceat mille & quingentos pedites Insubres colligere ad eius insulę auxilia & conseruationẽ. Interea Frãciscus Iustinianus cũ centũ equitibus, Ioãnes Blãcus cũ trecẽtis peditibus in insula obuij facti nõnullis copijs Sampetri Cyrnẽsis præliũ cõmittunt, in quo duo præfecti cohortiũ cũ cecidissent, reliqui facile sunt in fugam versi. Cęsi sunt plures quadringẽtis e Sãpetri militibus. in reliquis pręlijs leuioribus, quæ frequẽter excitabãtur, semper ferè inferiores recedebãt Genuẽses ob singularẽ cognitionẽ, quã habebat Sampetrus nõ modo regionis, sed etiã retrahẽdi copias, vbi opus esset, leuiorũq; certaminũ, & tẽporis ac loci, in quo hostis posset vtiliter inuadi, & omnis rei bellicę, vt vno verbo dicã, cuius peritiã adiuuabat animus Cyrnẽsiũ, quibus molestũ videbatur Genuẽsiũ imperiũ.

Sampetri clades.

Sed inutile est præstãtiũ in vnaquaq; facultate virorũ ingenia leuibus de causis in se irritare, cũ multo maiora incommoda, quã sperabãt, per Sampetrũ experti sint in insula Genuẽses, qui poterãt sine periculo paruis sumptibus rẽ cũ eo cõponere.

Peritorũ in quaq; facultate magna est habendã ratio.

Genuẽses cõtrà ne p futurã hyemẽ validiores fierẽt in insula vires hostiũ, curãt, vt Io. Andreas Auria cũ viginti triremibus subsidia cõuehat insulanis copijs quæ cũ duobus millibus & quingentis Hispanis appellentes trecentos Germanos & Italos exponunt in regionem Mantinorum, & quatuor muralia tormenta præfecto Stephano Auria ad portum Philonium expugnãdum. Garzia Toletanus regiæ classis summus imperator post captum Pegnonem dimissis cęteris nauigijs in suas stationes, ipse cum Hispana classe nauigat in Hispaniam. At vero res Piceni non parum domesticis calamitatibus & cædibus interea affligebatur, cum plurimũ terroris & trepidationis iniectum esset ijs finibus, quoniam initio ferè anni præsentis plures quingentis exulibus in vnum conuenerant homines planè malefici & sicarij & inhumani, qui propter homicidia & latrocinia & varia scelerum genera fuerant perpetui exilii condemnati, & extra fines pontificios per leges eiecti.

exules Picenũ plurimũ infestant.

Hi ex composito per noctis obscuritatem in Asculum oppidum nobile Piceni inuadunt, ac multos obuios trucidant. ad inimicorum domos singuli conuolantes priuata odia explent nulli vel sexui, vel ætati parcentes. omnia bona tanquam hostium diripiunt. Sic exules Asculo per noctem potiti duce eius expeditionis Manaico viro ad omnia facinora prompto & intrepido, liberè ac sine metu per regionem discurrentes, facientesque quotidie varias incursiones obuia quæque prædantur ac diripiunt. resistentes trucidant. prædam multam in oppidum comportant.

Asculum captum ab exulibus duce Manaico.

Tantorum scelerum vltionem retardauit aliquantulum stultorum & furiolorum quorundam hominum dementia & impia coniuratio, qui penè innocentissimum Pontificem ipsum oppresserunt, & venenatis pugionibus erant trucidaturi. Dicuntur enim vel insania & furore, vel phanaticis spectris, & à maligno dæmone impulsi Tadeus Manfredius eques Pellizzo-

Cõiuratio in Pontificẽ furiosa.

nius & Antonius Canusinus & Benedictus Accoltus & Prosper Pictoriits & alii quidã in caput pontificis coniuraſſe, quem interficere decreuerant cum publicè daret audiẽtiam, ſimulantes porrigere chirographum; ac primũ percutiendi locum Accoltus ſibi depopoſcerat. Nam ſibi perſuaſerat, ſicut reliqui tam fędæ coniurationis ſocij futurum illo pontifice trucidato vt pontifex diuinus, ſanctus, angelicus, diuino afflatu compulſus cum magno Chriſtianorum conſenſu Romam conuolaret, qui mox eſſet futurus monarcha, & totius orbis terræ Imperator. His addidit Accoltus ſibi ius eſſe remunerandi tam præclari facinoris conſcios & adiutores, niſi haberent pro magno præmio totius Chriſtianæ reip. ſanctitatem, & nouę vitæ reformationem. Deſcripſit igitur in chirographo ſuo adhortationem, qua hortabatur Pontificem vt dignitatem pontificiam vltro deponeret, quod niſi ſtatim feciſſet, atque concepto in ſua mente pontifici vltro cederet, mortem minabatur. Pro tantis auſis ſingulis adiutoribus præmia ingenua iam nunc promittit: Antonio Ticinum vrbem, Pelizzonio equiti Aquileiam, Tadeo Cremonam, aliis conſimiliter alia. Sed antequam ſuſcipiatur negotium additur ſceleri ſcelus, nam cum oportere putarent ſe prius à peccatis expurgari, quã facinus aggrederentur, cætera delicta confitentur ſacerdoti, parricidii mentio nulla fit. hoc animo. atque hoc tanto ſcelere in animo retento tanquã pio & ſancto facinore, euchariſtiam impuriſſimè admittunt. Accoltus poſtmodo chirographum porrecturus pallens exorta repentina trepidatione corripitur, neque facinus audet aggredi ex eo nata eſt inter coniuratos controuerſia, donec re à Pellizzario patefacta omnes capti ſunt, & in quæſtiones traditi, vt ſua conſilia, & à quibus impulſi tantum facinus auſi eſſent, aperirent. Alliciuntur etiam ſollicitanturq; ingentibus pollicitationibus, vt patefacerent à quo inducti hoc maleficium ſuſcepiſſent, cum nihil per tormenta extorqueretur. ſed neq; ſuppliciis, neque promiſſis induci poſſunt vt conſiliorum rationes & autores vilos proferrent, neq; vllũ certũ apparent habere ſuæ temeritatis ac dementiæ fundamentum. Quinetiam Accoltus perridiculum reſponſum dedit, ſe locutum eſſe cũ angelis, qui ad illud facinus eſſent adhortati. nã profecto admirabile eſt tantũ dementiæ in animos hominũ aliquando contingere, & propè prodigiis ſimile. cũ deliria & furor & dementia vel phreneſis omnem rationem atq; rectũ conſiliũ exterminent. cæterũ impuriſſimi homines & conſcii tanti ſceleris extremis ſuppliciis affecti ſunt, vbi per vrbem attracti fuiſſent ab equis cũ alligatis nudis pugionibus. vt Accoltus inter vel ipſa grauiora tormenta ſemper ridens diſcruciabatur, cũ liquidò appareret potius per inſignem doſim h elle bori torqueri oportere, quàm per ſolita impurorum tormenta. Antonius Canuſinus tamen Nicolai Zoboli equitis miſericordia & ſtudio occultatus è tãto periculo euaſit, ſeq; fuga poſtmodo in tutum recepit.

Demẽtiæ ſingulare exemplum.

Ea dũ fiũt Romæ, vrbes Heluetiorum fędus renouant cũ Gallorũ Rege iiſdem conditionibus, pactionibus, inſtitutis, quibus cũ Franciſco Rege coniuncti ſunt anno à partu Virginis 1471. Vt quotquot vellet pedites illi Regi ad omnia bella concederentur, at nemini illorũ prӕterea aduerſus regem militare licitũ eſſet pro quibus rex promittit ſe ſexcenta millia coronatorũ ad certũ tempus numeranda curaturum. In Pannonia poſt mortem Cæſaris, Ioannes Vaiuoda Trãſyluanię, qui creatus fuerat Rex à Solimano, & Rex appellatus, regnũ illud ad ſe iure hæreditario pertinere arbitrabatur, quare ſolutas inducias ratus per mortem Cæſaris miro ſilentio ad occupandũ Sachmar contendit. eſt autẽ Sachmar oppidum in finibus propè Pannonię inferioris ſiue Tranſyluaniæ poſitum, quod Cæſar Melchiori Balaſſo propter res præclarè geſtas dono conceſſerat. Illud oppidũ cũ paulo negligentius cuſtodiretur, paucaq; haberet pręſidia, ſine puluere & ſanguine repentino regiarũ copiarum aduentu occupatur. Tranſyluani vxorem & filios Balaſſi capiũt, ipſe glande vulneratus aufugit, quod vulnus tamen fuit leue. captũ eſt autem oppidũ per hanc artem. quo tempore armenta ſolent è paſcuis veſperi redire, milites Tranſyluani miſti cũ armento & à tergo inſequentes magnũ puluerem excitant conſulto, vt eo tanquam nebula tecti ab oppidanis proſpici non poſſent. vbi propius ventũ eſt, in portas impetu facto irrumpunt ex armentis. armati ad portas procurrunt. pontẽ ac portas occupant. obuios trucidant. omnibus ita animus conſternatur tam repentino & inexpectato caſu, vt eadem artẽ Tranſyluani continuo in arcem irruperint nemine fores occludente, cũ viſa eſſet vi armorũ cęteroquin inexpugnabilis. Balaſſus acceptam iniuriam omnino vleiſcendam ratus aliqua ratione collectis nonnullis cohortibus Debrezenium Pannoniæ inferioris pagum, & non ignobile emporium ſuccendit. inuentos omnes in pago trucidat. in ſubditos Regis omne odiũ conuertit. Tranſyluani vires ſuas adaugẽdas curãt collectis quatuor Turcarũ millibus, tribus Mylorum, ſeptem inferiorum ac ſuperiorũ Pannonũ, quę copię accedebant ad quatuordecim armatorum millia, cũ ſemper tamen ſuccreſcerent nouis accedentibus auxiliis. Deinde captis & direptis Hadado & Atiauato oppidis Pãnonię quorũdã regulorũ, capto regulo, vxore, ac filiis Atiauari mox Vnguarũ cingunt obſidione. ibi repente ſcalis mœnibus admotis virtute & vigilantia Germanorum pręſidiorum repelluntur; erat enim in pręſidiis Purchſtalerus vir impiger, & rerum militarium apprimè peritus. nã tanta virtute vtrinq; dimicatũ eſt, vt cruẽtũ fuerit certamen. veruntamẽ ex inuadentibus multi cęſi ſunt, at pauci ex oppidanis. Allecti ſunt Trãſyluani ad illũ conatũ, quia Germani abſtinuiſſent à pugna vbi primũ pauci Trãſyluani adiiſſẽt ad explorãdã, recognoſcendãq; vim oppidi. Aſt vbi multi Trãſyluani inuaſiſſent, tãta in eos repente effuſa vis eſt ferreorũ globorũ, & procella glandiũ vt amiſſis ferè quatuor millibus hominũ obſidionẽ ſoluerint, conſternati & debilitati tanta ſuorũ iactura. Maximilianus intelligens vires regias in dies ſuccreſcere, multaque caſtella Pannonię pro arbitrio occupari, quamuis anni tempus non patiebatur magnos fieri apparatus, quia iã hyems eſſet propinqua, tamẽ copias colligit ſatis validas circiter decem millia peditum, & duo equitũ. Id autem fiebat quia populi plerunq; fortunã victricẽ propenſi maximè ſequũtur, niſi occurratur maturè, atq; caſtella nõ tã facile poſtmodo recuperantur

Heluetij cũ Gallo rege fœdus cõponunt.

Ioannes rex Trãſyluaniæ appellatus.

Sachmar captum.

Stratagema.

Debrezeniũ vſtum.

Atiauarum, Hadadũ, Vnguarũ. opp.

tur

tur per diligentiam, quàm facile per socordiam & negligentiam amittuntur. His copiis præficitur cū summo imperio rerū militarium Lazarus Suendius dux strenuus, & omnis disciplinæ militaris peritissimus. cui in castra accessuro datæ sunt illæ copiæ & octo muralia tormenta Iuliobona attracta. additi sunt lintres ad pontes faciendos, quibus Tibiscus traiiceretur. est autem Tibiscus fluuius Dacorum non ignobilis, qui ortum, fontesq; habens in Carpatho monte, ac per Dacorū regionē delapsus, eosq; ab Iazygibus Metanastisq; disterminans iādem alluens vrbem Tibiscū ab ipso fluuio vocatam cum multa aquarū copia defluit in Danubiū. Suendius cū suis copiis ad fines Pānoniæ profectus decernit primum omniū Toceū oppidū inuadere, quod situ est inter Tibiscū & Ruodrogium fluuios, quod quidē oppidū solo naturæ situ erat munitū, at nō vlla ducū industria, cū solā haberet munitionē è gleba erectā cū quibusdā propugnaculis. nā ita situ est inter paludes & aquas fluuii, vt nullo pacto, nisi aquæ per acerrimā hyemē conglacientur, possit obsideri, aut expugnari. Istud oppidū mortuo regulo, cui fuerat à Ferdinando ob res præclarè gestas donatū, ad filiū iure hæreditatis perueniebat, qui in tutela Francisci Nemethi relictus fuerat, & per fraudē Nemethi patrimonio priuatus. nā Nemethus partibus Ioannis Regis studens oppidū illud Trāsyluano restituit. factus deinde certior quod Suendius ad eam obsidionē animū intenderat, & iā castra mouisset, vxorē cū pupillo, & omnibus suis rebus ex oppido trāsmittit intra fines Transyluanos. Suēdius ibi positis castris non difficilē nactus est expugnationē; quia cū tormenta aliquādiu diuerberassent, neq; tamen reparationes prosternerent, per noctē ventū est ad sarcula. oppidani egressi prosternentes aggerē magna virtute inuadunt. Multos trucidāt, plures vulnerant. sed tamē obsidentiū virtute ac fortitudine in oppidū includūtur. oppidani cognito periculo, quod imminebat, postulant colloquii facultatē id nacti agunt de deditione. petunt vt in fidē amicitiāq; obsidētiū accipiantur. Illud cū renuisset Suendius scalis postea oppido admotis per vim armorū potitur. obuios quosq; trucidat. reliqua erat arx, in quam Nemethus ipse se incluserat. hanc magnis viribus inuadunt obsidentes. at defensores Nemethi quadā animi fiducia, virtuteq; sua cōfirmati pugnā diu fortissimè sustinēt, cū Nemethus nullū strenui ducis officiū prętermittens modo huc, modo illuc accurreret ad animos suorū confirmādos. Inter hæc officia forte glande traiectus occubuit. Defensores arcis morte sui ducis perterriti agunt de deditione, qui excepti sunt in fidē a Suendio illa conditione vt cū solis vestibus & ensibus excederēt ex arce Nemethi cadauer missum est ad vxorē vt sepeliretur, atq; multa spolia inuenta sunt in arce. Itū est deinde ad oppidū Serentchinū ditionis Nemethi, quod sine prælio venit in Suendii potestatē. At vero Turcæ nonnulli clā exeūt ex oppido Senolgio, quod nō multū distabat a castris Suendii ad vires illius explorandas. Hos Vinūdriæ præsidia monita per exploratores inuadūt. certatur aliquādiu. Turcæ deniq; fundūtur ac fugantur, quidā Vinundriā capti adducuntur. ex iis qui profugerant, cęsi sunt ferè trecēti à præsidiis Bregetianis. Io. cognitis felicibus Maximiliani successibus cū censeret se non posse commode Sachmar defendere, iubet illud oppidum flammis absumi, post quod facinus præsidia per occultas vias aufugiunt. Id vbi rediisset in potestatē Suendii iussum est refici & instaurari. Suēdius Tibisco flumine traiecto per vnius diei obsidionē Erdeo oppido potitur, quod Ferdināndus sępius optauerat in suā potestatē redigere ob multos prouētus eius opulētissimę regionis. Tāta vis est fortunę in vtrā partē inclinauerit, cuius nutū omnia ꝓpe mortalia facillimè sequūtur. Turcæ hos felices Suēdii successus īpediēdos esse arbitrati, magnā copiarū manū colligūt, Curtāq; properant, vt cōiūctis castris cū Trāsyluano possent Suēdio resistere. Sed tāta erat Danubii, reliquorūq; fluuiorū inūdatio, vt illud fieri minime posset, cū flumina excreuissent propter glaciē retardata, atq; intumescētia tātopere, vt omnia flumina in lacuū amplissimorū formā stagnarēt. atq; tāta fuit vis frigoris, tāq; atrox in illis regionibus, vt multę ferę perierint, & aues mortuæ inuenirentur, & quædā in fœno occultatæ vbi deferrentur ad ignē viderentur propè extinctū calorē naturæ resumere. Tanta mole glaciei omnia repleta sunt, vt in ver futurū vbi liquefieret, oceanus vbiq;, at nōn fluuiorū stagnātiū aquæ apparuerint. Venerāt legationes interea Poloniæ Regis ad Maximilianū, quę res cū Transyluano cōponere niterentur. Docent Polonū regē grauiter ferre hos bellorū motus. nō posse eū regē deesse Io. Regi nepoti pro affinitatis vinculo, ac non fungi officio amici & coniuncti his rebus cōponendis. Solimanus qui regē Pannoniæ appellauerat Ioannē, eumq; copiis, & sumptibus, & omni auxiliorū genere sustētādū decreuerat, quod illud summis viribus moliri, & non paruis copiis constituerat, dat operā vt res prorogetur, dū ipse faciat bellicos apparatus, qui certè magni fieri commodè intra breuissimū tēpus non possunt. Marcū itaq; Zibiniensem mittit ad Maximilianū, qui magnis itineribus Iuliobonā peruenit. ad missus petit Solimani nomine præsente adhuc Polona legatione, vt pacis conditiones inuiolatę seruentur, sicuti seruantur ab ipso Imperatore Solimano, quæ factæ stabiliteq, fuerant cū Ferdināndo felicis memorię. Hac ipsa de causa missus est & Battor Georgius à Transyluano, vti procuraret pacis conseruationē. Veruntamē omnes hæ erant fallaciæ & artes subdolę ad animū Maximiliani à necessariis apparatibus retardandū, aut etiam retrahendum, quę fallaciæ partim intelligebantur iudicio ipsius Maximiliani, partim retegebantur per literas Suendii. Veruntamen Maximilianus ne videretur ipse autor belli, atque vniuersam viam paci & tranquillitati illarum regionum occlusisse, iubet fieri promulgarique edictum, vt omnia præsidia suarum munitionum abstinerent ab iniuriis in Turcas inferendis. Turcę contra dum agitur de pace Iuliobonę, abstineturque ab eorum finibus infestandis, dū honestæ cōditiones stabiliantur, multis incursionibus fines Illyricos & agrū Iulę populātur. Nā purpuratus Tibisci eò cum sex armatorum millibus irrumpit cum duobus muralibus, & octo cāpestribus tormentis. Deinde ad oppidum Pancotam castris positis illud diuerberat. per vim armorum deniq; capit. defensores ad vnū trucidat. post Sena & Peona castellis Iulæ finitimis subiuga-

Lazarus Suēdius summus copiarū Dux

Dibisci fl. descriptio.

Toccei descriptio.

Tocceū captum.

Serētschinū opp. captū.

sachmar cōcrematum.

Frigoris vis inuitata.

Stratagema Turcarū dū pararentur copię.

Pancotta capta perfide à Turcis.

Dd 2 tis,

tis,quæ videbantur factura faciliorem Iulæ expugnationem,ad feliciores progressus animum intē dit.nam sicuti corpus humanum cum purgandum est,fluxile illud facere oportet, vt ait Hippocrates,quo maligni humores decurrant,ita Turcæ.quem locum expugnare cogitant, præparant ad obsidionem occupatis proximis quibusq;.In castra autem Transyluani semper recentia conueniebant auxilia.Ea dum contra pacem fiunt a Turcis, Nicolaus Sirinus Metubarris siue Zigheti oppidi præfectus necessariis de causis ad Maximilianum contenderat,quo tēpore sexcenti pedites ex oppido egressi atq; in agrum hostilem incurrentes circiter ducentos Ratcianos trucidant,ac duos centuriones capiunt. Sed enim cum ingenti præda onusti triumphantesq; redirent in oppidū,tā repente à ducentis Turcis inuaduntur vt in fugam versi omnes in morem pecudum trucidati sint à Turcis vtentibus victoria prater duos,qui cladis nuntii euaserunt per fugam. Suendius summū studiū adhibet Sachmari oppido muniendo,quia illud plurimum commodorum esset ad id bellum allaturum;quod vbi ad satis honestam defensionis rationem perductū est, præficitur Sachmarensibus præsidiis Erasmus Mager, cui iniunctū est vt cętera, quæ spectarent ad munitionem perficiendā, exequeretur.Ipse Suendius cū reliquis copiis Cassouiam contendit,quia verebatur ne Turcæ illam obsiderent, vt admonitus fuerat per exploratores esse illorū consilium. sed quia iam succreuissent hostium vires paulatim,petit vt sibi auxilia submittantur:cuius castra paulo post aucta sunt quinq; cohortibus peditum Germanorum præfecto Io.Bernardo Roteneo,& quinq; muralibus tormentis. Equi tormenta trahentes propriis notis inustis sunt insigniti,ne mali & inutiles per fraudem aurigarum bonis submitterentur.

Equi cur characteribus insigniti.

Quę dum aguntur in finibus Pannoniæ & Illyrii, neq; à Sarmatis quidem cessabatur, cum assiduè propè inter illas gentes pugnetur modo pro principum dissensionibus,modo pro latrociniis & furtis. nam Scythæ in finibus Tauroscytharū & Dardaniæ à Polonis inuaduntur, multique trucidantur vbi multi proceres Poloni cum magno equitatu vires in vnum coniūxissent, inter quos fuit Palatinus Bussiæ cum quatuor. Caschius cū tribus millibus equitum,qui omnes ad tredecim equitum millia accedebāt. Illud factū est à Polonis quoniam Scythæ primi de more eius gēris,quæ viuit ex rapto plerunq;, irruptionem fecerant in agrum Polonorū,multamq; prędam abegerant. Ob eas incursiones distributæ sunt ingentes copię in Tauroscytharum & Dardaniā regionem;quę cessantibus Scythis iussę sunt in vnum conuenire, cum accederent omnes equites demum ad quadraginta millia, magnusq; esset peditū numerus,vt variis è partibus vno tempore Moschouitarum regionem adorirentur. Sigismundus Polonorū rex cū ad Vilnam per illud tempus accedere decreuisset exorta pestilentia in illa regione, coactus est mutare consilium;quare Varsouiam versus iter capiens ad Penouiam se confert.

Scytharū latrocinia.

Neq; illud sanè silentio prætermittendū duxi, quòd ferè ducēti ex iis militibus,qui Iuliæ Cętareæ capti fuerant,capta ta opportunitate ad Chium insulam, quę est maris Aegæi inter Samum & Lesbum adiacens Ioniæ soluendarum compedum arte prius cognita cum essent cathenati ad transtra per noctem dormiētes Turcas epibatas aggrediuntur. Tricrarchū & nonaginta Turcas trucidant absente LuzAli,cuius erat triremis,nam LuzAlis fuit vir Gręcus,qui a Christianis institutis ad Turcica desciuerat,non religionis quidem Turcicę desiderio,sed dignitatis & potentiæ,quam facilius apud Turcas, quā apud Christianos se consecuturū arbitrabatur.cū vero triremis esset noua,& eximię bonitatis,Christiani circiter triginta Turcas captiuos auehentes,qui remigantes adiuuarēt felici nauigatione vsi ad Messanam Sicilię nobilissimam ciuitatem intra nouem dies appellunt. at enim Solimanus inter eas cū Maximiliano difficultates tributū petit, quod à Ferdinando patre sibi dari consueuerat, cuius ce rei legationem mittit Iuliobonam.

LuzAlis quis fuerit.

Poloniam vero non modo res externę, bellumq; cū exteris nationibus susceptū infestabat,sed etiam intimę familiaresq; discordiæ. Quippe cum hæreticorū numerus in dies succresceret,acerrimusq; morbus hæreseos magis magisq; serperet omnes erogationes in pauperes cessare. Prouentus & redditus sacerdotibus ac monachorum familiis extorqueri. leges antiquari.episcoporum, antistitumque plerique commodis inhiare. illa sapientes hęreticos protegere.boni & pii & sancti homines haberi,qui studiosius catholicos insectarentur, opprimerent, affligerent. Illo morbo contaminati erant regii etiam senatores, quorum autoritas plurimum oberat catholicis partibus.vnus è senatoribus regiis fautor erat æquitatis & religiosorum defensor Petrus Barzæus,cuius ope omnes ecclesiastici ordines recreabantur ac sustentabantur, cum acerrimus esset vel aduersus omnia pericula religionis, libertatisq; ecclesiasticę defensor,cuius liberalitate refocillabatur omnis sacerdotū & sacris initiatorum cætus. Illis ad Pontificem delatis è vestigio conscriptę sunt literę ad Polonię regem & ad Barzeum, quibus Pontifex regem hortabatur vt religionem, quam incontaminatam a maioribus accepisset, defenderet; cum nihil magis regium sit,quam diuinum cultum verum & sanctum pro viribus cōseruare.ad Barzeum scribebatur, præclare illum esse facturum, si optimam illam sententiam seruaret perpetuo, quam hactenus tenuisset, atque persisteret in eodem consilio vt veram fidem sanctamque tueretur.

Polonię seditio de religione.

Nam cum aliæ pleręque ciuitates eius regni nouam religionem essent complexæ, tum Dancica, quę urbs est opulentissima & frequens ad mare glaciale sita ad ostium Vistulę fluminis, vbi in ipsum oceanum ingreditur, ita eas leges imbibit, vt omnino reuocari ad catholicum cultum non possit, nisi cum deus misertus earum gentium ad sanam veritatis cognitionem ipse retorserit.cum enim legatus pontificius ad eam vrbem esset accessurus, vt res religionis componeret, primùm non est admissus. Sigismundus illud ægre ferens non multo post ipse Dancicam accedit. in vrbem admissus legationem siue nuntium, vt vocant,introducit. Quosdam primarios ciues in carcerē iubet detrudi, qui seditionis fuerant auctores. Sed vbi rex deinde fuisset digressus, rursus insurgente multitudine legato eiicitur. carceres aperiuntur. legationes mittuntur ad regem, qui iam aberat

Dancicę descriptio & hæresis.

iter

iter quorundam dierum, inquiunt legationes ad regem admissæ velle Danciçæ ciues suarũ animarum esse dominos, & arbitros. in iis quæ pertinerent ad regnum, salutem & conseruationem Regis pro uiribus curaturos: at si vellet religionem antiquam & pontificias superstitiones defendere, istud fieri non posse sine armis. se vitam, facultates, patriam ad defensionem paratas habere. Sigismundus hoc nuntio insigni indignatione captus vnà cum suis consiliariis perpendit quid agẽdum sit in hoc negotio. Visum est plerisque opus esse difficillimum vrbem opulentam & præpotẽtem vi expugnare propter religionem præsertim in illis regionibus, vbi periculosum erat ne pluribus ob communitatem hæreseos insurgentibus attrocissimum omnium bellorum illud excitaretur. sibi satis videri oportere quod ab obedientia regia non desciscerent multis grauioribus præsertim instantibus negotiis. Nam fines Dardaniæ frequentibus incursionibus vexabantur à Scythis, quæ vt stæuaretitur Poloniæ rex colligendas esse vires statuit hac ipsa de causa, vt diximus, in varia loca Dardaniæ & Tauroscytharum diuisas. ea dum vexant Poloniam variis in locis erũpentia germina hæresium, in Gallia quoque non cessant de religione contentiones & prçlia. cum semper noua auxilia vtrinque pararentur. nam Condæus, Amiras, Sciatilioneus, Cantabrorum regina, Andelottus, aliique insignes proceres Vgonottæ factionis comitia indixerant, in quibus actum est de asciscendis auxiliis, de rationibus sumptuum in bello faciendis, & de mittendo Andelotto in Germaniam ad colligendas copias. Perturbabant in Italia magnopere animum Pontificis post patefactam tam periculosam stultorum coniurationem, dissensiones coortç in Tridentina synodo inter duos potentissimos Christianorum Reges, vtrius orator Regis honorificentiorem locum obtineret ac prçcederet. Nam Rex Gallorum insignem sibi fieri iniuriam, & non ferendam censebat, sicũ priorem locum tot annos ipse obtinuisset, & antiquissimus atque Christianissimus Rex cæteros omnes Reges anteiret nobilitate, potentia, dignitate, sub cuius imperio quatuor Reges, & triginta ac duo Duces continerentur, qui multa præclare pro Christiana fide fecisset, qui diuinis miraculis cçlitus fuisset confirmatus, nunc cogeretur Philippo nouo Regi cedere. Imperat igitur hic Rex per literas suo oratori, quem assiduum Romæ habebat, nisi perantiquus sibi & vsitatus locus publicè concedatur apud Pontificem, & cæteris honorificentior post Cæsarem, vel siquid ut huiusmodi negotio innouetur, prçter id vnum, si legatio Hispana scilicet excluderetur, vti continuo obnuntiata perpetua Galliæ ab apostolica sede abalienatione Roma excederet. At contra Iubetur Hispanus orator nullo modo perferre, si concederetur Gallico oratori vt præcederet; atque omnino vel honorificentiorem locum post Cæsarem procuraret, vel certè parem Gallico dignitate. Contendebant idcirco, enixeque demonstrare nitebantur Hispanas partes complexi regnum Hispaniæ antiquins esse nobilius Gallia, quippe quòd Hispania caput sit Europæ, quæ post ruinas, euersionesque Gottorum ac Maurorum apparet iure debere redire ad pristinam auitamque dignitatem. Nam eius prouinciæ Rex, quæ prior Christianã fidẽ complexa est, quæ plura beneficia in Christianam remp. contulit, quæ latius imperat, quæ digniores Regis electores habet, iure optimo locis omnibus & tẽporibus dignitate præcedere debet. At Hispania per multos annos ante Gallos complexa est Christianam fidem, multaque bella per noningentos ferè annos pro fide Christiana aduersus barbaras & immanes nationes gessit, multasque ciuitates & bellicosos populos ad Christianam fidem, sanctçque Romanæ ecclesiæ catholicæ obedientiam compulit, cum Galli Reges cõtra perdomitis & subiugatis tantum finitimis Christianis nationibus sui regni fines amplianerint; qui cum semel põtificem defenderint, mox Christianissimi nomen sibi sumpserunt. Quod vero attinet ad dignitatẽ electionis, contendebant Hispani post clades & calamitates acceptas a Mauris, Hispaniam fuisse vniuersam in duodecim regna diuisa, regemque ipsum Hispanum ab hisce regibus fuisse delectum, cũ Rex Galliarum contra non quidem a regibus, sed à Ducibus totidem delectus fuerit, qui certè fuerunt inferiores dignitate. Nunc autem cum res ad vnum redierit regem, opus esse ad integritatem, prioremque statum rem redire, cum hactenus non extincta quidem, sed in multorum amplexu cõsopita quondam modo fuerint, quare & antiquior & nobilior erit Hispanus Gallo Rege cẽsendus. His addebantur vetera iura Hispana in regnum Galliæ, & recentia præterea propter Burgundiam familiam, cum tamen Gallus Rex contra nullum ius habeat in Hispaniam. contendebant rursus Hispani Gallum regem neque unctum esse, vt asserebatur, neque lilia diuinitus accepisse, sicuti Rex Hispanus accepit crucem rubram, neque fuisse legitimè Christianissimum appellatum à Pontificibus, cum solus Imperator legitimus sit dispensator & largitor titulorum. Quibus accedebãt amplissima Siciliæ Neapolisq; regna, & tot opulentissimi principatus, & Indiarũ, nouiq; orbis possessio, & tanta imperii amplitudo, vt Rex Hispanus dignus potius qui imperatorio nomine insigniretur appareret, quã cui Rex Gallus præferretur: quippe cũ titulorũ & imperiorũ amplitudo & antiquitas atq; opulentia non parum faciat ad dignitatẽ & præstantiã ipsorũ Regum. Scribit præterea Philippus ipse ad Pontificem nisi cõueniens locus suo oratori assignetur, se non oratorẽ modo, verũ etiã omnes subditos Roma euocaturum. Monet oratorẽ vt primũ locũ procuret à sinistra Põtificis, cũ locus à dextra Cçsari cõueniat; vel Gallo, si absit Cæsaris orator; quẽ locũ si obtinere non possit, aut si cõtra fuisset pronũtiatũ à Põtifice, iubet nõ Roma quidẽ excedere, sed nõ amplius tanquã oratorẽ regiũ negotiari. His çquè validæ rõnes a Gallis defensoribus, si nõ superiores aduersus Hispanas afferebantur, quas cũ non potuerim assequi vt cupiebam, malui silẽtio inuoluere, quã imperfectas ad posteros trãsmittere, cum alii scriptores illud efficere possint. Consimilis contentio inter Florentiæ Ferratięque Duces versabatur, quoniam alter per quasdam occasiones primũ locum sibi deberi putauerat, at alteri legitimum videbatur perantiquum gradum honoris & auitam possessionem conseruare, ac ius eius rei publicæ retinere, quç semper sine vlla dubitatione uel

Danciçæ legationes.

Cõtrouersia de præcedentia inter Hispanũ & Gallum reges.

Literç Galli regis Hispanũ oratorem de præcedentia.

controuersia primum nominis, existimationis, dignitatis locum obtinuerat. In hanc controuersiã proprias rationes vtriusque principis recensere prætermisi, eadem ratione commotus, qua Gallicas etiam prçteriui. accedit quod auctus viribus Florentiæ Dux & dignitate, dilatatoq; imperio per optimum animi sui affectum rebus præclarè gestis explicatum, cum multa & non leuia contulerit auxilia ad defensionem & incrementum Christianæ religionis, primum à Pio Quinto summo Pontifice ob ingentia merita, deinde à Cæsare duobus supremis principibus christiani nominis ad sublimiorem dignitatis gradum, digniotemq; titulum prouectus est, quo facto omnis illa controuersia de medio sublata iure videri potest, vt magis opportune à nobis explicabitur. Enimuero summus Pontifex qui intelligeret Reges ac principes propensos esse magis ad itam, quam ad cognoscendam æquitatem suarum pentionum plerunque, multis rationibus de regibus iudicium differt. rem in dies protrahit. multiplicibus tergiuersationibus negotium comperendinat. Sententiã quoqnomodo potest deuitat proferre. nihil aliud studiosius molitur, quàm vt illud iudicium silentio inuoluatur. Sed cum Gallus omnino Roma esset excessurus, nisi suus locus sibi assignaretur, indicuntur comitia sacratorum patrum purpuratorum. Conueniunt frequentes. explicantur in comitiis facultates & mandata vtriusque Regis procuratorio nomine suis oratoribus concessa. Disputatur diu pro vtroque Rege pro animis magis huic quàm illi propensis.

Pôtificis sententia de prçcedentia regum noctis plena.

Denique cum ad ferendã sententiam ventum est, illa perobscura & noctis plena lata est dissentientibus plerisque in vtranq; partem. Non placuit petitio Philippi Regis quibusdam purpuratis, cum parem locum videretur postulare, & tamen honorificentiorem clam aucuparetur. quippe quia primus locus à sinistra sit honorificentior secundo à dextra. Sic enim fiebat vt Hispanus cum pari loco contentus esse appareret, fieret superior. atque hæc pluribus disputata sunt. Pontifex in tanta sententiarum varietate dubio erat animo quid esset faciendum, quare cum nollet primum locum Gallo assignare post Cçsarem, decernit vt in sacello locus inter sacra Hispano assignatetur supra omnes purpuratos diaconos, at paulo tamen humilior & contractior, qua ratione visus est pontifici suum locum obtinere, at non præcedere Gallus Hispano. Quod attinebat ad exosculationem sacræ imaginis, quam Pacẽ vocàt, & suffitum thuris, ita statuit, vt imago primum Cæsareo, deinde cçteris ab eo oratoribus porrigeretur, postmodo daretur Hispano. Thuris suffimentum omnibus simul primum, postea Hispano offerretur. cum manus essent lauandæ, quod semel aut bis certè ad summum quotannis accidit, decernitur ne Hispanus accedat. Illud quoniam nescio quid nouum, & hactenus inusitatum haberet præter antiquam consuetudinem, fecit vt Gallus orator locum recusaret, qui erat perpetuam Galliæ abalienationem obnuntiaturus, sicuti iussus fuerat a Rege, nisi Hispanus mutandi consilij opportunitatem obtulisset. Nam discessuro Gallo par esse videbatur, vt per quandam comitatem & facilitatem verborum optatum locum aucuparetur, sed is superbè recusauit. Gallo contra per eã opportunitatem locum oblatum humaniter acceptante omnis pontificia indignatio a Gallo conuersa est in Hispanum. Nam pontifex iratus ait se Hispano concessisse humanitatis causa, quod dignitas & iura antiqua non possent obtinere: quare si locum nolit, abeat vt lubet.

Hçc potius compositio, quàm sentẽtia est appellanda.

Enimuero hçc non legitima sententia cuiquam videri potest, sed amica quædam & paterna potius compositio tãquam inter filios dissidentes, cum omnis iudicatio hoc æquum, illud iniquum esse statuat, ac vix fieri possit, vt pares sint vtrinque rationes. Florentiæ autem & Ferrariæ ducum controuersia minime fuit iudicata. in regione vero Sinarũ & Giapana vocata plures sexaginta millibus mortalium christianã catholicam fidem complectuntur. atque inter hos plerique magnæ autoritatis reges nimirum & primates, relicto dæmonum atque idolorum cultu, est autem Sinarum regio tam patens, & tam ampla, vt facile superet amplitudine Christianum orbem.

LIBRI DECIMIQVARTI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS,
LIBER QVINTVS DECIMVS.

INITIO Anni sequentis, qui fuit quintus post mille qningentos & sexaginta salutis nostræ, magna vbique bellorum initia, magnæque calamitates paulatim consurgere apparebant; quoniam in Polonia magnæ dissensiones exortæ fuerant, vt memorauimus, & Pannonia arma passim acuebat in Cæsareas copias, & Gallia multos bellicos apparatus faciebat singulari diligentia, quę omnes contentiones propè consopitę erant propter acerbitatem præsentis hyemis: atnon cessabant per animorum tranquillitatem aut odia deposita vel extincta. In Hispania rursus magna classis instruebatur, detinebanturque onerariæ naues externæ, quæ cum mercimonijs accesserant Regis edicto, prætet indigenas eius regionis, quæ res classi necessarias conueherent ad nationes Lusitanas. Multa etiam nauigia instruebantur in Zelanda Barcinonem & in Hispaniam traiectura. Byzantij quoque classis ingens summo studio comparabatur in ver proximũ, quare fiebat, vt vndiq; arma, bellũ, terrores, ruinæ cõsurgere viderẽtur, quæ intẽtarẽtur mortalibus. hęc ipsa minabãtur prodigia nonnulla, & res formidabiles visę, quæ omnia diuinitus Dei indignationem, & magnũ malorum cumulum propter scelera mortaliũ imminere significabãt Nam vix inierat dies anni recentis secundus cum Vercellis, quæ vrbs est in regione transpadanæ Italiæ non procul à Taurinis populis, res auditu formidabilis, & vix fide digna visa est. Nam lupus in illa vrbe apparuit in sacra area maioris templi apud valuas, qui diutius ibi constitit. fit magnus ciuium concursus, multisque ob admirationem ac nouitatem rei inspectantibus, lupus ex oculis omnium repente euanuit, neque vsquam discedens est conspectus. Postridie auis inauditæ formæ & magnitudinis eximię, & incongnitæ prorsus superioribus ætatibus apparuit in eadem vrbe, quæ vbi diu supra templum constitisset, auolauit, neque amplius alicubi visa est. Nec multos post dies Mediolanum vrbs amplissima multum distans à mari vel lacubus per quoddam temporis spatium terrę motu concussum est; cum insulæ alioquin aut loca mari finitima his motibus plerunq; concuti soleãt. Stella crinita nõ contemnendæ magnitudinis per diẽ ibidẽ apparuit: quæ omnia prodigia consentiebant cum ingentibus & multiplicibus bellorum vbique apparatibus. Sed quoniam classis Turcica maritimis vrbibus, litoribus, oppidis Italiæ imminere breui putabatur, Prorex Neapolis impetrat ab Vrbinate Duce vt liceret in finibus Vmbriæ colligere duo millia peditum ad maritima præsidia eius regni, quę singulari studio à tribunis collecta sunt illuc cum stipendiis missis. collecti sunt igitur à Iacobo Malatesta castrorum magistro pedites trecenti. ab Antonio Francisco Torilgano, & à Fereto Anconitanis, Valerio Zaccheo Spoletino, Mazzocolino, Camillo Clorelio Vrbinate, Georgio Gantesio Hispano singulatim ducenti & quinquaginta, & à Fabricio Vicellio Vrbinate ducẽti; quę copię postea sunt in varia loca pro opportunitate distributę. Dum fiunt apparatus ad bellum varijs in locis, res ita cum Transyluano denique componitur per legationes Poloni Regis & Transyluani; Vt omnia loca, regiones, oppida, vrbes captę citra montes Maximiliano relinquantur, atque Ioannes omnia iura quę haberet in Pannoniam renuntiaret. nam Solimanus significatum miserat Transyluano, vt quiquid odij in animo aduersus Maximilianum concepisset, illud in opportunum tempus dissimulando reseruaret. neque ita multis sanè interiectis diebus missus est orator Byzantio ad eundem Solimani, qui ad pacem Transyluanum hortaretur, vt omnia citra montes capta Maximiliano relinquerentur, pręter Varadinum, cum illa sit vna è tribus vijs, quibus itur in Transyluaniam. Neq; tamen pax illa diuturna fuit, cum non multò post missa sit

1565.

Magni vbiq; bellici apparatus.

Prodigia,

Pax Maximiliani cũ transylvano.

sa sit legatio Solimani ad Maximilianum, quæ obnuntiaret omnē pacem, omnemq; fęderationem inualidam esse, quę fiat à seruis inscio domino. Vanam esse pacem cum Transyluano factam, qui

Pax a Solimano reuocatur.

neque sit sui iuris, neq; diploma vllum habeat Solimani Imperatoris, cuius nomine præest Panno niæ, ad eam pacem confirmandam; quare petit non solum vt irrita & inualida sit pax, verum etiam vt omnia quæ capta fuerant ipsi Transyluano restituerentur. Illud cum minime sentiret Maximilianus esse faciendum, qui respondit ea loca nunquam fuisse Transyluani, neque illius maiorum, sed nuper extorta è manibus subditorum Regis Pannoniæ, legatio re infecta redit Byzantium. at Maximiliano perindignum videbatur modo sibi oblatam esse pacem honestis cōditionibus a Trāsyluano, modo per fraudes eandem pacem fieri vanam, quare animum conuertit ad bellum. Turcę

Pancotta & Gena capta.

interea Pancottam oppidum obsederant, quod post paulo & ipsum & Genam vi ceperunt: quæ oppida cum paruis præsidiis essent munita, vt quæ forent viduæ mulieris Pannonicæ rerum bellicarum ignaræ, prærer omnem bellicam rationem defensores expectantes tertium conatum Turcarum ad vnum fuerunt trucidati. Turcæ non multo post ad fluuium Tibiscum locum explorant ad pontem faciendum non pauciores trecentis. allecti sunt per fraudem in Cæsarianorum insidias atque trucidati. Sed quoniam equitatus non est longis laboribus accommodatus, vbi primū equi

Stratagema

nouis herbis vescuntur, missi sunt clam a Transyluano qui simularent se velle agere de pace, vt res protraheretur segnius, donec equi Turcæ nouis herbis assuescerent. at ex altera parte mittit ad purpuratū Curtensem, qui auxilia flagitarent ac sollicitarent. Turcę igitur in loco designato ad pontē supra Tibiscum iaciendum, eoque breui excitato quadringentos pedites ad custodiam statuunt. Suendius plurimū difficultatis futurum ratus in castris hostium, si commeatus & traiectus illis facultas eriperetur & commoditas, repente custodes inuadit. illos in fugam vertit. multi ob timorem in fluuium desilientes suffocantur. multi trucidantur. pons soluitur & cōcrematur. Sed quoniam verebatur Suendius ne Erdeum oppidum veniret in potestatem hostis, qui iam cum magnis copiis illud obsidebat, quod paruo spatio distaret à Sachmare, cui prefectus erat Laubembergus, curat vt trecenti pedites oppidum ingrediantur, quod etiam effecit. Nam Suendius cum esset subsidia oppidanis missurus, vbi primum subsidia apparere incipiunt, obsessi excitant leue certamen sanè atrox & cruentum, in quo ceciderunt ferè octingenti Turcæ, & prætorium vexillū Trāsyluani captum est. dum hic certaretur ex altera parte oppidi admissa sunt subsidia & commeatus & sex bellica tormenta. Non tamen cessatur interea à Turcis, qui singulari diligentia oppidi muros diuerberant; nam vel quingenti globi ferrei vno die in ipsa mœnia contorquentur, quo posset oppidum citius inuadi. Id quo facilius fieret, fossas fasciculis lignorum, & gleba, & multa materia, quæ pontem faceret ingressuris replent. obsessi ea re cognita bonam copiam pulueris tormentarij clam spargunt in futuram opportunitatem. vbi ventum est ad conatum, ignis iniectus est inferius intra sarmenta, quare tanta vis ignis excitata est repente inter ligna, vt multi Turcę concremati sint, reliqui nullo propè negotio reiecti. Deinde obsessi repulsis hostibus scalisque deiectis egressi duo muralia tormenta capiunt & in oppidum trahunt, Suendius relicto Erasmo Sachmaris præfecto cum duobus millibus peditum, copiis in apertum eductis & instructis in aciem non procul à castris Turcicis iter facit, qui minimè moti sunt è suis castris. occupat traiectum Tibisci fluminis, vnde posset & hostem infestare & præcidere viam commeatibus, cum ibi & apertum agrum haberet, & apertam regionem quà se reciperet in tutum, si opus esset, atque purpuratus Græciæ prefectus cum suis copiis, vt expectabatur, accederet. Ibi mille equites Saxones opperitur, quibus copiis auctus decreuerat quam primum collatis signis fortunam belli experiri, antequam vires hostium augerentur. Erdei autem præsidia cum modo leuibus prelis debilitarentur, modo frequentibus conatibus, modo ruinis impulsis murorum per ferreos globos, cum assiduis ac diuturnis laboribus satisfacere non possent, quia ę tribus millibus hominum vix mille superessent, impellente in pri-

Stratagema.

mis fœtore cadauerum, per quem etiam Turcę consulto iactis cœsis in fossas oppidi, nitebantur oppidanos ad deditionem compellere, agunt de deditione. erat in arce Gleimulerus cum trecentis peditibus qui cognita voluntate ciuium ad deditionem vergentium, cum arbitraretur se vim hostiū

Erdeum captum.

non posse diu sustinere & ipse cum hoste paciscitur. conditiones deditionis fuerunt, Vt liberi ex oppido possent excedere quocunque libuisset. Vt impedimenta militaria liceret secum exportare. Vt bellicos apparatus illæsos in oppido relinquerent. atque hæ conditiones a præfecto Turcarum &

Perfidia Turcarum.

a Transyluano fuerunt subscriptionibus affirmatæ. Sed vbi primum in potestatem Turcarum ventum est, nulla vel fidei vel humanitatis lege seruata, obliterataque prorsus ex animo omni subscriptionum memoria, pro barbarica immanitate obsessi ad vnum trucidantur. Interea census est equitatus & peditatus qui collectus fuerat Teschini, quod oppidum est Silesię, quæ copiæ iussæ sunt omnes Debrecinum vrbem versus iter facere, à qua non procul aberat Cęsarianus exercitus, cum illa modo Turcis & Transyluano, modo Cæsarianis copiis videretur propensior pro nutu & arbitrio fortunæ. nam cum Suendius intelligeret non parum incommodorum id sibi afferre, quod ea Turcas complecteretur, iubet succendi, flammisque absumi, vnde omnis opulentia reper-

Debrecinum succensum.

ta allata est Tocceum, & in templo quodam asseruata. Sed quoniam cum rebus felicibus auxilia semper augentur, vt cedunt per infortunia, omniaque maximè propensa sunt in quam partem fortuna benignior aspiraucrit, veritus Cæsar hostium potentiam mittit ad fines Curtę finitimos tria equitum Germanorum millia & quingentos, & quatuor millia peditum Pannonum, vt dictū est, duce horum Salmo comite viro Illyrico, illorum duce comite Salmensi. Illud autem fit, quia nuper aucta fuerant castra Transyluani nouem millibus equitum, & Curtēsis purpuratus iam instruxerat circiter quadraginta millia armatorum. Auditis his bellorum motibus, apparatuque Cur

tensi

tensi Leucovizzius tribunus militum vir rerum bellicarum peritus cum quatuor millibus equitũ, multisque nobilibus fit obuius repente purpurato præfecto Mysiæ superioris intra fines Illyricos, qui duodecim millia equitum adducebat,commissoq; prælio apud Sauum fluuium Turcas in fugam vertit cum parua suorum clade, at magna iactura Turcarum. multa capta est prçda.tentoriũ, argentum,muli,omnia impedimenta purpurati in potestatem Leucouizzii veniunt. purpuratus vix sese in insulam quandam exiguam Saui seruauit. quę dum gerũtur fortuna victorias hinc inde alternante in Pannonia,dum armis decertatur inter Cęsarem & Ioannem Transyluanum de regno Transyluaniæ,in Mysia superiore Alexander.qui erat in ea præfectura, penè oppressus est per insidias cuiusdam Mysi,qui se Vaiuodam fecerat collecta magna sicariorum manu.ac nisi Polonus Rex illum repente oppressisset,sumpsisseq́, pęnas illius audaciæ,iam actum erat de Alexandri salute. Polonus autem exercitus,qui aduersus Moschouitarum ducem belligerabatur, vbi primum anni ratio passa est esse in aperto,incursiones facit in agrum hostilem. multam prædam abigit. multos in agris trucidat. cuncta ferro atq; igni populatur.& ne vrbem potentissimam à tergo relinqueret hostilem Costenagarum,illam obsidet,multisq; tormentis diuerberat. Moscouitæ audito eius vrbis periculo continuo copias educunt ingẽtes ad ferenda auxilia circiter quadraginta millia equitum. Poloni cognito tantarum copiarum apparatu & aduentu hostium soluta Costenagari obsidione signa conuellunt ad profectionem,obuiamq́ue profecti castra ponunt apud lacum distantẽ ferè sex milliaria ab hostium castris eo consilio,vt totis copiis ac viribus dimicaretur,si daretur opportuna prælij facultas. Erant in castris Polonis circiter quatuor millia peditũ maiori ex parte sclopettariorum,& nouem millia equitum. Initum est leue certamen primum,atq; aciebus paulatim propinquantibus Moschouitæ statim neque commisso quidem prælio minime expectantes impetum aut virtutem Polonorum turpiter diffugiunt relictis viginti & duobus bellicis tormentis. Poloni timorem Moschouitarum, imbecillitatemq́ueanimi admirati ad Pescouium vsque vrbem insequuntur. Moschouitæ nullo in loco consistentes redeunt in patriam ducentis ferè pagis & tribus vrbibus ex itinere succensis,inter quas fuit Costenagora vrbs ampla & opulenta. eius tamen arce potiri non potuerunt,quia glacies iam solueretur,quo factum est vt multis impedimentis & iumentis amissis redierint ad fines Liuoniæ. At contra,Lituanorum copiæ,quæ regio est inter Polonos ac Liuones ægrè ferentes Moschouitarum auaritiam,crudelitatemq; aduersus Liuones, ac veriti illorum vicinitatem si superati fuissent Liuones,statuunt Liuonas auxiliis iuuare, collectis itaque sex millibus armatorum equitum,quibus se addiderant quatuor millia eorum, qui spe prædæ castra sequuntur duce summo horum copiarum Cruschio viro Moscho,per Neuellam prouinciam è Lituania penetrant in regionem Moschouitarum,illam percurrentes ad Veliscum vsque & Velichilucum & Heropischum plures sexcentis pagis succendunt:multos trucidant. quadraginta & tria loca mœnibus cincta capiunt. circiter quatuor carrorum millia impedimentis onustorum abducũt, qui de more eius regionis ab vnico equo trahuntur. Captis ferè octo millibus mortalium redeunt intra fines Lituaniæ. Cæterum vbi redeuntes Poloni propinquarent finibus Lituaniæ, obuia fiunt duodecim Scytharum & Moschouitarum millia,qui prædam abigentes erant oppressuri, at Poloni fortiter resistentes ad quatuor millia hostium trucidant,reliqui fuga se seruarunt. Sic enim aliquando fit ab his nationibus,quæ potius pro prçda,quàm pro gloria pugnare consueuerunt. Interea controuersia non leuis arma Suerię quoque & Daniæ regum excitauerat, quorum dissidii causa fuerant duo fratres Pharodinenses duces,qui armis inter se contendebant. Horum maior natu Postochium vrbem vi occupauerat,quam minor cũ iniuriam ægerrimè ferret cum exercitu obsidebat.huius partibus Daniæ rex, illius rex Sueuæ fauebat,& opibus atque copiis palam iuuabat. Dux Buguntorum pro familiaritate vtriusq: Regis,& ne arma Germanica inter se confligerent,quæ rectius putabat in externos pro libertate Germaniæ conuerti posse,conatur eos ad concordiam pesducere,& res componere. Illa de causa induciæ factæ sunt per quoddam tempus. ad harum induciarum securitatem & quasi vadimonium Danię rex octo onerarias naues mercimoniis onustas retinet;quare indignatus Sueuus ingentem classem instruit. Triginta & sex onerarię Sueuæ mare Li mirense percurrentes ad oppidum vsq; Daniæ Coppenhauecium percurrunt. obuia quęq; ferro deuastant ac prædantur. Quatuor naues Daniæ insectantur, quarum in vna erat amiras. cum ventum esset ad pugnã,certatur aliquantulũ , quia nulla facultas fugæ concedebatur. Sed cũ nulla spes salutis denique reliqua esse videretur magno impetu in terram impingunt,quare seruata turba nautica naues ipsæ flãmis hostilibus sunt absumptæ. Neq; in Cyrno insula sanè cessabatur, quã tuis superiore anno auxilia data fuissent nõnulla a Garzia Toletano Genuensibus.nã cũ mare Siculũ ac Tyrrhenũ vniuersum molestissimis & frequentibus piratarũ incursionibus atq; prædationibus infestaretur post discessũ christianæ classis in Hispaniã.Philippus cõcessit summã rerũ maritimarũ Garzię Tolerano,qui relictis viginti & duabus triremibus ad Hispaniæ litora tutanda,ipse cũ decẽ Genuã nauigauit. Piratæ audito Toletani imperio, & eius in Italiam aduentu è vestigio relictis prædationibus in tutũ se recipiunt. Garzia Genuam profectus triremiũ numerũ ad triginta & tres adauget. cũ his nauigat in Sardiniam. mare Siculũ & Tyrrheuũ percurrit. magno studio piratarum latibula inuestigat. Tunc Neapolim appulit,vbi inuentis viginti triremibus partim Neapolitanis,partim Siculis imposuit classi duo millia veteranorũ Hispanorũ,atq; iussit mille & quingẽtos Germanos Sabbatiam accedere,quos & ipsos classi imponeret. interea catascopium Genuẽse sit obuiũ. moner Sampetrũ pecuniam in stipẽdia,sarissas,sclopettos exposuisse in insulam.ac magna semina bellorũ co iurgere,nisi cito ipsius Garziæ opera succurratur. Garzia iubet Io. Andreã Auriam cum decem & septem triremibus ad Villamfrancam appellere ad conuehendos Germanos,

Leucouizzij victoria.

Costenagarum obsessũ.

Polonorum victoria de Moschis.

Costenagora succensa.

Lituanorum copiæ & populationes.

Postochium vrbs obsessa.

Daniæ & Sueuorum regũ cõtentiones.

Onerarię Daniæ vstæ.

Garziæ aduẽtus in Cyrnũ.

nos, ipse cum reliqua classe in Cyrnum applicuit. Sampetrus percepto Garziæ, classisq; aduentu relictis quinquaginta Aquitanis in quadam turri, quam munierat, in loca montosa in tutum se recipit. Hispani vbi cognouissent pręsidia inesse in ea turri, attractis tormentis bellicis, quod ea pertinaciter defenderetur, turrim adoriuntur. prostrata parte muri inuadunt. Certatur vtrinq, magna virtute. denią; victi multitudine inuadentium Aquitani ad vnum cæduntur. Veruntamen Sampetri res succrescebat in dies, cuius magna erat autoritas penes insulanos, neq; minores habebat copias, quàm Genuenses, quibus accedebat quod non satis fidebant suis copijs Genuenses, cum pleriq; milites essent insulani. cum summum imperium eius expeditionis Stephano Auriæ dedissent anno superiore Genuenses, pręfectus insulæ suis copiis diffidens eius aduentum expectabat, qui dicebatur accedere cum tribus millibus & quingentis peditibus. Garzia illa turri potitus non sine suorũ iactura, cum videretur Sampetrus longius recessisse, quam vt maritimæ copiæ illum vel tuto vel cõmodè persequi possent, non esse aptas triremes montanis bellis inquiens cum vniuersa classe Niceam versus iter capit. Genuenses ne diuturnis sumptibus & molestiis bellorũ affligerentur, quæ verbo aduersum Sampetrũ, at reipsa aduersus vires Gallicas se gerere suspicabantur, legationẽ mittit ad Galliæ Regem. quæ illud bellum contra conditiones pacis cum Philippo Rege factæ sibi inferri doceret, cũ neq; ipsum Regẽ, neq; Gallũ quempiã iniuria lacessiuerint. huic legationi responsum est Gallum Regem nullo pacto velle bellum importare neq; Philippo Regi, neq, Genuẽsibus contentis in conditionibus pacis. His addunt fore si Sampetrus in Galliam accederet, vt pęnas daret pro illatis in Genuenses iniuriis. nec multis tamen interiectis diebus vndecim cohortes militũ in Gallia collectæ fuisse dicuntur, quæ traijcerentur in Cyrnum insulam, ad quas traiiciendas & expectandas rex Iuliæ Cæsareæ misit clam archipiratam cum decem & septem nauigiis. fiebat hoc à Numida callido consilio, quia cum classis Hispana diceretur ad Africanam expeditionem esse ventura, ita fieri posse facile putabat, vt ea per bellum Cyrnẽse retardaretur, ac non infestaret vrbes Numidicas. Per illa subsidia paulopost auctus viribus Sampetrus vniuersam insulam occupauerat præter paucas munitiones, quæ diligenter à Genuensibus præsidiis custodiebantur. at summus imperator Genuensium copiarum quod intelligeret iam quorundam insulanorum animos diuturnitatis bellorum esse pertæsos, qui prius erant studiosi rerum nouarum, facile posse reconciliari suæ reip. a quibus assidui labores & ingentia tributa exigebantur, cum Sampetri vires maiori ex parte ab insulanis essent sustentandæ, salubre & clemens edictum promulgari iubet, per quod impunitatem, & sempiternam obliuionem pręteritorum errorum omnibus concedebat, qui ad amicitiam fidemque Genuensium confugissent, à qua tamen impunitate principes factionis & rerum nouarum autores arcebantur. constitutum est certum tempus reconciliationis, vltra quod pertinaces pro hostibus haberentur, in quos acerrimè sæuiretur. Illud edictum non nihil vires Sampetri debilitauerat, quia non solum multi complexi sunt denuo partes Genuenses tanquam legitimorum dominorũ insulæ, sed etiam effectum est vt Sampetrus minus animis Cyrnensium confideret. erant anno superiore relicti in insula duo millia & quingenti pedites, qui erant nunc in Mantinis, at Sampetrus viribus per diuturnitatem refectis, animoque stabilito cum magna armatorum manu Mantinos transgressus multos pagos, multaque castella capit, diripit, succendit, inter quæ fuit episcopatus. Io. Pyrrhus Buyzensis seditiosorum Cyrnensium ac rebellium tribunus, vbi transcendisset montes ad fęderationem cum Turcicis biremibus faciendam capitur ab equitatu Sardiniensi, cuius caput abscissum Genuam deportatum est. eius hominis cędem grauiter tulit Sampetrus, qui cum paulo post auctas esse vires Genuensium in insula intelligeret, quia circiter quinque millia peditum, equites quadringenti conuenissent, collectis & ipse quantis posset copiis cum octo millibus armatorũ fit obuius commisso prælio omnes Genuensium copię delete profligatæque sunt, præter trecentos homines. atque equitatus omnis in fugam versus. Solimanus incensus partim frequentibus suorũ lamentationibus, & præsertim Regis Iulię Cæsareæ ac piratarum oræ Africæ marisque mediterranei, qui plurimum de ducibus Philippi Regis querebantur, partim impulsus iniurijs equitum Melitensis militiæ ordinis Hierosolymitani, qui multa nauigia preciosis mercibus onusta prædabantur sæpius, constituit omnino illam infamiam & suorum molestiam delere, suorum commodis consulere, maximam classem ad insulam Melitam hoc anno expugnandam mittere. per hanc expeditionem non solum erat obtenturus vt mare tutum illud haberet a prædationibus, verum etiam vt facilis traiectus classibus inde daretur ad vexandam Siciliam, & ad imperium totius Italiæ breui affectandum. Est enim Melita insula in mari Africo, quæ habet ad septentrionem Siciliam distantem circiter sexaginta millia passuum, insulam omnium quæ iacent intra mare mediterraneum citra columnas Herculis nobilissimam & opulentissimam. distat Melite paribus propè spatiis à Pachyno & Lilybęo Siciliæ promontorijs. ad meridiem habet Africam, a qua paulo ampliore spatio disiungitur. ad orientem habet latissimum spatium maris, quod extenditur Corcyram Cephaleniamque versus. ad occasum respicit latissimum spatium maris Africi, qua itur ad columnas Herculeas & ad Calpen in mare Oceanum. est autem insula fertilis rerum multarum, sed lanarum præcipuè ac mellis. In ea nobilissima est ciuitas, quæ a Carthaginensibus ædificata fuit, cũ portus haberet accipiendis classibus accommodatos, quo tempore primum ad Italiæ imperium aspirantes Siciliam inuaserunt: quam nominarunt Melitam. Habet illa insula duos portus accipiendis classibus aptos, quorum alterum vulgo Marsamuscetum, alterum Herculis templum siue Marasiroccũ vocant. efficiunt hos portus maritimi sinus in ipsam insulam ingredientes, qui prius offerunt aduenientibus fauces & angustias, at ingressis deinde os in tutissimarum aquarum spatium dilatatur. Partes quędam insulæ illius ad peninsularum formam in mare protenduntur, cum per exiguam

Genuẽsium legatio ĩ Galliam missa.

Edictum Stephani Aurię.

Genuẽsium clades ĩ Cyrno.

Melite ins. descriptio.

terræ spatium insulæ adhęreant. Inter hos duos portus spatium terræ intercurrit latum in decē stadios ferè, cuius in ea parte, quæ Pachynum & mare Siculum magis prospectat, atque exteriori mari est coniuncta, locus est munitissimus, quam arcem diui Hermetis nominant. interius cum tres protuant perinsulę, in illa quæ magis à mari recessit, nullum est oppidum extructum. at in ea, quæ ad mare Siculum vergit, oppidum propè inexpugnabile diui Angeli, exiguo sanè spatio a suburbio siue Burgo vocato disiunctum. in illa parte, quæ interiacet, est oppidum munitissimum diui Michaelis. Deinde est in insula oppidulum molendini, & diuę Margheritæ, & pagi præterea quadraginta & quinque præter antiquam vrbem. continet ambitus insulæ Melitæ circiter sexaginta milliaria, cuius longitudo est viginti; latitudo fermè duodecim.

Io. Valettan⁹ Gallus magister militiæ Melitensis.

Ioannes igitur Valettanus vir Gallus admirabilis propè fortitudinis & prudentiæ summus magister, siue præfectus vniuersis equitibus religionis diui Ioannis ordinis Hierosolymitani, cum illam insulam post captam Rhodum armis Turcicis à Cæsare accepisset, ac Pontifex pro sede & domicilio eius ordinis approbasset, summa diligentia tanquam auitum & acceptum a maioribus patrimonium illam seruabat. Hic vbi factus esset certior per exploratores classem Turcicam ad eius insulę expugnationem instrui, primum, vt conuenit, omnem bellorum euentum in diuina voluntate constituit; deinde sese diligentissimè accingit ad omnia paranda, quæ visa sunt arcendis viribus hostium & defensioni necessaria. Sacris igitur ritè peractis, omnibusq; militibus ad pręsidia futuri belli vndique accitis, qui visi sunt necessarij, præclarum & pietatis & bellicę peritiæ exemplum dedit. atque cum tanta classis, tantus nauigiorū numerus, tot bellica tormenta, tanta bellicorum apparatuum copia, tot ligna ad aggeres construendos afferrentur, quot possent vel quemuis potentissimum Christianorum principem contemnere, nedum Melitensium vires perterrefacere, tamen Valettanus intrepidus, quod est maximum in rebus omnibus, aduersus tantam laborum, periculorumque molem persistit. eius ducis constantia, & vultus hilaritate ac virtute ita equites omnes Melitensis militiæ sunt confirmati, vt ad defensionem parati certam etiam victoriam sibi in animo proposuerint. Nam concordibus animis decreuerunt vel sibi esse fortiter in pugna moriendum, vel męnia sacrati laris, & religionem, & gloriā Italici nominis pertinaciter defendendam.

Bellum Melitense acerrimum & atrocissimū omniū bellorū Turcicorū.

Et quoniam omnium propè bellorum, quę gesta sunt a Turcis in Christianos ad hanc vsque diem; hoc atrocissimum & asperrimum esse iudico, cum nulla oppida, vel vrbes, vel munitiones intra tam breue temporis spatium crebrioribus oppugnationibus tentatæ, neq; tam assiduis laboribus infestatæ, neque tantis apparatibus expetitæ vexatæq; fuisse memorentur, aut contra, vix vllum oppidum in superioribus temporibus inuenire liceat; quod tanta animi magnitudine defensum, vel tanta peritia rei militaris, vel tanta diligentia defensorum, me operæpretium facturum putabo si res à principio quemadmodum gesta sit, explicauero. Iam vero primum omnium constat perpetuas inimicitias intercedere inter imperatorem Turcarum & equites Melitensis militiæ, cum resideat semper in animis perpetua acceptarum iniuriarum memoria, quas acceperunt magistro Rhodię militiæ Philippo Lalidamo, cum dissidentibus inter se Christianorum armis, principibusq; intestinis bellis occupatis Turcarum Imperator non amittendam opportunitatem rei bene gerendæ ratus per illa dissidia, Rhodum antiquam eorum equitum vrbem ducentis armatorum millibus septus inuasit. Id factum est tantis machinis, tam mirandis operibus & cuniculis, tantis, tamq; assiduis laboribus, cum propugnaculum esset futurum aduersus Christianorum vires, vt equites desperatis vndique auxilijs, cum scirent se tantos labores demum sustinere non posse, ad deditionem compulerit. His accedebat perpetua dissensio, & simultas religionis causa, &, quod cæteras omnes inimicitias odiaque longo interuallo relinquit, habitatque in animis potentiorum, regnandi libido & desiderium prorogandorum finium, quod vnum aliquando principes impellit ad arma hostiliter importanda, cum indignatio & religio nonnunquam simul eiut. acceptarum iniuriarum memores igitur Melitenses equites quædam nauigia Turcarum mercimonijs onusta ceperant, vt perpetuorum hostium, qui viderentur contemnere Christianas vires, aut illatarum iniuriarum essent obliti. Sed quia omnis iactura grauissima est illi, qui semper aliena rapere tantum consueuit, ac suam opulentiam per rapinas adaugere, Turcarum Imperator Solimanus hasce iacturas ægrè tulit. atque vt est animus potentiorum putantium præsertim se negligi ad iram propensus, constituit Melitam insulam equitum tanquam prædonū receptaculum vel armis subiugare, vel ad vltionem acceptarum iniuriarum plurimum labefactare. Fit certior Valettanus quę cogitarentur & quę fierent Byzantij, quod nunquam intermissis operis singulari imperatoris iussu diligentiaque omnia nauigia, quotquot comparari possent, instruuntur, quia ingentem classem, maximeque rebus omnibus necessariis instructam, esset ad expugnandam insulam Meliten emissurus, quod omnis eius Imperatoris indignatio ad preces suorum & Iuliæ Cęsareæ Regis in primis in eos equites fuisset conuersa. Illud fiebat per exploratores, quos magnis sumptibus Valettanus alebat Byzantij, vt de omnibus rebus & apparatibus bellicis in dies fieret certior. nam bona pars vel victorię, vel conseruandarum copiarum est collocanda in cognoscendis viribus & consilijs hostiū, quod per nullos homines certè commodius fit, quam per exploratores.

Vires hostiū cognoscere plurimi refert.

Atque cum tres sint partes vniuersæ bellicæ facultatis, prudentia nimirum ac peritia imperatoris, cognitio virium hostilium per exploratorum diligentiam, celeritas conficiendi, quę sapienter decreta, sciteq; fuerint, certè diligentia exploratoria plurimum confert ad omnem bellicam rationem, in quam plurimos sumptus iure faciebat Valettanus. his ille nuntijs minime conterritus, neque tantarum rerum nouitate turbatus animum adijcit ad ea comparanda, quæ forent ad resistendum necessaria.

Valettani oratio hortans ad fortitudinem.

& quoniam maximè omnium necessarium est animos militum esse ad fortitudinem confirmatos, sine qua re vani sunt omnes bellici apparatus, suos ad virtutem & strenuitatem adhortatur. Docet summam esse

Turcarum

Turcarum superbiam & arrogantiam, qui cæterarum nationum vires leuissimas esse arbitrentur. Sed addit & Turcarum & omnium reliquorum hominum vires siqui potentiores sint, inanes & irritas esse aut fieri denique, si pręter æquitatem aduersus innocentes insurgant, aut aduersus Dei potentissimi regis exercituum religionem. Multas iniquas copias sępe fuisse fautore Deo iustarũ partiũ fusas & profligatas, vt vix nuntius acceptæ cladis aufugerit. non esse timendas humanas vires illi, qui Deum habeat adiutorem. Non esse formidandam classem potentissimam, quę cũ magnis apparatibus accedat ad insulæ expugnationem, cum multò iustius sit bellum, quod suscipitur defensionis causa, quàm quod inferendæ iniurię. Nam cum autor & adiutor omnis iustitię sit Deus, nullę neq; hostium minę neque tormentorum multitudo, nulli admirabiles appatatus, nullę instructæ acies sunt timendæ. Immortales gratias Deo habendas esse inquit, qui tam præclaram opportunitatē præbeat ostentandi quanta sit in animis eorũ prudentia & fortitudo. Nam res non in obscuro agetur, neq; fama intra insulę fines continebitur, sed agetur negotiũ in celeberrimo orbis terræ theatro, & in omnium gentium præsentium ac futurarum conspecta. Communem omnibus esse inquit non modo hominibus, sed etiam brutis hanc vsuram lucis & vitę, sed gloriosè vel viuere vel mori, solis viris bonis & fortibus concedi. nam soli hi splendorem virtutis suæ cũ admiratione omnium populorum possunt ad posteros transmittere. Hisce rationibus tantus laudis ardor additus est animis singulorum, tanta lætitia, tantum, tam pręclaræ opportunitatis desiderium, vt vel nimis tardus hostium aduentus putaretur. Turcarum item Imperator præstantiores suorum procerum & ipse ad consilium conuocat. Conuocandi mos est, vt acciti per nuntios in aulam amplam & magnificam conueniant Diuanum, qui locus est audientiæ. In ea thronus apparatur sublimis cum regia magnificentia. vtrinque sunt subsellia inferiora pro gradibus assidentium, atque ad thronũ per gradus in formam hemicycli ascenditur. Vbi indicta sunt comitia, conueniunt purpurati. His congregatis descendit per occultos descensus Imperator. Sedet in throno. purpurati, qui sunt nouem pręstantiores in gradibus ante Imperatorem in genua procidunt. Declinatis capitibus, neque oculos quidem præ reuerentia attollentes. Proponit Imperator quid fieri velit. horum petit sententias: his dictis neque verbo quidem cuiusquam audito discedit, ascēdit in thalamum; vbi disputationes post clatros densissimos fenestræ latens possit audire. vacuo throno imperatorio relicto consident proceres. repetit eandem sententiā purpuratus qui cæteris dignitate præstat. pręstantiā facit Asprorum, id est paruulæ pecunię Turcicæ argenteæ nomen, numerus in quotidiana stipendia. reliqui consultantes proferunt, quę vel est vna omnium, vel variorum diuersę. his dimissis præstantior ad Imperatorem diligenter omnia defert. Imperator dimisso et illo clam iubet a secretis diploma conscribere & consignare. datur id deleto summo duci eius expeditionis. iubetur non prius illud resignare quam ad iussum locum accesserit. Sic nemo est consiliorum secretorum particeps aut cōscius apud Turcas, ac neque ipsi quidem consultores eius consilij. quod tamen fieri solet aliquando cum in equo sigillatim illos alloquitur. neque tamen vtrum faciendum sit, necne quod Imperator proponit, disputatur, quod omnia ab illo fieri posse affirmant, sed de faciliore tutioreque ratione consuluntur periti. Solimanus his proceribus conuocatis proponit arrogantiam Melitensiũ non esse ferendam, quare depellendas esse à subditis iniurias, cum minime sit Turcicæ dignitatis pati vt subditæ nationes impune affligantur. ad istud se cogi perpetuis lamentationibus eorum, qui ad occasum Mauritaniamque versus nauigant apud insulam Melitam, cum ab illis crucigeris equitibus assiduè vexentur. Se cupere vt illi equites vel penitus deleantur, vel tanquam marinini latrones ex insula eiiciantur: quippe cum lex religionis & quotidianæ iniuriæ istud flagitent. vt autem res diligentius perpendatur, proponitur singulis purpuratis forma & situs insulę in charta quadā expressa. Horum postmodo sentētia cognita omnium ad eam expugnationem conspirantium imperat vt piraticę prædatoriæque naues omnes rebus omnibus ad hanc expugnationem instruātur. iussus est rex Iuliæ Cæsareæ conuenire, & Alexandrina præsidia, & omnia nauigia Draguti. Quædum instruuntur Byzantiũ, in comitiis Melitensium præfecti sunt muniendis locis opportunis dux Italus, Bonais Gallus equites, & commendator Aragonius, qui statim animum adiiciunt ad euertēda & solo æquanda omnia ædificia, quę forent extra munitiones, prosternendasque arbores & inferendas in vrbem quotquot possent, quę possent esse vsui munitionibus & reparationibus, & ne adlignationem exire per pericula cogerentur. omnia destruuntur denique quæ forent extra munitiones, quæ vel prospectum possent impedire, vel hostibus commoda importare. His transactis acceditur ad intima vbique munienda. magna copia commeatus ex agris vndique in oppida importatur, & plumbi & funiculorum, & pulueris tormentarij & ferreorum globorum. Cisternæ dulci aqua replentur, caro salita oleum, vinum plurimum vndique importatur, ac res pleræque huiusmodi. nequid omnino diuturnæ obsidioni deesse posset. Turcica classis vbi summa diligentia fuisset instructa, vt visa est primum satis apta cęli temperies nauigationi, Melitam versus iter capit. Sed quoniam nihil magis sollicitum est quàm animus imperantis, aut eorum qui felicitatem in multis possidendis sibi statuerunt, cum perpetuis curarum stimulis crucientur, Garzia Toletanus qui erat in Sicula præfectura, veritus ne simulata obsidione Melite iter ad insulam Galathen siue Guletā Turcæ conuerterent, oppidum ibi munitissimum, & ad omnes fortunæ euentus paratissimum esse voluit sustinendos, cum esset etiam triremium regiarum præfectus, vti diximus. Toletanus illo oppido diligenter recognito in Siciliam redit ad classem pro viribus instruendam. Turcica classis vbi Peloponnesum versus nauigans Methonen applicuisset, Mustapha de more ducum, cum summus esset terrestrium copiarum imperator, omnem suarum copiarum numerum censuit. Censa sunt septem Spacchium millia ex Asia minore, qui sunt equites Turcæ perpetua stipendia merentes. his

Turcarũ Imperatoris mos consultantis.

Ratio muniēdorum locorum.

Copiæ classis Solimani.

pręterat

præerat purpuratus præfectus ipsi prouinciæ, quem vulgo Sanzacchum vocat. aderat & Sanzacchus Ciliciæ cũ quingentis. cũ totidẽ Mitylenæus. cenfi funt quatuor millia & quingenti lectiffimi Ianizzeri, qui ordo est fortiffimus Turcarũ, cũ fint a teneris inter res militares educati. Magna præterea censa est multitudo eorũ, qui tanquam sacerdotes religionis causa sese vltro in castra obtulerãt, qui pũ esse censebant arma Christianis inferre, cũ religionem, imperium, leges suas se conseruare profiterentur, atq; hi accedebant ad viginti millia. aderat præfectus Peloponnesi cum mille & ducentis spacchibus. censa sunt etiam quatuor millia eorũ, qui spe prædæ castra sequebantur, qui conuenerãt in prędatorijs nauiculis. Pialis classi vniuersæ præfectus cum summo imperio & ipse suorum nauigiorum numerum censuit aute quam è Pylo discederetur. aderant triremes centum & triginta. biremes triginta. mahonæ octo. hę ampliores naues sunt conuehendis commeatibus & apparatibus bellicis accommodatæ. Quatuor caramusali, quæ nauigia sunt onerarijs minora, figura ferè ouali, prora tamen est acutior ad proscindendas vndas. naues onerariæ vndecim, cum vna fuisset demersa non procul à Nauplio, in qua erant sex cadorum pulueris tormentarij, & tredecim ferreorum globorum millia, quæ cum septingentis ferè Turcis perierunt. erant & decem triremes Rhodiæ cũ præfecto Aliportho. duæ Mitylenęæ, quibus præerat Salarais; & liburni, hemioliæ, scaphæ complures. Hęc ita instructa classis felici vento vsa sese Pachyno Siciliç promontorio primum ostentat, ac paulo post ad insulam Melitam delata præmissis viginti triremibus exploratũ primum occupat portum Herculis templum, ibiq; stationem habet nõ sine magna molestia. Ibi cum tuto triremes esse nõ possent, ventum est ad locum Matum vocatum, quę alia pars est insulæ. fit descensio: omnia prædationibus implentur. magna præda vbique capitur. exeunt ex vrbe Melita trecenti Hispani, equites quinquaginta. committunt minutum prælium, in quo sexaginta Turcæ cæsi sunt & vnus Sanzacchus. circiter quadringenti fuga se seruarũt. at cum multi Turcæ paulò post subsidio fugientibus accessissent, Hispani in vrbem includuntur. exeunt postea è classe reliquæ copiæ, quæ accedebant ad viginti & duo millia armatorum. Mustapha quadringentos Turcas mittit cum quinque campestribus tormẽtis ad templum Diuæ Margheritæ occupandum, vnde mænia Melitæ prospici possent. Nunciatum est in castra Dragutum nihil aliud expectare, quàm vt à præfecto classis accerseretur, qui tres quinqueremes & duodecim triremes egregiè instruxerat. Melitenses viros qui ad templum constiterant ducenti egressi inuadunt. committitur prælium. multos Turcas trucidant. reliquos coguunt circiter tria milliaria ab vrbe considere. Nam quamuis Turcæ prius rumorem dissipauerant quod erant Galathen adorituri, vt magis imparatos, ac nihil tale suspicantes Melitenses repente opprimerent, tamen nihil id pro fuit ad belli facilitatem; quia quanta est latronum astutia inuadendis viatoribus, tanta est plerunque fortitudo viatorum latronibus repellendis. quidem Melitenses multo ante erant ad omnes fortunæ euentus comparati, quippe quibus nullus bellicus apparatus nouus accidebat, neque, quod maximum est præsidium obsessis ciuitatibus, animi magnitudo & constantia tolerandis bellicis laboribus deerat. Atque vt sciatur quibus viribus freti Melitẽses tantas, tam assiduas, tam crebras Turcarũ oppugnationes sustinuerint, cognoscendus numerus copiarum quæ fuerunt in insulæ præsidijs. Erant igitur Neapolitani trecenti. Galli, Hetrusci Hispani circiter mille. epibatę è Melitensibus triremibus mille. Quingenti ex ijs propugnatoribus qui ex agris in tutum se receperant. ciuium sex millia non inepti sclopettarij, atq; viri bellicosi & feroces. non inutilis præterea numerus sacerdotum, quæ omnia præsidia vel ante Turcarum in insulam aduentum in opportunas oppidorum, munitorumq; locorũ stationes fuerunt distributa. erãt in vrbe Melita ducenti pedites mercenarij, & quadringenti lectissimi ex vniuersa insula, & multi ciues, & equi trecenti cum magna pabuli copia. His præfectus erat Vaguo eques miliriæ, quibus defensoribus cum rebus victui & pugnæ necessarijs insula erat munita; omnesque tanquam spectatæ virtutis edendi speciminis opportunitatem forti animo expectabant. Mustapha censebat vt omnes copiæ exirent è nauigijs, tormentaque extraherentur, atque iam quadringentos Turcas emiserat ad explorandum locum ad verberationem, qui coacti recedere per leue certamen aggerem excitãt circiter viginti stadios procul ab arce Diui Hermetis. Pialis aduersus Mustaphę consilium intelligens in quanto periculo res Turcica esset constituta cognitis Melitensibus apparatibus per captiuos, censebat prouinciam esse insulam expugnare omnino difficillimam. Nam & ab initio eius belli conquestus fuerat se in apertum periculum, certamque rerũ omnium iacturã missum fuisse, cum vix octo Ianizzerorum, ac decem spacchium millia haberet in classe, cum reliqua multitudo non esset rebus bellicis idonea, quippe quæ nullũ antea vidisset bellũ. futurũ enim prius vt omnes periti propter paucitatem cęderentur in oppugnationibus, quàm tyrones intrepido animo tormentorum bombum perdiscerent. Idcirco Mustaphę consiliũ minime probabat cum nollet fortunam belli ante Draguti aduentum experiri, qui accitus in horas expectabatur. eo profecto decretũ erat primùm arcem Diui Hermetis expugnare. Vbi ad Herculis templum classis igitur appulisset egressa sunt circiter viginti hominum millia; atque sexaginta triremes tantum armatæ relinquuntur. bellica tormenta campestria quædam extracta. valli ac fossæ militares inceptæ. tentoria erecta. primus dies totus & sequens parandis stationibus absumptus. Pialis cum septem peditum millibus exploratum accedit arcem diui Michaelis, neque tamen valde propinquat oppido propter tormentorum frequentiam. commisso leui prælio vexillum Turcis ereptum à Curselinio in vrbem fuit comportatum. cecidit vnus è Sanzachis, & alij quidam Turcæ ignobiles. deinde habitis comitijs in castris Turcarum consultatur quid primum sit agendum. multæ adductæ sunt sententiæ, quòd alijs aliud oppidum primùm tentandum videretur, at decernitur tandem maiori parte suffragiorum vt prius arx Diui Hermetis obsideretur.

Classis numerus.

Copię exeũt in insulam.

Copiæ Melitenses.

His ita stabilitis cum Turcæ ad montem ascenderent quo diligenter arcem specularentur, commissum est leue prælium, in quo pauci insulani, at Turcæ multi ceciderunt. Missa est triremis Melitensis duce Saluago per noctem, qui exijt è portu obscuritate fretus, qui nuntiaret in Siciliam Toletano omnia belli initia. Turcæ breui aggerem arci proximum excitant, vnde crebro concuterent, quam etiam infestabant triremes, quæ seruabant fauces & angustias portus, sed agger excitatus crebris ictibus ex arce prosternitur. Turcæ ob quotidianas cędes territi aliquantulum audaciæ remittunt, inter quæ certamina triremes præsidiatiæ Alexandriæ accedunt. atque noningentos lectissimos milites aduehunt, quibus præerat LuzAlis vir strenuus & rerum bellicarum peritissimus. tum vallum in editiore loco erigunt, vbi tria ingentia tormenta constituuntur, quibus & arx & triremes stationē habentes in portu infestarentur. nullo tamen graui damno res Melitensis afficiebatur, atque inde post paulo hostes sunt deiecti. Turcæ rerum bellicarum studiosissimi nullū laborem in rebus bellicis non ad se pertinere putantes aggeres facilè transferunt. eò tormenta trahunt, vnde arcem concutere decernunt, in recessum scilicet, quem facit insula inter duos portus Burgo vicinū. Melitēsis militiæ magister fit certior per trāsfugas de omnibus Turcarū cōnsilijs, cum hinc inde frequēter accederent, qui omnia aduersaria aperirent. Turcæ paulo post in loco edito arci imminente quindecim muralia tormenta collocant, inter quæ vnum centū libras pulueris sulphurei capiebat quoties disploderetur. in acumine templi Iunonis tria locantur, quibus maius propugnaculum arcis impetebatur, cuius & defensiones, & murum exteriorem iam prostrauerant. auctis verò castris Turcarum sexcentis peditibus per Draguti aduētum, mirifice refecti sunt animi obsidentium: nam Dragutus cum tredecim triremibus accessit vir bellicosus. & omnis disciplinę militaris peritissimus, cuius fides & prudentia non semel à Solimano perspecta fuerat, quāobrem etiam iusserat nihil vt inconsulto Draguto fieret in castris. Ianizzeri propter huius ducis aduentum resumptis animis statuunt concurrentibus in sententiā etiam Spachibus arcem inuadere; quod faciunt nullo ordine militari seruato, sed tanquam repentino aliquo furore compulsi. occupant plateam antemuralem cū magna tamen suorū iactura, quam fecerant defensores apud acumen fossæ, paucis desideratis ex obsessis. Post Draguti aduentum accedunt in castra pedites octingēti è Gero ac Tripoli cum decem triremibus, quæ semper nouis auxilijs augebantur. Toletanus per Saluagum equitem virum ad omnia pericula intrepidum & spectatæ virtutis fit certior de rebus omnibus, qui vel per medios hostes elapsus incolumis Messanam euaserat. Toletanus tunc in insulam remittit in celoce comitantibus tribus triremibus donec sex millia passuum distaret ab in insula, qui proposita communi Christianorum salute propriæ incolumitati paruifaciens hostium multitudinem fortunæ benignitate & clementia vsus circiter tertias vigilias ad insulam peruenit. vbi egressus Turcas inuenisset mutasse priorem sententiam, qui dicebantur oppidum diui Angeli concussuri & consedisse ad aquam Marsæ, diu inops consilij consistit. explorato paulopost diligentius ingressu ad oppidum penetrat. consilia Toletani aperit. nunciatum remittitur Messanam opus esse validioribus præsidijs, quia si bellum diutius protrahatur, tam pauci vix possent tantam hostium multitudinem sustinere. Turcæ, qui plateā & antemuralem occupauerant, ligonibus excauantes ita erigunt munitionem, vt ab arce non offenderentur, quam plateam vulgus Reuelinum vocat. ad eam rem adiuuabantur bellicis tormentis, quibus infestabatur altera pars Marsamusetti, quæ deuastabat defensionem, & valli propugnaculum vno de viginti tormentis. Diu decertatum est de illa platea, sed cum nullas illa haberet validas defensiones aut propugnacula, cum hora iam esset tardior, cum circiter quinque millia Turcarum ibi constitissent, salubre ac propè necessariū captum est consilium vt in arcem recederetur. Præstat enim quæ defendi non possunt euertere, aut si angustia temporis illud non patitur, hosti concedere, quàm obstinatè defendendo in omnium rerum, capitisq; periculum incurrere. Turcæ nulla mora interposita noctis beneficio saccis terra & alia materia plenis fossam replere statuunt, quæ producta fuerat è regione valli editioris, quippe quæ minus esset profunda, minus lata, facilius posset repleri. At Melitenses non ferunt hoc impunè fieri, cum cæsi sint in illo opere ferè octingenti Ianizzeri & Spacches præstantiores; atque alij complures vulnerati & in fossis deinde mortui. illa enim pars fossæ repletæ cum nullum haberet descensum nisi à fronte valli, faciebat ne quis eò posset descendere. quare si quis esset in ipsa fossa necessariò inedia moriebatur. Valettanus cum intelligeret quotidianis prælijs præsidia paulatim absumi, per noctem mittit ducentos pedites cum quibusdam equitibus militiæ ad arcem tutandam, iubetque vulneratos, atque ægros transmitti in burgum, vt curarentur. Nam cum essent quadringenti pedites, qui arcem defendebant, hanc accessionem virium satis firma præsidia facturam credidit ad sustinendos hostium conatus, cum arcis etiam angustia non videretur plures requirere. Saluagus placida fortuna vsus Syracusas applicuit. duas triremes Melitenses, vt erat imperatum à Valettano, accersit in insulam Melitam cum quadringentis peditibus, & septem tormentorum magistris. Docet quibus in locis Turcæ consederint, quo tutius in oppidum peruenirent. ipse Messanam proficiscitur. præsidia, vt iussus erat, à Toletano postulat. paucitatem defensorum exponit. desiderium ac mandata Valettani explicat. demonstrat pauca præsidia non posse diutius bellum protrahere propter assiduos & graues labores, nisi alternè succederetur, donec ipse classem posset instruere, quæ tamen videbatur futura multo inferior Turcica; cum illa haberet circiter ducenta & quadraginta nauigia varij generis, at Toletanus neque centum quidem triremes esset collecturus. Turcæ erectis munitionibus in acumen arcis, fossaque saccis varia materia plenis repleta, ita tormenta statuerant, vt in latus murum diuerberantia aperirent. duo tormenta locant, quorum beneficio fossa potirentur, conanturque hostiolum oppositæ fossæ occupare. quare

Draguti aduentus.

quinde-

quindecim muralibus tum è munitione magna industria diuerberant, tum ex acumine Sanctæ Mariæ Marsamusseti, vbi Dragutus propugnaculum terreum erexerat, cum trabes suburbanorum ędificiorum siqua reliqua essent, & insulanæ arbores, & fasciculi lignorum satis aptam materiam suppeditarent ad munitiones extollendas. Melitenses egregiè sese tutantur nulla in re nobilitati animorum deficientes, at triremes non habent iter sicuti institutum fuerat, quare præclara opportunitas subsidiorum erepta est obsessis, cum territus nauclerus refugerit. Hoc molestum accidit Toletano, quod apparebat futurum vt hostes arce occupata classem tutissimè haberent in portu Marsamuletto: arx enim laborabat & angustia loci & nimia hostium vicinitate, inde videbātur ad oppidum Diui Michaelis concessuri, quare omnem spem terrestrium subsidiorum ademissent obsessis. Pontifex audito periculo in quo versabantur Melitenses, iubet haberi delectum militum ad illa subsidia. imperat subditis pecuniam in id bellum. magnam subministrat pulueris tormentarij copiam. omni quo potest subsidiorum genere iuuat rem Melitensem. principes Christianos hortatur ad opprimendam classem Turcicam afflictam, nam multi stationarij quotidie in classe moriebantur. Docet breui futurum, si hostes illa insula potiantur, vt manifestum periculum vniuersis Christianis principibus sentiatur: quippe quod ea capta immineret Siciliæ, & iam rum compedes ac seruitutem Italiæ intentaret. nam Turca illa occupata mox erat Italiam perpetuis incursionibus vexatā & afflictā subiugaturus. missus est cū sexcentis peditibbus Neapolim Pompeius Columna vnde in insulam traijceret, quem multi viri Illustres gloriæ desiderio proprijs sumptibus sunt secuti. stationem habebant Neapoli tredecim triremes Auriæ, nouem principis Populonij qui summum imperium habebat Florentinæ classis, tres ducis Sabaudiæ, ac multæ aliæ priuatorum. vbi pontificiæ copiæ eo accessissent, decernitur communi consensu vt omnes, qui opem ferrent Melitensibus in insulam traijcerentur, qui felici nauigatione deferuntur Messanam, vbi parabatur classis regia. quæ dum geruntur in insula Melita, neque Italia quidem satis quieta fore videbatur ab intestinis, domesticisque bellis: quippe quod magnæ controuersiæ paulatim orirentur inter quosdam principes Italos, causæ dissensionum fuerunt duæ, altera per quam Pontifex aduersus Ducem Ferrariæ dissentiebat, quia nollet Pontifex salis vectigalia Philocoli debilitari & imminui, cum certam copiam salis quotannis capere à pontifice ducem illum oporteret. nam ægrè ferebat quod Glymachii salis multum fieret contra pactiones. Volebat tationes Ferrariensis ducis recognosci. Altera quia dux ille empturus videbatur Iuliam Tauricam vt dicebatur, munitissimam vrbem Insubtum nuper defuncto comite Miradulensi, quam vrbem hæredes putabantur esse vendituri, studebatque Pontifex non nullorum partibus, qui eandem apparebant desiderare. ea res ducem Ferrariensem in illas controuersias iniecerat. His rumoribus in Italia concitatis Carolus Gallorum Rex Ramballietum virum aulicum suo & Reginæ nomine mittit ad Pontificem, qui illum doceat Gallorum Regem & Reges omnes Galliæ semper eam verbem non solum tanquam comitis Mirandulensis, sed tanquam propriam & membrum vt ita dicam, sui regni defendisse, quam etiam felicis memoriæ pater in eadem existimatione habuisset. nam non modo armis, vbi opus fuit, defendit; sed etiam intra conditiones pacis semper inclusit. Nunc vero cum ad aures Regias peruenerint rumores quidam, quod pericula & minæ intenterntur non solum duci Ferrariensi, sed etiam Iuliæ Tauricæ; quamuis non creditum sit his vt absurdis, & omni probabili ratione carentibus, tamen rex voluit de his omnibus Pontificem certiorem fieri; His additur futurum esse vt rex cum magna sua animi molestia cogeretur arma importare in Italiam tam iusta de causa ad rerum suarum defensionem, & offensionem illorum, qui iniquissimis de causis ad illud bellum indignationem regiam excitassent; cum præsertim & Italiæ, & omnium Christianorum pacem & tranquillitatem procuret, semperque sit pro viribus procuraturus. eodem genere legationis iussus est fungi Ramballietus apud Florentinum Ducem, & mox Venetias accedere, deque his omnibus certiorem facere senatum. Iussus est Hippolytus Comins frater eo citatis equis conuolare, quod abesset comes, atque omnia comparare, quæ essent necessaria. Turcæ in Insula non amittendum tempus rati, quia regiam clasem quotidie augeri per exploratores intelligerent, decernunt tam crebris oppugnationibus, tantoque conatu arcem adoriri vt omnino caperent, qua occupata perfacile sibi fore credebant reliqua oppida ad deditionem compellere, multis commodis potiri, & ad res maiores aspirare. His cōmoditatibus sibi ppositis, quas cū maxima Christianorū iactura ex illa victoria videbātur cōsecuturi, incredibili desiderio ac propè furore pugnādi incēsi mira diligētia nullo intermisso spatio mænia cōcutiūt. nā assiduis ictibus per triduū mænia sunt nō solū aperta, sed etiam cōminuta. cessauit aliquātulū die quarto vis tormētorū, cum initū est leue certamen. recentes Draguti copiæ mlta animi alacritate cum sibi ferociores reliquis esse viderentur, frequentes ad locum Marsascalam occupandum proruunt. Defensores tam strenuè pugnarunt vt Turcis maiori celeritate recedere necesse fuerit, quàm accesserant. Postea secundis vigilijs Turcæ summum virium suarum conatum experturi scalas arci repente admouent. alij per ruinas murorū ascēdere nituntur. certatur acriter ignibus missilibus & omni genere telorum. Defensores non solum in præsenti, sed etiam in posterum audaciam inuadentium singulari fortitudine retundunt. nam post assiduam pugnam trium horarum, Turcæ præcipites cum ingenti clade deturbantur. sed quoniam Brolias arcis præfectus ob assiduos labores in morbum incidit, sufficitur illi Monserratus ad arcis defensionem. neque enim dormire per noctem, neque quiescere per diem per tantos, tamque crebros strepitus ac tumultus tuto licebat, & minime omnium præfecto, cuius industrię summa rerum erat commissa. Hic significauit sæpe per literas Valettano, arcem egregiè munitam nullo pacto posse ab hoste capi, quod animum auxit ad

Pestis classica.

Pont. controuersia de sale cum duce Ferrariensi.

Iulia Taurica dicebatur vēditum iri.

Legatio Galli Regis ad Pont. pro Mirandula.

constantiam eqnitibus & arcis defensoribus. Turcæ recenti clade minime territi pristinos conatu vanos fuisse ægrè ferentes murũ studiosius prosternunt. sex dies assiduos concutiunt. arcem repente cum omnibus copiis inuadunt, quæ vndiq; obsidebatur. at veriti ne rursus darẽtur præcipites per ruinas, pontem ex antemnis triremium latum in decem cubitos illuc deferendum curant. quatuor sclopetariorum millia apud fossas locant. classem ad descensum sancti Georgij adducũt, nam se arce omnino potituros illo die sperabant. Ad illud eredẽdum impellebat quòd infracti essent, muri arcis, quòd exiguus esset ambitus loci, quo magis collectæ erant futuræ vires inuadentium quod nauigia omnia possent infestare, quòd magna esset Turcarum aduersus paucos multitudo, quare defensores vel ferro vel laboribus cessuros. sed quam varia sunt consiliorum, tam varia euentuum genera, vel etiam plura, cum necessitas defensionis faciat homines plerunque ingeniosos & audaces. Nullus est enim potentior aut efficacior ad informandos animos ad prudentiam calliditatemque magister, quàm necessitas omnium rerum humanarum regina. sed quia cæcuti

Necessitas defensionis facit igeniosos & audaces.

mus plerunque ad ea quæ nimis cupimus, longe diuersos habent euentus nostra consilia, quo fit vt Turcis denuo inuadentibus magno impetu diu fuerit anceps pugnæ euentus. tantus ardor repente & ostentandæ virtutis desiderium defensores inuadit, vt non amplius se fore pares hostibus sperarent, sed etiam gloriosam victoriam ex illa pugna reportaturos. Baraganus Melitensis mili-

Baragani egregia virtus.

tiæ eques vir Cantaber spectatę virtutis stricto gladio longioris capuli maiore tanta fortitudine ambabus manibus vtebatur, atque in hostes prorupit supra pontem consistentes, vt atrocius circa illum esset certamen, quàm alibi, hostiumque ipsorum timore & admiratione virtutis, percussorum oculos in sese conuerterit. multis illum adiuuantibus postea, quoniam omnis Turcarum conatus eo conuersus fuisset, magna fit impressio in Turcas, quos propè in fugam verterat vis Baragani. Sed cum recentiora subsidia vel mortuis vel defessis Turcis submitti Valettanus perspexisset, veritus ne sui labore potius, quàm virtute hostis vincerẽtur, trecentos milites laborantibus suis subsidio mittit, qui pontem subiectis cadis sulphurei pulueris comburunt, missilibusque ignibus absumunt. vbi pons cecidisset, plures octingẽtis Turcis oppressi suffocatiq; sunt. Duo vexilla Turcarũ arci affixa, alterũ Draguti, alterũ Mustaphę venerũt in potestatẽ Christianorũ. Turcę triginta acumen sublimioris valli ascendentes iubentur deijci globo ex oppido Diui Angeli; sed cũ magister septẽ è suis laniasset maiore tormento diligentius erecto illos sublimes omnes in aera impulit. Turcæ iam magna diligentia castrenses fossas duxerant ad eam partem arcis, quæ ad oppidum prospectat, qui ab instituto opere fuerant deturbati à defensoribus frequentib. iactibus ignium missilium cum fictilibus. sic abiecta spe potiundæ arcis in castra redeunt, nauigiaque ægrè remulco trahunt eo, vnde deduxerant. Dicuntur cecidisse è defensoribus in ea oppugnatione ducenti & quinquaginta, multi fuisse vulnerati: è Turcis ceciderunt circiter quatuor millia. atque cum triremes quædam relictæ essent ad portum Marsamusettum, descensumque sancti Georgij, cum portus non esset vt antea interclusus, Valettanus exploratoriam nauiculam mittit cum literis ad Pontificem & Toleta-

Literæ Valettani ad Pont.

num. Gratulatur Pontifici pro parta victoria. docet crucis insigne arcem defendere, quæ tredecim millia ictuum globorum intra viginti dies sustinuerit; cum arcem inuadentibus Turcis sub crepusculum quaterque renouatis copiis circiter quinque horas assiduè pugnatum sit. profitetur se strenuè munitiones, religionem, gloriam Christiani nominis defensurum. Rogat vt opportunè mit-

Literę ad Toletanum.

tat subsidia, quo possit diuturnitatem laborum sustinere. significat Toletano se conatum fuisse literas mittere, sed accessum per hostes nemini patuisse. Docet nauigia hostium esse conquassata & penè inermia, quæ remulco attraherentur, cum multi ferro, multi etiam morbo in classe pereant. eos laborare aquæ penuria, valdeque timere Christianam classem, vt cognitum est per captiuos, quam Messanæ ingentem parari acceperant: quare fit vt sese ad descensum Diui Pauli non receperint, sed studeant stationes habere vicinas terrestribus copiis. eius timoris esse argumentum, quod prima tabernacula & ædificia, quæ erexerant vbi consederant, ferro ignique vastarunt. Monet vt fortiter conatum arx tulerit. ostendit hostium diligentiam oppugnantium. pollicetur omnes vitam & sanguinem effusuros si opus sit pro gloria & defensione Christiani nominis. rogat vt mittat subsidia, quod facile nunc fieri posset, si descensio fiat ad Petram Nigram, quæ certè occasio non est amittenda. insulanos omnes vnum habere Toletanum, in quem oculos cõuerterint, in cuius bonitate spem collocarint, cuius in manu vita sit & salus Meltensium. Toletanus quia cognosceret in quo periculo arx esset posita, quantique referret insulam defendere, quia nondum conuenerant triremes, quatuor actuarias cum subsidiis mittit præfecto Cardoneo.

Subsidia missa.

missus est & Robles castrorum magister cum ducentis Hispanis veteranis, & equites octoginta eius militiæ Messanæ præstolari facultatem traiectus. Turcæ parui suorum iacturam facientes, quam è tot certaminibus reportauerant, statuunt denuo maioribus viribus arcem inuadere, ac fortunam belli experiri. arcem acrius diuerberant. quod reliquum est murorum prosternunt. propugnacula destruunt. omnia comminuentes in puluerem vertunt. rursus tantis viribus arcem aggrediuntur expugnare, vt defensores penè territi & in fugam versi sint. Dimicatur tamen resumptis animis acerrimo prælio horas quinque. ceciderunt è defensoribus ducenti; ex inuaden-

Draguti mors.

tibus magnus numerus. Dragutus accepto vulnere in capite ad naues deportatur, è quo post biduum mortuus Tripolim deportatur. Vbi Turcæ ab illo conatu se recepissent, nunquam ab armis cessatũ est, cũ crebri tormẽtorũ ictus cogerent defensores infra muros recedere. nã vix poterãt impediri Turcæ quominus scalas admouerent tantã defensorũ fortitudinẽ & cõstãtiam ægerrimè ferẽtes principes ac purpurati Turcę, cũ semper accepta clade recedere cogerẽtur, vniuersã classẽ in vnũ cõtrahũt. circa arcẽ collocãt. fortunã omniũ viriũ vno tẽpore statuũt experiri. arcẽ terra mariq;

inua-

arcem collocant, fortunam omnium virium vno tempore statuunt experiri. arcem terra marique inuadere. semper noua subsidia defessis submittere. sępius renouatis auxilijs non prius desistere, quam vel copias omnes amitterent, vel arce potirentur. Milites ad pontes & scalas faciendas hortantur, & ad omnia acerrimę expugnationi necessaria. Valettanus hos apparatus intelligens per exploratores, veritus arcem diutius defendi non posse, ante quam fiat conatus, primates acersit. monet in quo statu arx sit per frequentes pugnas. apertos & comminutos esse muros, atque omnia aperta. opus esse vt pauci multos sustineant ob angustiam loci. ostendit fieri non posse vt auxilia submittantur laborantibus propter frequentiam hostium vbique cingentium. quamobrem se censere inquit magis conferre saluti & existimationi singulorum, si quæ tutò defendi non possint, hosti relinquantur, quàm si pertinaciter defendendo vincerentur cum tanta virorum fortium cęde, & rerum iactura. nam quæ parum vtilia sint obsessis, ea neque obsidentibus quidem occupata multum adiumenti possunt afferre. hortatur vt aquas venenis corrumpant. tormentis clauos affigant. arcem deuastatam hostibus relinquant. nam hocquidem præstiterit, quam sese hostium arbitrio committere. Monet cum instet tempus pugnę vtile consiliũ capiendũ esse vel muniendæ vel deserendę arcis. Nihil nunc decernitur. statuitur vt cõmendator Mediolẽsis, Hispanus, Roccias Gallus, Constãtinus Castriottus Italus arcẽ sequẽti nocte diligenter explorent, certioresq; faciant milites quid in cõsilio propositum sit. Iussæ sunt naui culæ parari ad milites traijciendos ad Burgum si visum fuerit. multi sclopetis in hos transfretantes displosi sunt. egressi prostrati propè humi incedunt, quia hostes ob vicinitatẽ possent cuncta obseruare. arce diligenter cõsiderata; delata res ad concilium fecit dubitationis plenum; nã milites responderãt se velle fortissime defendere vel aduersus pertinacissimos hostes locũ, quẽ ipsi pręcipuè defendẽdũ expetiuissent, cũ nullã opportuniorẽ habituri sint facultatẽ virtutis suę in omniũ viuentiũ conspectu demonstrandę. rogant hortentur hi Valettanum vt bono sit animo, sibique persuadeat hæc præsidia nulla in re defutura vel Italicæ gloriæ, vel suo ipsorum honori, vel proprię saluti, cum sciant non in clementia hostium. sed in acie gladiorum, in animorum magnitudine, in constantia, in ferro hæc omnia esse reposita. Hostes vel nullam lętitiam, vel multo sanguine perfusam esse capturos. res in consultatione posita varias habuit sententias. nam Castriottus locũ posse defendi censebat ob profunditatẽ fossarũ, ad quam defensionẽ se obtulit. Gallus nõ posse defendi, quòd omnes defensiones sint solo ęquatę aduersus tantã hostiũ multitudinẽ: neq; esse Melitẽsis dignitatis tot viros fortes trucidandos crudelissimis hostibus obijcere. cũ vel ferro vel labore omnino infringi illos oporteat. Hispanus defensionis vim refert in fossas castrenses valde vtiles, & in cõstantiã defensorũ, & animos cupidos pugnę. sed quoniã sapientum & peritorũ semper minor est numerus, & maior præualet in consultationibus, plerunque fit vt res male succedant, vbi Imperator ipse res singulas intueri non possit. Decernitur itaque locum defendi posse, quia non videatur Melitensis ordinis consuetudo munitiones deserere, sed singulari constantia superbiã hostiũ reprimere. istud fieri non posse sine aliqua nota turpitudinis. sed enim nihil ego magis formidabile hosti, nihilq; magis laudabile sapientia crediderim, quæ non solùm sita est in rerũ vtiliũ delectu, sed etiam in cõtemnẽdis vtilibus aliquando. Nihil enim magis extollit animos hostiũ ad spem magnarũ rerũ, quã aduersariorũ imprudentia, quæ aliqua in parte consistit ijs defendendis, quæ defendi nõ possunt; atq; maximum illud est imperitiæ rerum bellicarum argumentum. Vt enim mendacibus & fallacibus hominibus, neque ea quidem credimus quæ vera sunt, ita loca omnia expugnari posse putãtur, quę defendũtur ab imperitis & impudẽtibus defensoribus. at cõtrà, nõ dormit tutò qui sapiẽtem habet hostem. Turcæ omnibus ad pugnam paratis magna celeritate, nauigiis ad arcem adductis tertia vigilia arcem terra mariq; inuadunt. scalæ vndique, pontes vndique admonentur. reboãt vndique bellica tormenta: nam triginta & duo muralia exiguam arcem concutiunt. Defensores fortissimè resistunt, demonstrantque quantum fortitudinis sit in ijs, qui abiecta omni spe salutis, tamẽ curãt ne turpiter aut timidè cecidisse videãtur, sed cũ aliqua gloria memoriã suæ virtutis ad posteros trãsmittãt. Iactus est pons ex octo antemnis, quẽ ascẽdunt circiter duodecim millia Turcarũ. Hinc inde frequentes cędes oriuntur cum illi ascendere, hi detrudere, niterentur. certatur à media nocte ad tertiam horam diei octano cal. Quintilis, cũ neutram in partem victoria magis adhuc inclinaret. sed tanta erat vis tormentorum arcẽ vndiq; infestantiũ, vt ad scopulũ & fundamenta vsque arx euersa & derasa sit. ceciderũt è defensoribus plures quadringentis. Caras Euboicus & Monserratus viri insignes globo laniati. Nullæ tamen tot cædes terrent defensores in loco angusto nullis cedentes difficultatibus, nam incredibili animi constantia pugnãtes signa hostiũ vi capta dilaniãt, quæ defixa fuerant. centuriones trucidant. signiferos præcipites deturbant. præfectos, tribunos, milites cędunt. succrescente tamen calore assiduis cędibus defatigati cũ semper ijdem cũ recentibus cõfligerent, denique vincuntur, sed cũ tanta Turcarum iactura nemo vt ceciderit non hostili sanguine plurimum perfusus. Cæsi sunt defensores arcis mille & trecenti, equites centum & quinquaginta. vix septẽ tranantes ad Burgũ se seruarunt. ceciderunt è Turcis circiter tria millia defuerũt triginta & tres globi tantũ, ne decẽ & nouẽ millia in arcẽ fuerint cõtorta. capta sunt tormẽta cuprea viginti & quatuor. Valettanus dissimulat dolorẽ, quẽ è tot virorũ fortiũ & illustriũ iactura cõceperat, ne suorũ animos cõsternaret. omnes hortatur vt lęto sint animo partim cęsorũ numerũ extenuans, partim accusans loci imbecillitatem & angustiam, partim ob peccata mortaliũ nihil nouũ accidisse inquiens, cum res huiusmodi in prælijs aliquando contingant. Docet debilitatas & obtusas esse vires hostium tot viris illustribus cęsis, totque stragibus acceptis, vt potius victi, quam victores iure videri possint. His successibus Valettanus literas dedit ad Mesquietam Melitæ vrbis præfectũ, quibus cũ iubebat certiores facere equites Messanæ morãtes de fortuna arcis Diui Hermetis. Quęritur de tar

Peritia & prudentia in quibus spectanda sit.

Arx diui Hermetis capta.

celeritate auxiliorum. Docet quo in periculo res sit, nisi maturè succurratur, cum tota salus obsessorũ posita sit in celeritate. iubet imperari Zotici, Belmesti, Belcalcaræ, & diuæ Catherinæ centurionibus vt cum copijs accedant. Turcarum genus barbarum & immanissimũ omnis misericordiæ aut humanitatis expers tanquam crudelissimæ tigrides inauditam crudelitatem in equites exercent. Nã semianimes quos adhuc intra vallum inueniunt, illis pectus ferro aperientes, & cor vi conuellentes mox caput decidunt. atque dicuntur nonnulli Turcæ corda etiam cruenta & propè palpitantia adhuc momordisse. Post modo circiter triginta spectãdos exponũt apertis pectoribus. nec ita multo post Mustapha equites hos purpureis vestibus indutos cũ crucibus cãdidis in mare deijcit ad obsessorum ignominiam, quod mare quia sequẽti nocte forte fluctuauit, cadauera in portum delata sunt & capta atq; humata. Valettanus ea Turcarum immanitate inflammatus, ęgreq; ferens barbaricam feritatem iubet neminem è Turcis capi, sed omnes trucidari. iubet captiuos omnes necari, & eorũ capita deijci in castra hostium. Iussi sunt vbique iugulari captiui Turcæ per literas, vbi quæ possent de hostibus extorsissent. Mustapha postridie chiausum, qui quasi araldus est Turcarum mittit ad Valettanum. iubet conditiones deditionis offerre Valettano. Hunc Chiausum Hispanus captiuus deducit, cui pro periculo donata est libertas. Turca expectat extra mœnia. nuntium affert Hispanus admissus. Valettanus ad pactionum nomen indignatus vix a nuntio manus abstinuit. facit Hispano potestatem manendi vel abeundi. Qui cum Turca in castra reuersus omnia visa & audita diligenter explicat. Turcarum Imperator iratus mirificè profitetur se omne crudelitatis genus in Christianos exerciturum. Hoc Philippus Lascaris, quę nobilissima est Græca familia, sentiens cum esset à secretis purpurati transfugiẽs ad Valettanum detulit, cui omnia & pręsentia & futura consilia purpurati aperuit. Idem mox inuadentes Turcas fortissimè pugnando repulit, ac post bellum multa Pontifici & Philippo Regi Turcarum consilia explicauit. Mesquieta cum actuariolo Coronellum equitem in Siciliam mittit ad Valettani mandata exequenda. is Messanam profectus intelligens classem non tam cito posse parari, mandata equitibus exponit, qui indictis comitijs decernunt omnino opem ferre. Principes rei aggrediendæ delecti duo Toletanum adeunt. rogant vt negotium iuuet. beneficiorum commemoratione excitare nituntur. ostendunt anno superiore se magnos sumptus sustinuisse dum Pionias oppidum expugnaret, nullisque laboribus pepercisse, cum & commeatu & apparatibus bellicis & nauigijs iuuerint. Aequum esse nunc inter tantas miserias Melitensium parem gratiam referre, quorum opera per felicitatem ac trãquillitatem sit vsus, quod etiam postulat non solùm Sicilię, sed etiam totius Italiæ securitas. petuntur quatuor hominum millia, cum quibus equites in insulam adnauigarent. Adiuuerant forte negotium Melitense literæ à Philippo Rege, quare respondet Toletanus negotium sibi videri periculosum, & incommodum ad ea quæ parabantur. si vellent traijci, istud fieri posse per duas triremes Melitenses, quibus duas & ipse addidisset, vt equites & Romanæ copiæ exponerentur. cum nihil aliud extorqueri posset, neq; opportunitas ea quæcunq; esset appareret negligenda, triremes instruuntur cum sexcentis peditibus; sed propter multas tempestates vix die vigesimo insulam attingunt. ante quam exeant nauiculam exploratoriam mittunt, iubent eras adesse, sed tempestas non fert eam celeritatem, quia catascopium non potuit explorare. reuerso demum catascopio fit descensio ad Petras nigras Libybæum prospectantes. multo fortunatiores fiunt in itinere egressi, quàm fuerant nauigantes, quia vrbem non modo non impediente, sed neq; sentiente quidẽ hoste sunt ingressi. dũ ad Burgum accederent penè proditi sunt à quodam Gręculo, quo extremis supplicijs affecto tamen incolumes penetrant. Ea dum geruntur in insula Melite, Iuliobonæ solennes exequiæ, annuaq; parentalia pro manibus Imperatoris optimi Ferdinandi celebrantur in hunc modum. à porta arcis ad templum vsq; Diui Stephani, quod est vrbis totius magnificentius frequentiorem & rectioremque viam iubet Cæsar asseribus substerni affixis subiectis trabibus. In vtroq; viæ latere longo ordine astabãt thoracibus & galeis armati cum alabardis ita coniuncti nullum vt interuallũ relinqueretur in ora eius vię vtrinq;. sic vetitũ est nequis substratã viã ingrederetur. cũ hora fermè duodecima, (nã agebatur mensis sextilis,) archiduces, & Dux Ferrariensis, & legationes principum ad palatiũ Cæsaris conuenissent, alijq; proceres Pannones & Boemi & reliquarũ nationũ, qui exequijs adfuturi erãt, ita cępit agi pompa. exeunt ex oppidulo per viam asseribus substratam templũ versus pauperes ducẽti nigris vestibus induti talaribus panneis cũ capitũ integumentis ex eodẽ panno, qui funalia gestabant cũ insignibus Imperatorijs. Hos subsequebantur omnes monachorũ ac sacerdotũ ordines cũ funalibus cõsimilibus. Postea abbates complures sacris vestibus indùti cũ mitris, cõsimilia funalia gestãtes Hos aulici pueri, hos aulici viri. Cęsaris & duorũ Archiducũ, hos curã gerẽtes familiariũ retũ pro dignitate maiori quisq; postremus sequitur. secutus est hos magnus numerus nobiliũ tam eius regionis quàm Austriæ, Carinthiæ, Maruingorum, Boemorũ, Pannonum, aliarumq; nationum cum longis vestibus & galeris funestis de more Germanorũ. subsecuta sunt vexilla regnorũ & prouinciarũ, quæ à primatibus portabantur, quibus Ferdinãdus imperauit viginti & duo. Post ipsa vexilla singulatim equi sequebantur singuli à duobus proceribus ducti serico operimento talari tecti, eiusdẽ coloris, cuius erant vexilla, iisdemque insignibus regnorum cum cristis eiusdem coloris. Sequebatur vexillum vnicum augustius at paris magnitudinis, & equus, cuius ornatus cũ vexillo conueniebat. erat enim ex argẽtea tela cũ aquila nigra bicipite, quod est insigne Regis Romanorũ. sequebatur hoc maius & magnificẽtius vexillũ, quod ab insigniore è proceribus portabatur tribus alijs adiuuãtibus. sequebãtur duo proceres cũ equo. erat illud vexillũ ex aurea tela cũ aquila imperatoria coronata. equus idẽ insigne in pectore & laterib. gestabat simili tela tectus. Postremus horũ equus panno villoso serico cũ crucibus sequebatur, quẽ duo proceres ducebant. hunc Cæsarei tubicines cum

rubis

Crudelitas Turcarum.

Subsidia missa.

Ferdinandi imperatoris exequiæ, & pompa.

tubis talaribus nigris induti panneis. Hinc araldi cum insignibus assutis. Hinc principes consiliarij Cęsaris, quorum alius coronam, alius mundum, alius regiam coronam gestabat, alius alteram, alius sceptrum, alius alterum, alius ensem, alius galeam, alius scutum. Secuti sunt duodecim episcopi sacris vestibus solennibus induti cum mitris, quos singulatim sequebantur famuli pedum gestātes accensa funalia. Inter hos portabatur arcula cadaueris Cęsarei à quibusdam primariis proceribus panno nigro tecta. Hanc paulo post Cæsar pedes sequebatur vestem talarem gestans cum galero Germanico cum insigni ordinis è collo pendente, cuius vultus nigro panno oculorum tenus tegebatur. Hunc Archiduces & Dux Ferrariensis sequebantur pari habitu. Sic omnium coniunctorum legationes sequebantur indutæ, cum reliquæ vultum apertum haberent. Vbi hoc ordine ad templum ventum est, quod interius nigris pannis vbique velabatur cum imperatoriis insignibus vbique super altaribus, cadauer positum est sub vmbella nigri panni, quæ erat sub ingenti quodam tabulato in medio templi, cum insignibus regnorum in omnibus angulis & aquilis Cæsareis & insignibus Tosoniis siue aurei velleris, aliisq; ornamentis. erant permultæ lampades & funalia accensa super tabulato, & in medio, & vbiq;. arcula cadaueris et at nigro panno tecta, circū quā omnes coronæ & sceptra posita sunt. e regione tabulati sedebant episcopi, & inferius abbates. tubicines humi sedent. non procul a tabulato aliud paratum erat tabulatum eminens nigris pannis tectum cum sede imperatoria nigro panno cooperta, ad quam Cæsar ascendit, & post Archiduces, & Dux, atque ex ordine legationes, quibus sedes erant paratæ. astabat œconomus & Marescallus cum nudis ensibus, & thalami Cęsarei custodes nō procul à Cæsare, & araldi in gradibus tabulati. Vbi cępta sunt sacra abdicuntur, & auferuntur vexilla, atque omnes proceres illis intersunt. His absolutis post horam quintam à meridie Cęsar omnibus comitantibus in oppidulum redit. Postero die mane ad idē templum iisdem comitibus est reuersus, iisdemque habitibus, quò venit etiā vxor, cuius sedes super alio tabulato fuit parata. cępta sunt celebrari parentalia sedentibus omnibus in hesternis sedibus. episcopus Varadinensis è sublimi loco orationem habuit luculentam de laudibus Ferdinandi, post quam allata sunt vexilla ab iisdem proceribus quos equi sequebantur. Illi Cęsare salutato honoris gratia tabulatum cadaueris & arculæ cingunt, ac Cesarem filium expectant, qui cum principibus & legationibus ad offertorium vocatum accedit. His peractis ceremoniis, vexilla columnis templi affiguntur, quibus ibi relictis Cęsar cum principibus omnibus sacris interfuit. Postea proiecta sunt aurea argenteaque numismata cum effigie Ferdinandi & inscriptione; Diui. Cæs. Ferd. pri mi. ex altera; Augusti pii fel. mem. fun. 1566. Tum rursus alia sacra incœpta sunt ad salutem implorādam & amplificationem nouo Imperatori, quibus absolutis omnibus comitantibus ad oppidulum reditur. Ferdinandus archidux Casurgium contendit, vt ibi quoque fierent exequię. Solimanus ex altera parte non paruis curis torquebatur propter formidabiles & repentinos Arabum tumultus, ad quos explicandos videtur altius origo huius controuersiæ repetenda. Sunt Arabes hi, populi qui dam Arabię Petreæ, quæ regio ita dicta est, quod iaceat inter Euphratis fluuii anfractus & Tigris, qui ambo nati ex Armeniæ maioris diuersis fontibus in meridiem labentes vbi Gortinæos montes præter fluxerint magnum ambitum amplectentes, multumque circumeuntes agri Mesopotamiam scilicet, cursum in hybernum ortum ac meridiem conuertunt. Sed vbi postea in vnum conuenerint communi alueo in sinum Persicum delabuntur, vbi Babyloniam alluerint. Babyloniæ vero & Mesopotamiæ forma similis est cuidam nauigio. Habet hæc regio ad Aquilonem maiorem Armeniā, à qua disterminatur monte Amano. ad meridiem habet Arabiam desertam, ad occidentem Syriā & vrbem Hierapolim, ad orientem Babyloniam & vrbem Seleuciam. atqui genus hominum regiones has incolentium crudele est, & latrociniis plerunque deditum, & assuetum. Est vrbs quædā Teredon siue Balsara nomine nō procul ab Arabiæ Mesopotamiæ finibus, cuius insulæ regio neque equitatu neque peditatu est accessibilis, cum vndique paludes profundæ sint vicinæ, multique fluuii & fossæ, quæ non nisi piscatoriis & iis difficulter nauiculis possunt pertransiri. Hi Arabes sua ipsorum lingua Mengesaire dicuntur, quod nomen insulanos significat, qui Teredonem vrbem aliquando possederunt, vnde fuerunt eiecti armis Turcicis; atque iniuriæ memoria & odium in illorum animis semper perdurauit, cuius etiam causa solent mercatores Turcas adoriri & prædari perpetuis incursionibus, qui è Syria ad vrbē Armuziā Ormus conueniunt. Nam horum alii Babylone transeunt per Tigrim fluuium deuecti ad Corn vocatum locum accessuri, vbi Tigris primum ingreditur in Euphratem, atque in vnum confluentes magno impetu feruntur. In ea parte terræ acutiore vbi coniunguntur fluuii, munitio extructa est à Turcis, quam Corn vocant, quæ nulla alia de causa extructa est, nisi vt protegantur viæ, quo tutæ sint ab Arabum insidiis transeuntibus mercatoribus. ea res tamen parum profuit, cum Arabes nel apud munitionem accedentes prædarentur omnis generis mercimonia. cum vero parua sint præsidia munitionis, non possunt Arabum incursionibus resistere, sed inclusā tormentis & sclopettis tantum à munitione arcere. Nam Arabes pauca tormenta habent, paucosque sclopettos, quorum arma sunt sagittę, iacula, & lanceæ. Vtuntur tunicis talaribus & amplioribus manicis bambacinis, super quibus breuem tunicam laneam solent gestare, quam abam vocant. Pugnaturi vestes contrahunt, & ad prelium se accingunt, ac brachiorū thecas ligant à tergo. cum vero frequentia sit fluuiorum, singuli vtrem ferunt, quem inflatum vbi opus est ligant. omnes vestes contrahunt ad caput. vtrem inflatum pectori admouent, quo pacto omnem vim amplitudinemque aquarum facile traiiciunt, quod ipsum faciunt etiam fęminæ. horum enim plerique nullis certis tectis vtuntur, sed tentoriis, armenta etiam secum adducunt, quæ impellunt & notis vocibus hortantur in traiectibus fluminum. nam cum amplissimi sint fluuii Tigris & Euphrates, hos mira quadam facilitate & celeritate ita natantes, traiiciunt. Nam tametsi sa-

tis

Arabiæ descripto.

Babyloniæ forma & Mesopotamiæ.

Mengesairę Arabes.

Munitio Corn uocata.

Arabū arma & mores.

tis magna est his semper cum Turcis controuersia non solum propter Teredonis iacturam, verum
etiam propter assiduas eius nationis rapinas & latrocinia, tamen accesserat etiam illud ad veteres

Ailamus Arabs spoliatus a Teredone præfecto.

inimicitias, quod Ailamus Arabs vnus è primariis proceribus eius nationis per fraudes quorũdam
suorum familiarium adductus in insidias purpurati Turcę Teredonis præfecti, repente spoliatus
fuit, & vix cum paucis euasit. Ailamus eam iniuriam non ferendam ratus vniuersam vim vltionis
in alium purpuratum Turcam conuertit. illum ad Lassen oppidum in sinum Persicum properantem;
inuasit, profligauit, prædatus est ad accepta a Turcis damna resarcienda. magnam præterea manum
hominum illa vltione minime contentus colligit, cum multa sit in iis desertis Arabum copia.

Copiæ Arabũ insignes.

Cum his partim fluuialibus; partim terrestribus copiis ad obsidendam Teredonem contendit, quæ
quidem copię dictæ sunt constare è ducentis millibus hominum. Qui autem per fluuium vrbem
erant aggressuri, magnam arborum multitudinem è proximis syluis deciderunt, quæ amplissimæ
atque frequentissimę sunt palmæ præsertim, in rates fluuiales. Magnus numerus ratium coniungitur,
super quibus ingens copia cannarum palustrium in fasciculos vinctarum imponitur, cum paludes
& fluuij vbique proximi multis cannis abundent. Inter cannas quasi aggeres è limo aduersus
bellica tormenta congeruntur ne possent è munitionibus offendi. hæ rates Teredonem versus secundo
fluuio ad munitiones deducuntur.

Teredonis vrbis descriptio.

Est Teredon vrbs in finibus Arabiæ Felicis, Petrææ finitima, non procul ab Euphrate sita, cuius aqua fluuii per quandam lacunam ad vsus ciuitatis perducitur,
quæ crescit & decrescit ad morem marinarum aquarum. nam cum per communem alueum
duo fluuij delabantur, mox stagnant in sinu Persico, atq; hi fluuij crescunt & decrescunt per amplũ
spatium, sex aut septem dierum assiduorum scilicet. in faucibus ipsius lacunæ, qua fluuius ad vrbẽ
detorquetur, sitæ sunt duæ munitiones vna in hac, altera in altera ripa fluminis, quæ mercatores
tuentur per lacunam diuertentes. Arabes vbi ad fauces lacunæ atque ad munitionis aduentassent
cũ ratibus cannarũ fasciculis onustis, mirati sunt Turcæ quid hoc significaret, aut quo tẽderẽt Arabum
consilia. vbi propinquarunt machinæ displosa sunt tormenta quædam, sed in cedentem materiam
coniecti globi non magnam impressionem faciunt. Arabum interea terrestres copię vbi
propinquassent vrbi quibusdam collocatis insidiis ad mœnia vsque transcurrunt; at ducenti equites
Turcę exeunt ex vrbe ad Arabes reprimendos. Hos interceptos per insidias Arabes obtruncant
ad vnum, præter eos, quos voluerunt esse nuntios acceptæ cladis ad cęteros deterrendos. Sic captos
nuntios nudos in vrbem Teredonem remittunt.

Munitiones Teredonis vt captæ.

Qui per fluuium deuehebantur munitionibus
ipsis propinquant, quę & sclopettis & tormentis fauces lacunæ protegebant, quò solebant accedere
omnia nauigia, quæ Armuzia & Barene aduentarent. Tunc iniectis ignibus aridæ materię,
& ratium atque insigni cannarum copię vbi primum munitionem attigerunt, tanto fumo & flammarum
vi impleta sunt omnia propinqua, vt defensores partim fumo sint suffocati, cum viridis postea
admista fuisset, partim flammis concremati, ob angustiam loci & semiustulati adiuuante vi vẽti;
ac siquis aufugere tentasset, ille a terrestribus copijs cędebatur, quæ interea frequentes conuenerant.
Nulla vis tormentorum potuit Arabas post aggeres & cannarum ingentes aceruos offendere,
quia prius vis globorum obtundebatur, quam cannas & limum pertransirent. alterius munitionis
pręsidia vbi prioris casum vidissent fortunam belli minimè expectandam rata, perspecta Arabum
astutia per noctis obscuritatem diffugiunt per ipsam lacunam, cum terrestri itinere hoc effici non
posset ob frequentes Arabum custodias. Arabes munitionibus potiti lacunæ fauces & aditum occupant.

Teredon obsessa.

Illa victoria cum optima via esset ad obsidendam Teredonem, lacunam paulo infra munitiones
obrurant, quo minus fieret aquarum recursus in Euphratem. Tum adijciũt animũ ad aquas
Teredonem versus interclusam corrumpendam. in eam canes, equos, alia iumenta inutilia contulto
cœsa deiiciunt, quibus in aquis putrefactis inutilis lacuna vsibus vrbanis efficeretur, quam tamẽ
vel ita sclopettarij Arabes hauriri prohibebant corruptam, nam breui sic aqua contagium contraxit,
vt esset prorsus inutilis. Nulla alia facultas aquarum concedebatur obsessis, cum vrbs Arabibus
vbique esset circundata. Sed quoniam Teredonis pręfectus sępius nuntios ad purpuratum Babylonis
miserat ad imploranda auxilia, & ad Solimannum Byzãtium, collecta sunt circiter viginti equitum,
& triginta peditum millia, qui vt obsessis citius opem ferrent in maxima rerum omnium penuria
& angustiis, per quædam deserta Arabiæ transuersè properantes ad Euphratem conueniunt
ad eam partem, quæ versa est, spectatque septentrionem. his apparatibus ad Arabes per exploratores
allatis relicta obsidione Turcicis copiis aduenientibus obuiam procedunt. cõmisso prælio Turcę
funduntur & profligantur, quibus cęsis reditum est ad obsidionem. Missa sunt rursus maiora
Turcarum auxilia, quæ Babylone & aliis è locis finitimis collecta sunt ad centum & sexaginta hominum
millia. Arabes his copiis cognitis soluta obsidione in suas insulas se recipiunt. At insula Melita
pręsidia, quæ nuper accesserant duce marchione Robleo castrorum magistro, oppidum sibi ad
defensionem deposcunt, quod Valetanus nullis remotis defensoribus concedit. Recentes milites
desiderij pugnandi impatientes egressi in Turcas impetum faciunt, omnes incolumes multis cęsis
hostibus reuertuntur. Summus imperator copiarum cognitis recentibus auxiliis queritur de suorum
negligentia, quibus id curę datum erat vt noua auxilia impedirent. Cœpit eorum fidem habere
suspectam. edictum fit in castris per præconem nequis extra triremes pernoctaret. non parentibus
vel pali vel suspendii vel ignis pęna proponitur. mutantur insulæ custodiæ. Vtitur purpurati
opera, cui maximè fidebat, concessis dicrotis ad impedienda subsidia. Deinde propter suspicionem
magis coniunctam haber classem quàm solebat. Cæptum est in castris laborare ventris profluuio

LuzAlis Tripolis gubernator.

& fluxu sanguinis, quare inualescente quotidie morbo varia loca sunt ægrotantibus assignata pro
grauitate morborum. Mortuo Draguto, vt diximus, LuzAlis sufficitur Tripolis gubernator, qui illuc

hic profectus institutis ministris cum quinque triremibus mox redit in insulam. accesserunt paulo post duę onerarię naues frumento onustæ, cum panis nauticus iam vetus esset & insuauissimus. mittitur celocem ad Solimanum, quo expugnationem arcis & omnes difficultates cognosceret, & insulanorum vires & Turcicorum apparatuum inopiam, quo expeteret recentiores copias & commeatum, vt vel ferri vel famis obsessæ munitiones caperentur. hoc futurum tardius propter eas difficultates, non dormitura tamen interim tormenta. at Burgi muri & oppidi pluribus è partibus septuaginta tormentis muralibus comminuuntur extructis pluribus aggeribus & propugnaculis ab acumine ad arcem vsque, quam Turcę purgauerant tantum, at non etiam munierant impositis trecentis Ianizzeris. nullo spatio interiecto muri magna vi quatiuntur. domus deuastantur. vrbana ædificia comminuuntur. deinde duos aggeres excitant in ea parte insulæ, quę oppidum & Burgum spectat, vbi Grotta vocatur. tres ducunt supra Corausim ad concutiendum oppidum. His nondum perfectis alium excitant ad Mandraciam. alium ad subsidium Diuę Mariæ. hinc duos insigniores ad Sanctam Margheritam, quorum nouem aggerum tormenta nullo intermisso tempore cessant. Horum tormentorum tempestas & bombus plurimum vel pręgnantibus mulieribus obfuit, domusque prosternebantur, quę protegi non poterant cum sublimiores essent aggeres. Turcę frequentes erant circa aggeres, quia non audebant per insulam vagari ob cædes eorum, quę ab vrbano equitatu committebantur. reducibus triremibus Messanę vbi præsidia exposuissent impositi sunt sexcenti Hispani & pedites Roma missi ac equites trecenti cum multis apparatibus bellicis, iussique ad insulam appellere. præmissum est catascopium ad portus securitatem explorandam. Id cum oppidani sensissent signum faciunt per ignes redeundum esse, quod occultare Turcæ per fumũ displosorum tormentorum conantur, cum iam perceptum fuisset. Rex Iuliæ Cęsareæ interea venit in castra cum viginti & septem triremibus, & quibusdam dicrotis ac duobus millibus peditum ęgrè ferens quod non affuisset initio eius belli. Hic cum gloriæ esset mirificè cupidus, vt suarum copiarũ virtutem ostentaret, petit à summo copiarum duce vt sibi liceat primo oppidum maritimo pręlio adoriri. atqui non solum concessum est libenter vt suæ dementiæ & arrogantiæ pęnas lueret, sed etiam addita sunt duo Turcarum millia vt alacrior negotium capesseret. Nauigia circiter nonaginta trahuntur è portu summa diligentia ad illam partem, quam rex inuadere decreuerat, & scaphæ, & lintes, & acatia, & nauiculę varij generis complures. Valettanus cognito è transfugis hostium cõsilio duos nautas Melitenses accersit spectatæ fidei & cognitionis rerum maritimarum. His aperit Turcarum consilium. proponit remedium excogitari oportere, neque indignum putat hos etiam consulere. ambo in hanc sententiam conueniunt, vt cathena quædam fieret ex antemnis triremiũ ac paruis trabibus, alijsque lignis annexis annulis ferreis protraheretur, ab acumine ad locum inuadendum. consilium visum est optimum. Sequenti nocte conficitur. in loco firmatur. Turcæ viso mane impedimento stupidi propè consistunt, cum milites nõ possent exponere. quo pacto hæc transigenda sint consultantibus proceribus artifex nauium abiuratus profitetur apud regem se cathenam cęsurum. Nam poterat per duarum horarum spatium sub vndis perdurare. eo adnatans cum tribus sociis nihil agit, quoniam quinque Melitenses gladijs mordicus sumptis illuc adnataue runt. commisso ad cathenam certamine duo Turcæ in aquis trucidantur, reliqui fuga se seruant. illum artificem natandi peritia & latendi sub aquis periculo subtraxit, neque quisquã ausus est postmodo accedere. rex ab instituto non recedit. omnia nauigia negotio necessaria comparat. oppidũ terra marique adoritur, quo quia omnia tormenta oppidi conuersa fuerunt, cæsa, laniata, demersaque sunt circiter duo Turcarum millia breuissimo tempore. nauigia duodecim conquassata, & magna absorpta. re tamen frustra tentata disceditur. pugnatur terrestri prælio ferè quinque horas. multi vtrinque cadunt, inter obsessos Federicus Toletanus eques insignis proregis Siciliæ filius, & Franciscus Sanoghera, Ioannes eius nepos Hispani. Gordes Gallus, commendator Mediolanẽsis. Valettanus nescius subsidiorum quæ parabantur, compulsus metu periculi propter assiduitatem laborũ nuntium mittit qui nataret ad vrbem, atque inde ad Toletanum, quo saltem triremes Melitenses accederent. dat signum redeundi. Toletanus statuit duas triremes & totidem celoces cum secretioribus literarum notis mittere, quæ certiorem facerent de aduentu triremium, atque acciperent signum reditus. Sed alter cum præfecto Orlando Piloto venit in potestatem hostium, alter incolumis ad Burgum euasit. disquiritur vt triremes admitterentur cum nulla essent inter ciuitatis & Burgi homines commercia, ob captorum & crudeliter tractatorum exempla, diligentissimasque Turcarum custodias. imperatæ sunt triremes ad prospectum sacri Iunonis vocatę insulę accedere, quas in baliade ampliore quidam remulco traxerunt, atque inde iubentur explorare castra hostiũ. Turcæ proxima clade accepta nõ modo nõ terrentur, sed magis etiam inflãmantur vltionis desiderio, quare męnia studiosè tantoque strepitu concutiunt vt reparationes interius fieri non possent, cum oppidani in aera vi tormentorum ferrentur. Turcę põtem construunt & in fossis oppidi deponunt. at oppidani complures Nicolao Patisoto Valettani nepote, & Algeria ducibus ad eum cõcremandum egrediuntur, qui tamen re infecta omnes ferè ceciderunt. Post diuturnam verberationem Turcę oppidum inuadunt. Ter conatum renouant, qui cum fortissimè inuaderent, non minori virtute repelluntur, quare multis amissis redeunt in castra. cum nulla tormenta iam disploderentur nisi inter pugnandum, neque exiretur ad leuia certamina, Turcę id fieri propter inopiã præsidiorum & penuriam apparatuum arbitrati veniunt in spem potiundi oppidi. illud autem consulto efficiebatur a Valettano, qui nullo accepto nuntio de subsidijs, nolebat nocturnis laboribus, & diurnis prælijs suos milites defatigari. at Turcæ quod armis oppidum non apparebat posse capi ob strenuitatem defensorum, ad aliud pugnæ genus animum conuertunt, omnemque industriam cõ-

ferunt

ferunt ad cuniculos excauandos. Vnum perducunt ad fundamenta mœniorũ, quod neque ipsum quidem succedit feliciter: nam oppidani re cognita non minori industria cuniculo occurrunt. hostilemque citissimè inueniunt. Turcæ insidias patefactas minime sentientes duas triremes ad infestandas domos mittunt, quo obsessi ancipites ac nescii hostium consilii minus diligentes fierent mœniorum custodes, atque ipsi commodius ingrederentur. sed Turcæ cuniculum ingressi ad vnum & ferro & missilibus ignibus trucidãtur. pôs etiam qui erat in fossis multo deiecto puluere & missilibus ignibus succenditur & concrematur. committitur leue prælium per noctem cum hostes niterentur fossas Burgi multa comportata materia replere. acriter pugnatur. Turcæ propelluntur. fossas relinquere coguntur & institutũ opus. ceciderunt Turcæ octoginta. oppidani nouẽ, & Vasques ac Macrinus equites, quorum capita abscissa hastis infixa proposita sunt spectanda oppidanis. Vrbani ad extollendos animos obsessorum, ac Turcarum deprimendos multos ignes per noctem accendunt, salutationesque militares faciunt ad significationem lętitię, quasi noua auxilia aduenissent. Turcæ fossam Castiliæ vocatam in parte murorum replent, quo sine vlla offensione è propugnaculo Aluernia aut domo terra plena possent ad illam verberationem, quam fecerant, penetrare, atque inuadere. agger etiã eminẽtior à dextra Diui Seruatoris cõcutere cœpit, qui primo ictu tormẽtariã fenestrã percussit. Turcę cõspicati vi suorũ tormentorũ adeo fractos esse muros Burgi & oppidi vt plaustra facile possent pertransire, decernunt hęc duo loca totis viribus adoriri, experirique denuo vires oppidanorum. tanta igitur Turcarum multitudo inuadit, tanto impetu, tãtis viribus, vt vix credi posset. tantus erat tormentorum sclopettariorumque strepitus, tantus bellicorum instrumentorum sonus, tympanorum scilicet, turbarum, classicorũ, & armorũ, tãtus excitabatur strepitus vtrinque sublatis clamoribus, vt insula & omnia finitima simul corruere viderentur. Vrbana præsidia tãtum strepitum audientia, aeraque fumo plenum videntia verita arcis Diui Hermetis fortunam, decernũt opem ferre obsessis. excedit peditatus omnis ex vrbe & equitatus, factoque impetu in aquas custodientes Turcas magnam impressionem faciunt, ac terga vertere compellunt, quo tẽpore Turcæ magnum & formidabilem clamorem extollunt. Qui oppidum oppugnabant, coguntur custodiis aquarum opem ferre, atque inceptum negotium relinquere. cęsi sunt Turcæ mille & quingenti, è defensoribus ducenti. Valettanus oppido è tãto periculo erepto supplicationes indicit vniuersis ciuibus vt gratiæ Deo agerentur, qui è tanta clade Melitenses eripuisset. per id tempus Toletanus quinque triremes misit ad capienda nauigia venientia Byzãtio vt exploratores monuerant; sed cum liburnus in insulam euasisset, phaselum tantum ceperunt. Turcæ censentes per defatigationem posse oppidum capi, rursus inuadunt. rursus repelluntur. sed id fiebat potius à summo duce copiarum ne posset negligentię accusari apud Solimanum, quam quod speraret se oppido potiri. Idem paulo post actuariolum mittit ad Solimanum cum literis, quibus illum certiorem faciebat de rebus omnibus. vt classis esset instructa. quorum penuria laboraret exercitus. quàm exigua spes esset capiendæ insulæ. quanti esse nuntiarentur regii apparatus. at duæ triremes cum auxiliis instructę coguntur ad Toletanum redire cum nullibi tutus esset accessus. Salazarus Turcici idiomatis egregie peritus cum Petro Pazzo Hispano Turcicis vestibus indutus castra Turcarum explorat. locum Maliacis custodiis proximũ adeunt. Petrus missus est ad Valettanũ, Salazarus in catascopio contendit in Siciliam. Docet Toletanum quo in statu sint res Turcicæ, & quam afflictę, cũ vix possent milites ad suscipienda arma cõpelli. idem docet Valettanum Petrus, & auxilia parari in Sicilia. Toletanus his auditis cũ septuaginta triremibus Syracusas accedit, decem millia peditũ in insulam expositurus. qui quoniam Ascaniũ Corniẽsem postulauerat, expetitus est & ab oratore Philippi Regis nomine, & his conditionibus missus, vt viginti & quinque nummum millia dissoluenda curaret. Vt desereret administrationem oppidi Plebis. vt eum sisteret orator cum accerseretur post bellum Melitense. quoniam verò allatus est nuntius Solimano insulam capi non posse, vniuersam propè indignationem conuertit in eos Christianos, qui essent Byzantii. Nam quia nuntiatum fuerat illos orare in templo Diui Andreæ pro salute Melitensium, iubet templum ipsum cũ corpore ipsius Diui Andreæ concremari. conuersa sunt omnia in cineres præter crucem quandam, quam vis ignis non potuit vincere. at die postero tanta, tam formidabilis, tam inaudita exorta est tempestas, vt Turcæ timerent hesternum diem vltimum salutis Byzantii illuxisse; atque ipse Solimanus in liburno nauigans animi recreandi gratia penè fuit demersus. In Sicilia vero iam erant instructæ septuaginta & octo triremes, onerariæ sexaginta & tres, varii generis nauigia circiter octoginta. Messanę classem conscendunt decem millia peditum, qui spe prædæ sequebantur duo millia. Sed ante quã discedatur Messana indictæ sunt supplicationes, quibus archiepiscopus & omnis sacerdotum numerus interfuit. comportata sunt vexilla singularum triremium & nauium, quibus prætorianum præcedebat cum crucis Christi affixi insigni, atque vniuersa multitudo militum hæc ipsa vexilla sequebatur. at Franciscus Aquilates ad Turcas ex oppido transfugit. Docet oportere oppidum totis viribus adoriri, quod eo sine dubio potirẽtur. Quadringentos tãtum esse defensores tanto spatio loci debilia omnino futura præsidia; quæ cognito Turcarũ consilio propter eius fugam, aut certè excogitato nouum conatum expectantia statim animum ad instauranda necessaria adiiciunt. curat Frãciscus Giuares vir summo ingenio vt fiat reparatio paruo interuallo a recto oppidi pariete coronaque murali, quod ipsum murum tormenta magna ex parte prostrauissent, quæ breui facta est cum suis vtrinque propugnaculis. Turcæ ad propugnaculum fossæ cuniculum effodiunt, quorum spes omnis erat euertendi muri omnis in ea parte. Sed cum in cuniculi suspicionem venissent oppidani, quia Turcæ segniores, quam solebant, esse videbantur, diligenter explorãt commotæ telluris pulsum per obseruationem peluium aqua plenarum, quæ leniter ac sensim agi-

Causa salutis hęc fuit insulæ.

Ascanius cornensis expetitus ab Hispanis.

templũ Byzãtij ustũ Christianorũ cũ corpore Diui Andreę.

Classis Hispana.

tan

tari videbatur. his accedebat etiã tympanorũ militariũ humi positorũ lenis sonus, qui auribus admotis audiri consueuit, quibus signis locus deniq; deprehenditur. p cuniculũ interius itur obuiã dũ oppidani his operibus sunt intẽti, Turcę ad turrim oppidi ascẽdere conãtur, sacculosq; pulueris tormẽtarii intra mœnia coniciũt. Habẽtur comitia in castris. decernitur exeũdũ esse ex ĩsula, sed prius respõsũ expectãdũ Byzantio. Interim fortunã incõstantẽ esse tentandã & instabilẽ. nũquã ab his cessatur. vel põtes faciũt. vel tormẽta concutiunt. vel cuniculos excauant. vel fossas implẽt. oppidani inuẽto ita cuniculo quosdã hostes trucidãt. quinq; cados pulueris tormẽtarii capiũt. Turcicę triremes quę dicrotũ & Melitenses duas fuerant insecutę nunnãt in castra Christianã classẽ esse instructam, quare Pialis iubet instrui octoginta triremes, quę inermes statione habebãt in portu Marsamusetto, q̃ppe quarũ ligna ad pontes faciẽdos fuissent exportata. Per quatriduũ instructa habet nauigia p diẽ insulę propinqua, per noctẽ, in altũ recedebãt: sed nemine viso ex hostibus copias denuo in insulã exponit. mœnia magna vi concutit, sed pręcipuè tribus Basiliscis. illud est tormẽti nomẽ, quorũ globi ducẽtarũ erãt librarũ. sic Burgi & oppidi muri cõminuũtur in ruinas præcipites collapsi. Turcæ ĩ spẽ victoriæ veniẽtes oppidũ inuadũt. Ter renouãt conatũ, ter cũ magna strage p virtutẽ defẽsorũ repellũtur. Nã profecto nullo ĩ certamine vel maiorũ nostrorũ, vel nostris tẽporibus par virtus inuadẽtiũ, par defẽsorũ pertinacia. vel par de gloria victoriæ vtrinq; cõtẽtio enituit. neq; tã cõmunis fuit vllius vrbis aut oppidi fortitudo, cũ adolescẽtuli & fæminę sĩgulari cõstãtia sũptis armis ĩ hostes irruerẽt, ad mœniaq; defẽdẽda accederẽt. repulsis hostibus tãta virtute, cũ aliis crescat fortitudo è frequẽtibus victoriis, aliis animus deficiat ob frequẽtiã periculorũ, quidã conabãtur persuadere Valettano vt res preciosiores in oppidũ Diui Angeli tutius portandas curaret. dictũ ægrè ferẽs respondit facinus posse animos Melitẽsiũ cõsternare, omniũq; constãtiã defensorũ deiicere. vel omnia armis esse conseruãda, vel cęteris amissis leuẽ esse rerũ illarũ iacturã. Turcę rursus oppidũ inuadũt, rursus magna vi deiiciuntur cũ datũ esset aliquãtulũ quietis oppidanis, repẽte nũtiãtur tria vexilla Turcarũ ingressa esse oppidũ per occultũ cuniculũ in parte Castilia. Valettanus hasta & galea sumpta suos breuiter hortatur ad gloriosam opportunitatẽ ostentãdi quãtũ armis hostibus præstarent, quod hostes nõ sint timendi deũ habẽtibus tã propitiũ, quã in superioribus prælijs patuit. mox facit impetũ in hostes. equites, milites, adolescẽtuli, mulieres Valettanũ cũ armis in hostẽ sequẽtes ĩtra męnia inuadũt tãta vi vt trucidatis ingressis, parantes ingredi in fugã verterint. pręliũ illud fuit vtrisq; calamitosum. cęsi sunt ducẽti ex oppidanis; ex hostibus ingressi omnes, & multi conãtes ingredi. reliqui redeunt in castra. multi Turcæ in fossa Burgi manserũt, qui ne tormẽtis oppidi infestarẽtur, è terra lignorũq; fasciculis subitariã reparationẽ excitant, quo tuti accederent ad radices murorũ excauãdas, quo cõsilio fossã ad quindecim vlnas occupãt, multi in ea perierunt ferro & ignibus missilibus & varijs pugnæ generibus. Toletanus cũ lectissimis triremibus septuaginta & duabus, ac decẽ millibus peditũ Syracusas versus iter facit, in quibus erant etiã ducenti equites Melitenses, quadraginta sancti Stephani, illustres viri, Annibal Atestinus, Hercules Varannus, Ascanius Corniẽsis, Aeneas Pius, Cepinius ac Vincentius Vitellũ, Aluarus Sãdæus. Toletanus præmittit Io. Andrẽã Auriã cũ triremi & catascopio, quo per Pazũ cognosceret hostiũ consilia. Pazus refert se vidisse dicrotũ & aquatorũ nauigia tantũ, ac nihil præterea. oppidanis varia genera reparationũ facientibus Turcę rursus inuasuri operimetũ ex asseribus & trabibus ad formã tabulati trahunt, sub quo triginta Turcæ tegebantur. illud ad radices oppidi Diui Michaelis statuunt. oppidanos in oppidũ includunt. oppidani fortiter impressionẽ postea faciunt in hostes, quibus repulsis illud ignibus missilibus succendunt, quod fit etiã apud Burgũ. Toletanus Pachynũ versus nauigans onerariã capit cũ sex millibus cadorũ pulueris sulphurei, multoq; cõmeatu, & bellicis apparatibus. hãc impositis Hispanis, cathenatisq; Turcis mittit Syracusas. oppidani egressi repulsis hostibus aliud operimentũ concremant. nũquã à minutis prælijs, oppugnationibus, cremandis operibus, cauandis cuniculis, extruendis suis, aut demoliendis hostilibus reparationibus quies dabatur oppidanis. tãta vtrinq; vtebãtur diligẽtia. Turcæ cuniculũ oppidanorũ reparationes excauãtes inueniũt ad radices Burgi, atq; captis octo cadis pulueris cuniculũ in proximũ conatũ paratũ deuastant. Mustapha cũ regio vexillo oppidũ inuadit, cuius in apice aureũ malũ inerat, quod fit tãtis viribus, quia Pialis adesset testis virtutis singulorũ, vt apparerent oppido potituri. sed tamẽ bis repetito conatu repellũtur. Interea Toletanus cũ instructa classe Melitã versus iter ceperat cũ mira omniũ Christianarũ copiarũ alacritate & lætitia, sed repentina tẽpestate ad Aegates ĩsulas reppellitur, quæ distãt à Melita ducẽtis & viginti milliaribus. Mustapha cũ languidas iã esse suorũ vires cognosceret, decernit tamẽ vt tertio etiam die oppidũ rursus adoriãtur: quos longis laboribus defessos, & difficultate negotii territos monet vt curẽt corpora in tertiũ diẽ, atq; breuiter ad præliũ in hanc sententiã cohortatur. Iã omnibus apertũ est debiles esse obsessorũ vires ob diuturnitatẽ bellorũ, tũ quia corpora sunt defessa, tũ etiã quia multi viri fortes in superioribus prælijs ferro sunt absumpti. at vero, quibus fortuna superiorũ bellorũ perpecit, cũ semper armatos esse oporteat, cũ tandiu sint intra mœnia inclusi, cũ neq; libero cęlo vti possint, cũ nunquã liceat labores intermittere, illi certè parũ differre à mortuis existimandi sunt. Nõ enim credẽda est in his esse immortalis fortitudo & firmitudo coporis, cũ homines sint: cũ nihil sit quod diuturnis laboribus nõ infringatur. cõtra verò ostẽdit Turcas libero cęlo frui, quod plurimũ facit ad vires & sanitatẽ. sæpius adiutos esse recẽtibus cõmeatibus & rebus salubribus. sẽper recẽtia subsidia submissa esse laborãtibus suis aduersus semianimes & omnibus difficultatibus circũuẽtos oppidanos. non esse immortalẽ gentẽ illã ostendũt tot cæsa corpora, quibus tota propè area deuictę arcis tegebatur. ostendit nullã ciuitatẽ impune irritasse aut sensisse Turcarũ arma, cũ semper existimatũ sit actũ esse de illarũ salute, quibus Turcæ intulissent hostiliter arma; cũ p multas victorias ad tantum amplitudinis

Basilisci tormenta bellica insignia.

Copiæ auxiliares.

Oratio Mustaphæ ad pugnã hortantis.

dinis

dius Ottomanica familia sit prouecta, at nõ p alias artes. At nunc si tot sumptus frustra sint facti tanta classe cõparãda, si tot labores frustra sint suscepti, si negotio infecto domũ redeatur, futurũ vt omnis existimatio, omnisq; gloria p diuturnos maiorũ labores, singularẽq; petitiam rei bellicæ collecta, breuissimo tẽpore per horũ ignauiã profũdatur. Quid nominis relinquetur apud hostes, aut exteras nationes? quid risus aut ludibrij insulanis? Quantopere deceptus erit Solimanus, q tã pclarẽ de omnibus præsentibus nobis sentiebat? Demõstrat omnẽ maiorũ gloriã, omnẽ Turcicã dignitatẽ, omnẽ singulorũ existimationẽ in vnius oppidi expugnatione sitã & collocatã esse. Nũc non agi tantũ de insulę imperio, sed de gloria gentis Turcicæ. de volũtate Imperatoris, de omniũ præsentiũ dignitate, de imperio totius Italiæ, & omniũ deniq; Christianarũ gentiũ. Pręstare gloriose mori inter armatas cohortes, quàm cũ magna turpitudine inter viuos, & cũ sempiterna infamia domũ vacuos & derisos redire. His additę sunt ingẽtes honorum ac diuitiarũ pollicitationes illis, qui pręclare pugnassent in sequẽti prelio. His dictis tãtus ardor glorię, tãtũq; desideriũ in animis omniũ excitatur, vt omnes dari signũ belli cõclamarẽt; quod cũ in præsenti nõ opportunũ visũ esset, iubẽtur in diẽ posterũ curare corpora, & arma parare. die statuto summo conatu redintegratur sępius pugna adeo formidabilis, vt vi irrũperent agminatim p ruinas murorũ quas ingẽtes fecerãt frequentia tormẽta, inter densatas acies defensorũ horrentes præacutis hastis. pugnatur inter frequẽtẽ sclopettorũ tormentorũq; procellã, tãquã inter grãdinis frequẽtiã. Pugna diu fit anceps, cũ hi pro gloria, imperio Italiæ, sua dignitate se pugnare arbitrarentur, illi se pro his omnibus, & auitis laribus, religione, sãguine, dignitatibus, iugulo carissimorũ, et omnibus priuatis ac publicis cõmodis resisterẽt. post atrocissimã diutissimãq; pugnã Turcæ in castra repelluntur, cũ virtus defensorũ omnẽ fidẽ credulitatẽq; superarit. ceciderũt è Turcis plures mille & ducẽtis, ex oppidanis cẽtũ & tredecim. multi vtrinque vulnerati. cœpiũ est fame laborare in castris, atq; Turcæ vrbẽ ex pugnare decernũt de spe potiũdi oppidi deiecti. sed anteqnã discedãt, statutũ ad oppidũ denuo tẽtãdũ tabulatũ corio tectũ cõstruere; ne missilibus ignibus cõcremaretur, sub quo quadraginta sclopettarii tegerẽtur. illud ad radices mœniorũ locãt. fossa exigua excauatur. locãtur duo semicannones, qui tabulatũ primo ictu percussũ ita cõquassarunt, vt corruẽs omnes latẽtes oppressent. ante quã classis Messana discederet aut solueret, Hispanus quidã spe ingẽtis præmij ad Melitã in nauicula trãsfugit. docet Pialim regios apparatus. se maturè procurare vt tot milliũ hominũ saluti cõsuleretur. se scire in magno periculo rem Turcicã versari si regię vires tot difficultatibus defessos inuaderent repente. his nũtiatis ad Turcicã credulitatẽ descruit. at classis cũ ad sacrũ Iunonis applicuisset, quia nõ vidisset signa, ad Himerã se recipit. Auria nũtiat p signa visa esse adeũdũ, eũ Turcæ de spe insulę decidissent. Toletanus ad insulam appellẽs neminẽ vult p noctẽ descẽdere. vbi primũ dies illuxit, quinq; millia Hispanorũ & quingentos sine strepitu exponit. exeũt remiges trecẽti inuitis fere pfectis, equites ducẽti, Italorũ octo millia & trecẽti. magister castrorũ erat Ascanius Corniẽsis. Aluarus pfectus Hispanorũ, atq; Corniẽsi summũ defertur copiarũ imperiũ donec ad Valettanũ deueniretur. Toletanus. n. his in itinere sub meridiẽq; ad pspectũ Melitẽsiũ pfectis in Siciliã rediit. Turcæ iã quatriduũ vasa colligere cęperãt decernẽtes abeũdũ esse, vbi extremo conatu oppidũ inuasissent; sed iãiã inuasuris nũtiãtur auxilia Christinorũ fuisse in insulã exposita, quare totis castris cõclamatũ est ad arma. colligũtur reliqua ĩpedimẽta. tormẽta in naues trahũtur. aggeres igni absumũtur, oppidani egressi reliquũ quod erat tormẽtũ Insignis magnitudinis capiũt fusis quingẽtis Turcis eius custodibus & tractũ est ĩ oppidũ. nũtiata sũt Valettano decẽ millia peditũ Turcarũ vrbẽ versus obuiã accedẽtibus auxiliis iuisse, quo signis collatis dimicaretur, quare magnã manũ suorũ emittit, insigniaq; religionis ĩ arce erigit, vnde exierãt. cõmisso cũ priore acie Hispana minuto plio Turcæ reliqs copiis succedẽtib. in fugã vertũtur, q a crediderãt tria tãtũ esse Christianorũ millia. cęsi sũt è Turcis mille & quingẽti. reliq copię nauigia ascẽdẽtes ad descẽsũ sãcti Pauli totũ diẽ posterũ habẽt stationẽ. a t noctu tormẽto disploso Byzãtiũ versus nauigãt, insulã relinquẽtes ferro ac igni deuastatã, pquassatas domos, mœnia oppidorũ solo ęquata, omnia afflicta & destructa. nã octogita & amplius globorũ millia ĩ oppida cõtorta fuisse dicũtur. ceciderũt equites trecẽti & tredeci, multi grauiter vulnerati. militũ tria millia & sexaginta ex inutili bellicis rebus multitudine ferè sex millia. ceciderũt Ianizzerorũ tria millia & quingenti, tria Spacchiũ, tria spe prædæ priuata. è classe Tripolis & Iulię Cæsare p multi atq; vt paucis cõplectar, absũpta sũt & relicta in insula partim vi ferri, partim morbo cerciter triginta Turcarũ millia. qdã tormẽta deserta sunt in arce pp studiũ discedẽdi, cũ celeriter nõ potuissent trahi. hę tãtæ mortaliũ calamitates diuinitus initio fere anni fuerãt variis in locis significatę p varia monstra. nã mẽse Maio nõ procul à Calpe piscis admirãdæ magnitudinis inuẽtus est in littore maris Ceutę vrbis, ĩ quo triremes multę quasi cõsulto depitę apparebãt, cũ antẽnis, malis, velis, rudẽtibus, anchoris, carchesiis, bellicis tormẽtis, hominibus, multisq; aliis nauigiorũ generibus, cũ insigniore triremi ptoria in morẽ Galleoni instructa; atq; alię triremes apparebãt alias inuadere. Hæc autẽ omnia cũ ipso pisce, erat. n. thunnus, nata & cõcreta videbant cũ maxima inspectãtiũ admiratione. Neq; minus admirabile mõstrum apparuit nõ procul a Sanctę vrbe in litore maris ad Bressiliã oppidũ. nã mõstrũ quoddã lõgitudinis decẽ & septẽ pedũ viridi colore, pelle molli & tractabili ad litus applicuit, quod pedes habebat flauos & crura leoninis similia prioribus, lingua & oculi referebant igneũ colorẽ. Brachia & manus erant humana figura vbera muliebribus grãdiora. venter crurum tenus figura ouali protendebatur. illud monstrum concursu facto multorum hominum sagittis & missilibus telis denique trucidatur.

Auxilia ĩ insulã exposita.

Obsidio soluta.

Prodigia.

Balenę magnitudo.

LIBRI DECIMIQVINTI FINIS.

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS,
LIBER SEXTVSDECIMVS.

SI Reges, ac principes omnes, qui subditis populis ac nationibus ius dicunt, subiectasque gentes ad æquitatem iustitiamq; seruandam compellunt, eandem iustitiam in suis ædibus paterentur esse sociam non autem seruam, ac non potius exterminarent, relegarentq; in priuatas domos; nemini mortalium sanè tot importaret calamitates auaritia & imperandi libido, quot per vniuersam hominũ vitam perferre necesse est. nã maior ferè pars humanarũ ærumnarum ex auaritia vel imperitia vel ignauia & negligentia imperãtiũ regnantiumq; prouenit. eo vitio laborãt nõ solum tyranni, sed etiã plerique illorum, qui se legitimos principes esse profitentur; qui quidem autoritate excellunt & potentia sed pro imbecillitate ingenii gubernandarumque rerum imperitia vulgo possent adæquari. Quis enim audeat se appellare bonum virum qui per tot innocentium cędes, miserias, rapinas, captiuitatem, incendia conetur vnus imperare cęteris, quamuis hoc iustissimè factnrus sit, ac non potius de suis vel maxime legitimis iuribus decedat, si placidè imperare non possit, nedum per libidinem imperandi innocentes opprimere nitatur? Nam certè quidem perferre æquo animo vt innocentes trahantur in miserrimam seruitutem diuulsi ab vxoribus mariti, à patribus filij, nullo scelere commisso, cum neque participes fuerint suscepti belli, neque impedire possint si maxime velint, illud nonne est crudelissimæ & execrandæ tyrannis iure censendum? vix enim bellum quod defensionis gratia extra fines geritur iustum putandum est, at necessarium certè. Sed hæc crudelitas est vsquadeo in vsu posita à primis bellorum incunabulis & inueterata, vt quod exemplo fit, & inueterato more maiorum, illud non amplius iniuria, sed æquissimo iure fieri censeatur. Tanta vis est deprauatorum morum, vbi semel stultitia pro sapientia, violentia pro lege haberi cępta est. Inde fit vt legatio Byzantium missa à Maximiliano vt ageretur de pace re imperfecta redierit, cum potius spe suspensum animum Cæsaris Turca tenere niteretur ne faceret bellicos apparatus, quàm quòd respiceret ad pacem. At Cæsar his artibus cognitis vel apertissimis argumentis nulla in re deficit rebus bellicis, sed auget castra Suendii nouis auxiliis censa sunt duo millia peditum Germanorum Leptipontij, & in castra missa. Possonio trecenti Mysi in castra contendunt. Bregetio trecenti equites Pannones. adauget castra Romeras Melitensis eques mille & quingentis peditibus, & quadringentis equitibus Germanis. Dersfius cum trecentis peditibus & paulopost mille ac centum equitibus accedit in castra, quibus omnibus præerat cum summo imperio Adamus Gallus. multi proceres conueniunt Iuliobonam, qui Cæsari omne auxiliorum genus vltro liberaliterque pro viribus aduersus Turcicam immanitatem pollicentur. inter hos præstantiores fuerunt Comes Masfeltius, Gunterus Scuartzbuyensis, & Oningius Comites; & Christophorus Liechtenstainus. Sachmare interea multis morbis grauibus & contagiosis laborare cęptum erat, quamobrem Suendius, qui per aliquot dies ibi fuerat relictis in præsidijs quinque vexillis peditum ipse cum reliquis copiis ad Tibiscum fluuium ita fuerat castrametatus, vt ex altera parte castrorum fluuium haberet pro fossa militari, ex altera castra vallauerit fossis & militaribus aggeribus. correptus est & ipse Lazarus febre molesta & oppressus per multos menses, quæ nulla industria vel præstantissimorum medicorum leuari potuit. sed quoniam multis in locis modo incursionibus, modo minutis prælijs in finibus hinc inde pugnabatur, Iulæ præfectus cum esset in castris Turcas nonnullos pręstantiores captos intra fines

Quot malorũ causa est auaritia.

Auxilia data Cęsari aduersus Turcas.

nes Marcomanorum in arcem includendos miserat, quo ita inclusi captiuitatis tędio redemptionis precinm diligeutius procurareut. Illi captata oppoitunitate arma custodibus extorquent, quibus omnibus in morem pecudum trucidatis diffugiunt, atque incolumes ad suos redeunt. Tnrcæ quòd Cæsarianos ad Tibiscum fluuinm consedisse cognouerant, statnunt per noctem castra repentino aduentu adoriri, fortunamque belli si forte arrisisset pertentare, cum vtraque castra circiter quinque millia passuum tantum inter se distarent. nam Cæsariani in parte superiore fluminis in ripa Tibisci ad pagum Chizar consederant, at Turcę in inferiore, atqne pontem iecerant supra Samum fluuium ignobilem, vbi per exploratores consilinm Tnrcarum Cæsarianis innotuisset, quod erat inuadendi castra Cæsariana, parantur apud syluam quandam finitimam insidiæ aduersus inuasuros, in quas Turcę per obscuritatem noctis illapsi repente inuaduntur. Dicuntur fuisse cæsa in eo prælio quatuor Turcarum millia, qua victoria potiti Cæsariani tum beneficio noctis & velocitate equorum, tum etiam locorum peritia incolumes in castra ad suos perueniunt paucis amissis. Non cessabatur tamen vtrinq;, sed modo ad Sachmar, modo ad Bregerū, modo ad Aguntū & Riuulū Dominorū oppida assiduis certaminibus pugnabatur. Inter cęteras pugnas nō ignobilis apparuit, quæ cōmissa est à Grassuenio accedente in castra cum centū equitibus. nam cum mille Turcæ obuiam processissent commisso atroci prælio diu pugnatum est. ciciderunt è Turcis plures ducentis, inter quos fuit præfectus Lizisi. Torquebat Cæsarianos, siqui vulnerati fuissent, vulnerum ardor, quia dolor dolori addebatur, nam plumbeę glandes latido inunctæ à Tnrcis fuerant cum plurima vulneratorum molestia. castra cęsariana postmodo aucta sunt mille & centum Saxonibus, quæ copiæ misse fuerant ab electore, & stipendia in quinque menses data. horū equitū summū imperiū habebat Henricus Glasentalius vir strenuus & ad omnia bellica munia promptus ac diligētissimus. His accedebāt trecēti & quinquaginta nobiles, qui proprijs domesticisq; sumptibus militabāt. Carolus Archidux princeps summo ingenio summaq; prudētia in Valeria regione intrepidus singulari diligentia ac peritia rei bellicę suas copias aduersus irruptiones hostium paratas habebat ad reprimēdas incursiones, cum incolæ superioribus calamitatibus afflicti vix apparerent tantum malorū posse sustinere, nisi opportuna remedia ab eo principe adhiberentur. Quæ dum parantur ad sustinendos impetus bellorum à Cęsarianis, Mysię purpuratus superioris præfectus allectus spe ingentis prędæ in Illyrio cum magna manu Turcarum per agros finitimos palatur. obuia quęq; ferro & igni populatur. armenta & homines abducit quæ abduci non possunt, inccendit & flammis absumit. at Petrus Eberauus eius regionis pręfectus tantam hostis temeritatem & crudelitatem non ferens audito per exploratores purpurati itinere fit obuius cum expeditissima ala equitum & denso globo sclopettariorum, quę copiæ accedebant ad nouem millia armatorum. conserto pręlio cum Turcis fortiter vtrinque pugnatur. Turcę ad extremū Cæsarianorum virtuti cedere coacti accepta insigni clade in fugam vertuntnr. nam dicta snnt quinq; millia in illo prælio cecidisse. Id verò bellum rapinis potius & minutis prælijs varijs in locis, quàm iusto exercitu gerebatur, cum minime appareret expeti vt dimicaretur collatis signis. Istud fiebat quoniam Iuliobonæ agebatur de pace cū oratoribus, qui adhuc non inde discesserant. Illuc præterea conuocati fuerant insigniores proceres Pannones, quo cum his Cæsar & de pace consulere, & pacis conditionibus decernere commodè posset, quos etiam testes adhiberet, quia ipse non esset autor bellorum qui tam esset ad accipiendas honestas pacis cōditiones paratus. Hi dum agunt de pace in finibus Pannonię, natæ sunt controuersiæ inter Belgas & Britannos tam graues, at propè ad arma ventum sit. Controuersiarum causæ fuerunt de mercimonijs inter mercatores vtriusque nationis coortæ, cum quæque natio suis faueret. Illæ controuersiæ ad Philippum Regem, & ad reginā Britanniæ delatæ sunt, qui pro viribns res componere, & ad amicitiam reuocare nituntur. Delecti sunt ab vtrisque regibus viri pręstantes ad hoc iudicium, qui auditis iuribns & priuilegijs vtriusque nationis rem quanta fieri posset dexteritate componerent. Delectus fuit ad hoc negotium pro Belgis Comes Agamontius, pro Britannis Comes Susseccius, atque Agamontio mox in Hispaniam accersito sufficitnr regulus Florius Memorantius, & Christophorus Dassoleuillius. Regina item suos negotiatores mutauit, sufficitque regulum Montegnium, cum quo profectus est & Adon vir doctrina & eloquentia insignis. Quamuis multæ difficultates in eo negotio occurrebant, atque tantæ vt etiam commercia cessauerint inter illas nationes, vtrisque suas facultates paulatim contrahentibus, tamen quòd videretur insigne incommodum in vtrosque popnlos redundaturum omissis diuturnis disputationibus, mitius agi cœptum est, reuocatique sunt mercatores ad solita commercia. Reges certiores facti sunt de his omnibus quæ agebantur, quare Philippus rex adiunxit suis delectis iudicibus Ioachinum Gilem Iurisc. at regina Vrionem & ipsum Iurisc. viros insignes, tractandisque maximis negotijs exercitatos, qui omnes controuersias singulari prudentia concordi consilio feliciter, & cum maxima nationum illarum lætitia consopiuerunt. Dictum est superius Gallica nauigia è terra Florida vocata redijsse. atque cum esset à Gallo Rege cognita fertilitas, opulentia, amęnitas regionis, conscripti sunt milites, qui illuc cum classe mitterentur duce Ribalto. in hanc collecti sunt classem varij artifices, & omnis ætatis homines circiter mille & quingenti cū totidē militibus. soluētes è portu Diepensi felicē nauigationē nacti omnes incolumes sub finē sextilis cū præterito mense soluissent, perueniūt in insulā ad eam partē, vbi munitiones fuerant inceptæ apud Maium amplum fluuium. nec multo post quinq; Hispana nauigia eò appellunt, insulanis alijs Galli, alijs Hispani Regis se subditos esse profitentibus, primùm pax & cōcordia & amicitia illa re nō disiungi videbatur, cū omnes ęquis animis perferrēt. sed per obscuritatē noctis Hispani cęperunt Gallica nauigia multis globis impetere. Galli repētinā iniuriā conatumq; Hispanorum cū multos milites exposuissent, minime sustinētes in fugā vertun-

tur

Clades Turcarū per Cæsarianos illata.

Inuentū malignum Turcarum.

Caroli Archiducis diligentia.

Clades Turcarū per virtutem Petri Eberaui.

Dissidia inter Britannos & Belgas mercatores.

Dissidia cōposita sunt.

Copię missæ in indias à Gallo Rege.

tur, quos insequentes Hispani per vnius diei iter ac noctis aduersantibus fluctibus comprehendere non valuerunt, at post multos errores eò redierunt denique vnde discesserant. Exorta paulopost ingenti tempestate nauigia quædam ad terram illisa & infracta sunt non procul à fluuio Maio, per quod naufragium nonnulla tormenta perierunt, pugnaque denuo instaurata diremta est per maris perturbationem. Ex hominibus periit vnus tantum in aquis, reliqui enatantes incolumes ad litora se seruarunt. Ribaltus vbi per multas difficultates Delphinum fluuium præteriisset, neque procul abesset a propugnaculis, prospicit armatam Hispanorum cohortem, quare sibi & comitibus maturè consulens mittit rogatum Hispanos vt se actuos in fidem atque tutelam acciperet. illud facile impetratur affirmatum iuramento. Christophorus Bretonus Aquitanus vir singulari ingenio suspectam habens fidem iuramentumq; Hispanum maluit se fluuio quàm Hispanæ fidei committere, quare tranans fluuium saluti suæ consuluit. Hispani neglecto iuramento omnes captiuos non multo post trucidaruut, quamobrem Bretonus in Galliam reuersus commemorauit vt nulla habita fidei vel iuramenti reuerentia Galli capti ab Hispanis & quibusdam cruciatibus affecti ac cæsi sint, sicuti è quibusdam ansulanis cognouerat post fugam. Byzantii interea ignis accensus forte formidabili spectaculo cum multa Byzantinorum formidine & damno debachabatur ad futurarum calamitatum indicium, cum tanto strepitu & fragore vt intra quatuor horarum spatium circiter octo domorum & tabernarum millia sint concremata, cum ædificia pleraque Byzantina sint lignea. Genuenses post cladem, quam acceperant à Sampetro, diligenter copias colligunt, quibus præfectus fuerat cum summo imperio Stephanus Auria, atque his in insulam delatis illud primum fuit consilium vt Cortis arcem concurrerent. At cum palantes quidam vagarentur abiecto hostium metu repente in insidias Sampetri incidentes cæduntur. nam centum & quinquaginta trucidati sunt. Naupacto interea nuntius allatus est Solimano classem re infecta redire à Melitensi expeditione multis amissis copiis afflictam & desolatam, quare magna indignatione succensus literas humi deiicit, scribit ad præfectum copiarum terrestrium vt quam citissimè Byzantium properet. accersit & classem cum præfecto, imperat quinquaginta triremes magno studio in sequentem annum instrui. accitis sacerdotibus proponit causam tanti infortunii disquirendam, qui respondent magnum committi peccatum, cum tot aduersarias religiones intra fines sui imperii inesse pateretur, cum multa contra leges Mathomeri committantur. Solimanus ad hæc responsa continuò decernit vt Christianorum templa, & synagogæ Hebræorum solo adæquarentur. Iubet edictum fieri necubi fiat vinum aut bibatur, intra suos fines sub pena capitis. imperat vasa vinaria vbique infringi, ac vina effundi, vitesque succidi, ex quo bello facilem victoriam reportauit, quippe quod tanquam cum Baccho illi bellum esset, at non aduersus viros fortes. Imperat Christianos apud magistratus profiteri nomina, quo vel ipsi arma aduersus Christianos hostiliter importarent, vel pecuniam in bellum aduersus Christianos dissoluerent. Nec ita multo post classis impetrata licentia adeundi Byzantii tanquam victrix cum magna lætitiæ significatione accedit, cum multo classicorum, tympanorum, tormentorumque strepitu, vexillis explicatis, & cum multo clamore nautico quasi insignis aliqua præstans victoria & triumphans, at non è magna calamitate rediens vel potius effugiens. Quoniam verò duorum regum Daniæ & Sueciæ res nullo pacto componi poterant, magis quotidie res ad bellum accendebatur, quippe cum multi vndique fierent apparatus bellici, viresque vbique succrescerent recentibus auxiliis accedentibus vtriusq;. Nam Lallaus Muellius tribunus Sueciæ Regis consiliarius missus est ad colligenda duo millia peditum in regionem Suessionũ ad vrbemq; Iulicurgiũ, quæ censa sunt in agro Pharodinensi. totidem rursus pedites censi sunt à Fichio Peruugeo tribuno ad oppidum Rughenum Pomeraniæ. colligitur & magna manus equitum eorum, qui vulgo Ferraroli vocantur, qui censi sunt apud Nasellitũ litus ad Plarunũ pagũ duce Volfegango Schereuicchio. neq; cessabatur ab amicis & coniunctis ducibus vtriusq; Regis, cũ omnes auxilia pararet. siquidẽ dux Iulicurgii Suetias partes fouens & ipse per hāc belli opportunitatẽ suũ principatũ nititur ampliare. Rocchẽsem vrbẽ maritimã cũ portu vi occupat, vbi ad ciues in officio amicitiaq; retinẽdos munitiones & arcẽ excitat. In ciues, qui eius imperiũ molestius ferre viderentur magna seueritate animaduertit. fuit autẽ causa captiuitatis vrbanę vrbanũ dissidium, quòd plebs ab vrbanis magistratibus dissentiret, quia iam magistratus plebem tyrannicum in morem tractarent, nam per illam seditionem, domesticasque discordias vrbs in eius potestatẽ venerat. at quidã præstantiores ægrè ferentes eius ducis imperiũ existimabãt se per iniuriam opprimi, cũ liberi essent in morem liberatum vrbiũ, & sub tutela imperii præterea. Illud autem fiebat à Io. Alberto Iulicurgii duce quòd pro viribus Sueuis partibus studeret. fiebãt cal lidè hi bellici apparatus ad vites reficiendas, quoniam cum paulo ante dimicatum esset ab iis regibus collatis signis, cæsa fuerant circiter quinque millia Sueuorum, & bellica tormenta campestria viginti capta cum parua omnino Daniæ Regis iactura; quamuis Sueui contra vrbe Varemburgo & arce potiti fuerant vi armorum quinto conatu, quam vrbem Daniæ populi Burbengam appellant. Illa cum diutius Sueuorum vires sustinuisset, cæsi trucidatique sunt omnes puberes preter mulieres & virgines quasdam captiuas abductas. Vrbs flammis absumpta est, at arx firmioribus præsidiis & omni genere bellicorum apparatuum diligentius munita, ne in potestatem hostium rediret. Illa victoria potiti Sueui Daniæ copias paulatim sese intra suos fines recipientes insequuntur vel Helmenstato vrbe opulenta & frequente à tergo relicta. Vt vero magis etiam Daniæ vires distraherentur Io. Albertus Iulicurgiensis & Henricus Suessionum dux nomine Regis Sueui Limitos cum triginta Germanorum cohortibus & tribus millibus equitum inuadunt. his afflictis multis in cursionibus ac prælijs populabundi vagati decernunt

Pugna Gallorũ & Hispanorum in Indiis.

Hispanorũ perfidia.

Byzantii incendium.

Templa Byzantii vsta.

Vinum vetitum.

Classis reditus Byzãtiũ pompa.

Rocchensis vrbs capta.

Seditio Rocchensium.

Sueuorũ clades.

Varem burgũ siue Burbenga capta & incensa.

aduersus Holstainum Daniæ Regi coniunctum, & Ditmarenses subactos vi, cum vrbs fuisset libera. signa conferre. Limiros autem callidè inuadunt, experiunturq; regio nomine an Augustus Saxonum Dux Daniæ Regis affinis arma moueret; quod si fieret, aucuparentur illam opportunitatem belli illi inferendi, quo paternum principatum Federici filijs restituerent per vim Cæsaris illis ereptum. Quòd ad res Cæsarianas, Suendius tametsi morbo laborabat, tamen quia Turcæ perpetuis incursionibus fines illos infestarent, bellici apparatus fieri, minutis prelijs certari, multi vtrinque occidi non cessabant. sed quoniam inter pugnandum videbatur agi de pace Turcę colligunt vasa ad profectionem, Transyluanusq; suos contrahit in hyberna. Cæsariani consimiliter castris relictis Cassouium se recipiunt ad vberiorem annonę copiam, quòd iam cœptum esset in castris penuria laborare, cum etiam multi grauissimi morbi, febresq; malignæ multos inuasissent. Transyluano copiis in hyberna contractis nuntiatur multos esse fautores Cæsarianarum partium, quare omnes tum nocentes & insidiarum conscios suspendio necari iubet. Suendius per literas instat Cæsari ne bellicos apparatus prætermitteret, atque hortatur vt parum fidei blanditiis hostilibus adhiberet, quamuis Turca pacem appareret expetere, quòd omnia dolosè & fraudulenter agi comperisset è clandestinis apparatibus bellicis, quod fiebat vt Turcę imparatos Cæsarianos facilius opprimerent ac nihil tale opinantes. Suendius ipse certè nulli militari industriæ parcit, omnesq; diligentis & strenui ducis partes explet; quare cum Alba regalis paucis præsidiis munita esse diceretur Ecchium Salmam Bregerio mittit cum magna manu armatorum. cum Salma, Cassouio, aliisq; finitimis è castellis exiuit iussus equitatus, & qui tormenta traherent, aliasq; res necessarias conueherent. Atqui nisi Cæsaris iussu ex ipso itinere Salma reuocatus fuisset, qui nollet videri interrupisse spem pacis, vrbe sine controuersia potitus fuisset. alliciebat ad spem potiundæ vrbis non solùm imbecillitas præsidiorum, sed etiam iudicis ipsius vrbis cum Cæsarianis occulta conspiratio, qui vxorem & filios tanquam obsides ac pignus incontaminatæ fidei miserat ad Salmam. sic autem res composita & instituta fuerat, vt per noctem altera pars bellicorum tormentorum abstraheretur à mœnibus, altera ita includeretur vt Turcæ repente vti non possent. atque vbi primùm portę recluderentur ad emittenda iumenta, Salma cum instructis copiis vrbem inuaderet. quòd si Turcæ illi pauci resistere conati essent, coniurati ciues, qui portas custodiebant, continuò eos adorirentur, ac portam aperirent. nam & alii complures Turcarum imperii pertæsi cum Iudice consenserant. Iudex vbi res ad statutum tempus non fuisset transacta, neque copiæ Cæsarianæ apparuissent, Palodam profugit. Turcæ cognitis insidiis multos ciues palis affigunt, inter quos innocentes quosdam, & omnium prorsus insidiarum ignaros. Reuocandi Salmæ ex itinere causa fuit quòd agebatur de pace, vt diximus, Iuliobonæ arctius cum oratoribus ad hoc præcipue negotium missis, atque ipse Cæsar hac de causa Georgium Hossutotum ad Solimanum miserat oratorem; ne ex altera parte bellum gerere, ex altera pacem procurare dolosè videri posset. quare omnia castellorum præsidia interim iussa sunt ab incursionibus abstinere. Hossutotus adductis secum quibusdam Turcis insignibus, qui hactenus fuerant captiui, Curtam profectus deploma obtinet à purpurato vt liceat progredi, à quo perbenignè accipitur. Sed iam Augustus dux Saxonum oblata spe pacis suum equitatum reuocat atque alii proceres Germani complures concedente Cæsare redeunt è castris. Turcæ contrà sensim atque paulatim custodias adaugent. incursiones faciunt in agros finitimos. Tum Bregetium vsque incurrentes animalia vndique rapiunt, & captiuos homines abducunt in seruitutem. Dersfius vir strenuus Nitriæ oppidi gubernator multos Turcas palantes obuios trucidat. duos Ianizzerorum prefectos capit. prædam recuperat. captiuos soluit. libertatique restituit. Suendius his auditis incursionibus & ipse leuibus prelijs pugnat. circiter trecentos mittit ad prædam è castris. fiunt obuii mille Turcę & ipsi prædabundi. conseritur prœlium. cæduntur multi Turcæ, inter quos fuit Lippa quidam magnæ existimationis. pauci ceciderunt è Suendianis. Sed quia iam propè hyemaret purpuratus Tibisci suos in castris retinet. reparationes instituit. Tibiscum munit. cum nonnihil à Schuendianis copiis infestaretur, poscit fieri inducias. Suendius his conditionibus fieri non oportere respondet post recentes insidias & prodtiones. Quòd si Riuulus oppidum per proditionem captum per inducias restituatur, vbi erant fodinæ metallorum, & vniuersus Erdei ager cum vrbe, sic demum inducias posse inueniri. Cæterum rex Daniæ cum ignarus captiuitatis Varemburgi commeatum in eius arcem esset importaturus commissa pugna in agro Raunafoldio cum Sueuis obuiam prodeuntibus multos Sueuos trucidat. pugnatur fortiter ab vtrisque. ceciderunt è Sueuis circiter quatuor hominum millia, è copiis Daniæ Regis paulo plures sexcentis. capta sunt quinquaginta & sex tormenta, & sex equitum vexilla, ac septem peditum signa. Quædum aguntur inter Germanos hostiliter, & inter copias duorum regum, Condæus filiam Longouillii reguli ducit in matrimonium. magnificas nuptias parat. Gallum regem de more Gallorum procerum inuitat ad nuptias: nam Reges inuitati humanitatis causa solent plerunque ac ferè semper ad huiusmodi celebritates accedere. Rex nefas esse respondet Regi ad eas nuptias, cum & de ratione sacrorum dissentiret, & sæpius inuitatus ad sacra cum Rege noluisset interesse: Nam neque tacto quidem limine templi Condæus ipse accedentem regem relinquere consueuerat. Dum minutis prœliis decertatur in finibus Pannoniæ, multi capti sunt exploratores, qui Cæsarianas munitiones perlustrarent recognoscerentq; ad expugnationem in annum sequentem; qui affirmabant Solimanum ipsum transacta proxima hyeme ad illam expeditionem esse venturum. affirmabat istud ipsum Scaphir Vaida à secretis purpurati Curtensis. afferebant hoc ipsum exploratores multi Byzantio. Significabat istud ipsum edictum Solimani, quo vetabantur sub pœna capitis agrestes soliti vtrique imperatori soluere tributum, illud dare Maximiliano. sic omnia vita

Albæ regalis proditio.

Sueuorum clades.

Condæi nuptiæ.

Solimani aduêtus in Pannoniam præscitur.

sunt

ſunt palàm reſpicere ad bellũ anni ſequentis,at non etiam ad pacem doloſa ſimulatione, & fraudibus res diſtrahebantur. His accedebant frequentes Turcarum incurſiones ad Pappam oppidum & in agrum Bregetinum & in alios fines Pannonicos, quibus frequentia mala Pannonibus inferebantur,& mutua odia finitimorum ſuccreſcebant in dies. Nam & Tranſyluanus hortatus fuerat Solimanum per literas, cui vtilem & facillimam Pannonicam expeditionem eſſe multis rationibus perſuadere nitebatur. Cæſar hiſce cognitis, auditiſque apparatibus bellicis, & quæ fiebant inſignia Byzantii in uer proximum, iubet Bregetium muniri, vbi copias anni ſequentis erat collecturus. Imperat neque vendi annonam in exteras regiones, neque diuenditam alio importari. Boemos atque Pannones pedites mittit ad oppidi Metubarris defenſionem, tribunos ad colligendas copias. & quia propriç vires parui eſſe ponderis videbantur, parumque habere ſtabilimenti aduerſus tantas copias Imperatoris Solimani, qui cum quingentis millibus armatorum venturus eſſe dicebatur, comitia indicta ſunt Auguſtam vniuerſæ Germaniæ in menſem Decembrem. Eſt enim Chriſtianorum Imperatorum conſuetudo vbi ingens Turcarum tumultus inſtiterit, vt habeantur comitia Germanorum, quo ſinguli principes pro facultatibus, atque ſubditi pro conditionibus opẽ ferant defendendo Imperio, quod detulerunt. conſtant Germana comitia è tribus hominum generibus; è principibus eccleſiaſticis, principibus non conſecratis ſiue laicis vt aiunt, & liberis ciuitatibus, qui omnes ordines exiguum quoddam tributum quotannis diſſoluunt Imperatori. at vbi conſeruatio imperii ita popoſcerit, tenentur armatos homines ſuppeditare, & pecuniam præterea in bellicos ſumptus. Quantum verò tribuendum ſit pro opportunitatibus in ipſis comitiis decerni conſueuit penes Archiepiſcopum Mocontiacum principem Electorum, ac ſupremum Germaniç cancellarium omnia comitiorum ſcripta ſunt & aſſeruantur in tabulario. pro Italia eſt Colonienſis. pro Gallia Treuirorum. laici ſunt Electores comes Palatinus, dux Saxonum, Marchio Sennonum. accedunt ad illa comitia laici & epiſcopi complures. liberç vrbes ſunt plures nonaginta, quarum popularem plerçque habent adminiſtrationem, cum tamen nonnullç ſint quç ab optimatibus adminiſtrentur. hæ ciuitates in comitiis ius habent tantum explicandæ ſuæ ſententiæ, at non etiam ſuffragiorum. Primùm conſultant inter ſe ſeparatim Electores tantum. Deinde Eccleſiaſtici & Laici ſeparatim, quod ab rege Romanorum aut imperatore propoſitum fuerit: atque in hoc concilium duo tantum pro abbatibus admittuntur, duo pro comitibus & proceribus, duo è ſingulis ordinibus. Cęſar hos monet vt acceperit per nuntios ingentes Solimani apparatus, & quod diceretur ipſe ad Pannonicam expeditionem eſſe venturus, quod tametſi non credebatur cum Solimanus eſſet ſenex & inualidus, ac videbatur difficile poſſe iudicari quod tam longi itineris labores ſuſtineret, tamen magnitudo & diligentia apparatuum hoc ita eſſe facillimè demonſtrabat. Principes comitiorum quamuis tantæ res vrgerent, tamen variis excuſationibus vtebantur, cur non poſſent conuenire, quia propriis & magnis negotiis diſtringerentur; & quia bellum inter Daniæ Sueuorumque Reges in Germania excitatum illos non pateretur metu propriorum latium è ſuis regionibus diſcedere. Cæſar inter hos Reges natas diſcordias per viros potentia & autoritate præſtantes nititur componere, quòd ea res tantis negotiis magnopere obeſſe videretur; quod etiam ſuperius ſed leuiter quidem & fruſtra tentauerat. Veruntamen res denique cum magna omnium populorum lætitia compoſita eſt, atque Sueuorum rex ob quietem concordiamque gentium ad omnes honeſtas conditiones perducitur, quorum differentię iudicatio & arbitrium Federico Saxonum & Bigunrorum ducibus cum Cæſare commiſſum eſt. Alia erat præterea ratio, quæ principes nonnullos quominus venirent ad comitia retardaret, controuerſia nata nimirum inter duos fratres duces Vinarienſes generos ducis Intuergorum propter diuiſionem principatus, & munitionum in primis, quæ omnes erant in arbitrio fratris grandioris natu. Nam cum prius tres fuiſſent fratres, minore natu mortuo Federicus & Gulielmus reliqui duo ita conuenerant, vt alternè in ſingulos annos regnarent. vbi maior natu ſuũ annũ imperaſſet, captus dulcedine, ſuauitateque regnandi nolebat fratri cedere de principatu pro pactionibus, ea re Dux Intuergorum Elector non modo ipſe erat valde occupatus his rebus componendis, ſed etiam dux Saxonum Elector, qui ad hoc negotium tam honeſtum accitus fuerat ad opem ferendã, tuendãq; æquitatem. atque cum variç difficultates orirẽtur, videbatur fore opportunũ vt controuerſia ad comitia deferretur. Philippus etiam dux Cattorum excuſationẽ afferebat cur comitiis non poſſet intereſſe, quòd ſuus filius vxorem duceret filiam ducis Decumatum, qua re etiam principes nonnulli diſtinebantur, & proteſtãtes ac proceres. His tot difficultatibus Cęſar angebatur cũ ad comitia Auguſtæ principes fruſtra expectaret, quia nihil ipſe ageret, cũ quotidie Solimani tantopere & Tranſyluani apparatus ſuccreſcere dicerentur. nã res ad bellũ iam apertè ſpectare apparebat, & ad certũ Solimani aduẽtũ. Hi apparatus cũ iam non obſcuri, ſed clari & conſpicui & vna omniũ voce Germanis principibus nuntiarentur, inſtituunt procuratores ad comitia cum diplomatibus ampliſſimæ autoritatis, donec ipſi conuenirent. ſed Cæſar cum tantis de rebus ageretur, nihil agit cum procuratoribus, niſi principes ipſi aduentarent, ad quos etiam ſollicitandos proprios nuntios miſit. Interim Sabandienſis ducis legatio accedit vt decideretur de controuerſia Caſalenſi, quæ ſibi intercedebat cũ Mantuano Duce. Melitenſis militiæ magiſter quia tot bellorum ſumptibus afflictus fuiſſet, tanta equitum ſuorum clade, tanta omnium munitionum ruina affectus, cũ tantos Turcarum apparatus fieri Byzantii intelligeret, veritus claſſem ad inſulæ deuaſtationem ſequenti anno redituram, cogitauit ſuis rebus optimè conſultum iri ſi tot pericula ſequentis etiam anni deuitaret, inſulamque deſereret, quam cum præſentibus viribus ſe non poſſe defendere certò ſciebat. literas dedit ad Pont. & ad Philippũ regẽ, quibus ſuam ſententiam aperiebat. ſed

Tranſyluani literę ad Solimanum.

Edicta Cæſaris de annona.

Comitia Auguſtã indicta.

Comitia Germanica quę ſint.

Comitiorũ Germanorũ conſuetudo.

Pax Sueuorũ & Danię regum.

Vinarienſes cõtrouerſiæ.

Sabandię & Mantuę ducũ cõtrouerſia de Caſale & monte ferrato.

quoniam in maximo periculo & difficultate res Italę versabantur, si illa insula fuisset a Turcis occu
pata, Valettanus & amicas reprehensiones & promissa vtriusque principis liberalissima extorsit,

Melita instaurata.

Missa sunt etiam auxilia ad munitiones deuastatas instaurandas tria millia operarum è Sicilia, & in
comitiis equitum decretum est vt noua vrbs reficeretur. vt dorsum terræ abscinderetur, vt fossa lata
efficeretur quo mare adflueret, & arx Diui Hermetis diligenter instauraretur, atque ita instituere-
tur vrbs noua vt ambos portus dinerberaret. Quod si classis ante erectas absolutasque munitio-
nes accederet, postulat Valettanus decem armatorum millia. Quæ dum struuntur in Melita in-

Pij Quarti mors & exequiarum pópa, ac ceremoniæ.

sula, Pius Quartus Pont. pridie nonas Decembris naturę concessit. eius cadauer deportatum est
in Diui Petri templum de more cæterorum Pont. atque ibi sepultum; cuius exequię cęptę sunt agi
die quintodecimo mensis in hunc modum. Extructum est castellum quoddam præcelsum in me-
dio templi diui Petri, quod duodecim columnis nigris suffulciebatur, atque ipsę columnæ depictæ
erant informum multorum ossium mortuorum sparsim. Castellum illud ex omni latere spatiū
viginti & quinque pedum continebat. In medio castelli ipsius pyramis quædam funebris consur-
gebat, cuius in summo apice in quatuor angulis singulatim erant infixa quatuor nigra vexilla, atq;
ipsum castellum multis vbique luminibus circuntegebatur. erat ibi quadratum cubile nigris vela-
minibus obtectum, vbi cadauer iacere fingebatur dum peragerentur exequię. Post sacra de more
celebrata pro animabus defunctorum, purpurati sacrati patres denique conueniunt in sacrarium.
Illuc paulopost conueniunt singulatim legationes Christianorum principum, quæ omnem ope-
ram suorum principum liberaliter pollicentur ad sanctę sedis apostolicæ beneficium & conser-
uationem, seque vltro offerunt siqua re opus sit per interregnum. ex omnibus illis purpura-
tis consurgit qui pręstat dignitate & ętate cæteris omnibus sacri ordinis, si vtrunque contingat;
sin autem, qui præstet dignitate. Ille vniuersi purpuratorum concilij nomine gratias agit, sibique
gratissimam esse illam principis liberalitatem respondet. Illæ exequiæ celebrantur quotidie à die se
pulti pontificis, donec purpurati patres ad nouum pontificem creandum conueniant. quibus pro-
fectis mox in amplam aulam confectis proprijs singulorum patrum tabernaculis ligneis includun-
tur cum duobus tantum ministris, quibus simplex genus cibi afferri solet per leges inclusis, donec

Côclauis vocati mos, siue concilij creandorum Pontificum.

Pontificem creauerint, at non multa opiparorum eduliorum genera, ne res diutius prorogetur, co-
ganturque vel per illam frugalitatem & simplicem victus rationem ad celeritatem electionis. Ad
horum patrum sic inclusorum custodias & tutelam collectæ sunt quinque Italorum peditum co-
hortes, quibus præfectus est Annibal Altempsius siue Amasiensis. Cæsar interea cum de duarum
sororum nuptijs pertractatum esset à viris prudentia & autoritate præstantibus, alteram Ioannā
nomine Francisco Hetruriæ principi Cosmi Ducis filio in matrimonio locat: alteram Barbaram vo
catam Alphonso Ferrarię Duci mortua prima vxore. cū ambę virgines propter bonitatem morum
& venustatem non vulgarem dignæ viderentur Austriaca sublimitate & tantis principibus: quæ cū
magna & regia pompa ad maritos sunt perductę, multis vndique & occurrentibus, & comitanti-
bus insignibus principibus Germanis & Italis. protractis illis comitiis ad septimum vsq; idus Ia-
nuarij, qui fuit anni sequentis sexti a partu Virginis post mille quingentos & sexaginta, multisque

1566

contentionibus excitatis, tandem diuino potius quam ipsorum patrum consilio aut humana ope-
ra Michael Ghislerus monachus Dominicanus Buschensis, nam Buscum pagus est non procul ab
Alexandria palearia vrbe non ignobili Insubrum, ordinis prædicatorum Pontifex deligitur, humili
quidem loco natus, sed vir bonus, & acerrimus catholicę religionis defensor. Hic propter suam in-
tegritatem & bonitatem ingenij prius fuerat quęsitor hæreticæ prauitatis, & propter egregie naua-
tam operam in eo magistratu dignus est habitus qui Nepetę episcopus crearetur, ac demum ob
eximiam probitatem à Paulo quarto in purpuratorum sacrorum patrum senatum cooptaretur.

Pius Quintus Pót. creatus.

coronatus est die decimo ab electione & Pius Quintus vocatus fuit. Hic statim atque dignitatem
pontificiam, imperiumq; suscepit, omnia præclari & optimi pontificis dedit indicia, demonstrauit-
que se solam prudentiam & probitatem & virtutes ipsas veram esse nobilitatem censere, quæ non
in pręstantia maiorum, aut in opulentia, aut in frequentia assectarum, aut in iis quę sunt extra nos,
omnino posita est, sed in bonitate ingenij diuinitateque iudicij consistit, quod omni vanæ inaniq;
nobilitate sine virtute longo spatio est anteferendum. atque cum intelligeret solas leges optimas

Leges anima ciuitatum. religio anima legum.

esse animam ciuitatum, legumque ipsarum animam esse religionem, cum omnes leges improbæ
sint, vel potius immania tyrannicaque mortalium dementię instituta, quę cum religione, cultuque
diuino non consentiant, maximè necessarium duxit in reformandis deprauatis moribus ciuium vt
a sacerdotibus, sacrisque initiatis hominibus inciperetur. Nam ridiculum se præbet is, qui de so-
brietate & temperantia ebrius disputauerit, cæterosque ad sobrietatem homines adhortetur, sin
concilio ipsaque sobria oratione forte vomuerit. Neque enim reliquos homines informare ad vir-

Pontificis reformatio.

tutem ille commodè potest, cuius domus multis vndique vitiis scateat. Idcirco primum omnium
nouus Pontifex suos domesticos ac familiares omnes ad se vocari iubet, atque ad sanctitatem vitę,

Oratio Pót.

ad integritatem, ad innocentiam cohortatur in hunc modum. Si verè Christi imitatores esse vo-
lumus fratres carissimi, quales certè esse debemus, & iam ab incunabulis nos futuros professi su-
mus, necesse est vt omnia impura flagitia prius ex animis nostris eiiciamus, habeamusque contuber
nales simplicitatem, innocentiam, sapientiam, mutuamque inter nos charitatem ac fraternam verè
dilectionem, quę certe virtutes cum ambitione, auaritia, libine, odio consistere non possunt. At-
qui frustra recreati sumus per crucem & sanguinem domini nostri Iesu Christi, si solo Christiano-
rum nomine contenti nihil pręterea ad imitationem ducis & magistri nostri sapientissimi agamus,
eiusque salubres monitus, diuinaque pręcepta, & sanctissima exempla negligamus. Enimuero ve-

reor

ſeor fratres ne vel per hoc ipſum nomen Chriſtianorum diuinam potius indignationem in nos irritemus, omnemque Dei clementiam a nobis auertamus, quam aſſequamur aliquid commodi, ſi ſanctitatem integritatemque Chriſtianę & catholicę religionis cognoſcentes, illam tamen parui faciamus & negligamus. Quis enim ſeſe amicum eſſe alicuius principis profiteri audeat optimis eius inſtitutis conculcatis & pro nihilo habitis? aut qui Deum ita habuerit aduerſarium, quo pacto non infeliciſſimus eſſe poterit? Siquis eſt igitur Dei, religioniſque contemptor, aut ſiquis eſt qui ſalutem felicitatemque ſuam parui faciat, ille ne huiuſce ſanctę ſedis felicitatem euertat iram diuinam in ſe concitans, aut ne vrbem Romam aliquo ſcelere contaminet, ſcito ſibi quàm citiſsimè ex hac vrbe eſſe profugiendum; quia nemo me pontifice aut Deum impune contemnet, aut aliquod graue ſcelus committet. Neque vero ſatis eſſe ſibi quiſque veſtrum eſſe viro bono exiſtimare debet, niſi eandem probitatem in familia ſua eſſe procurauerit, cum nemo vel ſeruus vel amicus nefarius viro bono diutius placere poſſit, quare iure malus ſeruus mali domini ſeruus cenſeri debet, qui diutius illo vtatur. His auditis omnes pontificis familiares demiſſioribus ac lætioribus animis diſcedunt. Sed quoniam omnis pompa & omnis veſtium magnificentia & nimius cultus corporis comites habent laſciuiam, ſuperbiam, cęterorum contemptum & effrænatam libidinem plerunque, mirifica prudentia pontificis & facilitate dexteritateque efficitur vt familiares paulatim omnē veſtium pompam magnificentiamque depoſuerint. Hanc veſtitus moderationem & inſtituta rerum familiarium, patres purpurati non inuiti ſequuntur. ex quo patuit omnium virtutum ac vitiorum rationęs non aliunde, quàm è principum inſtitutis euenire. Illa poſtea morum ac veſtitus reformatio manauit ad Romanos etiam ciues & artifices, quod facile factu fuit, quia non ſolum oratione, ſed etiam exemplo pontifex ipſe demonſtraret hanc vitæ rationem optimo cuique ac ſapiētiſſimo eligendam eſſe.

Veſtes laſciuæ depoſitæ a Sacerdotibus.

Nam a ſeipſo primum incipiēs multos magnificos apparatus, multos ſeruos, multam victus magnificentiam tollit ad euertendam ambitionem, illaque omnia ſibi adimit, quę vulgus illuſtria, magnifica, admirabilia exiſtimat, quęque inuidioſa potius imprudentibus & ſuperuacanea, quam neceſſaria pontifici viro bono præſertum videri poſſunt.

Sui ipſius reformatio.

Quippe cum beneuolentia populorum multo magis principes tutos faciat, quam vlla miniſtrorum copia & arma & bellici apparatus, quæ omnia magis ſunt tyrannorum quàm bonorum principum ſępimenta: atque magis neceſſaria illis qui ſe metui, quam qui legitimè dominari velint. Sed quoniam reliquę virtutes fingi poſſunt ab illis, qui videri cupiūt potius & dici, quā eſſe viri boni, omniumq; virtutū propè index eſt lapis certiſſimus auri contemptus, & quędam in eo contemnendo animi celſitudo, quoniamq; nemo auarus alium iure eiuſdem vitij reprehenderit, pontifex primum ſe ipſum reformauit nō ſolum ambitione, ſed etiam omni auaritia ex animo exterminata.

Omnium virtutum lapis index auri cōtemptus.

Primum igitur omnium Romanis minuit ſumptus & vectigalia. vniuerſas leuiorum equitum cuſtodias corporis dimittit, ne illis alēdis non neceſſarijs tributis populos grauare cogeretur. Vectigal vini quadraginta aſſium in ſingulos cados grauiſſimum, quod a Pio Quarto fuerat excogitatum & impoſitum, perpetua lege ſuſtulit. atque non ex ipſis ſolum rebus, ſed etiam ex optimis reſponſis, qualis eius animus fuerit, licet cognoſcere, cum reſponſa plerunque ſint præclara animorum indicia non minus quam res geſtæ fortaſſe.

Pręclara Pōt. reſponſa.

Nam epiſcopum proponentem quandam rationem colligendæ pecunię hortatus eſt ad probitatem, cum diceret, eccleſiam Dei magis viris bonis & moderatis egere, quàm auro. rurſus carpenti cuidam eius frugalitatem & perſimoniam, cum omnem exuperātiam, vt diximus, ſibi amputaſſet atque ademiſſet, reſpondit, pompam ſplendoremque & epularum magnificentiā eſſe cōmunem viris bonis & malis. eſſe virorum bonorum magis animi magnificentiam his contemnendis exercere, quàm parandis, cum præſertim natura paucis ſit contenta. cum rogaretur à Pompeio Caſtrenſi vt confirmaretur ipſe Pompeius tormentarij negotij magiſter, ſicuti fuerat inſtitutus à Pio Quarto, Pontifex percunctatus eſt an calleret theologiam. cum diceret Pompeius ſe militem eſſe, at non theologum, ait pontifex non eſſe illum pontificis rationibus accommodatum, cum precibus & theologicis rationibus dimicandum ſit aduerſus hæreticos, at non tormentis, quæ nemini perſuadent. deinde cohortanti cuidam vt memor eſſet coniunctorum ſuorum, reſpondit ſe non fuiſſe aſſumptum ad eam dignitatem vel ſua vel ſuorum cauſa, ſed eccleſiæ Dei, & communis animarum omnium Chriſtianorum ſalutis. cum vero mos ſit per celebritatem coronationis vt noua pecunia in populum proiiciatur, ſatius eſſe duxit vt ea erogaretur pauperibus in vnum locum coarctatis & ſingulatim poſtmodo exeuntibus. Iam vndique legationes ſeſe ad iter accingebant, quæ gratulatum pro noua dignitate a principibus mittebantur, & ad præſtandam de more obedientiā, cū omnia Romæ plena eſſent inſignis lętitię. Sub idē ferè tēpus quo pōtifex creatur, Londini viſę ſunt duæ ſtellæ crinitę per meridiem quę ſolem ſequebantur, atque non ſine magno mortalium terrore dicitur viſa fuiſſe manus inſignis magnitudinis è nubibus erumpens, quę gladium intentās ſolem verſus extenderetur.

Prodigia.

at vero quoniam bellici apparatus Turcarum inſignes fieri dicebantur quotidie, ita vt omnibus apparerent formidabiles, petitum eſt à Cæſare per negotiatores Philippi Regis, vt liceret colligere in Germania quatuor Regimenta Germanorū peditū, quod facile cōceſſum eſt. aliud ad Galathes, aliud ad litora Neapolitana, aliud ad fines & præſidia Inſubrū miſſū eſt. ſingulis regimentis colligendis miſſi ſunt Albericus Lodronius, Annibal Amaſienſis, Io. Baptiſta Arcuenſis, & Paris Comes, qui ſtatim collectis ac cenſis copiis in Italiam contendunt. Cæſar dum Auguſtæ tantis de rebus ægrè fert tarditatem comitiorum, & iam aduentaret carniſpriuium, multa ludicra celebrantur. Principes demum conuenire incipiunt, atque primus omnium Sennonum elector dux in itinere morbo correptus coactus eſt redire, pro quo Georgius filius & nepotes iuſſi ſunt eſſe apud Cæſarem in eius vſque aduentum. deinde aliis electoribus accedentibus cū magna

pompa

pompa obuiam itum est sigillatim à Cæsare honoris gratia. Cæsar in tanta rerum magnitudine à pontifice etiam subsidia petenda censet, quia non de imperio solùm, sed etiam de Christianorum omnium salute denique ac religione ageretur. idcirco Reumillerem Romam mittit ad imploranda auxilia, qui eodem tempore fungeretur officio gratulationis pro dignitate sibi nuper delata.

Pont. auxilia missa Cæsari.

Pontifex quinquaginta nummûm millia in singulos annos promittit, atque dimidium statim curat numerandum. multa conuiuia vicissim fiunt Augustæ, tanquam ad ludicra quædam, at non ad resistendum ingentibus copijs potentissimi & infestissimi Christiano nomini Solimani conuenissent; & ad libertatem, principatus, salutem suam, omniumque suorum defensionem, quæ non prouocationibus poculorum, sed armis & consilio sunt protegenda. sed hæc videbantur posse fieri dum omnes principes ad comitia conuenirent. Cæsar interim suorum principatuum inuestituram Lantgrauio Cattorum duci & purpurato Harudo per procuratores concedit. deinde abbati Chempteensi, qui coràm illam accepit. cum omnes qui ad comitia expectabantur aduentassent, Cæsar nullum tempus amittēdū ratus ad oct. Cal. Aprilis congregatis principibus proponit imminentis belli magnitudinem.

Maximiliani cęs. oratio.

Ostendit quanti apparatus fieri dicerentur à Solimano, quantusque peditatus & equitatus colligeretur. & quòd quanto maioribus posset copijs ad obsidendam Iuliobonam in Pannoniam erat venturus, cum quingenta millia armatorum parari dicerētur. quòd non de aliqua re leui tractabatur, sed de vrbe amplissima domicilio Imperij ac metropoli eius regionis, qua capta iamiam omnibus finitimis vrbibus atque oppidis atrocissimum & sempiternum bellum imminebat. Agi enim in præsenti non tantum de Iuliobonæ captiuitate, quantum de regno totius Pannoniæ superioris & inferioris, de quorū salute actum esset necessario Iuliobona subiugata. Agi de finitimis vrbibus. Agi de totius Germanię denique libertate, de religione, de facultatibus, de laribus ac focis singulorum. Præstare opem ferre dum hostis adhuc procul abest ab horū principū finibus, quàm expectare vt de suis quisq; dimicare cogeretur. Quę quidē calamitas omnib. Germanis principibus esset expectanda, si Iuliobona per inopiam subsidiorum in potestatem hostium venisset. Rogat hos omnes postremo vt obliteratis ex animo mutuis simultatibus ad extinguendum & auertendum commune incendium omnes concordibus sententijs accederent, cum hoc periculum facile posset ob suam atrocitatem omnes priuatas discordias iure consopire. His ita à Cæsare propositis Dux vindeliciæ Cæsaris nomine hasce conditiones proponit suæ petitionis.

Petitiones Cęsaris i comitijs Augustanis.

Vt hæreses omnes euellantur in pacis conditionibus contentæ, & quæ paci ipsi viderentur aduersari. Vt auxilia ad Imperij conseruationem aduersus communem hostem fierent quadraginta peditum octo equitum millium in octo menses: quorum auxiliorum postea dimidium in sex menses concessum est in sex annos, quæ auxilia intelligeretur pecunia postmodo dissoluenda in stipendia ab ipso Cæsare pro opportunitate bellorum. Vt ageretur de reformanda Cæsarea camera Neomagi, vtque ea obseruarētur quæ forent instituta. Vt statuta monetarum curarentur seruari, & pax publica inter vniuersos Germanos. Vt controuersiæ quorundam principum de præcedentia componerentur. Vt imperaretur Finalis colonis, qui populi sunt regionis Aemiliæ Cæsaris nomine vt arma deponerent, ad quod negotium vnus è consiliarijs cum præfecto Tridentino mitteretur. Imperatum est etiam Cæsaris & comitiorum nomine Danię, Sueuorumq; regibus sub grauissimis pęnis vt arma deponerent, atque omnibus imperatum est ne ferrent subsidia.

Edictum Cęsaris regibus obnūtiatum irā excitat.

Suetię rex, qui sese Cęsaris arbitrio obtemperaturum promiserat, vbi acquieuisset tentassetque discordias componere percepto illo mandato, obliterat ex animo omnem opinionem compositionis, quare ambo ad maiores bellicos apparatus faciendos animum conuertunt. Carolus Cęsaris frater archidux Possonij, quod est oppidum Pannonię, hac ipsa de causa habet comitia, in quibus Pannones non solùm omne genus auxilij Cęsari promittunt, verum etiam seipsos vltro venturos ad illud bellum profitebantur; si Cęsar, aut aliquis è fratribus aduentaret.

Iuliobonæ comitia.

Postea itum est Iuliobonam ad comitia, in quibus decretum est vt pro singulis domibus singulatim totidem floreni, quod est genus pecunię, dissoluerentur in sumptus bellicos. Vt quicunque esset nobilis, cuiusque prouentus accederet saltem ad centum florenos, ille suis sumptibus equum alere teneretur in bellicam opportunitatem. Vt operę Iuliobonam mitterentur ad extruēdas munitiones. Vt nemo seruum caperet, cuius ratio anteactę vitę esset ignota, nisi prioris domini accepto testimonio. Vt è singulis familijs quintus, decimus, trigesimus ad bellum exiret. Vetitum est in omnibus Austrię, Marcomanorum, Pannonumque finibus, nequis externa stipendia mereretur.

Edictum de annonæ.

Fit edictum Iuliobonę vt omnes sibi annonam in annum compararent, quod qui facere non posset, excederet ex vrbe. solutis Augustanis comitijs concessę sunt cum magnifica pompa, vt fieri consueuit per huiusmodi opportunitates, inuestiturę suorum principatuum Germanis principibus.

Inuestituræ cōcessę Germanis.

Accesserant & legationes Heluetiorum ad confirmanda priuilegia. & post modo subditi marchionis finalis, qui instabant Cæsari vt à marchionis imperio liberarentur. accessit & Gulielmus Gonzaga Dux Mantuanus, & paulopost Emanuel Philibertus dux Allobrogum ad offerenda Cæsari auxilia, & petentes vt decideretur controuersia, quam habebant de Casalis & Montisferrati principatu. sed quoniam de religione controuersia nimis esset difficilis, & quę difficultates huiusmodi temporum non postularet, res dilata est in aliam meliorem occasionem, iussaq; sunt arma & copiæ ad instans bellum comparari.

Canisia munita.

Quæ dum agerentur in Augustanis comitijs, Canisia oppidum Pannoniæ distans à Metubarri circiter triginta milliaria summa diligentia munitur. Illi muniendæ præerat dux quidam cum octingentis peditibus Pannonibus, à quo non procul distabat filius Serini comitis cum magna & expeditissima ala equitum. Solimanus item Byzantij apparatus bellicos singulari diligentia procurare. omnesquotquot commodè posset non solum terrestres copias, sed etiam ingentem classem instruere. vndique remiges Byzantium & in minorem Asiam acciri iubere.

bere. supremæ antoritatis purpuratus instare artificibus in nauali cum purpurato rebus maritimis præfecto. Nam Solimanus non erat nisi instructa classe Byzantio exiturus. nauim actuariam & duas mahonas campestribus tormentis currulibus, & multo ferro laborato ad multa artificia, & globis ferreis, & aliis bellicis apparatibus onerātur, quę per Danubium ad castra conueherentur. Iubentur omnia Turcica nauigia bellica per Danubium nauigantia Taurumnum conuenire. conceditur licentia Ianizzeris de more per has opportunitates, vt equos capiant vbicunque inuenerint. Solimanus iubet proponi suspendii supplicium nisi omnes copię conueniāt Byzantium ad septimū Cal. Maii. iubet quantum fieri possit copiarum Georgianorum conuenire, qui sunt populi agrestes sane feroces Armenię finitimi. Iubetur Ferratus purpuratus Curtensis castra cum Transyluano cōiungere. Schander purpuratus præficitur Byzantio. Selimus simulato metu & trepidatione ob bellicos motus regis Persarum in iis finibus cum quadraginta millibus equitum relinqui procurat cum imperio rerum bellicarum ad illos fines tutandos. Mahometus vir callidus & gnarus qui essent domestici & participes consuetudinis imperatoriæ, cum omnia prope sint venalia apud Turcas, quamuis putabatur fore priuatus à præfectura Nicomedię, tamen per largitiones purpuratis & Solimano sibi conciliatis sufficitur in Memphiticam præfecturam: qui vt studere rebus imperatoris, videretur, deosque ipsi imperatori conciliare propitios, cum iubeat lex Turcas omnes à vino abstinere, vt dictum est, curauit ibi vt omnia vasa vinaria infringerentur, pręter illa quæ essent in cornu Byzantii si qua reliqua essent inuenta. atque nequid contra leges suas sacras commissum diuinam indignationem prouocaret in Turcas, proponit capitale supplicium denuo vinum bibentibus vbique præterquam in cornu Byzantii: sed quia mortuo Valettano magistro militiæ atque ordinis Melitensis viro summę virtutis, vt diximus, suffectus fuerat Petrus Montius vir Gallus, ille singulari vigilantia curat Melitæ munitiones instaurari; quia verebatur ne tota vis belli Turcici in illam insulam conuerteretur, quamuis appareret minari Pannoniæ finibus, Vrbs vetus Melita destituta est, atq; noua extructa in eo dorso quod protēditur erga Diui Hermetis munitionem cū vtrinque mari claudatur, neque esset nisi per longum pontem accessibilis. quæ propè inexpugnabilis videri possit. inuentus est fons aquæ dulcis in iaciendis fundamentis sane abundantissimus. contulerunt multam pecuniam in sumptus munitionis Pontifex, & Philippus rex & Lusitanus, cum sit validissimum propugnaculum nunc habendum Christianorum aduersus barbaras & immanes nationes. & quoniā in terra Florida vocata, munitionem Baomam Galli possidebant ad tria millia passuum distantē à mari, ibi duo erāt tribuni Galli, qui regioni imperabāt Laudamirus & Io. Ribaultus, illi quia regio fertilissima & salubris visa esset, decernunt communi consilio coloniam eo deducere, quamobrem Ribaultus, & regulus hoc cōsilio traiecit in Galliā relictis omnibus Landomiro p̄sidiis. obtinet à Gallo Rege posse deducere coloniam in quam ascripti sunt & capitis condemnati, & qui ob es alienum solum verterent, & milites, & artifices variarum artium, qui omnes ad Dioppam, is est portus Hormaniæ, septem ingentia nauigia conscendunt, erant ad quinque millia hominum & pueri ac fęminæ & tormenta, qui cum ad Cal. Iunias conscendissent idibus sextilis ferè in insulam perueniūt. magna exceptæ sunt cum lętitię significatione, atque cum è quatuor omnia exportata fuissent, tria iussa sunt ad fluuium nauigare, ad quæ vbi accessissent forte quinque Hispana nauigia per simulationem amicitiæ, ac lenitatem verborum, & obscuram noctem repente Gallicana nihil tale expectantia tormentorum globis petunt. sed cum fuga vix possent Galli seruari tanta exorta est repente tempestas maris vt Hispani magis de vita quam de insequendo Gallo cogitare coacti sint. disrupta sunt tamen Gallica nauigia & Ribaultus cū suis qui erant ferè octingēti seruatus ex vndis ad munitionem contendit. cum ad fluuium Delphinum nomine accessisset rapidum & amplum, vix eū inuentis lintribus traiecit, missis prius duobus nuntiis ad vlteriorem ripam, vbi erant ad centum & viginti Hispani armati, rogatum vti tantarum miseriarum Christianorum misereantur, quos placide traiicere paterentur. Hispani data fide hos sinunt traiicere inermes & afflictos. at vbi traiecissent omnes per summam perfidiam & crudelitatem sunt trucidati. vnum fuisse reliquum dicunt Christophorum Bertonem qui parum credens Hispanorum fidei noluit se credere aut fluuiū transire, qui vidit in vlteriore ripa illos & trucidari, & abscissa capita sarissis insixa extolli tanquam honorificentissima trophæa, quod vbi rediisset Diepam Normaniæ non sine lacrymis narrauit. per idem fere tempus Monluchius regulus eius filius, qui erat cum potestate proregia in Sequanis captus desiderio amplianda regiæ ditionis in nouis Indiis ad occasum collectis mille & ducentis Gallis communibus viribus cum fratre & regulo Pompadorio tria insignis magnitudinis nauigia armat multis & bellicis tormentis & bellico apparatu, multumque commeatum imponit. captum est iter Grineam versus, sed post multorum dierum nauigationem ita inuasit perturbauitque maris tempestas, vt ad Maderam denique peruentum sit. vbi maxima copia cannarum sacchari nascitur, quod etiam vulgus Maderę vocat. peruenit huc Monluchius eò consilio vt ad Guineam penetraret ad litora oceani Aethiopiam versus, quæ est sub zona terrida. eò putat se posse facere descensionem & aquari pro amicitia Gallorum cum lusitanis, quare illud petitum mittit. at Lusitani pro responso arma capiunt, glandiumq; frequenti procella vulnerant. illam iniuriam, vel potius insolentiam Monluchius non ęquo animo ferendum ratus eductis suis copiis in vrbem vnde egressi fuerant Lusitani progreditur ad eam expugnandum. egressos ciues iubetur frater per aliud iter a tergo adoriri cum pugnam iniissent, quare circumuenti à Gallis ad vnum ferè trucidantur. extractis deinde tormentis vrbs concussa captaq; est, & vniuersa insula in potestatem Gallorum redacta. sed cum Monluchius glande transfixus paucos post dies decessisset, reliqui Galli de vlteriore nauigatione minime solliciti in patriam mœsti reuertuntur. Transyluanus, qui hortatus fuerat Solimanum

num

Solimani apparatus bellici.

Omnia venalia apud Turcas.

Mahometti artes.

Vinū vetitū.

num ad illam expeditionem, sciebatque illum esse venturum, non modo faciebat ingentes bellicos apparatus dum fierent Augustana comitia, verum etiam sollicitabat per literas animos Pannonium ad suas partes amplexandas, qui etiam ad omnes ordines literas dedit huiusmodi; Ioãnes secundus Dei gratia electus Hũgariæ, Dalmatiæ, Croatiæ &c. Rex. Præstabiles, magnifici, egregii nobiles nobis sincere dilectus salutem, & gratiæ nostræ erga vos beneuolam oblationem. Potentissimus Imperator Turcarum benefactor noster clementissimus per literas per præstantem Guisnm & legatorem suum proximè terio nobis mandauit vt vniuersos status & ordines regni Hungariæ ad fidem & obsequentiam nobis præstandam beneuole hortaremur. Pergratum enim sibi videri si mutuam inter se Hungari concordiam amplecterentur, & eam constanter fouerent, ac obsequẽtiam in nos paribus notis contestarentur. Inde enim afflicti regni Hungariç publica conseruatio & statuum & omnium ordinum quies, & tuta cuique in suis sedibus permansionem regeret. neque magnitudo illius totes instituere copias militum, phalanges conscribere ad bellum, expeditionem tantis sumptibus mouere, nec tam laboriosa, tamque longa itinera suscipere cogeretur. Mandat autem magnitudo illius resipientiam mature fieri oportere, antequam ipse in persona sua citra fines Hungariæ cum suis copiis penetret, ne dum Cæsaris persona mouerit, & vires illius intra viscera regni cursitabunt, frustra salutem meditentur. Nos igitur pro functione nostra & propensa beneuolentia, qua in publicum bonum afficimur & Hungaros nostros tueri, ac ruinam publicam propulsare nitimur de mandato benigno ipsius Imperatoris potentissimi respondere volentes hortamur clementer & officiose vniuersos & singulos ordines & status ac vniuersitatem quoque nobilium ipsius comitatus vestri, vt tanta dei benignitate, vt par est propensa, quam per summum monarcham toto orbe potentissimum vobis offerre dignamur. simul etiam bonum publicum & conseruationem regni, personarum vestrarum, liberorum, familiæ, & cunctorum ad vos pertinentium, Tutam item & securam in sedibus vestris quietem ob oculos habentes tam tandem resipiscite. capessite tempestiuè nobiscum remp. & dum licet liberis vestris factisque rebus communis patriç succurrere, eam ab imminentibus potentissimi principis copijs obsequentia & fide vestra erga nos propugnare, hostilia bellorum molimina & iniurias barbaricas euitare satagite. Quantum ad nos, solitamque clementiam nostram erga vos attinet, dabitur opera ne vel hoc tempore nostri dissimiles iudicemur, Immo quoque apud potentissimum imperatorem nostrum, patriæ vestrum, & afflicti regni nostri Hungariç salutem totis viribus promouere firmareque studebimus, nihil præter mittentes, quod ad concordiam Christianorum, & patriç subditorum suorum amatoris principis munus attinere censebitur. cum autem certę ac arduæ causę instent, de quibus vos cum fidelibus nostris dominis regnicolis conferre & decernere oporteat, ob hoc cõmunicatis consilii cũ dominis consiliariis, aliisque præstantibus viris nobiscum existẽtibus statuimus fidelibus nostris dominis regnicolis Hungariæ, & vniuersitati trium nationum Transyluanicarum ad dominicam reminiscere nunc venturũ in oppido nostro Thorda partialia comitia indicere, & ex vsu publico de cunctis negotiis imminẽtibus deliberare, ac vt sumptibus parceretur, de singulis comitatibus quatuor præstantes viros cum plena informatione eo transmittendos esse. proinde vos harum serie beneuolè hortamur vt visis præsentibus statim potiores personas, fratresque vestros ex illo comitatu deligere, & eos ad præscriptam dominicam reminiscere cum plena instructione & autoritate concludendi ad ipsa comitia Thordam mittere debeatis. cum quibus præsentibus ibidem, alijsq; nostris fidelibus regnicolis de instantibus, & per necessarijs regni nostri rebus & negotijs pro dignitate nostra & conseruatione regni nostri vtiliter conferre & decernere queamus. Secus igitur patriæ conseruationi consulere volentes non feceritis. datæ in ciuitate nostra Alba Iulia anno. 1566. Sic enim Ioãnes à Solimano rex appellatus Pannoniæ cum ad pedes Solimani confugisset, opemq; implorasset quod esset è regno electus, per literas primum tentauit animos Pannonum ad se in regnum accipiendum adhortans & impellens. Nam Solimanus partim vt deleret anni superioris infamiam contractã ex insula Melita frustra tentata præter fortunam Turcicam multorum annorum felicissimam, partim quia Maximilianus delectus Imperator statim illi tributum a Ferdinando concedi solitũ dare negasset iratus, nam inter arma illud poscebatur, partim quod sollicitabatur Ioannis Regis supplicis lacrymis, Regis & amici appellari, cuius Cæsar præter alia castella Rispiam citra Danubium & Tattam extimas munitiones extorserat, & iam ad obsidionem Strigoniæ se accingebat, cum non sit Ottomanicæ consuetudinis vel dignitatis quenquam deserere, qui semel in fidem, amicitiamque acceptus fuerit, ita arma mouebat. Ad illud etiam bellum incitabatur Solimanus à suis proceribus, qui se aliquam dignitatem assecuturos sperabant, cum nemo differat à cæteris inter Turcas, nisi differentiã faciat spectata virtus, ac dignitas per virtutem bellicam acquisita. illarum literarum Ioannis Regis cum rumor ad Suendium peruenisset, exemplaque fuissent allata, ad vniuersos proceres Pannones literas conscribit. Prohibet Cæsaris nomine nequis ad illa comitia accedat, aut mittat, omniaq; commercia cum Transyluano deuitari iubet sub pęna lęsę maiestatis, & iacturę omnium bonorũ: atque literæ Suendij fuerunt huiusmodi: Egregij domini amici honorandi, salutem & omnem beneuolentiam. Iam è plerisque comitatibus sunt ad nos missę literę principis Transyluaniæ plenæ speciosis prætextibus & fucis, quibus conabatur fideles subditos sacrę Cæsareæ regięque maiestatis terrere. Quasi videlicet Turcarum Imperator de Hungarorum salute & conseruatione esset sollicitus, cum iam a centum annis ille & sui præcessores nihil magis elaborauerint, quam vt præstantissimum hoc regnum funditus euerterent tam vi & armis, quam internis insidijs & dolosis practicis. Et quamquam non dubitamus vos huiusmodi imposturas pro vestra fide & prudentia, & pro magnitudine imminentis periculi facile considerare, & detegere posse, tamen etiam hisce nostris lite-

Literæ trãsyluani.

Causæ Solimanũ adhortates ad bellũ Pannonicum.

Literę Suendij.

ris vos monendos duximus vobis significantes quòd Cæsarea Maiestas hactenus nihil magis quàm pacem cum Turcis & præcipuè Transyluano quæsiuerit, quæ etiam cum Turcis constitisset, nisi calumniis & peruersis instigationibus prædicti principis Transyluaniæ fuisset impedita, cum tamen sua Maiestas etiam hac hyeme tanta seueritate inducias seruari voluerit, & expugnationem negligere, ut communi tranquillitati huius afflicti regni post habendam duxerit. Interim tamen si pax non poterit habere locum, pro qua etiam nunc tractatio cum Turcis intercedit, non dubitare debetis quòd sua Maiestas res suas & protectionem suorum fidelium subditorum negliget, neque illi auxilia & vires Imperii, & multorum aliorum principum Chistianorum deerunt. itaque bono animo & confidenti vos esse conuenit, & de vestra fidelitate & bono studio erga principem & patriam communem carissimam nihil remittere. eumq; iustum bellum ac necessarium geramus, atque pro religione, aris, & focis pugnemus, omnino confidendum est Dei potentis nobis auxilium non defuturum, & manebunt sectatores Turcarum & autores horum malorum suæ pœnæ, sicut omnes qui hactenus Turcarum armis & auxilio sunt confisi, mirabilem tandem exitum habuerũt. omnino autem ex parte Cæsaris vobis mundamus, vt cum principe Transyluaniæ nullam communicationem habere, nec ad congregationem illius mittere debeatis. nam alioquin etiam pœna infidelitatis vobis inurenda, & suo tempore haud dubia sustinenda esset. Secus, non facturi bene valete. datum ex Hunguare quarto die martii anno. 1566. sacræ cæsareæ regiæq; Maiestatis capitaneus supremus, & consiliarius Lazarus Suendius. Quæ dum fiunt in Pannonia, Moschouitæ perpetuis incursionibus Liuonum ac Lituanorum fines deuastant, qui suas querelas ad Sigismundum Poloniæ regem deferentes vltro promittunt triginta millia peditum, & quadringenta millia florenorum, si ipse velit ad bellum aduersus Moschouitas exire, fortunamq; belli experiri, vt aliquo pacto perpetuis finitimorum hostium molestiis liberarẽtur. in Italia Pontifex quia verebatur ne Turcica classis Melitam insulam denuo inuaderet, colligit conscribitq; Romæ tria millia peditum ad præsidia eius insulæ; sed postea cum nuntiarum esset Solimanum classem eò non esse missurum, ne loca bellicis apparatibus munita exinaniret, Pialimq; cum octoginta triremibus exiturum ad infestanda Calabriæ, Apuliæ, Hetruriæ, Liguriæq; litora, & ad insulas vsque Baleares, pedites illi sunt dimissi. Pontifex animum deinde conuertit ad res vrbanas. condemnationem Carafarum rescindit. reuocat quæ aduersus illos à Pio Quarto facta fuerant. iubet Carafica insignia erigi, vbi fuerant deuastata. imperat reuocationem fieri sententiæ & condemnationis, sed ex ea parte tantum qua videbatur infamia in innocentes aut posteros redundare. quam suam sententiam iubet in marmore incisam publicè exponi. quod quidẽ rectè fieri visum est à tam pio pontifice præsertim. non enim fieri potest vt in ampla quamuis vt nobilissima familia, omnes sint viri boni, neque tamen cõuenit scelestorum errores in viros bonos Carafas immeritos redundare: cũ fieri possit in vna quaque familia, vt multi sint viri illustres, quorum splendorem & gloriam vnus impurus nõ potest obscurare. Fuerunt autem huiusmodi, quæ carafę purpurato obiiciebantur crimina; Quod scelestè vixisset uel antequam esset in senatum purpuratorum antistitum cooptatus. Quod Beneuẽti, quę vrbs est Hirpinorum, ob trecentos Philippæos flagitium commisisset nefandum. Quod improbè vixisset purpuratus. Quod in Dominicum virum è clarissima Maximorum familia immane scelus commisisset. Quod Fumantiũ sutorem & Marcellũ Capeccium trucidãdos curauerit Quod autor extitisset & consultor vt vxor Palianii Ducis cum fetu necaretur. Quod multos viros innocẽtes per sũmã iniuriã vinctos & pro precio ad transtra trahi iussisset. Quod autor belli & disturbarũ inducia rũ inter Hispanos & Gallos per Pontificem fuisset. Quod Pontificem & Gallorum regem fraude circumuenisset, vt exercitus duceretur in Italiam: Quod procurauerit Pontificem & Card. designari nouos viuente adhuc Pontifice. Quod studeret ciuitates ab apostolica sede alienari, Bononiam, Rauennam, Veranum, Cẽtumcellas, Perusiam, Nepetam, & Fesceniam oppidum, sine ciuitatem Castellanam: Quod institerit Turcicæ classi vt veniret ad deuastationem Italiæ. quod hęreticis fidem dederit te complexurum illorum partes aduersus Cæsarem. Quod stipendia militibus pontificiis subtraxerit. Quod falsas mendacesque rationes in ærarium pontificium detulerit. Quod pacem fieri vetuerit, neque tulerit ad Pontificem oblatas ab Hispano rege conditiones. Quod Pontificem deceperit, cum inscio pontifice proprio nomine negotiatus sit eum Hispanis atque Palianum & principatum promiserit Philippo Regi. Quod vel profugus ab vrbe cõditiones has pertractauerit contra pontificis sententiam atque ipso pontifice inscio, procurraritque ne id scire posset põtifex. Quod cum ministris Cæsareis de criminibus transegerit initio pontificatus Pauli Quarti, vt Paulum in Cęsarem ministrosque Cęsareos incitaret. Quod falsos testes induxerit, & post dicta testimonia curarit vt caputillis per iudicia abscõnderetur. Quod de quibusdam criminationibus transegerit Gallesij cum pontifice aduersus M. Ant. Columnam & Dominicum Maximum. Neque vero multo minora fuerant quæ obiecta fuerant crimina Neapolitano Card. Quod pecuniam, horologia, supellectilia preciosa viuenti Paulo Quarto & post mortem surripuisset, cuius domi multa inuẽta sunt. Quod cum monitorium factum fuisset publicè siquis haberet pontificiam supellectilem illam aperiret sub grauissimis pęnis, non modo non reuelauit, sed etiam alios volẽtes id facere deterruit, qua re incidit in pęnas monitorii. Quod schedulam falsam ostenderit, per quam instituebatur diploma fieri, quod consignatum fuit sub annulo pontifici surrepto inscio pontifice. Quod iniunxerit sigillum pontificis cuidam concessioni spoliorum ad gratiam purpurati Pisarum inscio pontifice, quodie pontifex perierat. Quod die mortis supplicantia scripta consignauerit, vacantiaque munia concesserit per propriam subscriptionem suis seruis, cum tamen pontifex suspẽsiones misisset, vt ea suis domesticis assignaret. Quod eius domi libri interdicti & hęretici inuenti sint. Quod induxerit legatum

Liuonũ & lituanorũ pro missa Polonorum regi contra Moschouitas.

Carafeę familię infamia deleta.

Carafę purpurato crimina obiecta.

Card. Neapolitano crimina obiecta.

tum pontificium contraria referre atque iussus fuerat Philippo Regi de rebus publicis. Quod conscius conditionum factarum cum Carolo Carafa quondam purpurato legationem pōtificiam induxerit, ne illas pontifici reuelaret. Quod mortem vxoris ducis Palianū prægnantis vna cum Ioanne Nepetensi & eius marito celerius committi curarit. Sed illud reuocatum est à pontifice ad delēdam infamiam Carafarum, propterea quòd ipse à Carafa fuisset in senatū cooptatus, purpureoque galero insignitus. mox ad hæreticam prauitatem inquirendam, & tāquam noxium malignumque humorem ab ecclesia tollendam se conuertit. quod cum Romæ curaretur, nuntiantur exules, qui multa damna Asculo intulerant adeo creuisse adeoque auctam esse illorum audaciā propter impunitatē, vt multa castella occupauerint, quæ cædibus & direptionibus populati essent. nā multi malefici homines vel non exules spe prædæ in exulum castra quotidie accedebant. Illud malum ne diutius serperet latius, vir strenuus & rerum bellicarum peritissimus Torquatus Comes ciuis Romanus missus est cum summo imperio illius expeditionis ad eam pestem conuellendam. Torquatus collectis mille & quingentis peditibus, & non parua ala leuiorum equitum contendit ad frenandā exulum temeritatem, regionemque liberandam. eò cū copiis profectus incredibili celeritate res exulum affligit. minutis prælijs pugnatur. in angustum reducit. commisso cum his prælio partem trucidat, partem cogit fuga salutē sibi procurare, & in longinquas regiones profugere. Sic non modo metu regionem liberat, verumetiam omnem spem reditus exulibus intercludit. omnem incolarum molestiam deleuit. His de medio sublatis vt æquitatis officia exercerentur, & quisque pro dignitate iura consequeretur, neque cuiquam propter imbecillitatem aut inopiam fieret iniuria, Pontifex statuit omnibus ferijs publicè pauperibus tantum audientiam concedere, quibus diebus nemo vel publicus vel priuatus nobilis aut insignior ad pontificem admittebatur. Ibi sedere immobilis ad horas decem plerunque consueuit, sæpius pronus ad audiendos loquentium sermones. Atque hæc causa fuit vt omnes iniuriæ tanquam nubes ab Aquilone dispellerentur. quas quisque tāquam ad aures eius pontificis venturas deuitabat, qui multa seueritate vtebatur. Sic vel coacta nata est inter omnis conditionis ciues innocentia & concordia. Quare facile apparuit in vnius principis sapientia, moderatione, rectoque consilio positam esse omnium gentium, populorumque subditorum vniuersam felicitatem; cum optima principum summorumque magistratuum institutio, optima sit lex & viua & maximè efficax ratio ad ciues rectè instituendos. Nam summi magistratus & reges vel cum omnium subditorum felicitate sapiunt, vel per suas, alienasque calamitates & ruinas desipiunt: quoniam iniusti aut imperiti principes earum rerum, quas scire oportet, non solum subditorum populorum odia in se conuertunt tanquam Cæcias nubes, verum etiam diuinam Dei indignationem. Cum verò legationes ab Alexandria Palearia Romam gratulatum conuenissent pro fausta sui pontificis electione, per eas multis precibus impetratur denique vt pontificis nepos eiusdem nominis in sacrorum patrum purpuratorum senatum cooptetur, quem suo galero insigniuit. cum animaduerteret eum magistratum, qui nulli reddendæ rationi suarum administrationum sit ob noxius, absolutissimam & nefariam esse tyrannidem, renouat edictum Pii secūdi, decernitque vt omnes Romani magistratus syndicatui subiiciantur. Neptem in matrimonium dedit postea cum dote duorum millium nummum. nam initio pontificatus visus est omnes diuitias ridiculas censere, & tanquam picturas aut ludicra, quæ nihil omnino conferrent hominibus ad probitatē ac animi magnitudinem, præter illud quod ad necessarios vsus vitæ requiritur, quod sanè est per exiguum quiddam. nam quibus mediocres opes non sufficiunt, neque amplissimæ quidem satis vnquam facient, cum pro diuitiis & opulentia semper fere curæ & sollicitudines & animi perturbationes & desiderium ampliandi & timor amittendi augeatur. Noluit nepotibus fratribus recentis Card. opulentissimas mulieres nubere, ne pro diuitiis cogerentur paulopost seruire superbis vxoribus; quoniam vix paucæ commodè sunt & sine controuersia nuptiæ, quæ fiunt inter pares, nedum inter plurimum differentes. In Insubria interea aucta est mira quædam publicorum latronum & crassatorum copia atque crudelitas, cum multi Mediolani clam trucidarentur, neque sciretur causa cur quisquam horum, aut à quo fuisset occisus. Sed tamen senatus Mediolanensis, & Gabrielis Cuevæ præfecti diligentia efficitur vt omnis ea immanitas latronum breui extingueretur, cum diris & inusitatis suppliciis in nonnullos sit animaduersum. At vero in Scotia, quod regnum est in mari Atlantico, diuiditurque à Britannia flumine Tuedo, magni excitantur tumultus de religione, cum magna pars procerum eius regni grauiter ferrent reginæ catholicæ fœminæ imperium, atque cuperent Iacobum spurium suis moribus informare, præficereque cum imperio. erant coniurationis principes opibus, potentia, autoritate insignes Montonus olim regius consiliarius ac Reuenus Linzeus; qui comitiorum tempore cum iam finis instaret, quæ habebantur Alatis Castris de rebus Scotensibus religionis reformandis, multos exules armatos occultant, qui diu exulabant in Britannia rei læsæ maiestatis. Hi sibi adiunctis quibusdam hæreticis qui erant in Scotia, cum per illa comitia regina & spurius nihil sibi timerent ab insidiis, post cœnam in regium cubiculum armati repente irrumpentes reginam & regem spurium cum fœminis regiis adoriuntur. Danidum Cariciolum à secretis profugientem quasi auxilii causa ad statuam antiqui principis per vim & violentis manibus diuellunt, ante foresque regii cubiculi extractum crudelissimè trucidant tot vulneribus, quot essent, qui irruperant. omnes enim hi flagitiosi homines studuerunt se pari scelere contaminare, & in eodem sanguine manus intingere. fuerunt enim quadringenti, qui accepto regio pugione quamuis mortuum illum confoderint, cum sibi turpe esse quisque putaret, si expers fuisset eius cędis. Boduellus, Hunthæus. Atellus amici ac ministri regii in pari periculo constituti viso furore consceleratorum, sese funibus è fenestra demittunt, atque

Asculi exules profligati à Torquato Comite.

Audiētia pauperibus concessa.

Principis bonitas quanti sit.

Syndicatus institutus.

Auaritiæ fructus.

Siccarii Mediolani sublati.

Scotiæ seditiones de religione horrendę.

que ita periculum deuitarunt. coniurati cognita horum fuga paulopost supplicium occultantibus minitantur, ac reginam in cubiculum intrudunt. octoginta armatos ad eius custodiam statuunt. biduum clausam tenent. Nihil esculentum admitti iubent priusquam perscrutarentur an in ijs occultaretur quid insidiarum aduersus illos. Regem adolescentulum abducunt. conantur per blanditias & assentationes persuadere ut illorum consiliũ consequeretur. id si fecerit, promittunt futurum esse vt ipse pro regina regnum teneat. sese istud agere multis honestis de causis profitentur. Vt reuocentur ipsi ab exilio, quia grauissimè ferrent patriæ iacturam, & priuationem tam leui de causa, & tam honesta, quia patrię libertatem procurauerint. Vt siquid errasse tamen uisi sint, illud totum peccatum condonetur. Postremo ut interdicatur omnibus sacris petunt, atque exterminentur studiosi antiquę & catholicæ religionis. Istud autem fieri non posse commodè demonstrant, nisi Iacobi ipsius nomine noua comitia indicantur, in quibus adimatur autoritas reginæ, atque illi certus locus pro exilio assignetur. Postea regio Iacobi nomine exclusa regina voce præconis, & tubicinis indicuntur noua comitia. Rescinduntur, antiquantur, & euertuntur vetera instituta spectantia ad religionem. catholicæ religionis studiosi iubentur excedere ex illis finibus, & omnes familiares regii, proposito capitis supplicio non excedentibus. ob hæc tam noua, tam atrocia, tam immania facinora, & instituta senatores studentes regiis partibus paulatim abeunt curiam uacuam deserunt. nouum regem detestantur nolentes affirmare, quia regina fœmina uideretur digna non quæ abdicaretur à regia administratione, sed quæ asciseeretur, si non adesset, ad gubernacula rerum publicarum, & quæ pro suis singularibus uirtutibus immortalitati consecraretur. neque enim fieri potest vllo pacto, vt vir bonus inducatur ad uirum bonum, & innocentem condemnandum ulla vel amicitia uel precibus uel spe propriæ utilitatis, aut qui hoc faciat, vir bonus qui esse poterit? nam profectò tanta coorta est pluribus in locis ob religionem hoc tempore disceptatio, & rixæ, & contentiones in ea insula, vt omnia plena essent controuersiarum, & seminum insignium calamitatum, quæ non minus in principes, quàm in priuatos homines redundarent. eius reginæ mœrorem quidam ęgrè ferebant cum esset propè clausa in carcere. Adaugebat molestiam tempus pariendi quod instabat. Illa cum nouo Regi in memoriam venirent, eum pœnitebat facilitatis timiditatisque suæ. Monet reginam per nuntios, vt suæ saluti consuleret, coniuratos voluisse illum de medio tollere, ac se eandem fortunam denique expectare. Veruntamen è coniuratis non nulli censent reginam grauidam pręsertim in tantis difficultatibus non esse acerbius infestandam, quibus nimis durum uidebatur, si non modo è regno esset eiecta, & è publica administratione, sed etiam si omnia commoda instantis partus tempore inhumaniter eriperentur. Alii uel hac ipsa de causa, quòd grauida esset, arctius obstringendam putabant, quòd immineret a filio etiam post quoddam tempus certissimum periculum. Verumtamen per Regis prudentiam satis fortunatum exitum res habuit. nam quia procurant coniurati antequam regina ablegaretur, Regis subscriptione confirmari conditiones vt sacræ missæ interdicerentur, ille respondit se illud curaturum, sed tamen nihil valiturum vt factum per metum eorum, quorum esset in potestate. Enimuero vt firmiora stabilioraque fierent ea, petit sibi & reginæ formam quandam libertatis concedi; atque vt tutiores securioreque sint animo ambobus imponi custodias corporis & satellitium. se curaturum ne quò regina euadat, sponsoremque offert eius sistendæ, quoties requiratur. coniurati, quo Regem facilius in suam sententiam adducerent, parent eius petitioni, custodiasque tradunt, neque tamen custodijs satis confidunt, sed ipsi etiam vtrosque obseruant. Veruntamen per summam reginæ prudentiam factum est vt ambo paratos equos ad posticum præfecti earum custodiarum cura conscenderint, atque citatis equis prima luce ad arcem munitissimam Dimbarchum peruenerint. coniurati fuga regum, reque ut sese habebat comperta, durissima quæque principibus eius fugæ conscijs minitantur. at Boduellus, Hunthæus, Atellusque proceres primariæ dignitatis, & autoritatis inter illas nationes, deposito metu accitis undiq; copiis ad Reges confluunt, cũ quibus præsidiis reuertunt Edemburgum, unde paulo ante diffugerant. coniurati magnarum rerum spe ita frustrati cum imperium insulæ illis è manibus fuisset ereptum ac diuinitus propè excidisset, quod malis artibus, & per insidias occupauerant, se non posse resistere præsenti fortunæ veriti in Britanniam refugiunt. illi omnes, qui comprehensi sunt, maximis, & extremis suppliciis sunt affecti. regina Britanniæ auditis his motibus tantis, tantaque rerum nouarum mole, quòd captus esset Iacobus, literas dedit ad Scotenses principes cum redirent exules è Britannia, quibus minabatur nisi Iacobo Spurio Scotensi parcitum sit. se misuram exercitum, & eum in regnum restituturam. Decretum fuerat in Augustanis comitiis, præter illud, quòd multi principes seipsos ultro venturos ad eam expeditionem profitebantur, ut principes Imperii hoc anno in menses octo tres Romanas expeditiones concederent. singula autem Romana auxilia siue expeditiones, vt vocant, cum esset integrũ imperium, ac non diminutum, continebant viginti & sex millia peditum, & quinque equitum millia, cum nunc propter ingentem rerum mutationem, debilitatasque vires imperii, tertia pars sit detracta. Hæ expeditiones dictæ sunt Romanæ, quia Romam accedentes Imperatores ad coronationem, eum numerum equitum ac peditum secum comites haberent. at nunc tres expeditiones continent nouem tantum equitum millia, & quinquaginta ac duo peditum, cum antiquitus ad septuaginta, & octo peditum, quindecim equitum millia continerent. concessum est deinde in triennium vna expeditio, & dimidium alterius in sex menses, quo tempore tantum liceret esse subdio propter regionis temperiẽ, Postea Cæsar ad muniẽda oppida animum adiicit, Iulã, Aguã, Toc-

Regina Scotię capta.

Iacobus spurius tentatur ad nouã religionem.

Religio catholica è Scotia eiecta.

Stratagema regis.

Decreta Augustana.

Romana expeditio quid sit.

cam prӕsertim firmis prӕsidiis. Solimanus cum paulo ante pugnatum esset infeliciter à suis copiis in insula Melita præter consuetudinem gloriæ Ottomanicæ, vti diximus, cum semper eius copiæ vel prorsus victrices, vel certe non vacuis manibus redire consueuerint, partim quod cognouisset Florentinas triremes ad subsidia Melitensium cum Hispana classe nauigasse, partim quod vel suspicatus esset, vel etiam factus certior omnia quæ fierent Byzantii per Christianas legationes ad aures principum Christianorum peruenire, statuit quotquot posset probabiliter Christianos ex vrbe Byzantio atque ex vniuerso suo Imperio ablegare. Sed quoniam Albertaccius Albertius, illud est nomen familiæ nobilis Florentiæ, ordinarius orator Florentini Ducis vigilantissimus & acri ingenio videretur in suo principe commonefaciendo, vnde rerum nouarum cognitio in opportuna loca dissereretur, hunc per Mehemetum purpuratum iubet sub pœna captiuitatis intra bimestre spatium è suo imperio excedere, humaniter prorsus & præter barbaricam cõsuetudinem, quod tempus datum est illi ad res suas componendas. ascisci t quadraginta Scytharum millia ad illam expeditionem. Maritimi quoque apparatus fiunt singulari industria, quippe cum iam triremes omnes & remiges essent parati in Cilicia & Byzantii, & panis nauticus in vsum classis tum Byzantii tum etiam in Chalcide Eubææ fieret magno studio. Turcæ in finibus Pannoniæ nullam opportunitatem infestandi hostis prætermittunt. Ainatschenium oppidum absente præfecto, quod per explotatores cognouerant, sub auroram inuadunt, atque admotis scalis repente capiunt. ad vnum oppidanos trucidant. omnia diripiunt. eadem spe & modo Metubarrim adorti summa vigilantia & virtute Nicolai Sirini præfecti repelluntur. pugnatur diu magna vtrinque virtute, ancipiti victoria, quæ tamen denique fuit penes oppidanos, cum multi è Turcis cecidissent in ea pugna. prӕsidia Teutoburgii illa clade audita statim locum deserunt. neque tamen ita sunt repressæ incursiones Turcarum quo minus Bregetium Iulamque vsque ac cætera castella Pannoniæ fierent frequentes, cum eorum copiæ assiduè augerentur. Cæsar idcirco animum conuertit ad bellicos apparatus summa diligentia conficiendos. comitiorum auxilia mitti statim procurrat. alia auit. iubet Philippum Badensem marchionem trecentos equites colligere. Ludouicum Vgnorium mille. Brocardum comitem Oradiensem, Iacobum Caucum, Christophorũ Schellendusium, Georgium Praunensem mille equites singulatim iubet colligere. Gunterum comitem Schborzpurgensem mille ducentos & quinquaginta. Christophorum Liechtensteinum trecentos, Zacchariam Grumbergum mille. & alios præterea duces ac tribunos alios numeros equitum. Fabianum Posenochium quadringentos Prutenos. accessit in castra paulo post dux etiam Mantuanus cum centum & quinquaginta equitibus, & Ghisius cum trecentis, & Augustus Saxonum Dux Gulielmum misit cum quatuor millibus equitum. Dux Ferrariensis obtulit tria millia peditum per Gasparem Lodronium, seque ad illud bellum ipsum etiam venturum. promisit accedere & Vuolfangus Dux & Ricardus cum magna ala equitum. filius item secundus Bauariæ cum magno equitum armatorum globo, multisque etiam Germanorum peditum Regimentis. promisit & Andrianus Balleonus, Prosper Columna, Aurelius Fregosus, Nicolas Pitilianensis regulus cum multis Italis. Episcopus Bregetiensis triginta bellica tormenta Cæsari dono mittit. Artobrigenses trecentos cados plenos pulueris tormentarii. Sic fiebat vt per varia principum, ciuitatumque munera, lintrium ad pontes, annonæ, machinarum bellicarum, tormentorum, omnium bellicorum apparatuum satis abundans copia suppeteret. Nam reliqui ferè omnes Christiani principes auxilia pro viribus subministrarunt, ita vt ad Solimani aduentum ferè centum millia armatorum essent in Cæsarianis castris. Cæsar cum magnis armatorum copiis Iuliobona exit, & ad Bregetium castrametatur in paniriе factis vallis & aggeribus ac fossis militaribus & castrensibus. Imperata sunt instrui & multa nauigia quæ per Danubium nauigarent, quinque phaselli scilicet, octo triremes, ac trecentæ Naiades, quæ nauigia sunt triginta remis impulsa grande tormentum bellicum gestantia. His singulis gubernandis Græci homines præfecti sunt, vt rerum maritimarum periti. At vero neque Belgarum quidem, inferiorisq; Germaniæ fines sine contentionibus fore videbantur, cum ibi quoque acerrimi & acerbissimi belli semina paulatim succrescerent, propter studia seuerioris quæstionis, cum fieri vix possit, vti dicebatur, vt sine aliquo periculo excutiendorum veterum regum fiat mutatio religionis. Istud fiebat, quoniam seueræ quæstionis Hispanæ iugum populi, gentesque omnes Belgarum renuebant, quod erat illis nationibus Philippus rex impositurus. Multi igitur nobiliores proceres, Brederodensisque præsertim vir magnæ autoritatis cum centum & quinquaginta equitibus comitante Ludouico Nansiensi, multisque aliis Bruxellas ingrediuntur. Brederodensis syngraphum Margheritæ Philippi Regis sorori præfectæ Belgicæ administrationi obtulit ducentis iam nobilibus comitantibus atque præsentibus, qui omnes subscriptionibus illud affirmauerant, profitebanturque se velle pro patriæ defensione ac libertate omnibus periculis obiicere. numerus coniuratorum ad huiusmodi defensionem accedebat ad quinque millia hominum, prӕter ciues vniuersarum propè vrbium atque oppidorum. continebatur in illo syngrapho, quod visis decretis factis à Carolo Quinto Imperatore anno quadragesimo post mille & quingentos, cum inferioris Germaniæ regio deuastata ac deserta fuit, quia gentes nollent subiici periculo acerbæ quӕstionis ab ea maiestate institutæ, atque cum nunc denuo Philippus rex eam vellet promulgari, & arctius etiam obseruari, illud ad euersionem eius patriӕ spectare videbatur. Idcirco vt concordiӕ & conseruationis earum regionum studiosi, ac boni subditi suppliciter petunt & rogant vt imminentibus calamitatibus occurratur, quӕ sine sanguine omnino fieri non possent. Petunt idcirco

Ainatschenium opp. captum.

Auxilia Cæsari accedẽtia.

Classis Cæsariana in Danubio.

Quæstio Hispana Belgis proposita. Seditiones Belgij.

vt ea decreta abrogentur, vt tantus terror ex animis eorum populorum, qui iamiam tumultuari apparebant, euelleretur, cum apparerent intersecturi tantę rerum nouitatis consultores & autores, atque Galeotus ex altera parte missus est ad Philippum Regem ad remedium tot lamentationum. Nam profecto prouinciarum præfecti ob spem prædæ proponunt aliquando honesta principibus, cum doli tamen & insidię & spes lucri lateant sub honestate. laudabile est consilium quod sincerum sit & sapiens, alioquin danti & capienti periculosum. Reges insidiarum ignari, optimoque animo inutilia tamen accipiunt consilia & non necessaria propter familiaritatem & credulitatem. quis enim bonus princeps hæreticos, & falsæ religionis autores, & Dei hostes, vt ita dicam, æquo animo ferat in suo regno, si possit sine maximo periculo exterminare? illud sanè accidit in ciuitatum ægritudinibus, quod & in morbis humanorum corporum. Nam quæ laborantia corpora sine certa ratione statim conualent, aut contrà, præter rationem repente grauantur, parum credulitatis merentur; sic seditiones quæ leui de causa excitantur, facile cessant. aut vbi de rebus maximis consurgunt; non est ad interitum per imprudentiam ciuitas impellenda, sed placidè & sensim ad sanitatem reducenda. quis enim acutissimis morbis certa remedia adhibuerit, cum neque mors neque vita certa in ijs statuatur, ac non magnopere sit de salute sollicitus? Principes coniurationis huiusce ac fœderationis fuerunt Batauorum principes Brederodensis & Vienius, regulus Calemburgensis, Bergensis, Masfeltius, Nansiensis, Sicambrorum dux, & Fuarzemburgius.

Seditionum natura.

Factæ sunt per hoc tempus induciæ in sex menses inter Moschouitarum Ducem, Sarmatarumque Regem.

Inducię Poloni & moschouitę.

at Solimanus classis instructæ præfectum Pialim ad occupandam Chium mittit ex itinere, quæ insula est maris Aegæi adiacens Ioniæ inter Samum & Lesbum, cum habeat Lesbum ad septentrionem, Samum ad meridiem, ad occasum respiciat Eubæam, ad orientem Erythras & montem Tmolum. Huius ambitus est noningentorum ferè stadiorum.

Chij descriptio.

Causa huiusce voluntatis Solimani fuit, quòd Chij ciues Melitenses commonefecerint de ijs omnibus quæ fierent, pararenturq; Byzantij, quòdque anniuersarium tributum decem millium coronatorum iam biennij debebatur. nam Chios insula ab Andronico Paleologo Imperatore Constantinopolitano donata est antiquitus Genuensibus, & eorum facta colonia, quòd armis Genuensibus adiutus Andronicus Imperium recuperauerit. Sed cum Mahomettus Turcarum Imperator Peloponnesum suo Imperio adiecisset, & Acarnaniæ principatus, & Sinopim, & omnia quæ in Ponto à Christianis principibus possidebantur, classemque ad insulam Mitylenen occupandam appulisset, & multa loca finitima, Chij veriti insulæ quoque suæ captiuitatem coempta ferè libertate à Genuensibus, legationes miserunt ad Mahomettum, polliciti que sunt pacta defensione insulæ decem aureorum coronatorum millia quotannis tributi nomine.

Causæ Chij occupandę.

Chios Tributaria Turcarum quàdo & cur.

Impellebatur etiam Solimanus suorum procerum adhortationibus & propè stimulis, qui cum solita munera non reportarent, egrè ferebant præterea quòd illa insula esset receptaculum omnium mancipiorum Byzantio diffugientium. eius rei non minimam attulerat opportunitatem fortuna ad omnia parum humana consilia plerunque facilitatem præbens, quòd Mahomettus purpuratus cum oratore Chio, qui ordinarius erat Byzantij, conquestus esset sibi mancipium non ville illuc confugisse, quare vel mancipium, vel precium sibi reddi poscebat. orator acceptam pecuniam a Chijs in vsum proprium conuertit, cuius fraudis ignarus Mahomettus vniuersum odium in ciues conuertit, atque ita Solimanum in illos inflammauit, vt iusserit classem eò delatam omnino adiungere Ottomanico imperio, nisi statim daretur tributum. Pialis illuc appellens cum octoginta triremibus non procul ab vrbe stationem habet primo die. Chij vbi primùm classis apparuit, sicuti mos erat, legationes cum muneribus mittunt continuo ad præfectum classis, portumque & omnia classi necessaria liberaliter offerunt. Pialis hos hilari vultu excipit, perhumaniterque complexus inquit se vereri si classis in portum adduceretur, ne turbarentur solennes ceremoniæ, cum celebraretur per illud tempus magna obseruantia solennitas Christianorum. erat enim secundus dies à paschate. Se tamen subiungit humanitatem ciuium non aspernatum cum viginti tantum triremibus portum ingressurum, nisi illud videretur fore ciuibus incommodum.

Pialis stratagema.

Sed enim postridie eius diei vniuersam classem insulæ admouet: tribus in locis iubet haberi stationem cum vnus tantum non esset capax tot nauigiorum. egressus è prætoria naui simulat se animi relaxandi gratia accessisse in Xystum, qui erat in suburbio. conueniunt eò primatij ciues & superiores magistratus Gubernatores, vocantur ad eum de more salutandum. petit paulopost tributum.. contendunt magistratus illud esse Byzantij solutum. Pialis dimissis contentionibus ostendit se illud parum curare. sed post paulo simulat se laborare aliquantulum ex pedibus. paulatim se recipit ad classem. Rogat vrbis præfectum & Gubernatores duodecim vt secum triremem conscendant, quòd esset cum illis imperante Solimano de rebus maximis communicaturus antequam ad infestanda Apulię litora abnauigaret. iam tum Chij sentire cęperunt quantum ruinæ ac malorum immineret illi insulæ patriæ suę, quoniam qui venit ad tyrannum, seruus fit tyranni. sed cum vires classis multo essent superiores, post multas habitas controuersias & sententias in vtranque partem disputatas inter se, decernitur vltro eundum esse, ne tota insula ferro & igni deuastaretur, cum pręsertim serò saperent Phryges. Vix Gubernatores classem conscenderant cum capti sunt, & compedes iniecti. egressus deinde Pialis cum magna Ianizzerorum manu, militariq; turba palatium vrbis sine vlla controuersia occupat. iubet Imperatoria vexilla erigi, quod & in eo palatio fit, & in arce cū magna lætitia suorū sine vlla iniuria insulanorū. fit edictum per præconē ne-

Chios capta.

quis domo exeat, niſi poſtridie mane; quod quiſque faciat ſine vllo metu. per illud ſpatium temporis omnia Chriſtianorum templa ſolo adæquantur, ac ſolum templum Diui Dominici reſeruatum eſt ad Turcicas ceremonias, & ad Turcicum morem informatum, Turcicisque ceremonijs conſecratum. Tum veritus Pialis ne Chriſtianis vndique diffugientibus inſula deſerta relinqueretur, cuſtodias imponit, nequis ſe inconſulto exeat aut abnauiget. inſulani iubētur de more ſubditorum parere Solimani imperatoris præfectis. at vero familias præfecti & Gubernatorum cum nonnullis primarijs imponit quinque triremibus, quas mittit Byzantium, qui omnes poſtmodo in varias regiones fuerunt deportati. relictis ibi firmis præſidijs ipſe magiſtratus conſtituit. ſic patuit, non modo offenſiones, ſed etiam ſuſpiciones magnorum principum eſſe diligenter deuitandas. Neque rurſus auaris & auri cupidis legationes vel publica munia committenda ſunt ad gratiam vel per affinitatem, cum priuatis potius, quàm publicis auara ingenia apta ſint negotijs.

In publicis magnificentia, in priuatis parſimonia laudabilis.

Vt enim priuata parſimonia laudabilis eſt ſine cuiuſquam iniuria, ſic publicis rebus magnificentia & ſplendor & opportuna liberalitas multa publica mala diuertit. quas virtutes qui non recte calluerit abſtinere debet à magiſtratibus, aut repelli, ſin autem cæteros ciues & patriam in apertam perniciē trahūt. claſſis deinde compoſitis rebus Chijs Epidaurū nauigauit, vbi Pialis idē facere ſtatuerat.

Epidauriorū diligentia, in vrbe ſeruanda.

ſed epidaurij ciues viginti tantùm, eosque inermes ſimul admittunt ad res neceſſarias coemendas, cum eſſent iam per alienum periculum cautiores. Illa ſpe deceptus Pialis ad inſulam Tenum nauigat; Tenij, quę vna eſt inſula Cycladū, munus demore mittunt, eſculenta nimirū, quę à Piali renuuntur irato quòd illuc etiam fugientia mancipia ſeruarentur. inde ad inſulam Delum delatus celebrem ob antiquum Apollinis templum & domicilium, poſtridie Tenum repetit. ea re viſa Tenij ſe accingunt ad pugnam. ſed breui nulla re tentata inde recedit. nam ſpe maioris prædæ allectus, quæ videbatur, ſi tardaret poſſe ſubtrahi, Pialis ad Apuliæ litora Calabriæque appellens colonos abducit, & obuia quæque ferro atque igni populatur, omnemque defenſorum induſtriam mira celeritate nauigationis anteuertit.

Tenes inſula & Delus.

Neq; tamen his ſolum incurſionibus vexatur res Chriſtiana, ſed etiam non procul à Calpe infelici pugna afflictata eſt, quoniam vndecim triremes Iulię Cæſareæ ceperunt ad viginti nauigia bellicis apparatibus & multo commeatu onuſta & multis bellicis tormentis, quæ omnia ad Buyzam coloniam aduehebantur, cum fierent ibi apparatus ad expugnationem Iuliæ Cæſareæ. illa iactura tam inſignis quanto mærore Philippum Regem afflixit, tanta lætitia extulit animos Turcarum.

Nauigia à Turcis capta.

Hos tamen terruerant paulo ante illud tempus ſeruata de Cęlo Prodigia inaudita per longiſſimum annorum ſpatium. Nam in Italia tres cometæ inſignes apparuerunt. poſt ſecuta eſt Cęli ſiccitas ingens. hanc magna Romæ inundatio. in vrbe Incidoſia, quæ ſita eſt in mari Euxino non procul à Boſporo & anguſtijs ac faucibus Cimmerijs, & in vniuerſa regione Trapezuntiæ, quę vrbs eſt metropolis Cappadocię, dicuntur viſi fuiſſe tres ſoles ab hora tertia diei Cęlo ſudo ac puriſſimo. ſupra hos ſoles candidus arcus perdurauit per longum ſpatium temporis. ex illis ſolibus vnus receſſit ad orientem, alius ad occaſum, tertius ordinarius proceſſit ad occaſum de more, ſeque demerſit in mare Atlanticum. Poſt biduum hora quarta noctis crux inſignis ſplendoris in Cælo apparuit, & quædam ſtella inuſitati luminis, & luna, quæ omnia pari ſplendore ad diem vſque perdurarunt. Poſſonij rurſus, quæ vrbs eſt, vt diximus, inſignis Pannonię, per meridiem ſtella cępta eſt conſpici, quæ ſolem ſequebatur ab oriente, ſed ſub occaſum euanuit, quę per quatriduum ita apparuit.

Prodigia.

Trapezuntia metropolis cappadocię.

ſed antequam Pialis in Apuliam appelleret, conatus eſt in Cimmerios populos animaduertere, qui frequentibus incurſionibus finitimos Turcas ſæpius infeſtarent, neque dederant tributum. eductis copijs itaque in cimmeriorum regionem propter montium inacceſſibilium propè aſperitatem nullis non modo cæſis, ſed neque viſis quidem hoſtibus imperfecto negotio cogitur recedere.

Pialis exit in Cimmerios populos.

Solimanus interea præmiſſo Partao purpurato, multiſque Sanzacchis cum magna parte copiarum ad Pannonicam expeditionem, iubet Aſiæ minoris purpuratum prætergreſſum Nicopolim vrbem Bithyniæ caſtra ſecum coniungere. Solimano Curtam verſus proficiſcenti Io. Rex Tranſyluaniæ cum multis rhedis & quingentis armatis equitibus obuiam procedit, ac trecentis equitibus ſclopettarijs, qui multa precioſarum gemmarum munera obtulit. Solimanus illis alacri vultu acceptis vbi ad Nicęam Męſiæ ciuitatem perueniſſet, Cibinum vrbem petit à Tranſyluano, vbi purpuratum cum quadraginta millibus peditum eſſet collocaturus, cui pro Cibino Tibiſcum promittit.

Cibinum à Tranſyluano petitur.

Illud cum negare eſſet periculoſum, in poteſtate Tyranni præſertim exiſtenti, concedere difficile ac miſerum; hoſtem nimirum intra tecta admittere, tamen neceſſariò aſſentit petitioni nullo patefacto mœrore. Videtur autem pompa non eſſe ſilentio prætermittenda, qua Solimanus ad vrbem Philippopolim acceſſit, qua etiam ferè ſemper vtuntur Imperatores Turcarum cum exirut ad bellum, quippe cum illa fiat cum inaudita multis magnificentia. Eſt autem Philippopolis vrbs Macedoniæ Thraciam verſus in finibus ſita, quam fluuius peramplus Meſus per medium ferè prætetlabitur, atque is fluuius Thraciam à Macedonia diſterminat. poſtea dictus eſt Marza à quadam virgine, quæ fugiens vim inferre conantem virginitati in fluuium deſiliuit, ac nomen dedit fluuio. Hanc vrbem Philippus Amynię filius Alexandri Macedonis pater extruxit, & de ſuo nomine ſic appellauit. habet hæc vrbs fontem ſupra fluuium amplitudinis ducentorum & quinquaginta paſſuum.

Philippopolis deſcriptio.

Primum igitur omnium muli & equi & Cameli multi ferentes impedimenta per hanc vrbem pertranſeunt, quibus antecedebant non magno ſpatio quinque ianizzerorum millia, multæque agreſtes operę, cumulos terræ exaggerantes quibuſdā relictis interuallis, vt exercitus & impedimēta, quę per multos dies caſtra ſequūtur, viā poſſent cognoſcere. Poſt infinitā propè ſuccedētiū his armatorū & inermiū multitudinē

Pompa Solimani exeuntis ad bellū.

ſuccedunt

ſuccedunt purpuratorum familię, quę apud pila lancearum vexilla parua habent, eaque varia cum inſignibus quique ſuorum dominorum, quorum equi & homines magnificos habent ornatus. Hiſce ſuccedebant cuſtodes viridariorum Solimani cum ſuo præfecto, qui venatorios canes cum auratis integumentis adducebant: hos ſequebantur aucupes. hos equi quinquaginta pulcherrimi, quos ſingulatim homines equis inſidentes alijs ducebant. nam tanta ſequitur caſtra impedimentorum copia, vt omnem propè credulitatem non videntium ſuperet. Turcæ enim non ea ſolum quæ faciunt ad victus neceſſitatem conuehunt in caſtra, ſed etiam quæ ſpectant ad delitias, vt catulos Meliteos, cattos, picas, pſittacos, tanquam in villam ad prædiorumque amænitatem, at non ad cruenta periculorumque plena caſtra proficiſcantur. neque multum diſtat imperatorum Turcarum conſuetudo ab illius Perſæ opulentia, qui fuit cum tam magnifica ſupellectile ab Alexandro ſuperatus. Succedebant hinc manipulorum præfecti Bolucbaſſæ vocati cum criſtis albis ſupra frontem infixis magnis galeis, quæ criſtæ conſtabant è ſubtiliſſimis plumis, circa quas aliæ erant complures variorum colorum. his ſuccedebant eunuchi omnis ætatis imberbes, quibus tres purpurati Feratus, Muſtapha & Acmetus ſuccedebant. poſt hos Mehemetus ſolus, poſt quem primarius Viſir, qui iudex eſt in caſtris. Hunc paruo interuallo ſequebantur centum & quinquaginta Solachi, qui pedites comitantur imperatorem equitantem, atque aſſiſtunt in itinere, cum omnes ſint quingenti. hi criſtas ſuperioribus ſimiles geſtant, figura differentes tamen, cum illi rotundas habeant, hi quadratas: hi à Zona ad genua candidum geſtant operimentum, cothurnoſque albos. acinaces habent & arcus & ſagittas. his, purpuratiſque præcedunt in vrbibus Chiauſi vocati cum clauis ferratis, multitudinem ſummouentes; qui niſi clauis poſſint attingere deſpicientes è feneſtris Imperatorem, ſagittis impetunt; cum imperatorem non liceat è ſuperiore loco impune deſpicere. ſequebatur chiauſos Solimanus pulcherrimo, placidoque inuectus equo: nam quem equum conſcenſurus eſt Imperator, Turcæ præcedente nocte dormire non permittunt, quo vis & ferocitas eius aliquantulum deprimatur. eius equi phaleræ ſunt arte Phrygionica laboratæ: acinax pendet ex ephippio. ingrediens vrbem Philippopolim Solimanus loquebatur cum Ferato Aga, qui pedes eum ſequebatur à dextra; nam Turcæ ſiniſtram partem honoris gratia concedunt, quòd ita liberiores habeantur acinaces. cum ipſo Agà tres alij aderant ianitorum pręfecti. Sequebantur tres adoleſcentuli, qui plurimum gratia valebant apud illum, quorum hic arcum & ſagittas, ille veſtem, ille aquam geſtabat ad lauandum, inter quos & Imperatorem nemo poteſt intercedere. ſequebantur pueri Imperatorij ſepti, quos currus cum ſerico operimento in folia argentea inciſo, quem Henricus Gallorum rex donauerat cum pulcherrimis equis diſcoloribus, vehebatur in eo curru Solimanus in itinere cum Ferato, at vbi propius ſunt vrbes, equum aſcendebat: ſequebantur hunc alii octo currus, quibus ſuccedebat Caſmadèr, qui eſt primarius quæſtorum equo inuectus pulcherrimo cum gemmatis phaleris eunuchus. hunc ſequebantur viginti eunuchi queſtores & magna copia mulorum auro onuſtorum. erant enim equi ducenti & amplius, qui ſingulatim trahebant duos mulos grauatos duobus ſaccis coriaceis, in quibus magna copia ſignati auri & argenti vehebatur. ſequebatur deinde innumerabilis propè multitudo equitum, & ſpachoglani cum multis impedimentis. Solimanus vrbem ipſam pretergreſſus erigi iubet tentorium in ampla planitie ſuo ſepto propinquum in campis Philippicis, vbi Antonius cum Caſſio & Bruto collatis ſignis dimicauit. illud tentorium eſt ad ſepti inſignis vel potius oppidi formam extructum, ita vt pinnas, & palatia, & aulas habeat, cum interius duodecim contineat tentoria, habeatque ambitum fere trium ſtadiorum. ad huius cuſtodiam delecti ſunt ſpachoglani, ad quod munus deſtinantur vbi per ętatem exeunt è ſepto. inter hos & tentorium imperatorium theſaurus humi iacet ſuperſtratis tantum tapetibus, in ſingulíſque angulis tentorij lanceę eriguntur cum caudis equinis variorum colorum. cum tantis pręſidijs & impedimentis iter capiunt, & caſtra ponunt imperatores Turcarum, quos infinita propè armatorum multitudo ſequitur & præcedit. à lateribus Solimanus neminem incedere volebat, quo liberior fieret proſpectus. atque vniuerſa hęc multitudo vbi loci natura patitur, atque frequens eſt, in lunę ſemiplenę formam inſtructa ſolet incedere. in his caſtris pręter eximiam obedientiam, illud etiam mirum viſum eſt, quod eam hominum multitudinem nulla fęmina ſequeretur.

Tentorij imperatorij amplitudo.

Dum Solimanus iter facit ad expeditionem Pannonicam, filius regis Perſarum ratus fieri poſſe vt inter hos bellorum motus potiretur Babylone vrbe antiquiſsima nobiliſsimaque Aſſyrię ſita in ripa fluminis Euphratis, cum animi Turcarũ ad quęuis potius alia bella conuerſi eſſent, ad inſidias moliendas animum adiicit. collectis igitur clam ac paulatim duodecim millibus hominum Georgianorum & exulum maiori ex parte, copias has in quibuſdam vallibus vrbi propinquis, aut certe non multum diſtantibus occultat. ipſe mercatoris habitu paucis comitantibus, nihilq́ue tale ſuſpicantibus Babyloniis ciuibus vrbem ingreditur. Iubet ſenſim quoſdam ſuorum tanquam mercatores vrbem ingredi, qui breui plures mille & quingentis ingreſsi ſunt. erat illis imperatum vt in certum locum ſtatuto tempore conuenirent, cum primum nox aduentaſſet. ſtatuerat enim per noctem pręfectum vrbis & omnes miniſtros obtruncare, vrbem diripere, reſiſtentes trucidare. iuſsi erant illi etiam qui latebant in inſidijs, ad idem tempus adeſſe. ſed quidam exul arbitratus ſe impunitatem pręteritorum ſcelerum & ingentia pręmia pręterea conſecuturum ad vrbem accedens ad clam pręfectum admittitur. rem totam aperit. demonſtrat in quanto periculo & ſalus ipſius & totius ciuitatis verſetur. miſsi ſunt qui accirent auxilia ab Eſdrunę pręfecto, aliorumque finitimorum locorum. Interim ad arma tota vrbe conclamatur. Babylon

Babylon per dolũ tẽtata.

repletur tumultu,arma parantur vbiq; ad defensionem.Esdrunæ præfectus collectis repente quantis potuit viribus,& quas summa celeritas temporis patiebatur, mox coniunctis copiis cum Babylonijs communi consilio in Persas impetum faciunt iamiam vrbem inuasuros atq; instructos: pugnatur acerrimè vtrinq; ita vt diu anceps fuerit victoria. Sed tamen Persæ numero multo inferiores ad extremum victoriam vrbanis copiis concedunt,ac demum multi ceciderunt. Trucidatis nouem millibus suorum Persa vix cum tribus millibus eqnitum in tutum se recipit. Solimanus eo nũtio Philippopolim delato ægerrimè tulit tantarum rerum nonitatem per illud tempus præsertim excitatam esse in illis finibus, vbi hostis esset potentissimus. Iubet omnes equites Asiaticos & Pamphylos inferiora stipendia tribus millibus merentes redire ad illos fines tutandos. Quę dũ geruntur Babylone, Lazarus suendius nullam bene gerendę rei opportunitatem prętermittens Hustum oppidum vltra Danubium obsidet, atq; audito Solimani itinere multo acrius concutit & instat vt potiatur,ne cogeretur accedentibus copiis infecto negotio recedere.At Transyluanię pręfectus vt Suẽdium ab illa obsidione reuocaret & retraheret, tres Sanzacchos in eum educit cum viginti armarorum millibus.castra repente inuadit.atrox sanè prælium committitur. veruntamen tanta fuit virtus cęsarianorum tantus ardor,tantum gloriæ desiderium in ea pugna enituit, vt cęsis pluribus decem millibus hostium turcarum scilicet,Scytharum, & Sarmatarum captus sit præfectus & vnus e sanzacchis.ceciderunt insignes Turcarum duces suendius, Filetus & Sicinus. capta sunt quædam bellica tormenta,& multa vexilla,reliqui se fuga seruarunt.oppido deinde per illam victoriam potitus Suendius castra mouet ad obsidẽdum Filecum.illo quoque oppido capto breui properat ad alia castella occupanda, quibus per famam victoriæ sine multa difficultate captis multos bellicos apparatus colligit,seq; ad obsidendam Vinundriam accingit. Curtensis purpuratus contra cum octo millibus armatorum partim peditum, partim equitum & viginti ac quinque bellicis tormentis Palodam oppidum amęnissimum Pannoniæ obsidet,quæ erant olim delitiæ reginæ Pannoniæ, distatq; à Bregetio circiter triginta millia passuum,neque ita multo plus ab Alba regali. directis tormentis per octo dies assiduè oppidum concutit tanto impetu vt disruptis prostratisque muris vbique defensores arbitrarentur sese in magno periculo versari si conatum expectatent. erat in oppido cum præsidijs Turigeorgius vir Pannonicus singulari virtute & ingenio, qui dum reparationes instituit in locis opportunis saxi frausto impulsi globo ferreo magno ictu è męnibus vulnerat, nõ sine magno vitæ periculo.conualuit tamen breui dum Turcę locum obsident,atque illi validissimis & crebris conatibus munitionem inuadentes singulari defensorum virtute & constantia cum magna clade repelluntur. Turcæ amplioribus tormentis sæpe displosis ita munitionem infregerunt vt oppidani palam arbitrio hostium denique viderentur expositi,cum plures mille & quingentis globis ferreis fuissent contorti. Sed enim accidit præter omnem obsessorum expectationem vt repente obsidio solueretur,oppidumque illud magno periculo sit liberatum.Nam cum pulnerem quadringentorum carrorum lignãtium è longinquo Turcę prospexissent,arbitrati illum puluerem non nisi à confertissima ala equitum posse excitari decernunt anteqnam inuadantur in tutum se recipere.His accedebat quod Turigeorgius multos ignes distantes ab oppido circiter dno millia passuum accendi iusserat,atque duobus millibus peditum,quæ erant præsidia carrorum imperatum fuit vno tempore ad significationem lætitiæ conclamare.Veruntamen iam duodecim Germanorum millia præfecto comite Elfestaino conuenerant Bregetium,qui ad ferendas suppetias Palodæ obsessæ mittebãtur.Sed quoniam iam aduesperasceret,Turcæ tanta trepidatione se recipiunt, vt multos cados pulueris & tormenta & tentoria reliquerint,quo fierent expeditiores ad fugam illa autem omnia cum annona Inuenta in oppidum sunt comportata Turcis ad Albam regalem castrametatis auxilia Palodæ sine controuersia conceduntur, missique sunt postmodo munitionum magistri & architecti, qui oppidum diligenter explorarent an reparationes aptius fierent, vel oppidum euerteretur, & solo ęquaretur.apparuit locus multis de causis non esse deserendus,qui & facile resarciri posset,& plurimum conferret ad res bellicas,quare denuo munitur. Dum ita certatur varijs in locis intra fines Pannoniæ,nuntiatur Solimani aduentus,copiarumque Turcicarum propinqnare,quare patet bellicos apparatus esse maturandos summa diligentia omnia igitur conficiuntur. conueniunt in Pannoniam circiter viginti equitum,sexaginta peditum millia,quæ copiæ missę sunt è comitiorum decreto,& à variis principibus,qui auxilia mittebant.instructæ sunt ad summum circiter trecentæ nasades,quæ ab vtroque latere communitæ essent aduersus sagittas, quarum remiges quoque pugnæ sunt apti.hæc & alia complura nauigia ad morem maritimæ classis nauigabant per Danubinm,qui fluuius est omnium fluniorum Europæ maximus & amplissimus, quibusuis nauigijs tanquam mare nauigabilis, vbi triginta saltem fluuios acceperit, cum plures sexaginta ingrediantur priusqnam in mare prorumpat,qui cum ipso alueum amplissimum communicant.Nascitur hic fluuius primũ in iugis Arnobæ montis è regione Raurici Germaniæ oppidi in finibus Rhetorum, atque per innumeras gentes delapsus defluit per Dacorum regionem, per quam etiam Danubius appellatus est,cum per inferiorem regionem defluens,& per Getas in pontum vsq; vocaretur Ister.erat & Nasadibus & cæteris omnibus nauigijs præfectus cum summo imperio Philippus Filoccus eques ordinis Melitensis vir Aquitanus inpiger & rerum bellecarum gnarus cum tribus millibus armatorum.ad vehuntur Bregetium multa bellica tormenta vbi consederant copiæ Cęsarianæ ad diuertendas Turcarum vires à Transyluania,quia non carebant metu per hunc modum amittendę Curtę & Strigoniæ.illa castrametatione futurum apparebat necessario vt distraherentur.iubentur aulici omnes,oẽsq; nobiles Vindeliciæ sese ita parare vt propriis sumptibus irẽt ad bellũ.quia Cæsar ipse in castra esset exiturus,quãdo Solimanus ita senex nõ solũ exisset in castra, sed etiã lõgissimi itineris labores

bores

[Margin notes: persatũ clades. — Hustum obsessum & expugnatum. — Filecum captum. — Paloda obsessa & concussa. — Stratagema. — Paloda munitur. — Copiæ comitiorum. — Danubij descripti.]

bores pertulisset. Ecchius Salma, qui cũ summo imperio erat Bregetij, cũ bona parte suarũ copiarũ egressus, vt iussus fuerat, Palodã accedit, quã præsidijs & cõmeatu munit, & cũ quibusdã equitibus Rispiam cõtendit, quæ vrbs est ampla circiter decem millia passuũ distans à Paloda, non satis munitã cã per incursiones explorat. iubet copias subsequi circiter mille passus distantes. Turcæ in hos ita incurrentes duo tormenta displodunt, quare magna pars muri ex illa aeris repercussi vi prolabitur, & in fossas deuoluitur. illa re perspecta Ecchius ratus id quod erat, fortunam sibi viam ad ingressum aperuisse, iubet suos contento passu accedere, ac fortunæ benignitate quàm citissimè vti, quę sua sponte muros ad ingressum prostrauisset. Sed cum nox iam aduentaret, negotium differtur in diem crastinum; & quamuis Turcæ reparationes per noctem pro mœnibus extruxissent, tamen Cęsariani postridie mane scalis admotis vrbem capiunt. obuios trucidant. vrbem diripiunt, deuastant, populantur, prędantur. Primarij Turcæ sese ad tumultum vrbis receperant, qui tametsi se dedere nolebant, tamen vi capti ad vnum trucidantur, quia prius illi in captiuos omnes Cęsarianos sæuiissent. Ecchius hac urbe tam repentino fortunæ beneficio præter spem capta relinquit in præsidiis Turigeorgium qui Palodam defenderat, ipse Bregetium redit. enimuero ex altera parte fortuna pro tot felicibus Cęsarianorum successibus non nihil calamitatum affert Leuenti præsidiis, quod oppidum est in ea parte Pannoniæ, quæ magis uergit ad montes. illa enim cum exiuissent ad prædam, obuia fiunt purpurato Curtensi, quare à Turcis circumuenta partim trucidantur, partim abducuntur in seruitutem. Tattæ rursus præsidia, cum plurimum molestiarum Cęsarianis inferrent, ita egerunt ut Ecchius egressus Bregetio coactus sit ipsam Tattam obsidere. missus est qui sollicitaret Tattenses ad deditionem promissis omnibus humanitatis officiis, sed responsum est velle præsidia rem armis, non promissis experiri. non posse ciues promissis ad fędam deditionẽ compelli, nisi prius virtutem hostis superiorem esse cognouerint, cum melioribus parere, at non paribus conueniat. se fortissimè oppidum defensuros esse, quoniam purpuratus Curtensis pollicitus sit auxilia vbi opus fuerit. Ecchius eo responso iubet sex muralia tormenta trahi in loca opportuna, & in eam partem oppidi dirigi, quæ visa esset aptior verberationi, atque debilior oppidũ ad expugnationem explorantibus. cum primum illuxit, mœnia tanto impetu concutiuntur, vt nõ parua pars illorũ disrupta & aperta sit. Tattenses cõtra reparationes interius mira celeritate moliri. defensiones erigere. nullum locum tutum vel facilem conatibus adinuadendum relinquere. iubetur Villardunus tribunus cum suis cohortibus per apertam murorum partem oppidum adoriri; sed tamen periculo diligentius considerato captum est consilium salubrius & vtilius, vt collocarentur in fossa mille sclopettarij, qui pube tenus essent in aqua. alij mille statuũtur in ea parte muri, quæ esset disrupta. Ecchius ipse ad portam arcis contendit. iussos omnes ad signum inuadere, mox dato signo facit certiores. cum Turcæ omnes ad apertum prostratumq; murũ defendendum & ad illos propulsandos accurrerent, qui per aquam fossarum traiecerant, Ecchius portam arcis inuadit cum suis copijs tanto impetu vt illam infregerit, ac vi irruperit. Turcæ ibi resistentes ad vnum trucidantur, atque pauci sese in turrim seruantes deinde per quasdam conditiones se dediderunt. capti sunt Rispiæ Tattæque gubernatores, & quidam propinquus purpurati Curtensis. his successibus felicibus Cæsariani ad oppidum Gesterum signa conuertunt, cuius præsidia visis è longinquo hostilibus vexillis relictis tormentis & omni bellico apparatu diffugiunt. Ischolchij & Vithaini oppidorum & quorundam pagorum homines tam propitia Cæsarianorum fortuna territi non audent resistere, sed contra inuidentes eam felicitatem ignem subijciunt bellicis apparatibus, atque Strigoniam fuga se recipiunt. hæc loca tametsi parum conferebant rei bellicæ, tamen deuicta tutius iter præbebant copijs Cæsarianis, cum nihil vel paruum hostile à tergo sit relinquendum. nam neque distrahendæ ita sunt vires in custodias eorum quæ mittuntur in castra, neque ad augenda sunt non necessaria præsidia aduersus incursiones & populationes, neq; locus præbetur colligendis copijs, neq; proditiones timendæ sunt à finitimis hostibus. accedebat his rationibus quòd sublatum esse videbatur receptaculum eorum latronum & prædonũ, qui Martelosi vocantur, quod genus hominum planè agreste est & inhumanum. nam vbi spes prædæ apparuerit, nullum vel laborem vel periculum deuitant. Cæsar nondum exierat in apertum, sed copias mittebat in castra, cum quia semper maioribus studebat apparatibus, tum quia nondum accesserant omnia auxilia quæ expectabantur, cum sciret Solimanum Taurumnum profectum copias ibi aliquot dies expectaturum. Indictæ sunt preces pro Christianorum salute, & pro publica Christianorum conseruatione. fit edictum pontificium pro fraterna charitate vt omnes pro fratrum incolumitate precarentur. atque vt preces illæ deo essent acceptiores, hortatur omnes Christianos vt se à peccatis expurgarent. Postmodo sublatum est Iuliobonæ salubri edicto imperatorio omne tripudiorum genus & ludicrorum, & musicorum concentuum, tanquam irritamentorum ad lasciuiam, crapulam, intemperantiamque omnem, & Dei contemptum, cum nihil magis cogitandum esset inter illas molestias quàm quibus obsequijs iustissima Dei indignatio per multiplicia scelera excitata placari, mitigariue posset. Interea auxilia quæ vel vltro promissa, vel expetita Cæsari concedebantur ex Italia conuenerunt Iuliobonam: Adrianus Balleonus cum quibusdam cohortibus. Alphonsus Castalius cum aliis. Comes Camerinensis ab Allobrogum duce missus cum quadringentis sclopettariis equitibus. Ghisius cum totidem equitibus Gallis. sequani præterea trecenti equites, totidemq; Britanni conueniunt proprijs sumptibus ad spem gloriæ. Albertus Laschus vir inter Polonos autoritate pręstãs, qui multa castella possideret in Pannonia, accedit ad eandẽ expeditionẽ. Hũc cũ duodecim rhedis ad Cæsarẽ profectũ secuta sunt tria millia Polonorũ equitũ more Pannonico indutorũ, ne rex eorũ videri posset fędus

tum

Rispia capta.
Leuẽtũ opp.

Totta capta
& Gesterũ.

Ischolchiũ
& Vithainũ
opp. capta.

Supplicationes pro Cæsaris cõseruatione indictæ.

Musica & ludicra edicto sublata.

Alberti laschi auxilia.

Cosmi Florētiæ ducis & Senarum auxilia missa Cæsari.

cum Solimano violare. missa sunt à Cosmo Hetruriæ Duce liberali magnificoque animo, & semper ad defensionem Christiani nominis, Italicæque gloriæ prompto, tria lectissimorum, egregieq; instructorum peditum millia, quibus stipendia per totum tempus belli sunt promissa. conuenetūt & septem vexilla armatorum Boemorum equitum Posonium militantium propriis sumptibus. Cæsar iussit comitē Salmā e regione Comariæ insulæ consistere, neq; inde iniussum discedere ante suum aduentum, cum consilium de Strigonia vrbe ampla & munita nō satis vtile visum esset. cōuenerunt & mille ac ducenti equites Gunteri comitis Scuarburgensis, omnisque Lusatiæ, Bodurgii, Isburgiorumque equitatus, & Teufellius cum mille equitibus militantibus propriis sumptibus. missi sunt equites trecenti cum octo tormentis muralibus ex Vratislauia. sic cæteri omnes auxilia ferentes conueniebant, classisque ad insulam Comariam instructa accesserat. collectæ sunt copiæ primùm ad Altemburgum, quæ postea Bregetium missæ sunt. Dictus est summus rerum bellicarum Imperator Ferdinandus post Cæsarem Archidux Cæsaris ipsius frater. ac magister tormentarii negotii Paulus Iaderensis. Cæsar ipse exiens in castra præficit aulicis Aracchium regulum. Dux Ferrariensis relicta principatus administratione Hippolyto card. patruo accedit Iuliobonam paulo post cū incredibili pompa ac magnificentia. exiit Iuliobona spectante Imperatrice & filiabus per portam oppidi cum magno equitum numero egregiè instructorum & armatorum cum regali vel potius Imperatoria pompa. nam præcedebant viginti currus cum operimentis magnificè elaboratis, multoque artificio, quos tubicines duo paribus coloribus & artificio, hos parandorum hospitiorum magistri magnificè induti cum crucibus rubeis vtrinque. his cursor succedebat, cui circiter triginta diuersa munia exercentes in castris. his trecenti sclopettarii equites cum fulgentibus armis, galeisque auratis, & integumentis brachiorum annulatis, qui singulatim breuem sclopettum & longiorem gestabant, vestesque, habebant magnificas super armis. Horum præfectus vestibus induebatur arte Phrygionica picturatis. his succedebāt sex tubicines, quibus duodecim pueri sericis vestibus villosis induti cū multis ornamentis aureis cum pulcherrimis equis omnes. his tres nobiles, his quinque equi ad usus Ducis designati cum aureis & argenteis operimentis picturatis, & in foliis incisis variorum colorum, quibus insidebant pueri pariter induti. sequebantur & pueri cum galeis, qui lanceas quinque gestarent, & vnus qui cristam, quos puer gestans galeam ducis multis gemmis ornatam & affabrè factam miro artificio, cuius in summa parte insidebat aquila candida. sequebatur Dux ipse præfulgentibus armis indutus, quem trecenti nobiles armati, quinque simul incedentibus renidentibus armis, supra quę serica habebant vestimenta varii coloris picturata. his singulis lanceę & galeæ à pueris gestabantur Indutis paribus ornamentis. his succedebant quingenti & quinque sclopettarii Cornelii Bentiuolii, & septingenti sclopettarii equites, tum viginti muli cum Atestinis insignibus. nam duo millia ferè armatorum dux Ferrariensis cum regali magnificentia adducebat in castra Cęsariana, quem Cęsar magna humanitate complexus est. Solimanus vbi primùm Taurunum accessit iubet per nuntios Hamsamum pontem tumultuarium supra Drauam fluuium excitare, quod nisi faciat, extremum supplicium minatur. Hamsamus accepto imperio non procul ab oppido Ottouo pontem satis firmum construere incipit, sed vis repētina aquarum diurnos labores Turcarum, atque vniuersum opus per noctem ita deuoluit prono flumine, nullum vt indicium pristinę operę appareret, atque spes omnis denuo erigendi appareret sublata. id ipsum cum aliis in locis quibusdam frustra tentasset, ludereturque omnis opera, significatum mittit Solimano se nulli neq; labori neque studio neque diligentię pepercisse, sed fluuium omnino pontem indignari. Solimanus linteum subtilissimum mittit, iubet hunc laqueum seruare in suum aduentum, nisi pons fuisset extructum. Hamsamus territus imperat magna celeritate omnia nauigia conuenire. ligna decidi è proximis syluis. vndique ad certum locum ad fluuium comportari. vt autem cito conficeretur iussi sunt omnis ętatis & conditionis homines ad opus conuenire; quo cum circiter viginti & quinque millia conuenissent nullo tempore neq; diurno neq; nocturno intermittitur, donec pons esset absolutus. eius longitudo fuit quingētorū passuū, latitudo quatuordecim. vbi arbores propter profunditatem defigi non poterant, lintres concathenati sunt ferreis cathenis, quę sese mutuis nexibus complecterentur. Ottomanicę copię, quę primę in Pannoniam concesserant Drauam lintribus traiicientes Curtam versus iter ceperant, & ad Siclouscum oppidum iam peruenerant. Nicolaus Sirinus vir eximię virtutis certior factus per exploratores Turcas complures ad arcem Soclium consedisse nullo seruato ordine militari, tanquam ad venationem, at non ad bellum aduersus homines exiissent, mittit cum quadringentis expeditissimis equitibus, & octingētis peditibus Nicolaum Cobacum, & Gasparem Alapianum, & alios quosdam duces. iubet Turcas adoriri, & oppidum summo studio tentare si daretur facultas, & prędari ac succendere, atq; intelligere iter Turcarum. vbi Soclium ventum est, fit impetus in Mechmetum sub auroram. multis vtrinq; cęsis, prefecto Turcarum in poximis paludibus suffocato, ad quas per metum confugerat, tandem victoria fuit penes Cęsarianos, qui multam prędam Metubarrim reportarunt. Capta sunt duo vexilla Turcarum; quarum in summo erat argenteum pilum latum in quatuor digitos cum pomo argenteo ad calcem pili. in Pannonia itaq; variis in locis pugnabatur, nullumq; oppidum erat in finibus à rapinis & incursionibus liberum, rursusque Sirinus certior factus quod Halla purpuratus prefectus Teurobur gii non procul a Metubarri cum suis copiis consederat, repente per noctem castra eius nihil tale opinantis inuadit. Dormientes aggressus, cum nullum daretur tempus aciei instruēdę, multos trucidat in morem pecudum, at pręfectus ipse fortiter pugnās altera manu decisa capitur. Sed iam ingentes Turcarum copię conuenerant in Illyrium & Pannoniam, ac Mustapha Mysię superioris pręfectus, & Socolouichius, & Carambeius Turcarum proceres non procul ab Ottouo oppido

Ferdin. Austriacus summus copiarū imperator.

Ferrariensis ducis pompa exeuntis ad bellum.

Ottouū opp.

Namsamus pontem extruere iussus à Solimano.

Siclouscum opp.

traiecto

traiecto Drauo flumine castra ponunt apud Sochium infra Ardanium, cũ Solimanus esset Taurũni. attracti sunt lintres aduerso fluuio, supra quos fieret pons ad Metubarris expugnationem, atque pons supra Danubium iactus iussus est infringi. Tum Carambeius & Mustapha Soclio adeunt Teutoburgium. Inde conueniunt ad Albam regalem ad castra cum præfecto Curtensi coniungenda, quos Hamsamus cum omnibus spacchibus sequebatur. Drauum primus omnium traiecit purpuratus Asiæ minoris cum exercitu vnà cum præfecto omnibus copijs, cuiusq; sub præfectura continentur omnes illæ regiones Europæ finitimę, quæ citra mare Aegæum cõtinentur. ibi in planitie non procul à Drauo fluuio erigitur tentorium imperatorium, quò vbi Solimanus aduenit, flumine traiecto castra firmat, quo de tota re bellica consultaretur, & omnes copiæ commodè transirent.

Sochiũ & Ardanũ oppi.

Decernitur in comitiis vt Iula & Metubarris primùm expugnarentur. expugnationum causæ fuerunt adductæ complures, & Iulæ quidem quia illa munitio plurimum conferret ad cæteras vrbes Pannonicas subiugandas; at Metubarris, non solùm quia turpe esset, parumque decorũ pari illam munitionem validissimam esse hostilem intra viscera regni Ottomanici, vt ita dicam, sed etiam quia multæ molestiæ subditorum ita demum aboleri posse putabantur, quibus assiduè vexabantur gentes finitimæ. Nam Cęsar semper firmissima præsidia ibi & Iulæ habere consueuerat, easque munitiones omnibus rebus egregiè instructas conseruabat. illa præsidia modo egressa vexabãtur à Turcis, modo Turcas ipsa infestabant, erantq; quasi aggeres validissimi, aut firmissima propugnacula aduersus omnes impetus hostium. compellebant Solimanum ad eius loci pręsertim expugnationem frequentes subditorum populorum lamẽtationes & querelæ, cum grauia damna sępius inde paterentur.

Iulæ & Metubarris expugnãdorũ causæ.

Nam cũ Drauus neq; vadari possit facile, & multas faciat paludes equis inaccessibiles, cum fierent nũdinæ apud Curtam, aut in aliis emporiis eius regionis, Metubarris milites lintribus coriaceis affabrè factis, ita vimina decisa è propinquis syluis fundo alligabant funiculorum sutorum beneficio, vt ea flecterentur ad pondus ingressorum remigum, & nauigii speciem vsumque præberent traiiciendis fluminibus. Vbi traiecissent solutis aut etiam abiectis viminibus nauigia in morem castrensium poculorum coriaceorum contracta & complicata ferebãtur, donec ad aliud flumen veniretur. Sic fiebat vt multam prædam, & rerum preciosarum, sæpius in oppidum reportarent cum multis finitimorum lacrymis.

Coriacęa nauigia.

Inuitabat Solimanum loci etiam ipsius potiundi desiderium, cum oppidum munitissimum esset, putareturque propè inexpugnabile. Est enim Metubarris in finibus Pannoniæ, vel, vt alii maluerunt, Illyrii; in quodam lacu sita inter amplissimas paludes mediocris profunditatis, quæ nisi per duos pontes non potest adiri, quorum alter orientem spectat, alter occasum. sunt autẽ pensiles & subductiles vtrique; vbi verò est aditus duo habet præualida propugnacula è gleba lignisq; catenatis & mutuo nexu contextis. Habet duo suburbia, & quasi vicos munitissimos, atque arcem formę quadratæ. Inter vtrosque vicos profundissimæ sunt fossæ plenæ aquarum fluentium. præerat hisce munitionibus, vt dictum est, Nicolaus Sirinus vir Pannon strenuus cum mille & ducentis peditibus.

Metubarris descriptio

Turcæ qui Iulam vel ante aduentum Solimani per obsidionem tentauerant, sed ob aquarum copiam imperfectum negotium reliquerant, his decretis in comitiis militaribus redeunt ad eandem obsidionem, cum Solimanus triginta & sex hominum millia destinasset ad illam expeditionem, cuius summum imperatorem dicit Partaum purpuratum. Solimanus ipse signa sua conuelli iubet ad expugnandum oppidum Metubarrim. Prius autem Soclium & Teutoburgium accedit, parumque distans ab oppido castrametatur. missus est Græcię purpuratus ad explorandum ad expugnationem, atque egressa præsidia commisso minuto prælio multos Turcas trucidant cum parua suorum iactura.

Partaus summus imperator expugnandæ Iulæ dictus.

Solimanus inde ad oppidum Diui Laurentii consedit, id distat circiter mille passus à Metubarri, quo conuenerunt multa Turcarum armatorum millia, pugnatur leuibus præliis. deinde Vebier & Achansius Turcarum duces castra mouent, & in vineis Metubarri finitimis consistunt. postridie minutum prælium ab aurora inceptum ad meridiem vsque protrahitur. pugnabatur ita quotidie in aduentum vsque Solimani, cui purpurati collem cedunt, oppidumque cingunt obsidione. Solimani tentorium in colle erigitur, ad cuius aduentum edita sunt lætitiæ signa multis displosis tormentis, terque repetita vno tempore ingenti Turcarum omnium vociferatione. Metubarrim itaque latissime tentoris planitiem vbique tegentibus obsidetur. tracta sunt tormenta, repleti corbes viminei, & gleba repleti ad protegenda tormenta & tormentorum ministros. comportati sunt fasciculi lignorum ad aggeres extruendos, qui profundis fossis vallantur. habebat in castris Solimanus, vbi Metubarrim ventum est, plura ducentis armatorum millibus, cum Transyluani copiæ non paruæ, & Mysiæ inferioris, & ingẽs Scytharum multitudo conuenisset.

Metubarris obsessa.

Solimani copiæ.

Aliam partem misit ad obsidendam Iulam, vt diximus, alia pars ad populandum Mysiam superiorem contendit, quam protegebat Carolus Archidux princeps eximius & singulari prudentia ac fortitudine cum triginta millibus armatorum.

Caroli Archiducis copię.

Iulæ præsidia nuntiatis felicibus Suendu successibus, mira quadam alacritate, animique ardore ad gloriæ desiderium incitantur, repente obsidentium castra inuadunt. intra vallos irrumpunt. magna fortitudine in Turcas impressionem faciunt. circiter quinque millia hostium trucidant, inter quos ceciderunt tres Sanzacchi & purpuratus Tibisci; ad quã victoriam plurimum contulerunt ferrea triangula sata in locis opportunis per noctem ad transfigendos pedes equorum; quod inuentum fuit Prosperi Columnę in Insubribus. contulit etiam plurimũ cuniculus quidam in ipsos Turcas excauatus. nam præsidia paucis amissis captiua insignia Turcarum & multa spolia reportarunt in vrbem.

Clades Turcarũ ad Iulã. Triãgula ferrea Prosperi Colũnæ inuentum.

Sirinus vbi primùm patuit Turcas aspirare ad obsidionem, summa diligentia omnia necessaria comparauerat. iusserat omnes arbores oppido propinquas sucсidi. hortos deuastari. ligna, quibus sibi non opus esset, succendi. portas

oppidi

oppidi saxis & terra oppleri tam lata, vt globis tormentorum possent resistere. vbi primum Turcæ oppidum obsidere sensit Sirinus, conuocat tribunos & centuriones & reliquos milites, quos ad sustinendos fortiter bellicos labores cohortatur. Proponit gloriam, quam sibi possunt per præsentem opportunitatem apud omnes posteros comparare memorabilem. docet virtutem & laudem sitam esse in rebus duris & arduis magnam, cum nihil mediocre facere possit quemquam gloriosum. Demonstrat necessitatem fortitudinis, cum aut libertas aut vita sit necessario amittenda, quæ vtraque per virtutem solam defendi possunt. proponit hostis arrogantiam Deum plerunque habere aduersarium, nisi quantum humana peccata oppressorum vltionem retardent. non esse timendam multitudinem inquit, cum sæpius ingentes exercitus virtute paucorum retusi sint & infracti, quod ne longius repetatur memoria, demonstrauit virtus recens Melitensium, vnam esse uiam salutis in ferro positam, cum hostis vbiq; vel libertatem vel iugulū petat. aperit non esse propriam ducum illam fortunam, sed communem omnibus militibus vel fortasse etiam ducibus leuiorem, cum parua ratio priuatorum apud barbaras auarissimas gentes habeatur, vbi nulla sit magna spes redemptionis. se velle in omnibus subeundis periculis priuatum esse, & ad omnes bellicos labores pro communi salute paratissimum, nulla in re se à cæteris differre, nisi vt pareatur vni ad conseruandam omnium salutem. vt autem ad omnium salutem cospiratio quasi diuino quodam vinculo religetur & contineatur, neque quis deseratur in ipso articulo temporis ab religione astrictis, prior ipse iurat maximum & venerabile iuramentum, per sanctissimam trinitatem vnum Deum Iustitiæ & æquitatis præsidem se nunquam salutem aut defensionem cuiusquam pro viribus deserturum, atque eandem fortunam cum omnibus subiturum. Petit vt omnes idem iuramentum iurent Germanico more, qui est vt digitum indicem detectis capitibus extollant ad eius iuramenti comprobationem. id non facientes rebelles censentur. Iuramentum ita proponitur quod iurant maximum iusiurandum, Deo & Cæsari se ipsos consecrare, neque communem fortunam deserturos. Hortatur post modo vt æquis animis Gasparis Alapiani pareant imperio tanquam summi imperatoris si se de medio fortuna belli tulerit. Proponit extremum supplicium non parentibus imperio ducum, vel literas à Turcis accipientibus. Si quæ inuentæ sint prohibet resignari, sed comburi iussæ. vetat sub capitali pœna fieri conuenticula, quæ nulla sunt vel in suspicione carentibus vrbibus permittenda. vetiti sunt & milites secretius inter se colloqui. enimuero hortari animos militum, & erigere propè iacentes, vtile est, sed iuramentum quiddam superuacaneum. nam censere omnes viros bonos esse, & obseruantes iuramenti, ridiculum est. putare postea metum vereri iuramentum, penè demens; cum metus semper ferè obliuiosus sit, & quasi ebrius. his actis Sirinus censet omnes copias, & quos haberet intra mænia tractandis armis aptos, qui homines inuenti sunt trecenti supra duo millia. Turcæ ad Metubarrim castrametati, vt dictum est, vallis & aggeribus & omnibus reparationum generibus se muniunt per summam Ianizzerorum industriam aduersus bellica tormenta oppidana; quibus extructis res agi cœpta est frequentibus ictibus sclopettorum, & sagittarum, cum oppidani constitissent intra mœnia ad portam nouæ vrbis, quæ tela à circunstantibus Turcis in oppidum iaciebantur. Aliportus tormentarij negotii magister apud nouam portam aggerem ducendum curat apud hortum regium & eius fossam, quò iubet tormenta quædam maiora trahi ac dirigi. Vbi visæ sunt esse factæ satis opportunæ verberationes, Turcæ summo conatu oppidum inuadunt. certatur cominus & eminus omni missilium telorum genere. Sed tanta fuit virtus defensorum, vt Turcæ magna clade accepta repulsi sint in castra. reditur ad verberationes & ad muros prosternendos. adiuuat operam Turcarum siccitas cęli & militum diligentia cum palus vicina & lignis & gleba & varia materia vel è longinquo comportata ita repleretur, quæ reliqua erat, vt omnino magna ex parte facta sit accessibilis. cępta est arx interior multis tormentis concuti, quæ verberatio diu noctuque fiebat. post verberationem oppidum secundo magna alacritate inuaditur. pugnatur vtrinque magna virtute sed tamen Turcæ accepta non leui clade demum reijciuntur. Sirinus quia captiuos haberet multos Turcas iubet trecentis capita amputari, & spectanda Turcis super mœnibus exponi, quod facinus tam immane Turcæ tanta cum animi indignatione ferunt vt quasi furore impulsi oppidum repente adorti sint. pugnatur acerrime non tanquam pro gloria, sed tanquam pro vita & sanguine & iugulo singulorum capitalibus odijs. nam his vltio suorum, illis defensio rerum omnium erat proposita. ceciderunt multi vtrinque, ad extremum victoria fuit penes oppidanos. reditur ad verberationem. oppidum nullo tempore interiecto concuritur. Solimanus quia propinquus esset castrametatus, & iam corpora cæsorum corrumperentur, grauissimeque olerent coactus est transferre tentorium, ac recedere ne tabescentium cadauerum fœtorem persentiret. Turcæ interea missi sunt nonnulli ad castra Cęsariana recognoscenda, atq; ducenti & quinquaginta equites istud faciunt, qui à fronte Strigoniam versus explorant. exeunt in hos è castris Cęsarianis equites complures, qui spe prædæ castra sequebantur ducibus Cechino Florentino & Nicolao Tosino, sed illi summa celeritate se seruarunt. Iula & ipsa cingebatur grauissima obsidione, cum Turcæ pluribus è partibus erectis tormentis illam acerrime verberarent, & per ruinas murorum ingredi conarentur, multisque è suis amissis sępius defensorum virtute sunt reiecti. Scythæ palantes finitima quæque per id tempus populabantur. ad quinquaginta pagos prædati sunt, omnia vel ferro vel igni deuastabant, cum parui Suendij copias vtpote paruas facerent. Sirinus post multos conatus, diutur-

Sirini Oratio.

Germanicū iuramentū.

Sirini facinus crudele.

Iula obsessa.

diuturnasque verberationes cognito periculo in quo versabatur antiquo oppido defendendo, illud primum succendere statuit, & a nouo multa industria separare. nam rebatur futurum illud quod breui euenit, vt Turcæ vetus oppidum summa vi concuterent, quod fit à tribus lateribus. Turcæ enim ductis aggeribus & fossis paulatim illi propinquant, quod fit pontis cuiusdam beneficio facti Aliporti opera è lignis, gleba, multaque alia huiusmodi materia magno studio comportata, quia curabat vt repleta palude ex illa parte arci propinquaretur. Turcis enim propter eximiam tum militum tum etiam castra sequentium & operarum multitudinem facile est vel profundissimas fossas vrbium replere, vel montes, vt ita dicam, congestis è terra conuoluere quocumque libuerit. nam milites & insignes duces vel corbes ferre, vel implere, vel terram effodere non indignum milite putant, & omnia militaria munia obire, quæ vel expugnandis hostibus vel tuendis castris necessaria sint. Quare quot militum, tot operarum millia in castris Turcarum inesse putanda sunt. ad illum pontem extruendum magno fuit adiumento ingens camelorum multitudo & equorum & mulorum, qui multa è longinquo comportarunt; quæ animalia, vel homines materiam ferentes ne ab oppidanis offenderentur, multæ sunt erectę reparationes, per quas vlterius procederetur supra pontem iis assiduè proferendis. nam' tanquam vallos castrenses multos saccos lana & bambasio & consimili molli materia plenos proferebant, quibus tecti vbi fiunt mœnibus propinqui, defensores inuadunt, & sclopettis, sagittis, omnibus missilibus telis & globis minorum tormentorum infestant. neque ita multis præliis commissis Tucæ veteri oppido potiuntur paucis è suis amissis. oppidanos partim pugnantes trucidant, vt multi aduersus paucos, partim in arcem fugientes includunt.

Turcæ nulla munia aut labores bellicos se indignos putát.

LIBRI DECIMI SEXTI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS
LIBER DECIMVS SEPTIMVS.

TVRCAE veteri oppido Metubarri ita per vim potiti, rati victoriam esse viam ad victoriam quamque proximam, in magnam spem veniunt arcis etiam potiundæ, cum arbitrarentur defensores, qui superfuerant illa accepta insigni clade ita consternatos esse, ita territos & afflictos, vt vix auderent arma sumere ad defensionem. Idcirco illo felici rerum successu iam facti elatiores pluribus è lateribus aduersus arcem verberationem instituunt, multisque viminibus & lignis & varia materia substrata sibi viam struunt ad illam expugnandam. Illud facile fiebat per mensem sextilem, quo tempore propter anni siccitatem aqua propè vniuersa exiccata fuerat. Huc accedebat quòd cœlum mirificè erat sudum, neque quid difficultatis apparebat futurum præter limum tantis viribus aduersariorum, quæ aduersus oppidum parabantur. nam tametsi Turcæ proceres sibi certissimam victoriam proponebant, quia neque multitudini neque diuturnitati oppidani diutissimè possent resistere, à quibus exclusa erat omnis spes auxiliorum, tamen quia videbant id sine multorum insigniorum sanguine & cęde fieri non posse, Sirinum hortantur ad deditionem. Magnis & honorificis pollicitationibus sollicitant vt experirentur an auro possit subiugari & molliri, qui nulla vi ferri hactenus inflecti potuisset. Sed vana fuerunt omnia Turcarum promissa, cum ille constantissimè ac pertinacissimè se velle defendere munitionem responderet suæ fidei commissam, at non prodere hostibus. Neminē posse facere legitimam deditionem rei alienæ. Petendam esse à Cęsare huiusmodi deditionem, non ab eo, qui nullum ius habeat sine proditionis turpitudine & infamia. Cęsar, vbi copiæ conuenissent, censebat cōiunctis castris Strigoniam iam esse inuadendam, per quam opportunitatem Turcæ possent ab obsidione Metubarris & Iulæ reuocari. Neque enim vtile fore censebat, neque Imperatoriæ existimationi conuenire, cum tantas haberet copias, pati vt hostis intrepidus quæcunque libuisset loca oppugnaret sine vlla Cæsarianorū molestia. res in consultatione quorundam posita diligenter consideratur. cognoscitur adesse ducenta & amplius hominum millia in illis finibus. Si accedatur ad eam vrbem expugnandam, alterum horum necessarium fore, vel vt turpiter recederetur ab obsidione, si tot millia armatorum opem ferrent, vel collatis signis dimicaretur, pugnareturque de summa belli, quod videbatur maxime periculosum, cum Cæsaris copiæ neque ad dimidium quidem Turcicarum accederent, quæ etiam parum essent inter se consentientes, parumque obseruantes militaris disciplinæ. Nam Pannonum & Italorum præsentiam non satis æquo animo ferebant Germani parum in hac re sapientes, cum Itali ad restinguendum commune incendium Germaniæ confluxissent. tanta enim dissensio erat inter has nationes, vt coacti sint Itali & Pannones, & ipsi parum alioquin inter se amici, concordibus animis ad mutuam salutem aduersus Germanicam iram conspirare, cum ad arma ventum esset & ad tormenta vsque bellica vtrinq;, quam seditionem vix Cæsar & Dux Ferrariensis consopiuit. Nam periculosum erat si è duobus nationibus auxilia mitterentur, ne altera æquo animo alteram ferret ab hoste trucidari, atque ita amba perirēt. Si ex vna tantum, ne nimis esset imbecilla. præterea si dimicatum esset in iis finibus, parum amittere poterat Solimanus, qui ante thesaurum in tutum perduxisset, quam fortunam belli tentasset; & pauca castella erat in periculo constitutus, cum longū iter fugæ pateret; at Cæsar omnia propè amissurus erat si fortuna belli parum feliciter aspirasset. his rationibus non apparuit Cæsari, neque cęteris sapientibus proceribus Strigoniam esse tētandam, quia putabant fieri non posse propter acerbitatem frigoris & tarditatem anni vt Solimanus diutius in iis

Siri nobile responsum.

rationes reuocantes Maximilianū à pugna.

finibus moraretur. Iula autem & Metubarris ita videbantur validæ, itaque munitæ munitiones vt tandiu poſſent vires hoſtium ſuſtinere, quandiu liceret eſſe ſub dio.. Sed Iula vbi multos conatus Turcarum pertuliſſet, atque ſingulari fortitudine præſidia reſtitiſſent, multis cæſis per frequentia Turcarum certamina, iam ita erant defeſſa & afflicta propter aſſiduos labores, vt vix ſe poſſent ſuſtinere, quia nullum tempus neque nocturnum, neque diurnum concederetur ad quietem. Præerat Iulæ Cazarinus dux, qui vbi putaret ſe non amplius ferre poſſe obſidionem, tentauit per nuntios ſe dedere Tranſyluano. Illud cum aſſequi non poſſet, neceſſario ſe dedit Partao purpurato his conditionibus. Vt integra conſeruaretur omnibus præſidiis & ciuibus libertas & vita. Vt omnib. militibus armatis exire liceret cum carris & impedimentis. Vt ciuibus hæc omnia ſeruarentur. Vt darentur obſides à Turcis, cum quibus poſſent diſcedere donec in tutum peruentum eſſet. ad maiorem verò rerum prædictarum ſecuritatem Turcæ etiam ipſi obſides petunt. illis vtrinque datis obſeſſi excedunt.

Cazarini & Iulę deditio.

At Cazarinus per ſimulationem amicitiæ ob fortitudinem ad purpuratum adducitur, & præter fœdus ac pactiones in vincula conijcitur, reliqui milites vbi abeſſent circiter mille paſſus, à duabus confertiſſimis globis Turcarum circumueniuntur. cum præter ſpem inuaderentur, ſeſe ad carros colligunt. diu atrox & cruentum prælium committitur à Germanis præſertim. tamen cum pauci ingenti multitudini non poſſent reſiſtere vincuntur, profligantur, cæduntur: pauci ſe fuga ſeruarunt intra quoddam Cannetum, inter quos inſignis fuit tribunus militum Bernardus Roienaus.

Turcarũ perfidia.

Quidam autem putarunt hanc vrbem deditam eſſe per proditionem, atque accuſatus fuit Cazarinus apud Cæſarem, qui cum ſummo ſtudio diligentiaque procuraſſet libertatem quo ſe defenderet ab illis criminationibus iniuſte datis, id obtinere nulla ratione potuit. Solimanus ita Iula potitus, quæ vrbs erat antiqui regni Tranſyluani, iubet ſignificari Tranſyluano ſe illam ciuitatem redditurum ſi ſibi diſſoluerentur quadringenta nummum millia, quæ abſumpſiſſet in bellicos ſumptus. Cum vero Tranſyluanus ſe non habere tantum pecuniarum reſpondiſſet, Turcæ Solimani nomine ipſi vrbem occupant.

Cõditiones oblatæ Tranſyluano pro Iula.

Solimanus enim vbi primùm redierunt, qui ad exploranda caſtra Cæſariana conceſſerant, iam animo aliquantulum in illum erat infenſo, quia querebatur Tranſyluanum per multa mendacia Turcas ad eam expeditionem allexiſſe, cum denunciaſſet Byzantium Cæſarem eſſe inopem & mendicum. non poſſe multas copias colligere. magnas & implacabiles atque ſine numero habere controuerſias cum Germanis principibus, cum ipſe multa equitum millia in illam expeditionem promiſiſſet, atque omnia longe ſecus ſe haberent. nam retulerunt illi in caſtra, Cæſari magnum adeſſe equitum ac peditum numerum, atque multa tormenta, claſſem ingentem, omnes apparatus tantis rebus neceſſarios. fortunam potius Turcarum arcere tantas vires ab aggeribus, quam militare conſilium. his addidit Solimanus futurum vt Tranſyluanum mendaciorum pœniteret. quæ etiam a Solimano perſcripta, miſſaque ſunt ad Tranſyluanum. Tranſyluanus aduerſus illa excuſatione vtitur; ſe deceptum fuiſſe à fideliſſimis alioquin exploratoribus. Pannonas multa promiſiſſe, qui propter timorem tantæ multitudinis Turcarum ab iis promiſſis fuiſſent retardati.

Tranſyluani fraudes, & mẽdacia moleſta Solimano.

Poſtea Solimanus vniuerſam indignationẽ in Curteſem præfectum cõuertit, qui non opportunè pontes extruxiſſet, ex quo Riſpia & Vatta fuiſſent captæ. Inde effectũ eſt vt capite huic amputato Tranſyluanus procul abſtiterit. Armeniæ præfectus purpuratus Metubarricæ expugnationi cum ſummo imperio curat vt ſuper cratibus contextis arx inuadatur, quam ſummo conatu Turcæ certatim occupare atque grauare contendunt. Sed tanta inextimabiliſque eſt defenſorum virtus vt Turcæ magna clade accepta ſtatim coacti ſint redire in caſtra circiter duobus millibus ſuorum amiſſis & duobus vexillis.

Metubarri expugnãdã præfectus purpuratus Armeniæ.

reditur ad verberationem, atque aperiendam ampliorem commodioremque viam ad conatus arx à tribus partibus concuritur; ab Haledia, à propugnaculo monti, & ab altero portæ propinquo. Ianizzeri repente irrupturi per incurſionem ſperarunt ſe arce poſſe potiri, ſed conatus omnis fuit irritus. Vbi vis ferri non ſufficeret, ventum eſt ad ſarcula & cuniculos. Excauatur cuniculus montem verſus, quod fit tanta celeritate ac diligentia, vt intra triduum quiuis poſſet vnus per viam ſubterraneam in oppidum accedere. illuc pulueri & lignorum materiæ comportatæ mox ignis ſubiicitur. ſed cum internus exploratus eſſet cuniculus, & aduerſus illum alius excauatus, irritus fuit, & omnis parata materia fruſtra combuſta. Illud vero non mediocri fuit detrimento rebus oppidanis, quod ignis vi tormentorum in arcem coniectus magnam partem ædificiorum abſumpſit, quod factum eſt monitu cuiuſdam transfugæ, qui monuit Turcas tormenta dirigere in bellicos apparatus.

Metubarris incendium.

atqui tanta erat globorum circa arcem obſtrepentium & glandium & ſagittarum procella, nemo vt poſſet ad defenſionem accedere. Inuaditur ſummis viribus propugnaculum portæ propinquum, cuius defenſioni præerat ipſe Sirinus. ibi tanta virtute pugnatur, vt Turcæ iam bis cœperint recedere. Sed cum vis ignis ſerperet inter pugnandum, ita vt pulueri tormentario arcis propinquaret, cuius magna copia erat apud portam, cum non poſſet vno tempore & hoſtibus & igni reſiſti, paulatim cum trecentis militibus ſe ſe in partem arcis tutiorem recipit, vbi erat tutiſſima atque commodiſſima receptio, quia igne accenſo in maximo omnes erant periculo repentini incendii. iubet portas arcis occludi. milites qui reliqui fuerunt, ad vnum ſunt trucidati. mulieres & pueri qui eſſent ætatis habilis ad iter in ſeruitutem abducuntur. reliqui omnes cæſi ſunt. Illam vero arcem, in quam Sirinus ſe receperat, arx cingebat exterior, quarum vtraque foſſas & mœnia & aggeres habebat eximios. at enim muri ita erant in quadam parte coniuncti, vt facilis & ſine impedimento ex altera in alteram arcem pateret acceſſus, neque minor arx in eo angulo, qui cum maiore coniungebatur, erat munita, quia ſatis maioris arcis patrocinio protegebatur. Ibi vna tantum erat domus, ipſius Sirini domicilium ſcilicet, cum loca cętera, quæ eſſent pulueri tormentario, & ſeruandis tormentis

accommodata, & annonę varii generis leguminibus & carnibus salitis & vasis vinarlis & olearijs vno infelicissimo incendio arsissent cum omnibus victui necessariis in arce vetere. adiuuit fortuna incendium, quia ventus flammam non leuiter sollicitauit. capta sunt à Turcis torměta omnia, quæ erant in arce vetere, quibus vsi sunt concutienda noua & expugnanda. erant in arce noua sexdecim tantum cāpestria torměta, reliqua venerunt in potestatě victoris. erat parua omnino annonæ copia in noua arce, quare multi iā inedia moriebantur. Turcæ vetere arce potiti aliquātulum quiescunt à prælijs. Interea classis Turcica, quæ per litora Calabriæ & Apuliæ totiusq; Italię incursiones fecerat captis multis Christianis, & in miserrimā seruitutě abductis iter faciěs non procul à faucibus Apolloniæ rursus applicuit ad Cimmerios Thracię populos, qui annuū tributum non curassent dissolue re. Iubet Pialis circiter octo millia peditū exire, atq; in Cimmerios impetū facere. contra, Cimmerij cognito Turcarū aduentu deferunt summum imperiū rerum bellicarum gubernatori suæ prouinciæ, atq; omnes cōcordibus animis ad defensioně arma capiunt, colliguntq; ad decě millia armatorū. vbi Turcæ circiter octo milliaria intra regioně processissent, ab his obuijs inuadunrur tāta virtu te vt Turcę multis è suis cęsis coacti sint quāta fieri posset celeritate cursim ad naues refugere. Sunt autě hi populi vocati Cimmerij ab oppido Cimmerio quondā celebri perantiquo, quod fuit in regione Illyrij nō procul à Bosparo Thracię, homines planè agrestes, feroces, bellicosi, perpetuisq; prędationibus assueti. Sed qm̄ regio montibus abundat asperrimis ac difficillimis, quę sunt tutissimæ receptiones Cimmeriis, vbi res parū feliciter succedant, ita factū est vt Turcæ desperata regionis expugnatione inde abscesserint, perq; sinū Corcyręum nauigātes ad vrbě Nicopolim sitā in sinu Ambracio cōtenderint, vt remis, aliisq; instruměntis classi necessariis instrueretur. Turcis abnauigātibus Illyricę collectę copię oppidū Turcarum Viuizzā intra suos fines adoriūtur; cuius in præsidius erāt quadringěti Turcæ, quo per vim armatorū potiti Turcas omnes trucidant, atq; oppidum diripiūt. His ita succedětibus nuntii mittuntur ad pagos oěs, hominesq, mōtanos, quibus obnuntiatur, nisi arma cū reliquis ceperint ad cōmu libertatem salutemq; protegendā, omnes in morě atrocissimorū hostium trucidatū iri, atq; puberes iugulatum tanquā proditores patrię & cōis libertatis. Nam cum natura loci sit munitissima propter insuperabiles montiū asperitates, per ridiculum Cimmeriis videbatur vt Turcis parerent, cū liberi esse possent, atq; situs beneficiū omnes exterorū iniurias facile coerceret. quibus accedebat quòd circiter quindecim millia hominū colligi possent, satis valida præsidia ad quasuis exterorū irruptiones. reliquum erat oppidū exiguum tanquā quædam sine propugnaculis turris Despostum, cuius in præsidius erāt ducenti Turcæ distantis à mari ad mille passus. Illud etiā attractis duobus muralibus torměris inuadit, & expugnatur. Turcæ trucidātur ac diripiuntur. Sic pro soluědo tributo, Cimmerii cū Pialis in eos asperius exuisset, se ab imperio Turcarum prorsus liberarūt. A tuaeuti verò paulatim interea numerus hęreticorū succreuerat, & eorum qui nouā religionem cōplectebantur; quod ipsum fit in proximis quibusq; oppidis atq; vrbibus, & præsertim Bagani in regione Neruiorū & Valentianæ. nā cum hi in catholicæ religionis obseruātes sęuere cępissent, coegerunt omnes catholicos ex illa religione excedere, & propter metum diffugere acerbissimorum suppliciorum, quāuis Aurantius princeps, vt apparebat partes catholicorū pro virib' defenderet: ad eā nouę religionis meditationě impulit maximè Belgas timor nouę quęstionis Hispanæ, ad quam tuendā apparebat inuitare vicinitas & cōmunitas cęterorum Gallorū, & multorum Germanorum, quare cęptę sunt haberi conciones in vniuerso Belgio magno populorū omnium Belgarū concursu. cęptum est etiā sacras templorum imagines vbiq; impiè demoliri. Turcæ verò in finibus Pannoniæ frequentes procurrebant ad fines vsque Austriacos, & ad Pessium. cum Transyluanus etiam cum Pannonibus copiis & Scythicis traiecto flunio Tibisco populabundus agrum Austriacum hostiliter deuastare conaretur, & trucidare & abducere colonos. Sed Carolus Archidux princeps non solum magnificentia animi & probitate clarus, verum etiam fortitudine & peritia rei bellicæ insignis, cum collegisset ad triginta armatorum millia, non patitur suos impunè vexari. hostem non modo fortiter sustinet, sed etiam frequentibus incursionibus & ipse vexat, cum nihil tam insulsum sit, quàm concedere hosti quietem, quem infestare possis, & ad eius arbitrium pugnare. Nam hostis nisi vexetur, id fieri existimat propter metum vel ignauiam vel imperitiam rerum bellicarum, quare semper elatior fit & insolentior omnibus damnis inferendis. at non placatior. Carolus igitur bonam partem suarum copiarum mittit superiorem Mysiam versus Florelio Turrio duce, quæ copiæ magna alacritate regionem ingressę multa & animalia & homines capiūt, & mox Illyrium quoque percurrunt Argirutum, vsque vbi in vnum conuenissent Banni Illyrici, Embrotiique Austriaci vires oppidum Castenauiccium prętergressæ. Cleuæ præfectus auditis his incursionibus exiens ad eas impediendas multa armatorum millia educit, Saumque fluuium traiicit. Nascitur hic fluuius è paruis fontibus apud Carnos populos, atque ad radices montium Liburnię, ingrediturq́ue Danubium apud oppidum Taururum. harum copiarum aduentu audito Caroli copię relicta oppugnatione Argiruti, quod erant iam iam aggressurę primam aciem hostium mira alacritate adoriuntur atque in fugam vertunt. pręfectum illarum copiarum vulneratum capiūt. omnes Turcas trucidant. atque Bannus ex altera parte cum ad oppidum Solonen accessisset quatuor Turcarum millia habet obuia. cum iis pręlium committit. bonam partem eorum trucidat. reliqui dissipati partim capti, partim cęduntur ab insequentibus, partim in proxima castella fuga se seruant. Carolus ipse aduersus Turcarum impetum interim cum reliqua parua parte copiarum suarum ad protegendam Valeriam regionem atque Iapydiam fortissimè constiterat, atque consederat inter Darum & Muram fluuios, cum modo ad Perouiam modo ad Rochelburgium consisteret, sępiusque impetus hostium refręnarit, & profligarit, vt apud Pappam Sisopam versus ducibu

Turige-

Margin notes:

Turcę à Cimmerijs fugati.

Viuizza capta & direpta, à Cimmerijs.

Despostum oppidum.

Valentianæ & Bagani hęresis.

Aurātius Catholicos defendit.

Caroli Archiducis virtus.

Saui descriptio.

Caroli Archiducis castrametatio.

Turrigeorgiò & Turriferreo. nam hi circiter octingentos Turcas vno prælio ceciderunt, & tribus ca ptiuorũ Chriſtianorum millibus libertatẽ reſtituerunt. Cæſar pontẽ fieri iuſſerat apud Bregetium conſidens, per quem inſula Comaria ſubſidia poſſet accipere, ſi opus eſſet. at Turcæ inter Currã & Peſtam oppidũ, ne vires ſi opus eſſet mutuis auxiliis eſſent diſiunctæ. Mahometus ex altera parte Albæ regalis præfectus Solimani conſiliarius & Sanzacchus cum aliquid cuperet ſcire per captiuos de conſiliis Cęſarianis, exit cũ mille equitibus. Caſtris Cæſarianis propinquus fit obuius quibuſdã carris. hos capit & abducit. exeunt in hunc quatuor vexilla Ferrarolorum, equitatusq; Pannonicus. cõmittitur cruentũ prælium. multi Turcę ceciderunt. recepti ſunt curri. Mahometus captus. Ferdinãdus Archidux in finibus Caſſouię & ipſe caſtrametabatur cum multis millibus armatorum, vt eos fines ab incurſionibus Vaiuodę Scytharum & Turcarum tueretur. Neq; Suendius quidem vlli vel induſtriæ, vel ſtudio deerat cum ſæpius excurrentes Turcas & regionem inuadentes adoriretur ac trucidaret. Dum ita multis in locis vno tempore pugnatur in finibus Pannonicis, multiq; inſignes proceres in certaminibus Metubarris cæduntur, inter quos fuit Agà Ianizzerorũ, tres purpurati, & præfectus Aſię minoris. Captum eſt ab oppidanis Imperatorium vexillum, quare magnopere iratus eſt Solimanus, quòd tam exiguum oppidum ſuis viribus tamdiu cum tanta Turcarum clade poſſet, auderetque reſiſtere. Illam indignationem incitabat etiam nuntius, quòd audiuerat Medorum regem in regionem Georgianam hoſtiliter ingreſſum ad duodecim millia Turcarum trucidaſſe, multaque caſtella & vrbes cepiſſe. iis rebus nunciatis iurauit Solimanus ſe vel ſi vniuerſus exercitus eſſet amittendus velle omnino Metubarri potiri. nec multo poſt iam ſenio confectus, multiſque laboribus itineris defatigatus, quo pepulerat illum regnandi cupiditas, atque ira percitus repente cœpit laborare ſanguinis profluuio. Idcirco in ea ætate natiui caloris inopia victus, qui totus tamen videtur eſſe in ſanguine breui vitam cum morte commutauit, ſicuti ſibi à Franciſco Giuntino Florentino viro rerum aſtronomicarum peritiſſimo prædictum fuerat, cum annos ferè quadraginta & octo regnauiſſet cum multa felicitate, fortuna plerunque cum eius principis ſapientia conſpirante. Mahometus vir ſingulari ingenio & prudentia veritus mortuo Solimano, ne rumor in caſtra dideretur, quòd in occultatione huiuſce mortis appareret conſiſtere ſalus rerum omnium præſentium, & Ottomanici Imperii conſeruatio. primum diligenter ſecum perpendit quo pacto id conſequi poſſet. ne rumor in Turcica & inde in Cæſariana caſtra penetraret. Cum ſolus conſcius eiſet mortis medicus, qui aſtiterat Solimano, quæ repente accidit, dedit ingentes pœnas eius ſcientiæ, docuitque quam ſecretæ res principum ſint deuitandæ. nam Mahometus veritus ne hic medicus rem patefaceret, illum euocat è tentorio, & iugulari in ſuo conſpectu imperat. nam ſanè in magno diſcrimine tantus theſaurus poſitus erat, qui ſtatim direptus fuiſſet, ſi res fuiſſet patefacta, inter nationes præſertim auariſſimas & prædæ audiſſimas. curauit igitur Mahometus & rem occultari, & non intermitti Metubarris expugnationem donec Selimus imperium cepiſſet, ad quem perueniebat iure hæreditario. Continuò itaq; literas dedit ad pręfectum Byzantii Scanderum, quę illum de rebus omnibus certiorem facerent, eumq; hortatur vt nunciũ ſtatim mitteret ad Selimum, quia negotium indigebat ſumma celeritate. Sed quoniam tumultus ferè excitabatur in caſtris, quia per multos dies imperator à nemine viſus fuiſſet, Mahometus re cum quibuſdã proceribus ſpectatæ fidei cõmunicata Solimanũ balſamo perunctum induit vſitato more, atq; in ſublimi throno collocat in loco adumbrato intra tentoriũ, quem ſpectandum è longinquo cum maxima reuerentia proponit. Ipſe ſignificationes non nullas reuerentię pręſentibus omnibus & obſequia edit tanquã cum illo loqueretur. cũ nemo propius accedere auſus eſſet propter nimiam obſeruãtiam res credita eſt ſine fuco & fallaciis. Tum paulo poſt vt res magis conſeruaretur, accenderetq; pugnãtes ad Metubarrim, & occultaret dolorẽ ac lacrymas è morte imperatoris perceptũ, quas lacrymas continere non potuiſſet, egreſſus è tentorio, percunctãtibus quid dignũ lachrymis accidiſſet, reſpõdit Solimanum cum à priſtina valetudine, quæ leuiſſima fuit, conualuiſſet, iurauiſſe magnum iuſiurandũ ſe imperaturum omnes proceres acerbiſſimo mortis genere torqueri, qui Metubarrim expugnãdum ſibi ſuſcepiſſent, niſi intra biduũ illud captum ſit. an non hæc iuſtiſſima & maxima cauſa lacrymarũ eſt inquit, ſi tot viri fortes crudeliſſimè necentur? ita vero impulſi ſunt Ianizzeri audita imperatoria indignatione ad oppidũ inuadendum vt denuo obſtinatiſſimè, & quaſi furore quodã agitati adorirẽtur. Sed tamẽ virtute fortitudineq; Metubarricorũ præſidiorum repelluntur edita magna vtrinq; clade. Tum paulopoſt renouatur conatus quãto maioribus poſſet viribus. Diu fit anceps belli fortuna, quod per multũ ſpatiũ perdurauit, in quo Sirinus nulli neq; ſtrenui neq; prudẽtis ducis officio defuit, modo ſuis cõfirmandis, modo huc illuc curſitãs rebus neceſſariis conſulẽdo, modo fortiter pugnando. nã repulſi ſunt deniq; Turcæ per magnã virtutem defenſorum. Turcæ vbi ita repellerẽtur, neq; poſſent arce per arma præſentia potiri, iubentur cõuenire multi, tantaq; multitudo ſe ad renouandũ conatum parat, vt proxima quæq; denſiſsimis armatorũ aciebus tegerentur. Sirinus his apparatibus viſis cũ pauci milites eſſent ſuperſtites è tot certaminibus, omniumq; rerum inopia premeretur, nullumq; locũ iam amplius eſse reliquum defenſioni videret, iubet ex annona parari cõuiuium. Poſt prandium magnificis veſtibus induitur. capit Philippæos trecentos in viaticum, ſi elaberetur; ſin cecidiſset, præmium victoriæ viro forti, & dicebat ne hoſtis quereretur ſe virum fortẽ ſine præmio victoriæ ſuperaſse. Capit gladium optimi temperamenti, & ſcutum ferro obtectũ. Suos ad fortitudinem hortatur & ad viã ſibi ferro per acies hoſtium aperiendã, quæ vna reliqua ſpes erat ſaluris. Docet fieri non poſse vt in illa arce ſe diutius tueantur, in qua vel ſi conatus hoſtium millies repulerint, tamen inedia ſit omnibus moriendum, cum pręterea incenſis ædificiis & omnibus belliçis apparatibus oporteat eſſe ſub dio, omnibus aeris iniuriis expoſitos. alterũ horum neceſſariũ eſſe,

Ferdinandi Archiducis fortitudo.

Medorũ bellum.

Solimani mortis cauſa ira & auaritia.

Aſtronomiæ vis.

Arcana Principum quàm periculo plena.

Solimani mortui corpus vt viui oſtenſum.

Stratagema.

Sirini extremus conatus & oratio.

vel viuos in miſerrimã ſeruitutem in perpetuũ abduci. atq; infeliciter id totum quod ſupereſt vitæ tãquam iumenta degere, vel fortunã tanquam viros fortes glorioſè & ſumma cum laude experiri, memorabilemq; victoriã apud omnem poſteritatem tẽtare. vitam cõem eſſe cum omnibus animalibus, at glorioſe vel viuere vel mori, id vnum propriũ eſſe virorum fortium. Non eſſe magnopere timendum, cũ Deus & fortuna belli plerunq; viros fortes protegere conſueuerit, ſicuti omnis deſidiæ & ignauiæ & timiditatis Miſeria fidiſſima & perpetua ſit ſocia. pręſtare ſe proprię virtuti, quàm arbitrio & incertę fidei immaniũ barbarorum credere. futurum enim ſi quis ex hoc periculo elabatur, vt celeber & illuſtris ſit apud omnes natioues. profitetur ſe primũ exiturum, quem ſi omnes fortiter imitentur ac ſequantur, nemini dubiũ fore quin tanquam rapidiſſimus fluuius per caſtra hoſtium erumpentes vel ad vltimos caſtrorũ aggeres penetrent, atq; iu tutum ſe recipiant. Dat vexillũ Laurentio Iuraniſchio. cum omnes ſe prõpto animo ad ſequendam neceſſitatem eſſe demõſtrauiſſent, iubet ſe ſequi. omnia tormenta, quæ iuſſa fuerant attrahi ad portam, aperta porta in accurrẽtes expectantesq; Turcas, vno tempore diſploduntur, inter quæ vnũ erat inſigne fruſtis ſaxorum plenũ ad portã arcis. His diſploſis per recẽtem fumum & cędes ſtatim Sirinus cũ enſe ſtricto & ſcuto erũpit, quem milites omues, qui erant paulo plures ducentis ſingulari fortitudine pugnando ſequuntur.

Sirini mors:

cęptũ eſt certamen ſuper ipſo ponte arcis, atq; cum ita pugnando diutius proceſsum eſset, Sirinus glande trãsfigitur, quo vulnere in capite accepto humi cecidit. Milites morte tam ſtrenui ducis deterriti, tametſi nihil fortitudinis remittunt, tamen ad extremũ cum parum diſtarent ab extremis Turcicorum caſtrorum aggeribus, cum multi pugnãdo cecidiſsent, iam pauci à multis & diuturna cęde defeſſi trucidantur. capta eſt arx, omnesque ibi inuenti abducti in ſeruitutem, & poſtea crudeliſſime iugulati.

Sirini caput.

Sirini caput abſciſſum fronti membrana cum inſcriptione, Caput Comitis Zigheti, prælongis clauis affigitur, qui claui per tempora vtraque in occiputpenetrarent, atque caput ipſum clam per noctem intra Cęſarianos aggeres fuit deportatum. Poſt eam victoriam Mahometus iubet omnia bellica tormenta ſigna edere lętitiæ, quòd viuum adhuc Solimanum cum quibuſdam proceribus fingeret. Mutua conuiuia ad lętitiæ ſignificationem fiunt vbique in caſtris. tantæ cladis magnitudinem

Danubij inundatio.

viſus eſt etiam aer grauiter tuliſse, cum Danubius ita excreuerit, tamque turbidus per triduum defluxerit, vt eſset omnibus vſibus humanis eius aqua inutilis; & ventorum vis inuſitata omnia Turcarum tentoria cum incredibili fragore conuulſerit ac repente proſtrauerit.

Turcę cęſi in expugnatione Metubarris.

ceciderunt in illa expugnatione ac varijs certaminibus Metubarris circiter viginti & quinque millia Turcarum, inter quos fuerunt quatuor purpurati, & alij Turcæ non paruæ autoritatis. capta ſunt Metubarris multa bellica tormenta, ſed pleraq; diſrupta & infracta. erant enim ad cẽtum cannones, quos Sirinus vbi deſperaſſet de ſalute, iuſſit puluere impleri quo diſrumperẽtur. Cæſar ad duodecim millia armatorum mittit ad Albam regalem, vbi decem millia Turcarũ caſtrametari intellexerat, cum quibus copiis partim equeſtribus, partim pedeſtribus viginti mittit cãpeſtria tormenta, & Turigeorgiũ cum mille equitibus Pannonibus. Hi facto itinere magno ſtudio Turcicis caſtris propinquant. quidã progreſſi Turcas extra vallos ad pugnam alliciunt; qui cum nulla ratione adduci poſſent, imperfecto negotio reditur iu caſtra, quòd in loco nimis tuto conſediſſent. Neq; verò claſſes, quæ per Danubiũ nauigabant prorſus ocioſę fuerunt, quoniam Cęſarianæ naſades cõmiſſo prelio cum Turcicis nauigiis non procul ab inſula Comaria decem Turcica nauigia demergũt. triremes nauiculas exploratorias Turcicas ita inſectautur vt nonnullas ceperint, reliquas cõquaſſatas fugientes vel ad vrbem Strigonianı vſq; cõpellunt. Cæſar ſi diligentioribus exploratoribus vſus fuiſſet, vbi conſedit Bregetii cũ octoginta millibus armatorũ, totiq; copiæ collectæ eſſent Archiducum, cum nõ minima pars rei militaris collocanda ſit in exploratorũ diligentia, vniuerſam Pannoniã Turcica moleſtia liberare in perpetuũ poterat, vbi deceſſiſſet Solimanus.

Bellicæ facultatis partes tres.

Nam meo quidẽ iudicio vniuerſa facultas bellica conſtat è tribus his partibus: quarũ ſi qua defecerit, totum negotiũ bellicum labeſactatur. vna eſt diligentia & fides exploratorũ, aliud imperatoris prudentia, aliud celeritas agendi ſapiẽter decreta: quę ſi cõiuncta fuiſſent Cęſari per id tẽpus, facile poterat glorioſam & omnibus ſęculis maximè memorabilẽ conſequi victoriam. Sed noluit fortuna, vel Chriſtiano nomini atq; felicitati inuidẽs, vel glorioſiſſimæ familiæ Auſtriacæ, quã tot inſiguibus victoriis & triũphis variis tẽporibus illuſtrauit, vel nõ tulit Ottomanica fortuna eã familiã vno tẽporis momẽto atq; vno prælio prope delere, quã per tot ætates ad tantam imperii amplitudinem prouexerat, & quã tandiu victricem & glorioſam ſeruaſſet. neq; placuit vna dimicatione tantũ ſplendorem paulatim cõparatum ſimul euertere per tot fortiũ virorum cędes. Nam didito & diſſiparo rumore de morte Solimani, ſi dimicatũ eſſet totis viribus cũ exercitu carente imperatore, quod cognitũ fuit Cęſari per captiuũ magnæ autoritatis, qui ſe ſpoute ad tormenta obtulerat, & ad ſupplicia, ſi viueret Solimanus; facile victoria poterat cõparari. Habebat enim ſecũ in caſtris Solimanus, vt creditũ eſt, incredibilẽ propè auri & argenti copiã, qua ſi potitus fuiſſet Cęſar, cuius vires duxiſſet formidabiles: & oĩa tamẽ, quãuis non tã opulentã victoriã, ſtudia mortaliũ cõſequũtur.

Theſaurus Solimani in Pannonia.

Nã theſaurus per multos annos ex ampliſſimo imperio cõparatus aderat, qui accedebat ad quadringẽta millia librarũ auri & amplius, quod tantũ pręmiũ pręter imperiũ & gloriã victori proponebatur. Eſt enim Ottomanicorũ Imperatorum conſuetudo cũ ipſi excũt in caſtra, vt ſuos theſauros nemini credãt, ꝙ arbitrẽtur haud facile inueniri poſſe virũ bonũ, neq; experiendũ eſſe an inueniaĩ cuius fidei & integritati tantũ auri rectè credatur, ingẽs nimirũ pręmiũ perfidię. nã facile imperiũ occupare poſſet, qui tanta ſtipẽdia & munera poſſet dare perfidię ſocijs. Inde fit vt in caſtris etiã magna diligẽtia theſaurus muniatur & ſeruetur, cuius muniendi hæc

Caſtrorum Turcicorum forma præſẽte Imperatore.

eſt conſuetudo. Imperator tanquã ánima exercitus in medio caſtrorum ſuum tentorium erigit, circa quod erectis præualidis munitionibus circumſiſtunt Ianizzeri. intra eos aggeres nemo verſatur,

præter

præter miniſtros imperatori ſeruientes, aut purpurati ſi adiocentur. extra foſſas quæ ambiunt pri-
mum ſeptum ac vallum imperatoris, ſaculi conacei auro argentoue pleni humi deponuntur, qui lo
cus altiſſimis aggeribus foſſisq; profundiſſimis ſępitur, muniturq; validiſſimis delectis præſidijs, &
mulus tormentis. Neq; huc quidē patet cuiuis acceſsus, cum neq; conueniat neq, vtile ſit vt milites
vagentur totis caſtris, pręter loca ſuæ nationi aſsignata. cū publicæ viæ & communia fora caſtrenſia
tantum ſingulis nationibus conueniant. extra has foſsas reliqua militaris multitudo erigit ſua ten
toria, quę ſuis & ipſa foſſis & aggeribus muniūtur. Cęſar autem neq; captiuis neq; exploratoribus
credidit Solimanum interijſse, quia non videbatur conſentire rationi vt tanta barbararum gētium
multitudo tam ſuapte natura effręnis & auara, ſine imperatore tam quieta eſset, tantaq; obſeruan-
tia vbiq; ſeruaret diſciplinam militarem. Sed enim Mahometi calliditas & prudētia ita fecit, vt non
mortē modo imperatoris diligentiſſimè occultarit in tanto imperij, rerumq; omnium Turcicarū
periculo, verū etiam quietum & tranquillum imperiū ſine vllo tumultu, ad quem perueniebat, in
manus tradiderit, cum tanto exercitu in diuerſis locis ſimulatis mādatis imperatoris moderatus
ſit; Ianizzeros fręnarit, Metubarris oppidi propè inexpugnabilis victoriam adeptus ſit, Selimum in
caſtra è lōginquis regionibus tutò acciuerit. Adiuuit hanc Mahometi calliditatem fortuna quia cū
Solimanus ducenta hominum millia in Pannoniā adduxiſſet, eas copias in plures partes diuiſerat,
quia parum formidaret Cęſarianū exercitum vt & numero multo inferiorē, & parum conſentienti-
bus inter ſe animis. Nam vbi primū in caſtra Cęſariana ventū eſt, cęperunt Germani à Pānonibus &
Italis, atq;. Pannones ab Italis diſsentire, donec Itali cū Pannonibus ad cōem defenſionem propter
Germanorum iniurias coacti ſunt conſpirare. conferebat plurimum etiā rebus Turcicis vt bellū in
varijs locis vno tēpore gereretur, quia non ſolum ita animi Turcarū à morte Solimani ad varia ne
gotia & expectationē eſsent diſtracti, ſuppetebatq; copia cōmeatuum facilius, ſed etiam quia res Cę
ſariana in plures partes diſtracta fiebat debilior. Nā confert rebus bellicis potentioribus maximè, ſi
fieri poſſit, vt plura ſint caſtra vno tempore, plures hoſtes, plures exercitus, plures imperatores, vnis
caſtris ſaltē aduerſus hoſtem nō multo inferioribus. Vt enim facilius vnus ignis extinguitur, quàm
ſi plures extiterint eodē tempore, ita facilius eſt vni, quàm multis exercitibus ſimul reſiſtere, à qui-
bus multa ſimul calamitoſa inferuntur. Nam ſi copiæ Solimani in vno tantū negotio eſsent occu-
patæ, pręterfluebat inutiliter propè breuitas tēporis, cum hyems in illis finibus infeſtiſſima ſit, gra-
uiſſimaq; aduerſaria rebus bellicis propter acerbitatē magnitudinemq; frigorum. hac de cauſa Soli
manus miſerat aliā partem copiarum ad oppida inferioris Pannoniæ recuperanda, aliā ad capiendā
Iulam, ipſe conſederat ad expugnandā Metubarrim magis munitam, quo ſua pręſentia animos ſuo
rū inflāmaret ad deſideriū victoriæ: neq; lōge diuerſo cōſilio & arte fuit Solimani mors, quā Cimo
nis Athenienſiū imperatoris occultata. Mahometus oppido Metubarri potitus, quia eſſet deuaſtatū
& propè ſolo adæquatū per crebras verberationes vi tormentorū, partim vi pulueris incenſi poſt re
ceptionē Sirini, quo tempore corruerunt męnia & ædificia non ſine Turcarū clade, curat inſtauran-
dum, muniendumque & omnibus rebus neceſſarijs inſtructo firmiſſima præſidia imponit. exeunt
interim è caſtris Turcarū ad viginti millia eorum, qui caſtra ſpe prædæ ſequebantur, faciūt incurſio
nes in agrū Cęſarianum in Pannoniam. obuia quæq; ferro ac igni miſerabiliter populātur, in quos
exit Auſtriacus equitatus. multos prædabundos palanteſq; obtruncat: reliquos ita frenat vt à rapi-
nis abſtineretur. Iſtud ipſum facit Turigeorgius Palodæ præfectus. Suendius eductis copijs & qui
buſdā bellicis tormentis muralibus attractis oppidum Croſſonorgam obſidet ac verberat. cōiectis
quadringentis ferè globis ferreis, murisq; diruptis & proſtratis ad inuadendū, cogit oppidanos ad
deditionē; qui cum arbitrio victoris ſe dedidiſſent pręter pręfectū & eius familiam oēs trucidati fue
rūt. Partaus accepta Iula per deditionē rebus omnibus vrbanis, vt poſtulabat bellica ratio, cōſtim tis ſi
gna conuellit ad profectionē, atq; cū Turcicis Scythicisq; copijs cōtendit ad obſidendā Vinundrlā.
Dux Ferrarienſis acceptis infelicibus nuntijs Iulæ & Metubarris expugnationū princeps ſapiens & re
rum bellicarū peritiſſimus hortatur ipſum Cæſarē ad Bregetium ſumma diligētia muniendum, qđ
futurum eſſet firmiſſimū propugnaculum aduerſus oēs incurſiones Turcarum, quando capta Me
tubarri & Iula Turcæ omnibus ſublatis impedimentis ad Poſſoniū vſq; poſſent excurrere. At enim
vbi conciones illas nouæ religionis in Belgio non paucæ vrbes admiſiſſent, ſuccreſceretq; in dies nu
merus hęreticorū, copię aliquot militares cōſcriptę ſunt duce Thouluſano viro Belga circa Antuer
piā. illæ vbi ad Oſteruelam pagū conueniſſent ad protegendos ſuos, is eſt primo lapide diſtās ab vr
be, ad Scaldim fluuiū, repente ab equitatu Parmenſis gubernatricis opprimuntur ac delentur duce
Beauuoriſio regulo. Romæ ex illa publica audientia, quā ſuperius cōmemorauimus, vbi Pōtifex mul
ta flagitia cōmitti intelligeret, vt fit in ampliſſimis & frequentibus ciuitatibus, multosq; nefarios eſ
ſe & libidinoſos homines, ſalubri lege ſuſtulit oīa ſcorta & lenocinia, & oēs quę marium libidini eſ
ſent proſtitutę; quia publicę officinę libidinis publica ſunt incitamēta ad omne genus turpitudinis.
Illud cū in cęteris vrbibus parum honeſtū ſit, Romæ certè, vbi ferè oēs externi religioni dediti caſti
tatē profitentur cū vel ſacerdotes ſint, vel iam ſe ſperent futuros, oīno videtur eſſe tollendū. in adul
teras verò nimis ſeuerè viſus eſt quibuſdā animaduertere, quas flagris tamen cędi tantū publicè iuſ-
ſit, ſed nimis etiam clementer ac leuiter. nam viſitata impunitas rem facit videri leuiorem Sed apud
multas nationes capitale ſuppliciū & eſt & fuit adulterio propoſitum ob ſceleris magnitudinē, in
quo vno violantur ſacra iura matrimonii, & fides vtrinq; data, & contaminatur honeſtas familiarū;
& adulterini filii patrimonium legitimis furantur legitimi crediti, & mariti grauantur alienis filiis
alendis, quæ omnia contra humanas, diuinasq; leges omnino in vno ſcelere committuntur. & qm lu
di omnes & alea præcipuè ſunt res humanæ vitæ pernitioſæ, in quibus nemo vir bonus tēpus inuti

Opportunitates occultādæ mortis Solimani.

Capta Metubarris inſtaurata

Crudelitas Suendij.

Ferrarienſis ducis monitus.

Libidinis officinę Romę ſublatæ.

Adulterij flagitia.

Ludi & alea ſublata.

liter consumpserit, non minus in aleatores & lusores omnis generis animaduertendum duxit, quã in iniuriosos, & sibi ipsis pernitiosos homines, quos exilij condemnauit. Neq; id solùm quia nemo debet sibi facere iniuriã, sed multo mag.s quia blasphemiæ & inimicitiæ & latrocinia & familiarum euersiones solẽt aleæ, pictarumq; chartarum, & oĩum horum ludorum necessariæ esse asseclæ; inter quæ lenocinia lasciuiæ, ocij, intemperantiæ qui vitam degat, is planè vir bonus esse non potest. Non enim ita inutiliter profundendũ est hoc breue vitæ spatium qđ nobis concessum est à Deo, vt maio rẽ eius partem in crapula, somno, ludis absumamus. Pontifex deinde animo ad res ecclesiasticas cõuerso perpetua lege sustulit oẽs regressus, ne in genus quoddam mutui, vel mercaturę sacri prouentus transitent paulatim. Scander præfectus Byzantij veritus ne per opportunitatẽ tantarum rerum nouarum Ianizeri iuniores tumultuatentur, diriperentq; pro arbitrio oĩa Christianorum Hebræorumq; bona, ac multa nefanda & crudelia cõmitterent, vt fit per huiusmodi tumultus, consilium cepit prudentiæ & miræ calliditatis plenum. nam lectis literis de morte Solimani statim se missurum inquit auxilia quę poscebanẽ. simulat illas literas imperatorias sibi missas fuisse, quibus iuberetur deligere decem millia Ianizzerorum in demortuorum locum in expugnatione Metupreatris, & Pannonicis munitionibus. Imperatur omnibus Ianizzeris vt excederent ad statutũ diem ex vrbe Byzantio, & in locum amplum conuenirent distantem ad duo milliaria, vbi commode censerentur ac deligerentur, quibus assignatentur mortuorum stipendia. Ianizzeri qui nondum ordinaria accipiebãt stipendia militaria incredibili alacritate ad imperatum locum conueniunt. Selimus accepto nuntio paternæ mortis magna celeritate conuolat Byzantium, atque in via habuit obuium primum Bostangium regij palatij præfectum, qui biremem expeditissimam, magnificentissimeque instructam adduxerat, quam conscendens Byzantium properat. Delatus ad portam Septi ex oppido Chiefredo breuissimo spatio Imperator ibi primum salutetur, atq; tunc primùm mors Solimani fuit in vrbe Byzantio cognita, quæ summa celeritate defertur Venetias ad senatum, atque inde velox nuntius ab oratore Cæsaris ordinario Vito Dorimbergensi Turrio viro clarissimo, & magnis negotijs tractandis exercitato ad Cæsarem missus septima hebdomade Iuliobonam à die mortis nuntiauit, Selimus vbi descensionem fecisset, in thalamum imperatorium magnificẽtissimum introducitur, qui est multo auro & gemmis preciosis ornatus. Ianizzeri vbi salutati noui imperatoris famam accepissent, qui omnes ad iussum locum extra vrbem conuenerant, cum se ita delusos esse intelligerent, rẽ ægerrimè ferunt, atq; tumultuari propè incipiunt. Sed cum promissum esset solitum munus vbi redijssent in vrbem, quod est centũ Sultaninorum, qđ nomen est monetæ aureæ Turcicæ, & vt nouus Imperator publicè obequitaret, omnis tumultus, omnisq; controuersia placata est. cæterũ Selimus vbi primum in throno imperatorio consedit eum magna solennitate ad significationẽ lætitiæ duo pocula optimi vini siccauit, atq; initium sui imperij ita auspicatus est à cõtemptu suarum sacratum legum, per quas vini vsus Turcis est omnino interdictus. Visus est sanè quibusdam id esse argumentum quòd eo imperatore vini vsus concederetur; at rem altius perpendentibus molestum id apparebat, quod non leue argumentum posset existimari imperatoris futuri neq; religionis neq, fidei aut legum ciuilium satis diligentis obseruatoris. statim vetò atq; imperatoria insignia suscepit, & in sede Ottomanicis imperatoribus reseruata consedit, iubet edictum fieri publicè vbiq; Byzantij huiusmodi; Beatorum locus & gloria sempiterna concessa sit animę Solimani; viuatq ue diu, semperque augeatur fœlix regnum Selimi nostri imperatoris. Id ipsum summa diligentia per vniuersum imperium promulgatum est, ne prius mors Solimani, quàm Selimi coronatio audiretur, ad populos sedandos, & in pace retinendos. Deinde è palatio egressus obequitans per vrbem vniuerso populo se ostentat. accedit ad Iobi sepulchrum, qui locus cum mœnibus coniunctus, vbi omnes imperatores sacrificare solent modo veruecess, modo alia animalia, quæ post dantur pauperibus. Distributa est magna pecuniæ copia. post preces & gratias dijs actas magna cum pompa & lætitia redit in palatium. His ita actis quia plurimum referret vt ipse quàm citissimè adesset in castris, continuò Byzantio ad oppidum Castrum nigrum, & Scedram incredibili celeritate peruenit, quod iter triduo conficitur. credebant nonnulli quòd in castra profectus esset statim Iuliobonam inuasurus, cum sit Ottomanicorum imperatorum institutum vbi primum imperium suscipiunt, aliquod memorabile facinus patare, neque id solum vt accepti à maioribus imperij fines dilatent, sed etiam ne maioribus virtute inferiores & degeneres appareant, quos adæquare certè, si non superare se velle contendunt fortitudine, prudentia in rebus bellicis, & gloria rerum gestarum. erat suborta suspicio Cæsarianis quòd nouus imperator Iuliobonam esset inuasurus non solum ob prædictas causas, sed etiam quia dictorum & triremem miserat in Pannoniam cum globis ferreis, tribus millibus sclopenorum, ac multis bellicis apparatibus per aduersum Danubium. His accedebat quòd Scander purpuratus veniebat in Pannoniam terrestri itinere cum centum iumentis auro argentoque onustis, & centum carris, centum & quinquaginta equis portantibus bellicos apparatus. Agebat Selimus, vbi salutatus est imperator, annum ætatis suæ tertium post quadraginta. Seuero aspectu, propè formidabili intuitu. nigris pilis. adusto temperamento vt videbatur. Sed ita obesus vt colli breuitas appareret eximia. Quid um properat in Pannoniam, in mari Oceano cum ingentes clases Daniæ Sueuorumque regum naulgarent instructissimæ fiunt obuiæ, atque atrox bellum nauale committunt. Hi enim Reges non modo per imperatorium edictum non sunt placati, sed multò etiam magis incitati ad ampliores bellicos apparatus faciendos, & clases in septentrionali pelago comparandas. tanta igitur vi tormentorum, omnique telorum genere inter hos dimicatur, vt insignis clades vtrinque accepta illataq; sit, atq; litora eiectis cęsorum cadaueribus vbiq, tegerẽtur. nã ad duodecim millia inuenta sunt corporum eiectorũ, ac cęsorũ sensim fluitantiũ. Attuacuti au-

Stratagema.

Chiefredum oppidum.

Selimus imperator salutatur.

Viti Dorimbergẽsis Turrij diligẽtia.

Ianizzeri feroces.

Selimi aditus & auspicia imperij.

Selimi edictum.

Turcarũ Imperatorũ institutum.

Selimi forma.

Sueuorum Daniæque regum clades.

ti autem quoniam ſeditiones in dies ſuccreſcebant inter nouæ, veteriſque religionis defenſores, & catholici vndique exagitarentur, Aurantius, vt diximus, veteris religionis defenſor ad catholicos aduerſus inſigniores ciues proceresq́ue eius ciuitatis protegendos cum plurimum poſſet, præſtaretq; autoritate & beneuolentia omnibus ciuibus ita conatur rem componere, vt omnes diſcordiæ conſopirentur; atque has conditiones cum præfectis Atuacuti ſanxit, & cum Scuuieto Burgomagiſtro, qui ſupremus eſt magiſtratus ciuitatis, donec aliud decretum fuerit atque inſtitutum in frequentibus Belgarum comitijs. 1. Primùm ne catholicorũ conciones, ſacra, vel alia munia eccleſiaſtica impediantur neque turbentur ad auitam religionem ſpectantia; neque alio quouis modo, aut per quenquam magiſtratum curent vel patiantur turbari. 2. Ne liceat habere conciones aut munia nouæ religionis in templis, cœnobijs, aliiſue ſacratis locis, niſi his in tribus locis inferius nominatis, Khranamo videlicet Paull Vanghimeri, vbi copiæ ſolent cenſeri. in area Liquerquicij ſiue viridario, vbi telæ ad candorem ſollicitantur, & in pratis Xenodochij apud viridariũ Baliſtricorum. 3. Quòd ſiquis horum locorũ haberi non poſſit, tunc liceat alibi habere quemuis eiuſdem amplitudinis. 4. Vt his in locis liceat habere conciones omnibus diebus feriatis & dominicis, atque ſi nullus dies feriatus fuerit in hebdomade, liceat iſtud ipſum die Mercurij. 5. Vt ſi concionator ſolitus aliquo impedimento diſtineatur, alius in eius locum poſſit ſuccedere. 6. Vt omnes concionatores & miniſtri in regionibus catholicæ Maieſtati ſubditis iuramento affirment, vel apud principem Aurantium, vel apud inſigniores magiſtratus, atque profiteantur ſe fidem & obedientiã Regi præſtituros, obſeruaturosq́; in omnibus negotijs. 7. Ne licitũ ſit adeũtibus vel redeũtibus à cõcionibus vllo teolrũ genere armari, quæ poſſint offendere; enſis tamen & pugio nemini ſit interdictus. 8. Vt vniuerſa vrbana multitudo pareat magiſtratibus, opemque ferat publicis oneribus ſuſtinendis, ſicuti mos eſt, & ſicuti reliqui ciues tenentur; atque vt cæteri omnes tranquillitatem, conſeruationem, publicam ſalutem tuendam procurent, & procurare teneantur. 9. Vt omnes concionatores ab iniurijs, ſeditionibusq; concitandis abſtineant, neque inſurgant aduerſus magiſtratus, vel aduerſus homines alterius factionis & religionis, neque contumelias dicant. ita tamen vt illis liceat reprehendere vitia in ordinata, quæ reprehenſio non habeatur pro ſeminibus ſeditionum. 10. Vt princeps habeat delectum è magiſtratu, qui poſſit adeſſe illi vbi erunt delecturi aliquem miniſtrum ad diœceſim eccleſiarum, aut vbi illi de aliqua re ad religionem ſpectante pertractabunt, vt fides fieri poſſit apud principem vel vrbis magiſtratus. 11. Ne alter alterum ſubſannet, aut aliqua ratione deludat ob varietatem religionis, ſed omnes teneãtur ad mutuam defenſionem, ſi quis iniuria affectus fuerit. 12. Ne quis aut huius, aut alterius regionis poſſit iuſtitiam impedire vel capiendis ſontibus, vel puniendis, atque caſtigandis qui templa ſpoliarint, aut alia quauis de cauſa. ita tamen vt nocentes per iudices, at non per alios, puniantur. 13. Vt princeps & magiſtratus protegant non ſolùm veteris religionis homines, ſed omnes habitantes in vrbe, qui tranquille concorditerque vixerint nulla habita veteris aut nouæ religionis differentia. 14. Siquis ſeditionis initia iecerit, ille per iudices puniatur pro ſceleris magnitudine, neque id poſſit à quopiam impediri. 15. Vt colligantur duo millia peditum ad vrbis cuſtodiam. qui communibus ſtipendijs habeantur, ad opprimendas ſeditiones, ſi quæ inſurrexerint. 16. Vt milites collecti teneantur ſeruare atque cuſtodire has conditiones, quarum exemplum dabitur præfectis, & hominibus nouæ religionis. 17. Vt has omnes conditiones miniſtri & concionatores eorum religionis inter ſuas conciones demonſtrent, explicentq́ue populo, eoſque omnes qui aderunt, hortentur ac moneant vt ad vnguem ſeruent. 18. Vt omnes hæ conditiones præſcriptæ inuiolabiliter ſeruentur prouidendi atque conſulendi rebus publicis cauſa, donec Philippus rex vnà cum comitiis harum inferiorum regionum aliter ſtatuerit, quibus inſtitutis homines nouæ religionis in poſterum ſubiiciantur, promittantque ſeſe ſeruaturos. ea tamen conditione, vt ſiquid aduerſus eorum religionem ſtatutum fuerit, liceat ſine impedimento ac liberè intra certũ tẽpus cũ omnibus bonis excedere ex his inferioribus regionibus quocunq; libuerit. 19. Vt miniſtri & concionatores & diaconi ac reliqui templis inſeruientes cum nonnullis è præſtantioribus eius religionis principibus in has conditiones animos ſuorum componant, eoſque homines pro viribus nitantur ad obſeruationem adducere. atque ipſi ad maiorem ſecuritatem præſens exemplum ſuis ſubſcriptionibus confirment, per quam tamen ſubſcriptionem neque notentur, neque infeſtentur. atque ſua excellentia tanquam communis Griffier ſiue ſcriba, magiſtratus nomine huius vrbis ſubſcribet ad ſecuritatẽ præſenti cõtractui & ſcripto, cuius duo fient exempla, quorum alterum dabitur ſuę Excellentiæ pro magiſtratu, alterum hominibus alterius religionis. atque ad fidem ſcripti præſentis concluſi & ſubſcripti vt ſupra ad quintum Non. Septembris. 1566. ſubſcripſit Gulielmus Nanſienſis mandato dominorum collitis. Princeps Aurantius & Polites Griffier vrbis. Erat eò denique perducta res Belgica ante has compoſitas conditiones, vt ſæpius neceſſe fuerit magiſtratus & præfectis vrbium popularibus armis reſiſtere, ſeque in tutum recipere, & loca quędam ad ſecuritatem vitæ munire conciones omnes hereticę in ſuburbia demum ſunt perductę, cum prius & in vrbe, & extra haberentur nulla habita differentia. inſurrexerant enim iam in omnibus ferè ciuitatibus Belgicis Vgonotti & Caluiniſtæ hæretici, atque loca ſibi concedi poſcebant ad ſuas conciones. maximè verò periculoſa ſeditio flagrabat in illis vrbibus, cum non ſolùm diuerſę religionis homines inter ſe diſſentirent, ſed etiam vniuerſa plebs à nobilitate eſſet abalienata. Quippe illud ſolet euenire plerunque in ciuitatibus, vt vbi primùm naſcuntur ciuiles diſcordiæ, vulgus inſaniendi facultatem nactum non vnam tantùm cauſam diſcordiarum perſequatur, ſed plures quotidie nouæ emergant atque excitentur. neque prius ceſſat nouarum diſſenſionum opportunitas, quàm vel publicę opes ciuitatum, vel priuatę ciuium fuerint abſumptę. Iſtud autem acciderat, quoniam

Atuacuti reis cõpoſitarum cõditiones.

niam è Samatobriga, & ex vniuersis Menapijs hæretici potius fuerant eiecti, quàm vel consopiti vel
extincti; & ex alijs quibusdam vrbibus. Soncij tamen Arebergensis Comes vt omnes hæreses vno
tempore tolleret, Augustanam confessionem publicè cõcesserat. Turcæ interea portum Leucadium

Leucadicus portus munitur.

multa diligentia munire cœperant, quia non videretur satis tutus ad accipiendas classes, atque duo
insignia erigunt propugnacula, quo possent defendi & nauigia & portus ipse si inuadatur. ea res non
paruam suspicionem omnibus Italicis principibus attulit, sed Venetis patribus in primis, quorũ &
suspicionem & indignationẽ auxit Turcica arrogantia, quia Pialis contra pactiones & fœdus ausus
esset intra sinum Adriaticum nauigare, contraq; pacis iura cum Solimano sancita, & iam tot annos
seruata. Illa res quia videbatur captiuitatẽ, populationes, incendia Iulio Carnico, Tergesti, Gradiscæ,

Frãcisci Turrij Norimbergẽsis oratio.

cæterisq; oppidis Cæsarianis fori Iulii mari finitimis intẽtare. Frãciscus Turrius Norimbergẽsis ora
tor Cæsaris ordinarius apud Venetos, vir prudentia & dicendi facultate clarus graui sanè oratione
conquestus est in senatu, tantaq; indignatione vt plus satis videretur, quia nitebatur incitare animos
patrũ ad vlciscendam tantam iniuriam, quos multis honorificis promissis Cæsaris nomine ad socie
tatẽ belli allicere non potuerat. Nam videri eum senatum inquit conniuere ad deuastationem rui-
namq; omniũ Christianorũ, si æquo animo ferant sibi fieri tantã iniuriã; cũ classis violato fœdere pa-
cis intra Adriaticum sinum ingressa sit. nullũ iam relinqui excusationis locũ, si ad tantas calamita-
tes Christianorum dormitarent. timendã esse dei iram, illi qui negligat arma mortalium. Nunc for-
tunam de Cæsaris subditis, imperiiq; cõseruatione iacere aleam, at mox de subditis Venetorum vbi
placuerit iacturam siue malus siue bonus iactus cõtigerit: cũ nulli fines satis ampli esse possint Tur-
carũ auaritiæ. Patres, qui satis ingentẽ numerũ triremiũ, aliorũq; nauigiorũ semper non mediocri-
bus sumptibus habent instructũ, ne quotannis subditos non necessariis sumptibus instruenda ingen
ti classe grauarent, hoc anno parcendũ & sumptibus & laboribus statuerant. veruntamen partim ne
pericula Christianorũ negligere viderentur, partim quòd grauiter ferrent ita fœdera & pactiones à
Turcis violari, quas ipsi semper sanctissimè, fidissimeq; coluissent, incredibili celeritate quinquagin-
ta triremes intra spatiũ quindecim dierũ eximiè instruunt, easq; addunt ordinariis sinus custodiis,
quare Turcæ audita celeritate apparatus admirati nulla re memorabili facta exeunt è sinu. Turrius
certè non multo post in grauissimum valetudinẽ collapsus naturæ concessit. vir bonus sanè & supra
vires Cæsarianæ vtilitatis studiosus. in eius demortui locũ suffectus est Vitus Dorimbergensis, vt di-

Viti & Francisci Turriorum virtutes.

ctũ est, vir sapientia, integritate, moderatione animi, & publicorũ negotiorum peritia & ipse clarus,
quorũ vtriusq; familiaritate vsus sum, ac præsens eximias eorũ virtutes cognoui. In Pannonia verò
vbi cõsedissent nõ procul ab Alba regali multa millia Turcarũ, certabatur hinc inde incursionibus.
quo tẽpore captus fuerat is Mechmetus, qui præerat Albæ regali. Turigeorgius enim vir singularis
fortitudinis cũ inter hostes pugnãtes Mechmetũ Imperatoriũ consiliariũ cognouisset, qui sibi notus
erat è colloquio Palodæ, illũ ad captiuitatẽ insequitur, ac per medios hostes fortiter irrũpit tãta per-
tinacia vt cæso primo equo aliũ conscendens nõ prius abstiterit, quàm dextra apprehensum captiuũ

Turigeorgij præclara virtus.

traxerit. & ad Cæsarẽ abduxerit. Cæsar pro tam egregio facto honoris gratia torque aureo eũ do-
nauit & insigniuit equestri dignitate. nã præclaris virtutibus præclara præmia & insignia virtutis cõ-
ueniunt, quibus conferendis vtile est principibus esse magnificis, cũ nõ minoris sæpe fiant insignia
virtutũ quam præmia à viris bonis, sicuti reb. præclarè gestis & annuli donabãtur in cõcione mili
tibus ab Imperatore antiquitus, & ciuicæ ac murales coronæ insignia fortitudinis, & aurei torques.
Illud sanè ridiculũ videtur parasitis & helluonibus, & lenonibus, & proditoribus patriæ, & timidis
abiectisque hominibus insignia virtutum deferri, & equestri dignitate insigniri, & multa huiusmo-

Virtutum insignia.

di esse venalia. nã multi fiũt equites si habeãt pecuniã, quã erogare possint. Patet soli virtuti tamen
Tolonia, diui Michaelis, Britannica, Melitensis, Diui Stephani dignitas equestris, vel summis prin-
cipibus, quorum potentia est pro virtute, cum sit à Deo omnis potestas. Dicitur Mechmetus captus
ducenta & viginti nummum millia Cæsari pro redemptione obtulisse, quem honorificè tractans
misit Iuliobonam. Carolus Archidux vbi consedisset Baboccæ, non procul à Sleuna flumine

Caroli Archiducis victoria.

ignobili prælium committit cum Turcis prædabundis, multis cæsis ad quatuor millia equitum tru-
cidat & in fugam vertit. sed cum propinquæ essent tantæ Metubarris copiæ, abstinuit ab insequen-
dis hostibus vltra certos terminos. nam Turcæ certabant incursionibus, quibus frequentibus in om-
nes proximos fines grassabantur, omnia pro viribus prædantes, diripientes, populantes. concrema-

Sabatia & Sẽpronũ opp.

tis quibusque ædificiis ad oppidum Pannoniæ Sabatiam vsque procurrunt, atque abductis colonis
in seruitutem ad Sempronium oppidũ & fines vsque Austriacos irrumpunt. Hæ tã molestæ Turca-
rum incursiones ijs, quibus cognita est cõsuetudo bellandi Turcarum, excitarunt opinionem quòd
essent Byzantium versus iter capturi, præsertim cum annonæ penuria nõ mediocriter in castris Tur-
cicis laboraretur. Mahomettus autem has incursiones fieri imperabat, quòd ita copiæ exercerentur,
ac diuerterentur ab omni cogitatione de morte Solimani; donec Selimus nouus Imperator veniret
Byzantio, vti monebatur per literas. est tamen illa Turcarum plerunq; bellandi consuetudo, vt non
dimicent collatis signis, sed hostem vexent incursionibus & prædationibus. Selimus magnis iti-

Selimus Taurumnum accessit.

neribus, summaque celeritate Taurumnum interea peruenerat, vbi fit certior per literas Mahomet
ti omnia in castris esse tranquilla. non opus esse ferre labores longioris itineris. non pessimè consul-
tum fore si copias Taurumni quiescens, & se redeuntem expectaret. quare ibi Selimus Mahomettũ
expectat, quò etiam Solimani corpus aduectũ est, quem omnes viuum esse arbitrabantur. Illi rei fi-
dẽ facile faciebat ætas & podagra, qua laborãs ita facere iter consueuerat; & rhoda vndiq; clausa, vt vi
deri omnino nõ posset. Selimus obuiã iturus ad portã vsq; ciuitatis paruũ capitis integumentũ ge-
stat, cũ sit honorificẽtiorũ Turcarũ magnũ gestare, quod inuolucrũ erat è subtilissimo linteo cãdi-

do ita.

dido ita concinne & artificiosè inuoluto & constructo, vt exterior orbis sphęra appareat, at interior ad capitis formam cauum relinquatur. illum orbem vulgus Turbantum vocat, qui tamen sordidioribus & inconcinnior est, & è crassiore materia. induit vestes minus sumptuosas, sed viles & lugubres ad patris cadauer admittendum, quod tanquam gloriosum & triumphans cum vexillis explicatis, multoque sono & strepitu bellicorum instrumentorum ac multa lætitia vehebatur, ad quæ omnia tamen erat surdum. Selimus vbi ad rhedam paternam propius accessit descendens ex equo rhedam aperuit, atque supra patris corpus collacrymauit. descenderunt ex equis vnà & alij omnes proceres, atque minora capitum inuolucra ceperant, iussaque erant omnia militaria vexilla ad indicium mœroris ad terram inuerti cuspidibus manu retentis. mirum fuit per aliquod temporis spatium silentium omnium præsentium, neque quisquam audiebatur in tot millibus hominum. Post illud silentium affertur Selimo capitis integumentum siue inuolucrum candidissimum multis preciosissimis gemmis ornatum, quod capiti imponitur, vestibusque magnificentissimis induitur, ac mutatur equus; quod ipsum fecerunt & alij proceres. rheda deinde tegitur. noua vexilla noui Imperatoris eriguntur cum magna alacritate omnium præsentium, & plurima lętitiæ omnium significatione. Vbi Selimum proceres ad palatium Taurumni reduxissent, omnes manum exosculantur, primique sunt qui cæteris præstarent dignitate. Selimus postmodo viros ingenio præstantes iuri dicundo vbique præficit. Solitum munus Ianizzeris castrensibus largitur, duo asprorum millia videlicet singulatim. Iubet patris corpus Byzantium aduehi, quo sepeliretur in eo sepulchro, quod ipse sibi construxerat. Imperat Hamautum & Feratum proceres cum omnibus Ianizzeris, & nonnullorum insignium militum cum copijs eò cadauer cum Imperatorio vexillo comitari. ipse interim moratur Taurumni cum reliquis copijs, vt commodius iter faciens Byzannum rediret. Neque ita tamen cessabatur à Cęsarianis in finibus Pannonię, aut à Turcis; quippe cum Turcę proximos quosque fines hostiliter inuadentes omnia diriperent, colonosque abducerent. Illorum temeritatem non ferentes Ferentius & Turigeorgius cum trecentis Pannonibus in insidiis collocari multos Turcas trucidant, & captiuos atque vniuersam prędam recuperant. Ex alia parte Transyluanus traiecto flumine Tibisco cum frequenti Turcarum Scytharumque globo ex oppidis Turcicis Filechio & Sobracho cum triginta & duobus bellicis tormentis varij generis contendit ad expugnationem Toccei. pręfectus Toccei vbi primum acies Turcicę in agro consederunt, mittit ducentos sclopettarios ad exploranda castra hostium, in quos irrumpentes Turcę ad vnum trucidant ab equitatu circumuentos, pręter quos in seruitutem reseruarunt. Selimus Taurumno reuertens, vbi primùm venisset Adrianopolim (ea est vrbs Thracię ita vocata ab Adriano, qui iussus fuit ab oraculo illam instaurare vbi in domum furiosi se recepisset, cum ante ab Oreste condita Orestea diceretur,) literas dicitur scripsisse huiusmodi ad Epidaurios: Magnus Sultanus Selimus dominis Epidauriis. Vbi venerit meum hoc mandatum, scitote patrem meum Dei nutu, qui omnia fecit, omniaque deinde destruet, cui altissimus pacem & tranquillitatem largiatur, ex hac ad meliorem vitam commigrasse. Interea diuina concessione eius, cuius est cœlum & terra, mihi concessus est altus thronus & Imperium paternum anno nostri Mahometti quarto post noningentesimum & septuagesimum. ad 10. Cal. Octobris, sicuti statutum fuerat ab omnipotente Deo, cuius diuina maiestas laudetur. Ego igitur cum in hoc throno sedeam, vobis significatum esse velim omnibus mandatum nostrum legentibus vt pro me Deum rogetis, quod mandatum mitto per meum prægustatorem Ferecium. atque sicuti hactenus vixistis sine fraude, sic in posterum erga me viuite, qui cum tantus nunc sim princeps. nunc pro mea incolumitate, & pro vniuerso Imperio Deum orare debetis. De omnibus, quæ vobis erunt necessaria vel opportuna, efficite vt per supplex syngraphum meæ sublimi portæ significetur. Adrianopoli. 5. non. Octobris. 974. vt autem pateat annorum Turcicorum series, scire oportet, Turcas à morte Mahometi suos annos numerare, qui mortuus est post Christum natum annos quingentos & nonaginta ac duos, sicuti olympiades numerabantur à Græcis, consules à Romanis. Accessit Byzantium Solimani corpus, latuitque sub suo tentorio extra vrbem, quod noluissent proceres illud noctu comportari in vrbem. sic concessa est filiabus Solimani & Selimi vxoribus, cæterisque coniunctis vt patrem & socerum & propinquum lachrymis condecorarent. Postridie eius diei princeps sacerdotum Turcarum Mosti appellatus, & creditur esse natus è stirpe Mahometti; reliquique omnes sacerdotes, & præfectus Byzantij cum omnibus dignitate præstantibus obuiam procedunt nigris vestibus induti cum paruis capitum inuolucris, quos secuta est ingens multitudo partim equitum, partim peditum, qui postmodo non sine magna lacrymarum copia & animorum mærore ad templum maius comitantur. cadauer delatum est ad eum collem, qui eminentior est è septem, exceptumque è rheda à primarijs proceribus, & quantum fieri posset manibus sublime portatur, cui ponderi mutuò vicissimque ab insignibus hominibus succedebatur. præibant Iurisperiti Turcæ elata voce legentes ad sepulchrum vsque, ac frequens multitudo sequebatur & præcedebat. Qua verò transiret, omnes flectebantur honoris gratia insignem præ se ferentes mærorem cum quodam clamore. Vbi prima multitudo confusa & sine vllo ordine pertransisset, factumque esset mirum silentium, cęperunt Spacches & mancipia procedere funestis lugubribusque vestibus induri, quibus per triduum vti mos est. Sequebantur sacerdotes Seichi vocati, qui se mutuo manuum nexu tenebant inuicem, atque ita incedentes clamabant, mirum esse tantum Imperatorem fuisse morti subiectum.

Selimus indutus lugubribus vestibus.

Ceremoniæ Selimi mortuum patrē visentis.

Adrianopolis vnde dicta.

Selimi literæ ad Epidauros.

Turcicorum annorum series.

Exequię Solimani.

piectum. ſequebātur hos Taliſmani dicti ſacerdotes, ſacri Iuris periti ſcilicet, & Mueſini, qui alta voce clamabāt; Alla racmet eileſim. Deus eius miſereatur. poſt hos efferebatur cadauer in arcula lignea ſerico panno intertexto auro cooperta, ſupra quam erat integumentum capitis varijs plumis ornatum, ferebaturque Solimanus in caput Turcico more, at non in pedes, quem portantes non in faciem quidem, at in latus procedebant. poſt cadauer ſubſequebantur ſtatim duo purpurati, quorum alter erat in præfectura Memphitica, alter erat Agà Ianizzerorum nigris & hi veſtibus induti. hos ſequebatur confuſa multitudo propè infinita. Depoſitum fuit cadauer in foſsa quadam & quaſi quodam ſacrario ſubterraneo, quod ille viuus ſibi conſtruxerat, vbi prius eius vxor Roſsa fuerat ſepulta extra hortum ipſius templi. Nam cautum eſt apud Turcas ſacris legibus ne mortuorum cadauera in templis aut in locis Deo ſacratis ſepeliantur, quia nefandum putant puriſſimi Dei ędem immundis & maleolētibus cadaueribus vllo pacto inquinari aut cōtaminari. fuit illud ſacrarium ſtatim multis luminibus repletum & odoriferis ſuffimentis, atque Sdreuiſi ſacerdotes pro eius animę quiete dies ac noctes viciſſim ſuccedentes precabantur per multos dies.

Templis Turcarum habita reuerētia.

Solimani ætas & laus.

Agebat Solimanus annum ſeptuageſimum & ſextum in omnibus ferè negotijs fortunatiſſimus; veruntamen non minus prudentia, liberalitate, magnitudine animi, iuſtitia, multarum peritia rerum, quàm fortunæ felicitate inſignis Imperator, qui plurimum rerum aſtronomicarum cognitione & hiſtoriarum delectabatur, quare multos alebat viros doctos. fuit in tranſigendis negotijs ſolers ac diligens. fidei & religionis ſuæ obſeruator, vt patet ex hiſtoria eorum, qui ante nos ſcripſerunt. vnum auſim dicere, Solimanum Ottomanos Imperatores humanitate, magnificentia, omnibus imperatorijs virtutibus antecelluiſſe. accepit Imperium anno decimo octauo poſt mille & quingentos ſalutis noſtræ, atque cum ad hanc vſque ætatem vixiſset, non ſolùm hæreditarium Imperium à Selimo patre acceptum feliciter conſeruauit, ſed etiam multis vrbibus auxit. mortuus eſt è ſanguinis pro fluuio ſuperueniente apoplexia ob imbecillitatem naturæ in illa ætate. ſepulto ita Solimano effuſa eſt obuiam omnis multitudo nouo Imperatori Selimo reuertenti Byzantium, cum magna lætitiæ ſignificatione, & ſupra quàm credi poſset. acceſſit autem cum magna pompa terreſtri itinere, quia triremes, quas præfectus Adrianopolis obuiam miſerat, minimè opportunè conueniſsent ad Elicuſam. Vna nocte circiter ſeptem millia paſsuum tapetibus & pannis aureis ac ſericis via tecta eſt extra vrbem, quà ibatur Byzantium. Illa Selimo prætergreſso complura ſunt direpta à militibus. laceri erant & afflicti & ipſi & equi propter aſſiduos labores bellicos. Vbi ad portam ſepti ventum eſt cum illa pompa, ianizzeri ſublimi vociferatione munus petunt, quibus cum nihil eſset reſponſum, clamorem ingeminant. id vbi ter feciſsent, annuit Selimus, ſtatuitque vt mille aſpri ſingulatim darentur, viritimque aſprum quotidiano ſtipendio adiunxit, cum octo tantum ordinaria eſsent ſtipendia. Iſtud factum eſt ad ſedandos militum tumultus, qui erant impedimento quo minus in eam portam ingrederetur. ſtricti ſunt multi acinaces. Partaus quidem cum laboraret vt res componeretur, vulnus accepit. Quatuor è primarijs Ianizzeris Selimum ex equo excipiunt, & in regios thalamos comportant, quo tempore conclamatum eſt ab omnibus, viuat Selimus.

Selimi Byzātium adeuntis pompa.

Ianizzerorū mos.

Vbi primū Imperiū accepit acceſſit legatio Perſarū petens confirmationem pacis & conditionum. narrat Perſarum Regem copias a finibus Turcarum retraxiſse, quæ quidem non fuiſsent ab ipſo Rege Tacha eductæ, ſed contra eius voluntatem ſpe prædæ proruperant. Selimus reſpondit his rebus opus eſse maturiore conſilio, quare ſe poſt modo reſponſum daturum. Veruntamen non videbatur bellum initio imperij ita repente ſuſcipiendum aduerſus potentiſſimum Regem, cum circiter centum millia hominum in Pannonica expeditione perijſsent, partim morbo, partim ferro, partim inopia rerum neceſsariarum, cum magni exercitus breui ſoluantur neceſse ſit ob huiuſmodi penuriam. ſed tamen ſiquis diligenter vires Imperatorum Turcarum, amplitudinemque imperii conſideret, apparebit exigua quædam iactura centum aut ducenta millia hominum, cum innumerabiles propè copias ſemper poſsint colligere. nam tametſi nō oēs illæ copię firmæ & ſunt & ſtrenuę & rebus bellicis aſsuetę, tamē vires hoſtiū poſsūt ſuſtinere donec cū peritis & veteranis cōmiſtæ rebus aſsueſcant bellicis. Quis enim ictum ſagittarum aut glandium imperitorum ſclopettariorum ſine periculo ſuſtineat? aut quis è manu timidi & imbellis eundem neglexerit? vt autem appareat has tantas vires Turcarum facile poſse colligi, quas diximus, nō videbitur inſuaue aut abſurdū ſi quāta fieri poteſt breuitate fines imperii Turcici deſcripſerimus, vt ſciatur quātos prouētus, & quātos telluris tractus ille occupauerit, in quo quāuis quædā ſunt ſolitudines, tamen alibi mira eſt frequentia vrbium & populorum, apud quos nihil honorificum cenſetur, præter diſciplinam rei militaris.

Copię perditæ in pannonia.

Incipit igitur Turcarum Imperium ab ea parte, quę proſpectat ad ſeptentrionem occaſum verſus à Pannonia & Tranſyluania, quas ferè omnes prouincias poſsidet, præter paucas vrbes & caſtella, quæ parent Regi Romanorum. Myſia ſuperior pręterea & Mæſia & Triballorum regio à purpurato Taurumni gubernantur, parentque Imperio Turcarum. Tum Serinia & Illyrium quod conſtat ex iis regionibus, quæ vocantur Boſſina, Seruia, Dalmatia, præter exiguam partem, quę paret Venetis, ſubijcitur Imperio Turcarum. eſt autem Illyrij regio perampla. cum vniuerſus tractus is comprehendatur, qui a Saua fluuio in citeriore eſt regione a fontibus eius fluuij, illuc vſque vbi intrat in Danubium. Eſt autem regio cum ampliſſima tum fertiliſſima ac populoſa in primis, in qua permultę ſunt celebres vrbes, neque minus quam Italia habitatur. Thracia deinde vbi eſt metropolis Byzantium, & Cherſoneſsus vbi Gallipolis, & Macedonia regio latiſſima olim Aemonia vocata, in qua centum & quinquaginta populi antiquitus fuiſse memorabantur, quæ ad occaſum habet Adriaticum, ad orientem Aegeum mare, ad vrſas cum Męſia & Dalmatia coniungitur, ad meridiem habet gentes

Turcici Imperij amplitudinis deſcriptio.

bet gentes

bet gentes Epiroticas, paret eidem Imperatori. Porrigitur autem ad Thessalonicam vsque in sinum Termaicum, & ad Adriaticum siue Ionium non procul à Dyrrachio, & ad litus vltra Epirum, vbi sita est Corcyra è regione. Achaia præterea, vbi fuerunt Thebæ & Athenę, & Peloponnesus cum chalcide Euripi Turcicę est ditionis, quæ tota regio si tamen Pannonia Transyluania, Męsia, ac Mysia superior non includantur, non minor est, vel forte etiam maior & frequentior tota Hispania. Nam si maritimo itinere a Tarna procedatur Byzantium, vndecim millium, & ducentorum stadiorum iter conficietur. ex altera parte si è Triballis Illyrioque & ad mare vsque Euxinum, atque inde Byzantium accedatur, multò amplius est itineris spatium, cum circiter viginti & quatuor millia stadiorum intercedant. illud autem spatium totum terræ paret Ottomanico imperio, præter id parum quod est Venetorum in sinu Corcyræo. Parga è regione Corcyræ sita, vniuersaque illa regio administratur a purpurato Turca, quem vulgus Belerbeium græcia appellat. Hæc est illa pars tantum Europæ, quæ Ottomanico Imperio subiecta est, paretque Turcicis legibus. In Asia verò multo maius & opulentius habet imperium, quippe quod in sex partes, siue in sex præfecturas amplissimas est diuisum, quibus singulis præfecturis purpurati singuli cum proregia potestate, dignitateque præficiuntur, quibus septima accedit Aegyptus. atque cum Asia pars mundi tertia esse dicatur, siquis eius dimetiatur amplitudinem, non multo minus continere comperietur, quam reliquæ simul duæ mundi partes. Hanc separat ab Europa fluuius Tanais in montibus Riphæis ortus, qui per Scythas & Sauromatas populos in paludem Meotidem deuolutus ad aras Cęsaris ingreditur. Ab Africa diuidit Nilus celeberrimus Aegypti fluuius, qui per septem ostia in mare mediterraneum ferè è regione Rhodi ingreditur. Prima igitur præfectura est Asia minor vltra Propontidem & Hellespontum, quæ in quatuor regiones olim diuidebatur, Mysiam, Cariam, Lydiam, Phrygiam; atque ea præfectura a mari Euxino ad mare vsque Lycium vocatum vltra Rhodum extenditur. atqui intra continentem Asia ipsa minor continet tantum terre spatium, quantum vix posset quindecim dierum itinere pertransiri. Secunda pręfectura est Cilicię ac Pamphylię è regione Cypri, atque Cilicia ab oriente Amano monte clauditur, a septentrione iugis & collibus montis Tauri. Iungitur Cilicia cum Pamphylia ab occidente, atque Pamphyliæ termini sunt ad orientem Cilicia vti dicebam, & pars Cappadociæ, ad occasum Lycia, ad meridiem mare Pamphylium appellatum, ad septentrionem Galatia. Tertia pręfectura continet Cappadociam & Galatiam, & a Cilicia ad pontum vsque Euxinum, in qua comprehensa est Trapezuntia. Quarta continet Armeniam minorem, quam terminat a septentrione pars Assyrię, in qua præfecturę quatuor continebantur antiquitus, Cataonia, Muriana, Labiana, Arauena ad Euphratem. Quinta Mesopotamiam complectitur, quę regio est amplissima ita dicta, quòd inter duos fluuios Tigrim ab oriente, ab occasu Euphratem posita sit, qui amplissimis cursibus in Armenia orti communi alueo postea in mare Persicum perferuntur; vbi tamen Euphrates Babyloniam prius per medium præterlabens alluerit, quam regionem claudit a meridie Babylonia, a septentrione mons Caucasus celeberrimus ob Prometheum. continet etiam hęc pręfectura partem quandam maioris Armenię vltra Euphratem, cum alia pars Armenię a Rege Medorum possideatur. In Sextra præfectura continetur Iudęa & Assyria, quę pars est Asię maioris, quam claudit ab oriente pars Medię; a septentrione pars minoris Armenię non procul a monte Niphate; a meridie Susiana; ab occasu Mesopotamia. Iupęa vero, quę pars est Syrię, per quam defluit Iordanis fluuius, Peręa quę ita dicitur, quòd Aegypto sit proxima; a reliqua Iudea dirimens amplissimis finibus continetur, quippe quę diuideretur antiquitus in decem pręfecturas, Toparchias vocatas. huic pręest purpuratus Damasci, quę vrbs est Syrię metropolis. Aegypti purpuratus præfectus est Aegypto & Arabiæ petrææ, quæ est inter Aegyptum & Iudęam, quæ est Nabathæa nuncupata, & parti cuidam Arabię desertæ siue Scenitis, cum rex quidam Arabs imperet alteri parti. Possidet Turcarum Imperator multa etiam in felici Arabia, vbi est Saba vrbs, & ad sinum vsque Persicum in meridiem, qui quanti sint fines, quamque ampli imperij quis non intelligat? Nam siquis per Asiam minorem ad Esdram vsque vocatam ad maiorem Armeniam vltimum locum Turcarum percurrat, vbi fines imperij Medorum attinguntur, vix quadraginta diebus poterit in expedito equo tantum itineris pertransire. A Trapezuntia Armeniam, Assyriam, Iudęam trangresso ad vrbem Memphim Aegypti, superest iter totidem dierum. Ab Apello & Bagadedo extremo angulo Mesopotamiæ vbi confluunt in vnū Tigris & Euphrates, est iter sexdecim dierum. a Damasco & Saba quinquaginta à Saba totidem ad Memphim vrbē. atq; vt summatim concludam, Turcarum imperatoris fines ita clauduntur; hinc sinu maris Adriatici, inde finibus Regis Romanorum, alijsque Germanorum principum regionibus cum parte Austriæ & Boemiæ & Marcomanis & Croatia ac Polonia. Extenduntur etiam ad alios fines Germanorum principum fines imperij Ottomanici, & ad mare vsque Euxinum, paludemque Męotidem. ex vtraque parte Tanais incolunt Scythæ populi bellicosissimi, qui quamuis non sunt subiecti Ottomanico imperio, tamen perpetua eius merentur stipendia, tanquam Heluetij regum Gallorum, quorum in regione Turcę est Caffa in Taurica Chersonesso, & Tanais supra paludem Meotim. Sequuntur in Asia prędicta palus & mare maius vocatum Caircussorum, Anograssorum, Mongellorum, qui colchi sunt, & ad Trapezuntiam vsque protendūtur. Hinc Hiberi succedunt coniuncti cum maiore Armenia & Cardi ad Edram vsque, a quo loco si peruenīatur ad Ziderm & sinum vsque Persicum, omnia sua sunt finitima Medorum regno, & Aegyptus vsque ad Aethiopiam. at qui cum tot regna, tot prouincias,

Prima præfectura Turcarum.

Secunda.

Tertia

Quarta.

Quinta.

Sexta.

uincias, tantum terræ marisque spatium Turcarum imperator possideat, in quo tamen non vastę, sed paruæ sunt solitudines, non debet mirum videri si infinitum propè numerum armatorum possit colligere. enimuero si liberiores animos suorum populorum esse concederet, neque tam oppressos auaritia ministrorum teneret, omnium principum longe potentissimus esset Turcarũ imperator, cũ tot possideat bellicosas ferocesq; nationes. sed nihil magis imbelles facit & timidos quam paupertas, cũ nemo pugnet libenter pro tuendis alienis tantũ facultatibus, aut pro inani patriæ nomine, quæ certè vix vlla est nihil possidentibus. Nam cum facultates apud Turcas nemini liberæ sint, omniaq; Imperatoris esse intelligantur, cũ ius dicatur sępe pro muneribus, cũ nemini liceat acceptas iniurias repellere nisi per iudicem, ibi imbelles fiunt & abiecti necessariò animi populorũ, cũ nullus stimulus sit acutior in pace quam honoris defensio, in rebus bellicis quàm appetentia gloriæ. neq; enim fieri potest vt animus mortaliũ diu iacens expositus multis opprobrijs repente tympanorũ ac lituorũ strepitu ita excitetur vel classicorũ, vt elatus ac quasi reuiuiscens ad res gloriosas, laudisq; desideriũ statim assiliat. Huius Imperatoris annuus prouentus ordinarius creditur accedere ad quatuordecim millia librarũ auri signati. Vbi copiæ Turcarũ excessissent è Pannoniæ finibus, ignis coortus est Bregetii formidabili priuati cuiusdã coqui incuria, atque vniuersa ferè ciuitas concremata propter eximiam vim ventorum flammas adiuuantiũ, cũ Bregetiũ etiam è materia factũ esset ad morẽ illarũ regionũ, quę facile posset comburi, vt ex arboribus ac trabibus siccis compluribus; quod flammis nõ fuit absumptũ in priuatis domibus, illud totũ est per latronũ crudelitatem & auaritiã plerisq; in locis direptum. Multi etiam prædę auidi quod datetur occasio latrocinij, clam ignẽ domibus per illam opportunitatẽ subijciebant, cũ præsertim finitimi omnes illuc res preciosiores, tanquã ad asylum metu bellorũ comportassent: quod genus latrocinij per has miserias ego cęterorũ omniũ crudelissimũ & maxime vindicandũ iudicauerim. Cęsar partim misericordia, partim quòd illud firmissimũ propugnaculũ aduersus hostẽ putaret, iubet Bregetiũ refici ac instaurari. copijs itaq; dimissis relicto firmo præsidio equitatus ac peditatus cum Cochia copiis & instaurationi præfecto Iuliobonam reuertit. Nouicę copię missę sunt Odemburgũ ad reprimendas Turcarũ incursiones, quæ fiebant frequentes in illis regionibus. Missus est cũ Imperio Thius Germanus cum mille peditibus ac totidẽ equitibus ad munitionẽ Canisam, quæ prima se offert Netuburri redeuntibus. Cæsar dimissis principibus cũ multa gratiarũ actione, qui liberaliter ad illud bellũ cõfluxerant, deinde principibus Vindeliciæ indicit comitia bellicorũ apparatuũ in annũ sequentẽ, quod erat in Pannonia & Transyluania aduersus Ioannẽ Regẽ gerendũ, ad cuius defensionem erat relictus Parraus purpuratus cũ magno Scytharũ numero, hominũ ferino propè ingenio, singulariq; crudelitate erga victos, apud quos nullus prope est misericordiæ locus. Pontifex operam dabat interea Romæ moribus Sacerdotũ reformandis ac ciuium; dum Aetna fabulosus quondã mons Siciliæ propter antiquam Cyclopum officinam, in qua fiebant fulmina Iouis ingenti, maximeq; horrendo motu terræ concutitur, tantoq; cum strepitu ignẽ eructat, vt ab vniuersis Siciliæ populis trepidatũ sit. Postea Triocle vrbs cũ sita sit ad radices ipsius Aetnæ, illa nocte quæ anteceßit Cal. decembris factus est permagnus motus terræ, qui in sequentem vsq; diem perdurauit. Deinde post meridiem in suprema parte montis apud vocatum Frontispicium, quod abest circiter decem millia passuum ab vrbe, aperti sunt duo hiatus vnde altissimi fumi ad morem maximarum Turrium in cœlum extollebantur: qui postmodo ita sunt dissipati ac dispersi, vt aer vbique tegeretur, diesque fieret tam densus, tamque obscurus, vt media ferè nox appareret. sequenti postea nocte quinque alij patuerunt hiatus, vnde non fumus solus velut antea, sed ignis plurimus, maximeque formidabilis scatuit. erat materia illa prorsus ignito & liquefacto metallo persimilis, quæ ad aliam vrbem illi monti finitimam defluxit Linguagrossam vocatam in morem duorum fluuiorum ignis, cum eius vrbis ager circiter duodecim millia passuum in longitudinem tegeretur, ac per tantundem spatium horrenda illa ignita materia ad mille passus ad minus dilataretur. erat profunditas eius fluminis ignei circiter duodecim palmorum, quæ sane nisi altissima extitisset, ad tantum agri spatium non potuisset defluere. Vbi materia illa constitit, cessauitque vis ignis atque impellentis fluminis, cognitum est petram fuisse ignitam, quæ cum tanto strepitu, tantoque impetu ad imum montis deuolueretur per eam planitiem. vniuersus itaque ager ab illa petra occupatus factus est omnino inutilis culturæ. effluxerant postea duo alij fluuij in morem prioris materiæ, qui omnes Triocle vineas concremarunt, occuparuntque amplum quoddam spatium. atque horum cursus non fuit tanquam fluuiorum aut aquarum, sed potius tanquam tumidarum vndarum, quę magna vi ventorum essent elatę, atque alicubi depressæ; qui cursus ad Catanam vsque vrbem decucurrit. sic igitur varijs diebus ingens terror hoc anno vniuersis Sicilię populis iniectus est, sed Aetnę accolis præsertim. Suendius vbi copiæ Ottomanicæ discessissent, magnaque pars Cęsarianarum esset dimissa, tamen non censet tempus amittendum, sed Zatuar oppidum Pannonię obsidet atque diuerberat. At vero inter Belgas, in inferioribusque omnibus regionibus paulatim eorum numerus in dies succrescit, qui nouam religionem sectarentur. frequentia conuenticula habentur. conciones & conuentus extra vrbes præcipuè fiunt, cum nullus locus tantę multitudinis iam esset capax. nam Bruxellis exeunt circiter quindecim millia hominum ad conciones. magistratus qui grauiter ferret has superstitiones, & hæc seditionum initia, quia prospiceret quantum calamitatum semina inde orirentur, nonnullos milites clam colligit. simulat se animi relaxandi gratia exire ex vrbe, quo interciperet concionatorem. Sed cum ille duobus millibus armatorum sepiretur, nihil effici potuit, quia non videbatur negotium per certamen esse tentandum. neq; Lillę tamen res sese habeban.

Patria nulla est nihil possidenti.

Prouentus Turcarum.

Bregetij incendium.

Latrocinij inter incendia acriter castigandum.

Cæsarianæ copię dimissæ.

Scytharũ ingenia.

Aetnæ incẽdium formidabile.

Belgij noua religio.

bant tranquillius, quippe cum inter diuerſæ religionis homines prælium commiſſum ſit, non ſine magna clade vtriuſque factionis. Atuacuti rurſus populi, quia ſeditionum ſemina paulatim pullulantia ſentirent, maximarumque calamitatum fundamenta non ſolum in pręſens, ſed in futurum etiam ac diuturnum tempus iacerentur, quæ in pernitiem ac ruinam præſentium posterorumque multorum redundarent, petunt ſuppliciter à Philippo Rege, ut interim Germanicum ſibi concederetur; hoc eſt vt liceret per regium edictum viuere pro arbitrio; donec haberetur ſacra ſynodus libera, cuius poſtea inſtitutis profitebantur ſeſe obtemperaturos. illud cum minime apparuiſſet obtinendum Caluiniſtæ, & Mariniſtæ per ſupplex ſyngraphum rurſus petunt liberam facultatem viuendi pro arbitrio in ſua religione, pro qua conceſſione loco probabilitatis pollicentur tria millia librarum auri ſiue tricies centum millia nummûm aureorum. Agamontius interim veritus ne ſeditiones ſuborirentur, equites ac pedites conſcribit ac colligit, præſidia imponit in vrbibus præſtantionibus Belgarum ad ſedandos reprimendosque animos ſeditioſorum. illud ipſum facit Aurantius in Batauis Vtrechtii. nam cum ſeditioſi in plateam arcis ad concionem acceſſiſſent, iubet diſplodi tormentum, cuius tamen globus fertur ſublimior quàm quempiam attingeret, poſtea diſploſo ſclopetto maiore cum multis glandium ſtructis ac paruulis glandibus, quatuor interfectis, & ſex uulneratis reliqui territi diffugiunt, neque vlla tamen ratione ſatis poterant fręnati ſeditioſi hæretici, quippe qui nullum genus rapinæ aut crudelitatis, per ſimulationem religionis à ſe alienum eſſe oportere arbitrarentur, cum collectis octo millibus armatorum ad Baganum multas uillas, multaque cęnobia concremarint, homines iugularint, prædam abegerint. Ioannes rex Tranſyluanię quod ægrè ferret Toccei iacturam, quod Suendius occupauerat, eductis copiis multis ſumma celeritate illud obſidet, ut diximus, ac diuerberat, quod cum per aliquot dies effectũ eſſet, reuocatur ab obſidione moleſtiſſimo rumore, quia decẽ millia ſuorũ Scytharum ſeditioſè ab vniuerſis aliis copiis recedentia totam prouinciam populabantur, omniaque replebant direptionibus, & incendiis. vbi ſignificatum miſiſſet vt excederent ex illa prouincia, neque tamen eius mandatis paruiſſent, indignatus ſoluta obſidione Toccei illos repente inuadit, & circiter ſex millia inopinantes in morem pecudum trucidat. illam cladem ægrè ferentes Scythę finitimi coniunctis quibuſdam Turcis, qui omnes accedebant ad quinquaginta millia hominum, Tranſyluanum ad Varadinum includunt. atque obſident. ſed cum nulla haberent tormenta, obſidio diutius protrahitur, quare Tranſyluanus clam egreſſus ſeſe in munitiora oppida ſuæ regionis ſeruat, ibi magnis viribus collectis denuo capias in eos educit, commiſſo prælio ad viginti millia hominum trucidat. multi vulnerantur, qui capti fuerant è Tranſyluanis per illam victoriam in ſeruitutem, rurſus liberi dimittuntur. nam finitima quæque loca Caſſouiæ propter eximiam Scytharum feritatem deuaſtata, deſolataque fuerant. Qui ſuperfuerunt cladi è Scythis, ſalutemque fuga ſibi compararunt, cum multis Iannizzeris, & Myſis coniuncti deinde hoſtiliter Dardaniam Tauroſcytharumque regionem Regis Sidonię percurrunt, atque omnia ferro, & igni deuaſtant. ſenes, & imbecillum omne genus hominum trucidant. multa millia mortalium in miſerrimam ſeruiturem abducunt. at denique Tauroſcytharum palatinum obſidentes ab egreſſis copiis ex oppido fortiſſime inuaduntur cum multa ſtrage, cęduntur que amiſſis duodecim bellicis tormentis. ſic in Pannonia variis certatur incurſionibus. nam dum Tranſyluanus obſideretur Varadini Suendius captata illa non negligenda opportunitate cum decem millibus peditum, & quinque millibus equitum obſidet Teſuiſar oppidum non aſpernandum, in quo erat vxor præfecti Tranſyluaniæ. cum ad viginti millia Turcarum ad Albam regalem conueniſſent, mox inde eductis copiis Cornar, & Calambachium vi occupant, quare Suendius cogitur ſoluere obſidionem propter metũ harum copiarum cum in dies illę magis magiſque ſuccreſcerent, quæ poſtea Geſtes & Vitanum oppida receperant, magnamque trepidationem Palodæ, Riſpiæ, ac Tattę omnibusque finimus locis, populisque propinquis iniiciunt. Cæſar conuocatis ad comitia omnibus Auſtrię ſtatibus, vbi principes illarum nationum conueniſſent hæc poſtulauit, vt ſubſidia præteriti anni conferrentur, cum defuiſſent trecenta ferè florenorum millia. Vt, quoniam ſi exiret ad bellum nobilitatem Auſtriæ ſecum exire nolebat, pro ea darentur mille equites, & quinque peditum cohortes. Vt omnes incolæ ſex dies quotannis in ſex annos proximos Iuliobonam accederent ad eam muniendam. Illis petitionibus principes eius prouinciæ diu reluctantur, procraſtinantur, comperendinant, deuitant his petitionibus vllum dare reſponſum. atque id in multos dies differtur; demum palam ac libera oratione profitentur ſe nihil horum eſſe facturos, niſi Auguſtana confeſsio concedererur. Cæſar id ægrè ferens ſe nihil inquit ad religionem aut credulitatem ſpectans propoſuiſſe, quare petit ut iis reſpondeatur, niſi mallent ſui principis indignationem experiri. res ita denique concluditur. Vt centum & triginta atque octo florenorum millia in ſingulos annos traderentur, & triginta millia ad Bregetii inſtaurationem. Vt qui prouentum haberet centum florenorum in tres menſes quotannis equum aleret Cæſari. qui plura, plures. Vt ſi ipſe ad Auſtriæ fines accederet, decimus quintus quiſque iret in caſtra. ſi exiret ex iis finibus, trigeſimus quiſque, quod eſſet pro nobilitate. Quòd ad Auguſtanum reſponſum, rurſus id renouatur, ſed ſilentio inuoluitur, vbi auditum eſt vel Cęſaris ritu viuendum, uel abeundum. ſic ſoluta ſunt comitia. ſed enim cum Rex Iuliæ Cęſareæ cum duodecim triremibus per id tempus, & ad Zythum Africę promontorium Lothophagites, & ad Galathen appuliſſet, habuiſſetque obuium in itinere Garziam Toletanum cum viginti, & duabus triremibus, neq; pręliũ commiſſum fuiſſet, Selimus vel humanitatem Toletani admiratus, vel ſubdolè deridens illud factum, literas huiuſmodi dicitur ad Toletanũ exarauiſſe; humano Garziæ chriſtiano Hiſpano ſum

Interim à Belgis petitum.

Seditiones inhumanæ ſimulata religione. Seditio Scytharum.

Scytharum clades.

Scytharum clades inſignis.

Petitiones Cæſaris i Comitiis Auſtriæ ſtatutæ.

Selim hæc ad Toletanum.

mo duci classis principis Hispaniæ. Nos Selimus Ottomanus maximus ac potentissimus Turcarum Imperator tibi Garzię Christiano Hispano, & summo duci eius Regis, qui tot habet titulos, per hoc nostrum diploma significamus ad aures nostras peruenisse, quòd superioribus diebus non procul a Galate obuius factus duodecim nostrarum triremium, quæ amicum nostrum Iuliam Cæsaream conuehebant, cum viginti, & duabus è tuis inuictis ea humanitate visus es vt sine contentione prætereris. Id quoniam credere non possumus aliunde quàm ex quadam erga nos, resque nostras obseruantia prouenire, cum vix fieri posse censeamus vt quidquam timidum aut sordidum cadat in animum tanti ducis, voluimus per hasce literas nostro aureo sigillo communitas, & insignitas te certiorem facere, quòd tantę humanitatis memoriam ad maiorem opportunitatem tibi gratificandi reseruabimus. Præterea nostris classibus te vel propinquum, vt salutent in posterum mandauimus. Te commonefacimus, si tamen hoc non est superuacaneum, vt te serues à periculis. è nostra sublimi, & excelsa porta Byzantio anno benedictæ lunæ vigesimo primo. Imperij regnorum nostrorum primo.

LIBRI DECIMI SEPTIMI FINIS.

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER DECIMVSOCTAVVS.

NOndum Pannonici aut Transyluanici belli incendia extincta fuerant, sed aliquantum remissa tantum aut consopita, cum non minus atrocis aut calamitosæ discordię vel potius incendii alterius semina excitata sunt, lateque serpere cœperunt in finibus Belgarum, & Attrebatum, & Menapiorum. neq; mirum est profectò istud contingere in rebus humanis, quæ tanquam fluctus instabilis Oceani aut vndę pro arbitrio ventorum modo subsidentes ac humi iacentes, modo altissimæ ad cęlumq; sublatæ conuoluuntur, quando in animis etiam singulorum hominum istud ipsum euenit. Nam non solum res ciuiles, & regna, & imperia diutius in eodem statu consistere nō possunt, perpetuæque dantur uicissitudines, sed neque hominum quidem priuatorum consilia, cum animus noster semper ferè variis cogitationibus fluctuet, & quasi arbitrio uentorum huc illuc agitetur, & deferatur pro rerum successibus. Contingit etiam plerumq; vt ad multa absurda feratur quasi facturus naufragium, nisi ratione, & consilio tanquam tenacissimis anchoris sapientissimè firmetur, & muniatur. Inde factum est vt fortuna occulta quædam, & pestifera perturbationum semina iecerit iam multos annos in Germania per Lutherum, prouincia sanè primùm religiosa, quæ faciles populorum animos, & rerum nouarum cupidos nacta, post modo ad res nouas in multos annos impulerunt. His succrescentibus seminibus antiqua, & auita religio prius suffocari cępit, quod scelus per Britanniam, Scotiam, Batauosque insulas peruagatum, mox in Austriam Pannoniamque irrumpens, neque à Gallia comata christianissima quidem prouincia abstinuit; in quibus prouinciis multo etiam peiora semina pullularunt, quàm à primis apostatis sata fuerant. Fructus verò, qui collecti sunt è contemptu sanctæ, catholicæ, incontaminatæ religionis fuerunt, atrocissimæ, & crudelissimæ cædes inter se ciuium earundem ciuitatum, & iugulationes coniunctorum, & horrenda parricidia, insatiabilis sitis humani sanguinis, furta, tapinæ, incendia, rebelliones, sacrilegia, omnium humanarum diuinarumq; legum contemptus, quæ certè cum religione fieri non possunt. nam qui hæc faciunt, se impios, crudeles, inhumanos, nihilq; minus quàm religionem curare fateantur necesse est. enimuero fructus contemptæ religionis sine cędibus, & tapinis colligi non possunt, cum nullæ inueniantur nationes quæ in mutanda religione non multas calamitates persenserint. Hoc genus pęstiferorum seminum ubi per Belgas paulatim serpsisset, illam nobilissimam, maximeque religiosam prouinciam ita superioribus temporibus occupauit, ut ea conuelli sine sanguine multo non potuerint, neque in multos annos conuellentur. nam ut temporum mutationes ægritudines ferunt humanis corporibus maiores scilicet pro ratione, atque multis temporum iniuriis afflicta difficilius reficiuntur, sic prouinciæ magnas mutationes perpessæ vix longo tempore instaurantur ubi religionem mutauerint, cum quæque seditio tanto magis timenda sit, quanto grauior causa eius extiterit. Hoc autem magis admirabile est accedisse Belgis, quòd multę Batauorum, Gallię, Britannorumque calamitates propter propinquitatem regionis non erant ignotæ; quippe quòd Belgæ siut non magno maris traiectu à Britannia diuisi ad orientem siti in ea parte terræ, quæ spectat ad occidentem oceanum in litore maris Britannici siue Germanici. atque ad meridiem mari Aquitanico terminantur, nisi quòd separantur ab Hispania montibus Pyrenæis. habēt Rhenum fluuium, & magnum Germaniam, qui de iugo fluens alpium Rheticarum ad Batauorum fines diuisus in mare oceanum postea influit. his Ombriei flu-

Rationis vsus quam necessarius.

Nouæ & illegitimæ religionis fructus.

Belgij descriptio.

minis ortus est inter Scalden, & Sequanam denique ad orientem, quæ natio cum tam propinqua sit illis regionibus exortas calamitates certè intueri poterat. Pannonicas si non viderat, saltem audiuerat, cum tota ferè Turcarum arma per annos multos ita senserit, vt & ipsa, & vrbes Noricæ non leuem numinis in se animaduersionem cognouerit. Sed antequam causæ eorum bellorum, quæ memorabilia fuerunt, non solùm propter celeritatem ingentium apparatuum, sed etiam propter singularem, & inauditam propè crudelitatem memorentur, breuiter attingenda sunt primodia seditionum illa, non quæ faciunt ad ornamentum historiæ, sed quę ad cognitionem sunt necessaria,

Belgij fertilitas.

quibus ignoratis historia fortasse uideri posset fabulosa, cum in loco sterili exercitus haberi diutius non possint, aut certe maximis cum difficultatibus, & regiones pro fertilitate sint frequentes atque habitentur. cum nemo etiam pugnet pro sterili, & paupere loco. est igitur Belgarum regio frumenti fertilis, & omnis generis leguminum, & animalium domesticorum, quę necessaria sunt, & commoda humanæ uitæ. vitium tamen est impatiens, & illarum arborum quæ amant loca calidiora, propter frigus regionis. at siquid externum requirat, facilis est vnde vis conuectio, & importatio.

Belgarũ ingenia.

sunt & aduersus cæteros homines tractabiles. disciplinarum studiosi, vbi pleriq; solent esse literarum cognitione non vulgari exculti, qui cum antiquitus regium nomen vt nimis tyrannicum odio haberent, a Ducibus gubernati sunt. vbi vero Carolus dux in bello deniq; aduersus Heluetios infeliciter

Belgium ut peruenit ad Carolum V.

pugnans cecidisset, eius regionis Imperium iure hæreditario peruenit ad Mariam vnicam filiã, quã Maximilianus Imperator duxit in matrimonium, è quo natus est Philippus archidux Austriæ, qui reliquit varios filios è Ioanna principe Castellensi, quarũ hæreditas ad Carolum Quintum deniq; peruenit. Fuit Gallia olim in quindecim regiones diuisa, quarum hæc una fuit, in qua sunt urbes

Vrbes Belgij.

insigniores Bruxellæ, Atuacutum, Baganum, Valentiana, Leodium, Meclinia, Augusta Romanduorum, Diuodurum, Louanium, Limitum, Gandauum, Rigiacum, Cæsaromagum, Teruanna, Durocortorum, & aliæ nonnullæ. Hæ omnes ante huiusce belli opportunitatem Philippo regi Caroli Quinti Imperatoris filio hęredi patebãt, præter Eburones, quibus imperabat episcopus. Huic

Margherita Austriaca Belgio pfecta.

prouinciæ præerat cum potestate proregia Margherita eius soror, vt diximus, ex quo Dux Sabaudiensis in suum principatum per conditiones pacis recuperatum accessit. Margheritæ syngraphũ oblatum fuit illorum principum, & ad Philippum regem missum. Philippus rescribit, vt ea videret

Albanus Belgio pfectus.

nequid detrimenti res Belgica caperet, atque niteretur prudenter tot incendiorum initia restinguere, quæ quidem nulli diligentiæ vel labori pepercit, & res iamiam consopitum iri uidebatur. at Philippus fortasse de illa regione magnopere sollicitus, uel quòd res tantas nõ satis æquo animo crederet ingenio ac uiribus muliebribus, quia res maiori robore videretur indigere, vel alia quauis de causa, sufficit cum imperio in eam prouinciam Ferrandum Aluarezium Toletanum Albanum Ducẽ, summum imperatorem suarum copiarum, tanquam ad bellum, & ad frænanda ingenia illorum populorum uel per summam acerbitatem, si placidè facileque non posset. Hic dum se accingit ad iter Philippus literas dedit ad Peratanum proregem Neapolis, vt copiæ veteranorum Hispanorum mitterentur in insubriam, quod ipsum facere iussus est Carolus etiã prorex Siciliæ. iussus est & Gabriel Cueua Mediolani præfectus, & illas copias, & suas paratas habere in Albani aduentum in Italiam,

Belgarũ priuilegia, & pactiones cum Carolo V.

quas postea censas in Belgas traduceret. Sed tamen non simplex causa fuit belli inter Belgas, & Philippum regem noua religio, verum aliæ cõplures, quia multa contra pactiones fieri querebantur Belgę, quas cum Carolo Quinto habebant, quas hic ascribendas putaui, quoniam plurimum faciunt ad totius historiæ dilucidiorem cognitionem. nam ita conuenerant atque impetrarant à Carolo Quinto, vt hisce conditionibus regerentur, quæ intelligerentur ad successores postea transmitti. 1 Ne princeps ecclesiasticum statum ampliet supra quam factum sit à cæteris principibus, sine nobilitatis, vrbiumque cęterarum consensu. 2 Ne quem subditum vel habitantem in Belgis princeps punire possit, nisi pro ordinaria iudicum consuetudine, & libera consueraque libertate, quo reus publicè se expurgare posit vel ipse vel per patronos, & causidicos. 3 Ne tributa, subsidia, onera, vectigalia, vel alia huiusmodi posit imponere sine consensu statuum eius regionis. 4 Ne quẽ ministrum externum in Tungrorum siue Ambiuaritorum regionem admitteret, nisi præfectos quibusdam leuibus muniis. 5 Vt si comitia habeantur petendarum aliquarum rerum causa, Ambiuariti ne teneantur exire extra regionem, neque ratum sit, siquid extra regionẽ fuerit decretum. 6 Ne principi liceat nouas munitiones inter Belgas excitare aut ædificare. 7 Ne Belgę externa auxilia admittere in suam regionem teneantur. 8 Si princeps vel iniuria, vel alia quauis violenta ratione priuilegiis derogare tentauerit, tunc Belgæ liberi, & absoluti ab omni iuramento haberentur, & illis intelligeretur restituta libertas patriæ. hæc priuilegia visa sunt illis populis non seruari, cum Philippus rex eadem instituta religionis Hispanæ denuo imponere tentasset, quæ sunt olim à Ferdinando Rege imposita, atque nunc in Hispania seruantur in rebus spectantibus ad quæsitionem. illa de causa quæsitionem huiusmodi detrectantes, vt quæ facultarum iacturam secum afferret, concordibus animis conspirarunt ad illud iugum depellendum, quod non modo ad euersionem familiarũ, sed etiam ad euertenda delẽdaque priuilegia Belgarum, & libertatem auitam iam ita comparatam, vt censebant. illa de causa multi nobiles ac principes eius regionis conueniunt. rem diligentissimè perpendũt. statuunt per syngrapha suppliciaque scripta, & preces primum rem diuertere, atq; implorare à Margherita præfecta cum proregia potestate, vti liceret ad suorum maiorum consuetudinem viuere, qui diutissimè, & ad christianorum morem vixissent sine reprehensione, & tranquille eam prouinciam sine tumultibus gubernasset. Non opus esse illi prouincię, quę nihil nouorum

Belgarũ oratio.

scelerum admisisset, nouis remediis, & tam atrocibus præsertim, quæ Philippus rex nulla necessitate esset additurus, inuidia quorundam ministrorum vel potius auaritia persuasus. Se perpetuam

fidem,

& obseruantiã erga regẽ seruaturos donec vita superfuerit. audito Albani imperio ad has petitiones offerendas p̃sto sunt Bruxellis Margheritæ principes Brederodensis, Ludouicus Nansiẽsis regulus, Comes Vandebergensis, & alter Colẽburgensis. Hi cũ magna nobiliũ manu accedunt. Syngraphũ, vt diximus, offerũt Margheritæ. petitiones ꝓponunt. honestatẽ illarũ conanẽ explicare. Demonstrãt se Regi semper fidẽ seruauisse. profitenẽ ad eius nutũ facultates ac vitã profusuros. Rogant nõ modo ne priuilegia negligeret ac euerteret eius regionis, nationũq; Belgicarũ, & auita instituta fidelissimorũ populorũ, introducenda noua quęstione Hispanię, verũ ẽt vt liberũ animatũ imperiũ ipsis suarũ relinqueret, atq; Placatũ à Carolo V. adimeret, pro quo tanto beneficio non solum perpetuã obseruantiã pollicerentur, sed ẽt tricies centena millia nummũ intra certum spatium temporis. His Margherita rñdet se tñ non habere autoritatis. certiorem facturam Philippũ per literas, quare decretum expectarent. Petitur nequis interim à ministris quęstionis infestetur, quod concessum est ad euitandos tumultus. Delecti sunt duo equites Tosoni ordinis Berghensis, & Montegnius reguli, qui pro illa regione fungerentur legatione hisce rebus componendis, quia timebatur, nisi res ita transigeretur, futurum, vt vbique tumultus insurgerent. atqui cum rerum nouarum suapte natura maxime studiosi sint Belgę, non potest multitudo tantam moram ocii perferre, vt expectaretur regium responsum, sicuti cum Margherita principes regionis conuenerant; quamobrẽ Atuacuti, & in aliis vrbibus paulatim tumultus excitantur. Profitentur palam se illud velle omnino obtinere, cuius causa missę fuissent legationes. Atuacuti, multisq; aliis in locis illarum regionum fiebant cætus in multis priuatorum ædibus, quò conueniebant qui nouæ religionis dogmata complectebantur, propriosq; habebant eius factionis autores, & ministros, è quibus conciones audirent. Neq; tamen priuatis ædibus contenti sunt, aut intra priuatos parietes se cõtinere diutius potuerũt, cum in publicum paulo post auctis viribus multorum accessione erupetint, seq; quid sentirent palam profiteri cęperint. inde accidit vt & ad Atuacutum, & apud Attrebates, Neruios, Selandos, Batauos, aliisq, in locis cõciones publicè à magna hominũ frequentia audirentur, oĩq; magistratuũ vel metu uel reuerẽtia abiecta iã dogmata catholicis, & auitis ritibus aduersaria imbiberentur. Quinetiã Belgæ fęderati supplicẽ libellũ mittunt ad Maximilianũ Imperatorem, qui oblatus est in Augustanis comitiis, per quem petebant vt Philippum Regem commonefaceret, reuocaretq; ab Hispana quæstione, & a promulgatione Tridentinorum decretorum. scribunt vt precetur Philippũ ne pergat profundere piorum sanguinem, ne ira Dei per hanc rem in illum exciterur. rogant vt de religione negotium in comitiis accurate tractetur. Margherita deinde in concilio aurei velleris procerũ, cũ abrogatio quęstionis postularetur, respondit se concepisse quidẽ moderatiorẽ quandã rationẽ edictorũ, quã vellet mittere ad Regẽ, sed nõ eẽ vtilitatis Belgicæ eas leges prorsus euerteres. nullũq; hĩc cultũ veræ & auitæ religionis. posse ipsos coniectura consequi quo animo ipsa sit erga Belgicas nationes, cũ Brabantiæ ordinibus pollicita sit nulla illos quęstione vexatũ iri. nec ita multo post diuulgatus est rumor ꝙ promissũ esset neminẽ religionis causa pęnas daturũ, donec quidpiã certi decerneretur à Rege de consensu ordinũ ac statuũ Belgicorũ, quod fictũ fuit à quibusdã fęderatis. at illi qui antea ad mutuã defensionẽ conspirauerãt, fęderatio nimirũ superius cõmemorata, qui supplici libello subscripserant, vt aliquo externo indicio suã in regẽ fidẽ, & obseruantiã significarẽt, cæperunt regiã effigiẽ aureã vel argẽteã de collo gestare, cuius in altera parte duę manus se mutuo cõplectebanẽ ad significationẽ fidei datę. erat illis apposita mantica cũ vasculis, & inscriptione. fideles vsq; ad mãticã, atq; ne latius serperent semina hæreseos, quę iã pullulatura videbantur, conuenerunt ad comitia tres ordines, magistratusq; Hannonię. Zelandæ, Olandæ, Artesiæ, Flandriæ, Busaterorũ, Namurnii, qui de moderatione regiorũ edictorũ, quæ pleraq; oĩa fuerũt approbata p̃ter opinionẽ fęderatorũ. reclamatũ est tñ Antuerpiæ à plebe, q̃ conquesta est apud magistratũ, suppliciterq; expetiuit ne illa moderatio admitteretur, sparsiq; sunt clã minaces libelli, qbus cędes oibus cõplectentibus proponebatur. at fęderati interea nocturna hñt conuẽticula accitis concionatoribus nouæ religionis e Germania, Saxonũq; oppidis, & Gallia, Britãnia, aliisq; locis eius sectæ, qui cito cõuolantes pestiferę, & cruentę messis semina iecerũt. fit edictũ, qđ regio noĩe & Margheritæ promulgatur, vt oẽs exteri cõcionatores excedant è Belgio sub grauissimis pęnis. sed tanta uis erat sectantiũ & protegentiũ vel armatorũ, nemo vt attingere negotiũ ausus sit, atq; illi audacius concionarentur. primi qui illã doctrinã imbiberũt, fuerunt Belgæ, q magis vergunt ad occasũ, habitant, ad præsentẽ regionẽ, qui cũ sclopettis ad conciones accesserũt, nequa uis cõcionãtibus inferretur. secuti sunt horũ exẽplũ è vestigio Antuerpienses, qui coriatiũ, & tinctorẽ cõcionatores habuerũt, ac deinde ingẽti numero armatorũ concionatores protegentes Olãdiæ, Zelandæ, Phrisiæq; populi, & Tornacenses, Iperenses, Gandẽses, Bergenses, Casletani, Aldernardenses, & alii cõplures, cũ Bruxellenses, Louaniensesq;, & vniuersa ferè Hãnonia atq; Arthesia incõtaminatę aliquãdiu ꝑstitissent. in fide ꝑstiterint. eo deniq; necessitatis preuẽtũ est ob quorũdã demẽtiã, vt, cũ multæ biblyothecæ sacræ, & imagines sanctorũ, & vel ipsius Christi, ac virginis matris è sacris locis à ꝓfanis manib' ad supplicitũ raperenẽ, deiicerenẽ, ĩfringerenẽtur, flãmis absumerenẽ, q̃ ipsæ cõtumelię fiebãt in Eucharistiã, necesse fuerit legẽ ꝓmulgari, qua prohibebanẽ sub pœna capitis, & bonorũ fisco addicẽdorũ, & ꝑduellionis neqs res sacras aut ꝑsonas violaret. non tñ cessatũ est oĩno, quinetiã sępe tumultus variis in locis sunt excitati, & non semel suppliciis affecti tumultuũ autores. vt verò res pacatius transigerentur, perscriptæ sunt lr̃æ à Margherita gubernatricę ad oẽs pręfectos, & magistratus prouinciarũ Belgicarũ vti darent operã vt res pacatè trãsigerentur. Princeps Aurantius idcirco transegit cũ fęderatis Traiecti inferioris vt eædẽ cõditiones, q̃ Atuacuti supius memoratum' obseruarenẽ, qb' hęc addita sunt; Neqs impediat captiuitatẽ I conoclastarũ, siue fractorũ sacrarũ imaginũ aut latronũ. Neqs distrahat aut penes se seruet libellos famosos

Legationes ad Philippũ ꝑ petitionibus Belgarũ.

in Regem, gubernatricemve, aut in alios magistratus. Nequis famosas cantilenas, aut quod popu-
lum ad seditionem commouere queat palam canat. Nequis catholicus vel fęderatorũ concionator
partem aduersam carpat, aut iniuria afficiat, qui si secus fecerint, priuentur concione. liceat tamen
generatim vitia insectari, & carpere. sed quoniam ad has res citius sedandas videbatur opportunũ, vt
magis turbulentis vrbibus præsidia imponerentur, perscriptę sunt literæ ad Valentianæ magistratus,
quibus petebat gubernatrix, vt duo millia peditum ad vrbis præsidia Regio nomine admitterẽtur. il-
lud cũ renuissent vniuersi ciues, quia verebantur supplicia pro excitatis tumultibus, pronũciati sunt
rebelles regię maiestatis, cum etiam tormẽta in regias cohortes displosissent. eadem pęna proposita
est siquis vel commeatu, vel armis, vel aliquo genere beneficii illos iuuisset. additæ sunt copiæ regię
quæ istud fieri prohiberent, atq; cũ circiter tria millia armatorum ex oppido erupissẽt, magno facto
impetu regiæ copiæ ad sexaginta trucidantes illos in oppidũ repulerunt. at fęderati, qui primi cõple
xi sunt eam nouam religionẽ, opem ferendam esse suis amicis obsessis rati multos milites colligunt
& conscribunt, quod ipsum faciunt Tornacenses, collectis quinq; cohortibus peditũ erectis vexillis
alias copias expectantes pedetentim proficiscuntur, obuia quęq; templa diripientes, & inflãmantes.
at Rassegemius regulus insulæ Duari, & Orchisii pręfectus cũ ducẽtis sclopettariis expeditissimis, &
nonnullis equitibus his obuiã procedit. conserto prælio cęsi sunt ex auxiliariis ad centũ & quinqua-
ginta, reliqui cũ se ad turrim Vuaterlosii fuga seruassent, immisso igni vel flamma vel fumo sunt ex-
tincti nullo regio milite amisso. deinde aliæ copiæ Tornacensiũ horũ clade ignorata adhuc cęnobia
muliebria succendunt, & in sacratas fęminas impudenter sæuiunt. templa spoliant, cęnobia prædã-
tur, reliqua flammis absumũt. laturi opem suis deinde in pagũ Vuaterlosiũ irrumpũt. Rassegemius
dimissis tota nocte nuntiis ad proxima præsidia finitimos catholicos nobiles, & delectos in militiam
rusticos conuocat. conuenerunt postridie mane ad sextam horã è locis vicinis plures duobus peditũ
millibus, equites centũ, cum Tornacenses accederent ad tria millia. initur vtrinq; minutũ prælium.
Tornacenses paulatim Tornacũ versus se recipiũt. fit his obuius forte regulus Norcamius præfectus
Hannoniæ cum decem peditũ vexillis, & equitibus pluribus quingentis. Tornacenses cũ tantis viri-
bus non possent resistere profligantur, cęduturq;, quorũ sunt trucidati ferè octingenti, reliqui in fu-
gam versi. ceptũ est tamen ab aliis nouæ religionis hominibus vrbes, & castella, & munitiones vel iẽ
tare insidiis, vel palam adoriri, cũ variis in locis pugnaretur leuibus præliis. At in nouo orbe, in ea re
gione, quę Giapania vocatur, succrescebat in dies Iesuitarum sacerdotum opera, & charitate illorum
numerus, qui a cultu immundorum idolorũ, ad ueram & solam salubrem Christi religionẽ conflue
bant. quippe cũ Xumitanda Rex per adoptionem creatus iam nonnullos annos, vir non minus ani
mi dotibus, quam corporis ornamẽtis, & aspectu insignis, ad verum cultum Dei per eosdem sacerdo
tes accesserit, cum sæpius suos familiares de Christi salubribus pręceptis, & amplissimis promissis vi

Indi ad cultum Christi conueniunt.

rorum bonorum disserentes audiuerit cũ mirifica quadam animi voluptate: res eo deniq; perducta
est, vt & ipse, & multi è suis proceribus ad baptismũ conuenerint, qui fuit post modo Bartholamęus
appellatus. mutati sunt, vel potius relicti primi ritus multarum rerum, quæ causa fuit vt in illis etiã
regionibus bellum excitatum sit nouę religionis causa. nam cũ Bonzi sic appellabãtur sacerdotes illi

Bonzi qui sint.

pristini idolorum, consueuissent per quosdam exequiarum certos dies quotannis opiparum victũ,
& incrementum prouentuum accipere a principibus regionum, Bartholamęus quia cognouisset id
nihil conferre illis qui in cultu idolorum sine baptismate decessissent, omnibus sumptibus illis par-
cendum esse statuit, atque ad sex millia pauperum christianorum pro Bonzis ad epulas funebres
conuocauit, Bonzis omnino exclusis. atq; cum ad Vmbram vrbem regiam accessisset, pro sacrificiis,
quæ fiebant nuper defuncti Regis statuæ, illam è templo conuelli, & comminui iubet, atq; succen-
di. idem incendium excitatum auctumq; est multorum aliorum idolorum eiusdem vrbis, & vbique
in vniuerso regno, quę omnia prorsus succensa sunt euersa. sed quoniam reliquus, erat Gotũdonus
filius spurius defuncti Regis, pro quo in regnum Bartholamæus per adoptionem successerat, isque
ægre ferebat se fuisse regno ita priuatum, visa est opportunitas Bonzis sacerdotibus non negligenda
eius in regem excitandi. Nam prius conquerebantur de acceptis iniuriis, quòd contra instituta ma-

Bonzorum oratio.

iorum Xiumitanda vel in auitos Deos insurrexisset, quòd vel eius monumentum comminuerit, exe
quias delerit, cultum sustulerit, memoriam prorsus obliterarit, cuius regnum acceperat. sacerdotes
neglexerit eieceritque pro mendicis, & vilibus, & abiectis hominibus. nihil posse expectari nisi crude
le, & inhumanum, & perfidiæ plenum ab eo, qui tam facile auitos Deos, & benefactorum cultum,
auitosque ritus sacrificiorum reliquerit, & ad nouam religionem recesserit. non esse expectandum,
vt vel per simulationem religionis, vel per desideriũ ampliandi regni arma ab illo hostiliter mouean
tur, cum ea difficilius repellantur, quæ inferuntur repente nihil tale opinantibus, quam quæ multo
ante prouisa cognitaque sint. his rationibus effectum est vt non solum Gotondani, cui concessæ fue
rant vrbes quædam à regiis comitiis, ne priuatus prorsus viueret, sed etiam multorum consilia, qui
nondum fidem christianam complexi fuerant, finitimorũ in mutua auxilia aduersus Regem con-
spirarint. his tot auxiliis fretus Gotondonus decernit in regnum paternum procuratores mittere,
qui caperent possessionem, quando tam ingratus visus esset Xiumitanda. iussi sunt etiam qui chri-
stianam religionem introduxissent, crudeliter necari. accidit forte, vt Bartholomęus aduersus quen
dam regem bellum gereret, cuius vxor Regina cũ esset, & ipsa christianam fidem acceptura, id cura-
bat rex fieri ante quam rediret in castra. tumultus excitatus est itaque repente coniuratorum Arri-
mæ primum duce Feribo viro magnæ autoritatis. trucidati sunt quidam christiani. nõ procul ab Ico-
xiura regem cum multis inuadunt, atque nonnullis trucidatis præfecti propinquarum vrbium pro
victoribus arma capessunt. itum est ad palatium, quod & ipsum & vrbs iniectis malleolis concrema-
tur.

tur. Rex cum præfecto vrbis ac fratre, & paucis è suis in munitionem vrbi propinquam se seruauit. atque cum tumultus diu perdurasset Icoxiurę, multi ex armis profugientes Filandrum ad oppidum profugiunt. Rex vt arma surgentia vbique deuiaret coactus est & ipse, & omnes christiani ac Lusitani cum vxoribus procul abesse, cum non deessent interim qui regem hortarentur, ut ad pristinum cultum deorum rediret, qua vna ratione omnia facile possent placari. at enim cum Rex ad amicos hortantes ad hoc per literas scripsisset paulo post se paucis locis exceptis omnia In iis partibus recuperasse, cœptum est ad timorem suppliciorum vbique regium nomen conclamari, erectaque vbique regia insignia, & ad lætitiæ significationem multa tormenta bellica terra mariq; displosa, collectis itaque multis copiis, quæ vndique ad excipiendum regem confluebant, cęptum est Gotũ donum obsidere cum suas vires Arrimæ Rex frater cum Bartholamæo Rege coniuxisset. concremata sunt, & deuastata omnia Feribi castella, qui arma aduersus regem sumpserat in vltionem tantarũ iniuriarum. At principi Aurantiano Atuacutum concedẽti magna multitudo honoris gratia fit obuia. cum ibi gubernator esset futurus. Margherita ad cum rursus literas dedit, quibus beneficia conti nebantur, quæ & ipse, & eius maiores in Austriacam familiam sæpius contulissent. se non dubitare de optima eius voluntate erga regem. hortatur si quando vir & princeps bonus apparuit ac prudẽs erga regem, & Belgas, id hoc tempore maximè pręstet, quod efficeretur ad euitandas multas imminentes calamitates. has vna ratione deultari posse, si persuasisset ciuibus Atuacuti, vt pręsidium duorum millium armatorum admitteretur, ac ita egisset, vt incęptę conciones abolirentur, quæ aduersus regiam voluntatem fierent. Ipsa postea minatur per literas Atuacutensibus ciuibus, se illos perduellionis reos pronuntiaturam, nisi illa fieri paterentur, in quos etiam esset animaduersura. at contra, si illud passi essent, pollicebatur abolitionem Hispanę quęsitionis, & leuiorem Placatum, ut petebatur. Aurantius nullum officium, quod vtile fore putaret, prætermittit. hortatur ciues ad accipienda præsidia, omittendasq; conciones nouæ religionis omnibus quibuscunq; posset rationibus, propositis etiam calamitatibus quę diuinitus imminerent, & à Philippo Rege, nisi regiæ volũtati fuisset obtemperatum. responsum tulit omnes velle regiæ maiestati in omnibus ad imperium spectãtibus promptissimè parere. vna in re videri sibi æquum esse, vt essent liberi, in ea nimirum quæ spectaret ad voluntatem, & curam suarum animarum. nimis esse crudele, cum facultates, & corpora imperio Regis subiiciant, si iis contentus non sit, atq; ipsi neque animum quidem liberum habere possint. rursus à Margherita renouantur literæ, & imperia, ac mandata, quę dabantur principibus earum regionum, quare Brederodensis regulus illis omnibus, qui negotium aggressi fuerant, comitia indicit Santronium. illud est oppidum In finibus Eburonum. in his comitiis indictum est agendum esse de fęderatione, & communicatione rerum, & consilio aduersus res instantes capiẽdo ad propulsandas calamitates. Vbi illuc accessissent conuocati, multæ legationes variarum vrbium confluunt rogantes se quoque admitti ad societatem fęderationis, vt & communibus armis si opus esset protegerentur, & omnes coniuncti maiorem vim ad defensionem conferrent. in sumptus bellicos, si qui sint faciendi omnes facultates, & vitam pro communi libertate liberaliter pollicentur. Quę ubi fuissent ad Margheritam delata, significat per nuntios se non posse æquo animo ferre illa comitia vel conuenticula, quæ fierẽt in contemptum Regis ad animos populorum ad tumultus seditionesque impellendos, quippe cum nulla sint habenda legitima ac non seditiosa comitia in regiis regionibus, in quę regij aliqui ministri non aduocentur. Vbi syngraphum oblatum fuit, nihil aliud apparuisse expeti, nisi vt noua quæsitio ne imponeretur. promissum esse nihil interim noui fieri. sese ita certiorem regem fecisse, quòd nihil innouaretur. Quòd si sibi fides non seruaretur, quam acceptam omnium populorum nomine dederat, futurum vt in eam magna ignominia redundaret, quæ tam facile perfidiosis hominibus credidisset. Nunc quoque tamen posse errorem facile corrigi ac resarciri, si eicerentur ex illis regionibus omnes, qui aliud persuadere populis conarentur, quàm quod creditũ est à maioribus de sacris rebus. illo negotio fieri posse vt omnis error deleretur, atque rediretur denuo in gratiam regiam. Quòd si in eadem sententia persisterent, futurum vt grauissimas pęnas darent suę temeritatis. nullum redditum est responsum, nisi quòd parerent Regi Hispano tanquam Duci Ambiuaritorum siue Brabantię, & quòd Bruxellas accederent ad responsa clariora reddenda. Ideirco autem nullis parebant Margheritæ mandatis, neque magni faciebant eius edicta, quòd multi erant fœderati, & finitimi principes Germani omne genus auxiliorum ad sustentandam nouam religionem pollicebantur; cum quibus, & nonnulli quibus inuisa erat nimia familiæ Austriacæ potentia. In illis comitiis habitis Santronii statutum est vt conditiones principatus Ambiuaritorum curarentur imprimendæ ad probandam causæ suæ ęquitatem, quibus impressis decernunt omnes status inferiorum regionum conuocare, sine quorum consensu censebant nihil ratum fieri posse. vbi illuc ventum esset, Santronii decernitur parendum esse Regi Hispano tanquam comiti Belgarum, & duci Ambiuaritorum. At si vlterius procederetur, velletque cogere ad ea quę priuilegiis repugnarent, ne tenerentur illo casu parere, ne concessionibus ab Imperatoribus obtentis abrogaretur, quę continebantur sub aureo sigillo. Quòd si quis eorum priuilegiis derogare conatus esset, sic intelligeretur facta fęderatio ad defensionem, in quam admitterentur omnes volentes. Tribunos in omnes regiones destinant, qui haberent illorum delectum vbique, qui apti essent rebus bellicis, atque instituerent. & instruerent omnes aduersus quicunque offendere parasent. omnes pecuniam offerunt ad omnes opportunitates cum opus esset. atque numerus oblatarum pecuniarum accessit ad tria millia librarum auri impressi, hoc est tricies centum millia nummum. Delecti sunt duodecim e primariis proceribus, quibus impositum est vt mature pecunias exigerent, quę promissę fuerant. summus imperator eius fœderationis externus imperator visus est eligendus,

Aurantii diligentia pro rege.

Responsum Belgarum.

Comitia Santronia inducta.

Decreta Santronia.

dus, qui & autoritate, & peritia rei militaris pręstaret; qua re videbatur effici vt opibus, & autoritate pręstantis Imperatoris plurimum adiuuarentur, non parumque virium sibi adiungerent, & nemo illum facile contemneret vt paris autoritatis, sed omne genus obsequij, & reuerentiæ præstaretur. interim iubetur pecunia, quæ collecta fuerit, in communi scrinio offeruari, donec imperator eligeretur, & in opportuna negotia distribueretur. statutum est præterea vt omnes ad mutuam defensionem tenerentur, si quis è coniuratis esset infestatus, quod fieret mature collectis copiis, neque vllum auxilii genus prętermitteretur; quoniam in vnius ac singulorum salute omnium reliquorum salus clam videretur contineri. sed enim cum nuntiatum esset quatuor equitum, duodecim peditum millia ab Henrico Vessonum Duce colligi ad nutum Margheritæ, quæ & ipsa copias colligebat, delecti sunt Brederodensis regulus, & Ludouicus Nansiensis, Colemburgius, & Aremburgius comites, qui Margheritam commonefacerent de iis omnibus quæ in Santronianis comitiis fuissent decreta. Illi cum multos fœderatos secum haberent, iussi sunt non ingredi Bruxellas, quia non videbantur admittendæ legationes cum tanto comitum numero. Illud hi grauiter ferentes relicta Margherita Atuacutum iter conuertunt. Agamontium, & Aurantium principes certiores faciunt quid in comitiis statutum decretumque sit. sed quoniam ita succrescerent in dies vbique seditionum semina, videreturque timendum esse ne ad arma veniretur, Margherita iubet edictum fieri ac promulgari Bruxellis, nequis de rebus nouis loqueretur, per quod venia concedebatur omnium commissorum errorum, modo ne denuo committerentur. Permisit conciones haberi extra vrbem, sicuti cœptum fuerat, donec à statibus eius prouinciæ decretum esset, quid iure fieri oporteret. sic antiquis eorum legibus non abrogatis res silenrio propè est inuoluta. omnium verò consensu tam ciuium, quàm Margheritæ institutum est suadente Aurantio vt octo tribuni militum ducentos pedites singulatim conscriberent omnes Atuacuti natos, qui iurarent se fidem Philippo Regi seruaturos, neque in rebus ad religionem spectantibus se implicaturos. Quòd si contrDivisión aliqua accidisset, se neminem magis protecturos, ac neque verbis neque armis res illas aggressuros. Sed neque ita tamen populorum Belgicarumque nationum animi quieti aut tranquilli esse videbantur, cum his pactionibus non satis fidei haberetur vel credulitatis. maxime autem omnium locorum suspiciones huiusmodi Batauorum regionem inuaserunt, qui quo sedarentur, reuocatur necessario Aurantius gubernator, eò profectus. Atuacutenses ciues, quia Batauí desiderantes Aurantium illum poposcerunt à Margherita, cognita magnitudine beneficiorum, & commodorum, quę præsentia eius principis adportaret, præsentes Bruxellis petunt à Margherita ne is discedat Atuacuto. sed cum magis, magisque in dies a Batauorum populis flagitaretur, quòd illa regio plurimum eius pręsentia, & iudicio indigeret, necesse fuit ad Batauos denique accedere. fluctuabat maximè omnium Belgicarum ciuitatum Valentiana Neruiorum metropolis, quæ prorsus abiecit omnem regiam obedientiam, cum se liberam velle suis legibus viuere profiteretur. illa de causa Margherita Norchemium regulum cum viginti, & duabus cohortibus peditum, & quingentis equitibus mittit, cum quibus copiis aliquo pacto vrbem ingrederetur. At Neruii visis copiis vel è longinquo, ad arma repente conclament tota vrbe. populus, & ciues vniuersi mira alacritate arma capessunt. exitur. leue prælium committitur, nonnulli vtrinque cæduntur. Sed quoniam nouis auxiliis vndique confluentibus vires hostium minime formidabiles videbantur Neruiis, Margherita viginti cohortes peditum denuo colligit, quo uires coniungeret cum aliis copiis prioribus. ut autem res appareret agi legitimè, imperat per publicum edictum illam vrbem pronunciari perduellionis ream ac rebellem Philippi Regis. Interdicit commercia. æris alieni abolitionem statuit si quid illis deberetur. vbi reliquæ copiæ in agrum Neruiorum irrupissent, statim obuia quæque populari ac succendere cœperunt, ędificia demoliri. armenta abigere, capere, prædari. at obsessi, & ipsi prædabundi in hostem impetum faciunt. commeatuum quantum possunt in vrbem important. omnia ad diuturnam obsidionem pro viribus comparant. tormenta varii generis multa super mœnibus in hostem diriguntur. obsidentes impetunt. omni studio infestant. Fœderati vbi iam obsideri Valentianam intelligunt, mittunt subsidio duodecim cohortes peditum, quod vbi significatum est Norchemio per exploratores, procedit obuiam non procul à Bagano vrbe cum tribus cohortibus peditum, & equitatu Contegii, Posuniique regulorum ac suo, commissaque acri pugna, & trucidatis circiter duobus millibus, & quingentis e subsidiariis reliquos in fugam uertunt. Valentiana præsidia audito discessu equitatus exeunt in reliquas copias, è quibus multos trucidant, ac tormenta quędam capiunt. Committebantur verò cædes variis in locis, siquidem, & milites qui erant in hybernis Lillę ad trecentos agrestes obtruncant, & Baganum accedens equitatus circiter octingentos trucidauit. Nam cum Baganum vndis seditionem fluctuare diceretur, Norchemius eo quàm citissimè conuolat. vrbem ingressus arma popularibus adimit. quosdam suspendio punit. firma præsidia imponit. duodecim cohortes peditum per occultam portam oppiduli admittit. ad obsidionem Valentianæ redit. redeunti fiunt obuii Neruii quidam ex vrbe egressi: commisso minore prælio sanè atroci multis cæsis reliquos Norchemius in vrbem includit. tentoria erigit. fossis, & aggeribus militaribus castra cingit, ut copiæ ab vrbanis tormentis protegerentur. Iubet muralia tormenta trahi, quæ dum accederent, ciues ad deditionem sollicitat. promittit veniam commissorum errorum Regio nomine. sed frustra illud fiebat, qui putarent se diutius ferre posse obsidionem, ad quam facilitatem omne genus hominum armis tractandis ineptum ex vrbe excludunt. sed iam inierat annus sexagesimus septimus post mille, & quingentos cum episcopus Leodiensis, qui hac ipsa de causa Hasseltiũ oppidum obsidebat

Legationes Santronianę nó admissæ.

Valentianæ seditio.

Valentianæ rebellis pronunciata.

Valentiana obsessa.

1567.

cum

bit cum tribus millibus peditũ,& trecentis equitibus, ac diuerberans nonnullis tormentis illud de-
niq; his conditionibus in deditionem accepit; Vt certa pecunia in bellicos sumptus dissolueretur.
Vt templa publicis sumptibus reficerentur, quæ forent deuastata. Vt in posterũ catholicè viueretur.
At Margherita quoniam non procul ab Atuacuto circiter duo millia hæreticorum consedisse intel
ligeret duce Filontio, mittit regulum Bellonacensem ad illos opprimendos, qui vbi primum ad illũ
numerum excreuissent, domos & palatia, & proxima quæq; continuò diripiunt. oĩa arma inuenta
capiunt, & campestria quædam tormenta. Bellonacensis acceptis trecentis sclopettariis è Bruxellen-
sibus præsidiis, & duabus cohortibus è Ripelmonda, has uires coniungit cum quingentis equitibus,
& aliarum locorum præsidiis exceptis. at nouæ religionis homines circiter ad quartum lapidem ab
Atuacuto castrametati certiores facti de iis quę struebantur, fossas castrenses ducunt non procul à
Mosa, quò se receperant ab ea parte unde timebatur equitatus, quod fit per totam noctem. postridie
propius ventum est. initur leue prælium. equitatus irrumpens ea ubi nullæ erant fossæ castrenses, hę
reticos cędit. multi obtruncãtur. multi suffocantur in fluuio. alii capti statim de proximis arboribus
suspenduntur. sic Filontii copiæ breui deletæ sunt. interea Valentiana magna ui tormentorũ vigin-
ti nimirum muralibus cũ ingenti strepitu, & fragore diuerberatur. Muri prosternũtur, aperiuntur q;
ad ingressum, quare ciues cum arctius quotidie obsiderentur, neq; vlla spes appareret subsidiorum,
inter se de rebus vrbanis ac bellorum euẽtu communicant. Visum est præstare vt saluis adhuc rebus
saluti oĩum cõsuleretur, quàm vt diuturna fame, rerumq; oĩum penuria afflicti in manus hostium
venirent cum magno capitis periculo. Mittunt igitur hora ferè quinta noctis, qui suppliciter Mar-
gheritæ clementiam implorarent, cum iam oẽm preciosiorem supellectilem in duo templa cõpor-
tassent, quam concremarent, si inclementem hostem nanciscerentur, quia essent fugituri expeditissi
mi per oppositam portam illi, per quam catholici ingrederentur. Margherita proponit has condi-
tiones deditionis; Vt arcem liceret excitare. Vt sex millibus peditum menstrua stipendia dissoluerẽt.
Vt dẽtur duodecim obsides donec ea perficiantur. Sic Norchemius vrbem ingressus primùm firma
præsidia imponit. mox cogit conciones relinqui. oẽs ministros ac principes ciuitatis in vincula conii
cit. illa Valentianę vrbis munitissimè expugnatione ita consternati sunt animi hominum nouæ re-
ligionis, vt oppidulũ Samarobrigæ illa audita statim aufugientia præsidia reliquerint, arcemq; patẽ-
tem regiis militibus ad eam recuperandã missis deseruerint. Nec multo post Traiectenses relicta &
ipsi ciues noua religione, quã fuerant, cõplexi sese regiis copiis dediderunt. Quæ dũ fiunt in finibus
Belgarum, Nicolaus Pitilianensis Comes impetrata libera adeundæ Romæ facultate accedit ad re-
spondendũ ad acerbissimas accusationes de fide integritateq; christiana, apud Pontificem, quibus
vehementer vrgebatur. in Cyrno cum assiduè pugnaretur modo his, modo illis fortuna belli arridẽ-
te, deligitur summus eius belli Imperator Raphael Iustinianus a Genuẽsibus, qui statim in insulam
cum magno globo militum traiicit. Dein profectus primũ oĩum Vrcinium crebris incursionibus
infestat agrum Bastellegæ oppidi, oppidumq; ipsum obsidet. oppidani vbi diutius hostiũ Genuensiũ
molestiam ferre non possent, petunt suppetias a Sampetro, qui cũ trecentis sclopettariis, & uiginti-
quinq; equitibus statim eo contendit. Iustinianus re per exploratores cognita circiter sexaginta equi
tes, sclopettarios centum locat in insidiis. vbi Sampetrũ uidet pręcedentẽ cũ equitibus, in eũ impetũ
facit. committitur pręlium non leue. certatur acerrimè. Sampetrus deniq; cognitus à Michaele An-
gelo Dornano fratre vxoris inuaditur. ventum est cominus ad enses strictos. modo cæsim, modo pũ
ctim certatur magno studio. sæpius utrinq; instauratur pugna. ad extremum multis utrinq; caden-
tibus in eo certamine Sampetrus uirtute equitatus superatur ac trucidatur, cuius filius fuga se serua
uit. eius caput Genuã delatũ est, & publicũ spectaculũ vniuersæ ciuitati in foro positum. fuit Sampe
trus vir inauditæ crudelitatis ac feritatis, quippe qui vel leuissima de causa vxorẽ, & filios ex ea susce-
ptos sua manu iugulauerit, præter alia multa, quæ cõmisit in bello. sic Dornanus perduellionis reus
occiso crudelissimo hoste patriæ ab exilio redit postliminio. in Pannonia verò Cæsar antequam co-
gnouisset mortẽ Solimani, Georgiũ Hossotutũ legatũ ad Solimanũ Imperatorẽ Turcarũ miserat,
qui dicebatur Byzantium contendere. sed cum rumor postea inualuisset mortuum esse Solimanũ,
Hossotutus Iuliobonã redire coactus est, atq; obuius fit in itinere Selimo Byzantiũ cũ magna parte
copiarũ procedenti. obtinuit vt nouũ imperatorẽ videret, at non etiã alloqueretur, quia diceret Ma
hometus illũ missum fuisse oratorẽ ad Solimanũ, post cuius obitũ non posset legitimè agere cũ re-
cẽti Imperatore, nisi vel ipsemet, vel alius nouus eligeretur. Hic vbi Taurunũ accessisset Cazarinũ
in compedibus esse intelligit Iulę præfectum. vtitur omni diligentia, vt eũ alloqueretur, quod tamẽ
obtinere non potuit. desperata facultate colloquii queritur per literas Cazarinus se omni spe subsi-
diorum destitutum obsidionem per septuaginta dies sustinuisse, & grauissimè tamẽ tunc ægrotas-
se non accedentibus promissis auxiliis necessariã fecisse deditionem. Rogat vt fiat permutatio resti
tuto pro se præfecto Albæ regalis. offert se in uincula donec causa cognita sit. rogat hæc omnia ad
Cæsarem deferri. Erat illud facile à Cęsare impetraturus, nisi grauissimæ Turcarum accusationes
apud Selimum eius consilium infregissent. Nam querebantur alii nares eius iussu suis crudeliter
abscissas, alii suis propinquis aures, alii suos coniunctos lacrymabantur crudelissimè fuisse ab eo iu-
gulatos, atque multa alia proferebant Cazarini crudelitatis genera, qua sæpius vsus fuisset in Tur-
cas. per hanc crudelitatis, & tot delictorum in Turcas commemorationem effectum est vt Seli-
mus commotus illum arbitrio iniuriis affectorum concesserit ac donauerit. Turcæ uas vinarium
multis acutissimis clauis ita transfigunt, vt peracutæ cuspides, & acumina interius penetrarent
ubique. nudum Cazarinum includunt. de loco sublimi præcipitem deuoluunt, atque ita tor-
quent, vt vitam inter atrocissima tormenta finierit. at pręfectus Albæ regalis quamuis multa millia
nummùm

Hussestium oppidum captum.

Valentiana concussa.

Valentianæ deditio.

Nicolæ Pitilianensis comitis criminationes.

Raphael Iustinianus sũmus Imperator ad bellũ Cyrnense.

Sampetrus à Michaele angelo Dornano cæsus.

Sãpetri mors & ingeniũ.

Cazarini crudelitatis accusationes.

Cazarini mors crudelissima.

nummnm obtulisset pro redemptione, tamen immunis Cæsaris iussu dimissus est, & in tutum locum adductus. Suendius auctis copiis exierat in apertum, vt diximus, & Zatuar oppidum natura, & arte, & omnibus rebus mnnitum præterquam firmis præsidiis, obsidebat, quod erat cuiusdam purpurati perpetui hostis Cęsaris, & autoris atque consultoris vel potius alumni inimicitiæ inter Cæiarem, & Transyluanum. Ille vbi se obsideri sentit, clam per noctem exir ex oppido, quod cum concuteretur diligenter, & obsideretur arctissimè intra paucos dies venit in potestatem Suendii seruata nita, & impedimentis præsidiorum.

Zatuar captum.

Vxor purpurati & ipsa cum supellectile dimittitur, in quam non est atrocius sæuitum, quòd minime gloriosum duxerit strenuo duci sæuire in imbecillum, & imbelle genus muliebre. sed enim Byzantii bellum rursus indicitur aduersus Cæsarem in Pannoniam; at equitatus non poterat colligi, quia multi equi perierant superiore anno in bello Pannonico, nisi per summas difficultates. Accessit his & Persarum tumnltus, qni magnus fiebat, quoniam Selimus non modo pacem cum eo Rege non confirmauerat, sed etiam miserat postulatū spolia Baiazeti fratris, qui Solimani hortatu fuerat necatus apud ipsum regem. oratori ad illa repetenda misso, quia paulo arrogantius pro Turcica temeritate uisus esset loqui, ad cæterorum contēptum, iussu ipsius Regis nasus, & aures deciduntur, atque ita deturpato vbi ad fines nenisset suos caput amputatur purpurato Turca ita iubente.

Legatio à psarum Rege mutilata.

Sic vbi bellici apparatus Turcarum per has difficultates euanuissent, aut certè frigidius fierent, Cæsar ratus non irritandum esse potentissimum hostē iam propè dormientem, vniuersam vim belli conuertit in Transyluannm, qnate quinque tribunos Sueuos mittit ad colligendas copias. comparantur & lintres ad eas in agrum Tyrolensem rraiiciēdas, & deliguntur tormentorum magistri ad vsum castrorum. quæ cū Turcę fieri intelligerent, non idem ceperunt consilium; sed multa millia in unum conuenienria incursiones faciunt in agrum Cęsarianum. Canisam vsque procurrentia multa capiunt animalia. multos mortales abducunt in miserrimam seruitutem. Vt verò Cæsarianorum impetus, & ardor hebetaretur metu imminentis sibi periculi, & refrænaretur; Partaus, & Græciæ purpurari Byzantio properant in Pannoniam magnis itineribus cum multis millibus armatorum. illuc profecti munitionem non procul ab Agna erigunt, atque quo animi Cęsarianorum abducerentur ab illa munitione impedienda, conuerterenturqne ad res sibi magis necessarias, Vedes oppidum munitissimum in finibus agri Pannonici positum obsident. Quæ dum fierenr à Turcis in Pannonia, noui tumultus pullularunt in Germania non sine magna eius prouincię perturbatione, qnia Io. Federicus Federici Vinariensis filius Ducis Saxonnm olim electoris noluisset è suis finibus eiicere Grompachum virum Saxonem, ferocem, bellicarum rerum peritissimum, qui ab incunabulis propè militauerat cum multis honorificis conditionibus, at seditiosum, & patum recti consilū. Hunc, & alios quosdam rebelles Imperii, quia esse intra suos fines pateretur Federicus, & ipse perduellionis reus publicè pronuntiatur.

Io. Federicus Vinariensis reus citatus perduellionis.

Grompachus quia certa pecunia sibi debebatur ab episcopo Artauriensi, curat ut ea sibi numeraretur, cuius causa venerat è Gallia in Germaniam. sed episcopus non modo non curat numerandam, uerū etiam bona Grompachi quæ essent Artauri, iubet proscribi. Grompachus indignatus copias collectas in episcopum educit. non solùm recuperat adempta, sed etiam principatum ac vitam adimit episcopo. cum illa de causa indignatos animos, & infensos quorundam Germanorum haberet, a quibus insidiæ semper essent timendæ, ducebat sibi necessarias esse frequentes corporis custodias. id sibi non erat difficile propter existimationem, quam sibi maximam apud multos comparauerat. at enim eum in postremis Augustanis comitiis esset decretum imperarore Ferdinando, nequis auderet copias conscribere aut colligere milires sub pęna perduellionis, Grompachus non modo suos milites non dimisit, sed etiam nouos duces inuitabat stipendiis, profitebaturque se uelle quosdam populos ab Imperio oppressos vendicare in libertatem.

Decretum comitiorū Augustanorum.

illud effici dicebatur adiutore Federico per occulta quædam consilia, sed pręsertim quia putabatur Cęsar multa promisisse Germanis ante quā eligeretur Imperatot spectanna ad religionem, quæ postea non seruauit. illa de causa putantur quidam consulto excitasse illud bellum, vt probabiliter distrahi viderentur à ferendis auxiliis. cum ita Cęsaris odium dux ille in se concitasset, omnium principum suffragiis denuo decernitur in Augustanis comitiis Imperarore Maximiliano vt perduellionis reus habeatut cū omnibus illis, qni eius partibus studerent. decernitur, vt in eos animaduertatur, tanquam in sediriosos homines, & pacis qnietisque communis euersores. Grompachus suas vires adauget. in oppidum Federici Gottam se recipit. ad munitionem reparationesque animum conuertit. fit ad hæc omnia intrepidus, seque spe subsidiorum confirmat.

Grompachi exilium.

at Augustus elector magno eqnitum peditumque numero summa celeritate collecto, multisque acceptis undique auxiliis à Germanis principibus, qui non æquo animo res gestas superiores tulisent, atque nollent eo contemptus imperatoriam dignitatem unicum propè totius Germaniæ ornamentum deduci, ut vel inuiro Cæsare perduellionis rei esent intra fines Imperii, oppidum obsidet. in illud, ubi posita esent castra non procul à mænibus fossis, & aggeribus militaribus munita, tormenta diriguntur, ante quæ tria ingentia propugnacula terracea excitantur. super his diriguntur tormenta in oppidum. mœnia magno impetu concutiuntur quadraginta mnralibus.

Gotta opp. concussum.

Hic tantus bellorum ardor fecit, vt quatuor tribuni, & centuriones non panci, quibus Grompachus maximè fidebat, & cuius opibus res eius plurimum nitebatur, & ciues eius oppidi rebus suis diligenter consideratis, desciuerint. nam profecto visum est immane facinus si exulis defensionem susciperent aduersus tanta initia bellorum, cum bellum ipsi aduersus imperium esent suscepturi, ad quod Cęsar etiam sex millia equitum, & triginta peditum vexilla misisset. Mittunt hi, qui se excusarent apud Cæsarem. profitentur se esse & fore Imperii defensores, at non hostes, quod clam effectum est. Petunt veniam quòd arma susceperint, cum istud fecisent iurati, ac

nescien-

nescientes aduersus quem bellum gereretur. se credidisse suum principem Federicum defendere, non oppugnare imperium. sed radicibus, & initiis belli diligentius altiusque consideratis se cognouisse quòd ab imperii defensoribus obsiderentur. se malle rebelles arbitrio electoris vinctos tradere, quàm tanta cum ignominia bellum diutius protrahere. accipiuntur igitur in gratiam Cæsaris hisce conditionibus, vt vita, facultates, honor integer his obsessis seruaretur, modo oppidulum, vrbē, & vinctos rebelles traderent. His de omnibus factus certior est Augustus. Ioannes Federicus solutus, at Grompachus vinctus traditus est, ne Grompachus venenum caperet, quod semper secum habebat. Patefactæ sunt portæ Augusto. exeunt Germani pedites, atque omnes ab electoris copiis spoliantur. principes eius factionis, & coniurationis omnes sunt in vincula coniecti, & ad grauiora supplicia reseruati, inter quos fuit Pangher, Gulielmus Scilitnius, & Albertus Stonius. arcis præsidia his rebus cognitis Augusto statim se dedunt eodem die. sic breui extincta sunt semina eius Germanici incendii. Suendius post Zatuaris oppidi deditionem signa conuellit ad expugnandum oppidum Moncaiam, quod crebris ictibus diuerberar per quatriduum. atque disruptis mœnibus ad ingressum, cum iamiam esset inuasurus, oppidani fortunam belli minimè expectandam rati cuncta arbitrio Suendij concedunt. ingressus Suendius quadringentos Pannones cum simplici veste dimittit, impositisque præsidiis ad expugnandum, Itustium oppidum contendit. In Sarmatarum regione rursus res sanè non erant multo pacatiores, quoniam Scythę ac Turcę, & Mysi in Dardaniam, & Tauroscytharum regionem, quæ parent Poloniæ Regi, maximas, & formidabiles incursiones fecerunt. circiter mille pagos concremant, & multa oppida ad Leopolim vsque procurrentes. obuia quæque ferro ac igni populantur. multis trucidatis multos in seruitutem abducunt. at cum Palatinum Bussæ obsidere conarentur, afficiuntur ab eo non ignobili clade relictis etiam duodecim muralibus tormentis, quippe qui ad suos fines iam tredecim equitum millia collegisset. Mysi intra suos fines redeuntes maxima damna inferunt illi regioni. His calamitatibus acceptis habentur comitia in Lituania. Pollicentur multa armatorum millia Polono Regi si vellet exire aduersus communes hostes. Elector munitionibus Federici ita potitus, iubet eas omnes euerti. multa auehit tormenta, multos bellicos apparatus. omnia propugnacula solo adæquat. deinde Grompachus datus est tortoribus puniendus, cui viuo in quatuor partes dissecto palpitans cor e pectore euulsum ostenditur, & ori admouetur. Io. Federicus se excusat quòd vel inuitus ad eam defensionem veneficiis sit compulsus. sed tamen iubetur in carcerem detrudi, & mox in arcem Possonii datur asseruandus. multis principibus pro eius salute Cęsarē rogantibus responsum est non fore absurdum si multorum errorum nunc vno tempore pęniteret. reliqui participes coniurationis multis tormētorū generibus excruciari vitam denique conclusere. erat illud bellum magnum dispendium Cæsari allaturum, nisi electoris ducis Saxonum, & reliquorum principum liberalitas, qui Bicurgium siue Erfodiam conuenerant ad comitia habita de ferendis auxiliis Cæsari aduersus Turcas, Cæsarem ipsum suis sumptibus subleuassent. Augustus victoriam consecutus atque triumphans de rebellibus ad exprimendam magnitudinem lętitię curauit imprimendam pecuniam argenteam cum inscriptione; Tandem bona causa triumphat. Cæsar postmodo varia comitia suis indicit. Primùm Arsienam siue Brunam, deinde Troppam, vbi fierent petitiones, & Possonium & Casurgium. decernitur Arsienę, vt mille & duceriti equites concederentur pro nobilitate, quos Cæsar mitteret quocūque placuisset; at nobilitas vniuersa fines tueretur. Vt decimus quisque Cæsari militaret. Vt è mille nummis prouentus, duodecim darentur Cæsari. Vt in singula vasa vinaria vel vino plena vel ceruisia certa pecunia pro magnitudine vasorum dissolueretur. illud cum prius statutum fuisset Arsienæ, mox Troppæ fuit confirmatum, & additi equites trecenti. Cæsar deinde cum magna pompa accedit Casurgium, vbi postulantur in comitiis auxilia trium annorum vt in vnum cōferantur, quæ pecunia in loco tuto asseruaretur, ne veniret in cuiusquam potestatē, nisi cum exercitus esset aduersus Turcas comparandus. Ita demum decernitur in Casurgiensibus comitiis, vt biennii tantum census solueretur Cæsari hoc pacto, vt singulæ domus sub ditione principum vel procerum vel nobiliū & sacerdorum, dimidium talari in annum soluerent; præter publica balnea, tuguria pastorum, officinas fabrorum. Artobrigæ domus, imperatoriæque potestati subiectæ in tertia parte Boemię tres talaros singulæ dissoluerent. singuli parochi singularum vrbium, pagotum, castellorum, centum cruciatos. cultores nouem cruciatos. serui & mercenarii omnes, quartam partem talari. Hebræis à decennio certus numerus pecunię soluendæ indicitur, sed impuberibus tamen minor numerus. si verò Cæsar ipse aduersus Turcas militaret, qui decē millium talarorum haberet prouentum equitem armatum suis sumptibus in quatuor menses aleret ad Cæsaris custodiam; omnesq; Cæsari pro suis facultatibus per has opportunitates opem ferrent. Vt istud ipsum efficeretur si opus esset quindecim principatus regni Boemiæ tueri. Vt qui sex millium talarorum haberet prouentum, equitē aleret prædictis conditionibus. Vt decimus quisque peditem suppeditaret, aut ipse militaret. Hę copiæ instruebātur aduersus Turcicas vires, & indignationem Transyluani, qui ferebat ægerrimè Mōcaię expugnationem, quòd oppidum esset munitissimum, plurimumque vtile rebus bellicis, cum ea transitus pateret facilis in Poloniam, vbi opus esset accipere auxilia Sarmatarum, atque illo oppido occupato non possent accipi nisi per summas difficultates, quia oporteret transitum fieri per Mysiam inferiorem. Suendius Moncaia potitus per deditionem ad Itustium obsidendum castra mouerat, quod oppidum rebus Cæsarianis non minus commodi, hosti non minus detrimenti erat allaturum. Quæ dum fiunt in Pannonia, Cæsar Odoardo redeunte Byzantio re infecta, qui missus fuerat, vt ageret de pace, denuò ad idem negotium deligit Antonium Verantium episcopum Vinundriæ, & Tinetapachum viros autoritate insignes inter Pannones ob eloquentiam, & artium

Moncaia capta.

Populatis Scytharum.

Grompachi mors.

Comitia Bicurgii.

Comitia Arsienæ, Troppę, Possonii, Casurgii, & decreta.

Itusti obsidio.

liberalium

liberalium peritos, atque multorum idiomatum gnaros. Hi cum multo magnificoque comitatu Byzantium properant. Sed quoniam Suendius fines Pannoniæ,& Transyluaniæ infestabat,neque hostem tutò dormire patiebatur,apparebat omnis spes pacis, & concordiæ abrumpi,quia Transyluanus tanto acrius Selimum aduersus Cęsarem ad arma suscipienda sollicitaturus apparebat magno conatu propter imminens periculum totius Transyluanię amittendę; idcirco purpuratus Cuetensis legationes de pace Byzantium proficisci intelligens rogat Cæsarem per literas, vt copias, & Suendium ab Iustii obsidione reuocet, quo commodius agi possit de pace. Ridiculum esse donec pacis, & amicitię reconciliandæ ratio quæritur, semina spargere odij, & inimicitię, si quis post pacem conclusam Byzantii occupauerit. at ex altera parte consultat qui fieri posset vt rebus Transyluani periclitantibus consuleretur. Cæsar interim nullam conuocandorum comitiorum diligentiam prætermittit. habentur comitia Pannonum Possonii, in quibus post multas querelas procerum aduersus pręfectos præsidiorum decernitur communi omnium consensu vt centum & quinquaginta coronatorum millia, qui sunt aurei nummi, dissoluerentur Cæsari, quæ pecunia ita colligeretur. in singulas sessiones agrestium bini talari dissoluantur, quę singulę iubentur duodecim dierum operam concedere munitionibus vel excitandis vel reficiendis, sicuti necessarium visum esset in illis finibus. illis autem annis, quibus nulla habentur comitia, res ad dimidium perducta intelligeretur. contra, statutum est vt Cæsar mitteret suos procuratores Pannones, & Germanos ad ad vtranque ripam Danubii, qui bona vsurpata à ministris præfectisque Cæsarianis recognoscerēt, qui prius legitimis dominis prędia restituerent, quique in eos animaduerterent qui furta, rapinas, latrocinia commisissent, vt cessarent molestiæ latrociniorum, quibus incolę eorum locorum assidue vexabantur. Vt inusitata, & extraordinaria tributa à Suendio imposita in vasa vinaria, & in capira belluatum tollerentur. Vt Pannonibus, quoniam intra Noricos fines non admittuntur, neque in alias prouincias, liceret vbes atque castella redimere à rege Pannonum, quæ forent illi data pignori. Vt Cæsar præfecturas ecclesiasticas concederet uiris Pannonibus, qui uisi essent idonei illis muniis. Vt Cęsar si castella Pannonum à Transyluano recuperasset, eaque vellet ipse retinere, alibi prioribus dominis tantundem rependeret. Vt nobiliores, qui centum agrestibus hominibus imperarent, decem equites præberent vbi Cæsar ipse exiret ad bellum, & octo pedites. At si dux summus cum Imperio rei militaris mitteretur pro ipso Cæsare, daretur dimidium. sic igitur octo peditum, decem equitum millia sunt in comitiis Possonii designata. Cæsar vt tot populorum lamentationibus fieret satis, animiq; multis iniuriis præfectorum in subsidus placarentur, in multos præfectos, qui inania stipendia surripiebant animaduertit: quod genus officii tametsi magis spectabat ad ius belli, tamen visum est lamentationum causa opportunè fieri, quare plurimum animi populorum sunt deliniti. Animaduertit etiam in quosdam Possonii, qui nimis audacter in pontificiam autoritatem multa turpia effutiebant. Priuat dignitate nonnullos ministros, qui ab ecclesia catholica dissentirent. Iubet senatum eius vrbis Cæsarem sequi per solennitatem corporis Christi, quod anno pręterito non fuerat factum. inde post paulo ex illa vrbe discedit. Non cessabatur tamen in Transyluania per idem tempus cum arma vbique in ea prouincia circumsonarent, quamuis Curtensis purpuratus simulans pacem non esse desperādam Cæsari munera etiam quędam miserit, qui rogauit vt Germanos in præsidiis haberet pro Pannonibus in illis finibus, ne pax ab illis vt nimis auidis prædæ,& natura infensis Turcico nomini abrumperetur, cum Germani tranquilliore, minoreque sint ingenio. his subiungit se capitis supplicium propositurum facientibus incursiones. sed cum reliqui duces neque promisissent, neque seruarent hoc institutum in Transyluania, posteaquā Suendius suas copias contraxit Cassouiam, vt pax componeretur, Transyluanus exit in apertum cū omnibus copiis, quibuscunque potuit. Risuar & Balnea oppida recuperat, qui dicitur, & Riuulus dominorum, quæ iam biennium fuerant virtute Suendii capta. qua in re mihi visi sunt Turcę non dissimiles lupo Aesopico, qui facturus pacē cum pastore canem perpetuum hostem, omniumque pactionum turbatorem obsidem poposcit. verumtamen Ruber vicarius Suendii vir pręclarus ac strenuus intelligens quantum valeat celeritas in omnibus rebus bellicis, repente egreditur Cassouia cum mille & quingentis Pannonibus equitibus, tribus millibus equitum Germanorum, duobus millibus peditum ac magna parte præsidiorum Toccei, & Sachmaris in hos impetum facit. omnes propè trucidat. Risuar vi capit. Riuulum recuperat, quia disrupta arce propter vim ignis in puluerem tormentarium forte collapsi, qui aderat in bellicas opportunitates paratus, facilis accessus patuit, occisi sunt multi è defensoribus, non tamen sine aliqua clade Cęsarianorum. Tibisci purpuratus interea non procul a Vinundria incursiones facit. oppida quędam capit per deditionem. castellorum præsidia contra pactiones, & iura deditionis obtruncantur à quibusdam Turcis. qui fuga se seruare conati sunt; è pugna in seruitutem capiuntur. Purpuratus tantum sceleris, & perfidię non ferendum ratus in omnes illos Turcas acerrimè animaduertit, qui contra pactiones, & datam fidem in miseros captiuos sęuiissent. istud fiebat à Turcis non tantum probitatis causa, quantum vt animos cæterorum præsidiorum allicerent ad castella dedēda, cum scirent promissa seruari, atque vt arbitrarentur tutius esse integerrimæ hostis fidei se credere, quàm arbitrio fallacis, & incertæ belli fortunę. Nam pecuniam captiuis preter libertatem liberaliter largitur purpuratus, & demonstrat se misericordia istarum calamitatum esse commotum, per quod facinus tam egregium, tanquàm inusitatum in hostes præcipuè diuersæ religionis, plurimum laudis consecutus est apud suos, & exteros milites. nemo enim virtutem non laudat, & amat. Byzantii pacis negotium non sine multa difficultate tractatur, quia Selimus nullo pacto apparebat conditiones subscriptione confirmaturus, nisi hæc tria essent seruata. Primum ne Cæsar Transyluani res aut Transyluaniam

Comitia Possonii.

Stratagema.

Clementia Turcarum.

attingeret. Ne colonos infestaret, ac certos fines ne transgrederetur. Vtque duo munitissima oppida in finibus solo æquaret ac deleret. Nam tametsi multa erat in his difficultas, tamen Turcarum procerum ita consequebatur studia, vt videretur componi posse, quia nimis durum apparebat aduersus durissimæ ceruicis Imperatorem frustra tempus absumere, & aduersus arma, quæ toties sibi funesta experti essent: respiciebant autem magis ad res Melitenses quoniam somnio simile sibi videbatur quòd illa parua insula tantum fortitudinis, tantumque peritiæ rei bellicæ haberet, vt potentissimam classem, totque tormentorum vires, tantos insignium copiarum impetus, tot præstantissimorum ducum ingenia retudisset. Aurantius rebus Batauorum mira dexteritate compositis singulari prudentia redit Atuacutum, quò etiam Bredetodensis cum magna coniuratorum manu, at non sine magna Margheritæ trepidatione, quæ præsidia Bruxellarum adauxit, atque nonnullos ex aulica consuetudine, tanquam suspectos in exilium mittit. Vt autem periculum faceret fidei Brederodensis reguli, nomine Philippi Regis ab eo petit oppidum Vianam, qui respondit se nolle concedere, cum eius neminem dominum præter seipsum cognosceret, & neque illud esset intra regiam ditionem captis eius amittendæ suspicione continuò illuc aduolat egressus Atuacuto contra omnium suorum sententiam, qui plurimum eius præsentia confirmabantur. at Duce Masseltio, qui nouæ religionis partibus studebat, copiæ ingressæ fuerant Atuacutum, quo illis ciuitas optimis præsidijs aduersus Philippicas vires esset firmata. Dicebantur enim præcipuæ autoritatis principes eius factionis esse hi, Gulielmus Nansiensis, vti dictum est, Ludouicusque eius frater, comites Agamontius & Horneus, hi enim partim vt nouam religionem introducerent, partim vt quæstionem deuitarent dicti sunt animos Belgarum sollicitasse ad mutuam defensionem, vbique iam pullulabant seditionum, nouæque religionis semina & tumultus; atque cum prius viderentur in vnum conspirasse hæretici, vt qui vnum genus nouæ religionis essent amplexuri, post modo, quod maximum detrimentum fuit suis rebus, in plures sectas sunt diuisi, cum alij Caluinistarum, alij confessionis Augustanę, alij anabaptistarum, alij Imitatorum nomine magis lætarentur. Sed enim nihil est sapienti magis optandum, quàm vt animi hostium sint diuisi & inter se distracti, cum vel semina seditionum inter illos si fieri possit iacienda sint, sin autem saltem suspitionum, cum vel tenuis suspicio facile vel fœderationes dissoluat, vel saltem faciat subrigidas ac titubantes. Tantam religionum varietatem principes eius regionis intuiti, quod existimarent conferre etiam regijs negotijs vt res placarentur, Mecliniam conueniunt vt ageretur de rebus componendis: conuenerunt ad ea comitia Comites Agamontius, Masseltius, Ariscotus, Aurantius, Horneus, Amiras, Hocstratius, Niouardensis, & alii complures, quibus cum multæ difficultates in componendis rebus se offerrent, Sciscitatum est missum Margheritam an placeret suam sententiam regiamque enucleare, quæ ad conditiones & quæstionem spectaret. his responsum est esse illam Regis & Margheritæ sententiam nihil vt componi posset, nisi hæc seruarentur ab omnibus Belgis, quæ dicta sunt. atque hanc esse immutabilem ipsius Regis sententiam. Vt populi scilicet hæreticas conciones, nouamque religionem desererent. Vt arma deponerent. Vt vrbes atque oppida admitterent præsidia, quæcunque Margherita voluisset. Vt qui errauissent per sex menses ne punirentur, post quod spatium res esset reseruata arbitrio Margheritæ. illud responsum vniuersam spem pacis prorsus deleuit, quare comitia Mechliniæ soluta sunt sine vllo decreto, cum præsertim tumultus ad Atuacutum excitaretur non aspernandus. Nam Tolosensis regulus Caluinistarum defensor non procul ab Atuacuto copias colligebat, quò conuenerant plures mille & quingentis armatis. Margherita summa celeritate mille pedites & centum equites mittit antequam numerus augeatur hostium ac succresceret, cum noua auxiliorum manus quotidie accederet hæreticis, imperat semina bellorum surgentia & lactentia ad huc, vt ita dicam, excindere & conculcare. At quoniam Tornacenses ita frequentibus cladibus essent debilitati, plurimumque virium per crebras calamitates fuisset diminutum, clam Norcamius regulus introductis per oppidulum, quod Regis nomine tenebatur, nouem cohortibus lectissimorum peditum in quosdam administros & autores nouæ religionis acritet animaduertit; quos, potitus rerum sine controuersia ac nemine repugnante, extremis suplicis affecit: missæ sunt ad Margheritã interea Valentiænę legationes quæ agerent de conditionibus pacis, sed cum arctius in dies obsideretētur, succrescerentque copiæ regię, neque vlla subesset suspicio subsidiorum, nihil actum est. atque quoniam grauia supplicia vbiq; nouam religionem complectentibus imminere putabantur, accidit non in vno loco tantum Belgarum vt matronæ ac mulieres cuiusuis conditionis infantes in templa baptizandos obtulerint, quamuis de more nouę religionis fuissent à patribus baptizati, quod etiam fit ita procurante Rassegemio. Quæ quod grauia acciderent fœderatis, prolati sunt libelli, in quibus querebantur heretici sibi promissam securitatem à gubernatrice & nobilibus aurei velleris non seruari, cum prohiberentur sub pena capitis nouam religionem exercere. questi sunt de calamitatibus illatis suis socijs, qui obsidebantur, de infantibus rebaptizatis, de multis qui metu suppliciorum patriam & coniuges & liberos dimiserant. de Valentianę miserijs maioribus quàm vnquam ab hostibus passi sint, de militibus quibus totum Belgium repletur, à quibus ciues vbiq; miserrime expilarentur, & opprimerentur multis in locis, cum ipsi nihil exegissent vsq; aduersus vel vrbanitatem vel humanitatē. ille libellus cum deferretur ad Gubernatricem omnino non potuit audientiam obtinere, cum vna in re tranquillitatem Belgij consistere profiterentur, si sibi seruarentur promissa, sin autem multas calamitates Belgis finibus minabantur, quod si fieri vellet, militē dimittat. at gubernatrix cū instaretur vt libellum

Difficultates de pace.

Viana opp. à Brederodēsi petita.

Principes factionis nouę religionis.

Religionum varietas in Belgio.

Caluinistarū clades.

admitteret, eo lecto demum respondet illi qui obtulerat, se nescire qui sint conquerentes, aut illi nobiles, quibus satis factū non sit, cū obliterata quæstione & edictis, ac proposita omnibus securitate, cū sese offerant quotidie regiæ obseruantiæ. se mirari nouam religionē fuisse concessam eos censere, quod omnia quæ descilcerent ab auita religione essent contra suam sententiā & regiam. eos qui rem huiusmodi aut cōcedauit aut complectantur sibi videri publicæ quietis perturbatores. nō potuisse in suū animū illud cadere, cū etiā magistratibus per hāc nouitatē rerū autoritas adimatur, & regia vtilitas minuatur, & omnis equitas subuertatur. se illud egerrime ferre quod hæc tā falsa, tāq; nefaria sibi attribuātur, cū illa per huiusmodi simulationē vsurpētur, quæ rex omnino ad subditorū quietē sit vindicaturus. oportere de ijs magistratib. has querelas deferre, qui tā absurda cōcessissent, vt opportuna remedia adhiberētur, si tā laxa lateq; patētia verba concessioni addidissent. his obijcit cōciones hæreticas in vrbes introductas, quare cōdigna secuta sint nōnullorū supplicia, quòd tēpla sint à quibusdā deuastata, quod tormēta bellica sint exportata ab incitata plebe per illorū temeritatē, & capti bellici apparatus, quòd regij magistratus excussi sint: vrbes regiæ occupatæ. in aciē sub signis militaribus exierint minati sint cladē regijs ministris, omnibusq; catholicis, atq; ipsi gubernatrici. tēpla, cenobia loca sacra & publica vel priuata nobiliū sint succēsa. omnia prospectare vt ex interceptis literis patuit, vel ad Regis ipsius profligationē. quod si velint se ab his in aduētum Regis purgari, animos vulgi à pristina persuasione reuocēt. vt milites dimittātur, gladiusq; è manibus rectorū magistratuū extorqueatur, omnibus patere quò ea petitio tēdat. his tumultibus auditis postulatū est per literas regias vt principes Belgarū cōuocarentur, qui iurarent se fidē catholicā Romanā, & obedientiā ipsi Regi præstituros, quod facile fecerūt equites aurei velleris. Illud fecerūt alij nobiles fœderati omnes iussu comitis Agamontij, qui etiā scripsit ad principes ciuitatū Flādriæ vt hæreticæ cōciones dimitterētur, quod ipsum præsens postmodo procurauit. nulla tamen ratio potuit res prorsus sedare, cū variæ seditiones in dies alibi pullularēt, nā copiæ quę ex Olanda & Zelanda accesserāt fœderatorū auctę quotidie accessione nouarū viriū agrū Antuerpiēsibus finitimū vexāt, direptionib. & incendijs populantur, tēpla & loca sacra expilār agestabāt illi signū cōspirationis caudas Vulpinas galeis annexas, vt eiusdē sectæ comites in bello dignoscerētur. Margherita Dr ossa ndū Ambiuaritatū Tongrorūq; satrapā cū nōnullis cohortibus peditū & turmis equitū repēte è præsidijs Tongrorū & Flandrię accersitis obuiā mittit. illos inopinatos. ac nihil tale suspicātes summo mane adoritur, commissaq; pugna ad Ostrouillam agri Atuacutensis pagum magna virtute ac fortitudine inuadentiū primo impetu per multos obtruncant, reliquos in fugam vertit ac dissipat. ex illis qui fugerunt e prælio alij in Scalde fluuio perierūt, alij in priuatis domibus exusti. pauci fuga se seruarunt, audita suorum clade Caluinistæ Atuacutenses erant illis opē laturi, & iam ad arma tota vrbe conclamarāt. Sed cū portæ clausæ essent, quas Agamontius & Hocstratius præfecti vrbis iusserāt occludi, cōcurritur ad pontē qui è menibus ad ulteriorē partē fossæ perueniebat. illo quoq; inciso reperto tāto furore perciti sunt, vt oīno Atuacutum occupare decreuerint, obuiū quęq; ex aduersarijs trucidātes, aut in fugā vertētes. tāto impetu ad arma vbiq; cōclamatur vt breuissimo tēporis spatio ad quatuordecim millia armatorū & forū, & oēs areas vrbis oppleuerint atq; occupauerint. Primū omniū portas vrbis, clauesq; capiūt post plateas, inde occupāt tormēta. Trahunt in plateas circiter viginti sine cōtrouersia, quod ea res inopinata per tātā celeritatē catholicis accidisset, firmātur statuūturq; tormēta in via quadā, quę fossis duplicibus sępiūtur & cartis pro vallo vtūtur. cōstituūt vigilias diligētissimas. vbi magnus numerus excreuisset, nūuos mittūt ad senatū significātes se velle illud palatiū, vbi senatus haberetur, in quo multa erāt tormēta & bellici apparatus. respōsū est senatū velle palatiū defendere, quāobrē extracta sunt tormēta etiā in plateā palatij cū magno armatorū globo, qui plateā illā occuparūt. at Aurātius accepta catholicorū sentētia & respōso conatur inter ambas factiones rē cōponere, quæ certè nullo pacto cōuenire poterat, cū heretici tā absurda postularēt, vt omnis quies & illa autoritasq; catholicorū tolleretur & aboliretur, Petebāt enim ne vllis sacerdotibus in vrbe esse liceret. Ne sacra munia celebrarētur. Vt catholici tenerētur eos adiuuare si forte obsiderētur. Ne impedirētur quominus possēt copias colligere. Vt ad illorū tutelā & securitatē & ad vrbis custodiā duodecim tribuni & cohortes cōstituerētur. Neq; externa præsidia vt admitterētur. Vt claues vrbis penes illos asseruarētur. Agamontius noluit promittere se illos esse defensurū, nisi cū esset Atuacuti, quo ijs seruarētur, quę promissa fuissent ad 7. Cal. Septēbris anno superiore. se curaturū ne infestarētur. cōcedit vt decernātur duodecim tribuni ac milites maiori ex parte nouæ religionis. ne magistratus aliqua ex parte mutaretur. Vt liceret sacerdotib. esse in vrbe cōcluditur, ac sacra munia celebrarēt. vt claues essent penes Agamōtiū. sic enim res cōposita est his cōditionib. deinde hortatur oēs armatos ad arma deponēda. pollicet postridie mane se cōditiōes publicè lecturū. At. n. vbi cognouisset hos decreuisse oīno sacerdotes eijcere, eorūq; bona in publicū redigere, monet Germanos, Osterlinos, & Italos ac Hispanos, vt arma pararēt, qd fit intra duarū horarū spatiū. erāt. n. ad retinendam concordiā, vt dictū est, hæ copiæ collectæ. erant Itali & Hispani sexcenti. Osterlini, Germani, Belgæ vrbani, aliiq; catholici quingenti supra quatuor millia. Senatus mercenarii octingenti, qui omnes accedebant ad sex millia armatorum. Aurantius vbi tot copias se habere intelligit, iam parui facit hæreticorum vires; qui cognitis copiis Aurantii rogant per nuntios, vt res compositæ intelligantur. ille se difficilem primùm simulat ad has petitiones, quia honestissimæ conditiones sint reiectæ. Verumtamen ut pacis potius, quàm belli cupidus in sua patria præsertim extitisse appareat, ita rem componit. Vt duodecim duces siue tribuni deleantur, ac tormenta suis locis restituantur. sic intra duarum horarum spatium omnia tranquilla pacataque apparuerunt. Mirum autem fuit tantum tumultum sine vlla nota sanguinis propè fuisse tam breui consopitum. Post has

Hantuersiæ Tumulus.

Atuacutēsis seditio maxima.

Atuacutēsis rei composita conditiones.

ita

ita pacatas controuersias fortuna belli alteram opportunitatem euertendæ vrbis, aut certè insigni cladę afficiendę continuo attulit. siquidem cum arman constituissent septingenti pedites Hispani, Itali, Lusitani, viamq; occupassent, quà Caluinistis erat transeundum, Caluinistæ statuunt non priores arma deponere, ne victi viderentur si sese inermes armatis concrederent. at Catholici armati neque sibi quidem illud facere honorificum esse contendebant, si ad horum libitum priores arma deponerent. conuenientibus his itaque, rursus apparebat res ad pugnam spectare. Denique datur illud munus Mario Cardoino vt videret nequid detrimenti vrbs caperet, qui iubet in amplissimas ędes Italos & omnes armatos catholicos ingredi nullis armis depositis. hos ibi clausis valuis detinet, donec illi per transeant. Rebus ita Atuacuti per summā Aurantij Marijq; prudentiam compositis, missę sunt legationes Bruxellas ad Margheritam, quæ illam de omnibus rebus facerent certiorem. Missus est postea Marius & comes Hocstratius ad Margheritam ad res componendas, quod negotium ita concluditur, Vt conciones, omniaque nouæ religionis munia cessarent. Vt quantum placuisset Margheritę pręsidiorum admitteretur. Vt nequis infestaretur religionis causa, nisi Philippus rex aliter decreuisset. His ita statutis Margherita ipsa Atuacutum accedit pręmisso Masfeltio instituto gubernatore cum sexdecim vexillis peditum, vbi cum magna pompa excepta est. apparuit in illa vrbe olim florentissima & frequenti magna solitudo, quia multi nullo expectato iudicio stimulo conscientiæ eiecti ante eius aduentum solum verterant. Aurantius quia Masfeltius Atuacuti suffectus esset gubernator tam repente nulla habita sui ratione, quòd eius autoritatem suspectam haberet Margherita, mutationem illam rerum grauissimè tulit. his accessit quòd Margherita simulauit se velle vt omnes proceres eius prouinciæ iuramento astringerentur se defensuros partes Philippicas sine vlla exceptione. at Aurantius respondit se iam pridem iurasse in omnibus obtemperaturum esse Regi, quæ cum patrijs legibus Belgarum consentirent. Quòd si quid aduersus patriæ priuilegia moliretur, primum iuramentum nullum erat intelligendum contra æquitatem valere, nedum secundum. illa igitur indignatione, quòd ita fuisset è præfectura repēte deiectus, commotus clam exit ex vrbe Atuacuto ignara Margherita cum multis nobilibus. primum adit Bredam oppidum, inde in Batauos, inde in Germaniam penetrat. Interea Amsterdamum oppidum & Vrana admittunt in præsidia sex cohortes Germanorum, atque in fidem a Margherita recipiuntur, eum oppidani se coactos dicerent a Brederodensibus præsidia accepisse. redierunt in eius mulieris amicitiam & aliæ quædam vrbes, & castella traiectus Mosæ siue Mastricchium & Bolduchium, quæ antea tumultuabantur. Reliqua erat Batauorum regio, quæ à Brederodensi cum magnis copijs assiduè solicitabatur ad defensionem. Margherita ideirco Norchemium regulum iubet copias cum Megensi coniungere, ac eam prouinciam liberare. Brederodensis non expectandas has vires ratus vxore & bonis omnibus suis nauigijs impositis ad oppidum Bramum maritimum in finibus Germaniæ appellit, cuius tamen amici cū tardiores fuissent nauibus conscendendis, capti fuerunt. his cognitis præsidia munitionis Vianæ mittunt, qui agerent de deditione cum Henrico Duce Bransuicensi atque arbitrio eius se dediderunt. Margherita ducem Vessonum mittit ad illud oppidum accipiendum, de quo multa fuit cōtrouersia cū Philippus illud esse intra fines Batauorū arbitraretur, at Brederodēsis cōtēdebat suū esse, & ab omni eius Imperio immune. Dux vbi arcē & vrbē occupasset cū armatis, iubet omnia męnia, omnia propugnacula, oēs defensiones deuastare, euerti, solo æquari, ne denuo fieri munitionibus auderēt aduersus regē insurgere. Cęterū fana, quę fuerāt officinę nouę religionis solo æquata sunt Atuacuti, Margheritæ iussu, & materia militibus donata. missę sunt ēt legationes è Germania, quæ peterēt nequid molestiæ inferretur hominibus Belgis qui essēt Augustanæ cōfessionis, quib. libertas cōcederetur, nā multi cōijciebātur in carcerē. His responsū est nihil fieri posse sine cōsensu regio. Rogari illos principes ne sese reb. ad religionē spectātibus in Belgio implicarēt. nec ita multo post promulgatū fuit edictū Regis nomine ad sedādos oēs tumultus qui nouę religionis causa suboriri possēt, nā rex scripserat se sibi reseruasse castigationē cōmissorū vel veniā, cū nulla fieret in eo mentio illorū quæ hactenus fuissēt cōmissa. erat aūt summa hæc fere edicti; 1. Vt capite plectātur, præter fisco addictionē bonorū, vt promulgatū anno superiore fuerat, concionatores nouæ religionis cui eidē poenæ addicti sint fauētes quouis modo, aut loca cōcedētes, aut cōuēticula talia adeūtes, pro arbitrio tamē Gubernatricis: quæraturq; nū id curiosi vel armati potius fecerint. iussi sunt ēt cōciona tores sub pęna suspendii solū vertere. parētes, vel domini vel curatores plectantur eo iudicis arbitrio pro erroribus familiæ. quorū cōuēticulorū accusatores impunitatē assequantur, si legitime in posterū vixerint. magistratusq; ac pretores ad euertēda ea cōuēticula inuigilēt. 2. Vt pro edicto anni superioris oēs sacrorū locorū expilatores, aut qui flāmis sęuierint, aut ijs opē ferētes laqueo prefocētur bonis fisco addictis, qui ab omnibus capi possint, & ad magistratus deduci, impaturq; magistratib. ne qd huiusmodi impune fieri pmittāt sub pena reficiēdorū dānorū illatorū sacris locis, quod ipsū munus iniūgitur vicinis ecclesijs. 3. Vt exercētes ritus nouę religionis matrimonia videlicet, baptismū, cenā, suspēdio necētur. quib. ferētes auxiliū plectātur ꝑ arbitrio iudicis. 4. Vt īfantes nothi ritu catholico inungātur, quorū noīa & dies in albū referātur, quo baptismū ceperint. & parētū noīa apud parochos, atq; parētib. q secus fecerint pęna ꝑ arbitrio iudicis infligatur. Illud ēt fiat more nouę religionis & sacerdoti & offerēti pęna capitis ꝓponatur, & bonorū fisco addictio. obstetrices intra 24. horas deferāt ad magistratus nisi baptizētur, sub pęna ad arbitrium. 5. Vt nullus ludi magister vel publicè vel priuatim iuuētutē erudiat, nisi prius fuerit examinatus à delecto ad id magistratu, iurauerit q; se nō explanaturū aut plecturū iuxta formā pscribēdā dogmata ab ecclesia Catholica dānata, q si hęreses aut errores docuerint capitis dānētur & addictionis bonorū parētib. pęna ꝑ arbitrio iniūgatur, q ad eos miserint. 6. Vt Magistratus, ꝑtores, visitatores diligēter seruēt

Compositio rerum.

Aurantii indignatio.

Aurātius in Germanorū accedit.

Brederensis fuga.

Viana capta.

decreta omnia de typographis & biblyopolis promulgata, atq; obstinati capitis & iacturæ bonorũ condemnẽtur, si sic sint assueti. alioquin pęna extraordinaria tantũ plectantur. ac mulcta irrogetur emẽtibus libros. 7. Quicũq; tributa subditis regijs iniussu Regis imposuerit, vel si illi vltro conferãt, quadruplũ restituãt, & pro arbitrio iudicũ cõdemnẽtur, neq; licitũ sit per elemosynas aut humana officia pauperes allicere ad nouã religionẽ. si quis cõtulerit pecuniã ad colligẽdos milites capite plectatur. 8. Declarãtur rebelles oẽs principes cõuẽticulorũ tã extra vrbes, q̃ in urbibus, phibẽturq; conuẽticula tam simulatione cęnę Caluinicę, quã colloquij aut visitationis vel religionis, quę spectẽt ad publicã pacẽ perturbandã, idq; sub eadẽ pęna. 9. Iubentur exules, ciones, apostatæq; oẽs ex vrbibus excedere, & ij pręsertim qui ob religionẽ venerunt, sub pęna virgarũ aut exilij, aut capitis pro meritis. 10. Iubentur quicũq; in Belgiũ aliũde cõfluxerũt, si sint exules, quã primũ abscedere sub pęna expressa in exilij literis. sin alij sint, iubentur afferre vitæ suæ rationẽ cũ approbationib. 11. Vetãtur oẽs motus & iniurię in catholicos & sacratos homines sub pęna capitis & addictionis fisco bonorũ, quæ omnia suũ debitũ robur assequẽtur, donec aliud de negotio religionis decretũ fuerit. Non tamen diu inualuerunt hæc edicta perficere quominus in omne genus rerũ sacrarũ impij homines crassati sint, cum sæpius etiam varijs in locis plerique tumultuari non destiterint: quippe cũ Ruremondæ fere ad quingenti exclusi sint ex vrbe ad concionem hæreticam profecti, quibus, cum se ad filios & vxores accedere oportere cõtenderent, filij & vxores è mœnibus sunt demissi. Has tantas Belgarũ calamitates & molestias visum est celũ ac terra portẽdere, cũ post ingentẽ motũ terræ & hiatus inusitata pluuiarũ frequẽtia & crebritas facta sit multo ante Bruxellis, non sine magna mortaliũ trepidatione. Margherita deniq; magna prudentia & maturo iudicio vniuersas vrbes & castella, quę fluctuabãt vndis hęresos exagitata, perduxit ad obedientiam Regis, & impositis pręsidijs firmauerat multaq; collapsa reficiens ad pristinum statum propè perduxerat. per quod tempus Turcæ ne res bellica tractaretur negligentius non procul à Viuundria munitionem quandam excitant, quæ ne forte à Cæsarianis copijs impediretur, quatuor millia equitum asciscunt ad defensionem & custodiam operarum. Philippus rex auditis tantis rerum Belgicarum motibus diffisus ingenio muliebri, vt diximus, iusserat Albanum cum summo imperio rerum militarium, amplissimaque potestate in Belgium proficisci. Ille paratis copijs in Insubria, magna militum, nobiliumque Hispanorum manu stipante Barcinonẽ profectus cõscensis triremibus felici vsus nauigatione Genuam applicuit. sed cum febris inuasisset illum in ea nauigatione, aliquot dies Genuæ commoratur. monet per literas Cueuam vt iussas copias quàm citissimè instructas haberet, ne vlla retardaretur, posset q; iter summa celeritate, vti res postulabat, conficere. Cueua statim iubet omnes Hispanos, atq; omnem equitatum Alexandriam Paleariam conuenire, quare Albanus paulo post Astam contendit, vbi primum conualuisset, atque ibi recenti febre detinetur. Hispani dum Albanus conualesceret partim in agro Astensi, partim in agro Montisferrati vltra Duriam fluuium statiua habent; erant enim circiter nouem veteranorum Hispanorũ millia, & septem Italorum Allobrogum, ac mille equites leuiores galeati, rei bellicæ non ignaræ copiæ, & quadringenti cataphracti equites. comparata sunt omnia interea quæ ad facilitatem transitus essent necessaria per Galliam præsertim iter facturis, ne ab Heluetijs bellicosissimo & ferocissimo hominum genere impedirentur.

Copiæ Albani.

Hic dum ad iter se accingit, Margherita literas dederat ad Philippum regem, quibus significabat se magnopere vereri ne Albani, Hispanorumq; aduentus in eos fines omnem quietem, quàm ipsa tantis laboribus, tantaq; industria comparasset, funditus euerteret, se per benignitatem & clementiam placauisse concitatos tumultus tot populorũ, qui si denuo suscitarentur, maximum illud rebus Belgicis futurum incommodum, cum nõ minus periculi sit in renouatis, quam in nuper nascẽtibus vlceribus, aut animis exacerbatis. At Philippus quoniã rebatur futurũ vt Aurãtius, cęteriq; heresiarchæ eiecti è finibus Belgarũ res aliquas nouas molirẽtur, neq; possẽt ęquo animo ferre tantã rerũ mutationẽ, & quia plurimũ fidebat Albanicę virtuti, omnino illud necessariũ ducebat. his accessit q̃ Valẽtiana inter nobilissimas Belgarũ vrbes non vltima, cępit non multo post denuo tumultuari. Vbi Turcarum nouus imperator iam aliquot menses Imperium suscepisset, mittebantur vndique legationes, quæ suorum principum nomine letitiam significarent & gratularentur, ad quod munus delectus est a senatu Veneto Marinus Caballius vir clarissimus, & inter Venetos patricios cognitione variarum rerum, doctrina, opibus præstans, qui & gratularetur pro suscepto imperio, & antiquas pacis conditiones, veteremque amicitiã cum nouo Imperatore Selimo confirmaret. ad illud facilius impetrandum munus adiungitur, quod recentibus Imperatoribus honorarium afferre oratores consueuerunt.

Marinus caballius Venetus legatus ad selimũ.

Hic dum ad iter se accingit, Ioãnes Miches Hebræus Selimo pergratus vir malo promptoque ingenio, qui ad Turcicã religionem defecerat per admirabilem quandam calliditatem, facilitatemque ingenij sæpius Selimum sollicitat aduersus Ducem Naxi e Crispa familia oriundum, qui erat Dux vigesimus primus eius insulæ vt illi auitum principatum eriperet. Est autem Naxos vna è Cycladibus insulis in mari Ægæo, cæteris omnibus Cycladibus amplitudine & fertilitate præstans, inter Parum celebrem ob antiqua marmora & Myconen, cũ facile se consecuturũ arbitraretur vt illo duce eiecto, ipse principatũ obtineret, quod etiam euenit. illud facile erat persuadere nouo Imperatori rerum omnium Imperatoriarũ satis adhuc imperito, & amico, & ad quod vel ipsa vtilitas adhortabatur, cum insula possideretur a Christiano regulo, cuius vires omnino nõ essẽt formidãdæ, neq; etiã Turcicæ dignitatis videretur pati hostẽ prope intra suos fines imperare. ad illud inuitabãt ẽt de filio ipsius Ducis maledicta, & obiurgationes quib. deniq; obtinuit vt Dux ille ex imperio ĩsulę eijceretur, atq; ipse ĩ eius locũ sufficeretur. Accedit igitur ad eã insulã occupãdã cũ imperatoria autoritate, quod facile p̃ Turcarũ studia etiã, qui erant in insula, obtinuit: qui nõ satis ęquo animo ferebãt eius Ducis imperium

Naxi descriptio.

ritibus Romanis & catholico more viuentis. Hic idem Dux imperabat Andri etiam Insulæ regulo, quæ est inter Scytum & Tenum, cuius prouentus accedebat ad quinquaginta nummûm millia, cum sexdecim millia tributi nomine Turcarum Imperatori dissolueret, cuius sub imperio erāt circiter centum millia hominum. Dux vbi primùm studia aduersariorum nuntiata sunt, Byzantium properat ad causæ suę defensionem, qui cum sciret gratiam quoque ibi & fauores purpuratorum esse venales apud Turcas, quindecim nummum millia secum affert. Per hanc pecuniam se deprecatoribus purpuratis vsurum sperabat; sed captus & pecuniam & omnia bona vno tempore amittit, & in vincula conijcitur. Demū soluitur quidē è vinculis, vt vir bonus & qui nihil cōmisisset, sed principatum non recuperat, quare per summam paupertatem accedit Venetias. Veneti viri boni, vt pote qui tantæ mutationis rerum non mediocriter misericordia essent commoti, cum scirent hunc innocentem fortunæ inuidia per eius Hebræi iniurias & auaritiam ad hanc calamitatem, non sua culpa peruenisse, multa liberalitate in eum vsi sunt; quod ipsum fecit Pontifex vbi accessisset Romam. Quæ dum infeliciter aguntur à Naxio Duce, fortuna ex altera parte res Allobrogum lætitia & felicitate perfundit. nam Duci Allobrogum puer, qui natus erat iam propè sex annos, cum regia pompa præsentibus multis Christianorum principum legationibus baptismate insignitur, multisque preciosis muneribus donatur. Romagas Melitensis ordinis eques ex altera parte fit obuius ad Eplam insulam duobus Turcicis dicrotis cū duas ipse haberet triremes, & multos equites eiusdem ordinis. commisso prelio cum his multi vtrinq; cæduntur, plures vulnerantur. Romagas vulnus accepit in faciem è sagitta. post diuturnum certamen alterum dicrotum captum est cū centū & triginta Turcis. alterū ad Eplam in terram inpingēs à Turcis relinquitur. cognitū est e cathenatis captis quinq, dicrota aduentare, atq, capta duo remulco attracta sunt in tutū ad insulā Melitam. in Insula Cyrno sæpe minutis prælijs pugnabatur, atq; Genuenses commissa pugna satis atroci cum filio Sampetri multos è suis desiderarunt. Turcæ quoniam dicerentur onerariæ quædā naues cū magna auri copia aduentare è nouis Indijs, quadraginta & quinq; triremes educunt Iulia Cæsarea, illasq; præstolantur. sed vbi decidissent de spe illarum capiendarū, quod illæ se defendissent egregiè ad angustias Calpes, litora quæque proxima Barcinoni direptionibus & incēdijs implent ac populantur. Ludouicus Gonzaga interea Mantuani Ducis frater missus à Rege Gallorum cum potestate proregia venerat in Italiam citra Alpes, vt oppida instaurāda recognosceret, Salassum, Carmaniolam, & Sauilianum, quo munirentur summa diligentia, quæ res non nihil suspicionis futuri belli attulit Italicis vrbibus, cū nouæ munitiones nunquam ferè fieri soleant sine finitimorū suspicione per quod ferè tempus Casalenses, ea est vrbs Mantuani Ducis, questi sunt apud Cęsarē quòd sibi antiqua iura & priuilegia infringerētur à Duce Mantuano & antiquarētur. Vbi nihil ab ipso Cęsare impetrassent, crediti sunt occulte conspirasse ad defectionem. Atque vt origo huiusce seditionis pateat ignaris eius negotij, videtur altius initiū & causa controuersię repetenda, quæ ciuitatem nobilem Casale vniuersam propè ad vltimum exitiū perduxit. Casalenses igitur antiquitus quibusdam priuilegijs fruebantur, penes quos erat omnis vrbis ipsius Imperiū & gubernatio. quippe qui solū Imperatorem Romanū suæ reip. principem agnoscebant. nam à Federico primo Romano Imperatore amplissimū priuilegium habuerunt anno sexto post mille centū & octoginta, quod fuerat ab Henrico confirmatū anno tertio decimo post mille & trecētos. Sed cū aduersus Henricū postea vnà cū Ticino Vercellis, Alba, Valentio urbibus conspirassent, omnibus priuilegiis vrbs illa priuata est, illiq; indictū exilium Imperatoriū, sicuti scriptū est ab Alberico Iurisc. ad legem Iuliā Maiestatis. Casalenses Imperatoriū exiliū veriti confugiūt ad Theodorū Andronici Paleologi Cōstantinopolitani Imperatoris filium rogant vt in fidem patrociniūq; eius accipiantur. quo pacto omne periculum deuitarunt. Huic successit in principatū Montis ferrati & Casalis Ioannes filius, post quē Gulielmus locū menibus cinxit & ampliauit, cū antea pagus potius, quam vrbs videri posset. Sic effectū est vt vrbs Casale non modo salutē, sed etiam securitatē & omnia ornamenta Paleologis deberet; ciuitas idcirco fuit sine controuersia sub Paleologis ad mortē vsq; Ioannis Georgij postremi marchionis ex illa familia Paleologorū. Post mortē omniū horū nata est controuersia inter Ducē Allobrogū & Salassiū marchionē ac Ducē Mantuanū siue eius vxorē Paleologā de illo principatu, causaq; delata ad Carolū. V. imperatorē, quē tamen principatū quidā ad Imperiū deuolui arbitrabantur. Inter illas cōtrouersias Casalenses clam docēt Cæsarē sese ab illo principatu esse seiunctos. atq; habere amplissima priuilegia meri mistiq; imperij & iurisditionē regiā, quæ nemine contradicēte fuerūt à Cæsare confirmata. Postmodo causa inter prędictos principes agitata statuit Cæsar principatū Montis ferrati & Casale ad Federicū Gonzagā & eius vxorē Margheritā Paleologā iure pertinere. aditumque patere etiam fęminis Paleologis ad illam hæreditatem, quoniam illæ quoq, pro consensu vltimi marchionis ad principatum vocarentur. atqui cum Ferdinandus postmodo in Imperium Carolo fratri successisset. Casalenses procurant eorundem priuilegiorū confirmationem. Ferd. Cæsar edoctus per eos qui Paleologorū partes tuebantur, noluit Caroli fratris fututam sententiam comprobare, quoniam non videbatur iure se posse illis negotijs implicare, aut antiquare illa iura. quæ à superioribus Cæsaribus Ducibus Mantuanis & Paleologis essent concessa, quibus omnia iura rationesque Imperij cessissent, eosque sempiternos vicarios Imperatorum constituissent in vniuersum illum principatum. Deinde cum Maximilianus patri in Imperium successisset. Corradus Mola & Oliuerius Capellius Iurisc. viri primarię autoritatis inter Casalenses, quòd vidissent quędam iura Ducis Mantuani paulatim vsurpari, ciues auaro malignoque consilio hortantur ad tentandam libertatem, cuius intelligunt omnibus à natura mirum insitum esse desiderium. Docent eam ciuitatem multa per antiqua iura ac priuilegia habere. Proponunt multas immunitates.

Dux Naxi captus, & principatu priuatus.

Ludouicus Gōzaga Prorex in Italiā venit è Gallia.

Casalensibus & Mātuano duci intercedēs controuersia.

Casale à Paleologis muris cinctum.

Corradus Mola & oliuerius capellius principes seditionis.

tes. Pollicentur multa commoda in omnes ciues paruo labore posse redundare cum publicè, tum priuatim. Deniq; per horum adhortationes fit Casalensium decretum, vt experirentur per publicos sumptus an priuilegiorum confirmationem possent à Cæsare impetrare. Deliguntur ad illud negotium principes & autores harum rerũ nouarum. Dux Mantuanus Paulum Æmyliũ Bardelonũ siue Arrigonũ ad tantæ causæ defensionem deligit, virum integritate, doctrina, eloquentia clarum, qui mira prudentia & exquisita legum ciuilium cognitione Mantuana iura tueretur. Vbi ad iudicium ventum est, petunt Casalenses vt sua ciuitas in antiqua possessione meri mistique imperij conseruetur, cum omnibus regijs iuribus ac vectigalibus, atque afferunt prædicta priuilegia vnà cum Caroli Quinti confirmatione. Petunt propterea vt omnia Ducum Mantuanorum acta antiquarentur & rescinderentur, tanquam illegitimè innouata, atque vt ciues Casalenses pristinæ libertati restituerentur. sed hę petitiones facile reiectæ diluręque sunt per Bardeloni industriam, qui demonstrauit antiquorum Imperatorum decreta minime rescindi debere, per quæ Casale Montiserrato adiungebatur. atque vel ex ipso limine omnis controuersia explosa est prolata re iudicata & decisa. Nam Carolus Quartus Imperator Ioannem Paleologum cum suis successoribus instituit marchionem Montisferrati & Casalis anno quinquagesimo quinto post mille & trecentos, iuratusque est & acceptus princeps ab ipsis Casalensibus, & annuum tributum præterea illi decretum signum honorarij muneris. His, alijsque rationibus commotus Maximilianus statuit nihil videri innouandum, sed Casale Ducum esse Mantuanorum cum principatu Montisferrati. Illius controuersiæ vltionem veriti in se redundaturam Mola & Capellius fuga saluti suæ consulentes statuunt armis clam experiri, quod palam per leges ciuiles obtinere non potuissent, cęperuntque clam per literas sollicitare amicos Casalenses ad defectionem, cũ interim Capellius Allobrogum Duci militaret. Sed Gulielmus Dux Mantuanus ostendens delata sibi esse consilia ad defectionem conspirantium vrbem illam diligenter disquirit. carpit ciues, quòd habita sint conuenticula, & colloquia de admittendo Capellio Casalensi profugo & exule. quodque multi cogniti sint cum illo consentire. Quæ dum Mantuanus Dux nititur singulari prudentia Casali componere, fit certior per literas episcopi Alexandrini fore vt Capellius ad secundas vigilias ibi præstò sit cum multis exulibus Casalensibus ac duobus millibus lectissimorum peditum, quod esset Casale per proditionem capturus, Mantuanosque ad vnum trucidaturus, & Ducem ipsum cum vxore capturus. Dux lectis literis è vestigio se in arcem recipit. tria bellica tormenta iubet displodi, quibus signum datum est vt delectus agrestium ad signa conueniret. Postridie vix illuxit, cum quindecim vexilla peditum Casale ingrediuntur, quibus præsidijs vrbs confirmatur aduersus omnes ciuium vrbanorum & exterorum insidias. sed quia per literas significatum fuerat Duci fore vt sclopettus inter sacra ex composito in ipsum disploderetur, Vespasianus Gonzaga exit armatus. Proponit capitis pęnam Casalensibus siquis exijsset domo per illum diem. Postea cum audita essent præsidia vrbis aucta esse, nemo cum copijs palam accedere ausus est. Vespasianus relictus est in vrbe qui aduersarios Ducis euelleret, multique capti sunt coniurationis participes & de ijs sumptum suppliciũ. nã Flaminius Paleologus qui paulo post mortuus est in oppido Goito, sito in ripa Mincij fluminis, ob susceptum scelus, spurius erat, at non legitimus familiæ. Pontifex interea non leuibus curis & ipse vexabatur, distringebaturque ob controuersiarum difficultates, quarum iudex erat & delectus & iure esse apparebat, quippe cum Poloniæ & Lusitanię Reges inter se disceptarent vtrius præcederet legatio; quod ipsum faciebant Florentini & Ferrarienses oratores. sed Pontifex partim quòd non lubens vellet decidere has controuersias, partim quòd non ęquo animo ferret quędam absurda in rebus ecclesiasticis nascentia, non parua cum indignatione ad rerum sacrarum remedia se conuertit. nam per quosdam ministros factus est certior Pontificiam dignitatem iam tum per literas ambiri occultis quibusdam & extraordinariis rationibus à nonnullis. mirifice igitur inuectus est in ambientes eam dignitatem, idque in frequenti purpuratorum patrum concilio tanta vehementia & acerbitate orationis, cum intelligeret etiam per numeratam pecuniam istud fieri, vt quidam supplex veniam petiuerit, atque promiserit se non amplius in posterum errores huiusmodi commissurum. Pontifex concessa venia pronuntiat se velle Quæstorium munus, quod Camerlengatum vocant reformare, ne tantum haberet autoritatis mortuo Pontifice per interregnum. Scotiæ regina, quę propè eiecta per seditiones regnum recuperauerat, acceperat maritum vnum è Scotensibus proceribus Henricum nomine, se declarauit Romanæ ecclesiæ obseruantem, atque filiolum sibi natum Romano ritu baptismate insignit, qui infans dictus est integrum ensis insigne narium habuisse in dextro latere. Pontifex compositis igitur Romæ rebus ad ambitum spectantibus, quoniam iam per decennium captiuus tenebatur Bartholomæus Miranda monachus Dominicanus Toletanus Archiepiscopus vir doctus per magistratum Quæsitionis, literas dedit ad Philippum Regem vt Romam mitteretur, qui accessit cum multis custodijs, nam ad centum millia nummûm eius prouentus accedebat, cuius sequester erat Philippus rex, donec res decideretur. Albanus in Italiam profectus, vt diximus, vbi conualuisset, curat vt copiæ ad Felicianum conuenirent, quod est oppidum inter Astam & Alexandriam, vbi censæ sunt omnes prædictæ, quibus accesserant quadringenti cataphracti equites partim regij, partim Ducis Sabaudiæ, addita sunt multa tormenta. Dictus est magister castrorum Cepinius Vitellius. præfectus negotio tormentario Gabriel Serbellonus Mediolanensis vir impiger, vt ego quidem vidi, cuius amicitia delectatus sum plurimũ in bello Senensi, & ad omnia munia militaria maxime promptus. inde ad oppidũ Poierinum Allobrox accedit, vbi acceptis septem millibus peditum ab eo Duce, & Pacciottum munitionum Architectũ, quia erigendæ quædam essent in Belgio iter faciens per Lotaringiam in

Sentẽtia Cęsaris pro Duce Mantuano.

Casalensium cõspiratio in Ducem.

Pontificatũ ambiẽtes cãr pũtur à Põt.

Scotiæ reginæ nuptiæ.

Bartholameus Miranda Romam missus.

Belgium breui peruenit. Sed quoniam in Italia multo maiora tyronum reliquerat, quàm essent veterana, quæ adduxerat, non nihil suspicionis omnibus Italis principibus iniecit; quæ facile & probabiliter excitatur vbi vel inusitata ponuntur præsidia, vel augentur vsitata. eius autem exercitus tantus rumor, tantusque terror, cum dicerentur esse & plures copiæ Belgas inuasit, vt sine vlla controuersia Hispana præsidia esset impositurus vbicunq; vellet. munitiones designaturus, oppidula erecturus, in vincula coniecturus, castigaturus, bona adempturus. Sed quoniam cum iter facerent illæ copiæ præcedente equitatu non procul à Geneua vrbe pertransibant, visæ sunt accedere ad eius vrbis expugnationem. Geneuenses idcirco armati consistunt intra mœnia, omnibusque rebus ad defensionem necessarijs iam egregiè erant instructi. accedebat ad eorum securitatem & conseruationem non leuis spes auxiliorum. quòd reliqui omnes Heluetii iam sumptis vbiq; armis palam profitebantur se velle Geneuam defendere, neque vllo pacto eius vrbis expugnationem esse passuros. Interea Albericus Lodronius, quia verebatur ne copiæ nouæ religionis ob repentinum aduentum Hispanorum insurgerent, vnà cum multis tribunis Augustæ Vindeliciæ copias collegerat circiter tria millia peditum scilicet, & quingentos equites, quo Hispanos protegeret, proceditque obuiam Nemetocernam siue Namurium vsque, ne traiiciendis fluminibus prius ab hostibus opprimerentur, quàm in Belgium peruenirent. Sic Albanus profectus in Belgium paulatim copias in præsidia vrbium distribuit, Gandauum, Siridios ac Leuacos siue Louanium, Arnaeutum, vbi Lodronium præficit, atque ibi magna celeritate erigit oppidulum. curat postmodo Albanus vt de rebus omnibus, & quo in statu essent res Belgicę certior fieret, quare Bruxellas accedens de omnibus instruitur a Margherita. Multa fiunt ac diuturna inter se colloquia. docetur Albanus Hispanos maximè inuisos esse Belgis. cauendum ne quæ seditiones ac tumultus concitentur, cum vix per summas difficultates sint sedati, cum sæpius illos oppresserit, & curauerit vt Aurantius positis armis Philippicas partes amplecteretur. Istud facilius fieri posse, vt cognitum est experientia, si prudentia & dexteritate, quàm si seueritate vteretur. Sed statim atque Bruxellas peruenisset Albanus curauit imprimendũ diploma, in quo explicabatur quanta cum autoritate in eas regiones missus fuisset. nam illi concedebatur in omnes munitiones ingressus & facultas eligendorum & abdicandorum magistratuum, ac summum imperium omnis rei bellicæ. In primis verò claues Bruxellarum extorquet è manibus antiquorum custodum, quas dedit Hispanis sui Tertii. Senatus eius ciuitatis existimauit illud grauissimum accidisse, quia sic videbatur Albanus suspectam vniuersam habere ciuitatem, atque illi diffidere. cæterum Aurantius iam ab initio audito Albani aduentu cum ingentibus copiis eius voluntatem minime tentandam ratus cum multis suis ex iis finibus in Germaniam profugit. Albanus distributis præsidiis aduersus tumultus, ne qui fierent, mox aspirat ad principes eius prouinciæ, tanquam perduellionis reos, & nouæ religionis studiosos capiendos. Aurantius qui cum Ludouico fratre in Germaniam profugerat, conuenit principes Germanos. deplorat patriæ suæ calamitatem. conqueritur quod contra conditiones pacis & priuilegia Belgarum omnes munitiones plenæ sint Hispanis crudelissimis hostibus omnium nationum, Deplorat nobilissimæ prouinciæ miserias, quòd contra pactiones antiquas oppidula & munitiones pluribus in locis erigantur. Queritur quod Belgæ quæstionis Hispanæ acerbitatem deuitantes in multo maiores, grauioresque calamitates incidissent, quia nouam religionem, & omnibus Germanis communem complexi fuissent, ac patriæ libertatem vellent defendere. Non agi tantùm de salute & libertate Belgarum in præsenti, sed de libertate & religione denique totius Germaniæ, Se, cæterosque multos nulla alia de causa eiectos esse è suis laribus, nisi quod se protectores, & defensores nouæ religionis profiterentur. Non esse expectandum vt cogerentur de patria pugnare, de vxoribus, de principatu, de religione cum Hispanis hominibus, quod iam iam fieri oportebat subiugatis & oppressis finitimis Belgis, ac trucidatis principibus cunctis Belgarum ac defensoribus; sed in recenti adhuc difficultate existentem hostẽ Hispanum esse inuadendum & opprimendum, antequam radicibus altius actis cum tanta accessione finitimarum virium Germaniam quoque ipsam hostiliter inuadat. non esse putandum illud bellum esse proprium cuiusquam nationis, cuius causa in amplissimas prouincias cõferri possit, quippe quod simulatione hæreseos bellum hoc tempore & captiuitas aduersus Belgas excogitetur, at re ipsa dominetur cupiditas absolutè imperãdi antiquis principibus per summam iniuriam e prouincia eiectis aut cæsis; quę ambæ causæ certè communes sunt defensionis ipsi quoq; Germaniæ post superatos Belgas, iure nihil esse formidaturam, cum auaritiæ & libidini dominãdi certi fines potuerint constitui, extra quos Hispana cupiditas non cupiat peruagari. Se pro viciniratis, amicitięque iure orate, pro communitate legum & religionis, pro studio ęquitatis, quod tenentur boni principes viris bonis & innocentibus & principibus in primis per iniuriam è principatu eiectis pręstare, pro gloria Germanici nominis, quę semper fuit maxima miseris & iniquè oppresis subleuandis, ne Belgas in tot calamitates deiectos, tot principes suis omnibus bonis auarè & crudeliter spoliatos, in tã miserabili fortuna constitutos negligerent: cum pręsertim Belgica calamitas totius Germanię ruinam breui secum sit attractura. Reuocat in memoriam Caroli Quinti indomitum ingenium, qui vniuersam propè Germaniam subiugauit, neque tamen tanta imperii amplitudine contentus, multa etiam aduersus Gallorum regem bella gessit. eo denique principum Germanorum animos vel nouę religionis studiosos, vel sibi ob vicinitatem Belgii non nihil timentes, vel Austriacam felicitatem ęgrè ferentes perduxit, vt fœdere percusso omne genus auxiliorum liberalissimè promiserint. inter hos fuerunt præcipuæ autoritatis & opulentię Augustus nobilissimus Dux Saxonum Comes Palatinus, Casmirus, Dux Dupontius, quibus adiutoribus Aurantius duodecim millia peditum & tria equitum colligit. Neque solum his copiis, sed etiam Belgarum armis adiutus Aurantius

Heluetij arma pro Geneua capiũt.

Diploma autoritatis Albani impressum.

Aurantij oratio.

Germani promittunt auxilia Aurantio

llus putabat fore vt Albanum è Belgio eiiceret: cum futurum arbitraretur vt continuo atq; Germanica insignia sese infesta Hispanis ostentassent, vniuersi Belgarum populi tumultuarentur, atq; arma capessérent communi consilio ad Hispanos vbique trucidandos, & commeatum certatim in castra comportarent. Sed insultum est in omni re bellica tumultuariis armis confidere leuium populorum, qui plerunque victricia arma sequuntur, & quem fortuna belli adiudicarit, illum regem, illum principem, illum dominum accipiunt æquissimis animis, & cum multa assentatione. Nam vniuersum fundamentum regnorum est possidere muniriones, aut habere præpotentes exercitus, non autem extolli popularibus fluctibus, qui modo huc, modo illuc agitantur & deferuntur. quò fortunæ flatus aspirauerit. At Albanus interea iubet publicè per præconem edictum fieri, vt conciones nouæ religionis ne haberentur. Vt antiquæ religionis ritus seruarētur. Vt omnes ad templa & ad sacra munia accederent. Vt arma eriperentur Belgis, quæ iubet ad præfectos vrbium & oppidorum comportari. hęc, aliaq; complura cum fieri iuberet Albanus, Margherita summo ingenio, summaq; prudentia mulier, quamuis ad tranquillitatem spectare videbantur, tamen quia apparebant nimis acerba tam repentina, non satis probare putabatur, cum paulatim populorum mores vix immutari possint sine magno periculo, nedum repente, atque vno temporis momento. nam vt in humanis corporibus dolores fiunt ac febres vbi sanies conficitur post vulnera vel vlcera sponte exorta, at sanie matura iam hæc fiunt mitiora; sic leges nouæ ciuitatibus impositæ contra priorem consuetudinem molestissimæ contingunt, & in magnum discrimen ciuitatum salutem reuocant; at vbi acceptæ fuerint, facilè postmodo feruntur. Hæc autem spectabant ad præfectam adhuc Margheritam, quæ tam ciro vsurpabantur ab Albano. Non enim parum erat molestum quòd ipsa rebus ferè compositis vniuersas eas nationes placauisset, si nunc denuo fererentur tumultuum causæ, atq; mas successisset in eam administrationem, quæ diu solis mulieribus patuit, ac semper singulari prudentia sit administrata. Nam Carolus Quintus, vbi primùm ad illum Belgii principatus hæreditas peruenit, præfecit cum summo imperio Margheritam Austriacam amitam, quæ fuerat vxor Ioannis Hispaniæ principis, quæ vidua multos annos præfuit illi prouinciæ. illi defunctę vita suffecta est Maria soror regina Pannonum, vxor Ludouici Pannoniæ Regis, quæ præfuit annos viginti & quatuor. cum Carolus Philippo Regi filio illum principatum renuntiasset, præfectus est Emanuel Dux Allobrogum tunc eiectus è suo principatu. at recuperato principatu per cōditiones pacis inter duos Reges, cum ille reditum in patriā impetrauisset, præfecta fuit Margherita soror Philippi Regis vxor Octauii Farnesii Parmæ Placentięque ducis. Huius prouinciæ præfecti in omnibu illis principatibus, Regis ipsius autoritatem obtinent, habentque concilia de statibus, vel de priuatis vel publicis rebus cū regiis consiliariis omnium nationum, cum quibus de omnibus propositis negotiis cōsultant & decernunt. habent tamē propria iura & priuilegia Belgę, quę omnino Reges iure non possunt infringere. quæ si antiquare conētur, liberi fiunt ipso iure ab omni regia potestate. Margherita cum suam autoritatem vsurpari ab Albano intelligeret, mittit ad regem qui postularet, vt, post diuturnam administrationem eius prouinciæ, liceret ad suum principatum in Italiam redire, cum magno suorum desiderio reuerteretur. Illud facile sibi concedi posse cum Albanus iam esset in Belgio, qui rebus omnibus pro arbitrio moderaretur. id conceditur à Rege libenter. addita sunt munera triginta millia nummum, & prouentus annuus perpetuus quatuordecim millium. scriptæ sunt etiam literæ humanitatis plenæ. addita & gratiarum actio quod tanta diligentia omnia gubernasset. Vt vero pateat quibus rationibus commotus Agamontius tantum sceleris in animo conceperit, vt iure capitis condemnaretur, & quibus artibus captus sit, & quæ semina fuerint discordiarum, quę vel in ipsum prope Philippum regem redundarunt, videtur series altius repetenda. Fuit Agamontii opera & virtute protecta Belgarum regio, vt dictum est, ab ingenti trepidatione, quam Thermeus regulus iniecerat, cum illam cum multis armatorū millibus inuasisset. Inde Caruagialis causa non nihil simultatis natum est inter Albanum & Agamontium, quod tamen Albanus in opportunum tempus dissimulauit. vbi verò è Belgis in Hispaniam Philippus nauigasset propter surgentes ibi tumultus, omnes Hispanas copias, quibus maximè fidebat, secum abduxit; quia iam putabat fore vt principum earum regionum Belgarum, & Agamontii opera præsertim, omnia pacata tranquillaq; tenerentur. nam varii principes variis regionibus sunt præfecti. Horneus Comes pręfectus est rebus maritimis, Aurantius Atuacuto, Agamontius Samarobrigę, Gandauo, Grauelino atq; alii aliis, quibus promissa sunt fidei & diligentię pręmia in opportunum tempus. Mox rebus Hispanis compositis, & euulsis seminibus seditionum per illorum cędem, qui autores extiterant, animum habuit quietum Philippus, statuitque pręmia & honores quibusdam concedere, quorum opera superioribus temporibus vsus fuerat. traiecit igitur in Hispaniam etiam Agamontius, cum se pro laboribus & industria erga res regias aliquid commodi assecuturum speraret, pro filiis, quos multos habebat. Sed cum Toletani ab illo clam dissentirent, neq; potuisset quod sperabat consequi a Philippo Rege, vt arbitrabatur, per illorum consilia & autoritatem apud regem, Agamontius indignatus Toletanis, sese in amicitiam Caroli principis insinuit, à quo perbenignè accipitur plus ęquo & ipso in Toletanā familiam inuidorum fallis etiam plerisque maledictis, vt arbitror, inuitato. nam sperare dicebatur fore vt eius & quorundam principum opera vteretur, ad insigne quoddam negotium, quod excogitarat. incenderant, excitarant, inflammauerantq; maledicta multa principem aduersus Toletanos, & accusationes illorum. quibus virtus & potentia Toletana erat inuidiosa ac molesta. nam inuehebantur maleuoli in Toletanos, quod Petrus Neapolis prorex homo fuisset crudelissimus, qui nō semel illud regnum per desperationem ad defectionem propè compulerit. qui Salernitanum principem graui odio persecutus sit virum bonum, qui princeps ni si summa fide fuisset in Cęsarem, poterat

Arma tumultuaria populorum leuia.

Edicta Albani.

Legum instituendarum ratio.

Belgium diu a fęminis administratū.

Margherita exit è Belgio.

Agamōtij rerum series.

rat Neapolitanum regnum occupare, cum iam Rex ab omnibus salutaretur, omnesq; arma ad eius defensionem suscepissent, & ad Hispanos ex illo regno eiiciendos. Nam huic nimis amari scripserat Petrus ad Cæsarem, quibus literis assensisse dictus est Albanus, qui post multas Toletanorum insidias coactus est solum vertere. accusabatur Garzias Petri filius prorex Siciliæ, quòd non regnum quidem Neapolitanum, sed & Siciliam, & totam Italiam cunctando in magnum periculum coniecisset, tandiu protogatis auxiliis Melitæ vel per multas illustrium virorum preces sollicitatus. Augebant accusationes atq; grauiores faciebant addentes Federici Toletani mores non probabiles & solitudinem, quem dicebant non delectari consuetudine Christianorum, sed vel Hebręorum tantum, & Maranorum, qui vt quidam censuerunt, dicti sunt non quidem a corruptis moribus, sed à porco quem prisca lingua Beticorum Maraniccum appellabāt, illud autem ita accidit quod parum differirent ab Hebręis, quòd abstinerent à carnibus suillis. alii à genere quodam nauigii, quod esset vtrinque capax temonis, atque vtraq; pars modo prora, modo puppis esse posset. quod fiebat in villa Frāca, illud oppidum esse dicebatur Toletanæ familiæ in finibus Lusitanię, à quo etiam profugientes è Lusitanis ob hæresim excipi dicebantur. nam & Albanus, quamuis esset vir claro ingenio, & multa cognitione rerum clarus, tamen quosdam proceres habebat infensos propter regiam gratiam, qua plurimum pollebat. Semper enim inuidia gratiosos, vt vmbra corpus, sequitur. Hæ aliæque accusationes, falsæ fortasse, ad principem Carolum quotidie de Toletana familia deferebantur eorum, qui Toletanæ potētiæ inuidebant, quare is palam dictitabat Toletanorum potentiam non esse ferendam. Literas etiam dicitur scripsisse ad Regem patrem cum esset in Belgio, nam vel per illud tempus coeperat aduersus Toletanos sollicitari. fit certior de animo sollicitantium Albanus. monet Regem principem maledictis quorundam ita incitatum in Toletanam familiam fuisse, nihil vt magis videretur curare, quam illam funditus euertere. Rex literas minarum plenas exarat; futurum vt poeniteat si ausus sit subditos paternos infestare, quare iuuenis iratus multa etiam in regem effutiuit. Regem nimirum ad eorum beneuolētiam cæcutire, cum magis oporteret multorum subditorum salutem & quietem anteferre. literas paternas aduersariis Toletanorum ostētat, ita vt Rex his cognitis principem, Toletania insania captum esse, dixerit. Sed quoniam vires aduersantium Toletanis non satis sufficere videbantur ad eam familiam opprimendam, quæ propter virtutem potētia & autoritate plurimum posset inter Hispanos, initum est consilium clam à coniuratis, coeptum est igitur plenum sceleris & audaciæ facinus in animo ab his excogitari. dicitur iniunctum esse munus illud Agamontio, qui non multa difficultate in sentētiam esset adductus, vt ageret de nuptiis cum Regina Britanniæ, atque illa daretur Carolo principi; quòd quamuis nihil horum princeps sciebat, tamen vel se facile persuasuros putabant, vel hoc nomine plurimum autoritatis suæ factioni sperabāt accessurū, si tantus princeps diceretur fauere. Vt colloquium haberetur cum amirante de Rege Gallorum per insidias trucidando, atque instituendis concionibus nouæ religionis. Vt eædem conciones haberentur in Belgio, populique excitarentur ad arma capienda. Vt trucidato Gallo Rege arma Gallica terrestri itinere, Britannicaque classis eodem tempore Hispaniam inuaderet, vt cuncta per auxilia conspirantium ibi caperentur. Vt Germanæ copiæ eodem tempore adorirentur Belgium, quibus postea viribus in vnum coniunctis arma in Italiam importarentur ad pontificiam dignitatē abolendam, quo vnum omnium principem horum crearent imperatorem. hæc palam dicebantur in Britannia, quæ falso excitata esse puto, sed Britanni tamen tantæ lætitiæ expectationisque minime capaces, vt dignitatem coniurationi & negotio adiungerent, se principem habituros supremum Imperatorem palam dictitabant. at quidam res tantas minime silentio inuoluendas rati, neq; ferendum vt humanæ diuinæque leges funditus euerterētur cum maximis vniuersarum Christianarum prouinciarum ruinis atq; incendiis, salubri sanctoque consilio hæc omnia ad Philippum Regem deferunt. Philippus his cognitis iubet Agamontium & alios quosdam proceres capi, qui postmodo ab Albano, vt dicetur, capti sunt, & in custodias traditi. Cupiebat autem Agamontius res componi quoquo modo in Belgio antequam Galli essent instructi, ne Albano necesse esset in eam regionē conuenire: quod ipsum optabat Margherita ignara tantorum scelerum quæ clam struebantur, ne excedere è Belgio cogeretur aduentante Albano. nam idcirco multis rationibus seditiosos placauerat Agamontius clam, cum diceret expectanda esse arma fęderatorum, ac diuertendum Albani aduentum. sic omnia fuerunt breui placata, ipse Agamontius inermis cum familia vniuersam regionem peruagatus multos ministros nouæ religionis suspendio necari iussit ad ostentandam diligentiam. Sic Belgicæ res fuerant compositæ, vt Margherita literas ad Regem dederit significantes non opus esse nouis auxiliis; & ad Albanum vt in Italia moraretur, donec Rex literas recentiores misisset. Rescripsit Philippus cui nota erant semina tantarum coniurationum, qui sciebat res non frigidis remediis indigere, se velle Albanum accedere. at non cum tanto apparatu, quanto decreuerat. Agamontius his cognitis cum sua consilia fierent irrita, quòd duo Reges essent amici, quòd Leucorum regio a Comite Megensi gubernaretur Galliæ finitima, cuius opibus Albanus vti posset, quod amiras nihil posset efficere cum adhuc esset inermis, quod ipsum accidebat cæteris Galliæ foederatis, neque Britanni possent opem ferre, cum populi etiam Belgæ ægerrimè tulissent suspendia tam recentia suorum ministrorum, qui coacti fuerant aduentu Albani arma deponere, cum etiam catholici ob eius aduentum animos resumpsissent, dubio fit animo quid sibi esset agendum in tantis rerum difficultatibus. solam igitur spem salutis in inscitia & dissimulatione coniunctionis consiliorum suorum reponit, nam si bellicam rationem spectauisset, oportebat tam atrocem hostem statim collectis copiis à finibus Belgarum arcere, aut si illud non potuisset ex vniuerso Belgio, saltē id faciendum erat ex iis finibus, quibus ipse præerat, cum illa pars Belgii Galliam & Britanniam re-

spiciat,

ſpiciat, è quibus regionibus cõmodè poſſet accipere auxilia, atq; eſſet munitiſſima aduerſus ſuoſ. Habebat enim oppida munitiſſima totius Belgij, Santarobrigæ oppidulum ſcilicet, & Gandaui, quę loca ſibi reſeruauerat beneuola, vnde concionatores non eiecerat. volebat enim in fide amicitiaque illos populos retinere, vbi omne genus bellicorum apparatuum inſtituerat, & comportandum curauerat. his accedebat quòd Aurantius Atuacuri gubernator paulo ante aduentum facilè conſilia aduerſus Albanum erat initurus, quod ipſum feciſſet Horneus ſummus rerum claſſicarum in iis finibus imperator, & præterea Brederodenſis, cuius autoritas erat non aſpernabilis. huiuſce rei vel illud eſt clariſſimum argumentum, quod vbi primùm Albanus Teonuillam acceſſit veritus Belgarũ arma, ibi conſedit, quia ſimularet milites labore itineris defeſſos quietem requirere. at ipſe ſpectabat quæ eſſent conſilia Belgarum, ne repente intra fines inuaderetur. Pręmiſit Lodronium Atuacutum cum ſuo regimento, quo poſt multas difficultates & controuerſias admiſſo lætus ait Albanus, nunc verè Belgium eſt Regis. Pręcedenti cum copiis fit obuius Agamontius, quo viſo à prima acie, in qua erat Albanus, inquit non obſcura vel humili voce Albanus, ſed quam facile Agamontius audire poſſet, en magnus adeſt hæreticus. ea voce Agamontius valde turbatur, ſed propinqui ſimulatis vtrinque blanditiis mutuo ſe complectuntur & oſculantur. tanta vis eſt æmulationis inter ſectãtes aulas regias. Nam cœperat Albanus iam tum vbi primum conſedit ad Teonuillam cogitare de ratione, capiendi Agamontij & aliorum procerum ac ducum. imperatur Vincentii Locadelli conſilio viris erigendarum munitionum peritis vt formulam oppiduli in charta delineent, quo pacto peritiſſimè excitari poſſit. cum Locadellus vicario munere fungeretur pro Serbellono magiſtro negotii tormentarii; vir vt diximus erigendis munitionibus peritiſſimus, iuſſus fuit & ipſe formulam exprimere. vbi ventum eſt ad Auguſtam Romanduorum. reuocatur mandatum formularum, iuſſique ſunt ſeruare qui feciſſent, donec peterentur. Albanus paucos dies Bruxellis commoratus iubet omnes qui formulas feciſſent promptas habere; quæ ſæpius allatæ ſunt tanquam ſermo de illis in comitiis eſſet habendus. Hoc autem fiebat conſulto. nam Margherita conſilium ſalubre proponebat de erigendis munitionibus in locis opportunis ad populos quietos & in fide retinendos. at Albanus conſultores omnes rerum bellicarum tanquam legitimos cõſiliarios accerſebat. Sunt enim alii belli gerendi, alii ferendarum legum, ciuiliumque controuerſiarum conſiliarii apud Reges, alii gubernandorum ſtatuum, cum præclarum ſit in vno, nedum in his omnibus excellere, neque quiſquam det bonum conſilium, niſi de rebus bene cognitis. Albanus curat per Cepinium Vitellium & Serbellonum vt ageretur cum Megenſi præfecto Leucorum de his munitionibus, atque cum res eſſet decernenda, ſtatuunt tantis de rebus, in quibus tanti ſumptus & labores eſſent faciendi, conuocãda eſſe comitia peritorum rerum bellicarum, de quibus præſente Albano tractari oporteret: cum etiam Megenſis addidiſſet illud eſſe conſuetudinis illarum regionum. Continuo monetur Megenſis vt indicat comitia conſiliariis, vt negotium quàm citiſsimè tranſigeretur. cœpit igitur ſollicitare Ducem Ariſcotenſem & Agamontium atque Horneum, qui ſic, in paratas clandeſtinas inſidias inducuntur. iubentur formulæ prædictæ munitionum afferri, quas habentes iuſsi ſunt clam armari & ratio inſidiarũ edocti, cum quibus aſseclæ adeſsent tamen armati ignari negotii cum breuibus ſclopettis. accedunt hi inſtructi ad palatium maturè, vbi erat Albanus, atque vbi indicta habenda erant comitia. iuſsus eſt Vincentius Locadellus Cremonenſis cum tribus armatis eſse in priore thalamo ad ea quæ iuberetur promptus, cui imperatum eſt nequem vltra citraue penetrare pateretur, vbi emiſsi fuiſsent qui iuberentur excedere. Vbi acceſsit Agamontius, qui primus fuit è conſiliariis, Albanus aliquantulum eum colloquiis detinet, dum accedat Horneus. Quos vbi ambos adeſse cognouit, inde digreditur ſe cito inquiens eſse rediturum. mãſerunt cum Agamontio Vitellius & Serbellonus, qui paulo poſt è thalamo exeuntes ſignificant in priore thalamo exiſtentibus abeundũ eſſe illis, qui non haberent formulam. reliquis ita diſcedere iuſsis relictus eſt in thalamo Locadellus cum tribus ſuis armatis ac totidem Vitellii. Seruus ſpurii filii Albani euocat Cepinium & Amontium, cui exeunti tres Itali tantum prętò fuerunt, at nemo è ſuis aſseclis. plenus ſuſpicionis in aliũ thalamum penetrat; cui Hiſpani ſe offerunt arma regio nomine petentes, atque captiuum dicunt eſse Hiſpani Regis. ſubdidit Agamontius iſtud accidiſse multos iam annos, atque arma ſupra thorum iecit. deinde adductus eſt ad locum ad illam captiuitatem conſulto paratum. ventum eſt ad Horneum qui erat adhuc cum Serbellono. petuntur arma Regis nomine, qui fortè reſpexit Serbellonũ vt conſcium proditionis eius, quare veriti Hiſpani nequid atrocius contingeret propius accedentes arma capiunt, & in alium locum captiuum adducunt. eodem tempore in omnibus vrbibus & caſtellis Belgarum vbicunque externa impoſita fuerunt pręſidia multa hominum millia capiuntur. tantus autem terror iniectus eſt Belgis omnibus vt circiter triginta millia mortalium è Belgio diffugerint. eorum bonis fiſco addictis templa euerſa vbique refecta ſunt inter Belgas, atque cœnobia inſtaurata. at extruendarum munitionum conſilium ſerio trãsfertur Atuacutum, vbi arx erigitur. domus deſignantur intra ipſum ambitum, furni extruuntur, cellæ lignariæ, frumentariæ, carbonariæ, ædificantur. Legumina omnis generis & caſeus plurimus comportatur, fiuntque omnes bellici apparatus. præſidia Germanorum præfecto Serbellono in arce incępta imponitur. ad huius arcis ædificationem petuntur in comitiis quadringenta nummum millia. Mediolani vero multa committebantur homicidia, cum nimis excreuiſset quorundam ſicariorum audacia & inſolentia. Idcirco promulgatur edictum Regis nomine, vt qui ſicarius eſse probaretur vel per duos teſtes iure poſset tradi in tormenta, cogereturque per quæſtiones fateri homicidia quæ commiſiſset, atque pro iudicis arbitrio condemnaretur. ſi quis aleret ſicarios, vt iiſdem ſuppliciis addiceretur. ſi quis habeat inimicitias iuſsus eſt contentus eſse vno comite intra vrbem ſub pœna condemnationis ad tranſtra.

Stratagema ad capiendũ Agamontiũ.

Agamõtius capt⁹ & Horneus & alij multi.

Arx erecta Atuacuti.

Mediolani ſicarii capti.

Illud

Illud edictum cum factum esset inconsulto senatu, Mediolanensis senatus grauiter conquestus est, innocentes homines nullo scelere prolato, nedum non probato, nulla concessa facultate defensionis in tormenta tradi, aut ad remigium condemnari, cum in bene institutis ciuitatibus leges conueniat, at non arbitria hominum & opiniones dominari. rationem veram & rectam esse vnam. delicta propè esse infinita, vbi quis à recto semel declinauerit. nam pro legum sanctionibus & autoritate supplicia debent decerni cuique leges non obseruanti. Enimuero sicariis corruptoribus optimorum morum, homicidis, turbantibus ciuitatum quietem, dilapidatoribus facultatum plurimorum ciuium, si quempiam pulsarunt, occiderunt, occidenti opem tulerût, videri leuissimum supplicium condênatio, ne ad remigium, cum nihil tantopere deterreat sceleratos à flagitiis, quàm metus mortis. qui contra ad transtra cathenati tamen spe semper nutriuntur aliquando fore vt euadant è vinculis. at si nihil ab iis commissum sit, maxima fit iniuria, si viri innocentissimi nullo flagitio neque excogitato quidem, nedum non commisso, ita præter æquitatem suppliciis addicantur. his tam probabilibus, tamque æquis senatus lamentationibus effectum est vt res moderationem acceperit, atque ad æquitatem sit relata. Sed quoniam post Albani aduentum in Belgas visæ sunt res nouæ religionis plurimum detrimenti accepturę, cœpta est Gallia non nihil denuò turbari, vel quod vtrique superiorē pacem plurimum firmamenti habituram putarent. vel quod dictæ sint regię literæ fuisse interceptæ, per quas significabatur regem eam sectam non posse ferre, atque catholici vbique aspirare apparebant ad illorum cędem hominum, qui solo Regis metu coercebantur, cuius voluntatem non planè habebant compertam. Nondum enim consueuerant in Gallia vulnera, quæ in animis principum residebant, quamuis res apparerent esse compositæ, quæ cœperunt denuò turbari iisdē autoribus. nam non modo cœptum est in omne genus hominum ac rerum sacrarum sæuire, cum res sacræ vel euersæ succensæque sint, vel in vsum equorum conuersæ. idque non solùm in Turonibus, sed & Lugduni & Aureliæ Augustæ, & apud Pictauos. fuerunt enim euersa, soloque ęquata plura sexcentis cœnobiis breui tempore, & multa succensa. insolentia, imprudentia, impietas qua vsi sunt in sanctissimam eucharistiam, vix vllis verbis est explicabilis. nō modo aurea preciosaq; supellectilia sacrorum direpta, sed vel totæ vrbes ferro igniq; deuastatæ & euersæ. Multa millia nummum seditiose à populis extorta. Vrbes, castellaque mœnibus nudata, aut impositis diuturnis pręsidiis vexata. ciues eiecti, aut in conspectu vxorum filiorumque miserabiliter iugulati. agri hostiliter deuastati. coloni per ludibrium necati. ad quinq; millia sacerdotum vel etiā multo plures variis modis miserabiliter trucidata. Regnū florentissimum, & propter eximiam potentiam omnibus exteris nationibus maximè formidabile per propria arma suorum seditiosorum ciuium propè funditus euersum vt paucis concludam. at non tamen simplex malum Galliam per id tempus inuaserat, cum fames etiam non parum, & annonę penuria regnum illud plurimum vexaret. & pestis multis in locis crassaretur, cum Lugduni extincta sint triginta hominum millia & amplius, multæque vrbes & pagi colonis propè exinaniti. Per has Gallici regni calamitates, visum est esse opportunum tempus principibus quibusdam nouæ religionis vt noua consilia agitarent, regemque incautum, ac nihil tale suspicantem inuaderent. Lutetiamque repente occuparent. Putabant enim illa vrbe, quæ semper suis conatibus restitisset subiugata se facilè, ac nullo propè negotio vniuerso regno potituros. Iussæ sunt igitur copiæ clam ad diem & locum facinoris conuenire, cum multos haberent etiam in vrbe clam coniuratos, quibus præclarum esse persuaserunt vt participes essent tam immanis facti. Si quem timidum aut repugnantem tantis rebus reperirent, illi persuadebant vt arreptis rebus preciosioribus ex vrbe diffugeret, nisi mallet cum vniuersa familia intra biduum trucidari. Deinde ad statutum diem vbi copiarum pars non contemnenda itineribus nocturnis conuenisset, repente apparuerunt insidiæ. Parum abfuit quin coniurati ante rem patefactam omnia occuparent. Sed cum Rex esset Meldis, is est decimo lapide à Parisiis locus, consilium aulicorum Regem conseruauit, qui hortati fuerant ne Albano armato transeunti in Belgium regnum prorsus inerme committeret, quare secum habebat adhuc Rex accitorum Heluetiorum sex millia. hæ cohortes diuino consilio ad protegendum Regem fortè ad eam partem Galliæ erant destinatæ, quare nihil ab iis susceptorum consiliorum proficitur. Rex cognitis insidiis, instructis ad pugnam præsentibus copiis per mediam noctem nihil tale opinantibus coniuratis Lutetiam properat. coniurati diuisis adhuc viribus non ausi sunt cum Heluetiis pugnam committere, quare præda è manibus elabitur. Regi fiunt obuia Parisiis ad quintum lapidem decem millia armatorum, sic auctis regiis viribus iam parui fieri cœpit consilium impiorum. At coniuratorum exercitus vbi in vnum iam conuenisset, fanum Diui Dyonysii inuadunt, sperantes se veteres regum thesauros capturos, sed spes fallax mentem decepit, quod illi Lutetiam iam ante fuerunt translati. At Parisiorum decuriones dispositis in mœnibus machinis æneis in inuasuros, excitisque ad custodiam vrbis ciuibus cuiusuis generis diligenter prospectabant quo tenderet summa belli. coniurati machinas molendinorum in via Dionysiaca, quæ commoda erant ad vsum amplissimæ vrbis, succendunt, atque tanta fuit vis luminis & flammarum nocturnarum, vt vrbs ardere videretur, quæ res non leuem trepidationem iniecit ciuibus, quod esset auditum coniuratos qui essent in vrbe, qui cum exteris conspirarunt, decreuisse vrbem ipsam ac proprias domos succendere. nam & inuenti sunt in pluribus locis sacculi pleni pulueris tormentarii in illum vsum parati in domibus priuatorum, qui deprehensi vel trucidati sunt vel capti. Propositum est regium edictum vt omnes vtriusque sexus cruce insignirentur sub pœna capitis ad eliciendam quorundam pertinaciam. Iussi sunt omnes ad euitandum nocturnum incendium vasa aqua plena ante domos habere. arma gestare. lampades pro domibus accendere, vt discurrentium cōcursus videri posset. omnes iussi sunt insomnes pernoctare. licuit vel verbum effutientem ad gratiam

con-

Senatus Mediol. querelæ.

Coniuratio Vgonottorum.

Diui Dionysii expugnatio.

Coniuratio immanis parisiis.

coniuratorum impune interficere, quod multis contigit. Nec multo post ad arma conclamatur tota vrbe. cathenæ ferreæ transuersè in vijs extenduntur. omnia armaris replētur. fenestræ domorum lapidibus muniuntur, quod hostes iam in vrbe esse dicerentur. terga verten tes trucidantur. coniurati decernunt vrbem ad deditionem fame compellere. quod videbatur non esse difficile ob multitudinem habitantium. obsessæ itaque sunt vbique viæ. interclusus commeatus. pons Carentinus, ad cuius vicum Matrona cum Sequana iungitur, ab hostibus interclusus. Ibi molendina ab hostibus occupata: quibus rebus magna & insitata exorta est in vrbe caritas annonæ. Nec multo post conuenientibus vndique commeatibus expeditæ turmæ equitum grauioris & leuioris armaturæ & peditatus veteranorum militum prodijt ex vrbe, qui regius exercitus constabat primum ex decem millibus peditum & quatuor equitum, cum quatuordecim bellicis tormentis. coniurati illa re cognita prodeunt è fano Dionysij cum tribus millibus peditum & quatuor equitum sine vllis tormentis muralibus. Duces fuerunt Ludouicus Condæus & Colignij fratres. nam Vgonotti nullo pacto videbantur pugnā detrectaturi cum suos ad prælium incitarent, qui proponebant agi in hoc bello de communi omnium libertate, de religione, de eijciendis tyrannis è Gallia, qui Regem ad multa grauia in subditos impulissent. Procedebant in acie instructi regij cum inter Heluetios tormenta traherentur. cum Vgonotti etiam essent instructi. vbi propinquatum est totis castris regia tormenta displosa sunt in hostes. vbi catholici in genua pro victoria Deum precantes procidissent, neque Vgonotti procederent acies aliquantulum constiterunt. at displosis denuo tormentis procedunt. Cognitis multis laniatis vi tormentorum, cum neque sic mouerentur, collem occupant hosti vicinum, sclopettariosq; multos in proximis vineis locant. initum est leue prælium sane atrox, atque cum hostes propinquassent, magna damna ex eo colle cœperunt, in quo Brisacius constiterat. gerebatur ea pugna primo ab vrbe lapide prope. moti sunt mille equites Vgonotti, qui in peditatum Parisiensem magnam impressionem fecerunt sinistri cornu, cui præerat Brisacius cum viginti cohortibus peditum & multis equitibus. cæso duce peditatus reliqui in fugam vertūtur. sed equites alacres in regium equitatum grauiorem tanta vi impetum faciūt vt propè disrupetint. at Conestablius, qui præerat phalangi iubet illos in aciem reuerti cum multis nobilibus equitibus opem ferens. accessit & Stroza cum centum lectissimis sclopettarijs, quos è dextro cornu, cui præerat, eduxit. at equites Vgonotti cum denuo irruissent, phalangem Conestablij in latus inuadunt, vbi erant fortes equites, repelluntur itaque & in sua castra vsque fugantur. cum igitur pugnaretur vbiq;, profligantur Vgonotti, quibus nullum datum est tempus instaurandi prælij. ceciderunt ad mille & septingenti Vgonotti, è catholicis ad quinquaginta. accepit tria vulnera lethalia Conestablius. vulneratus fuit & Cęsar Brancaccius, & Galeazzius Fregosus. cecidit & Anna Memorātius vir alijs certaminibus illustris, qui in primipilis confossus est multis vulneribus. seruati sunt multi Vgonotti noctis superuenientis beneficio. Qui superfuerunt ad fanum Dionysij reuersi totā nocte maximo in metu versati sunt. at vbi postridie illuxit, præmissis impedimētis, relictisq; ægrotantibus veriti ne ab exercitu Regio obsiderentur, fuga se seruarunt. Dicti sunt in eo loco Ludouicū Borbonum Condæum regem coronauisse, monetamq; aureā impressisse, in qua erat inscriptio; Ludouicus XIII. Dei gratia Francorum Rex, primus Christianus. & qm̄ raro simplex infortuniū solet accidere, adducti sunt paulopost capriui quatuor parui filij Cōdęi, quo fere tēpore Ponsenas tribunus Vgonottus, qui tria millia peditū & quingētos equites in castra Condęana adducebat in Sequanis à Monluchii copijs fuit profligatus. Vbi Gallorū Rex Carolus ita à suis subditis oppugnari cępisset, nuntiusq; tātę temeritatis peruenisset ad Albanū, parata sunt, quę mitterentur auxilia: Rex ex altera parte ne succrescētibus viribus hostiū opprimeretur, mittit Gulielmū Saxonem ad multum equitatū & peditatum colligendū, cuius vicarius delectus est Brocardus Bardius cū prefectura triū millium peditū. Data est prefectura mille & quingentorū equitū his singulis ducibus Philippo Lantgrauio Incrioni, Ringrauio, Adamo. Vaisio, Philippo Inutnē si mille, Philiberto marchioni Alisi octingentorū. Enimuero cum Sequanorū & Biducensiū & Neustriorum regiones, ac tota ferè Normania, Vermanduorūq; loca libera propè essent ab Vgonottis molestijs, qm̄ postea Condæus subdole dum copiæ subsidio cōuenirent ter in colloquiū frustra de rebus cōponendis cū Regina matre venisset, nihilq; esset conclusum, Vmalius collectis non negligēdis copijs Rothomagū metropolim Aulercorū obsidione arctissimè premere cępit. Nā vbi primum cęptū est suspicari res spectare ad bellū, pertractatū est de sedādis animis principū nouæ religionis, quod cū obtineri per honestas cōditiones non potuisset, Conestablius & Ghisius cū non aspernandis viribus, Aureliam vrbem, in quā se receperat Condæus obsidere decernūt. Condæus cognito consilio hostium ne includeretur in vrbe, vbi non posset postmodo accipere ita cōmodè auxilia rursus exit in apertum. vrbs certè postea capta est. At qm̄ multa armatorum millia iam conuenerant in vtraq; castra, resq; erat in magno periculo ne propter vicinitatē cruento & atroci prælio ab iis exercitibus pugnaretur. Regina denuo procurat omni industria ne veniretur ad arma. Monluchius ex altera parte nullum tempus rei bene agendæ prætermittit, cū tria millia Sequanorum & sexcentos equites haberet in castris. obuia queq; Vgonottorū ferro ac igni populatur. Tolosam Coloniam vi armorum capit. Vgonottos inuentos vbiq; trucidat. omnia finitima cędibus & trepidatione replet. res eum Regina conuenire nullo pacto poterat, quoniam Ludouicus Borbonius Condæus collegit breui multum equitatum ac peditatum factionis nouæ religionis, quæ copiæ constabant è multis tribunis & tumultuariis hominibus, Belgis scilicet, Germanis & Britannis. Erant Belgarum inferiorum regionum ad viginti millia, qui profitebantur nomine quidem se religionem euangelicam tueri, ac velle multis malis ministris Galliam expurgare, aulamq; tyrannicis magistratibus, & populos liberare superuacaneis tributis impositis per auaritiam adhortationesq;

Molendina vastata Parisijs vicina.

Cōdæus coronatus.

Tolosa capta.

extero

exterorum: sed re ipsa imperium in cæteros homines ab his principibus expetebatur. Hoc sanè religionis causa contigisse prius creditum est, sed tamē postea deprehensum regnandi cupiditate arma fuisse mota in Gallia, cum Ludouicus tertius decimus Rex, Condęus vocaretur ac iuratus esset, qui professus fuit se nunquam ab armis discessurum, nisi sibi tutela pupilli Regis vt propinquiori affinitate pro vi legum concederetur, Ghisiiq; Duces rationem redderent multorum millium nummū, quos è regiis prouentibus in proprios vsus detorsissent. atq; vt voti compos facilius fieri posset, dicitur susceptum ab hoc fuisse superius consilium, & Regis ipsius, & Allobrogum Ducis trucidandi vnà cū quibusdam coniunctis; vt postea cognitū fuit. istud aūt acrius procurabatur, quia Pontifex per literas sollicitabat regē vt ad quietem stabilitatemq; sui regni populos compelleret ad catholicam fidē amplexandam, cum & Rex Condæo alioquin proprio consilio esset infensus, q̄ oppida, & agros variarū vrbium, vt diximus, ferro & igni cœperat populari. Nam eius vires cum valde, & supra quam timebatur, breui excreuissent, captis Viana, & Macone vrbibus non contemnendis, plurimisq; oppidis in ditionem compulsis in finibus Normaniæ, aut paulo obstinarioribus vi deuastatis, mox Lutetię Parisiorum infesta signa ostentat. Erant in Condæanis castris multi proceres, sed in primis nō paruę autoritatis inter Gallicas nationes Andelottus, & Gaspar Amiras frater, & Memorantius reguli, & Odus Sciatilionēsis apostata, qui castra sequebantur Condæana. Rex quamuis repente turbatus est his rebus nouis, tamen magna diligentia res defensioni necessarias parat. Et quoniam inter illustres artes semper apud omnes ferè nationes, maximoq; in honore habita est disciplinæ militaris cognitio, ac rerum bellicarum, tum apud Gallos in primis semper fuit habita honorifica, quam oēs alacri ter profitentur: nemoq; est propè e nobilioribus, qui non sit tractandis armis accommodatus, ad qđ impellit etiam ratio hæreditatis, quæ maxima debetur solis primogenitis. Rex itaq; iubet ad signa cōuocari ordinarios milites. imperatum est regis cataphractis vt præstò adessent. conuocatus est Ludouicus Gonzaga ex Italia Dux Augustonometanus. populus Parisiensis ad defensionem Regis & patriæ & catholicæ religionis; & propriæ salutis fuit inuitatus. capta sunt arma à sacerdotibus; & ab omni frequentia illorum, qui Lutetiam disciplinarum studio confluxerant, quoniam de omnium salute vno tempore agebatur. conuocati sunt Heluetii, omnes catholici inuitati ad defensionem regiam, donec Pontifex, Dux Allobrogum, Albanus Dux, & Itali principes se accingerent ad auxilia ex Italia subministranda. Dum equitatus, & peditatus igitur variis in locis instruitur ad Regis subsidia, res Gallica non segniter neque frigidè agitur. Rex vbi primum hostium conatum ad Lutetiam retudisset, quoniam non armis solum, sed etiam consilio, & prudentia opus est in castris, omneq; studium adhibendum est infringendis aut saltem debilitandis commodis hostiū, à quibus vel promissis & priuilegiis uel precio auocandæ sunt copiæ, proposita fuit venia & obliuio preteritorum delictorum omnibus Vgonotticæ factionis hominibus, si tantum positis armis illam à Rege postulasset, quod nisi fieret intra triduum, propunebatur regia indignatio, & pœna perduellionis. Missus est & regius nuntius, qui hæc eadem regis nomine principibus Vgonotticæ factionis significaret, à quibus reportauit responsum elatum, & indignationis plenum, sese arma sumpsisse ad defensionem regni & Gallicæ libertatis, quod ab exteris ministris contra leges patrias plurimum infestaretur. Deinde cum dies dicta illis fuisset per præconem, neq; ad statutū tempus apparuissent, Condæi & Amirātis, & Andelotti & omnium coniuratorum bona fisco sunt addicta, domusq; euersę & solo æquatæ, tā quā condēmnatorū lęsæ regiæ maiestatis. illa condemnatione non modo non sunt territi illi principes, sed potius & magis irritati, magisq; infesti facti regioni, in quā oī genere cædiū, rapinarum, incendiorum, populationum crassantur. nec multo post Abeuillam vrbem populosam & amplam vi armorū expugnant. Defensores oī prorsus abiecta memoria humanitatis miserabiliter trucidāt. Arcem eodē impetu singulari alacritate inuadunt. vbi diu pugnatū fuisset virtute, fortitudine, pertinacia defensorum non paucis è suis amissis à frustra suscepta oppugnatione recedere cogūtur. interea auxilia, quæ variis è regionibus accita fuerūt à rege nonnulla iter ceperunt, quare aucta sunt eius castra, dum ita populationibus certatur, quindecim vexillis Gallici equitatus, cū alius etiam peditatus & equitatus paulatim propinquaret. equites. n. ad quatuor millia excreuerant, qui paulatim accedebant in castra. sed enim quia nō vno in loco tantū Gallię pugnabatur, cū bellū acerrimū pluribus in locis vno tpe exarsisset, non solū vexabatur Lutetia, verū & Metæ vrbs nobilis Mediomatricū siue Metz, post diuturnā verberationē per vim armorū venit in potestatē Vgonottorū cū insigni clade catholicorū. verū tn̄ cum magna vi postea fuissent arcē aggressi, nulla vi belli potiri potuerunt, quia præsidia singulari virtute illam tuebantur. Rex audita illorum pręsidiorū fortitudine qui vel aduersus tantam vim hostium arcem tamen strenuè tuebantur, putauit non solum præsidia esse adiuuanda nouis auxiliis, sed & non magno negotio urbem arcis beneficio posse recuperari. Mittit itaq; ducem Loratingię cum sexaginta cohortibus peditum cum ducibus Brisacio, & Vincentio Strozza ad Metas recuperandas, cum quibus peditibus missa sunt etiam viginti vexilla leuiorū, & sex cataphractorum equitum. Pontifex auditis his tantis, tamque repentinis bellorum Gallicorum motibus de religione. cum Mediomatrices, Sennones, Aulerci, Lutetiæ fines uno tempore uexarentur, putauit regiæ saluti in magno periculo positæ esse succurrendum, magnifico igitur liberalique animo viginti & quinque millia nummum in singulos menses Regi assignat in bellicos sumptus, imperatque ne res omnino componeretur, quod esset potius regiæ dignitatis radices bello tum vel cum aliquo detrimento funditus euellere, quam pati vt aduersus sacros & auitos ritus religionis, regiamque dignitatem toties tam atrox tamque funestum bellum intra ipsum regnum à subditis renouaretur. Illa sententia visa est ipsi etiam Regi non parum vtilis fore, & honorifica. Enimuero principes coniuratorum vbi ad Lutetiam consedissent, dum variis in locis pugnaretur, illud ceperunt consilii, vt

Vgonottorū figmētū.

Militia apud Gallos honorifica.

Metę captæ.

Rex ad propriam defensionem conuersus, nō posset ad defensionem cæterorum locorum aspirare, quæ ipsi occupare conabantur, idcirco vt arctius vrbem obsiderent, vtrasq; ripas Araris fluminis occupauerant. est enim Arar fluuius Celtarum, qui ortus in Sequanorum montibus per fines Heduorum, & Sequanorum, siue vt nunc vocant Autun, & Bourgognos prætetlabens incredibili lenitate fluit in Rhodanum non procul à Vianna, ita vt in quam partem fluat non facile possit iudicari, cũ ambo postea in mare Mediterraneum decurrant communi alneo. Et quoniam maxime omnium rerum bellicarum refert non solùm vt commeatus intercipiatur, sed etiam vt vires cognoscantur hostium, vbi Condæus sensit vires regias potentiores esse quam vt speraret se Parisiis posse potiri, cō uulsis signis ad locum Monomar vocatum se receperat. at Arx Viannæ, vbi per virtutem præsidiorum fortiter Condæanis viribus restitisset, à quibus assiduè vexabatur, cum nullum prope tempus neque per diem neque per noctem quieti concederetur, per magnum, & cruentum prælium vtrinque auxilia admisit, illa re effectum est ut omnis propè spes arcis potiundę Condeanis exciderit. Ludouicus Gonzaga, qui à Rege accitus fuerat in Galliam ex Italia collectis Italorum principum auxilijs magnis itineribus contendit in Galliam, qui cum haberet sub vexillis circiter decem millia peditum, & mille equites multa castella occupata ab Vgonottis ex itinere recuperat, Condæanas partes secuti proceres audita Gonzagæ profectione clam iubent in vnum locum conuenire multa millia armatorum ad statutum diem, cum per insidias omnes Gõzageanas copias circumuenire, & profligare conarentur. illo consilio per exploratores ad Carolum Biragũ, & per Caroli nuntium ad Gõzagam delato, factum est vt nullo negotio Gonzaga per alias vias in tutum se receperit. Quæ dum ad acerrimum, maximeq; cruentum intestinum bellum in Gallia spectare apparent, visum est quibusdam proceribus consilium fore humanitatis plenum, & omnibus Gallis salubre, si res ante quã vlterius procederetur, aliqua tolerabili ratione possent componi. sollicitati sunt igitur Vgonottorũ principum animi per communes amicos vt euersioni atq; incendiis communis patrię, totiq; miserorum populorum excidio, pacem tanquam rem Deo gratissimam anteponerẽt, complecterenturq;, quã nemo vir bonus tot populorũ calamitatibus vel per propria incõmoda non anteferret. Condæani proceres hac ipsa de cã inducunt comitia, ad quę vbi frequentes conuenissent, re diutius disputata decernitur per quasdã conditiones, quæ Regi parũ essent honorificæ aut spem pacis esse excludẽdã, cum ita non ipsi autores belli, sed Rex fore videretur; aut si per illas conditiones pax certe inueniretur, quæ fuissent propositæ, fore vt satis amplũ præmium suscepti belli assequerentur. 1 Petitũ est igitur Rex vt prius arma deponat. 2 Vt Heluetios dimittat. 3 Vt exteri oẽs aliquem honoris gradum assecuti exeant è regno, atq; in primis regina, & Itali, & Ghisii. 4 Vt omnia tributa, omniaq; vectigalia citra octennium imposita obliterentur. 5 Vt oẽs viuant pro arbitrio quamcunq; rationem religionis complexi fuerint seruantes. 6 Vt oẽs donationes ab octennio factæ a Rege redeant ad fiscum, quibus æs alienum Regium dissoluatur. 7 Vt donec illa perficiantur, dentur obsides frater, & duæ sorores Regis. 8 Vt quatuor vrbes principibus Vgonottis concedantur, Lugdunum, Cesoniacum nanale, Aures, Metæ. Rex auditis tam fędis pacis conditionibus, quas non initio bellorũ integro Regi offerri conueniret, sed profligato, & iam prope euerso, tanta inflammatus est indignatione, tamq; regiam iram in animo concepit, vt statim in apertum esset exiturus, nisi procerũ consiliariorum sapienter dissuadentium adhortationes illũ retardassent. Nam profectò indignũ Regi videbatur vt subditi conarentur auderentq; leges illas suo Regi tunc imponere, quas captiuo, & victo nõ debuissent sine aliquo pudore recitare. consiliariis tamen non apparebat quidquã per iram in rebus bellicis esse faciendũ, & in illis præsertim, in quibus totius regni salus, & conseruatio populorũ continetur. Non patitur itaq; regium concilium vt Rex per iram nõdũ satisfirmis viribus exeat in apertum, antequam loca quædã opportunis pręsidiis maturè fuissent cõmunita, occurrereturq; imminentibus periculis, & subsidia aduentassent, quæ ex Italia, Belgio, cæterisq; locis expectabãtur, vt his omnibus in vnũ coniunctis satis validæ copię fierent ac tutæ ad regiã defensionẽ. At enim vbi nũtiatũ esset in castra Condæana omnium illorum bona, qui Condæum sequerentur, fisco fuisse addicta, ꝗ ad statutum diem non affuissent, ædesq; procerum funditus fuisse euersas, vix dici potest quanta ira Condæus sit inflammatus, qui nullo interposito tempore iubet edictum in castris promulgari sub pœna capitis, & omnium bonorum fisco addicendorum, succendendarumque domorũ vt homines factionis Vgonotticæ intra certum tempus ad signa conueniant, quo posset impedire regia subsidia variis e locis ne in vnum conuenirent. Pontifex quotidie factus certior de semper maioribus bellorum Gallicorum motibus, copias & in stipendia pecuniam mittit ad Cardinalem Artomicensem præfectum Auennii ad conseruationem locorum subditorum pontificiæ ditioni, quoniam vndique exaudiebatur quòd coniurati in finibus Volcorum, secundum Rhenum, & in Allobrogibus multa loca ferro, igni, cædibus, rapinis, populationibus vastarent. vbi sacerdotes acerbissime torquebantur vt sacra aurea vel argentea vasa templorum per tormenta extorquerentur. tanta vero excreuerat paulatim per multas tenues locorum victorias Vgonottorum insolentia, impudentia, temeritas, ne dicam feritatem, vt vel ex ipso auditu videretur intolerabilis. Nemo est enim qui nimis elatos æquo animo ferre possit, cum omnis victoria imprudentes quasi ebrios, & desipientes faciat, & ad omnem animi moderationem cæcos. Necesse fuit igitur Regiis copiis vel sine ipso Rege mature ad refrænandam horum crudelitatem exire. vbi propinquatum est castris hostis commissum est minutum prælium, sanè cruentum, & acre, in quo multi principes ceciderunt vtriusque factionis. sed enim pręsens bellum apparebat aliquo pacto tolerabile, si pręsentibus tantum viribus gereretur, sed cognoscebantur multæ copiæ vtrinque ad Galliæ excidium confluere. Rex idcirco veritus ne insignia Germanorum auxilia principibus nouæ religionis submitterentur,

quoniam

Araris descriptio.

Cõditiones pacis Regi oblatæ.

quoniam Andelottus tria millia equitum prætet alios duces colligere pro Vgonottis dicebatur, Cæsarem rogat per literas, legationemque hac ipsa de causa mittit, ne pateretur principes Germanos auxilia submittere Condęo, cum multi Germani iam sese ad ferendas Gallis suppetias accingerent, & in primis primogenitus Comitis Palatini, qui sex millia peditum habebat instructa. Cæsar selibentissime istud facturum esse responder, & Regis ipsius gratia, & ob rei ipsius æquitatem, cum diceret non videri vllo pacto conueniens, vt subditi arma aduersus suos principes susciperent. neque apparere æquum vt exteri principes protegerent populos in suos Reges insurgentes, cum eadem fortuna esse possit communis omnibus principibus. se dolere inquit infortuniis eius regni, quod diu pacatum ac felix omnibus iure videri poterat. at Albanus Dux Regis monitu ne bellum illud post Gallum Regem profligatum in maximum excidium Belgii redundaret, mittit subsidio Gallo Regi, Hernestū Bransuiccensem cum duobus millibus equitum, & septem Reggimentis Germanorum. Henricus frater pręterea ipsius Hernesti, & Christophorus mille & quingentos equites duciit. accedunt & tres cohortes Hispanæ, & septem equitum sclopettariorum Hispanorum, triaque vexilla galeatorum equitum Italorum. accessir in castra Regia regulus Aremburgensis expetitus per repetitas legationes cum mille & quingentis equitibus. accesserunt, & mille equites Sequani. hæ omnes copiæ iussæ sunt ad Ghisium Ducem conuenire, qui habebat iam alias non contemnendas copias. Regina vbi primum cœpit res Gallica tot in locis esse turbulenta, audinisset q; tot auxilia à coniuratis acciri miserat, & ipsa Annibalem Rucelaium ad Pontificem Regis nomine ad imploranda auxilia aduersus hostes catholicæ religionis. Pontifex q̄ ægre ferret illos tumultus Gallicos de religione præsertim, petit à Romanis centum millia nummum ad belli subsidia, qui prompto alacrique animo promiserunt. imponit etiam charitatiuum, sic enim tributum appellat, centum nummum millium subditis reliquis. septē viros insignes pro accepta pecunia in vsum belli tam necessarii purpureo galero insigninit. centum millia nummum exigit è sacerdotibus. sex millia peditū & ducentos equites propriis stipēdiis subsidio Regi decreuerat, qui accederent cum Gonzaga, Romani vt exigerentur, quæ promissa fuerunt pontifici, singulis vasis vinariis vini Romani tributum imponunt aureum nummum. illud vbi cognonisset Pontifex in solos pauperes redundare, nam vinum Romanum soli pauperes ferè bibunt, non passus est, vt parum laudabile, cum diceret principem oportere pauperum curam præcipuè suscipere, vt debilioris partis vrbis, maximeque auxilio communis patris indigentis. Florentiæ Dux item propriis sumptibus decem millia peditum in Regnum vsque transmittit, & centum millia nummum præterea. Rex acceptis his auxiliis mittit tribunos, qui centum & quinquaginta cohortes peditum colligerent, inter quas essent quadraginta Heluetiorum. mittit, & Danuillam, & Strozzam, & alios proceres, qui equites cataphractos ad signa conuocarent. missus est, & Card. Lotharingiæ ad colligenda quatuor ferrarolorum. cæterum Condeus vbi reliquias exercitus ad Lutetiam propè profligati collegisset, multique assiduè venissent in castra, missis impedimentis, & vxore, & sexcentis vulneratis Genabum ipse cum exercitu iam satis valido ad Monterennum se recepit, ibique castra munit. Beio deinde oppido potitus ad vrbem Senciam signa conuellit, vbi propter vbertatem regionis decreuerat esse in hybernis. sed cū vrbs firmis præsidiis, egregiaque virtute defensorum munita esse apparuisset, non est visum copias in eius vrbis oppugnatione esse affligendas. sed quoniam vires Vgonottorum apparerent retusæ, cęptum est agi mitiore quadam ratione ab Vgonottis de pace. Rex quia censeret hæc semina prorsus euelli oportere ex illo regno, summum Imperium rerum bellicarum desert Henrico Andiensi fratri, qui cū esset tenere, & nondum tanto negotio sustinendo aptę ętatis, tamen ob ingenium, & promptitudinem, & magnitudinem animi non apparebat ab illo abhorrere. exiit igitur non multo post ad censendas copias, atq; inuēta sunt quindecim millia peditum, & septem equitum cum quatuordecim bellicis tormentis. censę sunt eodem tempore, & copię Vgonotticæ, quę fuerunt decem peditum, quatuor equitum millia, cum quibus Condęus Ciampagnam vocatā versus iter cœpit, quia per literas a Germanis principibus auxilia expetiuerat, vt diximus, atq; eius consilium fuit Macone morari, quę vrbs ab Vgonottis fuerat occupata, vt ibi Germanos expectaret. renouatum est colloquiū per amicos de pace, cum rex multorum precibus commotus vitam, & facultates Condęo esset concessurus, at non etiam dignitatem, cui liberum reditum in patriam permittebat, modo ne nouam religionem cū suis amplecteretur. factę sunt inducię per aliquot dies, quo tēpore Ghisii sponte recedunt, semper.n. expetebatur vt illi excederēt ex aula Regia, ne per suā pręsentiā pacis occasio amitteretur. sed in itinere multi Vgonotticę factionis discedentibus Ghisiis fiūt obuii, qui cōmisso atroci prelio multis vtrinque cęsis ambo propè victores recesserūt. at cū pacis cōditiones non fuissent admissę, preteriit inducatū tēpus, quo auctę sunt Regiæ copiæ mille equitibus, & quatuor millibus lectissimorū Sequanorū. interea accesserant Aureliā quędā auxilia, quæ Condæo accedebant è Germania, quorū iter cum molestū esset pfecto vrbis, rogant ut militarent ne Regi, an contra Regē. istud aūt fiebat qm̄ demote expectatorū bellorū oīs commeatus fuerat vndiq; cōportatus in vrbē, ne veniret in potestatem hostiū, & nequid victui necessariū ab hoste in agro inueniretur, quo diutius ibi posset consistere. Respōsum est præsentes copias Regi ab oppressoribus liberando militare. Germanos profiteri, nisi sibi fiat annonæ copia pro precio tanquam amicis, se hostiliter transituros per maximam regionis ruinam, omniaque ferro, & igni populaturos. Erant enim tria reggimenta peditum, & sex millia equitum. sed quoniam aucta erant castra regia postmodo multis cohortibus peditum aduentu Aremburgensis, multisq; Bruxellensibus propriis sumptibus militantibus duce regulo Bellonacorū, Cōdæus paulatim ad oppidū Metreū se recipit, excreuerant.n. castra regia inter has cōtiones ad viginti millia peditū, & quatuordecim equitū. At.n. Andiēsis cū nollet concedi tps Cōdęanis colligendatū

Pōtificis auxilia Regi missa.

Florentię auxilia missa Gallo Regi.

Ghisij recedunt sponte ex aulicis.

virium,in eos signa infesta promouet. Condæus quòd non appareret cum illis copiis dimicandum, prælium deuitat, cum verò Condæus Ciampagnam versus Monterio properaret pontes succindi imperat, vt hostis tardior fieret insequendo. Audiensis contra vt iter impediret, consiliumq; Cōdeanum infringeret, cum propter pondus tormentorum insequi non posset, deligit quatuor millia peditum Sequanorum, & Vasconum, quos præmitit eum quatuor ducibus ad hostem retardandam. Condęus omnia reliqua impedimenta his accedentibus præmittit cum peditatu, quem ipse in prostrema acie cum equitatu sequitur iussis prioribus iter accelerare. relicti sunt à tergo treceni equites leuiores, qui leui pugna regios impetus retardarent, nā putabat omnes copias regias adesse. Martiga tribunus ratus ibi adesse omnes Condęanas copias post atrox minutum præliū inter Baileducum, & Vitras substitit. Andiensem facit certiorem, qui iubet suas copias iter accelerare. sed noctis aduentu Condęanę copiæ in tutum se receperunt, cum postridie, vbi illuxisset, ad triginta millia passuum confecisse cognitæ sint. necatus est suspendio dum hæc fiunt Dupreus regulus Lutetiæ, quoniam pontem Sciatilionem parum constanter defendisse indicatus est, vbi copiæ Condæanæ accessissent. Procurabatur diligenter ab Albano etiam ne auxilia quæ Cōdæo accedere dicebantur cōuenirent, quoniam iter cęperat Gulielmus Comitis Palatini filius cum septem millibus equitū, & sex peditum. erant illius equitatus duces Volphangus Barrius, Christophorus Molspurchius, Dionysius Scochemburgensis, atq; hi viritim mille equites, & quingentos ductabant. Adana Baius, Ioānes Brandelus, Namburgensis sexcentos. Valectamus, Meidesefilebertus, Gledebenus singulatim ducentos, quę copiæ cū Mocontiaco Aureliam versus iter facerent in regione episcopi viuunt ad arbitrium. retardabantur nonnihil consilia Regis oblata spe concordię, quam profitebantur Condæani se esse complexuros, si tolerabilis proponeretur. missę sunt etiam hac ipsa de causa legationes ad regem, à quo sunt hę conditiones demum extortę; Primùm ꝙ tametsi multæ rationes poterant regem merito reuocare ne Condæo, Condęanisque parceret, tamen pro sua elemētia istud erat facturus, quos in gratiam admittebat, promittebatque fore vt edictum Genebi pacis ratum haberetur, seruaretur q; nulla addita declaratione aut moderatione, modo omnes Condæani arma deponerent, quę rex deponere ne teneretur. concedebatur omnibus ditionem iuris habentibus laicam, vt conciones permitterent nouæ religionis intra priuatos parietes presentibus quinquaginta tantum, neque tamen licitum esset armatos accire quauis ratione vel nomine, quod si fiat, rei sint lętæ maiestatis. & quoniam Lugdunum est in finibus regni, quò conueniunt plerique externi, ne conciones haberentur, nisi catholicæ vel in vrbe, vel in suburbiis, vel saltem abstinerēt nouæ religionis conciones ad sex millia passuum. neque in agro Parisiensi illæ conciones haberentur, quę nunquā antea fuissent permissę. Condęus respondet aliquam partem harum conditionum se admittere, aliam partē suppliciter petere, vt molliore moderatione temperaret. sed res ita per ambages protrahebatur illo consilio, vt interim accederent vniuersa auxilia, quę fuerant accita, quod ipsum consilium iuuabat etiam regem. illa auxilia cum propinquarent, vellentq; Rhenum transire in Lotharingiam missus est Vmalius cum magno numero equitum ac peditum, qui traiectum impediret. & iam cardinalis Lotharingiæ Diuodurum accesserat cum quindecim millibus armatorū partim equitibus, partim peditibus, vt vires Vmalij adaugeret, vnde multi ob eius aduentum profugerunt in Germaniam. Dū Rhenum versus signa conuertunt cum septem millibus raitrorum ad iuuandas vires Condęanas, Philippus Langrauius Iuctionum Dux, Casmirusq; ne Decumatum, & Philibertus Badenensis Marchio, Aurannus & ipse in Sicambris Menapiisque copias colligebat, qui dicebatur in Galliam profecturus vt iuuaret Condæana castra, quod ipsum faciebat Adelphus frater, & multi alii proceres è Belgio profugi, Albanus veritus ne tantę vires in se verterentur, multos principes Belgas copias colligere iubet, qui regias partes sequerentur. accedebant in castra Condæana octo millia Vgonotorum ex Allobrogibus, qui iam Rhodanum traiecerant non procul à I inurtio, atque cognita Cisteronis oppidi expugnatione per regias copias duce comite Tondæ, signa reuertunt ad obsidendam Granopolim, vt ita vires regiæ ab impediendis auxiliis Gondęanis diuerterent quem Andiensis cum ad triginta peditum, octo equitum millibus insequebatur: rex interea Alexandrum Rangonium, Sarram Martinengum, Aeneam Pium, aliosque tribunos in Italiam miserat ad peditatum & equitatum colligendum: at Casmiri copiæ Volphangi regionem immanissime populantur, quia nullis a Gallis acceptis stipendiis domo excesserant, quare cum in Galliam iam conuenissent minabantur se in patriam reuersuros, ac Belgicas regiones & obuia quæque in itinere deuastaturos: cum etiam dicerentur Ghisij cum multis copiis traiectum Rheni impedituri. impetratum est per regias literas datis stipendiis in Germaniam vt Io. Gulielmus Dux Saxoniæ colligeret quatuor equitum millia, quæ breui collecta sunt. at Henricus Andiensis summus Regis fratris copiarum Imperator, cum Philibertus etiam Badenensis Marchio in castra regia ad stipendia cum suis raitris transisset, auctis plurimum viribus vrget hostes vt excederent è Belgio, cum Casmiri copias impedire non potuerit, quominus castra cum Condæo coniungerent. dum exercitu paulo plus quatuor leucis siue duodecim millibus passuum inuicem distarent, obuiæ fiunt copiæ, quas è Prouincia Mouensius & Ponsenēsis duces in castra Condęana adducebant, qui erat nobilis equitatus ac peditatus ex Ouernia, in finibus Aruernorum ac Boiorum, initur atrox prælium. Catholici primo impetu victores fiunt trucidatis ad mille ex hostibus. sed dum nimis ardenter victos insectantur, superuenit peditatus, qui tantam impressionem in victores facit, vt plures sexcentis è victoribus trucidarint, cęsis vtrinque insignibus compluribus, reliquiis paulatim recedentibus. succrescebant tumultus Belgici non frigidi, quoniam Aurantius princeps palam nouam religionem profitebatur, ad cuius grauam multi principes aduersus Albanum vires

sug-

Cōditiones à Rege propositæ.

ſuggerebant, cum palã dictitaret ſe non aduerſus Regem, ſed aduerſus Ducem pro liberanda patriã à tyrannide Hiſpanorum, arma ſumpſiſſe. huic nouæ religionis principes omne genus auxilii pollicebantur, ſi exiret cum copiis in apertum: atque ipſe cum excederet è Belgio exportauit ducenta nummum millia, centum & quinquaginta millia collegit ex eadem ſecta, centum millia conflauite ſuo argento, quingenta millia Talarorum accepit a Duce Saxonum patruo vxoris, quibus ſtipendiis magna diligentia copias colligit ne daretur tempus Albano colligendi. magna ſpes etiam ſubſidiorum erat repoſita in Britannicis auxiliis, & occultis Belgis, cum etiam proditiones duobus in locis ſtruerentur; altera Bruxellis in Albanũ vt repente opprimeret, altera in Traiectu Moſę, cum tamen neutra ad optatum finem ſit perducta. At Albanus cognitis his tantis bellorum motibus magna diligentia copias colligit, qui breui habuit in caſtris duodecim Germanorum millia ducibus Alberico Lodronio, comite Megenſi, Herbeſtaino, Fabrucio, ac ſeptem Hiſpanoni, cum mille & quingntis e leuioribus equitibus totidemque ferrarolis duce Henrico Veſsonum, ac totidem regulo Sanamanio, eqtes mille ac trecenti cataphracti Belgæ his accedebant, & bellica tormenta triginta, & ſex cum bellicis apparatibus, & lintribus ad pontes faciendos, miſſi ſunt qui nouem millia vallonũ prętereа colligerent, quibus copiis Aurantianis viribus reſiſteretur, ſic in Gallia, Belgio, Germania vbique arma, & tubarum tympanorumque ſtrepitus exaudiebatur.

Copiæ Albani in Belgio.

LIBRI DECIMI OCTAVI FINIS.

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER DECIMVS NONVS.

Strael quæstor captus.

Hispani Gandaui impositi.

ALbanus post captos illos principes nouę religionis, animum adiecerat ad eos omnes capiendos, qui secuti fuerant recentia dogmata, & illorum consilia intra fines Belgarum, inter quos fuit Strael quæstor statuum Belgarum, cuius omnia bona Atuacuti fuerunt proscripta. captus est & à secretis Hornei cum omnibus scriptis, & Bacherselius consiliarius Agamontii, qui omnes missi sunt Gandauum cum tribus millibus Hispanorũ custodibus. nam Albanus statim captum Agamontium iussit literas scribere ad præfectum arcis Gandaui vt illam arcem concederet Hispanis præsidiis, atque ipse excederet. sic ibi impositæ sunt duæ Hispanorũ cohortes. capti sunt in Hispania etiam quidam proceres Belgæ, & Carolus princeps Hispaniarum præsente Rege. nam Philippus Rex accitis ad se repente primariis cubiculariis Caroli principis filii imperat vt ostia ne claudant per noctem illam thalamorum principis, vbi dormire consueuerat, cumq́ue per sermones ne pateretur dormire, donec institutum esset, iussique sunt clauos, & malleos habere promptos. circiter horam decimam noctis rex eo accedit clam sine lumine inermis cum duobus comitibus adiutoribus, & quatuor consiliarijs statuum. iussum est primum ostium claue aperiri, cum reliqua omnia pro mandatis paterent. ventum est antequam sentiretur ad principem iacentem in thoro, qui auersus colloquebatur. cognito Rege, qui iam arma ademerat turbatus exurgit. rogat patrem an cęsurus vel capturus accessisset tam importunè, qui neutrũ se facturum respõdet, ac iubet quiescere. iussi sunt adiutores fenestras clauis affigere, quod mirum in modum principem turbauit, qui exiliens è thoro in ignẽ, nisi impeditus fuisset, erat se iacturus satis ingentem. iussa sunt omnia, quæ possent interficere auferri, quare princeps procidens in genua regem orat vt occidatur, qui perhumaniter hortatus est ad quietem, & vt in lectum rediret. data est eius custodia postmodo quatuor consiliariis, & præcipue Duci Feriæ præfecto regiarum custodiarum, quibus dato iuramento seruandę fidei, in suum thalamũ rediuit. conuocatis non multo post comitiis suorum regnorum rationem reddidit eius captiuitatis, cũ diceret maximis de causis suorum regnorum sibi id facere opus fuisse, vt magis opportune patebit. iussi sunt à secretis id prouinciis per litteras significare, cũ ipse Principes esset facturus certiores. Destinati sunt postea ad principis custodiam sex proceres insignes Ioannes Borgia, Io. Mendocius, Franciscus Manriches, Comes Lermæ, Bernardinus Renaindes, Gonzalus Chacon binis quotidie præcipua cura incumbebat. principi thalamus vnus è multis relictus est, isque sine camino Turris vocata. cum paruis fenestris, & cum clatris. causa tãtæ murationis cum lateret, varia ferebatur, [illegible] m alii dicerent quia esset ex Hispania fugiturus, cum nimis arctè à patre gubernaretur; alii ob ca[illegible] m motus Regi cognitos suspectum fuisse in patrem conspirasse. id cum Rex suspicionis oriturum in animis multorum sciret, cum etiam de Agamontio circumferebatur, perscripsit ad multos principes, quibus literis omnem illam suspicionem ex animis mortalium deleuit. tandiu vero fuit in custodiis Carolus vt febre correptus, vti rumor diditus est, denique vitam concluserit, quamuis alii aliter senserint. Marinus Caballius Venetus orator missus à sua rep. ad antiqua iura amicitiæ Byzantium cum nouo Turcarum Imperatore Selimo confirmanda, felici sanè nauigatione atque itinere porrò non difficili, Byzantium peruenit. Prius, vt mos est, agit cum Turcis proceribus de omnibus publicis negotiis, cum nemini nisi rebus conclusis externo accessus, & colloquium ad Imperatorẽ pateat. ęgerrimè obtinet vt res componatur, quia nollet Selimus nouus imperator sic fingentibus proceribus illam amicitiam confirmare. istud simulabant proceres vt maiora solito munera extorquerent, cum

Carolus princeps decessit.

Marinus Caballius Byzãtium profectus, & põpa.

essent

essent etiam non nihil cupidi rerum nonarum; sed multis deniq; datis muneribus obtinet, vt purpurati pacis, & amicitiæ conditionibus assentirent. Nam præter cæteras difficultates, quæ excitabantur, volebant proceres nemini Veneto licere scribere secretioribus notis; cui rei cum ab omnibus oratoribus Christianorum valde esset reclamatum, nihil agitur per Caballii dexteritatem. Actum est & de piratis ne impune omnimo nauigarēt, & ne tam crudeliter latrocinia in subditos exercerent, quæ res etiam per probabiles rationes vtrinq; adductas, fuit composita. mox perducitur ad ipsius imperatoris præsentiam con firmatis rebus, qui ante quā accederet ab Abraimo Selimi interprete, & à quodam tribuno militum donatur imperatoris nomine quatuor pulcherrimis equis multo auro & argento constratis, & totidem aureis vestibus. præterea duodecim iuuenibus Venetis patricii ordinis, qui honoris gratia, & visendi studio oratorem secuti fuerāt, viritim preciosæ vestes sunt donatæ. Caballius vnum ex equis dono acceptis inter duos qui obtulerāt è cornu Byzantii Byzantium accedit datis muneribus pecunia scilicet, & his duobus. vbi traiecisset post modo ad vlteriorem ripam, sexaginta Chiausi, & Ianizzeri ad significationem lætitiæ clamorem extollūt, omnesq; Turcico idiomate diuturnitatem vitæ, & felicitatem Veneto oratori precantur. hinc præcedentes acceptis, & hi muneribus ad septum adducunt, & ad aulam magni Diuani, quod nomen significat locum audientiæ. Est autem septum illud figura ferè ouali præaltis muris vndiq; circundatum, & cinctum. antequam ad illud perueniretur, aliud est septum eiusdem formæ pertranseundum, cum illud habeat coniuncta Selimi ædificia. in primo septo atque exteriore, omnis generis erat multitudo, & ignobilis turba permista. vbi ventum est ad posterius, & intimum, illud apparuit magnificè ornatum. nam in parte dextera sese offerebat magna Ianizzerorum multitudo, qui accedebant ad sex millia hominum, astabantq; miro quodam silentio. erat eorum Dux Aga vocatus in loco eminentiore, in quem omnes erant conuersi; qui ingresso Caballio omnes vno tempore miro quodam ordine capita honoris gratia deflexerunt. Turcæ enim capitis integumentum honoris gratia non detrahunt. in sinistra parte erant cēturiones omnes, & signiferi custodiarum equestrium imperatoris, omnesque milites eodem ordine, quo Ianizzeri astabant. atque hæc omnis multitudo accedebat ad sexdecim millia hominum. Caballius illuc ingressus primum præfectum, deinde omnes qui astabant à sinistra salutat: tum vlterius progreditur. erat in extrema parte fermè secundi septi aula amplissima, & ædificia citra palatiū imperatoriū, vbi sedebant proceres quinq; purpurati Turcarū, cū quibus aderant, & vocati Cadilescheri, qui sunt ius dicentes in castris. in eo amplissimo, magnificētissimoq; septo secundo multe erant pulcherrimæ arbores, quibus multa ferarum genera alligabantur, atque inter has tigres pulchritudine admirabili, & leones, & pardi, & cætera huiusmodi complura. Aduolabant ad illas arbores turtures intrepidæ, & aues multæ nostris hisce regionibus inusitatæ nonnullæ, quæ mirificam voluptatem inspectantibus afferebant. oratot ad proceres profectus, eos omnes ex ordine salutat, qui assurgentes perhumaniter resalutarunt, & ad sedem illi magnificè paratam inuitarunt. ibi cum aliquantulum consedissent, accedit portæ præfectus, nuntiat proceribus Imperatorem aduenisse in thalamum audientiæ, qui continuò consurgunt, atque ad audientiam accedunt. Tenebatur alterum brachium oratoris à portæ præfecto, tanquam suffulciretur, atque ita ad exosculandam manum Imperatoris adducitur. adducti sunt & patricij iuuenes oratorem comitati, sed brachia vtrinque illorum à duobus Turcis tenebantur tanquam adducerentur captiui; qui non manum quidem, sed genua Imperatoris exosculati sunt. Recedentes quoq; non auersa quidem facie, sed semper in ipsum Imperatorem cōuersa sunt abducti. istud fieri solet tum nemo vt externus liber ad Imperatorem accedere videatur, tum etiam vt tutus sit ab armis aduenarum. Iuuenibus abductis solus orator è Christianis hominibus, & à secretis relinquitur in thalamo Imperatoris, atq; Caballius ita breuiter locutus est. Quantum mœroris Veneta resp. nostra semper Ottomanico nomini amicissima ceperat è morte Solimani sapientissimi Imperatoris optimè Imperator, tantum lætitiæ cepit vbi diuina potentia te principem sapiētissimum ad tantum sublimitatis erexit, & in eo throno collocauit, qui semper soli optimo cuiq; patuit ex Ottomanica familia. nam profectò credibile est animam Solimani gloriari plurimū, nō solùm quod felicitate, gloria rerum gestarum, sapientia, cognitione variarum rerū, & exercitatione imperatoriarū virtutum cęteros omnes mortales antecelluerit, quòd clemēs erga supplices, liberalis erga amicos, fidelis erga fęderatos fuerit, propter quas virtutes victor ex omnibus susceptis negotiis semper euasit, sed multo magis quod te filium præstantiorem reliquerit. Nam cum inuictissimus semper extiterit, nullique cesserit mortalium, non modo feret æquo animo, sed etiam sibi gloriosum & iucundissimum esse ducet se superari ac vinci à filio omnibus imperatoriis virtutibus. Ad hoc expectandum nos inuitat vel impellit potius tot clarissimorum imperatorum progenitorumque tuorum splendor optime Imperator. nos allectat Ottomanici nominis gloria. nos attrahunt tot clarissima lumina familiæ tuæ. nos gloria nunquam per tot annorum seriem, pro auorumque tuorum intermissa confirmat. Quæ cū ita sint, me Venetus senatus Ottomanico nomini semper deditissimus misit ad confirmandam stabiliendamque eandem amicitiam, quæ semper cum omnibus Ottomanicis imperatoribus illi reip. intercessit: atque illa amicitia cum Serenissima Maiestate tua debet esse tanto firmior & gratior, quanto est antiquior, multisq; vtrinq; officiis stabilita, & per longam annorū seriem inueterata. nā certè quidem reliqua omnia mortalia temporis iniuria labefactantur aut debilitantur, semperq; meliora sunt recentia. at amicitia res sacra & diuina, quæ nō nisi inter bonos & iustos vlla esse potest, quanto vetustior antiquiorq; est, tāto fit perfectior & diuturnitate corroboratur. Hisce rationibus commota vniuersa nostra resp. Deum altissimū ac potentissimū precatur pro felicitate diuturnitateq; Maiestatis tuæ. quibus ita auditis Selimus maximū iurauit

Pacis conditiones Turcarum cum Venetis.

Septi imperatorii forma.

Accessus ad imperatorẽ Turcarum mos.

Marini Caballi oratio.

Pax à Selimo Venetis confirmata.

uit iusiurandū,atq; confirmauit quod scriptum fuerat in diplomate suo sigillo insignito,quod quidem iuramentū ita se habuit. Iuro per Deum æternum creatorem cęli & terrę.per animas septuaginta prophetarum,per animam meā,meorumq; maiorū omnium,me omnia iura amicitiæ ad illa vsq; tempora seruata habiturum sancta & inuiolata atque ad vnguem seruaturum,sicuti subscriptione fuerat confirmatum. Selimus discessuro oratori pauca, & inculta sed tamen humanitatis plena verba respondet. Caballius inde digressus equum conscendens à Ianizzeris deducitur, quibus,vel ante subscriptionem munus obtulerat, atq; ad cornu Byzantii redit.comparar se ad iter Venetias accessurus,in quem proceres multam humanitatem exercent ac munificentiam,cum preciosas vestes,& terram Lemniam,& balsamū,& alias res preciosas dederint. frequentia etiam fiunt mutua conuiuia.

Nicolas Pitiliani Comes abiuratus. Nicolas Pitilianensis Comes abiuratis criminationibus sollicitante per literas Gallorum rege causæ expeditionem,curauit Pontifex vt cum patre conueniret, qui eiectus fuerat è principatu. nam nimis crudele videbatur, vt principis pater propè mendicare cogeretur, idcirco res ita composita est,vt filius tanquam imperando aptior principatum obtineret,ar mille nummos aureos patri in alimenta dissolueret. Nicolas iussit centum singulis mensibus conscribi, quod liberalitatis genus Pontifici fuit per gratum, atque ita Nicolas vir bonus, & princeps potius inuidiosus quàm malus in patriam reuertit. in Pannonicis autem finibus purpuratus Tibisci ad Inlam, & Albam regalem vsque profectus cum septem millibus equitum Varadinum, & alia quædam castella sollicitat ad deditionem. simulat mortuum esse Transyluanum, quod cum non esset creditum, Ecchiusque cum Pannonico equitatu accederet, Turcę mutant consilium, atque Pappam petunt,& Tattā & Rispiam,sed cum non leui iactura vndique repelluntur.interea Scotia;& ipsa ciuilibus seditionibus vexari cępit propter regum frequentes mutationes, ad quam rerum nouitatem intelligendam videtur necessario alnus repetenda series, & narratio totius negotii. Iacobus igitur Stuardus vltimus Rex Scotię suspectam habebat autoritatem,& potentiam cuiusdam viri primarii sui regni,qui cognito suspicionis periculo profugit è regno Scotiæ in Britanniam.

Scotēses res. Henricus octauus eum per benigne excepit,collocauit etiam in matrimonio Margheritam sororem illa conditione,ne se incōsulto ex insula excederet.Inde natus est Henricus iuuenis egregius, omnibusque regiis virtutibus ornatissimus,cui postea nupsit Scotię regina, filiumq; peperit.cum accidisset inter controuersias quasdam vt hic in præsentia,& conspectu ipsius reginæ iuuenem quendam pugione confodisset, idque iniuria,ut credidit regina,nulla habita ipsius reginę reuerentia aut etiam ob quandam occultam suspicionē,natum est non nihil simulatis.aucta,& nutrita est ea simultas dissensione,quia regina contra sententiam Henrici mariti nitebatur vniuersum regnum trahere à Caluini religione ad Romanam obedientiam.sic res paulatim venit in magnam differentiam, quo effectum est neuter vt alterius consuetudine uteretur. Henricus ad reconciliandum animum reginæ simulat se ægrotare,ad quem visendum,vt optauerat, regina accessit. Habito colloquio reconciliantur. Henricus donato precioso annulo ad amoris indicium impetrat à regina.vt die tertio admittatur in thalamum.Aulici amicitiam ægrè ferentes reginam clam sollicitant ad moliendas insidias, quorum consilio illa plurimum utebatur. Decernuntur insidiæ. puluerem tormentarium multum sub lecto occultāt. Henricus monetur à puero latere insidias. auditis prima nocte armatis etiam in palatio diffugit è thalamo. per viam occultiorem se seruat cum puero in cellam vinariam.vbi conquiescere visa sunt arma,puerum emittit exploratum an inimici discessissent.captus est puer,& tormentis coactus indicare Henricum.ambo suffocantur.puer pro puluino subiectus est Henrico.

Hēricus Scotię Rex necatus. Proceres eius regni vbi tantum sceleris commissum fuisse intellexissent, ea cædes plerisque grauissima accidit, eum præsertim opera, & consilio inuidorum perpetrata esse diceretur,& Baduellii comitis in primis, qui plurimum gratia valebat apud reginam.

Baduellii fraudes. Infans Henrici reginæque filius a duce Satellerio, Iacoboque Stuardo fratre spurio reginę regni protectore,& ab aliis quibusdam proceribus captus est,& asseruatus,quo tutus esset ab insidiis,atque comitis Morei fidei creditus est. Vbi regina paucos post dies ad eum visendum cum quadraginta equitibus accessisset, vt illum secum haberet in posterum,responsum tulit proceres velle ipsum seruare;quem si vellet visere,sibi facultatem concessum iri, si cū duabus ancillis istud faceret.illo responso indignata regina neque viso quidem puero recedit.abeunti fit obuius Baduellius cum quadringentis equitibus,cum quibus non sine aliquo metu aduersariorum primùm reginæ equites coniunguntur.

Baduellius reginā vxorem ducit. Deinde paulo post nubit Comiti, quas nuptias proceres grauissimè tulerunt,quia sic apparebat cæsus esse Henricus vt commodius fierent illæ nuptiæ, quæ sine mariti cæde fieri iure non poterant. idcirco circiter sex milia peditum, & mille equites colliguntur. Horum procerum studia consequuntur omnes ferè reliqui populi,quibus audita est atrocitas criminis,& fœminæ lasciuia atque intemperantia, quę tam cito nupsisset. in Alatis castris, sic vocatum est etiam oppidum Scotię nobilissimum,quod alii vocarunt castra puellarum,

Vexillū erectum contra reginam. erectum est vexillum ad indicandam sceleris magnitudinem, in quo picta erat arbor perampla cum puero,& Rege suffocatis sub ipsa arbore. Infans in ea pictura coronatus procidens in genua schedulam videbatur porrigere, per quam supplex opem petebat, implorabatque ad paternam vltionem. Proceres igitur his etiam populorum lamentationibus commoti,& impulsi legationes mittunt ad reginam, quę memorent cognitissimum iam omnibus esse,quòd Baduellius propter nuptias insidiatus esset regi,atque illas contraxerit per sanguinem legitimi atq; innocentissimi Regis. Tantum sceleris neque in tyranno,neque in priuato esse ferendum;cui si detur impunitas eius cędis, iamiam & ipsi reginæ,& cæteris omnibus proceribus idem imminet periculum, ne ipse regno libero omnibus trucidatis potiatur.

Baduellii copiæ cæsæ. Nō enim illum,si possit,esse laturum vt regina imperet,sed curaturum vt illa quoq; paulo post è medico tollatur,quare & eum,& omnes participes atq; conscios eius sceleris exposcūt

ad

ad supplicia. Baduellius his auditis vbi collegisset circiter tria millia peditum, & quingentos equites cum quibusdam bellicis tormentis, exit in apertum. postmodo collatis signis cum accessissent copię procerum confligunt. sed cum Baduellius causa, & viribus esset inferior multis prærtertim in castra procerum è suis transfugientibus, facillimè profligatur. Vbi suos fusos, stratos, cæsosq; & fugientes vidisset, ipse quoque imminens periculum deuitans ad oppidum munitissimum Varatum æstuarii se recipit, quod est situm in litore cuiusdam sinus maris oceani. inde quoque postmodo diffugiens comparatis quibusdam nauigiis animum conuertit ad piraticam crudelitatem, & ad latrocinia. sed postea captus à rege Daniæ dedit penas confertim vno tempore omnium præteritorum scelerum. proceres illo profligato, & fugato ad vlciscendum illud flagitium, quod non sine reginæ consilio, & consensu susceptum aut factum videbatur fuisse, ipsam quoque reginam capiunt. cogūt omnia iura ac titulos, quos haberet in regnum Scotiæ filio paruulo renunciare, qui postea fuit cum regali pom pa coronatus. Reginæ assignatur pro domicilio vna Hebridum insularum, quam Lochliuiniam uocant cum magna custodia armatorum. Paruulum regem & Galliarum Rex, & regina Britanniæ in suam tutelam per legationes deposcunt, sed omnibus responsum est Scoteuses velle suum regē habere in suo regno, at regina cum adiuuaretur quotundam opera vt elaberetur è custodiis ad Ambeltonium oppidum se seruat. illud positum est mari finitumum in ea parte insulæ, quæ Iberniam respicit in monte præalto situm. sed cum timeret ne breui obsideretur, quia locus est non ualde firmis, vt rilibus vestibus induta cum vnica ancilla ac decem viris comitibus cœpit inde Galliam versus nauigare. Sed enim verita ne si recta accederet ab insequentibus caperetur retardante præsertim tempestate, iter conuertit in Britāniam, ac Nortumbriam peruenit, qui locus est Thomæ Persyi in finibus Scotię in extrema parte Britanniæ. illud vbi cognouisset Britanniæ regina iussa est capi, & in custodias tradi. At Daniæ Suenotumq; Reges, quoniam controuersiæ à nemine componi potuerant, sed magis erāt, ut diximus, Cæsareo edicto fuerant irritati, collectis tantis viribus vtrinque, quantas colligere potuerunt, terra marique prælium committunt. Daniæ Rex in utroque prælio fuit superior. classe Suenorum partim demersa, partim capta vtitur victoria. nam multis oppidis insulanis Chedinorum captis præsidia imponit, quæ sunt maioris, Scandiæ. neque minus odium sanè inter Sidoniæ regem ac Ducem Moschouitarum intercedebat; quippe cum denuo hi bellicos apparatus summa diligentia insignes struerent. nam cum diutius frustra de componendis controuersiis, sæpiusque laboratum esset, dicebatur Moschouitarum legatio aduentare ad Poloniæ regem, quę cum nusquam appareret, Polonus veritus ne per spem pacis imparatus repente opprimeretur, cum induciæ, quæ factæ fuerant hac ipsa de causa, viderentur iam prætetlapsæ, arma parat summo studio, summaq; ue celeritate. erat inter hos controuersia de finibus Lituaniæ, atque Lituani magnopere institerant Polono Regi ut interesset quibusdam comitiis, quę habebantur Petrocouii, qui cum proceribus Polonis re consultata pollicetur se interfuturum. Prēmittit octo equitum millia interim, ne Lituani repentino hostium aduentu opprimerentur, quia intellexisset ipsum Moschum cum magnis uiribus, ac multis millibus armatorum eo contendere. Verumtamen vt ipse audiret legationes hostis de pace in Lituaniam proficiscitur, ne videri posset bellum uel honestę paci prætulisse, vel parum gratam habuisse populorum salutem, & tranquillitatem, cum tamen facile cognosci posset ex apparatu um magnitudine rem non ad pacem, sed ad molestissimum bellum spectare. accedunt legationes ducis Moschouitarum ad Polonum cum duobus millibus equitum ac multa comitum magnificentia, & vestium ornatu. His procedunt obuiam tria millia equitum Polonorum, qui vbi cōuenissent, neutra legatio prior ad salutationem vult ex equo descendere, ne altera alteri cedere videretur. conueniunt denique ut ambo uno tempore descenderent. factis ibi mutuis salutationibus deinperueniunt ad regem Polonorum. Proponunt legationes suum magnum Ducem tot populorum cladibus utrinque cęsorum commotum facile pacem esse amplexurum, si antiquum suum patrimonium Tauroscytharum Prutenorumque regio sibi dederetur ac redderetur. sic enim acceptarū iniuriarum sempiternam obliuionem posse fieri, omnemq; illarum memoriam penitus ex animo obliterari. Hisce responsum est, Polonum regem pacem amare, si honesta quidem sit, sed tamen bellum quoque non aspernari, ad quod esset si iniquè inferatur iam paratus. se velle Ploscuum tantum restituere in finibus Lituaniæ, de cæteris locis frustra sermonem haberi. Quæ dum tractantur ad pacem spectantibus præfectus Ploscui cum tribus millibus equitum finitimum quoddam oppidum tentat, sed à Polonis circumuentus multis è suis amissis vix ipse in tutum se recepit. Missa sunt & sex equitum, duo peditum millia in regionem Tauroscytharum ad reprimendas Scytharum incursiones, quorum circiter quadraginta millia in vnum conuenerāt ad prędam, vti dicebatur. Scythæ vbi audiuissent missas esse legationes de pace à Moschouitis, & ipsi mittunt legationes, profitenturque sese Polono Regi aduersus Moschouitas militaturos. Hortantur Polonum vt è Liuonia, cæterisque locis occupatis hostem eiiciat, ad quod tam honestum facinus pollicentur vltro se opē laturos. At Polonus quia suspectæ essent vires Scytharum cum propter magnitudinem ipsam copiarum, tum propter multos Scythas Moscouitis militantes, reiecit potius humaniter horum auxilia, quam accepit. Illis igitur immortales gratias agit pro tam propenso, tamque liberali in se animo, seque perpetuam memoriam tanti beneficii habiturum inquit & seruaturum, quod vel vltro obtulissent, sed tamen eorum auxilia in magis opportunum, magisque necessarium tempus reseruare, cum tantas nunc haberet vires, vt posset esse hoste multo superior. at in finibus Lituaniæ quia Moschouitæ populabundi & palantes vagabantur, Palatinus Romanus collectis viginti & quinq; equitum millibus tanto impetu, tantisque viribus illos inuadit, vt cæsis non paucioribus septem millibus hominum, duobus & amplius millibus in proxima palude suffocatis, sex millibus captis, reliquis

Scotiæ regina capta.

Scotiæ puer Rex coronatus.

Scotiæ reginę fuga, & captiuitas.

Daniæ regis victoria.

Comitia Petrocouii.

Legationū pompa, Polonæ, & Moschouitę.

Scytharum dolosa legatio credita reiicitur.

quis

quis in fugam versis, gloriosam, maximeque memorabilem victoriam reportauerit. Interea in Iuliacensi principatu, quoniam nouæ religionis factio vbique inualesceret, collecti sunt multi armati apud Dolentæ oppidum Vilersio regulo duce, vt coniunctis uiribus cum iis, qui in proximis vrbibus conspirabant, in vires Hispanas impetum facerent, ac iugum Hispanæ seruitutis à suis ceruicibus excuterent. horum conatus antequàm magis conualescerent, atque instructi essent, ab Hispanis repente inuaduntur, ac prope inermes trucidantur. Post illam cladem acceptam legationes, quæ prius pacem per graues propositas conditiones distrahebant, nunc apparent placidiores. at contra, Lituani instant Polono Regi vt legationes dimittat. Hortantur ne tantam opportunitatem rei præclarè gerendæ prætermittat; quam Deus, & fortunæ benignitas vltro obtulisset. Non esse humanæ facultatis si præsens occasio prætermissa sit, aliam consimilem reuocare. felicem iure cësiseri illam victoriam, & gloriosam, non quæ parta sit solùm cęsis multis hostibus, cum illa potius clades hostis sit appellanda, sed qua victores vti sapienter cognouerint, in qua scientia omnis laus victoriæ consistit. esse omnes res humanas iactu taxillorum persimiles, qui bonus aut malus contingat, positum est in arbitrio fortunæ: at quicunque acciderit, illo scire bene prudenterque vti, in hac vna re constituta est omnis humana prudentia. Post eam cladem terra marique à Sueuis acceptam, Rex Sueuorum quatuor è suis consiliariis propter suspicionem, quàm è quibusdam occultis causis conceperat, ne cum hoste conspirassent, extremis suppliciis afficit, atque magno studio arma denuo parat ad bellum instaurandum. vt autem validior potentiorque in hostem insurgeret, coniungit cum Moschouitis in mari Liuoniæ, octoginta nauigiis scilicet. Danię Rex impositis vndecim millibus hominum triginta & quinque nauigiis, missisque tribus millibus Scotensium, & Britannorum sclopettariorum, duobus millibus equitum, tredecim cohortibus peditum, curat vt hostis denuo terra marique inuadatur. Sueuus triginta & sex naues mittit in regionem Limirorum, quę in Daniam profectæ, & ad litora eius maris obuia quæque ferro, & flammis populantur, multosque mortales in seruitutem abducunt. Quatuor è nauibus Daniæ factæ sunt his obuiæ cum amirante, quæ vbi vident se neque incolumes posse euadere, neque hosti resistere propter multitudinem nauigiorum, ad litus appellunt: milites egressi nauigia comburunt, ne venirent in potestatem hostium, ipsi periculum euadunt. post cladem à Moscho acceptam insignem, vti diximus, in finibus Lituaniæ, Moschus denuo nouas colligit copias, multosque Scythas conuocat ad stipendia Casainienses vocatos, atque rursus commisso prælio eius copię profligantur cum ad duodecim millia accederent, multique carri bellicis apparatibus onusti capti sunt, qui in uaria castella procedebant cum firmis præsidiis. instauratę sunt paulo post Moschoniticæ vires, iussaque sunt quatuordecim millia equitum Liuoniā inuadere cum duplicem numerum iis præsidiis adiunxisset, quæ constabant è duodecim millibus in Polostrouica regione, cum rex etiam suum exercitum adaugeret iam ob acceptas victorias elatum, nihilque Moschouitias vires facientem. at in Dalmatiæ litoribus, & in Issa insula præcipuè piraticæ prędatoriæque naiculæ, & quędam dicrota non ad piratarum morem tantùm obuia quæque prædantur, sed ferro, & igni sęuiunt in omnia, quæ vim ferri aut ignis sentire possunt. pueros ac senes trucidant. piscatorias nauiculas cum hominibus, & retibus capiunt, & in seruitutem abducunt; neque prius cessatum est à barbaris, quàm insulani ad oppidum Iscam omnes se seruassent. sed quoniam in Illyrio litora Venetæ ditioni subiecta vexabantur, infestabanturque ab iisdem piratis, Veneti tantam iniuriam æquo animo non ferendā arbitrati mira celeritate quadraginta triremes instruunt præfecto Hermolao Teupolo, qua re audita continuo omnis immanitas piratica in illis litoribus cessauit. varia prodigia interea pluribus in locis visa mirum in modum mentes mortalium terruerunt, suspensasque habuerunt metu imminentium periculorum. Nam Byzantii tres soles visi per spatium octo horarum perdurarunt. Luna dicitur tecta apparuisse quodam Cruci affixo, quibus ferè diebus Danubius ita excreuit, vt cum alueus suarum aquarum non esset capax multa animalia, multique homines in aquis fuerint suffocati, & deuecti, cum nemo ante illud tempus tantam inundationem audiuerit. neque Italia quidem suis caruit calamitatibus propter inundationes, quando Veronæ, Vincentię, Patauii, maxima facta est vis aquarum. nam ita excreuerunt flumina per copiam pluuiarum vt magna pars agri, & vrbium latuerit sub vndis, stagnarintque flumina in morem amplissimorum lacuum. excreuit Atrianus siue Athesis fluuius præsertim, qui natus ex alpibus Tridentinis Veronam vrbem amplam alluit ac dimidit per medium defluens, deinde per agrum Atestinum, & latas Eridani paludes ad Brundulum in mare Adriaticum ingreditur. Hic fluuius suffocauit in eo spatio citciter duo millia hominum, multaque animalia propter inauditum incrementum. Palatia funditus euertit. annonam corrupit. multis detrimentis ac propè incredibilibus damnis illam vrbem affecit. In oppido Libonate, quod est episcopi Buxenti, dictum est pluisse sanguine. Romę cometa insignis per aliquot dies visus est. in Belgis in vrbe Bruxellis circiter duas horas ante solis occasum visa sunt quędam peditum vexilla alia rubra, alia flaua in aere, quæ peditatus, & equitatus armatos sequebatur: ex alia parte visa sunt alia candida, rubra, & cerulea. visę sunt acies concurrere, tormenta sclopettique displodi, brachia, capita, crura cęsa per aera deferri. Visus est & gigas dum pugnaretur exire è quodam sæpè, qui inter vtraque castra erumpens omnes in fugam vertit. His prodigiis postea euanescentibus horrenda exorta est, & formidabilis tempestas, quæ paulatim surrexit cum tanto tonitruum strepitu vt tellus, & omnia contremiscere viderentur: quæ ipsa visa sunt, & in loco Burgosancto vocato parum distante ab Atuacuto. In Suetia vero, cum magna exorta esset annonæ penuria Richberger vir opulentus, & diues, sed ingenio crudeli, & auaro, qui nihil sanctum aut admirabile præter opulentiam existimabat, quoquo modo illa comparare

Populationes Sueuorū & Daniæ copiarum.

Prodigia.

Inundationes Veronę, Patauii, Vincentiæ.

Athesis descriptio.

pararetur, propter suam anaritiam mirandum ac semper memorabile exemplum posteris reliquit, cum per illud pateat neminem anarum non esse Dei aduersarium, & hostem.

Auaritia deo aduersaria.

plurimum enim dissentit à natura, & à diuinis institutis suarum facultatum nimis esse tenacem, cum viri boni non possessores simpliciter, sed villici Dei reipsa sint. Hic cum magnam haberet copiam frumenti, atque res illuc esset redacta, vt necessario ab illo emendum esset, cœpit non vendere nisi magno precio. inops ciuis multis filiis grauatus vix collecto dimidio precii rogat concedi frumentum, reliquam partem precii breui se daturum pollicetur. proponit periculum familiæ suæ ex inedia. vanæ fiunt preces. missus est seruus in horreum paulo post alia de causa, patefacta porta visi sunt bini boues nigri vesci frumento. rem defert ad dominum. moritur nunnius. alius spectatum missus refert sues etiam accessisse, ac moritur.

Mirificum exēplū auaritiæ.

accedit dominus ipse damni magnitudine territus, non audet portam aperire, sed spectat per rimas. visis multis animalibus varii generis pascentibus ita furore corripitur, vt necessario coniectus sit in vincula. per illud tempus mortuo Hieronymo Priolo Venetiis, qui ad principatum post fratrem assumptus fuerat, atque in eo annos octo, & mensem ferè vixerat, sufficitur in eius locum propter patrum dissensiones, cum altera pars suffragiorum ad alterum magis esset propensa, eorum qui proponebantur, aliique alium mallent deligere, Petrus Lauredanus vir bonus, sed tamen de quo nec verbum quidem eligendo ante illum diem auditum fuerat, ad quam dignitatem pronectus est præter omnium expectationem.

Petrus Lauredan⁹ Dux Venetiarū.

Hic de more Venetorum principum iurauit se pro viribus iustitiam, pacem, annonæ abundantiam populo Veneto procuraturum.

Venetiarum principū iuramentum.

Cæsaris oratores, qui missi fuerant Byzantium iam arctioribus conditionibus agunt de pace, quo tempore Cæsar mittit ad Selimum munus magnificentissimum; mensam quandam cum fulcris & scamnis, & armariolo argentea omnia magnifici, & propè admirabilis artificii, cum triginta nummum millibus.

Cæsaris munus Selimo missum.

Turcæ tametsi ab incursionibus abstinebant, tamen cætera munia militaria impigrè exequebantur, cum purpuratus Curtensis tres pagos munitet Albæ regali finitimos, quod factum plurimum conferre videbatur ad facilitatem obsidendæ Palodæ. Echius vir rerum bellicarum peritus cum videret quò spectarent consilia, & calliditas hostium, rem illam putans non esse negligendam, monet Cæsarem per literas, atque hortatur vel iubeat purpuratum ab inceptis desistere munitionibus, vel permitteret atque æquo animo pateretur, vt Cesariani faciant incursiones. Erat enim ab inceptis omnino turbaturus: quippe cum multo sit facilius quæ fieri incipiunt aduersus incolumitatem impedire, quàm ubi perfecta, & absoluta fuerint euertere. nam vt in ægrotate incipientibus siqua mouenda sunt moueri conuenit, at vbi morbus inualuerit, multa fiunt periculosè; ita fit in re bellica. vbi enim fuerint extructæ munitiones non possunt sine periculo expugnari, quæ initio facillime impediuntur. idcirco semper suspiciosum est, & periculosum vel pacis tempore munitiones in finibus excitare. Nec multo sanè post Suendius cum impetrasset à Cæsare vt exautoraretur ab illa militia, excedit è castris, cui suffectus est cum imperio rei militaris Rober vir præclarus, qui eos fines tueretur finitimos Transyluaniæ.

Suendius dimissus.

Turcę omnino à præda abstinere non possunt, quamuis non facerent incursiones. nam cum purpuratus Curtensis legationem misisset, quæ negotiaretur cum Transyluano, missus est Bethleemus Ghergielius cum illa ad purpuratum Curtensem ab ipso Transyluano, qui vnus erat è primariis proceribus Transyluaniæ ad eas res tractandas. Quodi præsidia, quod oppidum est Turcarum ad angustias quasdam viarum illos expectant in insidiis. Bethleemum omnesque comites ex insidiis repente inuadentes trucidant. eius caput auferunt. omnia impedimenta, quæ octo rhedis vehebantur, diripiunt. vni parcunt legationi Curtensi. sic apud Agnam oppidum finitimum Sachmari, quidam Transyluani trucidantur à Turcis, alii in seruitutem abducuntur, abiguntur armenta, quibus incursionibus ager quoque Bregetii infestatur. Neque mare quidem Tyrrhenum à consimilibus prædationibus erat tutum. nam dicrota quædam non procul ab Ilua Cyrnoque insulis Siculum mare prædabunda percurrebant, omnia ferro, & flammis Turcicis deuastantia in litoribus Tyrrhenis. his occurrunt duodecim Hispanæ triremes. committitur prælium. pugnatur tanta strenuitate a Turcis, tantoque animorum ardore vt è duobus dicrotis vix duodecim Turcæ viui capti sint. alterum enim profligatum demergitur, ne Hispani damna non mediocria sustinerent. extructum est nauigium Barcinone ingentis, & inusitatæ magnitudinis iussu Philippi Regis, quod habebat triginta & sex transtra, ternas vias, ac septireme, nam singulis remis septem remiges adhibebantur. vehebantur mille epibatæ, & multa bellica tormenta, quod Messanam remulco fuit attractum.

Nauigiū magnum Barcinone extructum.

Pontifex vir acri, & inquieto ingenio, qui nihil turpius duceret, quam nihil omnino salubre excogitare, illis præsertim qui sunt cum imperio, possuntque multa vtilia ciuitatibus constituere, & qui se Christi vicarios profitentur; cum helluones, & sordidi sint necesse sit, qui nihil salubre agant in eo principatu constituti, animum vertit ad sacerdotes moderandos. iubet itaque vt cruciferi monachi, & sancti Saluatoris Lauri, diui Honofrii, Theatini, Iesuitæque sacerdotes profiterentur, ac seruarent tria vota post primum annum, ex quo cœnobium ingressi fuissent, castitatis, obedientiæ, paupertatis.

Monachi ꝓfiteri iussi.

edictum etiam facit vt qui egressi fuissent è cætu cæterorum monachorum vel habita licentia, vel sua sponte omnino tanquam apostatæ punirentur, cum multi subdolis rationibus exeundi veniam obtinuissent.

Apostatæ exagitati.

Atqui Pontifex idem quam acerbus fuit hostis scelerum flagitiorumque omnium, tam fuit virtutum fautor, & amator; quippe cum Hieronymum ciuem Fani Fortunę è nobili familia Rusticuccia, virum ob insignem prudentiam fidemque clarum tanti fecerit, vt illi ob egregias eius virtutes omnium rerum administrationem concesserit, ad eius gratiam multos eius coniunctos ad varios honorum gradus prouexerit, sacrasque & militares præfecturas tribuerit, ipsumque postea ob singularem

Card. Rusticucius.

larem beneuolentiam purpureo galero insigniuerit, atque in senatum sacrorum patrum cum magno omnium applausu cooptauerit, vnumque semper, quod nemini vnquàm concessum fuit, cum Christianorum principum oratoribus audientia daretur adesse voluerit. Plurimum dilexit etiam Ioannem Ghislerum propter eximiam bonitatem & dexteritatem in rebus publicis administrandis, quem & carissimum habuit, & variis præfecturis cohonestauit, & cognomen atque insigne suæ familiæ gestare iussit, cum ad meliora conferenda animum intenderet. Magister militiæ Melitensis veritus ne sequenti anno Turcica classis veniret ad insulæ expugnationē, vt dicebatur Byzantii, magno studio collectis multis millibus operarum munitiones omnes reficit, & instaurat. sed quoniā pecunia non videbatur sufficere tantis sumptibus vniuersum argentum & aurum, quod habet cælatum curat in pecuniam imprimendum. Calabriæ rursus, Siciliæque litora à nauigiis prædatoriis vexabantur, cum tres liburni vniuersam illam oram mirificè infestarent. Hispani qui erant Drepani in præsidiis accitis quibusdam ciuibus lintres ampliores armant. liburnos inuadunt. diu dimicatur. Hispani denique victores multis cæsis ex hostibus duos liburnos capiunt. tertius aufugit.

Ioānes Ghislerus.

Albanus impositis equitum ac peditum præsidiis in omnibus finibus Belgarum principes regionis multos in custodias tradiderat. autoribus factionum, qui diffugerunt, publicè per præconem diem dici iubet, quos nisi intra certum spatium temporis apparuerint, perduellionis reos censendos proponit. Aurantius cū iis copiis, quas diximus superius multa alacritate agrum Belgicum hostiliter inuadit, qui sperabat vbique ad arma contra Hispanos conclamatum iri, futurumque vt multi in castra confluerent, vt Albanus è Belgio eiiceretur, qui contra Belgarum priuilegia oppidulum Atuacuti excitabat. ad id inuitauerant multæ amicitiæ variorum ciuium, & crebræ Belgarum pollicitationes, qui ægrè ferebant imperiū Hispanorum. sed nulla fuit ciuitas, quæ auderet palam tumultuari, cum omnes essent validissimis ac firmissimis præsidiis munitæ, atque omnia quę spectabant ad securitatem populorum iam comparata. his accedebat quòd arma etiam illorum, qui regias partes, catholicęque religionis defensionem susceperant, non erant contemnenda: quoniam multi ægerrimè ferebant hanc tantam rerum nouarum mutationem, qui quasi ex altissima specula patriæ suę imminentes calamitates prospiciebant. Vxores illorum principum, qui ab Albano traditi essent in custodias, in maximo luctu, & squallore vt par est versantes omnia facere pro maritorum salute, nulli parcere labori. omnem lapidem voluere. Literas Cæsaris impetrant ad Albanum, quibus continebatur quòd Comites illi principes captiui essent principes Imperii, qui nō poterant iure capi sine imperii contumelia, nisi prius Cęsar & Electores saltem moniti fuissent. Ne iura igitur imperii prēter ęquitatem vsurparentur, oportere illis libertatem restituere ac in integrum dimittere. Albanus illud non suo, sed Regis ipsius consilio, factum esse rescribit. quę quoniam inter coniunctos agebantur, Cęsar non magnopere inflammatus est illa captiuitate quam & leuissimam duxit, & iure factam. In Cyrno insula Genuensium non solum controuersia erat cum hostibus, sed etiam inimicitię exercebantur sæpius inter ipsos insulanos Genuensium partibus studentes, multæque committebantur cędes, quoniam illos quoque inuaserat pestifera illa & calamitosa vrbibus seditio, capitali prorsus supplicio digna, quòd alii Albi, alii Rubri mallent appellari, tanquam Guelphi & Gibellini, hoc est tanquam stulti & furiosi. nam illa nomina antiqua sunt factionum insulæ, sed tunc renouata. ego sanè nullum suppliciū tam graue esse iudico, quod non debeatur iis, qui se alterius harum factionum principes esse profiteatur: cum semina inimicitiæ, & cędium, & calamitatum extinguenda sint si fieri possit; sin autem in autores omnia conuertenda. non enim grauis est iactura duorum aut trium nefariorum hominum. erat Albę factionis princeps Lucius Iacobus filius centurionis insulani rebellis, cuius pater in custodiis asseruabatur. Hic vt incolumitatē, libertatēque patri restitueret, facinus huiusmodi excogitat. cum audiuisset Lucium & Camillum pręfectos cohortium Albos circiter quadringentos armatos Cyrnenses collegisse, colligit ipse etiam circiter quingentos. hos inuadit. ad centum & triginta ex hostibus trucidat. totidem capit. promittit pro patris redemptione hos omnes traditurum, cum multi viri fortes periissent, multi quoque capti fuerunt. nihil verò est tam calamitosum, tamque euitandum in quibusque imperiis, vel regnis vel insulis aut vrbibus, quam discordiæ, & simultates, aut dissensiones inter se ciuium, quæ semper ferè illos prædam hostium esse cogit, cum omnis concordię contra comes sit felicitas, & rerum suarum plerunque conseruatio. Genuenses vt ea perpetua Cyrnensis belli molestia liberarentur, non modo non liberant eius patrem, sed etiam bellum atrocius suscipere decernunt, quare auxiliis Philippi Regis adiuti Stephanum Auriam virum insignis autoritatis, & rei bellicæ peritum summum ducem creant eius expeditionis, qui cum multis triremibus Genuensibus, & quibusdam Ioan. Andreæ Auriæ in insulam applicuit. egressus inuenit munitionem Sagonensem concrematam, & desertam a filio Sampetri, qui ob inopiam annonæ inde recedere coactus fuerat, quare se ad Vicum unicum nidum, vt ita dicam, eius insulæ recepit, ad quem muniendum confestim animum adiecit. eductis copiis Stephanus, & collectis quibusdam armatis qui erant in uariis præsidiis contendit ultra montes ad Vici expugnationem. fuerant autem eo deductæ res filii Sampetri vix ut defendi posent, atque adeo in augustum, vt nulla propè spes eset reliqua salutis, quando binis in locis ferè vno tempore binis cladibus superioribus temporibus fuerant afflictæ. nam multi sunt cæsi apud Moracchiolas vocatas citra montes commiso prœlio, atque Hercules Alissensis copias Genuensibus infensas vltra montes insigni altera clade affecerat; quibus duabus victoriis lætati Genuenses rursus in insulam Coruanum illum, qui Sampetrum trucidarat miserunt ad insequendas reliquias hostium, vtendumque victoria, atque insulam ab hostium molestia liberandum.

Aurantius Belgium inuadit.

Literæ Cæsaris ad Albanum.

Factionum principes digni capitali supplicio.

Seditio Cyrnensis.

Sampetri filius contra Genuenses belligeratur.

Cogitta

cognita fortuna belli quo tenderet, multa castella Cyrnensia, quæ ante sumpserant arma aduersus Genuenses, legationes vltro mittunt pacem ac veniam præteritorum errorum ab illo senatu petentes, cui omne genus obseruantiæ in posterum pollicentur.

Cyrnensium deditio.

Sueuorum Rex hactenus tantopere bellicis apparatibus intentus repentino quodam casu exagitatus, mentis captus est delirio, atque insania, quare fit tractandis publicis negotijs ineptus, & in vincula denique necessariò conijcitur. eius frater, qui erat in vinculis Dux Filandiæ detractis vinculis atque Regi donatis ad ipsius regni administrationem asciscitur. Sic in horum fratrum vicissitudine fortuna ludit, vt huic detracta sint vincula pro regno, illi regnum pro vinculis tribuat. Dictus est Dux fuisse vir bonus & sapiens, Rex inhumanus & furibundus, quare merito tanta facta fuit rerum permutatio. Dux qui successit in regnum, noluit etiam succedere in fraternas inimicitias, sed continuò vbi accepit fraternam administrationem, cœpit de pace cogitare, de qua tractari cœptum est; quia populi tot bellorum sumptibus afflicti iam cuperent à tantis bellicis laboribus, tamque diuturnis calamitatibus aliquando liberari.

Sueuus Rex insanit frater è vinculis regnum sumit pro quo dona: fratri vincula.

Res autem dum inter hos componuntur, inter Sarmatarum Sidoniæque Regem & Moschum assidue bellici fiebant apparatus, cum quædam acceptæ Moschouitis clades etiam magis illos ad vltionem irritassent. Nam Dux magnus Moschouitarum circiter quatuordecim millia equitum mittit in Liuoniam, cum Polostrouii duodecim millia armatorum essent in præsidiis. his adiungit viginti & octo millia, erantque ibi quadraginta millia hominum,

Res inter Sueuorũ & Danię reges compositæ.

quæ dum fiunt in Liuonia, Philippus Lantgrauius, qui arma aduersus Carolum Quintum pro noua religione cum quinque & nonaginta millibus hominum susceperat, vitam conclusit. atqui Aurantius quoniam iam hyemaret, neque posset esse in aperto, copias dimittit, & in annum sequentem vniuersam vim belli prorogat.

Philippi Lãtgrauij mors.

1568

Inierat iam nouus annus cum nauicula exploratoria ex Africa Byzantium nuntiat Philippum Regem ingentem classem instruere, neque sciri posse quæ causa sit instruendæ classis, aut quò esset mittenda. Selimus his auditis, qui classem hoc anno non erat emissurus, iubet instrui centum triremes. viginti etiam mittit Alexandriam cum præfecto purpurato ad reprimendos impetus Arabum, qui paulo ante ab imperio Turcarum defecerant, quo etiam missa sunt triginta millia peditum. Missi sunt deinde à Selimo qui in Africam nuntiarent omnibus piratis vt accingerentur atque pararentur ad iter. his nuntiis cognitis Melitensis militiæ magister veritus ne per has ambages classis ad suæ insulæ expugnationem conderet, maturè aggreditur nouam vrbem denuo munire. Mittit equitem Boninsegnium ad Philippum Regem, qui auxilia peteret. iubet omnes equites militiæ ad calend. Mart. esse in insula. Tribunos & centuriones mittit ad colligendas copias. nullum genus industriæ prætermittit faciendis nouis apparatibus, aut illis comparandis, quæ forent necessaria diuturnæ obsidioni perferendæ.

Melitæ insulæ munitiones.

At Albanus qui multa habebat præsidia in finibus Belgarum, iam cœpit inopia stipendiorum atque rei nummariæ laborare, quoniam quæ aliunde Importabatur pecunia, fuit intercepta. Comes enim Palatinus clam monitus multas Florentinorum atque Genuensium merces mercatorum preciosas capit, quæ secundo Rheno per suam regionem deuehebantur immunes, & tapetes magni artificii, & autea magnificentissimaque aulæa, inter quę occultata fuerant centum & quinquaginta nummum millia. Captę sunt hę merces tanquam contra iura vectigalium deuectę atque amissę, quia portorium opportunè non esset solutum. Illud Albanus egrè tulit, quod pecunia Philippi Regis in stipendia missa interciperetur. literas etiam dedit illa de re ad Cęsarem, quibus rogabat vt iuberet Palatinum mercimonia & pecuniam restituere. certiorem facit etiam Philippum Regem.

Pecunia à Comite Palatino intercepta.

dum contenditur de hac pecunia, rursus in mari Oceano occasum versus, vbi Britannicum appellatur, nauis oneraria cum quibusdam nauigiis Zabris vocatis defertur tempestate in Britanniam, in qua multa vehebatur pecunia ex Hispania in Belgium in stipendia militaria. Guerraus Spesius assiduus orator, ordinariusque Philippi Regis in Britannia, accedit ad Reginam, petit vt pecuniam, quę a publicanis iam interdicta fuerat, liceat tuto Atuacutum conuehere, quod quidem concessum est.

Pecunia in Britannia intercepta.

Sed quia multi essent piratæ in eo mari, petit rursus vt terresti itinere illam ad portum Bolsuer Britannię liceret conferri, qui situs est è regione Icii; quod non solùm conceditur, sed etiam significatur per literas regias Francisco Vuynterio regię classi pręfecto cum summo imperio, vt Hispana illa nauigia quocunque opus esset comitaretur, donec in securum locum peruentum esset. per alias vero literas regii consilii imperatur vt pecunia efferatur è nauibus, quod factum est inuito Stephano Serra Hispanis nauigiis pręfecto. Illa pecunia data est custodienda Britannis hominibus, atque Britanni nauibus ipsis sunt impositi simulantibus pręfectis negotio se vereri ne Galli piratę omnem eam pecuniam prędarentur, caperentque nauigia. vbi denuo repeteretur pecunia, respondit Regina se intra triduum daturam. Deinde se cognouisse inquit illam pecuniam esse Italorum hominum. sibi opus esse, pro qua fœnus solueret, sicuti aliàs consueuit. Quęcunque probaretur esse Philippi Regis, statim redditum iri. Hęc vbi in Belgium fuissent delata, pręcipit Albanus omnes Britannos negotiantes in Belgio comprehendi, atque bona eorum proscribi. qui certè non paruus error compulit Reginam ad odium palam ostentandum. Illud nunciatum in Britanniam facit vt omnes subditi Philippi Regis capiantur, & orator ille clausus sit domi adhibitis custodiis.

Britanni capti i Belgio. Belgæ & Hispani in Britannia capti

Missa est legatio è Belgis in Britanniam Sonuilleus regulus ad res repetendas, qui illuc magna celeritate atque velocitate aduectus postridie accersitur à regio concilio. Noluit accedere, quia diceret se prius velle alloqui Hispanum oratorem, cuius vetitum erat omnino colloquium & accessus, cum captiuus detineretur. post illum se allocuturum esse inquit Reginam, ad quam missus esset, non ad concilium, cum esset pręsente etiam concilio verba factu-

rus. Sed enim cum denuo accersitus fuisset postridie accessit, quoniam diceret concilium se velle illum alloqui. audiuit concilij sermones, sed nihil de rebus propositis in legatione dixit. tantum conquestus est de Britannis, Gallicisque piratis qui tam communi consensu tolerarentur, vt nulla habita amicitiæ ratione Philippi Regis nauigia prædarentur ac prædam ex iniquissimo latrocinio partam in insula impudentissimè atq; impune diuenderent. Nam certè quidem tanta erat piratarum copia in eo mari, tamque excreuerat illorum audacia & temeritas, vt nulla habita differentia amicos & hostes æquè prædarentur, ac prædam impunè vbique venderent. accersitus fuit etiam Guerraus Spesius, sed quia Britannos omnes famulos necessario dimiserat, vbi fuit inclusus, respondit se nolle tanquam reum vel captiuum cum satellitio ad magistratum accedere. atque Belga postmodo & ipse domi cuiusdam Britanni ita clausus est, nemo vt eum alloqui posset. Capta deinde sunt circiter viginti nauigia varij generis subditorum Philippo Regi cum multis preciosis mercibus. Albanus interea Bredam, quod erat oppidum Aurantij, præualida præsidia mittit, & in alia castella Sequanorum, quæ Regis nomine tenentur, erantque coniuratorum. mittit quosdam Louanium ad Buranum Comitem filium Aurantij Atuacutum deducendum, quem fidei & custodiæ Lodronij cõmittit. fuit vnà cum illo adductus Atuacutũ Louanio filius Agamõtij, & Hornei cum adhuc essent paruuli & tenellæ ætatis. Cœperunt multi principes impulsi precibus vxoris Agamontij pro ipsius libertate intercedere & precari, vt liceret ipsi causam dicere & defendere suam. Albanus placidis verbis rem procrastinare. animos omnium spe libertatis eludere, multa blandè dicere donec res à Philippo Rege decerneretur; præsertim cum multi caperentur quotidie ac torquerentur vt fœderationem cum Aurantio patefacerent. Albanus Atuacuto Bruxellas reuersus vbi cognouit Aurantium & Ludouicum fratrem magnas copias colligere ad inuadendum Belgium fretos clãdestinis multorum indigenarum auxilijs, mittit præsidium in castellum munitissimum Bredam, quod erat Aurantij, & in alia castella quibus imperatum est ne cui, nisi Regi, obedirent. per quod ferè tempus portus Santonici gubernator Gernacius regulus vrbis in litore maris Britannici sitæ ac munitissimæ, cum exijsset ex vrbe, velletque deinde cum cohorte reuerti præsidiaria, Vgonotti portas occluserunt à mercatore quodam & scriba impulsi, quia dicerent se posse vrbem sine externis præsidijs Regi conseruare. id vero creditum est à plerisque non accidisse sine gubernatoris consensu. excitati sunt bellici tumultus & in Cantabris cum catholicorum calamitatibus, & profectis Germanis copiis in castra Vgonottorum trepidatum est denuo Lutetiæ, quare commeatus importatus est vndique, & aggeres ad defensionem vbique extructi, vbi mœnia illud requirere viderentur. Condæus vt copiæ commodius stationem haberent, eas in varia loca distribuit, quando à regiis non infestabatur; ipse ad Osserram consedit. non procul cum raitris Andelottus, Amiras Sciatilioni cum duobus millibus equirum & multis Germanis tribunis. eadum fiunt, Bruxellis, & in vniuerso Belgio, in finibus Veromanduorum conueniunt in vnum multi publici latrones & grassatores. viatores trucidant ac spoliant. exit in hos Albani iussu equitatus ac peditatus Hispanus. latrones partim trucidantur, partim capti in vrbem adducuntur ac publicè extremis suppliciis afficiuntur. Inde Mecliniæ, Gandaui, Bagani, & in aliis Belgarum vrbibus multi vno tempore capiuntur, ita vt vrbes redigerentur propè ad vastam solitudinem. Ædes Comitis Leucorum solo adæquatæ sunt, funditusque euersæ, vbi habita fuerant comitia coniuratorum, atque in area euersarum ædium columna erecta est cum inscriptione facinoris incisa ad perpetuam memoriam eius rei. Fit etiam Bruxellis edictum publicè per præconem, vt omnibus nauigia armare liceret aduersus piratas Britannos, cum captiuitas viginti nauigiorum in Belgium nuntiata fuisset. Ludouicus & Aurantius fratres, reliquique profugi, quibus dies dictus fuerat, & certus terminus temporis præstitutus ad apparendum, cum minime apparuissent, seque obrulissent magistratui, promulgatur eorum condemnatio capitis, quia simulata defensione patriæ aduersus nouam quæstionem, ipsi nouam religionem introducere conati essent aduersus leges patrias, & regiam maiestatem. Iubet Albanus Italum equitatum Bagani statiua habentem, & bonam partem copiarum in finitima loca distributarum conuenire in vnum locum ad fines Belgicos. Nouas copias conscribit propter timorem Gallicarum copiarum, quia verebatur ne rebus in Gallia compositis, vti dicebantur, omnes vires hæreticorum ad deuastandos fines Belgicos deuoluerentur, omniaque incendiis, prædationibus, ac cædibus replerentur. Hęc ipsa res fecit vt moderatius etiam ac prudentius in illos seditiosos animaduerteret, qui essent finitimi ciuitatibus imperatoriis, & Germanię finibus, vt sunt Leuci, Batani, Tongri, Sicambri, Busateri, Zelandi. nam in Sequanos, Attrebates, Aimonięque populos animaduertebat seuerius cum multi sępius occiderentur, & Gandaui decem & octo aut viginti aliquando vno die: sed quotidie ferè aliqui. tanto autem desiderio, tantoque ardore animi huic rei erat intentus Episcopus Attrebatum, vt ipse exiret plerunque vnà cum satellitibus ad hęreticos capiendos. Illud ęgrè ferentes tanquam contra decus atque sacram dignitatem committeretur quidam pręsidiarii milites Dorlensii, quod est oppidum Veromanduorum, armati exeunt ad vltionē. Episcopum nihil tale opinantem, ac præter omnem opinionem ex insidiis repente inuadunt. & illum, & omnes comites nemini parcentes miserabiliter trucidant. fit certior Albanus per nuntios copias hęreticorum redeuntes è Gallia conuersis vexillis in Belgiũ iter facere, & iam fines Belgicos ingressas esse: qui imperat vniuersum equitatum Hispanum & Italum iter capere Leodium versus, & Tertium Insubrum magistro castrorum Sancio Londognio. mittit etiam duo millia vallonum ad conscribenda. filium reguli Berlamontii mittit & ad colligẽdum equitatum dimissum à Rege Gallorum. Quę dum parantur ad bellum in Belgio, in Britãnia vbi pecunia denuo repeteretur, respondit Regina non esse spernendam illam facultatem,

Albani seueritas in Belgio.

Aurantii cõdemnatio.

Episcopi Attrebatum cędes.

Responsum Britãniæ Reginæ de pecunia intercepta.

quam vel Deus benignus, vel fortuna liberalis, vel sors in hoc prouida attulisset, cum præsertim illa maximè indigeret. quamobrem neque admisit quidem oratorem Belgam, cum diceret se eum Rege, at non cum Albano acturam. nam per legationem nuntiauerat Philippo, quòd mercatorum pecuniam, at non regiam acceperat: quam tamen, si Rex ita cuperet, esset reddítura. cætera quæ cum pecunia capta fuerant redditum iri, si subditi liberi cum suis facultatibus dimitterentur. fit etiam publicum edictum in Britannia vt liberi omnes catholici, qui à catholicis Britannis, aut à theologis facti essent Britânico idiomate in Belgio, sub pęna perduellionis intra spatium viginti & octo dierum cuidam magistratui afferrentur. Belgica legatio cum Reginam alloqui non potuisset infecto negotio rediję in Belgium. at studentes partibus Reginæ, quæ captiua tenebatur in Britannia, quoniam illa videretur eiecta per iniuriam, collectis circiter duodeuiginti millibus armatorum exeunt in apertum aduersus aduersarios suæ factionis. Seditionis huius causa fuit ipsa studium quidem nouæ religionis, sed multo magis inuidia procerum eius regni mutua: nam proceres quidam autoritate potentiaque præstantes inter Scotenses egerrimè ferebant aduersarios paruulum regem & vniuersa regni ipsius negotia pro arbitrio gubernare, cum ipsi vt ignobiles inglorijq; sederent semper ocio si tanquam in theatro, & ad spectaculum molestissimum asciti. Idcirco accusabant etiam ipsam Reginam; vt quæ iniquissimè & ad morem improborum tyrannorum regia negotia administrasset. accusabant quidam quod ea procurauisset Regem trucidari propter libidinem, cum alterius viri amoribus ac desiderio capta esset. nam multi pleraque eius Reginæ facinora criminabantur, cuius causa fuit non semel apud Britannos agitata. Copiæ igitur Scotenses sæpe commissis minutis præliis inter se dimicant, atque aliquando tam atrox, tamque cruentum commissum est vt plures septingentis ceciderint ex iis, qui Reginæ partibus aduersabantur. missæ sunt duæ regiæ triremes tamen, quæ Belgicam legationem ad Iscium vsque comitarentur, quæ reduces tria Gallica nauigia captiua cum multis vasis vinariis plenis in Britanniam adduxerunt. allecti sunt Britanni milites ad ea capienda vini suauitate, cum parum vini omnino in Britannia bibatur. nam potus est Britannorum ceruisia; vel Bira, vel Hops, è lupulis herbis confecta, cujus quædam copia nascitur apud Belgas. Sed neque Britannia quidem prorsus erat tranquilla, cum Ibernienses partim veteri odio in Britãnos, perpetua cum sit inter homines vtriusque insulæ malevolentia, est enim Ibernia insula à sinistro latere Britanniæ magis ad occasum; partim propter religionis dissidium collectis quibusdam copiis in Britanniam irruperint. villas concremarint. homines trucidarint. ingentem prædam auexerint. Vexabatur etiam Lituania, nullaque dabatur quies à perpetuis bellorum molestiis, quippe cum arma vbique exercerentur, frequentesque fierent vtrinque incursiones: nam Lituani Smolengum Moschouitarum oppidum concremarant. oppida rursus Illam & Susam magna ex parte deuastant atq; obsident. circiter tria millia Moschouitarum trucidant, quos palantes in agro inueniunt. Turcæ quoque in finibus Pannoniæ nullum genus insidiarum ac fraudum transmittunt. Purpuratus Albæ regalis veritus ne fierent induciæ antequam aliquid ipse prædaretur pro Turcica auaritia, auiditate, atque adeo ingluuie, conuocat equitatum è finitimis præsidiis, qui prædabundus ac populabũdus in fines Pannonicos incurrit. factus certior Palodæ præfectus accit Pappæ ac Rispiæ præsidia. per noctem magna celeritate vbi esse hostem perceperat, contendit. prælium committit. circiter trecentos trucidat. reliquos qui erant plures octingẽtis, in fugam vertit. nec multo post eam victoriam inuaduntur mille equites bellicos apparatus ad Pappam comitantes à Turcis erumpentibus ex insidiis. apparatus dum pugnatur importatur, at è pugnantibus Cæsarianis ceciderunt ferè quadringenti. Aurantius vbi sibi dictus fuisset dies per præconem, manifesto ac palam obnuntiat ac protestatur illam citationem nullius esse ponderis habendam, quia neque citaretur pro legibus regionis, neque legitime procederetur, neque iudex esset idoneus Albanus eques Tosonii ordinis, tamquã est ipse Aurantius. neque se posse acciri nisi ad principem equitum Philippum Regem nimirum. Pollicetur denique se appariturum apud Cæsarem & electores Imperii, atque ad alium quemuis idoneum iudicem accessurum ad causę suæ defensionem, & ad reddendam æquissimam rationem omnium suarum actionum. Albanus contra, has leuissimas esse rationes inquit, & ridiculas tergiuersationes, quoniam vellet per has ambages iudicium deuitare. Cæsar vbi sibi allatæ sunt literæ de mercimoniis & pecunia à Palatino intercepta, ad illum literas dedit, quibus monebat vt mercimonia & pecuniam restitueret mercatoribus, quare is merces quidem mercatoribus reddidit, sed pecuniam retinuit; quam factam esse suam dicebat iure vectigalium, quia non modo non esset solutum portorium, sed neque patefacta quidem à conuehentibus. Visus est tamen quandam spem dedisse, quod res posset componi. at legationes Cæsaris quę Byzantium cum muneribus conuenerant, vbi purpuratos prius de more conuenissent, muneraque obtulissent, ac post conuocatæ fuissent ad conuiuium sanè lautum & opiparum in regium palatiũ, vbi reliquis legationibus audientia concedi consueuit, post prandiũ in eadem aula perplacidam audientiã assequuntur. Nec multo post oblata sunt Cęsaris munera quę diximus mitti, & vasa præterea multa aurea & argentea, & pocula mirificè cælata, & horologia singularis artificii. precium totius muneris accedebat ad quinquaginta millia nummum. Legationes deinde Selimum consequuntur proficiscentem Adrianopolim, quæ per miram dexteritatem animos purpuratorum sibi conciliauerant per mutuam consuetudinem. Interea Byzantii cum actum esset sępius de induciis cum Cæsarianis legationibus, Selimus Adrianopolim iturus iubet rem transigi cum primariis purpuratis, qui omnes postea Adrianopolim profecti inducias in octennium concludunt, quia bellum Arabicum non leuiter infestabat animum Selimi, qui propter insolentiam purpuratorum ab illo defecerant, & arma aduersus tyrannos sumpserant: quarum induciarum hæ fuerunt conditiones; Vt induciæ per octo annos per-

Scotiæ seditio.

Britãnorum potus.

Iberniæ bella.

Aurãtij protestatio.

Pecunia à Palatino retenta.

Induciæ Cæsaris & Selimi.

durarent. vt quisque teneret quæ acquisiuisset per vltimum bellum Pannonicum. vt in ijs induciis inclusi essent Veneti & Ioannes Rex Transyluaniæ. Vt agrestes, qui tributum Turcis quotannis & Cæsarianis dissoluebant Turcis tantum dissoluerent, eosque dominos haberent. deinde manum exosculati, acceptoque diplomate vt tuti in patriam redirent, vna cum Abrahamo Turcico oratore Iuliobonam redit ad Cæsarem. at vero Gallorum Rex vt suas vires adaugeret, miserat in Italiam Alexandrum Rangonium, Satram Martinengum, Æneam Pium, qui omnem quem possent equitatum colligerent, & multas cohortes peditum, quo tempore octo millia Vgonottorum in Allobrogibus properabant castra cum Condæanis coniungere traiecto iam Rhodano ad oppidum Tiuurtium. sed postea iter conuertunt ad obsidendam Granopolim vt exercitum regium ab impediendo itinere Raitronum reuocarent, cum Andiensis quoq; infestaret Vgonottos, qui habebat in castris circiter triginta peditum, octo equitum millia. atq; non parum animum Regis infestabant vires Aurantianæ in Belgio finitima regione, qui aduersus Albanũ arma sumpserat multis adiuuantibus principibus, qui palam profitebatur se nolle aduersus regem pugnare, sed arma sumpsisse ad liberandam eam prouinciam crudelitate Hispanorum ac tyrannide, cui cum nouam religionem palã profiteretur, non deerant multorum auxilia. Sed quoniam multos timeat necesse est, qui se à multis timeri velit, illam tantam Albani seueritatem neq; præsentes, neq; absentes sentiebant aut audiebant æquo animo, quare dicebant alterum cyclopem in Belgium ingluuiem insatiabilẽ importasse, cũ homines impuri & nefarii assiduè caperẽtur, vrerentur uiui, trucidarẽtur, ad supplicia per præconem accirentur, facultates fisco addicerentur, bona diriperentur, capti torquerentur, profugi relegarentur, & condemnarentur perpetui exilii, Hæc aũt iure fieri vi debãtur, quia grauibus morbis grauia remedia adhiberi solent, sed tamen consulendum est tempus; vt enim quędam corporis partes per obsequium reuocandæ sunt ad sanitatem, quædam prorsus insanabiles rescindendæ, ne totũ corpus in pernitiem trahant; sic in regnis, & ciuitatibus agendum est. nam extrema seueritas inutilis est ut extrema clementia. Qui enim fieri potest vt in humanis corporibus nimius somnus aut nimia vigilia, vel nimia fames, ac nimia satietas mala sit, & quodcunq; mediocritatẽ excesserit; at in regendis vrbium corporibus nullus error committi possit, in quibus maximè omnium necessaria est prudentia? inde fit ut errores modo in vniuersos ciues, modo in debiliores, modo in ipsos principes redundent. cęptum est agi ab impuris quibusdam hominibus ob eam seueritatem de opprimendo ac trucidando Albano duce, ꝙ illo trucidato neminẽ seueriorẽ præfectum inueniri posse censerent, & cęteros præterea duces eius cæde deterritos cautiores fore, neq; tantam ruinã ac deuastationẽ Belgii procuraturos. eius coniurationis, & suscepti cum scelere consilii princeps, & consultor fuit Carqiensis regulus, qui statuerat cum cõiuratis Albanũ in quodã cęnobio, quò iturus erat, cum oĩbus Hispanis obtruncare. aliis erat imperatum vt omnes Hispanos Bruxellis trucidarent. illa coniuratione eã Albano per quendam è coniuratis patefacta continuo missus est per noctem magister castrorũ ad capiẽdum principem coniurationis. Sed cum non fuisset inuentus, captus est qui munus illud vna erat suscepturus. erat in illis finibus plurimus sermo de coniurationibus, ꝙ omnes cupiebant Albanũ tanquam non patrem patriæ, & procurantem quietem auitamq; religionem conseruare prouinciæ, sed tanquam euersorem, acerrimum hostem, & propè crudelissimam feram irrumpentem in Belgium, de medio tollere. illud commune odium in illum omnium populorum non solum excitatum erat propter extremam seueritatem, sed etiam multò magis quia videretur nimis antiquas seditionum causas, & primarios autores, primosque principes rimari, atque ad imas vsque profundissimasque radices rerum, vt ita dixerim, penetrare. Ille tametsi omnium Belgarum populorum & finitimorum Belgii odia grauissima in se conuertisse intelligit, tamen nequod indicium timoris edere videretur, multò etiam atrocius in quosdam coniuratos animaduertit. Iubet Anciantio regulo caput amputari, principi eorum qui conuenerant ex Atrebatibus. huic additi sunt sex è primariis illarum ciuitatum viri opulentia & autoritate insignes. his adduntur post paulo duodecim qui coniurauerauerant in caput Albani ipsius. Nec ita multis interiectis diebus, quia Belgium ita afflictum & oppressum esse videbatur, vt liberè respirare non posse sibi appareret, nedum Hispanos non posse eiicere, alia initur coniuratio de trucidando episcopo Leodiensi, omnibusque sacerdotibus, quorum spoliis diuenditis aut impressis in pecuniam vterentur eiiciendis Hispanis in bellicos sumptus. Illo consilio nonnulli armati clam Leodium ingrediuntur. Sed re patefacta per vnum è coniuratis atrocissimè in cæteros sæuitur. Aurantius interea magnis equitum ac peditum copiis collectis, sese accingit ad fines Belgarum hostiliter inuadendos, de cuius consilio Albanus factus certior vniuersas copias Hispanas, præter præsidia tamen Bruxellarum, Namurium versus mittit. duo millia peditum iubet accedere Mastrichium cum quingentis equitibus, quòd intelligeret non contemnendas hostium copias velle Reimburgum oppidum capere. Sed cum præsidiorum Reimburgi virtus egregia enituisset in ea defensione, hostes coacti sunt infectum, atque frustra tentatum negotium relinquere. Enimuero cum Vesellis in vnum conuenirent vallones, qui Brederodensi militauerant, quia iam totum Belgium ferè propter spem auxiliorum aspirabat ad defectionem, cum quibus duo equitum Saxonum millia accederent, qui ab Augusto electore mittebantur, iussus est præfectus Batauorum ad fines eius regionis contendere cum iis copiis, quas haberet, vt maturè consuleretur rebus pręsentibus. Ita vero animi Belgarum erant aduersus Albanum irritati & exacerbati, tantum odium, tantaq; indignatio excreuerat propter illum in vniuersum Hispanum nomen, vt qui armis non possent vindictam vltionemq; suorum suscipere, per criminosos, & contumeliarum plenos impressos libellos tum Bruxellis, tum etiam aliis in locis atque vrbibus sparsos animi sui ardorem testarentur. in quibus omnia crudelia & delira, vt appella-

Albani seueritas.

Omne quod nimium noxium.

Cõiuratio in Albanum.

In episcopũ Leodiensem coniuratio.

Cõiuratio in sacerdotes.

appellabant, Hispanorum facinora continebantur, per quę conabantur legentium & populorum omnium animos aduersus Hispanum nomē concitare, proponebantur enim quæ contra antiquā libertatem & priuilegia patriæ gesta essent ab Hispano, omnesque seditiosis adhortationibus excitabantur, cum eadem breuissimè dicerentur omnibus vbique Belgis esse expectanda. nam quicunque bona haberent, eadem parati dicebantur pericula. proponebatur enitendum esse perpetuū seruitutis iugum excutere, quod & præsentibus, & omnibus posteris parabatur. iactam esse aleam in præsenti de omnibus patriæ iuribus, nisi maturè occurratur. de libertate, de religione, de facultatibus, de salute carissimorum, de auitis laribus, de bonis omnibus, quibus Albanus auarissime immineret. neminem virum fortem vel bonum vel sapientem posse appellari, qui patriam laborantem deserat, aut qui breuitate miseriarum retardetur deterreaturq; à diuturna felicitate sibi ac suis posteris expetēda. oportere omnes fortissimè arma capere aduersus communem hostem patriæ, crudelissimumque tyrannum. nam quamuis nullum prætermissum est industriæ, diligentiæque genus ad tanti sceleris autores inuestigandos, tamen nemo vnquam fuit inuentus. Quæ dum inuestigantur, nuntiantur magnæ hostium copiæ è Germania ad Mosam fluuium contendere, qui in monte Iura ortus apud Sequanos, quos diuidit mons ille ab Heluetijs per Belgium decurrens, alluensque Menapiorum regionem mox in mare occiduum ingreditur. Albanus ratus traiectum vtiliter posse impediri, iubet castrorum magistrum cum quinque cohortibus peditum illuc properare. Imperat etiam Sanctio Abulensi cum duabus cohortibus Hispanorum & quingentis equitibus prælium committere cum hoste, quem inuenisset ad Mastrichtum, quod fit diligenter. certatur acriter vtrinque. hostis denique virtute Hispanorum superatus ad Daleram, illud est nomen loci, in regione Menapiorum profligatur. cæsi sunt ex hostibus circiter mille & quingenti, ex Hispanis ad quinquaginta. Capti quidam insigniores, e quibus Albanus per tormenta omnem seriem atque ordinem insidiarum, quæ sibi parabantur, extorsit, & rationem coniurationis. ea erat huiusmodi, vt vbi Albanus in cœnobium Bruxellis conuenisset ad expurgationem à peccatis per celebritatem paschatis, coniurati cum armis & malleolis circumuenirent cœnobium, ac flammas subijcerent, & cœnobium cum omnibus qui inessent concremarent. trucidarent Hispanos è flammis effugientes, at Belgium ab Hispanis liberarent. coniurationis præcipui autores Belgæ fuerunt Carolensis & Ritsacius reguli. euaserunt ex illa clade multi, qui se Vezellas recipiunt ad reliquas copias Aurantij, qui cum multis Germanis principibus iter ceperat Busaterorum regionem versus. In hunc miserat Albanus Comitem Megensem cum Hispano peditatu, & Aremburgensem cum duobus millibus equitum. Germani enim accepta clade minimè territi, sed potius irritati, quod illam calamitatem non è virtute hostium, sed potius ex imperitia rei bellicæ illorum accidisse putabant, qui prælium temerè commisissent, multa castella & pagos capiunt, quod rem Hispanam non mediocriter afflixit. Illud Albano sanè molestissimum videri cœpit, quod tantopere in dies succrescerent hostium vires, quippe cum Nicolaus Neostatensis Comes cum quatuordecim vexillis peditum & duobus equitum in regionem Menapiorum adproperaret; atque Ludouicus Nanssensis è Germania immineret finibus Busaterorum cum decem millibus peditum ac tribus equitum. qui iam ad oppidum Vneddam castra muniuerat. His tot, tamque multiplicibus exercitibus nuntiatis Albanus, quia sciret magnis copijs opus esse tantis viribus sustinendis, cœpit suas vires & ipse colligere. Censæ sunt octoginta cohortes Germanici Hispanique peditatus. Collecta quadraginta vallonum vexilla. equites leuiores galeati mille & quingenti duce regulo Horcaumeo, ac totidem sub imperio Naurensis reguli. His copijs collectis & censis mittit vallones equitatumque Sequanum vt cum ijs copijs castra coniungerent. Ludouicus tempus non amittendum ratus Vedemum & Dattum oppida sita in quadam palude non procul à mari inter se finitima vi armorum expugnat. Albanus veritus ne si spatium temporis accommodatum his muniendis concederetur, plurimum postea detrimenti rebus Belgicis inferrent, statim mittit Megensem Comitem cum altera parte copiarum, suatum, & Tertium Sardiniæ, tres cohortes Tertij Insubrum, Italos ac Hispanos equites galeatos quingentos, quinque cohortes Arembergensis, quatuor è tribunatu Lamburgensis ad illa oppida recuperanda, quæ cum essent adhuc debilia antequam munirentur, omnino aduersus ingentes vires defendi non poterant. Ludouicus his captis Gruningam oppidum inuadit, sed ob virtutem defensorum negotio frustra suscepto cogitur illam oppugnationem deserere. Georgius Vanhellius cum ingentes copias propter auxilia ducis Vessonum haberet, Lingæ transitum occupat: hos protegit, ne hinc ab Aremburgensibus copijs, inde ab Hispanis circumuenirentur. Albanus tamen vel inter hos tantos bellorum motus, inter tot initia cædium, deuastationes prouinciæ, semina incendiorum, cum vndique arma, litui, tympana, tormenta obstreperent, vbique circumsonarent bellici tumultus, tamen non minori cura tenetur inuestigandi bona coniuratorum, quę fisco addiceret, neque vel tantillum à primo consilio retrahitur, quare maleuolis locum relinquebat facilem & suspicionis plenum quod magis ad propriam, quàm ad regiam vtilitatem præesset Belgio. Enimuero cum Albanus haberet in castris decem millia veteranorum peditum maiori ex parte Hispanorum, duodecim Germanorum, totidem vallonum multos cataphractos, multos leuioris armaturæ equites, efficiebatur vt his viribus fretus parum curaret copias hostium, posseque vel ad res leuiores animum deflectere. publicè per præconem pronuntiantur eorum nomina, qui vel religionis causa solum verterant, vel pecuniam collegerant in stipendia tumultuantium, quibus dies dicitur, ac proponitur certum tempus ad apparendum, diluendasque criminationes & accusationes. Proponitur pœna perpetui exilij atque bonorum fisco addicendorum, nisi omnibus qui è patria profugerant per superiore edictiones mil- [illegible]

Libelli criminosi in Albanum sparsi.

Mosæ descriptio.

Germanorū clades.

Coniurationis in Albanum series.

Copiæ in Albanum.

Copiæ Albani.

Vedemū & Dattū oppi. capta ab Aurantio capta.

Albano contumeliæ ab hereticis obiectæ.

ſeſe magiſtratio obtulerint intra ſtatutum ſpatium. Sed metu acerbitatis & ſuppliorum nemo fuit qui æquo animo pateretur ſe patria & bonis priuari potius, quam ſe eius arbitrio committere. Scythæ interea magnis viribus collectis repentinis incurſionibus populabundi fines Tauroſcytarum adoriuntur. multos mortales in ſeruitutem abducunt. pecudes abigunt. pagos ſuccendunt. obuia quæque ferro ac igni denaſtant. Palatinus his auditis prædationibus collecto magno globo equitum hos ad prædam recuperandam inſequitur. propius accedens extremam aciem trucidat, quibus in fugam verſis omnem prædam recuperat. Ludouicus Nanſienſis audito Hiſpanarum copiarum aduentu in regionem Buſa tetorum contrahit copias ad pagum Eritemuerminum, atque cum Hiſpanus peditatus fuiſſet coniunctus cum Aremburgenſibus copijs ſeſe hoſtibus oſtentat. exeunt mille ſclopettarii. committitur leue prælium, quod ad noctem vſque protrahitur. noctis aduentu pugna dirimitur, quare ab vtriſque reditum eſt in caſtra. Poſtridie rurſus exeunt Hiſpani ad præliũ; ſed hoſtis longe diſceſſerat, qui dictus eſt Danum verſus iter cępiſſe. Hiſpanæ copię exiſtimantes hoſtem in fugam verſum diffugere magna alacritate fugientem inſequuntur. Hoſtis intultus peditatũ ſine equitatu inſequentem, quia nondum equitatus acceſſerat, conſiſtit. initur prælium. tam acriter inuaduntur Hiſpani cum hoſtis haberet trecentos ferrarolos in caſtris, vt deniq; fugati profligatiq; ſint. certatum tamen fuit vtrinq; per aliquod ſpatiũ magna virtute ac fortitudine. multi ceciderunt ſed plures ex Hiſpanis. nam fermè quinque millia hominum cecidiſſe memorantur. capta ſunt ſex bellica tormenta Hiſpana eum bellicis apparatibus, multaq; pecunia parata in ſtipendia militum. omne cælatum argentum Aremburgenſis, qui & ipſe captus eſt, & omnes inſigniores duces. ex Aurantianis copiis cecidit Adolphus Nanſienſis frater Aurantii, & alii quidam. ex Hiſpanis in ea pugna captis pleriq ue ſuſpendio ſunt necati propter incredibile odium in Hiſpanos, quod facinus adeo indignum viſum eſt Albano, vt partim ad vlciſcendas iniurias, tantamque nationis ignominiam, partim vt tria millia Hiſpanorum, qui erant occupati in cuſtodiis Belgicorum procerum liberaret, ſtatuerit multos Belgas afficere extremis ſuppliciis. ac primum decem & octo inſignibus viris imperat capita amputari, inter quos duo fuerunt fratres Andeloius Vuinglienus, & Turlonius Cocchius reguli Battemburgenſes, qui eum ſonitu tympanorum & muſicorum inſtrumentorum ad locum ſuppliciorum extra vrbem acceſſerunt. reliquorum capita palis ſunt infixa, ſed horum duorum ſunt humata. Vix intercesſerat vnius horæ ſpatium poſt eladem ab Hiſpanis acceptam vbi acceſſit cum equitatu Curtius Martinenghus, poſt cuius aduentum Hiſpani exeunt in hoſtem denuò. intromittuntur clam in oppidum quatuor cohortes peditum & nonnulli equites, cum iam tumultuari quidam viderentur. Albanus Horneum & Agamontium Gandauo Bruxellas adducendos curat, quibus profectis Albani ſententia pronunciatur vt caput publicè illis amputetur, quę lecta eſt ita ſe habens; Illuſtriſſimus & Excellentiſſimus Ferdinandus Aluarecius Toletanus Albanus Dux, prorex Philippi Regis cum ſummo Imperio in his Belgarum regionibus, viſo criminoſo proceſſu inter procuratorem eius maieſtatis actorem & cõtra principem Agamontium captiuũ reum. viſa item informatione præfati procuratoris & omnibus ſcriptis oblatis, & ipſius Agamontii cõfeſſione, defenſionibus, ſcriptis diuerſi generis ad ſuam expurgationem. viſa etiam culpa ipſius Agamontii proceſſus, qui læſæ maieſtatis & perduellionis crimen commiſit, cum fœderationis coniurationisque fautor fuerit Aurantii, ac reliquorum procerum harum regionum, cum præterea fœderatorum defenſionem ſibi receperit ac depopoſcerit, cognitis item multis erroribus commiſſis in Belgica adminiſtratione aduerſus conſeruationem ſanctæ catholicæ fidei cum ſeditioſis ac rebellibus ciuibus. cognitis etiã aliis criminibus, quæ in ipſo proceſſu cõtinentur, datum eſt procuratori omnes cõcluſiones ſuas vt probaret Albano, omnibusq; ſuis conſiliariis, idcircò declarat prædictũ Comitem cõmiſiſſe crimen lęſę maieſtatis & perduellionis, atq; vt in hominem huiuſmodi gladio ſæuiendũ eſſe. cuius caput in loco publico ſublimiq; ponatur vt conſpiciatur ab omnibus. Ibi autẽ tãdiu conſiſtat, quandiu Albano placuerit, aut aliud decreuerit. ſtatuitur nequis inde auferat ſub pęna capitis. pręterea decernit vt omnia eius bona fiſco addicantũ cuiuſuis generis, oẽsq; rationes, iura, feuda hęreditates ad illũ ſpectantes vbicunq; locorũ illa reperta fuerint. Bruxellis pridie non. Iunij

At Galli Pariſienſes, qui antea decies centena millia nummum Regi contulerant per ſpem rei benegerẽdæ, euellendorumque ſeminum hæreſeos, eam pacem ægerrimè tulerunt, quæ tamen non fuit diuturna. nam Vgonotti ne ſolis ſuis viribus regiæ potentię non poſſent reſiſtere, vel arma Turcarum & orientis in Galliam vltro excitanda eſſe duxerant. miſſæ ſunt itaque legationes Byzantium, quæ illum Imperatorem ſempiternum hoſtem chriſtiani nominis ad euerſionem Galliæ inuitarent, actum eſt cum Mahometto purpurato viro callidiſſimo, & ab æquitate nõ alieno, de Vgonottis in fidem ac tutelam Imperatoris admittendis, qui vbi cognouiſſet eos in Regem religionis cauſa arma ſumpſiſſe, valde cõmotus eſt aduerſus vel ipſas legationes. addebatur literis principum legationum, quæ ad Imperatorẽ ſcribebantur, quòd Vgonotti tumultus etiam erant in Germania excitaturi, quando ita commodum eſſet Imperatori, vt ſuos fines ex ea parte facilius poſſet dilatare. ſe vexaturos etiam Hiſpanum Regem quoties Turca in eum aliquam expeditionem ſuſcepiſſet, neque omnino inutiles fore clientes illi Imperatori. Iſtud ſibi facilè futurum, quod nõ ipſi ſolum, ſed plerique præpotentes Germani principes eandem rationem religionis complecterentur & fouerent, qui poſſent Imperatoris Chriſtiani omnia conſilia aduerſus Turcas ſuſcepta impedire & infringere. reſpõſum eſt, Vgonottos tam eſſe abiectos, vt ſupremus orbis terræ Imperator negotium ſe indignum putet & rebelles & impios fouere, qui etiam nolit ad tam humilium hominum amicitiam deflecti. neque tamen certam fidem eorum poſſe cẽſeri, qui vel ſuum Regem ipſorum oppugnent. Turcas cum principibus ac regibus negotiari ſolere at non cum ſubditis aut ſeruis regum.

Senten-

Hiſpanorũ clades inſignis.

Hiſpani ſuſpẽdio necati multi.

Albani vltio

Albani ſentẽtia cõtra Agamontiũ & Horneum.

Vgonottorũ nequitia.

Selimi nobile reſponsũ

Sententiam illam, vbi recitata fuisset, visus est Agamontius æquo animo atq; intrepido tulisse, qui dicitur magis commotus fuisse vxoris & filiorum calamitate, quàm suo ipsius infortunio, cum illis præter vllam suam culpam in miserrimam inopiam rerum omnium bonis omnibus fisco addictis & proscriptis necessariò incidendum esset, quod certè non leue magis erat supplicium inter opulentiam præsertim educatis, quàm etiam mors ipsa. Dicitur idcirco literas scripsisse antequam ecderetur, ad Philippum Regem, quibus filiolos & afflictam, innocentissimamque vxorem summo studio commendabat. eas literas consignatas Ipreusi episcopo committit. rogat vt ad Regem perferendas curet. deinde à peccatis expiatur, interque celebrata sacra Eucharistiam sanctissimam sumit, quod ipsum fecit etiam Horneus. Postridie tabulatum eminens ex asseribus extructum mane vlsitur, quod erectum est per noctem tectum nigris pannis. statuuntur duę columnę quę ferrum habebent in summo præacutum tanquam clauum, & puluini ad ausa capita reponenda; quibus ita paratis prior Agamontius adducitur sub meridiem a magistro castrorum, & duce Salinensi tanquam principibus satellitum cũ suo peditatu comitantibus sacerdotibus & episcopo Iprensi. erat indutus Agamontius serica veste purpurei coloris, at superius vestẽ nigrã gestabat auro intertexto, & nigrũ pileũ cũ crista nigris cãdidisq; plumis intermistis. manus erant solutæ ac liberę, non sequebatur eum carnifex de more, cum adesset tantum præfectus satellitum ordinarius in equo sub tabulato qui dextra virgam rubram gestabat. Carnifex latuit sub tabulato donec Agamontius pontem ascendisset, qui paucis cum magistro castrorum & episcopo communicatis superiorem vestem sponte ex humeris deiecit, seque in genua procidens deflexit. exosculatus crucem ab episcopo oblatam deiecit pileum, constantissimoque animo ictum carnificis expectans paulopost cæsus est. Infinita propè multitudo in forum vndinarum vndique confluxit ad hoc tam miserabile, tamque inusitatum & inauditum spectaculum, quod nemo certe siccis oculis spectare potuit, cum nunquam auditum sit principes in morem priuatorum publicè trucidandos datos esse carnifici, & capita illorum ita exposita fuisse spectanda. adductus est breui & comes Horneus vbi Agamontij cadauer tractũ, & tectum sub pano nigro fuisset in alia parte tabulati. erat Horneus nigro colore indutus, qui locutus pauca ad eos qui circumstabant, deiecta veste sponte in genua procidit, capitis integumento sibi oculos velat. manibus iunctis ictum carnificis constanter ac forti animo expectat. Decisa vtrisque capita columnis sunt imposita. vbi per tres horas fuerunt, ac postea eum cadaueribus ad sepulturam sunt concessa. Viginti cohortes Hispanorum, quæ illos adduxerant, mæstæ ac lacrymabundæ recedunt uisa constantia in signum ducum & tanta fortunæ mutatione. Habebat Agamontius octo filios mares & tres fœminas. qui omnes cum matre relicti sunt in summa paupertate bonis omnibus ereptis & proscriptis. Vxor Agamontij tanti casus impatiens cum prętet dignitatem aut commissa repente facta esset mendica è principe, cum tot miserabilium filiorum calamitatum cumulos prospiceret, cũ maritum tam miserabili & lugubri morte amisisset, tanquam altera Niobe attonita constitit, ac postridie eius diei extincta exanimataque est. Vna rursus è filiabus nubilis forma præstantissima cũ in tantas miserias se incidisse per id ætatis cognouit, ipsa sibi mortem consciuit. filij itaque omnes in perpetuis lacrymis versabantur, cum tota domus tam repente cædibus & miserijs repleta esset. Philippus rex, in cuius animum tantum credulitatis non inciderat, cum non posset sui ministri factum improbare, neque tamen non nimis atrox duceret, voluit omnino aliquo pacto corrigere pro regia mansuetudine ac benignitate. commotus igitur misericordia, quæ facta sunt non reuocat quidem, sed certam pecuniam stipendiorum nomine adolescentulis assignat in annuos sumptus & alimenta, cum veniret in memoriam beneficiorum ad Agamontio acceptorum. Tantum verò fuit Bruxellensis populi studium, tanta, tam communis omnis sexus & ætatis, tam singularis in Agamontium beneuolentia, vt magnus fieret concursus in templum Dinę Claræ vbi sepultus fuerat. omnisque ciuitas Agamontij tumulum multis cum lacrymis complecterentur & oscularentur, precarenturque pro eius animæ quiete & tranquillitate tanquam pro patre patriæ. Dicitur Albanus quoque ipse viso tam miserabili spectaculo, cuius autor fuerat, lacrymas continere non potuisse. At certè tantum odium omnium Belgarum & finitimarum longinquarumque gentium ob inusitatum facinus in ipsum Albanum exarsit, vt nisi ante hunc casum ingentes vires comparasset, vniuersa Bruxellensis multitudo in illum impetum fecisset, eumque trucidasset. Non enim terrorem, sed opinionẽ inauditæ crudelitatis & incredibile vltionis desiderium per illud factum animis mortalium iniecit. Nam acerbitas inusitata & grauitas suppliciorum, & quæ contumeliæ in principes præcipuè inferuntur, non putandæ sunt terrere, sed potius irritare animos cæterorum mortalium, & præcipuè principum. Illud cum cognouisset periculosum esse princeps sapientissimus Carolus Quintus imperator, non trucidauit Federicum Saxoniæ ducem religionis reum, & armatum, & contra imperium arma gestantem, & cum multis coniuratum in caput imperatoris, neque omnia bona eripuit, sed quæ tantum visa sunt posse ad insurgendum denuo inuitare. neque Lantgrauium quidem vlla contumelia affecit, sed tantum in maximum discrimen imperij incidit, quia nimis diu captiuos detineret. cum illi fugere vel ægrotanti per noctem eum maxima trepidatione hac ipsa de causa necesse fuerit. Nemo est enim quin ęquo animo sibi à sapiente & bono principe & clemente imperari ferat, cum auari & crudelis imperium omnibus sit molestum, necnisi violenter feratur. natura enim potius vt meliora vbique dominentur. Laudatur idcirco Macedonis facinus, quem hortabantur quidam ciuem propter maledicta obtruncare, quem ille clam missis muneribus laudum suarum præconium reddidit. cum diceret se meliorem fuisse medicum, qui sanitati restituerit ęgrotum, quẽ illi interficiendum censebant. nam dexteritas & clementia & liberalitas principis facilius domat animos mortalium, quam vlla vis seueritatis. Præclarè igitur Antiochus aduersus Iudæos belligerãs

Agamontius & Horneus Eucharistiã summunt.

Agamontij Cædes.

Horneus Cęsus.

Agamontij filij.

Vxoris Agamõtij mors & filiæ nubilis.

Belgarum moeror Agamantium.

Crudelitas nõ terret tãtum, quantũ irritat ad vltionem plerũq; mortales.

Macedonis Regis clemẽtia.

Antiochi clementia.

petentibus

Antiochi clementia.

petentibus septem dierum inducias ad quædam solennia, non solùm inducias concessit, sed etiam tauros pulcherrimos auratis cornibus misit ad sacrificia, & alia munera adiunxit, qua liberalitate, munificentiaque Regis victi Iudęi post solennitatem cenlucuerunt non esse turpe tam magnificotamque sapienti Regi parere, quare tota ratio belli consopita est. Sed quia Latchus copias, Scytharum, Prutenorum, Tautoscytharumq; , vt diximus, regionem populantes profligasset, qui erat præfectus cum summo imperio copijs Sidoniæ Regis, Selimus id factum grauiter tulit, quare iubet oratorem Polonum, quem rex miserat Byzantium, in custodias tradi, quoniam rex ille amicos Selimi populos præter leges pacis cũ Polonis infestasset. Dux autem Pharodinensis collectis copijs conatur Treciam Faltrianum, aliasque nonnullas vrbes maritimas finitimas oceano occupare. Illæ vrbes cum vellent libertatem defendere, tanquam liberæ, mittunt oratores ad Cæsarem expostulatum de eius Ducis iniurijs, atque Cęsaris dexteritate & prudentia ita factam est, vt vniuersum hoc negotium sit compositum, & omnis controuersia sedata. Albanus post Agamontij cædem iubet eius à secretis viuum ab equis quatuor in partes distrahi ac diuidi, alios quatuor viuos comburi. Illis tam atrocibus spectaculis visis, quæ quotidie edebantur, alij conscientiæ stimulis exagitati, alij vel suę innocentiæ diffisi, ne in tam grauia pericula per fraudes & insidias occultorum inimicorum aut inuidorum conijcerentur, cogerenturque per tormenta fateri, quæ nunquam commisissent, aut excogitassent, diffugiunt ex omnibus Belgarum ciuitatibus, atque extorres patriam & omnia bona relinquunt. at nouæ religionis copiæ, quæ clade illa superiore insigni Hispanos affecerant, cum consisterent è decem millibus peditum, & mille & sexcentis equitibus, nondum castra mutauerant, vniuersamq; regionem incursionibus infestabant, quare missus est eò comes Erbestainus tribunus cum suis cohortibus, & Tertium Insubtũ, & Dux Vessonũ cum mille & sexcẽtis equitibus, & regulus Ambernardecius cum equitibus quadringentis, accessit & Cepinius Vitellius cũ magna manu nobiliũ Hispanorum ac Italorum, qui dictus est magister castrorum pro cæso Arembergensi ad eam expeditionem. In regione itaque Buiaterorum assiduis propè minutis prælijs pugnabatur cum præsidijs Gruningæ vrbis, quam copię Nanisensis obsidebant. Erat illa vrbs munitissima & annona & omnibus bellicis apparatibus instructa. Hi in paludoso loco sese aggeribus & fossis militaribus vallauerant, qui neq; ab equitatu infestari possent, neque expugnari, nisi per summam difficultatem. Cęsar auditis his tantorum bellorum motibus in finibus Belgarum & Germaniæ, mittit nuntiatum Nansiensi vt arma deponat. Secus facienti, proponit pęnam perduellionis. Ludouicus respondet se non posse istud facere, nisi prius factus esset certior Auranius frater, cæterique principes omnes fœderati, ad quos illud factum pertinebat, quos pollicetur se breui certiores facturum. Postea vniuersum suum exercitum, qui constabat è sexdecim millibus armatorum partim mercenariorum, partim transfugarum Belgarum, in duas partes diuidit: vtraque pars non procul à Gruninga consedit. pugnatur quotidie, vt dixi leuibus prælijs, in quibus superiores erant plerunque Hispanæ copiæ. nã pręter id quod vrbs esset egregè munita rebus omnibus necessarijs, tum virtute comitis Megensis strenuè defendebatur, qui erat in præsidijs cum octo cohortibus Germanorum & mille Hispanis; ineratque Curtius Martinengus dux strenuus cum trecentis equitibus, erat inanis obsidentium labor, vt apparebat, qui multis tormentis concussam vrbem amplam & munitissimam conabantur expugnare, cum nullibi via aperiretur ad inuadendum, expectare vt sponte dederentur, nimis erat in sulsum, magnis pręsertim copijs Hispanorũ in finibus Belgij existẽtibus. Cepinius cõtrà omni studio copias contrahit, cum suis Gruningam accedit; vt eiectis inde hostibus obsessos liberaret. Albanus omnibus rebus necessarijs comparandis intentus, insidijs in opportuna loca distributis, petit Regis nomine à duce Menapiorum, vt in quatuor è suis oppidis Hispana præsidia admitterentur, ne subditi possent cum hostibus conspirare. illud quamuis durum videbatur Duci, potentioris principis arbitrio sua oppida committere, cum Reges in alienis occupandis non seruent ad vnguem plerunq; æquitatem, pro quibus etiam pugnant, nihilq; incertius sit, quàm regum voluntas in regnis & imperijs præsertim, ac munitionibus restituendis; tamen quia non posset, vel si maximè vellet, ingentibus copijs resistere, quod armato Albano non erat tutum negare, concedit. His munitis constituit Albanus exire in apertum, & hostes collatis signis, si aliter non posset, eijcere è Belgio, direptis igitur oppidis, coniuratorum fisco addictis ac munitis Hispanis præsidijs, constructis pontibus & lintribus apud Molducchium ad copias aduersus hostem traiiciendas iter capit cum decem ac septem cohortibus peditum Hispanorũ, vt cum suis viribus alijs coniungerentur. Postea transit in regionem Menapiorum cõtendens ad vrbem Nimegam amplam & opulentam, cum iussisset Molducchij antequam discederet, edictum promulgari ad quęstionem spectans, quod idem fuit initium tantarum calamitatum promulgatum est & Attracuti, & in alijs vrbibus nemine contradicente, vel repugnante. Enimuero dum varijs in locis Gallię hinc à regijs copijs, inde ab Vgonottis res bellicæ modo parantur, modo decertatur, quod & fiebat in finibus Belgarum, visi sunt tres soles in vrbe Theodosia siue Caffa vt vocant, non procul a Bosporo vel cimerio angusto; atque in vniuersa regione Trapeanntia, quod accidit hora tertia diei cœlo sereno & claro, cum arcu supra hos qui ad tres horas perdurauit, deinde alius ad orientem, alius ad occasum recessit, tertius solitum cursum peragens peruenit solito tempore ad occasum; nec multos post dies in eodem cœli loco hora quarta noctis visa est crux, magna quædam stella, & luna, præter omnem credulitatem splendentia, cum crux; & stella; nihil minus luna lucerent, quę ad auroram vsque perdurarunt; illud variè explicatum fuit ab iis, qui rerum futurarum se coniectores esse profitebantur, nam portendi deuastationem imperij Turcarum plerique vaticinabantur. interea Vgonotti vrbem amplam & opulentam Beauuois per insidias capere nituntur, cum paulatim multi eorum catholicorum nomine ingrederentur

Seueritas Albani.

Gruninga obsessa.

Cæsaris edictum Nasiensi & Responsum.

Quæstio Hispana Molducchij promulgata & alibi.

grederentur. ſed re patuefacta omnes ingreſſi trucidantur. qno tempore gubernator portus Santonum Gernacius regulus cum exiiſſet ad quædam negotia, velletque in vrbem reuerti cum cohorte peditum ad vrbis præſidia, excluditur ab vrbanis Vgonottis, cum profiterentur ſe ſine exteris præſidiis Regi poſſe vrbem defendere. at Pariſienſes quod Germanarum copiarum aduentum in caſtra Vgonottorum intelligerent, veriti ne vires omnes Lutetiam conuerterentur commeatum deferunt in vrbem, eamque in locis opportunis foſſis & nouis aggeribus muniunt. Condęus autem vt ſuæ copię commodius caſtrmetarentur, quia non infeſtabatur à regiis, illas in plures partes diſtribuit cũ ipſe ad Oſſicerdam, ſiue Oſſeram. cum phalange conſtitiſſet. nec procul ab ea Andelottus cum raitris, & Amiras cum duobus millibus equitum Sciatilione ſuo oppido, poſt captum Bleſiacum, quod oppidum ſe Condęo neceſſario dedidit, ſaluis præſidijs & impedimentis, cum ciues decem millia nnmmum dediſſent ne diriperentur. captus eſt paulopoſt Æneas Pius ſerini cum ſuo equitatu ſtationem habet, qui locus erat principis cuiuſdam Vgonotti. nam cum duos è primatiis oppidi cepiſſet Æneas poſtridie ante lucem affuit è caſtris Condæanis oppidi regulus cum mille & quingentis raitris, qui totam noctem equitauerant, qui caſtellum ingreſſi cęſis ſexdecim galeatis Pij, multisque captis ipſum quoque caplunt poſt diuturnam defenſionem. captus eſt & tribunus raiturum à vicario Pij, qui paulopoſt ex vulnere accepto obiit. nec multo poſt accedentibus nouis auxilijs regijs oppidum recuperatur fugatis Condęanis. multa leuia certamina propinquis his exercitibus committebantur, cum modo ad hos, modo ad illos victoria inclinaret. at regina quoniam inter regios proceres natum eſſe in caſtris non nihil controuerſiæ intelligeret, cm etiam inſidias in Andienſem filium patefactas fuiſſe decreuit accedere in caſtra, vt his tantis rebus aliquam moderationem adhiberet. Condęus ad eam Odum Colignium mittit, qui Card. fuerat Sciatilioneus, cum alijs quibuſdam proceribus vt cum ea ageretur de pace: qui nõ n. valde gratum reſponſum acceſſerunt, quod parum videtur papem optare, qui regiam benignitatem noluiſſent admittere. ad eam opinionem impulerant regem ingentia Pariſienſium promiſſa, cum populus decies centena millia nummum & amplius in bellicos ſumptus obtuliſſet, at clericorũ ordo octies centena millia, multique alii principes obtuliſſent auxilia. cenſebat etiam hoſtem Regis non poſſe tot copiis alendis ſufficere, cum plures mille & quingentis raitris confugiſſent in caſtra regia, & multa auxilia è Germania à regiis expectarentur, reſpondent denuo repetentibus pacem legationibus nolle regem quidquã de pace audire, niſi vna eſſet religio in vniuerſa Gallia, vnus rex, vnum genus legum. vtile fortaſſe fore vt legationes Lutetiam accederent ad colloquium Regis. Odus cum reliquis legationibus eã Lutetiam comitatur compoſitis diſcordiis caſtrenſibus, atque procul ab vrbe ſubſiſtens regium reſponſum expectat. at Condęus interea veritus ſi à regiis copiis opprimeretur, ne non pateret locus ad exitum è Gallia ſatis commodus, decernit contendere ad loca maritima vt daretur traiectus in Britanniam Arari flunio traiecto per pontem apud Sciatilionum Genabum verſus iter facit. huic cum vellet reſiſtere Auguſtonometanns, qui tranſitum cuſtodiebat, cruentum ſane & atrox prælium committitur multis vtrinque cęſis. vi tamen Condæus penetrauit cum haberet octo equitum millia, ac viginti & tria peditum, quas copias regiæ maiores paulopoſt ſeqnebantur. Vgonotti deinde Chiatres vrbem non ignobilem & opulentam, multisque firmis præſidiis communitam obſidione cingũt, & ſex bellicis tormentis concutiũt, ſed cum negotium nimis appaçuiſſet difficile ob virtutem defenſorũ, relinquitur. audiebãtur tñ de pace legationes à Rege, cui legatio deſtinati ſunt ſex è ꝓcerib. primatiis. aduerſabãtur huic paci legatio pontificia & Hiſpana cũ nuꝑ aucta fuiſsẽt caſtra regia multis auxiliis, q̃ dicebãt certiſſimã victoriã ita ꝑ ſpẽ pacis è manib. Regis extorqueri. ſed rex & regina ob inſignẽ caritatẽ annonę dicebãt ſe nõ poſſe ęqs aurib. audire tot lamẽtationes ſubditorũ populorũ, aut regionũ euerſiones factæ ſunt igitur induciæ in viginti & qninq; dies, atq; pax ita cõcluſa. 1. vt rex ne arma deponat, neq; catholici quos volet. 2 vt intra viginti & quatuor horas Vgonotti arma deponãt poſt pacẽ publicatam. 3 vt illorũ raitri, & Germani exeãt intra viginti dies è regno, qua via à Rege decernetur. 4 ne Vgonotti fruantur pacis beneficio niſi reſtitutis omnibus locis quę tenent regiæ obedientiæ. 5 exercitationes religionis relinquẽtur pro edicto pacificationis nulla ex parte coarctatæ. 6 Nobilibus conciones concedentur in ſuis domibus, neque in prouincia eas petent, niſi in Mirandolo. 7 Quod ad ſtipendia raitrorum, ipſi numerabunt quadringenta nummum millia, reliquũ Rex, ſeptingenta millia nimirum, non ſoluet niſi quo breuiore tempore poterit. 8 vt rex mille equites, & ſex millia peditum ordinarios apud ſe retineat. 9 Rex præterea declarat quod eos vult quòd bonos, & fideles ſubditos exiſtimabit, obliteratis è memoria omnibus inſidiis ſibi paratis, & vrbium oppidorumq; captiuitate, cędibus ſubditorum, Incendiis templorũ ac domorum, exactis tributis & monetis regiis adulteratis, quos in gratiam recipit, permittitq; vt bonis perfruantur pacato, cum ſuum afflictum populum ad pacem, & concordiam ac tranqui[illegible]m velit perducere. ſed quoniam venerat in ſuſpicionem Cõdæus dum copiæ dimittuntur po[illegible] ſubſcriptiones per quædam delata, ne ſibi pararentur inſidiæ, petit à Rege, & comitiis, vt Genebu[illegible] ſibi ad tutelam concederetur dum rex externos milites exceptis Heluetiis emitteret è regno, cum ipſe raitros eſſet emiſſurus, atq; pro Genabo Bleſiacum illi conceditur à comitiis. cum principes factionis ad ſalutandum regem acceſſiſſent, data eſt opera, vt copiæ dim[illegible]tterentur. promulgatum eſt pacificationis edictum in vniuerſo regno, quod quædam vrbes ægrè admiſerunt. Non tamen fuit ſine aliqua controuerſia Germania, quoniam cum alii Gallicis, alii Cõdæanis, nouæq; religionis partibus magis fauerent, plurimũ inter ſe diffidebant. nam vbi Caſmirus per regionem Volphangi eſſet tranſiturus promiſerat ſe ſine vlla offenſione illud eſſe facturum, ſed tamen diripuit, deuaſtauitq; omnem regionẽ pertranſiens. conſpirauit igitur ad eius rei vltionem cum Gulielmo Duce, qui regiis partibus fauens ſtudebat, vt

Pax Regis Galli cũ Vgonotti.

filius

filius palatini à suscepta expeditione reuocaretur. arma igitur ab his principibus vtrinque sumpta fuerunt. at Tolosenses nuntium tam molestæ pacis, qui regium edictum attulerat, suspendio necarunt. sed iam ciuitates & castella restituebantur Regi vbique in Gallia, quod non fiebat sine aliquo Vgonottorum tumultu. atque cum rex suos Heluetios haberet pro custodiis, quorum erant ad septem millia, non pauebatur eos longius à se discedere. Côdęus côtra nô satis fidebat regiis promissis, neque volebat arma deponere cum multas cohortes equitum & peditum circa se haberet veteranorum. Amiras & ipse circa se habet equites & pedites. per quod tempus Lugduni gubernator edictum promulgari iubet vt omnes reformatæ religionis, vt vocabant, homines, qui habitabant in vrbe ab anno. 1560. Ad sua bona tutò redeant, modo quiete & in obedientia regia viuant. ne arma gestent, aut habeât domi præter enses & pugiones, qui vrbem intrantes dent nomina, quo in albo scribantur, vt artes & uicus & domus cuiusque sciretur, qui neque possint conuenire, neque suam religionem exercere sub pęna capitis & omnium bonorum. vbique arma tractabantur interea, atq; vbique adaugebantur pręsidia, omnesque vrbes tumultuabantur, quæ pro edicto Vgonottos admittere recusabant. ea res fecit vt tardius Condęus loca quædam Regi restitueret, & in primis Montem Albanû, Atecomicos Pessulû siue Mompoleriû, cû etiâ Lutetię & Rothomagi & in alijs locis nônulli Vgonotti siue cæsi vel direpti. Lutetiæ, vel côtra quâ erat imperatû, côcionatores catholici plurimû inuehebâtur in autores tâ fędæ pacis. Ibernia quoniâ tumultuari apparebat paulatim, missus est cû potestate proregia præfectus Hêricus Sydneus côsiliarius, q vel antea pfuerat. nâ Iberni tametsi bellicosi sunt, & rerum nouarum cupidi suopte ingenio, tamen quia nulla haberent tormenta, nullosque apparatus bellicos, facile sunt repressi. Germani principes auditis Hornei & Agamontii cędibus, mirificè tristantur. lugubres vestes induunt. Cędium causa comitia indicunt Coloniam Agrippinensem, quæ vrbs est in regione Vbiorû in ripa Rheni fluminis sita. decernitur in iis comitiis, quoniam in sanguinem principum subditorum Imperio, & affinitate vel fędere cum tot principibus coniunctorum sæuitum esset, tantas iniurias inultas nô esse ferendas. conquerebantur, seque excitabant inuicem, easdem calamitates omnibus imminere, nisi maturè occurratur. Non videri in Agamontium fuisse animaduersum, cum facultates innocentes, nulliusque sceleris consciæ misellis & innocentibus filiolis sint ereptæ tam inhumaniter, iique ad miserrimam paupertatê p summam auaritiam deiecti. Nimis crudele esse filios innocentes luere peccata parentum sceleratorum, nedum innocentium accusationes fuisse confictas, vt per hanc simulationem Albanus suam auaritiam & ingluuiem expleret. nullum fuisse tantum scelus Agamontii, quàm quòd esset in uisus Albano & opulentus, nimisque se illi confidenter credidisset. cęteros principes & priuatos aut eadê ratione trucidatos esse, aut per simulationem ad hoc scelus Agamontii occultandum. sic additum esse sceleri scelus. His tot lamentationibus & contumeliis in Albanum decernitur omnibus suffragiis cędê Agamôtii esse vlciscêdâ. Nâ Saxoniæ Dux, comes Palatinus Rheni, Mocôtiacusq; & alii electores animum statim adiiciunt ad equitatum, peditatumque conscribendum. nam triginta peditû, septem equitum millia decreta sunt. Nansiensis ad Gueningam, vt diximus, castrametatus ab Hispanis infestatur conantibus abbatiam quandam recognoscere. initur minutum prælium, cum Nansiensis copię vellent iter parantes impedire. nâ parabant Hispani super cratib. p paludes fossas traiicere, vt equitatus etiam tuto pertransiret. increbrescebat autem leue prælium ita, vt collocatis quingentis sclopettariis in insidiis Belgæ Nansienses in quibusdam domibus, & super ponte ducente ad abbatiam, bis in fugam sint versi. ceciderunt è Nansiensib. plures ducentis, ex Hispanis decem. Ludouicus cum sentiret numerum suorum ita paulatim absumi, idque fieri inutiliter, mittit præconem ad Cepinium, qui nuntiaret sibi optimum videri vt quàm citissime sine diuturna regionis deuastatione cuiuscunque illa futura sit victoria, finis illi bello imponeretur: quare se facultatem facere, si velit, de tota summa belli dimicandi. Responsum est nondum esse, sed cito futuram huiusce rei opportunitatem. expectabat enim adhuc Albanum. Auranius cum esset apud Coloniam cum viginti & quatuor vexillis peditum, & mille & octingentis equitibus ita auxit animû comitis Vadembergensis, vt ille Bergam suam vrbem ingressus præsidia à Megensi imposita eiecerit, quo facto indignatus Albanus mittit Sancium Londognium cum Tertio Insubrum, & multis bellicis tormentis ad vrbem recuperandam. Comite eiecto vrbs Regis nomine occupatur, ac præsidia imponûtur. His ita actis Gueningam versus properat explicatis vexillis. cum pauca tormenta essent in castris Hispanis, iussa sunt quædam attrahi Meclinia in fines Busaterorum cum bellicis apparatibus, & lintres côuehi ad pontes faciendos. Vbi Albanus cum copijs Gueningam accessit, hostes continuò abscedunt ab abbatia, seque in quandam munitionem recipiunt, & impedimenta Empedemum versus mittunt. Postridie acies idem iter faciunt, quas Hispanus commisso leui prælio insequitur. Nansienses pontes omnes à tergo vel concremant vel rescindunt, cum multa essent traijciêda flumina, quæ impediebant equitatum quominus insequeretur. sic Nansienses copię fossarum, noctisque beneficio sunt protectę. Albanus cognita profectione hostium castrametatur ibidem ad Gueningâ, vbi prius hostes consederant. postero die motis castris relictis mille & sexcentis equitibus Gueningæ in præsidiis, hostem ad Seclotem vsque pagum insequitur. relictus est equitatus quo fieret exercitus expeditior, cum illa regio non valde sit equitatui accommodata propter frequentiam fossarum & copiam cęni, quod plurimum est vbique in illis finibus. ibi substitit per biduum, cum ne dissipatos hostes inuaderet, quos confertim côglobatos & coniunctos cupiebat profligare omnes vno prælio, tû vt intelligeret è captiuis quod esset hostis consilium. Interim nuntiatur Albano hostes ad pagum Hiemmingam colligi, quò magnus numerus equitum ac peditum auxiliariorum accesserat. Nam tantum excitatum erat odium apud illos populos aduersus Hispanos, vt omnes tanquam ad commune

Comitia Coloniæ agrippinensis de morte Agamontij.

Decreta ob mortê Agamontii.

muue incendium totius & Belgij & Germaniæ extinguendum vndique cum armis conuenirent. Habebat enim in castris iam Nansiensis quindecim millia peditum & mille equites, præter illud, quod in finibus Augustæ, alijsq; Germaniæ locis assiduè summa diligētia eqtatus & peditatus colligebatur. Nansiensis cum his copijs Amasio fluuio à tergo relicto, qui ortus è montibus Melibocis nō procul ab oppido Plileo in mare deuoluitur consedit in loco tam munito fossarum, lacunarūq; beneficio, vt castra essent omnino inexpugnabilia, cum possent Hispanæ copiæ in altissimo limo vbique demergi, si conarentur illa inuadere. à latere habent Emdenum oppidum opulentissimum, plurimumque faciens ad res bellicas, vnde multi lintres suppeditabantur ad conuehendas res necessarias. Ibi statutum est vt expectarentur auxilia, quæ adducturus erat Aurantius. nam Comes Empedemi quindecim cohortes colligebat, Dux Saxonum Lantgrauius, Argentoratum, Francfordium, liberæ ciuitates aliæ fœderatæ pecuniam & copias suppeditabant. Pollicentur in quatuor menses stipendiorum vadimonia, quæ Cal. Septembris intelligantu r. concessa est illa prouincia regulo Clausdestucstatio, vt sexdecim cohortes peditum, & tria millia equitum colligeret. Filius Ducis Vessonum colligit duo millia equitum. ab alijs tribunis ad oppidum Carpenam collecta sunt duo equitum, tria peditum millia. multis alijs in locis Germaniæ ingentes copiæ colligebantur, cum neque ex his solis partibus malum Albano immineret, sed etiam è Britannia, cum etiam inde subsidia Nāsiēsibus copijs paratētur. Nā q profugerāt illuc è Belgio collegerāt tria millia peditū, suggerūt pecuniā in stipēdia, qui bona ecclesiastica ibi possiderēt. arma coempta sunt, & sex tormenta bellica. conducta sunt quinque Britannica nauigia, quibus copiæ traijcerentur in fines Busaterorum. cum his accedūt circiter octoginta nobiles Britanni. at Hispanus orator cognitis his motibus bellicorum apparatuū in insula, accedit ad reginam. docet inter conditiones pacis hanc etiam contineri, ne armatos exteros ex insula aduersus Philippum Regem exire pateretur. fit edictum nequis armatus exeat. fit vanum edictum, quòd arma ante illud paulatim fuerant transuecta. comes etiam Suarzemburgensis magno studio colligit duo millia peditum & octingentos equites. quibus vires Nansiensis comitis ad augeret. sic Albanus dum per illam seueritatem conatur cæterorum animos deterrere atque turgentes seditiones breuissimè extinguere, crabrones irritauit, & maius atque atrocius excitat incendium. nam putabat concutiendis facibus seditionum ignem extinctum iri, cum tamen magis irritaretur & succenderetur. nam certe quidē viri nobiles vel impietatis vel perduellionis rei puniēdi sunt etiam grauius, quàm vulgus & ignobiles, cum grauius peccent, vt cęteris autores improbitatis, sed tamen id cum moderatione quadam facere conuenit. Quòd si in alterutram partem peccandum sit, modo ne sit extremum, præstat per nimiam clementiam, quàm per nimiam crudelitatem peccare. sapienter itaque fit à Venetis in impios & seditiosos: non enim prius occidunt, quàm obstinatissimos inuenerint, neque tamen necant palàm crudelitatem publicè profitentes, vt fit à barbaris, sed clam, quia contenti sunt sceleratos è medio tollere nullis ereptis facultatibus innocenti familiæ. Neque sanè pontifices istud faciunt Romę, nisi immane aliquod & inusitatum commissum sit facinus vt viuos & paulatim comburant, quo sceniant pęnas atrociores, cum nimis appareat inhumanum, sed hi vel suspendio puniunt, vel vrunt post suspendium à facultatibus abstinentes. Nam illa atrocitas suppliciorum quanto maior fuerit, tanto vehementius impetitam multitudinem in falsas hæreses impellit, at non deterret, commouetque misericordiam, si constantiam impiorum, vel potius insanam pertinaciam inuenerit. Albanus auditis his tot bellicis apparatibus ab oppido Soblotere-mo, vbi consederat, castra mouet, Redenumque accedit, quod hostes initio eius belli occupauerant, ibique castra ponit, ac munitionem erigit. Tertia dein de vigilia castrametatur ad casale Ruidemum in ripa fluminis, vbi hostes etiam prius consederant. erat ibi pons peramplus, vbi Albanus reliquit cohortem Germanorum quia hostes non possent nisi ea diffugere. res eo denique redacta erat, vt via ad salutem necessariò ferro & virtute esset Nansiensibus copijs aperienda. his ita statutis hostem versus castra mouet, qui distabat circiter decem milliaria. cupiens Albanus cognoscere quo in statu res essent Nansiensis, mittit Sanctum Abulensem cum triginta sclopettarijs equitibus ad captiuos faciendos, quòd neque equitatus posset propius accedere, neque per exploratores quidquam scire-tur. redijt cum captiuis Abulensis. Albanus delecto loco ad pugnam præmittit centum sclopettarios equites Sancio & Montero ducibus ad hostem ad minutum prælium prouocandum. iubet Iulianum Rometum sequi cum quingentis sclopettariis. mittit post hos Sancium Londognium cum mille sclopettariis, quos iubet sequi à tergo duo vexilla cataphractorum equitum ducibus Cæsare Gonzaga & Curtio Martinengo. Hispanæ copiæ iussæ sunt consistere, neque discedere iniussæ, quibus præerat Consaluus Bracamontius & Alphonsus Vlloa. post Hispanas copias sex Germanorum cohortes sunt constitutæ, quas subsequebantur quindecim vexilla Vallonum, & sexcenti equites gallati. Hæ copiæ ita succedebant, quia propter angustias locorum ita iter alicubi vtrinque arctabatur ob cœnum, vt nō plures septē a fronte possent procedere. qui primi ad leue certamen profecti sunt, quosdam palantes ac dissipatos procul a castris inueniunt pontes & transitus deuastantes, ne Hispani possent transire. initur leue prælium. Nansienses coguntur intra reparationes se ad tormenta recipere. sic enim Belgæ Nansiensis instructi paratique erant. Habebant a latere fluuium Amasium, a tergo casale, vbi duæ acies peditum constiterant, & magna ala equitum leuiorum. Sarissarum ordo tam egregiè erat armatus, tamque decorè instructa acies, vt omnino appareret formidabilis. sclopettarii prius dissipari prælium instaurant, nouisque subsidijs accedentibus sclopettariorum aciebus strenuè resistunt. Sancius sarissas postulatum mittit ad Albanū, quòd cū vellet hostes spe victoriæ dissipari non obtineret. cupiebat Albanus illos trahi in frequentiores sclopettarios & instructorum Hispanorum aciem, ac sarissas, quibus cedentibus clam succedebant Germani & vallones &

equitatus

Copię Nansiensis.

Amasius fl.

Copię quæ parabātur in Albanum.

Moderatio suppliciorū conuenit etiā in grauioribus malis.

Acierū Nansiensium instructio.

equitatus,quibus omnibus difficillimnm videbatur resistere. repetentibus sarissas denuo Iuliano & Sancio iubet Albanus Gonzagam & Martinenghum ad casale quoddam peruenire cum suo equitatu, vbi decertatum est,& Felicem cum trecentis sclopettarijs casale ipsum custodire. fossarum aquę paulatim interea excrescebant, atque per planitiem spargebantur, quia Nansienses Belgæ ingentem aggerem exciderant, riuumq; peramplum immiserant, quò Hispanorum castra inundarentur. succrescebat paulatim aeris perturbatio vt nimbus quidam concretus repente non mediocriter Hispanas copias affligeret. pugnatum est ab Hispanis necessariò, tum ne breui in aqna vmbilico tenus cogerentur se defendere, tum etiam ne inutiles fierent paulopost sclopettarij propter pluuiam. Imperat Fernando Toletano filio conuolare ad sollicitandas copias, ipse illuc proficiscitur, vbi expectare statuerat. initum erat prælium ante meridiem circiter duas horas, circiter duas horas à meridie Fernandus cum aciebus accessit. sclopettarij qui pręcesserant ac din pugnauerant, prospectis auxiliis à tergo non parum confirmati mira strenuitate superatis fossis hostium tormenta occupant. Tum prætergressi impetum faciunt in hostes non parum à sclopettarijs & campestnbus tormẽtis infestatos. pugnatur fortiter vtrinq; intra munitionem, at Belgæ numero & virtute hostium victi in fugam denique vertuntur. Egregia virtus enituit præcipuè horum ducum in eo certamine, Antonij Toletani, Sancij Abulensis, Gurtij Martinenghi, Cæsaris Gonzagæ, Ioannis Paccechi, Fernandi & Roderici Toletanorum. Gonzaga & Martinenghus equitatus tribuni tanto cum impetu fugientes insequuntur, vt multis trucidatis arua vbique sarissis iacentibus & armis cęsorum corporum prostratorum tegerentur, neque minor sanè clades ab ipsis Belgis, quàm ab insequenti equitatu edita est, cum postremi primos impellerent in paludes & in fossas, ita vt suffocarentur celeris fugę desiderio. ceciderũt ĩ eo p̃lio circiter septẽ millia peditũ partim ferro trucidatorũ, partim suffocatorũ in proximis paludibus. Equites mille & quingenti. capti multi, quibus ad vltionem suspensorum Hispanorum capita sunt abscissa. Nansiensis vbi vidit primum suos in fugam versos, maluit se fortunæ arbitrio & fluuij rapacitati, quàm crudelissimo hosti committere, quamobrem partim natans, partim in quodam lintre sese ad Empedenum oppidum recepit, quò multæ reliquiæ conuenerant. capta sunt ab Albano in eo prælio sexdecim bellica tormenta. viginti vexilla hostium. quatuor in fluuium sunt deiecta ne venirent in manus Hispanorum. multa capta sunt impedimenta & argentum & pecunia, & magnus equorum numerus & ad decem millia pecudum, & arma omnia hostium, quæ abiecta fuerant, quo fierent ad fugam expeditiores. nam post illam victoriam Albanus agrum Empedemi populabundus excurrerat. abstinnit ab oppugnatione propter anni tempus cum iam iniret mensis sextilis, tum ne magis etiam irritaret animos Germanorum ad accelerandos apparatus. post enim victoriam & prædationem agri copias ad vrbem Gueningam contraxit. Interea res Gallica, quæ visa fuerat aliquantum à superioribus molestijs respirasse, cępit denno sentire noua semina perturbationnm, quoniam iussi fuerant principes Condęanę factionis esse in promptu cum armis, quia nullus propè erat locus qui eius religionis homines non abhominaretur, cum etiam cædes in Vgonottos & Lutetiæ & alibi frequentes committerentur. delatum est pręterea ad Condeum sibi parari insidias, & Amiras palam profitebatur nisi seruarentur inuiolata, quæ promissa fuissent à Rege, se copias denuo ad euersionem Galliæ euocaturum. at rex qnoniam & horum animos parum esse quietos cognosceret, cum etiam Andelottus cum ducẽtis equitibus in Armoricam penetrasset per quandam simulationem hæreditatis vxoriæ, & intelligeret in Pictonibus siue Poitri magnã esse copiam Vgonottorum, non satis tranquillo erat animo. idcirco vbi Madritum, id palatium est tria milliaria distans à Lutetia, animi recreandi gratia concessisset, iubet fossas circum excauari, cum fierent assiduè excubiæ. Iubet igitur regulum Martigæ tribunum in suam præfecturam Armoricæ proficisci cum magno numero equitum ac peditum, quare portus Santonum per eam suspicionẽ munitur. restitutum erat iam Dorlanum & Arecomici in Gallia Narbonensi, atque cum Condæus in Seqnanos cum magna manu ducum ac militum suorum se recepisset, muniebat Noior suum castellum. hic conquestus est de Rege per literas, quod conciones suorum Lugduni essent vetitæ, quòd Vgonotti per edictum domi tutò esse non possent, quod non animaduersum esset in eos, qui Vgonottos trucidassent post pacem. cum igitur peniteret loca capta restituisse, & Darlanum in primis in Vermanduis, collegit paulatim duo millia peditũ & quingentos, & quadringentos equites qui putabantur, Dorlanum esse captum sed cum dicerentur copiæ catholicorũ parari, intra Normaniæ fines in oppidum Sancti Valetij apud Diepam ad oceanum se recipiunt. At uerò Cosseus regulus collectis quatuor millibus peditum hostium Vgonottorum, illuc profectus illos obsidet. ea re cognita missus est a Rege Brisacius ad alias vires colligendas, adiuuandumque Cosseum ad illam expugnationẽ. oppidani veriti ne regis viribus nõ possent resistere portã aperiunt, seque regiæ clementię committunt, quia Condęus nullos apparatus bellicos fecisset. sed neque Cosseus neque Brisacius milites coercere possunt, quominus plurimi trucidarentur, captis primarijs ducibus. at Condæus tametsi hæc quæ fierent in suos Vgonottos, cum captiuis ducibus abscissa fuissent capita, intelligebat, tamen visus est conniuere, atque odium in magis opportunum tempus dissimulare. clam copias apparatusque bellicos procurat, cum Noiore morans animi sui nullum daret indicium, sed cũ insidias Tauanesio regulo structæ fuissent, Sequanorum præfecto ac deuitatæ, ille collegit copias ad Noior obsidendum. Condæus antequam obsideretur exijt per noctem, literasque mittit in Germaniam ad conuocanda auxilia. iussi sunt ex vniuersa Gallia Vgonotti ad eum conuenire. primi autem fuerunt prouinciæ incolę, qui multis collectis viribus proxima loca inuadunt. Rex quia cuperet portum Santonum occupare duos tribunos Villeuillium scilicet & Roccasocium mittit, qui cum præsidiis ingrederentur. sed cum inessent tria millia militum Vgonottorum, & populus suæ sen-

Nansiẽsium copiarũ clades.

Numerus cęsorũ & spolia.

tentiæ

tentiæ tenacissimus, neminem admittere voluerunt, cum dicerent se satis posse sine aliis præsidijs vr-
bē Regi seruare. at Cōdeus cū Amirāte his nouis tumultibus Gallicis auditis cū mille & quingētis
peditibus & septingentis equitib. vxores & filios in portum Santonum deducunt, vt inde quædā bel
lica tormenta caperent, & vires cum Vgonottis cōiungerent, qui è Prouincia, Allobrogibus, Gallia
Narbonensi & vndiq; conueniebant, quia censerent pacem non seruari. rex antequam externa auxi-
lia illis accederent, atq; vires coniungerentur colligit & ipse copias, vocat ad stipendia quatuor mil-
lia Heluetiorum, tria equitum, multasque Gallorū cohortes. multis etiam in locis Germaniæ arma
parabantur, quę postea conuerterentur in Galliam. interea Vgonotti, qui cōuenerāt in Allobroges,
Prouinciā, Narbonensem Galliam iussu Condæi, ad duodecim millia decreuerant Auenione potiri
cum iam Piles oppidum cepissent ad viginti milliaria distans ab Auenione vel per primum bellum,
horum consilium faciebat parui cardinalis Artomicus, cum & ipse firma haberet præsidia, & sciret
eos non habere tormenta. at Condæus & Amiras copias & commeatum vndique parant, missaq; pe
cunia in Germaniam Casmiro in stipendia militum literas ad Aurantium scribunt, quibus illum in
Galliam ad coniungendas copias inuitabāt quod deuictis hostibus parem gratiam illi erat relaturus,
qui facile id se facturū permisit. Albanus ijs rumoribus auditis scribit ad Gallum Regem se ita factu
rum ne Aurantius fluuios posset traijcere in Galliam, atq; copias etiam obtulit. in Germania vero ma
xima semina perturbationum excitabātur, nisi Cæsari prudentia illa statim oppressisset, quia Hispa
ni Treuiros esse sub ditione Lucemburgi existimantes eius vrbis auxilijs se vsuros censebant, cui tei
populus facile assentiebat odio Archiepiscopi. at Archiepiscopus cum de ditione ad hue contende-
retur, ratus iniuriam non esse ferēdam, quod illum populus eiecisset magnum armatorum nume-
rum colligit, quo illos ad obedientiam compelleret, cum & ipse & alij Electores significassent Alba
no se pro viribus in antiqua possessione velle persistere. Cęsar vtqui videret quantarum calamitatū
initia consurgerent, decreuit ipse rem iudicare, atq; iudicio ad illum communi consensu delato so-
luta obsidione arma deponuntur. interea Condæus & Amiras conqueruntur per legationes apud
Ducem Allobrogum, quod promissæ pacis conditiones per iniurias consultorum Regis non serua
rentur, cum illi, qui profiterentur se amare Regem, nihil minus facerent, cùm omnes acerrimis odijs
persequerentur per simulationem desiderij quietis Gallicæ, qui cunq; essent è regio sanguine. quod
si illi exteri ex aula eijcerentur, mira rerum omnium trāquillitas erat secutura. multæ aliæ lamen
tationes aduersus consiliarios Regis adolescentis additæ sunt, quibus dicebāt coactos fuisse Vgonot
tos arma denno sumpsisse. Dux nihil indignum regio sanguine se putare inquit Condęum esse factu
rum, quia multo maior esset eius, quam cuiusvis Galli error. neq; se posse credere Amirantem fore
immemorem beneficiorum à Gallis regibus acceptorum. atque ita dimissæ sunt legationes. Philip-
pus item rex literas scripsit ad principes ferè omnes Germanorum, præter comitem palatiorū, quib.
eos hortabatur ne auxilia suis rebellibus subministrarent. At rex Gallus quia videret quanta incēdia
bellorum denuo exarderent, vbi decreuisset Parisijs supplicationes cum solenni pompa, Deumque
precatus esset pro tranquillitate patriæ, conuenerunt in sacellum augustioris templi omnes magi-
stratus & antistites ciuitatis, exemptęq; sunt res sacræ & sanctorū corpora. Dionysij, Rustici, Eleuthe
rij, & Diuæ Genuensis, quę per solennes pompas exportatæ sunt: atque omnes sacerdotes capite de-
tecto & nudis pedibus processerunt. vbi res in sacellum redijssent, rex, & fratres, & mater, & equites
in genua ante sacra prociderunt. rex sceptrum & diadema habuit dum preces persolueretur, de-
inde sceptrum & diadema superposuit sanctis corporibus, regni salutem illis commendans. vtuntur
plerunque illo ritu Reges vbi ipsi cum exercitu ad bellum sunt exituri. post missa sunt decē & octo
bellica tormenta Genebum, vbi copię colligebantur cum multis carris globis ferreis & puluere tor
mentario onustis, quò paulopost accessit & Dux Andiensis. habebat stationem Condæus ad portū
Sātonū cū quatuor peditū & totidē equitū millibus, cū quo erat regina & Princeps, Cātabrorū, cū iā
Xaintes cepisset, & Diui Ioannis Angeli oppidum, & alia nonnulla castella finitima. nec procul ab
his Mompensierius, Martiga, Brisacius castra posuerant cum non multo minoribus copiis oppor-
tunitatem pugnæ aucupantes: cum essent etiam in Vermanduis Mauiglier, & Giauhis & alii tribu
ni Vgonottorum cum duobus millibus peditum, ac mille equitibus, cum etiam decem millia ar-
matorum expectarentur ex Allobrogibus & Prouincia cum Amirante.

LIBRI DECIMI NONI FINIS.

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS
LIBER VIGESIMVS.

SI Verè pro gloria, vt pleriq; profitentur, quę certè nulla esse potest sine vir
tute, dimicaretur ab imperatoribus, regibus, principibus hominibus, vel pro
acceptarum iniuriarum castigatione tantum, neq; auaritia & dominandi li
bido potius per simulationem iniuriarũ, quàm vlla equitas, impelleret prin
cipes ad arma exteris nationibus hostiliter importanda, felicissimæ profectò
essent illæ ciuitates, quæ potentissimorum regum imperio parerent. Nã cũ
bellum propè necessarium sit propter nequitiam hominũ defendẽdis ciuita
tibus, quæ legum patrocinio ab impuris & nefarijs latronibus satis tutæ esse
non possunt, patet bellum legitimè susceptum sacrum esse munus, & maxi-
mè laudabile, cuius vis omnis constituta est in subleuandis iniquè oppressis,
in tuenda equitate, in defendendis legibus, in conseruanda religione, liberanda misella turba & in-
nocente ab impuris manibus consceleratorũ & crudeliũ latronum, in tuendis prouinciis, repellẽdis
iniquis cędibus, arcendis fędis ruinis & populationibus. At si pro rapinis, auaritia, diripiendis facul
tatibus miserorũ & innocẽtiũ populorũ certetur, quis nõ intelligat tam fędi cõsilij ministros & adiu
tores rectius publicos latrones, quam milites posse appellari? nam profectò cæsis flagitiorũ inuenta
rũq; autoribus & defensoribus iniquitatis, abstinẽdũ est à reliqua turba pupillorũ imbecilla & femi
narũ, quæ neq; particeps est, neq; esse potest vllius sceleris, neq; prorsus agrestes iure trahendi sunt
in seruitutẽ & abiecti homines expertes prauorũ cõsiliorũ. Hoc tãtũ crudelitatis q exerceat, eiusq;
causa prodeat in castra, iure potest is se potius fędissimo carnificis nomine, quàm glorioso militis
insignire, cũ omnis militaris ratio & disciplina equitatem & defensionem iustitię respiciat, tãquam
in qua consistat omnis quies & humana felicitas. Hoc sibi si proponerent Reges, contenti essent
post victoriam suis finibus, neque victas regiones suis adijcerent, curarentque vt ante bellum ęqui
tas suæ expostulationis omnib. pateret, cum nihil iustũ sit turpe, quo reliquæ nationes deterrerentur
ab huiusmodi iniurijs, sciretunq; à quib. violata sint fędera & sanctiones pactionũ; cũ sola sit æqui-
tas quæ laudabilẽ, quæ honorificã, quæ gloriosam faciat victoriã. At quoniã plerũq; pugnatur vtrin
que pro auaritia, proq; imperio alterius occupando, perraro bellorũ causæ a quibusdã perpẽdũtur,
quas principes diuulgari etiã grauiter ferunt, ac soli bellorũ euẽtus spectãtur, putãturq; honorifici
quicũq, feliciter euenerint, ac parua ratio habetur vel æquitatis vel rectè susceptorũ consiliorũ. sed
vt ad institutũ redeamus, Albanus missis legationibus gratulatũ, ad quos lętitiã peruenire censebat
e tã iusta victoria, cũ statuisset Edemũ solo adæquare, q eò cõuenirẽt qui regionẽ hostiliter inuade-
bãt & deuastabãt populationib. partẽ copiarũ illuc miserat. verũm re ĩfecta discedit, cũ oppidũ expu-
gnare nõ potuisset. At ĩ ea parte Arabię, q̃ Damascenę regioni cõtermina est ĩ Syria, adiacetq; Liba-
no mõti, quã Petreã Arabiã vocãt, & in finib. Iudeæ, Arabes imperiũ Turcarũ ægrè ferẽtes sollicitãti
bus pręsertim qbusdã principib. eius nationis, ab imperio Turcarũ deficiũt, circiter duos de viginti Sã-
zacchos pfligãr. vniuersa Arabia q̃ est inter mare Erythręũ, ac sinũ Persicũ desciscit, q̃ regio fertilissi-
ma est, & cõtinet circiter mille & trecẽta milliaria, cuius latitudo in cẽtum millia passuũ extẽditur.
Purpurato Damasci pfecto dies dicta est, qa parũ diligẽs in tantis rebus fuisse videretur, quia bellicos
appartus, quos oportebat, non fecisset, cum tantæ multitudinis viribus se non posse resistere cense-
ret, Byzantium ad Imperatoriam portam. Vbi ad statutum tempus non apparuisset, missus est
nuntius à Selimo cum imperatorio mandato, qui eum suffocaret. Est enim tanta illarum natio-
num erga Imperatorem obseruantia, vt cum illi placuerit vel vltro morti sese offerant, neque de-
trectent,

Bellũ propè necessariũ, & laudabile iustè suscep.

Arabiæ Petreæ bellũ.

trectent, cuius metus vel naturam ſuperat. at purpuratus vbi factus eſſet certior de mandato Selimi; ratus minime expectandum eſſe exitum tragediæ, ſed prius è theatro diffugiendum, collectis omnibus, quæ habebat, impedimentis ac rebus precioſis cum duobus millibus & quingentis equitibus præter omnium reliquorum Turcarum conſuetudinem atque expectationem in caſtra Arabum transfugit, cum vxorem Arabem duxiſſet. In caſtra hoſtium itaque profectus cum ſummo imperio rei militaris præficitur rebus bellicis omnibus. Selimus & purpurati audaciam inuſitatã, qui auſus eſſet effugere, & temeritatẽ populorũ, qui auſi eſſent deficere à tam potenti principe, mirificè indignatione ſuccenditur, quamobrem continuò præficit cum ſummo imperio rerum bellicarum ad illam expeditionem Ottomanum purpuratum Memphiricum, qui collectis ſtatim duodecim millibus equitum iter capit Geneenam verſus ad illud regnum recuperandum. ſed enim cum nunciatum eſſet Arabes multa millia armatorum collegiſſe, concordiq́ue animo totius Prouinciæ illud bellũ ab Arabibus ſuſceptum fuiſſe, neq; poſſe tam facile tantas populorũ vires deleri, cũ nõ paruus eſſet tumultus, veritus ne ſuarum copiarum ſaluti parum proſpexiſſe videretur, ſi tantis bellorũ fluctibus cum tam paruis viribus ſe immiſcuiſſet, ac intruſiſſet, deſiſtit ab incępto, atq; de omnib. rebus quo in ſtatu eſſent, diligenter perſcribit ad Selimum. Quippe cum bellum gerendum eſſet aduerſus populos non imbelles, ſed feroces, bellicoſiſſimos, & maximè Turcis infenſos Alanos ſcilicet & Mamaluchos, qui eò grauiter ferentes imperiũ Turcarũ ſe poſt mortem Sultani recepiſſent. Selimus vbi intelligit maioribus apparatibus bellicis opus eſſe ad Arabicam illam expeditionem, iubet purpuratum oppida in finibus magna diligentia munire, & ad illud negotium interim conninere. nam Selimus grauioribus curis diſtrahebatur, reuocabaturq́; ab ea animi ſollicitudine & expeditione ſuſcipienda maioribus rebus inſtantibus; grauius enim infeſtabat ea clades, quam ad Tanaim fluuium nuper acceperat. Eſt Tanais fluuius ampliſſimus Sarmatarũ, qui ortus è montib. Riphęis per Sarmatiam Europæ decurrens in fluuium propè Volgam vocatum conuertitur. Mox vbi pæniruit itineris in meridiem quaſi in brachij flexi formam à Volgę commercio conuertitur reflexus in Męondem paludem. Rha ſiue Volga rurſus fluuius ortus in ampliſſima Hamaxobiorum planitie, pari ratione ad ipſum Tanaim reflectitur, ita vt inter hos duos fluuios ſinus anguſtus relinquatur ab vtriſque fluminibus communi cõſilio & receſſu circiter quatuor milliariorum, vel paulo amplior. cum verò ille flexus ſit ad oppidum vſq; Caſſanum, mox in mare Hyrcanum ab ipſo Tanai Rha ſecedit per Sarmatarum Aſiaticorum regionem defluens & in mare Caſpium ſiue Hyrcanum ingreditur. Dicti ſunt eius regionis populi Hamaxobij, ac vulgo Tartari appellati, quia nullis vterentur domibus, ſed plauſtra corijs tecta haberẽt pro domibus, in quibus degerent, vnde etiam nomen duxerunt, cum Greci Hamaxam plauſtrum vocarent, & Bium vitam. Selimus ratus fieri poſſe vt nauigia & claſſes, quæ per Tanaim è Mæotide egreſſa nauigarent in mare Caſpium ſecundo Rha flumine facile deferrentur, ſtatuit illum anguſtum ſinum terræ atque ſpatium inter duorum fluuiorum receſſus ac flexus reſcindere, quo viam aperiret huic nauigationi ad mercimonia, vt aiebat, quare mittit eo quadraginta millia operarum cum multis millibus equitum cuſtodibus, qui & ipſi dicebantur accedere ad quadraginta millia. illa re audita Dux Magnus Moſchouitarum ſumma celeritate colligit octoginta millia equitum Sarmatarum. mittit ad hos trucidandos, qui repente circumuentos inuadunt, & ad vnum trucidant. ſic ſuſceptum negotium à Selimo fruſtra accepta etiam magna clade relinquitur. illa ſtrage retardatus eſt Selimus ab infeſtandis Arabibus, quia neſciretur adhuc quò tenderent conſilia Sarmatarum Aſiaticorum. Per iſtud fere tempus Hiſpaniarum regina cum per quædam medicamenta & balnea naturæ purgationes ſtitiſſet paulopoſt grauida, ſed malignis humoribus retentis, naturæ conceſſit, cum maximo totius Hiſpaniæ & Galliæ mærore propter eximia animi ornamenta. fuit enim regina ſingularis bonitatis. cæterum Condęus vel ꝙ ita ſibi eſſet clam delatum, vel quòd reipſa comperiſſet, palam cępit profiteri ſe arma ſumpſiſſe aduerſus cardinalem Lotharingiæ, qui ſibi inſidias per Tauanenſem regulum ſtruxiſſet, vt è medio tolleret. quod factum fuiſſet cardinalis conſilio, at non regia volũtate, quare ſe excuſat apud Regẽ per nuntiũ quòd arma inuitus reſumpſiſſet ad ſui ipſius defenſionem, & ne reformatę religionis homines tam nefariè tractarentur; profitebaturque per ſcripta ſeſe hoc facere ſine pacificationis præiudicio, neq; bellum ad offendendum erat geſturus, neq; aduerſus Regem, ſed vt à card. Lotharingiæ ſe defenderet acerrimo inimico, euerſore & deuaſtatore eius regni. ſe declarare inquit quòd omnes qui aduerſus ipſum arma ſumerent, cenſeret eſſe milites cardinalis, at non Regis. neq; putãdos eſſe aduerſarios Regis, qui minus parerent edictis cardinalis, quæ nomine regio promulgabantur, cum reipſa eſſent cardinalis. deinde ſcripſit ad Caſmirũ in Germaniam vt quatuor millia Raitrorũ denuo colligerentur, & ad Aurantiũ. Odus item Sciatilioneus quòd audirentur tot copiæ regiæ vndiq; Genebũ conuenire, traiecit in Britãniã ad auxilia reginæ conuocanda, quæ credita eſt ſtipẽdia in Germaniã miſiſſe Volphãgo Dupontio Duci ad colligenda ſex equitũ, quinq; peditũ millia, ſollicitaſſe Aurantium miſſa pecunia ad illã expeditionẽ, miſiſſeq; cõmeatũ & apparatus bellicos ad portum Santonicum. aucta ſunt Condęana caſtra principis Cantabrorũ aduentu octingẽtis equitibus, & trib. millib. peditũ, quibus viribus auctus exit in apertũ, Niortũq; & Mauanũ loca nõ aſpernandę dignitatis occupat. Interea Vgonotti iam Rhodanũ traiecerant vt caſtra coniungerent, qui accedebant ad octo millia peditũ. & multæ equitũ turmæ. At Vgonotti Veromandui cum ſibi non viderentur tutò poſſe pertranſire in caſtra Condæana, decreuerunt Aurantiũ expectare, qui dicebatur breui eſſe venturus, quare interim ſtationem habent apud Sedanum. at Condæus paulo poſt è Pictonibus contendit Aginnum verſus vt comprehenderet Monluchium, qui cum multis copijs tranſitum impediturus Moanum contendebat. at in itinere Aginnum vrbem amplam

Purpuratus Damaſci trãſfugit ad Arabes.

Ottomanus ſummus imperator Arabicæ expeditionis.

Alani & Mamaluchi feroces populi.

Tanais deſcriptio.

Rha fluuius.

Hamaxobij unde dicti.

Inſignis Turcarum clades ad Volgã ſl.

Aginnum captum.

& opulentam capit per deditionem, vbi aliquandiu illa verberationem & vim Vgonottorũ sustinuisset. Aurantius cum ad ripam Mosæ peruenisset fluuium traiecturus diu obstitit Albanus, sed denique per noctem repente traiecit. atq; dũ Albanus Aurãtianas copias sequitur, Mompensierus quoniam cognouisset Mouansum Vgonottorum Prouincię & Veromanduorum ducem ad Condęana castra properare cum octo millibus peditum & mille & quingentis equitibus, habitis cominijs cũ suis ducibus decreuit obuiam procedere cum Martiga & Brisacio, eorumque copijs. iam enim prætergressi fuerant Monluchiũ. qui studebat transitus occludere. inuenit hos castrametatos esse apud abbatiam Giansalladam, qui locus erat montosus & difficilis equitatui, quare missi sunt per noctem Brisacius & Philippus strozza cum expedito peditatu ad transitus occupandos. initum est leue certamen cum Mompensierus esset in planitie cum peditatu & equitatu in acie tãquam prælium initurus, nisi hostis recusasset. sed cum nemo apparuisset Mompensierus erat copias retracturus, cum videt hostes super colle in acie instructos tanquam signa collaturos. at Mompensierus, re cũ ducibus communicata decernit omnino pugnare. motis itaque castris Prouinciales vt imperiti rei bellicę animo conciderunt, cum duces animo essent intrepido, magnaque alacritate ante acies milites ad pugnam acuerent. sed exercitus qui constabat è popularibus & imperitis rerum militariũ vel cõtra nitẽtibus ducibus cõtinuo in fugã vertuntur. Duces tametsi singulari virtute aduersus catholicos pugnarũt, tñ necesse fuit demũ cedere potentiori fortunæ multis acceptis vulneribus. capta sunt viginti & quinque vexilla peditũ, quæ missa sunt ad Regẽ, cũ circiter duo millia cecidissent, & viginti cẽturiones. capta sunt quatuor millia. è catholicis pauci sunt desiderati. seruati sunt pleriq; noctis beneficio, & asperitate regionis, & longo labore defessi equitatus. Hęc victoria non parum animos catholicorũ recreauit, quoniã si vires q̃ vndiq; aduocabãtur Cõdęo accessissent, apparebat certissimũ exitiũ illi regno imminere. idcirco rex ne in suũ regnũ externa auxilia penetrarẽt, iubet Ducẽ Neomagẽsem in regione Lugdunẽsi tot milites colligere, vt cũ p̃sentib. ad decẽ millia accedãt. Cõdęus cognita suorũ clade cũ oppidũ Biturigũ nõ procul à Budigala obsideret, soluta repẽte obsidione magno studio cũ omni eqtatu & duobus lectissimorũ peditũ millibus Augustoritũ versus cõtẽdit: atq; ad põtẽ supra fluuiũ Viẽnã profectus putabatur in Sequanos trãsiturus, quare rex oẽs põtes rescindi iubet, & lintres ne trãsitus hosti cõcederetur. Cõdęus cognitis regijs apparatib. cũ Andiẽsis accederet & Mompẽsierius, & iã collecta essent duo millia eqtũ & decẽ peditũ in Gallia Lugdunẽsi, & Heluetij multi cõuenirẽt, & mille pedites p̃terea essẽt Lugduni cũ qbusdã turmis cataphractorũ eqtũ, ad portũ Sãtonũ se recipit. Neq; Britãnia quidẽ cõsimilibus seditionibus caruit per idẽ tp̃s, cũ in ea parte insulæ, q̃ magis vergit ad septẽtrionẽ apud fines Scotię ad tria millia hominũ repẽte arma sumpserint, qui palã profitebãtur se velle antiquã religionẽ catholicã reuocari, qui cruces sibi ad pectora assuerãt. vix aũt res p dexteritatẽ & autoritatẽ Iacobi Stuardi cõsopita est datis vadimonijs, ꝙ nõ amplius capiẽt arma tumultuaria. Istud ipsum factũ est alibi à primarijs quibusdã ducib. eius regni propter ambitionẽ, qa dignitates, & magistratus regni, & honores ad inferiores homines deferrẽtur, sed & hi reginæ prudẽtia tumultus sunt cõsopiti. at inter Daniæ Sueuięq; Reges post diuturna dissidia pax deniq; cõposita est cũ magna subditorũ populorũ lætitia. pacis cõditiones fuerũt. 1. Vt sempiterna obliuione odia antiquæq; simultates vtrinq; obruerẽtur ita, vt semp pax & beneuolẽtia intercederet. 2. Ne rex Sueuorũ aut successores insignia Daniæ vel Noruegiæ gestaret, sed ambo tria diademata sine alterius p̃iudicio gestarẽt. 3. Vt Rex Sueuorũ se abdicaret ab omnibus iuribus, q̃ se habere cẽseret in Noruegia, Hollãdia, Siena, Gorlãdia, Belchinega regionibus, cũ se cõtra abdicaret Daniæ rex à iurib Hetrichij & Marchiæ, & Eslurghi. 4. Vt restituerẽtur vtrinq; bellica tormẽta in bello capta, & vrbes, castella, muniriones occupatę, quod fieret ad certũ tempus. 5. Vt intelligantur inclusi in hac pace ex Daniæ Regis parte Cæsar, elector Saxoniæ, Duces Holstairẽsis, Iulius Bransuicensis, Gulielmus Lutemburensis, Dux Vlrichi, Mechelburgi & Curlandiæ, & vrbs Subech. ex parte Regis Sueuorum Cæsar, Poloniæ rex, Elector Sennonũ, Duces Pomeraniæ, Palatinus Georgius Hãssius, Marchio Badenę, Ercardus Comes ostfrieslandiæ. q̃ pax vniuersæ Germaniæ accidit gratissima. interea Condæus cum validiores vires collegisset iam non magnopere formidare regias videbatur, quamuis iam magnæ erant collectæ: & Dupontius cũ laboraretur in castris inopia stipendiorũ iam segnius procedebat, quam opus erat Vgonottis, quare creditum est reginam Britanniæ nulla his auxilia suppeditare aduersus regem, sicuti legationibus eò missis promiserat. At Condæus qui omnem spem suorum consiliorum in auxilijs Dupontij reposuerat, cum regiæ copiæ in Sequanis & alibi possent esse impedimento, decernit pro viribus cum omnibus copiis quotquot posset omni celeritate in Sequanos penetrare, nequid detrimẽti ijs copiis accideret, quare omnia sua consilia subuerterentur. sed quoniam propter Andiensis vicinitatem non poterat peditatum commode adducere, decernit cum equitatu illud facere. decernit igitur cum tribus millibus equitum & totidẽ sclopettariis à tergo expeditis sine impedimentis eò penetrare, reliquo peditatu trãsmisso ad portum Santonum. at Andiensis cognito eius consilio curauit quouis modo illum impedire, atq; cũ rerum multarũ inopia & commeatus & rei pecuniariæ in castris Condæanis laboraretur, Condæus multis artibus conabatur animos suorũ delinire, & ad spẽ rerũ futurarũ erigere. at vero cũ aucta fuissẽt castra Andiẽsis duobus millibus & quingẽtis raitris, verebatur Cõdæus sibi trãsitũ in Sequanos impeditũ iri. Per istud ferè tp̃s, quo illa agebãtur ad Rhã fluuiũ, & in finibus Arabiæ, Veneta resp. cępit p̃senti re quedã initia barbaricæ perfidię paulatim, quæ felicissima per patrũ prudentiam esse videbatur, cũ diuturnam tranquillitatem obtinuisset, neque per triginta & amplius annos vllos bellorum motus persensisset. Nam non solùm rumor inualescebat quotannis, vbi classis Byzantii instruebatur, Cyprum Venetis extorquendam esse; quare patres perpetuis sumptibus affligebantur instruendæ

Clades Vgonottorum.

Pax Sueui & Daniæ Regum.

classis,

classis, & colligendarum copiarum, verum etiam non parum vexabantur curis, quòd intelligerent purpuratorum quoq; animos ad illam expeditionem aspirare. nam ingentes apparatus hoc anno etiam facere coacti fuerant Cypro timentes, quòd purpurati eius insulæ occupandæ cupidi occulto apparebant. confirmabatur vel alliciebatur potius purpuratorum spes crudelitate & impudentia Cypriorum quorundam nobilium, qui ad crudelissimæ tyrannidis modum eius insulæ homines tractabant, cum scirent Turcæ & iam sæpe experti essent, nihil tantopere conferre ad facilitatem capiēdorum regnorum, quàm principum & primariorum, & omnino aduersariorum dissidia & rixas & contentiones; has verò esse ibi necessariò, vbi pro legibus auaritia, iniquitas, crudelitas dominetur. Nam tam oppressi tenebantur à nobilibus Cypriis infimæ conditionis homines, qui Parici ab ijs vocabantur, vt tanquam iumētorum, matrimonia, & educationes filiorum, & cætera omnia munia priuatorum pro nobilium nutu & arbitrio facere cogerentur, nihilq; esset misellę turbæ proprium: quippe qui neq; facultatū, neq; libertatis, vel vitæ, vel honoris filiarum vel propinquarum essent arbitri. Petiuerunt Parici à Venetis magistratibus vt manumitterentur, petitionisq; rationes addebāt, quòd nimis iniquum & crudele videretur Christianos esse Christianorum mācipia, atque in perpetua Christianorū seruitute contineri, cū Christus esset idē omniū pater, cuius nos imitatores esse ꝓfitemur; cum neq; iure belli, neque legum ciuilium istud efficeretur. Rogant vti tātarū ęrumnarum mole oppressorum misereantur. Docent Venetos è concordia Cypriorum, vti cęterorum regnorum, maximè pendere insulæ conseruationem, quæ certè nulla esse potest inter dominos & seruos; inter opulentissimos, & mendicos; inter subditos, & tyrannos. Pollicentur in omnem opportunitatem summam alacritatem ad eius regni defensionem; cum arma fortiter essent laturi quibusvis hostibus, vt qui vitam, patriā, lares, dignitatem, facultates, vxores, filios libertatē rerū omnium dulcissimam, & omnia prorsus bona recuperassent per Venetam clementiā atq; æquitatē, vel dono accepissent. nam Cyprij cum prædijs Paricos quoq; emebant ac vendebant. Nullam ætatē tantum beneficium obliuioni mandaturam, aut tantam benignitatem deleturam, per quam posteri liberi nascerentur, aut facultates per industriam partas possiderent, quę alioquin crudelissimis & auarissimis dominis debebantur. Hisce rationibus commoti sunt patres, cęperūtq; cogitare de Paricis miseria subleuandis & illa tyrannide exterminanda. Sed illud non facile fieri poterat, quamuis ęgrè ferrent, & sępius vti mitiorem in modum tractarentur actum esset. sed alij contradicebant, qui nobilium partes tuebantur, qui asserebant periculosum esse priuilegia & ritus Cypriorum nobiliū antiquare, insani prorsus & furiosi generis hominum; cum pręsertim vbique nationes, quæ sunt in finibus imperiorum obsequio sint retinendę, at non iniurijs irritandæ, ne facile cum hostibus conspirent. Nam tametsi plurimum differt Turcarum finitimorum religio à Christianis ritibus Cypriorū, tamen cū neq; Christianam, neque Turcicā credulitatem verè sincereq; pleriq; complecterentur, facile poterant cum quibusuis conuenire. cęterum purpurati, qui ad hoc regnū occupandū aspirabant, primùm ad insidias & fraudes animum adijciunt, quia non verebantur se ab Imperatore castigatum iri, si aliena per fraudes occupassent, sed etiam insignem laudem consecuturos, cum facilis esset reddendi ratio. via autem insidiarum vt tutior, ita facilior apparebat; quia si ita capta fuisset aliqua vrbs Cypria, propter viciniratem loci & commoditatem auxiliorum, facillimum erat non modo illam conseruarè, sed etiam occupare cęteras, præsertim tantis odijs, tantisque dissidijs inter Cyprios inualescentibus. Visum est autem hoc negotium non pessimè agi posse per Diassorinum hominē Cypriū q tractādis tātis negotijs nō ineptus appareret. Erat.n. Diassorinus vir callidissimus, īter aulicos principum sępe versatus, & plurimùm autoritate præstans inter Cyprios. Ad hunc Scander superioris Mysiæ despotus siuę præfectus literas humanitatis plenas dedit, cum quo & inijt & exercuit amicitiam paulatim multis vtrinqe missis & acceptis muneribus. Cęptum est agitari post modo inter hos de negotio proditionis, cum Diasorinus ingentibus pollicitationibus sollicitaretur, quem Scander ad plurimum autoritatis & existimationis se proucturum promittebat. Scribebantur literæ ad Despotum per omnes, quæ se offerebant, opportunitates; aut cum quis accederet Byzantium, quæ partim Græco idiomate constabant, partim secretioribus notis. Erant notæ illæ paruula animalia, vt muscæ, formicę, culices, vespę, araneæ, ceteraque huiusmodi complura. sed quia noluit diuina clementia tantum adhuc malorum Cypriorum ad maturitatem peruenisse. cum propter munera despoti, tū ꝓpter frequētiā literariū, q̄ vtriuq; scribebātur, Diassorinus incidit in quasdā suspiciones. eius literæ clam sunt interceptæ, & resignatæ. visæ notæ secretiores, & animaliū formæ. creditum aliquid occultari, quod hi nollent intelligi. Quid enim secretioribus notis committi putandum est, nisi quod cognitum periculum minetur suis autoribus? captus est vna cum ipsis literis Diassorinus, ac traditus in tormenta. Narrat tormentorum impatiens non modo se ipsum, sed etiam quosdam præstantiores Cyprios ad eam proditionem conspirasse, qui clam & promissis allecti fuerant, & ægrè ferebant Venetorum imperium, cum se nimis arroganter neque nobilitate neque opulentia inferiores existimarent. affectus est extremis supplicijs & Diassorinus, & alij quidam coniurati, sed rumor diditus est in insula non quòd propter proditionem hoc fieret, ne animi Cypriorum metu Turcarum consternarentur, sed quòd voluissent magistratus sediciose impedire ne frumentum Venetias per summam penuriam annonæ mitteretur. Nam non leuis ea de re fuerat controuersia inter Cyprios & Venetos magistratus. Cyprij proceres cum rem quidam persensissent, visique essent Turcæ ad eius regni occupationem aspirare, paulatim incipiunt cogitare de sua salute; querebanturque inuicem quod insula nulla satis firmas munitiones haberet, quibus ab impetu tantarum virium protegerentur. Illud autem fiebat ab his parum firmis rationibus, quia non muri, non aggeres, non tormenta, vel profundæ fossæ,

Paricorū Cypriorum cōditio, & petitio à Venetis.

Oratio Paricorum.

Cōtra libertatem Paricorū dicta.

Cyprij sine religione.

Diassorinus proditionem Cypri molitur.

Notarum secretiorū formæ.

Stratagema.

vel munitiones prævalidæ omnino regna imperiaque defendunt, sed concordia populorum, & subditorum beneuolentia, & vnanimis omnium ad mutuam defensionem conspiratio.

Cócordia firmissimú ꝓpugnaculú regnorum.

Oportebat sanè Paricis donari libertatem, quo meliori condirione in patria essent, quàm captiui apud hostes, vt haberent aliquid cur pugnarent. Sed cum non minus domi, quam foris vt essent oppressi contingeret, quid opus erat illa pugna, cuius omnino præmium vtrinque esset captiuitas? erat præterea timendum Cypriis ne totidem hostes haberent in insula & intra mænia, cum essent circiter quinquaginta millia Paricorum, qui poterant cum Turcis conspirare atque ab ijs consequi vt pro victoria manumitterentur.

Paricorú numerus.

sed tamen imbelle genus hominum crediti sunt omnes cyprij, vtpote quorum insula nulli Deo bellicoso, sed voluptariæ Veneri fuit consecrata. Hi ergo inter se consultant quibus rationibus fieri posset vt aduersus repentinos conatus Turcarum essent tuti, neque pecudum more captiui sine vlla defensione in seruitutem traherentur. Istud periculosum videbatur, quia nullæ munitiones essent in insula, quibus protegerentur siquid aduersi accidisset, quo ve possent confugere præter Salaminam siue Famagustam, quæ tamen nimis esset longinqua vt in extrema parte insulæ, & in angulo totius regni, cuius parua esset vtilitas insulanis. querebantur vicissim se obiectos esse immanitati barbarorum auaritiæque hostili, atque cupiebant vt aliquas munitiones Veneti excitandas curarent in insula, quibus tuti redderentur ab hostium incursionibus siquæ fierent. Veneti qui pluribus rationibus clam persenserant Turcas ad illam insulam occupandam aspirare, viros rerum bellicarum cognitione præstantes & munitionum præcipuè excitãdarum mittunt, qui loca ad muniendum explorarent. Ceronia aliis visa est muniẽda quibusdã aliis tamen visa est inhabilis, quæ muniretur, ꝙ esset exclusa ab vniuersa reliqua parte insulę, si hostis eos transitus occupasset qui paucissimi sunt ac difficillimi in montibus. sic paruo hostium labore illa munitio poterat effici insulæ inutilis. non enim eriguntur munitiones vt illud spatium tantum terræ, quod intra ambitum munitionum continetur, possideatur, sed vt per munitiones etiam territorium; quod nisi obtineatur, frustra fieret ille sumptus excitandarum munitionum, & alendorum præsidiorum. Nam sola munitio nulla vel satis apta vectigalia in stipendia nedum annonam suppeditat sine agro. sic ager debet cum munitione coniurare ad mutuam defensionem, & cum agro munitio.

Quę sint perpẽdẽda i excitandis munitionibus.

Huc accedit quòd latera & propugnacula cuiusque oppidi tunc optimè institura sunt, cum in vno corpore constiterint, idque tam accurate vt neque omnino impediri, neque excludi possint quominus opem ferant ciuitati, aut hostem offendant, cuiusce rei causa instituta sunt, sic munitiones, quæ propugnacula sunt vnius corporis regionis, optime tunc sunt institutę, cum minimum commodi hosti concesserint vt excludantur, separenturque a reliquo corpore, & a regione disiungantur; vt si non expelli & trucidari, saltem infestari hostis possit. sic igitur Ceronia, tanquam brachium sine corpore, & oppidum sine agro propter angustias montium effici poterat, & a reliquo corpore insulę separari.

Ceronia quare visa nõ sit munienda.

Huc accedebat quòd aer Ceronię optimus & saluberrimus est, vbi possunt obsidentes esse tanquam in amęnissimis viridariis, vbi suppeteret lignorum, aquarum, & rerum omnium necessariarũ copia. per hyemem litora sunt periculosa nauibus ad ferendos bellicos apparatus vt in septentrionem conuersa, quod in nactes antiqui Ciliciæ angustias vocarunt. sic in excitandis munitionibus debent hostiũ incommoda, & commoda locorum perpendi; cum multi sint omnino errores, qui nisi multo ante prospiciantur & euertantur, omnino non faciant tutas ciuitates aut oppida. hic error Senam subiugauit, quia eius ciuitatis conditores visi sunt curasse illud tantum vt in loco tuto ædificarent super collibus, at parum fuerunt solliciti de commoditate importandi commeatus.

Senæ extructæ error cã captiuitatis.

Alij aquarum commoda & abundantiam spectarunt, at non viderunt imminentium montiũ pericula, è quibus propinquis vrbibus imminet ruina, vt est Vincentia, cum tamen omnia diligenter sint antequam iaciantur fundamenta circunspicienda.

Vincentiæ error.

Ceronia igitur his rationibus ab omni muniendi cogitatione secludebatur à quibusdã, sed tamen quod alij hęc ipsa ad commoda munitionum requiri dicebant, decretũ fuit vti muniretur.

Salinæ aptè muniri possunt.

at Salinæ, quæ ciuitas est vbi fuit Citium, cuius etiam nunc quædam vestigia ostenduntur, visæ sunt quibusdam habiliores ad hoc negotium, quippe quòd eò naues commodius ob profunditatem aquarum possint appellere. ibi si paulo profundius excauetur, dulcium aquarum putei inueniuntur, quæ res tutum locum reddunt a cuniculis. ibi cum quidam sint colles, visum est arcem erigi posse, quæ cum vrbe coniungeretur, ac partem propugnaculorum admitteret. Habet vrbs Salinarum alueum quendam portus, qui si excauetur denuo, portus posset effici tutissimus. Illud autem vtile futurum videbatur, cum ciuitas habeat duos lacus; alterum in quem torrentes quidam per hyemẽ intrant, & ob naturã terrę per ęstatẽ in candidissimũq; durissimũq; salem conglaciatur.

Salis causa natura terræ.

cuius lacus ambitus amplectitur circiter duodecim millia passuum. alterum, vbi fit sal crassior, dicunt habere ambitum duorum milliariorum. Paphum præterea, Amatunta, alias quasdam vrbes Cyprias multa visa sunt munire impedientia, quare muniendę Paphi arbitrium, relictum est præfectis & peritis. cum Cyprus habeat duodecim vrbes, pagos autem circiter mille, & multa casalia. est enim Cyprus insula perampla; quippe quę habeat longitudinem ducentorum & quinquaginta milliariorum, latitudo tamen amplior extenditur ac dilatatur in sexaginta & quinq;. ambitus vniuersus quingenta & quinquaginta continet milliaria.

Cypri vrbes & descriptio.

Distat a Cilicia, quam respicit ad septentrionem sexaginta millibus passuum. ab oriente Syriam respicit distantem circiter centum milliaria. ad meridiem habet Ægyptum & Alexandriam distantem ad trecenta milliaria, quanto spatio distat ab altera parte a Rhodo insula. Sita est autem in ea regione vt polus illi extollatur triginta & quinque gradus supra orizontem, estque optimorum vinorum mater, vbi nascitur etiam saccarum, atque omnia quæ ibi seruntur, felicissimè proueniunt propter terræ fertilitatem

tilitatem

tilitatem ac bonitatem. Inſulani dicti ſunt accedere ad centum & octoginta millia; quorum, dimidium eſt eorum qui ab ijs Francomatti dicuntur, qui ſunt liberi agreſtes. Quinquaginta ſunt Paricorum millia. reliqua multitudo eſt vrbana. his rationibus de excitandis munitionibus auditis, & de locis deligendis Leucoſiæ ciues, eſt enim Leucoſia vrbs eius inſulæ nobiliſſima & opulenta metropolis, in qua reſidet archiepiſcopus eius regni, ægrè ferunt ſeſe miſiſſe legationes ad illam ædificationem, ſed tamen de alio quouis loco potius verba fieri, quàm de illo, quem ipſi maximè vellēt: cum appareret illa munitio ad ſecuritatem potius regni, & ad Venetorum vtilitatem, quàm ad nobilitatis conſeruationem reſpicere. videbatur illud graue ſanè vniuerſam nobilitatem inſulæ negligi, ſi illa vrbs, quę primaria eſt & frequentiſſima, in qua totius inſulæ propè exiſtimatio & potentia contineretur, relinqueretur arbitrio crudeliſſimorum hoſtium munirionibus & omnibus auxilijs prorſus ſpoliata. res conſultatur. viſum eſt ad facilitatem & celeritatem ædificandi, & cōmoditatem defendendi vt in colle Leucoſiæ finitimo Mandino vocato oppidulum erigeretur, qui ſolus locus ad tutelam Leucoſienſium apparuit accommodatus erigendæ munitioni. Sed Leucoſienſes iſtud multo etiam grauius ferunt. conqueruntur inuicem ac palàm dictitant, frequentibusque vtuntur lamentationibus ſe fideliſſimos ſubditos, ac nomini Veneto ſemper dediriſſimos fuiſſe, neque vllū vnquam apparuiſſe perfidiæ veſtigium, quare nunc non opus eſſe oppidulo imminente illi ciuitati, quo in fide retineretur, quæ ſemper illam inuiolatam & incontaminatam ſeruauiſſet, cum oppidula non minus aduerſus proximas vrbes, quàm aduerſus hoſtes inuaſuros exædificari conſueuerint, quia pauca oppidula poſt captas vrbes viribus hoſtium diu reſtitiſſe inuenientur; atque vrbs ipſa nihilominus futura ſit aperta libidini & diteptionibus hoſtium. erogarunt & ipſi ad ſubleuandum Senatum tantis ſumptibus, quantis opus erat vrbi muniendę propter ambitus amplitudinem, liberaliter multam pecuniam vbi ędificationis architecti ac præfecti erigendarum munitionum periti à ſenatu miſſi ſunt. Eſt enim Leucoſia in parte inſulæ mediterranea, in vmbilico propè eius tribus, quæ Vicecomitum appellatur, nam vniuerſa in vndecim tribus diuiditur, in planitie quadam Florētiæ perſimilis, cui ſunt & propinqui & longinqui montes, habetque ambitum ampliorem quatuor millibus paſſuum. viſa eſt quibuſdam vrbs non eſſe habilis ad muniendum, cum nimis diſtaret a mari vtrinque pari propè ſpatio triginta milliariorum ſcilicet, cui difficillima poſſent afferri auxilia per claſſes, niſi & terreſtribus & maritimis copijs quis fuiſſet ſuperior. ineundis leuibus certaminibus dum inferrentur ſubſidia ex altera parte, nimis longa receptio apparebat ad claſsem triginta milliariorum; & tamen neminem timendum eſse inſulæ prærer vires Turcicas, quæ terra marique multo futuræ eſsent ſuperiores. Interea fiebant ſępe incurſiones in finibus Pannoniæ, quare ſignificauit per literas Turigeorgius Cuttenſi purpurato prędationes fieri contra leges induciarum, hortaturq; vt ſuos à rapinis cohiberet. reſponſum eſt vigiles non infeſtari, neq; paratos ad defenſionem; at dormientes non facilè ab inſidijs poſse defendi. His verbis monitus Turigeorgius parat inſidias, ac paulopoſt nonnullos Turcas palantes & prædabundos ad Caniſiam trucidat. Sic omnis reliquorum Turcarum & latronum rapina repreſsa fuit. per idem ferè tempus in Nantua vocata regione Allobrogum tanta ventorum vis exorta eſt repente, vt tecta domorum ſublimia cum maximo omnium terrore ac metu per aera ferrentur. ligna ingentia ex humo ſublata vi ventorum extollebantur, itaq; fieret formidabilis tempeſtas, vt omnes latebras & cauernas ſubterraneas ad fugam requirerent. turres præcipites deiectæ ſunt. arbores radicitus excauatę. multi mortales ſublimes per aera ſublati, neque cognitum quid de ijs actum eſset, aut quo perueniſsent. at quoniam Turcica claſsis, quæ conſtabat è centum & duodeuiginti triremibus, varijsque generis nauigijs in ſinum Corcyręum applicuit, quæ ſingulatim quatuor equos conuehebant & multos Ianizzeros, ſequebanturque duę mahonę cum multis bellicis apparatibus & equis, neque ſciretur quo tenderent Turcarum conſilia, Veneti Cypro timentes, & reliquis maritimis vrbibus, iam ingentem, ornatiſsimamque claſsem inſtruxerant. Reliquæ etiam Italæ nationes mari finitimæ ſe accingebant ad defenſionem, neſciæ cui loco illa claſsis cladem & ruinam atque incendia minitaretur. In regione vero Belgarum Albanus poſt victoriam diſtributis firmis præſidiis Buſaterorum fines inuaſurus Amſterdamum oppidum verſus iter cepit quod eſt maritimum ſpectans Oceanum in litore maris, quo res defenſioni neceſsarias ibi compararet. Nam ſignificabantur magnæ vires colligi decreto comitiorum Colonienſium ad vltionem Agamonrij. Nanſienſis enim collectis reliquijs, quę ſuperfuerāt acceptę cladi, dicitur obtinuiſſe pręterea triginta millia peditum, & ſeptem equitum armatorum in ipſis comitijs, ita vt haberet decem millia equitum in caſtris, & circiter triginta & ſex millia peditum. Poſt modo inſtitutum eſt ne quis in eo bello viuus caperetur, ſed in morem atrocioris, immitiorisq; belli omnes capti trucidarentur ſtatim atq; veniſsent in poteſtatem. Albanus pręfectis cohortium ac tribunis Tertij Sardinię capita amputari iubet, vniuerſumque Tertium dimittit, quia diceret eos autores eſse & reos eius cladis, quam accepit Aremburgenſis. Aurantius itaque coniunctis viribus cum Nanſiēſi, cuius erāt in caſtris quadraginta & quatuor cohortes Germanorum, ſexdecim Buſaterorum, quindecim quas Dux Empedemi collegerat cum quibuſdam tormentis. equites non pauci Aurantii roſam & Pelicanum auem Niliacam Ægypti geſtabant pro inſigni ſuper galeis, quibus ſignificabant ſe conſentire & conſpiraſse, eſseque fœderatos cum Britannis. Sic hę copię cum eo equitatu, quem diximus Gueningam verſus iter capiunt. Aurantius ad Rhenum fluuium ad Andernachium per Eburones properat, cuius tranſitum Dux Menapiorum impedire conabatur; ſed vanus fuit omnis conatus. Albanus hiſce rebus cognitis cum morarentur adhuc Bugodini ſuas copias cenſuit. deinde obuiam procedit quo impediret ne regionem hoſtiliter inuaderent. Ibi etiam iubet edictum promulgari de reregendis bonis exulum, profugorum, cōdemnatorum, ſi qua occultata fuiſsent ſub grauiſ-

ſimis

Cypriorum numerus.

Leucoſia metropolis Cypri.

Collis Mandinus.

Cyprij munitiorū ſumptus in ſe recipiunt.

Leucoſiæ deſcriptio.

Prodigium.

Nanſiēſis copiæ.

Aurantij copiarum inſignia.

finis poenis. Aduecta sunt interea quadringenta nummum millia ex Hispania in Zelandiam in stipendia militum, cum quibus etiam duo millia & quingenti Hispani. Albanus Bugodino egressus copias iubet Mastricchium versus iter capere, ipse aliquantulum commoratur, quo spectaret quo tenderent hostium consilia, qui sese in Sicambrorum fines recepturi videbātur, cum præsertim bellica tormenta illuc attraherentur. deinde Albanus statuit vt copiæ traiecto Mosa flumine annonam omnis generis morando absumerent, ne hostis illa potiretur; cuius consilium cum esset incertum, ac modo hoc, modo illud facturus appareret, visum est consilii euentum omnino expectare. Sed quoniam prius apparuerunt in Galliam per Sequanos transituri, vt copias cum Gallicis coniungerent, Albanus miserat ad Sequanorum regionis præfectum Verghinm, vt quamuis Heluetii tenebantur eam partem regionis defendere, pro conditionibus antiquæ renouatæq; fœderationis cum Philippo Rege, tamen ne expectaret eorum officium, sed quàm citissimè transitus occuparet, si hostes illuc accederent. Aurantius tamen his superatis difficultatibus cum ad regionem Eburonum peruenisset, facilem transitum obtinuit, cum illum Eburones vel contra episcopi voluntatem concessissent, quia dicerent se nolle totam regionem ferro flammisque deuastari tot hostibus in regione morantibus, dùm certaretur de transitu. Istud efficiebatur ab iis populis, quod studerent eorum partibus, quare episcopus sese in oppidum Hux munitissimum recepit. Nicolaus Neostatensis Barodurum accesserat supra Coloniam, & Bonnam, quo peruenerunt duo equitum, tria peditum millia, cum ipse haberet etiam duo millia equitum, & quatuordecim peditum vexilla. Idcirco Ferdinandus Archidux Austriæ omnia eius bona fisco addicit, quoniam edixerat sub poena perduellionis ne copias aduersus Philippum Regem ductaret. miserat etiam ducentos equites Inutrium ad eum capiendum, qui paulo ante discesserat ad censendas copias, castraque cum Aurantio coniungenda. Erant in castris Albani cum multis muralibus, campestribusque tormentis & operariis ac lintribus circiter quadraginta millia peditum, & septem equitum. Albanus partim precibus episcopi Eburonum commotus, partim quod rerum suarum plurimi interesse arbitraretur vt eam regionem occuparet, copias eo traducendas curat. Aurantii copiæ vbi Rhenum traiecissent, apparebant in Galliam profecturæ, vt dictum est, cum ad vicum Sancti Viti accessissent, vnde facilis transitus dabatur in Leucos & Namurrium, erat inscriptum in prætorio Aurantii vexillo, quod in aliis etiam omnibus, pro lege, grege, Rege. Accessit in castra Aurantii regulus etiam Lumacchiensis vir bellicosus & acri planè ingenio cum mille & quingentis galeatis equitibus propinquus & affinis Agamōtii, qui neque vngues, neque capillos dicebat sibi cæsum iri antequam carissimi affinis Agamontii mortem & iniurias vltus fuisset. Aurantius itaque ad ducem Menapiorum miserat nuntium, qui cōmeatum & transitum liberum suis copiis postularet, sed responsum tulit neque amicum, neque liberale, vt arbitrabatur. nam crediderat Aurantius vbi Nansiensis copię conuenisent in castra, essentque decem equitum, & triginta & sex peditum millia cum multis tormentis, multisque reliquis omni generis apparatibus, omnia sibi patere ad transitum vel propter timorem, vel per vim ferri. Sed quod maximè procurandum videbatur, erat copia commeanis. Albanus traiecto Mosa fluuio non procul à Mastrichio Eburones versus castrametatur ad Visonum pagum, vt ibi opperiretur hostium cōsilia, qui paulo ante multa nauigia cum mercimoniis ceperant, multosque mercatores, quos sollicitabant ad redemptionem, cum in castris & stipendiorum & commeatus penuria laboraretur. Nansiensis statim traiecto Rheno mittit sexcentos equites exploratum Aremburgum ad expugnationem, vbi erant quingenti Hispani in præsidiis, & nonnulli vallones. Aremburgenses cum ipse Nansiensis paulo post cum aliis viribus accessisset, vltro se dedunt, trucidatis quadringentis Hispanis & quibusdam vallonibus, cum proditio structa fuisset. Sed enim tam acriter se præsidia defenderunt, vt ciderint plures sexcentis è militibus Aurantii, cum fœminæ quoque fortissimè dimicassent. In Britannia vero dum tormenta muralia, omnisque generis apparatus bellici imponuntur actuariis nauibus, qui conueherentur in Galliam ad Vgonottos, quorum magna vis nuper insurrexerat, multa nauigia Budigalæ Britannica capiuntur; atq; Condæi piratæ in Curioselitum regione ad Portemutham multa nauigia prædantur, neque vllum genus hominum liberum dimittunt. Captæ sunt per illud tempus multæ balenæ, inter quas vna fuit insignis magnitudinis, super cuius cauda lunari duodeuinti homines cōiunctè possent commodè sedere. Albanus quia iam apparerent hostes iam non amplius velle proficisci in Galliam, cæteris copiis in pagis Mastrichio proximis collocatis cum viginti & duabus cohortibus partim Germanorum peditum, partim Vallonum exit in apertum, quo facilius posset explorare quid consilii caperetur. Illi in Sicambrorum regione ad oppidum Carpenam consederunt, quo secundo Rheno attracta iam fuerant tormenta. Interea ne militum animi in ocio languescerent, quod est atrox venenum omnis rei militaris, dum ita itinera, dicta, facta hostium obseruantur, Albanus militares ludos instituit, vt armati equites pro præmiis propositis dimicarent, qua de causa leuia certamina instituta sunt. Distabat Aurantius circiter quadraginta milliaria à castris Hispanis, cum in eius castris ingens exorta est seditio inter Germanos & Vallones qua sedanda vulnus Aurantius accepit, cuius vicario munere fungens in castris globo tormenti laniatus fuit. est autem Gapena oppidum Philippi Regis, vbi consederat Aurantius, apertum distans à Mastrichio circiter triginta & quinque milliaria, atque Albanus cōsederat ad pagum Aluainum, quod distat a Mastrichio tria millia passuum, videbatque incertum esse consilium hostium, qui modo huc, modo illuc vagarentur per regionem, neque scirent quid sibi esset faciendum. nam Aurantius traiecto Rheno Adernochium accedit, & hunc Ardemburgum, inde ad Erpenum, quod est oppidum inter Coloniam & Duram. ibi ducentos pedites collocat in præsidiis, & rursus quadringentos Hormesi, quæ oppida erant Regis. Sic comparatis ingentibus viribus Aurantius tempus anni

vtile

Albani copiæ.

Inscriptio vexillorum Aurantij.

Aremburgū captum.

Feminarum virtus.

Balenæ magnitudo.

Seditio in castris Aurantianis.

vtile rebus bellicis agendis præteribat incaſſum tot ſtipendiis fruſtra abſumptis, & amicorum ærariis fruſtra exinanitis. nam multò eſt facilius pecuniam ab amicis in ſtipendia per blanditias extorquere, ingentes copias inſtruere, tormenta comparare, omnes res bellicas promptas habere, quàm his omnibus apparatibus ſcire rectè vti; quippe cum cætera omnia vel in fodinis metallorum plurima inueniantur, vel ſuppeditentur à principibus; at præſtãtia ingenii, & iudicii diuinitas pert ara ſit, cuius ſolus Deus eſt autor. enimuero cognitio horum opportuni vſus in ſolius Imperatoris ſapientia conſiſtit, qui pluris vnus faciendus eſt, quàm reliqua omnia, maiorque adhibenda cura in eo cõparãdo. vbi enim moritur alicui Regi bonus Imperator, illi non minimi exercitus propè iactura facta eſt.

Ingeniũ Imperatoris p̃cioſi⁹ eſt omnibus bellicis apparatibus.

Sed enim tanto magis hic error reprehendendus eſt Aurantii, quanto illi calamitoſior accidebat, quia non propriis, ſed amicorum ſtipendiis militabat, quæ poterat putare non fore diuturna, cum rari ſint ad aurum vſque amici. quia militabat in aliena regione, vbi non poterat diu ſuppeditari commeatus, vbi non poterat commodè hyemare ſi voluiſſet. quia cœnoſa & inutilis rei bellicæ eſt regio Belgarum propter copiam aquarum quibuſdam temporibus. quia inſtabat iam hyems inutilis rebus bellicis. quia, quod caput eſt omnium, turpe erat futurum diutius cum magnis copiis in Belgio moranti vacuis manibus vt aiunt redire, cum ſemper de honore imperatoris agatur. erãt enim pluuiæ, quæ iam tum imminebant Belgio omnem bellandi facultatem in illis præſertim regionibus erepturæ, cum diuturnæ ſint plerunque, & moleſtiſſimæ propter ſitum. nam regio, in qua verſabatur Aurantius diſtat à polo arctico per gradus ferè viginti & octo, vbi niſi pluat, frigora ſunt acerbiſſima. Illud vnum poterat Aurantium à faciendis conatibus probabiliter retardare, quod parum haberet bellicorum apparatuum omnis generis; & parum, quod eſt fundamentum omnis rei bellicæ, obedientiæ; quæ niſi ſit in caſtris, vel iacta eſt alea de ſalute omnium copiarum, vel certè niſi capitis periculum omnibus immineat, nihil fieri poteſt laudabile. idcirco non ſunt reprehendendi ſummi imperatores ſi quemuis repugnantẽ bellicis mandatis, vel negligentius exequentem ignauiſſimis ſuppliciis vel leui de cauſa caſtigauerint aut cõfoderint, cum neq; fratribus quidem concedenda ſit venia turbandæ cum tanto periculo rei militaris.

Aurantij error.

Obedientia vt in caſtris neceſſaria.

Eburones tametſi videbantur magis ad Aurantii, quàm ad Albani partes propenſi, tamen maturè ac ſapienter rebus ſuis conſulentes rem cum ſuo epiſcopo componunt, conſcribuntque ſex peditum cohortes ad vrbis cuſtodiam, quia nollent cuiuſquam partibus ſtudere. ſic fit ſæpe vt qui ſe victricia arma adiuturos eſſe profitentur, vbi illorum ſocordia & ignauia apparuerit, mox terga vertunt, & eorũ ſtudia plurimum refrigeſcãt. Neq; his tamen commouebatur Aurantius vt copias vellet retrahere ac dimittere, quia futurum cẽſebat vt Sueuorum Regis copiæ accederent ad fines Buſaterorum deuaſtandos, quoniam ille Rex poſt res compoſitas cum Rege Daniæ copias non dimiſerat.

Indicta ſunt comitia Dieſſenum per idem tempus, quorum comitiorum princeps fuit dux Saxonum, ad quæ conuocati ſunt Federicus Palatinus Elector, Georgius Federicus Blacemburgenſis, & Ioannes Sennonum marchiones; Caritnorum, Prutenorum. Pharodinenſes, Buguntorum, Leucorum Duces, & Gulielmus Saxonum atque Auguſtus, & Guidus Veſſonum, quatuor Lantgrauii, decem vrbium liberarum legationes, triginta & tres Comites, & alii quidam nobiliores.

Comitia Dieſſeni.

Albanus diutius apud Aremum oppidum infra Maſtrichium caſtrametatus, cum intelligeret hoſtem ad Leodium proficiſci, ſuas copias in ſuperiorem locum retrahit. Aurantius circiter decem milliaria caſtrametatur diſtans ab Albano ad oppidum Noiteiuum, cuius ad exploranda conſilia Albanus mittit manipulum militum, ſed tanta fuit hoſtis induſtria vt quinque ex his captis, reliqui vix peruenerint in tutum. Deinde quoniam Albanus traiectus Moſæ fluminis occupauerat, ne hoſtis poſſet traiicere quo vellet, Aurantius neque pontes, neque lintres aut pontones habens accedit ad depreſſiorem ripam fluminis. ſtatuit circiter quingentos equos in flumine vtrinque, quos iubet conſiſtere ad rumpendum & retardandum aliquãtulum curſum aquæ, inter hos equos imperat vniuerſas copias vadari, in quo negotio multi & equi & homines ſuffocantur. ſic Albani deluſæ ſunt inſidiæ. qui multos tribulos ferreos in fluuium coniecerat. vbi poterãt vadari, quibus equorum pedes transfigerentur, fierentque inhabiles ad pugnam & ad fugam. Illi tribuli propter curſum aquarum vnà cum arena deuoluti ſunt in mare. Vbi fluuium ita traiecit ſet Aurantius non procul à Tilmontio oppido conſedit Albano vicinus, qui & ipſe modo huc, modo illuc caſtra mutauerat, vt in traiectu fluminis hoſtem impediret.

Ratio traijciendorũ fluuiorum.

Deinde cum ſubſidia accedere è Gallia dicerentur, quæ etiam breui acceſſerunt quinque millia peditum videlicet & quingenti equites, Aurantius caſtra mouit ad illa excipienda, quem per veſtigia ſecutus eſt Albanus veritus ne caperet Tilmontium, aut aliquam munitionem, vbi eſſe poſſet in hybernis. Sed Aurantius relicto a dextra Tilmontio ſecundum ripam fluminis iter facit, ac repente vadari incipit, vbi opportunum deſcenſum nactus eſt.

Auxilia è Gallia Aurãtij.

Albanus monitus per quoſdam pedites exploratum miſſos quid hoſtis faceret, è veſtigio mittit Federicum Toletanum cum quatuor millibus Hiſpanorum peditum & ſex bellicis tormentis, ac magna turma equitum, qui reliquias exercitus profligaret, ſi iam Aurantius cum magna parte copiarum pertranſiſſet, neque poſſet ſuis in altera parte ripæ conſiſtẽtibus opem ferre. ipſe paulo poſt eodem conſilio Federicum per veſtigia ſubſequitur, cum eſſet con filium Albani in ipſo traiectu fluminis, ſi poſſet totum periculum belli experiri; quando paulo ante facta facultate pugnandi reſponſum fuerat nõdum adeſſe tempus, ſed breui futurum. nam in vna pugna copiarum omnino dimittendarum periculum faciebat Aurantius. at Albanus pugnaturus erat omnino dimicaturus vno prælio de exercitu & regione ſiue imperio Belgii.

Albani ingẽ periculum.

Federicus vbi nemori cuidam propinquaſſet, quò hoſtes ſe receperant, qui iam vlla ratione ſe defendere non poterant, in eos tormenta dirigit. at Aurantiani vbi in prima acie duo millia ſclopettariorum collocaſſent in inuaſuros nulla re memorabili edita hinc tormentis, inde ab equitatu infeſtãtur. pugnatum

tamen

tamen est acriter ab iis, qui tot difficultatibus erant circumuenti. Sed denique multi trucidantur, multi suffocati sunt in fluuio. multi capti. reliqui, quiquam pertransierant, omnes in fugam verti. captus est inter hos regulus. Louernius ciuis Namurensis Aurantij familiaris, & non vulgari amicitia coniunctus, cui mox Albanus caput amputari iubet. ceciderunt in ea pugna circiter quinque millia hominum. Deinde Toletanus fluuium transgressus ad vlteriorem ripam fugientes adhuc nonnullos insequitur, qui tamen peruenerunt ad castra. vbi copiæ Aurantianæ constituissent super quodam colle displodunt multa tormenta in acies Albani cum magno acierum detrimento. Deinde cum Hispana etiam tormenta in eorum castra disploderentur, coactæ sunt excedere è colle, cum sclopettarii in planitie constituissent. Albanus ipse illa clade illata consedit inter Tilmontium, & castra hostium. at Aurantius tanta iactura suorum facta, tantoque numero diminutus, in iisdem castris per aliquot dies consistit, quibus diebus assiduè minutis prælijs pugnabatur, fortuna belli modo his, modo illis victoriam alternante. Captiui vtrinque in castra sunt adducti. Sed tanta erat odij magnitudo, quo prosequebantur Hispanos Aurantianæ copiæ, vt captiuis Hispanis oculos eruerint, & corda palpitantia adhuc viuentibus euulserint. suspendio necatus est Albani iussu præco missus postulatum tantum an vellet tractare in motem minoris belli captiuos quosdam ferrarolos. Vexabantur interea fines etiam Britanniæ, quoniam Galli & Scotenses, qui erant in præsidijs Barunicæ, ea est munitio in finibus Scotiæ Britanniæ finitima, minutum prælium committunt cum Britannis, in quo non pauci vtrinque ceciderunt, at plures tamen e Britannis. Galli cum multa præda, & quibusdam equis captiuis redeunt in munitionem. At Regina Britanniç optimum fore existimans si occurreretur bellorum initijs, antequam regio hostilibus incursionibus deuastetur, mittit Ducem Norfolcium cum confertissimo globo peditum & condensata ala equitum ad illam munitionem expugnandam, opprimendaque & prorsus delenda molestiarum semina, quæ pullulabant. munitio breui per magnam Norfolcij diligentiã capta est, & eius præsidia trucidata. Aurantius, qui diu in finibus Sicambrorum & Busaterorum commoratus fuerat, cum nihil succederet è sententia, qui putarat multas vrbes & castella ad fidem amicitiamque suam confugitura, vbi primum Aurantiana insignia fuissent prospecta, decernit necessario ex illa prouincia esse recedendum. ad illud consilium capiendum impellebat annonæ penuria & pabuli, cum non minus equi quàm homines iam in castris fame perirent. Sic post multos infelices successus, vel potius nullos rerum successus tentatos, tot inutiliter absumptis stipendijs per noctem sine vllo tympanorum aut tubarum sonitu Mosam traijcit. Aurantius motis castris apud Stochemum, quod neque impediri, neque sentiri quidem potuit ab Albano, cum distaret ad quindecim millia passuum, reuersæ sunt Aurantii copiæ per eandem viam, perueneruntque ad Tilmontium, quod distat à Louanio quindecim milliaria. Tilmontii præsidia egressa leue certamen cum his ineunt, & circiter quingentos trucidant. multa plaustra capiunt cum bellicis apparatibus antequam accedant Tongher, quo trahebantur. carrorum custodiæ in fugam sunt versæ, & quidam capti in castra Albani adducti. Albanus Tongher cum suis copiis accedit, locumque muniendum curat, quod esset hostibus impedimento quo minus liberè possent incurrere Leodium versus per Sollaulam. atque quo tardaretur iter copiarum Aurantii, ne liberæ redirent in Germaniam, Albanus cum accessissent in castra duce Cosseo regulo duo millia sclopettariorum, mille & ducenti equites cataphracti, equites Germani septingenti, & quatuor millia peditum armatorum, quas vires Rex Gallorum miserat subsidio rebus Belgicis, præmittit quandam partem equitatus ad fugam hostium retardandam, donec vniuersæ copiæ conuenirent. Aurantius vbi Leodium accessisset, putabat se vrbem illam per proditionem esse capturum, sed re patefacta, consilioque irrito deceptus mira celeritate iter facit, neque vlla arte potest ab equitatu Albani retardari. nam cum Aurantius non tutum putaret denuo Mosam fluuium insequentibus hostibus traiicere, vt rediret in Germaniam per superioris traiectus calamitatem edoctus, iter capit Namurium versus, atque in Galliam proficiscitur vt vires cum Condæo coniungeret. Sed quia non omnes copiæ poterant seruare eandem fugæ celeritatem, quicunque capti sunt Germani nudi Mastrichium versus Albani iussu flagris pelluntur. qui essent subditi, suspendio sunt necati omnes. Aurantius quacunque iter faciebat, omnia ferro atque flammis populabatur, quo insequentes hostes nullis rebus necessariis à tergo relictis iuuarentur, cogerenturque cessare ab insequendo. Illa deuastatione audita Rex Gallorum mittit qui quererentur, quia nulla lacessitus iniuria Gallorum agrum tam inhumanè ac tam hostiliter popularetur; quibus responsum est istud fieri partim ne hostis insequeretur, partim quia hostem putaret eum qui Condæi sobrini sui esset hostis; quare se etiam illuc aduentasse vt castra coniungeret ad infestandos Hispani Regis fines. Deinde illum posse iure optimo hostem censeri, qui palam suis hostibus tanta auxilia misisset. Albanus ad Veromandum & Samarobrigam vsque illum insecutus est, vbi ingens commissum fuit minutum prælium cum magna vtrinque clade. nec multo post Rex Gallorum, quia plurimum obesset has etiam copias intra suos fines alere, & transitum liberum & commeatum concessit abeuntibus Aurantii copiis, vti petitum fuerat; quo possent in Germaniam redire, illa tamen conditione vt abstineretur à populatione deuastationeque regionis. Petiuerat reditum in patriam Aurantius cum sparsim ad Pheram oppidum consedisset, quia si vellet accedere in castra Condæi Lutetiam, multæ sese offerebant difficultates, cum multi fluuii essent traiiciendi, neque vllos haberet lintres. videbat enim futurum ita vt vel paruis copiis posset retardari, vel etiam coerceri. nam vix sibi reliqua erant quinque tormenta, cum cætera humata essent variis in locis propter difficultatem conuectionis. digressis his copiis è Belgio tantam cladem apparuit illa regio breui accepisse, tantumque detrimenti, quantum vix possit in multos annos per diuturnam pacem instau-

Clades Aurãtianorum.

Crudelitas Aurantianorum.

Aurantij exitus e Belgio.

Subsidia è Gallia Albano missa.

Responsum Aurãtii Gallo Regi datum.

instaurari. Aurantius dimidium peditatus & multos equites amisit partim fame necatos, partim trucidatos ab hostibus. at Albanus præter interceptam pecuniam multa millia librarum auri absumpsit, & copias,& multa deuastata,qui post discessum hostium Samarobrigæ moratus opportuna præsidia equitum ac peditum in finitimos locos distribuit.quandam etiam partem copiarum dimisit, & omnes Germanos in primis præter cohortes Lodronij, quarum altera pars ad Atuaenti præsidia missa est,atque Valentianæ,altera in regionem Batauorum. missis Bredam trecentis Hispanis; & præsidiis, sicuti res postulare videbatur, institutis, ipse Bruxellas redit. at Rheti, quoniam multi suorum in vtraque castra confluxisse cognouerant, atque vtrisque his ducibus militare, edictum per præconem promulgandum curant ne quis stipendia cuiusquam mereretur inconsultis magistratibus, atque grauissimas pœnas proponunt secus facientibus. Deinde vniuersum studium Albani conuertitur ad inquirendas opes profugorum & hæreticorum, atque illis fisco addictis omnes sunt trucidati. Celebratæ sunt exequiæ Caroli Hispaniarum principis, qui diu in custodiis asseruatus mortuus est. nec ita multo post Philippi Regis vxor illa morte consternata cum gestaret in vtero & ipsa decessit, quare duplex calamitas domestica postmodo ipsum Regem consecuta est. Pontifex non permisit eius Reginæ exequias in sacello celebrari, ad cuius sententiæ confirmationem desertionemque adducit Iulii secundi factum, quia in templo Diui Iacobi celebrarunt. Purpuratus in Arabia, qui Selimi crudele mandatum deuitauerat transfugiens, plurimum sibi autoritatis comparauerat inter Arabes populos, quia non solùm opibus, sed etiam prudentia & calliditate cæteris omnibus præstare videretur. Idcirco mortuo paulo post principe illorum populorum, cum ipse haberet in matrimonio filiam vltimi Regis Ægypti, facile regnum obtinuit. at Cæsar cognitis his Philippi Regis domesticis calamitatibus Carolum fratrem Archiducem principem sapientissimum mittit in Hispaniam, partim vt ipsum Philippum solaretur, hortareturque ad ferendas æquo animo fortunæ vicissitudines, quæ maxime contingunt magnis regibus præsertim,tam aduersæ, quàm prosperæ; partim vt studeret Belgicis atque Gallicis rebus componendis, quia per eius dexteritatem & autoritatem futurum arbitrabatur vt omnes discordiæ & contentiones consopirentur. Quippe cum ille princeps non minus prudentia, cognitione multarum rerum, grauitateque orationis,& multis præclaris animi ornamentis excellat,quàm religione & integritate vitæ. Pescoliensis prorex Siciliæ creatus à Philippo Rege proficiscitur in illam insulam cum potestate proregia. Factæ sunt induciæ inter Sarmatiæ Europeæ Regem & magnum Ducem Moschouitarum, quare arma per aliquot menses sunt deposita, & ab omni bellica iniuria abstinetur. Sed iam inierat annus alter à partu Virginis,qui fuit nonus post mille quingentos & sexaginta.qui vel defessis iam principibus ob diuturnitatem & crebritatem assiduorum bellorum videbatur aliquam cessationem tot ruinis Christianarũ gentium allaturus,vel certè non tantum malorum,quãtum omnes nationes persenserant. Quippe cum arma deposita fuissent in Pannonia factis induciis inter duos imperatores, rebus Polonis & Hamaxobiis consopitis, Daniæ Sueuorumque regibus quiescentibus per compositam pacem, Aurantianis copiis è Belgio egressis, Selimo ad Arabum tumultus conniuente, minimeque res in Sarmatia Asiatica irritante, seminibus bellorum è Scotia per Britannicas vires euulsis,cum sola Gallia acerbissimis dissensionibus intestinis vexaretur. Sed tamen non nihil suspensi sunt animi mortalium expectatione rerum nouarum,cum quædam inusitata prodigia variis in locis apparuerunt. nam Venetiis quædam monstra nata sunt, & infantes cum quatuor manibus & totidem cruribus in eodem corpore; & Nossumbergæ, quod est oppidum non procul à Cassonio,lux clara visa est per noctem tanquam meridies illuceret, hanc lucem maxima obscuritas consecuta est, magnopere formidabilis. cum prior lux in duas igneas columnas conuersa fuisset, postea magnæ secutæ sunt tenebræ, atque occasum versus columnæ igneæ recesserunt. Post modo per mediam noctem cœlum apertum est, in cuius hiatu Crux apparuit, quæ aliquantulum perdurauit. At Transyluanus quoniam videret Germanos plerosque principes fuisse in superioribus bellis implicatos in Gallicis bellis, quorum alii nouam,alii veterem religionem defendebant, non negligendam opportunitatem ratus arma aduersus Cæsarem importandi, atque resumendi belli, legationes mittit ad purpuratos Curtæ & Tibisci, & Byzantium ad Selimum Imperatorem, quibus subsidia peteret ad oppida sibi capta recuperanda,& doceret nullam opportunitatem esse posse præstantiorem, quàm quæ diuinitus nunc oblata est. non esse prætermittendam occasionem rei benè gerendæ, quæ frustra fortasse postmodo expectabitur. nihil posse magis imperium Turcarum dilatare, quàm captata opportunè Christianarum dissidia. aduenisse nunc tempus non modo, vt nullo pacto possint conspirare ad mutuam defensionem, sed etiam vix illos posse dirimi à mutuis cædibus, cum omnium rerum humanarum dulcissima sit vltio, ac videre hostem vel cæsum vel prostratum, abiectum, & supplicem. Non esse leuissima odia quæ inter Christianos intercedant, cum multo magis inter se, quàm aduersus Turcas dimicent pertinaciter de patria, honoribus, facultatibus, legibus, imperio, religione, vita in morem immanissimi & atrocissimi belli. Cæsaris vires adeo nunc esse sparsas, dissipatas, in Gallicis bellicis implicatas,vt nullo pacto futurum sit vt possit resistere. Esse sapientis scire vti præsentibus fortunæ beneficiis. cum Deus ipse ita ad res præclarè gerendas adhortari inuitareque videatur. Curtensis purpuratus cum ab eo peterentur decem millia equitum,nihil censet inconsulto Selimo esse faciendum. at contra hortatur Transyluanum vt animo sit tranquillo, reuocetque cogitationem hoc tempore à bello renouando. Demonstrat non esse institutum Imperatorum Ottomanorum fidem fallere, & inducias abrumpere nulla probabili data opportunitate,cum præsertim Moschouitarum arma in eum parari dicerentur ad quędam loca in finibus recuperanda.non videri infestandum Selimum hoc tempore,qui

Exequiæ Caroli principis & Isabellæ reginæ Hispaniarum.

Purpuratus Damasci creatus Rex Aegypti.

Caroli Archiducis ingenium.

Induciæ inter Polonũ & Moschouitã.

1569

Prodigia.

Legationes Transyluani & oratio.

re, qui multo maioribus, grauioribusque negotiis sit implicatus. expectandam esse maturitatem rerum omnium, cum bellum suscipere facile sit, at difficillimum vbi manus semel cruentatæ sint, res componere, odia consopire, inuenire exitum honorificum. nam opulentissimam & bellicosissimam prouinciam esse inquit Germaniam, quæ possit vno tempore varios exercitus emittere & alere; neque hoc semel euenisse vt homines vnius prouinciæ vel vnius vrbis inter se dissendentes, statim visis armis communium hostium abiectis intestinis dissensionibus, communibus & armis & consiliis ad defensionem conspirarint; cum præsertim maxime sit aduersaria religioni Christianæ religio Turcarum, quæ illam funditus euertit. non minus consueuisse censere Christianos se aduersus Turcas, quam inter se, oportere vno tempore de patria, auitis laribus, facultatibus, honore, imperio, legibus, vita ad morem atrocioris belli dimicare. His rationibus auditis non tamen Transyluanus acquiescit, sed colligit vires quotquot potest. Sed quoniam ingentes copiæ missæ fuerant in Galliam à Germanis principibus, laborabatur in eorum castris stipendiorum inopia, quare Casimirus multos Gallos priuatos capit, qui proficiscebantur in Germaniam, quia vellet extorquere à priuatis, quando non posset consequi ex publico, quæ sibi debebantur stipendia, vt recederet. Albanus quia viderentur libri etiam posse ingenia facilè deprauare legentium, multisque imbuere erroribus edictum curat promulgari vt omnes impressorum, bybliopolarumque libri magistratui quæsitionis afferentur, quorum magna copia recognita concremata est per maximam mercatorum iacturam. Transyluani autem apparatus idcirco euanuerunt, quoniam graui valetudine statim correptus fuit. Quæ res dum apparent quiescere in Transyluania aliquantulum, & in Panuoniæ finibus, Luzalis non minus callidus quam promptus, iubet clam nauigia parari in Mauritania cum esset Rex Iuliæ Cæsariensis, quæ præsidis Tunetanis instrui constituerat, vt per stagnum profectus aquam Galethæ adimeret, qua ratione videretur posse facilius capi: ea nauigia parata ad eam portam detrusa sunt, quæ Galathen perspicit. Illud vbi significatum esset Alphonso Pimentio præfecto præsidiorum Galathes, qui diligentissimis exploratoribus vtebatur per metum Turcarum, cum duo tormenta & quinquaginta sclopettarios collocasset ad custodiam nauigiorum, & armatos præterea inter nauigia & stagnum, armat decem nauigia quæ ad Galathen habebat assidua. accit Seguram castrorum magistrum, cui datis trecentis sclopettariis cum Salazaro Hispanis iubet ad duomillia passuum à Tuueto descendere cum septuaginta sclopettariis: sic excitato prælio cum terrestribus copiis, reliquos nauigia concremare. id vbi factum esset, statuitur vt nauigia Hispana ad certum locum conuenirent, quo pugnantes profecti classem conscenderent, & in tutum referrentur, quod vt institutum prudenter, ita feliciter successit. Dupontius interea collectis nouem millibus equitum, & octo Regimentis peditum Aquitaniam versus iter facit nemine prorsus iter impediente. nam ad eum sollicitandum vt opem ferret Vgonotticæ factioni Regina Britanniæ legationes miserat cum centum & quinquaginta millibus nummum, ad quorum auxilia classem etiam instruxerat cum sex onerarias Hispanas aromatibus onustas cepisset. Gallorum Rex his cognitis apparatibus cum Volfangus etiam non paruas copias colligeret nouem millia raitrorum equitum scilicet, mittit ad Albanum qui postularet auxilia, quoniam res Belgicæ tranquillæ esse viderentur. mittit Venetias qui centum millia nummum mutuò peterent, quæ impetrata sunt, & ad cæteros Christianos principes qui pecuniam impetrarent. & Basileam, qui peteret mutuò centum nummum millia, sed nihil inde obtinetur. ceperunt Britanni etiam alia Gallorum & Hispanorum nauigia è Lusitania redeuntia, sed Galli piratæ quinque onerarias vel in portu Plonucæ, qui est Britanniæ, captas ad portum Santonum adducunt. Venetiis, quoniam ob assiduam caritatem annonæ iam multos annos laboratum fuerat, ob cœli vel inclementiam, vel ob sterilitatem terræ, vel ob auaritiam mercatorum, iam illorum facultates, quorum tenues fuerant, prorsus erant exinanitę. mediocres non parum exhaustę; magnę adauctę & locupleratę, decernitur à patribus vt aliquo pacto tantis pauperum miseriis saltem ex aliqua parte consuleretur. Nam vt in corpore hominum aliqua sunt nobiliora membra, aliqua ignobiliora, cum neque vtile sit neque decorum vt totum corpus sit oculus, quamuis nobilissimus ille sit, sic accidit in ciuitatibus hominum differentia vtilissima ouilibus muniis. Sed sicuti in humanis corporibus si ignobiliorum membrorum, immundisque officiis fungentium salutem negligamus ob deformitatem, mox illa trahant vniuersum corpus in certissimā pernitiem & interitum, sic pauperes si diutius fame & penuria victus laborauerint, ac negligantur à principibus, mox totā vrbem vel prouinciam secū in exitiū trahunt. Istud cur ita fiat, Deus omnis humanitatis testis & vltor crudelitatis cognouit. Illud certissimum est, quod per potentiorum ruinas & euersiones ciuitatum ostendit id sibi minime gratum esse, cum postea vltionem inde exeitet, vnde minus videbatur pertimescendum. Patres igitur misericordia pauperum commoti liberali magnificoque decreto certam pecuniam statuunt in singulos pauperes erogandam. Conuocati sunt etiam parochi omnes & opulentiores sacerdotes à patribus & admoniti vel etiam rogati & iussi à principe Venetorum vt procurarent quo aliqua ratione misellis pauperibus succurreretur. Conuocati sunt & artium pręfecti, & quorundam conuentuum, quos vulgus scholas vocat, in quos dederunt nomina artifices complures & ciues, qui medium locum obtinent in ea ciuitate, & nobiles, qui dignioris sunt conditionis. nam plebeius est Venetiis, & Patricius, & ciuilis ordines. hos cohortatur princeps vt pro fraterna christianaque charitate pro viribus misellæ turbę subueniant tot annorum ex ordine caritate annonę oppressæ & exinanitę. Quibus rationibus multa vbique pecunia in singulos menses collecta & distributa est. nam parochi vicarim opulentiores postulabant pecuniam erogare, ac promissam in singulos menses subscriptione confirmate. iubentur ciues omnes frumentum in vrbem conuehere quodcunque haberent sub grauibus

Libri in Belgio iussi magistratib⁹ offerri.

Naues Hispanę captæ.

Venetijs diuturna caritas annonæ.

Pauperū cura cur habēda sit.

Venetorum clementia.

Venetorum ordines tres.

bus pęnis. exteri omnes, qui citra certum tempus Venetias migraſſent, iuſſi ſunt per edictum aut annonam è ſua patria importandam pro ſuis familiis curare, aut aliunde ex alienis ditionibus, aut certum numerum pecuniæ in capita pro conuectione magiſtratui diſſoluere annonæ procurandæ pręfecto. & quoniam multorum annorum quædam erat de finibus cum Cęſare differentia in foro Iulii, delecti ſunt quidam è ſenatu & à Cæſare miſſæ legationes qui amicè rem componerent, ac fines vtriuſq; ditionis ſtatuerent. impetratum eſt à patribus vt præfecti rationum & ſupputationum publicarum & rerum claſſicarum rationes cognoſcerent, qui vel ſinui Adriatico præeſſent cum ſummo imperio, vel cathenatis ad tranſtra, vel prædatoriis nauiculis, cũ crederentur & palam dicerentur magnum numerum pecuniæ publicæ per fraudem in priuata commoda retorquere. Nam profecto male agit ciuitas omnis vbi per exinanitionem ærarii publici ciues fiunt opulenti, non ſolùm quia facilius per opportunitates publica erogatur, quàm priuata pecunia, ſed etiam quia publica paupertas præcipuè in rebuſp. publica eſt miſeria. Nam Veneti ſatis grandem habent prouentum ordinarium in Italia, qui accedit ad tricies centena millia nummum & amplius, præter Cypri, Cretæ, Cephaleniæ, Zacynthi, aliarumq; inſularum & vrbium quas poſſidẽt in variis locis & in mari Adriatico, reditus. Detractis igitur præſidiorum ſumptibus & nauális Veneti, terreſtriumq; munitionũ, & claſſiũ ordinariarum atq; extraordinariarum, multo maiores ſunt prouentus quam ſumptus, quod factũ eſt per longum ſpatium diuturnæ pacis. adiuuat ẽt non parum patres illud inſtitutũ, ꝙ quoties extraordinarias claſſes inſtruere opus ſit, remiges imperantur præfectis artificum, & conuentibus vocatam ſcholarum, quamuis ordinarii quoq; in eas fiunt publici ſumptus. ſunt enim pacis tpe frequẽquenter ſupputandæ publicæ rationes, & prouidẽdum vt ſumptus ſuperuacanei reſcindantur, tanq̃ luxuriantes rami vitium, ne vniuerſum corpus vrbis debilitent & exinaniant. Sed maximè omnium difficile eſt æquitatẽ ſeruari ab iis, qui pecuniam tractant, quare ſæpe recognitis rationibus videndũ eſt ne furta inueterata tradantur obliuioni, fiatq; tacita licentia furtorũ cæteris pecuniam publicam tractantibus, cum ſui ſint cuiq; ciuitati publicorum latrones. Nam quodq; lignũ ſuum vermiculũ gignit è quo cariem ſentiat. præclare igitur apud Athenienſes oſtraciſmus fuit inuentus ad euertẽdã potentiam nimis opulentorum, quarè deterrebantur à publicis lattociniis, & reuocabantur ab affectanda tyrannide, cuius deſiderium creſcit plerunq, cum eximia opulentia. Cæſar vbi compoſitæ res eſſent cum Turcis, Alphonſum Carettum marchionem Finalis in ſuum principatum reſtituendum curat, cuius opera & diligentia enituit in Pannonico bello, cum propriis ſumptibus multos equites aluiſſet, ipſe Cæſarem in caſtra ſecutus eſſet, & militaribus muniis impigrè ſatisfeciſſet. Nam Genuenſes anno octauo poſt mille quingentos & quinquaginta, quia grauiter ferrent Alphonſi ſecundi Finalis marchionis Imperium, illius territorii cupiditate, vel peculiari odio moti, excitãt in eũ, vt dictum fuit, quoſdã populares ſubditos. poſt acceptis armis, validoq; exercitu comparato cõſentientib. & adiuuantibus multis ſubditis Alphonſus per ſummam iniuriã è principatu eiicitur. Alphonſus vt qui nihil huiuſmodi cogitaſſet, cum nullam oĩno cãm dediſſet tantæ iniquitatis, & qui ſine cuiuſquam offenſione vixiſſet, ꝓfuiſſetq; oĩbus pro facultate, neq; parũ obſeruans fuiſſet Romani imperii ac religionis, ad Cæſarẽ confugit ad Auguſtana comitia, quæ Ferdinandus indixerat ad tãtam iniuriã propulſandã. nam perindignũ ei videbatur, ſi cũ oĩa præclari principis officia præſtitiſſet, ſubditos, iura militeſq; imperii pro viribus protexiſſet, præſertim aduerſus Gallos & piratas, cũ aliqua rerũ ſuarũ iactura; pro nobiliſſimæ familiæ Carettæ inſtitutis ſemper vixiſſet, quæ ab Alaſia ſiue Adleida Ottonis ſecũdi imperatoris filia, & Aledramo Vitichindo filio Ducis Saxoniæ originẽ trahens continuata ſemper ſerie multis clariſſimis luminibus enituit, multiſq; priuilegiis & honoribus inſignita fuit ob egregias belli paciſq; virtutes, nunc contra oẽm æquitatẽ tanq̃ conſcius alicuius parũ honeſti cõſilii expelleretur ex auitis laribus. probat igitur apud Cæſarẽ ſe fidẽ, religionẽ, pietatẽ erga Deũ & Imperatores ſemper coluiſſe. acciti ſunt ad Cæſarẽ factionũ aduerſariarũ principes, atq; auditis accuſationib. & calumniis atq; defenſionibus, ſtatuit Cæſar Alphonsũ in ſuũ principatũ eſſe reducendũ, tanq̃ innocentẽ, & per iniuriã electũ, oẽq; damnũ illi eſſe reſarciendũ. imperat fieri edictũ ſub pęna ꝑduellionis vt ab iiſdẽ, qui eũ vexauerant & eiecerant in priſtinũ ſtatũ reſtituerẽt, paterenturq; in poſterum quietè tranquilleq; viuere. illi ꝑterea oĩa antiqua iura ac priuilegia confirmauit Sabbatiæ, Clauſeſanæ, ac Finalis. creauit principem imperii, & ſtabiliuit vicarium Cæſarũ in eo principatu recuperato. ſic per Cæſaris metum, Alphonſus poſt principatum recuperatũ cũ cæpiſſet animos effrenatos ſi reprimere, dennò a conſurgentib. ſubditis, quorũ animi nondũ deferbuerant, impellentibus, & adiuuantib. priſtinis hoſtibus potentioribus mortuo Ferdinando eiicitur. illud apparuit in eo principe ſummopere laudabile & glorioſum, ꝙ in tanta fortunæ volubilitate tanta viſus eſt animi conſtantia, tanta grauitate, tanta prudentia, vt feliciſſimũ oĩum principatuũ appareat eum exiſtimare, perturbationibus, & motibus animorum imperare, deq; fortuna fortiter triumphare. Poſt illud infortunium acceſſit ad Maximilianum; qui iuſtitia, & fide maxima Alphonſi perſpecta denuo decreuit in ſuperioribus Auguſtanis comitiis vti imperetur ſubditis Alphonſi, qui arma tam iniuſtè aduerſus ſuum principem ſumpſerant, vt illis depoſitis eidem parerent, redirentq; ad priſtinam obedientiam ſub pena perduellionis. miſſus eſt nuntius qui Cæſaris edictum ſignificaret, quo tempore Alphonſus ad Pannonicum bellum exiuit. ſed cum recuſaſſent Finalẽſes imperatorio nuntio parere, miſſi ſunt rurſus à Cæſare viri non aſpernandæ autoritatis hac ipſa de cauſa, qui & Cæſaris voluntatem ſignificarent, & obnuntiarent eius indignationem niſi paruiſſent, & grauiſſima quæque Cæſaris nomine minarentur, ſed nullis rationibus vel minis vt parerent omnino impetrari potuit. Cæſar erat in eos tanquam parum imperatoriæ dignitatis obſeruantes, nimiſque audaces grauiter animaduerſurus, ſed ab ea cogitatione grauiores curæ reuocarunt, retraxeruntque ab armis,

Exteris frumentum imperatum.

Rationes rerum claſſicarum recognitæ.

Publica paupertas publica miſeria.

Venetorum prouentus.

Præclarum monitum in rep.

Oſtraciſmus rectè inſtitutus.

Alphonſi Carretti Finalis marchionis cõtrouerſia.

in Italiam importandis. nam non solũ dicebatur octingenti pedites Vgonotticæ factionis Exquilias oppidum Pinatolo finitimum in Gallia subalpina, & Susæ occupasse, qui eò è valle Engrontæ & Pragella conuenissent, sed ẽt plurimum auctę esse vires Vgonottorum in Gallia transalpina, quare Albanus Gallo Regi misit duce Masfeltio duo millia equitũ subsidio, & viginti ac quinq; cohortes peditũ Germanorum atq; Hispanorum. Gallorum Rex dum Dupontius sese accingebat ad iter faciendum in Galliam, cognitis auxiliis, quæ vndiq; accedebant hostibus se recipit Diuodurum, inde Vmalium regulum mittit ad fines Germaniæ ad impediendum iter illarum copiarum, qui cũ illuc peruenisset cum exercitu, non parum Germanorum animos irritauit. nã Argentorati ciues ægrè ferentes

Auxilia ab Albano missa in Galliã.

ꝙ Aurantius in eorum agro consedisset, colligũt duo equitum, & duo peditum millia ad agri defensionem, quamuis Vmalius publicè profiteretur, & iam nuntiatũ misisset Argentoratensibus ꝙ non accesserat ad eos infestandos, sed ad impediendum Dupontium quominus in Galliam irrumperet. ac neq; prius inde discessit, ꝙ constitit Dupontium per Sequanos transire constituisse. Aurantius quia grauiter ferrent eius præsentiam Argentoratẽses arbitrati ꝑꝑ illum arma Gallica eo penetrasse, diuenditis bellicis tormentis & oĩ argento cælato Argentoratensibus, datisque stipendiis militibus quæcunq; potuit, nã pecunia non fuit oĩs tũc numerata, sed magna pars promissa ad certũ tẽpus vade Alberto Masfeltio, in parua nauicula Mocontiacum diffugit. milites multi de Aurantio conquerentes ad stipendia Vmalii postea conuenerunt. Aurantius paulopost cum sex equitibus tm̃ venit in castra Dupontii iam iam iter in Galliam capturi, cuius erant in castris circiter viginti egregiè armatorum peditum millia, & decem equitum cum multis muralibus tormentis ac rebus omnibus tãtis apparatibus necessariis. & qm̃ Britanni pręter Hispanas Lusitanas ẽt naues ceperant, in quibus erant merces, quarum precium accedebat ad vicies centena millia nummũ, illæ repetitæ sunt à Lusitanis legationibus. nihil tamen reportarunt pręter verba per humana & multas accusationes aduersus Albanum & oratorem Hispanum. Albanus ꝓodium reginæ Britannæ non contemnendum in se esse sentit frequentibus custodiis se pręsepit, deinde iubet eas partes Zelandæ, quæ forent magis obuiæ Britannicis classibus muniri; præsertim cum diceretur regina multa armare nauigia, quia per interceptas ac resignatas priuatorum literas comperisset Gallum & Hispanum Reges arma aduersus illã parare, quæ nollet opprimi imparata. Carolus Archidux vbi & Philippum Regem sua præsentia solatus esset, & de rebus ad communem salutem subditorum communicasset, ita denique conclusit vt

Dupontii copiæ.

Nuptiæ Philippi & Galli & Lusitani regum per Carolu Archiducem conclusæ.

pro mortua regina, ne sine hæredibus res hispana in magnum discrimen christianos plerosque coniiceret, primogenitam filiam Cæsaris ipse in matrimonium duceret, secundam Rex Gallus. at Galli regis soror duceretur à rege Lusitano. sic rebus stabilitis Barcinone classem conscendit, atque felici nauigatione vsus Genuam delatus mox à duce Sabaudiæ obuio multa cum magnificentia excipitur. eodem hospitio & thalamo plerunq; vsi sunt. Archiduci post hospitium quadraginta nummũ millia largitur, & Cæsari quinquaginta millia mittit. Dupontius in Galliam transiturus petiuit trãsitum ab Heluetiis, quem cum obtinere non potuisset, se conuertit ad principes Sequanorum, qui & ipsi se accingebant ad impediendum, vbi Condæus cæsus profligatusque fuit. Condæus enim ad ripas Clarẽtiæ fluminis, qui locus non multum distat à portu Santonum consederat cum copiis, vt cum Vicecomitibus coniungeret castra, quo in loco tam intrepidus morabatur, quàm si esset pacis, at non atrocis belli, & aduersus præpotentem regem suscepti tempus, neque hostem haberet vicinum, inter quæ vtraque castra fluuius tantum intercedebat. Henricus Andiensis Dux Galli Regis frater summus Imperator regiarum copiarum ita huius castra insectabatur, ut omnino aliquam opportunitatem obseruaret de summa totius belli dimicandi. idcirco cognita Condæi negligentia vel potius temeritate, cum ipse Dux & ingenio præstaret, & multos viros gloria rerum gestarum illustres secum haberet, iubet repente per noctem tres pontes iaci supra fluuium Clarentiam. vbi primum illuxit imperat primam partem copiarum transire, & equitatum præsertim, qui in castra vsque hostium incurrit. Amiras Sciatilioneus collecto densissimo globo suorum occurrit Ghisio penes quem erat summum equitatus imperium; atque in eum impetum facit. Pugna primùm inter hos commissa paulatim increbuit nouis auxiliis vtrinque accedentibus. Amiras primum glande plumbea vulneratus cogitur suum impetum refrenare ac retardare, deinde etiam Condæũ cum vniuersis copiis subsidio accire. copiæ Condæi audaciter motæ sunt impetum & impressionem in regias facientes. Andiensis Dux ratus aduenisse, quam exoptauerat, opportunitatem, nihil cunctandum arbitratus in Condæi latus copiarum impetum facit cum duobus millibus ferrariolorum. imperat omnibus suis à tergo inuadere, atque ita acerrimo commisso vbiq; & atrocissimo prælio diutius vtrinque acerrime pugnatur, in quo certamine par enituit vtriusque exercitus fortitudo & uirtus, tanquam vtrorunque Gallorum hominum, hoc est maxime belliosæ nationis, & non facile cedentis in bello, & à teneris in rebus militaribus exercitatę. Denique cum magna vtriusque exercitus clade uictoria fuit penes Andiensem Ducem. atque cum equus Condæi glande fuisset transfixus, ac multo sanguine effluente cecidisset ob imbecillitatem, Condæus captus est à duobus equitibus cataphractis Ghisii. Condęus è uestigio mille Philippæos singulis promittit pro precio redemptionis, atque cum alii equites superuenissent, centum millia nummum pollicetur. erepta galea, detractoque ferreo oris operimento agnitus multis vulneribus confoditur, & duabus glandibus transfigitur. reliquæ copiæ partim trucidatæ sunt, partim captæ: quidam dispersi fuga se in propinqua castella seruarunt Vgonottorum. pugnatum est circiter decem horas nunquam intermisso certamine. ceciderunt vti par est in tam diuturna pugna, multi viri illustres vtrinque. capta sunt sexaginta vexilla Vgonottorum peditum. cornena, nam sic vocantur vexilla equitũ, triginta & quatuor. muralia tormenta multa, sed in primis duo de viginti cuprea cũ multo

Côdęi temeritas.

Henrici Andiẽsis victus.

Côdei cędes.

Andiensis insignis uictoria.

bellico

bellico apparatu. Illa victoria tam insigni potitus Andiensis, nuntium statim mittit Diuodurū ad regem gratulatum, vnde postea missæ sunt legationes ad cæteros principes, & vbiq; editæ ingentes lętitiæ significationes, & gratiarum actiones publicè Deo institutę. Dupontius, vt ad eius iter redeamus, cum per Sequanos omnino penetrare in Galliam statuisset, traiecisseтq; Aranm fluuiū, ingens commisit prælių cū Vmalıis copiis, cū ambo exercitus essent in regione Sequanorū, & Dupontius ad Disum vocatum locum consedisset. nam ibi statuit expectare regulum Villaerium, qui cum duobus equitum, & decem millibus peditum veniebat in castra. Vmalius cum esset ad Andomatunum non multo erat inferior, cum multos haberet auxiliarios eius regionis homines ad impediendum. Andiensis ita victoriam ad septem millia passuum secutus cum certior factus esset quādā cohortes hostium Gernacium confugisse, iubet tormenta procedere, & Heluetiorum phalangem cum raitris & Gallico peditatu ad vrbem & arcem expugnandam. at hostes aduentu Andiensis eum tormentis audito, nulla vi expectata in fugam vertuntur, atq; pontes in itinere infringunt ne Galli insequi tā cito possent. enimuero ea Andiensis victoria oriente sole incępta ad sextam vsq; ad horam noctis perdurauit. deinde sequenti nocte cum Andiensis ad Gernaciū castra posuisset, cum ad colligendas suas copias, tum ad cognoscendum hostium euentum, intelligit Amirātem & Andelottum vulneratos, & primarios duces incolumes ad Xaintes puenisse, qui distabat ad triginta milliaria à loco pugnæ. ceciderunt ad duo millia Condæanorum, è regiis trecenti ferè. multi viri illustres in eo prelio ceciderunt, multi ēt capti sunt. eius victoriæ nuntio ad regem misso, editę sunt ingentis lætitię significationes in vniuerso regno, cum appareret iam finis multarum miseriarum esse repertus. ne vero externa auxilia Galliæ quietem magis infestarent, Vmalius significatum mittit per araldum Dupontio Cōdæanam cladem, & cædem Condei, & captiuitatem multorum virorum illustrium, hortaturque ut ad proprios lares rediret, neq; inferret bellum illi Regi pro amico mortuo, à quo nulla vnq̃ iniuriam accepisset. timenda esse arma valde potentis principis, qui posset acceptas iniurias facile vlcisci. Dupōtius iubet hunc è conspectu discedere. iam biduum se id cognouisse inquit. ac præter Condæi cędem res non esse tantas, quantæ narrarentur, quia araldus plurimū victoriam extulerat se non aduenisse cā principis Condæi, sed ut Rex intelligeret, quam prudenter essent res gubernandæ. mortuo vero principi Condæano suffectus est princeps Cantabrorū q literas scripsit ad Andiensem, quibus eum rogat vt cadauer Condæi ac cæterorum procerū in acie cæsorū mitteret, vt honorificas exequias obtinerent, significabatq; se in eum gradum delectū ad Regis obseruantiā, at nō ad oppugnandum. illę literę missæ sunt ad regem, à quo iniunctum est Andiensi ut responderet, tanto grauiorem accidisse principi illam dignitatē, quanto diligentius de eo reddenda esset ratio, cur contra religionē integerrimā & suū principem arma sumpsisset. se amice hortari ut abdicaretur, cū iam bis Deus per rebelliū clades demonstrasset, quantopere illa arma sibi essent inuisa. cauēdū esse ne tertio Dei grauior vltio insurgeret. cū præstaret affinis & cōiuncti Regis amicitiā colere, q̃ rebelliū, & seditiosorū. at Germaniæ principes vel quod uellent Cæsarē in Gallū regē irritare, vel ꝙ vellent uideri iusta arma in Gallum moueri, queruntur Vmalium Argentoratū vsq; cū copiis incurrisse, ac loca Imperii, cū pagi fuissent succensi ditionis Imperii. his lamentationibus Cæsar & oē eius conciliū non nihil cōmouetur, atq; Cæsar reprehendit oratorē ordinarium regulū Foresiū, quod contra promissa illud accidisset. res deniq; tanq̃ leuis transigitur, cū pleraq; non fuisse uera pateret. at in Gallia cum Rex Diuoduro Verdunum se contulisset, accessit Volphangus iurisconsultus Dupontii legatus, qui Dupontii noīe Regi significauit, ꝙ cā fuit cur suus princeps arma susceperit, & ꝙ venerit in Galliam cum illis copiis quia Deo deberet & hominibus eiusdem religionis esse auxilio illis, quorum tam impie vexarentur conscientia, uita, & facultates, qui cędebantur, priuabātur, exagitabantur, quorū uel anima hostiliter petebatur, cum reuocare illos Rex conaretur à vera religione contra conscientiam & propriā voluntatem: accusabatq; regem iniustitiæ quod primū edictum pacificationis reuocasset. obtulit Regi, si cognosceret quantum deberet Deo & ipse & subditi, qui præesset iustitiæ ac religioni, reuocassetq; omnia iniqua transacta, introduceretq; religionē ad pristinam libertatem, atque omnia bona erepta singulis redderentur, una cùm uitę securitate, fore ut Dupontius positis armis in Germaniā reuerteretur. huic responsum est, ꝙ plurimum sanè debebatur Deo, qui & regē & Christianū regem, & catholicū nasci concessisset, & ꝙ vna cum dei reuerentia debita subditis iustitia impulerat ad euellendas radices tam nefarias hæresium è suo regno, exterminandosq; illos qui simulatione religionis tumultus & seditiones cum maximo detrimento atq; euersione totius regni uel in suum principem excitabant. se mirari ꝙ ille princeps tam leuiter ignobile vulgus armis protegeret, qui potius per omnem æquitatē cum aliis principibus debebat aduersus rebelles arma capere pro legitimo Rege. se mirari vnde tantū temeritatis ortum esset vt tanquā tutor ipsum regem moneret illa, quę spectarēt ad regni administrationē demētię in quod nullū ius haberet. Quod eius erat munus subditos sui principatus recte gubernare, at non audacter insurgere in alienam messem. his addidit quòd si in ea dementia atq; impudentia persisteret, futurum erat vt intelligeret se difficillimam prouinciam suscepisse, pęnitereiq; tam facile, tamq; leuiter eo vsq; profectum esse, sicuti in subditos esset animaduersum. sic has atq; alias similibus minas & reprehensiones legatus ad Dupontiū reportauit. Pontifex interea iusserat Sanctiflorū colligere quatuor millia & quingentos pedites, qui cōuenerunt in Galliā subalpinā, cū mille peditibus Florētini Ducis, & noningentis equitibus, qui subsidio Regi accederent in Galliam, quę copiæ iussæ sunt per alpes Cottias Lugdunum versus proficisci, at Gallus Rex quoniam esset delatum principes Germanos plurimū conqueri ꝙ Vmalius ausus esset in agrū Argentorati vsq; armatū proficisci trans Rhenū, & ꝙ multa damna fuissent illi territorio illata, ad hos Rex pscripsit, se arma sūpsisse aduersus rebelles, q in suā vitā cōspirassēt, qui ad euersionem regni,

Princeps Cātabrorū Cōdæo suffect⁹.

Legatio Dupontii ad regē Galliæ.

responsum.

ad seditiones, ad incendia coninrassent se nisi habita esset ratio imperii, vel in principatū Dupontii fuisse hostiliter irrupturū, qui defensionē rebelliū susceperat. quod siquid damni Argentorato esset illatū, illud præter suam voluntatē accidisse, cū Galli rerum nouarū cupidos simulata religione vel pp inopiam, vel aliis de causis mutationes rerū optantes insequerentur, cuiusmodi plurima ingenia multis in locis inueniuntur. Selimus non leuiter vexabatur Arabū successibus. nā ex altera parte illi allusitanis adiuti plurimū molestiæ vniuersis finibus Turcicis inferebant. ex altera timebat Sarmatarum Asiaticorū siue Hamaxobiorū potentiā, à quibus multi Sanzacchi cū multis millibus armatorū ad Tanaim fuerant trucidata. Idcirco mittit magnas copias ad illos fines vt & Hamaxobios, & Persatū Regem in suspicione teneret, & qm̄ per Podoliā erat transeundū, legationē mittit ad Regē Sidoniæ quæ trāsitū peteret. legatio diu clam cū Rege locuta in magnā suspicionē impulit Moschū alicuius fęderationis ob diuturna bella pp fines Lituaniæ, quare misso oratore ad regē. actū est de pace pluribus verbis, sed ob multas difficultates induciæ deniq; ad certū tp̄s concludunt. Interea Sāctiflorius cū suis copiis iā Lugdunū peruenerat, qui iussus est in castra Andiensis accedere: qm̄ oīa plena erant tumultibus armorū in Gallia, & in Sequanis præcipuè, cum Dupontius esset fluuium traiecturus nisi magna molestia ab Vmalio & Neomaggensi proceribus vexarē, qui q̄uis inferiores erāt equitatu, tn̄ peditatu multo erant superiores. sed m̄ per obscuritatē noctis hostes fefellit, quia fluuiū traiecit post mediā noctē per pontes, quos secū adduxerat, non tn̄ prorsus indemnis, cū vndiq; impeteretur. præbuit aūt facultatē traiectus discessus Neomagensis cū suis copiis, partim qđ laboraret ex pedibus, partim quod tumultus Lugduni vbiq; cohorti illū ad suā pręfecturā reuocarant. at certe p traiectū Dupontii Gallia vniuersa magna repleta est trepidatione, timebatur. n. id fieri non potuisse nisi labefactatis viribus Vmalii, qđ si accidisset, nihil poterat impedire quominus vires Amirantis & Vgonottorum Allobrogum ac Sequanorum, aliorumq; locorum coniungerentur ad regias infringendas. at Dupontius in Sequanis præstolatur aduentum Amirantis, ut de summa belli decerneret, quod fieri vetabant Andiensis copiæ non procul ab Amirante castrametatæ. nā Andiensis ad Aginnum castra posuerat, vt vrbē expugnaret, cui structæ fuerant insidiæ Amirantis consilio, vt inter conatus interficeretur, quæ res patefacta exitiū attulit sceleris ministris, atq; Andiēsis recedit à suscepta expeditione exeunt ex Aginno multi in postremam aciem recedentium, quare Andiensis copiæ quędam in hos conuersæ magnam impressionem faciunt, & multis cæsis in vrbem repellunt. at Dupontius vbi diutius consedisset in Sequanis, copiæq; defessæ labore itineris fuissent refectæ deniq; munitionem petit inter Lugdunum & Lutetiam sitam Charitatē vocatam in uia, quam ui expugnat antequam mitterentur accita subsidia, oīaq; præsidia trucidat. illa ratione efficiebatur ut commeatus Lutetiæ intercluderetur cum posset vndiq; ad Germanos comportari, & magna copia equitatus vndique diripere. sollicitabatur ab Amirante ex altera parte ut ad se ueniret, cum etiam consumpto iā commeatu cuperet Dupontius Augustoritam, quæ vrbs est nobilis Pictonum, proficisci, quæ magnis copiis equitum ac peditum defendebatur præfecto regulo Ludensi. at Andiensis quia parum vires Amirantis formidaret motis castris à Vmalio propinquat iis finibus commissis Gallis ducibus, quod etiam Amiras ægrotaret. nec multo post Ludensis φ audiuisset conualuisse Amirantem, auctaq; esse eius castra mille & quingentis raitris Dupontii, multisque cohortibus Gallorū peditum & equitibus, animum conuertit ad muniendum Augustoritum commeatu, præsidiis, bellicis tormentis, & omni genere apparatuum, omniaque castella quæ uidebantur posse defendi omnibus rebus necessariis instruit. est aūt Augustoritum in edito loco situm tanquam monte, per ampla vrbs vbiq;, illa parte excepta, quæ deorsum tendit, in qua est fossa, extra quam in inferiore loco uineæ sunt & prata & amęna viridaria, habetq; maiorem ambitum omnium Gallicarum vrbium, Lutetia excepta, ad quam ad meridiem & orientem fluuius Chiana vocatus decurrit, quæ multis, & turribus & validis propugnaculis munitur ad defensionem. inter cœtera loca auctum est præsidiis Lusignanū castellū oīum propè Gallicorū natura & arte munitissimū, & globis ferreis & tormentis & oī bellico apparatu. ea castella Augustoriti si expugnata fuissent, ratus Amiras vrbē difficilius posse resistere, neq; hostile à tergo relinqueretur, magna vi tormentorum Lusignanū primum quatit. deiecta parte murorum capit per deditionē. & qm̄ vires Vgonoticæ plurimum excreuissēt, capta sunt multa castella agri Augustoritensis, oīaq; populabunde ferro & igni deuastabant, nullis neq; sacris neq; profanis rebus parcentes, barbariceq; in omnia sæuientes. at Augustoriti qm̄ propediē expectabatur obsidio cum multo ante Ludensis regulus fossas & aggeres interins excitasset, & propugnacula è gleba & fasciculis lignorum, & ob vetustatem debilia męnia renouasset multa diligentia, acciuissetq; duces militum & validissima præsidia, tum conuersa est oīs cura ad commeatū in vrbē vndiq; importandū. distributæ sunt regiones singulis cohortibus custodiendæ & protegendæ. datum est forū armatis defendendum. farina distributa est veteris frumenti in singulas domos, atq; frumētum recens in vsum munitionis exactum, φ tn̄ cum non potuisset opportune contundi, non parū incommodi tulit obsessis. Interea Andiensis cū tribus millibus equitū & duobus sclopettariorū leuissimorū processerat ad impediendū Dupontiū ne traiiceret, cū nesciret iā traiecisse atq; vtrinq; ripa potiri, qui ad quindecim milliaria in agrū Gessoniaco finitimū incursiones faciebat, cū Vmalius & marchio Badę cū mille & sexcētis raitris accessisset, vexabant germanas copias ne tā libere agrū popularent, quo tp̄e Sarra Martinenghus cū suo Regimento in regionē pximā incurrēs Sciatilione oppido Amirātis p vim armorū potit, oēsq; inuentos milites trucidat, φ esset receptaculū Vgonotiorū pxima quoq; infestantiū. oppidū certe totū fere concrematū est, atq; Vmalius cū Andiensi castra coniunxit, quod ipsum facit & Amiras cum Dupontio relictis in regno Cantabrorum firmis pręsidiis. decretū est ab his ut Amiras rediret in Pictones qm̄ difficile esset totalis copias esse in eodem loco. concessit naturæ interea

Induciæ Poloni & Moschi.

Dupontis mors.

terea Dupontius, cuius in locum ſuffectus eſt vnus eſt comitibus Masfelnis qui erat in caſtris, cum Aurantium præſentem Amiras magis ſummum imperatorem optaret, qui & ipſe erat in caſtris, ſed tanquam priuatus. Germani tamen Masfeltii partibus magis ſtudebant. erat res Gallica & Germanorum in magna expectatione, quoniam rumor erat Regem Lutetia Genebum proficiſci in caſtra accitis cohortibus militum vndique è præſidiis Normaniæ & Vermanduorum paucis exceptis, & ex omnibus Gallicis inſulis, quæ copiæ cæteris adiungerentur præſentibus, quoniam res iam armis, at non amplius procraſtinatione foret decernenda. certarum eſt pluribus minutis prælis, in quibus modo hi, modo illi cladem acceperunt, atque non multo poſt Vgonotticæ acies Aginnum verſus iter capiunt, quo tempore Rex Lanſacium miſerat cum viginti & quinque vexillis peditum, & quingentis equitibus, duodecimque bellicis tormentis ad Chatitatem recuperandam, vt & locus eriperetur, & ardor animi Germanis vnà hebetaretur, cum hoſtes Auguſtoritum omnino expugnare decreuiſſent, ad cuius obſidionem pars copiarum iam eſſet relicta. at Auguſtoritani plerique cupientes vrbem in poteſtatem Amirantis venire, in caſtra transfugiunt, quia ſic etiam ſperabant ſi vrbs caperetur, ſe poſſe proprias domos à direptionibus reſeruare. ciues vbi magnam ſolitudinem in vrbe cernunt, paucaque adeſſe præſidia pro amplitudine loci, animo prorſus cõſternantur, quia de omni ſpe ſubſidiorum deciderent. at Andienſis qui ægrè ferret tantæ vrbis iacturam Ghiſium iuniorem mittit cum mille & quingentis expeditis equitibus Gallis, quadringentis Italis peditibus, & magna turma leuiorum equitum duce Paulo Sfortia, cum etiam turma raitrorum illum ſequeretur. tam occulte vero è caſtris Andienſis per noctem exitur, nemo ferè vt ſenſerit, atque tanta velocitate iter conficitur, vt ſexaginta milliaribus fere abſolutis antequam conſtitiſſent, per noctem adhuc nihil ſentientibus hoſtibus vrbem ſint ingreſſa auxilia, quæ mirificè animos ciuium refecerũt lætabantur enim, palamque dictitabant Deum illos in tantis curis non deſeruiſſe, atque hoſtes frigidos aut ſomnulentos habere exploratores. cæterum Auguſtoriti præſidia paucis diebus interiectis vbi ab aciebus hoſtium inuaderentur fortiter, pugnantia illos non ſine vtrinque clade repulerunt. at paulo poſt ne videri poſſent ad arbitrium tantum obſidentium pugnare ciues, itum eſt per noctem ad caſtra vſque hoſtium ad ſex millia paſſuum diſtantia ab vrbe per vias inuſitatas ne quid ſentiri poſſet. inuaduntur repente pauci vigiles ac trucidantur. conclamatur ad arma, cum omnes defeſſi labore heſterni prælii, nihil tale expectantes, dormirent. trucidati ſunt multi de more pecudum, & multi capti, qua clade extinctus eſt aliquantulum ardor & repreſſa audacia obſidẽtium. Erant Auguſtoriti ad ſex millia pugnatorum partim equites, partim pedites, cum duodecim bellicis tormentis varii generis, & ſatis apto bellico apparatu, at in caſtris Vgonotticis erant ſexdecim muralia tormenta, & multus apparatus bellicus. & quædam campeſtria. parati ſunt in vrbe ignes miſſiles in conatus poſt verberationes, & oleum bulliens, & pix ignita, & aſſeres, trabesque cum clauis, & alia conſimilia. Vgonotti non multo poſt magna diligentia tormenta dirigunt ad mœnia diſrumpenda, quæ per frequentiam globorum ſcinduntur & proſternuntur, ſed quanta erat vis illorum oppugnantium, tantum erat ſtudium defenſorum, cum milites & ciues pari animi alacritate, ſtudioque & contentione ad mutuam defenſionem conſpirantes quantum murorũ labefactarent tormenta, tantum interius reparationum per noctem reficerent, cum & ciues cuiuſuis conditionis neceſſariam materiam militibus ad mœnia comportarent, & mulieres, quæ etiam multa edulia ad reficiendos diuturnis laboribus defeſſos afferrent. aucta ſunt etiam quadringentis peditibus & quinquaginta vrbana præſidia, quæ clam per obſcuritatem noctis in vrbem ſunt admiſſa cum ſacculis pulueris tormentarii. horum ſubſidiorum aduentus quam gratus fuit obſeſſis, tam moleſtus accidit obſidentibus, quæ cum per media caſtra Vgonottorum clam penetraſſent, Amiras magnopere conqueſtus eſt de ducibus qui erant in æſtiuis, qui nihil horum cognouiſſent per ſummam negligentiam vel perfidiam, cum Luſignanum, & Iazzanillum oppida illis neceſſario eſſent tranſeunda, & alia quædam caſtella, quæ ab Vgonottis tenebantur. ſed quoniam tormenta parum viderentur concutiendo Auguſtorito proficere, tria muralia ad collem diui Cypriani tranſuecta ſunt, & in partem diui Benedicti directa. concuſſa eſt per totum diem turris pontis, quòd inde caſtra infeſtarentur, atque ii præſertim qui in abbatia ſtationem habebant. ſed cum & hæc parum proficerent, addita ſunt & alia tormenta, & corbibus protecta, eaque in murum prati abbatiſſæ directa, tanta cum ciuium moleſtia ut nemo illæſus in pratum deſcenderet. conſternati ſunt non nihil animi, atque quidam cenſebant pratum eſſe hoſti relinquendum, quòd tumulum deſuper diſpectabat, cum nullus eſſet miles qui poſſet propinquare verberationi: putabãt igitur interius eſſe pugnandum. alii contendebant nimis periculoſum eſſe habere tam propinquum hoſtem, qui haberet in caſtris circiter viginti & quinque millia armatorum. non defuerunt qui Ghiſio ſuaderẽt vt noctu cum tribus millibus hominum exiret per eam portam, quæ minus cuſtodiebatur, ſeque quoquomodo poſſet ſeruaret. ſed is ſe potius virtute, quã fuga regias res indigere inqt. eius conſiliũ ſecuti alii proceres ciues & milites recognoſcebant, hortabunturq; ut forti eſſent animo, omniaque proſpectabant, ſiquid reparari aut inſtaurari commodius poſſet. Amiras iubet omnem equitatum ac peditatum in aciẽ inſtrui, quę apparebant iamiam ita inſtructę acies vrbẽ inuaſurę, quo territi ciues & ordinibus & numero & alacritate inuadentium mitterent qui agerent de deditione. at longe aliter res accidebat, q̃ & vrbana pręſidia & ciues coniunctis animis magna cum lætitia & ipſi inſtructi pugnam expectabant. ſed cum diu ita vtrinque fuiſſent parati, nihil actum eſt. non ceſſabatur tamẽ leuibus pręliis frequenter decertare, & variis modis reparationum ac deuaſtationũ contendere. atq; qm̃ pabuli equorũ magna penuria in vrbe laborabatur, decretum eſt aſinos & mulos imbelles iam propè famè exanimatos emittere ex vrbe, cũ nõ poſſent eſſe vtiles hoſtibus ob debilitatem. nata eſt

Subſidia Auguſtoriti.

Ghiſii nobile reſponſũ.

Amirantis aſtutia.

etiam difficultas molendi frumenti, cum duo tantum molendina in vrbe non possent tot hominibus sufficere, quare inuentæ sunt multæ machinę, & rara in hūc vsum excita, quę dum vi hominum conuoluerentur, frumentum in farinam commode comminuebant, emissus est & magnus numerus imbellium hominum cuiusuis ætatis & sexus, atque plurimi per verbera, & vulnera & cædes ante vrbem repellebantur, qui cum neque suis, neque illuc possent penetrare apud mœnia radicibus herbarum vescentes plerique vel etiam inedia moriebantur. at ciues misericordia denique capti in vrbē superstites pallentes ac seminiuos recipiunt. eò denique ventum est vt ciues asinos & equos & cætera huiusmodi animalia comederint. ad tantam denique caritatem rerum omnium vētum est vt singula oua quarta parte aurei nummi venderentur, pullus gallinaceus aureo nummo, capo duobus, vel etiam quatuor. inter has tantas obsessorum difficultates comportatus in castra è Santonico portu multus bellicus apparatus, atque verberatio denuo magno impetu repetitur. erecti sunt etiam pōtes ad conatus variis in locis, & corbibus vimineis terra oppletis protecti, atque armati multi ad custodiam adhibiti, cum è regione Sanctæ Radicondæ & Sulpicii, tum sancti Sornini. deinde nunquam intermissa verberatione decem & octo tormentis vrbs magno strepitu ac tremore quatitur, cum alia fuissent attracta. nam octingenti & amplius globi ferrei in vrbem illo die sunt contorti. atque cum satis amplum spatium factum esset ad inuadendum obsidentes in aciem instruuntur, cum obsessi iā conatum expectarent, erant omnes albis induti supra arma, ducesq; videbantur à ciuibus penetrantes per confertas acies milites ad strenuitatem adhortantes. constiterunt frequentes ad murum diui Cypriani, cum alia acies ad pratum abbatissæ esset inuasura, semperq; tormenta in eas partes displodebantur. cognito hostium consilio, & apparatu, datum est signum conatus in vrbe per horologii sonum, atque Ghisius & Ludensis iussis omnibus pro instituto ad defensiones accurrere ad suas regiones, alter ad pratum abbatissæ recedit, alter ad partem verberationis inter sanctam Radicondam & Sulpicium multis nobilibus vtrinque stipantibus. at obsidentes cum vrbem essent inuasuri mittunt qui explorarent verberationem, qui post multas cædes & pericula referunt in castra non esse satis aptam verberationem, quia ruinę nondum interius tam altæ procidissent, vt difficillimus esset ascensus. quòd ruinæ fluuii alueum non explenissent, multęque fossæ ductæ essent interius, quæ non poterant sine multorum clade & summa difficultate expugnari, quæ cognita sunt etiam ex captiuis. his perspectis amiras copias retraxit ab illo iam instituto conatu, deinde postridie tribus tormentis molendinum Tisonis concutitur, vt molendi commodum vrbi eriperetur. recreabantur variis rumoribus interim animi obsessorum, quod exercitus regius erat vicinus Mirabellum vsq; profectus, quodque regulus Valettanus iam Castellaraltum peruenerat, quoniam non semel missi erant nuntii, qui peterent à Rege auxilia, quæ etiam fuerunt promissa. verumtamen nulla diligentia obsidentium intermittebatur, cum fere centum & quadraginta globi ferrei sint contorti in turrim & pontem, quæ pratum & suburbium protegebat, vineaque Vgonotti potiuntur quæ suburbiis imminebat in edito loco. Illud calamitosum fuit obsessis, quia lapides inde deuolui poterant in protegentes suburbia. at obsessi per noctem vasa vinaria secunda via & ponte locant, & ligneos currus quo tecti possent procedere, & lintea, & varia velamina, quę tendentes plerique vulnerati sunt, cum hostes lunæ beneficio quę fierent videre possent. nec multo post repetita est verberatio pluribus ex partibus, & acies rursus ad inuadendum instructæ, quæ in multas phalanges armatæ in collibus visebantur, cum tamen nūquam tormenta cessarent. protegebantur obsidentes & ab arboribus, quibus locus vicinus vrbi erat consitus, & quadam domo vetere, quæ debuit initio obsidionis prosterni, quominus vrbanis sclopettis impeterentur. milites qui erant ad protegēdam viam suburbii destinati è regione verberationis, quacunque ratione poterant se asseribus & trabibus, & fossis protegebant aduersus saxa, quæ desuper deuoluebantur. erant quadringenti ferè sclopettarii, qui verberationem in latus percuterent, cū frequentes armati in vrbe in inuasuros essent distributi. omnibus igitur vtrinque ad pugnam paratis, tantus fit strepitus tormentorum Amirantianorū, quæ vndique in vrbem displodebātur, vt vrbs quasi aliquo insigni terrę motu nutare videretur. atque cum tympana & tubæ ad conatum frequentes magno strepitu inuitarent, Vgonotti frequentes seruato militari ordine ad verberationem vsque procedunt, & ad portam suburbii deinde duces per verberationē ascendunt. obsessi commisso prælio ad pugnam inuitant, atque ita variis è locis, tantaque procella inuadentes petuntur, vt frequentes prosterni homines viderentur. cęsi sunt non pauci defensores, at multo plures inuadentes. atqui tametsi egregia virtus inuadentium apparuit in ea pugna, tamen propter fortitudinem defensorū accepta magna clade recedere necesse fuit. non tamen illa clades vires Vgonottorum hebetauit, aut retardauit quominus vrbem denuo inuaderent alacriter: qui dum ad secundum conatum instruūtur tormenta vndique vrbem circonsonabant aduersus arcem, turres, aliaque loca ad posternendas euertendasque defensiones. itum est postea totis viribus ad vrbem inuadendam, maioriq; virtute & animi fortitudine quam antea, cum in primis ordinibus vel duces essent, vel nobiles Galli. sed & à fronte & è latere cum frequenti grandine sclopettorum impeterentur, multis amissis, at nihil territi clade suorum, recedere coguntur. vbi tertio etiam magno ardore animi rursus denuo fuissent adorti, recedere denique coguntur. illud singulare argumentum imperitię rei bellicæ obsessi esse palam dictitabant, quòd hostes aduersus tot reparationes & vim armatorum a fronte & à latere ausi essent vrbem inuadere, cum neque defensiones prius prostrauissent de more peritorum ducum, neque exploratū misissēt, an tuto vrbs inuadi posset. sed quantā Andiensis copiæ ad Castellaraltū essēt castra metatæ, tormentorumque sonitus exaudiretur, vbi erant omnia Vgonottorum impedimenta soluta obsidione mota sunt vexilla ad illud oppidum liberandum, cum Amiras viribus, aut certe equitatu esset superior. propter metum ne oppidum in potestatem Andiēsis veniret tanta celeritate mota

sunt

Obsidio dura Augustoriti.

Conatus Augustoriti repulsi.

ſunt caſtra vt relicta ſint duo bellica tormenta, quæ propter pondus tam cito trahi non poterant. at Andienſis qui per exploratores cognouit ſe aſſecutum eſſe quod optarat, ut obſidio Auguſtoriti deſereretur, retraxit tormenta ab illa oppugnatione, ſeque cum omnibus copiis & tormentis ultra fluuium Creuſam vocatum ad portum Pilæ, id pago nomen eſt, ſe recipit. ibi relictis duobus millibus ſclopettariorum, ipſe cum reliquo exercitu ad Sellam locum uocatum caſtra poſuit in altera ripa fluminis: Amiras qui illam receptionem non poterat non difficillimam cenſere, cum omnibus copiis totam noctem iter facit vt ante prælium committeretur, quam accederent expectata auxilia. uentum eſt igitur ad fluuium Creuſam traiecto Clino, & ad portum Pilæ, vbi initur atrox leue certamen cum duobus millibus ſclopettariorũ Andienſis, atq; multis vtrinque deſideratis poſtridie Amirantiani vadum quærunt Creuſæ, qui vadantur illo conſilio vel vt regiæ copiæ inde expellerẽtur, vel commiſſo prçlio ſigna conferrẽt, quamuis numero inferiores. ſed cum copiæ in ſitu munitiſſimo conſediſſent, receditur ab illo inſtituto, atque ab vrbem Auguſtoritum reditur, quod neque pręſidiis neque commeatu recenti fuerat munitum. caſtrametantur itaque ad Faiam Vgonotti non auſi vrbem obſidere, ne vel Caſtellaraltum amitterent, vel interciperentur. illud etiam commodi ſic aſſequebantur vt commeatum abſumerent, neq; illum Auguſtoritani poſſent adipiſci. ſtatutum eſt poſtea vt molendina reficerentur, commeatus comportaretur, omneſque partes vrbis reficerentur. deinde cum Ghiſius cum ſuis copiis eſſet in caſtra abiturus, inſtant magiſtratus non longinquis pręſertim hoſtibus, ne præſidia tam valida educat, donec alia pro illis introduxerit, Ghiſius pollicetur ſe non abſceſſurum, donec decem vexilla peditum recentiorum, at non defatigatorum è caſtris acceſſerint, atque paulo poſt duodecim cohortes per literas accitæ acceſſerunt. ſic Ghiſius in caſtra Andienſis cum magna beneuolentiæ ſignificatione excipitur. Andienſis quia vndique confluxiſſent auxilia comitia indixit proceribus, & primariæ autoritatis ducibus copiarum, in quibus de ſumma belli conſultaretur. in illis decernitur denique diuturnitatem & procraſtinationem pugnæ nihil aliud eſſe, quam certiſſimam Galliæ totius euerſionem. neceſſe videri rem armis experiri. victa fuiſſe non ſemel Vgonottorum arma, quæ tanto infeliciora putanda eſſent, quanto deteriorem, iniquioremque haberent cauſam. mota ſunt itaque caſtra eo conſilio & ad Faiam locum tranſlata ad vadum fluminis, vbi tandiu morãtur copiæ, dum vires omnes finitimas colligunt ſemper hoſte in ſuſpicione conſeruato. deinde Lodunum iis collectis & ſi non omnibus acceditur, qui locus erat impediendo commeatui hoſtium peraccommodatus. at Amiras cum inter portum Santonum, & Auguſtoritum eſſet caſtrametatus ſimulato itinere ad Caſtellaraltum à ſiniſtra Mirabelli poſtea motis caſtris conſedit, quare cognita Andienſis recta petit Mirabellum, quo tempore hoſtis Diuam fluuiũ traiecerat. iubet Andienſis copias iter accelerare, quæ ſolutæ accedebant, vt inſtruerentur, ſed hoſtis prius ad Montecotornum traiecerat magna ex parte. inuaduntur qui reliqui erant à priore acie Andienſium, in qua Bironius & Sanctiflorius, & Valettanus & Martiques reguli inerant cum accederet Vmalij equitatus & mille Raitri tanta alacritate vt cæſi ſint plures quingentis ex hoſtibus, cum tamen difficultas traiectus, & nox ſuperueniens pugnam non ita atrocem fieri paſſa ſit. ſubſiderunt Regiæ copiæ ad Diuum Clerum, in ripa fluminis Mirantianæ ad Montecotornum, quod oppidum ceperunt: conſtiterunt cum locus eſſet natura munitiſſimus. at enim cum non multo poſt hoſtis iter caperet miſſi ſunt qui acies & ordinem Amirantis explorarent. relatum eſt tempus non eſſe amittẽdum ineundi prælii. motę ſunt acies regiæ, quarum in prima procedebat Mompenſierus. tuebãtur latera duo millia ſclopettariorum, cum alas clauderent circiter duo millia equitum duce Andienſi cum multis tribunis. tenebat ſecundam aciem Reggimẽtum Heluetiorum duorum millium & quingentorũ nõ ferè, cum multi ob labores defeciſſent duce tribuno Clerio. trahebantur octo tormenta in prima acie, cum in poſtrema ſeptem ſequerentur. iuſſa eſt prima acies iter accelerare, atq; phalanx ſubſequi. dux Vmalius iuſſus eſt raitros ducere à dextra, cum Andienſis inter Heluetios & raitros incederet, quem à latere ſtipabant duo millia ſclopetrariorum. à ſiniſtra incedebat Coſſeus, & Maſſeltius cum ſeptem vexillis equitum, at à dextera Bironius in extrema acie. ita incedebant hæ acies vt facile coniungi poſſent cum iter haberent per apertam, expeditamque planitiem inter Moncotornum & Heruaſſum ſcilicet, Amirantianæ copię & ipſę ita inſtructæ ſunt, vt bifariam vires diuiſerint. in altera parte erant Germani cum duabus raitrorum aciebus, & equitatu Gallico, quod Reggimentum ad latus habebat frequentes globos ſclopettariorum. è regione phalangis quatuor collocabantur frequentes turmæ equitum raitrorum & Gallorum, quæ omnes frequẽtibus globis ſclopettariorum ad latus ſtipabantur. ſic hi in acie conſiſtentes regias copias expectant. viſum eſt regiis proceribus non eſſe amplius differendum, cum bellica tormenta etiam non leuiter infeſtarent, & dies propè iam elaberetur, & nox etiam inimica ſit victoribus. cœptum eſt igitur in hoſtem impetum facere. Heluetii tanta virtute in Germanos irrumpunt, ut quamuis plures eſſent Germani, tamen coacti ſint recedere. omnes acies reliquæ tam peditatus quam æquitatus Amirantianos inuadũt, qui fortiter impetum vbique regiorum ſuſtinuerunt. nam & raitri & Galli non ſegniter res agebant. poſt diuturnum certamen prima acies Amirantiana in fugam vertitur phalangem verſus, quæ è regione tormentorum ſuorum palam procedebat, quę tam Andienſis aciem, quam alias diuerberabant. Andienſis & ipſe tanta alacritate motus eſt, vt Heluetios à tergo reliquerit, quem Galli & raitri fortiſſime exceperunt, multiſque lanceis diſruptis Andienſis deiectus eſt ex equo non ſine magno vitæ periculo. hunc circa bellum atrox & cruentum inſtauratur, cum Amirantiani vel capere vel trucidare conarentur, at regii quacunque poſſent ratione defendere, inter quos ſiunt Carneualettus, & Longouillius. Adiutus eſt denique concurrentibus Heluetiis, & equo reſtitutus. coacti ſunt Amirãtiani virtute Italorum & Heluetiorum aliquantum ſe recipere, vbi denuo fortiter & intrepide cõſtiterunt,

Ordo acierũ Regiarum.

Ordo acierũ amirantis.

Preliũ atrox.

stiterunt, nonum conatum in hostes regios facturi, qui & ipsi eodem consilio colligebantur, cum diuisæ essent & dissipatæ vires regiæ. primi igitur Vgonotti Cossei copias inuadunt, & Masfeltii Heluetios nimirum magno impetu, quos tñ illi fortiter sustinent. hic rursus equestris pugna renouatur, multæq; lanceę sunt comminutę, aciesq; aciem, peditem pedes inuadit vtrinq; maiori q̃ prius alacritate, cum animũ è priore pugna confirmassent, posito timore ac metu mortis, vt solet in ardentibus prœliis euenire. Vbi diutius pugna fuisset ꝓtracta, Masfeltiusq; & Cosseus vires resumpsissent, renouatum est vbiq; certamen, atq; Vgonotti quamuis tormenta plurimum proficerent inter pugnãdũ, tamen impetum diu sustinere non potuerunt, quare in fugam vertuntur. pugnatũ. n. fuerat diu fortissime vbiq;, ac dubia victoria, quã fortuna modo his, mõ illis apparebat intentare. equitatus regius diu persecutus est victoriam, atq; duodecim millia Amirantianorum per eam cladem ceciderũt. alii trucidati sunt, alii ab equis conculcati. capta sunt tredecim bellica tormenta, inter quæ quinq; muralia, reliqua campestria. cæsi sunt multi tribuni & signiferi Vgonotti, capti ẽt multi. è regiis ceciderũt paulo plures octingentis. vulnerati multi illustres, sed in primis vel ipse Andiensis duabus plumbeis glandibus petitus est quãuis leuiter. Vgonotti proceres ea clade accepta sese ad loca capta receperũt, atq; Amiras ad portum Santonicum, alii in regionem Beniam uocatam, alii in vrbem Sanserram.

Clades Amirantis.

ibi cum quidam Gessoniacenses intelligerent ea munitio quanti referret si per insidias occuparí posset, in colloquium ea de re veniunt cum centurionibus & mercatoribus Gessoniacensibus. erat Sanserræ Petrus Grangia vir consiliarius, & vnus è præsidibus Gessoniaci, quam vrbẽ vulgus Burges vocat, qui magnis pollicitationibus ad hoc impellebatur: habebatq; sobrinũ Gulielmum Palussum Vrsini Palussi fratrem, cũ ambo milites essent Gessoniacæ munitionis. tentata est proditio ingẽtibus pollicitationibus per Vrsinum Palussum, cui decem millia nummum promissa sunt, si rem peregisset. pactus est rationem soluendæ pecuniæ certam esse, & sibi dari tres collegas, cum solus illud non posset transigere. ea res visa est non imprudenter suscipi, quoniã proponebatur fore vt Vrsinus familiaris Marini præfecti turris Gessoniacæ, ac miles pręsidiarius, vbi opportunum tp̃s apparuisset vnà cum collegis Marinum ducem trucidarẽt, atq; inuaderent custodias, portaq; patefacta copias admitterent iussas per id tp̃s esse propinquas in insidiis ad signum expectandum. oĩa per aliud colloquiũ promissa & stabilitá sunt cum Vrsino Palusso, qui tamen cum patriæ salutem vel pecuniæ vel amicitiæ pretulisset, rem Marino patefecit, & Cãduco eius vicario. illi rem statuerunt significare Ciatrẽsi regulo præfecto vrbis, & principatus Berii, qui communi consilio hortantur Palusum vt negotiũ magna cum spe Vgonottorum transigat. reditur ad statutum diem in colloquium. dantur tres collegæ, decernitur vt res per literas in certo loco occultatas significarentur pro opportunitate, quod fuit ruinosum columbarum domicilium quoddam procul à domibus sub quadam petra. missi sunt tres collegę, qui primum amicè tractantur, sed non multo post traduntur in vincula. iussus est vnus literas conscribere dictante præfecto, quibus mirificè ad spem Vgonottos extollebat, hortabaturque vt præstãtiores quosq, milites conuocarent. reuocatur ad colloquium Palussus, decernitur in comitiis militaribus vt duas horas à media nocte conuenirent copię ad locũ Grangiã vocatum, qui distat circiter quatuor stadia ab vrbe. datum est signum facis accensæ, quæ bis extolleretur, at ex altera parte præfectus vrbis clam copias ignaras quid ageretur conuocare, omniaq; diligenter instruere, quæ spectarent ad opprimẽdos hostes. simulat se nihil horum cognoscere. studere vt videatur alienus ab oĩ grauiore cogitatione. ludicra certamina inter equites proponere. iubet portas hora vsitata claudi. clam adauget custodias. iubet vrbanos delectus per noctem clam esse armatos, vt secum exirent vbi accirentur. per noctem ante horam statutam pedites & equites in vrbem admitti cum interulis albis supra arma. iubet in acie instructos non prius discedere quam bellicum tormentum esset displosum. iussæ sunt fossæ ingentes excauari qua parte hostes erant inuasuri, quæ superius debilibus tabulatis ac terra, ne videri posset insidiæ, cõsternerentur. parati sunt & ignes, & pix bulliens & cætera huiusmodi pleraq; in eorum aduentum. Palussus signum dedit inuadendæ turris institutum. sed cum nemo appareret, iussus est Palussus obuiam procedere, qui queritur accepto signo quod opportunitatem labi segniter patiantur. illi cum Palussum ducem essent habituri magno silentio spe pleni procedunt. erant in prima acie multi insignes duces, quos magnus globus militum sequebatur. sed cũ timeretur, ne maior numerus accessisset, quam dictus fuerat, displosa sunt tormenta: quo tp̃e recedente Palusso hostes in fossas præcipites ceciderunt, supra quos coniecti sunt ignes parati in eorum conuentum. atq; cum fortiter vellent eorum pleriq; resistere, & saxa & ingentes pilæ in eos deuolutæ sunt. pauci quia viderent nullã aliã esse spẽ salutis, sese vltro dediderunt. multi insignes proceres cõbusti sunt, reliqui viui in ptãtẽ præfecti venerunt. illa clade non parũ consternati sunt animi Vgonottorũ principũ, quare Amiras cũ multis principibus ad portũ Santonicũ se recipit obsidionem victriciũ copiarũ propediẽ expectãs. munitionẽ diligenter recognoscit, literas ad oĩum locorũ præfectos conscribit, quibus significabat non esse iacturã ægrè ferendã, cũ soleat fortuna plerumq; illos magis extollere, quibus grauiorẽ & acerbiorẽ casum parauerit. se validissima auxilia breui expectare, vnde posset oẽm alacritatẽ victriciũ armorũ retundere. pręsentes ẽt vires multo minus esse debilitatas atq, hostes censerent. breui fore vt denuo in aperto exeuntes hostes cõtemnerent. at vero clades illa Vgonottorũ non parũ molesta fuit Britanniæ reginę, cuius ẽt reguũ non parũ dissẽsionibus de religione vexabatur. cũ in Iaernia quoq; paulo ante essẽt in armis ad quindecim millia insulanorũ de religione inter se dimicantiũ: videbantur. n. eius subditi non parũ animi sumpsisse, qui catholicã fidem adhuc retinebãt per illã victoriã Regis, quare apparebat illã ad propriorũ lariũ defensionẽ reuocari, nedũ nõ posse aspirare ad recuperãdos Caletes populos & Iciũ & Gessoniacũ nauale, quod promissũ fuerat, si Cõdæus fuisset superior. nã & anno superiore arma suscepta fuerant à quibusdã

Proditio Gessoniaci tentata.

Clades Vgonottorum.

è primat. is

è primariis proceribus eius regni pp religionẽ, qui ẽr petinerant à regina & comitiis vt antiqui ritus sacrorum reuocarentur,quos populi mirificè cuperent.& qm̃ hæc maxima seditionum semina esse videbant,nullũ dedit responsum,sed quod essent illi populi Scotię finitimi,ne simul conspirarent, delegit cum summo imperio cum ptãte proregia in vniuerso regno Ambrosiũ Dudlayum comitẽ Varuichiensem,cui iniunctũ est munus vt videret nequid detrimenti regnũ illud caperet, cum duo Henrici alter Comberlanius,alter Nortumbriẽsis comites,&'Odoardus Vestmerlanius comes subditos populos armauissent,exiisent in apertũ,amplãq; regionẽ ad Durã vsq; occupasent.& qm̃ dux Norfolcius,comites Arondelus & Pembruchius in arce Vindilisorę detinebant & Milordus Lonlaius, qm̃ in nuptias Reginę Scotiæ conspirasent contra Britãniæ reginæ voluntatẽ , quæ Norfolcio Duci erat futura coniux,sic.n.circumferebat , regina diligenter inquirebat an & ipsi vna cum multis alus aduersus regnũ per religionem conspirasent. peruenerat siquidẽ ad manus reginæ scriptũ, in quo continebat quod Thomas Notthumbriensis,& Carolus Vesterlanus peterent antiquos ritus religionis in regnũ reuocari,ad quod munus multi nobiles,& variæ cõditionis homines conspirasẽt, ne ab exteris principibus hac ipsa de causa inuaderent cum magno totius regni excidio . petebant ẽt vt principes captiui ex arce dimitterẽtur,& vt sex è regio concilio abdicarentur, vt alii consiliarii sufficerentur restituerenturq;,& oĩbus venia concederetur.at Regina ꝙ intelligeret nõ minus pp reginam captiuam Scotiæ,ꝙ pp religionẽ hos motus esse excitatos in Britannia , decernit eã eximere ex-trahere,atq; abducere ad vrbẽ Cõuentrai vocatã ad Hauenã fluuium sitam in ea parte insulæ,quę magis inclinat ad orientẽ,quæ regio Varuichia vulgo nuncupatur,quæ plurimũ distat à Scotia ad centũ millia passuũ ferè Italorũ. ea mutatione loci cognita duces,qui cũ copiis erant in aperto, statuerunt non esse vlterius Londinum versus procedendũ,quare retrocedunt,qm̃ insignes copiæ regię essent paratę.magna itaq; pars equitatus ac peditatus castra reliquit in montes profugiens Pechas vocatos. at Comites hac mutatione rerũ cõsternati reliquas copias intra fines Scotiæ retrahunt.quare tumultus ita sunt dissipati . Selimus quoq; animum adiecit ad faciendos ingentes bellicos apparatus Aduersus Sarmatas,ad resarciendam superioris anni existimationẽ,& iacturã quã fecerat in rescindẽdo spatio terræ inter Tanaim,& Volgam interiacente. instituit igitur ad centum nauigia varii generis, inter quæ mahonæ erant complures ad conuehendos bellicos apparatus per paludẽ Męotidẽ. Persarum Rex,ad quem maxime illud negotium spectabat,se accingit ad bellum. munitiones instruit . equitatum & peditatum colligit, quo tantis Turcarum viribus posset resistere . omnia defensioni necessaria parat.inuitauerat ad eam prouinciam repetendam Ioaches Turchina princeps Mahometanus potentissimus finitimus Persarum Regi. qui facile posset ducẽta millia armatorum colligere, qui illud negotii sibi assumpserat, vt vires Persarũ Regis retardaret,neq; pateretur infestare Turcas atqui vbi Turcicæ classes illuc applicuissent,multa castella eius regni,quod uocatur Genhenæ,cap.t vel sine prelio. sed cũ vlterius proficisci nimis difficile negotiũ uideretur , collectis præcipue multis armatorum millibus Sarmatarũ post multa certamina re imperfecta disceditur. Albanus Bruxellas profectus comitia indixerat omnibus conditionibus illarum regionum Belgicarum,quibus, vbi cõuenissent,proponit,ad resarciendos præteritorum bellorum sumptus cum quadringẽta & amplius millia librarũ auri absumpta fuissent ad liberandam eam prouinciã seditionibus, vt certi prouentus regii instituerent in redditus priuatorũ. Vt certa vectigalia in oĩa genera mercimoniorũ.vt vigesima rerum venalium regionis preciũ Regi dissolueretur.ut cẽtesima prediorum ac domorum. vt decima pars precii mercimoniorum,quę importarentur in regionem . quæ tametsi non statim consecutus fuit pp populorum querelas,qui vel nimis exhausti erant,& afflicti, tantis bellorum calamitatibus , tñ non multo post obtinuit,cum nemo illi pp crudelitatem suspectam auderet aduersari.nam pp seueritatem ducis quidam imperium ægrè ferentes induti Germanis vestibus diffugiunt lcium,atque inde traiiciunt in Britanniã.cæterũ res illa cũ insigne odiũ conflasset non solũ apud Belgas populos, sed ẽt apud externos,nõ leuẽ occasionẽ dedit per Belgarũ querelas proscriptis & exulibus denuo occupandi loca,& inuadendi Belgii per conspirationẽ ac propensos animos Belgarum,qui apparebant pertæsi Hispanæ administrationis. Neque Iberniæ fines interea satis erant quieti , qm̃ Britannię Regina collecta magna armatorum manu illos fines ferro, & igni populabatur, quæ iusserat obuia quęque hostiliter populari,qm̃ incolę Iberniæ commoti odio Britannorum & dissidio religionis repente multos Britannos in insula trucidarant, & villas ac pagos nonnullos, vti diximus, concremarant. Duponrius non procul ab vrbe Augustonometo castrametatus censebat & illam vrbẽ , & oppidum Charitatem vocatum , & alia castella per proditionem captum iri, sed vbi omnia vana apparuissent sua consilia,ꝙ illi ausi essent retardare tantas vires,decernit Charitate per summam contentionem expugnata Gallos ad unum trucidare . sed cum oppidum cepisset, quod pręsidia non posse defendi existimantia reliquerant,curat illud muniendum.magna amplaq; fossa cingit, multasq; defensiones instituit,ꝙ illud oppidũ conseruandę annonę delegisset.Pontifex,qui prius oẽs patres purpuratos,oẽsq; antistites non verbis & oratione solum,sed multo magis exemplis ad sanctitatẽ uitæ, & ad modestiam cohortatus fuerat, iubet Montiũ capi & in arcem diui Angeli adduci in custodias, vt qui nullas admisisset admonitiones.postridie conuocatis sacratis patribus ad comitia oẽs hortatur ad innocentiam & temperantiam,sicuti requirit ratio & cuiusq; cõditio,qui deberent existimare oportere se tantum sapientia & bonitate cæteris præstare,quantum dignitate & autoritate præstant. Turpe enim esse viro illustri opibus,dignitate,potentia præstare cęteris,at per nequitiam,imperitiam rerum,& intemperantiam uulgo & infimæ plebi adæquari;cum in nemine possit inesse sapientia,cui libido,crudelitas,auaritia,ira,& reliqua huiusmodi vitiorum genera magnopere dominentur. Quare nisi amantissimis, honestissimis, ac vetè paternis monitis sponte obtemperarint, minatur etiam

Comitia Bruxel.& petitiones Albani.

Ibernia infestata.

Charitas op. captum.

MõtiusCard. captus Pont. oratio.

vincula

vincula & carcerẽ tanq̃ Montio; cum decreuerit omnino vt in ecclesia Dei ad religiosorum, nõ ad helluonum & ebriosorum mores viueretur. Nihil enim magis calamitosum esse atq; aduersariũ christianis dogmatibus, q̃ si vel ab ipsis sacerdotibus Christianę leges negligantur. oĩum christianarum calamitarum iecisse fundamenta, omniumq; hæresiũ illos, qui se sacerdores & viros bonos esse profitebantur, cum tũ re ipsa osum diuinarum & humanarum legum essent euersores. populos oẽs magis commoueri ipsorum sacerdotum exemplis, q̃ nudis verbis & solis adhortationibus ad probitatem. futurum vt breui cessent oẽs hereses, si diutius sanctæ Romanę ecclesiæ sacerdotes in officio perstiterint, cum verè illi lux mundi possint tunc appellari, cum per lucem sapientiæ & charitatis cęteros homines ad vitæ sanctitarem deduxerint. Nemini satis esse ꝙ sit vir bonus, nisi cæteris prodesse studeat adiuuando, erudiendo, monendo, quos põt ad integritatẽ vitæ informãdo. at in Betica regione res omnino non erant tranquillæ, cum ibi quoq; Philippus Rex Hispanam quæsitionem excitasset. nam Mauritanis illius quæsitionis seueritate territis effectum est vt ad sex Mauritanorum millia confugerint in montem Beticæ regionis, qui Frigiliana vocatur, cum vxoribus, filiis, impedimentis. at Castellæ commendator hortatu Ioannis Austriaci Aloysius Quexada cũ veteranis cohortibus militum, qui venerant ex Italia, collectis circiter quatuor millibus armatorum montem illum quãuis difficilem ascendit. multis è partibus munitionem Mauritanorum, quam fecerant, vno tpe inuadit. certatur à Mauritanis magna virtute, quamuis pauca haberent arma. cæsis deniq; centum, ac vulneratis ducentis Hispanis munitio capitur. cęduntur oẽs in munitione inuenti, quorũ fuerunt ad duo millia. capti sunt mille & pueri & fęminæ & impedimenta, qui vili precio sunt diuenditi. reliq Mauri, quorum erant circiter duo millia. dispersi sunt in proximos montes, vt cuiq; fortuna locum monstrauit ad salutem. Huius victoriæ vis maxima credita est, non solum ꝙ semina eius belli sunt dissipata, verum ẽt ꝙ Africæ commercii facultas Beticæ ita videbatur esse sublata. Pontifex, qui videbat tot arma variorum populorum nouæ religioni studentium esse commota vno tpe, putauit satis esse si resisteretur excitatis, nedum alios nouos tumultus non esse excitandos, cum hinc Galliæ populi, & Belgæ, & Britanni potentissimi insurgerent, qui iam magnos exercitus collegissent, inde tot Germani principes in pernitiem duorum regum eodem tpe coniurassent, afflictorum, & propè euersorum per assiduitatem magnitudinemq; bellorum, quare literas humanitatis, & sapiẽtiæ plenas dedit ad Philippum Regem, quibus eum hortabatur vt mitiorem in modum Mauros Beticæ tractaret. mitigaret quæsitionis rigorem. oĩa ad opportuniora tempora reseruaret. nihil tam laudabiliter fieri, quã quod opportunè. Non oportere tam esse sollicitum de alterius salute, vt vel propria ꝓ nimiam festinationem amittatur. sapientis esse inseruire tempori, cum deceat principẽ aliquando vtiliter acquiescere voluntati populorum, at non per pertinaciam omnia euertere. opus esse vel ipsius virtutis & iustitiæ moderatè esse cupidum: quibus sapientibus, & paternis pontificis admonitionibus res Betica est aliquantulum mitigata. Sed tamen idem pontifex edictum in Regno Neapolitano promulgandum curat aduersus eos, qui conarentur impedire, aut aliquod incommodũ inferre officio quæsitionis: quamobrem regii ministri multis rationibus persuadent pontifici istud non esse faciendũ. non esse necessarium illud edictum in eo regno, in quo omnia munia quæsitionis sine vlla controuersia præfecti, & legitimè exequantur. nihil aliud censeri promulgari per hoc edictum, quàm Hispanam quæsitionem, quod si promulgetur, periculosum ne subito ad arma concurratur, trucidenturque omnes qui uel mentionem illa de re fecissent. multo prestabilius esse occurrere nascentibus tumultibus, quàm exortos atq; excitatos sedare, quod certè effici nõ potest saluis omnibus rebus; quare hoc in aliud tempus esse reseruandum. Pontifex hisce rationibus cum magna totius regni Neapolitani lætitia ab incepto desistit. Per quod ferè tempus Pontifex in Britanniam miserat Nicolaũ Mortonum Anglum theologum, qui denuntiaret per apostolicã autoritatẽ certis viris illustribus catholicis, Helisabettam tunc reginam hæreticam esse, quare eam priuabat omni iure in catholicos homines, quę pro Ethnica haberi impune possit, neq; cogerẽtur illi obedire. ea re commoti multi nobiles Britanni arma aduersus Helisabettam sumpserunt conspirantes cum aliis, sed res non optatũ habuit exitum, cum plures quingentis variis tormentis sint miserabiliter cęsi. post mortem Condæi patefit cõsilium fuisse oẽ Gasparis Colignii Amirantis, at ad Condæum ob splendorẽ delatum fuisse imperium. publico edicto itaq, fisco addicta sunt bona omnia, prædia, domus, castella, ciuitates, eorum qui contra regem arma sumpsissent, & fauẽtium illorum votis; qui vero fungebãtur magistratibus, turpiter abdicati. Gasparis imago patibulo suspensa fuit, diris imprecationibus exagitatus. gentis insignia vbiq; derasa. omnibus honoribus, dignitatibus, priuilegiis priuatus. at Amiras & his neglectis, & superiore clade Condæi, magnum exercitum rursus colligit ita vt nõ modo Galliam posset vexare, sed ẽt regias vires nõ admodũ formidare. castra posita sunt ad Pictauium, illudq; & obsidione & omni genere oppugnationis tentatum, atq; cum inesset Ghisius dux multis nobilibus stipatus obsidionem constantissime tulit, ita ut vel equi uel asini sint esi ob penuriam cõmeatus. regii ut aliquo pacto vires hostium diuerterent vicinum oppidum Chastelleraultum ad fluuiũ Viennam sitũ graui obsidione cingunt, qua ratione ad auxilium sociorum pertracti hostes Pictauium aliquot dies deserunt. Ghisius resumptis viribus interea reuersos ad obsidionem hostes facta emptione inuadit, ad duo millia trucidat, sed cruenta tamen & funesta suorum uictoria, cum multi duces regii ceciderint. at enim eum uires utrinque multis undique accedentibus auxiliis succreuissent, propinquæ fiunt copiæ, quamuis Vgonotti sæpius pugnam detrectarint, protegebãtur enim loci bonitate, in quo castra posuerant, ita ut paludibus & aquis circumquaque muniretur, cum vna tantum esset uia qua possent inuadi. regii quod viderent decerni de re bellica, aut totis aciebus dimicari omnino nõ posse, nisi illi ex eo situ elicerentur. missi sunt itaque leuiores copiæ exercitus ad trahendos ad pugnam,

Betica dissidia ob quęstionem.

Beticorum clades.

Literæ Pont. ad Philippũ.

Edictũ Pont. reuocatũ in regno Neapolitano.

patebat campus in quatuor milliaria Gallicana pugnę accommodatus parum inde distans inter Mo-
contorum, Ernaux, S. Iouinum oppida, in quo Vgonotti instructi in acie incedebant, qui tormenta à
tergo habebant protegentia, quorum opera collem quendam commodum occuparant. regii illos
inde deiicere conati sunt per opposita tormenta, vt ad iusti belli pugnam veniretur. Vgonotti vbi
se ad pugnam pertractos conspiciunt, non concidunt animo, sed leuiores velites à matutino tempo
re ad horam primam vsque post meridianam cum hoste digladiantur. at Amiras simulata opportu
nitate quasi alio euocaretur instructis copiis & pugnantibus, & iam inclinantibus suis Rupellam pro-
fugit. Equites Galli & Germani admisti in prima acie constiterant Duce Volrado comite Masfel-
tio peditatus Germanus habuit socios equites Aquitanos Amirantis, qui neq; numero neq, cogni-
toine rei militaris erant inferiores regiis copiis. sed qm̃ certissimam victoriam Vgonotti sibi propo
suerant, magna pars eorum, & equites in primis albis vestimentis induti in pugnam processerunt,
vt dignoscerentur, neq; parceretur ullis regiis nam vbi belli ardor ingruisset, putabantur hoc signo
à sociis manus cohibituri, cum hostis esset centendus qui hanc tesseram nō haberet. Sed paulo post
funestum fuit & consilium & indicium. præfuerunt autem regiis copiis Imperatore Henrico duces
prudentia & fortitudine clari. dextram aciem ductabat Hemestus Masfelnius, in qua erant decem &
nonem turmę equitum. sinistram Dux Ghisius cum multa Gallica nobilitate, cui aderant cataphra-
cti equites, inter has acies pedites collocabantur Heluetiorum triginta & octo vexilla scilicet, penes
quos erant tormenta maiora. deinde Sequanis & pontificii milites, cum pontifex quatuor millia pe
ditum & mille ac ducentos equites subsidio Gallicis rebus regiis misisset, & Philippus etiam rex in-
gentes peditum equitumq; copias. erant cum pontificiis cataphractis aliquot et vexilla leuioris ar-
maturæ. Sequebantur Henricum summum ducem Vmalius Dux; & marchio Badensis Philibertus,
& Byronius regulus & Comes Sanctiflorius, & alii insignes proceres. vbi propius uentum est pugna
tur utrinq; atrocissime collatis signis, oẽsq; censebant præclarā opportunitatē ostentandæ uirtutis
sibi datam fuisse illo die. Primi Germani equites Vgonotti singulari uirtute impressionem faciunt
in cataphractos & sclopettarios Gallos; tanta vi, tantaq; alacritate, vt Galli cedere oĩno cogerentur.
veruntamen ducū prudentia & uirtus tanta fuit vt reuocantes bis in aciem propè fugatos suos singu
lari fortitudine pugnam instaurarint. laborantibus utrobique aciebus opem ferunt Germani equi-
tes regii. Germani itaq; Germanos adorti, ducibus vtrobiq; Masfeltiis, oẽm rabiem ferri in cognata
viscera ob controuersiam de religione conuertunt. vix credi posset quanta pertinacia, virtute, ardore
pugnatum sit eo die, quantaq; sæuitia oĩ prorsus obliterata memoria humanitatis cum sæpe frater
fratrem uel amicum vel cognatum trucidarit. eiusdem oppidi aut vrbis multi certe sese mutuis vul
neribus confoderunt. victoria tñ fuit penes Regios cum turmæ Vgonotticæ cæsæ immaniter profli-
gatæq; sint, ac iustiorem cām Deus adiuuerit. Amiras ex eo certamine profugerat, quem secuti sunt
quicunq; noctis & obscuritatis beneficio & celeritate equorum abiectis armis ab insequentib. regiis
copiis sunt seruati. interea Galli equites leuioris armaturæ, & pedites Galli ac Pontifici & Burgundi
adorti peditum acies Vgonotticas fortiter adhuc resistentes & equites Sequanos Amirantis tantam
impressionem faciunt, tantamq; stragem edunt, ut difficile sit dictu. cęsæ sunt breui uiginti & sex co-
hortes peditum Germanorum Duponcii unà cum ueteranis ducibus, cum nō superfuerit ex illa cla
de qui nuntium in patriam reportaret. è Sequanis equitibus trucidati sunt plures septingentis, ca-
pta sunt & tormenta, & omnes bellici apparatus. Veruntamen non arma mortalia solum pluri-
bus in locis ciuitates, nationes, regna infestabant, quæ vbiq; obstrepuerāt, sed quasi denuò res ab ini-
tio esset repetenda, oẽsq; calamitates ab exordio renouādæ, arma diuina ēt & cęlestis indignatio vni-
uersam propè Italiam inuasit. nā tanta fuit cælitus siccitas agrorum, tantaq; sterilitas terræ pp eam
siccitatē, ut multa legumina & uariarū frugū genera perierint, exsiccata sint, & extincta pp penuriā
pluuiarum apiis temporibus. exiccata sunt multa flumina, aut quæ non aruerūt ad insuetā cursus
tenuitatē redacta. perierunt herbæ. multa morborum genera exorta sunt, ita ut quorū sanguis ad ma
gnum uigorem per ętatē peruenisset inflammatus per siccitatem, & calorem multis exitium mina-
retur. Nā certè hæc plerunque sine maximis calamitatibus accidere non solent, cum vel bellum uel
pestilentia post penuriā annonæ nascatur. Sed qm̃ imminebant diuinitus calamitates, illæ diuinitus
ēt nunciatæ sunt mortalibus, nisi stupidi sint accipiēdis diuinis significationibus, quas ex aliquo mor
tali infortunio vel consilio accidere arbitrentur. Nam Venetiis, vnde maximi belli initia erant eru-
ptura, ingentia signa edita sunt futuras calamitatēs obnuntiantia; siquidem ignis conceptus repente
in quibusdam cadis pulueris tormentarii, qui erant intra nauale in firmissimis turribus marmoreis,
tanto cum fragore proximorumq; ædificiorū ruina & deuastatione erupit per mediā noctem ferè,
vt multi extremum vitæ diem vel potius mundi aduenisse rati quasi exanimes conciderint, ac certe
præ timore è domibus effugerint, cum proxima quæq; flammis & cū strepitu ac fragore corruerent.
siquidē ignitæ trabes, multaq; ardens materia per noctem sublimis per aera ferebatur aeris impulsu
vt vel è longinquo prospectantibus res formidabilis, & maxime horrenda appareret, præsertim cælo
tam sudo & sereno ut diximus. infracti sunt alibi firmissimi vectes, alibi contorti vi ac tremore strepi
tus, portę domorum infractæ. parietes longinquarum domorum parum firmi corruerunt. alii scissi
sunt amplas rimas facientes. aqua quoq; ipsa aeris impulsu fluctuauit. strepitus Patauium vsq; per-
uenit, quod distat ad uiginti & quinque milliaria à Venetiis. viciniora oppida, vrbes, pagi non parū
sunt territi. Patres illud rati nō diuinitus contigisse, sed per insidias mortaliū, qui largitionibus inui-
dentium Venetæ felicitati ac potentiæ tantum sceleris procurassent, senatusconsultum faciunt atq;
edictum promulgari iubent. ingentia pręmia proponunt per præconē publicè, tantiq; sceleris præ
terea impunitatē siquis participes insidiarū deferret, aut si solus extitisset, si explicauisset cuius im-

Prodigia.

Prodigia nō fiunt temere aut casu.

Ignis naualis Venetiis maximo cū fragore.

pulsu

pulsu istud fecisset. nã visi sunt ita Veneti iam inde ab initio prodigii bellũ alicunde portendi putare. Diditus est rumor in vniuersas nationes tum longinquas, tum etiam finitimas, vniuersam propè Venetiarum vrbem corruisse. conflagrasse maiorem partem classis vnà cum ipso nauali, quod munitissimum & instructissimum habent Veneti supra omnes nationes. quæ nauigia flammarum uim deuitauerint, illa ita esse conquassata & disrupta, vt partim nullo pacto refici possint, partim non nisi per summam difficultatem. arsisse omnes bellicos apparatus. infractas omnino, conquassatas, euersas esse ferè vires Venetorum, aut certè plurimum debilitatas, quorum penè vniuersa potentia, & existimatio in rebus maritimis consistit. huius rumoris autores fuerunt hebræi pleriq; oriundi è finibus orientis, quos Veneti per opportunitatẽ mercaturæ in vrbe esse patiebantur, cum tamen illa natio infida & impia sit ubiq;, & tanquam exploratores pro imperio Turcarum. agitatum etiam fuerat in senatu non semel de illis eiiciendis non sine magnis contentionibus. Selimus his rebus perceptis non mediocriter lætatur, quippe qui iam impulsus fuerat, & in animo conceperat Cyprum insulã Venetorum cum multis millibus armatorum adoriri. inuitauit ad illam sententiam annonæ penuria, quæ maxima esse Venetiis nuntiabatur. ꝙ nullibi propè panis venalis aut farina aut alia edulia p aliquot dies inuenta sint. nam per eam penuriam annonæ vrbs in maximo periculo fuit posita. Senatus, vt qui semper optimè de plebe mereri studuit, ad omnia remedia tantorum malorũ diligentissime confugit. iubet artifices ordinarios panis conficiendi facere pro viribus. dat frumenta ex horreis publicis, quæ quoniam non appatebant tantæ penuriæ posse facere satis, addita est tertia pars venalis panis miliacea. Diuenditus est panis nauticus alioquin in vsus classium reseruatus. promissa publicè per præconem ingentia præmia frumentum ab exteris regionibus in vrbem importantib. nullum genus humanitatis, charitatis, misericordiæ pretermissũ est à patribus pauperibus quoquo modo subleuandis. neq; vrbs Veneta per patrum diligentiam hoc anno in communi totius Italiæ penuria annonæ ualde oppressa uideri poterat, nisi priuatorum perfidia & auaritia cum publica liberalitate contendisset. concessa est facultas cuiq; conficiendi venalis panis, cum ceteroquin istud non liceat, ne multæ fraudes committantur. at præfecti rei farinariæ nonnulli cum certum preciũ publicæ farinæ esset statutum, amicis diuendi curabant, ut fierent lucri participes pane diuendito. alii quòd essent opibus & autoritate insignes, & pari auaritia, frumentum occultarant neglectis edictis magistratus præfecti rei frumentariæ, quare panem conficiendum curabant, qui uendebatur magno precio. eius rei indicium est, quòd istud clam fiebat, cum panis adhuc calens super ponte Riui alti, illud forum est, & vmbilicus Venetiarum, diuenderetur, ac nuper ereptus è furno, quem Lonicensem exclamabãt, cum Lonicum sit oppidum distans ad quinquaginta millia passuum. tanta vero apparuit panis Lonicensis copia, ut si parietes, trabes, animalia quæ erant Lonici in farinam sine furfure conuersa fuissent, vix posse tantum panis conficere viderentur. erat sanè digna illa ciuium crudelitas, & auaritia aliquã non leui castigatione, qui priuatam vtilitatem publicæ calamitati præferebant, & indigni tam nobili vrbe, quam maiores omni clementia, senatus omni misericordia subleuandam, & conseruandam curasent. erat omnino his frumentum extorquendũ per magistratus si innotuisset, vt fecit alias Ferrandus Gonzaga Mediolani præfectus, & in publicum commodum conuertendũ. quia non potest illa uiolentia verè appellari, per quam frumentum dato insto precio ad publicam vtilitatem extorquetur, sed conseruatio legum & æquitatis, sine quibus ciuitatum libertas in rebus præcipuè in paucorum licentiam ac principatum conuertitur. nam illa demum libertas ciuitatum vocatur, vbi viuitur pro legibus & iustitia, at non pro arbitriis paucorum priuatorum. cum huius quoque penuriæ Venetæ annonæ fama ad Selimum Turcarum Imperatorem per hebreos peruenisset, cuius fce nuntii autor Io. Miches fuisse dicebatur, cui conquassatam & incensam Venetã classẽ fuisse iam persuasum fuerat, & Venetiarum vrbem frequentissimam non modo diuinitus obsessã, sed etiam à Venetis ciuibus, ut parum de mutua conseruatione sollicitis, per summam annonæ penuriam, iam cœpit cogitare de armis hostiliter Venetis finibus importandis. conuocatis igitur comitiis purpuratorum. & consiliariis rerum bellicarum post multas controuersias purpuratorum apparet, si res ita sint. bellum Venetis esse inferendum, neque prætermittendam esse tantam opportunitatem vrbis obsessæ, quam parum etiam inter se amicam existimabat propter annonæ caritatem. alii tamen purpurati mitiorem in modum tractandos esse Venetos censebant viros bonos, & semper fidelissimos amicos, à quibus nulla vnquam iniuria Turcico nomini sit illata, quorum neque vires Turcis essent formidandæ quamuis finitimorum, si non contemendæ, & cum quibus magis cõmercia sint Turcis, quam cum reliquis omnibus simul christianis nationibus. sed ubi exclamat auaritia maximè omnium sonorum vocalis, ibi taceant rationes necesse est.

Fama de incẽdio naualis. — *Hebræorum perfidia.* — *Panis miliacei⁹ Venetiis.* — *Patrum diligentia pauperibus subleuandis.* — *Lonicensis panis.* — *Selimus bellũ decernit.* — *Auaritia maximè vocalis.*

LIBRI VIGESIMI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS
LIBER VIGESIMVS PRIMVS.

VBI illa, quæ diximus, vnà cum suis proceribus anno superiore statuisset Selimus, initio anni sequentis, qui fuit septuagesimus supra mille & quingentos, cœpit cogitare quibus rationibus illud bellum, quod erat suscepturus, legitimè suscipi videri posset, quoniam non est Ottomanicorum Imperatorum institutum vt bella impetu quodam animi potius, quàm certa ratione suscipere videantur: cum ferinum sit nulla accepta iniuria ad cædes deuastationesque regionum ferri. Inde fit vt semper principes aliquam probabilem caussam suscipiendorum bellorum præ se ferant, quàmuis sæpe pro ratione subsit auaritia. Selimus auditis superioribus calamitatibus Venetorum non putauit temere credendum esse illam ciuitatem, quæ eximia opulētia, optimatumque gubernationum ratione semper Christianis nationibus præstare dicta fuisset; tam facile esse exinanitam, nullumq; adhibitum esse magistratuum remediū. neque videri poterat tam repente propè corruisse nulla allata extrinsecus præsertim calamitate, vt non facillimè refici instaurarique possit. Idcirco fingit se legationem mittere in Galliam, quę cum Gallico oratore Byzātio redeunte Venetias proficisceretur, quod factum fuit sub finem anni præteriti. nam procurabat Selimus per eam legationem exploratum missam omnia scire atque inuestigare diligenter, vt quo in statu esset res Veneta cognosceret. cum male habere omnino propter caritatem annonæ & naualis incendium videretur, cum populus afflictus & oppressus etiā appareret propter diuturnas calamitates, & sterilitatem annorum superiorum ex ordine multorum, visa est præsens occasio denique non esse negligenda. nam legatio simulat se expectare diploma ab oratore Gallo promissum, quod esset impetraturus ab Hispanis, cum esset per Hispanorum loca, trāseundum in Galliam profecturo. Veneti quia nihil huiusmodi suspicarentur, legationem honorificè tractant, sumptum præbent è publico per aliquot dies. munera adiungunt. omnibus ad eum congressum & colloquium permittunt. Quæ cum Byzantii clam struerentur, Marcus Antonius Barbarus senator Venetus, ordinarius orator Venetorum Byzantii apud Imperatorem, illa subodorans monet Senatum Venetum per literas, occultioresque notas, neq; tamen sibi videri addit res spectare ad bellum aduersus Venetos, quamuis classis singulari diligentia instrueretur Byzantij, cum aliæ appareant probabiliores occasiones in alias nationes. Nesciebatur quo res tenderet, sed tamen non putabatur suspecta fides Turcarum, quod multis artibus oratoris cogitationem à bello Veneris inferendo abducere nitebantur. nam censebatur classis vel ad tumultus Arabicos spōtè, vel ad Beticam pugnam inuitata velle accedere, vel etiam rogata. Senatus tamen qui multis rationibus cognouerat superioribus temporibus Selimum & Purpuratos proceres ad illud regnum occupandum aspirare, magis perpendunt Imperatoris consiliū; & bellicos apparatus qui fieri scribebantur à Barbaro, quam eius opinionem, quare animum adiciunt & ipsi ad defensionem: Sed antequam acerrimum, maximèque memorabile bellum explicandum aggredior, quod & à Turcis incredibili alacritate Cypro illatum est, & à Venetis singulari virtute fortitudineque exceptum, ac diu sustentatum, videtur series altius repetenda atq; enucleandum quę iura, & quo pacto Ottomanici Imperatores in Cyprum insulam assecuti sint, vt ex his pateat & ratio Turcicæ expostulationis, & iura defensionis, quæ Venetū senatū impulerunt ad illud regnū constantissime ac fortissimè defendendū. Neq; vero quisquā debet ęgrè ferre si cōmissos errores in his bellis vtrinq; explicemus, cū præcipuus scopus esse debeat

1570

Venetiarum laus.

Selimi strata gema.

Legatio pro exploratore Selimi.

Scopus historiæ ac finis.

Cur historia fouenda sit à principibus.

& scribentis & legentis historiam cognoscere siqua in re erratum sit, aut sapienter factum, vt omnis humana actio sapientius in posterum dirigatur. atqui principes & Reges non modo debent pati æquo animo, sed etiam fouere historiam, non tam vt felices successus, gloriamque rerum gestarum historici laudibus extollant, quod est adulatorum & parasitorum officium; quam vt prudentiæ ducum testes habeant apud omnem posteritatem; vel vt cognitis erroribus præteritorum temporum posteri moneantur aliam rationē esse seruandā. Hoc qui non æquo animo ferat, is mihi videtur nō modo vniuersam vim historiæ pro virili funditus euertere, verum etiam omni posteritatis felicitati inuidere. quod si quid dictu turpe est, illud certè neque factu valde est honorificum. Interea Iacobus Stuardus Scotiæ præses, vel, vt quidam appellant, Regens siue gubernator Scotiæ, filius Iacobi Quinti patris Reginæ, cum omnia indicia inquireret aduersus captiuam Reginam ob cædē mariti patris pupilli Regis in vrbe Litquo, quæ distat ad duodecim millia passuum à Listeburgo metropoli Scotiæ, glande scloperti transfixus diem suum obiit. Illud autem accidit, quo tempore nouas copias colligebat vt obsideret Comitem Vestemerlanum, qui sese in arcem Hjernam seruauerat post solutas copias. Sic per insidias cuiusdam priuati cæso Iacobo, Regina Britanniæ procurauit suis partibus fauentium animos consternatos ita erigere, & vt aliquis è sua factione in locum demortui sufficeretur; petiuitque vt Northumbriensis Comes ad se mitteretur, cum tamen statim post cædem Stuardi & ipse & Carolus Heuellus Vestemerlanus fuissent dimissi. Iussus fuerat Ioannes Gaites cum magno globo armatorum illum Londinum in turrim adducere, cum in omnes acerrimè sæuiretur, qui in aliquam vel tenuem suspicionem superioris coniurationis posset incidisse. nam Raphael Sadlenus plures quadringentis eo nomine necari curauerat. Creatus est denique Regens Scotiæ, qui summus est magistratus & plurimæ dignitatis Dux Castellaralti maximè inimicus Stuardi contra Reginæ Britanniæ voluntatem, quare omnes res Scotenses magnam ceperunt mutationem, ac res Reginæ Scotiæ cœperunt aliquantulum respirare, quæ cum regia tamen magnificentia Conuentrai asseruabatur, cui semper Catholici ministri assistebant, cum illa nunquam ritus catholicos reiecisset. Conquerebantur inuicem quod inuiti populi cogerentur falsa pro veris complecti, atque apostolicas traditiones quæ ab ipso Christo fuissent acceptæ & in manus traditæ ad posteros, multi fortunam Reginæ Catholicæ ægrè ferebant, atque nisi timore retardati fuissent, vel arma sumpsissent pro Regina. At Vgonotti, quia Rex non collegisset nouas copias post dimissos Germanos raitros & Italos, & auxilia Albani è Belgio, quia hostes non essent amplius formidabiles, non cessarunt prædationibus & rapinis proxima quæque infestare, locaque occupata commeatu & bellicis apparatibus in hyemē proximam munire. ea fuit regionum non parua negligentia, vt radices bellorum reliquerint quæ possent in ver proximum pullulare. nam cum Duponti copiæ in Germaniam ante cladem Amirantianam rediissent, nihil prorsus incommodorum visæ sunt sensisse, cum plurimum deuastationis & ruinæ vniuersæ Galliæ per quam penetrarunt, attulerint, sed quoniam castra Amirantis non omnes vno consilio sequebantur, multique id facerent metu, ne si illum reliquissent à Catholicis trucidarentur, alii spe prædæ cum omnia sua bona fuissent direpta & fisco addicta, propositum fuit regium edictum per quod obliuio superiorum errorū promittebatur si emēdarent errores ac domum rediissent. principes Vgonottorum illud fraudis genus ad decipiendos incautos confictum esse dicebant, vt sic facilius per leuitatem verborum possent capi, qui per vim armorum non poterant. his addebant quod tametsi Rex illud verè concessisset, tamen populus infestissimus hostis ob accepta damna reuersos æquis animis nunquam perferre potuisset, neq; in homicidas quemquā fuisse animaduersurum, cuius rei satis clarum argumentum haberent superiorem pacificationē. his persuasionibus præsentibus magis moti sunt pleriq;, quam absentibus promissis regis, quare diutius in castris remanserunt. non cessabat interea Regina & princeps Cantabrorum, & Amiras per amicos & affines aulicos pacem procurare. Sed Rex vbi delatum esset munitiones denuò instrui à reliquiis Vgonottorum, eosque vexare proxima quęque incursionibus, decernit vt Andœensis frater exeat cum exercitu ad Amirantis successus refrænandos, & ad recuperandas munitiones, quas ille aduersus Regem occupauerat. iubet sex millia Heluetiorum acciri; qui vbi conuenissent cum multis cohortibus peditum Gallorum & equitum vexillis, vrbem Ciariten expugnarent. cincta est vrbs itaque breui obsidione, multisque tormentis & magno impetu concuti cœpta, cum pertinacissimè atque egregia virtute ab obsessis defenderetur. Amiras vt obsidionem inde reuocaret cum magnis copiis equitum ac peditum multos duces mittit, qui fines Sequanorum & Tectosatum hostiliter adorirentur, cum ipse suas copias non procul ab illis duceret. Scriptæ sunt literæ rursus in Britanniam; atque inde in Germaniam vt noua subsidia accirentur, quæ quidem promissa sunt tantum, cum stipendia non fuissent missa. non defuerunt qui Regem ad concordiam hortarentur, quoniam illud bellum vel cum toties apparuisset extinctum, tamen semper resurgebat atrocius cum maximo excidio & deuastatione totius regni, quia si vel vinceret Rex vel vinceretur, omnino ea victoria aduersus subditos regios comparabatur: regios prouentus omnino minui, vires quotidie debilitari, vrbes exinaniri, regiones deuastari, funditusque euerti. præstare per clementiam omnia conseruare; quam per pertinaciam omnia perdere. gloriosiorem esse victoriam quæ per bonitatem regiam comparata sit, quoniam illa propria sit regiæ virtutis, quam quæ per arma, quæ cum multos habeat socios, certe nulla ratione potest virtus legitimè appellari, sed tantum vel robur & firmitas corporis, aut etiam comes fortunæ. alii censebant eam pacem subdolo animo esse concedendam vt ita vires resumerentur: quoniā licitum esset quandocunque vellet Rex eam funditus euertere, quod dicerent rebellibus & hæreticis fidem seruari necessariò nō oportere. Rex pluribus auditis rationibus, cognitisq; euersionibus & calamitatibus regni, re

Regia venia promissa.

diligentius considerata coepit paulatim ad conditiones pacis animum flectere, quare sæpius de illis mutus delens, aliis additus pertractatum est. Quæ dum geruntur in Gallia, in nouis Indiis multi populi Christianam fidem, euangelicaque dogmata per Iesuitas patres complectebantur, inter quos fuit Rex Sionis. post eam mutationem regię religionis subditę ciuitates anno secũdo omnes simul præter vnã, in illum conspirantes hostiliter arma sumpserunt. Rex in eam cum patre & fratribus se recipiens vniuersam spẽ salutis in auxiliis Regis Lusitani collocauit, cuius amicitiã diu coluerat. Verumtamen dum furorem populorum deuitaret, ad munitionemq; Lusitani contenderet Ternaten vocatam ad cienda auxilia, populi pleriq; leuitatis pertęsi erga iustum & humanũ Regem sumptis armis pro Rege aduersus rebelles eum in regnum reuocarunt. complexi sunt Christianam religionem postea & priuati homines, & Reges alii, cum ad centum millia & amplius hominum ad Baptismum vnà conuenirent. Sed quoniã Rex Sionis multas difficultates habebat in recuperando regno, Consaluus Perera summus imperator Regis Lusitani promisit se cum classe opem laturum ad statutum diem, qui tamen cum tẽpestate maris ad Maluchum fuisset eiectus, Mardonelas Lusitanorũ dux opẽ tulit, eductisq; armatis non multo tẽpore vniuersum regnum ad pristinã obedientiam perduxit. sed vt ad rem propositã redeamus: est Cyprus insula, vt diximus, perampla & frequẽs in mari Mediterraneo non procul à Rhodo, Cilicia, Ægypto distãs, rerum omnium necessariarum ferax & optimorum vinorũ in primis. fuerunt olim multæ vrbes illustres in insula, sed nũc ad paucas redacta est, inter quas ferè principatũ tenet Salamina, vna Leucosia excepta, sita in extrema parte insulæ in litore, quã Famagustam vocãt, cum & portu peraccõmodato, & multis vectigalibus sit prædiues ac nobilissimũ emporium. insulæ totius metropolis est Leucosia, cum propter opes & magnificentiã, tum propter pręstantiã ędificiorum & operũ varietatẽ cũ quibusuis cõparari apta saltẽ mediocribus Italicis vrbibus. cæteras insulæ ciuitates quãuis non ignobiles, silentio nunc prætermitto. fertilitatis certè nõ obscurum aut leue est argumentum multarũ rerum preciosarum, cũ antiqui Macariã hoc est beatã insulam nuncupauerint, quę etiã propter delitiarum copiã & facultatem Veneri fuit consecrata. cæterum anno salutis nostræ octauo post mille centum & octoginta, vbi arma Christianorũ mota fuissent ad subiugandã Hierosolymã post diuturnum Græcorum imperiũ, hæc insula subiugata fuit à Rege Britãnię, cuius tamen imperiũ post multas rerum vicissitudines fortuna regnum modo ad hũc modo ad illum trãsferente, peruenit ad Regẽ Memphiticum vnà cũ puero Rege insulæ. Sic effectũ est vt multi principes titulos regni Cypri sortiti sint, soloq; nomine glorietur, quãuis multi sint Reges, at vna Cyprus. Rex Cypri a Mẽphitico captus centũ & quindecim millib. nũmum solutis pro redẽptione ac sumptibus in regnum restituitur, & tributarius factus præterea Ægyptiorũ. Hic vbi aliquãdiu imperasset decessit relicto impubere filio, qui cum adoleuisset vxorẽ duxit è Monteferrato, atq; illa mortua duxit aliã Paleologã, e qua filiã Carlottã nomine suscepit, & Iacobum è concubitu alterius spuriũ. Carolotta vbi adoleuisset, nupsit Ioãni patrueli Regis Lusitani, qui de Cypriorũ procerum cõsensu fuit in regnum accersitus. Tum paulo post hoc Rege per venenum de medio sublato Iacobus Rex appellatus fuit. Carlotta deinde regnandi cupida, vt pote cui regnum à spurio fratre per iniuriã fuisset occupatum & ereptũ, nubit Ludouico Subaudiæ Ducis filio. Nec ita multo tẽpore interiecto post nuptias hortatur maritum vt cõparata atq; instructa classe cum magna armatorũ manu regnum illud niteretur recuperare, quod ad ipsam iure hęreditario perueniebat, & per summã iniuriam Insulanorum ac Regis spurii fratris sibi fuisset ereptum. Ludouicus ab amicis principibus per legationes æquitate petitionis patefacta obtinet ingentẽ classem, vndiq; variis nauigiis ad auxilia accitis in Cyprũ nauigaturus ad insulã Rhodũ primũ applicuit. ibi cõtractis non contẽnendis viribus ad inuadendã Cyprum se accingit. huius conatus tumor cũ in insulã peruenisset, apparerentq; Cyprii cõplures in partẽ Reginæ magis esse propẽsi propter æquitatem causæ, & quia non satis æquo animo ferrent spurij imperiũ, Iacobus cępit parum fidere his populorum animis, quibus tamen vel si confisus esset, non putabat fieri posse vt tãtis copiis resisteret, quãtę aduersus insulã parari dicebanẽ. trucidatis igitur multis ex aduersaria factione illorũ bona inter amicos distribuit, deinde ex insula excedens contendit ad Sultanum Alexandriã, cuius opẽ implorat ad regnum recuperandũ. Sultanus cõparatis ingẽtibus viribus fauẽtibus etiã & adiuuantibus qui Iacobi partes fuerant cõplexi, eiecto Ludouico ex insula mortua Helena pręsertim per id tẽpus Paleologa matre Carlottæ, regnũ restituit Iacobo, quod fuerat ereptum. iniunctũ est Iacobo ad gratiã tantæ beneficẽtiæ Sultani ob regnũ eius opera recuperatum, vt certas merces in vsum Sultani tanquã honorariũ munus mitteret, quo sic regnũ per Sultani operam & amicitiã recuperatum quotãnis recognosceret. At Iacobus rerum denuo potitus non multo post curauit Catherinam Comariam Marci filiam, quæ nobilissima est familia Venetiis spectatissimam forma & bonitate morum sibi dari in matrimonium. siue quod eius egregiam formam audiuerat, siue quod Venetorum amicitiam requireret. Noluit tamen tanquam priuatam ducere, vel quia Regi parum illud conuenire arbitraretur, sed tãquam reipub. filiam; vel quia per hanc affinitatẽ vellet stabilire magis res Cyprias, cum Veneti optimè audirẽt, & maximè omnium reliquarũ gentium cognitione, virtute, peritia rerum maritimarum pręstare putarentur, & bellicis apparatibus maritimis. nam Catherina post mortẽ patris cum in matrimoniũ esset danda adoptata in filiã solenniter à senatu cum satis ingenti dote nupsit. postea non multo tẽpore interiecto regnum illud ad senatum transtulit, cum Iacobus nõ ita multo post è profluuio ventris naturæ concessisset relicta vxore prægnante. Illud accidit anno salutis nostræ septuagesimo post mille & quadringentos. Catherina postmodo cum filiolo quem pepererat per blanditias fratris Venetias delata, senatus paulatim res Cyprias tanquam pater familiæ vel nepotis gubernare coepit, quo regno post mortem filioli, quæ cito secuta est & Catherinæ, omnino pa-

Indiarum tumultus.

Cypri descriptio.

Cyprus Macaria dicta.

Britãni reges Cypri.
Mẽphiticus Rex Cypri.

Cypr. tributaria Aegypti.

Lusitan. Rex Cypri.
Dux Subaudię Rex Cypri.

Iacobus regnũ Sultano adiuuante recuperat.

Honorariũ munus Iacobo iniunctũ.
Catherina Cornaria ducta à Iacobo.

Cyprus per hæreditatem ad Venetos peruenit.

tres sunt potiti. Turcæ cum ita regnum ad Venetos peruenisset, vel quia nihil mali sibi à Venetis finitimis imminere arbitrabantur, vel quia semper eximiã eius senatus fidẽ sæpius cognitam in Ottomanicos imperatores diligerẽt, vel quia parũ metuẽdus senatus videretur reliquas propè omnes vires orientis possidẽntibus, vel quia re ipsa non cẽsebant se habere absolutum imperiũ & satis ampla iura in illud regnũ, quod recuperandum tantũ adiuuissent, Venetos sine contẽtione æquissimo animo finitimos & amicos esse patiebantur; præsertim cũ paulatim ad euitandas discordias Veneti etiã quandã Turcarum insolentiã viderentur perferre, quæ semper confirmãdis pacis cõditionibus cum nouis imperatoribus increbrescebat. Illæ ferebãtur à Venetis quia non videbãtur dissentire ab vrbanitate & amicitia, sed tamen prauo consilio à Turcis semper visa sunt fieri. Nã quis deuitasset quod iniunctũ est Venetis a Baiazetto anno tertio post mille & quingẽtos, sine quo pacẽ non erat confirmaturus? illud autẽ fuit, vt classes se inuicẽ salutarent displosis tormentis sine globis, mutuæq; amicitiæ darent significationẽ. at neq; hoc parum honestũ videbatur inter amicos præsertim, quod anno deinde decimo fuit iniunctũ, ne classis Veneta aduersus Turcas amicos alteri classi ferret auxilia. Illud difficilius ad ferendũ videbatur quod statutũ est anno post octauo, vt piratæ ac latrones à Venetis capti puniẽdi mitterentur ad portã imperatoriam. Sed tamẽ quia non prorsus iniquũ videbatur subditos à suo principe puniri, & quia pax aliter cõfirmari non poterat, tã leui de causa bellũ denuò esse inscipiendum. in ea renouatione pacis rursus, quæ fuit postmodo anno decimo nono, qm ægrè ferrẽt Turcæ mancipia variarũ nationum ad fugã in Venetis nauigiis vbiq; occultari, additũ est cõditionibus pacis vt nemini liceret è portubus Turcicis soluere, vel ingredi portus, nisi prius exploratis intimis nauigiorũ per Turcicos magistratus, atq; impetrata venia excedẽdi, cui legi cæterarũ nationũ etiam subiacent nauigia. Illa cũ Veneti partim propter æquitatẽ, quæ apparebat, partim quia non erãt satis idoneæ causæ, quæ possent rursus nouũ excitare bellum, facilè patiebantur, quare effectũ est vt Cyprũ sine contentione, sicut alias suas insulas possederint, sæpius firmatis induciis aut pacis legibus. Illud ipsum cũ anno quadragesimo post mille & quingẽtos fecissẽt, liberi ab omni suspicione, nedum controuersia viuebãt, cum Turcarum amicitiã omnibus honestis officiis excoluissent. Hanc animorũ seruitutem pepererat etiã ocii diuturnitas, & desuetudo bellorum mortuis iã oĩbus bellorũ peritis & exercitatis domi & militiæ, assuetisq; Turcicis fraudibus repellẽdis post tantum tẽporis spatiũ. vt enim ferrea fabrorũ instrumenta corroduntur rubigine, nisi exerceãtur, deterioraq; fiunt ad munera fabrilia, sic ingenia hominũ si ocio & desidia captãtur, languescũt, ineptioraq; fiũt & rebus bellicis, & domesticis administrationibus ac ciuilibus; cũ solæ difficultates, & curæ, & solicitudines callidos, prudẽtes, peritosq; faciãt. nihil autẽ magis terret hostẽ, demissumq; facit ad oẽs fortunæ euentus, quàm si exercitatũ & callidũ se habere aduersariũ cognouerit; cum nunquã tuto dormiat qui sapientẽ habet inimicũ: quæ vna virtus ferocientes animos facilè retũdit. idcirco si in alterutram partem peccandũ sit, malim ego curiosiores & diligẽtiores suspicãdo esse magistratus, quàm par esse videatur, qui prospiciunt publicæ multorũ saluti, quàm negligẽtiores, cum in rebus publicis nulla tãta esse possit diligẽtia, quæ nõ sit laudabilis, contra quã fit in priuatis, in quibus mediocritas sola cõuenit. Selimus igitur cognita re Veneta quo in statu esset per simulatam legationem, vti diximus, iussit ingentẽ classem in ver proximũ summa diligentia parari, & instrui. cætera quæ ad bellum spectabãt non satis accuratè procurat, quippe qui paruo negotio se insula suis viribus vbiq; finitima potiturũ esse speraret, quã protegeret ea respublica. quæ tã lõgè abesset, & cui⁹ vires lõgissimo interuallo essẽt & magnitudine & exercitatione rerũ bellicarũ atq; peritia inferiores. vt autẽ res bello gerẽdo necessariæ facilius suppeditarẽtur & conuehérẽtur, facit id qđ est moris consurgentiũ bellorũ, duas onerarias naues Venetas retineri iubet ad conuehẽdos bellicos apparatus in insulã. ipse aliquãdo Byzantinum nauale inuisit, & Tappanã, qui locus est fundendis bellicis tormentis assignatus, quo singuli diligentius sua munia exequerentur. Hæc omnia per secretiores notas senatui Veneto afferebantur Byzantio, sed senatus tunc quoq; dubio erat animo an vera essent, semperq; nouas literas expectabat. Turcæ ad eludendum ingenium Barbari multis blanditiis, multisq; humanitatis signis vtebantur, conabanturq; ab omni cogitatione belli reuocare, ne posset suspicari quidquam in suam rempublicã parari. Sed difficillimũ est callidum fallere, præsertim inusitatis blãditiis sine vlla probabili occasione. cęptę sunt non multo post fieri repẽte incursiones hostiliter in fines Venetorũ à Turcis vbiq; in Dalmatia, & vbicũq; cõterminæ sunt vrbes Venetæ. atq, vt partim per metũ armorũ animos Venetorũ ad sua vota cõpelleret, cũ vbiq; inter Turcas iam palã arma in Venetos & in Cyprũ conclamarentur; partim vt æquitate, quæ sibi videbatur expostulationis in suam sententiam retorqueret, statuit legationem mittere Venetias, quæ per æquitatẽ, vt appellabat, illud repeteret, quod nisi impetratum esset, per arma extorqueretur. cum illa legatione missus est Aloysius Bonriccius à secretis Barbari vir magnæ prudentiæ ac fidei erga senatũ impetrata venia ab Imperatore, & Aloysius filius, quo tuto elaberetur. ex his celeriter profectis & in senatũ admissis cognita sunt Turcarũ consilia, & sententia Selimi, & vniuersa ratio petitionis. Hæc vbi Apollonia & Erona perlata fuissent iam antea Venetias, quia iam perspicuè constaret bellum non alia de causa parari, nisi de occupanda Cypro insula, cępta est dari opera enixè à patribus bellicis apparatibus terra mariq́ue comparandis. Iussus est Hieronymus Martinengus summa celeritate colligere duo millia peditum, tot enim ille sufficere dicebat cum insulanis viribus ad exteras copias ab insula arcendas. iis peditibus collectis & censis Venetiis datæ sunt tres onerariæ naues & addita tormenta ad nauium defensionem, vt in insulam Cyprum quàm celerrimè exponerentur. Sed paucis diebus interiectis mortuus est in itinere Hieronymus sanè vir strennus, at naues tamen feliciter spirantibus ventis secundis in Cyprum peruenerunt. Patres summa diligentia classibus instare. remiges vndique magna diligentia

Conditiones Turcarũ doloſæ in Venetos.

Difficultates ingenium sole excitant.

Suspicio magistratuũ vtilis.

Aloysij Bonriccij aduentus Byzãtio.

Copiæ in Cyprum missæ cũ Hieronymo Martinẽgo.

cogere

cogere, tribunos ac duces mittere ad colligẽdos epibatas. omnia Venetiis arma, classica, tympana, bellum resonare. His bellorum tantorũ tumultibus excitatis multæ vrbes, multi proceres, multi etiam priuati pecuniam vel milites vel stipendia triremium vltro pollicentur ad bellorum subsidia, vt alacrius res ageretur, quod omnibus Christianis hilari animo id negotium suscipiẽdum videretur. Nã certè qui sem patres cognita Selimi sentẽtia è duobus Aloysiis, proponũt in Rogatorum, sic vocato concilio, quod constat è primoribus patribus, & omnibus honorificẽtioribus magistratibus, quid de hoc negotio decernẽdum videatur. Periniquum enim plerisq; ac ferè omnibus, & non ferendum videbatur quod nullo scelere ab eo senatu cõmisso, nullo peccato, nullis vel publicis vel priuatis iniuriis lacessitus Selimus iam arma mouisset in finibus, atq; nunc tam repente illud regnum extorquere conetur, quod per centum annos per omniũ cæterorum Imperatorum Turcarum æquitatem & iustitiam tranquillè possedissent. Non enim videri poterat ius habere Selimus maius in eã insulam, quàm habuissent eius maiores, quorũ nunquã absolutũ fuit Cypri imperiũ. Oĩa igitur erant iræ & indignationis plena, atq; omniũ patrum animi ad tantã iniuriam armis propulsandã mirificè erant incitati.

Venetorũ indignatio in Selimum.

Petrus Lauredanus princeps eius reipub. vt diximus, mitius & pacatius agendum esse censebat, quia tantas Turcarũ vires armis Venetis subiugare, vel si quis in animo cõcepisset, non erat prorsus liber ab insaniæ suspicione. retundere verò per multos annos pertinaciter, difficillimũ ob immoderatos sumptus bellicos, qui fiunt in classes. Capere bellum aduersus quẽ non possit diutius sustineri, illud potius inconsiderati, quã sapientis semper iudicatũ fuisse; cum omnes propè pugnaturos vel victoriã vel calamitates & cladem sibi proponere oporteat. quoniam bellorum euẽtus ibi iacerti sunt, vbi vires propè pares fuerint, aut certè parũ differentes, at non inter distantes tanto interuallo. His rationibus ponderatis putabat cedendũ esse potentiori fortunæ, in melioreq; cõditione esse qui vltro, quàm qui per vim ferri subiugetur, cuius sentẽtiæ & alii quidã senatores assentiebãt.

Petri Lauredani rõnes de Cypro cõcedendo.

Aliis hoc indignũ & gloriæ nominiq; Veneto turpe apparebat, si qui per virtutẽ classicam Adriatico mari semper dominati fuissent, & in vniuerso mediterraneo primas obtinuissent, nunc ita abiecto animo esse viderentur, vt ad simplicẽ Turcæ petitionem territi ex Ionio, Ægæo, Euxinoq; mari turpiter excederent, neq; ostẽderent se ab illis viris fortibus progenitos, qui toties & aliarũ nationum, & Turcicæ importunitatis classicæ impetũ retudissent.

Gloria Venetorum.

In hanc sententiã impellebat recordatio præteritorũ munerũ, quæ modo classicis imperatoribus, modo præfectis alæ classicæ, modo legationibus Turcicis, modo proceribus Byzãtii per multas insidias dare cogebantur; quibus & frequẽtibus & ingratis sumptibus cupiebãt aliquando per ostentatã virtutem subleuari. Illos itaq; reclamatũ est sentire mitius agendũ esse cum Turca, propia magis causa, quàm quod de salute reipu. aut de patriæ dignitate & conseruatione essent solliciti. vbi primũ Turcicorum apparatuum rumor Venetias est delatus, põtificia legatio non frigidè instare cœpit patribus, hortataq; est vt intrepido atq; hilari animo bellũ susciperent, quod auxilia vndiq; accirentur, pollicitaq; est nomine pontificis futurũ vt Hispani eius belli societatẽ alacriter susciperent, ipsa pro viribus omne genus auxilii promittit. Patres illis rationibus incitati, his etiã allecti ad bellum, iam singulari studio res bellicas parãt. Interea Turcicus orator Cubatus cũ imperatoriis mãdatis appellit Venetias inter has patrũ indignationes, quæ etiã in plebẽ emanauerãt. non excepta est, vt solebant antea Turcici oratores, cum magna põpa & amicitiæ significatione ex amplis ædibus concessis ex publico, comitãtibus multis nobilibus Venetis: sed e triremi excepta est comitãtibus satellitibus nõ sine aliquo periculo & certè minus populari ũ accessum vtrinque stipantiũ.

Legatio Selimi Venetias accedit.

Sic trepidæ legationi concessus est senatus, quę tacita & propè attonita apud principẽ diu cõsedit. Deinde cũ rogata esset cur venisset, aut quid vellet, literas imperatorias depromit è sinu, in quib9 cõtineri dicebat cuius rei gratia venisset. Sed neq; lectis quidẽ literis, quę minaces esse dicebãtur, aliæ datæ sunt. Sed tamen petitũ vt oretenus suarum literarum sententiã summatim exponeret.

Vulgi insolẽtia.

Cubatus multis de caussis Cyprũ se Imperatoris nomine postulare inquit. Sed primũ quia cõtra pactiones ac leges pacis Veneti Cyprũ hostibus imperatoris patefecissent, qui cũ occidentis nauigiis in Ciliciã profecti multa prædari essent, atq; prædã non solùm conuexissent in Cyprum, sed etiã vendidissent, & illud pręsertim cũ Veneti tributum pro Cypro imperatoribus Turcarũ dissoluerent. nã statutũ cum Turcis fuerat anno decimo septimo post mille & quingẽtos à Christi natiuitate, vt locellarũ mercium, quæ in Sultani vsum tradebantur, post subiugatũ Sultanum, & bona eius Turcico fisco addicta, octo millia nũmum quotannis Ottomanis Imperatoribus dissoluerentur, ne orirẽt cõtentio de bonitate merciũ, pro tributo. violato igitur tributorũ iure bona ad pristinũ dominũ necessatio deuolui. His addidit ꝙ si superiorũ liberalitas imperatorũ Venetos regnare in Cypro sua insula passa est, Selimus iã vellet quod suũ est obtinere. quod si redderẽt liberaliter & alacri animo, fore vt amicitia inuiolata seruetur, multorũq; subditorũ imperio Veneto saluti consulatur. sin autẽ, se velle omnino Cyprũ obtinere.

Cubatus Cyprum quib9 rõnib9 petat.

In pecuniam versũ est honorariũ munus.

His accesserũt literę Mahometi, qui pro sua in Venetos beneuolẽtia patres hortabatur vt pręsentẽ petitionẽ æquo fortiq; animo cõplecterẽtur. se multis rationibus imperatorẽ ab illa cogitatione reuocare conatũ esse, sed ita stare illius sententiã, neq; vllo pacto posse dimoueri. pręstare imminẽtes calamitates sapiẽter deuitare, quàm obstinatè turpiter succũbere. Responsum est forti magnificoq; animo à patribus. Venetos mirari cur nulla iusta de causa statim post cõfirmatas pacis conditiones Selimus mutato consilio arma Venetis hostiliter importarit. Se legitimos esse possessores eius regni, quod à legitimis possessoribus iure hæreditario fuissent assecuti. octo millia nummum, honorarium tantum esse munus, tanquam gratiarum actionem & pro mercibus, at non simplex tributum. Illud regnum quod aliquo adiuuante à legitimo atque pristino domino recuperatum sit, per pristini Regis vires & partes complexos, nullo pacto posse videri adiuuantis; cum ille vel mercenarius sit, si sumptus auxiliorum recipiat; vel tanquam amico & benefa-

Responsum Venetorũ de Cypri petitione.

ctori pro gratiarum actione honorarium munus debeatur. neque enim siquis incidit in latrones, & ab aliquo forte adiutus fuerit, iure potest ab illo spoliari, sed tantum gratias habet, si referre non possit. Deum omnis iniquitatis & perfidiæ fore vltorem, qui causarum æquitati solet fauere. se velle armis illum regnum defendere, quod iure ab antiquis regibus volentibus obtinuissent. his auditis legatio præfata venia abeundi atq; impetrata, quoniam tantus ardor vulgi appareret, rogat, vt tuto discedere liceat, quod quidem per ministros publicos præmissos concessum est. illo iter faciente res bellica paulo negligentius à Turcis tractabatur, quia Marcus Antonius Barbarus non esse armis tẽtandũ quereretur, quod posset Imperator à senatu iustissimo, amantissimo æquitatis, & imperatori obsequentissimo nullo fortasse negotio obtinere. futurum enim magis honorificum si iure, quàm si armis illud impetrasset. hoc autem sedulo efficiebatur, vt Venetis tempus daretur cogẽdi copias, & instruendæ classis. nam profecto turpe est imperatori & summis magistratibus, qui se moderatores cæterorum iniquitatis & errorum esse profitentur, quidquam per iram agere, animorumque perturbationem, quamuis vulgus & multitudo imperitorum subfrigidum & timidum appellare soleat, qui non facilè irascatur, cum ita rerum præclarè agendarum sæpius opportunitatem eripiat vel non expectet. Idcirco apparebat etiam legatio Turcica honorificè tractanda, & conditiones permutationis Cypri proponendæ: atque inter has ambages bellici apparatus faciendi, cum nihil dignitatis imminuat fortiter faciẽ de hoste honorificè loqui. Turcica legatio vbi ad Epidaurum vrbem celebrem Dalmatiæ exposita fuisset, magna diligentia Byzantium contendit, quo profecta literas & responsum Venetorum Selimo reddidit. his cognitis & Barbaro, & omnibus Christianis custodiæ impositæ sunt in cornu Byzantii, & omnes merces imperatoris nomine apud sequestres depositæ.

Merces & mercatores in custodias traditi vtrobique.

Istud ipsum factum est Venetiis post profectionem legationis. nam omnes Turcæ & Hebræi orientis mercatores capti sunt, in custodias traditi, & merces diuenditæ, ac precia in publico albo annotata. legatio, quæ exploratorio munere fungebatur, cum nondum in Galliam recessisset, capta est & Veronam missa in oppidum Sancti Felicis. cœptum est continuo in finibus Dalmatiæ ad Nedinum, Vranam, Spalatum, Tragurium, Iaderam, cæteraque loca Venetæ ditionis modo incursionibus hinc inde infestare, modo minutis præliis pugnare, ita vt vbique vis Turcica sentiretur, & virtute Venetorum propulsaretur. Iadera vero in primis Sfortiæ Pallauicini egregia opera tam munita fuerat, vt videri posset inexpugnabilis. ea est vrbs perampla & frequens in littore maris Illyrici sita ad tutandos fines Istriæ & Italiæ denique ex illa parte opportuna, quæ tanquam agger aut prævalidus obex opposita obiectaque est Turcicis furoribus refrænandis. Ibi firma præsidia collocata fuerant, & satis valida equitum turma ad incursiones hostium reprimendas duce equitatus Bernardo Maripetro Veneto nobili iuuene spectatæ virtutis & fortitudinis. eius tamen non valde diuturnum fuit imperium, quia post quædam leuia certamina, cum aliquando in confertissimum globum hostium nimis fortiter irruisset, seminermis accepto lætali vulnere fatis concessit. Suffectus est huic Fabius Canalis vir acri promptoque ingenio, & ad omnia militaria munia intrepido, qui sæpius prædabundos palantesque Turcas ex insidiis adortus non paruam stragem eorum edidit, cum Turcæ sæpius profligati & cæsi atq; in fugam versi multos è suis desiderarint. præfectus est cum summo imperio rei militaris in illa parte Illyrii Franciscus Barbarus, cui mortuo antequam discederet Venetiis suffectus est Ioannes Lezius vir procuratoria equestrique dignitate insignitus.

Iadera munita Pallauicini opera.

Bernardus Maripetrus cæsus.

Fabius Canalis vir acri ingenio.

at Venetiis, quoniam timebatur ne belli diuturnitas infinitum pecuniarum numerum absumeret, cœptum est procurari in primis ne aurum & argentum vndique Venetias comportatum ad facultatem mercimoniorum distraheretur cessantibus negotiationibus, apertum est ærarium publicum, & pecuniam ad certum tempus mutuo dare volentibus certum fœnus annuũ muneris nomine oblatum est, septem pro singulis centenis scilicet. Illa causa fuit vt ingens auri & argẽti tam cælati quàm impressi pondus fuerit illuc comportatum. repetita sunt cessantibus mercimoniis repente ducenta & amplius nummum millia à Delphinis mensariis, quæ nobilissima est Venetiis familia, atq; in publicum ærarium delata. Cum vero multa millia quotidie repeterentur, & mercimonia preciosa & ampla fuissent variis in locis intercepta à Turcis, effectum est vt soluendo non essent, quamuis patricii essent summę existimationis, opulentię, & autoritatis. Illi cum ad postulatum tempus omnia dissoluere non potuissent propter iniquitatem & latrocinia ministrorum paulo post inusitatam patrum seueritatem persenserunt, quia ex illorum iactura multæ miserrimatũ familiarum ruinę suborirentur. Nam & in carcerẽ coniecti sunt, & his indicta pęna abolendę in posterum nobilitatis filiorum, posterorumque omnium, & diuendendorum bonorum, quo dissolueretur ęs alienum, nisi intra certum tempus ipsi omnia dissoluissent, & pœna præterea perpetui carceris. Indictæ sunt supplicationes vbique ad implorandam opem diuinam. missæ sunt legationes, quæ Christianos principes & magnitudinem apparatuum Turcicorum docerent, & animos Venetorum promptissimos esse, hortarenturq; ad occasionem opprimẽdi communis hostium Christiani nominis non prætermittendam. omne studium interim adhibetur comparandæ pecuniæ. Nam & noua tributa ad belli subsidia imperantur. & conduplicatur salis precium, & vetera debita ærario acerbius solito atque diligentius exiguntur. quæ cum fieri non per prudentiam militarem, sed per inopiam pecuniæ, exinanitionemque ærarii à subditis ciuitatibus, populisque Italicis crederentur, multi certatim & publicè & priuatim ad ostendendos animos illi reipublicæ maximè propensos arma, milites, pecuniam, omne genus auxilii liberalitèr pollicentur & offerunt. multi etiam gloriæ honorisque cupidi milites propriis sumptibus ad illud bellum adducentes Venetæ reipublicæ militant. quædam ciuitates subditæ propriis sumptibus per quosdam menses certum militum numerum alendum in eo bello sibi recipiunt, præter dono missam senatui pecuniã quæ certè multis è ciuitatibus missa est,

Ærariũ apertũ & annuũ munus pro pecunia ablatum.

Delphini mensarij capti.

Pecunię colligendæ rõ

Liberalitas Subditorum

& tri

& tributa ordinaria & extraordinaria, quas tamen omnes magnificentia sumptuū Brixia superauit. Vt autem maturius res tractaretur, iussus est Marcus Quirinus præfectus intra sinum Adriaticum triremibus ad transtra condemnatorum procurare quam celerrimè in Cretam conuolans, vt triremes eius insulę essent instructę. Creatur summus imperator omnis rei militaris Hieronymus Zanius procurator, eques, vir bonus, sed tantis rebus ac bellicis pręsertim non satis idoneus, qui iam octogesimum ferè ætatis annum agebat. Hic cum magna pompa post accepta insignia imperij naualis in augustiore templo Diui Marci à principe & à senatu ad triremem vsq; deducitur, cui datæ sunt triremes quadraginta & duæ, quę Venero è nauali eodem dię exierāt. tum varijs in locis classes in eius aduentum instruebantur, ita vt numerus triremium omnium ad ad centum & quinquaginta & octo accederet. Inter has erant duodecim, quæ pontificis sumptibus alebantur, & vndecim quinqueremes. onerariæ quatuordecim. septem prædatoriæ. Additi sunt comites & consiliarij Sforza Palauicinus peditatus omnis summus imperator, vir rerum bellicarum gnarus & strenuus. Frāciscus Duodus pręfectus quinqueremium. Antonius Canalis rerum maritimarum peritissimus pręfectus cum triremibus tuendo sinui Adriatico. Petrus Tronus dux summus onerariarum. Hermolaus Teupolus dux prædatoriarū nauicularum. Missi sunt Salaminam siue Famagustam ad mille & trecenti pedites, qui ducē Hieronymum Martinengum amiserunt in itinere cum naturæ concessisset, quibus in insula expositis vrbs fuit egregie teb, necessarijs ad defensionē instructa quippe cū vt apparebat, militū manus aut dux intellet strenuus & ad omnia militaria munia promptus Astor Baleonus, qui omnia singulari virtute ad defensionem comparabat. Philippus quoq; Hispaniarum rex auditis ingentibus Turcarū apparatibus, ne forte per simulationem Cypri vel in Italiā, vel in loca finitima vniuersa vis belli conuerteretur, iubet summa diligentia peditatum colligi atq; equitatū. Italiæ litora, quæ Adriaticū Tyrrhenumque mare attingunt collectis præsidijs munit. Cyrnum, Sardiniam, Siciliæ oras multo milite tutatur. classem quām instructissimam esse iubet. quæ omnia fiūt nō minus accurate iussu etiā pōtificis. Byzātij quoniā Selimus Adrianopoli profectus ipse aliquādo classicis apparatibus institerat, omnia incredibili studio conficiebantur, atq; Alis præfectus alę classis cum triginta & sex triremibus, duodecimque prædatorijs nauiculis exit in mare Ægæū è sinu Propontidis, quem secutæ sunt sex onerariæ naues, quinqueremis vna, octo mahonę, quadraginta Hippagogæ, ac totidem caramussali, quæ nauigia sunt minora quidē onerarijs, at vectandis oneribus apta, atq; bellicis apparatibus omnia erant onusta. Præerat his Mustapha dux summus terrestrium copiarum, sed tamen Pialis dux summus classis creatus iam Tenum insulam in mari Ægæo sitam hostiliter infestauerat, atque populari conatus fuerat, non tamen sine suorum iactura, cum Tenij fortiter restitissent. ea dum vtrinq; parantur ad bellum, moritur Venetijs Petrus Lauredanus princeps vir quidem bonus & innocens, sed parum fortunatus, cuius principatus incidit in difficillima tempora eius reipub. & magnam annonæ penuriam ob cęli terræq; inclementiam. eius morte vulgus imperitum plurimum lętari, communisque gaudij significationem vbique edere, tanquam ab aliqua communi calamitate, publicoq; incommodo vrbs diu oppressa per eius mortem fuisset sublevata. vbique exaudiebantur cantilenæ in Petrum Lauredanū, vt qui autor fuisset panis miliacei in ea ciuitate, quasi Venetus princeps posset cęli siccitati, sterilitati terræ, & immoderatis cupiditatib. cęterorū regum pro arbitrio moderari. Nam per inclementiam coeli & eximiam siccitatem, vt dictum est, sterilitatemque terræ multorum annorum diuina indignatio obnuntiabatur, at non per Petri Lauredani negligentiam. Huius cadauer propè sine publica pompa sepultum fuit in calamitosis reip. temporibus, maioribus vrgentibus negotijs. Huic sufficitur Aloysius Mocenicus cum maxima totius populi letitia, & applausu inusitato, qui sperabat se principem egregiè pauperum studiosum & sapientem & iustum esse habiturum, in cuius bonitate situm esset remedium omnium præteritarum pręsentiumque calamitatum. adiuuit huius principis felicitatem & conceptam iam optimam de illo populorum subditorum opinionem, quòd anno iam ad nouam messem inclinante, nam ad quintum idus Maij creatus est princeps, omnes, qui venale frumentum habebant expectantes etiam maiorem caritatem, veriti futuri anni fertilitatem proximam, non solum precium necessariò ob copiam minuerūt, sed etiam fecerunt copiam omnibus emere volentibus. Apparuit itaque quasi Deus aliquis, qui post grauissimam, molestissimamque tempestatem fortunas ac vitā ciuium in tutissimum portum feliciter aspirans compulerit: aut qui post diuturnos grauissimosq; labores quasi salutaris stella nauigantibus apparuerit. Huic opinioni de futura felicitate spem dedit & auxit luculēta principis ipsius oratio, & doctrina insignis, cum esset egregiè literarum peritus. nā statim atq; principatum inijt, nō solum de more Venetorum principum promisit se iustitiam, abundantiam annonæ, & pacem pro virili procuraturum, verumetiam cum magna grauitate orationis adiunxit se Deum eius dignitatis, autorem attestari quòd esset daturus operam vt omnes intelligerent se per charitatem patriæ, pietatem Deo, diligentiam viris bonis, benignitatē atque humanitatem quibus cūq; posset satisfacturum, cum his omnibus vir bonus nascatur. eius vxor cum omnem publicam pompam inanem duxisset, vt quæ nihil vel ad corporis vel ad animi felicitatem pertineret, statuit sibi prioris vitæ rationem omnino esse retinendam: quia non minor animi amplitudo & magnificentia est in paruifaciendis, quàm in quęrendis honoribus. atque sanctiorem & ab omni humana ambitione seiunctam vitam complectitur. Instructum est Venetiis remigio vtrinq; nauigium insignis magnitudinis ad celeritatem, quod fuit à Fausto quodam mathematico excogitatum ad imitationem antiquorum, instar insignis cuiusdam propugnaculi super mare nauigantis, in quo trecenta bellica tormenta varij generis ad defensionem vehebantur. sunt enim tanto aptiora rebus bellicis quæq; nauigia, quanto sunt agiliora & velociora. paratę sunt præterea scalæ, ligones,

corbes,

Hieronymus Zanius summus imperator.

Classis Venetæ magnitudo.

Munia Venetorum procerum.

Turcica nauigia ad onera cōuectanda.

Pialis Dux summus classis creatus Turcicæ.

Petri Lauredani mors.

Aloysius Mocenicus Dux Venetiarū.

Alysij Mocenici oratio.

Nauigiū Fausti remigio instructum.

corbes, falces messoriæ complures, & nauibus impositæ. Tanta erat Venetias vndique confluentium
militum copia, vt nulla tanta esse posset classis, quæ hos caperet; & iam planè deessent nauigia his
in Dalmatiam, & in loca opportuna traijciendis. Amuratus, qui cum viginti & quinque rostratis
triremibus initio ferè Aprilis mensis Rhodum properabat ad impediēda Venetorum auxilia siqua
in Cyprum conueherentur, auditis Venetorum apparatibus diutius commoratus est, donec Pialis
iunctis triremibus in Chalcide Euripi, classeque commeatu instructa Rhodum insulam versus na-
uigans reliquam partem suæ classis reperit in itinere, atq; ita coniunctis viribus Rhodum adnaui-
garint. Per id tempus Zanius summus Venetæ classis imperator cum suis lectissimis triremibus Ia-
deram iam peruenerat, vbi aliquot dies moratur, accesserant enim iam validè ita Venetorum vires, vt
circiter quatuordecim millia armatorum cum Pallauicino possent exponi, præter presidia classis or-
dinaria. insignes duces cum classe nauigarunt Paulus Vrsinus, Paulus Zambeccarus, Hercules Benti-
uolius, alijq; complures & proceres & tribuni, tanquam ad commune incendium restinguendum,
quippe cum alij spe gloriæ proprijs sumptibus militarent, & secum nō pauciores mille & quingen-
tis adduxissent, alij conuenissent ad spem prædæ. Dum Zanius Iaderæ commoratur profectionis mā-
datū expectās, sæpius certatū est minutis prælijs aduersus Turcas, agrū Iaderensem inuadētes hostili-
ter, in quibus Antonij Canalis præcipuè egregia virtus enituit. Sed quoniam commeatus inopia, &
difficultas rei frumentariæ, & multi morbi solent esse comites magnarum copiarū in vno loco diu-
tius cōmorātium; & febres pestiferæ, & lætales morbi primum nauticam turbam ac remigēs ibi in-
uadunt, ita vt alij morerentur miserrimè, alij tanquam inutiles facti rebus bellicis & remigio neces-
sario dimitterentur. Pialis vbi Rodum rebus opportunè muniuisset, cum vniuersa classe in Asiā
minorem proficiscitur, vt omnem peditatum imperatum atque equitatum eo conuenire, ad insulæ
expugnationem, traijceret in Cyprum insulam. At Sebastianus Venerius vir quidem præclarus &
ingenio præstans, sed in forensibus potius, quàm bellicis controuersijs exercitatus præter ætatis cō-
ditionem strenuus, cum ageret annum septuagesimum, ratus nihil tam turpe esse, tamque calami-
tosum rebus bellicis, quàm nihil audere, præfectus Corcyræ insulæ cum summo imperio, Cestriam
siue Sopporoum oppidum, Albaniæ in prærupto colle situm mœnibus & propugnaculis scitè mu-
nitum eductis copijs fortiter inuadit. nam primum iubet explorari ad verberationem, diriguntur
tormenta in opportuna loca corbibus munita, acriter concutitur. presidia vbi per triduum præuali-
dam sustinuissent verberationem veritā se non posse conatus etiam sustinere, clam effugientia op-
pidū arbitrio Venerij relinquūt. Venerius relictis ibi firmis prælidijs, oppidoq; rebus omnibus ad
defensionem necessarijs munito cum decem rostratis triremibus ad insulam Corcyram redit. Hæc
Venerij victoria cum præter hominis exercitationem, ætatem, copias tam feliciter euenisset, cepit
animos Venetorū ad spem insignis alicuius victoriæ erigere, cū multa millia armatorū egregiè pu-
gnandi cupidorum cum Zanio nauigassent; ad cuius imperium ac nutum iam instructus erat satis
magnus numerus triremium Cretensium. Putabant fore periti rerum bellicarum vt Rhodum pri-
mùm classis inuaderet, vniuersis copijs classi non necessarijs in insulam expositis, cum magna ines-
set multitudo, eaq; vniuersa propè militia mercenariorum, qui si perijssent, nihil tamen classis aut
vires Venetæ debilitabantur. nam poterant exponi ferè sexdecim millia lectissimorum militum. At
si copiæ Rhodo insula fuissēt potitæ, præterquam quòd magnopere vires hostium primum fuissent
retusæ: Venetum nomen plurimum illustratum, Creta & Corcyra multo tutiores reddebantur, faci-
lisq; traiectus dabatur ad infestandos fines Peloponnesi, & in Cyprū non valde difficilis ad exponen-
da subsidia. presertim cum vis omnis propè formidabilis Venetorum in virtute, peritia, apparatibus
maritimis consistat. eum ita segniter modo Iaderæ, modo Corcyrę, modo in Creta Zanius moratur,
vel mandata vel nouos apparatus, vel externas vires expectans, nō modo inutiliter tempus absumit,
sed et iam hosti quandā licentiā aut certè opportunitatē concedit quantū liberet virlū colligēdi, di-
spersas classis partes in vnum cogendi, & vbicunq; vellet exponendi, cum suus sit cuiq; metus, qui
hostem habeat strenuum & sagacem. nam vt inutiliter frigidi & imperiti imperatores rebus bellicis
præficiuntur, cum existimatio & vrbes fortunę arbitrio potius committantur, quam talibus impe-
ratoribus, ita perito prudentique imperatori omnia vtiliter committuntur: ne dum consultatur pręter-
fluat opportunitas rei præclarè gerendæ, quæ multos annos frustra fortasse post modo deside-
bitur. Zanius quoniam annonę penuria Iaderę laboraretur, eum ager Iaderensis frequentibus popu-
lationibus vexatus deuastatusque esset motis castris ad Pharon insulam, inde Asciuium classe appel-
lit. nulla memorabili re ibi tentata consedit, quia senatusconsulto sibi imperatū esse diceret ne quid
inconsultis patribus intra sinum Adriaticum aggrederetur. apparebat res hinc inde diligentius qui-
busdam agenda. Cum Veneta classis nihil moliretur, & Turcę possent per summam celeritatem
dispersas classis partes opprimere, & res Italas plurimum vexare.. Neque enim postulat milita-
ris ratio vt minis potius, quam armis cum hoste decernatur, cum multa fiant repente commo-
dè, quòd post minas hostis fiat cautior & paratior. Zanius inde discedens Asciuio paucis post
diebus Corcyram applicuit cum septuaginta triremibus multis militibus è contractis Iaderæ mor-
bis amissis. Per illud tempus Marcus Quirinus, vbi classem hostilem nauigare in Ægęo mari intelli-
geret, è Cydonia frustra tentata nauigatione repugnantibus ventis cum viginti & vna triremi Cre-
tensibus tandem nactus facultatem itineris ne vacuis manibus accedere ad reliquam classem vide-
retur Tenarū oppidum ex itinere inuadit, quod est Peloponnesi in colle quodam situm, portum-
que habet accipiendis nauigijs peracommodatum. vbi per noctem illuc accessisset, triremes occul-
tat ad quendam sinum in mare protensum. sub auroram exploratum mittit ad expugnationem; ita
poscente bellica ratione sclopettarios super quodam colle finitimo locat. iubet in defensores sclo-

pettos

Zanius iaderam accedit.

Morbus classem inuadit.

Sebastiani Venerij virtus.

Cestria capta.

Rhodi expugnatio, quæ vtilis erat futura.

Error vtrorūque.

petros displodere vbi primùm triremes ad fauces portus apparuissent. accedentibus triremibus Turcæ multa tormenta in eas displodunt. at repente in illos tanta tempestas, tantaq; procella plumbearum glandium effunditur nihil tale opinantes, vt multi prostrati sint, reliqui coacti in turrim se recipere desertis defensionibus. scalæ mænibus adhæserunt cognita solitudine. Turris conuersis in illam tormentis per deditionem capta est seruata vita captiuorum. Sic oppidum virtute Marci Quirini captũ & ad securitatẽ prætereunauigãtiũ nauigiorũ destructũ euersumque fuit. Pialis non nullos dies in Cilicia moratus cum centum & sexaginta triremibus, biremibus, hippagogis, prædatorijs, varijs alijs nauigijs, quæ accedebant ad trecenta & quinquaginta nauigat in Cyprum, atq; calendis Quintilis illuc appellit. Venetijs per istud tempus instructæ sunt & aliæ rostratæ naues ornatissimę, ita vt numerus omnium triremium ad centum & quinquaginta & octo accederet, & vndecim quinqueremes, vt diximus, ac varij generis alia nauigia erant circiter octoginta. Iam tanta expectatio nata erat in animis omnium populorum & gentium ex his tantis vtrinque, tamq; formidabilibus apparatibus, vt non modo de Cypri, sed de omnium insularum ac fere orbis Imperio pugnatum iri videretur, quod penes illum esset futurum, cui fortuna belli placidius arrisisset. Atqui dum tanta erat omnium mortalium expectatio, quò tanti belli maritimi moles incumberet, neque interim omnes Christianorum prouinciæ ob dissensiones de religione satis erant quietæ. Italia tamen pace fruebatur, cui aliquid perturbationis attulit, & plus fortasse quàm res postulabat, quòd Cosmus Medices Florentiæ & Senarum Dux, qui non multo ante Senensium ditionem à Philippo Hispaniarũ Rege acceperat, eaque de causa dignitate auctus videbatur à Pio Quinto Pont. Max. ad ampliorem honoris gradum inultabatur. Hũc tamen & Paulus Quartus cum se, statumque Christianæ reipub. à maximo periculo illius consilio atq; autoritate liberatum sensisset, sponte multo antea illi obtulerat: & Pius Quartus deinde cum omnia illi deberet, pollicitus fuerat, quod tamen veritus quorundam principum offensionem præstarę noluit. Pius igitur Quintus, qui iam diu illius prudentiam in administrando imperio, populisq; regendis per ęquitatem optimè perspexisset, & pietatem in rem pub. Christianã expertus fuisset, complexus est, quòd secũ etiam opes atque arma cõtra hæreticos, qui Galliæ regnum vexabant, contulerat, illudq; regnum, quod paulo ante sibi infensissimum senserat, multo auri pondere etiam subleuarat, cum de repub. Christiana & consilio nunquam optimè mereri intermitteret, sedemque apostolicam & ipsos Pontifices præcipuè coleret ac tutaretur. grati igitur, maximiq; principis Christianorum officium esse ratus est egregio aliquo munere, quod ad dignitatem & decus pertineret, illum principem honestare, cui multo maxima pars Hetruriæ pareret, plurimisq; nobilib. atq; antiquissimis vrbibus optimo iure imperaret, atq; vnus præ cęteris Christianã pietatẽ ornaret. Dignũ igitur cẽsuit pro nobilitate Florẽtinæ reipublicæ, cui præerat, & latè patenti imperio, vt regali corona donaretur, regiamque potestatem haberet; ob quam causam Romã ad se vocauit, eumque quàm honorificentissimè exceptum Pontificijs in ædibus cum amplissimo apparatu secum habuit, & de consensu purpuratorum patrum in frequenti solennique illorum cõsessu magna cum mortalium celebritate aurea regaliq; corona insigniuit, Magnumque Hetruriæ Ducem deinde appellari voluit: quod Pontificio solennique decreto sanxit causa addita, quòd semper optimo studio in rempub. Christianam fuisset, & amplissimæ liberæque reipub præesset. Hoc factũ plurimi principes iniquo animo pertulerunt, & præcipuè qui de dignitate cõtendebant, quia sic se longo interuallo relinqui videbant. de qua summis opibus, omnique conatu multos annos disceptatum fuerat, cum tamen Florentinæ reipub. atque illius principibus omnes finitimi duces antea cessissent, deque hac Pontificis iniuria cum Maximiliano Cæsare, qui iudex illorum controuersiæ vtrinque electus fuerat, vehementer questi sunt. Graue autem hoc maximo illi principi videbatur, non tantum sic inferiorum Ducum causa, quantum quòd indignabatur dandarum, auferendarumque dignitatum ac titulorum sibi pręreptam esse à Pontifice autoritatem, conabaturq; persuadere pontifici, atque illum liberius monebat, vt decretum illud reuocaret; irritumque faceret. Illud Pontifex se facturum negabat, atque ad se, summosque pontifices illud munus primùm pertinere optimis rationibus asserebat. Minabantur finitimi Duces se suam dignitatem armis vendicaturos, quãdo alio modo nõ possent, quos apparebant grauiter illud factum ferentes incitantesq; male dictis principes secuturi; & præcipuè Germani principes, qui erant etiam infensi Romano pontifici ob religionem, & Magno Hetruriæ Duci, quia ita appellari iam cęptus erat. sed tamen has contentiones vt leuiores, curæ grauiores obscurarunt. Turcæ interea, qui varijs incursionibus agrum Venetæ ditionis hostiliter vbique infestabant, cum tria peditum millia in vnum conuenissent, duo bellica tormenta trahunt ad Sicum expugnandum, quod est oppidum Dalmatię distans ab Iadera vrbe circiter duodecim millia passuum. cum propter paucitatem pręsidiorum Iaderensium maturè suppetiæ ferri non possent, cum oppidum citissimo auxilio indigeret ob debilitatem, circiter centum & quinquaginta equites collecti sunt, & quidam ferraroli à Guido Vallis Marinę ad illud protegendum. At Magnus Dux Hetrurię, princeps insigni animi nobilitate ac magnitudine, vt qui facile obliuisceretur iniuriarum, vbi publica vtilitas ita postularet, quia videbat agi vno tempore de omniũ Christianorum & Italorum in primis salute, neque ad animum Cęsaris indignatum, neque ad cęterorum principum inuidiam oculos retorsit, sed pro verè regia animi fortitudine atque sublimitate consilium cepit pietatis & prudentię plenum. Nam cum videret Venetorum vires imbecillas fore ad diuturnitatem tantamque molem bellorum sustentandam, si soli illud bellum sustinerent, quia breui defatigantur, residentque priuatorum auxilia, quamuis magna alacritate initio bellorum suppeditantur, constituit & sua quanta posset auxilia maritima cum cæteris principibus conferre, & ad totius Italiæ defensionem atque conseruationem Christiani nominis exterorum regum auxilia inuitari

Tenariũ promont. à M. Quirino captum.

Classis Venetæ numerus.

Cosmus Magnus Dux Hetrurię appellatus, & regia corona insignitus.

Magni Ducis auxilia Venetijs data, & adhortatio ad fęderationem.

uitari oportere. Victis enim & subiugatis vrbibus Venetæ ditionis, Corcyraque & Creta certissimis propugnaculis sinus Adriatici in potestatem Turcarũ redactis, vniuersus sinus apparebat perpetuis incursionibus, piraticisque molestijs infestatum iri nemine iam repugnante, atque vniuersam Italiam paulatim exinanitum. cum igitur videret Magnus Dux ad arma Christianorum in vnum cogẽda & retinenda, coniungendãq; belli societatẽ opus esse aliquo principe insignis autoritatis, primus omnium cępit non per literas tantum, sed etiam præsens multis ex intimis penetralibus militaris disciplinæ depromptis rationibus pontificem ipsum Piũ Quintũ ad hoc tã piũ tã salubre, tam necessarium opus sollicitare, quoniam ille pontifex non solum dignitate, sed etiam probitate, sanctitate, prudentia inter Christianos principes primum locum tenere putaretur. at Pontifex certè & ipse sua sponte ab illis leuioribus curis audito tam formidabili Turcarum apparatu & literis ac persuasionibus Magniducis impulsus putauit non deserendos esse Venetos in tanta rerum perturbatione. Ve eos autem iuuaret pecunia, sacras decumas exigere permittit, præter sumptus exhibitos, & commeatum & milites in duodecim suas triremes mutuò à Venetis acceptas. Legationes mittit in Hispaniã & Lusitaniam, quibus eos Reges hortaretur ad vires suas cum Venetis viribus coniungendas aduersus hostẽ cõmunẽ. Marcum Antoniũ Columnam suis duodecim cum summo imperio præfecit, qui Venetias ad eas educendas conuolat.

M. Anto. columna pontificijs triremibus pfectus.

Et quoniam exhaustum erat ærarium pontificium propter auxilia, quę sæpe miserat Regi Gallorum aduersus Vgonottos in Galliam, multos magistratus vendere propè necesse fuit ad belli subsidia. clericorum Cameræ vocatorum numerum auxit ad duodenarium, cum prius essent septem, è quibus collegit centum & viginti quinque millia nummum, cũ singuli viginti & quinque millia dedissent.

Pontifex vt pecuniam ad bellum colligit.

Tributa cænobiis suæ ditionis imposuit. auxit numerum protonotariorum. Quęsturam siue Camerlengatum, vt vocant, ademit nepoti, pro qua septuaginta nummum millia a purpurato Cornario Veneto dinumerata sunt. Quidam propoluerunt innumerabilem propè pecuniam colligi posse si concederentur etiam regressus, quòd Pontifex omnino renuendum duxit, quòd vna hęc res viam patefaceret ad multa indecora; quippe quòd sic bona ecclesiastica, quę viris bonis & sapientibus arbitrio pontificum dispensanda sunt, paulatim quasi patrimonium fierent, deberenturq; desidiosis, libidinosis helluonibus, & impuris quibusque hominibus. Istud ne fieret etiam in sacra Tridentina synodo reclamatũ, decretumq; est. Nulla enim tanta esse potest necessitas, quæ principem virum bonum & sapientem debeat impellere ad turpia & inhonesta publicè concedenda.

Regressus sẽtati.

Zanius Corcyram adit.

Zanius vbi ad Corcyram insulam cum classe applicuisset, cui pręerat Sebastianus Venerius, expectans reliquam partem classis, ac multi pręsentes adhuc vel laborarent contractis vel conceptis morbis, conuocat ad concilium suos primates. conueniunt Venerius & Natalis Donatus, & alij quidam proceres Veneti cum ducibus externis, penes quos Venetos erat partim classis imperium, in quibus comitijs disquiritur quo pacto possit hostis tutò infestari. Cõmunis fuit omniũ sentẽtia, nihil videri cõmodius fieri posse in pręsenti, quam si Cimmeriorum animi per Manolim hominem quendam gnarum illorum locorum, & callidum sollicitarentur ad defectionem. contracta igitur amicitia cum quibusdam, illis proponere iussus est Manolis fortunam suæ ipsorum pręsentis conditionis. quòd non modo religio Christiana captiua sub ea tyrannide tenebatur, sed etiam corpora & facultates singulorum, cum omnes serui esse sub Turca & dicantur & rogantur. Multa millia mortaliũ datis obsidibus confugiunt ad amicitiam fidẽq; Venetorum. sed ne classis ociosa tanta diutius consisteret, decernitur præterea vt oppidum Margaritinum inuaderetur, tentareturque ad expugnationem. eius expeditionis summum imperium datur Pallauicino, qui locus facile posse expugnari ab exploratoribus & transfugis nuntiabatur. Pallauicinus quia nuntius non credidisset vt parum peritis rei bellicæ, cum sexaginta rostratis nauibus illuc accedens & septem millibus peditum, mittit exploratum an tormenta quædam ad verberationem extrahi possent. missum est exploratum & oppidum. nuntiatur illa posse attrahi, sed tamen facta descentione dum copiæ instructæ procedũt, cognoscitur tormenta non posse attrahi quã dixerant exploratum missi. Vbi ventum est ad suburbia, quia neque trahi possent, neque sine his oppidum expugnari, præsente etiam Venerio, copijs propter asperitatem itineris, propter eximium æstatis calorem. propter inediam cum diu in acie constitissent languidis & defessis reditur ad naues nulla re memorabili edita, nisi tantum succensis suburbijs. natum est non nihil controuersiæ inter Venerium & Pallauicinum de attractione tormentorum. quamobrem contra omnem bellicam rationem milites per noctem nullo ordine militari cum maximo periculo redeunt ad triremes.

Cimerij ad Venetos desciunt.

Margaritini opp. frustra tẽtati descriptio.

Est autem Margaritinum oppidum super monte situm intra continentem citciter quinque millia passuum, distans à portu Sancti Nicolai ad septem milliaria, quod tamen priuatę domus potius, quàm oppidi habet formam. sed huius saluti consuluit fortuna per dissidium duorum ducum. cũ plerũq pernitiosum sit multos paris autoritatis, aut propinquæ esse, in castris; cum non semper priuata vtilitas publicę cedat, vt oportebat, sed aliquando priuata pertinacia vel ambitio omnem publicam vtilitatem faciat parui. atqui Dum Veneti proceres partim consultationibus, partim in mutuis disceptationibus occupantur, Pialis cũ classe ad vrbem Curium siue Amathunta in Cyprum repente applicuit, copijsq; in insulam expositis multi Cyprij sunt in miserrimam seruitutem capti. Postridie eius diei pauci equites & pedites missi sunt, qui inito leui prælio multos Turcas trucidant, sed metu maioris periculi in aliam partem insulæ reuocati sunt. reliquæ copię omnes ad Salinas expositę sunt, & omnis equitatus ac peditatus descensionem fecit. exposita sunt tormenta, impedimenta, & omnis militaris supellex. Fuit Astotis Baleoni consilium viri in omni militari gloria clari, ne concederetur omnino & descensus & ager liber pro arbitrio illis copijs, sed quam primum obuiam iretur, atque sclopettarijs & equitatu ac peditatu eductis omni bellica ratione ab occupanda insula

Copiæ Turcarum in Cyprum expositæ.

impedi-

impedirentur. At Nicolaus Dandulus præses,& Horocensis comes collateralis Baleoni sententiam minime complectebantur,cum dicerent salutem eius insulæ in manifesto periculo fore positam, si parua præsidia,quæ forent eius regni,etiam minuerentur siquid aduersi accidisset,cum vrbs distarer præsertim à mari triginta millia passuum,qui receptus nimis esset longus. Huius autorem asserebāt Pallauicinum, quod etiam dixisset in senatu, cuius autoritas & peritia in rebus bellicis non esset mediocris. sed Leucosienses proceres,quia videbant certissimum periculum patriæ suæ imminere, si alii milites prioribus expositis accessissent, auctæque essent vires hostium,satius esse ducebāt fortunam belli cum paucis,quàm paulo post cum multis experiri: quare scriptum longe diuersum ab ea sentētia protulerūt,conatiq; sunt probare longe pstare cū psentibus pugnam cōmittere,quod duce Baleono erant facturi. Istud cū præses & Horocensis nullo pacto fieri paterentur, milites Græci Stratiotæ vocati,qui erant in Salinis,sese in vrbem Leucosiam recipiunt. Mustapha potitus agro sine cōtrouersia erectis quibusdam reparationibus ibi moratur cum equitatu. pars copiarum sine vllo tormentorum præsidio accedit ad muros oppiduli. remissus est Pialis in sinum Attalicum ad alias copias & equitatum traijciendum. Interea Vincentius Alexandrius Venetus à secretis eius senatus, vir spectatę virtutis & linguæ Turcicæ peritus per magnum capitis periculum Byzantio clam per noctem perfugit, chiausum metitus,qui Vlcinium primum, deinde Venetias profectus docet senatum quo in statu sint res Turcicæ,& Byzantini apparatus,cū multa pericula superasset. Vbi cognitum est per captiuos & transfugas Mustapham ob imbecillitatem non exiturum esse è castris, nisi auctis viribus aliarum copiarū ac cessione Palacius Phanensis tribunus suadebat vt omnis equitum turma,& cohortes mercenariorum ac Cypriorum peditū quàm primùm niterentur fortunam belli experiri, auertere copias hostiles à suis finibus, surgentia belli & adhuc tenella semina euellere & conculcare. id facile fieri posse videbatur, si præsentem partem exercitus repente inuaderent, antequam reliquæ vires peruenirent. sed hostes inter has disputationes & controuersias expositi sine vllo impedimento iam proxima quęque incurrentes populantur. Equites præmittunt qui curarent nequid cōmeatus in vrbem Leucosiam inferretur. Tum ipsi adeuntes tentoria in aperta planitie in montibus Mandianis erigunt. missi sunt etiam quingenti equites Salaminam ad obsidionem. primum omnis opera absumpta est inuenienda aqua potabili, cuius magnam copiam inuenerunt excauatis puteis quibusdam vt à captiuis fuerunt edocti. ibi magna pars exercitus & equitatus præcipuè castrametatur. arcis vndæ vberrimè scatentes sunt reperte vbi Diui Dimitrij locus appellatur, tentoriaq; plurima sunt erecta vbi casalia Galanga & Callassa sunt propter fontium commoditatem, quæ distant ab vrbe quinto lapide. Turcæ quo suspensos animos Venetorum tenerent, retardarentque ab apparatibus bellicis faciendis illos fallere multis artibus conabantur. rumores etiam falsos dissipabant, quasi præsagi calamitatis futuræ, victam esse classem Turcarum. Plenam esse vrbem Byzantium lacrymis & eiulatu. domum Pialis esse lugentium & cędem eius querentium repletam. Turcas cum primum in Cyprum egressi sint succensis cuniculis sublimes multos fuisse latos. hęc omnia tā quam vera & clam surrepta afferebantur Venetias ad retardandos & eludendos animos patrum, quibus tamen non protius credebatur. Philippus Hispaniarum rex quòd intelligeret non minus de imperio Siciliæ & totius Italiæ denique agi, quàm de imperio Venetorum non solum cępit legationes pontificis de fęderatione societateque belli placidè audire, verum etiam dum variæ difficultates discuterentur, vtrinque ne Turcæ in Venetorum imperium impressionem facerent alicubi imperat Ioanni Andreæ Aurię Genuensi Melphitano principi rerum maritimarum summo Imperatori suam classem promptam habere Messanæ,opemq; ferre laborantibus Venetorum rebus vbicunq; posset. Istud factum fuit prudentia & consilio Michaelis Soriani equitis Veneti oratoris apud pontificem viri probitate,prudentia,cognitione disciplinarum clari,qui increbili dexteritate, singularique iudicio ita pontificis ingenium ad se amandum allexerat,vt per eum Veneti omnia facile obtinerent. Hic docuit pontificem frustra ad societatem belli Philippum Regem acciri, vbi oppressę primum fuerint Venetæ vires,quæ & hoste multò essent inferiores, & ita aeris inclementia afflictæ vt remiges & milites iam multi desiderarentur. futurum vt omnes difficultates de fęderatione componantur per prudentiam ipsius pontificis; sed non expectandum esse ne res nullum accipiat remedium. Succurtendum esse commodius rebus integris,quę facilius conseruantur. Auria instructis continuo triginta ornatissimis rostratis nauibus quòd audiret Luzalim purpuratum Turcarum ducem creatum Regem Iulię Cæsareę cum viginti & duabus triremibus ad classem accedere Panormo Vticam versus nauigat, sed vanus fuit conatus nemine inuento. Veneta classis dum stationem habet in Creta, iubetur Marcus Quirinus cum expedita ala triremium insulas quasque hostiū proximas inuadere,atque capere homines ad transtra in locum demortuorum,quibus multis ad classem, connectis cognita Turcarum descensione in Cyprum ad classem redit in Cretam, multi mortales capti sunt è Sporadibus & Echidnadibus insulis ad vsum remigij, sed quoniam Veneti formidabilem classem instruxerat, quamuis ea fuerat per morbos aliquo pacto debilitata, tamen vbi significatum fuit Philippi Regis iussu Io. Auriam cum quinquaginta triremibus subsidio Venetis accedere, mirificè elati sunt quasi iacentes omnium gentium animi ad magnarum rerum expectationem. Extollebant maximè omnium lætitiam catascopia Hidrunte profecta, quæ de omnibus certiora facta successibus statim abscedunt: nam Zanius per captiuos & exploratores sæpe cognoscebat quo in statu essent res Cypriæ. Pallauicinus interea & Iacobus Celsius cum quibusdam triremibus Leucadem & oppidum Sanctam Mauram explorant ad expugnationem, quæ cum non valde difficilia captu visa essent, Celsius iubetur accedere cum triremibus lignatum ad orbes conficiendos, sed reuocatur ex itinere, quia Veneta classis dicebatur in Cyprum esse nauigatura, opemq; latura laborantibus rebus

Nicolai Danduli & Horocensis consilium.

Palacij Fanēsis coosilium salubre.

Leucosia obsessa.

Stratagema.

Io: Andreas Auria summus classis Hispanæ imperator.

Michaelis Soriani ingeniū pręclarū oratio.

Io. Andreas Auria classis Hispanæ præfectus.

bus

bus Cyprijs. dicebantur enim in Turcicis castris esse quatuor millia equitũ, sex Ianizzerorum, circiter nonaginta peditum, inter quos erant ad quadraginta millia operarum, qui pluribus traiectibus aduecti fuerant. erant in insula defensores proceres ac pręcipuæ autoritatis Nicolaus Dandulus cũ potestate proregia. Astor Baleonus summus gubernator. Comes Horocẽsis collateralis. Rondachius dux summus velitum, & Aloysius Nestor, Hercules Martinengi, Federicus Baleonus, Hercules Malatesta. Dauid Nocius castrorum magister, Mignanus Perusinus magister instruendarum acierum, præter alios multos. erant omnino in insula equites quingenti nobiliores. velites mille, duo millia & quingenti pedites Itali. Delectorum agrestium ac cæterorum ordinariorũ circiter quinq; millia, quod genus hominum tamen est ineptum rebus bellicis & inerme propè. bellica tormẽta varij generis. atque vt paucis absoluam, erant insulæ præsidia stratiotæ equites velites octingenti & triginta sub duobus de viginti ducibus. sclopettarij equites Cyprij tot vt omnes equites ad duo millia accederent.

Copiæ Turcicę expositę in Cyprum.

Copiæ Venetorum in insula.

Leucosię propugnacula.

Habuit vrbs Leucosia vndecim propugnacula, quorum quatuor tantum muris vestiebantur, reliqua erant adhuc nuda. enimuero cum credidissent insulani fore vt Salamina prius inuaderetur ob portus commoditatem, quàm obsideretur Leucosia, Astor ad Salaminæ defensionem conuolauit, quare Dandulus & Horocensis Leucosiam defendendam acceperunt. Erant Leucosiæ mille & trecenti Itali. equites nobiles quingneti, stratiotæ quingenti, multus delectus insulę. Magna Turcarum manus nullo seruato ordine militari, vbi primum designauissent castra, ad męnia vsque procurrunt cum magna vociferatione, seque intrepidi sine equitatu vel tormentis Leucosiensibus ostentant, irridentes inclusos intra męnia tanquam pullos in viuarijs, cum nemo exijsset ad prælium. Visa est illa non aspernanda occasio profligandi hostis quibusdam tribunis, quia si exijsset equitatus, facile erat palantes & dissipatos prosternere, ac trucidare, at imperitia ducum & inscitia rei bellicæ fecit, & autoritas Horocensis præsertim ob eximiam opulentiam collecta, vt illa quoque tam inutiliter transmitteretur, cum posset vno certamine maior pars belli feliciter ab insulanis diffiniri. nam nisi res è sententia succederet, poterant ciues se facile recipere intra munitiones. Turcæ postea cum ad vrbem cum equitatu & tormẽtis conuenissent, cęperunt pręmisso equitatu obsessos ad leuia certamina prouocare, vt eorum virtutis & fortitudinis periculum facerent. sed non patiuntur præfecti quenquam exire, quamuis omnes milites poscerẽt sibi fieri pugnæ facultatem; quia certissima iactura & diminutio copiarum proponebatur, & maximè dubia spes subsidiorum. Vt tamen aliquo pacto tanto pugnandi desiderio inclusorum fieret satis; data est inuadendi repente hostis potestas, in qua tantus ardor ciuium enituit, tantumq; studium ostentandæ virtutis vt per frequentes Turcarum cædes progressi circumuenti propè sint. Cortesius centurio vir Macedo, quia intra nimis frequentes hostes glorię stimulo impulsus fuit, cecidit pugnans cũ alijs quibusdam. Turcæ quã cognoscerent è captiuis vrbana præsidia non esse exitura ad leuia certamina, vniuersum studiũ conuertũt ad faciẽdas reparationes aduersus tormenta, & ad excitandas munitiones contra vrbis propugnacula. singulari itaq; studio ac diligentia nunquam intermissis operis neq; noctu, neq; interdiu quatuor munitiones struunt, vnam in montibus Diuæ Marinę è regione propugnaculi Podocattari, ducentis & sexaginta passibus distantem, quod fit incredibili celeritate nullo allato impedimento, quamuis intra męnia consultatum sit de impediendo hoste, multaque tormenta in operas e propugnaculis Podocattaro & Cataffa displosa sint non sine strage Turcarum. Quod fieri non poterat per diem propter molestos ictus tormentorum, illud fiebat per obscuritatem noctis. ex illa munitione absoluta cęptum est concutere quędam ædificia priuata eminentiora, & plateas laterũ, sed paruo tamen cum detrimento. Alia munitio excitata est ad Diuum Georgium Monganæ, vnde tecta item ędificiorum globis tormentorum impetebantur, atque Turcæ conari sunt pro viribus defensiones adimere; sed tamen & hic labor fuit irritus. Tertia constructa est in colle Margarito, qui medius erat inter Podocattarũ & Constantiũ propugnacula, quæ ita nominata sunt de nomine illorum procerum Cypriorum, qui ambitiose ijs faciendis præfuerunt. & nomina atque insignia suarum familiarũ in marmore incidenda curarunt, cũ sibi quisq; partes extruendas recepissent. Postrema in medio colle montis Mandiæ erigitur, è quibus cum nihil aliud fieret præter ruinas paucarum priuatarum domorum, ad vallos & fossam & ripas veteris vrbis ventum est, indeq́ue per tortuosas fossas, aggeres ac prope cuniculos propinquant Podocattaro, Constantio, Dauilæ ac Tripoli propugnaculis, è quorum regione rursus quatuor validissimæ munitiones eriguntur, quæ distabant ab vrbana fossa circiter per octoginta passus. sperabant inde se posse magna vi concutere propugnacula arcesque ipsas per quatriduum multis muralibus tormentis concutiunt ab aurora ad meridiẽ ferè. deinde ab hora fermè decima nona ad crepusculum. tantum enim quietis per summum ęstum tormentis concedebatur, ne ignis interius, exterius ingenti calore solis exscandescẽtia concreperent defatigata. nam neque aceti neque salnitri aquæ remedium sufficere valebat aduersus tantos calores insulæ præsertim. at contra ciuilibus globis tormentorum. rotę disruptę sunt, & tormenta quædã inutilia facta ob acceptas plagas. Turcę cũ viderent suos globos ferreos in terrè inutiliter incidere, nullasq; fieri ruinas, statuunt vniuersam industriam ad sarculorum & batillorũ operam vertere, quare fossas profundas excauantes præaltisq; aggeribus se aduersus tormenta munientes ad exteriores coronas ac propè ad fossas murorum penetrant. Ibi latam & profundam fossam excauantes, terramq; vrbem versus iacientes & aduoluentes magnam sclopettariorum manum à tergo collocant, quæ crebris glandium procellis defensores infestarẽt, si qui apparuissent. Istud autem percommodè fiebat cum sclopettarij vicissim sibi succederent ad labores sustinendos. sic per alias profundas fossas ductas deuentum est ad fossas vrbis, vbi transuersos aggeres è terra & fasciculis lignorum construebant, qui ab equitatu vel è longinquis locis afferebantur. ita fiebat vt ipsi terræ & aggerum beneficio

Error Cypriorũ ducũ.

Munitiones à Turcis excitatæ.

Propugnacula Leucosię.

Remedia tormẽtorum p calorem.

neficio miro artificio extructorum vndequaq; à bellicis machinis vrbanis protegerentur, poſſentq; tutiſſimè intra illas reparationes verſari, cum valida præſidia ibi collocaſſent, & vrbanis propugnacula fierent inutilia contra illos, quibus aliquid inde metuẽdum eſſet. neq; lædi poterant rurſus ab equitatu, cũ plateæ inferiores ob foſſarum altitudinem inhabiles eſſent equis ad inuadendũ. ſic itum eſt ad acumina fronteſq; propugnaculorum demoliendas & diruendas, quibus euerſis facilis acceſſus per ruinas fore videbatur. Iſtud vbi primùm conſpicati ſunt Leucoſienſes multo his grauiora veriti poſtulant ſibi fieri poteſtatẽ ad opera hoſtiũ deuaſtanda. oſtendunt in magno periculo ſalutem ciuitatis eſſe poſitam, niſi maturè virtute occurratur. non poſſe rem diu differri. futurum enim breui vt pauci cũ multis tanquam in aperta planitie pugnare cogantur, niſi murorũ & propugnaculorum deuaſtationem opportunè impediant. illud quanuis præfecti rebus militaribus ita eſſe re ipſa intelligebant, quòd non peritia, ſed neceſſitas & difficultas rerum omnium magiſtra docebat, (nihil enim magis docet homines quàm difficultates, quippe quòd vſus etiam paulatim res bellicas doceret,) tamen ægrè ferunt quenquam exire, cum pauci eſſent iam ſuperſtites Itali ac indigenę milites, quoniam illa ęſtas pręter ſolitum multis in locis inſalubris fuit, multique mortales vbique lue quadam aeris promiſcuè perierunt, quod etiam acciderat in claſſe Veneta, & in caſtris & in claſſe Turcarũ, quæ ſtationem habebat in inſula. Perierãt etiam quidam in defenſione mœniorũ, quare iam exitus nõ poterat laudabiliter concedi. cũ tamen neceſſitas ita vrgere videretur, decernitur fortunã belli aliqua ex parte eſſe tentandam, quod fieret per meridiem, quo tempore Turcę quieſcerent, cũ reliquum tempus armati eſſent in operibus. ſtatutum eſt vt ex omni militũ numero mille deligerẽtur, atq; cũ vniuerſo leui equitatu hoſtẽ inuaderent duce Pioueno Vincentino, qui primum dignitatis locũ obtinebat in re bellica poſt Horocenſem at nobiliores qui relictì ſunt in vrbe conquerebantur ſe eius fortunæ & gloriæ non fieri participes, quaſi ad ignominiam timoris ſibi honorem illum, & facultatem rei præclarè gerendæ inuideri. nam cum neq; preces, neq; lamentationes qdã proficerent, erant omnino exituri vnà, niſi metu grauiſſimarũ pęnarũ fuiſſent reuocati. His enim reſponſum fuerat, reliquam ſpem vniuerſæ defenſionis eſſe in eorũ armis & virtute collocatã, ſi quid aduerſi egreſſis infeliciuſue accediſſet. quòd ſi & ipſi exirent, actũ eſſe de ſalute ciuitatis. ſic Alberto Scoto & Proueno acies ductantibus caſtra Turcarum repente inuaduntur. Magna in eos fit impreſſio. capiuntur duæ munitiones cuſtodibus diffugientibus, ac multis in morem pecudũ vbiq; trucidatis. atqui tantus terror ex hoc conatu tam inexpectato hoſtibus iniectus eſt, vt vbiq; ad latebras potius quã ad reſiſtendum proſpectaretur, multiq; diffugerint vel ex ipſis tentorijs. nam ſi exiſſet vniuerſus equitatus, omneſq; vires vrbanę ſecutę eſſent, poterat idem dies tam funeſto, miſerabilique bello finem imponere. ſed quis fortunam ciuitatum ac regnorum ita volente Deo immutauerit? cum enim ob indignationem Danduli exitus equitatui non patuiſſet propter importune cupientes exire ad pugnam, maxime memorabilis victoria & Cypro inſulæ ſaluberrima prodita ſublataque eſt. ſed enim non ſolùm turpe, ſed etiam calamitoſum eſt magiſtratui propter iram recte inſtituta ſubuertere, aut illi concedere imperium & moderationẽ, qui ſibi ipſi moderari neſciat. ſic effectum eſt vt quibus fortuna belli feliciter primùm aſpirauerat, fruſtra auxilia equitum expectantibus, breui erepta ſit e manibus certiſſima victoria. & pro illa grauiſſimæ aſperrimæque difficultates oblatæ. nam Turcis vrbano equitatu viſo conceſſum eſt tempus inſtruendi ſui equitatus, qui cum pedites prope circumueniſſent, multos cepit in ſeruitutem, reliqui armis & ſpolijs cęſorum hoſtium lęti in vrbem ſe recipiunt. ceciderunt in eo prælio Piouenus & Scottus præcipui duces. capti circiter centum. qui exitus cum tantum iacturæ attuliſſet arbitratus Dandulus & Horocenſis è fortuna belli potius, quàm è ſua inſcitia rerũ bellicarũ illud accidiſſe, cum debilis ſit omnino in planitie peditatus ſine equitatu, nemini exitum amplius concedunt. ſic ita fiebat vt hoſtem ſine vllo impedimento demoliri ac detrahere propugnacula paterentur, & ſpectarent propugnaculorum ruinam cum vellent aliquo pacto inſtaurare. factæ ſunt reparationes & receptiones duorum propugnaculorum Conſtantij & Podocattari per conſilium Palacij Phanenſis tribuni, intra quas fauces eorum ſunt inſulæ, neque ulla platea hoſti relicta, ne vel ſcalæ admouerentur, vel quandam planitei formam haberet ad inuadendum perfacilem. Tantis verò ſtudijs, tantaque induſtria propugnacula mox hoſtes aggreſſi ſunt, vt intra quadraginta & quinq; dies quindecim acerrimis conatibus modo vnum, modo plura propugnacula inuadentes tentarint, qui tamen ſemper ſingulari defenſorum virtute non ſolum reiecti ſunt, ſed etiam multos è ſuis deſiderarunt. fruſtra enim ſæpius pugnatum eſt pilis, puluere tormentario ſubiecto, & ignibus, & omni miſſilium telorum genere. abſumptis prope bellicis apparatibus coacti ſunt Leucoſienſes per occultiores notas Salaminam ſignificare ſe inopia militum & apparatuum iam laborare. Illarum literarum nuntius deprehenſus eſt & per Turcas Leucoſienſibus ſignificatum, qui eos hortabantur ad deditionem, quam iure pro re bellica facere poſſent, quia iam bellici apparatus defeciſſent, neque vlla ſpes eſſet auxiliorum, aut certe difficillima. Leucoſienſes illa ſpę fruſtrati Io. Baptiſtam Columbum virum ſolertem & intrepidum mittunt, qui expoſitis mandatis redit ſine auxilijs. Zanio in Creta ſtatiua habenti, Chriſtianaque ſubſidia expectanti vt monitus fuerat, iam omnia nauigia Venetijs inſtructa acceſſerant, & M. Quirinus captis multis inſulanis prædictis erant inſtructus. Auria cum Hiſpana Hidruntem, Meſſana conceſſerat, vbi ad viginti dies moratur, atque à Zanio afflictis rebus aeris inclementia expectabatur ad ferendas ſuppetias laborantibus obſeſſorum rebus. quæ certè plurimum erant afflictæ. Interea literæ pontificiæ affixæ ſunt angulis parietum in Britannia, in quibus continebatur, quod Pontifex ſententiam aduerſus eam reginam tuliſſet, per quam hæreſeos condemnaſſet,

Difficultas magiſtra rerum omniũ.

Clades Turcarum.

Leucoſiẽſes auxilia à Salamina expetunt.

declarasserq́ne ex omni iure regnandi excidisse, in qua multa alia aduersus illam continebãtur, quę etiam pontificis iussu typis fuerat impressa. eam rem visa est regina non placidissime tulisse, cum nũtiũ tãtarũ rerũ crudelissime discruciari iusserit. Mustapha Cypriæ expeditionis summus imperator dictus, cum paulatim vires deficerẽt ad tantũ negotiũ significat Piali, qui cũ centũ rostratis nauibus Rhodũ vsq; percurrerat ad res Christianorũ explorandas, se non posse sufficere tantæ rerũ moli, nisi supplemẽta mitterẽtur. Vbi cognouisset Pialis Venetã classẽ esse ĩ Creta pafflictã ob luẽ aeris, expectariq; Hispanã, sine qua putabatur nõ abscedere cũ tñ imperatũ esset a senatu vt oĩo aduersus hostẽ nauigaret, redit ad Salinas, atq; Alis iussus est cũ viginti millib. hominũ in insulã accedere. missus est Quirinus cũ sex expeditissimis triremibus ad classẽ Hispanã recognoscẽdã. deinde facta militari salutatione cõiunctæ sunt classes; nam Zanius cum sexaginta triremibus obuiam prodijt in duas alas diuisis. postridie habita sunt procerũ comitia, & cõsultatũ de præsenti negotio bellico. alijs videbatur necessario esse cõfligẽdũ, cũ procrastinatio & mora omnis esset exinanitio Christianarũ viriũ, quæ summũ & certissimũ exitiũ rebus nũc refectis afferret: per arma, nisi numẽ aduersetur, comparari posse victoriã, cũ fortuna belli sit cõmunis, quã si Deus concessisset, certissima liberatio Cypri consequebatur.

Consultatio quid Classis esset agẽdũ.

Alijs apparebat difficile & periculosum res tãtas fortunæ arbitrio vno tẽpore cõmittere. sed tñ potior sentẽtia visa est plerisque, vt classis hostiũ fortiter inuaderetur, cuius sentẽtiæ autores fuerãt Veneti. illo cõsilio prefecti classiũ explorarũ miserũt quid agerẽt hostes, quod facile sciri poterat per captiuos. Mustapha acceptis recẽtibus auxilijs nulla propè mora interposita nisi proxima nocte, vbi primũ raτescere nox cępit summa vi, magnaq; militũ frequẽtia & alacritate vrbẽ inuadit, qa opera viã patefecerãt ad ingressũ. Quatuor propugnacula inuadũtur vno tẽpore. Caramanus cũ valida manu Cilicũ Podocattarũ expugnandũ sibi recipit. Constantio expugnãdo præest Mustafer. Alis Auilæ, Mustapha Tripoli cũ recẽtibus copijs. oẽs hi cõiunctis viribus, summisq; conatibus vrbana propugnacula inuadũt. ferriq; vi sibi viã in vrbẽ aperire conãtur: sed eximia defensorũ virtus multos pcipites per ruinas depellit, quare nõ parua fit inuadẽtiũ strages. pugnatur hic cominus gladijs & acinacibus, ibi res agitur vario missiliũ telorũ genere. Leucostẽes, qui tribus propugnaculis præerãt, Auilæ, Cõstãrio, Tripoli fortissimè dimicãtes singulari virtute defendũt, cũ insigni hostiũ clade. neq; profuerũt recẽtia auxilia defessis submissa à Turcis, si Podocattari defensores resistere viribus hostiũ potuissent propter numerũ. nã cũ pauci essent interius cogũtur potentioribus viribus cedere. Hostis cognita imbecillitate viriũ in hac parte ingrediũtur per viã à tormẽtis patefactã, atq; areã occupãt interiorẽ. Itali fortiter dimicãtes ac nobiles Cyprij, qui pauci superfuerãt ad vnũ trucidãtur. at delectus tã quam pecudes in fugam versi viso hoste ex alia parte vrbis se demittunt ad fugam.

Leucosia capta.

Magnus strepitus & clamor excitatur ad Turcarum ingressum. quẽ vt fama ad aures Horcẽsis comitis asportauit; illico cũ fratribus, & Palacio, & alijs nobilioribus subsidio laborãtibus accurrit. sed omnis opera ludebatur, qa maior numerus hostiũ erat intra męnia, quã vt posset viribus vrbanis sustineri, qui etiã recẽtioribus intrãtibus semper succrescebant. pugnatur hic acerrime, atq; post multã Turcarũ stragem omnes qui aderant circumuenti miserrime trucidantur. reliquorum propugnaculorum defensorũ incredibilis virtus constantiaq; fuit hostibus præcipitibus deijciendis, donec ab ingressis & ipsi circumuenti per acerrimum prælium trucidati sunt. pauci tamen in vnum conglobati vi ferri per medios hostes elapsi ad vrbis plateam incolumes se seruarunt. ciues & milites, qui erant in vrbe cũ vbiq; ab hostilibus armis circumuenirentur nullam iam videbant viam salutis, nisi quam arma possent patefacere; quamobrem in omnibus vrbis partibus ac vicatim pugnabatur miserabili horrendoq́ue spectaculo. viæ vbique armis & cæsis caduueribus constratæ videbantur. poterat hæc clades deuitari si delectus se potius suæ virtuti, quàm fugæ credidissent, ac non arma conuertissent in cohortantes resistere. nam & ipsi partim ab ingressis Turcis cęsi sunt, partim abiectis armis humi procidẽtes in genua suppliciter orabant vt suis iugulis parceretur. Franciscus Contarenus episcopus Paphi vir summæ integritatis ex Illustrissima familia, cum vellet in prætoriũ palatium ingredi trucidatur miserrimè. Sæuitur vbiq; in omnem vel sexũ vel ętatem, nulliusque dignitatis habetur ratio. Dandulus veritus tantum periculum conatur per vestium magnificentiam dignosci, vt sibi parceretur, quare prætorias induit. sed cuncta cedunt Martis furori, nullaque esse potest magistratuum reuerentia inter arma victricia, quæ vix acutissimam auaritiæ vociferationem exaudiunt. huic caput obtruncatur. Mustapha vbi post horam sextam ab incępta pugna vrbem ingressus esset, vidissetque omnes vias cadaueribus miserabiliter constratas, iubet omnibus parci qui quidem se dederent. superstites Christianos placidè cohortatur vt cederent fortunæ, cum victi semper vtilius arma victorum sequantur, quàm repugnent. seruati sunt ad viginti & quinque è nobilioribus. è popularibus perpauci. cęteros omnes furor belli trucidarat. Cæsa sunt circiter triginta millia hominum præter Italos.

Cęsi in captiuitate Leucosiæ.

Ad viginti millia Cypriorum in seruitutem abducta, inter quos multi proceres equites, qui intra tecta inter fœminas latuerant, qui cum vxoribus & filiis abducti fuerunt. vbi cessauit rabies belli & vis ferri, itum est ad diripienda spolia cęsorum & viuentium, vbi magna inuenta est auri argentique cęlati copia præter cætera; cum mirifice Cyprij omnes luxui & magnificentiæ essent dediti, neque vlla erat domus vel infimorum, quę saltem poculis argenteis non vteretur. sic opulentia per pacem centum & amplius annorum magna diligentia & ambitione collecta intra medium diem raptim diripitur & homines trucidantur omnes, vel viui capiuntur, atque omne miseriarum genus persentiunt, pro pristinis delitiis. Danduli caput abscissum Salaminam muneris loco missum est ad præfectum. Alis deinde copias classi imponit. Mustapha impositis nobilioribus captiuis tribus nauigijs grandioribus, ac preciosioribus spolijs, omnia quæ præstantiora essent, decreuerat largiri Selimo imperatori ac

Mahometo purpurato, quo consilio illa mittebat Byzantium. fortuna illam felicitatem aut læ-
tiñã barbaris inuidens insigni aliqua clade rependere voluit. nam cum ignis conceptus fuisset in
naualibus apparatibus, tanta vis flammarum repente exarsit, vt opulentius nauigium statim con-
crematum sit. Eadem ruina secum attraxit etiam reliqua duo propinqua nauigia. pauci natatu sibi vi
tam seruarunt, reliqui misertimam seruitutem cum morte commutarunt. His actis Mustapha præ
ficit reficiendæ Leucosiæ vrbi, qua parte mænia fuerant collapsa, sub cuius imperio reliquit tanquã
in æstiuis quatuor millia peditum & mille equites. die deinde vndecimo ab vrbe capta castra mouet
Salaminam versus cum omnibus copijs, quò iam conuenerat Alis cum classe. vt autem facilius ob-
sessos ad deditionem compelleret, partim illos inuitat liberalissimis pollicitationibus, hortaturque
ne fortunæ potius arbitrio se committant & furoribus bellicis popularibus, quàm insignium ducũ
humanitati & clementiæ, qui eos amplissimis insuper muneribus cohonestabunt, ac liberos & inco
lumes cum omni supellectile exponent, quocunque voluerint. Istud honorificè fieri posse docet, &
in re belli, cum sublata sit omnis terra marique spes subsidiorum, cum vniuersa insula iam sit in po
testate Turcarum præter illud oppidulum. classem Venetam, inquit, ita esse afflictam vt non de
Cypri aut Cretæ salute, sed de propria vrbe Venetiarum Veneti solliciti esse cogantur, cum nullus
iam tantus sit obex, qui possit Turcarum cursus tanquam rapidissimi fluminis sustinere. partim mi-
nis deterret nisi dicto paruerint. iussi sunt captiui ostendi, & capita quorundam insigniorum Leu-
cosiensiũ lanceis infixa. sed hæc omnia vana fuerunt; quoniã ijs, qui sibi mortẽ honestã fœdæ serui-
tuti præferendam proposuerunt, nihil potest magnopere formidabile contingere. erant enim Sala-
minæ milites egregiè ad omnem belli fortunam confirmati. Tertio die castris ad Podamum positis
tertio lapide ab vrbe Turcæ ad verberationem se accingunt. erant Salaminæ Astor Baleonius vir glo
ria rerum bellicarũ & peritia omnis militaris disciplinæ clarus, & M. Antonius Bragadenus vir præ-
claro iudicio & fortitudine, quippe qui facile rationes bellicas & consilia prudentium ducum ani-
mo complecteretur, rectaque à prauis & parum cordatis dignosceret. horum iussu reparationes di
ligenter pluribus in locis extructæ sunt, & siquid absoluendo operi deficeret muniendæ vrbis, singu
lari militũ ciuiũq; industria conficiebatur. interea Christiana classis, quæ cũ tribus summis impera-
toribus in Cretam appulerat, decreuerat hostem communibus armis inuadere, atque ita rebus om-
nibus & ad victum, & ad pugnam instructis censis omnibus remigibus & militibus cuiusque classis
soluit è Creta. istud faciebant vel quibusdam aliter sentientibus, quia senatusconsultum factum
fuerat & à Canale ostensum vt statim atque classes conuenissent omnem vim auxilij in celeritate
ponerent. cum etiam Auria diceret se iuberi sub finem Septembris ex illo mari excedere. decimo
sexto igitur die Septẽbris vigilia tertia classis soluit e Heraclea Sẽtia, q̃ Cretæ est peninsula oriẽtẽ ver
sus in extrema parte. sic vniuersa classis Cyprum versus nauigat. erant in Venetorum classe ad trede-
cim millia epibatarum, quatuor in Hispana, mille & trecenti in pontificia. Præcedebat Quirinus
cum duodecim triremibus, Columna cum totidem. Auria cum quadraginta & quinque. Zanium
triginta, Pallauicinum viginti & quinque, Celsium viginti, Canalem totidem sequebantur. Sanctum
Tronum condemnatorum præfectum sexdecim. Franciscum Duodum vndecim quinqueremes. Pe
trum Tronum onerariæ quatuordecim. ita verò classis vniuersa in acie militari ordine seruato iter
faciebat, nam cum quæuis vel potentissima classis fiat debilis, quæ dissipata confusaq; procedat, tunc
primùm institutus est ordo procedendi & instruendi ad pugnam. vbi ita instructa classis parum di-
staret à Carpathio, Aloysius Bembus fit obuius, qui se Leucosiæ captiuitatem per captiuos cogno-
uisse nuntiauit: per quod ferè tempus magna tempestas maris & acerba vis vẽtorum exorta est, quæ
classem huc illuc breui dissipauit. reiectæ sunt multæ triremes ad Aquas frigidas vocatas; vbi cum tã
tæ classi non esset commoda statio, Auria maluit in anchoris in mari pernoctare, quàm aut in li-
tora impingere, aut in alias triremes. hortatur Columnam vt hoc ipsum faciat, quòd postridie
de rebus magnis esset communicaturus, cum noua consilia instarent. Vbi tempestas remisisset Pro-
sper Columna Marci nomine rogat Auriam quid noui haberet, responsum tulit se idem censere,
quod dixisset nuper in communi concilio, & iam sæpius; nihil sibi neque vtilius, neque honorifi-
centius videri, quam hostem inuadere. ab eo multis tamen rationibus retardari, quia Veneta classis
non satis esset instructa ad tantum facinus, & tempus iam vergeret in hyemem, quo tempore sibi
periculosum esse inciperet per tantum maris spatium distanti, & quia elati essent hostium animi,
qui potiti essent per vim Leucosia vrbe Cypri metropoli. & quia hostium classis esset instructissi-
ma, quæ si videret se posse vincere, dimicaret: sin autem, nullo negotio intra suos fines in portus se
reciperet. se non ad recuperanda amissa, sed ad ferendam opem ne amitterentur loca Veneto-
rum concessisse. Columna his auditis conuenit Zanium, indicuntur comitia in diem sequen-
tem. Mustapha per Caiacelebinum exploratum missum quia cognouit Venetorũ esse tantas vires &
ipse concilium indicit. Pialis veritus erat ne si omnes Christianæ vires coniungerentur magno in di
scrimine res Turcarum posita esset, cum aliæ essent instructę, aliæ triremes cito refici possent;
cum maximè formidabiles sint, qui pro salute pugnare cogerentur. cum Mustapha & Alis indi-
gnum Ottomanica gloria & amplitudine esse dicerent, pugnam oblatam detrectare, statuitur vt
captiui & omnia impedimenta relinquerentur, ac triremes egregiè instruerentur epibatis, & rebus
ad bellum necessarijs. sic è finitimis Salaminæ viridarijs Amathunta versus iter capitur relictis
hippagogis, cæterisque nauigijs pugnæ inutilibus. atque ita in acie instructi non procul ab-
sedunt præmissis catascopis, quæ consilia Christianorum explorarent. Vbi Christiani conue-
nissent ad comitia, proponitur difficilem esse expugnationem Turcarum animis præsertim elatorũ
gloria recentis victoriæ, qui possent classem etiã præstantius solito rebus omnibus instruere Cypriã

Astoris Baleoni & M. Antonij Bragadeni laus.

Copiarum Christianorum numerus classicarum.

Turcarũ consilium de pugna non detrectanda.

oppugnationem nulla spe aut consilio nunc subleuari posse. his accidere etiam illam difficultatem, quòd illa maria essent frequentibus tempestatibus obnoxia iam præcipiti autumno. transeundum esse mare Pamphylium tempestuosum, quod siqua tempestas inuasisset, nullus ostendebatur locus salutis. non defuerunt qui Euboicam expeditionem tentandam censerent, quæ etiam sententia vt inutilis explosa est, quia locus posset Turcicis auxilijs subleuari, & si captus fuisset, recuperari per hyemē, quare præsidia forent manifestis periculis exposita sine spe subsidiorum. præstare ad facilitatem & vtilitatem expeditionis vt vel Dyrrachium, vel Apollonia, vel Castrum nouum in Peloponneso inuaderentur, quæ loca vt propinquiora, facilius acciperent auxilia, & longius abessent à Turcica potentia. his locis captis non tam facilem patere accessum ad vexandam Italiam. hęc in medium prolata à nemine refelluntur, vt rationi consentenea, communique omnium consensu decernitur vt classis retrocederet, quæ cum non procul abesset à Carpathia insula, repente magna atroxque procella mare inuadit. vela demissa. accurritur ad remorum auxilium, quo citius in portum iretur. Io. Andreas Auria, vt qui maturius ad litus Tristanum appulisset, mare nihil è sua sæuitie remittente per biduum stationem habet. quinqueremes & actuariæ multæ non tam expeditæ ad portum capiendum huc illuc appulsæ sunt rabie ac vi ventorum, quæ tamen vnà cum reliquis nauigijs in tutum post paulo incolumes appulerunt, præter vnam Venetam triremem, quæ scopulis illisa passa est naufragium. Postridie cum mare aliquanto mitius videretur, ac tempestas non nihil remisisset Cretam versus nauigatur, sed rursus classis vniuersa eodem repellitur rabie incrudescente. ibidem nō nihil minis ventorum sæuientium & fluctibus excitatarum vndarum classes omnes detinentur, quare Auria ratus tempus anni vtile rebus bellicis iam esse pręterlapsum iam longioribus noctibus cum pauci portus essent tantarum classium capaces, statuit classem in Siciliam reducere adhibitis sibi in concilium Baciano & Cardoneo ducibus. de communi horum consilio Marcellum Auriam mittit ad Columnam vt his auditis impetraretur à Zanio vt salua eius senatus amicitia & beneuolentia liceret classem suæ fidei commissam Zacynthum, cephaleniamque versus deducere, ac inde transmittere in Siciliam vt posset opportunè rebus regis ibi interesse, vt sibi imperatum fuerat. se reliquarum triremium aduentum opperiturum siquid esset, in quo suam operam nauare Venetæ reip. posset vtiliter, at frustra non esse detinendum. vbi illa petitio procentibus Venetæ classis præfectis delata fuisset per columnā, respōsum est omnibus pergratū forè si Venetā classē, prius in Cretam, atque inde Zacynthū comitaretur. futurum enim ibi vt cum omnium gratia liberam abeundi facultatem esset habiturus. Auria postridie Columnam adit. docet causas itineris & festinationis. petit vt cum eius gratia abire liceat. narrat periculosum esse abesse à portubus. facit argumentum quatuor Neapolitanas triremes rudentibus, antemnis, anchoris, & omnibus nauticis instrumentis nudatas. columna contra ostendit in quanto periculo res Veneta constituta sit per eius discessum ante necessarium tempus, aut antequā in tutum ventum sit. periculosum fore ne hostis cognitis tantis viribus diminutis iam victos Venetos contemneret, & cum lectissima ala triremium vel Cretam repente inuaderet, vel Venetam classem; quorum vtrunque non modo Venetis, sed etiam Hispanorum Regi futurum erat calamitosum. Nam profectò sine Salute conseruationeque Venetorum Italiæ salus non potest consistere. his pluribus inter se disputatis ambo prætoriam adeunt, in qua cum Zanio erat Pallauicinus, Celsius Iacobus, & alij complures proceres. post salutationes præmissis familiaribus colloquijs Auria in illum sermonem deuenit, vt repeteret eadem, quæ dixerat Columnæ, oraretque ne se diutius cum maximo detrimento regiæ classis nullo ipsorum beneficio detinerent, sed æquo animo abire paterentur, donec anni tempus idoneum super esset. huic obiecit Pallauicinus illum habere in mandatis vt ad finem septembris vsque moraretur, si Cypria nauigatio ita posceret. ęquum videri vt saltem per eos dies esset cum Venetis, quod plurimi ad rem referret. respondit Auria se diem illum præscriptum dixisse, quo fieret quasi calcar animis omnium atque impellerentur coniunctis viribus ad pugnam cum hoste committendam, ne infinita spes auxiliorum faceret socios segniores. sibi tamen re ipsa iniunctum esse à Rege vt donec omnes persisterent in sententia pugnandi cum hoste, Venetos ne desereret, eandemque haberet senatus Veneti rationem, quam etiam regnorum ipsius Philippi. curaret per gloriam rerum gestarum fortiter Hispanam classem illustrare, & communis hostis potentiam virtute deprimere. Nunc cum id solum supersit studium vt classes in tutum reducantur, nihil sibi videri opus se sua præsentia. at contra Bacianus cum triremes non essent satis validæ, si eas hostis repente inuaderet & opprimeret, rogat Auriam qua legitima excusatione esset vsurus apud Regem, si hostis repente illas inuaderet. rursus se scire quid haberet in mandatis respondit, facturum quod sibi magis vtile classi videretur. Columna se non ignorare quid ab Hispano Rege sit iniunctum inquit. Denique post multas altercationes inter Auriam & Columnam de Auriæ discessu immaturo quæ venerunt vsque ad iurgia, Auria pollicetur per totum mensem se cum Veneta classe futurum. Sic die vigesimo septimo septembris omnes vnà Cretam versus nauigant. soluentibus vel paulo post teflantes venti insurgunt, quare turbinibus & procellis huc illuc dispelluntur. denique non procul ad Heraclea Sentica siue Settia duæ pontificiæ disrumpuntur & demerguntur. Auria quatuor è suis reficiendis præficit Alnarum, curatq; alias resarciri, siqua ex parte forent labefactatæ. pridie Cal. ad vrbem Cretam appellens reliquam classem pręstolatur. mox re cum Aluaro & Cardona communicata Columnam conuenit. inquit exacto iam mense cum res Veneta sua opera non indigeret se iam posse incolumē classem in Siciliam reducere. Columna amicè cōplexus nō modo rationem itineris laudauit, sed etiā omnia fausta ac felicia abeūti precatus est. à Venerio & Zanio rursus eadē humanitate dimittitur, cui additæ sunt senatus nomine gratiarum actiones. post felici nauigatione

Tempestas classem inuadit.

Cōtentio inter Auriā & Columnā de discessu classis Hispanę.

Auria dimissus.

tigatione vsus è Creta Messanam peruenit: sic Veneta classis, quæ omnibus rebus instructissima fue- rat, commeatu, omnibus bellicis instrumentis, insignibus ducibus, lectissima manu epibatarum, pe- cunia maximè abundans in stipendia, afflicta est, labefactata & oppressa vel aeris iniuria vel vi numi- nis; vel etiam per imprudentiam quorundam totum annum inutiliter absumentium. Nam peri- erunt plura triginta & sex hominum millia. è superstitibus quidam tam erant languidi vix vt ęgra corpora sustinerent: præter reliquas calamitates, quæ Venetę classi acciderunt, vndecim triremes quæ soluerant è portu Cretæ & ad Amphimaleum sinum nauigabant (nam Zanius iussit classem eo proficisci præter paucas triremes quas secum habuit) disrumpuntur, atque demerguntur, cum re- liquæ conquassatæ & afflictæ vix superessent. decreta tamen sunt auxilia Salaminam in Cypro co- mitijs, ad quam expeditionem mulierdnces sunt delecti, cumulce rei nuntio misso Venetias disquiri- tur quo pacto illud commodè fieri possit, post modo nauigatur ad Amphimaleum sinum, vt au- tem melius sciretur quo in statu esset res hostium, missus est Petrus Hemmus cum duabus triremi- bus exploratum; & paulopost Angelus Sorianus & Vincentius Maria Priolus. At rex vbi cum regi- na matre & Andiensi Alenconioque fratribus in comitijs rem de pace transegisset, decreuit tandem vt ea fieret his conditionibus, Primum, vt sempiterna obliuione obruantur, prorsusq; obliterentur ex animo vtrinq; commissa, neq; quispiã regius minister aut iudex mentionem vnquam faciat. 2. Vt nemini subditorũ licitũ sit memoriam præteritorum renouare, vel iniurijs afficere, prouocare vel improperare res præteritas, vel aliquo pacto offendere inuicem re vel verbis, sed omnes pacate fra- terneque viuant vt amici & ciues eiusdem patriæ, sub pęna animaduersionis vt in violato- res pacis, & perturbatores publicæ tranquillitatis. 3. Statuimus vt catholica religio Roma- na reuocetur, stabiliaturque in omnibus locis & regionibus regni nostri; vbi exercitatio eius in- termissa fuit, quæ possit liberè ac pacificè exerceri sine vllo impedimento, sub pœnis superio- ribus. atque qui per superius bellum sibi vsurparunt bona vel prouentus ecclesiasticos, vel aliorum catholicorum libere ac pacifice restituant in eandem libertatem, qua possidebantur à legitimis do- minis antequàm expellerentur. 4. Atque nequa occasio perturbationum aut dissensionum sub- ditis nostris relinquatur, cõcedimus vt habitent in omnibus vrbibus ac locis regni nostri, nec tamen inquirantur aut infestentur, aut cogantur aliquid facere contra conscientiam, neq; eius causa quæ- ratur vbi habitabunt, ita tamen vt illi degant pro hoc nostro edicto. 5. Concedimus pariter omni- bus nobilibus tam regnicolis quam alijs cuiusuis conditionis modo sint regni nostri, qui habent iu- risditionem, vel altam iustitiam vt in Normania, siue sit proprietas, siue vsusfructus, siue prorsus, si- ue ex parte, vt habeant in domibus dictarum Iurisditionum vel altæ iustitiæ, quas ipsi nominabunt pro domicilio, nostris Balliuis vel Siniscalchis, exercitationẽ religionis, quam reformatum vocant, dũ adersit, aut iis absẽtibus vxores vel familia; vbi ipsi domos nominare tenebuntur nostris præfe- ctis antequàm beneficio perfruantur. habebunt pariter exercitationẽ in suis domibus iurisditionis dũ aderunt, & non aliter, tam pro ipsis, quã familiis & subditis, & qui volent accedere. 6. Vbi præ- dictæ ditiones iuris non habeantur, ne fiant exercitationes nisi pro familia tantum, cum nolimus si alii superuenerint ad numerũ vsq; denariũ, vel baptismus faciẽdus addicto prædicto numero, ne nõ in- festentur. 7. Atq; vt gratificemur reginæ Cantabrorũ nostrę amitę, promittimus fore, vt præter, cõ- cessum principibus altę iustitiæ in quouis suorum ducatuum Albretti, aut comitatibus Armenico- rum, Fluxatum, seu Fois, & Bigociæ, in vna suarum domorum vbi habeat altam iustitiam, quæ à no- bis eligetur & nominabitur, habeat exercitationes pro omnib. q adesse noluerint vel ipsa absente. 8. Poterunt pariter exercere ipsam religionem in his locis; in Gubernatione insulæ Galliæ scilicet, in suburbiis Gergoniç seu Claramontii, Beluisii, suburbiis Crespi, in Lenois, in pręfectura Campagnę, & Bridæ, præter Vezelaum quod tenent, in suburbiis Villanorę, in pręfectura Sequanorum, in subur- bis Arnai, in præfectura Vermanduorũ, in suburbiis Mondidiere & Rybemonti, in præfectura Nor- maniç, in suburbiis Pontũ maritimi & Corentani, in præfectura Lugdunẽsi, in suburbiis Ciareli, & di- ui Geni Vallis. in præfectura Bertagnę in suburbiis Beccherelli & Cherchezi: in Allobrogibus in su- burbiis Cresti, & Ghorges. in præfectura Prouinciæ, in suburbiis Mirindoli, & Foccalqueri. in præfe- ctura Tolosatũ, præter Obenas. quas possident, in suburbiis Montagnas. in pręfectura Aquitaniç præ- ter sanctum Scurrum, quem possident, & in præfectura Aureliana, Turenæ, Mainæ, & in regione Ciartrena præter sanctum Serram quem possident, in suburbiis Mellæ. 9. Præterea concedimus vt exerceat suam religionem vbicunque fuerit in omnibus ciuitatibus à calendis sextilis. 10. Expresse aũt prohibemus quamuis exercitationẽ eius religionis tã ministrãdæ quã docẽdæ publicè, vel instituendorum puerorum aut aliorum, præterquam in prædictis locis concessis. 11. De- cernimus item nequa fiat exercitatio eius reformatę vt nuncupatur religionis in aula nostra, ne- que ad decẽ leucas aulæ propinqua. 12. Nulla item Lutetiæ alicubi aut propinqua decem leucas Parisiis exercitatio fiat eius religionis, quas leucas ita terminamus, Mellũ & suburbia, vltra ciartes leucam, ad Montele, Heri, Dordanum & suburbia, Rembouillettum, Hudanum, & suburbia vnã leucã vltra Meulanũ, vigni, Merũ, sanctũ Leride Serens: qb. in locis nullo pacto exercent illã religio- nẽ volumus, q tñ domi suę nõ impediatur, quib. rationib. prędictũ est. 13. Imperamus omnibus no- stris magistratib. vel iudicib. ordinariis in suis ditionib. vt loca iis inueniãt, vel prius parta cõcedãt, vel si qua acquirẽt ad mortuos humãdos, q vbi interierint aliquis è familiarib. præfecto significet custo- diarũq mittat humaturos cũ manu satellitũ, qua videbitur, qui videãt ne quis tumultus fiat, q. cada- uer per noctem efferant ad locum destinatum cum non pluribus decem. 14. Ne matrimonia fiãt inter affines inter homines dictæ religionis; aut inter eos quos per leges vetita. 15. Ne vlla ha- beatur differẽtia siue distinctio religionis admittendo sola in conuentus cõmunes tã Xenodochiorũ,

Clades Venetæ classis.

Galli Regis Pacis cũ Vgonottis conditiones.

quam Scholarum, atque pariter distribuantur elemosynæ vel scholaribus, vel infirmis inopibus. 16. atq; ne vlla dubitatio oriatur de recta nostra animi sententia erga reginã Cãtabrorũ amitã aut fratrũ & sobrinis principibus Cantabrorum & Condęo patri & filio, declaramus quòd eos habemus & cẽ semus bonos affines nostros, fidosq; subditos. 17. Sicuti etiã cæteros, equites, nobiles, proceres, ministros, vel alios quosuis habitantes in vrbibus ac locis regni nostri, aut nostræ obedientiæ, qui eos secuti sunt aut aliquo quouis auxilio iuuerunt. 18. Cõsimiliter Ducem Dupontium, & filios, & Aurantianum principem, & Ludouicum comitem ac fratres, comitem Vuolratum Mansfeldiũ, & alios principes externos, qui eos iuuerunt subsidijs pro bonis vicinis affinibus, & amicis habemus. 19. erũt ita àmita nostra, vt frater sobrinus, principes, nobiles, ministri, præfecti vrbium, vel alij, qui eos iuuerunt liberi & immunes, vt per has literas liberamus ab omni pecunia quã ceperũt tam ab ærarijs nostris, quam à ciuitatibus, vel priuatis prouentibus, argento, venditionibus suppellectilium tam ecclesiasticorum quam aliorũ, vel præda, vel redemptionibus, vel quibusvis nummis extortis iam per hoc, quam per alia bella præterita; neq; qui extorserunt aut id imperarũt, aut dederunt aliquo modo cogantur restituere vel nũc vel in posterũ. eruntq; tam ipsi liberi, quam ministri factorum, cũ omnes protsus absoluantur, idque siue ab amita vel fratribus nostris aut sobrino missi sint. liberi sint pariter ab omnibus factis hostilibus, vel quòd copias collegerint, vel quòd monetas cusserint, vel quòd tormenta ceperint, vel munitiones, vel cellas regias vel priuatas, aut ferramenta aut apparatus bellicos, vel quòd castella demoliti sint, vel ecclesias & domos, vel quòd succenderint, vel quòd iudices instituerint, sententias tulerint, proditiones moliti sint, cum exteris principibus conspirarint, externos armatos in regnum introduxerint. atq; vt paucis complectar, ab omnibus actis, tractatisque post primi & præsentis belli tempus, quæ possent ac deberẽt proprie exprimi. 20. Nouæ religionis homines idcirco recedent ab omnibus fęderationibus externis, neque in posterũ pecuniã colligẽt ad ad uocandos milites, vel cogendas copias inconsulto Rege, præter prædictos inermes. illud nos prohibemus sub pæna animaduersionis tanquam in contemptores mãdatorũ nostrorũ. 21. omnes vrbes, prouinciæ, castella, loci pfruẽtur ijsdem priuilegijs, libertate, immunitatis iuribus, quib fruebãtur ante has ptrbationes. 22. Vt aũt oẽsq̃ relæ tollãtur posterũ declaramus oẽs eius religionis idoneos publicis munijs, nulla differẽtia admitti ad oẽs magistratus, vł publica munia regia, q possint admitti ad oĩa cõcilia, decreta, senatuscõsulta spectantia ad ipsa munia, q nullo pacto repulsã ferant post publicationem huius edicti. 23. Ne vllis oneribus grauentur in posterum magis nouæ religionis, quam catholici homines vel ordinarijs, vel extraordinarijs pro ratione bonorũ: atq; ꝑterea subleuabũtur omni onere præteritorum sumptuum, qui tamen conferent im ponendis atq; ciuitatũ tributis sicuti cõferẽt catholici. 24. Omnes captiui vel in carcere adhuc, vel ad transtra condemnati præsentiũ bellorum ac perturbationũ causa liberabuntur, restituenturq; libertati vtrinq; sine vllo precio redemptionis, cũ solutæ redemptiones tamen repeti nõ possint. 25. Quod ad cõtrouersias quę possẽt in posterũ suboriri ob ꝑdiorũ vẽditiones, vel obligationes vel quasuis formas alienationũ ob ꝑdictas redẽptiones, illa iudicario vt recte fiat, Dux Andiensis carissimus frater noster accerset Marescíallos Galliæ vt ab eo res decidatur petẽtibus cõtrouersantibus. 26. decernimus itẽ & volumus vt oẽs prędictæ religionis tũ publicè tũ etiã priuatim, cõseruẽtur & teneãtur in omnibus suis bonis, actionibus, honoribus, statu, munijs, dignitatibus, præter togatos, quibus subrogati sunt à nobis per tempus prę sentis belli, quibus assignationes fient ad resarciẽdũ super nostris expeditioribus prouẽtibus, nisi maluerint esse consiliarij in nostris vrbibus comitiorum pro nostra electione: qua ratione non resarciẽtur nisi quãtũ pluris fuerint eorũ munia, qui soluẽt contrà, si illorũ munia minoris precij fuerint. 27. Supellex quæ aderit, neq; direpta fuerit hostiliter, restituetur dominis, reddito precio emptoribus per autoritatẽ iustitiæ, vel aliquod publicũ catholicorũ decretũ vel eiusdẽ religionis. atq; prędictorũ bonorũ vsurpatores mobilium restitutioni subijciantur sine vlla prorogatione, quæ reddãtur accepto precio dominis, quod ipsi dissoluerint. 28. Quod attinet ad vsusfructus stabiliũ, quiq; recipiet eos præsenti anno, redibitque domũ, quamuis alij potiãtur, occuparintq; & impedierint per bellorum perturbationes, eodem modo quisq. fruetur prouentibus, nisi per nos occupata sint, aut per nostrum edictum, vel nobis permittentibus aut per nostrã iustitiam. 29. oẽs pariter qui sunt in stationibus in vrbibus, castellis, munitionibus nostrorũ subditorũ cuiussuis religionis, abscedẽt post publicationẽ ꝑsentis edicti, vt dominis liberã & integrã fruitiorẽ relinquãt, sicuti habebãt antequã eijcerentur. 30. Volumus consimiliter vt nostri dilecti sobrini princeps Aurantius & Ludouicus comes Nansiensis reipsa restituantur in omnes vrbes, iura, principatus, quę habent in regno nostro, & regionibus obedientiæ, & vel principatus Aurãtij, iura, titulos, priuilegia, & omnia occupata à nostris vicarijs vel ministris à nobis ad hoc institutis, quę ipsi Aurantio & fratri restituentur confirmabunturque quo statu erant ante perturbationes, quibus in posterum perfruentur, quibus accedant stipẽdia, & declarationes cõpositę per patrẽ nostrũ Henricũ Fel. mem. & cęteros Reges ante hæc bella. 31. Vt etiam decernimus vt tituli, honores priuilegia erepta restituãtur proprijs dominis. 32. Vt autem deleatur omnis memoria præteritorum dissensionum, decernimus vt omnes iudicationes, occupationes, venditiones, decreta contra nouæ religionis homines tam viuos quam mortuos post Henrici patris obitum, ob prædictam religionẽ, tumultusùe aut perturbationes, simulq; exactiones prædictorũ decretorũ aut sentẽtiarũ, deleantur, reuocentur, obliterẽtur, quas volumus penitus deleri è nostris curiis tam superioribus quàm inferioribus, vnà cũ omnibus indiciis aut vestigiis exactionũ, omnesq; libellos criminosos aduersus ꝑsonas, memoriam, posteritatẽ, quæ omnia prorsus extingui iubemus. 33. Quod attinet ad sentẽtias, iudicationes, mulctas contra illos nouę religonis, proscriptiones simul & occupationes bonorum feudalium, quæ factæ sunt præsentium aut

prętetita

prætermissarum perturbationum tempore ab anno 1567. censeantur vt non factę, aut quæ non acciderint, neq; quis iis vti possit, sed in pristinum statum prorsus remittentur. 34. Decernimus item vt nouæ religionis homines pareant politicis legibus regni, quod est ne vendant aut ne artes exerceant diebus feriatis, & ne macellum aperiatur, quibus diebus carnis vsus est interdictus pro ritibus catholicæ Romanæ Ecclesiæ. 35. Vt verò iustitia administretur sine vlla fauoris & gratiæ suspicione, decernimus vt controuersiæ ortæ vel quæ orientur inter viros aduersariæ religionis tam ciuiles quam criminum, primum tractentur apud iudices nostros ordinarios pro nostris institutis, quòd si prouocari acciderit ad aliquam curiam comitiorum, vt Parisiensem, quæ constat è septem curiis, eius religionis poterunt, vbi commodum fuerit, requirere vt quatuor pręsides vel consiliarij abstineant a iudicatione suarum causarum, qui nulla reddita causa cogentur ne se implicent, quamuis institutum sit ne abstineant sine causa. quibus pręterea reseruabuntur aduersus omnes pręsides aut consiliarios quæuis iuridicę recusationes pro institutis. 36. Quod ad lites in comitiis Tolosanis, nisi controuersantes conuenerint de aliis comitiis, transmittentur ad magistros Rechestenses curiæ nostrę in auditoriū palatii Parisiensis, qui causas nulla habita differentia iudicabunt, qui cum suprema autoritate iudicabunt, atque si iudicatæ prius fuissent controuersiæ in ipsis nostris comitiis. 37. Quod attinet ad populos Rotomagenses siue Aulercos, & Prouinciæ, & Armericæ, & Dione; & Granopolim, poterunt requirere vt sex præsides vel consiliarii, abstineant ab eorum causarum iudicatione, ratione trium è singulis curiis, & Burdigalæ populi ratione quatuor pro singulis curiis. 38. Catholici, si videbitur, poterunt rursus, vt omnes illarum curiarum, qui priuati fuerant principatibus ob religionem ab ipsis comitiis, abstineant ab ipsarum causarum iudicatione nulla reddita causa, qui tenebuntur non se implicare, quibus omnes ordinariæ recusationes tamen reseruabuntur, quæ decretæ sunt per statuta. 39. Erqm̃ plerique priuati multas iniurias vel in bona acceperunt, quorum haud ita facile obliuisci poterunt, vt per nostrum edictum requiruntur, deuitaturi omnes malos euentus, inuitaturiq; eos qui aliquo metu retardantur quominus domum redeāt, donec ira deferbuerit, temporeq; mitigetur, nos concessimus custodiendas hominibus reformatæ vt vocāt religionis portum Santonicum, Montem Albanum, Cognacum Claritè, vt, qui nō ita cito domum reuerti voluerint, ibi habere possint domicilium. ad illarum securitatem nostri fratres & sobrini principes Cantabrorum & Condęus & viginti nobiles ipsius religionis, quos nominabimus, iurabunt promittentq; pro se & omnibus dictæ religionis nostro nomine se præsidia dictorum locorum habituros, atque post biennium reddituros, cuicunque nobis visum fuerit in eo statu quo nunc sunt, nulla re innouata vel mutata, sine vlla temporis dilatione aut difficultate quauis de causa, post quod spatium exercitationes religionis seruabuntur, vt cum ea loca ab iis habebantur. Volumus item vt his ita habitis omnes ecclesiastici ingredi possint, & diuina ministeria exercere in omni libertate, perfruiq; omnibus suis bonis cum omnibus catholicis colonis ipsorum locorum, quorum ecclesiasticorum, & aliorum colonorum frater & sobrinus noster. & alii proceres defensionem, protectionemq; accipient, ne impediantur quo minus diuina ministeria exequantur, neq; infestentur bona vel vita, sed contra admittantur & reuocentur ad possidenda planè bona sua. 40. Decernimus item vt continuò post publicationem præsentis edicti facti in vtrisq; castris, arma vbiq; deponantur, quæ solum in manibus nostris restabunt, nostriq; carissimi fratris Andiensis. 41. Vt liber accessus & transitus pateat per omnia castella & pagos & pontes & vias regni nostri, sicuti patebāt ante primas & vltimas perturbationes. 42. Atq; vt deuitetur violentia, quæ contra hæc committi posset in multis nostrorum locorum, qui instituentur executuri pręsens edictum alii in aliorum absentia iubebunt iurare primarios colonos vrbium vtriusq; religionis, quod ipsi procurabunt obseruationem nostri edicti, atq; nitentur pro viribus vt vbiq; repugnantia tollantur, atq; publicè teneantur repugnantibus resistere in ipsis locis, vel renitētes iustitiæ ministris concedent. 43. Vt vero iudices, magistratus, ministri nostri, & omnes subditi apertè intelligant, certissimeq; sciant voluntatem & mentem nostram, atq; vt omnia dubia, ambigua, cauillationesque tollantur, quæ nasci possent ob ipsa edicta, declaramus omnia alia edicta, literas, declarationes, moderationes, restrictiones, interpretationes, in album relata tam publicum quam occultum, ac deliberationes factas per nostras curias comitiorum, vel alia quæ possent esse facta in præiudicium nostri edicti spectantia ad religionē, & turbas excitatas in hoc regno, nullius esse ponderis aut virtutis: quibus per hoc edictum nostrum derogamus, atque prorsus delemus, reuocamus, irrita facimus; declarātes quod volumus hoc nostrum edictum esse totum, firmū, ratum, inuiolabiliterq; seruari tam à nostris iudicibus & ministris, quam a subditis, nulla habita ratione eorum quę derogare possent. 44. Atq; ad maiorem firmitatem & obseruantiam quam eius esse volumus, edicimus, statuimusque vt omnes gubernatores prouinciarum, & præfecti, aut quiuis iudices ordinarii vrbium huius regni statim atq; sibi oblatum fuerit hoc edictum, iurent se illos seruaturos, curaturosq; vt seruetur, habiturosq; in sua iurisdictione, vt volumus etiam fieri à consulibus & magistratibus ciuitatum, conuentibus, aliisq; fungentibus muniis vel annuis vel ad statutum tempus, tam præsentes tempore huius edicti, quam successores per iuramentum, quod suscipere cōsueuerunt antequam ineant magistratus, quorum iuramentum referetur in actus publicos quoties requirentur. 45 Imperamus pariter nostris dilectis populis nostrarum curiarum, comitiorum vt statim accepto nostro edicto, suscipiant ipsum iuramentum cessantibus omnibus aliis sub poena nullitatis curentq; nostrum edictum promulgari, & in album referri in curiis nostris purè ac simpliciter vt existit, sine vlla moderatione aut restrictione aut declaratione, nullo amplius à nobis expectantes mandatum. iubemus vt nostri procuratores statim sine dilatione mutare faciant, quam nos fieri in duobus castris & exercitibus intra sextum diem à promulgatione in nostra curia Lutetiæ facta, vt

cta, vt cito exteri dimittantur. imperamus etiã vicariis nostris & præfectis ac magistratibus vt tam ip
si curent promulgari, quã iubeant ab aliis fieri magistratibus, consulibus, aut iudicibus ordinariis ve
bium, & vbicunq; oportebit, idq, vnũquemq; seruari in sua iurisdictione, vt citius cessent odia hosti
lia, atq; tributa instituta vel instituenda propter tumultus obliterentur post promulgationẽ præsen
tis edicti. Illũ declaramus post hãc promulgationem dignum esse supplicio capitis sine ope, vel gra
tia, qui armis vel violentia vtetur in perturbando nostro edicto, vel qui conabitur impedire quomi
nus exequamur. atq; quod ad alias contrauentiones quæ fient armis vel vi, puniẽtur aliis pęnis cor
poris, vel exilio, vel emẽdatione notabili, vel mulcta pro arbitrio iudicum, quibus cognitionẽ tribu
nius, in hac re obtestantes honorẽ vel conscientiam illorum, vt iustè æquabiliterq; procedãt, vt ipsis
conuenit nulla habita differentia personarum aut religionis. 46. Imperamus vero nostris populis,
qui habent curias comitiorum, vel loca rationũ prouentuum, curiasq; & præfectis, ac omnibus no
stris ius dicentibus, ad quos vel vicarios pertinebit, vt nostrum hoc edictum atq; institutum iubeant
legi, promulgari, in album referri in suis curiis ac iurisditionibus, illudq; ad vnguem seruare, inuio
labiliterq; parere, eoq; exaltare, planeq; vti & pacifice iubemus omnibus illis, ad quos spectat, vt ces
sent, obliterenturq; omnia impedimenta & tumultus repugnantes; nã illud est consilium & volun
tas nostra. Ad huiusce rei testimoniũ & stabilimẽtum, nos propria manu nostra subscripsimus præ
sentibus literis, atq; illis vt firmę, ratæ, stabilesq; sint semper, iussimus appendi nostrũ sigillum, quo
etiã consignauimus, Datum in Diuo Germano in Laia mense Augusto anno 1570. Sic Gallia, quæ
multos iã annos propria arma in sua vulnera conuerterat, quę vtrinq; externas copias ad deuastatio
nẽ patrię acciuerat, quæ omnes finitimas & longinquas nationes per miserabilẽ suorum cladem cõ
mouerat, post superatas multas difficultates cępit à tantis miseriis aliquantulum respirare, diuq; fuis
set felix, si quas conditiones ad respirationẽ complexa fuerat, easdem sincere ad conseruationẽ iam
propè partę felicitatis seruasset. Sed quis modus sit volubilitati animorũ ad res magnas per quasuis
cæterorum mortaliũ calamitates & excidia aspirantium? qui enim sibi amplitudinẽ vel potentię vel
opulentiæ omnino proposuerit, ille neq; erga Deum, neq; homines vir bonus esse potest. ea pax gra
tissima illarum regionũ populis accidit, qui per rabiẽ bellorum diutius fuerant variis modis vexati.
at cæteri, qui catholicã integritatem religionis cupiebant incõtaminatam præualere, quiq; regiam
existimationẽ præstare cupiebant, non valde ęquis auribus illã exceperunt. Rex qui censeret à Pon
tifice pacem illã non posse iure probari, legationem misit, quæ illum clam consilia regia doceret, &
quibus rationibus & quã necessariis de causis illud fecisset. Deinde conuersum est omne studiũ ad di
mittẽdas copias & arma deponenda post confirmationẽ & subscriptiones vtrorumq;: missiq; sunt
quibus loca ab Vgonottis occupata Regio nomine restituerẽtur, præter quatuor reseruata, vbi tamẽ
ius à regiis ministris redderetur. redierunt in patriã & catholici qui metu iniuriarum profugerant è
patria, at Vgonotti paulatim redierunt, & non satis ęquis oculis videbantur vbi redissent, fuissentq;
admissi per regiũ edictum. natę sunt multę controuersię, quòd bona Vgonottis non ita facilè restitue
rentur, cũ pleraq; fisco regio addicta iam essent diuendita, & ad alios dños peruenissent. Illę lamenta
tiones cũ frequentes ad Amirantẽ deferrentur, cęptum est iudicari pacem illã non fore diuturnam,
quare cũ Pontifex in pacis cõditionibus nõ fuisset inclusus, cępit cogitare optimè rebus suis cõsuliũ
fore, si Aueniũ Galliæ Narbonẽsis vrbẽ opulentã & amplã occuparet quod videbat sibi facturus sine
regię pacis offensione. per quã, cum esset munita, duo apparebat consecuturus, alterum vt vrbẽ in fi
nibus Prouinciæ & Tectosatũ ac Volcarum citra Rhodanũ acquireret, & regionem opulẽtam atq;
amęnã & fertilem, alterum vt propugnaculũ tutum haberet aduersus Regẽ, si conditiones pacis nõ
seruarentur. Illud tametsi non peruenerat ad aures Card. Armeniacẽsis, qui erat pro Pontifice in ea præ
fectura, tamen semper vtebatur summa diligentia ad augendis præsidiis, sicuti rerũ & tẽporis oppor
tunitas postulabat. nã vel duo millia pedites paulo ante acciuerat, deinde alias cohortes admisit, ac
nuper Pontifex Torquatũ Comitẽ tribunum spectatæ virtutis cũ octingẽtis peditibus Italis, quibus
auxiliis & vrbs ipsa, & castella eius ditionis sunt cõfirmata. nã tametsi Vgonotti arma deposuerant,
tamen Pontificii duces summa vigilãtia armati euentum rerum prospectabãt. Illa diligẽtia fecit, vt si
quis aduersariæ factioni animo faueret, tamẽ vel metu pęnarũ, vel propriorũ incõmodorum à pro

Nuptiæ Philippi Regis & Galli.

ditione reuocaretur. dũ hęc agebantur in Gallia, cõclusæ sunt Philippi Regis nuptiæ, qui primã fi
liã Cęsaris vxorẽ duceret, & Regis Galli, cui secunda fuit per procuratorẽ Galli Regis vxor spõsata,
qui quatuor matronas misit in Pannoniã, quæ nouã Reginã in Galliam deducerent multis comitã
tibus nobilibus, docerẽtq; illã mores & idioma Gallicũ: q post nõnullos mẽses adducta fuit in Gal
liã post tot rerũ perturbationes. In Cypro cũ diu instructa classis Turcarũ constitisset, neq; apparuis
set Christiana, ne ociosum tẽpus absumeretur, Turcæ statuerũt in hyberna cõcedere in Cyclades in
sulas, quę sunt maris Ægęi, vel potius bona pars vt accederet Byzantium. nam cum bellica tormenta
directa fuissent in vrbem, & aggeres facti, & militares fossæ excauatæ, & munitiones constructæ mi
ra celeritate, cępta fuit vrbs mira diligẽtia verberari, nam mirum fuit, quòd cum vrbẽ, portum, arcem, cę
pissent cõcutere per octo dierum spatiũ, contortaq; fuissent quatuor millia globorũ, nemo lęsus est
præter mulã & iuuen. at obsessi singulari diligẽtia & virtute quod diuturno labore Turcarũ conficie

Salaminę præsidia.

batur, per noctẽ egressi deuastabãt. Tormenta Turcica in os cõcusserant, feceruntq; inutilia, quę sco
pulũ verberabant. aggeres facilè diruebantur cũ essent arenosi, & è terra parũ tenaci. Erãt Salaminæ
duo Italorũ, duo Stratiotarum, sex Græcorũ millia, præsidia vrbis satis valida. nã vrbs habet portum

Salaminæ descriptio.

decẽ triremium capacẽ tantùm, cũ multi sint scopuli, atq; vrbs sita est in extrema parte insulę in litto
re maris ad orientẽ in regione Messarea forma ferè semicirculi. fuit autẽ extructa à Teucro, qui post
quã vnà cum reliquis Grçcis diruisset Troiam appellens in Cyprũ vrbem ędificauit, atq; appellauit

de anu-

de antiquæ patriæ nomine, Salaminā habet ambitū duorum milliariorū. eius agri solum ita friabile est vt ipsōte delabatur propè ad aquarum morem, quod fit per multa millia passuū, quare non est materia construendis munitionibus apta. vrbs paulo ante duodecim turribus circularibus ac rotundis defendebatur ad morē antiquarum munitionū, quæ tamen erant crassæ cū areis satis amplis, sed paulo ante fuit singulari studio decē eminentibus munitionibus cōmunita; quę cū optima haberet mœnia ob amplitudinē fossæ inexpugnabilis propè efficiebatur. aquæ non valde sunt salubres, atq; aer propinquus parum bonā habet exhalationem propter paludes frequentes. Mustapha cū igitur censeret ad huius vrbis expugnationē opus esse maioribus viribus, soluit obsidionē ac milites dimittit in hyberna, relictis quibusdā triremibus ad insulæ custodiā ne accederent subsidia. agrestibus, qui confugerāt ad montes iam antea liberā redeundi facultatē permiserat, & concesserat intrepidè agriculturā exercere vt solebant. Turcica classis vbi per exploratū missos cognouit Auriā recessisse, & Venetos è Creta, ipsa nauigat ad castrum Ruzzū & inde Rhodum. Pialis missis quinq; dicrotis exploratum Suniū promōtorium versus ipse cū centum triremibus ad Astypaleā nauigat pręmissis duodecim dicrotis quæ explorarēt. Hemmus exploratū missus classē ad Astypaleā visam esse nuntiat. dicta sunt dicrota duodecim Cretā attigisse, ac nemine exposito abnauigasse. Quirinus his auditis ad classem cū suis triremibus properat vt coniunctis viribus, si opus esset, hosti resisteretur. accessit eodē & Petrus Iustinianus Melitensis militiæ eques cū duabus triremibus, quem ad classem Colūnæ properantē cum quatuor duodeuiginti Turcicę inuaserūt, atq; post atrox & cruentū prelium multis vtrinque trucidatis vix ipse cū duabus euaserat. cum ab Amplimaleo portu ad Cydoniā nauigatum esset, quia ille portus esset capacior & tutior, accessit eò Angelus Sorianus, qui nuntiat ad insulam Paron, quæ est maris Ægęi, sibi obuia fuisse quinq; dicrota. Turcarū, quarum numerū veritus se in tutū recipere coactus est. at Priolus cū maluisset fortiter resistere, quàm fuga se seruare, cōmisso graui prælio vbi singulari virtute diutius dimicasset, cæsis pluribus sexcētis è Turcis ipse demū cum omnibus qui aderāt, trucidatur superante hostiū multitudine. Turcæ Rhodū profecti cognita profectione Venetorum consultarunt de Creta inuadenda, sed quia verebantur spirantibus Aquilonibus ne terræ illiderentur, classisq; ad litora miserrimè periret, statuerunt Astypalæā versus recedere, atq; inde Byzantiū relictis ordinatis triremibus ad maris Ægæi custodiā. Zanius Corcyrā profectus multas triremes labefactatas inermes esse iubet, & Columna quadā è suis, quarum omnē turbam nauticā dimittunt. Colūna cum tribus à Zanto recedens repugnātibus & aduersis ventis vexatus sub finē Nouembris peruenit ad fauces Ascruū, quę acerrima molestissimaq; tēpestas repente cum tanto tonitruum & fulminum strepitu inuasit, tam frequentibus ac densis imbribus vt eius triremis malo de cęlo tacto & incenso miserabiliter arserit. seruati sunt tamen homines qui se oportunè in tutū receperunt, atq; Columna in aliā triremem euasit, quæ & ipsa naufragium passa est. Pallauicinus è tēpestate euadens vnà Epidaurium accessit. hos cum Epidaurij liberaliter excepissent, postulabāt Turcæ sibi dari magna contentione, sed Epidaurij constāter negarunt. Alter igitur Iaderā, alter Anconem vrbē Piceni peruenit. Pallauicinus diutius Iaderæ ob contractā è mari valetudinē grauissimè laborauit. Sic annus inutiliter præterijt infinitis sumptibus factis à patribus, cum per aeris inclementiā vel sine hostiū armis vniuersa classis debilitata afflictaq; fuerit. nā profectò extinctis per illā luem multis remigibus, triremes necessariò tanquā inania cadauera relinquebantur inutiles, cum remiges sint anima nauigiorū illorum quæ remis agi possunt, aliorum est ventus; epibatę, manus; dux, mens; quę omnia conspirent oportet ad mutuā defensionem. enimuero tātus, tam rebus omnibus instructus, tā egregius erat apparatus Venetorum, nisi vis occulta cęlitus obstitisset, vt possent arma cuiuslibet principis maritima facere parui. res cū ita successissent, fit senatusconsultum vt Augustinus Barbadicus Corcyrā proficiscens oēm imperatoriam autoritatē eriperet Zanio, eumq; captiuū Venetias adduci iuberet. creant imperatorē in annum sequentem Sebastianū Venerium, qui erat in Creta præses cum summo imperio omniū rerum classicarum. Sed ne desidia aut obliuione pręteritarū calamitatū residerent animi mortalium, cognoscerentq; hæc diuinitus contingere, conuerterentur ad placandū numen per probitatem & vitæ meliorē informationem, ac ne intermitterētur apparatus bellici in annum sequentē, multa horrenda prodigia varijs in locis sese ostentarunt mortalibus, ad expectationēq; excitarunt futurarum calamitatum. nā quo die exarsit prætoria triremis Columnæ tacta fuit de cęlo etiā arx Romæ & palatium Diui Petri cū maximo Pontificis & omnium ibi habitantiū terrore. hæc formidabiliora videbātur quòd presagę possunt esse mentes futurarū calamitatum plerunq;, quoniā omnium imminentium malorū ruinæ prius diuinitus significātur. neq; temerè euenire putanda sunt prodigia. concussa est ad 14. cal. Decembris magna pars Italiæ motu terræ prima vigilia, atque ita vt terror non paruus Venetias & Mutinam & vniuersum tractum in medium repēte inuaserit. Sed Ferraria præsertim grauiter concussa est septies paruo interuallo interiecto. subsecuti sunt alii motus, per quos multæ domus cū magno fragore corruerunt. postridie pleriq; alij, sequēti nocte alius motus omnibus violentior, per quē neq; domus neq; homines possent consistere. ante hunc factus est hiatus terræ, & aer obscuratus, & maxima vis turbinis. intra horæ spatiū rediit serenitas. iuxta lunā stella crinita apparuit, deinde cęlum ita fit obscurum, vt nihil proximū cerni posset. tunc facti sunt alii terræ motus. multæ ædes & sacra & magnifica ædificia corruerunt, quare necesse fuit duci Ferrariensi cū vxore sibi tentoria erigere sub dio in pomeriis ad vitæ conseruationē, cum fęminæ passim discurrentes ac eiulantes extremū mundi diem aduētasse crederent. intra quadraginta horarū spatium cētum & quinquaginta motus terræ facti sunt. sic vrbs clarissima, & inter primarias Italiæ insignis propter magnificentiā ædificiorum intra bidui spatium propè deuastata euersaq; est, in qua pro magna frequētia hominum vasta statim facta est solitudo, quæ concussa est sæpius vel

post

Agricolis data facultas liberè colendi terram.

Triremes Melitēses capę.

Vincentius Priolus cęs[9].

Prodigium.

Epidauriorū controuersia cūm Turcis.

Vētus aut remiges anima nauiorum.

Zanius exautoratus.

Sebastianus Veneri[9] summ[9] classis imperator.

Prodigia.

Terræ motus varij.

Ferrariæ terræmotus.

Mantuæ.

post annũ. Mantua quoq; vrbs nobilis & antiqua concussa est, sed non tãta ruina accepta, cum terræ motus breui cessarit. Neq; Florentia caruit suo terrore & damno cum paulo ante templum celeberrimum Beatæ Virginis ita fuisset de cęlo tactum, vt vix credi posset quanta vi magna eius pars fuerit disrupta. neq; minori tamen calamitate affecta est cum mense Decembri Arnus fluuius cum Tiberi Romano conspirasset ad suæ vrbis vterq; inundationem. nam ita ambo excreuerunt, vt magna pars Romæ & Florentiæ lateret sub aquis, quæ stagnabant vbiq; Florentiæ pontes vi rapidarum turbulentarumq; aquarum sunt deiecti. domus multę effossę corruerunt, quod ipsum accidit etiam Pisis. præclarè igitur Aloysius Luisinus, medicus Foroiuliensis ad tot præteriti anni miserias, & sequentis minas ob scelera mortalium alludens scripsit;

Inundationes.

Diluuium, terra motus, contagia passim,
Bella, fames, mundi quid reliquum exitio est?
Ignis. & ipse propè est. Vnde hoc? ex arce tonantis.
Tot mala quid mundo congerit? impietas.
An ne salutis adhuc spes vlla est? vnica. quis nam
Porriget hanc? pietas. hæc vbi? nullus habet.
Quid stas munde? rue vt pietas est nulla, ruentem
Iam video. auxilium numina læsa negant.

Nam eò excreuerat hominum malitia per hoc tẽpus, vt perfidiæ, auaritiæ, crudelitatis, & mutuarũ insidiarum tum priuatim tum etiã publicè magnitudo ad summum peruenisse appareret, cum doli, fraudes, fallaciæ non parua laus haberẽtur, tanquã eximiarum virtutum decore scelestissimi insignirẽtur. Neq; tamen Italia tantum prodigiis & minis Dei terrebatur, sed etiã aliæ mundi partes significationes irati numinis ob improbitatẽ mortalium persenserunt, reuocãtis ad integritatẽ & innocentiam. Qm̃ in Vualia Britannię regione in occidua Cambria non procul à paruo foro, id est oppidi nomen, in principatu Herofordiensi magnum spatium terræ vnà cum arboribus & stabulis & ædificiis vi ventorum cum horribili mugitu translatũ est circiter quadringentos passus, atq; ibi consedit. eius spatii altitudo erat ferè quadraginta pedum, longitudo mille & trecentorum, latitudo mille & trecentorum, vt à plerisque traditum est. in Capha vrbe Theodosia olim Chersonesi colonia Genuensiũ, in ora maris Euxini Bosporo vel Cimmerio finitima sinui, tres soles visi sunt ad tertiam vsq; horã diei, quorum cum duo post recessissent alter ad occasum, alter ad ortũ, supra hos candidus arcus apparuit. post biduum prima vigilia Crux candida visa est cum stella quadã & luna, quæ Crux ad diem vsq; immota perdurauit. In Batauis Belgarum & Scandauia & Busateris, inferioribusque illis regionibus tanta facta est inundatio vt multa millia mortaliũ necata fuerint, & pagi plures quadringẽtis demersi. nã cum noctu repente per eximiã obscuritatem illud accidisset, pauci periculum deuitare potuerunt. Classes vbi in hyberna concessissent, & iam acriter hyemaret, neq; armis res geri posset, Turcæ Iaderã per insidias tentandam rati circiter sexaginta periti & linguæ Iaderẽsis & regionis decernunt Stratiotarum vocatorũ habitu induere, qui sunt incolæ regionis, & simulare se fugisse insequẽtes Turcas, illo consilio vt si admitterentur custodias portę adorti repente trucidarent, aditum occuparent, continuò auxilia dato signo admitterent, quæ parum distantia ab vrbe latebant in Insidiis. illo consilio stabilito ita induti ad vrbẽ cursim contendunt. docent se metu insequentium Turcarum ad vrbis tutelã confugisse. rogant ne se crudelissimorũ hostium vel crudelitati vel auaritię obiectos esse paterẽtur. pręfecti misericordia horum moti erant propè portã aperituri, nisi vnus à præsidiariis militibus cognitus fuisset, quare in recedere iussos multi displosi sunt sclopetti. Turcæ latentes in insidiis audito sclopettorũ strepitu arbitrati de porta decertari erumpunt ex insidiis, sese męnibus ostentant. re tamen frustra tentata recedunt. Lusitania & Hispania inter conuiuia, ludicra, lætitiam plurima erat per nouas nuptias à Carolo Archiduce conclusas, vt diximus, quia Lusitanus Rex Helisabetiã egregiis animi & corporis dotibus ornatã duxit Maximiliani Cęsaris filiam, at Cęsaris soror Maria Philippo Regi nupsit filia sororis Philippi, cuius est neptis & fit vxor cũ totius Hispaniæ lætitia. Byzantii verò classis Selimi iussu summa diligentia in pernitiẽ anni sequentis parabatur, qui futurũ sperabat non modo vt reliquas partes Cypri subiugaret, sed etiã vt omnes finitimæ insulę, quæ Christiano parent imperio, ad eius fidẽ & amicitiam vltro confugerent ad deuitandam tãtæ potentiæ indignationẽ. Sic enim insolentia victoriæ mortalium animos parum sapientes, minusq; futura prospiciẽtes, extollit. Veneti cõtra qui multiplicibus calamitatibus nuper afflicti fuerãt amissis tot millibus hominum è superiore lue ac pestilentia, quorum publici prouentus propter sublata orientis & exterarum nationum cõmercia non parum fuerãt diminuti, quorum tributa essent per magna, vt quæ ad necessitatẽ bellorum præter solitam consuetudinẽ acerbius & frequentius extorquerentur, quorũ regio descriptus frequentius agrorum cultoribus ad transtra exinaniretur, qui vrbẽ opulentissimam Leucosiam tã fęde ac miserè scirent venisse in potestatẽ hostium, atq; omnẽ ferè Cyprum insula. esse amissam præter Salaminã, quæ tamẽ & ipsam nisi subsidia mittantur, cito sit futura in non mediocri periculo, qui scirent omnes vrbes, oppida, insulas subiectas imperio Veneto esse afflictas propter magnitudinẽ præsidiorum & classis aduentum, cum vbiq; laboraretur magnopere annonæ penuria, tamen grandi, fortiq; animo ad oẽs bellicos apparatus faciendos incumbunt, demonstrantq; non minus gloriosum esse in rebus difficilibus animo esse inuicto, quàm in victoria. si sapienter & illa gubernetur. literas pręterea & legationes ad Philippum Regẽ mittunt, & ad Pontificẽ, quibus illos hortantur vt læto sint animo, neq; valde grauiter ferant præteritã iacturam ipsorũ Venetorum, quod in annum sequẽtem multo instructiorem & maiorẽ classem habebunt, & fortunã belli posse barbaris per virtutẽ Christianorum mutari, si Deus vel tãtillum faueat Christianis

Malitia hominũ ad sũmum perfecta.

Prodigia.

Iadera tentata p insidias.

Venetorum animorũ virtus.

rebus,

rebus, quodq; dum Salamina est in potestate Christianorum, nō est magnopere de imperio Cypri desperandum. hortantur vt reiectis difficultatibus, quæ obstarent, quàm citissimè fœderationem, belliq; societatem amplecterentur, in qua non minus ipsorum principum, quàm Venetorum vtilitas, securitas, defensio consistat. Quippe cum Venetæ munitiones sint aggeres & propugnacula totius Italiæ & quasi obices aduersus impetum barbarorum oppositi ad Italiam tutandam. cum verò ingentia frigora & niues & pluuiæ frequentes ab initio anni incœptæ perdurassent, non poterant fieri bellici apparatus nisi per magnas difficultates. Pontifex, qui de Christianorum salute mirificè esset sollicitus, mira diligentia instante præsertim Soriano Veneto oratore curat vt fœderatio fieret antequam tempus vtile anni sequentis inter controuersias elaberetur. Sed iam inierat annus salutis nostræ primus post mille quingentos & septuaginta, cum Salaminæ defensoribus insperata propè ac certè diu desiderata lux affulsit. nam pro institutis Columnæ Zanij & Pallauicini quatuor onerariæ naues omnibus bellicis apparatibus & commeatu atq; subsidijs onustæ sunt in Creta. cum vero difficile fore videretur vt solę onerariæ subsidia aduehērent & exponerent sine triremium aut actuariorum nauigiorum auxilio, cum præsertim septem triremes Turcicæ ad vrbis custodiam essent relictæ, vt cognitum fuerat per exploratores, Marcus Quirinus se obtulit defensorem nauium iturum quas cum duodecim triremibus comitatur. præficitur nauibus Marcus Antonius Quirinus, qui suffectus fuerat in locum Petri Troni demortui. vbi ventum fuit ad Samonium promōtorium, relicta est triremis Francisci Molini nauarchi, quia turba nautica ægrotāte & ad celeritatem, & ad omnem bellicum vsum esset inutilis visa. vehebātur in onerariis & triremibus ad mille & quingenti pedites ad præsidia Salaminæ. Profecti sunt vnà cū Quirino milites nonnulli virtute præstantes, inter quos Petrus Comes centurio fortitudine clarus. hic relicta cohorte quam habebat in Creta Franceschino centurioni cum triginta è suis militibus pugnandi cupidus in Cyprum conuehi curauit fortunā belli secuturus. vbi ad Finicam, illud est loci nomen in Peloponneso, vērum est, exitur aquatum. Petrus cum septem paulo longius procurrit à litore. habet obuios ad quinquaginta Turcas secundum flumen, procedebāt ad radices montis & in collibus alii sexaginta cum arcubus & sclopetris & canibus quibusdam Cyrnensibus. Inita est leuis pugna dum cæteri aquarentur. Petrus pugnādo ad mare se recipit. pugnam sustentans protegit aquantes, sustinetq; impetum dum omnes classem conscendāt. Quirinus vbi omnes conscendisse videt, soluit à litore. Petrus pugnās in litore relinquitur, qui dum vrgetur à Turcis, in turriculam forte propinquam se seruat. eius fortitudine ac strenuitate visa vnus è trierarchis lintrem misit ne omnino periret, in quo se seruauit, cum asseribus lintris pro clypeo aduersus tela missilia Turcarum vteretur. cum naues diuersam viam a triremibus tenuissent ad insulam Cyprum perueniunt, ac ad Dromum vrbis ingrediuntur. Triremium præfectus ratus futurū quod erat, vt Turcicæ triremes visis onerariis ad eas contenderent, sese intra sinum per noctem occultat, quo iter abscindere & intercludere fugā inuasuris posset. vbi dies illuxit, Turcæ exeunt è portu Constantio onerarias versus. sed parum aberant à litore, cum visis Venetis triremibus, descendūt. Quirinus quia multi ad defensionem triremium accurrissent, tres illarum eminus tormētis demergit, reliquæ noctis aduentu sunt protectæ. demersarum partes extantes supra aquam concremantur. capta sunt quædam alia nauigia. Salaminæ ciues aucti commeatu & subsidiis mille & septingentis peditibus cum incredibili lætitia prope iacentes animos extollunt. munitionē, quæ ad Constantium portum commeatum prēcludebat inuadunt, capiunt, defensores quadringentos trucidant. tormenta capta trahunt in vrbem. munitionem funditus euertunt ac disijciunt. Quirinus multa preciosa, vt mouuit Baleonus, & pueros, & imbelle genus nauibus conuehit in Cretam. redeunti obuiæ fiunt quatuor triremes & oneraria cum quingētis Ianizzeris sexaginta nummum millibus, duobusq; cadis minoris monetæ argenteæ, quę vehebantur in Cyprum. post breue pręliū capiuntur ac diripiuntur. munitiones à Turcis excitatæ ad scopulos Gambellæ à præsidiis vrbis disiiciuntur, quibus promissa fuerant etiam auxilia. sic Quirinus opulentior cum suis onerariis, & tribus è portu eductis, felici nauigatione breui venit in Cretam. cum interim Venerio esset allatum senatusconsultum, quo sibi imperium bellicarum rerum pro Zanio deferebatur, & Quirinus appellabatur Prouisor classis, & Augustinus Barbadicus summus Prouisor. ea sunt nomina præfecturarum. Barbadicus ad classem accedit, atque illi imperium adimit, qui accusatus quod superiore anno auare & crudeliter classi prēfuisset & ad priuatam potius, quàm ad publicam vtilitatem, captiuus Venetias est adductus. Pallauicinus cum non satis valeret, suam triremem Venetias adduxit ad arma deponenda.

1571

Marci Antonij Quirini virtus.

Petri Comitis virtus.

Quirini præda.

LIBRI VIGESIMI PRIMI FINIS.

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS
LIBER VIGESIMVS SECVNDVS.

Triũuiri præfecti reb^s claſſicis.

AT enim patres, quia parum ſincerè aur è republica res bellica à nõnullis administrata fuiſſe diceretur, multaq; geſta à trierarchis crudeliter & auarè cõniuente Zanio præſertim ad multorũ querelas, præficiunt ſenatuſconſulto triũuiros rebus bellicis inquirendis & erroribus ſuperioris anni cũ ſumma autoritate Nicolaũ Contarenum, Ioãnemq; Mocenicum viros primarios, & Federicum Valareſſum non minori pertinacia quàm prudẽtia. hi ſtatim initio ſui magiſtratus edictum per præconem publicè proponunt, vt liceat cuiq; liberè quẽ velit accuſare, qui aliquid cõtra ius belli, militaremq; diſciplinam, publicã vtilitatem, ſalutem ſociorum, Venetã dignitatem ſuperiore anno in claſſe cõmiſiſſet: ſic facilè cognoſci potuit, ſiquid perperã actum eſſet; illud accidiſſe per trierarchorũ auaritiã. cum neq; ſtipendia prorogari, neq; panis nauticus diminui remigibus, neq; quidquã horum fieri ſoleat per ſenatus voluntatẽ, ſed per iniuriã impurorum ciuium, qui pro pecunia & rapinis, at non pro gloria geſtarum rerũ, vel pro patriæ ſalute ac defenſione militabant, prætereantq; per auaritiam triremibus ad lucrum. Nec multo

Criminationes quorundam nobiliũ Venetorum.

poſt quibuſdã nobilibus Venetis dies dicta èſt publicè per prçconẽ, certumq; tempus præſtitutum apparẽdi ad diluẽdas accuſationes, quòd largitionibus corrupti ineptos remiges ſubrogaſſent aptis ad tranſtra. Quod claſſis præfecto ac ſummo imperatori non paruiſſent. Quod per illorũ negligentiã triremes ſint infractæ. qui cũ ad ſtatutũ diẽ nõ apparuiſſent perpetui exilii condẽnant. alii in carcerẽ ſunt cõiecti, alii criminationes diluerunt. patres ad reſarciendã iacturã anni præteriti, quã paſſi fuerãt, nonas triremes inſtruunt. nouos trierarchos creant. pçnã imponunt quingẽtorũ nummorũ aureorum prçfecturas triremiũ renuentibus, hos deſtinant nouo claſſis imperatori. vndiq; duces conuocãt, tribunos mittunt ad colligendas copias, quorum quidã datam pecuniã per ſcelus furati

Exules reuocati ꝓ remigũ numero. Ius ſuffragij datum adoleſcentibus.

ſunt, neq; copias conſcripſerunt. remiges vndiq; imperãt. exulibus conceditur reditus ſi pro grauitate criminũ & condẽnationis numerum remigũ priuatis ſumptibus dederint. Ius ſuffragiorũ conceditur patriciis adoleſcẽtibus decimum octauũ çtatis annũ qui tranſegiſſent. deſcripta ſunt omnium ferè nomina paruorũ vel ſi eſſent in cunis, è qua re collecta ſunt centum nũmum millia & amplius, ſed non ſine aliqua poſtea patrũ pçnitentia, quia admiſſi ſunt multi iuuenes non ita prudentes in illud conſiliũ, quod ſemper fuit creditũ orbis terræ grauiſſimum & ſanctiſſimũ, & præſertim modeſtia præſtans. verũ hoc parui momenti videri poterat, quia poſſent & maturitate ætatis poſtea refrænari & ſeniorũ exemplis; ſed illud grauius fuit quod per adeptionẽ ſuffragij reuocabantur a ſtudijs diſciplinarũ in tam immatura ætate ad prenſationes & ambitũ, cum illa ætas magis requirat vt informetur ad virtutẽ, quàm ſciat quibus dandi ſint, aut quo modo ab ipſis gerẽdi magiſtratus. Quid enim in ea adoleſcẽtia laudabile fieri poteſt, quæ plerunq; impetu animi feratur potius, quàm vllo ſapienti rerũ delectu vel certa ratione? rurſus illis qui vigeſimũ quintum annũ ætatis tranſegiſſent, propoſita eſt dignitas procuratoria, ſi viginti nũmum millia ſenatui mutuò ad certum tẽpus cõceſ-

Aerarij locuplerandi rationes.

ſiſſent, ex quo collecta ſunt centum & ſexaginta nũmum millia. propoſitum eſt etiã munus maius quã ſuperiore anno pecuniã mutuò concedẽtibus çrario ad certum tẽpus in bellicos vſus. adẽptum eſt dimidiũ ſalarii, quibus publica ſalaria cõcedebantur ad ſubleuandã remp. domeſticis ſumptibus. impoſita ſunt noua tributa cuiuſlibet hominũ conditionibus, & vetera repetita. Quæ dũ excogitan-

Nauis à Turcis capta cũ bellicis apparatibus.

tur à patribus ad bellicos apparatus in præſentẽ annum, capta eſt nauis oneraria à Turcis ad caſtrũ nouũ, cum quinq; millibus ſclopettorũ, multis arcubus & ſagittis & globis ferreis, puluere tormẽ-

tario,

tario, farina, pane nautico, frumento, pecunia. causa fuit captiuitatis, quia nauis post effusos imbres ad illud litus appulsa est, cuius milites frigoris impatientes nauclerum vi impellebant ad litus vt facerent descensionem. appellere nolentem propter periculum, trucidant. egressi omnes, & ipsi & nauis a Turcis capiuntur in seruitutem. neque tamen ex hac vna parte tantum fortuna res Venetas affligere tentauit, verum etiam ex alia parte, nisi Deus opem tulisset. nam magnum in discrimen vocabatur, quoniam quidam præsidiarii milites Ascriuii proditionem moliebantur, atque ita conuenerant, vt per noctem portam aperirent, & iam munera quædam cum literis hac ipsa de causa accepta fuerant. Præfectus vrbis iubet alia de causa ad se acciri cohortis præfectum, qui ratus se aduocari ob proditionem patefactam, veniam facti repente expetiuit. Sic crimine conscientiæ stimulo potius, quam vllo indicio ante tempus patefacto & is & sceleris conscii sunt extremis suppliciis affecti. Sed enim quia non facilè patiuntur æmulos honorum & dignitatis & gloriæ qui Regias aulas sectantur, non placuit Mustaphæ consilium Mahometto purpurato, quoniam Mustapha præcipuus suasor Cypriæ expeditionis eiusdem imperator fuisset decretus. Putabat enim Mahometus vir magni ingenii & iniuriam fieri Venetis patribus eius imperatoriæ amplitudinis semper obseruatissimis, & maximarum difficultatum plenum fore negotium, neque solum ob Venetas vires non contemnendas maritimas, sed etiam ob reliquorum Christianorum arma, quæ prompta ad Venetorum defensionem vbique offerebantur: & si res ita per has difficultates feliciter Mustaphæ successisset, magnam illum autoritatem apud Imperatorem esse adepturum, cum quo intercedebant occulta odia. hisce rationibus commotus non semel adhortatus est Selimum ad pacem, & ad res cum Venetis amicè componendas. At quod non apparebat esse ex imperatoria dignitate vt ipse Imperator à Venetis vltro pacem exposceret, cepit Mahometus dicere sibi videri conferre rebus Venetorum, vt certæ pactiones vtrinque seruandæ proponerentur ad mercatores & mercimonia spectantia, per quam simulationem clam agi posset etiam de pace. Patres illo nuntio accepto cum ipsi etiã multis difficultatibus clam premerentur, ac nõ prorsus ab horrere ab illa apparerent decernitur in comitijs Veneti senatus ita videri esse faciendum. Sed quoniam suspicionis plenum fore consilium apparebat, si oratorem hac ipsa de causa vel quouis nomine Byzantium misissent, quod factum poterat plerosque inuidos apud Imperatorem aduersus Venetos excitare prorsusque interturbare pacis negotium, placuit virum insignis prudentiæ atque animi virtute eligere, qui ex mercaturæ nomine appareret negotiari, & ob ingenii bonitatem à tantis rebus tractandis non esset alienus. Huic tanto negotio nemo visus est aptior Iacobo Ragazzono viro & nobilitate animi & eximia pietate in patriam insigni, quippe cuius ingenium multis principibus cognitum iam antea, sed in primis Regibus & Reginæ Britannis fuisset gratissimum. eius fides non semel apparuit in negotiis eius reipublicæ non vulgaris, & amor, & pietas. Iniunctum est igitur Iacobo vt quam citissimè ad illa negotia Byzantium conuolaret, & negotio perficiundo adiunctæ ingentes pollicitationes. Iacobus tametsi multa eaque maxima negotia domestica à tanto, tam difficili, tamque periculoso itinere reuocabant, & in primis charitas maximè vocalis filiorum, & periculorum magnitudo inter difficillima tempora, tamen quia charitas patriæ omnia rectorum officiorum consilia, & laudem intra se continet, ad omnia propria commoda obturatis auribus, tanquam alter Vlysses ad sirenes, nullo propè interposito tempore Epidaurum peruenit. Inde misso nuntio ad præfectum Ducatus Cherzegouinæ filium Mahometti petii ducem itineris, quo tuto Byzantium liceret accedere. Missi sunt duo comites, diligentique studio breui ventum est ad pontem paruum, qui locus distat Byzantio ad duodecim milliaria. Obuij fiunt ibi duo spaches præstolati aduentum, & duo Ianizzeri, quippequod aduentus Byzantii iam esset cognitus per nuntium. Illi ad lumen funalium equitantes cum vno tantum è suis Iacobum Byzantium adducunt, reliquis iussis absistere. Byzantium profecto additæ sunt custodiæ in vilem casam deducto. Quarto deinde die adductus ad Mahomettum post mutuas principis & senatus nomine salutationes, profitetur se ad negotium mercatorum nomine, vt inuitabantur Veneti per nuntios, conuenisse, & ad alia si qua sese offerrent opportuna. Purpuratus se dolere inquit Venetorum patrum vicem, quos plurimum amabat, deinde subiunxit, quòd si patres sua consilia complexi fuissent, quæ per Cubarum oratorem significatum miserat, fortasse ea res p. in tot bellicis difficultatibus nõ versaretur. His addit quòd literæ principis Veneti rebus omnibus molestiores imperatori ob neglectos titulos accidissent. conquestus est postea quod multa indigna passi sunt Turcæ mercatores, vt per Hebræorum scripta perceperat, quibus merces fuissent diuenditæ in vsum ac sumptus bellicos, cum Imperator contra dixisset se æquo animo pati Christianos inhumaniter agere, sed tamen neque ita se velle deesse vel auitæ humanitati, vel recto suæ religionis & æquitatis officio. Atqui quoniam iniunctum fuerat Ragazono ne quid concluderet inconsulto Marco Antonio Barbaro, subiunxit Mahomettus quod si nil aliud esset agendum, nisi de mercimoniis, nihil opus erat Barbari colloquio, sine quo res transigi posset. quando res difficiliores fortasse multos patronos expectarent, at leuiore vno contentæ esse possent. At si de pace foret agendum, palàm fateretur, quod ab Imperatore impetraretur facultas colloquii. nihil se posse decernere inquit Iacobus sine illo colloquio. Deinde subiunxit non esse præstandas aures maledictis Hebræorum, cum subditi Imperatoris non inurbanè tractentur, quorum merces sint omnes incolumes, ac solæ diuenditæ sint, quæ possent putrescere, aut cariem sentire, idque factum sit per auctionem honestissimo precio per consensum mercatorum, quarum pecuniæ in ærario seruatur numeranda legitimis dominis, vbi ad permutationem ventum erit.

Ascriuij proditio patefacta.

Stratagema.

Iacobi Ragazzoni charitas in patriam.

Rr cum

cum neque pecunia, neque vlli bellici apparatus desint illi reipublicæ per diuturnam pacem abundantissimè comparati. At quoniam maximè propensus erat ad pacem animus Mahometti, multis sermonibus conabatur Ragazzonum per magnitudinem virium, potentiamque eximiam Imperatoris Turcarum ab omni cogitatione belli deterrere, cum repeteret viliorem pacem fuisse Venetis, quam bellum; cum vires Venetæ non possent cum tam potentibus armis Imperatoriis contendere, qui non solùm Cyprum, sed multa etiam alia loca esset capturus. Futurum enim esse vt mox pacem vel post multam iacturam, multaque incommoda patres libentissimè complectantur. at neque sic quidem per eas minas responsum vllum parum fortis animi, vel magnopere à bello vel à pace abhorrentis extorsit: cum responsum sit patres & pacem semper & fidem Ottomanicis Imperatoribus incontaminatam seruauisse, quamuis multæ opportunitates non ineptæ eius abrumpendæ sese obtulerint, sæpiusque inuitati sint per honestissimas conditiones à Christianis principibus. ac neque nunc quidem bellum à Venetis excitatum esse, sed ab Imperatore nulla legitima causa: quare Venetos paratos esse ad defensionem, quibus vires adessent satis validæ, cum etiam esset in eorum manu societatem armorum cum aliis Christianis principibus coniungere. eæ vires si fuissent coniunctæ, facilè possent fortunam armorum Ottomanicorum mutare, quæ nemini perpetua & constans fore iure censeri potest. Sed nihil magis timendum esse cuiquam, quam causæ iniquitatem, quæ Deum esset habitura aduersarium, cui leuissima putanda est omnis potentia mortalium. Nam Turcæ quamuis bellum aduersus Venetos susceperant, tamen pluribus rationibus ab illo reuocabantur, neque satis hilari animo gerebant, cum per mortem recentem Ioannis Regis Transyluaniæ nonnihil essent solliciti, quia Cæsar apparebat consilium cepisse de illo regno occupando, vel creando saltem nouo Rege ad suas partes propenso, cuius vires quamuis non videbantur Turcis formidabiles, tamen si cum cæteris Christianis coniungerentur, additis etiam Transyluanis, plurimum molestiarum possent afferre. Illo consilio iussus fuit Achmatus in Scupos, quæ regio est superioris Mysiæ, contendere ad colligendas copias ingentes, vt esset paratus in omnem opportunitatem ad penetrandum cum exercitu in Transyluaniam. His accedebat quod Alis cum magna ala triremium profectus ad Cypriam expeditionem non audiebatur eam facilem esse habiturus, & copiæ non accedebant libenter ad expugnationem Salaminæ vrbis munitissimæ omni genere defensionis, in qua intelligebant necessariò multis millibus Turcarum esse pereundum. maximè verò omnium Turcas ab illa expeditione, cuius imperium omne datum fuerat Mustaphæ, reuocabat æmulatio, vt diximus, cum vellet videri Mahomettus illud per calliditatem negotiandi obtinuisse à Venetis, quòd Mustapha per vim armorum, & cladem multorum millium hominum non potuisset. Concessa est denique colloquij & agendi cum Barbaro facultas, vt ageretur de pace, ad quam inuitabant hæ prædictæ rationes. decernitur communi sententia Barbari & Ragazzoni vt ageretur de mercibus, atque inter negotium verbum de pace iniiceretur, cum de omnibus imperatorijs negotijs cum Mahometto per Ebraimum transigeretur ab omnibus Christianorum principum legationibus. Cœptum est agi primum de mercibus, & mox non placidis conditionibus vtrinque de pace, cum Veneti negotiatores Cyprum repeterent, & multas alias honorificas conditiones, vt sic per consuetudinem negotiandi, cum Turcis auarissimis gentibus ad honestas deueniretur.

Mores Turcarũ vt Barbari sunt.

Est enim illud ingenium plerisque Turcarum, vt si ad honestatem primum quis deueniat, illum habeant neglectui, credantque non pro bonitate ingenij, sed pro imbecillitate animi istud efficere, quamobrem cedenti & iacenti facile insultant. Arrogantiam vero, nisi tamen coniuncta sit cum impudenti temeritate, magnitudinem animi esse arbitrantur, quare neque demissi ueque auari negotiatores ad Turcas vtiliter mittuntur. At vero cum variæ conditiones suis principibus honorificæ vtrinque perquirerentur, appareretque omnis spes pacis secludi, plurimum roboris ita res Cæsariana uidebatur paulatim percipere, quoniam melioribus conditionibus Cæsariani oratores inducias erant obtenturi, quare sollicíti erant etiam ne pax cum Venetis concluderetur, quæ si fieret, apparebat in eos certum bellum exarsurum. Sed enim quia res per multas difficultates diutius protrahebatur, resque nullum certum finem ita obtineret, decernitur communi Barbari & Iacobi Ragazzoni consensu vt ad vlnmas conditiones pacis deueniretur, quæ proponerentur probabiles. Vbi certum tempus postridie mane fuisset indictum conueniendi, negotium ab Ebraimo in post meridianum tempus differtur, cum interim allatæ sunt literæ, quibus significabatur frigidius de pace esse agendum, quoniam Hispani vbi cognouissent per exploratores Ragazzonum Byzantium esse profectum per senatusconsultum, in magnam suspicionem venissent, quòd ageretur de pace, quare missus fuit non multo post Venetias Marcus Antonius Columna ad fœderationem & societatem belli concludendam. Mutatur consilium Venetorum negotiatorum, repetitumque Venetos non esse Salamina excessuros, vt petebatur, sine magna permutatione Dyrachij, Apolloniæ, Castri noui, aliorumque locorum. res per has difficultates differtur, cum nihil posset à Turcis æquum obtineri, donec literæ senatus allatæ sunt ad Barbarum, quæ de omni statu rerum præsentium significabant, reique publicæ negotium in multo meliorem fortunam esse perductum. at negotium mercatorum eò peruenerat, vt factum esset imperatorum decretum, per quod res, negotiaque Veneta libera esse permitterentur, ea tamen conditione vt orator Venetus adpromitteret eandem libertatem subditis Ottomanicis obtentum iri Venetiis. Quę tamen paulo post reuocata fuerunt, quod Ioannis

Decretum Turcicum. Decretũ Turcicum reuocatum.

Miches

Miches Hebræus instantibus Hebræis infensis existimationi atque tranquillitati Venetæ per supplex chirographum significauit turpè & indecorum esse tanto præsertim Imperatori vt ipse primus rem restitueret, quia sic videbatur timuisse arma Venetorum. Esse imperatoriæ dignitatis statuere vt Veneti primi res Turcicas mitterent Epidaurum, cum non satis tutò etiam videretur esse credendum Veneto oratori in rebus tantis præcipuè. Ille monitus placuit Selimo, quare iubet edictis vbique reuocari. Reclamatum est à Venetis aduersus tam repentinam mutationem rerum, atque eò vsque processum, vt diceretur non videri esse ex Imperatoria dignitate tam cito nulla facta nouitate rerum mutare sententiam. Inter ea de mercibus colloquia vbi multum temporis fuisset absumptum, cum res fuisset pro votis cum Maximiliani legationibus transacta, cum in regnum Transyluaniæ amicus Selimo successisset, cum Achmatus posset collectas copias iam liberius in Venetos conuertere, cum Alia summus imperator rerum maritimarum in Cyprum copias feliciter exposuisset, atque subsidia exercitui necessaria subministrasset, cum multa feliciter Turcis succederent; triremesque viginti & quasdam onerarias & naues complures ad traijciendas copias reliquisset, resque oppugnationi Salaminæ necessarias, cognitum est mutatam esse plurimum opinionem Turcarum de pace, quòd omnia felicia vndique per nuntios fuissent significata. His accedebat quòd etiam classis Turcarum ipsorum dicebatur assiduè succrescere, cum Alis Rhodum rediisset vti vires cum Partao coniungeret, a quo expectabatur ad Chalcidem EubϾ, quo etiam peruenerat eodem tempore Luzalis nobilis archipirata è Mauritania cum viginti rostratis nauigijs: His viribus imperatoriis ita collectis censuit Mahometus imperatoriam vtilitatem propriæ æmulationi atque dissidijs cum Mustapha esse præferendam, quare negotium de pace protrahit, dat verba, differt. instat ex altera parte classi per literas ac terrestribus copiis vt ad Venetorum euersionem properarent. Imperatum est Partao purpurato vt deuastatis Creta & Zacyntho insulis classem Venetam conueniret, debellaret, expugnaret Ascriuium, omnes vrbes Venetas Dalmatiæ subiugaret. Nam nulla ratione Turcæ adduci poterant vt crederent fœderationem primum posse succedere. abiecta spe pacis ob sublimitatem expectationis a Mahometto conditionum, vbi Ragazzonus nihil ad reipublicæ vtilitatem sibi videretur amplius posset obtinere, de sententia Barbari petit discedendi facultatem, quam facilè obtinuit, cum literæ etiam allatæ fuissent a senatu nihil vt de pace concluderetur, nisi senatui illud placuisset, vel certè reseruata Veneto senatui Salamina. Sic Iacobus Ragazzonus post superata multa pericula per multos labores in patriam rediit: atque de rebus omnibus certiorem fecit senatum, & quo in statu essent res Turcicæ, & quæ sententia esset Turcarum, & quæ essent eorum vires, quod non parui fuit momenti, cum semper plurimi faciendum sit cognoscere vires hostium. Pro pace interea inter Polonum Regem, & Imperatorem Turcarum accessit purpuratus Dorgutus in Poloniam cum literis imperatoriis, quibus continebatur velle Selimum pacem & amicitiam seruare, pacataque esse & tranquilla mutua inter vtriusque principis populos commercia, sed cum Chamus quidam inter Scythas præcipuæ autoritatis non paruis damnis Poloniam vexasset, atque Regem Polonum multis maledictis apud Selimum onerasset, cum vellet sua scelera in Polonos transmissa expurgare, visa est Polono Regi res silentio non esse prætermittenda. Docuit igitur Polonus Selimum per literas quam sit instabilis, & fluxa Chami & omnium Scytharum fides, quorum sit periculosior amicitia & fœdera, quam inimicitia, cum per illam opportunitatem inopinatos, & incautos aggrediantur. Petit vt liceat damna resarcire, atque recuperare stipendia, quæ è gratuita munificentia pater suus concesserit seruandæ pacis causa, & operæ præterea concedendæ ad rem bellicam, quoties res ita postularet. Nam Chamus eiusque comites, & asseclæ perpetuis latrociniis, & direptionibus intra fines Poloni excurrebant, licet pacta intercederent, & fœdera. Testis fuit horum latrociniorum, & deuastationum præsentis temporis, & quinquennii Abdis purpuratus, qui fuit cum Nicolao a secretis profectus ad recognoscenda damna per Chamum illata. atque cum multa deuastarentur exurerenturque per populationes Scytharum, Mysia superior non est infestata, quamuis coactis agminibus cum tormentis, & bellicis apparatibus iter facerent, sed Poloni Regis regionem, recta petentes inuaserant. Demonstrat non fuisse Polonos tantam iniuriam passuros sine vltione, sed habitam esse rationem ipsius imperatoris, qui illos in suam fidem acceperat, qui inter fidos socios ac subditos suos numeraret. Queritur de inhumana, & planè barbara illius crudelitate, qui contra ius gentium virum nobilem, illustrem Vladium oratorem Regium missum sub fide publica ad tractandam pacem immaniter tractauit, quem vexatum, & afflictum in carcere Percopi ad extremum priuauit oculis ante expeditionem Astracanensem. nam antea munera Chamo data fuerant, cæterisque pastoribus, quod eorum opera vtilis foret, quam Polono fideliter in re militari præstiterant. atque pacta facta fuerant cum Chamo Scytharum principe ita se habentia: Vt Chamus hostes Poloni hostiliter persequeretur. Vt si oppida vel vrbes ab hostibus Poloni occupatas ceperit, Polono restituat. Vt si animalia, & prædam milites Chami abegerint vel temerè uel imprudenter, reperita restituat, damnaque resarciat ad arbitrium, & æstimationem Poloni. Vt suppliciis afficiat maleficiorum autores. Quòd si de corollariis suis minoribus querantur, illa iure uideri non dari, quæ absumuntur in stipendia militum, qui multi necessariò aluntur ad custodiam finium, & regionis. quòd si inquiat se Hamaxobios vexare, & illud facere ad gratiam Poloni, neque illud quidem uerum esse, quia simulato itinere aduersus illos munera capit ab ijs vt uexet Polonum. Queritur rursus Polonus

Chami Scythæ perfidia & fraudes.

Literæ Poloni Regis aduersus Chamum ad Selimum.

quòd contra iura pacis, & pactiones sui subditi magnopere vexentur a præfecto prouinciæ Scepusiensis, eiusque ministris, quæ iniuriæ rectius apparent per æquitatem imperatoris, quam per exterorum arma vindicandæ.

Chami pactiones cum Polono Rege.

Selimus his acceptis, perhumaniter respondet Polono, se amicitiam, & fidem inuiolatam seruaturum, curaturumque vt ab alijs seruetur. ad illos etiam scripsit literas minarum plenas nisi abstineant ab amicis regibus. nam Selimi animum sollicitum habebant Venetorum ingentes apparatus, & fœderationis societas, quæ magno studio tractabatur, cuius negotij perficiendi Romæ commissa fuerat cura Antonio Perenoto Granuelio & Francisco Pacceco purpuratis antistitibus, ac Ioanni Zuningo ordinario oratori Philippi Regis apud pontificem, atque si unus horum adesse non posset, concessa est reliquis duobus vniuersa autoritas negotij perficiendi. Veneti Michaeli Soriano equiti munus illud iniunxerant, qui cum absoluisset biennium munus legationis additus est Ioannes Superantius eques vir clariss. hac ipsa de causa vt fœderatio citius concluderetur. iussus est tamen Sorianus senatusconsulto esse Romæ vt tractaret res fœderationis. missus est Venetias Marcus Antonius Columna ad res cum senatu tractandas princeps magno ingenio & prudentia.

M. Antonius Columna Venetiis res tractat fœderationis.

nihil tamen æquè sollicitum habebat animum Selimi, quam quod timebat bellum Cyprium in alium annum prorogatum iri, quia ad eius aures peruenerat subsidia missa fuisse Salaminam; quare vt ceteros duces vigilantiores cautioresque esse cogeret, Chij præfecto caput amputari iubet. Rhodijs custodijs præfecto adimit prætoriam triremem, tanquam qui per negligentiam subsidia non vidisset neque impediuisset. Imperat Chalcidis præfecto ut omnes triremes ex Aegæo mari in vnum colligeret, easque perduceret ad Chium, atque ibi mandatum expectaret. Iubet Alim cum quadraginta triremibus exire Byzantio, atque coniunctis viribus cum Chalcidis præfecto reliquisque mari finitimis custodijs in Cyprum contendere, ac denuo ceteras triremes instruendas curare.

Copiæ Cyprum adeuntes.

Ille inuentis fere octoginta triremibus in vnum profectis ad Chium Insulam cum his in Cyprum applicuit. Quę dum à Turcis singulari diligentia fiunt ad bellum ad proximam æstatem, aliæque triremes instruuntur Byzantij, Venerius accepto diplomate summi imperij rerum bellicarum Corcyram reuertit iussis inermibus triremibus anni superioris summa diligentia instrui. quod sanè factum est magna diligentia quod etiam res non frigidè a Venetis agebatur, inuenit Corcyræ Augustinum Barbadicum classem à Zanio accepisse, quæ statim Venerio cum solenni pompa fuit assignata.

Classis Venerio solenniter assignata.

Alis in Cyprum profectus decem & octo armatorum millia in insulam exponit, traiicit è Cilicia ad sexaginta millia operarum, atque Mustaphæ iussu accedit ad vrbis custodiam ne forte subsidiis alicunde iuuaretur, relictis hippagogis & viginti ac duabus triremibus, ad custodiam nauigiorum, quæ multa varii generis copias transuectarent in insulam. tum in Chalcide reliquam partem classis reperit præfecto Berta purpurato summo imperatore terrestrium copiarum. Alis summus imperator classis dictus fuit.

Alis summus imperator classis.

Guzmanus Sylua orator Philippi Venetias accedit.

Illa dum tractantur Romæ ad fœderationem spectantia, Guzmanus Silua Philippi Regis orator Venetias concesserat ordinarius orator futurus apud eum senatum. huius aduentu iniecta est opinio certa societatis belli constituendæ, quoniam multos iam annos ob illam controuersiam de præcedentia cum Rege Gallorum, nullus orator Hispanus fuerat ordinarius Venetiis. Partaus interea cum reliqua classe instructa exit Byzantio, ac Pialis ob indignationem Selimi relictus est, vel quòd parum pontus vel parum sollicitus apparuisset anno superiore, cum facultatem arripere nesciuisset non aspernandam oblatam profligandæ classis Venetæ dispersæ ac propè sua sponte profligatæ. Partaus in Chalcidem applicuit ad Castrum rubrum. Patres vt ante nouam obsidionem Turcarum recentibus auxiliis Salamina iuuaretur, præficiunt Nicolaum Donatum uirum intrepidum, & fortem duabus onerariis, qui se ad eam expeditionem obtulerat, quibus bellici apparatus & lectissimi milites imponuntur. sed cum non recta in Cyprum nauigasset, at exterius per breuiorem uiam, quod aliter sibi receperat, partim tempestate, partim ignoratione rerum hostilium retardatur in Creta donec nuntius exploratum missus retulerit classem hostium in Aegęo mari nauigare ad Cretam inuadendam, & populandam, de quo etiam factus est certior Venerius. tanti est celeritas in rebus bellicis. ut autem alacrius subditæ gentes Venetorum ad ipsum bellum confluerent, concessa est trierarchorum dignitas quibusdam nobilibus subditarum ciuitatum, quæ triremes mira alacrite & celeritate sunt instructæ, atque cum aliis prefectorum Venetorum ad classem missæ.

Trierarchi subditi Venetorũ creati.

Mustapha cum magnus numerus armatorum fuisset in Cyprum deportatus ad illam expeditionem, multique Turcæ quotidie ad spem prædę conuolarent, iubet tormenta muralia quindecim Leucosia attrahi, ac primum ad viridaria Salaminę castrametatur occasum versus, non procul à Precipola loco.

Obsidio Salaminæ.

ibi fossas primum, & aggeres de more castrorum excitat, attolliique vallos ad tormenta collocanda. sic paulatim per fossas, & aggeres vrbi propinquat, atque rem agit noctu plerunque ne posset impediri, quo in opere erant circiter quadraginta millia hominum. obsessi cognito hostis consilio ex iis quę agebantur, summa diligentia reparationes interius struunt. magna manus militum stationem habent in via occultiore, quæ exteriorem murum contractiorem protegebat. noua latera sunt effodiendo extructa, vbi mœnia concuti poterant, ingens fossa excauatur, aggerque extruitur è cespitibus. unde sclopettarii per aperta foramina hostem possent impetere ad satis aptam crassititem & altitudinem; huic negotio præfuit ipse Balconus & Bragadenus; vniuersa cura panis conficiendi iniuncta est Laurentio Teupolo, qui in uno loco tantum conficiebatur in usum militum, ne annona temerè absumeretur. arcis cura data est Andreæ Bragadeno, ac defendendæ vrbis ab ea parte, quę

te, quæ mare prospectat, qui etiam noua latera excitari curatè gleba ad tuendum natuale Tormentarium negotium iniunctum est Foito equiti. ignium missilium tribus ducibus cum sexaginta lectissimis militibus eius rei peritis. omnia tormenta tracta sunt ad partem verberationis. distributæ sunt singulis tribunis & centurionibus regiones defendendæ. institutum est vt oblonium, & vinum militibus vel ad ipsa mœnia apportaretur, qui solum panem comedebant, quibus etiam stipendia tricesimo quoque die vt darentur, decernitur. exitur sæpius ad leuia certamina cum magna Turcarum clade ob egregiam virtutem obsessorum, magnamque peritiam rei militaris, sed cum exiissent, aliquando, penetrassentque vel ad densiores fossas, confertissimorumque Turcarum stationes, Foitus, aliique non pauci Salaminenses cæsi sunt hostibus vndique succrescentibus, ac multis sclopettariis vndique impetentibus. decernitur itaque non esse exeundum ad manifestum periculum, sed milites prudentius esse reseruandos ad conatus hostium, cum præsertim in dies magis, magisque hostes propinquarent, & ad murum mœnibus oppositum exteriorem denique per ductas fossas ac vallos peruenissent. Cæterum vbi Petrus Comes Salaminam adiisset eodem die iniit leue prælium, neque vlla pugna sine illo & sociis commissa est. Huius virtute sæpius cognita cohors peditum Bragadeni & Balleoni consilio illi commissa fuit, & præfectura vndecim bellicorum tormentorum cum parte vrbis tuenda. Nec ita multo post cum Turcæ pluribus in locis ita vrbi propinquarent vt fossa vrbis, & prima ora potirentur, Comes cum quatuordecim è suis eandem oram occupat, quam vulgus contrascarpam vocat. Vbi dies posterus illuxisset, Turcæ repulsis magna vi custodiis Comitis locum recuperant, quod ægrè ferens Comes cũ iisdẽ suis Turcas denuo reiicit nonnullis tamen amissis. relictis ibi præsidus rediit in vrbem. At vesperi Turcæ locum totis castris denique motis recuperant, non tamen sine aliqua clade. atque cum excauarentur cuniculi missus est Petrus ad eos recognoscendos non semel, qui arreptis scalis illud fecit magna alacritate vel per magnam saxorum frequentiam ac telorum missilium, quamuis plures ictus accepisset. eius virtute sæpius perspecta non vulgari in castris hostium, non semel neque leniter sed magnis pollicitationibus sollicitatus est vt Turcicas partes complecteretur, relicta Christiana fide, cum multo minora præmia à Christianis suis esset virtutum relaturus. perfectis decem munitionibus sexaginta & quatuor muralia tormenta sunt imposita, inter quæ inusitatæ magnitudinis quatuor fuerunt basilisci. Cœptum est ab Amathuntea porta ad naualem vsque concutere mœnia, quæ in quinque spatia sunt diuisa. nam turris naualis quinque è munitione scopuli, murus propinquus vndecim concutiebatur, à turri Andruccii cum duobus propugnaculis, vndecim. à turri Diuæ Nappæ, quatuor basiliscis. porta Amathuntea quæ propugnaculum habebat quatiebatur triginta & tribus muralibus tormentis, vbi Mustapha ipse præerat negotio. Turcis primum minimum negotium fuit cum mœnibus, cum omnis eorum diligentia ad prosternendas domos, infringendaque vrbana tormenta conuersa esset, a quibus non mediocre damnum capiebant. nam ob insignem peritiam magistrorum tormentorum dilaniata sunt plura triginta millibus Turcarum. & ad quindecim tormenta infracta atque inutilia reddita. Cum Baleonus ad turrim Diuæ Nappæ, Andrucciam Bragadenus, Tepolus in campo sacro tentoria erexissent, facilè poterant virtutem, & inertiam militum cognoscere, opportunè castigare, & succurrere. iam enim spes Turcarum animique paulatim deficiebant, cum viderent tantam suorum iacturam fieri. sed Salaminenses cum vererentur ne ad inopiam pulueris tormentarii redigerentur, si tam frequenter tormenta in hostes disploderentur, statutum est vt res ad certum numerum quotidie fieret, neque id tamen nisi præsente aliquo è designatis præfectis cohortium. contra verò tantus increbuit ardor Turcarum, tantaque diligentia vrbs concussa est, vt intra duos menses circiter centum & quinquaginta millia globorum sint coniecta. Inter multas difficultates, in quibus versabantur Salaminenses, præfecti vrbis decernunt Hieronymum Ragazzonum Salaminæ Episcopum mittere ad summum classis Venetæ imperatorem & ad senatum cum Nicolao Donato trierarcho ambos rerum Salaminensium apprime gnaros, qui Zanium & senatum docerẽt diligenter quo in statu essent res Salaminensium, & quanto in periculo versaretur illa munitio, nisi & cita & præualida subsidia mitterentur. nam certè quidem non leue studium fore eius Hieronymi videbatur in re tanta, cuius & bonitas ingenii non semel esset perspecta, & fratris Placiti diligentia cognosceretur in negotio Siculo, & Iacobi singularis prudentia in rebus Byzantinis fuisset audita, cuiusque familia semper viris in omni genere laudum claris floruisset. at quoniam subditi populi à sacro pastore in rebus turbulentissimis præcipuè non sunt deserendi, quibus maximè opus est pastoris præsentia & consolatione iucunda inter perturbationes, & sapientissimorum antistitum consiliis, Hieronymus non prius ad illa munia se abnauigaturum pollicetur, quam episcopus Aidatusiæ siue Amathuntis, qui aderat, pollicitus sit pro absente episcopo munere functurum. Sic Hieronymus cum Nicolao per maxima custodiarum pericula euadens quã celerrimè in Cretam peruenit, narratisque calamitatibus miserrimæ vrbis obtinuit vt paulo post Alovsius Martinengus eò cum subsidiis mitteretur cum triremibus Marci Quirini. rem vbi Venetias ad senatum detulisset, decretum est quidem vt auxilia submitterentur, sed res ob tarditatem temporis, multaque repugnantia, diutius est prorogata. Quæ dum fiunt multa contentione in Cypro ab vrbem oppugnantibus, & defendentibus, Romæ fœderatio, & societas belli studio, & diligentia Pontificis Pij Quinti & Venetorum oratorum concluditur, in qua tractanda rebusq; donec aliquã honestã moderationẽ caperẽt cõponendis Pontifex plurimum visus

Instituta Salaminæ ad defensionem.

Petri comitis virtus.

Salamina concussa.

Nicolai Donati & Hieronymi Ragazzoni diligentia.

Ictum numeribus.

est opera, & iudicio Hieronymi Rusticucij Phanensis Cardinalis, & in comitiis patrum purpuratorum cum singulari omnium lætitia iubente Pontifice publicè pronunciatur ad sept. calend. Iunii, quod paulo ante etiam fuit Venetiis pronuntiatum publicè per præconem, præsente principe senatuque Veneto in foro Diui Marci, atque omnibus legationibus cæterorum principum, & Hispano præsertim. conditiones fœderationis fuerunt huiusmodi; Vt inter Pontificem Pium Quintum, Philippum Hispaniarum Regem, Aloysium Mocenicum Venetorum Principem ac senatum pax, & fœdus, & societas belli perpetua sit aduersus hostes Christiani nominis non solum ad defensionem, sed etiam ad offensionem. 1. Vt apparatus bellicus sit ducentæ triremes ac centum onerariæ. peditum Germanorum, Italorum, Hispanorum quinquaginta millia. equitum galeatorum quatuor millia & quingenti. 2. Vt Pontifex duodecim triremes instructas præbeat, tria millia peditum, ducentos & septuaginta equites. 3. Vt Philippus semissem scilicet; Pontifex sextantem, Veneti trientem totius sumptus bellici præbeant, vt paucis concludam. 4. Vt, si Turcica classis non exierit. liceat Philippo Regi Africam inuadere, nisi tamen fœderationis nomine alia expeditio sumatur, ac Venetis loca intra sinum Adriaticum, ac mutuo quinquaginta triremes vbi opus fuerit suis sumptibus ad commoda fœderationis alere teneantur. 5. Vt quotannis mense Martio aut Aprili ad summum classes instructæ sint in mari Orientali, quibus duces pro vtilitate fœderationis, opportunitateque rerum ac temporum vti possint. 6. Vt si hostis aduersus loca fœderatorum expeditionem susceperit, classium præfecti vel cum parte copiarum, vel cum omnibus copiis, ante suscepta expeditione relicta, opem ferant, omnesque vires vertantur ad subleuationem inuasorum. 7. Vt oratores horum principum quotannis autumni tempore copiis comparandis, expeditionibusque incipiendis in anni sequentem Romæ decernant apud Pontificem. 8. Vt sumptibus quos Pontifex non possit facere, pro ratione suarum partium Rex & Veneti satis teneantur facere. qui si plus tamen sua portione fecerint, Rex teneatur satisfacere. 9. Vt Veneti ipsas duodecim triremes Pontifici dare teneantur bellicis tormentis instructas, & omnibus armamentis necessariis ad vsus bellicos, quas Pontifex iisdem instructas redderet, nisi quid belli vis abstulerit. 10. Vt quoniam fieri potest, vt rerum aliarum bellicis vsibus necessariarum aliis maior copia sit, si quis plus sua portione contulerit, ab alio satis fiat in compensatione aliarum rerum. 11. Vt si commeatus deesset alicui, liceat capere è locis fœderatorum honesto precio, sintque exportationes omnibus fœderatis liberæ ad vsum copiarum. 12. Vt nemini licitum sit ex iis locis commeatuum eximere copiam, in quibus inesse putatur, nisi prius contulerit quantum opus est ad vsum terrestrium, maritimarumque copiarum, illa tamen lege vt liceret ad vsum classis Melitensis, & Melitæ insulæ, & Galathæ, & Hispano Neapolitanoque regno, aut è Sicilia concedere & conuehere. 13. Vt vbi certum vectigal est exportantibus impositum, ne licitum sit pro fœderatis exportantibus augere. vbi non existit ordinatium, ad certam rationem liceat perduci. 14. Vt Turcis à Iulia Cæsarea, Tuneto, Tripoli Hispanum inuadentibus si nulla fiat fœderatorum expeditio, Veneti quinquaginta triremes instructas subsidio Hispano mitterent, quod ipsum fieret ab Hispano si Veneti à Turcis inuaderentur, neque id auxilium negari possit, si qui inuaderentur, maiores vires, quam sint subsidia, haberent. 15. Vt Veneti quinquaginta triremes instructas Hispano mitterent subsidio, si aduersus Iuliam Cæsaream, aut Tunetum Rex expeditionem susciperet, & Rex Venetis si quid intra sinum molirentur ab Apollonia Venetias vsque id ipsum concederet, neque expeditionem communi consilio capessentibus fœderatis, neque Turcica classe formidabili egressa. 16. Vt in omnibus consultationibus interessent tres principum fœderatorum summi duces, tatumque esset quod vel tres communi consilio, vel duo approbassent. 17. Vt si Pontificis loca inuaderentur, reliqui tenerentur eum defendere. 18. Vt dux summus communis expeditionis communi fœderatorum vexillo vteretur: in propria expeditione præesset is quem vellet, qui illam susciperet cum proprio vexillo. 19. Vt summus imperator fœderationis, & totius classis, maritimarumque & terrestrium copiarum esset Ioannes Austriacus Philippi Regis frater, qui communi consilio cum cæteris fœderatorum præfectis, vel vnius saltem, omnibus moderaretur, quo absente præsit cum summo imperio pontificiarum triremium dux summus Marcus Antonius Columna. 20. Vt honorificus locus Cæsari, & Gallorum, & Lusitanorum Regibus pateat ad hanc societatem belli ineundam, qui pro sua portione vires fœderationis adaugeant. 21. Vt si qua controuersia de rebus ad fœderationem spectantibus inter fœderatos nasceretur, nulla mora fœderationi adiecta summus Pontifex decideret. 22. Vt Pontifex paternè hortaretur cæteros principes, quo cõsulerent Christianæ reipublicæ rebus, cui rei fœderati enixe & ipsi operam omnem & opem & autoritatem adhiberent. 23. Vt loca armis communibus fœderatorum capta diuiderentur vt in fœderatione anni 1537. & bellici apparatus pro ratione sumptuum. Vt Iulia Cæsarea, Tripolis Africæ, Tunetum sint Hispani Regis propria. 24. Vt Epidaurus, ejusque ager nullo detrimento afficiatur a fœderatis, nisi secus postea visum sit pontifici. 25. Vt nemini è fœderatis liceret agere de pace siue induciis cum communi hoste inconsultis cæteris sociis, aut tentare vllum genus amicitiæ. Has conditiones pontifex proprio & suorum successorum, reliqui oratores & procuratores suorum principum nominibus subscriptionibus & sigillis confirmarunt, polliciti que sunt bona fide, & sine fraude diligenter seruatum iri, ac iuramento affirmarunt. ad horum obseruationem Pontifex de consensu patrum sacrorum purpuratorum omnia bona sedis apostolicæ præsentia, & futura obligat. quod ipsum faciunt procuratores principum illorum regna, principatus, & omnia quæ possiderent, quæque ad eos aliquo iure spectarent, obligantes. de his omnibus post publi-

Fœderatio inter Pontificem Philippũ Regẽ & Venetos cõclusa, & conditiones.

Io. Austriac. dux sũmus copiarũ fœderationis.

cus

eus contractus & stipulatio fit ab Antonio Marchesano pontificio datario, quæ mox in comitiis patrum recitantur præsentibus testibus Monte Valente Romæ prætore, Alexandro Riario Patriarcha Alexandrino, Antonio Barbassorto, Alexandro Casalio, Marco Antonio Dominino, cæterisque nonnullis. Hac fœderatione promulgata indictæ sunt supplicationes Romæ, ignes vbique accensi per noctem. multa lætitiæ signa edita ex arce Diui Angeli. Promulgatur deinde Venetiis cum maxima omnium populorum lætitia. Indictæque sunt supplicationes, quibus princeps & oratores ac senatus interfuerunt, cum omnibus sacerdotum ordinibus, per quam solennitatem multum auri & argenti spectandum populis comportatum fuit, & ludicra quædam in Turcas excogitata, tanquam re ipsa de Selimo victoria esset reportanda: ignes præterea nocturni in sacris turribus per noctem accensi sunt, displosa multa tormenta, æris campani tinnitu lætitia significata, quæ eadem fiunt in Hispania. Pontifex quod intelligeret Venetos propè supra vires bellicorum sumptuum magnitudinem sustinere aduersus Turcas præsertim, magno pioque animo illis concedit quinquies decumas exigere quotannis è sacris prædiis in vniuerso imperio Veneto. quod non leue subsidium cæteris accedere visum est, quæ aliunde excogitabantur. Patres quia plurimum conferre suis rebus existimarent, non modo vt præsentium Christianorum armis iuuarentur, sed etiam vt distraherentur hostis vires, si vno tempore pluribus in locis eius imperium inuaderetur, quia citius comburitur, difficiliusque adiuuatur ædificium, quod in pluribus partibus ignem conceperit, cogitant sapienter quos principes possent ad tanti belli opportunitatem in hostem incitare. Reliqui omnes præter fœderatos visi sunt vel induciarum legibus vincti, vel nimis longinqui, qui non possent res Turcicas infestare, cum omnes, qui classem haberent in Italia ad ipsam societatem conuenissent, vnus visus est Tamnasus Persarum Rex, qui & potentia, & auctoritate præstaret, & non semel iniurias ab Ottomanis principibus accepisset, & animo parum miti in Turcas iure esse posset, & multum copiarum possideret, quibus plurimum posset vexare communem hostem. Decernunt itaque patres virum aliquem prudentia, calliditate, dicendi facultate præstantem mittere, qui Regem ipsum, si fieri posset, ad arma in Turcas suscipienda adhortaretur. Visus est huic negotio Vincentius Alexandrinus ciuis Venetus à secretis peraccommodatus, qui & de magnitudine Venetorum apparatuum bellicorum Tamnasum faceret certiorem, & de iniquitate belli à Selimo suscepti, eumque doceret vires fœderatorum, atque inuitaret ad arma in communem hostem alacriter suscipienda, cum tam bona occasio non esset negligenda. Ille mandatis acceptis, per Germaniam, Poloniam, Bogdaniam iter faciens ad Armonactum vrbem Mysiæ superioris sitam in litore maris Euxini peruenit. Ibi nauim conscendens traiecit in Asiam, cum non posset aduersantibus ventis ad vrbem Trapezuntiam, quæ Metropolis est Cappadociæ accedere. Peruenit igitur ad Sinopim, quod iter erat & longius, & periculosius; cum Samsum, Focatum, Erzingianum, Baiburtum, Erzurum, aliæque munitiones Ottomanici Imperii essent transeundæ, tamen per magnam prudentiam & studium patriæ iuuandæ vel obuius Turcicis copiis in Cyprum procedentibus vt egregiè Turcicæ linguæ peritus omnibus aduersis & difficultatibus superatis ad vrbem Tigranaanam denique Persiæ Regni metropolim peruenit, quæ Tauris vocatur. Ibi curauit mores, ritusque regios perdiscere, ne planè imperitus aulicæ consuetudinis accederet ad Regem, qui domicilium habet iam multos annos Casbini, illud est nomen vrbis. Sed antequam eò perueniretur, fortè consuetudo, & amicitia contracta est cum viro Britanno oratore regio, quem Regina Britanniæ ad illum Regem transmiserat. Is docuit Alexandrinum omnes regios ritus, & quod Caidar Mirises tertius filius Regis vicario munere, proregiaque potestate in rebus omnibus vteretur. Cæterum vbi Casbinum accessisset Caidar Mirises audito aduentu Alexandrii Veneti senatus nomine, cum non nisi per noctem negotiari consueuerit, tertia ferè hora noctis ad ipsum proregem admissus est. Excusatione primum vtitur, quòd si sciuisset senatus eum vicarium esse patris Regis honoris causa literas ad ipsum etiam dedisset, vti dederant ad Regem. Caidar se æquo animo illud ferre ostendit, deinde diploma in cuprea pixide oblatum accepit. Et quoniam barbaræ gentes, & potentiores præsertim semper etiam ad munera exterorum respiciunt, per quæ sola se putant honorari, expetiuit Mirises an alia attulisset munera; accepit pro munere prudens, ac probabile responsum. Vincentium legatum vix ipsam vitam incolumem per tam longum iter, tot hostiles vrbes, tot, ac tanta pericula efferre potuisse: Non defutura tamen opportunè quæ & Regi, & ipsi filio, ac proregi conuenirent. vbi verò quid in diplomate contineretur Caidar postulauisset, respondit Alexandrinus breui, & prudenti sanè oratione, quòd Rex per eas literas docetur Selimi Imperatoris Turcarum perfidiam. qui paulo ante aduentum Adrianopolim oratori Veneto solenni iuramento confirmasset per Deum, per prophetas, per animas maiorum suorum, se bonam ac sinceram pacem Veneto senatui seruaturum, mox cupiditate dilatandi imperii neglecto honore, conculcatis iuramentis, post habita Dei, atque mortuorum reuerentia, quos testes suæ perfidiæ adhibuerat, nihil curans quòd perfidus, & periurus ab omnibus principibus putabitur, cum omnibus maritimis, terrestribusque viribus Cyprum adhortus est, atque ingentes copias eò ad expugnationem traiici iussit. Patres illa iniuria commoti potentissimam classem instruxerunt, quæ constaret è multis triremibus, quinqueremibus, onerariis, aliis nauigiis varii generis armatis se accinxerunt ad propulsandam iniuriā, & insequendū tam immanē tyrannū hostē prope cōem humani generis. Se optare inquit Senatus, vt Rex ipse in animo secum perpendat, quòd sicuti tam recens iuramentum patribus illis

Fœderatio promulgata.

Decumæ sacræ Venetis concessæ.

Vincentij Alexādrij vir.

non seruauit, sic vbi vtilitas inultauerit, neque ipsi quidem Regi, neque vlli finitimo principi est
seruaturus. Nam qui æquitatem pro vtilitate, aut libidine dominandi metitur, qui fidus amicus
cuiquam iudicari potest? Finitimo enim cum patribus negotio, si res illi feliciter succedat, mox
cum alijs finitimis esse incoepturum: cuiulce instituti exempla esse dicebat multas res Ottoma-
norum imperatorum gestas. Fortunam ipsius Regni propè vocem emittere, quòd ipsa negotia
vobis sunt capessenda. Nihil optabilius à Deo sapientibus, & multis iniurijs affectis posse con
tingere, quam videre perfidum hostem tot difficultatibus implicitum, vt nulla ratione ad defen-
sionem respicere possit. Illud neque Regi Persarum, neque regiis consiliariis obscurum esse pos-
se, quod nunc in tanta, tamque certa victoriæ occasione patres ad inuitandum Regem miserunt,
nulla alia de causa; nisi vt significarent illis opportunitatem non esse transmittendam rei præcla-
rè gerendæ, cum potentiores principes Christiani nominis singulari studio, & concordia aduer-
sus communem, & acerrimum hostem commoti cum armis essent. Vnum restare, vt Rex ad
suam felicitatem cum potentissimo exercitu moueretur tam ad vrbes, & oppida per iniquitatem
Ottomanicam erepta recuperanda, quàm ad amplectendam beneuolentiam omnium populo-
rum, qua mirificè omnes populi ab Eufrate flumine ad suos vsque fines ipsum prosequebantur,
tanquàm iustum, antiquum, & legitimum Regem illarum prouinciarum. Illud non fore diffi-
cile, cum multi proceres, purpuratique Turcici imperii, ac milites omnes Asiæ minoris, & Ci-
liciæ, ac Pamphyliæ ad Cypriam expeditionem confluxerint, regionemque ipsam vacuam præ-
sidiis, & omni genere auxiliorum reliquissent. Futurum enim vt ex altera parte fœderati tam
oppressas Selimi vires teneant, vt nulla ratione possit Byzantio exire, atque penetrare in Asiam
ad defensionem, ex altera præclarè agi posse, si hostis impeditus, & pene oppressus magnis viri-
bus inuadatur. His auditis respondet Mirises illud proprium esse Ottomanorum Imperatorum
institutum, vt primo, vel secundo anno imperii promissa faciant irrita. Quod illud beneficii lo-
co patres possent accipere, quia tam tardè cognouissent eius perfidiam. Pollicetur Regi se lite-
ras Senatus esse daturum, deinde adhortationem quoque ipsam literis commissam Regi obtu-
lit. Se procuraturum audientiam secretiorem, neque quæ agerentur suspicari posset, quia pur-
puratus Babylonis præfectus conquestus esset per literas apud Regem, ob publicam audientiam
oratoris Britanni, quia videretur Rex cum liberis Christianis principibus conspirare. Sibi parum
gratum videri sua consilia suspecta esse Turcis, quos si ita visum esset, repente esset inuaturus.
Rogat deinde diligenter an verè inita sit fœderatio, qui principes essent fœderati, quas vires ha-
berent maritimas, & an Gallus, & Lusitanus Reges socii forent eius belli. Cognouit Gallum
ob longinquitatem, quia non haberet triremes abstinisse à negotio: Lusitanum initurum breui,
quia multa inuitarent, & vicinitas regni, & affinitas Philippi Regis, quòd nepos esset è soro-
re. Sed enim cum in diplomate per Alexandrium ad Regem delatum significaretur alias literas
missas fuisse per mercatorem, neque illæ adhuc essent delatæ, vix post tertium mensem redditum
est responsum Alexandrio, nolle Regem negotia per quenquam sibi in memoriam reuocari, cum
ipse Rex consueuerit pro arbitrio expedire. Non posse negotium finem sortiri; antequam v-
nus, aut duo anni transiissent, atque cognitum esset quid profecissent foederati in eo negotio.
Regem prudentem esse, atque in tantis rebus tempus, & occasionem consulere. magna nego-
tia magnum spatium, multamque consultationem requirere. Nec ita multò post allatis etiam
prioribus literis cognitum est de sententia Regis per quendam è primariis consiliariis regiis duos
esse eiusdem negotii procuratores, satis fore, si vnus tantum finem negotii expectaret; quod
cum commodius fieret per mercatorem Vincentius Alexandrius de communi consensu Vene-
tias rediuit, omniaque senatui, vt hactenus tractata fuerant, diligenter significauit. Illud respon-
sum dum expectatur à Rege Persarum, Caitus Seidi Acmari nepos, qui paulo ante Gilani Rex
fuerat, coepit ad patruele regnum aspirare; quamobrem vltro citroque missis nuntiis amicos sol-
licitat ad defectionem, hortaturque opem ferre ad ipsum regnum recuperandum. Vbi satis po-
tentem factionem habere sibi visus est, multis coactis copiis conspirantibus etiam ciuibus propè
vniuersis Laiganum munitionem omni genere bellicorum apparatuum instructam metropo-
lim Gilani vocati Regni inuadit, atque ciuium opera, & auxilio admissus, ad quatuor millia
Persarum trucidat, qui erant in præsidiis. Genuitus Mirises Tamnasi filius, cum ad arma to-
ta vrbe conclamaretur per secretiorem portam oppidi cum Allaculio vrbis gubernatore, &
quingentis hominibus in proximos montes fuga se seruauit. Tamnaso molestissima fuit eius
regionis iactura, cum plurimum frumenti in primis, & olei, & serici sit ferax, in qua regio-
ne circiter viginti millia equitum sane strenuorum & acerrimorum fuerant paulo ante descri-
pta. Hanc munitionem iisdem propè artibus Maesumus Begius Tamnasi primogenitus oc-
cupauerat, quæ gratissima erat Regi. Idcirco vbi allatus est nuntius ad Tamnasum; iubet
Mustapham filium cum decem millibus equitum, & sex tribunis, multoque peditatu muni-
tionem ipsam obsidere, atque expugnare, sed enim cum ad fines Laigani peruentum esset,
munitionis præsidia, quibus auditus esset Persarum apparatus, magna alacritate hostem ex-
pectant. Cœptum est vtrinque certare minoris præliis, & frequentibus incursionibus. At ve-
rò cum egregia obsessorum virtus appareret in illis certaminibus, semperque inferiores Per-
sæ redirent e pugna, scripsit Tamnasus ad filios in castra, quò confugerat etiam Genuitus
Mirises, vt à tam frequentibus certaminibus abstineretur, pugnareturque tempore, quoniam mul-
to cõmodius & honorificentius prudẽtia certaretur: Fore enim sub hyemem, & casum foliorum de
arboribus

arboribus vti magna auxilia mitteret. Vbi diutius obsidio perdurasset, multique vtrinque fuissent trucidati, quia res Turcica non satis tuta esse videretur ob indignationem purpurati Babylonię præfecti, & cum apparatus fieri ad mare Caspium dicerentur, reuocatæ sunt copiæ paulo post, & ad maiora negotia animi conuersi. Deinde cum victoria fœderatorum, nuntiata fuisset, multique recentes ad arma palam capienda in Turcas denuò hortarentur, non prius se capturum respondit, quàm vidisset vteriores Christianorum progressus. parui referre ligneas scutulas demersisse, dum sunt incolumes syluæ ac possidentur vnde possent aliæ excindi. Non tamen fuit leuis oratio Alexandrij, quæ plurimum odij in animis multorum aduersus immanes Turcas excitauit. At in Gallia togata, & in alijs regionibus subiectis imperio pontificio, res iam nimis crudeliter & auarè tractabantur ab illis, qui magistratus coemerant, quoniam rati se impunitatem aliquo pacto coemisse extorquendæ suæ pecuniæ, quam erogarant, multa inscio pontifice improbè committebant. nam omne genus ministrorum sæuire cępit, & præsides non poterant esse impedimento sine inimicitia, maiores mercedes extorquere cęptum, quàm in legibus sancitum fuerat; & qui quauis de causa vel leuissima captus esset pro opulentia magnitudinem flagitij adaugebat. omnia iudicia criminum fiebant iudice pecunia. inuentum est vt venia suppliciter per chirographum vel ab innocentibus peteretur: sic pro pecunia res componebatur. at innocentiam defendere volentibus, carcer, compedes, tormenta, omnia grauia supplicia intentabantur, neque prius iudicium finiebatur, quàm per tenuissima alimenta ad fatis ingentia precia & per mercedes, Carceris ad eandem pecuniæ magnitudinem omnino deueniretur. in Cypro res non segniter aut frigidè abgebatur, quoniam Turcis auxilia vndique confluebant ad vrbis Salaminæ obsidionem. nam confluxerant circiter sexaginta millia illorum, qui spem prædæ sectantur in castris, allectorum opulentia vrbis, cum rumor diuitiarum Leucosiæ in omnes finitimas nationes diditus esset. circiter sexaginta millia operarum, septuaginta mercenariorum, quatuordecim Ianizzerorum, qui erant in Ciliciæ, Syriæ, Pamphyliæ, Capadociæ præsidijs. Aderant inter hos pręstantes autoritate purpurati pręter summum Imperatorem Mustapham tres Arabiæ præfecti, & purpurati Pamphyliæ, Damasci, Tripolis, Leucosiæ, Grecię, Asiæ minoris, Hierapolis, Mustapha alter, cui summum erat imperium spe prędæ castra sequentium. erant Salaminæ insignes præter Bragadenum, & Baleonum, Laurentius Teupolus, Paphi pręfectus, Aloysius, Nestor, Hercules Martinenghi, Federicus, Baleonus, Andreas Bragadenus, Hercules Malatesta, Io. Antonius Quirinus, & alij multi. cum celox ad hos nuper e Creta aduentasset omniũ animos singulari lętitia extulit, & spe subsidiorum repleuit. Turcę ad exteriorem vsque coronam fossę vbi penetrassent, fossarumque labra ipsius vrbis per magnam vtrinque cladem, vt diximus, iam terram in fossas vrbis deuoluunt è regione illarum quinq; verberationum, quæ septuaginta & quatuor muralibus concutiebantur. Sed quidquid operæ ab illis abstrahebatur, quoniam & saxa quæ delabebantur, & terra deuoluta singulari Salaminensium diligentia in vrbem per noctem importabatur, omnibus mistim ac certatim ad opus confluentibus. illud vbi Turcę cognouissent, foramina in aggere coronæ quę exteriore extabant, per quę ab immissis sclopettis ferirentur in latus quicunque in fossis descenderent magna procella plumbearum glandium. Ioannes Mormorius architectus tabularum quoddam excogitauit, quo à sclopettis portantes materiam protegerentur. sed parum illud fuit adiumento, cum vel ipsum artificem non protexerit. cum vero plus terrę deijceretur, quàm auferri per eas difficultates posset, labor tanquam irritus transmittitur. Turcę fossa solo adequata portam in citeriore muro excauant, vnde terra semper vlterius ad protegendum conuoluta transuersè fossam penetrantes ad mœnia perueniunt, istud ipsum fit è regione singularum verberationum. aggerem vtrinque, & fasciculis lignorum & saccis terra plenis protegunt, quo tuti ad inuadendam vrbem accederent, neque laterum ictibus infestarentur. obsessi ne tot à Turcis impune excogitarentur, ex vrbe erumpunt. fasciculis lignorum ignem subiiciunt missilem. sed tãta erat hostiũ frequentia vt incredibili celeritate omnia resarcirentur. at enim quoniam tormenta parum proficere his videbantur ad vrbis mœnia posternenda, fossasque implendas ruinis murorum, res agi cæpit cuniculis, ita magis planam viam putarant se aperituros ad conatus. primum igitur cuniculum ad Turrim Diuæ Nappę, deinde ad Adrucciam, tum ad sacrum Campum, & ad nauale excauant, quo consilio cognito Baleonus his aduersariam artem excogitat. nam copijs pro verberationibus distributis Italis videlicet & Grecis & Illyricis decernit vt oppositis cuniculis obuiam iretur. cęteris obuiam itum est, sed ad nauale, cui perficiendo Turca quidam Zambelettus pręerat, cuniculus quidam absolutus est, & Mustaphę iussu omnibus copiis ad conatum instructis ignis subiicitur. tanta verò fuit ignis vis & impetus, vt cum horrendo spectaculo, ingentique strepitu murum vrbis deiecerit per aliquantum spatium, & non nullam partem aggeris ad impetus hostium tutò retardandos extructi. Turcę cognita opera cuniculi cum magnis vociferationibus magnaque alacritate ad inuadendum occurrunt in vrbem aggressuri atque per ruinas ad mœnia vsque promunt. atque cum Petri Comitis milites ob repentinum casum propè attoniti parum resisterent, Nestor Martinengus cum sua cohorte subsidium ferens donec illi quodammodo reuiuiscerent, singulari virtute & fortitudine defensorũ Turcę pręcipites per ruinas detruduntur. conatus ad quinq; horas perdurauit recentibus Turci iã defessis sępe succedẽtibus. sed audaciores fortioresq; Turcę primi omnium cecidere in eo conatu. Istud autem factum est Quirini & Bragadeni prudentia qui fessis & vulneratis sępius recentes submisere, quibus etiam plurimum auxilij bellica tormenta attulere

Iudiciũ fraudes & crudelitas.

Copiæ confluẽtes ad Salaminę oppugnationem.

Salaminẽsiũ diligentia.

ex oppidulo

ex oppidulo ceciderunt in eo certamine Comes Franciscus Gaurus. Bernardinus Vgobinus centurio, Marius Abbiosus Augustini filius iuuenis strenuus, & alij ad centum vulnerati, Hercules Malatesta, Petrus Comes cohortis præfectus, & multi centuriones ac signiferi è Turcis magna multitudo trucidata est. Mustapha visa tanta suorum clade spe potiundæ vrbis eo die deiectus receptui cani iubet, obsessi vbi a labore aliquantulum conquieuissent, ad extruendas munitiones animum adiiciunt, atque latera, quę partes vrbis disiectas protegerent; & vbi cuniculi excauari ab hostibus sentiebantur explorandum per pestes aquarum & tympana. vasa vinaria & sacci & strata terra plena fiunt, omnibus Græcis promptè vel lintea cubilium pro libertate comportantibus ad bellicos vsus. nam nullis neque tapetibus neque aulæis neque cęteris domesticis supellectilibus parcitur, enimuero quidquid tormentis interdiu disrumpebatur, reficiebatur noctem, cum minimum temporis, & aliquando nihil somno concederetur, semperque milites ad mœnia pernoctarent. dormiebatur enim per meridiem cum hoste per reliquas horas ad arma conclamari sæpius cogerent, vt obsessi diuturno labore defatigarentur. dum ita pugnatur ad mœnia Salaminæ, Veneti summa vti diligentia vti triremes in Creta instruerentur, instare subsidiis in Cyprum mittendis. Antonius Canalis cum quindecim triremibus missu ad Cretenses triremes Corcyram deducendas, quas vbi non inuenisset instructas, relicto Quirino, qui instruendis triremibus, onerandisque onerariis præesset, Cydoniam properat, ibique omnes triremes Lucæ Michaelis diligentia instructas inuenit. Alis interea coniunctis viribus omnibus classicis nauigans è Chalcide ad Amphimaleum portum denique applicuit, vbi expositis militibus omnia ferro igni que populatus multos capit e quibus cognoscit statum Venetæ classis. conscriptæ fuerant per id tempus multæ copiæ Philippi Regis nomine ac iussu in Gallia citeriore, circiter quatuordecim millia Hispanorum, partim Italorum, quæ duce Beltramo Alberquechio Liguriam versus iter ceperant. causa harum colligendarum fuerat suspicio non leuis orta ne Galli conuenissent cum subditis marchionis Finalis, eiusque arcem sitam in ditione Genuensium per deditionem occuparent. nam Philippus non segniter huic rei occurrendum putarat. Philippici itaque admotis castris arcem inuadunt, quia Finalenses sese constanter ac fortiter prius tuerentur, neq; quidquam minus quàm de deditione cogitarent. attractis verò pluribus & grandioribus tormentis muralibus, quibus arx concuti cœpta est, veriti ne vitam & omnia in magnum discrimen coniicerent, si nimis obstinatè restitissent, nulla præsertim spe subsidiorum oblata, cum breui futurum esset vt rerum omnium necessariarum penuria laborarent, decernunt maturè rebus suis consulere; atque honestas conditiones turpi, & calamitosæ pertinaciæ anteferre. cœptum est igitur agi de conditionibus deditionis, quæ fuerunt, vt obsessis liberis excedere ex arce quo vellent, liceret. Vt bona siqua haberent intacta relinquerentur. Vt prouentus integri marchioni, sicut antea, reseruarentur. Vt nequid eius iuri ac priuilegiis derogaretur. at contra, Vt obsessi arcem Hispano Regi cum omnibus bellicis apparatibus integris traderent. Vt liceret Regi quæ vellet præsidia imponere. per quod fere tempus Hermannus Ruyterus Buscoducensis repentino conatu arcem Louenstainam, capit in Belgio omnibus trucidatis præsidiis. quod vt cognouit Albanus summa celeritate iubet Hispanas copias ad illam recuperandam, conuenire. pugnatum est summa contentione totis viribus, atque Ruytero ad internecionem vsque strenue pugnante, per magnam Hispanorum cladem arx denique recuperata est. At fœderati principes de communi sententia decernunt vt quisque cum sua classe Messanam conueniret, vt ibi communi consilio de tota re bellica consuleretur. Mustapha quoniam superius susceptum consilium irritum fuisset, conatur Salaminenses alia ratione tentare, quod fit duobus in locis vno tempore, quo vires disiunctæ minores efficerentur. decernit igitur vt pars copiarum nauale aggrederetur, pars antemuralem plateam. naualé Nestor Martinengus egregia singularique virtute defendit, cum per confertos hostes irrumperet, vbi maius appareret periculum vel accepto vulnere ex glande in sinistra tibia. nam hostes præcipites per ruinas murorum refugere compulit cum parua suorum iactura, quinque tantum ipse amissis, at cum insigni iactura Turcarum. in altera parte acrius etiam & periculosius certatum est. nam subiecto igni cuniculo è saxo excauato tanta coorta est, tamque repente erupit vis flammæ, vt saxum concrepuerit, & agger corruerit. Turcę singulari celeritate, qua via patefacta est, vrbem inuadunt, illam alacritatem partim pollicitationes liberalissimę Mustaphæ, partim minæ efficiebant, qui aderat huic conatui, summaque industria vtebatur vt rem ad optatum finem deduceret. Hercules Martinengus primum hostium conatum cum suis fortiter sustinuit, donec subsidia missa sunt. Neque defuerunt sane in communi patrię periculo mulieres & virgines, cum illę sumptis armis vna cum militibus pugnam & impetus hostium sustinuerint. atque cum Turcę ad sex horas frustra dimicassent coacti sunt magna cum clade recedere; ceciderunt in ea pugna tres cohortium præfecti, & milites ad triginta; episcopus Amathuntis cum effigie Christi cruci affixi intrepidus ad omnia pericula milites pro Christiana religione ad pugnam fortiter hortabatur. Turcica classis cum esset adhuc in portu Amphimaleo, quatuor onerarię naues cum militibus & bellicis apparatibus, quę Venetus ad Cretę littora mittebantur distantes circiter tria milliaria à Turcica classe ignotę prętemauigant, cum nebula quędam tunc orta fuisset, atque incolumes in Cretam appulere. Per quod ferè tempus octingenti milites Cyrnenses tribuno Francisco Iustiniano Genuensi ad Cydoniam deferuntur ad eius vrbis custodiam. Alis deinde, qui cum Partao è faucibus Hellesponti egressus fuerat cum ducentis & triginta tribus

Salaminēsiũ alacritas.

Finale ab Hispanis captũ.

Finalis deditio.

Mulierũ Salaminēsium virtus.

nauigiis diuersi generis, in Eubœaque classem instruxerat ad bellicum vsum, Reges Iuliç Cçsareç & Teuthraniç sibi adiunxerat cum octo triremibus & duodecim liburnis, quibus additæ sunt triginta piraticæ in itinere, mittit Luzalim cum quadraginta triremibus Rithimiam, ipse duodecim millia iubet è suis descensionem facere, qui cum vbique incendia excitarent, quocunque accederent, Apicornum, Basbam, Petimum oppida popularentur, Cyrnẽses vix egressi è nauib. è vestigio ad defendẽda mœnia accurrũt. Michael præfectus educta satis valida manu militum & Cyrnensibus copiis, cum Turcæ collem occupassent & muniissent tanta virtute, procellaque glandium impetit, vt turpiter coegerit ad naues refugere cum magna suorum clade solutis etiam captiuis. Illa pugna tertia diei hora incepta ad vigesimam secundam vsque perdurauit mense Iunio. cognitum est per captiuos classem Turcarum constare è trecentis nauigiis, inter quæ centum & octoginta erant triremes, cætera varii generis, at minora tamen triremibus.

Classis Turcarum magnitudo.

consilium illud esse Turcarum vt insulam Cretam pro viribus concremarent, & Eplam siue Egialiam, & Zacynthum pro Turcico instituto, quod est prius populandi omnia loca, quę oppugnare parent, cum haberent etiam proprium imperatoris mandatum vti niterentur Christianam classem expugnare, neque prælium vllo pacto detrectarent, postridie eius diei cum Turcæ, qui se ad naues receperant ad quartam diei horam latuissent, vt insulanos repente adorirentur, ad delendam infamiam superiore pugna acceptam, intra nonnullas domos se munierant. deinde paulatim vrbi propinquãt ita vt sclopettis possent offendi maioribus. Initum est leue prælium non procul ab vrbis fossis cum magna tamen Turcarum clade, nonnullis etiam insulanis cæsis. Sic Turcæ denuo redeunt ad nauigia. Luzalis Rhitimiam profectus cum locus esset apertus sine controuersia illa potitur, qua deuastata inde discedit.

Rhitima deuastata.

Alii vbi duodecim triremes per tempestatem amisisset, suosque censuisset, qui erant in classe inuenit ferè quatuor millia hominum deficere, quare inutile esse ratus tam infeliciter in his insulis copias amittere, reuersio Luzali ad Eplam nauigat vbi eductis militibus multa casalia populatus succendit. Sed quoniam classis dicebatur occasum versus nauigatura, decretum est vt suppetię quàm citissime in Cyprum obsessis mitterentur, cum præsertim onerariæ quinque adessent. Sed quia sine custodibus illud difficile videbatur, iniunctum est Quirino vt ad triginta triremes colligeret, qui Canalem è Cydonia cum suis accersiuit. Verum cum tot non ad essent instructæ, quot requirebantur, Quirinus ad res explorandas proficiscitur. Venerius cum esset Corcyræ duas triremes mittit ad explorandam classem hostium præfecto Ioanne Lauredano, qui è Cephalenis cognouit classem ad Zacynthi deuastationem contendisse. Inde decernit Messanam versus iter capere, vt cum Hispanis viribus ac pontificiis coniungeretur, misitque significatum Quirino & Canali vt quanto maiore cum triremium numero possent Messanam quàm citissime contenderent. Sic igitur cum sex quinqueremibus, tribus onerariis, quinquaginta triremibus Corcyra Messanam versus disceditur. Vbi illuc ventum est, Venerius & Columna rebus omnibus instructi Ioannis Austriaci aduentum auide præstolantur. per idem ferè tempus compositæ sunt, & pacatæ res inferioris Pannoniæ, quia mortuo vaiuoda Transyluaniç Rege ad Turcicas partes propenso, periculosum visum fuerat in comitiis illius regni, si quis aduersę factionis rex crearetur, ne quid mali immineret adiunctis quibusdam fœderatis, & accita terrestri itinere iam instituta fœderatione ad belli societatem.

Ioannis regis Transyluani mors.

Indicta sunt igitur comitia creandi noui Regis Tordam, quod est oppidi nomen in Transyluania ad. 8. cal. Quintilis, ad quæ Selimus etiam literas scripsit, hortatusque est proceres vt vaiuodam crearent Stephanum Batorem: at vero additæ sunt admonitionibus pollicitationes eius Regni in omnes euentus defendendi.

Trãsyluaniç rex creatus.

ille vbi fuisset rex appellatus, continuo de more eius gentis dat & accipit iuramentum de seruandis priuilegiis, & de æquitate tuenda. Inde ad Selimum gratulatum mittit, & qui gratias ageret pro propenso in se studio cum quinquaginta millibus talarorum, cui contra Selimus & sceptrum & regium vexillum dono mittit, & alia præterea munuscula, atque iniungit ne cum exteris principibus amicitiam exerceret, aut vllum fędus perciteret. Sed quoniam Paloda Transyluano nuper fuerat erepta, illam paulo post per obsidionem compulit ad deditionem statim collectis copiis.

Paloda capta.

Enimuero cum mortuus esset Turcigeorgius pagi quinquaginta ferè sese in Turcarum fidem accipi rogarunt, quibus acceptis magnus terror iniectus est Pannonicis finibus ne bellum ibi quoque excitaretur. Missi sunt igitur à Cæsare, qui præsidia illorum finium recognoscerent, viderentque munitiones an satis ad sustinendos tumultuarios Turcarum conatus essent instructæ, si qui fierent. in Illyrio cum Turcę prędabundi palantesque vagarentur, Banus sibi adiunctis auxiliis Illyricis repente illos inuadit, multisque trucidatis nonnullos insigniores capit. at verò cum Azrini comes oppidi ad sexaginta captiuos haberet, illi pollicitationibus corrumpunt custodias ac diffugiunt. Comes missis, qui insequerentur eos rursus capit, atque de custodibus acerbissimum supplicium sumit, siquidem alii ignitis forcipibus sunt laniati, alii humi defossi humerorum tenus, qui iam putrescentes in frusta sunt dissecti.

Acerbitas suppliciorũ.

atque cum in mari oceano adeo ingens piratarum multitudo succreuisset vt nihil neque mari in neque mari, si nimium esset tutum ab illorum auaritia, Sueuus & Daniæ rex inito fędere ac societate eius expeditionis naues parat ad mare expurgandũ, quo tempore Nansiensis quoq; comitis classis nõ mediocriter Belgii litora atque oras maritimas infestat. In Cypro insula Mustapha cognita ingenti suorum clade, quam acceperat per illos duos conatus, existimauit ab illa ratione pugnandi abstinendum, & veniendum esse ad tormenta, quare singulari studio septem munitiones vrbi propinquiores excita

rès excitant. Illuc attractis tormētis è prioribus munitionibus octoginta muralibus vrbē cōcutit tanta frequentia globorum, vt circiter quinque millia intra diem ac noctem contorta sint. Tanta igitur procella Turcæ aggeres demoliuntur, vt difficillimum esset eos reficere, cum neque interdiu neque per noctem quidem tormenta cessarent, multique resarcientes trucidarentur modo machinarum bellicarum, modo sclopettorum ictibus. Hisce difficultatibus accedebat, quod platea antemuralis partim ligonibus detracta partim coarctata in aggeres extruendos, nullam aream prębebat defensioni; quam tamen tabularis dilatandam censuerunt. Maggius eques quia censeret neque ita quidem illam posse defendi, decernit tamen non nisi per magnam cladem illam hosti esse capiendam, quare in ingentem cuniculum illam excauari curat. vbi ad conatum ventum est, vrbs è quinque partibus inuaditur. vbique certatur magna virtute cum multa clade Turcarum, sed ad plateam atrocius fit prælium, ac magis cruentum. cum vero propter angustiam loci satis se in ea platea tractari non possent satis commodè, imperatum fuerat à Balcono vt paulatim sensimque recederent è platea, tanquam vi repellerentur, at ne cognosceretur quòd sponte exirent. Sed milites parum seruantes institutum confusè cum Turcis admistis recedunt, quia Turcæ se iam victoria partos arbitrabantur. illa re cognita, per spectò periculo, in quo salus vrbis erat constituta imperatur à ducibus vt ignis cuniculi plateę subijceretur, repente vero vniuersa platea deuastata est, sublimesque elati sunt & mox oppressi plures mille è Turcis, è defensoribus ad centum. Turcæ tam repentina clade territi non minus attoniti inde recedunt, quàm ab ijs partibus magna defensorum ruina sunt reiecti. Hic conatus ad quinque horas perdurauit. tanta ruina facta est per eum cuniculum vt Turcæ minime possent accedere; atque cum sinistrum latus tantum superfuisset, illud quoque in cuniculum excauatur. Turcæ quia viderent plateam antemuralem ab obsessis relictam esse, fossam excauant qua impedirentur ne Turcas offenderent. Pręsidiaque erant mittenda Salaminam, iam instructa parataque erant, & Quirinus reuersus in Cretam nunciat se accepisse classem hostilem occasum versus nauigare, quare cum magna nauis, quam Barzottam vocant, præsidiis onusta disrupta fuisset per repentinam tempestatem, tempus necessario prorogatur. Quirinus itaque vbi præsidium non esset paratum, Rhodum versus exploratum properauit, quid hostis moliretur. & iam Philippus Hispaniarum rex præfecit instructæ classi Ioannem Austriacum cum summo imperio rerum omnium classicarum, quem iubet vniuersum peditatum Hispanum, qui militauerat in Tudertana regione secum auehere, cum quo classem conscendit Hernestus & Rodulphus Cæsaris filii, qui à patre in Germaniam reuocabantur. Ioannes classe accepta cum quadraginta & septem triremibus Barcinone Genuam versus soluit, cui vnà cum cæteris principibus obuiam itum est à Genuensibus; & cum magna pompa omnes excepti. nam cum duobus principibus præter militarem manum plurimi tum nobilitate, tum etiam peritia rei militaris illustres nauigarunt, quibus honoris causa Florentiæ, Vrbinique principes obuiam processere. Austriacus sexdecim triremes Neapoli profectas eodem reuerti iubet, cum esset in Siciliam quàm citissimè traiecturus, inde pontifici nuntiatum mittit se in Italiam aduentasse vt apparatus bellicos cito pararet; ad Venetos Michaelem Moncatam hoc ipsum significatum mittit. Principes legationes duo mittunt ad pontificem salutationis causa ac ipsi Mantuam proficiscuntur, superatisque alpibus in Germaniam perueniunt. Triremes per Ligusticum mare nauigantes haud procul à portu Traiani apud Centumcellas duos liburnos capiunt. vinctos ad transtra multos soluunt, & Siciliam versus nauigant. Ioannes Liguria soluens breui cum duodecim triremibus Messanam peruenit, quem medium Columna & Venerius in vrbē comitantur. nā Venerius eò iam pridem peruenerat. Quirinus in Cretam reuersus nullo accepto recētiore nuntio intelligit sibi imperatum esse à Venerio vti Messanam accederet. Sed cum magis instare subsidiorum necessitas appareret, permansit donec naues instruerentur ad iter. Turcica classis ab Epia insula soluens obuia quæque ferro & flammis populatur. Zacynthi, Cephaleniæque locis quibusdam succensis & captis circiter sex millibus hominum Butrotum accedit, vnde quadraginta triremes Cestriam mittuntur ad Spachies in demortuorum locum conuehendos. Alis deinde Cestriam & ipse accedit cum reliqua classe, atque capit duas onerarias Venetas, quæ cum prius se à duodeuiginti triremibus defendissent cum magna vtrinque clade, tandem à multis inuaduntur. cum per strepitum tormentorum pugnantes proditæ essent. Cestriam profectus ad mille & quingentos sclopettarios educit partim Spaches. partim Ianizzeros qui oppidum tentarent. Defensores vbi procella sclopettorum à menibus repellerentur, viderentque, se non posse impetum sustinere, ignem bellicis apparatibus subiiciunt, vnde coorta est tanta vis ignis vt circiter quingenti Turcæ exarserint. Sed superante denique multitudine oppidum captum est. pręsidia partim cęsa, partim in seruitutem abducta. qui reperti sunt in pagis finitimis ferè quadringenti trucidati. sub idem ferè tempus illa pars Iaderę, quæ mare prospectat magna diligentia à Venetis muniebatur, cum duo Sanzachi cum magno peditatus equitatusque numero se mœnibus, ostentant. Iaderentes sclopettarii quadringenti exeunt. situm per opportunum capiunt. initur leue pręlium. multi Turcæ sternuntur sine vlla Iaderensium offensione. reliqui sese ab ea pugna receperunt procul ab vrbe recedentes, Nam, vt cognitum est per captiuos, aduenerant ad situm vrbis cuidam purpurato ostendendum, qui nuper accesserat Byzantio. Alis Cestria discedens Dyrrachium applicuit, de ciuibus Epidauris grauiter conquestus quod triremem Francisci Troni dedere noluissent, cuius vis cathenam infregerat illuc confugientis ad fidem eius vrbis. nam Trona triremis Cor-

Austriacus summus classis imperator.

Filij Cęsaris ex Hispanis in Germaniā accedūt.

Naues duæ venetæ captæ.

Cestria recepta à Turcis.

nis corcyra soluens Vlcinium mittebantur nuntiatum adesse classem hostilem, quam vbi vidissent triremes Caracosæ in sinu Rizonico magno studio Epidaurum vsque insectantur. ciues perhumaniter excipiunt. Caracosa tormentis percussurus octo muralibus expellitur. minatur Epidauriis, atab ijs contemnitur. curat trecentos milites Castro nouo auersiri subsidio, atque iubetur recedere nisi velit demergi. Alis Dyrrachio profectus Vlcinium applicuit, eò enim iam venturæ copiæ terrestres Byzantio profectæ ad Senticam Heracleam perueniunt, vbi coniunctis viribus cum præfecto Epiri, cum essent in castris circiter septuaginta armatorum millia partim equitum, partim peditum iter capitur Scedram versus, quæ vrbs est posita in angulo Hellesponti: copiæ vlterius proficiscentes in Illyrium perueniunt omnia ferro quæcunque essent obuia & igni deuastantes. Vbi ad angustias viarum ventum est, quas præsidia Venetarum vrbium occupauerant, bis repetitis conatibus acriter dimicatur, multique vtrinque cadunt, vbi tertiò custodiæ inuaderentur totis Turcarum viribus tantam molem sustinere non potuerunt diutius, quare milites partim cęduntur, partim capiuntur, reliqui in proximas vrbes se recipiunt. Sic Turcæ agro potiti ad Vlcinium consederunt. Tormenta in vrbem dirigunt. Cępta est concuti pars quæ arcem attingit per septem dies magna diligentia. vbi tempus ad inuadendum aptum visum est vniuersa Turcica classis applicuit. Sarra Martinengus cum die quarto vulnus accepisset, neque posset rebus interesse, præfectus vrbis cum tantam hostium multitudinem sustineret, neque vlla spes appareret subsidiorum cum viderentur præsentes vires non posse satis esse ad defensionem, decernunt purpurato rerum maritimarum præfecto se dedere: conditionis deditionis summa fuit, & liberi & incolumes cum armis & impedimentis excederent; atque Epidaurum veherentur; quibus omnibus subscriptione purpurati confirmatis Turcæ Vlcinio potiuntur. ibi triduum morati componendis rebus vrbanis, relictis quingentis militibus Doclæam siue ad Anuuarim oppidum itum est. vbi primum per Doclæensem agrum copiæ iter facerent, cęptum est a quibusdam de deditione cogitari, cum essent, qui dicerent ciues nolle tantis viribus resistere. sed petendum esse vt liceat liberis excedere integro honore mulierum ac saluis impedimentis, quæ quidem omnia promissa sunt. Interea classis præfectus ex altera parte nuntiatum misit ciuibus vt se dederent sine pugna, quòd easdem conditiones deditionis inuenirent, quas superiores consecuti essent. huic responsum est, se uelle honorificè locum defendere. quod fiebat quia alij censebant se dedere, alii se defendere, præstabilius esse. sic per triduum multa inita sunt leuia certamina non sine vtrorumque iactura. iam dimidium ferè terrestrium copiarum ad vrbem consederat ante quam conditiones deditionis confirmarentur, cum quædam pars ciuium tumultuari cępit, qui dicebant se nolle fortunam belli experiri per tantam rerum omnium necessariarum inopiam. posse illas vrbes bellum diutius sustinere, in quibus præsidia sint satis valida, & bellicorum apparatuum & annonæ satis apta copia. At vbi nihil sit horum, velle aduersus fortunam pugnare penè extremæ esse dementiæ, cum præsertim omnis erroris vel mediocris in re bellica sit castigatio grauissima, vel vitæ iactura scilicet vel facultatum & libertatis vel omnium bonorum, præfectus vrbis his rationibus lubens assensit, quare decernit præfecto rerum maritimarum se dedere multis consentientibus iisdem conditionibus, quibus Vlcinium ad eius fidem amicitiamque confugerat, quibus subscriptione confirmatis fit deditio. Omnes qui erant Doclæ classi sunt impositi. Tum Buduam versus iter capitur, quam cum ciues non possent defendere, vltro se dedunt fidei Turcarum. Sed opulentiores audito copiarum aduentu Ascriuium confugerant, quia cum neque pręsidia haberent, neque locum munitum, non existimarunt oportere se Turcicæ clementiæ potius ac fidei Turcicæ, quàm fortunæ arbitrio credere. Inde digressi Turcæ Castrum nouum accedunt, vbi morati sunt donec iniungerentur triremes, quibus iniunctis decernitur vt pręfecti deditarum vrbium atque cohortium prodata fide libertati restituerentur, cæteri ad transtra sunt cathenati & per fidem per summam iniuriam in miserrimam seruitutem abducti, causa huiusce expeditionis fuit, quia Alexander Donatus Doclę præfectus fines Doclęensis agri dilatare profert reque cupiens finitimorum populorum præfectos impulit metu pręsentium rerum vt subsidia postularent. nam cum Docleense territorium in non multa millia passuum protenderetur, is statuit populos Illyrii vocatos Marcouicchios indomitos & infrequentes subiugare. collecta igitur magna manu sclopettariorum tum mercenariorum tum etiam vrbanorum & paucis equitibus per noctem iter facit. cum manc vix illuxisset, ad hos peruentum est. repente inuaduntur, committitur leue prælium cum multa vtrinque clade. Cæsi sunt à Doclæensibus omnis ætatis homines & vel infantes iugulati pugionibus in conspectu parentum & in ignem coniecti, vt per terrorum tantæ crudelitatis cæteri propinqui pagi consternarentur, seque vltro dederent, ac subiicerentur Veneto imperio. Postea missi sunt Epirotæ, qui per minarum metum cæteros sollicitarent ad deditionem: præstantiores in amicitiam sunt allecti uel missis quibusdam muneribus. Vt autem genus est Turcarum ad auaritiam propensum, proposita sunt præmia siquis nominatos duces quosdam trucidasset, capitaque attulisset, quo sic efficeretur infida illorum mutua societas. Sic igitur frequentia inter leuia certamina non nulli cæsi sunt. multi itaque vi ad deditionem deueniunt, vt Veneto senatui annuum tributum dissoluerent, seque subditos profiterentur. itum est ad castrum Nigrum deinde, atque ex ea parte, vbi pagi nonnulli incensi prostratique sunt & direpti, quidam se dederunt. Sic circiter octoginta pagi additi sunt territorio Doclæensi, quoniam ager ad Lacum Scodram vsque vel Xentam extendebatur. Marcouicchiorum deditio præcipua causa fuit cur quidam Albaniæ populi se dederent, quæ pars ad Polonem fluuium

Copię terrestres Turcarum.

Vlcinii deditio.

Errores belli qui quales.

Doclæ turpis deditio.

Perfidia Turcarum.

Marcouichii Crudelitas militaris.

tium Boiana vocatur ad pontem vsque Scedræ oppidi, quæ regio ad triginta milla passuum ferè extenditur. Multi etiam desiderio ac spe libertatis ad fidem Venetorum conspirabant; quippe cum sex hominum millia expetita sint a Venetis per Epirotas, atque promissa Epirotis modo commeatu & tormentis iuuarent, accepti sunt ducenti obsides Epirotæ, & missus est interim centurio cum centum militibus. Passim Turcæ sollicitantur ad defectionem, & iugum aspetæ seruitutis excutiendum. Sed cum frustra reliqua auxilia a Venetis expectarentur; denique armis Turcicis circundari ipsi abiectis armis confugiunt ad Turcæ ducis clementiam. Conqueruntur inter se quòd ob Venetam fidem in magnum capitis discrimen se coniecissent. Scedræ præsidia cognitis rebus in quo statu essent constitutæ, cum populi vbique deficerent ad Venetos metu imminentium malorum diffugiunt. accurrerunt quidam ad Donatum significantes Scedræ nemine esse prætet oppidanos paucos rebus omnibus bellicis ineptos. Facile esse oppido potiri natura & arte munitissimo, si opportunitas quàm fortuna obtulisset, maturè arriperetur. At Donatus quia tam paruis copiis non consideret posse capi munitionem ferè inexpugnabilem, putauit nihil aliud esse tantum factum aggredi, quàm vitam & existimationem in magnum periculum inconsiderate coniicere, cum etiam non satis illis confideret. curauit igitur per proditionem potius, quam aperto Marte rem aggredi. res agi cœpta est cum Mustapha quodam Turca præfecto turmæ equitum, cum quo ita conuenit, Vt viginti millia nummum statim post negotium, numerarentur Vt quinq; millium annuum prouentum quoad uiueret, haberet. Vt nobilitate a Venetis donaretur cum fratre, ac iure suffragii, cum se christianos fore proficerentur. his ita conclusis nuntius mittitur Venetias & quingenti pedites postulati sunt ad eius negotii magnitudinem, quod subito concessum est. ij Iadera & Sicco missi sunt, & ad celeritatem rei nauigiis impositi ob metum Castri noui. Sed tandiu prorogatum est vt proditio ad aures Turcarum peruenerit. missus Byzantium nuntius horum omnium fecit vti literę scriptæ sint summa celeritate ad finitimos Sanzacchos, & Achmatum, & purpuratum Græciæ præfectum ut has molestias de medio tollerent, & non modo sic prędidia Scedræ imposita sunt, uniuersumque negotium euersum, sed etiam finitimæ urbes, quæ molestæ fuerant, vt diximus, subiugatæ. Est autem Scedra oppidum in ora Illyrica situm in ea parte, quæ ab Epirotis occupata dicta fuit Albania. Illud oppidum situm est in monte arduo ac difficili, quod latè cultissimis agris dominatur. Ambitus est octo milliariorum, atque lacum habet ad occasum, cuius ad radices montis fluuius Bolliana pręterlabitur altus & profundus. Pascua finitima sunt in planitie præpinguia, atque montes non procul absunt alti & perdifficiles; sed pars humilior colles habet amęnos oleis & vineis vestitos ac virentes. Pars quæ maritima est vestitur proceris & densis arboribus, aptisque conficiendis nauigiis, cum miræ sint pulchritudinis. Luzalis interea cum sexaginta triremibus & Caracosa archipirata vniuersum mare Adriaticum rapinis ac prędationibus uexant. Nam ad Pharam profecti suburbia diripiunt, & Corcyram nigram postea adeuntes pagum Vlatum succedunt. Ille pagus cum virorum metu desertus esset, fœminę resistentes hostem recedere compellunt, quamuis concremata parte aliqua ædificiorum. at naues onerariæ partim quo apparatus imponerentur, partim tempestate detinentur quominus nauigarent in Cyprum. at in Cypro Amuthuntea porta sita è regione plateæ antemuralis semper patuerat, quamuis esset inferior, cuius valuę & graues ferro & acutis clauis armabantur, quæ funiculo inciso sponte claudebantur. ea terra antemuralis plateę importabatur. ibi fossas post quatriduum hostes aggeresque excitare cœperunt, atque superiorum laterum beneficio neminem exire patiebantur. tum paulo post portam, cæterasque verberationes hostes inuadunt. Baleonus & Aloysius Martinengus cohortati milites magna alacritate erumpunt in conantes Turcia vexilla portæ affigere. hostes trucidati sunt, partim terga vertere. ignis subiectus est lateris cuniculo, quare multi Turcæ igni sunt absumpti. Baleonus vexillum Turcarum è manu signiferi extortum in vrbem retulit. at Turcæ cum postridie ignem cuidam cuniculo frustra subiecissent intermisso conatu animum adiiciunt ad aggeres transuersos fossarum crassiores faciendos. nam vel ad oram citerioris muri tentoria extenderant, neq; ab vrbanis præsidiis id cognitum fuerat: tanta erat aggerum altitudo. Semptem bellica tormenta supra citeriorem murum trahunt, tantoque artificio occultant vt videri non possent. tabulatorum crudis pellibus tectorum beneficio ad vrbanos detrahendos ligonibus accedebant, quamuis & missilibus ignibus infestarentur ab obsessis & leuibus prælijs. Salaminenses aggeres & reparationes efficiebant è bubulinis pellibus vdis, intra quas & terram & cotoneam materiam vdam alligabant, cum mulieres etiam cohortes in singulis tribunus fecissent atque delectum ad vrbana auxilia, aquam scilicet ad extinguendos ignes à Turcis contortos, & ad saxa comportanda. Turcæ quoniam haberent in imperatoriis mandatis ne discederent omnino ab ea oppugnatione, nisi urbe potirentur, nouum genus pugnandi excogitant, & ante hanc ætatem inauditum. nam cum tilia lignum quoddam uocetur aptum concremati cum graui odore, magnam eius copiam ante portam comportant atque congerunt. ibi accenso igni cum fasciculis lignorum & picatis trabibus tanta vis flammarum consurgit, ut neq; vasis quidem vinariis aqua plenis supra deuolutis & effusis potuerit extingui: qui ignis cum per quattriduum perdurasset noua materia semper addita necesse fuit obsessis cum ob caloris magnitudinem, tum ob fætorem ac fumum inde recedere. Turcæ contra ad infimas radices laterum descendentes cuniculos excauant, quare plateam antemuralem repente propè reficiunt. Ibi collocato murali tormento a Turcis porta clausa est & interius terra, saxis, aliaque consimili materia oppleta ad satis aptam altitudinem. Sollicitauerat etiã

Scedræ descriptio.

Vlatum opp. vstum.

sæpius

ſæpius abiuratus quidam Aſtorem Balleonum ad deditionem, atque cum Aſtor non eſse inde recedendum niſi per honorificas conditiones ſibi profiteretur, ſi ita præfectus vrbis Bragadenus aſſenſiſſet, promiſſum eſt vt cum quatuor bellicis tormentis, explicatis vexillis ad profectionem armati milites exirent cum omnibus ſuis impedimentis, quod obtinerent etiam ciues, atque in Cretam tutò omnes aueherentur. hæc omnia promiſſa fuerant per illum nuntium ad decipiendos ac retardandos animos defenſorum. Sed poſtridie antequàm illuceſceret Turcę vndique imparatos, vt putabant, per hanc artem defenſores inuadunt. atque dum in acie tribus in locis conſiſtunt ſubiecto igni totidem cuniculis murum & propugnaculum euertunt. tum commiſſo prælio atroci ſanè multi vtrinque trucidantur. at Turcæ tamen ad extremum coguntur in caſtra recedere. hoſtis cum adeo videretur ſtudioſus, tamque eſſet moleſtus vix vt ferri poſſet, iam ciues diuturnis aſſiduiſque laboribus defatigati, cum laboraretur inopia rerum omnium neceſſariarum intra vrbem, diuturnæ obſidionis pretęſi, cuius nullum apparebat remedium, niſi aut mors voluntaria per inediam denique, aut miſerrima per ferrum & vim hoſtium, rati ſe ſatis virorum bonorum officio feciſse cum tam fortiter pro Veneta gloria virtutem ſuam oſtendiſsent, ſyngraphum offerunt Bragadeno, per quod ſuppliciter petunt vt vitę, honoris, facultatum, vxorum, filiorum, libertatis ipſorum ciuium habita ratione aliquas honeſtas conditiones deditionis mallet accipere, quàm omnia per nimiam cōſtātiam vno tempore fortunę arbitrio committere. iam nullam eſse ſpem ſubſidiorum. Defenſores magna ex parte cecidiſse. mœnia proſtrata eſse ac propè euerſa. ad quæ Bragadenus reſpondit non eſse ita timendum, quòd breui ſubſidia expectarentur. pręſentes multa humanitate verborum conſolatur. omnem metum imminentium difficultatum pro vibus minuit. docet initam eſse fęderationem. Claſſes ingentes vbique parari. Turcas etiam ipſos iam propè eſse defeſsos. omnem gloriam in arduis difficilibusque rebus poſitam eſse. Venetos patres tantę virtutis & conſtantiæ nunquam fore immemores. neque has difficultates cæteris maiores iure quam ſibi ipſi videri, qui ſemper omnibus laboribus interſit per vigilantiam & induſtriam & ſollicitudinem, cum eoſdem labores, quos & cæteri ſuſtineat. Se optimum ſemper fore teſtem cuiuſque virtutis & fortitudinis. rogat denique vt æquo animo etiam per aliquot dies moleſtias belli patiantur, cum eius vrbis virtus talis hoſti viſa ſit, vt ſemper honorificas conditiones, & à maximè cupientibus Turcis ſint inuenturi. Se catalcopium ſumma celeritate in Cretam miſsurum pollicetur, quod doceat Venetos quo in ſtatu res ſint eius vrbis. interea Turcę tres cuniculos cauare ſentiuntur ad propugnaculum portæ, acres vbique ſumma diligentia agebatur. è regione verberationis directi muri ad coronam muri citerioris intra foſsas, mons è gleba erigitur tantæ altitudinis, quanta eſt mæniorum, qui è regione ferè turrim naualis proſpectabat. excitatum eſt exterius propugnaculum, quod rudentibus exterius munitur. at verò cum ignis cuniculo ſubiectus eſset, magna pars propugnaculi vrbani, turriſque ad nauale diſiecta eſt & euerſa cum clade vnius cohortis Salaminenſium. Sola duo latera integra relicta ſunt. ea recognita Turcæ magna alacritate vrbem inuadunt, lateraque conantur occupare. at obſeſſi illuc ſingulari fortitudine accurrunt. pugnatur magna virtute ſagittis, ſaxis, ignibus, ſclopettis, & omni telorum genere cominus & eminus; Sed nocte adueniente Turcę cum magna iactura redeunt in caſtra. vbi per noctem conquieuiſsent, ſub exortum ſolis vndique denuo vrbem inuadunt, quam tormentis etiam è triremibus infeſtant. Sed cum incredibilis appareret vis defenſorum, qui viderentur magis omni ſpe abiecta ſalutis proruere ad vltionem, quàm pugnare ad defenſionem, Turcę etiam heſterna pugna defeſſi, iam ſegniores fieri paulatim incipiunt. Neque Muſtaphę vel tantillum prodерat indignatio, qui modo hunc, modo illum trucidabat cunctantem, ſemperque recentes feſſis ſubmittebat. nam cum circiter ſex horas fruſtra pugnam per ſummum calorem ſuſtinuiſset, denique iubet canere receptui. cùm enim res redacta eſset ad ſummam etiam pulueris tormentarij penuriam, prefectus vrbis cum ducibus & centurionibus re maturè conſiderata cum ſermo deditionis vel poſt inſidias renouaretur, ſtatuunt ſi honeſtæ conditiones deditionis inueniantur, finem miſerrimum belli non eſse expectandum. indictę ſunt igitur induciæ, atque Muſtaphæ iuſſu obſides duo dati vtrinque dum res componerentur. exierunt obſides iuſſu præfectorum Hercules Martinengus & Matthæus Celſius Salaminenſis. Inde ingreſſi ſunt Turcæ qui vicario munere Agę & Muſtaphę fungebantur. obſidibus vtrinque cum magnificentia armatorum honoris cauſa obuiam itum eſt. actum de conditionibus cum ingreſſis obſidibus, quarum ſumma fuit ſubſcriptione Muſtaphę confirmatarum; Vt ciuibus omnibus ac militibus & ducibus liberis exire & excedere liceret, quo vellent. Vt arma, impedimenta, quinque tormenta bellica liceret auferre, & tres equos auehere in Cretam. Vt Gręcis concederetur viuere pro ſuis ritibus ſacrorum domi ſuę, atque ſua bona poſſidere. Vt abire volentibus ex inſula nauigia concederentur, quos triremum ala ſatis valida in tutum comitaretur. poſt ſubſcriptionem onerarię naues & triremes in portum ingreſſę ſunt, atque milites & impedimenta illis ſunt impoſita, quo tempore tanquam amici Turcę omnes & Chriſtiani miſtim impune verſabantur. Sed quoniam Muſtapha nondum vrbem ingreſſus erat, Bragadenus Neſtorem Martinengum mittit ad Muſtapham cum literis, quibus ſignificabat ſe eodem die veſperi nonis Sextilibus claues oblaturum: Se relicturum Tepolum. Sed interim rogat vt curaret nequid detrimenti Chriſtiani caperent. reſpondit Muſtapha licere Bragadeno quando vellet accedere, quòd eum ob eximiam virtutem perlibenter eſset cogniturus, neque ſe vnquam tantam eorum militum virtutem ſilentio præteriturum, vbi mentio inciderit. Se curaturum nequid iniuriarum Chriſtianis inferatur. Sed quoniam nihil magis in-

M. Antonij Bragadeni oratio.

Salaminę deditæ conditiones.

gis intrepidum facit quam conscientia rerum integerrim egestarum; vt scelera contra & flagitia & immanitas ad omnia pericula pertertitos faciunt, nemo fuit ex ijs qui erant in munitione Salaminæ, qui pro ratione bellica, iurê que rei militaris aliquid calamitatum sibi imminere suspicaretur. Bragadenus hora circiter vigesima prima comitantibus Balcono, Aloysio Martinengo, alijsque multis proceribus & militibus ad tentorium Mustaphæ accedit, à quo primum perhumaniter sunt excepti. vbi consedisset, habereturque varijs de rebus colloquium Mustapha accusat Bragadenum quòd per tempus induciarum captiuos quosdam trucidauisset. cum illud negauisset Bragadenus. cæsosque esse ante inducias diceret iure belli, vt multi Christiani fuerunt in castris trucidati, iratus Mustapha consurgit, abitque è tentorio. Iubet hos inermes capi. nemini enim cum armis ingredi tentorium permissum fuerat. nam profectò quamuis per crudelitatem & perfidiam sibi nomen fortis & atrocis hostis sedulo comparare studebat Mustapha, tamen quodam conscientiæ stimulo exagitabatur, neque poterat æquis oculis suam iniquitatem intueri. sic omnes vincti in aream ante tentorium adducti fuerunt, & in conspectu ipsius Mustaphæ trucidati. Bragadeno ter collum porrigere iusso tanquam caput esset abscindendum aures amputantur. hunc humi prostratum, nihilque dicentem alloquebatur Mustapha Deum Christianorum conuicians & inquiens, vbi est nunc Deus eorum? Hercules obses eunuchi beneficio occultatur, donec ita Mustaphæ deferbuisset. omnes Christiani, qui erant in castris trecenti ferè continuo vbique trucidantur. qui iam naues conscenderant cathenati sunt ad transtra direptis omnibus impedimentis. Mustapha vrbem ingressus iubet Teupolum suspendio necari. Nestor vbi aliquot dies latuisset, capitur nomine cuiusdam purpurati. At Bragadenus post multa opprobria & indecoras contumelias viuus excoriatur cum incredibili animi constantia, qui semper obiiciebat perfidiam purpurato, deumque testem tantæ improbitatis, & adiutorem in tantis doloribus aduocabat. sic vir omni memoria posterorum dignus per scelus execrandum Mustaphæ contra pactiones per simulatam accusationem naturæ inter acerbissima tormenta concessit. Eius pellis tanquam gloriosum spectaculum, ac memorabile trophæum omnibus populis Syriç, maritimisque gentibus ostentata est, & quasi vniuersa vis belli; omnisque victoria in vna animula infelicis Bragadeni constitisset. Sed omnis crudelitas Deo maxime inuisa iustissimam vltionem denique expectat. Neque enim vir quispiam præclarus esse potest, nedum bonus imperator, qui cum cognitione re militaris ferinam quandam immanitatem commiscuerit, quoniam non carnifices aut tigres mittuntur ad laniandos inermes & subiugatos. sed ad subiugandos obstinatos & resistentes hostes. Nam ita fit vt ciuitates potius ad extremum pugnent obsessæ timentes perfidiam hostis & crudelitatem vsitatam in cæteros immanis, quam vt se dedant: quare in ijs præliis exercitus non nunquam amittuntur, aut ita affliguntur, vt à negotio frustra suscepto recedere cogantur. Non apparuit tantum laudis itaque Mustapha meruisse per diligentiam expugnationis, cuius multos habuit comites, quantum vituperationis per perfidiam & feritatem dignam supplicio, cuius ipse solus sibi fuit consultor. Contorta sunt intra septuaginta & quinque dies plura centum & sexaginta globorum millibus in vrbem, quæ deuastata ac prope euersa se dedidit. At vbi Iacobus Ragazzonus Venetias redijsset Byzantio, vt diximus, omnes fratres concordi animo Senatui per illam opportunitatem obtulerunt ingentem onerariam ad bellum concordi cum centum armatis proprijs sumptibus, vel seipsos vna militaturos. patres, quòd horum fidem, & Iacobi diligentiam singularem in Byzantino negotio nuper cognouissent, rati id quod erat ad omnia magna rei publicæ negotia hos esse maxime accommodatos, ineunte iam bello eligunt alium horum fratrum Placitum Ragazzonum virum multa prudentia, fide, peritia, dexteritate negotiandi ad frumentarium negotium classis, quem iubent in Siciliam ad frumentationem tanquam reipublicæ negotiatorem conuolare. iussus est commeatum in classem comparare, atque in omnia loca Venetorum orientis procurare; quoniam cum ager Dalmatiæ & Illyrij ab equitatu, insularum munitiones à classe hostili vexarentur, populationibusque vastarentur nullibi poterat ager suis dominis victum submiuistrare. Placitus cum in eo negotio ad triennium versatus esset magna cum reipublicæ vtilitate singulari industria ad quinquaginta & vnam onerarias ingentes misit onustas omnis generis commeatus ad classem, quod negotium facilius fecit Austriaci in illum beneuolentia & Ducis Thurij proregis Siciliæ, cuius bonitatem ingenij & insignes animi virtutes plurimum dilexerunt; cum non minus in equestribus certaminibus, quam in dexteritate negotiandi visus esset præstare. Mustapha viginti millia peditum & duo equitum in insula reliquit, Salaminæque seruandæ ac reficiendæ præfecto Erca Fanburano Rhodi præfecto, ipse contendit Byzantium. Non defuerunt qui dixerint, illam perfidiam Mustaphæ accidisse per indignationem, quia plura sexaginta millibus pugnatorum trucidata sint in insula, ac totidem ferè varijs morbis absumpta; inter quos fuerunt multi non paruę autoritatis. Christiani cæsi fuerunt ad triginta duces Itali, ac multi capti. At vero Senatus Venetus, quia cognouisset fratrum Raggazzonorum diligentiam & fortitudinem in omnibus sibi delatis munijs exequendis, cum pro caritate erga ipsum Senatum, & pietatem erga pátriam nullos non modo labores, sed neque grauissima quidem pericula deuitassent, vt eos aliqua eximia dignitate pro honestate familię insigni ret gratiq; animi aliquod indiciū ad posteros trāsmitteret, creauit ipsos fratres Ragazzonos cū omnibus suis posteris dominos & castelli & ditionis Diui oderici, illud est oppidi nomen, & antiquissimum ac nobilissimum feudum patrię fori Iuliensis.

Mustaphæ perfidia.

Bragadeni mors crudelis.

Crudelitas detestanda.

at in

at in Creta dum præsidia parātur, nesciturq; Salaminæ deditio, litteræ mittuntur & senatusc. à Venetio vt Quirinus & Canalis cum omnibus triremibus Messanā quam citissimè properarent, quò vires fœderatorū omnes coniungerentur. Turcica classis ad sinū Rizonium nauigans Butuā reuersa oēs ciues Butuēses captos in seruitutē abducit. Partaus ad occultandā cohonestandamq; perfidiā simulat Turcas fuisse clā trucidatos cōtra ius amicitiæ & fidē, in quā perhumaniter fuerāt excepti. sic vrbs direpta est. & incēsa. classis deinde per breuē, sed violentā tempestatē amissis tribus rostratis nauibus ad Castrū nouum accedit. hinc mittit Ascriuiū qui blāde primū, deinde per minas sollicitarēt ad deditionē. responsum est malle præsidia pugnando honorificè mori, q̄ turpē deditionē facere, cū honor vita sit omni preciosior. illo responso Docleęnses ad trāstra sunt cathenati cōtra datā fidē, pręter paucos primarios, qui sunt trāsmissi Epidauriū. postmodo Ascriuiū terra mariq; obsidetur, tētaturq; ad expugnationē. Est autē Ascriuiū oppidū in sinu Rizonico populosum & frequens, agrū habēs amplū & multos in eo colonos. Turcę aduersus oppidū duas munitiones excitāt, è quibus nouē muralibus tormētis & oppidū & arcē cōcutiunt. oppidani & milites ęgrè ferētes Turcarū obsidionē ex oppido erūpunt, castra inuadūt. multos trucidāt. reliqui eādem fortunā se subituros veriti abstractis tormētis ad classem se recipiūt, quę mox Apolloniā applicuit. quo venit Caracola & Luzalis cū multa pręda & captiuis. missę sunt inde duæ triremes exploratū Siciliā versus quid ageret classis fœderatorū. Veneti qm̄ Caracosa & Luzalis omnia popularētur succēderentq; repentinis incursionibus vel intra sinum Adriaticum, iubēt ad portum Venetū insigni munitione firmatum multa bellica tormenta attrahi, atq; in Litore vocato loco, qui parum distat ab vrbe, aliam excitant munitionem, vbi multi sunt horti ad olera vænalia Venetiarum culti, vbi omnis impetus maris retunditur, ne Venetias vsq; procurrat. iussæ sunt copiæ, delectus nimirum illuc accedere, ac multi esse vigiles per noctem. excitatæ sunt & alibi non procul quædam munitiones è gleba. iubentur cataphracti equites non procul ab vrbe stationem habere in propinquioribus pagis, & in ora extrema continētis quare tantus terror nonnullis est iniectus vt quidam de fuga, & de relinquenda vrbe cęperint cogitare. Hunc timorem Venetorum augebat rumor quidam non tenuis, quod Turcica classis vniuersa litora Dalmatiæ prædationibus & incendijs popularetur. At Ioannes Austriacus iam profectis Germanis per hoc tempus, cum videret plurimam anni partem aptam rebus agendis iam effluxisse, agebatur enim dies quintus ante calend. Sextilis, cum optaret etiam respondere omnium mortalium expectationi, quæ de maxima classe in animis concepta fuerat propter insignes vires fœderatorum, imperat multa diligentia Marchioni Sanctæ Crucis conuolare Neapolum cum suis triremibus, instareque vt copiæ, & apparatus essent in promptu, vt inde possent auehi. ipse ita instat rebus, quæ Genuæ erant expediendæ, vt, iis intra quinque dies absolutis cal. Sextilis Germanas copias ex itinere ad Segestam Tiguliorum in classem exceperit cum comite Vinciguerra Archuensi. relictus est Io. Andreas Auria cum suis triremibus, vt & suis, & mercenarijs onerariis Philippi Regis Alberici Lodronii copias imponeret, & Italos Sigismundi Gonzagæ, qui cęperant ex Insubribus ad mare descendere. Austriacus Neapolim profectus, omnibus summa diligentia procuratis, iusso Aluaro Bacione Marchione Sanctæ Crucis cōuehere in suis triremibus & aliis mercenariis nauibus onerariis copias Italas Pauli Sfortiæ & Comitis Sarni, Messanam versus nauigat. conuenerat iam Messanam M. Antonius Columna cum duodecim pontificis triremibus, & Sebastianus Venerius Dux summus Venetæ classis cū sexaginta & nouem triremibus Venetis, Missus est Io. Cardona cum suis triremibus Panormū vt inde conueheret ad classem omnes bellicos apparatus & cōmeatus iam paratos. Iussus est & Ghildrandada cum duabus triremibus Corcyrā vsq; proficisci ad explorādum iter Turcicæ classis. cum nulla industria interim Messanæ prætermitteretur rebus omnibus ad bellum necessariis comparandis. Io. Austriacus vbi Messanam aduētasset, fuisseq; a Messenensis ciuibus cum magna pōpa acceptus postridie Venetis instantibus conuocantur, conueniuntq; ad comitia summi imperatores classium, & insigniores duces, vt consultaretur de rebus bellicis, & de summa eius expeditionis. expectabātur triremes è Creta. quibus nondum profectis animi præsentiū erant dubitationis pleni. Ascanius Corniensis interea, vt qui rogatus fuisset sententiā, obtulit chirographum, in quo continebatur quod propter magnitudinē virium Turcarū, quæ multo essent superiores tum numero & militum copia, tum etiā rebus omnibus necessariis instructiores, videbatur pugna detrectanda antequā Brundusium accederetur, expectarenturq; triremes Cretenses, quæ nisi breui aduētassent, omnino accederetur Brundusium, vt Dalmatia, quæ terra mariq; vexabatur sic à Turcis per metum Christianæ classis subleuaretur. nam ita posse multa commoda nasci, quæ tempus offerret. eius sententia fuit ab omnibus comprobata. quare statuitur cæteras vires esse expectandas. Nec multo post accessit ad classem Io. Andreas Auria cum duodecim suis triremibus & vndecim onerariis duce Comite Sarni, cum copiis iussis. hinc secutę sunt triginta triremes Neapolitanę è vestigio duce Aluaro Bacione. hinc duodecim Panormitanæ, nec multo post M. Quirinus & Antonius Canalis simul accesserunt ad classem cum quadraginta triremibus rebus omnibus egregie instructis. confluxerant ad nomen & celebritatem eius expeditionis multi viri Illustres, atque inter cæteros Alexander Farnesius filius Ducis Octauii Parmæ & Placentiæ. Franciscus Maria Ducis Vrbinatis filius. Paulus Iordanus Vrsinus Dux Bacianensis. Cæsar Carafa Neapolitanus. Pontifex vexillum mittit Cęrulei coloris ad Austriacum per solennes cæremonias Romæ consecratum. vbi conuenissent duodecim triremes Pontificiæ, octoginta & vna Hispanæ, onerariæ viginti & duæ, Venetæ triremes centum & nouem, quinqueremes sex, onerariæ duæ, Melitenses triremes quatuor, Austriacus conuocat in palatium cōmendatorem Castellæ, Io. Andream Auriā, Ascanium Corniensem, Comitem Sāctiflorum, Gabrielem Serbellonū, Franciscum Ybarram, Petrum Velascū, quibus ostendit classem fœde-

Butua direpta ob perfidia Partai.

Ascriuij descriptio.

Litus munitū à Venetis.

Ascanij Corniensis sententia de pugna vitanda.

Fœderatorũ vires.

ratorum constare è ducentis & nouem triremibus, sex quinqueremibus, viginti & quatuor onerarijs. demonstrat quòd Regiæ copiæ essent octo Hispanorum, quinque Italorum, septem Germanorum millia, & circiter duo millia fortunam belli sequentium. quod omnis vis in virtute rostratorum nauigiorum esset collocanda, at nulla in onerarijs: petit ab his priuatis comitijs an sibi viderentur his viribus esse hoste superiores, & an pugnæ facultas appareret hosti facienda si obuius fieret, cuius classis constaret è trecentis nauigijs: quod ita esse confirmabatur vna omnium captiuorum & exploratorum voce & nuntiorum. re diligenter examinata cum appareret numerus triremium parum excedere posse ducentas triremes, multaque esse minora nauigia, quibus virtus triremium & quinqueremes omnibus possent adæquari, cum plurimi quinqueremes essent faciendæ in bellis naualibus ob magnam vim tormentorum & epibatarum, responsum est ab omnibus vel nullam, vel certè perexiguam videri classium imparitatem. Quòd tametsi quædam deesse Venetis quibusdam nauigiis viderentur, neque Germani rebus maritimis valde essent accommodati, tamen res esset in eodem statu vt distributis paucis copijs in Venetas triremes classis egregiè foret instructa & numero & virtute epibatarum. nam proprium consilium habebat Austriacus, in quo primum de rebus omnibus proponendis consultabatur, ne prorsus imperitus aut hospes ad communia comitia accederet. in proprium non admittebantur nisi primariæ autoritatis & peritiæ rerum bellicarum proceres insignes, inter quos erant commendator Castellæ, Ioannes Andreas Auria, Marchio Sanctæ Crucis, Ioannes Cardona, & alii quidam superius commemorati, & aliquando Ghildrandada, Petrus Franciscus Auria, & Comes Pliegi. Sed vbi aliquid esset decernendum vel magnum, vel ageretur de summa rerum, omnes imperatores summi, præstantioresque proceres conuocabantur: quibus omnibus comitiis aderat Ioannes Sorius à secretis. Interea Venetæ triremes, quæ prius Syracusas peruenerant, accesserunt ad classem, & Ioannes Cardona cum reliquis copiis & commeatu & bellicis apparatibus: & Ghildrandada, qui nuntiauit classem Turcicam ad Corcyram stationem habere, quæ dicebatur constare è trecentis nauigiis. His ita habitis conuocata sunt vniuersa bellica comitia, vt consultaretur de expeditione suscipienda: quæ dum tractantur in Sicilia, celebratæ sunt nuptiæ Caroli Cæsaris filii cum multa magnificentia, qui ducebat filiam Ducis Norici, per quas varia spectacula edita sunt, & pugnæ equestres ad oblectandos animos principum, qui ad ipsas nuptias conuenerant: qui fuerunt præter vniuersam regionis nobilitatem, Cæsar pater, Ferdinandus frater, Regina Poloniæ, & principes complures Germani. Mehemetus interea & Aulonis quæstor nuntium attulerunt Turcicæ classi Turcas Salamina potitos esse, quo nuntio maximè elati sunt animi omnium Turcarum ad spem magnarum rerum. Biremes Turcicæ exploratum missæ retulerunt classem Christianorum instrui Messanæ, atque omnes propè fœderationis vires eò conuenisse; quare orientem versus iter captum est. Peruenitur Buthrotum, illud est oppidum Epiri, vbi quingenti equi classi sunt impositi. Inde itur Corcyram, quæ vndique nauigiis & armatis expositis infestatur. at munitio triremes nonnullas demergit; & milites exeuntes non leuem impressionem faciunt in egressum hostem. multos trucidant. alios capiunt. alios cogunt turpiter ad naues refugere. Quædum geruntur variis in locis, missa est legatio cum imperatorio diplomate Byzantio & mãdatis, quia Selimi animus plus satis victoria elatus fuerat, quo iubebatur Turcica classis Christianam classem conuenire, demergere expugnaram, opprimere, capere, dissipare, vti victoria maritima iam deuicta Salamina, omnesque finitimas insulas occupare, ac nemini obuio armato parcere. Nam eò excreuisse Turcarum insolentia apparuit, vt non in Dei arbitrio victoriam positam esse censerent, sed in virtute Turcicorum armorum. non enim idem est multis cum imperio præesse. & sapientem esse supra alios. Alis illo accepto mandato Naupactum versus nauigat vt ibi classis omnibus rebus necessariis instrueretur. cæterum vbi principes, ac tribuni, illustrioresque principes fœderatorum ad comitia militaria conuenissent, inter quos fuerunt præter summos imperatores classium Ioannes Andreas Auria, Ascanius Corniensis, Augustinus Barbadicus, Antonius Canalis, Marcus Quirinus, principes Vrbinas & Farnesius, Paulus Iordanus Vrsinus, Marchio Sanctæ Crucis, & aliis partibus classium præfecti, cœptum est agi de prælio ineundo. primum variæ exortæ sunt controuersiæ, cum quidam censerent multis de causis esse rem protrahendam; primum quòd non minus detrimenti rebus Turcicis, quam Christianis mora afferre videretur, cum ita Turcæ vt Christiani per illud bellum quotidie affligerentur. Deinde quod in mora conseruatio certa locorum subditorum consistebat, at in pugna vno tempore fiebat periculum de vniuersa Italia, quoniam deuictis armis fœderatorum Turcæ iam mari sine vlla controuersia potirentur. Turcam, si victus fuisset, posse breui classem ingentem reficere, cum materiam habeat & opulentiam insignem; atque insularum imperium illi tantum posse adimi, à quibus vel si abstineat, nihil tamen appareret eius potentia esse diminuta. at Christianos, si victi sint, vix posse in multos annos tantam classem reficere. His additum est Christianam classem constare è tyronibus ferè totam, aut certè militibus parum mari assuetis, quod certè plurimi refert. quod si aliqui sint veterani milites, eos in terrestribus prœliis, at non in maritimis esse exercitatos. Ibi posse fortunam belli paruo cum detrimẽto tentari, vbi si quis semel victus sit, possit tamen cursum hostis & impetũ victoriæ aliquo pacto obiectis munitionibus refrenare. at alii contra censebant, multisq; probabilibus rationibus demonstrabant pugnam nullo pacto esse deuitandã. Aiebant enim tunc detrectandũ esse prœlium & rem protrahendã, cum maius põdus est iacturæ, quàm victoriæ. Nã vbi Ghisius regnũ Neapolitanum inuasit, si pugnauisset ac victus fuisset, nihil magnũ cõsequebat Albanus: at si Albanus victus fuisset, regnũ Neapolitanũ deinde & is copiis in magno discrimine versabat. protrahẽda res est etiã vbi hostis non põt diutius cõsistere

Comitia propria Austriaci.

Archiducis Caroli Austriaci nuptiæ cum filia Ducis Bauariæ.

Corcyra vexata.

Selimi imperium audax.

Consultatio de pugna detractanda & rationes.

Rõnes hortãtes ad pugnam.

quod accidit Carolo Quinto aduersus Lantgrauium. aut cum vires hostium tantæ sunt, tamque impares, vt bellica ratio deterreat minores à pugna. Nunc inquiunt nihil horum contingere, quoniam quamuis magna foret Christianis iactura, si classis amittatur, tamen non esset futura tanta, neque principes fœderati tam sunt afflicti, vt eam iacturam non possent resarcire, cum præsertim vel per victoriam tam debilis futura sit hostium classis, vt inutilis propè sit futura. nam futurum vt vel per eam cladem fœderati ad defensionem saltem iacturam resarciant. At si fortuna belli arrisisset, fieri posse aiebant vt ad famam victoriæ Græci populi imperium Christianorum vltro exposcerent, & multa tempus ac felicitas incœpta aperiret. per quæ hostis non mediocriter turbaretur. neque enim vllam rationem apparere salua classe hostili, qua vexari hostis magnopere possit, qui neque diuturnitate sumptuum, neque per discordiam spontè potest debilitari aut imminui, cum illud potius futurum sit, si res protrahatur diutius, Christianorum detrimentum, atque cum adeo validæ vires in vnum conuenerint, vt hostium classis non appareat magnopere formidanda, sibi videri non esse deuitandam pugnam. Quòd si tyrones sunt plerique præsentes milites, paucique sclopettis vtuntur, tamen additum est neque hostes valde esse peritos propter luem superioris anni, cum tot millia armatorum sint etiam in Cypro. Quod ad nauigiorum rationem, non facilè posse cognosci inter ipsas classes magnam aut formidabilem esse differentiam, cum quinqueremes possint haberi fortasse loco multorum minorum nauigiorum. Summam esse sententiæ, quando fortuna semper aliquam partem in rebus bellicis sibi vendicat, vt aliquid eius arbitrio tribuatur & concedatur. adeundam esse Corcyram vel Brundusium, vbi cognosci possit quo in statu sint res Turcarum, tunc enim sapientius de tota re posse decerni. atqui nisi inopia annonæ eius loci aut alia ignota ratio repugnet, Corcyram aptiorem videri, cum sit propinquior classi in orientem redeunti. His ita habitis inquit Austriacus, quòd cum tam instructa, tamque ampla classis in vnum conuenisset, æquissimum videbatur vt eam rempublicam iuuaret in tanta rerum difficultate, quamobrem se decreuisse, si aliis imperatoribus ita videretur, nauigare in orientem ad illa negotia quæ salubria, quæ vtilia vniuersis populis præsentibus quæ honorifica viderentur. Quòd si accidisset vt hostis fieret obuius, fruerentur occasione offerendi belli, & potiundæ victoriæ, quæ à diuina bonitate esset speranda. cum pugnaretur pro religione etiam, sicuti pro vita & libertate singulorum. Illud æquum esse omnibus significari, vt omnes res necessarias opportunè procurarent, scirentque sibi esse discedendum, cum prima maris opportunitas, ventorumque se obtulisset. Illa sententia fuit ab omnibus imperatoribus comprobata, & à reliquis proceribus magna cum alacritate & significatione lætitiæ. Austriacus deinde vt omnia egregiè essent instructa obtulit Veneto imperatori copiarum commeatum apparatuum bellicorumq; quantum vellet in vsum classis, atque hortatus est vt tantum sumeret vt superesset potius, quàm vt deesset, cum nuntiatum esset quædam in illa classe deesse. admisit Venetus aliquantulum commeatus & apparatuum, & quatuor millia peditum Italorum & Hispanorum, quibus rebus classis refecta est, reliquæ copiæ sunt in regiam classem & Genuensem & Allobrogem distributæ, quæ fuit egregiè instructa. relicta sunt sex millia Germanorum & pauci Itali in onerarijs cum apparatibus & commeatu, quantum non caperent ipsæ triremes. tanta verò in omnibus rebus vsus est diligentia Austriacus, vt prima discessus opportunitas ne prætermitteretur, cum nauigationis ratio, & classis ordo, ita fuisset instituta. primum classis vniuersa in quatuor partes distribuitur, atque prima data est Ioanni Andreæ Auriæ, cum quinquaginta & quatuor triremibus, cui fuit iniunctum vt semper alios antecederet, atque ad sex millia passuum in altum recederet, qui si pugnandum esset præesset sinistro cornu. secundam partem sibi reseruauit, quæ constabat è sexaginta triremibus, quæ procedebat ad duo millia passuum continentem versus. Tertia data est Augustino Barbadico Prouisori summo Venetæ classis cum quinquaginta & quatuor triremibus, cui iniunctum est vt nauigaret secundum continentem, atque in acie dextrum cornu ductaret. vltimam aciem concessit Marchioni Sanctæ Crucis triginta triremium, cui imperatur vt terga clauderet nauigationis, subsidiarii vice fungeretur per occasionem pugnæ. Sic igitur sinistrum cornu Auria, dextrum Barbadicus ductabat, in medio procedebant tres classium imperatores, cum inter aciem mediam & cornua satis aptum spatium intercederet. distributæ sunt & decem subsidiariæ per opportunitatem pugnæ præter Baciani subsidia, ita vt quatuor puppi prætoriæ assisterent e cornibus, & duę Regię, vt ea loca magis essent munita, atque opem ferrent vbicunque possent. Iussæ sunt præterea quędam triremes duce Ioanne Cardona, qui erat in acie Auriana, atque claudebat cornu sinistrum Austriacum versus, vt pręcederet decem aut duodecim millia passuum ad explorandum hostis adnentum, quo viso statim recurreret, atque re patefacta sese ad assignatum locum in cornu reciperet. Deinde iussæ sunt duę quinqueremes dextrę, duę sinistrę, duę medię aciei pręcedere tanquam aggeres aut potius propugnacula circiter sex stadios distantes. Sed quoniam non ita remis ob grauitatem impellerentur, neque remigii beneficio essent agiles vt triremes, iussæ sunt attrahi remulco, si ventus deficeret. Austriacus igitur media procedebat in acie, à dextra Columna, à sinistra Venerii triremis. erant cum Columna in triremi quæ incedebat à dextra Farnesius princeps in pretoria Genuēsi. à lęua Venerii in prętoria Sabaudiensi princeps Vrbinas. pręcedebat rostrū singulatū & pars nauigii pro dignitate, ne inferior nobiliori pręcederet. claudebat tergum prętoria Hispana & alię subsidiarię pro instituto. cornua quoq; suis ducibus vtrinq; erant communita: nam in altera parte sinistri erat Auria, in altera Cardona. in altera parte dextri Barbadicus, in altera Quirinus. Collocatæ sunt mistim in quibusque aciebus nulla differentia Pontificiæ, Hispanæ, Venetæ triremes, quamuis prætoria quæque diuersa, & in diuersis locis affixa gestaret vexilla, cum

Clasis fœderatæ istructę ordo.

singulæ prætoriarum insignia sequerentur. erat datum signum prælii vexillum rubrum si adiungeretur Regio vexillo, quo viso imperatur omnibus vt vna frons fieret ex acie media & vtriusque cornibus, omnesque procurarent vt ad mille passus quinqueremes præcederent, tam longinquæ vt vniuersam frontem classis protegerent, quo per sua bellica tormenta hostilem classem irruentem profligarēt & conquassarēt. decretum est vt hic ordo classis seruaretur, vt magis idoneus, quamuis multi alii per varias sententias fuissent in medium adducti. Sed quoniam nullus ordo satis validus esse potest, cui non religio & Dei reuerentia moderetur, quæ maxime prodest etiam in bellicis rebus, imperatum est cohortium præfectis vt curarent vt milites ad diuini numinis reuerentiam ac religionem viuerent, persuadereque niterentur iis, quibus præessent, bellum susceptum aduersus Turcas pium & iustum esse & Deo acceptum; cum semper sit plurimi si sciatur cuique se pugnare pro iustitia & defensione pietatis. iussi sunt etiam accendere ad fortitudinem spe prædæ opulentæ & gloriæ. statuitur vt curaretur ne quid spatii hosti relinqueretur aut aditus inter triremes, cuius rei gratia periti homines iussi sunt aciem recognoscere in catascopiis, qui vtrunque latus ad pugnam instruerent. imperatur vt quæ ita instructæ fuissent triremes paulatim in hostem incederent, cauereturque per trierarchorum diligentiam ne vicissim impingerent; neque latius procederent quinqueremes, quàm statutum est, nē nulli cæteris essent adiumento. Et quoniam accidit aliquando vt tormenta parum opportunè displosa parum detrimenti hostibus importēt, imperatum est ne quis iniussus ea, & nisi signo accepto disploderet. vt onerariæ si apto vento vti possent, offeraturque pugnādi potestas hostem inuaderent ex ea parte vbi magis nocerent. sin a vento essent destitutæ, nullamque facultatem nanciscerentur pugnæ, instructæ classem sequerentur, mandatumque expectarent. Liburni vero & biremes ad puppes triremium nanigarent, quæ instructæ cum duobus maioribus tormentis ac decem minoribus initio pugnæ minora nauigia inuaderent. datum est singulis triremibus vexillorum prætoriorum ac nationum differentiam cognoscere, cum media acies ceruleam

Insignia acierũ varia.

dextrum cornu viride, sinistrum flauum, extremum agmen subsidiarium album gestaret. Imperatur vt legitimè viueretur in singulis triremibus pro omnium Christianorum conseruatione, neque solùm precibus, sed etiam recta vitæ ratione & moderatione, vt Deus placaretur. frustra enim oratur Deus cum ex altera parte vanæ ac simulatæ preces funduntur, atque ex altera nullum flagitiorum genus deuitatur. Idcirco iubebat sapienter Plato tum maximè Deum per sacrificia & integritatem coli, cum agebatur feliciter, vt his facilis & propitius per infortunia haberetur. at Venetiis quia verebantur patres ne copia annonæ & vrbanæ multitudini & classi non sufficeret summa diligentia procurant rem frumentariam. missus est Placitus Ragazzonus cum publica pecunia in Siciliam ad frumentum coemendum, quoniam illa insula semper fuit fertilissima, & idcirco Cereri ab antiquis consecrata. Cæterum classis è Messanæ, Mamertinorumque portu soluens, vt diximus, præmissis pridie onerarijs duce Ioanne Aualo, quæ constabat è ducentis & nouem triremibus, sex quinqueremibus, viginti & quatuor onerariis, quadraginta hemioliis seu dicrotis liburniis Lacinium promontorium versus nauigat, vbi pridie nonas Septembris discessisset. Selimus auditis tantis Christianorum classicis apparatibus cępit paulatim ad timorem rerum futurarum respicere, putareque bellicam felicitatem non minus in diuina prouidentia, quam in armis pugnātium esse repositam, cum difficultates, & infortunia faciant sapientiores. instituit itaque ad implorandam opem diuinam, &

Turcæ suis sacerdotib⁹ indicũt supplicationes.

ad conseruandam, augendamque pręsentem felicitatem, vt supplicationes omnibus ordinibus suorum sacerdotum indicerentur, qui precarentur pro classis victoria. Quæ dum fierent Byzantii, nuntius Selimo felix & optatissimus expugnatæ Salaminæ affertur, vniuersiq; regni Cypri prorsus subiugati. Dici non potest quāta apparuit in vultibus & animis Turcarum lætitia, quam certè eximiam fuisse per multitudinem displosorum tormentorum & crebros ignes nocturnos in turribus & viis omnibus accensos significarunt. Factę sunt vbique mutuæ gratulationes. parata conuiuia. dati complexus. omnia denique immensam lætitiam referebant. istud ipsum fit in omnibus regnis Ottomanicis, & in Pannonia præsertim ad fines Christianorum. Curtensis purpuratus illud primus Cæsari per nuntium significauit. inde nuntiatur Venetias, quod prius credi non potuit, cum putaretur stratagema & figmentum Turcarum, donec Venetus orator per occultiores notas illud clam senatui significauit. eodem die, quo classis soluit, quod fuit pridie nonas Septembris, peruenit ad Zephyrium promontorium, quem in locum nonnulli aquatum & lignatum exierunt. Deinde abnauigarunt iuxta Salentinum Laciniumque promontoria. Inde ad valleculam Crotonis, vbi cum fuissent copiæ nonnullos dies ob reflantes ventos, onerariæ diuersum iter facere coactæ sunt, vt Corcyram peterent. nuntiatur in classem Turcas multos dies Corcyram insulam ferro atque igni hostiliter deuastasse, atque inde nauigasse orientem versus. missi sunt itaq; qui hostis iter explorarent. vbi vero stationem haberet classis ad Lacinium, ne ociosa multos dies ibi esse cogeretur, proponitur in consultatione à Venetis eundum esse transuerse Cephaleniam versus, qua ratione iter hosti intercideretur, si Corcyra discessisset, seque reciperet in hyberna, vt putabatur facturus. at responsum est ab

Consultatio alia.

Hispanis illud non videri commodum, quia venti nimis essent violenti, qui multam difficultatem nauigationi essent allaturi, quibus accederet, quòd in numerosa classe, vt solet accidere, multæ triremes essent parum agiles, atque his ventis fieri non posse vt reliquis responderent omnes, omnesque vno tempore ad Cephaleniam accederent. fieri etiam posse vt hostis ignotus ac paratus omnes ad pugnam inopinatos expectaret, qui posset tanto acrius nocere, quanto res magis confusæ essent & solutæ. videri igitur iter rectũ Corcyrā versus esse tutius & cōmodius, vbi per vltimos nuntios hostis esse cognoscebatur, qui nisi inuentus esset in ea insula, iter in dies cognosci posset, aciesq; cōiunctæ & ad pugnā paratę in omnem opportunitatē progredi possent. Illud consilium cũ à pontificio

impera-

imperatbhre probitum esset & a maiori numero comitiorum, captum est illud iter. at quoniam Tarenti quædam copiæ restabant regiæ classi imponendæ, iussus est Bacianus eas conuehere. cõcessum est & Veneto imperatori vt mitteret ad conuehendas quasdam cohortes per senatuscons. collectas in regno Neapolitano, & ad litus Anxæ conuenerant. captum est igitur iter ad portum Menesthei, ibiq; expectatæ triremes, & pręmissus Ghildrandada denuo ad iter hostis explorandum. vbi ad Menestheum acceditur è misso catascopio cognoscitur hostilem classem Corcyra discessisse, quare non sunt expectatæ relictæ triremes, sed cum præsentibus acceditur ad Corcyram missis qui Baciano & Canali significarent vt classem ad insulam Corcyram sequerētur vbi primum copiæ conscendissent. idem imperatū est nauibus prius Tarentum accedere iussis: atq; nō multo post & hæ copiæ conuenerūt. nec multo post nuntiatur classis hostilis in sinū Naupactium se recepisse, atq; vt Zacynthij ferebant, exierant è sinu varijs temporibus plura sexaginta nauigia, quæ orientem versus nauigauerāt. peruentum est ad locum Corcyræ insulæ Casopum vocatum, vnde etiam missa sunt nauigia exploratum vbi esset hostis, & quid moliretur. iis acceptis nuntiis indicta sunt militaria comitia. in quibus omnium vna fuit sententia vt pugnaretur, si oblata esset occasio pugnæ; sed de ratione eius occasionis procurandæ, variæ fuerunt sententiæ. alii enim dicebant esse intra sinum Adriaticum recedendum, ibique aliam expeditionem suscipiendam, quam si hostis vellet impedire, posset oppugnari. Alii pugnam in faucibus sinus Naupactii offerendam esse arbitrabantur, qua ratione maior existimatio compararetur, quam alia quauis via: quoniam vel si hostis non exiret, tamen id esset maioris dignitatis futurum, quam quæuis alia expeditio. Aliī censebant, cum classis hostilis tam diu in insula Corcyra fuisset, quæ apud omnes opinionem excitasset, quod fœderatos expectaret ad pugnam, non ita fore honorificum prælium, quoniam tot nauigiis esset diminuta quot ferebantur; quare nullam existimationem comparari posse aiebant, cum res dilata esset ob metum donec vires minuerentur, neq; ausi essent integras inuadere Corcyrę diu expectātes hostium vires. esse prętereа non leuiter perpendendum, quid mutationū anni ratio secum afferret, quia offerenda pugna in faucibus sinus Naupactii, cum distarent à portu Petalæ insulæ propinquiore ad quadraginta millia passuum per oēm temporis mutationē parum aptā in maximo periculo salutis posita erat classis, si oporteret reuerti. expectatio autem apti temporis apud ignatos huiusce consilii; & apud vel ipsum hostem, non parua erat dignitatis existimationisq; diminutio. vt erat intra sinū Adriaticum se recipere, vel alio, quamuis consilio suscipiendę alicuius expeditionis, vel cū hoste pugnandi si fieri posset. his videbatur præstare vt vlterius procederetur, trāsgrederenturq; Turcicā classem. tentareturq; Pylos aut Corone aut Methone aut alia vrbs magni pōderis, quia si hostis abstitisset, palam fatebatur se a fęderatis non formidari. qm̄ illo a tergo relicto, atq; in eius conspectu suæ munitiones expugnarentur, vt alliceretur ad pręliū. neq; id dici poterat oblatam esse facultatem pugnæ, vbi vires fuissent diminutæ. non fuit decretum in iis comitiis, quę harum trium sententiarum esset magis eligenda, priusquam ad Cephaleniam perueniretur. propositum est capitis supplicium siquis exiret è nauigiis. Imposita sunt maiora tormenta, & classis omnibus rebus necessariis instructa. nec multo post Hispanæ triremes ad Benizzas, qui locus est insulę Corcyrę, perueniunt, Venetius dum curat frumētum ad subsidium Salaminæ quinqueremibus imponi. Venetio postridie ad Leschinium extremā partem insulæ ad orientem aduentante vniuersa classis appellit. hinc ad Gomenicias vocatas in portum perueniunt, vbi Austro detenti sunt, atque Austriacus statuit classicas copias censere, vt quæ vires adessent cognosceretur. accessit per idem tempus prætoria Ghildrandadæ, & triremes Contareni ac Maripetrie Zacyntho & Cephalenia, qui nuntiarunt Turcicam classem in sinum Corinthiacum esse ingressam, misisseque Coronen quædam nauigia cum ægrotantibus, vt supplemētum pro illis in classem conueherent. at summi imperatores fęderatorum sigillatim cum suis ducibus de rebus gerendis seorsum consultāt, vt cum veniendum erit ad vniuersa comitia facilius scirent de summa rerum differere, ac decernere, donec omnes triremes relictæ in itinere conuenirent ad classem. allatæ sunt literæ Venetis proceribus à senatu per illud tempus, atque aliæ rursus eadem hora, quare reditur ad concilium. Illud mirum fuit sane quod rumor dissipatus est in classe de expugnatione Salaminæ, neque tamen a quopiam fuit allatus, cum omnia itinera clausa tenerentur. habita sunt colloquia paulopost occulta inter summos duces, quæ cum nemini fuissent cognita, nata est in animis multorum suspicio ne Austriacus esset abiturus. Sed vt classis pro instituto ordine nauigaret præfecti sunt vbique in viginti triremes duces, qui istud ipsum curarent, atque ita Ericusam insulam sunt prætervecti. Ibi explicatis velis ad sinum Ambracium peruenitur omnibus cum velis ad medium malum demissis antennis nauigantibus. Ita seruato ordine ventum est ad Cephaleniam. eo certus nuntius allatus est Pauli Contareni Zacynthi præfecti, quo significabatur classem hostilem esse in sinu Corinthiaco afflictam, cum Luzalis etiam quadraginta nauigiis Methonen adiisset. allatæ sunt & literæ à Marino Caballio præside Cretæ, quibus nuntiabatur captam fuisse Salaminam. quibus nuntiis habita denuo sunt militaria comitia. & quoniam nata fuerat dissensio quædam propter temeritatem impudentium militum suspendio necatorum, qui nulla habita Venerei summi imperatoris reuerentia in eius conspectu in prætoria triremi quosdam Venetos trucidarant, vel cōtra Venerii mandatum vt arma deponerent: iam Austriacus parum honorificè de Venerio loquebatur ac sentiebat, quo animo erat etiam Columna. Illorum iudicationem & castigationem censebat Austriacus ad se pertinere, cuius stipendia merebantur, quod fortè æquum apparebat nisi tanti ducis præsentis mādatum neglexissent, qui salua dignitate sua conniuere aut cęcutire omnino non poterat, aut rē differre ad cæterorum exemplū. Illa de causa missus est ad Columnā Augustinus Barbadicus vir consilio, eloquentia, autoritate insignis pro cōmuni Venetorū consilio, cuius per tuā dexteritatem

Consultatio militaris fœderatorum.

Rumor sceſto autore dissipatus.

Dissesio Austriaci & Columnæ cum Venerio.

teritatem

teritatem Columna reconcillatus est,ita tamen nihil vt negotil sibi esset in posterum cum Venetis, atque ne priuata dissensio vniuersam vtilitatem, rationemque publicam belli subuerteret, decernitur cum Barbadico communicare quæcunque caderent in consultationem. Veneti acceptis his infelicibus nuntiis seorsum per maiorem partem noctis inter se consultant de rebus transigendis, decernuntque arces Naupacti munitissimas Rhium & Anthirium videri inuadendas, vt diximus, quibus subiugatis hostilem classem in eo sinu oportere adoriri. Deinde re denuo in vniuersis comitiis proposita negotium nimis apparet difficile & inutile: obtinetur tamen vt ad Petelam vocatam insulam accederetur, atq; inde, si negotium videretur posse confici, classis accederet ad expugnationem, vt per eam opportunitatem hosti fieret facultas de summa belli si vellet totis viribus dimicandi. sin autem pugnam detrectaret, negotiumque videretur frustra tentari, recederetur, impositisque validis præsidiis in insulis Zacyntho & Cephalenia & Creta in hyberna concederetur. nam agebatur mensis October, alioquin mari & classibus non satis tutum aut placidum anni tempus. Inde per magnam difficultatem, ægreq; reflantibus ventis ventum est ad Oxias & Echidnades insulas, quas Curzolares vulgus nauigantium appellat, atq; inde præmissus est Ioannes Cardona cum suis octo triremibus præcedere iussis ad portum Petelæ explorandum. cum classis pedetentim progrederetur ad flumen extra insulas quod in mare prorumpit, ad aquandum. præcedebant triremes dextri cornu, quæ prætoriam Auriæ sequebantur, quæ vbi primum ex insulis euasit, cum sol ad vnius horæ spatiũ esset elatus, prospicit Turcicam classem è sinu Naupactio velificantem, nauigantemque insulas versus. Ioannes Andreas Auria continuò equitem Andream Auriam significatum mittit Austriaco se locum assignatum pugnæ seruaturum, reuocare in memoriã ne magnopere instaret triremibus vt in acie instruerentur, cum tempus concederetur commodum, atq; nimia festinatio posset aliquam perturbationem rerum afferre: cum nulla in re magis spes victoriæ sibi videretur collocanda, quam in recto ordine ipsarum rerum. sed paulo antequam Andreas Auria accederet prospecta fuerat classis à regia triremi, quare & hoc nuntio accepto & visa hostili classe Austriacus descendit in catascopium, instatque triremibus vt ad sibi destinatum locum se reciperent in aciem. iussi sunt hoc ipsum facere commendator Castellæ & Columna, atque moniti vt omnem perturbationem deuitarent. & quoniam per id tempus classis fœderatorum erat continenti propinqua vt sacra celebrarentur, cœpit Ioannes Andreas Auria in altum se recipere, ac situm capessere qui erat opportunus, instruendæ classi & aciebus, quæ per imperatorum industriam cito fuit instructa præmissis singulis aciebus suis binis quinqueremibus pro instituto Austraci. Sic igitur pedetentim in hostem proceditur. At Turcica classis iuxta sinum Naupactium procedebat iam certior facta de fœderatorum aduentu, quia Turcicæ classis imperator huc illuc exploratores miserat inuestigatum quid fœderati molirentur. Mehemetus idcirco cum sexaginta triremibus ad Cirram siue Aspropinum locum aduectus ad res necessarias classi conuehẽdas decem Ianizzerorum, duo Spacchium millia triremibus imposuerat, & duo illorum qui spe prędæ classem sequebantur egregiè pugnandi cupidorum, prẹter bellicos apparatus & commeatum, cum quibus nauigarat ad classem. Caracosa archipirata exploratum missus ipse etiam, vt ab aliis significatum fuerat, nuntiat Christianam classem aduentare, sed esse multo minorem numerum nauigiorum, quam erat re ipsa. nam vel quòd veheretur in myoparone, non potuit præ metu omnia oculis perlustrare, vel quòd sinistrum cornu non potuisset prospicere, quod esset à tergo adhuc post insulam. Sed enim quoniam alii retulissent magnum esse nauigiorum numerum, videbatur res habere non nihil difficultatis, multique dubitabant an prælium esset ineundum. Alis rerum maritimarum summus imperator & classicarum, quamuis putabat omnino esse pugnandum, cum quia sibi videretur præstare potentia, tum vt pareret Selimi Imperatoris mandato, tamen vt alii quoque idem sentirent, quod plurimum conferebat ad alacritatem pugnæ, comitia indicit suis proceribus, vt de summa belli consultaretur, antequam aduectæ copiæ classem ascenderent. Vbi ad comitia ventum est, fit copia cuique dicendæ sententiæ, ac Mehemetus præsertim, cui sententiæ Partaus, Sirocchus, Carabucchus, & seniores duces assentiebant, multis rationibus conabatur Alim ab instituto reuocare, cum res appareret coniici in magnum discrimen. Neque enim probabile ijs videri poterat vt classis Christianorum tãtum processisset, nisi ad consilium & facultatem pugnæ quæ certè non esset pugnatura nisi firmissimis viribus freta, cum posset per exploratores vires Turcarum cognouisse, quorum salus vniuersa in salute classis consisteret. non enim rationi conuenire censebat vt ea classis, quæ è Sicilia nauigarit, per id tempus anni, per tantum maris spatium, aduersus tot hostes, qui possunt intra suos portus rebus omnibus opportunè esse muniti & instructi, ad apertam cladem potius, quàm ad propè certam spem victoriæ conuolarit. neque credendum est aduenisse vt refugeret, quod neque cum captiuis neq; cum ratione consentit, sed vt collatis signis dimicet. nihil posse non persuadere hos non vnanimes & concordes aduentare, cum non minus de salute cuiusq;, quàm de imperio sociorum agatur. nullus sanè stimulus esse potest acrior ad fœderationes, quam communitas periculorum: quippe cum eadem ratio quæ coniunxit, coniunctos etiam in amicitia retinere possit. omnium fœderationum detrimentum esse maximum, vbi multi sint imperatores cum pari imperio, quod in classe Christianorum non existit, cum illud agi oporteat quod duobus saltem, si non omnibus visum sit. nihil æquè formidabile esse in rebus bellicis, quam ingenium habere aduersarium gloriæ cupidum, quod præsertim in ætate iuuenili reperitur, cum rerum sæpè iudex fiat fortuna, at non solum arma. Venetos habere & fortissimum & sapientissimum quãuis senem classis imperatorem, & summopere cupidos esse pugnandi tum vt sanguinem suorũ crudeliter necatorum per Turcarum vulnera & stragem vlciscantur, tum etiam vti se perpetua alendę classis molestia, & instruendæ quotannis liberent, quorum varia loca nostra classis per cædes, incendia, ra-

Io. Andreæ Auriç prçclarus monitus.

Mehemeti sententia de pugna detrectanda.

dia, rapinas deuaſtanit. at contra ſi ratio ipſarum rerum Turcicarum diligenter perſpecta ponderataque ſit, nihil aliud videbitur eſſe pugnam committere, quàm vniuerſam exiſtimationem & gloriam longis, difficilibuſque laboribus, ac multa induſtria comparatam in præcipiti collocare. quippe cum omnis bellica laus non tam in felici rerum euentis, quàm in optimis conſilijs cum ratione ac ſapienter ſuſceptis verè conſiſtat. neque enim vlla neceſſitas impellit Turcas è munitiſſimo loco, vbi claſſis validiſſimis propugnaculis duobus protegitur, vbi ſuppetit annonæ & rerum omnium copia, tot rebus præclarè geſtis, deuicto hoc anno opulentiſſimo Cypri regno, Creta maiori propè ex parte ſuccenſa, Epia, Zacyntho, Cephalenia non ignobilibus inſulis direptis, Corcyra plurimũ infeſtata, Vlcinio & Doclæa ſubiugatis, Butua direpta, Iaderẽſi agro ad mænia vſq; occupato, omnibus caſtellis Dalmatiæ mirum in modum vexatis, Metubarri & omnibus recuperatis, ad apertum periculum & fortunam belli tentandam. nam non ſemper putanda ſunt omnia feliciter ſucceſſura, cum maxime inter felicia fortuna timenda ſit. an non ſatis eſſe videntur hoc anno tot parta trophæa, tot triumphi, tot victorię? timenda eſt inconſtantia fortunę, quæ ſępe deludit inſatiabiles, præſertim cum magis conueniat tempore, quam armis rem experiri. ſi pugnetur, ambigua eſt victoria, ſi res differatur, certiſſima; quippe cum aduerſarij diuturnitatem & magnitudinem ſumptuum ferre non poſſint. Huc accedit quòd propter anni tempus claſſis in hoc mari diutius non poteſt conſiſtere, & Turcæ videbuntur magis cedere tempori, quàm viribus hoſtium. non minor eſt enim conſeruandis rebus, quàm acquirendis laus; cum in hoc fortunam comitem homines habebant; in illo, ſola mortalium ſapientia ſpectetur. Neque putandus eſt Selimus malle claſſem, quàm verbum amittere; vbi cognouerit quibus conſilijs res fuerit conſeruata, tot præſertim ſpolijs, tot captiuis, tanta opulentia donatus. ſibi ita faciendum eſſe videri inquit, vt claſſem inſtruerent in aciem in portu. ibi in tuto ſpectarentur hoſtium conſilia, pro quibus poſtmodo rectius decerenereturs. fieri non poſſe vt diutius ibi conſiſtant, qui ſi portum conentur expugnare, Turcę potiore loco vterentur propugnaculorum & portus & anguſtiarum beneficio, quod locus ſemper plurimum valet tutior in re bellica. Tunc cognitis vere viribus hoſtium fore vt concederetur facultas defenſionis vel expugnationis pro libito. Quòd ſi qua arte conentur claſſem e portu, propugnaculorumque auxilio elicere, nihil conſeruationi Ottomanici imperij, aut exiſtimationi & gloriæ per tot victorias partæ eſſe anteferendum, cum ſemper turpe ſit & periculoſum facere iudicem hoſtem temporis pugnandi, ad eius arbitrium accipere imperium pugnæ. his ſubiungit non eſſe pugnam aduerſus imbelles & imperitas certandi nationes, cum ſępius cognitum ſit quantum in omni gloria militari præſtent. nam & in Chalcide Eubææ & Methones oppugnatione atque Corones arma Venetorum valde funeſta ſunt cognita victoribus. & tria millia defenſorum Rhodi ad centum millia Turcarum trucidarunt, neque tamen victi ſunt per vim armorum. & Melitæ oppugnatio docuit quanta ſit vis Chriſtianorum, & ad Metubarrim clades accepta, vt antiquiora exempla quæ multa ſunt relinquam. ſe tamen ad omne ſapientiorum virorum, & imperatoris in primis mandata complectenda promptiſſimum eſſe inquit. Hamſſamus contra Hariadeni Barbaruſſæ olim nobilis archipiratæ filius dextra pectori admota, flexoque capite honoris cauſa, qui mos eſt Turcarum, præfata dicendi venia, ſe grauiter ferre inquit illam tarditatem & dubitationem, quæ coorta eſt de inuadendo hoſte; cum hæc eadẽ ſit gẽs, eadẽ corda, idẽ animus, qui fuit patris ſui tempore, qui turpiſſime fugati & attoniti prope neq; roſtra quidem nauium videre intrepide ſuſtinuerunt, vbi clamores militum Turcarum exaudiuiſſent. & tamen numerus nauigiorum illorum multò erat ſuperior. non eſt credenda inquit vlla eſſe inter hos beneuolentia vel fides, cum alij aliorum regum valde inter ſe diſſidentium mandatis pareant, neque alter alteri obediat. nam vbi non vnus ſit imperator, non vna caſtra, non vna vtilitas, quis exercitus timeri debet? nemo enim pro alterius vtilitate vel ſalute libenter ſe periculis exponit. non eſſe dubitandum inquit Turcicam claſſem vnanimem, inſtructiſſimam, &, quod maximum eſt in omni negotio, fortunatiſſimam de hoſtibus triumphaturam. nihil magis curandum eſſe, quàm vt ſummi potentiſſimique imperatoris mandatis pareatur, cuius autoritas omni bellica ratione debet eſſe præſtantior, præſertim cum non Alis arbitrio illud iudicium relictum ſit, ſed ſine vlla conditione imperatum. Luzalis Numidiæ præfectus non ſolùm his rationibus confirmanit animos præſentium ducum ad pugnam vltro ineundam, ſed etiam perpendens vires vtriuſque claſſis conatus eſt demonſtrare non eſſe committendum vt certiſſima victoria e manibus elaberetur, quibus addidit minas, iramque Selimi, & ſupplicia in re tanta mandatum negligentibus. iubet mandatum publice inter pręſentes recitari, cuius diplomatis ſumma erat vt deuicta, deuaſtata, delecta Chriſtiana claſſe Turcæ victoria vterentur. Inſulas occuparent. ibi hyemarent. Aſcriulum obſiderent & expugnarent vt vere ineunte maiori conatu hoſtem inuaderent. nam præter purpuratos omnes, qui erant in prætoria triremi, circunſteterant puppim prætoriæ multæ nauiculæ & ſcaphæ in quibus trierarchi mandatum Selimi audirent. Smyrnæ præfectus ſubiunxit non eſſe e dignitate eius imperatoris aut Ottomanici nominis committeſe vt Turcæ Chriſtianos timuiſſe viderentur ac pugnam detrectaſſe, qui ſemper inuicti ante illam ætatem extitiſſent. neque committendum vllo pacto vt tanta infantię nota Turcico nomini inuratur. glorioſius eſſe & honorificentius vel fortiter mori, quàm turpiter fugere, cum ex altera parte imperatorium mandatum, ex altera decus & ſplendor & gloria milites ad bellum impellat. non eſſe timendam multitudinem Chriſtianorum à minori numero ſæpe vinci ſolitam, vel multitudinem & bonitatem nauigiorum, quæ multò ſunt Turcicis inferiora. ſed quoniam multi pugnandum neceſſariò ſentiebant, penitus itum eſt ab omnibus in Alis ſententiam, qui mandato

parendum

Hamſſami sẽtẽtia de ꝑlio ineundo.

Luzalis ſententia eadẽ; Selimi mandatum.

Smyrnę ꝑfecti ſententia eadem.

Turcarũ decretũ de pugna.

parendum esse dicebat. Decernitur itaque præsentem facultatem pugnæ non esse amittendam. distributis copijs igitur à Mehemeto aduectis in vniuersam classem, & nonnullis qui viginti liburnis vehebantur, ferreæ manicę iniunctæ sunt captiuis remigibus, vt pugnæ essent inutiles, a quibus sibi Turcæ timebant, quorum habebant circiter decem & octo millia in classe. censæ sunt maritimæ copiæ. postea classis vniuersa in quatuor acies distribuitur, recentibus copijs inferius amandatis, ne fierent impedimento propter frequentiam.

Turcicę classis instructio.

Præficitur cornu sinistro Mehemetus Sirochus præfectus Alexandrie, quod constabat è quinquaginta & quinque triremibus. dextrum cornu ductabat Luzalis rex Iuliæ Cæsariensis, quod habebat nonaginta & quatuor partim triremes partim biremes. in acie media nauigabat Alis cum nonaginta & sex partim triremibus partim biremibus. In postrema erant nonnullæ triremes, & biremes, & liburni triginta. constabat enim Turcica classis triremibus ducentis & octo, quadraginta & septem biremibus, viginti & octo liburnis, quæ sic instructa singulari alacritate exierat è portu Corinthiaco, atque ad Galangea vocata alitora peruenerat, vbi stationem habuerat in sequentem diem.

Augustini Barbadici diligentia, & oratio.

Augustinus Barbadicus vir patriæ gloriæ & conseruationis studiosus atque in primis sapiens vel sua sponte incitatum & cupidum gloriæ Austriacum ad spem victoriæ & laudis apud omnem posteritatem memorabilis paulo ante inflammarat. hanc vnam esse opportunitatem inquiens rei præclarè gerendæ, perpetuitatisq; nominis acquirẽdi. non esse tam gloriosam, tam pręclarã tam optabilẽ facultatem pugnæ quæ diuinitus oblata sit, contemnendam. Non posse hostem sine summa & sempiterna omnium præsentium infamia deuitari, qui nisi nunc victus sit, audacia & temeritate sic efferetur, vt iam non insulis solùm, sed etiam toti Italiæ compedes intenret. se primam hostiam ad hoc tam goriosum & pium sacrificium pro Christianorum conseruatione offert, modo reliqui Christi vexillum, & Crucem Christianæ fidei trophæum sequantur. cæterum Austriacus vicinitate hostium cognita instructaque classe vexillum erigi iussit, quod erat signum futuri prælij. erecta est in naui prætoria Austriaci imago Christi cruci affixi, & in alio signo extenso imago virginis Deiparæ.

Io. austriaci oratio.

his ita statutis Austriacus fulgentibus auratisque armis induitur. classem recognoscens, Trierarchos hortatur vt fortiter pugnent. ostendit paucis in hac pugna de religione, patria, facultatibus, liberis vita ac sanguine singulorum dimicari. necesse esse vel fortiter cadere, vel fortiter vincere, cum reliqua omnia turpia ac misera sint. virtutem ferro viam sæpius aperuisse. timori omnia calamitosa esse coniuncta. vnam horam posse perpetuam gloriam & felicitatem omnibus afferre.

Venetorum promptitudo.

Istud ipsum fit à Venetis proceribus, & à Barbadico In primis, qui non minus eloquentia, quam charitate erga patriam & sapientia præstabat. omnibus mirum in modum ad pugnam incensis studiosè nauigatur. Alis per alios exploratum missos post Caracosam intelligit Christianorum classem non solum instructam in acie, sed etiam signis ad pugnam erectis ad se conueniendum contendere, illo nuntio plurimum consternatur audito etiam numero nauigiorum, vt qui sibi iamdiu persuaserat vel in portu hostem inuadere, non ausum prospectare ora Turcarum.

Dies pugnæ naualis.

nonis igitur octobris, quo die Diuæ Iustinæ solennia celebrantur, classes inuicem propinquare incipiunt. Mira fit vtrobique alacritas & lætitia, cum omnes dicerent aduentasse diem qui afferret fines laborum, & quo imperium, Deus cui mallet, adiudicaret. parantur arma. fit expeditus locus epibatarum, vt aptior fieret ad pugnam. diuinum numen precibus imploratur. remiges & milites corpora curant, & cibo potuque liberius reficiunt. erat quasi densi nemoris prospectus è longinquo multitudo malorum & rudentum, quæ procul aspectabantur. fęderati paulatim in hostem procedunt, qui visa classe tormentum displodit ad signum se accingendi ad prælium. & quoniam nulla bellica ratio persuadere poterat, nullam esse aciem triremium hosti subsidiariam, quæ nulla hactenus visa fuerat, Auria mittit hortatum Austriacum vt mittat Imperatum Baciano ne moueretur antequam certò sciret hostem nullas habere triremes à tergo. quòd pręstaret illis sese opponere, quam pati vt recentes in classem iam pugnando defessam impetum facerent. hostes vbi classem instruxissent, displosum est tormentum è prætoria Alis purpurati, quo requirebatur an omnes essent parati, quod ita esse responsum est per tormentum ab vtroque cornu. sic his procedentibus aciebus displosum est denuo tormentum ex imperatoria ad inuitandum ad pugnam, cui responsum est alio tormento ex Austriaca. vbi propius ventum est, Turcæ maximis vociferationibus de more lætitiam significant; at Christiani classicis, lituis, tympanis, varijsque instrumentis incitantur ad bellum pro vocibus, quod fit etiam post à Turcis. Turcæ vbi vidissent hostem tanta alacritate tamque impigrè ad pugnam procedere rostris in eos directis, & seruato ordine signa sequi, & ipsi procedunt explicata classe in formam lunæ semiplenæ. Turcis victoriam promittere videbatur secundi venti fauor, qui non parui fieri potest in rebus maritimis, cũ ventus verè sit maris tyrannus.

Ventus maris tyrãnus:

Vt autem maiori alacritate ab omnibus pugnaretur, Christiani libertate donarunt omnes, qui propter flagitia cathenati essent ad transtra. vnum incommodum non mediocriter classem Turcarum infestabat, quod nauigabant sole aduerso radijs illorum aciem oculorum infestantibus, quod maximopere deuitari oportet.

Loci ad pugnã delecti descriptio.

erat locus ille, in quẽ classes ad pugnam conueniebant, propè ad theatri cuiusdam formam fictus ab ipsa natura: si quidem vbique cingebatur ita continente vt pugna prospici e terra posset. Eius ambitus ad ducenta & quinquaginta millia passuum continet. amplitudo circiter viginti. Longitudo ad octoginta: ab Amphimaleo sinu scilicet ad Naupactum. Clauditur latere Albaniæ, quod Natoliam vulgus appellat. ab oriente clauditur Peloponneso, quæ ad Sextum & Abydum vsque terrestri itinere protenditur. ad meridiem Zacynthum, ad occasum Cephaleniam insulam habet & sinum Amphimaloum. in medio eius sinus continentem versus consurgunt tres scopuli, qui Curcures vocantur distantes à continente circi-

te circiter mille paſſus. proceres quidam cognita fœderatorum alacritate hortabantur Alim vt diligenter conſuleret, qui reſpondit neque tempus neque locum neque hoſtem iam concedere, aut admittere conſiliū. opus eſſe armis non conſilijs ſuorū. Tum ſuos ad bellum hortatur. docet hoſtes toties profligatos non eſſe timendos. proponit Solimani recentes victorias. in memoriam reuocat clades Venetis acceptas per virtutem Turcarum. nihil eſſe formidabile illis, qui fortuna benigna vtantur. demonſtrat, quæ in omnibus ſemper ſe oſtendit Turcicis rebus propenſam. Proponit ſegnibus ſupplicia, fortibus ingentia præmia pro virtute. poſtea rogat an magna eſſent nauigia quinqueremes, quæ præcedere dicebantur, & quot bellica tormenta geſtarent. cum multa dictum fuiſſet, viſus eſt aliquantulum ſubriſiſſe. Interea Aloyſius Cardona celocem ingreſſus omnes triremes à puppe viſit. ad pugnam fortitudinemque cohortatur, cum Chriſto duce certiſſima habenda ſit victoria. Tum Ieſuitæ & eremitæ qui erant in claſſe ſumptis imaginibus Chriſti cruci affixi, pro huius fide ac religione pugnandum eſſe inquiunt, qui expanſis brachijs videtur ſuos ad ſtrenuitatem adhortari & precari; cum omnibus pro Chriſti honore cadentibus certiſſimum pręmium in cęlo ſit paratum. datis mutuis complexibus, priſtiniſque odijs & inimicitijs obliteratis ad pugnam proceditur. Enimuero cum propinquaretur, cœpit Luzalis procurare vt latus exterius Auriæ occuparet, atque ad puppim perueniret, quòd ſane facile fieri poterat, quoniam non eſſent in acie fœderatorum plures centum & ſeptuaginta ac ſeptem triremibus, hoſtiſq; haberet ducenta & quinquaginta nauigia, neque poſſet continentem verſus ſe magis explicare, quam fęderati ſe explicauerant. nam prætoria Barbadici tam litori erat vicina, quam ratio profunditatis patiebatur. ſic cogebantur, quæ plures eſſent hoſtiles, excludi à reliquo ordine. his ita inter ſe coarctatis multo amplius ſpatium Luzali maris relinquebatur, quàm Auriæ, qui cognito aduerſarij conſilio, quod viſum eſſet plurimi impediri ſuam proram opponit aduerſum cornu ductanti, eademque ratione regitur, qua hoſtis qui opponebatur. at pars continenti propinqua, dum inter hos duces arte certatur, cum multo minus eſſet procedendum, nullaque via latus præripi poſſet, ita propinquat vt quinqueremes inciperent hoſtilem claſſem aliquo pacto labefactare. Turcæ venti ſecundi beneficio freti, quia ſic Io. Andreas Auria cum dextro cornu latius recedere viſus eſſet, putarentque illum de fuga cogitare, omnia felicia ſibi vaticinabantur. nam claſſis erat tanquam corpus auis auolaturæ, cuius alæ eſſent explicatæ ad volatum, cum corpus in medio alarum expanſarum cōſiſteret, cuius pro lata cauda erāt nauigia ad ſubſidium deſtinata. viſus eſt idem rurſus Luzalis excogitaſſe, cuius dextrum cornu idem fecerat. præcedebant quinqueremes tanquam natantia, præcedentiaque propugnacula, quæ quanto fierent propinquiores, tanto maiore clade hoſtes afficiebant. nam vbi viſum eſt intereſſe ſpatium idoneum machinis, magna globorum cathenis armatorum procella in hoſtes effunditur, tanto cum ſtrepitu, fulguribus, clamore, fragore, vt omnia circum contremiſcere viderētur. idem paulo poſt acies media facere cępit. cum verò videretur hoſti quanto citius prælium cominus conſeruiſſet, tanto meliorem conditionem ſe eſſe habiturum, vt proras quinqueremium deuitaret, cęptum eſt continentem verſus multa diligentia, ſtudio, alacritate confligere. atque vt accidit in magnis claſſibus, cum alię promptiores, alię tardiores eſſent naues, aliæ progreſſæ ſunt citiſſimę vt magis expeditę, alię tardius iter faciebant turmatimque accedebant ad prælium cum multa perturbatione. pręter duo cornua. medię acies cęperunt confligere, cum Auſtriacus imperatoriam inuaſiſſet. eodem tempore cum Luzalis compertum haberet ob inſignem peritiam rerum bellicarum & iudicium Io. Andreę Aurię quod neque à tergo poſſet circumuenire, neque latera impetere, decreuit proras interius cōuertere, quē ſecutę ſunt triremes exterius nauigātes. ea occaſione viſus Auria cū duodecim triremibus prætergreſſus, ſuaque quinqueremi à tergo relicta cum hoſtis latus porrigeret, illud ita inuadit vt vbique pugnaretur. non potuit diu propter fumum tormentorum & ſclopettorum proſpici penes quos futura eſſet victoria. illud mirum videri poſſet, quod mare, quod antea leniter fauebat Turcicę claſſi, paulatim tranquillum & pacatum factum fuerat, cum primum inſignia fęderationis & crucis ſunt explicata; vbi cęptum eſt pugnare, placidiſſimus ac ſuauis ventus ſecundus fęderatis repente aſpirare cępit. vniuerſa claſſis Turcarum fumo inuoluebatur, in quam ferebatur vento. atque vt paucis dicam, cum ſæpius repetendorum ictuum magiſtris tormentorum per ventum conceſſum fuiſſet, neque Turcę poſſent longe proſpicere, plurimaque acciperent damna, & iam diſſipatos ordines viderent, quia quinqueremes ſupra quam credi poſſet mirifica clade hoſtem affecerant, tamen incredibili fortitudine & animi conſtantia quinqueremes vi remorum pręter greſſi, quamuis tarde ob reflantes ventos pręt orias inuadunt fęderatorum per remigum alacritatem. iam enim cathenę, globi ferrei, fruſta ſaxorum, varia telorum; genera è tormentis exploſa magnam partem Turcarum profligarant, trucidarant, vulnerauerant ſed Turcę qui nollent cadere inulti reliqui magna virtute in fęderatos protumpunt. vbi diſploſa ſunt tormenta vtrinque tanta vi concurritur, vt roſtra pręt oriarum vtrinque defracta conciderint. certatur per aliquod ſpatium dubio Marte, vt neſciretur vtram in partem inclinaret victoria. nam modo his, modo illis fortuna belli videbatur fauere, cum primo congreſſu tabulata, antemnę, mali, arma, fragmenta horum omnium per aera conuolarent. Mehemetus dextro cornu pręfectus ad tantam cladem deuitandam ab acie media ſuorum ſecedit, qui iuxta continentem ſiniſtro hoſtium procedebat obuiam. Auguſtinus Barbadicus huic fortiter occurrit, cui cum Marinus contarenus ſubſidio acceſſiſſet, initum eſt atrox ſane & horrendum certamen. vbi pręt orianæ acies pugnā primum commiſiſſent bis diſploſa ſunt, aut ter tormenta, aut etiam ſępius, ita vt hoſtes conſternarentur diſſiparenturq; ante quam poſſent multa tormenta diſplodere, quę etiam diſploſa ſunt, non valde

infeſtabant

Luzalis & Io. Andreæ Auriæ ars.

Virtus Aurię

Mirū, quòd ventus in ipſo articulo tēporis mutatus ſit.

infestabant fęderatos, cum proræ sublimiores essent, quàm vt tormenta rectà globos contorquerent, at fæderati ora tormentorum delexissent. vt propius ad pugnam itum est, ibi maxima sagittarum tempestas & sclopettorum repente exoritur, multique milites ignes vtrinque conijciuntur. Turcicæ triremes cum Christianorum vicissim coglobantur. vbique pugnatur summa animi contentione. multæ triremes vtrinque ab hostibus conscensæ fuerunt, resque non amplius missilibus eminus sed cominus breuibus armis agebatur. multi cadunt trucidati. multi in mare delabuntur ac suffocantur in aquis, cum tabulæ, instrumenta nauium, cadauera natantia passim viderentur. Mehemetus expertus cornu Christianorum sinistrum fortiter pugnam inire, cum latera triremium & antemnæ infringerentur, multique sparsim & vbique perirent, conatur suos in acie summa ope retinere. sed illi in siccum consultò impingentes in mare desiliunt, ac fuga sibi salutem quærunt. natandi imperiti spem omnem vitæ in clementia Christianorum ponunt. Quirinus & Canalis ex altera parte non possunt ita extremo cornu hos perstringere ne in mare desilientes seruarentur, sed certè nauigia omnia capta & direpta sunt. nemini hosti parcitur. cathenati ad transtra arreptis Turcarum armis & ipsi in pristinos dominos sęuiunt. ceciderunt fortiter pugnantes primo propè impetu Marinus Contarenus, Vincentius Quirinus, Andreas Barbadicus. Augustinus Barbadicus accepto letali vulnere in oculo ex sagitta rogauit penes quos esset victoria. cum responsum esset penes Christianos æquo animo ferre, inquit; quando moriens patriam victricem & ab immani seruitio liberam relinqueret. deinde nihil amplius locutus, vir præclarus & sempiterna memoria dignus ob multa animi ornamenta, sed in primis ob insignem pietatem in patriam, fatis concessit. dum Auria prospectat per militarem prudētiam ne à Luzali circunueniretur, Alis cum prætoria triremi vti diximus, prętoriam Austriaci inuadens accerrimum & maximè cruentum pręlium committit, cum apud Alim essent quadringenti lectissimi ianizzeri, atque apud Austriacum totidem veterani Hispani. erant pręterea apud Alim insignes proceres Hamsiamus terrestrium copiarum præfectus, Malamutus Mytilenes, Mamur ianizzerorum, Caracota Apolloniæ nobilis archipirata multarum palmarum, Mustapha Celibi quæstor, Amathus Teuthraniæ eparchus, Assis Gaigà præses Gallipolis, Solimanus Deli, Ghider Chij, Cassambeius Rhodi, præter multos alios. circum Austriacum erant Lopes Figueroa castrorum magister, Bernardinus Cardona, Michael Moncada, Aloysius Carillus, & alij. Austriacus ipse armatus astabat ad vexillum, apud quem erant Pliegus & Ludouicus Ferecij, Federicus Beneuidus, Ioannes Guzmanus, Philippus Heredius, Ruidius Mendocius nobiles Hispani. aderant & propinquæ triremes Columnæ & Venerij fęderatorum imperatorum, & duorum prædictorum principum, & aliæ prætoriæ insigniter instructæ. Sebastianum Venerium iussæ sunt triremes Ioannis Lauredani & Catarini Maripetri ad puppem sequi subsidii causa. Columnam aliæ duæ pariter sequi iussę sunt. hic atrocissimum omnium certamen gerebatur, vt pote quò fortissimi & honestissimi duces vtrinque confluxissēt, maximeque gloriæ cupidi. Turcæ primùm prætoriam Austriaci triremem omni conatu conscendere ac summa vi conantur, sed non semel virtute defensorum repulsi sunt. at succrescente Turcarum frequentia res in magno periculo constituitur. nam cum vniuersam victoriam in illa triremi potiunda repositam esse proceres arbitrarentur, quamuis magnam cladem videbantur accipere, tamen obstinatissimè repetitis conatibus inuadunt. idcirco subierunt subsidiariæ triremes. ibi acrius etiam pugnatur. vel vincere virtute necesse fit, vel cadere. nam quamuis Austriacus in proram irruisset, Columna in alterum, Venerius in alterum latus, cum prætoria Castellæ & Hispana etiam subsidio accessissent, tamen imperatoria Turca egregie fortiterque se tuebatur. in dextro cornu multo maior erat numerus triremium, quare plus erat ibi negotij, cum hostes multa damna intulissent, cepissentque ad duodecim è fęderatorum triremibus. atqui Luzalis statim relicto loco, quem extremum occupabat, suis opem ferebat varijs in locis, cum procuraret ne quem in locum includeretur, vnde non posset, cum vellet, effugere. accessit vel ad oppugnantes prætoriā Melitensem, quæ ductabat aciem dextrum cornu versus, quæ post diuturnum certamen coacta est se dedere Io. Cardona & ipse in magno periculo versabatur cum illum Partaus inuasisset, nisi omnis prope vis belli conuersa esset in Austriacum, qui coactus est relicta triremi in haliade aufugere. Auria interea profligatis ijs triremibus, quæ ad caput dextri cornu constiterant. cum decem quæ secutæ sunt in puppim cæterarum impetum facit, tantaque clade affligit, vt hic quoque statim victoria cognita sit. ceciderunt fortiter pugnantes dum Venerio subsidium ferunt glandibus icti Catarinus Maripetrus & Io. Lauredanus. milites Turcicas triremes conscendentes in vltionem Venetorum trierarchorum cæsis defensoribus illis potiuntur. nec minus fortitudinis in cæteris principibus apparet, sed supra omnes admirabilis virtus Venerij visa est, qui cano capite, tyro inter arma, viridi florere iuuenta apparuit. nam vel vulneratus Hamssami triteme potitur, cum aliam Columna deuicisset. enituit in ea pugna sane & egregia ac memorabilis triremium Florentinorum equitum Diui Stephani virtus; atque insignis fortitudo. quamuis multis epibatis per vim armorum fuissent orbatæ, quòd nullam frequentiam hostium, aut periculum vitantes in consertissimos irruperunt viam ferro sibi quacunque incederent aperientes. Austriacus cum bis ad malum vsque cum armis in hostis prætoriam inuasisset ac irruisset non sine insigni clade, tamen repellitur à recentibus Turcarum subsidijs. nam cum ducenti Turcæ subsidio accurrissent suo imperatori miro impetu irrumpunt in Christianos. Bernardinus Cardona, cum scutum minoris globi smerilli ictum ob egregium temperamentum sustinuisset, tamen tanta vi percutitur à scuto vt postridie expirarit. Austriacus suos hortatur singulari fortitudine in recentia subsidia impressionem faciens duabus triremibus subiugatis tertia quoque prætoria potitur. Alis glande transfixus in eo certamine perijt, cui statim caput decisum al-

Augustini Barbadici cōstantia.

Acre præliū circa Austriacum.

Io. Andreæ Auriæ virtus.

Sebastiani Venerij virtus.

Alis cæsus.

cisum allatū est ad Austriacum, atq; illud hastæ infigitur & extollitur tanquam trophæum. vbi cepetunt tenebrę & caligines vel nox tormentorum potius tarescere cognitum est dextrùm cornu hosti le cōtinentem versus multas triremes inuasisse in latus, quę quoniam tam essent terræ propinquę, magnaq; spes salutis in fuga esset reposita, tam frigidè pugnarunt vt vel ab initio pugnæ cum profligati cęsiq; sint pugnantes magnam trepidationem reliquis copijs iniecerint. quare pleriq; decerpunt in terram impingere, rati fortunam non esse tentandam, neq; experiundas vires classium fœderatorum. illud tanto metu cęterarum animos consternauit vt statim cornu sinistri copiæ cognouerint suam esse victoriam. iam sæpius conclamata fuerat victoria, sed quoniam virtus hostium illam dubiam faciebat, quorū illa esset verè non apertè dignoscebatur. Nunc verò vbi Turcæ iam segniores ad defensionem viderentur, penes Christianos illam esse palā creditū est. Austriacus pro erectis Turcicis vexillis prætoriæ hostium triremi, docet illam crucem gestare, quo tempore tota classe victoria conclamatur. Austriacus imperatoria potitus dextrum cornu versus iussis quibusdam triremibus vicinioribus sequi proficiscitur vt Auriæ opem ferret, in quem magnum numerum hostiū irruisse cognouerat, putabatque egere subsidijs. sed vbi vidisset cum tribus triremibus exiens cum feliciter agentem non proficiscitur vlterius. Auria non accessit ad regiam visam, sed proram connertit in magnum numerum hostilium triremium quæ coniunctę erant adhuc occasum versus, cū quibus erat Luzalis ad fugam vt diximus prospectans, ijs iter capientibus iuxta continentem. Auria ad quoddam promontorium, quà necessario erat transeundum cum Marchione Sanctæ Crucis procurrit viam interclusutus. iam sex tantum aut septem nauigia cum Luzali euaserant, cum aliæ in terram eò accedentes impegerunt ad triginta nimirum, atq; Luzalis noctis beneficio cum septē se seruauit Turcę illa vociferatione cōsternati, qui superfuerant terga vertere incipiūt, sed ab insequētibus cęsi triremes & spolia in potestate fęderarorum reliquerūt. Caracosa in hac pugna magna virtute decertans interficitur, & multi proceres Turcę ceciderunt, ex alia parte Hieronymus Venerius, Franciscus Bonus, Iacobus Dressanus trierarchi præter alios insignes. Luzalis qui Auriæ consilia obseruabat, cum triremes quædam ab alijs recessissent summa celeritate has circunuenit, breuissimo tēporis spatio duodecim capit trucidatis omnib. defensoribus. ceciderūt in hac etiā pugna Veneti, insignes Iacobus Medius, Georgius Cornarius, Benedictus Superantius, duo M. Antonij Landus & Pasqualigus, Hieronimus Contarenus. captus est Aloysius Cipicus Tragurius vulneratus. at quę cum strenue dimicatum esset, singulariq; virtute vbiq; a Venetis multi etiam Turcę ceciderūt. omnes propè milites sunt vulnerati Ioannis Cardonę, cum quo multi erant proceres Hispani ac Siculi in prætoria Siciliæ, inter quos fuit Diegus Henriques, Ioannes Osorius, Henricus Cardona, Marchio Abulensis, cum fuisset obuius quindecim Turcicis iussus præcedere, atq; in cornu dextrum se recipere. Petrus etiam Iustinianus dux Melitensium triremium magnum subijt periculum, cuius cū triremis post victoriam ex ordine recessisset aduersus cornu, cui præerat Luzalis, à tribus triremibus vndiq; mira virtute inuaditur, qua triremi propè potiti essent Turcę, nisi a duabus alijs inuaderētur. sed enim amissis præstantioribus militibus in prima pugna facile cedunt recentibus auxilijs. Ioannes Contarenus magna virtute Mehemetum demergit cum triremi quibusdam alijs adiuuātibus. Canalis multas vi expugnat. egregia virtus enituit & marchionis Sanctæ Crucis, qui multa prudentia laborantibus partibus succurrens victoriam non parum adiuuit cum strenue dimicauisset vel acceptis vulneribus. Enimuero Luzalis fuga & Mehemeti demersio fecit vt certissima victoria crederetur esse penes fęderatos, cum inde postea secuta sit magna Turcarum clades sine vlla cæde fœderatorum. vbi primū enim conclamata fuerat victoria, captiui cathenati vel solutis vel etiam fractis cathenis præ lætitia quęcunque arma sese obtulissent satis erant acuta ad acceptas plagas & iniurias vlciscendas. Vbi Turcica nauigia sunt in potestatem Christianorum redacta omnes ad spolia & prædam accurrunt. non pauci cęsi sunt cum deorsum descenderent a latentibus Turcis. multæ ortæ sunt inter Italos & Hispanos de pręda controuersię. nam cum nullare inferior virtus Itala fuisset Hispana pugnando & subiugando hoste, nitebantur Itali ne esse inferiores viderentur acquirendis & diripiendis spolijs ac reportandis insignibus victorię. egregia virtus supra omnia nauigia fuit sex quinqueremiū, quæ prope autores victoriæ iusto nomine appellari potsent, cū maiorem partem classis hostilis profligassent, antequam aliæ pugnam commisissent. Venerius è vestigio post certam cognitam victoriam literas gratulationis plenas exarat ad senatū de felicibus successibus, quas dat Onfreo Iustinian o trierarcho, deinde accedit ad Austriacū. primùm gratias Deo agunt, deinde mutuis vtuntur gratulationibus & complexibus, omnisque prioris dissidij memoria obliteratur. milites vicissim laudant fortitudinem & constantiam. duces classium hanc victoriam in concione Deo acceptam referunt; & milites Dei ministros laudant, gratiasque agunt pro virtute, qua vsi sunt in tam formidabili certamine. consolantur mestos cęde affinium & amicorum. postea ad vulneratos subleuandos omni diligentia studiū conuertitur. desiderata sunt circiter tredecim millia Christianorum, qui fortiter pugnando ceciderunt, inter quos fuerunt insignes Ioannes & Bernardinus Cardonę Hispani, Horatius & Virginius Vrsini Romani. Veneti duo M. Antonij Landus & Pasqualigus, Hieronymus & Marinus Contareni, Franciscus Bonus, Andreas Barbadicus Ioannes Lauredanus, Vincentius Quirinus. & alij pleriq;. fuerunt enim ad quatuordecim trierarchi, & ad sexaginta equites ordinis diui Ioannis. Vulnerati fuerunt ipse Austriacus quamuis leui vulnere. Paulus Iordanus, Sanctiflorius regulus, Troilus Sauellus, Marcus Molinus, Thomas Mediceus, atque alij, quos longum esset numerare cum plures octo millibus fuisent vulnerati. ex hostibus dicūtur cęsa fuisse circiter viginti & quinq; millia, cū multi essēt demersi, & in vndis suffocati. capta sunt quinq; millia hostium, inter quos insigniores erant Seinus & Malemetus Alis filij, & Malmetus præfectus

Eubæę, &

Luzalis virtus & fuga.

Veneta nauigia victoriā pręcipue pepar sunt.

Victoria fœderatorū classe Turcica ꝓfligata.

Eubœæ,& Sirochus cum vxore muliere venustissima. Luzalis, Partaus, Muratus fugerunt sospites, Genouesius Caraperis archipirata in Cyprum adierat cum viginti rostratis nauibus, quare huic bello non interfuerat. fugerunt initio pugnæ non nullæ in sinum Naupactum redeuntes, inter quas oĩa nauigia fuerunt Iuliȩ Cæsariensis. reliqui omnes proceres Turcæ pugnantes fortiter ceciderunt. Soluta sunt ad quindecim captiuorũ millia variarũ nationũ, qui in classe Turcica ad remigiũ fuerant cathenathi. captæ sunt triremes centũ & decem ac septem, dieroia tredecim; varij generis nauigia com plura. idcirco quidam non insulsè vt mihi quidem visus est alludens ad belli magnitudinẽ, ita cecinit;

Numerus captiuorum & spolia.

Quis furor hic? ardet ne fretum? tot fulmina cælo
An ne cadunt? dormit Iupiter, an vigilat?
An magis insanus mouit temeraria bella
Aequoreo fratri, ceruleisque Deis?
Sic Neptunus ait tumida emersurus ab vnda,
Sed non inuenit quod fuit ante fretum.
Cerula nauigijs velantur tergora ponti,
Et mare, Ceruleum quod fuit ante, rubet,
Fragmina remorum, tabulas, mortalia membra
Huc illuc crebro fulmine pulsa videt,
Ambigit an vigilet vel somniet; arma ferocis
Vt nouit Martis, quid tibi quæris ait?
Quis ne homicida tibi imperium concessit in vndas?
Cui Mars; Europa lusus id, hoc Asia.
De vtroque imperio pugnatur, præmia bello
Nimirum magno grandia proposita.

Egregia virtus enituit inter cæteros Venetos proceres Francisci Boni trierarchæ, qui tanta animi magnitudine certauit, vt inter confertissimos hostes cum lectissima trireme irrumpere non dubitarit: atque cum vulnus in faciem è glande plumbea accepisset, sanguinem angulo vexilli siccauit, neque vel tantillum eo vulnere à fortitudine est retardatus. sed cum magna vis hostium vndique irruisset, cæsi sunt omnes ferè eius milites diuturno pugnæ labore potius & multa cęde hostium defatigari, quam vlla virtute hostili superati: in qua pugna cecidit etiam ipse Bonus. At verò cum magna vis belli eo postea fuisset conuersa cęsis profligatisque Turcis, direptum est ab Hispanis eius triremis vexillum, & in Siciliam Messanam comportatum: quod vbi vidisset Placitus Ragazzonus ciuis gloriæ patriȩ suæ maximè cupidus à quodam Hispano diuenditum iri, recuperauit & ad coniunctos Boni Venetias transmisit, tanquam monimentum eius virtutis ac fortitudinis, cum victrices, at non victæ Venetę fuissent triremes. Prætoria triremis Alis & operis magnificentia, & pulchritudine longe præstabat ceteris nauigijs, quæ multos iam annos conspecta sint, cum eius puppis per ampla è nobili materia esset confecta, & quasi segmentata varijs lineis in diuersas historias formabatur. demersa sunt circiter octoginta nauigia varij generis, & quæ mare non absorpsit, quædam vt inutilia deserta sunt aut etiam succensa. classis vbi in portum post victoriam peruenisset, magna coorta est tempestas, vt fit plerunque post magnas clades, at sospite tamen classe vniuersa. Austriacus & ipse ad Philippum Regem Lopem Figueroam misit, & Pliegum ad Pontificem, Ferdinandum Mendocium ad Cęsarem, Petrum Zappatam ad Venetos eodem tempore quo Venerius, quę legationes victoriam significarẽt & literas redderent, ac gratularentur pro rebus feliciter gestis. post modum diuisa est prȩda pro ratione sumptuum, singulisque principibus fȩderatis distributa. pontifici triremes decem & nouem, biremes duæ, tormenta maiora decem & nouem, minora tria. duplex numerus Venetis, triplex Hispano Regi. Onfrei triremis summa vsa diligentia ad 14. Cal. Nouembris Venetias applicuit. quædam tormenta displodit. insignia captiua trahit per mare; quę vbi visa sunt, cognitique ex habitu Turcæ remiges captiui, incredibilis fit ex omni parte vrbis concursus. audita semel ab epibatis vbique victoria repetitur & conclamatur. post illam victoriam cupiebat Austriacus Naupacti expugnationem aggredi, sed cum censæ fuissent classicæ copiæ, non sunt inuenta plura octo millibus peditum, qui exponi possent, quæ copiæ omnibus nimis paruæ visæ sunt. inde ventum est Leucadem, quæ vrbs est Epiri, quę dicebatur esse facilior ad expugnandum, sed diligentius recognita talis visa est vt in opportunius tempus apparuerit reseruanda. atque reditũ est Corcyrã. vbi redditę sunt literæ primum ac senatui, magnitudoq; victorię cognita, repẽte ingẽs strepitus ęris cãpani vbiq; exoritur. vulgus insolẽtia victorię vbiq; debacchatur ad morẽ lymphaticorũ. Pontificis legatus Io. Antonius Fachinetus vir in omni genere laudis insignis, multisque honorũ gradib. clarus, & animi ornamẽtis ĩprimis p̃stãs, & Ioãnes Griman⁹ patriarcha Aqleię gratulatũ senatui accedunt. quẽ & Principem cum paucis in templum augustius Diui Marci comitantur Deoque gratias agunt pro felicitate rerum gestarum, cum vno prȩlio vniuersa Italia fuisset seruata. nũtij tantę victorię mox ad alios principes mittuntur conueniunt vndiq; Venetias legationes gratulatũ. Onfręus equestri dignitate pro felici nũtio insignitur, ac dignitati adiũcta sunt munera. nocturni ignes accẽsi tormẽtorũ multorũ bombo lętitia significata. clementate vulgi effractus carcer cũ graui multorũ, quibus debebatur, iactura. senatus decreto quidã liberati rei variorũ criminũ. dimissi qui pro leuioribus latrocinijs in carcere detinebantur. postridie aditur tẽplũ augustius solẽni cũ põpa. nec multo post celebratę sunt, exequię illorũ, q fortiter in bello occubuissẽt. p demortuus alij suffecti sunt trierarchi. Iacobus Superãnius eqnes p senatuscõsultũ succedit Barbadico. Põtifex accepto nũtio victoriæ per legationis suæ literas, & paulo post per Venetũ oratorem cũ patribus purpuratis sa-

Legationes missæ victoriam significantes.

Solẽnia per victoria Venetijs.

Iacobus Superãtius Barbadico suffectus.

cratis,

cratis, qui erat in vrbe ac oratoribus principum confluentibus gratulatum, accedit in sacellum Deo gratias agens omnis felicitatis autori. Legationes Austriaci quòd aduerso vento essent viæ serius Hidruntem perueniunt re iam vbique diuulgata, sed tamen gratæ quòd vexilla captiua afferrent pro munere. Veneti Leonardum Contarenum equitem ad Austriacum gratulatum mittunt, qui & gratularetur vno tempore, & ageretur de rebus gerendis in annum sequentem. atque literæ huiusmodi ad illum missę sunt à patribus. Quanti sit ea victoria, quantumque vtilitatis allatura, quam felicissimo pontificis, & Philippi Regis nomine Deus per virtutem, bonitatem, fortitudinem sublimitatis tuę Christiano nomini concessit, facile ex te ipso potes cognoscere. Nam eo ipso fortunatissimo victoriæ die non solùm infractæ sunt vires tam perfidi, & sæui hostis, quibus tot annos Christianas nationes afflixerat, verum etiam patefacta est via Christianis armis ad eius ruinam, & recuperandum imperium, cuius legitimus hæres erat pater tuus. Eius imperii recuperationem apparet Deus per tam sublime principium, tamque illustria auspicia suæ optimę in te voluntatis tibi reseruasse. Adhoc diuinum negotium, ad amplitudinem, ad gloriam tanti, tamque præclari facinoris fidem, beneuolentiam, vires nostras vniuersas offerimus. nam dum stabit hæc ciuitas, nulla vnquam ętas memoriam nostram tanti tui in nos beneficii obliterare potest. nam illud est, vt re ipsa potius, quàm verbis hæc resp. tibi deuincta sit. Vt enim nos semper promptos in omnem opportunitatē reperies, sic hilaritas in animis, vultibusque nostris conspicietur, siquando concedetur diuino consilio, ut in hanc vrbem tantoperè tui nomini deditam accedas. gratulamur, ęquè participem esse Regē Hispanum tantæ felicitatis, cum eius regna, subditęque gentes ità liberatę sint miserabili prædatione. Sanè serenissime princeps hęc initia tanta sunt vt minus dolendum sit sanguine perfuso Christianorum, & iactura virorum illustrium, qui reseruati ad tam gloriosam prouinciam tam honorificè animas immortalitati consecrarunt, seruaruntque suos populos à tam impiis manibus. Nam & religionem seruauisti, & auxisti plurimum hostibus eius profligatis ac deuictis. Quòd si Christus per tot secula prorogauit concedere tam gloriosam, & insperatam victoriam populo suo, illam certè cumulatiorem omnibus bonis, & omni spe refertissimam concessit, vt per te ipsum expleatur, quam tot Reges, & imperatores, & prępotentes principes expetiuerunt, & digni censebantur. Videndum est itaque sublimitati tuę quantum diuinæ bonitati debeas, atq; in hac Dei causa an tā fortunata initia persequi conueniat, melioremque fortunam sperare, cum Christus palam te sui nominis defensorem acciuerit; quod patrocinium sanè neque recusare potes, neque non promptissime complecti, cum Regis etiam ipsius reuerentia ad hoc inuiteris. Tibi igitur omnia quam felicissima, & pro votis de tuis viribus, tibi defectionem multorum populorum ab hoste crudeli, tibi aliorū potentium Christianorum auxilia, tibi incitatorum iam principum arma pollicearis, tibi illorum qui excitantur tantę victoriæ magnitudine, & numinis afflatu. Nam profecto cum res feliciter tā succedant numine ipso in omnibus negotiis duce vteris, atque sepulcrum Christi, & imperii nomē perpetuum posteris vestris comparabitur, quos in omni periculo potentissimum Dei brachium defendet, cui nunc militas, & qui gladium indignationis suę tibi dedit aduersus eos, qui auare occuparunt. Enimuerò bella sunt ea magnopere laudabilia, quę contra communes hostes geruntur, ipsarūque rerum stabilior possessio; atque laudes earum victoriarum digniores sunt, magisque appetendę. Scimus autem hęc omnia, quę scribimus sublimitati tuæ cognita esse, sed tamē ęquo animo ferre debes vt tempori præsenti, officio debito, beneuolentiæ in te nostræ satisfacere videamur. quem Deus conseruet, & fortunet, sicut optant omnes Christiani. Postmodo fit decretum in eum, qui Dulceam vrbem rebus omnibus munitam turpiter dedisset animaduerteretur, cum ad dictam diē non affuisset in iudicio, & propositum certum pręmium capientibus. ademptum ius suffragii. facultates fisco sunt addictę, quibus suppliciis adiuncti sunt consiliorum socii, & ministri. edita sunt primùm in classe per triduum ingentis signa lętitiæ, atq; rumore didito in omnibus Christianorum prouinciis. Hanc victorię tamen magnitudinem duo non mediocriter minuebant, recēs Cypri iactura, & anni tempus, quod illam persequi fęderatos non patiebatur. nam cū iam hyemaret, ac multi præterea moreren̄tur ex acceptis vulneribus, Austriacus statuit sibi Messanam necessariò redeundū esse, omnesq; bellicos apparatus in annum sequentem faciendū. Columna Romā profectus magna cū lætitia à pontifice excipitur: ac Philippo Hispaniarum Regi duo felicia vno tempore acciderūt, victoria naualis, & quòd filiolo Ferdinando auctus est. Selimo vbi nūtiata fuit clades, & classis iactura, magna ira inflammatur. neminem admittit in colloquium. erat omnes Christianos intra suum imperium trucidaturus, nisi prudentiorum consilio ab innocentium cędibus fuisset refrenatus. Byzantiū vrbs ampla lacrymis, & lamentationibus repletur, atque Selimus non tanti facit classis iacturam, quanti insignium ducum, quibus cum educatus fuerat, quorunq; opera fidissima vtebatur. supra oēs cogitationes ea nota infamiæ torquebat, quæ ipso imperatore inusta fuerat nomini Ottomanico semp vincere solito; quam ignominiæ labem vt sequenti anno per virtutem elueret conuocat ad comitia suos proceres. demonstrat fortunę volubilitatem ęquo animo esse ferendam, cum nullum bellum suscipiatur, in quo omnia felicia contingant. iubet cum esset adhuc Adrianopoli singulos pręfectos curare classis partem aliquam instrui in annum sequentem. nauigia noua fieri, vetera refici imperat, & opportunè armari. imperatæ sunt triremes prouinciarum pręfectis. Veneti ne ociosæ triremes stationem haberent per sinum ęteum nauigantes loca ad expugnationē explorant. nam Venerius vbi classem instaurasset triginta actuarias ad oppidum Margaritam mittit cum sex millibus peditū Italorum, & Epirotarum, cui expeditioni præficit Paulum Vrsinum. oppidum sex bellicis tormētis concussum instantibus Venetis acri obsidione per deditionem capitur. at Selimus ob cladis indignationē instantibus sacerdotibus Turcicis vt dixi decreuerat oēs captiuos intra suos fines trucidare qui essent Hispanę aut Venetæ ditionis vnà cum Veneto oratore. sed obstitit Mahometi prudentia, qui

Literæ Venetorū ad Io. Austriacum.

Apparatus Turci in annū sequētē.

Margherita opp. captū.

Ceſtria deſerta.

viſus eſt conſilium quidem probare imperatoris, ſed differendum eſſe inquit donec rediiſſet Byzantium, Ceſtriæ præſidia audita clade ſuorum vbi armatas cohortes ad oppidum accedere vident vel longinquas, excedunt. quoſdam Epirotas inſequẽtes trucidant. quà iter faciunt omnia ferro, & igni populãtur. Canalis cum Cretenſibus triremibus fit obuius Turcicis nauigiis Cypri ſpolia quædam in Peloponneſum conuehentibus, & multos captiuos, quibus captis, & direptis Turcas trucidat, illis libertatem reſtituit. Veneti quia ſcirent maximam eſſe Selimi potentiam, & non minorem indignationem ob acceptam cladem, quia verebantur cum terreſtibus copiis in annum proximum rem eſſe habendam, vt tantis viribus reſiſteretur, quantæ expectabantur in Dalmatiam, copias conſcribunt. habent delectum. iubent equitatum cenſeri, & eſſe in promptu. Pontifex & Philippus Rex ad bellicos apparatus & ipſi animum adiiciunt. atque ne Auſtriaci, & Venerii diſſenſio rebus bellicis ſequentis anni obeſſe poſſet, Patres Iacobo Foſcareno viro prudenti imperium claſſis deferũt, ea tamen lege nihil vt ageret inconſulto Venerio, ne illi qui tam præclarè in omni re bellica, & ſupra vel ætatem vel experientiam ſe geſſiſſet, tantum fieret iniuriæ, aut aliquid adimeretur exiſtimationis. captiui multi miſſi ſunt Romam per hyemem, inter quos fuit filius Alis iunior, cum maior natu Neapoli mortuus eſſet vel captiuitatis tædio, vel iræ magnitudine.

Iacobus Foſcarenus ſũmus claſſis Venetæ imperator.

LIBRI VIGESIMI SECVNDI FINIS.

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER VIGESIMVS TERTIVS.

ENIMVERO non mortalium armis, non ſtrenuitate militum, non ducum atque imperatorum ſapientia, non vlla humana opera denique ſuperiorem victoriam acquiſitam fuiſſe conſtabit, ſi quis rationes bellicas diligenter cognouerit, & ea quæ ſuperius explicata ſunt a nobis perpendat. niſi tamen quis ex inſtituto, reque militari fuiſſe contendat aduerſus potentiorem claſſem, quam proſperi euentus: glorioſæque victoriæ & multitudo ſpoliorum audaciorem fortioremque faciebant prælium ſuſcipere & conferre ſigna: aduerſus propenſam rebus hoſtilibus fortunam, omnibusq; illorum optatis arridentem, aduerſantibus etiam ventis, & parum conſentientibus inter ſe animis fœderatorum imperatorum. Neque illud etiam fuit ex inſtituto militari, vt qui ſine controuerſia vniuerſo mari Adriatico hactenus dominatus eſſet, qui de dot captiuis urbibus triumphaſſet, qui ciuitates atque inſulas, quæ non accepiſſent imperium miſerrimè diripuiſſet, ſuccendiſſet, ferro ac igni populatus eſſet, nunc vniuerſam prædam & gloriam temerè vel vento vel fortunæ inconſtantiæ crederet, cum nihil magis certum ſit in bello, quam in iactu taxillorum. præſertim cum anni tempus vniuerſam infamiæ notam ac ſordes ob frequentes pluuias & ſolitas tempeſtates poſſet diluere. Sed cum numini ita viſum eſt ad deprimendam arrogantiam, temeritatemque mortalium, omne humanum iudicium tollitur, ſubuertuntur conſilia, fiunt attoniti & inſipientes, qui ſapientiſſimi antea putabantur, quoniam ingenium plerunque cum fortunæ felicitate cadit. Quòd autem illa victoria ſit diuinitus conceſſa, quia Deus nollet tantam perferre cladem Chriſtianorum, vt partim cognita ita iuſtitia diuina per ſuperiores calamitates, quæ ob ſcelera bellum illud excitarat, partim clementia, quæ imbecilliores protexerat, & cęlum & terra clariſſima indicia apud vtroſque populos oſtenderunt. Nam tanta temperies benignitasque aeris per illud tempus apparuit, vt neque ſoliti imbres, neque frigora neque venti ſerenum ſudumque cœlum infeſtarint. at tellus certè tantam variorum florum copiam per octobrem menſem effudit vt res viſa ſit incredibilis non modo audientibus, ſed etiam videntibus, cum ſibi ſomniare prope viderentur: atque ego niſi tunc vidiſsem, cum eſsem Venetiis, certe non facile crediciſsem. Nam arbores non modo flores tanquam verno tempore fuderunt, ſed etiam fructus frequentes, qui cum ad dimidium ferè ſolitæ magnitudinis excreuiſſent, mox ſuperueniente hyeme exaruerunt. Roſarum tanta fuit copia, vt figmento ſimile propè videri poſset, cum etiam phyſica ratio illud non videatur facile velle pati. nam conceptum nutrimentum per hyemem, per tempus autumni iam in frondes, flores & fructus abſumptum eſt, ac non denuo abundans eſt in venis, quæ ſupra terram inaniores ſunt, minusque abundant genitali humore. illud cum multi per artem factum dicerent, quòd roſæ diligentia quorundam fuiſſent aſſeruatæ, plantæ multæ vęnales, ac tota roſaria rubentia in cadis ſatis vili precio expoſita ſunt Venetiis in foris Diui Marci & Riui alti. Byzãtii quidam affirmarunt cruces viſas eſse per idem tempus ſupra Turcarum templa aſtantes in altiore parte, per quas ſignificabatur ſolum Deum Chriſtianorum eſse verum Deum exercituum, Deum regnorum, Deum fortitudinis excelſam ſuam ſedem ſupra omnes creditos Deos collocaſse. Sed ſtupidi ſunt homines plerunquę ad res diuinas, & multi præſertim, qui cum ſummo Imperio præſunt, qui cætera omnia lenia & tanquam ludrica puerorum arbitrantur, præter facultatem explendi deſiderii, atque præter

Victoriam diuinitus cõtigiſſe quibus argumẽtis conſtet.

Portenta victoriæ.

facultatem dilatandi imperii, ac solum Dei nomen inanè esse putant ad deterrendos simplicio-res. Quis enim non vir bonus esse posset, qui credat Deum esse, & illi reddendam esse rationem anteactæ vitæ? Sed his si esset putant, parum res humanas curare arbitrantur. Inde fit vt mul ti ad propriam potentiam imperent, at non ad paternam charitatem, felicitatemque populorum & subditarum gentium. Selimus vbi primùm se collegit, iraq; deferbuit, animum adiecit ad faciendos apparatus bellicos, vt diximus, instruendamque nouam classem. eius animum recreauit aliquantu-lum Luzialis prudentia & calliditas, qui vbi primum à fuga subsistit, & in tutum peruenit, iussit om nia nauigia cuiusuis generis, quæ essent vbique in partibus aut locis Ottomanico Imperio subditis in mari mediterraneo in vnum ad se conuenire. eum multis dicrotis, liburnis, piraticis, reliquiis classis collectis Byzantium contendit, quò cum conuenisset ingens classis apparuit, plurimumque consolationis attulit multitudo displosorum tormentorum, & classicorum strepitus, & vexilla ca ptiuarum triremium per mare tracta, & captiui Christiani, captiuaque nauigia, tanquam victrix, & non victa classis & triumphans in portum aduentasset. post modo ad Selimum admissus se purga uit quòd fortis viri officio non defuisset, cuius rei argumentum ostendit captiua nauigia & homi-nes. Deinde ostendit cladem acceptam multo esse minorem, quàm vulgo creditum sit. extollit Tur cicarum victoriarum gloriam magnificentia verborum. Extenuat victoriam fœderatorum, vtpote quæ per maximam iacturam parta sit, cuius rei vel illud maximum argumentum facit quòd victo-riam persequi non potuerint, ut ratio bellica postulabat. Demonstrat multo minorem esse victo-riam, quàm acceptam cladem; cum ligna resarciri, milites colligi, pecunia exigi, artifices acciri, bellica instrumenta fundi facile possint à potentissimo præsertim & opulentissimo Imperatore, quæ omnia magister rerum lucrum breui suppeditat, sed regna & imperia nulla opulentia, nulla potentia humana, nullo mortalium consilio posse creari. Selimus his mitigatus summum impe-rium defert Luziali omnium rerum maritimarum, & classis, quæ iussa erat fieri. Mustapham pro diligentia, qua visus fuerat subiuganda Cypro, creat purpuratum Portæ, quam dignita-tem Bertæ purpurato ademptam è pugna reduci huic concessit, at illi annuum centum honorifi-cum assignat, quo tranquillam senectutem inposterum transigeret. Venetio, quoniam ætas il-la iam laborum impatiens esse videretur, summum imperium sinus Adriatici à Venetis defertur, atque dictus est imperator classis Iacobus Foscarenus senator non tantum spectatæ integritatis, sed etiam liberalitalis & animi magnificentiæ. Inierat iam Annus secundus post mille quingen-tos & septuaginta à partu virginis dum hæc fiunt Venetiis, cum Selimus Byzantii, dum bellicis ap-paratibus instat, & iam omnia propè instructa non ad defensionem modo, verum etiam ad infe-standos hostes viderentur, alium nuntium molestum accipit. Fortuna enim vbi semel declinaue-rit, nunquam ferè vno tantum infortunio res labefactatas affligit, sed multa congerit infelicia, cum præsertim amplissimis finibus imperiorum multæ & amplissimæ sollicitudines sint comites, & li-tes, & controuersiæ. Nam magnus rex Æthiophiæ Dauid cuius imperium ad vtrunque tropicum fere ab æquinoctiali extenditur cum multos habeat subditos reges Memphim & vniuersum agrum Turcicum finitimum cum multis vrbibus cœperat inundatione deuastare, & per Nili diluuium miserabiliter submergere ac populari. Causa inundationis & eius controuersiæ fuit, quia Selimus tributum bienni debebat quadringenta nummum millia, cum ducenta quotannis soluat. Neque enim loca ægypti vel Aegypto finituma imbribus, aut niuibus, ἐcœlestibus ue aquis irriati solent plerumque ad fertilitatem cum rarissime pluat, atque solum omnium fit feracissimum: sed tellus reficitur vnda Nili, ac perplacida inundatione, cum aquæ pro arbitrio Regis Aethiopis vel placidæ in agrum Memphiticum mitti possint ad irrigationem, vel proscissis quibusdam angustiis agge-rum vniuersam regionem in vndare & deuastare. Purpuratus quia nollet dare ordinarium tributum & ipse multis viribus collectis multam Arabiæ partem direptionibus populatur. Ademum ur-bem capit. Sabam vsque populabundus procurrit, quia putare videbatur purpuratus factis bel-licis apparatibus inundationem per ferrum potius, quam per aurum debitum posse diuerti. colle-git igitur multa millia armatorum Turcarum, Arabum, ac Maurorum, quos mittit ad illas angu-stias occupandas, ne penitus rescinderentur. Aethiops cognitis his apparatibus, copias & ipse col ligit. ad ipsas angustias multos Memphiticos trucidat. Multos capit. reliquos in fugam vertit, ac qui nulla bellica ratione freti alienos fines inuasissent. Vbi conquestus esset Memphiticus purpura tus hæc se inscio fieri, Aethiops facit certiorem per legationem nisi intra certum spatium sibi tribu-tum mittatur, fore vt Turcicos fines hostiliter popularetur. Illud factum fuisset ab Aethiope in præ senti, sed aliæ curæ non minores per idem ferè tempus regem ipsum inuaserunt: quippe quod Persa rum rex ingentes copias parauisset, armaque importaret in Arabiam felicem propter controuer siam ortam de finibus non procul à mari Erythræo, vbi Persa regiones, stipendiarios, subditos po-pulos Aethiopis regis subegerat. Sed ea tanta controuersia collectis vtrinque non contemnendis copiis quorundam procerum prudentia consopita est. Byzantii quoque res non parui facienda conti git per idem tempus, quam si Selimus neglexisset, poterat paulatim vniuersas vires Ottomanicas labefactare ac funditus euertere, cum penetraret ad intima vsque cordis penetralia. Nam cum re-rum nouarum desiderium innatum sit multis, qui non commodè sunt sub suis principibus, tum magna vis est vbique religionis, magna conscientiæ, magna virtutis, maior si omnia simul coniun gantur ac vires ceperint. Turcæ nonnulli igitur ita capti sunt pietatis Christianæ desiderio, vt non modo ipsi à cultu Mahometano ad Christianum deficerent, verum etiam alios paulatim in suam sententiam traherent. Illa res vbi fuit ad imperatorem delata, capitis condemnati sunt quidā, quibus vel in via Christianam fidē solā veritatem continere clamātibus, solamq; verā religionē pfitentibus capita

Strategema Luzialis.

Luzalis summus classis Imperator.

Sebast. Venerius sinus Adriatici præfectus.

1572.

Aethiopicū bellum ob inūdationē. Ademum capium.

Persæ Regis cum Aethiope res compositæ.

Turcæ ob fidem Christianam necati.

capita sunt abscissa vel antequam ad locum suppliciorum deueniretur. Illud eo grauius fuit visum Selimo, quia post victoriam Christianorum iusserat interfici multos Græcos sacerdotes, qui accusati fuerant, quòd Deum pro christianorum salute aduersus Turcicam incolumitatem precari fuisset. Neque verò Byzantii tantum trucidatum est id genus hominum, sed in Syria quoque, & in minore Asia, & in aliis locis Ottomanici imperij vna literarum significatione. Cohorta est etiam non contemnenda lues ac pestilentia Byzantii, qua multi mortales fuerunt absumpti, atqui vniuersum hyemis tempus partim parandis rebus classicis absumptum est, partim erigendis munitionibus, atque ne christiana classis repente Propontidem ingressa Byzantium inuaderet, multa armatorum millia accita sunt in vrbem, & muniriones erectæ Sextus & Abydus, omnibusque rebus ad defensionem necessariis instructæ, refectæque in ora maris mediterranei, quascunque refici opus esse apparuit, multa millia armatorum missa sunt ad tuenda litora. Omnes insularum vrbes præsidiis & commeatu & omnibus bellicis apparatibus opportunè muniię. Sed quoniam post partam victoriam Austriacus concesserat ad preces filiorum Alis vt pędagogus adolescentum Byzantium proficisceretur, atque captiuitatem filiorum matri nuntiaret, ille remissus est cum muneribus à matre ad Pontificem, à quo honorificentissimè tractabantur, ut dictum fuit, omnes captiui. Selimus quoque quoniam adolescens esset affinitate coniunctus cognita Austriaci humanitate illi honorifica munera misit, ac mater supplices literas exarat, quibus precatur vt filio suo aliquantulo liberius Romæ esse liceat, atque lanus ne angustioris asperiorisque carceris tædio moriatur, donec conueniat de libertate cū oratore, qui hac ipsa de causa decretus est ad Pontificem. Orator certè ad adolescentem Romam profectus his ferè adolescentem consolatur; Potentissime princeps lumen & imago præstantioris iudicis omnium viuentium, gloriosissimus Imperator me ad agendum de libertate sublimitatis tuę misit, cuius & in te amorem, & animi sui magnificentiam omnes facile intelligent, si obtinebitur. Sin autem, iubet te moderatè ferre animi sollicitudines certissima spe fretum, neque vlla vel lacrymarum vel mæroris significatione gloriam & amplitudinem Ottomanicæ familiæ deturpare. Ita vero tibi persuadeas non solum mores auitos tibi esse imitandos, sed etiam quòd pro tua libertate regna, principatus, coronam Imperij, & vel ipsum sanguinem est profuturus. Cæterum fœderati rem classicam & ipsi summa diligentia parare, tribunos mittere ad colligendas copias, remiges imperare, panem nauticum conficere. Veteres aut afflictas triremes instaurare. Sed præsertim hoc faciunt Veneti, qui iam classem ingentem instruxerant, vbi primùm per anni tempus apertum est mare nauigationibus. Iaderæ rursus, & in omnibus Dalmatiæ finibus frequentes fiunt vtrinque incursiones, ac minuta prælia. Sed Turcæ quòd Iaderam in primis capere optarent, vt certum propugnaculum haberent quò se reciperent, & vnde sæpius possent infestare Iaderenses, quandam munitionem excitant è glebis, cespitibus, fasciculis lignorum distantem ab vrbe Iadera circiter quinque millia passuum in finibus vinearum, atque in extrema parte, vbi magna erat copia sarmentorum. Illud vbi Iaderensibus esset nuntiatum, duo millia & quingenti pedites Itali exeunt ex vrbe iussi sunt quadringenti turcico habitu induti Turcicæ etiam linguæ periti, qui accederent per noctem ad aggeres Turcarum, iussi sunt etiam tres cohortium præfecti curare vt cum hi ad fossas accessissent, ne quid prius conarentur, quàm sequens acies hostem ad arma conclamare compulisset. Imperatum est vt vbi ventum esset ad leuia certamina, & ipsi simularent se adiuuare, foueréque Turcicas partes aduersus Iaderenses pugnantes, sed post ea opportunè commistos cum Turcis intra munitionem se reciperent. Istud fieri commodè posse apparuit sub auroram paulatim illucescente die. Imperatum est vbi primum intra aggeres fuissent ingressi vt in Turcas arma conuerterent, cum reliqui pollicerentur continuò se auxilium laturos, res successit è sententia pro institutis, quare plures sexcentis Turcis trucidati sunt, capti trecenti, reliqui deserta munitione fuga se seruarunt, munitio ipsa incępta ita disiecta est & funditus euersa. Quoniam vero sinus Adriaticus frequentibus piraticis nauigiis vexabatur, neminique tuta nauigatio concedebatur, Hermolaus Teupolus Venetorum liburnorum præfectus tātam Venetis illatam iniuriam & variis Christianis calamitatem non ferens, cum multi quotidie in miserrimam seruitutem caperentur & abducerentur, magna celeritate ad oras Italas nauigat. Archipiratam Recamatorem vocatum capit non procul ab Ancone virum Firmiensem, qui ad Turcicam à Christiana fide spe prędæ descriuerat. Hic vbi cognouit se non posse amplius euadere per vim ferri, ad fraudes & artem consilium conuertit. Induitur vestibus cuiusdam Christiani captiui, atque cathenatus exit è nauigio, vbi à suis cognitus fuisset occiditur, qui dicti sunt vereri ne multorum scelerum conscij per quæstiones si vixisset, patefierent. Recamator certè ipse vel ita mortuus post quam diu tractus est per vrbem Anconem antemnæ suspenditur & excoriatur, hoc ipsum passus est nauarchus, nam excoriatus fuit viuus propter suam pristinam in captiuos Christianos feritatem & immanitatē. Sed enim quia res Christiana aliquantulum feliciter succederet, cum nulla voluptas sincera ac planè læta contingere soleat, semperque aliquid amari cum rebus dulcibus admisceatur, non parum turbauit Christianam felicitatem mors Pij Quinti summi Pont. principis magnę integritatis & innocentiæ crediti, vbi diutius disuria & calculo laborasset. Illud passus est, quia propter natiuum pudorem noluisset illas partes præbere curandas, qui cum cal. Maij cum summa omnium propè męrore naturæ concessisset, statim post exequias nullo propè die interposito, inusitata celeritate, sacrorum patrum purpuratorum consensu quarto idus Maij creatur Pont. cum summa omnium lætitia ob præclaram expectationem Vgo Boncompagnus Bononiensis Cardinal. Iurisconsult. nobilis, eximięque cognitionis legum ciuilium. Non tamen simplex ratio visa est ipsos patres impulisse ad illum præcipue deligendum, cum electionem nō dubiā facerent, sed pro benemeritis de Christiana Republica, propè

Christiani multi trucidati ob clādem à Turcis.

Turcicus apparatus vbique.

Fœderatorū apparatus.

Stratagema.

Recamator pirata captus & cęsus.

Pij Quinti mors.

necessariam eximia eius animi ornamenta,& in primis egregia rerum multarum maximarumque cognitio,& præclara officia,quibus pro christiana rep. in dignitatem pontificiam singulari studio sæpius vsus fuit,& integritas, atq; humanitas non vulgaris,quæ cum summa omnium Christianũ laude per vniuersum pontificatus tempus postea enituit. Hic vocatus est Gregorius Tertius decimus, qui vbi primum coronatus fuit,Philippum nepotem suo purpureo galero insigniuit:atq; primum fuit omniũ negotiorum id,quòd literas dedit ad Christianos principes, quibus fœderatos ad concordiã, societatem,diligentiam defensionis cohortatus est: reliquos ad federationem aduersus hostem communem Christiani nominis capessendam. Scripsit etiam ad Lusitanum regem vt fœderatos iuuaret, suaq; classe adaugeret vires fœderatorum ad tutandos fines Italiæ. omnes Christiani principes legationes de more miserũt ad præstandam obedientiam. idem Pontifex non multo spatio temporis interiecto decreuit vt pro Tridentinę synodi institutis oẽs episcopi & sacerdotes in suis diœcesibus residerent. Decessit per idem ferè tempus Sigismundus Polonię rex,& Barbara vxor Ducis Ferrariensis Cęsaris soror ex Austriaca familia. Turcica classis interea,quæ superiore anno vniuersam propè vim victorię in bellicis tormentis, sclopettariorumq; multitudine constitisse animaduerterat, exit in Aegeum mare cum ad centum & quinquaginta rostratas naues collegisset,quas sequebãtur decẽ mahonę,& quatuor grandiora nauigia ad res classi necessarias conuehendas. Luzalis quoniam Venetam classem nondum exiuisse intelligeret,quæ constabat è centum & viginti triremibus,sex quinqueremibus,quæ varijs in locis adhuc erant dispersę,ne tempus frustra absumeretur,sexaginta triremes mittit ad hostem infestandum, quæ obuia quæq; Christianorum prædarentur. illæ ad insulam Tenum profectę vniuersam propè ferro ac igni populantur.inde soluentes ad Eplam insulam perueniunt quam & ipsam acriter infestant. Luzalis ipse cum triginta triremibus loca, vrbesq; maritimas præsidijs diligenter & opportunè munit,& in Cretam vsque percurrens duos Cretẽses liburnos capit,atq; Quirinum cogit fuga se seruare. nam Turca quidam habitu Græci sacerdotis indutus prædam liburnis simulans se esse ostenturum, liburnos ipsos per fraudem in insidias & in classem Turcarum adducit. Austriacus interea legationem mittit ad nouum pontificem,quæ prius gratularetur,deinde redderet rationem eorum,quæ per illam æstatem facere statuerat. Et quoniam rumor inter Christianos erat dissipatus quòd Christiana classis Byzantium erat accessura, Selimus ne quod timoris indicium aut trepidationis inesse Turcis videri posset,cum neq; esset ex Ottomanica potentia vel sedem ipsam domiciliumque Imperatorium munire, quod semper contra cuiuslibet vires munitissimum facit Imperatoris ipsius præsentia,vbi rediisset Adrianopoli Byzãtium, iubet funditus euerti & solo æquari munitionem,in cornu Byzantij extructam summa diligentia à purpuratis,in qua inerant collocata quadraginta bellica tormenta, eratque præualidum & munitissimum in inuasuros Byzantium propugnaculum. atq; vt commodius bellicis rebus incumberet ad repellẽdas & propulsandas vires fœderatorum, conatur res Dardanię componere per quinquennales inducias, vbi bellum de finibus actum fuerat. Strigonia interim & Curta & oppida non nulla in iis finibus muniunt rebus omnibus necessariis,reficiunturq; vbi opus videretur esse. Iacobus Superantius cum viginti & quinque triremibus Messanam proficiscitur ad Austriacum Corcyram deducendũ, sicuti Foscarenus summus Venetę classis imperator mandauerat,qui Venerio iam vt liceret quiescere & exautorari postulanti suffectus fuerat. Messanam profectus videt classem iniungi dum Siculę triremes expectabantur,quę non multo post triginta & sex duce marchione sanctę crucis accesserũt cum multo peditatu ex Apulia. erant cum iis & onerariæ triginta. Vbi Superãtius Austriacum conuenit post salutationes & complexus,respõsum tulit futurum vti breui Corcyram omnes simul accederent. Sed tamen non multo post res agitur subfrigidè, quoniam Gallicum bellum instare putabatur,quando & Casale maiori & in aliis finibus Gallicis subalpinis iam excreuisse dicebatur circiter decem millia peditum cum multo equitatu, & septem uexilla galeatorum equitum conscripta fuerant Mediolani,& tribuni iussi fuerant colligere copias ad fines Sabaudienses & Gallicos. Horũ tumultuum causa esse dicebatur, quòd Amiras Gallus vir autoritate & potentia insignis, prompto tamẽ callidoque ingenio copias in Belgicis & Insubribus finibus colligebat,vt vno tempore vtrosq; principatus adoriretur. nã clam cognitus fuerat à Philippo Rege ad illos aspirare, cũ nesciret Philippus Hispaniarum rex,quod consilium Gallus esset capturus qui profitebatur se Gallici Regis clam partes tueri,animum conuertit ad bellicos apparatus domesticus in omnem euentum, & ad familiares calamitates propulsandas. Fit certior etiam pontifex Amirantem velle per simulationem ampliandi Regni Gallici,dilatandorumque finium plurimum roboris sibi comparare ad nouam religionem confirmandam & stabiliendam. at ex altera parte Gallici proceres qui ęgrè ferebant & habebant suspectam amirantis potentiam, si tantam adeptus esset apud regem, quantam sic videbatur assecuturus autoritatem illis principatibus sibi adiectis, inter se queruntur,futurum vt amiras his viribus adiunctis non Gallię amplitudinem, sed suam potentiam aucupetur, qua comparata vix Gallia vniuersa contentus erit, nedum Belgio & Insubria. Nam qui de religione tantopere dissentiat, qui regnum affectare iam per arma visus sit non minus quàm Cõdęus, qui tot Regum ac principũ Germanorum viribus adiuuetur,qui rerum bellicarum sit peritissimus, qui tot Gallicorum nobilium ac populorum beneuolentiam sit assecutus,quo pacto auctus Insubriæ & Belgii imperio contentus propè priuata vita sub rege esse poterit? satius esse Gallorum Regi si modo Gallus rex conniueat aut etiam assentiat, præsenti amplissimo regno esse contento, quàm maximum periculũ totius regni amittendi per dilatandorum finium cupiditatem subire. pręsertim cum arma non externa tantũ timẽda sint, quæ certe facillime possent ad euersionem regni cõuolare, quod ẽt non semel promptissimè fecissent superioribus temporibus per maximas Gallorum populorum calamitates.

Pontificis Gregorij XIII. creatio

Residentia decreta Sacerdotum.

Turcicę classis numerus.

Tenos vexata.

Stratagema.

Munitio Byzantii iussa deuastari.

Copię auctę vtrinq; in finibus.

Stratagema conspiratiũ in Amirantẽ Gallum. Oratio aduersariorum Amiranti.

Sed

sed quæ lateant iam intra ipsa mœnia, & intra domesticos parietes. Frustra pœnitere omnes solere amissarum opportunitatem, quæ solæ propè Reginæ sunt rerum præclare conficiendarum. Philippus Rex cognitis his motibus bellorum in Italia statuit vt Austriacus ne discederet cum classe, militesque retineret in Italia, donec videret quò tenderent consilia Gallorum, cum etiā in Belgio res non frigidè ageretur, & graue prælium infestaret. erant ante hoc tempus res Belgicę satis pacatæ, quia Mediolani dux in Belgium expectabatur, qui successurus erat Albano in eam præfecturam. sed Albanus cum sibi uideretur omnes seditiones, & tumultus bellicos in ea regione sedauisse, quia paruę tantum, eæque debiles reliquiæ essent in Flisinga, & Zelanda regionibus inferioribus Belgii, quò multi hæretici è Gallia, Belgio, & Britannia confluxerant, qui piraticis tantum incursionibus infestabant, decreuit ad perpetuam memoriam rerum à se gestarum vt in arce Antuerpiæ cuprea statua erigeretur, quæ sub pedibus conculcaret Aurantium, Agamontium, & Horneum. illa res adeo indigna, crudelis, arrogansque uisa est illis populis, à quibus illi principes summa reuerentia colebantur, ut merito appareret delendā esse ignominiā, & obliterandā sempiternā memoriā illorum principum calamitatum. illud igitur factum non mediocriter irritauit animos multorum, & vniuersorum populorum propè Belgarum in primis, quia uideri velle apparuit tyrannicè potius, quàm paternè illis populis præfuisse, quod si ad gloriam faciebat, oportuit Regis potius illam statuam erigi, quàm Albani, cuius nomine, & sumptibus omnia bella gesta fuerant. enimuero nulla natio, nulla gens, nullus populus tam est demissus & imbellis, vt æquo animo ferat sibi obiici, & exprobari acceptas calamitates ab ipsarum presertim autoribus; illud factum non solum Belgis, sed etiam Germanis principibus, & catholicis Belgis, & vel Hispanis ipsis prudentioribus ac longius prospectantibus indecorum uisum est, cum illatę iniurię, si fieri possit, sempiternæ obliuioni sint mandandæ, at non gloriandum cuiquam quòd iudex, & autor multorum malorum culpiam extiterit. neque enim quæ iustissimè inferuntur cuiuis supplicia non acerba accidunt, præsertim si ab ipsis iudicibus obiiciantur. sed antequam discedat è Belgio Albanus, quoniam sentiebat se non planè triumphasse donec superessent vllæ reliquiæ, colligit duo millia Hispanorum peditum & tria Regimenta vallonum, quos triginta nauibus onerariis imponit, atque iubet exponi in Flisingam. sed res non poterat fieri sine maxima difficultate, quia naucleri ac periti rerum maritimarum in Flisingam conuolauerant partim spe prędę, partim odio Hispanorum, partim etiam ut profugis potius quàm Hispanis suam operam accommodarent. Aurantius ne prorsus triumphasse de Belgis exulibus, aut ne uere pro pacatis tumultibus statua Albani erecta videri posset, magna calliditate collectis clam multis copiis eius discessum impedire studet, atque oppida quædam Belgii tentat per proditionem. Asauus enim Aurantii frater cum multas proditiones machinatus esset, ita denique conuenit cum Famensi regulo vt ille ad statutum tempus cum quibusdam familiaribus, & cõiuratis arma capesseret, ad palatium Valentianæ per noctem accederet, atque claues portarū ianitori per vim extorqueret. illis captis cæso ianitore qui renitebatur porta Valentianæ patefacta est, & copiæ, quæ ad hoc ipsum paratæ fuerant, sunt intromissæ. displosa sunt ad illum strepitum multa tormenta ex arce, facibusque iniectis in domos arci finitimas, præsidia multa vrbana ædificia succendunt. illud factum cū repetitum esset à præsidiis sub meridiem, non facile succedit; quia Hispani cum malleolis egressi ab hæreticis ad vnum trucidantur. Vbi conclamatum est in vrbe Aurantii nomen, plerique ciues catholici in arcem confugiunt, quorum multos cum arcis præfectus excepisset ueritus nimiam esse multitudinem, reliquos iubet abscedere. at postridie Ludouicus Aurantii frater Montium vrbem per quendam astum capit, quæ vrbs est Hannonię vocatę regionis siue prouinciæ super colle eminēte sita, accessu difficilis, natura & arte munitissima, habensque planitiem non valde distantem fertilissimam rerum omnium, in qua capienda Ludouicus vsus fuit arte huiusmodi; Deligit circiter sexaginta è suis fortissimos, & maxime strenuos milites, quique maxime omnium Hispano nomini essēt infensi: imperat hos vestes rusticanas, & lacernas indui, ac paulatim in vrbē ingredi. carros iubet nonnullos cum galeis, & sclopetis tectis atque occultatis sub palea diligentissimè ad nundinas adduci in forum. Vbi conuenissent milites arma corripiuntur è carris accedentibus. fit concursus in forum. conclamatur Aurantii nomen: populus tam repentina rerum nouitate ac motibus fit attonitus. concurritur à quibusdam ad capiendas portas. Ludouicus qui cum quingentis armatis propinquus latebat in insidiis intromittitur; qui, vbi palatio potitus est, omniq; bellico apparatu, & armis, magistratus vrbanos ad se acciri iubet. hos per humaniter excipit, & alloquitur. profitetur se non ad cius vrbis deuastationem, neque ad ruinam finitimorum locorum accessisse, sed ad patriæ suæ liberationem, & defensionem aduersus Hispanam importunitatem. vt autem populus autoritatem, victriciaque arma libentius consequeretur, qui facile fortunæ fit comes, profitetur breui affore è Gallia potentissima auxilia, duodecim peditum millia scilicet, & quatuor equitum, qui ab Amirante clā mittebantur. ea res Bruxellis nunciata non minus infestauit Albani animum, quàm iactura Montii, cum vix fieri posse videretur vt tantæ vires inscio Rege è Gallia accederent. ac illo conscio, & ferente res certe in magno discrimine constituta esse apparebat. neque enim satis validas copias habebat Albanus ad tantarum rerum molem sustinendam, cum magnam partem virium distribuisset in loca opportuna, misisetque ad restinguenda Zelandę, Flisingę, Batauorumque incendia. Aurantius interea primo clam, deinde palam copias colligit in Germania, quas Valentianam proficisci iubet ad subsidia eius vrbis, atque opem illis ferendam qui vrbem occupauerant. Captum fuit etiam Rigiacū vrbs nobilis Attrebatum per artes eorundem hęreticorum, ingentesque bellorum motus vbiq; pullulabant. Pontifex, quia verebatur ne Galliarum Rex hisce motibus faueret, Saluiatum purpuratum mittit ad eum Regem, qui pontificio nomine rogaret ne impediret per sua dissidia Hispani regis

Dux Mediolani Belgio præfectus.

Aerea statua Albani Antuerpiæ erecta.

Valentiana capta per artem Aurantii.

Montii vrbis descriptio.

Montium captū per artes Aurantii.

Rigiacū captum.

auxilia,

auxilia, quę Venetis debebantur ad defensionem Italię, & omnium Christianorum. Quòd si alia de causa simultatem cum illo Rege exerceat, saltem sua pontificis ipsius causa omnes inimicitias in præsenti deponeret. rogat ne obliuisceretur se Regem esse Christianissimum, & eum qui inter Gallicas calamitates, & armis & copiis & pecunia liberalissimè à pontifice sit adiutus. Philippus Rex præterea, & Rex Lusitanus miserunt legationes ad eundem Regem Galliarum, quę sciscitarentur Regium consilium, quoniam vires hostium nimis viderentur ex ea parte succrescere. Albanus quoniam non solum Montium, & Rigiacum, & Valentiana vrbes captę fuerant ab hostibus, & multa alia loca, Briella nimirum, & Vlissinga, veteres aquę, Gouda, Dordracum, Haerlemum, Leida, Gosconium, ac Verense oppidum, sed etiam Cameracum à Mommibdio regulo, qui cũ septem millibus peditum & quadringentis equitibus ingressus fuerat vrbem de ciuium ipsorum consensu, deinde Mensergesum, & Inantium oppida occupauerat; statuit maioribus viribus opus esse ad has copias profligandas, cum etiam Comes Palatinus, & Dux Saxonum circiter septem millia equitum, & triginta peditum cohortes pro Aurantio collegissent. his viribus coniunctis Casimirus Ducis Saxonum filius cum multis Germanis proceribus Rhenum traiicit cum vniuerso equitatu, qui confluentibus vndique auxiliis excreuerat iam ad decem millia, cum essent septem millia peditum, & quingenti.

Cameracum captũ & Inãtium & Mensergesum.

Ventum est postea ad Ombricum fluuium, quem vbi traiecisset Casimirus, vt castra cum Aurantio coniungeret, magnam alam equitum ac peditum reliquit ad custodiam traiectus. Montio subsidia statim missa sunt, atq; vrbem quingenti equites & viginti ac quinque vexilla peditum ingrediuntur, attractaq; sunt eo decem & septem bellica tormenta. Albanus tribunos mittit in Germaniam ad colligendas copias, quod vt liceret impetrat Petrus Herenstius Masfeltius à Cęsare. iussi sunt hi singuli tribuni mille & quingentos equites colligere; Petrus Masfeltius, Antonius Schelemburgensis, Otho Mulpurgensis, & Boningensis, Flansius Vuillius, & Mechenabadensis duo equitũ ac duo sclopettariorum millia: quæ copię in Boemia, & in finibus Austrię iussę sunt colligi. Albanus ipse raitros Henrici Vesonum ducis ad stipendia conuocat, qui sunt equites cataphracti Germani ad morem Ferrarolorum sclopettos gestantes. iussi sunt, & hi Regimenta peditũ virium colligere, Eleostainus, Erbestainusque comites, & Polleuillius, Fronspergensis, Guenpenbergensis. Sed quoniam ob exhaustum superioribus bellis ęrarium pecunia non suppetebat in tot bellicos sumptus, Albanus petit regio nomine à Magno Hetruriæ, & à cęteris quibusdam Ducibus pecuniam, rogatq; ne se desereret in tanta rerum difficultate. nam vniuersa propè Zelanda ab Hispana regia que obedientia defecerat ad beneuolentiam hæreticorum, cum Vgonotti excitatis munitionibus vbicunque opportunum videretur sese ad defensionem accingerent.

Copiæ Aurãtio accedentes.

Raitri qui sint.

Fedricus Toletanus collectis nonnullis equitũ ac peditum Hispanorum millibus tutentis spectatæ virtutis in Zelandam ingressus Flesingam obsidet. pręsidia egressa leue prelium committunt. pugnatur diu vtrinq; magna virtute ancipiti victoria. denique in eo certamine quingẽti Britanni, Galli, indigenæ ceciderunt. ex Hispanis circiter trecẽti. at Comes Erbestainus, & Franspergensis in Coloniam Vbiorum regionem accedentes ut collectas copias conferent à copiis Palatini circumueniuntur. captus est Erbestainus cum in acatio Rhonum fluuium traiceret; at Fronspergensis incolumis euasit. at copię ipsę certè dissipatæ sunt, quę iam conuenerant ad oppidum Sanctum Vechum in regionem Leucorum, & ad Quercherpenam Coloniæ pagum, a quibusdam Ferrarolis. Batauorum quoque regio interna vniuersa propè ab Hispano Rege defecerat præter Bugodinum, Rotredanum, & Austredanum, quę vrbes in fide beneuolentiaque Regis perstiterant, existimantes tumultuaria arma, & quę variorum principum auxiliis niterentur, non valde esse duratura. In Zelanda quoniam vniuersa illa regio videretur cum hostibus consentire scribit Albanus vt pręsidia ad deprimendos animos ciuium imponerentur quibuslibet ciuitatibus, quo retinerentur in officio saltem metu pręsidiorum. at Armonii, & Tuneghenii, & Grauenę ciues apertè profitentur se fidem quidem incontaminatam Regi Hispano seruaturos; sed nunquam fore vt Hispana præsidia volentes intra vrbes admittant, cum nullum sit vel perfidiæ à se consilium susceptum, neque Rex iure de illorum fide & obseruantia dubitare possit. in Batauis Botsuensis regulus præfectus Amiras pręclarius iudicans ciuitates leniter ad sanitatem reuocare, quàm per acerbitatem medicamentorum perdere, ita rem composuit cum ciuibus Inchusarum, vt Philippum Regem suum agnoscerent. Vt contra illum neque ipsi arma capesserent, neque capessentibus opem ferrent, sed magis pro viribus aduersarentur. Pro illa erga Regem fide atq; obseruantia concessum est iis ne Hispana pręsidia mitterentur, & ne decumas soluerent, & vt Regiam gratiam cum abolitione omnium preteritorum delictorum consequerentur. Nam certè quidem aliquando concedendę sunt quædam vrbibus immunitates, quo & illę seruentur, & reliquę imitentur illarum exemplis ad accipiendum imperium oblata spe Regiæ humanitatis, & clementię. Vt enim quędam concedenda sunt conualescentibus corporibus aut nauseantibus, non quia salubria sint, sed quia per hęc sibi videantur quodammodo recreari, sic malo affectis ciuitatibus quędam cõceduntur vtiliter, vt alacriores postmodo sint ad cætera munia exequenda. Philippus Hispaniarum Rex his tot motibus bellorum in Gallia Subalpina iam paratis, & in Belgio quotidie succrescentib. statuit vt classis Hispana in Africam contenderet ad expugnationem Iulię Cęsareę, quo pacto fieri videbatur vt Gallię Cisalpinę classis opem ferret si opus esset, cum per breuem maris traiectũ illuc posset conuolare, cum & Tuneto, & Massilię futura esset propinqua, & facile posse appareret aliquam regionem occupare ob disiunctas vires effractasque Turcarum. istud ipsum negotium aliàs iniecerat in consultationem, sed minus opportunum tunc visum est. at nunc apparuit vtrunq; vno tempore fieri posse, vt & res Insubrum illis auxiliis subleuaretur, si res postularet, & si non reuocaretur classis, illam expeditionem non frustra tentaret, cum aliunde copię in Insubriam nõ commodè possent

Federici Toletani virtus.

Inchusarum ciuium pactiones.

dè possent acciri. futurum erat præterea vt Lusitana classis Aluarecio duce ad illam expeditionem
accederet cum octo millibus peditum, quæ constabat è decem triremibus, viginti et quatuor one-
rariis, septem heteribus, quos Galeonos vocant. nam certè quidem illud non mediocriter inuitabat
ad Africanam expeditionem, & Vticam præsertim expugnandam, certum piratarum receptaculum.
his rationibus efficiebatur vt Austriaci discessus tardior putaretur, qui etiam triremem miserat in Hi-
spaniam quoniam rumor peruaserat Italiam Philippum Hispaniarum Regem laborare in extremis.
Columna nihilominus instat cum Superantio. literas è Corcyra missas ostēdit instantes nauigationi.
significant Turcicum classem instauratam ad Eplam insulam appulisse, cui nisi maturè succurratur,
periculosum esse ne veniat in potestatem hostium. instant vt certum responsum reddatur. precan-
tur ne se tempus anni vtile frustra absumere pateretur. demum respondet Austriacus Regē statuisse
ne cum classe hoc anno in orientem nauigaret, quia Tuneti expeditio esset decreta. se tamen omne
genus auxiliorum pro viribus concessurum Venetis. ita res denique concluditur, vt Columna cum
summo Imperio cum quatuordecim triremibus, & duobus millibus & quingentis peditibus in oriē
tem nauigaret. mittit Ghilandradam Hispanum cum viginti & duabus triremibus. iubet Colum-
nam pro conditionibus fęderationis cæteris omnibus imperatoribus autoritate præstare. mittit etiā
Samensem Comitem cum quinque millibus peditum, qui Hidrunte naues conscenderent. classe ita
que pridie Idus Quintilis Corcyram versus soluente Austriacus Syracusas versus secundum vētum
nactus iter capit. marchio sanctæ crucis, qui cum triginta & sex triremibus Corcyram appulerat cum
multo peditatu conuecto ex Apulia, iubetur per literas Austriaci bellicos apparatus classi reponere,
si quem exposuisset, atque cum illis, & peditatu reuerti Messanam. Sed quoniam peditatus in A-
cram Iapygiam nondum conuenerat, missus est postea Corcyra Antonius Canalis Hidruntem cum
quatuordecim triremibus ad peditatum conuehendum. Pontifex qui Philippum Regem Africæ
expeditionem decreuisse audiuerat, mittit rogatum ne illam hoc tempore susciperet. Vtilius fore
Christianorum saluti, si reliquiæ classis Turcicæ opprimerentur antequam conualescerent, cum ex-
peditio Tuneti, & Iuliæ Cæsareæ & Africæ sic postmodo futurę sint faciliores. Istud autem commo
dè fieri posse, quoniam Gallorum Rex non solùm multis verbis affirmauit se neque implicatū esse,
neque fore his bellicis tumultibus, sed etiam reuocauit sub grauissimis pœnis quicunque è suis mi-
litarent in Belgio. Veneti cognito consilio Regis Hispani per literas Iacobi Superantii, obnuntiant
pontifici subsidia ab Hispano Rege sibi promissa alienissimo tempore deficere, neque seruari ab ip-
so Rege primo, quæ forent in conditionibus fęderationis contenta. importunissimo tempore susci
pi Africanam expeditionem, cum magis vtiliter liceret coniunctis viribus victoriam præteriti anni
persequi, atque reliquias classis hostilis opprimere, & insulis potiri, magnamque facere impressio-
nem in regiones Turcarum. continuò mittunt Antonium Teupolum in Hispaniam citatis equis,
& Ioannem Michaelium in Galliam, quorum hic quereretur apud Regem Hispanum Venetos con
tra pactiones fœderis deseri in ipso articulo temporis, qui nulla in re, neque fidei diligenter seruan-
dæ, neque diligentiæ defuissent in rebus bellicis conficiendis magnis apparatibus, neque vllam om
nino suspicionem dedissent animi parum amici. alter iussus est videre an verè arma Gallicana Regio
nomine suscepta essent aduersus Regem Hispanum, quòd si esset factum Regio consilio, precaretur
Regem ne per iram vniuersorum Christianorum salutem in tantum periculum conuceret, in quan
tum per eas discordias erat illapsum. Sin autem ea confingi apparerent ab Hispanis, missus est eo
consilio ut liceret agi de conditionibus pacis, quas legationes eius Regis patribus alias obtulissent.
Pontifex quòd intelligeret quanti referret Christianos per expurgationem peccatorum Deo recon
ciliatos defensionem Christiani nominis implorare, primùm hortatur patres in purpuratorum co-
mitiis vt piè sanctèque viuerent cum omnibus familiaribus. deinde statuit vt ieiunia, & vota fierent
pro salute Christianorum, iubetque omnes magistratus syndicatui subiici. & quoniam multi sum-
ptus fierent in lites ac penè intolerabiles, si qua controuersia nasceretur, habitus est sermo de contro
uersiis de iure rescindendis, & approbanda Megalota, quę sumptus omnes criminum, & ciuiliū cau-
sarum contineret, ac decerneretur, vt omnia necessaria in vnum volumen redigerentur. In Germa
nia quoniam Cæsar comitia indixerat Mocontiacum creandi Regis Pannoniæ, iam procuratores
principum, & Electores conuenire inceperant; per quod ferè tempus scelestum planè genus homi
num ac detestandum Agareni, viuentes è fraudibus, insidiis, latrociniis, nullam neque artem neque
terræ cultum exercentes, huc illuc cum tota familia vagantes palatium quoddam in agro Parmensi
coemerant. ibi stabula subterranea excauant. ibi omnia furta, rapinasque occultant cum descēsum
stabulorum cespitibus occlusissent relictis tantum quibusdam foraminibus. iam trecenti illuc con-
uenerant. vbi multa præda fuisset ibi occultata omniaque finitima tanquam hostes prædarentur,
variç querelæ delatæ sunt ad Parmensem senatum. patres rati minime conuenire senatoriæ digni-
tati conniuere ad tot subditorum calamitates trecentos pedites ac totidem equites colligunt. in Aga
renos impetum faciunt. omnes latrones trucidant. Illa re cognita senatus etiam Mediolanēsis per
edictum illos eiicit ex omni agro Mediolanensi, atque ex vniuerso principatu. at in agro Mantuano
incredibilis exortus est aeris impetus, ac mira vis ventorum. siquidem tanta repente tempestas eru-
pit, ut arbores perantiquæ, & multa ædificia sint euersa, tanquam venti veteres inimicitias cum arbo
ribus exercerent. in Scotia verò Thomæ Norfolcio Duci coniuncto Britannicæ reginę caput fuit ab-
scissum ob patefactam coniurationem, qui cum quibusdam proceribus in caput Britannæ Reginę
coniurauerat. coniurationis consilium fuit, quòd Thomas captus amore Mariæ Scotiæ reginæ capti
uæ omnium mulierum pulcherrimę in iis regionibus illam vxorem ducere studebat. Maria se non
esse sui iuris respondit, neque secum vllum fieri aut contrahi posse matrimonium legitimum. quod
vero

Pontificis optimū consilium.

Veneti obnuntiant pactiones sibi non seruari ab Hispanis.

Legationes Venetę ad Hisp. & Gallum Reges.

Syndicatus Romę institutus.

Agareni latrones in Parmensi agro trucidati.

Mantuæ tempestas.

Norfolcio caput amputatum.

vero pluris esset faciendum, & quod maxime omnium impediebat matrimonij esse dicebat, quòd
sibi reginæ non conueniebat, decorumve apparebat, alij quàm Regi nubere. Vnam reliquam ta-
men esse viam ad nuptias, quæ per ferrum, & virtutem aperienda sit, si oppressa trucidataque regina
Britanniæ ipsa solueretur libertati restituta, & regnum Britanniæ Scotiæ adiungeretur, cuius iuris &
antiquitus fuisset, cum Scotiæ regina Britanniæ quoque regina in Gallia fuisset conclamata, & pro-
mulgata. Norfolcius Dux; vt sunt plerique leues ad illa quæ vtiliter proponuntur, parum conside-
rantes exitus, adductus quadam insulsa propheтię, diuinationisque interpretatione, vt qui magnitu-
dine desiderij ad illud credendum impelleretur, cœpit cum legatione regni Scotensis apud Britãniæ
reginam agere de negotio, & cum Rodulpho, & Bacchere à secretis, & Beffordio Candisio, & Bail-
lio, & Banistere, & alijs quibusdam. Sed quia magnitudo desiderij facit aliquando homines nõ mo-
do immaturè negotia aggredi, sed etiam minus cautos quam oporteret, res non tam occultè agitur,
quàm periculi magnitudo, & negotij eius quod agebatur requirebat. Norfolcius vbi copias è suo
principatu esset educturus, & cum catholicis coniuncturus vires, certissimam victoriam sibi pro-
ponebat, si illud tantum esset consecutus. sed ad sustinendos regiarum copiarum ingentes impetus
vel post comparatam victoriam videbatur indigere externis auxilijs. cum verò ad neminem dare li-
teras auderet, agit cum Hispana legatione vti literas intra suum fasciculum occultaret ad Albanum,
quem certiorem faceret has esse literas Ducis Norfolcij. Albanus lectis literis, probataque senten-
tia Ducis pollicetur se cum Hispano Rege de hoc negotio acturum. hortatur Rodulphum, qui lite-
ras attulerat, vt properaret ad pontificem ad hoc tam pium opus suscipiendum. Pontifex accepto
nuntio pollicetur in annum sequentem decem millia peditum se in Britanniam expositurum. iu-
bet duodecim millia nummum Rodulpho ad illam expeditionem numerari. literę secretioribus no-
tis conscriptæ sunt ad Norfolcium, quibus monebatur ut in sententia persisteret, & pollicitationib.
multis confirmabatur. totidem millia peditum promittit etiam Philippus Rex, quæ copiæ cum vi-
ribus Ducis Norfolcij coniunctæ turrim Londini expugnarent. eodem tempore decretum erat, vt
Pembrocchius regulus reginam Scotiæ liberaret è custodijs Salusberi reguli, quam deduceret ad op-
pidum Lancastrum. sed pecunia quæ Roma mittebatur causa fuit cur proditio omnis retegeretur.
quippe quòd cum literis ad procuratorem reginæ Scotiæ missa, ad Northumbrienses regulos defe-
renda, data est ignaro negotij homini, & incauto, qui eam deportaret, qui se plurimum auri depor-
tare gloriebatur. ille cum triduum Londini moratus esset, in suspicionemque venisset ob inusitatũ
auri pondus, magnitudinemque pecuniæ, omnia coactus est afferre supremo cancellario Regio viro
propè Regiæ autoritatis. lectis literis à peritis occultiorum notarum totum facinus deprehenditur.
Dux repente coniectus est in uincula, & eius à secretis, & alii multi; atque vniuersa series proditio-
nis probata cognitaque est. Conuocata sunt comitia iudicum, ad quos causa delata est. conuenerũt
ad illud iudicium viginti & sex è primariis proceribus delecti, atque præsente Stuardo vicario reginę
Dux introductus est. Stuardus legi palam iubet capita criminationum, atque obiicit hæc crimina in
reginam suscepta. Primum quòd reginam Scotiæ liberare voluerit. deinde quòd populos ad arma
aduersus reginam Britanniæ concitare decreuerit. quòd principes externos acciuerit ad Britanniæ
deuastationem, & occupationem. Quòd Britanniæ regnum adiungere Scotiæ tentauerit aduersus
maiestatem regiam, & patriæ libertatem. quòd omnium rerum scelestarum grauissimum propè co-
gitauit, quòd conspirauit scilicet in caput, & sanguinem reginæ ipsius Britanniæ. at Norfolcius cõtra
hæc respondit se non modò non tractasse, sed neque excogitasse quidem quidquam, quod sit contra
salutem reginæ, quamuis Leganonis, & Baccheris proditionis non fuerit inscius. denique post mul-
tas hinc inde habitas criminationes, & defensiones visus est omnibus iudicibus culpa proditionis, &
structarum insidiarum Regiæ maiestati non carere; quare Stuardus iubet eum Ducem auditis proba-
tionibus criminum, & defensionibus se recipere, donec iudices quid legitimum visum esset decerne-
rent. istud autem fit mense Februario circiter horam septimam noctis. Vbi Dux recessisset, iudices
que horam ferè inter se collocuti essent de rebus propositis, omnibus sententiis denique capitis con-
demnatur. illum postmodo ad se accitum rogant quibus rationibus vti posset, vt sibi vita condona-
retur, ad hæc ille attonitus obmutuit. Stuardus tunc assurgens hanc sententiam publicè pronun-
tiat. Thomas Dux Norfolcii accusatus proditionis, & insidiarum in caput reginæ Britanniæ parata-
rum, atque in patriæ libertatem, in turrim Londini reducatur, vnde super crate per vrbem ad Tibur-
num suppliciorum locum trahatur. ibi suspensus pendeat, donec sit semimortuus. tunc membrum
virile illi abscindatur, eoque vidente comburatur. Cędatur vtraque manus, & corpus in quatuor par-
tes diuidatur, atque cadauer iaceat donec regina statuerit quid faciendum sit. Dux audita ea senten-
tia aliquantulum se colligit. se oblata morte contentum esse inquit, neque mortem deprecari à cle-
mentissima regina. Sed pro vita illud suppliciter petere, saltem ut innocentes filioli misericordiã
consequantur, satisque illis fieret, quorum æs alienum habuisset. at mense Quintili sũtum de Duce
sumptum est supplicium. neque regina Scotiæ sanè susceptarum insidiarum impunitatem consecu-
ta est, cuius causa, & criminatio delata est ad iudices è comitiis delectos Britannis. nam septem co-
mites, & septem equites delecti sunt ad hoc iudicium nobilitate, potentia, cognitione iuris, & legũ
ciuilium præstantes, qui & ipsi visis probationibus insidiarum illam condemnarunt capitis. deinde
crimina inquiruntur in reliquos proceres cõiuratos, qui fuissent participes vel conscii tanti sceleris.
Quæ dum inquiruntur in Britannia, Sebastianius Venerius & Sarta Martinengus cum summo im-
perio præfectus vniuersis copiis Dalmatiæ, quoniam Castrum nouum vrbs non procul ab Ascriuio
in ora continentis paruis præsidiis munitum esse dicebatur, putauit opportunitatem eius subiugan-
di non esse negligendam. nam Selimus quingentos Ianizzeros ex illa vrbe Byzantium acciuerat. il-

Norfolcii du-
cis insidiæ in
Britanniã re-
ginam.

Pecunia cau-
sa patefactæ
coniuratio-
nis.

Criminatio-
nes in Nor-
folcium.

Sentẽtia ad-
uersus Ducẽ
Norfolciũ.

Regina Sco-
tię capitis cõ-
demnata.

Inc cum

lec cum quadraginta triremibus aduolat collectis etiam aliis nauigiis. exponit ſex vexilla Italorum peditum quatuor Germanorum, tria Gallorum, Macedonum, Illyricorum, nemine repugnante. cõtinuo potitur ſuburbiis. tormenta in vrbem dirigit. magna diligentia diuerberat. & quoniam verebatur ne aduentarent ſubſidia armatis cohortibus omnes aditus, qui ferunt in vrbem occupat. Græciæ præfectus purpuratus, qui cum multis millibus armatorum equitum conſilia Chriſtianæ claſſis e ſpecula obſeruabat, non procul à Caſtro nouo citra Peloponneſum audita vrbis obſidione alam expeditiſſimam equitum mittit ad ferenda auxilia. conſtabat illa ala è quatuor millibus equitum, & nonnullis peditibus. Vbi ventum eſt ad anguſtias, fauceſque adituum, committitur minutũ prælium. certatur vtrinque magna virtute. ſed cum in caſtris Martinengi eſſent multi veterani milites Turcę ducentis è ſuis amiſſis coacti ſunt procul inde recedere. verumtamen vbi cognitum eſſet è captiuis plura viginti millibus Turcarum non procul abeſſe, qui omnes vnà cum reuerſis equitibus eſſent auxilio obſeſſis venturi, omnes Chriſtianę copiæ magna feſtinatione in claſſem redeunt, tormentaque contrahunt in nauigia. ſed illud turpe fuit, quòd tanquam impetus Turcarũ inſtaret, hoſtiſque à tergo magna vi inſequeretur, ſeſe in fugam magna celeritate conuertunt, atque ita vt quidam in mare detruſi ſuffocati fuerint. Turcæ poſtea cum illuc aduentaſſent munitionem in ora maris è gleba, & faſciculis lignorum concathenatis trabibus excitant, ad infeſtanda nauigia quæ illuc tranſirent, ſubſidiaque ferrent Aſcriuio. nam ſitum eſt Caſtrum nouum in faucibus ſinus Rizonici.

Munitio ad Aſcriuiũ Turcarum.

Albanus audita captiuitate Valentianæ, vbi copiæ conueniſſent è Germania, ſtatuit ſubſidia. & illuc & ad reliquas vrbes vel conſeruandas vel recuperandas mittere. Valentianam mittit quinque vexilla galeatorum equitum, & multum delectum militum agreſtiũ, quæ copiæ oppidulum ingreſſæ, quod adhuc ab Hiſpanis præſidiis tenebatur, repente vrbem inuadunt. ſic vbi vires Regiæ iam numero, & virtute factæ eſſent ſuperiores Vgonottis nullo negotio illos in fugam vertunt. multi ciues trucidãtur vnà cum præſidiis, reliqui fugiẽtes Montium ſe recipiunt cum regulo Famenſi, atq; in oppida finitima. Catholici ab inſequendis hoſtibus in vrbem reuerſi Vgonottorum domos diripiunt. fœminas, & omnes vel impuberes immaniter trucidant, ſæuiuntque non ſolum in imbelle genus fœminarum, & infantium, ſed etiam in animalia ratione, & cognitione rerum carentiã. & quoniam verebatur Albanus ne vbique ſeditiones ſcaterent, qui nimis immaturè ſuam ſtatuam tanquam triumphaturus erexiſſet Antuerpiæ. mittit eò decem Hiſpanorum, & quinque vallonum peditum vexilla. dux Medioli Albani ſucceſſor creatus in eam præfecturam, quam tenebat turbulentis adhuc rebus, cui perſuaſum fuerat res omnes in Belgio eſſe pacatas, cum quinquaginta nauiglis varii generis, & quatuor millibus Hiſpanorum peditum in Belgium appulit, ac decies cẽtum millibus nummum. huic fiunt obuia multa nauigia, nam ad centum accedere dicebantur, commiſſum eſt cum hoſtibus magnum prælium, & atrox cum Luſitana etiam Flota vna accederet cum viginti & vna nauibus onerariis. demerſæ ſunt vi tormentorum tres Hiſpanæ. duæ captę, dereptæ, concrematæ. reliquæ vi ventorũ impulſę ſunt ad Fliſingam, per quod certamen facta eſt iactura ab Hiſpanis vicies centum millium nummum, cum varia & precioſa mercimonia in illis conueherentur. poſt vim acerbitatemq; ventorum dux Medioli Antuerpiam demum incolumis peruenit, cum tamen omnes domeſticos equos per tempeſtatem amiſiſſet. fama eſt autem didita naucleros Flotæ cum Vgonottis conſpiraſſe, qui cum Vliſpona diſcederent, parumque diſtarent à Fliſinga in ſiccum conſultò impegerint, quare piratæ exeuntes ex inſidiis, impetumque in immobilia nauigia facientes viginti & tria capiunt è Flota, cum alia varii generis præter onerarias ſequerentur.

Valentianæ ſubſidia.

Catholicorũ crudelitas.

Pugna naualis in mari Belgico ſiue Britannico.

Pontifici interea munus allatum eſt honorarium pro regno Neapolitano annuum, ſeptem millia nummũ, & duo equi candidi, ſicuti mos fuit perantiquus Regum Neapolitanorum.

Trubutum Pont. pro regno Neapolitano.

Aurantius vbi copias collegiſſet tam validas, vt ſibi videretur Albani ducis vires poſſe non plurimi facere, non ſolùm armis, ſed etiam perſuaſionibus conatur populos Belgas ab Hiſpana obedientia reuocare, atque ſollicitare ad defectionem. literas igitur ſcribit huiuſmodi ad eos, qui arma pro Albano caperent, & pro Hiſpanorum imperio. Nos Guglielmus Aurantius, & Aloyſius Nanſienſis principes nobiles inferioris regionis cupientes libertatem inferiorum regionum declaramus, quòd ratione dignitatis, & loci quem tenemus in ipſis inferioribus regionibus, & amore Dei commoti ac deſiderio publicæ, & communis tranquillitatis ſemper vtrique pro virili procurauimus per blandas petitiones illud obtinere, quod nunc per arma neceſſario impetrare enitimur. hoc eſt rogauimus Deum, vt corda flecteret oppreſſorum, & tyrannorum ad æquitatem, cum eundem affectum animorum reperiri arbitraremur in iis, qui immaniter opprimerentur. id cum per preces fruſtra ſæpius tentauiſſemus, denique incolarum vtilitatis, & ſalutis deſiderio allecti, compulſi immanitate, & feritate prædictorum arma capere ſtatuimus, Deum atque homines teſtificantes quòd non priuatorum commodorum cauſa id facimus. ſed quia nos ita facere compulerunt barbaries, & intolerabiles leges impoſitæ populis Belgis. nam trigeſimæ, vigeſimę, decumæ, & alia huiuſmodi complura impoſita ſunt tributa ob Albani auaritiam contra leges, libertatem, priuilegia perantiqua, immunitateſque Belgarum. Decreuimus autem reuocare ac reducere populos ita Deo fauente ad natiuum principem, vt debemus à quo conſeruemur. Illud interim affirmamus quòd principes, duces, ac reſp. externæ, quæ ad hanc expeditionem vires, & auxilia ſubminiſtrant, nulla alia cauſa impelluntur, niſi ærumnarum miſeriarumq; noſtrarum miſericordia. omnibus autem perſuaſum eſſe volumus, quòd neque vita, neq; dignitas, neque facultates cuiuſquam infeſtabuntur, ac neque catholicorum quidem, quos amicè, & fraternè defendi volumus. Quòd ſi acciderit vrbibus vt potiamur, omnes liberos eſſe volumus ſi nobis opem tulerint. nam ſi patriam, ſi libertatem, ſi propriam ſalutem curant vel ſui ipſorum, vel vxorum ac filiorum ad commune omnium beneficium, nobis opem ferre ad tam felicem exitum properantibus in hanc expeditionẽ certè

Aurantii literæ ad Belgas.

debent.

debent. nam Deus bellorum, & exercituum nobis fauebit in tanta causæ bonitate. huius enim vires magnopere excreuerant, cum post fusas, vt diximus, Erbestaini, & Fronspergensis tribunorũ copias, protestantes octo millia equitum collegissent, & duo millia sclopettariorum magnâ celeritate. Albanus superatis multis difficultatibus tamen quinque Regimenta Germanorum, & octo castrorum millia collegit.

Valentiana recuperata.

Post receptam Valentianam vel antequam copiæ auctæ essent, post Ducis Mediolani aduentum mittit Federicum Toletanum cum magna ala equitum, & Hispano peditatu ad Montiũ obsidendum. Tentata res est primum per insidias, quo vrbs per fraudes capta per dolos quoq; recuperatur. Multi incolæ suam operam ad illam rem pollicentur, quo redirent postliminio cum extorres è patria profugissent. Multi itaq; milites monachorum habitu induti paulatim Montium ingrediuntur, qui cum nonnullis monachis clam ita conuenerant vti armati in cœnobia admitterentur, donec ad eum numerum excreuissent, vt possent portam ciuitatis trucidatis hostibus custodibus occupare. Istud ipsum fit & Hinantii. cum ad septem cohortes ita paulatim sub diuersis habitibus conuenissent, res Montii, illud est oppidum Hannoniæ, patefacta est per quandam feminam. alii capti sunt, alii circunuenti ac trucidati. quatuor cohortes peditum, quæ latebant in insidiis ad hoc consilium, vt accepto signo portam inuaderent, proditione arteq; patefacta recedunt. cognita est Hinãtii quoq; proditio per captiuos, qui & ibi capti suspẽdio postmodo necantur. illud vbi non successisset è sententia Hispanis proceribus, vbi dux Mediolani accessit cum Hispanis, missus est Federicus, & Cepinius Vitellius ad Montium palam obsidendum, & expugnandum. Albanus quoniam captiuos haberet nonnullos Vgonottos Gallos iubet viginti ex iis suspẽdio publice necari. illa re cognita Flisingenses omnes captiuos Hispanos eodem supplicii genere afficiunt, neq; minus armis, quàm crudelitate, & rabie, & siti propè humani sanguinis vtrinq; pugnatur.

Montii proditio patefacta, & Hinantii.

Crudelitas vtrorumq;.

Nam Galli cum duas onerarias naues è Canariis insulis cum multis aromatibus, & saccharo aduentantes cepissent, non paucos Hispani in illis inuentos trucidant, quam eandem fortunam subierunt duo alia nauigia, quibus Hispani commeatum ad vrbem Medelburgum conuehebant, cum ab obuiis hostibus demersa sint per crebros ictus tormentorum, & Hispani ad vnum crudeliter iugulati. Federicus Toletanus ad Montium castrametatus munitionem excitat, donec aliæ copiæ conuenirent. Montienses exeuntes excitant minuta certamina. pugnatum est sæpius modo his, modo illis fortuna arridente, alternanteque victoriam. at enim cum Montii obsidio videretur Vgonottis non negligenda, statuunt mittere suppetias, quibus Toletanus decernit obuiam prodire, tum ne hostem timere videretur, tum etiam ne cogeretur vno tempore aduersus duos exercitus pugnare, quod erat necessarium si apud vrbem consídens a recentibus auxiliis hostium inuaderetur. his igitur obuius factus ad duodecimum lapidem ab vrbe Montio repente dimicatum est collatis signis. magna virtute primùm vtrinque pugnatur, neq; victoria in alterutram partem magis inclinabat: denique vbi pugnatum esset diu magna parte Vgonottorũ cæsa ob vim sclopettariorum, reliqui se fugæ dederunt. Pauci Montiũ perueniunt, reliqui in proximas syluas diffugientes quicunque ab equitatu capti sunt, vel trucidantur, vel necantur suspendio præter nobiliores, quorum trecenti & quinquaginta ferè capti sunt. nobiliores captiui q̃ ad hæc subsidia è Gallia conuenerant, fuerunt, regulus Giaulis summus illarum copiarum imperator, & Filigneus Amirantis Galli gener, & Muyus, & Lamius, qui singuli duces erant quinquaginta equitum cataphractorũ in Gallia. & Rentius quindecim, Bellaus Creuillius vndecim cohortib. peditum præfecti. Aubrichensis castrorum magister, & Giumellius, & Famæus, & Fontayneus, & alii multi. ceciderunt ex Hispanis circiter quingenti. multi vulnerati.

Federici Toletani victoria.

Post eum felicem rerum Hispanarum successum Albanus Boluellerem tribunum mittit cum suo Regimento in castra ad vrbem Mõtium, quare Montii præfectus Ludouicus Aurantius cum videret succrescere in dies vires obsidentium, decernit fortunam belli potius experiri cum paucioribus, quàm cum pluribus vbi in vnum vndique conuenissent. instructo igitur equitatu ac peditatu repente castra hostium obsidentium, Hispanasque cohortes inuadit. magna fit impressio atque irruptio in castra inopinatorum Germanorũ præsertim nihil tale expectantium. sex Germanorum cohortes trucidantur, penitusq; delentur, quarum tribunus, & tres cohortium præfecti captiui in vrbem sunt adducti. Quædum fierent in Hannonia prouincia, Aurantius cum regulo Bergensi Menapiorum regionem ingreditur cum octo millibus equitum, & quinquaginta cohortibus peditum. simulat se procuratorem esse Regium. omnes ciuitates, in quas ingreditur, iubet iurare fidem incontaminatam Regi, & sibi se esse seruaturas. sic populos allicit, quibus inuisa est Hispanorum consuetudo propter morum, & linguæ varietatem. multis oppidis ita breui, multisque vrbibus potitus ad Ruremondam vrbem Menapiorum opulentam, & populosam castrametatur. illam vbi sæpius frustra sollicitauisset ad deditionem, statuit per vim armorum omnino expugnare. ignem igitur congestis aridis fasciculis lignorum, aridaq; materia duabus portis inicit, quibus concrematis conatur copias introducere. sed catholici mira alacritate fortitudineq; resistentes omni telorum genere vsi hos strenuè reiiciunt. quater repetitur conatus, quater cum magna cladè recedere necesse fit. atqui cum quindecim cohortes deniq; defessis recentes successissent, collocato præsertim equitatu à tergo peditum, qui vulneraret, & trucidaret pedites vel retrocedentes, vel parum strenuè aut segniter pugnantes, vt vel vincere opus esse viderent vel mori, atrox omnino cruentumque vtrinque certamen committitur. pugnatur a defensoribus singulari constantia incredibilique virtute. sed admissis hostibus in vrbem ex altera parte per sociorum perfidiam miserabiliter circunueniuntur, fiuntque ambigui quam viam virtus aut fortuna patefaciat ad salutem. Paulatim in priuatas domos pugnando recedunt. pugnantur vicatim in vniuersa ciuitate cum magna vtrorunque cæde ad octauam vsque horam noctis. trucidati sunt omnes defensores. nulli vel sexui, vel ætati, vel dignitati parcitur. mira atque adeo inaudita feritate sæuitum est in

sacerdotes

Sacerdotes omnis generis, tanquã cũ religione, at nõ cũ hominibus pugnaretur. Quod si noua religio, quã hi se sequi profitebãtur, cędes, rapinas, stupra, sacrilegia, feritatẽ, & crudelitatẽ exercere imperet, tanquam Mahometana aduersus Christianos, sę à tigribus, & basiliscis crudelissimis, aut ab hæmorrhois legũlatorib. leges accepisse fateãtur necesse est, at nõ à mãsuetissimo Christo. nã alij quasi per ludũ multis vulneribus captiuos cõfodiebãt, mutilaruntq; singulatim minutiorib. mẽbris, alij coniecti sunt in Cacabos bullientis aquę viui & elixati, alij verubus viui trãsfixi, atq; tosti, alij vncis ex humo sublati affixi, atq; ita in extremis pęnis morituri relicti. vrbs direpta est. sacræ virgines fędissimè ac scelestissimè cõstupratę. omnia sacra & profana insolentissimè ab Aurãtij copijs & impudentissimè violata. Enimuero tot tãtaq; cõmissa sũt scelera ab Aurãtij copijs ĩ illa ciuitate, vt nulla natio vel infestissima Christianę religioni, vel q̃ pprio odio ad bellũ impulsa sit, tã crudelis, tã barbara, tã impia, tam profana in vllã vrbẽ vnquã apparuerit ad hæc vsq; tẽpora. ceciderũt in expugnatione ciuitatis cõplures ex antesignanis Aurantij, quamobrẽ magna fit suorũ iactura in ea pugna. trucidati sunt vna & multi Vgonotti, qui erãt in vrbe, seq; catholicos esse simulabãt, qui vltro Aurãtij deposcebãt ac precabãtur accipere imperiũ. Illã fortunã tã horrẽdã, & supra omnẽ humanã credulitatẽ immitẽ veritæ nonnullæ ciuitates, ne tantũ crudelitatis & ipsæ experirẽtur, spõte se dedunt, inter quas fuit Ansterdanũ vrbs opulẽta & ampla Olandæ, & Zirichessa Zelãdæ. His p deditionẽ acceptis Aurãtius ad vrbẽ Menapiorũ Vendelã nobilẽ castrametatur, qua ratione videbatur vtrũq; cõsequi, vt & vrbẽ oppugnaret, & trãsitus copiarũ Germanarũ impediret in Belgiũ vno tpe. atq; cũ mille equites obuios Erbestanio comiti misisset multis cęsis, multisq; vulneratis ex hostibus, ac multis captis reliquos in fugã vertit. nec multo post Aurantianæ copiæ quatuor cohortes peditum & sexcentos equites deleuerunt Electorum Coloniensis & Treuirorum. Quæ dum fierent in Belgio, frequentibus leuibus certaminibus pugnabatur ad Tragurium oppidũ in Dalmatia. Veneti tametsi multos ex hostibus sæpius trucidauerãt p illas pugnas, tñ deniq; in insidias trahuntur Turcarum, cum illi Turcę, qui palam prælio inierant paulatim cederẽt; donec victores allexissent in insidias. Turcis repente erumpẽtibus cõmittitur atrox prælium. ceciderũt tñ è Venetis circũuẽtis ducẽti & amplius pedites ac equites nonnulli. reliqui fuga se in oppidũ Traguriũ seruarũt, è Turcis ad triginta tantũ desiderati sunt in eo prælio, at multi vulnerati. Veneta classis vbi Corcyram cum pontificijs, regijsq; triremibus redijsset, indicta sunt procerum comitia, in quibus decretũ est vt iretur obuiã Turcicę classi, quæ Eplã insulã obsidebat. eo igitur cõsilio classis Corcyra Eplã versus nauigat, & ad Gomenicias peruenit. ibi Canalis aduentum expectat, qui Hidruntẽ accesserat cum quindecim triremibus ad pedites conuehendos, vt dictũ est. Aurãtius, vbi diu cõsedisset in ijsdem castris, mille è suis equitibus mittit obuiã regulo Erbestaino, q cũ quinq; cohortib. peditũ accedere significabat. cõmisso itaq; plio multi è Germanis cęsi sũt, alij vulnerati, alij ĩ fugã versi dissipãtur. arma & ĩpedimẽta diripiũtur. nec multo post sexcenti equites & quatuor cohortes peditũ ab ijsdem copiis profligãtur. Aurãtius deinde Mechliniã profectus ciuibus persuadet sese illuc aduentasse vt vrbes à tyrannide Albani liberaret, tantũq; valuit dicẽdo, vt in vrbẽ demũ sit admissus, vbi quadringẽtos equites, & totidẽ sclopettarios reliquit ĩ præsidijs. Inde Louaniũ profectus ad vrbẽ celebrem legationẽ mittit postulatũ vt trãsitus per illum agrum pateret, fieretq; annonę copia honesto precio, quod à senatu ac populo negatum fuit. Aurãtius illo responso bellicas machinas mœnibus admouet. cũ sine militũ præsidio Louanienses ciues, & iuuenes disciplinarum studiosi ad defensionem męniorum accurrissent, est enim disciplinarum Gymnasium Louanium, tormenta vrbana displodun tur in obsidentes, quibus multi sunt laniati. atque cũ porta quędam parũ esset munita, ac sine bellicis tormẽtis, Aurãtij copię iniectis malleolis illã succendũt, atq; per illã conãtur vi inuadentes irrũpere. Senatus ac populus cognito periculo, in quo vrbs Louanij versabatur, legationes mittũt ad principẽ, rogant vt vrbẽ antiquã, & à qua nullã iniuriã accepisset, cõseruarã velit, atq; viginti nummũm millia largiuntur, inde effectũ est vt nemini fieret iniuria, omniaq; honesto pcio tãquã ab amicis coemerẽtur. Aurãtius ita Louanio seruato Distũ, & Lirã, & Alstiũ, & Veneramondã & Bergaliũ oppida capit, quibus in fidẽ acceptis Montium versus signa cõuellit ad profectionẽ, vt signa cõferret cũ Albani copiis si facultas concederetur. Nã Albanus collectis suis copiis, cõiũctisq; virib. Montiũ pfectus erat ĩ castra, cęperatq; multa diligẽtia vrbẽ concutere. Aurãtius circiter tria millia passuũ ab Albani castris signa defigit atq; cõsidet. inter vtraq; castra interfluebat fluuius ignobilis, citra quẽ Aurãtius vesperi castrametat, postridie vero erat ad pugnã traiecturus, quo cõsilio illuc aduenerat. Albanus vesperi quadringentos galeatos equites, ac mille & quingẽtos sclopettarios Hispanos, & cẽtũ vallones pmittit, q vires animũq; hostiũ tẽtarẽt. pugnatũ est mira alacritate ab Albani copijs vbi p noctẽ fluuiũ traiecissẽt, ĩ quo certamine ceciderũt ex Aurãtianis militib. circiter mille pedites, equitesq; sexcẽti. ex Hispanis paulo plures trecẽtis. Aurãti' visa mane tãta suorũ strage sic animo cõcidit, vt mutato cõsilio pugnę ad pfectionẽ inde reuerterit. Montienses cognita fuga Aurãtianarũ copiarũ excidẽres ex omni spe auxiliorũ, cęperũt agere de cõditionib' deditionis, q̃ ita demũ cõcludę sunt. Vt Ludouic' vrbis pfect' excederet incolumis cũ oĩb' suis copijs. Vt arma & impedimẽta libera & intacta oĩb' cõseruarent, qđ ipsũ cõsequerent ciues. vt excedere volẽtes tutò cũ psidijs ad fines vsq; suorũ pducerent. Gaspar Amiras qm̃ post pacẽ superiorẽ Regẽ videret multa indicia beneuolẽtiæ inusitatæ in se & in quosdã pceres Vgonottos p se ferre, cũ & ipsũ & Regẽ Cãtabrorũ sobrinos sępi' appellaret, q̃dãq; ut arcana cõicaret, quare ueriti sũt etiã pleriq; ne cũ illa factione clã cõsentiret, oẽ genus fidei Regi cupit ostẽdere. restituit igit ante tẽpus munitiones de cõs Codrei & Cãtabri cõsilio, & in primis portũ Sãtonũ, vbi iuss' est esse Philipp' Strozza in psidijs cũ quatuor cohortib' peditũ, cũ oẽs ciues eius vrbis Vgonotticã factionẽ sequerent. relict' est ei mons Albanus. Interea celox ad classẽ Venetorũ peruenerat, quæ nũciauit Austriacũ Tuneta-

Crudelitas Aurantianorum.

Ruremondæ captiuitas.

Ansterdanũ & Zirichessa capta.

Mechlinia capta.

Louaniũ captum.

Montium recuperatum.

nã expeditionem in illud tempus opportunius distulisse, atque per triremem ex Hispania reducem
significatũ esse velle Philippũ Regẽ vt Austriacus ĩ oriẽtẽ nauigaret. Nã vbi cognitũ est legationẽ in
Galliã cõtẽdisse, nõ leuis coorta est suspicio apud Hispanos, ꝙ Veneti vel iã ad pacẽ ĩclinarẽt, vel cer-
tè aliqd noui molirent, qa nõ poterãt coniectura cõplecti qd negotiorũ Venetã legationẽ in Galliã
hoc t͞pe acciuisset. vt aũt in fide ac spe detinerẽtur, Philippus rex iubet Austriacũ suas vires cũ Vene-
tis cõiũgere, qa iã diu etiã cognitũ esset Gallorũ Regẽ reb. Belgicis nõ esse implicatũ. Colũna neq; il-
lo qdẽ nũtio accepto existimauit esse expectãdũ, ne interim Epla ĩsula ĩ potestatẽ hostiũ veniret. sic

Classis Venetæ magnitudo.

igitur classis vniuersa Christianorũ, q̃ cõstabãt è cẽtũ quinquaginta & quinq; triremib. sex quinque-
remib. viginti & trib. onerarijs nauib. multisq; minorib. nauigijs è Gomeniciarũ statione discedit, in
qua vehebãt sexdecim millia epibatarũ. Dextrũ cornu Supantio datũ est. sinistrũ Canali. mediã aciẽ
Colũna regebat cũ Iacobo Foscareno, & Ghilãdrada Hispano. iussus est Quirinus cũ sex triremib.
p̃cedere semp ad hostẽ explorãdũ, atq; si pugnaret, subsidiorũ munꝰ expleret. sic eo ordine ad Zacyn-
thũ nauigat. ĩde mittit Angelꝰ Sorianꝰ vir acri ĩgenio & ĩtrepidꝰ cũ expeditissima triremi cũ quo Ro-

Angeli Soriani diligentia.

magas ẽt ꝓficiscit ad hostiũ cõsilia explorãda. classis postmodo Zacyntho soluẽs secũdis vẽtis ad ĩsulã
Eplã ꝑuenit. Sorianꝰ eò reuectus vniuerso Ægæo mari decurso nũtiat Turcicã classẽ esse ad Nouẽba-
siã, ibiq; stationẽ hr̃e in anchoris, q̃ vrbs ampla distat ab Epla ĩsula circiter trigĩta millia passuũ. Di-

Turcicæ classis numerus.

cebatur cõstare classis Turcica è triremib. cẽtũ ac septuaginta, qb. accederẽt & alia sexaginta minora
nauigia varij generis, q̃ oĩa remis agebãtur. His auditis Colũna iubet classẽ instrui ad pugnã displo-
so tormẽto, cũ classis hostilis exire è sinu Maliaco postea dicta fuisset. sed cũ & hora iã esset tardior,
& hostis nõ ꝓcessisset obuiã, & vẽtus onerarijs nauib. parũ faueret, nihil agitur, & ad Eplã in portũ
denuo reditur. Sic hostis redit Nouẽbasiã. deinde itũ est ad Dragonerias, vbi classis pp̃ reflãtes vẽtos
& ad cõmoda onerariarũ vniuersa stent in anchoris. classis hostilis rursus cępit exire è sinu Maliaco,
quo t͞pe denuo Colũna omnẽ classẽ instrui iubet ad pugnã, quod fit nõ sine difficultate ob flatũ Cæ-
ciæ, quo plurimũ onerariæ infestabãtur, vbi exitũ est è Dragonerijs Auster spirare cæpit vẽtus onera-
rijs commodus, quamobrẽ illis cõcessũ est vt ante triremes tanquã valida ꝓpugnacula instruerẽtur
aduersus hostẽ. Canalis cũ cornu dextro secũdũ cõtinẽtẽ iter facit in hostẽ cui duæ quinqueremes

Classis instructæ ordo.

p̃cedũt. Superãtius mare versus ad sinũ Maliacũ alterũ cornu dirigit. sic acies media succedit aduer-
sus hostẽ, cuiꝰ classis ĩstructa ad scopulos Ceruorũ vocatos ꝓperabat. nã Luzalis vetus & pitus ĩpera-
tor dũ maiora nauigia Christianorũ velificãtur paulatim se recipit; quo secũdũ ventũ aucuparetur,
donec fieret maris tranquillitas, qua efficeretur vt solæ triremes à quinqueremibus relictæ, cum illę
ægrè ac vix remulco attraherẽtur, & seorsum ab onerarijs cogerẽtur pugnare. Austriacus deniq; vt
paucis res intelligatur, & quid Philippus rex statuisset, habebat in mãdatis vt cum classe penetraret è
Sicilia in oriẽtẽ, ac p̃se ferebat desideriũ, vt dũ cũ classe federatorũ ipse cõiungeretur, summi impe-
ratores seruata publica existimatione ꝓspectarẽt impedirẽtq; oĩa Turcarũ cõsilia, q̃ ad deuastatio-
nẽ locorũ Venetorũ spectarẽt. summi itaq; classiũ p̃fecti, q stationẽ habebãt Corcyræ summo cum
desiderio expectabãt armorũ cõiũctionẽ, qa verebanẽ ne Luzalis sine cõtrouersia litus Cretę cũ sua
classe popularetur, aut alias insulas Venetæ ditionis. His accedebat nobilis qdã omniũ feruor vt quã
primùm totis viribus dimicaretur. procedunt igitur, & ad Eplam insulam appellentes duæ triremes
Venetæ & vna Melitensis hac ipsa de causa præmissę quæ cognouerunt hostilẽ classem apud muni-
tionẽ Nouembasiæ vrbis consistere, qui locus distat ad quadraginta millia passuum. Et quamuis in-
telligebatur quanti referret hostilis classis à munitione protegi, si apud illam iniretur prælũ, decretũ
est tamen esse propinquandum, veniendumq; ad eius conspectum, vt illa ratione hostis alliceretur
ad pugnã optatã nõ solũ ab imperatorib. ob uim nauigiorũ, vt cognitũ fuit, ab hoste formidatorũ, sed
etiã ab omnib. copiis classicis ob certissimam creditam victoriam Christianorum, quam erant cũ im-
mensa lætitiã excepturi. M. Antonius tamen Columna & Ghildandrada vel aliqua probabili, sed co-
gnita ipsis ratione vel pp̃ Austriaci absentiã, vt cupidi eius gloriæ, apparebãt nõ valde alacri animo
sine Austriaco ꝓliũ ꝓbaturi. Dũ ita certũ erat Christianæ classi arripere opportunitatẽ pugnæ, signi-
ficatur p̱ excubias e speculis hostẽ cũ cẽtũ & sexaginta triremib. quadragintaq; nauigijs varij generis
nauigare Maliacũ sinũ versus, illud est nomẽ loci in Pelopõneso. classis igitur mira celeritate instru-
cta in acie præcedentib. quinqueremib. & onerarijs nauib. quæ ꝙ secundo vẽto nõ vterẽtur, attrahe-
bantur remulco, procedit in hostem, qui insulam Ceruorum vocatam versus incedebat. vbi eò ven-
tum est quamuis hostes putabantur velle institutum iter perficere ad Mattapanium vocatum
Pelopõnesi litus, tñ occasum versus ad Eplã insulã declinauit á fronte Christianæ classis cõsistẽs, cui
etiã simulauit se facultatẽ pugnæ facturã. sic aũt propinquatũ est vt multa vtrinq; displosa sint tor-
mẽta. Fuit diuersum tñ vtriusq; classis cõsiliũ, ꝙ Christianis certissima erat sentẽtia cũ hoste cõflige-

Stratagema Turcarum.

re, cũ Turcis cõsiliũ esset p̱ fumi caliginẽ fugã occultare, seq; subtrahere a spectui Christianorũ, vt po-
stea compertũ fuit. Apparebat Turcis receptio p̱ illud artificiũ facta nõ valde cognosci cũ ẽt remul-
co traherentur à tergo: at ea certe & tuta & honesta q̃ fiebat p̱ propinquitatẽ noctis si in altũ se rece-
pissent. Enimuero tametsi cẽsuerũt summi imperatores se nõ posse hostẽ sequi sine magno pericu-
lo pp̃ magnitudinẽ classis grauis ob quinqueremes & onerarias, vt pote agilẽ & expeditũ, tñ ne appa-
reret receptio negligẽter cõfirmari, & ipsi p̱ illã noctẽ in alto pernoctarũt, at verò p̱ noctẽ ne disce-
dere putarẽtur, atq; vt illud etiã tutius facerẽt nemine sentiẽte oĩa cętera lumina extinguũt. nauigia
quædã parua cũ ignibus accẽsis in laterna sublimibus deserũt, vt phanorũ speciẽ p̱ę se è longinquo

Stratagema aliud.

prospectãtibus ostẽtarẽt. Veneti rati ꝙ erat, aut certè ita fore suspicãtes ad recognoscẽda lumina mit-
tũt. cognita astutia Turcarũ classẽ quidẽ insequi volebãt, sed cũ p̱ noctis obscuritatẽ eius iter nesciri
posset, cuius lumina iã videri ob lõgingtatẽ destiterũt, nihil actũ est. Data ẽ opera postridie vt hostis

denuo

denuo inueniretur, quod tñ fieri nō potuit nisi die tertio mane. Nā vbi significatum est φ ea exiret ē Mattapanio sinu vocato, qui est Peloponnesi, habitū est iter in hostē, atq; classis de more instructa tres in acies, quinqueremes & onerariæ præmissæ in Turcas. sed quoniā in proras afflabat ventus vel lenissimus, accidebat vt grauiora nauigia sæpe relinquerētur, & pp remulcū alē aliquātū turbarēt. Hostis sua classe & ipse in partes tres distributa ita procedebat vt duo cornua abacie media seiūgerētur, appareretq; p formā lunæ semiplenæ velle cornua Christianæ classis circūuenire, cū esset in latus aut a tergo inuasura. illa nouitate visum est ceteris summis ducibus classiū habendū esse colloquiū de summa belli, quod cū M. Antonius Columna in catascopio classē percurrēs Iacobo Superātio dextro cornu præfecto significasset, responsum accepit hostis viciniratē & articulū tēporis sine colloquio cōsulere quid cōsilij foret capiendum: id vnū esse cogitādum ne circumueniantur, cum non agatur de re leui, sed de vita, religione, laribus, patria vtriusque ac salute omnium Christianorum: illo responso mirifice incitati sunt animi omnium, cū non parui ponderis sint semper in his opportunitatibus verba summorū ducū. factus est vnus omniū pugnādi cōsensus, ardor, ac desideriū. Vbi ad ictū tormēti hostilis acies propinquasset, hoc ipsum faciebāt cornua, quibus curæ erat ne circūuenirētur. iubet itaq; Superātius suos & proretas & nauclerū nihil aliud prospicere quā rostrū triremis ρtoriæ aduersariæ, quæ quid cōsilij caperet diligēter prospectabatur. Vltæ sunt quindecim triremes è cornu sinistro Turcarū in altū ita recedere, vt eas plerinq; Christianorū aufugere arbitrarentur. at Iacobus Superātius non ignarus rerū bellicarū & Turcicæ calliditatis, ratus id, quod fiebat, post longū ambitū illas triremes in ipsum vētuias prospectabat euētū, rostrūq; obuertēs hosti semp eius cōsiliū obseruabat. Dū ita cōuoluitur, recedit aliquātulū eius cornu, quē quatuor tñ triremes intrepido fortiq; animo cōtexuere sunt, quarū nauarchi fuerūt Baptista Quirinus, Theodorus Balbus, Ioānes Bēbus, Angelus Sorianus, quę triremes ita propinquarūt Turcis, vt hostes putarētur pugnā nō detrectare pp numerū nauigiorū, tormētis magno impetu vtrinq; displosis sunt in cōspectu classiū: sed Turcæ vel quod ita esset imperatū, vel aliqua ignota de causa relicta pugna sese receperunt eō vnde discesserant. Hos Superantius aliquātisper insecutus frequētibus globis infestat, quamobrē ad quadraginta triremes è reliqua classe in Superantiū progredi incipiūt. accitæ sunt subsidio aliæ triremes, q; antequā cōuenissent iā nonullæ cū Turcicis fuerūt cōiunctæ, atq; facto agmine in Superātianas iter capiūt. Superātius cōsistit aliquātulū, frequētiq; globorū procella hostē procul arcet, cui accesserunt interim e suo cornu subsidiariæ viginti, & quinqueremes duę egregiè instructæ. His aucto auxilijs visum est Superātio in eūdi prælij opportunitatē non esse negligēdā, antequā oīa hostiū nauigia in vnū cōuenirēt: quippe cū multo facilius sit aliquā partē hostiū seiunctā infringere, quā oēs simul vires vno tēpore labefactare. Procedit, multa tormēta displodit frequētē globū plumbeorū procellā in hostē effundit, cōmissa est pugna tāta cū Turcarū clade vt primo impetu ad tredecim triremes hostiles cōquassatæ sint cū miserabili clade Turcarū. ita vero primo illo impetu tā formidabili cōsternati sūt animi Turcarū ad memoriā eiꝰ superioris anni & fortitudinis Venetæ, vt in fugā tanta cū perturbatione rerū omniū cōuersi sint, vt aliæ triremes ad harū exēplū obtinuo terga verterint, ac proras certę certissimā victoriā cōcessuræ si quis eā capere sapiēter sciuisset, quā certe arripuisset Superātius si satis firmas vires habuisset. sedū ille felicitate rerū inuitatus victoriā sequitur, iā finistrū cornu & Christianā classē velificari, ρspicit, quā tametsi ægrè tulit victoriā sibi è manibus extorqueri, tñ cū nulla classe abnadigare necesse fuit, ne tā paucis in aperto periculo relinqueretur. Hostis quamuis ρ discessum Christianorū se in tutum recepit è certissimo periculo & excidio, liberiusque respirauit, tñ multo sanguine Turcico aquā rubentē, multaq; tabulatorū ac remorū fragmēta narratā reliquit, & Iacobus ipse vix vllū dānū acceperit, cū vna tñ triremis globo infestata fuit, q̄ tñ repētinis adhibitis remedijs vnā cū cæteris se seruauit. At Caroli Gallorū Regis animus nondū planè deferbuerat, sed interius æstuabat ad memoriā rerū ab Amirāte, reliquisq; proceribꝰ aduersus ipsum Regē gesta-rū. sed qm vitio sine magno rerū bellicarū apparatu suscipi nō poterat, certissimoq; exitio multorū populorū subditorū, cœpit cogitare cū Catherina Regina matre fœmina magnę prudētiæ & iudicij, & cū quibusdā fidelissimis cōsultoribꝰ quo pacto id tutò fieri posset. interim multa humanitate & comitate vel p literas Amirantē tractat, eiusq; proceres humaniter excipit. cū regiū esse à plerisq; credatur parte hostē fallere, ac fidē pro vtilitate seruare, atq; in subditos ρ sertim. Sic fiebat, vt q radices cō silij nescire posset, illud è quadā beneuolētia verè recōciliati animi regij proficisci arbitrarerē. Vt verò magis ex animo res, sincerè ista ρcōcordię, ρcedere appareret, Rex ρmittit Margheritā sororē in matrimoniū regi Cātabrorū, cū et Cōdęū iuniorē se plurimi facere ostēraret, quē frequēter grato noie Sobrinū appellabat. tāta vero fuit Regis & matris in vniuersā illā factionē significatio amoris sæpiꝰ, vt pleriq; subinde murmurarēt φ vniuersa aula regia factiosā religionē paulatim fuisset cōplexa. cū vero quatuor munitionū restituendarū tēpus aduenaret, quas sibi in bienniū Amiras reseruarat, decreuit per cōsiliū Cātabrorū Regis & Cōdęi ante tēpꝰ illas restituere, vt ea humanitate regiū animū deliniret, beneuolētioreq; faceret. restitutę sunt itaq; oēs, pter portū Sātonicū tñ & Montē Albanū. at deinde portꝰ etiā Sātonicus, vbi Rex Philippū Strozzi cū quatuor cohortibꝰ peditū in præsidiis esse iussit. Austriacus interea Gorcyrā cū qnquaginta & quinq; triremibꝰ appulerat, ac triginta onerarijs nauibus, qd cū Venetis nūciatū esset statutū est Zacynthū esse redeūdū. ibi Austriacū expectārūt frustra per aliquot dies, cū Hispana classis nō appareret, φ ad Venetā accederet. varijs rationibꝰ disputatū est, an cederet obuiā Austriaco, qm alijs illud inutiliter fieri videbāt, cū ne loca spoliata ppè præsidijs esse viderent, q in præsentia classis ipsō salutis suę reposuerāt vicina classe Turcarū, tū ne dū tēpus ita fortuito absumeret, modo huc, modo illuc errādo, satis aptū tēpus hosti cōcederet ad omnia loca subitò a Venetis aliēno cōcitem, & adhibida, populādi, euertēdā. Visū est Columnæ & Guilielmo parca fieri

Iacobi Superātij virtus.

Regiæ artes.

tẽporis iacturã, si cũ expeditis actuariis tm̃, rostratisq; triremibus obuiã iret Zacynthũ vsq; relictis in tuto quinqueremibus & onerariis nauib᷑. Federicus Albani filius illa victoria potitus recta ad oppidũ Nardẽte Olãdæ cõtẽdit. oppidani territi felicib᷑ Hispanorũ successib᷑ sededũt iis cõditionibus vt vitã & facultates & honorẽ illæsũ seruarẽt. at ille ita p deditionẽ acceptis in fidẽ cõtra iura pactorũ & deditionis nulli neq; ætati neq; sexui parcẽs ad vnũ trucidat, oppidũq; flãmis & ferro euersũ in cineres cõuertit. at Veneti, qm̃ tota vis belli in accessione Hispanorũ triremiũ, securitasq; vtriusq; classis cõsisteret, si cõiunctis virib᷑ pugnarẽt, qa certissima penes fęderatos sic apparebat fore victoria, sẽtiũt cũ oĩb᷑ prius actuariis & grauiorib᷑ nauigiis illud esse faciendũ, qa iã propinquus esset Austriacus, neq; multũ tẽporis videbat absumptũ iri. huic rei illud etiã accedebat, q nõ satis tutus aduẽtus apparebat esse Austriaci obuiis hostib᷑ si occurrerẽt: ac si dimicandũ esset Venetis cũ hoste in itinere, plurimũ foret detractũ Venetorũ virib᷑, p̃stãtioribus & validioribus nauigiis relictis. Pro Venetorũ

> An Veneti p cedãt obuiã Austriaco.

sentẽtia deniq; decernit, atq; ab Epla Zacynthũ versus nauigat. Vbi parũ distarẽt à Zacyntho, Melitẽsis p̃toria occurrit exploratũ missa cõsilia Venetorũ, monitũq; Austriacũ Corcyrã appulisse atq; iniungere. Colũna, cũ illa p̃toria & Neapolitana postea triremis accessisset, Petrũ Pardũ virũ Hispanũ mittit, qui de oĩbus rebus Austriacũ faceret certiorẽ, qui cũ quinquaginta & tribus triremibus ac tribus onerariis, vt diximus, accesserat Corcyrã. sed enim cũ Melitẽsis & Neapolitana Zacynthũ versus Corcyra, & Pardus cũ p̃toria Ioanis Vasquei Zacyntho Corcyrã versus nauigarẽt, seq; inuicẽ nõ procul ab Astypalęa insula prospexissent. q̃ Corcyrã proficiscebat ob imperitiã primũ fugã arripit. at vbi Vasqueus apparet nõ posse fugere illis superuenientibus prorã cõuertit ad pugnã. cognitis amicis triremibus vbi propius vẽtũ est, vtriq; iter cęptũ peragũt. vbi propinquã classẽ cõspexissẽt properantẽ Zacynthũ hostilẽ putãtes vel visis onerariis fugã arripiũt. at Liburnus Venetorũ, qui vna nauigabat, cognita suorũ classe cũ literis pcedit, quẽ triremes lõginquę secutę sunt. itũ est obuiã postmodo Austriaco cal. Septẽbris, quibus etiã viribus cõiunctis post factas de more salutationes, mutuosq; cõplex᷑ habita sũt comitia, & in cõsultatione positũ q esset agendũ, deinde redit ad Gomenicias, vbi aquatores & lignatores quidã trucidati, quidã capti sũt cũ finitima essẽt q̃dã castella & pagi Turcarũ. Austriacus catascopiũ cõscendẽs primũ vniuersã classẽ explorat, q̃ cũ satis instructa visa esset, nũciareturq; hostis ad Pylũ insulã in tutissimo portu stationẽ habere nõ procul ab vrbe Metone, statuit illã ad expugnationẽ cõuenire. Quę dũ gerũtur ad Zacynthũ & Pylõ insulas, in comitiis a Cęsare cõuocatis creat Rex Pãnoniæ Rodulphus Cęsaris filius, qui cũ summa põpæ magnificẽtia coronatus est Posonii. accessit illuc Cæsar cũ vxore ac Matthia & Maximiliano filiis vectus secũdo Danubio, atq; vrbẽ p noctẽ ingredit ad cereorũ funaliũ, remisso in vrbẽ equitatu qui honoris gratia p diẽ obuius fuerat. Postridie eius diei p̃dicti principes & Archiepiscopus Vinũdrię Antonius Verãtius cũ multis episcopis, vniuersoq; equitatu Pãnonicaq; nobilitate Rodulpho obuiã processit accedenti Trenã cũ Hernesto fratre, multisq; aliis principib᷑. vbi propius ventũ est cũ magna humanitatis & obseruãtiæ significatione excipit a procerib᷑ Pãnonib᷑. at certè luculẽta & breui oratione archiepiscopus Vinũdriẽsis vius nomine totius regni fidẽ & obseruantiã pollicet; qui etiã in eo principe deligẽdo in Regẽ egregiè operã nauauerat, cuius autoritas nõ tm̃ ob dignitatẽ, quantũ ob sapientiã & probitatẽ vitæ, plurima est in vniuersa Pãnonia. Rodulphus perhumaniter respondet, se ita facturũ pro viribus vt proceres ne pęniteret hũc Regem elegisse. qui & salutem populorũ, & regni ipsius conseruationem diligenter sit curaturus, & vti ciuium priuilegia integra seruentur. Inde proficiscuntur ad vrbem præcedentibus tribus equitũ millibus egregiè instructorũ: quippe cũ præter alia aurea & argẽtea gemmata ornamẽta, armaq; renidentia, multi pelles vrsorũ aut tigridũ gestarẽt super humeris. hos sequebãtur Caroli Archiducis, & cęterorũ principũ familia, quas Maximilianus iunior cũ principe Menapiorũ a sinistra. hos Hernestus, & Matthias à sinistra princeps Norici & Ferdinadus à dextra. Rodulphus deinde dextrum habebat Carolũ Archiducẽ, sinistrũ Gulielmũ principem Norici. hisce succedebat archiepiscopus cũ antistitibus, post Cæsarianæ custodiæ qui erant equites sclopettarij. Vbi ad vrbem ventum est, magna fit tormẽtorũ & sclopettariorum salutatio. quorum circiter quinq; millia prodierãt obuiã ad portã vrbis. quarto deinde die itum est ad templũ egregiè aulęis & auratis tapetibus ornatũ, atq; è regione maioris altaris regius thronus erat apparatus. à dextra seorsum Cęsaris & vxoris & Caroli Archiducis, ac cęterorum principũ Gulielmi, Hernesti, Ferdinandi, duorum iuniorum, & Menapij sedes erant paratæ ex ordine. à sinistra legationes principum pro dignitate consederunt. primus affertur Cæsar, quia laboraret & pedibus, quem vxor, post insignia, post legationes consecutę sunt. postmodo accedit Rodulphus cũ principibus, Pannonica nobilitate ac Boemia comitante. cum reliqui ad paratas sedes accessissent, ipse à proceribus stantis in sacrariũ adducitur, vnde post pallio albo erit indutus, quæ vestis fuit Stephani Pannoniæ Regis, cum nullum capiti inesset integumentum. huic præcedebant decem Pannones proceres cum decem vexillis pro totidem regionibus eius regni, quæ sunt; Pannonia, Dalmatia, Croatia, & Sclauonia siue Illyriũ, Rama, Seruia, Galitia, Bulgaria, Bosnia, Lodomiria. Hos quinque alij sequebantur, quorum hic rotundum quiddam aureum gestabat ad pacis significationem, ille gladium cum argenteis ornamentis, alius sceptrum, alius mundum paruum aureum, alius coronam ad latus Rodulphi procedebat marescialIus Pannoniæ cum ense stricto, donec ad altare maius ventum est. ad medium templi episcopi Vinundriæ & Sitopæ obuiam procedunt, qui ad archiepiscopum comitantur, qui sedẽs illum excipit, in genuaq; procidentem vngit, & consecrat per solitas ceremonias. Post incępta sacra, & decantatam epistolam cingitur gladio ab episcopo, quem ter ipse extrahit atque educit è vagina. postmodo datur illi, qui attulerat. Tunc archiepiscopus ter elata voce proceres interrogat an velint hunc coronari suum Regem, cui toties omnes velle reclamatum est. His actis archiepiscopus solitũ

> Austriaci accessus ad Venetos.

> Rodulphus Rex Pãnonię creat᷑ & põpa.

iuramen-

iuramentum accipit.eum coronat. sceptrum offert. in thronum regium adducit semper sex episcopis assistentibus.considet à dextra archiepiscopus in eadem sede,atq; psalmus te Deũ laudamus decantatur. Archiepiscopus deinde cõsurgens sacra peragit:quib. absolutis illo ipso habitu comitãtib principibus,qui adduxerat,rex incedit per vrbẽ super tabulato parato substratis pannis rubris. inter quod iter nouæ monetæ argenteæ & aureæ sparguntur in populum ad lętitiæ significationem. in sculptũ erat in illis monetis,Rodulphus Archidux Austriæ coronatus est rex in Hungaria.deinde ad templũ diui Francisci profectus multos equestri dignitate insigniuit. Postea ad ceremonias extra vrbem accedit pro regni institutis quam ais plueret. Tunc Cæsar & vxor post gratulationes oratorũ in arcẽ domũ redeũt.subsequentibus postea diebus multa ludicra certamina sunt instituta, multaq; oblectamenta ad animos principũ & omniũ nobiliũ eorũ regnorũ,qui ad celebritatẽ conuenerant oblectãdos,vt fieri solet p huiusmodi solẽnitates,cũ & antra,& artes insitatę,& formę vel deorũ antiquorũ,vel herorũ,vel magorũ spectra multa tãq̃ i scena referrent.i Gallia verò lõge diuersũ ludicrorũ genus subtexebatur,quia nõ deorũ antiquorũ formę,neq; pastorũ actiones,neq; comœdiæ struebãtur sed acerbissimarũ tragœdiarũ argumẽta.Nã Rex Gallorũ vbi sibi visi sunt Amiras & Rex Cantabrorũ & Condæus & reliqui principes nouæ religionis satis valida iecisse fundamenta suæ securitatis, omnẽq; memoriã superiorũ temp orũ ex animo Regis obliteratam fuisse arbitrari, iubet Margheritæ sororis nuptias publicè indici,ad quas Cantabrum fuerat hortatus,qui diu repugnauit quòd esset diuersæ religionis, neq; sciret vnde tantũ humanitatis procederet. monet Rex Cantabrum vt amicos suos inuitaret ad statutum tempus. inuitatus est & Amiras qui omni metu deposito accessit, cũ sæpius à Rege fuisset antea perbenignè exceptus. omnes illum hilari vultu complectebantur, præter Andiensem ducem Regis fratrem, qui animo magis sincero & sine fuco erat, quàm parandis insidijs esset accommodatus. at vero rex vt magis etiam propenso animo in Amirantem apparerer dum esset vrbs plena tot exteris principibus, secretum concilium conuocat, ad quod conuocatus est etiam Amiras, quo rex plurimi illum facere videretur. Amiras in ijs comitijs Gallicorum procerum proponit consilium Regi tanquam vtile & salubre,vt vteretur præsenti opportunitate,quæ propè vocem emitteret, atq; inuitaret ipsum Regem ad dilatandum imperiũ per maximas Philippi Regis occupationes,cum posset ob iura quæ habet in Belgium & in principatus Italiæ facile Belgiũ & Insubriã subiugare.offert ad illã expeditionẽ etiã triginta millia peditũ & duodecim equitũ,& vel seipsum si opus sit ad illã expeditionẽ exiturũ,oĩaq; ipsi Regi acquisiturũ, cũ & multa auxilia Auratio tũc misisset in Belgas.conatur probabilibus rationibus Regẽ ipsũ ad illã prouinciã suscipiẽdã adhortari ac propè impellere,quã dicebat nõ fore difficilẽ pp odiũ,quo oẽs populi psequũtur Hispanũ nomẽ,& pp imbecillitatẽ viriũ Albani Ducis,q vix posset resistere vel vni Auratio. Rex qã iã sibi psuasũ esset Amirãtẽ ppriã potẽtiã, at nõ regiã vtilitatẽ vel honorẽ pcurare,tũ-det, vel antequã Amiras orationẽ prorsus absolueret,se neq; posse, neq; velle tm̃ scelus cõmittere, qã iã fidẽ dedisset Hispano Regi, pmisissetq; se incontaminatã amicitiã seruaturũ esse. His subiũxit Hericus Andiẽsis Regis frater,q̃ si Amiras sua cõsilia cõsueuisset Regi, vt nunc fecerat,aperire,iure optimo fidelis & amicus Regis cẽseri poterat,existimariq; regni & Regis ipsius salutẽ & amplitudinẽ pcurare.sed cũ ageret quod in mentẽ veniret,vti fecerat nuper cũ eqtatũ & peditatũ misisset ad Auratiũ incõsulto Rege,illud nõ rectè fieri,atq; esse ꝑterea dignũ supplicio. se.n.tãquã ꝑfectũ cũ sũmo imperio omniũ regiarũ copiarũ putare nõ leuẽ iniuriã accepisse. Amiras indignationis impatiẽs,quem magna potẽtia faciebat penè furoris plenũ, vt cui videretur Andiẽsis nimis cõtumeliosè fuisse locutus,se istud fecisse inquit ad regiã vtilitatẽ. & denuo esse facturũ quoties opportunitas se se obtulerit. Rex nequid grauius acciderer p hasce cõtrouersias & cõtumelias comitia dimisit. multi igitur pceres eius sectæ atq; factionis Vgonotticæ comitati sunt Amirãtẽ cũ Rege ad palatiũ vsq; regiũ die à celebratis nuptijs tertio;atq; Amirãti domũ redeũti qdã cũ literis in via ꝑsto fuit ad assignatũ locũ vt in iis capiẽdis & legẽdis aliquãtulũ moraretur. eas dũ capit glãde sclopetti è domo cuiusdã familiaris Ghisij vulneratur ita, vt deiecto pollice sinistro glãs rectè p brachiũ ipulsa fuerit. fit cõcursus i eã domũ, vnde ictus fuerat. nemo ꝑter sclopettũ ibi inuenitur; quod vbi ad Regẽ delatũ est, rex ipse & regina mater & frater accedũt ad eũ visendũ. vulnus quãuis erat graue,cũ glãs pcurrisset p vniuersũ thorum brachij ab humero ad cubitũ, tũ nõ apparuit medicis lętale,q sine dubitatione affirmabãt Amirãtẽ esse cõualiturũ.sed magnũ murmur interim quotidie igrauescebat,cũ autor vulneris parũ diligẽter inquireretur,quod fieri sũma ope Amiras a Rege precatus fuerat,cũ diceret nõ minus ad regiã existimationẽ,q̃ ad se illud spectare,cũ accepta fide regia Luteriã aduenisset. Querebatur paulo post Amiras se p speciẽ pacis p di. tutiorẽ esse apertã inimicitiã,q̃ simulatã & plenã insidiarũ cõcordiã:quod ipsũ dictũ vbi ad pceres nouæ religionis,& in vulgus emanasset,res videbatur palã spectare ad renouãdũ bellũ. vbi primũ Amiras cõualuisset,atq; multi iã tumultuari cęperãt. rex q videret palã rẽ spectare ad bellũ,cępit cõsiderare ꝑsentẽ opportunitatẽ opprimẽdi futuri hostis iacẽtis & ꝑpè ꝑstrati nõ esse negligẽdã. & qm̃ suas custodias ad palatiũ Amirãtis assistere iusserat, vt ille se tutius domi esse intelligeret, imperat Andiẽsi & Ghisio duci vt collecta clã magna armatorũ manu seditiosos & factiosos homines obtruncarent;qui fidelioribus statim collectis per noctem primũ ædes Gasparis Colignij Amirãtis inuadũt. irrũpitur vi in thalamũ. vt Amiras Rameliũ regulũ ingressũ vidit,rogat vt senectæ rationẽ & canorũ habeat; cũ quo irrupit & Petrus Paulus Tosinghus Florẽtinus,q torquẽ & sigillũ nouæ religionis cepit. Ramelius Amirãtẽ stricto pugione cõfodit,atq; interimit.tum itum est ad reliquorum Vgonottorum domicilia, quę iussa sunt albis crucibus p noctem consignari ab ijs sacerdotibus vicatim, qui præessent rebus sacris. in ita consignatis domibus omnes vel puberes vel impuberes trucidati sunt, neque vllius sexus vel ætatis vel dignitatis habita

Amiras ictus sclopetti glãde.

Amirãtis minę.

Amirãtis cędes.

Vu 5 est ratio,

est ratio, cum vbique vis ferri dominaretur. fit magnus vbique armatorum concursus Lutetiæ per vniuersam vrbem. Non nulli etiam iugulati vel sine Crucibus, vel quorū inimici Cruces albas portis insigniuissent, vt fit in tumultibus popularibus, quoniam furor, & impetus, & indignatio publicæ autoritati adiungebatur, neque res agebatur audita causa, sed sæuiebatur in quemuis pro arbitrio ministrorum & sicariorum quorundam. hisce tumultibus vbique in vrbe excitatis Condęus & Gramutius regulus & Cantabrorum rex ad Gallorum Regem confugiūt in regium palatium, atque in genua procidentes regiam misericordiam implorant. Rex quoniam indignatio nondum deferbuisset, hos iubet in carcerē detrudi. cęsi sunt multi proceres opibus & nobilitate præstātes Amiras scilicet, Bauesius, Rocafocauius, & duo Pertilantij reguli, Rennellius marchio, & alij complures. nā circiter sexaginta millia hominum varijs in locis per illud tempus trucidata fuisse dicta sunt in Gallia, quorum bona direpta sunt, aut fisco addicta. enimuero calamitosum est ad hęc tam acerba, tamque atrocia remedia ciuitatum oportere deuenire, cum ęgrotantia corporis membra per medicamēta fouendo & lenitatem consueuerint periti ad sanitatem diligenter reuocare. extremum ferri & ignis remedium est vbi omnis spes salutis prorsus est conclamata, post omnia humanitatis officia: atque neque tunc quidem omnia membra deciduntur, sed illa tantum extrema, quæ per contagiū possent proxima quæque ad tabem compellere; cum extremis morbis extrema remedia ahibeātur: illud certissimum est optimumque remedium in omnibus ciuilibus seditionibus, vt factiosi homines, qui se principes & duces cęterorum esse profitentur, deleantur omnino atque extermineantur, cum per horum supplicia reliqui vel deterreantur ab improbitate & audacia prorsus. vel certè plurimum refręnentur. illud certum est, calamitosum esse ipsis quoque principibus ac regibus regna & vrbes vacuas possidere, quòd necessario contingit ijs, qui nimis seuerè animaduertunt vel in plebeculam & leue vulgus, quod facile huc illuc varijs rationibus impellitur. Mommedius regulus his auditis tumultibus ratus illud quod erat, multos suæ vitæ esse infestos, cum circiter octoginta hominibus suæ factionis, inter quos fuit Vidamus Sciartensis fuga salutem sibi comparauit. Ghisius audita Mommedij fuga & Vmallus cum octoginta equitibus citatis equis insectantur: sed tanta fuit fugiētium diligentia vt confectis circiter centum milliaribus necesse fuerit ab insequendo desistere, cum illi longo interuallo antecessissent. Sequana fluuius sepulchrum fuit omnium cæsorum. Amiras decisis manibus & capite deiectus, è fenestra tractus est per vrbem ad Montem Falconium suppliciorum locum, ibique contumeliosè suspensus. Post modo rex omnes suos proceres ad comitia conuocat; in quibus demonstrat se non illud fecisse, quia leges pacis non putaret esse seruandas, sed vt imminentia denuo pericula toti Galliæ deuitaret: quibus tamen accederet, quòd fides hæreticis nō esset seruanda. cæterum Mommedius non prius à cursu cessauit, quàm in Armoricam peruentum sit, & ad portum Santonum. ibi conuocatis magistratibus cædem Amirātis, ac reliquorū procerum explicauit, hortatusque est vt vniuersus populus insurgeret in regia præsidia, eaque trucidaret, seque à viribus catholicorum, dum liceret, tueretur, quorum vires breui essent expectande. vix vllum tempus est intermissum, cum repente sumptis armis in vniuersa ciuitate itum est ad inuadendas præsidiarias cohortes. tantus fit impetus popularis, vt maior pars præsidiorum trucidata sit, pauci vix se fuga seruarunt. captus est Philippus Strozza præsidiorum regiorum præfectus. Mommedius vrbe ita recuperata magna celeritate traijcit in Britanniam ad informandam Reginam de rerum omnium successibus, quæ statim commeatum misit in vrbem Santonicam, & bellicos appartus. Iussus est postea Ghisius copias colligere, & portum Santonicum ac Montem Albanum obsidere, quò reliquiæ diffugientium hæreticorum se receperant. sed illud bellum infeliciter gestum est à Ghisio, quoniam amissis pluribus quinquaginta millibus hominum in his obsidionibus & oppugnationibus tandem infecto negotio recedere necesse fuerit, cum hæretici contra in recedentes acies egressi multos trucidarint, atque excurrentes in apertum & vrbes & castella quædam finitima ceperint. Omnes catholici Cruces integumentis capitum adhibuerunt, vt ab hæreticis dignoscerentur: sed illud parum nonnullis profuit, cum catholici etiam multi per inimicitiam & odia & priuatas simultates ab inimicis crudeliter sint trucidati. Fit regium edictum præterea vt quicunque ab hæretica prauitate ad regiam obedientiam redierit, veniam & abolitionem omnium commissorū errorum consequeretur, modo in posterū legitimè, piè, catholiceq; viueret. His ipsis conditionibus captiui principes sunt in gratiam recepti & reconciliati ita concedente adhortanteq; pontifice. In Italia vero mortuus est per illud ferè tēpus Ascanius Corniēsis regulus vir in rebus bellicis in primis exercitatissimus, & non ignobilis ingenii, qui cū magna pompa Roma in patriam suam pontificijs sumptibus fuit deportatus, obuijs ex vrbibus & oppidis vicissim sacerdotum ordinibus honoris causa, in cuius laudem præter alia multa, hoc non insulsum epigramma compositum fuit;

> *Allobrogum post bella Ducum, post Saxonis arma,*
> *Perruptasque acies ter Solimane tuas,*
> *Occidit Ascanius Perusinæ gloria gentis.*
> *Quem Mars non potuit sternere, morte cadit.*

At classis federatorū instructa ī aciē ab Austriaco recognita, vt dictū fuit, cōstabat è triremib. ducētis & decē, sex Venetis & duab. Florētinis quinqueremib. onerarijs triginta & duab. Preficitur cornu dextrō marchio Sāctæ Crucis, cū illud quinquaginta & quatuor cōsisteret, sinistro Superātius cū totidē triremib. subsidiorū mun' ipositū est Io. Cardonę Siculorū triremiū pfecto cū triginta triremib. Pretoria Melitēsis cū sex præcedere iussa est. reliqua nauigia summos imperatores in acie sequebantur sic instructa acie processum est eo die, neq; tamen longe ab insula receditur. Deinde per noctē vētū est ad Strophades insulas. hinc Metonen versus nauigatur, acceditúrque ad Pylon. vbi dies illuxisset,

Clades & cædes magna Lutetiæ & totius Galliæ.

Amirātis cadauer tractum.

Ghisij copiarum clades.

Pōtificis clementia.

Ascanij cornensi mors.

Classis fęderatæ magnitudo.

Classis instructæ ordo.

non

non defuerit tamen qui multo ante illud consilium fuisse susceptum de cõmuni multorum prin-
cipum sententia sint arbitrati, quoniam Amirantis illud fuisse consilium iamdiu cognitum fuisset,
vt regem Gallum impelleret ad arma in Italiam importanda, nam putabat ita fore vt Mediolano
post deuictos Belgas potiretur, & Neapolitano deinde regno, quibus auctus viribus poterat & cæteros
principes, & ipsum Gallum regem facile cõtemnere. Illud cum ad aures Pont. & Hispani regis per-
uenisset, quoniam alter hostem acerrimũ catholicæ religionis, sic erant finitimum in Italia habitu-
rus, alter videret sua regna in maximo periculo versari, si Gallus assensisset, dicuntur hortati fuisse
regem per literas vt prospiceret quorsum tenderent consilia Amirantis : nam qui sine vllo insigni
principatu vix Galliæ regno esset tolerabilis, qualis futurus erat ergà regem si tantas vires, quan-
tas sibi proposuerat, adiunxisset: quibus tantis periculis vniuersarum gentium confideratis cæterorũ
regum etiam impulsu dicitur Gallus illud genus cædis excogitasse vitæ, sunt nonnullæ triremes su-
pra Metonen. ad has & classem recognoscendã Columna & Quirinus & Melitensis præfectus pro-
perarit, & ad pugnam excitare conantur. displosa sunt hinc inde quædam bellica tormenta. Sed ho-
stis nullo pacto potest è portu allici ad pugnam. cognita Turcarum constantia imperatum est chri-
stianis triremibus, cũ in acie per totum diem constituissent, vt se paulatim in portum Sfragiæ insulæ
reciperent, quæ sita est è regione Metones, parum ab illa vrbe distans, deserti planè scopuli cum
neque arbores ibi nascantur, neque vlla sint ædificia, sed portus tantum est amplissimus, & cui vis vel
maximæ classi per accõmodatus. Turcæ vbi cognouissent fœderatorum classem abscedere, emit-
tunt septuaginta è suis triremibus in postremam aciem, atque non nullas post scopulos Sfragiæ
tanquam in insidijs collocant. ab his commissum est minutum præliũ eminus, pugnatumque belli-
cis tormentis. iussæ sunt fœderatæ instructæ Metonen versus iter capere ad alliciendum euocan-
dumque hostem. sed noctis aduentu pugna dirempta est, atque in altum receditur. deinde captum
est iter interius Metonen versus vbi dies illuxisset, vniuersaque classis instructa est, sed ob angustias
locorum non potuit explicari. Bacianus ad scopulum Sfragiæ iter habet, Superantij cornu ipsum per
se aciem facit, atque post aciem pro regiam succedit. Subsidia Baciani dextro succedunt cornu, qui-
bus omnibus præcedebant pro propugnaculis quinqueremes. Illo ordine munitionem Metones pro-
pugnatur, vt Sfragiæ portus adiretur. displosa sunt non nulla tormenta in classem christianam ex
Albo monte, & è scopulo diui Bernardini, quæ in portum sfragiæ vsque globos contorquerent. Po-
stea cum per noctem classis nauigans mane ad fauces portus Sfragiæ appulisset, Turcicæ triremes po-
stremam partem inuadunt, sed his conuersis illæ diffugiunt. itur in portum. apud Metonen vero
ciuitatem angulus quidam & cubitus continentis in mare protenditur Sfragiam versus, vbi Turcæ
sex bellica tormenta longiora, vti diximus, collocauerant ad infestandam classem christianam. sed
tanta vis erat globorum vt illæsa classe vltra Sfragiam ferrentur. hoc fit à Turcis non tam ad offendẽ-
dam classem, quàm ad vrbis suæ defensionem. Quòd si ille scopulus fuisset occupatus, & capta tor-
menta, inde poterat illorum classis & Metone facile conijci per classem fœderatorum. id autẽ non
valde erat difficile, quia nullis corbibus gleba plenis tormenta essent munita, nullisque reparationi-
bus ob angustiam temporis. cùm postea ad portum Pyli classis aquatum accessisset, circiter quatuor
millia peditum Turcarum & pauci equites non procul castrametantur. hi per montes ad classem
proximè accedunt, atque magnopere infestare conantur densa glandium plumbearum procella.
exeunt è classe Columna, Parmensis princeps, Paulus Iordanus Vrsinus, alij tribuni complures cum
sex millibus peditum. initur tribus in locis leue certamen. ceciderunt centum è Turcis, è classiariis
militibus pauci; sed quidam Tudertini ad Turcarum fidem refugerunt, qui nuper ad christianam
fidem conuenerant. Turcæ quia viderent classem fœderatorum aquari ad Phylum, decidunt alueos
fluuiorum, qui ad portum defluebant. vt autem fœderati abstinerent ab ea regione, deterrerentur-
que metu præsentium copiarum, multa tentoria erigunt in planitie. Austriacus vbi tentoria conspe-
xisset, copias educit, tormentaque triremium in illa displodi imperat. Turcæ metu deterioris fortu-
næ tentoria conuellunt, qui in vallem quandam vltra montem se recipiunt, vbi reliquæ copiæ con-
sederant. Sed quoniam Luzalis dicebatur cum sex millibus peditum & duobus equitum subsidia
suis esse laturus, exit Austriacus cum hesternis proceribus & decem millibus peditum. Montem oc-
cupat. hostem expectat ad pugnam. sed id frustra facit. deinde cognitum est per transfugas classem
Turcarum constare è centum triremibus & quadraginta prædatonijs, cum reliqua nauigia partim
in sinu Octeo, partim Nouembasię relicta sit propter luem cum multi mortui essent, partim etiam
quædam Byzantium remissa: quæ classis si ad iustum numerum reducatur, vix accederet ad vires cẽ-
tum triremium, nam multi assiduè vi morbi & fame moriebantur. dicebantur periti rerum milita-
rium in singulis prætorianis esse circiter centum & viginti. reliqua turba imperita esse rerum belli-
carum. fœderati quoniam constituunt communi sententia classem Turcarum esse expugnandam,
& viginti triremes miserãt ad onerarias Zacyntho accersendas. iubent ita monente & excitante quo-
dam architecto quandam machinam extrui adducendam ad munitionem Metones ad classem di-
uerberandam: nam tametsi duæ machinæ fieri iussæ sunt, tamen angustia temporis unam tantum
fieri patiebatur. duæ Venetæ triremes illi machinæ substernuntur. profectis nauibus nihil aliud vide-
batur restare nisi vti procederetur ad pugnam. sed Turcæ vt cognitum est è captiuis, extractis circi-
ter sexaginta grandioribus tormentis, vt referebant etiam exploratores, supra montem Album, illa
ibi & in vrbe collocant, vbi & ipsi & classis validissimis aggeribus & uallis & fossis ductis protege-
bantur. Nam cum in arce & super mœnibus vrbis maxima esset tormentorum frequentia, illa ma-
china inutilis visa est. at machina certè in hunc modum fuit extructa. Coniunctæ sunt firmissimæ
duæ triremes, quibus æquè terra oppletis imposita sunt sex bellica tormenta. facti sunt aggeres e tra-

bibus

Sfragiæ descriptio.

Machinaque dam à venetis in Turcas extructa.

bibus terra oppleti, contra quos aggeres erant vasa vinaria gleba plena ad æquum pondus nauigiorum. Sed quoniam illud ad æquitatem ponderis non accederet, vacua vasa vinaria exterius ad machinam alligantur qua parte erant aggeres, vt illa ponderi sustinendo opem ferrent, veruntamen machina videbatur valde periculosa dũ remulco attrahitur. postea calendis octobribus ne frustra tanta classis illuc aduentasse videretur, instat Foscarenus, atque ex eius consilio decernitur communi omnium imperatorum consensu vti Pylos expugnaretur, cuius expeditionis summum imperium Parmensi principi defertur. princeps præmittit qui explorarent ad expugnationem, qui reuersi nuntiãt negotium esse bidui. Postridie descensiones facit cum tribus millibus peditum maiori ex parte Hispanorum, & quingentis põtificijs duce Pompeio Columna. exeunt deinde Moretus Calaber, & Raphael Rasponus Rauennas tribuni cognitione rerum bellicarum & fortitudine insignes, & multi alij milites, ita vt castra assiduè augerentur, attracta sunt & duodecim muralia tormẽta, quibus oppidum cæptum est concuti Austrum versus. sed quoniam longe distarent, istud efficiebatur parua cum Turcarum iactura. deinde inita est leuis pugna cum magna vtrinque clade. nec ita multo post subsidia in oppidum ingrediuntur, quia copiæ Parmensis non satis diligenter transitus custodirent, cum censerent haud fieri posse vt equitatus per illas crepidines accederet, montemque, in quo situm est oppidum, ascenderet. Illo errore cognito Turcæ cum equitatu & peditatu adeunt oppidum. dum transit peditatus, equitatus christianos infestat leui prælio ne res sentiretur. Moretus Calaber Parmensi cognitum errorem patefacit, quare iussus est transitus occupari. cum ingens pluuia illum diem secuta sit, nihil actum est. illa tamen nocte quatuor bellica tormenta directa sunt non procul à mœnibus, quod quia factum est sine vllo reparationum genere nullis erectis aut repletis corbibus, prostrata sunt diruptis rotis duo bellica tormenta, & tormentorum magister laniatus ab oppidanis machinis, quæ quoniam parum ordinatè, parumque è militari scientia fieri viderentur, decernitur quarto die obsidionem esse soluendam. Istud factum fuisse quidam dixerunt, quia significatum fuisset per exploratores quatuor equitum, sexdecim peditum Turcarum millia non procul abesse, quæ subsidio obsessis aduentarent. erant in oppido circiter quinquaginta cannones & semicannones & tres colubrinæ eximiæ longitudinis. ridiculum sanè fuit tantam classem ad tam ignobilem munitionem accessisse, idque frustra, quia mus non est dignus ira Leonis. nam si res bellica ratione tractata esset, omnesque accessus subsidiorum occlusi, quod fieri poterat vel à quingentis sclopetarijs, intra biduum res nimirum fuisset confecta. Sed & nuda tormenta periculis sunt exposita, & hostium vires neglectæ, cum ratio bellica postulet nullum vt hostem tam imbecillum existimemus, nihil vt inde maiorum timeatur. atqui Deus idem, qui tantam victoriam superiore anno concesserat, ita cognosci voluit nihil per vires humanas gloriosum posse comparari, cum etiam pro gratiarum actione multa conuiuia, & tripudia, & lasciuia apparuerint, cum Deus per solam pietatem, sanctitatem vitæ, innocentiam, charitatem & placetur, & propitius retineatur. Interea cum nauis Byzantio veniẽs nauigaret, triremes complures expeditiores exeunt è portu Metones ad illam expugnandam. Classis Christianorum exit in has è portu Pyli. sed quia timebatur aliquod stratagema, subsistunt donec tota exiret. cum non exirent omnes triremes, expeditiores christianorum in Turcicas cum impetu feruntur. illæ his visis exeuntibus sese in portum ad Sfragiam recipiunt, ac onerariam relinquunt. prætoria Mitylenes, quæ prima ad nauim contenderat, quia non posset opportune aufugere paruo negotio a prætoria Neapolitana Baciani Aluari capitur. præerat illi Mahamutus nepos Barbarussæ ac Draguti gener præfectus Mitylenes, qui statim cæsus est à captiuis ob eximiam suam crudelitatem. classis postridie Zacynthum nauigat. hinc ad Viscardũ insulam hinc per multas difficultates ob assiduam tempestat ad Gomenicias acceditur. adierat illuc Io. Andreas Auria & Suessanus dux cum tredecim triremibus ad Austriacum in Siciliam comitandum: atque hi omnes salutato Veneto Imperatore Siciliam versus in hyberna iter capiunt, ac Turcæ suas triremes Byzantium reducunt, præter relictas quasdam Metonæ ob difficultatem remulci. In Belgio verò Albanus Montio per deditionem potitus firmis præsidijs munito Meclinjam versus castra mouet, qua facilè potitur. nam cũ præfectus illam direpturus esset & fugiturus Aurantio Germaniam versus iter faciente, ciues portas occupant, & Hispanos intromittunt. res autem alium habuit exitum quam ciues opinati fuerant. trucidatis præsidijs, quoniam defectio consulto facta fuisset, at necessaria deditio, Albanus vrbem militibus concessit diripiendam. illud rapidissimè fit, omniaque vrbana bona miserrimè ab antiquis ad recentes dominos vilissimo precio transferuntur. quæ auferri non potuerunt disrupta, euersa, laniataque sunt neque minus in catholicorũ, virorumque bonorum & innocentium, quàm in scelestorũ domos irrupit militaris crudelitas & auaritia. nec profuit Meclinialibus ciuibus, quòd cum magna obseruantiæ significatione omnes sacri ordines cum sacris insignibus obuiam processissent cum putarent fieri, ut ita placarent Albani indignationem, quam conceperat, quia principem in urbem admisissent. neque solum sæuitum est in facultates, sed in pudicitiam etiam honestarum fœminarum ac virginum violenter & inexplicabili impudentia, cum multi etiam sint miserrime trucidati. multa postea loca capta sunt ab Albani copijs per deditionem, atque diffugientibus vel certe cedentibus hostibus magna pars copiarum dimittitur. expugnata est tamen per uim armorum & direpta Zutphania, vrbs paludibus vbique circundata. quia vis frigoris regias copias adiuuisset. ibi inuenta est multa moneta plumbea & stamna, quæ cussa fuerat iussu comitis Borgensis vbi oppidum possideret. Nardensis vrbis item per deditionem capta & incensa contra Federici promissa, quare ciues illata ui exacerbati sunt. illa Nardensium cæde factum est, vt animi Belgarum pertinacius in sententia defectionis perstiterint. Albanus aliquot dies ibi moratus Rutemondam versus castra mouet, qua & non nullis oppidis per deditionem potitus in hyberna concedit, quia iam acriter hyemaret.

Pylos tẽtata.

Moretus Calaber & Raphael Rasponus tribuni.

Parmensis principis error.

Montium recuperatum, & Meclinia derepta.

Rutemonda capta.

maret. nam tanta fuit vis frigorum hoc anno, vt glacies nunquam soluta sit à cal. Octobris ad initiũ Martii, cum multa plaustra onusta supra Padum transierint. in Dardania vero siue Russia regione cum perpetuũ ferè bellum sit inter ibi finitimos populos, qui parent vel Sytharũ vel Russiæ regibus ob assidua gẽtiũ latrocinia, fiebãt hinc inde incursiones ac populationes nullo habito delectu vel ho stiũ vel amicorum, quocunq; spes aliqua prædæ acciuerit, retardabat auaros vnũ frenum, metus sup pliciorum & armorum, quare magnum & atrox commissum est, prælium, in quo ad quadraginta millia Scytharum cæsa trucidataque esse dicuntur, & filius Scythe regis à Dardanicis populis captus. at res Venetorum subfrigide iam agebatur, siquidem tribuni iussi copias colligere, missique vt nouos milites ad signa in annum sequentem conuocarent, partim non valde sollicitabantur, partim qui copias iam collegerant, in pagis vrbi Venetijs propinquioribus stationem habent segnius omni no quam tanti belli magnitudo requirebat. Iussi fuerant copias colligere hi præsertim tribuni; Bru norus Zampescus, Ascanius Andriasius, Osius Cremonensis, Ottho Matelicensis, Fráciscus Gonzaga, Petrus Carrius, Pompeius Catellinius, Stumerus Heluetius. atque cũ deessent iam remiges, Veneti ne suas villas desertas relinquerent missis toties recentibus colonis ad remigium, statuunt ne ab exilio reuocarẽtur, vt fiebat antea, qui è subditis ciuitatibus remiges obtulissent pro redemptione, sed qui alienigenas acciuissent. acciti sunt concedente Cæsare quatuor millia & quingenti è Boemia duce Paulo Percico equite Portulensi Istriæ viro non paruæ existimationis apud eas nationes, & rerum bellicarum cognitione claro. Vbi Sebastianus Venerius summus Venetæ classis expeditionem Mæagri siue castri noui oppidi tentauit, Turcæ vt angustias Rizonici sinus, ac lacunæ, quæ eo dedu cit occuparent, statuerunt munitionem in faucibus eius sinus, vt diximus, in opportuno loco excitare, quam & fore propugnaculum quodam modo Mæagri censebant, & valde accommodatam ad obsidendum Ascriuium vrbem Venetorum munitissimam, situm in extrema & intima parte sinus Rizonici in continente, quæ finibus Turcicis vndique circundatur, Sic enim apparebat vrbs neque subsidia aliunde posse accipere, neque per sinum ita clausum, quare putabatur per breuem obsidionem necessariò in potestatem Turcarum esse ventura, cum ita fieret quasi semiuiua, ac membrum propè à reliquo corpore separatum. Illo consilio Turcæ locum explorant ad munitionem, quibus Varbagnus vocatus aptior visus est, vbi ex ea parte, in qua situm est Mæagrum lacuna vel sinus Rizonicus dilatatur ad trecentos passus tantùm, parumque distat ab ore lacunæ, quo posset illa munitio & Mæagro, & alijs è locis finitimis opportuna subsidia, si opus esset, accire, forma munitionis facta est quadrata, cuius ambitus ad centum, & quinquaginta passus extenditur, latitudo ad decem & septem pedum. Circa hãc, & ad radices ipsius munitionis excauatæ sunt fossæ profundæ, cum ipsa munitio è tenaci materia constaret, quæ coniungebatur fasciculis lignorum, texebaturque densissime, cuius concathenatio ingentibus clauis firmabatur. Huius pars exterior muniebatur densissimis trabibus multo ferro coniunctis pro menibus. Erat in singulis angulis placea satis ampla, quæ fungebatur officio propugnaculi, vnde milites propugnabãt, ad quorum tutelam corbes terra oppleti ad hominis staturam frequentes erãt erecti, atque accessus interius vndequaque erat occultus ad mutua auxilia laborantibus clam submittenda, sicuti sanguis per occultas venas ad partes corporis indigentes transmittitur. Illam munitionem ita instructam, præsidijsque & bellicis tormẽtis & rebus omnibus ad defensionem necessarijs Turcæ muniunt; quam grauiter ferens senatus Venetus cum, vt solueretur tam molesta Ascriuii obsidio, tum vt alijs non leuibus de causis, iubet Iacobum Superantiũ cum ala classis, & aliquo numero copiarum è portu Corcyræo, nam reliqua classis, & subsidiariæ copiæ erant in Cretam trajciendæ, ad euertendam munitionem conuolare. Ille delectis viginti expeditissimis triremibus cum tribus millibus peditum cum Paulo Vrsino, Prospero Columna, Moreto Calabro, primariæ autoritatis proceribus, ac rebus necessarijs non satis pacato cœlo corcyra soluit. Apparuit non multo post vel cælum ipsum ita fauisse suscepto negotio, vt ventus etiam secundus proximè ad munitionem paucis horis hanc classem appulerit, cum distaret Corcyra a munitione trecenta ferè millia passuum. Cum huius suscepti consilij nullus neque nuntius, neq; suspicio ad Turcas peruenire potuisset, nulla commoditas illis auxiliorum concessa est conuocandorum. Tantum valet in rebus bellicis celeritas & occultatio cõsiliorum. Vbi Superantius munitioni propinquaret, habuit obuiũ Zachariam Salamonium præfectum Ascriuii, & prouisorem sinus Adriatici, illud est præfecturæ nomen apud Venetos, cum quibusdam triremibus, qui per ipsam expeditionẽ & affuerunt & paruerunt Superantio. Distributis itaque pro tempore terra marique bellicis muniis, expositaque bona parte peditum, Superantius expeditus sese offert faucibus Rizonici sinus. Perspecto periculo quod vlterius progredientibus se offerebat è regione tormentorum munitionis nimirum, tamen quòd vtile fore videbatur si aliqua pars classis e superiore parte sinus Ascriuium versus munitionem impeteret, eaque pluribus è partibus vno tempore oppugnaretur, statuit illuc esse accedendum, quod cum noctu ageretur, poisetque lunæ occasus expectari, voluit tamẽ ad maiorem hostis contemptum, classisque per clarum lumen lunę per transire, quod factum est eximia celeritate cum dux idem esset negotii, qui etiam imperator. Displosa sunt tormẽta munitionis multa in triremes, quorum tamen globi in vlteriorem ripam sinus sine vlla classis offensione defigebantur. Superantius vt hosti significaret se incolumem euasisse, atque vt animi Turcarum ad illud spectaculum cõuersi minus prospectarent subsequentes deinde triremes quo tutius euaderent, iubet solita lumina in sua prætoria laterna accendi. Imperat proram suæ triremis ac cæterarum quæ transierant in hostem conuerti, & tormenta displodi: atque cum Turcæ in has triremes essent intenti, non potuerũt transeuntes triremes infestare. vbi classis ita fortiter ac tutò pertransisset, iubet denuo munitionem explorari ad expugnationem, omnes accessus occupari nulla vt subsidia terra mariue submitti possent.

Frigoris vis.

Scytharum clades.

Paulus Percicus eques remiges è Boemia adducit.

Varbagni munitionis descriptio.

sent, quamquam quæ auxilia rei tam ignotæ, tamq; repentinæ eadē noctę possent acciri? Vbi copiæ fecerunt descensionē, instructaq; sunt tormēta ad sexaginta passus à munitione, totū quod fuit noctis absumptum est concutienda munitione. Vbi dies illuxisset quia cognitum fuit tormenta parum proficere, quod globi vel frustra in terram defigebantur, vel reijciebantur sine offensione munitionis, vt renunciarunt exploratum missi, decretum est verberationem esse mutandam, quare Superantius iubet citimi suæ triremis eò conuersi. malus tormentum in munitionem displodi, quod fit fortunatissime cum tormentum Turcicum in os percussum sit, factumque inutile, quod erat vnum è præstantioribus munitionis. Turcę qui partem illam protegebant coacti sunt latus illud tanquam inermē deserrere, quamobrem magna celeritate quædam cohortes cum parua suorum iactura illuc conscendunt, vbi pro Turcicis Superantiana defixa sunt vexilla. sic munitio superantibus Christianorum copijs cum omnibus tormentis, annona, bellicis apparatibus venit in potestatem Superantij, trucidatis ad vnum defensoribus. Inuenta sunt decem & septem bellica tormenta cum insignibus variorum principum, quibus per superiora bella fuerant erepta. capta munitio data est operis demolienda, quæ cum diligentissime deuastaretur, subiecti denique sunt cuniculi, ac varijs modis euersa, soloque fuit æquata. sic Rizonicus sinus liber relictus est, & obsidio. Ascriuij solutę, ac porta ferrea munitionis ad sempiternam memoriam Superantianæ virtutis in loco publico pro tropheo suspensa. Captæ sunt etiam septem prædatoriæ naiculæ, quæ varijs incursionibus Christianorum nauigia prædabantur, quæ ad patrocinium munitionis se recipiebant. res agebantur segniter, quia per Gallicam & Venetam legationes agitari ceptum erat de pacis conditionibus Byzantij, à qua non abhorrere animus patrum apparebat propter superioris anni difficultates. Inierat enim iam annus salutis nostrę tertius supra mille quingentos & septuaginta, cum multa magis magisque ceperunt compellere venetos, & non solum adhortari ad accipiendas pacis condiniones, si modo tolerabiles offerentur: atque præter cætera, quæ multa occurrebant, res Belgica difficiliora promittebat auxilia in sequentem annum, cum ibi negotia parum feliciter succederent Hispano Regi. cum enim copiæ Albani aliquantulum respirasse à laboribus visæ sunt, ad Ademum vrbem munitissimam Belgarum castrametatur. ibi aggeres & fossæ militares fieri cœperunt, & castra vallari, omniaque parari ad obsidionem & expugnationem. at vrbana præsidia repente egressa cum magnus inesset numerus sclopettariorum veteranorum & equitum, minutum prælium committunt. Pluribus succrescentibus vrbanis auxilijs acerrimè & magna virtute vtrinque pugnatur. Sed Hispani denique coacti cedere in munitissimum oppidum Amsterdanum se recipiunt pluribus ducibus & signiferis & strenuis militibus amissis. His accedebant intolerabiles sumptus, quos Veneti vel supra vires & portionem suam facere cogebantur. Nam tametsi Veneti amœnissimas vrbes habent, è quibus magnos prouentus capiunt; tamen cum vbique finitimas habeant variorum principum munitiones & vrbes; non mediocres sumptus facere coguntur præsidijs vbique terra marique alendis. illa de causa cum multa tributa ordinaria subditis populis necessario imponantur, multa etiam extra ordinaria iniungere cogebantur. erat enim periculosum ne populi desperatione capti relictis auitis possessionibus ac laribus diffugerent. istud facillime futurum erat; quod omnis conditionis homines ad extremam miseriam paulatim delabebantur, cum opulenti frequentia decumarum, opifices & mercatores ocio, ciues caritate rerum omnium & lucri inopia affligerentur: agrestes partim quia deligerentur quotidie ad remigium, partim metu delectus solum vertebant, iam segnius ager imperij Veneti coli cœperat, vnde succrescebat annonæ penuria. Dalmatiæ quoque vrbes & Illyrij subditæ imperio veneto præter incommoda propter sublata commercia mirum in modum vexabantur difficultate importandi commeatus, affligebanturque assiduis hostium incursionibus & incendijs, quare paulatim ceperant deuastari. His tot tantisque difficultatibus nulla spes affulgebat rei præclare gerendæ; quia magis exercuerant hostium vires, quam vt tutò armis Venetis tantum retundi ac labefactari possent, aut externa auxilia & tarda præsertim expectare. Nam si tot tantosque sumptus, tot ruinas populorum, tot deuastationes Veneti solam defensionem sustinentes diutius passi fuissent, quis non intelligat & suam ipsorum salutem, & totius Italiæ in magno periculo versari; nam certè quidem negotia, quæ frustra suscipiuntur, breui defatigant. at quæ cum aliquo detrimento; præsentes etiam facultates comminuunt, ac denique subuertunt. atqui tametsi iustis necessarijsque de causis Hispana classis retardabatur metu familiarium intimorumque bellorum; tamen cum parum accurate conditiones fœderationis seruarentur, res Veneta parum his rationibus subleuabatur; quarum munitiones & insulæ primæ se offerunt tanquam obices exeuntibus Turcicis classibus; quoniam vbi armis decertandum est, ibi non sufficiunt rationes. Veneti igitur rati suis rebus maturè consulendum esse, ante quam omnia funditus per tarditatem auxiliorum euerterentur, post centum & quadraginta millia librarum auri & amplius, cũ singulæ libræ centum aureos nummos contineant, in bellicos sumptus inutiliter profusa, post graues suorum populationes, Cypri regni & hominum plurimorum iacturam; per subditarum omnium ciuitatum lamentationes & ruinas, cum magna propè omnium, quibus inuisa est Turcica tyrannis, aut certè imperitorum rerum bellicarum conuicijs & contumelijs rem cum Selimo componere coguntur. Tunc omnes de Venetis queri propter eam pacem, neque solum exteri, quia contra pactiones, conditionesque fœderum inscijs fœderatis pacem cum communi hoste soli fecissent, quamuis suus esset locus socijs etiam capessere volentibus intra certum tempus reseruatus, sed etiam ciues ipsi Veneti, præter paucos, ægre ferebant illam pacem, cum bellici apparatus iam tanti essent insignes, & sumptus bellici superioribus illis præteritorum annorum multo maiores, & omnia, quæ spectarent ad validissimum bellum iam essent in promptu. Sed visum est

clam

Virtute Iacobi Superantij, munitio Varbagni capta & euersa.

1573

Ademũ obsessum.

Difficultates impellentes Venetos ad pacem.

Gõditiones fęderationis parum accuratè seruatę impulerunt Venetos ad pacem.

Pax venetorum cum Selimo.

tiam illud fieri oportere, ne res diuulgata difficiliores conditiones faceret, excitarenturque impedimenta obscure, atque arripienda fuit occasio dum suspicio rerum Persicarum nondum stabilita re ad illud consilium Turcas impelleret. Hæc erat leuioris vulgi vbique indignatio, quæ animos quoque nonnullorum principum inuaserat. At patres Nicolaum Pontium deligunt ad Pontificem senem octoginta & quatuor annorum ad eum informandum de rebus omnibus, qui Pontius vbi se excusare propter ætatem faciendis longis itineribus ineptam & periculosam voluisset, non potuit illud obtinere à patribus, cum neminem huic tanto, tamque necessario negotio se habere aptiorem ciuem dicerent. quippe cuius prudentiam & dexteritatem in multis in vrbe & extra vrbem præfecturis, & apud primarios principes legationibus cognouerant. Quin etiam summa celeritate vsus est vti & desiderio senatus fieret satis; ac neque toto quidem biduo interposito discedit Venetiis, quia Pontifex Venetum oratorem nollet esse amplius Romæ, ne dum suam ad præsentiam non admittere. Tanta igitur celeritate citatis equis iter facit senex, quanta vix iuuenis robustissimus vti posset, sexto die nimirum trecentis & amplius millibus passuum difficilibus confectis Romam aduolat. ad Pontificem admissus mirifica oratione, copia, grauitate, explicatione necessitatis vsus ita Pontificis animum per eloquentiam, atque sapientiam sedauit, vt non modo æquo animo tulerit, sed etiam laudauerit pacem Venetorum tanquam sociis non insalubrem, sed ipsi reipublicæ certè, pernecessariam. Philippus item Rex audita Venetorum legatione expurgatum missa non modo nihil grauius in Venetos respondit, verum etiam consilium patrum vt pernecessarium collaudauit, omnemque prius conceptam iram & indignationem deposuit. Interea cum nuntius de pace Byzantii composita Venetias accessisset, omnes oratores gratulatum senatui accesserunt; quibus respondit Princeps, quod vbi visum esset Turcarum Imperatori anno sexagesimo nono supra mille & quingentos salutis humanæ arma Venetis finibus hostiliter inferre, ad quod bellum tametsi propter eximiam caritatem rei frumentariæ, aliaque incommoda Veneti parum erant parati, tamen ad dignitatem, atque defensionem Christiani nominis arma sumpserunt, qua celeritate atque alacritate cognitum fuit. Anno deinde sequenti ait senatum cum Pontifice atque Hispano Rege fœderationem, societatemque armorum coniunxisse, vnde consecuta est naualis victoria Christianorum, & clades insignis Turcarum, per quam maior pars Græciæ subiugari poterat armis Christianorum, si tam sapienter vti sciuissent victoria, quam feliciter à Deo concessa fuerat. Illis subiunxit missa fuisse à senatu etiam plura nauigia & maiores copias, quam per fœderationis conditiones tenebatur, sed omnia facta esse inutilia propter tarditatem sociorum auxiliorum. Cum igitur Turcarum Imperator ad propriam Venetorum euersionem terra marique aspiraret comparata iam ingenti classe, cuius ministri Venetum oratorem Byzantii ad pacem vltro inuitarent, apparuisse inquit rem non aspernandam, quare conclusa est pax, de qua se certiores facere oratores inquit, vt ad suos principes possent perscribere. His auditis respondit legatio pontificia, faxit Deus vt ista pax in Italiæ & omnium Christianorum salutem redundet. At Hispanus orator subiunxit quòd Rex vbi intellexit arma Turcica hostiliter mota fuisse finibus Venetorum statim misit quinquaginta triremes subsidio optime instructas, atque facta fœderatione vires illas misit in orientem, quæ visæ sunt ad conseruationem reipublicæ accommodatæ. ea si possit sine bello conseruari, sumptus & incommoda iure deuitari apparere, quæ Rex ipse subire hac ipsa de causa & perpeti cogebatur. Sed timendam esse inquit non parum semper Turcarum perfidiam. Carolus Galliarum Rex tametsi aliquam partem Vgonotticæ factionis extinxerat, tamen intelligebat non minus malorum vniuerso regno in posterum imminere, nisi penitus ea factio de medio sublata fuisset: quippe cum multæ reliquæ essent munitiones in Gallia, quæ præsidiis illorum custodirentur, essentque domicilium & tutissimum receptaculum eiusdem hominum factionis. nam cum bellum sibi imminere à Rege arbitrarentur, quia pauci essent milites mercenarii, Galli ipsi Vgonotti alii ad præsidia portus Santonici ingrediuntur, alii montem Albanum, nec multo post alii erumpentes Nimes in Tectosagibus vrbem natura munitam occupant, in ea prouincia quam regnum Galli appellant, quam diligenter exploratam ad muniendum & aggeribus & fossis & omni genere defensionum, & commeatu ad futurum bellum, expectandamque obsidionem instruunt. cœptum est incursionibus & populationibus ac latrociniis proxima quæque vexare, omneque genus commeatus inuenti in vrbem importatum, vbi erant ad mille pedites inquilini ac totidem equites eius factionis. Hi tumultus suspensum habebant animum Artomicensis Cardinalis Auenii præfecti, qui ad auxit vrbis præsidia, cum ab Auenio non plus distet Nimes viginti & quinque millibus passuum. Cum etiam plerisque in locis eius ditionis res subessent turbulentæ. Andiensis, qui censebat cæso Amirante Regem Cantabrorum & Condæum ad pristinam religionem redituros cum Rex sæpius illis Catholicas conciones haberi iussisset, arbitratus est oportere omnino ad euellenda prorsus semina dissensionum ex eo regno, expugnandas esse illas munitiones. Colligit itaque multas cohortes exterorum militum, & Regimenta Heluetiorum, cum prius frustra ad deditionem sollicitauisset. At Cantabrorum Rex Sororius & Condæus sobrinus vbi diu institisset Rex & Regina mater, vt omnes alias rerum sacrarum explicationes vanas putarent & adulterinas, quæ sanctis & incontaminatis traditionibus apostolicis repugnarent, quas illi ad posteros reliquissent, aut quæ dissentirent ab interpretationibus Orthodoxorum patrum, denique veram religionem complexi sunt, atque omnem pristinam dogmatum hæreticorum abiurantes exuerunt: quæ res fecit vt Andiensi multo facilior expeditio suscipienda posset videri cum tantis tamque potentibus hostibus caruisset. Per quod fere tempus Maximilianus Imperator multis iisque iustissimis & non leuibus de causis Gulielmum Mantuæ Ducem coniunctum ac Sororium principem decreuit clariore dignitate afficere.

Nicolaij Pontij legatio.

Principis Venetorũ oro.

Respõsa oratorum principum de pace.

Loca munita ab Vgonottis.

Mõs Ferrat. Ducatus efficitur.

cere, vt duorum principatum Dux esset. Nam cum antea Montis Ferrati titulus esset Marchionis, decreuit vt in posterum Ducatus intelligeretur atque esset, quare non solùm Mantuæ, sed etiam Montis Ferrati Dux Gulielmus fuit appellatus. Illud autem factum est à Cæsare ob multas & præclaras virtutes ipsius Gulielmi, qui non solùm planè adæquat, sed etiam superat auitas virtutes & gloriam suorum maiorum, qui non semel præclara obsequia Imperatoribus Romanis præstitit, quoties se obtulit occasio, illaque in rebus maximis. Idcirco additum est ad maiorem rei expressionem vt insignia etiam Ducatus Montis Ferrati deferantur & coniungantur cum insignibus ipsius Ducis: vt appareat & vtrunque principatum quasi vnum corpus effici, cui præsit Princeps tanquàm caput. Addita sunt & alia multa priuilegia, quæ longum esset recensere, cum nihil prætermissum sit in eo diplomate, quod ad dignitatem eius Ducis corroborandam & ornandam pertineret, aut ad significationem singularis beneuolentiæ.

Duci Mantuani dignitas adaucta.

LIBRI VIGESIMI TERTII FINIS.

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS
LIBER VIGESIMVS QVARTVS.

AT quoniam intelligebant Hispani postmodo pacatis reb. Venetorũ, solutaq; federatione ac societate belli, quę cõibus opibus, cõiq; consilio potẽtissimas classes tanquam firmos obices Turcicis furoribus opponeret, quominus vltra fauces Adriatici sinus, & Hidruntem Corcyramq; insulam penetrarent, quanti referret illa coniunctio armorum, nam sine Venetis viribus non apparet res Turcica maritimo bello posse magnopere labefactari, cęperũt illã pacem quotidie ferre grauius. Nam plurimum sane cõferebat non Hispanis solùm rebus, maritimæq; securitati Italiæ tam potens illa federatio, sed etiã vniuersorum saluti, & conseruationi Christianorum: qm̃ nihil est tam necessarium reprimendis molestiis Turcarum à rebus Italicis, quàm maximam, instructissimamq; classem habere. Italia nanq; longissimis spatiis hinc Adriatico sinu ab Hidrunte Anconam & Rauennã & Fossam clodiã, & Venetias vsq; terminatur atq; alluitur, inde mari Tyrrheno ab Hidrunte Neapolim vsq;, in quo spatio longissima sunt Apuliæ, Calabriæq; litora, quæ Melitã & Siciliã, & Cyrnũ, & Sardiniã, & illas insulas quasi extrema membra Italici imperii, prospiciũt. Hispani sanè multò tutius, & minorib. sumptib. suã classẽ alebant, q̃ postea alere cogebantur, cũ classis nihilominus esset alenda, & habenda præsidia in oĩb. maritimis munitionib. & equitatus pręterea, q oĩa litora percurrens protegeret à prædationib. Turcarum. Atq; vt vno verbo concludã, coacta sunt oĩa loca mari propinqua, quæ Hispanorũ parent ditioni, post illã pacẽ Venetorũ in magnũ periculũ reponi. Illud cũ sensissent Hispani, intelligerentq; quantæ vtilitatis sibi fuisset coniunctio, & societas Venetorũ armorũ, callidè rumorẽ dissipari procurant ꝙ Selimus Turcarũ Imperator diẽ suum obiisset anteq̃ pacis conditiones subscriptione Venetis confirmasset. Sic.n. terrorem Veneris iniectũ iri putabant, per quẽ fieri posset, vt illi desperata concordia cũ nouo Imperatore ob solutam iam societatẽ fœderatorũ Christianorũ denuò compellerentur vel ad honestiores conditiones nouæ fęderationis, quæ proponebantur, vel ẽt magis necessarias amplecterentur, si vellent suis reb. maritimis, quæ in magno periculo versabantur, maturè consulere, ac non tanq̃ à rapidissimo flumine deuolui quocunq; furor, & impetus Turcarum deferret. Veneti tñ vt quibus cognitę vel suspectę essent artes mortalium, quibus plenæ sunt res Imperiorũ, nullis rumorib. abduci possunt quominus promissa, vel hosti seruarent. Nollunt igitur fidem semel datã fallere, sed summa vigilantia quasi exaltissima quadam specula prospectant quem finem res esset habitura. Non enim apparebat patribus ita temerè recedendum esse ab eo quod paulo ante probauissent nulla præsertim oblata certa nouitate rerũ. Videbantur adiuuare non nihil Venetorũ consiliũ, eosq; ad certã propè spẽ pacis cũ nouo ẽt imperatore confirmare, variæ molestiæ, quæ Turcicas res infestaturæ quotidie pullulabant, atq; in primis vis insignis aquarum, & eximia facta Byzantii inundatio, quæ tanta fuit, vt posset non parũ consternatos animos Turcarum superioribus cladib. ab oĩ non modo desiderio, sed ẽt cogitatione rerũ nouarum deterrere, atq; ad curam sollicitudinemq; reficiendarum rerum domesticarum reuocare; cũ his accederet quoq; non leue incommodum nondum bene confirmati imperii. nam multis domibus, variisque ædificiis propter insignem copiam aquarum collapsis, cœlum nihil placidum aut faustum Turcis promittebat, cum præter inauditum incrementum aquarum ad Byzantii deuastationem incredibilis propè facta sit effusarum pluuiarum magnitudo. Enimuero dum ita suspensos animos Venetorum habet rumor de morte Selimi, quem callide fouent Hispani, vt ad nouam federationem illos reducerent, Pontifexque illos magnopere hortatur, fortuna rerum

> Italiæ descriptio.

> Stratagema Hispanorũ.

> Inundatio Byzantii.

Italicarum magnos & pericnloſos motus,& quaſi ingentis belli incendium extauit in Vmbria. Nā neque parui neque contemnendi erant omnino, cum maximarum calamitatem iacta fuiſſent fundamenta, niſi prudentia principis Vrbinatis neceſſaria, opportunaque temedia tantis rebus adhibuiſſet,ac ciues promptè acquieuiſſent, &, quod æquum erat, fuiſſent alacriter complexi. Cauſa illarum perturbationnm fuit quòd Guidobaldus Vrbini Dux exigua quædam & tolerabilia tributa neceſſariis de cauſis & aſſentiente Pontifice per breue tempus eſſet exactutus tam ab Vrbino ciuitate, quàm ab vniuerſo ſuo principatu. Vrbinates ciues vel parum percepta principis ſententia; qᵽ intellexiſſent perpetua futura, vel quòd diffiderent promiſſis, magnos tumultus in vrbe excitarūt,

Tumultus Vrbinates.

per quos facile magnarum calamitatum ſemina in reliquas partes Italiæ poterant diffundi, niſi bonitas principis & antiqua multorum ſubditorum obſeruantia erga ſuum principem rem ſedauiſſet, obtemperauiſſentque principis uoluntati. Secuta ſunt tamen neceſſariò ad res placandas, non nullorum in illa vrbe ſupplicia & exilia & bonorum fiſco addictio, cum cæteris ciuibus, qui non fuiſſent participes, autoresue ſeditionum, venia publicè conceſſa ſit, ac poſtmodo humaniſſimè tractati. Quæ dum geruntur in Italia ad extinguenda ſemina incendiorum, non leuis erat contro-

Mors Sigiſmundi regis Poloniæ.

uerſia inter Polonos proceres de creando nouo Rege mortuo Sigiſmundo regē Polonorum ſine filiis in ſenili ætate anno ſuperiore. Fuit Sigismundus princeps ſingularis ingenii & virtutis nō vulgaris: quippe qui regnum Poloniæ vel inter multas difficultates ab iniuriis & armis potentiſſimorum principū non ſemel protexerit,& illæſum fortiſſime cōſeruauerit. Erat inter illū & Daniæ regē diuturna ſimultas & odiū regiū,quare oēs cogitationes ad illum pcipuè debellādū cōuerterat. Hoc cōſilio, qa videbat Daucionū ſiue Daniæ regē maritimis copiis maxime poſſe affligi, conſtituit ingētē claſſem in mari occiduo & in oceano Gottico ſiue ſeptentrionali inſtruere, quę inuſitatis & nunq̃ antea viſis nauigijs in illo mari conſtaret, potentia, virtute militari, & aſpectu formidabilibus, quinqueremibus nimirum & triremibus, & maioribus nauigijs Galeonis vocatis ad morem Venetorum nauigiorum. Putabat enim fore ob rei nouitatem vt non ſolùm claſſis plurimum conferret ad defenſionem maritimarum locorum Sarmatiæ ac Liuoniæ, verum etiam ad Daniæ populos & Gottos & quæcunque libuiſſet loca maritima ſubiuganda, quæ omnia non mediocriter hac ipſa ratione poſſet infeſtarre. Vt autem ſuſceptum tantarum rerum conſilium ſtatim perficeretur, iubet Antonium Angelum familiarem, eſt Angela familia non ſolùm Venetijs, ſed etiam in aliis Italiæ ciuitatibus perantiqua & in primis honeſta, quam citiſſimè Venetias conuolare, ac nomine Regio magiſtros prædictorum nauigiorum impetrare à ſenatu, vt liceret periti ſſimos è Veneto nauali liberalibus ſtipendijs in Poloniam accire. Viſa fuerat vrbs Dancica ad illud nauale inſtituendum peraccommodata cum ſit in litore maris oceani ſeptentrionalis ſiue Liuonici ſita, & propinqua habeat nemora decidendis ſatis proceris & craſſis roboribus, & lignis cuiuis ingenti claſſi extruendæ accommodata, cum non deſint etiam in ea regione res aliæ claſſicis vſibus neceſſariæ. impetrati ſunt magiſtri à ſenatu, qui Dancicam ſunt profecti, initiaq; iacta ſunt inſignium nauigiorū, quo tempore pro tanta ſenatus humanitate, & quia plurimum rebus ſuis conferre amicitiam Venetorum rex ille exiſtimabat, remittit Antonium mortua iam Catherina Auſtriaca vxore, qui Regio nomine expeteret in matrimonium vnam è virginibus patricijs, quæ ſibi ſenatus nomine concederetur, tanquam filiā eius reip. Antonius his acceptis mandatis per acerrimam hyemem & acerbiſſima frigora difficiliſſimis itineribus nempe menſe ianuario, relictis etiam quibuſdam comitibus in itinere è Polonia Venetias ægre profectus paucis diebus & ipſe & reliqui comites itineris propter vim ſuperiorum frigorum deceſſerunt, antequam negotium tractari inciperet. Deinde breui mortuo etiam Rege, vtrunque negotium imperfectum eſt relictum. Natæ ſunt in Polonia ob mortem ipſius regis multæ ſtatim ſuſpiciones bellorum partim ob finitimorum principum veteres inimicitias, partim ob diſſenſiones ipſorum procerum, quę excitatæ ſunt cum alijs de cauſis, tum propter diſſidia de religione. Res per varias diſſenſiones protracta eſt in medium maium præſentis anni, quo tempore habita ſunt comitia Louicii, is locus eſt principatus Maſſouiæ ad multa imminentia mala auertenda. Imperatū eſt nobilitati vt eſſet in armis, vt refrenarentur mutuæ infeſtationes. Habita ſunt propria comitia varijs in locis: ac poſt multas cōtrouerſias multorum comitiorum, poſt varios quorundam labores, cū alii aliorum neſcirent conſilia, cum regnum lue etiam non nihil vexaretur, pronunciatur publicè Varſouiam fore locum electionis noui regis. erant armati aſſiduè proceres ob domeſticas ſimultates, quare neglecto iam regum exterorum metu vexabantur trepidatione bellorum ciuilium. Decretum eſt tamen vt in aperto nō procul a Varſouia vltra Viſlam fluuium res fieret: vbi oblata ſunt duo ſcripta ſenatui, quæ ab omnibus ſubſcriptione confirmarentur. horum alteri quidam aſſentiri conſtāter renuerūt, quia repugnaret Catholicæ fidei crudelitati, in altero cōtinebantur nomina candida-

Conſilium regis Poloni.

torum Poloniæ regnum ſibi deferri expetentium. Vt autem manifeſtum ſit rerum Polonarum ignaris, non leue eſſe, quod tanta contentione à tot potentibus principibus expetebatur, non erit fortaſſe iniucundum ſi quanta fieri poſſit orationis breuitate Poloniæ amplitudinem & opulētiam de-

Poloniæ deſcriptio.

ſcribemus. Eſt autem Polonia ampliſſima regio, quę ad orientem habet Moſchouiā & Myſiam ſuperiorem, cū Myſia pareat imperio Turcarum. Moſchouitæ ſemper ferè nunc Poloniā, nunc Turcas variis incurſionibus vexant. ad occaſum habet Iſburgios & Boemos. ad meridiem Maruingos & Lituaniam. ad ſeptentrionem Sarmaticum oceanum. Nam Illyrii, qui Scythæ olim uocabantur è ſuis finibus egreſſi conſtiterunt ad Cimmerium Boſporum, unde bifariam diuiſi, alij traiicientes Iſtrum fluuium vniuerſam regionem ad Dalmatiæ fines vſque occuparunt, quam vbi in vnam regionem redegiſſent, Seruiam nominarunt. Alii vlterius profecti ibi conſtiterunt, vbi nunc Polonia & Boemia dicitur, quarum regionum alterā Zechius Boemiam ſcilicet, quæ prius erat Ducatus, quam poſtea Henri-

ſteá Henricus V. Imperator anno 1086. regnum eſſe conſtituit Duce Vladislao, cui Sleſiam Matuingos populos & Marcomanos ſiue Morauiam & Luſatiam adiunxit, alteram Laches frater Poloniã nimirum occupauit, quare Illyrico idiomate Poloni nunc etiã vtuntur. regio eſt tota plana, vnde Polonia dicta eſt, cum pole ab Illyriis planities vocetur. Sunt multæ paludes & ſyluæ in Polonia non ignobiles, quæ præbent copiam multorum lignorum. non eſt vini ferax ob frigus, ſed pabulorum feracissima & frumenti & piſcium & cicurum animalium, & mellis in arboribus naſcẽtis. Habet tauros & equos ſylueſtres & biſontes in Hercynia. multos equos alit, vbi ſunt etiam æris, argenti, aurique fodinæ. Metropolis eſt regni Carrodunũ in ripa Viſtulæ fluminis ſita, quod per Varſouiã præterlabens influit in mare Oceanum. illa vrbs & regis domicilio & celebritate gymnaſij eſt nobiliſſima. Habet multa ædificia non ignobilia è lateribus, ſed arcem in primis inſignem ob picturas & teſtudines & marmora, multisque ſtatuis ornatam. Habet hoc regnum multas vrbes & caſtella & pagos, ſed paucas munitiones pro regni amplitudine. Sunt multi fluuii ampliſſimi præter Viſtulã, qui per hyemem conglaciati ab armatis aciebus ob frigus acutiſſimum tranſeuntur. nobiliores ſua caſtella habitant immunes ab omni tributo, qui belli tempore tenentur numerum equitum colligere pro facultatibus ac proprio ſumptu regi militare. Sunt Poloni aduenarum amici. mores Italos ꝓ viribus imitantur, quorũ regnum diuiſum eſt in quatuor regiones, atque in ſingulis rex tres menſes morari tenetur, quo tpe indigenæ oĩa victui neceſſaria ſuppeditant. Paret Dardania Poloniæ regno, quæ trifariam diuidit̃, in Albã ſuperiorẽ, inferiorem, & Podoliã vbi fœnũ creſcit ad hoĩs ſtaturã, quæ cũ finitima ſit Moſchouitis, ac Valodimera metropolis vix diſtet quatuordecim milliaribus à Moſcho flumine, propè deſerta eſt ob frequẽtes incurſiones Moſchouitarũ. Paret & Liuonia Polono regi, cuius ſunt vrbes inſigniores Riga & Riualia & Prutenorũ pleriq;; & Mazouia, cuius metropolis eſt Varſouia; & Lituania, cuius Vilna metropolis eſt, & à Polonia flumine Iaſonica diuidit̃, q̃ multis paludibus & ſyluis quaſi aggeribus ab hoſte defenditur. Colonorũ victus eſt ex pane parũ ſuaui, melle, lacte, carniũ copia: q Eugenij Quarti Pont. tpe idolatriã amplectebãtur, colebãtq; ſerpẽtes, aĩalia, & cætera hmõi deliramenta. Faciebant diuortiũ. Mulieres multos amicos habebãt, quos mariti vocabant adiutores oneris iugalis. Sed miſſis viris bonis, qui Chrĩ leges explicarent, hi vltimi fuerũt oĩum populorũ Europæ, qui leges ipſas imbiberint. Res ad regni gubernationem ſpectãtes decernũtur in comitiis, ſine qbus rex neque bellũ, neque pacem põt legitimè gerere. Accedunt ad ipſa comitia duo archiepĩ, nouẽ epiſcopi Poloniæ, & quatuor Lituaniæ. p̃fectus arcis Carroduni, quatuordecim Palatini Poloniæ. ſeptem palatini Lituaniæ, & oẽs arciũ præfecti, & prouinciarũ legationes cũ ipſo rege. His accedunt ſcriba, proſcriba, quæſtor, proquæſtor regni. Quod decernitur in his maiore parte ſuffragiorum, id ratũ eſt, neq; rex põt vllo pacto impedire. Vires Poloni regni ſunt ampliſſimæ cum poſſint colligi centum & quinquaginta millia equitũ. Erat Dux at nõ rex Poloniæ ante Othonem, atque primus Otho Boleslaum inſignibus & titulo regio ornauit ob eximiam Ducis virtutẽ. Prouentus Poloniæ, qui colligitur è fodinis, melle, cera, ſale, alijsq; mercibus excedit duodecies cẽtena nummum millia, cũ in præſidia & munitiones regnũ ipſum ſumptus faciat, at non rex. Hoc Poloniæ regnum cũ cenſeatur tam potens, tam amplũ, tam opulentũ, multi inſignes principes illud ſibi deferri certatim expetiuerunt qui ẽt legationes miſerunt ad illa comitia, per quas petebant ſe Reges creari oblatis a nonnullis vtiliorib. illi regno certatim, honorificẽtioribusq; cõditionib. Fuerũt ſeptẽ regnũ illud ſibi deferri poſtulãtes; Hemeſtus, Ferdinandus Dux Prutenorũ, rex Sueuorũ, dux Moſchouitarum, Henricus Gallus, ſoror defuncti Sigiſmundi, & quidam regnicola. Propoſita ſunt cõmoda quæ in eligendo Rege expetebãtur, & à quibus oportebat eſſe alienũ. acceſſerunt ad ſenatũ variæ legationes pro candidatis precaturæ. & quoniã metuebatur bellũ ciuile, ſtatutũ eſt, ne quis ſenator plures quinquaginta equitibus, eosque inermes ſecũ adduceret, nobiles viginti: erecta ſunt tẽtoria ſubdio, & tñ multi armati conuenerunt, quare multus erat metus. Fit diſſenſió inter oratores de præcedentia. decernitur vt qui primi veniſſent, primi audirent̃. Primę itaq; acceſſerunt Prutenæ legationes orãtes pro ſuo duce. Põtificię deinde hortãtur vt virum bonũ & catholicũ eligãt. oratio ꝓ Sueuo Rege habita eſt p̃clara cũ magna eius principis laudatione. venerunt à Duce Moſchouitarum literæ per id tempus, quæ multos animos propenſos ab eius electione alienarunt. Continebatur in ijs ipſum ducẽ intelligere ꝙ vel ipſũ uel filiũ erant electuri. Filiũ nolle concedere. ipſum eligerẽt ſi vellent: ſed ea conditione vti regnũ fieret hẽditariũ, at non amplius rex eligeretur. addidit ſe Poloniã velle adiũgere Moſchouię, ac velle appellari imperatorẽ Moſchouitum, & regẽ Polonorũ eſſe duo genera credulitatis, ſuũ Græcũ & catholicum. priuilegia libera eſſe. quæ audita fecerũt vt eius electio reijceretur ad ſeruandã auitam libertatem. ſoror Regis & regnicola facile reiecti ſunt, cũ nõ pateretur æmulatio inter pares quenquã eligere. nã quãuis probabilius ſit illũ notis moribus & ingeniis maiore charitate & amare poſſe, & moderari, tamẽ proceres malũt principẽ externũ, quã parẽ, imperare: fortaſſe quia q nõ habet affinitates & cõmercia iuſtius & melius iudicat. reliqui fuerunt tres candidati, Herneſtus Maximiliani Imperatoris filius, Henricus Andienſis Princeps Caroli Noni Gallorum Regis frater, Federicus rex Sueuorum. Hi omnes principes enixe Polonorũ procerum animos, electoresque regios non ſolum ampliſſimis & honorificis cõditionibus ſigillatim ſollicitant vt Reges eligerentur, ſed etiam ſuſtentabantur gratia & autoritate potentiſſimorũ principum, multiſque ipſorum regũ cõiunctorũ precibus. Fulciebãt primum Sueui regis petitionẽ amicitię perueteres cũ multis Polonis ꝓceribus, & ꝓpria autoritas ac potẽtia, & regionis ipſius vicinitas, q̃ plurimũ valere ĩ cõſeruãdis imperiis ſemper à ſapiẽtibus fuit iudicata. Nã ſic apparebat fieri poſſe vt ꝯiũctiſ ĩ vnũ viribus duorũ potẽtiũ regnorũ Poloniæ regnũ p ſe ſatis potẽs & ampliũ, & muniret aduerſus iniurias hoſtiũ, & plurimũ poſſet ſuos fines dilatare, in quã partẽ p illatas iniurias via fuiſſet

Moſchouitæ Ducis petitio elata.

à finitimis regibus patefacta. Hæ iure optimo videbātur esse non leues rationes ad impellendos animos omnium Polonorum ad hunc Regem præferendum, & eligendum. Hernestum plurima adiuuabant ad hanc perinonem, neq; videri poterat vlla re cęteris candidatis inferior, nam & propinquitas paterni imperii, vnde possent auxilia opportunè accersi, si illis opus esset, & autoritas patris imperatoris, qui promittebat omne portorium vini ac cæterarum rerum in vniuersa Germania obliteratum iri, & Cæsareis sumptibus centum Polonos alere in primariis Gymnasiis disciplinarum, quam commendationem adiuuarunt legationes electorum imperii multa pro illo permittentes, & sempiternam amicitiam, qua firmatis nemo externus princeps erat timendus. id confirmarunt et Boemæ legationes, & Moschouitæ, q Cæsarianas partes fouit, ex quo ipse cecidit de spe regni, & Gallicas impugnabat. adiuuabat etiam non parum Philippi Hispaniarum Regis potentia & autoritas, qui negotium non segniter procurabat. Adiuuabar Henricum Andientem summis opibus Carolus frater Galliarum Rex, & Henrici ipsius virtus ab oratoribus ita commendata in comitiis ac tanta vi orationis, vt appareret ab omnibus expeti. adiuuabat illum præter existimationem per multas clarissimas victorias comparatam Selimi etiam imperatoris autoritas, & potentia, quæ cum maxima sit in vniuersa Asia, tum certè permagna est in illis finibus, cum semper habeat prompta multa millia armatorum. Selimus enim impulsu, precibusq; Galli Regis sollicitatus pro vetere amicitia, quæ auita intercedit regibus Gallorum cum imperatoribus Turcarum literas scripsit ad comitia Polonorum, partim humanitatis, partim etiam minarum plenas, quibus petebatur, vt Henricus Andiensis princeps Galliarum Regis frater crearetur rex eius regni. quod si fieret, demonstrabat rem sibi gratissimam fore, vt qui maximè conseruationem, & felicitatem eius regni cuperet, se enim non minus de regni Poloniæ tranquillitate ac quiete, quam de propriis subditis esse sollicitum, quam summa diligentia, omnique charitate semper pro viribus procurasset, & tutaretur; cum non modo amicorū, & carissimorum, sed etiam omnium finitimorum perturbationes animos principum non leuiter ob proxima pericula infestent, sollicitosq; habeāt. Quòd si parum vel æquitas ipsarum præsentium literarum, vel imperatoris ipsius autoritas apud ipsos proceres valuerit, se non posse pro vetere amicitia deesse Hentico fratri Gallorum Regis, neq; ob propriam quietem passurum vllo pacto, vt quis, quam esset in illo regno sibi rex infensus. Præstare vniuersis populis, vt pacem & concordiam, & potentium amicitias sequerentur, quàm vt hisce debilium principum patrocinia, & seditiones ac bellū anteferrent. Nam cum vtilissimum ac propè necessarium sit imperatori Turcarum multis de causis amicitiam exercere cum aliquo principe Christiano, Regem Gallorum ad amicitiam sibi potissimū delegit, cuius regnum vel si maxime cuperet neq; classe neq; terrestribus copiis propter longinquitatem posset offendere, ne sibi turpe sit parcere finitimo, aut aliqua fieri iactura videretur si abstineret à quopiam, cui posset obesse, aut qui propter autoritatem non parum posset apud reliquos principes Christianos. Enimuero ex altera parte literæ Selimi minarum plenæ cum ad Henricum Regē eligendum impellerent proceres, quibus non mediocriter animi Polonorum sunt commoti. ex altera allicerent ingentia Galli Regis promissa, maxime videbantur in eam partem inclinare. Misit n. Carolus Rex Monluchium episcopum ad comitia Varsouium, vt & singulatim proceres ad eligendum Henricum sollicitaret, & vniuersis comitiis hasce conditiones publicè proponeret, quæ spectarent ad conseruationem, incrementum, atq; ornamentum ipsius regni. Quòd Henricus breui dissoluet omne æs alienum, numerabitque omnem pecuniam, quę Regio nomine, & ab ipso Poloniæ regno publico nomine debetur. Quòd Henricus Poloniæ rex propriis sumptibus, ac sine vllis Polonorum tributis sustētabit illud bellū, quod iam antea fuisset Moschouitæ Duci indictum, recuperabitque omnia loca, quæ per diuturna bella superioribus temporibus adempta fuissent Poloniæ regno. Quòd omnes prouentus, redditus, vectigalia, pecuniam, quæ multa foret è suis Gallicis principatibus collectam conferet atque erogabit ad ornandam, & excolendam Poloniam. Quòd ędificabit atque instruet ingentem classem in mari oceano ad impediendos mercatores Germanos quominus nauigent in regionem Moschouitarū, quo prorsus illis commercia cum Germania tollātur. Quòd colet perpetuam pacem cum Selimo Turcarum imperatore ad tranquillitatem, felicitatemque regni, à quo etiam impetrabit Mysiam superiorem tanquam hæreditariam eius regni, quę sine dubio concedetur. Quòd ad maiorem quietem, & securitatem regni amicitiam exercebit etiam cū Daniæ, Sueuorūq; regibus finitimis ipsi regno Polonię. Quòd ad maiorem etiam beneuolentiæ significationem erga proceres eius regni atque honestatem, & decus Polonorum, alet propriis sumptib. centū iuuenes nobiles Polonos in Gallia inter regios aulicos, & quinquaginta prętetea in publicis gymnasiis artium liberalium. Quòd multos præstantes artifices adducet in Poloniam è Gallia comata ad ipsam Poloniam excolendam. Quòd ex Italia, Gallia, Germania, aliis prouinciis multos doctissimos homines propositis liberalissimis primiis conuocabit Carrodunum ad eam vrbem, academiamque Carrodunensem quibusuis facultatibus instaurandam. Sic enim apparebat regnum Poloniæ, ut plerosque principatus, suffragiaque Polonorum procerum pro vtilitate, & preciis coemi. Iusæ sunt legationes post multas contentiones ad triginta millia passuum absistere á comitiis, quo liberior fieri posset electio. Postea magni tumultus excitati sunt aduersus Henrici electionem, & arma sumpta, & tormenta directa. sed res consilio sapientiorum patrum fuit consopita. Carolus Gallorum Rex interea post illam stragem, quæ facta fuit cum Amirante Lutetiæ Parisiorum, & in omnibus propè Gallicis ciuitatibus, ubi cæsa fuisse dicuntur plura sexaginta millibus hominum factionis Vgonotticæ, nouæque religionis, decreuit, vt diximus eas munitiones per vim armorum esse expugnandas, quę essent in finibus Galliæ, quas per artem, multaque stratagemata, & falllacias suorum ducum nunquam antea capere potuisset, atque in primis

Literæ Selimi ad Polonos.

Cōditiones Henrici Regis oblatæ Polonis.

mis Santonum portum, quam vrbem vulgus Rocellam vocant. Est ea vrbs sita in litore Santonico, alluiturq; septentrionali oceano, neq; valde amplo spatio Britanniam insulam ad occasum prospectat. nam quamuis rerum bellicarum vir peritissimus regulus Bironius illam per varias artes superioribus temporibus tentauerat, & Philippus Strozza vir prompto, acriq; ingenio conatus sit illā per insidias occupare modo simulato itinere ad nouas Indias, modo ad fines Belgarū qui classe illuc non semel appulerat, tamen per diligentiam ciuium oēs conatus vani atq; irriti fuerunt. Est aūt Santonum portus vrbs, vt dicebamus, in litore maris oceani sita natura, & arte munitissima, ac prope humana vi inexpugnabilis credita. nam hinc portum hēt, qua parte oceanum respicit, & ab vndis maris Britānici alluitur, duasq; hēt turres munitissimas, quibus portus protegitur cathena ēt valde crassa vtrinq; ab ipsis turrib. continetur ita, vt aditus ad vrbem nemini pateat inuitis ciuibus. concluditur & cingitur vrbs vbiq, cęnosis paludibus satis profundis, per quas neq; lintribus ob paruam aquam, neq; peditibus ob profundum limum est accessibilis. Fossas hēt profundas aqua marina plenas, quæ nulla ratione deduci potest. Mœnia sunt valde crassa, quæ interius ēt crassos ac densos habent aggeres vetustate condensatos ac stabilitos, & propugnacula quædam satis valida. vnus est tantum aditus à terra, neq; ille quidem satis amplus: quippe qui super aggere terrę illuc comportatæ, ac manu & opera hominum factus sit, at non ab ipsa loci natura. Emporiū est percelebre, quò multa nauigia è Britannia appelluut, & Iuernia, & Thule, & Irlanda, cæterisq; insulis ac nationibus oceani occidui cum omni genere mercium, & commeatuum. eius vrbis incolæ viri sunt bellicosi, strenui, nullum vel laborem vel periculum bellicum deuitantes, quò conueniunt tanquam ad commune totius Galliæ asylum siue receptaculum quicunque Regię catholicęq; factioni aduersantur, aut qui supplicia pro susceptis flagitiis aufugiunt. Erant per hoc tempus in vrbe circiter quinq; millia lectissimorum sclopettariorum, & equites circiter sexcenti pugnacissimi. Carolus rex post superiorem Vgonottorum, Amitantisq; cladē continuo iussit vt Philippus Strozza, & regulus Bironius collectis magnis copiis equitum ac peditum illam vrbem terra vndiq; obsiderent, atq; expugnare conarentur. Pręfectus etiā cum summo imperio Gallicæ classi iussus est istud ipsum cum ingenti classe mari efficere multis triremibus ac variis nauigiis Massilia accitis. quo vrbs vno tempore terra mariq; obsideretur, atq; omni prorsus spe auxiliorum destituta compelleretur deniq; ad deditionem. copiis igitur ad vrbem castrametatis sępe per diem ac noctem eruptionem in hostes obsessi facientes, singulariq; virtute atq; alacritate pugnantes perraro sine strage, & spoliis Gallorum obsidentium redibant in vrbem. Classis Gallicę præfectus vbi primùm ad conspectum vrbis nauigauit, obseruauitq; situm ratus est omnem obsidionis rationem maritimæ in duobus consistere, vel ut vi impedirentur auxilia, siqua contendere illuc eniterentur, vel, si maiora essent, quàm vti possent præsentibus viribus impediri, per aliquam artem accessus illis in vrbem occluderetur. statuit igitur magnam onerariam nauim per noctem demergere vna cum quibusdam aliis nauigiis in ea parte maris, qua communior, & commodior esset accessus. excitat præterea duas munitiones in mari è comportata materia, vnde portus & vrbs commode posset diuerberari. Neque ita multo post accessit in castra cum multis millibus armatorum terrestri itinere Henricus Andiensis regulus, qui Polonis propositus fuerat ut rex eligeretur quem multi illustres proceres Galli comitabantur, inter quos pręcipuæ autoritatis fuerunt rex Cantabrorum, & Alenconius frater, ac Condæus reguli, cum summum imperium rei militaris esset penes ipsum Henricum Galli enim nobiles summam gloriam in rebus bellicis tantum consistere credunt, quare nulla vnquā suscipitur expeditio, quin multi Regi militent propriis sumptibus vel apud ipsum Regem, si exeat ad bellum, vel apud summum regiarum copiarum imperatorem, si Rex ipse non exeat. Accedebant omnes hę copiæ, quæ ad eius vrbis expugnationem conuenerant, ad septuaginta millia armatorum cum multis bellicis tormentis, multoq; bellico apparatu, & insigni globo equitum. Vbi copię omnes in castra regia conuenissent, cęptum est non solum obsidione vrbem infestare, cum castra fossis, & aggeribus fuissēt munita, sed etiam interclusus est vndique commeatus, & omne genus subsidiorum sublatum. Nec multo post incipitur fossis militaribus, & vallis atq; aggeribus excitatis vrbi propinquare, multaq; bellica tormenta directa sunt in vrbem inter corbes vimineos terra oppletos ad grandiorem staturam hominis, quo magistri tormentorum, & ipsa tormenta ab vrbanis propugnaculis protegerentur. sic portus Santonum cępit breui singulari Henrici Andiensis diligentia terra mariq; diuerberari. prostrata deiectaq; sunt breui tēporis spatio duo propugnacula, & satis amplum spatium muri ad inuadendum apertum. certatum est etiam non semel profundissimis cuniculis, quibus ignis iniectus non nihil euertit męniorum: sed tanta erat virtus, diligentia, fortitudo, alacritas defensorum excitandis reparationibus aduersus vim oppugnantium, vt vanus, & inanis prorsus efficeretur omnis impetus tormentorum, & tantarum, strenuissimarumque copiarum labor, cum nemo esset in vrbe cuiussuis ętatis vel sexus vel conditionis ac dignitatis, qui pro viribus studiose non succurreret communi omnium ciuium saluti, & quacunque posset ratione non opem ferret reip. laboranti. Quę dum fierent in Santonum litore ad portum Santonum expugnandum, Mommedius regulus audita huius vrbis obsidione statuit illam aliquo pacto à Regiis molestiis, & ab obsidionis periculo sublenare. Nam si vrbs illa fuisset vi copiarum regiarum expugnata, facile fore apparebat non modo vt Vgonotticæ vires plurimum affligerentur, liberareturque Gallia ab hominum nouæ religionis molestiis, verum etiam vt Britanniæ regnum cuius auxiliis Gallia fuisset plurimum vexata, de propria salute breui dimicare cum victricibus copiis cogeretur, cuius Santonum portus, & loca quæ haberentur in citeriore litore oceani essent quasi quędam eius regni propugnacula ad retardandos hostes, cum tota vis belli in vnius ciuitatis expugnatione consistere putaretur. Comparata igitur satis ingenti classe in Britannia, quæ constabat

Gallorum procerū studium belli.

Portus Santonum tētatus pugna.

ex octoginta nauibus onerariis insignis magnitudinis, multisque aliis nauigiis varii generis, quãntum angustia temporis ferebat, illaq; rebus omnibus ad pugnam necessariis instructa, Mommedius nauigat litus Santonicum versus, atque omnia nauigia ita iubet in acie iter facere, ac si semper cum obuio hoste esset dimicandum. Hi Britannici apparatus vel quòd essent suspecti Henrico, vel quòd per exploratores illos cognouisset, quia verebatur fore vt sua consilia vi hostilium auxiliorum impedirentur ex illa parte quæ mare prospectaret, atque subsidia maritima in vrbem admitterentur, multa bellica tormenta in locis opportunis in litore disposuit, vnde classis hostium commode in latus impeteretur, si inuasisset classem Regiam. iubet præterea multos nobiles Gallos classem Gallicam conscendere, seq; accingere ad naualem pugnam si hostis aliqua ratione pugnãdi facultatẽ faceret. At Mommedius cognitis per captiuos, & per exploratores, quos habebat diligentissimos his Gallicis consiliis & omnibus apparatibus hostium partim, & ipse vt obtunderet retardaretq; Gallicã alacritatem illorum, qui vrbem obsidebant, partim etiam vt confirmaret animos obsessorum, neque tamen rem vniuersam fortunæ belli vna hora committeret, cum vniuersa classe in acie sese Gallicis triremibus atque vrbi ostentat. Equitatus Gallicus per illud tempus constitit in acie in litore, displosaque sunt in Mommedianam classem quædam tormenta bellica ad hostes deterrendos, ne vel classem vel castra Gallicana repente adorirentur: sed suspensis animis Britãni subsisterent, quamuis & numero nauium, & venti fauore, & manu propugnatorum Britannica res multo esset superior. Sic effectum est nihil vt Mommedius tentare ausus sit, sed integro negotio recesserit in Britanniam, Gallique intensius obsidere, & oppugnare vrbem terra mariq; perrexerint. Enimuero non solùm verberationibus tormentorum, vt dictum est, res agi cœperat, sed etiam cuniculis; cum Galli conarentur omnibus bellicis rationibus sibi viam ad expugnationem vrbis, & ad ingressum aperire. sed partim fiebat vana vis tormentorum, partim nimis citę fiebant ab obsessis reparationes, partim etiã cuniculi fieri non poterant, aut fiebant irriti, aut in pernitiem cladem que ipsorum Gallorum, & artificum in caput erumpebant. Non cessatum est tamen vel per has difficultates quo minus Galli strenuissimè singularique virtute sæpius vrbem inuaderent, cum ad illam oppugnationem nobiles Galli, principesque omnes alacriter accederent. sed tanta fuit pertinacia, constantia, fortitudoque obsessorum semper vt maxima cum vtriusque factionis clade pugnaretur. sed afflixit, consternauitq; non parum Gallorum animos fortuna atque adeo felicitas obsessorum, quia cum cęptum esset in vrbe inopia pulueris tormentarii, & bellicorum omnium apparatuum laborare, repentina vis tempestatis tanta exorta est in mari Britannico, tamque secunda rebus Britannorum vt ventis, & aquis ad illorum felicitatem conspirantibus, nauimque onerariam onustam apparatibus bellicis impellentibus nullo pacto resisti potuerit à Gallis quo minus portum intrauerit. Galli tamen neque ita auctis viribus obsessorum omni genere auxiliorum deterriti sunt ne scalas vrbi admouerent, qui deinde magna clade accepta recedere coacti sunt, nisi omnes trucidari mallent, multis insignioribus proceribus vel cæsis, vel non leuiter vulneratis. Deinde vbi Mommediana classis se denuo vrbi ostentasset non satis tutum visum est Gallis consilium diuturnioris obsidionis, & oppugnationis non semel accepta insigni clade, viribusque diminutis ac non parum afflictis, auctis contra præsertim, & erectis animis obsessorum, ne forte hinc inde vno tempore circumuenti postmodo de propria salute pugnare cogerẽtur. Nam facile fieri poterat vt Mommedius Britannicæ classis imperator, qui cum integris viribus adhuc, & alacribus copiis Gallorũ cõfligere deuitauerat, illud eo consilio fecerit vt afflictiores, & obtusiores in vrbis munitissimæ, ac validissimæ oppugnatione postea faciliorem victoriam nacturam sperans aggressurus esset, nam tanta uis erat, tantaque alacritas primum vtrinque pugnantium, ut Henricus proprius periculo accesserit non semel ne glandibus plumbeis transfigeretur, quamuis leuiter tantum bis fuisset percussus. Est enim ea Gallorum natura ut summus sit illorum ardor, formidabilesque sint præcipuè initio bellorum, sed hæc acies facile retunditur si virtutem, & constantiam aduersariorum inueniat. Hispanorum contra magna uis post initia succrescit, sed tamen quodam tenus. Turcarum impetus diuturnior est, quorum vires si intactæ primum relinquantur, difficulter retunduntur, ac vix denique infringuntur, sed vbi inclinare cęperint in pernitiem totæ prolabuntur. Heluetii contra resurgunt, vt ita dixerim, vel profligati, cum facile aciem instaurent. Itali magis in medio sunt formidabiles. Germani vix in principiis ferri possunt ob strenuitatem, at paulatim frigescunt ob incommoda, cum non facile perferant. illa dum fierent ad portum Santonum, Poloni proceres quia videretur nimis ampla esse in suo regno regum Polonorum autoritas, leges quasdam sanciunt in comitiis Varsouientibus, per quas comitiorum ipsorum autoritas augeretur, & coarctaretur minueretur que Regia potestas. vbi conditiones, quæ proceribus Polonis Henrici nomine oblatæ fuerant, diligenter in iisdem comitiis fuissent consideratæ, visę sunt vtilissimæ, plurimumque conferre non solum illi regno ad defensionem, sed etiam ad splendorem, magnificentiam, amplificationemque Polonæ gloriæ, quæ placuerunt omnibus supra alias ab aliis principibus oblatas. Permouit tamen non nihil animos Polonorum ad eum cęteris principibus præferendum, quòd ab iis qui adiuuabant Henrici partes proposita amplificataque fuit illustri oratione gloria, & celebritas nominis, & virtus ipsius Henrici, qui plurimum existimationis per multas superiores victorias aduersus nouæ religionis copias sibi in Gallicis præliis comparauerat. His omnibus permoti Poloni Henricum Andegauensem regulum Caroli Noni Valesii Gallorum Regis fratrem cum magna omnium Polonorum lætitia sedatis contentionibus omnibus propè suffragiis Varsouiæ Regem Poloniæ declarant. Nec ita multo post missę sunt legationes in Galliam viri duodecim primarii, qui nouo Regi gratularentur, ipsumque Regem rogarent vt quanto citius fieri posset incredibili Polonorum desiderio videndi sui Regis faceret satis. Actæ sunt Deo gratiæ à Polonis Carroduni ob electionem. Hic nuntius

Ingenia Gallorũ, & quarundam nationum.

Hẽricus Rex Polonię electus.

vbi

vbi primum venit in Galliam, quod quidem factum est magna celeritate, edita sunt in vniuerso Gal
liæ regno signa ingentis lætitiæ, & in primis Lutetiæ Parisiorum. nam & tormenta bellica vbique
sunt displosa, & ignes nocturni accensi super sacris turribus, & ingens tinnitus æris campani vbique
exauditus, & inusitata indicia lætitiæ in vniuersa Gallia ostentata. Hic nuntius paulo post peruenit
in castra, quòd summus copiarum imperator Henricus delectus esset Rex Poloniæ, qui cum rem dif
ficillimam esse cognosceret vrbem Santonicam expugnare, & Gallicas vires iam propter assiduos
labores bellicos, frequentesque clades factas esse non solum obtusiores sed etiam debiliores, decreue
rat ab illa oppugnatione esse recedendum, cum vires etiam maritimæ hostium non parum in dies
succrescerent, maioresque fierent. Retrahit igitur copias ab obsidione, à qua recedentes magna vi
erum penribus obsessis in postremum agmen multi Galli trucidati sunt, atque Henricus ipse glande
plumbea quamuis leuiter vulneratus. itum est totis castris igitur ad insulam Olorũ, quæ distat a por
tu Santonum circiter duodecim millia passuum, vbi expectatæ sunt Regiæ literæ de deserenda expe-
ditione, ac petendo regno Poloniæ, quoniam scripserat ad Regem fratrem Henricus quo in statu es-
set res Santonica, quamque difficile esset afflictis viribus Gallorum vrbem expugnare, quæ firmissi-
mis strenuissimisque præsidiis, fauente bellorum fortuna, munitissimaq; natura loci defenderetur.
Atqui cum literæ allatæ fuissent postea de deserendo negotio pro rerum opportunitate captum est
iter Lutetiam versus Parisiorum. Britanni Mommedianæque copiæ ad vrbem Santonici portus ꝓ-
fectæ, sine vlla controuersia magnam manum militum exponunt, coniunctisque viribus cum vrba
banis præsidiis ad instam penè formam exercitus accedunt. Fit magna irruptio in fines Regios. agros
populantur. deuastant. abigunt armenta. coloni trucidantur. vbique ferro, & igni sænitur. multa mu
nitissima castella partim vi armorum, partim per deditionem capiuntur, inter quæ fuit mons Alba-
nus natura & arte munitissimus. desiderata sunt ad quinquaginta millia Gallorum per hanc expedi
tionem, atque obsessi victores cum multa præda ad portum Santonum redeunt. At in finibus Belga
rum variis in locis ab Hispanis, & Belgicis copiis pugnabatur, cum etiam sub finẽ anni præteriti mu
nitio Sparendamum per vim armorum capta fuisset, quam nouæ religionis principes erexerant in
litore maris oceani in finibus Batauorum non procul ab Haerlemo. illuc vbi nauigia quædam cum
subsidiis, & bellico apparatu commeatuque mitterentur, ita sunt non procul à munitione conglacia
ta, vt milites propter glaciem exire iam opportunè non potuissent. Ea res cognita à Regiis copiis
effecit ut nauigia non multa difficultate sint expugnata, ac priuata munitio omni spe subsidiorum.
itum est igitur post subiugata, & direpta nauigia ad expugnationem munitionis cõsilio regulorum
Bossuensis, & Neucarmensis, & Federici Zapatæ, in quo prælio tanta alacritate hinc à Regiis copiis
pugnatum est ob superiorem victoriam, inde tanta trepidatione ob iacturam amissorum subsidio-
rum vt munitio quoque non multo labore in potestatem victorum venerit: quamuis Zapata læuam
manum amisit in illa expugnatione per ictum campestris tormenti. cæsis igitur, trucidatis, direptis
omnibus qui essent in munitione Numensis regulus summus dux illarum copiarum venit in pote
statem hostium, cui cæsæ sunt tres cohortes, quæ erant in munitione, & multa bellica tormenta ca-
pta. Per illud ferè tempus, quo hæc agebantur, ingressi sunt Haerlemum classe aduecti octingenti le
ctissimi pedites, quæ subsidia non mediocriter confirmarunt animos præsidiorum ad superiores re-
giorum victorias non parum consternatos, & iam in horas expectantium obsidionem. Est autem
Haerlemum vrbs ampla, & nobilis Batauorum, & opulenta atq; amæna: quippe quæ multa intus
& foris habeat præclara ædificia, & vbique circum amænissima prata, & syluam iucundissimam nõ
procul aspiciat, & habeat aerem saluberrimum, cum etiam circa se multos pagos, & castella prospe-
ctet ac munitiones. Est autem hæc ciuitas omnium amplissima inter Batauos, & prima fortasse inter
censeri posset, quamuis secunda sit credita dignitate. Memorabilis esse potest hæc vrbs ob diuinum
prope inuentum imprimendorum librorum, quod fuit Ioannis Cutembergii primùm excogitatũ
anno salutis nostræ. 1453. qui cum rudem quandam rationem prius inuenisset, vti sunt res prope
omnes recens ortæ, habuit famulum satis callidum, & artis domini obseruantem. Famulus mortuo
Ioanne vbi Mocontiacum adiisset artem ad meliorem rationem perduxit, atque inde didita est fama
quòd eius vrbis fuit inuentum. Federicus Toletanus antequàm castra ad vrbem poneret, caducea-
torem mittit, qui Haerlemenses ciues ad deditionem hortaretur, sed ciues ad Nardense exemplum
suspectam habentes fidem Federici, gloriosius ꝓ patriæ defensione mori decernunt, quã suspectæ ho
stis fidei vitam, & pudicitiam vxorum ac filiarum committere, quare neque aures quidem præbere
adhortationibus volunt. Decernunt summa contentione vrbem defendere, omniaque pericula per
fortitudinem militarem propulsare. Hispanæ igitur copiæ post expugnatam munitionem superiori
bus etiam victoriis elatæ magna alacritate Toletani iussu totis viribus contendunt ad obsidendã vr-
bem Haerlemum. non procul ab vrbe positis castris erecti sunt corbes terra pleni. ducti aggeres. exca
uatæ fossæ militares. tormenta inter corbes locata, & in vrbem directa. vrbs recognita ad concutiẽ
dum, & instituta verberatio, quo per ruinas verberationis via patefieret disruptis mœnibus ad inua-
dendum. omnia quæ pertinerent ad obsidionem expugnationemque vrbis ab Hispanis copiis diligẽ
ter procurata sunt, & coordinata. sed non minor erat industria præsidiorum, quæ erant validissima,
& pugnacissima, cum inessent quinque millia exercitatorum militum, ciuium octo millia, cum mul
tis ex Olandæ locis essent accita, cum irrita facerent omnia Hispanorum cõsilia. Nam quamuis vrbs
neq; natura, neq; arte valde esset munita, tamẽ inexpugnabilẽ illam faciebat virtus præsidiorum, cũ
tantundem vel etiam plus longarum noctium beneficio, & frequentiæ hominum reficeretur, quan
tum vis tormentorum diurnorum deuastarat, cum etiam fossæ altissimæ ac late, & validissimæ repa-
rationes interitus excitarentur. obsidentes quia viderent tantum per noctem refici, quantum per

Sparendamũ captum.

Haerlemi descriptio.

Imprimẽdi ars inuenta.

Haerlemi obsidio.

diem

proditionis: nam ſtatutum fuerat vti commiſſo leui prælio, ſi ita contigiſſet, cum primis copiis, alia porta à coniuratis, conſpirantibusque ciuibus occuparetur, vnde effectum eſt vt copiæ quæ conuenerant è Fleſinga, totum negotium in magnam trepidationem coniecerint. Hoſtibus ita per virtutem præſidiorum, vigilantiamq; reiectis cum ciues importunè ac nimis immaturè vel ante tempus tumultuari apparuiſſent rem patefecerint, quorum circiter triginta capti ſunt, & in vincula coniecti, feceruntque vt diligentius inuigilaretur. Atqui dum res ita turbulentæ ſurſum deorſum agitantur in Belgio, neque res Turcica quidem ſine aliqua moleſtia tranſigitur. nam multa nauigia Turcarum repentina vis tempeſtatis demergit vnà cum mercimoniis in eo mari nauigantia, quod inter Byzantium aç Mitylenen interiacet, cum multi etiam mortales vna cum nauigiis intercidiſſent. Neque valde pacatæ res erant Polonorum, quoniam Scythæ perpetuis latrociniis aſſueti collectis multis armatorum millibus, cum etiam perpetua ſint odia inter illas nationes, ſeſe accingebant ad Poloniam ferro ignique populandam. At Poloni contra collectis, & ipſi magnis copiis ad defenſionem connulſis ſignis ad profectionem obuiam hoſti procedunt. vbi propius ventum eſt, pugnatum eſt totis viriqus. poſt multas hinc inde impreſſiones, fortuna bellī modo hos, modo illos ad ſpem victorię erigente magna virtus in vtriſque pugnatoribus enituit, quæ cognita eſt per inſignē vtriuſque exercitus cladem. victoria tamen fuit penes Polonos cum cæſa ſint ad quadraginta millia Scytharum, quorum vel rex ipſe cecidit in acie, quæ clades imperatori Turcarum ſanè accidit per quã moleſta. *Scytharũ clades* Byzantii tamen nulla diligentia deerat, quæ comparandis ingentibus claſſibus neceſſaria videretur, cum ſeptuaginta triremes Byzantii, quadraginta & tres in mari Euxino, viginti & duæ in Helleſponto, ac duodecim quinqueremes præterea dicerentur eſſe exædificatæ, quo additæ ſeruatis à Luzali triremibus ſatis formidabilem claſſem poſſent efficere. At Selimus Turcarum imperator quoniam Cypri regnum paulo ante ſub Venetis florentiſſimum per crudelitatem immanitatemque ſuperiorum bellorum prope fuiſſet deſertum, vel certe miſerabiliter deuaſtatum cæſis vel in ſeruitutem adductis colonis, vel etiam ad montoſa loca propter metum ſecuritatis cauſa profugientibus, ne tam opulentum tamque amplum regnum vaſta relinqueretur eſſe ſolitudo, iubet promulgari edictum, per quod libera facultas omnibus profugis Cypriis ad ſua redeundi proponebatur, qui inſulam vellent habitare. *Cyprus inſtauratur.* illo edicto montanis hominibus tam ſalubri effectum eſt, vt inſula rurſus habitari ceperit, cum nihil tam prouincias repleat colonis, quam clementia principis, quæ tamen coniuncta ſit cum iuſtitia. refectæ, inſtaurataæq; ſunt munitiones per rabiem bellorum deuaſtatæ cum multi confluxiſſent è Cilicia quoque, & Pamphylia, & Cappadocia ad ipſam inſulam habitandam. conceſſum eſt etiam Cypriis colonis vt ad arbitrium pro ſuis legibus, auitisque ritibus viuerent, haberentque formam propè reip. modo in illis quæ ſpectarent ad principem parerent præfectis imperatoriis, ordinariaque tributa, & vectigalia viritim imperatoriis miniſtris diſſoluerent. ſic effectum eſt vt inſula, quæ prius ad vltimum excidium prope fuerat perducta, per Selimi prudentiã ex parte priſtinum ſplendorem recuperauerit. Eadem ratione intercedente Gallo oratore cõceſſum eſt Chiis ciuibus, vt in patriam redirent, patrioſque magiſtratus inſtituerent, ac ius dicerent ciuibus, ſed Turcici tamẽ præfecti poſſent appellari tanquam ſupremus magiſtratus: *Chios inſtaurata.* per quod ferè tempus rumor ingens per vniuerſas oras maritimas peruaſerat, qui afferebatur Byzantio ducenta & octoginta nauigia bellica Turcarum exiuiſſe nauigantia in mari Metapontino, atque apparuiſſe nõ procul ab Apeneſte, quæ accederent ad deuaſtationem Apuliæ. Illo nuntio Pontifex duos tribunos militum cum Adriano Balleono mittit Anconam, qui & eius vrbis ſaluti, & vniuerſorum populorum agri Piceni incolumitati conſuleret. Vbi omnia fuiſsent ſatis apte ad defenſionem comparata & inſtructa, ſummaque diligentia proſpectaretur conſilium tantæ claſſis, non multo poſt cognitum fuit ad quinquaginta roſtrata nauigia tantum iuxta Præcutinorum Samnitumque litora nauigare. cum ſæpe Turcæ exirent ad latrocinia. atque quamuis peſtis, & annonæ penuria tantum numerum nauigiorum Turcicorum exire non pati poſſe videbatur, quantus dicebatur, quæ calamitates non Byzantium vrbem ſolum, ſed etiam multas orientis regiones occupauerant, tamen trepidatum eſt, & creditum illa nauigia præmiſſa fuiſſe à reliqua claſſe ad explorandos apparatus, & conſilia Chriſtianorum. Henricus auditis comitiorum Varſouienſium legationibus, acceptisque literis, & diplomate de regno ſibi delato, cognitoque deſiderio procerum, quia multis precibus inuitabatur in Poloniam, primum iurauit in conditiones ab oratoribus ſenatus nomine oblatas, ſine præiudicio ſucceſſionis Gallici, regni ſiquando ad ipſum perueniret, deinde multos magiſtratus diuendit in Gallia de conſenſu reginæ matris ad colligendam pecuniam, omnique ratione qua poteſt nummos comparat, quo ſatis conditionibus faceret per Monluchium epiſcopum oblatis in comitiis. Nam vel ante iam cęptum erat pecuniæ ad nutum magiſtatus, hoc eſt populorũ ſubditorum gubernationes plus offerentibus deferre, cum tamen honores, & magiſtratus, & adminiſtrationes ſubditarum gentium rectius prudentiæ, & paternę charitati, quam auaritiæ ſint committendæ. *Iuramẽtum Henrici Regis.* facta eſt tamen pecunia magiſtratuum mortaliumque omnium regina. collecta ſunt vicies centena millia nummum, & amplius, quibus ita comparatis rex nouus ad iter ſe accingit, comitata eſt Henricum regina mater cũ quingentis equitibus Canodurum vſque, cum multi etiam Galli proceres, & magna nobilium manus amicorum, quæ vndique confluebat, nouum Regem in regnum proficiſcentem comitaretur. proceſſerunt obuiam honoris gratia nouo Regi multi proceres Poloni, qui antequam Hẽricus iter capeſſeret in Galliam vſque peruenerant. At Germani principes, & Saxones in primis cognita tanta multitudine comitantium, quæ ad iuſti exercitus formam propè accedebat, veriti nequid inſidiarum forte ſub his lateret, ſuſpicatique ne per fallacias opportunitas rerum nouarum quęretur ſimulata beneuolentia, & ſocietate noui Regis multos equites, & pedites ad ſigna vocant, magnaque diligentia

ligentia copias vbique conscribunt. Henricus auditis his tantis Germanorum principum bellicis apparatibus dubio fit animo an per Germaniam in Poloniam sibi esset accedendum, vel alia via capessenda. Et iam rumor exierat quòd cęperat mutare de via consilium, quia vellet abstinere ab illo itinere. Germani principes cognita per nuntios Regis ipsius dubitatione, legationes vltro mittunt ad Regem, quæ significarent, docerentque Germanorum apparatus factos esse tantos ad tollendas suspiciones subditorum populorum, retinendosque animos illarum gentium in beneuolentia, quæ se prodi ac deseri querebantur si tot exterorum copiis ipsi inermes fuissent expositę. Non enim hæc videri posse vllo pacto parari aduersus illum Regem, qui sibi nullarum iniuriarum in Germanos principes fuisset conscius. sese tanquam principes Germanos, hoc est fidei & iustitiæ seruantissimos non solum omnem securitatem & pacem & amicitiam Regi polliceri, sed etiam omne genus humanitatis, hospitii, benignitatis, modo per amicam regionem transire ne vereretur, si sibi cōmodum sit. Harum legationum oratione, fideque accepta confirmatus Henricus Polonię Rex cum omni comitatu peruenit ad fines Intuergorum. Fuerunt inter comites multos qui vna cum Hērico iter faciebant præcipuæ nobilitatis, & autoritatis sacer purpuratus Lotaringiæ, & Augustonometensis, & Alenconius frater Regis, & Ghisius & Condæus & Laschus reguli, & oratores Poloni, pręter alios multos. Henrico fit obuius ad fines sui principatus filius comitis Intuergorum honoris gratia cum quadringentis equitibus, multisque peditibus sclopettariis, quem ad vrbem profectum cum magnificentissima pompa, & apparatu Comes ipse in hospitium accepit. Carolus Gallorū rex quia morbillis laboraret in finibus Sequanorum, quamuis ingentem lætitiam cepisset e regno fratri delato, tamen propter valetudinem his rebus interesse non potuit. Cęterum Hispani quòd ægerrime ferrent solutionem fęderationis, vt diximus, armorumque Venetorum diuisionem, & quòd Pontifex plurimum illud censeret referre ad securitatem totius Italiæ, rursus renouat Romæ de societate belli, nouaque fęderatione cum Venetis ineunda colloquium, & de dandis obsidibus siue pignorib. ad confirmationem & obseruantiam pactionum, quia dicebatur Selimus aures occlusisse ad iustissimas petitiones Venetorum, neque voluisse audire illorum legationem, cum semper audientiam differendo illorum spem frustraretur, cui satis esset tum potentem hostium foederatorum societatem disiunxisse. Neque vero Venetum oratorem solum ita suspenso sollicitoque animo tenebat Turcarum imperator ad expectationem rerum futurarum, sed etiam cum Cęsareo differebat inducias sæpius tergiuersando, qui petebat illarum confirmationem Byzantii, quia tempus superiorum induciarum dum procurat audiri, fuisset prope delapsum. Istud fiebat à Selimo de purpuratorum consilio tum quia meliores conditiones ab vtrisque per ipsam difficultatem rerum videretur posse extorquere, tum etiam quia barbaræ mentes in difficultatibus rerum, colloquiorum, negotiorum multū grauitatis, & existimationis inesse putant, quibus quæ facilia sunt per humanitatem, videntur sordescere, & esse leuia, cum tamen reipsa asperitas ingeniorum, & impudens arrogantia certissimum signum inscitiæ, & abiecti animi sit semper à sapientibus iudicatum. nam qui se nimis difficilem in rebus transigendis prębeat, & in primis supplici, nisi contra ęquitatem quidpiam expetatur, qui vir bonus & prudens, ac nō inhumanus, & rusticus planè esse potest: vt enim nobiliores arbores melioris succi fructus producunt, ita nobiliores sunt mores ac mitiores nobiliorum animorum. & quoniam per illam opportunitatem lapsarum per tarditatem Selimi induciarum ab auarissimis inhumanisq; Turcis crebræ fiebant incursiones & prædationes, vt dictum est, in fines Cæsarianos, Cæsar ad refrænandum latrocinia immanium finitimorum atque auiditatem, iubet in suis finibus munitionem in Pannonia excitari, quæ esset tanquam agger vel propugnaculum aduersus barbaricas irruptiones, ne vlterius in fines Cæsarianos excurri posse tutò arbitrarentur, atque cogerentur vlterius progressi de reditu esse solliciti, purpurati Turcæ, qui erant cum imperio in illis finibus, finitimisque regionib. cognito Cæsarianorum consilio collectis repente multis cohortibus militum exeunt in apertū, quibus turpe, & damnosum apparebat si æquis animis paterentur munitionem in illis finibus excitari, vnde postmodo non solùm aggerem essent habituri vltra quem tutò excurrere non possent, sed etiam vnde eruptiones Cęsarianorum hostium in agrum Turcicum breui forent expectandę. Turcæ itaque multis copiis vndique collectis è proximis quibusque regionibus, quę vires constabant è viginti & quatuor ferè millibus armatorum, quarum maior pars erant pedites, repente munitionem inuadunt. Hę copię cum minime omnium illo tempore expectarentur post breue repentinumque certamen omnes operas & milites in munitione inuentos trucidant miserabiliter, quorum cæsa sunt ad quatuor millia. munitionem euertunt. tormenta & bellicos apparatus, & impedimenta, & omnia inuenta diripiunt & auferunt. Quæ dum gerebantur in finibus Pannoniæ, Ioannes Austriacus nihil minus conuenire ingenuis animis quam ocium & desidiam ratus, certissimum excidium omnium nobilium ingeniorum, censuit rebus Siculis, & Italicis optimè consultum fore ad securitatem & salutem si quantum posset per anni tempus in Africa, vlterioreque litore Numidarum, quæ regio opposita est Italiæ, locorum occuparet; quo facto videbatur ab Italiæ cogitatione Turcarum consilia ad propriam curam defensionis conuertere, qui magna ex Africæ parte fuissent exclusi, si qua memorabilis impressio in illa loca facta fuisset, quæ expedino sanè fuisset vtilis, si tam fortiter sustentata. quàm sapienter suscepta, fuisset. Eo consilio ingenti classe vndique in Siciliam accita, omnibusque rebus necessariis egregiè instructa comparatis circiter octogiuta triremibus, multisque nauigiis varii generis vbi tempus nauigationis apparuit cum vniuersa classe, multisque armatorum millibus in Africam traiecit. Putabat enim fore Austriacus, vt deiecto è regno Luzali Tunetano Rege Selimi amico, alioque Rege in illud regnum sibi amico subrogato, Numidarum animi ad amicitiam, beneuolentiam, obedientiam Philippi Regis accurrerent, aut saltem

Callidum dictum Germanorum.

Astutia Turcarum in negotiis.

Munitio Cæsarianorū capta.

fierent

ferent aliquo pacto magis propensi. Sed populi, gentesque omnes, & in primis Numidę, maximè leues vergunt in quam partem fortuna magis secunda aspirant, cum pauci omnino amici perstent cum infortuniis. nam omnes propè mortales amici sunt potentiæ, siue victricis fortunæ. cum nulla vere mortalium sit potentia nisi magna lædendi potestas; quia vera potentia est solius Dei, benefaciendi scilicet facultas. homines enim vt potentes sint, indigent etiam multorum opera ad citam euersionem rerum optimè constitutarum, cum solus Deus sine adiutoribus euersa statim possit excitare. Inuitauerant Austriacum ad illam expeditionē præter superius dicta consilia, frequentes preces, & adhortationes illius Amidæ, qui patrem Muleassem tam crudeliter per summam perfidiam, & impietatem, & regno, & oculis priuauerat, qui & ipse à Luzali eiectus è regno ad Galatæ asylum confugerat, & in priuata domo multos annos cum duobus filiis puberibus habitauerat. Hic propter eximiam cupiditatem recuperandi regni paterni per arma Christianorum, cum ægerrimè ferret vitam priuatam pro regia magnificentia, (nam cæteris imperare, & posse voluptates explere, plerisq; insulsis omnium rerum humanarum felicissimum iudicatur, quod alii censent paucissimis indigere,) sæpe sollicitauerat arma Christianorum per literas, inuitaueratque ad illam expeditionem alacriter suscipiendam, ad quam profitebatur se magnum numerum equitum ac peditum esse habiturum illorum amicorum qui Amidanas partes tuerentur, & aduersus Luzalis auaritiam, & crudelitatem illas sequerentur. Pollicebatur præterea magnam commeatus, & rerum omnium expeditioni necessariarum copiam, modo Christianorum arma sese tantum illis finibus ostentassent. sic partim spe confirmandæ Italicę tranquillitatis, partim etiam spe dilatandi imperii in Africa, Hispana classis soluens è Sicilia vbi diu stetisset in anchoris propter tempestatem felici deinde vento vsa breui peruenit ad Africę litora, quæ distant à Siciliæ promontorio Pachino minus centum miliaribus, non satis amplo maris spatio interiecto. Vbi classis illuc applicuisset, epibatæque fecissent descensionem, Hispani primo conatu Tuneto vrbe nemine repugnante potiuntur. Est enim Tunetum vrbs Africæ nobilis, & ampla ac metropolis illarum regionum non procul à mari sita, sed parum munita aduersus externas vires hostium, quę tamen non aliunde apparebant imminere quàm ex mari, cũ Christiana etiam classis videretur parum pertimescenda, vbi præsertim tot millibus subditorum esset vrbs circumuallata. Habet Tunetum Vticam ad meridiem vrbem celebrem morte alterius Catonis. ad septentrionem prospicit mare Mediterraneum, & Sardiniam, & Cyrnum insulas non multo traiectu maris. ad orientem non valde amplo spatio distat à Meninge siue Lotophagite. ad occasum Iuliam Cæsariensem, & Buyzam Coloniam ad Columnas Herculis, exterioremque oceanum nauigantibus prospicere licet. Hæc vrbs vbi primo ac propè repentino Christianorum conatu capta est, diripitur, atque Rex in seruitutem ab Hispanis copiis capitur, neq; vlla propè fit cædes Tunetanorum ciuium. Amida, qui magna equitum ac peditum auxilia pollicitus fuerat ad illam expeditionem, non modo nihil præstitit quo putari posset sollicitasse auxilia amicorum, sed etiam vbi primũ classis applicuit multis, & non dubiis de causis venit in suspicionem ambiguæ fidei, quia putaret nõ sibi, sed Mahometto fratri regnum recuperari, quare cum duabus triremibus, & ipse & filii sunt in Siciliam transmissi. Nam cum Mahomettus Muleassis filius, fraterque Amidæ diceretur cum classe Hispana proficisci in Africam, vt per arma Christianorum rex crearetur regni paterni, quem Amida odio incredibili prosequebatur, voluit Amida se è triremi in mare præcipitare, sed retentus cõfirmatusque fuit à filio Amida, qui patri demonstrauit miram semper fuisse fortunę volubilitatem, neq; quidquam optabilius aut magis ad uoluptatem, securitatemq; regni posse Mahometto, cæterisque inimicis contingere, quàm vt suos inimicos videãt iacentes, & cruẽtatos & propriis armis cõfossos, neque potuisse fortunæ incõstantiam ob imbecillitatem animi expectare. omnes populos primum sequi solere victricis fortunę obsequia, & prosperos euentus ab inclinata vel iacente desciscentes. sed tamen nihil in rebus humanis sempiternum esse, ac neq; diuturnum quidem. oportere meminisse propriam & peculiarem atq; contubernalem plantam Numidiæ esse perfidiam, cum illa natio per rato suis ciuibus fidem seruet, nedum externis, & dissentientibus longissimo spatio de religione, & moribus. Fieri non posse vt res Africanę diu tranquillæ sint sub Hispanorum imperio, cum Ioãnes Austriacus rectè, sapienterq; considerantibus consilia Turcarum, amplitudinemq; imperatoris Selimi, rectius videri possit in Africam nauigasse ad irritandos crabrones in annum sequentem, quàm ad acquirendum, & confirmandum regnum Numidiæ. non esse in rebus aduersis nimis tristãdum, neque nimis lætandum in prosperis, quorum alterum qui faciat, non posse censeri sapientẽ. Posse facile contingere ut Numidę pertęsi harum tot, tamque calamitosarum mutationum vltro natiuos & acutos Reges inuitent ad imperium Numidiæ. Qui vtranque fortunam fortiter perferre nõ possit, non solum non esse Regio sed neque forti quidem dignum nomine, cum Regium sit sapere supra alios, & esse animo inuicto ac celsiore, quam plebs sit & vulgus ignobile. Non esse primũ Amidam è regno deiectum, qui possit ad illud recuperandum, & ad meliorem fortunam aspirare per studia subditorum. certissima clarissimaque exempla multa recitat inconstantiæ rerum humanarum, & eorum principum, qui amissa regna reciperarunt. atque vt vitam seruet addit preces, & lacrymas. His partim commotus, partim etiam confirmatus Amida statuit fortunæ mutationẽ aliquanto mitius perferre. Austriacus his rebus feliciter succedentibus Mahomettum Regem dicit, quem gratum fore illis populis sperabat, ac tributarium Philippo Regi instituit, cuius de fide amicitiaque seruanda accepit iuramentum sic omnia succedunt è sententia Austriaco sine puluere & sudore. sed enim quę loca facile capiuntur, facile amittuntur, vbi maiores vires accesserint, nisi muniantur rebus omnibus necessariis ad defensionem. patet igitur neque potentiores classes, neque præpotentes exercitus esse iniuriis lacessendos, cum tamen aduersus hæc omnia defensio nunquam non maxime sit probabilis.

Potentia hominum qualis.

Tuneti descriptio.

Amidæ filii oratio.

babilis. at enim vbi difficillima sint subsidia ob amplũ maris interuallum, ibi præualeat is plerunq; necesse est, qui classicis viribus præstiterit, quamobrem qui relinquuntur in præsidiis huiusmodi locorum, quò auxilia submitti non possint, arbitrio fortunæ vel hostium relinqui censendi sunt. Hoc consilio Austriacus quamuis iuberetur sententiam exequi Hispani consilii, hoc est hominum lõgissime distantium, atq; vtinam non imperitorum rei bellicæ, tamen non expectato mandato ex Hispania statuit illud regnum quacunque posset ratione in obseruantia regia stabilire. verumtamen ne solus autor huiusmodi consilii fuisse appareret, cõuocat omnes insigniores proceres ad comitia militaria, virosque præcipuæ autoritatis, inter quos fuerunt Paulus Iordanus Vrsinus summus imperator peditatus. Marchio sanctæ crucis præfectus triremium Neapolitanarũ. Ioannes Cardona præfectus classis Siculę. Io. Andreas Auria præfectus Genuẽsium triremium. Gabriel Serbellonus Mediolanẽsis præfectus tormentario negotio. octauius Gonzaga Mantuanus, & alii per multi. Propositum fuit in illis comitiis quid magis opportunum videretur ad stabiliendum illud regnum si forte Turcica classis illuc anno sequenti appelleret, quoniam Selimus non putabatur ęquissimo animo laturus, vt in suis regnis pro arbitrio Regis Hispani Reges amici Selimo in Africa eiicerentur è regno, & infensi ac hostes Selimi subrogarentur. Aliis igitur placebat Vricæ, aliis Tuneti, aliis munitiones alibi excitari, firmaq; pręsidia imponere, quæ satis validè possent impetus hostiũ sustinere. præsertim amico Rege Tunetano nomini Hispano, & plurimis, maximisq; beneficiis astricto, omniq; Numidarũ multitudine obligata, quæ non apparebat admodum hostiliter superioribus temporibus ab Hispanis finitimis fuisse tractata. Aliis, quibus suspecta erant ingenia leuissimorum Numidarum, non satis hæc habere firmamenti videbantur, sed iudicabant rem confirmandam stabiliendamq; esse aliqua validiore ratione, quam esset fides Numidarum, Afrorumq; ingeniorum. Re igitur in vtranque partem disputata placuit, quoniam si Turcica classis illuc sequenti anno aduentasset, diutius in iis finib. morari non posset, quippe quæ propter longinquitatem tardissimè necessario accederet prope sub initium hyemis, munitionem aliquam excitare, quæ vires Turcarum obtũderet, quoniam præsidia ob perfidiam Numidarum in maximo periculo possent relinqui, vtpote Turcis, & Numidis vno tẽpore exposita. Exploratus est, & delectus locus ad illam munitionem excitandam apud lacum inter Tunetum, & Galathã interiacẽs, qui distabat à Galathę circiter decem millia passum, à Tuneto paulo minus. Præfecti sunt singulis munitionis partibus ac propugnaculis singuli duces, qui etiam nomina illis indiderunt, ac summus imperator operi perficiũdo præfectus est Gabriel Serbellonus cũ tribus millibus Italorum peditum, & Montagnanus Salazarus cum totidem millibus Hispanorũ, ambo viri rerum bellicarum cognitione clari, & munitionum excitandarum peritissimi. Illud obtineri apparebat per illam munitionem, vt pręsidia agro proximo imminerent, populique finitimi tenerentur in fide populationum metu, & Galathea tutior fieret ob vicinitatem, cũ per lacum facilè posset dare & accipere subsidia ad omnem opportunitatem. iussi sunt igitur circiter mille Numidæ semper esse in opere vbi primum designata circumscriptaq; fuit area munitionis, & sexcẽti Itali, qui nullo tempore intermisso neq; per diem neque per noctem summa industria assiduè illa excitanda exercebantur. Serbellonus enim, reliquiq; proceres summo studio operi instabant. His rebus eo consilio stabilitis, vbi nonnihil commeatus, & necessariorum apparatuum perficiendę munitioni Austriacus reliquisset, multaq; promisisset se breui missurum, rebus è sentẽtia feliciter gestis cum captiuo Tunetano Rege in Siciliam nauigat. Reliquit tamen, & pecuniam in stipendia, & bellica tormenta ad defensionem. Non timebantur magnæ vires hostium hoc anno cum longissima sit Byzantio nauigatio in Africam, quamuis nuntiata res fuisset Selimo, qm̃ tp̃s anni neque ingentem classem parari patiebatur, neque si parata accessisset in Africam, poterat ibi consistere diutius ad obsidionẽ, cum hæc agi cępta sint mense Septembri. Huc accedit quòd tempus satis commodum concedebatur Hispanis copiis perficiendæ munitioni ante aduentum hostium, quia terra poterat consolidari, & condensari aggeres, & loca terra plena stabiliri vetustate, quamuis non valde frequentes fiunt imbres in illis regionibus, qui plurimum conferunt condensandis, astringendis, firmandisq; aggeribus & propugnaculis è gleba congestis, si aptam structuram consecuta sint: cum noua contra recentiaque opera è terra facile detrahantur, nisi etiam sæpe suapte natura corruant. Ea dum fiunt in Mauritania ad propulsandas in annum sequentem vires Turcarum, non lenis controuersia nata est Mediolani inter Carolum Boromæum Card. archiepiscopum eius ciuitatis virum insignis probitatis, & ingenii, & pręfectum Mediolani cum potestate proregia, aliosque nonnullos Regios ministros. causa dissensionis fuit, quia cum aliquot annos archiepiscopus in vrbe non resedisset iudices laici multis in causis iura ecclesiastica sibi vendicarant, quę cum Card. iure sui muneris ad pristinum statum, ecclesiasticumq; libertatem vellet quasi postliminio reuocare, iubet vicario munere fungentes Ioã. Baptistam Castellum Bononiensem, & Io. Iacobum Panicum Maceratensem pro sacris synodorum & canonum decretis causas agere forenses; neque vllam vel a senatu, vel ab aliquo magistratu laico asciscere siue respicere facultatem, quicunque se ius habere putarit in lites ecclesiasticas, cum rerum sacrarum cognitio iure optimo spectet ad sacros iudices. cæptum est igitur agi indistinctè nulla facta significatione laicis iudicibus. Imperatum est etiam sacris hominibus ut siquid controuersiæ cũ laicis haberent, illis diem dici curarent apud iudicem ecclesiasticum. Nam præter iura sacrarum canonum inualuit Mediolani perantiqua consuetudo, vt quamuis actor esset sacerdos, qui alibi sequi consueuit forum rei, tamen laicum reum ad ecclesiasticum iudicem protraheret. Instituit præterea Boromęus decem satellites cum suo duce, qui iussi sunt intrepide exequi quæcunq; fuissent iniuncta, spectarentq; ad causas, & tribunal ecclesiasticum. Illud cum multis Regiis ministris displicuisset, partim quòd omnes occasiones aucupabantur, per quas possent videri rerũ regiarũ studiosi,

Munitio erecta in Africa.

Dissentio inter archiepisc. Mediolani & ministros regios.

diosi, partim etiam quòd essent capti odio Boromaicæ amplitudinis, cęperunt persuadere duci Alberquecio pręfecto Mediolani cum potestate proregia paulatim iura regia à Boromęo vsurpari, latimq; forum paulatim per sacros iudices vastam & inusitatam Mediolani fieri fortitudinem. Inde iniunctum est senatus præsidi, & præfecto iustitiæ, quem vulgus Capitaneum Iustitiæ vocat, ... iderent ne Boromęus importunè ius exerceret in laicos, neq; haberet proprium satellitium, statutum que est vt animaduerteretur in omnes, qui in iussu præfecti vrbis armati incederent tamque in satellites Archiepiscopi, sicut animaduertebatur in cęteros laicos. Multa preterea instituta sunt aduersus illam libertatem ecclesiasticam. atq; satellitij dux vbi exequeretur quædā de sententia suorum dominorū captus est pręsidis senatus & pręfecti iustitię iussu ac supremi scribę, quod etiā est insignis magistratus nomen, publicè q; funi alligatus & ter cōcussus. At Boromęus quia nulla habita esset ratio suæ amplitudinis, & quia si hoc æquo animo tulisset, plurimū detrahi suæ existimationi apparebat, seq; ludibrio fore omnibus, declarat omnes prædictos proceres, & alios quosdā præterea ministros eius iniustitię incidisse in pœnam dirarum imprecationum, quibus omnibus & sacris & colloquio cum alijs interdicitur. Fit iustitium necessario per aliquot dies, donec Pontificis iussu per concessam veniam pontificiam in magno Mediolanensis populi conuentu ac celebritate publicè sunt absoluti, & pro Boromęi ipsius arbitrio pœna pœnitentibus iniuncta, cum non paruo Boromaicæ existimationis incremento. Illa re confirmatus Boromæus, eiusque iudices magno animo quasi reuocata ab exilio in patriam ecclesiastica libertate, immunitates ac priuilegia tēplorum ad pristinam dignitatem perducit. Sęuitur in omnes impuros adulteros immundi mœchi exagitantur. Hæreticæ prauitatis perniciosa semina, si qua pullularent, euelluntur. omne flagitiorum genus pro viribus è clarissima & populosissima vrbe exterminatur. Neque illud erat difficilè propter amplitudinem aut frequentiam ciuitatis, quoniam nulla est vrbs tanta, tam ampla, tam populosa, in qua plebs & numerus sceleratorum non facilè vel minuatur suppliciis pertinacibus, vel fuga exteris indicta, vel temperantia ciuibus necessaria: cum omnis tranquillitas ciuitatum consistat in sapientia & charitate gubernātium; nam si parua fiat iactura paucorum improborum, repugnantiumque parere legibus, reliqui ciues impuri facilè ad obseruantiā legum perducuntur. Sed quoniam cum mutationibus principum, qui sunt quasi speculum ad vitā priuatorum, mores etiā ciuitatum facilè mutantur, si tantum principes cōniueant, solaq; stabilia sunt bona, quæ à stabilibus magistratibus conseruantur, impetratū est à summo Pōtifice vt sacer cętus, qui supremus esset magistratus rerū sacrarum Mediolani institueretur ad Romanæ congregationis imitationem. Delecti sunt iudices huiusce cōgregationis, qui rebus omnibus interessent ipse Carolus Boromęus. Quęsitor hęreticæ prauitatis in vniuerso Mediolanēsi principatu. Duo vicarij Boromęi. Sex theologi variorū ordinum præstantiores. vnus è senatu. duo fisci regij. fiscus Archiepiscopi. duo scribę. quatuor iurisc. è collegio Mediolanēsi, in qua cōgregatione propriū munus iniunctū est. Io. Iacobo Panico vt delatas causas ac propositas pronuntiaret. Atq; cū ibi de omnibus rebus ad sacrā quæsitionē spectātibus decideretur, accusatus est pręter cęteros Cidus vir Hispanus summus regiæ pecuniæ quæstor in eo principatu, qui in carcerē coniectus ante cognitā causam naturæ cōcessit, eū tamen omnes Catholicæ integritatis ritus ante mortē seruasset. Enim uero Gregorius XIII. Pont. Max. vt demonstraret se plurimi facere bonitatem Germanorum ingeniorum, erga quos erat optimo animo affectus tanquam pater omnium Christianorum erga filios, collegium instituit liberalissimè Germanorum in vrbe Roma, quod auxit tātis annuis prouentibus, vt centum & amplius Germani adolescentes qui dent operam disciplinis possint honeste sustentari. nam illi prouentus accedunt ad decem millia nummum. fuit enim Pontificis optimi consiliū vt eruditi ibi adolescentes & pietatis & eruditionis & integritatis vitæ possint esse exemplo clarissimo cæteris Germanis, quæ sanè animi propensio in Germanos debet cuiq; iure optimo videri maximè laudabilis. At in finibus Belgarum quamuis ad pacem spectare, vt superius dictum est, res videbatur, tamen quia conuenire nullo pacto poterat de conditionibus pacis, quę proponebantur, pluribus in locis pugnabatur. Sed non satis feliciter pugna succedit Hispano Regi, quoniam acies Hispanæ cōmisso prælio cum copijs Vgonotticis accepta non leui clade fusæ profligatæq; fuerunt. Sed enim non solū illa calamitate affectæ sunt res Hispanæ, cū classis etiam quæ nauigabat in mari Britānico profligata & capta sit à Britannis. nam classis, quæ Flota vocatur, quæ constabat e multis armatis nauigijs partim regijs, partim variorum mercatorum Barcinone nauigans in Belgium cum per exploratores significata fuisset Britannis, collectus est magnus numerus nauium Britannarum onerariarum, quæ epibatis & rebus omnibus necessariis ad pugnam egregiè sunt instructæ. mox Britanni Hispanæ classi obuiam progressi planè atrocem & cruentam pugnam committunt in Oceano. Certatur vtrinq; magna virtute crebris bellicis tormentibus & missilibus ignibus & omni telorum genere: sed Hispana classis & numero nauigiorum & magnitudine ac multitudine tormētorum & propugnatorum inferior euersa atque profligata in potestatem Britannorum denique peruenit, cuius imperator captiuus aduectus est in Britanniam. capta sunt multa preciosa spolia, & tormenta, & nauigia, & diuersa mercimonia, quæ in illis vehebantur. Sed neque in Morinis tantum aut in Menapijs aut in cæteris Belgarum regionibus vexabantur animi mortalium molestia præsentium malorum. verum etiam varijs terroribus futurorum solliciti tenebantur, atque in primis iniectus est Italiæ metus & expectatio multarum ac grauium calamitatum, quæ videbantur imminere in annum sequentem, cum luna visa esset per noctem sereno cęlo repente propè deficere, totaq; fieri obscura. Non enim sine aliqua diuinæ voluntatis significatione fieri videri possunt, quæ insitata cœlitus eueniunt. Inierat iam annus alter, qui fuit quartus supra mille quingentos & septuaginta à natiuitate Redemptoris nostri Iesu Christi, cum Cæsar propter pertinaciam ac tarditatem confirmandarum induciarum

Vrbes populosæ vt regēdæ.

Cōgregatio Mediolani instituta.

Flota Hispana capta à Britannis.

1574

rum veritus periculum imminentis belli in annum commodiorem educendis copiis, quæ magnæ in finibus Pannoniæ parati & expectari dicebantur, indixit comitia Inutrium omnibus Germanis principibus ac proceribus Imperij, in quibus decerneretur vel de certa pace, vel de certo bello suscipiendo. Nam profectò non ipsi solum Imperatori, verum etiam omnibus proceribus ac Germanis principibus periniqnum ac molestum videbatur consilinm barbarorum, quo vexabantur fines Cæsariani. Apparebat illud tyrannicum planè, quod Selimus nulla lacessitus iniuria, nulla iusta, nulla manifesta causa commotus, sed sola compulsus auaritia & auiditate occupandi alienos fines semper opportunitatem aucuparetur vexandæ Germaniæ & fininm Imperii. Quod semper parum humano consilio differret induciarum confirmationem. Quod per illud tempus quod sua culpa interponebatur inter inducias pateretur tot incursiones, totque latrocinia fieri a suis copiis in finibus Pannoniæ. Quod comprobaret etiam latrocinia quæ à suis ducibus præter omnem æquitatem fuissent commissa. Atqui dum proceres imperij ad illorum comitiorum iter se accingunt, Henricus nouus Poloniæ Rex post multos honores à Germanis principibus acceptos, multamque magnificentiam conuiuiorum atque apparatum comitum proximè ad vrbem Carrodunum denique accedit, quæ metropolis est regni Poloniæ, Regumqne ipsorum domicilium, ad locum quendam distantem ab vrbe circiter quinque millia passuum. Ibi per aliquod spatinm diei commoratur ad excipiendos proceres & ordines eius regni, atque vrbis ipsius magistratus. Et quoniam innumerabilis multitudo effusa est ex vrbe ad spectaculum noui Regis, imperatum est his à prandio statim vt omnes in vrbem procederent. Habitæ sunt duæ orationes altera senatns, altera vniuersorum ciuium nomine sub quadam testudine ibi consulto excitata, quibus vtrique ordines pro fausto felicique aduentu gratulabantur, fidemque & obedientiam & obseruantiam promittebant. Multitudo, quæ prius honoris gratia ex vrbe effusa fuerat, ea nunc in vrbem redit, atque octo fere millia equitum vrbem versus iter capiunt, quamobrem acies equitum procerumque ipsius regni permotæ sunt ad iter, omnes de more equitum leuiorum armatæ, præter mille & quingentos cataphractos. Lanceæ, arma, equi, pueri, multo auro & argento ac gemmis ornabantur, omnisque mirificè arte phrygionica erant picturata. Permultus strepitus tubarum, lituorum, tympanorum, quæ resonabant in morem Turcicarum pulsationum, cum diuersis modis Galli, Itali, Germani Turcæ pulsent tympana, neque eandem seruent rationem, quæ à peritis vel ex auditu facilè dignoscuntur. Alij cannas Indicas gestabant pro lanceis, alii pharetras & arcus. Ante primam aciem armatornm præcedebant ad sexaginta equites luporum pellibus induti, quorum capita pendebant vtrinque ad aures equorum. at caudæ de pectoribus equitum pendebant. sic luporum crura priora vtrinque porrecta equorum colla complectebantur. Inter hos procedebant centum & viginti famuli galeati, purpureis induti, cannas Indicas gestantes. Post hos trecenti equites & annulatis interulis & torquibus insigniti, & lanceis picturatorum vexillorum. Subsequebantur Scythæ & qnidam, quasi tropheum gestantes cum captiui super plaustris veherentur, qui latrocinia & incursiones exercuerant aduersus Polonorum tranquillitatem, qui profligati fuerant. Secuti sunt postmodo ducenti equites armati de more leuiorum equitum cum interulis contextis è paruis annulis ferreis. Deinde alii centum & triginta. Deinde equi manu ducebantur, inter quos vnus erat candidus villis cincinnatis tanquam agnus. Erant alteri equo alæ iniunctæ & rostrum & vngues vt spectantibus hippogryphus appareret. Hi omnes ordines armatorum pulcherrimis, plurimisque ornabantur cristis magnificè induti. Præcedebant his multi induti de more seniorum Moschouitarum galeati cum cannis Indicis, quos sequebantur centum & ipsi & equi tecti pellibus leopardorum. Post secuti sunt pedites armati, & inter hos tympanista ac tibicen alter vt aper, alter vt veruex cum mira suauitate spectantium. Nam innumera propè multitudo non solum ex vniuerso regno Poloniæ, sed etiam ex omnibus finitimis & longinquis regionibus ad illins celebritatem, magnificentiamque spectaculi confluxerat. Succedebant multi cum habitu Pannonum equitum & Triballorum & Mysorum atque hinc ad octoginta nobiles induti pannis argenteis ac sericis picturatis, qui super humeris ac dorsis gestabant pelles thoum. hinc ducenti cataphracti cum totidem pueris armati de more Italorum. hinc centum cataphracti armati cum lanceis & breuibus sclopettis pendentibus ex ephippiis, quorum equi gemmis multis ornabantur. Multi ordines postea secuti sunt, aciesque multæ nobilium multis preciosis gemmis ac pellibus insignitorum, quæ gemmæ in florum formam erant constructæ. Vt vero paucis concludam, ad triginta millia equitum preciosis pellibus & equis & gemmis & operibus atque arte insignitorum procedebant. nam successerunt multi cum suspensis acinacibus de ingentibus aureis cathenis, quorum alij clauas argenteas cum arcubus gestabant, multosque habebãt pedites magnificè indutos. Et quoniam Rex propinquabat, neqne dies vnus capax erat tantæ pompæ, tantorumque spectaculorum, multi ordines iussi sunt secundum mœnia vrbis procedere ad illam portam, qua exitur in Pannoniam inferiorem, quamobrem senatus sub crepnsculum cum primariis proceribus regis mistus cœpit ingredi Carrodunum. At hora secunda noctis ingressus est Henricus Poloniæ Rex, quo tempore tanta fuit lychnorum, funalium, nocturnorumque luminum frequẽtia, vt nox victa splendore, eiectaque ex vrbe facilè cesserit. Non tamen illud exilium prorsus æquo animo tulisse visa est, quoniam non est passa omnem magnificẽtiam cognosci, quia colores & gẽmarum mirabilitatem magna ex parte occultauit, cum nox sit grauissima in omni nocturno iudicio harũ rerum aduersaria. nã Poloni proceres & omnis conditionis ciues vt videri possent cęteras nationes splẽdore & magnificentia apparatuũ antecellere, certatim seruos etiam gẽmatis ac preciosis vestibus induerant, cũ fręna quoq; & stapedes argẽteos, at nõ ferreos fecissent, & oẽs ornatus equorũ, & aurũ & argentũ sub pedibus equorũ, & clauos ex auro adhibuissẽt. Ad ingressũ

Henrici Regis accessus in Poloniã.

Nox aduersaria colorũ & gẽmarũ.

Regis multus tormentorum strepitus & clangor militarium instrumentorum exauditus est. Tum Rex multis præcedentibus & stipantibus Heluetiis alabardiferis ac Sequanis sclopettariis preciosis & ipse ornatus gemmis sub vmbella ad templum augustius ciuitatis accedit, vbi gratiis Deo actis pro felici aduentu, proq; cōcessa diuinitus sibi omni felicitate ad palatium regium procedit. Tertio deinde die auditis legationibus ad salutandum profectis, ad Casmiram, illud est nomen pagi parum distantis à Carroduno accedit, vbi iurauit de more in leges eius regni, pollicitusq; est cum iuramento se fore iustum & equum principem omnibus. Seruatur enim vbiq; illud institutum vt delecti reges hanc ipsam iustitiam profiteantur, quæ sola est anima ciuitatum & diuinum, sempiternumque vinculum societatum, cum nulla sit vrbs tam barbara quæ palam se iniquam esse fateatur, cum omnes magistratus astringantur iuramento seruare leges siue iustitiam, quod tamen plerisque in locis seruatur tantum verbo tenus. vbi aduenisset tempus coronationis, Rex accessit ad templum augustius comitantibus legationibus Pontificia, Cæsarea, Gallica, Pannonica, Suena, Veneta, Electoris Sennonis, Magni Ducis Hetruriæ, tribus Ducis Ferrariæ, duabus Ducis Vessonum, tribus Marchionis Sennonum, & Ducis Buguutorum ac Prutenorum, & inferioris Pannoniæ. Celebrata sunt sacra solenuia cum magna pompa, atque Rex ipse vnctus ab Archiepiscopo Gnessensi primario antistite eius regni, viroque magnæ authoritatis. Dum Euangelium sublimi voce pronuntiatur, Rex strictum tenet gladium sublimem. Deinde vbi sibi sinistrum humerum ille attigisset in vaginam intrusit. Quatuor postmodo è primariis proceribus insignia regia attulerunt, mundum, sceptrum, coronam, statuta regni. Sed cum hæretici quædam sibi concedi per iuramentum expetiuissent, neque Rex illis voluisset assentiri, propius periculo fuit ne magnus tumultus excitaretur, resque miserrima fieret tragoedia. Veruntamen cum multo potentior esset factio catholica, Rex de more superiorum Regum tantum iurauit, protectusque fuit à potentioribus ciuibus. Allata postea corona populus de more consulitur an Rex coronandus videretur, quod cum omnes assensissent, conclamatusque esset Rex ab omnibus vnanimiter, tabulatum conscendit consultò ibi extructum, multosque nobiles viros Polonos equestri dignitate insigniuit. hæc tametsi videntur esse scripta præter institutum, tamen non inutile aut insuaue aliquando censemus fore posteris legentibus præstantiorum Principum ritus coronationum vel exequiarum cognoscere. Sed enim quoniam res Cæsariana in Pannonia apparebat potius spectare ad bellum quam ad pacem, quòd induciæ Byzātii semper differebantur, comperendinabāturque per varia figmenta, decretum est in comitiis Inutriensibus, quæ indicta fuerant hac ipsa de causa, vt palam ac liberè vel certa pax expeteretur, vel susciperetur certum & apertum bellum, quia minus detrimenti apparebat allaturum apertum bellum, quàm pax dubia illorum populorum finitimorum, qui rapinas & latrocinia & fallacias pro fide & amicitia sibi proposuerunt. Diditus est etiam rumor non obscurus aut frigidus quòd Dux Ferrariæ foret electus summus Dux Cæsarianarum copiarum, si modo bellum esset suscipiendum, vt qui posset autoritate & cognitione rerum bellicarum illud onus sustinere. Quæ dum excogitantur ad arcendas iniurias, decernunturque in Germania, Veneti quoniam res cum Turcarum imperatore non satis stabilitæ apparerent, colligunt & conscribunt circiter duodecim millia peditum, quorum summum imperium deferunt Sfortiæ Pallauicino, quas copias iubent traiici in Cretam ad defensionem insulæ. Dum senatus Venetus variis bellorum cogitationibus distineretur, magnæ, periculosæque perturbationes natæ sunt Brixiæ. Est autem Brixia ciuitas nobilis & ampla & opulenta ac florens multis viris illustribus, quæ ob superbiam fidissimam comitem omnis propè opulentiæ fuerat eò deducta vt diuisa esset in varias factiones. Illarum factionum multi erant principes opibus & clientelis florentes ob splendorem familiarum, & diligentiam augendi numeri stipantium, quod plurimum suspicionis inuicem auxerat. Deinde non contenti numero ciuium stipantium, simulata vitę defensione propter vim aduersariorum multos externos sicarios in vrbem introducūt, qui pro accepta pecunia vel aliis commodis armati principes factiosorum sequebantur. At verò tanto magis succrescebat suspicio, quanto magis numerus sicariorum succresceret, ita vt res nullum finem nisi calamitosum appareret esse habitura. Erat introductus per has artes in vrbem magnus numerus hominum impurorum & ad omne genus scelerum promptorū, qui nobilibus propè dominabantur, à quibus fuerant in vrbem acciti. nam illorum ædes & facultates iam præda facta erat sicariorum, qui semper insolentiores vniuersam vrbem cædibus & latrociniis & omni genere flagitiorum repleuerant. Nam tametsi magistratus nullum officium prætermittebat, quod quidem ad res sedandas conueniret, tamen cum propter numerum & licentiam per vim armorum vsurpatam insolentiores fierent, Decemuiri, qui supremus est magistratus Venetiis, ac solet in rebus præsertim turbulentissimis appellari, decernunt omnem supremam autoritatem quam habent, vtro alicui delecto conferre, qui posset & sapientia, & autoritate Brixiensi incolumitati consulere. delectus est itaque ad hoc munus Iacobus Superantius, qui pridie quam discederet missæ sunt è Brixia publicè legationes, quæ tantorum malorum remedium à Senatu impetrarent. Cognito consilio patrum, & autoritate Superantio concessa vnà cum illo profectæ sunt legationes. Vbi propinquaretur vrbi statuit Superantius vt quatuor ciues e præstantioribus deligerentur in suum aduentum, quibuscum agi posset, qui accitis duodecim alabardiferis tantum ad corporis custodiam, mox obuiam habuit vniuersam nobilitatem atque populum ad spectaculum vndique cōfluentem, quem maxima cum lætitia omnes tanquam Deum aliquem salutarem illi vrbi exceperunt, & ad palatium vsque cum magno applausu comitati sunt. Eò vbi peruenisset, cognoscit è quatuor delectis quo in statu sint res vrbanæ, iubetque per noctem in magis conspicuis vrbis locis furcas erigi, atque mane edictum publicè per præconem sub poena grauissimorum suppliciorum, aut etiam

Solennia coronationis Poloniæ.

Brixiēses tumultus à Superātio sedati.

ſuſpendii vt omnes exteri intra viginti & quatuor horarum ſpatium excedant ex vrbe, qui nullam artem exercerent. Exierunt vno die ad octo millia armatorum, tantus metus iniectus eſt his ob autoritatem a decemuiris conceſſam, & ad memoriam cæterarum rerum ab illo præclarè geſtarũ. Vrbs itaq; tam breui liberata eſt à tanto periculo. ſecuta ſunt paucorum exilia eorum, qui cum ſicariis cõſpiraſſent ad deterrendos reliquos in poſterum, quorum alii perpetui exilii ſunt condemnati, alii ad ſtatutum tempus in exilium eiecti, alii Venetias relegati. vix de vno ſumptum eſt ſupplicium, qui latens cõtra edictum fallere conatus eſt. ſic vrbs priſtinæ tranquillitati & obſeruantiæ legum eſt reſtituta. conſumpti ſunt pauci dies vrbanis legibus reformandis, atque non multo poſt accitus eſt Venetias, cui datum eſt ſummum imperium claſſis à patribus quæ magna diligentia Venetiis inſtruebatur, quem iubent ad protegendos fines Veneti imperii ex vrbe abnauigare. omnia terra mariq; ſumma diligentia parantur à patribus, quæ ſpectarent ad bellum. nam dicebatur ingens claſſis ſingulari ſtudio inſtrui Byzantii, quæ conſtaret è quingentis nauigiis, inter quę trecentæ eſſe dicebantur triremes, & dicrota, & liburni, & celoces, & onerarię multæ, & hemioliæ. huius tãtæ expectationis vel potius ſollicitudinis non leue argumentum viſum eſt, quòd trepidatio non vana eſſet futura, quia quinquaginta roſtratę naues primum exierant per Ægęum in Chalcidem Eubææ ad comparandum cõmeatum, vt ferebatur, in vſum claſſis, donec totus numerus exiret armatorum nauigiorum ad inſtitutam expeditionem. Vexauit non nihil etiam animos Venetorum repentinum incendium auguſtioris palatii Sancti Marci, cuius bona pars & ornatiſſima egregiis picturis præſtantiſſimorum artificum conflagrauit: quod accidit per annuam opportunitatem conuiuii, quo die electus fuit princeps, ad lętitię ſignificationem. Afflixit etiam non leuiter ciuitatem illam nundinarum incendium, quæ fiunt per celebritatem Aſcenſionis Chriſti pleriſque calamitoſum, quod impellente vi ventorum breuiſſimo tempore multa mercimonia cum ligneis tabernis miſerabiliter abſumpſit, quæ tabernæ fieri quotannis per nundinas ſolent in foro. Nam tot mercimonia conflagrarunt intra duarum horarum ſpatium & citius, vt accederent ad precium ſexcentorum millium nummum. hoc eo magis ſollicitam habuit illã ciuitatem, quia ſæpè cõſueuerat calamitoſum eſſe ſuperioribus temporibus incendii portẽtum ac funeſtum illi vrbi, cum rarò acciderit inſigne incẽdium, ſine futurorum bellorum indicio vel imminentium diuinitus calamitatum. Alphonſus Ferrariæ Dux per illud ferè tempus acceſſerat Inutrium citatis equis ad comitia, quo abſente Ferraria denuo terræmotu concuſſa eſt, plurimumq; trepidatione repleta ad memoriam ſuperiorum calamitatũ per alios motus terræ acceptarũ. Non tamen magis præſentia mala infeſtabant, quæ per motus terræ ſentiebantur, quã abſentia eius. Ducis vexata eſt regio quædã Italiæ à quodã exule Veneto viro obſcuro per auaritiã & propè crudelitatẽ, ſed qui tamẽ per calliditatem eximiã ingẽtes ſibi opes comparauit. cum pluribus rebus præeſſet eius regionis, plurimumque haberet autoritatis. Hic tantum valuit ſubtilitate ingenii, & ratione colligendæ pecuniæ, vt breui per ſingularem aſtutiam ſe in gratiam principis intruſerit. Et quoniã Principes, priuatiq; omnes ſtudioſi ſunt in primis propriæ vtilitatis, cępit demonſtra[illegible] imis leuia eſſe omnia propè vectigalia in agro eius regionis, quæ poſt modo nõ leuiter sũt aucta [illegible] quia rebus tantum maioribus vectigalia eſſent impoſita, oſtendit magnam vtilitatem è leuiſſi[illegible] quoq; capi poſſe, cum multæ eſſent huiuſmodi: proinde nemo ex agris, nemo ex itinere, nemo [illegible]is vrbibus tam leue quippiam in vrbem importare cępit. de quo certum vectigal non eſſet exigendum. deinde omne genus annonæ ſtudio & pecunia eius coemi cępit, publicèq; eius nomine diuendi. cautum eſt formidabili edicto eiuſdem ne quis per vllã opportunitatem quidquã mutuo daret aut acciperet, quo omnes ad emendas eius merces compellerentur. Vetitum quid cuiquam largiri vel mutuo dare, & calceos aut indumenta extra agrum Ferrarienſem emere impoſitum vectigal pecuniam mutuo dantibus, & accipientibus, & nuptiis. matrimonia opulentorum ad eius nutũ fieri cępta. impoſita mulcta extra territorium vxorem ducẽtibus. Propoſita pęna bonorum fiſco addicendorum ſi quis ob has moleſtias ex vrbe vel agro fugiens deprehenſus eſſet. nihil poſſidentibus ſupplicium fugiẽtibus propoſitum. Multæ deinde condemnationes criminum in mulctã ſunt conuerſæ, cum minima quæq; condemnatio accederet ſaltem ad quingentos aureos nummos. Propoſita pęna capitis aues vel feras necantibus ſylueſtres, vel condemnatio ad tranſtra; res eò deducta eſt vt vno verbo dicam initio & abſente Duce, vt vrbs appareret neceſſariò à ciuibus deſerenda, qui tantã acerbitatem perferre non poſſent. multi inſtituti ſunt exploratores, qui ciuium nomina deferrent, ſi qui paulo liberius de præſentibus ærumnis ingemuiſſent. huius tam horrendæ adminiſtrationis metu tam territi ſunt plerique, vt multa millia hominum dicantur breui ex agro & vrbe profugiſſe; quare non ſemel excitatæ ſunt in eum coniurationes, ſed vel fortuna vel Deus aliqua occulta de cauſa illum protexit. multæ querelæ fuiſſent delatæ à ciuibus quòd auarè & crudeliter omnia fuiſſent adminiſtrata, niſi cognitum eſſet quia ſuſpectæ ſunt hominum fallaciæ eorum præſertim qui aulas principum ſectantur, cum multi ſint qui per de aliis maledicta & inuidiam in gratiam ſtudeant admitti. Dicitur hic reliquiſſe filios patri prorſus diſſimiles, qui cum amplo patrimonio ingenuam educationem aſſecuti, mox & corporis & animi nobilitatem obtinuerunt per magnam integritatẽ & innocentiam & cognitionem omnium ingenuarum artium. Philippus quia res parum feliciter ſuccederent Albano Duci, qui per nimiam ſęueritatem irritauerat potius, quam extinxerat vlla ex parte incendia bellorum Belgicorum, cenſet eum eſſe ex illis finibus reuocãdum, quod ſemper maiora odia in eum ſuccreſcerent, cui ſuffectus eſt in eam præfecturam vir è nobiliſſima familia Ducum Ceſę Ludouicus Requeſenius magiſter ordinis equitum diui Iacobi, qui quamuis eſſet vir magno ingenio, tamen infelix initium ſortitus eſt ſuæ præfecturę. nam cum claſſis profligata fuiſſet ab Aurantianis, non potuit ferre ſubſidia Medelburgo obſeſſo ab Aurantianis copiis vrbi amplæ & opulen-

Incendiũ palatij Veneti.

Incendium nũdinarum.

Terræmotus Ferrariæ.

opulentæ: quæ paulo poſt deſperatis prorſus auxiliis venit per deditionem in Aurantii poteſtatem. poſtea Requeſenius dedit operam vt multæ cohortes Germanorum & Hiſpanorum colligerentur, quo poſſet tãtorum bellorum magnitudini reſiſtere. atq; vt oſtenderet Regem non magis ad arma quam ad pacem & clementiam eſſe propenſum Bruxellas profectus proponit Regio nomine obliuionem & veniam omnium delictorum, modo ad auitam religionem ac regiam obedientiam rediretur. interea Ludouicus Nanſienſis Gulielmi fratris Aurãtiani Principis caſtra aucturus multis cohortibus Germanorum accedit in Belgium. eius itinere cognito per exploratores, miſſæ ſunt obuiæ quędam cohortes Hiſpanorum, atq; commiſſo pręlio ex itinere ad Moocherden locum pugnatum eſt diu ſingulari vtrinq; fortitudine, tantaq; animorũ contentione vt victoria apud ambos futura appareret. ſed propter numerũ Hiſpanarum copiarũ Germani deniq; victi profligatiq; ſunt, atq; victoria fuit penes Hiſpanos. Cęſi ſunt pleriq; inſignes duces vtrinq;, ſed plures è Nãſienſibus inter quos Ludouic⁹ ipſe & Henricus frater, & Chriſtophor⁹ filius Electoris Palatini. At regio Belgarũ interea non multo feliciore fortuna fruebatur, cũ aliæ vrbes modo inteſtinis armis propter diſſenſionem de religione vexarentur, modo affligerentur ab exteris, mutuasq; rapinas, incurſiones, cædes incendia, populationes paterentur; aliæq; variis modis vexarentur, perferrentq; multa atrocia præſertim ab Hiſpanis copiis. Nam cum multa ſtipendia deberentur Hiſpanis à Philippo Rege ob exhauſtum regium ærarium per diuturnitatem bellorum multorum annorum ex ordine aſſiduorum, cęptum eſt laborare ſumma inopia rei pecuniarię in illis regionibus. Hiſpani cum non haberent vnde neceſſaria victui coemerent, coacti ſunt ad miſerrimam optionẽ, vel vt inedia atq; inopia rerum omnium neceſſariarum perirent, vel caperent victum pro arbitrio vbicunq; contingeret, alerenturq; in priuatis domibus propriis ſumptibus Belgarum. Sic cępit neceſſitas viam patefacere audacię, audacia libidini, cùm poſt depulſam famem ſucceſſerit libido & auaritia in animos Hiſpanorũ hoſpitum, qui non amplius poterant eſſe contenti rebus neceſſariis. Illa res fecit vt quicunq; prius æquiſſimis animis partes regias complectebantur, breui pertęſi Hiſpanorum non ſeruauerint eãdem erga Regem beneuolẽtiam, maximeq; cupiuerint Hiſpana moleſtia liberari. Nam profectò nihil eſt tam efficax, tamq; potens ad alienãdos animos ſubditorum à Principe, quàm ſi militibus, hoc eſt effrænatę multitudini maleficorum hominum, & auarorum, cuiuſmodi plurimi confluunt in caſtra ad ſpem prædæ, concedatur facultas vt illis pro arbitrio vtãtur, quod neſcio an vtiliter in rebelles populos, & in hoſtes ſubditos ſit permittendum. Nam tametſi opulenta eſt omnis prouincia Belgarum, tamẽ diuturnis moleſtiis & ſumptibus & populationibus ita erat afflicta vt has moleſtias amplius perferre nõ poſſet.

Belgarũ moleſtiæ ab Hiſpanis.

Eſt enim Belgica regio omnium propè regionum Europæ amęniſſima, & antiqua gloria rerum bellicarũ non ignobilis, quę ſita eſt ita vt ad Septentrionem Batauos & Buſateros cum Oceano terminantes habeat. ad meridiem Leucos ſiue iis finitimam Lotharingiam & Hannones, qui Cãpania & Vermanduis terminãtur. Ad Orientem ſunt Menapii, qui ad Rhenum pertingunt & Ambiuariti ſiue Tongri, qui clauduntur Moſa flumine. ad occaſum reſpicit mare Oceanum, & eam partem Atrebatum ſiue Arteſiæ quæ ſpectat ad Morinos. atq; vt paucis concludam continetur Belgica regio partim intra clima per Riphæos, partim per Boryſthenen, cuius longitudo eſt ad ſeptem graduum cum dimidio, latitudo ferè quinq;, quibus altiſſimus dies ad ſexaginta gradus cum dimidio extollitur ſupra orizontem. ſunt in ipſa regione Belgarum loca męnibus cincta circiter trecenta & viginti, at pagorum plura duodecim millibus, multiq; fluuii ampliſſimi, quorũ principatum tenent Rhenus & Moſa & Schelda & Amaſis celeberrimi. Multis præterea ſyluis egregiis nobilitatur, quæ nauigiis & ædificiis accõmodatam materiã ſuggerunt, vt Arduẽna Carbonariaq; vocata & Faignea. naſcuntur paucæ lauri aut cypariſſi. nullęq; pinus vel abietes, cum magna ſit copia tiliarum. aer eſt ſalubris, quamuis craſsior & humidior, generationiq; rerum aptiſsimus. abeſt hinc immoderatorum calorũ moleſtia, exulatq; frequentium muſcarum aut culicum copia ex hac regione, cum parua etiã tonitrua fiant, & vix vlla fulmina. Hyemes contra ſunt frigidæ & longæ & pluuiotę omnis propè regio plana eſt & frumenti, cęterarũq; frugum fertilis, cum fructibus arborum & multis etia optimis piſcibus abundet. paucæ herbæ lętiferæ ibi naſcuntur, vt flãmula pratenſis & Lycoctonus & ſolanũ & cicuta. Animalia venenata nulla ibi ſunt, niſi fiant inuſitati calores, ac neq; tunc quidẽ venenum habẽt acutũ. abundat regio omni genere domeſticorũ animalium ob copiam pabulorũ, cum verueces ſint & magnitudine & bonitate egregũ, atq; oues ter aut etiã quater quotannis pariant. magna eſt præterea inſignium equorum bellicis vſibus aptorum copia, & paucæ fodinæ, illæque viliorum metallorum. homines ſunt ſtatura ſatis grandi, primique omnium Gallorum aut Germanorum Chriſtianam fidem complexi fuiſſe dicuntur, quam etiam poſtmodo magna obſeruantia coluerunt. huiuſce rei præclarum ſunt argumentum inſignes multorum cęnobiorum & abbatiarum prouentus, ac magnifica ædificia, quæ vbiq; in tota regione Belgarum viſuntur. Sunt Belgæ viri terra marique fortiſsimi, cum maris & ventorum minas ac vim per peritiam rerum maritimarum facile contemnant. præſtant Belgæ in multis rebus artificio ac diligentia, qui laborioſi ſunt & induſtrii. atque ingenio valent ſupra mediocritatem, & prudentia plurimum in perferenda vtraque fortuna. ſunt homines vrbani, ſinceri, manſueti, neque valde libidini dediti aut inuidiæ aut ſuperbiæ, ſed auari tamen plerique, ne dicam auidos, & ad omnem ſuſpicionem credulitatemque faciles, neque minus acceptorum beneficiorum quàm iniuriarum facilè obliuiſcuntur. Cæterum Ludouicus Requeſenius regulus Belgii præfectus, vt diximus, qui ſucceſsit Albano inglono recedenti ex ea præfectura turbulenta, quam propè pacatam inuenerat, primũ omnium edictum promulgandum curauit, per quod veniã omnium delictorũ proponebatur iis, qui ad regiam obedientiã reuerſi denuo catholicã Romanã religionem cõplecterentur. ſed cum illud parum profuiſſe videretur, copiæq; Aurantianę

Deſcriptio Belgicæ regionis.

ad obsidendum Medelburgum Zelandiæ Metropolim consedissent, collectis & ipse regijs viribus opem ferre obsessis contendit. Sed commisso atroci prælio Hispani ac Vallones profligantur, quare Requesenius mæstus Antuerpiam contendit. at Medelburgenses post grauem, diuturnamque obsidionem Mondragoneo vrbis & Zelandæ gubernatore, sese Aurantianis copijs deniq; dedunt. Nec multo post idem Requesenius conuocatis ordinibus statuum eandem veniam regio nomine proponit. at deinde cum fama increbuisset Aurantianas copias in dies inualescere, Ludouicusq; Nansiensis Comes suppetias adduceret, cum quo erat Henricus frater, & Christophorus Palatini Electoris filius, collocatæ sunt insidiæ in amploériceto Mochensi à Requesenio; commissoque prælio pugnatum est acriter, ac victoria deniq; fuit penes Hispanos. ceciderūt multi vtrinque in ea pugna, sed in primis Ludouicus Nansiensis & Henricus Comites, & Christophorus Palatinus. Per idem ferè tempus Cosmus magnus Dux Hetruriæ primus Princeps singulari animi præstantia, diuinoq; propè ingenio naturæ concessit cum diu fuisset valetudinarius. celebratæ sunt eius exequiæ multa cum magnificentia Francisci primogeniti ac successoris iussu, quæ propter eximiam & inusitatam pompam visæ sunt non esse silentio transmittendæ. Vbi Cosmus igitur Magnus Dux Hetruriæ diem suū obijsset, pieq; & religiosè vitam conclusisset, cōtinuò palatium, fornicesq; inferiores spoliatæ sunt aulæis, pro quibus omnia atris pannis sunt tecta. Iotum est de more cadauer & opobalsamo perunctum, ac totum armatum præter caput & manus armis fulgētibus, quo habitu regia corona fuerat insignitus Magnus Dux à Pio V. Pont. Max. quare tunica talari & corona ornatus est, & sceptrum in dextra positum, & accinctus gladius. collum Tosonius torques & humerū sub oppositum brachiū decurrens ornabat, cum minor tanquam magistro equitum ordinis Diui Stephani de collo penderet cum cruce è preciosis lapillis rubentibus. paratus fuit lectus sub vmbella eminens cum aureo operimento, cuius in integumento erant pilæ picturatæ arte Phrygia, quæ sunt insignia Medicea familiæ. in eo lecto positum fuit corpus magni Ducis, ad cuius pedes habitus equestris, quem solēnibus diebus solebat gestare. aderant & ordines insignium candelabrorum a dextra & sinistra, inter quæ Crux magna argentea ita collocata vt supra caput mortui principis consisteret. Adstabant Germanæ custodiæ armatæ extra quosdam cancellos, qui distabant aliquantulum ab ipsis gradibus tanquam clatris. intra hos carceres multi erāt sacerdotes pro Magno Duce Deū precantes. Erant àpud ipsum corpus duodecim pueri lugubribus vestibus prælongis induti, qui serica vexilla tenuia pro flabellis vtebantur, exaudiebaturq; multus tinnitus æris campani è sacris turribus, atq; cum omnibus pateret accessus ad mortuū Ducem, cognitus est vniuersi populi mœror è lacrymis & querelis pro pristina obseruātia, quæ vera in mortuum principem, at non simulata in viuum tunc apparuit. nam facile fit vt viuentibus multi sint quasi simiæ morum regalium, cum nihil difficilius sit viuo principi quam virum bonum & verum amicum inuenire. nam qui sit extra periculum amor, solus est sincerus, nemo enim infelici aut mortuo adulatur. hunc plerique patrem patriæ appellabant, prædicabantq; fuisse iustitiæ, pacis, abundantiæ autorem, & cōmunem patrem omnium subditorum. Vbi diu ita conclamatus esset, equites Diui Stephani per noctem stipantibus hinc inde armatis Germanis, comitātibusq; omnibus aulicis cum multis luminibus in sacrarium diui Laurentij corpus in feretro deferunt. Est enim templum illud magnificentissimum picturis & statuis & insignibus ducū ornatum proprium Mediceę familię. Depositum est in arca postea cum multis precibus. at pompa exequiarum prorogata est in decimum sextum calen. Iunii, cum obiisset decimo cal. Maii, quo satis aptum tempus haberetur parandæ magnificētiæ, quæ sanè ob inusitatam regiamq; amplitudinem visæ sunt memorabiles. Præfecti sunt primum huic pompæ instituendæ viri quatuor iudicio prudentiaq; clari, quibus concessa est summa autoritas totius negotii. Princeps horum fuit Vincentius Borghinus antistes iudicio & prudentia præstanti, & exquisita multarum maximarumq; rerum cognitione. huic additi sunt comites & adiutores viri & ipsi iudicio clari Thomas Lusitanus Eques Iacobi Medicei filius, Angelus Guicciardinus, Iulius Nobilis. His tametsi plurimum iniunctum erat negotii vt res funebres instituerent, tamen reuocabantur aliquando ad alia negotia, & in primis ad varias controuersias nascentes quotidie de præcedentia inter variarum ciuitatum, oppidorum, feudatariorumq; legationes. necesse fuit igitur ad has res mitigandas supremum magistratum consiliariorum appellare, per quem fit edictum vt nullo seruato ordine præcededendi per illam pompam omnes sine præiudicio cæterorum procedere intelligerentur, quo ordine fuisset à præfectis imperatum. vbi dies pompæ destinatus illuxit, conuenerunt omnes legationes, congregatique sunt omnes coniuncti Principis & magistratus & proceres & feudatarii, quique pompæ erant interfuturi in aulam palatii, atque intra fornicem inferiorem & exteriorem, quorum in medio sedebat Franciscus filius in loco sublimiore. sita est Magni Ducis imago affabre facta in ornatissimo feretro sub vmbella propinqua portæ palatii, quo tēpore Io. Bap. Adrianus vir eloquens habuit luculentā orationem cum illustri commemoratione rerum ab illo gestarum. Tubicines vrbani interea initium pompæ fecerunt iussi procedere, qui rubris vestibus erant induti, sed tubæ tegebantur atris velaminibus, habebantque nigra vexilla & capitum velata integumenta. Sequebantur hos cum vexillo augustioris templi & cruce diui Laurentii multi sacerdotes cum accensis cereis albis, quos centum stapedarii lugubribus induti stipabant, qui medium vexillum & crucem tenebant, qui etiam procedebant cum accensis cereis. Succedebant sacerdotibus omnes ordines monachorum & clericorum cum accensis luminibus, quorū erant ad duo millia, quibus ordo canonicorum succedebat & Archiepiscopus Cæsariēsis cum solēni habitu. huic tredecim ordines drapellonorū vulgo vocatorū, quorū erat habitus picturatus in insignia Ducis, qui solēt in iis regionibus suspēdi in tēplis sepulchrorū ad memoriā defuncti principis, qui à totidē primarijs magistratibus fuerāt donati, quos bini cerei singula

tim

Cosmi Magni Ducis exequiæ.

Pompa exequiarum Magni Ducis.

pim stipabant,quibus antecedebant ministri ipsorum magistratuũ.succedebant quatuor dende ordines propriorum vexillorum ipsius Magni Ducis, quæ trini cerei singulatim comitabantur,quibus præcedebant quatuor ministri consiliariorum. Proximi erant his centum inopes lugubribus induti, sed nondum planè consutis vestibus, at futura tantum adumbrata,quos sequebantur viginti & nonem tympanistæ inconcinne pulsantes pro totidem tribunatibus descriptorum peditum. Nam præter delectum Florentiæ,Pistorij Senarum cum territorijs,ac montanorum locorum. copiæ delectæ Magni Ducis accedunt ad triginta & sex millia peditum. trahebantur humi deinde à signiferis totidem peditũ vexilla, qui trini erant in singulis ordinibus. ex insignioribus vrbibus aliæ binas, aliæ trinas legationes miserant, atque singulis datus est locus pro dignitate, cum dignior sit locus principi vicinior, quæ lugubribus vestibus & cum quadraris capitum integumentis velatis incedebant præcedentibus proprijs ministris ipsarum vrbium cum suis insignibus,qui trini vel bini procedebant, vt iussi fuerant. subsequebantur omnes magistratus Florentini integumenta capitum inferius habentes velata & faciem cum lugubribus vestibus,sed insitatæ formæ precedẽtibus solitis ministris & insignibus magistratuum. hinc octo tubicines non inflantes tubas. Post vexillum maritimum purpureum è subtilissimo panno serico, in quo erat insigne perantiquum Magni Ducis cũ ex altera parte inessent duæ anchoræ,quibus subscribebatur; insani feriant sine. lusentis.cursus secũdos dabit.gestabat vexillum Matthæus Seriacopus armatus sine galea,quã puer gestabat. hinc quatuor famuli lugubribus induti.gestabat postea vexillũ ordinis diui Stephani candidum cum cruce rubra Raphael Medices in equo panno serico indutus, quem & ipsum totidẽ famuli sequebantur. succedebat vexillum Pisarum cum cruce candida, & candidum Senense cum lupa præbente vbera paruis gemellis,quam lupam puer equitabat gestans in paruo vexillo album & atrum insigne vrbis cum corona Magni Ducis.succedebat album vexillum Florentiæ cum rubro lilio & consimili corona.hæc tria vexilla tres vrbes metropoles ferebant,significabantq; domicilia archiepiscoporum,quę parent imperio Magni Ducis. secutum est vexillum magni principatus Hetruriæ cum insignibus Magni Ducis & aureo torque Tosonio, regiaque corona à Pio Quinto donata, quod gestabatur à Petro Antonio Bardio præfecto equestrium custodiarum recensis Magni Ducis. Hinc rector Pisanæ academiæ, & omnes doctores præcedentibus insignibus & ministris. Hinc collegium Florentinorum doctorum,hinc præfectus vrbis,quem stipabant audirores Rotę nullis mutatis vestibus.hinc quatuor tubicines, hinc quatuor vexilla leuiorum equitum trahebantur, hinc quatuor tubicines, hinc quatuor vexilla cataphractorũ subsecuti sunt aulici mortui ducis lugubribus induti,& sex equi viui Ducis olim destinati trahentes nigra operimenta serica villosa, qui cristis insignibus ornabantur. sequebantur hos arma aurata Magni Ducis præter galeam & ferreas chirothecas, quæ a nobilissimis pueris gestabantur. Hinc quatuor episcopi primarij solennibus induti.hinc centũ pueri nobiles Magni ducis procedebant cum accensis cereis, quos sequebatur prædictum simulacrum in ipso feretro,quod tegebatur aureo panno inter Germanas custodias armis fulgentibus indutum. gestabatur feretrũ ab equitibus Diui Stephani induris habitu ordinis albo & rubro scilicet. inter cęteros,qui multi certe fuerunt nobilissimi,procedebat Iulius filius Alexandri Medices Ducis spurius, & Sigismundus Rubeus comes diui Secundi equires eius ordinis, Portabatur vmbella a iuuenibus nobilissimis Florentinis vicissim, qui delecti fuerant quinquaginta è primarijs familijs, & a plerisq; feudatarijs, quod erat tectum panno aureo.reliqui equites feretrũ non gestantes bini procedebant, qui fuerũt centũ & septuaginta,sequebãtur hos multi cũ longioribus cappis vocatis,quodgenus est pallij in Italia. Hinc Magnus Dux Franciscus filius stipantibus suis custodijs Germanorum prælongam vestem trahens lugubrem,cuius caput eadem tegebatur,quam sustentabat a tergo Pãdolphus Bardius.stipabant a dextra Magnum ducem Pontificia legatio,a sinistra Lucensis. quia Ferrariensis ob valetudinẽ adesse non potuit. Præcedebat illi interiecto probabili spatio globus illustriũ virorũ inter quos fuit Marius Sforria eques ordinis diui Michaelis,& Mõtacutus Mõtacuti Comes,& Bartolus Montius,& Io. Paulus Baleonus,& Sforria Appianus Aragonius,& Alexãder Bentiuolius, & alij complutes nullo dignitatis ordine seruato.sequebatur Magnum Ducem Petrus Medices frater inter duas legationes Lucensium extraordinarias cum eodem habitu,deinde Paulus Iordanns Vrsinus inter duos oratores Bononienses. Princeps Populonij inter episcopos montis Politiani & Fesularũ, ac multi alij proceres eodem ordine,quos longum esset referre.Post hos vicarius Magni Ducis & cõsiliarij cum luccis, illud est habituum genus:sunt enim Florẽtinæ vestes,quæ interius panno cyaneo teguntur, quibus præcedentes ministri aditum patefaciebant inter multitudinem spectantium. nã infinita propè multitudo mortalium ad tam magnificum spectaculum confluxerat, cum nullius Magni Ducis aut Regis Hetruriæ vnquam exequiæ auditæ sint in Italia. sequebatur senatus, qui cõstabat è quadraginta & octo viris lectissimis totius ciuitatis cum solitis habitibus,qui tamen vestem aliquantulum trahebant.Hinc quatuor oratores Senenses,quibus præcedebant ministri.capitumq; integumena velabantur.Inde Rector Gymnasij Senensis quo more processerat Pisanus.tum sex oratores vrbium Senensium cum ministris & insignibus. hinc omnes auditores Florentinorum magistratuum, quibus succedebant centum equites cataphracti Florentini & Senenses misti cum vexillo & galeis auratis velatis, ac cæteris nigris. hinc magnus globus peditum cum Laurentio Guicciardino & Iulio Medices præfectis delectuum cum duobus vexillis erectis sed inuolutis. Alij ex his erãt sclopetrarij, alij loricati cum sarissis, sed omnes atro colore induebantur. Tum centum equites leuiores cum erecto vexillo inuoluto omnibus reliquis nigris. vt autem omnia ordinate procederẽt, nequequid perturbationis in tanta multitudine suboriretur, delecti fuerunt a quatuor præsidibus duo de viginti primarij iuuenes Florentini,qui in equis huc,illuc percurrentes istud ipsum curarẽt,

Copiæ Magni Ducis.

Post longos anfractus, viarumq; ambages peruentum est ad templum Diui Laurentij, cuius frons vniuersa à summo ad imum atris velaminibus obtegebatur, cum supra tres portas præcipuas insignia Magni Ducis viserentur multo artificio depicta cum multis ornamentis: Templum etiam interius totum similibus velaminibus obtegebatur, cum mors varijs modis pluribus in locis esset picta, quæ in omnibus mesta & demissis oculis apparebat, quòd intelligeret se non posse prorsus illũ principem delere, cuius gloria & fama rerum gestarum nullam obliuionem aut finem esset habitura; cum præsertim Cosmus ipse & vniuersa Medicea familia ab incunabulis per omnem ętatem fuerit viris in quauis nobili facultate præstantibus. inter ipsas Mortis formas pingebantur in atrioribus picturis vmbrosis multa clariora Magni ducis facta vel ad religionem, vel ad reliquas regias virtutes spectantia. in ipso templo, vbi peruentum est, octo sublimes columnę insignem pyramidem sustinebant, sub qua erat eminens tabulatum destinatum feretro, quæ vniuersa accensis luminibus contegebatur, erantque columnę tam altę vt prospectum ne impedirent. Pingebantur quinque insignia in ipsa pyramidæ, quorum medium tenebat Mediceum. a dextra vrbis Florentiæ erat insigne cum lilio rubro à sinistra lupa Senensis. apud Florentinum crux candida Pisarum. apud lupam equitum Diui Stephani cum cruce rubra. sub insigni Mediceo regiaque corona hęc Inscriptio, quę sunt verba Pij Quinti ipsius Pont. Max. Pius. V. Pont. Max. ob eximiam dilectionem & catholicæ religionis Zelum, præcipuumque iustitię studium donauit. alijs insignibus aliæ inerant subscriptiones, quæ promptos animos erga ipsum principem ciuitatum significabant. erat infinitus numerus propè ac censorum cereorum vbique cum maritima terrestriaq, vexilla vbique penderent captiux, quæ per multas victorias fuerant parta: feretrum sub pyramide positum est in templo ita instructo, atque archiepiscopus Cæsariensis assistentibus quatuor episcopis multisque sacerdotibus ceremonias exequiatum peregit, quibus absolutis Petrus victorius vir clarissimus & præsentis ætatis doctissimus orationem habuit funebrem, quę antequam inciperetur, omnia prædicta vexilla circa feretrum posita sũt. post legationes & magistratus & familię duorũ Ducũ positis de more habitibus vnà cũ eqtib. motę sũt ad iter, eodẽq; ordine cũ nouo Magno Duce, quo vẽtũ erat, exeũt è tẽplo. statutũ fuerat à Magno Duce esse redeũdũ cũ eadẽ męroris significatione, sed vniuersus populus, q plurimus cõfluxerat egressũ Franciscũ multa cũ lętitia ob perspectas iã virtutes Magnũ Ducem conclamat. quare explicatis vexillis à tympanistis & tubicinibus cum magno gaudio responsũ est, neque vlla ratione milites à suis tribunis, cohortiumùe præfectis cohiberi, potuerunt, quo minus displosiis sclopetris militarem significationem facerent, cum omnes felicitatem, diuturnitatem vitæ, virtutem dignam patre tam eximij principis successori filio magnis clamoribus à Deo precarentur. Nam profectò fuit Cosmus singulare exemplar suę ætatis omnis ęquitatis, sapientiæ, humanitatis, liberalitatis magnificentiæ: quippe qui ad Dei cultum animum nõ frigide intenderit, cum templa excitarit, Xenodochia instituerit, instituta instaurarit vel ampliarit. Idem ad salutem multorum hominum natus iure videri potuit cum ingentibus sumptibus paludes exiccarit, vias refecerit, flumina correxerit, salubreque accolis iter docuerit, vrbes à fundamentis condiderit, lapidum ac metallorum fodinas aperuerit, agros ad culturam perduxerit, archiuium siue tabularium ab omni fraude mortalium tutum instituerit, vrbem Florentiam multis ornamentis & statuis ac picturis præstantibus decorauerit, cum omnium præstantium artificum mirificè fautor fuisset. Neque conseruauit modo, poliuit, excoluit quantum principatum acceperat a maioribus, sed etiam per regias & excellentes artes plurimum dilatauit. nouos adeptus est titulos. affinitates maximorum principum contraxit. classem ornatissimam instruxit. loca opportuna muniuit. subditos populos rem bellicam docuit. & ad defensionem rerum suarum instruxit. diuina prope prudentia surgentes difficultates superauit. ciuiũ scelestorum multas clandestinas cõiurationes oppressit. Atqui cum magni sit animi in principe pręsertim, qui possit vlcisci, condonare iniurias, in eo quoq; genere visus est magnificentissimus: quippe qui non modo pepercerit multis rebellibus, sed etiam vna cum patria restituerit magistratus & primarios honores, cum illos posset trucidare. Eius verò fortitudinis testes sunt Turcicæ copiæ classicæ, quæ ad Populonium occupandum vbi descendissent, fusæ trucidatęque sunt à veterano delectu, & Hetrusco equitatu in conspectu vniuersæ classis Turcicæ. nam profligati Turcæ reliquerunt captiuum vexillũ imperatorium pro tropheo virtuti Hetruscæ, qui coacti sunt ad naues citato cursu refugere. Per hunc pax, per hũc securitas, per hunc cõcordia in vniuersa Hetruria successit. Huius dexteritate consopitæ sunt & deletæ omnes Florentinæ & Senenses discordiæ, quæ toties ac tãdiu vniuersam Hetruriam vexauerant. Quare nisi prorsus desipiant Hetruscæ ciuitates facile dixerint diuinam esse antiquorum sententiam, quòd felicitas sub vno principe à Deo instituto rectius potest inueniri, reuocatis in memoriam contentionibus & iniurijs & crudelitate atque auaritia superiorum temporum. Illud sanè omnium superiorum certissimum indicium eius principis sapientię duxerim, quòd censuerit omnia humana esse caduca, atque a se constituta breui lapsura, nisi eadem lege seruentur, qua fuerunt instituta; quare ad principatũ vel potius regnum Hetruriæ conseruandum maxime omnium necessarium duxit Franciscum filium paternis regijsque artibus erudire iuuenem ad omnia magna negotia suopte ingenio accommodatum. Nam cui regnum relinquebat, æquum erat artem quoque regnandi relinquere. vt enim aquilas filios aiunt experiri an intentis oculis solem possint intueri, sic Cosmus viuens filij ingenium exacuit, voluitque experiri an paternas artes imbibisset, quare illi rerum publicarum administrationem multos annos concessit, a quo rationes etiam gubernationis aliquando repetebat. at certe in filio tanta breui cognita est bonitas ingenij, tam mirabilis prudentia, tanta moderatio animi, vt subditi apparerent carere ęquo animo paterna gubernatione, & quietem patri iam seni atque inualido concedere. Illud certe non facile dixerim

Medicea familia bonorum parens.

Cosmi Magni Ducis virtutes.

enim, maior ne fuerit patris in filium amor, an filij in patrem obſeruantia: tam concorditer omnia gubernabantur. multa carmina conſcripta ſunt in laudem magni Ducis, inter quæ & hæc viſa ſunt memoratu digna;

Si bene pro meritis debentur præmia claris
Principibus: ſuperi ſi pia facta vident,
Auxiſti numerum Diuorum Coſme: frequentas
Lucida cum ſuperis atria celſa Dei.
Nec piget Hetruſcam nato liquiſſe coronam,
Clarior in cęlo eſt altera parta tibi.

Cæterum Franciſcus filius Magnus Dux ſecundus vbi primùm in throno paterno conſedit, conuenerunt omnes magiſtratus ad ſtatutum diem, legationeſque ſubditarum ciuitatum obedientiam de more cęterorum ducum promittentes & gratulantes pro nuper ſuſcepto imperio, quæ ſe triſtari quidem morte ſapientiſſimi Magni Ducis dicerent, ſed tamen plurimum conſolationis & lætitię capere, quia certò ſcirent virtutes ſplendere in filio, qui non minus paternæ ſapientiæ, quam paterni principatus ſit hæres. Magnus Dux perhumana oratione reſpondit ſe vel diligentia vel armis ſi opus fuerit defenſurum eſſe iuſtitiam, cum profiteretur ſe pro viribus acerrimum fore quietis, pacis, tranquillitatis patriæ ſuæ defenſorem. Hortatus eſt ipſos magiſtratus ac ciues ad legum obſeruantiam, ad ęquitatem, ad mutuam beneuolentiam, quibus artibus ſolis vrbis felicitas conſeruari poſſet. Deceſſit per idem tempus ferè Carolus nonus Gallorum Rex in Gallia tranſalpina, cum regnum turbulentiſſimum, multarumque ſeditionum plenum reliquiſſet ob teneram ætatem & inualidam tantis rebus ſuſtinendis. Nec ita multo poſt obijt & Guidobaldus Dux Vrbini, princeps multis egregijs animi dotibus ornatus, & in primis peritia rei bellicæ clarus, cuius exequiæ magna cum pompa celebratæ ſunt. huic ſucceſſit Franciſcus Maria filius, & iuuenis multis pręſtantibus virtutibus inſignitus, ac multarum rerum cognitionis non ignarus, &, quod rarum eſt in principibus huius ętatis, non mediocriter diſciplinarum & artium liberalium ſcientia ornatus. hic vbi primum inſignia principatumque cum maxima populorum omnium lætitia ſubditorum ac totius Vmbriæ cepit, antiquauit, ſuſtulit, aboleuit omnia vectigalia, quæ ab auo Franciſco Maria ad hæc vſque tempora impoſita fuerant. admiſit, reuocauitque in patriam omnes ciues Vrbinates, qui, per ſuperiores tumultus fuerant eiecti. bona, quæ fiſco addicta fuerant per ſeditionem Vrbinatem, ſuis dominis vna cum prouentibus reſtituit. qui alijs de cauſis fuerant in exilium propulſi admiſſi ſunt per bonitatem, benignitatemque principis ſine vllis ſumptibus, ſi tantum pacem & cõcordiam ab aduerſarijs fuiſſent aſſecuti. multos magiſtratus abdicat, viroſq; ſummæ integritatis, & ſapiẽtię ſubrogat. Publicã audiẽtiam quotidie cõcedit. Decernit vt omnes qui vellent aliquid impetrare ipſi præſentes agerent, at non per primarios proceres, cum gratiam primariorum apud ſe nullius ponderis fore pro ſupplicibus profiteretur; cum nollet videri potius per aliorum preces, quam per propriam bonitatem quidquam concedere. Nam non minus pauperum & omnium ſubditorum, quam procerum & potentiorum ſe patrem eſſe princeps profiteri debet, quòd inopes magis opem principum vt protegantur deſiderent. Multos ſumptus ſuperuacaneos ſuſtulit, per quos ſubditos ipſos affligi cenſeret, quia non æquum eſſe illi videbatur vt per vim extorquerentur à ſubditis, quæ nulli adiumento principi eſſe poſſent. præſtat enim principi beneuolentiam populorum per virtutes regias ad ſecuritatem principatus comparare, quàm ſuperuacaneas diuitias; cum arma, vita, facultates omnes ſubditorum maxime paratæ ſint ad protegendum per omnes opportunitates gratum & bene de populis meritum principem. hęc tanta nouitas Ducis, totque laudabiles in principe virtutes, quæ tam raræ noſtra tempeſtate inueniuntur, quę initio ſuſcepti principatus claruerunt in conſpectu omnium ſubditarum gentium, ita allexerunt animos omnium ſubditorum, exterorumq; populorum, vt mirabili charitate & amore omnes illum proſequerentur. populo enim princeps debet vti tanquam equo, cui non eſt danda opportunitas calcitrandi. Hiſpani ita per inopiam ſtipendiorum craſſati in Belgas, vt diximus ſuperius, obliterata prorſus ex animo omni vel honeſtate, vel moderatione ita latè irruunt in facultates ſubditorum Regis, vt neque vrbibus quidem pepercerint. nam in vrbem Antuerpiam præter arcem ingreſſi, quadraginta millia nummum a ciuibus extorquent. omnia ſurſum deorſum pro libidine miſcent: ciues maximis ſumptibus vexant alendorum militum hoſpitum. itum eſt non multo poſt ſuperiorem Requeſenij victoriam ad obſidendum Lugdunum Batauorum vrbem nobilem & amplam, quod cũ diuturnã obſidionem pertuliſſet, machiniſque bellicis, & propugnaculis, & omni genere oppugnationis tentatũ fuiſſet per multas vtrinque clades ac vndique Hiſpanis copijs cingeretur, Aurantiani maris ęſtu adiuuante duce Boſſoto obſeſſos commeatu, & omni genere auxiliorum reficiunt, quoniam maris acceſſus impediri non potuit. Hiſpani illa re cognita, cum præfixa fuiſſent malis capita Hiſpanorum paulo ante quorundam captiuorum, hoſteſque forti animo accedere viderent, rati priora duo propugnacula mari vicina fuiſſe expugnata, obſidionem ſoluunt, atque ignobili fuga per medias vndas dilabuntur. Henricus Poloniæ rex quia factus eſſet certior per literas reginę matris, ac ſenatus & primariorũ procerũ Gallorũ de morte Caroli Regis Gallorum fratris, cępit clam ſecum cogitare quid conſilij eſſet capiendum in tanta rerum nouitate, communicat cum amicis Polonis. ob acceptos magnus honores pollicetur expectare quatuor menſes dum habeantur comitia. ſed cum res differri diceretur, cogitat qua ratione tutius fieri poſſet vt abſcederet, & in Galliam rediret. Decernit ſecum in animo relinquere regnũ Polonię & ad Gallũ conuolare, vt auitum & opulentius ac dignius, quod ad ſe iure hereditario quo-

Caroli Regis Gallorum mors.

Vrbinatis Ducis Guidobaldi mors.

Frãciſcus Maria Dux Vrbini.

Ducis Vrbini mira prudentia.

Hērici Regis Poloniæ fuga.

niam neque honorificum neque tutum fore apparebat, vt tam cito post acceptum regnum per tot difficultates, perque tot maximorum principum contentiones & gratiam, post tot honores à Polonis acceptos diffugeret, ac videretur illos proceres & vniuersum regnum, & adiutores obtinendi regni delusisse, cum tot alij principes autoritate potentiaque præstantes in petitione regni propter ipsum, repulsam tulissent, quorum Poloni indignationem ægiè ferrent, vel propter Gallum timerēt, aut se fore ludibrio arbitrarentur, censuit ad illam fugam, quam in animo audita morte fratris sibi proposuerat, aliqua arte opus esse. Decernit igitur fideliorum & chariorum, quos habebat in Polonia conuenticulum fieri, vt statueretur quid appareret agendum. Visum est illi seriem totius Gallici negotij illis comitijs esse explicandam, & necessitatem regiæ profectionis esse aperiendam Polonis conuocat igitur proceres nonnullos Henricus Carroduni, quibus significat se velle conuocare comitia, à quibus veniam peteret abeundi, quia necessariò sibi esset eundum in Galliam per aliquot dies. At enim cum postea factus esset certior à quibusdam Polonos tarde conuenturos esse ad comitia, vt parum de eius profectione sollicitos, cæpit clam res preciosiores emittere inter supellectilia Gallici oratoris & quorundam nobilium Gallorum cum orator absoluta legatione per mortem regis petijsset vt sibi liceret abscedere. Vt autem ratio & consilium ac necessitas suæ profectionis à senatoribus & proceribus cognosceretur, literas sua manu scriptas in suo cubiculo relinquit, quibus continebatur se magnopere discruciari quod comitia eius regni expectare non posset, quod in regnum Galliç necessario esset eundum legitimè & iure hæreditario ad se perueniens. Quòd propter accepta beneficia vitam vna cum Polonis transigere suam decreuerat, atque commendata regni cura matri comitia erat expectaturus, cuiusce rei Deum testem aduocabat, sicuti cū proceribus fuerat ratiocinatus. Quòd planè rationem ac mandatum dederat vt comitia Gallica de gubernando regno haberentur, qua de re ad fratrem Aleheonium, ad Henricum Cantabrorum Regem, & ad alios proceres, primariosque Gallorum perscripserat: sed regina mater, alijque proceres responderunt necessarium esse suum aduentum in Galliam, quamobrem citatis equis quam citissime conuolaret, nisi mallet omnia per absentiam suam funditus euertij. Non enim posse regnum conseruari, nisi ipse esset Parisijs vel saltem in illis finibus. Quòd re ipsa tanta profectionis necessitas in illis literis cognoscebatur, vt omnes possent iudicare illud maxime fieri oportere, quod etiam in causa fuit cur iter acceleraret. Et quoniam per loca non satis tuta esset transeundum, opus esse celeritate rumorem anteuenire. Hortabatur interim senatum ac proceres vt conseruarent suam in ipsum Regem beneuolentiam, sicut ipse perpetuò in illos erat conseruaturus. commendabat dignitatem suam & regnum dum abesset, ad quod regnum breui certè pro viribus esset rediturus, neque vnquam illi defendendo & ornando defuturus. rescripsit per eundem tabellarium literas ad reginam matrem, quem citissimè remisit, quibus significabat se in Galliam quam citissime esse venturum. illas literas superiores vbi in cubiculo reliquisset super parua mensa, exijt per obscuritatem noctis per exiguam portam Carroduni, cuius ipse clauem habebat ad eam opportunitatem, vt ignotus pro arbitrio posset exire venatum. secuti sunt illum tres comites tantum, atque ex vrbe egressus ne discessus impediretur a Polonis si res fuisset diuulgata, non prius alicubi moratur, quam extra fines Polonorum per assiduum cursum peruentum sit. vbi Iuliobonæ propinquare, obuios habuit cum magna pompa Maximiliani filios, cui Cæsar quoque ipse mox obuiam processit. hinc scripsit & ad senatum Polonorum, quibus significabat necessitatem suæ profectionis. scripsit & ad senatum Venetum alias, quibus significabat patribus se habere in animo per illorum fines iter facere, atque accedere Venetias. patres auditis lubentissimis animis regia voluntate continuo Aloysium Bonricium a secretis mittunt, qui Regem hortaretur vt in ea sententia tam grata senatui & optatissima persisteret. ipsi interim animos conuertunt ad omnem apparatus magnificentiam tam in vrbe, quam extra vrbem. Iubentur leuiores equites & cataphracti esse instructi vt obuiam Regi procederent. Imperatur & sinus Adriatici & Cretensium triremium præfectis vt cum triremibus ad opportuna loca conueniant, Delecti sunt quatuor oratores ad Regem, Andreas Badoarins, Io. Michaelius, Io. Superantius, Iacobus Foscatenus, cum quibus legationibus iussus est vniuersus equitatus procedere. Delecti sunt quadraginta iuuenes patricij ordinis, qui magnificè induti cubiculo regio assisterent. delecti sunt & sexaginta patres è Senatu, siue vt vocant, concilio rogatorum, qui ipsum Regem comitarentur. omnes artificum ordines nauigia singulatim magnificè instruūt. parata est & tragædia. omnes hi, alijque apparatus facti sunt Venetijs in aduentum Regis, ita vt bona pars hominum esset in opere. Henricus Iuliobona profectus exceptus est etiam a Carolo archiduce cum regia magnificentia dum per fines Austriæ pertransiret. Vbi peruentum est ad forum Iulij, Hieronymus Mocenicus cum quingentis nobilibus octingentisque peditibus egregie armatis fit obuius. Nec ita multo post Ludouicus Gonzaga Dux Augustonometēsis fit obuius Regi, ac Veneti postea oratores pedites cum literis Senatus, quibus innitabatur vt tam lætè quam tutò accederet. illas literas ipse legere voluit, cum ceteras vel è Gallia missas audire tantum consueuisset. Baduarius perhumanis verbis illum in hospitium inuitat, qui Gallico sermone respondit se libenter in eius reip. complexum accedere, quæ non minus humanitate erga amicos principes, quam sapientia, & omni genere virtutum semper cum summa laude, omniumque admiratione floruisset, Rhedam deinde ascendens iter capit. Nec procul a Tiliauento flumine, Spilimbergoque oppido & Diui Danielis apud pontem tumultuarium ibi consulto excitatum fit obuius Dux Ferrariæ, vnde quarto hospitio Taruisium acceditur. Processit obuiam Bartholamæus Lippomanus Taruisij præfectus cum multis peditibus & equitibus nobilibus Alphonso Portio & Ænea Pio ducibus. accensi sunt passim ignes nocturni, & multa lætitiæ signa edita. Inde ad

Literæ Poloni Regis relictæ.

Venetorum magnificētia erga Regem Gallum.

pagum

pagum Margheram extremum situm in litore lacunæ Taruisium versus ventum est, vbi sexaginta patricij illum exceperunt & comitati sunt. accesserant illinc tres parui lintres Regio apparatu instructi, quod genus paruarum nauicularum Veneti Gondolas vocant, quorum in vno Rex & Ferrariensis Augustanometanusque duces Muranum versus iter capiunt: illud est suburbium Venetiarum distans ad duos stadios ab ipsa vrbe, vbi cultissima quædam sunt viridaria. ibi datum est primum Regi hospitium, multorumque alabardiferorum custodiæ corporis adiunctæ, quarum dux erat Scipio Constantius. at rex celeberrimæ vrbis videndæ desiderio impulsus non potuit se intra hospitium continere, sed paulopost ignotus exijt cum duce Ferrariensi ad situm Venetæ vrbis recognoscendum. Vitus Dotibergensis Cæsareus, & Renaldus Ferrerius regius Gallus oratores ordinarij apud Venetos, viri singulari bonitate ac prudentia, omnesque aliæ legationes principum ad salutandum Regem accedunt, gratulandumque profelici aduentu. Thalamagus interea tractus remulco fuerat ad templum Diui Nicolai litoris vocati; at liburni, reliquaque armata nauigia ad Diui Seruoli perducta. Dux & Senatus, & principum legationes deinde triremem Superantij egregiè instructam conscendunt, quam secutæ sunt triremes quatuordecim, & prædatoriæ nauiculæ, & multa alia nauigia varij generis. Vbi Senatus Muranum accessisset, fit descensio ad palatium regium, rex obuiam procedit, Mutuæ fiunt vtrinque salutationes. Vbi dux egisset gratias Deo quòd contigerit ætate sua tantus vt rex Venetias accesserit, rex perhumaniter respondit se remp. propter eximias virtutes semper coluisse, at nunc præsentem etiam complecti. Post breue colloquiū triremis cōscēditur, in qua sedes erat regia, ad quā p tres gradus ascendebatur à dextra sedebat legatio pōtificia & Card. Diui Sisti. à sinistra dux Venetorū. Vrbi puētū est ad Litus, quę parua & ignobilis est insula Venetijs ferè cōiūcta, oīa nauigia ab Antonio Canale instructa cū magna bellicorum tormentorum salutatione Regem excipiūt, qui exiens sub vmbella à sex Procuratoribus portata sub fornice affabre facta in templum peruenit. Antonius Canalis redeunti ostenditur tanquam omnium mortalium peritissimus rerum maritimarum, quem rex magnopere collaudatum equestri dignitate insigniuit. Mox conscenditur thalamagus, quem alia diuersa nauigia cum ingenti tormentorum strepitu sequuntur. nauigia item à diuersis ordinibus artificum miris modis ad voluptatem spectantium instructa sunt, cum à monstris marinis trahi viderentur, veherenturque in illis Dij etiam marini. Thalamagus ad palatium Regi paratum peruenit, quod erat amplissimæ ornatissimæque ædes Foscarorū, illi sunt patricij Veneti, è quo Dux & Senatus Regem in suum vsque cubiculum comitatur. tanta erat, tamque frequens vbique vrbana multitudo, vt Venetæ magnificentiæ ignaris, aut etiam inuidentibus Venetæ felicitati, vniuersa Italia ad tam inusitatum spectaculum confluxisse videretur. splendebat vbique per totam noctem accensæ faces & lampades & funalia luminum in varias figuras formatorum. multa fiebant in vrbe mutua conuiuia. accessit Venetias Emanuel Philibertus Dux Allobrogum, qui nouæ pompæ occasionem dedisset, nisi pro sua prudentia illud fieri recusasset, patresque monuisset se nolle fieri vllum apparatum ob suum aduentum. Dux ad visendum Regem deinde profectus ad conuiuium in diem sequentem inuitarit, quod parabatur in aula maioris concilij singulari magnificentia. parata erat ibi sedes eminentior sub aurea vmbella, & abacus opulentissimus, vbi thronus Ducis esse alias consueuit plurimis argenteis & aureis vasis conspicuus. Erant tot, tamque longæ paratæ mensæ vt tria millia mortalium & amplius possent accumbere, cum in ornatissimis cubiculis multi magnifici lecti fuissent substrati. Parata fuit tragędia, & multa genera acroamatum. Postridie vbi Dux Venetus Regem adduceret ad Palatium in thalamago, multum spatium loci fuit eximie instructum, & pons ex asseribus purpureis pannis substratis, preciosisque aulęis vtrinque indutis, tanquam paries in mare per quoddam spatium promines excitatus. In extrema parte duæ erant pyramides, quæ portæ speciem præ se ferebant. rex exijt sub vmbella quæ à Thoma Contareno, Sebastiano Venerio, Nicolao Pontio. M. Antonio Barbaro, Octauiano Grimano, Hieronymo Contateno viris primarijs ciuitatis gestabatur. Præcedebat Regi Dux Allobrogum, & Ferrariæ, & Augustonomeri. stipabat ex altera parte Regem legatio pontificia & Card. ex altera Dux Venetus, quos vtrinque stipabant alabardiferi. itum est postea ad templum Diui Marci, hinc ad conuiuium. Pransis armamentarium Decemuirum ostenditur ob varietatem præstantiamque armorum admirabile. mox recitata est tragœdia, & ignes facti super aqua varij generis. hinc vicus vænalium mercium eximiè instructus visus, ac palatium Germanorum. Dum die tertio rex cum Ferrerio suo oratore pransus sine pompa ad principem accedit. hinc ad visenda multa rerum antiquarum monumenta & statuas & numismata, quæ sunt apud Io. Grimanum Patriarcham Aquileiæ virum bonum & rebus huiusmodi colligendis magno precio assuetum. aditur & Concilium, in quo ad beneuolentiæ signum creatus est nobilis, Venetaque vrbe donatus & ipse & dux Allobrogum. Dux Mantuanus & ipse accedit ad Regem, qui omnes post visum deinde nauale post sequentium dierum choreas in maiori concilij aula, & varia ludicra, datis multis muneribus & nobilibus & popularibus Venetis Patauium versus iter capit, quem Dux & Senatus comitatur ad tria millia passuum. Itum est deinde Ferrariam, vbi cum multa magnificentia fuit exceptus, quò accessit etiam Dux Vrbini. ibi quoque cum nōnullos dies moratus esset inter magnificos apparatus, multaq; ludicra certamina, & varia acroamata eius ducis; nam & dux ille multa vsus est magnificentia faciendis omnis generis apparatibus, quod etiam fecit Dux Mantuanus paulopost. Interea rumor de morte Regis Gallorum, & fuga Poloni Regis non modo vniuersam Poloniam, sed etiam Germaniam & Italiam peruagatus fuerat, & in maxime longinquas regiones penetrauerat. conquerebantur, ægerrimeque ferebant Poloni proceres quod etiam per literas à Senatu, equestri ordine, & magni ducatus Lituaniæ significatum

Querelæ Polonorum de fuga Regis.

fuit se

fuit se finitimis principibus potentissimis longinquum in eligendo Rege præposuisse, qui tam parum postmodo vsus est regnum illud & vniuersam Poloniam nobilitatem fecisse, quando neglecto præsenti regno potente, tranquillo, & omni genere auxiliorum communito, in quod vix per amicitiam & obseruantiam summi Imperatoris Turcarum fuisset admissus, confugerit in regnum Galliæ diuturnis bellorum tumultibus exinanitum & pene funditus euersum per intestinas seditiones fluctuantibus adhuc potentioribus bellorum motibus: nam omnia Gallica arma multo magis quam antea sæuire in tota Gallia nuntiabantur. Alijs apparebat his ipsis de causis in contemptum profugi Regis continuo indicenda esse comitia noui Regis creandi. Alijs per iniquum videbatur, si tantum iniuriæ fieret illi Regi qui neminem vnquam affecisset iniuria, & cuius vita omni ex parte innocens & integra apparuisset, si inaudita causa rex sufficeretur, cum omnibus priuatis defensio iure sit concedenda in quauis causa, nedum ipsis regibus, quorum vix vlla putanda sunt delira consilia. Decretum est his varijs rationibus permotis proceribus eius regni vt mitteretur legatio, quæ Polonorum nomine de fuga ipsius Regis quereretur, eumque hortaretur vt quanto citius fieri posset in Poloniam rediret, quia Poloni non possent omnino æquis animis carere suo Rege finitimis præsertim tam acribus tamque potentibus hostibus illi regno Moschouitis & Scythis & Turcis. Accessit Ferrariam dum agerentur ludicra illa legatio, quæ Regem conuenit, conquestaque est quòd inscijs Polonis proceribus tam amantibus profugisset ex eo regno, in quod modo tam propensis animis, tantaque cum omnium Polonorum lætitia fuisset exceptus. obnuntiat nisi ad statutum diem redeat, abdicatum iri ab illo regno, & comitia creandi noui Regis esse indicenda. Henricus his legationibus auditis non parum commotus est, quoniam si ex altera parte à regno Galliæ turbulentissimo factionibus & armis Gallorum præpotentibus excluderetur ac reijceretur, ex altera è regno Poloniæ per indignationem Polonorum fuisset exclusus, videbat rem existimationemque suam in maximo periculo versari.

Responsum callidum Henrici Regis.

Responsum itaque fuit vtrisque rebus peraccommodatum excogitatum quo vtrasque nationes in officio retineret, efficeretque vt neque hi probabiliter, neque illi iure queri posse apparerent, & quod sibi cõmodius esse posset, obtineret. respondet legationi breui fore, vt in regnũ Poloniæ rediret. se nulla ratione regnũ tã nobile, tam opulẽtum, iam sibi beneuolum in primis reliquisse, quod expetiuisset per tot contentiones variorum principum, sed tantum voluisse conuolare ad res Gallicas & patrias componendas, quæ certe per alium neminem componi possent. atque nisi aditus iam pridem fuisset occlusus accedentibus in Galliam cuncta tenentibus armatis, se iam diu iturũ fuisse. Nõ fuisse in Italia vel tãtillũ cõmoraturum, nisi dum animi vtriusque factionis per communes amicos placarentur vel mitigarentur vt ab armis recederent. addidit etiam literas & preces vt Poloni proceres æquis animis aliquantulum perferrent ipsius Regis absentiam pernecessariam. Deinde cum adijsset Augustam Taurinorum literas huius sententiæ scripsit ad ipsos proceres, quibus & hortabatur ad fidem & electionem seruandam, quàm tam honorificã fecissent;

Literæ Regis Poloni.

Hẽricus Galliarum & Poloniæ Rex. Præstantissimi, illustres, magnifici nobis dilecti nobiles & generosi equites. Etsi post eas, quas nuper Ferrariæ ad vos literas dedimus, nihil accidit huiusmodi, quod scire vestra magnopere interesset, tamen vt intelligatis de pristina nostra erga vos beneuolentia nihil esse immutatum aut imminutum, sed ad eam magnum in dies cumulum accedere, sic planè in animum inducimus nullam etiam sine argumento scribendi ad vos occasionem prætermittere. Illud eò libentius facturi sumus, quòd quam cupide, quantaque cum obseruantia, quæ à nobis ad vos perferuntur exopiatis, nequaquam sumus nescij. ac quidem licet vos officij vestri erga nos admonendos esse minime putemus, nec secus de vobis existimemus, ac de bonis & præstantissimis viris, quorum singularem fidem perspectam & cognitam habemus, tamen cum ea sit horum temporum ratio & iniquitas, vt leuia interdum & fluxa putentur, quæ sacrosancta inter homines esse debent, cumque acerbius nobis accidere nihil possit, quam si humano errore vel nonnullorum parum honestis artibus à vobis quidquam aduersus pristinam nostram laudem & gloriam peccetur, cogimur pro officio nostro & singulari qua vos beneuolentia prosequimur animum vestrum contestari & apertè per crebras literas de rebus nostris iudicium aperire, quod in summa est huiusmodi ne quid noui in his conuentibus, quos ad Cal. Octobris indictos esse accepimus, proponi, tractari, aut decerni patiamini, omniaque ex autoritate nostra, vt æquum est, statuatis: quo omnes Europæ principes intelligant vos esse eos, qui & præsente & absente Rege vestro ipsius dignitatem, & maiestatem præcipuè tueri sciatis. nam si aliter fiat, non modo Rempublicam vestram in maxima pericula conijcietis, sed etiam vix vllis vnquam postea temporibus tranquillitatis fœlicitatem, quam nacti estis, & cuius conseruandæ occasionem omnes semper complexi sumus, recuperabitis: quam quantum in nobis fuerit, procurabimus. nam simul atque in Galliam venerimus, præstantem aliquem & egregium virum ad vos cum mandatis allegabimus, vicissimque audiemus libenter, quæ ad nos à legatis vestris perferenda curabitis. Bene valete. Taurini, non longe a nostris Allobrogum finibus. die 30. Augusti. Henricus Rex. His literas plerique proceres ægro animo tulerunt, quę regno Poloniæ minari viderentur, cum tamen valde longinquæ & turbulentissimæ essent vires Gallorum, & propinqua promptaque auxilia illorum principum Polonis, qui per vim armorum vel volentem reuerti cum exercitu in regnum exclusissent, modo id æquis animis tulissent proceres. censebant etiam plerique prudentiores non esse præsentium calamitatum vt rex cum magna pompa per Italiam penetraret, tempusque inter ludicra absumeret, quia vbi ardet tugurium, non est tempus iocorum, sed extinguendi ignis. nam præclaram oblatam esse occasionem prædicabant componendæ rei Gallicæ, si vniuersam cogitationem eò conuertisset, scripsissetque ad principes

aduersariæ

aduersariæ factionis, se primùm fratris Regis imperio non potuisse non parere, atque ductasse copias aduersus quoscunque iussus esset, at nunc cum Deus ipsum ad regnum afflictum, & deuastatū per superiores seditiones aduocauerit, se velle esse patrem omnium subditorum, nihilq; antiquius habere in animo, quàm subditorum pacem, concordiam, tranquillitatem, feliciratem, quæ cętre sine religione, & æquitate nullibi possunt consistere. præstare sic placidas in Galliam, quam sic minaces in Poloniam literas mittere: nam omnia terroris trepidationisque plena erant in Gallia. passimque per mortem Regis tumultus pullulare, omnia fluctuare bellorum motibus videbantur, cum arma nouæ religionis Vgonottica repente multis in locis aduersus catholicos innaluissent. multæ fiebant vbique catholicorum cædes, multæ rapinæ, multę prædationes. At regina mater hos tantos tumultus, qui semper recentiores, nouique fieri apparebant, conatur quoquomodo posset opprimere aut saltem placare, quamobrem legationem mittit ad Condæum principem eius factionis, qui cæso Cōdæo successerat, non solum in hæreditatem bonorum, sed etiam opinionis de religione, & ad alios proceres, qui Vgonotticas partes sequerentur, quę obnuntiet sub pœna capitis, & perduellionis aut indignationis noui Regis futuri, vt arma deponerent, neque vlla bella illo absente excitarent, populos vexarent, vel aliquo pacto regnum infestarent. nam Vgonotti propè interregnum nacti omnia rapinis, cędibus, populationibus, vt dictum est, repleuerant, cum vniuersa Gallia cogeretur esse in armis ad suam defensionem. respondit Condæus ad hanc legationem, non esse munus reginæ imperare subditis, vt illa arma deponerent, quæ sint ad Regis ipsius defensionem suscepta, si quis eum vellet impedire quominus in regnum accederet: cum profiteretur se aduersus hostes Regios. at nō aduersus ipsum Regem arma sumpsisse.

Condæi callidū responsū.

Quæ dum in Gallia, & Polonia aguntur, Cyprus insula, quæ per superiorum bellorum rabiem deserta fuerat, factaque ampla solitudo vel trucidatis vel fugatis colonis, ac per edictum Selimi ne plane desereretur propè libertatem nacta fuerat insulanorum, cęperat tam crebris habitatoribus repleri, vt penè oblita superiorum calamitatum videri posset. Sed quoniam per raro solet accidere simplex infortunium, vt significarunt antiqui per fabulosum Furiarum ortum, quæ sæpe omnes diuinitus expectandæ sunt ab impiis, & nimis auaris, & libidinosis ciuitatibus, tanta exorta est vis pestilentiæ in illa insula, tamque atrox morbus, vt omnes prope Cilices, Pamphylii, Cappadoces coloni, qui ad habitandum multi traiecerant, vt etiam Cypris homines perierint, qui è montosis locis ad suas possessiones conuenerant.

Pestis Cypri.

Turcica classis, quæ maxima, optimeque instructa ad Tunetanam expeditionem erat nauigatura, cępit eodem morbo laborare, quāobrem multis quotidie morientibus, & in aquam deiectis, iam tardior ad iter susceptum efficiebatur. nam quia turpe apparebat si potentissimus imperator Turcarum, qui vniuersæ ferè Asiæ imperaret, magnæque parti Africæ, & multis locis Europæ, passus fuisset Ioannem Austriacum adolescentem, aut Philippum Regem per summam iniuriam, & contemptum Selimi amicos Reges pro arbitrio è regnis eiicere in Africa, aut in regna pro deiectis subrogare pateretur, iusserat per hyemem, vt diximus, classem quam maximam parari Byzantij in ver proximum, quæ vbi fuisset multa diligentia rebus omnibus opportunè instructa iussa est ad illam expeditionem properare, funditusque euertere quæcunque Philippus Hispanorum Rex in Africa possideret.

Pestis classis Turcicæ.

Scriptæ sunt litteræ, & missa diplomata ad Africæ finitimos proceres, quibus significabatur, vt auxilia requisita cum imperatoriis copiis coniungerent pro viribus vbi opus esset, quibus copiis omnia necessaria subministrarent. cæterum vniuersis illis apparatibus summa diligentia confectis ad Numidicam expeditionem pręfectus est cum summo imperio Sinanus purpuratus vir callidus, & rerum bellicarum non ignarus, qui cum centum & sexaginta longis nauibus nostratis, onerariis, & mahonis triginta, multisque aliis diuersis nauigiis, nauigaret, quibus commeatus, tela, cętera exercitibus necessaria conueherentur, per Aegæum, & Ionium sinum mox nauigat, Cyprumque, & Rhodum, & Peloponnesum, & Corcyram insulam, & Hidruntem prætereuectus felici vsus nauigatione ad litora Punica deque peruenit.

Classis ad Galathæ expeditionem.

Sed antequam classicę vires accederent, quę mense quintili se primum ostentarunt, terrestres copię in vnum conuenire uisę sunt, quę Tripoli, & Caruano, & Iulia Cęsarea, & è Meninge insula, & Constantina accesserunt, cum quibus viribus erant coniuncti omnes Numidæ ac Mauri, qui Turcicis partibus studebant, & Alarbi uocati, qui uniuerso agro Aegyptio potiuntur cum duobus Ianizzerorum, & quatuor hebręorum millibus, quę omnes copię ad Galathę expugnationem confluxerunt. accedebant ad quadraginta millia armatorum, qui sic uniuersum agrum ab vrbe excluserunt, nihil ut Tunetum ingredi posset, vel antequam illæ copię se vrbi ostentarent. at quoniam Serbellonus de omnibus Turcicis apparatibus, & de classis magnitudine factus esset certior, Petrum Carreram uirum Hispanum Galathæ præfectum conuenit. transigit cum eo quid ad defensionem Galathę, & munitionis agendum esset.

Copię ad Galathē pfectę.

Et quoniam aggeres Galathę parrum viderentur esse elati, glebaque minus apta esset operi perficiundo, decernitur ad militum securitatem, vt plateæ interiores ad duos palmos excauarentur, ut sic extollerentur aggeres continentem versus, & antiqua męnia. ad celeritatem uerò operis promittit Serbellonus se multos magistros cum instrumentis Tuneto missurum, quod etiam statim fecit. nihil denique pręterm issum est, quod ad defensionem securitatemque Galathę pertinerent, sed omnia diligenter studio, & ingenio Serbelloni viri clarissimi sunt instituta. Sed quoniam murus fossæ munitionis stagnum uersus ad rectam lineam esset perductus, neque in medio flecteretur exterius ad accipiendam duorum propugnaculorum defensionem, quę uia patebat etiam hosti per fossas militares vrbi propinquaturo, statutum est, vt triangularis figurę membrum adderetur, quod proiegeretur à munitione super eadem lacuna. munitio tamen, quam dicebamus superius fuisse institutam consilio communi Hispanorum procerum, nondum erat perfecta. Constabat ea è terra partim inter duos crassos

assetes crassiores inclusa de more Numidarum, partim è fasciculis genistarum & terra, atq; ita pars intima, vt exterior tollebatur, quo hostes posset castrametatos despectare. erant latera Tuneti vers sus, & opposita humiliora, & depressiora quam fieri oportebat, & multo etiam magis pars quæ stagnum prospectaret, cum fossæ nullæ adhuc essent excauatæ. nulla igitur in parte aggeres munitionis ad protegendum fuerant excitati. at fossarum profunditas, & amplitudo planities versus erat designata, & incepta tantum, ac non finita: cum plurimum temporis esset consumptum explanandis multis & magnis locis eminentioribus ne munitionem despectarent. elata sunt duo ingentia propugnacula. institutæ cellæ commeatuum, & apparatuum bellicorum, & casæ militum, & molendina, & cisternæ multæ aqua dulci repletæ aliunde comportata. multa materia in munitionem illata. nam cum multa facienda essent per idem tempus, non potuit opus omnino absolui propter vel paucitatem, vel negligentiam. & tarditatem Hispanam, vix enim sub finem Martii mensis magistri, instrumenta, materia ad opus accesserunt, cum mense Octobre præterito Hispana classis ab Africæ expeditione recessisset, quo tempore omnia necessaria Serbellono promissa fuerant. Significatum erat fore, ut quadraginta triremes accederent, quarum remiges per aliquod tempus opus adiuuarēt, diruerentque Tunetana mœnia munitionem versus, & murum Alcazauæ. nihil tamen horum obseruatum aut concessum est, quòd paucæ triremes accesserunt Duce Bernardino Velasco, qui cito discessit. non cessauit tamen militum diligentia, qui nullis laboribus pepercerunt uel summa rerū necessariarum inopia laborantes, quamuis multæ nascerentur, ut par est, ægritudines. debilitatæ sunt præterea vires multis dimissis militibus, cum imperatum esset, vt duo Hispanorum, & duo Italorū militum millia essent in munitione: at Galathæ duo millia Hispanorum, si tot adessent, sin autem pro Hispanis Itali. iussæ sunt omnes reliquę copiæ dimitti cum iis, qui essent inepti rei bellicæ, atque Vtica deserta est. Sic multis ægris dimissis minor etiam numerus est retentus. his omnibus rebus effectum est, vt facilius res Hispana posset labefactari uel propter imperitiam vel propter negligentiam, vt dicebam, ministrorum. sed enim ubi classis postea Galathæ se ostentasset, fuissetque illam noctem in anchoris non procul à Carthagine, postridie eius diei. & copiæ descensionem fecerunt, & extracta sunt tormenta, & aggeres, fossæque militares aduersus Galathen inceptæ, per quas vrbi propinquaretur. Sinamus iubet ut copiæ, quæ terrestres accesserant, ad expugnationem Tuneti omnes vno tempore proficiscerentur, quibus adiunxit quatuor millia militum classiariorum, summum imperium eius expugnationis datum est Aydari purpurato Caruano cum sexdecim bellicis tormentis. Aydar nullo spatio temporis interiecto in suburbiis Tunetanis castrametatur, ceptumque est urbem concutere magna diligentia. Serbellonus cognito hostium consilio & virtute copiarum post primum conatum à verberatione, quarum paulo ante periculum factum fuerat, censuit omnes suos esse intra munitionem contrahendos, quare Tunetum vrbem relinquit arbitrio hostium. facta est è sententia receptio, cum neminem è suis desiderarit, vel inter duplicem insidiarum Maurorum numerum tantis præsertim copiis hostium oppugnantibus. Nec ita multo post se receperunt in munitionem incolumes, qui turrim Motabitum defendebant. copię Turcicæ, quę ad Galatham descenderant excitatis fossis & aggeribus, per illasque vrbi propinquantes multa tormenta muralia inter corbes dirigunt, Galathenque ab ea parte, quæ respicit Carthaginem magna diligentia concutiunt. at ex ea parte quę illi verberationi opponebatur, Turcę fossam conantur excauare. nam cum propinqua essent ipsi fossę, sarmenta, uariamque materiam ad implendum deiecerunt ad propugnaculum Diui Petri è regione verberationis. Carrera non semel sollicitauit Serbellonum ut sibi suppetias mitteret, cum proponeret periculum in quo Galatha erat constituta, qui ante prę sidia Italorum renuerat, ne Itali gloriam prępiperent defensionis Hispanis, aut communicarent. illud cum uarii nuntii Serbellono significassent, respondit denique Galatham munitissimum locum posse facilius defendi suis pręsidiis, quam cętera loca, si vires illorum minuantur, quibus captis omnes vires hostium ad illam urbem euertendam coniunctę essent expectandę. imperatum fuerat, uel ante Turcarum aduentum, ut Ioannes Senoghera insulę stagnique pręfectus Carrerę in omnem opportunitatem inseruiret cum quibusdam paruis lintribus. sed enim cum in petitione auxiliorum Carrera perseueraret, neque consilio Serbelloni acquiesceret, vt in maiorem opportunitatem non de futura auxilia reseruaret, missę sunt duę Hispanorum, & duę Italorum cohortes, quas lintres per stagnum traiecerunt ducibus Petro Manuellio, Ioanne Figueroa, Lęlio Caualertana, Tiberio Boccafosca, qui erant sexcenti & quinquaginta pedites. Vbi Serbellonus intra munitionem se recepisset, cępit denuo magna diligentia reparationes excitare, quo tempore hostes in duobus locis proximis castrametati octo bellica tormenta utrobique erexerunt ad portas, & domos, & defensiones Christianorum euertendas. Vt uerò obtunderetur hostilis audacia, neque tam feroces hostes essent contemptis uiribus obsessorum, sępe modo hinc, modo illinc exitum est in hostem, multisque semper trucidatis in morem pecudum ad tormenta usque, densioresque acies, obsessi insecuti multis cū spoliis redeunt in munitionē. sed ne antequam rediretur, intercluderetur iter ab hostibus, certus locus statutus est, ultra quem progredi non liceret. conuenerant Iulia Cęsarea Ramadanus purpuratus cum sex millibus armatorum, & cum his multi Numidę, & Alarbi, qui ad aggeres fossasque diruendas accesserunt, unde breui ob molestiam obsessorum, cladesque frequenter acceptas copias retraxerunt. tormenta postmodo tracta sunt propius ad munitionem, & per fossas militares occultis viis munitionis propinquatur, ripisque fossarum pluribus in locis. cum insignem aggerem transuerse in fossa excitassent, cœptum est ligonibus detrahi acumen propugnaculi Aunæ: nam propugnacula à conditoribus, vel præfectis plerunque nomina sortiuntur. illud obtinebatur aggeris beneficio vt propugnaculum qđ erat nō aspernādæ amplitudinis & crassū Diui Ioannis

Aidar Tunetū expugnat

Tunetum desertum.

ui Ioannis

vi Ioannis neque videre quidem hostes, nedum non offendere possent. Serbellonus contra insignẽ puteum excauari iubet, ne forte ibi fieret cuniculus, omneque genus impedimentorum, & ignium excogitat ad illos deterrendos. at ex altera parte cum sensissent recentia auxilia stagni beneficio Galathen esse ingressa, in utraque ripa fluminis hostes tormenta collocant, varia genera nauigiorum in stagnum introducunt, aggerem excitant, per quem ad lacunam tecti peruenirẽt, vbi lacunam ipsam ducto aggere claudunt, nequis uel per noctem egredi posset, aut ingredi. neque à Turcica classe quidem cessabatur, cum eam Galathæ partem, quę mare prospectat, multa globorum frequentia diuerberaret, ac pôtibus factis ex antennis non semel occupare conata sit, in quibus conatibus multi utrinque ceciderunt. at Carrera per literas noua auxilia petit. munitionem illam in magno periculo uersati inquit. Serbellonus omnes prestantiores proceres conuocat. literas Cardinalis Granuelli de dandis auxiliis, & literas Carreræ petentis aperit. proponit difficultatem negotii. verebantur, tusi misisset, ne sua causa Galathe amissa esse videretur: si misisset, caruisse iudicio, qui munitionem temerè exinanierit. profitetur se vna cum subsidiis iturum ad obsessos confirmandos. cum de suo discessu reclamatum fuisset ab omnibus cognita imbecillitate munitionis, cum reparationes nô essent ad aptam altitudinem perductæ, multaque deessent perficiendæ, consideratis viribus hostium, qui ad oras vsque fossarum consedissent, magnaque ex parte acumine propugnaculi potirentur, cum Galathę præsidia ob uim, & assiduitatem oppugnantium prope essent consternata, decernit tamen nova subsidia mittere. Sed quoniam nulla tormenta ad infestandos hostes, nisi ad necessarium defensionem, è Galatha disploderentur, in qua erant ad septingenta cuprea varii generis, Antonius Carafa arcis præfectus dictus est Carreram reprehendisse, quòd ea tarditas repugnaret Regiæ seruituti. Carreræ iussu dicitur in saccum uinctus fuisse, & in mare deiectus. missus est igitur Martinus Cugneus, & Diegus Maldonatus cum suis cohortibus Hispanorum, & Hercules Pisanus cum cohorte Itala, quibus alii sunt additi, ita ut ducenti ingressi sint Galatham, cum quibus Petrus Boadilia, Aluarus Sandæus, & alii strenui proceres profecti sunt. iniunctum est Boadiliæ, vt habita colloquia Carreræ nuntiaret, & res munitionis quo in statu essent, & quòd subsidia sine maximo periculo non possẽt mitti, & quòd essent munitioni maximè necessarii sui milites. Quòd non posset quis Galathæ ad mille passus propinquare ob accessus ab hostibus occlusos, cum illum tenus à militibus esset in aqua accedendum. Fore vtrisque commodum si pręsentibus copiis se Galathe sustentasset, & Carrera virtute potius pręsentium militum, quam numero absentium niteretur. cum nullibi posset præsertim à multis uno tempore offendi, nisi qua parte urbs fuisset concussa apud propugnaculum Diui Petri vbi fossa fuisset industria hostium exiccata. se tamen nulla ratione eius defensioni pro viribus defuturum. accesserunt viginti tormentorum magistri in celoce quadam per obscuritatem noctis, cum multi dilaniati à Turcicis tormentis cecidissent, sustentarunt etiam non nihil Carreræ uires propè languidas duæ onerarię, quę gingentos pedites per noctem Galathę exposuerunt, fefellerunt que custodias Turcarum, cum insignia, & habitus Turcicos sumpsissent, multosque connecherent, qui Turcico idiomate promptè loquerentur. at enim cum hostis postea urbem inuasisset post diuturnam uerberationem a singulari fortitudine defensorum accepta insigni clade, & non leui damno re ictus est. Missus est idcirco nuntius ad Serbellonum, qui cęsorum numerum significaret, & recentia auxilia quam citissime impetraret. alioquin actum esse diceret de salutę Galathæ. decretum est rursus communi procerum consilio vt Garzia Toletanus, Montagna Salazarus, Ioannes Quintana cum suis cohortibus mitterentur, multisque aliis sponte accedentibus, & Strabo, & Scipio Mazuca cum cohortibus Italis, qui omnes hilari animo lintribus ad suetum locum connehuntur, noctisque beneficio Galathen ingrediuntur. sed quoniam magna difficultas in expugnatione Galathæ inesse hostibus sentiebatur, frustraque tempus apparebat absumi in vna Galathe tentanda, si propter angustias temporis vel illa expugnata, munitio tamen relinqueretur multis cęsis in illa oppugnatione, missus est nuntius cum litteris ad purpuratum, accitaque sunt recenti auxilio multa millia armatorum Iulia Cęsarea. Et quamuis ferè quingenti pręstantissimi pedites Galatham nuper ingressi sint incolumes, tanta tamen fuit uis Turcarum in extremo conatu multis millibus armatorum pristinis copiis adiunctis, ut diu magna fortitudine cum pugnatum esset accepta magna vtrinq; clade, victoria tamen fuerit penes Turcas ob multitudinem, cum semper recentes pugnatores defatigatis succederent. Cæsi sunt ferè omnes qui essent Galathę, pręter paucos quibus pepercit furor belli, qui capti sunt, & in misertimam seruitutem abducti. Nô caruit suspicione proditionis Carrera, quia nunquam leuia prælia committi passus est, neque explodi tormenta in hostes; sed si proditionis, inscitię militaris, & arrogantię certe culpa carere non potuit, qui nullis opportunis reparationibus excitatis aduersus hostem non cognouerit rationem defensionis, spretisque ante obsidionem Italis peditibus ne præriperent gloriam Hispano nomini, vel communicarent, munitissimam urbem amiserit multo Christianorum sanguine, multis laboribus, multis sumptibus, & magno iudicio Caroli Quinti felicis memorię Imperatoris partam, quę erat quasi quoddam Sicilię propugnaculum ad arcendas molestias Turcarum, & piratarum. sed quoniam aquationes in primis necessarię sunt exercitibus, sine quibus non minus obsidentur, quàm obsident copię, post captam Galathen confluentibus totis uiribus ad expugnationem munitionis, cruẽtum sanè, & atrox certamen commissum est apud turrim quandam, quę imminebat aquantibus non procul a munitione, quam turrim Hispani prius occupauerant. pugnatum est acerrimè vtrinque cominus, & eminus omni telorum genere, & modo virtute, modo dolis. Turcę ad extremũ quamuis multi è suis desideratis turre, & aquatione potiuntur. Nam tanta confluxit vndique multitudo ex vniuersis Mauritaniæ Africæque nationibus ad illud bellum, vt plura certum millibus armatorum essent in castris Turcicis, præter copias

Antonius Carafa in mare deiectus.

Galathe à Turcis capta.

Patri Carreræ infamia.

Turris aquationis capta à Turcis.

classes adnectas. omnes enim illi populi Numidiæ ac Manritaniæ victricia, præpotentiaque arma Turcarum sequebantur, qui prius ad Regis Hispani vota apparebant maximè propensi. Cætera tametsi dictus est pactus esse pro precio proditionis præfectutam Cypri, tamen captus est, & in seruitutem adductus. Inuenta sunt à Turcis Galathæ tot bellica tormenta, quot diximus, cum multo bellico apparatu, atque vrbs ipsa ferro, cuniculis, igni funditus euersa deuastataque est. Turcæ diligentia studuerant prius vires munitionis à Galathes seiungere, quare coegerant eius præsidia de propria salute esse sollicita, ad quam oppugnandam, & deuastandam detrahendamque lintres in lacum importarant, vt nauigantes ex insula impedirent, ex hisque frequentibus sclopettis imperentur, quicunque apparerent ad defensionem. ipsi saccis lana humida plenis aduersus tormenta munitionis protegebantur. nam lintres ita propius accedebant cum sarculis, vt non facile possent impediri quominus latera munitionis detraherent, quod fiebat facilius propter nouitatem operis. Serbellonus cognita Galethæ expugnatione omnia instituit defensioni necessaria. erant in munitione mille & quingenti milites, cum alii vel Galathen missi fuissent, vel cæsi in minutis prælis, vel etiam in castra Turcarum confugissent. Post captam euersamque Galathen vires vniuersæ Turcarum Sinami, & Luzalis consilio conuersæ sunt ad munitionis expugnationem, quia Sinamus summa vi negotio instaret. addita sunt quatuor bellica tormenta muralia concutiendæ munitioni, quę cępit tribus in locis diuerberari. acceditur propius per fossas militares. concussum est multis tormentis propugnaculum Serbellonium, quæ res tanto studio è lacustri parte, tanto impetu, tantis viribus, tam acri, tamque assidua cura gerebatur, sicut à parte terræ coniuncta, vt nulla studia Serbelloni tantis, tamque assiduis laboribus possent resistere. Tentata res est & per cuniculos. cępta multis in locis Auria, & Diui Ioannis propugnacula detrahi. Auria duobus in locis scilicet in latere Diui Ioannis. nam Turcæ aduersus omnem vim Christianorum magnum, crassum, sublimem aggerem in fossa transuerse singulis propugnaculis opposuerant, ne latera propugnaculorū offenderent. excitatus est & monticulus, qui plateam Auriæ despectaret, & aggerem viæ, vt omnia munitionis loca essent conspicua. nunquam cessabatur ab offendendis obsessis, quos & glandes sclopettorum ex aggeribus hostilibus, & sarcula, & tormenta assiduè vexabant aut trucidabant. Nunc ista, nunc illa pars munitionis impetebatur. at obsessi quod fieri per diem non licebat, id reparationum faciebant per noctem. Serbellonus nuntium mittit in Siciliam, qui captiuitatem, euersionemque Galathæ significaret, & quo in statu essent res munitionis. Turcæ nullū tempus vacuum prętermittere. fossas aggeresque militares altiores excitare. dilatare vias. aggeres factos extollere, quorum beneficio ad detrahendas reparationes obsessorum protegerentur. nam hostis detrahendo, debilitandis reparationibus, faciendis cuniculis, verberando, multis artibus excogitandis summa vtebatur diligentia. Tormenta quoque multis in locis viam ad conatus facile aperiebant ob teneram materiam recentis operis, quæ nullo propè labore multorum globorū impetu differebatur. nec multo post diuturnam è pluribus partibus verberationem munitio tribus in locis inuaditur, sed cum eximia virtus defensorum eniruisset, Turcæ cum magna suorum clade pręcipites per ruinas armis Christianorum reiiciuntur. cuniculus qui ad Serbellonium propugnaculum ignem concepit quo tempore pugna erat ineunda, cum in Turcas magis quàm in obsessos erupisset, plures ex hostibus quam ex Christianis offendit. multæ scalæ adhæserunt tribus propugnaculis. ter instauratum fuit pręlium. Sed Turcæ post cladem suorum relictis scalis ad reparationes, & pristinos labores redierunt. Sinamus quoniā magnam virtutem, & fortitudinem non posse vinci sine summa contentione, magnoq; periculo intelligit, cum semper minui numerum Christianorum per certamina animaduerteret, quibus nulla possent accedere auxilia, decernit summis viribus, omniq; conatu negotium esse tentandum. iubet suos parati denuo ad inuadendam munitionem totis viribus ac summa contentione. vt antem alacres ad negotium magis accederent primum suos hortatur ad strenuitatem. Proponit breuitatem temporis, & difficultatem atque incommoda obsessorum, quos credibile est non posse diutius perferre vim belli cum ad paruum numerum sint redacti. cum assiduis laboribus satis esse non possint. cum nulla auxilia illis sint expectanda. cum omnes propè pertæsos esse laborum tantorum par sit, cuius rei est clarissimum argumentum quòd multi in castra Turcica transfugerint. horum virtutem non esse insuperabilem docet recens Galathæ excidium, in qua trucidata sint omnia præsidia quæ fuerant illuc missa è munitione. se arbitrari nemini iucundā esse posse Hispanorum amicitiam, nō modo quia plurimum à Numidis moribus, & religione dissentiant, sed etiam quia vicinitas Hispanorum nemini vel Christiano soleat esse grata, quorum auaritiæ, & superbiæ possit esse testes omnes finitimi populi Mauritaniæ. oportere huiusmodi insolentiæ radices omnino ex Africa conuellere, quod certe fieri potest paruo labore in vnius munitionis expugnatione. post Sinami adhortationem cum animi militum alacres promptique apparuissent, munitio acriter inuaditur. certatur vtrinque magna virtute, quoniā obsessi superiore victoria confirmati faciebant res Turcicas parui. sed & nunc magna clade data, & accepta Turcę cogunt in castra post longū certamen redire. iā tam paruus erat numerus defensorū multis cæsis in frequentib. pręliis, ut reliquæ oēs partes munitionis, quę nō infestabantur ab hoste nullos haberent defensores pter excubias. erāt centum armati tm̄ in singulis propugnaculis, cum reliqui essent destinati subsidio cęterarum partium munitionis, siqua laboraret. Erant in munitione tria propugnacula, Serbellonium, Auria, Diui Ioannis, quorum singulis septingenti milites requirebant. erant & sex latera, quæ vulgo cortinę vocātur, & totus ambitus propè duplex Galathę. nec multos post dies munitio uno tpe è quinq; partib. repente inuaditur tanta ui, tā crebris telorū grandinib. tanta multitudine pugnantiū, tanto clamore, strepitu, contentione ut diu pugnatū sit singulari virtute, & mirifice sustentatus conatus Turcarū. pugnatum est diu ancipiti victoria.

Sinami adhortatio ad pugnam.

ctoria res agebatur propè in planitie, quoniam nihil protegebat obsessos præter aggerem paruum terræ latum in imo, tenuemque in sublimi, qui cum ad staturam hominis tantum accederet, ab hostibus detrahebatur atque explanabatur. vbi reditum est in castra negotio nunc quoque frustra tentato, non multo post rursus vndique inuaditur munitio. Serbellonus, qui Auriam defendebat, vbi multos hostes per Serbellonium ingressos esse sensit per cuniculum euersum hortatur Diegum Ossorium cum Hispanis, & Antonium Tassum, & Italos vt coniunctis viribus hostem agant præcipitem è munitione. hi facto impetu Turcas omnes ingressos è munitione repellunt, ac reparatio instauratur. vbi ad suos in Auriam rediisset, illos profligatos fusosque videt: nam cum certatum esset diu vbique ancipiti victoria, Turcæ denique post diuturnum, & cruentum prælium trucidatis fere omnibus reliquiis præsidiorum munitione per vim ferri potiuntur. Serbellonus vir rerum bellicarum peritissimus, &, vt ex eius consuetudine cognoui in bello Senensi, maximè intrepidus in defensione propugnaculi Auriæ vulneratus barba captus per contemptum attractus est in potestatem Sinami. Trucidati sunt paulo post Vticæ, & Tuneti, & in vniuersa Mauritania qui Regias partes complexi fuerant, fauerantque Hispanorum rebus adiuuantibus ad illas cędes omnibus Numidis, & indigenis, qui à iacente in Africa fortuna Hispanorum ad florentem, & victricem, & gloriosam Selimi transfugerant. Sinamus his rebus feliciter, & è sententia gestis Galathe, & munitione funditus euersis ac solo adæquatis, multis trucidatis hostibus, regione fauentibus Hispanorum rebus expurgata, captis multis tormentis, & bellicis apparatibus, Serbellono, Carrera, alisque ducibus Christianis rasis, & ad transtra cathenatis, triumphans, lætus, gloriosus cum victrice classe subacta, & pacata vniuersa Numidia Byzantium versus iter capit. Quæ dum geruntur in Mauritania, non paruam calamitatem attulit Venetæ vrbi insignis, & ante illud tempus inaudita in vrbe inundatio. nam tanta exorta est vis ventorum, tanta aquarum copia e mari Adriatico disruptis aggeribus impulsa est in illam vrbem, vt vniuersa lintribus, & pontonibus non minus quam mare fuerit nauigabilis. maxima damna variis hominibus tulit illa inundatio, cum cellę complures mercimoniorum sub aquis latuerint, mercesque ipsæ vel salsedine corruptæ sint, vel diuturna humiditate salsarum aquarum labefactatæ. fuit multo maius cognitum illud detrimentum in dies, quàm primum fuerat existimatum: nam creditum est excessisse quindecies centena nummum millia. Sinamus victor rediens cum classe ab Africana expeditione partem classis mittit in Pylum in hyberna, quia iam tardius esset anni tempus, cum reliqua classe ipse infestantibus ventis Byzantium properat. Vbi ad insulam Corcyram ventum est, classis præsens bifariam diuiditur, atque altera pars ad alteram oram Corcyrę, altera ad alteram applicuit, tanquam omnia Veneta nauigia, & insulam ipsam interceptura. Est autem Corcyra insulæ, & vrbis nomen in mari Mediterraneo, quæ Melæna siue nigra vocata est prius, è regione Naronis fluminis sitæ. hanc habitatam fuisse primum ab iis Colchis quidam antiquorum voluerunt, qui Iasonem, & Medeam frustra insecuti non ausi sunt ad Aeætam vacuis manibus redire. Deinde aiunt Chersocratem vnum è Bacchiadibus expulsis Colchis vrbem condidisse, atque cum Phæacia prius à Phæace Neptuni, & Amphitrites filio diceretur, mox à Corcyra nympha Bacchiadum principe ibi sepulta, vocauisse Corcyram, quam tamen ita nominatam fuisse quidam maluerunt ex quo tempore Neptunus cũ illa nympha congressus sit in insula. Non defuerunt tamen qui vrbem a Cnidiis ædificatam fuisse contenderint, cum potius instauratores euersę propè vrbis, quam conditores Cnidii sint appellandi. Est autem Corcyra optimum ac firmissimum, & propè inexpugnabile Italiæ propugnaculum si recte custodiatur, aduersus impetum barbararum classium, quęcunque ab oriente immineant, & non semel à Turcicis furoribus frustra tentatum. atque vt pauca de Corcyra pertingam, cum variæ sint de nomine opiniones, alii à summis collibus illam dictam fuisse mallunt, in quibus collocatæ sint munitiones, cum sit Coryphe cacumen ac summitas à Græcis vocata. erat enim Corcyra vrbs antiquitus sita apud Paleopolim ad mille & quingentos passus distans ab his munitionibus, vbi magna est nunc etiam copia optimarum aquarum, atque situs vrbis erat natura munitissimus aduersus omnem vim maritimam. habebat portum ducentarum triremium capacem vtrinque, quæ nunc piscosa tantum sunt, & grandioribus nauigiis inaccessu vada. vrbs ipsa à barbaris deuastata, & euersa aliquandiu permansit, è cuius ruinis extructę sunt munitiones Michaelis Angeli Byzantini imperatoris iussu, qui etiam Butrotum oppidum, & vrbem Dyrrhachium instaurauit, & Votriciam Intra sinum Ambracium condidit. Fuerunt in magna existimatione Corcyręi ciues vbi Græcia imperio, & gloria rerum gestarum maxime omnium gentium floreret, cum plurimum valerent virtute bellica, & triremes plures centum & viginti egregie instructas emitterent, nam cum plurimum cognitione rerum maritimarum præstarent, multos annos principatum maris sine controuersia tenuerunt, qui tamen postea per ciuiles discordias, mutuasque dissensiones debilitati, & afflicti facile in potestatem Pyrrhi Epirotarum Regis venerunt, quorum classe. & virtute ad vrbem Tarentum traiiciens visus est pro Tarentinis aduersus Romanos. eius vrbis situs per quam accommodatus est ad Italiam, & Græciam protegendam ob multorum portum commoditatem. & aquarum copiam, quas prouincias habet vtrinq; vicinas. Hæc insula una cum Dyrrachio disiuncta fuit ab imperio Byzantino dotis nomine quę anno salutis nostrę. 1385. venit in potestatem Venetorũ. insula suapte natura fertilis est multarũ rerũ humano victui vtiliũ, sed in primis olei laudatissimi ac præstantissimorũ vinorũ. frumenti non est valde ferax neq; multa hẽt animalia ob frequentes incursiones barbarorũ, cum et ædificia multis in locis sint deuastata. Producit tñ inficiendis sericis, & laneis pannis vtilẽ granã, & Valloniã Italicè vocatã, cuius insulę ciuiũ tres sunt ordines, cũ alii sint feudatarii, alii simplr ciues, alii populares. eius isulæ ↄciliũ è duob. primis ordinib. eligit latis

Munitio capta.

Venetiarum inundatio.

Corcyra descriptio.

Corcyreorũ vis antiqua.

lus eſt ager: cum membra ſequantur corpus, cum neque ciuitas ſtare ſine territorio poſſit, neq; pax tranquillè poſſit ſeruari cum finitimis direptoribus. illam veram pacem videri, per quam amicorũ vita in certiſſimum periculum non coniiciatur: at vbi per pacem neceſſe ſit vel fame perire, vel vrbes fieri extorres quæ arctiſſimè obſidentur, multo acerbiorem, calamitoſioremque eſſe pacẽ, quàm bellum fuerit, par eſt. Illud euenturum eſſe miſerrimis Iaderenſibus, niſi res per ipſos proceres, & imperatoris moderationem capiat, vt per huiuſmodi pacem ciues Iaderenſes omnino decidant de omni ſpe ſuorum bonorum. Sæpius acta res eſt cum purpuratis per multa honorifica munera ſollicitatis ad iudicationem cauſæ, & ad honeſtos fines territorũ ſtatuendos. extorta ſunt tantum ac reportata placida reſponſa: futurum vt viri boni ſapientes, & periti rerum huiuſmodi illuc accederent, & de communi ſententia probabiles atque conuenientes rationi fines Iaderenſibus ſtatuerent. Miſſus eſt etiam Feratbeius Turca Myſię ſuperioris præfectus ad illud negotium tranſigendum cum Venetis patribus ad hoc miſſis, qui poſt multas contentiones agrum vniuerſum Selimi iuribus adiudicauit, & è multis priuatis prædiis diuenditis multam pecuniam collegit. id cum moleſtum accidiſſet patribus, vt per auaritiam præfecti contra omnem æquitatem factum, ſemperque negotium prorogaretur, tarditatem illam certam eſſe repulſam rati, ac certam Iaderæ obſidionem cœperunt cogitare illud conſultò fieri à Turcis vt Veneti defatigati diuturnitate petitionis ab ipſo negotio ſponte deſiſterent, vel quòd Turcæ parum amicum animum erga Venetos haberent, qui tamen alia negotia maiora proſpectarent, atque idcirco differendo rem protraherent. His aliisque rationibus, & cogitationibus permoti patres vt maturè pararentur res ad defenſionem nouam neceſſariæ, & ad bellum, ſi inferretur, quod erant non inuiti ſuſcepturi, iubent edictum promulgari ſub grauiſſimis pœnis, per quod omnes Venetiis habitantes iubebantur apud magiſtratum ſine fraude profiteri quæcunque bona poſſiderent, vt pro facultatibus decumæ ac tributa exigi poſſent in bellicos ſumptus, ſi ita contingeret. fit ſenatuſconſultum per quod decernitur vt Sfortia Pallauicinus, Iulius Sauornianus, Moretus Calaber Corcyram accedant, communi conſilio quàm diligentiſſime recognoſcant ſiquid in illa inſula munienda peccatum aut prætermiſſum ſit, vt omnis error, ſiquis eſſet, opportunè corrigatur. ſiquid autem rectiſsimæ rationi muniendæ inſulæ adiungi aliquo pacto poſsit, imperatum eſt vt omni magnitudine ſumptuum neglecta adiungeretur. Hi dum ſe accingunt ad iter iam rumor vniuerſam propè Aſiam peruaſerat bellum parari ad Cretam occupandam. & iam panis nauticus parabatur vbique in vſum claſſis, Venetiſque onerariis imperatoris Selimi nomine vela adempta fuerant, & gubernacula, ne poſsent abnauigare. quamuis Mocenica nauis altero velo meliore occultato, factoque gubernaculo per noctem ſub auroram ſoluit è Syria, Turciſq; deluſis Venetias aufugit. at vero multæ difficultates Byzantii de reſtituendo agro Iaderenſi oriebantur, quia Feratbeius hoſtis Veneti nominis perſcripſerat ad Selimum, agrum à ſe partum plurimi eſſe momenti, cuius etiam ſententia gratia Mehemetti purpurati patrui ſuſtentabatur. eius Feratbeii ingenium vbi notum eſſet e diuturna conſuetudine Vincentio Alexandrio ciui Veneto à ſecretis eius ſenatus, viſum eſt opportunum remedium tantarum controuerſiarum ſi per dexteritatem Vincentii mitigaretur, quare iuſsus eſt in Myſiam ſuperiorem ad illud negotium conuolare, quo per eius prudentiam miriore reddito, aliquanto mitius negotium effectum eſt. interea fama per vniuerſas Chriſtianorum regiones dedita fuerat de illorum clade, & captiuitate, qui infeliciter in Africa pugnauerant, quare non parum ſuſpicionis exortum eſt quòd negligentia potius Hiſpanorum, quam virtute Turcarũ omnia loca Numidiæ ſint amiſſa. Et quoniam cum rebus felicibus ſtat omnis honor, laus, exiſtimatio, gloria mortalium, ſapienteſque cenſentur non ſolùm qui ſapienter agant, ſed multo magis quibus multa feliciter ſuccedant, cum infortunia ſtultos & parum cordatos homines videri faciant, nõ ſolum aduerſus duces Numidicæ defenſionis multa parum honorifica dicebantur, ſed Philippus ẽt rex accuſabatur quòd pleroſque imperitos, & timidos, & Carreras rebus bellicis præficeret, cũ omnia quæ haberet in Africa per tot maiorum ſuorum labores virtutemque comparata amiſiſset, Auſtriacumque miſiſſet ad ea capienda, quæ poſtea per magnum Chriſtianorum detrimentum conſeruare non poſset. carpebatur ab aliis tarditas Hiſpani concilii, quod non curaſset opportunè rebus regiis prouidere, cum conſiliarii illi paſſi ſint iacturam Africanam fieri dum conſultatur in Hiſpania de rebus quæ fierent in Africa. ad hanc rem carpendam dicitur parata fuiſse Pariſiis ſcena comica, vnde exiit hiſtrio, qui pollicitus eſt in prologo res admirabiles recitatum iri. Deinde paulo poſt fit murmur ob tarditatem. exit alter. rogat vt patienter moram perferrent. nondum omnes hiſtriones conuenîſse cum multi ſint. repetito murmure ob tarditatem, nuntiatur non poſse hiſtriones de primo loco conuenire, cum omnes vellent primi recitare. miſsam eſse legationem ad concilium in Hiſpaniam, quæ foret expectanda. Alii ad deplorandam & Africę, & præſentium temporũ calamitatem, cum res Chriſtiana vbique tantum detrimentum capiat per diſsenſiones, & ſocordiam Chriſtianorum, fęminam introductam in ſcenam fuiſse dixerunt, quam Fidem Chriſtianam appellarunt. erat ea habitu honeſto, vultu venerabili, voce ſuaui, ſed tamen lacera & mæſta, quã Pietas hinc, inde Charitas ſtipabant. ſequebantur pro ancillis Iuſtitia, Prudentia; Miſericordia, Verecundia, Fortitudo, & quædam multitudo honeſtarum matronarum, quæ ſcenam ingreſsa cępit primùm omnium vitiorum ocium, & ignauiam deteſtari, tanquam parentes, & fontes certiſsimos omnium ſcelerum, omniumque miſeriarum, vnde manant omnes cogitationes, quæ humana diuinaque iura proſternunt, quibus nulla eſt illi grauior aduerſaria. His etiam ſubiunxit ſe plurimas calamitates per Chriſtianorum negligentiam paſsam fuiſse, quæ ne nimis antiqua repeteret, ſe in memoriam reuocare dicebat recentia penè Pannoniæ exempla, & Peloponneſi, Ciliciç, Cappadociç, Macedoniæ, Pamphyliæ, Byzantii, Rhodi, & vniuerſi penè orientis, & poſtremarum opumatum inſularum Cypri & Chii. quæ

Corcyræ muniendæ recognitio.

Figmẽta ob amiſſam Galathen.

reſidenti-

residentibus armis Christianorum, atque ad mutua excidia concitatis in potestatem barbarorum venerunt, cum nemo rogatus arma auxiliaria oppressis ostentasset, aut certe tardius quam oportebat. addebantur his variaq; scismata, quæ rem Christianam debilitarent. commemorabat antiquorum, recentiumque tyrannorum supplicia, quæ sanctis, piis, innocentibus hominibus fuissent illata: quibus memorandis sequebatur verba non parua uis lacrymarum, & aliqui singultus. postea vbi paulum conquieuisset, processit Spes quę hanc sequebatur, matrona & ipsa venerabilis, vultu hilari, oculis nitentibus, quæ subridens ait; an nescis honestissima, & integerrima mater nihil esse verè tranquillum aut sincerum in rebus humanis? ignoras ne quam multa, & mihi & cęteris his matronis, quę te sequuntur infesta sint! at oportet contra difficultates fortiorem insurgere. non conuenit animum demittere, sed erigi ad meliora expectanda, cum virtus, & laus, & gloria, & fidei perfectio non possit nisi in arduis, difficillimisque rebus inueniri. Quid enim gloriosum accidit cuiquam per fruitionem commodorum, cum virtus in superandis difficultatibus laudabiliter consistat? oportere inquit Fidem Christianam ad rerum diuinarum cogitationem mentem suam referre, non ad motiones sensuum, quos semper sancti homines pro fide neglexerunt, hoc est pro credulitate Christiana. duo esse perfugia, & solatia omnium miseriarum; alterum consolationem asseclarum matronarum, cum nihil sit iucundius in omnibus calamitatibus, quam recordatio & memoria rectorum consiliorum, quæ sola intrepidam faciant ad omnia difficilia perferenda: alterum potentiam Christianorum principum, qui possunt vel per arma à quibusuis barbarorum iniuriis protegere. Fides his auditis se multo ante hæc omnia, sed frustra, tentauisset respondit; ac nuper vix per summam importunitatem à cubiculariis fuisse ad Pontificem admissam, cuius cum auxilium peteret, bonitatem, promptitudinem, pietatem mirificam cognouisse ex eius responso, qui se nihil aliud curare inquit, quam vt fidem Christi incontaminatam, inuiolatamque conseruaret: ad quod munus, & animum, & corpus, & omnes vires semper paratissimas haberet. Sed tamen illas esse pertenues, cum plurimi, maximique prouentus, quibus alerentur copiæ in hostes Christiani nominis per fraudes, & auaritiam hęreticorum per simulationem nouę religionis dirempti, vsurpatique sint. esse tamen non pontificis munus per arma, sed imperatoris catholicam Ecclesiam, & fidem Christianam, & pontificem ipsum protegere, à quo facile possent necessaria auxilia impetrari. Deinde inquit se ab ipso quoque imperatore fuisse perhumaniter auditam, vt Christiano verè principe, & catholicæ pietatis studioso, sed nihil necessarium potuisse impetrari, quia diceret sibi magnam partem imperii fuisse à Turcis vsurpatam, nihil habere in proprio ærario, multos habere filios, omne genus auxilii sibi quoque expectandum esse à comitiis Germanis, quorum plerique dissentiant ab institutis pontificiis, Catholicaque Romana Ecclesia, quod certe obtineri non nisi difficillime posset. Illud certissimum esse perfugium si ad Philippum Regem Hispaniarum accedat, qui & ipse integerrimę mentis sit princeps, & Catholicorum principum opulentissimus; cum Gallorum Rex de auito regno exhaustus contendat propter dissensionem de religione. illa se ad Philippum quoque accessisse inquit, omneque genus auxiliorum liberaliter fuisse promissum, sed tamen oportere rem ad concilium Hispaniæ deferri. Tantam autem fuisse tarditatem consultantium, vt loca interim Christianorum in potestatem hostium Christiani nominis expugnata peruenerint. spes tametsi grauia ea videbantur, cœpit grauissimis rationibus ad constantiam, & futurorum expectationem erigere, cum nauiculæ Petri fluctuare, at non mergi, permissum sit. reuocat in memoriam præteritorum temporum calamitates ac supplicia illorum, qui primi ipsam fidem complexi sunt, quorum laus, & gloria non in ferendis tantum, sed patienter ferendis suppliciis à tyrannis iniquè illatis consistit pro Christiana pietate: cum ipse autor salutis nostre frigora, calores, inediam, vigilias, contumelias pro peccatis aliorum tulerit; &. quod nemo nostrum faceret, pro inimicis. Fore cum Deus voluerit, vt arma perfidarum nationum quiescant, aut vltro conueniant ad Christianam fidem. vetus esse exemplum, dum Romæ consultatur, Saguntum expugnatur. At victoria Turcarum Byzantii nuntiata per celocem statim ad imperatorem missum, vbi classis conuenisset visis captiuis vexillis, & hominibus, diffusa est vndique visendi studio ingens multitudo ad illud spectaculum. atque propinquante classe vrbi omnia bellica tormenta sunt displosa, litui, tubæ, classica, tympana cum ingenti strepitu sunt exaudita. responsum est omnibus vrbanis instrumentis ad maiorem lætitiæ significationem. Selimus ex illa tam facili, tamque breui parta victoria, cœpit præclare de Sinami consilio ac virtute sentire, atque in in animo multa secum volutare, venireque in spem rerum maximarum in annum sequentem.

Lætitia Byzantii ob victoria.

Nam persuaserat imperatori Sinamus rebus prosperis nimium elatus nullam expeditionem aduersus Christianas vires esse valde difficilem, cum munitionem tamen cepisset imperfectam, disiunctam à Christianorum auxiliis interiecto satis amplo mari, positam inter infestissimas, & perfidas nationes. ac parum etiam præsidiis firmatam. nam de Galathæ proditione vel imperitia nihil amplius dicendum videtur, idcirco putabat omnia reliqua loca eadem facilitate captum iri, neque intelligebat difficilius sanari morbos, qui procul absint à subsidio primariarum partium, quam qui primariis sint propinqui. iubet itaque Mahomettum, & omnes primariæ autoritatis purpuratos res classicas, & maritimos apparatus quam diligentissime curare. mittit legationem Epidaurum, quæ onerarias naues impetraret, præter Venetas, quas distineri iusserat in ver proximum ad tela, copias, commeatum, res oēs necessarias cum classe euehendas, quocunq; nauigandum esset, quib. se naulum soluturum esse profitebatur. Epidaurii ciues cognito Selimi consilio, qui palam apparebat exitium Christianorum saluti machinari, maritimisque locis incendia, & captiuitatem minitari, neque possunt vel audent palam aduersari propter tyranni potentiam, vicinitatem, superbiam intolera-

intolerabilem Turcarum, ne forte libertatem amitterent si recusassent, neque rursus possunt æquis animis arma suggerere barbaris nationibus ad exitium, & populationem Christianorum, clam legationem mittunt ad Pontificem, quæ aperiret excusationem necessitatis vt cognosceretur Epidaurios non sponte neque libenter illud facere, sed inuitos, & coactos, si modo id facere cogerentur; quę doceret probabilem timorem Epidauriorum nisi paruissent, quæ peteret consilium siquod appareret in tantis rerum difficultatibus, quæ peteret auxilium etiam siquod totò iuuare posset. At quoniam vana sunt omnia mortalium consilia, nullaque humana felicitas est diuturna, cuius radices prius arescunt, quam ad maturitatem perueniat, nisi diuina prouidentia istud confirmauerit, omnes hæ in annum sequentem susceptæ cogitationes repente conciderunt. Nam quo tempore Selimus se prima fundamenta satis firma felicitatis iecisse sibi visus est, repentino propè morbo correptus vitam cum morte commutauit. sic numen propter nimiam arrogantiam totum negotium Turcarum subuertit, qui breui Christianis infesti erant futuri, antequam tanti illi apparatus bellici in vnum conuenissent, Deo potentiore Christianorum rebus placidius consulente.

Epidauriorũ nobilę consilium.

Selimi imparatoris mors.

LIBRI VIGESIMI QVARTI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS
LIBER VIGESIMVS QVINTVS.

1575

Amuratus creatus imperator.

INirio anni sequentis, qui fuit quintus supra mille quingentos & septuaginta à partu virginis, conclamatus est imperator Turcarum Amuratus Selimi filius, qui tunc agebat annum ætatis suæ vigesimum septimum cum magna omnium Ianizzerorum, Byzantinorumq; ciuium lætitia, quia magna spes, & non vulgaris expectatio de illo fuerat in animis omnium excitata ob eximias virtutes, ornamentaque animi, quæ præ se ferebat. Ille tametsi multos bellicos apparatus factos fuisse à patre in ver proximum inuenit, tamen quia nouus esset & adhuc imperitus regnandi, nihil in præsenti anno sibi innouandum esse censuit, sed vniuersum studium ac diligentiam conuertit ad confirmandum, stabiliendumque imperium atque in primis quinque fratres impuberes de more Ottomanicorum imperatorum iugulandos curauit, nequas insidias domesticas timeret, quoniam insida est plerunque affinitas barbarorum principum, quorum vel affinem nasci est maximopere periculosum. Nec ita multo post animum conuertit ad apparatus maritimos, quare acciuit, & inuitauit liberalissimis stipendiis faciendorum nauigiorum magistros & ministros, iussitque præesse ædificandæ atq; instruendæ maximæ classi viros cognitione rerum maritimarum claros, primariæque autoritatis purpuratos Mahometum, & Luzalim, & alios plerosque insigniores. imperauit vbique fieri in annum sequentem maximos apparatus ad bellum. & quoniam profligata classe superiore Venetorum victoria omnes ferè peritos proceres rerum maritimarum Selimus amiserat, curauit vt suæ copiæ mari assuescerent, quæ vno tempore & hostem vexarent exeuntes ad prædam, & peritiam maris ac nauigationum acquirerent; quoniam interiecto vbique mari Mediterraneo non potest terrestibus viribus Italiam aut rem Christianam magnopere vexare, nisi per summas difficultates, quæ non contĕnendo maris tractu diuisa est ab Asia, & Africæ litoribus. Nam cum mare Atlanticum ad Herculis columnas per angustias longo tractu intret in sinum, qui factus est Mediterraneus relinquens à sinistra Lusitaniam, & Hispaniã donec è regione Balearium dilatatur, à dextra relinquuntur Mauritaniæ Tingitanæ, & Numidiæ litora Buyzam coloniam vsque, ubi fit amplius mare atque ita semper à sinistra Gallia, & Italia prospicitur, cum dextra Iuliæ Cæsariensis, & Tuneti regna, & litora Aegyptiaca Berythũ usque se ostentent, quę certe omnia à dextra imperio Turcarum parent, uel directè, uel per amicitiam, at a sinistra ab Apollonia Mygdonia, vt Peloponnesus, & Pamphylia Olchinium usque, & uniuersa litora maris Aegæi. Non potest itaque Turcarum imperator nisi classe, eaque præpotenti Christianorum litora longinqua vexare, quæ multis, & egregiis præsidiis equitum ac peditum plerunque sunt custodita. Pontifex quia verebatur ne Amuratus paternorum consiliorum, & Siuamicæ persuasionis siue potius arrogantię impulsu ad hæc bella aspiraret, essetque hæres paternę cupiditatis sicut imperii & bellicorum apparatuum, qui censebantur fieri ad occupandos fines Italiæ, iubet Larinum Vrsinum virum rerum bellicarum peritum omnes munitiones, quę parent imperio Pontificio recognoscere, Anconamque vrbem multa diligentia munire.

Anconæ descriptio, & munitio.

Est autem Ancona emporium celeberrimum Picentum ab iis Syracusanis ciuibus condita, qui eum Dionysii tyrannidem perferre non possent, in eum sinum Adriatici maris aufugerunt, qui portum haberet accommodatum accipiendæ classi, atque vrbem in litore ædificarunt in intima parte sinus non procul à Fano fortunæ, vnde commode liceret in uarias regiones orientis mercaturæ causa nauigare. Imposita sunt etiam tributa omnibus ciuitatibus prouinciæ

uinciæ Æmyliæ in sumptus eius munitionis, quarum Ancona factum est propugnaculum, cui In-
strueadæ præfectus est. Paciotus Vrbinas eques Lusitani ordinis, qui curauit præualidū
propugnaculum in vrbe fieri, quo portus in formam hemicycli perductus defenderetur, atq; classes
hostiles magno impetu tormentorum diuerberari, demergique possent. refecta sunt vrbis mœnia, p-
pè vetustate labefactata. & ne terrestres copiæ propinquum collem occuparent, si qua fieret ab hosti
bus descensio, imperatum est vt collis ipse excinderetur, cuius terra ad aggeres vrbanos est compor-
tata. munitioque valida in ipso collis explanati loco excitata, vnde etiam portus protegeretur. Datū
est summum imperium rerum militarium Iacobo Boncompagno Bononiensi Pontificis filio, qui
iussus est habere copias paratas, & munitiones pontificias recognoscere omniaque instruere ad re-
pellendam vim hostium si accederent, qui omnia quàm accuratissimè singularique studio instruxit
vt oportebat. Atquoniam bellici apparatus illi Turcarum videbantur omnibus Christianis prin-
cipibus, at non vni tantum minitari, qui loca maritima possiderent, & in primis insulas, quarum au-
xilia essent difficiliora, summus magister militiæ Melitensis iubet viros munitionum peritissimos di
ligenter explorare siquid absoluendis perficiendisque planè Melitensibus munitionibus videri pos-
set deesse, omniaque parat necessaria defensioni in proximum ver. at vero cum maritimę vrbes ita
essent sollicitæ, seque pararent ad defensionem, principes nonnulli propter longinquitatem maris
nihil à classibus timentes non minore fortasse ambitionis stimulo vexabantur, quòd vidissent Ma-
gnum Hetruriæ Ducem titulis, & dignitate noua insignitum, qui propter præstantissimum & am-
plum principatum ac propè regnum in vmbilico Italiæ, propter maximos prouentus ob fertilitatem
& amplitudinē regni, propter præclara merita de omni Christiana rep. propter singularia obsequia
erga pontifices, fuerat Regia corona in aula regum coronatus Romæ, & ad euitandam inuidiam Ma
gnus dux tantum, at nō Rex, vt oportebat, appellatus, illi ut titulis etiam nouis augerētur transmisso
tantum Magni nomine, de quo contendebatur, iusserunt per publicum decretum in omnibus suis
vrbibus, castellis, pagis promulgari per præconem, ut Serenissimorum, ac sublimitatis titulis coho-
nestarentur, atque cęperant etiam quidam principes his uti titulis, & purpurati antistites, nisi missæ
fuissent literæ à Cæsare ad concilium sacrorum patrum de sententia Electorum imperii, in quibus
continebatur Cæsarem ipsum esse solum quæstorem titulorum, & dignitatum, neque conuenire, vt
præter auitam consuetudinem, & voluntatem Cæsaris hi tituli concederentur, se rogare patres vt ab
his abstineant, qui non aliò spectare apparerent, quam vt simultatibus iis, quæ inter quosdam prin-
cipes vigebant maius etiam fomentū adderetur, non sine aliquo graui periculo quietis, & tranquil-
litatis Italicæ turbandæ. Nam eum rerum omnium caritate, & precijs concreuerat non modo prin-
cipum ambitio in Italia, sed etiam priuatorum omnium superbia, & temeritas, atque vsque adeo, ut
priores tituli iam ducibus non conuenirent, cum magnifici dicerentur lenones, tonsores, histriones,
fartores cupediarii, & id genus hominum. Qui paulo cultiores sunt, illustres, clarissimi, qui titulum
aliquem dignitatis habent, illustrissimi, excellentissimi. quare inter hanc titulorum tantam vilitatem
Serenissimi iam Duces uidebantur posse iure appellari. cęterum Veneti quòd intelligerent ingentē
classem parari Byzantii, & ipsi magna diligentia instant magistris, ut multæ triremes instruerentur,
remque non frigide neque negligenter agunt. Designata est munitio insignis Ferdinando Vitellio
architecto, quæ defensioni Corcyrææ adderetur, atque suburbia omnia sunt intra munitionem acce
pta. refecta sunt, & addita quædam superiori munitioni urbanæ. res eo perducta est, ut humanis viri-
bus insula uideatur quibusdam propè inexpugnabilis. in Gallia uero Transalpina propius periculo
accessit ne vniuersum regnum flammis ac ferro vastarentur certantib. hinc inde copiis variis in locis
potius cędib. & rapinis, & incendiis ac populationib. q̄ ęquo marte, aut ullo memorabili pręlio, cū
multę urbes diuturnis bellorum calamitatib. iam propè essent euersę. cęptum est agi de pacis con-
ditionib. Visum est Regi tolerabilius esse reb. prędentibus per patientiā aliquo pacto consulere, quā
per seueritatem, priorisq; consilii tenacitatem omnia funditus euertere. Propositę sunt ab illis qui
de pace agebant hę conditiones ab ipso Rege confirmandę, quę requirebantur ab Vgonotricę factio
nis principibus. 1 Nequid Vgonotti facere cogerentur quod attinerent ad religionem, pręter arbi-
trium in quibusdam urbibus eius regni. 2 Vt qui haberent subditos, possent concedere conciones
in vno tantum oppido suę ditionis, quod oppidum distaret sex milliaria a primariis vrbibus ac locis,
in quibus domicilium habent præfecti Regii, uel gubernatores ciuitatum ac prouinciatū, à cæteris
tria, a Parisiis triginta, ab ipso Rege sex, exceptis tū vrbib. reginæ matris & fratris Alenconij. 3 Vt rex
quatuor urbes concederet in triennium pro delectu illorum, præter iam occupatas, quarū restituen
darum vades sint Condęus, Marescallus Anuillæ, ac viginti prętérea nominandi, qui iurō affirmēt
transacto statuto tpe se illas restituturos. 4 Vt concedatur locus mœnib. cinctus ac munitus in omni
administratione siue præfectura, vbi noua religio exerceri possit, quod ipsum fieri licitum sit in Re-
gis urbib ab ipsis captis, exceptus Fossis Papyrianis, siue Aqua Mortua, & Boauauti. 5 Vt sententiæ,
quę lata fuit aduersus Amirantem, & socios, moderatio adhibeatur, nec illorū lędatur memoria, vel
eorū posteris ignominiæ nota inuratur, quib. oībus bona restituantur, Condæusq; accipiat oīa mu-
nia, & principatus, quod ipsum faciant & reliqui principes: neq; demolitiones fiant in posterum uel
libelli criminosi, deuastataq; restituantur refecta quibus debentur. 6 Ne vlla tributa extraordinaria
imposita ab initio tumultuum soluantur, aut exigantur non soluta. 7 Vt omnia munia in vniuerso
regno, quę vacauerint, concedantur hominibus utriusq; religionis sine iurō seruādi fideliter Regi,
atq; certum tp̄s resignandis beneficiis ecclesiasticis concedatur. 8. Vt leges publicę, & festi dies seruē
tur, ac decumę soluantur ecclesiis. 9. Vt in omnib. comitiis Vgonotti quatuor cōsiliarios suspectos
pronuntiare possint, pro quibus quatuor illorum factionis admittantur, atq; rex comitia exerceat in
Nitiobrigibus

Iacobus Bōcompagnus summus imperator Pōt.

Italiæ superbia.

Pax Gallorū & conditiones.

Quin etiam Feratbeius idem cum fines imperii posuisset nonnullam partem agri subditis imperatorijs vendiderat, & varijs modis alienauerat. Senatus idcirco censuit legationem necessariò ad Amuratum esse mittendã, quæ ageret de illis finibus. Visus est Iacobo Superantio nemo accõmodatior patribus huic tanto negotio, qui tunc destinatus fuerat orator ad Põtificem, quare illum ad hoc negotium deligunt. Sed qm̃ paulo ante, vt dictum fuit, Superantius Turcicã classem propè profligauerat, vel certè fugauerat, multa loca Turcarum infestauerat, munitionem Varbagnẽsem singulari virtute euerterat, ipse secum perpendere cępit quantum periculum inter barbaras nationes esset subiturus. eo consilio proposuit in senatu quòd ipse, qui alias Solimano & Selimo Imperatoribus gratus fuisset, periculosum erat ne noui principis oculis inter insolentissimas nationes foret insuauissimus, quibus rebus accederet quòd si quid insolentius in oratorẽ actum esset, illud non poterat non in publicam indignitatem redundare. Sed cum senatus intelligeret prudentiam & dexteritatem Superantij prædictas omnes difficultates posse superare, qui tantum negotium ad optatum finem perduceret, decreuit omnino vt accederet Byzantium. Enimuero tanta vis est virtutis vel in animis barbarorum, tantus splendor fortitudinis vbiq;, vt honorificentissimè & præter consuetudinem alacriter fuerit exceptus, cui honoris gratia obuiam itum est, omnesq; tanquam admirabilem hominem visuri vndiq; accurrerẽt. Pax igitur breui confirmatur & stabilitur. Atqui dum Superantius prędictũ mandatum imperatoriũ postularet, instabant Cæsaris oratores consimile mandatum flagirantes ad restitutionem quatuor oppidorum cum agro, quæ induciarum tempore capta fuerãt in Pannonia à finitimis Turcis per iniuriam & contra pactiones induciarum, obtinuit tamen optatissimum mandatum imperatorium, cum quo Venetias rediens procuratoria dignitate absens vel ante vsitatã ętatem insignitur. vbi Iaderã appulisset, reperit senatuscõsultum, quo iubebatur venire in colloquium cũ Feratbeio de restituendis territorijs: qm̃ incolæ priuati fructibus agrorũ, deq; omni recuperandorum prædiorum spe decidentes cęperant cum familijs in alias regiones cõmigrare. Illo senatusconsulto Superãtius magnis ac periculosis superatis difficultatibus multa calliditate cum purpurato Feratbeio negotium transigit. Nam cum iussu purpurati allatum fuisset subdolum mãdatum & simulatum recentius legitimo per eundem nuntium, qui verum attulerat primũ Byzantio, Superantius illud vt falsum constanter reiecit. multaque minatus est nuntio fallaciarum, ac simulauit se Byzantium rediturum. sic per metum re patefacta & cognita fraude ampliati sunt postulati fines, ac populi illi magna cũ lætitia placato mox & delinito Feratbeio per Superantium sua bona sunt assecuti. Illi fines post modo cum magna possidentium tranquillitate stabiliti fuerunt. hoc sanè tanto fuit admirabilius, quia nullum extat Turcarum exemplum ad hanc vsq; diem, qui sponte quidquam restituerint per bellum occupatum. In Gallia verò dum agitur de pacis conditionibus ad probabilem æquitatem perducendis portus Santonum penè captus est per artem Philippi Strozzę, qui iussit quatuor onerarias naues ad litus Santonicum appellere, quę simulauerant se cum multis mercimonijs multoq; commeatu illuc è Britannia nauigare. erant in vrbe ingentibus muneribus sollicitati, Strozzeanæque factioni fauentes conscij & adiutores proditionis nonnulli, multique armati latebant in ipsis onerariis inferius. Constitutum erat vt porta vrbis vi armatorum occuparetur à primis admissis, quòd auxilia ad statutum tempus adessent. Sed res per vnum è consciis delata ad præfectos vrbis, & præter spem omnium ante maturitatem patefacta multis captis consciis fuit exitio. Dum res Cæsarianæ & induciæ sunt adhuc dubiæ, pugnatur hinc inde frequentibus insidiis & paruis præliis in finibus Pannoniæ, In quibus Aronsper vir fortis tribunus Cæsarianarum cohortium interceptus trucidatusq; fuit, vt cuius iter cognitum fuisset ab hostibus per diligentissimos exploratores. Aronsper enim quòd intelligeret Erberam oppidum magno in periculo esse positum ne ab hoste circumueniretur, cum quingentis peditibus & paucis equitibus ad illam muniendam & defendendam contendit. at Turcæ cognito harum copiarum aduentu vel antequam iter capesserent, collectis ferè quinque millibus armatorum clam insidias in quadam sylua collocant, Christianorumque copias præstolantur. Vbi ventum est ad eum locum, Turcæ vndique repente exeunt ex insidiis. pugnatur acerrimè vtrinque, singularique virtute, cum illi numero bellatorum, hi propria virtute magis niterentur. Aronsper demum à multis sclopettariis circumuentus vnà cum multis è suis viris fortibus trucidatur per magnam hostium stragem & cladem. Cœptum est modo pugnare incursionibus, atque Turcæ prædabundi populabundique Lubianam vsque hilares procurrunt. Vbi vero latius serperet quam par erat horum ferocitas & insolentia, exeunt in illos ad refrænanda latrocinia sexcenti equites Caroli Archiducis, qui nacti palantes atque dissipatos Turcas ac multa præda impeditos, vt nihil contrarium amplius timentes, miserabili atque cruenta cæde in morem pecudum trucidant. Sed enim cum ad strepitum pugnæ circiter vndecim millia Turcarum è propinquis locis subsidio laborantibus suis in vnum accurrissent, sanè atrox & cruentum prælium committitur. equites Caroli Archiducis conspecto tanto numero hostium armatorum arbitrantur maturè suis rebus consulendum esse, quare paulatim ab ipsa pugna se recipiunt impetum atque vires Turcarum interim singulari virtute sustinentes. ad extremum omnes propè Christiani ob ingentem numerum circumuenti miserrimè trucidantur. Differebat Amuratus inducias, vt diximus, callido consilio, quia non putabat ante stabilitum imperium arma principum Christianorum esse irritanda, neque per pacem rursus occasionem rei præclarè gerendæ ac dilatandi imperii esse occludendam, si viderentur arma esse mouenda post stabilitum imperium. At Veneti quia rumor iam antea exierat Byzantio quod ingẽs classis instruebatur, cum nihil firmum aut stabilitũ Venetias adhuc accessisset de pacis conditionibus à nouo imperatore confirmatis, nã hæc acta sunt ante accessum Iacobi Superãtii, decernunt & ipsi suis rebus maturè consulere, cum incertũ esset consilium Turcarũ.

Iacobus Superantius recuperat agrũ Iaderæ.

Fallaciæ Turcarum.

Stratagema.

Clades Turcarum.

Clades Christianorum in Pannonia.

Tribunos itaque mittunt ad colligendas copias, quæ in Cretam Corcyram, Afcriuiũ, & in alias ma
ritimas muniriones vbicunque præsidia essent ad augenda distribuerentur, præsertim cum superio-
ris anni copiæ fuissent non nihil imminutæ. Missus est Tiberius Cerutus Mantuanus, Sebastianus
Asculanus, Calcagnus Tifernensis, Io. Antonius Placentius Cremensis; Annibal Solza Bergomensis,
Io. Maria Cartucius Veronensis, Io. Iustinopolitanus, Angelus Gairus Oriuetensis, qui singuli quin
gẽtos pedites colligerent. præfectus est Afcriuio defendendo Raphael Rusponus Rauennas tribu-
nus cum quingentis peditibus vir rerum bellicarum peritus. Corcyrę præsidijs præfectus est cum
octingentis lectissimis militibus recentibus præter ordinaria præsidia: reliquæ copiæ tra-
iectę sunt in Cretam ad illam insulam aduersus vires Turcarum, si opus esset, defendendam. Dum
ita rapinis & paruis præliis certatur in Pannonia intra fines Cesarianos & Turcicos, dũ res Gallica &
Belgica videtur spectare ad pacem regibus vtrinque diuturnitate bellicorum sumptuum defatiga-
tis, vel etiam cõmotis misericordia, quia tot populationibus, cędibus, incendijs subditarum gẽtium
ciuitates iam propè essent exinanitæ: dum Christianorum consilia vertuntur ad apparatus facien-
dos ad defensionem aduersus vires Turcarum; dum Veneti summo studio loca maritima muniunt,
classes instruunt, copias in opportuna loca traijciunt, dum ões maritimæ munitiones prospectant
quò tanti belli moles esset irruptura, non leuis perturbatio, sed maximotum, aterrimorumque bel-
lorum incendium propè exarsit in finibus Liguriæ, quo tota Italia demum conflagrasset, intestinis-
que cladibus fuisset deuastata, accitis vndique armis exterorum regum ad mutua excidia, nisi bonitas
Pontificis & prudentia summorum principũ, opportuna remedia tantis rebus adhibuisset, Genuen
sesque ipsi rationi potius & conseruationi patrię, quàm proprio vltionis desiderio obtemperassent.

Genuæ descriptio.

Est autem Genua vrbs opulentissima, antiquitate potentiaque nobilissima, & non vltima inter cla-
rissimas Italiæ ciuitates, q̃ diutissimè tenuit imperium nõ solum Ligurum populi Italiæ sanè anti-
qua gloria rerum bellicarum celebris inter Varũ & Macram fluuios, sed etiam multorum aliorum
populorum, sita ad radices altissimi montis Apennini. Præstat hęc vrbs nobilitate ædificiorum, &
antiquissima gloria rerum gestarum, cũ semper floruerit viris in omni genere laudis pręstãtibus. Ita
sita est in litore maris Ligustici vt ad meridiẽ tota cõuersa mare despiciat attingẽs radices mõtis, ac
terga obuerterit frigoribus septemtrionis, quibus mõtes habet altissimos tãquam aggeres obiectos.
Tanta est vrbis antiquitas, vt alij à Genua filia Promethei, alij à Iano antequam imperium Latij su-
sciperet, fundamenta eius iacta fuisse contendant. Alij Genuam dictam fuisse maluerint corruptã
ditione, quòd ea porta quædam sit Italiæ, cum etiam non longa nauigatione Massilia Barcinoneq; io
ad iri possit. huius ciuitatis longè amplissima fuit autoritas non solum omnis orę maritimę propin
quæ, sed etiam longinquæ, propterea quòd cum naues plurimas longas & onerarias Genuenses ha-
berẽt, qbus ad ĩsulas & litora vniuersi maris Mediterranei nauigarẽt sciẽtia & vsu rerũ maritimarũ
cæteros omnes mortales antecelluerunt. Inde accidit vt Genuenses antiquitus latum imperium in
oriẽtis regionibus habuerint deuictis armis maritimarum gentium, quorum vrbs regina maris fuit

Genua vrbs maris Regina.

vocata. Horum virtute non semel potentissimi prius Reges in maximas calamitates delapsi anti-
quitus sustentati fuerunt. sunt Genuenses suapte natura viri industrij, prudentes, magnifici, huma-
ni, ad maxima quæque negotia nati, mercaturamque pręcipue grandiorem sine fraude exercẽt, qua
re apud plerosque illorum magna auri copia reperitur. Non sunt tamen tam mercaturæ intenti,

Geniensium natura.

vt nobiles artes, disciplinarũq; studia cõtemnãt, nã illud esset nimis plebeiũ ac sordidũ: atq; non mi-
nus rerũ honorificarũ quã vtiliũ sunt appetentes. Non potuit clarissimæ nationis virtus ambitio-
nis stimulos deuitare, quibus reliqua Italię ota vexata est, cum per factiosas rixas; ciuilesque seditio-
nes distraheretur, atque alii alios ciues propellerent, & nunc hi, nunc illi fierent superiores. nã non
solum vigebant in animis hominum occulta quædam semina discordiarum antiquarum, quæ vni-
uersam vrbem sępius afflictauerant ob Guelphorum ac Gebellinorum nomina; & Fregosorum at-
que Adomorum; & Garaicorum ac Mutaldorum; sed etiam vrbs vniuersa fluctuabat recentioribus
seditionibus nobilium ac popularium, quæ res non paruas aut ignotas perturbationes ciuitati illi,
& omnibus principibus attulit. Sed quoniam res pleręque Genuensium ignotę sunt adhuc multis
mortalium, at quæ nondum in historijs multorum annorum sint conscriptę, non erit absurdum si
summatim initia ac radices, ut ita dicam, Genuensium tumultuum attigerero; quippe quòd princi-
piis rerum ignoratis in multas dubitationes incidere animos legentium historiam necesse est: cum
ẽt sit posteris perutile cognitis rerũ molestis principiis per aliorũ vel calamitates uel picula vel erro
res posse sapiẽter rebus suis moderari. Genua itaque varijs temporibus à variis magistratibus guber-
nata fuit, cum mõ præessent Cõsules vocati, mõ Potestas, mõ Capitaneus, & mõ ab externis, mõ ab
indignis gubernaretur, cum aliter inter se conuenire non possent. consueuit etiam ciuitas aliquan-

Antiqua Genuæ gubernatio.

do ad tutelã exterorũ pricipũ cõfugere, vt nõ multos annos accidit cũ ciues a Carolo Octauo, Ludo
uico vndecimo, Frãcisco primo Gallorũ regibus protegerẽtur, & à Galeazzio ac Ludouico Sfortis
Ducib. Mediolani, quod callide fiebat, vt reprimerẽt plebis insolẽtiã in plures partes diuisæ. Crearũt
aliquando quosdam ex ipsis ciuibus, qui ob tyrãnicã autoritatẽ dicti fuerũt Capellacii, q nonnun-
quã cõiũcti sunt cũ princib. quib: omnibus vrbis imperiũ per leges vrbanas salua libertate vrbis cõ-
mittebatur, salua ẽt electione superiorũ & inferiorũ magistratuũ, qui deferantur ad suffragia, votaq;
ciuiũ. sic vbi ptæsũ esset eius administrationis, facile fuit illã mutare. Nũquã n. q̃squã princeps p pro
prias vires sine aliqua factione vrbi imperauit, aut ẽt nisi ab vniuersa ciuitate fuisset accitus. Ita verò p
prie virtuti vrbs fidebat, vt nullo tẽpore portæ clauderẽtur, viuereturq; in aperta vrbe, quæ tam mari
quã terra patebat. Enimuero cũ ciuitas alicuius principis auxilijs niteretur, palatiũ tñ & societas em
ptionũ Diui Georgij, quæ tanquã spiritus vitalis est in humano corpore, semper libera fuit, neq; vlli

subiecta,

subiecta, qui in communi palatio imperaret, gubernataque fuit à ciuibus participibus ipsarũ emptionum; è quibus patet duas resp. fuisse vno tempore in eadem ciuitate, quod vix apparet fieri posse, & quasi duas animas in eodem corpore. creabantur in ea societate, quam Casam etiam vulgo vocarunt, pro legib. Protectores, magistratus, publica cõcilia ad eius cõseruationẽ, quę res p multos annos perdurauit. ita vero Cyrnus insula, & Sarzanę imperiũ, & Ligurũ montes, & alia loca quę parẽt Genuensibus, vt Lerice, Leuantum, Albium Intemelium, cum omnibus ditionibus ac pagis in litore maris Tyrrheni tam orientem versus quàm occasum ab illa Casa gubernabãtur, donec visum est eius Casę proceribus imperium dictorum locorum ad remp. conferre, seruata ipsius Casæ libera & incontaminata libertate. sępius tamen variata est ratio administrationis in rep. propter ciuiles dissensiones. nam ab anno 1498. Ad annum vsque 1528. mutata variataque est duodecies. cum igitur superioribus temporibus vrbs gubernaretur a magistratibus, qui annui eligebantur, ita cõmunata dimidij popularium, quam etiam nobilium electione, populus quoque bifariam diuidebatur, cum altera pars pinguium, hoc est mercatorum diceretur, altera leuiorum vt artificum. illud etiam spectabatur vt haberetur ratio antecedentis factionis, vt dimidium magistratuum Guelphis, & dimidium Gebellinis concederetur, quod sæpe fuit publicis decretis confirmatum per pactiones vrbanas inter factiones, & per prædictos Reges ac principes. cęterũ cum fortuna ciuitatis iam in seruiturem prope esset delapsa, illud ciuibus virtute præstitis molestissimum videbatur, & iam colloquia modesta, ac cętus fieri cęperãt de cõcordia anno 1519. & postero conniuente Octauiano Fregoso, vt alii censuerunt, ob propriã virtutem multis in rebus cognitam, vt vero alij, ob propriã causam, quia videret res Gallorũ, pro quibus præerat in Insubribus, ad deteriorem fortunam declinare. veruntamen illa conuenticula fuerunt interdicta ac vetita à Federico Archiepiscopo Salernitano fratre Octauiani. illa consimiliter ab Antonioto Adorno, qui in principatũ ab exercitu fęderationis perductus fuerat, instaurata sunt ab ijsdem ciuibus anno 1525. quo tempore Franciscus Gallorũ rex cũ exercitu Ticinũ obsidebat, quibus assentiente Adorno eo cõsilio vt si victoria esset penes Gallũ, vti prius fecerat Fregosus, cum eo conueniret vt vrbis esset gubernator, sicut etiam cum Cæsare per Gatinaram summum scribam trãsegerat. Fortuna igitur Gallũ captiuũ deserente Adornus mutauit sententiã, atq; ea conuenticula rursus interdicuntur. at enim anno 1527. eiectis Adornis factio Fregosorũ in vrbem redierat sub Gallica administratione, gubernatore Theodoro Triultio, eadem colloquia repetita sunt per consensum Triultij ut creditũ fuit, re cognita etiam Regi. nã cũ ageretur de restituẽdis duobus filiis Galli Regis obsidibus datis Cæsari per discessum patris ex Hispania agebatur in cõditionibus, quæ inter principes duos tractabantur, vt omnes munitiones & loca in eo statu redderentur, in quo erant, cum duo principes inter se conuenerunt. & quia si res ita concluderetur, Genua erat restituenda administrationi Adornorum. magis conducebat Gallis, vt vrbs concors & libera perstaret, quàm vt Adorno redderetur fauenti partibus Cæsarianis. cũ igitur illud negotiũ nõ fuisset finem assecutum, vetuit Triultius agi amplius de concordia. Andreas Auria per istud tempus priuatus ciuis Genuensis, qui semper bellicam laudem secutus fuerat, cum variis temporibus diuersa stipendia meruisset, præfectus fuit gubernatore Octauiano Fregoso multos annos duabus triremibus vrbanis, cum quibus multa præclara facinora edidit, atque non vulgare specimen suæ virtutis. sic itaque fecit per virtutem bellicam vt triremes factæ sint suæ è spolijs hostium, quæ prius erant vrbis. his potitus Prouinciam versus nauigauit cum multis nobilibus & proceribus factionis Fregosæ, ac Regi Gallorum militauit, modo dux, modo summus Imperator classis eius Regis: cum tamen inter quædam bella Clementis etiam Septimi Pont. stipendia meruerit summus classis Imperator, post quæ ad Gallica stipendia redijt. Per idem tempus Aurantium principem ex Hispania cum Phasello venientem in Italiam cepit, quem petenti Gallo Regi dedit, cum sibi promissa fuissent redemptionis nomine viginti nummum millia, quæ pecunia sępius petita, nunquam accepta fuit. Militabat tunc quoque Regi Auria cum Galli potiti sunt ciuitate, ad quem etiam missa sunt insignia ordinis Diui Michaelis vbi de concordia ageretur sub Triultio. Illam interturbatam fuisse inter cæteros ægre tulit Auria; cui rei accessit quòd Memorantius magnus Conestablius Galliæ impetrauerat à Rege ad persuasiones Sabbatiensium præfecturam Sabbatiæ, qui multos annos procurauerant ab imperio Genuensium exautorari. Nam putabat Memorantius sex centum millia nummum quotannis exacturum cum ex aliis vectigalibus, tum è lacunis. quod multis de causis fuit Genuensibus molestum, illud cum plurimum animos ciuium infestaret, procuratum fuit remedium apud Regem, sed omnia fiebant irrita propter Memorantii autoritatem: nam principes plerique eo laborant vitio, vt quos ament, omnia vera consilia credant suggerere, nihilque loqui ad propriã vtilitatem. illa re augebatur timor & indignatio ciuium Genuensium, sed præsertim Auriæ, quem omnes appellabant, cum illud maximè eius consilio aduersaretur. exarsit non multo post bellum pro regno Neapolitano, quò Lotrechius Gallicas copias adduxit, quò etiam iussus est Auria mittere suas triremes cum septem Gallicis, quæ omnes sub imperio Philippini Auriæ accesserant. Pugnatum est cum Vgone Moncada summo Cæsarianæ classis imperatore in regno Neapolitano. cum pari numero triremium, & multis nauigiis varij generis. Vbi Aurianæ triremes subsidia illi regno è Sicilia intercluderent, adimerentque facultatem commeatus, exiit Moncada è portu Neapolitano. committit prælium cum Aurianis. pugnatum est acriter. victoria tamen fuit penes Auriam. capti sunt multi proceres, inter quos fuerunt præcipuæ dignitatis Istoniensis Marchio, & Ascanius Columna, & Galleacius Iustinianus, qui cum esset Genuensis sine precio redemptionis dimissus fuit: alii adducti sunt in oppidum Lericem ad Andream Auriam, quò ille sese non sine aliqua animi perturbatione

Andreas Auria pfectus è duarum triremum.

Auria eques Diui Michaelis.

Victoria Auriæ.

receperat non solum propter metum pestilentiæ, sed etiam quia Gallorum insidias deuitabat, cum regiũ esset mandatum vt caperetur, quia Galli verebantur ne multis de causis Auria esset iam à Gallica factione aio alieno. Petitũ est ab eo nõ frigidè regio nomine vt duos captiuos Regi daret, quod nulla ratione potuit obtineri, cũ Auria constanter renueret, atq; principes illos captiuos quam liberalissimè tractaret. natum est colloquium idcirco de Auria ad Cæsarianam gratiã transferẽdo, quod sanè non difficile fuit animo præsertim tot causis, tamque grauibus alienato. illa optima opportunitas visa est Auriæ capessendi excogitati cõsilij, quod erat vt Galli eijcerentur è sua patria, quã in libertatẽ vendicaret, quod promissum fuerat a captiuis principibus si Auria relicto Rege Cæsarianas partes amplecteretur. His habitis sermonibus, rebusq; verbo tenus stabilitis, missus est Erasmus Auria in Hispaniam ad rem confirmandam. stabilitum est itaq; his conditionibus, vt Cæsar & Imperator & rex Hispaniarum ac successores omnes illam remp. in libertate incontaminata atq; integra cõseruarẽt. primũ petitur à sua Cæsarea Maiestate vt si Dei gratia cõcessum fuerit, vt Genua è seruitute hostium vendicetur; ea libertati restituatur, concedaturq; perduci ad formam reip. in qua liberè viuatur; cui reddatur integrum vniuersum imperium, & in primis restituatur Sabbatia. Huius autẽ reip. conseruationem ac protectionẽ promittat sine aliquo vel onere vel precio, nisi tamen quantũ vrbs sponte pro sua liberalitate erogare voluerit: atq; idem imperet omnibus suis ducibus in Italia, vt eã libertatẽ protegant & conseruent ab omni vi exterorũ, qui illam perturbare voluerint. Illa conditio mox ita subscriptione Hispani idiomatis fuit confirmata; Super hoc capite placet suæ Maiestati vt habeatur in bona & ampla & sicura forma, cum reseruatione imperatoriæ autoritatis. Petitur consimiliter vt ciuibus Genuensibus licitum sit liberè negotiari in omni regno, vrbe, Locis subditis suæ Maiestati, sicuti licet subditis suis, qui gratijs, priuilegijsq; perfruantur concessis subditis proprijs, præter eos qui hostiles partes sequuntur; quæ conditio eodẽ idiomate Hispano ita cõprobata est; Quod ad secundũ caput placet suæ Maiestati declarando, vt hæ gratiæ priuilegiaq; intelligantur tanquam subditorum naturalium suę Maiestatis siue vt habeãtur commercia & negotientur in omnibus suis regnis ac prouincijs, gaudeantq; illis ac plene perfruãtur in bona & ampla & sicura forma; quod imperabit sua Maiestas seruari in omnibus locis ac ditionib. sibi subiectis alias cõditiones pretermitto.

Cõditiones Auriæ cũ Carolo. V. ante liberatã Genuã à Gallis.

Cõditiones Cęsaris cum Auria de libertate Genuensium.

Quibus rebus ita cõpositis trã sacto Gallici stipẽdij tẽpore, illa nõ amplius vel magna cõtẽtione quæsitus mereri voluit, vel adhortante Clemente Pontifice; quamobrẽ statuit cum suis triremibus in regnum Neapolitanum accedere cum albis vexillis; quo pacto fuit aliquot dies in illis litoribus fauẽsensim partibus Cæsarianis, cum Cæsariani ministri etiam niterentur illi persuadere, quibusquis oblatis conditionibus, vt eas partes amplexaretur. Deinde acceptis literis à Cæsare, quibus significabat se illum complecti, createq; summum imperatorem Cæsarianæ classis; ereta sunt vexilla imperatoria cum magna expeditionis felicitate. nam vbi copiæ Gallicę cito fuissent labefactatæ, statim Auria cũ classe Genuam versus nauigauit insecutus Gallicas triremes, quę cum multis Venetis in mari Neapolitano velificabantur, illæ disiunctæ fuit eum Auriam Venetas non insecuturum esse sperarent. Detentus est tempestate, varijsq; euentis in sinu Populonij diutius quam oportuit, quare duobus tantum triremibus potitur. Genuam deinde profectus vbi duabus in partibus propinquasset extra portum, Malpaga & Sarzano facientibus descẽsionem classiarijs copiis libertas cõclamata est & Diuus Georgius, cum vrbs esset vacua ciuibus, qui pauci erant reliqui adiutores. nam facile fuerat etiã Gallis ciuilibus dissensionibus superioribus excogitatã & afflictã remp. Genuẽsem post diuturna, bella, quæ varijs in locis aduersus varias nationes & seipsam gesserat, modo datis, modo acceptis insignib. cladibus ad deditionem compellere, quod factum fuit a Rege Gallo anno. 1527. Cum etiam diu laboratum esset in vrbe mira caritate annonæ, vel potius insigni penuria. Idcirco mox Galli collectis ingentibus copijs illam obsiderunt, & prępotentibus fęderatorum exercitibus eũ interim arma amicea Hispanorum vndiq; vexarentur, ceperunt; quod secuta est postea grauissima & inaudita prius illi vrbs pestilentia, quæ exinanitis vtrisq; litoribus ad extremum propè excidium rem Genuensem perduxit multis millibus mortaliũ miserabili ine extinctis. Vbi Aurianę copię vrbẽ inuasissẽt Triultius gubernator se recepit in oppidum, quare Auria liberè vrbe potitur, vendicatq; in libertatẽ. Conuocatis itaq; ciuibus in plateam Auriam vocatam, quorum pleriq; rusticabantur adhuc ob pestẽ, quæ diuinitus ab eo die prorsus extincta est, liberũ imperiũ patriæ permisit. neq; id valde difficile sanè fuit mortuo Lotrecho Imperatore Gallicarum copiarum in Neapolitana obsidione, plurimum; afflicto & penè labefactato Gallico exercitu, omniq; vi Gallica nõ solum deferuescente in Italia. sed propè iam extincta. sic igitur Gallos aduersa fortuna iam consternatos ex vrbe facile eiecit. Non defuerunt priuati ciues qui Auriã hortarentur vt imperiũ susciperet vrbis dũ viueret, pro qua recuperanda vitam suam periculis exposuisset, sed is non sine aliqua indignatione consiliũ reiecit, quòd Auria vir bonus censuerit maiorẽ esse gloriã posse patrẽ ac liberatorẽ, quã tyrãnũ patrię apellari, pręstabiliusq; multo dignum esse imperio, quam imperare, quod etiam stulti assequuntur. liberum igitur integrũ & incontaminatũ imperiũ suis ciuibus reliquit, pro quo beneficio ad sempiternã posterorũ memoriã illi statua fuit erecta, multaq; dona, & illustria priuilegia Auriæ familię concessa. Persuasit deinde vt duodecim ciues in vniuerso urbis cõcilio deligerentur cũ autoritate reformandi, instaurãdi, instituendi nouas leges reip. Delecti sunt itaq; ex utraq; factione pares, è nouis atq; ex antiquis familijs, Baptista Spinola, Augustinus Pallauicinus, Stephanus Iustinianus, Frãcus Phliscus, Simo Cẽturio, Augustinus Lomellinus Philippus Cataneus, Hieronymus Auria, Vincẽtius Rapalius. Io. Baptista Moneglius, Ioannes Dauagnus, Nicolaus Grimaldus Ceba, uiri doctrina & rerum multarum cognitione insignes, qui Reformatores sunt uocati: illa dum ciues delecti exequerentur, agerentque de reformatione, repentina exorta est perturbatio in Liguria: nam regulus Diui Pauli Gallus cum ma-

Genuã capta à Gallis.

Genua ab Auria recuperata.

Mirificã Andreæ Auriæ integritas.

cum magna manu equitum ac peditum peruenerat in vallem Porciferam, & iam propinquabat vrbi, in qua erant pauci ciues ac nulla propè præſidia, cum etiam arx Genuæ ſtaret pro Gallis. Auria animo intrepido, quem ciuium concordia ſequebatur, mittit manum militum cum quibuſdam iuuenibus nobilibus magnæ virtutis, addiditque ducentos Turcas captiuos è triremibus, quibus promiſſa fuit libertas & arma conceſſa ad ipſam vallem. Inito leui prælio magna virtute coacti ſunt Galli in Inſubriã ſe recipere, quibus etiam nulla erat copia cõmeatus. Gratijs Deo actis Reformatores cõmiſſũ ſibi negotiũ exequũtur, q plurimũ vbi laboraſſent ſtatuẽdis legibus, cũ primùm potuerunt, promulgari iuſſerũt ac ſanciri nouas leges, reſeruata ſibi facultate intra paucos mẽſes addẽdi ſuis decretis quod viſum eſſet neceſſariũ, vt in ipſis legibus impreſſis patuit. Inter ceteras decretũ eſt vt reſp. gubernaretur ab vno tantũ ordine ciuiũ deſcriptorũ ſublato è rep. omni factioſo nomine, quod ad annũ vſq; præſentẽ in vrbe & vbiq; in imperio Genuẽſi viguerat, extinctaq; populariũ nominatione ac nobiliũ, atq; præcipua cura adminiſtrationis eſſet penes illos, qui ob dignitatẽ vitæ, integritatẽ morũ, antiquitatẽq; maiorũ habitationis iure alijs præferretur; atq; aſcriberetur nobilitati ille numerus, q teſtimonio publico boni nominis id mereri videretur. Voluerũt vt Dux crearetur & octo gubernatores, quibus lege iniunctũ eſt, ne vlla de re graui deliberarent quæ propoſita eſſet eodem die: ſed iudiciũ reſeruaretur in diem poſterũ. His etiã fuit adiunctũ quòd cũ varietas tẽporũ ſecũ afferat varietatẽ ſtatutorũ, vt dux, gubernatores, & procuratores poſſent variare, reformare, & noua condere inſtituta; ea tamen cõditione ne per res correctas aut variatas vlla ijs augeretur vis vel autoritas. Ad producendã igitur ciuitati eã verã cõcordiã, exterminãdasq; priſtinas ſimultates & inuidiã, quę maximè omnium viget in rep. vbi multi ad eoſdẽ honores aſpirant, decretum eſt vt poſſent initio cuiuſque anni aggregari decẽ ciues veteri nobilitati; ſeptem vrbani nimirum, & tres ex ora maritima; cũ ſeptẽ electio ſolis gubernatoribus eſt permiſſa; illud eſt iniunctũ vt diſquireretur an eſſent boni nominis & nati è legitimo matrimonio; neq; poſt aſcriptionẽ acceptamq; nobilitatẽ licitũ eſſet vllam artẽ mechanicã exercere. aſſignata eſt & triũ electio ijſdẽ gubernatoribus, ſed additus Dux. deinde ſalubri cõſilio decernitur vt vniuerſa recẽtiũ familiarũ multitudo in numerũ viginti & octo antiquarũ referretur, & aggregaretur, omneſq; recentes illarũ cognomina pro arbitrio aſciſcerẽt pro ſuis, quæ omnes nobiles dicerentur nulla habita differentia. cõmuni igitur omniũ Reformatorũ decreto ad centũ & quadraginta familiæ in numerum illarum ſunt aſcitæ, cum tot viderentur addendæ ad ſupplemẽtum patriciorum, inter quas fuerunt quatuordecim antiquorum nobilium hæ aggregatæ. Marocelli & Panzani Marinis, Ceba Grimaldis, Carmendini & Squarzafici Cicadis, Serræ & Camilli Lercaris, Falçmonici Gẽtilibus, Venti Cataneis, Crancanæ & Robores Aurijs, Picamilij Caluis, Mari Vſodimaris, Domitij Paſſani Lomellinis. Decretum eſt igitur vt certi ciues ex his quotannis in numerum nobiliũ admitterẽtur, atq; hi noui ciues dicti ſunt, atq; idcirco aggregati quia cognomina priſtinarum nobilium familiarum aſſumerent. In illis viginti & octo familijs nobilibus numerata fuit Iuſtiniana, Saula, Francha, Prementora, Fornara, quæ antea in electionibus magiſtratuum habebantur populares, vt alijs accidebat familijs popularis factionis, quæ fuerunt additæ, quamuis & hæ quinque propter virtutem multorum, opulentiam, aſſiduitatem magiſtratuum iam videri poſſent iure antiquam nobilitatem adeptæ. Fuit tamen Vbertus Lazarenſis primus Dux electus à Reformatoribus vir bonitate ac virtute ſingulari popularis factionis, dimidiumque gubernatorum, & Procuratorum fuit veterum, dimidiũ nouorũ. atq; nouorũ altera pars fuit mercatorum, altera artificum pro ordine qui multos annos ante reformationem ſeruabatur. ſic igitur non modo libertatem, ſed etiam Cæſaris & regum Hiſpaniæ defenſionem, protectionemque patriæ comparauit, verum etiam leges & conſeruationem Andreas Auria vir glorioſus, & propter prudentiam atque integritatẽ nunquam ſatis laudatus. at ipſa reſp. ad oſtentandum gratum animum, cum quinque Syndici annui per leges creati ſint ſupremi, qui negotia reip. recognoſcant, & ceterorum magiſtratuum, vnus perpetuus creatus eſt Auria dum viueret, cui & vniuerſæ eius familiæ conceſſa eſt immunitas vectigalium & omnium tributorum imponendorum. Deinde multis muneribus à patria & amoris ſignis a Cæſare acceptis & ordinis aurei velleris inſignibus Melphitico principatu fuit inſignitus. procedebatur per illud tempus Genuæ non neceſſitate legum, ſed pura ac libera voluntate in electione magiſtratuum vel voce vel ſuffragijs, vt accidebat, licebatque cuique nominare aut concedere ſuffragium cui mallet. Illud viſum eſt initio conducere reformatoribus ac ſuccedentibus vt omnibus fieret ſatis, cũ tempus & experiẽtia optima ſit rerum moderatrix; quoniam ſiquid accidiſset inter ciues, ſenatus illud poſset corrigere. ſic rebus procedentibus cęptũ eſt ſequentibus temporibus audiri quòd cum eligerentur maſtratus, & præſertim Dux & gubernatores, ſuum cuiq; non daretur tam mercatoribus quàm artificibus, quod ęgre ferebant, ac palam dictitabant res nõ eſſe ſubuertẽdas, cũ eſſet veterũ nobiliũ munus electioni & rebus huiuſmodi moderari. Et quoniã maius cõciliũ quadringẽtorũ ſorte eligebatur, in qua electione cũ eſſet minor numerus veterũ nobiliũ, minor pars concilij ad eos ſpectabat, ita fiebat ut raro accederent ad tertiam partẽ cõcilij. ſic fieri non poterat vt iure dicerẽtur retẽturi ęquabilitatem factionis, aut electionẽ facturi, cum multa etiam inter diuerſas familias diſſidia intercederent, & inter quoſdam eiuſdem familiæ. Atqui cum Dux & Gubernatores mittebantur eligẽdi certo numero ad conciliũ, ſemper eligendi miſti ſunt è quoque ordine. & illud præcipuè primo electionis die Gubernatorum. nam cum biduo fieret electio, poſt primum res coarctabatur, non per legem quidem, ſed per virtutem, rationemque perſonarum, ad quas ratio electionem transferebat. ſic igitur omnis electio uidetur iure facta fuiſse cenſeri ab eo numero, qui maiorem partem habebat in concilio, cum maior pars ſuffragiorum haberet electionem, atque maiori numero ſemper debebatur honor ac munus electionis. Enimuero

Reformatorum leges.

Aggregati q̃ ſint dicti.

Syndicorum autoritas ſuprema.

descripti nobiles ad gubernationem vsque Triultij multi fuerunt, sed multi perierunt pe r pestem, quare a duodecim Reformatoribus multi additi sunt, atque omnes qui cogniti sunt in vrbe eius conditionis, quæ a legibus requirebatur. contra illarum etiam formam plurimi addicti sunt a collegiis & deinde alij præter numerum, & decem quotannis initio anni legibus permissus numerus, sic igitur factum est vt nouorum numerus longe fieret maximus, p ræsertim cum in electi one parū perpenderetur ratio in legibus requisita, neque artes mechanicę nobilibus interdictæ spec tarentur. multa clam aduersus remp. ab illis dicebantur, qui fidebant beneficio prolabentis tempori . nam cū periculosa sit omnis multorum gubernatio, ne in ciuiles dissensiones ac bella denique inte stina pro rumpat, tum tanto est periculosior, quanto numerosior; & istud in primis, si vulgus & inso lens turba popularis in partem imperii admittatur; cum vulgus plerunque manus & ventrem habea t sine capite. neque enim vlla vera esse potest aut sincera concordia, vbi contenditur de honoribus & magistratibus & imperio, ad quæ multi aspirent. aut si sit, periculosa est ne conspiret ad diripienc las facultates subditorū; nisi plane viri boni multi in illa ciuitate fuerint, quod sanè inuētu est pdiffic ile. quā minimum igitur autoritatis relinquendum est vulgo ciuitatū pcurandū. est ne desit iustitia, coercedaque est caritas annonæ, quod aptius est parere quam imperare. sunt etiam nobiliores legib us seuere coercēdi, si plures sint imperātes, alioquin exquisita libido, vel auaritia vel superbia & crudelitas & arrogantia certissimæ pestes rerum pub. quamque ciuitatē inuadunt, cū felicitatē moderatius ferre non possint, quod facile colligitur non solum ex ratione, sed etiam ex rerum præteritarum exemplis.

Administratio popularis qualis.

Tarentinorū libido.

Tarentini enim cum plurimum virium adepti essent ad reip. formam viuentes, in tantam insolentiam proruperunt, vt Carbinam vrbem amplam Iapygum extorrem fecerint, virginesque & pueros & vigentes ętate mulieres in sacra Carbinatarum septa intrudentes nuda corpora per diem omnibus spectanda prębuerint, quicunque autem vellet Tarentinus in infelicem gregem insiliens pro libidine vtebatur. At tanta Deorum & finitimarum gentium ex eo exorta est indignatio, vt cū Tarentum sæpe de cælo fuisset tactum, plurimeque domus igni cælesti conflagrassent, mox finitimorum armis funditus sit euersum.

Iapygū insolentia.

Iapyges rursus ad reip. modum & ipsi viuētes, diuque patrię imperio potiti, in tantum insolētiæ venerūt, vt nō homines solum, sed etiam Deos iniurijs & cōtumelijs afficerent. nam quasi quodam furore felicitatis perciti Deorum imagines è templis eiecerūt, atque infregerunt, cum dicerent debiles potentibus, mortuos viuis cedere oportere. At paulo post de cęlo percussi & ardentes eorum plerique acerrimas pęnas suę insanię luentes potentiora esse Deorum arma senserunt.

Milesiorum auaritia.

Milesij quoque multa infortunia ob auaritiam sibi architectati sunt, cum ciuiles inimicitiæ præsertim ob potentiorum in debiliores rapinas natę essent. nam Gergithę paupe res apud illos vocati, popularis turba nimirum, cum rapinas potentiorum diutius ferre non possent, arreptis armis illos ex vrbe eiecerunt, profugorumq; filios vinctos in areis sternentes conculcarūt, bouesq; pessundare tanquam triturantes coegerunt. Diuites profugi collectis copijs contra in patriā reuersi, ac victoriam de Gergithis adepti captos viuos combusserūt, atque sic resp. mutuis vulneribus ob auaritiam confossa facile venit in exterorum potestatem.

Scytharū temeritas.

Scythæ in tantam insolentiam propter potentiam venerunt & ipsi ad reip. formā viuentes, vt quasi per ludum naribus mutilatos omnes demmitterent, ad quos armati peruenissent, vt sciretur, vt aiebant, quousque arma Scytharum penetrassent. Inde effectum est vt finitimi captis armis ad illos opprimendos, tanquam ad extinguēdum commune incendium vndique confluxerint. Ephesia, Ionia, Colophonia, Byzantina, Vmbra, Thessala, Sybarita, Cumęa, Chia, Zacynthia, Crotoniata, Ætola, Arycandęa resp. nimis antiquę sunt, & plerisque incognitę, sed tamen omnes per proprias simultates, aut similes errores, concidisse cōstat.

Atheniensiū auaritia.

Athenienses non tā iniqui inter se fuerunt denique, quam Medi aut assyrij, qui vbi firmum imperium habere sibi visi sunt, Samios, Lesbios, aliosque populos contra fęderis ęquitatem per auaritiam & ambitionem conculcarunt, qui ubi aliquantulum sic uiguissent, mox finitimis populis ad illorum excidium conspirantibus, soluti sunt. Lacedęmones ad Cretensium Perięcorum imitationem ubi prius fuerant Siritæ non solum in Helotas crudeles fuerunt, sed etiam in finitimos sęuire ausi uel potētiores nō multūtp̄s īperarūt. Quid Locrorū potētiā soluit, nisi Locrorum auaritia? Fuerūt multę in Italia nostris penè tēporib. resp. quę oēs per intestina dissidia, mutuasq; iniurias sunt euersę. nam Clusini, Casalenses, Pisani Mediolanenses, Florentini, Senenses tametsi dilatarunt imperiū aliquādiu in Italia, tamen per mutuas iniurias ob auaritiam uel ambitionē breui conciderunt. Quid magis sublevauit afflictas Romanorum uires, quam aduersaria Barchinæ factio Cathaginensium? iure igitur ab Atheniensibus introductus fuit ostracismus ad deprimendam uel auaritiam uel ambitionem ciuiū, uel potius ad seruandā concordiā, quę magis stat cum ęquabilitate. quia periculosum est ne resp. ad unū uel ad paucos delabatur, Neq; .n. uitia solū sed ēt uirtutes ciuiū sūt in rep. inuidiosę, quare Herculē fabulati sūt antiq ob eximiā uirtutē cōsultò ab Argonautis suisse relictū, ne eius gloria omnē reliquorū heroū laudē obscuraret. sic piculosę sūt resp nisi optimis legib. & diligēti legū optimarū obseruatione muniātur. nō caruit prorsus his piculis Genuēsis resp. quāuis ad excidiū nō sit perducta, quia nō modo inter se dissiderūt ciues, sed etiā cū exteris aliquādo ad vrbis excidiū qdā cōspirarūt. nā nō modo Valcerca cēturione vexata est Genua repētinis incursionibus anno. 1536. dū Cæsar esset in Prouincia, sed etiā Cagninus Gonzaga partes Gallicas amplexus assentiētibus quibusdā nouis ciuibus simulato itinere ad Italiam Tauticā proprius accessit ad męnia Genuę, quam admotis scalis adortus est, sed à ciuibus & subsidiarijs Antonij Auriæ è classe, & à peditatu Augustini Ispinolæ Tassarolensis reiectus est, qui Antonius a Cæsare summa diligentia fuerat missus. Aliæ paratæ sunt insidiæ frequentibus temporibus per multas artes, eæque repetitæ per Cęsarem Fregosum adiuuantibus semper nouis, cum Petrus etiam Strozza simulato transitu in

Genua inuaditur nouis assētiētibus.

Galliam

Galliam Cisalpinam per inducias duorum principum propius ad vrbem accesserit assentiente Comite Io. Aloysio Phlisco. Sed cum eadem hora triremes ex Hispania cum multis peditibus in portum applicuissent, nihil visum est esse innouandum; quare copiæ Strozzeanæ paulum progressæ solutæ, dimissæque fuerunt. Deinde cum initio anni 1545. Dux creandus esset non vi legum quidem, sed inueteratæ consuetudinis. è nobilibus veteribus procurata est electio palam à quibusdam ciuibus rerum nouarum cupidis viginti & octo electorum nouorum, preter vnum, à quibus electi sunt quatuor nobiles noui, cum tot per leges essent eligendi, in qua re multa acerba intercesserunt dicteria & sales. à primis viginti octo delecti sunt secundi viginti & octo eodem consilio atque re ad concilium denique transmissa delectus est Dux Io. Baptista Fornarius vir clarus magnique iudicii, cuius que electio à nemine improbari poterat, si seruatis ritibus illud factum fuisset, ac nisi per fraudes actum esset. Quamuis enim vir bonus esset creditus, tamen non nihil suspicionis attulit quòd per amicitias principum, multosque clientes aliquid in animo ad propriam vtilitatem contra ius reipublicæ excogitasset, atq; conspirasset cum Gallis, quare coniectus est in carcerem post principatum, ac per multam gratiam deinde vita donatus, sed relegatus in Belgium, vbi etiam vitam finiuit. eius Ducis cum molesta omnibus electio illis accidisset, qui ordinem & quietem esse in rebus publicis optabant, delatæ sunt querelæ à variis ciuibus ad Auriam, qui vel amicissimus Fornario tamen electionem improbauit; ceptumque est excogitare rationem, quæ per leges reprimeret hominum andaciā: temeritatem post transactum tempus principatus Fornarii. cum nouus Dux itaque esset eligendus initio anni 1547. successit coniuratio Aloysii Flisci. multis popularibus & nouis adiunctis cum externis militibus, vt dictum fuit. Hic tam impius in patriam, cui omnis charitas debetur, ciuis Auriæ magnificentiæ aduersarius non inuito nomine satis condignas pęnas luit sui sceleris, cuius asseclæ partim sunt in exilium eiecti, partim perduellionis rei acti, qui tamen nimis apertè profecuti sunt partes Phliscanas. nam mitius actum est fortasse in quosdam quam oportebat. Collectæ sunt etiam copiæ à senatu, quarum summus Dux creatus est Augustinus Spinola Tassarolensis, qui bona Phlisci diriperet, & præsertim oppidum Mōtobium, quod factum est tum quia ius ciuitatis ita requirebat, tum etiam ne Cæsar cum suo exercitu intraret in regionem ad vlciscendas iniurias, quia propè classem deleuisset, atque Italiæ quietem interturbasset. Nec ita multo post noua audita est coniuratio Iulii Ciboi Marchionis Massæ, cui paulo ante Auria neptem dederat in matrimonium, in qua coniuratione per assensum quorundam nobilium nouorum, & quorundam superstitum Phliscanorum rebellium exulum pertractatum est de inuadendo palatio, trucidandoque Duce & Gubernatoribus & Auria. Illa patefacta captus est Pontremoli Iulius præfecti Mediolanensis iussu, Mediolanumque adductus Cæsaris iussu capitis est condemnatus, atque nonnulli etiam Genuæ capite mulctati, cum alii eiecti sint in exilium. His tot difficultatibus in vrbe coortis breui tempore, & primarii ciues, & Auria princeps, & omnes qui tranquillitatem vrbis, stabilimentumque reipu. cupiebant, commoti sunt non leuiter, quibus apparuit necessariò aliqua ratione succurrendum essereip. quæ posset inquietos animos intra cancellos legum coercere. Adaucta est & locupletata ea necessitas illis motibus, quos Cæsarei ministri faciebant in Italia, & in primis Ferrandus Gonzaga summus imperator rerum Cęsarianarum in Italia, qui erat in Mediolanensi præfectura, qui palam per literas & nūtios querebatur non videri esse ex Italicæ quietis, vt Genua tot motibus rerum nouarum fluctuaret, pullularetue seditionum seminibus, cum plurimum vexarent rem Mediolanensem ob vicinitatem. Illæ obtestationes tantum potuerunt in animo Cæsaris, quæ ad ipsum vndique afferebantur, vt multæ rationes ab eo pertractatæ sint de rebus Genuensibus. Sed tamen quia per pactiones cum Auria promissum fuerat quod libertas reip. semper foret incontaminata, noluit vrbem subiugare, sed procurauit vt res ita innouarētur vt tutus & quietus esset ab illis tumultibus. verebatur tamen ne si illud tardius fieret, vrbsque foret ab aliis violata, serus & inanis locus relinqueretur pœnitentiæ. Persuadet itaque Auriæ vt oppidulum fieret in vrbe, quod præsidiis, auxiliisque Cęsarianis muniretur, quo & ipse securus esset, & leges ab improbis ciuibus metu supplicii seruarentur. illo consilio & aliis de causis misit Ducem Albanum Genuam, modo Granuelium ad persuadendum principi, cui cuperet fieri satis. Primo aspectu quidam ciues, quibus Auria negotium patefecit, non dissentiebāt propter rerum superiorum perturbationes: sed rediligentius cōsiderata displicuit & Auriæ, & aliis ciuibus quibusdam primariis, cum illa arx non minus libertati bonorum, quam malorum temeritati immineret. Suo itaque & aliorum ciuium iudicio impulsus modo Adamum centurionem, & modo Frā ciscum Grimaldum mittit ad Cæsarem in Germaniam, qui persuaderent fore vt sine oppidulo res Genuensis reformaretur, viueretur que Genuæ pro legibus, & vrbanæ custodiæ ad securitatem quietis adaugerentur Germanarum copiarum. Futurum enim vt non esset in potestate paucorum seditiosorum res vrbanas subuertere per contemptum legum cum magna perturbatione rerum Cæsarianarum. His promissis, aliisque non leuibus rationibus impetratum est per Auriam vt Cæsar ab eo consilio destiterit; quæ legationes vbi Genuam rediissent, delecti sunt octo è primariis cinibus, qui consilio Auriæ additi perpēderent reformationem legum, & reip. securitatem, quæ postea referrētur ad senatum, atq; quatuor denuo sunt adiuncti priori numero, duo è collegio procuratorum, ac duo Dominorum, quo res denuo perpenderetur. res cum omnibus qui iudicio præstare apparebant, cōmunicata est, & delata rursus ad senatum, atque à Duce & collegiis cum Auria & octo delectis prioribus pro facultate sibi concessa in legibus anni 1528. promulgata est anno 1547. ea lex, quę rerum nouarum cupidis ciuibus Garibettum vocatum fuit: in qua lege continebatur vt sicuti vniuersum concilium quadringentorum sortitò eligebatur, & viginti & octo electores Ducis & gubernatorum nominabantur à quinq; è collegio sorte electis & nominatis, qui constituebantur per suffragia

Varię cōiurationes, quæ cogunt fieri Garibettum.

Garibettum quid sit.

fragia concilii, ita numerus maioris concilii esset trecentorum sortitò delectorum, alii centum suffragiis deligerentur. ex his ita delectis & coniunctis statutum est vt centum per suffragia deligerētur quod esset minus concilium, consultatio ordinaria senatus in rebus necessariis. sic igitur è primis cētum ascitcendis maiori concilio, & è secundis exemptus è numero quadringentorum prius electorum, duo fierent collegia additis octo Protectoribus è magistratu Diui Georgii, quinq; syndicis supremis, & septem ex extraordinario magistratu, ita vt viginti alii adderentur cum collegiis. Decretū est postea vt centum sic quotannis delecti essent electores viginti & octo nominatorum in superioribus legibus ad Ducem & gubernatores nominandos, qui vicissim eligerentur. Illa forma electionis cum nemini ius eripuisset, fuit in vsu posita, quæ perdurauit ab anno 1547. ad annum vsq; 1575. deinde cęperunt denuo serpere paulatim in animis Ligurum simultates & clādestina dissidia, quæ succrescente deinde cupiditate, ambitioneque hominum, florentibusque diuitiis ita exarserunt, vt natæ sint è nimia felicitate ciuiles seditiones, cum semper ferè elatio animi sit comes opulentiæ. floruit igitur per illam tranquillitatem obseruantiamque legum & pacem Genuensis resp. opulentia, quiete, & omnium bonorum cumulo. Sed post mortem principis Auriæ, quæ accidit, quo tempore scriptum fuit, cum non nulli ægrè ferrent se ascitos esse in numerosas familias, quòd vbi certaretur de adipiscendis magistratibus, veteres apparerent nouis excellere, tristabantur sua conditione, neq; intelligebant quantum noui & aggregati paruis familiis præstarent veteribus ipsarum familiarum, cum quidam illarum nullum prorsus ad magistratum fuissent admissi à tempore aggregationis. Neque tamen illud solùm veteres per tecentem numerum patiebantur, vt per rationem paruarum familiarum ad gubernationem conuenirent, sed etiam aures illorum non infrequens murmur infestabat, quòd alii querebantur quod noui ciues dicerentur, alii ægrè ferebant aggregationem ipsam cupientes ad pristinam rationem redire, quare duo cognomina vsurpabant prioris familiæ suæ, & eius, cui fuissent aggregati. Veteres ad tollendos errores id ipsum etiam fecerunt, cum tamen aduersus hanc nouitatem factum sit decretum anno 1559. per quod sub grauissimis pœnis vetitum erat, & scribis publicis in primis ne aliā familiam, quam cui ascriptus quis fuisset, nominarent: quod sanè parum curatum est à nouis. his accessit quod nulla familiaritas vel matrimoniorū coniunctio inter ipsos ciues contrahebatur, quæ res non parum illorum animos infestabat, qui altius intuebantur rerum euentus; quibus res apparebat non posse diutius in eo statu commorari, cum præsertim affinitates cum non ascriptis potius pro conditionibus contraherentur vtrorumque. Hę res, alięque consimiles agi palam cęperunt anno 1570. quæ germina dissidiorum per quietem reip. repullularunt post sumptus & difficultates belli Cyrnensis, alique cœperunt domi Iacobi Basadonæ, quo multi primarii e nouis ciuibus conueniebant, qui magnopere inuectus est in modum administrationis. Eius oratiō tametsi per conuenticula apparebat seditionē posse in vrbe excitare, tamen non modo non obtinuit supplicium, sed neq; reprehensionē quidē à senatu, de qua re aliquādo pertractatum fuit. sub finem anni deinde sequentis electus est Dux de more Ianottus Lomellinus, qui conniuens ad ea quę corrigi oportebat, inuectus est in Mattheum Senaregam à secretis virum prompti ingenii, callidique, quod Ducis consilium apparebat honestum & reip. debitum, cum curauerit vt literæ & magna negotia de rep. à Duce & vno gubernatorum recognoscerentur, cum prius ab vno à secretis istud fieret. Illam controuersiam suscepit Dux non suo tantum consilio, sed impulsu aliorum scribarum, qui ægrè ferebant illud nomen Secretarii, quod factum esse aiebant contra leges reformatorum. Illud cum rigidius ageretur, quam par erat, Matthæus etiam tulit grauius quam oportebat, cum magis propriæ, quam publicæ dignitatis rationem habuerit. recessit à rep. primum, deinde propter eloquentiā & exquisitam legum vrbanarum cognitionē creditus est indignatus fouisse perturbationum semina, quæ postmodo eruperunt, quamuis probabili excusatione est vsus. Adauxit segetem perturbationum, quam fortuna reip. frequentem excitabat, quod accidit anno 1572. in Hispania. nam Balthesar Rotulus aggregatus familiæ Pallauicinæ propter æs alienum ibi coniectus est in carcerem, qui cum vellet per leges regni libertati restitui, tanquā nobiles ob debita priuata non possent distineri, obtinuit à senatu testimonium suæ nobilitatis cum declaratione, quòd Franciscus pater dum vixit fuit nobilis, & dictæ familiæ ascriptus. Illud cum quidā veteres grauiter ferrent ob proprium incōmodum, petierunt à senatu vt explicaretur quòd Franciscus fuisset ascriptus anno 1528. at non prius. Id ægrè ferentibus Rotuli coniunctis causa publica fit è priuata, & non sine multa cōtentione agitata in senatu; non tamen vllum adhibitum remedium. His tot dissensionum principiis ærarii diui Georgii, aliorūq; pertinerent ad posteritatem nobiliū veterum in dotes filiarū. aliasq; res accessit illud etiam, quòd cum esset in legibus Reformatorum anni 1528. explicatum, vt prouētus necessarias, quæ nulla ratione spectabāt adscriptitios ciues, quædam familiæ originem suorū maiorum in arboris formam depingi curarunt vt suæ indēnitati consulerent, in quibus posteri essent tanquam rami à trunco prodeuntes, curatumq; est vt arbores publica autoritate comprobarentur, ne temporis obscuritas vllum afferret posteris præiudiciū. Idcirco familia Lomellina, quæ multos magnosq; prouentus habebat, procurauit vt arbor coniunctionis approbaretur à senatu, cū essent adhibitę legitimę probationes, quod tamen multis ascriptitiis repugnantibus obtineri non potuit, neq; in senatu neq; alibi. nullo addito remedio his rebus persistebatur in ea rerum perturbatione. Inuentæ sunt deinde multæ difficultates in senatu cum ageretur aliis de rebus, quamobrem dicebantur à sapientioribus illæ arbores nisi conuellerentur, aliquādo acerbos fructus in remp. producturæ. nam profectò nullum est tam paruum malum in rep. quod neglectū non latius serpat, nisi diligentes ac seueros habeat magistratus in patricios præsertim, quorum obseruantia legum & morum bonitas fit lex ineuitabilis cęteris subditis. sic per Lomellinā contentionem & electiones magistratuum deuentum

Radices dissensionū ciuium.

Alia semina dissēsionum Genuēsium.

uentum

uentum eſt in controuerſiã,vt In contentionibus palam noui & veteres audirẽtur in ſenatu.cum ap-
pareret periculoſa illa ciuium diſſenſio reip.propoſitum eſt in ſenatu vt numerus optimorum ciuiũ
deligeretur ad inueniendum nouam legum reformationem,ad reprimendas turbas,quòd à nouis re
probatum eſt,quia contenderent quod ſi ad parem numerum veterum ac nouorum veniretur,noui
ſemper iura haberent inferiora. Sed enim cum æger animus nullam rationem admitteret,triremeſ-
que ex Hiſpania quædam acceſſiſſent Sabbatiam cum copijs,quæ traiiciebantur in Italiam,rumor di
ditus eſt à rerum nouarum cupidis,quòd milites externi clam fuiſſent à veteribus in vrbem acciti:ad
quam famam multi populares & aggregati miſerunt obnuntiatum ſenatui,niſi occurreretur,ſe op-
portunum remedium adhibituros.cognitum eſt paulo poſt illum rumorem fuiſſe à ſeditioſis ciui-
bus concitatum. Io.And.Auria cognitis controuerſijs hiſce ciuilibus,quæ quotidie in eligendis ma-
giſtratibus oriebantur è Sicilia nauigat Genuam,qui cum parum obtemperantes animos ciuium re
periſſet,nihil memorabile facere potuit.renouatus eſt ſermo de electione ad reformationẽ;ſed fru-
ſtra.exortæ ſunt denuo contentiones de electione magiſtratuum,ac poſt multas difficultates electus
eſt Dux Iacobus Grimaldus Duratius ciuis ob bonitatem,virtutes,egregia animi ornamenta omni-
bus gratus,qui creditus eſt vrbanę quietis ſtudioſiſſimus. At per horum tumultuum rumorẽ Philip
pus Hiſpaniarum Rex continuata protectione vrbis legationem miſit ad res ſedandas Io.Idiaqueciũ
equitem,vt ego cognoui,magnę prudentię & eloquentiæ,qui niteretur eam remp.placare per regiã
obſeruantiam,atque in concordia retinere. hic in ſenatu habitis verbis efficacibus regio nomine nul
lam concordiam potuit excitare,neque certum habere reſponſum.Idiaquecius deinde cum Sancio
Padilla ordinario oratore collocutus & cum quibuſdam nouis omnem vrbanam perturbationem
planè percepit.cum vero paulo poſt per electiones magiſtratuum quidã è veteribus numerum quẽ-
dam ſubditorum in vrbem ad ſui domorumque tutelam introduxiſſent,iniecta eſt nouis & popula-
ribus cauſa trepidationis, quare inter varia de magiſtratibus decreta ſtatutũ eſt vt exteri introducti
dimitterentur,cum veteres liberati eſſent ſuſpicione ne excluderentur à magiſtratibus concilio ſor-
te delecto,& noui intelligerent nihil ſe præiudicij eſſe capturos,neq; timerẽt rapinas ac direptiones
vt prius officinarum. anno deinde ſequenti qui fuit 1574. apparebat vrbis ſtatus fore quietus,ſed ta-
men noui cœperunt denuo tumultuari,qui optabant ad ſortem perduci electionem magiſtratuum
quia cum plures eſſent,maiorem partem ad ſe prouenturam arbitrabantur.conabantur itaq; perſua
dere reliquis ciuibus nequam rem comprobarent,publicam aut nouam vel optimam reformationẽ
admitterent,quæ propoſita fuerat à M.Antonio Caretto principe Melphitano. Vbi ſenatus delegiſ-
ſet quatuor ſenatores,qui formam propoſitam perpenderent,& alias quaſuis rationes ad tranquilli-
tatem ciuitatis, noui pleriq; profitentur ſe nullam rationem admiſſuros ſine obliteratione Garibet-
ti,ac niſi ſeruaretur lex anni 1528.at populariũ principes quidam petiuerunt à ſenatu quendã nu
merum populariũm cum nobilibus aggregari,qui de rep.benemeriti eſſe viderentur.vbi & eſſe con
tra leges reſponſum eſſet,& ſeditioſos eſſe caſtigandos,viſa eſt nouis non aſpernanda occaſio adiun-
gendi ſibi auxilij,neq; quidquã deinde actum incolumis popularibus. Peritũ eſt audacius vt antiqua
retur Garibettum,& popularibus adiutoribus promiſſa à nouis,quæ petebatur,aggregatio. Delectis
per fraudes quibuſdam magiſtratibus, agitatum eſt de concordia, inter principes ambarum factio-
num, & de coniunctione animorum, ſed cum inferiorum proponerentur, coacti ſunt principes
nouorum ne ab vtriſque excluderentur, à conſilio concordiæ recedere. ſic vrbs in tres partes diui
ſa eſt,ac veteres vocati ſunt Porticus Diui Lucæ,noui Porticus Diui Petri. tertia factio fuit popula-
rium & non aggregatorum ciuium.propoſita eſt in ſenatu popularium aggregatio.Sed repugnan-
tibus quibuſdam ſuffragijs nihil actum, quæ res auxit populi indignationem in veteres,cum ſedulo
fieret etiam à nouis;noui tamen ex altera parte inſtabant vt repeteretur eadẽ aggregatio. Erant prin
cipes popularium Sebaſtianus Seronius & Bartholomæus Moniobius recentes ciues,qui niteban-
tur potius nouorum auxiliis,quam vlla vel antiquitate vel propria autoritate. hi viſi ſunt apti impri
mendis multis rebus vanis propter facilitatem verborum in animis plebis ſuapte natura cupidæ re-
rum nouarum. ab his excitabantur frequentes tumultus in illa ciuitate,bellaq; demum ciuilia, per
quæ ventum eſt eo vt omnes ferè Italiæ principes ex illis initijs miſerabile exitium illi reip.immine-
re proſpicerent,atq; atrox & calamitoſum bellum, quodq; non facilè extingui poſſet vaticinarẽtur.
Inuitabant vel potius impellebant animos popularium vel ſua ſponte rerum nouarum cupidos fre
quentes horum ſeditioſorum ciuium pollicitationes & gratia & ſpes melioris reip.quos noui clam
ad iſtud impellebant,& inſtruebant.Nam ab his proponebatur populo noua quædam & liberalior
ratio adminiſtrationis,quia futurum eſſe dicebant vt multa tributa excuterentur. Vt augerentur mer
cedes omnium operarum. Vt munia iuſtitiæ rectius tranſigerentur,cum leges ęquum patrocinium
omnibus polliceantur,pręter prædictam aggregationem. facilè fuit igitur per hæc promiſſa & vilita
tem præterea annonæ incautos excitare,quibus perſuaſum eſt nihil horum fieri poſſe,niſi Garibet-
tum abrogaretur. accedebantur etiam metu imminentium malorum ſi qui fuiſſent ad ea promiſſa
tardiores, aut ſi quam fraudem ſubeſſe promiſſis ſuſpicarentur, cum rumor deditus eſſet inclinare
animos veterũ ad introducendos Hiſpanos in vrbem,patriamq; in ſeruitutem reducendã.deteſtabã
tur veterum ſuperbiam,qui multos ſumptus,parumq; honeſtos mores introduxiſſent,quorũ cau-
ſa nulla eſſet in vrbe iuſtitia.ceptum eſt igitur aduerſus veteres patricios conſpirare, multaq; habita
ſunt in priuatis domibus hiſce de rebus conuenticula.deinde tanquam in caſtris omne genus armo-
rum die noctequé in vrbe geſtari.magna eſſe delictorum impunitas. Magiſtratus veterum patricio-
rum deludi.miniſtri concuti.haberi excubiæ & vigiliæ tanquam in bello.ſæpe per tumultus vanos ta
bernæ artificum repente claudi.viæ cathenis tranſuerſis aut trabibus occludi.portæ vrbis ab armatis

capi.

Io. Idiaquecius orator Regis.

Petitiones populariũ.

Factiones Genuenſes.

tormentis essent accessuri. variæ ortæ sunt opiniones in senatu, quod aliis aliud esse capiendum cõsilium videretur. at Io. Baptista Lercarus cum adessent suasores scelerum vir magnæ autoritatis, eloquentiæ, bonitatis graui oratione conquestus est de fortuna reip. quod propter discordiam inscitiãque rerum gerendarum illa patria iam propè esset eo redacta vt pro imperio esset seruitutem admissura, cum frustra remedium cõtrouersiarum, aut reformatio legum postulabitur, vbi libertas semel fuerit amissa. nihil periculosius libertati videri, quam vulgus infrænè armatum, quod præsertim impulsu seditiosorum, tanquam mare ventis exagitatum fluctuet. sed tamen posse rem accipere adhuc moderationem, si senatus autoritas solita concedatur. eodem ferè temporis momento præfecti popularis factionis, & delecti nouorum nomine instant vt Garibettum abrogetur. aiunt populum explicatis vexillis cum tormentis accedere, qui portas ciuitatis iam occupauerat. Huc difficultatum ventum est, quia neglecta fuissent a senatu initia discordiarum. & quoniam è patribus alii erant imbecillo animo, alii inopes consilii, alii proprio consilio vigebantur, abrogata est lex Garibettum non assentiente Franco Lercaro, Nicolao Catto, Lazaro Grimaldo, qui palam profitebantur se malle quiduis pati, quam tantum indignitatis committere. Populus quia nihil per illam abrogationem se asse qui intelligeret, sed fuisse ludibrio, ac pro nouis tantum laborauisse, petit à senatu vt trecenti populares ascriberentur, vt vectigal vini minutim diuenditi deleretur, vt mercedes quibusdam artibus adaugerentur, vt omnium delictorum venia cuiuis concederetur, Sed cum senatus in tanta esset rerũ trepidatione, nihil, vt vno verbo dicam, non concessit. Io. Baptista Lercarus profitetur apud oratorem regium & Archiepiscopum honestos homines præsentibus à secretis & vicario, quod ipse non assentiebat abrogationi factæ per vim & metum contra formam legum vrbanarum, tanquam vnus è patribus. & quoniam quæ fiunt illegitimè, aut contra æquitatem obtinentur, nõ afferunt sincerum gaudium, sed cum metu permistũ, veriti sunt noui ne res per arma repeteretur, q̃ dare missus est quidam commissarii nomine à præfectis nouorum, qui excitaret ad arma incolas Porciferę ne quas paterentur copias è iugis descendere, quæ dicebantur ad vrbem conuenire. Veruntamẽ actum est opera regiorum oratorum & delectorum à veteribus ad sedandam plebem timentem aliquid rerũ nouarum ab exteri principibus, vt Baptista Spinola regulus Serrauallis colligeret quosdã è subditis, qui erant in suburbiis auditis his tumultibus. Mediolani præfectus id fieri iubet ab Alexandriæ gubernatore, qui cum equitatu ac peditatu ad Serrauallem accesserat. veteres tumultum popularẽ succrescere semper intuiti, auditisque contumeliosis ac minacibus vocibus, cum in publicum tuto iam exire non possent, semperq; domi esse inter seditiones genus erat quoddam acerrimæ obsidionis, putarũt satius esse suæ libertati ac dignitati consulere, quare in proximas villas se recipiunt. cẽsebant quidam Sabbatiam esse occupandum vt commodus locus à veteribus haberetur: aliis apparebat nihil esse innouandum, ne via concordiæ occluderetur, & ne animus Regis offenderetur, si illo incõsulto arma mota essent in Italia. at qui ex altera parte non esse è publica vtilitate existimabant rem armis ad patrum excidiũ experiri, vt qui multa aliis tẽporibus beneficia contulissent, vectigalia minuissent, multam pecuniam sæpius erogassent ad patriæ pauperumq; sustentationem, multis obsequiorum generibus vsi fuissent, primos egressos multi quotidie sequuntur. Noui reuocant per publicum præconẽ ad certũ diem eos qui erant in magistratu pro veteribus, qui cum ad statutũ tempus non affuissent, pro illis creati sunt noui magistratus. cum digressus multis pacis cupidis displicuisset, delecti sunt à senatu sex ciues, qui conarentur adhortari veteres reliquos ne excederent, quod etiam suadebant noui promittentes fore vt populus arma deponeret, senatui adderẽtur noua præsidia, ageretur pacatius de reformatione, sed res pristinæ omnem fidem subuertebant. digressis veteribus noui solẽnibus sacris initiati promittunt palàm se legem anni 1528. vniuersæ ciuitati seruaturos, cuius beneficio ciuitas illis esset restituta. Per eandẽ legem magistratus & populares gubernatores creãt. his actis visum est nihil magis opportunum, quam imperium nuper è manibus veterum extortũ aliqua ratione stabilire. Fit decretum vt certa supplicia seditiosis ciuibus infligantur. & iis qui dixerint genus illud administrationis non esse legitimum. copias conscribunt. In castella Genuensis ditionis præsidia mittunt. magnum numerum militum conuocant in vrbem. omnia parant muniuntq; aduersus arma exterorum, si qua hostiliter importarentur. nam communis multorum erat opinio quod hi ad Gallorum, illi ad Hispanorum defensionem confugerent: cum tamen omnes saluã esse oportere patriæ libertatem arbitrarentur, atq; dissensio esset solùm de ratione gubernandi. Pontifex auditis his motibus Genuensibus vt reip. libertatis & quietis percupidus iubet Io. Franciscum Canobium significare Genuensibus, qui nuntius erat pontificius, legati Pontificii aduentum ad res componendas, qui erat Ioannes Moronus Card. ille Genuam profectus controuersiarum cognoscit radices, cum populus aggregationem, noui legem seruari anni 1528. exposcerẽt. delecti sunt tributim populares, qui plebem congregarunt in templa ad audienda sacra Spiritus sancti, & adhortationes ad seruandam legẽ prędictam, & omnem aliam reformationem recusandam, quæ à legato vel ab aliis proponeretur. id archiepiscopum & nuntium turbauit, quoniam sacra loca diuino cultui dicata non erant accommodata his rixarum adhortationibus. vt accessit legatus, exceptusq; fuisset honorificè, delecti sunt sex ciues vtrinq; ad res pertractãdas. legatus initiatus sacris indicit in triduum supplicationes. petitum est a quibusdam vt omnia arbitrio legati committerentur, atq; responsum est plurimum fiduciæ situm esse in bonitate & prudentia legati, sed tamen obsequium & rationem regiæ obseruantiæ non pati vt Rex qui tandiu remp. protexerit ita negligatur præsentibus etiam eius oratoribus. noui his nõ assentiunt, quibus stultum apparebat id arbitrio cuiusquam committere, quod se sperabãt fuisse assecutos. illi superiores bellorum apparatus cum spectare ad bellum veteribus visi essent, ne interciperentur alii ad Finale, alii in alia loca Cæsareæ ditionis se recipiunt. vbi aduentasset tempus creandorum

Garibettum per vim abrogatum.

Nouorũ apparatus.

rum

rum exterorum magistratuum reipub. non parua nata est contentio in senatu an pro Garibetto illi
crearentur, vel pro lege 1528. res ad legatum defertur, qui decreuit ad nouorum gratiam vt pro le-
ge 1528. crearentur contra vota veterum. deinde cum fallaciæ nonnullæ nouorũ de proditione Sab-
batiæ dissipatæ fuissent, popul' cœpit cogitare cõducere ciuitati, vt veteres tanquã patres eius patriæ
in vrbem reuocarentur, resq; reformarentur ad omnium tranquillitatem. Sed noui recentem cau-
sam excogitant turbandi negotii, cum accusarint quosdam impulsu veterum adiisse legatum, & con-
tra decretum multa petiisse. coacti sunt ita reliqui veteres diffugere ex vrbe. Decretum est in Hispa-
nia, aliisq; in locis regiis ne Genuensibus sors dissolueretur, sed tantum prouentus, quò facilius co-
gerentur ad pacem. Missus est Nicolaus Auria ad Pontificem à veteribus, qui rationes Matthæi Gen-
tilis à nouis missi refutaret, cum etiam plurimum cupere videretur vt arma conquiescerent in Ita-
lia, cum quia magnos sumptus fecisset per bella aduersus Vgonottos, qui eum vexabant in Prouin-
cia, tũ quia timebatur ne eius vrbis dissidia excitarẽt graue incendium bellorũ inter ipsos principes
Italos, ex quibus non solùm grauissimi sumptus sequerentur, sed etiã necessitas ob factionum perfi-
diam vt accirentur in Italiam, qui populos ipsos adulterina religione contaminarent. post modo re
disputata vtrinq;, multaq; copia orationis amplificatis rationibus, potiora visa sunt Põtifici iura no-
uorum. Legatus cognito discessu plurimorum veterum, perturbationeque rerum ciuilium Odiscal-
cus obtinuit, vt duo mitterentur è primariis Io. Baptista Lercarus, & Stephanus Marius cum ampla
autoritate ad agendum cum oratoribus & legato. Hi Genuam profecti nihil se magis cupere quam
concordiam & rectam patriæ administrationem profitentur: quare se vel singulorum principum
oratoribus, vel amborum simul arbitrio omnem controuersiam commissuros de iure & facto, tam
decidendi ratione iusti & honesti, quam iure statuum & gubernationum, cum facultate mutãdi, in-
nouandi, minuendi, reformandi vt opportunum apparebit, salua semper libertate reip. Sed mouen-
tur vt excedant ad deuitandas insidias, quod vix à legato impetratum est. His ita reuersis omni spe
concordiæ destituti veteres cœperunt ad arma respicere, quare mittunt rogatum Auriam, multisq;
rationibus conantur persuadere vt summum imperium terra mariq; rerum omnium veterum su-
scipiat, qui ait se non posse illud facere inconsulto Rege, cui militaret. Confirmatum est Genuæ de-
cretum vt trecenti populares aggregarentur nobilitati, quod fit magis ad obsequium, quam vt edi-
ctum exequerentur, cum res semper differretur, vt spe potius quam præmio plebs in officio retinere-
tur. non apparebat nouis vtiliter tantus numerus adhiberi ad magistratus, ne remp. inducerent ad
popularem administrationem. vt tamen allicerentur populares decernitur à delectis nouorum vt
qui censerent se iure aggregandos nomina profiterentur apud Bartholamæũ Coronarum, qui mo-
do illecebris, modo pecuniola inter pauperes diuisa plurimum autoritatis apud plebem sibi compa-
rauerat: quæ propè omnis in veteres conuersa est per cædem fratris ob fraudes seditiosorum. missæ
sunt ad Cæsarem legationes ab vtrisq;, quæ factionum nomine quererentur, & auxilium ac defensio-
nem si opus esset impetrarent. nam non parui referebat etiam ipsius Cæsaris vt res Genuensis se-
daretur, quia non commode poterat ad hoc negotium respicere, quod maxime ad se pertinere pu-
tabat, cum ab hoc cogitatio & studium adipiscẽdi regni Poloniæ illum auocaret, cum per maximos
sumptus regnicolarum animos ad se allicere conaretur, intelligeretq; se posse parum adiumenti ab
iis principibus accipere, qui in propriis difficultatibus essent occupati. delectus est à nouis Frãciscus
Taliacarnius ad Philippum Regem in Hispaniam, qui accusationes oratoris veterum dilueret, doce-
retq; remp. eum amorem & obseruantiam seruare erga Regem, qua semper illum coluisset, nihilq;
quod attinet ad ipsum cultum regium esse immutatum. Missæ sunt & ad reliquos principes Italiæ
legationes, quæ de ciuium antiquorum iniuriis quererentur, docerentq; iustas & necessarias conten-
tiones aduersus illos esse susceptas. Delectus est à Rege rursus ad res componendas Marchio Vel-
leius, qui cum ægrotaret Cataluniæ, suffectus est Carolus Borgius Dux Gandiæ vir prudẽtia & bo-
nitate clarus, qui cum & ipse laboraret ex pedibus, tardius accessit quàm tantæ rei magnitudo postu-
labat. collectæ sunt in Italia magnæ Italorum Hispanorumq; copiæ, quæ dicebantur modo ad Nu-
midicam expeditionem parari, modo ad Apuliæ Calabriæque litora aduersus incursiones Turcicas
protegenda: cum tamen non defuerint qui suspicarentur illud impulsu & sumptibus veterum fieri
vt vrbs tuta seruaretur ab insidiis exterorum. Quidam ministros etiã regios sollicitasse Regem per
literas inquiunt vt tam præclaram opportunitatem capiendæ vrbis ne prætermitteret, quibus Rex
aures præbere noluit. Scripsit etiam Philippus ad Cæsarem vti liceret quasdã Germanorum cohor-
tes ad suos fines tuendos aduersus Turcas colligere. Concessit Cæsar vt Felix Lodronius & Ioannes
Manriques viritim tria millia peditum Germanorum colligerent, quæ copiæ habitæ sunt Mediola-
ni. Veneti consiliorum regiorum ignari, vel aliquam artem sub his latere veriti, adaugent & ipsi præ-
sidia in suis finibus, quod ipsum faciunt omnes Itali finitimi principes, prospectantes quò tanti belli
ac rerum nouarum moles incumberet. conscripta sunt multa millia Italici peditatus à ministris re-
giis. detenta nauigia Genuensium in Siciliam vel Neapolim frumentatum missa, vt ad Africanam ex-
peditionem. qui apparatus non solum conferebant propulsandis Turcarum iniuriis, sed etiam tenẽ-
dis animis Genuensium in suspicione, vt proniores fierẽt ad pacem per metum regiarum copiarum,
quibus etiam deterrebantur exteri ne Genuam occuparent, vel si ipsi ciues vltro ad illud faciendum
acciuissent, cum scirent omnes illuc non nisi per vim armorum esse penetrandum. Missus est à Phi-
lippo Rege Ioãnes Austriacus per idem tempus, & iussus ad nauigationẽ Numidicam cum magna
ala triremium ac multo peditatu, vt rem etiam Genuensem in tuto collocaret. ille vbi ad litora Li-
gustica applicuisset magnam suspicionem in vrbe concitauit; quare noui vt magis etiam sibi conci-
liarent animos populares curarunt rumorem dissipari, quòd Austriacus veterum impulsu ad occu-

Populares aggregati.

pandam

pan iam vrbem accederet, quod inde creditum est, quia veteres sex oratores misissent, qui rem fortunamque suam demonstrarent atque causam commendarent, qui perhumaniter respondit sibi curæ fore, vt in patriam redirent pro Regis consilio. populus tumultus excitare. palam profiteri se nolle excipi Austriacum, ne per amicitiam proderentur, cum senatus tamen ne parum amicam opinionem de vrbe conciperet, legationes miserit quæ omnia commoda offerrent. si cum tribus aut quatuor triremibus accederet: quia si cum omnibus id molestum esset populo tumultuanti. Illa tamen nouitas Austriaco molesta fuit. actum est ab Auria cum Austriaco & Aymontio Mediolani præfecto Marchione consilium esse veterum si non possint per honestam formam reformationis concorditer, velle omnino per vim fieri in patriam redire, quod erant facturi propriis sumptibus, quod tamen non fieret sine Regia licentia, & nisi concessum esset Auriæ patriæ militare. Missus est hac de causa Oscouedus in Hispaniam, dum Austriacus Neapolim nauigaret relicto Auria cum suis & priuatorum Genuensium triremibus in eo mari. at Maximilianus Imperator, qui iam ab initio horum tumultuum Christophorum Sigismundum Remerium equitem virum bonum ad res componendas conuolare iusserat, atque cognitis literis reuocauerat iam accinctum ad iter & ocreatum, quibus significatum esset deinde omnia pacata esse Genuæ, ciuesque concorditer viuere, vbi denuò cognouisset per certum nuntium tumultus maximè vigere, delegit ad res placandas Petrum Faunum Costacciarium principem imperii episcopum Aquensem, & Vitum Dorimbergensem ordinarium oratorem suum apud senatum Venetum, virum prudentia atque omni laudum genere clarissimum, ambos Cæsareos consiliarios: qui iussi sunt magna diligentia Genuam conuolare. Sed quoniam non apparebat esse imperatoriæ dignitatis, vt oratores singulatim in vrbem ingrederentur, Vitus peruenit ad oppidum Aquas ad episcopum. Illud fecit Cæsar quod omnia cognouisset ex Augustino Spinola, qui fortè erat Iuliobonæ partim commotus imperii autoritate, partim etiam desiderio quietis Christianorum, cum alii principes iam legationes misissent. mox ambobus oratoribus Genuam accedentibus fiunt obuii duo procuratores. Illi sunt Ducis dignitate olim insigniti, cum Dux creetur ad certum tempus apud Genuenses. Effusa est obuiam magna nobilium multitudo Genuensium, & Germani alabardiferi, qui longo ordine vtrinque stipabant. ad scalarum ascensum quatuor senatores illos exceperunt, qui vbi scalas ascendissent habuerunt obuium Ducem cum multis senatoribus per multum strepitum bellicorum tormentorum. In senatum admissi in hunc modum locutus est Dorimbergensis; Sacra Cæsarea Maiestas benignissimus atque clementissimus princeps tanquam princeps sacri Romani Imperii, pro sua multa prudentia, exactissimaque vigilantia, cum diuina Maiestas suis humeris imposuerit grauissimum onus imperii Romani, sæpe solet prospicere atque videre tanquam prudentissimus paterfamilias principatus, regna, prouincias suas vt paternè omnis conditionis homines gubernare possit, quorum salus suæ diligentiæ innititur. Inde effectum est vt cum per multos nuntios cognouerit hanc ciuitatem obseruantissimam semper Maiestatis suæ, sacrique imperii Romani factam esse languidam atque infirmam propter discordias, dissensionesque ciuiles, quibus distrahitur ac plane perturbatur magno cum ciuium periculo & æquitatis atque inueteratæ fruitionis libertatis, administrationisque pacatæ, quietæ, atque tutæ singulorum membrorum, quæ illi subiiciuntur, sua Maiestas mirificè doluit tanquam pater, qui fert molestè dilectorum filiorum offensiones. Commotus itaque pio desiderio, quo solet anima vitalem spiritum membris infundere præcipuæ dignitatis, continuò benignum & gratiæ plenum oculum retorsit ad huius afflictæ & infirmæ ciuitatis corporis curationem, & recuperationem sanitatis, atque imperauit Christophoro Sigismundo Remerio equiti viro bono atque prudenti ministro suo & in primis perito negotiorum vt Genuam accederet, cognosceretque res omnes, & conaretur persuadere, hortari, monere ciues vt depositis simultatibus, quæ instituta iustitiamque euertunt, qua pace concordiaque conuenit viueretur. Diuersi Maiestati suæ responderunt quod hæc ciuitas quietè, pacatè, concorditerque viueret, quod cum Cæsar credidisset maximum gaudium cepit. Sed non multo post factus certior per alios nuntios radices malorum non exaruisse, atque eiusdem ruinæ vigere periculum, sua Maiestas cupiens accensum ignem penitus extinguere continuo nouos ministros creauit, qui Genuam profecti cognita veritate hortarentur ad pacem & concordiam & pacatam iustamque coniunctè administrationem. Repetitum est per literas vanos esse rumores, vrbemque ipsam esse tranquillam, quare non sunt missi ministri. Perscriptum est denique & pro re certa confirmatum quòd hæc vrbs in magna dissensione versaretur, constitutaque esset in euidentissimo ruinæ periculo, quod cum ita esse fuisset cognitum, principesque alii suas legationes misissent, sua Maiestas intelligens ad se præcipuè, & supra omnes alios principes spectare, vt protegeret filios, & membra sacri Romani Imperii, cum non posset æquo animo tantam ruinam pati, primùm ne sua dignitas, supremaque autoritas minueretur, deinde ne fieret id cum ipsius reipub. excidio, ac ne porta aperiretur vt ita dixerim ad ruinas, & cladem multis rationibus totius Christiani nominis, vt pater benignissimus, & omnium æquè princeps, & præsertim animo in hanc rempub. propenso, nobis suis commissariis imposuit vt citò Genuam conuolaremus, suoque nomine moneremus vt obliteratis prorsus odiis offensisque & propriis rationibus posthabitis concordes & coniuncti essetis; seruatisque iis quæ debentur supremæ dignitati, & autoritati Cæsareæ libertatem conseruaretis, haberetisque quietam & pacatam administrationem, & omnis conditionis hominibus tutam. Vt autem hoc fiat alacrius sua Maiestas vobis reuocat in memoriam quòd omnes ciuitates, principatus, prouinciæ, regna, ob ciuium concordiam diutissimè conseruata

Diffidentia Genuensiū.

Procuratores Genuensiū qui sint.

Viti Dorimbergēsis oratio.

sunt, sæpeque dilatata etiam & aucta: at contra ob ciuiles dissensiones facta sunt debilia & minora, vel in ruinas & seruitutem collapsa. Sua Maiestas igitur quæ nullo proprio commodo ducitur, sed solo desiderio defendendæ libertatis & quietæ tutæque administrationis huiusce ciuitatis vos hortatur vt quisque vestrum ad omnium beneficium alienum potius exemplum ad conseruationē vestram, filiorumque posterorumque omnium assumat, quam ad posteros fœdum exemplum ruinæ, calamitatumque vestrarum transmittat. Tanquam filiis igitur ad beneficium, & stabilimentum veræ concordiæ & pacis offert omne genus defensionis. nobis autem commissariis potestis commodè impartire negotii ipsius rationem vt pro institutis concordiam procurare possimus, atque commune beneficium. nam cum delecti fuerint ad pacem viri, non cessabimus cum ipsis agere, & quibuscunque existimabimus opus esse ad hoc negotium transigendum inuigilare, vt quam citissime fauillæ extinguantur eius incendij, quod per moram ita posset excrescere, vt neq; multorum quidem prudentia illud posset extinguere. Nostræ erūt partes vt certiorem faciamus Cæsaream Maestatem de omnibus rebus, & in primis de humanitate, qua nos excepistis & tractatis, vt ea in ministros Cæsaris à Cæsare ipso laudetur, pro qua immortales vobis gratias agimus. Patres his auditis verba plenissima obsequii erga Cæsarem responderunt, cui gratiæ actæ sunt à Principe pro optima erga ciuitatem voluntate & beneficentia. Non esse tantas tamen reipublicæ perturbationes addidit, quantæ fortasse fuissent delatæ cum nihil sanguinis ex alterutra parte sit profusum. Plena fuit oratio indignationis in veteres ciues. Conquesti sunt etiam Cæsaris oratores quod actum esset de controuersia principibus committenda, nulla facta Cæsaris mentione, cui res illa maximè conueniebat, quibus responsum est à Duce pro senatu neminem fuisse in vrbe pro Cæsare. actum esse eum iis qui aderant. Sed tamen rempublicam & esse & fore semper obsequentissimam sacro Romano imperio. Vbi delata fuisset ad veteres nouorum accusatio & ipsi magnopere conquesti sunt per legationes de iniuriis nouorum, qui in ipsis orationibus vtriq; sæpius Cæsarem supremum Dominum vocarunt, & vrbem amborum patriam quasi membrum imperij. Plena fuit item veterum oratio odii in nouos ciues. mitigati sunt tamen animi vbi dicerent commissarii Cæsarem esse adiuturum & conseruaturum quos viros bonos esse intelligeret & propriis viribus & pro amicitiis cæterorum principum, cum tamen habeat vires & animo & autoritati pares, quæ omnes essent ad tuendam æquitatem conuertendæ. Nec ita multo post Vitus Dorimbergensis in molestissimam febrem incidit, quare cum rebus interesse non posset, propter magnitudinem ingenii ac peritiam multarum rerum, nihil tamen illo inconsulto Aquensis episcopus agebat. Sed quoniam commissarii nomen molestissimum accidisset vniuersæ ciuitati, quia timebatur ne illud nomen repugnaret libertati, petitum est ab oratoribus diploma, & illud datum quatuor iuriscon. perpendendum. additi sunt exploratores familiaribus oratorum, qui niterentur elicere quid commissarii haberent in mandatis. Vbi diploma fuisset diligenter consideratum, missi sunt duo gubernatores, & duo procuratores qui tarditatem responsi excusarent ob multas occupationes, gratiasque rursus egerunt Cæsari. illud nomen quod plerisque videretur molestum, quia commissarii nisi ad subditos non mitterentur, Mo-ronus & Idiaquecius nitebantur persuadere non esse grauiter ferendum. Illa Genuensium suspicio cum delata fuisset ad Cæsarem per literas oratorum, perscripsit ad senatum se nihil aliud cupere seruata dignitate & autoritate supremæ potestatis imperatoriæ, quam illam rempublicam protegere & defendere; neque vnquam cogitauisse opprimere vel obscurare libertatem Genuensium, quam vellet potius vendicare ab omnibus oppressuris. Dum Gandiæ Dux podagra & febre laborans in extremo litore Hispaniæ moratur per literas se excusat apud Regem cur tardior accederet ad negotium pacis. oratores quoque ipsi, qui nitebantur paulo ante persuadere Genuensibus leue esse nomen commissariorum cum & ipsi suspenso essent animo, ac de illa re ad suos principes scripsissent, frigidius quam antea cum his negotiabantur. Noui interim ne videri possent palam paci repugnare, vel inuiti ob principum reuerentiam duos viros deligunt, qui de componendis rebus tractarent, cum tamen omnia pararent defensioni necessaria, pecuniamque & commeatum & copias colligerent. & quia verebantur ne vires Hispanæ ad veterum defensionem inclinarent, oculos conuerterant ad Cæsaris gratiā promereri studentes & literas huiusmodi conscripserunt; S. C. M. Iam diu, sicuti ad Maiestatem tuam delatum esse arbitramur hęc respublica ciuilibus dissensionibus vexatur. atque dum animos aduersariorum nostrorum putauimus non tam differre à nostris, & ab æquitate simul vt ruina sequi posset, sed potius vt forma breui inueniretur ad quietem & omnium communem voluntatem, non est visum conueniens aut necessarium nostris iustis querelis Maiestatem tuam infestare. Sed cum appareant nunc res eò perductæ, vt cum iniquitate atque violentia, qua in nos vtuntur immineat excidium reipublicæ, quod potest contrahere alia maiora incommoda in Italiam, vniuersumque Christianum nomen, visum fuit nostrarum partium Maiestatem tuam certiorem facere, vt ad quem rerum nostrarum tutela maximè spectet. Sic iniunctum est ciui nostro Augustino Spinolę vt omnium nomine hoc fungatur officio. suppliciter petimus à Maiestate tua vt gratam audientiam præstet, & eam credulitatem, quam nobis ipsis præstaret, atque causam nostram coniungat cum suo largo atque benigno fauore vti suæ benignitati & amplitudini confidimus, debeturque nostræ deuotioni erga suam Cæsaream coronam, quam Deum fortunare rogamus & extollat, sicut Christianum nomen indiget, & nos ardenter optamus. Cæsar his literis acceptis veterum ciuium perscripsit ad suos commissarios vt pari charitate veteres atque nouos ciues complecterentur, cum oratores ipsos misisset Genuam vt contentiones componerent, quæ inter Genuēses vigerent. Illud ita fieri oportere ne qua suspicio nouis suboriri posset qđ Cæsaris voluntas in hanc partem magis quā in illam esset propensa; quod omniū ciuiū ęquè esset pater,

cum

Commissarij nomen inuisum.

Literę veterū ad Cæs.

cum omnibus æque iuſtus & bonus princeps & pater eſse ac videri vellet. ſcriptæ ſunt etiam literæ ad nouos ciues, quibus eos Cæſar hortabatur ad cõcordiam. Multi ſermones interea Finali inter veteres agitabãtur, quod variæ eſſent ſententię. Nã aliis apparebat quouis modo rẽcum nouis oportere componi. aliis videbatur parcendum eſſe pecuniæ, neq; rem per arma & ſumptus eſſe tentãdam. Aliis, quibus honor & exiſtimatio apparebat precioſior rebus omnibus, videbatur turpiſſimum ſi illud exiliũ æquo animo paterentur, neq; per omnem glorioſam occaſionẽ reditum in patriam ſibi aperirẽt, recuperarentq; per vim armorũ illã libertatem, quam à maioribus per tot pericula & ſumptus partã accepiſſent: idq; facerent imperatore aliquo ſuorum ciuium, vt illuſtraretur fama propè obſcurata per ſuperiores ſucceſſus, ac cæteri deterrerentur in poſterum ab omni inſolentia. Sed quoniam iſtud fieri ſine concordia & coniunctione animorum ob multos bellicos ſumptus alii ægrè ferebant aliorum tarditatem, atq; in primis id videbatur moleſtum Auriæ, quia non multi apparerẽt aſſentiri, quod erat vt rempublicam conſeruaret in eo ſtatu, in quo fuerat à principe Auria relicta, nobilibusque antiquis ſua dignitas conſeruaretur inuiolata aduerſus ingratos ciues: quamobrem omnes timidiores ad coniunctionem animorum cohortatur, & ad arma capeſſenda vnicum remedium redeundi per honeſtas artes in patriam. Tanta efficacia verborum fuit, vt omnium animi impulſi ſint ad illam expeditionem ſuſcipiendam aut adiuuandam, quare decernitur negotium eſſe aggrediendum. Noni item per hoc ferè tempus collegerunt quoſdam Germanos ad vrbis cuſtodiam, quibus cum iter à Remetio fuiſſet interdictum, commiſſariis literas dederunt, vt illis aperiretur flagitantes. At quoniam eſſet auditum plurimos Turcas periiſſe Byzantii per magnam vim peſtilentiæ, claſſemque Turcarum hoc anno vel nullam exituram, vel certè non valde formidabilem, iam rumor inter Chriſtianos diſſipatus fuerat eſſe Hiſpani Regis conſilium vt quam maxima claſſis ad Africæ deuaſtationem nauigaret, ad expugnandamque Iuliam Cæſaream, ad recuperandam munitionem, quam Turcæ poſt diſceſſum Hiſpanorum dicti ſunt muniuiſſe, & ad vrbem Tunetum ſolo æquandam, quo munitio omnibus commodis deſtituta neceſſariò veniret in poteſtatem Chriſtianorum, ad Vticamq; vrbem diligenter muniendam, & ad portum Farinam vocatum, ne claſſis Turcica in poſterum ad Africæ litus appellens poſſet illi portui propinquare. Illo conſilio dicta ſunt tria laternarum, octo falcium millia parata fuiſſe ad decidẽdas arbores partim Neapoli, partim Mediolani: & batilli præterea, & præacuti vnicornesque ligones, & ſcalæ multæ, & ferrea triangula ad retardandum iter equitatus ac peditatus, & lignei pontes, & tabulata, quorum beneficio protecti milites mœnibus propinquarent. Copiæ quæ in agro Laudipompeiano & Mediolani erant in æſtiuis ſuſpicionem excitabant in Italia occultæ cuiuſpiam expeditionis, timebaturque ne veterum impulſu ad Genuæ expugnationem verterentur. Ioannes Auſtriacus per illud tempus cum quinquaginta triremibus nauigans in mari Tyrrheno Neapolim verſus è longinquo ſe vrbi Genuæ cum claſſe oſtentat. Genuenſes veriti claſſem Hiſpanam ad occupandam vrbem conuenire magna trepidatione repleti ſunt, atque ad arma vbique conclamarunt. magnus fit armatorum concurſus cum ad triginta millia mortalium eſſent in armis. portus ac mœnia armatis complentur. nam ſignificatum fuerat per ſeditioſos pleriſque primatis Genuenſibus Auſtriacum veterum perſuaſionibus & illecebris allectum impatientem priuatæ conditionis ad eius vrbis principatum aſpirare, cum ita impelleretur deſiderio imperandi vt non intelligeret verba Genuenſium plurimum differre ab eorum voluntate. Nam Genuenſes profugi illi blandiebantur quo protegerentur eius armis, quæ tunc plurimum poterant. at Auſtriacus propria vtilitate ita captus fuit, vt nimis etiam ſe ferri deſiderio paſſus ſit, quare in aliquam regiam indignationem prolabitur. Cæterum vbi Neapolim cum claſſe acceſſiſſet, excipitur cum magno totius vrbis applauſu. At non multo poſt conuocatis vrbanis magiſtratibus Regis nomine petiit bellica tormenta, quæ ſunt populi ad Diuum Laurentium in vſum claſſis, quibus populus ad ſuam defenſionem vti conſueuit. Petiit pro ſingulis focis vt ſinguli Philippæi diſſoluerentur. Vt proceres ternos ſaltem Philippæos in ſingula centena ſemel tantum ad regiam defenſionem Regi aduerſus vires Turcarum, & Belgicas ſeditiones de religione erogarent. Huic reſponſum eſt tormenta nullo pacto videri à populo petenda, ne metu quæſitionis excitaretur. Poſſe fieri alia tormenta, pro quibus populus diſſolueret pecuniam. Neapolitanos maximas largitiones Regi concedere quo ſint liberi, & immunitates conſeruentur. Proceres ob largitiones & præfectos regios, quos ſuſtentarent, eſse exhauſtos. Regi ſufficere quod ad omnia mandata eos promptiſſimos haberet. ſe rogare Auſtriacum vt precaretur Regem vt aliquam rationem haberet illorum miſeriarum, cum optimè ſciat quantopere ab vniuerſo regno colatur & obſeruetur. Interea tumultus, diſcordiæque Genuenſium omnes ferè Chriſtianos principes ad expectationem rerum nouarum in Italia erexerant, atque alii timebant Italicæ tranquillitati, alii putabant eos tumultus radices tetendiſſe, per quas accirent exteri principes ad vrbis defenſionẽ, quod hi putarent Hiſpanas, illi Gallicas partes promptis animis complexuri. Idcirco effectum eſt vt cum Pontifex, Cæſar, Rex Hiſpanus oratores ſuos eò miſiſſent, Henricus quoque Rex eius vrbis quietis cupidus, quoniam Liguriam ſciebat aliquando fuiſſe Regum Gallorum, optabatque libertatem vrbis conſeruari, Marium Biragum & Galeazzium Fregoſum miſerit cum duabus triremibus vel dubius an orator admitteretur, qui Regis & Reginæ matris nomine omne genus auxiliorum offerrent, & vel Regem ipſum ſi opus ſit venturum ad defenſionem. Marius magnificè hilariterque exceptus admiſſus in ſenatum vſus eſt officio ſanè quod ad Regem ipſum attinet perbenigno & humanitatis pleno; ſed vt inter præſentes ſeditiones planè turbulento & pleno ſuſpicionis, nam copias, pecuniam, commeatum abundantem è prouincia Narbonenſi pollicebatur, & omne genus auxilii, atque Regem ipſum ſi opus ſit venturum. plurimum illi Regi diſplicuiſſe illas differentias, atque

Apparat⁹ Hiſpani ad Africã expugnãdam.

Neapolitanorum reſponſum ad Auſtriacum.

Orator Galli Regis.

vrbanas contentiones cum ipsam rempublicam prosequatur magna beneuolentia. Birago ingen-
tes gratiæ pro Rege actæ sunt à senatu cum explicatione optimæ eius vrbis erga Regem voluntatis.
Non defuerunt qui optimum Regis officium in malam partem acceperint, arbitrarique sint illud
processisse potius è magnitudine desiderij ipsius vrbis, quam ex vllo iure beneuolentiæ, quamuis re
giæ vires essent imbecillæ ob diuturnos Gallicos tumultus. At Fregosius superioribus annis exilio
eiectus ob ambiguam fidem patribus suspectam, reliquique Galli Regis ministri, dicti sunt infensũ
Hispano nomini curasse pro viribus odiosum facere commissariorum nomen, quod esset contra li-
bertatem, multa contra aliorum principum ministros effutisse, conatique esse reddere inuisos Cæ-
sarem & Hispanum Regem, vt qui libertati eius vrbis per simulatam beneuolentiam insidiarentur.
Gallus orator tametsi post octauum diem ex vrbe excessit partim placidis verbis, partim molestis ac
ceptis, tamen res illa non paruam suspicionem attulit cæteris principibus. verebantur enim pleri-
que ne popularis administratio Gallos in vrbẽ introduceret, quod veteribus non parum profuit, qui
euidentibus rationibus Regi Hispano & ministris regijs proponebant pericula reipublicæ. Nam
quamuis Saolus ordinarius orator apud Regem conaretur ab illa suspicione deinde reuocare, qui
demonstrabat rempublicam seruaturam in ipsum Regem obseruantiam, tamen non potuit pror-
sus suspicionem delere. Regij ministri ex altera parte copias collectas ad fines agri Genuensis per-
ducunt, & in stationes distribuunt: quæ vbi essent cognita in vrbe à nouis, præfecti sunt quinque viri
cum summa autoritate rebus bellicis, quorum princeps fuit Coronatus ob autoritatem, qui omnia
defensioni necessaria compararent. missi sunt ducenti pedites in oppidulum Sabbatiæ, ac totidem
Nouium. multi finitimi Genuæ milites vrbem ingrediuntur, qui vnà cum ciuibus commisti excuba
rent & militaria munia exercerent. Cognita deinde suspicione Regis Hispani per literas Saoli, at-
que vt accusationes veterum dilueret delectus iussus est celeriter in Hispaniam accedere, qui doce-
ret Regem veteres non vi eiectos fuisse, sed excessisse sponte propriaque ambitione, qui cum multo
essent pauciores, tamen non possent parem æquitatem ferre cum cæteris ciuibus, odiosaque nomi-
na nouorum & veterum alerent in vrbe per Garibettum nuper abrogatum. recreauit non nihil ani
mos nouorum inter hos metus humanitas Austriaci qui concessis duabus onerariis frumentatum
missis in Siciliam, vt onustæ Genuã nauigarent, cum prius fuissent detentæ. non enim apparebat bel
lum minitari, qui iuuaret commeatu. atq; legationes nouorum apud Cæsarem rursus non carebãt
aliqua suspicione cum tractarentur humaniter, cum viderent Spinolam ab eodem Cæsare frequen-
ter & placidè audiri. diuersæ erant tamen opiniones in vrbe, quia noui timebãt bellum, quod vndiq;
parari audiebatur; at seditiosi plebis moderatores timebant pacem, per quã & per concordiam nul
lã autoritatẽ erant habituri. at Gallorum Rex auditis copiis, quæ ad fines Genuensium concesserant;
non tulit illud æquissimo animo, sed palam professus est se fore quietum stante libertate; sed si quis
eam vellet opprimere aut violare, se omnino esse defensurum propter iura quę habet in illam ciuita
tẽ, rebus Gallicis interim quoquo modo cõpositis. & iam Saulianũ Pinarolumq; oppida Allobro-
gum Duci assignata retardata fuerant, quod molestum fuit Regi Hispano. sed q̃m plurimi sumptus

Edicta nouorum.

bellici iam fiebãt vtrinq; in præsidia, & copias quæ alebantur, ne illi oẽs in detrimentum nouorum
tãtum redundarent, veteresq; forent immunes, proponitur publicè edictũ Genuæ vt veteres profu-
gi oẽs cum familiis redirent in vrbẽ sub pęna omnium extraordinariorũ sumptuũ, qui fiũt à rep. ad
sui defensionẽ per absentiam ciuium. Veteres contra ne præsentes sumptibus assentire videãtur sub
pęna iacturę omniũ bonorum & capitis, euocant reliquos oẽs ciues veteres qui essent in vrbe, quare

Heluetiorũ legationes.

oẽs ferè puberes exeunt. Heluetii quoq; auditis his rerũ Genuensium perturbationibus legationes
statim miserunt, quæ quinq; millia peditũ Heluetiorũ offerrent per quinquenniũ propriis Helue-
tiorũ stipendiis militatura, si tñ perpetuum fędus cũ Heluetiis inirent. actę sunt gratiæ, sed nihil cõ-
clusum. oratores de pace modo cum his, modo cum illis agunt, sed nihil concluditur, quia res in

Contẽtionis Genuẽsis sũma.

ter illos cõuenire nullo pacto poterat. Erat contentionis summa inter hos ꝙ veteres ita reip. admini
strationẽ institui oportere ipsa dicebãt, vt pares vires haberẽt, totidẽq; suffragia ad ipsos, quot ad
nouos peruenirẽt. Verebantur enim ne multitudine nouorũ suffragiorũ omnis sua potẽtia & auto
ritas in rep. obrueretũ: at nouis hoc videbatur indignũ vt multo plures parẽ haberent tñ numerum
suffragiorũ, cum lex anni 1528. oẽs scriptos in libro ciuitatis vnius ordinis esse iubeat. cõfirmabãtur
vtriq; in sentẽtia multis rationibus. Veteres ꝙ essent opulenti. quod amicæ copiæ non contẽnendę
essent ad fines. quod vetustate nobilitatis essẽt stabiliti & autores nobilitatis cæteris, ad quã antiquã
magis apparerent animi principũ semper debere esse propẽsiores. Noui, ꝙ vrbẽ haberent in potesta
te egregiè munitã, quod legẽ Reformatorũ propitiã, quod populũ & oẽs subditos fauentes. ꝙ belli
cos apparatus permultos, quibus sperarẽt se posse ab omni externa iniuria defendere. at quia bello
rũ incendia paulatim apparerẽt in Italia consurgere noui iubent oratorẽ missum in Hispaniã prætet
res prædictas excusationẽ afferre de trãsitu Austriaci, docereq; ꝙ res nõ esset armis, sed potiꝰ iure de
cidenda. Veteres cognito abscessu Taliacarnii decernunt legationes & ipsi mittere ad Regẽ, deligũt
itaq; Stephanũ Marium & Balthesarẽ Lomellinũ, qui tanta diligentia triremi vecti sunt, vt prius au

Veterũ legationum oratio.

diti sint quam Taliacarnius, qui biduum ante accesserat. Procurauit Saolus ne tanquam legationes
exciperentur, qui tamen eo nomine fuerunt humaniter excepti. deinde exposuerunt veterum iura,
& dixerunt æquum videri vt qui per summam iniuriam eiecti è patria à subditis fuissent, iidem per
leges & arma iustorum principũ in patriam reuocarentur. non esse tam fędũ exemplum ad exteras
nationes & ad posteros trãsmittendũ vt ea ciuitas, quę potẽtissimos principes sanctissimè coluisset,
quę oĩbus officiis pro viribus ipsum Regẽ prosecuta fuisset, quæ obsequentissima patri Philippi Re
gis fuisset, neq; alia de causa calamitates domesticas pateretur, nisi ob nimiam liberalitatem & benefi

centiam

centiam in suos ciues, nunc nullis auxilijs subleuaretur vbi nulla aduersaria timenda est potentia, cum neminem prætereà habeant illi ciues, in quo rerum omnium suarum spem collocarint. his addiderunt ciues ob immoderatam nouorum insolentiam exiuisse necessariò ex vrbe post abrogationem Garibetti, quæ per vim armorum facta est contra fidem oratori Regio datam. Se procurauisse assiduè omni honesta ratione res vrbanas sedare & componere, quo honestè ac tutò omnes patriæ tranquillitate perfruerentur. quod etiam post discessum factum est, vt redire possent, quod nihil profuit vel per ministros principum. additæ sunt & multæ aliæ rationes, sed illa in primis, quòd cum nullum remedium inuenissent ciuile, & honore, & amore patriæ impulsi cupiebant vt per Regem liceret illud vi armorum experiri, quare flagitabant vt Ioanni Andreæ Auriæ liceret cum suis & factionis veterum triremibus suscipere summum imperium eius tam iustæ, tamque necessariæ expeditionis, vtque liceret milites colligere, & commeatum ac bellicos apparatus è locis regijs conuehere. demonstrabant quòd plurimum conferebat ad conseruationem regiorum principatuum in Italia vrbem illam habere obsequentissimam, cum Genua quasi porta sit Italiæ ad nauigantibus ex Hispania, quam vrbem multi exteri principes si possent quauis neglecta difficultate occuparent. quod non videbatur posse sperari eadem obseruantia erga Regem dum præessent populares, qui suapte natura sunt instabiles, & in Gallicam factionem magis propensi, cuiusce rei non leue esse argumentũ quod etiam Rex Gallorum legationem miserit de offerẽdis auxilijs, & trepidationẽ propter Ioannis Austriaci aduentum, cum tota vrbe ad arma esset conclamatum, quod haberent suspectam & parum amicã fidem Hispanam. nouos ciues per multos annos vel post Garibettum tacuisse quãuis essent plures, dum floruit recens Auriç principis beneficij memoria, prębuisseq; debitam veteribus & benemeritis reuerẽtiam, quod factum est donec potuit plus in eis vel ratio æquitatis vel simulatio, quã cupiditas imperandi. Sed his omnibus postea virtutibus reiectis cognitas fuisse multas coniurationes aduersus remp. quarum principes fuerũt vel noui vel populares etiam simul misti, vt Cæsar Fregosus, & Calcagninus, & Fliscus, & Iulius Massa, & Volacera, Granura, Fornarius Dux: quod certè nulla alia de causa factum fuit, nisi vt veteres per insidias nouorum ab administratione excluderentur. facilè esse vrbem capere, suisq; veteribus dominis restituere, cum populus sit suoptè ingenio instabilis ac leuis, qui defertur desiderio rerum nouarum propter lucrum tanquam nauis sine nauclero quocunq; aura lucri aspirauerit, ac non mediocriter pertæsus sit nouorũ magistratuũ, qui etiam sit per arma reditum veterum adiuturus. nam veteres si minus potẽtem, suam tamen habere in vrbe factionem, cum etiam è nouis non omnes sint ingrati. nisi cogantur per metum aliorum nihil esse difficilius quam vt noua auxilia nouis accedant. Inuitare ipsum Regem ad hanc tam iustam prouinciam adiuuandam propriam vtilitatem, quoniam imperãtibus veteribus posset carere non modo periculo, sed etiam suspicione ob antiquam obseruantiam, & propriam singulorum vtilitatem, quã percipiunt è principatibus regijs. at contra Taliacarnius procurabat accusationes diluere, animum Regis à veteribus alienare, demonstrare nihil differre illi abessent ne vel adessent in vrbe, quæ erat quieta, rectissimèq; gubernabatur. veteres digniores esse eo exilio, quod sibi sponte elegissent, quam regijs auxilijs, sine quibus certè neq; auderẽt neq; possent arma mouere, sed quieuissent, ac redijssent deniq; in vrbem. Illud maximum esse argumentum quod omnia legitime gubernentur, quod subditi spontè parẽt solitis magistratibus. Rogant ipsum Regem vti perseueraret protegenda rep. & senatu, at non priuatis, quos potius à se repellere conueniret, si sine senatus autoritate de rep. tractare conarentur, cum lege vetitum sit illud, quod non Genuam solum, sed vniuersam Italiã & omnes vrbes Christianorum vexare posset. Quod autem probabilè sit vrbẽ in antiqua erga Regem obseruantia persistere multa esse possunt argumento, sed in primis ratio acceptorum beneficiorũ, deinde necessitas. Illud maximum esse beneficium quod libertas instituta esset felici Caroli Quinti Imp. Max. patris ipsius regis auspicio, à quo toties defensa est per validissimas copias ab insidijs conantium illã opprimere. Deinde tantum incrementum per illum cum acceperit, fieri non posse inquiunt vt non plurimum Regi debeãt, nisi ingrata vrbs & immemor beneficiorum dici velit, quod si cõmittatur, indigni sunt Genuẽses qui homines sint, ne dum qui sint liberi. Quod si nulla in ijs esset humanitas, tamen vel inuitos necessitas ad illud posset impellere; quoniam qui incumbunt gubernaculo reip. tot habent, tantaq; negotia in regnis ac principatibus regijs, quot & quanta qui patriã reliquerunt. atq; illud patet in primis quod cõuectio lanarum ex Hispania, serici è regno Neapolitano, frumentatio è Sicilia fit ex illorum facultatibus, cum multa nũmum millia quotãnis eò transferant, præter Mediolani, Anuerpiæ, reliquorumq; locorũ ac regionũ negotia. atq; vt omittatur, quod hęc locupletãt regia vectigalia, nemo præest reip. qui nõ habeat tanquã assiduos obsides filium vel fratrẽ vel affinem in ipsis locis. Nã nequid horum per perfidiã amittatur, quis non videat necessario in officio esse persistendũ? Potest quisq; illũ putare sibi verè omnẽ felicitatem optare, cũ quo salus & opes & amplitudo cõsistat vel cadat. His additur vanos esse rumores, qui de Gallis dissipati sunt, cum Gallus eodem propè die audientiam & abeundi veniam acceperit: cum Gallos admittere nihil aliud esset, quàm perdere libertatem, pro qua nemo vitam sanæ mentis profundere dubitauerit. cum etiam Gallorum amicitia posset polluere incontaminatam religionem per aduẽtum Vgonottorum, atque nimis difficiles esse ciuiles controuersias, nedum disceptationem de religione adiungere. Illorum causam, nec iustam nec honestam esse patere qui vrbem reliquerunt, quoniam defensio repugnat ipsius vrbis institutis, & diuinis atque politicis legibus, & naturæ rationi. Aiunt veteres oportere se esse superiores in reipublicæ administratione, atque omne ius administrationis habere cum ipsi sint vix quadringenti, at noui plures mille & centum assiduè in vrbe habitantes. Illis, cum dimidium suffragiorum postulent, non venit in mentem quod omne

regnum in se diuisum destruetur, cum Deus Apostolos pares esse voluerit, ac leges eodem modo. Hi in ordine optimatum istud vituperant, quòd remp. corrumpat. leges Genuenses detestantur. laudāt seditiones, ad quas euellendas anno 1528. reformata fuit administratio. Nam tota vrbs octo ciues veteres, & quatuor nouos elegit, qui omnes vno consensu leges vrbis instituerunt, omnesque nobiles in vnum coniuncti sunt, & veterum ac nouorum ciuium, & factionum nomina deleta, vt omnes haberentur pari dignitate & conditione, vt apparet è conditionibus suarum rationum. Perspicuum est quòd petitur contra leges vt vrbs diuisa sit. Vt impares sint ciues. Vt dimidium suffragiorum pauciores ciues assequantur. Tam autem legum latores cupiuerunt euellere dissensiones & vnum corpus efficere, vt cum essent plures centum & quadraginta familię, illas perduxerint ad viginti & octo. Non quòd hæ forent nobiliores, antiquiores ve cæteris, sed quod plures domus essent apertæ in vrbes, atque in has familias descripti sunt Aggregati. Patet igitur illud non esse verum, quod Aggregati non tam antiqui nobiles sint quam reliqui, cum illud lex testetur. Hoc accidit quod fuerunt aggregatæ circiter duodecim familiæ veterum nobilium antiquorum vocatorum, vt Camilla, Serra, Maria, & aliæ, quæ antea fuerunt nobiles, & tanquam aliæ antiquæ. Manifestum est & in aliis vt Fregosa, Adorna, quæ aggregatæ sunt inter viginti & octo, & sunt recentioris factionis, quæ quamuis sine titulo, tamen multos annos rem Genuensem administrarunt, multosq; viros illustres habuerūt: qui cum sint aggregati, non minus idcirco sunt antiqui, aut quouis nobiles. Quo pacto igitur hi pauci imperium in alios sibi deposcunt, qui patriam vexant, cum lex ab illis facta iiquiat, quod omnes nobiles descripti vno ordine sint pares dignitate & conditione & coniuncti, at non diuisi? Docent hanc reip. administrationem constitutam esse à duodecim legumlatoribus ab vrbe vniuersa delectis, qui vnius esse ordinis iussi sunt. Hoc nisi sit, possent principatum inter se diuidere, quod planè esset absurdum. Sed nonne absurdius est quod priuati se ius habere in publicas res arbitrantur? illud etiam monstro simile videri posset, si resp. sit vt corpus, gubernatores vt caput, si noui & veteres diuisi gubernent. Nam si res diuidatur, aut corpus erit sine capite, aut vni corpori duo erunt capita, quod est ridiculum. oportet igitur ad gubernandam rempublicam omnes concorditer conspirare, quæ æquabilitas est vera salutis ratio. Quod dicunt sibi deberi iure, non probant, nisi longo vsu & decreto Gariberti, contra quæ leges sunt antiquæ reipublicæ & lex anni 1528. Sed possessio inualida est vt sæpè vexata sine aliquo titulo vel bona fide, & contra leges. Neque tam diuturna est, vti volunt; quæ si non esset interrupta, nihil iuuaret, quia suprema iura non possunt acquiri hac ratione, & multo minus à priuatis ciuibus contra patriam, quæ neminem habet superiorem. Neque enim præscriptio vel consuetudo contra rempublicam aut leges afferri potest. neque prodest lex anni 1547. quæ neque coniunctum ordinem separat, nec variat æquabilitatem. nam cum abolita sit legitimè, at non vi, vt aiunt, non est opus differre in alium diem solennitatem deliberationis, quod hoc agitur cum de abrogandis legibus tractatur anni 1528. at non de senatuscon. quod nunquā seruatum est aliter. Neque erat abolenda vt inualida, illegitimè lata, siue autoritate iurisconsulti. sicut aliæ leges, vt ex iis patet. Nec obest quod aiunt veteres approbatam fuisse tacitè à maiore concilio per annos viginti & quinque ab anno 1547. ad annum vsque 1573. cum ratio sit illegitima, quia concilium nullam cognitionem legis habuit. Quod enim nescitur, non potest dici tacitè comprobari. Neque potest concilium quidquam tacitè probare, quin deroget legi anni 1528. vt est Garibettum, cum in lege sit illius anni, quod si concilium voluerit cuipiam rei derogare in illa contētæ, debet proponi consultanda in eodem, neq; possit eodem die decerni: sed reiiciatur in alium diem, quod certè in taciturnitate dici non potest. Reuocandum est igitur Garibettum tanquam illegitimè factum & inualidum. Neq; debent propter opes aut titulos nolle esse pares, nec numero non superari, quia si creuerint opes, nolent esse domini reip. Illud validum est moderationis nouorum argumentum, quod nihil tale moliantur, quia sine Garibetto viuebatur in vrbe vsq; ad annum 1547. & tamen magistratus ad viros bonos veteres pro virtute deferebātur, quamuis multo plures essent noui. Suppliciter petunt à Rege vt de more remp. protegeret, priuatosq; conantes patriam infestare à sua præsentia repelleret. Arbitraretur eandem esse ac fore perpetuam vrbis obseruantiam tot beneficiis deuinctæ. Profugos nisi exteris auxiliis iuuentur, cito suum errorem esse cognituros. Italorum principum arma non esse magnopere timenda, si Regis defensio concedatur, cum nullus Italorum principum ob æquitatem causæ debeat timeri, quam omnes sint complexuri. Hęc dicta esse censeri, si per aduersariorum pertinaciam non possit obtineri illa concordia & reconciliatio & æquitas conditionum, quam senatus & vniuersa ciuitas cupit, quæ omni honesta, probabiliq; ratione fieri possit, salua coniunctione & æquabilitate ciuium, quæ cum legibus vrbanis consentit. sic inter hos cōtendebatur de gubernatione subditorum, quam honores & libertatem appellabant, cum vera libertas sit ita sub patrocinio bonarum legum viuere, nemo vt alteri impunè sit iniurius, & vitā atq; omnia sua libera habeat ab iniuriis aliorum: quæ libertas communis est omnium bene institutorum principatuum. cum honores qui à populo deferuntur, sint tanquā picturæ pixidum, quę prius arescunt, quā ad intima penetrent, iiq; rectius magistratus & imperia quam honores sunt appellādi, cum solus sit honor qui debetur sapientiæ & virtuti. Philippus non solùm æquitate rei perspecta, sed etiam considerato periculo in quod res Itala erat illapsura, si armis decertaretur, & nisi copiæ retraherentur, respondit facillima esse initia bellorum, at non tam faciles exitus plerunque inueniri. Forè omnino vt res placidè componerentur, quæ ratio esset & vtilior & humanior inter ciues præcipuè eiusdem ciuitatis. Nam erat periculosum ne Itali quidam principes, quibus ob nimiam potentiam inuisum est nomen Hispanum, & Rex Gallorum in primis oblata hac opportunitate arma mouerent; cum multi sint amici cum felicitate, qui cum fortuna mutantur, nihilque timendum

Libertas qd sit.

dum magis sit diu felicibus quàm hæc ipsa mutatio. videbatur periculosum ne Belgæ magnis virib. auctis in Morinis aut Batauis ex alia parte Genuense negotium iuuarent præterea, ex alia Turcicæ copiæ perceptis dissensionibus Christianorum, vel etiam precibus non nullorum allectæ ad excidium rerum Hispanarum ingentes conuolarent captata opportunitate. Fit publicum decretum in vrbe postulantibus oratoribus ne vlla pęna infligatur illis, qui dicerent ęquum esse Garibettum, at malam legem anni 1528. statuiturque vt liceat Siluestro Cataneo & Nicolao Pallauicino delectis à veteribus, vel cuiuis ciui hac ipsa de causa ad tractandum negotium pacis in vrbem conuenire. Non tamen cessabatur Romę demonstrari pontifici per Card. Lomellinum & clericum Spinolam veteres voluisse principum arbitrio rem committere, cum noui contra parui vel autoritatem legati fecissent. & quam periculosum esset ne resp. funditus euerteretur eum maximo detrimento rerum Italicarum, si diutius in ijs perturbationibus persisteretur, ac nisi veteres antiquæ dignitati restituerentur. Augustinus item Spinola conabatur apud Cæsarem ostendere nullam in vrbe habitam esse rationem Cęsarianorum ministrorum, qui non essent grati: quare conueuire Cæsareæ autoritati eas controuersias decidere ad retinendum obsequium imperio hactenus præstitum, quo omnes ciues quietè ac tutò suis bonis fruerentur. Sata sunt & semina suscipionum in animis principum, quibus etiam magis inflammarentur ad res componendas, cum noui hæc omnia restringere per cardinalem Iustinianum conarentur Romæ, & per Georgium apud Cæsarem.

LIBRI VIGESIMI QVINTI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS
LIBER VIGESIMVS SEXTVS.

MVLTIS sanè rationibus disputatum est ab antiquis sapientibus pręstaret ne ad felicitatem subditorum vnius, an plurium; & paucorum ne an multorũ imperium siue gubernatio, quã in rẽ quique varias propriasque rationes adduxerunt, quibus addebantur exempla, quæ certe ingenia hominum, at non probationes sunt putanda. Alij parum numerum gubernantium referre existimabant, sed totam rationem ac differentiam collocabant in bonitate imperantium, qui apparebãt vnius imperiũ multis præferre, cũ vnus vir bonus facilius reperiatur, quam multi viri boni. Alij censebãt multorũ administrationem debere præferri, quoniam sic malus magistratus facile mutatur, quo pacto inscitia peritiæ præferebatur. Alij idcirco multos deligebant, quia crederent in multis posse facilius aliquos bonos inueniri, qui malorum nequitiæ resisterent, quàm in vno necessario per hæreditatem in regnum succedente, qui dominaretur pro libidine Id facile concedi posset si aut boni tantum imperarent, aut si mali bonorum consil io acquiescerent ac res non potius per numerum, quam per bonitatem notorum gubernarentur. & nisi stulti sapientibus natura aduersarentur, cogerenturque sapientiores pati se impetu quodam quasi popularis fluminis deferri. Non defuerunt qui crediderint vel malam rem p. vnius mediocris bonitatis imperio esse præferendam, quòd ea semper vel iustum vel iusti speciem quandam præ se ferat, neq; ęmulatio præesse p libidinẽ patiatur. illud verbo quidem conuenit rationi, re aduersatur. quia nemo malus iustum habet propositum; aut qui habet, non est malus: sed mali putandi sunt qui conspirãt clam ad excidium direptionesque subditorum, cum alter ad alterius iniquitatem conniueat. Quis tamen, non facile concesserit omnium regnorũ optimam esse remp. si bona sit, & legitimè in ea viuatur, quæ si mala sit, & in ea negligantur leges, iure censebitur pessima omnium ad ministrationum, in qua omnis conditionis homines varijs iniurijs sunt expositi. his accedit ꝙ nõ potest facile cũ felicitate subditorum dominari, qui nullis regiis artibus à teneris sit imbutus, atque rudis p lanè homo ad gubernaculum rerum pub. accedat. Mediocrem autem remp. vix esse tolerabilem argumento est breuitas vitę multarum rerump. quę antequam adoleuissent, extinctę sunt. Veruntamen si ab vno ad plures imperium sit transferendum, quod nescio an iure debeat, tanto melius id fiet, quanto ad pauciores præstantioresq; deferetur, quod genus antiqui aristocratiam iure appellarunt, siue imperium optimorum. at quanto ad plures imperium defertur, tanto fit deterins, cum ad ignaros imperandi & faciles in quoliuis motus animorum deferatur. cauendũ enim vbi pauci sint, ne multi asciscantur in partem imperii, qui postea in munificos insurgant. & ne nimia autoritas plebi concedatur, cui procuranda est vilitas annonæ ac panis pręcipue & iustitia ne desit. Illud significarũt antiqui per Actæonis fabulã, quem finxerunt laniatũ ab ijs canibus, quos sui sumptibus educauerat, quia beneficia apud ingratos homines collocata in benefactoris pernitiem sæpe vertuntur. Illa dum tractantur in finibus Ligurum, regnum Poloniæ magna diligentia à varijs principibus expetebatur, quamobrem indicta sunt comitia de nouo Rege creando, quoniam omnis spes reditus Henrici per eius coronationem fuerat sublata. Nam initio huius anni præcedentibus omnibus magistratibus & Ghisio Duce & Chernensi regulo sub vmbella Reinsi, illud est vrbis nomen, dictus est Henricus cũ multa magnificentia processisse ad templum augustius, sequentibus Cantabrorum Rege & Alenconio fratre, & Mainesi, alioq; Ghisio ducibus, cũ Ghisius Card. in tẽplo præstolaretur. post ceremonias Rex obtulit nauiculã aureã de more, deinde ad suũ domiciliũ tẽplo uicinũ se recipit. Postridie

Resp. omniũ Gubernario rũ optima, & pessima.

Coronatio Hẽrici Regis Galli.

à pecca-

à peccatis expurgatus misit quatuor proceres ad templum Diui Remigij vt ampulla sacri olei per ab
batem asportaretur, qui promitterent se ad eundem locum mox comitaturos. Mirum est quod de
oleo dicitur, quòd angelus illud cęlitus ad diuum Remigium archiepiscopum detulit, quo tempo-
re baptizatus fuit Clodoueus primus Gallorum rex Christianus. Nam dicuntur quator Reges tan
tum vngi antiquitus consueuisse, Galliarum, Hierusalemi, Britāniæ, Siciliæ. At ampulla olei sacri
semper plena est, neque illud vnquam deficit, cum multis sub clauibus seruetur. minuitur tamen
ęgrotante Rege, sed vel mortuo, vel conualescente ampulla diuinitus repletur. Alij dicunt colum-
bam illam ampulam olei detulisse, sed omnes tamen diuinitus missam fuisse confitentur. atqui am
pulla delata est sub vmbella in augustius tēplū in tabernaculo, quā proceres cū lanceis sunt comitati.
Rex deinde comitantibus episcopis in templū accedit, vbi parati sunt duodecim Pares vocati, ij sunt
magistratus ac principes, qui autoritatem & nomina principatuum referrent. Erant propria tabula-
ta principibus & oratoribus parata, & proprium cum regali throno in medio templi Regi magnifi
centissimè instructum. omnis sacerdotum ordo fit obuius ampullæ, quæ Regi ostensa est, & super
altare imposita. Rex iurauit apud Card. archiepiscopū vsitatū iuramentum se iustitiam & ecclesias
conseruaturum. consulitur populus an velit eum Regem, qui mox ab omnibus est rex conclamatus.
iurauit pacem, iustitiam, ęquitatem sibi cordi fore, persecuturumque pro viribus hęreticos. mox in-
ducti sunt cothurni & calcaria, quæ statim sunt erepta, & præmissis precibus gladius accinctus, hinc
altari impositus, hinc datus Regi, hinc conestablio. oleum ampullæ deinde & chrismatis mistum,
quo caput Regis cum precibus vnctum est & pectus & dorsum & paulo post Spatulæ. hinc palmæ
manuum & additæ chirothecæ. post toga regali indutus, & annulus & sceptrum dextræ impositum.
Deinde corona a duodecim Paribus, quę sustentabatur dum preces finirentur, capiti imposita. post
in tabulato maiore sedēs Rex dū preces peragantur, rex ab omnibus salutatur, atq; araldus alta voce
exclamat, viuat rex Hēricus tertius Christianissimus, gloriosissimus Inuictissimus Gallorū rex. deinde
cæptis sacris descendit ad altare præcedentibus proceribus, quorū alius vas è conchis margharitarū
vino plenum gestat, alius panem argenteum, alius loculum cum tredecim aureis nummis, quę pau
lo post per ipsum Regem oblata sunt. His actis Rex sumpta eucharistia amplissimumque conuiuium
exhibet principibus & conuocatis oratoribus. Sed quoniam cognitum esset per exploratores ac lite
ras classem Turcarum, vt dictum est, Byzantio non adeo formidabilem esse exituram, vt putabatur,
decretumque esset per eos rumores Sardiniam Italis præsidijs esse tutandam, petierat à senatu Idia
quecius vt liceret Hispano Regi copias illas per agrum Genuensem classibus imponendas ad mare
perducere, & quibusdam portubus vti reip. nam statuerant Hispani his copijs classi impositis vniuer
sum illud mare percurrere, & piratas profligare quicunque in ijs insulis fuissent inuenti. res in cōsul
tatione posita est à patribus, atque alijs periculosum videbatur in rebus turbulētis eum Regem, qui
putaretur fauere aduersæ factioni intra tecta admittere, ne portus per hanc artem occuparētur. alijs
apparebat oratoris regij fidem non esse habendam dubiam, ne Regis tam potentis, tamque amici
ipsi reip. fidei non credidisse viderentur, quare decretum est vt transitus copijs, & portus classi regio
nomine cōcederētur. Interea veterum delecti siue Deputati vt vocant, nitebantur magnam copiam
pecuniæ Finali colligere, quæ vt liberius cōferretur, Auria multos nūmos contulit, cuius liberalita-
tē multi alii ciues secuti sūt, cū alij quinq; nūmū millia, alij vel ad quīdecim viritim cōtulerint, atq;
eadē ratione numeraturos se esse pollicebantur vbi opus esset. Electi sunt tres quæstores huius pe-
cunię Augustinus Grimaldus, Antonietus Cataneus, Philippus Lomellinus. at quoniam proroga-
batur aduentus Ducis Gandiæ, veteresque peroptabant aliquo debili principio tentare rei euen-
tum, qui ante licentiam regiam non audebant arma palam mouere. Clam igitur decernunt vt
Ambrosius Lomellinus & Scipio Campora exules rei capitis vallem Porciferam versus regio-
nem inuaderent cum quadringentis peditibus, & Franciscus Viualdas Ligurū montes versus, illud
est quoque nomen regionis cum totidem militibus simulatione exulum id ipsum faceret: quia vbi
palam res ageretur facilius erat Nouium, & Segestā Tiguliorū repente capere, vt oblatum fuerat,
quibus ita actis omnia repleta sunt trepidatione. Sed enim vbi apparuissent triremes Ducis Gan-
diæ, Imperatum est Viualdo & Lomellino vt copias dimitterent. oratores interea nullum offi-
cij genus prætermittunt vt res cōponeretur. Dux Candiæ exceptus est magna cum lætitiæ significa
tione, multis honoris causa obuiam procedentibus, qui vbi primum admissus est in senatum ma
gna cū regię beneuolētię significatione locutus est. Visus est aliquātulū grauiter tulisse Regis noīe
quod Gallus orator fuisset admissus. hortatus est senatum ad pacem. docuit regium esse consi-
lium in eo statu remp. conseruare, in quo à fel. mem. Imperatore patre & domino constituta, ser
uataque fuerat: quam regiam voluntatem ex assiduis officijs, regijsque auxilijs variorū temporum
resp. cognoscere potuit. obtulit regiam defensionem. multis rationibus demonstrauit illā pacē vr-
bi salubrem ac Regi gratissimam fore. Quæ vbi cognita fuissent a veteribus, deligunt quatuor ora
tores ad Ducem, qui & informarent, & expeditionem negotij precarentur. Inuitauerat veteres ad
hoc Ducis responsum, quod fuit Ducis vrbani, non potuisse non admitti Gallū oratorē, sed cito di
missum fuisse. gratias omnes agere Regi, quoniam semper reip. fauerit, & nunc etiam idem faciat,
cum nihil magis optarent, quam vt cognoscerentur perseuerare in antiqua regia obseruantia, quod
et semper sint facturi. sibi pergratas fuisse regias admonitiones, vt in dies cognoscetur, quibus multa
addita sunt in veteres. At delecti veterum cognito tam diligenti oratorum principum officio, vt
omnes discordiæ illorum arbitrio committerentur petunt siue principibus, qui corrigerent, emen
darentque leges Genuenses, vel nouas conderent sine exceptione. nouī hanc facultatem omni-
no nolunt concedere. non defuerunt qui parum confiderent quibusdam ministris, & in pri-
mis in-

Oleū sacrū Regis Gallorum.

Liberalitas Genuēsiū veterum.

Ducis Gandiæ oratio.

mis integerrimo Card. Morono, quem arbitrabantur non curare res inter ciues componere, sed potius differre vt ea resp. sub pontificium imperium illaberetur, qua via sibi iter pararet ad maiorem dignitatem. causa diuturnitatis discordiæ fuit re ipsa durities & pertinacia nouorum: quare pontifex, qui erat animo sincero & ab omni illegitima cupiditate alieno, cum propensior appareret nouis, quod eorum rationibus assentiret, audita pertinacia literas scripsit indignationis plenas in hunc modum; Eędem causæ, quæ nos primum impulerunt vt ad vos daremus literas ac legatum postea mitteremus, nunc impellunt vt etiam scribamus, hoc est summum desiderium, quo angimur tranquillitatis reip. uestræ, & periculum in quo estis, quodque omnibus est conspicuum; quamuis vos qui in medio incendio versamini, illud non sentiatis, aut certe sentire dissimulatis. hac de causa cum legatus vel turbulentioribus multo componendis accommodatus nihil facere potuerit propter discordias pertinaciamque vestram, denuo vos ad pacem cohortamur, vel saltem dissensiones arbitrio virorum bonorum committendas. Nam veteres hoc suum consilium oratoribus committebant, & legato in scriptis obtulerunt. Aymontius item Mediolani præfectus literas iræ plenas ad nouos miserat. his rationibus effectum est vt his tanquam iratis noui planè non considerent. at quoniam per illud arbitrium videbantur oratoribus Cæsareis socij admitti in iura Cæsaris, si collegæ iudicationis principes accessissent, ad quos nihil illa res pertinere Cæsari videbatur, commissarij Cæsarem consulunt per literas quid sibi agendum esset si ad arbitrium veniretur. his responsum est, quòd si resp. voluerit etiam interesse principum illorum legatos, nihil id videretur præiudicij facere imperatoriæ dignitati, cum tractetur solum de partibus ad amicitiam concorditer perducendis, quod non repugnat ipsius Cæsaris in eam remp. beneuolentiæ ac desiderio pacis. Missus est etiam Lucas Fornarius à nouis qui gratias ageret Cæsari pro missis commissarijs, & pro tot in eam remp. beneficijs, cum plurimū etiam Cæsareæ benignitati cōfiderent. initur paulo post sermo cū ministris principum de concordia, atq; regij ministri libentius cum pontificio quā cū Cęsarianis conueniebant, quòd denuo ob murmuratum sit in nomen commissariorum, quod multo inferius legatione censebatur. Commissarij hac de causa scripserunt ad Cæsarem, atque rescriptæ sunt literæ, in quibus continebatur, missos fuisse episcopum Aquensem & Virum Doriumbergensem & commissariorum & oratorum nomine, cum orator etiam minori sit dignitate quàm cōmissarius. At enim vbi Escouedus redijsset ex Hispania cognitum est clam ab Auria vniuersum negotium bellicum commissum esse arbitrio Ioannis Austriaci, qui promiserat se facultatem concessurum, si sibi committeretur. decernit contendere itaque Neapolim cum classe vt res bello necessarias procuraret, quia locus paci non inueniretur, cum literas ad senatum frustra scripsisset, quibus patres hortabatur ad concordiam, & ad amplexandas honestas reip. rationes. Sed quoniam non potuerat colligi quanta pecunia opus esset ad bellum, reuocatur ante discessum ad Finale, ac præsens cohortatus est frigidiores ad recuperandam existimationem & iura & patriam, quæ certe omni vel maximę pecuniæ sunt præferenda. Eius orationis hæc summa fuit; quod arbitrabatur diuina prouidentia effici vt diligentia Pont. & duorum summorum principum per suos ministros vana fuerit in rebus Genuensibus componendis: quoniam Deus, cui omnia præsentia sunt, velit vlcera patriæ, quę leniori vnguento sanari non possunt, ferro & asperitate sanari, cum ferrum & arma supremum sit huiusce morbi remedium; nam per bellum recuperanda apparet amissa patria. Quod si bellum illud iustum est, quod est necessarium; si illa arma sunt probabilia, in quibus vltima spes remedij collocata est, quod fuit vnquam vel probabilius vel magis necessarium, quam illud, per quod repetitur antiqua hæreditas, quæ diutissime possessa est? per quod procuratur vt id seruetur quod positum est in periculo? per quod omnia per vim extorta, iure extorqueantur? Quæ reliqua spes est salutis nisi in bello, cum omnia frustra sint pro pace exantlata studia? ad hanc cogitationē, ad hoc remedium, ad hoc negotium omnis mens est conuertenda, in qua vna re spes tota collocanda est vt à præsentibus molestijs recedatur. partim igitur patriæ desiderio, partim honore, quia nobilibus omni vitæ pręferendus est, suas esse partes censere inquit ante oculos proponere illorum miserias, & periculosum reip. statum, atq; suggerere, quod munus sit singulorum illa subleuādā. Illud autem facillime susceptum iri ab ijs, qui perpenderint quātopere maiores impulsi, inflammatiq; sint proprio honore ad illam subleuandam, quorum qui se legitimos hæredes esse profitentur, debent esse imitatores, quando exempla ipsa inuitant, si alia nō pateat, ad viam ferro aperiendam, qua dignitas hęreditaria acquiratur. Nemini dubium esse oportere, si tam honorificam prouinciam complexi sint veteres, apud illos victoriam futuram, quamuis aduersarij viribus & cōsilio & causa inferiores profiteantur se in eodem statu posse conseruari. sperandum esse vt honorifica indignatione & ęquitate causæ compulsis Deus iustissimus faueat, atq; vires & animos infringat eorum qui iniquitatem tuentur, non esse timendum ne victoria penes ipsos non sit, si animi concordes & prompti & liberales in hac re fuerint. Quod si quid aduersi acciderit, patriaq; sit amittenda, tamen neq; officio virorum bonorum, neque honori deesse oportet. ad hoc consilium inuitare inquit patrię amorem propriamq; & ipsorum & filiorū vtilitatem, & honorē animorū omni re preciosiorē. negotiū tam honorificū intrepidis animis esse capessendū, quoniam turpissimū esset diutius alienam perferre pertinaciam, quòd omnes iure arbitrari possent in illis extinctam esse virturtē & gloriā, qua maiores familias suas illustrarūt; maioremq; vim habere in animis præsentium auaritiā & auri sitim, quam splendorem honoris; quod certe in nobiles animos cadere nō potest. Profitetur deniq; se & facultatibus & vita expeditionem adiuturum, vt prius professus fuerat, neq; vnquam defatigatum iri, vt res gestę per opportunitatem testabuntur. his subiūgit non defuturos rerum bellicarum peritos duces, non classem necessariam huic expeditioni, non regiam veniam, quæ videtur fuisse promissa, non peditatum &

Literæ Pont. ad nouos.

Commissarij nomen.

Io. Andreæ Auriæ oratio.

tum & equitatum, qui facile colligetur; solam deesse pecuniam certissimos neruos belli, quæ tamen abunde suppetet, si, vt superius factum est, concorditer ad tam piam, necessariam, honorificam expeditionem contulerint. vti oportere inquit ea magnificentia, quam zelus, honor ciuium, amor patriæ requirit, neque committendum esse vt ij fructus non percipiantur per virtutem, qui non possunt nisi per dedecus & maximas calamitates atque ignominiam amitti. His rationibus res pecuniaria perducta est eò, quo optabatur: quare Auria paulopost cum viginti triremibus Neapolim accedit. missæ sunt cum eo legationes ad Austriacum Georgius Auria & Io. Baptista Spinola. Putabat Auria fieri non posse omnino vt alia ratione quam per metũ armorũ noui ad aliquam honestam pacis cõditionẽ flecterẽtur ab ipsa iã cõcep ta duritie & pertinacia cũ possent ẽt suspicari arma nõ nisi per consensũ Regis fuisse mota, quo cõsilio nauigauit ad Austriacũ. nõ defuerũt q ausi sint Auriã suspectũ, habere affectati Genuæ principatus, qui rumor ab initio seditionũ fuit diditus; & quòd portum vrbis cũ quibusdã armatis occupare tẽtauerit, quo tempore inquiunt vrbẽ fortuna potius quã cõsilio fuisse seruatã. Senatus interea cognitis consilijs veterum tria millia peditũ Larsanam mittunt, quorum bona pars erat Florentinorũ varijs de causis condemnatorũ lectissimorũ, & quingentos Lucẽses. Descripta est vniuersa annona, quæ esset Genuę: cũ Austriacus petiuisset à Magno Duce vt arma, puluerẽ tormentariũ, salnitrũ pilas ferreas, frumentum diuẽdi nouis Genuẽsibus ne pateretur, cui responsum fuerat, quòd ex imperio ipsius principis nullo pacto illa exportari sinerẽtur. at quod ad pilas & frumentum, se nescire qua probabili ratione posset illi petitioni satisfieri, quia cum vtilitas ferrearum venarum posita sit in exterorũ mercatorũ contractibus, nõ possent excindi cõmercia nisi cũ maximo subditorum pauperũ detrimento vel potius ruina, qui victũ suarum familiarũ ex illa exercitatione percipiunt. Quod ad frumentũ, nimis ingens incommodũ ad subditos redundare, qui quoniam per libertatem erogandi maius preciũ offerentibus commodius ita possent suis rebus consulere: cum illud præterea maximum etiam ipsius principis rebus detrimentũ afferret, qui per illas exportationes suos prouentus faceret multo vberiores. Genuenses cũ intelligerẽt exportationem cõmeatuũ ex Hetruria sibi patere, magnã spei suę partẽ in ijs collocarũt, quę possẽt inde exportari. Sed quoniã negotiũ de cõcordia renouatũ est cũ Duce Gandiæ, veteres scripserũt ad Cataneũ & Pallauicinũ procuratores apud ministros vt quam faciliorem expeditioremq; viam cognoscerẽt eã admitterent, quòd essent omnẽ honestã rationẽ pacis amplexuri, repetẽtes quæ sępius obtulerant. At contrà quibus datũ erat id munus in vrbe. parum curabant vt res liberè componerentur, cũ dicerent præstare vt ministri in mediũ afferrẽt aliquã nouã reformationẽ, quã procurarẽt admitti à populo. non esse è reip. cõmittere administrationis reformationẽ exteris principibus ad gratiã paucorũ ciuiũ, quod responsũ valde displicuit ministris. Veteres cognita volũtate nouorum antequam arma mouerentur, statuunt certiores facere de suo consilio omnes principes, & in primis finitimos & de iustitia expostulationis suæ. literas etiam scribunt ad senatũ Genuensem, quibus hortãtur vt rẽ arbitrio ministrorum committant: quod etiam populo per alias literas vbiq; in triuijs parietum angulis appositas significarũt, vt pax & trãquillitas & libertas patriæ cõmunis posset pacatè conseruari. sed hæ missæ ad populũ repente sunt direptæ & suppressę p eos, q nihil minus quã pacẽ cupiebãt. Auria illo consilio vt vrbẽ ad pacẽ compelleret impetrat ab Austriaco vt suis & priuatorum Genuensium triremibus duos menses pro arbitrio vteretur, quòd Africæ negotium frigidius agebatur. Accepta sunt ab Alexandria viginti bellica tormenta, & multi bellici apparatus, & epibatę classi impositi. Vt autem aliquo pacto fieret satis ministris, noui obtulerunt rem se arbitrio committere, sed tot conditionibus reseruatis vt neq; à ministris quidem res fuerit admissa. Inde res ad bellum palam prospectare cępit. Propositũ fuit a veteribus Finali disquirendum an Dux & magistratus crearentur: sed tamen visum est plerisque Deputatorum nomine causam esse agendam, cum illud nomen esset modestius, & quoniã Deputatis postea clam significatum fuit per discessum Auriæ consilium fuisse nouorum vt veteres è Sabbatia catascopijs & peditibus & copijs Vallis Cugianæ vocatæ inuaderentur, delerenturq; per cędes & captiuitatem multorum. decretum est Castrum Francum bellicis tormentis & præsidijs esse muniendum, quare conuocati sunt ducenti pedites Itali & centum Germani ad custodiam maritimorum, quo facto consilium Genuę conceptum euanuit. & quia non putarent veteres re ipsa armis quidquã tentaturos omnis ministrorũ opera ludebatur, cũ palã dictitarẽt nũquã principes cõcessuros arma moueri, & in primis Regẽ Hispanum, nihilq; factũ iri sine auxilijs & classe Aurię. cęterũ Auria ita instructus celeri vsus nauigatione cum viginti triremibus redit in sinum Ligusticũ relicto Marcello Auria Neapoli cũ quinq; triremibus Mediolani ab Austriaco concessis, qui collectis mille peditib. & scalis curribusq; tormẽtorũ, alijsq; rebus necessarijs captis in eundem sinũ mox nauigaret. ob tã repẽtinũ Auriæ aduẽtũ creditũ est Genuæ nihil fuisse impetratum. quare omnis spes pacis in vrbe euanuit. Et quia dies aduẽtarat, citra quẽ veteres decreuerãt rẽ cõcludi oportere, cõmonefaciũt deputatos per literas vt excedãt ex vrbe, quod ęgre tulerũt ministri, cũ nemo esset qui cũ negotiari possẽt, carpẽtesq; vrbanã pertinaciã minati sunt ciuib. missus est Odescalcus cũ alio senatusc. sed tã implicato difficultatib. nihil vt cõclusum sit. Auria in mare Ligusticũ profectus mittit ad Aymontiũ Andreã Lercarũ qui doceat cõsiliũ Austriaci Neapoli susceptũ, rogetq; vt omnia acceleret, & cũ dimittẽdæ essẽt copię, quæ ad expeditionẽ Numidicã in agro Mediolanẽsi stationẽ habebãt, iuberet tribunos peditũ Italorũ Sigismũdũ Gonzagã & Hectorẽ Spinolã cũ suis cohortib. pficisci sinũ Segestã Tiguliorũ versus, curaretq; vt duo Regimẽta Germanorũ mererẽtur veterũ stipẽdia, quibus Aymontius facile annuit. datũ est summũ imperiũ rerũ terrestriũ ac maritimarũ cum diplomate supremæ autoritatis seruata libertate reip. Io Andreæ Auriæ, cui declarata sunt stipẽdia triremiũ & ciuiũ per vniuersum belli tẽpus. Decretũ vt multi Itali pedites colligerẽtur, inter

Deputati q sint.

Io. Andreas Auria summus imperator veterum.

quos

quos duo millia ſclopettariorum in viginti centurias diſtributorum, quibus ſingulis centurijs præerant centuriones Genuenſes, qui nemini niſi ſummo imperatori parerent, aut quem illo abſente, ipſi copiarum illarum delegiſſent. cenſi ſunt per Antonium Serram Mediolani Germani pedites, qui fuerunt quinque millia & quingenti, quamuis ſex millia militare Regi dicerentur, quibus datum eſt iuramentum vt militarent Regi, vbi opus eſſet. copiæ Gonzagæ & Spinolæ dimiſſæ ſunt Aymontij nomine, quæ volentes ad ſtipendia veterum acceſſerunt per Andream Auriam, cum nolẽtes ſit dimiſſi. Vt autem res initium caperet Auria erigi iubet in ſua triremi prętoria vexillum reip. tanquam veræ ac liberæ reip. Genuenſis. mittit etiam Philippum è dominis Paſſani cum tribus triremibus tribuſque cohortibus peditum ad occupandum oppidum & arcem portus Lunæ ſiue vt nunc vocant Portum Veneris. Ille eo profectus modo lenitate verborum ſi ſe dederent, modo minis vſus oppidum per deditionem accepit. arx aliquantulum obſtitit, cum nonnulli globi in obſidentes eſſent contortiac diſploſi ſclopetti, ſed cum intentaretur periculum quod per vim armorum ageretur negotium, arx quoque venit in poteſtatem Philippi. Magnus Dux quoniam omnia finitima loca plena erant armatis, cum etiam non contemnenda claſſis eſſet in maritimis, colligerat ad decem millia peditum præter ordinaria præſidia ad ſuorum locorum defenſionem, omniaque opportunè munierat multo commeatu & apparatu bellico. nam cum Vrbatelli, Telamonii, portus Herculis. aucta eſſent regia præſidia, quæ ſigillatim ad tria millia peditum vbique excreuerant, non defuerunt multorum rumores quòd Auſtriacus non placido eſſet animo erga Magni Ducis principatum, qui tamen reipſa nullam vnquam vel tenuem huiuſce rei ſuſpicionem præbuit, cum etiam ſemper munitiſſima ſint propugnacula eius principis, accuratiſſimeque cuſtodiantur non minus pacis quam belli tempore, cuius ita paratæ ſunt vſque copiæ vt ad omnem nutum quouis expeditiſſimè poſſint conuenire. expoſita ſunt etiam in Iluam tria millia lectiſſimorum peditum, quòd illa inſula non negligenda Hetruriæ principi videtur. miſit etiam Genuam duas onerarias & maius nauigium frumento onuſtas ita rogante Pontifice, quo facto vniuerſa vis protectionis è paterna charitate manare viſa eſt Genuenſibus. cæterum reiecta electione arbitrorum Genuæ propoſitum eſt à patribus ſibi pergratum fore ſiqua probabilis ratio concordiæ inueniretur. habita ſunt comitia oratorum apud Moronum, in quibus decretum eſt vt peteretur facultas videndarum legum, & abolendi, condendi, reformandi illas ad conſeruationem & amplicationem rei publicę.

Portus Lunę captus à veteribus.

Fit ſenatuſc. per quod conceſſum eſt ſalua libertate & iuſtitia vt miniſtri principum plena & ampla facultate vterentur renouandis, purgandis, corrigendis, ampliandis, coarctandis abolendis, condendis legibus, decretis, ſtatutis, conſuetudine ciuitatis, in quo ſenatuſc. nominatus eſt Philippus proprius & peculiaris reip. defenſor & protector. quod quoniam Viro Dorimbergenſi viſum eſt Cæſari propriè conuenire, reclamatum eſt quòd iura imperii ſic paulatim vſurparentur. aliud factum eſt ſenatuſc. ad euitandam Cæſaris indignationem in hunc modum; Dux, gubernatores, procuratores reip. Genuenſis. cum ſciamus nos hodierna die decretum feciſſe, per quod data eſt facultas componendi ciuiles diſcordias Pont. Maieſtati. Cæſ. Hiſpaniarumque Maieſtati regiæ, hoc eſt pro Pont. Illuſtriſſimo Card. Morono legato, pro Maieſtate Cæſ. Illuſtriſſimo & Reuerendiſſimo epiſcopo Aquenſi comiti ac principi imperii, & domino Vito à Dorimbergo equiti oratorique Cæſareo ordinario Venetijs, pro Catholica Maieſtate Eccelentiſſimo Duci Gandiæ, & Illuſtriſſimo Ioanni Idiaquecio oratori Catholico in hac vrbe, per hoc præſens decretum ſuffragijs obtentum declaramus quòd nemo ſenſit velle facere præiudicium aliquod Maieſtati Cæſ. aut reip. Genuenſi, ſed cenſent omnia iura illæſa, conſeruataque ſint, & in eodem ſtatu intelligantur in quo fuerant, aut ſunt, ſine vlla innouatione. ad cuius rei fidem ſtatutum eſt vt hoc fieret, & obſignaretur ſolito ſigillo, atque ab intraſcripto Cancellario ſubſcriberetur. datum in palatio die 20. Septembris 1575. Sed enim quia nouitatem decreti paulo poſt ægre ferrent Genuenſes, timerentque indignationem Regis, cum equè ad eum defenſio pertineret, quia Carolus Quintus & imperator eſſet & rex Hiſpaniarum, & Philippus eſſet filius & ſucceſſor, & quia nollent videri prorſus obliti beneficiorum acceptorum, cum planè grata & ſuapte natura magnifica in benemeritos ea reip. fit eodem die inſcijs oratoribus Cæſareis huiuſmodi decretum; prædicta duo collegia prouidè conſiderantia decretum baliæ paulo ante conceſſæ liberum eſſe, & abſque vlla penitus reſeruatione, & nullum protectionis ac defenſionis Maieſtatis Sereniſſimi Regis Hiſpaniarum Catholici mentionem habitam fuiſſe, quę talis ac tãta hactenus fuit, vt merito deceat remp. Genuenſem de ea particularem memoriam habere, quare ne vllo vnquam tempore hæſitatio aliqua inde oriri poſſet, vnanimiter omnium votis decreuerunt & expreſsè declarauerunt per dictam baliam ſeſe decretum protectioni ac defenſioni Maieſtati, Catholici Regis prędicti derogatum, nec minus præiudicatum fore nec eſſe; ſed omnino ſemper eam reſeruatam cenſeri debere. Baliam appellant facultatem decreto conceſſam Auria vbi primum arma mota ſunt, duas triremes nouorum inſecutus eſt, quæ per validos remiges, & peritos nauarchos euaſerunt. deinde vetuit ne vllum nauigium intraret in portum, quo ſic vrbs obſideretur. Deinde iubet quingentos pedites deſcenſionẽ facere duce Io. Baptiſta Auria Antonij filio vt Specia oppido potiretur, in quo erat commiſſarius Andreas Centurio cum quadringentis peditibus. certatum eſt multis leuibus prælijs. Auria deinde mittit ſollicitatum ad deditionem munitionem diuæ Mariæ & Lericæ, & deinde arcis Finoi portus, ſed cum non haberet quibus inſtrumentis extraheret tormenta grauiora, nihil obtinetur. Nauigat deinde ad oppidum Clauarium, in quod priore nocte ingreſſus fuerat Hieronymus Iuſtinianus Greghetus miſſus eò commiſſarius Genua cum mille & quingentis peditibus è finitimis pagis collectis, qui cum oppidanis ſeſe cingebant ad defenſionem. Auria illuc appellens miſit peritum

Primum decretum ſenatus.

Secundũ decretum.

Tertium decretum.

oppidum,

oppidum, sed Iustinianus conatur Auriæ consilium impedire. Auria iubet peditatum e classe descēdere cum scalis & sarculis. Procedebant in acie mænia versus antesignani viri pleriq; nobiles Genuēses. inter quos precipuæ dignitatis fuerunt Io. Baptista Auria, Augustinus Grimaldus, Hector Spinola, Io. Iacobus & Franciscus Grimaldi, Antonius & Philippus ex dominis Passani, Sebastianus & Federicus centuriones, præter alios. Illo aspectu consternati oppidani cum et tormenta domos è trire mibus concuterent, non enim poterant mænia ob altitudinem arenæ, se dedunt Auriç nomine veteris ac verç reip. Genuensis. relictus est Io. Baptista Auria cum sexcentis peditibus, cui magnum fuit negotium cum accolis, qui clausis vbiq; accessib. oppidum propè obsidebant. Captum est & Sestriũ per deditionem. capta sunt & multa nauigia variis rebus onusta. empta necessaria. reliqua dominis reddita, sed iussa absistere ab vrbe. noui auditis his bellorum tumultibus & progressibus Auriæ, que runtur per nuntium apud oratores, φ simulatione pacis, & rerum componendarum sic repente inuaderentur, cum longe distent res quæ geruntur, ab ea concordia quæ per verba experitur. cõquesti sunt & procuratores, φ ita per spem pacis resp. populusq; Genuensis infestaretur, cũ vix credi possit sine regiis armis ausos fuisse veteres remp. hostiliter inuadere. videri fallacias oĩb. conspicuas, cũ portus, quos resp. ad regios vsus concesserat, occupati sint. Dux Gandiæ se nihil horum scire respondit: hortatur vt rem cognoscant, quia remedia adhiberentur. veruntamen ministri queruntur per literas apud Auriam, quia bellum esset inceptum contra voluntatem principum Italiæq; tranquillitatẽ, & conclusionẽ concordiç. Senatus querebatur φ Idiaquecius transitũ Regiis copiis postulauerat Segestã tiguliorũ versus, cũ tñ hostib. militarent, qui se cõsilii Austriaci non fuisse participem affirmabat. Scripsit ad Auriam Dux Gandiæ hoc non esse Regis consilium vt res armis definiretur. non esse negotia de pace, quç tractantur, sic armis pturbanda contra Regiam voluntatẽ. Questi sunt noui apud Pontificem per literas sepp eius promissa, qd foret vt res componerentur, neq; res necessarias cõparasse, neq; psidiis opportunis vrbẽ firmasse. Quòd si libertatẽ essent amissuri, ptestentur se dedere Põtificiç defensioni, quam tñ libertatẽ ut suspensam defendent fortiter contra oppressuros. Pontifex vt de tantis reb. consuleret, conuocat Card. absentes. At Hispanæ factionis principes, q erant Romę, veriti partim Moroni consilium, partim ne Pontifex iratus illos defenderet vel per arma. obnuntiãt pa lam Pontifici ne procuret deuastationem Italiæ, & ne arma capiat, sed vt cõis pater reb. amicè conta lat. Interea noui Aurelium Fregosum summum imperatorem suarum copiarum creant, qñ Iordanus Vrsinus ita iubente pontifice oĩa munia militaria Genuensium renuerat. inuitant liberalibus sti pendiis Petrum Maluecium, qui paulo ante duo millia peditum obtulerat. Augustino Satio, & Hieronymo Adorno datis stipẽdiis copias colligere imperant, qui singuli duo millia armatorum se adducturos promiserant. collecta fuerant de ciuib. sponte ad patriæ defensionẽ deferentibus ad ducẽta millia nummum: cum & è domo diui Georgii collata sint, & impositũ vt unum in singula centena quæ possidebantur dissolueretur. at copiæ à duob. tribunis colligi nulla diligentia potuerunt in Gallia subalpina, & Insubrib. & vniuersa propè Italia, qa vetitum esset copias colligere. id vt liceret, & vt rerum suarum rõnem redderent noui, legationes miserunt ad oẽs Italos principes, ad Io. Austriacũ, Gregorius Barbarinus ad Regem, & ad Magnum Ducem, cuius existimatio erat maxima apud vtram que factionem cum ob propinquitatem, tum ob opulentiam, & potentiam & numerum armatorũ egregiè in re militari eruditorum. oẽs magna contentione nitebantur hunc principem ad suam defensionem allicere, quare noui Io. Baptistam Gentilem, veteres Io. Baptistã Auriam miserunt. iussç sunt legationes nouorum expostulare, & auxilia petere: at veterum queri φ per iniquitatem è patria fuissent eiecti, cum noui ita essent suiæ ptinaces vt neq; tnb. quidem primariis principib. Christiano rum suas controuersias vellent committere. Noui Montacutũ à Magno duce petierunt summũ ducem, ne quis externus, vt dicebant, princeps Genuam occuparet. Dati sunt mille pedites deinde Iulio Salio, & imperium delectus agri Genuensis. Missi sunt oratores ad Pont. Cæsarem, & Regẽ, qui que rerentur de illato bello, & annonæ copiã ac rerũ necessariarum procurarent. Sed qm acerrimũ bellũ appatebat paulatim in Italia consurgere, si his aut illis auxilia alicunde accessissent, odiaq; non inter Genuenses solùm, sed inter Italos principes et diuersas partes sequentes exarsissent, Philippus Rex hortatus est p lr̃as nouos, vt negotium arbitrio ministrorũ committerẽt: scripsit ad ptincipes Italos ne iuuarent arma Genuensium, q̃ nulla rõne concessa forent moueri, nisi ad eliciendã à maiore cõci lio Baliæ confirmationẽ, sine qua inualidũ erat senatusc. Pontifex hortatur, & ipse nouos ad concor diam, concediq; facultatẽ commeatus. Cæsar & senatum p lr̃as hortatur ad pacem, & scribit ad mi nistros vti curent seruari libertatẽ reip. atq; Rex vt pacem laudauit, ita visus est reprehẽdere autores discordiarum. Austriacus item rñdit Regem nihil magis cupere quam pacem & quietem Italiæ. sed si persisterent pertinaciter vtriq; in psequendis iurib. nullam posse aptiorem viam inueniri, q̃ vt sese vicissim castigarent. futurũ.n. vt alterutri defessi aliqñ viã paci concedant. Querit senatus apud Cęsareos ministros φ Germani aduersus vrbem militent, qui erant Regi concessi tñ contra Mauritanos, quare factum est ut Cæsar scripserit ad Mãriquẽ tribunũ Germanorũ, vt recederet ab illa militia. Mãriques φ arbitraretur Cæsarem rem non cognouisse, & φ stipendia iam acceperat, & φ iurauerat, habita ratione Germanç fidei ac decoris decreuit persistere in officio, neq; vlli paruit vel adhortationi vel edicto: cum paulopost per veterum legationes obtentum sit vt perseueraret. Serauallem interea, vbi fiebant bellici apparatus, annonaq; colligebatur, conueniebant copiæ Italæ, cum Io. Bap. regulus oppidũ obtulisset, ut Spinolæ finitima. Fungebatur vicario munere Spinola vltra montes, cui iniunctũ est vt vias tutas cuiuis externo esse curaret. Vt cõmeatũ in vrbẽ importari ne pateretur. Vt res sacræ inuiolatæ relinquerentur. Vt fœminarum ne cui fieret iniuria. Vt milites necessaria coemerent. Vt si mercimonia ciuiũ caperenẽ, deponerenẽ in loco tuto. Et qm cohortes Serauallẽ cito conuene-

Ccc runt,

Clauarii deditio & Sestru.

Literæ Ducis Gandia ad Auriam.

runt, decreuit Spinola molendinum Nonii occupare, ut illud commodum oppido adimeretur, quod facile obtinetur. At Magnus Dux quòd ægrè ferret finitimum & periculosum bellum esse motum in iis finibus, vt qui neutram in partem magis esset propensus, sed ad communem quietem Italiæ rerumque suarum securitatem arma detestabatur, & qui semper Regias partes in Italia plurimum iuuisset, cupiebat controuersiam amicè componi, quare & vtranque factionem ad concordiam hortabatur, ad quod negotium omnem suam operam offerebat, & ad Auriam literas scripsit, quibus detestabatur suscepti belli pericula, & eum hortabatur ad arma deponenda, quarum literarum hæc summa fuit; quod Magnus Dux plurimum molestiæ cepisset è Genuensibus dissentionibus ob suam in eam rempub. beneuolentiam cum maximè cupidus sit omnis eius felicitatis & tranquillitatis. Quòd nulli studio parceret si fieri posset vt pax componeretur, neque tanquam bonus princeps & Christianus vlli deesset officio, cum maxime cupidus sit eorum libertatis & quietis Italicæ. Quòd cum nulla de re sit factus certior, atque pro defendenda autoritate principibus componendarum rerum intelligat ipsum Auriam bellum excitasse, atq; quotidie loca reipublicæ capere non potest non ægrè ferre cum ob vicinitatem maximè omnium plurimi sua intersit. Et quoniam profitetur se libertatis desiderio motum fuisse, quietisque rerum Genuensium, par esse vt ipse quoque conquiescat, & admittat quod tot ministrorum laboribus ferè in tutum perductum fuit. Quòd si viderit eum in armis perseuerare, sibi necesse esse & ad securitatem, & ad rerum regiarum defensionem, cum paries proximus ardeat, vt ita dixerim, rebus suis consulere, & armatum esse, ne Galli per hanc opportunitatem ad aliquid aspirarent. Sed quoniam arbitrabatur Auriam maiorem rationem publici, quam priuati fortasse beneficii habiturum, neque iis rebus viam aperiturum, quæ possent Regem plurimum, & vniuersos Christianos infestare, satis fore vt consilium voluntatemque cognouerit pro ea beneuolentia, qua semper illum Magnus Dux est prosecutus. rogat Auriam vt suos hortetur, & obsecret vt omnes discordias principibus committant, cum probabile sit omni honesta ratione ab iis satisfactum iri. nam periculosum esse ne Galli aut Turcæ hac capta occasione, & Regis, & ceterorum principum regna vexent. hortatur ut ipse tanquam princeps veterũ hoc negotium pacis suscipiat, neque procuret vt autor sit ruinæ totius Italiæ. hoc pro certissimo affirmat quòd tam promptus semper reperietur ad quietem, & coniunctionem illorum omniũ, quam ad propulsanda omnia consilia parum conuenientia & obscura. Pontifex quod Genuenses antequam arma sumerent summum copiarum imperatorem expetiuerant, imperat Mar. Antonio Columnæ, Paulo Vrsino, aliisque proceribus Romanis ne cui factioni Genuensi militarent, quod ipsum vetat per edictum in vniuerso imperio Pontificio. Dux item Mantuanus vetat sub pena perpetui exilii & bonorum fisco addicendorum ne quis militet Genuensibus. Ministri qui omnem diligentiam adhibebant ut res componerent. Ioan. Leonardum Fratinam ad Finale mittunt, qui impetraret à veteribus etiam ut confirmaretur facultas condendarum legum. ut arma deponerent, capta relaxarent, mitterent Deputatos, quibus cum legitimè agi posset. Scriptæ sunt literæ ad Auriam ut ab armis recederetur, atque ipse his assentiret, quo res tranquillè procederet, vt principes cupiebãt. noui queruntur apud commissarios quòd tribuni militent priuatis ciuibus contra remp. quòd contra uoluntatem Cæsaris pugnantes morentur Finali, qui locus est Cæsaris. quòd copiæ subditorum Cęsaris militent veteribus vel pręsentibus commissariis tractantibus de pace, nisi tamen sit occultũ Cæsaris consilium per hæc figmenta iuuare Hispanum Regem ad vrbem occupandam, sine cuius consensu arma mota esse non possunt censeri. Spinola vbi molendinum Nouii occupasset impellebatur nonnullorum suasionibus vt Nouium cum copiis accederet, quod facile caperetur per deditionem, at quoniam paruas copias Spinola haberet sine tormentis, non censuit illud esse tentandũ. veruntamen cum audiuisset subsidia Genua expectari, ne posset accusari negligentię, decernit cum pręsentibus copiis rem experiri. cum duobus itaque cãpestribus tormentis oppido propinquat. mittit inuitatum ad deditionem. minatur si Germanas copias & tormenta expectent. sed oppidani petũt horas viginti & quatuor ad responsum, qui cum non possent cogi, concessæ sunt. at Spinola per noctem se ab illa expeditione recepit, quòd putaret cum tam paruis copiis non esse tutum esse in aperto. his rebus cognitis Baptista Ferrarius commissarius nouorum Gauii cum delectu oppidi Nouiũ per noctem ingreditur, cui accessit Stephanus Figarola cum quadringentis peditibus ex vrbe. itum est eadem nocte cum peditatu & tormentis ad recuperandum molendinũ, quod cum Galeotus Spinola Cassani cognouisset, vbi erat cum cohorte Seriniam fluuium vadatur, atq; atrox leue pręlium committit. Audito eo strepitu ex arce Serauallis Baptista Spinola exit cum suis copiis molendinum versus, cognoscitque Figarolam occultatis tormẽtis in quadam vinea se recepisse, quæ ob noctis obscuritatẽ videri non potuerunt. certabatur frequentibus præliis inter Gauii & Nouii pręsidia, agerq; direptionibus vtrinque vexabatur, quæ pręda cum foret rixarum causa inter milites, vetitum est ne quis exiret ad prædam. Veteres interea ne apparerent paci repugnare, mittunt significatũ oratoribus se vel singulis autoritatẽ cõcedere, vel vt duo, vel oẽs simul leges condant, absoluantq; legitimè, vel per gratiam ab oĩbus criminib. vel perduellionis ab anno. 1575. quod fiat vna vel plurib. sententiis, licitũq; sit reformare magistratus iustitiæ ciuilis & criminũ. & ne multa hic ascribã, ppositæ sunt à veterib. pacis ꝯdõnes cõplures, inter quas erat ut dũ tractanẽ trãsiguntur; ꝯdões, veteres haberẽt pro domicilio locũ cõmodũ & capacẽ & tutũ Sabbatiã vrbẽ, s. & oppidulũ, q̃ ꝑmitterent ꝯtinuò restitui post sniam, declõnẽq; ministrorũ, qcunq; habituri sint summã administrationis reip. noui ciues quia subiratos sibi duos principes iudicauissẽt, maximeq; Cæsari, vt dictũ est, cõsiderẽt, minime oĩum duobus cẽsuerũt cõmittẽdũ, nec duob. Austriacis simul cõfidũt, quare ꝯdões oblatas reiiciũt. Põtifex qa nũtiatũ esset Cęsaris oratores quasdã difficultates iniecisse, qa nollẽt collegas iudicatioris, neq; Re-

gem

Literæ Magni Ducis ad Auriam.

gem peculiarem protectorem eius reipub. appellari: literas scripsit ad ipsos, quibus hortabatur ad charitatem & pium officium sumendum conciliandorum animorum Genuensium, cum pax & concordia vna sit è rebus deo gratissimis, & Cæsari non iniucunda futura. Sed enim quia superius conditiones pacis à nouis ciuibus fuissent reiectæ, oratores sedulo incumbentes negotio Francũ Spinolam remittunt ad veteres vt illos in sententia confirmaret, hortareturq; vt inuicto essent animo, neque susceptum negotium ob primam repulsam desererent. Non hoc primum esse negotium quod initia habeat difficilia, cum omnia propè magna, vtilia, honorifica maiorem difficultatem habeant in initiis, quæ laboribus ac sudoribus sunt circumsepta. iussus est eos hortari ad res componẽdas, proponere quamuis non valde iniucundæ appareant radices bellorum, fructus tamen solere esse acerbissimos. ostendere quam incerta sit omnibus victoria, & quantum in periculum si diutius principes irritauerint, libertas patriæ coniiciatur. demonstrare officium bonorum ciuium, patriæq; amantium, aperire certam felicitatem esse in pace, & illam quidem omni felicitate bellorum contra patriam præsertim multo laudabiliorem. Post adhortationes iussus est etiam oratorum conditiones quasdam offerre. Amuratus dum hæc geruntur in finibus Ligurum, audito discessu Galli Regis è regno Poloniæ, & coronatione Gallorum, comitiisque indictis creandi noui Regis Poloniæ scripsit literas huiusmodi ad comitia, quibus petebat vt sibi amicum Regem eligerent, nisi cuperent omnia contentionibus, & discordiis repleri. Illustribus potentibus senatoribus conuenienti gratia, Amuratus Deus terræ, gubernator mundi vniuersi, nuntius Dei, fidus seruus magni prophetę Mahometti. nemini dubium est Illustres ac potentes senatores nostros antecessores magnam coniunctionem iemisse cum regno Poloniæ ac immortales, & sanctas pactiones multos annos. Idcirco nobis visum est iustum & honestum, ut nobis in memoriam reuocaremus hoc antiquitatis, & amicitiæ vinculum, quoniam scimus regnum vestrum hisce diebus relictum esse ob discessum Henrici illustris sanguinis Galliæ amici nostri coronati Regis, qui è vestro regno ob malam existimationem inobedientiamque vestram erga tantum Regem abiit, neque sanè amplius rediturus est in Poloniam. Quare vt ad nos defertur, quod an verum sit nescimus, inter vos agitur de creando nouo Rege transmisso coronato Henrico, & præcipuè de Maximiliano imperatore aut Duce Moschouita deligendo, viris inconstantibus, nobisque magnopere inuisis. Nam profecto potestis cognoscere non solùm cuiuis vestrum eos fore infensos, sed nobis etiam: quare cauere oe decipiamini, & videte ne vestra fœdera, & pactiones non possint per eorum virtutem diutius stabiliri. atque idcirco prospicite magna pericula, & damna in quę possetis incidere, quæ vobis proponere nobis visum est. curate igitur ne vestrę reipub. res grauiores contingant. scimus autem inter uos esse viros nobiles, & sapientes, qui utilius imperare possent, quòd si forte neminem vestræ nationis eligere placet, nõ longe distat à vobis Stephanus Battor Transyluaniæ princeps maximæ & dignitatis & virtutis, cuius opera atque ingenio pacem, & regni vestri tranquillitatem consequi possetis. Quòd si aliter feceritis uestrum Deum, & seruum eius magnum prophetam obtestamur quòd per nos destruentur, subiicienturque regno nostro omnes facultates, & bona vestra, quæ vna vobiscum, & cum filiis vestris atque vxoribus concedentur in prædam, & seruitutem militibus nostris, & præstantiores ciuitates vestræ Craconiæ, & Leperis. neque hoc dicimus tamen quia vel tantillum de fide, & de constãtia vestra erga nos dubitemus. quod reliquum est, mandata dedimus Soldano oratori, à secretisque nostro quæ ore tenus dicere placuit, cui vt credatis vos precamur. Byzantio die vltimo Septembris anno natiuitatis Mahometti prophetę. 983. imperii nostri verò primo. Ioan. Andreas Auria lectis literis Magni Ducis Hetruriæ desiderii quietis, & Italicæ tranquillitatis plenis, propriæque securitatis, & conseruationis rerum regiarum in Italia, respondit hæc per literas, se coactum fuisse arma capere propter turbulentas res patriæ, cognouisseque nullam redditam esse rationem rerum Genuensium ipsi Magno Duci, qui tamen potest existimare Auriam semper habere ante oculos, & proprium, & familiæ splendorem, & patriæ libertatem, quorum nihil in oppugnanda patria posset consistere. Sibi molestum esse quòd ipse rationem non reddiderit, sed hoc accidisse quòd speraretur in dies res compositum iri. Deinde sibi non conueniens iudicauisse inquit patriæ indecora omnia patefacere. Sed tamen neque hoc non facturum fuisse si fortunatiorem reliquis principibus in hoc negotio Magnum Ducem iudicauisset. Suum semper fuisse consilium tot tantisque perturbationibus quieta & pacata remedia adhibere, quod hactenus factitatum est. rogat Magnum Ducem vt in memoriam reuocet libertatem vrbis Genuæ originem cepisse ab Auria familia, quæ semper illam tutata est aduersus oppressores, quod pro facultatibus, & sanguine factum est, & quòd tenetur imitari maiorum uirtutem, cum qua sola stare potest conseruatio honorum, & glorię à maioribus relictæ. neque res gestas ipsius tam esse obscuras, ut ex iis cognosci non possit non minus eum esse hęredem uoluntatis, quàm facultatum principis Auriæ. quę si considerata sint patebit ipsi Magno Duci nullum consilium obscurum aut parum conueniens priuatum in animum ipsius Aurię posse cadere, sed solum zelum Christiani verè hominis & boni ciuis, & hęredis liberatoris patrię libertatis. Patebit item arma sumpta post multos menses non aduersus patriam potius, quam aduersus patrię quietis perturbatores fuisse. nam si animi possessorum vere affecti sint ad complectendam pacem, quod attinet ad egressos, neque horam quidem negotium differetur: quod quidem non fieret nisi exquisita esset ciuium nouorum obstinatio, cuius certissimum est argumentum illud decretum, quod postremum factum est. nam nihil esse quod certiores facere possit veteres sententiam à nouis acceptum iri, quia verentur ne semel decepti per fidem datam vel Regio nomini nunciterum fallantur. multa in pacis conditionibus adiungi ad dilationem potius, quàm ad sinceritatem & veram concordiam. Commodum domicilium vel in vr-

Literæ Amurati ad Polonos.

Literæ Ioan. Andreæ Auriæ ad Magnũ Ducem.

be, vel in ditione negari neteribus donec feratur sententia vel oblatis obsidibus, certum est indicium non optimè affectę voluntatis. Illud magis credi conuenit illorū esse consiliū, tot viros nobiles & bene de patria meritos velle è repub. per tyrannidem, & impietatem eiicere, neque tamen minorem esse in vrbem violentiam, cum omnia sint à viris bonis relicta, solique perniciosi, & seditiosi ciues rebus priuatis, & publicis dominentur, quibus magistratus coguntur parere. Quæ cum ita sint, se non posse deesse inquit boni ciuis officio, & imitandis reb. gestis Aurię principis, aut susceptam prouinciam deserere reprimendæ tantæ violentiæ ac tyrannidis, donec peruentum sit eo, vt tutum, & commodum domicilium concedatur veteribus, iustitiaque iura sua sortiatur, atque ostendatur uerum pacis & concordię desiderium, principatusque stabilimentum ac libertatis reipub. quę causa cum tam iusta, piaque sit, non modo nulla se reprehensione dignum esse inquit, aut qui autor fuisse perturbationis Italiæ censeatur, sed qui auxiliis, & gratia ab ipso Magno Duce & ab omni bono principe iuuetur, si illis opus fuerit. Harum autem rerum gestarum iudicium ad Regem ipostare, pro cuius prudentia, autoritate, amplitudine se maximam laudem putat relaturum. Suppliciter petit ab ipso Magno Duce vt ipsum habeat in numero seruorum, sicut fuit semper eius serenissimę familiæ, & ipse & sui maiores, neque in animum incidere patiatur quidquam quod sit aut tanto patrocinio aut ipso Auria indignum. in primis autem sibi persuadeat quòd vita ab ipso minoris fiet quàm conseruatio reipub. libertatis, tanquam decus, & ornamentum principis Aurię. cum igitur ad aliquam houestatem cum veteribus eiectis deuentum fuerit, idem temporis momentum per me efficietur inquit vt pacem compositam sentiat. illud restat perpendendum, quòd tametsi controuersiæ conc redentur inter ipsas factiones de forma administrationis reipub. non tamen intelligendum est in disputatione positum vtrum eiecti debeant redire, nec ne; quoniam perspicuum est eos tutò redire oportere, vel saltem habere domicilium tutum & capax intra fines ditionis, quoniam id moris est vbi controuersiæ concredantur, vt res ad pristinum statum perducantur. At in finibus Pannonię res non segniter agebatur, quamuis potius frequentibus insidiis, & direptionibus certabatur, quam vllo aperto marte. nam cum ad quatuor millia armatorum Turcarum in vnum clam cōuenissent, & admisti agrestes oppida quędam vt diximus occupauerant repentino aduentu, quæ erāt Cæsaris, omnesque oppidanos vel miserabiliter trucidauerant; vel ceperant & abduxerant. deinde rapinis & incendiis multa finitima sunt deuastata, quare Cæsariani coacti sunt quasdam copias colligere ad regionis defensionem. atque cum illa oppida fuissent ab Amurato per Cæsaris oratores Byzantii repetita, tanquam subdolè capta & contra fidem per occasionem induciarū, tamen obtineri non potuerunt, quia Turcę raro rationi parent vbi arma fuerint inferiora, quippe quibus notum est quod omne imperium propè incœperit à rapina: atque cum periculosum videretur ne Cæsariani per arma repeterent, quod per æquitatem Turcicam impetrare non possent, quia Turcicum fieri diceretur ab iis quodcunque vngula Turcicorum equorum conculcasset, scripsit Amuratus ad purpuratum Curtensem vt nulla ratione pateretur castella capi à Cęsarianis. at Cęsaris ministri interea queruntur apud purpuratum per verba plena æquitatis quòd iniquum sit & ab omni humanitate alienum nulla accepta iniuria per solam auaritiam repente in illum insurgere, cum quo multos annos assiduam amicitiam quis execuerit. Esse probabile iniurias propulsare, & in perfidū etiam amicum sęuire, sed in obseruantem amicitię nullam iustam aut satis honestam videri rationem, nisi si qui principes omnium ferarum sint immaniores, qui certe vindicem iniquitatis Deum mox experiuntur. responsum est à purpurato oppida sumptibus, & copiis imperatoris capta non posse iniussu imperatoris restitui, cum ipse acquirendi, at non reddendi sit minister. se perscripturum diligenter, & amicè ad Amuratum de his restituendis. rescripsit Amuratus bello parta ab imperatore iure belli legitimè possideri. vteretur opera viginti millium armatorum si opus esset, quos erat missurus, nec vlla ratione pateretur per vim armorum Cæsarianorum castella recuperari: donec ipse cum sexaginta millibus equitum & octoginta peditum Scytharum accederet, qui proxima hyeme futurus erat in hybernis in illis locis vt promptior ineunte vere exiret ad Iuliobonæ expugnationem. sic enim fore putabat vt animi Cęsarianorum perculsi metu ingentis belli ad considerationem bellicorum apparatuum ab omni cogitatione recuperandorum oppidorum reuocarentur, arbitrarenturque præclarè secum agi si præsentem iacturam tantum fecissent. hortatur purpuratum vt Papa & Rispia potiri aliqua ratione niteretur, quo maxime libera accessus pateret copiis quocunque essent perducendę. Cæsar, vt cui cognitę essent per longam experientiam artes Turcarum, quique cognouisset cupiditatem regnandi vna cum rebus felicibus & imperii amplitudine succrescere, non reformidat immania hostis consilia, quę obnuntiabantur, quæque dicebantur spectare ad Iuliobonam, & omnes Pannoniæ fines occupandos, sed censet quod erat, hanc artem spectare ad vsitatam Turcarum auaritiam. Veruntamen ne prudentis imperatoris officio defuisse appareat, cui maximè conuenit prospicere subditorum saluti, nullosque vel vanos rumores de maximis rebus negligere, significat per literas omnibus Christianis principibus periculum in quo res Christiana foret constituta, quoniam de salute omnium ageretur. Amuratus quo magis etiam sollicitum animum Cæsaris teneret, melioresque conditiones extorqueret induciarum, significat per literas se velle tributum ab ipso Cęsare & à fratribus Archiducibus propter principatus, quos possiderent. minatur etiam insolenter si vel suo ipsius, vel alterius principis nomine sollicitaret Polonos ad aliquem Regem eligendum. Cęsar vel inter has minas de spe induciarum non deciderat, neque Iuliobonam tanta diligentia munit, quanta rei magnitudo, si rumor fuisset verus, flagitabat, neque cętera oppida quæ erant in finibus, quoniam sciebat tantum negotium spectare ad auiditatem, & meliores conditiones induciarum, quòd omnia consilia, & res Turcarum vænales, & ad vtilitatem spectantia

Pánonię res turbulentæ.

Stratagema Turcarum.

sunt

sunt apud auarissimum & barbarum genus hominum. mittit igitur legationem de pace tractanda, atque nihil innouari à suis copiis imperat ante reditum legationis. At in Belgio, quoniam res conuenire nullo pacto poterat, cœptum est pluribus in locis pugnare. nam cum Hierges regulus summus imperator regiarum copiarum haberet in castris multa millia peditum atque equitum, decreuit omni qua posset diligentia inferioris Belgii regiones subiugare, quo consilio ad aquas Augustas primum castrametatur, omnibusque rebus ad expugnationem vsitatis studens magna diligentia oppidum concutit. nec multo post repetitis conatibus illud inuadit, atque per vim armorum expugnat. sęuiturque in omnes incolas oppidi, cum non pauci Hispani in ea pugna cecidissent, nulloque habito delectu vniuersi coloni deleti sunt. itum est deinde post illam cruentam victoriam ad vrbem Scohouē in litore maris Oceani sitam. positis castris ac de more fossis, & aggeribus circumuallatis cępit vrbem multis muralibus tormentis magno studio diuerberare. Scohouenenses ut uim hostium procul à se dimouerent quosdam aggeres incidunt, per quam artem fit vt ad duo milliaria proxima quæque vrbi sub vndis occultarentur, omnisque ager in stagni morem sub aquis tegeretur, necesse fuit igitur obsidentibus mutare consilium, atque deserta verberatione vrbis tormenta per magnam difficultatem retrahere, seque procul ab vrbe recipere. nō tamen minus arctè sic à Regiis copiis obsidebatur; quoniam ab equitatu & peditatu omnes aditus ita erant interclusi, nihil vt commeatus in vrbem ingredi posset. at quoniam vires Aurantianæ multo maiores Regiis essent in Oceano, decreuit Aurantius si terra non posset, mari certe subsidia Scohoueni obsessæ vrbi submittere. Instruit vndecim nauigia rebus omnibus ad pugnam necessariis, quæ trecentos pedites, & commeatum, & apparatus bellicos obsessis conueherent. Illo consilio ab Hispanis per diligentissimos exploratores cognito itum est obuiam cum viginti & octo nauigiis uarii generis, omnibus tamen eximiè ad pugnam instructis. Vbi propius uentum est pugnatur vtrinque singulari virtute. Sed post acre prælium, in quo demersa sunt duo Aurantiana nauigia tria tantum capta sunt: reliqua fuga & virtute nauclerorum se seruarunt. ceciderunt ex Aurantianis militibus ad centum & quinquaginta, è Regiis paulo plures quadraginta. Vrbana præsidia cognita clade suorum, iacturaque expectatorum subsidiorum deciderunt prorsus de omni spe recentium auxiliorum, quare ciues Scohouenses quòd uiderent præsidia non esse tanta, quanta possent urbem aduersus tantas vires hostium defendere, si inuaderetur, neque quanta possent resistere consilio ciuium si uellent se dedere, consilium vt in ea difficultate rerum salubre ac propè necessarium capiunt. decernunt præstare saluti conseruationique ciuitatis se dedere, atque cedere potentiori fortunæ dum res esset integra, quàm expectare vt conquassati, afflictique rebus labefactatis in potestatem hostium inuiti peioribus conditionibus venire cogantur. Præsidia nouæ religionis cognitis his ciuium consiliis, perceptaque populi voluntate, & vrbanæ multitudinis, quę ab ipsis dissentiret, quam tamen in officio vel si maxime vellent retinere non possent, putant rebus suis maturè esse consulendum. Idcirco vna cum ciuibus consentiunt vti fiat deditio, si honestæ conditiones inueniantur. Post multas propositas conditiones res ita demum composita est, atque his conditionibus paciscuntur; Vt liceat incolumibus militibus præsidiariis cum armis, & impedimentis & vexillis ad profectionem erectis ad sonitum tympanorum excedere intra certū tempus. Vt ad oppidum Vuordunum in tutum deducantur, quod est natura & arte munitum, & aquis satis profundis ac latis undique circundatum. Vt res omnes, apparatusque bellici illæsi in urbe relinquantur. his conditionibus utrinque subscriptionibus cōfirmatis Hierges mittit equitatum pro data fide qui egressa præsidia illęsa in tutum comitaretur, quibus ex vrbe digredientibus ingressæ sunt urbem tres cohortes Hispanorum, qui placide & magna humanitate populum ciuitatis tractarunt, sicuti facere iussi fuerant, quo ciues reliquorum locorum illa clementia, iustitia, bonitate victorum inuitarentur ad deditionem. Illa uictoria quoniam visa esset magni momenti ad res bellicas, edita sunt Antuerpiæ & in multis ciuitatibus Belgicis catholicorum multa signa lætitiæ. Post ita captam vrbem Scohouen excitata est munitio in parua insula quæ terra Anuatspalti uocatur, vnde possent proxima quæque ab eius munitionis præsidiis infestari, qua ratione diu vexata apparebāt facilius postmodo posse expugnari. Aurantius cognita Scohouenis iactura adauget Dordrechti præsidia quingentis peditibus & equitibus ducentis. remouet suspectos ciues ad Scohouenis exemplū, quod ipsum fit in aliis etiam locis ac munitionibus. neque minus erat certamen circa Annuater vrbem amplam & opulentam post captum Scohouen, quoniam illuc totis castris itum est ad urbis expugnationem. Hierges pręconem mittit ad ciues Annuaterenses qui eos hortaretur ad deditionem eius vrbis, quę ipso iure esset Regis, at non principis Aurantii. iubet proponere honestas conditiones deditionis, quæ possent apud ipsum imperatorem Regiarum copiarum facile inueniri, si istud opportunè fiat, cum pertinaces, & obstinati perrarò humaniter tractari consueuerint. responsum est virorum fortium virtutem armis, at non minis posse infringi. duces ac milites præsidiorum non esse arbitros aut iudices ęquitatis principum, sed tantum custodes ac defensores rerum suę fidei commissarum. Illo responso accepto mota sunt castra & ad vrbis expugnationem itum. cęptū est aggeres erigere, castra munire, fossas excauare, areas tormentorum parare, ac tabulata substerni. tormenta inter corbes vimineos terra plenos dirigere. defensiones vrbis prosternere. męnia ad conatus concutere. nam cum triginta & duo muralia tormenta magno studio & impetu vrbem diuerberarent, non segniter ab obsessis interius fiebant reparationes aduersus conatus hostium, si paulo post vrbs inuaderetur: ignes elaborati in proximos conatus magna diligentia parari. aggeres, & latera interius strui aduersus factas verberationes. cuniculi in inuasuros excauari. nihil operis aut industrię ad pręualidam maximeque cruentam defensionem relinqui. obsessi vt videri possent etiam magis obsidentium copias, viresque contemnere facinus sceleris, dementię, & furoris plenum ex-

Clades Aurā tii maritima.

Scohouenis deditio.

Responsum Annuaterensium nobile

Annuaterensiũ Iocono-clastarum facinus.

excogitant. Imagines sanctorum & innocentium hominum rapiunt è templis magno impetu. Illas tanquam captiuas vna cum reliquis templorum ornamentis ad mœnia protrahunt.in locis eminentioribus mœniorũ,unde facile ab obsidentibus prospici possent,multis contumeliis afficiunt in contemptum catholicorum: quasi cum imaginibus, & statuis, & picturis diuorum acerrimum bellum esset gerendum. Vbi exaturatus est furor, exantlataque dementia dicendis contumeliis, omnisque vis verborum in has absumpta,multaque illata ignominia, neque ipsæ statuæ dicta refellissent,imagines ipsæ atque ornamenta templorum in conspectu omnium concremantur. Tanta inde nata est indignatio omnium obsidentium aduersus illam insolentiam, vt in minutis certaminibus, quæ multa certe commissa sunt,nemo caperetur, sed omnes in morem acerbioris sæuiorisque belli trucidarentur. cum vero post diuturnam verberationem vrbs ab obsidentibus copijs in acie instructis inuaderetur, defensores fortissime armis resistunt. pugnatur acerrime, & singulari virtute ignibus missibus, & omni genere telorum, quoniam hos ira, & indignatio ob contemptum sanctorum impellebat ad pugnam, illos faciebat fortes,acuebatque ad defensionem magnitudo periculi,quia certissimum excidium sibi imminere videbant,quod nulla alia ratione nisi per strennitatem ac fortitudinem,& vim ferri deuitari poterat,quare magna futura erat clades vtrinque,nisi uis numinis meliorem partem adiuuisset, est enim dubium certamen,quod cum iis,qui spem vitę abiecerint,committitur.Cum ignis igitur iniectus fuisset cuniculis,tanta uis venti repente exoritur in obsessos, ut omnē vim,impetumque flammarum deferret in defensores,qui maiorem cladem per ignem diuinitus acceperunt, quam per arma hostium uictricia. Multis Annuaterensibus absumptis per repentinam felicitatem inuadentium, vrbs priuata defensoribus facile capta est, & in omne genus animantiũ ferro immaniter sæuitum. Cæsi trucidatique sunt non modo conscii sceleris, & omnes puberes, sed & ignari ac prorsus omnes in vrbe inuenti, neque habita est ratio vllius ætatis vel sexus vel dignitatis, sed quod ridiculum videri posset,bruta etiam furorem victricium copiarum persenserunt, quæ suo sanguine coacta sunt luere dementiam dominorum.pugnatum est tamen fortissime à septingentis Gallis ad extremum vsque,quod prelium sane fuit non minus victoribus,quàm victis funestũ. nam pleriq; primarii duces, & signiferi, & primipili antesignanique milites in eo certamine ceciderunt. uulnerati sunt ferè quingenti. Vrbs certe post cruentam victoriam direpta,& succensa est,ac prope funditus euersa in ultionem sacrarum statuarum, & picturarum concrematarum. Neque minore virtute utriusque factionis pugnatum est in mari Oceano, quãuis multo superiores essent vires Aurantianæ:nam cum in Vaurlatii, Hootnæ, Eincusæ regionibus rumor esset dissipatus quòd Robles regulus præfectus Busaterorum nouam classem triginta ferè nauigiorum narii generis instrueret,vt Texellam insulam parum ab Eincusa distantem adoriretur, Aurantiani collecta & ipsi in genti classe, quam habebãt in uarus locis dispersam,quę constabat è pluribus septuaginta nauigiis,inter quæ nonnullę erant triremes,eaque rebus omnibus egregiè instructa,his occurrunt.vbi propius ventum est,committitur prelium sane cruentum,& atrox, tanto strepitu, tantoque bombo tormentorum, vt omnia circum tremere,& cœlum fumo flammisque inuolui videretur.ad extremum uictoria fuit penes Aurantianos, qui multis captis nauigiis Hispanis cum insigni clade Hispanorum lęti, & gloriabundi è pugna discedunt. Veruntamen non arma tantum mortalium sæuiebant his in locis, cõ uertebanturque ad pernitiem populorum, sed etiam indignatio numinis magnam pestilentiam in Olanda, Menapiis, Tongris, atque Ambiuaritis excitauit, quę etiam Artobrigæ Vindelicię exarsit, per quam multa millia mortalium miserabili lue interciderunt. At in Gallia comata quoniã esset auditum res Belgis non satis feliciter succedere, quia vrbes ibi paulatim virtute regiarum copiarum subiugabantur,Condęus ne facilius postea opprimeretur in Gallia deuictis Belgis à duobus regibus ad euellendum radicitus nouam religionem conspirantibus, cum sibi plurimum conferret vires, ut Regiæ distraherentur, neque posent se mutuis auxiliis iuuare, cum quadraginta cohortibus lectissimorum ac veteranorum peditum, & sex millibus equitum Mastrichium versus iter facit, vt his viribus cum Aurantianis coniunctis ingenti ui armorum res affligeret Regias. Huius aduentu ab Hispanis audito motus est Hispanus peditatus, & vallones qui erant in Olanda, vt accessum horum auxiliorum impedirent, à quibus quoniam stipendia sex mensium deberentur, vix per præfectum Io. Baptistam Montium, & Bernardinum Mendocium obtineri potuit vt ad fluuium Mosam ad impediendum hostilium copiarum, & Condæi traiectum accederent. Sciatilioneus & ipse cum duobus millibus equitum Germanorum Lotaringiam ingressus Condęi aduentum expectabat, ut una progrederetur. Masfelrius Comes ex altera parte Leucos versus iubet arbores ubiq; decidi, quo sic iter Eburones versus à Gallicis uiribus occupatur. Quæ dum hinc inde geruntur in finibus Gallorum & Belgii, Amsterdamum vrbs ampla,& opulenta penè capta est per artem Hispanorum. Est autem Amsterdamum urbs nobilis Batauorum tota fundata super crassis arboribus, & vallis condensatis magna ui defixis,quę habet multa,& priuata,& publica ędificia magnifica. est in ea incredibilis opulentia,& multitudo ciuium permagna, estque natura,& arte munitissima ac propè inexpugnabilis. potest enim aqua ita a ciuibus in proximum agrum transmitti, ut latissimè stagnet ad formam maris. habet & multas lacunas peramplas, & profundas, per quas accedũt frequentia nauigia mercimoniis onusta è Gallia,Britannia,Hispania,Lusitania,Germania,Polonia,Liuonia,Noruegia,Ostarlante,Suetia,aliisque locis septentrioni proximis, atq; ut uno uerbo dicã,ex uniuersa Europa Septẽtrionali. nã illud accidit bisquotãnis,vt trecẽta aut quingẽta nauigia cũ mercimoniis simul 9ueniãt,atq; tanta est ciuiũ opulentia,vt oĩa intra spatiũ quinq; aut sex dierum à ciuibus emantur, & exportẽtur. accedunt sæpius,& nauigia Olandensium,quas illi Vlchas appellant.obtinet primum dignitatis gradum hæc ciuitas in Belgio post Antuerpiam,cum sit nobilissimum emporium,plurimumq; abũdet

Annuater ea ptũ & euersum.

Pugna naualis in Oceano occiduo.

Pestis Belgarum.

Amsterdami descriptio.

omni genere mercaturæ. Cæterum Hispani spe huius vrbis occupandæ per insidias allecti lintres quosdam ita instruunt, vt lignis,& fęno onusti apparerent, sub quibus concinne coordinatis latebãt armati milites. conuenerant per clandestina colloquia ciues nonnulli, vt visis his lintribus continuò portam vrbis aperirent. Sed res immaturè, & ante tempus per vnum è conscis patefacta subuertit negotium Hispanorum, irritaq; fecit omnia illorum consilia, atque multis ciuibus causa fuit suspendii. Aurantii interea vicarius Olandam,& Zelandam insulas non vulgari studio munit, quo illas tutas ab Antuerpia, & Tergouce redderet, quoniam felices Hispanorum successus non satis profunde dormire patiebantur. duo nauigia eximiæ amplitudinis ad formam quinqueremiũ instruit. tormenta bellica ex vrbibus Bruxellis,& Grudiis siue Louanio extrahit, quibus illæ aduersus hostes inuasuros munirentur. Nec ita multo post Hierges Casandrecho portu per vim armorum potitur, qui parum distat à Dodrechio, atq; vniuersæ propè illæ regiones metu ac trepidatione replentur. Sed quoniam Vuater, quod oppidum situm est inter Vtrechium,& Goruinum, ea sunt nomina oppidorum Belgicorum, commeatus cõuectionem impedire putaretur quominus posset in castra comportari, in quo oppido erant quatuor Gallorum cohortes, itum est totis castris ad illius expugnationem. at quia duæ munitiones prius fuerant excitatæ ab Hispanis non procul ab Vuatere ac postea desertæ, atque ab hostibus occupatæ decertatum est prius de illis non sine insigni vtrorunque clade. veruntamen ad extremum obtruncatis omnibus præsidiis virture Hispanorum illæ munitiones sunt recuperatæ. Neque in Gallia quidem res conquiescere vllo pacto poterant, quia radices dissensionum ac malorum non prorsus fuerant ex animis hominum conuulsæ: nam modo huc, modo illuc fluctuẽt necesse est, qui semel à recto tramite prudentiæ,& æquitatis declinauerint. causa perturbationũ fuit quia non satis firmi erant animi illorum, qui à catholica religione, auitoque cultu Dei descriuerant, quòd errorem insignem commissum fuisse à plerisque cognoscerentur. His motibus atque adeo fluctibus nouarum seditionum cognitis ab Alenconio principe, necesse fuit ut ad res sedandas ad oppidum Drox vocatum quam citissimè contenderet cum multo peditatu & equitatu, ut oppidanos,& finitima castella metu præsentium virium in fide atque in officio retineret. Istud ipsum facere coguntur Dux Augustonometanus,& magnus Prior, illud est dignitatis nomen, qui cũ aliis copiis Carnutum ad vrbem eadem de causa proficiscuntur. Ghisius vt rem catholicam pro uiribus sustentaret, opemque ferret ad auitam religionem redire cupientibus collecta magna manu militũ commisso ex itinere ingenti prælio cum copiis nouæ religionis duo raitrorum millia & quingentos equites Gallos inuadit. Fit atrox sanè,& cruentum certamen. pugnatur acriter vtrinque. victoria denique fuit penes Ghisium, quamuis plumbea glande nares traiectus fuit. Sed quoniam maioribus uiribus opus esse appareret principibus nouæ religionis, si res magis ardesceret, indicta sunt illorum comitia Argentoratum, vt consilium caperetur de omni re bellica, quò multi proceres conuenerunt. præcipuæ autoritatis fuerunt præter cæteros duo Gasparis Amirantis cæsi filii, Andelottus; Dux Dupontius, fratres Marescialli Anuillæ, in quibus comitiis decretum fuit, ut Alenconius princeps iuuaretur duodecim millibus armatorum, & octo muralibus tormentis, quæ ab urbe Argentorato sunt impetrata, pro quibus restituendis dati sunt obsides Amirantis filii. Filius item comitis Palatini vbi reconciliatus fuisset patri, à quo dissenserat, obtinuit ut liceret militare contra Gallos, quod prius obtinere non potuerat. At regina mater, cui grauissimæ videbantur tot Galliæ ruinæ, cædes, deuastationes, incendia, populationes, omni studio procurat, vt res ad firmam tranquillitatem perducerentur, quo consilio ad vrbem Blesiacum contendit, ut cum filio Alenconio ueniret in colloquium. ubi multis rationibus conata esset filio demonstrare non conuenire viro bono, nedum bono principi, patriam, populari, auitam,& incontaminatam religionem oppugnare, regionem in qua natus educatusque sit euertere, regna deuastare, acceptorum beneficiorum obliuisci, plus iræ, & cupiditati, quam rationi tribuere; responsum tulit neque par desiderio suo, neque valde repugnans. Sibi non videri conuenientes, vt principes priuatorum munia, neque ut priuati principum arripiant. æquum uideri ut magnus cancellarius, & Marescialius Gondius pręfectus peditum abdicentur, sibique concedatur illud imperium. neque mirum uideri debere si iniquitas per vim repellatur: cum crudelitas non semper humanitate retundi possit, neque auaritia liberalitatem aduersariam magnopere formidet. Profitetur se non leuiter aut imprudenter à fraterna obedientia recessisse, sed maxime necessariis de causis, atque in primis ne vniuersæ Galliç ruinam, & deuastationem per obseruantiam fraternam videret. his subiunxit se velle catholicorum sed uere bonorum ęquè, ac nouæ religionis hominum,& totius regni Galliæ suscipere defensionem, donec res ad priorem statum, primamque tranquillitatem sint perductę. Mittit etiam legationem ad Pontificem placandum, per quam profitetur se velle esse filium obedientem sanctę catholicę Romanæ ecclesię, cum non aduersus religionem arma sumpserit, sed aduersus Gallicæ libertatis oppressores ac perturbatores patriæ. rogat ipsum pontificem, vt tãtarum calamitatum illorum populorum aliquod salubre remedium inueniat, misereaturque regni ad extremum excidium labentis. Docet se arma sumpsisse ad eiiciendos exteros ministros è regno,& ad excutienda extraordinaria, nimisque grauia tributa. His Alenconii legationibus data est audientia pręsentibus purpuratis patribus, atque responsum facile posse omnium miseriarum Gallicarum remedia inueniri, si tantum Alenconius ad fraternam obedientiam rediret. Neque vero solum Gallia, & Belgium inter seditiones de religione fluctuabat, sed etiam comitis Palatini vniuersus propè principatus variarum hęresium semina paulatim conceperat: nam non vnũ genus erat erroris, quod illi populi complectebantur, sed alii Martini, alii Caluini, alii aliorum hęresiarcharum dogmata studiosius sectabantur, quod antequam latius serperet Comes Palatinus ad exterminandam hanc varietatem religionum colligit duo millia equitum ac nouem peditum, imperatque per pręconem

Amsterdamum per insidias tentatum.

Bellici tumultus Gallici.

Reginæ matris hortatio

Seditiones in principatu Palatini.

in vni-

in vniuerso suo principatu, vt Martini ritus ad religionem spectantes exterminentur, ac ne populi insurgerent, copias in opportuna loca distribuit. Pontifex quoniam intelligeret Gallorum Regem mirificè laborare penuria rei pecuniariæ propter diuturnitatem bellorum, decernit stipendia persol uere quatuor Heluetiorum millibus. Significat legato per literas, vt conuocatis primariæ autoritatis sacerdotibus significaret uoluntatem esse pontificiam, vt rex centum millibus nummum quotannis iuuetur per huiusmodi opportunitatem. concedit ut prouentus tantùm ecclesiastici possint aliena- ri ad certum tempus. nam Heluetii quoniam nummorum inopia laboraretur in Gallia, sibique de- berentur stipendia sex mensium, dimissi sunt à Rege, quibus tertia pars æris tantum fuit numerata. Tribuni Heluetiorum plurimum æris alieni quoniam deberent in Gallia per spem stipendiorum, queruntur se non posse vel dimidium dissoluere. Idcirco obnuntiant fore, vt frustra rex illorum ope ra post egeat. non enim se in posterum fore tam promptos. at Turcæ auditis apparatibus Hispanorũ non amplius in Africam ituris, ueriti ne classis aliquem locum tamen maritimum occuparet, colle ctis fere triginta millibus armatorum ad Aseriuium conueniunt, quibus copiis præerant tres purpu rati Sanzachi uocati. Timebant enim ne Castrum nouum repente à classiariis copiis caperetur, & diriperetur: atque quamuis ingentes apparatus bellici Byzantii fieri dicebantur, tamẽ omnis vis eius imperatoris retusa est, quoniam tanta erat uis pestilentiæ, tantaque impetu illa grassata est, vt multas hominum domos exinanierit, cum etiam maioris excidii metum excitarit incendium, quo absum- ptum est Achmeti purpurati septum. afflixit etiam non parum insignis inopia rei frumentariæ, qua re non simplici calamitate res Turcica vexabatur. Luzalis tamen nihil diligentiæ in nauali transmit tit, sed magno studio instat instruendę classi ueteri, exædificandæque nouæ ornatissimæ, quæ quin- gentorum nauigiorum sequenti anno exitura esse dicebatur. imperatur in omnibus maritimis vrbi bus parari panis nauticus in vsum classis. omnia replentur metu, & expectatione in annum sequen tem. Maximilianus imperator, quoniam molestum esset inducias tandiu differri per ruinas, & cladẽ suorum subditorum indixerat comitia Artobrigam principibus imperii, quò cũ legationes, & prin cipes conuenire cepissent, & ipse proficiscitur, vt de rebus bellicis ageretur, & de parandis copiis ad sustinendas vires Turcarum, quæ dicebantur expectari in Pannoniam. Quę dum aguntur tot in lo- cis ad motus bellorũ, Bononiæ optimum, & saluberrimum consilium adiuuante pontifice susceptũ est ab illis ciuibus, & charitatis plenum, & quod vel vnum posset esse argumentum eximiæ bonitatis ingeniorum Bononiensium. Est enim Bononia urbs nobilissima & ampla ac populosa Aemyliæ, clarissimaque disciplinarum officina in Italia, cum uiros habeat semper in omni genere disciplinarũ pręstantes, quas publicè profitentur. censuerunt hi ciues consulendum esse vno tempore concordiæ mutuæque beneuolentiæ ciuium, & eorundem facultatibus, quę affli ctantur aliquando per frequẽ tes mercedes patronorum & iudicum, & dispendia litigantium, cum certissimum sit iudicium ma- le institutæ ciuitatis, atque improbitatis ciuium multitudo litigiorum, nam uiri boni non magnope re indigent iudice, nisi ab improbis uexentur, & qua in vrbe lites iustè sapienterque iudicantur, non valde audent improbi in iudicium accedere. at vbi inscitè & iniquè iudicatur pro lucro sportularũ, ibi nutriuntur multi in malignis contentionibus, qui alunt controuersias forenses. Bononienses ne latrocinia fierent pro iure, atque ut omnia ciuium conseruarentur, creant nouum magistratum, cuius esset munus diligenter inuestigatos litigantes hortari ad arbitria amicorum, & sumptus litiũ deuitandos. at quoniam quidam tam sunt pertinaces suę opinionis tamque defixo animo in litibus, nulla vt ratione à subselliis abduci possint, data est autoritas magistratui per pontificem vt vel inui- tos sub grauibus pęnis ad ipsa arbitria posset compellere. non enim vir bonus est aut amans patriæ, qui pereuntes per litigia ciuium suorum facultates negligat, neque nitatur pro virili ipsos ciues in- columes & integros adhuc perducere ad concordiam. Cognitis superioribus veterum ciuium pro gressibus Genuæ cum multa necessaria in vrbe deficerent, ac multi ciues suapte natura essent ad pa- cem propensi, ad quam etiam quidem propriæ rei desiderio ob promissa impellebantur, pleriq; se- natum sollicitarunt vt arbitrio ministrorum rem committerent, vt toties fuerant expetitum. id autẽ renuebatur à veteribus, nisi Sabbatia, & arx sibi concederetur pro domicilio donec perficeretur quod fuisset a ministris decretum. cum vero bellum non cessaret, & à ministris & à nouis literæ scribeban- tur ad principes veterum, & ad principes Italiæ querelarum plenæ, atque perturbatores libertatis reip. veteres in iis dicebantur, & Italicæ quietis, petebantque auxilia, sed principes responderunt cum sit bellum ciuile nolle se immisceri. ipsi pacis rationem inueniant, quod facile erit si consilio mini- strorum paruerint at quoniam vires veterum magis excreuerant quam antea creditum fuisset, mul- ti prius autores discordiarum nunc hortantur ad pacem, quia verebantur ne per bella ciuilia resp. ve niret in seruitutem exterorum per vires veterum iam formidabiles, cum præsertim consilium, appa ratus, humanitas, amor nouorum ciuium in remp. desideraretur. nam magistratus neglectis pręstan tioribus indignis deferebantur, qua peste nulla est periculosior, aut quæ magis concitet odia in rep. nisi resp. sit omnium æquè improborum. censebant quidam Sabbatiam esse concedendam, sed arcẽ seruandam præsidiis ministrorum. quę dum tractantur Genuæ seditiosi populares, quibus molestũ erat concordiæ nomen, vulgus impellunt, qui queruntur apud Card. insolentissimis verbis, omnia prodi per simulationem placandæ ciuitatis, quia fraudes excogitarentur per rebelles ciues aduersus remp. qui vellent patriam redigere in seruitutem Hispanorum. minantur se flammis in eum sæuitu ros, in quem nulla habita dignitatis reuerentia multa conuicia, & contumeliæ coniiciuntur. neq; pa rum periculi imminere apparebat regiis ministris, tanta est plebis insolentia, & audacia nisi surgens acriter refrænetur in rep. furor ille humanitate Card. & decreto senatus mitigatur, qui iussit publicè pronuntiari per pręconem, quod non erant veterum conditiones amplexuri. alebantur hæ contro-

Pontifex iuuat Gallum Regem.

Pestis & annonæ penuria Byzantii.

Bononiæ decretum salubre.

Genuensis vulgi insolẽtia.

uersiæ variis consiliis aut ab iis qui solam felicitatem putabant vrbana dissidia, per quæ autoritatem obtinebant, alioquin abiecti futuri, aut ab iis qui differebant æs alienum, aut ab iis qui cupiebant nomen nobilitatis penitus deleri, aut ab iis qui præter dignitatem vsurparant sibi autoritatem magistratuum: quare ministri decidunt de spe concordię. Veteres cum rei bellicæ assidue incumberent, quotidie nouis copiis castra adaugebant, quare cum Nouium oppidum sit abundans omnium rerum victui necessariarum, cuius iactura plurimum incommodi posset nouis apportare, iussus est regulus Serauallis suscipere prouinciam eius expugnādi: cum interim mille & quingenti Germani iussi sint Sabbatiam conuenire quò triremes, & Auria accessit, & accitus est peditatus Italus ad vrbem occupandam. itum tamen est ad Nouium, quæ expeditio non inconsulto variabatur, quia veteres nolebant Genuensis agrum ditionis deuastare, cum re ipsa nihil aliud cuperent nisi vt res concessa libere arbitrio ministrorum ad æquam concordiam perduceretur, ipsique cum dignitate in vrbem redirent. Missus est Georgius Auria Alexandriam Paleariam vt instaret bellicorum tormentorum conuectioni, quæ emptionis nomine ab Aymontio petebantur, qui persuasionibus Auriæ & precibus Franci Lercari illa concessit. ea sunt attracta Nouium cum ingētibus custodiis. castra posita sunt ab vniuersis copiis in vnum coniunctis in agro Nouiensi. erant in castris decem millia peditum, & multi sclopettarii equites, quę copiæ erant lectissimæ. missus est tympanista sollicitatum ad deditionem, quem non sunt passi propius accedere. Sed iam Io. Manriques neglectis literis oratorum oppidum Porciferam ceperat ac diripuerat. oppidana præsidia & ciues partim ceperat, partim vulnerarat, quare repetitę sunt literæ minaces ministrorum. hortantur marchionem Massæ vt à suscepta prouincia desisteret, sciretque Genuam esse membrum imperii, quam spectet ad Cæsarem protegere. Patres quia pluribus in locis Genuense imperium ab armatis vexaretur, iubent clam multas copias subditorum reip. Ligurum in vnum cōuenire. vbi ad quatuor millia conuenissent repentino conatu Campium oppidum veterum partem secutum inuadunt, capiunt, diripiunt, resistentes vulnerant, armēta abigunt. ministris de hoc questis respondet senatus illud fieri à subditis inconsulto senatu, sed fortasse necessariò ad propulsandas iniurias. se tamen causam cogniturum & castigaturum, qui peccauerint, qui contra queruntur ciues quosdam Campii copias palam ductare aduersus remp. Moronus cognitis superioribus tumultibus, & mala opinione, quam de ipso populus conceperat, petit per literas à Pōtifice vt liceat inde discedere, quia propter insolentiam plebis ministri magno essent in periculo. Pontifex his literis, & minacibus vocibus populi plurimum detraxit illi optimę sententię, quam de nouis conceperat, tamen rescribit ad Moronum ne deserat negotium. se passurum vt populus Genuensis det pœnas Auriæ suæ temeritatis & audaciæ. Et quoniam ministri post conditiones a veteribus oblatas alias ipsi excogitauerant, rogati sunt vt illas ministrorum admitterēt, quę ad Auriam quoque sunt missæ, & ad Cæsarem a commissariis, qui scripserunt nisi hæ admitterētur, se non uidere quid amplius in hoc genere fieri possit, cum pontificia legatio profiteatur palā se velle abire. Senatus omnia fieri per ambages Cæsaris ad h[illegible]c conuiuentis arbitratus magna cum indignatione illas conditiones reiecit. Cæsar & de populi opinione & de senatus querelis ac iudicio factus certior, suæque integritatis conscius literas scripsit ad Philippum Regem, quibus continebatur suum semper fuisse consilium vt per ministros controuersiæ Genuenses componerentur, idemque putasse pontificis & Regis ipsius fuisse. Sed nunc cognouisse Auriam collectis quibusdam triremibus rem perturbare, omnemque spem pacis per indignationem nouorum subuertere, quare de hac re voluisse certiorem facere prius ipsum Regem pro affinitate, & amicitia: deinde scripsisse ad Auriam, regiosque oratores, & Mediolani præfectum, quibus literis illos hortabatur vt humana, & placida potius, quam crudelia & violenta consilia sequerentur. copiis, quæ sint collectæ è Germania, concessum esse Regi contra Turcas tantum militare, quare sub grauissimis pœnis & indignationis Cęsareæ edicto illis fuisse interdictum ne se Genuensi negotio implicarent. hortabatur Regem vt opportuna remedia adhiberet, & ad eosdem perscriberet vt arma deponerentur, quæ solent excitare discordiam, at non extinguere. Quòd si rex pacem ita procurauerit, poterit videri non Genuensem solum concordiam ac felicitatem, sed etiam tranquillitatem totius Italiæ procurasse, idque sibi omnium fore gratissimum. non enim defuit bonitas Cæsaris omnibus ducibus qui arma sumpserant hortandis & deterrendis vt ea deponerent. Auria questus acriores literas ad Cæsarem scriptas fuisse, quàm par erat, respondit conditionum ministrorum, quæ sibi eßent delatæ, quasdam remedio indigere, aliis quibusdam esse addenda ad maiorem omnium quietem. cum uero finis negotii optaretur, creati sunt vtrinque Deputati legitime, quibus cum agi posset. At qui nuntius gratissimus interea peruenit ad senatum & populum Genuensem de literis ad Regem, & Regis ministros perscriptis à Cęsare, qui popularem auxit obseruantiam cum visus eßet sincero animo pacem & quietem ciuitatis procurare, at non subdolè vt plerique crediderant. ea dum fortuna variis bellorum tumultib. tot in locis excitat, creatus est & deinde coronatus Rex Boemię in comitiis Casurgii Rodulphus Maximiliani filius, nec multo post in comitiis Augustę Vindeliciæ electus & coronatus est Rex Romanorum à quinque electoribus tātùm, cum abesset Palatinus elector primarię dignitatis, propter quasdam simultates. nam Palatinus fauebat partibus Io. Federici Saxonum Ducis, eius inquam Federici, qui victus in pugna à Carolo Quinto ad Albim fluuium, postea imperatoria electione fuit priuatus, qui filius captiuus à Maximiliano etiam tenebatur. illam electionem vbi Carolus Mauritio detulisset, mortuo Mauritio Augustus Saxonum Dux tanquam hęres fratris accepit, qui dicitur partim vt haberet affinitates quibus subleuaretur à molestia Io. Federici repetentis electionem, partim vt filiam honorificentissimo in matrimonio collocaret, fuisse inuitatus a Cęsare vt filiam daret nuptui Rodulpho Cęsaris filio. res vbi verbo tenus conuenisset, quamuis marchio Sennonum religio-

Ponseuera capta.

Campium captum.

Literę Cęsa. ad Philippū.

Rodulphus Rex Romanorum.

nem Palatini complectebatur, tamen post multas tergiuersationes quòd importunè Rex Romano
rum crearetur, spe nuptiarum allectus cum Augusto contensit, quod ipsum faciunt Treuirorū Mo
gontiacusque Electores, & Palatinus, & Coloniæ Agrippinnensis: quamuis Palatinus ob controuer-
siam cum electore Saxone ad comitia ipse noluit accedere, sed misit Ludouicum primogenitū Du-
cem Neoburgi, vix eam electionem peregerant cum statim eos penituit, non quidem electi impera-
toris, cum omnibus egregiis animi dotibus sit ornatus, neque vlli cedat suorū, quippe qui & impera
toria magnificentia, & religionis obseruantia nemini cedat suorum maiorum, sed quia propter mu
tuas dissensiones partim de religione, partim de præstantia familiarum, non habuerant propria de
hac ipsa re comitia, cum Treuirorum, & Vbiorum principes Romanum ritum sequantur, at palati-
nus, & Saxonum, & Senonum Duces confessionis Augustanæ. ex his facile colligere licet diuino po
tius quam humano consilio Rodulphum catholicæ religionis obseruantissimū electum fuisse Ro-
manorum Regem. Vbi Genuensium veterum copiæ Nouium conuenissent, positaque fuissent ca-
stra, exploratus est locus ad expugnationem, tormentaque sunt in partem oppidi arci finitimam di-

Nouii descriptio.

recta. Est autem Nouium oppidum amplum situm in finibus agri Mediolanensis, & Genuensis
ditionis, quod partim in planitie positum est, partim in loco accliui; non tamen ita munitū, ut ad-
uersus validiores verberationes posset defendi. Sed cū essent In præsidiis trecenti Cyrnenses & quin
genti Itali per quoddam tempus magis uirtute præsidiorum, quàm natura loci fortissimè est defen-
sum. erant interius excitatæ munitiones & fossæ, & aggeres militares, omnesque arbores decisæ ex-
tra ciuitatem, quæ possent prospectum è mœnibus impedire, atque in vrbem in vsum aggerum, &
reparationum comportatæ. Sed enim cum parum tormenta proficerent, missus est Galeottus Spi
nola qui oppidanos hortaretur ad deditionem, quod Figarola professus est se velle defendere. cum
verò tormenta in aliam partem essent transferenda illud tardius fit ab inuitis, quia si oppidum captū
fuisset per vim armorum, illud fieri non poterat sine multis cędibus, & rapinis & maximo loci exci-
dio: atque consilium erat Auriæ & veterum vt quanto minore fieri posset cū damno res bellica tra-
figeretur, dum tormenta transferuntur in debiliorem locum, fossæ militares excauantur, ingressi sūt
centum & quinquaginta milites cum sacculis pulueris tormentarij, quod nuntiatum exploratores
impediti sunt per quoddam spatium a Germanis, quod fit per obscuritatem noctis. fugati etiam fue
rant trecenti pedites qui Gauio Nouium erant ingressuri. Vbi Nouij pręsidia se copijs hostium ob-
sideri sentiunt primum, sæpe facta est eruptio cum magna clade obsidentium. nuntiatum est Gauii
colligi copias ad Nouium subleuandum, sed ala equitum exploratum missa, neminem visum esse
nunciauit. nec ita multo post Gauium versus visa triginta, & duo vexilla peditum ducibus Stephano
Inurea, Petio Antonio Chiesa, Marco Fornario, quorum erant fere quinque millia: trucidatæ sunt
primæ excubiæ, quæ procul distabant à castris. at Nouij copiæ cognitis his subsidiis exeuntes ex arce
impetum faciunt in obsidētes, quibus Leonardus Plastifer Felicis Lodronii Signifer collectis suis mi
litibus magna virtute resistit. Felix cognita percussione tympanorum, quæ excitabat ad arma cum co
horte irrumpit in hostem, qui cum Germanis pugnabat. Consternati sunt eius aduentu Nouienses
rati vniuersas copias instructas aduentare, qua re non dissimilis propè fugæ fit receptio. Felix ratus si-
mulatam fugam subsistit, Instatque cohortibus vicinioribus vt properarent. Motus est Manriques
cum quingentis sclopettariis, quod fecit & Spinola cum hostes iam essent in fugam versi. Illud acci-
disse dicitur quia Tassus dux alta voce clamauerit oportere vertere faciem, quam vocem timidi & im
periti rei bellicæ rati sunt spectare ad fugam. cum neque equitatus adesset, neque peditatus sit insecu
tus, incolumes euaserunt. oppidani & ipsi eggressi omnem vim in tormenta conuerterant, sed cum
Georgius Auria multis custodiis muniuisset, non sine cæde sunt repulsi. ceciderūt Spinola & Hiero
nymus Lomellinus ob ardorem animi ad mœnia vsque procurrentes gladibus ex oppido transfixi.
è fugatis multi perierunt vel abiectis armis labore fugæ nemine insequente, quod pauci essent mer-
cenarii, sed collectitii, genus hominum vmbratile, minimeque assuetum rebus bellicis. Post eam fu-
gam concussum est Nouium in qua parte est porta, prostrataque parte mœniorum videbatur locus
iam periculosam pugnam facere; quare & ne ager deuastaretur diuturnitate obsidionis, & ne fortu-
nam belli expectarent, oppidani apparent ad petitiones obsidentium esse propensi: atque Cyrnen-
ses, qui erant in præsidiis, perstiterantque in sententia defensionis, quòd senatus nomine breui pro-
missa fuerant subsidia, cognita illa clade suorum & ipsi iam ad deditionem consentiunt. missi sunt

Nouii deditio.

itaque tres è primariis in castra ad Spinolam vt conditiones confirmaret, quæ cito sunt admissæ; Vt
Figarola postridie cum militibus excederet, transiretque armatus per media castra, abirentque liberi
& incolumes quocunque voluerint. Vt Nouiensibus confirmarentur priuilegia quibus vtebantur
sub rep. seruatis facultatibus honore ac vita cuiusque. vt tormenta essent in potestate victorum. Vt
centum & quinquaginta muli frumentatum missi concederentur arbitrio Spinolæ. Hæc omnia
concessa sunt Auriæ & veterum consilio, ne locus opulentus auaritiæ, & rapinis militum dederetur,
cum veteres non odio vel auaritia, sed pacis desiderio arma sumpsissent. multi etiam redditi sunt suis
dominis præter viginti quinque qui donati sunt tribuno Germanorum. ingressus est oppidum pedi-
tatus Italus digresso Figarola, ac deinde Vuada oppidum per deditionem item captum. sollicitatum

Gauium captum.

est frustra Gauium, quare bona pars copiarum Nouio cum Georgio Auria, & tribuno Germanorū
mota est, castraque posuit non procul ab oppido, quamuis tormenta plurimum infestarent. Ferra-
rius præfectus relicto oppido arbitrio ciuium in arcem se recipit, qui post contentionem plebis præ
sidia veterum acceperunt. reliqui pagi finitimi statim ad fidem Spinolæ confugerunt. relictus est No
uii Carolus Spinola cum quadringentis peditibus, & Franciscus Spinola cum totidem Gauii, qui fre
quentibus minutis præliis pugnabant cum arcis præsidiis, quæ semper cum aliqua clade repellebant

tur. sed

tur. sed arx cum esset in prærupta crepidine non poterat paruis copiis refrænare præsidia quominus prædabunda in agrum excurrerent.at quoniam tpŝ in rebus leuibus absumi videbatur, decretū est castra esse mouenda aduersus vrbem, tentandumq; an tumultus in vrbe excitarentur,qui compellerent ad concordiam,cum putaretur discordia esse in vrbe ob fugam copiarum,& tot capta oppida: nā tanta erat ea in perturbatione ut supellex,& filii & feminæ in sacra loca essent perductæ, petebantq; nonnulli à magistratu bellico vt liceret ex vrbe excedere,ꝙ putarent vrbem armis Philippi Regis circunueniri. Quidam timebant ne per eas discordias ad memoriam præteritorum temporum Dux tā quam tyrannus cum supremo excidio reip.crearetur. Spinolæ nimis arduum, & non præsentiū copiarum negotium esse apparebat cum prævalida in vrbe essent præsidia,& multi milites essent relinquendi in præsidiis,& loca nonnulla à tergo essent hostilia. non enim apparebat esse eius dignitatis si cogeretur à frustra tentato negotio recedere. neq; apparebat esse è rep. vt noui cogerentur forte decernere pp odia ciuilia cum aliquo externo principe conuenire,& conditiones accipere, vti clam exaudiebatur in conuentibus ciuium,& ex interceptis literis cognoscebatur, qui querebantur de administratione vrbana.dum expectatur Marcellus Auria cum copiis Io. Andrea Auria ad Finale cum classe accedit vt de summa rerum consuleretur. ex itinere Borgheto, Petra, Nolo oppidis finitimis Finali potitur, Voragine quoq; potiturus nisi uis venti consilium abstulisset. Deinde cū Sabbatiæ præfectus cognouisset triremes Auriæ ad Vadum pagū pp tempestatem maris statione habere, exit cū octo cohortibus peditum, delectuq; vallis Cunigianæ & quatuor tormentis ut triremes concuteret. Auria eius consilio per exploratores cognito decernit vt Franciscus Grimaldus & Philippus è dñis Passani educto numero militum,qui uidebatur necessarius, domos oppidi occuparent. sub auroram educti sunt quingenti sclopettarii,quib. cognitis præsidia oppidū relinquūt. Inde Grimaldus & Passanius ductis fossis & aggerib. militarib. oppidū & triremes in tuto collocāt. nō tū cessatū est a leuib. præliis sanè frequentib. & calamitosis cū præsidiis Sabbatiæ, belliciq; apparatus fiebant ēt in vrbe cum Montacutus cū lectissimis quadringentis peditib. Hetruscis vir pudēs & rerū bellicarū peritus esset in vrbe, qui vel ab initio horum motuum Italicorum veniā militandi à Magno Duce impetrauerat. interea morabaē Finali Auria, ꝙ assiduè agebaē de concordia, cū Vadi multa leuia certamina cōmitterent. idcirco Philippus Passanius Auriæ iussu cū quadringentis sclopettariis Tinorā versus proficiscit. oppidū Altum capit. munit accessus aduersus milites Sabatiæ & vallis Culienæ. eius consiliū cū mille & quingenti pedites essent impedituri pugnatū est ad sex horas non sine clade vtrinq; leui prælio. relictis rebus ibi necessariis reditur Vadū. Pontifex qđ delata essent colloquia nouorū de vrbe cuiuis potius concedenda, quam veteribus iubet Morouum instare, vt res arbitrio committatur, ac fiat cōpromissum, simulatq; se indignari, qa veteres non assentirent decreto compromissi. at Nicolaus Auria orator apud Pontificem demonstrat vim decreti fuisse fallacē. veteres promptos esse admittere si liberū sit, & a senatu & concilio cōmissū, itaq; vt certū sit viuendum esse pro legib. à ministris coordinatis. esse consilium nouorum vt appareāt potius, quam vt sint ad pacē, & ad æquitatem animo propenso, cum sic rerum oīum potiuntur. offert obsides viginti quinq; admittendi liberi cōpromissi, si fiat. Pontifex obtinuit interea ab Austriaco vt fierent induciæ in quindecim dies dum res commodius componerentur, quare antistitem Canobium, Hispanus orator Romæ ordinarius vnū è suis familiarib. mittit, qui illud Auriæ significarent, iuberentq; ad Diuum Petrum Arenæ conueni re. Auria illuc cum quatuor Deputatis à veterib. vehiē triremi, vt cum oratorib. de pace tractaret. & quia pontifex ægerrimè ferret illud bellū in Italia, profitetur se alterā partem adiuturum siqui nollent pacem admittere. Cæterum Poloni proceres & equites Regis Henrici aduentu frustra hactenus expectatio frequentes ad oppidum Stesiciam conueniunt, qđ situm est vbi Vieper fluuius cum Vistula commiscetur, cōiq; alueo in mare Gotticum ad Septentrionem decurrit. eo.n. indicta fuerunt comitia creādi noui Regis. protracta res est diu ob varias senatorum sñias, atq; deniq; re imperfecta parū fuit qn Maximilianus imperator Rex pronūtiaret. sed paulopost indicta sunt rursus comitia Varsouiā. ppositæ sunt à veterib. rursus cōdōnes pūte Auria à Deputatis, qb. multa obiiciebanē à nouis, ꝙ dicta essent ambiguè, aut quę afferrent nō cōtēnēdas difficultates. multę deniq; ꝓpositę sunt vtrinq; cōditiones, quas longū esset referre, vt pacis negotiū paulatim rectā formā capesseret, & vt vo luntates vtrorūq; ciuiū paulatim sic elicerent. Episcopus Aquensis & Idiaquecius ad Finale profecti has cōditiones pacis deniq; reportarūt, quę fuerūt postmodo ab oībus cōprobatæ. nā quæ videbanē cōcordi oīum cōsilio cōprobati posse recognita & notata sunt postea ab ipsis ministris. quę erāt in difficultate, perducta sunt ad aptū tēperamētū, iustāq; & honestā formā cōpositionis, & necessariā quieti reip. ac tranquillitati totius Italiæ quæ probabilibus rationibus vtrisq; disceptantibus persuaderenē. res idcirco magnā capiebat difficultatē, quia timebaē ne veteres cū Hispanis ob vicinitatē & propriā vtilitatē consentirent. fuerunt autē hæ conditiones à veteribus propositæ vtrinq; demū cōprobatę. 1. Primùm ꝙ admittiē remissio facta à maiore concilio pridie idus Octobris oratoribus cū his, quę dicenē conditionibus. 2 Vt oratores exeant ex agro ditioneq; Genuensi, indicentq; vbicūq; sibi cōmodū visum fuerit citra diem vigesimum quintum præsentis mensis. 3. Vt intra quatriduum à discessu nominent uiginti obsides utrinq;, qui conueniant intra octo dies à notitia quò statutum fuerit, ibiq; sint mandata oratorū expectantes tam ad uadimonium exequendę iudicationis, quā reliquorum omnium quæ continentur in hoc syngrapho. 4. Vt licitum sit ministris vnam, pluresve sententias facere intra mensem Nouembrem proximum, atq; libera sit controuersantibus facultas prorogandi temporis, si opus fuerit. 5. Vt neutri arma tractent per tempus iudicationis, aut inuicē sint infensi. 6. Vt nullum genus bellicorū apparatuum per ipsum tempus introduci in vrbem possit vel in alium locum ditionis, aut copiæ, aut res bellicas, aut noua fieri expeditio. posset tamen omne

Conditiones pacis Genuē sis.

genus

genus commeatus ab vtrisque quouis comportari. 6. Vt intra octo dies liceat vtrisque, qui incipiant die tertio huius mensis, traiicere copias & commeatum ex alio in alium locum reip. 7. Vt intra ipsius iudicationis ciues, eorumque procuratores liberè agere possint, & abire, accedere, morari in vrbe, aut vbiuis ditionis Genuensis non obstante quouis instituto repugnante, exulibus exclusis. 8. Vt postulantibus ministris detur venia omnibus reis vel perduellionis tam in vrbe tunc existentibus, quàm extra, à cal. Ianuari. 1573. ad hoc vsque tempus, reuocenturque exules, & bona fisco addicta restituantur, ac dimittantur è carcere omnes qui sunt ob has discordias eo intrusi vbique locorum, atque rerum dubiarum explicatio spectet ad ministros. 9. Vt omnes capti per has dissensiones dimittantur. 10. Vt ministri quam primum post sententiam procurent executionem illi consimilem intra tres menses ad summum. 11. Vt iudicationis tempore nobiles veteres teneant omnia loca, vrbes, oppida quæ possident cum pertinentibus, quæ gubernent & custodiant. 12. Vt, quia multi sumptus fiunt sine necessaria causa reip. omnes facti à veteribus sibi facti sint, quorum præfectis liceat distribuere & exigere tam ab ipsis absentibus quam præsentibus, ac veteres rursus immunes sint ab imposito aut imponendo tributo in vrbe hac ipsa de causa. 13. Vt populus & respub. & domus Diui Georgii sint immunes ab extraordinariis sumptibus factis à nouis ciuibus. 14. Vt petatur suppliciter à Pont. Cæs. Rege Catholico vt curent seruari quod iudicatum fuerit à ministris, quoniam optatur obseruantia, & executio iudiciorum, qui suas vires conuertant in minus obedientes: at obedientibus concedatur vt capiant res personasque intra sua regna uel principatus, oratoresque promittant suorum principum nomine per syngraphum quod ita exequendum curabunt. 15. Vt Auriæ pro suis ciuiumque triremibus licitum sit vti portubus reipub. si opus fuerit cum eo numero militum, qui declarabitur à ministris dum iudicetur, eritque imperfecta adhuc executio rerum iudicatarum. 16. Vt Auriæ, eiusque familiæ, & successoribus seruentur gratiæ, immunitates, priuilegia à Reformatoribus concessa, vt possidet ac possedit. 17. Vt si conditiones non admittantur à duobus collegiis, ministri testentur in scriptis qui fuerint autores quominus res publicæ componerentur. 18. Vt siqua orietur dubitatio in verbis iudicationis, intra quatuor menses ministris licitum sit explicare. 19. Vt omnia prædicta sint rata, si intra tempus quo exierint ministri, admissa fuerint ab ipsis collegiis, alioquin vana sint & irrita. His stabilitis, datisque obsidibus dabitur opera vt principes, ministri, populus, & omnes homines intelligant apertius, siqui dubii sint, quòd finis, qui nos impulit ad arma suscipienda fuit, vt vna forma, sempiternaque pax haberetur reipub. & nobis, non autem quòd in ea vellemus plus habere, quam iudicatum esset conueniens & iustum, & vtile, & aptum conseruadæ reipub. pro qua vt omnes voluntatem promptam habemus, sic erũt vires promptissimæ, & cum cæteris ciuibus coniunctæ. Datum Finali die 17. Octobris. 1575. Ioan. Baptista Lercarus, Nicolaus Auria, Benedictus Spinola, Iacobus Niger, Stephanus Pinelus, Ioan. Baptista Pallauicinus, Bartholamæus Lomellinus, Ioan. Baptista Spinola, Lucas Grimaldus delecti à nobilibus veteribus Genuæ. Hæ conditiones vbi a nouis fuissent admissæ, mox hæc ab illis addita sunt ad prædictorũ confirmationem. Dux, gubernatores, procuratores reipub. Genuensis, ne precibus oratorum nolle facere satis videamur, in uirtute nostrarum præsentium suffragiis decretarum pro legibus & ordinibus reipub. nostræ concedimus, & statuimus quæ infra continentur. 1. Vt ministris liceat viginti obsides utrinque nominare, & locum, & tempus illis statuere, qui tamen rogantur non nisi necessariò molestiam ciuibus afferre, aut quanto minorem potuerint. 2. Vt quarum rerum habent facultatem, vnam vel plures declarationes facere possint, & quotquot uoluerint decreta. 3. Vt intra quatuor menses declarare possint, siqua dubitatio oriatur è verbis decretorum, quod tempus incipiat a publicatione. 4. Vt liceat eligere magistratum cum autoritate distribuendi sumptus factos a ueteribus obligatis dictis sumptibus, qui cogantur erogare quod debent. & quia quidam censent se esse immunes ab uno in singula centena, videant oratores pro æquitate an iure sint immunes. 5. Vt liceat ciuibus tractare, venire, abire, morari in urbe, uel ubique in principatu Genuensi, exceptis exulibus. 6. Vt factis statutis & decretis oratorum de rebus spectantibus ad datam sibi facultatem concedatur publica uenia reis tam perduellionis a cal. Ianuarii anni. 1573. ad hanc vsque diem, reuocenturque exules hac de causa, & bona fisco addicta restituantur, soluanturq; è carcere quinis, & vbinis ob has discordias capti. 7. Vt omnes captiui per has controuersias dimittantur. 8. Ne arma tractentur a veteribus tempore Baliæ, neque ullo pacto offendant remp. neque rursus hi ullos ciues. 9. Vt modo ueteres ab armis recedant non liceat tempore Baliæ introducere in vrbem vel in principatum milites, res, apparatus bellicos, neque facere nouas expeditiones, liceatque intra octo dies post accepta hæc decreta copias & apparatus bellicos traiicere ex alio in alium locum reip. & pariter commeatũ. 10. Vt liceat ueteribus dum fiãt leges & decreta, retinere loca, vrbes, oppida occupata quæ factis decretis relaxentur libere reip. quæ dum tractentur, liceat præsidia habere quanta uisum fuerit oratoribus. 11. Vt Auriæ dum fiunt inducię pro suis ciuiumque triremibus cum iusto onere licitum sit uti portubus reip. si opus fuerit pro arbitrio, modo triremes habeant vsitatum numerum militum, qui pro arbitrio ministrorum concedatur. 12. Vt eidem Auriæ, & suæ familię conseruentur gratię, priuilegia, immunitates cõcessæ a duodecim Reformatorib. quod ad nos, in eo statu & gradu, in quo fuerunt & sunt. 13. Vt petatur suppliciter a Pont. Cæs. Catholico Rege vt præstent fauorem, si opus fuerit, & protectionem reip. contra quosuis ut leges & decreta a suis ministris facta admittãtur atq; introducantur, quæ protectio uigeat per triennium, salua libertate reipub. 14. Vt omnes prædictæ concessiones atque statuta ualeant modo intra sex dies proximos admittantur, alioquin sint irritæ. in nostro Ducali palatio die 24. Octobris. 1575. Antonius Iustinianus cancellarius. Inuenta est facilius uia rerum componendarum, & concordiæ, quoniam nõ solum noui uoluntate principum

ad con-

Addita conditionib. ueterum à nouis ciuibus.

ad concordiam impellebantur & superioribus difficultatibus, sed etiam veteres. nam his accesserat ambobus molestissimus nuntius, quòd rex acerbissimo decreto interdixerat omnibus assignationibus & prouentibus Genuensium, statueratque vt rationes quindecim proximè præteritorum annorum ex ordine recognoscerentur, vnde inaudita perturbatio exoriebatur. Illud cum tanto dispendio pertinebat ad veteres, vt interdicta pecunia putaretur accedere ad centies & quinquagies centena nummum millia, hoc est quindecim milliones auri vt vocant, cum vno tempore & patria &. facultates essent ereptæ. nam tam animos nonnullorum ea res consternauit, vt putarent cedere oportere fortunæ, & susceptam expeditionem deserere. In tanta rerum perturbatione Auria regio & inuincto animo hortatus est veteres vt rem sapienter ac fortiter perferrent, aliquid vtilis consilij caperent, neque concidérent, atque profitetur se ipsum, facultates, classem ad eorum salutem conferre.

Pecuniæ interdictæ Genuēsibus magnitudo.

Deinde conuocatis primarijs Io. Baptista Lercarus eos ad fortiter sustinendam fortunæ mutationem confirmat, cum diceret quod sæpe cognitæ sunt vires fortunæ in exemplis antiquorum, at nunc experiendæ sunt proprio exemplo, non tamen esse effœminatè animis concidendum. neque videri opus esse verbis persequi, an obseruantia & officia erga Regem persuadere possent vt per id tempus inter tantas miserias tanta rerum nouitas expectaretur. Sed quoniam illa acciderat, nullum esse remedium, neque tamen si esset, rerum angustias & breuitatem temporis requiri ab ipso Rege concedere. nihil vel turpius vel calamitosius posse contingere, quàm animo despondere, ac cedere difficultatibus, cum virtus sola laudabilis in arduis ac difficilibus superandis sit constituta. oportere tam iustam, tamque gloriæ maiorum debitam expeditionem non detrectare, ne sibi ac posteris defuisse accusentur. Deum semper fore æquitatis defensorem, qui non pateretur iustam causam perire. ijs verbis inflammati veteres decreuerant legationes mittere ad Regem, quæ peterent trecenta millia nummum cum ratione iustarum assignationum, tum stipendiorum triremium priuatarum Genuensium, ad cuius pecuniæ cautionem omnes requisiti obligarentur: cum tamen neque sic quidquam fuissent impetraturi. Decretum fuerat idcirco vt omnes redditus Romæ ac Venetijs diuenderentur aut potius darentur pignori, vnde multa collecta fuerat pecunia, & argentum vel aurum priuatorum concessum, quibus omnibus dati sunt vades.

Io. Baptista Lercari oratio.

non tamen fuit minor alacritas matronarum, quæ promptissimo animo omnem mundum muliebrem ad communem defensionem, patriæque recuperationem obtulerant, & dotes præterea vt diuenderentur. omnia denique in medium erant allaturæ, quod etiam partim fecerant, nisi patres in magis opportunum tempus ea se reseruare significassent. at per promptitudinem Franchi Lercari & Io. Baptistæ Spinolę cognomine Valentiæ multa pecunia collecta est, quam liberalitatem multis secutis omne aurum & argentum viris, & mundus muliebris matronis restitutus fuit. & quoniam res componi non apparebant posse sine autoritate Bartholamę Coronati, cuius maxima erat existimatio per id tēpus, illi promissa sunt tria millia nummū quotannis dum viueret, si negotiū adiuuaret. quod factum est clam à ministris, ne res cognita tumultū excitaret. His rebus vt dictū est vtrinq; legitimè comprobatis & à maiore concilio, oratores accepta venia à Duce Mantuano ad vrbē Casale Montis ferrati accesserunt ad condendas leges, at Cæsarei oratores questi sunt apud senatū quòd fere quingenti pedites reip. cum tympanis & vexillis explicatis ausi sint ingredi fines Campi, qui locus est imperij, atque inde captiuos & prædam abigere, quod commissum est contra Maiestatē imperatoriā. reperūt captiuos. iubēt prædā dominis restitui. q̄ multa diligentia sunt cōfecta. Postea Vrsus Dorimbergensis cum aliquantulum conualuisset Venetias redijt. Aquensis episcopus profectus est ad condendas leges vnà cum reliquis ministris. Dimissę sunt vtrinque copię, relicta tantum certa præsidia ad noua vsq; instituta & in vrbe, & vbi necessariū apparuit. Auria Lucam vrbē petiuit vbi habebat familiā & domiciliū, dum ratio gubernationis statueretur. delecti sunt sex à veteribus qui Casale mitterentur cū omni autoritate vt cū ministris cōuenirent de omnib. controuersijs publicis, Io. Baptista Lercarus, Siluester Cattus Dominicus Auria, Baptista Grimaldus, Philippus Spinola, Angelus Lomellinus. Genuę rursus delecti sunt ad idem munus Dauid Vacca, Hieronymus Caneualis, Petrus Iosephus Iustinianus, Ioannes Senarega, Io. Franciscus Cepulina siue Balbus Hieronymus Axeretus viri non vulgari prudentia & rerum multarum cognitione. missi sunt obsides nominati continuo a veteribus, at a nouis tardius ob seditiosos, qui ausi sunt dicere in senatu ministros aliud per eos quam leges respicere, & pręterea esse turpe obsides dari arbitrio principum in libera ciuitate natos, quibus rationibus vt arrogātibus reiectis per grauissimū Senatusc. missi sunt, ac alij Mediolani, alij Alexandrię, alij Finali iussi esse cum magnis vadimonijs.

Matronarū Genuēsium magnificentia.

Rebus Genuensibus per hūc modū cōpositis prudētia studioq; triū optimorū principū, cōditionibusq; per publicū scribā stabilitis, edita sunt vbiq; multa signa lętitię. Actę Deo gratię, accē si nocturni ignes. ęris campani tinnitu & frequēti tormētorum bombo lętitię magnitudo in vniuerso imperio Genuēsi significata, quod ipsum demonstrarunt mutuæ ciuium gratulationes & complexus & oscula cum passim depositis simultatibus ob diuturnam pacem in rep. stabilitam omnes hilares esse viderentur. Sed quoniam prouentus Genuensium postmodo dicti sunt in regnis Philippi fuisse intercepti, quòd rex magnopere inopia stipendiorū laboraret, neq; posset sufficere tantis impensis exhausto iam ęrario, vt initur in rebus Belgicis, multi querebantur multiplices esse factos nuper regios prouentus, quòd si rationes exactorum recognoscerentur, non esset opus exterorum auxilijs. Hęc dum fluctuarent in Italia res bellica Byzantij neque frigidè neque segniter in annum sequentem tractabatur, cum plurimus commeatus per mare Euxinum in opportuna loca aduheretur. Sed apparuit numen non modo immissa pestilentia & inusitata illis regionibus annonæ penuria vires Turcicis auocari, quę in Christianum nomen parabantur, verum etiam non pati impune coniunctionem

Apparatus Turcici.

apparatuum bellicorum, qui aliunde importabātur. Nam tanta, tam formidabilis, tam repentina tēpestas nauigia Turcica commeatus vehentia inuasit, vt ducenta ferè varij generis perierint, ac triremes viginti custodes nauigiorum sint exquassatę, ac decem demersę. Perierunt ad mille homines, & inter hos nonnulli magnæ autoritatis. Interea Magni Ducis minister in comitijs Artobrigensibus multis, ijsq; præclaris argumentis demonstrat conuenire omni iusta ratione vt titulus Magni Ducis Hetruriæ principi cōcederetur: quæ res vt apertius ignaris eius negotij innotescat, putaui non fore iniucundū regaliū rerū studiosis si paulo altius series totius negotij repetatur. Cosmus Hetruriæ Dux, vbi magni Ducis titulum à summo Pontifice obtinuit, cognouitque quàm molesta fuit ea coronatio Maximiliano Imperatori ac Philippo Hispaniarum Regi, quod apertè patuit è Romæ factis per illos obtestationibus, vniuersum animum, mentem, cogitationem conuertit ad eos principes per omne obsequiorum genus placandos, quinetiam nitebatur modestissimè ostendere illud iure fieri licuisse. In ea tamen sententia persistebat, nulla vt vi hunc honorē sibi præripi aut extorqueri passurus esset: nam multas vias, multaque peritissimorum hominum consilia requisiuit, neque vllum prætermisit industriæ genus, quod ad ducem spectaret, qui esset eorum principum obseruantissimus. sed neq; huius principis, neque Pij Quinti, neq; postea Gregorij. XIII. Successoris Pontificis Maximi obtestationes vlla ex parte proficiebant, atque in dies timebatur ne fieret hoc negotiū in Italia petra Scandali. Cæsar enim cum arbitraretur se ius habere in Florentinum principatum, ad cuius comprobationem afferebat Caroli Quinti decreta, quę facta fuerant Alexandro & Cosmo successiuè ducibus, visus fuerat Pontifex falcem in alienam messem, vt ita dicam, intulisse: cui etiam apparebat Dux ille tanquam subditus imperio princeps neq; debere, neq; posse titulos in eū principatū, nisi ab Imperatoria manu accipere. His ipsis rationibus Catholicus rex fulcire suas obtestationes conabatur, quod attinet ad Senensem principatum. At Magnus Dux libertatem Florentinæ vrbis contra in medium afferebat, qui aduersus decreta etiam multa dabat responsa non inualida. his ita habitis periculosum omnibus esse videbatur nequod in Italia bellorum excitaretur incendiū cum ob firmissimā Cosmi sententiam nolentis se ab eo titulo, vt expetebatur, vlla ratione abdicare, tū ob indignationē Cæsaris, qui decreuerat omnino suam dignitatem retinere, ad quod quotidie sermonibus etiam quorundam inflammabatur. huc accedebat quòd Pontifex ex altera parte apparebat & factum ratum habere, & velle existimationem Apostolicæ sedis defendere, vnde superioribus tēporibus vel regij tituli manassent tam in liberos principes, quam subditos Imperio. Magnus Dux, vt cui nota essent maledicta inuidorum apud vtrunque principem, non cessabat suppliciter petere a Cæsare vt res componeretur, quæ apparebat difficillima, quia Cæsar nullam conditionem proponeret. Princeps Hetruscus asseuerabat nullam aliā viā reperiri, nisi si Cæsarea quoq; benignitas eūdem titulum cōcederet. Deniq; siue fuit ipsius principis inuentum, siue allatum sit è Germania, illud certe constat. quòd vir clarissimus Scipio Archuensis Comes Cæsareus orator Romę assiduus, cui plurimum fuit negotij vt ab ea coronatione Magnum Ducem reuocaret, quiq; ingentibus promissis Cæsaris nomine sollicitauerat vt desisteret, quòd Cęsar nō modo nō egrè titulum, sed etiam vltro priuilegium concederet, cōmunicauit cū quibusdam Card. studentibus partibus vtriusq; principis, quòd cū Cæsar omne suum ius in verbis statuat & in clausulis prædictorum decretorū, negotium fieri posset capax honestæ formę, & a voluntate disceptantium minime dissentientis, cum Magnus Dux negaret vllo pacto diminutam esse libertatem in Florentinum principatum. Forma autem erat huiusmodi, vt Magnus Dux eundem titulum a Cęsare capesseret. sed ijsdem verbis & clausulis antedictorum decretorum; cum diceret Archuensis Cæsarem quod vellet ita esse consecuturū cum ad conseruationem iurium Cęsareanorum seruarentur decreta, in quibus continebatur quodcunque ius haberet imperium, si modo quod haberet. Magno Duci eadem ratione neq, adimebatur, neq; dabatur ius præter æquitatem, atq; ita quisq; prædictorum principum fieri posset voti sui compos. cum visum esset Cosmo ab hoc cōsilio nō esse recedēdum, quod apparebat Cæsari quoq; non posse displicere, curauit vt tanquam a Cæsareo oratore excogitatum Romæ proponeretur, & vti probabile. Auditum est attētè; sed nihil tamen tunc admissum, quia Cæsar vellet vel Philippi Regis sententiā elicere, vel etiam quia Cæsareos electores vellet consulere. sed enim cum nihil ex Hispania afferretur, quamuis per crebras literas instaretur negotio, per Volphāgum Romsium Regis Pānoniæ cubicularium deniq; missum illuc a Cęsare, & rerū Belgicarū & negotij de titulo causa curatum est vt Rex per suas legationes cognosceretur probaturus quidquid Cęsar statuisset. Verūtamen cum literas Cæsar optaret post multos annos ab incępto negotio allectus electorū cōmoditate, qui cōuenerāt Artobrigā ad comitia eligendi Romanorū Regis, quę fuerant indicta, atq; impulsus diligēti studio Hetruscarum legationum, ad quartum Non. Nouembris anno 1575. Sentētiā tulit, q̄ data est oratori Hetrusco p vicecancellariū ita se habēs; Sacra Cæsarea Maiestas, dominus noster clemētissimus benignè scit quòd cum Cæs. Maiestate sua iā ab aliquot annis p Illustrissimos & Excellentissimos principes Dnūm Cosmū de Medicis, eoq; defuncto filiū & successorē suū D. Frācīscum de Medicis Duces Florentiæ, ac eorundē nomine de Magno Hetruriæ ducatu actū sit, atq; insuper animo reperit tum fidelia & vtilia obsequia hactenus Maiestati suæ pręstita, eiusq; antecessoribus alacri semper promptissimoq; studio pręstita, tum arctissimam affinitatis necessitudinem, quæ Maiestati suæ cum iisdem intercedit, ac proinde re hac cū sacri imperii principibus electoribus in maturā deliberationē adducta decreuit ipsi Illustrissimo Duci Florētiæ cōferre titulū Magni Ducis in Hetruria eorū locorū q̄ immediatè ibidē possidet, neq; alteri cuiplā subiecta sunt, in eadē forma, & sub ijsdē clausulis, quæ Illustrissimi Alexandri de Medicis a Diuo olim imperatore Carolo. V. Augustę memoriæ in Ducem creati erectione continentur. Ita tamen quod huiusmodi concessio Cæsareæ

Maiestatus

Declaratio concessionis Magni Ducis à Cæsare.

Pontifices regum titulorū datores.

Sententia Cęsaris de titulo Magni Ducis.

Maiestatis suæ sacrique Imperij, ac cuiuscunq; alterius iuribus præiudicare minime debeat. id quod Cęsarea Maiestas sua præfati Illustrissimi Ducis Florentię oratori significari vehementer iussit. eidē quod reliquum est, Cæsaream suam gratiam benignè deferens. Decretum Ratis bonæ die 11. Mēsis Nouembris anno domini 1575. Sed enim cum Ioanni Baptistæ Concino negotiatori appareret parum honorificum suo principi illud diploma, restituit, quia prospiceret quòd per illa verba fidelia, Cęsar innueret illum esse subditum. in alijs item, quę ibidem immediate possidet, neque alteri cuipiam subiecta sunt, videbatur astringere & coarctare titulum in Florentinum principatum, ac non Senensem includere. atque cum perpenderent, reseruationem, ne cuiusquam iuribus fieret prę iudicium, apparebat, titulus ille Magni Ducis ridiculus esse potius, quam vllius ponderis. quibus accedebat, quod si verba, in Hetruria, ponderarentur, videbantur esse alij principes in Hetruriæ regionibus. conquestus est igitur acriter cum proscriba Concinus. qui respondit non concedi tempus renouandi negotij cum Cęsar postridie mane Iuliobonam esset abiturus: se tamen ante discessum procuraturum vt aliqua reformentur si fieri posset, cum sit etiam alijs de rebus magnis verba facturus. Quod ad Senensem rem, non videri esse tractandum, neque de præiudicio cęterorum principum. Sed enim mane allatum est secundum decretum, in quo non amplius fidelia, sed luculēta scriptum erat. & immediatè sublatum. at illud relictum erat, neque alteri cuipiam subiecta, quibus Senensis principatus coarctatio continebatur. Enimuero cum denuo Hetruscus orator questus esset, quod suus princeps in angustum cogeretur, disceditur non sine animi perturbatione. Veruntamen ne Cæsar, aut eius ministri suspicari possent quanto desiderio magnus Dux arderet negotij ad finem perducendi, quòd sæpe res difficilius conceduntur ardentius optantibus, vel certe angustioribus conditionibus, non modo Concinus nullas literas dedit proprio tabellario de hac re ad suum principem, vt tantum negotium requirere videbatur, sed neque ordinario quidem eius hebdomadis, ne maiores difficultates per id studium princeps haberet. Claudius Comes Triultius interea à Rege Romanorum Romam missus ad Pont. ad significandam electionem, hoc secundum decretum ad Hispanum oratorem & ad Card. Granuelium attulerat, quod missum fuerat etiam ab Hispano oratore ad Regem per eundem tabellarium, qui nuntium electionis afferebat. illud cognitum est Concino per Cæsarianos ministros. erat timor Concino ne decreto per Italiam diuulgato principes ęmuli excitarentur ad impediendum quo minus negotium perficeretur: atque res Hispana videbatur propè insuperabilis, nedum difficilis vt componeretur scriptum de principatu Senensi. atqui quod missum esset exemplū decreti videbatur innuere fore omnino vt staret formula, quę fuerat instituta. inde effectū est vt orator Hetruscus omni studio niteretur validiores, efficacioresque rationes Cæsari in medium afferre, vt remouerentur hæc omnia impedimenta, si obijciantur. Claudius vbi Romam accessit diditum est per vniuersam Italiam secūdum decretum, fiebantq; varia de successu iudicia, cum plerique in eam sententiam conuenirent nihil vt factū esset. nam qui animū Magni Ducis, & dignū Cosmo patre & verè regium esse cognoscebant iam tum habebant pro comperto quod non admitteretur, cum inessent tot coarctationes. alij erant dubij. non adhorrebant ab hac opinione vel illi, qui erant ęmuli, quamuis se iam in tuto positos esse arbitrarentur ob tot reseruationes, tamq; angustas conditiones. At Concinus his variorum principum Italorum iudicijs fretus fecit vt crederetur inter aulicos Magnus Dux à suscepto negotio destitisse, quo cęteris oratoribus sic obdormitantibus difficultates postea deuitaret, ne illi ad Cæsarem querentes accurrerent, aditumque occluderent Magno Duci. vbi Iuliobonam ventum est paucis diebus interiectis denuo questus est apud Cæsarem Concinus, quòd pro vbere Cæsarea gratia res tam fuisset suo principi coarctata vt cogeretur illam refutare. ostēdit quam molestum fieri potuisset Magno Duci si formula missa fuisset, in qua percepisset nimis angustas in se cōquiri cautiones. se noluisse mittere antequā melius sit explicata, benigniusque decretum ne princeps tantū molestię perciperet, quia vbi prorsus de gratia Cæsarea desperasset, cogebatur putare hanc sententiam altiores radices, atque alios fines prospectare. reperit deniq; quod si sententia esset Cæsaris vt cōprehenderet per hāc erectionē loca, quę nemini alij subijciuntur, & ne cuiusuis iuribus fieret præiudicium, illa esset sanctissima & honestissima, hoc est excipere eos principatus, qui non spectant ad Magnum Ducem. sed quia modus est ambiguus, se suppliciter petere inquit vt in clausula reseruante fieret, vbi inserendum est, ne hęc cōcessio præiudiciū faciat locis ab alijs possessis, illud eximatur vt superuacaneum, neq; culpiā alteri subiecta sunt. Quod si velit reseruare cęterorū imperia. illud fieri commode poterat si additum esset in ipsa clausula, sine præiudicio superioritatis Sacri Imperij, vel alterius cuiusquam. sin ea esset sententia, quæ colligebatur ex verbis, ne Senensis principatus includeretur, ne Rex Hispanus ægrè ferret, id certe fatendum erat frustra Cęs. tot annos responsum ex Hispania expectasse, si tamen solus decerneret tanquam non decreuisset, ac sine Hispano vel Regis causa imperfectam gratiam cōcederet, vel aliquo propriū consilio. sibi videri neq; hocquidem silentio prætermittendum, quòd per hanc reseruationem sibi minuebat supremam autoritatem Imperatoriam, quod attinet ad Senas: quia sic videbatur clam fateri se nullum ius habere, cum iura sua contrà corroborari possent. Neque Regi sanè fiebat præiudicium, quia titulus Magni Ducis, qui complectitur omnia ab ipso possessa, non adderet plura iura quam habeat. atque cum sit solius nomen dignitatis, fiebant meliores Hispanæ conditiones, si forte ad illos peruenirent, vt nobilitatæ & insigniores his subiungit quod Cæsar ipse optime sciebat præiudicium fieri existimatū fuisse a Rege in erectione Magni Ducis a Pio V. quia cū Senæ spectent ad imperiū. Pontifex nō poterat se intrudere, quare per ipsum Cæsarē re tranlacta cessaret præiudicium. Hæc sola esse, quę a Rege obijciebantur. non videri Regem moleste ferre, cum nullum in ipsum detrimentum redundet, qui vt princeps vasallus nō poterat conqueri de re sibi

Secundum decretum.

Io. Baptistæ Concini oratio.

non damnosa, quæ in maximum beneficium sui obseruantissimi Ducis redundaret. se andiuisse ex ipso Cęsare aiebat quòd Regio nomine Petrus Iaxardus instiuerat vt negotium decideretur, quia rex esset probaturus quidquid fuisset actum. esse præclarũ argumentũ quod rex senserit comprobandũ de principatu Senensi, quòd ad alios Hetruriæ principatus, qui ab Hispano nomine nõ proueniũt, non requisitus est eius consensus. perpendendum esse quam difficulter rex sit probaturus, si exciperetur status Senensis, propter suspicionẽ, quæ iure posset cõcipi, quod factũ esset sedulo, vt Magnus Dux putaret qdqd dicerẽt Hispani se fecisse apud Cæsar ẽ ꝓ ipso, id tãtũ fecisse ne defuisse viderent, quare noluisse odia Hetrurię ĩ regẽ cõcitare. Videret ne vniuersã accusationẽ ĩ se cõuerteret, q̃ ĩ alios cæteroquin esset redundatura. Cæsar, qui huius tituli causa omnia sursum deorsũ verterat, verebatur ex altera parte ne cum non posset demonstrare per scripta Hispanos sibi institisse, existimationẽ in periculo poneret hac dignitate largè cõcedenda, ex altera cum ita impelleretur, timebat nesi tam coniuncto principi, tamq; benemerito nõ obsequeretur, prorsus abalienaret, quare dubio animo respondit Deũ opt. max. esse testẽ, quod animi sui desiderium est sincerum. se nolle id tacere, ꝙ regius orator exemplum acceperat decreti iam in Hispaniam missi, veruntamen se inspecturum quid fieri possit in eo negotio, atq; breui finẽ habiturũ. Progressum est à Cõcino oratore ad aliam causam

Altera Concinij oratio.

pertractandam, quæ excipiebat indefinitè præiudicium iurium cuiusque, per quod non solum dubitari poterat quod sospes relinqueretur contentio de præcedentia cũ repugnãtibus, sedẽt cuiuis ansa porrigeretur nouæ controuersiæ. Quod si præiudiciũ, quod excipitur, simplices duces respiceret, esse conquerendum, cũ hic gradus Magni Ducis ab ea Maiestate solum requirebatur vt in ordinẽ superiorem accederet, quo omnis ducũ contentio deniq; excluderetur. esse illam maiorũ naturã vt minoribus vbiq; præstẽt. Quod Comes Allobrogum superioribus temporibus creatus fuit Dux, quod accidit etiam Menapiorum duci. & Boemię ac Polonię ducibus qui sunt prouecti ad regiam dignitatẽ, qui ob proprij gradus rationes omnibus & comitibus & Ducibus erant superiores, quibus ratione temporis forent inferiores. hoc autem nisi ita sit, fieret præiudicium accipienti gradũ, at nõ in primo remanẽti, cui nihil adimitur; hic nimirum maiorẽm pristina prę eminentiã acquirit. his subiungit Concinus se pro comperto habere ꝙ sua Maiestas non aspirat vt adimeretur prerogatiua superioribus erga inferiores, quia neq; princeps suus pateretur vt tanquam monstro similis partus in lucem prodiret. Idcirco suppliciter petit ad tollendas ęmulis, alijsq; omnibus occasiones cõtrouersiæ, vt pateretur hanc clausulam adimi, quo tanta gratia liberè & aperte perfrui posset, sicuti à Cęsarea bonitate benignitateq; expectabatur. cui vel apertè negare, vel planè concedere, patefacta liberalitatis & candoris plena manu per imperatoriam magnificentiam conueniret. Extortum est demum

Tertium decretum.

breui actũ iri, ac tertio post die tertiũ fit decretũ, in quo verba incipientia ita tamen, sic reformantur; ita tamen quod huiusmodi concessio minime debeat pręiudicare iuribus cuiuscunq; prætendentis dominiũ super dictis locis, & vt porro salua sit superioritas S. C. M. Sacriq; Imperij, ac iura cuiuscũque alterius, Quę postrema reseruatio quãuis intelligi potest de iuribus superioritatis quàm rex vel alij putarent se habere in principatum Magni Ducis, tamen quia videbatur Hetrusco inesse scrupulus, dubio erat animo an illud admitteret. sed cũ significatũ esset non amplius infestandum esse Cæsarem ante quã Magnus Dux haberet notitiã, qui forte non inijceret tot scrupulos, tunc silendum fuit. Nam his addebant fieri posse vt Cæsar aliquid reseruet ad petitionem de priuilegio Magni Ducis, in quo omnia ad votum Concini accõmodabuntur, eximenturq; illa verba ad maiorẽ rei claritatẽ, cũ Cæsaris sit animus vt hic gradus sit omnibus numeris planè absolutus, at non diminutus. Istud postea factũ est quamuis maximo negotio, ac fortasse maiore quam hactenus factitatum fuerat. Causa difficultatum fuit quia recusabantur illæ clausulæ, quæ erant in decreto Ducis Alexandri, qua in re tam laborauit orator, vt Cæsar implicatus rebus Polonis, quæ maximè illi erãt cordi, minime potuerit abnuere. nã nolebat Cęsar hũc principẽ à se alienare, a quo magna cõmoda & adiumẽta sperabat, atq; verebaẽ ne gratiæ tarditas, & difficultates quas iniciecibat, detraherẽt aliqd obseruãtię, quod accederet Hispano. Instabat tanto acrius orator, cui notum erat hoc Cęsaris consilium, vtebaturque occasione. Petiuit huius etiam capitis alacritatem vt putarentur omnia ab eo profecta, quare captata prius à suo concilio informatione de debilitate suarũ prętensionũ contentus fuit tacitè cedere, quod sanè fit apertè cum non posuerit in priuilegio illa verba & clausulas, quę erant in decretis Alexandri & Cosmi, & in quibus putabatur tota vis iurium consistere, quę censebat habere impetium in principatum Florentinum, quę tanta contentione requirebantur prius à Cęsare in omnibus his tribus decretis, quæque proponebantur a Magno Duce tanquam vnica uia conueniẽdi cum Maximiliano. Veruntamen vt aliqua ex parte verum videretur, quòd inscriberentur, statuit saltem vt ea adhiberentur quę in ipso decreto Alexandri Mediceę familię fauerent. Ita vero actum est de extensione, vt ad tollendam omnem difficultatem vel cuiusuis Ducis controuersiam, impetratum sit vt Cęsar obliteraret reseruationem iurium cuiusuis, ac fecerit vt dilataretur & declararetur ita priuilegium vt è gradu Ducis ad sublimiorem reipsa sit elatus, & in alia eaque digniore classe constitutus cum omnibus pręrogatiuis, quę pertinerent ad Magnos Duces non solùm iure, sed etiam vsu. atque vt hac ratione approbatus videretur a Cęsare vsus introductus dandę sublimitatis & Serenitatis huic principi. statim atque creatus est Magnus Dux a Pio. V. perpessus est Cęsar & voluit vt a suo concilio & fratribus id concederetur: in qua re apparet, quã intercedere differẽtiam censeat inter hunc & simplices duces, de quibus tam perturbatè ad Pontificẽ & ad Card. scripserat, quòd vsurparentur tituli sublimitatis & serenitatis, qui eximerenturè priuilegijs Cæsareis, per quę magnis & maximis. Ducibus imperij ad ęquabantur. illa autẽ orator in hoc negotio pertractando vsus est prudentia, atq; in extẽsione priuilegij, vt habita ratione pariter dignitatis sedis

Magno duci sublimitas & serenitas concessa.

apostolicę,

apostolicę, à qua Magnus Dux fuerat ipse insignitus, cui statuerat se nolle immemorem acceptorũ
videri, vt curarit nequod verbum insereretur, per quod vel indirectè inferretur, quòd Pontifex non
posset vel huic, vel alijs principibus titulos conferre. Maxima sanè fuit, vt ex his patuit Io. Baptistæ Cõ
cini prudentia & dexteritas, qui tã arduũ negotiũ, totq; difficultatibus implicatum ad optatum finẽ
tamen perduxerit: quod tamen nõ debet mirum videri, siquis cognouit patris eius virtutem & nobi
litatem sanguinis, quæ certè, si cũ virtute sit coniuncta, plurimi semper facienda est. natus est Io. Ba-
ptista eo patre, qui sua tempestate paucos pares virtute, at superiorem certe, vt puto, neminem ha-
buit. nam Bartholomæus Concinus huius pater fuit ex antiquissima & illustri comitum oppidi Pen
næ familia oriundus, è Talla domo quondam Aretij florentissima cũ essent etiam Cathenarię & Ba
gnenę oppidorũ reguli. fuit ex ea familia Concinus nomine Iacobi Pennæ comitis filius, vir sanè stre
nuus & gloria rerũ bellicarũ clarus, qui fuit vnus ex ijs Gebellinis, qui vnà cũ Pactijs anno 1302. Ca-
strum planitiei vallis Arni occuparunt intra Vineam Florentinæ ditionis. ex huius Concini nomi-
ne propter egregias virtutes inditum est cognomen postea huic familię, à quo Concino per longam
posterorũ seriẽ ducto genere natus est Bartholomæus vir, qui ob singulares virtutes & diuina pro-
pè animi ornamenta, multaque pręclara facinora maxime claruit. illo enim tempore, vt pauca me-
moria repetam, quo Populonij regulo adhæsit, fideli salubriq; consilio in Caroli. V. obsequio & Flo
rentini Ducis amicitia retinuit, deterruitq; à fœderatione Gallorũ, ad quam apparebat propensior
ob metum Barbarussæ non procul ab ijs litoribus cum ingenti classe nauigantis. Idem postea cum
Cosmi Medices seruitio sese addixisset, euidentissime comprobauit Carolo Imperatori Theonuillę,
copias Hispanorum eiectas à Senensibus fuisse non quidem Florentini Ducis negligentia sed Diegi
Mendocij culpa; Bruxellisq; deinde cũ Cęsare sui principis nomine de bello Senensi pertractauit, cu
rauitque vt marchio Marinianius summus imperator eius expeditionis crearetur, ac principis iussu
fuit assidu[us] ĩ castris, quo totũ belli negotiũ diligẽt[ius] & fidelius trãsigeretur, ꝓcurauitq; sępius ne Ma
rinianius, abdicaretur cũ maximo rerũ omniũ detrimẽto egregiã vero fidẽ & prudentissimũ cõsiliũ
eius enituit vbi Toletanæ Eleonoræ fœminæ lectissimæ Cosmi Ducis vxori persuasit, eamq; propè
impulit vt contenderet à Cæsare vt viro suo Senensem ditionẽ cõcederet. Idẽ Neapolim proficiscẽs
cũ Albano Duce de bello aduersus Paulũ Quartũ suscepto collocuturus captus in itinere Romãq;
adductus multis artibus & excusationibus quæsitores adeo fefellit vt eũ nullis cruciatibus cogi po-
tuisset ad arcana sui principis patefacienda, amicitiam etiam inter vtrosq; principes cõseruauit, quę
vel ob illud dissolutũ iri credebatur. nuptias Lucretię Medicee cũ principe Ferrariẽsi pacisq; cõditio
nes inter eius patrẽ & Philippũ Hispaniarũ Regẽ in Belgiũ à Cosmo Duce missus cõclusit Hic pręter Card. opinionẽ cũ maxima Florẽtini Ducis existimatione vt Card. Medicens postea pius quartus
appellatus summus Pontifex crearetur feliciter tractauit. à quo discedens impetrauit vt ordo equi-
tũ Diui Stephani institueretur, atq; ab eodem postea obtinuit vt Ioãnes & eo defuncto Ferdinãdus
Cosmi filij ordinẽ Card cooptarentur. Istud ipsũ postmõ ĩpetrauit ꝓ Frãcisco Paccecho fretus sui.
principis autoritate ac propria prudẽtia, qui mortuo Pio Quarto ꝑ interregnũ id ꝑstitit vt qui parũ
amicus suo principi videbatur quãuis maximo multorũ Card. studio iuuabatur, ad pontificiã digni-
tatẽ omnino spe sit delusus. suffecto deinde Pontifice diuina prouidẽtia pio. V. Card. Aleãdrino vo-
cato, nõ modo impetrauit perpetuas decimas in vsum Pisanę Academię, sed etiã egit cũ eodẽ de Ti
tulo Magni Ducis, quod ea sedulitate factũ est, eaq; taciturnitate, vt ante perfecta, quã tractata res co
gnita sit. Postremo rursus a principe Romã missus vt faueret Boncompagni partib. id quoq; trãsegit
ex voto. huius tãti viri ego ꝑsens cognoui diuinitatẽ ingenij. quare nõ miror. Io. Baptistã filiũ. & hæ-
redẽ nõ minus paternarũ virtutũ quam patrimonij, hoc iam arduũ negotiũ ad optatũ finem apud
Cæsarẽ feliciter perduxisse. At in Belgio qm̃ res Hispanis feliciter succedere apparerẽt, cõmẽdator
maior, illud est dignitatis nomen, decernit expeditionẽ insulæ Sericę expugnãdæ esse suscipiẽdãs cũ
haberet in castris ad septẽ millia armatorũ. verũtñ cũ annus esset iã tardior, neq; videretur passurus
in illis regionibus bellũ fore diuturnũ, quia repẽte facti sunt magni imbres & multa cęni profundi-
tas, necesse fuit ab inceptis desistere, quod esset recedẽdũ in hyberna. dimissæ itaq; solutęq; sunt co-
piæ, q̃ militabãt in Olãda. imposita tũ sunt præsidia in quibusdã munitionibus, q̃ circa Iuordunũ fue
rãt excitatæ vt ꝑ obsidionẽ, annonęq; penuriã cõpelleretur ad deditionẽ Hispani qui diu stipẽdiorũ
inopia laborauerãt, visi sibi sunt aliquãtulũ respirare, q magnũ auri põdus cõportatũ est ex Indijs in
Hispaniã, & q̃dã pars eius in Belgiũ trãsmissa. nã rex antequã illud aurum aduectasset, coactus fuerat
multas gẽmas diuẽdere in stipẽdia militũ, quod preciũ accessit ad quinquagies cẽtena nũmũ millia
cũ et multa copijs Belgicis deberẽtur. Hierges ob permagnã vim imbriũ cũ ęgrotaret grauiora tor-
mẽta misit Bruxellas, ipse in hyberna cõcedit. Cælum interea nihil placidũ mortalibus promittere
videbatur, sed animos multorũ ad metũ sequẽtis anni excitare, expectationẽq; multarũ calamitatũ.
nam dictus est Romæ apparuisse in aere ignitus draco: quæ res multis magno fuit terrori, cum res
huiusmodi ruinæ plerunque & cædes & prouinciarum deuastationes sequi putẽtur. Nã cũ Lacedę-
monij Græciæ imperium amiserunt anno 1014. Visa est turris ignea multo cũ strepitu cadere è cę-
lo. vbi Turcę Solymorũ regionẽ occuparũt anno 1098. Ignis plurimus in cęlo ardere visus est, quẽ
secuta est insignis pestilẽtia; quamobrem dictũ est ab eo poeta; Nunquã futilibus excãduit ignibus
aer. vt multa exẽpla preteritorum tẽporum prętermittam. Apparuit etiam in Itali hoc anno sub fi-
nem in Amylia regione præsertim hora tertia noctis in nouilunio occasum versus ardere coelum;
tantusque fuit rubor & splendor in ea parte vt è plurimo igne subiecto appareret fieri, atque vt li-
teræ legerentur. In Belgarum regione dum Hispani pugnarent in insula Duueloana cum plurimi
fuissent vtrinque trucidati, dicitur visum fuisse quiddam aquilę simile ignem ex ore profundens
manoupis.

Cõcinorum nobilitas & antiquitas.

Bartholomęi concini res sapienter gestę.

Prodigia ignium cęlestium quid significent.

At vero vbi conuenißent frequentes Varſouiā Poloni proceres ad comitia creandi noui Regis, quę indicta fuiſſe ſuperius memorauimus, vbi ſoluta ſunt propter diſſidia Sieſicienſia, affuerunt & candidati, qui poſtulabant illud regnum ſibi deferri. nam quamuis plerique Poloni cupierunt candidatos duos Polonos nobiles, eoſq; hortabantur vt regnum ſibi deferri paterentur, Ioannem Coſtcam Palatinum Sendomitiæ, & Andream comitem Tēcinij Palatinum Belſenſem, tamen nulla ratione adduci potuerunt, nulliſq; precibus amicorum nobilium, vt illud oneris ſibi imponi æquo animo paterentur. vniuerſa igitur ratio conuerſa eſt neceſſariò ad alios candidatos, qui fuerunt, Maximilianus Secundus Romanorum imperator, Hermeſtus eius filius, Ferdinandus frater Archiduces Auſtriæ. Ioānes Tertius rex Suetiæ, Sigiſmundus eius filius Dux Finlandiæ. Stephanus Battor princeps Tranſyluaniæ, Alphonſus Ateſtinus Dux Ferrariæ, Ioannes Baſilij magnus Dux Moſchorum, cum legationes præterea Varſouiam conueniſſent, Gregorij tertij decimi ſummi pontificis, & Amurati Turcarum imperatoris. Polonorū vota in varias ſententias, vt par eſt in tantis rebus, tantorumque principum amicitijs, diſtrahebantur, cum panci eſſent candidati, ad quos non aliqua pars ſuffragiorum inclinaret. ſed Iacobus Vchanius Archiepiſcopus Gneſnenſis inſtante magna parte ſenatus Maximilianum imperatorem renuntiat & proclamat Regem Poloniæ, cui poſtmodum reclamatum eſt quod non eſſet neq; in loco vallato, neq; deſignato illi electioni, quæ fiebat in campis Varſouienſibus. erat Vchanius in acie inſtructa militum exterorum vir primariæ autoritatis in eo regno, qui collegerat ad comitiorum cuſtodiā nonnullas copias, & in aperto fuerat caſtrametatas diſpoſitis etiā tormentis. ea renūtiatio viſa eſt reliquis Polonis proceribus nobilibus & equitibus nimis violēta, vt quæ nō vſitato more, ſed quę ad opprimēdā libertatē electionis Polonorū ſpectaret, quare q̄dā pars ſenatus & vniuerſa nobilitas illud cæpit ægerrime ferre. miſſi ſunt itaq; oratores ad Cæſarē, qui illū rogarēt, vt animū ab ea cogitatione reuocaret, neq; vellet oppugnare aut fouere diſtractū regnū per magnā omniū offenſionē ob iacturā prope certā libertatis, quod illud plurimū cōferret nō ſolùm ad conſeruationem regni Poloni & pacē ac trāquillitatē, ſed ēt ad quietē totius Chriſtiani nominis. interim facta eſt optio denuo ijs Polonis, qui regnū ſuperius abnuerant. rogantur vna omniū Polonorum voce vt alter illorū ſe Regē creari pateretur ad oēs cōtrouerſias exterorū ſedādas. ſed animū bene cōpoſitū neq; popularis ambitio, neq; regiæ opes, neq; omnia quę vulgo apparēt admirabilia vel potius diuinis patria. vel tantillū dimouere poſsunt; quare ſe omnia reip. & patriæ bonorū ciuiū officia offerre inquiunt, & vel ſalutē, vitamq; ipſam, hac vna in re excepta, vt præſint ſuis ciuibus. ſic illi, qui fauerant Cæſari, oratores miſerunt qui & regnum deferrēt, & gratularentur, & rogarent vt quàm citiſſime in regnum illud conuolaret, quod promptiſſimis animis Polonorum ſibi deferebatur. at equites & nobiliores, qui illam electionem Cęſaris nō ſatis æquis animis acceperāt, quibusq; viſus fuerat Archiepiſcopus præoccupare libertatē creādorū regū, cęperunt nullo prope tempore interiecto cogitare quo pacto tantam iacturam poſſent inſtaurare, & propè collapſam libertatē Polonā erigere. atq; ne qua inuidia inter candidatos exoriretur ſiquis cæteris fuiſſet prælatus, elegerunt poſt biduū a cōclamato Cæſare Annam principem ex antiquiſſima ſtirpe regum Iagelloniorū optime de Polona rep. meritorum reginam Poloniæ. addita conditione ſuſcipiendi regni vt coniugem caperet Stephanum Battorem Palatinum Tranſyluaniæ, ac nullum alium. illum hac ipſa conditione vt Annam vxorē duceret Regem Poloniæ creant, & Ducē Lituaniæ, cęterarūq; ditionū regni Poloniæ. hoc aūt fit ad tertiū idus decembris in loco electioni deſtinato ac preſcripto, quare literæ ſunt ad Cæſarem ita à ſenatu & comitijs perſcriptæ; ſacra ac Sereniſſima Cæſ. Maieſtas Domine clementiſſime. officia & obſequia noſtra Maieſtati veſtræ commendamus, Deumque opt. max. precamur vt illam diu incolumē conſeruet ad vtilitatem totius reip. Chriſtianæ. In hac reip. noſtræ orbitate cū creandi Regis cauſa comitia à nobis hoc tempore haberētur, ſenatus pars, & vniuerſa ferè nobilitas Regem ex genere & ſanguine noſtro creandum cenſuit. fuere etiam pauci de nobilitate, & ſenatores quidem Poloniæ, & Lituaniæ, qui Maieſtatem veſtram ad hoc onus ſuſcipiendum aduocandam putabant; quod eorum conſilium ordines reſpuebant, non eam ob cauſam quòd illis nō ſit optimè perſuaſum de pietate, ſapientia, ac ſumma iuſtitia veſtrę. Cęſ. Maieſtatis, verum vt aliquem regni ciuē Regem expoſcerent, efficiebat inſitus omnibus hominibus a natura bene informatis erga genus & nationem ſuam amor, & quod ei omnibus partibus expeditiorem regni adminiſtrationem ob communem linguam, conditionemque morum ac legum, & diſciplinę noſtræ putabant. qua de re cum amplius è nobis deliberaretur, Archiepiſcopus Gneſnenſis de loco, in quo commune conſilium habeatur, receſſit cum quibuſdam, qui cum eo ſentiebant, & cum ex ſuo conſilio ad nos quoſdam miſiſſet, priusquam à nobis ij internuntij receſſiſſent, non modo non conſentiente, verum inſcia omni propè nobilitate, & magna parte ſenatus Maieſtatem veſtram Regem Polonię appellauit contra leges noſtras quibus ne rex, niſi omnibus conſentientibus pronuntiaretur, cautum eſt. Quod illius factum vt liberos homines decebat, ægre moleſteque tulimus; & ne hoc exemplo in poſterum pauci inuitata rep. ius Regis creandi nobilitati eriperent, alio ſtudia noſtra conuertenda putauimus. Itaque pro noſtra erga domum Iagelloniam pietate Sereniſſ. principem Annam Polonię reginam declarauimus, ea conditione vt Illuſtriſ. principi Stephano Tranſyluanię Palatino nubat, quem cū hac conditione matrimonij Regem noſtrum creauimus. ſcimus M. veſtram pro ſua ſumma prudētia omnem ſuam dignitatem, omneſque fortunas in reip. Chriſtianę tranquillitate collocare, itaque non dubitamus hęc paucorum ſuffragia Maieſtatem veſtram non facturam tanti, vt ijs freta non modo regnum noſtrum, verum etiam vniuerſam Chriſtianitatem in extremum diſcrimen velit conijcere. Etenim nobis conſtitutum eſt, ita libertatem iuraque noſtra tueri, vt incendium, quod hęc pauca ſuffragia quorundam noſtrorū ciuium excitarent, non niſi ruina regni noſtri extingui poſſit, quam

Cōdidati Poloniæ regnū petentes.

Maximilianus rex Polonię dictus.

Stephanus Battor ex Polonię elect⁹.

Literæ partis ſenatus Polonorum ad Cęſarem.

reliquorum etiam regnorum Christianorum interitus subsequeretur. verum de moderato animo Maiestatis vestrę, ita persuasi sumus, vt eam rem Christianitatis eo non deducturum confidamus. bene diuque valere Maiestatem vestram optamus. Datæ ad Varsouiam ex comitiis Regis creandi causa habitis, sub sigillis & subscriptionibus Palatinorum Cracouiensis, Lublinensis, Belsensis, ac mare scialli totius nobilitatis ad hunc actum electionis cõmunem creatorum & commissione ordinum. Die XV. Decembris anno Domini MDLXXV. Hæ literæ de communi consensu perscriptæ sunt ad Cæsarem, eorum qui Reginam & Battorem elegerant, cum illi contra, qui elegerãt Cæsarem perscripsissent ad Battorem & ipsi literas, legationesque misissent Iacobum Voronecium, quibus significabãt, quod cum certo Dei consilio Reges ad eam sublimitatem prouehantur, non debet ægrè ferre, quod senatus commotus sit vt consilium illi regno felicissimum & vtilissimum complecteretur quod fuit vt princeps potentissimus & Christianissimus Maximilianus secundus imperator crearetur Rex Poloniæ, & magnus Dux Lituaniæ, dę qua electione iam facti sunt certiores omnes principes Christiani. se putare Battorem principem sapientissimum nullam ex ea re percepturum molestiam, vt qui in propria virtute potius suam gloriam, quam in inuidia alienorum bonorum collocarit. hæc idcirco se scribere, quia nonnulli è senatoribus & nobilibus facta secessione, cõtra quod paulo ante de communi ordinum regni, & consensu Lituanię, voluntateq; & arbitrio decretum fuerat, facto quodã impetu ipsum Battorem Regem conclamarũt. Illud cum priuata autoritate, ac nõ modo inscio senatu factum sit, ita debere accipi, vt filiorum peccata à patribus, qui per indulgentiam conantur eos in officio retinere. se petere ab eo principe ne priuatam voluntatem, tanquam publicam autoritatem & grauitatem cõsilii accipiat, cui satis apparere debet quod cognita sit multorum procerum Polonorum in se beneuolentia & obseruantia in eo regno. Illud tamen quod spectat ad regni incolumitatem & salutem omnium Polonorum, & quietem ac tranquillitatem vniuersæ reip. Christianæ, non oportere pro priuata beneuolentia metiri, sed pro iudicio, fide, publica autoritate. se non dubitare pro summa prudentia & sapientia suæ præstantię ingenii ita factum iri à principe viro bono, qui laudem quærit ex iis, vnde vera laus possit proficisci, at non ex imagine quadam adulterinæ gloriæ. Illud esse in memoriam repetendum, quod non semel ab ipsius principis legationibus dictitatũ est se semper primum locum ac dignitatem Cæsari, celeberrimæq; familiæ Austriacæ debere ac tribuere. profitentur se pro beneuolentia in Cæsarem & officio in causa iusta, & cõseruatione patriæ, tuendaq; regni & Regis electi dignitate, nullam vnquam intermissuros esse operam, fidem, diligentiam, daturosq; operam vt contra ius & fas suscepta à quibusuis consilia inanes & vanos euentus habeant. se non putare, ac per comperto habere, ipsum Battorem non secuturum consilia quæ non modo Poloniam, sed vniuersam rempu. Christianam perturbare possent. at vero comitia ipsa, antequam Varsouiensi ex agro discederetur, oratores ad Reges delectos designarunt, atq; ad Cæsarem legationum princeps erat Albertus Lascus Palatinus Siradiæ, cum essent nouem collegæ. missus est in Transyluaniã Ioannes Tarlo Palatinus Lublinẽsis cum duodecim collegis. atq; vt firma, rataq; foret Stephani Battoris principis electio Battorianis partibus fauentes vniuersarum ciuium comitia indicunt ius suffragiorum habentium ad diem tertium decimum Ianuarij anni sequentis ad oppidum Andreouiam.

Literæ comitiorũ Polonorũ partis ad Battorem.

LIBRI VIGESIMI SEXTI FINIS.

NATALIS COMITIS
HISTORIARUM
SVI TEMPORIS
LIBER VIGESIMVS SEPTIMVS.

SI principes homines, & illi qui cum imperio præsunt omnibus regnis aut prouinciis, prudenti animo prospicerent omnia sua facta, dicta, cogitata agi quasi in amplissimo theatro non modo viuentium, sed etiam posterorum omnium; omniaque sua consilia, quę occulta ipsi esse arbitrãtur, omnibus patere, cum oculi omnium mortalium in ipsos sint conuersi, nihilque regium posse latere; profectò à multis impuris consiliis abstinerent, sæpiusq; in consilium adhiberent rationem pro appetentia, neq; sibi licere putarent quodcunque venit et in mentem, omniaque sua negotia ad posteritatis iudicium dirigerent nam qui parum moderatè imperãt, aut qui per socordiam obsequũtur partim cordatorum cõsiliariorum iudicio, illi sciant oportet se in theatro posterorum omnium certissimos accusatores habituros historiarum scriptores; iudices autem rerum scriptarum non subditos aut coniunctos, sed omnes auditores posteros, à quibus semper nouis sententiis vel perpetuæ insaniæ condemnabũtur, vel sempiternam laudem pro rebus gestis reportabunt. nulla enim vel crudelitas vel maiestas & amplitudo imperij potest vllum principem ab hoc iudicio liberare. Non potuit crudelitas Neronis absterrere scriptores ab accusatione, neq; posteros a iudicio quominus belua quædam & immanis fera potius quam homo iudicetur. Heliogabalo cum multa adesset collecta & vel è fimo pecunia, sordes & auaritiæ propriæ adiudicabuntur in perpetuum, quas nullum tempus abluet, quamuis nullum pecuniæ extet vestigium. Non potuit regnum Sardanapalum à iudicio retrahere quo minus libidinosus & impurus ac propè sus immundus ab omnibus posteris sit iudicatus. Non sunt omnibus præsentibus, eruntq; posteris vel Herculis, vel Alexandri Macedonum Regis errores, neque huius tantæ vires, illius tanti imperij amplitudo potuit scriptores absterrere ab eorum accusationibus. atque nisi eximiæ eorundem virtutes, & celsitudo animorum, & in multos mortales beneficentia per eosdem scriptores patuissent, profectò vana fuisset vis & totius orbis imperium ad deuitandam infamiam. Sed & libidinem & ebrietatem, & immoderatam iram, & cætera naturæ vitia singulares virtutes, multaque eorundem animorum ornamenta sic obscurarũt, nihil vt non magnificum & laudabile & gloriosum appareat, atque ipsa vitia iam quædam animi etiam magnitudo videantur. Sed iam inierat annus alter, cum principes Polonorum procerum frequentes conuenerunt ad comitia, quę sub finem anni præteriti ad oppidum Andreouiam fuerant indicta: atque ne qua vis ab iis, qui fauebant Cæsarianis partibus, comitijs inferretur, collecta sunt ad decem millia armatorum equitum. conuenit eò & Maximiliani legatio ad hortandos proceres, vt sua suffragia iis adiungerent, qui Cæsarem delegissent, qua vna ratione consuli posset paci & ocio & sui regni tranquillitati, si electioni diuinitus factæ omnes acquiescerent. responsum est legationi præter alia Cæsarem posse æquo animo ferre Annę principi delatam esse illam regiam dignitatem cum & ipsius consanguinea sit, & inter mores ac leges Polonorum nata & educata, quæ Stephano Transyluaniæ Palatino sit desponsata, quam nunc post electionem volũtariam deserere, & eius dignitatem leuiter prodere, nimis esset inhumanum, quod certè saluo officio virorum bonorum ac pietate facere non licet sicuti neq; Cæsari conuenit honorem coniunctæ, & bene de regno meritæ fœminæ grauiter ferre. his iussis etiam per legationes ad Cæsarem omnibus perferri, & de successibus diligenter informari soluta sunt comitia, vbi ea de Anna & Batoreo communi sententia & omnibus suffragijs decreta fuissent, nam in communibus omnium

1576

comitiis

comitijs comprobata sun,t quæ fuerant de ea re vbique concorditer decreta, & illæ perscriptæ sunt ad comitia ab iis, qui interesse non potuerunt sententiæ recitatæ, cum omnia collaudarent defensionem susceptam à comitiis tuendæ Polonæ libertatis, ad quæ comitia nemo certè illorum qui Cæsarianas partes complexi fuerant, conuenerunt. Sic patuit ad conseruationem potius legum & libertatis & iuris suffragii, quam quòd de Maximiliano Imperatore non optimè sentirent, Polonos illam electionem reiecisse, cum Archiepiscopus nimis propere, ac nondum maturos fructus conaretur Maximiliano decerpere. Iam oratores Poloni Iuliobonam ac in Transyluaniam peruenerant, regnumq; ad vtrunque principem detulerant, sed neuter illud suscipere volebat, quod videretur exitus comitiorum Andreouiensium expectandus, quorum de firma & constanti erga se fide, & de magna Polonorum procerum beneuolentia factus certior Stephanus Battor, regnum Poloniæ in vrbe Megesli, quæ est Transyluaniç, ab oratoribus oblatum accepit, quod factum est cum magna pompa & omnium populorum lætitia ad sextum idus Februarii. At Maximilianus quia nihil temerè faciendum esse videretur per dissensiones illorum populorum adhibita longa deliberatione, atque explorata sententia ipsorum comitiorum, tandem decernit ad octanum cal. Aprilis regnum oblatum suscipere, tandiu enim oratores Iuliobonæ detinuerat. in æde igitur Diui Augustini sacra suscipit, atque Polonis oratoribus iurat de more delectorum regum se pro legibus ac institutis Polonorum in eo regno gubernaturum. Sed quoniam videbat illud regnum, quod per multos sumptus, magnasque contentiones & candidatorum & Polonorum procerum sibi delatum fuerat, non carere nunc etiam controuersiis, apparebat non esse ita temerè accedendum. apparebant verò suboriri cōtentiones nō solùm propter Polonos aduersariæ factionis & principem Battorem, verum etiam propter nonnullos competitores, qui ægrè ferebant electionem ipsius Cæsaris, si tantum vitium incrementum Austriacæ familiæ accessisset, quia sic apparerēt facilè ad totius Europæ imperium aspirare posse. Hoc autem videbatur grauius etiam Amurato, qui multas possideret Christianorum imperiique regiones per vim occupatas, quæ putabantur, si auctç essent vires imperii, & Austriacæ familiç, cum qua semper contenderat Ottomanica, quarum altera Europæ, altera Asiæ imperium affectare putabatur, esse per vim armorum repetendæ. Idcirco scripserat Amuratus hoc consilio literas ad principes Scytharum, & ad omnes finitimos amicos, & ad suos purpuratos, quibus imperabat vt quantascunq; possent copias equitum ac peditum pararent, quibus statim Poloniæ regnum adorirentur, si Polonos non pœniteret electionis Cæsaris, atq; illum coronare niterētur. at Maximilianus cognitis his tot principum & Polonorum consiliis ad euersionem Poloniæ conspirantium, cum omnia viderentur ad arma & ad acerrimum bellum contra se spectare, quia censeret fieri non posse vt inermis aut cum paruis viribus accederet, indicit comitia Artobrigam proceribus imperii, in quibus de apparatibus aduersus vires Turcarum ageretur, & de Poloniæ regno ineundo. at in Gallia Transalpina, quoniam propositæ cōditiones pacis, de qua diu tractatum fuerat à principibus nouæ religionis, nullo pacto per regiam existimationem videbantur posse confirmari; quia Rex per eas accipere potius, quam dare leges subditis appareret, multis in locis frequentibus minutis præliis certabatur. Sic res vbique affictabantur, nemo vt esset in tota Gallia qui non suspicaretur certissimum exitium imminere illi regno si res diutius ita protraheretur. Sed quoniam non minus de religionis Catholicæ obseruantia, quam de regno Galliæ decertabetur, Pontifex liberali, magnificoque animo censuit rebus parum feliciter succedentibus esse consulendum, cum modo res ad pacem inclinaret, modo bellum penè extinctum reuiuisceret. vt igitur laborātibus rebus regiis & Catholicis opem ferret imponit tributum vniuersis vrbibus ditionis Pontificiç, quoniam equum esset labanti religioni succurrere, quo Regem iuuaret. Collecta sunt breui quadringenta millia nummum & sex decumç è sacris pronētibus imperatæ, vnde magna auri copia missa est subsidio Regi Gallorum, collectç sunt etiam copiæ in Italia & in Galliam transmissæ, quæ Regias res tuerentur aduersus nouam religionem. Italia tamen vniuersa magna tranquillitate perfruebatur extinctis superioribus tumultibus, cum neq; intimis seditionibus vexaretur, neque piratarum latrocinia intra sinum Adriaticum aut Galliam togatam infestarent per pactiones Venetorum cum Imperatore Turcarum. Turbara est tamen Æmylia regio non nihil metu recentiorum præfectorum & indignationis Pontificiæ, qui apparebant fore indignati ob magnitudinem rei, quæ Rauennæ contigerat, quç in sese cōuertit ad expectationem nouarum rerum oculos omnium propè Italorū. Causa eius perturbationis fuit Hieronymi Rasponi indignatio viri alioquin in omni genere laudis clari, & opibus, autoritate, gratia facilè inter principes eius vicinitatis. nam Raspona familia iam diu floruit & nunc etiam floret multis amicitiis Italorum principum, vt alii quidam Rauennates, & gloria rerum gestarum. cum enim Hieronymus insignem iniuriam quarundam mulierum affinium causa se à Bernardino Diedo equite accepisse censeret, adolescente nobili ingenio & non inurbanis moribus cæteroquin, & cuius pater ac frater canonicus, & omnes domestici partes protegerent, cuius Bernardini domus multa & adiumenta & ornamenta à Ludouico equite Hieronymi patre acceperat, incredibili ira exarsit. nam perindignum illi videbatur quod inde contemptus manaret & iniuriæ, vnde obsequia essent expectanda. his accesserunt consceleratorum & malignorum occulta maledicta, qui simulatione beneuolentiæ hinc inde verba molestissima deferebant ad incitandos animos ad vltionem, cum etiam animis exulceratis omnia leuissima molesta sint. Illuc autem impulsus est Hieronymus vt per opinionem accepti dedecoris in atrox vltionis genus proruperit. multis itaq; sicariis sibi adiunctis, quorum abundans est illa regio ob fines variorum principum, & varias dissensiones, quæ quotidie accidunt in variis finibus, qui facilè Hieronymum ob magnificentiam sequebantur, per noctem è Sauarna suo pago ad vrbē cum armatis contendit. apparebat afferre negotio non nihil facilitatis quòd Lactantius Galliç

togatæ

togatę pręses è nobilissima familia Lactantia Oriuetana creatus erat episcopus Pistorii, quem opor-
tebat breui è præfectura pro institutis Tridentinæ synodi excedere, neque erat futurus iudex eorum
quæ tunc committebantur, cum etiam rumor de creando nouo præside Roma aduolasset. Sic appa-
rebat res agi post depositam ferè Lactantii, ante susceptam successoris præfecturam. conicendit su-
pra mœnia cum portæ vrbis iam essent clausæ dispositis custodiis in Diedorum domum facilè admit-
titur per domesticorum incuriam. qui fores facilè patefaciunt. sequentibus quibusdam affectis vltio-
nem aggreditur. Ludouicus arrepto telo fortiter obsistit. duos è sicariis grauiter vulnerat. reliqui il-
la pugna irritati, factique ferociores, non modo in Ludouicum, sed etiam in Susanam neptem Hie-

Hieronymi Rasponi lagrimae.

ronymi prægantem iamiam parituram arma conuertunt, & in eius patrem ac sororem, qui omnes
miserrimè sunt trucidati. Bernardinus è fenestris ad strepitum sclopettorum desiliens cæsus est in
via. Sæuitum est in omnem sexum vel ætatem domi repertorum. vnus[que] è Diegis accepto graui vulne-
re supra tectum se seruauit. nam quamuis vltionis desiderio impulsus est Hieronymus ad istud faci-
nus, quod auxit furor Satellitum vulneratorum & vis tenebrarum, tamen digressus est è strage qua-
si diuinæ iustitiæ scintillis quibusdam excitatus, quæ clam ardent in animis omnium mortalium, &
quamuis non sine difficultate Antonium & Bellinum Bernardini fratres, atque infantem cum nu-
trice seruauit. sic è domo Hieronymus & sicarii digrediuntur, qui cum magno impetu quiduis ob-
stans vocibus minacibus dimouere nitebantur. Per ipsam ferocitatem fugæ transfixus est Christo-
phorus Morisius senex præter voluntatem Hieronymi, cuius erat amicus. Nam sicarii omnem spem
fugæ in armorum horrore, effrenataque animorum crudelitate collocauerant. at quoniam in rebus
repentinis nulla tanta esse potest mortalium prudentia quæ opportunum remedium repente inue-
niat, neque multum non consternetur in rebus huiusmodi, vniuersa ciuitas repleta est tumultu ac

Numerus Rauennatum quid sit.

trepidatione ad illum strepitum nocturnum. conclamatum est paulo post ad arma tota vrbe. Ciues
ascriptitii, qui delecti sunt è tota ciuitate ad res turbulentas inter ciues sedandas & componendas fe-
rè trecenti, qui ad dissensionem cum armis accurrant, quorum cum certus sit numerus, ordo quoq;
ipse Numerus vocatur, ad tinnitũ cãpani æris de more sunt conuocati. Lactantius præses vir pruden-
tia & multis insignibus præfecturis clarus in tam repentino, tamque atroci tumultu nullum reme-
dium adhibere potuit, cum nulla firma vel certa haberet præsidia, & pauci ex Numero cum armis ad
ignotum & trepidationis plenum strepitum accurrissent, & omne prætorium satellitium necessa-
riis de causis tunc fortè abesset. Iubet tamen paulo post præfectum audiendis criminibus trucidatos
videre, omniaq; diligenter scribere. deinde dies dicta est publicè per præconem autoribus, consciis,
adiutoribus illarum cædium, propositaque præmia cum impunitate cæteros principes tam atrocis
sceleris patefacientibus. nam res prorsus adhuc nesciebatur. Illa clades Romam nuntiata, & ad Pon-
tificem per literas præfectorum, ac per purpuratos patres studiosos quietis & salutis Aemyliæ diligẽ-
ter explicata fuit. Non enim conniuendum esse apparebat illis, qui animos parum concordes illo-
rum populorum cognouissent, & magis metu suppliciorum, quam vllo recto consilio, aut vera con-
cordia a mutuis cędibus abstinentium. Non deficiebat materia accusationum patribus aduersus Ra-
sponum, cum etiam quidam parum amico animo per schedulas sine subscriptionibus vbique sug-
gererent, atque in memoriam præfectis reuocarent si qui errores commissi fuissent à Rasponis pro-
ceribus ab incunabulis eius familiæ ad hoc vsque tempus, quarum schedularum delatio post modo
obiecta est proceribus ignaris tanti sceleris. captus est pater & frater Susanę cęsę, & alii nonnulli tan-
quam cædium illarum conscii, sed nulla re extorta post diuturnam quęstionum & carceris mole-
stiam libertati sunt restituti. at Romæ apud Pontificem patres qui salutem & quietem Æmyliæ pro-
curabant, quiq; fauebant aduersantibus Hieronymo patribus, conquerebãtur nullam habitam esse
neque sacerdotum rationem, neque infantes intra aggeres vteri materni fuisse tutos. non posse secu-
rè habitari in vrbibus Galliæ togatæ nisi magnitudine pontificiæ indignationis reliqui subditi à cæ-
dibus deterreantur. proponunt forè breui vt vrbes cædibus repleantur ad tam immane exemplum,
cum illa prouincia plena sit clandestinis simultatibus in animis multorum sopitis metu suppli-
ciorum, at non extinctis per veram concordiam. opus esse per legum obseruãtiam eos populos ma-
ximè frænari. Pontifex his auditis, superioribusque cædibus perceptis vel ante cognitam causam ad
deterrendos cæteros à cædibus decernit vt Franciscus Diui Georgii Blandratæque Comes Casalen-
sis vir bonus & prudens, qui designatus fuerat præses biduum ante cędes nuntiatas, statim in prouin-
ciam conuolaret: qui paulo post citatis equis Rauennam cum mandatis pontificiis properat alieniſ-
simo tempore, per assiduos imbres difficillimaque & lubrica & cænosa itinera. Rauẽnam profectus
præfectura accepta iubet Ioannem Baptistam Mengolum Iurisconſ. nobilem in custodias tradi, qui
princeps erat Numeri, quoniam visus esset negligentius ordinem conuocasse ad vrbis defensionem,
qui cum probasset se suo muneri non defuisse, liberatur. Iussi sunt post conuenire cum armis dele-
ctus omnis Galliæ togatæ & Numeri finitimarum vrbium, & ducẽti magistri domorum extruenda-
rum à variis locis, quibus Rauennam ingressis forum ab armatis occupatur vt in magno tumultu.
dispositâ sunt tormenta, & directa in omnes fori accessus, illaq; data armatis custodienda. Iussę sunt
copię partim forum occupare, partim mœnia vrbis custodire, partim etiam palatium Hieronymi in-
signis amplitudinis, atque vnicum propè ornamentum eius vrbis, quamuis nondum perfectum cir-
cumuenire. imperatum Rasponis proceribus esse in palatio præsidis, compulsique sunt ad vadimo-
nia ne quid damni vrbi ab iis inferretur. Illud apparebat acerbissimum plerisq; quòd innocentes ve-
xarentur pro alienis criminibus, cogerenturque satisdare, cum facinus accidisset contra illorum volũ-
tatem. hoc autem fiebat quòd propter autoritatem potentiamque vnius familiæ res vrbana non sa-
tis tuta fore à quibusdam censebatur. Illud Rasponis apparebat acerbius quia per facinorosos clam

persua-

persuasum fuerat præfectis omnes Rasponos esse factiosos, crudeles, pertinacissimos vltores iniuriarum, qui multos haberẽt stipatores. Periculosum esse ne ad nutum Rasponorum vniuersa Æmylia ad arma suscipienda excitaretur; quæ omnia spectabant ad euertendam illorum potentiam. iussi sunt igitur domorum magistri præsidijs vbique distributis Hieronymi palatium demoliri, quod factum est per triduum magna diligentia multis alijs adiuuantibus. erant enim plures quingentis qui demoliebantur. Rasponi non prius dimissi sunt vel datis vadibus, quam palatium funditus sit euersum, vel potius ad tantam altitudinem, quantam ruinæ fieri patiebantur. at vbi prius exijt ad Rasponos rumor de euertendis ædificijs, ipsi professi sunt apud præsidem se proprijs manibus demolituros si Pontifex ita iuberet, vel sumptibus Hieronymi, modo ab illa ignominia conuocandorum finitimorum abstineretur, cum illa familia semper fuisset Pontificis obseruantissima, vt quæ non semel vrbem Pontifici aduersus hostes propriis armis protexisset. at quia sic in mandatis habebatur disiectæ, euersæque sunt pulcherrimæ turres ipsius Hieronymi in pago Sauarna, vbi cultissima amœnissimaq; habebat prædia, quæ omnia bona fisco sunt addicta, cum ipse per literas significasset ne sæuiretur in innocentes, se autorem cædium fuisse & vltorem multarum iniuriarum. Cęsar Rasponus vir insignis bonitatis, autoritatis, prudentiæ vel senio confectus incredibili promptitudine cognitis difficultatibus, in quibus res Rospona posita erat, citatis equis conuolat Romam. ad Põtificem admissus deplorat Rasponę familię calamitates, cum nihil sceleris ab ipsis proceribus commissum fuisset. Docet quibus officiis illa familia semper summos Pontifices coluerit. ostendit causas neque tam leues neque tam tolerabiles iuueni præsertim, quæ Hieronymum in tãtum facinus impulissent. aperit multa præter eius voluntatem fuisse commissa, cuiusce rei argumentum facit cędes amicorum, & quosdam vix seruari per ipsum potuisse. explicat bona, quæ fisco addicta sint, non esse Hieronymi, neque quæ fuerunt eueria, sed matris Lucretiæ, cui relictus sit vsusfructus à viro, eaque esse emphyteotica, multisque sacerdotum iuribus obligata. Proponit ante oculos ingentem Hieronymi squallorem & lacrymas, qui pœnitentia ductus, cognitoque errore, in quem per iram incurrerat nullo intermisso tempore querebatur tantum malorum per se commissum fuisse. Pontifex bonus & sapiẽs pro paterna charitate, vt qui intelligeret nullum facinus esse tam atrox, quod non posset pęnitentia leniri, quæ genus est quoddam intimi supplicij, cum non minor sit laus in clementia, quam in sæueritate, cognita pœnitentia Hieronymi magnam partem indignationis deponit, atq; vt possit frui sacrorum beneficio, diras imprecationes, quibus addictus fuerat ob cædem sacerdotis, clementer abolet. deinde donata materia ędificiorum ipsi Cęsari statuit vt addictio bonorum pro legibus ciuilibus decidatur, ne cui innocenti fiat iniuria ob alterius peccatum. Quæ dum Romæ ac Rauennæ geruntur, Ioannes Moronus Cardinalis à Pontifice, Petrus Costachiarius à Cæsare, Carolus Borgia Dux Gandiæ & Ioannes Idiaquecius à Philippo Rege Italiæ quieti ac tranquillitati sedulò cõsulentibus principibus delecti, viri insignis sapientię ac iudicij censuerunt res Genuenses & dissidia, vt diximus, esse componenda, occurrendumque pullulantibus Italicis tumultibus. His principum ipsorum consensu; & reipublicæ voluntate ac decretis, quoniam concessa fuerat facultas vt rempublicam reformarent, optimisque legibus ac institutis stabilirent, vt propè labantem salubribus decretis fulcirent, & egregia alioquin Ligurum ingenia, sed nimis nunc ob diuturnam felicitatem luxuriantia, vt fit plerunque in rebus humanis, ad certam moderationem perducerent, multas salubres leges prudenter sanxerunt. Harum legum summa fuit, vt odiosa nomina seditionum, locorum, ordinum sempiterna obliuione inuoluerentur, abolerentur, delerentur ad exemplum Atheniensium, vbi ciuitas illa post ciuiles seditiones ad concordiam fuisset perducta, neque vlli ciues noui aut veteres dicerentur, aut aggregati, aut populares, sed omnes vnius & essent ordinis & haberẽtur. Et quoniam ocium est quasi caries omnium ciuitatum, quibus illud inest, quæ nobilissima quæque præsertim corrodit ingenia, decretum est quasdam artes nihil obesse censeri nobilitati, cum ignobilissima sit omnium artium socordia & inertia siue desidia. Decretum est etiam mercaturam grandiorem inter ingenuas exercitationes iure posse annumerari, quæ multa & publicè & priuatim commoda secum affert. atque quod acutissimum est calcar ad omnem virtutẽ laus & gloria & honores, qui virtutibus tribuuntur, quo magis accenderentur animi ciuiũ ad optima quæq; consilia, proposita est nobilitas viris egregijs, vt omnes illa spe traherentur ad bene de republica merendum; cum nihil faciat illustriorem gloriosioremue remp. quam multitudo egregiorum ciuium. Sic omnes resp. quæ quidem gloria inter mortales aliqua insigni floruerunt. acceptis præstantibus viris primũ creuerunt & conseruatę sunt, quę mox exclusa virtute exterorum labefactatę sunt, senioue euerię, aut per segnitiem suorum ciuiũ virtutẽ exterorum non timentium conciderunt. Vt daretur non cuiuis nobilitas, sed præstãtioribus virtute tantum hominibus, & conditio & ordo eligendorum institutus est, & sordidæ artes interdictæ. Delectus est è toto corpore reip. senatus, hoc est viri prudentia, virtute, rerum experientia, meritis in patriam clariores, atq; ex his factum seminarium quoddam, è quo deligerentur maiores magistratus, qui consilio & sapientia moderarẽtur rebus publicis, prouisumq; est ne his deligendis ac substituendis in locum demortuorum fraus vlla committeretur. at cõtra, sancitum est vt indigni, si qui postea visi sint, eijciantur. Latæ sunt leges de eligendis singulis magistratibus maioribus & minoribus, vt omnia temperanter, moderatèq; procederent, controuersiarumq; occasiones per recentes leges penitus sunt sublatę. decretũ est quo pacto Dux reip. sit eligendus. quo pacto rationes rerum gestarum à singulis magistratibus reddendę sint: quoniam vbi syndici conniuent ad magistratuum errores, neq; ratio diligẽter redditur an res pro legibus sint trãsactę, ibi inanes sunt & veterno oppressę leges, vniuersamq; vim reip. languere necesse est. Et quoniã subiectę reip. ciuitates sunt quasi mẽbra ipsius reip. non sunt negligendi magistratus, qui cum imperio mittuntur in ipsas ciuitates, sed

Leges latę Genuẽsibus.

prospi-

prospiciendum vt ulri boni sint, & prudentes, & apti gubernationibus, alioquin omnia sunt in magno denique periculo posita, tanquam membra languentia, quæ si neglecta sint, totius corporis ruinam secum trahunt, atque quia sani felicisque corporis felicitate omnia membra frui debent, decreta sunt etiam munia quę conferrentur in ordinem popularem, cum felicē esse par sit ex aliqua parte etiam populum felicis reipub. Hæc omnia quo tranquille & quiete seruari possent, delectus est ordo ciuium, qui niterentur coniungere & stabilire inter se animos ciuium non solùm amicitia, sed etiam sanguinis coniunctione & matrimoniis, quibus etiam iniunctum est vt rixas & simultates siquę pullularent inquirentes radicitus euellerent. additi sunt & qui leges seruandas curarent, quoniam nihil differt non haberi leges & non seruari leges in ciuitate. statutum est etiam ne nouæ leges quotidie fierent, quæ veteribus derogarent, quoniam cum lex sit vnicum fundamentum rerum pub. turpe est & puerile in rep. delirare, ebriosorumque more modo huc, modo illuc fluctuare, aut sæpius tanquam ab inferis mortuam legem per præconem reuocare frequentibus promulgationibus: sed, conuenit legem ab initio ante promulgationem diligenter consideratam mox fieri ciuibus cōtubernalem, non minus in animis & consuetudine ciuium, quam in libris publicis stabilitam. est enim clarissimum male institutæ ciuitatis indicium, si leges sæpe repetantur, quod certè nō fieret, si à sapientibus latæ essent priores, ac semel latæ iuberentur, vt conuenit, seruari. Et quoniam pecunia est regina animorum ignobilium, maximeque auidi sunt in ciuitatibus sordidissimi quique opifices, & illi in primis, qui diuendunt edulia, latæ sunt leges, quibus vtantur præfecti aduersus fraudes, vetitumque est sub grauibus pœnis ne ipsi participes sint eius mercaturæ. Sublata est perpetuis legibus omnis seditiosorum, sicariorumque consuetudo, vetitaq; conuenticula, & vrbanę quieti diligenter consultum. Ne vero vlla memoria spoliorum aut inimicitiarum alicubi extaret, quæ posset renouare pristina odia, sancitum est vt omnia per seditionem direpta vbiq; restituantur, seruata semper libertate reipublicæ incontaminata. vt autem iustitia integrè seruaretur, quæ diuinum est vinculum familiarum, ciuitatum, regnorumque omnium, institutus est magistratus trium exterorum iudicum ad causas criminum audiendas, qui magistratus Rota est appellatus, qui neque amicitia neque odio ignotorum ciuium á recto iudicio deflecterentur: quia qua in vrbe ratio personarum potius habetur, quàm negotiorum, ibi æquitas non potest habere domicilium. Multis præterea legibus stabilitus est hic magistratus, vt iudices essent tuti ab iniuriis atque insidiis ciuium, quoniam non omnibus grata est iustitia, & præsertim si ea in exitium aut infamiam vel propriam coniunctorum redundauerit. Instituta est etiam ratio gubernationis ipsius Rotæ, & autoritas, & auaritia ministrorum certis legibus coarctata, quæ si permittatur nullos habebit terminos. & syndici instituti, vt omnia fierent iure. Prouisum est ne in carcere detentis fiat iniuria, ac præter meritum opprimantur diuturnitate captiuitatis, sed quàm citissimè illorum causæ diiudicentur. Interea quia rumor increbuerat non solùm ingentem classem Turcarum in præsentem annum multa diligentia Byzantii fuisse ædificatam, sed etiam iamiam ad exitium Christianorum esse exituram, omnia loca maritima multo studio muniebantur, vt dictum est, & præsidia vbique comparabantur, sed in primis insula Melita multis præsidiis firmabatur. Collecta sunt magistri eius ordinis & equitum Melitensium sumptibus circiter sex millia peditum ad insulæ defensionem, cum totidem Pontificis & Regis Hispani stipendiis alerentur per quoddam statutum tempus. Continuò siquidem auditis Turcicis apparatibus tot præsidia sunt decreta, cum illa insula sit alterum propugnaculum Italiæ aduersus maritimas vires barbarorum, ac difficile captu ob eximias munitiones. difficillima esset etiam barbaris ad seruandum propter longinquitatem, ac vicinitatem Italiæ, quæ posset per hyemem expugnari omni prorsus spe auxiliorum destituta. Magister ordinis, quod intelligeret vtile esse diuturnæ obsidioni, quę expectabatur, vt imbelles homines, prorsusque inutiles rebus militaribus excederent è munitionibus, aut vt non necessaria iumenta dimitterentur, ne annona ac pabulum & frustra & citius absumeretur, omnibus & hominibus & iumentis inutilibus exonerat munitiones. Sed enim quia periculosum videbatur ne Italiæ quoque litora de repente inuaderentur à Turcicis copiis, aut aliæ insulæ, quæ sunt in mari Siculo siue Libyco; ne palantes Turcæ ac liberi toto mari vagarentur, sublata omni hostium suspicione, classis Hispanorum vbique in locis Hispani Regis comparabatur, colligebanturque multa præsidia ad tutanda litora Italiæ, & equitatus ad reprimendas incursiones Turcarum, sicubi descensionem fecissent. His tot apparatibus quia necessaria erant multa stipendia, missa sunt trecenta millia nummum ex Hispania, quæ sex triremes conuehebant. Has inopina maris Libyci tempestas, & vis ventorum repentina tanta inuasit vt procella illidens has in loca aspera & occultos scopulos omnes ad Villam Francam infregerit ac demerserit, cum pecunia tamen paulo post fuerit recuperata. At in Gallia transalpina quoniam res maxima essent in perturbatione, neque apparerent per superiores conditiones vllo pacto posse conuenire, omniaque viderentur cædes, rapinas, incendia, grauissimumque exitium Gallorum regno minitari, cum victores vtrinque ad Galliæ deuastationem irruerent, res mitius agi cœpta est ob interuentum Reginæ matris. Propositæ sunt ad pacem tranquillitatemque Gallicarum gentium, res huiusmodi à Rege Andegauensis siue Alenconii Ducis oratori, quæ monitu matris non interserentur quidem edicto de pace, sed inuiolabiliter seruari iuberentur ab vtrisque factionis præfectis: primum quod Rex iuramento affirmabit in priuato concilio, vt in publicis comitiis, quę vulgo Parlamentum vocantur, quod hę conditiones pacis seruabuntur, cuiusce rei vades, ac promissoresque erunt cum iuramento Regina mater, principes cognati. Marescallus Gallię, & alii proceres priuati concilii, atque imperabitur pacis pręfectis vt hę res in album referantur. Quód concedetur Auenionis gentibus sub archiepiscopatu, vt in iis regionibus conscientię libertate vtantur, serueturque ritus religionis permissos subditis à Rege, atque

Promulgatio legū frequēs qualis.

Melitēsis apparatus.

Naufragium Hispanorū.

Galliçę pacis cōditiones.

Rex

Rex perscribet ad Pontificem, procurabitque vt illis aliquò pacto satisfiat. 3. Vt in omni curia, foroque concilii statuatur pars iudicum, aut habentium munia publica, altera catholicorum, altera recentioris religionis. 4. Vt, si vacauerint munia ipsius religionis, concedantur illis per Regem qui vel profitentur publicè, vel professi sunt ipsam religionem. 5. Vt omnes religiosi, qui titulares remanserunt beneficiorum teneantur illa assignare ante sex menses, viris catholicis: atque qui polliciti fuerint pensiones super dictis beneficiis, illæ in posterum dissoluantur. 6. Vt Rex libertati restituat unum ex filiis Castillonis Amirantis Galliæ, qui iam triennium ferè fuerat in carcere. 7. Vt iudices eligantur controuersiarum inter catholicos, & nouæ religionis homines de cupetandis hæreditatibus, & possessionibus. 8. Vt subditi nouę religionis suis bonis perfruantur in comitatu Aueniouis. 9. Vt pecunia debita pro solutione Raitris præsentis, præteritique temporis æquè subditis Regiis imperetur. 10. Vt ministri Regii, & alii habitantes in vrbe Santonum, quam Rochellam vocant, seruentur in priuilegiis, & iurisdictionibus antiquis, neque alium habeant gubernatorem, quam Siniscalchum. 11. Vt Rex conseruet Condæum in sua præfectura Veromanduorum siue populorum Picardiæ in omnibus prærogatiuis, præeminentiis, autoritatibus ad ipsum spectantibus, cui detur pro domicilio urbs, & oppidulum Peronnæ, ubi gubernatorem illi liceat instituere, qui sibi pareat. 12. Vt mille & ducenti pedites habeantur Regiis stipendiis per consensum catholicorum & nouę religionis hominum, qui in octo urbibus statuantur, quæ his relinquuntur: neque Regi alium gubernatorem, aut alia præsidia licitum sit imponere. 13. Vt vrbs Lharice per biennium concedatur Alenconio, vbi gubernatorem cum duodecim militibus possit imponere ad eius custodiam sine aliis pręsidiis, qui teneatur illam post biennium nulla re mutata Regi restituere. 14. Vt Rex prouideat ac significet præfectis suarum prouinciarum nequam controuersiæ opportunitatem prestent transeuntibus hominibus nouæ religionis ad sibi concessas vrbes, aut vbicunque loca custodiantur à catholicis præsidiis. 15. Quod attinet ad petitam fieri reformationem in statu ecclesiastico, quòd rex dabit operam nihil ut magis cupere intelligatur, quam videre in Ecclesia bonam ac sanctam reformationem. 16. Quòd Rex instabit omnibus suis subditis cuiusuis religionis; ne quisquam interrogetur de rebus ad conscientiam spectantibus, neque ut subiiciantur quæstioni: sed liberum sit accedere, morari, abire, negotiari per ipsum Regem, quod etiam in Italia, Hispania, aliisque regionibus consimiliter fieri liceat. 17. Vt Alenconius frater, Rex Cantabrorum, princeps Condæus, Marescialius Antillæ, exteri, alii proceres & nobiles, omnes subditi Regii promittant iuramentoque stabiliant obseruatum iri edictum, ubi factum fuerit. 18. Vt Alenconius intra quindecim dies à publicatione edicti restituat Regi urbes depositi nomine concessas, Molinsium, Desiram, Saucarium, Diuum Ioann. Angelum, Nyorthum, Cognatium. Quæ dum tractantur in Gallia de rebus componendis, acerbissima uis pestilentię multis in ciuitatibus Italiæ grassari coepit. Nam Mantua multis ciuibus priuata est, & Tridentum ad extremam propè solitudinem per vim morbis redactum: quę urbes olim populosę, & opulentæ esse consueuerunt. Verona, Patauium, Ticinium, Brixia, Vincentia consimili vi morbi valde sunt vexatæ, qui miserabiliter etiam Apuliæ, Calabrięque fines, & Siciliam infestauit. nam in una Siciliæ ciuitate Messana celebri & ampla non procul a Peloro promontorio sita, quę non longo interuallo Italiam prospicit, ad sexaginta millia mortalium dicuntur intercidisse. Vexauit idem malum multas etiam regiones Turcarum cum incredibili caritate annonę. Sed tamen nulla tanta esse potuit pestilentia, nulla tanta tamque frequens lues, nulla tanta penuria uictus apud Turcas, quæ potuerit auaritiam, & auiditatem prædæ Turcarum retardare, aut illos prorsus à classicis apparatibus reuocare. Non enim terrentur pestilentia illæ nationes, quibus persuasum est omnia necessario, & fatali quodam decreto, atque irreuocabili lege gubernari, & trahi, vel impelli; quod certe non potest sine risu a sapientibus audiri, cum diuina sapientia nihil frustra agat: quod si illa opinio vera sit, omniaque sint necessaria, quis erit vsus industriæ, quis prudentiæ, quis rationis hominum? at hæc maxima sunt & præstantissima in rebus humanis. nam certe quidem nulla in re diuina prouidentia potest obdormitare, cum omnia sint sapientissime a Deo optimo maximo facta, tum certe in rebus maximis illud censeri minime omnium conuenit. maximam autem rem esse ratiocinationem quis potest dubitare? Sed nescio maior ne fuerit Christianorum trepidatio propter dissipatos rumores de ingentibus apparatibus Turcarum, an Turcarum propter apparatus Christianorum factos ad defensionem, quos illi ad expugnanda sua loca mari finitima conuenturos esse arbitrabantur. ita fiebat vt qui vellent aliena rapere, cogerentur de suis magnopere esse solliciti & propè ad defensionē conuerti. Dicebantur enim naues longæ rostratæ centum & triginta exiuisse Byzantio, quibus accessissent circiter septuaginta minora nauigia, quæ classis esset eximie propugnatoribus, & remigibus instructa. exiit tamen non formidabilis: atque non aspernanda Hispanorum aduersus eas uires instruebatur. Serixia interea, quæ copiis catholicorum premebatur, vbi obsidionem diu sustentasset; iisdem conditionibus uenit in potestatem Regis, quibus captum fuerat Midelburgum vrbs nobilis Silandæ, quæ fuerunt huiusmodi; vt noningenti milites, qui inerant in pręsidiis, exeant incolumes cum armis, extinctis funiculis sclopetrorum, vexillis inuolutis. vt efferrent tantum, quod sub brachio gestare possent. vt vrbs dissoluat ducenta millia florenorum, quinquaginta nunc, quinquaginta intra dies quadraginta, reliqua pro arbitrio præfecti copiarum. At in Gallia quoniam res ad pacem spectare apparebat, Rex vt grauissimis sumptibus subleuaretur nonnullam partem copiarum dimittit, quas Condæus conuocat ad stipendia, vt rebus Belgicis laborantibus opem ferret, cū quibus conspirarat.

Italiæ pestis.

Serixia capta.

Cæsar conuocatis comitiis, vt dictum fuit, quoniam dicerentur magnæ Turcarum copiæ breui uenturæ in fines Pannonię, petit auxilia ad rerum suarum defensionem. narrat ut Poloniæ Rex fuerit declaratus. vt iura habeat in Dardaniam, Lituaniamque regiones, quæ nunc factæ sunt membra imperii, Sed quoniam plurimum conferebat huic negotio ne uires Germaniæ distraherentur, multa etiam verba fecit de iustitia Germanię, hortatusque est proceres ad eam in primis teruandam, &

Concordiæ uis.

ad concordiam, sine qua inter ciues neque vlla felicitas publica, neque conseruatio regnorum, neque Dei ipsius clementia haberi potest, hortatus quoque est principes imperii ne milites è Germania exire paterentur, cum ita uellet rem catholicam iuuare. At Battor Vlpiano per Mysiam superiorem profectus ad Sniatinum oppidum in fines regni Poloniæ initio Aprilis peruenit, vbi exceptus fuit ab omnibus finitimis populis honorificentissime cum magno regnicolarum concursu. Tandem per Leopolim, & Præmisliam ciuitates Dardaniæ profectus Carrodunum regni Metropolim, ac regum domicilium cum duobus millibus peditum, & mille & quingentis equitibus Pannonibus ad nonum calen. Maii ingtedimr, cum magna pompa, & lætitia uniuersi regni. huic profecta sunt obuiam honoris gratia tria equitum, & duo Polonorum peditum millia, qui non multo post inunctus coronatusque est cum magno applausu à Stanislao Cra ncouio episcopo, Vuladislauiensi in magna mortalium celebritate & conuentu. abfuit ab iis ceremoniis Gnesnensis Ar-

Stephanus Battor coronatus rex Poloniæ.

chiepiscopus, ad quem ius coronandi Reges Polonorum pręcipue spectat, quia partibus Cæsarianis, ut diximus, fauetet. iunctus est in matrimonio cum Anna Iagellonia, quæ calen. Maii coronata item est regina. at uero Lasco Palatino uni è primariis proceribus Polonorum, quia nollet electioni assentiri, neq; nouo Regi præstare de more obedientiã uisum est necesse esse solũ vertere, qui confugit in Italiam. nec multo post omnes ferè qui partibus Cęsarianis fauerant, persliteruntque in sententia usque ad mortem Cæsaris, profugerunt e regno Poloniæ. Battor ubi primum regnum est adeptus legationem misit ad Cæsarem, qua illum hortabatur, ut quoniam ipse per tot principum Inuidiam, factiosorumque ciuium regnum illud assequi non potuisset, æquo animo pateretur illud ad amicum & sibi deditissimum Regem peruenire, cum tam humaniter multorum mortalium saluti fuisset consultum. Cæsar respondet id fieri non posse honorificè, ut Polonos tam leuiter pęniteret electionis nulla oblata probabili causa, neque se passurum esse vllo pacto vt id regnum occuparetur, in quod ipse legitime fuisset electus. Moschouitarum Dux quoniam repulsam tulisset, ad neminem patiebatur æquo animo regnum illud peruenire, & quia putaret Cæsarem illam electionem ægrè tulisse, misit legationes quę de accepta iniuria quererentur, & omne genus auxiliũ, si uellet regnum per uim armorum inuadere, promitterent. Itum est obuiam honoris gratia legationibus, quæ cum pręclaris muneribus Instobonam accesserunt. Ad Cæsaris audientiam admissæ Ducis literas in aurea tela inuolutas in amplo uase argenteo obtulerunt, quod aureo panno tam longo tegebatur, ut terram utrinque attingeret. Cæsar lectis literis gratias agit Duci pro oblatis auxiliis, atque eius principis humanitatem se complecti inquit, sed in magis opportunum tempus reseruare. per istud ferè tempus Camillus Valengus Florentiam accessit Romam profecturus missus a suo Duce, atque inde ad salutandum magnum Ducem ad Poggium, illud est cultissimi & amęnissimi pagi nomen. petit inter colloquia vt suum Ducem Serenissimi, & sublimitatis titulis cohonestaret. at Hetruscus in omnibus aliis se gratificaturum ait illi principi, sed nolle Cæsari illud uideri molestum, vel supremis principibus aliis, quibus solis conuenit titulos extollere. cum repeteretur non posse hac ratione retardari, quia sit princeps liber, responsum est denuo se nolle tantum sibi arrogare, ut honores ac dignitates distribuat. sic res est silentio innoluta. Cęterum Battor Poloniæ Rex creatus statim legationes ad magnum Moschouitarum Ducem

Literæ Moschouiticæ.

misit, in quem usus est omni genere humanitatis, quo facile pateret, nihil ab eo Rege prætermissum esse, quod pertineret ad Christiani, & optimi principis officium, & ad constituendam cum illo Duce concordiam: cum primum indictæ sint utrinque inducię. missi sunt ad eum Ducem viri amplissimi, qui & gratularentur pro nuper delata Regi amico dignitate, & amicitię iura inter illos principes confirmarent. fuerunt Regis legationes Stanislaus Crischius Masouiæ Palatinus, Nicolaus Saipha Palatinus Minscensis, Theodorus Schumis Curię Lituaniæ thesaurarius. Sed Moschus una cum natu maiore filio nulla facta obnuntiatione induciarum spretarum, neque indi-

Moschorum immanitas.

cto bello, barbarico quodam furore Liuoniam repente inuadit, ferroque & flammis in obuia quæque uel animalia uel homines vel ędificia seuissime debacchatur. arces per insidias capit. nullum prętermittit crudelitatis genus vel trucidandis hominibus cuiusque conditionis vel barbaris cruciatibus torquendis, vel turpissime vexandis honestis fœminis. quamobrem iniunctum est legationibus, ut res ablatas per iniuriam pro pace tepeterentur: at Moschouita indignatus ad repetitionem superbe respondet non modo res ablatas, sed & Lituaniam & Polonię regnum ad se pertinere, quę nisi ad certum tempus darentur, profitebatur se uelle per arma acerbissime recuperate. Conclusę tamen sunt denuo ad certum tempus inducię, in quibus non intelligeretur Liuonia, cum omni-

Inducię Moschi & Poloni.

no Liuoniam, & Ducatum Curlandię, & quidquid ad fines vsque Prutenorum pertingit, suum esse contenderet, e quibus Regem oporteret cedere. missus est rursus ante quam legationes inde discederent Petrus Haraburda, qui niteretur unà cũ aliis legationibus pacem componere, doceretq; omnes prouincias esse intra pacem comprehendendas, neque enim conuenire, vt inter duos principes bellum, & pax iurata sit eodem tempore, cum sanctissimo concordiæ, & amicitię vinculo odii atque hostilis animus colligari non possit. at Moschouita, ut solent, solũ lucrum sibi proponentes, qui omnem non modo ęquitatem, sed etiam humanitatem exuant necesse est, vel iam missis in Poloniam legatis arcem, & Vendam pręcipuè in finibus Liuonię collectis repente copijs oppugnat. bis cũ

magna

magna suorum clade vrbem frustra inuadit. at Liuones collectis & ipsi non negligendis copiis cum Suecis auxiliis commisso repente prælio omnes copias Moschouiticas penitus deleuerũt. capta sunt, & tormenta, quibus arx concutiebatur. interea legationes Ducis Carrodimum profectæ honorificè exceptæ, & ad audientiam admissæ nihil significarũt, præter insignem fastum, & arrogantiam, neque dixerunt cur venissent, sed recesserunt nulla re certa prolata, nedum tentata. rebus ita Liuonibus succedentibus Dux per missas denuo legationes postulauit, vt rex inducias illas superius à se propositas iuraret, cui responsum est non apparere æquum, neque posse regem contra iuramentum delati sibi regni illud facere; quare Dux indignatus cœpit non modo Liuoniam assiduis direptionibus infestare, sed etiam finibus Vitepscenicibus, qui ditionis sunt Lituaniæ, bellum inferre. propugnacula erigere. homines trucidare. proxima quæque diripere. atque quo magis vires adaugeret, acciuit multos delectus armatorum. rex idcirco per literas, & nuntios Ducis Curlandiæ, & ricensium, & præfectorum præsidiorum Liuoniæ sollicitabatur, vt res tanquam aduersus iniurias acerrimi, & immanissimi hostis propulsandas susciperetur, quæ non posset diutius vlla iusta de causa differri. remissis igitur in Moschouiam suis iniustis petitionibus non modo iustum, sed etiam ob molestiam hostis necessarium bellum illi indicit, cum maximas copias ad Plescouiam Dux iam paratas haberet. Est autem Plescouia vrbs parandis colligendisq; copiis visa cõmoda cum sit vrs Moschouiæ ampla atq; vna cincta muro ex omnibus Moscouiticis, cum reliquæ ligneis muris ac trabibus sepiantur. defluit per mediam fluuius eiusdem nominis, quæ vrbs cum sit in quatuor partes diuisa, ac singulę muris circundentur, locum dedit opinioni imperitorum loci, quòd quadruplici ordine murorum sit præcincta. fuit hæc resp. & amplissima vrbs, quæ suis legibus vtebatur, sed per sacerdotis cuiusdam proditionem anno nono post mille, & quingentos fuit à Ioanne Basilio Moschorum Duce occupata, & in seruitutem adducta, atque Campanum æs, cuius ad sonitum conueniebat magistratus, auectum, & abducti ciues in alias regiones, pro quibus colonia Moschouitarum fuit immissa, vbi pro mirifica integritate, & fide, & simplicitate, mores deprauati, & perfidia omnis fuit introducta. distat Plescouia à Nouogardia ad triginta, & sex milliaria, sed quadraginta à Vielichuluco, per quam iter est è Moschouia aut Nouogardia in Oricum metropolim Liuoniæ, quæ distat à Plescouia ad sexaginta millia passuum. Rex cognita voluntate atque copiis iam collectis Moschouitarum, & ipse bellicos apparatus faciendos esse censet ad regionis defensionem. oratores quamuis possent exploratorum potius, quam oratorum loco haberi, cum nulla mandata Ducis expoluissent, neque attulissent literas, tamen Rex ne quo pacto dici posset violasse ius gentium, illos honorifice dimittit. Henricus Gallorum rex, quoniam res in tuto iam essent collocatæ, quæ spectarent ad pacem, & quietem Gallicorum populorum, quoniam maxima inopia rei nummariæ premeretur petit suppliciter à Pontificè per episcopum Parisiensem, vt liceat tot alienare, è quibus colligi possent centum, & quinquaginta nummum millia, quo sit soluendo quæ rebellibus promisisset. Pontifex decernit, vt in comitiis purpuratorum patrum deligerentur qui hoc negotium curarent. Delecti sunt Vrsinus, Cornarius, Comensis, Cæsius, & diui Sisti purpurati, qui viam negotiũ cum dignitate conficiendi inuenirent, quoniam videbatur æquum esse, & regio desiderio vno tempore facere satis; & tot populorum saluti ac tranquillitati paternè consulere. iniunctum, est etiam iisdem patribus, vt rationem inuenirent adiuuandi Lusitani regis aduersus Mauros Indiarum. Concessa sunt denique Gallo regi ducenta, & quinquaginta millia nummum. Turcica classis, quæ magis necessitate, & rumore Hispanorum apparatuum, quam vllo proprio consilio exierat, aliquandiu intra suos fines consistit, nam rumor Byzantium fuerat allatus, quòd ingens classis Hispanorum instructa in Sicilia iamiam subditis imperio Amurati vrbibus immineret. istud acciderat, quia marchio sanctæ crucis cum triginta, & sex triremib. trigintaq; nauigiis varii generis, ac septuaginta equitibus Melitensib. multaq; annona, & tormentis, & scalis Melitam profectus e Sicilia ad insulas Mauritaniæ Susam, & Alcherchenen soluerat. Luzalis summus Turcicę classis imperator per mare Aegæum nauigans Cycladasque insulas pręteruectus expeditissimam triremem mittit, ac iubet trierarchum in Siciliam appellere, & per captiuos explorare apparatus atque consilia Hispanorum, quod fieri cæptum est ab iis magna celeritate. Erat adolescens in ea triremi Neapolitanus captiuus spectatissimę pulchritudinis, quem trierarchus plurimum amabat, habebatque in delitiis, ac plurimum illi fidebat, neque vir stupidus intelligebat libertatem ac pudicitiam ingenuis animis esse preciosiorem rebus omnibus, atqui omnia pro voluptate metiebatur. Hic vbi propius accessit ad insulam Siciliam clam conuenit cum captiuis vt trierarchum dormientem, cæterosque Turcas, qui pauci erant, trucidarent. Tam demũ sensit p sua vulnera trierarchus, illud verum esse, quòd errores, qui ab aliquò remigum committitur aut nautarum, facile emendatur, & tanto facilius quanto humilior fuerit peccans; at qui errores cõmittuntur à gubernatorib. & summę rerum præfectis, nõ possunt cõmitti sine magno multorum periculo vel etiam certo exitio subditorum. Cęterum captiui christiani libertate, & triremo per inscitiam, & cædem Turcarum potiti Neapolim accedunt. Nuntiant consilium esse Turcarum, sicut auditum fuerat in classe, Melitam insulam repente adoriri: quo nuntio mille, & quingenti lectissimi pedites pro regis Neapolitani iussu continuò in insulam sunt transuecti, & additi primis præsidijs. Deinde quia stultum est aliena appetere, atque illa quæ sunt in tuto fortunæ arbitrio committere, Hispani audito aduentu Turcicæ classis mutant consilium de africana expeditione, quam suscipere clam decreuerant. reuocatur marchio sanctæ crucis ex itinere ad regiorum locorum defensionem. Zacynthi quoque præfectus, quæ insula est Venetæ ditionis in

Perfidia, & clades Moschouitarũ.

Plescouiæ descriptio.

Triremis transfuga.

Zacynthi descriptio.

mari mediterraneo, prospicitque ad orientem Peloponnesum, ad occasum Corcyram, ad septentrionem Macedoniam non valde amplis spatijs, ad meridiem latius spatium maris mediterranei; mittit triremem ad Turcicam classem explorandam. Hinc renuntiatum est exiuisse circiter sexaginta triremes tantùm, & eas non satis aptè classiarijs copijs instructas cum summo imperatore Luzali, quæ nulli difficili expeditioni possit exitium minari. consilium illud esse Turcarum, vt suspectos atque suspensos tenerent animos aduersariorum, exercerentque remiges, & propugnatores, & omnem turbam nauticam, vt assuescerent rebus maritimis, & docerent suos classiarios artem prædandi ac latrocinia, quo redeuntes in patriam opulentiores cæteris prædæ auidis essent exemplo, vt alacrius ad expeditiones accurrerent. Luzalis vbi triremem in Siciliam exploratum missam diu frustra expectasset, ratus quod erat eam venisse in potestatem hostium, mittit duas biremes in Calabriam ad ipsa consilia Hispanorum per captiuos inuestiganda: quæ vbi ad classem redijssent cognitum est Hispanam classem reuocatam esse ex itinere, quæ fuerat instructa ad Africæ expeditionem.

Auxilia Cæsari decreta.

Cæsaris interea petitionibus fauentes, qui erant in comitiis Artobrigensibus ordinaria auxilia proponunt. Boemi in suis comitiis præter ordinaria subsidia mille, & quingentos equites adpromittunt Pannones, trecentos ferrarolos, quadringentos equites sclopettarios suis sumptibus. Maruingi siue Slesia sexcentos equites, centum ferrarolos, octingentos equites sclopettatios decernunt. Fiunt etiam in Treuiris comitia, ad quæ multi Germani principes conueniunt, quorum commissarijs res propositæ fuerant. habita sunt comitia etiam in Saxonia, ad quæ Rex Daniæ, & Saxonum, Boiorum, Bugontorum, Sennonumq; Duces accesserunt, qui omnes certa auxilia aduersus Turcas ad imperij, Poloniæq; regni defensionem pollicentur. conclusa est denique fœderatio, & perpetua societas belli inter hos principes, qui ægrè ferrent Cæsaris iniuriam, electionem Battoris, & Amurati in hac re studium atque indignationem, hoc est inter Cæsarem, Daniæ, Sueuię Reges, & Moschouitarum, Saxonum, Bugontorum Duces, quoniam verebantur ne Battor si arma eorum principum mouerentur ad gratiam Cæsaris, Amurati auxilia acciret, cuius etiam gratia non nihil semper fuisset suffultus, apud quem principem potentissimum plurimum posset.

Fœderatio Saxoniæ.

Hispanorum seditio in belgio.

at in Belgio Hispani, quoniam sibi debeientur stipendia intolerabili insolentia in præfectos, & in omnes Belgas vtuntur, quorum animus cum nullis ducum tribunorúve precibus potuissent placari aut mitigari, quominus hostiliter in omnes obuios sæuirent, multaq; prædarentur, rebelles, & perduellionis rei publicè Bruxellis sunt pronuntiati. omnia igitur in armis esse cœperunt, cum prius res bellica aliquantulum deferbuisset. hoc ipsum faciunt vallones qui erant Serixiæ, nisi etiam immaniores visi sint Hispanis: nam tribunum Mondragonium capiunt, & Nauarettum quęstorem, qui eò se contulerat illo consilio, vt res componeretur numerata quadam parte stipendiorum. neque Olandæ milites bellum diutius perferre possunt, cum rerum bellicarum iam esset pertæsum. atqui tametsi statuS paulopost Hispanis stipendia obtulerunt, vt abstinerent ab ijs iniuriis, nihil tamen est impetratum. donec multitudine armatorum Belgarum circumuenti plerique illorum sunt trucidati. Nam cum audiuisset senatus Bruxellensis Alosti agrum ob Hispanorum feritatem hostiliter vbique tractari, cum habeat illa vrbs ad ducentos, & septnaginta pagos, per quod oppidum Tenera fluuius decurrit, distatque à Teneremonda, & Bruxellis, & Mechlinia, non ita multo spatio, quod est amænissimum, statuit vt equitatus ac peditatus in hos colligeretur. cœperunt hę copię collectę Hispanos trucidare, & præcipuè leuiores equites nuper collecti trucidati fuissent omnes, ac penitus deleti, nisi Sancius Abulensis prælium diremisset, eosque protexisset. nam censebant regij ministri rebus Hispanis minimè conferre, vt hi cæderentur. quia sic Aurantius non solùm suas vires seruasset illęsas, sed alias etiam assumpsisset.

Polonorum fuga.

At Polonię rex, vbi cognitum fuisset multos Cęsarianas partes complexos, metu noui Regis e regno diffugisse, cuius electioni palam fuissent aduersati, iubet edictum publicè pronuntiari, per quod concedebatur venia omnibus qui antea cum essent liberi Regi repugnassent, modo nunc ad præstandam obedientiam, & fidem accederent, iurarentque in posterum quod patriam, & patrię leges pro viribus tuebuntur. Quòd si pertinaciter in sententia, quam aduersus communē patrię libertatem ceperunt, perstitissent, omne genus supplicii indicitur tanquam rebellibus patriæ, & regię autoritati repugnantibus, & quidquid huiusmodi factiosis hominibus à iusto Rege debetur, vtitur in præsentes proceres Polonos omni genere humanitatis, quos hortatur, vt prompti, paratique sint cum armis, si opus fuerit, ad patrię defensionem, nam bellici apparatus, qui fieri dicebantur a fœderatis principibus, illi non erant obscuri, qui per exploratores afferebantur, & amicorum literas, at quoniam his rebus cognitis timebatur à Cęsare ne sua consilia Amurato etiam cognita conuerteret vniuersas vires Turcarum in fines Pannonię, magis etiam ira incensus est, quia verebatur pro regem rem fuisse Amurato significatam. iubet itaquè legationes Poloni Regis in vincula coniici in vrbe Aredate. imperat multos Polonos proceres, vel Cæsarianas partes complexos deduci in carcerem, qui metu noui Regis Iuliobonam diffugerant. omnia indicia quæ possent cognosci magnæ indignationis palam ostendit. non tamen simplex causa se se illi obtulit indignationis, sed etiam maximopere succensuit comitijs, quia cum quædam ad religionē spectantia petiuissent comitia ab eo sibi concedi, nihil impetrarunt, quibus respondit non opus esse de his mentionem facere ob varietatem sectarum. cum nō vna esset religio, ne facte ad arma veniretur, cum sibi illud accideret molestissimum, Germanicæ calamitosum, ac præsentibus, temporibus parum conueniens. Cauendum esse ne non possent postea opportune pœnitere. in Treuirorū comitijs aut à Saxonib. cum nihil præter verba impetraretur Cæ-

Bonitas Regis Poloni.

ſar cogitur auxilia petere per literas à reliquis chriſtianis principibus ad imperij chriſtiani conſeruationem, quoniam Turcæ parari in finibus vbique exaudirentur. Equites Teutonici ordinis ſe ipſos ad illam expeditionem ituros eſſe pollicentur, ſi reſtituantur ſibi bona, quæ forent ab hæreticis occupata. Captum eſt ab Hiſpanis hoc ferè tempore hoſtiliter Traiectum ſuperius, omneſq; defenſores miſerabili clade trucidati, omni prorſus obliterata humanitatis memoria, omniaq; bona ciuiū ſunt à militibus victoribus direpta. Dancica quoniam imperij magis partes, quam Regis complecteretur, perſtitit pertinaciter in ſententia, neque voluit Battoris electioni aſſentiri, quare ſumptis armis ad defenſionem ciuitatis, quam ſeruabant Cæſari, ſe accingunt. rex auditis his motibus, atque adeo hac inſania ciuium Dancicorum, qui auderent arroganter regno vniuerſo leges imponere, colligit multa milla armatorum ad illam vrbem obſidendam atque expugnandam. Cæſar, quod & calculos grauiſſimos pateretur, & cordis palpitationem non leuem inter has ſollicitudines animi paucos poſt dies vitam cum morte commutauit: quo mortuo omnis de regno Poloniæ, & Lituaniæ ducatu controuerſia ſimul extincta eſt. Battoriq́ue res quietæ ab imperio, & tranquillæ ſunt relictæ. ad hunc poſtea literæ perſcriptæ ſunt à Pontifice, quibus regem hortabatur ad Sanctæ Romanæ catholicæ eccleſiæ obedientiam, & obſeruandam catholicam religionem, quæ dum geruntur in Germania, & in regno Poloniæ, Scythæ prædabundi ac populabundi Moſchouitarum regiogionem percurrunt. at Dux Moſchorum collectis repente multis millibus equitum in hos nihil tale opinantes impetum facit. ad quadraginta millia trucidat. reliquis vtile fuit eſſe quam expeditiſſimis ad fugam. Byzantij neque vis peſtilentiæ, neque fames eſt impedimento quominus in nauali aut in mari Euxino claſſis ingens in annum ſequentem ex ædificaretur: nam & triremes, & hippagogæ, & mahonæ parabantur. fiebat panis nauticus in vſum claſſis, & puluis tormentarius. deſtinabantur epibatæ, & remiges. omnia inſtruendæ neceſſaria iubebantur eſſe in promptu. Et quoniam multi magiſtri perierant lue, vel in ipſo nauali, multi tranſmiſſi ſunt Hiſpani magiſtri nauigionum aut è regno Neapolitano a Rege Iuliæ Cæſarienſis. At perſarum Rex dicebatur Byzantij ſeſe accingere ad iter cum multis millibus armatorum, quòd eſſet acceſſurus Babylonem ad vſitatas cerimonias, cum noui Reges ibi gladium accingere conſueuerint, quæ res non paruam ſuſpitionem excitauit in animo Amurati, ne per huiuſmodi figmenta vellet repente loca ab auo amiſſa per vim armorum recuperare; quamobrem ſtatuit & ipſe copias colligere. Præmittit ad eos fines duo millia equitum. Sed cum Perſa palam profiteretur ſe nolle bellum excitare, ſed tantum fines ſui regni recognoſcere, cæptum eſt rem agi frigidius ab Amurato. Mortuo Maximiliano chriſtianorum imperatore principe optimo, & catholicæ religionis obſeruantiſſimo, & eius exequijs cum magna pompa de more celebratis, ſuffectus eſt Imperator Rodulphus eius filius nō minus paternarum auitarumq; virtutum hæres, quam ſucceſſor imperij, creatus in comitijs Artobrigentibus, qui præclarum indicium dedit initio eius dignitatis, quod eſſet ſanctæ catholicæ Romanæ religionis obſeruantiſſimus, cum ſignificauiſſet omnibus ſibi pergratum fore ſi ritus Romanæ eccleſiæ ſeruarentur. atque quoniam primum omnium bonorum humanorum pax eſt, & tranquillitas populorum, quam principes in primis debent procurare, mittit legationem ad Amuratum, quæ munus ſecum afferret, & gratularetur pro delata ſibi dignitate, & inducias impetraret, ſicuti cū patre fieri conſueuiſſent. iſtud autem non difficulter obtinetur. partim quia timerentur vires Perſarum, partim etiam quia cognouiſſet Amuratus in comitijs Germanis, quo tempore laborabat in extremis Maximilianus, decretum fuiſſe vt intra ſexaginta menſes octingenta millia librarum auri cōcederentur vt bellum & his, & reliquorum chriſtianorum principum auxilijs aduerſus ipſum Amuratum multos annos ſuſtentaretur. His inducijs ita in octēnium confirmatis cum nouo imperatore, fit edictum in omnibus Turcarū finibus ne ſubditi aut fines Cæſaris infeſtentur ſub pœna capitis. dimiſſæ ſunt Poloni Regis legationes è carcere Aredatæ, & omnes Poloni, qui viuo Maximiliano capti fuerant, vbi primum nouus imperator in illa vrbe publicè fuit pronuntiatus. In Belgio vero pluribus in locis vno tempore pugnabatur, cum ſtatus vires non aſpernandas collegiſſent. nam quia pertæſum eſſet illarum moleſtiarum, quæ à ſeditioſis, & rebellibus prouinciis Hiſpani inferebantur, conuenerunt inter ſe principes regionum Brabantiæ, & Arteſiæ, & Attrebatum, & Flandriæ, & multarum vrbium, qui ita conſpirarunt, vt communibus armis Hiſpani. qui ſeditiones in Belgio excitarant, per vim ferri eijcerentur, conditioneſque per delectos ſiue Deputatos pacificationis conſtituerunt, quibus omnes illæ regiones inter ſe concordia, & mutuis auxilijs coniungerentur. Reddebantur rationes in his cur ita conueniſſent, quod cum Belgicæ regiones in multas miſerias inciderint per bella inteſtina excitata, ob ſuperbiam, rigidamque dominationem Hiſpanorū, multaque latrocinia, prędationes, inſolentiam multiplicem, decretū eſt à ſtatib. vt ſanguinolenti tumultus ac miſeriæ regionis ſedarētur p firmā pacificationē. Idcirco etiam conuenerant Bredam Regii cōmiſſarii, & Auraīii ac ſtatuū Olandæ, & Zelandæ, & cōiūctorū: ſed cū multæ honeſtæ cōditiones fuiſſent ad pacificationē ꝓpoſitæ, nihil boni vt ſperabatur, obtinebat, ſed res longe diuerſæ, cū ꝑ clemētia benignitateq; Regia Hiſpani magis in dies conarent opprimere, deuaſtare, in perpetuā ſeruitutē impellere miſeros ſubditos cū varijs modis ſeditiones militares excitarēt, minarēturq; principib. ac ciuitatib. ſe hoſtiliter inuaſuros, ꝑdaturos, direpturos, concrematuros omnia. illi vbi fuiſſent hoſtes Regis à præfectis Regiorum declarati, & aduerſarii publicæ quietis ac tranquillitatis, coacti ſunt ſtatus per conſenſum præfectorum arma capere ne ruina vlterius progrederetur, pacemq; perpetuam componere, vt Incolæ inferiorum regionum concordes cum tuta inter ſe pacificatione eijcerent Hiſpanos cum affectis deuaſtatores regionum, vetereſque ciues ad ſua bona in patriam poſtliminio reuocarent, & ad iura, priuilegia, conſuetudines, immunitates, libertatem, quo repeterentur

Maximiliani Imperatoris mors.

Perſarū Regum mos.

Rodulphus creatus Imperator.

Induciç Turcarum cum Caſ.

Gandanenſis Pacificatio.

negotia, quæ sequitur prosperitas rerum omnium. inde effectum est vt per interuentum præfectorum regionum secutorum pacificationem Bredæ inceptum decretus sit hic tractatus de pace ad honorem Dei, & obseruantiam suæ Maiestatis inter antistites, vrbes, membra Brabantię, Flandrię, Artesiæ, Attrebatum siue Hainaulti, Valentianæ, Lillæ, Catuaci, Namurrii, Bagani, Neruiorum, Traiecti, Mechliniæ, cum referant status ipsorum regionum, & principis Aurantij, & status atque vrbes Zelandæ, & Olandæ cum adiunctis delecti commissarii, sicut Deputati ex altera parte, qui curent, vt firma & perpetua pax, & coniunctio, & vnio conseruetur cum conditionibus, pactis, & conuentionibus sequentibus. 1. Primum vt omnes offensiones, iniuriæ, damna, quæ acciderunt per hos tumultus inter habitatores prouinciarum contentarum in præsenti tractatu vbi uis factæ, & quouis modo, mandentur sempiternæ obliuioni, obliterenturque prorsus, tanquàm nunquam accidissent, neque vlla vnquàm de his fiat mentio, neque propter has quisquam infestetur. 2. Idcirco status Brabantiæ, Flandriæ, Artesiæ, Attrebatum, Valentianæ, Lillæ, Catuaci, Namurrii, Bagani, Neruiorum, Traiecti, Mechliniæ cum principibus statuum Olandæ, & Zelandæ, & coniunctorum, promittunt se seruaturos in posterum sincere ac sine fraude, curaturosque vt seruetur ab habitantibus regiones firma, & inuiolabilis pax, concordia, & amicitia, qui sese mutuis auxiliis sustentabunt semper, & per omnem occasionem consiliis, & uerbo & re, exponentque omnes facultates, & vel vitam ipsam præcipuè, ut Hispani milites eiiciantur, & alii exteri, arceanturque a regionibus cum præter omnem ęquitatem conati sint trucidare principes ac nobiles, & potiri opibus Belgicis, omniaque ad perpetuam seruitutem redigere. ad quarum rerum, & omnium requisitarum executionem, vt obsistatur repugnaturis, omnes fœderati pollicentur se paratos promptosque fore ad omnia necessaria ac probabilia conferenda. 3. Deinde conuenerunt vt statim atque Hispani cum asseclis recesserint; rebus omnibus pacatis, & iam stabilitis atque in tuto positis ambæ factiones procurent vt conueniant status generales ea forma, qua conuenerunt tempore felicis. mem. Caroli. V. Imperatoris, vbi cessit principatus Belgarum Philippo Regi, vt de omnibus rebus consulatur, ac de propriis tam religionis, & præsidiorum Olandæ, & Zelandæ, ac Bommelis, finitimorumque locorum, quam restitutionis munitionum, tormentorum, nauium, aliarumque rerum ad Regem pertinentium, quæ per tumultus capta sunt per ciues Olandę, & Zelandæ, vel aliter vt apparebit conuenire Regiæ vtilitati concordięque regionum. Hoc autem nulla ratione ab alterutris possit impediri, differri, vel prorogari tam obseruatis institutis, declarationibus, decretisque quæ fient, & offerentur, quam executionibus vbi fient querelæ, quod ambę factiones planè obseruatum iri pollicentur. 4. Vt subditi cuiusuis conditionis vtrinque possint in posterum esse vbique, transire, morari, negotiari, mercari, vel alia legitima libere facere: ita tamen vt nemini Olandæ, vel Zelandæ, vel alii cuiuslibet conditionis licitū sit quidquam tentare extra regionem Olandæ, & Zelandæ vel coniunctorum locorum contra quietem, & pacem publicam, & in primis contra religionem catholicam Romanam, eiusque ritus, neque hac causa irritare, aut iniuriis afficere quenquam uel uerbo uel re, neque imitando irridere sub pœna castigationis ad cæterorum exemplum, tanquam perturbatorum publicę tranquillitatis. 5. Atq; nequis in accusationes vel pericula uel carcerem facile incurrat, omnia placita prius facta, & publicata eius formæ, atque instituta criminum per Albanum Ducem decreta rescindantur, & in suspenso habeantur, donec aliud fuerit a statibus generalibus decretum: ita tamen nequod scandalum incidat, ut dictum est. 6. Vt princeps sit Amiras supremus rerum maritimarum, fungaturque uicario munere Regis Olandę, Zelandę, Bommelis, coniunctorumque locorum cum autoritate imperandi ubique ut nunc imperat; cum illis ipsis iudicibus, ministris, magistratibus, nulla facta innonatione pręter eius uoluntatem. atque hoc quod attinet ad urbes & loca, quę nunc spectant ad eius exercitationem, donec aliud fuerit decretum a statibus generalibus post digressos Hispanos. 7. Quod ad urbes, & loca in eius regia commissione contenta, quę nunc illi non obediunt, ea pars erit in suspenso, donec illę urbes & loca cum hac unione coniunctę fuerint, & fœdere cum aliis statibus contentę extitennt sua exercitatione per illa, quę illarum intersint tam ob exercitationem religionis, quam ob aliam rationem, ne prouincię distrahantur, omnisque dissensio, & discordia deuitetur. 8. Interim uero nullę citationes, uel pręcepta, uel actiones aut negotia iustitię locū habeant in ipsis regionibus Regiis, quę ab ipso principe gubernantur, pręter illas, quę declarabuntur, & approbabantur per ipsum, uel concilium, uel magistratus, sine præiudicio maioris concilii Regis. 9. Decernitur item ne omnes captiui præteritorum tumultuū causa, & in primis Comes Bossuensis, dimittantur immunes sine precio redemptionis, neque sumptus carceris soluatur, nisi tamen solutæ sint redemptiones ante publicationem harum conditionum, uel factæ sint pactiones. 10. Decretum est rursus ut ipsi principi, & omnibus Regulis, equitibus, nobilibus, ac subditis cuiusuis cōditionis, & viduis, vel filiis, vel hæredibus vtriusq; factionis restituantur pristina bona, fama, honor, qui poterunt possidere omnia bona, principatus, prærogatiuas, iura, credita, quę non fuerint diuendita aut alienata, ut ipsa bona nunc reperiuntur. hac ipsa de causa omnes condemnationes, sententiæ, iudicia, oppignerationes, executiones ab initio tumultuum anni 1566. tam religionis causa, quam armorum, cum omnibus secutis rescindantur, reuocentur, obliterentur, extinguantur cum omnibus actis, scriptis, notatis, quæ nullius habeantur ponderis, eximanturq; è tabulariis nullo alio expectato mandato præter pręsentem tractatum, nullis obstantibus rationibus, iuribus, consuetudinibus, priuilegiis, pręscriptionib. tam legalibus quam cōuentionalibus, vel locorum, vel alia quauis exceptione, quæ repugnaret, quæ in hoc negotio, & in aliis comprehendentibus tumultus cessabunt, neque locum habebunt, quorū omnium omnino decernitur abrogatio vniuersa, cum nullam etiam propriam valere velimus. 11. Vt præcipue comprehendatur, fruaturque præsenti beneficio Comes Palatina vidua olim vxor Brederodensis

Vrbes conspirantes ad pacē Gandaui.

derodenſis in omnibus ad Vianen, & alia loca ſpectantibus, in quæ illa uel ab illa ius ſumentes habeant. 12. Comprehendatur item comes Buranus, & hoc in iis quæ ſpectant ad vrbes, caſtella, regiones Burę, ut dictus Comes ſe recipiens in hyberna tanquam in ſua propria ipſis perfruatur. 13. infringentur, proſternentur, comminuentur ſtatuæ, columnæ, trophęa, tituli, monumenta omnia, quę Albanus erexit in contumeliam ac dedecus tam prædictorum, quam cæterorum omnium. 14. Quod ad prouentus bonorum principatuum ac priuatorum, dotium, vſusfructus, cenſus, & redditus aſſignatos tam ſuper Regem, quam regiones inferiores, & ciuitates, qui ante hanc publicationē ad maturitatem peruenerint, non tamen ſint exacti aut accepti per Regém aut miniſtros, his liceat reſpectiue frui, & ex his vtilitatem percipere. 15. Ita tamen ut quodcunque bonorum aut vectigalium fiſco addictum ſit à die diui Ioannis anni. 1576. ſit ad illorum commoda, qui in illud habent iura, nō obſtante quòd accipientes confiſcationes aut alios quidquam acceptum ſit, quoniam hæc reſtituentur. 16. Sed ſi aliqui prouentus ſtabilium bonorum aut vectigalium confiſcationis nomine oppignerati ſint per Regem, quiſque erit per tot prouentus immunis ac liber, eritq; immunis à Regiis oneribus vel pignore ſuper bonis aſſignatis, ut erunt utrinque liberi ab omnibus uectigalibus aſſinatis ſuper bonis aut prædiis, quibus bonis quis non potuit perfrui per tumultus bellicos, atque hoc pro ratione temporis, & impedimenti prædictæ occaſionis. 17. Quod ad ſupellectilia, & uaſa domeſtica, aliaque conſimilia, quæ direpta ſunt utrinque aut diuendita, uel alio quouis modo alienata, nihil reſtituetur, aut rependetur cuipiam. 18. Quod ad bona ſtabilia, prædia, domos, vectigalia, quę cōfiſcationis nomine ſunt diuendita, & alienata, dicti ſtatus generales inſtituent commiſſarios ubique & in ſingulis prouinciis, qui informentur de omnibus difficultatibus, ſiquæ orientur, quo fiat ſatis probabiliter, & antiquis dominis, & emptoribus ac uenditoribus bonorum, & vectigalium prædictorum pro illorum iuribus, & contractibus bonorum legitimè emptorum. 19. Iſtud ipſum fiet de bonis, uectigalibus, & obligationibus perſonarum, deque prętenſionibus, & querelis, quas illi, quorum de re actum eſt, per prędictos tumultus uolent vtrinque tentare, aut quouis modo experiri. 20. Vt omnes antiſtites, & eccleſiaſtici homines, abbatięque, quarum diœceſes, fundatiores, reſidentię ſunt extra Olandam, & Zelandam, atque in ipſis regionibus habent bona, denuo recognoſcant, fruãturque ſuis, ut dictum eſt de ſecularibus. 21. Quod attiuet tamen ad ſacros, & eccleſiaſticos, qui profeſſi ſunt in dictis duabus prouinciis, & locis coniunctis, vbi conſecrati ſunt, atque inde receſſerunt, vel ab iis abſiſtunt, quoniam pleraque bona ſunt alienata, aſſignabuntur probabilia alimenta vna cū iis qui remanſerunt, vel ſuis bonis frui permittetur, pro arbitrio tamen ſtatuum, donec à ſtatibus generalibus prouideatur rebus omnibus opportunè. 22. Pręterea decretum eſt ut omnes donationes, priuationesq; hęreditatum, & alię diſpoſitiones vel inter uiuos vel cauſa mortis per priuatos factę, vnde veri hęredes cauſa prędictorum tumultuum expulſi ſunt, priuatique hęreditate, & legitima ſucceſſione, uirtute pręſentium caſſabuntur, nulliuſque fient autoritatis. 23. Atque quoniam Olandę, & Zelandę habitatores, & coloni quo melius ſufficiant ſumptibus bellicis auxerunt precium monetarum aurearum & argentearum, quę non poſſent diſtribui ſine magna iactura, ſtatuitur ut deputati ſtatuum generalium quanto citius fieri poterit perpendant, firmamque rationem uniuerſis ſtabiliant, quo monetæ probabili precio procedant, ut hęc unio & communia commercia utrinque retineantur. 24. Deinde quòd decretum fuit à prędictis ſtatibus Olandę, & Zelandę, ut omnes regiones inferiores uellent ſibi recipere omne æs alienum diſſoluendum contractum ab ipſo principe duarū expeditionum, & ingentium claſſium cauſa, atque ut tam Olandę, & Zelandę, quam prouincię, & vrbes in ſua ultima expeditione ſe obligatum iri promiſerunt, hoc arbitrio, & iudicio generalium ſtatuum prędictorum relinquetur, ad quos rebus iam pacatis, & ad tranquillitatem perductis omnia deferentur, plenaque dabitur informatio, quo res planè cognoſcantur. 25. In hac communi pacificatione, & concordia non comprehendentur, neque perfruentur tali beneficio regiones, principatus, urbes, quę aduerſarias partes ſequentur, donec re ipſa non fuerint coniunctę in hac fęderatione, quod tamen facere illis licitum ſit quandocunque uoluerint. hos tractatus pacificationis poſt delationes, vnionem, conſenſus tam pręfectorum regionum, & illorum ſtatuū, quam principis ſtatuū Olandę, & Zelandæ & coniunctorum locorum in omnibus punctis & articulis prædictis, & in omnibus pariter, quæ à ſtatibus decernentur aut concludentur, promiſerunt dicti Deputati pro autoritate ſibi conceſſa ſe rata habituros, ac iurarunt, & pollicentur ſe obſeruaturos, rata habituros, & inuiolabiliter impleturos, facturoſque vti ratificentur, iurentur, ſignentur, ſigillentur ab antiſtibus, nobilibus, vrbibus, aliiſque membris dictatum regionum, & præſertim ab ipſo principe tam in genere quam proprie intra menſem proxime uenturum, ad quarum rerum comprobationem Deputati hęc ſubſcriptionibus comprobabunt. In domo ſenatorum Gandaui die octauo menſis Nouembris anno. 1576. Atque hæc omnia non multo poſt fuerunt ab Auſtriaco in Belgium cum autoritate proregia profecto comprobata. At enim quoniam moleſta eſſent proximis quibuſque locis Gandanenſis arcis præſidia, cęptum eſt multa diligentia arcem illam obſideri. Aurantius per idem ferè tempus Bruxellas profectus vt vires animoſque Belgarum, & conſiliis, & ratione, & apparatibus bellicis confirmaret, eam fęderationem cum Bruxellēſibus iniuit, ut ad certum vadimonium, fidemque Bruxellenſium ſtabiliendam, ſibi Nieuportum, Bruges, Gandauum, Oſtendè oppida concederentur, illa tamen conditione vt catholica fides Romana, ac Regia obedientia ſeruaretur, modo ſeruarentur Belgica priuilegia ab ipſo Rege, qui Hiſpanos emitteret è Belgicis finibus, qui ſeſe Aloſti, Liræ, in oppido Diui Bartholamæi, & in aliis locis muniuerant, omnique contentione conati fuerant vrbes & regiones Belgicas deuaſtare, proxima quæque cędibus, rapinis, incendiis populantes. Dum arx Gandaui à copiis ſtatuum obſidetur, Aurantius his initis cōditionibus pacificationis, mittit ſubſidio

tit ſubſidio ſtatibus octo cohortes Britannorum & Gallorum peditum veteranorum, & quædā mu talia tormenta, quo negotium alacrius & ſtudioſius aduerſus Hiſpanos tranſigeretur. at Hiſpani antequam copiæ ad obſidionem conuenirent, rati fore quod accidit, undique e locis finitimis cogunt commeatum, atque ne vires multis locis defendendis diſtraherentur, multas munitiones in Olanda ac Zelanda deſerunt. acceſſerunt ſtatibus è Gallia mille ſclopettarii equites, & duo millia peditum, atque Alenconius legationes miſit ad ſtatus per quas offert copias, & ſeipſum, ſi opus ſit, ad illam expeditionem uenturum. At regina Britanniæ his cognitis legationibus profitetur omnia auxilia neceſſaria tuendæ Belgicæ libertati ſe eſſe miſſuram, hortaturq; ſtatus vt abnuerent Gallica auxilia.

Literę Philippi Regis ad Henricū regē Gallorū.

Philippus Hiſpaniarum rex quoniam nuntiatum eſſet Gallicanas copias in Belgium acceſſiſſe, literas ad Gallum Regem ſcripſit, quibus querebatur quòd nulla accepta iniuria Gallia tam facile ad Hiſpanarum rerum euerſionem in Belgium conuolaret. Percunctatur an Regis ipſius eſſet conſilium vt Alenconius princeps cum ſtatibus conſpiraret ad Regia loca expugnanda. Huic reſponſum eſt à Gallo, ſe non eſſe inimicitiam ipſius Hiſpani Regis ſuſcepturum, niſi iniuriis prouocaretur. quòd ad tollendam omnem ſuſpicionem vetuerat Regio edicto nequis ſuorum rebellibus militaret, ſed quod ab Alenconii viribus eū non poſſet protegere. Antuerpiæ popularis turba, quia res vbique eſſet turbulenta in Belgio, impetum facit repente in Regios conſiliarios, inter quos fuerunt præcipuæ autoritatis Ariſcotenſis, & Haurenſis & Meghenius, & Barlaimontius, & Carolus Masfeltius reguli, qui capti ſunt, & in cuſtodias traditi illa ſimulatione, quòd dicerent uelle ſibi priuilegia ſeruari. Interea

Requeſenii mors.

Requeſenius per Diui Annæ ac Philippi inſulas in Duuelandiam cum exercitu noctu per vada traducto arcem Bomæneam uocatam copiis admotis repente expugnat, atque deinde ad obſidendam Zirizæam ſigna conuertit. nec multos dies Requeſenius ad illam moratur cum ardentiſſima febre correptus paulo poſt naturæ conceſſit. deuoluta eſt neceſſario rerum bellicarum adminiſtratio per repentinam eius mortem ad delectos proceres conſilii ſtatus, dum à Philippo Rege alius in eā præfecturam ſufficeretur. peruenit denique Ziriziæa in poteſtatem Hiſpanorum, quo tempore ferè Auraantius Crimpoviam oppidum in ſuam poteſtatem redegit. cum verò ad Hiſpanorum Regem frequentes tumultus, & ruinę, & clades peruenirent, nihilque turbulentius audiri poſſe videretur, putauit eſſe neceſſarium, vt vel ipſe ad eas res ſedandas accederet, vel aliquem mitteret magnę autoritatis, ad cuius pręſentiam facilius negotium poſſet componi. Imperat igitur marchioni Haurenſi, qui paulo poſt fuerat miſſus, ut Bruxellas cum Regis mandatis accederet, hortareturque proceres Belgarum ad pacem & concordiam, atque exponeret mandata Regia, quorum ſumma erat, eſſe Regis deſiderium ſummum, vt concilium Tongrorum, & omnes tumultus Belgici ſedarentur, exirentque è Belgio pro Belgarum votis omnes exteri milites, modo illæſa catholica Romana religio ſeruaretur, & Regia obedientia, quod vt commodius fieri poſſet ad negotii celeritatem, & ad procurandam rem pecuniariam, inquit Regem illuc mittere ſtatuiſſe Ioannem Auſtriacum, qui rerum Belgicarū deſtinatus erat gubernator. Interea ſtatus munitionem non procul ab Antuerpia excitarant, vt commeatum Hiſpanis intercluderent, quod cum plurimum ſuis rebus obeſſe cognoſcerent Hiſpani in eam impetum faciunt, atque euertere conantur. initur atrox prælium. pugnatur fortiter vtrinque. Hiſpani pluribus trecentis è ſuis amiſſis multiſque vulneratis recedere denique coguntur. itum eſt poſtea ad Vtrechii obſidionem, quod ab Hiſpanis tenebatur. deinde captum eſt non multo negotio a copiis ſtatuum per deditionem Friſlantiū, vbi captus eſt Robles gubernator vir Hiſpanus, qui vel à

Frieslantiū captum.

Carolo Quinto fuerat illi loco pręfectus: atque cum per multas iniurias pecuniam a populis extorſiſſet, iuſſus eſt ab Aurantio ducēta millia nummum pro redemptione diſſoluere. Dum ita variis in locis res Chriſtiana bellorum motibus fluctuaret, Turcica claſſis, quoniam reuocatam fuiſſe Hiſpanam ex itinere perſenſerat, ſeſe litoribus Italiæ oſtentat, ac prædabūda proximum litus Apuliæ percurrit. iuſſus eſt equitatus eo nuntio a prorege Neapolitano litora tutari ab incurſionibus Turcarū, miſſæque ſunt duæ peditum cohortes Brundiſium, quæ ibi eſſent in pręſidiis. His rebus auditis Iacobus Boncompagnus ſummus Pontificiarum copiarum imperator iubet reuocari milites vix ex vrbe Ancona digreſſos, qui iam dimiſſi fuerant, ac ſtatim ad præſidium Anconæ ad rumorem Turcicorū apparatuum collecti. Dimiſſi tamen ſunt denuo paulo poſt, vbi cognitum fuit hoſtilem claſſem non eſſe magnopere formidabilem, imperatum fuerat vt omnia ad defenſionem vrbis compararentur, ſi forte barbari in eam partem Italiæ irrumpere eſſent conati. Quæ dum parabantur adhuc Anconæ & in agro Picentum aduerſus latrocinia Turcarum, Turcæ frequentes in Calabriam egreſſi è claſſe proxima quæque obuia non procul ab oppido Cordono, quod eſt principis Beſſignani flammis ac ferro populantur. captos homines in ſeruitutem abducunt. prædam auferunt. armenta ad naues abigunt. princeps audita calamitate ac trepidatione ſuorum vir magnę virtutis, & peritiæ rerum bellicarum cum ſexaginta equitibus, quibus ſingulis erant aſſeſſores à tergo, ac trecētis ſclopettariis in Tur-

Principis Beſſignani uictoria.

cas palantes, & populabundos magna alacritate impetum facit. Turcæ quamuis res accidiſſet pręter omnem expectationem, tamen magna virtute ineunt leue pręlium, nec timide cedunt repentinę rerum mutationi. pugnatur diu ancipiti victoria ob ſummam pertinaciam, & virtutem vtrorumque propugnatorum. Sed Turcæ demum amiſſis è ſuis pluribus centum & quinquaginta, captis etiā ad quadraginta coguntur magno metu & celeritate ob ſuccreſcentes Beſſignani copias citato curſu relicta pręda ad triremes refugere. Atq; quoniam Meſſana ppter vim peſtilentię propè deſerta eſſet ab hominibus, neq; poſſet defendi, ſi forte claſſis illuc appuliſſet, ne forte Turcę nihil luem timentes illam urbem cum magno periculo totius Siciliæ occuparent, cùm portum habeat ampliſſimum, & accipiendę cuiuis magnæ claſſi accommodatum, neve Turcę illo poſtea vterentur propugnaculo aduerſus totius inſulæ libertatem, prorex Sicilię magnum numerum equitum ac peditum colligit, iubetque

copias

copias non procul ab vrbe Meſſana caſtrametari, vt eſſent vrbi præſidio, ſi hoſtis illam vel occupare, vel ſuccendere conaretur. His præſidiis per exploratores, & captiuos cognitis neq; attingere quidem illam partem inſulę antea debiliſſimam Turcę auſi ſunt. at qm̄ fama increbuerat vbiq; peſtē in pluribus partib. Italiæ graſſari, vt in Inſubria, Apulia, Sicilia, & in primis Venetiis, & inter Euganeos populos, ſublata ſunt vbiq; commercia cum exteris nationib. ob metum contagii, cum morbus non cęlitus immiſſus, ſed per rerum conuectionem accidere putaretur. in Gallia comata poſt multas hinc inde habitas controuerſias de pacis conditionib. in has pactiones denîq; ventum eſt; Vt Alenconius frater Henrici Regis Gallorum autoritate proregia vtatur, fungatur vicario munere, cui cōceſſus ſit principatus Alenconius, & Andii, & Turonum. Vt præfectura Veromanduorum detur Condęo regulo, cui licitum ſit habere Boloniam ad ſuam tutelam, & quaſi pacis vadimonium. Vt præfectura Toloſatum ac Tectoſatum, & Volcorum ſit reguli Anuillę, cui liceat quamlibet munitionem iure tenere ad ſuam tutelam præter Toloſam. Vt quiſq; domi ſuę pro cōſcientia viuat, neq; licitū ſit hac de cā in quenq̄ animaduertere. Vt nemo teneaī dies feſtos obſeruare, modo clauſę ſint tabernę. Vt nouę religionis conciones vbiq; haberi poſſint, præterq̄ ubi rex fuerit cum aulicis, & p̄terq̄ Lutetiæ Pariſiorum, atq; Rex diſſoluat duodecim nummum millia cōcionatorib. Vt in oīb. comitiis ſiue curiis Regiis concilium fiat ſiue camera, vt vocant, nona, in quam pari numero catholici & nouæ religionis homines admittantur. Vt rex det ſex obſides primarios è ſuis, per quos affirmet fore vt exteri miniſtri exeant è regno. His conditionib. q̄uis parum gratis, tā̄ præſtare viſum eſt ſapiēter conſulere Henrico Regi Gallicorum populorum conſeruationi & ſaluti, q̄ per Regiam ſeueritatē, & prīnaciā vniuerſam Galliā prorſus euertere. atq; ꝙ intelligeret ſapientis eſſe principis non modo facere quæ recta ſunt, temporiq; accommodata, verum ēt conari vt oēs intelligāt recta rōne ac neceſſario illud conſilium fuiſſe ſuſceptum. ita inſtantib. catholicis & eccleſiaſticis ſtatib. cōuocat oēs ordines, & nobiles Gallos ad comitia Bleſiacum, quò ubi conueniſſent & ipſe acceſſit cū Pontificio & Veneto oratorib. Vbi oēs conueniſſent rex ipſe in comitiis præter uſitatam regum conſuetudinem orationem habuit illuſtrem, cum alioquin ſupremus ſcriba pro Rege loqui conſueuerit. eius orationis ſumma fuit, ꝙ cum eſſet paruæ autoritatis, & Dux tm̄ Andienſis vel per multos labores, & pericula ꝑpetuā pacem procurauerat, atq; ipſum regnum in concordiæ firmitate, tranquillitateq; retinere. Quòd eo conſilio ad pacis concluſionem pertinuerat, ad cuius obſeruationē comitia ēt conuocauerat vt prudenter & moderatè in regni gubernatione procederetur. hortatus eſt oēs ad ipſam pacem æquo animo complectendā, quæ ſi abſit, regnū Gallorū exteris nationib. olim formidabile, oīb. ferè ludibrio ac leuiſſimę autoritatis relinquet, cum nihil æquè affligat vllū imperiū, q̄ ciuiles diſcordię & bella inteſtina. vbi rex perorasset, reſponſū eſt ſtatuū nomine, quia æquū erat ſub vno rege vnā eſſe religionē catholicā Romanam, atq; vt oēs aliæ conuellerētur, ad quam rem vitam & facultates oēs alacri animo pollicentur. Henricus ſe nihil aliud magis optare inquit q̄ & illam religionem, & obedientiā Regiæ Maieſtati debitam, cum ea religio antiquiſſima ſit eius regni: ſed tū ſapientis eſſe cedere tpi, & reb. pñib. vti pro opportunitate. at catholici, & eccleſiaſtici ſtatus ſe propriis ſumptib. bellū aduerſus Vgonotticā factionē ſuſtentaturos pollicēntur. decernitur rurſus ut arma aduerſus factioſos Gallos alacriter ſumerentur. ita dimiſſis comitiis, quod nata erat controuerſia inter Ghiſium, & Mōpenſierum regulos de præcedentia in illis comitiis, decretum eſt à Rege vti Monpenſierus ꝓcederet. illā ſniam viſus eſt Ghiſius æquiſſimo animo tuliſſe, ꝙ reſpondit ſua nihil intereſſe, vel potius parū differe ꝙ paulo longius diſtet, mō gratus ſit Regi. & qm̄ Perſarū rex magnas copias eqnitū ac peditū colligere dicebatur, animi Turcarum illuc fere oēs ſunt conuerſi & reuocati ab oī priſtino cōſilio, quare nautici apparatus cęperunt fieri paulo ſegniores. Interea, Tamnaſus Perſarum rex princeps ſingulari humanitate, & prudentia naturæ conceſſit, relicto regno Caidari Miriſæ tertiogenito, qui vel ante paternam mortem regnum ipſum gubernauerat. eius imperiū ubi ſoror ac multi proceres ægrè ferrent, eximunt è carcere Iſmaelem ſecundogenitum, vbi diu detentus fuit à patre, ad quem deferūt regnum. at Caidari Miriſæ caput amputatur. Iſmael vbi regnum ſuſcepit, cępit animum adiicere ad regnum ſtabiliendum. & ad dignoſcendos animos procerum, quorum conſilio tandiu a patre detētus fuiſſet in cuſtodiis, facinus callidum & miræ aſtutiæ plenum excogitat. atq; qm̄ plenæ ſunt aulæ regum adulatorum, oēſq; videri cupiunt ſimię principum, ut ita dixerim, liberiuſq; de mortuis cōtumeliæ, & animi ſignificationes audiuntur, Iſmael abſtinet per aliquot dies ab hominum conſpectu, iubetq; rumorē ab intimis diſſipari ꝙ rex deceſſiſſet: cuius mortis oēs ſignificationes fieri iubet, quo res ab oīb. verè crederetur, ut poſſent animi cuiuſq; notari. ea res credita facit ut multi occulta odia patefecerint, quæ ſunt ad Regem per clandeſtinos exploratores delata. vbi poſtea ſanus prodiiſſet, multos capi iubet. multi ſibi conſcii delictorum fuga ſe ſeruarunt ad fines regni profugientes. rex collectis repente multo equitatu hos ad fines regni perſequitur, quare Turcæ in finibus cognitis his motibus armorum, qui erant in præſidiis veriti in ſe arma capi, ad defenſionē ſe accingunt. id ipſum faciunt Perſę in finib. quare ad arma res vbiq; proſpectabat. atq; cū animi iā eſſent Perſarū ad vlciſcēdas iniurias à Turcis acceptas propenſi, cęptum eſt hinc inde incurſionib. fines vexare, cum tā̄ maiora damna à Turcis inferrentur, ut qui primi & iam paratiores arma ſumpſiſſent. illud vbi ad Perſarum Regis aures perueniſſet ęgerrime tulit, cognouitq; non fuiſſe uanam aut importunam Venetorum adhortationem ut arma potius coniuncte, ut impellebatur à Vincentio Alexandrio a ſecretis eius ſenatus, quam ſolus aduerſus cōem & parum fidei obſeruantem hoſtem ſumeret, cuius auiditas dilatandi imperii quacunq; poſſet ratione memini eſſe poſſet obſcura. at vero anteq̄ arma publice, caperet, ne cogeretur ad patrias ſeditiones reſpicere, trucidari iubet intra fines regni quotquot potuit è, proceribus ſuſpectis, & è fratribus, à quib. ſoror perſuaſa illū veneno de medio clam ſuſtulit. cum regnaſſet

Peſtis Italię.

Pacis Gallicæ conditiones.

Oratio Regis Gallorū.

Mompenſerius Ghiſio præcedit.

Iſmael perſarum rex.

Stratagema.

gnosset sex menses tantum successit in regnum Cudabendes primogenitus Tamnasi filius, qui tametsi parum erat bellicosus, tamen cum Emircanum Marisem filium haberet primogenitum gloriæ cupidum & elato ingenio bellum à Turcis inceptum non detrectauit, quod etiam Ismael incipere decreuerat, delato igitur summo imperio rerum bellicarum Emircano magna diligentia conuertitur ad faciendos bellicos apparatus omnis generis. qui nuntius vbi peruenisset Byzantium, quòd Cudabendes cum magnis copiis Babylonem contenderet ad cingendum gladio de more Persarum regum, magna suspicio exorta est in animo Amurati, qui cępit subuereri ne omnia quæ fuissent regni Persarũ per arma esset repetiturus. cępit igitur copias colligere, quas mittit ad eos fines: Persa publicè pronuntiat se ad fines tantum recognoscendos, at non ad bellum accessisse, quare bellici apparatus Turcarum non parũ fuerunt retardati. Mediolani quia vis pestilentiæ crassari latius cœpisset, multa incõmoda illã vrbem inuaserunt: nam cum crassiora corpora grauiores morbi inuadãt, sic quanto populosior frequentiorq; est quæq; ciuitas, tanto maiores difficultates per res turbulẽtas concipit. Enimuero quia cęptum esset ad conuellenda semina pestis & contagii omnem supellectilem flammis absumere, qui morbo fuissent correpti, ne cęteros contagium & rerum translatio corrumperet, multi ne illud detrimentum acciperent, cogitarũt optime consultũ fore suis reb. si ponus vitam, quã rem amitterent, hoc est si rem ipsam occultarent, nemineq; sentiente mortuos domi clã sepelirent. sic per illam optatam supellectilis conseruationem oẽs vna in multis domibus extinguebantur, atq; uis morbi iam latius cępit serpere, & proxima quæq; occupare. artes paulatim omittebãtur, ꝙ necessarium fuit multis ubiq; extinctis. lucrum paulatim & mercimonia & negotia mercenariorum cessare, oẽs conqueri pauperes, ac fortunam suam deplorare cęperunt, & quoquo mõ possẽt conari illã calamitatem patienter ferre. Sed ubi res diutius protraheretur, nõ solũ querelæ, sed ẽt minę multorũ exaudiebant, cum essent in vrbe ad octoginta millia mercenariorũ artificũ, qui palã profitebantur se victũ uel vi, si alia rõne non possent vbicunq; inuenirẽ potius rapturos, q̃ passuros vt oẽs vel morbo vel inedia morerentur. Cępit igitur res Mediolanensis in magno esse periculo ne pestilentia, & cædib. & fame vno tpe afflictaretur. Sed patres, & primates ciuitatis tot calamitatib. pauperum opportune succurrentes rem non mediocriter mitigarunt, & in primis magnitudo animi & charitas Caroli Botomæi Card. apertissimè enituit, qui nullis neq; propriis facultatib. neq; laborib. aut periculis pepercit, sed oẽs paupetes pro uirib. in tantis ærumnis adiuuando, monendo, consolando confirmauit. At quia propriæ facultates cuiusquã q̃uis amplissimę nullæ tantæ esse possent, quę tantæ multitudini laborantium possent sufficere, impetrat à Pontifice ut licitum sit tributum centũ millium nummum clericis imponere ad has calamitates leniendas. Erat sanè acerrima vis morbi, qm̃ illo correpti primum insania mentis, & quasi furore quodã corripiebantur. inuadebat dolor capitis intolerabilis, atq; nonnulli anteq̃ distineri possent se præcipites e fenestris nulla habita ratione altitudinis deiiciebant. Per harũ rerũ nuntios, qui diditi sunt in proximas quasque regiones sublata sunt vbiq; mutua cõmercia Insubrum, neq; licebat ex alterius urbis agro in alterius territoriũ accedere, quæ res effecit ut Modoetię ciues fame compulsi sint pleriq; hostilẽ in modũ in ꝓxima quæq; incurrere, atq; obuia prędari, nisi mallent perire inedia. Parmẽses ciues cognitis his Mediolanensiũ difficultatib. q͞a videbatur nimis inhumanum ac barbaricum quiddam & ab oĩ Christiana charitate maximè alienum oĩa prorsus adiumenta Christianis hominib. & amicis & finitimis Mediolanensib. denegare, nedum nescire quæ fierent in illis finib. neq; commercia prorsus concesserunt ad securitatem, neque prorsus ad charitatẽ sustulerunt. Clatros igitur geminos tanto interuallo inter se distantes excitant, vt qui essent citra hos facile exaudire possent qui essent ultra illos, si modo altiore voce loquerentur. sic lĩæ inde legebanẽ, hinc scribebantur iisdẽ verbis, & ad destinatos homines cũ inscriptionib. sine ullo metu morbi transmittebantur. atqui eadem pestilentia multas Italię ciuitates uno propè tpe afflixit, multaque strages mortaliũ plerisq; in locis edita est. Nã Messanę ad sexaginta millia, ut diximus, interciderunt, & oĩa Calabriæ Apuliæq; litora graui pestilentia sunt afflictata, & non parũ trepidatũ est Romæ ꝓp vicinitatẽ contagii. Nulla tñ fuit Italicarum vrbium Tridento excepto, quæ grauius aut miserabilius Venetiis afflictata sit, cum urbs illa maximam internecionem senserit, in qua una fere centum millia mortalium dicitur periisse. Nam cum semina morbi illuc paulatim irrepsissent, multiq; quotidie morerentur, post aliquod spatium per diligentiam sanitati vrbanę præfectorum post quoddam spatium morbus extinctus apparuit. Tum paulopost commercia quæ fuerant metu morbi sublata cum magno omnium finitimorum populorum periculo Venetis sunt restituta, cum sit illa vrbs clarissimum, celeberrimum, commodissimumq; emporium, & opulentissimum non modo totius Italiæ, sed propè ausim dicere totius orbis terrę. Nam ubi per uernum tempus pestilentia, quæ per hyemem latuerat, repullulasset, magna ac miserabilis strages edita est Venetiis. ubi primùm pestis illuc per ignotas uias irrepsisset, & quasi cõniuente numine. patres præfectis conseruandæ urbanæ sanitati nullum genus industriæ prætermittere, ut ea semina quam primum conuellerentur. ægros ad locum extra urbem Lazaretum uocatum mittere, quibus omne genus ministerii ad recuperandam sanitatem suppeditaretur. supellectilia flammis absumere, ne in vulgus diderentur, quæ dissoluerentur quanti fuissent æstimata è publico ærario. omnia iubere auferri per noctem, ne vrbs metu consternaretur. Sed cum succrescente in dies ęgrotantiũ multitudine nimius fieret sumptus publicus in combusta supellectilia, reiq; lue infectæ à consceleratis hominibus consulto in vrbe dispergerentur, sic furari cupientibus per auferendarum rerum occasionem, fit senatus consultum, & decretum ut ministri non exercerent nisi per diem munus auferendarum rerum vel hominum, quo lux furtorum, & scelerum esset testis: neq; præter lectos quidquam combureretur. iussa est in locis finitimis supellex aeri ac soli extendi expurganda, quę diligentia cum apparuisset

paulisper

Card. Boromæi bonitas.

Venetiarum pestis.

paulliſper vim morbi extinxiſse, deinde paulopoſt tanquam alter Antęus actior uiolentiorq; ſurrexit, atque vrbem magna clade ac trepidatione repleuit. Præfecti ſanitati vetant ſub grauibus pœnis nequis intra vndecimum diem in domum alterius ingrederetur, & ne mulieres, vel pueri exirent è ſuis vicis: vt mutua conſuetudine ciuium ſublata contagij opportunitas tolleretur. Sæuitum eſt in omnes canes, & feles vrbanos, ne per huiuſmodi quoque animalia peſtis ex alia in aliam domum inferretur. Et quoniam res medica in magna cœpit eſſe controuerſia quòd alij aliud genus morbi medicabilis eſſe iudicarent, alij acerrima lue atque peſtilentia omnes extingui contenderent, cęptum eſt per vel inſcitiam vel auaritiam quorundam medicorum omne genus morbi cenſeri lues contagioſa, quare nemo reperiebatur, qui vellet medicam manum adhibere languentibus aliis morbis, vel magnis præmiis inuitatus, compertum tamen fuit ab ijs, qui diligentiore obſeruatione rem inſpexerunt illud genus luis fœminis inopibus plerunque contingere, cum pauciſſimi mares prius corriperentur, & ij tamen pueri aut adoleſcētuli. erant antrhaces, qui naſcebātur, nigræ puſtulæ ſcilicet, ſiue tumores, quos vulgo carbones vocāt in ſpatulis aut inguinibus plerunque, aut ſub alis; quæ mala quamuis non negabantur poſſe è contagioſa lue procedere, tamen dicebantur poſſe in pleriſque etiam ſponte naſci: aut contagioſa fieri poſſe dicebantur male ad illa affectis, vt ſunt fœminæ, & pueri humidiores ac debiliores. Alij tamen ſpe lucri omni periculo contempto, vel quòd non dignoſcerent peſtilentiam à cæteris morbis, miſerabiliter vt nimis audaces ſunt extincti. ita fiebat, vt non modo nullum malorum remedium inueniretur, ſed etiam, quod grauius eſt, inter miſerias, & erumnas plurimi languentes ab amicis, & affinibus prorſus deſererentur omnibus auxilijs, omnique conſolatione priuati: neque vllum genus erat mali tam paruum, quod non omnes à ſe alienaret. patres, vt qui miſericordia languentis populi, tantæque multitudinis pereuntium capti eſſent, quo in tantis, tamque turbulentis rebus vrbanis omnia diligentius, magisque ordinatè procederēt, maioreque reuerentia magiſtratus decreta ſeruarent̄ adhibent præfectis vrbanæ ſanitati tuēdę duos è primariis ſenatoribus, qui ſtatim atque magiſtratum inierunt, putarunt non modo Venetorum medicorum iudicium de re tanta eſſe audiendum, ſed etiam conſulendos externos medicos, ſiqui cognitione ac doctrina cæteris præſtare putarētur. Accerſunt igitur Patauio ad iudicium vrbanorum morborum, quia Veneti medici inter ſe non conſentirent, viros in omni medica facultate prǽſtātes creditos, atque in primis Hieronymum Mercurialem, & Hieronymum Capouaccam, illud eſt nomen Patauinæ familię nobilis, qui cum ſumma laude & omnium admiratione theoricam medicinæ in Patauina academia diu fuerant profeſsi. Hi ad principem admiſſi palàm profitentur ſe cognoſcere hanc non eſse contagioſam peſtilentiam, ſed malignos quoſdam morbos, qui tamen facile poſsent per ægrotantium incuriam in peſtilentiam commutari. atque, quòd non eſset vis contagij nitebantur perſuadere, quare ſe domos languentium ingreſsuros, & curaturos pollicebantur. atqui fieri poteſt, vt initio non eſsent ſemina peſtilentiæ ex aëris impreſsione conceptæ, ſed poſtea multis morientibus è contagio quaſi fermentum corruptionis aër conceperit ex humatorum exhalatione. initium enim morbi, ſiue ob vim occultam ſuperiorum corporū huc inferius tranſmitteretur, ſiue diuinitus ad corrigendam iniquitatem pręſentium temporum, cæpit primùm in oriente, atq; vrbes, & regiones multis colonis priuauit. Naſcebantur prius tumores in femore aut ſub alis, aut in brachiis, qui vbi excreuiſsent intra quatriduum necabant ſubſequentibus malignis febribus. Poſtea natę ſunt glandulæ in coxis peſtiferæ, è quibus plurimi ſanari cæperunt. propoſita eſt igitur ſententia duorum medicorum, quæ cum declararet hanc non eſse peſtilentiam facile credita eſt, vt res optatæ facilius pleræque creduntur. Diſsentiebant Veneti medici plerique ab hac opinione, ſed nouis, & fœliciora promittentibus plerunque facilius creditur. profitentur acciti medici opus eſse quibuſdam remediis, neque tamen ſe poſse omnibus ſufficere ſolos arbitrantur, ſed oportere medicos adiutores adhiberi, qui tamen à propoſita ratione curandi non diſsentirent; quoniam diſcordia, & ambitio, & impatientia ſociorum non nunc primum res in contrarium ſolet diſtrahere, omniaque recta conſilia ſubuertere. iſtud niſi fideliter et amanter fiat poſse præſens negotium labefactare, & adaugere mortuorum nomina. Hi cęperunt curare ægrotantes quantum vis temporis, & longitudo dierum concedebat, quoniam immortalem gloriam è tā prælato certamine ſe reportaturos exiſtimabant, ſi tantum malorum ex vrbe conuulſiſsent. Nam non ſolùm ope medica, ſed etiam pecunia afflictos, & pauperes aliquando iuuabant: quare non tanquam peritiſsimi medici, ſed tanquam Dei, aut Aeſculapii, aut verę artis medicinę inuentores à pleriſque laudabantur, & colebantur. Sed quoniam vna cum fortuna floret & areſcit omnis laus, & gloria mortalium, cum morbus nihil remitteret, reſque in peius quotidie laberetur, inuaderentque ſani tanquam à flammis ſicca, & vncta materia, quia illis credentes ſimul verſantes luem contrahebant, conuerſa eſt omnis laus medicorum, in lamentationes, & maledicta ab iis qui languerēt. mortuis quibuſdam etiā miniſtris medicorum, cum illi apparerent ſine vlla ſpe vrbanæ ſalutis in magnum periculum vitam, & exiſtimationem ſuam conieciſse, petunt vt Patauium redire liceret. Sic his diſcedentibus omnia Venetorum cōmercia mutua paulatim intermittuntur. fit iuſtitium. recluduntur carceres. Deſeruntur ſacra munia. omnes conuentus ſunt ſublati. Merces veteres vetitæ diuendi, cum non ſolùm colloquia, & congreſsus, ſed etiam tractatio ſupellectilium id malum imprimat. Artifices omnes artes aut opera incępta intermittere. cæteri diffugere. cęptum eſt ob metum mutua auxilia, vel coniunctiſsimis denegare. Plerique igitur omnibus alius curis omiſsis ſoli vitę ſuę conſulendum eſse cenſuerunt, qđ videbatur poſſe obtineri ſi ſeſe ab omni iniucundo vrbis aſpectu ac mœrore ſubtraxiſſent, quare in loca tuta liberiora, & apertiora recedentes genio indulgere cęperunt. Alij ſolam moderationem victus eſſe remedium horum malorum putabant, alii ſobrietatem, & temperantiam animi, & corpo

ris. ſic

ris, ſicalii ſuffitus, & odores, & flores, & herbas odoratas geſtãtes ſępe naribus admouebant, aut aromata, quibus uidebatur unicum eſſe remedium aſpectum vrbis, & cadauerum elatorum frequentiam deuitare, quibus tanquam lignis nullo ordine congeſtis albi lintres vbique onerabantur, hi patriam, & ędes & res & cariſſimas in urbe deſerentes rus diffugerant, qui tametſi multi ita luem ſe deuitare putarunt, tamen ruri etiam interciderunt. cępit in urbe uideri uaſta ſolitudo, & qui remanſerunt in urbe propè deſperata ſalute conuerſi ſunt ad expiationem animarum, & ad condenda teſtamenta, cum omnes certam mortem ſibi imminere putarent. opifices & mercenarii inopia rerum neceſſariarum magnopere laborabant, cum & lucrum deficeret, & nihil vænale in urbem importaretur. Pontifex quia pleriſq; ſine uſu ſacerdotum mori neceſſe erat multis clericis per luem extinctis, concedit liberalem ueniam illorum animabus, quos verè præteritorum peccatorum pęniteret. ſed cum morbus mirificè ubique inualeſceret, cępit ſub oriri magna multitudo nigrorum morbillorũ, quas Petecchias uocant, è qua lue nemo prorſus euadebat, cum omnes illa correpti perirent. Nulla quies dabatur dealbatis lintribus à conuehendis defunctorum cadaueribus ad Lazaretum uetus vbi comburebantur, quorum copia iam tanta erat ut & humari periculoſum eſſet & laborioſum. totũ tempus uel diſtribuendis ſupellectilibus in loca aſſignata, uel ſanis poſt quadrageſimum diem in vrbem reuehendis, vel languentibus auferendis abſumebatur, ingens trepidatio didita eſt in finitimas regiones, & non modo mercimoniorum aut hominum acceſſus ſub pœna capitis vbique fuit interdictus, ſed etiam vſus tabellariorum, & literarum. cępit deinde tantopere ſæuire vis morbi, ut quidam per noctem præſertim tanquam furore perciti quocunque impetus ferret cum maximis vociferationibus diſcurrerent, nullumq́ue vel aquæ vel præcipitiis loci periculum deuitarent. iam tantopere excreuerat per illam luem contaminatorum multitudo, vt Lazaretum nouum, & vetus non eſſent capacia, cum plura decem millibus hominum eo fuiſſent comportata. inſtituta ſunt idcirco xenodochia duo, alterum Diui Lazari, alterum Diui Clementis vocatæ inſulæ. alia complura tentoria facta ſunt in locis propinquis priuatarum familiarum. vſum etiam tentoriorum præbuerunt cõplura nauigia inermia è nauali educta, & lintres in vſum pauperiorum, cum omnes pro virib. multitudinem deuitarent. Cum propter copiam mortuorum cadauera nõ poſſent omnia auferri, & vel triduum in domibus relinquerentur, cępit fętor in vrbe vicinis eſſe moleſtus, quare multi cogebantur vrbem relinquere. excauatæ ſunt foſſæ ampliſſimæ ubi corpora multis ordinibus calce & terra tegebantur donec foſſæ eſſent repletæ, qua ratione putabantur facile abſumi. & quia ſupellectilibus aſſignata loca non ſufficerent, multaque putreſcerent per inopiam explicantium, conceſſum eſt iis, qui purgatas domos haberent à lue ut ſua explicarent. Patres tametſi conati ſunt omni officio, ſumma diligentia, incredibili ſumptu languentibus ciuibus ſubuenire, tamen tantæ multitudini, in tanta rerum perturbatione facere ſatis in omnibus non poſſunt. quare pręter inſtitutos magiſtratus delecti ſunt tres è ſingulis tribubus, cum in ſex vrbs diuidatur, qui præeſſent in ſua quique tribu procurandis rebus urbanę ſaluti neceſſariis. Delecti ſunt & in ſingulis uicis duo patricii ac totidem, populares, qui vicinorum curam ſuſciperent, omniaque ad tribunos deferrent, iuberentque extinctorum domos cuſtodiri, nę contaminata ſupellex diriperetur, cum plurima ſemper copia ſit furum ac latronum in illam urbem confluentium, ſi tantum magiſtratus conniueant. Propoſitæ pœnę ſiquis furatus eſſet quid, aut aſportaſſet, aut occultaſſet è Lazaretis, ſiue locis languentibus aſſignatis, propoſitaque ſunt pręmia indicibus, aut è domibus ſequeſtribus, vel ſi è ſequeſtri exiretur, quæ pęnæ ſunt etiam propoſitæ conſciis, niſi ad magiſtratum detuliſſent. imperatum ut è ueſtigio languentes pateſierent, neque domus mutaretur. vetitum nequis languentes inuiſeret præter medicos, & coniunctos primo aut ſecũdo affinitatis gradu. ſtatutum ut conſcriberentur qui conualuiſſent. decretum vt omnia languentium ſymptomata ad vnguem explicarentur. nemo ut ingrederetur domum intra quatriduum in qua quis deceſſiſſet, neque domeſtici cum aliis citra diem octauum à funere verſarentur. decretum ut ſi languens cum aliis uerſari comprehenſus ſit, capitis cõdemnaretur, cuius bona tenerentur inſtaurare damna aliorum, quibus nocuiſſet. Sancitum vt qui tumores in aliqua parte corporis haberent domi eſſent, neque vllo pacto exirent. nequis domum mutet vel ſine ſupellectile. nequis inuentas res alicubi ſuſcipiat quæ ſit ſeruandæ lui apta. nequis res domi occultet, aut cuipiam det ſeruandas, quarum rerum conſcii taciti iiſdem ſuppliciis addicantur. imperatum ut ſiquid cuipiam eſſet ſurreptum è Lazaretis aut domibus ſequeſtribus, illud diligenter magiſtratui ſignificaret. nequid ad Lazaretum ituri occultent, vel alio tranſmittant. ut ſequeſtri ſignificent ſiquid citra octauum diem tranſmiſiſſent. ut diſquiratur unde irruperit lues in recentes domos, qui ſi ſponte patefecerint, leuiorib. pœnis ſubiiciantur, qui deliquerint. uetitum eſt res ueteres alio transferri iniuſſu magiſtratus, aut dare pignori, iuſſiq́ue ſunt miniſtri coquendi panis abſiſtere ex omnibus domib. interdictum oẽ genus immundorũ mendicorũ. imperatum nequis exiret ex vrbe inconſulto magiſtratu. interdicta gymnaſia puerorum, & res ueteres colligentes, & varias merces vicatim exclamantes. vetitum quiſquilias in vias aut in aquas deiicere. iuſſæ ſunt uiæ expurgari omni genere ſordium, & putei publicarum arearum. uetitum quidquam per noctem expurgari aut importari per vias inuſitatas. vetitum templa vel alia loca publica per ſolennitates aulæis aut rebus conſimilibus ornari. Omnia vetera vetitum vendere vel emi, clauſæque ſunt omnes veterinariorum tabernæ. Iuſſa ſunt omnia claudi, vbi exportandæ forent res lue infectæ, antequæ foret tranſeundum. interdicti publici conuentus. curatum ne eduliaad putredinem vergentia diuenderentur. ne cellarum uinariarum magiſtri, aut conſimilium artium pignora caperent, vel ibi pictis tabellis luderetur. vetitum ne mendici, vel monachi domos ingrederentur, quibus omnibus uel certum ſupplicium propoſitum fuit, vel pro arbitrio magiſtratuum tuendę ſanitati præfectorum. Vetitum eſt poſt

horam

horarum noctis secundam domo exire. Datum est munus auferendorum cadauerum, & reliqua huiusmodi ministeria erronibus, ociosis, condemnatis ad transtra, & maleficis è carcere emissis, & pro præmio promissa impunitas præteritorum scelerum, si per quoddam spatium temporis illud diligẽter exequerentur. Sed & ex his tot ceciderunt ob luem vt cadauera vel per quatriduum putrescentia in domibus relinquerentur, antequam possent efferri, quare ministri quoque ipsi nausea & foetore vexati auferendo peribant in lintribus. Fit edictum idcirco in omnibus vrbibus & oppidis Venetæ ditionis, per quod proposita sunt magna præmia illis, qui hæc ministeria sustinuissent, ad quæ multi alacres confluxerunt, multique sunt in opportuna loca distributi. Alij Patauium missi, cum illa quoque vrbs non leuiter hoc morbo laboraret. Imposita sunt tributa pro precio locatarum conductarumque domorum vltra certum numerum paruum pars vigesima quarta scilicet, vt inopes per illa subleuarentur, cum priuati etiam sponte suis facultatibus nonnullos vicinos iuuarent. Nam cũ artes omnes cessauissent, neque quid vendi posset præter metalla, multi inedia cęperunt vexari. Multi patribus diuersa remedia temerè offerebant, qui pollicebantur intra breue spatium per illa ciuitatem liberatum iri, sed à patribus reijciebantur, cum illa omnia vana essent, & ad extorquendam pecuniam tantum excogitata. nam semper magna petentium turba est circa principem, si paulo facilior apparuerit. Tum lucri auidi medici & aromatarii plerique ad morem circumforaneorum præseruantia pharmaca palam se vendere profiteri, sed in caput artificum fraus citò vertebatur, cum pharmaca illa dolosis dominis nullum auxilium vellent afferre. Pauci etiam medici luem deuitarunt. Dum autem vis morbi in vulgus ignobile ac vilem plebeculam adhuc tantùm sæuiret, tanquam in pauperes propriam aream omnium miseriarum, res apparebat ferri æquiore animo. at vbi in atria patriciorum, potentiorumque ædes penetrauit, omniaque humana auxilia frustra sunt absumpta, cęptum est non mediocriter trepidare, illam luem non aliunde, quàm ex diuino consilio propter peccata mortalium contingere. Nam plerique cuiusuis conditionis homines, vt fit in magnis vrbibus, omni religionis & cultus Dei & legum ciuilium neglecta reuerentia ad solius congerendæ pecunię studium animum converterant, in qua censebant omnia consistere auxilia, omnemque felicitatem, cum illa magis sit omnium scelerum adiutrix & ministra. Cępit vis morbi denique sic incrudescere, vt omnes ægritudines, quæcunque esse cœpissent mox in hunc letiferum conuerterentur, cum scabies & vulnera & quæuis vlcera fricando concepta fierent pestilentia. Alios tam repentina vis veneni necabat vt neque vllum signum natura posset emitere vel post mortem, cum intra breuissimum spatium expirarent. Aloysius Mocenicus Princeps Venetorum vnà cum patribus ratus diuina consilia non posse nisi per poenitentiam præteritorum peccatorum mutari, nèque vlla ratione iram numinis placari posse, illustri luculentaque oratione in templo augustiore Diui Marci patres & populum præsentem primùm confirmare cœpit ad spem diuinæ clementiæ; cum Deus facilè placetur precibus, si certo consilio futuræ innocentiæ pristina vitia exuantur. Hortatus est omnes ad integritatem & iustitiam sibi in posterum proponendam, cum grauissimum sit Deo, & augustissimum templum pectus mortalium pro aulæis & aureis vasis, fide, pietate, cæterisque Christianis virtutibus excultum. nam nihil magis potest Deum reuocare ab institutis & imminentibus vbique calamitatibus, quàm hæc in animis omnium ciuium proposita, atque stabilita integritatis ratio. Atque vt omnes intelligant patres & sibi pietatem indixisse, & cæteros ciues ad eandem pro viribus inuitare, concipit votum senatus nomine ad sempiternam memoriam diuinæ clementiæ tanto periculo depulso excitandi templi, quod Redemptoris appellaretur. erant pauci ciues præsentes vt in tanta, tamque populosa vrbe, quæ erat etiam ob suspicionem contagii in duas partes diuisa. Nam & impositæ fuerant custodiæ, & vetitum ne hinc inde trajiceretur quispiam in alteram partem vrbis, cum vlterior pars cœpisset conualescere, at citerior etiam magis laboraret. Impositæ sunt terrestres atque maritimæ custodiæ, & clatri super ponte Riuialti, neque transitus cuipiam concedebatur, nisi per syngraphum esset concessus. nam cum vrbs in arcus inflexi morem intercurrente ampliore lacuna marina diuidatur satis ampla, imperatum est ne quis intra octo dies domo exiret in citeriore parte, atque concessa est annonæ copia vicatim iusto precio, & sex asses viritim ex publico pauperibus dati sunt quotidie ad victum. Multi etiam vbi è Lazaretis rediissent omni supellectile priuati, ob victus penuriam omnem operam nauabant ob mercedem vel rebus, vel hominibus laborantibus: quare cœpit ministrorum copia non desiderari. nam paupertas in durissima quæque vel timidissimos impellit. Maximè omnium tamen subuenisse visi sunt duodecim Rhæti, qui intra biduum aut quatriduum ad summum res contagiosas expurgabant: quod qua ratione fieret à multis sedulo inquirentibus cognosci non potuit. Vtebantur variis atque densissimis, efficacibusque suffimentis, qui sine vllo detrimento in plerisque domibus versati sunt, atque purgatas res illæsis dominis restituerunt. Alii inclusam sub aquis supellectilem per quinque dies tenentes purgatam reddiderunt, cum vestes lineas in cacabos bullientis aquæ demergentes atque aliquandiu ita tenentes expurgarent. Sic pestis visa est aliquantulum pristinam sæuitiem remisisse. Deinde mense Octobre cum resumpsisset vires, creditum est illud accidere, quia multi morbo mederentur domi vt facto iam domestico, & non amplius formidabili, quare iussi sunt languentes vel vi auferri ex vrbe, atque res diligenter domi conscribi per delectos ciues, ne quid contagiosum surriperetur. Sed cœpit vel ab ipsis ministris magistratus omne ius diuinum atque humanum contemni quamcunque in domum ingrederentur, atque mulieribus pudicitiam violenter, & preciosiora quæque rapiebant. Delatæ sunt querelæ ad præfectos vrbanæ sanitatis, & de quibusdam impuris latronibus supplicium sumptum. Nullum defuit opportunum

Oratio Aloysij Mocenici.

remedium per ipſos magiſtratus qui omni ſtudio vſi ſunt donec res cępiſſet demum deferueſcere. Sed certè mirum fuit, tam breui vrbem, quæ opulentia, nobilitate, frequentia ciuium omnes propè Italiæ ciuitates anteibat, videre tam breui priuatam propè ciuibus, priuatã colonis, exinanitam, clauſis tabernis artificum, & vaſtam factam eſſe ſolitudinem. Sic facilè patuit quàm in lubrico poſita ſit omnis felicitas mortalium, & humana potentia, niſi diuina ope ſuſtentetur. Vulgus tamen & imperitorum multitudo nihil horum diuinitus fieri rata, ſed cæco tantum & incerto fortunæ ductu, ad priſtina ſtudia pecuniæ obliterata ex animo omni ſuperioris periculi memoria rediit. cum multi artifices periiſſent, multique mercenarii omnis generis, viſa eſt ſuperſtitibus non aſpernanda opportunitas oſtentandæ auaritiæ & cupiditatis immenſæ pecuniarum; quare cęperunt dupla ferè precia rebus omnibus & operis imponere, & quaſi prædam ſibi relictos eſſe ciues pro arbitrio diripiendam. Sic pro Dei cultu & charitate & iuſtitia; iniquitas, & crudelitas, & Dei contemptus ſubſecutus eſt præteritas calamitates. Confluxit in vrbem ad famam caritatis omnium rerum multa artificum & viliſſimæ plebeculę multitudo, tanquam ad opimam prędam, quare ſic maior auaritia in dies ſuccreuit, quæ quotidie adhuc accipit incrementum nullum finem lætum habitura. Patres qui tantam plebeculæ auaritiam vel potius ingluuiem perferre æquo animo non poſſent, vt quorum intereſt vrbem paternè gubernare, neceſſariò multas res legibus coercuere, ſtatueruntq; precia, & mercedem certam quibuſdam operariis. ſtatutum eſt poſtmodo vt iacerentur fundamenta templi votiui in ea parte vrbis, quæ Iudaica vocatur, atque vt omnes ſcirẽt vrbem liberam eſſe à priſtina lue, nemo cum periiſſet per quoddam tempus, promulgatur edictum publicè per præconem vt liceret omnibus ad vrbem Dei gratia liberam accedere, reſtituerenturque commercia illis, qui non venirent è locis contagioſis. Sic ad integram ſanitatem peruentum eſt. Ea dum agerentur Venetiis ad depellendam peſtilentiam, tantę cladis rumor ad principes & magiſtratus & pręfectos finitimorum populorum delatus omnes ingenti trepidatione repleuit, excitauitque mirificam quandam diligentiam apud omnes arcendæ à ſuis finibus tam atrocium morborum colonię. atq; in primis Franciſcus Blandratę Diuiq; Georgij Comes Aemyliæ præſes, quæ prouincia maiori ex parte mari Adriatico alluit lõgo tractu, nec procul diſtat à finibus Venetorum, cum ſolæ interſint ſolitudines & ſabuloſa aut glabra regio, in tanta rerum magnitudine non obdormitandum ratus vt ſubditorum populorum ſaluti proſpiceret, primùm ſuſtulit omnem literarum ac rerum conuectionem, quæ per Venetos tabęllarios importabãtur. ſuſtulit omne genus commerciorum cum ſubditis Venetorum, aut acceſſum eorundem. Nullas literas Romam afferri permittit, niſi quæ ad Pontificem eiusue nepotes mitterentur, & ad Venetum oratorem: ſi tamen ſine cera & lineis vinculis eſſent conſignatæ, quæ tamen neque ſic mittebantur niſi poſt diligentem ſuffumigationem. Cum enim vel in tenuiſſima & exigua materia vis acutiſſima morbi poſſit latere, nulla poteſt eſſe diligentia in tantis rebus præſertim non magnopere laudabilis. Nam profectò ſimplicitas illa, quæ in priuatis rebus non eſt magnopere reprehenſibilis, quòd indicat integritatem & bonitatem morum, nullo pacto toleranda eſt in publicis, quia nullus error poteſt committi à magiſtratibus ſine exitio multorum. Nec ita multo poſt interdictus eſt prorſus ſtabili edicto omnis literarum, tabellatiorumq; acceſſus, vt omnis penitus ſuſpicio tolleretur, ſępiusque fruſtra miſſa ſunt cataſcopia Venetiis cum literis ad litora Æmyliæ. Ciues præterea, oppidani, coloni, res, animalia iuſſa ſunt abſiſtere ab vniuerſa Æmylia, aut quidquid poſset accedere è locis contagioſis vel ſuſpectis vndeuis ſub pęna capitis. At quoniam plurima poſsent terreſtri & maritimo itinere importari, vtrunque iter morbo ſalubribus inſtitutis eſt occluſum. atque ne contagium, vt periculoſum erat, a diffugientibus Venetis per loca maritima importaretur, iuſsa ſunt omnia nauigia cuiuſuis generis in altum recedere, propoſitumq; capitis ſuppliciũ naucleris ſi qui ad litus applicuiſsent. Impoſitę ſunt publicis ciuitatum ſumptibus peditum & equitum cuſtodiæ, quæ loca mari vicina percurrentes exteros arcerent a litoribus. Clauſi ſunt portus omnes, nemini conceſsum vel è ſanis locis maritimum commercium. Propoſita pęna capitis deſcẽſionem facientibus, aut res exportantibus, aut id facientes intuitis, niſi ad magiſtratus continuò detuliſſent. Vetiti naucleri in alias regiones merces exportare aut omnino abnauigare, ſub pęna perpetui exilii. Imperatum ne fructus inſalubres humores gignentes in tota Æmylia diuenderentur, cum non minus quam externa mala intimorum & familiarium ſemina ſint arcenda. Procuratur ne ſalubritas aeris per rerum ſordidarum exhalationem in vrbe corrumperetur. iuſsæ ſunt itaque domus, viæ, angiportus purgari & ſordes auferri. omne genus immundarum meretricularum iuſsum eſt claudere impuras tabernas, & mendici de medio recedere. extructi ſunt clatri non procul ab vrbibus, quibus acceſsus in vrbes occuderentur, quibus additi ſunt cuſtodes. Delecti ſunt ciues vbique, qui præeſsent tuendæ ſanitati, atque alij iuſſi ſunt viciſſim portas vrbium cuſtodire, & percunctari ingreſsuros, ac pro arbitrio vel admittere vel excludere. Sublata ſunt diuerſoria, & vetita exterorum hoſpitia procul ab vrbibus, propoſitaque pœna tam in agro, quam in vrbe ſi quis iniuſſus in hoſpitium quempiam excepiſset. ſublatus eſt vſus liatrium, qui trans padi flumina conuchebant. additę ſunt cuſtodiæ in finibus, quæ non admitterent in territorium, niſi qui viderentur admittendi, atque ne quis ſubdolè in territorium irrumperet, propoſitum eſt ſupplicium cuiuis per loca deuia iter facienti. iniunctum eſt vt accedentes è finitimis vrbibus per impreſsas tantum ſchedulas admitterentur, quibus contineretur ſcripta ætas, ſtatura, propria cuiuſque ſigna, vel ſi quæ ineſsent cicatrices, vt omnia exprimerentur, & quaſi penicillo aut characteribus quibuſdam ſub oculis ponerentur inſignitę tam res & iumenta, quam homines, & quidquid importaretur. Si quis extra regionem profectus eſset, non patebat reditus in patriam ſine patriæ relata ſchedula, vt conſtaret temporis & locorum ratio è varijs ſubſcriptionibus, per quæ tranſiuiſſet. ac neq; è villa quidem patebat

aditus

Veneti ſanitati reſtituti.

Apparatꝰ exterorũ ad arcẽdam Luẽ.

aditus in vrbem, nisi per parochorum rusticorum chirographa, vt sciretur ratio & tempus rusticationis. Hæc omnia cum salubriter sapienterque fuissent à Francisco præside Galliæ togatæ & à ciuibus Rauennatibus communi consilio instituta, plurimumq; conferrent ad seruandam regionis incolumitatem, multi finitimarum vrbium magistratus imitati sunt. Hęc eadem diligentia propè adhibebatur in omnibus regionibus, in quas visa est Venetorũ lues terra mariue posse penetrare. Interea Persarũ Rex collectis ferè octoginta millibus equitũ cępit finibus Turcicis propinquare, quod intelligeret res Turcicas peste ac fame vexari. Amuratus partim quod Christianorum arma timeret & fęderanem eorum, de quibus per Poloniæ Regem perscriptum fuerat, partim quòd populi finitimi languerent, nõ potuit eum numerum copiarum mittere ad fines, quem decreuerat. Antuerpiæ interea res in magno discrimine erat constituta, cum validæ vires vtrinq; iam essent comparatæ & propinquæ. Nam cum magna præsidia essent in arce, viderenturq; ciues Antuerpiæ auxilia statuum aduersus Hispanos admissuri, iam arcis præsidia indignatione capta bellica tormenta in vrbem displodere cęperant, multæque ruinæ addebantur. Factæ sunt tamen induciæ in triduum per Germanos tribunos, qui rem componere placidè nitebantur, atq; suas copias habebant extra vrbem. Post multas hinc inde natas controuersias de conditionibus, res ita composita fuit ac iuramento stabilita assentientibus gubernatore & magistratu, vt vrbs Regi seruaretur, neque admitterentur statuum vel principis Aurantii copiæ, donec aliud à Rege decerneretur. Iurarunt pręterea ciues se nullo pacto esse passuros vt Hispani ad vrbis custodiam ingrederentur. Nam per hęc, & propter munitionem apparebat Antuerpia iam pacem fuisse consecuta, quia status per arma non putabantur munitione posse potiri. Neq; alia ratione illud fieri posse censebatur Mastrichio præsertim deuicto. Habebat Antuerpia ex altera parte arcem, ex altera quatuor millia peditum Germanorum præfecto Comite Ourestemo. Fuerat Fucchari Pamsbergensis & Polleuillii opera constituta concordia, & iuramento stabilita, ne quis illorum nouas copias introduceret in eas regiones, quoniam hi procurabant ne Hispani vrbem diriperent per dissensiones, dissidiaque præfectorum: illi ne hi cum statibus conspirarent, sed omnes concorditer ad salutem defensionemque rerum suarum respicerent, & ad vtilitatem Philippi Regis. odium tamen & contentio de præstantia inter eos principes rixas & controuersias excitarunt. præcipue firmam amicitiam timor & suspicio quam quisque de altero conceperat ne circumueniretur, faciebat: cum nulla sinceritas animi putaretur firmam concordiam peperisse. Inde effectum est vt prima commoditas quæ sese obtulit, causa fuerit cur neque promissis neque iuramento staretur, aut ea putarentur esse alicuius rationis, quæ inter illos intercesserant. Nam cum Aures regulus primogenitus Agamontii, & Capres, & alii quidam proceres cum quatuor millibus peditum sub viginti vexillis & mille equitibus se Antuerpię & indigenis statuum nomine ostentassent vt in vrbem admitterentur, quamuis primo die ab Ourestemo & Ciampagno tribunis resisteretur, tamen postridie cum magno ciuium applausu sunt admissi, qui statim magna ciuium multitudine sibi adiuncta ad arcem contenderunt. Cęptum est cum magno populorum concursu vnà cum ipsis copiis saccos lana plenos comparare, & alteram fossam excauare ad partem diui Georgii, alteram ad diui Michaëlis. Inter has fossas reliquerunt muros viridariorum pro reparationibus, & muros Xenodochii sine alia vallatione. Tanta verò diligentia res agebatur, tamque instabatur operi vt postridie agger & vallus vterq; perductus esset ad conuenientem rationem defensionis. Quæ dum fierent Antuerpiæ, exeunt Hispani qui erant Alosti, quod oppidũ non procul abest à Bruxellis & Mechlinia & Teneremonda, quod Tenera fluuio alluitur, sub cuius ditione sunt multi pagi, vt diximus. Illis Hispanis concessus est transitus ab hiis Germanis, qui erant Determondæ in præsidiis, qui Antuerpiam versus eõ tendunt, quod ipsum fit ab aliis copiis à Mastrichii expugnatione. Exiuerunt etiam è Lira, quod oppidum est & ipsum à fluuio Nethe irrigatũ distans à Mechlinia & Antuerpia pari propè spatio hoc est sex millia passuũ, multi è præsidiis, quibus viribus accesserunt duæ cohortes Germanorum Frõtbergæ. Sic variis è locis conuocata sunt conueneruntque clam ad quinque millia armatorum, cum tria essent Hispanorum millia, mille Germani, & propè mille varii pedites alii. His apparatibus bellicis postea cognitis principes statuum, quod hostes visi essent etiam, sed neq; quis numerus, neq; ex quibus nationibus vires constarent cognitum esset, iubent maiorem partem equitatus & è singulis cohortibus viginti pedites delectos tam Germanorum quàm vallonum exire, atq; hostem recognoscere. Delecti sunt equites octingenti ac totidem pedites. Imperatum est his viribus non modo hostilem rem explorare, sed etiam accessum in arcem vrbis impedire. Sed enim cum res parum diligenter fuisset explorata, hæ copiæ parum profecerunt: quoniam quo tempore hi exierunt, illi in arcẽ sunt ingressi. Hispani per suam diligẽtiam sic auctis viribus è multorum finitimorum præsidiorum congressu cęperũt vires vrbanas paruifacere. Nec ita multo post egressi ex arce, & in acie instructi repente facto impetu duos aggeres inuadũt, quos pulsis custodibus cum ob paucitatem defensorum, tum ob inexpectatum conatum nullo propè negotio superant. eam victoriã eadem fauente fortuna belli secuti facillimè vrbe quoq; potiuntur. Vbi ventum est ad palatium iustitiæ inuentus est confertissimus armatorũ globus, qui cõstabat ferè è decem millibus hominum. Pugnatur acriter circa forum. Hispani palatium iniectis malleolis vnà cum multis domibus propinquis succẽdunt. Vbi diu & magna virtute vtrinque pugnatum esset, victoria fuit penes Hispanos, in quo prælio ceciderunt circiter quatuor millia vrbanorum hominum partim Germanorum, partim vallonum: Ciues ipsi partim armati trucidati sunt, partim in domibus inuenti miserabiliter cæduntur. ceciderunt ex Hispanis paulo plures ducentis: vrbs certè ipsa capta atque direpta est, & post pugnam in omne genus ciuium sæuitum nulla habita sexus, ætatis, aut dignitatis ratione. Debacchatum est ab Hispanis in omnium mulierum pudicitiam, atq; cæsa sunt in ea vrbe plura nouem millibus hominum.

Persę apparatus.

Antuerpiæ dissensiones cum arce.

Antuerpia capta & direpta.

num. Sed cum labora retur mirificè inopia rei pecuniariæ mercimonia paruo precio à quibusdam, quibus belli fortuna pepercit, redempta sunt. Facta est iactura bonorum, direptaq; sunt in illa vrbe circiter decies centena nummum millia, cum non minus etiam damni attulerit incendium. Capti sunt Capres & Gognius reguli, cum Ourestemus & alij quidam proceres cecidissent.ea tanta Hispanorum insolentia ita exarsit ordinum in nomen Hispanum omnium Belgarum, nihil vt magis cuperent quã se eorum tyrannide liberare. Aures & Ciampagnus fuga ad Aurantij nanes se seruarunt, quæ parum distabant. Nec ita mniro tempore interiecto satis feliciter pugnatum est ex altera parte à copiis statuum, quę Gandaui arcem & Madritum & Valentianam per dedionem ceperunt. Deditionis conditiones fuerunt vt vrbes intra certum spatium eorum potestati relinquerentur. Vt res belli cæ finerentur integræ. Vt liceret Hispanis incolumibus quocunq; vellent accedere. Vallones Mondragonij interea mille & quingenti ad expugnationem Rupelmondæ contendunt, qui facientes impetum repente vrbem illam succendunt, sed cum in arcem irruissent facilè virtute defensorum acce pta etiam non leui clade reiecti sunt. Io. Austriacus, quem dicebamus superius designatum fuisse à Rege gubernatorem Belgii, summumq; imperatorem omnium rerũ regiarum in illis statibus, cum Octauio Gonzaga & sex Hispanis tantum ex Italia compositis iam rebus Genuensium properat in Belgium ad res ibi componendas. Sed quoniam nõ quoduis iter totum aut apertum videretur propter metũ Vgonottorum, ad Leucos populos peruenit, atq; per Galliã profectus ignotus, vbi etiam Lutetiæ Regem prandentem vidisset, ad Augustam Romanduorum cõuolat. ibi citius adesse cognitus est, quam oĩno iter cepisse. cæterum vbi primum venisset in Belgium, misit significatum statuum ordinibus se ęgrè ferre casum ac direptionem Antuerpiæ, omnium tamẽ miseriarum atq, calamitatum Belgicarũ finem aduentasse, si Belgæ ipsi ęquitatẽ & rationem complexi cõmunem quietem & tranquillitatẽ patriæ propriis, parumq; honestis desideriis quorundam anteferre voluerint. Sed tamen si omni honestate reiecta pertinaciam pro constantia, temeritatem pro fortitudine, licentiam pro libertate patriæ obstinatè tueri malint, se non minus ad bellum, quam ad pacem fuisse missum. vtrum malint se facere potestatem capiendi. gratius tamen fore Regi & ipsi concordiam & felicitatẽ Belgii videre quàm populationes, ruinas, incendia, quæ omnia mala ipsi ciues, quorum illa regio est patria, omni honesta ratione deuitare ac propulsare debent. Veruntamen ne se omnino fortunę arbitrio, & Belgarum potestati cõmitteret interim, imperat Annibali Comiti Amasensi Augustam Romãduorum cum viginti cohortibus Germanorũ properare.præstolatur etiam regulum Ciuriũ cum quatuor millibus Sequanorũ.nam miserat tribunos ad colligenda viginti millia peditũ, & duo equitũ. Principes statuum Belgicorũ auditis his apparatibus Austriaci, & ipsi multas copias colligũt ne repẽte opprimerentur, quæ cõuenerunt inter Louanium & Mechliniã vti resisterent viribus regiis, ne omnia ab illis nullo negotio occuparẽtur. Enimuero cum apparatus bellicos non contẽnendos magno studio fieri à statibus Austriacus cognosceret, totumq; negotiũ spectare ad instaurandũ non leue bellum, cępit animũ ad res Belgicas placidè componendas conuertere. Proposuit itaq, post multas difficultates de conditionibus pacis edictum, quod à Philippo Rege fuit confirmatũ, in quo continebatur quod Rex ipse concedebat priuilegia, iura, omniaq; ad illa spectãtia, atq; obliuionem omnium præteritorũ, modo pax perpetua fieret, vtq; omnes Hispani excederent ex omni Belgica regione, in qua vna re totum negotii dissidiũ apparebat consistere, vt petebatur pro pace Gandauensi. Atq; qm̃ pacem & bellũ tractari vno tempore non conueniret, primũ petitæ sunt induciæ paucorũ dierũ ab Austriaco, per quod spatium arma statuum & Hispanorum cessarent. Illę cum frustra fuissent preterlapsæ, nihilq; actum per primos dies, denuo petit Austriacus à statibus confirmationem siue prorogationem induciarum dum moratur Augustæ. responsum est tempus ita frustra absumptũ certissimum esse iudiciũ, quia per has ambages tempus expeteretur & cõmoditas rerũ suarum muniendarũ, faciendorumq;, apparatuũ, & colligendi insignes copias, vt Hispani acerbissimi tyrãni eius regionis retinerentur in Belgio, quos cum essent eiecturi, nullo pacto ferrent esse intra illos fines, cũ habeant validissimas copias cẽtum & triginta vexilla peditum nimirum, & tria millia equitũ cũ multo bellico apparatu, atq; agro potiantur, ridiculũ quippe fore si vel his viribus freti ab inceptis nulla probabili causa oblata desisterent, cũ potius Antuerpiam & Mastrichũ, siue Traiectũ Molę ac Lirã armis obsidere & expugnare conuenirei, atq; Hispanos per vim ferri eiicere, cũ iam etiam Gruninghen siue Frisiclantium captum esset, cuius gubernator captiuus ad Aurantium fit missus. nam suspicio & murmur multorum Belgarum passim increbuerat hanc esse artem Hispanam incautos homines, & nimis simpliciter fidentes fallere. Nunc simulare pacem & veniam præteritorum delictorum, sed postea in pacata regione, qua Rex pro arbitrio vteretur, nemine iam amplius repugnante de multis supplicium sumptum iri, quamobrem clandestina consilia aduersus Austriacum à multis principibus Belgarum inibantur. deferebantur hæc clam ad Austriacum, quæ quo vana esse crederentur datus est præfectus custodiarum corporis Dux Ariscotensis cum octoginta sclopetrariis ab ipsis statibus, hoc est à supremis magistratibus regionis, quibus præsidiis cõfirmatus primum Namurium, deinde Louanium se recipit. Ibi commoratus, vt qui summus esset imperator cum potestate proregia, imperat pro petitis conditionibus vt omnes Hispani, Itali, Sequani qui erant Anuerpiæ in præsidiis aut in arce eius vrbis, aut in aliis Belgarum munitionibus, ad certum diem excedant, statuit que arbitrio & fidei indigenarum ipsas munitiones & vrbes credere, vt à statibus Belgarum fuerat expetitum. Vt restituantur in eum statum in quo erant sub Carolo V. Vt Antuerpia per decennium sit immunis ab omni genere triburorum. Vt vna sit religio Catholica, in quã pacem videbantur omnes principes Belgarum conspirare, præter Olandam & Zelandam. Promisit etiam fore vt bona, dignitates, tituli, honores, quæ fisco fuissent addicta dominis restituerentur, & Aurantio pręcipuè, cuius filius

Io. Austriacus properat in Belgium.

Hispani iussi exire è Belgio.

ius filius libertati in Hiſpania reſtituatur. Sed quoniam ſtatus polliciti fuerant ſe ſtipendia omnibus militibus erogaturos, modo emitterentur è Belgio, & prædam Antuerpienſem relinquerēt, hoc eſt ſexcenta florenorum millia, Auſtriacus è ſua pecunia exituris præſidiis diſſoluit, cum ſtatus tunc nihil enumeraſſent. Veruntamen quoniam vel ſic parum confiderent Auſtriaco, dicuntur illi clam inſidiæ paratæ fuiſſe per quoſdam primarios proceres non procul à Louanio, quæ vbi cognitæ fuiſſent nulla re perpetrata euanuerunt. Veneti auditis ingētibus apparatibus Turcarum, quamuis nulla ratione ſibi timendum eſſe cenſebant, tamen quia ratio regnorum ita requirit, ne qua regio ſine cuſtodibus armatis vel amicis obiiciatur, viginti & quinque nauarchos creant in annum ſequētem, mittunt etiam cum imperio qui alias triremes procurent in Creta inſtrui remigibus & epibatis. iubent colligi tria millia & quadringentos pedites per hos tribunos, qui in Cretam traiicerentur. Sforciam Pallauicinum, cui dati ſunt octingenti, quadringenti Marchioni Rangonio, & totidem Iacobo Malateſtę, ſexcenti ſingulatim Thomæ Conſtantio, Germanico Sauorniano, & equiti Sbartę. Moretus Calaber miſſus eſt Gubernator Cretæ. Quæ dum in finibus Belgarum & in Italia geruntur, tam etſi grauia eſſe videbantur propter bellicos ſumptus, & metum imminentium calamitatum, cum orientis vires apparuiſſent ob eximios apparatus magnopere pertimeſcendæ; tamen magis replebant trepidatione inuſitata quædam prodigia, quæ ſub finem anni præſentis accidentia multas ærũnas in annum ſubſecuturum portendere apparebant, excitabantq́; mentes mortalium ad maiorum malorum expectationem. Dictus eſt enim ignis in aere Romæ apparuiſſe conuolui ad formam vaſis ingētis vinarij, qui ſupra portam Populeam vocatam ingreſſus ad arcem Diui Angeli acceſſerit; vbi cum ſuper angelo in ſuprema parte arcis conſediſſet per quoddam ſpatium, mox ad palatium Diui Petri eſt conuolutus, atque ibi euanuit. At in Gallia togata tantus ignis in cęlo hora ferè tertia noctis menſe Nouembri illuxit, tantusq́; ſplendor apparuit, vt literæ legi ſub dio per illud lumen facilè poſſent: cum tamen noctes obſcuræ ſine luna per illud tempus eſſe ſoleant ob denſiorem vmbram terræ. Facta ſunt etiam præter naturę rationem ingentia tonitrua, quæ certè fieri non conſueuerunt niſi ex ardoribus ſeparatis è calenti materia, cum vapores cæteroquin huiuſce temporis, vel nullum vel certè imbecillum habeant calorem, quod factum eſt nonis Decembribus.

Prodigia.

LIBRI VIGESIMI SEPTIMI FINIS.

NATALIS COMITIS HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBER VIGESIMVS OCTAVVS.

SI ad regnorum, imperiorumque fastigia spectata virtus potius inter bonos, & animi moderatio, quam largitiones & opum maiestas & affinitates aut clientelæ principes homines proueheret, sanè multò sapientiores principes haberemus, & Reges ipsos verè pastores populorum, vt appellabant antiqui. qui supra omnia felicitatem & pacem & quietem omniũ subditorum procurarent, at nõ metu propriæ iacturæ, sed studio felicitatis, quæ certè sine iustitia nulla esse potest, & huius sorore concordia. Sunt enim certa principis, sunt & certa subditorum officia, In quibus si alter horũ peccauent, & alterum aut peccare, aut præsentem felicitatem amittere necesse est. Neuter siquidem felix sine alterius felicitate esse potest. At vbi regna facta sunt hæreditaria, rectaq; regnandi ratio & auita virtus non peruenit ad hęredes, aut vbi etiam sortitò traduntur imperia vel per vim occupantur, omnia recta officia plerunque hinc inde corruunt, quod hi necessarium seruitutis ingum ferunt nulla prosecuti principem beneuolentia solis viris bonis & sapiennbus debita, ille quia per flagitia & auaritiam & crudelitatem se nõ posse amittere imperium existimet, quod tanquam fręnum firmissimè teneat, nihil curat oderint, dum metuant. Sic fit vt pleriq; principes facillimè rebus omnibus pro libidine moderẽtur, cum difficillimum sit in magna & diuturna felicitate sapere. Ita fit vt populi à Regibus, Reges à populis subditis aliquando plurimum diffidant cum maximo vtrorumque excidio. Sed opus est vt ad felicitatem modo subditi principis voluntati tanquam patris obtemperent, modo principes tanquam filiis aliqua peccata subditis condonẽt, neque vtrique pertinaciam erroris tanquam constantiam amplectantur: quoniam hæc deliramenta Regum ac populorum varias regiones deuastarunt, multisque mortalibus trucidatis exinaniuerunt, cum omnes per sapientiam nullo propè negotio possent ad rectam rationem sine alterius excidio perduci. Initio anni sequentis, qui fuit septimus supra millequingentos & septuaginta à partu Virginis, cum Belgici status parum fidentes Austriaci promissis in pristina sententia persisterent regionis militari virtute tuendæ, curarunt vt ad eas vires quæ erant in Belgio, Casmirus quinque millia equitum conscriberet. non tamen quidquam rerum nouarum interim moliuntur. Sed tantum se ad vnum illud communi consilio conspirare fatentur ne plures vna religione essent in regionibus Belgicis, Catholica nimirum. Sed tamen quia audiretur Austriacus clam facere bellicos apparatus, quasdam cohortes etiam & equitatum è Gallia, quæ iam pacata esse videbatur, subsidio accient, quæ fingebantur aduersus Casmirum proficisci ne irrumperet In Galliam, multasque alias copias aliunde per tribunos conuocant, quare non nihil trepidatum est à Catholicis. Missæ sunt legationes etiam in Galliam ad proceres Gallorum, ad Regem Cantabrorum scilicet, & Condæum, & Annuillium qui hoc consilium complecterentur, hortarenturque ad suscipiendam castigationem illorum, qui reliquorum persuasionibus in eam necessitatem peruenissent vt digni essent supplicio, cum omnibus legitime viuere volentibus & statuũ & Regis nomine securitas promitteretur. Dancicæ, quæ vna est vrbs Poloniæ cũ Regẽ vt dictum est admittere noluisset, septingentis ferrarolis duce Carolo Masfeltio aucta sunt præsidia, quare aduersus Regẽ pertinacius etiam armabatur. Interea in Tolosatibus & Allobrogibus collectis repentinis copiis nouę religionis multa castella inuaduntur, capiuntur, diripiuntur, [illegible] occupantur. Regina Britanniæ quòd ęgrè ferret pacem Belgarum ne quid incõmodi in ipsam Britanniã pacatis rebus Gallis & Belgicis redundaret, mittit subsidio sex millia peditum Britanno-

1577

Belgici apparatus.

Britannorũ. Hi cum copiis statutũ coniuncti Germanos & Hispanos obsident, qui erant in præsidijs Traiecti superioris quã etiam munitionẽ fortiter inuaserunt cũ magna præsidiorum clade. præterea eadẽ Regina offert statibus trecenta millia Angelotorũ, illud est monetę aureæ genus ad bellorũ subsidiũ, sed petit vt sibi Grauelingha cõcedatur, quæ non procul distat à Cęloniaco nauali, vt in suspicione Regem Gallum Calesium possidentem siue Ipsum nauale Cęsoniacum teneret. Austriacus quoque vt maiori cum dignitate de conditionibus pacis ageretur, curat ne quinque millia equitum colligantur. Quę dum aguntur in Belgio, maximo terræ motu Cyprus insula concutitur, corrueruntq; multi & priuati & publici muri cum domus pleræque funditus sint euersæ soloque adęquatæ, & in primis Leucosiæ, Salaminæ, Curij siue Aidatusiæ. Tantus fuit insulanorum ac Turcarum terror per illum motum terræ, vt Turcę dicerẽt hæc fieri in vltionem à Deo Christianorum. Sed quoniam vna in re videbatur difficultas pacis componendæ in Belgio consistere, vt Hispani exirent è regione, illud ab Austriaco impetratũ est vt omnes copiæ per vnionem vocatam pacem Bruxellis conclusam initio propè anni præsentis, dimitterentur vtrinque. significat igitur statibus Austriacus vt classis pararetur quæ Hispanos conuehat in Hispaniam. Illud cum significatum esset per literas Aurantio principi, quòd erant naues In Olanda ac Zelanda conscensuri, respondet se nolle istud facere, cum in ijs maritimis regionibus præesset, ac maritimis viribus esset superior, nisi noua religio sibi cõcederetur, in qua erant sententia omnes populi illarum regionum, qui sicut cęteri status Catholicæ non assentirent, qui Bruxellis congregati fuerant. Veruntamen quia non videbatur cõmodum omnino vel cęteris statibus Belgij cedentibus arma in Belgium aliunde comportare, nullum studium prætermittitur vt Aurantius quoque assentiat conditionibus pacis, quare hæ conditiones post multas difficultates Austriaci & Aurantij & statuum subscriptionibus confirmatæ sunt per consensum Regis, & Bruxellis publicè pronuntiatæ non multo post vnionem vocatam. Primùm, 1. Vt omnes offensiones, iniuriæ, damna vbique illata per hasce discordias & tumultus contentionesque Belgicas ab incolis inferiorum regionum vbique tam publicè quam priuatim & quouis modo, cessent, obliuioniq; sempiternę mandentur, censeanturque nunquam accidisse, de quibus nulla vnquam fiat mentio in posterum, nedum inquisitio. 2. Et quoniam nos episcopi, abbates, & alij antistites atque ecclesiastici homines dictarum nostrarum inferiorum regionum, quique theologiam & iuris peritiam Louanij profitentur per patentes literas monuerunt quo instatu res tunc essent Belgii, cum tractatus pacificationis conclusus & confirmatus fuisset in nostra vrbe Gandaui die 8. Nouembris proxime elapsi inter ipsos status ex vna, & nostrum Sobrinum Gulielmum Nansiensem aurei velleris nostri ordinis equitem Aurantium ac regiones nostras Olandæ & Zelandæ cum adiunctis ex altera, & quia nihil tractatus contineret quod aduersaretur nostræ sanctę fidei aut religioni Catholicæ apostolicæ Romanæ; sed contra omnia essent ad eius fauorem conuersa: cum etiam monuissent nos consiliarii nostri status nihil ibidem contineri quod pręiudicium inferret nostrę vel autoritati vel obedientię, quæ debetur à regionibus inferioribus: cum præterea oratores Cæsaris & Ducis ipilliers delegati testificati sint his ipsis consentanea, quę ab episcopis, abbatibus & aliis antistitibus atque ecclesiasticis scribebantur, quare nostri consiliarij status libenter assenserunt, probarunt, ratificarunt tractatum, nos quoque libenter assentimus, probamus, ratificamus, per præsentes illam pacificationem in omnibus suis punctis & articulis promittentes pro verbo ac fide regia in omnibus q̃ ad nos spectare possent nos semper seruaturos, curaturosque vt omnes ad quos pertinebit seruent. ad hoc ipsum statuimus vt fiant comitia & vnio statuum generalium nostrarum regionum inferiorum nominatarum in tertio articulo dictæ pacificationis in omni modo & forma, & omni pacto, quod plenius in ipso articulo continetur. 3. Edicimus, decernimus, statuimusque præterea vt omnes nostri milites Hispani, Germani, Itali, Sequani, alijq; exteri tam equites quam pedites, qui nũc sũt in nostris inferioribus regionibus liberè excedãt è Belgicis finibus ac sine vlla perturbatione vel impedimento terrestri itinere, quò non licitum sit reuerti aut reuocari ab alijs, nisi bellũ nobis ab externis inferatur, & nisi nobis necessitas reuocandi palam exorta fuerit probata à statibus generalibus inferiorum regionum 4. Quod ad tempus excedendi spectat copiis exituris statutum, decernimus & iubemus vt omnes Hispani, Itali, Sequani, excedant intra viginti dies postquam à fratre nostro ijs, significatum fuerit, ex omnibus nostris oppidis & vrbe Antuerpia, omnibusque castellis & vrbibus & munitionibus inferiorum regionum, quæ tenent nunc, & vbi sunat, excedãt, & præsertim è nostro Ducatu Leucorum intra alios viginti dies, vel quanto citius fieri poterit, qua in re frater noster omni diligentia vtetur pro viribus, atque intra prædictos quadraginta dies nemini licitũ sit impune nostrorum militum prædari, vel damna inferre, vel quouis modo vexare nostras regiones inferiores vel finitimas, aut earum habitationes, sed vbiq; honestè pacateque viuatur 5. Quod ad tempus, intra quod debent excedere nostri milites Germani, illud fiet statim atque conuenerint cum statibus de ijs, quæ inferius in articulo decimo quinto nostrarum literarum patentium planius explicabuntur, atque vt rationes fuerint expletæ, ac pro æquitate factum satis 6. Relinquent autem nostri milites Hispani, Germani, Itali, Sequani, vel alij quiuis nostra stipendia merentes vbi exibunt è nostris castellis, vrbibus, locis omnem annonam, tormenta, apparatus bellicos, quę nostra castella & vrbes vnà cum annona & tormentis & apparatibus pro concilij nostri status monitis concredentur fidei procerum indigenarum Belgii, qui sint conditionis pro priuilegiis inferiorum regionum, & quibus magis in præsenti placuerit ipsis statibus 7. Quod attinet ad iniurias illatas à quouis nostrorum militum dum fuerunt in his inferioribus regionibus, curabitur vt reddatur ratio, atque iustitia ita procedet vt pro omni æquitate conueniet, curabiturque vt quam citissime exequantur, instituetur que informatio tam de principibus militum, quam de quouis alio militari, qui vel in regioni-

bus in-

Termotus Cypri.

Edictum perpetuum Bruxellis confirmatum.

bus inferioribus vel in finitimis peccauerit, aut inique versatus sit, curabiturque vt pro iure ac iustitia nostrorum locorum inferiorum, vel regnorum Hispaniarum, vel vbi magis conueniet ea res iudicetur. 8. Decernimus item edicimus ac statuimus vt omnes captiui prædictorum tumultuum & dissensionum causa vtrinque libere & sine redemptione dimittantur. ita tamen vt ad dimittēdum in nostras regiones inferiores nostrum Sobrinum Philippum, Gulielmum Nāsienfem, Comitem Buranum prouideamus & curemus vt ipse Comes libere remittatur statim atque princeps quoque ipse Aurantianus executus fuerit pro virili, quę decernentur in comitijs statuum generalium finita vnione & cōsultatione ipsorū statuū. 9. Edicimus rursus decernimus statuimus vt cōtrouersia de restituēdis procerib. quibusdā in principatus aut pfecturas aut magistratus, aut de munijs reddēdis, qbus priuati sunt propter discordias ac tumultus prædictos, habeatur in suspenso, donec comitia statuum conuenerint, quia tunc illa controuersia committetur primariis consiliariis, aut aliis iudicibus nostrarum regionū inferiorum, vt cognita pro iure decidatur. 10. Promittimus præterea pro nostro principis verbo ac fide regia nos esse seruaturos & curaturos vt seruētur ab ipso fratre nostro & quibusuis tam vniuersorum, quam propriorum locorum gubernatoribus, qui à nobis vel successoribus nostris instituentur in inferioribus regionibus, omnia antiqua priuilegia, mores, consuetudines regionum; neque fore vt alij adhibeantur in consilium ad iustam & administrationem publicam, quam inquilini siue indigenę ipsarum nostrarum regionum inferiorum. 11. Promiserunt cōtra ipsi status, obtestatique sunt Deum & homines quòd seruabunt integrè & incontaminatè nostram sanctam fidem Catholicam apostolicam Romanam, & autoritatem atque obedientiam, nobis debitam, quibus nunquam aduersabuntur. 12. Promiserunt item dicti status se reiecturos & obnuntiaturos omnibus fęderationibus initis cum exteris ad tutelam & defensionem securitatemùe patriæ post excitatos tumultus. 13. Promiserunt pariter ipsi status dimittere extra regiones inferiores omne genus militum conuocatorum, qui impedient nequis alius in ipsas regiones ingrediatur. 14. Ad significationem vero sinceræ suæ in nos beneuolentiæ & obseruantiæ liberaliter prompreque obtulerunt sexies centena millia librarum, cum singulę libræ cōtineant quadraginta grossos, vt vocant monetæ Belgicę. Huius omnis pecuniæ assignabunt dimidium oratoribus Cæsareis & delegans à Duce Iuilliers, qui fratri nostro assignabunt, aut cui videbitur, pro illo, ipsis oratoribus, vt nostri milites Hispani, Itali, Sequani, & alij exteri exeant è nostris castellis & vrbe Antuerpia, & ex omni alio castello, vrbe, munitione præter Germanos, donec habitæ & expletę fuerint cum illis rationes, vt dicetur paulo inferius. alterum verò dimidium pecuniæ per literas aptas iubeatur numerari Genuę cui fratris nostri autoritas illud fieri decreuerit intra duos menses postea quam Hispani, Itali, Sequani, excesserint è nostris castellis & vrbe Antuerpia. 15. His de rebus status ipsi, vt dictum est, sibi receperunt dissoluere nostris militibus Germanis sua stipendia, ita vt absolutis rationibus præteritorū temporum, decretisque quæ apparebunt pro ęquitate illis deberi, planè satisfiat, quamobrem nos & frater noster promittimus adiuuare ipsos status pro omnibus viribus & autoritate nostra tam cum rationum libros habentibus vt eos exhibeant, quam cum ipsis Germanis vt acquiescant rationi postulanti, cum etiam oratores Cæsarei & delegati Ducis sponte se obtulerint vsuros bono officio erga Germanos, ac suppliciter petituros à Cæsare vt suam autoritatem hac ipsa de causa cōuertat in Germanos. At vero dum satis Germanis fiat, poterunt pacatè morari in nostris regionibus inferioribus, quæ per nostrū concilīū status ad protectionē & securitatē nostrā ac statuū illis assignabuntur. 16. Promiserunt consimiliter status prædicto modo, vbi exirent Hispani, Itali, Sequani, ex ipsis nostris regionibus, se accepturos fratrem nostrum pro literis patētibus nostris procuratoriis, qua ratione conuenit huic negotio, admissuros que iuramentum, cui assistent, sese exhibebunt, ac seruabunt cætera solennia debita, quæ seruantur in rebus similibus, quæ admissa sunt & obseruata erga gubernatores nostros, Vicarios, proreges nostros in regionibus nostris inferioribus; cui præstari conuenit omne obsequium, debeturque honor & obedientia, permanente interim in omni suo robore & vi tractatu pacificationis Gandauensis, vt superius dictum est, cum omnibus ab illa manantibus & annexis; 17. Statuimus item & decernimus vt nostri successores in ingressu, & frater noster, & quiuis pro nobis gubernatores, qui admittentur in regiones inferiores tam rebus vniuersis, quam proprijs præfecti, vel quilibet è nostris præsidibus, consiliarijs, ministris, iudicibus, ante quam ineant administrationem ac munia, vel attingant gubernaculum locorum, solenniter iurent se ad seruaturos, & curaturos pro viribus vt seruentur statuta & pacta præsentia. 18. Probamus denique & confirmamus omnes constitutiones de vectigalibus, pensionibus, obligationibus, & vadimonia, quę status concesserunt aut concedent cuiuis, qui opem tulerit, atque adiuuerit pecunia per occasionem dictorum tumultuum, & in primis ea quę spectant ad dignissimā & potentissimam principem nostram carissimam sororem reginam Britanniæ. 19. Vt verò conditiones prędictas & articulos omnes reipsa seruent, impleant, exequantur, & quantum in nostris literis patentibus continetur ratum stabileque sit, quæ omnia inuiolata semper debent persistere, statuimus vt nostris patentibus nostrum sigillum adhibeatur, iussimusque ex altera parte fratrem nostrum subscriptione confirmare, ex altera status iusserunt sigillum statuum adhiberi ducatus & regionis nostræ Ambiuaritarum ita petentibus iis statibus, vt subscriberetur ab omnibus alijs statibus, & præcipuo illorum mandato consignaretur manu nobis dilecti Cornelij Vuecllemarsi scribę dictorum statuum Ambiuaritarum. subscripserunt ad preces nostras, & fratris nostri Cæsarei oratores, & delegati Ducis Iuilliers. Datum in nostra vrbe Bruxellis die, 17. Februarij 1577. Anno regnorum nostrorum Hispaniæ & Siciliæ &c. 23. Neapolis vero &c. 25. At Henricus Gallorum rex quia commodius appareret vnam eamq; auitam religionē esse in Gallia, quàm multas; cū etiā

omne

omne genus auxiliorũ in Blesiacis comitijs esset promissum, profitetur palã se velle omnes Catholicos ritus sacrorum in regno Galliæ seruare, atque pro hostibus habiturum, quicunque tam honesto decreto aduersarẽtur. eius prouinciæ cum summum imperium Alenconio esset delatum, vt regiam voluntatem exequeretur, multas copias equitum ac peditum colligit. iniunctum est munus Bironio, & Mompenserio, & Memorantio regulis, vt Cantabrorum Regi & Condæo persuaderent vt regiæ voluntati obtemperarent, sed cum illud obtineri non potuisset, Henricus instat vt in comitijs Blesiacis promissa seruarentur. At nouæ religionis principes auditis regijs apparatibus multa loca muniunt. adaugent Ciaritę vrbis, cæterorumque locorum pręsidia. mittunt pecuniam ad Casmirum vt pedestres equestresque copias colligat. regina Britanniæ his recentibus bellorum motibus perceptis significatum mittit Henrico vt ab huiusmodi tumultibus, populorumque perturbatione abstineret, alioquin profitetur se illorum defensionem suscepturam. Nec multo pòst Ghisius collectis multis millibus armatorum cum viginti muralib us tormentis ad vrbem Ciaritam contendit. sollicitat hos per pręconem vti regiæ fidei se dederent, quòd honestas conditiones essent inuenturi, si istud opportunè facerent. responsum est ciues malle libertatem cum vita defendere, aut vtrunque vno tempore amittere, cum alterum horum non sit magnopere fortibus expetendum. Atquoniam Rodulphus creatus fuerat nouus Imperator decretum est in ijsdem comitijs vt quæ promissa fuerant mortuo Cæsari, nouo dissoluerentur, quingenta millia nummum scilicet, quibus in omnem opportunitatem vteretur. non enim prorsus quietę erant res eius regionis cum latrocinia Turcarum non cessarent, & bellum non contemnendum esset in finibus Liuonię, cuius iam alteram partem, quæ reliqua erat, Moschouitarum Dux occupauerat neglectis viribus Polonorum. cęterum cũ pax ijs conditionibus, quas diximus, fuisset per Cæsareos commissarios propè conclusa, additum est postea vt Aurantius Olandæ & Zelandæ regius gubernator relinqueretur, & Buranus Comes intra certum spatium ex Hispania liberaretur. His ita stabilitis promissum est arma vbique depositum iri. copijs itaque dimissis ab Austriaco Lotharingiam versus iter capessentibus, ipse Louanio Bruxellas proficiscitur, quò à principibus & statibus Belgarum inuitabatur. Magna cum pompa & vniuersi populi Bruxellensis applausu vrbem ingressus est, quem hinc Pontificia legatio, inde episcopus Leodij & Cæsareus orator stipabant. sequebantur multi oratores & proceres & principes interiorum regionum cum ad tria equitum millia accederent egregiè instructorum. comitabantur ipsum & præcedebant ferè sex millia armatorum partim peditum, partim equitum. Fiebant interim multa ludicra, atq; inter cętera plaustrum à duobus equis aureo panno tectis auratum trahebatur, in quo erat Abundantia, multaque arma infracta cum insignibus pictis decem & septem regionum, quibus significabatur arma esse deposita, pacemque ab omnibus flagitari. Erat & triremis cum Turcis cathenatis pro nauali victoria: & columnæ Herculis vltra quas noui orbis imperium à Carolo V. patre comparatum significabatur. Vndiq; ę fenestris flores, serta, coronę regiæ à virginibus deijciebantur, tanta cum voluptate ac frequentia, vt omnem credulitatem superarent. Nam tormentorum strepitum, musicorumque instrumentorum concentum & harmoniam vt nimis vulgaria & in omnibus solennibus vsitata silentio prætermitto. Neque ita multo post Austriacus per multa statuũ solennia administrationem & imperium suscepit, sed antequam hæc fierent, atque res Bruxellensis componeretur petiuerat has proprias conditiones ab ipsis statibus; Vt ad seruandum decus & autoritatem maiorum liceret habere custodias, quæ conuenire viderentur opportunitati, sicuti fęminæ ac præsides harum regionum superioribus temporibus habuerunt, at non indigenarum tantum, licitumque sit quocunque vellet proficisci. Ne vlli essent proprij pręfecti aut gubernatores ciuitatũ, nisi vbi prius esse consueuerant. Vt omnes præsides, tribuni, milites præstò sint acciti, pareantque illi tanquam summo imperatori. Vt tanquam summus imperator omnia solita munia & officia possit conferre, quę paci ac priuilegijs regionum non repugnent. Vt nomina illorum, qui putantur digni qui asciscantur in comitia, quàm citissimè ad ipsum deferantur, ut cognoscat an quis sit suspectę fidei vel praui ingenij. Vt si Aurantius aut Bataui siue Olanda ac Zelanda paci atque concordiæ prædictę noluerint assentiri, reliqui status nullum cum illis habeant commercium: sed potius coniunctis viribus pacem ipsam tueantur. Post ea solennia celebrata sunt sacra Bruxellis in sacello regij palatij, & sacra pompa ducta: nam plurimi populi vndique ad spectaculum confluxerant sperantes dissidia rerum Belgicarum & religionis compositum iri. Paucos post dies suscepta administratione cępit Austriacus animum conuertere ad res instituendas, placandas, & componendas, quo in negotio multa patientia, moderatione, liberalitate animis omniũ placandis vtebatur. Actum est primum de conuocandis comitijs, in quibus ageretur statueretorque de religione & cultu diuino, & de regia obedientia, ac de tributis dissoluendis. Quæ dum tractantur in Belgio, Canisę quod oppidum est Pannonię, magna ruina repente exorta est. nam cum fulmen in bellicos apparatus forte incidisset tãta ruina murorum atque arcis facta est, vt non solum totus apparatus exarserit, sed etiam ad septuaginta milites perierint cum præfecto oppidi ruinis oppressi. at verò ne locus à Turcis repentino conatu caperetur, missa sunt pręsidia & res necessariæ defensioni, & operę preterea, quę illud reficerent. Scythę ex altera parte prædabundi in regnum Polonię incurrunt collectis ferè quinquaginta millibus hominum, inter quos multi erat Turcę & Agareni. villas proximas aut obuias quasque succẽdunt, atque multis Polonis cęsis & multis captis in patriã cum pręda reuertuntur. At Cudabendes Persarum rex cum diuturnum, ne dicam perpetuum, dissidium cum ijs hominibus haberet, qui viridia capitum gestant integumenta, qui legibus & ritibus sacrorum plurimum differunt, cum aliter illi Mahometi decreta interpretentur, cum illis fędus componit, eosque accipit in societatem belli, quod aduersus Amuratum erat gesturus. atque ne à fratribus regnum interim occuparetur, dum

Gallica res denuo turbatur.

Bruxellarum põpa ob aduentum Austriaci.

Conditiones propriæ Austriaci.

Scytharũ latrocinia.

Persę crudelitas.

ipse in Turcas militaret vniuersos apparatus bellicos in tres fratres conuertit, qui veriti fraternas insidias ab ipsius Regis aula ad fines vsque Turcarum profugerant. Rex vbi per vim armorum hos assequi non posset, simulat per communes amicos omne odium, omnemque simultatem deposuisse, atque his non modo regiam gratiam pollicetur, sed etiam imperium & administrationes. Illi cũ regiæ & fraternæ fidei se vltro tradidissent, iussu Regis comprehensi crudeliter sunt necati: quippe cum regnandi rabies apud barbaras nationes multo plus possit, quàm fides, aut promissa, aut vis religionis, & coniunctio naturæ. Neque verò soli superius commemorati homines dissennẽtes de religione in Persæ societatẽ belli accesserunt, sed Turcæ etiam quidam non paruæ autoritatis de religione à Turcis & ipsi plurimum dissentientes, quare multis collectis vndique viribus palam bellum aduersus Turcas Persa suscipit. At quoniam Magni Ducis lectissimæ quædam triremes magna damna Turcicis & Hebræis nauigiis vel in orientis mari inferrent, Amuratus vt ea molestia liberaretur, & quia multa præclarè de Magno Duce Hetturiæ senserat intercedentibus quibusdam purpuratis literas humanitatis plenas scripsit ad Magnum Ducem, quibus illi amicitiam pollicebatur, quibus inuitatus Magnus Dux ad cõmodum & beneficiũ suorũ subditorũ cępit ad remittẽdo Bailo Byzãtium, deque instaurando commercio laneorum & sericorum pannorum, è quo plurimum superioribus temporiburibus vtilitatis in vrbem Florentiam redundabat. post aliquot menses stabilitę sunt conditiones, inter quas fuerunt vt triremibus religionis Diui Stephani exire liceret ad regias expeditiones quæ contra hostes Christianorum susciperentur: vtque quoties cum pontificiis aut regijs cõiungerentur, liceret exercere piraticam aduersus hostes Christiani nominis. his conditionibus stabilitis missus est eques Bongiannes Ginafiliaccius qui formulam à Magno Duce confectam afferret, atque accepta altera à Turca nouum Bailum adduceret Iacobum Mormoraium. sed enim vbi accessissent, omnia turbulenta, vt creditum est Gallorum opera inuenerunt, aut certè illorum impulsu, qui felicitati eius nationis inuidebant. Inde Girlafiliaccius in patriam rediit, at Mormoraius valetudine impeditus remansit, quo tempore imperatoris ministri tentarunt renouare negotium primis propè condirionibus. sed Magnus Dux princeps inuicto nobilique animo impatiens barbaræ leuitatis illum reuocauit, iussitque non amplius præbere aures negono, Quinetiam Mahometo purpurato ipsum denuo inuitanti literas indignationis, elatique animi plenas scripsit huiusmodi; Iacobus Mormoraius istuc decretus Bailus, vbi redijt literas tuas mihi reddidit, ex quibus, vt ex ipso cognoui, quem animum in me resque meas conserues, cuius cum periculum fecerim, quantum mihi de te polliceri possum, abstinebo in posterum ne tibi molestus sim, quando mihi vel illud denegatum est, quod Imperator per suas literas obtulerat atq; compertum habeo istic facilius esse auaritiam & inuidiam quam vllam sinceritatẽ atque fidem inuenire. Illud profectò dabo operam vt opportunè intelligatur meã petitionẽ plus beneficij subditis suæ Maiestatis, quã meis fuisse allaturam. quòd autem ista porta cuiuis pateat, vix credi potest, quando tam facile claudi consueuit, abundetque perfidia ob auaritiam & contentiones ministrorum potius, quam vllo imperatoris consilio, qui pro illorum hortatu gubernat. Rodulphus Imperator auditis denique Marchionis Finalis rationib. decernit vt in possessionẽ vrbis reducatur, sed vt munitio permaneat in potestate Hispanorũ ministrorum, ad quã sententiã exequendam delectus est Vitus Dorimbergensis destinatus orator ordinarius apud Pontificem antequam accederet Romam. At Aurantius non modo arma non deponit pro pacis cõditionibus, sed etiam nouas vires colligit cum se portui Santonum auxilia laturum esse palam profiteretur. Missæ sunt igitur statuum ad illum & legationes & Ariscotensis regulus, qui hortarentur vt arma deponeret, & pacis condiriones seruaret. responsum est his non posse hoc obtineri nisi euersa arce Antuerpiæ & munitionibus locorum Belgicorum, quæ sunt contra leges regionis excitatæ, ac nisi emissi sint Germani, & Buranus ex Hispania remissus. Nã Humenius regulus Amboisa, quæ vrbs est Turonum castra mouerat cum multis millibus armatorum ad Santonici portus expugnationem; atque Alenconius in Tectosates cum copiis properabat, quòd sperare eos populos per gratiam Anniuillij ad regiam fidem se esse perducturum. Pontifex auditis nouis tumultibus Gallorum, vt Catholicam religionem pro viribus iuuaret, decernit stipẽdia quatuor millibus peditum duce Paulo Sforria, & trecentis equitibus duce Io. Cęsarino, qui subsidio accedant Regi Gallorum donec Gallicum bellum perdurabit. at rex audita Pontificia liberalitate, petit vt pecunia potius, quam equites aut pedites mittatur, quod sibi commodius foret. Principes ac proceres Belgarum quia suspicari cęperant fore vt rationes multorum ab Austriaco recognoscerentur, cęperunt procurare vt nonnulli remouerentur è concilio status, tumultusque excitare ante vltimam cõclusionem pacis. Hoc fiebat consilio & impulsu Aurantij aliorumque nobilium, qui monebant prospiciendum esse & consulendũ futuris periculis, ne tardè pęniteret omnes commissi erroris, quoniã Austriacus per multas artes palam cognosceretur animos multorum primariorũ sibi allicere, quorum autoritate suffultus posset cęteris Belgis pro arbitrio dominari. Istud non difficile fuit persuasu, quoniam mentes Belgarum iam hoc ipsum complexæ fuerant. cum igitur in arce Antuerpiensi Ducis Ariscotensis filius vicario munere fungeretur, clam actum est cum ducibus militum & militibus eorum factionis qui erant in illis præsidijs, vt statuto tempore aduersariæ factionis milites eximerentur, suæq; substituerentur. arrepta sunt arma repente à popularibus ad eijciendos ex vrbe Germanos. quibus quadraginta nummum millia oblata sunt pro stipendiis capto Ariscotensi sunt Vicario. cum igitur contenderent Germani sibi multo plura deberi, sine stipendiis & sine puluere eiecti, alij igitur in locis finitimis morantur, alii in Germaniam redeunt, alij Bergam proficiscũtur, vbi erat Carolus Fucarus tribunus in præsidiis. cum statuum verò & Aurantij copiæ in hos impetum fecissent, sese in Bergam incluserunt, qui postea circumuenti per multarum copiarum obsidionem,

Literę Magni Pacis ad Mahometum.

Berga capta.

dionem.sese vltro dediderunt.cum tribunus nulla ratione vellet deditioni assentiri,captus est à suis militibus & hosti datus in potestatem,ac Bruxellas missus.sic illęsi Germani ex oppido excesserunt. His suspicionibus & monitionibus procerum animis in Austriacum parum propēsis Bruxellensiū cæptum est vniuersam obseruantiam debitam ac prius præstitam in contumelias,& minas,& verba parum summo imperatori conuenientia conuerti,cum insidiæ etiam strui dicerentur.Vbi in dies cō tumeliæ excrescerent statuit Austriacus præstare vt Bruxellis discederet,antequam indecorum quid postea committeretur, quare Mechliniam repente se contulit simulata quadam opportunitate negotiorum.Verum cum neque satis tuto ibi se esse intelligeret,quòd Aurantij esset consilium in Belgas transmissum non posse planè libertatem Belgarum ab ipsis statibus obtineri,nisi per captiuitatem Austriaci,Mechlinia quoque discedit.dedit opportunitatem discessus regina Vindenensis,quæ ad balnea Belgica in regionem Eburonum ad Spa pagum proficiscebatur, cum illi obuiam honoris gratia Namurium vsque processisset,cum ob amicitiam,tum ob coniunctionem,quæ intercedit inter duos Reges.Per idem tēpus literę dicuntur sine subscriptione missæ fuisse ad Austriacū dū exisset ad venationem, quibus continebatur non procul abesse quadringentos pedites, quorum consilium esset illum captiuum Flisinghenum adducere;quibus lectis statim in arcem Namurij se contulit.ea re cum Arescotensi & alijs proceribus communicata,nihil præter admirationem cognouit.Dicuntur per idem fere tempus Austriaci literæ interceptæ fuisse per Regem Cantabrorum,quæ scribebantur ad Philippum Regem,quibus continebatur quòd animis illorum statuum sibi conciliatis & stabilitis per supplicia multorum rebellium vniuersas eas regiones refrenasset,& ad rerum propriarum sollicitudinem conuerteret.Hæ literę captæ missæ sunt ad Aurantium & per illum ad statuum ordines,quare decretum est & initum fœdus cum Rege Cantabrorum,& Britanniæ regina,& protestātibus,ac alijs principibus vt Austriacus caperetur,qui posset cum Burano comite permutari.sic res acta est in comitiis Bruxellensibus inter principes Belgarum . Austriacus contra significatū mittit comitijs vt Aurantio significent vti stet promissis . facit certiores de insidijs sibi patefactis.his addidit sibi delata esse cōsilia clandestina aduersus ipsum suscepta,quare in arcem Namurji se denuo recepisset,qui profiteretur palam,Deumque obtestaretur.& homines se nolle pacis conditiones infringere,sed amplificare & obseruare.se cognouisse non posse esse Bruxellis salua regia & sua dignitate,nam denuo per literas comitiorum illuc reuocabatur, neque rediturum esse sine firmis custodijs,& positis armis à statibus, & abdicatis omnibus alijs gubernatoribus; quod nisi sponte fiat omnino esse faciendum, cum gubernaturus at non gubernandus in Belgium missus sit.his allatis status legationes miserunt, per quas se excusabant quòd nihil de insidijs cognouissent. omni diligentia se vsuros obtulerunt vt autor literarum inueniretur,& animaduerteretur in conscios illarum iniuriarum.indicta sunt comitia sub pæna perduellionis omnibus militibus indigenis vt in vnum locum ad statutum tempus conuenirent vt vltimum responsum Austriaci de pace audiretur, & ferrentur suffragia. accitus est Namurio dux Arescotensis, & alij proceres concilij status, qui Austriacum sequebantur,qui iussi sunt tanquam captiui domum pro carcere habere. Enimuero vbi Namurium Austriacus se recepisset,cęptum est statuum nomine clam sollicitare arcis præsidia, illisque persuadere quòd Austriaci ingressus esset aperti belli significatio,atq, ita factum est vt captus sit Trelonius & cæsi quidam qui factum nō probarent.misit literas & nuntium Comes Lalaigensis vt in insidias Austriacus traheretur,quib.significabat se maximis de reb.velle cū Austriaco cōicare, quamobrem diem significaret quo esset Bruxellas vel Mechliniam rediturus.rescriptum est nesciri tempus.sed si vellet gratificari Namurium ipse accederet. Erant multis in locis finitimis clam dispersi milites, & in vrbe præcipuè. qui statim arrepto signo possent in vnum conuenire; sed cognito consilio Austriaci,qui non satis fideret Belgarum promissis ne res dimissis copijs patefieret diditus est rumor cōsulto quòd Ghisius & Billyus reguli impulsu & consilio Austriaci copias ad Belgij deuastationem collegissent.illa res vbi ad aures principum Belgarum fuisset delata,missæ sunt legationes Namuriū quæ apud Austriacum quererentur sibi grauissimum videri quòd ex altera parte pacem & quietem prouinciæ proponeret;ex altera hostes Belgarum ad illorum euersionem aduocaret.Austriacus hisce legationibus respondit nihil horum verum esse;sed malignorum hominum figmenta,conquestusque est contra sibi delatas esse certas insidias & coniurationes multorum Belgarum,quare se in arcem Namurij ad tutelam corporis necessario recepisse.se promptum esse seruare ad vnguem quę promisisset,pacique regionis studiosissimè consulturum . Quòd si ipsi quoque principes Belgarū iuramentum & promissa de Catholica religione & obedientia regia seruarent, illud facturos esse quod suis partibus conueniret . Non cessabant interea arma Belgica cum loca quędam capta sint a copiis statuum regias partes complexa,deuictorumque facultates direptæ,multique mortales euersis domibus capti.inter hos tumultus Belgicos,cum neque proceres Namurium,neque Austriacus Bruxellas accedere tutum existimarent, quòd alter alterj diffideret , neque possent simul negotiari, cęptum est agi de securitate. Austriacus vt satis omnium Belgarum desiderijs faceret.si nulla ratione fieri potest vt ipsi confidant , se contentum esse inquit , quamuis illud nulla ratione laudabiliter fieri poterat; vt proceres deligantur ad Regem,qui alium eiusdē sanguinis rerum Belgicarum gubernatorem petāt . Misit quoque ipse literas, quibus flagitabat vt alius gubernator in Belgiū destinaretur : quæ dum hinc inde tractantur & Austriaci & Belgarum vires clam adaugebātur. atque dum regium responsum expectaretur,petit Austriacus vt cessarēt arma, negotia,incursiones, copiæque omnes vtrinque dimitterentur,cum ipse interim pro pace esset gubernaturus regio nomine cum aptis corporis custodijs vbicunque vellet assistentibus consulibus statuum ac priuati consilij: atque decerneretur vbi status per illud tempus habitarent.ad beneficium locorum , si nollent

Literæ Austriaci interceptæ.

Insidiæ & stratagema:

esse Na-

esse Namurij. Vt ab omni hostili negotio abstineretur sine fraude. Vt copiæ dimitterentur. Vt darentur obsides vtrinque episcopo Leodij, qui neutram in partem magis inclinaret. His addidit insidias non semel sibi paratas esse, quare se in arcem Namurij necessariò recepisse. Quod si tam honestæ conditiones non admitterentur, se non posse illud æquo animo ferre. His petitionibus non modo nullum datum est responsum, sed communi procerum Belgarum consilio Gandaui, Antuerpiæ, Vltrechti, aliorumque munitorum locorum arces & mœnia diruta sunt, quoniam contra pactiones Caroli Quinti imperatoris facta esse dicebantur. Nam cum Escouedus à secretis Austriaci missus ad Regem fuisset, literæ regiæ scriptæ sunt ad Aymontium, qui erat in præfectura Mediolanensi, quibus iubebantur Hispani, qui stationes habebant adhuc in agro Cremonensi redire in Belgium cū magno numerò equitum Mediolanensium. iussæ sunt Italæ & Germanæ copiæ colligi, cum cataphractis equitibus regni Neapolitani; & multa tormenta parari. Principes Belgarum his rebus cognitis, decreuerant vt omnes munitiones Belgicæ funditus euerterentur, præter eas quæ essent in finibus. copias colligunt, omniaque necessaria ad futurum bellum parant. Aurantius ad classicos quoque apparatus ad sexaginta nauigia retinet, quæ varijs è locis in Zelandam applicuerant. Habita sunt castra à copijs statuum ad Gemblourssam, quod est oppidum distans à Namurio circiter decem millia passuum, eo consilio, vt ferebatur, vt Austriacus obsideretur cum interciperetur commeatus ibi, qui per Mosam secundo fluuio prius deferebatur Namurium. In Gallia vero, & ad mare oceanum res neque segniter, neque timidè agebatur: nam dux Humenius collectis millibus armatorum Brouaggium vrbem terra marique obsidebat, ac multis bellicis tormentis diuerberabat. eius vrbis virtus nō minor in defensione, quā Gallorū in oppugnatione apparuit. Incurrit tamen in nō leue periculum Dux Humenius, quia obsessi virum quendam intrepidum, & mortis contemptorem nacti ex vrbe certo precio proposito emiserunt ad illum necandum: qui cum sclopettum frustra displodere conatus esset, captus fuit, & ab equis discerptus. Missa sunt auxilia per idem ferè tempus in portum Santonum, tres cohortes peditum, quę Marano exierāt: sed præsidia portus verita insidias, ne forte per artem Catholicorum hostes introducerentur, noluerunt illos admittere. quam rem cū regiæ copiæ sensissent commisso cū his redeuntibus prælio in conspectu præsidiorū ad vnum trucidarunt. Mittebantur autem à Condæo, qui sese in munitionem Laternæ receperat. Lansacius iunior rerum classicarum summus imperator vir Gallus collectis duabus biremibus, duodecim onerariis, multisque nauigijs varij generis, omnia loca percurrit, quibus se posse hostem conuenire arbitraretur. at Britannica & Aurantij nauigia per id tempus munitionem Salinarum in Insula Brouaggij subsidiis iuuant, cum quædam essent onerariæ & epibatis & tormentis non segniter instructa. vbi proprius ventum est ad insulam, singula nauigia singula tormenta displodunt, vt obsessorum animi erigerentur ad spem subsidiorum. apparuit repente Lansacii regia classis ad pugnam instructa, qui tanta virtute hostem inuadit, vt cessante vento prius Britannis, secundo paucis horis victoriam reportarit, capta maiori parte nauigiorum, & prætoria in primis, & duabus onerariis ingentibus. ceciderunt plures sexcentis Vgonottis. capti etiam plures, qui condemnati sunt ad transtra præter primarios destinatos ad suspendium. Enimuero dum classes collatis signis decertarent, obsessi spe subsidiorum ad mare procurrunt, vt eorum vires augerentur; sed Humenius conuersa illuc maiori parte sui exercitus aduersus classem hostilem ne fieret descensio, mittit turmam equitum, qui iter egressis intercluderent, qui omnes fusi trucidatique sunt, Cæso etiam Serale illorum duce. capta sunt vndecim nauigia à Lansacio multaque bellica tormenta, quorum pleraque è portu Santonum fuerant exportata. Post cladem harum copiarum cum Salinarum munitio subsidijs Condęi iuuari non potuisset, capta est ab Humenio per deditionem, cuius fuerunt conditiones. Vt saluis armis & supellectile præsidia incolumia dimitterentur. Vt obsides vtrinque de fide seruanda darentur. Vt liceret bellicum tormentum secum abducere. Vt egressi ad portum Santonum adducerentur, vel quocunq; maluerint. quibus ita transactis Humenius copias in finitimas regiones contrahit, vt corpora curarent, quæ multum per obsidionem quatuor mensium passa fuerant. At quoniam Casimirus cum nouem millibus equitum, magnoq; peditum numero in regios fines irrupturus esse dicebatur, qui partes Vgonottorū tueretur & auxilijs iuuaret: iussus est Alenconius Burdigalam & Ghisius cum viginti millibus peditum & circiter sex equitum obuiam procedere, atque iter impedire. Danticanis, quoniam Cæsarianas partes tuerentur aduersus Poloniæ Regem recentiorem, accesserunt auxilio ferè duo millia peditum ex his locis maritimis, quæ in litore oceani septentrionalis Cæsaris parent imperio: quibus auxilijs aucti regia castra repente adoriuntur, atq; cęsis trecentis fere ex hostibus victores in vrbem redeunt, captis duobus bellicis tormentis. Cæterum in Belgio proponebatur à statib. Io: Austriaco tanquam via vnica ad pacem vt Namurium, Carlomontium, quod oppidum est à Carolo V. à fundamentis excitatum, anno 1555. Mariæburgum, Sampsonum, Thyrum, & quædam alia loca relaxarentur, atq; Austriacus Augustam interim se reciperet, vtque contulisset status pro suo ipsorū arbitrio instituerentur. illis locis concessis abdicati sunt continuo magistratus non pauci, qui regias partes tuebantur, atque multa hostilia signa edebantur, cum Regis mandatum ad Aymontium ad eorum aures peruenisset. Accersitus est etiam Aurantius & gubernator in comitiis Ambiuaritarum & Tongrorum siue Brabantiæ. quę tametsi Austriacus ęgerrimè ferebat, tamen nihil faciendum putauit quod paci repugnaret, aut quod parum moderati animi indicium esse posset, dum Augustæ Romanorum missarum literarum responsum expectat. Redditæ sunt literæ regiæ denique, in quibus continebatur Regem velle pacem sanctissimè seruari, modo seruentur promissa & rata, armaque à statibus deponerentur, quæ sumpta fuissent iniussu regio, quæ ad ipsum solum, siue eius imperatorem iure spectarent. His addebatur vt cessarent ab

Broaggium obsessum.

Victoria natalis Lansacij.

Salinę captę à Gallis.

Literæ Philippi Regis ad Belgas.

omni hostill turba & vexationib. quæ fiebant Aurantii Impulsu, cuius ministris aut fautorib. nō esse
adhærendum, cū ille palam profiteatur se esse & Regis, & Hispani nominis acerrimū hostē, qui non
modo pacem promulgari in Olanda, & Zelanda noluit, verunetiam quauis ratione pacem Gandaui
impugnat. Iubet, vt qui magistratus aut bellica munia accepissent, ea deponerent, eaq; exercerent qui
regio nomine fuissent ad illa delecti. Vt populi positis armis pristinas artes resumerent. Vt captiui di
mitterentur, & inter hos Trelonius regulus, & Carolus Foccher. omniaq; ad tranquillam pacē per-
ducerentur. His Regiis literis ostensis Austriacus oēs ad pacem, & quietem cohortatur, profiteturq;
se non fore autorē calamitatum Belgicarum, si quæ per populorum pertinaciam suborirentur. om-
nia incommoda facile posse deuitari, si copiæ acceptis stipendiis dimitterentur, statusque domū suā
se reciperent, donec fierent vniuersorum comitia, quæ citò sint habenda, atq; omnia ad quietum, &
pacatum statum prouinciarum perducantur. istud si fieret promittebatur fore, vt oēs Regiæ copię
tam externæ, q̃ aliæ dimitterentur, quæ iam iter in Belgium cęperant. His nisi breui responsum esset,
minatur se opportuna, & apta remedia adhibiturū. Status his acceptis literis respondent se nō posse
libertati, & quieti Belgarū ac patriæ deesse, cū tot iniqua per auaritiā, & crudelitatē regiorū ministro
rū passi sint, quib. ēt literis contumeliæ sunt additę, ac tabellarii Austriaci vt minaces in carcerē con-
iecti. Atqui dū hinc inde tot ambagib. negotiū de subrogando gubernatore Regio nomine tractatur,
visum est principib. statuū non pessimè consultū fore reb. Belgicis si cū reginam Britannię, & poten
tissimos Gallos proceres, & multos principes Germanos fautores haberēt, Austriacā familiā quoq;
ad suas partes retorquerent, quę imperiū hēt inter Germanos, quo pacto res Hispana multo fieri vi
debatur debilior. Hæc aūt facile adduci posse videbatur ad defensionē Belgarū, vel ꝙ Philippus Rex
ad sobrini cōmoda conniueret, vel ꝙ Cæsar ęquissimo animo acciperet eā dignitatē fratri deferri, q̃
sibi ēt nō paruo esset ornamento. Dum Austriacus igitur per literas regias statib. significat per Esco-
uedum allatas se oēs munitiones statib. cōmissurū, Regemq; oīa promissa seruaturum vel post tot
perturbationes, modo religio catholica seruetur, fit decretū ab ipsis comitiis clam vt Archidux Mat-
thias Austria Cæsaris frater iuuenis acri ingenio, & ad oīa magna negotia prompto acciretur eo cō-
silio, vt ille pręesset prouinciæ cū summo imperio, Belgiumq; tueretur aduersus Hispanos, si Belgas
denuo inuadere conarentur. Matthias acceptis literis statuum, & non leuibus rationibus persuasus
clam per noctē exit Iuliobona inscio Cæsare, citatisq; equis longissimis itinerib. conuolat in Belgiū.
Cæsar ægerrimè tulit eius discessū. literas dedit ad Electores ac principes imperii, vt detineretur. scri-
psit etiam literas, & nuntium misit ad ipsum Matthiam ut rediret Iuliobonam, neque sese illi nego
tio implicaret: cæterum Matthias vbi ad Lierā oppidum accessisset, monitus est vt ibi moraretur, do
nec conditiones, quibus regiones gubernaret, communi consilio per delectos proceres stabilirētur,
quę sic fuerunt non multo post illi oblatæ. Multos iam annos hęc Germania inferior multis calami
tatibus vexatur, plurimis damnis, multis oppressionibus, atque ita vt leges, mores, priuilegia antiqui
tus prouinciis concessa ab antecessorib. Regiæ Maiestatis, & vel ab ipso Rege cōfirmata, iuramento-
que stabilita infringantur. illa aūt probari possunt vel per literas regia manu conscriptas esse confir-
mata. sed Hispani ministri demum sic cum extremo exitio harum prouinciarum infregerunt, atque
armata manu violarunt & sibi vsurparūt, vt præsentes & præteriti tumultus necessario excitati sint.
Nam ipsæ prouinciæ per vltimum contractum pacis, quæ Gandaui fuit conclusa, & per Io. Austriaci
aduentum non paruam spem conceperant fore, vt in integrum restituerentur atq; ad pristinū statū
perducerentur priuilegia, mores, leges, instituta, & oīa Belgarum, vt Austriacus iurauit eo tpe, atque
initio suæ administrationis simulauit se velle seruare. Ea spes cum nos prorsus fefellisset, cum ille se
recepisset Namurium priuati gubernatore. vt cuiuis patet, cum Austriaco nullum consilium fuerit
restituendorum priuilegiorum vi vsurpatorum, sed ēt per datam fidem opprimere, atque omnino
subiugare. nobis necesse fuit arma capere ad rerum nostrarum defensionem. illud verò cū fieri non
posse commode intelligamus, nisi hæ prouincię summæ autoritatis gubernatorem habeant, qui na
tus sit è Regio sanguine, vt nostra antiqua instituta decernunt, vt rex eiusmodi hominem nobis pol
licitus fuerat, decreuimus legationes mittere ad Serenissimum Matthiam Archiducem Austriæ Cæ-
sareæ Maiestatis fratrem, quæ ipsū rogarent, vt, sicuti aliàs sese obtulit ad hāc administrationē Regio
nomine accederet harū prouinciarū, nequis alius vicinus princeps ꝑ horū tumultuū occasionē illas
occupasset, qd̄ posset excitare magnā dissensionē inter catholicę religionis, & obediētię regię obser
uantes, & nouę religionis asseclas. Et qm̄ ob pręteritas calamitates, ęrumnas, miserias, fraudes, dolos
vniuersus populus territus consternatusque est, cuius in animo multę sunt probabiles, & maximæ
suspiciones, vt hę eximantur nobis visum est probabiliter esse reb. prouidendum. censemus itaq; ne-
cessarium Serenissimo Archiduci Matthię has conditiones, & instituta proponere ad harum ꝓuin-
ciarum administrationem spectantia, eumque obsecrari vt antequam illa admittat, promittat ea ob-
seruatum iri, idemque fieri a reliquis curare, neque cōsentiat ut uel ab ipso ullo pacto uiolentur. sic
igitur promittat, & ꝓmissa iurō confirmet. ac Pimū ut ille has ꝓuincias gubernet cōsilio statuū, qd̄
conciliū cōstet è nitis statibus gratis uniuersis, indigenis, q uacent oī ambitionis, & auaritiæ uitio, ad
quos nec minima qdem suspicio ꝑueniat aut præsentium aut pręteritorū motuū, qui periti sint tā
politicarum, q̃ bellicarū rerū. in quo cōcilio oīa negotia tractabuntur, neq; pręter illud ullū priuatū
conciliū concedatur. Vt siquis è consiliariis, uel alius habens dignitatē uel insigne munus, illud non
administret, uti cōuenit uiro bono, abdicet pro arbitrio uniuersorū statuū, atq; in locū abdicati uel
mortui quidā a statib. uniuersis deligentur, è qb. gubernator unū admittet. Vt neq; gubernator neq;
concilium statuta tractet, aut aliquid decernat, quod ad oēs pertineat, ut sunt noua tributa, & tōnes
colligendæ pecuniæ, vel res bellicæ, vel pax, vel fęderationes cum externis principibus sine voluntate

Matthias Archidux in Belgium accitus.

Cōditiones Matthiæ propositæ.

& consensu vniuersorum comitioru͂,idemq; intelligatur de publicatione, nouis edictis, aut similib. nouis institutis, quæ comitia antequam concludant, teneantur nobilib. significare,& ciuitatibus huiusmodi negotia, vt quod ad oẽs pertinet, sicuti par est, ab omnib. approbetur. nam illud conuenit conspirat q; cum antiquis morib. ac priuilegiis Belgarum. Vt in omnib. negotiis demum dum legitimus, qui est Tongrorum dux consulat Tongrorum comitia, remq; ad gubernatorẽ delatam deferat ad vniuersa comitia. Vt literas nullas possit accipere, quæ agãt de publicis negotiis prouinciaru͂, quas non communicet cum prędicto concilio, Vt cõuocatis consiliariis decernatur quidquid de illo negotio visum fuerit. Vt nihil in concilio agatur sine maiori parte consiliarioru͂. Vt id solum perficiatur, qđ in tali concilio fuerit cõclusum. Vt gubernator instauret, atq; in pristinu͂ statu͂ quasi postliminio reuocet antiqua priuilegia. & instituta q̃ vsurpata fuisse cõpererit. Vt delecti à statib. tandiu congregati persistant, vt absolutè appareat oẽs controuersias expeditas fuisse, ibidemq; congregari possint, quoties visum fuerit expedire. Vt quoties status alicuius prouinciæ congregabuntur ob aliquod negotium magnum, aliarum quoque prouinciarum status teneantur conuenire, quamuis conueniẽdi facultatem à gubernatore non petierint. Vt status cuiusq; prouinciæ possint congregari quoties libebit. Vt tractatus pacis Gandani conclusę in omnib. suis conditionib. validus sit ac stabilitus, neq; vllo pacto illi aduersari, aut vlli parti repugnare liceat. Vt, ne error vllus aut damnum sequatur ob interpretationes ipsius pacificationis, quæ cauillosè adduci possent, decernitur vt quoties hac de cã oriatur disputatio, illa interpretatio per vniuersa comitia declaretur hac ipsa de causa conuocata. Ne gubernator requirat vel habere possit vicarium, nisi vti pro opportunitate temporum statibus necessarium apparebit. Vt gubernatori, atq; cõsiliariis ne licitum sit accire tribunos aut huiusmodi bellicorum magistratuum homines tam maritimorum, q̃ terrestrium sine consensu vniuersorum comitiorum. Vt ne licitum sit congregare aut ad stipendia accire milites vel equites, vel præsidia alicubi imponere sine consensu statuum, atq; prius auditis rationibus ipsorum locorum, in quibus eru͂t imponenda, ne illorum priuilegia infringantur. Vt nequis ab eo creetur gubernator prouinciaru͂ sine comitiorum approbatione, qui gratus sit statibus eius prouinciæ, habitetq; in prouincia, vel aliquã saltem habeat prę̈stantem dignitatem. Vt belli tempore vtatur solo iudicio & decretis concilii bellici à comitiis uniuersis delecti. Vt ipse gubernator iuret Regi tanquam supremo domino ac legitimo harum prouinciarum, & consimiliter iuret statibus vt defensoribus, & conseruatoribus patrię libertatis. Vt hoc ipsum faciant reliqui gubernatores vrbium ac prouinciarum. Vt tribuni ac milites, & munia militaria exercentes iurent Regi ac statibus ad conseruationem patriæ. Qui omnes prædictis conditionibus sese addicent ad obseruationem præcipuè, restitutionem atq, inuiolabilem continuationem cuiusq; priuilegii dictarum prouinciarum, vt tenentur omnes, & singuli comitiorum vniuersorum. Vt distributio decretorum ad bellicos vsus necessarios ab illis administretur, qui a statibus instituti fuerint, atque huic ne rei consulatur infinita grauamina, & innumera pecunia externa, qua obligantur, & opprimuntur regiones Regiæ, & hæ prouinciæ. Vt statibus licitum sit admittere quę a regibus aut prouinciis offerentur quantum apparebit necessarium, & in primis ad resistendum instantibus bellicis viribus, quæ oblata iam admissa aut admittenda approbari debent à gubernatore, & conseruari. Vt iuridicè in illos animaduertatur qui arma sumpserunt, & cum Austriaco sunt deuincti in his vltimis tumultibus aduersus patriã, Vt iustitia in hoc suum locum nimirum obtineat, cuius executio non retardetur aut impediatur, vt reliqui homines in posterum caueant patriæ quietem perturbare. Vt gubernator iuret q̧ si qua in parte harum conditionum aduersabitur vllo tẽpore, status ne teneantur illi amplius parere, atq; siquid vi obtinere noluerit vt obediatur, status continuo arma capiant ad suam defensionem. Vt munitiones quæ nondum sunt euersæ, si tamen euertẽdæ sunt, continuò euertantur sine contradictione. de cęteris munitionibus vnde damnu͂ patriæ imminere videatur, decernatur quod vniuersis comitiis vtile ac necessarium visum fuerit. Vt nulla demum subsequatur quæstio eorum, quæ euenerũt in præteritis tumultibus, iis tñ exceptis qui arma Austriaci secuti sunt ex quo tpe Namurium se contulit Austriacus, quod a gubernatore approbetur, habeaturq, ratum. hæc dum aguntur in Belgio ab Austriaco per spem pacis, Hispani in territoriu͂ Genuense ingressi vt in Belgas traiicerentur, quamuis classis iã esset parata, tñ diu in illis finib. morãtur. at Genuenses magnã suspicionem capiunt, ne quod sit Hispanorum cõsilium, cu͂ fauorem veterum ob superiores dissensiones haberent, vrbẽ capere sine controuersia, atq; excitare munitionẽ. Idcirco significatum mittunt Regis ministris, & Mediolani præfecto, obtestanturq; cum multa insolenter ab Hispanis cõmitterentur, se vbi ferre non potuerint Hispanam insolentiã, illos trucidaturos, nisi emittantur ex agro Genuensi. Hoc au͂t probabilius apparebat, quia rumor erat diditus q̧ Belgę nullu͂ alium principem q̃ Regem ipsum erant passuri, cu͂ ad eius obseruantiã publice per præconem indicta sit pęna capitis Antuerpiæ nisi quis vixerit pro religione catholica Romana. atq; vt appareãt errores commissi fuisse causa ipsius Austriaci capti sunt multi tribuni primarii, qui censebãtur dicturi se consilio Austriaci egisse vt Germani in arcem Antuerpiæ, & alias euersas munitiones ingrederentur, expellerentq; statuum milites, easq; tenerent regio nomine, quia esset infensus Belgis quod nõ esset in magna apud illos existimatione, cum esset etiam informationem per testes formaturus, & missurus in Hispaniam, quo impetraret alium gubernatorem. dicebatur etiam subiecisse syndicatui iudices criminum, qui coniurationem aduersus ipsum inquisiuerant. His rumoribus non parum suspensi erant animi Genuensium, oculosq; conuertebant ad omnia Hispanorum consilia. ea du͂ vexãt animos Ligurum, non multo quietior erat animus Venetorum, qm̃ magnæ copiæ iam collectæ fuerant à Turcis, & ad Castrum nouum conuenerant, cu͂ etiam trecentæ triremes dicerentur Byzantii esse instructæ, quæ mox ad excidium Christianorum essent exituræ. Patres auditis his tam ingentibus

Genuensium suspicio.

tibus apparatibus & ipsi magno studio copias colligũt, classem instruunt. oĩa ad defensionẽ parant. Per idem fere tempus redibat Romam marchio Sotianus Ducis Allobrogum orator, atque cum ad visendũ Magnum Ducem Florentiam accessisset, perduxit colloquium ad sermonem de titulo, in quo percurrebat quam molestum esse posset suo Duci, quòd orator Hetruscus in sacello Cæsareo locum obtinuisset, idque præsertim cum magnus Dux Cosmus ad Allobrogem scripsisset sa nolle vllum facere præiudicium. responsum est, quòd cum orator de sua tantum sententia, at non de principis consilio hæc narret, nihil esset respondendum. veruntamen cum sit viri boni non solum culpa carere, sed etiam omni perfidię suspicione, quando res parum cognitas haberet, velle illum errorẽ ex animo euellere. multis igitur rationibus demonstratum est, quòd si pater vllam spem excitauerat, illud certe quod ad ipsum pertinebat, fieri poterat, & ratione tituli à Pontifice impetrati. sed cum eius animi intentio non posset diffundi in res filii proprias, non videbatur Dux ille vir prudentissimus de ipso iure queri posse, cum præsertim honores filii nouis priuilegiis niterentur a Maiestate Cęsaris impetratis. Nimis grandem iniuriam autoritati liberalitatique Cęsareæ factum iri, si illam tam faceret parui, ac minueret tam præclara dona illa ita sponte refutando. his subiunxit Allobrogũ Ducem de seipso tantum queri posse, cui nullum factum sit præiudicium, si obtentum sit à Cęsare vt sedeatur statim post Venetos oratores, sibi ipsi fecisse præiudicium, qui de præcedentia contendentes post hanc Cæsaris gratiam in Gallia cessissent. Quòd si Cæsari placuisset ipsum cohonestare tam amplè suis priuilegiis, se non intelligere inquit cur illud suo Duci debeat esse molestum, cum in illum principem pręcipuè collatum sit, qui nunquam vel inuideret vel impediret vllam eius amplitudinem. Quòd has prærogatiuas ab eo acceperat, qui vel maiores titulos posset conferre, vt fecerant superiores imperatores Allobrogi, quem ad ducatum prouexerunt. At Poloniæ Rex, qui censeret temeritatem, & pertinaciam Dancicorum ciuium esse omnino refrænandam, qui auderent vel aduersus vniuersum Polonię regnum insurgere, atque irrita putare comitiorum suffragia: vbi primum tempus anni patitur copias exire ad bellum ingentes vires Polonorum colligit ad eius vrbis expugnationem: quæ res certe apparebat difficilis propter prędidia exterorum, defensorum virtutem, & vrbis munitionem propè inexpugnabilem. vbi quædam pars regiarum copiarum Dersauiam conuenissent ad obsidionem conuentura ducibus Ioanne Sborouio regulo Gnesnensi, & Andrea Firleio Lublinensi, viris magnę autoritatis. Ioannes Coloniensis exiit è ciuitate Dancica illo nuntio ad euellenda semina virium regiarum cum octo millibus ac trecentis peditibus, mille fortunam belli sequentibus, ac septingentis equitibus, & varii generis tormentis compluribus & bellicis apparatibus. Sed enim quo primo die egressus est cum exercitu ex vrbe, tanta vi pluuiarum, ventorum, ac tonitruum cępit infestari, vt plerique è suis in fluuium è ponte deciderint, ac fuerint suffocati. Equus etiam sub ipso Ioanne Coloniensi præfecto Dancicarum copiarum ita cecidit, vix vt à suis fuerit morti subtractus. illo tam inopinato omine rediit in ciuitatem, ne forte inuito genio egrederetur. Conatus est non multo post excursiones facere in copias Regias, quæ per beneuolos ciues de omnibus Coloniensis consiliis fiebant certiores diligenter. nuntiabatur quotidie vrbanas copias parari, nesciri tamen quando essent exituræ. at non multò post Rosenburgũ accedunt, vbi castra posuerunt per noctem, cum multi assidue in castra Dancicana conuenirent. interea Regię copiæ ad viginti Casacos leuioris armaturæ equites nimirum præmittunt, qui hostes à somno reuocarẽt, metuque replerent, & mox ad suos Dersauiam recurrerent. missi sunt & paulòpost, qui inuitarẽt ad pugnam, sed nihil tamen efficitur. & quoniam Coloniensis erat consilium, vt Dersauiæ initia copiarum regiarum obsideret atque opprimeret, nulli ad eam rem deërant apparatus, cum scalę, & globi, & omnia necessaria expugnationi conueherentur. at Regii duces, comperto hostis consilio relictis Dersauię, quæ distat a Dancica fere sexdecim itala milliaria satis firmis pręsidiis, qm̃ nõ videbatur ferendũ esse vt in vno loco includerent, exeũt equites mille & ducẽti, & septingenti pedites ad mille passus a Dersauia lacum Lubiesseuium versus, atque in loco tuto castrametantur, hostem auide expectantes. at vniuersum consilium erat Coloniensis cum longe numero armatorum præstaret, vt Regios circunueniret, quare iusserat aliquot vexilla suorum curare vt eos à tergo adoriri niterentur. at quoniam agger quidam sublimis erat transeundus, missus est lemrucus cum quinquaginta equitibus, qui transitum prohiberet siqua is pareret, eosque retardaret. Sed quoniam in confertum agmen armatorum incidit, non potuit prohibere, nisi alii equites subsidio accurrissent. at verò cum acies propinquassent, neque tamen Regii circunuenirentur, sed contra hostes diuisos ita esse prospicerent, iubent suos in aciem descendere. cęptum est prælium primum ab equitibus, atque quamuis Dancici strenue pugnarent, tamen hastis regiorum turbati ac distracti cedere coguntur. Pedites Regis per idem tempus in tormenta impetum facientes, circa illa maxime cruentam, atrocissimamque pugnam committunt, quibus pluribus ex hostibus trucidatis denique potiuntur. ea victoria regiorum duobus in locis cognita animus totus concidit Dancicis copiis, quare continuo terga vertere cæperunt. alii in aquas, alii in paludes, alii in montes profugerunt, quos Regii non prius insequi, & trucidare destiterunt quam equi, & uires ad insequendum defecerint. vt ij, qui ab equitatu lemruci detinebantur quo minus à tergo regios adorirentur, vt victos suos viderunt, fusum ac propè deletum peditatum, & capta tormenta, & ipsi terga verterunt, quorum multi sunt trucidati. cæsa sunt ad sex millia Dancicorum, multique viri capti, cum etiam multi in lacu, & in paludibus periissent, vix sexcenti incolumes in vrbem redierunt, præfectus tamen copiarum fuga se seruauit. perierunt quidam tribuni militum, & primarii ciues. è regiis vix quadraginta sunt desiderati. cæterum Regiæ copiæ vbi post illam victoriam fuissent adauctæ, ad vrbis obsidionẽ cũ suis ducibus Ioanne Sborquio, & Andrea Firleio vt institutũ fuerat contendunt.

Dancicorũ cladei.

Dancicæ præsidia contra ex vrbe egressa castra regia repente inuadunt, quæ amissis pluribus recentis è suis a regiis copiis in vrbem includuntur. Nec multo post maioribus cum viribus egressi singulari virtute castra regia denuò adoriuntur. pugnatur acriter vtrinque, sed tamen victoria vila est denique penes egressos fuisse, quoniam non multo pluribus ducentis è suis amissis cæsis pluribus Polonorum alacres in vrbem redierunt. Rex illa clade accepta cœpit non præclarè de suis Polonis suspicari, cum etiam Constantinus dux crederetur per consensum Polonorum à Turcis, & Scythis, & Agarenis superiora damna accepisse. sed tamen persistit in obsidione, iubetque aggeres aduersus vrbem altius extolli, atque equitatum agrum vniuersum percurrere ac videre nequid commeatus in vrbem importaretur. iussa sunt etiam tormenta diligentius vrbem concutere, quæ cum obsessi viderent ad arctissimam, & diuturnam obsidionem spectare, præsidia paulatim minui, nulla posse auxilia expectari, statuerunt satius esse honestas deditionis conditiones complecti, quàm acerbissimum finem belli expectare post multas acceptas per bellum calamitates. res autem post multas controuersias ita composita est, nequis per triduum domo exiret, intra quod tempus septem capita conditionum sunt proposita, sed quatuor tantùm promulgata. Vt populus Dancicæ teneatur dissoluere omne æs alienum contractum a Sigismundo secundo Poloniæ Rege. Vt dentur regi duodecim bellica tormenta quæcunque eligere placuerit. Vt promptæ sint ad regium nutum quædam turmæ cataphractorum equitum. Vt munitio euertatur quæ fluuium prospicit. Veneti, quia multos pedites colligi iussissent ob Turcicos apparatus, vt dicebamus, iusserunt copias in Cretam traiici tria millia nimirum, at duo in insulam Corcyram: atque præter viginti & quinque nauarchos recentes iussæ sunt quinquaginta triremes instrui in Creta, quæ vires reliquis sinus Adriatici custodiis adiungerentur ad defensionem Venetarum munitionum. Missæ sunt quædam Hispanorum cohortes Amiternum, quæ litora tutarentur, cum non parum auxissent suspicionem Regiam induciæ cum Cæsare factæ in octennium, qui forte verebatur ne si Regem Hispanum infestaret, res Turcica pluribus è partibus uno tempore vexaretur. sollicitabatur non mediocriter principum Gallorum animus, quòd ex altera parte clam accersebantur ad defensionem Belgii, cum verba dedissent dubitationis plena donec haberētur comitia, ex altera ipsos oporteret ad suam defensionem inuigilare, cum consilio & opera Ghisii proditio, & parata cędes Regi Cantabrorum, & Condęo fratri fuisset patefacta, & de coniuratis sumptum supplicium. Atqui cum iam diu Tamnasus Persarum rex diem suum obiisset, eiusque filius Cudabenches postremum in regnum successisset, vt diximus, cœpit Amuratus rem classicam frigidius tractare, & oculos cogitationemque fere omnem ad Persę Regis consilia conuertere. Non enim sola indignatio Persæ in mentem Amurato veniebat, quem putabat fore indignatum ob multas auitas vrbes, & regiones Turcicis armis occupatas, cum Tamnasus pater fuisset ab omni bellica consideratione alienus, ne populationes, & excidia subditorum, ut dicere solebat, videret, sed etiam quia recens indicium parum amici animi datum fuerat, quia nullas legationes gratulatum Byzantium de more cæterorum regum Cudabenches misisset, quia neque Amuratus gratulatum miserat ubi creatus fuit imperator. Primum omnium negotiorum fuit Cudabenchę vbi creatus est rex Persarum, copias paternas, & subditos aptos rei bellicę recognoscere, vniuersamque rem bellicam instruere. nam infestabat animum Persę præter cætera amissorum locorum memoria, & gloria rerum quæ feliciter apparebant pro præsentibus viribus posse fieri, & maximè desiderium recuperādorum locorum quæ membra regni Persici fuerant, sed per auaritiam & iniuriam Turcarum & patientiam patris occupata. sollicitabat in primis Bagadetę ue Babylonię nobilissimæ ciuitatis, antiquissimæque dignitas, qua in vrbe Persarum reges antiquitus consueuerant gladium accingere. Sed quoniam Persarum regio & vires ignotę sunt plerisque mortalium vt nimis longinquæ à nobis, putaui non fore iniucundum auditoribus si pauca prius de illis populis dixero, quæ pertineant ad illustrandam historiam, vt appareat quibus viribus fretus Persarum rex tantum imperium affligere, & labefactare prope potuerit; quantum est imperium Amurati Turcarum imperatoris omnibus nationibus formidabile. Illæ autem facile cognosci possunt ex iis quę retulit ad Senatum Venetum Vincentius Alexandrius à secretis eius senatus, vir magni ingenii, & multæ rerum experientiæ, quem etiam superius diximus missum fuisse belli tempore à Venetis ad sollicitandum animum Persę in Turcicam immanitatem. Creditus est esse Tamnasus Persarum rex è familia Seida, vt altius rem repetam, quæ nobilitate & antiquitate præstans ab Ali genero Mahometti crediti prophetę illarum gentium per seriem. 990. ferè annorum deducitur. Fuit hic Ismaelis primi filius, cuius pater nominatus est Seida Caidar, vir bonus & sapiens, sed parum fortunatus, qui cum alia multa verè prædixisset, tum etiam illud quòd Ismael filius futurus erat rex. Ismael deinde quamuis iuramento affirmasset se regnum suæ fideicommissum nepoti Vsuncassani seruaturum, tamen quia regnandi cupido nulli vel metui Dei, vel rationi paret, non modo datam fidem fefellit, sed etiam addidit sceleri scelus, nam adolescentulo, ad quem regnum iure perueniebat, iussit caput amputari, vt sibi hunc stimulum ex animo, & è conscientia euelleret. Sed tanta feritas, & iniuria paulopost Deum habuit vltorem, quia parum quietum regnum per imperatores Turcarum possedit, priorque fuit qui regum Persarum amplitudinem imminuit. Nam Selimus Solimani pater vrbem amplam, & frequentem Syrię Zorigā siue Caramithū rerumque omnium necessariarum abundantem vi armorum subiugauit, quæ cum esset in optimo situ nunc Ottomanica industria facta est munitissima. Sunt sub Zorigæ ditione multę aliæ urbes, & oppida, & pagi in regione Mesopotamia vocata, vt Mordiuum, Vrfa, Birtha, Ertingia, Tocatum. Habuit Ismael filios Tamnasum natu maiorem, & Eliam, & Samum, & Baimmum. cum verò Tamnasus patri in regnum successisset, suscepissetq; imperiū Elias vir acri ingenio & a bellica gloria

Dancica res composita.

Cudabenches rex Persarū creatus.

Persicarum rerū ampla descriptio.

non

non ſlieno cepit vi armorum Burcanum Siruani regem, omnemq; ipſius regionem ampliſsimam occupauit ad ripas vſque maris Caſpii, eamque fraterno imperio adiecit. Sed cum Tamnaſus deinde parum memor tanti beneficii apparuiſſet, Elias ægrè ferens ad fratris excidium cum principibus Ottomanis conſpirauit, inſtitiq; Solimano ut collectis magnis copijs fraternum regnum adoriretur. Capta eſt perampla regio per illud tempus à Turcicis aciebus, & Vanum præſertim nobiliſsima munitio Perſarum, quę diſtat ab vrbe Tigranaana iter ſex dierum, quæ cum fruſtra diu fuiſſet diuerberata, monitu Ramonii Galli oratoris mutata verberatione in debiliorem partem vrbis paruo negotio mox capta fuit. At rex Perſa non ſolum Eliam fratrem per munera trucidandum curauit, ſed etiam Samum eandem fortunam ab illo veritus. cum autem Bairamus naturæ conceſſiſſet relicto filio impubere, qui regnabat in India, rex filiam adoleſcenti in matrimonium pollicetur, hortaturque ut ad ſe veniat, ſed non tulerunt populi vt accederet Casbinum veriti patruorum fortunam. Habuit Tamnaſus poſtremus Perſarum rex eius nominis vndecim filios, & inter hos maiorem natu Cudabenchem, quod nomen Deodatum apud Perſas ſignificat. Secundum Iſmaelem, qui cum pater deceſſit agebat annum quadrageſimum tertium. Cæterum Tamnaſus vbi decederet reliquit hæredem teſtamento Caidarem adoleſcentem decem & ſeptem annorum, qui fuit à fratribus, cum tantam nouitatem rei perferre non poſſent, ut minor ſuccederet, trucidatus breuiſſimè. Succeſſit huic Iſmael uir acri, promptoque ingenio, rerumque bellicarum maximè ſtudioſus & peritus & non parum fortunatus, & quem fraterna cędes cautiorem facere poterat, & quem omnes regem iam tunc optabant, quem coactus fuerat pater multos annos habere in cuſtodiis, quia ter vel pacis tempore collectis magnis copiis Turcarum purpuratos non ſolùm ab inferendis iniuriis repreſſit, ſed etiam omnes propè illorum copias fortiſſime deleuit. Sed & hic parum uixit, creditusq; eſt impulſu fratrum a ſorore fuiſſe veneno necatus, cum tres etiam fœminas Tamnaſus è diuerſis mulieribus reliquiſſet. Huic ſucceſſit Cudabenches vir non tardo quidem ingenio, ſed quietiore Iſmaele, atque prudentia nemine ſuorum inferior. at quoniam rex vtitur conſilio peritorum adminiſtrationis rerū publicarum, non poteſt res Perſica non plurimum iuuari. Habentur comitia ferè quotidie, niſi cum rex ad balnea accedit, qui præſes eſt comitiorum, aut quo die vngues ſibi detondet, quæ comitia ab hora vigeſima ſecunda pro magnitudine rerum propoſitarū protrahuntur. Admittuntur in hæc comitia duodecim Sultani vocati, qui præſides ſunt prouinciarum, nam rex pro miniſtrorum diligentia vel præfecturas defert, vel pecunias. at pecunias dat non ſimpliciter, ſed mutuo in decem aut viginti annos, cui opus eſt decem quotannis fœnus in ſingula centena diſſoluere. Illi dant mutuò exeuntibus in præfecturas, & quinquaginta aut octoginta fęnus accipiunt in ſingula centena. Dat autem aliis viginti, aliis triginta, aliis quinquaginta nummum millia. Quòd ſi fœnus ſtatuto tempore non diſſoluatur, nullo expectato iudicio prædia obligata mox à creditoribus occupantur. Sunt etiam aulicis propoſitæ vel militares vel prouinciarum pręfecturæ. Quod in comitiis memoria dignum proponitur à conſiliariis vel ſcribæ vel rex ipſe ſcribit, qui in paulo altiore throno ſedet, cuius a tergo filii ſi ſint, apud patrem. E regione ſedent conſiliarii præſentes, & ſiqui prouinciarum præſides affuerint. Poſitæ ſunt cuſtodiæ trecentorum armatorum dum fiunt comitia, qui tamen etiam poſt comitia ad tutelam regis perſiſtunt. Eſt autem Perſia regnum ampliſſimum, quod ab Oriente India, & Gange atque Indo fluuiis terminatur, ab occaſu Tigri fluuio, qui Perſiam a Meſopotamia diſterminat, quæ nunc Dierbecha nominatur, qui ad fines Babylonios decurrens in Eufratem ingreditur, communique alueo delatus in mare Perſicum per Teredonē ad meridiem decurrit, atque cum Armuzia coniungitur, peruenitque ad litus maris Perſici. Ad Septentrionem, vbi ſcatet ipſe Tigris, eſt Armenia minor, quæ vocatur Turcomania, terminaturque mari Caſpio, quod dicitur Bacù, & Scythia, quæ regiones a Turcarum imperatore poſſidentur. In illis regionibus hæc regna poſſidentur a Rege; Siruanum, quod fuit regnum Medorum. Aràs quod fuit Parthorum. Armenia maior. Curaſſanum, Chieſſen, Cherium, Diargumethum, Gillarum. Sunt in Perſia regione quinquaginta & duæ vrbes, quarum Metropolis eſt Tigranaana vocata ac totius regni. proximæ dignitate ſunt Casbinum, Curaſſanum, Nacſiuanum, Samachinm, quæ omnes ſunt ſine mœnibus, cum vires regni non in mœnibus aut lateribus, ſed in virture armatorum ſitæ eſſe cenſeantur. Domus Perſarum fiunt è luto, & palea ſine vlla iucunditate aſpectus, cum ſitus alioquin regionis ſit amœniſſimus. Magna eſt frumenti copia plerunque, quamuis rarò pluit, cum pro imbribus vtantur fluuiorum irrigatione. magna eſt copia animalium, & veruecum in primis, qui tam fiunt pingues, vt caudarum pondus nonnullarum ad quadraginta libras accedat. Eſt tamen magna carnium caritas ob nationis voracitatem, cum quater quotidie ſaturi fiant ſenes, nedum iuuenes. Sunt pauperes coloni, nullis vtentes ornamentis, cum humi dormientes decumbant, quamuis opulentioribus ſtrata ſunt ſuper tapetibus. Fœminæ Perſarum colore ſunt ſubfuſco, utunturque multis margharitis, quę apud illas nationes paulo ante non erant in vſu. atqui cum omnium rerum inutilium ſtultiſsima ſit emptio, tum margharitarum in primis videtur abſurda, cum à ſtultis hominibus multa millia nummum per has inutiliter profundantur, quę vtilius conſeruarentur vel in domeſticos vel in publicos principum vſus. at leues homines coguntur fęminis parere. Summa eſt omnium ſubditorum populorum in Regem Perſam obſeruantia & cultus, cui multi languentes aut in periculis poſiti tanquam Deo vota faciunt, qui etiam ſi liberentur conueniunt ad oſculandas valuas palatii, tanquam ad quoddam ſacellum, in quo habitet Deus, putaturque fortunata domus, quę aliquid è regia ſupellectile habeat, vel aquam qua lauerit manus, tanq̄ illud ſit præſens remediū multorū morborū. tanta eſt reuerentia, nedicā dementiā, ut quidā putent mortuos etiā poſſe à Re-

Caidar Rex Perſarū Caſus.

Iſmaelis per ſe ingenium acre.

Gubernatio Perſarum.

Perſiæ deſcriptio.

Regna poſſeſſa à Perſarum Rege.

Perſiæ fertilitas.

Perſarum reuerentia erga regem.

ge ab inferis in vitam reuocari, omniaque futura tanquam præsentia prospici. Consueuit Persarum rex in vrbe Tigranaanam habere ordinarium domicilium, sed vel quia non tam reuerentur colleretur, vel quia formidabiles essent ibi ciuiles dissensiones, Casbinum sedem transtulit, ibiqne habitare decreuit. Est autem Tigranaanam vrbis in planitie sita parum distans à quibusdam collibus, cuius vrbis ambitus accedit ad quindecim milliaria. Formam habet ob longam. sunt intra vrbem multa viridaria, quæ, cum multos habeat vicos, in singulis fiunt nundinæ, quasi multa emporia multarum rerum abundantissima, & præcipue multorum eduliorum. atqui cum aeris temperies sit felicissima, & regio nulla alia inferior regione iucunditate aspectus, multa mercimonia illuc ex vniuerso regno conuehuntur. fiunt in Persia panni serici & villosi & rasi bonitate & pulchritudine nullis externis inferiores. Nullæ sunt apud illos populos auri aut argenti aut æris fodinæ, sed ferri tantum. Quod ad prouentus attinet, nulla imposita sunt certa vectigalia, sed pars septima omnium mercium, & fructuum Regios prouentus facit. est tamen certa pecunia imperata in numerum pratorum, & in priuatorum domos, & in Christianos in Persia negotiantes, cum & in pecudes, & in vaccas certa exigatur. Tanta vero est harum rerum copia, vt tricies centena millia nummum pronentus excedere credatur. sumptus perpauci sunt, cum quinque millia militum tantum reges alere teneantur ad sui corporis custodiam: qnibus tamen neque ipsis erogant pecuniam in stipendia, sed dant uestimenta & equos quo precio sibi placuerit. Habet rex ad quinquaginta tribunos, qui Sultani vocantur, in tot enim partes regnum distributum est. Subiiciuntur singulis præfecturis à quingentis ad tria millia equitum, quibus sigillatim tantum prouentū ex assignatis regionibus præfecturarum relinquitur, quantum satis sit alendo equitatui, qui sæpe à præfectis motus & leges bellicas edocetur. cum igitur instat bellum vnus est labor regius mittere nuntios ad Sultanos paulo ante, qui cum semper sint parati ad statutum locum breui conueniunt. Sunt circiter centum millia equitum robustorum, & non segniter armatorum, qui sunt ingenio feroci ac pugnaces. arma illorum sunt thoraces, & scuta, & galeæ & enses vel acinaces præter lanceas, cum alii sagittis etiam vtantur, & plerique longis sclopettis atque optimi temperamenti, accommodatissimique sunt omninm propè hominum viui sclopettorum. Equi optimi sunt In Persia, ex quo tempore Baiazettus penetrauit in Persiam cum multis equis Cilicibus, & equabus Arabibus præstātibus. ille enim vbi fuit à Tamnaso trucidatus ferè decem millia equorum in Persia remanserunt, vnde optima, & pulcherrima proles nata est, cum egregia etiam tormenta à Baiazetto sint relicta. Baiazettus enim anno. 1558. ob suspicionem de successione in imperium Turcarum coactus est cum Selimo fratre Rossę filio signa conferre. atque cum totis castris dimicatum esset, uictoriaque fuisset penes Selimum, cuius partibus mater fauebat, coactus est se in Persiam cum viginti millibus armatorum recipere ita Persia Rege concedente. vnde post mortem Baiazetti, & spolia, & duodecim millia hominum per legationes Selimi postea sunt repetita. Vtitur Persa pro munitionibus solitudine regionum, cum ad fines Turcarum septem aut octo dierum iter omnia inculta desertaque sint, & oppida funditus euersa, & ædificia quæque succensa. Vt autem bellorum præsentium causæ & simultatis cum Ottomanis imperatoribus appareant, Reges se iura habere censent aduersus Ottomanicam ingluuiem ob ereptam Babyloniam, & Chilorthum, & Ergas, & Adilgeum, Berghesium, & Cassanum, & Chiesam, & Esrunum, & Vanum vrbes magnæ dignitatis præter multa castella, & pagos, quę per segnitiem Tamnasi fuerant occupata. Illa regio ab Eufrate incipit Babyloniam vsque, & ab occasu Armenia minore, & supra Mesopotamiæ regionem extenditur. Exercet amicitiam, & propè fœderationem Rex Persarum cū quodam principe Christiano Leuenthbeghio uocato principe Georgianorum, qui Regi tributi nomine viginti millia nummum quotannis persolnit, cuius principatus est Caspio mari finitimus, qui habet in armis prompta in omnes euentus ad decem millia egregiorum equitum, & multum peditatum. Hi accedunt non nulli principes Turcarum cum Rege Persarum conspirantes, qui habitantes In montibus Armeniæ minoris, possnnt colligere octo millia strenuorum equitum. Amuratus, vt cui cognitum esset ingenium pręstantissimi Regis, & vires Persarum non negligendæ, cępit nonnihil de his rebus esse sollicitus. omnes propè bellicos apparatus a classe in fines sui imperii aduersus Persam conuertit. Iubet quinquaginta triremes tantum exire ad suorum locorum maritimorum defensionem. Missa sunt primum duo millia Ianizzerorum ad eos fines, multaque millia Spachium ad illud bellum vndique cientur. atque cum Scythæ quasdam conditiones fœderationis à Turcarum Imperatore petiuissent, reiecti ad stipendia Persarum confugerunt. cæterum Persa collectis ferè centum millibus armatorum Turcicos fines repente innadit, tantaque alacritate vt obuia quæque facillime cederent. Multi Tnrcæ, Fmencique populi in castra Persarum, vt ab inclinata ad victricem fortunam transfugiunt. nam Persa, & stipendiis, & munerib. & omni hnmanitatis genere pręstantes quosq; duces ac milites ad se allicit. In Britannia quoq; interea magni fiebant bellici apparatus, cū classes instruerentur, milites que vocarētur ad signa, qui apparatus dicebantur fieri ad Calesum siue Cesoniacū nauale expugnandū. Hoc aūt faciebat, quia Gallorum Rex collectis mnltis copiis in Tectosatibus, & Volcis populis Galliæ, multa oppida, quę ab Vgonottis occupabantur, conabatur nt dictum est vi armatorum expugnare, aut ad deditionem compellere. Idcirco dicebantur magnæ vires colligi in Germania altrice prouincia omnium propè bellorum, cnm sola Germania sedes propè, & disciplinarum omninm, & virtutis bellicæ nostris temporibus inter Christianos appareat. Nnllum enim geritur bellum sine viribus Germanis. Discesserat Massilia iam Magnus prior frater Regis cum tribus millibus peditum & septingentis equitibus ac decem muralibus tormentis & mnlto bellico apparatu, ut cum aliis copiis Regiis coniungeretur. cęptum est per uiginti dies Minerbam munitionem nobilem obsidere, atque

tribus

Persarum prouentus regi.

Militia regis Persarum.

Baiazetti clades & fuga.

Georgiani qui sint.

Fœderationes Persæ.

tribus è partibus concutere, sed uniuersa uis tormentorum fiebat uana, quoniam munitio super firmissima petra est firmata, & egregiè terra aggeres interius muniti. Veruntamen cum aquę penuria intra munitionem laboraretur, peruentum est ad conditiones deditionis, quæ fuerunt vt liceret copiis Minerbensibus armatis excedere cum impedimentis. Vt obsides vtrinque darentur. Vt dies octo ad migrationem concederentur. Præmissi sunt in alias regiones vulnerati rebusque bellicis inutiles, atque cum repente subsidia accepissent cum bellico apparatu nihil tale hostibus opinantibus captis multis nobilibus Gallis, qui iam familiariter vna versabantur, alios milites intra vrbem repente miserabili cæde trucidarunt. Regii proceres cognita perfidia, & crudelitate Minerbensium cœperunt magna contentione oppidulum, quod est extra vrbem diuerberare. Facta tanta verberatione, vt vix duo simul per ruinas ingredi possent, cum esset etiam altitudo ad staturam duorum hominum ascendenda ter repetitis conatibus eodem die oppidulum inuaditur. Galli tamen ob angustias loci reiecti sunt magna dita & accepta clade. pugnatum est enim missilibus ignibus, & omni telorum genere. concussum est denuo oppidulum tredecim tormentis, atque ne per idem tempus subsidia ingredi possent, excitatæ sunt tres præualidæ munitiones ad portas è gleba & fasciculis lignorum magna arte inter se trabibus conchatenatis. Ex altera parte Maregentia vrbem amplam, & populosam Niriobrigum Pessulum seu Mompolerium multos iam dies cum multis armatorum millibus obsidebat. Vgonotti collectis, & ipsi ad eius urbis subsidia duobus millibus peditum & quingentis lectissimis equitibus cum quadraginta iumentis farina onustis vrbi se ostentant. Initur leue prelium sanè atrox, & cruentum. sed inter pugnandam subsidia ex altera parte in vrbem sunt ingressa. ceciderunt in illa pugna mille ferè ex Vgonottis, è Gallis paulo plures trecentis. Vgonotti contra quo vires Regias ab inferendis molestiis ad rerum suarum defensionem reuocarent collectis non contemnendis armatorum copiis castella quædam Regia in finibus eius regionis adoriuntur. oppidum Diui Pauli ui ferri expugnãt, atque ad unum milites Regios trucidant. Dum ita uariis in locis orbis terrę fortuna res mortalium vexat, concessit naturæ Aloysius Mocenicus Venetorum Dux, cuius in locum suffectus est inusitato patrum fauore omnibus suffragiis Sebastianus Venerius uir non solùm integritate uitæ & prudentia clarus, & quem multi magistratus reipub. præclarè gesti illustrem demonstrarunt, sed quem rerum bellicarum etiam gloria maximè illustrauit, & in primis naualis victoria quasi propria virtutis Veneræ, per quam vniuersa res Christiana à seruitute, & captiuitate barbarorum fuit liberata.

Mompoleriũ obsessũ.

Aloysii Mocenici mors. Sebastianus Veneri' dux creatus.

Turcicę triremes quinquaginta, quę exierant Byzantio, Venetorum virtutis periculum facere volentes, quos fortunæ potius, quàm propriæ virtuti confidere fortasse existimauerant, cum in Cretam applicuissent, iubentur turbæ nauticæ facere descensionem, ibique aquari & lignari. at Cretẽses qui Sfacioti uocãtur sumptis armis magna uirtute, & alacritate uetant facere descensionem. Turcæ profitentur se tanquam amicos, atque in usum amicę classis tantum velle lignari. responsum est nullũ esse signum amicitię fructiferas arbores excidere, cum in insula non sint syluæ aut arbores steriles. At quoniam Rodulphus Cęsar non miserat munus honorarium, ut appellant Amurato, captus est eius orator Byzantii & in custodias traditus. Polonus Rex Dancicis rebus vti dictum est compositis, acceptis promissis de mittendis copiis aduersus Moschouitam, qui sese in Liuoniam per illud tempus recepit abducto captiuo Magno Regis Danię fratre, paulatim ad bellum se accingebat, quoniam Moschus in magna trepidatione reliquerat Lituaniam ob multas incursiones, quibus proxima quęque hostiliter vastauerat. Turcę tametsi res cum Cęsare, ut diximus, Byzantii compositæ fuerant, & imperatorio decreto sancitum ut à mutuis iniuriis abstineretur, tamen in finibus non cessabant omne genus insidiarum, fallaciarumque struere: cum in illa parte Illyrii, quam Croatiam uocant, duo castella ceperint. his incursionibus auditis collecti sunt circiter quingenti equites Cęsarei non procul ab Alba regali, cum in quodam oppido etiam Turcarum proditio strueretur. sed re per puerum patefacta repente in itinere hi à Turcis ex insidiis inuaduntur. pugnatum est diu magna virtute. Cęsarei equites ad extremum multitudine hostium superati cęsis pluribus centum, multis captis in seruitutem, reliqui fuga se seruarunt. Veneti, quoniam Acroceraunii siue Vicochi piraticam in omne genus hominum exercentes maxime Turcica nauigia infestarent, quatuor triremes aduersus illos miserunt, quia Turcæ querebantur sua nauigia vbique diripi. cum ipsi pacem sanctissime, & promissa seruarent, neque piratas ingredi sinum Adriaticum paterentur. nam nisi illud fieret, profitebantur se necessario ad suorum defensionem intra sinum esse nauigaturos. & iam biremes quędam hoc consilio struebantur Naronę. illud vbi cognitum esset Byzantiũ desistitur ab inceptis apparatibus. Persa factis ingentibus apparatibus non solùm propter suas vires felicibus successibus utitur, sed etiam propter imbecillitatem hostis, qui pestilentia afflictaretur. Vexarunt animum Amurati etiam Persicę triremes in mari Euxino, quę coniunctis viribus cum Scythis multa castella Turcicę ditionis capiunt, vniuersamque regionem finitimam magna trepidatione replent. Austriacus cognito Matthię aduentu & comitiis Belgarum, in quibus decreta erant ad bellum in singulos menses, quę ad bellum spectabant, quadringenta nummum millia, & ad excutiendum Regium imperium, cum status acciuissent Casimirum cum tribus millibus equitum, & quinque Reggimentis peditum Germanorum. & Comitem Suartzemburgensem cum quinq; millibus peditum Britannorum, & Scotensium, Aurantiusque dictus esset Tongrorum, & Bolduchi gubernator, quibus copiis statutum erat Namurium expugnare, & Norsam fluuium occupare, quo accessus Hispanis occluderetur. moratur Augustę Vermanduorum. instatque copiis imperatis à Rege vt quam citissimè veniant. Atque cum mille & quingenti pedites iam accederent, a copiis statiuum in itinere ex insidiis circumuenti, cęsi, profligatique sunt; quorum tribuno in castra adducto

caput

caput est amputatum. Austriacus obnuntiat per legationes principibus Belgarum fore contra iuramentum, & pacem, & Maiestatem Regiam si declarent Matthiam Archiducem illarum prouinciarum sine regio diplomate, qui parui nuntios faciunt. verum vt res honestior appareret, missæ sunt legationes in Hispaniam, quæ multis efficacibus rationibus niterentur confirmationem impetrare, cum ipse etiam Matthias literas ad Regem vna cum statibus exarauisset. Pontifex his recentibus motibus bellorum, qui præter omnium expectationem suboriebantur, vt regiam rem pro viribus iuuaret, exigit à clericis quatuor decumas in vsus bellicos ad defensionem catholicæ religionis, tum Parmensis princeps accitus in Belgium ab Austriaco citatis equis cum duobus comitibus Heluetio habitu incolumis in Belgium euadit. His bellicis apparatibus in Gallia, & in Belgio auditis Britanniæ regina mittit quatuor millia equitum & sex peditum datis stipendiis in Belgium præfecto Milorto Regio consiliario, penes quem summum erat imperium. vt Gallos deterreret, iam munitionem Cesoniaco nauali vicinam petiuerat. & quoniam cognitum fuerat in Lusitania quoque rem bellicam clam parari; venit in suspicionem Lusitanos, & Hispanos apparatus fieri in Britannos, quare ad securitatem sui regni conducere putauit, vt omnes catholicos Britannos vno tempore trucidaret, ne visis armis, & insignibus duorum regum in cæteros Britannos de religione dissentientes insurgerent. Sed sequenti nocte tantopere vexata est, vt nunquam somnum capere potuerit, quare verita Dei voluntatem tantam nequitiam auersari, & ne illud factum parum è sententia succederet, mutauit consilium. Aurantius audita Matthiæ electione continuo ad illum conuolat, cum quo sæpe plurimumque est, cui & instructissimam classem ostentat, & multis spoliis hostium in naualibus prælis partis ornatissimam, & docet munitiones optimè esse instructas. nam vbi primum creatus fuit Aurantius Olandæ, & Zelandæ gubernator vel per pacem Gandaui cœpit munitiones recognoscere, ac siquid perficiundo operi deesse appareret, illud magna diligentia adhibere. statuit ut Spaetendamum, Thuys, Terarthum, Grimpen, Teuembergа, Clundertum, Niegastelum munitiones absoluerentur, quæ sunt in finibus Tongrorum. Illud autem se facere profitebatur ut opportune ad regiam voluntatem promptus haberet, paratasque munitiones. Deinde sub quibusdam figmentis euersa sunt multa templa, & præcipuè Franciscanorum monachorum, materiaque templorum, & cœnobiorum diuendita atque in profanos vsus conuersa, & sacri prouentus Aurantii iussu abalienati. Hęcco spectabant, vt noua Caluinistarum factio introduceretur in quasdam vrbes, quæ hoc ipso consilio sese Aurantio subiecerant, quamuis neque his conditiones fuerunt seruatę. Inde Aurantii, & Olandæ, Zelandęque procerũ consilio missi sunt ministri concionatores in regionem Tongrorum & Menapiorum, & Busaterorum qui per occulta conuenticula pacem subuerterent. Ghisius interea cum multis millibus peditum & equitum ad fines Belgarum peruenerat, vbi per aliquot dies stationem habuit dum insidiæ ac proditio Argentorati strueretur, per quod ferè tempus initum est leue prælium ab Hispanis copiis & militibus statuum apud Namurium. pugnatum est vtrinque magna virtute. Cecidit in eo pręlio regulus Barlemontius, & multi è Belgis, sed plures ex Hispanis. Neque solum terrestribus præliis cęperunt res denuo vexari, sed etiam naualibus: nam quamuis miserabili lue in Britannia laboraretur, vt Aureliæ, & in aliis locis, tamen ita mare clausum tenebatur ab altera parte Britanniæ, vt transitus nemini pateret præter quam Lusitanis nauigiis, quod ipsum fiebat ab Aurantio in Olanda, & Zelanda, qui nullum nauigium ad Oostlandam vel alio ad partes septentrionis exire patiębatur. status non paruas vires vbi collegissent à variis principibus exierunt in apertum, cęperuntque parum regios apparatus formidare. Missa autem sunt illis auxilia, quoniam cum cępissent aspirare ad instaurandum bellum, conquesti sunt per legationes apud omnes amicos principes quę quererentur, ac docerent status iniuriis, & auaritia, & crudelitate Hispanorũ coactos fuisse arma capere, sub quorum immani imperio neque priuilegia seruarentur, neque facultates per simulationem religionis, cum nihil prorsus ab eorum nequitia tutum esse posset. Idem periculum omnibus ipsis principibus imminere deuicto Belgio, quod certe ob diuturnitatem bellorum habeat arma debilia, nisi virorum bonorum, & amicorum principum auxiliis sustententur. obsecrantur ne Hispanæ crudelitati, & auaritię obiectos esse patiantur. Aurantius interea multa iura regia occupat. tributa & vectigalia exigit. tribunos mittit ad copias colligendas. multi vallones è castris regiis ui pecuniæ in Aurantiana, & statuum alliciuntur. Diditus est rumor voluntatem esse regiam vt Hispani perpetuò sint in Belgio, quare Belgarum animi magis etiam sollicitabantur. Interea legationes variorum principum gratulatum Venetis patribus accesserunt pro liberata vrbe a superiore pestilentia, quo tempore Senatus per equitem Gussonium Florentiam missum, Magnum Hetruriæ Ducem, & sublimitatis, & Serenissimi titulis cohonestauit, quòd iam res Cæsareo decreto fuisset comprobata. Nec ita multo post exarsit formidabili incendio Venetum palatium, quo magna copia nobilium picturarum antiquarum, & scriptorum priuatorum ac publicorum conflugrauit non sine magna totius vrbis trepidatione, magna vi ventorum sollicitante incendium. Capta est platea diui Marci vbique ab armatis, & capitis pęna imposita transeuntibus.

Incendium palatii Veneti.

quæ calamitates tametsi vbique animos mortalium maximopere vexabant, tamen non minus curarum ac trepidationis attulit crinita stella, quæ inauditæ magnitudinis inter circulum arcticum, & tropicum Cancri in nouilunio apparuit. Nam, cum inter Arcam, & Aquilam, ea sunt signa cęlestia vbi polus ad quadraginta & quinque gradus eleuatur, arderet, ita erat incensa, vt Aquilam combutere videretur, & flammas siue comam in Austrum coniiceret, quæ ad tropicum Cancri vsque protendebatur. Apparuit ignis primum quasi amplissimæ fornacis, sed cum luna succreuisset, factus est languidior, & ordinariis cometis similis. Deinde cum Sa-

Cometa insignis.

turni

turni ſtella coniungebatur, eratque eiuſdem propè coloris. viſus eſt idem cometa inſignis magnitudinis etiam Byzantii, & non diſsimilis illi, qui Pharaoni, & Gomorrę calamitates prędixit, qui tamen non tanto erat colore. Amuratus hoc prodigio territus conſulit peritos, & ſacerdotes Turcicę religionis, qui cum infauſtum quidquam imperatori ſignificare deuitent, nuntiant proſperitatem, regnorumque acquiſitionem in partibus occidentis portendere, cum Mathię acceſſus in Belgium, Chriſtianorumque diſcordiæ certisſima ſit ratio, diuinitusque excitata Turcici imperii ampliandi. Sed quia iam hyemabat, neque in partibus inferioris Germaniæ commodè ſub dio copię eſſe poterant, principes ſuos contraxerunt in hyberna, ſoliſque incurſionibus certabatur, fiebantque apparatus in annum ſequentem.

LIBRI VIGESIMI OCTAVI FINIS.

NATALIS COMITIS
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS
LIBER VIGESIMVS NONVS.

1578.

INierat iam annus alter à partu Virginis,qui fuit octauus supra mille quingẽtos & septuaginta, cum fortuna rerum humanarum tantos stimulos in animis mortalium excitauit, vt nulla ratione opportunum tempus exeundi ex hybernis copiæ expectarint, sed initio ipsius anni arma vix posita resumpserint, & in Belgarum finibus præsertim. Nam cum multæ copiæ vtrinque fuissent collectę, vt diximus, in Belgio, multæque cohortes in Germania ad signa statuum nomine conuocarentur, Austriacus non cunctandum esse ratus per Hiergem regulum subsidia mittit Ruremōdæ diuturna statuum obsidione afflictæ. Habebat enim in statiuis non contemnendas vires in Marchia, & in finibus Leucorum, quæ diutius ibi esse non poterant ob sterilitatem regionis. At quoniam fiebat certior multis è locis varias cohortes in castra Belgarum procerum esse venturas, quæ si conuenissent, possent Mosæ fluminis traiectum impedire, & multa alia bellica negotia, decreuit fluuium quam primum traiicere, quo posset commodius pro tempore, proque consiliis hostium statuere de summa rerum. Atque ne videri posset per arma potius quam per æquitatem, & humanitatem quæ iusta sint velle extorquere, curat denuo primum edictum promulgari regio nomine, per quod venia, & obliuio præteritorum omnium proponebatur cum omnibus priuilegiis antiquis, modo pro iuramento catholicam religionem, & regiam obedientiam complecterentur. His ita vbique promulgatis iussæ sunt acies proficisci, atque ipse Austriacus cum Parmensi principe Namurium properat relictis à tergo peditibus, & equitatu Hispano. Erant in castris Austriaci sexdecim millia peditum Italorum, Sequanorum, Germanorum, Gallorum, & duo millia equitum Hispanorum, & Italorum, quibus viribus coniunctis hostem erat inuasurus si qua opportunitas concederetur, sin aũt, curabat vt ad pugnam alliceret. Idcirco Bouines oppidum ad Ripā Mosę fluminis situm expugnare constituit; cum esset alterutrum omnino obtenturus, vel vt fieret facultas signa conferendi, antequam maiores vires se addidissent, vel si hostis abstineret à pugna, oppido potiretur, cuius beneficio pateret accessus commeatibus per Mosam fluuium. Est siquidem Bouines oppidum perantiquum in sinistra ripa Mosæ fluuii situm, olim florens, & populosum, sed nunc propè euersum, cum ad eius expugnationem Henricus secundus Gallorum rex castrametatus cum magno exercitu acerrimè sæuiisset potitus. at nunc post res Galli compositas per longam pacem aliquantulum est instauratum. Illo castello subiugato Austriacus non solo Mosæ fluuii commodis erat potiturus, sed etiam nullo negotio prope regione inter Sumblam vocatam, & Mosam rerum omnium abundante fruiturus, cum etiam ad commoda cōpiarum vlterius progredi liceret. Posita erant castra hostium ad pagum Diui Martini circiter septem millia passuum à Namurio ad latus Burgi, qui & ipse pagus est apud Iselam fluuium. Intercedebat regio inter Burgũ & hostẽ uallibus, & collibus munita, & propter syluas equitatui difficilis, cum parua planities quibusdam in locis tantum equitatui commoda inueniretur. Castra hostium frontem habebant eminentiorem, atque syluam à sinistro latere. à dextra pagus erat prædictus. inter Burgum, & frontẽ hostilium castrorum duo erant situs natura munitissimi, vixque vlla vi expugnabiles. Erant in castris Belgarum quinquaginta & sex vexilla peditum. quatuor cataphractorum equitum, quadringenti ferraroli. duæ cohortes equitum sclopettariorum, quę copiæ à Gugnio castrorum magistro ductabantur, cum quo erat Vaillius, & Hebreus reguli, & Lalainius Comes. iussa est igitur cohors equitum sclo-

Bouines op.

tum ſclopettariorum, cui præerat Mutius Paganus exire ad explorandum per captiuos, quæ proxima erat in hybernis. Nec ita multo poſt exiit Auſtriacus cum principe Parmenſi ad recognoſcenda caſtra hoſtium pluribus ſclopettariis in inſidiis collocatis. At quoniam per captiuos, & mercenarios exploratores nuntiabatur conſilium eſſe hoſtium per noctem caſtra mouere, conuulſisque ſignis ſe in tutum recipere, miſſa ſunt ſex bellica romēta ſub gallicinium ad Gibluum, qui paruus eſt pagus in finibus Ambiuaritorum, vbi ab hoſtibus cella rerum neceſſariarum erat deſtinata, vbique ſtatuerant conſiſtere, atque omnia conſilia Auſtriaci ſubuertere. Motus eſt cum peditibus Hiſpanis Sequanis, & vallonib. ac mille equitibus, vt hoſtis terga infeſtaret. decreuit vt pars Sequani peditatus quoſdam tranſitus locorum occuparet, quo facilius equitatus protegeretur: nā pridie eius diei Hernandum Acoſtenſem, Antonium Oliueram, Petrum Valleium, & quoſdam alios præmiſerat ad vias, quibus hoſtes erant abituri, explorandas. cum igitur dies iam illuceſceret, hoſtes ſuccenſis omnibus caſtris iubent pedites iter capere phalangem ſcilicet, & poſtremam aciem. iuſſus eſt equitatus terga protegere, peditatuique hoſtium reſiſtere ſi vellent infeſtare. Auſtriacus, quod videret hos cum dignitate ſe velle recipere, decreuit inſequi vt infeſtaret ſiquo pacto concederetur, atque vt ſe reciperent coacti. imperat peditatum, qui poſſet acciri, atque quatuor turmas equitum in tres globos diſtribuit, cum reliquum equitatum apud ſe retineret ad opportuna ſubſidia. acceſſerunt & multæ ſclopettariorum cohortes qui ad mille accedebant, & ducenti loricati cum ſariſſis. iuſſus eſt Hernandus Acoſtenſis ante diem eſſe in inſidiis in primo ſitu duorum prædictorum locorum vltra Burgum. cum nongentis militibus Sequanis, Hiſpanis, Germanis. cum primo globo equitum vbi erant alæ Hernandi Toletani, & Aurelii Panormitani, & ſclopettarii Oliueræ ac Mutii Pagani, Auſtriacus miſit Oliueram. cum reliquis duabus ſubſtitit Octauius Gonzaga magiſter equitum. Oliuera primum ſitum tranſiuit, qui vbi accederet ad ſecundum, coactus eſt ad dextram deflectere, et cōmodum tranſitum veſtigaret, cum inuentus in ea via anguſtus eſſet ac difficilis. hūc ſecutus eſt Octauius Gonzaga, vtque ſubito ferè copias coniunxerunt, qui formatis nouis globis aduerſus hoſtem vlterius procedunt. iam peditatus paulatim ad primum ſitum peruenerat, & cum aliis copiis propinquabat Auſtriacus, cum in omni ſitu commodi eſſent eminentes colles, & ad proſpiciendū hoſtem, & ad mandata à ſuis accipienda. Iuſſus eſt per nuntium Auſtriaci Gonzaga ſuſtinere. Hoſtis cū parte equitatus in loco edito ſubſtitit, qui ad latus nemus habebat, atque frontem copiis Auſtriaci oſtentabat. cęptum eſt ab hiſce ſe recipere, ab his inſequi, initumq; eſt leue certamen, atque Hiſpani vlterius pugnando propellentes hoſtem. tranſmiſſo loco accliui venerunt in planitiem. rurſus alium accliuem tranſmittunt pugnantes non procul a primo ſitu, relicto Hiſpano peditatu qui terga tueretur. Iuſſa manus ſclopettariorum ad ſiniſtram incedere vt equitatui opem ferret. Parmenſis princeps interea profectus erat vlterius ſingulari alacritate. propiuſq; venit ad hoſtē, qui cū riuum paruū, ſed difficilem eſſet traiecturus, non parū Parmenſis moleſtia fuit retardatus. Auſtriacus per illud tps in nemus aſcendit, qd Hiſpano peditatu muniuit, qui terga tuebatur. Iuſſæ ſunt copiæ progredi, quę in ſecundo ſitu fuerant firmatę. cępit cōe eſſe conſiliū procerū vt iniretur præliū, qm̄ hoſtis defeſſus, & perturbatus eſſe uideretur. non prætermittendā eſſe aiebāt præſentē occaſionē. iuſſus eſt Reglius regulus hoſtem recognoſcere, cuius profectio vtiliſſima fuit, qm̄ cum poſtrema turma equitum impedimento fuit quominus quædā Gallicæ cohortes à ſiniſtra ſitum commodū occuparent cum graui damno Hiſpanorum Octauius Gonzaga cognito commodo ſitus, & alacritate militum, ne prælium ſine ordine committeretur, cum iis cōiuncte impetum facit in hoſtem multa virtute. cęptum eſt ita pugnare vt multi caderēt ex hoſtib. nam primum poſtremis hoſtib. propinquatum eſt ita vt ſola via intereſſet inter vtraſq; copias, quæ ſæpē ſatis taram habebat, quā hoſtes plurib. tormentis cāpeſtrib. munierant, quæ parū cōmode fuerant diſpoſita ob anguſtias locorū. cum verò Parmenſis princeps proprius acceſſiſſet ad rē melius explorandā, cognouit Octauiū Gonzagā, & Madragonium tribunū tam proceſſiſſe vt ſine manifeſto periculo ſuū equitatum retrahere non poſſent. Illa re perſpecta. & conſilio hoſtium, qui dubio erant animo quid ſibi eſſet agendum, cum ēt non nihil acies viderētur ordinem non ſeruare, decreuit in eos impetū facere cum cohorte, quā viciniorē à ſiniſtra aciei habebat, neglecto periculo pro ſingulari virtute bellica, & fortitudine. ſecutæ ſunt eius conſilium ambæ turmæ equitum. nam conuenerāt iam hęc vexilla equitatus Bernardini Mendocii, Curtii Martinenghi, Fernandi Toletani, Camilli, & Ioānis Baptiſtę Montiorum, Alonſii Vargæ, Georgii Macutæ, & Acoſtenſis, & Oliuerę, & Antonii Auali, & Falconeti, & cuſtodiæ Auſtriaci. Hoſtes impetum acierū Auſtriacarum non ſuſtinentes in fugam vertuntur, atq; per ſuum peditatum irrumpentes obuium quenque conculcantes, qui in poſtrema acie incedebat, ſuas copias propè ſine hoſtilibus armis profligarunt. Fama eſt comitem Heleinenſem quatuor millibus equitum ſtatuum præfectum, cum Auſtriaci conſilium clam ſequeretur, ſe in fugam vertiſſe, atque Moldenaum verſus contendiſſe, illum quoque locum Auſtriaci nomine occupaturum ſi res ſucceſſiſſet è ſententia. Erant Aurantianæ copiæ ex his nationibus collectæ diuerſis, tres erant cohortes Gallorum, decem Scotenſium, tredecim Britannorum, nouem Germanorum, circiter triginta & ſex Belgarum, equitum ad tria millia. illa res repentinam prope dedit victoriam equitatus ſcilicet hoſtium, cum acies facillime diſſiparentur, cęſi ſunt, & capta circiter octo millia hominum ab Hiſpanis tanquam pecudes nulla edita virtutis militaris ſignificatione, cum ſtatim fugam arripuiſſent, neque vel tantillum impetum ſuſtinuiſſent. Venerunt in poteſtatem Auſtriaci triginta vexilla peditum, & tria equitum, ac vnum raitrorum, quæ relicta ſunt ob metum, cum totus equitatus ſe ſeruaſſet. Captus eſt regulus Gognius magiſter caſtrorum, qui ad Auſtriacum perductus ſignum obſeruantiæ edidit, a quo tantum verbū acerbum audiuit, quod Deus facit vt magnæ copiæ impiæ a paruis copiis vincantur. capti ſunt ferè

Victoria Auſtriaci.

ſexcenti

sexcenti milites, qui omnes in vrbē adducti mox suspendio necantur, quoniam illæ copiæ primum omnibus Austriacis militibus, quos capiebant, magna & barbarica crudelitate aures, & nares, & digitos manuum præcidebant. Illa victoria potitus Austriacus ad oppidum Gibluum castra mouet, quod ab hostibus tenebatur, quod distat ad millia decem passuum a Namurio, qua itur Bruxellas. cœptum est leuibus prœliis dimicare, quoniam eo se seruassent reliquiæ superioris cladis. Austriacus vbi ad abbatiam Argentoniam castrametatus esset postridie iubet quatuor bellica tormenta trahi ad oppidum diuerberandum, atque a sinistra Orticium cum duabus cohortibus Hispanorum, à dextra quosdam vallones, & galeatos equites, & sclopettarios mistim iubet assistere. hostes visis his copiis partim in oppidum se recipiunt, partim Bruxellas versus fuga contendunt, quorum plerique sunt ab insequentibus trucidati, donec nox reliquorum saluti consuluit. Sed quia tubicini misso ad illos sollicitandos ad deditionem paulo superbius responsum esset, cępta sunt dirigi tormenta, quibus visis fit ab oppidanis deditio, qui se clementiæ, misericordiæque Austriaci commiserunt. milites ita in fidem sunt accepti vt liceret inermibus liberis abire accepto iuramento in annum exteris, indigenis quòd nunquam amplius aduersus Philippum Regem militarent. Capti sunt quidam primarii tanquam obsides, & multa bellica tormenta cum multo commeatu, & apparatibus bellicis. Nec multo post obsidibus quoque libertas concessa est. his ita transactis relicta est ibi inuenta annona in sex menses cum quatuor millibus peditum. reliquæ copiæ ad populanda loca finitima sunt ab Austriaco eductæ, quoniam plurimum conferebat rebus Hispanis dum hostis esset profligatus, facileque erat id facere, illum insequi. nam cæsa sunt, & profligata ad summum per hanc victoriam ferè decem millia peditum à duobus equitum, cum vix decem è militibus Austriaci sint desiderati. ita fit aliquando vt cum in rebus bellicis res in alterutram partem inclinauerit, totum negotium in illam partem corruat, cum res maxime fragilis sit vel armatus exercitus. Postea Octauius ab Austriaco ob virtutem prudẽtiamq; collaudatus missus est cum equitatu ad exploranda hostium consilia, & ad Louanium ad deditionem compellendum. ille ex itinere Cydoniam oppidum cepit. atque Hispani superiore victoria elati per perturbationem equitatus statuum populabundi Louanium vsque procurrunt, omniaque obuia ferro, & igni populantur, atque Octauius Louanium denique in suam potestatem redegit. Austriacus oẽm operã virib. colligẽdis ad Namurium nauat, multosq; pagos direptionibus, & rapinis deuastat. nam qm̃ animi magnitudo stat aliqñ vel cadit cum facultatibus & euentib. rerum, vbi primum arma victricia Hispanorum se ostentarunt Louaniensib. veriti virtutem Hispanam acceptis conditionib. deditionis vrbem in fidem Austriaci dedunt. concessum est duab. cohortibus Scotensium militum, qui erant in præsidiis, vt incolumes quò vellent excederent. Neq; tñ principum Belgarum animi prorsus erant desides, quorum studia conuersa erant partim ad faciendos bellicos apparatus, partim præsentib. virib. vtebant ad hostes quoquo modo possent infestandos: quare intra fines inferiorum Saxonum pro Austriaco, & pro statibus colligebantur equites & pedites, cum ẽt Byzantii nõ amplius studium instruendę classis exaudiretur, sed vniuersi Turcarũ animi essent conuersi ad obseruanda noui Regis Persarũ consilia, cum nihil magis curaretur, q̃ vt ingentes copiæ aduersus Persas in castra conuenirent. quod certe non fiebat sine difficultate. iussi sunt Ianizzerorũ duo millia & quingenti Bogdanũ in principatum Mysiæ superioris inducere, quod fecerunt vna cũ aliis copiis paruo quidẽ negotio, & sine clade subditorũ, cũ nemo ausus esset vel contra vim Turcarũ, vel contra ipsum nouũ Regẽ ad propulsandũ eius imperiũ arma suscipere. Illa victoria Hispanorũ acquisita in Belgio, atq; adeo vrbis amplissimę, & nobilissimę Leuacorũ deditio apparebat iecisse in magnũ periculũ multarũ finitimarum vrbiũ ac gennũ saluťe, atque in primis Mechliniæ vrbis, & ipsius nobilis, & amplę, quę quasi in medio figuræ trium ęquorum laterum posita prospicit hinc Louonium, inde Bruxellas, inde Antuerpiam pro angulis, per medium cuius vrbis decurrit Dela fluuius in regione Ambiuaritarũ. erat ibi dissensio non contẽnenda inter ciues, cũ alii nollent, alii maxime cuperent admittere præsidia, sine quibus omnino vrbs non apparebat satis validè posse defendi. Missus est idcirco à statib. Belgarum, & ab Aurantio Bossuẽsis regulus, qui tam prudenter, tantaq; dexteritate negotiorum transegit, vt copiæ palatium sensim forumq; occuparint, atq; nonnulli e primariis, quia viderentur statib. aduersari, in carcerem sint coniecti. Missi sunt ẽt huc Antuerpia subsidiarii ciues mille armati, cũ decem e singulis cohortib. fuissẽt delecti, & quadraginta è cohorte iuuenum, & duæ præterea cohortes Scotensium. Iussi sunt præterea trecenti pedites esse Liræ in præsidiis, quod oppidum non est negligendum in ripa Nethæ fluminis situm natura & arte munitum. Hispani cognita dissensione ac debilitate ciuium Mechlinensium cęperunt aspirare ad eius vrbis expugnationem, atq; vix post secundã horam ex quo subsidia ingressa fuerant sexcentos equites mittunt cũ totidem sclopettariis à tergo, qui eò vsq; procurrerent, seque vrbi ostentarent, & animos ciuiũ experirentur. Sed vbi propinquassent, frequenti plumbearũ glandiũ procella, & globis minorũ tormentorũ ab vrbis ꝓspectu recedere cogunt. His ciuitatibus variis vbiq; bellorũ motib. fluctuãtib. multa oppida Belgarũ muniebant, atq; in primis Bruxellæ vrbs pampla id ipsum multo studio faciebat, cũ Aurantius princeps, & Mathias Archidux eò iampridẽ conuenissent hoc ipso consilio, vt illa vrbs aduersus vires hostium, si quæ accessissent, fortiter posset resistere. sed cum apparuissent Bruxellenses nihil vel laboris vel diligentiæ prætermisisse, Aurantius cognitam industriam Bruxellensium non solum laudauit, sed etiam professus est se vna cum illis omnem vim, & fortunam belli ęquissimo animo perlaturum, summoq; studio ciuitatem defensurum si ita contingat, quod faciebat vt animos ciuium confirmaret. Actæ sunt gratiæ ingentes pro tanta animi promptitudine, sed responsum istud fieri posse semper opportunè, sed tamen vtilius, & cõmodius fore vniuersis ciuibus si absens rebus omnibus consuleret, quàm si vnum in locum pateretur

se includi

Gibluum captum per deditionem.

Louaniũ deditio.

Bogdanus in principatum restitutus.

se includi. Nam vt anima non potest vtiliter negligere vniuersum corpus, si in alicuius partis corporis officio præcipuè sit occupata, sic princeps & imperator inutiliter & stulte in obsessum locum patitur se concludi. Ne tamen vrbs sine perito duce, atque imperatore rerum bellicarum relinqueretur, si forte hostis illam inuaderet, Bossuensis id munus tuendæ vrbis ab hostibus sibi depoposcit cum inessent in vrbe validissima præsidia, viginti & quinque cohortes peditum nimirum, atque Comes Aleinensis vir magnæ autoritatis & peritiæ castra posuisset in pago Genuola cum non aspernandis copijs, quibus & regionem protegebat, & curabat exercitum statuum in dies instaurari. Decretum enim fuerat communi Aurantij & Villuardij & Bruxellensium consilio vt veterani omnes copiarum duces copias studiose colligerent, conuocarentque pro opportunitate Olandæ & Zelande præsidia. collecta sunt in Busaceris tria reggimenta peditum. accessit & Senchius regulus cum quingentis equitibus. Iussus est Comes Suarzemburgensis summo studio colligere tria equitum, atque cum duodecim vexilla peditum nuper ex Olanda accessissent, aucti sunt animi principum nouæ religionis, qui prius felicibus Hispanorum successibus propè erant consternati, diditusque est rumor quòd breui futurum erat vt status Belgici haberent in castris plura triginta peditum, ac decem equitum millibus, præter ordinaria præsidia variorum locorum satis valida, vnde possent in omnē opportunitatē multa millia hominum in castra commode acciri. erant enim multę copię in varias ciuitates distributę dum illę munirentur, cum Antuerpię mille inessent equites, ac decem millia peditum. nam curę erat sexdecim cohortibus mœnia tueri per noctem, cum alię interim plateas & accessus vrbis interius occupauissent. Duo millia operarum erant occupata muniendis Bruxellis, vbi inerant octoginta cohortes peditum, quę singulę continebant centum & quinquaginta pedites, ineratque cohors ducentorum lectissimorum iuuenum. Erant & Gandaui in præsidijs tria millia peditū, & sex cohortes in oppido Guldera quę omnes copię magna diligentia, inusitatoque ordine à suis præfectis regebantur, cum singulę decades suum haberent præfectum, & tribunis additus esset magistratus, qui vocabatur Superintelligens. Poterant, vt vno verbo dicam, vel citra medium diem nullo prope negotio colligi ad quatuordecim millia armatorum ex his locis sine vllo incommodo, sed enim quia salus & conseruatio ciuitatum non in solis externis auxilijs asciscendis consistit, sed etiam vexandis hostibus quo quomodo, & intimis domesticisque incommodis ac periculis repellendis, neque sufficit perito medico emplastra adhibere vlceribus, nisi prius eliciat malignos humores, multa decreta sunt salubriter Antuerpiæ vel ad impediendos hostium accessus vel ad suspectos ciues eijciendos, nam viæ primum omnes cathenis ferreis multiplicibus muniuntur. deinde Itali & Hispani mercatores coguntur excedere ex vrbe, quia populo essent suspecti, qui Coloniam Agrippinensem accedunt. promulgatur edictum vt omnes exteri arma sua deferrant ad præfectum iuuenum, quibus enses & pugiones tantum relicti sunt. Iussi sunt errones intra viginti & quatuor horarum spatium ex vrbe & ex omni agro Bruxellensi excedere sub grauissimis pęnis. omnia mercimoniorum inuolucra ad portas vrbis explorantur ne efferatur pecunia, vel res exeant bellicis vsibus necessariæ. imperatum est sub grauissimis pęnis ne viri bellicis rebus apti exeant è ciuitatibus; cum etiam Londini magna diligentia colligerentur & censerentur copiæ, quæ statibus subsidio mitterentur in Belgium. Enimuero quamuis magnam trepidationem pluribus Belgarum vrbibus victoria Hispanorum iniecerat, tamen nihil amplius fecit, quam vt maiores apparatus bellici fierent à Belgis ad eius famam, atque vt Hispani captis quibusdam castellis tutius, sineque vllo impedimento Bruxellas vsque ad portas incurrerent, cum nemo ex hostibus fieret obuius: Octauius enim Gonzaga cum quingētis equitibus ad portas vsque ciuitatis procurrit, iam non modo Louanium vt diximus, sed etiam Glola & Lilemona capta fuerant oppida, cum Lilemona distet ad viginti milliaria à Bruxellis. Carolus item Masfeltius cum quatuor millibus Gallorum & tribus Sequanorum peditum Bouinam magna diligentia concutiens iamiam erat inuasurus. ciues veriti si diutius fortunam belli expectauissent se vel peiores deditionis conditiones inuenturos, vel per vim armorum victum iri, paciscuntur cum Masfeltio vt iisdem conditionibus se dederent, quæ Giblæ antea concessę fuerant. Erant in præsidijs octingenti pedites, qui cum iurauissent se non amplius aduersus Regem Hispanum militaturos, liberi quidem sunt dimissi, sed tamen inermes ac sine capitis integumento, quibus ad ignominiam viritim datus est baculus. Capti sunt septuaginta primariæ dignitatis ciues ex ijs qui erant in vrbe. Nam post illam victoriam cum neque tormenta Austriacus haberet, neque si habuisset possent attrahi propter pondus per cœnum, & pontes nimis longi expeterentur, neque operas haberet, neque temporis acerbitas sub dio esse & in aperto diu pateretur, non putauit Bruxellas vrbem esse tentandam, vbi essent in præsidiis plura sex decim millibus armatorum. cum vero in oceano Britannico nauigia quædam multo auro preciosisque mercibus onusta ex Indijs expectarentur, quę rebus regijs afflictis inopia stipendiorum opem ferrent, multæ naues Britannicæ egregie epibatis instructæ & ad pugnam paratissimę obuiam procedunt, nauigiorumque iter diligenter vestigant ac præstolantur. Illa cum non apparuissent, multaque alia nauigia Philippi Regis ad Numidicam expeditionem, vt fama erat, institu erentur, Aurantiana classis quæ ad fines vsque Lusitanos procurrebat, & ad Herculis columnarum angustias quædam iuuenta bellicis appparatibus onusta expugnat, & in Belgium adducit. Quę dum fiunt in Belgio & in oceano ad occasum, in finibus Liuoniæ res erant omnino turbulentæ ac propter frequentia damna, quæ assiduè Liuonis à Moschouita inferebantur, plenæ calamitatum, sed multo magis infestabant rumores varij, qui de Scythis in Poloniam ferebantur trepidationis pleni, quia dicebatur Moschouita collectis multis millibus armatorum Liuoniam versus iter cepisse facere, principesque Scytharum sollicitasse vt rapinis & populationibus vno tempore ex altera parte

Bouina capta per deditionem.

Liuoniam infestarent, cum iam triginta millia Scytharum collecta esse ad hoc ipsum consilium dicerentur. augebantur quotidie vires Moschouiticæ, periculosumque erat ne vniuersa Liuonia veniret in potestatem hostis, nisi subsidia mitterentur, quare missæ sunt legationes ad Regem vt tantis motibus, tamque periculosis bellorum consuleret. Indicta sunt itaque comitia bellica Varsouium, in quibus decerneretur de bellicis apparatibus à Rege & principibus Liuonum, & de prouincia ab hoste defendenda, cum hosti interea fuisset impedimento magnitudo fluuium quo minus cum suis copijs in Liuoniam penetrasset. Quæ dum parantur ad defensionem in Liuonia, Scander Mysiæ superioris princeps, qui sub finem anni superioris è principatu fuerat deiectus, magnis vocibus & contentione populorum, in principatum reuocabatur, parumque defuit quin ad arma ventum sit, ciuilesque dissensiones sunt excitatæ inter eos, qui diuersas partes sequebantur. causa fuit cur Scander Despota Mysiæ fuerit è regno deiectus, quia cum Turcarum custodias corporis accinxisset, illi facti sunt ita insolentes vt omnino ferri non possent vel ab ipso despota, nedum à subditis. idcirco illæ custodiæ necessariò sunt dimissæ. Erat Bogdanus frater captiuus Hierapoli, qui assiduè expetebat per munera, quorum maxima est autoritas apud Turcas, vt deiecto fratre in principatum ipse admitteretur, de quo vel ante captiuitatem cum fratre Scandere contenderat: cum frater parum amico animo in Turcas apparuisset. Turcę quoque dimissi multas accusationes in Scanderum confingunt, quibus etiam plurimum causa Bogdani iuuabatur, atque vicerunt tandem munera & accusationes & preces. his contentionibus de principatu cognitis Scander partim ad diluē das criminationes Byzantium contendit, partim etiam ad superanda munera captiui, sed cum Byzantio cum muneribus propinquaret cum tympanis ad lætitiæ significationem, missi sunt obuiam Turcæ qui tympana infregerint, munera ceperint, Scanderum in custodias tradiderint, atque sic per gratiam Mahometi Bogdanus frater missus est cum imperio in Mysiam, vbi purpuratus interea fuerat præfectus accito Scandero ad diluendas accusationes. Mustapha purpuratus, quòd ex altera parte fines imperij Turcici maxime formidabili bello Persarum Regis principis strenui infestarentur, qui non frigide res agere videbatur, ex altera quòd ingentes apparatus bellicos & classem maximam instrui à Philippo Hispaniarum Rege audiebat, qui dicebatur cum multis millibus armatorum aspirare ad subjugandam Africam, veritus ne vis Ottomanica tantam rerum molem vno tempore sustinere non posset, neque duorum tam potentum regum arma tam disiuncta propulsare, cum & pestilentia & caritate annonæ vbique in ijs finibus laboraretur; cœpit cum Hispanis ministris callide de inducijs in certum tempus verba facere, quę fama apparebat animos etiam Persarum non nihil perturbare. censebat enim fore vt Hispaniarum rex non magnopere ab illis inducijs abhorreret, vel quòd iam diu Belgicis sumptibus esset defatigatus, vel etiam quòd omissis maritimis apparatibus iam liberius posset ad subiugandos Belgas se conuertere. cœptum est igitur agi de inducijs, resque varijs sermonibus in multos menses est hinc inde protracta, atque negotium denique inter difficultates consenuit. Ioannis Austriaci copię ratæ non esse amittendum tempus dum animi finitimorum Belgarum ad famam recentioris cladis adhuc essent consternati, Sichenam oppidum expugnare aggrediuntur, vbi certatur per aliquot dies frequentibus & acribus minutis prælijs. Sed enim cum defensores post validam diuerberationem se fortiter defendissent, primumque conatum Hispanorum magna virtute repulissent, tamen quia illis videretur fortuna belli periculosa, quæ non erat expectanda afflictis præsertim noua clade fratribus, à quibus non essent tam citò expectanda auxilia, cum locus etiam non esset satis natura munitus, & parua inessent præsidia, per certas conditiones venerunt in potestatem Austriaci. Sed Hispani nulla habita conditionum ratione, nullaque seruata fide oppidum ingressi ad vnum inuentos milites trucidarunt, ducesque ipsos suspendio necarunt, qui parum fidentes Hispanis promissis se in priuatis domibus cum quibusdam agricolis à militibus destituti munierant. Istud factum fuisse quidam dixerunt, quia plures quadringentis Hispanis trucidati fuissent in vnius oppiduli debilis oppugnatione. Diestum quoque oppidum situm ad Demeram fluuium captum est eodem die per deditionem, in quo oppido ducenti iuerant pedites statuum, quos etiam ex oppido digressos Hispanus equitatus insecutus & in quadam planitie comprehendens coegit contra pactam libertatem iurare, nisi mallent trucidari, se fideliter Austriaco in hoc bello militaturos. Spiæ oppidi magistratus, vbi clam conspirasset cum Hispanis ob metum illarum calamitatum, quæ imminere videbantur, vt introducerentur in oppidum, coniectus est in carcerem, quia populus illo cognito consilio clam auxilia Gandauo accersiuit, vnde missi sunt magna celeritate sexcenti pedites, atque hi per obscuritatem noctis conspirantibus præsidijs accepto signo ciuitatis admotis scalis conscendunt. ita captus est magistratus & acceptis auxilijs securitatis oppidi iacta sunt fundamenta. illud consilium cum irritum accidisset Hispanis animus aliò conuersus est, & de capiendo oppido Niuella cogitatum per repentinum conatum duce Carolo Masfeltio, quod distat ab vrbe Bruxellis ad viginti millia passuum, copiæ igitur magna celeritate ac taciturnitate vsque nemine sentiente ad oppidum accedunt. Illud repente inuadunt. Sed virtute & vigilantia oppidanorum coactus est Masfeltius fuga se Namurium seruare nulla memorabili re edita, sed etiam non paucis è suis Hispanis amissis. Nam cum multi Hispani & tormentorum globis & glandibus sclopettorum fuissent transfixi è mœnibus, tum oppidani audacter egressi Masfeltianas copias fortissimè inuaserunt, duoque vexilla Hispanorum peditum è manu signiferorum extorta, signiferis etiam trucidatis Bruxellas miserunt. Austriacus ipse interea Louanij morabatur, circa quod ad decē millia passuū copiæ castrametatæ fuerant; qui iubet edictum promulgari, per quod iubebantur omnes profugi domum redire sub pęna bonorū fisco addicendorum. iubet omnes bellicos apparatus, omnemque

Scander è regno à fratre deiectus.

Sichena opp. captum.

Diestum captum ab Hispanis.

commeatum Namurium comportari, vbi duæ tantum cohortes Germanorum & ſexcenti equites erant in præſidijs. Et quoniam dicebatur Auranius princeps omnia futuro ingenti bello neceſſaria ſumma digentia comparare, Caſimirumque cum multis millibus armatorum accerſire, & alios tribunos cum Saxonibus & Germanis equitibus, & ipſe Auſtriacus animum adiecit ad ſuas vires adaugendas, Nam ſtatus poſt cladem non ſolum apparatus maiores fieri oportere decreuerunt, ſed etiam ſtatuerunt vt ſemper conſiliarij ſtatuum rebus bellicis intereſſent, nequid fieret inconſultis, atque omnis ratio bellica ordinatius procederet. Britanniæ regina quoniam fruſtra per legationes ſollicitauerat Auſtriacum vt à vexandis Belgarum finibus amicorum populorum deſiſteret, iuſſit legationes ipſas palam profiteri, ſi illud impetrare non poſſent, reginam non poſſe vllum genus auxiliorum Belgis populis, & Belgarum principibus amicis atque reginæ ipſius obſeruantibus in tantis præſertim patriæ calamitatibus denegare: quare promittit duodecim millia armatorum illis ſubſidio eſſe miſſuram, cum iam duo millia peditum & mille equites acceſſiſſent ſtatibus ad Valentianam. Auſtriacus iratus legationum dictis reſpondit fieri poſſe vt aliquando reginam pœniteat ſubditos Regis contra ſuum Regem iuuiſſe. vt vero bellicum negotium diligentius tranſigeretur, cum magnum fundamentum, & quaſi nerui rerum bellicarum ſit pecunia, impoſitum eſt tributum Antuerpiæ, & trecenta nummum millia Caſmiro in ſtipendia equitum tranſmiſſa. Nec ita multo poſt Auſtriacus audito Ducis Ioannis Caſmiri aduentu, veritus, ne ſi tantæ vires coniungerentur poſtmodo non amplius poſſet libero agro potiri, quod plurimum conferebat ad obſidendas vrbes & ad copiam commeatus, iubet Hiſſium regulum, & quoſdam alios tribunos cum ſuis copijs obuiam ad impediendum iter procedere. Sed vbi cognitum eſt eſſe octo millia equitum & quatuor peditum Heluetionum ac Sequanorum præter multos alios pedites qui ſtatibus accedebant, viſæ ſunt multo maiores copiæ, quam vt præſentibus viribus poſſent impediri, quippe quæ iam Moſam traiecıſſent, & ad Zaffer pagum conueniſſent, quare ſeſe in ſua caſtra receperunt. Ne tamen tempus fruſtra in ocio abſumeretur, cum nihil æquè infringat vires exercituum, quam deſidia & ſegnities, decernit Auſtriacus Hocſtrattem & Villuordium oppida diuerberari ad expugnationem, quæ ſunt inter Bruxellas & Mechliniam, quo tempore aucta ſunt etiam caſtra Auſtriaci multis copijs. Nam ſtatus ac principes Belgarum copias ingentes ad Bolduchium colligebant, quo conuenire iuſſa ſunt octo equitum, quatuor peditum millia Caſmiri, & Comes Suarzemburgenſis, Iulius Branſuiccenſis, & Schenchenius regulus, qui viritim iuſſi fuerant mille & quingentos equites Saxones & Germanos colligere. conuenerunt & alij multi tribuni cum multis vexillis peditum ita vt exercitus uniuerſus ſtatuum conſtaret fere è viginti millibus peditum præter præſidia, & duodecim equitum. attracta ſunt Bolduchium & quatuordecim muralia tormenta, & multa campeſtria, & cum magis etiam vires augere cuperent ſtatus, omneſque Hiſpanas vires prorſus delere, legationem mittunt ad Herculem Ducem Alenconium, quæ hortaretur vt earum prouinciarum defenſionem ſuſciperet, quæ ſemper illum mira obſeruantia coluiſſent, & quæ per iniurias regiorum miniſtrorum atque per auaritiam non ſolum priuilegijs auitis, quod ipſum non ferendum eſſet, ſed facultatibus & laribus & patria iamiam ſine externis auxilijs eſſent priuandæ: cum etiam plurimi intereſſit Gallorum regni amicos potius principes Belgarum habere, quam Hiſpanos nimis potentes, ac ſemper ad rerum nouitatem, felicioreſque progreſſus aſpirantes. vt autem non ſolum precibus & miſericordia eorum populorum impelleretur ad ferenda auxilia, adiunctum eſt precium precibus, promiſſaque ſunt ſtipendia omnibus copiis ſolutum iri, & centum millia nummum ipſi duci quotannis præterea. decretum eſt vt corona aurea conficeretur, cuius precium ad centum millia nummum accederet: atque ad harum rerum obſeruationem tanquam obſides promiſſæ ſunt tres munitiones Morinorum ſiue Attrebatum Landreſium in ripa Sambrę fluminis ſitum, oppidum nobile propter virtutem, quę enituit aduerſus Carolum Quintum anno 1543. cum multis millibus armatorum fortiſſime reſtitiſſet. Vapames, Chenaum. at Auranius quia videret tot principes magnæ nobilitatis, autoritatis, potentiæ acciri ad Belgii defenſionem, cœpit ſubuereri ne ſua exiſtimatio paulatim obſoleſceret, quare ſermonem inter principes paulatim excitat quòd non eſſet pecunia, quæ tot ſtipendiis poſſet ſufficere, vt is etiam ad aures Alenconij perueniret. Mornus interea ſtatuum centurio non procul à Bolduchio leue prælium committit cum Hiſpanis quibuſdam, atque poſt diuturnam pugnam cęſis pluribus ducentis Hiſpanis eos cogit in tutum ſe recipere. at Auſtriacus cum haberet in caſtris ad decem equitum, trigintaque peditum millia primum Limburgum ad Vueſer fluuium ſitam vrbem, poſtea Dalem oppidum per deditionem capit, quæ loca diſtant a Batoduro ad quindecim millia paſſuum, at à Leodio, hoc decem, illud viginti. Miſſa eſt & pars copiarum Maſtrichium, ſed patefacta proditione, tribuſq; è primatijs & præfecto vrbis in vincula coniectis infecto negotio redire neceſſe fit, quod ipſum accidit in Attrebatibus, vbi tamen Dapames oppidum ab ingreſſis Hiſpanis duodecim horas fuit retentum, ſed poſtea ſumptis armis vbique popularibus multis Hiſpanis trucidatis à ciuibus recuperatum fuit breui. Auſtriaci exercitus tametſi ad illum numerum, quem diximus, excreuerat, tamen quia venris profluuio multi infeſtabantur ac moriebantur, fiebat aliquanto inualidior, minuſque ad bellica negotia promptus, cum etiam quidam proceres non mediocris autoritatis perijſſent. Antuerpienſes eiectis, vt diximus, omnibus exteris è munitionibus, & Italis præcipuè æquiſſimis annis pecuniam in ſtipendia militum erogabant, cum vnus eſſet omnium ſermo ſe malle Olandam & Zelandam inſulas ſubijcere imperio reginę Britannię, quam perpeti imperium Hiſpanorũ, quia iam nullis cõditionibus fiderẽt. Auſtriacus motis caſtris adauctis iã viribus vt dictũ eſt ad oppidũ Niuellam caſtrametatur, quod omni genere oppugnationũ, multaq; diligentia expugnare conatur.

Aleneonius in Belgiũ accitus.

Limburgum captum.

natur. status quia putarent oppidum non posse diutius resistere tantis viribus; neque tamen censerent tam leui de causa collatis signis totis castris esse dimicandum, antequam aliæ copiæ, quæ propediem expectabantur, conuenissent. literas dederunt ad duces præsidiorum, erant enim quinque cohortes peditum, & pauci raitri, quibus significabant locum esse deserendum, iubebantque vt in tutum & se & res preciosiores reciperent. sed enim cum literæ tardius propter difficultatem importandi fuissent allatæ, quòd oppidum vndique cinctum esset obsidione, non potuerunt reddi. Niuellæ tamen præsidia, quòd omnis spes subsidiorum ac salutis posita esse in virtute armorum & in fortitudine videretur, quæ certe sine concordia & mutua ciuium conspiratione debilis est existimanda, coniurarunt vnà cum ciuibus, magnoque iuramento affirmarunt se pro viribus aduersus communem hostem oppidum esse defensuros; neque vllum laborem deuitaturos pro communi omnium salute. At Austriacus directis tormentis oppidum magna vi concutere. Germani post diuturnam uerberationem per ruinas murorum adoriri. cæsis pluribus octingentis Germanis reliquæ copiæ præcipites per ruinas virtute defensorum recedere coguntur. cæsi sunt ad sexaginta ex oppidanis & vulnerati. cum vero sæpius repetitæ verberationes, ac sæpe reuocati conatus fuissent, sæpius Austriacæ copiæ accepta magna clade virtute defensorum reiectæ sunt. Sed cum pertinaciter & obstinatè oppidum oppugnaretur, & fortissime defenderetur cum clade etiam defensorum, oppidani denique virtute, pertinacia, numero Austriacorum superantur. Hispani oppido per vim ferri potiti omni misericordiæ vel humanitatis memoria obliterata omnes iuuentos in oppido miserabiliter trucidant.

Niuella capta ab Hispanis.

Montium ex altera parte non contemnendi Hispanorum copijs oppugnabatur, ad quam oppugnationem inuitauerat ciuium quorundam Montiensium perfidia; qui cum proceribus copiarum Hispanarum conspirauerant, sed re patefacta & illi capti sunt in vincula, & consilia Hispanorum fecerunt irrita cum vrbem munitissimam natura non essent ausi aggredi. est enim vrbs Hannoniæ Montium in amœnissimo colle sita vnde plures fontes scatent qui Trullam fluuium conficiunt per vrbem ipsam defluentem, quoniam fieri potest ciuium industria magna vt pars regionis stagnet circa vrbem, atque præter situm natura munitum, mœnia habet præualida cum triplici ordine fossarum profundarum, ac interius oppidulum. Habet multa pulchra ædificia & priuata & publica, præstatque opulentia ob multa mercimonia; per quam multi limpidissimi fontium riuuli delabuntur. Philippus Hispaniarum rex quia factus esset certior per literas Austriaci de consilio & multis auxilijs Britanniæ reginæ, quæ statibus vndique submittebantur, videbatque acerrimum & maximè calamitosum bellum in illis regionibus parari, legationem mittit in Britanniam, quæ rogaret illam reginam vt desisteret ab inceptis, & ab adiuuandis subditis, qui arma contra suum principem sumpsissent, nulla præsertim ipsa accepta iniuria. eam legationem regina magnificè hilarique vultu excepit; cuius petitioni respondit se neutram in partem magis esse propensam. scripsit præterea literas ad Regem & ad status Belgarum, quibus significabat se magnopere cupere & hortari, vt res si quo pacto fieri posset, componeretur. Nam eodem ferè tempore Laudensis episcopus nuntium misit ad principes & status Belgarum, per quem significabat esse Regi in animo vt pax & quies Belgicæ regioni concederetur, quamobrem se velle de pace cum illis agere, si velint. status neque hac quidem ratione bellicos apparatus segnius faciunt, sed omnia tanquam ad bellum diligenter procurant. Et quoniam Rex Hispaniarum Africanam expeditionem decreuisset, Magnus Dux Hetruriæ Montacutum & alios tribunos colligere iubet tria millia & septingentos pedites, qui paratæ iam classi imponerentur, traijcerenturque vnà cum alijs copijs in Africam. Vexabantur interea Cæsariani etiam fines, & Polonorum Regis, quoniam in his repentinis Turcarum incursionibus pagi quidam non procul à Camussa direpti sunt, in illos Scythę repente incurrentes multos captiuos abduxerunt, multamque prædam abegerunt. Idcirco comitia vt indicta fuerant de rebus bellicis, habita sunt Varsouij, quæ vrbs est ampla Liuoniæ; nam vel ante plurimum trepidationis finibus Liuoniæ ac Lituaniæ fuerat iniectum, quia dicebatur Moschouita cum multis millibus armatorum esse in aperto. Decretum est in illis comitiis vt colligerentur quindecim millia Polonorum, decem Lituanorum, tria Germanorum millia, ac tria Aidulchorum, quibus breui collectis iretur obuiam copijs hostium, ne liberè per regionem vagarentur, atque omnia pro arbitrio deuastarent. Erat exercitus Moschouitæ bifariam diuisus, cum altera pars ad subiugandam Liuoniam contenderet, altera Prutenorum fines esset hostiliter inuasura. Nam centum ferè millia armatorum conuenerant in castra Moschouitæ. concessum est præterea Poloniæ Regi in ijsdem comitiis Varsouiensibus vicies centena millia florenorum intra decennium ab bellum Moschouiticum, quod geratur in Liuonia, atque ea auxilia, præter nobilitatem, quæ Regem ipsum sequi consueuerunt, intelliguntur. Byzantij præterea quoniam Persarum bellum quotidie magis apparebat incrudescere, viresque hostis succrescere, diditus est rumor quòd Amuratus ipse exiturus esset Hierapolim vsque cum magnis copijs, quare duo vexilla imperatoria erecta sunt Byzantij, quæ solent erigi cum imperator exit ad bellum. Iussi sunt duo purpurati cum quinque millibus Ianizzerorum singulatim Byzantium conuenire. imperantur multa nauigia tormentis & bellico apparatu omnis generis onerari, qui in Syriam conueheretur, quia Amuratus dicebatur fore in Syria donec exercitus instrueretur, postea rediturus Byzantium. Nam Persæ multa damna inferebant quotidie finibus Turcarum, cum illorum copiæ pluribus semper accedentibus in castra magnopere excreuissent, valdeq; apparerent iam formidabiles. In primis verò Persę Vanum vrbem amplam

Decreta comitiorũ Varsouij.

& populo-

& populosam positam in finibus Armeniæ vi armorum capiunt, Turcasque inuentos omnes trucidant, mœnia vrbis prosternunt, vrbem diripiunt, atque in omnes resistentes sæuiunt. Turcæ cum frequentibus certaminibus pugnarent pluribus in locis, multique vtrinque caderent, vt aliqua trepidatione ob tunderetur acumen & alacritas Persarum, iubent multa capita cæsorum Turcarum deradi de more eius nationis, atque clam per noctem in castra Persarum deportari, vt appareret multos Persas trucidatos fuisse. sed irritum fuit illud consilium, quia cognitum fuit ab ijs quibus Turcica calliditas non est obscura. atqui cum alijs in locis acriter pugnaretur, tum ad Esdrum præcipuè acerrime decertatum est, vbi multa millia Turcarum trucidata sunt, & multi capti. Neque tantum armis affligebatur tamen res Turcica, sed etiam fortunæ felicitas, quæ in cæteris bellis plerunque aspirare consueuerat, apparebat terga vertisse, cum amicitiæ quarundam nationum à iacente felicitate quasique arescente Turcarum ad Persarum florentem desciscerent. Nam multi populi in illis finibus vltro accipiunt Persarum imperium gloria rerum gestarum, & multis victorijs illustrarum. atque ita fines Regis Persarum partim per vim armorum, partim etiam per accurrentes populos vltro ob metum dilatantur. Et quoniam apparebant consternari animi non solum militum Turcarum, sed etiam illorum populorum, qui erant Byzantij, & in omnibus reliquis ciuitatibus Turcici imperij, conuecta sunt Byzantium multa capita & aures & nasi cæsorum Turcarum decisi, qui dicebantur esse Persarum, quo populi ad illud bellum alacrius accederent. *Stratagema.* cęterum Austriacus quòd vbique magnos fieri apparatus à statibus intelligeret, atque ingens bellum instaurari, petit à Pontifice septem millia peditum, qui militent pontificijs stipendijs, quando etiam de religione aduersus impias gentes contendebatur. atque Magnus Dux mittit tria millia peditum proprijs stipendijs. sed quoniam verbum de pace ab Hispano Rege iniectum fuerat, Pontifex eius maximopere cupidus pio paternoque animo Cardinalem Moronum mittit in Belgium, virum prudentia & dexteritate eximia, & in rebus maximis sæpe versatum, qui res componi diligenter curaret. Dum Austriaci copiæ Grauelingha per Motteum regulum præfectum, & Doncherche per deditionem oppidis potiuntur, non nihil trepidatum est in Illyrio ob frequentes ac repentinas Turcarum incursiones. *Grauelinga & Doncherche capta oppida.* nam Turcæ collectis repente quibusdam peditum & equitum millibus prædabundi in fines Croatiæ populabundique procurrunt. Rapiz oppidum non procul à Neuporto Caroli Archiducis improuiso conatu capiunt omnibus oppidanis & præsidijs vel trucidatis, vel in miserrimam seruitutem abductis. *Rappizum opp.* Illa re audita Carolus Archidux collectis fere duodecim millibus armatorum ipse cum omnibus copiis ad oppidum recuperandum contendit, cuius repentinus aduentus ita Turcarum animos consternauit nihil tale opinantium, vt primo conatu captum sit, omnesque inuenti Turcæ tanquam pecudes trucidati. his successibus auditis Turcæ cum septem millibus equitum ac totidem peditum exeunt in apertum. Archidux quòd suum recuperasset, quòd hostes iam nimium excreuissent, quòd nollet videri apertum bellum excitasse, sed tantum restitisse latrocinijs vsitatis Turcarum in finibus aduersus finitimos, vbi reparationes in oppido instituisset, & magna ex parte fuissent excitatæ, oppidumque omnibus rebus necessarijs ad defensionem instruxisset, sese intra suos fines recepit, Quæ dum geruntur varijs in locis ad inferendum & ad propulsandum bellicas molestias, Ioanna Austriaca vxor Magni Ducis cum per nouē dies assiduos laborasset difficultate pariendi, atque infans octimestris mortuus extractus esset è corpore cum maximo omnium mœrore & lacrymis subditorum naturę concessit: *Ioannæ Austriacę mors.* mulier vel ęterna vel certè longissima vita dignissima ac singulare ornamentum fœminarum suæ ætatis, vt in quá eximia religio & pietas erga Deum enituerit, in afflictos misericordia, in pauperes liberalitas, in omnes humanitas inaudita cum maiestate coniūcta: nullaque erat regia virtus, quæ in illa clarissimè non elucesceret. Philippus rex cum ex altera parte haberet proceres qui principum Belgarum animos hortarentur ad pacem, ex altera censeret metu ingentium apparatum regiorum esse impellendos: simulat igitur se velle facere eos quam maximos, vt partim spe tranquillitatis, partim metu grauiorum ęrumnarum pacem amplecti cogerentur. Diditus est itaque rumor quòd Petrus Mediceus Magni Ducis frater præfectus decem millibus peditum Italorum iuberetur cum suis copijs in Belgium proficisci, atque hi singuli iussi sunt tria millia peditum ad Belgicam expeditionem in Italia pro Rege colligere, Comes Somaiæ Mediolanensis, Vincentius Carafa Neapolitanus, Prior Vngarię, Stephanus Mutinus Romanus. *Stratagema.* addita sunt etiam munia ad credulitatem, si quidem dictus est Paulus Sforza fore summus imperator Itali peditatus, & Prosper Columna magister Italorum castrorum. neque vero in castris solum regiis astute & callidè res agebatur, sed etiam in castris Turcarum, hic ad terrendos animos hostium, illic ad animos suorum excitandos. Nam Mustapha purpuratus quod multis morientibus in castris & morbo & inopia annonæ & ferro Persarum in frequentibus prælijs intelligebat, atque ita suas vires debilitari, cum iam neque posset præsentes Turcas mole ęrumnarum consternatos vllis vel minis vel promissis impellere vt alacriter pugnarent, neque ad horum exemplum supplementa facile capere, cum omnes bellum id vt funestum Turcis deuitarent, excogitat consilium facilitatis plenum. procurat rumorem & in castris & Byzantij & in finibus Persarum dissipari quòd Cudabendes diem suum obijsset. Deinde paucis diebus post non modo eius interitus fuit repetitus, sed etiam additum quòd frater cęcus creatus fuisset rex, & ad probabilitatem quòd metu veneni sororem cędi iusserat. His adiungebatur illum esse pacis & quietis cupidum, quare asserebatur bellum non esse amplius aduersus Persas, sed aduersus Georgianos populos, in quos Amuratus vellet animaduertere, quòd ad fidē Persarum ab ipso imperatore desciuissent. sic enim per hanc famam fieri posse putabat vt Turcæ alacrius conuenirent in castra. Dicebatur

batur etiam Luzalis classem instruere nō ad oras quidem maris Euxini, sed ad sedandas res Cyprias, cum per extraordinarias extorsiones ac tributa, quæ Ancomatus purpuratus excitauerat, fuisset Salaminæ vel à suis Ianizzeris trucidatus. Per idem ferè tempus mortuo Sebastiano Venerio, principe Venetorum, viro prudentia, bonitate, gloria rerum gestarum clarissimo, suffectus est frequentibus patrum suffragijs Nicolaus Pontius procurator Diui Marci, vir omni genere laudis insignis, ac multis rebus pro patria sapienter feliciterque gestis per pacem clarus: multis præfecturis, multis primarijs in vrbe magistratibus, multis legationibus apud primarios Christianorum principes pro rep. functus, non sine ipsorum principum magna vel laude vel etiam beneuolentia. Illud non facile dixerim maior ne fuerit ipsius principis lætitia ob acceptam, an patrum ob delatam tam iustè, dignitatem. Illud certe quidem affirmare possum huius electionis nuntium cum maximo applausu ab vniuersa ciuitate exceptum fuisse. Nam nisi tanto successisset, non parua redundatura erat molestia in omnes ciues e recenti memoria optimi principis, & qui incredibile desiderium sui in omnium ciuium animis reliquisset. Pontius vbi primum insignia principatus accepit, demonstrauit per egregiam magnificentiam se magis Regia, quàm priuata vita esse dignum; quoniam quæ priuatus per eloquentiam exteris principibus conuenire demonstrauerat, ea pro viribus exercere cœpit; iustitiam, charitatem, liberalitatem, & omnes regias virtutes. ea dum ita sursum deorsum varijs in locis agitantur, patefacta est ciuium quorundam Florentinum coniuratio in Magnum Ducem, & in duos eius fratres vno tempore. coniurationis principes fuerunt, qui maiora beneficia acceperant, & qui maiorem beneuolentiam Magni Ducis fuerant consecuti. Sed cum in varias regiones patefacta proditione profugissent, cum ob iniquitatem facinoris, tum ob omnium principum in Magnum Ducem beneuolentiam & in custodias & in potestatem illius sunt traditi, & condignis supplicijs affecti. Est enim graue legibus & æquitati parere illis, qui cęteris per vim & libidinem dominari consueuerunt, atque illud eo magis, si per autoritatem boni principis cogantur; cum plerique legibus parere seruire appellent, at libertatem subditis abuti pro arbitrio. sed omni antiqua administratione reip. Florentinæ magis laudabilis est præsentis administrationis ratio. Præsunt enim vbique ciues Florentini, creanturque in senatu omnes ferè vrbani & ditionis magistratus ad reip. formam, principem tantùm habent, qui obseruat ne qua iudicia fiant auarè vel subdolè, cum castiget iniquos. Illud sane fit in plerisque Italię locis, vt, qui præsunt, ad nutum pecuniæ potius & munerum, quam ad vllam paternam charitatem sententias ferant, præsintque cæteris, cum se non honores & gloriæ facultatem a principibus accepisse iudicent, sed licentiam furtorum tutorumque latrocinorum. Plerique enim exploratores sunt & accusatores & tortores ac quæsitores criminum & iudices: quibus magis cordi est pecuniam, quam crimina per tormenta extorquere, vnde fit vt legum aliquando parua habeatur ratio. Qui pecuniosas controuersias audiunt item plerunque sporrulas respiciunt neglecta causæ æquitate: Idcirco sapienter decretum est Florentiæ vt omnis munerum & largitionum ratio exulet ex omnibus magistratibus, quæ interdicta sunt prorsus omnibus publicis ministris, atque pro his moderati & tolerabiles sumptus litiū sunt instituti, ne quis a petendo iusto magnitudine sumptuum deterratur aut coerceretur. atque ne viri boni preter dignitatem a consceleratis impune infestentur, quod plurimum facit ad quietem ciuitatum, proposita est pęna talionis vocata falsis ac subdolis accusatoribus. veridicis autem delatoribus concessa sunt præmia pro sceleribus; quia praui homines tanquam malæ plantæ sunt è bonis frugibus conuellendi, atque exterminandi, ne bonas infestent. Quædum varijs in locis fiunt, dum in Illyrio, Liuonia, Belgio, finibus Persarum pugnatur, neque Africa quidem antiqua mater bellorum fuit quieta, cum in illa ingens maximeq; memorabile bellum trium regū cęde, multisque copiis deletis exarserit. ad illud explicandum videtur altius repetendum quæ causa compulerit Lusitanum Regem longe ab Africa disiunctum, magnoque maris interuallo, vt arma hostiliter importarit vel contra Philippi Regis consilium, cum quo hac ipsa de causa venerat in colloquium, illis Numidarum nationibus, a quibus nulla iniuria fuerat lacessitus, nullaque cum illis exercuerat inimicitias. Possidebat itaque tria regna Serifi, Marochi, & Tamusigæ Mauritanniæ Tirgitanæ siue Fessæ quæ sunt in Numidia in sexto climate, vbi quis extra columnas Herculis nauigarit æquinoctium versus ad sinistram per oceanum occiduum. Emonuchi frater tertius, Moluchus nomine, cum regnum ad Emonuchum potius perueniret, vt qui ætate esset superior. Emonuchus qui patienter regnare fratrē ferebat, non poterat etiā ocium perferre, quare statuit varias orbis regiones rerum nouarum visendarum studio peragrare. vbi Byzantium ad Selimum Turcarum imperatorem peruenisset, Byzantijque moratur, nuntiatum est fratrem Regem diem suum obijsse, quare discedit Byzantio vt in regna iure ad se spectantia succederet. Vbi Iuliam Cæsareā aduentasset a regno Tamusigę filius mortui Regis Spurius Moluchi Sarites absente auunculo per mortem patris curauit coronari, tanquam legitimus successor contra instituta regnorum. itaque aduentu Emonuchi mittit significatum ne proficiscatur vlterius, nisi velit in capitis discrimen incurrere. Emonuchus auditis minis nepotis denuo Byzantium reuertitur. narrat causam Selimo, & quæ iura habeat in ea regna. ostendit quam iniquè sit ex autis regnis per summam iniuriam nepotis exclusus. Rogat pauca quædam auxilia, quibus regnum sibi iure optimo debitum acquirat. Profitetur se fore semper pro tanto beneficio ad omnem nutum ipsius imperatoris obsequentissimum. accidit forte vt eodem tempore duæ legationes missæ sint Byzantium a nepote gratulatum pro noua Regis dignitate; a quibus Selimus multa contentione postulauit vti rex contentus esset regno Tamusigę quamuis neq; id ad se perueniret, ac reliqua auunculo restitueret. quæ petitio quoniam ab æquitate non abhorrere videbatur, addidit Selimus ad hortationi minas, professus

quæ est

Sebastiani Venerii mors.

Nicolaus Pōtius princeps Venetorū creatus.

Coniuratio in Magnum Ducem.

Gubernatio Florentina.

Causa belli Regis Lusitani cum Numidis.

que est nisi illud fieret se cum omnibus viribus terra marique venturum ad illum omni principatu priuandum. Profectis deinde legationibus & ipse Emonuchus discedit Byzantio cum quindecim triremibus & mandato siue diplomate imperatorio ad Rhadamanum proregē Iuliæ Cæsariensis, quo iubebatur sex equitum & decem peditum millia, concedere ad omnem Eumonuchi petitionem. nā cum tot copiis se regna posse recuperare profitebatur. Legationes reuersæ narrant Selimi voluntatem, resque per nuntios eò adducta est, vt Emonuchus regno Tamusiga fuerit contentus, quod sine vlla nouitate rerum per triennium possedit. Quarto deinde anno cum Assamus in regnum Iuliæ Cæsariensis amicus Emonuchi successisset Rhadamano, visum est Emonucho non amplius esse cunctandum, sed arripiendam opportunitatem auxiliorum amici proregis, demonstrandumque esse illum animum ac desiderium regnorum, quod non ratione, sed vi & necessitate frænabatur. Cœpit igitur communicato consilio cum Assamo nepotem denuò infestare, cum diceret illa duo regna ad se pertinere, quæ vel à sponte concedente omnino essent recuperanda, vel vi armorum extorquenda ab inuito. Rex Sarifes audita tam minaci, tamque elata Emonuchi petitione respondit, si velit per arma ad illa accipienda properaret. Emonuchus itaq; consentiente & adiuuante Assamo comparatis ingentibus copiis ad eam expeditionem contendit, qua re cognita Serifes cum tantis viribus se non posse resistere arbitraretur, coactus est aufugere relictis tricies centenis millibus nummum. cōfugit itaque ad Lusitanum Regem, à quo suppliciter petiuit vt ab auunculo Regis è duobus regnis deiecti misereretur, cum illud factum sit contra pactiones, quia Tamasigę regno accepto per triennium & amplius Emonuchus acquieuisset. Plurimi referre ad ipsius Lusitani regni vtilitatem & dignitatem non solum vt Regem finitimum in vlteriore litore maris habeant amicum Lusitanæ munitiones, sed etiam per hāc opportunitatem posse Regem Lusitanum suos fines in Africa dilatare, cum suum futurum sit quidquid in Numidia acquisiuerit, verum etiam Regem ipsum Sarifem ad omnia vota maximè propensum. Lusitanus his rebus ita perceptis cum Philippo Rege Hispaniarum venit in colloquium, à quo & consilium & auxilium expetiuit, erat enim Lusitanus viginti & duorū annorum. Philippus Rex & iniquum & periculosum esse consilium inquit Lusitani, cum & contra tam potentes principes sit belligeraturus, & in ea regione, quæ prorsus disiuncta sit à suis viribus, & vbi neminem habeat amicum, & pro illo ad quem regnum non legitimè perueniat. auxilia verò dari non posse ob infinitos propè sumptus in Belgicos tumultus pernecessarios. Lusitanus qui iam in animo conceperat magnam vtilitatem inde posse redundare, vt sunt ingenia eius ætatis ardentia gloriæ desiderio, statuit omnino occasionem tantam non esse negligendam. acuebant impellebantque ingenium Regis plus satis sua sponte incitatum Iesuitarum sacerdotum sermo & adhortatio & cōsilia, qui dicebant præclaram opportunitatem esse oblatam Regi ampliandæ inter Numidicas nationes Christianam fidem, quam prouinciam & pietas & gloria non contemnenda vel apud posteros, & amplitudo regni Lusitani consequebatur. Vnum esse præclarum studium inter mortales ad cultum Christi cęteros homines deliros reuocare, pro qua charitate nullum laborem, nullumq; periculum vtile quispiam vir bonus deuitauerit. His persuasionibus impulsus atque inflammatus Rex Lusitanus decernit eam expeditionem omnino esse suscipiendam, quare animū ad cogendam classem, & ad faciendos bellicos apparatus conuertit. atque primum omnium suas copias quas haberet in regno Lusitano censeri iubet, vt sciret quibus viribus rem aggredi posset. inuenta sunt, quæ scribi possent, vt retulit Odoardus illorum statuum Conestablius, cētum & viginti millia peditum, & viginti equitum. Et qm̄ controuersia quędam de finibus inter Ferrarię Ducem & Bononienses ciues intercedebat, quæ adhuc erat Romæ sub iudice, Dux aggerem quēdam in illis finibus excitari iubet, multosque imperat esse in opere; quod factum propè bellum ciuile inter Ferrarienses & Bononienses excitauit. Pyrrhus Maluecius vir inter Bononienses primarię autoritatis collectis multis armatis ciuibus, quia sibi periniquum esse videbatur vt Dux fines pro arbitrio designaret, re nondum iudicata, magna alacritate in aggerem impetum facit. operas in fugam vertit. aggerem demolitur. fęnum succidit. auehit multis carris accitis quod potest, reliquum succēdit. Dux illam iniuriam æquo animo non esse ferēdam ratus, vt quod suū esset, & adhuc sub iudice adiudicaretur sic Bononiēsibus, colligit repente ad quatuor millia peditum & equites quingentos. Iubet pontem tumultuarium supra Padum excitari. ad trecentos carros, multosque messores secum adducit. imperat frumentum statim atque succisum esset auferri. auectum est quantum frumenti à duobus millibus carrorum potuit auehi, quibus actis copias intra suos fines reducit. at Pyrrhus rursus conuocatis ferè sex millibus peditum traiecto Pado flumine prædabundus in agrum Ducis incurrit. ad octingenta capita iumentorum abigit, Quæ cum ad bellum paulatim excitandum inter Pontificios ac Ferrarienses subditos in Italia spectare viderentur, iussus est vniuersus delectus Pontificius cum armis esse promptus, donec res per prudentiam Pontificis consopita est. In Cypro quoque insula omnis controuersia Ianizzerorum per Amurati prudentiam consopita est; nam cum multa stipendia purpuratus præfectus Cypri munitionum custodijs deberet, cœptum est tumultuari. decidi iussit aures & nares quibusdam illorum, quare à Ianizzeris oblitis eius dignitatis trucidatus est. Amuratus cognita illa cæde iubet alium purpuratum cum decem triremibus ac multis militibus in Cyprum nauigare. dissipat rumorem quod iure cæsus videretur, qui mercedem Ianizzeris subtraheret imperatori is custodibus munitionum. sed tamen clam iubet eius nefarij facti participes repente trucidari. illud Amurati consilium cum per amicos Ianizzerorum fuisset in Cyprum delatum, Ianizzeri cum classiariis simulant amicitiam, ac primi nihil tale opinantes classiarios trucidant in morem pecudum, & triremibus ipsis potiuntur. Amuratus quia maximè rebus Persarum vexaretur, coactus est iram dissimulare, atque omnibus veniam delictorum ad res sedandas concessit. nam per idem ferè tempus citra

Cōsilium datū Lusitano Regi.

Dissensio inter Ducē Ferrariæ & Bononienses.

Babylo-

Babyloniam Ottomanicę copiæ parum feliciter pugnarāt cum Persis, in quo certamine, vt diximus, cecidisse creduntur ad septuaginta millia Turcarum. Vexauit etiam nō nihil Turcarum animos Curtæ infortunium, quod quasi prodigium futurarum calamitatum apparuit, quia cum bellicus apparatus fuisset tactus de cęlo, tanta vis flammarum, tantaque ruina exarsit, vt non modo ipsa munitio concrepuerit, sed etiam multæ priuatæ domus. Enimuero quoniam Hercules Dux Alenconius visus esset statuum conditiones non esse contempturus, missæ sunt legationes principum Belgarum ac statuum nomine, quæ proponerent has conditiones; vt Hercules Dux Alenconius se intra fines Romaduorum cum suis copijs recipiat, atque status per tres menses illi dissoluant stipendia in duodecim equitum, ac decem peditum millia.

Conditiones statuum cum Alenconio.

Vt quodcunque acquiretur citra Mosam fluuium id totum statuum efficiatur, at quod vltra, sit Alenconij. Vt elapso Augusto mense status ne vlli paci aures præbeant sine assensu & consilio Britannæ Reginæ & Alenconij. Vt si opus sit dominum mutare, eorumque populorum electio sortiatur, semper Alenconius sit & nominetur primus defensor, habeatque illum titulum. vt si intra Augustum mensem pax fiat inter status & Austriacum, intelligatur cum conditionibus Gandauensibus. Vt lapso mense Augusto omnes prædictæ cōditiones vanæ intelligantur. Vt ad harum rerum confirmationem prædicta loca concedantur. At Reginæ duæ mater altera, altera Cantabrorum conantur multis verbis Alēconium ab illa expeditione reuocare, quod parum honesta, parumq; vtilis Gallorum regno videretur, si subditi ac rebelles populi aduersus suum principem protegerentur. Alenconius quod eadem fuissent à multis sæpius repetita chirographum ad diluendas illas criminationes confecit, in quo cōtinebatur, quòd cum a principibus statuum Belgarum inuitatus ac rogatus fuisset ne illam prouinciam in tantis calamitatibus desereret Hispanorum libidini & crudelitati, nullis neq; matris Reginæ precibus, neque aliorum principum dissuasionibus dimoueri potuit, quominus proficisceretur in Belgium, neque potuit ab illo cōsilio tam honesto reuocari, cum honestati rei satis etiam honestæ conditiones à statibus oblatæ fuissent.

Rationes Alēconij, siue protestatio.

& quoniam dicebatur rebelles protegere, profitetur se proficisci in Belgiū vt boni principis officio fungeretur, quod erat vt pacem concordiamque statuum conseruaret, cum optaret omnia per iniurias infelicium temporum euersa in pristinum splendorem perducere, cum abusuum reformatione & obseruantia iustitiæ, vt populi subleuentur tot extraordinariis oneribus, atq; vt omnino seruentur antiqua priuilegia. His subiunxit quod bellum Belgicū sine controuersia non potest esse non honorificum & vtile Gallorum regno ad acquirendam quietē, cum pateat per hāc viam bellum, quod tam diu fuit in visceribus & corde, vt ita dixerim, eius regni diuerti in alias regiones. Quibus accedit quòd Belgica regio antiquitus Gallico imperio, & coronæ Gallicæ erat annexa, cui data fuit maior pars priuilegiorum à Gallorum Regibus, quæ habent, & quorum causa status eius regionis in illam controuersiam venerunt. Patere dicebat itaque quòd non solùm naturales obligationes in quibus versatetur vt bonus princeps, sed etiam vtilitas & commodum ipsius regni impellit vt occurrat impediatq; nequid patiatur inique fieri aduersus eas nationes, sed tyrannidem in ea regione plātatam euellat. Idcirco inquit cum oppressos populos esse pateat, & in eam necessitatem adductos vt propè iugum intolerabile suscepturi videantur, veluti principes regionum significarunt, sibique ante oculos proposuerunt, æquitate postulationis suæ, quamuis regio euersa sit ab Hispanis, se cōstituisse prædictis optimè consideratis, suo muneri satisfacere: atq; cum princeps sit è regio sanguine Gallorum omnibus rationibus ac viribus, quæ sibi à Deo concessæ sunt, opem ferre oppressis, ac defendere ipsos status, vt tam iustam causam tueatur contra omnes, qui vellent opprimere præter iura illorum ac priuilegia. se profiteri inquit, ac Deū obtestari quod nihil horum faciat vel auaritia vel ambitione impulsus, neq; desiderio conuellendi cuiusquā imperii, cum omnes qui sibi suppetias tulerint ad tam præclarum facinus, participes futuri sint eiusdem honoris & gloriæ, quam sperat se Dei munere relaturum, cum etiam præmia pro meritis sint ab ipso accepturi. Casmirus interea peruenerat intra fines Menapiorum cum suis copiis, atque alibi quoq; magni fiebant apparatus cum in Morinis copiæ Gallorum censerentur, & alibi raitri Bransuicensis, qui cum tribus millibus equitum ac duo cohortibus erant coniungendi cum copijs statuum, quæ constabant è septem millibus raitrorum, & octoginta vexillis peditum. Vt autem stipendia tot copiis dissoluerentur Britanna legatio attulit octingēta & sexaginta nummum millia. Iussus est & Belegnius pro statibus colligere viginti cohortes peditum, cum iam Bossuensis regulus vicarius Alenconij collegisset ad septem millia armatorum partim peditum, partim equitū. Cum accreuissent copiæ Casmiri, ille ratus tempus non esse per desidiam amittendum ad oppidum Diestum ab Austriaco prius occupatum cōtendit, cum haberet in castris ad septem equitum, viginti peditum millia. Primum itaq; castra ipsa de more fossis & aggeribus cingit, deinde pluribus octingentis carris arena onustis atq; concathenatis castra ipsa concludit, ac bellica tormēta inter corbes vimineos substratis tabulatis ad recursum dirigit ad verberationem, nec multo negotio oppidum recuperat.

Diestum captū ab Vgonottis.

Sed quoniam multorum sermone carpebatur quod aspiraret vel ipse ad opprimendos populos Belgarum, vel ad delenda regia iura, cum per simulationem auxiliorum maiora quædam consilia in animo versaret, qui non esset putandus tam facilè ad populorum defensionem accurrisse, qui arma sumpserant non modo contra auitam religionem, sed etiam contra naturalem principem. Aduersus has tam acres accusationes chirographum edidit Germano idiomate conscriptum, in quo continebatur se venisse tantùm ad cōculcandam tyrannidem ministrorum regiorum, qui auaro crudelique animo principes Belgarum vel contra regiam voluntatem opprimere conantur, cum Regis consilium verè integerrimum sit, neque ab vlla æquitate, humanitate, rectissima gubernandi ratione dissentiat. Nam certè quidem si Rex auara & inhumana inquit suorum ministrorum consilia posset cognoscere, non quidem in iniurias detra-

Casmiri rationes defensionum.

ctantes

stantes, sed in inferre conantes vniuersam molem indignationis conuerteret: cum difficillimum sit omnium principi cognoscere deliria ministrorum, qui semper exploratores aduenientium habent apud principem, & defensores vel cubicularios vel à secretis largitionibus corruptos apud eundem, qui absentium causam tueantur. multa præconia ipsius Regis, multaq; de laus bonitatis in eodem chirographo continebantur. Cæterum Austriacus cognitis copijs hostium, quæ plurimum vbique excreuissent, atque in dies succrescerent, nititur omnes suas copias coniungere, in vtraq; loca debilia accitis in castra præsidijs deserit. at exercitus statuum relictis primis castris ad decem milliaria procul à Louanio castrametatur, illorum aduentu Austriacus Namurium se recipit relictis triginta peditū & duodecim equitum cohortibus Louanij, quem locum iuber diligentissime muniri, cum omnem quem potuit è locis desertis commeatum illuc comportari curauisset. Neq; status quidem parum diligenter curãt commeatum in regionem varijs è locis comportari, qui cum mari Britannico & vniuerso Oceano ad occasum libero potirentur, multa nauigia frumentatum miserunt, quæ & frumento & varij generis apparatu bellico onusta ad ea litora appulerunt. At Dux Alenconius qui pollicitus fuerat se breui in finibus Belgarum futurum citatis equis cum duodecim comitibus Montium connolat repentè, quæ vrbs est Attrebatum vt diximus munitissima. Hunc secutus est Nisensis regulus vir magnæ autoritatis & peritiæ rei militaris, summusq; se imperator vniuersi peditatus est creatus. Deinde diditus est rumor quòd breui habiturus esset in castris viginti peditum, sex equitum millia. Alenconii aduentus vbi nunciatus esset statibus ac principibus Belgarum, magnopere erecti sunt omnium animi ad rerum magnarum expectationem, atq; missus est Arlicotensis, qui principum & statuum nomine gratularetur pro felici aduentu, cui titulum Protectoris Attrebatum & Neruiorum, Hannoniæ, & Artesiæ attribueret. Declaratus est eius vicarius princeps Auranticus & Protector Olandiæ ac Zelandæ. Annibal Amasiensis Comes cum intelligeret ad decem & septem Gallorum cohortes in Belgium aduentare ipse cum tribus ferè millibus peditum ac septingentis equitibus fit obuius. commisso primum leui prælio pugnatum est, sed postea totis viribus. victoria fuit penes Amasiensem, qui fusis, profligatisq; Gallis ab Hispanis decem vexilla capta misit ad Austriacum. At ex altera parte Galli cognita horum clade coniunctis viribus, dum Alenconius moratur Montii, accedunt in fines Neruiorum & Attrebatum tria equitum scilicet, quatuor peditū millia. quidquid occupatum fuerat ab Hispanis recuperant. Casimirus item dum altera pars copiarum ad Ruremondam castrametatur, cum altera parte oppidum Deuenter obsidet in finibus Menapiorum, quod est opulentum & amplum ditionis Transiselanæ siue vt vocant Oferiselæ. Austriacus quod ita diuisas vires Casimiri posse facilè infringi putaret, si repentè nihilque tale opinantes inuaderentur, decreuit aliquod memorabile factum edere. Simulat igitur se velle omnes qui erant in præsidiis Louanii, Fienæ, cæterorumq; locorum, vt in statuum locum inter Louanium & Diestum duas horas ante lucem conuenirent, quod erat castra hostium repentè inuasurus. at copiæ Casimiri certiores factæ de omni consilio Austriaci, consistunt in acie expectantes quid consilii hostis caperet, directisque tormentis in opportuna loca, dispositisq; vigiliis, hostem præstolãtur. eò vbi accessisset Austriacus cum magna manu equitum ac peditum hostem in acie instructum reperit, qui pluribus tormentis repente displosis septingentos ferè Hispanos miserabiliter laniat. pugnatum est per totū diem minutis prelijs cum non leui vtrorumq; clade. Hispanis deniq; se recipere necesse fuit, cum maxime omnium virtus Britannorum & Scotensium in iis certaminibus enituisset. ceciderunt in ea pugna mille fere Hispani, at ex militibus Bossuensis summi peditum ducis paulò plures quadringentis, cum duæ tantum raritorum cohortes pugnarint & Scotenses ac Britãni. Capti sunt Itali nonnulli & Germani à Britannis. Neq; statuum quidem copiæ ociosę ac desides in castris morabantur, quoniã mille equites cum singulis sclopettariis à tergo repente Aricotum oppidū adoriuntur, potiuntur, duas Germanorum cohortes & turmam equitum præsidianorum trucidant. Io. Casimirus capto Deuãtere copias & tormenta cum bellico apparatu ad expugnationem Ruremondæ proficiscitur. eò vbi aduentasset Matthias Archidux venit in castra vt copias illas videret, Casimirumq; salutaret, quo inspectãte non multo post censa sunt decem peditum, & sex equitum millia, factaq; insignis militaris salutatio. Neque nulla tamen erat de religione contentio inter Belgas, quippe cum multæ essent sectæ non modo à catholica religione, sed à noua plurimum inter se dissentientes, nam Caluinistæ petiuerunt à Matthia Archiduce qui nullam nouam religionem fuerat complexus, vt liceret pro Caluinistis dogmatis concionatores habere, Caluinistarumque instituta patefacere, quod quia indignum Matthiæ videretur, qui nollet concedere, neque tamen negare prorsus auderet, vniuersum hoc iudicium ad decem & septem Belgarum prouincias defert. Gãdaui etiam templa & cœnobia & imagines sanctorum omnium per idem ferè tempus sunt euersæ, preter templum Diui Ioannis, omnesq; sacerdotes sunt eiecti, quod ipsum factum est Bermontere & Anternato & in aliis oppidis Gandauo finitimis. atq; in stipendia copiarum Casimiri, cum paulò post laboraretur inopia pecuniæ, status omne sacrum aurum & argentum & cruces & calices, & argentum nobiliorum in pecuniam cudunt. Quæ dum fiũt in Belgio, in Illyrio latrociniis potius, quam vlla bellorum ratione fines infestabantur. Nam Christianorum summus copiarum Dux Caroli Archiducis multis millibus armatorum collectis non procul à Gruppa & Calegnouizza & Bicha oppidis Turcarum consilia hostium prospectabat, qui & ipsi multa millia armatorum habebãt in iis finibus. Secuta est etiam aliqua clades Turcarum, qui nimis audacter palantes ac prædabundi in fines Caroli principis incurrebant. Cæptum est postea leuibus certaminibus sæpe pugnare in Illyrio per biduum, cum Turcæ fingerent se velle illos fines atq; copias infestare, sed tamen cum ad octo millia equitum tantum essent in castris, quouis vel leuissimo impetu Christianorum recedebãt. omnia oppida quæ capta fuerãt facilè recuperantur Turcis præsidiarus

Alenconius in Belgium.

Annibalis Amasiensis victoria.

Arisco op. & Deuanter capta.

sidiariis diffugientibus. Sed quoniam in castris Chisilinteris inopia commeatus laboraretur, necesse fuit intra suos fines per vnius diei iter se recipere. Turcæ fluuio traiecto non procul à Gruppa & Castegnonizza magnum terrorem iis finibus iniiciunt. Dum ita Liuonia, Belgium, Syria, Dalmatia variis bellorum motibus vexantur, Sebastianus Lusitaniæ Rex factis iam ingentibus apparatibus bellicis, vt diximus, comparatis ingentibus copiis, instructa classe quingentorum nauigiorum varii generis cum quatuor millibus equitum ac triginta & sex peditum ab Arara vrbe Lusitaniæ soluit. vbi regio vexillo in augustiore templo benedictum esset, inscriptumque & in cæteris, pro lege, pro Rege. Nec ita multo post magna tempestate maris orta classis non parum afflictatur. deniq; trans angustias maris Libyci ad Herculis columnas traiecit, ac sine controuersia fecit descensionem cum vniuersis copiis appellens, Lusitanaq; nobilitate ac Rege Marocchi. Itum est primū ad Cacarquir, ea est vrbs ad decem & septem millia passuum distans á litore, parū munita menibus antiquis & vetustate collapsis aut corrosis. distat à Xilia siue ab Arzila & Alcacare circiter triginta milliarib⁹, & viginti quinque à Fessefo, quod iter est valde planum. Inde prima castra posita sunt quinque milliaribus a Xilia flumini dulcis aquæ propinqua. Postridie eius diei proceditur ad quinq; millia passuum cum tardè & prudenter vt in ignota & prorsus hostili regione procederetur. accedunt quingenti equites missi ad exploranda Lusitana castra, qui primum profitebantur se velle Regi Lusitano militare. Sed enim cum intelligerent suam fidem esse suspectam, vt cui cognitæ essent fraudes Pœnorum, continuò terga vertunt. confectis post triduum quindecim milliaribus itur ad ripam Figuigonam vocatam, quo die nemo visus est ex hostibus. at die quinto cōfectis decem millibus passuum peruentum est ad pōtem vsq; Alcacaris, vbi cum duo millia equitum Maurorum leue certamen iniissent antequam pōs pertransiretur, apparuit transitus non esse tentandus per vim armorū, positaq; sunt castra non procul à vado, quo fluuius facilius transiretur post confecta quinq; millia passuum. Vbi dies posterior illuxisset, traiiciūt vniuersæ copiæ, plurimaq; pars diei absumpta est bellicis tormētis & impedimentis traiiciendis, quare necesse fuit apud fluuium castrametari. non enim tutum est in aliena & hostili præsertim regione, & haud scio satis in sua cuiquam duci, tam tardè castrametari, vt non aptum tempus concedatur ante noctē castra fossis militaribus & aggeribus cingendi. Apparuit eodem die cum suis copiis Emonuchus Rex, qui habebat in castris viginti & duo equitum millia, & duodecim peditum, & viginti & quatuor bellica tormēta. Ne videretur pugnam detractare fecit potestatē Lusitano si velit omnibus copiis dimicādi, quod fecit vt animum & audaciā Lusitani Regis experiretur, cum hora esset diei iam tardior, quā vt tanto negotio perficiundo tempus appareret sufficere. Sed enim cum Lusitanus exiisset ad pugnam instructis aciebus, statim Emonuchus suas copias retraxit. censebat Emonuchus per illam timoris simulationē fore vt Lusitani vlterius imprudenter allicerētur in apertiorem, planioremq; locum, cum equitatu ipse plurimum valeret. sic ille dies per has ambages elabitur. at Lusitanus postridie cognita fuga hostium accitis mane militaribus comitiis decernit proferre castra Alcacar versus, quòd ibi diceretur hostis esse castrametatus, atq; ita iter instructis in aciē copiis captum est. Sic autem copiæ instructæ procedebant. Præerat primæ aciei Duartes Mendocius castrorum magister, cum Rex Lusitanus in sequenti acie procederet in frequenti phalange. Dextra acies ductabatur à Rege Tamusigæ, sinistra ab Aloysio Anuillia, cum vtrinq; præcederet equitatus ac bellica tormenta in opportuna loca acierum in hostem conuersa traherentur, quæ sequebātur à tergo singula sui bellici apparatus. Emonuchus contra & ipse cum suis copiis obuiam processit, quas in quatuor acies suos distribuerat. Primam aciem ductabat Menesea castrorum magister, cum in sequenti præesset Rex ipse. dextrum cornu ductabat Xerifes cum regis copiis equestribus: sinistrū Dux Auero cum reliquo equitatu. Sic igitur iter fiebat ab vtrisq; exercitibus. Vbi propius ventum est, fit magnus impetus à Numidico equitatu in Lusitanos, qui tamen fortissime ac tanta virtute sustinetur vt cæsis multis Afris Numidæ coacti sint recedere, repetitus est paulò post impetus succedētibus subsidiariis Maurorum copiis tanta vi, vt Lusitani non possent multitudinē sustinere, quare coacti sunt se ad turmas peditum recipere cum magna vtrorumq; clade. Sed enim cum repetito denuò conatu impetum fecissent atq; magnā impressionem postmodo in equitatū, necesse fuit peditatui pugnam inire, cuius virtus eximia apparuit. cū magna strage Numidarum. cum verò Pœnus peditatus ab equitatu in formam lunæ instructo mox à tergo sustineretur, & à lateribus, necesse fuit Lusitanis flectere, quæ res à Mauris cognita mirificè auxit audaciam. tanta igitur vi in flexam aciem irrūpunt, vt breui omnes copias fregerint ac verterint in fugā. Edita est incredibilis strages. cæsus est ter equus Regis Lusitani. ex vniuersis copiis Regis Lusitani, quæ constabant, vt diximus, è pluribus viginti & duobus millibus armatorum, cum multos etiam reliquisset in classe, vix centum homines superstites fuerūt. pugnatum est acriter præcipuè circa Emonuchum à duobus Regibus, quo cæso in ea pugna magnus fit impetus in Lusitaniæ & Tamusigæ Reges, ac tanta vi vt labefactata sit & deleta Lusitana acies, & ambo Reges obtruncati nulla habita reuerētia. omnes enim propè victi trucidati sunt, pauci capti in seruitutem. secuti fuerant fortunā Lusitani Regis quatuor millia & amplius Germanorum, Italorum, Hispanorum, & Lusitanorum equitum, qui ad vnum sunt trucidati. Capti sunt viri insigniores Antonius filius successoris Regis, qui postmodo sexaginta nummis aureis popularis creditus fuit redemptus. Dux Riuolcius, Duartes castrorum magister, Ferdinādus Castrensis & Diegus filius, Aloysius Silua. Dux Aures. ceciderūt præter tres Reges Dux Auerius, Damianus Doalius, Diegus Moneser, Georgius Silua, Laurentius Almeida, Alpoueres Tauara, filius Obicosti Lusitani. Mauri post cædē illorū Regum, qui de regnis cōtenderāt, Amuleū Ametum Sarifæ germanū Regē asciuerunt, atq; cum reliquiis superiorum copiarum collectis etiam viribus itum est ad Xilīæ expugnationem. In Belgio quoniam vires status succreuissent pluribus in locis, non frigide agebant de

Acies Lusitana.

Cædes Lusitani, Tamusigæ, Scriū Regum.

Amule⁹ Rex creatus.

pace qui ad hoc negotium illuc miſſi fuerant, à qua principes Belgarum non apparebant valde abhorrere, niſi conditiones propoſitæ fuiſſent, quæ parum cum verbis & volũtate regia conſentire apparuiſſent. propoſitæ ſunt enim à ſtatibus huiuſmodi, quæ confirmarentur; vt Matthias Archidux omnino ſummus imperator ſiue gubernator ſit Belgicarum regionum, neq; quidquam fieri poſſit ſine ſtatuum conſenſu. Vt Auſtriacus rata faciat omnia illa, quæ facta ſunt à ſtatibus ex quo tempore ſe Namurium recepit. Vt Auſtriacus reſtituat omnes munitiones, caſtella, pagos, & omnia, vt vno verbo dicam, quæ ſtatuum tenentur cum omnibus bellicis tormentis & bellicis apparatibus, qui diſcedat ante exactum mẽſem ſextilem cum omnibus ſuis copiis, exceptis militibus indigenis. Quòd ſtatus volunt ſeruari nouam religionem in omnibus prouincijs, ita tamen vt non habeãtur conciones, quod procurabũt pro viribus. Vt ſtatus, cuſtodiæ, omnes ſubditi regionum pateant Regi Hiſpano, qui tamen volunt omnino a Rege priuilegia & iura ſibi quæuis ſeruari. Vt omnia quæ trãſacta ſunt in hoc Bello Belgico vtrinq; ſempiterna obliuione obruãtur. Vt omnes captiui liberi relaxentur ab vtriſq;. Vt in hac pace comprehendatur Gallorum Rex, Britanniæ Regina, Duces Alenconius & Caſmirus. nam tametſi hæ conditiones nimis elatæ videbãtur, tamen quòd omnia rudia primùm naſci ſolent, deinde diligentia vel naturæ vel artis perficiuntur, viſæ ſunt non nihil ſpei ad pacem dediſſe ſi fuiſſent ex aliqua parte mitigatæ, quare res aliquanto frigidius agebatur, quia cęptum erat in caſtris etiam ſtatuum non nihil morbo & interitu nonnullorum res labefactari.

Conditiones à ſtatibus Belgicis petitæ.

LIBRI VIGESIMI NONI FINIS.

NATALIS

NATALIS COMITIS

HISTORIARVM

SVI TEMPORIS

LIBER TRICESIMVS.

PRæclarè ſanè inſtitutum fuit à maioribus vt ad regiam dignitatem ac celſitudinem, ſummumq; rerum humanarum faſtigium non opes, non amicitiæ, non affinitates homines prouherēt, ſed ſpectata inter bonos virtus, aut gloria rerum multarum feliciter ſapienterq; ex ordine geſtarum, quæ certè vel in teneros annos, vel parum cordatos homines plerunq; non ſolent contingere. nā qui cęteris hominibus autoritate & potentia pręſtant, illis turpè eſt ſi prudentia & ſimplicitate animi inutili rebus gerēdis vulgo adæquentur. Nam certè quidem qui honoribus & magiſtratibus & dignitate cęteros antecellunt, & autoritate ac potentia, niſi præſtent etiam ingenio & prudentia & reliquis Regiis virtutibus, illi multarum, maximarumq; ærumnarum ſuis ſubditis ſint autores neceſſe eſt; qui in certiſſimum excidium ſuos inducunt. Illud Troianum excidium ita eſſe nobis ante oculos proponit, & recens Luſitana clades, quamuis conſilium eſſet diuerſum, cum pax quæ certè ſine iuſtitia conſiſtere non poteſt, rebus omnibus à bono & ſapiente principe ſit præferenda. quem decet non modo non facilè arma mouere ad inferēdas iniurias, ſed etiam conniuere quoad fieri poteſt ad acceptas, cum nihil aliud ſit verè arma mouere ad bellum, quam omnes qui poſſunt ad latrocinia, incendia, populationes, cædes ſuorum inuitare; quod quam bono principi conueniat nemini obſcurum eſt. Quæ cum cognouiſſet Philippus Hiſpaniarum Rex princeps animo integerrimo, & vt ego quidē arbitror, ab omni crudelitate vel auaritia alieniſſimo, cępit, vt diximus, velle conſopire vel potius delere omnia per miniſtrorum auaritiam & immanitatem patrata, quando reuocari omnino non poterant. Et quoniam animi Belgarum apparebant ab ipſa pace non abhorrere, cœptum eſt ab omnibus ſummis principibus, quibus & grata eſt & magnę curæ tranquillitas Chriſtianorum legationes ad res componendas mittere, quare Colonia Agrippina viſa eſt vrbs ſatis commoda ad hoc negotium pertractandum. Miſſæ ſunt etiam legationes è Gallia & Britannia & ab aliis principibus ad Auſtriacum ad pacis negotium pertractandum, quorum Auſtriacus colloquium hac de re deuitat cum diceret ſibi conceſſam eſſe facultatem cum ſolo oratore Cæſareo Suarzemburgio hac ipſa de re agendi. Idcirco Britannus orator vel inſalutato Auſtriaco Mechliniam diſcedit, neque reuocatus omnino redire voluit. Decreti ſunt & ab aliis principibus viri prudentia, bonitate, rerum multarum cognitione & peritia clari, qui ad hanc pacem tractādam proficiſcerentur Coloniam. Quæ dum variis in locis cogitantur ad pacem, vterque exercitus, ne ſpe pacis deluderetur, & illecebris tranquillitatis, nō manet omnino ocioſus. nam Auſtriacus cum ſuis copiis ex Abbatia Plintere ſigna conuellit ad profectionem, quod intelligeret hoſtem non procul abeſſe, vt collatis ſignis obuius factus dimicaret. ſed vbi ad quindecim millia paſsuum proceſſiſſet, illum inuenit aggeribus & foſſis militaribus circundatum in ſitu natura munito, cui obtulit facultatem non ſemel ſi velit totis viribus dimicandi. cum hoſtis non poſſet ad arbitrium Auſtriaci adduci ad pugnam, milites pugnandi cupidi aggeres tranſgrediuntur. pugnatur acriter in caſtris. ceciderunt denique ex Auſtriaci militibus ad viginti tantum, ad quinquaginta vulnerati, ex hoſtibus plures trecentis ceciderunt. His ita actis Auſtriacus Namurium redit cum ſuis copiis, caſtraq; de more profundioribus foſſis, altioribusq; aggeribus munit. At Comes Boſſuenſis ſummus imperator copiarum ſtatuum, cum vellet perpetua Louanij moleſtia liberari, illud ipſe explorat ad expugnationem cū magna manu militum ſecum adduxiſſet. defenſores multa & tormenta & ſclopettos è mœnibus diſplodunt, atque Boſſuenſis ictus fuit in crure quamuis leuiſſime glāde plumbea. Exiuit ad pugnam

multus equitatus cum essent in præsidijs viginti & quinq; vexilla peditum & sex equitum. Comisso leui prælio cum parua Bossuensium clade trucidati sunt plures quadringentis præsidiarijs. Deinde conuersa est omnis vis copiarũ statuum & Casmiri in primis ad oppida subiuganda, quibus possent facultatem commeatum Austriaci copijs intercludere, quæ partim vi ferri, partim per deditionem sunt capta. Interea cum cessaret Austriacus, quod negotium de pace diligentius agi videretur Pont. & Cæs. & Philippi Regis iussu literas scripsit Austriacus ad Archiducem Matthiam & ad Cæsaris oratorem, quibus petebat ne paterentur copias vlterius progredi cum expectarẽtur commissarij de tractanda & concludenda pace. nam conficiendæ pacis negotium Io. Austriaco fuit ademptum & omnis potestas Cæsari tamq; amico vtriusq; factionis demandatum, qui Coloniam comitia indixit. responsum est non videri posse illum pacem spectare, qui de pace missas legationes audire noluisset, Nec ita multò post Austriacus febre laborare cœpit, ex qua etiam nõ multò post interiit. Et quoniam maxima stipendiorum penuria in vtrisq; castris laborabatur, status ad viginti vexilla peditum dimittunt, quibus multa debebantur, at nulla soluta sunt stipendia. vallones contendunt illa omninò se velle, quare in quadam munitione non procul ab Anuerdulo pago consistunt. Gandauenses veriti ne agrum latrocinijs & incursionibus infestarent mittunt tria millia peditum & equites quingentos, qui iuberent omnino ex agro Gandauensi discedere. Niuella oppidum interea vbi copiæ statuum propius accessissent, & iam paratę forẽt ad expugnationem, venit in potestatem statuum per quasdam conditiones, inter quas fuerunt vt liberi cum armis excederent Germani & Sequani. sed tympana & vexilla in oppido integra relinquerẽtur victoribus cum oppido, & omnia bellica instrumenta atque apparatus cæterum Amuleus Ametus dum Xiliam magna vi oppugnat duo nepotes fratres alter in Serifi, alter in Marocchi regno arma excitauerant, qui regna illa ad se pertinere contendebant. Sed vi deniq; ac potentia Regis Amulei coacti sunt è regione aufugere. habebat octo fratres Amuleus, quorum insidias veritus, ne fortè ipsum regnare æquo animo non paterentur, iussit, eos omnes de more plerunq; barbararum gentium iugulari: nam pleriq; barbari in imperio constituti, omnem suorum prolem trucidant, si quem suspicentur posse ad regnum per vim aspirare. Neque fines quidem Isburgiorum aut Boemiæ aut Austriæ satis tuti esse videbantur per idem tempus, quoniam per consensum Curtensis purpurati, vel etiam impulsum, conuenerant multi latrones & malefici homines, vt scelestum planè genus Agarenorum, qui coniurauerant se per eos fines incursuros, omniaque obuia latrocinijs, flammis, populationibus, cædibus impleturos. Sed illorum consilio ab earum regionum populis cognito sumpta sunt arma. pugnatum est acriter. multi latrones armis popularibus sunt trucidati, capti plures sexcentis, qui omnes nõ procul ab Vlmizza & Arsieua extremis supplicijs sunt affecti. Sed quoniam annus iam vergeret ad hyemem, quæ in illis præsertim regionibus molestissima est & inhabilis rebus bellicis ob ingentia frigora, profunditatemq; cœni & frequẽtiam ac magnitudinem pluuiarum, cum etiam status qui vitam & facultates se velle profundere profitebantur ad sustentandum bellum pro libertate Belgij, vix possent per multa imposita tributa tot sumptus, tot copiarum, tam variarum nationum sustinere. Casmirus apparebat cupere se ab illo bello iam exautorari. Alenconius etiam tria millia Gallorum peditum dimittit, qui per Sequanorum regionem reuersi multa damna inferunt, quare necessè fuit Sequanis qui Regi militabant relictis castris contendere ad patriæ defensionem. sic cœptum est potius in Belgio paruis quibusdam prælijs, quam vlla vi copiarum decertare: cum vallones etiam modo cum Belgis eius regionis, quæ Flandresia vocatur coniunctis viribus Buronam oppidum inter Yprim & Ruselam repentino conatu adorti, diripuerint, succenderint, omnes inuẽtos nulla habita sexus aut dignitatis ratione trucidarint, modo cum Gallis coniuncti Martaynum capiunt oppidum nõ procul à Valentiana, quo fit vt ipsa Gandauenses non commodè potiantur. Neque Gallia omnis protsus tamen erat quieta, quando & ibi varijs in locis incursionibus potius & latrocinijs, quam vllo iusto Marte cõtenderetur. Captum est Binsium, quod oppidum est inter Mariæburgum & philippes vrbem à Gallis per deditionem, cuius præsidiariæ nouem cohortes peditum spoliantur, quæ vix ab iratis Gallis fuerunt dimissæ, quia duces quosdam trucidauerant. In Prouincia quoque, quæ pars est Narbonensis Galliæ, Comes Carzensis vt regnum Susæ frænaret copias colligit. castella capit. munitiones excitat. multos per incursiones trucidat. Idcirco Card. Sciatilioneus petit à Rege vt his tumultibus per maiores vires resistatur. Et quoniam dicebatur Xilia noui Regis Numidiæ copiis obsideri atque oppugnari, qua expugnata in magno periculo omnes reliquæ eius regni munitiones positæ erant, declaratusque fuerat Rex Henricus Cardinalis frater iam senex Regis Lusitani mortuo successore in Africana clade, quamuis non apparebat habilis ad procreandum, primum instant Lusitani proceres vt vxorem ducat. Sed cum id ab eo impetrare propter ætatem non potuissent, rogant saltem vt successorem declararet, qui posset regiis rebus opportunè cõsulere, & occurrere Numidicis molestiis, Indicta sunt itaq; comitia, in quibus de his rebus omnibus decerneretur. At quoniam Regis Poloni exercitus ad multa millia armatorum excreuisset, qui constabat è Liuonibus & Lituanis & Suecis ac Polonis, itum erat ad vrbem Vendam, quæ sita est in finibus Liuoniæ, quam Moschouitæ frequentibus tormentorum ictibus concutiebant, & premebant obsidione, sollicitabantq; ad deditionem. Moschouitæ cum haberent in castris ad viginti millia armatorum prælium cum regiis copiis propinquantibus audacter committunt. Certatur primum magna virtute. Sed Moschouitæ fortitudine regiarum copiarum omnes cæsi demum profligatique sunt præter paucos insigniores captos. non multi fuga se seruarunt. Capta sunt viginti & quatuor muralia tormenta. Res vbi Polono Regi feliciter successissent, quoniam Scytharum etiam non pauci fuissent à Polonis copiis postmodo trucidati, cœperunt principes Scytæ ac Moschouitæ de pace cogitare, quamobrem missæ sunt illorum

Io. Austriaci mors.

Niuella recuperata à statibus.

Cędes Numidarum iuuenũ fratrũ Regis.

Burona direpta & incensa.

Henrici Car. Rex Lusitaniæ.

Polonorum victoria.

legationes Leopolim, qui prius ad regni Poloni excidinm coniurarant: Illi tamen ita pacem ex-
petebant vt magis offerre quàm expetere possent videri: cum maximè vellent vel inter calamita-
tes & iacturam suorũ, tamen nõ demisso aut parum elato animo videri. offerebat pacẽ Moschouita
illa cõditione vt quidquid suus Dux cepisset in Lituania sibi perpetuo decreto adiudicaretur. at Scy
tha expetebat hanc fore conditionẽ pacis, quã offerebat, vt proxima æstate captos incursionibus reti
nere liceret, à quibus preciũ redemptionis pro arbitrio Scytharũ extorqueretur, vel Rex ipse preciũ
redẽptionis dissolueret. accesserãt hi oratores, qnos singulatim trecẽti equites sũt secuti. Neq; Isbur
gii etiã res satis tuta à latrociniis fore videbatur, ꝙ eã regionem quadringẽti Turcę habitu Pãnonico
induti explorarãt ad prędã, qui simulata profectione ad Cæsarẽ cũ ad viginti milliaria processissent,
cognitiq; fuissent à quibusdã Isburgiẽsibus mox redierũt in Pannoniã. In Belgio rursus cũ summę
rerũ bellicarũ præesset Parmensis princeps Alexãder Farnesius, qui suffectus fuerat Io. Austriaco cũ
potestate proregia aucti sunt animi Hispanorum aduentu Pouillerii equitis, qui tribus raitrorum
millibus & quatuordecim vexillis peditum auxit Hispana castra, quæ afflicta, languidaque erant in-
teritu duodecim millium hominum vel ventris profluuio, vel aliis huiusmodi morbis. nam multa
millia mortalium hoc anno in illis regionibus perierunt, atq; cum numerus mortuorum esset inue-
stigatus variis de causis hoc anno in quibusdam locis cognita sunt in regione Flandresia vocata inter
cidisse quadraginta millia hominum, & multa millia equorum. Louanii viginti, Bruxellis sexde-
cim, Mechliniæ octo millia hominum. Hispani illis auxiliis aucti prædabundi Antuerpiam vsq; pro
currunt, cum statuum copiæ iam Bruxellas versus iter cepissent, quia Casmiri etiam copiæ domum
discederent. per illam opportunitatem populi illi Belgarum qui sunt in finibus Neruiorum & At-
trebatum, quos Malcontentos vocant, & vallones prædabundi in fines Gandauensium incurrunt,
multamque regionem deuastant, quod plurimum conferebat rebus Hispanis. Nihil est enim tam
optabile cuiquam sapienti, quam vt discordia & contentio & rixæ in hostilibus castris oriãtur, quod
omni vel precio vel industria tentandum est, cum non modo prouinciæ suis viribus infringantur
per bella ciuilia, sed etiam sponte plerunque veniant in potestatem oppugnantium. Erant enim

Malcontenti.

prius Malcontenti neutram in partem magis propensi, cum neque Hispanas, neque Belgicas partes
iam amplecterentur. sed postea per quasdam oblatas conditiones ab Austriaco allecti insurrexerunt
aduersus status Belgarum. nam per hanc Belgarum populorum discordiam putabat Austriacus se
posse Belgium facilius subiugare. Vallones & Malcõtenti itaq; in Flandresia regione copias Ganda-
uenses cõiunctis viribus inuadunt. ad duo millia peditum equitesq; octingentos cõmisso prelio tru
cidãt, quãobrem vbi Casmirus fuisset dimissus à statibus, eũ Gandauenses summum Imperatorẽ &
suarũ copiarum & omniũ Flandresiarũ creant, decernuntq; habere in aperto ad euitãdas molestias,
quæ inferebantur, & ad vexandũ hostem duo equitũ, duo raitrorum, decẽ peditum millia. nã illum
Ducẽ status dimiserant quia iam res ad pacẽ appareret inclinare, & quia iam recedendũ esset in hy-
berna ꝙ tempus anni non amplius pateretur copias esse sub dio. Põtifex enim iam antea vbi primũ
iniectũ est verbum de pace Baptistã Castagnam antistitẽ summi ingenii ad res Belgicas ad pacẽ solli
citãdas miserat. at ex altera parte Hispaniæ populi querebãtur se nimis grauibus tributis infestari, cũ
nuper decumæ omnibus quę vẽderentur aut emerẽtur hoc est decẽ in singula cẽtena essent impositæ in bellicos sumptus. Philippus Hispaniarũ Rex vt citius & sine vllo impedimento negotiũ de pa-
ce trãsigi posset, vniuersam quã potest autoritatẽ Cęsari per literas cõcedit, quib9 significauit vt quo

Cęsarei com missarij.

quo modo posset pacẽ cõcluderet, ꝙ omnia quę facta per ipsum Cęsarẽ fuissent ipse esset æquissi-
mo & libẽtissimo animo cõprobaturus. Cęsar igitur prõptissimus arbitros & cõmissarios creat Ele
ctores ac principes imperii Iacobũ Treuerensẽ, Gebbardum Coloniensem archiepiscopos. Iuliũ epi
scopũ Herbipolis Ducẽ Franconię, Wernherũ Gymnicũ Ducis Iuliacẽsis, Cliuiæ, & Bergæ nomine.
Comitẽ Orthonẽ Henricũ. Comitẽ Suartzẽbergũ, regulũ Hohenlãspergũ. ꝓ Philippo Rege acces-
sit Carolus Aragonius princeps Castri Vetrani dux idẽ Terręnouę & Marchio Auolę, Comesq; Ber
gedii, & Rosanius antistes. Sed qm̃ res tutò sic trãsigi nõ posse apparebat, vt res legitimè procederet
atq; Cęsar ad negotiũ admitteret, scripsit ad principes Belgarũ vt legitimos ꝓcuratores mitterẽt, qui
bus daret ptãs tractãdæ & cõcludẽdæ pacis. delecti sunt itaq; ad comitia Coloniẽsia Dux Arescotẽsis
Philipp9, Io. Abbas, Sãctę Getrudis, Federicus Abbas Marolles cõsiliarii stat9. Bucho Aytha Sãcti Ba-
uonis pręposit9, Gaspar Scheiz eques, regulus Grobendõck. Wesemael, Frãciscus Oygnies, regulus
Beaurepar, Adolphus Meet kerken scutifer rerũ status cõsiliarius, Adrianus Vãder, Milẽ Iurisc. Orã-
gę cõsiliarius, Bernardus Mẽden regulus Rumẽ, Adolph9 Goer, regulus Kaldẽbroak. Aggęus Alba
da iurisc. cũ amplissima autoritate. Per idẽ tẽpus fere Lucas Podoschi9 missus est à Polono Rege Ca
sulgiũ ad fędera inter ipsos principes cõfirmãda, & vt peteret à Cęsare facultatẽ colligendarũ copia
rũ aduersus Moschouitã in locis imperio subditis: nã Moschouitę legatio qa nõ videret sibi esse ex-
cepta à Rege, qua cõuenire putabat magnificẽtia, nullo expectato respõso à Rege in patriã repẽte di
scedit. Moschouita. n. nõ solũ aduersus Polonũ bellũ gerebat, verũ etiã vt parũ curare vires Polono
rũ videret magnũ numerũ illorũ populorũ dictus est misisse subsidio Turcicis copiis aduersus regẽ
Persarũ, q habitãt apud paludẽ Męotidẽ. nã purpuratus Gręcię iussus. fuerat initio anni sequẽtis cũ
oĩb9 suis copiis vrbẽ Tibiscã siue Soffiã vocatã Męsię inferioris versus iter facere. Sed qm̃ in flabat iã
tẽpus comitiorũ, q̃ indicta fuerãt in Lusitania de nominãdo successore Regis. miss9 est ab Hispano
Rege Paccecbus Cardinalis cũ quibusdã Iurisc. qui Regis ipsius iura successionis ostẽderẽt, q̃ habe-
ret potiora in illud regũ, cũ instaret ex altera parte Antoni9 Aloysii filius Henrici Regis fratris, q plu
rimũ poterat grã autoritateq; apud illos pplos, penes quos inisũ erat ob nõnullorũ insolẽtiã Hispa
num nomẽ. Sed. n. Henricus Rex vt cognosceretur æquitati petitionis velle satisfacere, vel illũ exclu
dit, qui

dit, qui satis probabilibus ac legitimis titulis ad illud regnum aspiraret per communem etiam populorum consensum. Delecti sunt itaq; vndecim iudices e primariis iurisconsultis, qui ipsi iura centientium illud regnum ad se pertinere cognoscerent, dijudicarent, ac deciderent, cum ius petentibus vellet Rex omnino satisfieri. ad hos vndecim deligendos, qui vnà cum Rege successionem regiam iudicarent, conuocati sunt viginti & quatuor communi eorum statuum consensu viri delecti ex omni procerum numero præstantissimi, vt ex his Rex vndecim eligeret. atque quoniam rumor erat Regem ipsum Henricum ad Hispanas partes inclinare, Philippumq; Regem procurare largitionibus aut promissis animos multorum sibi deuincire, alienati sunt non nihil animi Lusitanorum, proceresq; palam profitebantur se non esse passuros vt regnum per sanguinem & virtutem maiorum partum in externum Regem transferretur, vel in alium illegitimum. Henricus Rex profitetur se neutram in partem magis inclinare, sed ab ipsis proceribus petere, vt eum Regem exciperent, ad quem legitime iudicatum fuisset regiam successionem peruenire, cum se nisi quod legitimum, æquumq; esset, nihil cupere palam dictitaret. Quòd si ante causam per vndecim iudices decisam ipse naturæ concessisset, omnes hortabatur vt iudicationi acquiescerent. & quoniam proceres populusque censebat ad se spectare nominationem & creationem Regis pro antiqua populorum consuetudine, illud neq; assentiens neq; prorsus negans Rex assumpsit ad decisionem, conclusionemq; causæ prędictos vndecim. Sed paulopost moriturus reliquit Polum Card. vnum ex vndecim successorem in testamento sua manu scripto, suoque Regio sigillo consignato in augustiore templo Diui Dominici Vlisponæ, vt eius sententiæ acquiescerent regnum petentes, iuraque prætendentes. Sed antequam istud accideret Lusitani Regem rogarunt, vt ante sententiam, quæ differri diutius videbatur, septem gubernatores defensoresque statuum nominaret, qui per interregnum rebus præessent, regnumq; tuerentur. at Rex cum tres tantum appareret nominaturus, quinq; tamen delegit, qui vel ante mortem Regis magistratum inierunt, qui gubernarunt vel post mortem Regis cum multa pace & tranquillitate subditorum. Mortuo Henrico Lusitaniæ Rege vt finis imponeretur controuersiæ putantium iura in regnum se habere, quo iudices sententiam pronuntiarent, significarentque ad quem legitima & debita successio statuũ illorum pertineret, quod fieret per pacem & quietem animorum iura se habere putãtium, ac subditorum. Gubernatores interea duos oratores ad Philippum Regem mittere decreuerunt Combæ Episcopum Comitem Arganili, & Emanuelem Comitem Milli Capocacciam vnum è primariis proceribus eius regni, qui percunctarentur an sententiæ iudicum esset acquieturus electorum; quòd omnes reliqui illum Regem acciperent & iurarent si Rex fuisset declaratus. at si aliter fuisset à iudicibus pronuntiatum, vt illud æquo animo ferret. Se obnuntiare Lusitanos nullam vim esse passuros, neque violentum pro legitimo Rege esse accepturos, cum adpromitterent fore vt magna sinceritate rei incumberetur, neque minori diligentia se eius iura curaturos, quàm si essent vel nunc sui subditi. Veruntamen non simplex erat inter regnum appetentes altercatio, sed etiam plurimum dissentiebant inter se Lusitani quod qui Lusitanas partes tuebantur, contendebant electionem ad Lusitanos spectare pro veteri iure illorum populorum, de qua diu actum fuit cum Henrico Rege defuncto, quare negotium nominandi noui Regis successoris distrahebatur. & prorogabatur. Nam multos iam annos, atque ad eo ab initio propè Regum Lusitanorum Henricum habuerunt anno. 108. deinde Alphonsum eius primogenitum, qui quinque Reges Mauros subiugauit, eorumque regnis potitus est. Eum Lusitani populi elegerunt ac iurarunt Regem, ex quo tempore semper vel hæreditarios Reges ac recte successores habuerunt, vel per populorum electionem, communemque omnium consensum: atque cum vnus eorum Regum fuisset Sancius anno. 1213. qui non satis æquabiliter gubernaret, aut per regias virtutes rebus præesset, illo etiam viuo Regem dixerunt & iurarunt Alphonsum eius fratrem tunc Ducem Calesiorum populorum, quem è Caleto aduocarunt in Lusitaniam; atq; is & viuo & mortuo fratre multos annos regnauit, quod accidit Pontifice Innocentio IIII. Nec multopost cum Ioannes primus esset spurius, eum elegerunt, qui Alyben siue Ceutã vrbem Mauritaniæ subegit, gloriosamq; victoriam illam cõsecutus est Algibarottę ex Rege Ioanne primo Castellę, vt etiã accidit Emanueli patri nuper mortui Henrici, atq; ipsi Henrico per mortem Sebastiani, quem populi elegerunt & iurarunt Regem. his rationibus Lusitanas partes tuentes nitebantur demõstrare populos pro veteri consuetudine ad iura sui Regis eligendi posse aspirare. at qui partes Hispanas tuebantur has rationes conabantur refellere, qui cõtendebant quòd tametsi Alphonso ob eximiã virtutem regnum delatum est, tamen id accidisse propter ingentia merita vt Rex cõclamaretur ab vniuerso populo Lusitano, cum alioquin vt hęres Henrico Duci erat successurus. at alij dicebant non aliqua legitima autoritate fuisse suffectum, sed populari potẽtia, cum oẽs Reges ignaui & inepti aut etiam subditis calamitosi sic possunt ex imperio deijci: quare viuo Sancio nullũ titulum habuisse dicitur Alphõsus, nisi gubernatoris, cui mortuo frater in regnũ fratri successit. His addebatur quòd spontè se abdicauerãt priuilegijs, vbi assensissent vt iudices deligerentur, cum possent illud facere per priuilegiũ, quod per iudicium assequi nituntur. Atq; cũ vniuersæ multitudinis Lusitanorum tres sunt ordines, alii siquidẽ sunt principes ac nobiles quos ipsi Fidalghos vocãt, alii antistites, alii populares. inter antistites rursus alii populares sunt, alii Fidalghi; vniuersus populus abhorrebat ab Hispanorũ ministrorũ gubernatione. è nobilib⁹ rursus alii alias partes sequebantur, eũ pleriq; fauerẽt partibus Hispanis blãditiis & pollicitationib⁹, vt dicebatur, permoti. nã populus cẽsebat Hispanã gubernationẽ plurimũ ab vsitata suorũ Regum differre, cũ Reges Lusitani ita cõsueuerint humaniter reb⁹ præesse, nihil vt metu à Lusitanis fieret, sed omnia per honorem molirentur: à quibus Rex tanquam pater patriæ, salutisque defensor censeri solet omniumque pacis & tranquillitatis procurator, quippe qui pro rebus benegestis hono-

Gubernatores Lusitani electi.

Henrici Lusitani mors.

Electio antiqua Lusitanorum Regum.

Ordines Lusitanorũ populorum.

Regum Lusitanorum administratio.

res & præmia distribuat, omnesque ad res honorificas propositis dignitatibus & titulis inuitet. Solitus est Rex amantibus monitis potius, quam vllo metu vel castigatione ad optima quæque adhortari; cum ignobilibus & consceleratis & deperditis tantum animis, plagæ, verbera, cathenæ, cruces sint pro fræno à flagitiis proponendæ, cum nobilia ingenia mansuetudine potius & honoris stimulo ad honorifica quæque impellantur. Nam apud Lusitanos Reges omnia vel rebus paruis vel magnis condigna præmia censuerunt esse proposita, cum præ se ferrent multum amorem & humanitatem in omnes subditos cuiusuis conditionis. Nam multos nobiles in Regio palatio Rex habet adolescentes, de quorum eductione est sollicitus, cum ciuitas talis futura sit, qualis fuerit adolescentulorum educatio. Cum ciuibus tanquam amicis multa familiariter communicat, & tanquam pater cum filiis amanter loquitur. lites componit, carpit opportunè. placidè hortatur. non opprimit Lusitanos populos auarè aut crudeliter magnitudine vel frequentia tributorum neque vectigalium, cum multa etiam sint priuilegia & immunitates benemeritis familiis, per quarum virtutem regnum Lusitanorum ad Orientis vsque Indiam, & Sinas, & Iapaniam regionem extenditur. at quoniam leuia tributa & vectigalia imposita sunt Lusitanis, multæque immunitates, pro pecunia, quam plerique insulse appellant neruum belli, succedit populorum beneuolentia & studia & alacritas promptitudoque in res bellicas pro Regis & patriæ defensione, cum legibus etiam Lusitanis sancitum sit, & in antiqua eius regni consuetudine positum, atque in recenti vsu obseruatum, vt Lusitani teneantur arma capere vbicunque opus fuerit ad omnem significationem. Sic enim magni in illis regionibus instituti sunt delectus militum. neque parui faciendæ copiæ colliguntur in Lusitania, nisi Sebastiani Regis calamitas tantum cladis nuper illi regno rebus militaribus attulisset & afflixisset, cum plura viginti & duobus millibus hominum bellatorum in Africa fuissent trucidata. nam diutissimè Lusitaniæ regnum vel vbi esset Ducatus per longissimam quingentorum annorum seriem asperrimum atrocissimumque bellum cum Africæ populis assiduè gessit, quos Saracenos vocant. Nam vel ab Henrico primo Pannoniæ, qui sub titulo Ducis Lusitaniæ imperauit ad hæc vsque tempora semper summa fuit inter hos populos contentio, qualem Alphonsus primus cum quinque Regibus Mauris habuit. is enim primus fuit qui per vim armorum Lusitanorum parta gloriosa victoria de hostibus cæruleam crucem insigne Lusitaniæ instituit in argentea planitie. Inde ampliato regno Lusitaniæ per frequentes victorias, subactis insulis Madera, Gorgonibus siue Arsinario vocatis, Diuo Thoma, Minna, Angola, Monzabique in sinu Guineæ, deinde omnes propè Reges Lusitani cum Mauris ad Sebastianum vsque extremum bella gesserunt. neque aliud est regnum Lusitanum, nisi per hoc genus militiæ vrbes & prouinciæ, quæ variis temporibus Mauris fuerunt ereptæ. cum Alphonso Rege vrbs Scytia, Arronches, Santaren, Sinthia, Vlisippo, Portesuedras, Eluas, Morera, Tierpa, Alcacedosa, Eccora, Piesa, Palonella. Secimbra, & vt paucis absoluam Algarue & Commarea vt vocant, venerint in potestatem Lusitanorum. nam tametsi maris mediterranei angustiæ inter Mauritaniæ partem ad columnas Herculis & Lusitanos intercedunt, tamen tam accommodati sunt nauigationibus Lusitani, vt in ea nemini cedant mortalium. hic igitur enixe aduersus nobiliores contendebatur, regnum per sanguinem & virtutem maiorum partum & ampliatum, non esse ad exteros transferendum, à quorum ministrorum disciplina & gubernatione præsertim tantopere differrent, cum essent etiam peritiores regni, qui eiusdem essent sanguinis, & inter mores ipsius regni educati.

Insigne Lusitanorum.

Neque Gallia quidem prorsus erat quieta dum res Lusitana ita fluctuaret, sed & ipsa aliqua ex parte bellorum motibus vexabatur, cum in vrbem nobilem Bellonacorum, quæ Beauuois vulgo appellatur, ingressus esset cum quingentis equitibus & multo bellico apparatu regulus Sciatilioneus Gasparis olim Amirantis filius, quem Marescallus Anuillæ non potuit impedire, vt cupiebat, quo minus vrbi ferret suppetias, cum iussisset esse in vrbe mille pedites, cum quibus ciues quotidie certabant, atq; illi sic vrbe omnino se potituros arbitrabantur. repetebatur etiã Minerba, quæ diuturnam obsidionem pertulerat, quare habita sunt comitia de finitimarum regionum trãquillitate. Henricus Gallorum Rex vt Gallicam nobilitatem dignitate quadam noua, quam sibi in animo proposuerat, insigniret, atque in plures regiam liberalitatem exerceret, quos beneficiis sibi coniunctos fidelissimos defensores fore arbitraretur, decreuit nouum ordinem equitum sancti Spiritus in Gallia instituere. Et quoniam religio & Dei reuerẽtia est quasi firmissimum vinculum omnis societatis, quod magis etiam astringit vtilitas & honor, petit per legationem Henricus à Pont. vt sibi beneficia non cõcistorialia, & monasteria, & commendas, & prioratus, ea sunt dignitatum ecclesiasticarum nomina, cõcedat ad remunerationem benemeritorum Catholicorum in superioribus bellis pro religione, qui prouentus accederent ad quadringenta nummum millia. per illud ferè tempus accedit Poloni Regis orator ad præstandam de more obedientiam. at Gallus orator instat ne admittatur tanquam orator regius ob iura Galli Regis in regnum Poloniæ, quod cum Pont. iniquum videretur, & vellet tamen aliqua ex parte Gallo satisfacere, pollicetur se in publicis ceremoniis additurũ sine præiudicio Galli Regis. celebratę sunt Romę per idẽ tempus exequię Regis Lusitani, atq; cum tabulatũ sublime multis luminibus rectũ fuisset, omnes inscripti sunt tituli Lusitani Regis hoc pacto; Sebastiano primo Portugalli, Algarb. Regi Augusto, Africo, Æthiopico. Arabico, Persico, Indico, Brasilico, omnium Orientem versus per Oceanum insularum domino. Ioannis Regis fratris nepoti piissimo. Henricus Rex sanctissimæ memoriæ filius. At vero qm̃ iam languidior apparebat fieri res Belgica per diuturnos sumptus & labores, multiq; pertęsi diuturnarum molestiarum ac periculorum, ita demum cõposita est res Gandauẽsis, vbi magna fuerat cõtentio, inter Catholicos & principes nouę religionis, vt quinq; templa Catholicis relinquerentur, atq; captiui qui sunt Gandaui, dimitterentur à statibus neq; verò armis

Equites sancti Spirit. expetiti.

Lusitani Regis tituli.

rò armis solùm, sed etiam illecebris & blanditiis pugnabatur in Belglo, quare Caprensis regulus profitetur apud Parmensem se Attrebatibus esse persuasurum vt ad regiam obedientiam peruenirent, si tantum ipse gubernator eius prouinciæ crearetur. Sed enim vbi Attrebatum gubernator illuc accessisset, illique ingressuro Caprensis partibus fauentes restitissent, vt Caprensem admitterent, excitatus est tumultus: quare necesse fuit Caprensi nulla re memorabili edita abscedere. At quoniam frigora iam tam acerba esse cœperant, vt subdio perferri omnino non possent, necesse fuit regijs copijs, quæ ad oppugnationem Mastricchii accesserāt obsidionem soluere, quare Alenconius Dux etiam petit a statibus vt quoniam acciretur in Galliam, neque res magnopere sua præsentia indigeret, liceret abscedere, quod esset auxilia missurus, & vel ipse venturus ad illorum defensionem, quoties ita res postularet, atque accitus fuisset. Missæ sunt legationes, & venia concessa, & immortales gratiæ actæ, pro regia animi magnificentia, At Parmensis quòd copiæ in hyberna essent mittendæ, ne illæ inopia rerum omnium affligerentur, legationem mittit Coloniam Agrippinensem, quæ transitum & commeatum peteret pro precio, quòd esset ad oppidum Cherpanum obsidendum accessurus; illa enim ratione sibi videbatur commodè hybernare posse in Menapiis & in finibus agri Coloniensis, cum in finibus Caucorum non satis commodè esse posset. Illud verò tametsi intelligebatur à præfectis vrbanis potius ad copiam cōmeatus, quàm ad expugnationem oppidi per id tempus postulari, tamen concessum fuit. In Gallia quoque vbi decertatum esset diu magnis contentionibus de restituenda Minerba, quam copiæ Catholicorum frustra per decem & septem menses, sexdecim millia armatorum nimirum obsedissent, diuerberassentq; quatuordecim bellicis tormentis, Vgonotti spontè excedunt è munitione rebus omnibus vel in annum munita. Est autem Minerba vrbs non valde ampla in edito loco super saxo sita, quæ neque cuniculis, neque vlla vi bellica, nisi diuturna obsidione, & inopia rerum bellicarum poterat expugnari. quæ dum geruntur in Belgio & in Gallia, non segniter res bellica agebatur in finibus Armeniæ maioris. nam Mustapha Scythas Ottomanicis partibus propēsos insserat collectis magnis viribus in fines Persarum ad Derbentum irrumpere, ac sibi obuiam per ingentes populationes procedere. ipse cum suis copiis in acie procedit ad inuadendū regnum Siruanum vocatum, quod est Regis Persarum. vbi ad eos fines peruenisset, Georgiani populi Armeniæ, qui sunt ab Hyrcano mari ad Mœotidem paludem vsque in tam ampla regione, vt viginti & sex illorum idiomata fuisse dicantur, multis cum beneuolentiæ significationibus ac muneribus purpuratum excipiunt. Pōtem etiam super amplum fluuium excitāt ad traiciendas copias in finibus Curdonum. at Mustapha vbi traiecisset ad triginta millia armatorum ad pōtis custodias relinquit. ne vel reditus, vel iter commeatibus in castra intercluderetur: qua ratione visus est parum fidere illis populis, quos arbitraretur ad gratiam Persarum magis esse propensos. Ipse cum reliquo exercitu populabundus ad Sammachium vsque metropolim eius regni procurrit nemine inuento qui vel tantillum resisteret. Sammachio vrbe occupata munitionem è gleba mira diligentia & peritia excitat, factis validissimis aggeribus, ac dispositis centum & quinquaginta bellicis tormentis varii generis. ibi reliquit Achmetum Eunuchum purpuratum cum viginti & quinque millibus hominum, ipse cum iam propè hyemaret cum suis copiis paulatim in Armeniam contendit. At Persæ, quibus significatus fuerat aduētus Scytharum cum magna ala copiarum illis repentè fiunt obuij, commissoq; prælio omnes trucidant præter paucos, qui fuga se seruarunt, reliqui Persæ qui Turcicas copias & castra Mustaphæ sectabantur, magna vtuntur celeritate, atque illas denique comprehendunt. Vbi constituisent Turcæ intra aggeres fossasque militares, ne prorsus fugere hostem viderentur, Persæ ad pugnam prouocant. Sed Turcę quia non venisset in castra imperator, palam profitentur se nolle fortunam belli experiri. interim non paucis aut leuibus Persarum contumeliis vexabantur, cum timidi & segnes & imbelles à Persis vocarentur, & qui non in propria virtute hominum, sed in aggeribus & bellicis tormentis omnem spem salutis collocarent, vbi fortes hostes & non fugientes inuenirent: quare tanquam fœminæ intra septa virginalia, muliebresque thalamos, laterent ita intra reparationes & aggeres ad pugnam & fortitudinem prorsus inepti. nam consternati fuerant animi Turcarum multis calamitatibus & cladibus acceptis vel initio huius belli. at Turcæ impatientes assiduatum contumeliarum & conuitiorum, quæ ex Persis assidue exaudiebantur, oblatam sine tormentis pugnæ arripiunt facultatem, cum vellent demonstrare Turcicam virtutem non in aggeribus aut machinis, sed in brachiis & vigore animi atque in acinacibus fortissimorum hominum, consistere. arripiunt igitur pugnam. instruuntur vtrinque acies. pugnatur acriter. victoria tamen fuit apud Persas. Georgiani ex altera parte cognito aduentu Persarum, quoniam ægrè tulissent custodias pontis tanquam certissimum argumentum animi purpurati parum amici, copias repentè colligunt & ipsi, magnoque impetu illas trucidant, per quam cladem Turcarum & pons & regio Georgianorum fuit Turcicis terroribus liberata. ac pons rescissus. cæsa sunt per eam Persarum victoriam ad octoginta millia Turcarum, omnesque proceres vel trucidati vel capti; at è Persis ceciderunt ad quadraginta & quatuor millia. reliquis Persis ad vrbem Sammachium reuersis vbi se non posse resistere eunuchus cognouisset, tantis præsertim ac victricibus copiis Derbentum versus profugit, quasque potuit custodias seruauit. reliqui eius milites sunt à Persis trucidati. capta sunt cum vrbe tormenta, & omnes à Mustapha relicti bellici apparatus. Illam suorum cladem vbi Amuratus cognouisset, ad confirmandos tamen animos suorum iubet in vniuerso imperio edi signa ingentis lætitiæ, quia trucidata essent multa millia Persarum. Capta sunt multa tormenta, & bellici apparatus, & preciosa impedimenta, cum multa spolia Turcarum in potestatem Persarum peruenerint. At Pontifex quia maximam cladem pluribus in vrbibus Italiæ acceptam fuisse per res alíūde importatas, superioresq; propè totius Italiæ calamitates,

Minerba vrbs relicta Regi.

Turcarū clades insignis.

cognouerat,& qnia verebatur ne lues Anconam importaretur, cum multa undique nauigia eum
metcimonus illue appelierent,decreuit ad securitatem totius Piecni & Aemyliæ finitimę ianitatis
Lazaretum vocatum instituere,qui esset locus , vbi res eò aduectæ prius quam in urbem introduce-
reniur,exponerentur aeri expurgandæ . Vt autem sumptus colligi posset in mercedem ministrorũ
expouenuum,proponit unum in singula centena. Res nemini ıııâ est neque grauis nimis , neque
iniqua, sed soli Epidaurij, quòd illud decretum sibi graue videretur superbo consilio decernũt per
senatusconsultum ne quod nauigiũ Epidauriũ ad loca Pontificia adnauigaret, neq; Hierapoli onus
caperet ad Pontificiorum subditorum cõmoda. Pontifex superbiam cinium admiratus, nonnullam
indignationis significationem dedit,pecuniæque Romæ per qnoddam tempus apud mensarios fuit
interdictũ. At Venetiis quoniam obliuio ad excessum priuatorum sumptuum rediuerat, qui comes
est multorum scelerum ; (nam cum priuata parsimonia domicilinm habet omnis honestas, & reli-
gio & animi moderatio) saluberrimo cõsilio prę̨fectorum moderandis sumptibus ciuilibus factum
est decretum,quod vtinam tam moderatè seruetur,qnàm prudenter factum fuit, per quod & vesti-
tus & conuiuiorum sumptus,& partuum certa ratione coarctabatur intra clatros modestiæ. Subla-
tus est omnis vsus artis Phrygionicæ,& vel verarũ & fictarum margharitarum, quarum simplex or-
do tantũ cõcessum est collo pro monili. pelles preciosæ vetitæ. auri picturati vsus in omni parte ve-
stium sublatus,& aurea manubria flabellis. vetitum meretricibus gemmas, aurum, argentum, seri-
cas vestes gestare. interdicta aulæa. Proposita grauis mulcta non modo aliquid vetitum gestantibus,
sed etiam artificibns si quid horum elaborauissent. arq; non modo per partunm occasionem intole
rabilis sumptus salubri lege sublatus est, sed etiam vetitus accessus , nisi essent visuræ in certo gradu
affinitatis coniuncti. Quod vt fieret sine fraude, iussæ sunt obstetrices editum partum intra triduum
magistratui significare . Vetitus vsus margharitarum in infantibus qui ad sacrum lauacrum defer-
rentur . Addita certa lex gulæ intemprrantium ciuium. conuiuia nimis lauta intra certos fines mo-
destiæ coarctata . Nam pauones, phasiani, perdices, & cætera huiusmodi animalia, quæ in precio
gula helluonum esse voluit,& nobilissimi pisces,& ludiera dulciaria sapienti decreto è mensis hel-
luonum exularunt . vetitus etiam fieri in eodem conuiuio geminus vsus carnium & piscium, quo-
niam fiunt pleraque conuiuia, ad quæ non viri nobiles & moderati , sed vel mendici famelici , vel
etiam lupi iure possent conuocari, eum plerique in multitudine, varietate, precio ferculorum hono
rificentiam inesse putent . omnes coqui & gulæ ministri iussi sunt profiteri apud magistratum no-
mina illorum, à quibus fuissent acciti ad paranda conuiuia, deinde ordinem conuiuiorum explica-
re. legibus cautum est ne qui exirent in præfecturas nimios sumptus facerent in vestimenta, aut ser-
uos , aut domestica supellectilia, quoniam moderatio horum quasi quoddam est frænum ad coer-
cendos homines ab omni iniquitate. At vbi pro arbitrio priuarorum viuitur nnliis seruatis legibus,
ibi contentio de magnificentia suboriatur necesse est, ac multi per scelera & fraudes contendant opu-
lentioribus adæquari: quod certè sine latrociniis vix fieri potest vel priuatis vel publicis. Idcirco pœ
næ condignæ propositæ sunt omnibus, qui tam salubria tamque honesta patrum decreta non ob-
seruassent . Nam nihil prodest vrbi bonas habere leges , nisi bonos habeat etiam ciues, qui libenter
obtemperent; aut etiam magistratus seueriores, qui sunt custodes & satellites ipsarum legum . In-
terea Mathias Archidux legationem & ipse miserat ad Cæsarem vt ageretur de pace, quam status
per tres menses etiam se expectaturos profitebantur, ad quos Cæsar scripsit se de illa esse acturum,
a qua videbatur etiam Aurantius non abhorrere. Quæ dum fiunt Venetijs, Melilla vrbs Africæ ad
centum millia passuum omni ex parte concussa est terræmotibus tantis, vt antiqua mœnia collapsa
sint, ac noua dirupta, multæque domus corruerint eum maxima omuium trepidatione , qui cen-
sebant extremum mundi diem aduentasse. Boccar etiam oppidum quod est in finibus Serifi, corrue
rat cum scopulo vbi erat extructum , & quod visum est mirum, multa nauigia, quæ erant in portu
pene conquassata sunt, quo tempore natns est puer in agro Casurgiensi cum duobus capitibus. At
Henricus Gallorum Rex ordinem equitum Sancti Spiritus in hnnc modum instituit ad defensio-
nem Catholicæ religionis ; post vespertinas preces in templo monachorum Augustinianorum ab
Araldo accitus ante aram maiorem in genua procubuit mann episcopi adductus, atque accepto or-
dine religionis dictus est summus magister, vbi talarem tunicam induisset, sumpsisset que torquem
& crucem croceam ad pectus. Tum consedit in throno aureo panno ornato vbi tamen iurasset se
vitam & regnum pro Catholica fide ac defensione Christianæ religionis expositurum. accesserunt
& candidati eius ordinis singulatim tela argentea induti, qui acceptis insignibus ordinis iurarunt se
promptos fore ad Catholicę Romanę fidei defensionem, neque arma contra Regem esse capturos.
illi sic talari induebantur , torquem accipientes , quibus pro munere datus est viritim sacer libellus
cum aureo integumento. erant equites viginti & sex, præsentes fuerunt oratores Scotiæ & Venetia-
rum, atq; inter eos equites insigniores erant Dux Augustonometanus, Marescialllus Rhensius, Phi
lippus Strozza, Comes Phliscus, regulus capellæ, quinq; magistri instruendarum acierum; atq; ita di
scessum est vt præcederent Heluetiæ & Germanæ custodiæ, post quas ducenti nobiles, post hos A-
raldi cum tympanis & tubis, post hos aulici equites, & magistri instruendarum acierum, deinde vi-
ginti & sex equites bini cum torquibus & crucibus , quorum vestes in aurea lilia erant picturatæ ,
quos Rex subsequebatur, quem plurimi principes ac nobiles Galli. Pontifex quidem vt ordo insti-
tueretur, iusserat vt Bandinus nũtius assisteret ceremoniis, qui tamẽ alienationẽ super beneficiis ad
cõmendas equitum negauit. Sed iam inierat annus alter cum rumor inualuir, non parumq; vexauit
animos multorum, quod Ducionum, Cimbrorumq; Rex cõparata ingenti classe, multisq; terrestri
bus copiis adiutore Saxone esset ad recuperandas Menapiorum & Busaterorum regiones iturus, ob

jura

Lazaretum Ancone.

Veneta decreta súptuaria.

Equites Sancti Spirit⁹ instituti.

1579

intra quę habebat. quare nō vnū bellū apparebat fore inter Belgas & Hiſpanos, ſed etiā cū alijs, & illis quidē valde potentibus nationibus eſſe pugnandū. Belgæ tametſi neq; ratio tēporis, neq; induciarū opportunitas bellum gerere patiebatur, tamen non prorſus ignaui deſident, ſed mature proſpiciunt omnibus, tanquam fieri poſſit vt pax ea non ſequatur, procurantque ne repente opprimantur poſt modo nullis rebus neceſſarijs communiti. Animum igitur intendunt ad bellicos apparatus, & ad recognoſcendas munitiones, ad cenſendas copias quæ eſſent in præſidijs, & ad omnia pro opportunitate inſtauranda vel inſtruenda, in primiſque Muenſis regulus Cameracum cum copijs ingreſſus ita iubentibus ſtatibus vallones præſidiarios eximit, quòd illis parum fiderent, quoniam oppida quędam Malcontentis reſtituerant. Interea Neruij & Attrebates quia parum æquo animo Hiſpanorū amicitiam complecterentur, apparebantque fore debiles ſi ſeiungerentur à Belgis, quamuis non diſſentirent ab Hiſpanis de religione, tamen cenſebant tutius eſſe ad ſuam defenſionem cum patria & cum finitimis populis conſentire, quam cum Hiſpanis populatoribus eius prouinciæ. Decernunt itaque vires fortunamque ſuam cum ſtatibus coniungere præter paucos; quod cum ad aures principis Parmenſis perueniſſet quaſdam conditiones, eaſque perplacidas ad hos miſit populos, vt illos ab inſtituto reuocaret, & ad gratiam Philippi Regis retraheret. At Neruij tamen conditiones quas expetebant fęderationis miſerunt ad principes Belgarum, in quibus præter alia continebatur quòd nollent ab vltima pacificatione Gandaui recedere, neque ab obſeruantia ſuæ religionis Catholicæ Romanæ. Quòd ſi ſtatus nolunt illam religionem ſeruari, ſed nouam pro auita ſuggerere, decreuerunt omnino meliorem fortunam ſequi, atque rem cum Hiſpanis componere. Illud conſiliū multę vrbes præterea apparebant conſecuturæ. ad hoc munus, atque vt pateat certa ratione promiſſa ſeruatum iri miſſus eſt Attrebatum & Neruiorum nomine Comes Lalainus, qui videret ne nouam religionem illæ prouinciæ admittere cogerentur. At enim ſtatus quia nullo pacto inducias obtinere per multas petitiones non potuiſſent, reſque ad acerrimum bellum potius quam ad vllam pacem ſpectare videretur, ob frequentes moleſtias Hiſpanorum ſummum peditum ducem creant regulū Monteguium, qui cum omnium delictorum venia ſibi à Moteo Regis nomine proponeretur, non ſolum non admiſit, ſed etiam in eum impetum faciens multos milites trucidauit, atque conditiones ſunt hę petitæ ab ordinibus Artheſiæ, Hannoniæ, inſularum Duaci & Orchiarum ad reconciliationem & pacificationem cum Philippo Rege, quæ à Parmenſi principe fuerunt confirmatæ. Hiſpani ſi quidem ad Moſam fluuium caſtrametati decreuerant oppidum Vendē amplum obſidere, vbi erant in præſidijs duæ cohortes militum ſtatuum parum cum oppidanis conſentientes. Illud vbi ſtatus cognouiſſent, miſſi ſunt ſubſidio quingenti pedites ipſis cohortibus, quorum aduentu cognito ab Hiſpanis per exploratores, iubent partem copiarum obuiam procedere, quare commiſſo prælio ſubſidiariæ copiæ profligatę deletæque ſunt, quo tempore Ioannes Nanſienſis cum decem vexillis peditum morabatur Meniene opem laturus ſi opus eſſet. Nec parum moleſta ſanè erant Louanij pręſidia etiam Bruxellenſibus, aut quibuſuis locis finitimis, cum omnia incurſionibus latrocinijs & cędibus infeſtarent. idcirco principes Belgarum tributa omnibus ſubditis imperant ad apparatus bellicos. Bruxellenſes audito nomine tributorum legationes mittunt ad ſtatus, quæ ſignificarent ſe nō poſſe tot rebus vno tempore facere ſatis, quia plus ſatis haberent negotij propulſandis iniurijs Louanenſium præſidiorum. non poſſe tributa ſoluere, quæ in defenſionem abſumerentur, niſi ſuſciperetur expugnandi Louanij expeditio. Nam Hiſpani ſumma vigilantia, induſtria, cura vtebantur cum caſtra ſtatuum eſſent diminuta ſub finem ſuperioris anni multis caſtellis occupandis, quare Vueſt vrbem repentino propè conatu capiunt, atque oppidulo per vim armorum nō multo poſt potiuntur, ac ſeptuaginta milites, qui erant in præſidijs ſuſpendio necarunt. Itum eſt deinde ad oppidum Endouenam, & minutum pręlium cum præſidijs commiſſum, in quo multi ſtrenui milites vtrinq; ceciderunt, victoria tamen fuit denique penes Hiſpanos cum plures cecidiſſent ex pręſidiarijs, atque quidam fuiſſent capti. His Hiſpanorum ſucceſſibus ſtatus animum conuertunt ad copias colligendas, & parandas res bellicas. Parmenſis quia res ſuccederent è ſententia, cępit in animo cogitare de expugnādo Maſtrichio, quare nō procul ab illa vrbe tres pontes ſupra fluuiū Moſam iubet excitari, partemque copiarum tranſmittit Ruremondam verſus, quæ in Menapiorum regionem intraret, omniaque hoſtilem in modum popularetur, cuius conſilio cognito Nanſienſis à principibus Belgarum auxilia per legationes ad hoc impediendum poſtulat. ipſe Parmenſis ad Maſtrichium ſiue traiectum Moſę ſuperius obſidendum cum reliquis copijs proficiſcitur. Eſt autem Maſtrichium vrbs ampla & nobilis in ripa Moſæ fluminis ſita, per quam Moſa delabitur natura & arte munita, multiſque nobilibus ędificijs inſignis. vbi Parmenſis caſtra non procul ab vrbe poſuiſſet, eaque circundediſſet foſſis & aggeribus militaribus de more caſtrorum, occupauit non multo poſt occultum iter Bruxellanę portę erigit propè propugnaculum editam planitiem, qua impediuntur milites ne illo vtantur. cępit tormenta in tres partes vrbis dirigere, quæ prius fuerant exploratæ ad verberationem. cum etiam vlterius propugnaculi vnà cum turriculis paterium ad proſternenda latera defenſionis quateretur. cęptum eſt & leuibus prælijs interdiu decertare. Sed enim cum tormenta viderentur viam ad ingreſſum ſatis amplam aperuiſſe, inſtructę ſunt acies ad inuadendum, vbi datum eſt pugnę ſignum, tympanaque frequentioribus ictibus pulſarentur, itum eſt magna alacritate per ruinas murorum. ſed defenſores minime cedentes inuadentium virtuti fortiſſime reſiſtunt. pugnatur acerrime, ſummaque pertinacia vtrinque. ad extremum Hiſpani cum magna ſuorum clade recedere coguntur. cum repetitus fuiſſet conatus paulopoſt, rurſus apparuit ſingularis virtus defenſorum, qui tamen cognita promptitudine & pertinacia inuadendum cum ſemper fierent pauciores modo in quibuſdam conatibus trucidatis mittunt qui peterent ſuppetias ab Aurantio: atque cum tria raitrorum mil-

Vueſt captū.

Maſtrichi deſcriptio.

rum millia nuper ad stipendia fuissent conuocata, decreuit secum illos subsidio obsessis esse mittendos. Non cessabat tamen Hispanarum copiarum industria, quæ conatibus, verberationibus, cuniculis, omni genere oppugnationis vrbem capere nitebantur; sed omnia fiebant vana propter vim defensorum, nam plura tribus millibus hominum è regijs copijs trucidata sunt in ipsis conatibus. atq; quoniam pauca tormenta essent attracta ad tam amplæ vrbis oppugnationem, in qua satis ingentia essent præsidia, quæ aduersus vel paruas vel tardas verberationes possent prævalidas reparationes interius excitare, petita sunt viginti bellica tormenta à Leodiensibus. Iussa sunt præsidia finitimarũ munitionum paucis exceptis in castra conuenire, quo totis viribus vrbs inuaderetur. missa sunt Leodio non solum tormenta, sed etiam quatuor millia operarum cum multo bellico apparatu, quibus viribus auctus Parmensis, cum neque cuniculis, neque conatibus defensorum vires posset infringere, statuit montem è gleba excitare, vnde domos desuper vrbanas posset prosternere, idque præsertim quòd status nullum apparatum faciebant, quamuis dicebantur parare tormenta, & centum vexilla peditum colligere, quæ accederent tribus illis millibus raitrorum, & sexcentis equitibus, qui iam erant in castris. erat insula quædam exigua, quam fluuius Mosa faciebat non procul à Mastrichio, quæ opportuna visa fuit Hispanis si occuparetur ad vrbem infestandam, in quam expositi sunt quidam Hispani. sed tanta fit ex vrbe ferreorum globorum procella vt multis miserabiliter laniatis necesse fuerit recedere. Post attracta vero Leodio tormenta vbi facta essent magno impetu ampliora spatia ad inuadendum, tanta vi, tanta virtute, tanta alacritate Hispani rursus vrbem inuadunt, vt post diuturnum & cruentum prælium vrbe sint demum potiti. Cęsi sunt omnes qui armati erant in vrbe, & multi præterea ciues, cum reliqui etiam atrocitatem victoriæ senserint. Hispani sic vrbe per vim facti potiti nonnullos dies Mastrichij morantur dum reficerentur partes deuastatæ, muniretúrque vrbs aduersus hostes, siquis fieret impetus à copiis statuum. Interea Poloniæ Rex Varsouia discedit, acceditque in Liuoniam, vt illum principatum inuiseret, quem nunquam antea vidisset. Magno cum apparatu exceptus fuit à Lithuanię proceribus, qui obuiam processerunt cum florentissimo equitatu ac peditatu. Nec ita multo sanè post vbi cognouisset iura & priuilegia ac instituta Lituanorum petitum est suppliciter à Lituanis, idque magna contentione vt bellum publicè indiceretur Hamaxabio siue Moschouitæ, propter assiduas molestias quæ illis finibus inferebat. Profitentur se propriis sumptibus multa millia armatorum hominũ ad illam expeditionem esse collecturos. Rex vt cui cognitum esset multa loca Poloniæ regni per iniuriam & auaritiam Moschouitę superioribus annis fuisse occupata qui tamen non contentus illis assiduè regnum Polonię aliqua ex parte cum coniuratis infestabat, neque vllum finem esset habiturus dum rapinæ spes allexisset, re maturè considerata decernit denique voluntati procerum esse assentiẽdum ad eius regionis, principatusque subleuationem, & ad arcendas miserias subditorum populorum; quare consilium totũ conuersum est ad copias colligendas. At in Gallia videbantur magni tumultus excitari, quoniam cum rex quædam tributa Galliæ populis ad soluendum æs alienum, quod per superiora bella contractum fuerat, imposuisset, Sequani & Biducenses palam profitebantur se nolle illa dissoluere, neque quæ ab Aloysio vndecimo ad hæc vsque tempora. Profitebantur tamen contractum ęs propter Italos velle dissoluere, cum nimis dulcis amor sit pecuniæ, neque semel imposita populis tributa facile obliuerentur. Rex id ægre ferens nonnullas equitum ac peditum cohortes mittit in Biducenses & Sequanos ad sedandos illos tumultus. Quæ dum geruntur in Gallia, Antonius Lusitani Aloysii filius, qui se ius habere successionis in regnum Lusitanum arbitrabatur, sua iura tanquam legitimus successor colligit, atque cum obiiceretur quòd esset spurius & inhabilis successioni, multos testes producit interrogandos per quos conatur probare se ex legitimo matrimonio fuisse procreatum. colligit sua iura & Dux Bragantiæ, quare non multo post cum obiectum fuisset falsos testes fuisse productos, & Antonius & Brigantię Dux in exilium à Rege sunt eiecti, & bona fisco addicta. Philippus rex quoniam comitia de nominando Lusitano Rege iam cępissent conuenire, mittit Ducem in Lusitaniam qui sua iura tuerentur. Indicta fuerant comitia proceribus etiam Boemię per idem tempus de bellicis apparatibus aduersus Turcas faciendis, si forte opus esset, à quibus Cęsar petebat quadragies centena millia nummum, ad cuius gratiam decretum est vt certa tributa domibus & ceruisię & vino & equis exeuntibus è regione & Iudæis & exteris imponerentur, quæ tributa si ad illum numerum pecuniarum non accederent, statutum est vt res vel in quartum annum exigatur. In Italia vero cum Dux Ferrariensis vxorem esset ducturus honestissimam Virginem filiam Ducis Mantuani, iubet multa magnificentia memorabilem thalamagum confici, in quo multi nauigiorum magistri duos menses & amplius extruendo consumpserunt. Habebat ille thalamagus cubiculum prope ad formam oppiduli cum tribus fenestris, vnam temonem versus vtrinque cum clarissimis ac limpidissimis vitris. habebat & duo ostia ad exitum & accessum. supra thalamum platea erat cum paucis columnis & lateribus vbique cuius in medio erat mẽsa. tegebatur platea tanquam puppis extremium cum phano cristallino, vbi erant quinque funaliorum loca. Erat & aula vndiq; fenestrata, supra quã erat platea cũ paruis colũnis & lateribus, inter quas erãt aquilę argenteæ cũ vexillis sericis auro picturatis. ascendebatur in aulam per duas scalas cochleatas alteram à puppe, alteram a prora, quę columnis & lateribus claudebãtur, in qua erat cubiculum cum aurato lacunare & pulcherrimis aulęis. in eo thalamago sponsa cum multa magnificentia Ferrariam fuit aduecta. Cęterum quoniam conuenissent Coloniam Agrippinensem legationes principum, Baptista Castagna Pontificis nomine, & Cęsarei commissarii & Regis Philippi ac principum Belgarum, vbi gratias egissent statuum legationes singulatim commissarij, quia negotium suscepissent, ostenderunt quam pacem cupiant, quid habeant in mandatis, atque post quasdam disputationes propositę fuerunt demum con-

Mastrichũ captum.

Tributa à Gallis reiecta:

Petentes Lusitanum regnum.

Thalamagus Ducis Ferrariensis.

mam conditiones pacis, cum alij alias confinxissent, quæ in vniuerso Belgio ad tranquillitatem prouinciç in posterum seruarent, quæ fuerunt huiusmodi; 1. Primum pacificatio anno 1576. die 8. Nouembris Gandaui inita & instructa; vnio quoque Brusllis 9. Ianuarij 1577. subsecuta. Edictum insuper perpetuum Bruxellis 17. Februarij eodem anno publicatum vna cum approbatione regia in omnibus suis punctis & articulis seruabuntur, & executioni mandabuntur. 2. Et quia præterea, quæ à tempore primorum motuum acciderunt post viam tractatus pacificationis Gandauēsis, vnionis, & edicti perpetui vltro citroq; varia facta, dicta, & admissa fuerunt tam in generali, quā in particulari, hac præsenti quoque pacificatione non minus, posteriorum istorum factorum & dictorum, quam eorum quæ ante contigerunt; perpetua obliuio constituatur, ita vt eorum nulla amplius fiat mentio, exprobratio, aut inquisitio, quasi ea nunquam accidissent, idque sub pęna exemplaris correctionis subditis contrauenientibus tanquam perturbatoribus tranquillitatis publicę infligenda. 3. Rex catholicus vasallis, subditisque suis seruabit, manutenebit, & si opus videbitur etiam de nouo confirmabit omnia & singula iura, vsus, consuetudines, immunitates, exemptiones, & priuilegia quarumlibet prouinciarum, ciuitatū, oppidorum, communitatum, aliorumuè priuatorum omnium cum in genere, tum in specie, quemadmodum in edicto perpetuo articulo decimo, & cū prouincijs Belgicis inauguratus extitit, promisit, & iurauit. 4. Omnes milites extranei vt pote Hispani, Itali, Germani, Galli, Burgundi, Angli, Scoti, ac cæteri omnes peregrini, qui propter hosce motus vtrinq; accersiti sunt prouincijs Belgicis ab hac pace promulgata intra terminum communi constituendum simul excedant & eodem tempore. 5. Quod vero attinet ad alios milites non extraneos, etiam ad pleniorem exonerationem afflictorum subditorum mandabit Rex militem tam terra, quam mari eodem quoque tempore exauctoritari & dimitti, vt nimirum deinceps sibi priuatim viuant in tranquillitate ordinarijs tantum præsidijs retentis ac suffecturis, vt subditi quoque ciues & incolæ omnes citra cunctationem redeant ad mercaturas, opificia, & negotia pacis, quibus se, vxores, liberosque citra iniuriam proximi honeste sustentare valeant, & à publico armorum vsu antea non consecuto & pacis tempori non conuenienti desistant & abstineant. 6. Vniuersæ exactiones impositiones, cęteraque inusitata vectigalia & onera præsentium turbarum occasione quomodo libet indicta, penitus cessabunt ac tollentur: ita tamen quod si certorum onerū continuatio adhuc fox re ex vsu publico iudicabitur, simul atque ordines statuum eiusmodi quid demonstratum fuerit, rex haud grauatim se ordinum consilijs iuxta ac desiderio accommodabit. 7. Pręterea restaurabitur libertas commerciorum, & transitus vbiuis locorum per vrbes, pontes, portus earundem prouinciarum non minus terra quam mari, perque fluuios & flumina prout factitatum fuit ante præsentes hosce tumultus. nouis autem vectigalibus atque impositiositionibus absque Regis auctoritate earū tenus per hos motus de facto institutis in continenti cessaturis. 8. Et ne qua semina altercationum aut querelarum relinquantur, omnes Ecclesiastici, nec non omnes sęculares tam intranei, quam extranei recuperabunt pacificè bona sua sęcularia & Ecclesiastica respectiuè mobilia, extātia, & omnia immobilia, titulos, debita actiones, iisque statim vti ac frui poterunt in eo nimirum statu & qualitate quibus in præsentiarum illa ipsa reperientur, idque omni dolo ac fraude semotis, non obstante vlla hypothecatione aut quauis alienatione à tempore pacificationis Gandauēsis facta in cōtrarium, quę vero ante pacificationem Gandauensem acciderunt, eiusdem dispositioni relinquantur. 9. Similiter quoque subditorum quilibet hine inde etiam redintegrabitur in suis honoribus, dignitatibus, beneficijs, gubernaculis, muneribus, functionibus, officijs, plane ad instar prout tempore edicti perpetui (illis quæ ante edictum contingere eiusdem dispositioni relictis) exterit. Exceptis tantum ijs, quibus contra libertatem, iurataq; ac priuilegia patriæ de vlla funtione prospectum fuisse demonstrabitur. Prouiso tamen quod eiusmodi dignitatibus spoliati denuo redintegrandi tenebantur pręstare iusiurandum cuius in proximo sequenti articulo fit mentio, prout facturi, quoque sint cęteri ad nouas functiones & officia in posterum cooptandi, cassando, anullando quidquid hinc inde factum, decretum, pronuntiatumuè fuerit in contrarium. 10. Nulli admittentur ad vlla gubernacula prouinciarum, ciuitatum, castrorum, fortalium, capitaneatus aut pręfecturas militum, nec ad consilium rerum status priuatum, financiarum, aliaque officia maioris momenti, præter naturales harum prouinciarum sub gubernaculis generalibus comprehensarum: qui etiam ante receptionem vltra antiqua & solita iuramenta Regi tanquam eorum principi naturali præstari solita, in hos articulos Regi & ordinibus solenniter iurabunt; & promittent fideliter, sincereque seruare sub pęna periurij, & tanquam tales puniendi. 11. Captiui vtriusque partis omnes qui ob dictos tumultus adhuc dum detinentur statim & absque vllo precio relaxabuntur, nisi iam antea de eo allud inter eos fuerit consentum & concordatum. 12. Comes Buranus suæ libertati & patrię intra tres menses. postquam princeps Aurantius illa quę cum ipso tractabuntur, impleuerit, restituetur. 13. Decreta, dispositiones, ordinationes per D. Archiducem Matthiam, quosque collaterales & principes statuum a tempore vltimarum turbarum nomine Regis èmanatę, pro legitimis & validis habebuntur, suosque debitos sortientur effectus quod ad beneficia, dignitates. officia, aut alias quaspiam res, quæ solent esse potestatis ac depositionis ordinarię illorum, qui tenent locum gubernatoris dictarum prouinciarum, non autem in iis, quę proprię personæ Regis reseruantur, aut siquę factę sint contra iura, priuilegia, & immunitates patrias tam in generali quam in particulari, vel aliqui in vllius iniuriam seu detrimentum redundarint. 13. Pariter etiam quarumlibet vrbium & locorum magistratus seu officiarij suis functionibus destituti alia via ac ratione quam iuris ordine legitime sectatio, aut alias contra priuilegia dictorum vrbium aut præter ordinarios, consuetosque modos cum primis restituentur & redintegrabuntur in dignitates, officiaque sua, nec nō ad eorum creationem

Conditiones pacis Coloniensis propositæ.

futuris

futuris temporibus procederetur, prout olim & ſicut ex iuribus, moribus, priuilegijs cuiuſque patriæ, vrbis, & loci decet, ne cui facta toleretur iniuria. 15. Quæ concernunt religionem, quæ omnibus principibus vere Chriſtianis iure debet eſſe commendatiſſima, haud poteſt Rex vllatenus prę terire, quin veſtigijs Regum catholicorum ſuorum maiorum inhærendo præcipiat ac mandet in prouincijs ſuis patrimonialibus retineri ſeruarique religionem catholicam apoſtolicam Romanã ab omni æuo non ſolum ibidem receptam, ſed etiam ſub qua earundẽ prouinciarum ſubditi olim tantopere floruere, & in qua tam dictum Regem, quam cęteros ſuos prædeceſſores olim prouincijs inauguratos mediãte ſolẽni iuramẽto in principes ſuos naturales receptos fuiſſe notoriè conſtat. q̃uidẽ ſupradicta religio, excluſa quauis alia, libere pacificè & abſq; vllo impedimẽto p prouincias Belgicas poſt hac tractetur & exercebitur, pro ut ordines ẽt iã antea in vnione generali ſe ipſos mutuò ac ſolẽniter obligarũt, & in edicto quoq; perpetuo ac literis frequẽtib. Regi nõ minus poſt, quã ante turbas præſentes ſe paſſuros & procuraturos addixerũt, & ſicut ẽt iã pridẽ ſcripſere ad S. M. Imperialem, vſque adeo quod abſq; graui nota, vt non dicatur confuſione vniuerſi ſtatus politici, haud poſſint in re tanti momenti proprijs ſcriptis vlla ex parte contrauenire. 16. Quod verò ad Olandam & Zelandam & oppidum Bommel attinet diſpoſitioni pacificationis Gandauẽſis relinquatur. ita tamen quod interea temporis in ijs ciuitatibus ac locis dictarum prouinciarum religio catholica Romana reſtituetur, in quibus tempore dicti tractatus ibidem exercebatur. 14. Subditis qui in reliquis prouincijs Belgicis in hac tractatione comprehenſis à catholica Romana religione receſſerũt Rex catholicus præſentem Belgij ſtatum reſpiciens per regium ſuum commiſſarium concedit, vt ijs liceat in prouincijs iſtis ſine aliqua coërtione aut moleſtia occaſione placitorum religionis eo vſq; ſuſpendendorum, degere & manere, donec conſilio ordinum legitimè ac debitè in loco tuto, vbi ſuffragia libera eſſe queant per Regẽ, ſeu eius gubernatorem generalem congregandorum, aliter diſpoſitum fuerit ſuper placitorũ moderatione. prouiſo tamen quod interea temporis eiuſmodi ſubditi à ſcandalis rerumque perturbatione ac omni vſu & exercitio alterius quam Romanæ religionis prorſus abſtineant. & interim etiam liberrimè fruentur omnibus ſuis bonis tam mobilibus quam immobilibus, iuribus, actionibuſque, & poterunt ea ipſa qualiacunque fuerint etiam alio transferre ſeu vendere & alienare prout eis videbitur: & quatenus bona ſua retinere malint, poterunt etiam abſentes ad eorundem bonorum regimen adminiſtrationem & receptionem in prouincijs ſibi eligere quæſtores catholicos quoſcunque volent. Præterea toties, quoties voluerint ad prouincias iteratò redire victuri tamen catholicè, ijſq; ritibus ac moribus, quos perſonas catholicas decet, eritque huiuſmodi reditus ac facultas bona adminiſtrandi per ſe cuilibet bona fide permiſſus, ſtatim atque paſtoribus, officiatis, & magiſtratibus locorum, ad quæ redire cupient talis intentio ac voluntas inſinuata fuerit. Ex qua quidem regali indulgentia nulli non perquam manifeſtum redditur quòd Rex nihil minus quam bonorum confiſcationes, ruinam, ac perniciem ſuorum ſubditorum appetat, nec etiam quod rigore ſuperiorum placitorum ipſos perſtringere conſtituerit cum paratiſſimus quoque ſit ea ipſa placita cum conſilio ordinum ſtatuum competenter temperare ac moderari; omniaque facere quæ ad Dei opt. Max. cultum, prouinciarumq; quietem ac tranquillitatem pertinent, ac benignum, amantiſſimum, Chriſtianumque principem decent. 18. Autoritas & obedientia Regi a ſubditis cum primis reſtituetur & ſeruabitur, qualis merito iuxta prę̨ſcriptum diuini & humani iuris, nec non priuilegia, vſus, & conſuetudines patrias, nec non pacificationem Gandauenſem, vnionemque ſubſecutam, edictum perpetuum, & præſentem tractatum eſſe deber, qualiſque olim ſeruata eſt, vt rectè nimirum adminiſtretur iuſtitia. ſubditi regantur in omni ratione, æquitate, quiete, obedientia, idque ad eam formam modumque quo factum eſt ab omni memoria tam defuncti imperatoris Caroli V. eiuſque prædeceſſorum, quàm etiam Regis tempore vſque ad harum turbarum initia, ſine cuius autoritatis inſtauratione, ac ſubditorum obedientia nequaquam poſſibile eſt populum in vnione, concordia, rectaque iuſtitia, quiete, tranquillitate manuteneri. 13. Supereſt de gubernaculis generalibus ſupradictarum prouinciarum, quarum occaſione Rex eliget principem de ſanguine, qui quęue rerum experientia pollens habeat dotes & qualitates ad eius generis arduum munus cum primis neceſſarias, & de quo, ſeu qua ſubditi rectam cauſam ſatiſfactionis ſint habituri Gubernabit autem cum omni iuſtitia & ęquitate, præſertim vero ſecundum vſus, iura, conſuetudines, priuilegia dictarum prouinciarum, etiam comprehenſis pacificationibus ſupradictis, & hoc præſentis reconciliationis edicto, quod tenebitur promittere ac iurare. 20. Ad cuius quidem gubernationis generalis munus citra vlteriorem hęſitationem plane ac integre tradẽtur omnes & ſingulæ ciuitates, vrbes, fortalitia, & alia loca quæ ab vna alterave parte quocunque titulo aut prætextu modo tenentur vna cum patrimonio ad Regem pertinente, tormentiſque bellicis, munitionibus, commeatibus, armis, ac nauibus, vt nimirum ea loca quæ ab omni memoria prę ſidium habuerunt, conſilio concilij ſtatus naturalibus Belgis aſtringendis iureiurando quo vltra antiqua & conſueta iuramenta Regi tanquam earum principi naturali præſtari ſolita, de his articulis ſeruandis Regi & ordinibus ſeſe obligabunt, cuſtodienda committat, aliaſque de illis diſponat ſicuti ſeruitio Regis ſimul & commodis ac ſecuritati prouinciarum expedire arbitrabitur, & alias prout fieri debet, factumque fuit ante motus præſentes. 21. Promittente nihilominus Rege, & quidem merè in huius reconciliationis gratiam vt quod hactenus ex eius patrimonio ſeu populi ſubſidijs deſumptum & collectum fuit, id ita collectum receptumque maneat abſque vlteriore perſecutione ſeu vexatione cuipiam mortalium eatenus inferenda. ita tamen vt in poſterum ab eiuſmodi detentionibus, occupationibus, & collectis deſiſtatur. 22. Pacificatione Gandauenſi, vnione generali ſtatuum ſecuta, & edicto perpetuo Bruxellenſi ſupra ab initio poſitis ſaluis ordines ſtatuum renun

tiabunt alii omnibus fęderibus, pactis, mutuisq; sponsionibus contractis occasione dictorum tumultuum tam intra, quam extra prouincias. 23. Comprehendentur hoc tractatu regina Angliæ, & Dux Andegauensis. De cęteris concernentibus expeditionem, confirmationem, publicationem, perpetuamque & firmam obseruationem huius pacificationis, postea agendum erit cum omnia fuerint concordata & conclusa. Datum Coloniæ die. 18. Julij. 1579. Missa sunt exempla harum conditionum ad triginta & duas ciuitates Belgij. quę conditiones è multis propositis fuerunt in comitijs Coloniensibus comprobatæ, pro quibus commissarij statuum gratias egerunt, quia proxime ad eorum mentem accederent; sed comprobare tamen noluerunt, quòd eam non haberent in mandatis plenam autoritatem. illæ conditiones vbi ad status missæ fuissent, habita sunt frequentia principum Belgarum comitia, in quibus pręsentibus Matthia & Aurantio actum est de admittendis, cum missæ fuissent ab electoribus & à commissarijs, & ab omnibus Coloniensibus comitijs. post multas cōtentiones, diuersasque sententias nihil concluditur. Accessit non multo post Colonia Agrippinensi regulus Mulierensis cum literis, in quibus continebatur quod Carolus Dux terræ nouæ profitebatur se moderationem adhibiturum conditioni de religione, quo negotium sit facilius, veniretúrque ad conclusionem pacis, in qua vna re omnis difficultas versabatur. at Nouiomagenses lectas suas conditiones tam ęgre tulerunt, & præsertim de religione, vt in contemptum autorū, tanquam latrones de furca suspenderint. Quæ dum geruntur in Belgio, Stephanus Battor Polonię rex iusserat bellum in vniuerso Poloniæ regno publicè aduersus Ruthenorum Ducem siue Moschouitam promulgari, quare intra trium mensium spatium collectis quadraginta equitum, & sexaginta peditum millibus; quorum plerique sponte ad bellum accesserant, accedit paulatim ad fines Moschouitarū. atq; rex quāuis summū imperium copiarum detulerat palatino Podoliæ, voluit tamen & ipse adesse, vt qui rerum bellicarum egregiè esset peritus. cum decretum esset igitur in comitijs Vilnensibus atrocius & firmius bellum, rex primum Vilna excedit, ea est metropolis Lithuaniæ, Suirum ad suas copias recensendas, vbi etiam initum est consilium de summa belli, & quæ pars prius hostilis agri, quęue vtilius esset inuadenda. visum est militaribus comitijs Polociam vrbem esse expugnandam, quod ea & Lithuaniæ & Vilnę seruitutem in primis minaretur, cum nulla esset alia intermedia vel arx vel firma munitio, quo etiam efficiebatur vt hostis per eam ciuitatem captam procul a finibus submoueretur, his locis antiqui iuris regni Poloni recuperatis. at quoniam in illis locis maxima pars anni absumitur vel assiduis imbribus milirię infestis, vel grauissimis frigoribus, cum etiam vastitates & solitudines sint nō paruæ, decretum est propinquiorem aliquam sedem, quàm sit Vilna hosti esse habendā. vnde integer & recens miles posset minore negotio in hostē se transferre: atq; ad illud Suirum deligitur. Præmissus est Suiro primum Nicolaus Radiuilus palatinus Vilnensis cum quibusdam equitum peditumque Lithuanorum copijs & Pannonibus, & cum Gaspare Bebes Polociam ad occupanda itinera, ne præsidia in illam vrbem à Moschouita submitterentur, cum tamen biduo ante nonnulli pedites, & equites fuissent ingressi. Adhibita tamen est à Vilnensi diligentia nequid fieret accessionis. Rex paulo post cum exercitu & tormentis bellicis atque impedimentis subsequitur, tardius quidem ob difficultatem itineris quod factum erat difficile propter imbres & naturam cęni, cum interea Crasna, Sithna, Cosiana oppida à præcedētibus copijs capta, direpta, succensa, deletaq; sint. castrametatur denique ad Polociam, vrbsque obsidione tribus è partibus cincta, atque eodem die in omnibus locis munitiones & fossæ militares proprius hosti sunt excitatæ. Postridie regiæ copiæ vrbē in ua lētes aggere & propugnaculis muris densis munitam ac præsidijs firmam succedunt, paucisque horis delent quod à propiore accessu arcis prohiberet. munitionibus deinde ad ipsas portas vsq; arcis perductis omnis vis belli conuersa est ad arcis expugnationem. nihil ardoris vel per iniquitatem pluuiarum, vel per altissimum lutum remissum est à Regiis copiis cum operę Moschouitarum non nihil impedirentur ijs ipsis pluuijs. obsessi acerrimis animis tamen & vi tormentorum ita propugnabant aduersus conatus regiorum, tantaque pertinacia vim & flammas illatas repellebant, vt vel regijs armis se offerre non dubitarent: cum alij semper cadentibus aut succumbentibus auxilio accurrerent, atque demonstrarent Moschouitas per virtutem militarem nemini cedere mortalium defendendis munitionibus. at cessantibus pluuiis, qui primus dies serenus apparuit, mirificam vidit Polonarum acierum alacritatem & promptitudinem in rebus bellicis, quando milites statim in fossas se demiserunt superato Polotta flumine & arduo cliuo, cui erat impositum propugnaculum, interque crebra & infestissima tela hostium ignè intulerunt. Illud incendiū cum vehementer exarsisset, nam omnia propè eius regionis lignea sunt ędificia, patefactus est aditus anterioris munitionis. Tantus fuit ardor regiorum militum vt vel per ipsas flammas irrumperent, hostemque vulnerarent. sed tamen vi flammarum & virtute obsessorum cedere necesse fuit cum cecidissent ad triginta è regiis, multique fuissent vulnerati cum clade ducentorum defensorum. oblata est vel potius simulata spes deditionis eo die ab obsessis, qui tamen tam altè flammas excitarunt vt perspectus impediretur, quo tutius possent munitiones interins erigere. sed cum rex nihil aliud concessionem quietis esse censeret, quàm concessam facultatem hosti se muniendi firmius, cępit vexare illū nulla facta intermissione oppugnationis. Postridie miles in aliā partē munitionis ignem infert, vbi erant equites, qui relictis equis ad pugnam descenderant. rursus quędam pars muri lignei deleta est malleolis, ac miles regius cliuum tenuit, in quo erat propugnaculum antea igni absumptum. deinde deleta illa parte fossarum hostilium ac munitionum quæ erat ad latus, quæ factę fuerant tumultuario opere, hostis denique peruenit in potestatem Regis per vim armorum. Polocia ita capta Bnna fluuius tutus factus est, & cum magna Lithuanorum vtilitate nauigabilis. Vrbe ita per arma, virtutemque militum Polonorum & munitione subiugatis cum maximus imber illo die fuisset secutus,

Nouiomagēsium factū.

Polocia obsessa.

Polocia capta.

cutus, non solum aquæ, sed etiam sanguine cæsorum hominum riuuli rubentes fluerent. sequenti die cognita sunt duodecim millia hominum Polocicorum fuisse trucidata in eius vrbis expugnatione. deinde cũ superstites multi milites Moschouitæ fuissent, promulgatũ est publicũ edictũ Regis nomine vt abstineretur nõ solum à cædibus, sed etiam ab omni vi in miseras mulierculas & pueros, quibus concessa est facultas quocunque vellent se tutò recipiendi. multæ itaque ad coniunctos se in Moschouiam amissis maritis receperunt, at milites vel Regis humanitate allecti, à quo seruati fuerant, vel veriti crudelitatem tyrannidemque Moschouitæ decreuerunt salutem patriæ esse anteponendam, quare suppliciter petunt vt in ea vrbe manere licitum sit, quibus fuit & id concessum, & regia stipendia volentibus oblata. cæterum vrbe ita per virtutem armorum recuperata, quæ fuerat diu occupata à Moschouita, in qua quatuor millia bellatorum amiserat, rex decernit illam cum suis principibus recognoscere, omniaq; deuastata diligenter reficere. sed quoniam omnis felicitas a Deo concedi putanda est, rex in primis accessit ad templum vrbis Augustius Diuæ Sophiæ consecratum post cognitam statim victoriam, vbi pro illa gratias Deo egit. postridie cum sederet in aula palatii iubet captiuos quosdam proceres, qui sibi fuerunt infesti, adduci sigillatim: qui omnes libenter ad salutandum Regem accesserunt, cuius probitatis nomen plurimum erat apud illas nationes, præter Cyprianum archiepiscopum Velicolucēsem Græci ritus, qui regium aspectum deuitauit. vna inuenta est mulier inusitatæ pulchritudinis, quæ cum viro manere in vrbe voluit cæteris omnibus recedẽtibus in Moschouiam. Ea voluit Regem pro mariti libertate rogare, sed rex ob egregiam formã auditam illam videre noluit, at liberum tamen maritum sicuti postulabatur ab illa, cõcessit. Magna auri & argenti & rerum preciosarum in illa vrbe copia inuenta est, quæ omnia sunt militibus concessa. inuentus & globorum ferreorum & tormentorum, & pulueris tormentarũ tanta copia, quanta vix in vlla arce Christianorum vnquam reperta est. moratus est in vrbe rex per aliquot dies cum aliquot armatorũ millibus donec instaurarentur vrbis partes vi tormentorum deuastatæ. quam vbi omnibus rebus defensioni necessariis muniuisset, reliquum exercitum in partes tres diuisit. maiorẽ partem dedit summo Imperatori, aliam Palatino Chiouiæ, aliam regulo Vilnẽsi, quo hi cum suis copiis varias regiones eius prouinciæ vno tempore occuparent, ac reliquas munitiones quæ fuissent Lithuaniæ. Illa victoria cum reginæ per literas regias Carroduni fuisset significata, gratiæ actæ sunt Deo, & ingentia lætitiæ signa edita. capta Polocia quoniam tres arces supererant expugnandæ in ditione Polocensi, quas in potestate hostis relinquere neque erat è bellica ratione, neque è dignitate regia, neque è securitate captæ vrbis, visum est hæc etiam castella oportere expugnari. distabat Turoulia oppidum quatuor milliaribus, quod erat supra Polociam, quod situm est ad fluuium Dounã, quod etiam illo alluitur. nec multum distat alius fluuius ignobilis, atque Turoulia ita sita est vt maxima ex parte confluxu duorum fluuiorum comprehendatur, quæ qua parte patet in continentem, locum habet transuersum tanquam obiicem quendam inter ripas vtriusq; defluentis fluuij. at enim exclusum est iter commeatui Turouliæ facillime a regiis copiis vel vbi primum posita sunt castra ad Polociam, cum sit Turoulia inter Polociam & Vlam & Vitepsciũ, & alias ciuitates sitas altius in superiore ripa Dounæ fluminis, quæ semper fuerunt in potestate Regis Polonorum, cum posset commeatus è locis superioribus importari, nisi a Turoulia fuisset exclusus. illa causa fuit cur in castris regiis inopia commeatus aliquando laboraretur. missus est igitur vbi primum Polocia cœpit obsideri Franciscus Zucus a Nicolao Radiuilo Palatino Vilnensi cum quibusdam copiis celerrime ad Turouliam expugnandam: sed cum firmis præsidiis ac diligentibus defenderetur, Zucusque pauca minora tormenta secum traxisset, nihil perfici potuit. Distabat etiam Socola castellum ad quinq; millia passuum a Polocia, qua via recta itur Plescouiam vrbem olim amplissimã & liberã, sed quæ prodita p sacerdotes Io. Basilio moxque ab eo deformata anno 1509. solã celebritatẽ nois retinuit. Illa Socola duorũ itẽ cõfluẽtiũ fluuiorũ Dryssæ Nisciæq; cõplexu ĩtercipit, ĩ qua pterve rera psidia q̃ semp valida inerãt ad tuẽdũ accessũ Polociæ, tũc ĩerat Theodorus Dasilij Seremetus, Borissus Seinus, Andreas Palecius, Michael Lychus, Basilius Criuoborsius viri clari cũ nobilitate Moscouitæ Ducis, rũ reb. præclarè gestis, cũ magno numero Moschouiticæ nobilitatis & egregiorũ sclopetrariorum. Illi vbi primum per regiam obsidionem ab vrbe Polocia se prohibitos aditu senserunt, & ante Regem à Palatino Vilnensi illud ægerrimè tulerunt. accesserat huc etiam ad vires Regias Georgius Bollahacus cum duobus millibus sclopettariorum partim Dounensium, partim Voliensium, qui incolunt ad paludes & fontes illorum fluuiorum, vsu bellico & arte iaculandi præstantes ob assiduas dimicationes cum Scythis. Hæ copiæ quoniam castris regiis imminerent, incommoda ferentes obsidentibus Polociam, Lithuanicæ quædam copiæ primum Ioanne Volimascio, deinde Christophoro Radiuilio ducibus dimicandi studio Socolam vsque procurrunt. At enim quòd hostis arce & munitionibus extructis propè arcem se contineret, aut tormentorum beneficio se in tutò teneret, res est inter velites tantum acta nonnullis vtrinque desideratis. Rex vtrunq; castellum expugnandum ratus post captam Polociam mittit Nicolaum Mielecium palatinum Podoliæ cum Polono equitatu mercenario, Polonoque peditatu & quibusdam cohortibus Germanorum ad expugnationem Socolæ. Iubet copias Pannonum Turouliam accedere, cum non appareret esse è Regia dignitate vt Rex ipse ad castellorum expugnationem accederet; cum Rex, vt diximus, refectis partibus deuastatis vrbis, præfectoque arci Nicolao Dorohostaiscio, cum suis validis præsidiis, Polocia discesserit. dum miles vasa colligit ad Socolæ & Turouliæ expugnationem voluit Palatinus Vilnensis quid hosti fiduciæ relictum esset in rebus infeliciter gestis aduersus Regem experiri, missus est igitur Constantinus Lucomscius Vilnensis cum ala equitũ leuis armaturæ, quos illi Cosacos vocant, ad ineundum leue certamen. at Turouliæ præsidia alam illam conspicati, quia pauos maiorẽ quendam nu-

Poloni Regis imperata.

Plescouia olim libera.

Cosaci equites leuiores.

dam numerum, speciemq; maiorum coplatum videri fecerat, vix enim vlla est insignis animi perturbatio, quæ sensuum facultatem non hebetet, vniuersum exercitum adesse rati omnes per auersam portam desertis suis proceribus properè effugiunt. at illi castellum non omnino deserendū esse arbitrati vel soli perstiterunt, qui non multo post cum castello, commeatu, bellicis tormentis omnibus in potestatem Regis peruenerunt. relicti sunt in præsidiis iidē qui castellum ceperant milites. Sed dum tormenta disploderentur ad significationem lætitiæ incendio inter lignea ædificia temere excitato non minore celeritate deleta est arx, quam capta fuerat. illud incendium molestissimum accidit Regi, quia Sussa, quæ pręsidio hostili adhuc tenebatur, per captiuitatem Turouliæ poterat priuari sic omni spe commeatus. at Palatinus Podoliæ Socolam accedit cum copiis, vnde Dounenses cohortes ad famam aduentantis exercitus contra imperium pręfectorum profugerāt in Moschouiam, ignarum plane genus hominum ac insolens rei bellicæ, qui excitato ponte subitario Prys sam fluuium abundantem multa copia aquarum ex assiduis imbribus transmittunt. Vbi propinquatum est nemine repugnante in aduersa ripa obequitans palatinus audiebat clarè sciscitantes ad essent ne Casanorum, & Astracanorum copię, quas quidam adesse contendebant. Palatinus superato flumine propius ad hostem accedit. at enim quà accesserat non ita magno spatio inter vtrūque fluuiū cū adesset sylua, iuber in eam maximam partem equitatus proficisci, imperatque peditatui vt munitiones, in quibus versarentur, & vbi tormēta dirigerent, excitarent, fossasque & aggeres de more castrorum conficerent. has Poloni secundum Nisiam fluuium, Germani iuxta Drysā ita in castellum producunt, vt cum per iustum spatium abessent transuerse hinc inde promouerentur, operaque vtriusque nationis coniungeretur. vltra Nisciam minorem fluuium iussus est consistere Ioannes Pbatasius palatinus Braslauiensis, quà patebat hosti fuga, atque illam partem curare. Excitatis munitionibus, directisque tormentis cum dies declinaret decernunt magistri tormentorum experiri per globos in arcem cadentes expugnationem loci. ita vero tertius globus animos defensorum consternauit, cum & alii cadentes in aridam materiam incendium excitassent, vt præsidiatiis desperationem defensionis attulerit. omnibus itaque trepidatione repletis, ac flamma se latius diffundente defensores facto agmine confertim erumpunt è porta, quę Nisciam prospectat. Poloni his visis impigrè occurrunt ex munitionibus, atque Germanæ cohortes sublato signo multos sclopettarios in hos educunt. sic præsidia excessura ne recedant impedita in arcem & in flammā repelluntur. reiecti ita defensores dabant ex arce signa deditionis tum armis tum etiam vocibus, sed cū Germani eius sermonis essent ignari, ac memores cladis acceptæ ad Polociam, cum pręsidia in multos Germanos captiuos ante expugnationem sæuissent, nulla habita est humanitatis ratio. hostis quia tantum salutis sibi adesse cerneret quantum vis ferri & fortitudo largiretur, totis viribus in aduersas copias irrumpit, ac dimicat. custodiæ quæ erant supra portam, cataractam portæ imminentē è turri in copias Regias irrumpentes deiiciunt, qua ratioone alios a receptione, alios à subsidio ferēdo excludunt. committitur intra castellum pugna atrocissima, cum ęqua esset vtrunque clementię hostilis desperatio & salutis ob vim incendii, quod vndiq; circum se diffuderat; quod vndiq; circum se diffuderat, quo pari clade victores & victi extinguebantur. euaserunt tamen nonnulli per ostiū, quod fuit a dextra arcis per munitiones. Qui exclusi fuerant magna vi cataractam portæ infringere nituntur, atque ea dirupta via patefacta, qui superfuerunt vstulati & vulnerati vna cum hostib. missi erumpunt, alii prędationis cupidi eo se intrudunt. magna pars oppidanorū incidit in munitiones, stationesq; Germanorū, qui ob inscitiā linguæ per militarē indignationē miserabili clade fuerunt trucidati, atq; inter hos fuerūt insigniores Basilius Criuobotsius, Michael Lycus, Boissus Selnius, Andreas Palecius. q in Polonos inciderunt peritos idiomatis seruati sunt maiori ex parte edito nomine, vel spe munerū, vel ob nobilitatē ac celebritatē rerū gestarū. arx ipsa, cū incendiū extingui non posset, tota conflagrauit. cæsa sunt ad quatuor millia præsidiariorum militum, qui erant è lectissimis prætorianis ducis, quod cognitum est cum è captiuis tum è proceritate corporum cæsorum, & ex animorū magnitudine, difficultateq; victoriæ, & ex preciosa pręda pecunię, vestiū, ac cæterorum ornamentorū, quę certe non solent esse gregariorū militum. Sed qm̄ reliqua erat Sussa castellū munitissimum Moschouitarum, pp anni tpsnō apparuit Regi tentandam esse expugnationem ob multas difficultates. nā & magna vis imbrium imminebat, aut pro illis si serenum esset, acerbissima frigora, & oppidum situm est in lacu peramplo ac spacioso, quod circū habet loca palustria, & miles multis iam incommodis erat affectus, quibus accedebat quòd ipsum oppidum Sussam Lithuaniam versus situm ab omni subsidio ac spe commeatus suorum exclusum facile ad deditionem venturā existimabat. Præsidia itaq; in statiuà distributa sunt omni ex parte, quæ Moschouitatum accessum in castellum intercluderent. at dux veritus ne Sussa cum omni supellectile militari veniret in potestatem Regis expugnatis superioribus locis, facit certiorem per literas & nuntios Petrum Cosiceum palatinum Sussensem ac milites præsidiarios, vt defossis rebus sacris, ne venirent in potestatem hostium & oppidum, & tormenta, & bellicum apparatum igni absumerent, deuastarent omnia, & quoquomodo possent suę saluti consulerent, vbi plures missi fuissent nuntii, vnus venit in potestatem palatini Podolię cum literis. ex altera parte pręfectus Polocię per idem tempus literas mittit Sussam, quibus significat se partem habere exercitus sibi iniunctum esse a rege nequid hostile relinqueret in prouincia. Regem principem esse maximæ humanitatis, & clementię, quippe qui vel ab initio belli professus sit, in qua sententia nunc etiam persistit, vt quantum fieri possit consulatur Christianorum saluti. Non esse Regis indignationem aduersus subditos ducis, qui vel inuiti tamen coguntur parere iniquis mandatis, sed aduersus Ducem ipsum omnium iniuriarū autorē, solos esse dignos supplicio qui sponte se pertinacissimos iniuriarū defensores pr̄ſteā-

Turoulia capta.

Socola capta, & vsta.

Literæ Podolis ad deditione hortantes.

tur. sese hortari vt sponte ex alieno castello excedant incolumes cum regia venia potius, quàm vt indignationem Regiam ac fortunam belli per vim ferri & capitis discrimen infeliciter experiantur. His rationibus ob exclusa & desperata subsidia, per mandata ducis, & adhortationes Palatini effectũ est vt rebus maturè consideratis Susæ præsidia deniq; castellũ dediderint accepta conditione auferendi quidquid vellent, seruatis in oppido reb. bellicis & commeatu Regiæ potestati. Philotenta Orsanensis per illud tempus cum magna ala equitum & quibusdam cohortib. mercenariorum peditum, quos collegerat, multaq; nobilitate, & magna manu accolarum prædabundus, & populabũdus in agrum Moschouitarum incurrit. multa loca deuastat. circiter duo pagorum millia succendit. Smolensciæ suburbia concremat. magnum numerum hominũ & animalium captiuorum abigit. nemine resistente intra suos fines incolumis redit. nec multo post Constantinus Dux Ostrogiæ cũ Michaele Visniouecio, filioq; Ianusio populabundus in Moschouitarum regionem incurrit Boristhenẽ fluuium transgressus. præmittuntur ab his expeditissimæ Turmę equitum Scytharum, quibus imperatur vt longe lateq; agrum hostilem deuastent ac populentur, cum ipse Constantinus cũ reliquis copiis ad Czernihouiam accesserit. ibi castrametatus ciuitatem incendio delet. tum omnis industria conuertitur ad arcis expugnationem, quæ quòd firmissimis præsidiis teneretur, nihilque deesset quod pertineret ad defensionem, paucæque adessent copiæ Regiæ ad tantum negotiũ, omissa obsidione loca omnia circa arcem diripiuntur, totaque ditione Siuariensi populationibus deuastata vbi ad Starodubam, Rhadohostiam, Podezoponiamq; incursum esset à leuioribus equitibus abacta ingenti preda disceditur. Eandem fortunam Iaroslaua, & pagi complures experti sunt per Mecissauiæ prefectum. Rex his munitionibus, & Susa paulo post potitus omnem prouinciã Polocensem anno decimo octauo postea quam capta fuit a Moschouita per egregiam cognitionẽ rerum bellicarum recuperauit, quę mira fertilitate agrorum prædita est, cum multa etiam flumina illam rebus omnibus commodam faciant, multarumque rerum vtilium feracissimam. his reb. sapiẽter feliciterq, gestis vbi Polociam & eos fines rex firmis pręsidiis firmasset, inde discedit, quando vtendi victoria studiũ ac sequẽdi cursus felicitatis multa impedirent. Nã quamuis constemati essent animi hostiũ, tñ reuocabatur rex ab expeditione, quod afflicti essẽt milites laborib. multis & pluuiis, quod multi equi interiissent, quòd in dies ingrauescerent autumni tempora, sed in primis quòd parum temporis luci, ac multum nocti esset tribuendum, cum frigora essent etiam intolerabilia sub dio. omnem igitur curam ad cogenda comitia ordinum reip. conuertit; de quibus vel è castris literas dederat ad regni senatores vbi rediret in Lithuaniam, quæ indicta fuerant Varsouiam sub finem Nouembris, in quibus decerneretur de bello administrando. hortabantur Regem vel potius impellebant Ducis literę ad ipsa comitia indicenda, quæ sunt allatæ à duabus legationibus Ioanne Mecislauiensi Duce Nouogardiæ. & Michita Romanouicio Sacharino ad Nicolaum Radiuilium Palatinũ Vilnensem, & Eustachium Volouicium arcis præfectum, quæ scriptæ erant Plescouiæ. in iis continebatur quòd offensiones duorum principum eo progressę sunt vt arma vterque sumpserit. atque cum rex Polociam expugnarit, ducem decreuisse illud factum vlcisci, sed cum nobilitas Moscouitica ad pedes Ducis se abiecisset, orauissetque vt parceretur saluti Christianorum, habuisse locũ preces, atque à studio belli reuocauisse. Dandam itaque esse operam vt istud ipsum apud Regẽ fieret, vt cursus bellicus sisteretur, & pax cum Duce componeretur, tam in regno Poloniæ, quã in magno ducatu Lithuanię ac Liuoniæ. in primis orandum esse vt in suam regiam se recipiat, imperetq; suis copiis in omnibus finib. vt abstineant ab iniuriis in Moschouitas, quoniam illud ipsum Dux in suis finibus esset facturus. oportere interim dare operam vt principes missis oratoribus vellem omnib. concordiam concilient. Et quoniam Basilius Lopatinscius contra ius gentium, missus legatus nimirum a rege cum literis ante expeditionem vt bellum legitimè indiceret, in Moschouia detinebatur, promittebatur breui fore vt cum mandatis sui principis de pace ad Regem mitteretur. Missa sunt ẽt mandata a Magno Duce Moschouita ad Palatinum Smolenscianũ ne Regiis finibus vllam molestiam vel iniuriam inferret, qui Philonem ẽt Chminam Orsacensem hortabatur vt istud ipsũ faceret. Rex lectis his literis quæ vndique consimiles mittebantur, oẽm deliberationem ad comitia deferendam esse statuit, quæ habenda erant Varsouiæ. sic capta est per regiam virtutem, vel potius recuperata regio quę extenditur ad centum & quinquaginta millia passuum in longitudinem, atq; dilatatur amplius centum. actũ est postmodo vbi cõuenissent proceres ad comitia de bello, si opus sit, sustentando. de stabilienda pace cum finitimis. Vt dos stabiliatur reginæ Regis vxori. de Gardelesis qui nolunt integrum tributum erogare, aliisque iudiciis publicis, quæ derogare viderentur autoritati Regię. De iudicibus supremę instantię, qui apparebant derogare Regiæ vtilitati. De differentia nobilitatis cum Regiis gubernatoribus tribus e partibus profectis. De expedienda legatione Regis Daniæ, quæ petebat Regio nomine fęderationem aduersus Moschouitam, ac de expediendo oratore magistri Germani. At vero in finibus Belgarum tametsi pax tractabatur, vt diximus in comitiis Coloniensibus, tamen quod intelligebantur res ad religionem spectantes non posse prorsus pro Belgarum sententia obtineri, spectabatur clam ad bellum, cum pluribus in locis fierent apparatus. status itaque significarunt per nuntios omnibus prouinciis vti legationes mitterent cum ampla autoritate ad ea quæ necessaria forent pertractanda. Apparebat enim vniuersum Belgium non mediocriter commotum expugnatione Mastrichii, quod nuntium tanta cum omnium indignatione exceptum est, vt statim ad arma animi sint conuersi. Decretum est in maioribus comitiis Aurantii ducenta millia nummùm mitti in Menapios in stipendia raitrorum ac peditum, qui iuberentur conuenire Antuerpiam, distribuerenturq; Mechliniam, & Bruxellas, & in alias vrbes quæ apparerent illa pſidia expetere. Decretũ est Antuerpiæ ne iurisconsulti

Susæ deditio.

Literę Moschouitæ.

aut literati comitia de rebus bellicis ingrederentur, quia res segnius agi & indoctus apparebant quam opus fuisset, pro his iussi ac delecti sunt soli viginti & quatuor rerum bellicarum periti, quorum decreta rata firmaque forent sine controuersia, quia non conuenit vt iurisconsulti de rebus bellicis consulantur. Illa comitia viginti & quatuor belli peritorum vbi primum conuenissent Antuerpiæ, sanxerunt vt promulgaretur edictum statuum nomine, vt omnes arbores & ædificia circa vrbem ad certum spatium loci intra quindecim dies excinderentur ac deuastarentur, quo spatio temporis elapso omnia erant succēdenda, ne hostes aut ædificiis vtantur pro domiciliis, aut impediretur prospectus quo minus tormenta possent hostes diuerberare. missa sunt sex vexilla peditum Scotensium statuum nomine in æstiua Liram & Verborden, & in alia quædam oppida, quoniam quinque cohortes Gandauensium paulo ante profligatæ fuerant ab Hispanis commisso prælio non procul à Gandauo. præterea ad maiorem ipsarum prouinciarum securitatem ac defensionem, quoniam concordia certissimum, validissimumque est propugnaculum omnium regnorum ac imperiorum, inita est fęderatio, & societas belli in comitiis, quæ hac ipsa de causa in dicta fuerant Vtrechium ab ipsis prouinciis. Quæ conspirarunt ad mutuam defensionem fuerunt, Olanda & Zelanda, Busateri, Menapii, Antuerpia, Gandauum, & aliæ plæræque vrbes Ambiuaritorum ac Tongrorum, & cæterorum Belgarum, cum positum sit in illis comitiis, vt Zelanda, & Olanda suis sumptibus alerent sexaginta cohortes peditum. Antuerpia nouem millia, & mille equites, ac sex onerarias naues: aliæ prouinciæ centum & quinquaginta vexilla peditum. Sed tamen postea concluditur, vt Olanda, & Zelanda octoginta, Menapii, & Busateri ducenta, reliquæ vrbes octoginta millia nummùm singulis mensibus in stipendia militum per vniuersum belli tempus aduersus Hispanos erogarent. Et quoniam plurimi vbique res Belgarum euersas Aurantii incuria querebantur, cum nimis negligenter aduersus acerrimum, diligentissimumque hostem pugnaretur, Aurantius per literas impressas significari statibus curauit quòd res non sua vel culpa vel negligentia parum feliciter successissent, sed propter varietatem opinionum, cum alii aliud sensissent. Quòd si gubernator crearetur, proteget, vt etiam semper fideliter protexit rempub. & salutem ac libertatem populorum. Neque gubernatio Matthiæ quidem Archiducis visa est plane statibus facere satis, cum pleríque de illo tanquam frigido, & agendis tantis rebus parum apto quererentur in tanta præsertim rerum opportunitate, cuius etiam familiæ nonnulla pars est dimissa. Philippus Hispaniarum rex etsi iuris peritos ad comitia Lusitana miserat, qui sua iura tuerentur, darentque operam vt in nominatione Regis cæteris præferretur, cum potiora cæteris iura in ipsum regnum haberet, atque bellicos apparatus eò spectare plerique censebant, quamuis in Africam expeditionem fieri dicerentur, cum omnes accessus in regnum Lusitanum terra marique occupati essent ab armatis. nam Philippus cum multi iam tribuni essent cum armatis in illis finibus, imperat Hispanis proceribus vt ad omne mandatum parati sint, cum etiam munitionibus necessaria omnia essent comparata. Iubet Ducem Medioli esse in promptu, quod ipsum imperatur Alberquecio, & Francæ villæ Ducibus, & aliis item proceribus vt ad illud bellum se accingant, quia non esset sua iura deserturus, quamuis Gallus, & Britanna regina se & iura habere, & promptos esse ad defensionem Lusitanorum profiterentur. iubet rationes Siuiliæ recognosci, & marchionis Annonii ministrorum ærarii Regii, simulque accipi omnem pecuniam ex Indiis aduectam, & septuaginta cohortes peditum conscribi. At Henricus Rex Lusitanus vel antequam decederet, quia videbat magnam esse controuersiam de successore, cum multi principes de successione inter se contenderent, decreuerat vt quidam è primariis eius regni Philippi, aliorumque principum iura cognoscerent, & quod legitimum esset diiudicarent. at ne res Lusitanæ interim vel per imbecillitatem ipsius Regis collaberentur, vel ne quis post ipsum temerè in regnum irrueret, decreuit Henricus vt vniuersi regni gubernationem Archiepiscopus Vlisponensis, & quatuor è primariis proceribus susciperent, quibus datum est iuramentum quòd fideliter, & legitimè gubernabunt. Atqui cum rex Lusitanus, & pro eius voluntate concilium nobiliorum Philippum Regis nepotem Hispaniarum Regem legitimum esse successorem pronuntiasset, populus non assensit, quia diceret oportere ad electionem, non ad nominationem venire, cum maxime propensus ad Antonii fauorem videretur, quem rex inhabilem ad successionem, & plerique consiliariū, vt spurium pronuntiauerant. at vero non solum in Lusitania proposita fuerat controuersia de successore, sed etiam in aliis prouinciis peritissimi quique consulebantur vtrum ad Philippum Regem, vel ad Mariam & Catherinam filias Odoardi Regis è linea fœmina perueniret. variæ fuerunt variorum sententiæ iurisconsul. Omnibus iuribus, & constitutionibus Castellæ Regni, quæ fuerunt à regibus decreta, consideratis concluditur quòd filiæ excludant Philippum, at Maria mater principis Parmensis excludat Catherinam secundogenitam. At verò ingentes fiunt apparatus in mari etiam mediterraneo ab Hispano Rege, quoniam in Tiburtina regione iussus est Hieronymus Lodronius colligere octo millia peditum. Petrus Medices creatus est summus imperator decem millium Italorum, qui & ipse, & Prosper Columna iussus est esse in promptu cum suis copiis, atque alii prætetea militares tribuni. Comparatæ sunt & instructæ centum & quinque triremes, octoginta onerariæ naues, duę quinqueremes, & Galeonus, cum etiam semper nauigia varij generis succrescerent. summum classis imperium delatū est Neapolitano proregi. nominantur & alii præterea tribuni ad turbādos animos Maurorū, cum ēt Neapoli multę rotæ tormentorū pararentur, quæ imponerentur nauigiis, atq; vt facilius copiæ ad expugnationē Numidarum colligerentur, pōtifex impunitatē proponit exulib. imperii ecclesiastici si Petro Mediceo militent, qđ ipsū pponit prex Neapolitanus, exceptis tñ rebellib. ac monetariis. accipit ēt

Vtrechii fęderatio.

Aurantii defensio.

Controuersia de regno Lusitaniæ.

magnum pondus auri mutuò Philippus rex à Magno duce Hetruriæ, qua de re conquesti sunt postea grauissimè apud Gallum Regem Lusitani quidam proceres. Dicebantur accedere ad Iuliæ Cæsariensis expugnationem ad quadraginta millia peditum, & quindecim equitum, qui breui ab vniuersa classe essent traiciendi. His tantis apparatibus bellorum qui fiebant è regione Africæ auditis à Mauritanis, cœptum est Iuliam Cæsaream magna diligentia munire. res preciosiores nauigiis impositæ in tutum transmittuntur. omnia parantur ad sustentandam oppugnationem Hispanorum. Quæ quoniam appaterent expeditionem difficiliorem factura, diditus est rumor quòd panis nauticus Panormi diuenderetur, tanquam duces susceptæ expeditionis iam pœnituisset. Amuratus idcirco tantam bellorum molem ne vno tempore sustinere non posset veritus, cum & bello Persico esset vehementer implicatus, & magnæ copiç essent parandæ ad defensionem Mauritaniæ, vtitur prudenti consilio vt ex altera parte per induciarum occasionem Hispanam tempestatem auerteret ab illis litoribus, ex altera, si non posset, amicos Reges ad arma hostilia arcenda in Numidia excitaret. mittit igitur legationem cum munerib. ad regem Tamusigę, rogatq; eum Regem, si opus sit, vt ferat suppetias Iuliç Cæsariensi. quod quidem putabatur non difficulter posse obtineri, quando Tamusigæ regnum & recuperatum à legitimo rege, & conseruatum per arma Turcica superioribus bellis fuisset. Deinde Mahometti consilio cœptū est agi de induciis cum Philippo Rege faciendis. apparebat Turcis rex ipse non magnopere posse abhorrere propter diuturnos atque grauissimos sumptus bellorum Belgicorum, qui non commodè posset etiam potentissimam classem diu instructam habere, in quam maximi & intolerabiles propè fierent sumptus. Rex & hisce causis commotus, & vt liberius posset ad bella quę instare plurima pluribus è partibus apparebant, esse paratus, post multas difficultates in biennium inducias complectitur, quæ actæ sunt per Alexandrum quendam Crucium Byzantii, & postea nuntium in Hispaniam missum. Sed enim quoniam auiditas & auaritia immensa est priuatorum, quibus nullus finis est propositus modestiæ aut æquitatis, qui vellent caritatem annonæ quotannis ad summum peruenire, nisi moderatio principis tanquam communis patris pauperiorum obstiterit, per hanc occasionem bellicorum apparatuum excreuerat plus æquo precium frumenti pluribus in locis Italię. ad eam caritatem plerisque principibus conniuentibus Pontifex illud non ferendum ratus quatuor purpuratos sacros patres deligit, quibus illud curæ demandatur vti videant, ne pauperes auaritia opulentiorum & caritate annonç opprimantur. delecti sunt ad illud munus Vrsinus, Mapheus, Cæsius, Sfortia. at in finibus Persarum non solum frequentibus prœliis hinc inde funestis, & vtrisque calamitosis pugnabatur, sed etiam maximum, & memorabile damnum illatum est Turcis ab aciebus Persarum. Nam cum Turcę in amplissima planitie ad viginti & quinque millia equorum, & septem camelorum misissent cum præsidiis triginta millium Turcarum, vt fieri solet per ęstatem, ad pabulum adultarum herbarum, quamuis id tardius fecissent, tentoria posita sunt in planitie à Turcis custodibus illorum iumentorum. Persæ cum distarent ad quatuor dierum iter recognita per exploratores deligunt viginti millia equitum, qui vbi propinquassent, decem millia lectissimorum primum inuadere iubentur, reliquis paulo longius absistentibus, quod factum est prima vigilia. Turcæ cum nihil tale opinantes inuaderentur cæsi sunt in morem pecudum mirum in modum consternati ac territi, nullo memorabili exemplo virtutis aut fortitudinis edito. direpta sunt omnia tentoria. illi ad vnum trucidati. equi multi & cameli capti & in castra Persarum abducti. Succrescunt assiduè nouis auxiliis Persarum castra, quæ opulentiora faciebant multi felices rerum successus. cum Persæ iam Regem ipsum etiam ex vrbe Tauris vocatа expectarent cum multo equitatu. Sed enim quia tot cladibus iam acceptis consternati essent animi Turcarum, Mustapha vt eos alacriores faceret ad res bellicas multis & largitionibus & promissis sollicitat Ianizzeros ad strenuitatem. proponit his pro rebus fortiter gestis ingentia præmia, quorum conferendorum supremam habet autoritatem & omnis remunerationis. Sed tamen nullis rationibus illi adduci possunt vt dicto obedientes sint, cum plus valeat stimulus naturæ in animis hominum, quam vlla mortalium promissa. Amuratus cognita imbecillitate suorum magnā spem reponit in auxiliis Scytharum, quare legationem ad illorum principes & munera mittit, rogatque vt in tanta opportunitate rerum multa millia hominum mittant in castra. vt autem facilior conuectio rerum necessariarum fieret in castra Turcarum, quæ mari Byzantio comportari poterant ad litora maris Euxini, vnde in omnia finitima loca è classe facile diderentur, Luzalis vir magni ingenii munitionem erigendam curat in regione Mengrelia vocata in litore maris, quæ fieret quasi portus tutus & domicilium rerum Byzantio aduectarum. Illa cœpta est fieri è regione Villachii è trabibus & gleba & fasciculis lignorum magna diligentia, quç ex altera parte mare amplissimum haberet pro fossa, ex altera parte aggeres & propugnacula erigit ad arcendos hostes si quis fieret illorum impetus multis directis in inuasuros tormentis. Cæterum vbi munitionem illam ad probabilem rationem perduxisset, putauit non fore inutile si in altera parte litoris quasi aliud propugnaculum, aliam munitionem excitaret, quæ sese mutuo auxilio protegerent, quare literas hac de re scripsit ad Amuratum. Sed quoniam plurimum potest gratia & adulatio & inuidia in aulis principum, & opinio de singulis concepta, omnis cogitatio conuersa est Amurati ad summum imperatorem Persicæ expeditionis mutandum, quoniam parum feliciter res cum Persis agebatur. nam vbi classis discessisset, munitio capta est à Persis & euersa. Suffectus est igitur Sinamus ille, qui victor ab Africa expeditione, & expugnatione Galathæ redierat, vir magnopere moderationis in vtranque fortunam ignarus & qui putaret omnia sibi pro votis successura, at Mustapha è castris Byzantium reuocatus. Vt autem Georgianorum vires a Persis disiungerentur, Turcæ munitionem illam in

finibus

Induciæ Regis Hispani cum Turcis.

Cōgregatio ob caritatē annonç Romæ instituta.

finibus maioris Armeniæ excitarant, cum non parum fauere Persarum rebus Georgiani assiduè viderentur, qui etiam Scytharum incursiones reprimebant, ne prędabundi in Persarum fines, palantesque vagarentur. At Persæ cognito Turcarum consilio vniuersas copias in duas partes diuidũt, altera pars munitionem magno impetu inuadit, qua post diuturnum certamen potita omnes inuentos Turcas trucidat. altera pars Vanum oppidum in finibus Babylonię situm magna virtute oppugnat. Missę sunt etiam triremes quinquaginta ad eam munitionem quæ in ora maris Euxini struebatur, Carsique vocata est cum multis ferramentis. & bellicis apparatibus, quò iam multæ copiæ & operæ conuenerant; cum non vna calamitate affligeretur vno tempore res Turcica, sed bello & annonę penuria & pestilentia multorum locorum, atque in primis Byzantii adderetur. his calamitatibus laborabatur etiam in castris Turcarum, quare Persę in magnam spem veniunt propinquarũ munitionum sine prælio capiendarum. auxit spem Persarum nonnihil Bogodanus vir magnæ autoritatis in iisdem, finibus qui ad fidem Regis Persæ cum multis millibus mortalium se contulerat, & Arabum incursiones, qui Syriam multis prædationibus infestabant. cępit pestis violenter grassari in vniuersa Peloponneso, & in aliis vrbibus Turcicis, atque vel in vna vrbe Hieropoli plura septuaginta millibus mortalium interciderunt. Turcę cũ magna molestia afficerentur à Persis quominus munitionem Carsi excitarent, consilium capiunt artis & fallacię plenum. curant rumorem dissipari quòd sexaginta Scytharum millia Turcis subsidio accederent, quę vires ne cum Turcicis coniungerentur veriti Persę quadraginta millia equitum in Scythas proficisci iubent. Turcæ per horum discessum magno studio sine hostium molestia munitionem perficiunt, atque cum Persę neminem inuenissent, quasi delusi paulo post in castra reuertuntur. Neque mirum cuipiam videri debet vires Persarum tam esse potentes vt cum Ottomanis Imperatoribus bellum suscipere non dubitent, cum semper arma Persica maximę fuerint existimationis cum ob numerum, tam ob bonitatem equitatus. nam facile potest colligere Persarum rex multa millia equitum & peditum vt diximus, cum semper Persia multo equitatu abundauerit. nam Persa Darius Xerxis pater dictus est sexcenta millia equitum aliquando habuisse in castris. Xerxes filius totidem. Cyrus ad subiugandam Scythiam dicitur ducenta millia collegisse & amplius. Sunt autem optimi equi Persę, sublimes, pleni, feroces aspectu, robusti, assueti bellicis vsibus, qui vtuntur frontis operimentis ferreis, & integumentis ex corio cocto ad vsum Italę armaturę, quæ ipsi congerunt è coniunctis congestisq; simul laminis. vtuntur & vestibus condensatis bambasio, ita vt quemuis armorum ictum facile sustineant. at cataphracti thoracas habent squammosos, & ferrea ventris integumẽta, & galeas, quarum ferrum ad tegendam faciem demittitur, scutisque vtuntur circularibus firmissimis, ac lanceis præualidis, & acinacibus, & clauis ferratis. Sagittarii item Persæ præualidi sunt pedites, qui arcus gestant latos & præduros cum præualidis neruis, ita vt sagittas validissimas emittant ad morem Scytharum, cum multi etiam sint equites. eorum virtutis & fortitudinis pręclarum est indicium, quòd Selimus Ottomanus Solimanni pater cum in Ismaelem patrem Tamnasi copias duxisset, octoginta equitum, & sexaginta peditum millia nimirum, tanta fuit virtus Persarum, cum essent in eorum castris triginta equitum millia tantum, vt cum diu pugnatum esset atrociter & ancipiti victoria, vel potius certissima Ismaelis, quamuis adiudicata sit demum Selimo, vt ipse Selimus se fortuna, & per tormentorum dolum vicisse fateretur, at non per virtutem suorum. nam cęsa sunt triginta millia Turcarum & amplius, ita vt infaustum nomẽ agrorum Calderanorum Turcis in posterum fuerit, atque tristis prope Altra: Turcæ verò cum tempus concessum fuisset excitandæ munitionis tanta industria vsi sunt, vt vel purpuratus ipse materiam comportaret, quo cæteri ad opus alacrius accederent. nam cum Turcæ ignes nocturnos accendissent, ac multa edidissent lætitiæ signa propter aduentum vt dicebatur auxiliorum Scythicorum, res facile a Persis credita fuit. in finibus autem Belgarum certabatur vbique frequentibus quidem prælis & incursionibus vbique, cum modo in has, modo in illas partes fortuna belli aspiraret propensior. Nam Agamontius Comes cum mille & quingentis peditibus partim vallonibus, partim Malcotentis, ac duabus cohortibus Raitrorum pene occupauit Bruxellas per conspirationem quorundam; atque si gubernator paulo magis fuisset credulus, illud iam assecutus fuerat, qui tamen porta potitus popularibus armis ac militaribus reiectus est nonnullis qui portæ defensionem susceperant trucidatis. illud vbi cognitum fuisset a statibus Belgarum, missę sunt non nullæ cohortes præsidio in ciuitatem. Nec ita multo post per catholicorum consensum clam accersitus est Mechliniam idem Agamontius, quam vrbem ingressus omnes Vgonottos trucidat. Hispani rebus his ita succedentibus cum nullus iam metus virium Belgicarum infestaret, omnes suas copias in partes tres diuidunt ad facilitatem commeatus, & ad plures res vno tempore transigendas. cum vna harum partium habet stationem Mastrichii princeps Parmensis. alia pars Louanii moratur, alia in regione Menapiorum. Bruxellenses, qui viderent animos Hispanorum felicibus hisce rerum successibus non parum elatos, quoniam semper suspecta est felicitas aduersariorum. arbitrati sunt illos præsenti fortuna minime contentos ad vrbis Bruxellarum expugnationem esse venturos, cum vel alioquin Hispanorum vicinitas illis non parum esset insuauis. illo consilio commoti legationes mittunt ad principes Belgarum. rogant vt auxilia mittant si forte Hispani adirent ad eam obsidionem. statis quia non contemnendum periculum censerent, cum non facile posset vrbs capere subsidia nisi ex ea parte, quę propter Flandresiam regionem, mittunt decem & septem vexilla Scotensium & Britannorum peditum, quibus copiis auctis præsidiis vrbs iam cępit parui Hispanorum vires facere. At Nuensis reg illas, qui censeret non solùm in præsentibus amicitiis conseruandis, sed etiam in externis acquirendis consistere omnem firmitatem conseruationem, atque incolumitatem omnium & regnorum, &

Vanum oppugnatum à Persis.

Stratagema Turcarum.

Mechlinia ab Agamontio capta.

commoda imperiorum cępit cogitare ſecum & agere de Malcontentis ad ſuam fidem & amicitiam ſollicitandis, & multis pollicitationibus inuitandis vt opem ferant Bruxellenſibus, ſi opus ſit. Agit etiam cum Attrebatibus & Neruiis, eoſque conatur ad ſuam amicitiam perducere, quorum populorum coniunctionem plurimum conferre ſtatibus cenſebat, quòd horum abſceſſu res Hiſpana nō parum foret imminuta. Sed princeps Parmenſis his rebus clam cognitis, quia iam primæ pactionis cū illis populis tp̄s ad extremū peruenerat, nititur illos multo melioribus conditionibus in amicitia denuo cōfirmare. Huic per nouas conditiones & prædicti populi facile aſſenſerūt, & Inſula ſiue Lilla, & Catuaci qui Douai vocantur, & alia oppida atq; vrbes nonnullæ. Harum conditionum hoc eſt exemplum. 1. Principio decernimus vti tractatus pacificationis Gandauenſis, Vnio, Edictum perpetuum & ratificatio ex noſtra parte ſubſecuta, maneant in ſua vi & pleno robore, vtque re ipſa in omnibus ſuis punctis & articulis effectui mandentur. 2. Et vt melius reſtituatur confidentia noſtrorum ſubditorum, & mutetur in bonam vnionem & concordiam ad honorem Dei, cōſeruationem religionis catholicæ Apoſtolicæ Romanę, obedientiam nobis debitam, ſimul etiam pro vtilitate & tranquillitate noſtrarum ditionum conceſſimus & concedimus obliuionem omnium eorum quę poſſunt eſſe dicta vel facta, quocunque modo, ratione, aut caſu a tempore primorum motuum, & illorum cauſa: ita vt nulli iudici aut procuratori fiſci, nec aliis liceat deinceps vlli ea exprobare, aut in aliquem ob ea inquirere, non magis quam ſi nunquam accidiſſent, ordinando vt in hunc finem omnes ſententiæ, decreta, & arreſta, pronuntiata, tam in his ditionibus, quam quibuſcunque aliis, quæ ſub noſtra iuriſditione ſitæ ſunt cauſa motuum præteritorum aboleantur, & extinguantur radicitus ex regiſtris ad exonerationem abſolutionemque omnium eorum, quæ adhæſerint vni aut alteri parti contrahenti ad quem finē interdiximus & inhibuimus, interdicimus & inhibemus omnibus indifferenter cuiuſcunque gradus, qualitatis, aut conditionis ne quid exprobrent ſibi mutuò occaſione præteritorum. in qua obliuione non ſunt comprehenſi communes inimici noſtri, & dictarum reconciliatarum prouinciarum Banniti, relegati, vel in ius vocati, quòd conſpirauerint in aliquam ciuitatem. 3. Ratum quoque habemus, ratumque habuimus quidquid in dictis prouinciis reconciliatis prouiſum, collatum, & conceſſum eſt à fratre & nepote noſtro Archiduce Matthia, ordinibus & concilio ſtatus quouſque ſcilicet poteſtas ordinaria noſtrorum gubernatorum, & locorum tenentium generalium in Belgio noſtro ſeſe in hunc diem extendit. Et quantum ad prouiſiones nobis ſpecialiter reſeruatas ad inſtantem requiſitionem, & ſupplicationem dictorum ſtatuum, eas ſimiliter confirmauimus, & confirmamus pro hac vice, niſi nobis conſtiterit perſonas eas, quibus prouiſio facta eſt non eſſe catholicas, & vt decet qualificatas ad obtinendum dictas prouiſiones, & munera exercendum. ea tamen lege, niſi repugnet pacificationi Gandauenſi, Vnioni, Edicto perpetuo, iuribus, priuilegiis, & libertatibus prouinciarum tam in genere quam in ſpecie reſeruatis nihilominus omnibus prouiſionibus quę forte factæ fuerint a 17. die Maij vltimo elapſo quæ habebuntur pro nullis, non comprehenſis etiam prouiſionibus conciliorū ſtatus ſecreti financiarum. 4. Neque inquiremus, vel inquiri curabimus, in quenque ob demolitionem arcium, & fortulitiorum, eæque arces, & fortalitia non poterunt in prouincijs reconciliatis denuo ædificari, aut noua erigi, ſine expreſſo conſenſu ſtatuum cuiuſcunque prouinciæ ſpecialiter. 5. Item concedimus, ſtatuimus, & ordinamus vt omnes & ſinguli noſtri milites Hiſpani, Itali, Albani, Burgundiones, & alii quicunque extranei non grati ſtatibus hunc præſentem tractatum acceptantibus diſcedant è noſtris inferioribus ditionibus ſiue Belgio, præſertim ex ducatu Lucemburgico intra ſex hebdomadas proximas ab horum publicatione, aut citius ſi corpus exercitus, de quo infra dicetur, prius confici & erigi poterit, & quæ ad diſceſſum eorum requiruntur, prius parata fuerint. certe vt in omnem euentum diſcedant intra dictas ſex hebdomadas, quando quidem dicti ſtatus promiſerunt nobis diligentiſſime cum delegatis noſtris ſine fraude curaturos vti dictus exercitus paratus ſit in diem diſceſſus exterorum præfinitum, & intra ſex alteras hebdomadas ſequentes ex ducatu Burgundiæ, ita vt reuertendi in dictas prouincias inferiores aut Belgium ipſis poteſtas adimatur. aut vlli alii induci poſſint, quam diu extraneo bello vacamus, & generaliter niſi opus ſit, & vrgeat neceſſitas præfatis ſtatibus nota & probata. quemadmodum etiam dicti ſtatus curabunt educi omnes Frācos, Anglos, Scotos, & alios extraneos, vt in quos imperium & autoritatem habent. 6. Dicti quoque milites Hiſpani, Germani, Itali, Burgundiones, & alii quicunq; exeuntes ex arcibus & oppidis, cogentur relinquere omnem commeatum, tormēta bellica, & munitiones ibidem exiſtentia. & quantum ad tormenta bellica ex arcibus ſumpta, reddentur, & reſtituentur prima opportunitate in loca vnde deſumpta ſunt, præcluſa omni licentia auehendi eam, quamquam extra prouincias, eaſque arces & oppida cum dicto commeatu, & munitionibus ibidem exiſtentibus, nos committemus. illas quidem quę ſunt ſub gubernatore Hannoniæ intra viginti dies à publicatione huius, reliqua verò vbicunque ſita ſunt, intra alios proximos viginti dies hominibus indigenis inferiorum prouinciarum ſiue Belgii qualificatis ſecundum earum priuilegia gratis ſtatibus prouinciarum reconciliatarum reſpectiuè. 7. Quo tempore diſceſſus & abitus præfatorum extraneorum prodente, nos cum dictis prouinciis reconciliatis noſtris ſumptibus & expenſis cōficiemus corpus quoddam militum ex indigenis prouinciarum & aliis gratis nobiis, ac iiſdem prouinciis, ea tamen conditione, quòd præfatæ prouincię nos ſuo ſubſidio iuuabunt iuxta articulum. xx. ſubſequentem ad manutenendā religionem catolicam Rom. & debitam nobis obedientiam, ex forma pacificationis Gandauenſis, Vnionis, Edicti perpetui, & huius pręſentis tractatus in omnibus ſuis articulis. 8. Mandamus quoque ſtatibus & gubernatoribus tam generalibus quam particularibus, conciliis, & magiſtratibus Luzemburgicis & Burgundicis manutenere, & non pati diminui aut præiudicari in re vlla, Edicto

Articul pacis, & recōciliationis ſtatuum Artefiæ Hannouiæ inſularum cum Rege.

perpetuo

perpetuo, & huic tractatui in vllis suis punctis & articulis. item non permittere vllis militibus transitum aut ingressum in præiudicium harum prouinciarum, & de his omnibus præstare iusiurandū & instrumentum publicum idoneum, & sufficiens, quemadmodum etiam status reciprocum ex sua parte facient suum debitum officium, ad eundem finem vt commercia, & communicationes sint tuta & libera inter dictas prouincias, sicuti fuerunt præteritis temporibus cum omni securitate. 9. Vt omnes captiui vtrinque liberentur statim post promulgationem præsentium, quatenus erunt in ipsorum potestate, sine vllo redemptionis precio. 10. Quantum ad bona detenta arresta & contrectata hinc inde à pacificationē Gandauensium in inferioribus nostris prouinciis, quam in Burgundia & alibi, quilibet redibit statim in sua bona immobilia. In mobilia verò quilibet etiā redibit quatenus non fuerint alienata autoritate & mādato iudiciali, vel per magistratus ad id coactos tumultu populari, in quibus comprehendentur bona captiuorum, detentorum à Gandauensibus & aliis factionibus eorum. Quo ad reditus & onera super iisdem bonis, obseruabuntur, & quæ disposita sunt. 14. & 16. articulis pacificationis Gandauensis, habito respectu ad diem natiuitatis S. Io. Baptistæ anni. 1579. 11. Manutenuimus etiam & manutenemus omnes gubernatores modernos prouinciarum, vrbium, locorum, & castellorum reconciliatorum constitutos ante discessum quondam nostri dilectissimi & Carissimi fratris D. Io. in oppidum Namurense, vti etiam illos, quibus prouisum est de gubernatoribus per mortem vacantibus. sed quoniam ad gubernationes constitutas per modum prouisionis propter captiuitatem & detentionem quorundam dominorum, illi commissi ad huiusmodi gubernatores continuabuntur vsque ad restitutionem & reditum dictorum Dominorum captiuorum, ita tamen vt si dicti captiui forte moriantur, tum prouideatur iuxta articulum. 18. promittimusque nullos ex his destituere, quatenus secuti fuerint partes ordinum durantibus his motibus & manutenuerint religionem Catholicam Rom. iuxta formam pacificationis Gandauensis, Vnionis postea insecutæ, & edicti perpetui, nec faciant post hac quidquam quod præiudicium afferat huic præsenti tractationi & reconciliationi. 12. Et ad maiorem securitatem ordinauimus & ordinamus iuxta formam xi. articuli edicti perpetui, vt status prouinciarum reconciliatarum omnes cōstituti in dignitatibus gubernatores, magistratus, ciues & incolæ ciuitatum & pagorū vbi erunt in præsidio milites similiterque iis milites, ac etiam incolæ ciuitatum & pagorum vbi non est præsidium, denique omnes alii in functionibus aliquibus, munere vel officio militari aut alio versantes, præstent iusiurandum se conseruaturos religionem Catholicam Romanam, & debitam nobis obedientiam iuxta dictam pacificationem, vnionem postea subsecutam, Edictum perpetuum, & hunc præsentem tractatum, & quòd non recipient, mutabūt, vel admittent respectiuè præsidium absque scitu gubernatoris generalis & prouincialis, & qualis status cuiusque prouinciæ, aut ipsorum delegatorum, sic quidem vt necessitate repentina ac graui vrgente dictus gubernator prouincialis prouideat fortalitiis, vbi solet haberi præsidium militare, ita tamē vt milites nobis sint sacramento deuincti, nobisque militent in qualibet prouincia. 13. Promittimus quoque non grauare, nec grauari facere ciuitates aut agros dictarum prouinciarum reconciliatarum aliquo milite extraneo vel intraneo, nisi ipsimet incolæ id expetant belli aut periculi alicuius causa, aut solitum sit ibidem esse ab omni tempore, quo casu erit præsidium ex indigenis Belgii statibus respectiuè gratis. 14. Volumus & statuimus vt in omnibus ciuitatibus & pagis, vbi magistratus extraordinariè renouati sunt ab exordio motuum, restituantur in integrum secundū consuetudinem & priuilegia cuiusque loci obseruata tempore quondam inclytæ & gloriosæ memoriæ imper. Caroli domini & patris nostri, item vt res ita constituantur, vt dictis magistratibus sua constet autoritas, illisque pareatur, vti decet, ne recidatur in noua denuo pericula. 15. Promittimus etiā nos semper præfecturos gubernationi generali Belgii nostri principem vel principissam nostri sanguinis, qui quæve dotes & qualitates ad tam arduum munus necessarias, & de quo vel qua subditi iustam causam satisfactionis sint habituri, vel ex omni ratione contentos se præbere debeant. gubernabit cum omni iustitia & æquitate secundum iura & consuetudines dictarum prouinciarum, iurabitque solenniter se manutenturum pacificationem Gandauensem, vnionem postea subsecutā, Edictum perpetuum, & hunc præsentem tractatum in omnibus suis punctis & articulis, & notanter religionem Catholicam Rom. nobisque debitam obedientiam; præsignificabimusque dictis statibus, vti soliti sumus aliquo tempore ante creationem dicti gubernatoris, quem elegerimus. volumus autem vt nepos noster princeps Parmensis pro summo voto quod habemus ante omnia procurandi quietem & securitatem nostrorum subditorum omni officio, & industria permoueat & executioni mandet discessum extraneorū, & restitutionem locorum, vtq; eodem tempore admittatur & recipiatur in gubernatorem generalem. Belgii nostri ad tempus sex mensium obseruatis solennibus consuetis, & pro maiori satisfactione & confidentia nostrorum statuum & subditorum habeat pro suis domesticis indigenas prouinciarum, & quam minimum poterit extraneorum, & quo magis illis gratificemur, cupimus vt numerus dictorum seruorum extraneorum non excedat 25. vel 30. quibus etiam extraneis non conferetur aliqua administratio negotiorum publicorū harum prouinciarum. habiturus tamen est talem corporis custodiam, quam alii gubernatores, principes vel principissæ nostri sanguinis habere soliti sunt, arcuariorum nempe & alabarderiorum indigenarum ad id qualificatorum, cum quo nempe nostro dicti status ex hoc tempore mutuam communicationem habebunt, ipsique significabunt omnia quæ agentur & pertinebunt ad executionē eiusdem tractatus, & quæ inde dependent. fient quoque omnia edicta, mādata, prouisiones per nos & nostro solummodo nomine, finitisque præfatis sex mensibus, casu quo non prouiderimus dictæ gubernationi in personam eiusdem principis Parmensis, aut alterius, qui qualitatibus supradictis

præditus,

præditus sit. eadem gubernatio, nequis tumultus aut confusio oriatur, administrabitur per concilium statuum interea, dum expectabitur dicta noua prouisio. 16. Quod quidem concilium status constituetur a nobis ex duodecim viris nostro arbitrio eligendis tam proceribus & nobilibus, quam togatis vt moris fuit naturalibus harum prouinciarum, ex quibus duæ tertiæ gratæ sint ordinibus dictarum prouinciarum, & adhæserint ipsorum partibus ab exordio motuum vsque ad finẽ. quarũ duarum tertiarum quinque habebunt à nobis commissionem more solito. & tres reliqui simplicẽ prouisionem pro termino trium mensium, quibus elapsis eos poterimus, si ita nobis videbitur cõtinuare aut eligere ac cõstituere alios qualificatos, vt supra, vt locus apertus relinquatur prouinciis adhuc conciliandis. 17. Ex sententia vero & conclusione maioris partis dictorum consiliariorum, qui tenebuntur præstare id ipsum iusiurandum, quòd iam ante diximus, omnia expedientur vti tẽpore dicti honoratissimi Domini & patris nostri Imperat. Caroli, & peculiari nota signabuntur ab vno aliquo dictorum consiliariorum, vt obuiam eatur malis sæpius deprehensis. 18. omnibus gubernationibus quas deinceps ad sex vsque annos proximos continget vacare in dictis prouinciis reconcilians præcipuè præfecturæ militum admouebimus naturales nostrarum inferiorum prouinciarum, aut extraneos tam vnos quàm alteros statibus dictarum prouinciarum respectiuè gratos, capaces, idoneos & qualificatos secundum earum priuilegia. quantum verò ad concilia nostra, secretum financiorum & alia officia magni momenti attinet, similiter promouebimus naturales dictarum prouinciarum, aut certè alios non naturales dictis statibus gratos & acceptos, qui antequã recipiantur, tenebuntur iurare solenniter in verba huius tractatus, & medio iureiurando promittere, casu quo deprehendant agi quidquam in eius præiudicium, de eo facere certiores status prouinciarum, sub pœna periurij & infamiæ. 19. Ratificauimus quoque & ratificamus omnes constitutiones redditum annuorum, pensiones, & alias obligationes, securitates & impositiones, quas dicti status ex consensu singularum prouinciarum constituerunt & contraxerunt, constituent & contrahent in eorum commodum. qui illis auxilio fuerunt, vel pecuniam numerarunt necessariis, & soluenda debita contracta causa belli & motuum præteritorum, iuxta articulum. 18. edicti perpetui. 20. Nec onerabuntur in futurum vllis gabellis, contributionibus, & impositionibus, aliter aut alia forma & ratione, quam onerabantur tempore & imperio quondam Domini & patris nostri Caroli. V. & ex consensu statuum cuiuscunque prouinciæ respectiuè. 21. omnia & singula priuilegia, vsus, consuetudines tam in genere quam in specie manutenebuntur, & siqua violata sunt, reparabuntur & restituentur. 22. Dictæ prouinciæ reconciliatæ tenebuntur renuntiare omnibus obligationibus & fœderibus factis à principio mutationum & motuum præteritorum. 23. & quia status sentiunt se obligatos charissimæ sorori nostrę Serenissimæ reginæ Anglię & illustrissimo Andegauensium duci Regis Christianiss. fratri ob suppetias ab iisdem acceptas, nos mittemus intra duos menses proximos ex eo tempore quo nepos noster princeps Parmensis & Placentiæ ingressus fuerit gubernationem generalem personam quandam idoneam ad eos, ad præstanda omnia humanitatis officia, continuabiturq; confœderatio, & pristina amicitia cum dicta sorore nostra reciprocè. 24. & ad augendum affectum & beneuolentiam quam principes debent subditis, & contra vt subditi magis inclinent ad venerationem & debitam obedientiam principi suo naturali, dicti status humillimè a nobis petierunt & supplicarunt, vti prima occasione & primo quoq; tempore mittamus in Belgium vnum ex liberis nostris, quem verisimile sit nobis successurum in nostras prouincias, vt ibi educetur & instituatur iuxta morem ipsorum, in omni pietate & virtute conuenienti, quã in re habebimus eum, quem oportet, respectum. 25. consentimus etiam vt omnes prouincię, castellanię, ciuitates & personæ particulares nostri Belgii, qui volent reconciliari nobiscum iuxta formam & coniectionem huius præsentis tractatus, à nobis ad id admittentur & gaudebunt eodem beneficio, quo dictæ prouinciç reconciliatę, modo voluntarie eò descendant intra tres menses post realẽ discessum Hispanorum ex toto Belgio. 26. concessimus quoque & concedimus dictis statibus, vt possint supplicare suę Sanctitati nostro carissimo ac dilectissimo fratri nepoti & cognato nr̃o Imperatori, archiepiscopis Coloniensi & Treuerensi, ac duci Cliuensi, tanquam Zelatoribus & tranquillitatis reipub. Christianæ vt placeat eis operam dare vt tractatus iste & pactum conuentum in omnibus suis punctis ad effectum perducatur, impleatur, & sine vlla violatione obseruetur. 27. si vero in executione & consumatione huius pacificationis, & quòd ab eo pendet, oriatur aliqua difficultas & controuersia definienda post publicationem eius, nos & status dictarum prouinciarum recõciliatorum deputabimus respectiuè commissarios, qui omnia intelligant, componant, & excutioni mandent. interea hoc obseruandum est, quòd per verba, grati statibus &c. posita in multis articulis huius tractatus, non excludentur naturales Belgii, qui adhæserint vni aut alteri parti contrahentiũ. 28. Vt autem omnia & singula puncta & articuli suprascripti facti & conclusi in dicta nostra ciuitate Attrebatensi. 17. die Maii vltimi pręteriti, illustrati, repurgati & resoluti in nostro oppido Montensi. 12. die Septembris anno. 1579. bene & realiter obseruentur, compleantur, & executioni mandentur, & vt omnia iisdem articulis contenta sint rata, firma, perpetuò permanentia & inuiolabilia, iussimus hunc præsentem tractatum signari per nostrum carissimum & fidelem cognatum comitẽ à Mansfeldt & alios delegatos nostros supra nominatos ex vna parte. ac per gubernatores ac delegatos dictarum prouinciarum & alios confœderatos ex altera parte, promittentes ratificare omnia literis nostris parentibus in debita & consueta forma intra tres menses ab hodierno die. datum in nostro oppido Montensi. 15. die dicti mensis Septembris. 1579 Nec ita multo post Hispani exeũt Louanio, vbi soli Sequani in præsidiis sunt relicti. Hisce conditionibus confirmata Malcontentorum amicitia Comes Agamontius adiunctis sibi viribus Malcontẽtorum ad vrbem Bruxellas vsq;

magnoque studio contendit ad impediendas vel copias vel apparatus bellicos, ne qui Bruxellas ingrediantur. Mechlinia quoniam denuo cum malcontentis per certas conditiones conspiraret, ꝙ in vrbe summa inopia annonę laboraretur, Malcontenti quinquaginta carros commeatu multo onustos mittunt Mechliniam cum ducentis equitibus,& peditibus quadringentis. Illa res vbi per exploratores ad Nuensem regulum fuisset delata, procedit obuiam cum mille ferè peditibus, atque equitibus quingentis. commisso prælio apud Alstum oppidum, omnes Malcontentorum custodiæ fusæ, profligatæque sunt, non tamen sine victoris clade; atque carri captiui omnes Bruxellas sunt adducti. Nec ita multo post natum est nonnihil controuersiæ in animis illorum populorum, qui desciuerant à cęteris Belgis,& cum Hispanis conspirauerunt, à quorum commissariis missus est comes Masfeltius & regulus Resius ad Parmensem, qui flagitarent vt seruaretur conditio primæ pactionis, quod erat vt Hispani excederent è regione Flādresia, ac darent munitiones illis populis pro pacificatione Gandauensi. illud nisi fieret, profitebantur se velle cum statibus conuenire. Sed enim cum Louanii & Diesti ac Mastrichii pestilentia laboraretur, apparebant Hispani velle se accingere ad iter, cum tamen reipsa pestem essent deuitaturi. res igitur cum ab Hispanis subfrigidè ageretur commissarii Neruiorum & Attrebatum cum quatuor principibus è regione Flandresia accedunt Bourges ad principes statuum vbi erat Aurantius ad res cum illis componendas. causam componendarum cum illis rerum declarant,& cur ad illorum fidem confugerint, ꝙ a Parmensi principe conditiones illis prouinciis non seruarētur. propositæ etiam sunt compositionis cōditiones. quod fit antequam conditiones stabilirentur. at status quia viderent Hispanos è Belgio omnino non esse exituros, quamuis discessum simularent, milites conuocant ad signa in Olanda, Zelanda, Menapiis, & Ambiuaritis. copias, quæ iam collectę fuerant, censent: missi sunt & qui raitros ad stipendia conuocarent; cum interea Nuensis cum quadringentis equitibus in agrum vrbium Hispanis partibus fauentium procurrens omnia ferro atque igni prędabundus popularetur. Gandauenses,& prouinciæ finitimæ ad trecenta millia florenorum concedunt Aurantio in bellicos sumptus vt copiæ ad defensionem colligerentur. neque ita multo post quia copiæ statuum succreuissent, Niuellaque in eorum potestate esset Hannut & Zennm castella propinqua malcontentorum capiunt per deditionem, per quod ferè tempus Hispani Villebruchum deserunt, quia non videbatur commodum, vt tantopere vires dilatarentur. illud cum visum fuisset commodum statibus, quod per illud oppidum liber fiebat transitus Bruxellensibus, accessit eo Aurantius, ac locum recognitum iubet magna diligentia muniri. Parmensis princeps ꝙ intelligeret Villebruchi situm plurimum conferre ad impediendam conuectionem commeatuum Mechliniæ, illud facinus ægerrimè tulit, quare minatur Hispanis, nisi quod per inscitiam amiserint, per virtutem ac fortitudinem militarem recuperēt: quod postmodo difficilius apparebat ob nouas reparationes. interea, ut sunt res humanę, quæ in quā partem propensę esse cęperint, facile prolabuntur, Valentiana & Baganum & alia loca Attrebatum legationes mittunt, quæ Matthię Archiduci tanquam summo statuū gubernatori, & Aurantio eius vicario obedientiam offerant. Matthias quia cognouisset perfidiam Mechliniēsium, qui sponte ab obedientia statuum ad Hispanorum amicitiam desciuissent, proponit per publicum edictum capitis supplicium siquis commeatum, vel res victui necessarias attulerit Mechliniensibus. mittit significatum ciuibus vt intra quatriduum ad obedientiam statuum redeāt, quod nisi fiat, grauissima supplicia indicit. Ea cum sigificata fuissent Mechliniæ non parua exorta est contentio, qm̄ magistratus, quia verebantur ne si copię statuum repente vrbem inuasissent illam caperent, oēsq; Mechlinienses trucidarent, volebant Hispanos introducere ad ipsius vrbis defensionem; at populus armatus resistebat, minabaturq; cædem magistratibus, quia non videbatur aut his, aut illis vrbis libertas cōmodè esse concredenda ab iis, qui liberi ipsi esse possent, satisq; validi ad defensionem si concordib. animis ad illam conspirarent. & quoniam pacis conditiones fuerant ad comitia statuum delata, plurimumq; controuersiæ natum in iis de illis accipiendis vel reiiciendis, nihil concludi potuit, quāobrem quindecim prouinciarum delecti ad pacem Coloniæ conclusionem vel accipiendarum vel reiiciendarum prorogant ad finem Octobris. Aurantius princeps in comitiis statuum se cupere pacem quidem accipi significauit, quam tamen magnopere non laudabilem putaret, nisi cum libertate esset coniuncta, & quæ animis illorum populorum planè non faceret satis. interea dictus fuerat Dux Alenconius in Britāniam esse nauigaturus, ac ducturus reginam in matrimonium, qui rumor non solum in Britanniam sed per vniuersos Europę populos est peruagatus. at verò cum regina neque ipsa ab illis nūptiis magnopere abhorrere videretur, non potuerunt Britanni quidam illud ęquo animo ferre, quare non modo inuicem querebantur se exteris nationibus per nuptias reginarum subiectos fieri, qui regnum non vt patrimonium stabile cum multa charitate sint gubernaturi, sed vt populos ignotos & ad certum tempus. oblatum est etiam scriptum Reginę ad eas nuptias turbandas,& ad animum reginæ ab illa cogitatione reuocandum, in quo continebatur pręter multa in Alenconium Ducem maledicta & contumelias & accusationes, ꝙ multis de causis illud matrimonium non erat ex vtilitate eius regni. quod cum à viris non aspernandæ autoritatis factū fuisset, ægerrime tulit regina, qm̄ suspicaretur hos fauere partibus Hispanis. id vero tāto grauius visum est ꝙ eo tpe in Ibernia insula capta fuerunt tria castella ab Hispanis; quorum cum essent in insula ad tria millia cum duobus millibus insulanorum conspirauerant, atque multa damna Iberniæ incolis intulerant. Id videbatur fieri consensu regio, quoniam orator Hispanus conquestus fuerat apud reginam quòd ea rebelles Hispani Regis auxiliis iuuaret. ad arcēdas opprimendas & profligandas copias itaque Iberniæ molestas regina mittit quatuor ingentes naues onerarias & tres minores cum multis armatis, quæ magnam manum in insulam exponerent, viderentq; ne alii Hispani in insulā

traiicerentur:

Hannut Zennum, Villebruchū opp. capta.

traiicerentur, hę copiæ repente egressę coniunctis viribus cum Iberniæ incolis Hispanos nihil tale opinantes cum catholicis insulanis coniunctos inuadunt. pugnatur acerrime vt angustia temporis ferebat ab Hispanis ac magna virtute, sed tamen numero & pertinacia Britannorum omnes Hispani cum armatis catholicis trucidantur, neque vllus è tanta strage euasit. In Belgio pugnabatur pluribus in locis, quoniam ex altera parte Parmensis princeps, quia videret pacē Belgarum sinnosis ambagibus differri, ne res bellica segnius ageretur Rempen versus cum exercitu procedit ad oppidi Berghenę expugnationem, quò iubet tormenta, & commeatum bellicum conuehi, ex altera parte Lillæ pręsidia, & Hispani coniunctis viribus cum Malcontentis Menin tentant ad expugnationem, quoniam situs eius loci plurimum conferre rebus Hispanis videretur, cum etiam non parua spes prædæ ob opulentiam loci ad illam expugnationem inuitaret. conuenerant iam ad Menin triginta Vallonum vexilla & alię copiæ Malcontentorum, quæ inter Lillam, & Menin fuerant castrametatæ. sed cum locus non semel fuisset tentatus, reiecti sunt Hispani cum magna centurionum, & insignium militum clade per virtutem defensorum, cum inessent duo millia lectissimorū peditum, & locus assiduè muniretur. Non tutam præterea illam oppugnationem esse sinebant ingentes statuum copię apud Haleuinum castrametatæ, quæ plurimum. excreuerant, & quotidie nouis cohortibus augebantur, quæ ob propinquitatem etiam castrorum quotidie minutis prælijs decertabant. Haleuini præfectus cum videret, & propinquiores, & maiores hostium vires quam vt auxilia mitti possent, venit in potestatem statuum cum oppido per deditionem. ipse liber dimissus est, at oppidum euersum & solo æquatum, quia nimis esset vicinum Menin oppidum munitissimum statuum, ne si hoc ab Hispanis postmodo caperetur vllam inferret molestiam. sed enim Parmensis princeps cognitis copiis statuum, quæ ita succreuissent, mittit ad colligendum equitatum, ac peditatum, quod ipsum faciunt principes Belgarum, tanquam bellum nūc primum excitaretur. enimuero cum assiduis accessionibus virium aucta essent castra statuum, auctus est etiam animus, & vigor, & ardor pugnandi, quia non parum cum fortuna stat aut cadit, languetque animus mortalium, quamobrem Nuensis regulus non amittendum tempus ratus cum expeditissimo equitatu ac peditatu repentino conatu per vim armorum Veruuichum oppidum capit. ducentos & quinquaginta milites præsidiarios seruat incolumes, cum multum bellicum apparatum inuenisset. Veruuicho capto Rizieren versus iter capit, quod vbi Malcontentis nuntiatum esset succensum, & deuastatum oppidum deserunt. Hinc Vastento & Canerua potitus quinque vexilla equitum Malcontentorum commisso prælio in fugam vertit nullo prope negotio, in qua pugna ferè octingēti equites vel cæsi vel capti sunt. illa cum statibus feliciter succederent, iam pœnitebat Malcontentos abscessus Hispanorum è Belgio, quia sine illis intelligebant grauissimum excidium sibi imminere, atque cupiebant cum Hispanis ad defensionem vires coniungere. illud quo commodius fieri posset, cum ēt pręcociores hyemes fiant in Belgio, essetque in hyberna recedendum, in dicta sunt comitia Valentianum a Malcontentis, in quibus decerni posset de summa belli. nam cum anni tempus copias esse sub dio non pateretur, apparebat potius inuitare ad instaurandum quam ad gerendum bellum facultatem concedere, & ad consultandum quid vtilius agi posset. Ea dum parantur ad bellū vtrinq; in Belgio, copiæque vtrinque colliguntur ad vires instaurandas, pugnabatur in varijs regionibus varia fortuna belli. nam Bironius regulus cum arbitraretur se posse repentino conatu vrbem Flauiobriga positam non procul a Pyrenæis montibus in litore maris Oceani ad septentrionem prospectantem occupare cōsentientibus quibusdam ciuibus, colligit clam quasdam copias equitum ac peditum in finibus Cantabrorum, idque in varijs locis, qui iussi sunt in vnum ad certum tempus conuenire. Vbi per obscurissimam noctem ad Flauiobrigam esset peruentum admotæ sunt scalæ pluribus in locis, quę cum essent breuiores, quam vt possent ad aptam mæniorum altitudinem pertingere, cognitum est a ciuibus vrbem per insidias nocturnas inuadi. conclamatum est ad arma tota vrbe, atq; Bironius coactus est cum suis copiis re imperfecta in fines Cantabrorum se recipere. interea belli apparatus & classis summa diligentia ab Hispano Rege instrui iubebatur, cum etiam Prorex Neapolitanus omni diligentia conaretur eum militum numerum classi imponere, qui fuerat destinatus, quod certe fieri non poterat sine magna difficultate, cum ea quæ suscipiebatur expeditio appareret magnas copias requirere ob auxilia quæ putabantur datum iri à diuersis principibus. Idcirco etiam Magnus dux & operis & militibus, vt diximus, regiam expeditionem iuuit, quę missæ sunt Pisas & Ligurnum triremibus Fabricij Columnæ traiiciendæ; quarum copiarū Dux erat Prosper Columna. Quò tanti hi maritimi apparatus inclinabant omnes prospectabant intentis oculis, cum triginta & sex onerariæ multis militibus onustæ, & commeatu & apparatibus bellicis stationem haberent in portu Neapolitano, sed in primis Genuenses, non quia de Regis erga ipsos fide ac beneuolentia dubitarent, sed quia ste natura comparatum est, vt rebus carissimis maxime timeamus, qualis est libertas. Vt enim oculus vel leuissima quaque re contactus offenditur, sic rerum omnium humanarum nobilissima libertas omnibus vel leuissimis bellicis apparatibus aut bellicis minis offenditur, atq; excitatur ad excubandū sibiq; consulendū. ille timor nonnihil augebatur probabili suspicione, quia per luem multa millia mortaliū dicebantur in ditione Genuensi intercidisse. Sed tamen omnis metus, è Regio consilio occupandæ vrbis sublatus est, & tanquam vana nebula euanuit, cum impetratæ fuissent ab eo Rege literę ad Proregem Siciliæ, quibus continebatur vt pateretur Genuenses frumentari in ea insula, atque ita naues frumentaturæ missæ fuerunt Panormum. sed quoniam rumor inualuerat quòd præter alios principes rex Tamusigæ subsidia satis valida rebus Lusitanis esset missurus, quò conuenerant ad hoc negotium & Amurati vt diximus legatio, & Galli Regis ac reginæ Britannæ, Philippus quoque Rex legationem misit, quando omnis

firmitudo

Veruuichū captum.

Flauiobrigā.

firmitudo regnorum non solum in cuiusque Regis viribus consistit, sed etiam in amicitiis propinquorum, & conciliandis finitimorum principum animis. iubet legationem hortari amicè Regem Tamusigæ ne aduersus Philippum Hispaniarum Regem amicum arma susciperet, aduersus æquissima iura, quæ habet in regnum Lusitanum, aduersus res toties ipsi Regi Hispano à peritissimis iurisconsultis, & vel ab ipso Rege Lusitano adiudicatas. præsertim cum arma Hispana non ad inferendas cuiquam, sed ad propulsandas iniquorum & temerariorum iniurias sint parata. illud fortasse difficilius posse ab imperitioribus fortunæ mutationum regibus obtineri, sed ab eo Rege qui successerit Regi per vim, & per iniuriam è legitimo regno pene eiecto, non esse difficilimum obtinere. His rationibus commotus rex Tamusigę siue Fessæ oē belli consilium deposuit. Ea dum aguntur apud Regem Tamusigæ de rebus Lusitanis, non segniter agebatur res bellica a Persis in finibus Armeniæ; nam cum Sinams cum ingentibus copiis à fronte regiorum castrorum constitisset, auctęque fuissent Persarum vires accessu filii Regis quadraginta millibus equitum, Persæ ne res diutius otiosè protraheretur facultatem offerunt prælii Sinamo, si velit totis viribus dimicari, ac fortunam belli vno prælio experiri. Sinamus quoniam per exploratores cognouisset aucta esse castra hostium tot millibus pugnatorum, seque ita factum esse viribus multo inferiorem, non modo pugnam detrectauit, sed etiam ratus est non esse satis tutum si diutius in eodem loco constitisset, vbi nulla satis firma esset munitio. decreuit igitur ad oppidum munitissimum Aazirū quod vulgus Argironē vocat se recipere. illud positū est inter fines Turcomanię & maioris Armeniæ nō procul ab Eufrate flumine. Persæ postremam aciem discedentium hostium inuadunt, multosque Turcas trucidant, deinde ad euersionem Carsi munitionis castra mouent. erant relicta in præsidiis munitionis decem millia Turcarum, & Ianizzerorum cum multis bellicis tormentis ad defensionem. vbi Persæ accessissent, cępta est munitio pluribus è partibus vno tempore inuadi, ac post diuturnum certamen trucidatis Turcis munitio capta, euersaque est. Sinamus vbi frequentes suorum clades cognouisset, copiasque virtute Persarum non mediocriter quotidie labefactari, significauit per literas omnibus prouinciarum præfectis, vt quanto plures possent milites mitterent in castra. Fabricius Columna interea biremem piraticam capit in mari Tyrrheno, quę prædabunda ante alias accesserat propius ad litus Italiæ, cum circiter viginti & quinque partim prædatoriæ naues insigniores, partim biremes conuenissent è Iulia Cęsarea, & aliis locis Numidicis ad prædam direptionesque nauigiorum Christianorum. vt verò Fabricius ad pugnam alliceretur, qui cum paucis triremibus nauigabat, sese illi ostentant decem prædatoriæ, cum aliæ non procul intra quēdam sinum laterent, sed monitus Fabricius per captiuos ne in altum recederet, periculū deuitauit. Turcæ non multo post plures trecentis non procul ab hostia ad Ostia fluminis descensionem faciunt, qui litus procurrentes neminem inueniunt, cum incolę accepto signo e speculis profugissent, idcirco indignati tuguria & ędificia quæque obuia succendunt. Missa est ala equitum leuiorum, & quidam Germani pedites a Pōtifice, qui non procul aberat, imperatumque Paulo Iordano vt suos iuberet cum armis ad litus descendere, qui vbi fere quingenti conuenissent non potuerunt tamen vi sclopettorum Turcas à litore depellere, quòd illi a classe frequentibus ictibus campestrium tormentorum protegerentur. denique post aquationem abductis multis nauigiis captiuis frumento onustis in Numidiam recesserunt. at in Pannonia quia frequentes fierent Turcarum incursiones, omnesque populi finitimi Turcicis finibus vexarentur, quia simulabant Turcę multa sibi feliciter aduersus Persas euenire, ne consternati esse viderentur, necesse fuit indicere comitia Possonium, quare Cęsar eò principes Pannonum ad certū tempus conuenire imperauit. eò vbi ventum esset expetiuit per literas vt quoniam ipse ob valetudinem interesse non posset, contenti essent Hernesti fratris Cęsaris ipsius præsentia, quod certe obtineri non potuit, cum omnes ipsum Cæsarem adesse oportere affirmarent. Sinamus vbi Aazirum se recepisset, quoniam cęptum esset in castris Turcicis laborare penuria commeatus iubet filium Mahometi cum tredecim millibus equitum in agrum Persarum incurrere atque commeatum si posset in castra captiuum conuehere. Ille repentino aduentu prædabundus omnia obuia populatur. multum capit frumenti, multaque iumenta, & omnis generis animalia. ad eius prædationis rumorem Persę excitati redeuntem in castra, nihilque hostile timentem, ac præda impeditum repente inuadunt. Turcas omnes trucidant. prædam & captiuos recuperant, cum tamen dux copiarum acceptis quatuor vulneribus per bonitatem equi se fuga in tutum receperit. at vero quoniam principes Belgarum parum propensi ad pacem amplectendam esse viderentur propter varietatem sententiarum, neque quidquàm concluderetur, censebant legati Colonia esse discedendum, quare per literas principes ipsos certiores fecerunt, dimissi sunt igitur negotiatores ab aliis principibus, sed Cæsar suis commissariis imperat ne nunc adhuc discedant, quod etiam aliquam spem pacis ob ingens fortasse desiderium retineret. sed iam Hernestus Masfeltius Valētianam accesserat, quò fuerant indicta comitia proceribus Malcontentorum, vt de summa belli decerneretur, & an persisteretur in ea sententia, vt Hispani pro conditionibus pacis exirent è Belgio. omnes vbi conuenissent, variæ fuerunt omnino sententiæ, quòd alii plurimum præsentiæ Hispanorum essent pertæsi, nihilque magis cuperent quàm illos excedere è Belgio, alii arbitrarentur omnem securitatem, & regionis, & Catholicæ religionis positam esse in auxiliis Hispanorum, qui si exirent, Malcontentos certissimam prædam copiis statuum essent relicturi. maxime vero formidabilem esse statuum indignationem, quòd omnium grauissimè ferant se a suis Belgis esse neglectos, vel etiam oppugnari. acerrima odia plerunque esse solere finitimorum populorum vbi simultas aliqua nata sit, sicut etiam priuatorum acerbiora sunt odia inter coniunctos. illud autem probabilius videbatur, quia copiæ statuum assi-

Carsi munitio euersa.

duè

duè succrescerent, & commeatus, & apparatus bellicus non segniter comparabatur. accesserat in Galliam etiam Nuensis regulus vbi occupasset castella quædam Malcontentorum ad colligendos mille equites & sexcentos pedites, qui sibi concessi sunt à Condæo cum esset in Vermanduis, & Vicecomes Tarenius ab Aurantio accersitus diceretur in Belgium proficisci cum sex millibus peditũ. Huce rationibus effectum est vt Malcontenti non amplius instterint Hispanis vt abirent, sed prospectaretur quid status consilii caperent. Quę dum consultantur in Belgio, Aetna Siciliæ mons maximis horrendisque ignibus exarsit cum magnis fremitibus ac motibus terræ. Nam aperti sunt quinque hiatus, vnde maxima vis flammarum erupit, quæ ad decem millia passuum ferè defluxerũt in morem fluminis cum maxima arborum fructiferarum, & cultorum locorum deuastatione. ita vero alte eructabantur saxa ignita vt quoduis acumen aspectus superarent, neque a prospectantibus vltra quoddam spatium concerni possent, quę mox cum maximo frangore, & periculo finitimorum in terram recidebant.

Aetnę incēdium.

1580.

Sed iam annus alter inierat, qui fuit octogesimus supra mille & quingentos a partu virginis, cum illum duæ res tantum insignem fecerunt, altera fuit anni intemperies omnium bellorum maximę periculosa si paulo acerbior fuisset in Italia. altera fuit regni Lusitani captiuitas, quod Philippus rex magna classe, magnoque exercitu comparato cæpit, sed hęc paulo vlterius progressi opportune diligentias explicabimus. Nam cum per duos prope assiduos menses Aprilem & Maium magni imbres facti essent, subsecutaque maxima temporis intemperies, quod modo intolerabilis æstus sequeretur, modo repeterentur imbres & frigora vel supra anni tempus, exortus est tam in vniuersa Europa communis morbus, vt vix quatuor e singulis centenis immunes euaserint, appellabantur ille morbus Castronius vulgo, quod latine vernecuum dixeris, quo correpti grauissimo capitis dolore, & assiduis febribus ardentissimis infestabantur, sed vbi per triduum apta dietæ ratione vsi essent subsequente vomitu vel ventris profluuio, liberabantur. cæpit tamen ingrauescere per autumnum cum multi mortui sint, vel quòd eos male affectos morbus inuenisset, vel quòd illi neglecta ratione victus pro appetentia viuerent, paruiq; facerent morbum, ut qui breuis, minimeque periculosus cæteris extitisset. penetrauit etiam in Asiam, & in Africam paulopost, qui si paulo fuisset grauior propter multitudinem ægrotãtium, multo plures erat deleturus mortales quam quiuis alius ante hæc tempora auditus.

Morbus castronius vocatus.

Interea quoniam magnum, & atrocissimum bellum, quod inter Polonos, & Moschos exarserat, cæpit initio anni præsentis maiores vires resumere, vbi per hyemem vires bellicæ cessantes aliquantum conualuissent, nam propè hyems vniuersa non segniter prętermissa est à Rege Polonorum, cum res apparatusque bellici vbique pararentur in annum sequentem, quo posset omnia regni Poloni a Moscho occupata per socordiam superiorum regum recuperare. Sed quoniam non nulla explicaturi sumus, quæ ad bellum inter Poloniæ Regem & Moschouitarum Ducem gestũ pertineant, non erit absurdum si pauca, quæ spectent ad mores, & naturam Moschouitarum explicemus, quoniam neque regio, neque mores eius gentis plerisque cognita sunt. Est autem Moschouia Regio non valde ampla vel populosa Septentrionem versus in extrema parte Europæ, vbi Asiæ fines pertingit orientem versus. eius Metropolis est vrbs Moschouia ampla ex ædificiis ligneis constructa, sicuti mos est eius regionis, quæ principatum tenet Ruthenorum, quæ nomen accepit a fluuio, qui eiusdem nominis per illam delabitur, qui e suis fontibus ab Olenschio pago ortus acceptis in societatem itineris, & in communem alueum per varios ampliractus nonnullis fluuiis per centum ferè milliaria in illam vrbem nauigabilis denique decurrit, atque ex ea digressus illabitur in Occam flumen. est Moschouita regio non valde fertilis, quoniam ager vbique est arenosus, quare fruges vel per mediocrem siccitatem plurimum arescunt. aer est immoderatus temperie, quare cum frigus vim solis aliquando superet, fruges non perueniunt ad maturitatem. nam vt alibi ob nimium æstum terra fit husca, ibi hoc accedit ob nimium frigus. at aliquando par ęstus vis esse dicitur, ita vt fruges comburantur, & penitus arescant. abundat tamen plerunque frumenti, & quarundam frugum copia, nisi inusitata fiat intemperies, & fructiferis arboribus, amygdalis, cerasis egregiis, iuglandibus, ac reliquis huiusmodi, præter auellanas, quæ nullę in ea regione inueniuntur. animalia minora sunt multo Italis cuiusuis generis, horum potus est ceruisia, & Medo vocatus, cum frigus vitem non perferat in ea regione. longissimus dies Moschouię est horarum decem & septem ac quindecim minutorum, quorum poli eleuatio dicta est esse graduum quinquaginta vel paulo plus.

Moschouiæ descriptio.

Militia Moschouitarum constat è nobilibus, cum tertio quoque anno saltem princeps filios nobilium describat, vt possit recognoscere quot equos, & seruos quisquę habeat. qui sunt opulenti militant propriis sumptibus, aliis sunt constituta stipendia. equi sunt parui, euirati, sine soleis ferreis atque ephippiis vtuntur aptissimis in quibus possint arcus intendere contractis pedibus, pauci calcaribus vtuntur, sed pro his flagris. arma sunt arcus, & iacula, & baculus pro cestu, cum nobiliores tamen lanceis vtantur. pręstantissimi censentur qui vtuntur thoracibus quibusdam è squammis ferreis confectis, cum etiam nonnullis vestes v.ui sint bambasio ita condensatæ, vt ictus facile sustineant. peditatus & equitatus incursionibus potius, quam iusto marte decertat, cum sint omnino expediti, & ad insequendum, & ad fugam. nam primo impetu hostem fortiter inuadunt, sed impetus non est diuturnus. perraro vrbes vi expugnant, sed vel diuturna obsidione premunt, vel per insidias conantur potiri. illud proprium est Moschouitarum, vt statim atque in fugam versi sunt si ab hoste comprehendantur, non se defendant, neque precentur victorem, quorum est longe diuersum Scytharum ingenium, qui vel ex equo deiecti, & armis priuati aut etiam grauiter vulnerati, tamen vel vnguibus vel pedibus aut dentibus quoque se defendunt. cum illud cōe sit omnib. animalibus pericula per viribus a corpore propulsare. reliquæ sunt

vrbes

vrbes Moschouiæ quædam peramplæ & fertiles ac salubres, inter quas non negligenda est Vuolodimeria inter Rham & Occam, cuius tanta est fertilitas vt pro medimno tritici triginta & amplius aliquando colligantur. habet Clesmam fluuium propinquum, quæ fuit aliquando metropolis Ruthenorum, vt nunc est Moschouia. habet syluas amplissimas proximas. sunt qui non superari agri fertilitate Nouogardiam & ipsam vrbem amplam contendant Moschouiæ. reliquæ sunt vrbes multæ & castella non paruæ dignitatis, præter Pleschouiam, & Smolentchum, sed omnes lignea habent ædificia de more regionis. Terminantur Rhutheni, in qua regione est Moschouia, Sarmaticis montibus & flumine Tyra, vbi à colonis Nister dicitur. ad mare vsque Euxinum, fluuiumque Borysthenem, cuins tamen regionis quædam pars à Turcis fuit occupata. inde ad Chiouiam vsque extenditur. potest Dux Moschouitarum, vbi libuerit, vel ad ducenta millia equitum colligere, cum paucis peditibus vtatur. perraro ociosi sunt Moschouitæ milites, quoniam vel cũ Lithuanis, vel Liuonibus, vel Casenẽsibus Scythis belligerãtur, vel si nullũ sit bellũ, habẽt stationem ad viginti millia armatorum ad Tanaim & Occam fluuios ad reprimendas incursiones rapinasque Scytharum Precopensinm. Rex igitur procurato commmeatu, tormentisque, & omni grauiore instrumento belli nanibus premisso, tametsi nondum è remotioribus regni oris copiæ conuenissent: tamen fama suæ profectionis celerius subsecuturas ratus, Vilna profectus vno milliari inde consedit. iussæ erant copiæ collectæ ad certum locum conuenire, qui Liosnouicia vocatur, atque illud est oppidum Lithuaniç. Conuenerunt itaque ad ducenta millia mortalium. cum rebus bellicis, & pugnæ apti tamen paulo plures essent in castris sexaginta millibus. aderant & octoginta bellica tormenta. numerus equorum qui ad vsum rei bellicę adducebatur, multo erat amplior ducentis millibus: cum singulis peditibus equo saltem opus esset ad conuehendum commeatum, quia per facienda itinera nihil edulii omnino repeni poterat. Vbi Vitebscum ventum est, illud est oppidum munitissimum distans à Vilna 80. milliaribus natura loci, duabusque arcibus, & præterfluente Duina nauigabili fluuio. habita sunt comitia militaria de more, in quibus decerneretur de suscipienda expeditione, & de itinere faciendo. Decretum est in ijs referente Rege ad concilium militare, vt Vielicholucum accederetur. nam cum rex vel ante comitia suas copias Gasmicij censuisset, inuenissetque se habere in castris ad triginta & quatuor millia equitum, decem & octo peditum, multosque equites sclopettarios, atque equites Cosachi vocati, partim lanceis, partim arcubus vterentur, cum pedites alij Pannones, alij Poloni, alij essent Lithuani. sibi visus est posse quamuis expeditionem tutò suscipere. Tres autem peramplę & celeberrimæ ciuitates proponebantur in comitijs, Smolenscum, Plescouia, & Vielicholucum, quarũ hæc ad Louatum fluuium, Plescouia ad Niemnum è Liuonia labentem, Smolenscum ad Borysthenem sita est. Sed cum iter ad Smolenscum esset faciendum per loca deserta, terramq; à Polonis etiã per crebras incursiones ferro igniq; deuastatam, videbat si eò se conuertisset exercitum commeatus & rei frumentariç inopia laboraturũ, aditumq; hosti patefactũ iri ad fines Lithuaniæ inuadẽdos. Illud etiã incõmodi accedebat, quòd si Smolenscũ peteret nulla ratio apparebat auertẽdi hostis à Liuonia, quæ sola suscepti belli causa erat; neq; vlla spes erat Moschũ propter vrbẽ longe à suo regno remotã ad Borystenẽ nimirũ suas vires in vltimũ discrimen adducturũ. Plæscouię vero expugnãdæ ratio difficilior hoc tẽpore visa est, quòd expeditio à finib. Regis longinquior. quòd iter ob crebrio res hostiũ arces piculosius ꝙ lõgior receptus, cũ nullũ esset pſidiũ Regiũ ĩ locis ꝓpinqs, ꝙ nullus esset deniq; fluuius ĩ illo itinere, ꝑ quẽ res frumẽtaria, & bellicę possẽt deuehi. his rõnibus diligenter in comitiis militaribus ponderatis statuitur Vielicholucum esse adeundum. Est autem Vielicholucum vrbs & oppidum distans à Moschouia vrbe ad cẽtum & quadraginta millia passuum in aperta fertilissimaque regione, quæ distat à Nouuogardia sexaginta, à Polocio ferè quadraginta milliaria, neque valde plus distat ab oppido Toropecio. Nam tametsi Vielicholucum accedentibus iter esset per syluestres regiones faciendum, cum multis maximis ac densissimis syluis referta sit omnis propè Moschouia, tamen cum & à populationibus integra omnia essent, & fluminibus Duina & Vsuiatha tormenta & commeatus opportunè conuehi possent, minor videbatur in ducendo exercitu futura difficultas. His accedit quòd Vielicholucum Liuoniæ imminet. vt si eam vrbem Rex suæ ditioni adiungeret, & commeatu è Liuonia iuuari posse videretur, & iter è Liuonia in Moschouiam intercludere, & magnam regionem atque amplam à molestiis hostium liberare. Illud etiam versabatur in animo sapientis & cuncta diligenter rimantis Regis, posse accidere, vt si abiecta omni spe pacis eam vrbem oppugnare Moschus videret, quæ suæ ditionis semper fuisset, & quoquo modo suis opem ferre contenderet, daretur optata opportunitas aperto marte, totisque castris dimicandi, cuius pugnæ Rex esset cupidissimus. Neque illud etiam futurum commodum negligebatur, quòd omnis regio circa Vielicholucum propter agri fertilitatem, vbertatemque rerum omninm, posset facilius suppeditare commeatum, vtpote abundantior alendis exercitibus ac iumentis. Nam regio Vielicholucensis ad Plescouiam vsque culta est vbique & habitata à multis hominibus, quam si Rex in suam potestatem redegisset magnam commoditatem relictis in præsidio militibus erat præbitura Cæterum ituro Vielicholucum duæ arces cum firmis Moschorum pręsidiis munitæ occurrebant Vlelissa in citeriore ripa Duinæ fluminis, & Vsuuiatha intra duos lacus sita. quorum alter ad Occasum vergens Vsmiana, alter ad Orientem pertinens Vsciatha vocatur. Has arces ne quid à tergo infestum relinqueretur, Rex partitis copiis expugnare decreuit. Ioanne igitur Famoiscio magno regni Cancellario cum septem millibus armatorum ad expugnandum Vielissam præmisso ipse quartis castris ad castellum Surasum peruenit. Hic duabus de causis maxime quatriduum subsistit, altera vt Duinam fluuium pontibus iungeret ad

Copię Polo ni Regis.

Smolenscũ vrbs Moschi.

Vielicholuci dscriptio.

raijcie ndas copias, altera vt expectato aduentu Vielissæ, quæ octo millia passuum distaret à Surano, de rebus à Cancellario gestis certior fieret. cœterum tertia pars exercitus, qui fuit in tres partes diuisus, data est Palatino Vilnensi. tormenta deuecta sunt per aliquod spatium itineris secundo flumine Gieuina, cum à copijs à Cancellario ductis iter captum esset. illud habitum est per syluas, in quibus antiquissimæ viæ vestigium quoddam extabat, in qua Moschus pontes ita multos annos desuerat, vt omnes essent putres, cum etiam ita arbores excreuissent frequentes ad densę, vt necesse foret & decidere arbores, & pontes instaurare longissimos ad iter copiarum, ad quod munus octo millia operarum castra sequebantur. nam in ijs syluis maximę inerant paludes quæ certe siue pontibus pertransiri non poterant, cum ad ducenta millia passuum ea sylua extenderetur per quam nullus exercitus iam annos. 180. pertransierat. nam aliquæ paludes ad decem millia passuum protendebantur. propter difficultatem viarum. 2000. hominum aliquando tormentorum curam habebant. Cancellarius itaque præmittit expeditissimos pedites & duces cum Cosachis, equitatuque cum Lanceis, qui vias tuerentur. locabantur castra semper in ripa vel fluminis vel lacus vel alio natura munito loco, cum equitatus circum pedites stationem haberet sicubi glabrus locus vicinus inueniebatur. in mediis castris platea & quasi forum designabatur apud tentorium summi ducis peditum cum suis excubijs. circunquaque carri pro aggeribus castrorum concathenati multi locabantur. statuebantur quatuor portæ, quæ ab armato peditatu custodiebantur. Cancellarius vbi primùm per aspera itinera ductis copiis Vielissam quæ munitio est Moschi è densissimis syluis penetranit, loci situm contemplatus tribus ex partibus circunducta fossa, iactoque aggere munitiones in arcem summa celeritate direxit. nam nullo intermisso tempore peditatus per occulta loca, cum valles arci essent vicinæ, arci propinquat. eodem die prima vigilia arx recognoscitur, penetratumque est ad fossas vsque à Christophoro Polono tribuno, & Theodoro quodam Daniæ Regis familiari qui etiam centum sclopettarios Polono Regi miserat, & à quodam Theodoro Dansicho tribuno magni iudicii ac virtutis, & à quodam Pannone viro magnæ autoritatis & Dominico Ridolfino Camerinensi, vnà cum Cancellario. & quoniam non solum vires hostiles debilitandæ sunt infringendis præsentibus, sed etiam arcendis auxiliis siqua submitti possint, Cancellarius ex aduerso arcis vltra Duinam aliquot cohortes leuis armaturę collocat arcendis & subsidijs & effugijs oppidanorum. tribus igitur in partibus collocata est verberatio, alia Pannonibus, alia Polonis, alia Dominico Ridulphino Camerinensi est assignata, qui & fossas militares, & corbes terra oppletos erexit. admotis igitur tormentis eum vndique verberari propugnacula conspicarentur, mitaque audacia regiarum copiarum faces manibus inferri uidissent Vielissenses pacti incolumitatem deditionem faciunt. Illa re cognita dum pontes ex Lintribus contabulatis ædificantur, rex cum familiaribus ad visendam Vielissam excurrit. capta Vielissa literæ à Moscho redditæ sunt, quibus humiliter & demisse, quod plerique caliiditati ascribebant, quibus aiebat iam se legatos contra suam, maiorumque suorũ consuetudinẽ ad eũ misisse aiebat cum ijs mandatis, quæ petitæ ab ipso paci essent accommo data. sed cum incertus esset quid ab ipso Rex postularetur, se vereri ne non sit ijs contentus futurus, quæ legationes ipsius nomine pollicerentur. inquit igitur se repetere vt rex quam citissime suas postulationes per literas explicaret, quo suis legationibus id facere permitteretur, atque antequam audiret legationes intra suos fines contineret exercitum, nec pateretur in ipsius regiones fieri incursiones. petebatur denique vt misericordia subditorum moueretur, neque curaret videri cupidus profundendi Christiani sanguinis, neque à studio oblatæ concordiæ abhorreret, recordareturque saluberrimæ admonitionis, vbi ait diuinus vates; Reges sapite, & erudimini qui iudicatis terram. nam extremam Psalmi partem literis suis inseruerat. Rex cognitis his literis nihilo remissius exequi instituta pergit, perfectisque tribus supra Diuinam pontibus vniuersum exercitum in vlteriorem ripam traiecit, ibique castra facit. Postridie iter facienti literæ Moschi denuo afferuntur, quibus significabat suas legationes maximis itineribus progredi. expectaret venientes. nec tridui moram expectando consumptam magno detrimento suis rebus fore existimaret. Regem nihil de celeritate consueta remittere cupientem retardaret difficultas viarum. nam syluestria erant loca vix singulis hominibus peruia, implicatis inter se arborum ramis nimirum, vel vti perpetuã quandam sæpem obijcientibus. accedebant obiectæ crebræ paludes, cęnosumq; iter vt homines & equi vestigia vix aliquãdo firmare possent, quod iter ęgre moliebantur. nã vbi ad Suras oppidũ copię vniuersę cõuenissent, rex ad sinistrã cũ parte copiarũ iter ceperat ad quoddã oppidũ expugnandũ eo vbi cõuenisset rex, oppidũ nulla expectata expugnatione se dedit, in quo multũ frumẽti & siliginis & leguminũ inuẽtũ flãmis combustũ est, quod annona hostium ij populi vesci non solẽt: cũ sola animalia in vsum carniũ cędãtur. cęterũ ante oppidi deditionẽ vociserãtibus in exercitu regio elatis à militibus Lithuanis, quod lente tardeque sternentes viam procederent, quia consumpto omni pabulo nihil ipsis præter nudum solum relinqueretur, rex iubet trecentos Pannones è prætoriano peditatu ad parandam celerius viam cum Lithuanis præcedere. sic Lithuani duce Palatino Vilnensi tandum ad arcem Vsuiatam perueniunt. Rex ipse duobus inde milliaribus concedit. Vsuiata arx in tumulo est sita ad duos lacus. Moschi obsidionem expectantes paucis ante diebus oppidum arci subiectum succenderant admissa in arcem omni oppidanorum turba. Palatinus arcis oppugnationem aggressurus illos prius misso caduceatore hortatur ad deditionem, quibus denuntiat vna in ea re inuẽturos Regis clementiam & salutem. illi cũ ferociter primũ respondissent, ac deinde circunduci militares fossas, admouerique vimineos corbes vidissent, omniaq; parari ad expugnatio-

Itinerum difficultates Moschouiæ.

Vielissę oppugnatio.

Vielissę deditio.

pugnationem, polliciti sunt eodem die velle facere deditionem, territi potissimum aduentu peditum Pannonum, qui vna nocte pro ipsa porta intra lapidis iactum producta terra per sclopettorum ictus neminem in aduersa turri versari patiebantur. Deditis concessa à Rege vita, dataque facultas exceptis præfectis, volentibus redeundi in Moschouiam. rex deinde ad veterem Vsuiatam positis castris nauiculam conscendens cum paucis ad inspiciendam ex aduerso arcem nauigauit vbi per quatuor dies commoratus Vielicholucum versus iter capit. At Ioannes Famoiscius, cui aliam partem copiarum datam fuisse superius ostendimus neque ipse inutile aut vanum iter facit, qui ad oppidum munitissimum Vellieum in ripa Gieuinæ fluminis situm, castra posuit. erant in oppido ad duo millia mortalium, cum illud esset paruum, sed tamen munitissimum. missus est caduceator qui ad deditionem sollicitaret, sed responsum est velle moschouitas rem sibi concreditam suo domino conseruare. statutum est itaque vt pluribus è partibus oppidum vno tempore concuteretur, ne diutius exercitum ad maiora negotia properantem retardaret. alia igitur verberatio instituta est à Pannonibus, alia à Polonis, alia à Dominico Ridolfino Camerinensi erectis corbibus ac fossis ductis per noctem. Moschi vbi dies illuxisset cœperunt duobus Sagris hostes impetere, quorum globi vel corbes penetrabant. directis in illos tormentis deuastati sunt, quare defensores ad maiores sclopettos sunt conuersi. cœpta est verberatio in turrim à Dominico conuerti, quę turris constabat ex aggere cespitum ad crassitiem septem pedum, cum interius crassa essent ligna ad sex pedes & trabes prælongæ crassæ atque firmissimæ. nihil aliud ea turris patiebatur per verberationem, nisi quòd ligna penetrabantur, quæ nulla vi omnino deuastari poterat, cum ita tenacia essent ligna, tamque affabre compacta, vt nihil auferretur, nisi quantus esset globi circulus. at defensores lignis rotundis continuo foramina stipabant crassioribus. idcirco Dominicus decreuit regio inuento ad loci expugnationem vti oportere, quoniam opportunitas & vsus magister rerum omnium multa ad euitanda incommoda excogitat. Illud inuentum fuit vt igniti globi in aridam materiam contorquerentur; qui & ignem & deuastationem vno tempore importarent. nam puluis de more cæterorum tormentorum prius intruditur tribus captis cochlearibus ordinarijs. deinde obturatur fœno vel palea puluis ne dilatetur. tum multa terra cochleare intruditur, ne ignitus & candens globus ignem excitet. Idcirco diligenter terra interius conculcatur. tum dirigitur tormentum. Directo globus ignitus à magistro tormenti candensque cochleare intruditur, quem impellit instrumento impulsorio vocato ad terram vsque, deinde additur ignis, vt assolet. ea res tantum flammarum ac fumi in materia siccorum lignorum excitauit, vt attoniti propè defensores, cum vix triginta globi igniti fuissent contorti, tanta nouitate rerum deditionem non diutius distulerint. nam plurimum globi vi impetus & ignis in materiam penetrabant, neque vlla ratio extinguendi vim ignis ab obsessis inueniebatur. illa re territa præsidia oppidum cancellario dedunt, qui habebat in castris tria equitum & tria peditum millia cum Poloni essent pedites noningenti, at Pannones centum & duo millia. nec multo post superatis longissimis & frequentissimis syluis aliquot diebus itinere vi patefacto Rex non procul ab arce Lucana eis flumen castra posuit, cum iam quinto die ciuitas ipsa amplissima incendio fuisset deleta à præsidijs. Cancellarius itaque regni diuerso itinere veniens in castra regia ad Vielicholucum vires vna coniunxit. Est autem Vielicholucum vrbs in satis ampla in ampla planitie sita; fertilitate agrorum quoquo versus perçamna. à meridie fluuius Louuatus imam eius partem alluit, qui fluuius placidus est ac non violentus, natus nimirum inter Duinam lacum & paludem Franouum, vel potius ex ipsa palude non procul à fontibus Borysthenis. fossa & lacu interiecto, ibidemque diuisus in duos alueos effecta Insula paulo infra inter ciuitatem & arcem dimidiam propè eius parte perstricta rursus vergit inde in septentrionem relicta arce in duas partes ciuitatem secat. cęterum stagnis ambiuntur partes ligneis roboribus operæ magno compaginatis constat, quem contiguum vallus suprema parte cespitibus obductus protegit, neque globis vlla ratione labefactari patitur. at vbi ad Vielicholucum rex castra posuisset, imperat Cancellario vt cum omnibus peditibus propinquaret munitioni, niteretur que illam infestare, dum reliqua pararentur, quæ spectarent ad expugnationem. interea venerunt tres legationes à Duce Moschouitico in regia castra eum pluribus mille equitibus nullis ad huc erectis munitionibus ad arcem expugnandam. excitati sunt animi omnium per illorum aduentum ad magnam expectationem: cum omnes censerent ipsos, vti præ se ferebant, cum amplissimis mandatis venisse ad res ad pacem componendas. At auditi nihil præter absurda petebant, quod erat vti Rex cum vniuerso exercitu se intra suos fines reciperet, quod iniunctum sibi esse affirmabant, ne quidquam de pace agerent, nisi ita fieret. quibus rex ait an aliud essent dicturi, cum dicturos negarent, ita non dicta legatione ad sua tentoria legationes sunt reductæ: quòd facile cognoscebatur quò tenderent illorum consilia. Rex nihil ea re moratus consilium expugnandę arcis imperat duobus in locis vltra fluuium Lonnatum munitiones excitari, cuius rei expediendæ negotium iniunctum est Ioanni Famoischio Cancellario regni, qui partem regiorum castrorum in vlteriorem ripam fluminis traduxit, seque ad expugnationem accingit. sic Pannones alterum locum ad occasum, at Polonus peditatus ad orientem solem sibi muniendum recipit, quibus in locis erant primaria arcis propugnacula. deinde biduum est absumptum munitionibus erigendis, fossisque ducendis & vallis, & tormentis inter corbes terra oppletos dirigendis ac collocandis, quibus ita singulari diligentia & peritia rei militaris distributis negotiis, cum aduecta fuissent duo deuiginti muralia tormenta noua, cœpta est acriter concuti, nam luribus è partibus quadraginta bellicis tormentis diuerberabatur. ducta est & via, qua tecti obsessores ad fossam vsq; perueniebant, atq; ligonib.

Vsuiatæ deditio.

globi ferre gniti iniectio

Vielicholuci descriptio.

Legationum Moschouiticę petentes.

detractum est propugnaculum. at tormenta vt in recenti tenacique aggeris materia parum habebant virium, quamuis per quatriduum magna vi concuteretur. obsessi quoniam pertinacissime vellent munitionem defendere, neque locus appareret per vim tormentorum posse expugnari, decernitur vt per vim flammarum ad deditionem oppidum compelleretur. iniecti sunt igitur malleoli & frequentes ignes à Pannonibus, qui toties extinguebantur, quoties vires sumere viderentur. ea difficultate expugnandi oppidi ad Regẽ delata, decernitur regio mandato vt quoddã propugnaculũ excauatis cuniculis euerteretur, qui vnius noctis opera magna celeritate conficitur. nec multo post puluis tormentarius intra cuniculum incensus magnam ruinam repente excitauit. Pannones magna alacritate duobus in locis oppidum innadunt, sed magna virtute defensorũ repelluntur non ignobili accepta clade: nam quãuis aliæ nationes vno tempore oppidum inuasissent, maior tamen strages fuit ipsorum Pannonum. Illatum est paulopost oppido incendium, quod ad dimidium vsq; noctis perdurauit, atque non mediocrem aditum obsidentibus patefecit. nam spirante Africo tantas vires incendium sumpsit, vt non prius cessauerit, quam oppidum & bellicus apparatus fuerit absumptus. multi sese demittebant è mœnibus in exteriorem partem arcis vel vim flammæ deuitantes, vel incendij restinguendi causa, quamuis tormentorum ictibus ex aduersis munitionibus in oppidum repellerentur. nec prius vis ignis Moschouitis frustra deditionem flagitantibus, extincta est vallo tantummodo incolumi remanente, quam munitio tota flammis sit absumpta. Pannonicus peditatus partim vltionis suorum desiderio impulsus, partim spe rapinæ incitatus arcis præsidia inuadit, quæ hinc flammarum metu, inde vi hostium vrgebantur. regię copiæ victoria denique potiuntur, atq; in arcem irruunt obliterata prorsus omni humanitatis memoria obuios quosq; trucidant nulli neque ętati, neque dignitati, neque sexui parcentes. milites quidquid rapinæ per flammas consequi possunt efferunt ex arce, atque cum iam ignis ad eum locum penè penetrasset, vbi erant ad quadraginta cadi pulueris tormentarij, non defuerunt è Polonis, qui intenti rapinę illud non curauerint. At vero paulo post tantus fragor & vis flammarum erupit, vt multi oppressi sint, qui non exierant ex arce & vnà cum hostibus concremati aut vstulati. cæsa sunt ad septem millia hominum in arce, multique in seruitutem capti, atque inter hos primariæ autoritatis Chmas Fędor, Chmas Georgius Achiachorus, Chmas Michael Cassenius, Ioãnes Dicoitichus, qui magnæ crudelitatis homo illuc à Moscho missus fuerat, propter quam ex arce deductus in castra Pannonum à militibus facto impetu trucidatur. ceciderunt pauci è regijs in ea expugnatione, atque imperatum est post primum impetum vt fęminis & pueris parceretur, qui nudi à militibus relinquebantur. capta vrbe in oratorum Moschouitarum conspectu expetita est Regia denuo audientia, atque neglectis prioribus tam absurdis petitionibus omnia quæ haberent in mandatis à Duce explicarunt. quæ quoniam ab omni æquitate aliena esse apparerent, rex respondit se arma depositurum, si sibi Moscbouia vrbs & Liuonia & quædam alia loca regni Poloniæ restituerentur. vbi se non ea habere mandata confirmarent, impetrant à Rege vt tabellarium mittere ad ducem liceret, quo de rebus omnibus fieret certior, cum quo peculiaris etiam regius missus est. Interea dum responsum Ducis expectatur, cum esset capta ad octingenta milliaria patens regio, captum est consilium muniendę arcis, vbi esset deuastata, cuius ambitus vniuersus in quatuor partes diuiditur. duas rex ipse muniendas sibi recipit, vni perficit Lituanos, altera data est munienda Polonis. sic enim rex fore existimabat, vt mutua nationum ęmulatio non parum iuuaret ad celeritatem operis conficiendi. ita omnibus nationibus singulari studio operi intentis Rex ne arma hostilia audacium insurgerẽt, quòd non infestarentur, mittit Bornemizzam Pannonem & Palatinum Palocium ad oppidum Neuelam expugnandum, quamuis aqua vndique cingeretur ac visum esset opus magni laboris ac difficultatis. cæterum copiis omnibus muniẽdo Vielicholuco intẽtis, nũtiatur multa millia hostiũ ad arcẽ Toropeciã, quæ distaret à castris duo de viginti milliariã cõsedisse in duas partes diuisa, cũ maior pars vltra duo milliaria, pgressa esset, at minor cõsedisset ad arcẽ. erãt hic quatuor millia equitũ, vt ferebatur; ibi sex, qui essẽt subsidio, at pars citerior pabulatores & lignatores vel ad sex millia passuum à castris intercipiebat, vixque fuerant quinquaginta capti. cum res fuisset ad Regem delata. Rex his incursionibus perceptis Georgium Barbilium tribunum equitum Pannonum virũ strenuum & in re bellica multos annos exercitatum cum sexcentis equitibus Pannonibus & Polonis mittit adiunctis quibusdam peditibus sclodetariis, iubetque Toropecium versus proficisci ad hostes reprimendos. sed non multo post vbi nũtiatũ fuisset adaucta esse castra hostium, mittit etiam Gianutium Duredam Ebaram regulũ Braulamiensem cum mille & quingentis equitibus Polonis, Pannonibus & Germanis, cui imperatum est vt viribus cum Barbilio coniunctis cum hoste confligerent, si facultas daretur, neque pugnam deuitarent. at Gianutius cum his copiis è castris egressus totam noctem iter faciens postridie vbi illuxit castra cum Barbilio coniungit. His ita actis missi sunt quidam duces cum ala equitum ad exploranda hostiũm consilia, inter quos fuit Albertus Chiratinx & Samnoti Boronius. non multum sanè spatium progressus erat Albertus cum in quosdam equites Moschouiticos præcurrentes & ipsos exploratum missos incidit, qui visis procul regiis se in fugam verterunt, neque ora quidem hostium videre sustinentes. Albertus eos ad mille passus insecutus via angusta & lutulenta nimirum duobus Moschis ex equo deiectis ad pontem vsque peruenit, quo fossa palustris erat constrata. eo in loco ex insidiis positis in insequentes sclopettarii Moschi numero longe superiores ab vtroq; pontis latere regios equites elato clamore exilientes innadunt. multam grandinem plumbeam in regios effundunt. diu illos ne pontem pertranseant morantur. Sed fortuna regia, quæ successus parum felices Moschouitarum insolentiæ minata fuerat, fecit vt sclopettarij Pannones equis vecti, qui antea à via vberrauerant, sese contulerint ad clamorem hominum

Vielicholucum captũ & incensum.

& strepitum sclopettorum, regiisque equitibus pugnantibus subsidio accessiserint: cęptum est rem grauiter agere per magnam vim sclopettorum cum quingenti etiam Scythæ equites Moschis ferrēt subsidia non procul a ponte. Perdurauit illud certamen ad dimidiū horę: cum Albertus diu frustra expectauisset eos, qui sequebantur, quoniam miserat expeditos equites è suis qui nuntiarent vt ad properarent pro viribus quod adessent multi hostes, qui non possent nisi magna manu submoueri, deinde cum nonnulli accessissent equites sublato clamore denuo in Moschos fit impetus. Sclopettarij Moschouitæ clamore Polonorum perculsi rati aduentare exercitum cum Scythis auxiliaribus vniuersi de ponte decedunt, atque ad proximum suorum se recipiunt, Chitarinx fugatos hostes per intempestiuā noctem vlterius persequi destitit illorum multitudinem & nouas insidias veritus. quoniam Barbelius Georgius cum suis longius aberat, quippe qui nesciret quo in periculo Chitarinx versaretur, ad quem postridie tantum iam clara luce peruenit. cæsi sunt complures è Moschouitis & Scythis, at è regijs pauci vulnerati, sed equi multi cæsi. consecutus est paulo post reliquus exercitus, atque in eodem loco inito consilio Chitarinx cum maioribus copijs missus est ad excubias hostium in itinere circunueniendas additi sunt enim viginti & octo Cosaci equites & tondem pedites sclopetarij, ne vllus nuntius de regiarum copiarum aduentu ad hostes posset peruenire. at excubiæ exploratum missæ, quoniam aduentum exercitus subodorassent, ad suos celerius omni opinione regiorum refugiunt. capti sunt tres Moschi tantum. At in Gallia res omnino erant adhuc turbulentæ & plenæ calamitatum, cum per idem tempus pluribus in locis agri deuastarentur, armaque mutua hostiliter importarentur. nam cum rex Cantabrorum Pheras oppidum munitissimum in finibus Monnorum multis præsidijs firmasset, eaque sæpius populabunda in proximos agros incurrerent, rex Gallorum ad subditorum querelas iubet regulū Marsignonium eò cum multis copijs ad illud expugnandum conuolare. collectis igitur ad quindecim millibus peditum, & duobus equitum cum bellicis tormentis ad oppidum castra posuit. excauatis fossis miliaribus de more, excitatisque aggeribus, ac vallatis castris oppidum concuti cęptum est non vulgari diligentia post verberationem magna virtute inuaditur; sed cum eximia industria & fortitudo & peritia militaris esset defensorum, inuadentes per magnam cladem pręcipites repelluntur. Marsignonius quoniam videret vires præsidiorum paulatim minui per frequentes conatus, neque tamen auxilia posse accipere, decernit omnino per vim armorum illa oportere expugnari, cum rex nullas vellet admitti deditionis conditiones: idcirco rex Cantabrorum cum videret se non posse obsessos auxilijs subleuare, petit subsidia ab Alēconio, cui profitetur se velle concedere illā munitionē. ex alia parte Bironius regulus dū animi Gallorum intenti sunt, ac prospectant successus Magni Prioris, qui cum mille equitibus & quatuor millibus peditum auxit castra Ducis Numenæ, quo communibus viribus Liuronum vrbē in finibus Allobrogū expugnarent, Bironius regulus Chaos oppidū per proditionem capit in Aquitania. Pherę tamen vbi diutius conatus regiarum copiarum repulissent, tandem virtute & pertinacia pugnatorū vincūtur, & ad vnū milites trucidantur. Sed quoniam tot, tamq; diuturnę patriæ calamitates omnibus essent molestæ, cæptum est à quibusdam primarijs proceribus agi de pace vniuersæ Galliæ, cum tamen interim multa castella caperentur à regijs copijs in Allobrogibus, & Masa quindecim bellicis tormentis muralibus concuteretur. erant in ea non vulgari munitione pedites quingenti viri sanè strenui, qui eximia virtute oppidum tuebantur. At Numenius summus regiarū copiarum imperator succrescentibus viribus post captum Liuronum vniuersa castra ad expugnationem Muræ vocatę vrbis conuertit, quam aggeribus & omni genere vallationum cingens mox cæpit multis muralibus tormentis concutere. sed cum inesset ad mille & ducenti pedites veterani, visum est nimis periculosum conatus certamen, quare ad cuniculos deuenitur. vbi vero acies regię ad inuadendum instructæ processissent, iniectus est ignis cuniculo per magnam cladem inuadentiū, cum magna vi defensorum fuissent reiecti. vbi sæpius ita per magnam stragem vtrorunque pugnatum esset, Murensia præsidia ac defensores, quia bellici appparatus & commeatus & omnia defensioni necessaria deficerent, vrbem succendunt, seque in arcem recipiunt. sed cum arx non esset tantæ multitudinis capax initum est consilium de deditione, atque ita deditio deniq; facta est vt salua vita libertate & armis octingentorū militū; qui superant, discedere liceret quocūq; vellēt qui ad opp. Gapum se receperunt. ceciderunt in ea oppugnatione circiter mille è regijs, inter quos fuit signifer & vicarius ipsius Numenij insigniores. Bironius post Chaos oppidum captum & ipse ad Momarsanam expugnandam contendit, magnamque partem Aquitaniæ magna trepidatione implet. at in finibus belgarum etiam res erant plurimum turbulētę, quoniam varijs in locis pugnabatur. nam Malcontenti collectis multis millibus armatorum ad expugnationem Niuellæ vrbis contendunt. factis de more reparationibus decem & septem muralibus tormentis magno studio diuerberant. Niuellēses cum neque præsidia haberent, neq; commeatum, neque bellicos apparatus, quæ tot viribus possent resistere, decernunt clementiam potius hostis per deditionem, quam sortunam immanioris belli per sæuitiem & auaritiam gregariorum militum experiri. omnes igitur Niuellenses fuissent humaniter tractati à Malcontentis eandem fortunam subierunt Oldosę præsidia & ciues, vbi erant decem vexilla peditum in Busaietis. Aurantius ne loca alia per inopiam rerum necessariarum tam facile venirēt in potestatem hostium Mechliniam & Liram & alias vrbes ac muniriones, quæ essent in finibus Tungrorum, easque in omnem opportunitatem rebus omnibus necessarijs munit. quibus rebus ita ab Aurantio constitutis, cum aucta fuissent breui in Tungris præsidia, cęptum est sæpe pugnare leuibus prælijs victoriam belli sæpe fortuna modo ad hos, modo ad illos transferente. nam parata sunt paulo post subsidia, quę Niuellam mitterentur, sed cum dicta fuisset se dedidisse, cęptum est copias paulatim in munitiora loca contrahere. his rebus fortuna belli arridente

Pherę capte a Gallis regiis.

Mura opp. captum.

Niuella capta per deditionē à Malcontentis.

feliciter geſtis Malcontenti, Boluereque poſtea capto ad expugnandum Amſterdamum magna ala-
critate contendunt, nec ita multo poſt directa ſunt tormenta, & vrbs magna vi diuerberata. at præſi-
dia & ciues repente egreſſi magna virtute inopinatos Malcontētos inuadunt. cum ad quinque mil-
lia hominum ex vrbe exiuiſſent, pugnatur cum prima aciem alcontentorum magna virtute. victo-
ria demum fuit penes Amſterdamenſes, qui hoſtem coegerunt cum clade duorum millium fere &
multorum captiuorum ſe ab ea expeditione recipere omiſſis etiam ſex vexillis pedium nec ita mul-
to poſt Malcontenti, quoniam tamen agro potirentur ad Samarobrigam obſidendam contendunt:
quæ vrbs vbi nimis inſtructa rebus omnibus viſa eſſet, & cum dicerentur magnæ copiæ in Gallia
parari ad ſubſidia ſtatuum relicta illa expeditione ad Enger obſidendum ſigna conuellunt. illud eſt
oppidum quod diſtat ad quinque belgica milliaria à Bruxellis, natura & arte munitum, in quo
prçualida erant præſidia. At principes Belgarum, quia viderent in magnas difficultates rem belli-
cam breui eſſe venturam, niſi opportunis remedijs occurreretur, legationes miſerunt ad Alenco-
nium principem cum conditionibus, quibus inuitabatur ad Belgij defenſionem, dabaturq; ſummū
imperium omnium rerum bellicarū. at vero ad belli ſubſidia impoſita ſunt tributa in vniuerſo Bel-
gio, vino, ſali, biræ, frugibus, bonis, peruentibus, vt certus numerus pecuniæ in ſingulos menſes con
ferretur. Interea Louanij præſidia quoniam Vilfortium oppidum parum diligenter cuſtodiri audi-
retur collectis ad quatuor millibus militum è finitimis prçſidijs, illud repentino conatu inuadūt, ma
gnaq; vi oppugnant. ſed cum ineſſent valida præſidia, & res longe aliter ſeſe haberet atq; nūtiatum
fuerat multis è ſuis amiſſis re infecta recedere coguntur. At verò quoniam nō videbatur Alenconio
conuenire vt ad extinguenda vicinorum incendia conuolaret, cum propria domus arderet, decernir
res prius componi in Gallia, oportere, quam ad auxilia Belgarum animum cōuerteret, ad quam cū
rex propenſus eſſe appareret, dicta ſunt paulatim collecta fuiſſe ad octo millia peditum Gallorū, ſex-
centiq; equites ad fines Belgarum, non procul à Samarobriga. Malcontenti, qui iam obſidione cę-
perant denuo poſt felices ſucceſſus eam vrbem premere inito leui prçlio cum Gallicis copiis accepta
insigni clade coguntur ſeſe in Arteſiam fineſq; Attrebatum recipere. At in Gallia res in has con

Galli Regiſ pax cū Vgonottis.

ditiones ſunt compoſitæ. 1. Vt poſt publicationem pacificationis, ambæ factiones ſtatim arma de
ponant, dimittantq; omnes copias militares. 2. Vt Vgonotti intra octauū diē à publicatione dimittāt
omnia præſidia vrbiū, quas tenent. 3. Vt intra alium octauum diem omnia caſtella & vrbes ſpe-
ctantes ad Regem Cantabrorum, & quę capta ſunt per bellum reſtituantur in priſtinū ſtatum, præ
ter munitionem portus Santonici, quæ reſtituatur per conditionem. 4. Vt Cantaber gubernato-
rem habeat Regis obſeruantem. 5. Vt Vgonotti reſtituant omnes vrbes intra duos menſes pro pa
ctionibus anni 1577. 6. Vt Alenconius princeps has pactiones exequatur. 7. Vt omnes magi-
ſtratus ſeuere & acriter animaduertant in repugnantes edicto pacis, vel impedientes eam conantes
exequi. 8. Vt omnia caſtella & vrbes ſpectantes ad catholicos & priuatos vtriuſq; factionis ſiue reli
gionis reſtituantur ſuis dominis, cum ea libertate, qua prius & ante has moleſtias fruebantur. 9. Ne
religio Vgonottica palam habeat conciones in locis Regi ſubditis. quibus rebus ita impoſitis viſa eſt
res Gallica aliquantulum a grauibus diuturniſque moleſtiis reſpirare. Dum Malcontenti multis
calamitatibus affligunt modo copias ſtatuum per frequentes clades, modo caſtella & vrbes infeſtant
vel minutis prælijs, vel frequentibus incurſionibus, neque res Turcica fortuna valde benigna vte-
batur, cum tanta penuria rei frumentariæ per diuturnam ſiccitatem cęli nata ſit in illis regioni-
bus, vt nullis antea ſeculis par ſit audita, aut repetita ab antiquorum Turcarum memoria. labo-

Penuria annonæ Byzantij inſignis.

rabatur præcipue in caſtris, quę erant ad fines Perſarum, quare Sinamus ſummus copiarum Impe-
rator frequentes militum querelas exaudiens plurimum diſcruciabatur, cum nullum poſſet adhi-
bere remedium, neque ipſe autor eorum eſſet incommodorum. Amuratus Idcirco neſcius à qui-
bus auxilium peteret in tantis ſuorum populorum difficultatibus & lamentationonibus literas
ſcripſit ad ciues Epidauros quibus imperabat ſub pęna amittendæ imperatoriæ gratiæ vt quatuor
onerarias naues frumento onuſtas Byzantium mitterent, quod iuſtum precium & conueniens eſ-
ſent relaturi. ſibi pergratum fore tantum vt ſui populi his tot calamitatibus ſubleuarentur. Per hoc
ferè tempus filius Regis Perſarum cum viginti millibus equitum prædabundus ac populabundus
in agrum Turcicum incurrit. at Sinamus auditis his prædationibus ad triginta millia equitum mit-
tit, qui horum incurſiones refrænarent. Perſa relictis impedimentis fugam ſimulat. in quę cum Tur
cæ auidi irruiſſent, eſſentq; intenti direptionibus, denuo reuerſus tanto impetu perturbatos ordines
inuadit, vt ad viginti millia Turcarum trucidarit. Neque plane pacata erat Ibernia inſula, quæ &
ipſa bellorum fluctibus vexabatur, cum eſſet Hiſpanorum conſilium per occaſionem contentionis
de religione illam occupare conſpirantibus non paucis inſulanis, qui catholicam religionem tue-
bantur. accedunt eò ſeptem onerariæ cum mille & ſexcentis peditibus Italis & prouincię Tarraco-
nenſis & Cantabrorum, qui coniunctis viribus cum inſulanis præſidia regia & munita loca inua-
dunt. ſed cum multo maiores eſſent vires catholicorum, quam regiorum. multa loca capiunt truci-
dans defenſoribus. at regina auditis his motibus bellorum in Ibernia tam repentinis, iubet ſtatim
magnas copias colligi, nauigiaque parari ad copias eò traijciendas, adauget præſidia omnibus in
locis Britannię. iubet omnes Hiſpanos ſub pęna capitis excedere ex vniuerſo ſuo regno. Auge-
bant ſuſpicionem reginæ apparatus bellici Philippi Hiſpaniarum Regis, qui fiebant magni ter-
ra marique ad occupandum regnum Luſitaniæ. nam cum fruſtra diu fuiſſet diſputatum de
nominatione, & multi iuste. regnum illud ad Philippum Regem iure peruenire contenderent,
atque Antonius trucidati Regis Luſitani legitimi ſucceſſoris filius illud ad ſe ſpectare æquius
arbitraretur, conſecutuſque eſſet ſtudia popularium, ceptum eſt ad arma pro iuribus ſpectare

Atque

Atq; ne quis ambigerè possit, scianturq; rationes, quæ in medium afferebantur ab vno quoq; contendentium, regnum Lusitanum iure hæreditario, successionemq; ad se spectare, illę ferè huiusmodi fuerunt. Alphonsus sextus Hispaniarum Rex spuriam filiam habuit Teresiam nomine, quam Lotharingio Henrico Gallo in matrimoniũ collocauit ob egregiè nauatam operam, virtutemq; militarem in bellis superioribus cognitam: cui Lusitaniam Ducatum in dotem cessit. Res ita per successionẽ protracta est ad Alphonsi eius vsq; tempora ducatus nomine, qui primus Rex Lusitaniæ fuit appellatus. at varijs deinde succedentibus Regibus deuentum est deniq; ad Emanuelẽ Regem, cuius filij fuerunt Ioannes, qui primogenitus regnauit post patrem, & Isabella, & Ludouicus & Henricus Card. qui & ipse postremus regnauit, & Odoardus. cæterum Ioanni regnanti nati sunt filij duo, Ioãnes & Maria, quę postea nupsit Philippo Hispaniarum Regi, de qua natus fuerat Carolus princeps Hispaniarum. de Ioanne filio Ioannis natus est Sebastianus qui regnãs trucidatus est in prædicta clade in Mauritania. ex Isabella quæ nupsit Carolo V. Imperatori natus fuit Philippus Hispaniarum Rex, quæ secunda genita fuit Ioannis. è fratribus reliquis nemo habuit filios mares, præter Ludouicum, qui habuit Atonium, qui dictus est spurius. natæ sunt tamen fœminæ ex Odoardo, Maria Rainutij Parmensis principis mater, & Catherina Dux Bragantiæ. Dicitur alia fuisse soror Isabellæ, de qua natus sit Dux Allobrogum, qui noluit cum Philippo Rege de successione contendere, quod ea esset posterior nata. Addiderunt quidam Galliæ etiam Reginam posse iure ad illius regni successionem aspirare, quod per longam seriẽ è filiorum Teresiæ sanguine esset progenita. Verumtamen vniuersa vis contentionis ad paucos perducebatur. nam quod attinet ad Lusitani populi ius nominandi Regis, obijciebatur ab Hispanas partes tuentibus, quod vis in superiores Reges, aut beneuolentia popularis nõ potest pro re legitima haberi, nisi ostendant priuilegia, quę certè nulla sunt quoniam quod semel aut etiam sæpius illegitimè accidit, illud nõ potest vllo tempore pro æquo & legitimo haberi. Quod ad Antonium spectat, qui ad regni successionem aspiraret Lusitani, illud aiebant fieri contra omnes leges reclamantes, quæ nullo pacto permittunt certum patrẽ esse spurijs, sed tantum certam matrem censent qui tametsi legitimationem cõsequantur, fiantq; pro legitimis, tamen non possunt per illam artem quasi in fraudem legitimorum filiorum hæreditatẽ debitam legitimis extorquere. Aduersus Rainutium & Catherinæ filium Ducem Bragantiæ breui & facili contentione disputabatur: quod, si fęminæ mortuis iam omnibus maribus succederent, nemini dubium erat, ex his tribus Isabellam successuram sororem Ioannis, Imperatricem ac Philippi matrem secundam genitam Ioannis Regis, exclusis neptibus fęminis filiabus Odoardi Maria & Catherina, cum soror potius fratri succedat, quã neptes auo, vel filia patri, quàm eędem proauo. Hæ rationes, quoniam pluribus in locis à iurisconsultis disputatę sunt multa contentione, & multæ etiã impressę omnibus sunt in promptu, non visæ sunt à nobis multis verbis dilatandæ: quibus etiam addebatur tãquam non leue argumentum, quòd nemini videri posset illegitimum, si propinquiores fęminę succederent in illud regnum, quod per feminas in eam familiam peruenisset. atq; cum Antonius per iura successionem non videretur posse obtinere, cœperat in animo cogitare per Lusitanorum populorum studia & per arma, vt diximus, Philippum Regem ab illa successione excludere, cum sciret ius regnorũ plerumq; esse in armis. atq; cum ingẽs classis Hispana instructa esset tanquam ad Africanam expeditionẽ, quę tamen diu fuisset ociosa, verebatur Antonius ne ea repente ad inuadendam Lusitaniam conuolaret. auxit eius timorem Regis imperium, qui iusserat nonnullos Duces in finibus Lusitaniæ finitimis copias habere promptas, quare & ipse ad faciendos bellicos apparatus animum adijcit. Colligit igitur multa millia popularium, ne imparatus repente opprimeretur. & ad quadraginta nauigia grandiora instruit rebus omnibus & epibatis ad pugnam necessarijs, quæ conuenerant in portum Vlisiponæ. at Rex quamuis demonstrarat se in Albanum Ducem animum habere parum propensum, tamen quia censeret se neminem habere imperatorem vel maioris autoritatis, vel maioris peritiæ rerum bellicarum hunc præficit cum summo imperio illi expeditioni. Albanus collectis circiter viginti & quinq; millibus peditum partim Italorum partim Hispanorum, & duobus equitum, & sexcentis cataphractis equitibus cum multis proceribus Hispanis Lusitaniã versus iter capessit. Antonius vbi ad viginti millia hominum tumultuariorũ & imperitorum rei bellicæ collegisset, castra posuit extra vrbem Vlisponam, illaque fossis & aggeribus circumuallat de more castrorum, intra quæ prospectabat quid consilij Albanus erat capturus. at Albanus nõ procul à castris Antonianis castrametatus conuocat priores proceres ad comitia, in quibus ageretur de omni bellica ratione. & quoniam in vna expugnatione castrorum Antonianorum tota vis belli consistere apparebat, cum neque munitiones essent difficiles in Lusitania, quippe quod Lusitani Reges semper inferendis potius quam expectandis aut propulsandis bellis creuissent, neq; tanta vel multitudo vel peritia hostilium armorum vt victoriam possint facere difficilem, decretum est vt collatis signis, nisi hostis pugnam deuitaret, consl. gereretur. eo consilio postridie itum est ad castra inuadenda, atque accepto signo pugnæ primum magna manus Italorum peditum pontem vrbi finitimum, qua itur Norbã Cæsariensem, magna vi inuadit, quem tuebantur Lusitani. pugnatur aliquãdiu ancipiti victoria modo his, modo illis superioribus, qui ponte potiebãtur. sed cum virtute Italorum deniq; deiecti fuissent Lusitani pons venit in potestatem Hispanorum. Sancius Abulensis pontem ita occupatum transit cum multis cohortibus peditum, quibus in acie instructis ad castra hostium inuadenda contendit. vbi propinquatum est initur prælium, sed post breue certamen Sancius aggeribus superatis multos ex hostibus trucidat. mittit significatum vt mitteretur equitatus, atq; ita eodem ordine progressus secundum vallũ inuadit. missus fuerat interea Fernandus Toletanus cum parte equitatus, qui obuios & in fuga versos quadringentos pedites & paucos equites in itinere cõmissa pugna ad vrbem Vlisponam vsq; in-

Genealogia Regis Lusitaniç.

Contendentes de successione regni Lusitani.

Albani Ducis existimatio.

sequitur

sequitur, quo tempore Sancius secundum vallum superauit. Fernandus ad suburbia vsq; peruenerat insecutus cum magnũ strepitum sclopettariorum exaudit ex castris, colligit suum equitatum in castra rediturus. obuia habet quindecim peditum vexilla & cẽtum ferè equites, in quas copias fortiter impetum faciens facilè in fugã vertit, & ad portas vsq; vrbis insequitur. ibi constitit, quoniam regium erat edictum ne vel si maximè possent, in vrbem ingrederentur, quia nollet vrbem diripi per militarem auaritiam. Sic enim fieri & procurari omni ratione statuerat. Cæsi postea profligatiq; sunt aut in fugam versi omnes Antoniani milites, quare capta sunt bellica tormenta, & multa vexilla peditũ. Sancius his profligatis ad portas vrbis procurrit. paulo post accessit eodẽ & Fernandus. cum nihil aduersus vrbem, quod attineret ad expugnationem, molirentur, vnus è magistratibus vrbanis ait è mœnibus ciues facere velle deditionem Regio nomine Duci Albano, seruatis facultatibus & incolumitate ciuibus. quod vbi significatum esset Albano, iubet non accipi in fidem nisi ad arbitrium victoris, qui ita postea visa clade suorum, cum nulla spes superesset subsidiorum, sese dediderũt. missus est ad Regem victoriæ nuntius in Hispaniam, qui etiam peteret Regis consilium de rebus Lusitanis. interea suburbia miram per auaritiã Hispanorum militum direpta sunt, atq; supellectilia infelicium ciuiũ per multorum annorum pacem comparata ad nouos dominos per vim transferũtur. Antonius vbi diu pugnasset acceptis duobus vulneribus è castris cum paucis diffugit. at classis Hispana quę nõ procul à portu Vlisiponæ cõstiterat cognita victoria regiarum copiarũ in portum ingreditur. multa tormenta displodit in onerarias, quæ quadraginta & duæ instructæ stationem habebant, in portu. Antonianasq; partes sequebantur. inter quæ erant septem insignes Galeoni vocati, quorum nonnulli habebant bellica tormenta grandiora plura nonaginta: atq; in singulis erant quadringẽti propugnatores. Sed cum terrestrium copiarum clades cognita esset, & Antonius à suis vulneratus profugisset, neq; vllus esset summus imperator rerum classicarum, omnes in potestatem Hispanorum venerũt nulla edita defensionis significatione. Ciues Vlisiponenses quoniam verebantur ne vrbs diriperetur, coacti sunt certum numerum pecuniarum dissoluere, quæ in copias Hispani Regis distribueretur pro corrolario, quæ tamen vbi non potuisset ad statutum tẽpus dissolui, non potuit deuitare in gluuiem militarem cum passa sit per direptionem iacturam insignem tricies cẽtena millia nũmum nimmum, & amplius. at quoniam Antonius ad Manliana, quæ vrbs est Vettonum Lusitaniæ non procul à mari, vbi habebat ad sex millia peditum, confugisset, Albanus ratus se non habere liberum omnino regnum, in quo esset adhuc hostis cum exercitu, mittit Sãcium Alulensem cum parte copiarum ad illum expugnãdum cum tribus millibus Hispanorum & quibusdã Italis scilicet & quingentis equitibus tanquam ad apertam victoriam aduersus hostẽ profligatum, consternatum, imperitum rei bellicæ. eo consilio vbi ad fluuium Ruberam vocatum peruenisset, qui vel Arari est amplior & profundior, equitatus natatu traiecit. at pedites quidẽ pontonibus transuectus est. Antonius cognito numero hostiũ Hispanorum aduentantium, cum & ipse ad sexcentos haberet equites contẽpta paucitate decernit pugnę rursus cum hoste fortunã experiri. Sancius nõnullos sclopettarios præmittit qui castra hostiũ specularentur, cum reliquę copiæ interim procederent. at Antonianæ copię visis procul Hispanis nullo expectato signo belli fugam sponte arripiunt, qua re cognita Sancius illas insecutus multos trucidat, atq; ad vrbem Euportum, quo multi se seruarãt, peruenit. ciues cognita prima & secunda clade suorum, fortunã acerbioris belli minimè expectandam rati sponte faciunt deditionem. at Antonius qui videret suos tam turpiter in fugã versos, neq; posset vllo pacto ad pugnam reuocare, neq; si reuocati fuissent cognosceret in tam timidis animis vllam spẽ esse collocandam, & ipse cũ equitatu diffugit. Florebat per hoc tempus in foro Veneto Nicolaus Crassus ciuis Venetus perantiquæ stirpis & maiorum gloria nobilis, orator grauis nimirum, acutus, acer, vehemens, omnibus ingenuis artibus excellens, & in primis sciẽtia exquisita iuris ciuilis, propter quas virtutes corporis & animi apud patricium ordinem plurimum gratia & autoritate præstabat. his accedebat elegãs hominis ingeniũ in rebus antiquis perscrutandis, cum nullis sumptibus à congerendis rebus vel raris vel mirificis deterreretur. Hic operosam argẽteam machinã cristallinis specularibus latis miræ pulchritudinis suopte ingenio adinuentã, diuturno omniũ prope Europæ artificũ in eo genere prestantiũ studio domi suæ faciendam curauit; vt in ea sanctissima Eucharistia tanquã vno oium augustissimo loculo haberetur. eam vsq; adeo elaboratam confecit, artificio prorsus admirabili; vt solutis innumeris fibulis mirifica explicatione vel in minutissimas partes dissolueretur. Erat ea machina tantæ mirabilitatis, tantæq; structuræ, vt non solum propter pondus argenti & multiplicem copiam exquisitissimi cristalli, sed multo magis ob eximiam cęlaturam, atq; operam multorum annorum, triginta & amplius millium nummum precium excederet. Crassus itaq; patriæ suę, Venetiq; senatus amantissimus illud opus, quod tãto studio, tot sumptibus, tanto ingenio construxerat, reip. Venetæ, cuius liberalitas nemini Europę principum vnquam cessit, liberali animo largitur. at Decemuiri quòd ea machina vsa esset mirificè splendori templi Diui Marci conuenire, hilariter munus Crassi amplectuntur. Deinde vt insigne aliquod beneficium ciui de repub. optime merito pro maiorum consuetudine responderent, Crassum ipsum, & Marcũ filium, & Marci liberos insigni. & ante hunc diẽ inaudito in aliquem ciuem munere, pro sua singulari benignitate liberaliter cohonestarunt. Cæterum Polonorum copiæ quædam in itinere angusto & lutulento afflictaræ relicto post se lõgius denfiore agmine in planitiem arci & ciuitati Turopeciæ proximam perueniunt, cum propter difficultatem itineris omnes pariter expediri esse non possent. accedunt eò ad Albertum Chiraringem equites Germani quinquaginta actotidem pedites sclopettarij, atq; Georgius Sibril relicta ala equitum in qua erat collocatus, pariter sese obtulit, quare cum se esse apud castra hostium cognoscerẽt acies, iter accelerant. Moschi contrà fluuium Toropeciũ, relictis mille equitibus cis flumen transmiserãt, qui

Victoria Hispanorum in Lusitania.

Vlisiponæ deditio.

Classis Lusitanæ deditio.

Euporti deditio.

Nicolai Crassi Veneti ciuis munus preclarum.

qui regios milites leui prælio retardarent. Sed vbi vlterius procederetur, conspectaque esset arx & ciuitas, cognitum est agmen hostium ad pugnam esse instructum, atque mille equites nulla facta prælij facultate sensim se recipiunt regios trahentes ad flumen, cuius in aduersa ripa multi pedites sclopettarij Moschi longo ordine erant in insidiis. vbi vero copiæ regiæ fluuium traiecissent, atque illi displosissent in accedentes, mox in vrbem se recipiunt, eamq; succedentes in arcem properant. at Poloni ea re cognita monitu Alberti iubent Germanum equitatum cum sclopettarijs à dextro latere in equites Moschouitas irrumpere, cum ex alia parte Albertus eum expeditis hastatis in hostem procederet. Moschouitæ primum impetum fortiter sustinent, sed vbi alia vexilla regia conspicaretur in se accedentia veriti ne tantas vires sustinere non possent, cõtinuo in fugam vertuntur, cum tamen non cessaretur interim regios ex arce tormentis impetere. atq; quamuis Moschouitæ omnem spem salutis in celeritate fugę reposuerant, tamen illa non prorsus eos seruauit, cum Poloni ad multam noctem insecuti ad quingentos & amplius trucidarint, & ducentos eum vexillis ceperint. quod nisi noctis aduentus reliquos protexisset, pauci omnino è quatuor millibus fuissent superstites. constabat ille exercitus è primaria nobilitate Moschouitica, quod ex eorum vestibus auro intertextis & preciosis pellibus cognosci potuit. sic regij re prosperè ad Toropecium gestà paucis amissis aut vulneratis incolumes ad castra redeunt. ex captiuis duo præcipui Regi concessi sunt Gregorius Offanasouicus Nasczochius paulo ante discesũ Regis è Vilna orator à Duce ad Regem missus, & Demẽtinus Ceremestinus charissimus Moschorum principi paucis diebus ante ad exercitum missus, vt eũ in fide & officio contineret. Interea Philo Chmita palatinus Smolẽdensis cum mille & septingentis equitibus leuis armaturæ in agrum hostilem Smolencum vsq; progressus tametsi rem prius feliciter gessit, tamen cum maior vis hostium immineret, quo ad decem millia fuisse dicebantur, vel nouies petitus eos sustinuit. sed cum diutius tantum impetum perferre non posset, omnibus captiuis, quos habebat, interfectis amissis sex cãpestribus tormentis & vno paulo grauiore non sine detrimẽto Moschouitarũ ad Orsam se recepit. cum vero multa spolia hostilia cepisset, horologium ferreũ elegãtissimi operis, quod fuit Ognacij Bludori Palatini Moschi occisi, ad Regem misit cum malleo ferreo, quo ille pro claua vtebatur, & regium vexillum. Enimuero illa clade Moschorũ ad Toropecium accepta, qm̃ anni tempus ad hyemem inclinaret, tria Regem facere coegit, vt instaret operi arcis Lucanæ, quod in certas partes distributum cuiq; nationi ante discessum Regis erat absoluẽdum, vt cancellarium regni cum iusto exercitu mitteret ad obsidẽdam Zauolociam, quæ quidem arx maximo incõmodo futura erat Lucensibus ob vicinitatem, si relinqueretur in potestatẽ hostium, vt arcis Neuellẽsis oppugnationi maiorem numerum militum subsidio mitteret, & apparatus bellicos & commeatum. nam ita eius situs natura loci erat munitus, vt vna ex parte tantum esset accessus meridiem versus, cum reliqua essent ingenti lacu circũ septa, ex quo lacu fluuius non ignobilis Nemen effluit in orientem. illa in parte, qua patebat accessus, excitatæ fuerant munitiones Palatini Polocensis, ex quibus tam exiguo regiorum numero arx capi ægrè poterat, cum presertim Moschi se intra arcẽ continerent, & modo ictibus tormentorum, modo repentinis eruptionibus fortiter se tuerentur. nam Moschouitæ paruæ sunt virtutis in acie aduersus Polonos, cum duo millia Polonorũ facile possint vel octo aut decem Moschorum profligare. at in defendẽdis munitionibus sunt præualidi, quas ad extremum vsq; tuentur. eorũ pertinaciæ causa est, nescio seueritatem ne an crudelitatem dicã tyrãni, qui nulla audita necessitate deditionis non modo illos qui se dediderunt immaniter trucidat, sed omnes illorum coniunctos ad tertium vsq; gradum affinitatis crudelissimo mortis genere nulla habita vel infantium ratione. at proceres, qui ad Neuelam cum exercitu contenderant Ioannes Bornemizza nimirum cum septingentis peditibus Pannonibus quibus præerat Ioannes Gallus, redacta in potestate arce Lucana subsidio Palatino Polocensi miserat cum tribus bellicis tormẽtis ex castris. eò vbi peruenisset, nam duodecim milliaria tantum distat à Luca Polocium versus, maxima diligentia munitiones cęptæ sunt apud fossas arcis excitare. hinc adiectę sunt duę alię fossę vtrinq; tanquã brachia, vt ad fossam arcis facilius perueniretur, quarum alia in occasum non longe à margine fossæ in mediocrẽ longitudinem, altera ad orientem solem ad fluuium vsq; è Lacu effluẽtem ducebatur. nam tametsi Bornemizzæ diligentia omnia ad oppugnationem scitè instituebantur, nihilq; deerat quod spectaret ad optimi ducis officiũ, tamen multa fiebant inutiliter, quod hostes eò magis fiebant insolentes, atq; aliquando ex arce repente in munitiones erumpebant vncos ferreos inusitatæ magnitudinis funibus alligantes atq; iacientes in regios milites siquos comprehendere eminus possent. sic paucitatem regiorũ contemnebant primum. atqui dum Io. Bornemizza noua auxilia à Rege expectaret incredibili opere studet per cuniculos in ipsam fossã penetrare. at progressu operis & excauationis incidit in validas contignationes coniunctas & confibulatas trãsuersis lignis, quibus decem pedum latitudine ab ima parte ad summũ vsque labrum fossæ Moschus superiecta terra munierat. magno tamen labore securibus & ligonibus & alijs instrumentis ad ipsam fossã excauando peruentum est tanto silentio, tantaq; dexteritate, vt illud Moschi non prius senserint, quam Regij milites per fossam ad incẽdendos parietes ligneos missi mœnibus ignem subiecerint. Moschouitæ illud repente conspicati adeo sunt percussi vt confestim de seruanda arce desperarint, ac deditionem vel inuitis præfectis polliciti sint, arcemq; succensam extinguere. deditionis vnica conditio fuit vt vitam regiæ gratiæ permitterẽt, omnemq; supellectilem, & in primis militarem in arce relinquerent. hoc modo arce promissa extincto incendio integra Rex potitus est. Rex mandata dedit vt eos incolumes dimitterent è Moschis, qui nollent manere, at tres prefectos captiuos ad se Lucam mitterent. est autem Nenela arx ampla non inferioris amplitudinis quam Luca, quæ diuisa est in duas partes interiecto interius pariete. at minor est tamen quæ spectat ad Septentrionem, cum altera ad meridiem

Clades Moschouitarũ.

Neuelę descriptio.

Moschi crudelitas.

Neelę deditio.

ridiem

ridiem ſit maior. erant in ea mille milites præſidiarij; ſed promiſcuæ multitudinis agreſtis cum vxoribus & liberis, qui omnes ad tria millia accedebant. capta ſunt tormenta maiora decem, minora quæ ab alijs Anſatæ, ab alijs Barbatæ vocantur, centum ferè, præter murales ſclopetos, qui quingenti & amplius fuerunt. ceciderunt in eius arcis oppugnatione ducentis è Moſchis, at è regiis centum ferè, accepta per deditionem Neuela cancellarius cum ſuo exercitu & ſex tormentis Luca dimiſſus eſt à Rege Zauolociā, quibus copiis additi ſunt ducenti equites Pannones, & ſexcenti pedites, quibus omnibus præerat Gabriel Beches. cōmiſſa eſt cura arcis Lucenſis abſoluto opere, & ad iuſtam formam munitionis perducto, tormentisq; & omnibus rebus ad defenſionem neceſſariis inſtructæ, Philoni Cmitæ Palatino Smolenſcenſi, cui relicti ſunt in præſidiis mille & quingenti equites, & totidem pedites. His omnibus ita tranſactis Rex Luca profectus tribus caſtris ad Neuelam peruenit, atq; è regione porta arcis orientem verſus caſtrametatur. Secuti ſunt Moſchorum ducis oratores a ſuo principe noua mandata in dies expectantes. Rex Neuela recognita aliquot dies in iiſdē caſtris ſubſtitit Zauolociæ euentum expectans, de quo non parum erat ſollicitus, quia verebatur ne aliqua ſubita cœli mutatio oborta cum imbribus & vētis aut nimbus ac gelu, omnem ardorem militibus extingeret, adimeretq; facultatē ad operas præſtandas, ac cęptum victoriarum curſum interrumperet. interea legationes miſſæ in Moſchouiam a legatis & à Rege redeunt in caſtra ad Neuelam, quæ literas longiſſimas, vel potius volumen à Moſchorum duce reportarūt, in quibus longis ambagibus verborū de more ſuo argumentum præmittebat eorum iurium, quæ habebat in Liuoniam, quam ſibi vt hæreditario iure deberi aiebat, cum diceret fuiſſe quendam è ſuis maioribus Suentoſlaum Miſceſlauo vicium nomine, qui antequā baptizaretur pro Chriſtianæ religionis ritu, Iurg vocabatur, à quo Iurgohorodunum conditum ſit, quam arcem & vrbem Germani Derbatum appellāt. hinc aſſerebat totam Liuoniam, ad ſe tāquam verum hæredem per ſucceſſionem pertinere. in reliqua parte literarū continebatur quòd fraternam neceſſitudinem ad Regē deferebat, atq; oſtendebat ſe ſtudio pacis maximopere teneri, ne Chriſtianus ſanguis amplius ſpargeretur. pacis conciliādæ ſtabiliendæq; gratia profitetur nō modo Liuoniæ titulum ſe paſſurum eſſe cōmunem, ſed etiā è quatuor arcibus ceſſurum, inter quas Chochenlanzū eſſet pręcipua, ſi ipſe Rex è nuper occupatis Luca, Veliſſa, Neuela excederet ſuæ vetuſtæ ditionis. his addit plura mandata ſe ad ſuos legatos perſcripſiſſe. Poſtridie legati ad Regem adducti petunt ſibi dari poteſtatem agendi cum ſenatoribus. proximis diebus ter congreſſi adjiciunt illis quatuor munitionibus alias ſex, in quibus Roneburgū erat nobilius, cum aliæ viliores domibus potius priuatorum, quam arcibus eſſent ſimiles. legatis itaque alia mandata non proferentibus re infecta diſceditur. illis autem imperatum eſt vt Regem in Lituaniam, ac inde in Poloniā ſequerentur. ſed antequam Rex Neuela caſtra moueret, Oſeriſcia proxima arx hoſtium lacu cincta, tribus milliaribus diſtans à Neuela, nouo pariete, nonisq; propugnaculis ita affabre ædificata vt ſingulę turres mirificam elegantiam præ ſe ferrent ob varietatem ſtructuræ, Palatino Vilnēſi à Rege illuc miſſo cum exercitu ſponte ſe dedidit, cum præfectus arcis facultatem redeundi in Moſchouiam cum præſidiariis militibus facile impetraſſet. nam Moſchi inter res tam turbulentas illam retinere omnino non potuiſſent, cū arcibus regiis vndiq; cingeretur. miſſi ſunt ad Regem tabellarii à cancellario per idem tempus, quibus ſignificabatur Zauolociā multo eſſe munitiorem, quàm antea perlatum eſſet, & quòd quāuis iniquitate tēporum exercitus maximè premitur, arxq; ipſa poſita eſt in inſula vaſti lacus, ad quā nullus patet acceſſus, tamen nullum boni ducis officium in ſe deſideratum iri. non deferbuiſſe priſtinum militum vigorem, qui de alacritate inter ſe contenderent. neq; horrere temporum aſperitatem, ſed potius per has difficultates metu maiorum ad rem perficiēdam excitari. ſeſe ab incepto nō ceſſaturum niſi diuino auxilio adiutus re bene ac feliciter geſta. his addidit ſe illum locum, qui anguſtior patebat iunctis ratibus ſternere ſub munitionibus voluiſſe, ſed fabrorū lignariorum iniuria pontem breuiorem eſſe factū, quam par erat; quare accidiſſe vt conatus eius diei fuerit irritus. certatur paulo poſt de ponte, qui modo vento in diuerſas partes agitatus fuit cōfectus è ſubiectis lintribus, modo per excitatas flāmas ab hoſte tentatus ſcaphis ad illā appellente, quæ omnia fruſtra tentata & vana euaſerūt. ponte ita demum ſeruato Chriſtophorus Comes Boldraſonius duarum turmarum equitum pręfectus in munitiones exteriores progreſſus accepto ex arce vulnere interiit. Ponte deinde pręfectorum & opificū induſtria refecto mox oppugnatio maiore vi tentatur ſed irrito tamen conatu. nā pedites, cum tranſiiſſent, loco in aduerſa ripa capto vbi conſiſterent atq; incendium miſcerent licentius hoſte contempto ſub pariete locis iniquioribus vagati hoſtilibus telis & excurſionibus reiecti ſunt. Eſt autem Zauolocia arx in amplo lacu ita ſita vt inſulā munitionibus omnem occupet, relicto breui & arduo ripæ ſpatio; amplitudine propè pari Veliſiēſi, cum ſuperet tamen numero propugnaculorum. lacum per medium flumē præterlabitur, quod aliis atq; aliis lacubus Septentrionem verſus excipitur. caſtra ad meridiem trans ipſum fluuium Cācellarius habebat: oppugnandę autem arci munitiones ad ſolem Orientem erant excitatę, qua in Occaſum vergit, & quo loco lacus eſt breuior in citeriore ripa oppidum fuerat arci ponte coniunctum, quod biduo ante regiorum acceſſum Moſchi incendio deleuerāt. his perceptis difficultatibus Rex fit dubius deſiſtat ne ab incepta oppugnatione an perſeueretur. Sed vicit demum cancellarii conſtātia & promiſſa, qui maiores copias Polonas & Pannonicas impetrauit, quibus acceptis altero ponte facto, pluribusq; ſcaphis contractis, adducta etiā nobilitate vt armati pedites ad arcem accederent inuadendam in eum metum præſidia coniecit, vt cum iam miles regius ſub ſignis conſiſteret, lacumq; ad arcem tranſiturus eſſet, Moſchi repugnantibus ipſorum Palatinis ſe dederent pacti incolumitatem & reditum in Moſchouiam. Zauolocia ita per deditionē capta Cancellarius quatuor Palatinos in cuſtodias tradidit, reliqua præſidia ſunt in Moſchouiam dimiſſa. erant ibi in præſidiis milites quadringenti,

Oſeriſcia capta.

Zaulociæ deſcriptio.

reliqua

reliqua multitudo accedebat ad mille homines inutiles rei bellicę. hoc nuntium de capta Zauolocia allatum est ad Regem, qui ad Dzisnam contenderet, atq; inde ad Vilnam peruenit, quo & Cancellarius paucos post dies subsecutus est. Iussa sunt tamen omnia loca capta diligẽter muniri, cum firmissima præsidia in omnibus locis captis fuissẽt imposita, & Vielichuluci prætertim duo millia equitũ & duo millia peditum & viginti bellica tormenta. sic capta sunt à Rege multa castella & vrbes, qui dilatauit suos fines per virtutes bellicas ad octingenta millia passuum. vbi Vielichuluco Rex discessisset profecturus in Lithuaniam ex ipso itinere arcem cepit etiam Pallotam; atq; cum trãseundum esset per altissimas & frequentissimas pinus per centum milliaria, vbi nulla esset copia pabuli aut herbarũ mortui sunt inedia ad viginti millia equorum. at In Lithuaniam profectus comitia Voscouiam indixit ad nonum cal. Martij anni sequẽtis, vt de re bellica, & conseruatione eius prouinciæ totiusq; regni consultaretur. nam Rex ille est inuicto animo, & ad omnia Illustria negotia prompto, quippè qui vel cum sex millibus equitum tantum primum accederet ad bellũ, & ad recuperãdos fines regni vel si comitia noluissent dare alia subsidia, vt regio muneri satisfaceret. Est enim princeps omnibus animi & corporis dotibus ornatus, religionis catholicæ verè cultor, & virorum bonorum in omni genere fautor: qui vbi Vilnam aduentasset supplicationes ob res feliciter gestas instituit, audiuitq; legationes Turcicas & Scythicas, atq; comitia Varsouiam indixit ad x. cal. Februarij, cum interim acerbitas hyemis in hybernis omnes esse cogeret.

Regis Poloni ingeniũ.

FINIS.

TABVLA
RERVM MEMORABILIVM, QVAE IN HIS HISTORIIS CONTINENTVR.

INDEX:

Mu ::itio

INDEX:

C

Carafa

INDEX.

INDEX.

Iubiobo-

D

Danie

Fallacia.

INDEX

Mors.

G

Genuen, i

INDEX

H

Hæretica

INDEX

consilium

INDEX.

L

Polono-

INDEX.

Nnn 2 Ordines

INDEX.

N.

Notarum

INDEX.

Regna

INDEX

Princi-

Visio-

Seueri-

Tabula

INDEX

T

Vinum-

INDEX

FINIS.

Series Chartarum.

* ** A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Sſ Tt Vu Xx Yy Zz.

Aaa Bbb Ccc Ddd Eee Fff Ggg Hhh Iii Kkk Lll Mmm Nnn Ooo Ppp Qqq Rrr Sſſ Ttt Vuu Xxx Yyy Zzz.

Omnes sunt terni, præter * ** qui sunt duerni, & R r. & N n n quaterni.